JOANNIS CALVINI,

MAGNI THEOLOGI,

COMMENTARII

IN

QUATUOR EUANGELISTAS

Matthæum, Marcum, Lucam, & Joannem.

Quorum tres priores in formam Harmoniæ sunt digesti: quartus vero seorsim explicatur, quod pauca cum reliquis communia habeat.

NEC NON IN

ACTA APOSTOLORUM.

CUM

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS.

AMSTELODAMI,

Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.

M. DC. LXVII.

Clarissimis viris & magnificis Dominis, Consulibus, Senatuique inclytæ urbis Francfordiæ,

JOANNES CALVINUS S.

SI virtutum exempla ad imitationem proponi unquam utile fuit, quæ pigris & lentis, vel minus strenue currentibus stimulum adderent, facit hujus corruptissimi seculi non ignavia modo, sed etiam socordia, ut majorem hominum partem, quæ sponte non progreditur, quin potius retrocedit, pudore saltem necesse sit ad officium cogi. Omnes quidem videmus & privatim & publice ad pravam æmulationem intentos: ne cui monarchæ ad propagandos quibuslibet modis imperii sui fines minus vel ingenii, vel industriæ, vel nervorum, vel audaciæ, quam vicinis suppetere videatur: ne qua civitas vel respublica laudem astutiæ & captionum omnium aliis concedat: ne quis inter homines ambitioni deditos malis artibus sit inferior: denique ad vitia certatim alii alios quasi mutua conspiratione absque voce se invitant: atque ut quisque pessime se gerit, maximam turbam suo exemplo facile præcipitat. Interea in communi vitiorum regno, paucissimi reperiuntur recte agendi authores. Quo utilius esse judico, si in illustribus personis eminent raræ virtutes, eas justis elogiis quasi longe spectandas, in sublime efferri, ut ad imitandi studium multi excitentur. Atque hoc mihi præcipue consilium fuisse profiteor, Viri amplissimi, cur meum hunc laborem sub nominis vestri inscriptione in lucem prodire vellem. Nam etsi præclarum officii mei fructum fore judico, si qua forte alacritas sponte currentibus inde accedat: magis tamen illud alterum respexi, ut pares alii vobiscum progressus faciant, vel saltem eundem sequantur cursum. Neque tamen omnium quibus excellitis, virtutum catalogum texere mihi propositum est: sed unam in præsentia laudare sufficiet, quæ me & complures Christi servos quasi sanctiore vinculo vobis devinxit. Magnum illud fuit, quod ante quinquennium, horribili terrore passim omnibus injecto, quum & Germanicis Ecclesiis miseram dissipationem, & Euangelio interitum prope minitaretur accepta clades, vos ad primos quosque telorum jactus expositi, in libera fidei confessione tunc valde odiosa firmi stetistis, ac constanter retinuistis quam eratis amplexi, sinceram pietatis doctrinam: ut facile constaret, vobis inter summas curas & discrimina nihil pluris esse quam militare sub Christi vexillo. Sed hoc magis ad memoriam insigne, quod non modo inter vos fovetis purum Dei cultum, fidelemque operam datis ut se vestri cives inter Christi septa contineant: sed dissipatæ Ecclesiæ reliquias aliunde expulsas, tanquam lacera membra colligitis. Hoc certe, ut in rebus acerbis, non parum mihi attulit solatii, quum audirem pios Dei cultores, qui ex Anglia profugi & aliis partibus advenerant, istic benigne fuisse hospitio exceptos: neque modo tristi eorum exilio portum esse datum, sed justum quoque honorem Filio Dei fuisse habitum, ut in urbe vestra ejus Euangelium linguis exteris personet. Non absimilis nuper Tigurini Senatus humanitas erga miseros Locarnenses enituit, quibus non urbem modo suam patefecit, quia domi Christum ex animi voto colere non licebat: sed templum quoque attribuit in quo sacros suos conventus habeant: nec eos deterruit linguæ diversitas quin Christum apud se Italice quoque loqui cuperent. Ut autem ad vos revertar, ego simul ac linguæ nostræ hominibus vestra humanitate permissum esse audivi ut Ecclesiam istic instituerent, privatim me vobis obstrictum sentiens, hoc munere quod nunc offero, meam gratitudinem testandam censui. Nam ut merito deflenda gentis nostræ conditio est, cui ob sacrilegam Papatus tyrannidem habitatio patriæ exilium fere est à regno Dei: ita vicissim non parum juvat, in alieno solo aliquam dari stationem ubi legitimum Deo cultum præstent. Hæc certe sancta hospitalitas, non tam hominibus quam ipsi Christo oblata, vos jam prospero statu florentes, novis (ut spero) Dei beneficiis ornabit, & continuam apud vos fovebit eorum seriem: me quidem (ut nuper testatus sum) ad dicandum vobis hunc meum laborem impulit. Est autem Commentarius in Harmoniam ex tribus Euangelistis contextam, à me summa fide parique diligentia elaboratus: in quo tamen quantopere sudaverim, longius referre nihil attinet: quid vero adeptus sim, aliorum esto judicium; ingenuos, doctos & cordatos lectores intelligo, quos nec barbarus discendi pudor à studio profectus impedit, & communis utilitas delectat. Nam perversos malignosque nebulones (non modo cucullatos monachos dico, qui pro tuenda Papæ tyrannide bellum palam nobiscum gerunt: sed degeneres fucos qui nobis permisti, dum tegendæ suæ ignorantiæ latebras captant, omnem vellent doctrinæ lucem extinctam) nihil moror. Quantumvis enim proterve me allatrent, in promptu semper erit exceptio, me eorum censuræ neque Divino neque humano jure esse obnoxium, qui non minus propter fœdissimam inscitiam ferula, quam propter obstinatam malitiæ & impudentiæ duritiem flagello digni sunt. Sane ut Ecclesiæ Dei prodessem, me fidelem operam dedisse sine jactantiæ specie profiteri mihi licebit. Jam ante biennium prodiit Joannes cum mea interpretatione, quam non fuisse inutilem confido. Sic ergo tanquam unus ex apparitorum numero, Christum regiis suis quadrigis vectum magnifice, quoad ferebat virilis mea facultas, celebrare conatus sum: nec ingenuos lectores, ubi mea opera adjuti fuerint, fateri pigebit, studio respondisse aliqua ex parte successum. Euangelicam historiam à quatuor testibus divinitus ordinatis proditam, quadrigis non abs re comparo, quia ex apta concinnaque hac harmonia videtur consulto Deus quasi triumphalem currum Filio suo parasse, unde toti fidelium populo conspicuus appareat,

& cujus celeritate terrarum orbem perlustret. Nec vero inscite Augustinus tubis similes facit quatuor Euangelistas, quarum clangor omnes mundi plagas impleat: ut ab Oriente, Occasu, Meridie, Septentrione in sacrum fidei consensum accita Ecclesia confluat. Quominus tolerabilis est insulsa eorum curiositas qui cælestibus istis præconiis non contenti, putidas nugas obtrudunt sub Euangelii nomine, quæ nihil aliud quam fidei puritatem contaminant, & Christi nomen exponunt impiorum sannis ac ludibrio. Vos autem præstantissimi viri, quando & ab omni fermento quo genuina corrumpitur Euangelii sinceritas, abhorretis, & ostenditis nihil magis esse vobis cordi, quam simplicem doctrinam ut à Christo prodita est, tueri & asserere: non modo persuasus sum, lucubrationem hanc, quæ thesaurum Euangelicum explicat, vobis summopere probatum iri; sed quod vestro nomini dicata est, hoc etiam meæ erga vos observantiæ signum gratum fore confido. Valete clarissimi domini. Christus Spiritu suo vos gubernet semper, virtute fulciat, præsidio conservet, vestramque urbem & rempublicam omni benedictionum copia locupletet. Genevæ, Calendis Augusti, M. D. L V.

INDEX

INDEX

Eorum quæ in ista

H A R M O N I A

E X P O N U N T U R.

Prior numerus paginam, alter vero versum capitum ostendit. Literæ a. b. si quando adduntur, ubi opus est, indicant columnas paginæ, primam atque secundam. Quod si unicus fuerit numerus, significat, id quod quæris, haberi in Commentario quod verba Euangelistarum proxime sequitur, cui versuum numerus nullus præponitur.

D.

E.

Electo-

F.

G.

* 4

H.

I.

Jesus

Neco-

I N D E X.

F I N I S.

INDEX

I N D E X

CAPITUM ET VERSUUM

SINGULORUM EUANGELISTARUM,

Quota pagina reperiantur.

ARGU-

ARGUMENTUM,

IN

EUANGELIUM JESU CHRISTI

SECUNDUM

MATTHÆUM, MARCUM, & LUCAM.

Ut eum profectu historiam Euangelicam legamus, magni interest quid valeat ipsum Euangelii nomen tenere. Nam hinc statuere licebit quodnam Divinis istis testibus fuerit scribendi consilium, & quorsum referre conveniat quæcunque ab illis traduntur. Neque enim hoc nomen ipsorum historiis aliunde impositum, sed ab authoribus ita fuisse inscriptas, constat ex Marco, qui diserte ita loquitur, se iussum tradere Euangelii Jesu Christi. Porro certa & dilucida Euangelii definitio ex uno Pauli loco maxime colligitur, ubi à Deo promissum esse dicit in Scripturis per Prophetas, de Filio suo qui genitus est ex semine David, manifestatus autem Dei Filius in potentia, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum ad Rom. 1. vers. 2. Primo ostendit, testimonium esse de exhibita salute quæ Patribus olim per continuos ætatum successus promissa fuerat. Quo etiam discrimen notatur inter promissiones quæ spem fidelium tenebant suspensam, & hunc lætum nuntium quo se Deus præstitisse testatur quod ante sperari voluerat. Quemadmodum & paulo post, Justitiam Dei palam hic manifestari tradit, quæ testimonium habebat à Lege & Prophetis. Ideo alibi ab eodem Apostolo vocatur Legatio, qua reconciliatio mundi cum Deo, semel morte Christi peracta, quotidie ad homines defertur. 2 Cor. 5. vers. 20. Deinde significat non modo Christum pignus esse bonorum omnium quæ unquam promisit Deus: sed plenam & solidam exhibitionem in eo extare; quemadmodum alibi tradit, omnes Dei promissiones in ipso esse etiam & amen. 2 Cor. 1. vers. 20. Et certe gratuita adoptio qua filii Dei efficimur, sicut ab æterno Patris beneplacito manat, ita in eo nobis patefacta est, quod Christus qui unicus natura filius est, carne nostra indutus, nos sibi in fratres ascivit. Expiatio qua delentur peccata, ne amplius maledictio & mortis judicium nobis incumbant, non alibi quam in sacrificio mortis ejus quærenda. Justitia, & salus, perfectaque felicitas in ejus resurrectione fundata est. Ergo Euangelium solennis est promulgatio de Filio Dei in carne exhibito, ut perditum mundum instauret, ac homines restituat ex morte in vitam. Nec abs re bonus vocatur ac lætus nuntius, quando in eo continetur perfecta felicitas. Finis enim est, ut regnum Dei in nobis inchoans, abolita carnis corruptione, Spiritu renovatos in cælestem gloriam deducat. Qua ratione sæpe regnum cælorum nuncupatur: & instauratio beatæ vitæ per Christum allata, interdum regnum Dei. Ut quum Marcus dicit cap. 15: 43 Joseph expectasse regnum Dei, proculdubio ad Messiæ adventum id refertur. Unde constat, in novum testamentum proprie competere Euangelii nomen: nec satis distincte eos loqui scriptores qui commune seculis omnibus faciunt, nec Prophetas minus quam Apostolos, Euangelii ministros esse putant. Longe aliter Christus, qui Legem & Prophetas usque ad Joannem viguisse docens, ab eo tempore pronuntiat euangelizari cœptum esse Dei regnum, Luc. 16: 16. Et Marcus Euangelii exordium in Joannis prædicatione statuit, ut nuper dictum est. Cæterum non temere quatuor historiis quæ Christum Mediatoris officio defunctum esse narrant, nominatim data fuit hæc inscriptio. Nam quum Christi nativitas, mors & resurrectio totam salutis nostræ summam in se contineant, adeoque propria sint ejus materia: merito apteque Euangelistæ dicuntur qui Christum à Patre missum ante oculos repræsentant, ut eum beatæ vitæ authorem agnoscat fides nostra. Vim & effectum adventus ejus magis exprimunt alii Novi testamenti libri. Imo Joannes hac in parte multum differt à tribus reliquis, quod in explicanda Christi virtute & fructu qui inde ad nos provenit, fere totus est: quum illi in uno capite magis insistant, Christum nostrum illum esse Dei Filium qui promissus erat mundo Redemptor. Doctrinam quidem inserserunt de Christi officio, ut teneamus qualis sit ejus gratia, & quorsum nobis datus. Præcipue tamen quod dixi, agunt, impletum esse in Christi Jesu persona quod Deus ab initio pollicitus fuerat. Neque enim animus illis vel consilium fuit, Legem ac Prophetas scriptis suis abolere: quemadmodum fanatici quidam somniant, supervacuum nunc esse Vetus testamentum, ex quo per Christum & Apostolos patefacta nobis fuit cælestis sapientiæ veritas. Quin potius Christum digito monstrantes, ab eo petendum admonent quicquid in Lege & Prophetis illi tribuitur. Quare tunc demum utilis erit & fructuosa Euangelii lectio, si eam cum vetustis promissionibus conjungere discamus.

Quantum ad tres Euangelicæ historiæ scriptores attinet, quos enarrandos suscepio, Matthæus satis notus est. Marcum putant fuisse familiarem Petri discipulum: atque etiam quod scripsit Euangelium, à Petro fuisse ei dictatum, ut amanuensis modo vel scribæ operam præstiterit. Qua de re non est anxie nobis laborandum: quia nostra parvi refert, modo teneamus legitimum ac Divinitus ordinatum esse testem, qui nihil nisi præeunte dictanteque Spiritu sancto, prodiderit. Quod tamen dicit Hieronymus, ratione prorsus caret, Epitomen esse Euangelii à Matthæo scripti. Nam neque servatum à Matthæo ordinem ubique sequitur, & ab ipso statim initio dissimilis est quantum ad tractandi rationem: & quædam refert ab altero illo omissa, & in ejusdem rei narratione interdum prolixior est. Mihi certe magis probabile est, & ex re etiam ipsa conjicere licet, nunquam librum Matthæi fuisse ab eo inspectum quum ipse suum scriberet: tantum abest ut in compendium ex professo redigere voluerit. Idem & de Luca judicium facio. Nam quæ in tribus ipsis apparet diversitas, eam non dicemus data opera fuisse affectatam: sed quum singulis propositum esset, bona fide mandare literis quod certum compertumque habebant, rationem quisque tenuit quam optimam fore censebat. Quemadmodum autem id non fortuito contigit, sed moderante Dei providentia: ita Spiritus sanctus in diversa scribendi forma mirabilem illis consensum suggessit; qui solus fere ad fidem illis astruendam sufficeret, si non aliunde major suppeteret authoritas. Lucas vero se individuum illum esse Pauli comitem luculentus est testis. Sed puerile est quod ab Eusebio refertur, Euangelii quod ejus nomine inscribitur, Paulum esse authorem: quia alicubi Euangelii sui meminerit. 2 Tim. 2: 8. Quasivero ex eo quod mox subjicitur, non liquido pateat, de tota prædicatione non autem de libro uno loqui. Dicit enim, Pro quo laboro usque ad vincula. Atqui certum est non idea actum fuisse reum quod librum aliquem scripsisset: verum quod vocalis fuisset doctrinæ Christi minister & præco. Unde apparet laboriosum quidem hominem fuisse Eusebium, sed judicio parum valuisse, qui tam insulsas nænias sine delectu congerit. Cujus rei lectores idco volui monitos, ne quem offendant similes ineptiæ quæ passim apud illum occurrunt.

Porro quia genus interpretationis mihi delegi quod forte multi prima aspectu non probabunt, ejus reddenda est ratio, quæ piis & æquis lectoribus satisfiat. Hoc primo extra controversiam est, non posse unum ex tribus Euangelistis scite dextreque exponi, nisi cum duobus reliquis conferatur. Itaque fidi & periti interpretes hac maxime in parte sudant, ut inter se concilient quæ à tribus dicta sunt. Sed quia mediocribus ingeniis sæpe non facilis est comparatio, ubi huc illuc subinde transeundum est, hoc & gratum & utile fore compendium putavi, si continua serie veluti in una tabula tres simul historias digererem, in qua uno intuitu cernant lectores quid simile habeant vel diversum. Ita nihil omittam quod ab uno ex tribus scriptum sit: & quicquid apud plures extat, uno contextu exequar. Verum an operæ pretium, quale spero, fecerim atque, judicium ex fructu faciant lectores. Certe adeo nullam ex novitate ipsa laudem captavi, ut libenter profitear, sicut homine ingenuo dignum est, hanc methodum ex aliorum imitatione sumptam esse. Bucerum præsertim sanctæ memoriæ virum, & Eximium Ecclesiæ Dei doctorem sum imitatus, qui præ aliis non pœnitendam hac in re operam meo judicio navavit. Quemadmodum autem ipse veterum labore adjutus fuit, qui in hoc stadio eum præcesserant: ita mihi sua industria & sedulitate non parum levationis attulit. Sicubi autem ab eo dissentio (quod mihi libere, quoties necesse erat, permisi) ut ipse quidem, si superstes ageret in terra, moleste ferret.

JOAN-

JOANNIS CALVINI
COMMENTARII
IN
HARMONIAM
EX TRIBUS EUANGELISTIS, MATTHÆO, MARCO, ET LUCA, COMPOSITAM.

Matth.	Marc.	Luc. I.

Quoniam complures aggressi sunt contexere narrationem
earum rerum quæ certæ sunt inter nos fidei:
2. Sicuti tradiderunt nobis ab initio qui suis oculis vide-
rant, & ministri fuerant sermonis:
3. Visum est etiam mihi, omnibus ab initio exacte pervestigatis,
deinceps tibi scribere, optime Theophile:
4. Ut agnoscas eorum, de quibus edoctus fuisti, certitudinem.

Solus Lucas in suum Euangelium præfatur, ut breviter causam exponat qua ad scribendum inductus fuit. Quod unum hominem compellat, videtur absurdum esse, quum potius officium ejus fuerit, publico tubæ clangore omnes simul vocare ad fidem. Ergo consentaneum non videtur ut doctrinam, quæ non unius vel alterius est propria, sed omnium communis, privatim suo Theophilo destinet. Hinc factum est ut putarent quidam appellativum esse nomen, & Theophilos vocari pios omnes à Dei amore. Cui sententiæ repugnat epitheton quod simul additur. Nec vero timenda est absurditas quæ illos coegit tale effugium quærere. Neque enim ideo minus ad omnes pertinet Pauli doctrina, quia ex suis Epistolis alias certis urbibus, alias etiam hominibus dicavit. Imo si in mentem nobis veniat illorum temporum conditio, fatebimur sancte & prudenter captum fuisse consilium à Luca. Undique instabant tyranni, qui metu & terroribus impedirent sanæ doctrinæ cursum. Hæc Satanæ ejusque ministris occasio erat ad spargendas errorum nebulas, quæ puram lucem turbarent. Quoniam autem de custodienda Euangelii puritate minus sollicitum erat hominum vulgus, & pauci attente reputabant quid machinaretur Satan, & quantum subesset in talibus fallaciis periculi: ut quisque rara fide & eximiis Spiritus donis alios præstabat, ita majore studio & diligentia ipsum incumbere oportuit ut pietatis doctrinam ab omni corruptela puram & illæsam pro virili servaret. Tales, non secus ac sacri nomophylaces, divinitus electi fuerunt, qui cælestem doctrinam apud se depositam, bona fide ad posteros transmitterent. Quare hac lege Euangelium suum Theophilo nuncupat Lucas, ut fidelem ejus custodiam suscipiat. Quas etiam partes Paulus suo Timotheo injungit & commendat, secundæ Epistolæ 1. cap. v. 14. & 3. v. 14.

1. *Quoniam complures.*] Videtur pro causa scribendi ponere quod potius illum à scribendo revocare debuerat. historiam enim à multis tractatam retexere, superfluus erat labor: si quidem illi probe in suo officio versati fuerant. Atqui eos ne uno quidem verbo vel fraudis, vel negligentiæ, vel cujuspiam vitii insimulat. ergo perinde est acsi actum se velle agere dicat. Respondeo, quamvis aliis parcat qui prius scripserant, non tamen penitus eorum laborem probare. Non exprimit, illos de rebus parum compertis scripsisse: sed rerum certitudinem sibi vendicans, modeste certam illis & indubiam fidem detogat. Si quis objiciat, debuisse potius acriter invehi, si fallebant: iterum respondeo, fieri posse ut leviter peccarint, idque inconsiderato zelo potius quam malitia: ac proinde non fuisse causam cur vehementius in eos insurgeret. Et certe credibile est, fuisse quædam tantum præludia, quæ tunc non tantopere noxia, nisi mature obviam itum esset, fidem in posterum gravius læsissent. Cæterum operæpretium est notare, Deum qui superfluis scriptionibus remedium hoc per Lucam adhibuit, admirabili etiam consilio fecisse ut aliis publico consensu repudiatis, fidem obtinuerint istæ solæ, in quibus liquido refulget veneranda ejus majestas. Quo minus tolerabilis est eorum vecordia, qui putidas fabulas sub Nicodemi vel cujuspiam alterius titulo nunc orbi obtrudunt.

Certæ sunt inter nos fidei.] Participium quo utitur Lucas, significat res probe compertas & quæ dubitatione carent. In quo non semel deceptus fuit vetus interpres: hacque inscitia pulcherrimos quosdam locos nobis corrupit: in quibus est ille Pauli, ubi quemque suæ mentis certum esse jubet, ne conscientia dubiis opinionibus huc illuc agitata fluctuet ac vacillet. Inde etiam descendit nomen πληροφορίας, quam male plenitudinem vertit, quum firma sit ex fide persuasio, in qua piæ mentes tuto acquiescunt. Subest autem tacita antithesis, ut admonui, quia sibi fidi testis auctoritatem vendicans, fidem abrogat aliis diversa tradentibus. *Inter nos* tantundem valet, atque Apud nos. Sed videtur fidem in hominum relatu parum solide fundare, quæ in solum Dei verbum recumbere debeat: & certe fidei πληροφορία Spiritus obsignationi tribuitur. Respondeo, fidem, nisi priores partes teneat Dei auctoritas, nullis quidem hominum testimoniis fore contentam: ubi tamen præcessit interior Spiritus confirmatio, illis quoque in historica rerum notitia locum aliquem dare. Historicam voco notitiam quam de rebus gestis, vel ex proprio intuitu, vel ex aliorum sermone concipimus. Nam de manifestis Dei operibus non minus audiendi sunt oculati testes, quam experientiæ credendum est. Addeque quod Lucas non privatos sequitur auctores, sed

Rom. 14. vers. 5.

qui ſermonis etiam fuerunt miniſtri. Quo elogio ſupra humanæ auctoritatis gradum eos extollit. ſignificat enim de Euangelio ſibi teſtatos eſſe, quibus divinitus ejus publicandi commiſſa erat provincia. Hinc etiam illa ſecuritas, cujus paulo poſt meminit, quæ niſi Deo nitatur, poterit ſubinde inquietari. Magnum ergo pondus habet quod miniſtros ſermonis vocat à quibus accepit ſuum Euangelium: quia inde colligunt fideles, teſtes eſſe omni exceptione majores, ut loquuntur Jureconſulti, & quos repudiare fas non ſit. Eraſmus (qui ex Virgilio mutuatus eſt quod tranſtulit, partem aliquam fuiſſe) non ſatis expendit quanti æſtimanda eſſet Dei vocatio, aut quid valeret. Non enim profano more loquitur Lucas: ſed ad Chriſti mandatum in perſona ſui Theophili reſpicere nos jubet, ut Dei Filium reverenter audiamus per ſuos Apoſtolos loquentem. Magnum eſt quod ſpectatores fuiſſe dicit: ſed miniſtros vocando, eos eximit à communi hominum ordine, ut fides noſtra ſuam in cælo fulturam habeat, non in terra. Hoc autem ſibi vult in ſumma Lucas, Ut literis fideliter conſignatum habens quod didiceras antehac viva voce, ſecurius acquieſcas in recepta doctrina. Unde apparet, modis omnibus promiſſum fuiſſe à Deo, ne ex dubiis hominum ſermonibus ſuſpenſa fides noſtra fluctuaret. Quo minus excuſabilis eſt mundi ingratitudo, qui vagos & temere ſparſos rumores in quibus alternet, quaſi ex profeſſo appetens, tantum Dei beneficium reſpuit. Nos vero teneamus inſigne diſcrimen quod Dominus interpoſuit, ne fatua credulitas pro fide ſe venditet. Interea mundum ſinamus, ut dignus eſt, ſtultæ curioſitatis illecebris inescatum, Satanæ fallaciis, imo præſtigiis ultro ſe addicere.

3. *Omnibus exacte pervestigatis.*] Vetus interpres habet, Omnia aſſequuto. Et verbum Græcum metaphorice ab iis deductum eſt qui veſtigiis inſiſtunt, nequid ipſos fugiat. Sedulum ergo ſciſcitandi ſtudium exprimere voluit Lucas quemadmodum eodem verbo utitur Demoſthenes, dum in examinanda legatione quam accuſat, ſe tam diligentem fuiſſe jactat, ut non ſecus perſpexerit quæcunque acta erant, acſi ipſe fuiſſet ſpectator.

MATTH.	MARC.	LUC. I.
		5. Fuit in diebus Herodis regis Judææ ſacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia: & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen ejus Eliſabeth. 6. Erant autem juſti ambo coram Deo, verſantes in omnibus præceptis & juſtificationibus Domini irreprehenſibiles. 7. Nec erat illis proles, eo quod eſſet Eliſabeth ſterilis, & ambo provectæ jam ætatis forent. 8. Factum eſt autem quum is ſacerdotio fungeretur in ordine vicis ſuæ coram Deo, 9. Secundum conſuetudinem ſacerdotii, fors illi obvenit ut odores incenderet, ingreſſus templum Domini. 10. Et omnis multitudo populi precabatur foris tempore thymiamatis. 11. Apparuit autem illi Angelus Domini ſtans à dextris altaris in quo thymiama adolebatur. 12. Et Zacharias turbatus eſt eo viſo, & timor irruit ſuper eum. 13. Ait autem ad illum Angelus, Ne timeas Zacharia: quoniam exaudita eſt deprecatio tua: uxorque tua Eliſabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem.

Apposite Lucas Euangelium ſuum à Joanne Baptiſta orditur: perinde acſi quis de luce diei verba facturus, ab aurora inciperet. Nam Solem juſtitiæ qui mox exoriturus erat, inſtar auroræ præceſſit. Ejus quidem fit etiam apud alios mentio: ſed officio ſuo jam fungentem inducunt. Lucas autem nondum genito auctoritatem conciliat, quum divinæ potentiæ miracula prædicat in ejus incunabulis, & Prophetam cælitus fuiſſe deſignatum oſtendit, antequam ſcire homines poſſent qualis erat futurus: idque eo conſilio, ut majore deinde reverentia audiatur, ubi publica perſona indutus, ad illuſtrandam Chriſti gloriam prodierit.

5. *In diebus Herodis*] Hic fuit Antipatri filius, quem pater ad regnum uſque provexit: in quo augendo tantum habuit ipſe induſtriæ, & tam ſtrenue laboravit, ut inde Magni cognomen illi fuerit inditum. Putant autem quidam, ideo hic nominari à Luca, quia primus Rex extraneus fuerit. opportunum ergo fuiſſe redemptioni tempus: quia ſceptrum ad gentem alienam tranſierat. Verum qui ſic loquuntur, non ſatis intelligunt vaticinium Jacob: ubi non ſimpliciter promittitur Meſſiæ adventus, poſtquam imperio privati fuerint Judæi, ſed poſtquam à tribu Juda ablatum fuerit. Quanquam ne hoc quidem voluit ſanctus Patriarcha, ſpoliandam eſſe tribum Juda ſuo principatu, antequam veniret Chriſtus: ſed regimen populi in ea fore ſtabile uſque ad Chriſtum, in cujus perſona, ſolida demum eſſet ejus perpetuitas. Etſi autem quo tempore floruerunt Machabæi, Tribus Juda fere in ordinem privatum coacta erat, & paulo poſt Dux ultimus ex gente illa Joannes occiſus fuit: non tamen in totum extinctus fuit dominatus, quia manebat adhuc ſynedrion, hoc eſt, delectum conſilium ex familia & poſteris Davidis, cujus ſumma erat auctoritas: duravitque uſque ad Herodem, qui nefanda Judicum cæde pœnam ſibi olim inflictam ultus eſt, quod cædis damnatus, in voluntarium exilium migrare coactus fuerat, ut ſupplicium capitis effugeret. Regnum ergo Herodis, eo quod alienigena eſſet, non fregit ſceptrum Tribus Juda: ſed quia abolitum fuit ejus latrocinio quicquid in tribu illa dignitatis reſiduum manebat. Quod autem collapſa multo ante fuerat regia dignitas, & paulatim fere conciderat dominatus, non pugnat ea interruptio cum prophetia Jacob. Duo enim in ſpeciem diverſa promiſerat Deus: æternum fore ſolium Davidis: poſtquam vero dirutum eſſet, ejus ruinas ſe inſtauraturum: æternam fore regni potentiam, & tamen ſurculum proditurum ex trunco Iſai: quorum utrumque impleri oportuit. Paſſus eſt ergo Deus, principatum quem erexerat in tribu Juda, ad tempus collabi: quo major eſſet populi attentio ad ſperandum Chriſti regnum. Quum autem Synedrii interitu ſpes fidelium quaſi præciſa eſſet, repente affulſit Dominus. Jam vero hoc ad ſeriem

histo-

historiæ pertinet, dum notatur tempus rei gestæ: sed non temere sub Regis nomine simul misera temporis conditio notata fuit, ut agnoscerent Judæi vertendos jam oculos esse in Messiam, si quidem fœdus Dei bona fide colerent. *Zacharias de vice Abia.* Notum est ex Sacra historia, descriptas fuisse à Davide Sacerdotum familias certis ordinibus. Qua in re nihil aggressus est David contra Legis præscriptum. Sacerdotium Deus Aaroni & ejus filiis contulerat: reliquos Levitas destinaverat minoribus officiis. In eo nihil mutatum fuit à Davide: sed consilium ejus fuit, partim cavere ne quid tumultuose fieret in turba, partim etiam occurrere ambitioni, & simul efficere ne paucis totum munus ad se trahentibus, major pars otiosa domi sederet. In illa autem distributione octavam classem tenuit Abia filius Eleazar. Erat ergo Zacharias ex genere Sacerdotali, & quidem ex posteris Eleazar, qui patri in summum Sacerdotium successerat. Quomodo autem Elisabeth, quum esset è filiabus Aaron, Mariæ cognata esse potuerit, suo loco expediam. Honoris certe causa genus Elisabeth Lucas commemorat. licebat enim Zachariæ secundum Legem, gregarii cujuspiam Levitæ filiam sibi uxorem sumere. Ex pari igitur conjugio apparet, hominem in suo ordine non fuisse contemptum.

6. *Erant justi ambo coram Deo.*] Præclarum illis testimonium reddit, non modo quod sancte & integre versati sunt inter homines, sed coram Deo etiam justi. Porro justitiam hanc breviter definit Lucas, quod ambulaverint in Domini præceptis. Utrumque diligenter notandum. nam etsi in hunc finem laudantur Zacharias & Elisabeth, ut sciamus lucernam, quæ præluxit Filio Dei, non ex obscura domo, sed illustri quodam sacrario sumptam esse: sub eorum tamen exemplo nobis interim monstratur pie justeque vivendi regula. Hoc ergo in vita recte instituenda primum est, ut studeamus nos probare Deo. Scimus autem cor sincerum & puram conscientiam ab eo maxime requiri. Itaque perversus erit ordo, si quis posthabita cordis integritate, externam modo vitam in obsequium Legis componat. Tenendum enim memoria est, Deum, ad quem respicere jubemur, non externam operum larvam, sed cor præcipue intueri. Secundo deinde loco accedat obedientia: hoc est, ne sibi quisque novam justitiæ formam, quæ adlibuerit, sine Dei verbo fabricet, sed nos Dei imperio sinamus regi. Neque enim hæc definitio negligenda est, Judæos esse, qui vitam suam formant ad Legis præcepta. quo innuitur, nihil apud Deum esse fictitios omnes cultus, & vagum esse ac erroneum humanæ vitæ cursum simulac disceditur ab ejus Lege. Inter præcepta & justificationes hoc interest, quod posterius nomen proprie ad pietatis & divini cultus exercitia refertur: prius autem magis generale est, tamque ad Dei cultum, quam ad charitatis officia pertinet. Nam חקים, quæ statuta aut decreta significant Hebræis, Græcus interpres justificationes vertit. חקים autem in Scriptura sacra ceremonias fere significant quibus se in Dei cultu & fidei confessione exercebat populus. Quamvis autem hypocritæ in parte ista valde curiosi sint & anxii, nihil tamen cum Zacharia & Elisabeth simile habent. Nam sinceri Dei cultores, quales erant hi duo, non arripiunt nudas ceremonias & inanes: sed in veritatem intenti, spiritualiter eas observant. Impuri autem & fucati homines, etiamsi assidue in externis ceremoniis se fatigent: quia tamen eas minime observant qualiter præceptæ sunt à Domino, nihil quam ludunt operam. In summa, duobus istis verbis complexus est Lucas totam Legem. Verum si in Lege servanda irreprehensibiles fuerunt Zacharias & Elisabeth, Christi gratia nihil habebant opus. plena enim Legis observatio vitam confert: & ubi nulla est ejus transgressio, cessat etiam reatus. Respondeo, elogia ista quibus tam magnifice ornantur servi Dei, cum exceptione sumenda esse. reputare enim convenit quomodo agat cum illis Deus, nempe secundum fœdus quod cum illis pepigit: cujus primum caput est gratuita reconciliatio, & quotidiana venia, qua illis peccata ignoscit. Justi ergo & irreprehensibiles censentur, quoniam tota vita testatur eos justitiæ addictos esse, regnare in illis Dei timorem, dum quodam est sanctitatis exemplar. Sed quum à perfectione longe distet pium eorum studium, non potest sine venia placere Deo. Quare justitia quæ in illis laudatur, à gratuita Dei indulgentia pendet: qua fit ut quod reliquum est ipsis injustitiæ, non imputet. Sic exponere necesse est quicquid de hominum justitia in Scripturis habetur, ut remissionem peccatorum non evertat: cui non aliter innititur, quam suo fundamento ædificium. Qui simpliciter exponunt Zachariam & Elisabeth fide justos fuisse, quia gratis Deo propter Mediatorem placuerint: in alienum sensum torquent Lucæ verba. Quod ad rem ipsam pertinet, neque nihil dicunt, neque totum. Fateor quidem justitiam quæ illis adscribitur, non operum merito, sed Christi gratiæ acceptam ferri debere: Dominus tamen, quia illis peccata non imputavit, sanctam illorum vitam, licet imperfectam, justitiæ titulo dignatus est. Papistarum autem stultitia nullo negotio refellitur. Fidei justitiæ opponunt hanc quæ Zachariæ tribuitur: quam ut certum est ab illa fluere, ita subjici & illi subesse decet, vel (ut vulgo dicunt) subordinari, ut inter se non confligant. Quod etiam in voce una fucum faciunt, frivolum est. Justificationes, inquiunt, vocantur Legis præcepta. ergo nos justificant. Quasi vero negemus veram justitiam in Lege tradi, vel causemur doctrinæ culpam esse, quod non justificat: ac non potius in carne nostra infirma sit. Ergo ut centies fateamur vitam contineri in Legis præceptis, nihil tamen inde ad homines perveniet, qui natura prorsus aversi sunt à Lege: & jam Dei Spiritu regeniti, procul tamen ab integra ejus observatione absunt.

7. *Nec erat illis proles.*] Singulari Dei consilio factum est ut Joannes præter communem usitatumque naturæ ordinem genitus sit. Idem etiam in Isaac factum est, in quo rarum & memorabile gratiæ suæ specimen edere statuerat Deus. *Genes. 18. vers. 10.* Fuerat Elisabeth in flore ætatis sterilis: jam senectus etiam fœcundis mulieribus uterum claudit. Ergo in duobus obstaculis duplex apparet divinæ virtutis miraculum: idque in eum finem, ut Dominus, quasi extenta è cælo manu, Prophetam à se missum testetur. Nascitur quidem ex terrenis parentibus mortalis homo: sed supernaturalis, ut ita loquar, modus non secus illum commendat, acsi è cælo delapsus esset.

9. *Secundum consuetudinem sacerdotii.*] Suffitum bis quotidie, mane scilicet & vesperi, accendere Lex jubebat. Quod autem sortiebantur inter se Sacerdotes, id instituerat David, quemadmodum prius retulimus. ergo quod hic de suffitu habetur, Lex Dei nominatim mandabat: reliqua à Davide profecta erant, ut singulæ familiæ vices suas haberent. Quanquam nihil nisi ex Legis præscripto instituerat David. formam enim tantum ostenderat, qua injunctum sibi à Deo munus singuli possent obire. Templi nomen hic pro Sancto accipitur. Quod ideo notandum est, quia aliquando atrium etiam comprehendit. Zacharias autem in templum ingressus dicitur, quo pedem inferre nullis nisi Sacerdotibus licebat. Ideo populum dicit Lucas procul stetisse, inter quem & altare suffitus longa erat distantia: quoniam medium erat altare in quo victimæ offerebantur. Ac notandum est quod dicit Lucas, *Coram Deo.* nam quoties in Sanctum ingrediebatur Sacerdos, quasi in Dei conspectum prodibat, ut inter eum & populum esset mediator. Voluit enim Dominus hoc populo suo testatum esse, nemini mortalium patere aditum in cælos, nisi præeunte Sacerdote: imo quamdiu vi-

vunt homines in terris, non accedere ad thronum cælestem, ut illic gratiam inveniant, nisi in Mediatoris persona. Itaque quum multi essent Sacerdotes, non duobus simul fas erat solenne intercessionis officium pro populo obire: sed ideo distributi erant in classes, ut unus duntaxat Sanctuarium intraret: atque ita non nisi unus eodem tempore esset Sacerdos. Porro huc spectat thymiama, ut admonerentur fideles precationum suarum odorem non ascendere in cælum nisi per sacrificium Mediatoris. Quomodo autem figuræ istæ nobis conveniant, ex Epistola ad Hebræos petendum est.

12. *Zacharias turbatus est.*] Tametsi non ideo servis suis apparet Deus ut eos terreat, utile tamen, imo necessarium est, eos metu percelli: ut in se confusi, justum Deo honorem præstare discant. Nec solum narrat Lucas territum fuisse Zachariam, sed addit timorem irruisse super eum: quo significat adeo expavefactum esse ut terrori succumberet. Neque hominibus à Dei præsentia metus tantum incutitur, qui eos ad reverentiam erudiat: sed qui humiliet carnis superbiam, quæ tam proterva est, ut nunquam se nisi violenter subacti, Deo subjiciant. Unde etiam colligimus, non nisi absente Deo (hoc est, quum se ab ejus conspectu subducunt) superbire, ac sibi blandiri. Nam si Deum ante oculos judicem haberent, necesse esset protinus concidere. Ac si hoc Zachariæ, cui justitiæ laus datur, ad conspectum Angeli accidit, qui divinæ lucis scintilla est: quid fiet nobis miseris, si nos Dei majestas ad fulgorem suum producat? Jam vero sanctorum patrum exemplo docemur, non alios vivo divinæ præsentiæ sensu affici, nisi qui tremunt & trepidant ad ejus conspectum: stupidos autem & hebetes esse, qui eum loquentem secure audiunt.

13. *Ne timeas Zacharia*] Notandum est, Dei gloriam ita formidabilem esse sanctis, ut non prorsus absorbeantur à pavore: sed tantum ut inani fiducia dejecti, humiliter eum suspiciant. Simul ergo ac carnis superbiam prostravit Deus in suis fidelibus, porrecta manu eos excitat. cum reprobis aliter agit: nam quoties ad Dei tribunal trahuntur, eos mera obruit desperatio. Atque hanc Deus justam mercedem rependit vanis eorum solatiis, quibus se ad peccandi lasciviam inebriant. Quare hæc nobis consolatio amplectenda est, qua Zachariam Angelus sublevat, non esse timendum, ubi nobis propitius est Deus. Multum enim se fallunt, qui, ut pace fruantur, se abscondunt à Dei facie, quum nobis pax apud eum quærenda sit. *Exaudita est precatio tua.* Perperam & contra officii sui rationem fecisse videri possit Zacharias, si Sanctuarium ingressus, totius populi nomine, pro impetranda sobole tanquam homo privatus oraverit: debebat enim Sacerdos, suscepta publica persona, tanquam sui oblitus, pro communi Ecclesiæ salute preces concipere. Si dicamus nihil in eo fuisse absurdi, quod Zacharias præcipua orandi parte defunctus, secundo loco de se privatim cogitaverit: non inepta erit solutio. Sed vix probabile est, Zachariam tunc pro filio impetrando orasse, de quo desperaverat ob provectam uxoris ætatem. nec sane ex verbis Angeli elicitur certum aliquod temporis momentum. Quare simpliciter interpretor, exauditum tandem fuisse votum, quod jam à multo tempore coram Deo effuderat. Porro suscipiendæ prolis desiderium, modo absit excessus, pium & sanctum esse colligere licet ex Scriptura, quæ inter Dei benedictiones hanc non ultimo loco numerat. *Vocabis nomen ejus.* Nomen Baptistæ impositum fuisse existimo ad vim officii ejus commendandam. יוחנן, pro quo Græci Joannem dicunt, Hebræis sonat Domini gratiam. Sed multi sic vocatum fuisse putant filium Zachariæ, quasi Deo dilectum. Ego autem non gratiam qua privatim dignatus est illum Deus, commendatam fuisse existimo: sed quam ejus legatio allatura erat omnibus. Vim autem & pondus nominis tempus amplificat: quia antequam nascatur, gratiæ suæ symbolum illi Deus insculpit.

MATTH. | MARC. | LUC. I

14. Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi super ejus nativitate gaudebunt.

15. Erit enim magnus coram Domino. & vinum siceramque non bibet: & Spiritu sancto replebitur jam inde ab utero matris suæ:

16. Multosque filiorum Israël convertet ad Dominum Deum ipsorum.

17. Et ipse præcedet ante illum cum spiritu & virtute Eliæ, ut convertat corda patrum ad filios, & inobedientes ad prudentiam justorum: ut paret Domino plebem perfectam.

14. *Erit tibi gaudium.*] Gaudium majus designat Angelus quam quod percipere Zacharias poterat ex nova sobole: filium enim illi fore significat qualem ne optare quidem ausus fuisset. Mox etiam ultra progreditur, non fore domesticum istud gaudium quo fruantur soli parentes, vel quod se privatis parietibus contineat, sed extraneis etiam commune, ad quos nativitatis fructus patebit. Perinde ergo est ac si diceret Angelus, non uni tantum Zachariæ nasciturum filium, sed doctorem toti populo ac Prophetam. Abusi sunt hoc loco Papistæ, ut profanum morem inducerent in celebrando Joannis natali. Hoc omitto quod tripudiis & saltationibus, ac omne genus lasciviis & comessandi licentia nimis præpostere diem colunt, quem fingunt sibi sacrum esse: imo quod magicis artibus & diabolicis præstigiis in eo sibi ludere permittunt, non secus atque in Cereris mysteriis. In præsentia mihi breviter ostendere sufficit, Angeli verba insulse ab illis torqueri ad annuam diei natalis lætitiam, quum simpliciter gaudium commendet Angelus quod rediturum ad omnes pios erat ex fructu doctrinæ. Gavisi enim sunt natum sibi esse Prophetam, cujus ministerio adducti sunt in spem salutis.

15. *Erit enim magnus.*] Confirmat quod dixit de gaudio: quia ad rem magnam & insolitam destinatus erat Joannes. Neque enim hic tam laudantur virtutes quibus excelluit, quam magnitudo & excellentia officii extollitur. quemadmodum Chri- *Mat. 11.*
stus dum præstantissimum inter filios mulierum esse *vers. 11.*
affirmat, non tam ad sanctimoniam vitæ, quam ad ministerium respicit. Quod continuo post sequitur, *Vinum & siceram non bibet*, non ita accipiendum est quasi præcipua fuerit Joannis virtus, esse abstemium: sed quia hoc conspicuo symbolo servum suum insignire voluit Deus, unde mundus perpetuum Nazaræum agnosceret. Abstinebant etiam & Sacerdotes à vino & sicera, quum suas vices in templo peragerent. Eadem abstinentia Nazaræis præscripta erat, donec completum foret eorum votum. Deus autem notabili tessera Joannem in totam vitam Nazaræum dicatum esse sibi monstravit: sicuti & in
Samsone factum esse legimus. Cæterum non est hoc *Jud. 13.*
prætextu fingendus Dei cultus in vini abstinentia, *vers. 5.*
quem-

quemadmodum simiæ quidvis ex patrum factis arripiunt quod æmulentur. solum omnes temperantiam colant: qui noxam sentiunt ex vini potu, sponte abstineant: quis carent, defectum ferant æquo animo. Quantum ad siceræ nomen, libenter eorum sententiæ subscribo, qui שכר Hebræis dici putant quodvis genus vini factitii. *Spiritu sancto replebitur.* His verbis nihil aliud notari arbitror quam indolem apparituram in Joanne quæ spem ostendat futuræ magnitudinis. porro indolem dico non qualis extat etiam in profanis hominibus, sed quæ officii præstantiæ respondeat. Sensus ergo est, Non modo tunc in eo se proferet vis & gratia Spiritus quum auspicabitur munus suum, sed statim ab utero donis Spiritus excellet, quæ velut tesseræ quædam, qualis futurus sit, testentur. *Ab utero* enim tantundem valet atque A prima infantia. Fateor equidem Spiritus virtutem in Joanne quum adhuc inclusus esset utero matris, operatam esse: sed hic, meo judicio, aliud voluit Angelus, quod Joannes adhuc infans quasi in theatrum proferendus esset cum rara gratiæ Dei commendatione. De plenitudine non est quod subtilius disputemus, vel potius nugemur cum Sophistis: quia Scriptura non aliud hoc nomine quam eximiam & minime vulgarem donorum Spiritus abundantiam significat. Uni Christo scimus datum fuisse Spiritum absque mensura, ut ex ejus plenitudine hauriamus omnes, Joan. 1. vers. 16. aliis autem ad certum modum distribui, 1 Corinth. 12. vers. 11. Ephes. 4. vers. 7. Verum qui supra communem vulgi captum uberiore gratia donati sunt, dicuntur Spiritu pleni fuisse. Cæterum ut vis Spiritus uberior extraordinarium fuit donum Dei in Joanne, ita notandum est non omnibus statim à pueritia conferri Spiritum, sed quando Deo visum est. Joannes ab utero symbolum gestavit fu-
1 Sam 10. vers. 16. turæ dignitatis: Saul quum homo pecuarius diu nihil regium præ se tulisset, tandem Rex electus repente *mutatus* est in novum hominem. Discamus ergo ex hoc typo, à prima infantia usque ad ultimum senium liberam esse in hominibus Spiritus operationem.

16. *Multosque filiorum Israël.*] His verbis ostenditur fœda, quæ tunc erat in Ecclesia, dissipatio. Nam apostatas fuisse oportet, in quibus conversio ad Deum locum haberet. Et certe tanta erat corruptio doctrinæ, tanta morum pravitas, tam confusum regimen, ut miraculi loco habendum sit pauculos in pietate stetisse. quod si tam horribilis fuit veteris Ecclesiæ dissipatio, non est quod frivolo prætextu suas superstitiones defendant Papistæ: quia impossibile fuerit errare Ecclesiam, siquidem non germanos & electos Dei filios, sed impiorum turbam hoc titulo intelligunt. Verum plus hic videtur Joanni tribui, quam in hominem competat. Nam quum homines in spiritualem vitam renovet ad Deum conversio, non modo proprium est Dei opus, sed ipsam hominum creationem superat. Itaque hoc modo videri possent ministri æquari Deo, atque etiam præferri, quatenus creator est: quando majus est renasci in cælestem vitam, quam mortales in terra nasci. Solutio facilis est: quia Dominus, ubi tantam laudem tribuit externæ doctrinæ, eam ab arcana Spiritus sui virtute non disjungit. Nam quis Deus homines sibi deligit ministros, quorum opera utatur in Ecclesiæ suæ ædificationem, simul per ipsos operatur arcana Spiritus sui virtute, ut efficax sit ac fructuosus eorum labor. Quoties hanc efficaciam commendat Scriptura in hominum ministerio, discamus acceptam ferre gratiæ Spiritus, sine qua vox
2 Cor. 3. vers. 6. hominis irrita in aere difflueret. Sic Paulus, dum se ministrum Spiritus esse gloriatur, nihil sibi seorsum usurpat, quasi sua voce penetret in hominum corda: sed vim & gratiam Spiritus in suo ministerio prædicat. Loquutiones istæ notatu dignæ sunt, quia miro artificio incumbit Satan ad extenuandum doctrinæ effectum, ut gratiam Spiritus illi annexam enervet. Nihil per se, fateor, & separatim potest externa prædicatio: sed quia organum est divinæ virtutis in salutem nostram, & organum per gratiam Spiritus efficax: quæ Deus conjungit ne separemus. Cæterum ut gloria conversionis & fidei penes unum Deum solida maneat, sæpe admonet Scriptura, ministros nihil esse per se: sed tunc comparat eos cum Deo, ne quis ereptum Deo honorem perperam ad illos transferat. In summa, quos Deus ad se ministri opera convertit, eos convertere dicitur minister, quia nihil est quam Dei manus: ac utrumque diserte expressum est in præsenti loco. De efficacia doctrinæ jam satis dictum est. Quam autem non sit in ministri arbitrio & manu convertere ad Deum homines, inde colligimus, quia non omnes promiscue Joannes convertit (quod proculdubio facturus erat, si illi pro voto cessissent omnia): sed eos tantum convertit quos Domino placuit efficaciter vocare. In summa, idem ab Angelo hic docetur quod tradit Paulus ad Romanos cap. 10. vers. 17. Fidem esse ex auditu: sed in fidem non illuminari nisi quibus brachium suum Dominus intus revelat.

17. *Præcedet ante illum.*] His verbis definit quale futurum esset Joannis munus, & hac nota eum discernit à reliquis Prophetis, quibus mandata fuit certa & propria legatio, quum in hoc tantum missus sit Joannes ut Christum præcederet, tanquam Regem apparitor. Sic etiam loquitur Dominus apud Malachiam, Ecce mitto Angelum meum, qui viam Mal. 3: 1.
sternat coram me. In summa, non alio spectavit Joannis vocatio, nisi ut Christo audientiam faceret, ac illi pararet discipulos. Quod autem hic non sit expressa Christi mentio, sed Joannem facit Angelus anteambulonem vel signiferum æterni Dei: hinc colligitur æterna Christi divinitas. *Cum spiritu & virtute Eliæ.* Spiritum & virtutem accipio pro virtute vel excellentia Spiritus qua præditus fuit Elias. neque enim hic nobis fingendum est Pythagoræ delirium, quod Prophetæ anima in corpus Joannis transierit: sed ille Dei Spiritus, qui potenter in Elia operatus fuerat, similem vim & efficaciam postea in Baptista exeruit. Sed posterius nomen exegetice additum est, ad exprimendum gratiæ speciem, qua maxime excelluit Elias: quod scilicet cælesti potentia instructus, collapsum Dei cultum mirifice restituerit. talis enim instauratio humana virtute superior erat. Jam quæ per Joannem inchoata est, non minus fuit admirabilis: quare non mirum est si eodem dono ipsum quoque ornari oportuit. *Ut convertat corda patrum.* Hic notat Angelus quid potissimum habuerit Joannes simile cum Elia. Mittendum ergo pronunciat ut populum dissipatum colligat in fidei unitatem. conversio enim patrum ad filios, reductio est in gratiam ex dissidio: unde sequitur quandam fuisse rupturam, quæ populum scinderet ac veluti laceraret. Scimus Eliæ tempore quam horrenda fuerit populi defectio, quam turpiter fuerint degeneres à patribus, ut nihil minus censeri deberent quam filii Abrahæ, qui sic disjuncti erant. eos reduxit Elias in sanctum consensum. Talis patrum cum filiis colligatio fieri cœpit per Joannem, quam Christus demum absolvit. Quare Malachias quum de reductione loquitur, significat distractum fore Ecclesiæ statum ubi advenerit alter Elias: qualem tunc fuisse, plus satis ex historiis notum est, & suis locis clarius videbitur. Doctrina Scripturæ innumeris commentis vitiata erat, cultus Dei plusquam crassis superstitionibus corruptus, religio in varias sectas divisa: Sacerdotes palam impii & Epicurei, plebs ipsa in omnem nequitiam defluxerat: denique nihil sanum. Quod hic habetur, Corda patrum ad filios, improprium est: quia filios qui fœdifragi erant, & desciverant à recta patrum fide, potius converti oportuit. Verum etsi

illum conversionis ordinem non ita diserte exprimat Euangelista, sensus tamen minime obscurus est, Deum facturum Joannis opera ut in sanctam concordiam rursus coalescant qui prius fuerant inter se distracti. Utrumque membrum habetur apud Prophetam, qui nihil tamen aliud voluit quam mutuum consensum notare. Verum quia sæpe homines sic inter se conspirant, ut alii alios magis alienent à Deo: simul definit Angelus qualis futura sit conversio quam promittit: nempe quæ inobedientes revocet ad prudentiam justorum. Quod ideo notandum est, ne falso concordiæ prætextu cum impiis stulte implicemur. Quia speciosum ac plausibile est nomen pacis, quoties occurrit in Scriptura, cupide arripitur à Papistis ad conflandam nobis invidiam: quasi nos, qui mundum à perfida defectione revocare ad Christum conamur, discordiarum simus auctores. Sed hoc contextu pulchre refellitur eorum inscitia, quod Angelus modum veræ & legitimæ conversionis definiens, fulturam ejus ac vinculum facit justorum prudentiam. Maledicta ergo sit pax & unitas qua inter se extra Deum conveniunt homines. Porro minime dubium est quin per justorum prudentiam intelligenda sit fides: sicut ex opposito inobedientes vocantur increduli. Præclarum sane fidei elogium, ex quo discimus tunc nos rite sapere ad justitiam ubi obsequimur verbo Domini. Habet suam quoque prudentiam mundus, sed perversam, ideoque mortiferam, imo quæ vanitatis damnatur. quanquam oblique Angelus umbratilem sapientiam, qua sibi placent filii seculi, pravam & coram Deo maledictam significat. Jam tenemus, sic inter se conciliandos esse homines, ut in primis redeant cum Deo in concordiam. Quod mox sequitur de paranda Domino plebe perfecta, cum illo membro cohæret, Joannem Christi præconem futurum, ut ante faciem ejus ambulet: finis enim prædicationis ejus erat, plebem reddere intentam audiendæ Christi doctrinæ. Quanquam participium κατεσκευασμένον non tam perfectionem sonet Græcis, quam formam & concinnitatem qua res ad usum suum aptantur. Quæ significatio præsenti loco non male quadrabit: quod scilicet missurus sit Joannes ad plebem Christo aptandam, vel formandam, quæ alias rudis & impolita nunquam se docilem præbuisset.

Matth.	Marc.	Luc. I.
		18. Et dixit Zacharias ad Angelum, Unde hoc cognoscam? ego enim sum senex, & uxor mea provectæ est ætatis. 19. Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adsto coram Deo: missusque sum ut loquar ad te, & hæc tibi euangelizem. 20. Et ecce eris tacitus, ut loqui non possis usque ad diem quo hæc fient: eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur tempore suo.

18. *Et dixit Zacharias ad Angelum.*] Sequitur Zachariæ dubitatio, & pœna quam de ejus infidelitate sumpsit Dominus. Precatus fuerat pro impetranda sobole: nunc ubi promittitur, quasi votorum suorum & fidei oblitus, diffidit. Quanquam prima specie videri durum posset, quod ejus responso tam graviter offenditur Deus. Objicit senium suum. idem fecit Abraham, cujus tantopere laudatur fides,
Rom. 4. vers. 19. ut Paulus dicat non respexisse corpus suum emortuum, nec effœtam vulvam Saræ, sed simpliciter acquievisse in Dei veritate & potentia. Rogat Zacharias unde, vel quo argumento certior fieri poterit.
Jud. 6. vers. 37. Atqui non reprehensus est Gedeon, quum duplex signum flagitaret. Quin etiam similis paulo post Mariæ exceptio refertur, Quomodo fiet istud, quando virum non cognosco? quam tamen Angelus dissimulat, acsi nihil esset in ea vitii. Qui fit ergo ut Zachariam quasi gravissimi peccati reum tam severe castiget Deus? Fateor equidem, si verba tantum spectentur, vel parem fuisse in omnibus culpam, vel Zachariam nihil peccasse. Sed quum facta & dicta hominum ex cordis affectu æstimare conveniat, Dei potius judicio standum est, cui patent occultæ cordis latebræ. Vidit proculdubio Dominus in Zacharia aliquid deterius, quam verba ejus præ se ferant: atque ideo in ipsum excanduit, quod promissam sibi gratiam diffidentia repelleret. Non est quidem nostrum legem Deo præscribere, quin liberum ei sit in uno punire quod aliis ignoscit delictum. Sed facile apparet diversam fuisse Zachariæ causam, quam fuerit Abrahæ, Gedeonis, vel Mariæ. Id in verbis non perspicitur. Cognitio igitur Deo relinquenda, cujus oculi ad fontem usque cordis pe-
Genes. 17. vers. 17. & 18. vers. 10. netrant. Sic Deus inter Saræ risum & Abrahæ discernit: quum tamen alter ab altero in speciem non differat. Porro causa diffidentiæ in Zacharia fuit, quod in ordine naturæ subsistens, Dei potentiæ minus tribuit quam decebat. Nimium enim restricte & maligne sentiunt de operibus Dei, qui non plus facturum credunt quam secundum naturam credibile est: quasi ejus manus vel sensui nostro subjecta, vel terrenis mediis inclusa esset. Atqui fidei proprium est longe plus credere quam fieri posse carnis ratio dictet. Non dubitavit Zacharias, esset vox Dei nec ne; sed quum nimis defixus esset in mundo, obrepsit in ejus mentem obliqua dubitatio, futurumne esset quod audierat. Ac ea in re non levem Deo fecit injuriam, quia perinde erat acsi secum disputaret veraxne habendus esset Deus, quem constabat loquutum esse. Quanquam sciendum est non ita incredulum fuisse Zachariam ut prorsus à fide descisceret. Est enim generalis fides quæ promissionem æternæ salutis amplectitur, & gratuitæ adoptionis testimonium. Quemadmodum autem, postquam nos semel recepit Deus in gratiam, specialiter multa promittit, quod nos pascet, eripiet ex periculis, erit vindex innocentiæ nostræ, vitam tuebitur: ita specialis quædam est fides quæ singulis hujusmodi promissionibus respondet. Fiet igitur interdum ut quispiam de peccatorum remissione & salute sua Deo fidens, in parte aliqua vacillet. nam vel nimium trepidabit in mortis periculo, vel de victu quotidiano nimium erit anxius, vel nimium perplexus erit in suis consiliis. Talis fuit Zachariæ incredulitas, quia scilicet fidei radicem ac fundamentum tenens, tantum una in parte hæsitavit, an Deus filium illi daturus esset. Quare sciamus non protinus à fide excidere vel deficere quos sua infirmitas in aliquo particulari negotio turbat vel concutit, nec fidem à radice labefactari quoties ejus rami ad varios impetus titubant. Adde quod nihil minus voluit Zacharias quam in examen vocare fidem divinæ promissionis: sed quum in genere persuasus esset veracem esse Deum, astu & insidiis Satanæ furtim in pravam distinctionem tractus est. Quo magis nos ad agendas excubias intentos esse decet. Quis enim nostrum à Satanæ decipulis securus erit, in quas cernimus tam raræ sanctitatis virum (qui tota vita sedulo sibi caverat) delapsum esse.

19. *Ego sum Gabriel.*] His verbis significat Angelus, non sibi, sed Deo, à quo missus est, & cujus mandatum pertulit, abrogatam esse fidem, atque ita

Zacha-

Zachariæ exprobrat quod in Deum contumeliosus fuerit. *Adstare coram Deo*, perinde valet ac præsto esse ad obsequium: acsi diceret, se non hominem esse mortalem, sed cælestem spiritum: nec temere advolasse, sed ut decet ministrum Dei, fideliter defunctum esse suo officio: unde sequitur, Deum promissionis auctorem in persona sui nuncii indigne læsum & contemptum esse. Eodem tandit illa Christi
Luc. 10. vers. 16. sententia, Qui vos spernit, me spernit, &c. Quanquam enim non è cælo ad nos defertur Euangelii prædicatio per Angelos: quia tameo eam à se profectam tot miraculis testatus est Deus, & Christus princeps Angelorum ac caput eam semel ore suo publicavit ut in perpetuum sanciret, non minor illi constare debet majestas, quam si testes haberet omnes Ange-
Hebr. 10. vers. 28. & 12. vers. 25. los palam è cælo clamantes. Imo Apostolus in Epistola ad Hebræos, ut vocem Euangelii quæ in ore hominum personat, Legi per Angelos latæ æquare non contentus, argumentum à minori ad majus deducit: Si sermo, inquit, per Angelos allatus non impune rejectus fuit, multo minus vindictam effugient qui spernunt hodie Christi vocem, cujus est cælum & terram concutere. Discamus ergo fidei obedientiam præstare Deo, quam pluris facit omnibus victimis. *Gabriel* sonat robur, aut fortitudinem, vel principatum Dei: ac nomen hoc Angelo nostra causa fuit inditum, ut discamus nihil Angelis proprium affingere, quum divinum sit quicquid habent virtutis. Participium [illegible] temporis quidem est præteriti, sed in ejusmodi verbis satis notum est præteritum sumi præsentis loco, præsertim ubi actus continuus notatur. Porro Angelus, ut nuper dictum est, perpetuum se Dei ministrum his verbis esse asserit. Euangelizandi verbum crimen Zachariæ amplificat, quod Deo rem lætam & optabilem benigne pollicenti ingratus fuerit.

20. *Et ecce eris tacitus.*] Genus hoc pœnæ consentaneum fuit Zachariæ infligi: ut mutus promissionis eventum expectet, quam quum silentio audire deberet, obstrepero suo murmure quasi abruperat. Fides suum silentium habet, ut Dei verbo audientiam faciat. Deinde suas quoque habet loquendi vices, ut respondeat, Amen. secundum illud, Dicam illis, Populus meus vos: & ipsi dicent mihi, Tu *Osee 2. vers. 23.*
Deus noster. Quia vero Dei verbo temere obloquutus erat Zacharias, hæc ei gratia non conceditur ut statim prorumpat in gratiarum actionem, sed illi ad tempus eripitur linguæ usus, quæ nimium festinaverat. Clementer tamen Deus pœnam mitigat. primum, quia eam decem mensibus finit: deinde, quia Zachariam beneficio quo indignus erat, privari tamen non patitur. Eadem quotidie indulgentia nobiscum agit. nam ut angusta est nostra fides, & nos multa impedimenta objicimus, veritatem Dei necesse est quodammodo vi perrumpere, ut cursum erga nos suum continuet. Id sibi vult Angelus, quum Zachariæ incredulitatem accusans, pronunciat tamen impletum iri quod Zacharias non credidit. ita non parum sublevatur Zacharias quum audit suo vitio non esse exinanitam Dei fidem, quin superior demum emergat. Fit quidem interdum ut præstet Dominus atque impleat quod incredulis promisit, quantumvis obsistant. Cujus rei memorabile habemus exemplum in rege Achaz, qui quum promissam *Esa. 7.*
salutem respueret, liberatus est tamen ab hostibus. *vers. 11.*
Verum id, nullo ejus profectu, in salutem electi populi cessit. Zachariæ alia ratio est, cui sic Dominus ignoscit fidei defectum, ut simul corrigat.

MATTH.	MARC.	LUC. I.
		21. Et erat populus expectans Zachariam, & mirabantur quod moraretur in templo. 22. Egressus autem non poterat illis loqui. Et cognoverunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitque mutus. 23. Et accidit, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam. 24. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor ejus, & occultabat se mensibus quinque, dicens, 25. Sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit ut auferret probrum meum inter homines.

21. *Et erat populus.*] Narrat jam Lucas, populum hujus visionis fuisse testem. Diutius quam pro more, moratus est in templo Zacharias. Hinc suspicio nascitur aliquid ei insolitum accidisse. Egressus autem, gestu & signis mutum se redditum indicat. Credibile est etiam, pavoris signa extitisse in vultu. Inde colligunt Deum illi apparuisse. Erant quidem raræ, vel nullæ eo seculo visiones: sed memoria tenebat populus frequentes fuisse olim Patrum ætate. Quare non abs re ex manifestis signis tale facit judicium. neque enim humanitus factum erat ut repente sine morbo obmutesceret, & post moram justo longiorem attonitus è templo prodiret. Porro Templi nomen (ut jam diximus) pro Sancto accipitur, ubi altare suffitus erat. Inde peracto sacro, egredi solebant Sacerdotes in suum atrium, unde populo benedicerent.

23. *Ut impleti sunt dies.*] Liturgiam ponit Lucas pro functione quæ per vices ordine ad singulos transibat, quemadmodum diximus. Quod domum elapso officii tempore rediisse dicitur Zacharias, hinc colligimus, Sacerdotes, quamdiu in vicibus suis erant, abstinuisse à suis ædibus, ut scilicet divino cultui penitus addicti affixique essent. In hunc
1 Reg. 6. vers. 5. usum digesta erant tabulata in lateribus templi, in quibus cubicula habebant. Lex quidem non prohibebat Sacerdotem à domo sua: sed quum ab uxoris *1 Sam. 21.*
contactu arceret qui panibus sacris vescebantur, pro- *vers. 4.*
babile est, quum multi parum reverenter sacra tractarent, remedium hoc fuisse inventum, ut ab omnibus illecebris submoti, puros se & immunes ab omni inquinamento servarent. Nec tantum concubitus uxorum illis vetitus erat, sed etiam potus vini & siceræ. Quum ergo mandata illis esset victus ratio, utile fuit à templo non discedere, ut conspectus ipse loci, eos moneret colendam esse puritatem qualis à Domino præscripta erat. Utile etiam fuit, omnem indulgentiæ materiam præcidi, quo liberius officio suo vacarent. Papistæ hodie hoc prætextu tyrannicam de cælibatu legem defendunt: sic enim ratiocinantur, Quum abstinere olim jussi sint Sacerdotes ab uxoribus quo tempore sacris operam dabant; merito nunc à Sacerdotibus requiri perpetuam continentiam, qui non per temporum vices, sed quotidie sacrificant: præsertim quum longe excellentior sit sacrorum dignitas, quam sub Lege. Verum scire velim cur non à vino quoque & sicera abstineant. Neque enim præcepta quæ conjunxit Deus, separare fas est, ut dimidia tantum pars, altera neglecta, servetur. Concubitus uxorum interdicitur non tam *Eze. 44.*
diserte quam vini potus. Si Legis prætextu cæliba- *vers. 21.*
tum injunxit suis sacrificis Papa, cur vinum illis permit-

mittit? Imo, secundum hanc rationem, in aliquos templorum recessus sacrificos omnes conjici oporteret, ut ergastulis inclusi, totam vitam transigerent extra mulierum & populi contubernium. Jam clare perspicimus, improbe eos obtendere Legem Dei, à qua discedunt. Plena tamen solutio ex discrimine Legis & Euangelii pendet. Sacerdos se ad expianda populi peccata sistebat coram Deo, ut esset quasi Dei & hominum mediator. cui talis persona imposita erat, eum aliquid habere oportuit quo exemptus à communi hominum ordine, veri Mediatoris figura agnosceretur. Huc & sacræ vestes spectabant, & unctio. Hodie in publicis Ecclesiæ ministris & pastoribus nihil simile. loquor de ministris quos instituit Christus ad gregem pascendum: non quos ad immolandum Christum carnifices magis quam sacrificos initiat Papa. Quare Spiritus sententiæ acquiescamus,
Hebr. 13. vers. 4. quæ pronunciat honorabile in omnibus esse conjugium.

24. *Occultabat se.*] Absurdum hoc videtur, quasi divinæ benedictionis ipsam puduerit. Putant quidam re adhuc dubia non ausam fuisse prodire in publicum, ne se ludibrio exponeret, si eam frustrata esset opinio quam conceperat. Ego vero de promissione data sic fuisse persuasam statuo, ut de eventu secura fuerit. Quum enim de marito sumptam gravem pœnam cerneret ob inconsideratum linguæ lapsum, an per quinque menses continuos similem in animo dubitationem fovisset? & ejus verba clare demonstrant quam non fuerit spes ejus suspensa, vel ambigua. Nam quum dicit Dominum sic fecisse, diserte & intrepide prædicat notam ejus gratiam. Duplex autem potuit esse latendi causa. prior, ne Dei miraculum, priusquam conspicuum esset, variis exponeret hominum sermonibus: ut sæpe de operibus Dei temere parumque honorifice garrire solet mundus. Altera, ut quum subito gravidam cernerent homines, magis excitarentur ad laudandum Deum. Nam quæ paulatim emergunt Dei opera, progressu ipso sæpe apud nos vilescunt. Non ergo sua causa latuit Elisabeth, sed aliorum magis respectu.

25. *Sic mihi fecit.*] Privatim celebrat Dei bonitatem, donec maturum adveniat ejus publicandæ tempus. Credibile est scripto edoctam fuisse à marito de sobole promissa: quo certius & alacriore animo Deum hujus beneficii auctorem prædicat; idque confirmat proximis verbis, Quando respexit ut tolleret probrum meum. Sterilitatis enim causam fuisse notat, quod tunc aversus fuisset Dei favor. Inter terrenas Dei benedictiones hanc præcipue commemorat Scriptura, quod Deus sobole nos dignetur: & merito. nam si ejus benedictio est brutorum animalium fœcunditas: quo excellentior est generis humani propagatio, eo majori in gratia reputanda est hominum fœcunditas. Nec vero exiguus est aut vulgaris honor, quod quum Deus solus sit & censeri mereatur pater, terræ filios in hujus nominis societatem admittit. Sedulo igitur tenenda
est doctrina, quod liberi sint hæreditas à Deo ob- Psal. 127. vers. 3.
veniens: & munus ejus, fructus ventris. Sed alius respexit Elisabeth: quia præter consuetum naturæ ordinem, sterilis & vetula singulari miraculo conceperat.

Ut auferret probrum meum.] Non sine causa probri loco semper habita fuit sterilitas, quum uteri benedictio inter præcipua divini amoris testimonia numeretur. Quidam hoc veteri populo speciale fuisse putant: quia ex semine Abrahæ procreandus esset Christus. Atqui hoc ad solam tribum Juda spectabat. Rectius alii, quod fausta felixque esset populi sancti multiplicatio: sicuti Abrahæ dictum fuerat, Erit semen tuum sicut arena maris, & stellæ Gen. 13. vers. 15.
cœli. Cæterum conjungi inter se debent universalis benedictio, quæ ad totum genus humanum extenditur; & promissio Abrahæ data, quæ Ecclesiæ Dei peculiaris est. Discant igitur parentes pro susceptis liberis Deo grati esse: qui autem sobole privantur, hac in parte se humiliari agnoscant. Probrum vero hoc ad homines restringit Elisabeth, quia temporalis est castigatio, ob quam nihil nobis in regno cælorum decedit.

MATTH.	MARC.	LUC. I.
		26. In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in urbem Galilææ, cui nomen Nazareth.
		27. Ad virginem desponsam viro cui nomen erat Joseph, de domo David, ac nomen virginis Maria.
		28. Et ingressus Angelus ad eam, dixit, Ave gratiam consequuta, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres.
		29. Illa vero quum vidisset, turbata est super oratione ejus, & cogitabat qualis esset ista salutatio.
		30. Et ait Angelus ei, Ne timeas Maria: nacta es enim gratiam apud Deum.
		31. Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus Jesum.
		32. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus solium David patris ipsius.
		33. Regnabitque super domum Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.

26. *In mense autem sexto.*] Mira divini consilii œconomia, & quæ à communi hominum judicio valde abhorret, quod nobilius in præcone generationis initium Deus esse voluit, quam in Filio suo. Vaticinium de Joanne in templo editum passim innotuit: Christus Virgini promittitur in obscuro Judææ oppido, & vaticinium hoc in sinu puellæ unius sepultum manet. Sed oportuit, scilicet, jam à Christi
1 Cor. 1. natalibus illud impleri, Quod Deus per stultitiam
vers. 21. salvos fecerit credentes. Thesaurum vero mysterii hujus sic apud Virginem deposuit, ut tandem suo tempore perveniret ad pios omnes. Contemptibilis, fateor, ista custodiæ species: sed quæ tum ad probandam fidei humilitatem, tum arcendam impiorum superbiam optima fuit. Nos vero, etiamsi non statim ratio appareat, discamus modeste nos Deo subjicere: nec magistram habere pigeat, quæ Christum æternam Dei sapientiam utero suo gestavit. Nihil certe magis cavendum, quam ut fastidioso contemptu nos privemus incomparabilis arcani notitia, quod Deus parvulis & docilibus consulto reconditum esse voluit. Eadem mihi videtur esse causa cur Virginem elegerit viro desponsam. Figmentum Origenis nihil habet solidi, id fecisse ut Satanam celaret

laret quam hominibus salutem dare parabat. Velum ergo conjugii obtentum fuit coram mundi oculis, ut quem vulgo credebant esse filium Joseph, pii tandem fide agnoscerent Dei Filium. Non ita quidem inglorius prodiit Christus, quin divinitatis in eo gloriam ab initio illustraverit cælestis Pater. Angeli enim nunciarunt natum esse Salvatorem: sed vox eorum tantum à pastoribus audita non longe manavit. Miraculum unum celebre esse potuit, quod passim vulgarunt Magi qui ab Oriente venerant, stellam sibi apparuisse summi Regis nati testem: videmus tamen ut Deus Filium suum quasi in occultu continuerit, donec veniret tempus plenæ manifestationis. tunc enim quasi theatrum illi erexit, in quo conspicuus foret. Participium μεμνηστευμένη, quo utitur Euangelista, significat sponso promissam tunc fuisse virginem, non autem marito uxorem traditam. Solenne enim apud Judæos erat parentibus, filias apud se domi aliquandiu tenere postquam eas viris despondérant: alioqui lex quæ de sponsæ corruptione extat Deuteron. 22. vers. 13. supervacua fuisset. Joseph dicit Lucas fuisse ex genere David, quia familiæ virorum nominibus censeri solent. qua de re alibi plura dicturi sumus.

28. *Ave gratiam consequuta.*] Quia stupenda & fere incredibilis erat legatio, à commendatione gratiæ Dei præfatur Angelus. Et certe quum pro tenui intelligentiæ suæ modulo magis angustæ sint nostræ mentes, quam ut immensam operum Dei magnitudinem capiant, optimum hoc remedium est, quum eas ad meditandam gratiæ ejus infinitatem erigimus. Quum ergo fidei janua sit sensus divinæ bonitatis: merito hunc ordinem tenet Angelus, ut gratiæ Dei meditatione pectus Virginis imbuendo, ipsum ad capiendum incomprehensibile mysterium dilatet. Nam participium κεχαριτωμένη, quo utitur Lucas, gratuitum Dei favorem exprimit, sicuti clarius patet ex primo ad Ephesios cap. v. 6. ubi Paulus de nostra cum Deo reconciliatione tractans, Deus, inquit, nos in Filio suo dilecto ἐχαρίτωσεν, hoc est, recepit in suam gratiam, & favore complexus est, qui prius inimici eramus. Postea subjicit Angelus, Deum cum ipsa esse. Nam quos amore suo dignatus est semel Deus, illis se propitium & beneficum exhibet, suisque beneficiis ornat & prosequitur. ideo additur tertium membrum, Quod benedicta sit inter mulieres. Benedictionem enim tanquam effectum, & probationem divini favoris, ponit. Neque enim pro laude hic, meo judicio, capitur: sed potius felicitatem notat. Sic Paulus gratiam primum, deinde pacem, hoc est, omne bonorum genus fidelibus precari solet: significans nos tunc demum beatos & divites fore, si à Deo bonorum omnium auctore amemur. Quod si Mariæ felicitas, justitia & vita ex gratuito Dei amore fluant: ejus virtutes, totaque excellentia, mera est Dei liberalitas: pluquam præpostere faciunt qui ab ea petendum docent quod aliunde nobiscum habet. Nimis vero crassa inscitia Papistæ salutationem hanc, quasi magico exorcismo, in preculam verterunt: atque eo prorupit vesania, ut concionatoribus fas non sit, Spiritus gratiam pro suggestu petere, nisi per suum Ave Maria. Atqui præterquam quod sola gratulatio hic habetur, temere sibi alienum officium usurpant, quod Deus nonnisi Angelo injunxit. bis autem stulta æmulatio, quod absentem salutant.

29. *Quum vidisset, turbata est.*] Non dicit Lucas turbatam fuisse aspectu Angeli: sed super ejus sermone. Cur ergo aspectus etiam meminit? Hanc ego esse causam interpretor, quod aliquid cælestis gloriæ in Angelo agnoscens Maria, subitum pavorem ex Dei reverentia conceperit. Turbata ergo fuit, quod se non ab homine mortali salutari, sed à Dei Angelo sentiret. Cæterum non ita turbatam fuisse dicit Lucas, ut obstupuerit; quin potius exprimit signum attentæ mentis, & bene compositæ, quum paulo post subjicit, cogitasse ipsam qualis esset salutatio: hoc est, quorsum tenderet, quidque sibi vellet. statim illi occurrit, non fuisse de nihilo missum Angelum. Monemur autem hoc exemplo, primum non esse oscitanter consideranda Dei opera: deinde ita à nobis expendi decere, ut religio metusque præeat.

30. *Ne timeas Maria.*] Quod timorem ponere eam jubet, semper veniat nobis in mentem, quæ imbecillitas est carnis, fieri non posse quin terreamur quoties vel minima gloriæ Dei scintilla appareat. Neque enim ubi serio Dei præsentiam concipimus, otiosam imaginari licet. Ergo quum obnoxii sint omnes ejus judicio, ex metu trepidatio oritur, donec se patrem exhibeat. Tantam sancta Virgo in gente sua cernebat scelerum colluviem, ut jure timeret à majoribus vindictis. Quare ut timorem eximat Angelus, testem se ac præconem incomparabilis boni adesse pronunciat. *Invenire gratiam* Hebraica phrasi posuit Lucas, pro Habere Deum propitium. Neque enim gratiam invenire dicitur, qui eam quæsierit: sed cui ultro oblata est. Exempla quum satis nota sint, adducere supervacuum foret.

31. *Ecce concipies in utero.*] Verba sua conformat Angelus primo ad vaticinium Jesaiæ, deinde ad alios Prophetarum locos: quo melius in animum Virginis penetreot. notæ enim & celebres passim inter pios erant tales prophetiæ. Quanquam simul notandum est, non privatim duntaxat in aurem Virginis loquutum esse Angelum: sed Euangelium attulisse, quod per totum orbem non multo post vulgandum erat. Quare non absque Dei consilio factum est, quod tam diserte expressus fuerit consensus inter veteres prophetias & præsentem de CHRISTO manifestando nuncium. Concipiendi verbum, refellendo tam Marcionis quam Manichæi delirio sufficit. Nam inde colligere promptum est, non æthereum corpus vel spectrum Mariam peperisse: sed quem prius in utero conceperat foetum.

Vocabis nomen ejus Jesum.] Nominis ratio apud Matthæum redditur, quod salvum à peccatis faciat *Matth. 1.*
populum. Ita in nomine salus promittitur, & osten- *vers. 21.*
ditur in quem finem missus fuerit CHRISTUS à Patre in mundum: quemadmodum se pronunciat non ad perdendum venisse, sed ut mundo salutem afferat. Meminerimus autem non hominum arbitrio, sed Dei jussu nomen hoc impositum illi fuisse ab Angelo, ut fides nostra in cælo, non in terra fundata sit. Deducitur à ישע, quod Hebræis est salus: unde & verbum הושיע, quod servare significat. Porro futiliter arguti sunt qui differre contendunt ab Hebraico nomine יהושע. Quod Rabbini scribunt ubique Jesu, constat maligne ab ipsis fieri, ne Christum honorifice appellent: quin potius insimulent degenerem fuisse aliquem Judæum. Itaque tantundem auctoritatis meretur eorum scriptio, ac canis latratus. Quod longe inferius dignitate Filii Dei esse objiciunt, si nomen habeat cum aliis commune, idem & de Christo obtendi posset. Sed de utroque solutio est plusquam facilis: nempe quod sub Lege umbratile fuit, in Filio Dei plene & ad solidum constare: vel substantiale in ipso esse quod tunc figuratum fuit. Nihilo plus momenti habet altera objectio. Negant venerandum esse, & tremendum nomen Jesu, coram quo omne genu flecti oporteat, nisi unice com- *Phil. 2. 9.*
petat in Filium Dei. Neque enim Paulus nomen magicum illi inducit, in cujus syllabis inclusa sit majestas: sed perinde valet loquutio acsi dixisset, Christo datum esse summum imperium à Patre, sub quo totum mundum humiliari oportet. Talibus ergo figmentis valere jussis, sciamus nomen Jesu fuisse Christo impositum, ut in eo quærere discant fideles quod olim sub Lege adumbratum fuerat.

32. *His*

32. *Hic erit magnus.*] Idem & de Joanne Baptista dixerat Angelus, quem tamen Christo æquare noluit. Sed Baptista in ordine suo magnus: Christi autem magnitudo continuo post exprimitur, quæ eum supra omnes creaturas extollit. hoc enim proprium & singulare unus habet, ut vocetur Filius Dei, quemadmodum Apostolus contendit, 1. ad Hebræos capite, v. 5. Fateor quidem & Angelos & Reges interdum ornari hoc titulo in Scriptura: sed hi in commune Dei filii propter excellentiam dicuntur. Atqui minime obscurum vel dubium est quin Filium suum Deus ab omnibus reliquis eximat, quum peculiari-
Psal. 2.7. ter illum sic alloquitur, Filius meus es tu. Ergo hic neque Angelis, neque hominibus miscetur Christus, ut sit unus ex grege filiorum Dei: sed quod illi datur, nulli alteri sumere fas est. Filii Dei sunt Reges, certe non jure naturæ, sed quia tanto eos honore dignatus est Deus. Ne Angelis quidem convenit hoc elogium: nisi quia sub summo capite inter creaturas excellunt. Sumus & nos filii, sed adoptione, quam fide consequimur, non autem habemus à natura. Christus autem & unicus, & unigenitus. Quod autem verbum futuri temporis eo torquet fœdus canis Servetus, ut Christum probet non æternum esse Dei filium, sed cœpisse talem censeri ex quo induit carnem nostram, nimis calumniosum est. Ratiocinatur ille, non fuisse Christum Dei filium antequam carne indutus mundo apparuerit: quia dictum sit ab Angelo, Vocabitur. Ego autem contra excipio, non aliud sonare Angeli verba, quam esse talem in carne manifestandum Dei filium qui æternus fuerat: nam vocari, ad claram notitiam refertur. Atqui inter ista duo multum interest, cœperitne esse Dei Filius qui prius non erat: an patefactus fuerit inter homines, ut scirent eum esse qui promissus olim fuerat. Certe quum omnibus seculis Deus à populo suo invocatus fuerit Pater: inde conficitur, fuisse in cælo Filium, ex quo & per quem ista paternitas ad homines manaret. Nimium enim sibi arrogant homines, si Dei se filios jactare ausint, nisi quatenus sunt unigeniti Filii membra. Quare certum est sanctos Patres nonnisi Filio mediatore fretos, tam honorificæ invocationis fiduciam sibi sumpsisse. Cæterum quid plenior ista, de qua nunc loquimur, cognitio valeat, alibi Paulus docet: nempe ut jam intrepide liceat non modo vocare Deum Patrem, sed clamare, Rom. 8. v. 15. & Galat. 4. v. 5. *Dabit Deus solium David.* Dicimus Angelum mutuari ex Prophetis elogia, quibus Christum insigniat: quo melius agnoscat sancta Virgo fore Redemptorem Patribus olim promissum. Quoties de Ecclesiæ instauratione Prophetæ loquuntur, totam fidelium spem ad regnum Davidis revocant: ut tritum esset apud Judæos axioma, Ecclesiæ salutem in felici regni illius statu fore positam: nec Messiæ officio quicquam esse magis aptum & conveniens, quam regnum Davidis de integro erigere. Quare & nomen Davidis interdum ad Messiam transfertur: ut Jeremiæ 30. vers. 9. Servient Domino suo, & David Regi suo. Item Ezechielis 34. vers. 24. & 37. vers. 24. David servus meus regnabit princeps super eos. Oseæ 3. vers. 5. Requirent Dominum, & David Regem suum. Loci autem, ubi filius Davidis vocitatur, satis noti sunt ac celebres. In summa, significat Angelus impletum iri in Christi persona vaticinium Amos de suscitando tabernaculo Davidis, quod dirutum & eversum erat. Amos cap. 9. vers. 11.

33. *Regnabit super domum Jacob.*] Quum salus peculiariter Judæis fuerit promissa (sicuti fœdus cum patre ipsorum Abraham percussum erat) & Christus, teste Paulo, minister fuerit Circumcisio- Rom. 15. vers. 8.
nis: non immerito Angelus regnum ejus statuit in gente illa, sicuti propria fuit sedes ac domicilium. Sed hoc cum aliis vaticiniis minime pugnat, quæ regnum Christi propagant & extendunt usque ad ultimos terræ fines. Deus enim nova & admirabili adoptione Gentes inseruit in familiam Jacob, quæ prius extraneæ fuerant: sic tamen ut Judæi, tanquam primogeniti, potiorem tenerent gradum, quemadmodum in Psalmo 110. vers. 2. habetur, Sceptrum potentiæ tuæ emittet Dominus ex Sion. Locatum ergo fuit solium Christi in populo Israël, unde totum orbem sibi subjiceret. Quotquot autem aggregavit per fidem filiis Abrahæ, verus Israël censentur. Etsi autem Judæi sua defectione se abdicarunt ab Ecclesia Dei, servabit tamen Dominus usque in finem aliquas reliquias: quoniam vocatio ejus sine pœnitentia est. Corpus quidem populi in speciem resectum est: sed meminisse debemus mysterii de quo disserit Paulus ad Romanos capite 11. vers. 25. Tandem futurum scilicet ut Deus aliquos ex Judæis ex dissipatione colligat. Interim Ecclesia, quæ per totum orbem sparsa est, spiritualis est domus Jacob, quando originem suam ex Sione duxit. *In æternum.* Admonet Angelus quo sensu toties apud Prophetas promissa fuerit perpetuitas regno Davidis. Hujus tantum & Solomonis ætate floruerat potentia & opibus. Roboam tertius successor vix tribum unam & dimidiam retinuit. Ex eo non destitit variis cladibus concuti, donec tandem concideret. Nunc Angelus, declarat, ubi stabilitum fuerit in Christi persona, excidio non fore obnoxium. & ad eam rem afferendam verba Danielis usurpat, quæ habentur cap. 7. vers. 14. Hujus regni nullum fore finem. Cæterum etsi verborum sensus est, Deum regni Christi & Ecclesiæ æternum fore præsidem ac custodem, ut nunquam intereat in terra, quamdiu Sol & Luna in cælo fulgebunt: vera tamen perpetuitas ad futuram gloriam pertinet. Sic ergo continua serie fideles alii aliis in hac vita succedunt, ut demum colligendi sint simul in cælum, ubi sine fine regnabunt.

Matth.	Marc.	Luc. I.
		34. Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo erit istud? quandoquidem virum non cognosco.
		35. Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: quapropter & quod nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei.
		36. Atque ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic sextus mensis est illi quæ dicebatur sterilis.
		37. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.
		38. Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.

34. *Quomodo erit istud?*] Videtur sancta Virgo non minus maligne restringere Dei potentiam quam prius Zacharias. Quod enim præter communem naturæ ordinem est, impossibile esse colligit. Sic enim ratiocinatur: Virum non cognosco: quî credam igitur futurum quod nuncias? Nec vero magnopere laborandum est ut eam purgemus ab omni vitio. fide enim statim transcendere debuit ad immensam

ſam Dei virtutem, quæ minime alligata eſt naturalibus mediis, ſed totum mundum ſuperat. nunc autem in vulgari generationis modo ſubſiſtit. Quanquam ſciendum eſt non ita dubitare, vel ſciſcitari, ut ſenſibus ſuis Dei potentiam vel ſubjicere vel æquare velit: tantum ſubita admiratione perculſa, ad movendam hanc quæſtionem rapitur. Quod autem obedienter amplexa ſit promiſſionem, hinc colligi poteſt, quod quum multa occurrerent in contrariam partem, nonniſi in uno hæſitat. Objicere promptum erat, ubinam eſſet ſolium illud Davidis, quum pridem abolita eſſet omnis dignitas imperii, totuſque regii generis extinctus ſplendor. Certe ſi rem æſtimaſſet judicio carnis, pro fabula duxiſſet quod audierat ab Angelo. Quare non dubium eſt quin penitus de Eccleſiæ inſtauratione perſuaſa, rei ſecundum carnem incredibili facile locum dederit. Et probabile eſt, tunc paſſim celebratum fuiſſe vati-

Esai. xi. vers. 1.

cinium illud Eſaiæ, ubi ſurculum Deus ſe excitaturum promittit ex contempto Iſai trunco. Fides ergo de gratia Dei in animo Virginis concepta, effecit ut ſine controverſia admitteret allatum ſibi nuncium de erigendo ſolio Davidis. Si quis excipiat, fuiſſe etiam aliud vaticinium, quod virgo filium paritura eſſet: reſpondeo, ejus myſterii tunc obſcuram fuiſſe notitiam. Naſciturum quidem ſibi Regem ſperabant Patres, ſub quo beatus ac felix eſſet Dei populus: ſed modus quaſi velo interpoſito abſconditus latebat. Ergo nihil mirum ſi quæſtionem movet ſancta Virgo de re ſibi incognita. Quod autem ex ejus verbis ſuſpicati ſunt quidam, perpetuæ virginitatis conceptum habuiſſe votum: nimis infirmum eſt, imo prorſus abſurdum. perfide enim paſſa fuiſſet ſe marito collocari, ſanctumque conjugii fœdus non ſine Dei ludibrio ſpreviſſet. Quamlibet barbara tyrannis graſſata ſit in hac parte ſub Papatu: nunquam tamen euſque progredi auſi ſunt, ut permitterent uxori continentiam vovere ſuo arbitrio. Deinde puerile commentum eſt, Monachiſmum fingere inter Judæos. Solvendum eſt tamen objectum illud, quod Virgo in futurum tempus reſpiciat, ideoque ſignificet nullam ſibi fore cohabitationem cum viro. Hæc vero conjectura & probabilis eſt & ſimplex, quod rei magnitudo, vel potius majeſtas, Virginem perculerit, ut ſenſus omnes admiratione ligatos haberet ac conſtrictos. Quum audit naſciturum eſſe Dei filium, aliquid non vulgare concipit. Atque hæc ratio eſt cur coitum virilem excludat. Hinc attonita exclamat, Quomodo erit iſtud? Ideo tam clementer illi Deus ignoſcit, & per Angelum benigne & comiter reſpondet: quia reverenter & ſobrie, non ſine admiratione divini operis, quæſierat, quomodo futurum eſſet quod ſibi perſuaſerat vulgari & conſueta naturæ ratione eſſe ſublimius. Denique hæc quæſtio fidei adverſa ideo non fuit, quia ex admiratione potius quam ex diffidentia oriebatur.

35. *Spiritus ſanctus superveniet in te.*] Modum non definit Angelus, qui curioſitati ſufficiat: ſicuti opus non fuit. Sed Virginem ſimpliciter ad conſiderandam Spiritus ſancti virtutem revocat, ut cum ſilentio & quiete ſe illi totam reſignet. Verbum Supervenire, ſignificat extraordinarium fore hoc opus, ubi naturæ media deficiunt. Proximum etiam membrum exegetice additur, Quod virtus Altiſſimi eam obumbrabit. Spiritus enim quaſi eſſentialis eſt Dei virtus, cujus efficacia ſe profert ac exerit tam in tota mundi gubernatione, quam in miraculis. In verbo Obumbrandi concinna eſt metaphora. virtutem Dei, qua ſuos tuetur & protegit, Scriptura frequenter umbræ comparat. Sed alia videtur eſſe hujus loci peculiaris ratio: nempe arcanam fore Spiritus operationem, acſi nubes oppoſita hominum oculos ab intuitu ſubmoveret. Sicuti autem in edendis miraculis Deus operum ſuorum rationem nobis ſubtrahit, ita noſtrum eſt ſobrie adorare quod nobis vult eſſe occultum. *Propterea quod naſcetur ſanctum.* Confirmatio eſt proximæ ſententiæ. Docet enim Angelus Chriſtum oportere abſque viri & mulieris coitu naſci, ut ſanctus ſit, & Dei filius: hoc eſt, ut ſanctitate & gloria ſupra omnes creaturas excellat, neque teneat communem inter homines gradum. Hæretici qui fingunt ipſum, ex quo genitus eſt homo, factum eſſe Dei filium, particulam cauſalem arripiunt, ideo vocandum eſſe Dei filium, quia mirabiliter Spiritus ſancti virtute conceptus erit. ſed perperam ratiocinantur. Quamvis enim manifeſtatus ſit Filius Dei in carne, non ſequitur quin fuerit Sermo ante ſecula ex Patre genitus. Quin potius ille idem qui Filius Dei erat in ſua æterna divinitate, apparuit etiam in humana carne Dei filius. Cæterum locus hic non modo perſonæ unitatem in Chriſto commendat: ſed ſimul oſtendit Chriſtum, quatenus humanam naturam induit, eſſe Dei filium. Ergo filii Dei nomen ſicuti divinæ Chriſti eſſentiæ ab initio proprium fuit, ita nunc conjunctim in utramque ſimul competit naturam: quia arcana & cæleſtis generationis ratio eum à vulgari hominum ordine exemit. Alibi quidem ſæpius, ut ſevere hominem eſſe affirmet, Filium ſe hominis vocat: ſed non obſtat humanæ naturæ veritas, quin peculiarem illi honorem præ aliis omnibus conciliet divina generatio, quod ſcilicet præter ordinarium naturæ modum conceptus ex Spiritu ſancto fuerit. Hinc merito creſcit nobis fiducia, ut liberius audeamus Deum invocare patrem: quia ut eum nobis communem ſecum faceret unicus ejus Filius, frater noſter eſſe voluit. Notandum etiam eſt, quod Chriſtus, quatenus ſpirituali virtute conceptus eſt, dicitur Semen ſanctum. Quemadmodum enim illum oportuit eſſe verum hominem ut peccata noſtra expiaret, mortemque ac Satanam vinceret in carne noſtra, denique ut eſſet verus Mediator: ita neceſſe fuit, ut alios purgaret, immunem eſſe ab omni immunditie & macula. Quamvis ergo ex Abrahæ ſemine genitus ſit Chriſtus, nihil tamen contagii ex vitioſa natura contraxit: quoniam ab ipſa origine purum ſervavit Dei Spiritus: nec tantum ut in ſe privatim ſanctitate polleat, ſed magis ut ſuos ſanctificet. Ergo ipſe conceptionis modus teſtatur Mediatorem nobis eſſe à peccatoribus ſegregatum.

36. *Et ecce Eliſabeth.*] Domeſtico exemplo Angelus fidem Mariæ in ſpem miraculi erigit. Nam ſi non potuit neque ſterilitas, neque ſenectus Eliſabeth obſtare Deo quin ipſam faceret matrem, non eſt quod ſe amplius Maria intra uſitatos naturæ fines contineat, quando tale divinæ potentiæ ſpecimen in cognata ſua cernit. Sextum menſem diſerte notat: quia quum menſe quinto ſentire ſoleat mulier vitalem fœtum, ſextus menſis dubitationem eximit. Debuerat quidem Maria ſimplici Dei verbo ſic acquieſcere, ut nihil opus eſſet aliunde fidem adſtrui: ſed ne amplius vacillet, novo hoc adminiculo promiſſionem ſuam Dominus fulcire dignatur. Eadem quotidie indulgentia nos levat ac ſuſtinet: imo etiam majore, quo ſcilicet debilior eſt fides noſtra. Itaque ne dubia ſit nobis ſua veritas, teſtimonia quæ eam nobis confirmant, hinc inde accerſit. Quomodo interceſſerit cognatio inter Eliſabeth, quæ erat ex filiabus Aaron, & Mariam quæ ex ſtirpe David orta erat, quæritur. Atque etiam videtur id pugnare cum Lege, quum mulieres vetabat abnubere in alienas Tribus. *Num. 36. verſ. 16.* Quantum ad Legem ſpectat, ſi finis reſpicitur, tantum ea connubia vetabat quæ hæreditates miſcere poſſent. Nullum vero tale periculum fuit, ſi qua ex tribu Juda mulier ſacerdoti nuberet, ad quem transferri hæreditas non poterat. Eadem etiam ratio fuit, ſi qua ex tribu Levi mulier extra gentem ſuam elocaretur. Fieri autem poteſt ut originem duceret ſanctæ Virginis mater ex tribu Aaron, atque ita conſanguinitas eſſet ejus filiæ cum Eliſabeth.

37. *Non*

37. *Non erit impossibile apud* &c.] Si *verbum* in propria & nativa significatione accipere libeat, sensus erit facturum esse Deum quicquid promisit: quia nullum obstaculum par sit ejus virtuti. ac tale erit argumentum, Hoc pollicitus est Deus, ergo præstabit: quia nulla contra ejus verbum impossibilitas objici debet. Sed quia *verbum* secundum linguæ Hebraicæ phrasin pro Re plerumque capitur, simplicius exponere licebit, nihil Deo esse impossibile. Quanquam semper tenendum est axioma, perverse eos vagari qui de potentia Dei imaginantur extra verbum, si quid visum est: quia sic consideranda est ejus immensitas, ut spei & fiduciæ nobis sit materia. Jam vero non temere solum & inutiliter, sed etiam periculose disputatur quid sit Deo possibile, nisi simul occurrat quid ipse velit. Porro facit hic Angelus quod passim solet Deus in Scriptura: nempe dum generali doctrina speciem unam promissionis confirmat. Atque hic verus est rectusque generalis doctrinæ usus, dum promissiones illic sparsas ad rem præsentem applicamus, quoties anxii sumus & perplexi. quamdiu enim manent indefinitæ, frigent. Porro non mirum est quod Dei potentiam Mariæ Angelus prædicat, cujus diffidentia fidem promissionibus ut plurimum detrahit. Verbo fatentur omnes omnipotentem esse Deum: interea si quid promittit opinione nostra majus, hæsitamus. Unde id, nisi quod nihilo plus illi tribuimus potentiæ quam sensus nostri capiunt? Ideo Paulus ad Rom. cap. 4. vers. 20. fidem Abrahæ laudans, dicit illum dedisse gloriam Deo, quod implere posset quicquid promiserat. Et alibi quum de spe vitæ æternæ agitur, Dei potentiam sibi proponit: Scio, inquit, cui crediderim, quod potens sit depositum meum servare. Videtur quidem hæc exigua esse fidei portio, quod nemo, quantumvis impius, Deo palam omnipotentis titulum deroget. Verum qui probe & penitus infixam in corde suo habet Dei potentiam, reliqua fidei impedimenta facile superabit. Notandum tamen est, potentiam Dei vera fide effectualem, ut ita loquar, apprehendi. Potens enim est atque agnosci vult Deus, ut ipso opere veracem se demonstret.

2 Tim. 1. vers. 12.

38. *Ecce ancilla Domini.*] Non permittit sibi sancta Virgo ultra disputare: nec tamen dubium est quin obrepere multa potuerint quæ remoram injicerent illius fidei, imo ejus animum prorsus ab Angeli sermone averterent. Sed ansam præcidens contrariis rationibus, seipsam in obsequium cogit. Atque hæc vera est fidei probatio, dum cohibemus mentes nostras, & velut captivas tenemus, ne hoc vel illud Deo opponere audeant: sicuti rursum infidelitatis mater est disceptandi licentia. Nec leve his verbis inest pondus, Ecce ancilla Domini. se enim totam offert Deo & addicit, ut ille jure suo libere utatur. Subducunt enim se increduli ab ejus manu, & quantum in se est, opus ejus impediunt. Fides autem nos sistit Deo, ut præsto simus ad parendum. Quod si ideo ancilla Domini fuit sancta Virgo, quia obedienter ejus imperio se subjecit: nulla deterior contumacia est, quam fugitando, illi negare quod meretur ac postulat obsequium. Denique ut sola fides nos morigeros Deo servos reddit, & tradit in ejus potestatem, ita infidelitas rebelles & transfugas facit. *Fiat mihi.* Bifariam exponi potest hoc membrum, vel quod sancta Virgo statim ad vota & preces se convertat, vel quod uno contextu se Deo resignare ac tradere pergat. Ego simpliciter interpretor, quod de virtute Dei persuasa libenterque sequens quo vocat, simul promissioni ejus subscribit: atque ita effectum non modo expectat, sed etiam cupide expetit.

Matth.	Marc.	Luc. I.

39. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum
festinatione in civitatem Juda.
40. Et intravit in domum Zachariæ, ac salutavit Elisabeth.
41. Et factum est, ut audivit Elisabeth salutationem Mariæ, saliit in-
fans in utero illius, & repleta est Spiritu sancto Elisabeth,
42. Exclamavitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mu-
lieres, & benedictus fructus ventris tui.
43. Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?
44. Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, saliit
præ gaudio infans in utero meo.
45. Et beata quæ credidit: quia complementum erit iis quæ dicta
sunt illi à Domino.

39. *Exurgens autem Maria.*] Profectio hæc cujus meminit Lucas, testatur non evanidam fuisse Mariæ fidem: quia non diffluit una cum Angeli conspectu Dei promissio, sed ejus animo insidet. Festinatio autem serii ardentisque affectus testis est. Inde colligere licet, posthabitis omnibus aliis rebus hanc Dei gratiam à Virgine fuisse æstimatam ut par erat. Quæri tamen potest quo consilio susceperit iter illud. Certum est non simpliciter inquirendi causa venisse: quia non minus Filium Dei in corde suo per fidem quam in utero conceptum fovebat. Neque etiam quibusdam subscribo qui gratulandi causa venisse putant. probabilius enim mihi videtur, partim augendæ confirmandæque fidei suæ, partim illustrandæ ultro citroque gratiæ Dei habitam ab ea fuisse rationem. Nec vero est cur absurdum ducamus, quæsitam ab ea fidei confirmationem fuisse ex miraculi conspectu, quod Angelus non frustra illi in medium proposuerat. Nam etsi nudo verbo Domini contenti sunt fideles: nihil tamen interea operum ejus negligunt, quod sentiunt ad fidei suæ adminiculum valere. Præsertim vero Maria oblatum sibi adminiculum amplecti debuit nisi respuere vellet quod Dominus ultro illi dederat. Deinde mutuus conspectus tam ipsam quam Elisabeth accendere potuit ad majorem gratitudinem: sicuti ex contextu patet. Fuit enim magis conspicua & insignis Dei virtus in uno duplicis gratiæ intuitu: quia ipsa comparatio non parum lucis addebat. Cæterum non exprimit Lucas quænam fuerit urbs in qua Zacharias habitabat: sed tantum commemorat pertinuisse ad tribum Juda. deinde, sitam fuisse in regione montana. Unde colligitur, longius abfuisse ab oppido Nazareth quam Hierosolymam.

41. *Ut audivit salutationem.*] Naturale est ut ad subitum gaudium moveat se fœtus in utero gravidæ mulieris: sed Lucas aliquid extraordinarium notare voluit. Quanquam nihil ad rem attinet argutis quæstionibus nos intricare, an senserit infans Christi præsentiam, an sensus hic fuerit pietatis: potius hoc unum sufficiat, arcano Spiritus motu infantem saliisse. Nec sane proprium illi sensum tribuit Lucas: sed magis significat hanc divinæ in matre ipsa operationis fuisse partem, quod infans exultavit in utero ejus. Quod dicit Spiritu sancto repletam: sensus est, Spiritu Prophetico præter consuetum morem

rem repente donatam esse. Neque enim prius Spiritus donis vacua erat: sed tunc longe uberior vis & insolita apparuit.

42. *Benedicta tu.*] Videtur in pari gradu Mariam & Christum locare: quod minime consentaneum foret. Sed ego libenter eorum sententiam admitto, qui in secundo membro causam reddi putant. Usitatum enim est, copulam sumi vice particulæ causalis.. Benedictam ergo cognatam suam prædicat Elisabetb, propter filii benedictionem. Etsi autem prima non fuit Mariæ felicitas, Cbristum in utero gestare: imo ordine posterior est ista dignitas, quam Spiritu Christi renasci in novam vitam: merito tamen vocatur benedicta, quam Deus singulari isto honore dignatus est, ut Filium suum, in quo spiritualiter erat regenita, mundo pareret. Et hodie celebrari nequit allata nobis per Christum benedictio, quin simul occurrat quam honorifice Mariam ornaverit Deus, qui unigeniti Filii sui matrem esse voluit.

43. *Unde hoc mihi.*] Notanda est ista moderatio, quod Elisabeth eximias in Maria gratias Dei reputans, justo eam honore prosequitur. neque tamen sublimius quam deceat extollit cum Dei injuria. Nam (quæ ingenira est mundo pravitas) pauci sunt qui non altero ex duobus his vitiis laborent: quia alii sibi ultra modum placentes, ut soli emineant, dona Dei maligne spernunt in fratribus suis: alii vero homines adeo superstitiose extollunt, ut idola sibi in illis fabricent. hinc factum est ut Christo velut in subsellium redacto, prima sedes Mariæ tribueretur. Contra, Elisabeth in ea celebranda adeo non obscurat Dei glotiam, ut potius ad Deum omnia referat. Interim tamen, quia sibi & aliis prælatam agnoscit, superiorem gradum illi non invidet, plusque sibi quam debeatur concedi modeste prædicat. Quod Mariam appellat Domini sui matrem; notatur personæ unitas in duabus Christi naturis: acsi dixisset, eum qui genitus est mortalis homo io utero Mariæ, simul æternum esse Deum. Tenendum enim memoria est, non loqui ex proprio seosu mulierculam, sed tantum proferre quæ Spiritus sanctus dictavit. Proprie autem convenit hoc nomen Filio Dei io carne manifestato, cui data est à Patre omois potestas, & qui ordinatus est summus cæli & terræ Princeps, per cujus manum Deus omnia gubernet. Fidelium tamen maxime dominus est, qui se ejus imperio sponte & placide submittunt: neque enim caput est nisi corporis sui. Ideo dicit Paulus, (1 Cor. 8. vers. 5.) Quamvis multi vocentur domini in mundo, nobis tamen, hoc est, fidei domesticis, uoicum esse Dominum. Porro quum istam Dei gratiam de qua loquitur, amplificat ex subito motu infantis quem utero gestabat, non dubium est quin testari velit se aliquid supernaturale & divinum sensisse.

45. *Beata quæ credidit.*] Quando ex superiore Lucæ testimonio constat, arcano Spiritus impulsu loquutam esse Elisabetb, ille Spiritus est qui Mariam, eo quod credidit, beatam esse pronunciat: & Mariæ fidem laudando, generaliter admonet ubi sita sit vera hominum felicitas. Felix Maria, quæ Dei promissionem corde amplexa, sibi totique mundo salutem concepit ac peperit. Hoc illi speciale: sed quia nulla nobis justitiæ, vitæ, aut ullius boni gutta suppetit, nisi quantum verbo suo Dominus offert; una est fides quæ ab extrema inopia & miseria ereptos veræ felicitatis nos facit compotes. Et magnum pondus inest huic membro, Quia complementum erit omnibus quæ dicta sunt. sensus enim est, fide locum dati promissionibus divinis, ut suum in nobis effectum obtineant. Certum quidem est non pendere ex bominum arbitrio Dei veritatem: quin potius verum est illud, Deum perpetuo veracem manere, (Rom. 3:4.) quamvis totus mundus (qui incredulus est ac mendax) illius fidem labefactare conetur. sed quia indigni sunt increduli qui promissionum fructum percipiant, ideo docet Scriptura, fide tantum efficaçes esse in salutem nostram. Offert enim Deus sua beneficia promiscue omnibus: fides autem sinum ad ea recipienda expandit: incredulitas autem excidere patitur, ne ad nos usque perveniant. Si qua fuisset Mariæ incredulitas, obstare tamen Deo non poterat quin opus suum compleret alio quo visum esset modo. Sed beata dicitur, quæ oblatam sibi benedictionem fide recipiens, Deo viam patefecit ad complendum opus suum: sicuti rursum incredulitas januam illi claudit, manumque ejus ab opere arcet, ne salvificam sentiant qui ipsam fraudant virtutis suæ laude. Notanda est etiam relatio inter verbum & fidem: unde colligimus quid sit credere: nempe, dum loquenti Deo subscribimus, certoque statuimus, quod oobis promittit facturum esse. Particula, A Domino, tantundem valet atque Ex parte Dei, ut vulgo barbari loquuntur. Promissio enim per Angelum allata fuerat: sed prodierat à solo Deo. Unde colligimus, sive Angelorum sive hominum ministerio utatur Deus, velle tamen non minus honoris verbo suo deferri quam si palam ipse è cælo descenderet.

MATTH.	MARC.	LUC. I.
		46. Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominum, 47. Et exultavit spiritus meus in Deo Servatore meo: 48. Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ. ecce enim ex hoc tempore beatam me dicent omnes generationes: 49. Quia fecit mihi magnifica qui potens est, & sanctum nomen ejus. 50. Et misericordia ejus in progeniem & progeniem timentibus eum.

Nunc refertur insigne & memorabile sanctæ Virginis canticum: ex quo clare apparet quanta Spiritus gratia excelluerit. Tria autem sunt bujus cantici membra. Primum enim Maria, quam io se experta erat Dei misericordiam, solenni gratiarum actione celebrat. Deinde generalibus elogiis Dei potentiam & judicia commendat. Tandem ea accommodat præsenti causæ, ubi de redemptione olim Ecclesiæ promissa & jam præstita disserit.

46. *Magnificat anima.*] Hic gratitudinem suam testatur Maria, quemadmodum nuper dictum est. Quia autem plerumque bypocritæ plenis buccis, nullo cordis affectu, Dei laudes canrant, dicit Maria se ex interiore animi seosu laudare Deum. Et certe nihil aliud quam sacrum Dei nomen profanant, qui non ex animo, sed lingua tantum prædicant ejus gloriam. Porro quum voces Animæ & Spiritus varie sumantur in Scriptura, simul ramen conjunctæ duas animæ præcipue facultates denotant. Spiritus enim pro intelligentia capitur, Animus autem pro sede affectuum. Ut teneamus sanctæ Virginis mentem, notandum est, quod secundo loco hic ponitur, ordine prius esse. Nam ut ad laudandum Deum incitetur hominis voluntas, præcedat spiritus exulta-

Jac. 5. vers. 13. tio necesse est: quemadmodum Jacobus docet, Lætatur quis? psallat. Tristitia enim & anxietas tum animum constringunt, tum linguam impediunt à celebranda Dei bonitate. Ergo ubi gaudio exultat mens Mariæ, cor in laudem Dei erumpit. Nec abs re Deo tribuit epitheton Servatoris quum de cordis sui lætitia loquitur. donec enim agnitus fuerit Deus Servator, nunquam in verum & liberum gaudium solventur hominum mentes, sed perplexe & sollicite hærebunt. Itaque solus est paternus Dei favor, & ex eo manans salus, quæ nos lætitia perfundunt. In summa, hoc primum est, ut gloriari possint fideles salutem sibi in Deo esse: alterum deinde sequi debet, ut beneficum Patrem experti, gratias illi agant. Nomen Σωτὴρ plus Græcis significat quam Latinis Servator, nempe qui non semel tantum liberat, sed perpetuæ salutis auctor est.

48. *Quia respexit.*] Exponit cur in Deo fundatum habeat cordis sui gaudium: quia scilicet gratuito respecta ab ipso fuerit. Humilem enim se vocans, dignitate omni se abdicat, ut gratuitæ Dei bonitati adscribat totam gloriandi materiam. Neque enim (ut stulte putarunt indocti & barbari homines) humilitas hic summissionem, vel modestiam, vel animi habitum significat: sed tantundem valet ac vilis abjectaque conditio. Sensus ergo est, Quod ignobilis eram & contempta, id non obstitit Deo quo minus dignatus sit ad me oculos suos convertere. Quod si Mariæ humilitas excellentiæ opponitur (quemadmodum & res ipsa clamat, & ex Græca voce liquet) videmus ut Maria seipsam exinaniens, Deum unum extollat. Nec vero fictæ hoc humilitatis præconium fuit; sed simplex & ingenua ejus, quam animo insculptam habebat, persuasionis confessio. Nam & nullius erat coram mundo pretii, & ipsa nihilo pluris se æstimabat. *Ex hoc tempore beatam.* Significat, memorabile seculis omnibus fore hoc Dei beneficium. Quod si tam insigne est ut passim omnium ore prædicari debeat; ipsi Mariæ, in quam collatum fuit, de eo silere minime fas est. Observa autem Mariam nihil in sua felicitate ponere nisi quod sibi divinitus datum esse agnoscit, ejusque gratiæ acceptum refert. Beata, inquit, censebor per omnes ætates. An quia sibi propria virtute vel industria laudem hanc quæsierit? Quin potius solum Dei opus commemorat. Unde perspicimus quantum ab ea distent Papistæ, qui inanibus suis figmentis eam temere ornantes, quicquid accepit bonorum à Deo, fere pro nihilo habent. magnificos, imo plusquam superbos titulos affatim congerunt: quod sit regina cæli, stella salutis, porta vitæ, dulcedo, spes & salus. Quin etiam eo impudentiæ & furoris ipsos proripuit Satan, ut imperium illi in Christum traderent: hæc enim est eorum cantilena, Roga Patrem, jube Natum. Nihil horum à Domino profectum esse quum liquido constet, omnia uno verbo sancta Virgo repudiat, dum totam suam gloriam in Dei beneficiis statuit. Nam si hoc uno tantum nomine celebranda est, quod Deus magnifice cum ipsa egit; fictitiis titulis, qui aliunde proveniunt, nullus relinquitur locus. Adde quod nihil illi magis probrosum est, quam Filio Dei eripi quod suum est, ut sacrilegis ejus spoliis ipsa induatur. Eant nunc Papistæ, & nos in Christi matrem injurios esse clamitent, quia rejectis hominum mendaciis, tantum Dei beneficia in illa prædicamus. Atqui quod ei maxime honorificum est, nos concedimus; isti vero præposteri cultores detrahunt. Libenter enim eam amplectimur magistram, ejusque doctrinæ & præceptis obtemperamus. Certe non obscurum est quid hic dicat: quo posthabito & velut calcato, fidem ejus dictis, quantum in se est, abrogant Papistæ. Nos vero meminerimus communem hic in laudandis tum Angelis tum hominibus præscribi regulam, ut in illis celebretur Dei gratia: sicuti etiam nihil omnino est laudabile quod non inde prodierit. Quum dicit, Deum qui potens est fecisse magnifica, significat Deum non alieno subsidio fuisse adjutum: ut sola ejus potentia emineat. Jam repetendum est quod prius dixit, se fuisse respectam quamvis abjecta & contemptibilis foret. Unde sequitur præposteras & adulterinas esse Mariæ laudes, quibus non in solidum extollitur Dei potentia & gratuitus favor.

49. *Et sanctum nomen ejus.*] Hæc est secunda pars cantici, in qua generalibus sententiis sancta Virgo Dei virtutem, judicia & misericordiam commendat. Neque enim uno contextu hoc membrum cum superiori, sed seorsum legi debet. Extulerat Maria quam in sa experta erat Dei gratiam. Hinc sumpta occasione exclamat, sanctum esse ejus nomen, & misericordiam ejus omnibus seculis vigere. Porro sanctum vocatur Dei nomen, quia reverentiam summam meretur: ut quoties Dei fit mentio, simul veneranda ejus majestas in medium prodeat. Proxima sententia, ubi laudatur perpetuitas misericordiæ Dei, ex solenni pacti formula sumpta est, Ero Deus tuus, & seminis tui in seculum. Item, Ego sum Deus faciens misericordiam in mille generationes. *Gen. 17. vers. 7. Deut. 7. vers. 9.* Quibus verbis non modo testatur se perpetuo fore sui similem; sed continuum favorem exprimit, quem erga suos prosequitur, ut post eorum mortem, filios & nepotes, totamque sobolem diligat. Sic continuo amoris tenore prosequutus est Abrahæ posteros: quoniam patrem Abraham semel in gratiam complexus, æternum cum ipso fœdus pepigerat. Sed quia non omnes qui descendunt ex Abraham secundum carnem, genuini sunt Abrahæ filii, promissionis effectum restringit Maria ad veros Dei cultores: quemadmodum & David Psal. 103. vers. 17. Misericordia Domini à seculo usque in seculum super timentes eum, & justitia ejus in filios filiorum iis qui custodiunt fœdus ejus, &c. Sic ergo Deus sanctorum filiis misericordem se per omnes ætates fore promittit, ut nullam tamen hypocritis vanæ fiduciæ materiam præbeat: quoniam frustra & temere Deum sibi esse patrem gloriantur qui degeneres sunt sanctorum filii, & ab eorum pietate fideque desciverunt. Quare hac exceptione refellitur eorum vanitas & jactantia, qui falso gratiæ Dei prætextu, sine fide, inflati sunt. Universale quidem salutis fœdus pepigit Deus cum genere Abrahæ: sed quemadmodum lapides pluvia irrigati non mollescunt, ita incredulis obstitit sua durities ne ad eos penetraret promissa justitia & salus. Interim Deus, ut stabilis rataque esset sua promissio, semen aliquod servavit. Sub timore Domini comprehenditur tota pietas & religio: quæ sine fide constare non potest. Verum hic poterit objici quæstio, Quorsum attinet vocari Deum misericordem, si talem nemo eum sentit, nisi qui ejus gratiam promeretur? Nam si Dei misericordia est super timentes eum, pietas & bona conscientia gratiam hominibus apud eum conciliant: hoc autem modo ejus gratiam suis meritis homines prævenient. Respondeo, hanc quoque esse misericordiæ partem, quod timorem sui & reverentiam piorum filiis Deus inspirat. Neque enim hic notatur gratiæ initium, quasi Deus è cælo otiosus speculetur quinam ea digni sint: sed tantum hypocritis excutitur perversa securitas, ne Deum sibi obstrictum esse putent, quia carnales sunt sanctorum filii: quum divini fœderis longe alius sit finis & diversa conditio, nempe ut aliquem semper in mundo populum habeat à quo pure colatur.

MATTH,

MATTH. | MARC. | LUC. I.

51. Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos cogitatione
cordis ipsorum.
52. Detraxit primates ex soliis, & exaltavit humiles.
53. Esurientes implevit bonis, & divites dimisit inanes.
54. Suscepit Israël puerum suum, ut memor esset misericordiæ:
55. Quemadmodum loquutus est ad Patres nostros, Abrahæ &
semini ejus in seculum.

51. *Fecit potentiam.*] Perinde valet acsi dixisset, potenter operatus est. Brachium autem Dei omnibus aliis adminiculis opponitur: sicuti apud Jesaiam, capite 59. vers. 16. Respexit Deus, & nemo fuit adjutor. Itaque salutem illi peperit brachium ejus, & justitiam suam pro fultura habuit. Intelligit ergo Maria, Deum sua unius virtute contentum, nullos adhibuisse operis socios, nullos vocasse ad opem sibi ferendam. Quod continuo post sequitur de superbis, videri potest additum ob duas causas: tum quia nihil proficiunt superbi, qui gigantum more Deo resistere conantur: tum quia non explicat Deus brachii sui potentiam nisi in salutem humilium: superbos vero, qui sibi multum arrogant, dejicit. Quo pertinet illa Petri exhortatio, Humiliamini sub potenti Dei manu, &c. Est autem notatu digna loquutio, dispergi superbos cogitatione cordis. Nam (ut immanis est eorum superbia & ambitio, ut est cupiditas insatiabilis) in capiendis consiliis quasi immensam molem coagmentant: atque, ut uno verbo dicam, ædificant turrem Babel. Nam minime contenti stulte hoc vel illud supra vires tentasse, novas subinde insanæ audaciæ consultationes prioribus accumulant. Postquam Deus aliquandiu tacitus è cælo derisit præclaros eorum apparatus, totam illam congeriem repente dissipat. quemadmodum si quis diruto ædificio, quæ prius firma solidaque commissura inter se compacta erant, in plagas diversas longe dispergat.

1 Pet. 5. vers. 6.

52. *Detraxit primates.*] Ita vertere placuit, ut tollatur ambiguitas. Nam etsi δυνάσται Græcis vocantur à potentia, sunt tamen præfecti & summi magistratus. Potentes vero, multi participium esse putant. Eos detrahi è soliis prædicat Maria, ut in eorum locum evehantur obscuri & ignobiles. ita Dei providentiæ & judiciis tribuit quod profani homines vocant ludum Fortunæ. Sciamus tamen non tribui Deo absolutam potentiam, ut tyrannico imperio homines, tanquam pilas, agitet ac verset sursum deorsum: sed justam gubernationem, cui subest optima ratio, licet nos sæpe fugiat. Non enim Deum oblectant mutationes, ut per ludibrium in sublime attollat quos protinus dejicere statuerit: sed rerum statum potius convertit hominum pravitas: quia nemo in ejus arbitrio & manu positam esse agnoscit cujusque sortem. qui vero eminent supra alios, non modo contumeliose & crudeliter insultant proximis suis, sed etiam ferociter contra suæ altitudinis auctorem. Ergo ut reipsa discamus, quicquid altum est in mundo & excellit, Deo subesse, totumque mundum ejus imperio regi, alii tolluntur in sublimem honoris gradum, alii autem labuntur ex suis soliis, vel præcipites cadunt. hanc mutationum causam & finem assignat David, Psal. 107. vers. 20. & Daniel 2. vers. 21. Videmus sane ut præter modum insolescant mundi Principes, ut diffluant in luxuriam, ut turgeant superbia, ut eos prosperæ fortunæ dulcedo inebriet. Tantam ingratitudinem si ferre nequeat Dominus, nihil mirum. hinc fit ut plerumque non diu maneant stabiles quos Deus in sublime extulit. Jam rursus Regum & Principum splendor hominum vulgus obstupefacit, ut pauci superius aliquod numen esse cogitent. Quod si ex utero sceptrum afferrent secum Principes, & continua esset regnorum stabilitas, statim evanesceret omnis Dei & ejus providentiæ notitia. Dominus ergo humiles in sublime tollens, mundi superbiam quasi in triumpho traducit, & simul ad simplicitatem ac modestiam erudit suos. Nunc tenemus quorsum dicat Maria, Deum esse qui proceres dejicit ex soliis, & infimos exaltat: nempe ut doceat, non cæco fortunæ impetu volvi & rotari mundum, sed, quæcunque cernuntur conversiones, Dei providentia accidere. deinde ipsum Deum summa æquitate moderari quæ totum mundi ordinem turbare & pervertere judicia videntur. quod proximo versu melius confirmat, Esurientes (inquit) replevit bonis, & divites dimisit inanes. Nam hinc colligimus, non per se, sed ex causa mutationes placere Deo: quia scilicet magni & diviter & potenter saturitate sua inflati, sibi arrogant omnia: ipsi autem Deo nihil faciunt reliquum. Quare sedulo cavendum est ne rebus prosperis efferamur. Cavenda etiam ventosa carnis saturitas, ne subito nos Deus exinaniat. piis vero qui egestatis suæ conscii & quasi famelici ad Deum suspirant, non parum solatii affert hæc doctrina, quod Deus esurientes bonis impleat.

54. *Suscepit Israël.*] Hoc postremo membro generales sententias accommodat Maria ad circumstantiam præsentem. Summa autem est, Deum nunc quam olim pollicitus salutem sanctis Patribus fuerat, præstitisse. Sed primum in verbo Suscipiendi concinna est metaphora. sic enim collapsus erat populi status, ut nulla vulgo spes esset posse in integrum restitui. Susceptus ergo dicitur Israël, quia Deus porrecta manu prostratum & jacentem erexit. Religio innumeris modis contaminata erat: in publica doctrina nihil fere sincerum: Ecclesiæ regimen, plusquam confusum, nihil aliud quam immanem barbariem spirabat: politicus ordo eversus: populi corpus Romani & Herodes, quasi feræ bestiæ laniaverant. quo illustrior fuit instauratio, quam rebus adeo perditis sperare illis non licebat. *Pueri* nomen hic tam pro filio, quam pro servo potest accipi: posterior tamen significatio magis convenit. Et servus Dei vocatur hoc loco Israël (sicuti in aliis compluribus) quia in Dei familiam receptus erat. *Ut memor esset.* Causam reddit Maria cur proclivis in ruinam populus à Deo receptus fuerit, imo cur Deus jam collapsum erexerit: nempe ut in eo servando misericordiæ suæ specimen ederet. Nominatim tamen exprimit, Deum misericordiæ recordatum: cujus videri poterat quodammodo oblitus, quum populum suum tam misere vexari affligique sineret. Usitatum enim est affectus Deo tribui, prout ex re ipsa homines vel iratum sibi vel propitium colligunt. Quia vero Dei misericordiam non concipiunt humanæ mentes, nisi quatenus eam verbo suo offert ac testatur: hinc se & alios ad promissiones revocat Maria, Deumque in illis servandis fidum ac constantem fuisse docet. Hoc sensu frequenter vocatur Deus benignus & verax: quia nunquam de paterna ejus erga nos benevolentia statuere licebit, nisi verbum, cujus se vinculo nobis obstrinxit, memoriæ nostræ occurrat, &, quasi in medio positum, salutem nostram cum Dei bonitate individuo nexu copulet. Cæterum iisdem verbis ostendit Maria gratuitum fuisse quod cum Patribus fœdus olim Deus pepigerat: quia promissam illic salutem ex mera misericordia, tanquam ex fonte, derivat. Atque hinc colligimus probe fuisse in Scripturæ doctrina exercitatam.

tam. Erat quidem vulgo tunc communis Messiæ exspectatio: sed pauci fidem in tam sincera Scripturæ notitia fundatam habebant.

55. *Abrahæ & semini.*] Si appositive legas, videtur absurda esse casus mutatio. dicendum enim erat potius, Ad Abraham & semen ejus. sed meo judicio non est simplex appositio: quia non tantum designat Maria qui fuerint Patres illi, ad quos loquutus est Deus: sed promissionum vim & effectum ad omnes posteros extendit, qui modo genuinum sint Abrahæ semen. Unde etiam sequitur de solenni fœdere agi quod cum Abraham ejusque familia specialiter percussum fuerat. Nam aliæ promissiones, quæ Adæ & Noe & aliis datæ fuerant, promiscue ad omnes gentes spectabant. Cæterum ut multos carnales Abrahæ filios sua incredulitas abscidit, & quia degeneres fuerunt, prorsus alienati sunt à domo Abrahæ: ita nos, qui extranei eramus, fide insiti, censemur verum Abrahæ semen. Teneamus ergo, sic loquutum esse olim Deum Patribus ut ad posteros quoque pertineat oblata illis gratia. Deinde fide, Gentium omnium factam esse adoptionem, ut spirituales sint Abrahæ filii qui natura non erant.

MATTH. | MARC. | LUC. I.

56. Mansit autem Maria cum illa circiter mensibus tribus, & reversa est in domum suam.

57. Ipsi autem Elisabeth impletum est tempus pariendi: & peperit filium.

58. Et audierunt vicini & cognati ejus quod magnifice Dominus sua misericordia usus esset erga illam, & gratulabantur ei.

59. Et factum est in die octavo ut venerint ad circumcidendum puerum: & vocabant eum nomine patris sui Zachariam.

60. Et respondens mater ejus dixit, Nequaquam: sed vocabitur Joannes.

61. Et dixerunt ad illam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine.

62. Innuebant autem patri ejus, qui vellet vocari eum.

63. Et postulatis tabellis scripsit, dicens, Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi.

64. Apertum est autem os ejus illico & lingua ejus, & loquebatur benedicens Deum.

65. Et accidit timor super omnes vicinos eorum, & in tota montana regione Judææ divulgabantur omnia verba hæc.

66. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes, Quidnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum ipso.

Vel. Quisnam.

Summa hujus historiæ est, insignem fuisse Joannis nativitatem variis Dei miraculis, quæ magnum aliquid & singulare de infante ipso in futurum tempus promitterent. Voluit enim eum Dominus ab utero raris insignibus ornare, ne obscurus postea & tanquam unus quilibet ex vulgo, ad exequendum Prophetæ munus prodiret. Primo narrat Lucas Mariam fuisse ad tres fere menses cum sua cognata: nempe usque ad diem partus. probabile enim est non aliam fuisse tantæ moræ causam, nisi ut divinæ gratiæ spectaculo frueretur, quæ illi proposita ab Angelo fuerat in fidei confirmationem.

58. *Audierunt vicini & cognati.*] Dubitari potest, ex solane benedictione gignendæ sobolis magnificam Dei gratiam æstimaverint isti homines, an vero prius audissent apparuisse Zachariæ Angelum, qui filium illi pollicitus esset. Erat certe hoc beneficium Dei non vulgare, quod præter naturæ ordinem sterilis mulier exacta jam ætate peperisset. Potest ergo fieri ut hac tantum de causa divinæ bonitatis magnitudinem extulerint. Porro die octavo officii quidam & humanitatis causa (ut fieri solet) conveniunt: sed hac occasione utitur Deus, ut virtutis suæ & gloriæ testes ac spectatores faciat. Nec vero dubium est quin major ad extraordinarium partum concursus hominum factus sit. Portenti loco habuerant vetulam & sterilem repente videre gravidam: nunc ubi natus est puer, renovatur & augetur admiratio. Colligimus ex Lucæ verbis, quamvis domi circumciderent suos infantes, non tamen id facere solitos sine hominum frequentia & conventu. idque merito: nam quum esset commune Ecclesiæ Sacramentum, non debuit clam vel privatim administrari.

59. *Vocabant eum patris nomine.*] Scimus initio imposita fuisse hominibus nomina, vel ex rerum eventu, vel etiam Prophetico instinctu ad notandum aliquod arcanum Dei opus: sed postea longo temporis successu, quum uberior esset nominum copia quam ut nova quotidie fingi commode possent, contenti vetustis nominibus & jam receptis, majorum nomine posteros vocarunt. Sic ante patrem Joannis plures fuerant Zachariæ: & forte hic ex filio Barachiæ originem traxerat. Scimus autem ut plurimum quod usu & consuetudine receptum est, pro lege haberi. Ideo contendunt isti homines morem qui invaluerat servandum esse in nomine infantis. Cæterum ut nulla in nominibus statuenda est religio, ita pie & utiliter delectum à fidelibus hac in parte haberi nemo sanus negabit: ut scilicet nomina imponant filiis suis, quæ doctrinæ & admonitionis vice illis sint. deinde potius mutuentur ex sanctis Patribus (ut filios suos ad illorum imitationem provocent) quam accersant à profanis.

60. *Respondens mater ejus.*] Incertum est an oraculo etiam edocta fuerit Elisabeth. Quanquam verisimile est, quum videret Zacharias se nimiæ in credendo tarditatis pœnam luere, uxori fuisse testatum per scripturam quod de nomine Angelus præceperat. alioqui non paruisset Dei mandato. Porro cur nomen hoc Baptistæ divinitus inditum fuerit, supra exposui. Cognati, quamvis rationem non teneant, moventur tamen rei novitate, præsertim quia non temere hoc fieri conjiciunt.

64. *Apertum est os ejus*] Deus natalem Prophetæ sui restituta patri lingua nobilitat. neque enim dubium est quin beneficium hoc eo fine & consilio in diem illum distulerit, ut hominum oculos in Joannem converteret. Dicitur Zacharias laudasse Deum, non modo testandæ gratitudinis causa, sed ut cognati & vicini pœnam illi inflictam esse scirent, quia ad credendum nimis tardus fuerat. Neque enim ipsum puduit cum suo dedecore celebrare Dei gloriam. Ita passim omnibus innotuit, non fortuito aut vulgari more genitum fuisse infantem, sed cælesti oraculo promissum.

65. *Et accidit timor super omnes vicinos.*] Timor hic cujus meminit Lucas, ex sensu divinæ potentiæ manavit. sic enim reverenter consideranda sunt Dei opera, ut serio nos afficiant. Nec vero Deus ludit in suis miraculis, sed hominum sensus, quos torpere cernit, excitat. Dicit etiam Lucas sparsim earum rerum fuisse famam in tota montana regione Judææ. quanquam multis nihil profuit, sic Dei virtute ad tempus fuisse tactos: quia quum docendi munus obire cœpit Joannes, pauci memoria tenebant, quam admirabilis fuisset ejus nativitas. Cæterum non tantum eorum causa qui audiebant, voluit Deus harum rerum famam vulgari, sed ut seculis omnibus certius esset miraculum, quod tunc passim celebre fuit. Interea commune ingratitudinis humanæ speculum hic nobis ante oculos ponitur. Nam quum tenaciter animis nostris hæreant res vanæ & frivolæ, statim elabitur & effluit quæ perpetuo vigere debebat gratiarum Dei memoria. Non loquitur Lucas de hominibus stupidis, vel feris Dei contemptoribus. dicit enim eos posuisse in corde suo: hoc est, sedulo ad hæc consideranda fuisse attentos. Et probabile est quosdam fuisse in tempore memores: sed major pars conceptum timorem paulo post abjecit. Notandum tamen est, eos minime aberrasse à scopo, quum ad futuram infantis excellentiam retulerunt quæ videbant miracula. tale enim fuisse Dei consilium diximus, ut postea Joannes non sine eximia commendatione prodiret. Quod dicit Lucas, *Manum Dei fuisse cum eo*: sensus est, multis modis conspicuam fuisse Dei gratiam, quæ palam ostenderet non fore hominem gregarium. Est autem figurata loquutio, quæ exprimit non secus patefactam esse virtutem Dei quam si palam conspecta esset ejus manus, ut Deum præsentem agnoscere cuivis promptum foret.

MATTH. | MARC. | LUC. I.

67. Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto, prophetavitque dicens,

68. Benedictus Dominus Deus Israël: quia visitavit, & fecit redemptionem populo suo:

69. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui,

70. Sicut loquutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum,

71. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos:

72. Ad præstandam misericordiam erga Patres nostros, & memoriam habendam Testamenti sui sancti,

73. Secundum jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, ad dandum nobis,

74. Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi

75. In sanctitate & justitia coram ipso cunctis diebus vitæ nostræ.

67. *Zacharias repletus est Spiritu.*] Quid valeat hæc loquutio, nuper dictum est, nempe donari uberiore Spiritus gratia servos Dei, qua tamen alias vacui non erant. Sic Prophetis datum esse Spiritum legimus. non quod per intervalla ipso carerent, sed quia ejus vis se plenius in illis exeruit quoties ad munus suum peragendum, quasi Dei manu, in lucem producti sunt. Itaque notanda est duorum membrorum connexio quam ponit Lucas, quod repletus sit Spiritu sancto & prophetaverit. Significat enim tunc præter morem divinitus fuisse afflatum, ut non loqueretur humanitus quasi privatus quispiam, sed cælestem tantum doctrinam proferret. Sic & Paulus prophetiam cum Spiritu conjungit, primæ ad Thess. 5: 19. Spiritum nolite extinguere, prophetias ne spernite: ut sciamus doctrinæ contemptu extingui Spiritus lucem. Memorabilis autem fuit hæc Dei bonitas, quod Zachariæ non tantum reddita fuit loquendi facultas qua per novem menses orbatus fuerat, sed ejus lingua facta est Spiritus sancti organum.

68. *Benedictus Dominus.*] Orditur Zacharias à gratiarum actione: sed Prophetico Spiritu celebrat impletam redemptionem olim in Christo promissam, unde salus & felicitas Ecclesiæ pendebat. Cur Deum Israël nominet, cujus imperio subest totus mundus, ex contextu melius patebit: nempe quia semini Abrahæ specialiter promissus fuerat Redemptor. Quia ergo Deus tantum in una gente fœdus suum deposuerat, de quo verba facturus est Zacharias, merito nomen gentis illius exprimit, cui proprie, vel saltem primo loco, destinata erat salutis gratia. In verbo Visitandi subest tacita antithesis: quoniam à miseris Abrahæ filiis Dei facies ad tempus fuerat aversa. Nam eo calamitatis delapsi erant, & tanta malorum congerie obruti, ut nemo à Deo respici putaret. Porro hæc Dei visitatio, cujus meminit Zacharias, tanquam causa & principium redemptionis ponitur. Quare ita resolve, Deus populum suum respexit, ut redimeret. Quum autem captivos esse oporteat quos Deus redimit, & hoc redemptionis genus spirituale sit, inde colligimus ne sanctos quidem Patres liberos fuisse à peccati jugo & mortis tyrannide, nisi per Christi gratiam. Sancto enim & electo Dei populo Christus dicitur missus redemptor. Sed si allata tunc demum à Christo fuit redemptio quum carne indutus apparuit, sequitur, fideles qui ante ejus adventum mortui sunt, tota vita peccati & mortis fuisse servos. quod valde absurdum esset. Respondeo, vim & effectum hujus redemptionis, quæ semel in Christo fuit exhibita, seculis omnibus fuisse communem.

69. *Erexit cornu salutis.*] Hoc est, salvificam potentiam. Dejecto enim solio Davidis & dissipato populo, spes salutis in speciem conciderat. Porro alludit Zacharias ad Prophetarum vaticinia quibus subita in rebus deploratis ac perditis instauratio promittitur. imo hæc loquutio ex Psal. 132: 17. sumpta est, ubi habetur, Illic oriri faciam cornu Davidi, paravi lucernam Christo meo. Quod si Deus non nisi in Christo potentiam suam ad nos servandos exeruit, hinc nefas est ullo modo deflectere, si divinitus servari cupimus. Observa autem, fidelibus salutare esse cornu quod impiis terrificum est, ut eos dissipet, vel prosternat ac conterat. Davidem servum Dei nominat, non simpliciter quia Deum coluerit, ut unusquilibet piorum: sed alio respectu, quod scil. delectus fuerat regendo servandoque populo minister, ut Christi personam ac vices cum suis successoribus gereret. Etsi autem nullum tunc residuum erat apud Judæos regni vestigium: quia tamen in Dei promissiones recumbit Zacharias, Davidem vocare Dei ministrum non dubitat, in quo Deus specimen ediderit futuræ salutis. Unde sequitur, tunc nobis Christum re ipsa constitui salu-

saluris auctorem, dum illi inter nos solium erigitur, unde nos gubernet.

70. *Sicut loquutus est.*] Ne propter novitatem dubia sit salus quam à Christo allatam prædicat, testes ejus citat omnes Prophetas, qui diversis temporibus excitati, uno tamen consensu docent sperandam à solo Christo salutem esse. Neque enim tantum Zachariæ consilium est, fidem & constantiam Dei laudare, quia præstet atque impleat quod olim promisit: sed potius ad vetusta oracula revocare voluit fideles, quo certius & alacrius amplecterentur oblatam sibi salutem, de qua omnes ab initio testati fuerant Prophetæ. Vere enim solida fultura stabilitur nostra in Christum fides, quum Prophetarum omnium testimoniis ornatus in lucem prodit. Sanctos vocat Prophetas, quo plus auctoritatis & reverentiæ habeant eorum verba: acsi diceret, non leves, aut gregarios, sed classicos esse testes: imo publico mandato instructos, ut qui divinitus in hunc finem à vulgo hominum segregati fuerint. Quomodo autem singuli Prophetæ testimonium reddiderint Christo, minutis partibus disserere nimis longum esset. Hoc in præsentia sufficiat, quum omnibus solenne sit, non aliter spem facere populo quod Deum habiturus propitium esset, nisi proposito in medium fœdere quod in Christo fundatum erat, diserte satis de futura redemptione loqui qualis in Christo patefacta est. Huc accedunt multi illustres loci, ubi non obscure de Christo vaticinantur, sed eum quasi digito monstrant. Præcipue tamen tenenda est illa divini fœderis subscriptio: quam si quis negligat, nihil unquam in Prophetis intelliget. quemadmodum Judæi misere vagantur in Scriptura legenda: quia in verbis tantum curiosi, à scopo illo aberrant.

71. *Salutem ex inimicis.*] Clarius virtutem & officium Christi explicat Zacharias. Et certe parum vel nihil prodesset audire datum esse nobis Christum, nisi etiam sciremus quid nobis conferat. Hac ergo de causa plenius docet quorsum erectum sit salutis cornu: nempe ut salvi sint fideles ab hostibus suis. Minime autem dubium est quin satis teneret Zacharias, Ecclesiæ Dei non esse præcipuum bellum cum carne & sanguine, sed cum Satana, totoque ejus apparatu, quo nobis æternum exitium machinatur. Etsi autem Ecclesiam infestant externi quoque hostes, & ab ipsis liberatur per Christum: tamen quum spirituale sit regnum Christi, maxime de principe hujus mundi Satana, ejusque copiis hic sermo habetur. Iterum notatur quam misera sit hominum conditio extra Christum, nempe quod prostrati jaceant sub diaboli tyrannide. non enim ex ejus manu, hoc est, imperio, alias suos liberaret Christus. Admonet tamen hic locus, Ecclesiam præcipue, quamdiu peregrinatur in mundo, inter hostes suos agere, & eorum violentiæ esse obnoxiam, nisi præsto adesset Christus ad opem ferendam. Sed hæc inæstimabilis est Christi gratia, quod nobis indubia est ac tuta salus, quamvis undique nos circumdent hostes. Cæterum etsi dura est loquutio, quum dicit, Salutem ex inimicis: sensus tamen minime ambiguus est, quod nullæ hostium nostrorum machinæ aut vires, nullæ insidiæ, nulli impetus Deo obstabunt, quominus nos ab illis liberatos perpetuo servet.

72. *Ad præstandam misericordiam.*] Iterum docet Zacharias ex quo fonte fluxerit redemptio, nempe ex Dei misericordia & gratuito fœdere. Causam enim assignat cur Deo placuerit servare populum suum: nempe quia pacti sui memor, misericordiam suam explicuit. Memor autem sui testamenti fuisse dicitur: quia oblivio quædam videri poterat tam longa illa mora sub qua passus fuerat affectum gravissimis malis populum languere. Diligenter notandus est hic ordo, quod mera inductus misericordia fuerit Deus ut fœdus cum Patribus percuteret: deinde, quod fœdus percutiens, verbo suo alligaverit hominum salutem: tertio, quod in Christo exhibuerit quicquid est bonorum, ut ita promissiones suas omnes sanciret. ut certe non aliter rata est earum fides nisi quum apparet in Christo complementum. Promittitur quidem in fœdere peccatorum remissio: sed ea extat in Christi sanguine. Promittitur justitia: sed in Christi expiatione offertur. Promittitur vita: sed non nisi in Christi morte & resurrectione quærenda est. Atque hæc ratio est, cur olim ipsum quoque Legis volumen sanguine victimæ Deus jusserit aspergi. Observato quoque dignum est, quod præstitam sua ætate misericordiam Zacharias ad Patres mortuos extendit, ut communiter ejus fructum percipiant. Nam hinc sequitur, non contineri Christi gratiam & virtutem hujus caducæ vitæ angustiis: sed æternam esse, nec carnis morte finiri, quum & animæ sint à morte superstites, & carnis interitum sequatur resurrectio. Sicut ergo neque Abraham, neque ullus sanctorum salutem propria virtute vel meritis sibi acquirere potuit: ita cunctis fidelibus, tam mortuis quam vivis, communis in Christo salus fuit ostensa.

73. *Secundum jusjurandum*] Græce præpositio non exprimitur: sed hunc familiarem linguæ esse usum satis notum est, quum nomen accusativi casus ponitur sine regimine, subaudiendam esse præpositionem à qua regatur. Jurisjurandi meminit, quo melius exprimeret quam stabilis ac sancta sit ejus veritas. eo enim indulgentiæ Deus se submittit, ut nomen suum in subsidium infirmitatis nostræ interponere dignetur. Quare si nobis non sufficiunt nudæ promissiones, saltem in mentem veniat hæc confirmatio: quæ nisi omnem dubitationem eximat, plusquam ingrati Deo sumus, & sacro ejus nomini injurii. *Daturum se nobis.* Non enarrat Zacharias per singula capita quid contineat Dei fœdus: sed docet in quem finem Deus tam benigne pro sua misericordia egerit cum populo ut eum redimeret: nempe ut redempti, se totos addicant & devoveant colendo salutis suæ auctori. Sicuti ergo efficiens humanæ salutis causa fuit gratuita Dei bonitas: ita finalis est, ut homines pie sancteque vivendo, nomen ejus glorificent. Quod diligenter notandum est, ut vocationis nostræ memores, gratiam Dei referre discamus in suum usum. meditandæ sunt, inquam, istæ sententiæ, non esse nos ad immunditiem vocatos, sed ad sanctimoniam: nos magno pretio redemptos esse, non ut servi simus cupiditatum carnis, vel ut effrenti licentia exultemus, sed ut regnet Christus in nobis: nos adoptione insertos in Dei familiam, ut vicissim tanquam filii patri obsequamur. Nam in hoc apparuit Dei bonitas & φιλανθρωπία, ut abnegatis secularibus desideriis, sancte & pie & honeste vivamus. Ideo Paulus, quum efficaciter hortari vult fideles ut se Deo consecrent in vitæ novitatem, & deposito veteri homine priorique mente exuti, cultum illi rationalem exhibeant, proponit illis viscera misericordiæ Dei. Plena est ejusmodi testimoniis Scriptura, quæ ostendunt exinaniri Christi gratiam nisi ad hunc scopum tendimus. Notandum est quod dicit, Ut sine timore serviamus. Significat enim non posse nisi tranquillis animis rite Deum coli. Nam qui inquietudine laborant, qui secum disceptant illumne habeant propitium an infensum; gratane habeat sua obsequia, an repudiet: qui denique incerti fluctuant inter spem & metum: sollicite interdum satagent in colendo Deo, sed illi nunquam sincere neque ex animo se subjicient. facit enim trepidatio & anxietas ut eum horreant: ita, si fieri posset, extinctum potius cuperent ejus numen. Scimus autem nullum Deo sacrificium nisi spontaneum placere, & quod hilari animo offertur. Quare ut vere Deum colant homines, eorum conscientias prius sedari necesse est: quemadmodum & David loquitur, Apud te est propitiatio, ut timearis. Deus enim homines data pace comiter ad se invitans,

Tit. 2: 11.
Rom. 12. vers. 1.
Psal. 130. vers. 4.

tans, facit ut libenter accedant & cum liberali ejus colendi affectu. Hinc & Paulus sententiam illam deducit, peccatum esse quicquid sine fide suscipitur, Rom. 14. vers. 23. Quum autem Deus homines sibi in Christo reconciliet: quum ejusdem præsidio ipsos tueatur, ut securi sint ab omni metu: quum eorum salutem in ejus manum & custodiam deposuerit: merito Zacharias nos ejus gratia prædicat à metu liberari. Ideo Prophetæ hoc proprium adscribunt ejus regno, ut pacem homines secure colant, & tranquillo gaudio fruantur.

75. *In sanctitate & justitia.*] Sicuti duabus tabulis complexus est Deus bene vivendi regulam, ita hic Zacharias pronunciat legitime tunc demum nos servire Deo quum ad sanctitatem & justitiam composita est vita nostra: neque enim dubium est quin sanctitas pietatis officia designet quæ spectant ad priorem Legis tabulam. quod ne Platonem quidem latuit. Justitia autem ad omnia charitatis officia extenditur: quia non aliud exigit Deus à nobis in secunda Legis tabula nisi ut cuique reddamus quod suum est. Additur, *Coram ipso*: ut sciant fideles non satis esse si coram hominum oculis vitam suam pulchre moderentur, manus, pedes totumque corpus ab omni flagitio contineant: quoniam eos ad Dei arbitrium vivere oportet, qui externa sanctimonia contentus non est, sed cor præcipue intuetur. Postremo nequis se defunctum putet ubi aliquo temporis spatio Deum coluerit, pronunciat Zacharias hac lege redemptos esse homines ut colendi Dei studium tota vita prosequantur. Et certe quum æterna sit redemptio, ejus memoriam nunquam effluere decet: quum sibi in perpetuum homines Deus adoptet, non debet caduca vel exigui temporis eorum esse gratitudo: denique quum mortuus sit & resurrexerit pro illis Christus, eum vitæ & mortis dominum esse convenit. Ideo Paulus quem nuper citavi loco, sanctam & justam vitam prosequi nos jubet usque in adventum magni Dei, Expectantes, inquit, beatam spem, &c.

MATTH.	MARC.	LUC. I.

76. Et tu puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante fa-
ciem Domini ad parandas vias ejus:
77. Ad dandam scientiam salutis populo ejus in remissione peccato-
rum suorum.
78. Per viscera misericordiæ Dei nostri, quibus visitavit nos Oriens
ex alto,
79. Ut illucesceret iis qui in tenebris & umbra mortis sedebant, ad
dirigendos pedes nostros in viam pacis.
80 Puer autem crescebat, & corroborabatur Spiritu, & erat in deser-
tis usque ad diem ostensionis ejus apud Israëlitas.

76. *Et tu puer.*] Iterum redit Zacharias ad commendationem gratiæ Christi: sed hoc facit quasi sub filii sui persona, officium docendi, cui destinatus erat, breviter definiens. Tametsi autem in parvulo octo dierum *infante* nondum cernit Propheticas dotes, oculos tamen convertens ad Dei consilium, quasi de re nota loquitur. Vocari Dei Prophetam, hic pro censeri & palam cognosci accipitur. Jam præcesserat occulta Dei vocatio: restabat tantum ut patefieret hominibus qualis esset. Quia vero generale est Prophetæ nomen, ex revelatione sibi per Angelum allata illum Christo apparitorem statuit. Præibis ante faciem Domini, inquit: hoc est, hanc provinciam obibis ut tuo præconio convertas homines ad audiendum Dominum. Cur autem se Prophetam Dei prope confecto suo cursu Joannes esse negaverit, dictum est suo loco in Joannem. Qualis autem sit ista viæ præparatio, postea videbimus.

77. *Ad dandam scientiam salutis.*] Præcipuum Euangelii caput nunc attingit Zacharias, dum scientiam salutis in remissione peccatorum positam esse docet. Nam quum nascamur omnes filii iræ, sequitur natura damnatos esse, ac perditos. hæc porro damnationis causa, quod injustitiæ rei sumus. Quare non aliud effugiendæ mortis remedium est nisi ut nos sibi Deus reconciliet, peccata nobis non imputando. atque hanc unicam nobis coram Deo justitiam restare, ex Zachariæ verbis colligere promptum est. Unde enim salus nisi ex justitia? Quod si filiis Dei aliam cognoscere salutem quam ex remissione peccatorum fas non est: sequitur non alibi quærendam esse justitiam. Ita justitia quam superbi homines ex operum meritis conflant ac fabricant, nihil aliud est quam justitiæ imputatio, dum nos gratis à reatu Deus absolvit. Adhæc notandum est, Zachariam non de extraneis, sed de populo Dei habere sermonem. Unde sequitur, non modo justitiæ principium ex peccatorum remissione pendere: sed imputative (ut ita loquar) justos coram Deo in finem usque esse fideles: quia aliter coram ejus tribunali consistere nequeant, nisi quotidie ad gratuitam reconciliationem se conferant.

78. *Per viscera.*] In hoc tanto beneficio misericordiam Dei, ut par est, Zacharias prædicat: nec contentus eam simpliciter nominare salutem quæ à Christo allata est, prodiisse dicit ex ipsis misericordiæ Dei visceribus: quod est magis emphaticum. Postea metaphorice subjicit, factum esse ingenti Dei misericordia ut dies sedentibus in tenebris illucesceret. Oriens hic non est participium: nam Græce est ἀνατολή, hoc est, regio orientalis, cui Occasus opponitur. In hoc extollit Zacharias Dei misericordiam, quod discussis mortis tenebris, lux vitæ fuerit restituta populo Dei. In hunc modum, quoties de salute nostra agitur, mentes ad Dei misericordiam erigere convenit. Videtur autem allusio esse ad cap 4. v. 2. Malachiæ, ubi Christus Sol justitiæ vocatur, sanitatem in alis, hoc est, radiis suis portans. Quantum ad lucem & tenebras, similes sunt loquutiones apud Jesaiam cap. 9. vers. 2. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: incolis umbræ mortis lux orta est. & pluribus aliis locis. Cæterum his verbis docemur, nihil esse vivificæ lucis in mundo extra Christum: sed omnia horribili mortis caligine occupari. ideo alibi Jesaias beneficium hoc soli Ecclesiæ proprium esse testatur: Ecce, inquit, tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria ejus in te videbitur. cap. 60. vers. 2. Quæritur tamen quomodo sederint in umbra mortis Israëlitæ, quorum cordibus semper Dominus per fidem illuxit. Respondeo, pios, qui sub Lege vixerunt, quum undique cincti essent mortis tenebris, lucem in Christi adventu procul intuitos, qua fuerunt recreati, ne præsenti morte obruerentur. Fieri etiam potest ut Zacharias ad miserum temporis sui statum respexerit. Sed hoc generaliter verum est, Christi adventu lucem piis omnibus, qui prius fuerant, & deinde futuri erant, esse exortam, quæ eos vivificet: quia vitam in mortuos quoque diffudit. Sedere, tantundem valet ac jacere. Ideo Jesaias Ecclesiam surgere jubet, ubi affulget dies. *Jesa. 60. vers. 1.*

79. *Ad dirigendos pedes.*] Hac particula docet Zacharias, perfectionem omnis boni, & felicitatis summam in solo Christo esse. Posset quidem in pro-

prio sensu accipi nomen Pacis, nec male conveniret: quia illuminatio Christi ad pacandas hominum mentes valet. Sed quia Hebræis Pax beatum omnium rerum successum significat, non dubito quin Zacharias Christum hic facere velit perfectæ beatitudinis auctorem, ne quam boni partem alibi quæramus, sed omni ex parte ac solide beatos esse nos in Christo, persuasi, in eo solo acquiescamus. Quo spectant illa
Jesa. 60. vers. 19. Jesaiæ verba, Non lucebit tibi amplius sol interdiu, neque luna per noctem: sed erit tibi Dominus in lucem perpetuam. Quod si Zacharias solo filii sui adhuc infantis conspectu inductus fuit ut de Christi gratia & virtute, priusquam nasceretur, tam magnifice dissereret: annon ter & quater ingrati sunt qui de Christo, postquam mortuus est, resurrexit, & ascendit in cælum, ut ad dexteram Patris sedeat, minus honorifice sentiunt, ac ejus virtutem extenuant, cujus elogio ornatus fuit à Spiritu, adhuc utero matris inclusus? Tenendum enim memoria est quod prius attigi, non à seipso loquutum esse Zachariam: sed Spiritu Dei linguam ejus gubernante.

80. *Puer autem crescebat.*] Hoc ad texendum historiæ filum addidit Lucas. Primo narrat roboratum fuisse Joannem Spiritu: quo significat raram & insolitam extitisse in puero indolem, quæ signum esset habitantis in eo cælestis Spiritus: simul tamen dicit latuisse quasi ignobilem in desertis, usque ad diem ostensionis suæ, hoc est, quo Dominus eum producere statuerat. Unde colligimus, Joannem, etsi vocationis suæ probe conscius erat, nihil tamen ante tempus aggressum esse, sed obsequutum esse Deo vocanti.

MATTH. I.

1. Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.

2. Abraham autem genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam & fratres ejus.

3. Judas autem genuit Phares & Zaram è Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram.

4. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5. Salmon autem genuit Booz è Rachab. Booz autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Jesse.

6. Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Solomonem ex ea quæ fuerat *uxor* Uriæ.

7. Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.

8. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Osiam.

9. Osias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10. Ezechias autem genuit Manassem. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Josiam.

11. Josias autem genuit Jechoniam & fratres ejus in exilio Babylonico.

12. Post exilium vero Babylonicum Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Jacob.

16. Jacob autem genuit Joseph maritum Mariæ, ex qua genitus est JESUS, qui dicitur Christus.

17. Omnes ergo generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim: & à David usque ad transmigrationem Babylonicam, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonica usque ad Christum, generationes quatuordecim.

MARC.

LUC. III.

23. Jesus putabatur filius Joseph, qui fuit *filius* Heli,

24. Qui fuit Matthat, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph,

25. Qui fuit Mattathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Nagge,

26. Qui fuit Maath, qui fuit Matthatiæ, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Juda,

27. Qui fuit Joanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28. Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Er,

29. Qui fuit Jose, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Matthat, qui fuit Levi,

30. Qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jonam, qui fuit Eliacim,

31. Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit David,

32. Qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33. Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Judæ,

34. Qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

35. Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36. Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech,

37. Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38. Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Quo-

Quoniam de his duabus genealogiis quæ à Matthæo & Luca descriptæ sunt, non convenit inter omnes: primo videndum est, deducantne ambo Christi genealogiam à Joseph, an vero Matthæus tantum, Lucas vero à Maria. Qui hoc posterius sentiunt, speciosum habent discriminis prætextum in diversis nominibus. & certe prima specie nihil minus videtur quam genealogia una eademque narrari, quum tantopere Lucas à Matthæo differat: nam à Davide usque ad Salathiel, & rursus à Zorobabel usque ad Joseph, alios prorsus nominat. Deinde obtendunt, absurdum fuisse in re non necessaria tantum ponere laboris, ut genus Joseph, qui tamen pater Christi non erat, bis recitaretur. Quorsum, inquiunt, ista repetitio unde nihil probatur quod valde ad fidei ædificationem pertineat? Nam si hoc tantum cognoscitur, Joseph unum esse ex posteris & familia Davidis, Christi genus interea manebit dubium. Ergo eorum judicio supervacuum fuisset, duos Euangelistas in hanc rem incumbere. Quod autem Matthæus progeniem Joseph recensuerit, ita excusant, factum scilicet fuisse multorum causa, qui eum Christi esse patrem adhuc opinabantur. Atqui ridiculum fuisset ista indulgentia fovere perniciosum errorem: & contextus palam repugnat. Nam simulac ventum est ad genealogiæ finem, docet Matthæus non ex semine Joseph, sed arcana Spiritus virtute Christum in utero Virginis fuisse conceptum. Quare si staret eorum ratio, stultitiæ vel incogitantiæ posset argui Matthæus: ut qui frustra recitet unde originem duxerit Joseph. Atqui nondum soluta est eorum objectio, quod progenies Joseph nihil ad Christum pertineat. Trita & vulgo nota responsio est, in persona Joseph comprehendi etiam Mariæ genus: quia Lex jubebat unumquemque ex sua tribu uxorem ducere. Excipiunt illi contra, legem hanc omnibus fere seculis neglectam fuisse. sed argumenta quibus nituntur, frivola sunt. Citant exemplum illud, quod undecim Tribus jurejurando *promiserint se Benjamitis nullam daturos uxorem. Si hoc Lege præscriptum esset*, inquiunt, nihil opus erat nova sanctione. Ego autem respondeo, perperam & inscite hoc extraordinarium ab illis in communem regulam trahi. necesse enim erat, excisa una tribu, mutilum fieri populi corpus, nisi hoc remedio subventum ultimæ necessitati foret. Non est igitur lex communis hic spectanda. Objiciunt præterea, Mariam Christi matrem cognatam fuisse Elisabeth, quum prius testatus est Lucas fuisse ex filiabus Aaron. Hic quoque facilis est responsio, puellis ex tribu Juda vel alia qualibet licitum fuisse abnubere in tribum Sacerdotalem: quia non impediebat illa ratio quæ in Lege exprimitur, ne scilicet mulier hæreditatem suam alio quam ad tribules suos
1 Par. 12. transferret. Sic uxorem Jojadæ summi Sacerdotis
vers. 21. Sacra historia ex regio genere ortam fuisse enarrat. Nihil ergo mirum vel insolitum, si mater Elisabeth elocata fuit Sacerdoti. Si quis hæc ad plenam certitudinem valere neget, ut statuere liceat Mariam fuisse tribulem Joseph, quia fuit ejus uxor: equidem concedo non simpliciter id probari ex nuda, qualis hic legitur, narratione, nisi aliæ circumstantiæ accederent. Sed primo notandum est, Euangelistas de rebus sua ætate notis loqui. Ita quum genus Joseph usque ad Davidem contextum esset, promptum cuivis fuit Mariæ genus inde elicere. Nec dubium est quin Euangelistæ vulgari seculi sui notitia freti, ideo minus curiosi fuerint. Nam si quis dubitaret, non difficilis nec longa erat inquisitio. Adhæc pro confesso sumpserunt, Joseph, quum vir probus esset ac modestus, uxorem ex Legis præscripto non nisi è familia sua duxisse. Quanquam ne illa quidem lex communis ad regium Mariæ genus probandum sufficeret. potuit enim Maria ex tribu Juda progenita esse, ut tamen non descenderet ex stirpe Davidis. Itaque sic constituo, Euangelistas piorum rationem habuisse, qui non contentiose litigarent, sed in persona Joseph agnoscerent Mariæ genus: præsertim quum, ut nuper diximus, eo seculo minime dubia esset. Poterat autem videri incredibile, pauperculos istos & despectos conjuges, esse ex posteris Davidis, & regium illud semen ex quo oriturus erat Redemptor. Nunc si quis roget an genealogia, qualis à Matthæo & Luca describitur, clare & sine controversia demonstret Mariam ex stirpe Davidis originem duxisse: fateor id non posse certo colligi. sed quum tunc non obscura esset Mariæ & Joseph cognatio, Euangelistæ hac in parte magis securi fuerunt. Interea propositum ambobus fuit, offendiculum tollere, quod ignobilitas, & contemptus, & inopia tam Joseph quam Mariæ pariebat, quo minus in illis quicquam regium posset agnosci. Porro quod Mariæ genus à Luca referri fingunt prætereito Joseph, id nullo negotio refellitur. Sic enim ad verbum scribit, Censebatur Jesus filius Joseph, filii Heli, filii Mathat, &c. Certe nec patrem nec avum Christi commemorat: sed diserte exponit progeniem ipsius Joseph. Nec me latet, quo responso nodum hunc solvere conentur. filium enim loco generi positum esse dicunt: atque ita Joseph, filium Heli vocari interpretantur, qui ejus filiam haberet uxorem. Atqui nec cum naturæ ordine hoc consentaneum est, nec tale exemplum in Scriptura usquam legitur. Jam si à Mariæ genealogia excluditur Solomo, Christus esse Christus desinet. Quicquid enim de ejus genere disseritur, in solenni illa promissione fundatum est,
Sedebit super thronum tuum successor qui perpetuo *2 Sam. 7.*
regnabit, Ero illi in patrem, & ipse erit mihi in *vers. 12.*
filium. Atqui extra controversiam est, hujus æterni *Psal. 132.*
Regis, qui promissus erat Davidi, Solomonem fuisse *vers. 11.*
typum. Nec Christo aliter aptari potest promissio, nisi quatenus ejus veritas in Solomone adumbrata fuit. Nunc, si ad ipsum non refertur Christi origo,
unde vel qua ratione censebitur ille filius Davidis? *1 Par. 28.*
Ergo quisquis Solomonem expungit à Christi ge- *vers. 5.*
nealogia, simul promissiones, in quibus agnosci debet Filius Davidis, obliterat ac delet. Quomodo autem Lucas, seriem generis à Nathan deducens, Solomonem non rejiciat, postea suo loco videbitur. Ac (ne sim nimium prolixus) duas istas genealogias, quantum ad summam spectat, convenire inter se dico: quatuor tamen discrimina in illis notanda esse. Primum est, quod Lucas ordine retrogrado, ut loquuntur, ab ultimo ad primum ascendit: quum Matthæus ab ipsa origine incipiat. Alterum est, quod Matthæus narrationem suam ultra sanctum & electum Abrahæ genus non extendit: Lucas vero ad Adam usque progreditur. Tertium quod legale genus Matthæus tractat, & sibi etiam quosdam rescindere permittit ex recitationis serie: quod lectorum memoriæ consulere volens, tres solum tessaradecadas enumerat: Lucas vero naturale genus magis exacte prosequitur. Quartum & postremum, quod interdum de iisdem loquentes hominibus, in eorum tantum nominibus variant. De primo discrimine, quando nihil difficultatis habet, plus verborum facere supervacuum est. Secundum optima ratione non caret. nam quia Deus sibi genus Abrahæ delegerat unde nasceretur mundi Redemptor, & salutis promissio illic quodammodo inclusa erat usque ad Christi adventum, non egreditur Matthæus ultra constitutos à Deo fines. Tenendum est quod dicit Paulus, Christum esse ministrum circumcisionis, ad præstandam salutem quæ promissa fuerat sanctis Patribus, ad Rom. cap. 15. vers. 8. Cui concinit illud Christi dictum, Salutem ex Judæis esse, Joannis 4. vers. 22. Eum itaque Matthæus in sacro illo genere conspiciendum proponit cui proprie destinatus erat. Ideo in Matthæi catalogo considerandum est nobis Dei fœdus, quo semen Abrahæ sibi in populum

coopta-

cooperuit, ut à reliquis gentibus, quasi interposita maceria, distinctum esset. Lucas autem altius respexit. quamvis enim, ex quo fœdus suum Deus cum Abraham pepigerat, peculiariter ejus semini promissus fuerit Redemptor: scimus tamen statim à primi hominis defectione fuisse omnibus necessarium: sicuti etiam tunc destinatus fuit toti mundo. Cæterum admirabili Dei consilio factum est, ut Christum Lucas nobis Adæ filium proponeret: eundem vero Matthæus includeret in una Abrahæ familia. Nihil enim nobis prodesset, Christum esse datum à Patre salutis auctorem, nisi promiscue esset omnibus
Hebr. 13. communis. Deinde non esset verum illud Apostoli,
vers. 8. ipsum fuisse heri, & hodie esse, & usque in secula futurum: nisi ad omnes ætates ab ipsa mundi creatione diffusa esset ejus virtus & gratia. Sciamus ergo patefactam & exhibitam toti humano generi in Christo salutem esse: quia filius Noe & filius Adæ non abs re vocatur. Quia tamen in Dei verbo quærendus est, non temere per alium Euangelistam Spiritus ad sanctum Abrahæ genus nos revocat, ubi thesaurus vitæ æternæ una cum Christo ad tempus depositus fuit. Veniamus ad tertium discrimen. Minime dubium est quin alium teneat ordinem Matthæus quam Lucas. Alter enim Davidi Solomonem, alter Nathan subnectit. unde clare apparet diversas lineas constitui. Hanc dissidii speciem ita conciliant boni & periti interpretes, quod Matthæus à naturali progenie discedens, quam sequitur Lucas, legalem genealogiam recenseat. Legalem vero genealogiam interpretor, quia factum est ut jus regni ad Salathiel transiret. Quod autem Eusebius, libro primo historiæ Ecclesiasticæ, sententia Aphricani, genealogiam quæ à Luca describitur, legalem potius nominat, in eundem sensum redit: neque enim aliud sibi vult, quam legitima ratione, quod in persona Solomonis stabilitum fuerat regnum, tandem ad Salathiel delapsum esse. Sed rectius, magisque dextre loquuntur qui legalem ordinem à Matthæo proditum esse dicunt: quia Solomonem continuo post Davidem nominans, non observat à quibus secundum carnem continua serie genitus sit Christus: sed quomodo ex Solomone & aliis Regibus descenderit, ut legitimus esset successor, in cujus manu regni perpetuitas stabilienda erat ex Dei pacto. Probabilis au-
2 Reg. 9. tem eorum opinio est, qui morte Ochoziæ fini-
vers. 27 tam fuisse Solomonis stirpem existimant. Quod ex
& 11: 1. Judæorum commentariis referunt nonnulli, mandatum fuisse à Davide ut si quando deficeret ex Solomone soboles, regia potestas deveniret ad posteros Nathan: in medio relinquo. tantum sumo quod certum est, regni successionem non fuisse confusam:
2 Par. 22. sed distinctos fuisse gradus. Jam, quum narrat Sacra
vers. 9. historia, post cædem Ochoziæ, regnum à matre ejus Athalia fuisse occupatum, & sublatum è medio totum regium genus: plusquam probabile est, à muliere dominationis cupida impias illas & nefarias cædes fuisse patratas, ne in ordinem privatum coacta, regnum alio translatum videret. Ergo si Ochoziæ superstes fuisset filius, libenter avia sub tutelæ colore tranquille sine invidia & periculo regnasset. Quod ergo extremis sceleribus infamem se & exosam reddit, desperationis signum est: quia domi regnum tenere non poterat. Cæterum quod Joas Ochoziæ dicitur filius, ratio est, quia gradu proximus erat, ut merito censeri deberet verus & nativus regni hæres. Præterquam enim quod Athalia (si aviam fuisse demus) libenter abusa titulo infantis fuisset, quis mediocri judicio præditus verisimile putabit naturalem Regis filium potuisse à Sacerdote Jojada abscondi, ut non magis sollicite eum avia quæreret? Quin potius, si quis prudenter omnia expendat, colligere promptum est ex alia linea fuisse proximum regni hære-
2 Par. 23. dem. Atque id sibi volunt verba Jojadæ, Regnabit
vers. 3. filius Regis secundum pactum Domini cum Davide,

acsi diceret, indignum esse nefasque si mulier alienigena sceptrum ad se raperet quod Deus stare voluerat in familia Davidis. Quare nihil absurdi est si Christi genus deducat Lucas a Nathan: quia fieri potest ut Solomonis genus, quantum ad regni successionem spectat, interciderit. Nunc si quis objiciat, Jesum non posse agnosci Messiam, qui promissus erat, nisi sit ex Solomonis posteris, quem certum est fuisse typum CHRISTI: in promptu est solutio: quamvis naturaliter ex Solomone non fuerit genitus, legali tamen ordine censeri ejus filium, quia ex Regibus originem duxit. Sed tanta in nominibus diversitas multos valde perturbat. nam à Davide usque ad Joseph nullus inter duos Euangelistas, nisi in Salathiel & Zorobabel, consensus apparet. Excusatio quæ afferri solet, inde ortum esse discrimen quia Judæi ut plurimum binomines erant, ægre à multis admittitur. Atqui quum hodie nobis incognita sit ducendæ texendæque genealogiæ ratio quam sequutus est Matthæus, nihil mirum est si non assequimur quomodo in singulis nominibus ambo vel conveniant vel differant. nec tamen dubitari potest quin à tempore Babylonici exilii quosdam diversis nominibus eosdem homines recenseant. In Salathiel vero & Zorobabel eadem consulto retenta fuisse nomina arbitror propter mutatum populi statum: quia tunc regia majestas extincta fuit. Tenuis vero dominationis umbra quum residua esset, apparuit insignis mutatio, quæ fideles admoneret, sperandum esse aliud præstantius regnum quam visibile illud Solomonis, quod brevi tempore floruerat. Jam hoc quoque notare operæpretium est, nihil esse absurdi quod plures in suo catalogo numerat Lucas quam Matthæus: quando usitatum est plures numero esse in naturali generatione, quam legali. Huc etiam accedit quod Matthæus, quum in tres classes distribuere vellet Christi genealogiam, & singulis classibus attribuere quatuordecim capita, liberum sibi fecit quorundam nomina præterire, quæ Lucas omittere non debuit, quum se ad legem illam non astringeret. Hactenus de Christi genealogia disserui, quatenus ad summam utile esse visum est. Si quem titillat major curiositas, ego Paulinæ admonitionis memor, sobrietatem & modestiam frivolis & nihili argutiis præfero. Notus est locus ad Tit. cap. 3. vers. 9. ubi nos vetat de genealogiis nimis anxie disputare. Nunc postremo tractandum restat cur tribus ordinibus complexus sit Matthæus totam Christi genealogiam, & singulis denos quaternos homines attribuerit. Quibus videtur hoc fecisse ut lectorum memoriæ consuleret, neque totum dicunt, neque nihil. Est quidem istud verum, facilius memoriæ hærere catalogum in tribus paribus numeris propositum: simul tamen constat triplicem populi statum hic diserte notari, ex quo promissus fuerat Christus Abrahæ, usque ad tempus plenitudinis quo patefactus in carne fuit. Quamvis enim usque ad Davidem Tribus Juda honore reliquas excelleret, nullum tamen Principatum tenuit. In Davide præter spem omnium emersit regia majestas, quæ stetit usque ad Jechoniam. Ab eo tempore superfuit in tribu Juda aliqua dignitas & gubernatio, quæ usque ad Messiæ adventum erectas teneret piorum mentes.

1. *Liber generationis.*] Frustra in hoc titulo laborant quidam interpretes, ut excusent quod totam historiam Matthæus à dimidia parte unius capitis denominet. Neque enim hæc γένεσις ad totum librum extenditur: sed libri nomen positum est pro catalogo: acsi dictum esset, Sequitur catalogus generationis Christi. Porro Christum vocat filium
Abrahæ & Davidis, promissionum respectu: quia Gen. 12.
Deus semen ex Abraham oriturum promiserat, in vers. 3.
quo se benedicerent omnes gentes. Davidi autem Psal. 72.
clarior data fuerat promissio, fore ut regnum domi v. 5. 7.
ejus stabile maneret usque ad finem seculi: & Rex Psal. 89.
ex vers. 29.

ex ejus progenie sederet in solio donec Sol & Luna in cælo fulgerent. Quare vulgaris loquendi usus inter Judæos obtinuerat ut Christum dicerent filium Davidis.

2. *Jacob genuit Judam & fratres.*] Quum Matthæus Ismael Abrahæ primogenitum silentio tegat, & Esau (qui naturæ ordine superior erat fratre suo Jacob): non temere duodecim Patriarchis locum in genealogia assignat, quum omnes Deus simili adoptionis gratia dignatus esset. Significat ergo, benedictionem in Christo promissam non ad solam tribum Juda spectare, sed communem esse omnibus filiis Jacob, quos Deus in Ecclesiam suam collegit: quum Ismael & Esau facti essent extranei.

3. *Judas genuit Phares & Zaram è Thamar.*] Hoc
Phil. 2. vers. 7. præludium fuit exinanitionis de qua loquitur Paulus. Poterat Filius Dei genus suum immune purumque servare ab omni flagitio & infami nota: sed in mundum veniens ut seipsum exinaniret, & accepta
Psal. 22. vers. 7. servi forma fieret vermis, & non homo, opprobrium hominum, & despectus plebis, tandemque maledictam crucis mortem subiret: hoc etiam probrum in suo genere non recusavit, ut ex incesto concubitu nasceretur qui inter ejus majores futurus erat. Nam etsi non libidine impulsa fuit Thamar ut soceri coitum expeteret, illicito tamen modo ulcisci tentavit suam injuriam. Judas autem quum scortari vellet, in nurum suam incidit. Atqui cum utriusque peccato certavit incomparabilis Dei bonitas, ut adulterinum hoc semen sceptro nihilominus potiretur.

6. *Genuit David Regem.*] Ornatur solus David hoc elogio, quia in ejus persona Messiæ futuri Ducis typum Deus proposuit. Prius quidem regnum cœperat à Saule: sed quia tumultu hoc & improbis populi votis contigerat, censetur demum legitima in Davide mutatio, præsertim quantum ad Dei fœdus, in quo pollicitus fuerat se æternum fore suorum gu-
1 Sam. 8. vers. 4. bernatorem. Quum autem populus excusso Dei jugo infeliciter ac damnatis auspiciis Regem sibi postulasset, concessus est Saul ad exiguum tempus. Sed Deus statim regnum suum, quod veræ beatitudinis pignus foret, stabilivit in manu davidis. Sciamus ergo hic notari secundum populi statum qualis à Domino ordinatus est. Interim additur ab Evangelista humanum decus, quod illam divinæ benedictionis gloriam quodammodo fœdare possit: nempe quod Solomonem genuit David ex Bersæbee, quam marito scelerate rapuerat, & cujus fruendæ causa perfide innoxium hominem jugulandum prodiderat hostium gladiis. Hæc circa regni exordia deformitas facere debuit ne Judæi in carne gloriarentur. Testatum autem esse voluit Deus, se in statuendo illo regno nihil rependere hominum meritis. Cæterum in successione quam describit Matthæus, tres Reges fuisse omissos constat ex Sacra historia. Hoc qui oblivione factum esse dicunt, minime sunt audiendi: nec probabilis est eorum ratio, qui indignos fuisse dicunt quibus in Christi genealogia daretur locus. Id enim competeret etiam in complures alios, quos tamen Matthæus piis & sanctis indifferenter admiscet. Verius ergo est, quum Regum quatuordecim catalogum vellet conficere, non fuisse valde curiosum in delectu habendo: quia satis habebat genealogiæ contextum lectoribus ponere ante oculos usque ad regni finem. Quod autem tredecim solum leguntur, librariorum vitio & incuria esse factum, verisimile est. Epiphanius libro primo contra hæreses, causam adducit, quod quum bis positum esset Jechoniæ nomen, secundo loco quasi supervacuum indocti eradere ausi sunt. Id vero non debuisse fieri admonet, quia Joacim filius regis Joachin com- *1 Par. 3. vers. 17.*
mune Jechoniæ nomen cum filio suo habuerit. Ex citatur à Roberto Stephano Græcus codex, ubi in- *2 Par. 16. vers. 1.*
terponitur nomen Joacim.

12. *Post exilium Babylonicum*] Hoc est, postquam *Jer. 27. vers. 20. & 28: 4.*
Judæi in captivitatem abducti sunt. Significat enim Evangelista, Davidis posteros tunc ex Regibus servos factos esse & exules. Porro quum illa captivitas quædam esset interitus species, mirabili Dei providentia factum est non modo ut rursum Judæi in unum corpus coalescerent, sed etiam ut aliquæ principatus reliquiæ manerent in familia Davidis. Nam qui domum reversi sunt, ultro paruerunt imperio Zorobabel. Durarunt ergo hunc in modum regii sceptri fragmenta usque dum Christi adventus instaret, secundum vaticinium Jacob, Non exibit sce- *Gen. 49. vers. 10.*
ptrum è Juda, nec Dux è femore ejus, donec veniat Silo. Atque in illa quantumvis misera tristique populi dissipatione nunquam tamen fulgere destiterunt scintillæ quædam gratiæ Dei. Græcum nomen (pro quo vetus interpres transmigrationem, Erasmus exilium reddit) proprie mutatam habitationem significat. Intelligit ergo Judæos è patria migrare coactos fuisse, ut alibi tanquam inquilini demigrarent.

16. *Jesus qui vocatur Christus.*] In cognomine Matthæus officium designat, ut sciant lectores non esse hunc privatum hominem, sed unctum divinitus ad implendum Redemptoris munus. Qualis autem fuerit & quorsum spectarit ejus unctio, pluribus in præsentia non differam. De voce ipsa sic habendum est, Postquam abolitum fuit regnum, cœpisse ad unum illum referri, à quo speranda erat plena salutis perditæ instauratio. Quamdiu enim floruit in familia Davidis aliqua majestas, Reges vocari solebant Christi. Atqui ne deformis vastitas quæ sequuta est, piorum animos in desperationem conjiceret, unico Redemptori hoc nomen aptari Deus voluit: sicuti ex Daniele apparet. Historia vero Evangelica passim ostendit vulgatum tunc fuisse loquendi morem, quum exhibitus est Filius Dei in carne.

MARC.	LUC.	MATTH. I
		18. Porro Jesu Christi nativitas sic habuit: Quum enim mater ejus Maria desponsa esset Joseph, antequam convenirent deprehensa est gravida è Spiritu sancto: 19. Joseph autem maritus ejus quum esset justus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. 20. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini per somnium apparuit illi, dicens, Joseph fili David, ne metuas assumere Mariam uxorem tuam. nam quod in ea conceptum est, ex Spiritu sancto est. 21. Pariet autem filium, & vocabis nomen ejus JESUM. is enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. 22. Porro totum hoc factum est ut impleretur quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem, 23. Ecce, virgo prægnans erit, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel. Quod si quis interpretetur, valet, Nobiscum Deus.

24. Excitatus vero Joseph à somno, fecit sicut ei præceperat Angelus Domini, & assumpsit uxorem suam:

25. Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum: & vocavit nomen ejus JESUM.

18. *Jesu Christi nativitas.*] Nondum exponit Matthæus ubi aut qualiter natus sit Christus: sed quomodo cælestis ejus generatio ipsi Joseph comperta fuerit. Dicit primum inventam fuisse Mariam gravidam ex Spiritu sancto. non quod arcanum illud Dei opus vulgo notum foret: sed cum hominum notitia miscet Spiritus virtutem, quæ adhuc latebat. Tempus notat, Quum desponsa esset Joseph, prius tamen quam convenirent. Nam quoad fidem conjugii, simulac puella viro promissa erat, Judæi instar legitimæ uxoris habebant. Itaque lex adulterii damnabat quæ sponsalibus contractis castitatem violaverant. Verbum quo utitur Euangelista, vel concubitum verecunde notat, vel simpliciter accipitur pro simul habitare, ut domum & familiam unam efficiant maritus & uxor. Ita sensus erit, nondum Virginem traditam fuisse in manum viri à parentibus, sed adhuc sub eorum custodia vixisse.

19. *Quum justus esset.*] Quidam interpretes intelligunt, Joseph, ideo quod justus esset, voluisse uxori parcere: ita justitia illis est humanitas, vel moderatio animi ad clementiam propensior. Sed alii rectius, qui hæc duo membra adversative legunt, justum quidem fuisse Joseph, sed tamen de fama uxoris fuisse sollicitum. Proinde justitia quæ hic laudatur, in odio & detestatione sceleris fuit. Quia suspectam adulterii habebat uxorem, imo adulteram esse persuasus erat, tale scelus nolebat indulgentia sua fovere. Et certe uxoris suæ leno est quisquis ad ejus impudicitiam connivet. nec tantum à tali flagitio abhorrent ingenuæ & honestæ mentes: sed illam quam dixi socordiam leges notant infamia. Ergo Joseph justitiæ zelo, quod putabat esse in uxore crimen damnavit: interea proclivis ad humanitatem animus obstabat ne summo juris rigore ageret. Media illa erat & magis temperata ratio, si clanculum discedens, alio migraret. Unde colligimus non ita molli & effœminato fuisse animo, ut misericordiæ prætextu crimen tegendo aleret: tantum aliquid remisit ex summo jure, ne uxorem turpi judicio exponeret. Nec vero dubium nobis esse debet quin arcano Spiritus instinctu retentus fuerit ejus animus. Scimus quam impotens sit zelotypia, & quam violenter hominem abripiat. quare etiamsi nimis præcipitem impetum continuisset Joseph, mirabiliter tamen occursum fuit variis periculis quæ instabant, quum soli vertendi consilium cepit. Idem & de silentio Mariæ judico. ut demus pudore fuisse cohibitam ne marito prodere auderet se gravidam esse ex Spiritu: Dei tamen providentia magis quam proprio consilio retenta fuit. nam si verbum fecisset, ut res erat plusquam incredibilis, putasset Joseph se ludibrio haberi. Id vero omnium risu tanquam fabulosum exceptum foret. Nec vero tantum fuisset momenti divino oraculo, si postea sequutum esset. Ergo passus est Dominus servum suum Joseph ignorantia trahi in perversum judicium, ut sua ipse voce eum in viam reduceret. Sciendum vero est, magis id nostra omnium quam privata ejus causa factum esse. cavere enim modis omnibus voluit Deus ne qua sinistra suspicio in oraculum caderet. Quum Angelus aggreditur Joseph totius adhuc negotii inscium, non habent improbi quod calumnientur quin ad Deum audiendum integer accesserit. Non fuit uxoris blanditiis pellectus, non obtestationibus excussa fuit quam conceperat opinio, non humanis rationibus flexus in contrariam partem: sed, quum in animo ejus hæreret falsum uxoris crimen, Deus se interposuit: quo magis idoneus nobis esset testis ac plus auctoritatis haberet, tanquam ad nos è cælo demissus. Videmus ut Deus per Angelum voluerit docere servum suum Joseph, quo alius cælestis esset præco: non autem acceptum vel ab uxore vel à quoquam mortalium sermonem narraret. Quod non pluribus statim patefactum fuit mysterium, hæc fuisse videtur ratio: quia incomparabilem hunc thesaurum absconditum latere, solis vero Dei filiis patere decebat. Deinde nihil absurdi si Dominus suorum fidem & obedientiam, ut plerumque solitus est, probare voluerit. Certe nisi quis maligne Deo credere, seque illi dare in obsequium detrectet, testimoniis, quibus hoc fidei nostræ caput probatum est, abunde contentus erit. Eadem etiam causa factum est ut Mariam nubere Dominus permitteret, ut sub conjugii velo usque ad maturum revelationis tempus cælestis Virginis conceptio lateret: interea celati sunt increduli, ut merebatur eorum ingratitudo & malitia.

20. *Hæc eo cogitante*] Hic perspicimus ut Dominus tempestive & in ipso (quod aiunt) articulo suis adesse soleat. Unde etiam colligimus, dum ad nostras curas & anxietates dissimulat, nos tamen ab ipso respici. sed ita scilicet se occultat, & tacitus quiescit, donec habito patientiæ nostræ examine, tempore à se constituto nos juvet. Certe quantumvis lentum ac serum putetur ejus auxilium, utile tamen est ita differri. Quod per somnium apparuit Angelus, hic alter fuit ex duobus ordinariis revelationum modis, quorum fit mentio Numer. cap. 12 vers. 7. ubi sic loquitur Deus, Prophetis, qui inter vos erunt, vel per visionem, vel per somnium me aperiam: at non sic cum servo meo Mose, cui facie ad faciem me ostendo. Sciendum autem est, ejus generis somnia multum à naturalibus differre: quia insculptam habent certitudinis notam, & divinitus obsignantur, ut minime ambigua sit eorum veritas. Somnia quæ communiter hominibus eveniunt, vel ex cogitationibus diurnis, vel ex naturæ constitutione, vel ex corporibus male affectis, vel similibus causis oriri solent: ad divina autem somnia accedit interim Spiritus testimonium, quod certo confirmet Deum esse qui loquitur. *Fili David, ne metuas*) Ista Angeli exhortatio significat anxium animi fuisse Joseph, ne qua se contagione pollueret adulterium uxoris tolerando. Quam ergo sceleris conceperat opinionem tollit, ut tranquilla conscientia cum uxore habitet. Epitheton *filii Davidis* aptavit ad præsentem causam, ut ejus mentem in sublime illud mysterium attolleret: quia esset ex ea familia (& quidem superstes cum paucis) unde promissa erat mundo salus. Joseph itaque audito Davidis nomine, à quo genus ducebat, revocare in memoriam debuit insigne illud Dei pactum de instauratione regni: ut nihil jam novum sibi dici agnosceret. Perinde ergo est acsi Angelus allatis in medium Prophetarum vaticiniis pararet animum Joseph ad amplexandam præsentem gratiam.

21. *Vocabis nomen ejus Jesum*] De ipsa voce breviter quidem, sed quantum satis erat, supra disserui. nunc unum addam duntaxat, refutari Angeli verbis eorum delirium qui à Jehova essentiali Dei nomine deducunt: causam enim exprimit Angelus cur ita vocandus sit Filius Dei, Quia populum suum servabit. Unde elicitur contraria etymologia quam illi fingant. Ac frustra isto cavillo elabi conantur, proprie & apte subjici Christum fore salutis auctorem quia æternus sit Deus. neque enim hoc agitur solum quid nobis Deus præstet: sed Filio ejus ex re nomen imponitur ex mandato quod illi injunctum est à Patre, ex officio quo præditus ad nos descendit. Jam vero plusquam insulsum est, quum duæ istæ voces

Jesu

Jesu & Jehova, nonnisi in duabus literis conveniant, in aliis autem differant, quæ nihil habent prorsus inter se affinitatis, simul miscere, quasi unum sit nomen. Tale conflandi genus alchumistis relinquo, quibus non multum absimiles sunt cabalistæ, qui putidas istas inanesque argutias nobis fabricant. Ergo Filius Dei quum ad nos carne indutus prodiit, simul accepit à Patre nomen: ex quo palam fieret quem in finem venerit, quæ sit ejus virtus, & quid proprie ab eo sit expectandum. Radix enim nominis Jesu est ab Hebraico verbo hiphil הושיע, quod Servare significat. Hebraice quidem aliter pronunciatur, nempe Jehosua: sed Euangelistæ, quum Græce scriberent, receptum loquendi usum sequuti sunt. Nam Græci interpretes tam apud Mosen, quam in aliis libris transtulerunt Ἰησοῦν. Quo iterum coarguitur eorum inscitia qui nomen Jesu à Jehova detorquent potius quam derivant. ducunt enim illi pro magno absurdo, si sacrum hoc nomen commune mortalis quispiam homo habeat cum Filio Dei, ac tragice exclamant, nunquam passurum fuisse Christum sic nomen suum profanari. Quasi vero non sit in promptu ἀντίῤῥησιν, illis hominibus nomen Jesu non minus quam Jehosua fuisse commune. Nunc quia satis constat Filium Dei sub voce Jesu nobis commendari salutis auctorem, propius excutiamus Angeli verba. Salvum, inquit, faciet populum suum à peccatis. Primo tenendum est, perditos in seipsis esse, quibus servandis mittitur Christus. nominatim autem vocatur Ecclesiæ Servator. Si in morte & interitu demersi sunt quos sibi Deus conjunxit, donec vitam illis restituat Christus: quid de extraneis dicendum erit, quibus nulla unquam affulsit spes vitæ? quare statuendum est, totum genus humanum exitio addici dum in Christo includitur salus. Verum notanda simul est exitii causa: neque enim nos cælestis judex temere & abs re maledictos esse pronunciat. Testatur ergo Angelus nos periisse, ac teneri sub misera damnatione oppressos, quia peccatis nostris *alienati sumus à vita*. Unde nobis ostenditur naturæ nostræ corruptio & pravitas. nam si ad justa vivendum quispiam esset integer, posset Christo liberatore carere. Atqui omnes ad unum indigent ejus gratia. sequitur ergo peccati esse servos, veraque justitia destitui. Hinc rursum colligimus qualis sit Christo servandi modus vel ratio: nempe quia nos à peccatis liberat. Duæ porro sunt liberationis hujus partes: nempe quod peracta expiatione gratuitam veniam nobis affert, qua exempti à reatu mortis, reconciliemur Deo: deinde quod Spiritu nos suo sanctificans, à Satanæ tyrannide vindicat, ut justitiæ vivamus. Quare non vere agnoscitur Servator Christus donec fide amplecti discamus gratuitam peccatorum remissionem, & nos coram Deo justos censeri sciamus quia absoluti sumus à reatu: deinde Spiritum justitiæ & rectitudinis ab eo petamus, omni & operum & virtutis nostræ fiducia vacui. Christi populum proculdubio Angelus nominat Judæos, quibus in caput & Regem ordinatus erat. Sed quia inserendæ paulo post erant Gentes in genus Abrahæ, extenditur hæc salutis promissio promiscue ad omnes qui fide in unum Ecclesiæ corpus coalescunt.

22. *Hoc totum factum est.*] Inscite nugantur & pueriliter, qui contendunt Filio Dei ideo impositum esse nomen Jesu quia vocetur Immanuel. non enim particulam unam duntaxat arripit Matthæus; sed quicquid in Christi conceptione cæleste ac divinum est complectitur: quo etiam pertinet universalis nota. Nunc videndum est quam apposite citetur Jesaiæ vaticinium. Locus satis notus est ac celebris, cap. 7. vers. 14. sed Judæi pro solita sua malitia eum depravant. quanquam non minus cæcum & fatuum, quam improbum Christi & veritatis odium hic produnt. Eo impudentiæ progressi sunt multi eorum Rabbini, ut de Rege Ezechia exponerent, qui tunc annos circiter quindecim natus erat. Qualis, obsecro, ista est mentiendi libido, everso naturæ ordine juvenem recondere in utero matris, ut sedecim annorum nascatur, ne claram lucem admittant? Sed digni sunt scilicet hostes Christi, quos Deus spiritu vertiginis & stuporis percussos infatuet. Alii sibi fingunt ignotum quempiam filium Regis Achaz, quem Propheta nasciturum prædixerit. Sed quæro quo jure vocatus fuerit Immanuel, & terra ejus imperio subjecta, qui privatus & sine honore vitam finivit. nam paulo post idem Propheta puerum illum, quisquis est, constituit terræ dominum. Nec minus insipide garriunt qui volunt hoc dictum esse de Prophetæ filio. Et certe hac in re nimis crasse hallucinati sunt Christiani scriptores, vaticinium quod proximo capite sequitur, ad Christum trahendo. Dicit illic Propheta, se per visionem jussum esse cum uxore congredi, & filio quem genuerat, nomen, Dei mandato, fuisse impositum, Accelera, prædare. Nam illic tantum notatur belli tempestas quæ instabat cum horribili vastitate. Unde facile elicitur, res esse prorsus diversas. Ergo quæramus genuinum præsentis loci sensum. Quum obsessa urbe Jerusalem tremeret Rex Achaz, imo pavore fere exanimatus esset, mittitur ad eum Propheta, qui promittat Deum fore urbis custodem. Quum simplex promissio confusum ejus animum non erigeret, jubetur Propheta signum illi offerre qualecunque petierit, *Esa 7.*
sive in cælo sive in terra. Quum impius ille hypo- *vers. 11.*
crita suam infidelitatem occultans, signum respueret, Propheta durius illum objurgat, & tandem subjicit, Dabit tamen Deus vobis signum: ecce enim virgo concipiet, parietque filium, &c. Hoc de Christo dictum interpretamur in hunc modum: Vos tota Davidis posteritas, quantum in vobis est studetis promissam vobis gratiam abolere (nam Propheta domum Davidis ignominiæ causa diserte compellat) nunquam tamen perfidia vestra efficiet quin superior emergat Dei veritas. Urbem Deus salvam ab hostibus & incolumem fore promittit: si non sufficiat ejus verbum, obsignationis tesseram vestro arbitrio dare paratus est. Excluditis utramque gratiam, & arcetis à vobis: stabit tamen Deus in constantia pacti sui. veniet enim promissus Redemptor, in quo se Deus perfecte populo suo præsentem statuet. Objiciunt Judæi, stulte & absurde facturum fuisse Jesaiam si illius seculi hominibus signum dedisset, quod octingentis postea annis, aut circiter, fuit exhibitum. Et hic plusquam superbe exultant: quia Christianorum vel imperitia, vel incuria hæc objectio præterita & sepulta fuit. Atqui mihi non difficilis videtur solutio: si quidem observemus, fœdus adoptionis datum Judæis fuisse unde reliqua omnia Dei beneficia penderent. Erat ergo generalis promissio, qua sibi Deus filios Abrahæ in populum cooptaverat, in qua fundatæ erant speciales omnes promissiones. Rursus fœderis hujus fundamentum erat Messias. Jam tenemus, causam liberandæ urbis fuisse quia Dei sanctuarium erat, & inde proditurus erat Redemptor. Hoc respectu sublato, centies periisset Hierosolyma. Expendant nunc pii lectores, quum aperte rejiceret domus regia oblatum à Deo signum, annon opportunus fuerit Prophetæ transitus ad Messiam: acsi dixisset, Quamvis seculum hoc salute quam à Domino polliceor, indignum sit: Deus tamen fœderis sui memor, urbem hanc ab hostibus eripiet. Ergo ut nullum particulare signum nunc edat testandæ gratiæ suæ causa, hoc unum satis superque esse debet, quod ex stirpe Davidis oriturus sit Messias. Notandum vero est, quod incredulos revocat Propheta ad generale fœdus, speciem esse exprobrationis, eo quod nullum particulare signum admitterent. Jam mihi satis probasse videor, Prophetam, quum præclusa esset miraculis omnibus janua, tempestive ad Christum transire: ut cogitent increduli non aliam fuisse libe-

rationis causam, quam fœdus cum Patribus initum. Atque hoc memorabili documento testari voluit Deus omnibus seculis, ideo se continuo tenore tam beneficum fuisse erga Abrahæ filios, quia gratuitum cum illis fœdus, in Christo, & non eorum meritis, pepigerat. Altero cavillo nostram sententiam eludere conantur Judæi: quia mox sequitur in contextu Prophetæ, Antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, relinquetur terra à duobus Regibus, &c. Hinc colligunt promitti infantis partum, qui minime in longum tempus differendus erat: alioqui non quadraret quod de propinqua regnorum mutatione dicitur, quam Propheta fore denunciat antequam infans ille pueritiam mediam attigerit. Respondeo, ubi signum de futuro salutis auctore protulit Jesaias, & infantem nasciturum asseruit qui verus esset Immanuel, vel (ut Pauli verbo *1 Tim. 3. vers. 16.* utar) Deus in carne manifestatus: jam communiter verba facere de quibuslibet ejus ætatis infantibus. Cujus rei firma est in promptu ratio: præfatus enim de generali pacto Dei, redit ad specialem promissionem, cujus causa missus fuerat. Ita prior locus qui ad ultimam & plenam redemptionem spectat, certum quendam puerum designat, in quem solum competat Dei titulus: posterior vero qui ad speciale beneficium refertur quod tunc instabat, tempus definit ex eorum pueritia qui tunc recens nati, vel paulo post nascituri erant. Hactenus validis rationibus, nisi fallor, & solidis refutavi Judæorum calumnias quibus Christi gloriam obruere conantur, ne in hoc vaticinio refulgeat. Nunc diluendum restat illorum cavillum in voce עלמה. Protervе exagitant Matthæum, qui Christum ex virgine natum probet, quum nomen Hebraicum simpliciter puellam notet: nosque subsannant, qui voce perperam reddita decepti, credamus ex Spiritu sancto natum esse, quem Propheta tantum dicit fore puellis filium. Atqui primum nimiam rixandi libidinem in eo produnt, dum nomen de puella viro cognita intelligendum urgent, quod passim virginibus Scriptura tribuit. Convenit etiam etymologia. nam absconsionem sonat, qua notatur virginalis pudor. Locum unum adducunt ex Proverbiorum cap. 30. vers. 19. qui tamen nihil illis suffragatur. Illic de puella quam adolescens deperit, loquitur Solomo. atqui non protinus sequitur corruptam esse cujus amore ardet adolescens: imo conjectura in diversam partem magis esset probabilis. Deinde ut de nomine concedam quod postulant, res tamen evincit ac fateri cogit de partu mirabili & insolito loqui Prophetam. Signum se à Domino afferre clamat: neque id vulgare, sed quod præcellat aliis omnibus. Si tantum parituram mulierem diceret, quam ridicula fuisset magnifica illa præfatio? Videmus ut sua protervia Judæi non se modo, sed veneranda Dei mysteria ludibria exponant. Nec inane argumentum ducitur ex toto contextu, Concipiet puella. Cur nulla fit viri mentio? aliquid minime usitatum commendat Propheta. Mandatum deinde puellæ injungitur de nominando puero: qua etiam in parte aliquid extraordinarium indicat Propheta. Nam etsi plerumque refert Scriptura, imposita fuisse pueris nomina à matribus, fiebat tamen id ex patrum auctoritate. Propheta ergo sermonem ad puellam dirigens, viris in hoc puero adimit quicquid juris illis defert ordo naturæ. Maneat ergo illud fixum, laudari insigne Dei miraculum à Propheta, quod attente & reverenter pii omnes considerent: quod Judæi indigne profanant, ad vulgarem conceptum transferentes quod de arcana Spiritus virtute dicitur.

23. *Nomen ejus Emmanuel.*] Solet quidem Scriptura sic loqui, Deum esse nobiscum ubi auxilio suo & gratia nobis adest, manusque suæ virtutem ad nos tuendos exerit. Sed hic exprimitur modus quo Deus cum hominibus communicat. nam extra Christum ab ipso sumus alienati: per Christum vero non solum recipimur in ejus gratiam, sed unum cum eo efficimur. Quod autem docet Paulus Judæos fuisse *Ephes. 1. vers. 17.* propinquos Deo sub Lege: fuisse vero illi capitale cum Gentibus dissidium: non aliud sibi vult, quam Deum tunc in umbris & figuris dedisse præsentiæ suæ signa populo quem adoptaverat. vigebat enim illa promissio, Deus in medio tui. Item, Hæc re- *Deut. 6. vers. 15. & 7. 21.* quies mea. Sed quum familiaris illa populi cum Deo *Psal. 132. vers. 14.* conjunctio à Mediatore penderet: quod re ipsa nondum plene extabat, symbolis adumbratum fuit. Sedes ejus ac domicilium locatur inter Cherubim: quoniam arca, gloriæ ejus figura, & visibile pignus erat. Sed in Christo solida, non amplius umbratilis Dei præsentia populo exhibita fuit. Qua ratione dicit Paulus in eo habitare omnem Deitatis pleni- *Coloss. 2. vers. 9.* tudinem corporaliter. Et sane non aliter legitimus esset Mediator, nisi individua utriusque naturæ in ipso connexio homines Deo adjungeret. Neque est quod obstrepant Judæi, transferri sæpe Dei nomen ad ea monumenta in quibus se fidelibus adesse testatus est. Negari enim non potest quin hoc nomen tacitam in se antithesin contineat, quæ Dei præsentiam in Christo exhibitam comparat cum toto præsentiæ genere, quale ante ejus adventum patefactum veteri populo fuit. Si vere constare cœpit hujus nominis ratio ex quo apparuit Christus in carne: sequitur, olim non in solidum, sed ex parte duntaxat Deum conjunctum fuisse cum Patribus. Unde rursum conficitur, Christum esse Deum in carne manifestatum. Functus quidem est Mediatoris officio usque ab initio mundi: sed quia hoc totum ab ultima revelatione pendebat, tunc merito demum, quasi nova persona indutus, vocatur Immanuel, quum in medium Sacerdos procedit, qui corporis sui victima hominum peccata expiet, sanguinisque sui pretio eos reconciliet Patri, denique omnes humanæ salutis partes compleat. Ita priore quidem loco reputanda nobis est in hoc nomine divina Christi majestas, ut reverentiam apud nos obtineat quæ unico debetur & æterno Deo. Sed minime interim negligendus est fructus quem inde à nobis Deus colligi ac percipi voluit. Quoties enim Deum & hominem conspicimus in una Christi persona, certo statuere licet Deum nos possidere, si Christo fide conjuncti sumus Quod in verbo Vocandi mutatus est numerus, minime dissentaneum est ab iis quæ prius disserui. unam quidem virginem alloquitur Propheta, & ideo secunda persona utitur, Vocabis. Sed ex quo promulgatum fuit hoc nomen, communis piorum omnium hæc confessio est, quod Deus se nobis fruendum in Christo dederit.

24. *Excitatus Joseph.*] Promptitudo obsequii quæ hic describitur, non minus ad testandam certitudinem fidei Joseph, quam ad obedientiæ laudem facit. nisi enim exemptus fuisset omnis scrupulus, probeque sedata ejus conscientia, nunquam ita alacriter, mutato repente consilio, uxorem sumpsisset, cujus contubernio se pollutum iri nuper censebat. Itaque somnio impressa fuit aliqua divinitatis nota quæ ejus animum fluctuari non sineret. Sequutus est deinde fidei effectus, quod agnita Dei voluntate, protinus ad parendum se accinxit.

25. *Non cognovit eam donec.*] Hujus loci prætextu magnas quondam turbas movit Helvidius in Ecclesia: quod inde colligeret Mariam nonnisi ad primum usque partum virginem fuisse: postea autem ex marito sustulisse alios liberos. Perpetua Mariæ virginitas acriter & copiose ab Hieronymo defensa fuit. nobis hoc unum sufficiat, stulte & perperam ex verbis Euangelistæ colligi quid post Christum natum contigerit. Vocatur primogenitus: sed non

alis

alia ratione nisi ut sciamus ex virgine esse natum. Negatur Joseph rem cum ea habuisse donec peperit: hoc quoque ad idem tempus restringitur. quid postea sequutum sit, non indicat. Talem esse Scripturæ usum satis notum est. Et certe nemo unquam hac de re quæstionem movebit nisi curiosus: nemo vero pertinaciter insistet nisi contentiosus rixator.

MATTH.	MARC.	LUC. II.
		1. Factum est autem diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto ut censeretur universus orbis.
		2. Hæc descriptio prima facta est Præside Syriæ Cyrenio.
		3. Et ibant omnes ut profiterentur, in suam quisque civitatem.
		4. Ascendit autem & Joseph à Galilæa ex urbe Nazareth in Judæam, in urbem David quæ vocatur Bethlehem: quia erat ex domo & cognatione David:
		5. Ut profiteretur cum Maria desponsa sibi uxore, quæ erat prægnans.
		6. Accidit autem quum ibi essent, completi sunt dies pariendi.
		7. Et peperit filium suum primogenitum, ac fasciis eum involvit; reclinavitque eum in præsepi, quod non esset eis locus in diversorio.

Narrat Lucas quomodo factum fuerit ut nasceretur Christus in urbe Bethlehem, quum Maria mater ejus alibi degeret jam partui vicina. Ac primum excludit humanum consilium, quum dicit Joseph & Mariam, relicta domo, illuc venisse ut secundum familiam ac gentem suam profiterentur. Si data opera & consulto locum mutassent ut pareret Maria in Bethlehem, tantum in homines ipsos intenti essemus: nunc vero, quum nihil aliud habeant propositum quam ut Augusti edicto pareant, satis agnoscimus, eos, cæcorum instar, Dei manu fuisse illuc deductos ubi Christum nasci oportuit. Videtur quidem hoc esse fortuitum; sicuti alia omnia quæ certo hominum consilio non reguntur, fortunæ adscribunt profani homines. atqui non simpliciter respicere convenit quid geratur, sed in memoriam simul venire debet quid multis ante seculis prædictum fuerit à Propheta: & comparatio clare ostendet non sine admirabili Dei providentia censum tunc fuisse edictum à Cæsare Augusto, & Joseph & Mariam domo pedem movisse, ut ipso temporis articulo venirent in Bethlehem. Ita videmus sanctos interdum Dei servos, etiamsi mente vagentur inscii quorsum tendant, rectam tamen viam tenere, quia Deus eorum pedes dirigit. Nec minus in eo se profert admirabilis Dei providentia, quod tyrannicum imperium Mariam domo extrahit ut prophetia impleatur. Locum Deus per Prophetam designaverat (ut postea videbimus) ubi Filium suum nasci vellet: nisi vi compulsa fuisset Maria, domi parere statuerat. Jubet Augustus censum agi in Judæa, & singulos nomen dare, ut annuum deinde tributum pendant, quod prius solebant Deo pendere. ita profanus homo ad se rapit quod Deus à populo suo exigere solebat. Id vero perinde erat acsi Judæos prorsus sibi addicens, vetaret posthac in Dei populo censeri. Quum ita ad ultimam desperationem ventum est; & videntur Judæi in perpetuum à Dei imperio resecti & alienati esse: non solum Deus repente & præter omnium spem remedium adhibet, sed impia illa tyrannide ad redimendum populum suum utitur. Nam Præses (vel quisquis fuit ille Cæsaris minister) dum exequitur quod sibi mandatum est, arcanus est Dei præco, qui Mariam in locum divinitus ordinatum accersat. Et certe huc spectat tota Lucæ narratio, ut agnoscant fideles, Christum à suis natalibus Dei manu productum esse. Neque enim ad fidei certitudinem hoc parum facit, quod subito & præter suum arbitrium tracta fuit Maria in Bethlehem, ut inde prodiret Redemptor, sicuti olim promissus erat.

1. *Totus orbis.*] Hæc synecdoche quum passim usitata sit Romanis scriptoribus, dura videri non debet. Nec dubito quin omnibus provinciis communis fuerit hic census, ut magis tolerabilis nec tam odiosus foret, diversa tamen esse potuit tributi ratio. Primam fuisse hanc descriptionem interpretor, quia tunc Judæis quasi plane domitis impositum fuit novum & insolitum jugum. Nam quod alii primam fuisse dicunt ex quo Cyrenius Syriæ præfuerat, nihil habet coloris. Annuum quidem erat tributum, sed non quotannis fiebat descriptio: quare sensus est, longe tunc gravius oppressos fuisse Judæos. Varietas in nomine Proconsulis nihil habet absurdi, dum alii Cyrenium, Quirinum vel Quirinium appellant. scimus enim Græcos in vertendis nominibus Latinis, in pronunciatione aliquid fere mutare. Sed longe major aliunde emergit difficultas. tradit enim Josephus lib. Antiq. 18. cap. 1. Quirinum, relegato Viennam Archelao, Proconsulem venisse qui Judæam provinciæ Syriæ attribueret. Porro inter scriptores convenit Archelaum à morte patris Herodis novem annos regnasse. Unde conficitur, inter Christi natalem & censum illum elapsos fuisse annos circiter tredecim. Subscribunt enim fere omnes Epiphanio, qui tradit Christum tricesimo tertio Herodis anno esse natum, hoc est, ante illius mortem annis quatuor. Hoc quoque nonnihil perplexum est, quod idem Josephus capite 3. lib. 18. censum hunc incidisse dicit in annum tricesimum septimum Actiacæ victoriæ. Quod si verum est, supervixit Augustus annis fere septem ad summum. ita ex ætate octo vel novem anni detracti erunt: patebit enim ex Lucæ 3. cap. nonnisi quindecim tunc fuisse annorum. Cæterum quum notior fuerit Christi ætas quam ut in quæstionem vocari debeat: Josephum hac in parte, ut aliis compluribus, memoria lapsum fuisse vero absimile non est. Et sane Quirinium annales docent annis novendecim aut circiter ante fuisse Consulem, quam devicto Antonio solus imperio potiretur Augustus. ita valde senex in provinciam missus foret. Adde quod intra octo annos, quatuor Judææ Præsides numerat idem Josephus: quum fateatur quintum annis undecim præfuisse. is fuit Valerius Gratus, cui Pontius Pilatus successit. Quanquam alia potest afferri solutio, quod censum peragere non statim licuerit ex quo edictus fuerat. narrat enim Josephus Coponium cum exercitu missum esse, qui Judæos comprimeret. Unde facile colligitur, censum populi tumultu fuisse ad tempus impeditum. & verba Lucæ hoc patiuntur, quod sub tempus nativitatis Christi edictum exierit de populo censendo: descriptio autem fieri non potuerit nisi mutato regni statu, quum in partem provinciæ redacta esset Judæa. Ita hoc posterius membrum vice correctionis additum erit, Hæc descriptio prima fuit Præside Cyrenio: hoc est, tunc primum ad effectum perducta est. Quanquam nondum soluta est

tota quæstio. nam quum Judæam Herodes teneret, quorsum attinuit populum censeri qui tributum Romano Imperio nullum pendebat? Respondeo, nihil esse absurdi, si Augustus, ut jugo assuefaceret Judæos, quorum plus satis nota erat pervicacia, censeri voluerit etiam sub Herode. Nec obstitit peculiare Herodis regnum, quin tributi nomine aliquid in singula capita Romano Imperio penderent Judæi. Scimus enim Herodem tantum precario & propemodum serviliter regnasse. Nescio unde sumpserit Eusebius, quod docet censum hunc Senatusconsulto decretum fuisse.

7. *Non erat locus in diversorio.*] Hic videmus non modo quanta fuerit inopia Joseph, sed etiam quam acerba fuerit tyrannis, quod nulla excusatio recipitur quin cogatur Joseph uxorem partui vicinam adverso tempore secum trahere. Credibile autem est, qui ex regio genere progeniti erant, asperius & magis contumeliose reliquis fuisse tractatos. Non erat tam stupidus Joseph, quin sollicitus esset de partu uxoris. quare libenter hanc necessitatem vitasset. Sed quia non potest, coactus cedit, seque Deo commendat. Interea videmus qualis vitæ exordium fuerit Dei Filio, & quibus exceptus sit incunabulis. Talis autem illi fuit nascendi conditio, quia in hunc finem carnem nostram induerat, ut se nostra causa exinaniret. In stabulum ergo rejectus est, ac locatus in præsepi, negatusque illi est hospitii locus inter homines, ut cælum nobis non modo hospitii jure, sed quasi æterna patria & hæreditas pateret, ac nos Angeli in suum contubernium admitterent.

MATTH. | MARC. | LUC. II.

8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & excubantes ad custodiam super gregem suum.
9. Et ecce Angelus Domini adstitit illis, & gloria Domini circumfulsit illos: & timuerunt timore magno.
10. Et dixit eis Angelus, Ne timeatis. ecce enim annuncio vobis gaudium magnum, quod futurum est toti populo:
11. Quia hodie vobis natus est Servator, qui est Christus Dominus, in urbe David.
12. Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum, positum in præsepi.
13. Et subito affuit cum Angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum, & dicentium,
14. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax, hominibus beneplacitum.

8. *Et pastores erant.*] Supervacuum fuisset Christum nasci in Bethlehem, nisi hoc innotuisset mundo. Modus tamen quem describit Lucas, videtur hominum judicio parum consentaneus. Primum, nonnisi paucis testibus patefit Christus: & quidem inter noctis tenebras. Deinde, quum Deus ad manum multos haberet honore vel excellentia præditos testes, illis posthabitis, solos elegit pastores, contemptos scil. homines ac nullius pretii. Hic stultescat carnis ratio & prudentia necesse est, ac fateamur, quod
1 Cor. 1. vers. 15. stultum est Dei, superare quicquid est aut videtur sapientiæ in mundo. Cæterum hæc quoque pars exinanitionis fuit: non per quam aliquid decederet Christi gloriæ, sed tantum ut ad tempus abscondita
1 Cor. 2. vers. 4. jaceret. Deinde sicuti Paulus admonet, contemptibile esse Euangelium secundum carnem, ut fides nostra in virtute Spiritus, non altis sapientiæ humanæ verbis, vel aliquo mundi splendore fundata sit: ita hunc incomparabilem thesaurum Deus ab initio deposuit in vasis fictilibus, ut fidei nostræ obsequium melius probaret. Quare si cupimus ad Christum venire, ne pigeat nos sequi quos Dominus, ad dejiciendam mundi superbiam, ex pecudum stercore magistros sumpsit.

9. *Angelus Domini adstitit.*] Dicit gloriam Domini resplenduisse circum pastores, ex qua Angelum agnoscerent. Parum enim profuisset, dici illis ab Angelo quod refertur à Luca, nisi Deus visibili aliquo symbolo testatus esset, quod audiebant, à se profectum esse. Apparuit ergo illis Angelus, non vulgari aliqua forma, vel sine dignitate, sed fulgore cælestis gloriæ instructus, qui pastorum animos afficeret, ut allatum sibi sermonem non secus atque ex ore ipsius Dei exciperent. Inde timor, de quo mox loquitur Lucas, quo humiliare solet Deus hominum corda, ut verbo suo reverentiam conciliet, quemadmodum supra exposui.

10. *Ne timeatis.*] Exhortatio hæc ad levandum timorem pertinet. Quamvis enim utile sit percelli metu hominum animos ut suum Deo tribuere honorem discant: simul tamen consolatione opus habent, ne prorsus obruantur. Fieri enim nequit quin totum mundum absorbeat Dei majestas nisi dulcedine aliqua temperet quod in se habet terroris. Ideo reprobi ad Dei conspectum exanimes concidunt, quia illis non apparet nisi judex. Angelus autem ut recreet pastorum animos, in alium finem se missum esse testatur: nempe ut Dei misericordiam annunciet. nam hæc una vox non modo collapsos homines erigit, sed perditos instaurat, & revocat à morte in vitam, ubi Deum sibi propitium esse audiunt. Præfatur autem Angelus se annunciare magnum gaudium: deinde gaudii causam vel materiam subjicit, quod natus sit Salvator. Quibus verbis primum docemur, donec pacem cum Deo habeant homines, & illi reconciliati sint per Christi gratiam, evanidum esse & fallax quicquid concipiunt lætitiæ. Exultant quidem sæpe impii ebria vesanaque lætitia: sed nisi medius sit inter ipsos & Deum pacificator, cæcis conscientiæ stimulis misere torqueri necesse est. Deinde quantumvis blande & molliter sibi indulgeant in deliciis, suæ ipsorum libidines totidem sunt illis tormenta. Hoc ergo solidi gaudii initium est, sentire paternum erga nos Dei amorem, qui solus animos nostros tranquillat. Atque hoc gaudium est in Spiritu sancto, in quo Paulus regnum Dei constituit, Rom. 14. vers. 17. Epitheton vero Magni ideo additum est, ut sciamus non modo præcipue gaudendum esse de salute nobis in Christo oblata: sed tantam esse atque ita immensam hujus boni magnitudinem, ut merito omnes præsentis vitæ dolores, molestias, anxietates compenset. Quare discamus, sic uno Christo esse contenti, ut sensus gratiæ ejus exuperet omnes carnis molestias, imo tandem aboleat. *Quod futurum est toti populo.*] Quanquam solos pastores alloquitur Angelus, significat tamen longius patere quod illis affert salutis nuncium, ut non ipsi privatim tantum, sed alii quoque audiant. Porro toti populo commune fuisse gaudium intellige, quia omnibus promiscue offerebatur. Non enim uni vel alteri Deus, sed universo semini Abrahæ Christum promiserat. Quod autem gaudio ad se pertinente privati sunt magna ex parte Judæi, eorum incredulitate factum est. sicuti hodie omnes communiter in-

invitat Deus ad salutem per Euangelium; sed facit mundi ingratitudo, ut gratia hac peræque omnibus exposita pauci fruamur. Quum ergo inter paucos inclusum fuerit hoc gaudium, commune vocatur Dei respectu. Cæterum etsi de electo tantum populo Angelus loquitur, nunc tamen diruta maceria ad totum humanum genus spectat eadem legatio. nam Christus pacem annunciat non tantum iis qui prope sunt, sed qui procul: nec minus extraneis quam domesticis Ephes.2. vers.17. Sed quia usque ad Christi resurrectionem peculiare erat fœdus cum Judæis, ideo Angelus eos à reliquis gentibus segregat.

11. *Natus est vobis hodie.*] Hic exprimitur causa gaudii, sicuti nuper admonuimus: nempe quia natus sit Redemptor olim promissus, qui Dei Ecclesiam in statum suum restituat. Neque enim tanquam de re prorsus ignota loquitur Angelus: sed legationis suæ exordium ex Lege & Prophetis sumit, quia apud Gentiles & profanos hac loquendi formula frustra usus esset, Christus Dominus natus est vobis Salvator. Eadem quoque ratio est cur commemoret natum esse in urbe David: quod supervacuum foret nisi ad renovandam promissionum memoriam quæ passim notæ & celebres erant inter Judæos. Denique Angelus sermonem suum auditoribus aptavit, qui promissæ redemptionis non prorsus ignari erant: & Euangelium cum Legis & Prophetarum doctrina conjunxit, sicuti ex eo fonte manat. Quum autem
Verr. 4. Σωτὴρ plus Græcis exprimat, teste Cicerone, quam
109. Latinis Servator, nec extet tamen Latinum quod illi respondeat, satius mihi visum est barbare loqui, quam ex Christi virtute aliquid diminuere. Nec dubito quin idem vulgato interpreti & vetustis Ecclesiæ doctoribus fuerit consilium. Salvator ergo dicitur Christus, qui plenam salutem confert. Jam & pronomen Vobis magnam habet emphasin: quia non magnopere juvaret audire natum esse salutis auctorem, nisi quisque sibi natum esse constituat. In hunc modum Jesaias cap. 9. vers. 6. Puer natus est
Zach. 9. nobis, filius datus est nobis. Item Zacharias, Ecce
vers. 9. Rex tuus venit tibi, pauper &c.

12. *Et hoc vobis signum.*] Obviat Angelus scandalo, quo fidem pastorum impediri facile erat. quale enim ludibrium est, videri in præsepi jacentem qui à Deo Rex missus sit, & unicus Salvator? Ergo ne tam vilis & abjecta Christi conditio pastores à Christi fide absterreat, prædicit illis Angelus quid visuri sint. Atque hunc ordinem, qui absurdus & prope ridiculus videri posset humano judicio, quotidie Dominus erga nos tenet. Nam voce Euangelii è cælo demissa Christum crucifixum nos amplecti jubet: & signa proponit in terrenis ac caducis elementis, quæ nos in gloriam beatæ immortalitatis extollant. Ita spiritualem justitiam nobis pollicitus, pauxillum aquæ nobis ante oculos ponit; æternam animæ vitam exiguo panis & vini gustu obsignat. Quod si pastores minime offendit stabulum, quominus & salutem petant à Christo, & ejus adhuc infantis imperio se submittant: nullum quantumvis contemptibile signum obscurare apud nos ejus gloriam debet, quin saltem, ex quo ipse in cælum ascendit, & sedet ad Patris dexteram, humiliter eum adoremus.

13. *Subito affuit multitudo.*] Tametsi in Angelo uno exhibitum fuerat specimen divini fulgoris; voluit tamen Deus filium suum splendidius ornare: neque id in nostram minus quam in pastorum confirmationem. Apud homines duorum vel trium testium fides ad tollendam dubitationem sufficit: atqui cælestis exercitus uno consensu & una voce testimonium reddit Filio Dei. quantæ igitur pervicaciæ foret, communi Angelorum elogio, quo celebratur nostra in Christo salus, non succinere? Unde colligimus quam detestabilis Deo sit incredulitas, quæ suavem hanc cæli & terræ harmoniam turbat. Rursum, plusquam belluini stuporis convincimur, nisi & fidem & studium laudandi Dei in nobis accendit canticum, quod uno concentu modulati sunt Angeli, ut verba nobis præirent. Adde quod hoc cælestis melodiæ exemplo fidei unitatem commendare nobis voluit Dominus, & ad laudes suas consensu uno in terra canendas hortari.

14. *Gloria in altissimus.*] Incipiunt Angeli à gratiarum actione vel à Dei laudibus: quia & Scriptura passim in hunc finem nos à morte redemptos fuisse admonet, ut tam lingua quàm operibus nostram erga Deum gratitudioem testemur. Meminerimus ergo finalem hanc fuisse causam cur Deus nos sibi reconciliaret per Filium unigenitum, ut patefactis gratiæ suæ & immensæ misericordiæ divitiis illustraret nomen suum. Et hodie quantum quisque nostrum animatur ex gratiæ ootitia ad celebrandam Dei gloriam, tantum in fide Christi profecit. Imo quoties fit mentio salutis nostræ, sciendum est nos quasi dato signo ad gratiarum actionem & Dei laudes incitari. *In terra pax.*] Hæc magis recepta lectio est, ut deinde sequatur tertium membrum, In hominibus bona voluntas. Quanquam autem ad summam rei non multum interest utrumvis legas: videtur tamen diversus contextus melius congruere, quia minime dubium est quin duo hæc membra inter se respondeant, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax. Atqui nisi homines Deo opponas, non constabit plena antithesis. Forte interpretes fefellit præpositio ἐν, quia obscurus erat verborum sensus, dicere in hominibus esse pacem. Sed quum multis Scripturæ locis supervacua sit, non est cur id nos impediat. Siquis tamen in postremum membrum rejicere malit, idem manebit sensus, sicuti mox dicam. Nunc videndum est quid Pacis nomine intelligant Angeli. certe non loquuntur de externa pace quam inter se colunt homines: sed terram dicunt pacatam esse, ubi homines Deo reconciliati, intus tranquilli sunt in animis suis. Scimus nos iræ filios nasci, & natura esse Deo inimicos. interea nos horribili inquietudine vexari necesse est quamdiu sentimus Deum nobis infensum. Ideo brevis & clara pacis definitio ex contrariis petenda est: nempe ex ira Dei & mortis terrore. Atque ita duplex est relatio. altera scilicet ad Deum, altera ad homines: quia tunc nobis constat pax cum Deo, quum ipse abolito reatu & peccata nobis non imputando propitius esse incipit, & nos in paterna ejus benevolentia acquiescentes, certa fiducia illum invocamus, & intrepide gloriamur de salute nobis promissa. Quamvis autem alibi vita hominis super terram vocetur continua militia, & res ipsa declarat nihil esse magis turbulentum statu nostro quamdiu in mundo agimus: diserte tamen Angeli pacem in terra locant, ut sciamus nullas turbas nobis obstare quin freti Christi gratia, sedatis & tranquillis simus mentibus. Meminerimus ergo, inter medias tentationum procellas, inter varia discrimina, inter violentos motus, inter pugnas & timores constitui sedem pacis, ne fides nostra ullis machinis impulsa vacillet aut labascat. *Beneplacitum.*] Unde factum sit ut obreperet genitivus casus, nescio. Certe lectio vulgata, quæ habet, Hominibus bonæ voluntatis, non modo tanquam adulterina repudiari debet, sed quia totum sensum corrumpit. Errant tamen etiam nonnulli qui in nominativo casu legentes, Bona voluntas, ad homines referunt, quasi exhortatio esset ad amplexandam Dei gratiam. Fateor quidem non aliter ratam esse quam Dominus pacem nobis offert, nisi eam recipimus: sed quum εὐδοκία passim sumatur in Scripturis pro eo quod Hebræi רצון dicunt, vetus interpres *beneplacitum* reddidit. Perperam hic locus de gratiæ acceptatione exponitur. quin potius fontem pacis de quo loquuti sunt Angeli demonstrat, ut sciamus gratuitam esse & fluere ex mera Dei misericordia. Si

legere placeat, Bona voluntas in hominibus: non male conveniet quo ad sensum. nam & hoc modo notabitur pacis causa: quod scilicet Deus gratuito suo favore homines dignatus sit, cum quibus hostile prius dissidium habebat. Si legas, Pacem bonæ voluntatis, pro voluntaria: ne huic quidem expositioni reclamo. Illa tamen simplicior est, appositive subjici εὐδοκία, ut sciamus unde pax nobis proveniat.

MATTH.	MARC.	LUC. II.
		15. Et factum est postquam discesserunt ab eis Angeli in cælum, ut tunc pastores loquerentur inter sese, Transeamus Bethlehem usque, & videamus quod factum est, quod Dominus patefecit nobis. 16. Et venerunt festinantes, & invenerunt Mariam & Joseph, & infantem positum in præsepi. 17. Quum autem vidissent, divulgaverunt de verbo quod dictum illis fuerat de puerulo hoc. 18. Et omnes qui audierunt mirati sunt de iis quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. 19. Porro Maria conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. 20. Et reversi sunt pastores glorificantes ac laudantes Deum super omnibus quæ audierant ac viderant, ita ut dictum fuerat ipsis. 21. Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus JESUS: quod vocatum erat ab Angelo priusquam in utero conciperetur.

15. *Postquam discesserunt Angeli.*] Hic nobis describitur obedientia pastorum. nam quum eos Dominus toti mundo destinasset Filii sui testes, efficaciter illis loquutus est per Angelos, ne efflueret quod illis dictum fuerat. Non fuerat quidem illis clare & nominatim præceptum ut venirent Bethlehem: sed quia satis intelligunt tale esse Dei consilium, ad videndum Christum festinant. Sicuti hodie quum sciamus in hunc finem nobis Christum indicari ut ad eum fide accedant corda nostra, nihil excusationis habet nostra cessatio. Nec frustra exprimit Lucas, pastores cepisse profectionis consilium ex quo discesserant Angeli: ne patiamur, ut multi solent, verbum Dei nobis cum sonitu evanescere, sed ut vivas in nobis radices agat, quo vim suam proferat ubi auribus nostris insonare desierit. Notandum præterea est, quod sese mutuo hortantur pastores. neque enim sufficit singulos sibi instare, nisi etiam mutuæ cohortationes accedant. Obedientiæ laudem amplificat Lucas quum dicit eos properasse, ut à nobis etiam exigitur fidei promptitudo. *Quod Dominus patefecit nobis.* Scienter & recte adscribunt Deo quod nonnisi ab Angelo audierant. nam quem agnoscunt Dei ministrum, auctoritate quoque dignantur acsi Domini persona indutus esset. Hac de causa subinde nos ad se Dominus revocat, ne hominum intuitu vilescat verbi sui majestas. Rursum hic videmus ut sibi nefas esse ducant ostensum à Domino thesaurum negligere. Nam ex notitia sibi tradita arguunt in Bethlehem pergendum esse, ut videant. Sic & quemque nostrum pro fidei & intelligentiæ suæ mensura ad sequendum quo Deus vocat accinctum esse par est.

16. *Invenerunt Mariam.*] Erat illud quidem deforme spectaculum, & quo solo poterant à Christo alienari. Quid enim magis insipidum, quam totius populi Regem credere qui ne infimo quidem vulgi loco dignus censetur? regni instaurationem & salutem ab eo sperare, qui pro sua egestate & inopia in stabulum rejicitur? Scribit tamen Lucas, nihil horum pastoribus obstitisse quin Deum cum admiratione laudarent: nempe quia Dei claritas penitus defixa erat in eorum oculis, & verbi reverentia eorum animis infixa, quicquid in Christo inglorium & contemptibile occurrit, fidei suæ altitudine facile transcendunt. Nec alia sane causa est cur fidem nostram minima quæque scandala vel remorentur, vel à recto cursu avertant: nisi quia in Deum minus intenti, facile huc & illuc agitemur. Nam una hæc cogitatio si sensus omnes nostros occuparet, habere nos certum ac fidele è cælo testimonium, satis firma nobis & stabilis fultura esset contra omne tentationum genus, & satis probe nos contra quævis offendicula muniret.

17. *Divulgaverunt de verbo.*] Fidem pastorum commendat Lucas, eo quod sincere per manus tradiderint aliis quod à Domino acceperant: idque testatum esse nostra omnium causa utile erat, ut in fide nostra confirmanda quasi secundarii sint Angeli. Rursus docet Lucas, non sine profectu eos vulgasse quod audierant. Nec vero dubium est quin efficaciam Dominus eorum sermoni dederit, ne ludibrio esset vel sperneretur. nam & hominum conditio fidem elevabat, & res ipsa videri poterat fabulosa. Verum Dominus quas illis injunxit partes irritas esse non patitur. Quamvis autem humano ingenio minus arrideat hæc agendi ratio, quod Dominus per homines infirmos verbum suum vult audiri: quia tamen tum ad humiliandam carnis superbiam, tum ad probandum fidei obsequium apposita est, Deo ipsi probatur. Quod autem mirantur omnes, nemo autem pedem movet ut ad Christum accedat: hinc colligere licet, audita Dei virtute, fuisse perculsos absque serio cordis affectu. Quare non tam in eorum salutem vulgatus fuit hic sermo, quam ut totius populi inexcusabilis esset ignorantia.

19. *Maria servabat.*] Mariæ sedulitas in considerandis Dei operibus duas ob causas nobis proponitur: primum ut sciamus depositam fuisse in ejus corde hujus thesauri custodiam, ut quod ipsa apud se repositum habebat aliis suo tempore publicaret: deinde ut habeant omnes pii quod imitentur exemplum. Nam si sapimus, hæc præcipua vitæ nostræ occupatio esse debet, summumque studium, ut ad reputanda Dei opera, quæ fidem nostram ædificant, simus attenti. Porro Conservandi verbum ad memoriam refertur. συμβάλλειν autem vel Conferre, significat, singula colligenda quæ inter se ad probandam Christi gloriam congruebant, unum veluti corpus efficere. Neque enim prudenter expendere potuit Maria quid omnia simul valerent, nisi alia aliis conferendo.

20. *Glorificantes ac laudantes Deum.*] Pertinet hoc quoque ad communem fidei nostræ usum, quod pastores divinum opus certo agnoverint. Ardor autem glorificandi Dei, qui in illis laudatur, tacita quædam est pigritiæ nostræ vel potius ingratitudinis exprobratio. Nam si tantum apud eos valuerunt

Christi incunabula, ut ex stabulo & præsepi in cælum usque conscenderent: quanto efficacior apud nos esse debet mors & resurrectio Christi, ut ad Deum evehamur? Neque enim tantum sublatus est Christus à terra ut omnia traheret post seipsum: sed ad dexteram Patris sedet, ut in mundo peregrinantes cælestem vitam toto corde meditemur. Cæterum veram pietatis naturam designat Lucas, quum dicit Angeli testimonium pastoribus instar regulæ fuisse, ad quam omnia exigerent. Tunc enim rite adjuvatur fides Dei operibus, si omnia in scopum illum dirigit, ut Dei veritas, quæ in verbo patefacta est, clarius illuceat.

21. *Ut circumcideretur puer.*] Quod de circumcisione in genere tenendum est petant lectores ex Geneseos capite decimo septimo, vers. 10. Nunc quæ Christi personæ conveniunt, breviter attingere sufficiet. Voluit Deus Filium suum circumcidi, ut Legi subjiceret. nam circumcisio solenne symbolum erat quo in Legis observationem initiabantur Judæi. Finem declarat Paulus ad Galatas capite quarto, vers. 4. quum dicit factum esse sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret. Christus ergo suscepta circumcisione, servum Legis se professus est ut nobis libertatem acquireret. Atque hoc modo non tantum Legis servitus abolita ab ipso fuit, sed ad solidum suum corpus applicita fuit umbra ceremoniæ, ut mox finem acciperet. Etsi enim ejus abrogatio ex morte Christi & resurrectione pendet, fuit tamen quoddam ejus præludium, quod passus est circumcidi Filius Dei. *Nomen ejus Jesus.*] Testatur etiam hic locus receptum fuisse apud Judæos morem, ut die circumcisionis nomina liberis suis inderent, sicut hodie in Baptismo solemus. Duo autem notat Euangelista. Non temere, neque hominum arbitrio nomen Jesu fuisse Filio Dei impositum, sed quod Angelus è cælo attulerat. Deinde Joseph & Mariam paruisse Dei imperio. Atque hic est fidei nostræ cum Dei verbo consensus, ut eo præeunte loquamur ipsi, & ejus promissionibus fides nostra respondeat. Præsertim ordinem verbi prædicandi commendat nobis Lucas, quum dicit voce hominum testatam fuisse salutem ex Christi gratia quæ divinitus per Angelum promissa fuerat.

MARC.	LUC.	MATTH. II.
		1. Quum autem natus esset Jesus in Bethlehem Judææ temporibus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, 2. Dicentes, Ubi est qui natus est Rex Judæorum? vidimus enim illius stellam in Oriente, & venimus ut adoremus eum. 3. Auditis autem his Herodes Rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo. 4. Et convocatis omnibus Pontificibus & Scribis populi, percontatus est eos ubi Christus nasceretur. 5. At illi dixerunt ei, In Bethlehem Judææ: sic enim scriptum est per Prophetam: 6. Et tu Bethlehem terra Juda nequaquam minima es inter principes Juda. Ex te enim prodibit Dux qui pascet populum meum Israëlem.

1. *Quum natus esset Jesus.*] Qua occasione natus fuerat Christus in Bethlehem, tacet Matthæus. Videtur autem Spiritus Dei, qui Euangelistas sibi in scribas destinaverat, consulto eorum stylum ita esse moderatus, ut unam & eandem historiam optimo consensu, diversis tamen modis, omnes scriberent, quo certior & illustrior esset Dei veritas, quum palam constaret, ejus testes non ex composito loquutos esse, sed quemque seorsum, non habito alterius respectu, simpliciter ac libere scripsisse quod Spiritus dictabat. Porro memorabilis hic narratur historia, quod Magos ex Chaldæa asciverit, qui adorandi Christi causa in Judæam venirent, ubi inglorius & contemptus in stabulo jacebat. Mirabile sane Dei consilium, quod Filium suum Deus sub obscura humilitate in mundum prodire voluit: & tamen eum tam encomiis quam aliis insignibus splendide ornavit, ne quid ad divinam ejus majestatem probandam fidei nostræ deesset. Concinna tamen in hac specie repugnantiæ harmonia notanda est. Stellà è cælo Regem esse prædicat cujus solium est pecorum præsepe: quia locus illi etiam inter plebeios homines negatur. In Oriente refulget ejus majestas, quæ in Judæa non modo nulla apparet, sed multis etiam probris fœdata est. Quorsum id? nempe voluit cælestis Pater & stellam & Magos constituere nobis duces, qui recta nos ad Filium suum deducerent. Sed interim eum nudavit omni terreno splendore, ut sciremus spirituale esse ejus regnum. Quare non ideo tantum utilis est hæc historia, quod Magos Deus, tanquam Gentium primitias, Filio suo adduxit: sed etiam quia Filii sui regnum tam illorum quam stellæ elogio celebrari voluit in fidei nostræ profectum, ne eum nobis contemptibilem pravus ac malignus gentis suæ despectus redderet. Magos Persis ac Chaldæis vocari Astrologos & Philosophos satis notum est. unde facilis conjectura est ex Perside istos venisse. Porro quot fuerint numero, quia non exprimit Euangelista, nescire præstat quam temere pro certo asserere quod dubium est. Papistas ut tres fingerent puerilis error induxit, quia dicit Matthæus eos obtulisse aurum, thus, & myrrham. Quasi vero distincte singulis proprium munus assignet, ac non potius exprimat hæc tria communiter ab illis fuisse oblata. Quisquis ille fuit vetus scriptor, cujus commentarius imperfectus in Matthæum nomen Chrysostomi inscriptum habet, ac inter opera Chrysostomi habetur, dicit quatuordecim fuisse. Quod nihilo plus habet coloris: nisi forte ex Patrum traditione fluxerit. quod tamen ipsum quoque nihil firmi habet. Cæterum plusquam ridiculi sunt Papistæ, quod Reges sibi fabricarunt, quia alibi prædictum legebant, venturos Re- *Psal. 72. vers. 10.*
ges Tharsis & Insularum, & Saba, qui munera Domino offerrent. Ingeniosi artifices scilicet, qui ut novam hominibus formam darent, à mundi conversione cœperunt; nam ex Meridie & Occidente fecerunt Orientem. Nec vero dubium est quin justa Dei vindicta sic obstupefacti fuerint ut omnium ludibrio pateret crassa eorum inscitia, quibus Dei veritatem adulterare & in mendacium vertere nulla religio fuit. Sed hic quæritur primum, an stella hæc una fuerit ex earum numero quas Dominus in cæli ornatum initio creavit: deinde, an huc Astrologiæ ratio Magos perduxerit, ut inde Christi genesim mente conciperent. Etsi autem his de rebus non est contentiose rixandum: tamen ex Matthæi verbis colligitur, non fuisse naturalem, sed extraordinariam. neque enim ex ordine naturæ fuit quod disparuit certis temporibus, & postea repente illuxit: deinde, quod recto cursu progressa Bethlehem versus, tandemque supra domum, in qua Christus erat, fixa steterit. quorum nihil convenit naturalibus stellis. Magis pro-

probabile est similem fuisse cometæ, in aere potius quam in cælo conspectam. Nihil autem absurdi est quod Matthæus, populariter loquens, stellam improprie vocat. Hinc fere elicitur solutio secundæ quæstionis. nam quum certum sit Astrologiam naturæ finibus contineri, non poterant solo ejus ductu Magi ad Christum usque pervenire. Arcana igitur Spiritus revelatione juvari oportuit. Neque tamen nego quin aliquod ex arte principium vel semen habuerint: sed juvari necesse fuisse dico nova & extraordinaria revelatione, ne evanidum foret.

2. *Ubi est qui natus est Rex.*] Quod quidam interpretes Regem natum tacite opponi putant facto vel creato, mihi videtur nimis argutum. Simplicius itaque accipio, quod nuper Regem hunc natum esse & adhuc infantulum significent Magi, ut à Rege adulto & populi gubernacula tenente eum distinguant. nam mox subjiciunt, non rerum ejus gestarum fama, vel præsenti & palam nota ejus magnitudine se fuisse excitos, sed cælesti futuri regni præsagio. Quum autem tam efficax fuerit apud Magos stellæ conspectus, væ torpori nostro, qui Christum Regem nobis patefactum tam frigide quærimus. *Venimus ut adoremus.*] In hunc finem ostensa fuerat stella ut Magos eliceret in Judæam, ut testes essent ac præcones novi Regis. Quantum vero ad ipsos spectat, non venerant ad exhibendum Christo pietatis cultum qualis debetur Filio Dei: sed Persico more volebant salutare quasi præstantissimum Regem. Neque enim de eo plus teouisse probabile est, quam singulari potentia & dignitate fore præditum, ut populos omnes merito in sui admirationem & reverentiam converteret. Fieri etiam potest ut captare voluerint ejus gratiam ante tempus, quo sibi propitium ac faventem haberent si forte contingeret Orientali imperio eum potiri.

3. *Herodes Rex turbatus est.*] Non ignota erant Herodi vaticinia quibus Rex promissus erat Judæis, qui res eorum afflictas & eversas in beatum statum restitueret. Vixerat enim à puero in gente illa, & familiariter res eorum didicerat. Adde quod passim vulgatus erat rumor ille, ut vicinos populos minime lateret. Turbatur tamen quasi re nova & prius inaudita: nempe quia fidem abrogaos Deo ejusque promissis, Redemptorem frustra sperari putabat: præsertim quum regnum sibi ac suis stabile stulta confidentia, ut solent superbi homines, finxisset. Sed quum prius sua felicitate ebrius secure contemneret prophetias, nunc repente terretur earum memoria. Neque enim tantopere commotus esset simplici Magorum sermone, nisi in mentem venissent oracula quæ prius lusoria nulliusque momenti esse videbantur. Ita Dominus, postquam incredulos dormire passus est, repente illis quietem excutit. Quod dicit Matthæus, Hierosolymam quoque turbatam fuisse, duobus modis exponi potest: vel quod tumultuose concitati fuerint cives subita rei novitate, etiamsi lætum nuncium de Rege sibi nato cupide exciperent: vel quod malis assueti, & propter diuturnam patientiam obducto callo, mutationem timuerint, ne qua inde nasceretur major clades. Sic enim continuis bellis attriti fuerant & prope consumpti, ut illis misera & crudelis servitus cum pace conjuncta, non tolerabilis modo, sed optabilis quoque foret. Unde perspicitur quam male profecissent sub Dei flagellis. obtorpuerant enim stupore, ut jam illis promissa redemptio & salus quodammodo fœteret. Neque enim dubito quin Matthæus eorum ingratitudinem notare voluerit: eo quod malorum tædio fracti, spem ac desiderium gratiæ sibi promissæ abjecerant.

4. *Convocatis Sacerdotibus.*] Tametsi de Christo altum silentium erat in aula Herodis, simul tamen ac Regis mentio injecta fuit à Magis, veniunt in mentem prophetiæ quæ in oblivione prius jacebant. Proinde statim conjicit Herodes, Regem illum de quo quærunt Magi, Messiam esse olim divinitus promissum. Atque hinc rursus apparet serio timuisse Herodem, dum ita anxie inquirit. nec mirum. Quum enim meticulosi sint omnes tyranni, & plus illis terroris instigat sua ipsorum sævitia, quam aliis incutiat: Herodem præ aliis pavidum esse oportuit, ut qui se adverso Deo regnare sentiret. Porro nova hæc inquisitio ostendit quam crassus ante Magorum adventum Christi contemptus fuisset. Quod sincere ex Scriptura respondent Scribæ & Pontifices (qui tamen postea furiose corrumpere totam Scripturam conati sunt, ne Christo nomen darent) ideo factum est, quia nondum molestus erat illis Christus cum suo Euangelio. Sic omnes impii in generalibus principiis Deo facile subscribunt: sed ubi propius eos urgere incipit Dei veritas, contumaciæ suæ virus evomunt. Cujus rei hodie illustre cernimus exemplum in Papistis. Christum enim sine controversia fatentur unigenitum Dei Filium, carne nostra indutum: & in duabus naturis unam Dei & hominis personam agnoscunt. sed ubi ventum est ad Christi virtutem & officium, mox ardet conflictus: quia in ordinem se cogi non sustinent, ac multo minus in nihilum redigi. In summa, quatenus nihil sibi decedere putabunt impii, Deo & Scripturæ aliquid reverentiæ concedent. sed ubi consertis manibus cum ambitione, avaritia, fastu, perversa fiducia, hypocrisi & fraudibus confligit Christus, tunc omnis modestiæ obliti in rabiem feruntur. Sciamus ergo hostibus veritatis præcipuam excæcationis causam esse pravos affectus qui lucem in tenebras convertunt.

6. *Et tu Bethlehem.*] Non dubium est quin Scribæ fideliter sua lingua verborum contextum citaverint, qualis extat apud Prophetam. Sed Matthæus satis habuis locum notare. Et quia Græce scribebat, receptam lectionem sequutus est. Nam ex hoc loco & similibus colligere promptum est, lingua Hebraica non fuisse compositum ab eo Euangelium. Porro hoc semper observandum est, quoties aliquod Scripturæ testimonium citant Apostoli, quamvis non reddant verbum ex verbo, imo interdum longe discedant: congruenter tamen & apposite ab illis ad causam accommodari. Quare semper attendant lectores quorsum adducant Euangelistæ Scripturæ locos, ne scrupulose in singulis verbis insistant: sed contenti sint hoc uno, quod Scriptura nunquam ab illis torquetur in alienum sensum, sed proprie in genuinum usum aptatur. Porro quum illis propositum fuerit infantes & in fide novitios lactis potu alere, qui solidum cibum nondum capere poterant: nulla religio impedit quo minus diligenter & exacte inquirant filii Dei quid contineat Scriptura, atque ita gustus quem præbent Apostoli, eos ad fontem deducat. Nunc redeamus ad vaticinium Michææ. sic ad verbum legitur apud Prophetam, Et tu Bethlehem Ephrata, parvula ut sis in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Pro Ephrata Matthæus Juda posuit: sed eodem sensu. Michæas enim Bethlehem, de qua loquitur, tantum hac nota discernere voluit ab altera, quæ erat in tribu Zabulon. In reliquo contextu plus est difficultatis. dicit enim Propheta exiguam esse Bethlehem quæ censeatur inter præfecturas Juda: Matthæus contra dignitatem ejus extollit, ut una sit ex præcipuis. Hæc ratio movit quosdam interpretes ut interrogative legerent Prophetæ locum. Rectius tamen alii qui Matthæum existimant Dei gratiam voluisse in hac mutatione celebrare, quod tenue & obscurum oppidulum factum fuerat natalis locus summi Regis. Cæterum etsi hoc honore excelluit Bethlehem, adeo tamen nihil profuit ejus incolis, ut cesserit potius in gravius exitium, quod illic plusquam indigne exceptus fuit Redemptor. Pro Domina-

minatore etiam Pastorem Matthæus reddidit. Quanquam utrumque expressit: nempe Christum esse populi ducem, & illi commissum esse pascendi munus.

MARC.	LUC.	MATTH. II.
		7. Tum Herodes, clam accersitis Magis, exacte perquisivit ab illis quo tempore apparuisset stella.
		8. Et jussis ire in Bethlehem, dixit, Profecti inquirite de puerulo: ubi autem inveneritis, renunciate mihi, ut & ego veniam & adorem eum.
		9. At illi audito Rege profecti sunt: & ecce, stella quam viderant in Oriente præcedebat illos, donec progressa staret supra locum in quo erat puer.
		10. Quum autem vidissent stellam, gavisi sunt gaudio magno valde.
		11. Et ingressi domum, invenerunt puerulum cum Maria matre ejus: & prostrati adoraverunt illum: & apertis thesauris suis obtulerunt illi munera, aurum, thus, & myrrham.
		12. Et oraculo admoniti per somnium ne reverterentur ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

7. *Herodes clam accersitis.*] Metum & sollicitudinem profiteri ausus non fuit tyrannus, ne populum armaret audacia: cui se invisum esse noverat. Palam ergo dissimulat hoc ad se pertinere, sed clanculum inquirit, ut occurrat instanti periculo. Cæterum quamvis eum mala conscientia timidum redderet: non dubium tamen est quin Deus mentem ejus perculerit inusitato metu, ut consilio destitutus, menteque alienatus, ad tempus torperet. Nihil enim facilius erat quam officii prætextu unum ex aulicis comitem subornare, qui tota re inspecta mox rediret. Pollebat certe non vulgari astutia Herodes: erat in eo rara animi magnitudo. quo magis mirum est nunc in extremo discrimine, quum tamen in manu sit remedium, jacere attonitum & fere exanimem. Quare sciamus non nisi miraculo elapsum tunc fuisse Filium Dei ex faucibus leonis. Nec minus hodie dementat hostes suos Dominus, ne mille nocendi artes excogitent ad perdendam Ecclesiam: imo ne sæpe occasiones quæ in promptu sunt arripiant. Astutiam vero qua Magos deceperat, se quoque venturum simulans adorandi causa, Dominus alio modo, ut videbimus, elusit. Cæterum ut Herodes sibi à populi tumultu metuens mente privatur: ita rursum tantus eum furor agitat, ut Deum in se concitare non dubitet neque horreat. Sciebat enim, siquis Rex natus foret, divinitus esse ordinatum ut collapsum Davidis solium erigeret. Non ergo homines aggreditur, sed rabiose cum Deo bellare audet. Utrumque igitur notandum est, spiritu vertiginis correptum fuisse ut Deum impeteret: pueriliter tamen egisse, quia dissipatum erat ejus consilium, ut instar cæci in tenebris palparet.

9. *Audito Rege profecti sunt.*] Turpis sane Judæorum ignavia, quod nemo se alienigenis comitem adjungit, ut promissum genti suæ Regem inspiciat. Præmonstrant illis Scribæ viam, & locum designant ubi natus est: sinunt tamen solos abire, nemo pedem movet. Timebant forte Herodis sævitiam: sed hæc quoque fuit scelesta ingratitudo, salutis sibi oblatæ causa nolle quicquam discriminis subire, & Dei gratiam postponere tyranni offensioni. Totum vero populum paulo ante ostendi nimis fuisse degenerem, qui jugo tyrannidis premi maluerit, quam ex mutatione aliquid sentire incommodi. Ac nisi Magorum animos Spiritu suo Deus confirmasset, poterant ad scandalum istud concidere: non tamen imminuitur studii ardor, sed absque comite proficiscuntur. Nec vero illis deest confirmandæ fidei materia, dum audiunt pridem divinis oraculis celebratum esse Regem qui illis per stellam ostensus fuerat. Quod viam ingressos stella usque in locum dirigit, facile colligere licet non alia de causa prius evanuisse, nisi ut Hierosolymæ de novo Rege sciscitarentur: idque ad tollendam excusationem Judæis, qui postquam edocti fuerunt de Redemptore sibi misso, eum tamen scientes ac volentes contemnunt.

11. *Invenerunt puerulum.*] Novum scandalum objicere potuit Magis tam deforme spectaculum, quum adeo nihil regium extaret in Christo, ut quovis plebeio infante vilior esset ac contemptior. Sed quia persuasi sunt, divinitus constitutum esse Regem, hæc sola conceptio eorum animis infixa, Christo apud eos reverentiam conciliat: dignitatem enim ejus adhuc occultam considerant in Dei consilio. Et quia certo statuunt alium fore quam nunc appareat, regium honorem deferre minime eos pudet. Porro donis suis testantur unde sint oriundi. neque enim dubium est quin hæc attulerint tanquam patriæ suæ insignia. Intellige autem non à singulis oblatum fuisse proprium munus, sed ab omnibus promiscue tria quæ referuntur. Quod omnes fere interpretes de regno, sacerdotio & sepultura Christi philosophantur, & aurum faciunt Regni symbolum, thus Sacerdotii, myrrham Sepulturæ: nihil, meo judicio, solidi habet. Scimus Persis solenne fuisse, donum aliquod habere in manu quoties Reges suos salutabant. Eligunt autem Magi tria ista, quorum proventus Orientem nobilitat. Sicuti Jacob in Ægyptum mittebat pretiosos & selectos terræ fructus. Cæterum quum ipsi more Persico Regem adorantes quem terrenum esse adhuc putabant, terræ fructus obtulerint: nostrum est spiritualiter eum venerari. Nam hic legitimus est ac rationalis cultus quem exigit, ut nos illi primum, deinde & nostra omnia consecremus.

Genes. 43. vers. 12.

MATTH.	MARC.	LUC. II.
		22. Et postquam completi sunt dies purgationis eorum secundum Legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, ut sisterent Domino:
		23. Sicut scriptum est in Lege Domini, Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur:
		24. Et ut darent hostiam, secundum quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.
		25. Et ecce, homo erat Hierosolymis cui nomen Simeon, & homo

iste

iste justus ac pius, expectans consolationem Israël, & Spiritus sanctus erat super eum.

26. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini.

27. Et venit per Spiritum in templum. Et quum inducerent puerulum Jesum parentes, ut facerent secundum consuetudinem Legis pro eo:

28. Ipse quoque accepit eum in ulnas suas: & benedixit Deum, ac dixit,

29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace:

30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum,

31. Quod parasti ante faciem omnium populorum;

32. Lumen ad revelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israël.

22. *Et postquam completi.*] Die à partu quadragesimo purgationis ritum peragi oportuit. Veniunt tameo Hierosolymam Maria & Joseph alterius rei etiam causa, ut Christum, quia primogenitus erat, Domino sistant. Nunc priore loco de purgatione dicendum est. eam Lucas Mariæ & Christo facit communem: nam pronomen *eorum*, ad Joseph nullo modo referri potest. Nihil autem absurdi, quod Christus, qui pro nobis execratio futurus erat in cruce, immunditiem nostram, quamvis à culpa & vitio immunis esset quoad reatum, susceperit nostra causa: hoc est, si fons puritatis, ut sordes nostras ablueret, censeri voluerit immundus. Falluntur qui putant legem hanc nonnisi politicam fuisse: acsi mulier coram marito suo, non coram Deo, immunda foret. Quin potius tam naturæ suæ corruptio Judæis ante oculos posita fuit, quam divinæ gratiæ remedium. Atque una ista lex ad probandum origiosle peccatum abunde sufficit, ut insigne testimonium continet gratiæ Dei. neque enim clarius ostendi potuit humani generis maledictio, quam quum testatus est Dominus, infantem ex matre prodire impurum & pollutum, atque adeo matrem ipsam partu inquinari. Certe, nisi homo nasceretur peccator, & natura esset filius iræ, atque in eo resideret aliqua peccati labes, purgatione noo egeret. Quare sequitur omnes in Adam fuisse corruptos, quando pollutionis damnantur ore Domini. Nec obstat quod
Rom. 11. alibi vocantur Judæi rami sancti ex radice sancta:
vers. 16. quia hoc bonum illis quasi adventitium erat. Etsi enim adoptionis privilegio segregati erant in populum electum: prior tameo ordine erat hæreditaria ex Adam corruptio. Distinguere ergo convenit inter primam naturam, & peculiare fœderis beneficium quo Deus suos à communi maledictione liberat. Atque hoc spectabat Legalis purgatio, ut scirent Judæi abstergi Dei gratia quas secum in mundum sordes nascendo attulerant. Hinc etiam discendum est quam horribilis sit peccati contagio, quæ legitimum naturæ ordinem aliqua ex parte inquinat. Fateor quidem neque puerperium immundum esse, imo fateor libidinis vitium conjugii sanctitate tegi: sed interim tam profunda ac fœconda est peccati scaturigo, ut inde semper ebulliant aliqua vitia, quæ maculis aspergunt quicquid alioqui purum erat.

23. *Sicut scriptum est in Lege.*] Hoc alterum pietatis officium fuit, quo defuncti sunt Joseph & Ma-
Num. 3. ria. Jubebat Dominus omnes masculos sibi dicari in
vers. 13. redemptioois memoriam: quia quum Angelus omnia primogenita Ægypti interficeret, primogenitis Israël pepercerat. Postea cuique licebat primogeoitum suum certo pretio redimere. illa fuit vetus cæremonia. Nunc quum Dominus communis omnium sit redemptor, jure nos sibi à minimo usque ad maximum vendicat. Porro non frustra sæpius repetit Lucas, Joseph & Mariam fecisse quod præscriptum erat in Lege Domini. Docemur enim his verbis, nihil proprio arbitrio teotandum esse in cultu Dei, sed obedienter sequendum esse quod verbo suo præcipit.

24. *Et ut darent hostiam.*] Sacrificium hoc ad ritum purgationis spectabat, ne quis putet oblatum esse redimendi primogeniti causa. Quum par turturum vel duas columbas nominat Euangelista, pro confesso sumit tantam fuisse ioopiam Joseph & Mariæ, ut ad offerendum agnum non sufficeret facultas. Nam hæc exceptio diserte ponitur Levit. cap. 12. vers. 6. Siquis objiciat, aurum paulo ante à Magis fuisse oblatum unde emereot: respondeo, non esse fingendam nobis auri copiam quæ repente pauperes ditaverit. Non enim legimus onustos fuisse auro camelos: sed potius credibile est fuisse exiguum aliquod libamen quod tantum honoris causa attulerant. Nec vero Lex præcise mandabat ut in sacrificium coosumerent tenues suam substantiam: sed à divitibus in sacrificiis eos discernens, sumptu eos levabat. Quare nihil erit incommodi, si dicamus Joseph & Mariam dedisse quaotum ferebat ipsorum conditio: etiamsi quid pecuniæ ad tolerandos itineris & vitæ sumptus repositum haberent.

25. *Ecce, homo erat Hierosolymis.*] Historia hæc refertur, ut sciamus, quum se totus fere populus impio Dei contemptu profanasset, paucos tamen superfuisse Dei cultores, & Christum ab illis fuisse cognitum à prima usque infantia. Istæ eraot reliquiæ, quas Paulus secundum gratuitam Dei electionem servatas fuisse docet. Atque in hac exigua manu inclusa erat Ecclesia Dei: quamvis Sacerdotes & Scribæ Ecclesiæ titulum non minus superbe quam falso jactarent. Duos tantum commemorat Euangelista qui Hierosolymæ Christum agnoverint quum in templum adductus est, Simeonem & Annam. Ac de Simeone prius dicendum est. Qualis fuerit ejus conditio, non legimus: & fieri potest ut fuerit plebeius quispiam homo, & obscuræ famæ. Cæterum à pietate & justitia eum commendat Lucas, quibus addit Prophetiæ donum. Pietas & justitia referuntur ad duas Legis tabulas. itaque duabus his partibus constat integritas vitæ. Pietatis testimonium fuit quod expectaret consolatiooem Israël. neque enim sine fiducia salutis rite colitur Deus: quæ tum ex fide promissionum ejus pendet, tum maxime ex instauratione per Christum promissa. Jam vero quum talis expectatio in Simeooe laudetur quasi rara virtus, hinc collige paucos tunc fuisse qui spem redemptionis vere in cordibus suis foverent. Omnibus quidem in ore erat Messias, & beatus status sub regno Davidis: sed nemo fere interim patienter ferebat præsentes miserias, hac consolatione fretus quod instaret Ecclesiæ redemptio. Sicuti autem io hoc enituit Simeonis pietas quod aoimum suum sustinuit in expectatione promissæ salutis: ita & hodie quicunque probare se volunt Dei filios, suspirent continuis votis ad promissam redemptionem. Nam tolerantia opus est usque ad ultimum Christi adventum. *Spiritus sanctus erat super eum.* Non loquitur

de

de Spiritu adoptionis, qui omnibus Dei filiis communis est, licet non æquali modo: sed de peculiari dono Prophetiæ. quod clarius patet ex proximo versu & sequenti, ubi dicitur, Responsum accepisse à Spiritu sancto, & eodem Spiritu duce venisse in templum. Quamvis ergo nullo publico honore excelleret Simeon, egregiis tamen dotibus ornatus fuit, pietate, vitæ innocentia, fide & prophetia. Nec dubium est quin oraculum istud non privatim acceperit ut communis inde ad pios omnes confirmatio manaret. Vocatur Jesus, Christus Dei: quia à Patre unctus est, & una cum Spiritu, Regni & Sacerdotii honorem accepit. Venisse Simeon in templum dicitur *in Spiritu*: hoc est, arcano instinctu & certa revelatione, ut Christo occurreret.

29. *Nunc dimittis.*] Ex hoc cantico satis constat Simeonem aliis quam carnis oculis intuitum esse Filium Dei: exterior enim Christi conspectus nihil poterat quam contemptum inducere: saltem nunquam ita satisfecisset animo sancti viri, ut lætus & summæ votorum suorum compos ad mortem properaret. Ergo Spiritus Dei fide illuminavit ejus oculos, ut gloriam Filii Dei in sordido contemptoque habitu cerneret. Quum dicit, Se in pace dimitti, intelligit tranquillo se animo, ut qui expletus sit ac potitus suis desideriis, moriturum. Sed quæritur, si prius migrandum fuisset è vita, an cum perturbatione & tumultu, ut solent inviti, tractus fuisset Simeon? Respondeo, notandam esse circumstantiam quæ additur, *Secundum verbum tuum.* Nam quum Deus Filii sui conspectum pollicitus esset, merito suspensus hærebat: imo anxie illum vivere oportuit, donec compos factus esset spei suæ. Hoc ideo tenendum est, quia multi falso & perperam Simeonis exemplum obtendunt, libenter se morituros jactantes si hac vel illa re ante frui daretur: quum tamen temere pro sua libidine sibi vota concipere permittant, vel spes vanas fabricare absque Dei verbo. Si præcise dixisset Simeon, Nunc sedato animo & quieto moriar, quia vidi Filium Dei; hac voce fidei suæ debilitatem proderet: sed quia verbum habebat, secundum fidei regulam illi mortem fugere licuit usque ad Christi adventum.

30. *Quia viderunt oculi mei.*] Quanquam hic loquendi modus frequenter occurrit in Scripturis, videtur tamen diserte his verbis exprimi corporalis aspectus Christi: acsi diceret Simeon, se jam habere Filium Dei carne præseotem, in quem mentis oculos prius intentos habuerat. *Salutare* accipio pro salutis materia: quia in Christo reconditæ sunt omnes salutis & beatæ vitæ partes. Jam si tantum apud Simeonem valuit Christi adhuc infantis conspectus ut mortem hilaris atque tranquillus adiret: quanto uberior nobis hodie tranquillæ pacis materia suppetit, quibus contigit omnes salutis nostræ numeros in Christo completos videre? Non versatur quidem in terris Christus, nec eum gestamus inter ulnas; sed in Euangelio divina ejus majestas clare & palam refulget, & se illic nobis quasi facie ad faciem, ut inquit Paulus, conspicuum exhibet: neque amplius in carnis infirmitate, sed in magnifica virtute Spiritus, quam in miraculis, in sacrificio mortis suæ, in resurrectione exeruit. In summa, sic corpore à nobis abest ut ipsum tamen intueri conveniat sedentem ad Patris dexteram. Nisi talis conspectus pacem nobis conciliat, ut alacres ad mortem pergamus, plusquam ingrati sumus Deo, & maligne reputamus quanto nos honore dignatus sit. 2 Cor. 3. vers. 18.

31. *Quod parasti.*] Significat his verbis Simeon, Christum divinitus ordinatum esse ut ejus gratia fruantur omnes populi: & paulo post in sublimi locandum, ut in se convertat omnium oculos. Atque hoc verbo complectitur quæcunque extant vaticinia de propagando regno Christi. Quod si tenerum infantem ulnis suis complectens Simeon, mentem suam extendere potuit ad extremos usque mundi fines, ut præsentem ejus potentiam ubique agnosceret: quanto hodie splendidius nos de ipso sentire convenit ex quo erectus est in vexillum Gentibus, seque patefecit toti mundo?

32. *Lumen ad revelationem.*] Nunc ostendit Simeon in quem finem producendus sit à Patre Christus coram omnibus populis: nempe ut Gentes illuminet, quæ prius fuerant in tenebris: & gloria sit populi Israël. Nam inter hunc & illas non sine causa distinguit: quia jure adoptionis, propinqui Deo erant Abrahæ filii: Gentes autem quibuscum nullum erat Dei fœdus, ab Ecclesia extraneæ. Qua ratione Israël alicubi non tantum filius Dei, sed etiam primogenitus vocatur. Et Paulus docet Christum venisse ut minister esset Circumcisionis secundum promissiones Patribus datas. Cæterum ita præfertur Israël Gentibus, ut communiter omnes salutem in Christo obtineant. Lumen ad revelationem, tantundem valet acsi dictum esset, Illustrandis Gentibus. Unde colligimus homines naturaliter luce privatos esse donec illis affulgeat Sol justitiæ Christus. Quantum ad Israëlem spectat, quamvis summo honore à Deo affectus esset, Simeon tamen admonet totam ejus gloriam ab uno capite pendere, quod illi promissus esset Redemptor. Jer. 31. vers. 9. Rom. 15. vers. 8.

MATTH.	MARC.	LUC. II.
		33. Et erant pater ejus & mater mirantes super iis quæ dicebantur de illo.
		34. Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrem ejus, Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicitur.
		35. Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes.
		36. Et erat Anna Prophetissa, filia Phanuel, è tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, & vixerat cum viro annos septem à virginitate sua.
		37. Et hæc vidua annorum fere octoginta quatuor, quæ non discedebat è templo, jejuniis & precationibus *Deum* colens dic & nocte.
		38. Et hæc eadem hora superveniens, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in Jerusalem.
		39. Et ut perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth.

33. *Pater ejus & mater mirantes.*] Non significat Lucas obstupuisse quasi ad rem novam, sed reverenter considerasse, & qua decebat admiratione amplexos esse hoc Spiritus vaticinium ex ore Simeonis, ut magis ac magis in Christi cognitione proficerent. Atque hoc exemplo docemur, postquam semel imbuti fuimus recta fide, colligenda esse quæcunque in ejus confirmationem valere possunt adminicula. Ille enim demum rite proferit in Dei verbo, qui non desinit mirari quicquid quotidie ex lectione vel auditu ad continuos fidei progressus accedit.

34. *Benedixit illis Simeon*] Si ad Joseph & Mariam restringas, nihil erit difficultatis: sed quia videtur Lucas Christum simul complecti, quæri posset quo jure benedicendi ejus munus sibi usurpaverit Simeon. benedicitur enim minor à majore, ut docet Apostolus. Deinde absurdum videtur ut preces quispiam mortalis homo concipiat pro Filio Dei. Respondeo, Apostolum non de qualibet, sed tantum de Sacerdotali benedictione loqui. nam homines sibi alias mutuo bene precantur. Magis autem probabile est Simeonem ut hominem privatum & unum quemlibet è populo, illis benedixisse, quam in publica persona. nam, ut prius dictum est, nusquam Sacerdos fuisse dicitur. Cæterum nihil absurdi est si pro felici regni Christi successu orasse dicamus, quia hanc εὐλογίαν piis omnibus in Psalmo Spiritus dictat. *Ecce positus est hic.* Proprie quidem ad Mariam sermonem hunc direxit Simeon: communiter tamen ad pios omnes spectat. Hac admonitione opus habuit sancta Virgo, ne lætis initiis (ut solet plerumque fieri) exultans, ad sustinendos tristes eventus minus composita esset. Deinde, ne speraret communi totius populi applausu recipiendum esse Christum: sed potius ut invicto animi robore adversus contrarios omnes insultus munita esset. Interim vero communem piis omnibus doctrinam tradere voluit Dei Spiritus, ut mundum impia contumacia Christo resistentem cernentes, cum tali nihilominus duritie confligant, neque frangantur. Scimus quam grave & arduum nobis obstaculum sit mundi incredulitas. atqui superari à nobis convenit, si in Christum credere volumus: neque enim unquam ita bene compositæ fuerunt res humanæ ut major pars Christum sequeretur. Quare his rudimentis imbui necesse est quicunque nomen Christo daturi sunt, & his armis instrui ut in ejus fide persistant. Hæc autem longe gravissima tentatio fuit, quod à suis agnitus non fuit Christus, imo contumeliose rejectus ab eo populo qui se Dei Ecclesiam esse gloriabatur: præsertim vero quod Sacerdotes & Scribæ, penes quos Ecclesiæ regimen erat, illi infestissimi fuerunt hostes. quis enim putasset eorum esse Regem à quibus tam indigne probroseque rejici videret? Ergo non abs re prædicit Simeon, Christum positum esse multis in ruinam, & quidem in populo Israel. Sensus autem est, Divinitus esse ordinatum ut multos dejiciat ac præcipitet. Sed notandum est, ruinam inde procedere quod increduli in eum impingunt. quod paulo post exprimitur, ubi Simeon vocat Signum contradictorium. Ergo quia rebelles sunt Christo increduli, ad eum se allidunt: unde sequitur eorum ruina. Est autem deducta metaphora à scopo in quem collimant jaculatores: acsi dixisset Simeon, Hinc perspicitur hominum malitia, imo totius humani ingenii pravitas, quod omnes Dei Filio quasi facta conspiratione obstrepunt ac reclamant. neque enim talis esset mundi consensus ad contradicendum Euangelio, nisi quoddam esset velut naturale dissidium inter Filium Dei & homines ipsos. Etsi autem inter seipsos dissident Euangelii hostes (ut eos in diversas partes rapit sua ambitio vel furor, ut factiosi scinduntur in diversa studia, ut superstitionum multiplex est varietas quæ idololatras disjungit) in hoc tamen consentiunt omnes ut Filio Dei reclament. Quamobrem vere dictum est, nimis luculentum esse specimen humanæ pravitatis, quod passim Christo contradicitur. Etsi autem immane portentum est quod mundus in suum opificem ita insurgit: quia tamen ad futurum prædixit Scriptura, & ratio palam apparet, quod scilicet homines semel alienati à Deo per peccatum, semper illum fugiunt: non est quod nos perturbent ejusmodi exempla, sed potius iis armis instructa fides nostra se ad pugnandum accingat contra mundi contradictione. Porro quia nunc Israelem Deus sibi collegit ex toto mundo, & nullum est amplius discrimen Judæi & Græci, idem nunc accidere oportet quod tunc factum esse legimus. Dixerat jam suo seculo Esaias, Ecce Dominus erit duabus familiis Israël Jes. 8.
in scandalum & ruinam. Ab eo tempore nunquam vers. 14.
fere cessarunt Judæi adversus Deum impiogere: sed maxime violentus fuit conflictus adversus Christum. Nunc eundem furorem imitantur qui se Christianos vocant: imo qui superbe sibi arrogant Ecclesiæ primatum, sæpe quicquid habent potentiæ ad opprimendum Christum conferunt. sed meminerimus nihil eos aliud proficere nisi ut tandem frangantur ac conterantur. Nam sub voce Ruinæ ita pœnam Spiritus incredulis denunciat: ut discamus quam longissime ab ipsis recedere, ne societas eodem nos exitio involvat. Nec vero minus propterea amandus est Christus quod eo surgente multi corruunt: quia Deo gratus & suavis non desinit esse Euangelii odor, quamvis exitialis sit impio mundo. Siquis roget quomodo ruinæ sit occasio Christus incredulis qui jam extra ipsum perditi sunt: facilis responsio est, bis perire qui oblata sibi divinitus salute ultro se privant. Ergo ruina duplicem pœnam significat, quæ omnes incredulos manet postquam scientes & volentes cum Filio Dei conflixerint. *In resurrectionem.* Priori membro opponitur hæc consolatio, quæ rem sensui nostro odiosam mitiget. hoc enim triste est auditu, si nihil aliud addatur, Christum esse lapidem scandali, qui sua duritie magnam hominum partem franget ac conteret. Ergo ad diversum ejus officium nos revocat Scriptura, quod fundata in eo hominum salus consistat: sicut Jesaias etiam loqui- Jes. 8.
tur, Dominum exercituum sanctificate, sit ipse ti- vers. 13.
mor vester; & erit vobis in sanctuarium, vel arcem munitam. Clarius vero Petrus, Ad quem acceden- 1 Pet. 2.
tes, lapidem vivum, ab hominibus quidem reproba- vers. 4.
tum, à Deo autem electum & honorifice evectum: ipsi tanquam lapides vivi superædificamini. Nam sic continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem angularem, probatum, electum, pretiosum: qui crediderit in eo, non pudefiet. Vobis ergo credentibus pretiosus est: non credentibus autem, lapis quem reprobaverunt ædificantes, &c. Ergo ne Christum nobis formidabilem reddat elogium illud, quo vocatur Christus lapis scandali, statim è regione occurrat, ipsum quoque vocari lapidem angularem, quo sustinetur piorum omnium salus. Imo succurrat, illud esse accidentale: hoc vero genuinum & proprium. Notatu præterea dignum est quod non vocatur Christus piorum fultura, sed resurrectio. neque enim is est hominum status in quo illis manere expediat. Ante ergo resurgere à morte oportet, quam vivere incipiant.

35. *Tuam ipsius animam.*] Hæc admonitio ad confirmandum sanctæ Virginis animum valere debuit, ne mœrori succumberet ubi ventum esset ad tam acres pugnas quæ illi fuerunt subeundæ. Cæterum etsi variis tentationibus agitata fuit & vexata ejus fides, acerrimum tamen illi cum cruce certamen fuit, Christus extinctus videri poterat. Etsi autem mœrore nunquam absorpta fuit, non tamen saxeum fuit ejus pectus quin graviter sauciaretur, sicuti constantia sanctorum à stupore multum differt. *Ut retegantur ex multis cordibus* Quidam hoc membrum connectunt cum illa sententia magis remota, Quod Christus

ibus positus sit in ruinam, &c. parenthesi includunt quod proxime exposuimus de gladio. sed meo judicio satius est ad totum complexum referre. Particula vero *ut*, non hic est proprie causalis, sed tantum consequentiam notat. Nam quum exoritur lux Euangelii, & deinde surgunt persequutiones, simul emergunt cordium affectus antea occulti: nam tales sunt humanæ simulationis latebræ, ut facile extra Christum lateant. Sed Christus luce sua fucos omnes abstergit, & hypocrisin denudat. Ideo jure illi tribuitur officium hoc, quod in apertum proferat arcana cordis. Sed ubi ad doctrinam crux accedit, corda magis ad vivum examinat. Nam qui externa professione Christum amplexi erant, abhorrent à ferenda cruce: & quia Ecclesiam vident subjectam variis ærumnis, stationem suam facile deserunt.

36. *Erat Anna Prophetissa.*] Duos tantum recenset Lucas à quibus exceptus fuerit Christus: idque eo consilio ut discamus toti mundo præferre quod Dei est, quantumvis sit exiguum. Erat tunc quidem in Scribis & Sacerdotibus magnus splendor: sed quum in Simeone & Anna resideret Dei Spiritus, quo prorsus vacui erant Principes, plus duo isti soli merentur reverentiæ, quam ingens eorum turba qui tantum inanibus larvis superbiunt. Hac ratione exprimitur Annæ ætas, & Prophetissæ titulo ornatur: tertio insigne illi pietatis, sanctæ & castæ vitæ testimonium redditur. hæc enim sunt quæ hominibus auctoritatem & pretium jure conciliant. Et certe non alios decipit larvarum splendor vel inanis pom[illegible], quam qui pro ingenii sui vanitate fallaciis ad[illegible] sunt. Dicitur vixisse annis septem cum viro à [illegible]initate sua, ut sciamus fuisse viduam in ipso æta[illegible]: virgo enim nupserat, & paulo post marito [illegible] quod autem abstinuit à secundis nuptiis [illegible] adhuc vegeto esset corpore, hac circumstantia [illegible] pudicitiæ laus. Quod tamen sequitur, bifa[illegible]ri potest, viduam fuisse annorum ferme [illegible] quatuor: nempe quod ab ejus coelibatu [illegible] illud tempus, vel quod tamdiu vixisset. [illegible]ginta quatuor à viduitate numeres, se[illegible] fuisse centenaria. sed hoc in medio [illegible] Quod autem in paucis quibusdam adhuc [illegible] prophetiæ, iis quasi tesseris compro[illegible] doctrina & Judaica religio, donec [illegible] siquidem in tam vasta dissipatio[illegible] adminiculis retineri necesse fuit Dei ele[illegible]verent.

[illegible] *discedebat à templo.*] Hyperbolica est [illegible], cujus tamen clarus est sensus: Annam [illegible] assiduam in templo fuisse. Addit Lucas ipsam [illegible] ac deprecationibus continuis coluisse Deum. Unde colligimus non frequentasse templum quasi hoc nudo officio defungi vellet, sed simul junxisse alia pietatis exercitia. Cæterum notare operæpretium est, non eandem hic omnibus regulam præscribi: neque etiam promiscue trahi debere in exemplum quæ hic in vidua muliere laudantur officia. prudenter enim discernere oportet quid cujusque vocationi conveniat. Stulta enim æmulatio simiis mundum replevit, dum cupide magis quam scienter arripiunt superstitiosi quicquid in sanctis laudari audiunt: quasi vero, ut distincti sunt ordinum gradus, ita non etiam habendus sit delectus operum, ut singuli vocationi suæ respondeant. Quod hic refertur de Anna, Paulus ad viduas specialiter restringit. Præpostere ergo faciunt conjuges si ad exemplum dissimile vitam suam forment. Superest tamen adhuc scrupulus, quod videtur Lucas partem divini cultus in jejuniis statuere. sed notandum est, ex operibus quæ ad cultum spectant, alia simpliciter requiri, atque (ut loquuntur) per se esse necessaria: alia vero quæ accedunt, referri in hunc finem ut prioribus illis observiant. Precationes ad Dei cultum proprie faciunt: jejunium vero, inferius subsidium est. quod non aliter Deo probatur nisi quatenus precandi studium & ardorem adjuvat. Tenenda enim regula est, Æstimari hominum officia à recto & legitimo fine. Tenenda etiam distinctio, quod directe precibus colatur Deus: jejuniis vero nonnisi propter consequentiam. Neque vero dubium est quin jejunia sua retulerit sancta mulier ad lugendam quæ tunc erat Ecclesiæ calamitatem.

38. *Vicissim confitebatur.*] Sanctam melodiam, quæ resonabat in linguis Simeonis & Annæ, commendat Lucas, ut se mutuo hortentur fideles ad canendas uno ore Dei laudes, & alii aliis vicissim respondeant. Quum dicit loquutam fuisse Annam omnibus qui expectabant redemptionem, piorum paucitatem iterum designat. caput enim fidei situm erat in hac expectatione. Paucos autem fuisse apparet qui eam vere in animis suis foverent.

39. *Reversi sunt in Galilaam*] Facile quidem admitto, profectionem Ægyptiacam intermediam fuisse: & quod dicit Lucas, eos habitasse in urbe sua Nazareth, ordine esse posterius fuga in Ægyptum, quam Matthæus refert. Porro si absurdum non est ab uno Euangelista omitti quod ab altero narratur, nihil etiam obstat quin Lucam, resecto tempore cujus nullam facere mentionem instituerat, transitum sibi fecisse dicamus ad historiam sequentem. Sed interim eorum commento minime assentior, qui Joseph & Mariam, peracto purgationis sacrificio, fingunt reversos fuisse in Bethlehem ut illic degerent. Stulte enim imaginantur fuisse illic domicilium Joseph, ubi adeo ignotus erat ut hospitium nullum invenire potuerit. Nec temere Lucas tam ejus quam Mariæ urbem vocat Nazareth. Unde colligimus nunquam ipsum habitasse in Bethlehem, licet inde oriundus esset. De serie vero temporum mox plenius disseram.

Marc.	Luc.	Matth. II.
		13. Digressis autem illis, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens, Surge & assume puerulum & matrem ejus, & fuge in Ægyptum, & esto illic donec dixero tibi: futurum est enim ut Herodes quærat puerulum ad perdendum eum.
		14. Ille vero excitatus assumpsit puerulum & matrem ejus noctu, & secessit in Ægyptum.
		15. Et fuit illic usque ad obitum Herodis: ut perficeretur quod dictum fuerat à Domino per Prophetam, dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum.
		16. Tunc Herodes ubi vidit sibi illusum fuisse à Magis, indignatus est vehementer, & mittens interfecit omnes pueros qui erant in Bethlehem & omnibus ejus finibus, à bimatu, & infra: secundum tempus quod exquisierat à Magis.

D 17. Tunc

17. Tunc perfectum est quod dictum fuerat ab Jeremia Propheta, quum ait,

18. Vox in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolationem admittere, propterea quod non sint.

13. *Digressis autem.*] Quot dies intercesserint à discessu Magorum usquedum Joseph in Ægyptum fugere jussus est, nescitur, neque etiam magnopere pertinet: nisi quod probabile est, Dominum Mariæ pepercisse donec ex puerperio convaluit, ut iter facere posset. Hoc vero admirabile fuit Dei consilium, quod Filium suum fuga servare voluit. Nec vero dubium est quin periculosis tentationibus agitata fuerit mens Joseph, quum nihil spei nisi in fuga ostenderetur. nulla enim in fuga erat divini præsidii species. Deinde minime consentaneum erat non posse nisi hominis mortalis opera servari qui futurus erat omnium Servator. Verum hanc moderationem tenuit Deus in Filio suo servando, ut cælestis suæ potentiæ signa aliqua daret: nec tamen ipsam ita redderet conspicuam, quin lateret sub specie infirmitatis. nondum enim Christi palam glorificandi maturum erat tempus. Quod Angelus rem occultam & humanitus ignotam prædicit, clarum est divinitatis specimen: quod fuga & exilio tegere jubet vitam pueri, pertinet ad carnis infirmitatem cui subjectus erat Christus. Cæterum hinc docemur, Deum non uno semper modo servare suos: sed nunc magnifice exerere virtutem suam, nunc vero ex obscuris integumentis vel umbris tenues ejus scintillas proferre. Jam ista mirabilis ratio servandi sub cruce Filii Dei, nos docet perperam facere qui certam Deo viam præscribunt. Sinamus ergo disparibus modis salutem nostram ab eo promoveri, nec recusemus humiliari, quo melius ipse gloriam suam illustret. Præsertim vero minime fugienda nobis est crux, qua Filium suum à prima usque infantia exercuit. Porro fuga hæc pars est stultitiæ crucis: sed quæ excellit supra omnem mundi sapientiam. Ut suo tempore prodeat Judææ servator, ex ea fugere cogitur: & eum alit Ægyptus, ex qua nihil prius nisi Ecclesiæ Dei lethale prodierat. Quis non ad opus Dei tam inopinatum stupeat? Quod Joseph confestim obtemperat mandato Angeli, hinc rursus somnii certitudinem collige. talis enim obsequii alacritas clare ostendit, minime eum dubitasse quin Deum haberet fugæ capessendæ auctorem. Videtur tamen hoc posse diffidentiæ tribui quod tam cito properat. neque enim trepidatione caruit nocturna fuga. Sed facilis est excusatio. videbat salutis modum sibi divinitus ordinari humilem & abjectum: fas ergo sibi esse colligit, trepide (ut in ultimis periculis fieri solet) fugam arripere. Ita semper ad Dei prædictiones metum nostrum attemperare convenit. quibus si consentiat, non repugnabit fidei. *Esto illic donec dixero.* His verbis significat Angelus vitam pueri etiam in posterum fore curæ Deo. & hac confirmatione opus habuit Joseph, ut certo statueret Deum non modo sibi esse ducem itineris, sed in exilio quoque perpetuum fore custodem. Atque hoc modo sedare voluit Dominus multas curas, quibus æstuare cor sancti viri poterat, ut quietus maneret in Ægypto. Nullum enim alioqui momentum sine variis torminibus præteriisset: quum se non modo hæreditate à Deo sanctis omnibus promissa, sed templo, sacrificiis, publica fidei professione privatum cernens, inter pessimos Dei hostes, & profundo superstitionum gurgite ageret. Gestabat quidem secum in persona infantis quicquid unquam bonorum speraverant Patres, vel illis pollicitus erat Dominus: sed quia nondum tantos in fide & Christi notitia fecerat progressus, contineri hoc mandato necesse habuit, Esto illic donec tibi dixero: ne molestum illi esset, patria extorrem inter Ægyptios languere.

15. *Ex Ægypto vocavi.*] Quia Matthæus completum dicit vaticinium, putarunt multi non aliud Prophetam voluisse quam quod exprimitur: atque hunc sibi finxerunt sensum, stulte facere Judæos dum Filium Dei oppugnant & opprimere conantur, quia Pater eum ex Ægypto vocaverit. Atqui in hunc modum perperam torquentur Prophetæ verba, cujus consilium est ingratitudinis reos facere Judæos, qui à prima sua infantia & origine Deum experti plusquam benignum & beneficum patrem, novis tamen peccatis subinde provocent. Proinde sit hoc nobis extra controversiam, locum non debere ad Christum restringi. Neque tamen à Matthæo torquetur, sed scite aptatur ad præsentem causam. Sic intelligi debent verba Prophetæ, Quum puer adhuc esset Israel, eduxi eum è misera illa servitute in qua demersus erat. Prius similis fuerat mortuo, & Ægyptus illi erat instar sepulchri: ego autem inde, quasi ex utero, eductum, in lucem vitæ protuli. Merito autem sic loquitur Dominus: quia liberatio illa, quædam fuit populi nativitas. tunc enim palam factæ sunt adoptionis tabulæ, quum Lege promulgata receptus est in peculium Dei, regnum sacerdotale, & gentem sanctam: quum ab omnibus populis fuit segregatus: quum denique ut in medio ejus habitaret, Dominus sibi tabernaculum erexit. Perinde igitur valent Prophetæ verba acsi dixisset, populum ex Ægypto non secus ac profundo mortis gurgite, ereptum esse. Jam redemptio per Christum allata, quid aliud quam resurrectio à morte, & novæ vitæ initium fuit? Prope enim lux salutis tunc extincta erat, quum Deus in Christi persona Ecclesiam [illegible] denuo genuit: tunc ex Ægypto prodiit Ecclesia in suo capite, sicuti totum inde corpus ante eductum fuerat. Facit autem hæc analogia, ne vi[illegible] debeat absurdum quod partem aliquam pueritiæ [illegible] Christus in Ægypto transegit. quin potius eo illustrior fuit Dei gratia & virtus, & admirabile consilium magis enituit, quod lux è tenebris, & ex inferi[illegible] emersit. Posset enim alioqui hic obstrepere carnis sensus, Scilicet ex Ægypto venturus est Redemptor? Matthæus ergo non esse novum vel insolens admonet, quod Deus Filium inde sibi vocet. ac potius hoc ad fidei nostræ confirmationem valere, quod sicuti olim, ita nunc de integro nascatur ex Ægypto Dei Ecclesia. Hoc modo est diversum, quod olim totus populus Ægypti ergastulo inclusus fuerit: in secunda autem redemptione solum Ecclesiæ caput Christus illic latuerit. sed qui omnium salutem & vitam in se inclusam gestabat.

16. *Tunc Herodes ubi vidit.*] Loquitur Matthæus ex sensu & opinione Herodis, qui deceptum se à Magis putabat, quia ministri esse noluissent impiæ crudelitatis. Potius ipse captus fuit in sua astutia, qui perfide simulaverat sibi quoque esse in animo Regem novum colere. Porro hujus historiæ nulla fit mentio apud Josephum: solus Macrobius lib. Saturnaliorum 2. jocos & dicteria Augusti referens, dicit, Quum audisset jussu Herodis, pueros in Syria infra bimatum occisos, & in turba simul occisum fuisse ejus filium: Mallem, inquit, Herodis porcus esse quam filius. Atqui nobis abunde sufficit unius Matthæi auctoritas. non debuit quidem facinus tam memorabile omitti à Josepho: mirum tamen non est de infantibus ipsum tacere, qui leviter tantum & obscure attingit non minus detestabile sævitiæ exemplum, quod eodem fere tempore sustulerit omnes Judices, quos Sanhedrim vocabant, ne quid prorsus residuum maneret ex stirpe Davidis. Ego vero non dubito

dubito quin eodem metu impulsus fuerit ad utrumque cædis genus. De tempore tamen ambigitur. Nam quum dicat Matthæus occisos fuisse bimulos & minores, secundum tempus quod exquisierat à Magis: colligere inde licet, Christum eam ætatem tunc attigisse, vel saltem non procul abfuisse à bimatu. Hoc quidam longius deinde trahunt, quo tempore venerunt Magi, ejus fere ætatis fuisse Christum. Ego vero alterum ex altero nego confici. Quanto pavore tunc correptus fuerit Herodes, quum rumor in vulgus sparsus esset de novo Rege nato, paulo ante vidimus. quum tunc impedierit metus ne proditorem quempiam clanculum submittere auderet explorandi causa, non est quod miremur à tam odiosa & atroci cæde aliquandiu fuisse cohibitum; præsertim quum recens adhuc fama de Magorum adventu vigeret. Certe probabilis conjectura est, facinus quod agitabat in animo, distulisse in suam occasionem. & fieri potest ut prius interempti ab eo fuerint Judices, quo populum suis ducibus orbatum impune quidvis perferre cogeret. Unde colligere promptum est, frivolo argumento eos niti, bimulum fuisse Christum quum adoratus fuit à Magis, quia secundum tempus quo apparuerat stella, Herodes pueros occiderit bimulis paulo minores. Stulte autem pro confesso sumunt, stellam non apparuisse nisi post partum Virginis. Longe verisimilius est mature fuisse admonitos, & sub ipsam nativitatem Christi iter ingressos esse, ut infantem recens natum in cunis vel matris gremio conspicerent. In primis vero puerile est illud commentum, venisse ex ignota aliqua regione & quasi ex alio orbe, ut prope biennium in itinere consumpserint. Denique magis ridicula sunt quæ affert Osiander, quam ut refutatione egeant. Cæterum in hoc contextu historiæ quem propono, nihil est incommodi: quod nondum elapso puerperii tempore venerint Magi, & Regem quæsierint qui natus erat, non qui jam esset bimulus: quod Joseph, illis in patriam reversis, noctu fugerit; sed tamen in transitu defunctus sit Hierosolymæ pietatis officio quod Lege Domini præscriptum erat: (potuit autem in tam populosa urbe, in quam ex omnibus locis assiduus erat confluxus, securus esse à periculo) quod illo in Ægyptum profecto Herodes anxie de periculo suo cogitaverit: tandem eruperit sævitiæ ulcus quod ultra sesquiannum intus aluerat. nam adverbium *tunc*, non designat semper in Scriptura continuum tempus: sed plerumque occurrit ubi longa est rerum distantia.

18. *Vox in Rhama.*] Certum est à Propheta describi cladem Tribus Benjamin quæ accidit ejus tempore. Excisionem enim Tribus Juda prædicat, cujua accessio erat dimidia Tribus Benjamin. Quod Racheli mortuæ luctum tribuit, prosopopœia est quæ plurimum valet ad movendos affectus. Nec vero Jeremias Rhetoricos colores inducit ornandæ solum orationis causa: sed quia aliter corrigi non poterat durities & stupor vivorum, quam si mortui è sepulchris quodammodo evocarentur ad lugendas Dei vindictas quæ solebant ut plurimum ludibrio haberi. Quum tunc completum fuerit Prophetæ vaticinium, non intelligit Matthæus illic prædictum fuisse quid facturus esset Herodes, sed Christi adventu renovatum fuisse luctum illum quem multis ante seculis pertulerant Benjamitæ: neque ita scandalo occurrere voluit quod turbare poterat & concutere pias mentes, nempe nihil ab eo salutis esse sperandum cujus causa simulac natus esset, trucidarentur infantes: imo hoc sinistrum esse & infelix præsagium, quod majorem sævitiæ flammam accenderat Christi nativitas quam ardere soleat in bellis maxime hostilibus. Atqui sicut à Propheta instauratio promittitur ubi gens ab ipsis usque infantibus excisa fuerit, ita admonet Matthæus, nihil obstare stragem illam quin Christus paulo post totius gentis redemptor appareat: scimus enim totum illud caput suavissimis consolationibus refertum esse. Et post funebrem illam querimoniam continuo sequitur, Quiescat vox tua à plorata, & oculi tui à lachrymis: quia merces est labori tuo, & spes novissimis tuis, &c. Hæc igitur similitudo est prioris cladis in tribu Benjamin acceptæ cum hac secunda, quod utraque restituendæ mox salutis præludium fuit.

MARC.	LUC.	MATTH. II.
		19. Cæterum defuncto Herode, ecce Angelus Domini per somnium apparet Joseph in Ægypto,
		20. Dicens, Surge, & assume puerum & matrem ejus, & vade in terram Israël: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.
		21. At ille surgens assumpsit puerum & matrem illius, & venit in terram Israël.
		22. Verum quum audisset Archelaum regnare in Judæa loco Herodis patris sui, timuit illuc abire: sed oraculo admonitus per somnium, secessit in partes Galilææ.
		23. Quo profectus, habitavit in urbe quæ vocatur Nazareth, ut impleretur quod dictum fuerat per Prophetas, Nazaræus vocabitur.

19. *Defuncto Herode.*] Ostenditur his verbis perseverantia fidei Joseph, quod pedem in Ægypto fixum habuit donec rursus Dei mandato revocaretur in patriam. Interea videmus, Dominum suos nunquam frustrari quin opportune illis succurrat. Cæterum probabile est statim post Herodis mortem Joseph ex Ægypto rediisse, priusquam Augustus Cæsar Archelaum suo decreto constituisset Judææ Ethnarcham. quia enim patris testamento scriptus erat regni successor, tametsi abstinuit à nomine Regio, præfatus hoc à nutu & arbitrio Cæsaris pendere, omnia tamen pro imperio gessit. Deinde Romam profectus obtinuit confirmationem. tantum illi nomen Regis negatum fuit donec factis promeritus esset. Galilææ vero præerat Philippus, vir mansueti ingenii, & fere privato similis. Ergo in ejus ditionem Joseph Angeli monitu concessit: quia sub Principe minime sanguinario & suos clementer fovente, minus erat periculi. Porro semper memoria tenendum est Dei consilium, quod Filium suum ab initio sub crucis rudimentis continuerit: quia hæc illi redimendæ Ecclesiæ futura erat ratio. Nam & ideo infirmitates nostras subiit, periculis subjectus fuit, & timoribus obnoxius, ut Ecclesiam ab illis divina sua virtute liberatam æterna pace donaret. Quare ejus periculum, nostra fuit securitas: metus ejus, nostra fiducia. non quod jam tunc sibi per ætatem metueret: sed quia pro timore Joseph & Mariæ huc illuc circumferebatur, merito dici potest susceptos ab eo nostros timores, ut tranquillam fiduciam nobis acquireret.

23. *Nazaræus vocabitur.*] Non deducit Matthæus Nazaræum à Nazareth, quasi sit hæc propria & certa etymologia: sed tantum est allusio. Cæterum

rum נזיר sanctum & Deo consecratum significat, à נזר *nazar*, quod est separare. Hebræi quidem נזר *nezer* florem appellant: sed minime dubium est quin sensum illum priorem spectaverit Matthæus. nusquam enim legimus Nazaræos vocari floridos, sed qui Domino consecrati erant secundum Legis præscriptum, quod Numer. cap. 6. vers 4. habetur. Sensus ergo est, Tametsi metu compulsus fuerit Joseph in angulum Galilææ, altius tamen fuisse Dei consilium, & urbem Nazareth Christo fuisse ordinatam in qua habitaret, ut merito ferre posset nomen Nazaræi. Verum quæritur à quibus Prophetis nomen hoc impositum fuerit Christo, quum nusquam extet tale testimonium. Quibusdam sufficere videtur, quod Scriptura frequenter Sanctum vocet: sed hæc nimis frigida est solutio. Matthæus enim (ut videmus) insistit in voce ipsa, & ad veteres Nazaræos respicit, quorum peculiaris erat sanctitas: acsi diceret oportuisse compleri in Christi persona quod tunc fuit adumbratum in Nazaræis, qui erant velut selectæ Deo primitiæ. Videndum tamen restat ubinam tradiderint Prophetæ hoc fore Christo nomen. Chrysostomus quia nodum solvere non potest, abscindit, multos Prophetarum libros intercidisse. Sed responsio illa nihil habet coloris: quia etsi Dominus, ut veteris populi ignaviam puniret, eum aliqua Scripturæ parte orbavit, vel resecuit quæ minus necessaria erant, à Christi tamen adventu nihil periit. Et inscite in eam rem adducitur Josephi locus, ubi dicit duos libros ab Ezechiele relictos esse. Nam quod vaticinatur Ezechiel de novo templo & regno, à prioribus vaticiniis aperte distinctum est, & efficit quasi novum corpus. Quod si hodie superstites ac salvos habemus omnes Scripturæ libros qui Matthæi tempore extabant, necesse est alicubi invenire quod citat Prophetarum testimonium. Rectissime autem omnium Bucerus sensisse mihi videtur, qui locum ex Judicum cap. 13. vers. 5. notari existimat. Illic quidem sermo habetur de Samsone: sed quia redemptor populi non vocatur Samson, nisi quatenus figura Christi fuit; & salus ejus manu & ministerio allata, umbratile quoddam præludium fuit plenæ salutis, quæ tandem exhibita fuit mundo per Filium Dei: quicquid de Samsone in bonam partem prædicat Scriptura, jure ad Christum transfertur. Siquis clarius malit, Christus primarium est exemplar: Samson autem inferior fuit antitypus. Ergo quum indutus fuit redemptoris persona, sciendum est, nullum ex elogiis quibus præclarum & vere divinum illud munus ornatum fuit, in ipsum tam proprie quam in Christum competere. Libabant enim Patres redemptionis gratiam, quam nobis in Christo ad plenum percipere datum est. Quod autem Prophetas plurali numero posuit Matthæus, facilis est excusatio: quia liber ille Judicum à pluribus Prophetis compositus fuit. ego tamen quod hic habetur de Prophetis, latius patere arbitror. Joseph enim (qui temporalis fuit servator Ecclesiæ, & multis modis figuram Christi gestavit, vel potius viva fuit ejus imago) vocatur Nazaræus fratrum suorum, Gen. 49. v. 26. & Deut. 33. v. 16. Deus ergo eximiam dignitatem, cujus specimen præbuerat in Joseph, in Samsone relucere voluit: & indidit illi nomen Nazaræi, ut istis tirociniis imbuti fideles, magis intenti essent in futurum Redemptorem, qui segregandus erat ab omnibus, ut primogenitus esset inter multos fratres.

MATTH.	MARC.	LUC. II.
		40. Puerulus autem crescebat & roborabatur Spiritu, & plenus erat sapientia, & gratia Dei erat super illum. 41. Et ibant parentes ejus quotannis Hierosolymam in die festo Paschæ. 42. Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi: 43. Consummatisque diebus quum redirent illi, remansit Jesus puer Hierosolymæ, & non cognoverunt parentes ejus. 44. Rati autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos. 45. Et quum non invenissent eum, reversi sunt Hierosolymam quærentes eum. 46. Et accidit, post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos & interrogantem. 47. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis ejus.

40. *Puerulus autem crescebat.*] Matthæus ab infantia Christi continuo ad manifestationem transit. Lucas hic unam duntaxat memoratu dignam refert. quod scilicet Christus in media pueritia specimen dederit futuræ suæ functionis, vel saltem tirocinio uno ostenderit qualis futurus esset. Primum autem crevisse dicit, & roboratum Spiritu. quibus verbis significat una cum ætate crevisse etiam animi dotes. Unde colligimus profectus istos vel incrementa ad humanam ejus naturam referri. Nam divinitati nihil accedere potuit. Quæritur tamen an non statim ex quo conceptus fuit in utero matris, excelluerit omni donorum spiritualium plenitudine. videtur enim absurdum ut quicquam ad perfectionem defuerit Filio Dei. Responsio tamen facilis est: si nihil derogat ejus gloriæ quod prorsus exinanitus fuit: neque hoc ab eo esse alienum, quod sicut adolescere corpore, ita & secundum animam nostra causa pro-
Hebr. 4. ficere voluerit. Et certe quum docet Apostolus per
vers. 15. omnia fuisse nobis similem excepto peccato, proculdubio hoc quoque comprehendit, quod ejus anima subjecta fuerit ignorantiæ. Hoc solum discrimen est inter nos & illum, quod infirmitates quæ nos necessitate constringunt, sponte & propria voluntate suscepit. Ergo pro ætatis ratione & modo Christus secundum humanam naturam gratuitis Spiritus donis auctus est, ut ex sua plenitudine ad nos transfunderet: quia gratiam ex ejus gratia haurimus. Quidam nimis meticulosi quod hic dicitur restringunt ad externam speciem: ac exponunt, Christum visum esse proficere, etiamsi reipsa nihil illi novæ intelligentiæ accederet. Sed aliter sonant verba: & clarius adhuc refellitur hic error, quum paulo post addit Lucas, *Puer ætate & sapientia proficiebat apud Deum & homines.* Neque enim imaginari fas est, latuisse intelligentiam in Christo quæ apud eum apparuit temporis successu. Nec vero dubium est quin Dei consilium fuerit diserte exprimere, quam vere & solide Christus, quum induit carnem nostram, omnes fraternæ cum hominibus conjunctionis partes sit amplexus.

Ne-

Neque hoc modo duplicem ipsum fingimus. nam etsi una fuit Dei & hominis persona, non sequitur tamen humanæ naturæ fuisse datum quicquid proprium divinitatis erat: sed quatenus saluti nostræ interfuit, divinam suam potentiam quasi occultam tenuit Dei Filius. Et quod dicit Irenæus, quiescente divinitate passum fuisse, non modo de corporali morte interpretor, sed de illo incredibili animæ dolore & cruciatu, qui hanc illi querimoniam expressit, Deus meus, ut quid me dereliquisti? In summa, nisi negare libeat Christum verum hominem esse factum, non pudeat etiam fateri ultro suscepisse quæ ab humana natura separari nequeunt. Stulte autem objicitur, ignorantiam, quum pœna sit peccati, Christo non quadrare. Idem enim de morte quoque dicendum foret. Quin potius Mediatoris officio defunctum esse tradit Scriptura, quia quicquid pœnarum eramus promeriti, in seipsum à nobis transtulit. Adde quod nimis crasse & inscite ignorantiam faciunt pœnam peccati. Neque enim putandum est, Adam, quum adhuc esset integer, omnia scivisse: neque Angeli, dum aliquid ignorant, sustinent peccati pœnam. Subtilius colligunt quidam, nihil hæsisse ignorantiæ in Christo, quia ignorantia vitium sit. Sed isti quoque falsum & inane principium perperam sumunt: alioquin pares esse Deo Angelos necesse erit, ut vitiosi non sint. vitiosa quidem est cæcitas humanæ mentis, & merito pars originalis peccati censetur: sed hic non alia Christo ignorantia tribuitur, quam quæ in hominem omni peccati macula purum cadere potest. Cæterum quum dicit Lucas, Roboratum fuisse Spiritu, & impletum sapientia; significat, quicquid est sapientiæ in hominibus, & quotidie illis accrescit, fluere ex unico isto fonte, nempe ex Dei Spiritu. Generalior est quæ sequitur loqutio, Gratiam Domini fuisse super eum: comprehendit enim quicquid in ipso excellentiæ resplenduit.

41. *Ibant parentes ejus quotannis.*] Laudatur hic Mariæ & Joseph pietas, quod studiose in externo Dei cultu se exercuerint. Neque enim temere ab ipsis suscepta fuit annua hæc peregrinatio, sed ex mandato Dei. Nam quod Lex masculis tantum præcipit ut se sistant in Dei conspectum, non excludit in totum fœminas, sed illis parcit secundum indulgentiam. Atque hac nota discernitur pura religio à vanis & pravis superstitionibus, quod illa se continet sub Dei obsequio & præscripto Legis ejus, hæ autem pro cujusque arbitrio extra Dei verbum sine certa regula vagantur. Quamvis autem multis corruptelis infectus esset cultus templi, venale esset Sacerdotium, & doctrina multis erroribus implicita foret: quia tamen adhuc vigebant legales ceremoniæ, & externum sacrificandi ritum, qualis in Lege traditur, servabant, oportuit fideles talibus exercitiis fidem suam testari. Cæterum nomen patris ad Joseph improprie transfertur ex vulgari hominum sensu.

44. *Illum esse in comitatu*] Ex pluribus sacræ Scripturæ locis constat turmatim iter facere solitos qui diebus festis veniebant in templum adorandi causa. Quare non mirum est si primo die Joseph & Maria de puero minus solliciti fuerint: postea vero se non pigritia vel neglectu securos fuisse ostendunt.

46. *Sedentem in medio doctorum*] Radios divini fulgoris palam in puero enituisse oportet, ut sessum admissus fuerit à superbis hominibus. quanquam autem probabile est, in subsellio potius quam doctorum gradu sedisse: nunquam tamen fastidiosi homines audientiam illi in publico cœtu facere dignati essent, nisi vis aliqua divina ipsos coegisset. Fuit ergo hoc quasi præludium vocationis, cujus nondum maturum tempus advenerat. Atque ideo tamen tantum gustum dare voluit, qui statim elapsus est ex hominum memoria: nisi quod Maria in corde suo reconditum nobis servavit, ut deinde cum aliis thesauris proferret in communem piorum usum. Et notanda sunt hæc duo: miratos fuisse omnes, quia prodigii loco habebant puerum tam apte & concinne texere suas interrogationes: rursum, audiendo, Christum ipsum potius discipuli partes egisse, quam magistri. quia enim nondum huc vocatus fuerat à Patre, ut se publicum Ecclesiæ doctorem profiteretur, modeste tantum interrogavit doctores. Quanquam minime dubium est quin hoc tirocinio taxare jam aggressus sit perversum eorum docendi morem: nam quod postea de responsis subjicit Lucas, more Hebraico positum esse interpretor pro quovis sermone.

MATTH. | MARC. | LUC. II.

48. Et viso eo admirati sunt: & dixit mater ejus ad illum, Fili, cur
fecisti nobis sic? ecce, pater tuus & ego dolentes quærebamus te.
49. Et ait ad illos, Quid est quod quærebatis me? an nesciebatis
quod in iis quæ Patris mei sunt oportet me esse?
50. Et illi non intellexerunt sermonem quem loquutus est ipsis.
51. Et descendit cum eis, venitque Nazareth. & erat subditus illis.
Mater autem ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo.
52. Et Jesus proficiebat sapientia & ætate, & gratia apud Deum &
homines.

48. *Dixit mater ejus.*] Falluntur, meo judicio, qui sanctam Virginem sic loquutam esse putant ostentandi imperii causa. imo fieri potest ut seorsum & remotis testibus tandem cœperit expostulare cum filio, postquam à conventu discessit. Utcunque res habeat, nulla eam impulit ambitio: sed tridui mœrore expressa ei fuit hæc querimonia. Interea quod expostulat acsi injuste læsa fuerit, hinc apparet quam propensi natura simus ad jus nostrum tuendum, posthabito etiam Dei respectu. Mori quidem centies maluisset sancta Virgo, quam ex certo animi proposito se Deo præferre: sed dum materno dolori indulget, per incogitantiam eo delabitur. Et sane hoc exemplo monemur quam suspecti nobis esse debeant omnes carnis affectus; & quantopere cavendum sit, ne juris nostri tenaces ultra quam par est, & nobis addicti, Deum honore suo fraudemus.

49. *An nesciebatis.*] Merito matrem reprehendit Christus: quanquam id parce & oblique facit. Summa est, officium quod Deo Patri suo debet, omnibus humanis obsequiis longe præferendum esse. Perperam igitur facere terrenos parentes, quibus dolet se neglectos fuisse præ Deo. Atque hinc colligenda est generalis doctrina: quicquid hominibus debetur, priori Legis tabulæ subesse, ut Deo sua potestas intacta maneat. Sic Regibus & parentibus & dominis obediendum est, sed nonnisi sub Dei imperio: hoc est, ne quid Deo pereat vel decedat in hominum gratiam. Nec vero tunc violatur humana pietas quum potior habetur Dei ratio. *In iis quæ Patris mei sunt.*] Hoc verbo significat se aliquid habere homine majus. Præcipuum quoque finem designat cur in mundum missus fuerit, nempe ut munus impleat sibi à Patre cælesti injunctum. Sed mirum est quod Joseph & Maria non intellexerint hoc responsum, qui multis testimoniis edocti fuerant Jesum esse Filium

 Dei,

Dei. Respondeo, quamvis illis non ignota prorsus foret cælestis Christi origo, non tamen assequutos fuisse omni ex parte, illum intentum fuisse exequendis Patris mandatis: quia nondum illis distincte patefacta erat ejus vocatio. Quod autem Maria in corde suo servat, quæ mentis intelligentia nondum capit: hinc discamus reverenter suscipere, & (quemadmodum semen terra conceptum fovetur) reconditum in animis nostris servare quæ mentis nostræ captum superant Dei mysteria.

51. *Erat subditus illis.*] Hæc in salutem nostram suscepta fuit à Christo humilitas, quod Dominus Angelorum & caput se mortalibus creaturis ultro subjecit. Sic enim ferebat Dei consilium, ut ad tempus, tanquam sub umbra, lateret sub nomine Joseph. Etsi autem nulla Christum necessitas ad hanc subjectionem cogebat, quum se posset eximere: quia tamen hac lege susceperat hominis naturam ut subjectus esset parentibus, & simul hominis ac servi personam induerat: quo ad officium Redemptoris hæc legitima fuit ejus conditio. Quo libentius subire nos decet quod unicuique jugum fuerit à Domino impositum.

MATTH. III.

1. In diebus autem illis adest Joannes Baptista, prædicans in deserto Judææ,

2. Ac dicens, Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cælorum.

3. Nam hic est ille de quo dictum est ab Jesaia Propheta, qui ait, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

4. Ipse vero Joannes habebat indumentum suum ex pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos: cibus autem erat locustæ & mel sylvestre.

5. Tunc egressa est ad eum Hierosolyma & tota Judæa, totaque regio circumjacens Jordani:

6. Et baptizabantur in Jordane ab illo, confitentes peccata sua.

MARC. I.

1. Initium Euangelii Jesu Christi Filii Dei.

2. Sicut scriptum est in Prophetis, Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

3. Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

4. Baptizabat Joannes in deserto prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.

5. Et egrediebantur ad eum tota Judææ regio, & Hierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab illo in Jordane flumine, confitentes peccata sua.

6. Erat autem Joannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circum lumbos suos: vescebaturque locustis & melle sylvestri.

LUC. III.

1. Anno autem decimo quinto imperii Tiberii Cæsaris, Pontio Pilato Præside Judææ, Tetrarcha vero Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus Tetrarcha Ituræx & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes Tetrarcha,

2. Sub Pontificibus Anna & Caiapha factum est verbum Domini super Joannem Zachariæ filium in deserto.

3. Et venit in totam regionem circumjacentem Jordani, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.

4. Sicut scriptum est in libro sermonum Jesaiæ Prophetæ, dicentis, Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

5. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & fient quæ obliqua sunt recta, & aspera in vias planas.

6. Et videbit omnis caro Salutare Dei.

Tametsi pars Euangelii est quod hactenus ex Matthæo & Luca retulimus: non tamen abs re est quod Euangelii exordium Marcus in prædicatione Joannis Baptistæ constituit. Nam sicuti habetur Joannis primo, tunc demum impositus est finis Legi
Luc. 16. & Prophetis: Lex & Prophetæ usque ad Joannem,
vers. 16. ex eo regnum Dei &c. Atque huc aptissime quadrat quod adducit Malachiæ testimonium. Quo magis accenderet Dominus animos ad desiderium promissæ salutis, populum ad tempus novis vaticiniis privare instituerat. & scimus Malachiam ultimum ex legitimis ac certis Prophetis fuisse. Porro ne Judæi famelici interea deficiant, eos hortatur ut se contineant sub Lege Mosis, donec appareat promissa redemptio. Solius autem Legis meminit, quia nihil ab ea separatum habebat Prophetarum doctrina, sed tantum appendix erat & plenior expositio, ut tota gubernandæ Ecclesiæ ratio à Lege penderet. Nec vero novum est aut infrequens in Scriptura, comprehendi sub Legis nomine prophetias, quia ad eam omnes, tanquam ad suum fontem & scopum, referebantur. Euangelium vero non tanquam inferior Legis accessio fuit: sed nova docendi forma, quæ priorem illam abrogaret. Porro Malachias duplicem Ecclesiæ statum discernens, priorem constituit sub Lege, alterum à prædicatione Joannis inchoat. Neque enim dubium est quin Joannem Baptistam designet, quum dicit, Ecce ego mitto legatum meum: quia (ut jam dictum est) expressa hic ponitur distinctio inter Legem & novum Ecclesiæ ordinem ac statum qui subrogandus erat. In eundem sensum paulo ante dixerat (quod citatur à Marco: sunt enim loci prorsus similes) Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus. Item, Ecce mitto nuncium meum qui purgabit viam coram me: tunc veniet ad templum suum Dominator quem quæritis. Quia utroque loco melior Ecclesiæ conditio promittitur, quam sub Lege fuerat, proculdubio exortus Euangelii notatur. Atqui antequam prodeat Dominus ad restituendam Ecclesiam, venturus dicitur apparitor vel præco, qui eum adesse pronunciet. Unde colligimus, abrogationem Legis & initium Euangelii propriè statui in Joannis prædicatione. Cæterum quum Joannes Christum carne indutum commendet, & nativitas ejus & tota exhibitionis historia sub Euangelio continetur. Sed hic tractat Marcus quando cœperit promulgari Euangelium. Quare non temere à Joanne orditur, qui primus fuit ejus minister. Atque hoc consilio voluit cælestis Pater Filii sui vitam silentio quasi sepultam esse, donec adveniret plenæ revelationis tempus. Neque enim sine certa Dei providentia factum est ut prætereant Euangelistæ totum illud tempus quod Christus domi privatus transegit, & à prima ejus infantia mox ad annum tricesimum transeant, quo publica persona indutus Redemptor palam

lam exhibitus est mundo: nisi quod Lucas specimen unum futuræ ejus vocationis circa annum duodecimum breviter attingit. Hocquidem ad rem maxime pertinebat, scire Christum primo esse verum hominem, deinde Abrahæ & Davidis Filium: id Dominus testatum nobis esse voluit. Reliqua quæ de pastoribus, Magis & Simeone habuimus, ad probandam ejus divinitatem spectabant. Quod vero de Joanne & ejus patre Zacharia narravit Lucas, quoddam Euangelii præludium fuit. In verbis Malachiæ nihil habet absurdi personæ mutatio. sic apud Prophetam Deus loquitur, Mitto Angelum meum qui viam parabit coram me. A Marco autem Pater Filium compellans inducitur. Sed videmus Marco nihil aliud fuisse propositum quam ut Prophetæ mentem clarius exprimeret. Nomine Filii Dei Christum insignit Marcus, quem alii Euangelistæ testati sunt ex semine Abrahæ & Davidis esse natum, ut filius quoque hominis esset. Sed significat Marcus redemptionem non nisi à Filio Dei fuisse sperandam.

1. Matth. *In diebus illis.* 1. Luc. *Anno decimoquinto.*] Ex Matthæo & Marco non poterat colligi quoto ætatis suæ anno cœpisset Joannes in publicum prodire: Lucas vero satis ostendit triginta annorum vel circiter tunc fuisse. Quindecim annis ante mortem Augusti natum fuisse, uno fere consensu vetusti Ecclesiæ scriptores tradunt. Successor Tiberius jam annis quindecim Imperii Romani potitus erat quum idem Joannes prædicare cœpit. Conficitur ergo illud quod dixi triginta annorum tempus. Unde etiam sequitur non diu functum esse doctoris officio, sed brevi Christo cessisse: quia paulo post videbimus Christum etiam anno ætatis suæ tricesimo fuisse baptizatum. Atqui tunc ad munus suum peragendum initiatus fuit. Quum autem Christus Sol justitiæ Joannem suum luciferum vel auroram mox subsequutus sit, non mirum est Joannem evanuisse quo magis conspicuus esset unius Christi fulgor. Luc. *Pontio Pilato.* Probabile est hunc secundum annum fuisse Pilati. ex quo enim Tiberius imperium arripuerat, narrat Josephus lib. 18. Antiquitatum, ab eo creatum esse Judææ Præsidem Valerium Gratum, & suffectum Annio Rufo. Potuit autem hæc subrogatio incidere io aonum ejus secundum. Valerium Judææ præfuisse per annos undecim, tradit idem Josephus. Provinciam ergo biennio Pilatus tenuerat, quum Euangelium prædicare cœpit Joannes. Herodes hic quem Judææ Tetrarcham facit Lucas, secundus fuit, Herodis Magni hæres, qui patri ex testamento successit. Archelao enim Ethnarchia Judææ data erat. sed quum Viennam relegatus esset ab Augusto, pars illa in prædam Romanis cesserat. Quare duos Herodis filios hic recenset Lucas, Herodem scilicet Antipam, qui Tetrarcha Galilææ factus, Samariam & Peræam possidebat; & Philippum, qui Trachonitidis & Ituraeæ Tetrarcha, à mari Tiberiadis vel Genesara ad radicem Libani, unde oritur Jordanis fluvius, regnabat. Lysaniam falso putarunt Ptolemæi Mennæi, qui Rex Chalcidis fuit, esse filium, qui pridem à Cleopatra occisus fuerat, triginta scilicet annis ante natum Christum, quemadmodum tradit Josephus lib. Antiquitatum 15. Vix etiam potuit esse ejus nepos, quem belli Parthici facem fuisse idem Josephus commemorat, lib. belli Judaici primo. fuisset enim tunc sexagenario major. Deinde quum sub Antigono Parthos ad bellum concitaverit, necesse erat jam tunc in virum adolevisse. Ptolemæus autem Mennæus non longe post Cæsaris Julii cædem inito inter Lepidum, Antonium & Octavium triumviratu, mortuus est: ut testatur Josephus lib. 14. cap. 23. Sed quum hic Ptolemæi nepos commune habuerit Lysaniæ nomen cum patre, filium etiam sibi cognominem relinquere potuit. Interea sine controversia repudiandus est eorum error, qui Lysaniam à Cleopatra occisum sexagesimo post mortem anno vixisse fingunt. Nomen Tetrarchæ hic improprie sumitur: quasi tota regio in partes quatuor divisa foret. Sed quum initio quadruplex fuisset regionum partitio, deinde aliæ sequutæ essent mutationes: honoris causa longius tractum est nomen. Quo sensu Plinius septendecim unius regionis Tetrarchias numerat.

2. Luc. *Sub Pontificibus.*] Certum est duos nunquam Pootifices eodem simul tempore Sacerdotium occupasse. Josephus testis est Caiapham à Velerio Grato constitutum fuisse Pontificem paulo ante quam provincia decederet. Quo tempore Judææ præfuit Pilatus, nihil ab eo mutatum fuisse apud Josephum legimus. Imo quum abdicatus esset à potestate & Romam abire jussus ad causam dicendam, tunc demum Vitellius Syriæ præfectus, Caiapha in ordinem coacto, Sacerdotium ad Jonathan Anani filium transtulit. lib. Antiquitat. 18. Quod autem Lucas duos Pontifices nominat, non ita accipere convenit quasi idem ambobus titulus esset: sed quia Sacerdotii honor dimidia ex parte apud Annam Pontificis socerum residebat. Quare Lucas res adeo turbatas fuisse & confusas significat, ut nemo tunc unus esset verus Pontifex, sed ambitione & tyraonica potentia laceratum fuisse sacrum munus. Luc. *Factum est verbum Domini.* Priusquam referat Lucas ut alii, Joannem aggressum esse docendi munus, divinitus ad id vocatum fuisse asserit: ut certa ejus ministerio auctoritas constet. Cur interpretes transferre maluerint Super Joannem, potius quam Ad Joannem, noo video: quia tamen sensus minime ambiguus est, nempe quod deposita fuerit apud ipsum hæc legatio, & illi datum fuerit prædicandi mandatum, versionem receptam sequutus sum. Hinc collige, nullos esse veros doctores, nisi quibus injunctum est à Deo munus: neque sufficit verbum Dei habere, nisi accedat etiam specialis vocatio. Quod à Matthæo & Marco non nisi deserti fit mentio, sic cum verbis Lucæ concilia: Joannem inter vicinos, quibuscum habitabat, obiisse docendi officium: mox latius Euangelium suum sparsisse, ut pluribus locis innotesceret. unde factum est ut Hierosolymam usque manaret brevi ejus fama. Quanquam ille Jordanis tractus desertum potuit vocari. Non enim solitudinem significat, sed asperam & montosam regionem quæ minore frequentia homioum colitur.

2. Matth. *Pœnitentiam.*] In hoc differt à duobus reliquis Matthæus, quod in Joannis persona summam doctrinæ ejus refert, illi autem suis verbis. Quanquam Marcus plus uno verbo habet quam Lucas. dicit enim, Venit baptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ. Cæterum io re ipsa optimus est consensus: quia pœnitentiam omnes cum remissione peccatorum conjungunt. Regnum enim Dei inter homioes nihil aliud est quam restitutio ad beatam vitam: adeoque vera & æterna felicitas. Ergo quum dicit Joannes regnum Dei appropinquasse, significat, homines qui alienati à justitia Dei exulabant à regno cælorum, rursus ad Deum colligendos, ut sub ejus manu vivant. Hoc autem facit gratuita adoptio & peccatorum venia, qua sibi indignos reconciliat. In summa, Regnum cælorum nihil aliud est quam vitæ novitas, qua Deus nos instaurat in spem beatæ immortalitatis. Nam ereptos ex servitute peccati & mortis sibi nos vendicat: ut in terra peregrinantes, cælestem vitam fide jam possideamus, ad Ephesios primo, vers. 4. Quamvis enim similes mortuis simus, vitam tamen nostram scimus in tuto esse, dum est in Christo abscondita, Colos. tertio, vers. 3. Hinc tanquam ex fonte exhortatio ad pœnitentiam deducitur. Neque enim dicit Joannes, Pœnitentiam agite, & hoc modo deinde appropinquabit regnum cælorum: sed priore loco, Dei gratiam proponit, & inde hortatur homines ut resipiscant.

piscant. Unde constat poenitentiæ fundamentum esse Dei misericordiam, qua perditos restituit. Nec alio sensu tradunt Marcus & Lucas prædicasse poenitentiam in remissionem peccatorum. Non enim (ut quidam imperite fingunt) prior locatur poenitentia, quasi causa sit remissionis peccatorum, vel Deum præveniat ut incipiat nobis esse propitius: sed resipiscere jubentur homines, ut percipiant oblatam sibi reconciliationem. Cæterum ut ordine præcedit gratuitus Dei amor, quo miseros homines amplectitur peccata non imputando: sic notandum est, veniam nobis peccatorum in Christo fieri, non ut ea Deus indulgentia sua foveat, sed potius ut nos ab illis sanet. Nec vero sine peccati odio & vitiorum displicentia quispiam Dei gratiam gustabit. Sed plenius ex definitione poenitentiæ & fidei agnosci poterit quam individua sit utriusque conjunctio: ideo in hac doctrina tractanda sum parcior. Quantum ad præsentis loci sensum pertinet, observare convenit, totum Euangelium duabus partibus constare, Remissione peccatorum, & Poenitentia. Quum vero Matthæus prius membrum designet per Regnum cælorum, hinc colligere licet, hostile hominibus esse cum Deo dissidium, & prorsus abdicatos esse à regno cælesti, donec eos in gratiam Deus recipiat. Quanquam autem Joannes Dei gratiam proponens ad poenitentiam hortetur homines, tenendum tamen est, hanc quoque non minus esse Dei donum quam hæreditatem regni cælestis. Sicut enim peccata nobis gratis ignoscit, & ab æternæ mortis reatu sua misericordia nos liberat; sic etiam reformat in imaginem suam, ut justitiæ vivamus: sicuti nos gratis adoptat in filios, ita Spiritu suo regenerat, ut vita nostra testetur non falso ipsum invocari à nobis Patrem. Nec minus Christus, vet[illegible] nostro homine crucifixo, & extinctis carnis nostræ vitiis, nos vivificat in justitiam, quam peccata nostra sanguine suo abluit, & sacrificio mortis suæ Patrem cælestem nobis placat. Hæc tamen Euangelii summa est, Deum in Filio suo abolitis peccatis nos amplecti, ut abnegantes nos & propriam naturam, pie & sancte vivamus; adeoque cælestem vitam meditemur in terra.

3. Luc. *Prædicans baptismum poenitentiæ.*] Hæc loquendi forma primum in genere ostendit quisnam sit rectus Sacramentorum usus: deinde quorsum institutus sit Baptismus, & quid contineat. Sacramentum igitur non muta est ceremonia, quæ pompam nescio quam sine doctrina ostentet: sed habet verbum Dei annexum, quod externam ipsam ceremoniam vivificat. Verbum intelligo non quod magicis susurris Exorcista quispiam demurmuret, sed quod clara & diserta voce pronunciatum, ad fidem ædificandam valeat. Non enim simpliciter Joannes baptizasse dicitur in poenitentiam, acsi gratia Dei in signo visibili inclusa esset: sed prædicasse qualis esset Baptismi utilitas, ut ea verbo prædicato efficax esset signum. Hoc autem peculiare est Baptismo, quod symbolum poenitentiæ dicitur in peccatorum remissionem. Jam quum eadem baptismi illius significatio, vis & ratio fuerit, quæ nostri, si figura à sua veritate æstimatur, falsum est diversos esse Joannis & Christi baptismos.

3. Matth. *Vox clamantis in deserto*, &c.] Quanquam non debet ad solum Joannem restringi locus ille Jesaiæ, unus tamen est ex illorum numero de quibus illic sermo habetur. Postquam enim de excidio urbis, & extrema populi clade loquutus est Propheta, novam instaurationem promittit. Verba sunt,
Jesa. 40. vers. 2. Dominus iterum dicet, Consolamini, consolamini populum meum. Postquam enim everso templo, & abolitis sacrificiis, in captivitatem populus abductus fuit, res erant quasi desperatæ. Et quia surdæ fuerant aures ad continuam vocem Prophetarum, Dominus ad tempus quasi obmutuit. In illo tristi silentio ne conciderent piæ mentes, denunciat Propheta exorituros rursus novos gratiæ præcones, qui populum in spem salutis erigant. Tales fuerunt Zacharias, Aggæus, & Malachias, Esdras, & similes. Sed quia perpetua illic restitutio, non unius momenti promittitur, imo maxime respicit Jesaias ad redemptionem quæ Christi adventu speranda erat: præcipuus inter consolationis ministros jure censetur Joannes. Sequitur deinde in textu Prophetæ, Vox clamantis. Opponitur autem vox illa temporali silentio, cujus nuper memini. nam ad aliquod tempus doctrina, quam impie contempserant, privandi erant Judæi. Deserti nomen metaphorice positum est pro vastitate, vel deformi populi ruina, qualis exilii tempore fuit. Erat etiam tam horrenda dissipatio, ut deserto conferri posset. Ita amplificat Propheta Dei gratiam: acsi diceret, Quamvis procul à patria ejectus fuerit populus, imo ablegatus extra hominum consortium, tamen resonabit vox Dei etiam in deserto, quæ exanimes læta consolatione reficiat. Quo tempore cœpit concionari Joannes, Hierosolyma hoc sensu desertum erat: quia ubique omnia in vastam & horrendam confusionem redacta erant. Sed oportuit crassos homines & stupidos aspectu ipso deserti visibilis magis affici, quo avidius oblatam sibi in morte salutis promissionem exciperent. Nunc videmus quam vere in Joannem competat hoc vaticinium, & quam proprie illi aptetur. *Parate viam Domini.* Non dubium est quin Cyrum & Persas alloquatur Propheta quorum opera usus est Deus. ac sensus est, Dominum mirifica virtute facturum ut via populo suo per invios saltus, per abscissas rupes, & per aridam solitudinem pateat: quia ad manum habebit gratiæ suæ ministros, qui obstacula omnia è medio tollant. Sed illud umbratile fuit redemptionis præludium. Ubi autem in lucem prodit spiritualis veritas, mittitur Joannes qui ejus impedimenta submoveat. Et quotidie auribus nostris eadem vox insonat, ut Domino paremus viam: hoc est, sublatis vitiis quæ regno Christi viam præcludunt, accessum demus ejus gratiæ. Eodem pertinet quod sequitur apud Prophetam, Erunt prava in directa. significat enim tantum salebras & tortuosos anfractus esse in mundo: sed per tam arduas difficultates Dominum sibi viam facere, ut ad peragendam salutem nostram incredibili modo penetret.

6. Luc. *Videbit omnis caro.*] Sensus est, Salutem istam minime obscuram fore, vel gustandam à paucis tantum hominibus, sed illustrem & omnibus communem. Unde sequitur vaticinium hoc minime in populi reditu fuisse completum. Nam etsi tunc memorabile gratiæ suæ documentum præbuit Deus: non tamen toti mundo patefecit salutem suam. Imo Prophetæ consilium fuit, raram salutis quæ manifestanda erat præstantiam prioribus Dei beneficiis opponere: ut scirent fideles nunquam tam præclare actum fuisse cum Ecclesia, nec tam magnifice illuxisse Dei potentiam in liberandis suis. Caro hoc loco homines sine vitii connotatione significat.

4. Matth. *Joannes habebat vestimentum.*] Hoc Euangelista non numerat inter præcipuas virtutes, quod rudi & austeriori vivendi formæ addictus, etiam mediocrem usitatamque munditiem fugerit. sed quia prius dixerat, montanum fuisse hominem, nunc subjicit, victum & vestitum habitationi consentaneum fuisse. Atque hoc recitat, non tantum ut sciamus, rusticano victu & vestitu contentum, nullas delicias captasse: sed in sordido & contemptibili habitu fuisse magni pretii etiam inter homines lautos & splendidos. Porro ut superstitio perfectam fere justitiam in externis larvis constituit: vulgo putarunt, cumulum sanctitatis fuisse talem continentiam. Huic errori affine fuit alterum vitium, quod finxerunt hominem in vita solitaria abhorruisse à communi vivendi more: quemadmodum

Ere-

Eremitæ & Monachi hoc uno excellunt, si differant à reliquis. Tandem accessit nimis crassa inscitia, quod ex pilis fecerunt integram pellem. Atqui non dubium est quin hic montanum hominem describat Euangelista, ab omni urbano nitore & lautitiis remotum: nec modo victu parabili contentum, sed vescentem solum nativis cibis: ut melle agresti, cujus illic suppetit satis bona copia: & locustis, quarum etiam fertilis erat regio: vel quia utile fuit hominem contemptibilem & nullo nitore gratiosum, prodire in theatrum, ut sola in eo fulgeret Dei majestas, quæ tamen in sui admirationem omnes raperet. Notandum enim est quod additur, Magnum undique populi concursum esse factum. unde colligimus quanta fuerit famæ ejus celebritas: vel quia Dei consilium fuit, rarum in eo frugalitatis exemplar proponere, ut hoc modo Judæos alliceret ad doctrinæ ejus reverentiam: vel saltem ingratitudinis convinceret, secundum illud Christi dictum, Venit Joannes non *Luc. 7. vers. 33.* edens neque bibens, &c.

6. Matth. 5. Marc. *Baptizabantur confitentes peccata.*] Testimonium pœnitentiæ fuit hæc confessio. nam sicuti Dominus in Sacramentis se quasi dato chirographo nobis obligat, ita nos quoque vicissim illi respondere par est. In Baptismo testatur remitti nobis peccata, nosque ad pœnitentiam invitat. Ergo ut se rite ad Baptismum offerant homines, peccatorum confessio ab illis requiritur: alioqui nihil quam inane esset ludicrum tota actio. Porro notandum est de adultis hic verba fieri: quos scimus non promiscue in Ecclesiam esse admittendos, nec Baptismo initiandos esse in Christi corpus, nisi examine prius habito. Unde palam fit quam ridiculi sint Papistæ dum ad confessionem auricularem hoc detorquent. neque enim aderant Sacrifici, in quorum aures clanculum singuli insusurrant sua peccata: nec de omnibus peccatis fit mentio: nec dicitur Joannes ordinarium confitendi ritum suis discipulis mandasse. Imo ut Papistis demus quod postulant, solis Catechumenis propria erit confessio: post Baptismum vero locum non habebit. Certe contra Joannis exemplum confitendi legem à Baptismo præscribunt.

MATTH. III.

7. Quum autem vidisset multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit illis, Progenies viperarum, quis vobis submonstravit ut fugeretis à ventura ira?

8. Facite igitur fructus dignos pœnitentia.

9. Et ne cogitetis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham. dico enim vobis, quod possit Deus suscitare ex lapidibus his filios Abrahamo.

10. Jam vero & securis ad radicem arborum posita est. omnis igitur arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.

MARC.

LUC. III.

7. Dicebat ergo ad turbas quæ exibant ut baptizarentur ab ipso, Progenies viperarum, quis submonstravit vobis ut fugeretis à ventura ira?

8. Facite ergo fructus dignos pœnitentia. & ne cœperitis dicere in vobis, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamo.

9. Jam vero & securis ad radicem arborum posita est. omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem conjicitur.

10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes, Quid ergo faciemus?

11. Respondens autem dicit illis, Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

12. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus?

13. At ille dixit ad eos, Nequid amplius quam quod vobis constitutum est exigatis.

14. Interrogabant autem eum & milites, dicentes, Et nos quid faciemus? Ait illis, Ne quem concutiatis: ne quem calumniemini: & contenti estote stipendiis vestris.

7. Matth. *Quum vidisset ex Pharisæis.*] Hic narrat Matthæus & Lucas Joannem non in genere modo prædicasse pœnitentiam, sed personis quoque sermonem suum accommodasse. Et sane frigida erit docendi ratio nisi prudenter expendant doctores quid exigat tempus, & quid personis conveniat. nec quicquam in hac parte magis inæquale est, quam perpetua æqualitas. Hac de causa severius tractasse dicitur Joannes Pharisæos & Sadducæos, quia propter hypocrisin & fastum quo turgebant, acrius esse puniendos videbat quam hominum vulgus. Cæterum, quo probe teneamus ejus consilium, sciendum est nihil esse magis stupidum hypocritis, qui externa sanctimoniæ larva se & alios decipiunt. Nam ut passim fulminet Deus contra totum mundum, sibi asylum falsa imaginatione fabricant: quia persuasi sunt nihil sibi esse cum Dei judicio. Si quis putet præpostere fecisse Joannem quod prima salutatione tam duriter eos exceperit: respondeo non fuisse illi incognitos, & quam habuit notitiam non ex consuetudine vel experientia fuisse, sed potius ex arcana revelatione Spiritus. Quare illis nequaquam parcendum fuit, ne magis inflati domum redirent. Siquis rursum objiciat, tam dura objurgatione non fuisse terrendos qui per Baptismum se alios posthac fore profitebantur: solutio etiam in promptu est, Asperius ad veram pœnitentiam urgendos esse, qui Deo mentiri & sibi delicias facere assueti, fucum & simulationem pro re obtendunt. Mira est enim, ut dixi, in hypocritis pervicacia: ideo donec vi excorientur, mordicus retinent pellem suam. Jam quod palam eos Joannes coram omnibus arguit & objurgat, ad exemplum pertinet. quo sensu memorat Lucas hoc ad turbas dictum esse. Etsi enim paucos homines stringebat Joannes, omnium tamen habebat respectum, ut illis metum incuteret. quemadmodum Paulus hinc in publicis objurgationibus fructum spectari *1 Tim. 5. vers. 20.* jubet. Ergo Pharisæos & Sadducæos peculiariter compellans in eorum persona omnes simul admonet ne fictam resipiscentiæ speciem pro vero affectu obtendant. Adhæc magnopere totius populi intererat, scire quales essent Sadducæi & Pharisæi, à quibus

misere

misere corruptus fuerat Dei cultus, perdita Ecclesia, & eversa tota religio: qui denique suis corruptelis extinxerant Dei lucem, & suis vitiis omnia infecerant. Probabile ergo est Joannem publice aggressum fuisse Pharisæos, ut toti Dei Ecclesiæ consuleret: ne amplius inani splendore simplicium oculos perstringerent, nec impia tyrannide oppressam tenerent plebem. In eo vero præclara ejus constantia enituit, quod quum excellerent inter alios, non tamen pepercit eorum dignitati: sed graviter, ut digni erant, coëgit in ordinem. Sic animosos esse decet omnes pios doctores, ne quam hominum potentiam formident, sed intrepide dejicere contendant omnem altitudinem quæ se extollit adversus Christum. Quod si tam rigide salutati sunt à Spiritus sancti organo, qui ad baptismum ultro accesserant ut Euangelio nomen darent: quomodo hodie nobis agendum est cum professis Christi hostibus qui non modo contumaciter respuunt omnem sanæ doctrinæ gustum, sed ferro & igni ad delendum Christi nomen plusquam violenter grassantur? Certe si Papam & fœtidum ejus clerum cum Sadducæis & Pharisæis compares, ut cum illis mitissime agatur, conjiciendi simul erunt in unum fasciculum. Quare non nobiscum, sed cum Spiritu Dei expostulent, quibus tam delicatæ sunt aures ut nihil in Papam acerbe dici sustineant. Interea sibi caveant pii doctores, dum sancto zelo feruntur contra Ecclesiæ tyrannos, ne carnis affectus permisceant. Et quia non potest vehementia Deo probari, nisi quam moderatur prudentia Spiritus; non modo cohibeant illi affectus suos, sed Spiritui sancto se regendos tradant ac commendent, ne quid inconsiderate excidat. Progeniem viperarum nominat potius quam viperas, ut toti ordini exprobret vitulentam malitiam. neque enim paucos tantum illos qui aderant, sed totum corpus damnare voluit: acsi diceret utramque factionem non nisi serpentes gignere. Certabant quidem inter se gravibus dissidiis, sed communis erat omnibus contemptus Dei, impia dominandi libido, sanæ doctrinæ odium, & multorum scelerum colluvies. *Quis vobis submonstravit.* Quia suspectam habebat eorum pœnitentiam, dubitans cum admiratione inquirit sitne possibile ut ex animo resipiscant. hoc modo eos ad interius conscientiæ examen citat, ut se penitus excutiant, & procul remotis blanditiis severam in habenda malorum suorum quæstione exerceant censuram. Ira hic pro Dei judicio, ut pluribus aliis locis,
Rom. 4. vers. 15. & 12. vers. 19. capitur: quemadmodum quum dicit Paulus, Lex iram operatur: &, Date locum iræ. Futuram autem vocat quæ ipsorum capitibus impendet, ne secure sibi pro more indulgeant. Nam ut ira Dei exundet & totam terram feriant ejus flagella: semper tamen hypocritæ se immunes fore confidunt. Iram Dei fugere, in bonam partem hic ponitur, pro eo quod est rationem quærere placandi Dei, ut nobis irasci desinat: nam bona pars hominum ut effugiat iram Dei, sese ab ejus manu & judicio subducit. atqui adeo nihil proficit peccator fugiendo Deum, ut magis iram ejus in se provocet.

8. Matth. Luc. *Facite ergo fructus.*] Confirmat quod prius dixi, nihili esse quam verbis testantur pœnitentiam, nisi eam re ipsa comprobent. Est enim res magis pretiosa quam de qua leve & futile judicium fieri deceat. Ideo sufficere negat Joannes solenne illud quod reddebant testimonium: sed temporis successu palam tandem futurum dicit ex ipsis operibus an serio resipuerint. Notandum est quod bona opera fructus vocantur pœnitentiæ. est enim pœnitentia res interior quæ sedem in corde & anima habet, sed fructus deinde suos profert in vitæ mutatione. Quia autem in Papatu tota hæc pars doctrinæ fœde corrupta fuit, tenendum est hoc discrimen, quod pœnitentia, interior sit hominis renovatio, quæ in externam vitam emergit, sicut ex se fructus producit arbor.

9. Matth. *Ne cogitetis dicere.* 8. Luc. *Ne coeperitis dicere.*] Quum certum sit eundem esse utriusque loquutionis sensum, facile colligimus quid voluerit Joannes. Donec premantur hypocritæ, vel suis vitiis indormiunt, vel licenter exultant. Dum vero citantur ad Dei tribunal, anxie quæritant subterfugia & latebras, aut velum aliquod obtendunt. Sic ergo Joannes Pharisæos & Sadducæos alloquitur, Nunc, durius à me increpiti, nolite facere quod vestri similes solent, ut scilicet remedium ex vano fallacique prætextu captetis. Pravam vero fiduciam, qua fascinati erant, illis extorquet: fœdus quod Deus cum Abraham pepigerat, illis erat instar clypei ad tegendam malam conscientiam: non quod in unius hominis persona salutem suam locarent, sed quia totum genus Abrahæ Deus adoptaverat. interea non reputabant, nullos censeri in semine Abrahæ nisi qui sequuntur ejus fidem; & Dei fœdus non nisi fide ratum esse, ut prosit in salutem. Nec supervacua est particula In vobis: quamvis enim lingua non jactarent se filios Abrahæ, hoc tamen titulo intus sibi placebant: ut hypocritas nihil pudet crassius Deo quam hominibus illudere. *Potest Deus.*] Eodem fere prætextu sibi blandiebantur Judæi, quo hodie se Papistæ insolenter venditant: Necesse est Ecclesiam aliquam esse in mundo: quia Deus in mundo vult agnosci, nomenque suum invocari. Atqui alibi non potest esse quam apud nos Ecclesia, apud quos Dominus fœdus suum deposuit. Præcipue hac arrogantia turgebant Pontifices, & alii penes quos regimen erat ac potestas. Vulgus enim illis profanum ac maledictum erat, ut legimus Joannis 7. vers. 49. se autem putabant sacras esse primitias: sicut hodie cornuti Episcopi, Abbates, Canonici, Monachi, Sorbonistæ, & sacrifici quilibet superbo cleri titulo elati, laicos præ se despiciunt. Errorem istum coarguit ac refellit Joannes, quod Dei promissionem nimis restringant, demonstrans quamvis illis careat Deus, Ecclesiam tamen illi non defuturam. sensus ergo verborum est, Pepigit Deus æternum fœdus cum Abraham & ejus semine. Una res vos fallit, quod, quum sitis plusquam degeneres, putatis vos solos esse Abrahæ filios: atqui alicunde suscitabit Dominus novum Abrahæ semen quod nunc non apparet. Dicit autem in dativo casu, Abrahamo filios: ut sciant non irritam fore Dei promissionem: neque Abraham, qui illi innixus est, esse deceptum, quamvis semen in illis deficiat. Ita ab initio mundi verax fuit Dominus servis suis, nec fidem illis de propaganda in filios gratia datam præstare unquam destitit, quamvis hypocritas abjiceret. Quod putant nonnulli, Joannem de Gentium vocatione loquutum esse, mihi firmum non videtur: sed quia incredibile erat superbis hominibus, alio posse transferri Ecclesiam, admonet Domino esse in manu rationes servandæ Ecclesiæ quas illi non putabant, acsi ex lapidibus filios sibi crearet.

10. Matth. 9. Luc. *Jam vero & securis.*] Postquam vanæ fiduciæ integumentum hypocritis detraxit Joannes, propinquum Dei judicium denunciat. Prius dixerat, illis abdicatis non defore Deo populum. nunc addit, in eo esse nunc ipsum Deum, ut indignos exterminet ab Ecclesia: sicuti steriles arbores excidi solent. Summa est, Dei manum purgandæ Ecclesiæ jam esse intentam. Nunquam enim se exerit Dei gratia in salutem piorum quin simul judicium ejus in mundi interitum prodeat. idque duplici de causa: quia tunc suos Dominus à reprobis segregat, & novam iram provocat mundi ingratitudo. Quare non mirum est si Euangelii prædicatio & Christi adventus securim admoverint resecandis vitiosis arboribus, & quotidie Dei vindictam contra impios accelerent.

10. Luc. *Interrogabant eum turbæ.*] Hanc sollicitudinem gignit verus resipiscendi affectus, ut cupide

inqui-

inquirat peccator quidnam velit Deus ac præcipiat. Responsio autem Joannis breviter definit fructus pœnitentia dignos. semper enim mundus ceremoniis erga Deum cupit defungi, nec quidquam proclivius est quam fictitios cultus objectare Deo, quoties ad pœnitentiam invitat. Quos autem fructus commendat hoc loco Baptista? Officia charitatis & secundæ tabulæ. non quod Deus externam pietatis & cultus sui professionem negligat: sed quia hæc nota discriminis certior est, ac minus sæpe fallit. Laboriose enim satagunt hypocritæ ut se Dei cultores ceremoniis probent, omissa interim veræ justitiæ cura: quando vel inhumani sunt erga proximos, vel fraudibus & rapinis addicti. Quare necessario revocandi sunt ad crassius examen, An probitatem colant inter homines, an subveniant pauperibus, an parcant miseris, an benigne communicent quæ Dominus illis contulit. (Mat. 23. vers. 23.) Hac ratione Christus præcipua Legis capita nominat justitiam, misericordiam & veritatem. & Scriptura passim commendat justitiam & judicium. Hoc primo habendum est, nominari charitatis officia: non quod excellant supra cultum Dei, sed quatenus testantur de hominum pietata, ut eorum detegatur simulatio qui ore jactant quod procul abest à corde. Sed quæritur an præcise legem hanc omnibus imposuerit Joannes quos parabat Christo discipulos, ne duas tunicas haberent. Primo notandum est, synecdochicam esse loquutionem, qua sub una specie comprehenditur generalis doctrina. Hinc sequitur eliciendum esse sensum, qui charitatis regulæ, qualis à Deo præscribitur, respondeat: nempe ut quisque ex sua abundantia subveniat pauperum inopiæ. Non enim extorquet Deus vectigal, quod tristes & inviti conferant, qui necessitate facere cogantur quod nollent: sed hilares datores ac voluntarios amat, ut dicit Paulus 2 Cor. 9. vers. 7. Hoc ideo dico, quia magni interest ut persuasi sint homines gratum ac boni odoris sacrificium esse Deo quod offerunt ex suis facultatibus. Atqui non trepidationem modo injiciunt conscientiis, sed eas desperatione obruunt quicunque legem imponunt ne quisquam proprium aliquid possideat. Nec vero contra ejusmodi fanaticos homines, qui mordicus literam arripiunt, longa refutatione opus est. Si fas non est duas habere tunicas, idem de patinis, salinis, indusiis, totaque supellectile erit dicendum. Atqui ex contextu clare patet, nihil minus fuisse propositum Joanni quam politicum ordinem evertere. Unde colligimus, nihil eum plus mandasse, quam ut divites pro suis facultatibus erogarent pauperibus quod eorum necessitas postulabat: acsi dixisset, Videte quibus vitæ subsidiis indigeant proximi vestri, quæ vobis affluunt: ut vestra copia eorum egestati succurrat. Porro quo magis indulget nobis Deus, eo magis cavendum ne sibi quisquam nostrum indulgeat. Urgeat nos potius fratrum necessitas, & quotquot Dei beneficia nobis sunt ad manum, ad beneficentiam nos invitent.

12. *Venerunt & Publicani.*] Publicanos tantum in genere hortatur ut resipiscant, sed exigit quæ vocationis propria sunt. scimus enim, præter generalem Legis regulam, singulis spectandum esse quid postulet vitæ ad quam vocati sunt ratio. Christianis omnibus communiter præcipitur dilectio: sed deinde sequuntur particularia officia, quibus doctor erga Ecclesiam, magistratus vel princeps erga populum, & vicissim populus erga magistratum: maritus erga uxorem, & vicissim erga illum uxor: filii denique & parentes inter se obstricti sunt. Porro quia publicani (ut est genus hominum avarum, rapax, & crudele) sæpe iniquis exactionibus plebem vexabant: vitia quibus ut plurimum laborabat ordo ille, taxat Baptista: prohibens ne in exigendis tributis modum excedant. Hinc tamen colligimus, Christiano homini non minus fas esse exigere tributa, quam Magistratui imponere conceditur. Idem & de militia sentiendum. non jubet Joannes arma abjicere milites, & sacramento suo renunciare: sed vetat militiæ prætextu expilare miseram plebem, calumniis premere innoxios, grassari prædonum more, ut plurimi solebant. quare in his verbis subest non obscura politiæ approbatio. Frivolum cavillum est, hic rudibus tantum elementa tradi, quæ longe infra Christianam perfectionem subsidant. Joannis munus fuit plebem Domino perfectam aptare: nec dubium est quin fideliter in hoc totus incubuerit. Et certe Euangelium sacrilega calumnia infamant qui ipsum faciunt contrarium humanis imperiis: acsi destrueret Christus quod cælestis Pater sancivit. Atqui mortuæ sunt leges, & judiciis nulla vis nec auctoritas inest sine gladio. Nec tantum carnifice opus habet magistratus, sed aliis quoque ministris: quorum ex numero sunt milites, ubi non aliter pacem tueri potest quam illorum præsidio & manu. Tantum considerandus est finis, ne Principes sanguine humano ludere sibi permittant: ne milites suas operas ad mactandum locantes, lucri cupidine ad sævitiam provolent: sed necessitate & publicæ utilitatis respectu utrique trahantur.

MATTH. III.

11. Ego quidem baptizo vos aqua ad pœnitentiam: at qui post me venit, fortior me est, cujus non sum idoneus ut calceamenta portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

12. Cujus ventilabrum in manu ipsius, & permundabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inextinguibili.

MARC. I.

7. Et prædicabat dicens, Venit post me quidam fortior me, cujus non sum idoneus ut procumbens solvam corrigiam calceamentorum.

8. Ego quidem baptizavi vos aqua: ille vero baptizabit vos Spiritu sancto.

LUC. III.

15. Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne num ipse esset Christus:

16. Respondit Joannes cunctis, dicens, Ego quidem aqua baptizo vos, sed venit fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

17. Cujus ventilabrum in manu ipsius, & purgabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet igni inextinguibili.

18. Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.

Eadem

Eadem Baptistæ verba referunt Evangelistæ. Hoc uno Lucas uberior est, quod prius admonet qua occasione habita fuerit hæc concio: nempe quia periculum erat ne Christi honorem falsa opinione ad eum plebs transferret. Ergo ut ansam erroris mature præcidat, diserte testatur se non esse Christum: atque ita se ab illo discernit ut jus illi suum asserat. Et hoc quidem sponte facturus erat, ut discipulos Christo de manu (quod aiunt) in manum traderet. sed maturius anticipat, ne diutius tacendo, errorem plebis confirmet. Quum dicit fortiorem venire, significat longe alia potentia & dignitate præditum, cujus respectu ipse in ordinem cogendus sit. Formulis autem vulgaribus utitur, quibus adeo extollit Christi gloriam, ut præ illo se nihil esse exprimat. Hoc tamen præcipuum est, quod Christum facit Baptismi spiritualis auctorem: se vero externi duntaxat ministrum. Videtur autem esse occupatio, siquis forte objiceret quorsum spectaret baptismus quem sibi sumpserat. neque enim res levis momenti erat, quicquam in Ecclesia Dei novare: præsertim vero novum profiteri initiationis genus, quod perfectius esset Lege Dei: ideo respondet se quidem nihil temere aggressum: quod tamen externi symboli minister est, id de Christi virtute & gloria nihil minuere. Unde colligimus, ejus consilium minime fuisse, baptismum suum distinguere ab eo quem Christus discipulis mandavit, & cujus perpetuum usum voluit in Ecclesia vigere. neque enim signum visibile alteri signo opponit: sed Domini & servi personas inter se conferens, docet quid proprium Domino, & quid servo tribuendum. Neque nos impediat quod pridem opinio illa & passim invaluit Joannis baptismum à nostro differre: sed ex re ipsa potius quam ex errore hominum judicium facere discamus. Et sane plusquam absurda esset comparatio quam fingunt: nam inde sequeretur, Spiritum sanctum hodie à ministris dari. Rursum sequeretur, baptismum Joannis, mortuum signum & omni efficacia vacuum fuisse. Tertio, sequeretur non esse nobis communem cum Christo Baptismum: quum satis constet hac tessera sancitam fuisse societatem quam habere nobiscum dignatur, dum in corpore suo Baptismum consecravit. Tenendum ergo est quod prius dixi, Joannem hic simpliciter à se & reliquis omnibus ministris Baptismi, discernere Christi personam, ut Dominus supra servos emineat. Atque hinc elicitur generalis doctrina, Quænam sint in Baptismo hominum partes, & quid proprium habeat Filius Dei. nam hominibus sola externi & visibilis signi administratio commissa est: veritas autem ipsa penes Christum unum residet. Scriptura quidem interdum hominibus improprie assignat quod hic uni Christo vendicat Joannes, & negat in homines competere: sed tunc non expendit quid per se & seorsum habeat homo, sed simpliciter docet quæ sit vis & utilitas signorum, & quomodo Deus Spiritu suo per illa operetur. Hic vero traditur distinctio inter Christum & ministros, ne quod illi uni merito debetur, perperam ad hos mundus transferat: quemadmodum nihil magis proclive est quam Dei spoliis ornare creaturas. Atque hæc eadem observatio ex multis difficultatibus nos expediet. Scimus quantæ rixæ nostro seculo extiterint, de usu & efficacia signorum. quas omnes dirimere hoc uno verbo licet, quod tota Domini institutio auctorem ipsum & virtutem Spiritus una cum figura & ministro complectitur: ubi autem cum Domino confertur minister, ut ille omnia habeat, hunc in nihilum esse redigendum.

11. *Spiritu sancto & igni.*] Quæritur cur non etiam dixerit Joannes Christum solum esse qui animas sanguine suo abluit. Nempe quia ipsa quoque ablutio, Spiritus virtute perficitur, satis habuit solo nomine Spiritus totum Baptismi effectum exprimere. Sensus quidem clarus est solum Christum conferre quicquid gratiæ externus baptismus figurat: quia ipse conscientias sanguine suo aspergit. ipse idem veterem hominem mortificat, & Spiritum regenerationis confert. Subjicitur nomen ignis, vice epitheti: transfertur autem ad Spiritum, quia sordes nostras non aliter purgat quam aurum igni excoquitur: sicut alibi metaphorice vocatur aqua.

12. Matth. *Cujus ventilabrum.*] Proxima sententia concionatus est Joannes de gratia Christi, ut se illi renovandos Judæi traderent: nunc etiam de judicio disserit, ut metum contemptoribus injiciat. nam quia multi semper hypocritæ oblatam sibi Christi gratiam superbe repudiant, simul vindictam quæ ipsos manet, illis denunciari necesse est. Hac de causa Joannes Christum hic describit severum judicem adversus incredulos. Atque hic docendi ordo nobis quoque tenendus est: ut sciant hypocritæ non impune sibi cessurum quod Christum rejiciunt, & à suo torpore expergefacti, ultorem metuere incipiant quem salutis auctorem aspernati sunt. Porro mihi non dubium est quin docere voluerit Joannes quid efficiat Christus per suum Evangelium. Est igitur Evangelii prædicatio ventilabrum aut vannus: quia antequam Dominus nos excutiat, totus mundus confusione implicitus est, sibi quisque privatim delicias facit, & boni malis permixti sunt, denique paleis turgere sufficit. Ubi autem in medium prodit Christus cum suo Evangelio, dum conscientias coarguit, & citat ad Dei tribunal, ventilantur paleæ quæ prius magnam areæ partem occupabant. Quanquam autem singulos homines repurgat à paleis Evangelium: Joannes tamen hic paleis reprobos comparat, fideles autem tritico. Proinde area non pro mundo accipitur (ut quibusdam placet) sed pro Ecclesia: notandum enim ad quos verba faciat Joannes. Quum solo titulo inflati essent Judæi, Joannes admonet stulte eos superbire quod locum ad tempus occupent in Ecclesia Dei, unde mox ejiciendi sunt, non secus atque paleæ ex area. Hoc modo corruptum qui tunc erat Ecclesiæ statum perstringit: quia glumis, quisquiliis & aliis sordibus referta esset: sed vivo Evangelii flatu mox purgandam esse. Sed quomodo paleam à tritico segregare dicitur Christus, qui nihil in hominibus reperire potest nisi meram paleam? Responsio facilis est, Electos formari in triticum, ut à palea exempti, in horreum colligantur. Cæterum hanc purgationem inchoavit Christus, & quotidie peragit: effectus tamen non ante ultimum diem plane constabit. ideo Joannes illuc nos revocat. Sed meminerimus, fideles hodie jam per spem in horreum Dei ingredi, ut æternam illic tandem reipsa sedem habeant: reprobos vero jam in reatu ardorem illius ignis concipere cujus solidam ustionem extremo die sentient. De igne æterno quo torquendi sunt post judicium impii, scio argute à multis fuisse disputatum: atqui ex pluribus Scripturæ locis colligere licet metaphoricam esse loquutionem. nam si ignem realem vel materialem, ut vocant, statuere libet, simul addendum erit sulphur & flabellum: quia utriusque fit mentio apud Jesaiam, cap. 30. vers. 33. Nec certe alia est ignis quam vermis ratio. quod si in vermis nomine metaphora omnium consensu recipitur, idem & de igne sentiendum. Quare omissis speculationibus, quibus se vani homines nullo profectu fatigant, tenere sufficiat, his loquendi formis, pro ruditatis nostræ captu, horribile tormentum notari, quod nec sensu hominum hodie capi, nec verbis exprimi potest.

MATTH. III.

13. Tunc accedit Jesus à Galilæa ad Jordanem, ad Joannem ut baptizaretur ab eo.

14. Joannes vero prohibebat illum, dicens, Mihi opus est abs te baptizari, & tu venis ad me?

15. Respondens autem Jesus dixit ad eum, Omitte nunc, sic enim decet nos complere omnem justitiam. Tunc omittit illum.

16. Et baptizatus Jesus ascendit protinus ab aqua: & ecce aperti sunt illi cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & venientem super ipsum.

17. Et ecce vox de cælis, dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitum est.

MARC. I.

9. Et factum est in diebus illis, venit Jesus à Nazareth Galilææ, & baptizatus est à Joanne in Jordane.

10. Et statim quum ascenderet ex aqua, vidit diffindi cælos, & Spiritum quasi columbam descendentem super illum.

11. Et vox facta est è cælis, Tu es filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est.

LUC. III.

21. Factum est autem quum baptizaretur omnis populus, ut & Jesu baptizato, & orante, apertum sit cælum.

22. Ac ut descenderet Spiritus sanctus corporali specie quasi columba super ipsum, & vox è cælo fieret, dicens, Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacitum est.

23. Et ipse Jesus incipiebat esse annorum ferme triginta.

13. *Ut baptizaretur ab eo.*] In quem finem baptizari voluerit Dei Filius, aliqua ex parte colligimus ex ejus responso. Prius quidem specialis ratio adducta fuit, quod communem nobiscum Baptismum susceperit, ut certius sibi persuadeant fideles in ejus corpus sese inseri, & consepeliri cum eo Baptismo, ut in vitæ novitatem resurgant. Finis vero quem hic proponit, latius patet, Quia sic decuerit implere omnem justitiam. Nomen Justitiæ tantundem sæpe valet in Scriptura ac Legis observatio: & ita hunc locum exponere licet, Oportuisse Christum, ex quo sponte Legi se subjecerat, omni ex parte eam servare. Ego tamen simplicius accipere malo in hunc modum, acsi dixisset Christus, de mea dignitate nunc omitte loqui. neque enim id agitur uter nostrum altero sit præstantior: sed potius spectandum est quid vocatio nostra postulet, & quid nobis à Deo Patre injunctum sit. Ista enim generalis suscipiendi Baptismi ratio fuit Christo, ut plenam obedientiam præstaret Patri: specialis autem, ut Baptismum consecraret in suo ipsius corpore, ut nobis communis cum eo esset.

14. *Mihi opus est abs te baptizari.*] Certum est, Christum non modo insignem Prophetam à Joanne fuisse agnitum, ut multi inepte somniant: sed Filium Dei, ut erat. alioquin injurius fuisset Deo, sanctam ejus vocationem homini mortali submittens. Unde autem innotuerit, discant lectores ex Joannis cap. 1. vers. 15. Erat quidem hæc probabilis recusandi causa, quod Baptismo nihil opus habet Christus: sed in eo hallucinatus est Joannes, quod non expendit aliorum causa Baptismum ab eo peti. Ideo Christus considerare eum jubet quid susceptæ servi personæ conveniat, quia voluntaria subjectio nihil derogat ejus gloriæ. Etsi autem tantum virum pars aliqua muneris sui ad tempus latuit: non tamen obstitit particularis error quin rite & legitime Baptistæ officio functus sit. Quo exemplo docemur non temere facere qui injunctam à Domino provinciam obeunt pro revelationis modo, quamvis non statim assequantur quicquid vocationi annexum est, vel ab ea dependet. Notanda etiam ejus modestia, quod sententia sua cedens, Christo statim obtemperat.

16. *Ecce aperti sunt illi cæli.*] Apertio cælorum pro manifestatione gloriæ cælestis interdum accipitur: hic vero etiam significat visibilis cæli scissuram, ita ut perspicere potuit Joannes aliquid planetis & astris superius. neque enim alius potest esse sensus verborum Marci, qui dicit eum vidisse diffindi cælos. Subtilius autem inquirere qualis fuerit scissura, neque ad rem multum pertinet, neque etiam expedit: quia satis est tenere, hoc fuisse præsentiæ Dei symbolum. Porro quum dicant Euangelistæ Spiritum sanctum à Joanne visum, ejus etiam causa præcipue cælos fuisse apertos probabile est. Quanquam non repugno quin Christus etiam, quatenus homo erat, redditus sit suæ vocationis certior. Atque huc tendere videntur Lucæ verba, quum dicit oranre Christo apertos fuisse cælos. Etsi enim suas preces semper in aliorum usum destinavit: opus tamen habuit secundum hominem, quum tam arduum militiæ genus aggressus est, singulari Spiritus virtute armari. Sed hic oriuntur duæ quæstiones. prior est, cur tunc descenderit in Christum Spiritus, qui jam prius in eo residebat. Hanc quæstionem solvit locus Jesaiæ 61. vers. 1. qui alibi tractabitur: Spiritus Domini super me, ideo unxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me. Quamvis singulari Spiritus gratia usque ad miraculum Christus excelleret, domi tamen se quasi privatus homo continuit usque dum producendus esset à Patre. Ergo nunc, dum adest maturum tempus quo se ad præstandum Redemptoris munus accingat, nova Spiritus virtute induitur: idque non tam sua quam aliorum causa. Consulto enim hoc factum est, ut divinam ejus virtutem suspicere & reverenter amplecti discerent fideles: nec contemptibilis in eo esset carnis infirmitas. Eadem etiam causa fuit cur Baptismum usque ad tricesimum ætatis annum differret. Baptismus accessio fuit Euangelii: atque ideo una cum Euangelii promulgatione cœpit. Christus vero ad prædicandum Euangelium se accingens, tam Baptismo initiatus est in munus suum, quam Spiritu sancto instructus. Apparet ergo Spiritus sanctus Joanni super Christum descendens, qui admoneat nihil in ipso Christo carnale vel terrenum esse quærendum: sed quasi divinum hominem è cælo prodire, in quo regnat virtus Spiritus sancti. Scimus quidem ipsum esse Deum manifestatum in carne: sed in persona quoque ministri & humana ejus natura cælestis virtus consideranda est. Secunda quæstio est, cur in specie columbæ potius quam ignis Spiritus apparuerit. cujus solutio ex analogia vel similitudine rei signatæ cum figura pendet. Scimus quid Christo tribuat Jesaias Propheta, cap. 42: 3. Calamum, inquit, quassatum non confringet, linum fumigans non extinguet: non clamabit, nec vox ejus audietur. Propter hanc Christi mansuetudinem, qua blande & comiter peccatores in spem salutis vocavit, & quotidie invitat, Spiritus sanctus super eum descendit in specie columbæ. Atque in hoc symbolo illustre suavissimæ consolationis pignus nobis exhibitum est, ne metuamus ad Christum accedere

dere, qui non formidabili Spiritus potentia, sed amabili & placida gratia indutus nobis occurrit. *Vidit Spiritum sanctum.* Nempe Joannes: quia mox sequitur quod Spiritus super Christum descenderit. Jam hic tertia oritur quæstio, quomodo videre potuerit Joannes Spiritum. Respondeo, quum ubique diffusus sit Spiritus Dei, cælumque & terram impleat, descensum improprie illi tribui. Idem sentiendum est de aspectu. quanquam enim per se iovisibilis est, dicitur tamen conspici ubi aliquod præsentiæ suæ signum demonstrat. Non vidit Spiritus essentiam Joannes, quæ sub sensum oculorum non cadit: non vidit ipsam quoque virtutem, quæ non humano sensu, sed fidei tantum intelligentia comprehenditur: sed vidit speciem columbæ, sub qua Deus Spiritus sui præsentiam monstravit Ergo metonymica est loquutio, qua rei spiritualis nomen ad signum visibile transfertur. Quemadmodum autem stulte & præpostere literam urgent quidam, ut rem in signo includant: ita notandum est his loquendi formis notari conjunctionem rei cum signo. Secundum hunc sensum vocatur panis sacræ Cœnæ Christi corpus: non quia sit, sed quia testetur nobis vere dari in cibum. Interim simul tenendum memoria est quod nuper attigi: non esse fingendum rei signatæ descensum, ut in signo quæratur quasi localiter illic inclusa: sed debet e hoc unum satis superque nobis sufficere, quod Dominus arcana sua virtute præstet quicquid nobis per figuras promittit. Quærunt etiam nonnulli curiose magis quam utiliter, solidumne corpus fuerit, an spectrum hæc columba. Quanquam autem videntur innuere verba Lucæ non substantiam corporis fuisse, sed tantum speciem: ego tamen, ne quis inde rixandi ansam captet, in medio relinquo.

17. *Vox de cælis.*] Vox ex illa cælorum scissura personuit, cujus facta prius fuit mentio: quo certior illi constaret majestas. Porro cum hoc præconio nobis oblatus fuit à Patre Christus, quum palam ad obeundum munus Mediatoris prodiit, ut hoc adoptionis nostræ pignore freti, intrepide vocemus Deum ipsum Patrem nostrum. Filii titulus vere & naturaliter in Christum unum competit: sed tamen in carne nostra declaratus est Filius Dei, ut quem unus jure suo Patrem habet, nobis etiam conciliet. Quare Deus Christum nobis Mediatorem cum Filii elogio producens, se nobis omnibus Patrem esse declarat. Eodem pertinet epitheton Dilecti. quia enim in nobis exosi sumus Deo, paternum ejus amorem à Christo in nos defluere necesse est. Atque hujus loci optimus est interpres Paulus ad Ephes. 1. vers. 6. quum dicit nos in Filio dilecto gratiam adeptos esse, ut à Deo ametur. Quod plenius etiam exprimitur ista particula, In quo mihi complacitum est. innuit enim sic in Christo acquiescere Dei amorem, ut sese ab eo ad nos omnes diffundat: neque ad nos solum, sed etiam ad Angelos ipsos, non quod reconciliatione opus habeant, quibus nihil unquam fuit dissidii cum Deo; sed quia ne ipsi quidem perfecte nisi capitis beneficio, Deo adhærent. Qua ratione etiam
dicitur primogenitus omnis creaturæ. Et Paulus Col. 1: 13.
alibi rursum venisse docet ut colligeret quæcunque Col. 1: 20.
in cælo sunt & in terra.

Matth. IV.

1. Tunc Jesus subductus fuit in desertum à Spiritu, ut tentaretur à diabolo.

2. Et quum jejunasset dies quadraginta & noctes quadraginta, tandem esuriit.

3. Et quum accessisset ad eum ille qui tentat, dixit; Si Filius es Dei, jube ut lapides hi panes fiant.

4. At ille respondens dixit, Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo quod egreditur per os Dei.

Marc. I.

12. Et statim Spiritus expulit illum in desertum.

13. Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur à Satana: eratque cum bestiis.

Luc. IV.

1. Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Jordane, & actus est per Spiritum in desertum.

2. Diebus quadraginta tentabatur à diabolo: & nihil comedit in diebus illis, deinde esuriit.

3. Dixit autem illi diabolus, Si Filius es Dei, dic lapidi huic ut panis fiat.

4. Et respondit ad illum Jesus dicens, Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo Dei.

1. *Tunc Jesus subductus est*, &c.] Duabus de causis in desertum secessit Christus: prior, ut post jejunium quadraginta dierum, tanquam novus homo, imo cælestis, prodiret ad exequendum suum munus. deinde ut nonnisi tentationibus probatus posito tirocinio, ad tam arduum munus & præclarum se accingeret. Sciamus ergo Christum duce Spiritu abductum fuisse ab hominum frequentia, ut prodiret summus Ecclesiæ doctor & Dei legatus, tanquam magis è cælo missus quam assumptus ex oppido aliquo & communi hominum grege. Sic
Exod. 34. Mosen quum Deus per ejus manum promulgare Le-
vers. 12. gem suam vellet, in montem Sinai rapuit, & subductum à populi conspectu quasi in cæleste sacrarium recepit. Christum saltem non minus insignibus divinæ gratiæ & virtutis notis fulgere oportuit quam Mosen: ne minor esset Evangelii quam Legis majestas. Si enim raro honore dignatus est Dominus doctrinam mortis ministram, quanto plus honoris meretur vitæ doctrina? Et si tantum lucis habuit umbratilis Dei figura, quam pleno fulgore ejus faciem quæ in Evangelio apparet, illustrem esse convenit? Hic idem fuit jejunii finis. neque enim à cibo & potu abstinuit Christus, ut temperantiæ documentum ederet: sed quo plus auctoritatis haberet, dum à communi hominum sorte exemptus, quasi è cælo Angelus & non homo è terra, emergit. Qualis enim, obsecro, illa abstinentiæ virtus fuisset cibum non gustare, ad quem appetendum nullam eum tulisse inediam quam si carne non fuisset indutus? Quare mera stultitia fuit jejunium quadragesimæ, ut vocant, ad Christi imitationem instituere. neque enim major hodie ratio est cur hoc Christi exemplum sequamur, quam fuit olim sanctis Prophetis & aliis Patribus sub Lege imitari Mosis jejunium. Atqui scimus nemini hoc in mentem venisse. Eliam solum Deus, quia instaurandæ Legis minister erat, simili fere de causa jejunum in monte continuit. Imitatores se esse Christi fingunt qui per quadragesimam quotidie jejunent: nempe sic farciunt ventrem in prandio, ut cœnæ tempus facile absque cibo transigant. Quid simile habent cum Filio Dei? Major erat veterum frugalitas: sed illi quoque jejunio Christi nihil affine habebant, non magis scilicet quam hominum abstinentia ad Angelorum inediam accedit. Adde quod nec Christus nec Moses quotannis solenni jejunio defuncti sunt, sed uterque semel tantum tota vita. Atque utinam ineptiis tantum lusissent ut simiæ: sed impium & detestabile Christi ludibrium fuit, quod se ad ejus regulam fictitio suo jejunio formare tentarunt. Quod opus meritorium & partem esse pietatis & divini cultus sibi persuadent,

dent, pessima est superstitio. Sed hæc in Deum contumelia est minime tolerabilis, quod singulare ejus miraculum obscurant. deinde in Christum: quia suum illi insigne detrahentes, ejus spoliis se vestiunt. tertium in Euangelium, cui non vulgaris detrahitur auctoritas, nisi hoc Christi jejunium, ejus sigillum esse cognoscitur. Singulare miraculum Deus edidit quum Filium suum exemit à necessitate edendi: annon insana audacia æmulantur Deum qui idem sua virtute affectant? Divina gloria insignitus fuit Christus per jejonium: annon sua gloria fraudatus in ordinem cogitur, quum se illi socios cuncti mortales permiscent? Hunc jejunio Christi finem statuit Deus ut Euangelium obsignaret. qui in alium usum transferunt, annon tantundem imminuunt ex Euangelii dignitate? Facessat igitur ista κακοζηλία, quæ & consilium Dei & totum ejus operum ordinem pervertit. Cæterum de jejunio in genere non loquor, quorum utinam frequentior inter nos usus (modo idem purus) foret. sed ostendere oportuit quorsum tenderet Christi jejunium. Porro tentandi Christi materiam arripuit Satan ex ejus esurie: quemadmodum paulo post fusius dicetur. Nunc in genere videndum est cur eum tentari voluerit Deus. certo enim Dei consilio in hoc certamen productum esse sonant Matthæi & Marci verba, qui dicunt ob hanc causam deductum fuisse à Spiritu in desertum. Mihi non dubium est quin Deus in Filii sui persona tanquam in clarissimo speculo, ostenderit quam infestus & importunus humanæ salutis adversarius sit Satan. Unde enim fit ut acrius Christum impetat, totasque suas vires & impetus effundat contra ipsum hoc temporis momento quod Euangelistæ notant, nisi quia Patris mandato ad redemptionem hominum accingi videt? Ergo tunc nostram salutem oppugnavit in Christi persona, sicuti quotidie ejusdem redemptionis ministros cujus auctor fuit Christus, hostiliter persequitur. Cæterum simul notandum est Filium Dei subiisse ultro tentationes de quibus nunc agitur: & cum diabolo quasi conserta manu esse luctatum, ut sua victoria nobis triumphum acquireret. Itaque quoties nos aggreditur Satan, meminerimus non alio modo sustineri posse ejus impulsus ac repelli, quam opposito hoc clypeo. sicuti sane ideo tentari passus est Dei Filius, ut medius occurrat quoties aliquod tentationum certamen nobis movet Satan. Ideo quum privatam domi vitam ageret, non legimus fuisse tentatum: sed quum munus Redemptoris subeundum foret, tunc in arenam communi Ecclesiæ suæ nomine descendit. Quod si tanquam in publica omnium fidelium persona tentatus fuit Christus, sciamus tentationes quæ nobis contingunt non esse fortuitas, vel Satanæ libidine moveri absque Dei permisso: sed Spiritum Dei præesse nostris certaminibus, quo fides nostra exerceatur. Unde certa spes colligenda est, Deum, qui summus est agonotheta, non fore nostri immemorem quin difficultatibus nostris succurrat quibus nos impares esse videt. Paulo aliter sonant verba Lucæ, quod Jesus plenus Spiritu sancto regressus sit à Jordane. quibus significat, tunc uberiore Spiritus gratia & virtute fuisse instructum, ut fortior ad pugnas obeundas foret. neque enim frustra visibili specie descenderat super eum Spiritus. Et prius dictum fuit, magis in eo resplenduisse Dei gratiam prout salutis nostræ ratio exigebat. Sed absurdum prima specie videtur, Christum diaboli tentationibus fuisse obnoxium: quia ut in homines cadat tentatio, vitium & infirmitatem subesse oportet. Respondeo, primum susceptas à Christo fuisse nostras infirmitates, sed absque vitio: deinde nihilo plus decedere ex ejus gloria, quod tentationibus expositus fuit, quam quod carnem nostram induit. Hac enim lege factus est homo ut affectus nostros una cum carne susciperet. Sed tota difficultas in priore membro consistit: quomodo infirmitate nostra circumdatus fuerit Christus ut Satanæ tentandus pateret, purus tamen & immunis fuerit ab omni vitio. Atqui solutio difficilis non erit, si in mentem veniat, integram Adæ naturam, quum adhuc pura illic fulgeret Dei imago, subjectam tamen fuisse tentationibus. Quotquot in homine sunt corporales affectus, totidem illius tentandi occasiones arripit Satan. Atque hæc merito censetur naturæ humanæ infirmitas, sensus moveri rebus objectu: sed quæ per se vitiosa non esset, nisi accederet corruptio, qua fit ut nunquam adoriatur nos Satan quin vulnus aliquod infligat, vel saltem aliqua punctione nos lædat. Christum hac in parte naturæ integritas à nobis separavit: quanquam non media quædam in eo conditio imaginanda est qualis fuit in Adam, cui tantum datum fuerat, posse non peccare. Atqui scimus ea Spiritus virtute munitum fuisse Christum ut Satanæ telis penetrabilis non esset. *Accedens tentator.* Hoc nomen Satanæ, Spiritus consulto tribuit, quo sibi attentius ab eo caveant fideles. Unde etiam colligimus, tentationes quæ nos ad malum sollicitant, nonnisi ab eo provenire. Nam quod alicubi dicitur tentare Deus, *Genes. 22. vers. 1.*
id in alium finem spectat: nempe ut fidem suorum exploret, aut pœnam sumat de incredulis, aut palam *Deut 13. vers. 3.*
faciat eorum hypocrisin qui veritati non obediunt ex animo.

3 Matth. *Ut lapides hi.*) Hic etiam parum firmis argutiis luserunt veteres: primam enim tentationem dixerunt esse gulæ, alteram ambitionis, tertiam avaritiæ. sed ridiculum est ad gulæ intemperiem referre siquis famelicus cibum appetit quo naturæ satisfaciat. Porro quas in pane lautitias fingent, ut nimis delicatus censeri debeat qui sicco pane, ut ajunt, contentus est? Sed ne plus verborum frustra perdamus, unica Christi responsio satis declarat aliud fuisse Satanæ consilium. Non erat certe rudis & imperitus athleta Filius Dei, ut nesciret adversarii ictus declinare, ut ad dexteram partem impetitus, clypeum ad sinistram temere opponeret. Ergo si conatus fuisset Satan eum ad gulæ delicias pellicere, habebat in promptu Scripturæ testimonia quibus eum repelleret. Atqui nullum tale proponit: sed hanc sententiam sumit, vivere homines non pane, sed arcana Dei benedictione. Unde colligimus Satanam recta aggressum fuisse Christi fidem, ut ea extincta Christum ad illicitos & perversos victus quærendi modos impelleret. Et certe tunc jugulum petit, dum hoc efficere tentat, ut nos Deo diffisi, aliter quam per ejus verbum licet, nobis consulamus. Sensus ergo verborum est, Quando vides te à Deo destitui, necessitas cogit ut tibi prospicias. Ergo victum tibi confice quem Deus tibi non suppeditat. Etsi autem divinam Christi potentiam obtendit qua lapides vertantur in panes: hoc tamen unum venatur, ut Christus à Dei verbo discedens, quicquid dictabit infidelitas, sequatur. Apposite ergo respondet Christus, Non solo pane vivere hominem. acsi diceret, Tu me aliquid remedii excogitare jubes, quo mihi aliter quam permittit Deus, succurram. Atqui hoc diffidentiæ esset, cujus nulla est ratio quamdiu promittit Deus se mihi nutritium fore. Tu Satan ejus gratiam pani alligas: ipse vero contra testatur, ut desint omnes cibi, solam suam benedictionem ad nos alendos sufficere. Jam tenemus quale hoc fuerit tentationis genus, nempe quo nos quotidie oppugnat Satan. non enim aliquod inusitatum certamen subire voluit Dei Filius, sed communes habere nobiscum pugnas: ut iisdem armis muniti, non dubitemus palmam in manu nobis esse.

4 *Scriptum est, Non solo pane.*] Hoc primum notatu dignum est, quod Scripturam Christus pro clypeo opponit. nam hæc vera est dimicandi ratio, si certa victoria potiri cupimus. Nec enim frustra Paulus verbum Dei gladium spiritualem nominat, & fidei scuto nos instruit, Eph. capite sexto, v. 16, 17. Unde etiam colligimus, Papistas, quasi facta cum Satana pactione, animas crudeliter exponere ejus libidini

 ad

ad interitum, quum Scripturam maligne supprimentes, Dei populum spoliant suis armis quibus solis salutem suam tueri poterant. qui vero armaturam istam sponte abjiciunt, nec se in Dei schola assidue exercent, digni sunt qui singulis momentis à Satana jugulentur, cui se inermes produnt. Nec sane alia ratio est cur tam impotenter grassetur Satan, & passim tam multos abripiat, nisi quia eorum ignaviam & verbi sui contemptum Deus ulciscitur. Nunc excutiendum
Deut. 8. vers. 3. nobis est Mosis testimonium quod Christus citat. Falso quidam ad spiritualem vitam detorquent, acsi dictum esset, animas non ali visibili pane, sed Dei verbo. Est id quidem in se verum: sed alio respexit Moses. nam quum nullus ad manum esset panis, commemorat Man fuisse extraordinarium alimentum populo: ut hoc documento testatum in omne tempus fieret, hominum vitam non esse inclusam in pane, sed pendere à nutu & beneplacito Dei. Itaque Verbum non pro doctrina capitur, sed pro decreto quod Deus publicavit, quoad tuendum naturæ ordinem, & fovendas creaturas. neque enim conditos à se homines abjicit, sed ea lege vitam illis infundit, ut semel datam assidue sustineat. Sic dicit Apostolus, omnia sustineri potenti ejus verbo: hoc est, Hebr. 1. vers. 3.
vegetari totum mundum, & singulas ejus partes in suo manere statu, nutu ejus ac decreto cujus potentia sursum & deorsum ubique diffunditur. Quanquam ergo pane vescimur, non tamen panis virtuti acceptam ferre vitam decet, sed arcanæ gratiæ quam pani Deus ad nos pascendos inspirat. Unde etiam alterum sequitur, Deum, qui nunc pane utitur in nostrum alimentum, aliter, quoties visum fuerit, daturum ut vivamus. Item hac Mosis sententia damnatur eorum stupor quibus saturitas & abundantia pro vita est. Deinde corrigitur diffidentia & prava sollicitudo quæ nos ad quærenda illicita media impellit. Atque huc proprie dirigitur Christi responsum, Sic de victu & reliquis præsentis vitæ subsidiis fidendum esse Deo, ne quisquam nostrum præscriptas ab eo metas transiliat. Quod si panem ex lapidibus præter Dei mandatum, conficere Christus nefas esse duxit: multo minus ex fraudibus, rapinis, violentia, cædibus victum parare licet.

MATTH. IV.

5. Tunc assumit eum diabolus in sanctam civitatem, & statuit eum super pinnaculum templi:

6. Dicitque illi, Si Filius es Dei, præcipita te deorsum: scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, & manibus tollent te, ne quando impingas ad lapidem pedem tuum.

7. Dixit illi Jesus, Rursum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

8. Rursum assumit eum diabolus in montem excelsum valde, & commonstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorum:

9. Et dicit illi, Hæc omnia tibi dabo si prostratus adoraveris me.

10. Tunc dicit illi Jesus, Abi Satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles.

11. Tunc omittit illum diabolus, & ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

MARC. I.

13. Et Angeli ministrabant ei.

LUC. IV.

5. Et subduxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in puncto temporis.

6. Et ait illi diabolus, Tibi dabo potestatem hanc universam & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt: & cuicunque volo, do illam.

7. Tu ergo si adoraveris provolutus coram me, erunt tua omnia.

8. Et respondens Jesus dixit illi, Abi post me Satana: scriptum est enim, Adorabis Dominum Deum tuum, & illum solum coles.

9. Et duxit illum Hierosolymam, statuitque eum super pinnam templi: & dixit illi, Si Filius Dei es, mitte teipsum hinc deorsum:

10. Scriptum est enim quod Angelis suis mandabit de te, ut servent te:

11. Et quod in manibus tollent te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.

12. Et respondens dixit illi, Dictum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

13. Et consummata omni tentatione diabolus recessit ab eo usque ad tempus.

5. *Tunc assumit eum diabolus.*] Non magni interest quod Lucas secundo loco tentationem recitat quæ in postremum locum à Matthæo rejicitur. neque enim propositum Euangelistis fuit historiæ filum sic contexere ut temporis rationem semper exacte servarent: sed rerum summas colligere, ut in speculo vel tabula proponerent quæ de Christo maxime utilia sunt cognitu. Tenere ergo sufficiat, Christum tribus modis fuisse tentatum. Quod autem vel secundum vel tertium fuerit certamen, non est cur anxie laboremus. In expositione sequar Matthæi contextum. Dicitur Christus locatus super pinnam templi. Quæritur autem an reipsa evectus fuerit in sublime, an vero per visionem id factum sit. plerique pertinaciter asserunt, verum & realem (ut loquuntur) fuisse corporis raptum: quia indignum putant, Christum Satanæ præstigiis reddere obnoxium. Atqui facile diluitur ista objectio, nihil esse absurdi in Dei permissu & voluntaria subjectione Christi, modo ne intus, hoc est, in mente & anima quicquam putemus passum fuisse. Et quod postea subjicitur, in conspectu posita Christo fuisse omnia regna mundi: item quod scribit Lucas, temporis momento procul fuisse traductum: visioni magis convenit. In re tamen dubia, & quam absque periculo nescire licet, malo judicium suspendere, quam contentiosis præbere litigandi ansam. Fieri etiam potest ut secunda tentatio non sit continuo temporis successu primam sequuta, nec secundam tertia, sed aliquid fuerit distantiæ: idque magis probabile est. quanquam ex verbis Lucæ elicitur non interfuisse longum spatium: quia dicit datam ad tempus quietem fuisse Christo. Hoc vero scire ad rem maxime pertinet, quid captaverit Satan in hac tentationis specie: quod ex Christi responso discendum est, sicuti paulo ante admonui. Christus, ut hostis astutiæ occurrat, & propulset ejus impetum, pro clypeo opponit, non tentandum esse Deum. Unde apparet huc spectasse hostis insidias, ut se præter justum modum efferens, contra Deum temere insurgeret. Prius Christum conatus fuerat Satan in desperationem trahere, quia victu & ordinariis mediis destituebatur: nunc ad inanem & ventosam

tosam confidentiam eum sollicitat, ut neglectis mediis quæ ad manum sunt, seipsum projiciat sine necessitate in manifestum discrimen, & quasi extra metas exultet. Atqui ut frangi nos minime convenit ubi rerum omnium inopia premimur, quin pendeamus à Dei fiducia: sic cristas erigere non licet, ut altius quam Deus permittit nos efferamus. Tenemus nunc quale fuerit Satanæ consilium: nempe ut Christus experimentum capturus suæ divinitatis, stulta & impia temeritate in Deum insurgeret.

6. *Angelis suis mandabit de te, & manibus*, &c.] Notanda est hæc Satanæ malitia, quod Scripturæ testimonio abutitur ut vitam Christo mortiferam reddat, panemque convertat in venenum. nam eodem quotidie artificio uti non desinit: & voluit hoc certameo subire in sua persona Filius Dei qui commune est piorum omnium exemplar, ut sibi omnes sedulo cavere discant ne fallaci Scripturæ prætextu incidant in Satanæ laqueos. Nec dubium est quin Dominus tantum concedat hosti nostro licentiæ, ne securi torpeamus, sed magis intenti simus ad agendas excubias. Cæterum ne præposteris hominibus similes simus, qui Scripturam quasi flexiloquam abjiciunt, propterea quod eam adulterat diabolus. nempe eadem causa à cibis abstinendum esset, ne veneficis esset locus. Profanat verbum Dei Satan, & in exitium nostrum torquere nititur. atqui quum divinitus ordinatum sit nobis in salutem, an irritum erit Dei consilium, nisi nostra ignavia salutaris ejus usus nobis pereat? Nec vero longa disputatione hæc res indiget: tantum spectemus quid præscribat nobis Christus suo exemplo, quod instar regulæ nobis sequendum est. An Satanæ cedit Scripturam scelerate torquenti? an Scripturam qua se prius armavit, excuti sibi vel eripi patitur? Imo impiam Satanæ calumniam objecta vicissim Scriptura fortiter refellit. Proinde quoties Scripturam suis fallaciis obtendet Satan, & hoc eodem prætextu nos adorientur impii homines ut fidem nostram circumveniant, non aliunde quam ex Scriptura tutandæ fidei nostræ arma mutuemur. Cæterum etsi promissio ista, Angelis suis mandabit de te, &c. ad omnes fideles pertinet, specialiter tamen competit in Christum, qui ut est totius Ecclesiæ caput, ita jure suo præest Angelis, illisque nostri curam delegat. Quare in eo nondum fallit Satan, quod hoc testimonio probat Angelos Christo datos esse ministros, qui eum custodiant, & manibus suis portent: sed in eo est fallacia, quod Angelorum custodiam ad vagum & temerarium cursum trahit, quæ tunc demum filiis Dei promittitur dum se continent intra suos fines, & in viis suis ambulant. Siquam emphasin habet hæc particula, In omnibus viis tuis, sententiam Prophetæ Satan maligne corrumpit & mutilat, promiscue & confuse eam detorquens ad vagos & erroneos cursus. Jubet nos Deus ambulare in viis nostris, & tunc Angelos pronunciat fore nobis custodes: Satan Angelorum custodiam obtendens, Christum hortatur ut sibi temere periculum accersat. acsi diceret, Si te projicias in mortem invito Deo, Angeli vitam tuam defendent.

7. *Scriptum est, Non tentabis Dominum.*] Aptissime respondet Christus, non aliter sperandum esse quod illis Deus auxilium promittit, quam si modeste illi se regendos fideles committant. neque enim Dei promissionibus aliter possumus inniti, quam si ejus mandatis obsequimur. Porro quum tentetur Deus pluribus modis, hoc loco tentari dicitur quum media negligimus quæ nobis ad manum porrigit. Perinde enim faciunt qui præteritis mediis quæ Deus commendat, potentiam ejus & robur volunt experiri: acsi quis homini abscinderet brachia & manus, & postea juberet eum operari. In summa, quisquis experimentum divinæ potentiæ capere appetit ubi necesse non est, ille Deum tentat, ejus promissiones subjiciens injusto examini.

8. *Assumpsit eum diabolus in montem excelsum.*] Memoria tenendum est quod prius dixi, non imbecillitate naturæ Christi esse factum ut Satan illi oculos stringeret, sed voluntaria dispensatione & permissu. Deinde sic tactos & illectos fuisse ejus sensus, objecta regnorum gloria, ut nulla intus cupiditas animum ejus pupugerit: quum carnis libidines, tanquam feræ indomitæ, ad objecta quæ nobis placent ferantur & nos rapiant. nam Christus communem habuit nobiscum sensum, non autem appetitus incompositos. Cæterum species tentationis fuit, ut hæreditatem quam Deus filiis suis promisit, aliunde Christus quam à Deo ipso peteret. Atque hic sacrilega diaboli audacia se prodit, quod terræ imperium Deo ereptum sibi usurpat. Hæc, inquit, omnia mea sunt, nec aliter quam meo beneficio obtinentur. Et nobis quotidie cum eadem impostura luctandum est. quod & singuli fideles in se sentiunt, & in tota impiorum vita clarius perspicitur. Nam etsi omnia nostra præsidia, opes, commoda in Dei benedictione constituimus: titillant tamen nos subinde & pelliciunt sensus nostri ad quærenda Satanæ subsidia, acsi unus Deus non sufficeret. Bona autem mundi pars Deo jus & imperium terræ abdicans, Satanam sibi fingit bonorum omnium datorem. Unde enim fit ut malis artibus, & rapinis, & fraudibus fere omnes se addicant, nisi quod in Satanam transcribunt quod Dei proprium erat, sua benedictione ditare quos visum est? Ore quidem panem quotidianum dari sibi à Deo postulant, sed ore tenus: quia Satanam præficiunt distribuendis totius mundi divitiis.

10. *Abi Satana.*] Pro eo Lucas habet, *Abi post me Satana.* Quare frustra in adverbio quidam philosophantur, quum Petro dictum est, Vade retro: *Mat. 16. vers. 23.* quasi non idem audierit ipse Satan. simpliciter enim jubet Christus eum facessere. Jam vero in eodem defensionis genere pergit, Scripturam non quasi junceum clypeum, sed vere æneum opponens: ac testimonium citat ex Lege, quod unus Deus adorandus sit & colendus. Porro ex applicatione & præsentis loci circumstantiis, quorsum spectet Dei adoratio, & quid valeat, facile colligitur. Papistæ quum solum Deum adorandum negant, sophistico commento hunc locum eludunt & similes. Latriæ quidem adorationem concedunt relinqui debere uni Deo: duliam vero ad mortuos & eorum ossa ac statuas transferant. Atqui frivola illa verborum distinctione rejecta, Christus [illegible] etiam uni Deo vendicat. quo commonemur, rei potius quam vocis rationem esse habendam quoties agitur de cultu Dei. Scriptura Deum unum colere jubet. spectandum in quem finem. si quicquam ex ejus gloria delibat homo quod creaturis adscribat, sacrilega est divini cultus violatio. Id autem fieri plusquam perspicuum est quum bona creaturis accepta ferimus, quorum Deus unicum se auctorem volebat agnosci. Jam vero sicuti religio proprie spiritualis est, externa autem ejus confessio pertinet ad corpus: ita non interior modo cultus debetur soli Deo, sed externum quoque ejus testimonium.

11. *Tunc omittit illum diabolus: & ecce*, &c.] Plus exprimit Lucas: nempe *Completa omni tentatione.* acsi diceret, non prius Christo datam quietem vel inducias, quam exacte omni certaminum genere probatus foret. Subjicit etiam relictum fuisse Christum ad tempus duntaxat, ut sciamus reliquam ejus vitam non prorsus à tentationibus fuisse immunem: sed vim Satanæ divinitus fuisse cohibitam ne importune molestus esset Christo: sicuti solet Deus cum omnibus suis agere. Nam siquando acrius vexari eos permittit, postea ex immodica contentione aliquid relaxat, ut paulisper respirent ac colligant animos. minime tamen illis parcit ut ignaviæ indulgeant, sed tantum ut se comparent ad novas pugnas. Quod postea sequitur, Angelos illi ministrasse: ad solatium

refero, ut sentiret Christus se Deo Patri curæ esse, validoque ejus præsidio munitum contra Satanam. nam ipsa solitudo mœrorem augere poterat, quum omnibus hominum officiis privatus, inter feras degeret. quod etiam diserte notavit Marcus. Nec tamen putandum est, Christum unquam desertum fuisse ab Angelis: sed ut daretur tentationi locus, interdum Dei gratia, quamvis præsens esset, eum secundum carnis sensum latuit.

MATTH. IV.

12. Quum audisset autem Jesus quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam.

17. Ex eo tempore cœpit Jesus prædicare, & dicere, Resipiscite: appropinquavit enim regnum cælorum.

MARC. I.

14. Postquam autem comprehensus esset Joannes, venit Jesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei:

15. Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquavit regnum Dei: resipiscite, & credite Euangelio.

LUC. III.

19. Herodes autem Tetrarcha quum corriperetur ab illo de Herodiade uxore fratris sui, deque omnibus malis quæ faciebat Herodes,

20. Adjecit hoc quoque super omnia, & inclusit Joannem in carcerem.

LUC. IV.

14. Et reversus est Jesus virtute Spiritus in Galilæam: & fama exiit per universam regionem de illo.

15. Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus.

19. Luc. *Herodes autem Tetrarcha*, &c.] Solus Lucas hoc loco causam exponit cur ab Herode conjectus fuerit Joannes in carcerem. Alibi tamen apud Matthæum & Marcum fiet mentio. Josephus libro antiquit. 18. dicit, quia sibi metueret Herodes à tumultu populari & rebus novis, Joannem ab eo inclusum fuisse in arce Macherontis: quia suspecta erat viri auctoritas. Herodiadem vero non Philippo (quem Salomes maritum facit) sed alteri Herodi tradit fuisse nuptam. Cæterum quia hac in parte memoria lapsus deprehenditur, & Philippi quoque mortem non suo loco refert, certior historiæ veritas ex Euangelistis petenda est, standumque eorum testimonio. Hoc quidem satis constat, quum filiam Aretæ Regis Arabum haberet in matrimonio Herodes, forma Herodiadis neptis illectum, eam fraude rapuisse. Potuit autem impune hanc injuriam inferre fratri Philippo, quem mansueti & placidi fuisse ingenii hominem testatur idem Josephus. Porro in hac historia clare cernimus quale fidos & cordatos veritatis ministros præmium in mundo maneat, præsertim ubi vitia coarguunt: vix enim centesimus quisque correctionem admittit. ergo si urgentur severius, in furorem ebulliunt. Hæc superbia si in quibuslibet plebeiis cernitur, nihil mirum si tyranni longe atrocius in suos reprehensores sæviunt, quibus nihil est acerbius quam in ordinem cogi. Rursus in Joanne insigne refulget constantiæ exemplum: qua præditos esse convenit omnes pios doctores, ne magnos & potentes, quoties ita necessitas tulerit, provocare in se dubitent. neque enim sincere Deo servit apud quem valet acceptio personæ. Porro quum dicit Lucas malum hoc reliquis omnibus fuisse superadditum, significat tunc desperatam esse malitiam, & ad summum cumulum venisse quum remediis irascitur peccator; nec tantum correctionem repudiat, sed de monitore quoque suo hostilem vindictam sumit.

12. Matth. *Quum audisset Jesus.*] Cum his non videtur congruere Joannis narratio, qui testatur eodem simul tempore Joannem & Christum obiisse docendi munus. Sed notandum est, tres nostros Euangelistas breve illud temporis spatium ideo silentio transigere, quia nondum finitus erat Joannis cursus, hoc est, ad recipiendum Christi Euangelium præparatio. Et certe quamvis intra illud tempus doctoris officio Christus functus sit, non tamen proprie exorsus est Euangelii prædicationem, donec Joanni successit. Quare non absurde tres Euangelistæ Joannis ministerio tempus illud concedunt & assignant quo discipulos Christo paravit: acsi dicerent, cedente aurora solem esse exortum. Notanda est autem loquutio quæ habetur apud Lucam, Jesum in virtute, aut per virtutem Spiritus in Galilæam venisse. magni enim interest ne quid terrestre vel humanum in Christo imaginemur, sed cælestis in eo & divina virtus semper nobis occurrat, sensusque nostros occupet.

14. Marc. *Prædicans Euangelium regni Dei.*] Videtur nonnihil habere Matthæus diversum à reliquis duobus. postquam enim Christum relicta patria Nazareth in Capernaum migrasse dixit, tunc demum attexit exordium prædicationis ejus: Lucas autem & Marcus cum in patria publice docuisse referunt. Verum facilis est solutio. nam adverbium temporis apud Matthæum non modo ad proximum membrum, sed ad totum orationis complexum referri debet. Suo igitur in Galilæam adventu stadium suum Christus ingressus est. Porro summa doctrinæ, qualis traditur à Matthæo, nihil ab ea differt, qua paulo ante legimus usum fuisse Joannem: duabus enim partibus constat, pœnitentia, & gratiæ salutisque præconio. Hortatur Judæos ad conversionem, quia regnum Dei appropinquaverit: hoc est, quia populum suum Deus regendum suscipiat. quæ plena est ac solida felicitas. Marcus paulo aliter, *Appropinquavit regnum Dei: resipiscite, & credite Euangelio*: eodem tamen sensu. nam de restituendo apud Judæos regno Dei præfatus, hortatur ad pœnitentiam & fidem. Quæri tamen potest, quum ex Euangelio pendeat pœnitentia, cur eam Marcus ab Euangelii doctrina separet. Duplex solutio est. nam Deus interdum sic nos ad resipiscendum invitat, ut tantum dicat mutandam esse in melius vitam: postea conversionem & vitæ novitatem, Spiritus sui donum esse ostendit, ut sciamus non tantum nobis præcipi quod officii nostri est, sed obsequendi gratiam & virtutem simul offerri. Si hoc modo accipimus quod Joannes concionatus est de pœnitentia, sensus erit, Dominus vos ad se converti jubet. quia vero id non potestis propria industria, Spiritum regenerationis promittit: quare hanc gratiam fide amplecti vos oportet. quanquam fides quam haberi Euangelio postulat, minime ad donum renovationis restringi debet: sed præcipue ad peccatorum remissionem spectat. conjungit enim Joannes pœnitentiam cum fide: quia se ideo nobis Deus reconciliat, ut tanquam pater à nobis sanctitate & justitia colatur. Deinde nihil absurdi est, si credere Euangelio, tantundem valere dicamus atque gratuitam justitiam amplecti. sæpe enim in Scriptura specialis ista inter fidem & remissionem peccatorum relatio occurrit: sicuti quum docet Fide nos justificari. Utrovis modo exponere hunc locum libeat, principium tamen illud manet fixum, offerri nobis gratuitam salutem à Deo, ut ad ipsum conversi, justitiæ vivamus. Ergo misericordiam nobis promittens, ad

carnis

carnis abnegationem vocat. Notandum est epitheton quo Euangelium ornatur à Marco: nam hinc discimus ejus prædicatione regnum Dei erigi in terra & constitui, nec alio modo Deum regnare inter homines. Unde etiam apparet quam misera sit absque Euangelio hominum conditio.

15. Luc. *Glorificabatur ab omnibus.*] Hoc nominatim positum est a Luca, ut sciamus statim ab initio refulsisse in Christo divinam virtutem, quæ homines nondum maligno contradicendi studio infestos, in ejus admirationem cogeret.

MATTH.	MARC.	LUC. IV.
		16. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die Sabbathorum in Synagogam: & surrexit ut legeret.
		17. Et traditus est illi liber Jesaiæ Prophetæ: & explicato libro invenit locum ubi scriptum erat,
		18 Spiritus Domini super me, propterea unxit me: ad euangelizandum pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut prædicem captivis remissionem, & cæcis visum: ut emittam confractos per remissionem,
		19. Ut prædicem annum Domini acceptum.
		20. Deinde complicatum librum reddidit ministro, & sedit: & omnium in Synagoga oculi erant intenti in eum.
		21. Cœpit autem dicere ad illos, Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.
		22. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur super sermonibus gratiæ qui procedebant ex ore ipsius, ac dicebant, Nonne hic est filius Joseph?

16 *Venit Nazareth.*] In hoc uno insistunt Euangelistæ ut ostendant quibus documentis innotuerit Christus. cujus rei memorabile specimen hic refert Lucas: nempe quod locum Jesaiæ exponens, & accommodans ad præsentem usum, oculos omnium in se converterit. Quum dicit ex more venisse in Synagogam, hinc colligimus, non tantum in compitis vel triviis ipsum ad plebem verba fecisse, sed quantum licebat, servasse usitatum Ecclesiæ ordinem. Simul etiam videmus, quamvis degenerassent Judæi, in rebus tamen confusis & misere corrupto Ecclesiæ statu, hoc fuisse boni residuum, quod Scripturam legebant coram populo, ut inde sumerent docendi & exhortandi materiam. Unde etiam apparet quæ fuerit genuina & legitima colendi Sabbathi ratio. neque enim ideo populum suum ferias agere jussit Deus, quasi simpliciter ejus otio delectaretur: sed potius ut in operum suorum meditatione illum exerceret. Porro quoniam in considerandis Dei operibus cæcutiunt hominum mentes, Scripturæ regula dirigi necesse est. Quanquam autem inter Legis umbras Sabbathum numerat Paulus: hac tamen in parte communis nobis est feriandi ratio cum Judæis, ut populus ad audiendum verbum, ad publicas preces & reliqua pietatis exercitia conveniat. In quem usum Judaico sabbatho successit dies Dominicus. Jam si temporum fiat comparatio, facile vel ex præsenti loco constabit, fœdiores hodie & magis deformes esse Papalis hierarchiæ corruptelas quam apud Judæos sub Anna & Caiapha fuerint. Nam Scripturæ lectio, quæ tunc vigebat, non modo sub Papa obsolevit, sed ferro & igni à templis arcetur: nisi quod lingua incognita quod visum est, in ludibrium cantillant. Surrexit Christus ad legendum, non solum ut vox ejus melius exaudiretur, sed in signum reverentiæ. Nam hoc meretur Scripturæ majestas, ut profiteantur ejus interpretes se modeste & reverenter ad eam tractandam accedere.

17. *Invenit locum.*] Non dubium est quin consulto locum hunc Christus delegerit. Putant quidam divinitus illi fuisse oblatum: sed quum libera illi daretur electio, malo ad ejus judicium referre quod hunc locum præ aliis invenit. Porro illic promittit Jesaias, post exilium Babylonicum futuros adhuc aliquos gratiæ Dei testes qui populum ab interitu & mortis tenebris colligant, & Ecclesiam tot cladibus afflictam spirituali virtute instaurent. Sed quia unius Christi nomine & auspiciis promulganda erat illa redemptio, in singulari numero loquitur, & quodammodo induit Christi personam, quo efficacius piorum animos in bonam fiduciam erigat. Certum quidem est, quæ hic habentur non nisi in solum Christum ob duas causas proprie competere: primum quia Spiritus plenitudine solus donatus est, ut testis ac legatus esset nostræ cum Deo reconciliationis (qua ratione Paulus quod Euangelii ministris commune est, peculiariter illi assignat: nempe quod veniens annunciavit pacem his qui prope erant & qui procul) deinde quia solus, Spiritus sui virtute, quicquid bonorum hic promittitur, efficit & præstat. *Ephes. 2. vers. 7.*

18. *Spiritus Domini super me.*] Hoc ideo dictum est ut sciamus, Christum tam in se quam in suis ministris non humanum nec privatum negotium agere, sed ad restituendam Ecclesiæ salutem divinitus esse missum: testatur enim nihil se humano instinctu vel consilio, sed gubernatore Dei Spiritu omnia agere, ut piorum fides in Dei auctoritate & potentia fundata sit. Quod proxime sequitur membrum, *Ideo unxit me*, exegetice additum est. multi enim falso Dei Spiritum se habere jactant, quum sint ejus donis vacui. Christus autem ab unctione, tanquam ab effectu, probat se Dei Spiritu esse præditum. Subjicit deinde in quem finem gratiis Spiritus ornatus fuerit: nempe ut pauperibus euangelizet. Unde colligimus, quicunque ad prædicandum Euangelium à Deo mittuntur, necessariis dotibus prius instrui, ut tanto muneri sufficiant. Quare plane ridiculi sunt qui divinæ vocationis prætextu, pastorum locum usurpant, quum ad munus exequendum plusquam sint inepti: sicuti in Papatu cornuti Episcopi quum rudiores sint quibuslibet asinis, se tamen Christi vicarios & solos Ecclesiæ legitimos præsules superciliose esse clamitant. Nominatim quoque dicitur ungere Dominus servos suos: quia vera & efficax Euangelii prædicatio non in ventosa eloquentia, sed cælesti Spiritus virtute sita est, quemadmodum dicit Paulus. *Pauperibus.* Significat Propheta qualis sit futurus Ecclesiæ status ante Euangelii exortum, & qualis sit extra Christum nostra omnium conditio. Pauperes ergo, & contritos, & captivos, & cæcos, & confractos vocat, quibus Deus instaurationem promittit. Etsi autem tot miseriis oppressum erat populi cor- *1 Cor. 2. vers. 1, 2.*

corpus ut singulis membris hi tituli congruerent: quia tamen multi sibi in sua inopia, cæcitate, servitute, morte denique blandiebantur vel stupidi erant, ideo pauci ad hanc gratiam recipiendam idonei fuerunt. Ac primum quidem hinc docemur quorsum spectet Euangelii prædicatio, & quid nobis afferat: nempe quod quum omni malorum genere penitus obruti sumus, illic Deus vivifica sua luce nobis affulget, ut eductos ex profunda mortis abysso, in plenam felicitatem restituat. Non vulgaris certe hæc est Euangelii commendatio, quod tam incomparabilem inde fructum colligimus. Secundo, videmus quosnam ad se Christus invitet, ac commissæ sibi gratiæ participes faciat: nempe qui modis omnibus miseri sunt, & omni spe salutis destituti. Sed vicissim monemur non aliter istis Christi beneficiis posse nos frui, nisi humiliati serio malorum nostrorum sensu, illum liberatorem tanquam famelici appetamus. nam quicunque superbia turgent, nec sub captivitate sua gemunt, nec sibi in sua cæcitate displicent, surdis auribus contemnunt hoc vaticinium.

19. *Vt prædicem annum Domini.*] Multis videtur esse allusio ad Jubileum: quorum sententiam non repudio. Notare tamen operæpretium est, Prophetam data opera occurrere dubitationi quæ infirmos animos turbare & concutere poterat, quum tamdiu Dominus promissam salutem differens, ipsos teneret suspensos. Ergo redemptionis tempus in Dei consilio vel beneplacito constituit: sicuti cap 49. v. 8 Tempore beneplaciti exaudivi te, in die salutis auxiliatus sum tibi. Paulus ad Galat. 4. v 4. vocat temporis plenitudinem: ut discant fideles non curiose inquirere ultra quam expedit, sed Dei placito acquiescere. atque hoc unum illis sufficiat, exhibitam fuisse in Christo salutem quando ita DEO visum est.

20. *Omnium in Synagoga oculi.*] Non dubito quin Deus illorum corda tetigerit, ut admiratio magis attentos redderet, atque ita audientiam Christo loquenti facerent. necesse enim fuit eos retineri ne statim obstreperent, vel saltem abrumperent medium sermonis cursum: quum alioqui magis essent propensi ad Christi contemptum, ut videbimus.

21. *Hodie impleta est.*] Non usus est tantum his tribus verbis Christus, sed re ipsa probavit jam adesse tempus quo vellet Deus perditam Ecclesiam restituere: ut auditoribus luculenta Prophetiæ expositio constaret. quemadmodum rite & ordine Scripturam tractant interpretes, dum eam ad præsentem usum accommodant. Dicit autem impletam in auribus potius, quam in oculis: quia nudus conspectus parum valebat, nisi doctrina primatum tenuisset.

22. *Testimonium illi dabant.*] Hic priore loco vere divinam gratiam quæ spirabat in ore Christi, nobis commendat Lucas: deinde hominum ingratitudinem ad vivum depingit. Sermones gratiæ vocat phrasi Hebraica, in quibus conspicua esset vis & gratia Spiritus sancti. Ergo Deum in Christo loquentem cum admiratione cognoscere coguntur Nazaræi: interea tamen seipsos ultro impediunt ne cælesti Christi doctrinæ suum ac debitum tribuant honorem. Nam quum objiciunt esse filium Joseph, non amplificant ut decebat, hac circumstantia Dei gloriam, sed scandalum sibi maligne accersunt, ut possint specioso colore respuere quicquid à filio Joseph dicitur. Ita hodie videmus plerosque, quantumvis convicti sint verbum esse Dei quod audiunt, frivolas tamen excusationes captare, quibus se ab obsequendi necessitate eximant. Et sane quod non perinde afficimur Euangelii virtute ut par esset, non aliunde contingit nisi quod nobisipsis sumus obstaculo, & lucem, cujus objectu etiam inviti movemur, suffocamus nostra malitia.

MATTH.	MARC.	LUC. IV.
		23. Et ait illis, Omnino dicetis mihi hanc similitudinem, Medice, cura teipsum: quæcunque audivimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua. 24. Ait autem, Amen, dico vobis, Nemo Propheta acceptus est in patria sua. 25. Sed in veritate dico vobis, Multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israël, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, ut fieret fames magna per totam terram: 26. Et ad nullam illarum missus est Elias nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam. 27. Et multi leprosi erant in Israël sub Elisæo Propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus. 28. Et omnes ira repleti sunt in Synagoga hæc audientes. 29. Et insurrexerunt, ejeceruntque eum extra urbem, & duxerunt eum usque ad supercilium montis super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. 30. Ipse autem transiens per medium eorum ibat.

23. *Medice, cura teipsum.*] Ex Christi verbis facile colligitur contemptim fuisse exceptum à Nazaræis profert enim in medium quæ sciebat illos agitare in animis suis. Deinde culpam in eos transfert cur ab edendis apud eos miraculis abstineat: & eorum malitiam coarguit, quod Dei Prophetam nullo honore dignentur. Objectio quam anticipat talis est, non esse mirum, si eum nullo in pretio habeant conterranei, quum patriam suam, ut aliena loca, miraculis non nobilitet. Itaque justam esse hanc ultionem si à suis rejicitur, quos reliquis omnibus postponit Huc pertinet vulgare proverbium, quod medicus à se & suis prius incipere debeat, quam peritiam curandi in aliis ostentet. Summa objectionis est, præpostere facere Christum, qui alias Galilææ urbes miraculis illustrans, nullum habeat patriæ suæ respectum. Atque hæc Nazaræis honesta videbatur excusatio cur eum vicissim respuerent.

24. *Amen, dico vobis*] Eorum culpa fieri exprobrat, ne apud eos, sicut alibi, exerat suam virtutem in miraculis. hominum enim incredulitas aditum obstruit Deo ne operetur sicuti optandum esset in eorum salutem. Matth. 13. vers. 58. & Marc. 6. vers. 5. Propterea non poterat Jesus signum ullum apud eos edere, quia in eum non credebant. Non quod in hominum arbitrio sit ligare Dei manus: sed quod operum suorum fructu privat qui per infidelitatem se indignos reddunt. Perinde igitur valet responsio acsi dixisset Christus, Si miraculorum vultis esse participes, cur Deo non datis locum? imo cur

mini-

ministrum potentiæ ejus superbe rejicitis? Habetis ergo justam contemptus vestri mercedem, quod vobis præteritis, alibi potius miraculis ostendo me esse Messiam Dei, cui mandata est Ecclesiæ restitutio. Et certe illa iogratitudo erat minime ferenda, quod quum Deus Filium suum educari voluisset in eorum urbe, talem alumnum spernebant. Quare manum suam jure inde retraxit, ne ludibrio esset tam impiis contemptoribus. Cæterum hinc discimus quanti faciat Dominus verbum suum: quia ut de ejus contemptu pœnam sumat, gratias, quæ præsentiæ ejus testimonia sunt, è medio tollit. Quantum ad sententiam istam, Quod Propheta honorem noo habeat apud suos, videant lectores quæ diximus quarto Joannis capite circa finem.

25. *Multæ viduæ erant.*] Postquam in eos culpam rejecit Christus, quod destituerentur miraculis, jam duobus exemplis probat non debere videri absurdum si Deus alienos domesticis præferat: & sibi vitio verti non debere si Dei vocationi obtemperet, quemadmodum olim Elias & Elisæus. Oblique autem vanam eorum confidentiam perstringit, quod ipsum habere sibi obnoxium vellent quia fuerat apud eos educatus. Quo tempore, inquit, grassata est fames per duos annos & sesqui, multæ in terra Israël viduæ erant, quarum inediæ subvenire non
1 Reg. 17. vers. 9. jussus est Propheta Elias, sed missus ad mulierem alienigenam ditionis Sidoniæ. Similiter Elisæus nullos ex suis popularibus leprosos curavit, sed Naa-
2 Reg. 5. vers. 14. man hominem Syrum. Quanquam autem peculiariter Nazaræos vulnerat, simul tamen totius gentis ingratitudinem carpit, quod jam pridem soliti sint fere omnes eo indignius Dominum contemnere quo propius ad eos accesserat. Nam qui factum est ut mulierem extraneam Deus prætulerit omnibus Israëlitis, nisi quod ab his rejectus Propheta hospitium in terra profana quærere coactus est? Et quorsum Naaman Syrum voluit Deus ab Elisæo sanari, nisi in dedecus populi Israel? Seosus ergo est, idem accidere quod olim, ut Deus procul virtutem suam ad alienos transmittat, quia à domesticis repellitur. Interea significat Christus nihil ex sua gloria diminui quod à conterraneis vilipenditur: quia Deus non sine eorum ignominia & pudore alibi Filium suum ornare & extollere poterit, sicuti olim Prophetis suis honorem dedit in mediis Gentibus. Hoc modo retunditur stulta carnis gloriatio, quum videmus Dominum pluere non modo ubi & quando visum est, sed in angulis remotis, posthabita terra quam sibi in domicilium elegerat. Porro hinc colligenda est generalis doctrina, nostrum non esse Deo in beneficiis suis dispensandis præscribere aliquam legem, quin suo arbitrio infimos & contemptissimos honore dignetur, primis rejectis: nec obstrepere fas esse, si ordinem qui arridet nostro judicio, ut plurimum pervertat. Tenenda quidem est antithesis inter Israëlem & profanas gentes: sed rursus statuere oportet, nullos propria dignitate præ aliis eligi; sed id magis provenire ex admirabili Dei consilio, cujus, tametsi ratio nobis est abscondita, altitudinem suspicere & adorare necesse est.

28. *Repleti sunt ira.*] Senserunt quorsum tenderent illa duo exempla quæ protulerat Christus: nempe Dei gratiam alio transferendam esse. itaque in suam contumeliam acceperunt. Sed quum ad vivum pungi deberent eorum conscientiæ, ut correctis suis vitiis remedium quærerent, tantum aguntur in furorem. Sic impii non solum contumaciter resistunt Dei judiciis, sed atrociter in ejus servos insurgunt. Hinc apparet quantam vim habeant objurgationes quæ proficiscuntur à Dei Spiritu. nam rabie inflammant eorum animos qui libenter eas eluderent. Porro quum videmus tam virulentas esse hominum mentes, ut insaniant contra Deum simulac asperius tractantur: petendus nobis est Spiritus mansuetudinis, ne in hoc exitiale bellum idem furor nos abripiat. Quum dicit Lucas Jesum per mediam turbam transisse, & ita elapsum esse eorum manibus: significat divinitus nec sine ingenti miraculo ereptum esse ex præsenti morte. Quo exemplo docemur, quantumvis prævaleant adversarii, ut vita nostra eorum libidini subjecta videatur, victricem tamen semper fore Dei potentiam ad nos servandos quamdiu nos in mundo retinere volet, sive constringat illorum manus, sive oculos cæcitate percutiat, sive obstupefaciat eorum mentes & corda.

MATTH. IV.	MARC.	LUC.
13. Et relicta Nazareth profectus habitavit in Capernaum, quæ est urbs maritima in finibus Zabulon & Nephthalim, 14. Ut impleretur quod dictum fuerat per Jesaiam Prophetam, dicentem, 15. Terra Zabulon & terra Nephthalim juxta viam maris, ultra Jordanem, Galilæa Gentium: 16. Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est eis.		

13. *Et relicta Nazareth.*] Hunc Matthæi locum narratione Lucæ ideo subjicere visum est, quia ex contextu licet colligere, quum Christus hactenus solitus esset frequentare urbem Nazareth, ut periculo cederet, illa prorsus valere jussa, in Capernaum & vicinas urbes migrasse. Hæc historia nihil habet difficultatis, nisi quod Matthæus Prophetæ testimonio abusus videtur in alium sensum. Verum si teneamus genuinum Prophetæ sensum, apta & facilis erit accommodatio ad præsentem causam. Jesaias enim, postquam de gravissima populi clade verba fecit, ut mœrori solatium adhibeat, promittit, ubi ad extrema redactus fuerit populus, statim sequuturam liberationem, quæ discussa caligine lucem vitæ resti-
Jes. 9: 1. tuat. verba sunt, Non obscurabitur cui continget hæc angustia juxta tempus primum, quo leviter percussa fuit terra Zabulon & Nephthali: nec juxta tempus secundum, quum gravius afflicti sunt juxta viam maris ultra Jordanem in Galilæa Gentium. Populus enim ambulans in tenebris, videbit lucem magnam. Duplici calamitate jam oppressi fuerant Israëlitæ: primum quum à Theglath Peleser abductæ *2 Reg. 15.*
essent in exilium quatuor Tribus, vel circiter: deinde *vers. 16.*
quum Salmanasar totum regnum Israëlis excidit. *& 18.*
Restabat tertia clades, quam Propheta omnium atro- *vers. 9.*
cissimam fore dixerat circa finem octavi capitis. Nunc autem in verbis quæ retulimus, sequitur mitigatio: quia Deus populo suo manum porriget, mortem fore magis tolerabilem quam prius fuerint morbi. Tametsi, inquit, totus populus delebitur, lux tamen gratiæ affulgens efficiet ut minus sit caliginis in hoc postremo interitu, quam fuerit in duplici ruina decem tribuum. Porro mihi dubium non est quin promissio ad totum populi corpus, quod perinde in speciem videri poterat perditum & deploratum, extendi debeat. Præpostere enim Judæi ad liberationem urbis Hierosolymæ restringunt, quasi lux vitalis reddita fuerit dum fugato Rege Sennacherib

cherib soluta fuit obsidio. Certe ex contextu plane liquet longius respicere Propheram. Quum igitur communem totius Ecclesiæ instaurationem promittat, sequitur terram Zabulon & terram Nephthalim, & Galilæam Gentium comprehendi in eorum numero quibus tenebræ mortis in vitæ lucem mutandæ erant. Hujus lucis initium & quasi aurora fuit populi reditus ex Babylone. tandem pleno splendore emersit sol justitiæ Christus, qui mortis tenebras penitus suo adventu abolevit. Ideo Paulus ad Ephes. 5. vers. 14. in eo impletum fuisse admonet quod passim occurrit apud Prophetas, Surge qui dormis, & exsurge à mortuis. Jam quum sciamus spirituale esse Christi regnum, necesse est ut ejus naturæ, lux salutis quam affert, & quicquid auxilii ab eo percipimus, respondeat. Unde sequitur, animas nostras in mortis æternæ tenebris demersas esse, donec eas sua gratia illuminet. De gentis quidem excidio sermo habetur apud Prophetam: sed quasi in speculo describitur conditio humani generis, donec Christi gratia liberetur. Quod lucem magnam dicuntur vidisse qui in tenebris jacebant: tam subita & illustris mutatio, divinæ salutis magnitudinem amplificat. Galilæa inferior vocata fuit Gentium Galilæa, non modo propter viciniam Tyri & Sidonis, sed quia permixtæ illic erant Judæis Gentes: præsertim ex quo David aliquot urbes Regi Hiram concesserat.

MATTH. IV.

18. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ vidit duos fratres, Simonem cognomine Petrum, & Andream fratrem ejus, jacientes rete in mare: nam eraot piscatores.

19. Et dicit illis, Sequamini me, & faciam vos piscatores hominum.

20 At illi relictis illic retibus sequuti sunt eum.

21. Et progressus illinc, vidit alios duos fratres, Jacobum filium Zebedæi, & Joannem fratrem ejus in navi cum Zebedæo patre suo sarcientes retia sua: & vocavit eos.

22. Illi autem protinus relicta navi & patre suo, sequuti sunt eum.

23. Et circumibat totam Galilæam Jesus, docens in Synagogis illorum, ac prædicans Euangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.

24 Et manavit fama illius in totam Syriam: & adducebant ad illum omnes male habentes, variis morbis ac torminibus constrictos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos, sanabatque illos.

25. Et sequutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa, & Decapoli, & Hierosolymis, & Judæa, & regione trans Jordanem.

MARC. I.

16. Quum autem ambularet juxta mare Galilææ, videt Simonem & Andream fratrem ejus, jacientes rete in mare: erant enim piscatores.

17. Et dixit illis Jesus, Sequamini me, & faciam ut fiatis piscatores hominum.

18. Ac protinus relictis retibus suis sequuti sunt eum.

19. Et progressus illinc pusillum, vidit Jacobum filium Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, qui & ipsi in navi reconcinnabant retia:

20. Statimque vocavit illos. & illi relicto patre suo Zebedæo in navi cum mercenariis, sequuti sunt eum.

LUC. V.

1. Factum est autem, quum turba instaret ei ut audiret verbum Dei, & ipse stabat juxta stagoum Genesareth.

2. Et vidit duas naves stantes ad stagnum: piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia.

3. Ingressus autem in uoam navium quæ erat Simonis, rogavit eum ut à terra abduceret pusillum: & sedens docebat è navi turbas.

4. Ut autem cessavit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.

5. Et respondens Simon dixit illi, Præceptor, per totam noctem laboraotes nihil cepimus. tamen ad verbum tuum laxabo rete.

6. Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam: rumpebatur autem rete eorum.

7. Et annuerunt sociis qui erant in altera navi, ut venirent & adjuvarent ipsos. Et venerunt, atque impleverunt ambas naves, ita ut mergerentur.

8. Quod quum vidisset Simoo Petrus, accidit ad genua Jesu, dicens, Discede à me, Domine, quia homo peccator sum:

9. Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, super captu piscium quem ceperant.

10. Similiter autem Jacobum & Joannem filios Zebedæi, qui erant socii Simoni. Et ait ad Simonem Jesus, Ne metuas: posthac enim homines capies.

11. Et subductis in terram navibus, relictis omnibus sequuti sunt eum.

18. Matth. *Ambulans autem Jesus.*] Quia hæc historia duobus, quæ postea videbimus, miraculis posterior habetur apud Lucam, vulgo invaluit opinio, quod ab ipso narratur miraculum, aliquanto post tempore quam à Christo vocati essent, fuisse editum. Sed parum momenti habet ratio quam sequuntur: neque enim certa distinctaque temporum serie annales componere propositum fuit Euangelistis. Unde fit ut neglecto dierum ordine, ex rebus gestis Christi præcipuas quasque summatim colligere satis habeant. Annorum quidem habita fuit ab illis ratio, ut conspicuum esset lectoribus quomodo defunctus sit Christus triennii cursu, ab initio prædicationis, usque ad mortem. Sed quæ in idem fere tempus inciderunt miracula, libere permiscent quod pluribus deinde exemplis certius patebit. Nunc vero eandem à tribus historiam narrari, pluribus argumentis constat. ex quibus tamen unum hoc non contentioso lectori sufficiet, quod tres ipsi uno consensu tandem docent, Petrum & Andream, Jacobum & Joannem creatos fuisse Apostolos. Si prius vocati fuissent, sequeretur fuisse apostatas, qui deserto magistro & spreta vocatione reversi essent ad pristinum vitæ genus. Hoc tantum est discriminis inter Lucam & duos reliquos, quod miraculum ab his omissum solus recitat. Sed hoc quoque Euangelistis

listis non est insolens, partem ûnam rei gestæ, multis circumstantiis omissis, attingere. Quare nihil absurdi est si dicamus præteritum fuisse à duobus miraculum quod ab uno refertur. Et memoria teneodum est quod dicit Joannes, ex ionumeris Christi miraculis delectam fuisse aliquam partem, quæ ad probandam ejus divinam potentiam, & fidem in eo nostram confirmandam sufficeret. Nihil igitur mirum si vocationem quatuor Apostolorum parcius delibant Matthæus & Marcus, cujus occasionem Lucas fusius exequitur.

1. Luc. *Stabat juxta stagnum.*] Matthæus & Marcus mare Galilææ nominant trito linguæ suæ more. Lacus ille propric Hebræis olim dictus fuit כנרות. Deinde lingua corrupta vox deflexa fuit in Genezareth. Profani scriptores Genesarem vocant. qua parte in Galilæam vergebat, mare Galilææ dixerunt. Ripa vicina Tiberiadi, cognomen ex urbe accepit. De ejus amplitudioe & situ alibi opportunior erit dicendi locus. nunc veniamus ad rem ipsam. Dicit Lucas Christum, conscensa navi Petri, recessisse modico spatio à terra, ut commodius inde turbas doceret, quæ desiderio ejus audiendi, ex variis locis confluxerant: dorendi autem munere perfunctum, specimen exhibuisse divinæ suæ virtutis io miraculo. Quamvis eoim usitatum sit piscatoribus multos facere jactus steriles, uno deinde prospero jactu pensare quicquid laboris frustra sumpserant: miraculum tamen ex hac circumstantia enituit, quod quum tota nocte nihil cepissent (quæ tamen ad capturam aptior est) subito in eorum retia ingens copia piscium, quæ naves impleat, coacervatur. Facile igitur agnoscunt Petrus & ejus socii, talem prædam quæ modum excedebat, non obtigisse sibi fortuito, sed divinitus oblatam esse.

5. Luc. *Præceptor, per totam noctem laborantes.*] Non dubium est quin Petrus doctoris officio Christum fungi solitum sciens, ac ejus reverentia tactus, sic nominet. Nondum tamen ita profecit ut mereatur inter ejus discipulos censeri. neque enim satis est honorifice de Christo sentire, nisi ejus doctrinam fidei obedientis amplexi, teneamus quid à nobis velit. Etsi autem vel nullum vel tenuem Euangelii gustum habeat, quantum tamen Christo déferat ostendit, quum inani labore fatigatus, quod frustra tentaverat, de integro aggreditur. Quin igitur apud eum magni fuerit Christus, & plurimum valuerit ipsius auctoritas, negari oon potest. Sed particularis fides uni tantum Christi mandato habita, & quidem in privato terrestrique negotio, Christianum minime fecisset Petrum, vel locum illi dedisset inter filios Dei, oisi ab hoc obsequii initio taodem ad plenam obedientiam deductus foret. Cæterum, quum tam promptus fuerit ad parendum Christi mandato Petrus, quem nondum vel Prophetam esse, vel Dei filium sciebat: nulla nostræ ignominiæ excusatio, quod Dominum & Regem & Judicem nostrum prædicantes, officium nostrum facere decies ab ipso jussi, ne digitum quidem movemus.

6. Luc. *Concluserunt piscium multitudinem.*] Finis quidem miraculi fuit, ut cognita Christi divioitate, se illi Petrus & alii discipulos addicerent. Generaliter tamen hoc exemplo docemur, minime timendum esse ne respondeat labori nostro benedictio Dei & optabilis successus, quoties jussu & auspiciis Christi manus operi admovebimus. Cæterum talis fuit copia piscium quæ naves mergendo, animos spectantium in admirationem attolleret. Oportuit enim divinam Christi gloriam miraculo hoc patefieri, ut solida illi auctoritas constaret.

8. Luc. *Discede à me Domine.*] Quamvis Dei præsentiam assiduis votis expetant homines: necesse tamen est, simulatque apparet Deus, formidine percelli, imo exanimari metu & pavore, donec solatium adhibeat. Quod Deum tam cupide advocant optima est ratio, quia se miseros esse eo absente sentire cogumur: præsentia autem illius ideo formidabilis est, quia tunc sentire iocipiunt quam nihil sint, imo quanta malorum congerie sint referti. Secundum hanc rationem Petrus sic reveretur Christum in miraculo, ut majestate ejus exterritus, quantum in se est fugiat. Neque hoc soli Petro accidit, quemadmodum ex contextu colligimus: sed timor omnes circumdedit. Quare videmus sensum hunc ingenitum esse omnibus, ut ad Dei præsentiam expavescant. Atque id nobis utile est, ut quicquid in oobis est stultæ confidentiæ vel fastus bumilietur: modo statim accedat coosolatio quæ nos sublevet. Ideo Christus suavi & amica responsione, Petri animum recreat, metuere ipsum vetans. Ita Dominus in sepulchrum demergit suos, ut deinde vivificet.

10. Locas. *Posthac enim homines capies.*] Pro quo Matthæus, *Faciam vos piscatores hominum*: Marcus vero, *Faciam ut fitis piscatores.* Quibus verbis docemur, Petrum & alios tres non modo collectos fuisse discipulos à Christo, sed creatos Apostolos, vel saltem electos in spem Apostolatus. Non ergo hic generalis solum describitur vocatio ad fidem, sed specialis ad certum munus. Fateor quidem nondum illis injungi docendi partes: sed tamen Christus eos in suum contubernium ascisit & cooptat, ut ad docendum formet. Atque hoc prudenter considerandum: quia non omnibus præcipitur, ut parentibus relictis & pristino vivendi genere, Christum sequantur pedibus: sed alios cooteotus est Dominus babere in grege suo & Ecclesia, aliis propriam stationem attribuit. quibus igitur imposita est publica persona, sciant à se plus aliquid requiri quam à quibuslibet privatis. Ita Christus in communi aliorum vita nihil mutans, quatuor istos discipolos ab opificio, onde vixerant hactenus, abducit, ut eorum opera ad præstantiorem functionem utatur. Porro crassos idiotas, nec minus rudes ingenio quam doctrinæ expertes, sibi Christus delegit quos expoliret: imo quos Spiritus sui gratia renovaret, ut cunctis mundi sapientibus præcellerent. Ita scilicet voluit bumiliare superbiam carnis, & insigne spiritualis gratiæ specimen dare in eorum persona, ut discamus fidei lumen petere è cælo: scientes propria industria non posse acquiri. Porro quia non elegit indoctos & rudes ut semper tales relinqueret, in exemplum minime trahere convenit quod ab co factum est: quasi hodie quoque ordinandi sint Pastores qui postea formandi sint ad exequeodum munus suum. Scimus enim quam regulam nobis per os Pauli præscribat, ne qui scilicet vocentur nisi ad docendum idonei. Nec vero tales ideo elegit quasi inscitiam eruditioni præferret: quemadmodum phrenetici quidam sibi io sua ignorantia applaudunt, seque Apostolis putant co propiores, quo magis à literis abhorrent. Voluit initio quidem contemptibiles eligere, ut eorum supercilium dejiceret qui cælum indoctis patere non putaot: sed deinde piscatoribus adjunxit Paulum collegam, qui à pueritia sedulo institutus fuerat. Tametsi autem de ratione metaphoræ subtilius disputare nihil attinet, quia ex re præsenti sumpta fuit: apte tamen allusit Christus ad piscationem quum de Euangelii prædicatione ageret: quia homines vagi & palantes in mundo, tanquam in vasto & confuso mari, per Euaogelium colliguntur. Cæterum historia quæ primo Johannis capite refertur, ab hac diversa est. nam quum Andreas unus fuisset ex discipulis Johannis, ab illo Christo traditus, fratrem deinde secum adduxit: ac tunc quidem amplexi sunt ut magistrum: sed deinde in altiorem gradum recepti sunt.

1 Tim. 3. vers. 2.

22. Matth. *Illi autem protinus.*] Primum bic apparet energia vocis Christi: non quod sola vox tam efficaciter penetret in hominum corda; sed quia Dominus quos ad se trahere vult & rapere, Spiritus

iotus

intus compellat ut voci suæ obediant. Secundo laudatur docilitas & obsequii promptitudo in discipulis, qui vocationem Christi omnibus mundi negotiis præferunt. Præsertim verbi ministros ad hoc exemplum attendere decet, ut posthabitis omnibus aliis curis, se totos Ecclesiæ, cui destinati sunt, addicant ac devoveant.

23. Matth. *Circuibat totam Galilæam.*] Eadem rursus alibi à Matthæo referuntur: sed minime absurdum est, quum innumera prope miracula assidue ederet Christus aliquanto tempore non cessaret, bis aut ter rursum eorum fieri mentionem in genere. Jam in verbis Matthæi primo notandum est, Christum nusquam quievisse, ut Euangelii semen ubique spargeret. Porro Euangelium regni vocat Matthæus, quo constituitur regnum Dei inter homines, in ipsorum salutem. Solidam ergo & æternam beatitudinem, à prosperis ac lætis præsentis vitæ rebus discernit. Quod dicit Matthæus Christum sanasse omnes morbos, intellige cujuscunque essent generis. Certum est enim non omnes fuisse liberatos à suis morbis: sed nullum fuit morborum genus quod sibi oblatum non sanaret. Enumerat autem præcipuas morborum species, in quibus suam potentiam exeruit Christus. Dæmoniacos Scriptura vocat non omnes promiscue qui à diabolo vexantur, sed qui arcana Dei vindicta Satanæ mancipati sunt, ut eorum mentes & sensus possideat. Lunatici vocantur in quibus augescit vis morbi vel decrescit pro lunæ inclinatione: quales sunt qui comitiali morbo laborant, & similes. Quum sciamus ejusmodi morbos naturalibus remediis non esse curabiles, sequitur testatam fuisse divinitatem Christi quum eos mirabiliter sanavit.

MATTH.	MARC. I.	LUC. IV.
	21. Et ingrediuntur Capernaum, & statim Sabbathis ingressus in Synagogam, docebat.	31. Et descendit Capernaum civitatem Galilææ, ibique docebat eos Sabbathis:
	22. Et stupebant super doctrina ejus: erat enim docens eos tanquam auctoritate præditus, & non tanquam Scribæ.	32. Et stupebant super doctrina ejus, quia cum potestate conjunctus erat sermo ipsius.
	23. Et erat in Synagoga eorum homo obnoxius spiritui immundo, qui exclamavit,	33. Et in Synagoga erat homo habens spiritum dæmonis immundi: & exclamavit voce magna,
	24. Dicens, Ah quid rei nobis tecum est Jesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? novi te quis sis, Sanctus scilicet Dei.	34. Dicens, Ah quid tibi nobiscum est Jesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? novi te quis sis, Sanctus scilicet Dei.
	25. Et increpavit illum Jesus, dicens, Obmutesce, & exi ab homine.	35. Et increpavit illum Jesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Et quum projecisset eum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit.
	26. Et quum discerpsisset eum spiritus immundus, exclamassetque voce magna, exiit ab eo.	
	27. Et obstupuerunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina nova hæc? quia cum auctoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei?	36. Et factus est pavor super omnes, ac colloquebantur inter sese, dicentes, quis sermo hic est? quia cum auctoritate & potestate imperat spiritibus immundis, & exeunt?

Probabile est hunc dæmoniacum fuisse unum ex turba illa cujus meminit paulo ante Matthæus. Sed non supervacua est Marci & Lucæ narratio: quia circumstantias quasdam referunt, quæ non solum miraculum magis illustrant, sed continent etiam utilem doctrinam. Astute enim fatetur dæmon Christum esse Sanctum Dei, ut obrepat hominibus suspicio aliquid eum habere cum Christo necessitudinis. Qua etiam vafritie Euangelium subinde conatus est suspectum reddere, & hodie idem tentare non desistit. Hæc ratio est cur eum Christus compescat. Fieri quidem potest ut hæc illi confessio violenter expressa fuerit. sed hæc duo inter se non pugnant, quod Christi potentiæ cedere coactus, illum exclamet esse Sanctum Dei: & tamen astute Christi gloriam suis tenebris involvere conetur. Notandum est etiam, sic eum Christo blandiri, ut se oblique ab ejus manu subducat: atque hoc modo secum ipse pugnat. Quorsum enim sanctificatus est à Patre Christus, nisi ut homines à diaboli tyrannide liberans, ejus regnum evertat? Sed quia Satan virtutem quam sibi exitialem esse sentit, ferre non potest, Christum inani titulo contentum quiescere & jacere cuperet.

22. Marc. *Stupebant super doctrina ejus.*] Significant Euangelistæ refulsisse in sermone Christi Spiritus virtutem, quæ auditores etiam profanos aut frigidos in admirationem cogeret. Lucas dicit sermonem ejus fuisse in potestate, hoc est, dignitate plenum. Plenius Marcus, qui antithesin addit, dissimilem fuisse sermoni Scribarum. nam quum adulterini essent Scripturæ interpretes, literalis & mortua erat eorum doctrina, quæ nullam Spiritus efficaciam spiraret, & in qua nulla subesset majestas. Quale hodie frigus in speculativa Papatus theologia conspicere licet. Satis quidem imperiose detonant illi magistri quicquid visum est: sed quum profano more garriant de rebus divinis, ut nulla in eorum disputationibus appareat religio, putidum est ac nugatorium quicquid afferunt. neque enim frustra dictum est à Paulo, Regnum Dei non in sermone, 1 Cor. 4.
sed in virtute esse positum. In summa, significant vers. 20.
Euangelistæ, quum tunc degener & valde corruptus esset docendi modus, qui nulla Dei reverentia tangeret hominum animos, in sermone Christi conspicuam fuisse divinam vim Spiritus quæ fidem illi acquireret. Hæc est potentia, vel dignitas potius ac auctoritas ad quam populus obstupescebat.

33. Luc. *Homo habens spiritum dæmonis.*] Hæc loquutio tantundem valet acsi dixisset Lucas, afflatu diaboli fuisse concitatum. Dei enim permissu animæ potentias occupaverat Satan, ut suo arbitrio tam ad loquendum quam ad alios motus impelleret. Itaque quum loquuntur dæmoniaci, in ipsis & per ipsos loquuntur dæmones, quibus permissa est dominandi licentia. Elogium Sancti Dei, probabile est ex communi

communi

muni & tunc recepto loquendi usu sumptum esse. Ideo autem sic Messiam vocabant, quod ab omnium aliorum numero segregandus esset, ut singulari gratia præditus, & totius Ecclesiæ caput.

26. Marc. *Quum discerpsisset eum.*] Mitiore verbo usus est Lucas: in sensu tamen optime conveniunt: quia uterque docere voluit violentum fuisse dæmonis exitum. Sic ergo miserum hominem prostravit, quasi discerpere vellet. irritum tamen fuisse conatum dicit Lucas: non quod impetus ille prorsus absque læsione fuerit, vel saltem absque ullo doloris sensu; sed quia integer postea fuit homo à diabolo liberatus.

36. Luc. *Factus est pavor.*] Fructus miraculi, quod aliquid plusquam humanum in Christo suspicere coguntur. Ac prudenter miraculi gloriam ac virtutem ad doctrinam referunt. Quis sermo hic, inquiunt, cui parere coguntur etiam ipsi dæmones? Novam doctrinam appellant, non exprobrandi causa, sed quia aliquid in ea insolitum & extraordinarium agnoscunt. Non ergo insimulant eam novitatis ut fidem derogent: sed potius ista est pars admirationis, quod vulgarem aut humanam esse negant. In eo tantum peccant, quod subsistunt in sua hæsitatione, quum ad ulteriorem profectum Dei filios progredi deceat.

MATTH. VIII.

14. Et quum venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum illius in lecto decumbentem, & febri laborantem.

15. Tetigitque manum ejus, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrabat illis.

16. Quum autem appetisset vespera, adduxerunt illi dæmoniacos multos: & ejecit spiritus verbo, omnesque male habentes sanavit:

17. Ut impleretur quod dictum est per Jesaiam Prophetam, quum ait, Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portavit.

18. Quum vidisset autem Jesus circum multas turbas, jussit ut abirent in ulteriorem ripam.

MARC. I.

29. Et protinus è Synagoga egressi, venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Jacobo & Joanne.

30. Socrus autem Simonis decumbebat febri laborans: & continuo dicunt ei de illa.

31. Et accedens erexit eam apprehensa manu ejus, & reliquit eam febris illico, ac ministrabat eis.

32. Vesperi vero quum sol occidisset, attulerunt ad eum omnes male habentes, & qui à dæmoniis agitabantur.

33. Et civitas tota congregata erat ad ostium.

34. Et sanavit multos qui male affecti erant variis morbis, & dæmonia multa ejecit: & non sinebat loqui dæmonia quod ipsum novissent.

35. Et mane, multa adhuc nocte quum surrexisset, & egressus est, & abiit Jesus in desertum locum, ibique orabat.

36. Et prosequutus est illum Simon & qui cum eo erant.

37. Et quum invenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

38. Et ait illis, Eamus in proximos vicos, ut & ibi prædicem. in hoc enim egressus sum.

39. Et prædicabat in Synagogis eorum in tota Galilæa, & dæmonia ejiciebat.

LUC. IV.

38. Quum autem surrexisset Jesus è Synagoga, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur febri magna, & rogaverunt pro illa.

39. Et astans supra illam, increpavit febrim, & febris dimisit illam: statimque surgens ministrabat illis.

40. Quum autem sol occideret, omnes qui habebant infirmos variis morbis, illos ducebant ad eum: at ipse singulis manus imponens sanabat eos.

41. Exibant autem dæmonia à multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui quod novissent ipsum esse Christum.

42. Facto autem die, egressus ivit in desertum locum, & turbæ quærebant eum: & venerunt usque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis.

43. Quibus ille ait, Etiam aliis civitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam in hoc missus sum. Et prædicabat in Synagogis Galilææ.

29. *Venerunt in domum.*] Quod hanc historiam Matthæus suo ordine non recenseat, conjicere inde licet, quod Marcus nominatim quatuor tantum discipulos Christo fuisse comites tradit. Deinde quum è Synagoga egressus, recta se contulerit in domum Petri, tempus exacte à Matthæo non fuisse observatum facile patet. Porro videntur Euangelistæ miraculum hoc peculiariter narrasse, non quod per se aliis esset nobilius, vel memoratu magis dignum: sed quia in eo Christus domesticum & interius gratiæ suæ specimen exhibuit discipulis: deinde quod unius mulieris sanatio pluribus miraculis dedit occasionem, ut undique ad eum confluerent opis petendæ causa. Lucas tamen virtutem quam hic Christus patefecit, uno verbo amplificat, magna febri detentam fuisse dicens Petri socrum. Certius enim ac insignius documentum fuit divinæ potentiæ, temporis momento, & solo tactu, vehementem ac gravem morbum tollere. Quanquam autem solo nutu id poterat, manum tamen ejus tetigit, vel exprimendi affectus causa, vel quia symbolum hoc tunc utile esse noverat. Scimus enim pro temporis ratione æternis symbolis libere fuisse usum.

39 Luc. *Increpavit febrim.*] Quanquam loquutio hæc lectori non satis in Scriptura exercitato dura videri possit, ratione tamen non caret: febris enim & alii morbi, fames, pestilentia, & omne genus ærumnæ, Dei sunt apparitores per quos judicia sua exequitur. Ergo sicuti mandato nutuque suo tales nuncios emittere dicitur: sic etiam coërcet ac revocat simulac visum est. Quomodo alios sanaverit, tacent Matthæus & Marcus: Lucas dicit, Manuum impositione. Fuit autem reconciliationis signum sub Lege. Quare merito, nec intempestive Christus, quos à Dei maledictione absolvit, illis etiam imposuit manus. Solennis etiam fuit consecrationis ritus, quemadmodum alibi fusius dicetur. Sed ego Christum simpliciter interpretor manus imposuisse ægrotis, ut eos Patri commendans, gratiam & liberationem à morbis impetraret.

17. Matth. *Quod dictum est per Jesaiam.*] Videtur parum apposite citari, imo in alienum sensum torqueri, hoc vaticinium. nam illic Jesaias non de miraculis, sed de Christi morte disserit: nec de temporalibus beneficiis, sed de spirituali æternaque gratia. Quod autem de animæ vitiis dici certum est, Matthæus ad corporales morbos transfert. solutio non difficilis est, modo expendant lectores, non tantum exponi quid Christus ægrotis illis contulerit: sed in quem finem sanaverit eorum morbos. Senserunt illi Christi gratiam in suis corporibus: sed nobis finis spectandus est: quia præposterum esset in caduco beneficio hærere, quasi corporum medicus esset Filius Dei. Quid ergo? nempe cæcos illuminavit ut se mundi lucem esse ostenderet: restituit vitam mortuis, ut se probaret vitam ac resurrectionem esse. idem de claudis & paralyticis sentiendum. Quare analogiam hanc sequamur, ut quæcunque hominibus præstitit Christus beneficia in carne, referamus ad scopum quem nobis Matthæus proponit; missum scilicet fuisse à Patre ut nos à malis & miseriis omnibus levaret.

34. Marc. *Non sinebat loqui dæmonia.*] Duplex potuit esse ratio cur non sineret: una generalis, quod noodum maturum plenæ revelationis tempus advenerat: altera specialis, quam nuper attigimus, quod illos repudiabat præcones ac testes suæ divinitatis, qui laude sua nihil aliud quam maculam & sinistram opinionem aspergere illi poterant. Atque hæc posterior indubia est: quia testatum oportuit esse hostile dissidium quod habebat æternæ salutis & vitæ auctor eum mortis principe ejusque ministris.

18. Matth. *Quum vidisset autem Jesus turbas, &c.*] Non dubito quin breviter attingat Matthæus quod alii plenius & uberius exponunt. Quod tacetur à Matthæo, reliqui duo exprimunt, quærendi secessus causa Christum clam abiisse in desertum locum antequam illucesceret. Dicit postea Marcus admonitum fuisse à Petro quod eum omnes quærerent. Lucas autem dicit turbas illuc usque venisse. Jam quod dicit Matthæus transiisse in ulteriorem ripam, pro eo dicunt ambo illi peragrasse totam Galilæam, ut omnibus in locis prædicaret. Ulterior autem ripa, meo judicio, vocatur non ex opposito directe respondens, sed respectu sinus qui erat infra Capernaum. Sic ergo partem lacus trajecit ut Galilæam non relinqueret. Notandum est quod dicit, se in hunc finem egressum, vel missum: quia his verbis testatur quam intentus ad explendum munus suum fuerit. Cæterum siquis roget satiusne sit huc & illuc cursitare Evangelii ministros, ut Dei doctrinam tantum in singulis locis parce & tenuiter delibent: an vero auditoribus, quos semel nacti fuerint, solide docendis insistere: respondeo, consilium Christi, cujus hic fit mentio, quia Patris mandato & vocationi consentaneum erat, fuisse in optima ratione fundatum. Brevi enim tempore peragranda fuit Christo Judæa, ut hominum mentes quasi tubæ clangore passim ad audiendum Evangelium expergefaceret. qua de re fusius alibi tractandum erit.

MATTH.	MARC. III.	LUC. VI.
	13. Et ascendit in montem, ac vocavit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eum.	12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem ad orandum, eratque pernoctans in deprecatione Dei.
	14. Et fecit ut duodecim essent secum, & ut emitteret eos ad prædicandum:	13. Et quum dies factus esset, vocavit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominavit:
	15. Utque haberent potestatem sanandi morbos, & ejiciendi dæmonia.	14. Simonem, quem & nominavit Petrum, & Andream fratrem ejus, Jacobum & Joannem, Philippum & Bartholomæum,
	16. Et imposuit Simoni nomen Petrus.	15. Matthæum & Thomam, Jacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur Zelotes.
	17. Et Jacobum filium Zebedæi, & Joannem fratrem Jacobi: & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filii tonitrui.	16. Et Judam Jacobi, & Judam Iscariotem, qui idem fuit proditor.
	18. Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Jacobum Alphæi, & Thaddæum, & Simonem Cananæum.	17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, turbaque discipulorum ejus, & multitudo copiosa plebis ex omni Judæa & Jerusalem, & à maritima Tyro & Sidone.
	19. Et Judam Iscariotem, qui & prodidit illum.	18. Qui venerant ut audirent eum, & sanarentur à morbis suis: & qui vexabantur à spiritibus immundis, sanabantur.
		19. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus ab illo exibat, & sanabat omnes.

13. Marc. *Ascendit in montem.*] Hac electione nondum Apostolos ordinat, ut protinus munere suo fungantur: sed tantum in spem Apostolatus eos sibi contubernales discipulos adoptat. Qua in re hallucinati sunt interpretes qui locos istos perperam confundunt cum Matth. 10. cap. Atqui verba clare sonant, tantum eos destinari ad futuram legationem quæ apud Matthæum illis injungitur. Et Marcus & Lucas deinde suo loco missionem referent quam illic Matthæus commemorat. Nec mirum est si paulatim eos ad tam arduam provinciam formare & assuefacere voluit cælestis magister, quorum ruditas ne longo quidem disciplinæ usu corrigi potuit. Ambo Evangelistæ dicunt Christum ascendisse in montem. Lucas exprimit causam, ut liberius in secessu oraret: quod sæpius facere solitum, ex aliis locis notum est. Hoc autem exemplum nobis perpetuæ regulæ instar esse debet, ut à precatione ordiamur quoties eligendi sunt Ecclesiis pastores: alioqui inauspicatum erit quicquid tentabimus. Nec sane Dominus tam sua causa precatus est, quam ut nobis legem præscriberet. Prudentia enim destituimur & consilio: atque, ut maxime simus perspicaces, nihil tamen facilius quam hac in parte decipi. Jam ut simus extra errandi periculum, nisi Dominus affectus nostros moderetur, quanta ad nos abripiendos vel favoris & gra-

gratiæ, vel odii, vel ambitionis vis est, aut potius violentia? Adhæc, ut summa in electione viguerit dexteritas, infeliciter tamen cedent omnia nisi Dominus regendos suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat. Quid ergo? dicet quispiam: annon serio postulavit à Patre Christus ut electioni suæ præesset? Hoc quidem fateor, & simul addo, hoc testimonio declarasse quam esset de Ecclesia sua sollicitus. Itaque non quotidiano more rogavit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit. Verum si ipse Spiritu sancto plenus tam ardenter & anxie Patrem electionis suæ præsidem invocavit: quanto major est nostra necessitas? *Vocavit ad se quos voluit.*] Non dubito quin hoc verbo significet Marcus, mera Christi gratia, non pro sua dignitate, ad tam honorificum munus fuisse assumptos. Nam si intelligas delectos fuisse qui aliis præstantiores erant, non quadrabit hoc in Judam. sensus ergo est, non fuisse delatum hominum meritis Apostolatum; sed gratuita Dei misericordia, qui minime digni erant in illum gradum evectos: atque ita impletum esse quod alibi pronunciat Christus, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Joan. cap. 15.
Ephes. 3. vers. 7. Col. 1: 25. vers. 16. Eodem quoque sensu Paulus Dei propositum in suo Apostolatu sæpius commendat. Sed hic emergunt plures quæstiones. Primo, cur destinato proposito Judam elegerit, quem & honore indignum sciebat, & fore proditorem. Deinde, cur Deus a Filio tam ardenter rogatus, in primarium Ecclesiæ suæ ordinem obrepere passus fuerit hominem perfidum & scelestum, acsi Christum repudiasset. Tertio, cur voluerit primitias Ecclesiæ suæ tam fœdo dedecore pollui. Quarto, qui factum sit ut probis ac fidelibus ministris Judam Christus sciens ac volens præferret. Prima objectio hac responsione solvitur, voluisse consulto Dominum occurrere futuris scandalis, ne turbentur supra modum quoties locum in Ecclesia occupant perfidi doctores, vel ex professoribus Euangelii fiunt apostatæ: & simul exemplum horrendæ defectionis statuisse in unius hominis persona, ne sibi nimium placeant qui in altiore dignitatis gradu locati sunt. Interea non dicemus repulsam passum fuisse Christum: quum Pater admirabili consilio diabolum unum Angelis undecim adjungens, sic tamen moderatus est rei eventum, ut illius defectio fidem Ecclesiæ suæ confirmaret potius quam concuteret. Hæc eadem solutio tertiæ quæstioni aptanda est. In ipsis primordiis mature ostensa est futura Ecclesiæ conditio, ne ad ullius reprobi casum labascerent infirmi: quia indignum est ut ab hominibus pendeat Euangelii stabilitas. Quod ad ultimum objectum spectat, Judam non prætulit Christus piis sanctisque discipulis: sed eum in sublime tollens, unde ruiturus erat, omnibus spectaculo esse voluit, adeoque omnibus seculis documentum ne quis honore divinitus sibi collato abutatur: deinde ut columnis etiam cadentibus stabiles maneant qui videntur esse ex vulgo fidelium.

13. Luc. *Quos & Apostolos nominavit.*] Potest hoc bifariam exponi: vel quod postea inaugurans in suum munus, illis nomen imposuerit: vel quod in spem futuræ dignitatis jam eos ornaverit isto elogio, ut scirent quorsum è vulgari numero sepositi, & in quem usum destinati forent. Quod posterius Marci verbis respondet. dicit enim Christum fecisse ut essent secum, atque ut eos dimitteret ad prædicandum. Sibi igitur contubernales esse voluit quibus deinde majorem provinciam injungeret. neque enim quum dicit, ut essent secum, & ut eos ad prædicandum emitteret, idem temporis momentum in utroque membro designat, sicuti prius attigi.

16. Marc. *Imposuit Simoni nomen.*] Quanquam omnes Christianos, vivos spiritualis templi lapides esse oportet, Christus tamen pro mensura gratiæ qua Simonem instruere volebat, peculiare illi nomen imposuit. Nec obstat quod in Domino negando pudenda fuit ejus infirmitas: quia hoc elogio invicta illius virtus & constantia, quæ ad mortem usque viguit, ornata est. Ridiculi tamen sunt Papistæ, qui inde colligunt fundatam in eo esse Ecclesiam; ut fusius explicabitur cap. 16. Matth. Filios Zebedæi vocavit Christus tonitrui filios: quibus daturus erat sonoram vocem qua tonarent in toto orbe. Et tonitru quidem hodie adhuc auditur ex ore Joannis: ab ejus fratre, quoad vixit, concussam fuisse terram minime dubium est. Cæterum dictio corrupta est, cujus integra pronunciatio esset, BENÆ REGES vel RAGAS: sed obscurum non est quam sit flexibilis verborum mutatio, ubi in alienam linguam transferuntur.

MATTH. V.

1. Quum vidisset autem Jesus turbas, ascendit in montem: & quum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus.

2. Et aperiens os suum, docebat eos, dicens:

3. Beati pauperes spiritu: quoniam illorum est regnum cælorum.

4. Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.

5. Beati mites: quoniam ipsi hæreditate accipient terram.

6. Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9. Beati pacifici: quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.

10. Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam: quoniam illorum est regnum cælorum.

11. Beati estis quum probra jecerint in vos & insectati fuerint, & dixerint omne malum

MARC.

LUC. VI.

20. Et ipse attollens oculos suos in discipulos, dicebat: Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui esuritis nunc: quia saturabimini.

21. Beati qui fletis nunc: quia ridebitis.

22. Beati eritis quum vos oderint homines, & separaverint vos, & probris affecerint, & ejecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis.

23. Gaudete in illo die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælis. nam secundum hæc faciebant Prophetis patres eorum.

24. Veruntamen væ vobis divitibus: quia habetis consolationem vestram.

25. Væ vobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis

verbum adversum vos mentientes, propter me.

12. Gaudete & exultate: quoniam merces vestra multa est in cælis. sic enim persequuti fuerunt Prophetas qui fuerunt ante vos.

bis qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.

26. Væ vobis quum laudaverint vos omnes homines. nam secundum hæc faciebant pseudoprophetis patres eorum.

1. Matth. *Ascendit in montem.*] Qui aliam hic Christi concionem referri volunt quam quæ habetur sexto capite Lucæ, nimis levi ac frivolo argumento moventur, quia Matthæus narrat Christum in monte loquutum esse discipulis, Lucas autem notare videtur habitum in planitie fuisse sermonem. Præpostere enim Lucæ verba uno contextu legunt, quod descenderit Christus in locum campestrem, & quod oculos attollens in discipulos, sic loquutus fuerit. Utrique enim Euangelistæ propositum fuit semel unum in locum præcipua quæque capita doctrinæ Christi colligere, quæ ad pie sancteque vivendi regulam spectabant. Quanquam ergo Lucas prius loci campestris meminerat, non prosequitur eandem historiam continua serie: sed à miraculis transit ad doctrinam, neque tempus neque locum designans: sicuti apud Matthæum nulla est temporis, sed tantum solius loci notatio. Ac verisimile est non nisi post electos duodecim Christum ita fuisse concionatum. Sed in tenendo ordine temporis, quem videbam à Spiritu Dei neglectum, nolui esse nimium curiosus. Sufficere enim piis & modestis lectoribus debet, quod hic ante oculos positam habeant brevem summam doctrinæ Christi, collectam ex pluribus & diversis ejus concionibus, quarum hæc prima fuit, ubi de vera beatitudine disseruit apud discipulos.

2. *Aperiens os suum.*] Hic πλεονασμὸς Hebraicam phrasim resipit. nam quod in aliis linguis vitiosum foret, Hebræis tritum est, ut dicant, Ille os aperuit, pro, Exorsus est loqui. Quanquam autem multi emphaticam loquutionem esse putant, quum aliquid grave & notabile in medium profertur, sive in bonam, sive in malam partem: quia tamen reclamant quidam Scripturæ loci, mihi prior illa expositio magis arridet. Valeat etiam arguta eorum speculatio qui allegorice Christum discipulos suos in montem duxisse docent, ut longe eorum mentes à curis & studiis terrenis sursum eveheret. potius enim secessum conscenso monte quæsivit, ut procul à turba, paulisper secum discipulis à lassitudine reficeret. Primo autem loco videndum est, quorsum de vera beatitudine Christus verba fecerit apud discipulos. Scimus, non vulgus hominum modo, sed ipsos quoque sapientes occupari hoc errore, Felicem esse qui omni molestia exemptus, ac votorum suorum compos, lætam & quietam vitam agit. Certe omnium fere judicio à præsenti statu æstimatur felicitas. Christus ergo, ut suos ad crucis tolerantiam assuefaciat, pravam hanc opinionem corrigit quod felices sint quibus nunc bene ac prospere est secundum carnem. Neque enim fieri potest ut ferendis ærumnis & injuriis collum placide submittant qui statuunt adversam esse beatæ vitæ patientiam. Unum igitur solatium est quo mitigatur adeoque dulcescit crucis & malorum omnium acerbitas, dum persuasi sumus nos in mediis miseriis beatos esse: quia patientia nostra à Domino benedicitur, & brevi sequetur lætior exitus. Fateor quidem doctrinam hanc procul remotam esse à communi sensu: sed ita Christi discipulos philosophari convenit, ut suam felicitatem extra mundum & supra carnis affectum constituant. Etsi autem nunquam admittet carnalis ratio quod hic prædicat Christus, nihil tamen imaginarium proponit, quemadmodum olim suis paradoxis ludebant Stoici: sed ex re ipsa demonstrat cur vere sint felices quorum misera censetur conditio. Meminerimus ergo hoc esse sermonis caput, Quod miseros esse Christus negat qui & improborum injuriis premuntur, & variis ærumnis sunt subjecti. Nec tantum contendit Christus, perverse eos facere qui hominis felicitatem metiuntur præsenti statu, quia brevi mutandæ sint in melius piorum miseriæ: sed etiam proposita spe mercedis suos ad patientiam hortatur.

3. *Beati pauperes spiritu: quon. &c.*] Apud Lucam nuda est metaphora: sed quia maledicta & infelix est multorum paupertas, Matthæus Christi mentem clarius expressit. Quum ergo plerique malis premantur, qui tamen fastu & ferocia intus turgere non desinunt, beatos pronunciat Christus qui malis domiti & subacti, se se totos subjiciunt Deo, & intus humiliati, in ejus præsidium se conferunt. Alii Pauperes spiritu interpretantur, qui nihil sibi arrogant: imo exinanita omni carnis fiducia suam inopiam agnoscunt. Sed quia necesse est eundem Lucæ & Matthæi verbis sensum constare, minime dubium est Pauperes vocari qui rebus adversis premuntur & afflicti sunt. Hoc tantum interest, quod Matthæus addito epitheto beatitudinem ad eos solos restringit qui sub crucis disciplina humiles esse didicerint. *Quoniam illorum est.* Videmus ut non inflet Christus suorum animos ventosa aliqua persuasione, vel ferrea contumacia obduret, ut Stoici: sed ad spem æternæ vitæ ipsos revocans, ad patientiam animet, quia hoc modo in cæleste Dei regnum transituri sint. Notare vero operæpretium est, neminem spiritu esse pauperem nisi qui in oibilum apud se redactus, in Dei misericordiam recumbit. Nam qui desperatione fracti sunt vel obruti, quum adversus Deum fremant, elato superboque spiritu esse oportet.

4. *Beati qui lugent.*] Hæc sententia non modo proximæ est affinis, sed est ejus quasi appendix vel confirmatio. Nam quod ærumnæ miserum reddant hominem, inde judicium fieri solet, quod luctum & mœrorem perpetuo secum trahant. felicitati autem nihil magis repugnat quam luctus. Christus autem lugentes non modo miseros esse negat, sed ipso luctu adjuvari docet beatam vitam, quod hoc modo formentur ad percipiendum æternum gaudium, & quasi stimulis excitentur, ne alibi quam in Deo solidam consolationem quærant. Sic Paulus Rom. 5. vers. 3. Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam, patientia probationem, probatio spem: spes vero non confundit.

5. *Beati mites.*] Mansuetos & placidos intelligit qui non facile provocantur injuriis, qui ad quasvis offensiones minime sunt morosi, sed parati sunt quidvis potius ferre quam ut paria faciant cum improbis. Talibus hæreditatem terræ quod promittit Christus, videtur esse valde absurdum. terræ enim dominium potius sibi usurpant qui animose quasvis injurias repellunt, &, siquando læsi sint, manu etiam prompti sunt ad ulciscendum. Et certe experientia docet, eo audacius & petulantius grassari improbos, quo mitius feruntur. Atque hinc natum est diabolicum proverbium, Cum lupis ululandum esse, quia mox à lupis devorandus sit quisquis se ovem facit. Sed Christus suum & Patris præsidium malorum furori & violentiæ opponens, non frustra mansuetos affirmat terræ dominos fore & hæredes. Non aliter se tutos fore confidunt filii hujus seculi, quam si acriter quicquid illatum fuerit mali vindicent, atque ita manu & armis vitam suam tueantur. At vero quum statuendum sit Christum unicum esse vitæ nostræ custodem, nihil aliud restat nisi ut lateamus sub umbra alarum ejus. Porro oves esse nos opor-

oportet si cupimus censeri in ejus grege. Si quis objiciat, cum experientia pugnare quod hic dicitur: primum velim expendat quam inquieti sint feroces ut à seipsis turbentur. Certe in vita adeo tumultuosa quamvis centies terræ sint Domini, omnia possidendo nihil possident. Pro Dei autem filiis respondeo, etiamsi nusquam pedem in suo figere queant, terræ domicilio quiete frui. neque imaginaria est hæc possessio: quia terram inhabitant quam sibi divinitus concessam esse norunt. Deinde adversus malorum intemperiem & furias opposita Dei manu teguntur; & expositi omnibus fortunæ telis, malorum improbitati obnoxii, periculis omnibus circumdati, secure tamen agunt sub Dei tutela, ut saltem hanc Dei gratiam jam degustent. atque hoc illis satis est, donec mundi hæreditatem ultimo die adeant.

6. *Beati qui esuriunt.*] Esurire & sitire per synecdochen accipio pro laborare inopia, destitui rebus necessariis, jure etiam suo fraudari. Quod Matthæus ponit Esurire justitiam, species est pro genere. Indignitatem tamen amplificat, quum dicit anxie gemendo nihil eos appetere nisi quod justum est: acsi dixisset, Beati sunt qui licet suis votis moderentur, ut tantum sibi præstari quod æquum est cupiant, tanquam famelici nihilominus languent. Quamvis enim ludibrio sit eorum anxietas qua torquentur, est tamen illis certa præparatio ad beatitudinem, quia tandem saturabuntur. Deus enim tandem eorum gemitus exaudiet, & satisfaciet justis desideriis, cujus officium est famelicos bonis implere, ut habetur in Cantico Virginis.

7. *Beati misericordes.*] Hoc etiam paradoxon cum humano judicio pugnat. Mundus reputat beatos qui malorum alienorum securi, quieti suæ consulunt: Christus autem hic beatos dicit qui non modo ferendis propriis malis parati sunt, sed aliena etiam in se suscipiunt ut miseris succurrant, sponte laborantibus se conjungunt, & quasi eosdem induunt affectus, quo se libentius ad illos juvandos impendant. Addit, *Quia misericordiam consequentur:* non modo apud Deum scilicet, sed inter ipsos quoque homines, quorum ad humanitatem Deus flectet animos. Quamvis autem interdum totus mundus ingratus sit, & pessimam bene merentibus mercedem rependat, sufficere debet quod apud Deum reposita sit misericordibus & humanis gratia, ut illum vicissim sibi propitium & misericordem habeant.

8. *Beati mundo corde.*] Videtur hic nihil afferre Christus quod non sit omnium judicio consentaneum. Munditiem cordis fatentur omnes matrem esse omnium virtutum, sed interea vix centesimus quisque est qui non vafritiem loco maximæ virtutis habeat. Hinc fit ut beati vulgo putentur qui dextre nectendis dolis ingeniosi sunt, qui obliquis artibus astute circumveniunt quibuscum habent negotium. Carnis ergo rationi minime subscribit Christus dum beatos vocat qui non delectantur astutia, sed sincere versantur inter homines, nec aliud verbis aut vultu præ se ferunt quam agitent in corde. Quia autem simplices tanquam minus cauti ridentur, & quia non satis acute sibi prospiciunt, Christus altius eos revocat: quod si perspicaces non sunt ad fallendum in terra, Dei conspectu in cælis fruentur.

9. *Beati pacifici.*] Eos intelligit qui non modo paci studeot, & abhorrent à rixis quantum in se est, sed etiam sedulo dissensiones inter alios motas componunt, omnibus sunt pacis auctores, odiis & simultatibus ansam præcidunt. Neque hoc temere dictum est: nam quum laboriosa res sit & molesta, pacificare eos qui inter se dissentiunt, hanc indignitatem coguntur ferre moderati homines qui paci fovendæ student, quod utrimque probra, querimonias & expostulationes audiunt quod inde nascitur, quod nemo non cuperet omnes habere patronos qui à parte dimicent. Ergo, ne pendeamus ab hominum favore, jubet nos Christus respicere judicium Patris sui, qui quum Deus sit pacis, nos in filiis suis censet dum pacem fovemus, etiamsi nostrum studium hominibus non placeat: Vocari enim, idem valet atque censeri.

10. *Beati qui persequutionem.*] Hæc doctrina maxime opus habent Christi discipuli: & quo difficilius & magis ægre eam admittit caro, eo attentius meditanda est. neque enim alia lege Christo militare possumus, quam ut major pars mundi infesta in nos consurgat, ac persequatur usque ad mortem. Sic res habet, Satan princeps mundi nunquam desinet suos rabie armare, ut Christi membris insultent. Est quidem hoc monstro simile, & præter naturam, ut præter meritum hostiliter vexentur qui justitiam colunt. ideo dicit Petrus, Si cavetis à maleficiis, *1 Pet. 3.*
quis est qui vobis noceat? *vers. 13.* Sed in tam effreni mundi pravitate nimis sæpe contingit ut boni justitiæ zelo malorum odia contra se inflamment. Præsertim vero Christianis hoc quasi fatale est, majori hominum numero esse exosos. caro enim Euangelii doctrinam ferre nequit: nulli sua vitia coargui sustinent. Propter justitiam pati dicit qui inde malorum odia sibi conflant & furorem provocant, quod recti & æqui studio, malis causis se opponunt, & bonas quoad licet tuentur. In hac vero parte merito Dei veritas primatum tenet. Quare hac nota Christus martyres suos à sceleratis & maleficis discernit. Redeo jam ad illud quod nuper dixi: quum omnes qui pie volunt vivere in Christo, persequutioni obnoxii sint, Paulo teste; *2 Tim. 3.*
communiter ad pios omnes spectat hæc admonitio. *vers. 12.*
Quod si quando nostræ infirmitati indulgeat Dominus, neque impiis permittat pro libidine nos vexare, in umbra tamen & otio meditari hanc doctrinam par est, ut parati simus quoties opus fuerit in arenam prodire, nec certamen obeamus nisi probe instructi. Cæterum quum toto hujus vitæ cursu miserrima sit conditio piorum, merito in spem cælestis vitæ nos Christus erigit. Atque in hoc plurimum differt paradoxum Christi à Stoicorum commentis, qui sua quemque opinione contentum esse jubebant, ut sibi esset felicitatis arbiter: Christus autem non à vana imaginatione felicitatem suspendit, sed eam in spe futuræ mercedis fundat.

11. *Quum probra jecerint.*] Pro eo Lucas habet, Quum vos oderint, & separaverint vos, & probris affecerint, ac nomen vestrum ejecerint tanquam malum. Quibus verbis solari voluit Christus suos fideles, ne animis concidant, etiamsi se viderint coram mundo detestabiles. Erat enim hæc non levis tentatio, tanquam impios & profanos extra Ecclesiam ejici. Quum enim nihil hypocritis magis virulentum esse sciret, deinde prævideret quam rabioso impetu exarsuri essent Euangelii hostes contra parvulum & contemptum gregem suum, solide eos munire voluit, ne succumberent, quamvis immensa probrorum congeries ad eos obruendos immineret. Atque hinc apparet quam nihil metuenda sit Papalis excommunicatio, dum nos tyranni illi à synagogis suis separant quia divortium à Christo facere nolumus.

12. *Gaudete & exultate, quoniam.*] Significat in promptu esse remedium, ne injustis opprobriis frangamur: quia simulac attollimus in cælum mentes, illic sese offert ingens gaudii materia quæ tristitiam absorbeat. Quod Papistæ in nomine Mercedis ludunt, nullo negotio hic fucus diluitur. neque enim (ut somniant ipsi) mutua est relatio inter mercedem & meritum: sed gratuita est promissio mercedis. Deinde si reputamus quam mutilum sit ac vitiosum quicquid bonorum operum etiam ab optimis prodit, nullum unquam opus inveniet Deus mercede dignum. Notandæ sunt iterum particulæ istæ, Propter me, vel propter Filium hominis: item, Probris vos affecerint mentientes: ne se protinus Christi martyrem esse jactet qui sua culpa sustinet persequutionem:

 quem-

quemadmodum olim Donatistæ hoc solo titulo sibi placebant, quod magistratus haberent sibi adversos. Et hodie Anabaptistæ quum perturbant suis deliriis Ecclesiam, Euangelium infamant, gloriantur tamen se ferre Christi insignia, ubi juste damnantur. Atqui beatos non pronunciat Christus nisi quibus constat justa causæ suæ defensio. *Sic enim persequuti sunt.* Consulto hoc fuit additum: ne triumphos sine sudore & pugna sperantes Apostoli, in persequutionibus deficerent. Nam quia rerum omnium instauratio sub Christi regno passim in Scriptura promittitur, periculum erat ne se inani fiducia jactarent, de militia non cogitantes. Et ex aliis locis apparet Christi regnum opibus & deliciis refertum stulte imaginatos fuisse. Quare non sine causa admonet Christus eadem illis parata esse certamina quæ quondam experti sunt Prophetæ, quandoquidem in eorum locum succedunt. Neque enim solo temporis respectu Prophetas dicit fuisse illis priores: sed quia ejusdem sint ordinis, ideoque se ad illorum exemplum formare debeant. Quod vulgo novem beatitudines finxerunt, magis frivolum est quam ut longa refutatione indigeat.

24. Luc. *Væ vobis divitibus.*] Sicuti quatuor tantum benedictionum capita recensuit Lucas, ita nunc quatuor maledictiones opponit, ut membra inter se respondeant. Cæterum antithesis ista non modo ad incutiendum impiis terrorem spectat, sed ad fideles excitandos, ne vanis & captiosis mundi illecebris indormiant. Scimus enim quam proclive sit rebus prosperis inebriari, vel irretiri hominum blanditiis. unde etiam fit ut sæpe invideant reprobis filii Dei, quibus omnia prospera & secunda fluere vident. Porro divitibus maledicit, non quibuslibet, sed qui consolationem suam in mundo accipiunt, hoc est, acquiescunt in sua fortuna, ut futuræ vitæ obliviscantur. Significat ergo, tantum abesse ut beatum hominem divitiæ faciant, ut sæpe in occasionem exitii vertantur. Alioqui divites à regno suo minime arcet Deus: modo ne sibi laqueos complicent, vel spem suam figentes in terra, januam cælorum sibi præcludant. Eleganter Augustinus, qui ut divitias filiis Dei per se non esse impedimento ostendat, Lazarum pauperem in sinum divitis Abrahæ receptum fuisse admonet. Eodem sensu saturis maledicit ac plenis: quia inflati præsentium bonorum fiducia, quicquid est cælestium bonorum respuunt. Idem & de risu sentiendum. nunc enim ridere intelligit qui Epicureæ lætitiæ dediti, & in carnis voluptatibus demersi, quicquid molestiæ pro tuenda Dei gloria subeundum foret refugiunt. Postremum Væ ad corrigendam ambitionem pertinet, quia enim nihil magis commune est quam captare hominum plausus, vel saltem illis inescari: ut inde absterreat Christus suos discipulos, ostendit exitialem fore hominum gratiam. Hæc autem admonitio peculiariter ad doctores spectat, quibus nulla pestis magis metuenda est quam ambitio: quia fieri non potest quin puram Dei doctrinam adulterent ubi hominum favorem aucupantur. Quod dicit Christus, Omnes homines, referri debet ad filios seculi, qui non nisi impostoribus & pseudoprophetis applaudunt. nam fideles & probi sanæ doctrinæ ministri suam apud bonos laudem & gratiam habent. Tantum ergo pravus carnis favor hic damnatur: quia nemo Christi servus esse poterit qui studebit hominibus placere, quemadmodum Paulus docet. *Galat. 1. vers. 10.*

MATTH. V.

13. Vos estis sal terræ. quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? ad nihil valet ultra, nisi ut projiciatur foras & conculcetur ab hominibus.

14. Vos estis lux mundi. non potest oppidum abscondi supra montem situm.

15. Neque accendunt lucernam, & ponunt illam subter modium, sed super candelabrum, & lucet omnibus qui sunt in domo.

16. Sic luceat lux vestra coram hominibus: ut videant vestra bona opera, & glorificent Patrem vestrum qui est in cælis.

MARC. IX.

49. Nam omnis *homo* igne salietur, & omnis victima sale salietur.

50. Bona res est sal. cæterum si sal insulsus fuerit, in quo ipsum condietur? Habete in vobisipsis salem, & pacem invicem colite.

MARC. IV.

21. Et dicebat illis, Num lucerna incenditur ut subter modium ponatur, aut subter lectum? nonne ut super candelabrum ponatur?

LUC. XIV.

34. Bonus est sal. si vero sal infatuatus fuerit, quo condietur?

35. Neque in terram, neque in sterquilinium utilis est: foras projiciunt ipsum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

LUC. VIII.

16. Nemo vero, quum lucernam accenderit, operit eam vase, aut subter lectum ponit: sed super candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen.

LUC. XI.

33. Nemo lucernam accendit & in abscondito ponit, neque subter modium, sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur lumen videant.

13. Matth. *Vos estis sal terræ.*] Quod proprium est doctrinæ, ad personas transfertur, quibus commissa est ejus administratio. Christus enim, Apostolos vocando Salem terræ, intelligit eorum esse munus salire terram: quia scilicet nihil nisi insipidum habeant homines, donec sale doctrinæ cælestis conditi fuerint. Postquam autem illos admonuit ad quid vocati sint, grave illis & horribile judicium denunciat, nisi officio respondeant. Ac doctrinam quæ apud illos deposita est, sic bonæ conscientiæ & piæ rectæque vitæ annexam esse ostendit, ut quæ in aliis tolerabilis foret corruptio, in ipsis detestabilis sit, ac portenti loco habenda. acsi diceret, Si coram Deo insulsi sunt reliqui homines, vobis dabitur sal qui saporem illis conciliet: si autem infatuati sitis, unde vobis petendum erit remedium quod aliis conferre vos decet? Metaphoram vero suam scite prosequitur Dominus, quum dicit, alias res quæ à natura sua degenerant, esse tamen aliquo modo post corruptionem utiles: sal vero etiam esse noxium, ut sterquiliniis quoque sterilitatem inducat. Summa est igitur, incurabilem esse morbum quum verbi ministri & doctores seipsos adulterant ac insipidos reddunt: quia reliquum mundum sale suo condire debeant. Porro non ministris solum utilis est hæc admonitio, sed cuncto gregi Christi. nam quum velit Deus verbo suo terram saliri, sequitur insulsum coram ipso esse quicquid eo sale caret, quantumvis hominibus sapiat. Quare nihil melius est quam condimentum admittere, quo solo nostra insulsitas corrigitur. sed interim viderint salitores ne mundum in fatuitate sua foveant: multo etiam magis, ne pravo eum & vitioso sapore inficiant. Itaque Papistarum improbitas minime est ferenda. Quasi vero Christi consilium

fuerit

fuerit effrenem ſuis Apoſtolis licentiam permittere, & eos conſtituere animarum tyrannos: ac non potius officii ſui monere, ne à recta linea deflecterent. Pronunciat Chriſtus quales eſſe velit Eccleſiæ ſuæ doctores. Qui ſe pro Apoſtolis nullo jure venditant, hoc operculo tegunt quicquid abominationum ingerere libuit, quia Petrum & ſimiles Chriſtus vocavit ſalem terræ: nec interea expendunt quam gravis & ſevera addita ſit comminatio, omnium eſſe deterrimos ſi inſipidi reddantur. Hæc ſententia quaſi ex abrupto ponitur apud Lucam: ſed in eundem finem quo hic legitur, ut propria expoſitione opus non habeat.

49. Marc. *Omnis homo igne ſalietur.*] Ego hæc Marci verba proximis Matthæi conjunxi: non quod ſenſu omnino conveniant, vel quod ejuſdem ſint loci ac temporis, ſed potius ut diverſum ejuſdem ſententiæ uſum melius ex comparatione perſpicerent lectores. Quum de igne æterno loquutus eſſet Chriſtus apud Marcum, hortatur ſuos ex oppoſito, ut ſe potius Deo nunc offerant igne & ſale condiendos, ut fiant ſacræ victimæ, ne ſibi peccatis ſuis ignem illum accerſant qui nunquam extinguitur. Igne ſaliri impropria eſt loquutio: ſed quia ſalis & ignis eadem eſt purgandi & excoquendi natura, idem verbum utrique aptavit Chriſtus. Nunc tenemus quænam fuerit hujus ſententiæ occaſio: ne ſcilicet recuſent fideles igne & ſale macerari, quandoquidem ſine hoc condimento ſancti Deo eſſe nequeunt. Alludit autem ad præceptum Legis, ubi diſerte vetat Deus ne
Levit. 2. verſ. 13. qua ſine ſale fiat oblatio. Nunc autem Euangelii verbo ſaliri docet fideles ut ſanctificentur. Quum deinde ſubjicit, Bonus eſt ſal: generaliter ad omnes extendit quos ſemel Deus condire verbo ſuo dignatus eſt: ac hortatur ut ſaporem ſuum ſemper retineant. Paulo quidem durior eſt metaphora, dum ſalem nominat quicquid ſalſum eſt: ſenſus tamen inde ambiguus non redditur, nempe ubi ſaporem quo imbuti fuerunt per Dei gratiam, ſua ignavia perdiderint, nihil amplius eſſe remedii: atque ita deploratos eſſe qui fidem ſuam qua conſecrati erant, ſeque ipſos infatuant; quando non alio condimento bonus ſapor acquiri poteſt. deinde incredulis eſſe pejores qui exinanita Dei gratia corrupti ſunt, ſicuti ſal terram & ſterquilinium vitiat.

50. Marc. *Habete in vobiſipſis ſalem.*] Poteſt hic varia eſſe acceptio hujus vocis: ut ſignificet boni odoris condituram quæ fide acquiritur, vel Spiritus
Coloſſ. 4. verſ. 6. prudentiam: ſicuti quum Paulus jubet ſale conditum eſſe ſermonem noſtrum, ſignificat profanis omnibus ineptiis & corruptelis purum ac purgatum eſſe debere, & ſpirituali gratia refertum, quæ ædificet ſuoque odore perfundat omnes qui audiunt. Si placet hæc expoſitio, poſterius membrum de mutua pace intelligere conveniet, quæ ſale illo fovetur: quia tamen magis probabile eſt pendere hanc poſtremam ſententiam ex priori ſermone, videtur mihi hortari Chriſtus ſuos ad ſervandum fidei vigorem, qui etiam alios abſtergat. acſi diceret, Danda eſt vobis opera non tantum ut ſalſi intus ſitis, ſed etiam ut ſaliatis alios. Quia tamen ſal acrimonia ſua mordet, ideo ſtatim admonet ſic temperandam eſſe conditurum, ut pax interim ſalva maneat.

14. Matth. *Vos eſtis lux mundi.*] Quanquam omnes ſumus filii lucis poſtquam fide illuminati ſumus, & jubemur lucernas ardentes manibus geſtare, ne erremus in tenebris, imo etiam aliis viam vitæ monſtrare: quia tamen præ aliis mandata fuit Apoſtolis Euangelii prædicatio, & Eccleſiæ paſtoribus hodie mandatur, peculiariter hoc illis elogium tribuit Chriſtus: acſi diceret, hac lege eos collocari in tali gradu, ut reliquis omnibus quaſi è ſublimi luceant. Poſtea addit duas ſimilitudines, Neque oppidum in monte ſitum latere poſſe, Nec lucernam, quum accenſa eſt, ſolere occultari. quibus verbis ſignificat ſic illis vivendum eſſe, acſi omnium oculis eſſent expoſiti. Et certe quo magis quiſque eminet, eo gravius nocet malo exemplo ſi ſe perverſe gerit. Vult ergo Chriſtus Apoſtolos eo majore ſtudio intentos eſſe ad pie ſancteque vivendum, quam quoslibet è vulgo obſcuros homines, quia omnium oculi in eos quaſi in lucernas conjecti ſint: nec ullo modo ferendos eſſe, niſi pietas & vitæ integritas, doctrinæ, cujus ſunt miniſtri, reſpondeat. Apud Marcum & Lucam diſſimilis eſſe videtur hujus ſimilitudinis accommodatio. nam illic generaliter admonet Chriſtus ſedulo cavendum eſſe ne ſibi peccandi licentiam quiſquam tenebris fretus indulgeat: quia quod ad tempus occultum eſt, tandem patefiet. Niſi forte abruptos ſermones uterque ſine contextu recitat.

16. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus.*] Poſtquam Apoſtolos in eo gradu poſitos eſſe docuit Chriſtus, ut tam vitia eorum quam virtutes procul appareant in bonum vel malum exemplum: nunc jubet vitam ita componere, ut omnes ad Deum glorificandum excitent. Videant, inquit, homines bona veſtra opera: quia teſte Paulo, non *2 Cor. 8.*
tantum coram Deo, ſed etiam coram hominibus *verſ. 12.*
fideles bona procurant. Nam quod paulo poſt latebras & ſeceſſum quærere jubebit in bonis operibus, id tantum corrigendæ ambitioni dictum eſt. Nunc vero longe alium finem commendat, unius ſcilicet Dei gloriam. Porro ſi bonorum operum gloria rite tribui Deo nequit quin illi ferantur accepta, & cenſeatur unicus eorum auctor: hinc apparet non ſine aperta craſſaque Dei contumelia liberum arbitrium extolli, quaſi ex ejus virtute bona opera vel in totum vel ex parte emergant. Rurſus notandum eſt quam benigne nobiſcum agat Deus qui noſtra vocat bona opera, quorum ſolidam laudem jure ſibi aſcriberet.

MATTH. V.	MARC.	LUC. XVI.
17. Ne exiſtimetis quod venerim ad deſtruendam Legem aut Prophetas. non veni ut deſtruam, ſed ut impleam. 18. Amen quippe dico vobis, donec prætereat cælum & terra, jota unum aut unus apex non præterierit ex Lege, quod omnia fiant. 19. Quiſquis igitur ſolverit unum ex mandatis hiſce minimis, & ſic docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quiſquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.		17. Facilius eſt autem cælum & terram præterire, quam Legis apicem unum cadere.

17. *Ne exiſtimetis &c.*] Etſi Chriſtus, qua fuit vitæ perfectione, jactare merito poterat ſe veniſſe ad implendam Legem: hic tamen de doctrina agitur, non de vita. Quia ſubinde clamabat veniſſe regnum Dei, & hominum animos inſolita ſpe erigebat, diſcipulos etiam initiabat Baptiſmo: probabile eſt ſuſpenſos ac dubios fuiſſe multorum animos, anxieque quæſiſſe quorſum ſpectaret ea novitas. jam teſtatur Chriſtus adeo nullum eſſe doctrinæ ſuæ cum Lege diſſidium, ut optime conſentiat cum lege & Pro-

Prophetis: neque id modo, sed ut solidum complementum afferat. Duabus autem maxime causis adductus fuisse videtur ad testandum hunc Legis & Euangelii consensum. Simulac emergit nova aliqua docendi ratio, id perinde vulgus arripit acsi rerum omnium conversio fieret. talis autem erat Euangelii prædicatio (sicuti nuper attigi) ut spem faceret aliter constituendæ Ecclesiæ quam prius fuerat. Putabant igitur vetus & usitatum regimen aboleri. quæ opinio multis modis valde noxia erat: pii enim Dei cultores nunquam Euangelium amplexi essent si fuisset à Lege defectio: leves autem & turbulenti spiritus ansa arrepta totum religionis statum convellere cupide aggressi essent. scimus enim quam proterve in rebus novis exultet temeritas. Adhæc Christus plerosque ex Judæis, tametsi profitebantur se Legi credere, videbat tamen profanos esse ac degeneres. sic enim res collapsæ erant in populo illo, tantis corruptelis referta erant omnia, adeo puram doctrinæ lucem sua socordia vel malitia extinxerant Sacerdotes, ut non magna amplius Legis reverentia vigeret. Quod si allatum fuisset novæ doctrinæ genus, quod Legi & Prophetis fidem abrogaret, misere concussa fuisset religio. Hæc prior videtur fuisse ratio cur negaret Christus se venisse ad solvendam Legem. quod licet ex contextu etiam colligere: nam confirmationis vice mox subjicit, fieri non posse ut vel unus apex ex Lege excidat: & eos doctores maledicit qui non fideliter laborant in ejus auctoritate asserenda. Secunda autem ratio fuit, ut pravam calumniam dilueret qua se apud rudiores & ignaros gravari sentiebat. hanc enim notam ejus doctrinæ inustam à Scribis inde apparet, quod statim in ipsos invehitur. Hoc Christi consilium nobis tenendum est, quod Judæos ita invitat & hortatur ad suscipiendum Euangelium ut tamen retineat in Legis obedientia: deinde quod indigna probra & calumnias fortiter refellit, quibus conati erant hostes infamem vel suspectam ejus prædicationem reddere. nam si res dissipatas in melius restituere animus est, semper adhibenda est hæc prudentia & moderatio, ut agnoscat populus non convelli propterea æternum Dei verbum, nec ingeri novitatem quæ Scripturæ deroget, ne qua repugnantiæ suspicio piorum fidem labefactet, ac ne insolescant temerarii homines novitatis prætextu: denique ut profano verbi Dei contemptui obviam eatur, neque apud indoctos vilescat religio. Defensio autem Christi qua doctrinam suam purgat, animare nos debet, si hodie his patemus calumniis.
Act. 21. Objectum etiam Paulo fuit istud crimen, quod apo-
vers. 21. stata esset à Lege Dei: quare nihil mirum si ex eodem figmento invidiam nobis conflare student Papistæ. Exemplo autem Christi falsa crimina diluere convenit: interim tamen libere profitenda est veritas, quamvis obtrectationibus injustis obnoxia. *Non veni ut destruam.*] Pollicitus quidem fuerat Deus novum fœdus Christi adventu, sed simul ostenderat minime diversum fore à primo: quin potius hunc esse finem, ut fœdus quod ab initio pepigerat cum suis,
Jer. 31. in perpetuum sanciret. Inscribam, inquit, leges
vers. 33. meas in corda ipsorum, & peccata oblivíscar. His verbis adeo non discedit à priori fœdere, ut potius denunciet stabile demum illud ac ratum fore ubi novum successerit. Atque hoc idem sibi volunt verba Christi, quum dicit se ad implendam Legem venisse. vere enim implevit, mortuam literam Spiritu suo vivificans: deinde reipsa exhibens quod sub figuris duntaxat ostensum fuerat. Ergo quod ad doctrinam, nulla nobis in Christi adventu fingenda est Legis abrogatio. nam quum æterna sit pie sancteque vivendi regula, immutabilem esse oportet, sicut una est ac constans Dei justitia quam illic complexus est. Quantum ad ceremonias spectat, licet quiddam adventitium censeri possint, solo tamen usu fuerunt abrogatæ: significatio vero magis comprobata fuit. quare ne ceremoniis quidem adventus Christi quicquam detraxit: quin potius exhibita umbrarum veritas firmitatem illis conciliat, dum solidum effectum cernentes, agnoscimus non vanas neque inutiles fuisse. Ideo discamus sacrum hunc Legis & Euangelii nexum inviolabilem servare, quem multi perperam dissolvunt. neque enim hoc ad stabiliendam Euangelii fidem parum valet, dum audimus nihil aliud esse quam Legis complementum, ut mutua concordia Deum communem auctorem referant.

18. *Donec prætereat.*] Lucas paulo aliter, sed eodem sensu, *Facilius est cælum & terram præterire, quam cadere unum Legis apicem.* docere enim utroque loco Christus voluit, in tota mundi machina nihil esse tam stabile quam firma est Legis veritas, & quidem omni ex parte. Argutius ludunt quidam in voce Donec: quasi cæli & terræ transitus, qui futurus est extremo judicii die, finem allaturus sit Legi & Prophetis. Et certe quemadmodum tunc linguæ cessabunt & prophetiæ abolebuntur, ita scriptam Legem cum expositione desituram arbitror. Sed quia simplicius loquutum esse Christum existimo, talibus illecebris pascere nolo lectorum aures. Ergo hoc tenere sufficiat, ruiturum potius esse cælum totamque mundi machinam miscendam esse, quam vacillet Legis stabilitas. Sed quid est, omnia Legis fieri usque ad minimum apicem? videmus enim quantum à perfecta Legis observatione distent homines, etiam qui Spiritu Dei sunt regeniti. Respondeo, istud Fieri, non referri ad hominum vitam, sed ad solidam doctrinæ veritatem. acsi diceret, nihil esse fluxum in Lege, nihil temere positum: ideo fieri non posse ut inde una litera evanescat.

19. *Quisquis igitur solverit.*] Hic nominatim loquitur Christus de præceptis vitæ vel decem verbis, ad quorum præscriptum omnes Dei filios vitam suam formare decet. Itaq; falsos & perversos esse doctores pronunciat qui discipulos non continent sub Legis obsequio, ac indignos esse qui locum in Ecclesia obtineant quicunque minima in parte Legis auctoritatem enervant: probos autem & genuinos esse Dei ministros qui Legis observantiam cum vitæ exemplo tum verbis commendant. Porro minima Legis mandata vocat ex sensu hominum: nam etsi non idem omnibus inest pondus, sed dum inter se conferuntur, alia aliis minora sunt: nihil tamen minutum censere fas est de quo præcipere dignatus est cælestis Legislator. quantum enim sacrilegium est quicquam contemptim accipere quod ex sacro ejus ore prodierit? nam hoc modo in ordinem cogitur ejus majestas. quare ubi minuta præcepta vocat Christus, species est concessionis. Quum dicit, Minimus vocabitur, allusio est ad id quod paulo ante dictum erat de præceptis: sensus tamen clarus est, rejectum iri, tanquam postremos hominum, qui Legis doctrinam vel in una syllaba contemptibilem reddiderint. Regnum cælorum pro Ecclesiæ renovatione accipitur, vel secundo Ecclesiæ statu, qualis jam tunc surgebat ab Euangelii prædicatione. Ita Lucæ 7. vers. 28. majorem Joanne facit Christus qui minimus est in regno Dei. ratio loquutionis est, quia Deus mundum Filii sui manu instaurans, regnum suum solide constituit. Ergo Christus in Ecclesiam suam, ubi renovata fuerit, admittendos negat doctores, nisi qui fidi erunt Legis interpretes, & integram ejus doctrinam asserere studebunt. Sed quæritur annon ceremoniæ inter præcepta Dei forent, quarum tamen minime exigenda est nunc observatio. Respondeo, spectandum esse legislatoris consilium & finem. nam quia ceremonias præcepit Deus, ut temporalis esset externus earum usus, significatio autem æterna: non solvit ceremonias qui earum effectum retinens, quod umbratile est omittit. Jam quum à regno suo exterminet Christus qui ad Legis contemptum assuefaciunt homines, prodigiosus est eorum stupor

quos

quos non pudet sacrilega indulgentia remittere quod Deus severe exigit: & venialis delicti prætextu, Legis justitiam pessundare. Rursus notandum est quod probis ac sanctis doctoribus tribuit elogium: nempe quod ad servandam Legem non verbis tantum hortentur homines, sed in primis vitæ exemplo.

MATTH. V.	MARC.	LUC.
20. Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum. 21. Audistis quoniam dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit, reus erit judicio. 22. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit judicio: qui autem dixerit fratri suo Racha, reus erit concilio: qui autem dixerit Fatue, reus erit gehennæ ignis.		

20. *Nisi abundaverit.*] Perstringit Scribas, qui maculam Euangelii doctrinæ aspergere moliebantur quasi esset Legis dissipatio. Hae de re quidem non disputat, sed tantum breviter ostendit nihil minus in eorum animis regnare quam Legis zelum. acsi dixisset, mihi se infestos esse simulant quia nolint violari Legem: atqui ex eorum vita apparet quam frigide Legem colant: imo quam secure illudant Deo, dum se larvata ac fictitia justitia apud homines venditant. sic plerique interpretes. Sed vide annon vitiosum docendi genus magis insimulet, quo populum imbuerant Pharisæi & Scribæ. Nam quum Legem Dei restringerent tantum ad externa officia, discipulos suos, quasi simias, ad hypocrisim formabant. Non inficior quidem æque perperam, imo deterius vixisse quam docebant. ideo libenter fucosam falsæ justitiæ ostentationem cum perversa doctrina complector. Quod tamen præcipue in hanc invehatur Christus, ex sequentibus facile patet, ubi Legem repurgans à pravis eorum commentis, suæ puritati restituit. In summa, quod illi à Scribis inique objectum fuisse diximus, in ipsos valide retorquet. Videte, inquit, quam dextri sint ac idonei Legis interpretes: justitiam enim fabricant quæ januam cælorum præcludat suis cultoribus. Tenendum est memoria quod alibi diximus, Pharisæos adjungi Scribis ad amplificationem: quia secta illa sanctimoniæ famam præ aliis sibi acquisierat. Quanquam falluntur qui à divisione putant sic fuisse dictos, quasi à vulgari ordine segregati, proprium sibi gradum vendicarent. vocati enim sunt Pherussim, hoc est, interpretes: quia non contenti simplici litera, clavem se habere profitebantur ad eliciendos arcanos sensus. unde nata est immensa eorum farrago, quum ad se magisterium trahentes, impia libidine parique supercilio figmenta sua in Scripturæ locum obtrudere ausi fuerint.

21. *Audistis quod dictum sit.*] Cohæret hæc sententia & aliæ sequentes cum proximo dicto: fusius enim per species exponit Christus quam tortuose Legem depravent Pharisæi, ut eorum justitia nihil aliud quam scoria sit. Decepti autem fuerunt, qui putarunt hanc esse Legis ἀναπλήρωσιν, ac Christum suos discipulos in altiorem perfectionis gradum extollere, quam potuerit Moses crassum carnalemque populum, qui vix discendis elementis idoneus erat. Ita invaluit opinio, justitiæ initium traditum olim fuisse in Lege, perfectionem vero in Euangelio doceri. atqui nihil minus propositum Christus habuit quam aliquid mutare vel novare in Legis præceptis: illic enim Deus semel fixit vivendi normam, cujus nunquam eum pœnitebit. Sed quum Lex adulterinis commentis corrupta foret, ac in profanum sensum detorta, Christus à talibus eam corruptelis vendicat, ac ostendit genuinum ejus sensum à quo desciverant Judæi. Quod autem Legis doctrina non inchoet modo, sed absolvat rectam vitam, vel ex uno hoc capite colligitur, quod requirit perfectum Dei ac proximi amorem. Porro qui tali amore præditus est, nihil illi deest ad summam perfectionem. Ergo Lex quoad bene vivendi præcepta, ad metam justitiæ homines adducir. Ideo Paulus non in seipsa infirmam, sed in carne nostra facit. Quod si tirocinium duntaxat traderet veræ justitiæ, frivola esset illa Mosis contestatio, *Deut. 30.*
Cælum & terram testor, quod tibi ostenderim ho- *vers. 19.*
die viam vitæ & mortis. Item, Et nunc Israël, quid *Deut. 10.*
abs te postulat Deus tuus nisi ut sibi penitus adhæreas? *vers. 12.*
Inanis etiam ista esset promissio & frustratoria, Qui *Levit. 18.*
fecerit hæc, vivet in ipsis. *vers. 5.* Quod autem nihil in ejus præceptis corrigere voluerit Christus, ex aliis locis aperte liquet. nam qui volunt ad vitam ingredi per bona opera, eos nihil aliud quam Legis mandata servare jubet. Nec aliunde tam ipse quam Apostoli pie sancteque vivendi præcepta deducunt. & sane atrocem Deo Legis auctori faciunt injuriam qui tantum oculos, manus & pedes illi componi fingunt ad fucosam bonorum operum speciem: in solo autem Euangelio doceri amandum ex corde esse Deum. Facessat igitur error ille, Legis defectus hic à Christo corrigi. neque enim fingendus est Christus novus legislator, qui ad æternam Patris sui justitiam aliquid addat: sed tanquam fidus interpres audiendus est, ut sciamus qualis sit Lex, quorsum tendat & quousque pateat. Nonc videndum restat quid damnet Christus in Pharisæis, & quid ab eorum commentis illius interpretatio differat. Summa est, quod Legis doctrinam ad politicum ordinem transtulerant, ut sufficeret externis officiis defungi. ita fiebat ut se ab homicidio absolveret quisquis hominem manu non occiderat: se purum & castum putaret coram Deo, quisquis adulterio corpus non polluerat. Hæc vero erat minime ferenda Legis profanatio, quum certum sit spiritualem Dei cultum ubique à Mose requiri: & Deus qui eam tulit per manum Mosis, pro sua natura cordibus non minus quam manibus & oculis loquutus sit. Adducit quidem Christus Legis verba, sed se ad communem vulgi captum accommodat: acsi diceret, Hactenus literalis inter vos Legis expositio per Scribas vulgata est, satis esse siquis manus ab homicidio & vi abstineat: ego autem moneo, longe altius nitendom esse. & quia charitas, Legis est perfectio, violari proximum dico quoties aliquid adversus eum minus amice committitur. Posterius membrum quod recitat, Reum fore judicio qui hominem occiderit: confirmat quod nuper dixi, vitium illud reprehendi à Christo, quod Lex Dei quæ regendis animis tradita fuit, in politiam conversa erat.

22. *Ego autem dico vobis.*] Responsum suum non præcepto Mosis opponit, sed vulgari Scribarum figmento. Porro quia vetustatem jactabant Pharisæi (ut fere solet longi temporis præscriptio obtendi ad tuendos errores) Christus ad suam auctoritatem, cui merito cedere debet omnis vetustas, populum revocat. unde colligimus quanto præponderet veritas tam consuetudini quam annorum numero. *Dixerit fratri suo.* Tres gradus condemnationis ponit Christus extra manuum violentiam: quo significat præceptum illud Legis non manus tantum cohibere, sed affectus omnes charitati fraternæ contrarios. acsi diceret, Qui tantum fratribus irati fuerint, vel superbe insultaverint, vel læserint aliquo convitio, homi-

homicidas esse. Jam quum certum sit vocem Racha medio loco statui inter iracundiam & manifestum probrum, non dubito quin spernentis vel adversantis fuerit interjectio. Tametsi autem gehennæ ignis eos solos adjudicat Christus qui usque in apertum convitium prosiliunt, non tamen iracundiam eximit ab hac pœna, sed ad terrena judicia alludens testatur Deum occultæ etiam iræ futurum judicem, ut eam puniat. Quia autem ultra progreditur qui indignationem amarulento sermone prodit, eum fore reum dicit coram toto cælesti consessu, ut graviorem pœnam sustineat. Qui vero usque ad convitia eruperint, eos addicit gehennæ ignis: significans odium & quicquid charitati adversum est, ad mortis æternæ reatum sufficere, quamvis nulla vis intercesserit. Quin gehennæ nomen translatitium sit minime dubium est. גיא Hebræis vallem significat. Porro vallis Hennon locus erat nefanda superstitione infamis, quod illic infantes suos idolis mactarent. Hinc factum est ut sancti viri, quo illa scelerata impietas majore in odio esset, pro inferno acciperent, ut ipsum quoque nomen tanquam ominosum ac detestabile populus horreret. Tempore Christi apparet receptum fuisse loquendi morem, nec fere aliter tunc vocatum fuisse infernum quam gehennam, voce à nativo sono paululum deflexa.

MATTH. V.

23. Itaque si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid adversum te,

24. Relinque illic munus tuum coram altari, & abi, prius reconcilieris fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum.

25. Habeto benevolentiam cum adversario tuo cito, dum es in via cum illo: nequando te tradat adversarius Judici, & Judex te tradat ministro, & in carcerem conjiciaris.

26. Amen dico tibi, non exibis illinc donec solveris ultimum quadrantem.

MARC.

LUC. XII.

58. Quum enim vadis cum adversario tuo ad magistratum, in via da operam ut libereris ab illo: ne forte pertrahat te ad Judicem, & Judex tradat te exactori, & exactor conjiciat te in carcerem.

59. Dico tibi, non exibis inde donec ultimum etiam minutum reddas.

23. *Si obtuleris munus.*] Hac clausula confirmat & simul explicat superiorem doctrinam. Summa enim est, tunc demum satisfieri Legis præcepto quo vetamur occidere, si consensum & fraternam benevolentiam cum proximis nostris fovemus. Atque, ut nos magis afficiat Christus, ipsa quoque pietatis officia pronuntiat ingrata esse Deo & ab ipso repudiari, si inter nos dissidemus. Nam quum jubet eos qui unum aliquem ex fratribus læserunt, redire prius cum illo in gratiam quam munus suum offerant: significat, quantisper alieni sumus nostra culpa à proximis, accessum nobis ad Deum non patere. Quod si odiis suis totum quem Deo impendunt cultum polluunt homines & corrumpunt, hinc colligimus quanti æstimet mutuam inter nos concordiam. Potest tamen hic objici quæstio, annon absurdum sit charitatis officia pluris fieri quam Dei cultum. nam aut præposterum Legis ordinem dicamus esse oportet: aut prior tabula secundæ præferri debet. Solutio facilis est. neque enim alio spectant Christi verba, quam falso & inaniter profiteri se Dei cultores, qui fratres suos injuste læsos superbe etiam contemnunt. Nam sub una specie per synecdochen externa divini cultus exercitia designat, quibus sæpe homines pietatem magis simulant quam vere testentur. Et notandum est, Christum pro illius seculi ratione de sacrificiis loqui. Hodie dissimilis est nostra conditio: doctrina tamen eadem manet, vitiosum scilicet esse quicquid Deo offerimus, nisi cum fratribus nostris sumus concordes, saltem quoad in nobis est. Eleemosynas Scri-
Phil. 4. vers. 18. ptura vocat Sacrificia boni odoris: audimus tamen ex ore Pauli eum nihil esse qui totam suam substan-
1 Cor. 13. vers. 2. tiam consumit in pauperes, nisi charitatem habeat. Denique pro filiis non suscipit neque agnoscit Deus, nisi qui se hominibus vicissim exhibent fratres. Tametsi autem Christus tantum eos qui injuria affecerunt fratres, jubet ipsis placandis operam dare: sub una tamen specie ostendit quam pretiosa sit Deo fraterna concordia. Longe etiam plus exprimit, quum jubet munus relinqui ante altare, quam si dixisset frustra in templum venire homines, aut sacrificia vovere Deo, quamdiu dissidium habent cum proximis.

25. *Habeto benevolentiam.*] Tametsi videtur Christus ultra progredi, nec tantum hortari ad reconciliationem qui fratribus injuriam fecerunt, sed etiam qui injuste lacessuntur: ego tamen in alium finem spectasse interpretor, nempe ut ansam præcideret odiis & discordiis, modumque fovendæ benevolentiæ ostenderet. unde enim omnes injuriæ, nisi quod singuli nimium tenaces sunt sui juris, hoc est, suis commodis cum aliorum damno nimis sunt addicti? Omnes enim fere excæcat perversus sui amor, ut sibi in pessimis causis blandiantur. Christus itaque, ut odiis, simultatibus, pugnis, & omnibus injuriis occurrat, pertinaciam illam, horum malorum fontem, corrigit, ac jubet suos ad moderationem & æquitatem propensos esse, ut summo jure cedentes, pacem & amicitiam tali æquitate rediment. Optandum quidem foret ne qua lis unquam inter nos vel controversia incideret. & certe nunquam in contentionem vel certamen prorumperent homines si vigeret inter eos ea quæ debet mansuetudo. sed quia fieri vix potest quin suboriantur aliquæ lites, remedium ostendit Christus quo statim componi queant: nempe si frenum cupiditatibus nostris injicimus, & potius cum damno nostro transigere parati sumus, quam ut inflexibili rigore jus nostrum persequamur. Christum tamen hac exhortatione sæpius usum constat ex Lucæ cap. 12. ubi non refertur sermo habitus in monte, sed epitome ex variis Christi sententiis colligitur. Inde etiam apparet quid sit in via transigere: nempe, priusquam ad Judicem perventum fuerit. *Tradat te adversarius Judici.*] Partem hanc metaphorice quidam exponunt, cælestem Judicem nobiscum summo jure acturum, ut nihil prorsus remittat, nisi pacificare studemus quas habemus cum proximis nostris lites: Ego tamen simplicius accipio, quod admoneat Christus hoc humanitus etiam nobis esse utile, ut mature transigamus cum adversariis: quia rixosis sæpe damnosa est sua cupiditas. Interea non nego quin similitudo apte ad Deum transferatur, quod scilicet judicium absque misericordia sentiet qui implacabilis fratribus, vel ad extremum contentiosus fuerit. Cæterum plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui in perpetua loci hujus allegoria Purgatorium suum fabricant. nihil apertius est quam Christum de benevolentia inter homines colenda disserere. Illis nulla religio est sine pudore verba ejus pervertere, & in sensum prorsus extraneum

nedum torquere, modo indoctis fucum faciant. Sed quoniam longa refutatione indigni sunt, uno tantum verbo ostendam quam pudenda sit eorum inscitia. Adversarium fingunt esse diabolum. Atqui fideles suos ei benevolos esse Christus jubet. Ergo ut Purgatorium suum inveniant Papistæ, diabolos amicos & fratres esse prius oportet. Quadrantem esse quartam partem assis, notum est. hic autem pro teruncio vel minuta alia pecunia capitur, quemadmodum etiam ex Luca patet. Jam si cavillis agere libeat, hinc quoque refellitur insulsitas Papistarum. nam si Purgatorium semel ingressus, nunquam inde exibit donec solverit ultimum quadrantem: sequitur irrita esse quæ vocant pro mortuis vivorum suffragia. Neque enim alios admittit Christus qui satisfactione sua debitorem absolvant, sed diserte ab unoquoque solutionem ejusquod debet, exigit. Quod si inutiles sunt Missæ & reliqua piacula, quantumvis serveat ignis Purgatorius, frigebunt tamen Sacerdotum & Monachorum culinæ, quarum in gratiam tanto studii ardore pro illo pugnant.

MATTH. V.	MARC.	LUC.
27. Audistis quod dictum fuerit antiquis, Non committes adulterium.		
28. At ego dico vobis quod quicunque aspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulterium commisit cum ea in corde suo.		
29. Quod si oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illum, & abjice abs te. expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conjiciatur in gehennam.		
30. Et si dextra tua manus obstiterit tibi, amputa eam, & projice abs te. expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conjiciatur in gehennam.		

27. *Non committes adulterium.*] Pergit Christus in sua disputatione, quod Lex Dei non sit tantum politico modo vitæ magistra ad formandos externos mores: sed puros quoque & integros cordis affectus requirat. Tenendum vero memoria est quod prius monui, quamvis referat Christus Legis verba, crassum tamen & adulterinum sensum quem sinistri interpretes induxerant, ab eo reprehendi. Jam enim ipse præfatus est, se non venisse novum legislatorem, sed fidum interpretem Legis semel datæ. Quia autem objici poterat longo usu inveterasse illud commentum, nominatim id fatetur Christus. Sed hoc modo anticipat, præjudicium ex erroris vetustate non debere fieri.

28. *Qui aspexerit mulierem.*] Consilium Christi est generaliter carnis libidinem damnare. Dicit igitur adulteros esse coram Deo non tantum qui alienas uxores corruperint, sed qui oculos polluerint impudico aspectu. Est autem synecdochica loquutio, quia homines adulterii reos faciunt non tantum oculi, sed cæcæ etiam cordis ustiones. Ideo Paulus castitatem
1 Cor. 7. vers. 34. in corpore & spiritu constituit. Cæterum satis habuit Christus crassum commentum quod obtinuerat, refellere: quia putabant nonnisi ab externo adulterio cavendum. Quia tamen ut plurimum oculi animos suis lenociniis sollicitant, & libido quasi per istas fores penetrat, hac loquendi forma usus est Christus quum vellet concupiscentiam damnare: idque ex verbo Concupiscendi facile elicitur. Quo etiam docemur, adulteros censeri coram Deo non tantum qui fixo consensu scortationem in animis concipiunt, sed qui admittunt quasvis punctiones. Quare nimis crassa est & supina Papistarum hypocrisis, qui concupiscentiam negant peccatum esse, donec totum cor assentiatur. Sed nihil mirum est ita extenuari ab illis peccatum, quando socordes & prorsus stupidos in vitiis suis reputandis esse oportet qui justitiam operum meritis adscribunt.

29. *Si oculus tuus.*] Quia in hac carnis & naturæ imbecillitate videri poterat Christus nimis severe urgere homines, occupat omnes illas querimonias. In summa, significat, quantumvis difficile, arduum, molestum, vel asperum sit quod præcipit Deus, nihil tamen excusationis inde captandum esse: quia pluris nobis esse debeat justitia Dei quam alia omnia quæ chara in primis & pretiosa sunt. acsi dixisset, Non est quod mihi objicias, te vix posse oculum huc illuc vertere quin ex improviso illecebræ aliquæ obrepant: oculis enim tuis potius renunciandum est quam ut discedas à mandatis Dei. Neque tamen intelligit Christus mutilandum esse corpus ut pareamus Deo. sed quia libenter optarent omnes non ita frenari sensus suos quin liberum haberent eorum usum, Christus hyperbolice docet resecandum esse quicquid nos impedit ne obsequium Deo præstemus quale flagitat in Lege sua. Atque id consulto facit: quia nimis licenter sibi homines hac in parte indulgent. Si purus esset animus, oculos quoque & manus haberet sibi obsequentes: quibus certum est nullum inesse proprium motum. In eo autem graviter peccamus, quod adeo non sumus solliciti, ut decebat, in cavendis illecebris, ut potius ad malum ultro provocemus sensus nostros effreni licentia.

MATTH. V.	MARC.	LUC. XVI.
31. Dictum est autem, Quicunque repudiaverit uxorem suam, det illi libellum divortii.		18. Quisquis dimittit uxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & quisquis dimissam à marito ducit, adulterium committit.
32. At ego dico vobis, Quisquis repudiaverit uxorem suam nisi causa stupri, facit eam mœchari: & quicunque repudiatam duxerit, mœchatur.		

31. *Quicunque repudiaverit*] Quia opportunior erit tractandæ fusius & explicandæ doctrinæ locus capite 19 Matthæi, nunc breviter percurram quod hic Christus dicit. Sicuti falso defunctos se erga Deum putabant Judæi si Legem politico more servarent: ita rursus quicquid lex politica non prohibebat, stulte imaginabantur sibi esse licitum. Divortia quæ fieri solebant cum uxoribus, Moses quoad externum ordinem non vetuerat; sed tantum cohibendæ libidinis causa jusserat dari repudiatis uxoribus libellum divortii. Erat autem quoddam manumissionis testimonium, ut libera esset in posterum mulier à mariti jugo & potestate. simul vir confitebatur se non dimittere uxorem ob crimen aliquod,
sed

ſed quia non placeret. Hinc error invaluerat, nullam in tali repudio culpam eſſe, modo legi ſatisfieret. Sed perperam ſumebant pie ſanctéque vivendi regulam ex jure civili. Nam leges politicæ interdum ad hominum mores flectuntur: Deus vero Legem ſpiritualem ferendo non reſpexit quid poſſint homines, ſed quid debeant. Ideo illic perfecta integraque juſtitia continetur, quantumvis ejus præſtandæ facultas nos deficiat. Itaque admonet Chriſtus, non protinus licere coram Deo ſi quid Lex politica Moſis tolerat. Prætextu Legis, inquit, ſe abſolvit qui uxorem dimittens, dat illi repudii libellum. at ſanctius eſt conjugii vinculum, quam ut hominum arbitrio vel potius libidine ſolvatur. Tametſi enim mutuo conſenſu ſeſe conjungunt vir & uxor: Deus tamen nodo indiſſolubili eos aſtringit, ne poſtea liberum ſit diſcedere. Additur tamen exceptio, Niſi ob fornicationem. Merito enim abjicitur mulier quæ perfide conjugium violavit: quia ejus culpa abrupto vinculo libertas viro parta eſt.

32. *Facit eam mœchari.*] Quia ferebat libellus repudii, ut mulier à priore marito ſoluta, transiret ad novas nuptias, merito damnatur quaſi productor qui uxorem ſibi divinitus adjunctam aliis præter jus & fas proſtituit.

MATTH. V. | MARC. | LUC.

33. Rurſum audiſtis quod dictum fuerit antiquis, Non pejerabis: ſed perſolves Domino quæ juraveris.

34. At ego denuncio vobis ne juretis omnino: neque per cælum, quia thronus eſt Dei:

35. Neque per terram, quia ſubſellium eſt pedum illius: neque per Hieroſolymam, quia civitas eſt magni Regis.

36. Neque per caput tuum jurabis: quia non potes unum pilum album vel nigrum facere.

37. Sed erit ſermo veſter, Eſt, eſt: Non, non. porro quod eſt extra hæc, ex malo eſt.

33. *Non pejerabis.*] Hic quoque non Legis correctio eſt, ſed potius germana interpretatio. Deus enim non modo perjuria in Lege damnavit, ſed jurandi levitatem, quæ nominis ejus reverentiæ derogat. neque enim is ſolus accipit nomen Dei fruſtra qui pejerat, ſed qui in rebus frivolis, vel in communi ſermone temere & contemptim nomen Dei arripit. Porro quum Lex quamlibet nominis Dei profanationem damnet, Judæi in ſolis perjuriis culpam eſſe fingebant. Craſſum hunc errorem Chriſtus reprehendit, quod ſibi fas eſſe putent Dei nomine impune abuti, modo jurando non fallant. Sancte quidem præcipitur ut ſolvamus Deo juramenta. nam qui poſt nomen Dei interpoſitum proximos fraudat & decipit, non hominibus tantum, ſed Deo facit injuriam. Sed vitioſum eſt ad unam partem reſtringere quod latius patet. Aliqui iſtud Perſolvere ad vota referunt, quum Deo aliquid religionis cauſa promiſſum eſt. Sed loquutio hæc pactis omnibus & promiſſis optime quadrat quæ adhibito Dei nomine ſancita ſunt: nam Deus tunc medius inter duas partes ſponſor ſtatuitur, cui fidem ſuam obligant.

34. *Ne juretis omnino.*] Multos decepit particula Omnino: ut putarent generaliter quodvis jusjurandum à Chriſto damnari. Atque ad hunc immodicum rigorem quoſdam non malos homines impulit olim effrenis jurandi licentia, quam videbant in mundo paſſim graſſari. Et Anabaptiſtæ hoc prætextu valde tumultuati ſunt, quaſi nullam ob cauſam jurare permittat Chriſtus dum omnino jurare vetat. Atqui non aliunde petenda eſt expoſitio quam ex verborum contextu. Continuo poſt ſequitur, Neque per cælum, neque per terram. Quis non videt ſpecies iſtas exegetice additas fuiſſe, quæ prius membrum diſtincta enumeratione clarius exprimerent? Habebant Judæi obliquas vel indirectas, ut loquuntur, jurandi formas: & quum jurarent per cælum, terram, vel altare, hoc fere pro nihilo ducebant. &, quemadmodum vitium aliud ex alio naſcitur, hoc colore fucabant minus apertam nominis Dei profanationem. Huic vitio ut occurrat Chriſtus, pronunciat omnino non eſſe jurandum vel hoc vel illo modo, neque per cælum, neque per terram, &c. Unde colligimus, particulam Omnino non ad ſubſtantiam, ſed ad formam referri: acſi dixiſſet, Neque directe, neque indirecte. alioqui ſupervacuum erat ſpecies iſtas recenſere. Quare una cum rixandi libidine craſſam inſcitiam Anabaptiſtæ produnt, dum vocem unam moroſe urgendo, totum ſermonis tenorem clauſis oculis prætereunt. Siquis objiciat, nullum jusjurandum à Chriſto permitti: reſpondeo, ex Legis intentione debere intelligi quod dicit ejus interpres. Summa ergo huc redit, aliis modis fruſtra accipi Dei nomen quam pejerando. Ideo ab omni ſuperflua jurandi licentia abſtinendum eſſe. nam ubi juſta ratio cogit, Lex non modo permittit jurare, ſed diſerte etiam jubet. Itaque nihil ſibi aliud voluit Chriſtus, quam illicita eſſe juramenta omnia quæ ſacrum Dei nomen abuſu aliquo profanant, cujus reverentiæ ſervire debuerant. *Neque per cælum.* Falluntur qui exponunt has jurandi formas à Chriſto corrigi quaſi vitioſas, eo quod per ſolum Deum jurandum ſit. rationes enim quas adducit, magis in contrariam partem inclinant, quod ſcilicet tunc quoque juretur per nomen Dei quum cælum & terra nominantur: quia nulla eſt pars mundi cui Deus non inſculpſerit gloriæ ſuæ notam. Videtur tamen hæc ſententia non congruere cum Legis præcepto, ubi Deus per nomen ſuum jurare diſerte jubet: item cum tot Scripturæ locis, ubi conqueritur injuriam ſibi fieri quoties juratur per creaturas. Reſpondeo corruptelam eſſe idololatriæ affinem, quum vel judicii poteſtas, vel teſtimonii probandi auctoritas illis defertur. ſpectandus eſt enim ipſe jurandi finis, quod ſcilicet homines appellant Deum perfidiæ ultorem & veritatis præſidem. Hic honor alio transferri nequit quin violetur ejus majeſtas. Hac ratione dicit Apoſtolus non rite jurari niſi per majorem: & hoc ſoli Deo eſſe proprium ut per ſeipſum juret. Ita quiſquis olim per Moloch vel per aliud idolum jurabat, tantundem minuebat ex jure Dei, quod alium ejus loco ſubſtitueret cordium cognitorem & judicem in animas. Et hodie qui per Angelos vel ſanctos mortuos jurant, ſpoliato Deo, inane illis numen affingunt. Diverſa autem ratio eſt quum per cælum & terram juratur ipſius opificis intuitu. Neque enim in creaturis ſubſiſtit juriſjurandi religio: ſed Deus ipſe ſolus advocatur in teſtem, productis in medium gloriæ ejus ſymbolis. Porro cælum Scriptura Dei ſolium vocat, non quod illic ſit incluſus, ſed ut diſcant homines ſurſum mentes attollere quoties de ipſo cogitant, nec quicquam terrenum vel humile de ipſo imaginentur. Imo terra ſcabellum pedum ejus ideo vocatur ut ſciamus ipſum ubique diffuſum nullis locorum ſpa-

tiis

tiis capi. Hierosolymæ sanctitas ex promissione pendebat. Sancta ergo fuit, quod eam Dominus in sedem ac domicilium elegerat sui imperii. Quum jurant homines per caput suum, vitam suam, quæ singulare est Dei donum, tanquam bonæ fidei pignus in medium adducunt.

37. *Sed erit sermo vester.*] Jam Christus secundo loco remedium præscribit: nempe ut sincere & bona fide inter se contrahant homines: quia tunc non minoris erit sermonis simplicitas quam sit jusjurandum inter eos qui sinceritatem non colunt. Et certe hæc optima est corrigendis vitiis ratio, notare fontes ex quibus manant. Unde tanta jurandi proclivitas, nisi quod in tanta vanitate, in tot fallaciis, inconstantia, futilitate nihil fere creditur? Candorem igitur in verbis nostris & constantiam requirit Christus, ne jurare amplius necesse sit. Repetitio enim tam affirmationis quam negationis huc spectat, dictis nostris standum esse, ut inde appareat ingenuitas. Quia autem hæc vera est & legitima contrahendi ratio, ubi non aliud in lingua habent homines quam in corde, pronunciat Christus ex malo esse quicquid ultra est. neque enim mihi probatur quorundam expositio, jusjurandum ejus culpæ debere tribui qui fidem loquenti non habet. Sed Christus, meo judicio, ex hominum vitiis manare docet quod jurare coguntur: quia si inter eos vigeret bona fides, si varii non essent nec flexiloqui, colerent eam simplicitatem quam dictat natura. Neque tamen sequitur quin licitum sit jurare quoties id necessitas postulat: quia purus est multarum rerum usus quarum vitiosa est origo.

MATTH. V.

38. Audistis quod dictum fuerit, Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39. At ego dico vobis, Ne resistatis malo: sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obverte illi & alteram:

40. Et ei qui tecum velit judicio contendere, ac tunicam tuam tollere, permitte illi & pallium:

41. Et qui te adegerit ad milliarium unum, abito cum illo duo.

MARC.

LUC. VI.

29. Percutienti te in maxillam præbe & alteram: & ab eo qui aufert tibi pallium etiam tunicam noli prohibere.

30. Omni autem exigenti abs te, tribue: & ab eo qui aufert quæ tua sunt, ne reposcas.

38. Matth. *Oculum pro oculo.*] Hic alius error corrigitur, quod quum Deus Judices & Magistratus suæ Lege jussisset injurias pari pœna ulcisci, quisque eo prætextu sibi ultionem sumebat. Ergo se peccare non putabant, modo ne quem priores lacesserent, sed læsi par pari rependerent. Christus autem contra admonet, quamvis Judicibus mandata sit communis defensio, & ordinati sint vindices ad cohibendos improbos, ac vim eorum reprimendam: debere tamen unumquemque patienter ferre illatas sibi injurias.

39. *Ne resistatis malo.*] Duplex est resistendi modus: alter quo innoxie arcemus injurias; alter quo retaliamus. Quanquam autem Christus suis non permittit ut vim vi repellant, non tamen prohibet quin deflectant ab injusta violentia. Atque hujus loci Paulus nobis optimus esse potest interpres, dum jubet potius vincere malum bono quam ut maleficiis certemus, ad Romanos cap. 12. vers. 17. Notanda est enim antithesis inter vitium & correctionem. Hic de talione agitur. ejus licentiam ut Christus suis discipulis præcidat, malum pro malo vetat rependere: deinde longius extendit patientiæ legem, ut non tantum feramus taciti acceptas injurias, sed potius novis tolerandis nos paremus. Huc in summa spectat tota admonitio, ut oblivisci discant fideles quicquid malorum ipsis illatum fuerit, ne læsi in odium vel malevolentiam prorumpant, aut vicissim nocere cupiant: sed compositi sint ad majorem tolerantiam, si crescat ac magis irritetur malorum improbitas & libido. *Quisquis impegerit alapam.* Insulse Julianus & similes calumniati sunt doctrinam Christi, quasi leges & judicia funditus everteret. nam sicuti Augustinus scite & prudenter epistola 5. disserit, non aliud fuit Christi consilium quam fidelium animos ad moderationem & æquitatem formare, ne semel aut bis offensi deficiant vel fatigentur. Et verum est quod dicit Augustinus, Non poni legem operibus externis, si modo dextre intelligas. Coërcet, fateor, Christus manus nostras à vindicta non minus quam animos: sed ubi sine vindicta potest quispiam se & sua protegere ab injuriis, non impediunt verba Christi quin placide & sine noxa irruentem vim declinet. Certe noluit Christus hortari suos ad eorum acuendam malitiam qui jam nocendi libidine plus satis ardent. porrigere vero alteram maxillam, quid aliud foret quam tale irritamentum? non est igitur æqui sanique interpretis syllabas aucupari: sed attendere ad ejus qui loquitur consilium. Et Christi discipulos nihil minus decet quam ludere verborum cavillis, ubi apparet quid velit magister. Atqui minime obscurum est quo tendat Christus, nempe finem unius certaminis fore alterius initium: & ita toto vitæ cursu per continuos gradus subeundas esse fidelibus multas injurias. Ergo ubi semel læsi fuerint, hoc ipso documento formari vult ad tolerantiam, ut patiendo patientes esse discant.

40. *Et qui tecum velit.*] Alteram noxæ speciem attingit Christus, quum scilicet improbi nos litibus vexant. Jubet autem nos hac etiam in parte sic esse animis ad patientiam compositos, ut ablata tunica parati simus pallium cedere. Ineptus erit quisquis verbis insistet, Prius adversariis dandum esse quod postulant quam in jus ventum fuerit. talis enim facilitas instar flabelli improborum animos ad furta & rapinas accenderet: à quo scimus procul abfuisse Christi mentem. Quid est igitur pallium dare tunicam sub juris prætextu eripere conanti? Nempe si quis iniquo judicio oppressus perdat quod suum est, ac interim paratus est reliquum (si opus fuerit) abjicere, non minorem patientiæ laudem meretur quam qui bis se spoliari patitur antequam ad tribunal ventum fuerit. Summa est igitur, Christianos, ubi quis bonorum parte illos exuere tentat, debere paratos esse ad integram spoliationem. Hinc colligimus non arceri prorsus à judiciis siquando justæ defensioni locus datur. Nam etsi fortunas suas prædæ non exponunt, non tamen discedunt ab hac Christi doctrina quæ ad ferendam patienter nuditatem nos hortatur. Rarum quidem exemplum est ut quis ad litigandum sedato integroque affectu ad forum accedat: sed quia fieri potest ut quis publici boni studio rectam causam defendat, rem ipsam simpliciter damnare fas non est donec constet de vitioso affectu. Diversæ loquutiones apud Matthæum & Lucam sensum non mutant. Pallium majoris pretii esse solet quam tunica. quum ergo dicit Matthæus dandum esse pallium tunicam auferenti, significat accepta minori jactura debere nos ad ferendum gravius damnum esse voluntarios. Dictum vero Lucæ cum veteri proverbio convenit, Tunica pallio propior.

30. Luc. *Omni autem exigenti abs te.*] Eadem verba apud Matthæum habentur, ut paulo post videbimus. nam ex contextu promptum est colligere, Lucam non de precibus hic loqui quibus flagitatur auxilium, sed de litibus quas improbi ad rapienda aliorum bona intentant. Ne reposcas, inquit, ab eo qui aufert quæ tua sunt. Quanquam siquis malit hæc duo membra seorsum legere, non repugno: ita exhortatio erit ad largiendi facilitatem. Quod ad secundum membrum spectat ubi Christus reposcere vetat quæ injuste ablata sunt, prioris doctrinæ indubie expositio est, non ægre scilicet bonorum jacturam ferendam esse. Sed tenendum est quod nuper admonui, non sophistice urgenda esse verba, quasi pio homini non liceat quod suum est recuperare si quando illi justum remedium divinitus oblatum fuerit: sed tantum nobis præscribi patientiæ legem, ne amissis fortunis torqueamur, sed quieti expectemus dum rationem à prædonibus Dominus ipse exigat.

Matth. V.	Marc.	Luc. VI.
42. Petenti abs te dato: & cupientem mutuum abs te accipere ne aversaris.		34. Si mutuum dederitis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum ut recipiant paria. 35. Mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa.

42. Matth. *Petenti abs te.*] Tametsi ita sonant Christi verba quæ referuntur à Matthæo, acsi juberet sine delectu quibusvis dare, alium tamen sensum ex Luca elicimus, qui plenius rem totam explicat. Primo certum est, Christo fuisse propositum liberales potius quam prodigos facere suos discipulos. Atqui stulta erit prodigalitas, temere effundere quæ dedit Dominus deinde videmus quam alibi beneficentiæ regulam tradat Spiritus. Hoc ergo teneamus, primum hic discipulos suos Christum hortari ut largi sint ac benefici. Porro hunc esse modum, ut minime se defunctos putent paucis quibusdam adjutis: sed omnes sua beneficentia prosequi studeant, neque unquam fatigentur usque dum suppetet facultas. Deinde ne quis cavillum texat ex verbis Matthæi, conferamus quæ habentur apud Lucam. Negat Christus quicquam officii nos Deo præstare, dum in mutuo dando vel aliis officiis spectamus mercedem mutuam: ita charitatem à carnali amicitia distinguit. amant enim profani homines inter se, non gratis, sed mercenario affectu: ita fit ut in seipsum quisque amorem quo alios prosequitur, reflectat: quemadmodum etiam prudenter expendit Plato Christus vero à suis gratuitam beneficentiam exigit, ut juvare studeant inopes, à quibus nihil vicissim sperari potest. Nunc videmus quid sit apertam habere manum petentibus: nempe liberaliter expositum esse erga omnes qui ope nostra indigent, & qui beneficium pensare nequeunt.

35. *Mutuum date.*] Hæc sententia perperam restricta fuit ad usuras. acsi tantum vetaret Christus suos fœnerari. Atqui latius patere, ex superiori sermone liquet. postquam enim exposuit Christus quid impii facere soleant: nempe quod diligunt suos amicos, & eos juvant à quibus sperant aliquid compensationis: & mutuum dant similibus sui, ut paria deinde ab illis recipiant: subjicit quanto plus à suis requirat, nempe ut diligant inimicos, gratis benefaciant, gratis dent mutuo. Nunc videmus particulam. *nihil* perperam de fœnore exponi quod ad sortem accedit: quum tantum hortetur Christus ad gratuita officia, & mercenaria nihil gratiæ coram Deo habere dicat. non quod simpliciter damnet quæcunque spe compensationis præstantur beneficia: sed docet nihil ad testandam charitatem facere, quia ille demum erga proximos beneficus est, qui nullo commodi sui respectu ad eos juvandos ducitur, sed tantum cujusque inopiam spectat. Cæterum an Christianis liceat aliquid interdum ex mutuo lucri accipere, non disputabo fusius hoc loco, ne quæstionem ex falso sensu (quem jam refutavi) intempestive accersam. Jam enim exposui, nihil aliud velle Christum quam fideles mutuando debere ulterius progredi quam homines profanos: nempe ut meram liberalitatem colant.

Matth. V.	Marc.	Luc. VI.
43. Audistis quod dictum sit, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. 44. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, bene precamini devoventibus vos, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro iis qui lædunt & insectantur vos: 45. Ut sitis filii Patris vestri qui est in cælis: quia solem suum oriri facit super malos & bonos, & pluviam mittit super justos & injustos. 46. Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quod præmium habebitis? nonne & publicani idem faciunt? 47. Et si complexi fueritis fratres vestros tantum, quid eximium facitis? nonne & publicani sic faciunt? 48. Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum Pater vester qui est in cælis, perfectus est.		27. Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui vos oderunt. 28. Bene precamini devoventibus vos, & orate pro iis qui vos lædunt. *Et paulo post.* 32. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores, eos à quibus diliguntur diligunt. 33. Et si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. *Item paulo post.* 35. Veruntamen diligite inimicos vestros. Item, Et eritis filii Altissimi: quia ipse benignus est erga ingratos & malos. 36. Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est.

43. *Dili-*

43. *Diliges proximum tuum.*] Mirum est eo absurditatis delapsos fuisse Scribas, ut proximi nomen restringerent ad benevolos: quum nihil clarius sit nec certius quam Deum complecti totum humanum genus, quum de proximis nostris loquitur. Nam quia sibi quisque addictus est: quoties alios ab aliis separant privata sua commoda, deseritur mutua communicatio quam natura ipsa dictat. Deus ergo ut nos in fraterno amoris complexu retineat, propinquos esse testatur quicunque sunt homines: quia eos nobis conciliat communis natura. quoties enim hominem aspicio, quia os meum & caro mea est, meipsum quasi in speculo intuear necesse est. Quamvis autem major pars ut plurimum à sancta societate dissiliat, non violatur tamen eorum pravitate naturæ ordo: quia spectandus est Deus conjunctionis auctor. Unde colligimus generale esse præceptum Legis, quo jubemur proximum diligere. Scribæ vero quum propinquitatem ex cujusque animo æstimarent, negarunt proximi loco habendum nisi qui ob sua merita amore dignus esset: vel saltem qui vicissim responderet in officio amici. Hoc quidem præcipit communis sensus: ideoque filios seculi nunquam puduit sua odia profiteri quorum aliquam rationem jactare poterant. Charitas autem quam Lege sua Deus commendat, non respicit quid quisque meritus sit, sed se ad indignos, perversos & ingratos diffundit. Verum hunc & genuinum sensum restituit Christus, & à calumnia vindicat: unde etiam apparet quod prius dixi, Christum non ferre novas leges, sed corrigere prava Scribarum commenta quibus vitiata Legis divinæ puritas fuerat.

44. *Diligite inimicos.*] Hoc unum caput in se continet totam superiorem doctrinam: nam quisquis osores suos amare in animum induxerit, facile sibi temperabit ab omni vindicta, malorum patiens erit, ad miseros vero juvandos multo magis propensus. Porro Christus in summa rationem & modum ostendit hujus præcepti implendi, Dilige proximum tuum sicut teipsum. Neque enim huic præceptu unquam satisfaciet nisi qui abdicato sui amore, vel potius se abnegam, tanti faciet homines sibi divinitus conjunctos, ut eos quoque amare pergat à quibus odio habetur. Discimus autem ex his verbis quam alienos esse deceat fideles ab omni vindicta, quam non modo prohibentur à Deo petere, sed ita remittere & in totum delere ex animis, ut hostibus suis bene precentur. Interea non desinunt suam caussam Deo committere, donec ultionem sumat de reprobis. cupiunt enim, quoad in se est, malos redire ad sanam mentem, ne pereant: atque ita consulunt eorum saluti. Hoc tamen solatio suas omnes molestias leniunt, quod non dubitant Deum obstinatæ malitiæ fore ultorem, ut sibi innoxios curæ fuisse declaret. Est quidem hoc perquam arduum, & carnis ingenio prorsus adversum, bonum malo rependere. sed minime quærenda est ex vitiis nostris & infirmitate excusatio: quin potius simpliciter quærendum est quid exigat lex charitatis, ut cælesti Spiritus virtute freti, luctando superemus quicqoid affectuum in nobis contrarium est. Hæc quidem Monachis & similibus rabulis caussa fuit ut fingerent hæc fuisse Christi consilia, non præcepta: quod hominum viribus metiebantur quid Deo & Legi ipsius debeant. Interim vero non puduit Monachos perfectionem sibi arrogare, quod servandis consiliis ultro se obstringerent. quam fideliter præstent quod titulo tenus usurpant, nunc dicere omitto. Quam vero de consiliis præposterum sit insulsumque commentum, primo inde patet, quia non sine Christi injuria dicitur suasisse ipsum discipulis, non pro imperio mandasse quod rectum erat. Deinde plusquam insulsum est libera facere charitatis officia quæ ex Lege pendent. Tertio, Dicendi verbum quod denunciare vel præcipere hoc loco significat, perperam pro consulere exponitur. Postremo diserte sanciri quod necessario præstandum est, nullo negotio ex Christi verbis probatur, dum addit continuo post,

45. *Ut sitis filii Patris vestri.*] Quum diserte pronunciet, non aliter quenquam fore Dei filium nisi qui osores suos diliget, quis jam dicere audeat nulla hujus doctrinæ servandæ necessitate nos obstringi? Perinde enim est acsi dixisset, Quisquis censeri volet Christianus, inimicos diligat. Horribile sane portentum, quod mundus tam densis tenebris per tria vel quatuor secula obrutus fuerit, ut non videret diserte juberi quod quisquis negligit, ex numero filiorum Dei expungitur. Porro notandum est, non proponi ad imitationem Dei exemplum, quasi nos deceat quicquid ille facit. plectit enim ille ingratos, & sceleratos è mundo sæpe exterminat: qua in parte non proponit se nobis imitandum, quia in nos judicium mundi non competit quod ejus proprium est: sed nos paternæ suæ bonitatis & beneficentiæ imitatores esse vult. Idque viderunt non modo profani philosophi, sed quidam nequissimi pietatis contemptores, quibus expressa fuit hæc confessio, Nulla re magis nos esse Deo similes quam benefaciendo. In summa, hanc nostræ adoptionis notam fore Christus testatur, si malis etiam & indignis sumus benefici. Neque tamen intelligas fieri nos beneficentia nostra Dei filios: sed quia idem Spiritus, qui gratuitæ nostræ adoptionis testis est, arrha & sigillum, pravos carnis affectus, qui charitati repugnant, corrigit; ab effectu probat Christus non alios esse Dei filios nisi qui ipsum mansuetudine & clementia referunt. Pro eo Lucas habet, *Eritis filii Altissimi.* Non quod hunc honorem sibi quisquam acquirat, vel quod incipiat esse Dei filius ex quo inimicos dilexerit: sed quia usitata est Scripturæ loquendi ratio, gratuita Dei beneficia mercedis loco proponere, dum nos animare vult ad recte agendum. Hæc autem ratio est, quia respicit in quem finem vocati simus: nempe ut reparata in nobis Dei imagine, pie sancteque vivamus. *Solem suum oriri facit.* Duo commemorat testimonia divinæ in nos beneficentiæ, quæ non tantum maxime nobis nota sunt, sed omnibus communia, quum magis ipsa societas ad idem ultro citroque inter nos præstandum invitet. quanquam per synecdochen innumera quoque alia complectitur.

Plinius.

46. *Nonne & publicani.*] Eodem sensu Lucas peccatores, hoc est, nequam & sceleratos homines, ponit: non quod munus ipsum per se damnetur (erant enim Publicani vectigalium redemptores. vectigalia autem sicuti Principes jure indicunt, ita exigere à populo licet) sed quia hoc genus hominum avarum esse solet ac rapax, imo perfidum & crudele: deinde quoniam apud Judæos habebantur injustæ tyrannidis ministri. Ergo siquis publicanos ex Christi verbis colligat omnium hominum esse deterrimos, male argumentabitur: quia loquitur pro recepto vulgi more. acsi diceret, qui fere humanitatis sunt expertes, aliquam tamen habere mutui juris speciem dum suam utilitatem captant.

48. *Eritis igitur vos perfecti.*] Perfectio hæc non æqualitatem sonat, sed tantum ad similitudinem refertur. Quantumvis ergo distemus à Deo, dicimur perfecti esse sicut ipse est, dum ad eundem scopum tendimus quem in se nobis proponit. Siquis aliter malit, non fit hic inter Deum & nos comparatio: sed perfectio Dei vocatur, primum gratuita meraque liberalitas quæ spe lucri non ducitur: deinde singularis bonitas quæ cum hominum malitia & ingratitudine certat. Quod melius liquet ex verbis Lucæ, *Estote misericordes sicut Pater vester cælestis.* Misericordia enim mercenario opponitur, qui privato commodo alligatus est.

MATTH. VI. | MARC. | LUC.

1. Attendite ne eleemosynam vestram præstetis coram hominibus quo spectemini ab illis: alioqui mercedem non habetis apud Patrem vestrum qui in cælis est.

2. Itaque quum præstas eleemosynam, ne tubis canatur ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, ut glorificentur ab hominibus. amen dico vobis, habent mercedem suam.

3. Cæterum tu quum præstabis eleemosynam, nesciat sinistra tua quod facit dexterâ tua,

4. Ut sit eleemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, reddet tibi in propatulo.

1. *Attendite.*] Hoc loco suos hortatur Christus ad sincerum bonorum operum studium, hoc est, ut simpliciter recte facere studeant coram Deo, non autem se hominibus ostentent. Admonitio in primis necessaria: quia ambitio semper in virtutibus timenda est, nec ullum est opus tam laudabile quod non inde sæpe vitiari & pollui contingat. Cæterum per synecdochen sub una specie traditur generalis doctrina: de eleemosynis enim tantum loquitur, sicuti paulo post de precibus. Quanquam in nonnullis exemplaribus, pro Eleemosynis ponitur nomen Justitiæ: quemadmodum etiam reddidit vetus interpres. Sed in eo nihil est momenti, quia utroque modo satis constat corrigi ambitionis morbum, dum recte agendo gloria ab hominibus captatur.

2. *Quum præstas eleemosynam.*] Taxat hic nominatim vitium usu & consuetudine receptum, in quo non tantum palam cerni, sed manibus fere palpari inanis gloriæ cupiditas potuit. In compitis enim & publicis locis, ubi haberi solebant publici conventus, erogabant pauperibus sportulas. in eo manifesta erat ostentatio, quod locorum celebritatem quærebant, ut multos haberent testes: nec eo contenti, addebant etiam tubarum clangorem. Fingebant quidem se pauperes accersere (ut nunquam desunt prætextus) nihil tamen clarius erat quam ipsos venari plausus & laudem. Porro ubi servimus hominum oculis, jam Deum non constituimus vitæ nostræ arbitrum & approbatorem. Itaque merito dicit Christus mercedem suam nunc habere qui se hoc modo ostentant: quia Deum respicere nequeunt quorum oculos talis vanitas occupat. Eadem ratione hypocritæ vocantur omnes inanis gloriæ cupidi. Nam quum hypocritæ profanis scriptoribus dicti fuerint histriones qui in scena & ludis fictas personas agebant, Scriptura hoc nomen ad homines duplices corde & simulatos transtulit. Quanquam variæ sunt hypocritarum species: quidam enim quamvis pessime sibi conscii sint, tamen impudenter pro bonis viris coram mundo se venditant, & vitia sua quorum intus sunt convicti, tegere conantur. Alii sibi tam secure indulgent, ut etiam perfectam justitiam sibi arrogare audeant coram Deo. Alii non recti studio, nec gloriæ Dei causa, sed tantum ut famam sibi & opinionem sanctitatis acquirant, benefaciunt. Hanc postremam speciem Christus nunc designat: & jure vocat hypocritas, qui dum rectum finem non habent sibi propositum in bonis operibus, alienam personam induunt, ut sancti probique Dei cultores appareant.

3. *Nesciat sinistra tua.*] Hac loquutione intelligit debere nos unico Deo teste contentos esse, atque ita intentos in ejus obsequium, ut nulla vanitate circumferamur. Sæpe enim fit ut non tam Deo sacrificent homines quam sibiipsis. Non vult ergo Christus obliquis cogitationibus nos distrahi: sed recta in hunc scopum tendere, ut Deum pura conscientia colamus.

4. *Eleemosyna in occulto.*] Videtur hæc sententia cum multis Scripturæ locis pugnare, ubi jubemur fratres ædificare bonis exemplis. Sed si tenemus Christi consilium, verba longius trahere nos oportet. Jubet suos discipulos pure & procul omni ambitione bonis operibus dare operam. ut hoc fiat, oculos ab hominum intuitu vult esse aversos: quo satis habeant sua officia uni Deo probare. Hæc vero simplicitas minime impedit ædificandi curam ac studium. Et certe paulo ante non præcise vetuit benefacere coram hominibus, sed ostentationem damnavit. *Pater tuus qui videt in occulto.* Tacite perstringit stultitiam quæ passim inter homines regnat, quod sibi videntur operam lusisse nisi spectata fuerit à multis testibus eorum virtus. Deum ergo non magna luce indigere dicit ut agnoscat benefacta: quia illi conspicua sunt quæ tenebris sepulta videntur. Non est igitur cur putemus esse perdita quæ conspectum hominum fugiunt, & testimonio carent: quia Deus theatrum suum habet in latebris. & aptissimum remedium affert curando ambitionis morbo, dum nos ad Dei intuitum revocat, qui vanas omnes glorias evanescere facit ex animis nostris, & prorsus delet. Secundo membro, quod proxime sequitur, admonet Christus in quærenda bonorum operum mercede patienter expectandum esse ultimum resurrectionis diem. Pater tuus, inquit, reddet tibi palam. Quando? nempe quum exorta ultimæ diei aurora, quæ nunc abscondita sunt in tenebris, patefient.

MATTH. VI. | MARC. | LUC.

5. Et quum oraveris, non eris quemadmodum hypocritæ: nam illi solent in conciliabulis & in angulis platearum stantes orare, quo conspicui sint hominibus. amen dico vobis quod habent mercedem suam.

6. Tu vero quum oras, introito in conclave tuum, & occluso ostio tuo ora Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, persolvet tibi in propatulo.

7. Verum orantes ne sitis multiloqui, sicut Ethnici: putant enim fore ut ob multiloquium suum exaudiantur.

8. Ne igitur efficiamini similes istorum. novit enim Pater vester quibus rebus opus sit vobis, priusquam petatis ab illo.

5. *Quum oraveris.*) Idem nunc de precibus docet quod prius de eleemosynis. Est autem hæc nimis crassa & pudenda nominis Dei profanatio, quod hypocritæ, ut gloriam ab hominibus referant, in publico precantur, vel potius simulant se precari. Sed quum semper ambitiosa sit hypocrisis, non mirum est ita cæcam esse: jubet ergo discipulos suos, si rite orare velint, conclave intrare. Etsi autem, quia hoc in speciem videtur absurdum, allegorice quidam exponunt interiorem cordis recessum: hac tamen argutia nihil est opus. Jubemur pluribus locis, in celebri cœtu & hominum frequentia, ac coram toto populo Deum precari vel laudare, idque testandæ nostræ fidei vel gratitudinis causa, simul ut alios nostro exemplo incitemus ad idem agendum. neque ab eo studio nos Christus abducit; sed tantum admonet, Deum præ oculis habendum esse quoties ad precationem accingimur. Ideo non sunt urgenda hæc verba, Intra in conclave tuum: quasi jubeat fugere homines, ac nos recte orare neget nisi testibus remotis. comparative enim loquitur, significans potius quærendum esse secessum quam appetendam hominum frequentiam quæ nos orantes videat. Utile quidem est fidelibus, quo liberius vota sua & gemitus coram Deo effundant, subducere se ab hominum conspectu. Prodest etiam secessus alia de causa, quo magis ab omnibus avocamentis liberæ sint ac solutæ mentes: ideo & Christus ipse orandi causa sæpius in secretum aliquem locum se abdidit. Sed hoc in præsentia non agitur: tantum enim corrigitur inanis gloriæ cupiditas. Summa autem est, Sive quis solus, sive coram aliis precetur, hunc tamen affectum induendum esse, quasi abditus in conclave, solum Deum haberet testem. Quum dicit Christus mercedem rependi precibus nostris, satis declarat quicquid mercedis passim nobis Scriptura promittit, non tanquam debitum solvi, sed gratuitum esse.

7. *Ne sitis multiloqui.*] Aliud vitium reprehendit in oratione, nempe multiloquium. Utitur autem duobus verbis, sed eodem sensu. nam βαττολογία supervacua est & putida repetitio: πολυλογία autem inanis garrulitas. Porro eorum stultitiam reprehendit Christus, qui ut Deum persuadeant & exorent, multum verborum profundunt. Neque huic doctrinæ contrarium est quod precandi assiduitas passim laudatur in Scriptura. Nam ubi serio affectu concipitur precatio, lingua non anteit pectus deinde non captatur Dei gratia inani verborum fluxu: sed potius suos affectus, non secus ac sagittas, pium cor emittit, qui in cælum penetrent. Interim damnatur eorum superstitio, qui longis susurris Deum se promereri confidunt. quo errore sic imbutum videmus esse Papatum, ut præcipua orationis virtus illic credatur esse loquacitas: nam quo quisque plus verborum demurmurat, eo magis censetur exacte precatus esse. Longi etiam prolixique cantus, quasi Dei aures demulceant, assidue resonant in eorum templis.

8. *Novit enim Pater vester.*] Hoc unum remedium purgandæ ac tollendæ quæ hic damnatur superstitioni sufficit. unde enim hæc stultitia, ut multum proficere putent homines ubi suo multiloquio Deum fatigant, nisi quia similem imaginantur homini mortali, qui doceri & moneri opus habeat? Quisquis autem persuasus est Deum non modo curam nostri habere, sed etiam nostras necessitates habere cognitas, & vota nostra curasque antevertere priusquam admonitus fuerit; ille omisso multiloquio, satis habebit preces suas extendere quatenus ad fidem exercendam expediet: Deum vero rhetorice aggredi, ut verborum copia flectatur, absurdum esse agnoscet ac ridiculum. Verum si Deus, antequam petamus, quid nobis opus sit novit, videtur nulla esse precandi utilitas. Nam si sponte ad nos juvandos propensus est, quorsum attinet preces nostras interponere, quæ spontaneum providentiæ ejus cursum abrumpant? Solutio facilis est in ipso precandi fine: neque enim orant fideles ut Deum admoneant de rebus incognitis, eum ad officium hortentur, vel cessantem sollicitent: sed potius ut seipsos expergefaciant ad ipsum quærendum, meditandis ejus promissionibus fidem suam exerceant, curas suas exonerando in ejus sinum se sublevent denique: ut testentur tam sibi quam aliis ab eo uno sperare & expetere quicquid est bonorum. Et ipse quod gratuito & nondum rogatus nobis largiri decrevit, votis tamen nostris promittit se daturum. Quare utrumque tenendum est, vota nostra ab eo sponte præveniri, & tamen nos precibus impetrare quod petimus. Cur autem interdum in longum tempus nos differat, interdum etiam votis nostris non indulgeat, alibi erit dicendi locus.

MATTH. VI.

9. Vos ergo sic orate, Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomen tuum.

10. Veniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, ut in cælo, sic etiam in terra.

11. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

12. Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula, Amen.

MARC.

LUC. XI.

1. Factum est quum oraret quodam in loco, ut cessavit, dicit quidam ex discipulis ejus ad eum, Domine, doce nos orare, sicut & Joannes docuit discipulos suos.

2. Et ait illis, Quum oratis dicite, Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomen tuum: Adveniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, quemadmodum in cælo, sic etiam in terra.

3. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

4. Et remitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

Incertum est semelne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit. Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile: quia Lucas rogatum fuisse dicit, Matthæus vero inducit ultro docentem. Quia tamen diximus Matthæum præcipua quæque doctrinæ capita colligere, ut melius ex continua serie totam summam perspiciant lectores: fieri potest ut Matthæus occasionem quam refert Lucas, omiserit. quanquam hac de re cum nemine pugnare velim.

1. Luc. *Sicut & Joannes docuit discipulos.*] Quod Joannes privatam orandi formam tradidit suis discipulis, id fecisse existimo prout temporis ratio ferebat. Res tunc valde apud Judæos corruptas fuisse notum est. tota certe religio sic collapsa erat ut mirum non sit precandi morem à paucis rite cultum fuisse. Rursus quum instaret promissa redemptio, fidelium mentes precando ad ejus spem & desiderium excitari oportuit. Joannes ergo ex variis Scripturæ locis certam aliquam precationem conficere potuit, quæ tempori congrueret, ac propius accede-

ret ad spirituale Christi regnum quod jam patefieri cœperat.

9. Matth. *Vos ergo sic orate.*] Pro quo Lucas, *Quum oratis, dicite.* quanquam non jubet Christus suos conceptis verbis orare, sed tantum ostendit quorsum vota omnia precesque referri deceat. Sex ergo petitionibus complectitur quicquid à Deo optare fas est. Atque hac doctrina nihil nobis est utilius. nam quum hoc præcipuum sit pietatis exercitium, in formandis tamen precibus aut votis concipiendis sensus omnes nostri deficiunt. Ita nemo rite orabit nisi cujus os & cor moderabitur cælestis Magister. In hunc finem tradita est hæc regula, ad quam preces nostras exigere necesse est, si legitimas censeri Deoque probari cupimus. Noluit quidem (ut nuper dictum est) præscribere Filius Dei quibus verbis utendum sit, ut ab ea quam dictavit formula deflectere non liceat: sed tamen vota nostra sic dirigere frenareque voluit, ne extra metas istas oberrent. unde colligimus, non in verbis, sed in rebus ipsis datam ab eo fuisse rite precandi legem. Porro quod dixi, sex petitionibus constare hanc precandi formam: sciendum est tres priores, posthabita nostri ratione, respicere in Dei gloriam: tres autem reliquas ad ea quæ in salutem nostram utilia sunt, esse compositas. Nam ut Lex Dei duabus tabulis distinguitur, quarum prior pietatis officia continet, altera autem charitatis: sic orando Christus partim Dei gloriam spectare & quærere jubet, partim nobis consulere permittit. Sciamus ergo tunc nos demum ad rite precandum fore comparatos, si non tantum de nobis & propria utilitate erimus solliciti, sed priorem locum Dei gloriæ dabimus. est enim nimis præposterum, curare tantum quæ nostra sunt: regnum autem Dei, quod longe præferendum est, negligere. *Pater noster qui es in cælis.* Duo maxime nobis consideranda sunt quoties ad precandum accingimur, tum ut nobis accessus ad Deum pateat, tum ut plena solidaque fiducia in eum recumbamus: nempe paternus ejus erga nos amor, & immensa potentia. Quare ne dubitemus quin benigne amplecti nos Deus velit, quin paratus sit ad vota nostra exaudienda, quin denique sponte propensus sit ad nos juvandos, Patris nomen illi tribuitur. ergo in hoc epitheto jam satis uberem fiduciæ materiam Christus nobis suppeditat: sed quoniam dimidia tantum ex parte in Dei bonitate acquiescimus, proximo membro commendat ejus potentiam. Nam quum Scriptura Deum in cælo esse dicit: omnia subesse ejus imperio, mundum & quicquid in eo est, manu ejus contineri, virtutem ejus ubique diffusam, providentia ejus cuncta ordinari significat. Psalm. 2. vers. 4. dicit David, Habitator cælorum irridebit eos. Item Psalmo 115. vers. 3. Deus noster in cælo, quæcunque voluit fecit. Cæterum non ita locatur in cælo Deus quasi illic sit inclusus: potius enim tenendum
2 Par. 2. vers. 6. est quod alibi dicitur, Cælos cælorum eum non capere. sed hæc loquutio ab ordine creaturarum eum eximens, nihil humile vel terrenum, ubi de ipso agitur, venire in mentem debere admonet: quia excelsior sit toto mundo. Nunc tenemus Christi consilium, nempe quod in ipso precandi exordio, suorum fiduciam in Dei bonitate & potentia stabilire voluerit: quia nisi in fide fundatæ sunt preces, profectu carebunt. Jam quum stultæ, imo insanæ arrogantiæ sit Deum invocare Patrem nisi quatenus in Christi corpore insiti, pro filiis agnoscimur: hinc colligimus non alium esse precandi modum quam ubi Mediatore freti ad Deum accedimus. *Sanctificetur nomen tuum.* Hic clarius apparet quod dixi, in tribus primis petitionibus, posthabito nostri respectu, quærendam esse Dei gloriam: non quod separata sit à salute nostra, sed quod meretur Dei majestas omnibus aliis curis longe præferri. Salutare est nobis Deum regnare suumque illi tribui honorem: sed nemo satis magno divinæ gloriæ desiderio flagrat nisi qui sui quodammodo oblitus, ad quærendam illius altitudinem sese attollit. Porro inter istas tres petitiones magna est affinitas & similitudo. sanctificatio enim nominis Dei cum ejus regno semper conjuncta est, & præcipua ejusdem regni pars in hoc sita est ut fiat ejus voluntas. Verum quisquis expendet quantum sit nostrum frigus, quantaque ignavia in optandis rebus omnium maximis quarum hic vota nobis dictantur, nihil hic supervacuum esse fatebitur: sed tria quæ petuntur, utile fuisse, sic distingui. Sanctificari Dei nomen nihil aliud est quam suum Deo haberi honorem quo dignus est, ut nunquam de ipso loquantur vel cogitent homines sine summa veneratione. Huic opponitur ejusdem nominis profanatio: quum scilicet vel minuitur ejus majestas, vel minus reverenter & honorifice quam meretur, eam homines suspiciunt. Porro gloria qua sanctificatur, inde manat & pendet, quum agnoscitur inter homines ejus sapientia, bonitas, justitia, potentia, & quicquid in eo est virtutum. sua enim Deo sanctitas semper intus constat: sed eam partim sua malitia & pravitate homines obscurant, partim sacrilego contemptu violant & polluunt. Ergo summa hujus petitionis est, ut Dei gloria in mundo reluceat, & qualis est celebretur inter homines. Tunc autem optime viget pura religio, quum homines quicquid à Deo profectum est, rectum & laudabile, justitiæ & sapientiæ plenum esse statuunt. Nam hinc fit ut & verbum ejus pro fidei obsequio amplectantur, & omnibus placitis & operibus acquiescant. fides enim quam Dei verbo deferimus (ut dicit Joannes) quasi sub- Joan. 3. vers. 33.
scriptio est qua testamur Deum esse veracem: sicuti incredulitas & contemptus verbi ejus gravissima eum contumelia afficit. Jam videmus quam maligni sint plerique operum Dei æstimatores, & quantam obtrectandi licentiam sibi permittant. si quos nostrum castigas, obstrepunt, queruntur, obmurmurant: alii etiam in apertas usque blasphemias prosiliunt: nisi obtemperet votis nostris, non putamus satis esse erga nos liberalem. Multi de ineffabili ejus providentia arcanisque judiciis vel jocose garriunt. sæpe etiam sacrosanctum ejus nomen ad crassa ludibria abripitur: denique pars mundi, ejus sanctitatem quantum in se est profanat. Quare non mirum est si primo loco petere jubemur ut reverentiam qualem meretur, in mundo obtineat. Cæterum hæc non vulgaris dignatio est, quod Deus gloriæ suæ studium nobis commendat.

10. *Veniat regnum tuum.*] Quanquam verbum Græcum simplex est, sensus tamen manebit integer si legamus Adveniat, quemadmodum vetus interpres reddidit. Primo autem tenenda est definitio regni Dei. regnare enim dicitur inter homines quum carne sua sub jugum redacta, & suis cupiditatibus valere jussis, illi se regendos ultro addicunt & tradunt. Nam in hac naturæ corruptione omnes nostri affectus totidem sunt Satanæ milites, qui justitiæ resistunt, & ita regnum ejus impediunt vel turbant. Quare hac precatione optamus ut sublatis omnibus impedimentis, sub imperium suum redigat cunctos mortales, eosque ad meditationem vitæ cælestis adducat. Hoc autem fit partim verbi prædicatione, partim arcana virtute Spiritus. Verbo suo gubernare vult homines: sed quia nuda vox, nisi accedat interior vis Spiritus, usque in corda non penetrat, conjungi utrumque simul oportet, ut stabiliatur Dei regnum. Precamur ergo ut suam Deus potestatem exerat tam verbo quam Spiritu, ut se illi ultro totus mundus subjiciat. Regno Dei opponitur omnis *ἀταξία* & confusio: neque enim quicquam ordinatum est in mundo nisi quum moderatur ipse manu sua consilia & affectus. Hinc colligimus initium regni Dei in nobis esse veteris hominis interitum & nostri abnegationem, ut renovemur in aliam vitam.

Ve-

Verum alio etiam modo regnat Deus, dum hostes suos prosternit, & cum Satana ipsorum capite invitos redigit sub potestatem suam, donec fiant omnes scabellum pedum ejus. Quare summa hujus precationis est, ut Deus verbi sui luce mundum irradiet, Spiritus sui afflatu corda formet in obsequium justitiæ suæ: quicquid est dissipatum in terra, suis auspiciis in ordinem restituat. exordium vero regnandi facit à subigendis carnis nostræ cupiditatibus. Jam vero, quia regnum Dei per continuos progressus augetur usque ad mundi finem, necesse est quotidie optare ejus adventum. Quantum enim iniquitatis grassatur in mundo, tantundem abest regnum Dei, quod secum affert plenam rectitudinem. *Fiat voluntas tua.* Tametsi una est ac simplex Dei voluntas, quod ad ipsum spectat: bifariam tamen nobis in Scripturis proponitur. Dicitur enim fieri quod Deo placuit quum arcana providentiæ suæ decreta exequitur: licet contumaciter in adversam partem nitantur homines. Sed hic jubemur alio modo precari ut fiat ejus voluntas: nempe ut placide & absque repugnantia illi obtemperent omnes creaturæ. Quod ex comparatione melius liquet: nam sicuti Angelos præsto habet ad omnia mandata (unde & ministri vocantur in ejus obsequium semper parati) ita cupimus omnes hominum voluntates formari in eum justitiæ Dei consensum ut sponte flectantur quocunque ille annuerit. Est quidem hoc pium votum, ubi nos submittimus Dei arbitrio, ejusque placitis subscribimus: sed hæc precatio aliquid amplius continet, nempe ut Deus abolita omni hominum contumacia, quæ adversus ipsum tumultuari non desinit, dociles sibi ac mansuetos reddat, ne quid velint aut appetant nisi quod ei placet ac probatur. Posset tamen objici quæstio, an petendum à Deo sit quod nunquam fore pronunciat usque ad finem mundi. Respondeo, nihil opus esse, dum terram obedienter componi optamus ad Dei nutum, excutere singulos homines. Sufficit enim hoc voto testari nobis odio ac tristitiæ esse quicquid Dei voluntati adversum cernimus, extinctumque cupere, non modo ut omnium nostrorum affectuum sit moderatrix, sed ut nos totos qua decet promptitudine ad eam implendam offeramus.

11. *Panem nostrum quotidianum.*] Hæc est, ut dixi, quasi secunda tabula formæ precandi quam nobis Christus dictavit: sic enim docendi causa prius distinxi. Ut ex duabus Legis tabulis prior de recto Dei cultu præcipit, altera vero de officiis charitatis: ita in hac precatione prius nos instruit ad quærendam Dei gloriam, deinde altera parte ostendit quid pro nobis petere conveniat. Quanquam simul notandum est, quæ in salutem nostram vel utilitatem concipimus vota, in ultimum illum finem debere referri. non enim propriæ utilitatis studio sic nos occupari fas est, quin primatum semper teneat Dei gloria. Quoties ergo oramus, nunquam ab eo scopo oculos deflectere licet. Hoc tamen inter duas precationum species quas posuimus interest, quod dum agitur de regno Dei & sanctificatione nominis ipsius, sensus nostros sursum extolli oportet, ut omisso nostri respectu ad solum Deum attendant: deinde ad nosipsos descendimus, & salutis nostræ curam conjungimus cum illis prioribus votis quæ Deum solum respiciunt. Etsi autem victui præferenda est peccatorum remissio, quatenus scilicet anima corpori præcellit: initium tamen Christus fecit à pane & terrenæ vitæ subsidiis, ut à tali rudimento altius eveheret. Non ergo panem quotidianum prius nobis dari petimus quam Deo reconciliari, quasi nobis pluris esse debeat caducus ventris cibus, quam æterna salus animæ: sed mentes nostræ quasi per scalas à terra in cælum conscendant. Nam quum se Deus ad alenda corpora demittat, minime dubium est quin de spirituali vita nostra longe sit magis sollicitus. Ergo tam benigna ejus indulgentia fiduciam nostram altius erigit. Quod nonnulli panem ἐπιούσιον pro supersubstantiali accipiunt, prorsus absurdum est. Ratio vero quam adducit Erasmus, non modo frivola est, sed pietati repugnat. non videtur illi probabile, quod dum prodimus in Dei conspectum, Christus nos de alimentis verba facere jubeat. Quasi vero non passim hæc docendi ratio in Scripturis occurrat, ut scilicet præsentium bonorum gustu in spem cælestium ducamur. imo vero hæc justa demum fidei nostræ probatio est, quum nihil aliunde expetimus, quam à Deo: nec modo eum agnoscimus unicum bonorum omnium fontem, sed paternam ejus bonitatem etiam ad minima quæque diffundi sentimus, ut ne carnis quidem nostræ curam suscipere recuset. Quod autem de corporali victu hic loquatur Christus, primo inde colligere promptum est, quod alioqui mutila esset, non plena oratio. jubemur enim multis locis curas omnes nostras in Dei sinum conjicere: & ipse liberaliter promittit nulla in re se nobis defuturum. Ergo in exacta rite orandi regula necesse est de innumeris præsentis vitæ necessitatibus aliquid præcipi. Deinde particula *hodie* significat hic à Deo peti quod non nisi in diem curandum sit. Neque enim dubium est quin terreni victus cupiditatem, ad quam immodice ferimur omnes, restringere ac moderari voluerit. Porro satis trita est synecdoche in nomine Panis. nam sub eo Hebræi comprehendunt omne genus alimenti. Hic vero latius etiam extenditur. neque enim tantum escam nobis porrigi Dei manu, sed quicquid ad transigendam vitam necessarium est, nobis ab eo dari cupimus. Nunc sensus clarus est: primum jubemur orare ut Deus quam nobis in hoc mundo vitam dedit, tueatur ac foveat: & quia indiget multis subsidiis, ut ipse nobis subministret quicquid necessarium esse novit. Jam quia Dei benignitas continuo tenore ad nos pascendos fluit, panis quem ministrat vocatur ἐπιούσιος, hoc est, superveniens. sic enim interpretari licet. Tantundem ergo valet hoc nomen acsi dictum esset, Domine, quum quotidie novis alimentis opus habeat vita nostra, ne assidue ea largiendo unquam fatigeris. Adverbium Hodie, ut paulo ante dixi, frenandæ nimiæ aviditati additum est, ut discamus singulis momentis à Dei beneficentia pendere, & eo demenso contenti esse quod de die in diem (ut loquuntur) nobis suppeditat. Objicitur tamen quæstio, Quum certum sit Christum regulam orandi piis omnibus communem dedisse: ex eorum autem numero aliqui sint divites qui repositam annonam habent, quomodo petere eos jubeat quod domi suæ habent, & petere in diem quod abunde illis in annum usque suppetit. Solutio facilis est: monemur enim his verbis, nisi quotidie nos pascat Deus, nihil fore quamlibet annonæ congeriem. affluant licet triticum, vinum, & reliqua omnia, nisi arcana Dei benedictione irrigentur, derepente evanescent, vel auferetur eorum usus, vel excidet quæ illis ingenita est vis ad nos alendos, ut famelici in nostra copia simus. Quare non mirum est si Christus divites & inopes promiscue ad cælestem nutricium invitet. Cæterum nemo ita ex animo precabitur nisi qui didicerit, Pauli exemplo, esurire & abundare, ut suam inopiam vel tenuitatem æquo animo toleret, nec se fallaci abundantiæ suæ fiducia inebriet. Si quærat quispiam, quomodo panem, quem jam vocamus nostrum, petamus nobis dari: respondeo, vocari non quod jure debeatur, sed quia paterna Dei benevolentia in usum nostrum destinatus est. Itaque eo ipso noster efficitur, quod eum cælestis Pater, ne desit nostræ necessitati, gratuito nobis donat. Colendi quidem sunt agri, sudandum in colligendis terræ fructibus, subeundus est cuique & ferendus vocationis suæ labor, ut sibi victum quærat: sed hoc non obstat quin gratuita Dei benefi-

ficen-

ſicentia paſcamur, ſine qua fruſtra ſe homines laboribus conficerent. Itaque illi acceptum ferre docemur quicquid videtur induſtria noſtra eſſe quæſitum. Simul tamen ex hoc verbo colligere licet, ſi divinitus paſci cupimus, alieno eſſe abſtinendum. ſe enim nihil niſi quod ſuum vocare poſſint, appetere teſtantur omnes Dei alumni quoties hac precandi forma utuntur.

12. *Remitte nobis debita*] Hic memoria repetere convenit qood nuper dixi, Chriſtum in digerendis ſuorum votis non ſpectaſſe quid prius aut poſterius ordine eſſet. Nam quum ſcriptum ſit peccata noſtra instar maceriæ eſſe, quæ nos à Dei acceſſu prohibeat: & inſtar nubis, qua impediuntur ejus oculi ne nos reſpiciant: preces noſtras ſemper à peccatorum remiſſione ordiri neceſſe eſt: quia hinc prima ſpes exorandi Dei affulget dum nobis propitius eſt, qui non aliter nobis placatur quam peccata gratis ignoſcendo. Cæterum duabus petitionibus complexus eſt Chriſtus quæ ad æternam ſalutem animæ & ſpiritualem vitam ſpectabant: ſicuti hæc duo ſunt præcipua capita divini fœderis, quibus tota ſalus noſtra conſtat: quod nobis gratuitam reconciliationem offert, peccata non imputando; & Spiritum promittit, qui juſtitiam Legis cordibus noſtris inſculpat. Utrumque ergo petere jubemur. & priore loco ponitur votum pro obtinenda peccatorum remiſſione. Peccata apud Matthæum vocantur debita, quoniam reatu nos obſtringunt ad Dei tribunal, & debitores conſtituunt; imo à Deo prorſus alienant, ut nulla ſpes ſit obtinendæ pacis & gratiæ niſi per veniam. Ita impletur quod docet Paulus, Reos eſſe omnes, & deſtitui Dei gloria, ut omne os obſtruatur, & obnoxius fiat omnis mundus Deo. Nam etſi in ſanctis ex parte affulget Dei juſtitia, quamdiu tamen carne circumdati ſunt, peccatis onerati jacent. Ita nemo reperietur uſque adeo purus qui non indigeat miſericordia Dei: cujus ſi participes eſſe cupimus, miſeriam noſtram ſentire neceſſe eſt. qui vero tantam ſibi perfectionem in hoc mundo ſomniant ut ab omni vitio & culpa ſint immunes, non tam peccatis valedicunt, quam ipſi Chriſto, à cujus Eccleſia ſeſe abdicant. Nam quum diſcipulos omnes ſuos ad peccatorum remiſſionem jubeat quotidie confugere, ab eorum numero ſe expungit quiſquis ſupervacuum hoc remedium eſſe putat. Jam remiſſio, quam hic nobis fieri optamus, ſatisfactionibus repugnat quibus ſe mundus redimere conatur. Neque enim remittere dicitur creditor qui accepta ſolutione nihil amplius exigit: ſed qui ultro & liberaliter jure ſuo cedens, abſolvit debitorem. Neque hic locum habet vulgaris illa culpæ & pœnæ diſtinctio. nec enim dubium eſt quin debita, pœnæ reatum ſignificent. Hic ſi nobis gratis remittitur, compenſationes omnes evaneſcere oportet. Nec alius eſt ſenſus Lucæ, quamvis peccata nominet: quia eorum veniam non aliter indulget Deus, quam reatum tollendo. *Sicut & nos remittimus.*] Hæc conditio ideo appoſita eſt ne quis ad Deum petendæ veniæ cauſa accedere audeat niſi omni odio purus ac vacuus. Neque tamen venia quam nobis dari petimus, ab ea quam præſtamus aliis dependet: ſed hoc modo ad remittendas omnes offenſas hortari nos Chriſtus voluit, & ſimul abſolutionis noſtræ fiduciam quaſi impreſſo ſigillo melius ratam facere. Nec obſtat quod apud Lucam habetur particula καὶ γὰρ, quæ tantundem valet ac Siquidem vel Etenim: quia Chriſti conſilium non fuit cauſam notare: ſed tantum monere qualem erga fratres animum afferre oporteat dum cupimus Deo reconciliari. Et certe ſi in cordibus noſtris regnat Dei Spiritus, ceſſare oportet omnem malevolentiam & vindictæ affectum. Quum autem Spiritus nobis ſit adoptionis noſtræ teſtis, videmus ſimpliciter hic appoſitam eſſe notam quæ Dei filios ab extraneis diſcernat. Debitores hic vocantur non pecuniæ, vel officii alicujus: ſed qui ob illatas injurias nobis ſunt obnoxii.

Esa. 59. vers. 2. & 44. vers. 22. Thren. 3. vers. 44.

Rom. 3. vers. 25.

13. *Et ne nos inducas in tent.*] Hæc petitio perperam in duas à quibuſdam ſecta fuit, quum ex re ipſa conſtet unam & eandem eſſe, & verborum connexio idem demonſtret: adverſativa enim particula quæ media ponitur, duo membra inter ſe ſimul colligat. quod etiam prudenter expendit Auguſtinus. Sic igitur reſolvi debet oratio, Ne in tentationem feramur, nos à malo redime. Summa autem eſt, quod propriæ infirmitatis nobis conſcii, Dei præſidio defendi nos cupimus, ut inexpugnabiles ſtemus adverſus qualibet Satanæ machinas. Jam ſicut ex proximo voto oſtendimus, neminem cenſeri Chriſtianum poſſe niſi qui ſe peccatis obſtrictum agnoſcit: ita ex hoc colligimus, ad bene vivendum vires nobis minime ſufficere niſi quatenus eas Deus ſuppeditat. quiſquis enim ad vincendas tentationes, Dei auxilium implorat, ſe ita ipſo liberatore fatetur habere opus ne ſubinde labatur. Cæterum nomen Tentationis ſæpe generaliter ſumitur pro quacunque probatione: quo ſenſu dicitur tentatus à Deo fuiſſe Abraham quum explorata fuit ejus fides. ſic tam adverſis rebus quam proſperis tentamur, quia hac occaſione in lucem emergunt affectus qui prius latebant. Sed hic notatur interior tentatio quæ diaboli flagellum apte vocari poteſt, ad incitandam noſtram concupiſcentiam. abſurdum enim eſſet à Deo petere ut nos ab omnibus fidei documentis immunes reddat. Ergo pravi omnes motus qui nos ad peccandum ſollicitant, ſub Tentationis nomine comprehenduntur. Quanquam autem fieri non poteſt quin tales in animis punctiones ſentiamus, quia toto vitæ curſu continua eſt nobis cum carne militia: petimus tamen à Domino ne tentationibus nos ſubjiciat, vel obrui patiatur. Ac quo melius exprimeret Chriſtus nos ad aſſiduos caſus & ruinas proclives pendere niſi nos Deus manu ſua ſuſtineat: hac loquendi forma uſus eſt, Ne nos inducas in tentationem, vel ut alii vertunt, Ne nos inferas. Certum quidem eſt unumquemque tentari à propria concupiſcentia, quemadmodum docet Jacobus: ſed quia Deus non modo Satanæ libidini nos permittit ut ignem concupiſcentiæ accendat, ſed eo utitur iræ ſuæ miniſtro, quoties vult homines in exitium præcipites agere, ipſe quoque ſuo modo in tentationem inducit. Quo ſenſu dicitur ſpiritus Dei malus arripuiſſe Saulem: & eodem tendunt complures Scripturæ loci. neque tamen propterea Deum vocabimus malorum auctorem: quoniam homines mittendo in ſenſum reprobum, non confuſam tyrannidem exercet, ſed juſta ſua judicia, licet arcana, exequitur. *Libera nos à malo.*] Malum hic tam in neutro quam maſculino genere poteſt accipi. Chryſoſtomus ad diabolum refert, qui omnium eſt architectus: atque, ut infeſtus eſt ſalutis noſtræ hoſtis, aſſidue nos oppugnat. non minus tamen commode exponi poterit de peccato. Nec de ea re movendum eſt certamen: quia idem fere manet ſenſus, nos ſcilicet diabolo & peccato eſſe expoſitos niſi nos tueatur Dominus & eripiat. *Quia tuum eſt regnum.*] Mirum eſt hanc precationis clauſulam, quæ tam apte quadrat, à Latinis fuiſſe omiſſam. neque enim ideo ſolum addita eſt ut corda noſtra ad expetendam Dei gloriam accendat, & admoneat quiſnam eſſe debeat votorum noſtrorum ſcopus: ſed etiam ut doceat, preces noſtras quæ hic nobis dictatæ ſunt, non alibi quam in Deo ſolo fundatas eſſe, ne propriis meritis nitamur.

Jacob. 1. vers. 14.

MATTH. VI.

14. Si enim remiseritis hominibus peccata sua, remittet etiam vobis Pater cælestis.

15. Quod si non remiseritis hominibus peccata sua, neque Pater vester remittet peccata vestra.

MARC. XI.

25. Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis adversus aliquem, ut & Pater vester qui in cælis est, remittat vobis delicta vestra.

26. Quod si vos non remiseritis, nec Pater vester qui in cælis est, remittet vobis peccata vestra.

LUC.

Hic tantum exponit Christus quorsum apposita fuerit illa conditio, Remitte nobis sicut nos remittimus: nempe Deum non aliter fore nobis exorabilem nisi nos etiam præbeamus faciles ad dandam veniam, siqui nos læserint. Et certe nisi plusquam ferrei sumus, mollire nos debet hæc exhortatio, ut placabiles simus ad remittendas offensas. Nisi quotidie varia peccata condonet Deus, scimus nos innumeris modis periisse. atqui non alia lege ad veniam nos admittit, nisi fratribus ignoscimus quicquid in nos peccarint. Se igitur ultro quasi devotis animis exitio addicunt, & data opera Deum sibi reddunt implacabilem, qui illatas sibi injurias oblivisci nolunt.

MATTH. VI.

16. Porro quum jejunaveritis, ne sitis veluti hypocritæ tetrici. deformant enim facies suas, quo perspicuum sit hominibus ipsos jejunare. Amen dico vobis, habent mercedem suam.

17. Tu vero quum jejunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava:

18. Ne conspicuum sit hominibus te jejunare, sed Patri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo.

MARC.

LUC.

Iterum redit ad superiorem doctrinam. quum enim vanam ostentationem in eleemosynis & precibus reprehendere cœpisset, legitimam orandi regulam interposuit. Nunc de jejunio idem suis præcipit quod prius de precibus & eleemosynis: ne scilicet tantopere servire theatro studeant, quam Deum habere operum suorum testem. Porro quod caput ungere & faciem lavare jubet, hyperbolicum est. neque enim Christus ab una specie hypocriseos ita nos retrahit, ut in alteram inducat. Non ergo simulare lautitias jubet: neque ita nos hortatur ad victus temperantiam, ut delicias in unguentis & vestitu indulgeat: sed simpliciter nos hortatur ad tenendam moderationem, in qua nihil sit vel novum vel affectatum. acsi diceret, ita jejuniis vacandum esse, ut in consueta vitæ ratione nihil mutemus. Quod jejuniis mercedem à Deo promittit, impropria est loquutio, sicuti paulo ante de precibus dictum est. quanquam inter preces & jejunia magnum est discrimen. Illæ enim inter pietatis officia primatum tenent: jejunium vero per se opus medium est, non autem ex eorum genere quæ Deus requirit & probat, ut sunt eleemosynæ. Placet autem duntaxat, quatenus refertur in alium finem: nempe ut nos ad abstinentiam exerceat, ut subigat carnis lasciviam, ut ad studium orandi nos inflammet, ut testimonium sit pœnitentiæ nostræ, quoties Dei judicio urgemur. Sensus ergo verborum Christi est, Deus aliquando patefaciet sibi placuisse quæ videbantur periisse bona opera, quod hominum oculos fugerant.

MATTH. VI.

19. Ne reponatis vobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea delet, ubi fures perfodiunt ac furantur.

20. Sed recondite vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo neque tinea delet, & ubi fures non perfodiunt, neque furantur.

21. Nam ubi fuerit thesaurus vester, illic erit & cor vestrum.

MARC.

LUC. XII.

33. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Parate vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis, quo fur non accedit, neque tinea corrumpit.

34. Ubi enim fuerit thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit.

19. *Ne reponatis.*] Pestis hæc capitalis passim regnat in mundo, ut homines inexplebili habendi cupiditate insaniant. Eos vero stultitiæ coarguit Christus, quod opibus magna cura congestis suam felicitatem vermibus & ærugini prostituunt, furibusque exponunt in prædam. Quid autem rationi minus consentaneum est quam bona sua locare ubi vel sponte pereant, vel rapiantur ab hominibus? Hoc quidem non cogitant avari; opes enim suas includunt arcis bene obseratis: effugere tamen nequeunt quin furibus vel tineis obnoxiæ sint suæ divitiæ. Cæci igitur & recto sensu privati sunt qui tanto labore tantaque molestia inhiant congerendis opibus, quæ vel putredini, vel rapinis, vel aliis mille fortuitis casibus subjectæ sint: præsertim quum Deus locum thesauri in cælo reponendi nobis commodet, & ad divitias quæ nunquam pereunt possidendas benigne invitet. Thesaurum autem suum in cælo reponere dicuntur qui expediti hujus mundi laqueis, curas suas & studia ad cælestis vitæ meditationem conferunt. Apud Lucam non exprimitur antithesis, & diversa occasio notatur quare jubeat Christus parari sacculos qui non veterascunt: dixerat enim, Vendite quæ possidetis, ut detis eleemosynam. Jam quia durum est atque acerbum hominibus se propriis facultatibus nudare, levandæ hujus molestiæ causa amplam & magnificam spem compensationis proponit: quod scilicet thesauros sibi in cælo reponant qui in terra subveniunt fratrum egestati, juxta illud Solomonis, Qui erogat pauperi, fœneratur Domino. Cæterum quod de possessionibus vendendis præcipit, non ita præcise urgendum est quasi fas non sit Christiano homini quicquam sibi reliquum facere. tantum docere voluit, non eatenus modo largiendum esse pauperibus, ut quod nobis superfluum est, ad eos redundet: sed ne fundis quidem parcendum esse si pauperum necessitati non sufficiat reditus qui ad manum est. acsi dixisset, Liberalitas vestra etiam usque ad patrimonii diminutionem & agrorum alienationem se extendat.

21. *Ubi fuerit thesaurus vester.*] Hac sententia convincit Christus miseros esse homines, qui thesauros suos in terra repositos habent: quia scilicet caduca sit & evanida eorum felicitas. negant enim se impediri avari quominus corde in cælum aspireot: sed Christus axioma opponit, quod ubicunque summum bonum homines esse fiogunt, illic sint impliciti & affixi. Hinc sequitur, cælo renunciare qui in mundo felices esse appetunt. Scimus quam accurate disputarint Philosophi de summo bono. imo hoc illis præcipuum fuit caput in quo sudarunt: neque immerito: quandoquidem tota inde vitæ formandæ ratio dependet, atque huc referuntur omnes sensus. Si censetur bonos summum bonum, necesse est ut mentes humanas penitus occupet ambitio: si pecuniæ, avaritia protinus regnum invadet: si voluptas, fieri non poterit quin homines ad brutam indulgentiam degenerent. naturaliter enim omnes ad expetendum bonum ferimur. ita fit ut nos falsæ imaginationes huc illuc abripiant. Quod si nobis probe & serio persuasum esset, felicitatem nostram in cælo esse: facile esset, calcato mundo, despectisque terrenis bonis (quorum fallaces illecebræ majorem hominum partem fascinant) in cælum conscendere. Hac ratione Paulus, dum in sublime attollere vult fideles, & hortari ad cælestis vitæ studium, illis Christum proponit: in quo solo quærenda est solida felicitas. acsi diceret, absurdum esse & indignum ut in terra subsidant eorum animæ quorum in cælo esset thesaurus.

MATTH. VI.

22. Lucerna corporis est oculus. si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.

23. Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumeo quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

24. Nemo potest duobus dominis servire: aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget, aut hute adhærebit, & alterum negliget. non potestis Deo servire & mammonæ.

MARC.

LUC. XI.

34. Lucerna corporis est oculus. quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit: quod si malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35. Vide ergo oe lumen quod in te est, tenebræ sint.

36. Si ergo corpus tuum totum fuerit lucidum, noo habens aliquam partem tenebrosam, erit lucidum totum, ut quum lucerna fulgore illuminat te.

LUC. XVI.

13. Nemo servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget, aut uni adhærebit, & alterum contemnet. non potestis Deo servire & mammonæ.

22. *Lucerna corporis est oculus.*] Tenendum memoria est quod prius monui, concisas hie referri sententias, non autem perpetuam esse concionem. Summa porro hujus sententiæ est, Socordia errare homines, quia intenti non sunt, ut decebat, in rectum scopum. unde enim fit ut turpiter vagentur, vel impingant, vel labantur, nisi quia corrupto judicio, dum suis libidinibus quam Dei justitiæ obsequi malunt, non modo suffocant rationis lucem quæ eorum vitam regere debuerat, sed prorsus in tenebras convertunt? Similitudine autem utitur Christus, oculum totius corporis lucernam vocans. acsi diceret, Quum homines ambulant, neque manus, neque pedes, neque ventrem regendæ viæ præesse, sed unum oculum sufficere ducem reliquis membris. Ergo si temere ferantur manus & pedes quo minime convenit, erroris culpa oculis erit imputanda, qui officium non faciunt. Nunc ad animam transferenda est similitudo. singuli affectus quædam sunt veluti ejus membra: sed quia per se cæci sunt, directione opus habent. Jam Deus rationem indidit quæ eos in ordinem cogat, & lucernæ polleat officio ad viam monstrandam. Quid autem plerumque fieri solet? Nempe homioes quicquid sanæ mentis datum erat sponte corrumpunt ac pervertunt, ut ne sciotilla quidem una lucis residua maneat. Oculum simplicem vocat qui nec lema aliqua obtectus, nec lippitudine infectus est, oec alio vitio laborat: [illegible] accipit pro vitioso. Corpus lucidum, quod illuminatur ut actiones suas habeat rite compositas: Tenebrosum vero, quod confuso motu in varios errores fertur. Videmus ergo (quemadmodum jam dixi) his verbis coargui hominum ignaviam, qui mentis oculos aperire negligunt ad gubernandos suos affectus. Quod autem hinc colligunt Papistæ, pollere ratione & prudentia homines, ut libera sit illis boni & mali electio: frivolum est. neque enim Christus, qua facultate præditi simus, hoc loco disserit: sed quomodo nos ambulare deceat, ut scilicet in certum aliquem scopum simus intenti. Ac simul docet, totum humanæ vitæ cursum ideo tenebrosum esse quia nemo rectum finem sibi proponat, sed omnes sibi ad malum cupide sectandum indulgeant. Fateor quidem natura ingenitam esse hominibus rationem qua discernant inter vitia & virtutes: sed ita peccato vitiatam esse dico, ut ad singulos passus deficiat. Interea non sequitur quin teoebras sibi sponte accersant homines, acsi clausis oculis oblatum lumen fugerent: quia scientes & volentes post suas concupiscentias feruntur.

23. *Si lumen quod in te est.*] Lumen vocat rationem, quantulacunque in hominibus reliqua manet post lapsum Adæ: Tenebras autem, crassos affectus & belluinos. Sensus est igitur, mirum non esse si tam fœde pecudum more in vitiorum luto sese homines volutent: quandoquidem nulla est ratio quæ cæcas & tenebrosas carnis libidines regat. Lumen vero dicit in tenebras converti, non modo quum mentis suæ judicium obrui sinunt homines pravis carnis libidinibus, sed ingenium suum perversis cogitationibus dedentes, quasi in belluas degenerant. Videmus enim ut maligne ad astutiam deflectant homines quicquid datum erat prudentiæ, ut sibi fodiant profundas cogitationes, quemadmodum dicit Prophera, *Jesa. 29. vers. 5.* ut subterfugiis suis freti, proterve Deo insultent: denique innumeris modis ad se perdendos ingeniosi esse appetant. Quare non abs re pronunciat Christus, fieri non posse quin horribiles & plusquam densæ tenebræ regnent in vita, ubi homines data opera cæcutiunt. Idem est sensus verborum quæ habentur apud Lucam: nisi quod sententiam hanc connectit illic Christus cum ea quæ prius exposita fuit Matthæi quinto capite, Nemo lucernam accendit, & ponit eam in abscondito, &c. Deinde hujus clausulæ loco, Si lumen quod in te est, tenebræ sunt, &c. exhortationem ponit, Vide ne lumen quod in te est, tenebræ sint. acsi diceret, Vide ne mens tua, quæ instar lucernæ fulgere debuerat ad moderandas tuas actio-

actiones, totam vitam tuam obtenebret ac pervertat. Postea subjicit, quum illuminatur corpus ab oculo, in singulis membris extare optimam moderationem: sicuti lumen accensum diffunditur & penetrat in omnes cubiculi partes.

24. *Nemo potest*] Redit Christus ad superiorem doctrinam, nempe ut suos discipulos ab avaritia retrahat. Prius dixerat, cor hominis thesauro ejus devinctum esse & constrictum: nunc admonet alienari à Domino eorum corda qui se divitiis addicunt. Delicias enim fallaci prætextu major pars sibi facere solet, dum inter Deum & suas cupiditates partiri se posse fingit. Christus autem fieri posse negat ut quisquam Deo simul & carni suæ obtemperet. Non dubium est quin proverbium tunc vulgo usitatum fuerit, Neminem posse duobus dominis simul servire. Quod igitur omnium opinione receptum erat, pro confesso sumit, atque ita ad præsentem causam accommodat, ubi regnum occupent divitiæ, abdicari Deo suum imperium. Non est quidem impossibile Deo servire qui divites sunt: sed quisquis divitiis se in servitutem tradit, à Deo se emancipet est necesse: quandoquidem diaboli mancipia nos avaritia semper reddit. quod alibi refertur à Luca, in hunc contextum inserui: quia quum sparsim, ut fert occasio, Euangelistæ ex Christi doctrina sententias in alienos locos transferant, nobis nulla esse debet religio eos inter se aptare. Cæterum quod specialiter de divitiis hic dicitur, ad alia omne genus vitia rite extendi potest: Quum Deus tantopere sinceritatem ubique commendet, duplex autem cor abomineiur, eos omnes falli qui ipsum dimidia cordis sui parte contentum fore putant. Fatentur quidem omnes ore, non vere coli Deum nisi integro affectu: sed reipsa negant, dum conciliare student res inter se contrarias. Non desinam, inquit ambitiosus, Deo servire, quamvis ad venandos honores bonam ingenii mei partem applicem. Idem avari, voluptuosi, crapulæ dediti, libidinosi, crudeles, pro se quisque jactant. quasi vero possibile sit Deo ex parte servire quos ex professo contra eum bellare patet. Verum quidem est, fideles ipsos nunquam ita in solidum addictos esse Dei obsequio quin retrahantur subinde vitiosis carnis cupiditatibus. Sed quia gemunt sub hac misera servitute, sibique displicent, nec aliter carni serviunt quam inviti & reluctantes: non dicuntur duobus dominis servire: quia perinde probantur eorum studia & conatus Domino, acsi integram illi obedientiam præstarent. Hic autem refellitur eorum hypocrisis qui sibi in vitiis blandiuntur, acsi lucem tenebris possent conjungere.

Matth. VI.

25. Propterea dico vobis ne sitis solliciti animæ vestræ quid esuri sitis atque bibituri, neque corpori vestro quibus indumentis usuri: nonne anima pluris est quam cibus, & corpus pluris quam indumentum?

26. Respicite ad volatilia cæli, quia non serunt neque metunt, neque colligunt in horrea, & Pater vester cælestis alit illa: nonne vos longe præcellitis illis?

27. Quis autem vestrum anxie curando potest addere ad staturam suam cubitum unum?

28. Ac de indumento quid solliciti estis? cognoscite lilia agri quomodo crescunt: non laborant neque nent.

29. Dico autem vobis ne Solomonem quidem in universa sua gloria sic amictum fuisse ut unum ex his.

30. Quod si gramen agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, annon multo magis vos, ô exiguæ fidei?

Marc.

Luc. XII.

22. Dixitque ad discipulos suos, Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid edatis, neque corpori quid induamini.

23. Anima pluris est quam esca, & corpus pluris quam indumentum.

24. Considerate corvos quia non seminant neque metunt, quibus non est penuarium neque horreum, & Deus pascit illos: quanto magis vos præstatis volucribus?

25. Quis autem vestrum sollicite curando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?

26. Si ergo ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis?

27. Considerate lilia, quomodo crescunt: non laborant neque nent. dico autem vobis, nec Solomon in universa gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis.

28. Si autem gramen quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, ô exiguæ fidei?

Hoc toto sermone Christus nimis anxiam victus & vestitus curam qua se homines excruciant, reprehendit, ac simul curando huic morbo remedium adhibet. Quod sollicitos esse vetat, non ita præcise sumi debet acsi omnem suis curam eximeret. scimus enim ea lege natos esse homines ut aliquid curæ sustineant: imo hæc non ultima est pars miseriarum quas Dominus nobis in pœnam injunxit ut nos humiliaret. Sed immodicam curam damnat ob duas causas: quia scilicet ea se frustra macerant homines & torquent, satagendo plus quam liceat vel ferat eorum vocatio: deinde quod sibi plus sumunt quam oportet, ac propria industria freti, Deum invocare negligunt. Te-
Psal. 127. vers. 2. nenda est illa promissio, Quum increduli sero cubitum ibunt, mane surgent, & comedent panem doloris, fideles quiete & somno per Dei gratiam potituros. Ergo filii Dei quamvis à labore & cura immunes non sint, proprie tamen non dicuntur esse solliciti de vita, quoniam in Dei providentiam recumbendo, tranquille quiescunt. Hinc colligere promptum est quatenus habenda sit victus cura, nempe ut laboret quisque nostrum quantum fert sua vocatio, & Dominus præcipit: deinde ut sua quemque necessitas ad Deum invocandum sollicitet. Talis cura inter supinam securitatem & supervacuos cruciatus quibus se conficiunt increduli, media est. Quod si probe expendimus Christi verba, non quamlibet curam nobis interdicit, sed quæ ex diffidentia nascitur. Nolite, inquit, solliciti esse quid edatis aut bibatis. id vero proprium est eorum qui inopiæ & defectus metu trepidant, acsi illis in singula momenta defuturus esset cibus.

25. *Nonne anima*] Ratiocinatur à majori ad minus. Vetuerat nimium curare quomodo tolerari possit

possit vita: nunc rationem subjicit, Dominum qui vitam ipsam donavit, minime passurum ut quæ ad eam sustinendam pertinent subsidia nobis desint. Et certe non levem facimus Deo injuriam quoties diffidimus ne victus aut vestitus nobis suppetat, quasi nos fortuito in terram projiceret. Quisquis enim certo persuasus est eum minime latere qualis sit conditio vitæ nostræ, cujus ipse est auctor, non dubitabit quin ejus necessitatibus optime consulat. Ergo quoties de victu metus aliquis vel sollicitudo obrepit, meminerimus Deo curæ vitam nostram fore quam nobis donavit.

26. *Respicite ad volatilia.*] Hoc est quod dixi remedium, ut scilicet in Dei providentiam recumbere discamus: omnium enim curarum quæ modum excedunt, mater est infidelitas. Ideo unica corrigendæ avaritiæ ratio est, si Dei promissiones amplectimur quibus se testatur habiturum curam nostri. In hunc modum Apostolus retrahere fideles ab avaritia vo-
Hebr. 13. lens, eam doctrinam confirmat, quia scriptum sit,
vers. 5. Non te deseram, neque destituam. Summa ergo est, quod nos ad fidendum Deo hortatur, qui nullos ex suis, quamlibet contemptibiles, negligit. Diligenter notandum est quod Patrem cælestem dicit volatilia alere. Etsi enim non sine miraculo vitam sustentant, quotusquisque tamen nostrum reputat inde pendere eorum vitam quod Deus suam providentiam ad ipsa usque extendere dignatur? Quod si penitus animis nostris infixum sit subministrari Dei manu alimenta volucribus, facile erit de nobis sperare qui ad ejus imaginem sumus conditi, & qui inter ejus filios censemur. Quum dicit volatilia non serere neque metere, his verbis nos ad otium & pigritiam minime invitat: sed tantum intelligit, etiamsi cessent omnia subsidia, nobis unam Dei providentiam sufficere, quæ abunde animalibus suppeditat quicquid opus est. Lucas pro Volucribus, Corvos ponit: alludens
Psa. 147. forte ad locum illum Psalmi, Qui dat escam pullis
vers. 9. corvorum invocantibus eum. Davidem vero quidam existimant nominatim ideo loquutum esse de corvis, quod quum eos statim deserant patres & matres, necesse est divinitus alimenta illis offerri. Hinc patet non aliud voluisse Christum quam ut suos doceret curas suas in Deum rejicere.

27. *Quis autem vestrum anxie curando.*] Hic aliud vitium damnat Christus quod fere semper implicitum est cum immodica victus cura: nempe quod sibi supra quam licet usurpans mortalis homo, sacrilega temeritate fines suos transilire non dubitat. Scio (inquit Jeremias) quod non est hominis via ejus, nec viri ut dirigat gressus suos. Atqui vix centesimus Jer. 10. vers. 23.
quisque reperitur qui non quidvis sibi de propria industria aut virtute promittere audeat. hinc fit ut postbabito Deo, quidvis etiam machinari non dubitent qui sibi arrogant prosperos rerum eventus. Hanc insanam audaciam ut cohibeat Christus, quicquid ad vitæ nostræ sustentationem pertinet, à sola Dei benedictione pendere dicit: perinde enim est ac si diceret, stulte se fatigare homines, quando supervacui sint omnes labores & irriti, profectu careant omnes curæ, nisi quatenus illis Deus benedicit. quod clarius exprimitur apud Lucam, quum addit Christus, Si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris estis solliciti? Nam ex illis verbis satis constat non solam diffidentiam argui, sed superbiam, quod homines suæ solertiæ multo plus quam par sit arrogent.

29. *Ne Solomonem quidem in tota gloria.*] Sensus est, quæ in herbis & floribus relucet Dei benignitas, superare quicquid suis opibus, potentia, vel alio quovis modo homines possunt: ut statuant fideles nihil sibi ad perfectam copiam defore, quamvis desint omnia adminicula, modo una vigeat Dei benedictio.

30. *O exiguæ fidei.*] Non ab re hac in parte defectum vel imbecillitatem fidei Christus accusat: quo enim magis præsentis vitæ cura pro ingenii nostri crassitie afficimur, eo se magis prodit nostra infidelitas, nisi omnia ex voto suppetant. Itaque permulti qui in rebus maximis tolerabili saltem fide præditi videntur, ad inopiæ periculum expavescunt.

MATTH. VI.

31. Ne sitis igitur solliciti, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quibus operiemur?

32. Nam omnia ista Gentes exquirunt. novit enim Pater vester cælestis quod opus habeatis his omnibus.

33. Quin potius quærite primum regnum Dei, & justitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis.

34. Ne sitis igitur solliciti in crastinum: nam crastinus dies curam habebit suiipsius. sufficit sua diei afflictio.

MARC.

LUC. XII.

29. Et vos nolite quærere quid esuri sitis, aut quid bibituri, & nolite in sublime tolli.

30. Hæc enim omnia Gentes mundi quærunt. Pater autem vester novit quod istis opus habeatis.

31. Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adjicientur vobis.

32. Noli timere pusille grex, quia complacitum est Patri vestro dare vobis regnum.

Idem qui superioris doctrinæ scopus est: ut fideles paterna Dei cura confisi, & quæcunque sibi necessaria esse sentiunt ab eo sperantes, supervacua anxietate se non excrucient. Sollicitos esse vetat, vel quærere, sicuti habet Lucas: nempe eorum more qui huc & illuc circumspiciunt, omisso Dei respectu in quem unum intentos esse decebat, neque unquam quiescunt nisi ubi sub oculis apparet annonæ copia: imo qui Deo non tribuentes tuendi mundi officium, assidua inquietudine æstuant ac vexantur. Quum dicit Gentes omnia ista quærere, exprobrat nimis crassam inscitiam, unde manant tales omnes curæ, unde enim fit ut nunquam tranquillo in statu resideant increduli, nisi quod Deum finguot otiosum in cælo dormire, vel saltem non prospicere rebus humanis, ut quos in fidem suam suscepit, instar familiæ suæ pascat? Ita hac comparatione significat male profecisse, nec adhuc prima tenere pietatis rudimenta quicunque occulta bonorum omnium copia refertam Dei manum fidei oculis non aspiciunt, ut placide ac sedatis animis victum inde expectent. Pater, inquit, cælestis novit vos istis indigere. quasi diceret eos omnes qui tantopere de victu sunt anxii, paternæ Dei bonitati & arcanæ providentiæ nihilo plus deferre honoris quam incredulos.

29. Luc. *Et nolite in sublime tolli.*] Hæc particula, ultimæ sententiæ quæ apud Matthæum habetur, respondet, Ne sitis solliciti in crastinum. aliud enim vitium taxat Christus, quod homines libenter quinque secola amplecterentur, dum sibi consulere volunt. Verbum μετεωρίζεσθαι, quo utitur Lucas, proprie significat ex alto speculari: quod vulgo dicimus Facere longos discursus. nullum enim satagendi modum sibi facit carnis nostræ intemperies, quin cælum & terram centies revolvat. Hinc fit ut nullum relinquat Dei providentiæ locum. Hoc igitur

nomine

nomine reprehenditur nimia curiositas, quod per eam nobis inutiles molestias accersimus, atque ita sponte efficimur ante tempus miseri. Quod dicit Matthæus, Sufficere diei suam afflictionem, huc spectat ut suas curas temperent fideles, ne providi esse ultra vocationis suæ modum appetant. non enim, ut dictum est, quælibet damnatur sedulitas, sed quæ per obliquos & immensos circuitus extra metas vagatur.

33. Matth. *Quærite primum regnum Dei.*] Alio argumento coërcet nimiam victus curam. nam ea crassum & socordem animæ cælestisque vitæ neglectum arguit. Hoc ergo præposterum esse admonet Christus, quod se homines, ad meliorem vitam nati, prorsus in rebus terrenis occupent. Quisquis autem primum gradum tribuet regno Dei, non nisi moderate in victus curaodo se exercebit. neque enim quicquam aptius est ad frenandam carnis lasciviam, ne in vitæ præsentis cursu exultet, quam cælestis vitæ meditatio. Justitiæ nomen tam ad Deum quam ad regnum ejus referri potest. Scimus enim regnum Dei justitia, hoc est, spirituali vitæ novitate, constare. Quum pronunciat reliqua adjectum iri, significat, quæ præsentem vitam spectant, esse quasi secundas accessiones, atque ita debere infra Dei regnum subsidere.

32. Luc. *Noli timere pusille grex.*] Hæc sententia fiduciam ad quam suos hortatus erat Christus, confirmat. Quomodo enim vilem & caducum cibum negaret Deus suis, quos adoptavit in regni sui hæredes? Ac diserte pusilli gregis nomine compellat suos, ne ideo se minoris apud Deum fieri putent quod coram mundo ob suam paucitatem nihili æstimantur. Verbo εὐδοκεῖν significat ex gratuitæ misericordiæ fonte nobis fluere vitam æternam. Huc quoque accedit Donandi verbum. Quum vero palam testetur Christus, Deum nobis regnum dedisse, neque alia de causa nisi quoniam ita illi placuit: hinc plusquam manifestum est, nullis operum meritis acquiri. Proinde quoties in spem æternæ vitæ nos Dominus erigit, meminerimus non esse de quotidiano victu timendum.

Matth. VII.	Marc. IV.	Luc. VI.
1. Nolite judicare, ne judicemini.	24. Qua mensura metiemini, eadem remetietur vobis.	37. Nolite judicare, & non judicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini: remittite, & remittetur vobis.
2. Quo enim judicio judicatis, eo judicabitur de vobis: & qua mensura metimini, ea remetietur vobis.		38. Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam & concussam atque exundantem dabunt in sinum vestrum: eadem quippe mensura qua metimini, remetietur vobis.
3. Cur autem vides festucam quæ est in oculo fratris tui, trabem vero quæ est in oculo tuo non animadvertis?		41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio est non animadvertis?
4. Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eximam festucam ex oculo tuo, & ecce trabes in oculo tuo?		42. Aut quomodo dicere potes fratri tuo, Frater, sine ejiciam festucam quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies ut ejicias festucam quæ est in oculo fratris tui.
5. Hypocrita, ejice prius trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies ut eximas festucam ex oculo fratris tui.		

1. *Nolite judicare.*] His verbis præcise non prohibuit Christus à judicando: sed morbum qui omnibus fere ingenitus est, sanare voluit. Videmus enim ut omnes sibi indulgeant: quisque autem in alios severus sit censor. Et quædam est hujus vitii dulcedo, ut neminem fere non titillet cupiditas in aliens vitia inquirendi. Fatentur quidem omnes malum esse intolerabile, quod tam maligni sint erga fratres qui sibi in propriis vitiis ignoscunt. Atque id etiam multis proverbiis damnarunt olim profani homines: omnibus tamen seculis obtinuit, & hodie quoque obtinet: imo accedit altera pestis deterior, quod bona pars alios damnando, peccandi licentiam vult acquirere. Hanc pravam mordendi, carpendi, obtrectandi libidinem cohibet Christus, quum dicit, Nolite judicare. Neque enim cæcutire debent fideles ut nihil discernant: sed tantum seipsos frenare, ne cupidius judicent quam par est. fieri enim aliter non potest quin modum rigoris excedat quisquis judicium sibi de fratribus appetit. Talis est loquutio apud Jacobum, Nolite plures esse magistri. Neque enim fideles absterret vel retrahit, ne docendi partibus fungantur: sed ambitiose appetere honorem vetat. Judicare ergo hoc loco tantundem valet ac curiose inquirere in aliena facta. Hic autem morbus primum iniquitatem secum perpetuo trahit, ut leve aliquod delictum non secus atque gravissimum crimen damnemus: deinde erumpit in perversam audaciam, ut superciliose de re qualibet sinistrum feramus judicium, etiamsi in bonam partem accipi poterat. Videmus nunc quorsum tendat consilium Christi: ne scilicet nimium cupidi, vel morosi, vel malignisimus, vel etiam curiosi in judicandis proximis. Qui autem judicat ex verbo & Lege Domini, & judicium suum ad charitatis regulam exigit, semper à seipso initium censuræ faciens, ille rectum judicandi modum & ordinem servat. Unde apparet quam perperam hoc testimonio abutantur qui ejus moderationis, quam Christus commendat, prætextu omne boni & mali discrimen è medio tollere cuperent. Atqui peccata omnia damnare non modo nobis licet, sed etiam necesse est: nisi velimus Deo ipsi obstrepere, imo ejus leges abrogare, rescindere judicia, & evertere ejus tribunal. Vult enim ejus, quam de hominum factis pronunciat, sententiæ nos esse præcones: tantum ea modestia inter nos colenda est ut ipse unicus maneat Legislator & Judex. *Ne judicemini.* Pœnam denunciat rigidis istis censoribus qui tantopere aliorum vitia excutere affectant: futurum scilicet ut nihilo humanius ab aliis tractentur, sed vicissim eundem in se rigorem sentiant quam exercuerint contra alios. Ut nihil nobis fama nostra charius est vel pretiosius, ita plusquam acerbum est damnari ac subjici hominum probris & infamiæ. Atqui nostra culpa nobis accersimus hoc ipsum à quo tantopere natura nostra abhorret. quotus enim quisque est qui non acutius disquirat in aliorum facta quam par sit? qui non durius succenseat levibus delictis? qui non morosius improbet quod per se medium erat? Hoc autem quid aliud est quam Deum quasi

data opera provocare in nos ultorem, ut paria rependat? Tametsi autem hoc sit justa Dei vindicta, ut vicissim plectantur qui alios judicarunt: hanc tamen pœnam Dominus per homines exequitur. Nam quod Chrysostomus & alii quidam ad futuram vitam restringunt, coactum est. Quemadmodum enim *Jesa. 33. vers. 1.* minatur Jesaias prædæ futuros qui alios prædati fuerint: ita intelligit Christus non defore vindices qui homines iniquos & maledicos simili virulentia vel rigore puniant. Quod si cessabunt homines, ut pœnam effugiant in mundo qui damnandis fratribus nimis cupide intenti fuerunt, non tamen effugient judicium Dei. Apud Lucam apponitur etiam promissio, Remittite, & remittetur vobis; date, & dabitur vobis. cujus sensus est, facturum esse Dominum ut qui se facilem, humanum & æquum præhuerit fratribus, eandem sentiat erga se clementiam aliorum, ut benigne & amice ab ipsis tractetur. Quod autem sæpe contingit filiis Dei pessimam rependi mercedem, ut multis injustis calumniis premantur, quum tamen nullius famam læserint, imo pepercerint fratrum vitiis, cum hac Christi sententia non pugnat. nam quæ ad præsentem vitam spectant promissiones, eas scimus non esse perpetuas, nec exceptione carere. Deinde quamvis Dominus ad tempus innocentiam suorum indigne premi & propemodum obrui sinat: simul tamen implet quod alibi dicit, ut refulgeat eorum integritas instar aurorae. *Jesa. 58.* ita semper eminet ejus benedictio supra injustas calumnias: sic enim fideles subjicit indignis probris, quo eos humiliet, ut tandem bonam eorum causam asserat. Adde quod ipsi quoque fideles, utcunque studeant fratribus suis æquitatem præstare: quia tamen immodico rigore interdum feruntur contra fratres vel innoxios vel non adeo culpabiles, sua culpa in se provocant simile judicium. Certe quod mensuram confertam & exundantem non recipiunt, quanquam mundi ingratitudini imputandum est, sibi tamen ex parte acceptum ferre debent: quia nemo est qui tam liberaliter ut decebat fratres suos foveat.

3. *Cur autem vides festucam.*] Nominatim vitium perstringit quo communiter laborant hypocritæ. Nam quum plus satis oculati sint in cernendis aliorum vitiis, & ea non severe modo, sed fera tragica amplificent, sua ipsorum peccata rejiciunt post tergum: vel ita ingeniosi sunt in illis extenuandis, ut videri cupiant etiam in crassissimo quoque scelere excusabiles. Ergo utrumque malum reprehendit Christus: nimiam perspicaciam quæ ex defectu charitatis nascitur, dum nimis scrupulose excutimus fratrum vitia; & indulgentiam qua peccata nostra tegimus & fovemus.

MATTH. VII.	MARC.	LUC.
6. Ne detis quod sanctum est canibus, nec projiciatis margaritas vestras ante porcos: ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi lacerent vos.		

6. *Ne detis quod sanctum est.*] Non est quod sæpius iterem concisas referri sententias à Matthæo, & quæ uno contextu minime legendæ sunt. Neque enim cohæret hæc doctrina cum proximo sermone, sed prorsus separata est. Admonet enim Christus Apostolos, & sub eorum persona omnes Euangelii doctores, ut cælestis sapientiæ thesaurum solis filiis Dei conservent, non autem prostituant indignis & profanis Dei contemptoribus. Sed hic oritur quæstio. nam postea jussit prædicare Euangelium omni crea- *2 Cor. 2. vers. 16.* turæ, & Paulus dicit ejus prædicationem reprobis mortiferum odorem esse: nec quicquam certius est quam Dei mandato quotidie proponi incredulis in testimonium quo magis reddantur inexcusabiles. Respondeo, Quia non possunt Euangelii ministri, & quicunque ad docendi munus vocati sunt, inter filios Dei & porcos discernere, eorum esse partes omnibus promiscue offerre salutis doctrinam. Nam quamvis initio multos videant præfractos & indociles: non tamen patitur charitas eos statim haberi pro *Canes & porci qui.* deploratis. nam hoc tenendum est, vocari à Christo canes & porcos, non quoslibet impuros homines, vel Dei metu vacuos, & veræ pietatis expertes: sed qui certis documentis pervicacem ostenderint Dei contemptum, ut morbus incurabilis appareat. Alibi canes opponit Christus electo Dei populo & domesticis fidei, quum dicit, Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus. Hic autem canes & porcos intelligit, qui impio Dei contemptu delibuti, medicinam nullam admittunt. Hinc apparet quam perperam torqueant Christi verba qui ab eo restringi putant Euangelii doctrinam ad solos dociles & bene præparatos. Quid enim fiet si neminem invitent pii doctores, nisi qui jam sua obedientia Dei gratiam prævenerit? quin potius natura cum impuri sumus omnes, tum ad contumaciam propensi. Quare nullis negandum est salutis remedium nisi qui sibi oblatum ita fœde respuerint, ut constet reprobos & à seipsis damnatos esse, quemadmodum *αὐτοκατάκριτοι. Tit. 3: 11.* de hæreticis loquitur Paulus. Duplex autem ratio fuit cur vetaret Christus Euangelium perditis contemptoribus proponi: est enim aperta mysteriorum Dei profanatio, si ea subjicimus impiorum ludibriis. Deinde consolari suos discipulos voluit Christus, ne desinerent operam suam locare electis Dei in Euangelio docendo, quamvis proterva illud repudiari viderent ab impiis & profanis hominibus. acsi dixisset, ne vilescat incomparabilis hic thesaurus, arcendos ab eo esse porcos & canes. Cæterum notanda sunt elogia quibus salutis doctrinam ornavit Christus, rem sanctam nominans, & margaritis comparans. Nam hinc colligimus quanto nobis in pretio habenda sit. *Ne quando hi conculcent.* Videtur Christus inter porcos & canes distinguere: porcis brutum stuporem, canibus vero rabiem tribuens. Et certa experientia docet duas tales esse contemptorum Dei species. Exempli gratia, Quicquid de corrupta hominis natura, de gratuita justificatione, de æterna electione traditur in Scripturis, multi vel ad ignaviam vel ad carnis lasciviam convertunt. tales apte & merito censentur porci. Alii vero puram doctrinam ejusque ministros sacrilegis convitiis lacerant: quasi bene agendi studium, Dei timorem & omnem salutis curam labefactet. Etsi igitur utroque nomine designet Christus insanabiles verbi Dei adversarios, duplici tamen similitudine quid alii ab aliis differant breviter admonet.

MATTH. VII.	MARC.	LUC. XI.
7. Petite, & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis.		5. Et ait illis, Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice, da mihi mutuo tres panes:

6. Quo-

8. Quisquis enim petit accipit, & quicunque quærit invenit, & pulsanti aperietur.

9. An quisquam est vestrum homo, qui, si filius ejus petierit panem, lapidem sit daturus illi?

10. Aut si piscem petierir, num serpentem porriget illi?

11. Si vos igitur, quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona si postuletis ab ipso?

6. Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponam illi.

7. Et ille intus respondens dicat, Noli mihi molestus esse. jam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

8. Dico vobis: etiamsi non daturus sit illi surgens, eo quod amicus ejus sit: propter improbitatem tamen ejus surget, ac dabit illi quibuscunque habet opus.

9. Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, invenit: & pulsanti aperietur.

11. Quis autem ex vobis pater, à quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi? aut si piscem, num pro pisce serpentem dabit illi?

12. Aut si petierit ovum, num porriget illi scorpium?

13. Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cælestis dabit Spiritum sanctum poscentibus se?

7. Mat. *Petite, &c.*] Exhortatio est ad precandum: & quia in hoc pietatis exercitio, quod nobis primæ curæ esse debebat, tam lenti sumus ac pigri, tribus loquendi formis eandem rem urget Christus. Neque enim supervacua est loquutio, quum dicit, Petite, quærite, pulsate: sed ne frigeat simplex doctrina, insistit in torpore nostro excitando. Eodem spectant additæ promissiones, Invenietis, dabitur vobis, & aperietur. nihil est enim quod nos melius ad orandum animet quam certa impetrandi fiducia. necesse enim est defunctorie tantum orare qui dubitant: imo inanis est ac lusoria ceremonia, precatio sine fide. Ideo Christus, ut nos efficaciter ad hanc officii partem exstimulet, non tantum præcipit quid facere nos oporteat: sed promittit non irritas fore nostras preces. Atque hoc diligenter notandum est: primum ut sciamus hanc orandi legem nobis statui ac præscribi, ut certo persuasi simus nobis propitium esse Deum ut vota nostra exaudiat. Deinde quoties ad orandum accingimur, vel quoties sentimus non satis vigere in nobis precandi ardorem, ut nobis in mentem veniat tam benigna invitatio, in qua nobis CHRISTUS de paterno Dei affectu testatur. Ita fiet ut quisque nostrum fretus Christi gratia fiduciam orandi concipiat, & libere audeat invocare Deum, sicuti docet Paulus ad Ephes. cap. 3. vers. 12. Quia autem plus justo ad diffidentiam propensi sumus, hoc quoque vitium ut corrigat Christus, promissionem diversis verbis iterat. Cæterum Quærendi metaphora ideo usus est, quod procul à nobis abesse putamus quæ usus & necessitas nostra postulat: Pulsandi vero, quod sensus carnis imaginantur clausa esse quæ ad manum non suppetunt.

8. *Quisquis enim petit, accipit.*] Quidam proverbialem sententiam esse putant ex communis vitæ usu sumptam. ego tamen lubentius in diversam partem inclino, quod Christus Patris gratiam precantibus offert: acsi diceret, Deum ultro ad nos exaudiendos paratum esse, modo precemur: expositas nobis esse ejus divitias, modo petamus. Quibus verbis significat eos ignaviæ suæ justas dare pœnas, qui necessariis rebus destituti, hoc inopiæ suæ remedium non quærunt. Certum quidem est sæpe quum dormiunt fideles, excubias Deum agere pro eorum salute, ut ipsorum vota præveniat. Nihil enim nobis miserius, si in tanto, non dico torpore, sed stupore, preces nostras expectet, si in tanta nostra incogitantia dissimulet. Imo non aliunde quam à seipso provocatur, ut nobis fidem donet, quæ preces omnes ordine & tempore præcedit. Sed quia hic discipulos Christus alloquitur, simpliciter admonet quomodo velit nos Pater cælestis donorum suorum facere compotes. Ergo tametsi gratuito nobis omnia largitur: quo tamen fidem nostram exerceat, precari nos jubet, ut petentibus concedat quæ nobis ex mera ejus bonitate fluunt.

9. *An quisquam vestrum est homo.*] Comparatio est à minori ad majus. Primo Christus malitiam hominum immensæ Dei bonitati opponit. malignos autem nos reddit φιλαυτία: quia dum sibi quisque plus satis addictus est, alios præterit ac negligit. atqui hoc vitium superat paternus amor, ut homines sui obliti se in filios plusquam liberaliter effundant. Unde autem id nisi quia Deus, à quo descendit omnis paternitas, particulam suæ bonitatis eorum cordibus instillat? Quod si tantum ad beneficentiam valent guttulæ, quid ab ipso mari inexhausto sperandum est? An restrictus esset Deus qui hominum corda sic aperit? Interea tenendum est illud Jesaiæ, Etiamsi mater filios obliviscatur, Dominum tamen fore sui similem, ut se Patrem semper exhibeat. *Ephes. 3. vers. 15.* *Esa. 49. vers. 15.*

11. *Bona dona.*] Hoc consulto expressit Christus, ne stultis pravisque desideriis precando habenas nimium laxent fideles. Scimus quanta sit in hac parte carnis nostræ tam intemperies quam audacia. nihil enim nobis non permittimus à Deo petere. quod nisi morem stultitiæ nostræ gerat, adversus eum fremimus. Christus ergo vota nostra subjicit Dei arbitrio, ne plus nobis largiatur quam utile esse noverit. Quare ne putemus nullam illi esse nostri curam quoties nostris desideriis non respondet: quia penes ipsum est discernere quid nobis expediat. Jam vero quia cæci sunt omnes nostri affectus, regula orandi ex verbo Dei petenda est. neque enim ad rem tantam æstimandam idonei sumus. Ergo quisquis cum exorandi fiducia accedere ad Deum cupit, frenare cor suum discat, ne quid petat nisi ex illius voluntate: sicuti admonet Jacobus Epistolæ suæ cap. 4. vers. 3. Lucas pro Bonis in extremo membro ponit Spiritum sanctum, non excludens alia beneficia, sed quid præcipue petendum sit ostendens: semper enim illud in memoriam subire debet, Quærite primum regnum Dei, & alia subinde accedent. Quare filios Dei, ut se ad rite precandum comparent, terrestres affectus exuere, & ad spiritualis vitæ meditationem conscendere oportet. Sic fiet ut victum ac vestitum posthabeant adoptionis suæ arrhæ ac pignori: Deus autem ubi tam pretiosum thesaurum dederit, minime negabit alia minora.

5. Luc. *Quis vestrum habebit amicum.*] Apud Lucam additur hæc similitudo, cujus non meminit Matthæus. Summa autem est, non esse cur animis fati-

fatiscant fideles si non statim potiantur suis votis, vel si impetratu videatur esse difficile quod postulant: nam si inter homines rogandi importunitas extorquet quod sponte non esset quis facturus, non est quod dubitemus exorabilem nobis fore Deum, si constanter orando perstemus, nec animi nostri vel mora vel difficultate flaccescant.

MATTH. VII.	MARC.	LUC. VI.
12. Omnia igitur quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, sic & vos facite illis. hæc enim est Lex & Prophetæ. 13. Introite per arctam portam: quoniam lata est porta, & spatiosa via quæ abducit in exitium, multique sunt qui ingrediuntur per illam. 14. Quoniam angusta est porta, & stricta via quæ abducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt illam.		31. Et prout vultis ut faciant vobis homines, vos quoque facite illis similiter.

12. Matth. *Omnia igitur.*] Supervacua est illatio, quemadmodum sæpe in concisis sententiis particulæ istæ abundant. Dixi autem supra, non unam Christi concionem referri à Matthæo: sed ex variis sermonibus summam doctrinæ ejus contexi. Seorsum ergo legenda est hæc sententia qua discipulos Christus ad æquitatem instituit, brevemque & facilem ejus definitionem ponit: ut sciamus non alia de causa tot inimicitias regnare in mundo, ac tot modis homines invicem sibi esse noxios, nisi quia scientes & volentes æquitatem pedibus calcant: quam tamen quisque erga se servari rigide postulat. ubi propria utilitas agitur, nemo nostrum est qui non articulate & subtiliter disserat quid rectum sit. Ergo singuli in suum commodum acutos se ostendunt æquitatis magistros. qui fit ut non eadem in promptu occurrat cognitio ubi aliena vel utilitas vel jactura in quæstionem venit, nisi quia nobis tantum sapere volumus, nemo autem proximis suis consulit? Neque id modo, sed maligne dataque opera connivemus ad æquitatis regulam quæ in cordibus nostris lucet. Docet ergo Christus posse unumquemque sibi recte & juste cum proximis vivendi esse regulam, si vicissim aliis præstet quod sibi fieri exigit. ita vanos omnes prætextus refellit, quos sibi excogitant homines ad tegendam vel fucandam suam injustitiam. Regnaret enim proculdubio inter nos perfecta æquitas, si activæ, ut ita loquar, charitatis tam fideles essemus discipuli, quam acuti sumus passivæ doctores. *Hæc enim est Lex & Prophetæ.* Non intelligit Christus unum hoc doctrinæ caput tradi in Lege & Prophetis: sed quicquid de charitate illic præcipitur, quæcunque extant leges & exhortationes de colenda justitia, ad hunc scopum referri. Itaque sensus est, satisfieri secundæ tabulæ, si modo quales in se quisque alios esse cupit, talem se illis vicissim præbeat. acsi diceret, non longis ac perplexis disputationibus opus esse, si hæc simplicitas colatur, nec præpostero sui amore deleant homines rectitudinem cordibus suis insculptam.

13. *Introite per arctam portam.*] Quia nihil carni magis adversum est doctrina Christi, nemo unquam in ea rite proficiet qui non didicerit sensus suos & affectus omnes quasi in arctum cogere, ut se inter illas angustias contineant quibus lasciviam nostram cohibet cælestis Magister. Quoniam ergo libenter sibi indulgent homines, exultant ac diffluunt, Christus hic discipulos suos admonet, ut se comparent velut ad restrictum & spinosum iter. Quoniam autem molestum est cupiditates nostras à libera vagaque protervia reductas comprimere: hanc acerbitatem læta compensatione mitigat, quum dicit angusta porta & via intrari in vitam. Rursus ne licentiosæ ac dissolutæ vitæ illecebris capti, prout nos trahit carnis libido, vagemur, in mortem ruere pronunciat qui per spatiosam viam & latam portam ingredi malunt, quam angustias subire, quæ ducunt ad vitam. Nominatim vero dicit, *multos* per spatiosam viam currere: quia se homines perversis exemplis mutuo perfundant. *Multi.* Unde enim fit ut singuli se scientes ac volentes secure præcipitent, nisi quia perire se non cogitant dum pereunt in magna turba? Contra autem fidelium paucitas multos reddit ignavos: ægre enim adducimur, ut mundo renunciantes, nos ac vitam nostram ad paucorum mores formemus: absurdum enim putamus avelli nos à multitudine, acsi non essemus pars generis humani. Quamvis autem doctrina Christi nos quasi vinctos constringat, vitam nostram redigat in iter angustum, à turba segregatos, paucis comitibus adjungat, non tamen debet hæc nobis asperitas obstare quominus ad vitam enitamur. Cæterum ex Luca satis apparet, hoc alio tempore dictum fuisse à Christo, quam quo de beata vita quæ prius vidimus paradoxa protulit, & illis tradidit orandi regulam. Atque id est quod jam aliquoties attigi, quæ sparsim ab aliis Euangelistis secundum historiæ ordinem narrantur, in unam summam sic collecta esse à Matthæo, quo melius sub oculis poneret qualiter suos discipulos instituerit Christus. Itaque subjicere libuit totum Lucæ locum, qui huic sententiæ respondet. Nam ubi sedulo à me admoniti fuerint lectores de temporis serie quam Lucas observavit, veniam mihi, ut spero, dabunt, si in aggerenda doctrina non magis curiosus fuerim quam Matthæus.

MATTH.	MARC.	LUC. XIII.
		23. Ait autem illi quidam, Domine, an pauci sunt qui salutem consequuntur? Ipse autem dixit ad illos, 24. Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.

23. *Ait autem &c.*] Tametsi Matthæus hoc Christi responsum inter alias concionales sententias recitat uno contextu, occasionem tamen sic loquendi datam ei fuisse suspicor ex præsenti interrogatione. Porro hujus quæstionis movendæ videtur fuisse ratio, quod Christus, qui se vitæ auctorem profitebatur, vix paucos discipulos colligere poterat. Videri autem poterat, exigua hominum manu servata, totam Ecclesiam pessum ire. Totum enim populum illum apud quem non magnopere vigebat Christi doctrina, imo à quo passim respuebatur, Deus quasi vitæ hæredem adoptaverat. Eadem & nobis, quoties perversum mundi statum cernimus, obrepit dubitatio: quid hoc sibi velit quod major pars alienam & dissentaneam ab Euangelio viam sequitur. Ideo Christus sermonem ad omnes convertens, hortatus est ut contenderent intrare per angustam portam. Quibus verbis suos à stulta curiositate abducere voluit.

luit, quæ plerosque moratur & implicat, qui circumspiciunt an se alii comites adjungant: quasi salutem consequi nolint nisi in turba. Dum certare vel eniti jubet, non sine magnis & arduis difficultatibus ad vitam æternam perveniri posse intelligit. Ergo huc potius suum studium conferant fideles quam ut præter modum curiosi sint de errantium multitudine.

24. *Quia multi quærent intrare.*] Hoc ideo additum est ne spes inanis nos frustretur, acsi nos juvaret comitum multitudo. nam, ut sibi libenter blanditur caro, multi facilem aditum ad vitam sibi promittunt, qui sibi interea quidvis indulgent. Ita alii alios mutuo decipiunt, ut indormiant pravæ securitati. Tales delicias ut suis excutiat Christus, exclusum iri pronunciat qui jam sibi addicunt certam vitæ possessinnem.

MATTH.	MARC.	LUC. XIII.
		25. Quum autem surrexerit paterfamilias, & clauserit ostium, & cœperitis foris stare & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis: & respondens dicet vobis, Nescio vos unde sitis.
		26. Tunc incipietis dicere, Edimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti.
		27. Et dicet, Dico vobis, nescio unde vos sitis: discedite à me omnes qui patratis iniquitatem.
		28. Ibi erit fletus & stridor dentium, quum videritis Abraham, & Isaac, & Jacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.
		29. Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Austro, & accumbent in regno Dei.
		30. Et ecce sunt postremi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt postremi.

25. *Quum autem surrexerit* &c.] Tametsi hæc alio post tempore dicta sunt, ut nuper admonui, doctrinæ tamen rationem habere malui quam temporis: quia hoc non parvum ad intelligentiam adjumentum est, si uno contextu legantur quæ sensu inter se cohærent. Quia negaverat Christus apertam multis januam fore qui in cælum intrare cupient, nunc dicit nihil proficere, quamvis locum in Ecclesia occupent: quia tandem exurget in judicium Deus ut à regno suo excludat qui nunc sibi locum inter ejus domesticos vendicant. Similitudine autem patrisfamilias utitur, qui si intelligat aliquot ex suis nequam & lascivos homines furtim sub noctem elabi, & domum furibus exponere: surgit ipse & januam obserat: nec vagos illos & noctuabundos homines admittit, qui intempestive per vias publicas errarunt. Porro his verbis admonet, occasione, dum offertur, esse utendum. nam quamdiu nos ad se Dominus invitat, licet quasi aperta janua ingredi in regnum cælorum: sed major pars pedem movere non dignatur. Fore ergo denunciat Christus, ut tandem claudatur janua: itaque periculum esse ne prohibeantur aditu qui comites expectant.

26. *In plateis nostris docuisti.*] Nominatim excipit Christus nihil Judæis profuturum, quod propius ad eos accesserit, seque familiariter obtulerit illis fruendum, nisi vocati ad diem responderint. Cæterum non prosequitur suam similitudinem. nam de patrefamilias loquutus seipsum nunc judicem absque figura exprimit. nec vero hoc in aliam quam ipsius personam quadrat, Docuisti in plateis nostris. Tenemus nunc ejus consilium, ne scilicet Judæi sua negligentia quam possunt salutem consequi, sibi intercidere sinant.

28. *Quum videritis Abraham.*] Quum Judæi nihil sanctis Patribus simile habentes, eorum tamen origine frustra soperbirent, nec quicquam magis illis tritum foret quam Ecclesiæ titulo abuti: Christus hic turbam degenerem, quæ à Patrum fide & pietate discessit, à regno Dei extraneam esse testatur. Ac subest tacita objurgatio, quod non potius, qui quærendæ salutis socios habere cupiunt, Abrahæ, Prophetis & sanctis Patribus se aggregare studeant, quam circumspiciant ad suos æquales, qui ab eorum exemplo procul delapsi fuerant ad innumeras corruptelas. acsi diceret, Si nunc per angustam portam intrare negligatis quia vos errantium multitudo retardat, annon videtis à fidelium ordine vos separari, dum estis implicitis incredulis? Quod si nunc vobis oculos perstringit mundi aspectus, dies ultimus hanc socordiam sero vobis eximet. tunc enim scietis vos cum similibus vestri alienos esse à Dei regno, nec quicquam vobis commune esse cum Abraham.

29. *Venient ab Oriente.*] Amplificatio est ex eo sumpta quod Judæis abdicatis qui se putabant solos legitimos esse Dei hæredes, in eorum locum Gentes sint subrogandæ, ut vitam Abrahæ & generi ejus promissam obtineant. Gentes autem illis opponit, ut sancta zelotypia ipsos ad fidem exstimulet: quemadmodum Paulus hoc ministerii sui decus fore scribit, siquos ex gente sua & sanguine ad talem æmulationem provocet. Atque ita Judæos pungi necesse erat, quum sibi plus nimio placentes, Deum cum suis donis superbe contemnerent. Sed quoniam hæc sententia paulo post iterum occurret apud Matthæum, nunc eam parcius attingo. Rom. 11. vers. 14.

30. *Ecce sunt postremi.*] Iisdem verbis sæpius usum fuisse Christum alibi videbimus, diverso tamen sensu. Hoc loco nihil aliud voluit quam inanem in Judæis confidentiam dejicere, qui quum posthabito reliquo mundo divinitus electi essent, hac dignitate freti, Deum sibi quasi obstrictum fingebant. Hac ratione denunciat illis Christus brevi mutandam esse sortem, ut Gentes quæ tunc rejectitiæ erant, priorem obtineant gradum: Judæi autem honore suo abdicati, ne postremum quidem angulum teneant in Ecclesia.

MATTH. VII.	MARC.	LUC. VI.
15. Cavete vero vobis à pseudoprophetis qui veniunt ad vos in vestitu ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.		43. Non est enim arbor bona quæ facit fructum putrem: neque arbor putris faciens fructum bonum.
16. A fructibus eorum cognoscetis eos.		

 44. Una-

numquid colligunt de spinis uvam, aut de tribulis ficus?

17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: putris autem arbor fructus malos facit.

18. Non potest arbor bona fructus malos facere: neque arbor putris fructus bonos facere.

19. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem conjicitur.

20. Igitur ex fructibus ipsorum cognoscetis eos.

44. Unaquæque enim arbor ex fructu suo cognoscitur. neque enim è spinis colligunt ficus: neque è rubo vindemiant uvam.

45. Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. Nam ex abundantia cordis loquitur os ejus.

15. Matth. *Cavete vobis.*] His verbis docuit Christus, obnoxiam fore variis imposturis suam Ecclesiam: ideoque periculum esse ne multi à fide excidant, nisi intenti sint ad cavendum. Scimus quanta sit hominum ad vanitatem propensio. itaque non modo naturaliter falli appetunt, sed singuli ad seipsos fallendos ingeniosi videntur esse. jam vero Satan mirus fallaciarum artifex non desinit laqueos tendere quibus simplices ac incautos irretiat. Vulgo autem Judæi sperabant lætum sibi sub Christi regno fore statum, omnique certamine & molestia exemptum. Admonet ergo discipulos suos, si perstare cupiant, ut se comparent ad vitandas Satanæ insidias. Dominus enim (ut dictum est) continua militia suam Ecclesiam vult exerceri in hoc mundo. Quare ut nos illi discipulos præstemus usque in finem, non sufficit sola docilitas, ut sinamus nos regi ipsius verbo: sed fidem nostram, quia subinde à Satana impetitur, armatam ad resistendum esse oportet. Est quidem hoc maximum si nos à probis & fidelibus Christi ministris regi patimur: sed quia ex opposito emergunt falsi doctores, nisi sedulo vigilemus & muniti simus constantia, facile erit nos à grege abduci. Quo
Joan. 10. etiam pertinet illud Christi dictum, Oves audire pa-
vers. 3. storis vocem: alienum vero non audire, sed fugere ab eo. Unde etiam colligimus non esse cur animis deficiant fideles, vel turbentur, dum obrepunt lupi in Christi ovile, dum falsis doctrinis conantur pseudoprophetæ labefactare puram fidem: quin potius expergefieri debent ad excubias agendas. neque enim frustra cavere jubet Christus. Quare si modo nos propria socordia non circumveniat, quasvis decipulas effugere licebit: & certe sine hac fiducia nobis non esset satis animi ad cavendum. Nunc quum sciamus Dominum nolle nos frustrari, per quosvis Satanæ incursus intrepide pergamus, Spiritum discretionis ab eo petentes: per quem ut cordibus nostris fidem suæ veritatis obsignat, ita Satanæ fallacias & imposturas deteget ne ludamur. Quum dicit Christus venire in vestitu ovium qui intrinsecus sunt lupi rapaces: significat bene colorato prætextu non carere, nisi ad eos penitus excutiendos adhibeatur prudentia.

16. *A fructibus eorum*] Nisi hæc apposita fuisset discriminis nota, poterat sine exceptione in discrimen venire tota quorumlibet doctorum auctoritas. Nam si exitiale periculum in doctoribus timetur, nec vitandi ratio constat, omnes esse suspectos necesse erit: nec melius restabit compendium quam aures habere omnibus clausas. Et videmus profanos homines, ut impune rejiciant quodvis doctrinæ genus, periculum hoc obtendere, infirmos etiam ac rudes hærere perplexos. Christus ergo ne quid reverentiæ detrahat suo Euangelio sincerisque ejus ministris & doctoribus, judicium de pseudoprophetis à fructibus facere jubet. Quare nimis putidi sunt Papistæ qui conflandæ nobis invidiæ causa illam Christi vocem præcise jactant, à pseudoprophetis cavendum esse: ac suis clamoribus efficiunt ut imperiti, causa incognita, temere à nobis abhorreant. At vero quisquis Christi consilio parere cupit, necesse est ut prudenter & interposito delectu judicet. nos vero non tantum libenter fatemur cavendos esse pseudoprophetas: sed etiam sedulo & acriter hortamur simplices, ut eos caveant. Tantum monemus, secundum præscriptam à Christo regulam, ut justa cognitio præcedat: ne simplices, purum Dei verbum respuendo, temeritatis suæ pœnas luant. Nam inter maturam cautionem & præposterum fastidium longe interest. Nimis autem improbe Christi mandatum abrogant Papistæ, qui injecto falso metu miseras animas ab inquisitione deterrent. Sit igitur hoc primum, eos qui trepidando incognitam doctrinam respuunt vel fugiunt, perperam hoc & minime ex Christi mandato facere. Nunc videndum restat quosnam fructus Christus designet. falluntur autem, meo judicio, qui ad vitam restringunt: nam quum sæpe fucosa sanctimonia, ac nescio quibus etiam austerioris vitæ larvis se venditent pessimi quique impostores, valde incertum esset hoc examen. Fateor quidem hypocrisin tandem patefieri: quia nihil difficilius est quam virtutis simulatio. Verum Christus tam iniquo & simul obscuro judicio doctrinam suam subjicere noluit, ut æstimetur ex hominum vita. Ergo sub fructibus ipsa docendi ratio comprehenditur, imo præcipuum locum tenet. nam & inde Christus se à Deo missum *Joan.* 7.
probat: quia non glorificet seipsum, sed Patrem à *vers.* 8.
quo missus est. Si quis objiciat, paucis datum esse tantum acumen, ut bonos fructus à malis discernant: respondeo, sicuti jam dixi, nunquam discretionis Spiritu, ubi opus est, destitui fideles, qui modo sibi diffisi & proprio sensu valere jusso, totos se illi regendos tradunt. Interea meminerimus, ad verbum Dei exigendas esse omnes doctrinas: & ideo in judicandis pseudoprophetis fidei analogiam dominari. Deinde spectandum esse quid Deus Prophetis suis verbique ministris injungat: quia inde fidelitas facile dignosci poterit. Quemadmodum exempli gratia, si nobis proponimus quæ Paulus in Episcopis requirit, sola illa descriptio ad damnandam totam Papatus colluviem sufficiet: quia videntur data opera Papales sacrifici contrariam ideam velle exprimere. Quare nihil mirum si judicium de pseudoprophetis fieri vetant. Cæterum clare ostendit hic locus, pro nihilo ducendos esse titulos: imo nec ipsam vocationem multum habere momenti, nisi qui pastores vocantur, & ad docendi munus vocati sunt, fideliter officio suo respondeant. *Numquid colligunt* His proverbiis, quæ tunc vulgo trita erant, & omnium consensu recepta, confirmat Christus, neminem à pseudoprophetis posse decipi nisi qui sponte cæcutiet: quia fructus palam faciant probos Dei servos, & fallaces operarios, non secus ac fructus arborem ostendunt. Apud Lucam videtur generalis esse sententia qua doceat Christus de unoquoque homine ex fructibus judicium debere fieri, sicuti arbor à fructu dignoscitur. Postquam enim objurgationem posuit adversus hypocritas qui festucam perspiciunt in alterius oculo, trabem in suo non videntes, continuo post subjicit, *Non enim potest arbor mala* &c. & causalis particula γὰρ videtur duas

illas

illas sententias connectere. Sed quia certum est Lucam sexto illo capite recitare diversos Christi sermones, fieri etiam potest ut brevius attigerit quod plenius exponitur à Matthæo. Nec adverbium causale moror, quod sæpe alibi supervacuum est. quod etiam ex clausula apparet: sic enim concludit Lucas hunc sermonem, *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui* &c. Neque enim dubito quin absque figura exprimat quale sit istud judicium quod Christus ex fructibus fieri jubet: nempe ut sedulo examinent fideles quidnam afferant in medium qui se Dei servos profitentur. acsi diceret, parum valere titulos donec ipsi probet qui loquitur, divinitus se esse missum. Quanquam minime repugno quin accommodari possit hic locus ad generalem doctrinam. Et certe postrema clausula, nempe quod *ex abundantia cordis os loquitur*, latius quam ad pseudoprophetas patet, quum vulgare sit proverbium. Si quis objiciat, linguas hominum sæpe mentiri, ut optime loquantur qui pessime affecti sunt: respondeo, Christum hic simpliciter docere quod ut plurimum usu venit. Nam etsi aliud verbis præ se ferunt hypocritæ quam habeant in cordis recessu, id tamen non obstat quominus apte & scite lingua vocetur character mentis.

Matth. VII.	Marc.	Luc. VI.
21. Non quisquis dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed quisquis fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est. 22. Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo multas virtutes edidimus? 23. Ac tum confitebor illis, Nunquam novi vos: discedite à me qui operamini iniquitatem.		46. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?

21. Matth. *Non quisquis dicit.*] Latius extendit sermonem suum Christus. neque enim tantum de pseudoprophetis agit, qui rapiendi & vorandi causa in gregem insiliunt; sed de mercenariis, qui sub pastorum specie fallaciter se insinuant, quum tamen nullo præditi sint affectu pietatis. Etsi autem hypocritas omnes complectitur hæc doctrina, quocunque sint gradu vel loco: proprie tamen fictitios doctores nunc perstringit, qui præ aliis excellere videntur. Neque sermonem tantum ad eos dirigit, ut securitatem, in qua velut ebrii jacent, expergefaciat: sed fideles etiam admonet ne talibus larvis plus quam oportet tribuant. In summa, prædicit, simulac proferre fructum cœperit Euangelii doctrina, ut complures habeat discipulos: non tantum ex vulgo permultos fore qui falso & per simulationem dent nomen, sed in ipso quoque ordine pastorum eandem fore perfidiam, ut factis vitaque abnegent quod ore profitentur. Itaque quisquis inter discipulos censeri cupit, dandam illi esse operam ut sincere & ex animo ad meditandam vitæ novitatem se addicat. Apud Lucam generalis est objurgatio, *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, &c.* Sed quia ut plurimum hæc corruptela à fictis doctoribus emergit, & facilius ab illis in totum corpus penetrat: ideo nominatim apud Matthæum in eos Christus invehitur. Facere voluntatem Patris, non tantum significat philosophice vitam & mores suos ad virtutum regulam formare, sed etiam credere in Christum, sicuti habetur Joan. 6. vers. 40. Non ergo his verbis excluditur fides, sed quasi principium statuitur unde reliqua fluunt.

22. *Multi dicent mihi.*] Iterum citat Christus hypocritas ad suum tribunal, quemadmodum nuper ex Luca retulimus. Quamdiu enim locum occupant in Ecclesia, tum sibi ipsi blandiuntur, tum alios quoque decipiunt. Diem ergo venturum pronunciat quo purgetur area, quisquiliæ ac paleæ à puro tritico separentur. Prophetare in Christi nomine, est ejus auctoritate & tanquam ipso duce fungi docendi officio. Prophetia enim, meo judicio, large hic sumitur, sicuti 14. cap. prioris ad Corinthios. Poterat quidem simpliciter uti Prædicandi verbo: sed consulto quod magis honorificum erat posuit, quo melius exprimeret nihil esse externam professionem, quocunque sit splendore apud homines. Ita in nomine Christi edere virtutes nihil aliud est quam ejus virtute, auspiciis, imperio ac ductu miracula facere: quanquam enim Virtutum nomen interdum ad speciem unam miraculorum restringitur, hoc tamen loco & pluribus aliis miracula quævis designat.

23. *Confitebor illis.*] Hac voce alludere videtur Christus ad fallacem jactantiam qua se nunc ostentant hypocritæ. acsi dixisset, Ipsi quidem dum me lingua confessi sunt, videntur sibi rite defuncti: & nunc sonora auditur in eorum lingua nominis mei confessio: sed ego vicissim ex adverso confitebor vanum ac mendax esse quicquid profitentur. Quid autem continet Christi confessio? quod eos nunquam in suis reputaverit, etiam quo tempore gloriabantur se esse Ecclesiæ columnas. Ideo facessere à se jubet qui fallaci titulo injustam possessionem domi suæ ad tempus furati sunt. Videtur Paulus ex hoc Christi sermone sumpsisse quod dicit Tim. 2. cap. 2. vers. 19. Novit Dominus qui sui sint: discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domini. Prius enim membrum huc spectat, ne infirmi quorundam defectione turbentur vel labascant quibus magnum & celebre fuerit nomen; negat enim fuisse à Domino agnitos, licet inani splendore hominum oculos tenerent. Deinde hortatur eos omnes qui in Christi discipulis censeri volunt, ut se mature ab iniquitate subducant, ne ipsos Christus à suo conspectu abigat quum segregabit agnos ab hœdis.

Matth. VII.	Marc.	Luc. VI.
24. Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & facit eos, assimilabo eum viro prudenti qui ædificavit domum suam super petram: 25. Et descendit imber, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. fundata enim fuerat super petram. 26. Et omnis qui audit ex me hos sermones, & non facit eos, assimilabitur viro fatuo qui ædificavit domum suam super arenam.		47. Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit. 48. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam movere.

27. Et descendit imber, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & impegerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina ejus magna.

28. Et factum est quum finisset Jesus hos sermones, ut obstupescerent turbæ super doctrina ejus.

29. Docebat enim eos velut auctoritatem habens, & non sicuti Scribæ.

vere. fundata enim erat super petram.

49. Qui autem audivit, & non fecit, similis est homini qui ædificavit domum suam super terram absque fundamento, in quam illisus est fluvius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

24. *Omnis igitur.*] Quia plerumque difficile est veros Euangelii professores à fictis discernere, pulchra similitudine ostendit Christus io quo maximè differant: duas enim proponit domos, quarum altera sioe fundamento extructa sit, altera autem bene fundata. Nam quum eadem in utraque appareat superficies, prior vento ac procellis impulsa, vel fluctibus illisa, protinus coocidet: posterior autem firmitate sua contra vim omnem subsistet. Christus ergo inanem & ventosam professionem Euangelii specioso quidem sed oon solido ædificio comparat, quod quamvis emineat, ruinæ tamen expositum est in singula momenta, quia fundamento caret. Ideo Paulus jubet nos bene & penitus fundatos esse in Christo, & altas habere radices, ne ad quemlibet impulsum labamur. Porro summa huc redit, veram pietatem ab ejus simulatione noo bene distingui donec ad examen ventum est. Teotationes enim quibus probamur, fluctibus & procellis similes sunt: quæ facile pessundant instabiles animos, quorum levitas tranquillo tempore non perspicitur. *Audit sermones hos.* Relativum *hos* non speciem unam sermonum, sed totam doctrinæ summam notat. Euangelium enim, nisi penitus in animos infixum sit, simile esse maceriæ significat, quæ in altum erigitur nullo fundameoto suffulta. Periode est igitur acsi dixisset, veram demum esse fidem quæ profundas habet radices in corde, & serio constantique affectu quasi fundamento nititur, ut tentationibus non cedat. Nam, quæ vanitas est humani ingenii, super arenam ædificant quicunque intus noo fodiunt usque ad sui abnegationem.

28. *Quum finisset Jesus hos sermones.*] Tam concionem intelligo habitam ubi è monte descendit, quam reliquam doctrinam quæ jam populo innotuerat. Sensus igitur est, Quum passim doctrinæ suæ gustum dedisset populo, stuporem omnibus injectum, quod nova quædam majestas & insueta hominum mentes ad se raperet. Quid sit Docere cum potestate, & aliter quam Scribæ soleant, supra exposui.

MATTH. VIII.

1. Quum autem descendisset è monte, sequutæ sunt eum turbæ multæ.

2. Et ecce leprosus accedens adoravit eum, dicens, Domine, si velis, potes me mundare.

3. Protensaque manu tetigit illum Jesus, dicens, Volo, mundus esto. ac protinus mundata fuit illius lepra.

4 Et dicit illi Jesus, Vide necui dixeris: sed abi, ostende teipsum Sacerdoti, & offer munus quod jussit Moses, in testimonium illis.

MARC. I.

40. Et venit ad eum leprosus, deprecans eum, eique ad genua accidens, ac dicens illi, Si vis, potes me mundare.

41. Jesus autem misertus, protensa manu tetigit illum, & dixit ei, Volo, mundus esto.

42. Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est.

43. Et comminatus ei, statim emisit illum.

44 Dixitque ei, Vide nemini quicquam dicas: sed abi, teipsum ostende Sacerdoti, & offer pro emundatione tui quæ præcepit Moses, in testimonium illis.

45. At ille egressus cœpit prædicare multa, & divulgare sermonem, ita ut jam non posset Jesus manifeste introire in civitates: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum undique.

LUC. V.

12. Et accidit, quum esset in quadam civitate, ecce vir plenus lepra: quumque vidisset Jesum, prostratus in faciem suam rogavit Jesum, dicens, Domine, si vis, potes me mundare.

13. Et protensa manu tetigit eum, dicens, Volo, mundus esto. & confestim lepra discessit ab illo.

14. Et ipse præcepit illi ne cuiquam diceret: sed, Vade, inquit, ostende teipsum Sacerdoti, & offer pro emundatione tui quemadmodum præcepit Moses, in testimonium illis.

15. Pervagabatur autem magis rumor de illo, & conveniebant turbæ multæ ut eum audirent, & sanarentur per illum ab infirmitatibus suis.

16. Ipse autem secessum colebat in desertis, & orabat.

1. *Quum autem descendisset de monte.*] Redit nunc Matthæus ad historiæ contextum. Prius dixerat Christum ascendisse in montem: deinde conjecit velut in unum acervum multa doctrinæ Christi capita: nunc autem subjicit, eo tempore quo io monte concionatus est, sanasse leprosum quendam. quod idem referunt Marcus & Lucas, licet tempus non designent. Porro in eo enituit divina Christi virtus, quod solo verbo & tactu manus, lepram ab homine repente abstersit. Cæterum quamvis lepra aliud esset morbi genus quam sit elephantiasis, fuisse tamen curatu difficilem satis constat. Quod si diuturnitate invaluerat, rarum exemplum fuit quenquam liberari. certe ut demus medicos potuisse artis suæ scientia aliquid auxilii præstare, in hoc miraculo nihil fuisse humanum palam est.

Lepra.

2. *Accedens adoravit.*] Quid significet verbum προσκυνεῖν, quod adorare vertunt, colligere promptum est ex hoc loco: nam alii duo Euangelistæ nobis idonei sunt interpretes, ex quibus Marcus dicit accidisse in genua, Lucas autem prostratum fuisse in faciem. Gestu ergo, hoc est, genuflexione, signum reverentiæ exhibuit leprosus. Scimus autem adorationem in communi usu fuisse Judæis: ut sunt populi Orientales magis ad tales ceremonias propensi. Quare multi existimant leprosum in animo non habuisse Christum divino cultu prosequi, sed honorifice salutasse tanquam eximium Dei Prophetam. προσκυνεῖν.

Ego

Ego vero quo affectu Christum adoraverit non disputo: quid autem illi detulerit video, nempe quod eum posset mundare si vellet. quibus verbis testatus est divinam in Christo virtutem se agnoscere. Et Christus quum respondet se velle, plus sibi tributum ab eo esse ostendit quam in hominem competat. Summo enim imperio pollere necesse est qui nutu solo hominibus sanitatem restituit. Sive autem Christum Dei Filium esse crediderit leprosus, sive hac virtute fuisse donatum, ut Moses & alii Prophetæ: non tamen dubitat in illius manu & potestate esse sanitatis donum. Quod autem sub conditione loquitur, Si velis potes, non pugnat cum ea fidei certitudine quam Deus in precibus nostris exigit: neque enim plus sperare debent homines quam Deus promittat. Leprosus autem nullo Dei oraculo vel promissione certior factus erat quidnam facturus esset Christus. Temere ergo ultra has metas progressus foret. nam quod interdum legimus quosdam simpliciter precatos esse, tenendum est singulares fuisse motus, è quibus petenda non est regula. Quanquam nescio an proprie loquendo dicere liceat precationem fuisse conceptam à leproso. Tantum enim affirmat se ita persuasum esse de virtute Christi, ut non dubitet in ejus arbitrio esse curare lepram. Deinde se illi sanandum offert, incertus tamen de eventu: quia voluntas Christi nondum illi cognita erat.

3. *Protensa manu tetigit.*] In Lege contagiosus erat leprosi tactus. at vero quoniam ea est in Christo puritas quæ omnes sordes & inquinamenta absorbeat, neque se contaminat leprosum tangendo, neque Legem transgreditur. Carnem enim nostram suscipiens, non modo nos dignatus est manus suæ contactu, sed in unum idemque corpus nobiscum coalnit ut essemus caro de carne ejus: nec modo brachium suum ad nos extendit, sed è cælo descendit usque ad ipsos inferos: nec tamen quicquam indo maculæ contraxit, sed integer manens sordes omnes nostras exhausit, & nos perfudit sua sanctitate. Cæterum quum solo verbo leprosum sanare posset, ad testandum misericordiæ affectum manus tactum simul adhibuit: nec mirum, quum induere voluerit carnem nostram, ut nos à peccatis omnibus purgaret. Quare manus extensio, immensæ gratiæ & bonitatis signum & tessera fuit. Et certe quod segniter legendo frigide præterimus, sine magno stupore rite expendi non potest, Filium Dei adeo non abhorruisse à leprosi colloquio, ut manum quoque ad tangendam illam immunditiem porrigeret.

4. *Dicit illi Jesus.*] Quidam, ut leprosum excusent, non putant serio prohibitum fuisse à Christo ne miraculum vulgaret, sed illi potius additum fuisse stimulum. Rectius tamen alii, qui vetandi causam fuisse sentiunt quia maturum tempus nondum advenerat. Fateor quidem non oportuisse supprimi hoc miraculum: sed certa ratio fuit cur Dominus vel statim noluerit spargi illius famam, vel saltem per leprosum. Sic igitur statuo, leprosum præpostero suo favore adeo nihil laudis fuisse meritum, ut jure damnandus sit quod non paruit Christi mandato. Si gratiam referre sanitatis suæ auctori volebat, non aliter
1 Sam 15. vers. 22. melius potuit quam obedientia, quæ omnibus sacrificiis apud Deum præfertur, & legitimi cultus principium & caput est. Ita hoc exemplo docemur, perverse facere quicunque inconsiderato zelo indulgent: quia quo magis satagunt in promerendo Deo, hoc tantum proficiunt ut ejus mandato sint rebelles.

Ostende teipsum Sacerdoti. Quia nondum abrogatæ erant ceremoniæ Legis, eas contemni vel prætermitti noluit Christus. Jam Deus in Lege præceperat (quemadmodum habetur Levit. 14. vers. 2) ut siquis mundatus esset à lepra, Sacerdoti se offerret una cum sacrificio gratiarum actionis. Porro finis erat, ut Dei beneficium approbaret Sacerdos suo judicio: deinde qui sanatus erat, gratitudinis suæ testimonium redderet. Ergo Christus leprosum ad Sacerdotem ablegans, sibi non aliud propositum fuisse testatur nisi ut Dei gloriam illustraret. Ostensio enim ad examen refertur: munus, gratiarum actionis symbolum erat. Judicium itaque vult fieri à Sacerdotibus, quo perspicua sit & indubia Dei gratia: leprosum vero suam sanationem acceptam referre Deo. Interim (ut nuper attigi) ritus in Lege præscriptos usque ad tempus abrogationis servare jubet. Quod hinc confessionis suæ legem eliciunt Papistæ, in eo sunt insulsi. Lepram allegorice volunt esse peccatum: Sacrificos autem quos Papa inaugurat, spiritualis lepræ esse cognitores. Ut demus in Lege Sacerdotibus hanc potestatem ideo datam esse ut sciret populus totam suam munditiem ejusque judicium pendere à Sacerdotio: impie tamen hoc ad se rapiunt sacrifici Papales. Quicquid enim honoris datum erat antiquis Sacerdotibus, nunc unus Christus sibi vendicat. Ille ergo & spiritualis lepræ cognitor est solus, & dignus cui purgationis suæ munus offerant qui mundati sunt. Nam & ideo sub Lege sacrificio interposito signata fuit mundities: quia non aliter quam expiatione sanguinis purgantur homines. Jus ergo quod Filio suo Deus asseruit, alio transferre, nefandum sacrilegium est. Quod autem ex Christi mandato suam peccatoribus munditiem pronunciant Euangelii ministri, id ad fictitiam jurisdictionem quam imaginantur Papistæ, minime torquendum est ut inter lepram discernant.

44. Marc. *In testimonium illis.*] Testimonium quidam pro lege vel statuto accipiunt: quemadmodum in Psalmo dicitur, Posuit hoc Deus in testimonium Israel. Psal. 122. vers. 4. Mihi tamen hoc videtur esse frigidum. neque enim dubito quin pronomen Illis, ad Sacerdotes spectet. Itaque ad præsentis rei circumstantiam, meo judicio, Christus respexit: quia ad convincendam eorum ingratitudinem in hoc miraculo satis luculenta probatio futura erat. Nec obstat quod leprosum tacere Christus jussit: quia noluit perpetuo sepultam sui miraculi memoriam. Quum ergo jussu Christi in Sacerdotis conspectum venit leprosus, hoc illis in testimonium fuit, quod inexcusabiles redderet, si Christum pro Dei ministro amplecti nollent: & simul ablata illis erat obtrectandi occasio, quum nullum Legis apicem Christus omitteret. In summa, si fuissent sanabiles, adduci ad Christum poterant: incredulis vero damnandis satis efficax erat tam solennis Dei contestatio.

45. *Ut jam non posset Jesus.*] Hinc colligimus cur tam cito miraculum celebrari noluerit Christus: quo scilicet liberior foret docendi facultas. non quod insurrexerint hostes qui illi os obstruere conati sint: sed quia tanta erat vulgi importunitas in flagitandis miraculis, ut non restaret doctrinæ locus. volebat autem omnes habere ad verbum magis quam ad signa intentos. Ideo dicit Lucas eum habitasse in desertis. frequentiam enim hominum fugiebat: quia se videbat populi votis non satisfacturum quin suam doctrinam signorum copia obrueret.

MATTH. VIII.	MARC.	LUC. VII.
5. Porro quum ingressus fuisset Jesus Capernaum, adiit eum Centurio, obsecrans eum, 6. Et dicens, Domine, famulus		1. Quum autem consummasset omnia verba sua audiente populo, intravit Capernaum. 2. Centurionis autem cujusdam servus

meus decumbit domi paralyticus, ac graviter discruciatur.

7. Et dicit illi Jesus, Ego quum venero medebor illi.

8. Et respondens Centurio dixit, Domine, non sum idoneus ut tectum meum subeas: imo tantum dic verbum, & sanabitur famulus meus.

9. Etenim ego sum homo alterius potestati subditus, & habeo sub me milites: & dico huic, Vade, & vadit: & alteri, Veni, & venit: & servo meo, Fac hoc, & facit.

10. Hæc autem quum audisset Jesus, admiratus est, & ait iis qui sequebantur, Amen dico vobis ne in Israël quidem tantam fidem reperi.

11. Dico autem vobis quod multi ab Oriente & Occidente venient, & accumbent cum Abraham, Isaac & Jacob in regno cælorum:

12. Filii vero regni ejicientur in tenebras externas. illic erit fletus & stridor dentium.

13. Et dixit Jesus Centurioni, Abi, & quemadmodum credis, ita fiat tibi. & sanatus est famulus ejus in hora illa.

vus male habens, propinquus erat morti, qui illi erat in pretio.

3. Quum audisset autem de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret & servaret servum suum.

4. At illi quum venissent ad eum, rogabant eum studiose, dicentes, Dignus est ut hoc illi præstes.

5. Diligit enim gentem nostram, & Synagogam ipse ædificavit nobis.

6. Jesus autem profectus est cum illis. Et quum jam non longe abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei, Domine, noli vexari: non enim sum idoneus ut sub tectum meum intres.

7. Quapropter nec meipsum arbitratus sum dignum qui venirem ad te? sed dic verbo, & sanabitur puer meus.

8. Etenim ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huie, Vade, & vadit: & alteri, Veni, & venit: & servo meo, Fac hoc, & facit.

9. Auditis autem his Jesus miratus est eum: & conversus, sequenti se turbæ dixit, Dico vobis, ne in Israël quidem tantam fidem inveni.

10. Et reversi qui missi fuerant in domum, repererunt servum qui ægrotaverat, sanum.

5. Matth. *Porro quum ingressus fuisset.*] Qui putant diversas historias à Matthæo & Luca referri, in re nihil hallucinantur. In verbis hoc solum est diversum, quod apud Matthæum Centurio dicitur ad Christum venisse: apud Lucam vero dicitur misisse ex Judæis quosdam qui suo nomine verba facerent. Sed Matthæus non inepte illi tribuit quod ejus rogatu & nomine gestum est. Cæterum in omnibus circumstantiis ita conveniunt duo Euangelistæ ut ridiculum sit duo miracula pro uno fingere. Porro non dubito quin militum turba, cui Centurio præerat, stationem habuerit in urbe Capernaum, ut solebant legiones in præsidia urbium distribui. Illic quum mores populi admodum pravos & vitiosos cerneret (quemadmodum scimus Capernaum urbem maritimam pluribus corruptelis quam alias refertam fuisse) id tamen non obstitit quominus patriis superstitionibus damnatis, veræ & sinceræ pietatis gustum caperet. neque enim Synagogam extruxerat Judæis nisi cum aliqua invidia & periculo: nec gentem illam amabat nisi quia amplexus erat unius Dei cultum. Itaque prius quam servum ejus Christus sanaret, ipse à Domino sanatus fuerat. Neque id sine miraculo: quod scilicet homo militaris qui armata manu mare trajecerat ut Judæos assuefaceret ad ferendum tyrannidis Romanæ jugum, Deo Israel se ultro submittit & addicit in obsequium. Quod dicit Lucas, servum hunc fuisse illi pretiosum: hoc modo dubitationem prævenit quæ subire poterat lectorum animos. scimus enim non habitos fuisse servos eo in pretio ut de ipsorum vita tam anxii essent domini, nisi qui singulari industria, vel fide, vel alia virtute sibi gratiam acquisierant. Significat ergo Lucas non vulgare fuisse sordidumque mancipium: sed fidelem & raris dotibus ornatum servum qui eximia gratia apud dominum polleret. hinc tanta illius vitæ cura, & tam studiosa commendatio. Subitam vero fuisse paralysin quæ primo accessu desperationem vitæ attulit, ex utroque Euangelista constat. lentæ enim paralyses tormento carent. Dicit autem Matthæus graviter discruciatum fuisse puerum: Lucas autem morti vicinum. Ita utrumque ad illustrandam miraculi gloriam valet, dolor vel cruciatus, & ultimum discrimen: quominus de specie morbi quicquam certi asserere audeo.

Ad lacum Tiberiadis situm.

5. Luc. *Diligit enim gentem nostram.*] Non dubium est quin pietatis nomine ipsum commendent Judæi. neque enim aliunde manabat amor gentis passim exosæ, quam ex Legis studio & Dei cultu. Synagogam vero extruens, clare testatus fuerat se favere Legis doctrinæ. Quare non immerito dignum pronunciant, cui se tanquam pio Dei cultori beneficum exhibeat Christus. Mirus interea stupor, quod Dei gratiam, quam ipsi contemptim respuunt, suo suffragio transferunt ad hominem gentilem. Si enim donorum Dei minister est illis ac dispensator Christus, cur non ipsi oblata gratia prius fruuntur quam extraneos adducant? Sed talis semper in hypocritis securitas regnat, ut Deum sibi quodammodo obnoxium reddere non dubitent: & ejus gratiam, quasi sui juris esset, suo arbitrio subjiciant: denique ejus saturi, imo quia gustare non dignantur, quasi supervacuam aliis resignent.

8. Matth. *Non sum idoneus ut tectum meum subeas.*] Quia brevior est Matthæus, hominem ipsum ita loquentem inducit: Lucas autem plenius exprimit hoc amicis mandasse. sed idem amborum est sensus. Duo autem sunt hujus sermonis capita: Centurio, Christo parcens, honoris causa petit ne se Christus fatiget: quia se indignum reputat ejus adventu. Deinde tantum illi potentiæ defert ut credat solo ejus nutu ac verbo restitui in vitam posse servum suum. Mira humilitas, quod hominem ex gente devicta & serva tantopere præ se extollit. Fieri autem potest ut assuetus supercilio Judæorum, pro sua modestia non indigne tulerit se haberi hominem profanum, atque ita veritus fuerit injuriam facere Dei Prophetæ, si ad hominem gentilem & impurum ingredi coegisset. Quicquid sit, certum est ex animo ipsum loqui, ac de Christo tam reverenter sentire, ut ad se vocare non audeat: imo sicuti in contextu sequitur apud Lucam, seipsum reputavit ejus colloquio

quio indignum. Queri tamen potest qua ratione inductus, Christum tam magnifice extulerit: difficultatem etiam auget quod continuo post sequitur, Tantum dic verbum, & sanabitur puer: vel, Dic verbo, sicuti habet Lucas. nisi enim Christum agnovisset Dei filium, superstitio fuisset Dei gloriam ad hominem transferre. Atqui via credibile est, de Christi divinitate, quæ adhuc fere omnibus ignota erat, rite fuisse edoctum. Porro Christus non errori imputat ejus verba, sed ea fide profecta esse testatur. atque hæc ratio multos interpretes compulit ut Christum putarent Centurionis elogio celebrari tanquam verum & unicum Deum. Mihi autem videtur vir pius quum de raris & plane divinis Christi operibus certior factus esset, simpliciter Dei potentiam in ipso apprehendisse. Aliquid etiam haud dubie de promisso Redemptore audierat. Licet ergo nondum distincte intelligat Christum esse Deum manifestatum in carne: sic tamen persuasus est, in eo manifestari Dei virtutem, illique impositum fuisse munus ut Dei præsentiam miraculis demonstret. Ita quod Dei proprium est non transscribit superstitiose in hominem: sed quid divinitus sit mandatum Christo reputans, solo verbo sanare servum suum posse credit. Siquis excipiat, nihil esse magis Deo proprium quam verbo perficere quod illi visum est, nec posse summum istud imperium sine sacrilegio mortali homini concedi: facilis iterum est responsio. Quamvis Centurio non distingueret tam subtiliter, non tamen hanc potentiam, hominis mortalis sed Dei verbo tribuisse, cujus ministrum esse Christum certo persuasus erat. hoc illi minime dubium erat. Ergo quum apud Christum deposita esset sanationis gratia, hanc cælestem virtutem esse agnoscens, non alligat corporis præsentiæ, sed verbo contentus est ex quo talem vim prodire credit. Similitudo quam adducit Centurio, quum dicit se hominem esse &c. non est ex pari sumpta, ut loquuntur: sed comparat minus cum majori. Divinam enim virtutem quæ se in Christo profert, pluris æstimat quam imperium quod ipse habebat in servos & milites.

10. *Jesus admiratus est.*] Tametsi in Deum non competit admiratio, quia ex rebus novis vel inopinatis oritur: in Christum tamen quatenus una cum carne nostra humanos affectus induerat, cadere potuit. Jam quod prononciat Christus, *ne in Israele quidem tantam se fidem invenisse*, dictum est secundum quid, non simpliciter. nam si colligimus omnes fidei partes, saltem in eo præcelluit Mariæ fides quod se ex Spiritu sancto fore gravidam credidit, ut Filium Dei unigenitum pareret. Deinde quod filium ex se natum amplexa est tanquam factorem suum, mundique totius opificem & unicum Redemptorem. Sed duas maxime ob causas Christus fidem hominis Gentilis prætulit omnium Judæorum fidei: nempe quod ex modico & tenui doctrinæ gustu, tantus ac tam repente fructus se proferrat. neque enim hoc volgare fuit, Dei virtutem, quæ tantum scintillas quasdam jacere in Christo cœperat, tam magnifice prædicare. Deinde quum Judæi plus æquo externis signis intenti forent: hic homo Gentilis nullum requirit visibile symbolum, sed nudum verbum sibi sufficere testatur. Venturus ad eum erat Christus, non quod opus esset, sed ut hanc ejus fidem probaret. Quare hoc præsertim nomine ipsam commendat, quod acquiescat in nudo verbo. Quid fecisset vel unus ex Apostolis? Veni Domine, vide & tange. Hic neque adventum corporalem, neque tactum desiderat: sed tantum efficaciæ inclusum credit in verbo, ut inde certam famuli salutem expectet. hoc autem honoris non hominis sed Dei verbo asserit qui Christum statuit non privatum esse hominem, sed Prophetam divinitus missum. Atque hinc colligi potest generalis regula, Quamvis salutem nostram Deus in carne Christi perfici voluerit, & Sacramentis quotidie obsignet: ejus tamen certitudinem ex verbo petendam esse. Nisi enim hæc verbo defertur auctoritas, ut statuamus simulac loquutus est Deus per ministros, remissa nobis esse peccata, nosque restitutos esse in vitam, tota salutis fiducia concidit.

11. *Multi ab Oriente.*] Sicuti in persona famuli Christus gratiæ suæ libamen & quasi primitias Gentibus proposuit: sic illius dominum specimen esse docet futuræ Gentium vocationis, spargendæque per totum mundum fidei. neque enim tantum ex vicinis regionibus venturos esse docet, sed ab ultimis orbis terrarum finibus. Hoc vero licet multis Prophetarum vaticiniis testatum foret: initio tamen absurdum & incredibile Judæis visum est, qui Deum generi Abrahæ obstrictum esse fingebant. Quare non sine admiratione hoc auditum fuit, domesticos regni Dei & hæredes fore qui tunc extranei erant. Neque id solum, sed fœdus salutis mox publicandum esse, ut totus orbis in unum Ecclesiæ corpus coalesceret, dum Gentiles, qui ad fidem accedent, ejusdem cum Abraham, Isaac, & Jacob salutis participes fore dicit. Hinc certo colligimus eandem quæ nobis exhibita est in Christo, olim Patribus quoque fuisse promissam. neque enim communis foret hæreditas nisi una esset fides, quæ est ejus obtinendæ ratio. In verbo Accumbendi allusio est ad mensas. quia tamen scimus cælestem vitam non indigere cibo & potu, perinde valet loquutio acsi dictum foret, Eadem fruentur vita.

12. *Filii vero regni*] Quomodo filios regni appellat, qui nihil minus erant quam Abrahæ filii? nam certe qui à fide alieni sunt, in Dei grege censeri minime æquum est. Respondeo, Quamvis ex Dei Ecclesia vere non essent, quia tamen locum in Ecclesia occupabant, hunc ipsis titulum concedit. Deinde notandum est, tanti fuisse Dei fœdus quamdiu stetit in genere Abrahæ, ut ad ipsos proprie spectaret regni cælestis hæreditas. saltem ipsius Dei respectu tunc adhuc rami sancti erant ex sancta radice. Et sane quæ postea sequuta est abdicatio, satis ostendit, tunc in Dei familia fuisse retentos. Secundo notandum est, Christum non de singulis habere sermonem, sed de tota gente. Hoc vero longe durius erat quam Gentium vocatio. nam Gentes inseri gratuita adoptione in idem corpus cum Abrahæ posteris, tolerabile utcunque fuisset: sed Judæos ipsos expelli ut in locum vacuum succederent Gentes, id vero portento simile habitum fuit. Utrumque tamen fore Christus pronunciat, ut admittat Deus extraneos in sinum Abrahæ: filios autem abdicet. In Tenebris externis tacita antithesis subest: significat enim Deus extra regnum suum quod est regnum Lucis, nonnisi tenebras regnare. metaphorice autem per Tenebras Scriptura horrendum mœrorem designat, qui nec verbis exprimi, nec sensu comprehendi potest in hac vita.

13. *Abi, & quemadmodum credis.*] Hinc apparet quam benigne gratiam suam effundat Christus, ubi vas fidei apertum nactus est. Etsi enim his verbis Centurionem alloquitur, non dubium tamen est quin sub ejus persona nos omnes ad bene sperandum invitet. Cæterum hinc quoque docemur cur Deus plerumque sit erga nos restrictior: quia scilicet incredulitas nostra liberalem esse non patitur. Ergo si fide patefacimus illi aditum, vota nostra precesque exaudiet.

MATTH. | MARC. | LUC. VII.

11. Accidit autem quum egressus est ut proficisceretur in urbem quæ vocabatur Nain: & simul cum eo profecti sunt multi ejus discipuli, & turba multa.

12. Quum vero appropinquaret ad portam urbis, efferebatur mortuus, unigenitus matris suæ: & hæc vidua erat, & turba civitatis multa cum ea.

13. Porro quum vidisset eam Dominus, misericordia motus est super ipsam, & dixit illi, Ne plores.

14. Et accedens tetigit loculum (porro qui portabant, substiterunt) & ait, Adolescens, tibi dico, surge.

15. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ.

16. Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Propheta magnus surrexit inter nos, & visitavit Deus populum suum.

17. Et manavit hic sermo per totam Judæam de ipso, & omnem finitimam regionem.

11. *Accidit autem.*] Quum in omnibus Christi miraculis tenenda sit analogia quam docet Matthæus, sciamus juvenem hunc quem Christus à morte suscitavit, speciem esse spiritualis vitæ quam nobis restituit. Nomen urbis ad certitudinem historiæ facit. Eodem etiam pertinet quod dicit Lucas turbam magnam utrimque sequutam esse. nam & Christus multos secum habebat comites, & multi, officii causa, in ducendo funere mulieri aderant. Tot igitur testium oculis spectata fuit adolescentis resurrectio, ut minime dubia fuerit ejus fides. Huc quoque accessit loci celebritas: scimus enim habitos fuisse in portis conventus. Quod autem extra urbem efferebatur mortuus, id ex vetusto gentium omnium more fiebat. Porro urbem Nain Hieronymus sua ætate adhuc superstitem fuisse tradit, duobus millibus infra montem Thabor, Meridiem versus.

12. *Unigenitus matris suæ.*] Hæc ad puerum suscitandum ratio Christum induxit, quod viduam unico filio orbatam videns, ejus misertus est. neque enim gratiam suam continuit, donec quispiam rogaret, quemadmodum alias: sed omnium preces antevertit, matrique nihil tale expectanti reddit filium. In quo illustre habemus speculum gratuitæ ejus misericordiæ, dum nos à morte vivificat. Loculum tangendo forte ostendere voluit sibi minime horrori fore mortem & sepulchrum quo nobis vitam acquireret. Et certe non tantum nos manu tangere dignatur, ut mortuos vivificet: sed ut in cælum nos efferret, in sepulchrum ipse descendit.

14. *Adolescens, tibi dico.*] Hac voce testatus est Christus quam vere doceat Paulus Deum vocare ea quæ non sunt tanquam sint. Mortuum compellat & sibi audientiam facit, ut mors ipsa repente in vitam mutetur. Atque in eo primum futuræ resurrectionis illustre habemus specimen, quemadmodum jubetur Ezechiel mandare aridis ossibus ut Dei verbum suscipiant. deinde etiam docemur quomodo nos spiritualiter Christus fide vivificet: nempe dum arcanam verbo suo virtutem instillat, ut usque ad mortuas animas penetret, quemadmodum pronunciat ipse Joannis 5. vers. 25. Venit hora quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.

Rom. 4. vers. 17.

Ezech. 37. vers. 4.

16. *Cepit autem omnes timor.*] Timorem secum afferat divinæ præsentiæ sensus necesse est: sed hoc interest inter species timoris, quod increduli vel ad stuporem usque expavescunt, vel terrore perculsi fremunt contra Deum: pii autem & religiosi, reverentia tacti, sponte se humiliant. Timor ergo hic in bonam partem accipitur: quia perspectæ Dei virtuti tribuentes suum honorem, non modo reveriti sunt Deum, sed gratias illi egerunt. Quod Deum dicunt visitasse plebem suam, non de qualibet visitatione accipio, sed quæ ipsos in integrum restitueret. Non modo collapsæ res erant in Judæa, sed misera deformisque incubuerat servitus: quasi Deus eos non respiceret. Una spes restabat, quod Deus se Redemptorem fore promiserat postquam extremis miseriis afflicti essent. Mihi ergo non dubium est quin miraculo admoniti, propinquam status sui instaurationem sperarint: tantum in modo visitationis errant. nam etsi insolitam Dei gratiam in eo agnoscunt & commendant, quod Propheta magnus surrexerit: hoc tamen elogium longe inferius est dignitate & gloria promissi Messiæ. Unde apparet fidem in populo illo tunc fuisse valde confusam, multisque commentis implicitam.

MATTH. VIII. | MARC. | LUC. IX.

19. Et accedens unus Scriba dixit ei, Præceptor, sequar te quocunque abieris.

20. Et dicit illi Jesus, Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos: at Filius hominis non habet ubi caput reclinet.

21. Alius autem ex discipulis dixit ei, Domine, permitte mihi prius ut abeam & sepeliam patrem meum.

22. At Jesus dixit illi, Sequere me, & sine ut mortui sepeliant mortuos suos.

57. Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocunque ieris.

58. Dixit illi Jesus, Vulpes cavernas habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.

59. Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine, permitte mihi ut prius abeam ac sepeliam patrem meum.

60. Dixit autem ei Jesus, Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu vero vade, & annuncia regnum Dei.

61. Et ait alius, Sequar te Domine, sed permitte mihi prius ut vale dicam his qui sunt domi meæ.

62. Ait ad illum Jesus, Nemo qui manu sua ad aratrum admota respexerit à tergo, aptus est regno Dei.

19. Matth

19. Matth. *Et accedens unus.*] Duos hic homines Matthæus, tres autem Lucas nobis proponit: qui quum omnes parati essent Christo nomen dare, prout diversis vitiis impediebantur à recto cursu, varia responsa accipiunt. Posset tamen absurdum primo aspectu videri, quod Christus eum qui statim & sine mora ad sequendum se offert, amandat, nec in contubernium suum recipit: alterum vero qui missionem ad tempus petendo tardior est ac minus promptus, secum retinet. Atqui utriusque optima est ratio. unde tanta Scribæ promptitudo ut se protinus ad Christum comitandum accingeret, nisi quia minime reputabat quam dura & misera esset comitum ejus conditio? Tenendum est fuisse Scribam qui vitæ quietæ & commodæ assuetus, versatusque in honore, probrorum, inopiæ, persequutionum & crucis impatiens fuisset. Vult quidem hic Christum sequi: sed mollem & amœnam viam, & hospitia bonis omnibus referta somniat: quum per spinas ambulandum sit Christi discipulis, & per continuas ærumnas ad crucem pergendum. Ergo quo magis festinat, eo minus paratus est. Perinde enim facit acsi in umbra & deliciis, sine sudore & pulvere, extra telorum jactum militare vellet. Tales à Christo repudiati mirum non est: quia sicuti temere irrumpunt, ita prima quaque molestia fracti, primo quoque certamine exanimati referunt pedem, & locum turpiter deserunt. Adde quod locum Scriba iste apud Christum quærere potuit, ut ex ejus mensa gratis & laute in otio pasceretur. Quare sciamus in ejus persona nos moneri omnes ne temere & secure jactemus nos fore Christi discipulos, de cruce & ærumnis nihil cogitantes: quin potius ante tempus meditemur qualis nos maneat conditio. hoc enim tirocinio nos initiat in scholam suam, ut nos abnegantes, crucem nostram tollamus.

20. *Vulpes foveas.*] Declarat quidem Filius Dei qualis fuerit vitæ suæ conditio dum in terris versatus est: sed discipulis suis omnibus præscribit ad quam se vitæ rationem formare debeant. Mirum tamen est Christum negare sibi esse terræ pedem ubi caput reclinet: quum multos haberet pios homines & humanos qui libenter eum hospitio exciperent. Sed notandum est, monendi causa hoc esse dictum, ne tanquam à locuplete domino mercedem amplam & opimam expectet Scriba, quum Dominus ipse precario degat in alienis domibus.

21. *Et sepeliam patrem meum.*] Diximus Scribam repudiari à Christo comitem, quia sibi commodum vitæ genus fingendo, temere se ingerebat. Hic vero quem retinet Christus, laborabat contrario vitio: nam quóminus extemplo pareret Christo vocanti, obstabat illa infirmitas, quod patrem deserere durum esset. ac credibile est fuisse confectum senio, quum dicat, Permitte ut sepeliam: nam hæc loquutio subindicat, non multum temporis illi fuisse residuum. Lucas exprimit jussum fuisse à Christo ut sequeretur. Pro eo dicit Matthæus unum fuisse ex discipulis. Porro vocationem non recusat, sed commeatum sibi ad tempus dari petit, dum pietatis officio fungatur erga patrem. Perinde enim valet ejus excusatio, acsi liberum se negaret donec mortuus esset pater. Cæterum ex Christi responso intelligimus sic colendam esse filiis pietatem erga parentes, ut ea posthabita, quoties alio Deus vocat, primum ejus mandato gradum tribuant: cessare, inquam, oportet quæcunque debentur hominibus officia, ubi sibi operam impendi jubet Deus. Nunc singulis videndum est quidnam ab illis requirat Deus, & quid vocatio cui sunt addicti postulet: ne ipsos terreni parentes impediant quominus summo & unico omnium Patri suum jus integrum maneat.

22. *Mortui sepeliant mortuos.*] His verbis non damnat Christus sepulturæ officium. esset enim fœdum & immane abjicere insepulta mortuorum cadavera: & scimus ritum sepeliendi divinitus fuisse traditum hominibus, & apud sanctos usu receptum, ad spem ultimæ resurrectionis confirmandam. Tantum docere voluit, quicquid nos à recto cursu revocat vel moratur, nihil nisi mortem sapere. acsi diceret, Eos demum solos vivere qui sua studia & omnes vitæ partes ad Dei obsequium applicant: eos vero qui in mundo subsidunt, atque ut se præbeant hominibus morigeros, Deum prætereunt, similes esse mortuis, qui se in habenda mortuorum cura frustra & inutiliter occupant.

60. Luc. *Vade & annuncia.*] Matthæus tantum habet, Sequere me: Lucas vero clarius exprimit quorsum fuerit vocatus: nempe ut Euangelii minister esset ac præco. Nam si privatæ vitæ relictus foret, nulla necessitas cogebat patri deesse: modo ne in patris gratiam ab Euangelio deficeret. sed quia Euangelii prædicatio eum domi sedere non patitur, à patre ipsum Christus merito avellit. Cæterum ut mira in eo apparet Christi bonitas, qui hominem adhuc infirmum tam honorifico munere dignatur: ita notare operæpretium est, corrigi vitium quod adhuc in eo hærebat, non indulgentia foveri.

61. *Et ait alius.*] Hujus tertii non meminit Matthæus. apparet autem mundo fuisse magis affixum quam ut ad sequendum Christum solutus & expeditus foret. Se quidem Christo contubernalem offert, sed addita exceptione, quum valedixerit domesticis suis: hoc est, quum negotia domi composuerit: sicuti solent qui discessum parant. Hæc causa est cur tam duriter illum castiget Christus. verbo enim professus se fore Christi comitem, tergum illi vertebat donec satisfecisset terrenis negotiis. Jam quum neget Christus aptos esse regno Dei qui post tergum respiciunt, attente quærendum est quid hoc sibi velit. dicuntur autem A tergo respicere qui mundi curis impliciti, se à recta via abduci sinunt: præsertim vero qui se demergunt in eas quæ eos reddant inutiles ad sequendum Christum.

Matth. IX.

1. Et ingressus navem, trajecit, ac venit in suam civitatem.

2. Et ecce adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem. Quumque vidisset Jesus fidem illorum, dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.

Marc. II.

1. Et iterum intravit Capernaum post dies aliquot: & auditum est quod in domo esset.

2. Et protinus congregati sunt multi, adeo ut jam non caperent eos quæ circa januam erant loca: & loquebatur eis sermonem.

3. Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4. Et quum non possent appropinquare illi præ turba, nu-

Luc. V.

17. Et factum est quodam die, & ipse docebat: erantque Pharisæi sedentes, ac Legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Judææ, & Jerusalem: & virtus Domini aderat ad sanandum eos.

18. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre & ponere ante eum.

19. Et non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascen-

3. Et ecce quidam è Scribis dicebant intra se, Hic blasphemat.

4. Et quum vidisset Jesus cogitationes illorum, dixit, Quare vos cogitatis mala in cordibus vestris?

5. Utrum enim est facilius, dicere, Remittuntur tibi peccata tua: an dicere, Surge & ambula?

6. Ut autem sciatis quod potestatem habeat Filius hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle lectum tuum, & abi domum tuam.

7. Et ille surrexit, abiitque domum suam.

8. Turbæ vero quæ viderant, admiratæ sunt, & glorificaverunt Deum qui dedisset potestatem talem hominibus.

daverunt tectum ædium in quibus erat: perfossoque tecto demittunt grabbatum in quo paralyticus jacebat.

5. Quum autem vidisset Jesus fidem illorum, ait paralytico, Fili, remittuntur tibi peccata tua.

6. Erant autem illic quidam è Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis,

7. Quid hic sic loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

8. Et protinus, quum cognovisset Jesus Spiritu suo quod sic cogitarent intra se, dixit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris?

9. Utrum est facilius, dicere paralytico, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum, & ambula?

10. Ut autem sciatis quod Filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata (ait paralytico)

11. Tibi dico, surge, tolle grabbatum tuum, & abi in domum tuam.

12. Et statim surrexit, sublatoque grabbato egressus est in conspectu omnium, adeo ut stupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes, Nunquam sic vidimus.

derunt supra tectum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium ante Jesum.

20. Quorum fidem ut vidit, dixit illi, Homo, remittuntur tibi peccata tua.

21. Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22. Ut autem cognovit Jesus cogitationes ipsorum, respondens dixit ad eos, Quid cogitatis in cordibus vestris?

23. Utrum est facilius, dicere, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24. Ut autem sciatis quod Filius hominis habet potestatem in terra (ait paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

25. Isque confestim surgens coram illis, sustulit lectum in quo jacuerat, abiitque in domum suam, glorificans Deum.

26. Et stupor corripuit omnes, & glorificabant Deum, & repleti sunt timore, dicentes, Vidimus incredibilia hodie.

1. Matth. *In civitatem suam.*] Docet hic locus urbem Capernaum vulgo creditam fuisse natalem locum Christi, quod eam maxime frequentaret. minime enim dubium est eandem à tribus historiam referri, quamvis circumstantias alius alio subtilius enumeret. Dicit Lucas venisse ex variis partibus Judææ Scribas, quibus spectantibus paralyticum Christus sanavit. subindicat tamen aliis quoque redditam esse sanitatem Christi gratia. Nam priusquam ad paralyticum descendat, in plurali numero loquens dicit, patefactam illic fuisse Dei virtutem ad sanandos eorum morbos. Fuit autem non vulgaris hujus miraculi gloria, quod homo quem membris omnibus captum per funes in lecto jacentem demiserant, repente vegetus agilisque consurgit. Alia tamen peculiaris ratio est cur in hoc miraculo magis quam in aliis insistant Evangelistæ, quod scilicet indigne tulerint Scribæ Christum sibi jus & potestatem sumere remittendi peccata: Christus vero eam visibili signo sancitam esse & obsignatam voluit.

2. *Quumque vidisset fidem illorum.*] Fidei quidem solus est Deus cognitor: sed fidei specimen edebant in illo tam laborioso conatu: quia nunquam tantum subiissent molestiæ, nec cum tantis obstaculis luctati essent, nisi animos fecisset certa successus fiducia. ita fidei eorum in eo fructus apparuit, quod præcluso undique aditu fatigati non fuerunt. Nam quod quidam existimant Christum divinitus conscium fuisse ipsorum fidei, quæ occulta intus latebat, mihi coactum videtur. Jam quia illorum fidei concessit Christus quod paralytico daturus erat beneficium: ideo quæri hoc loco solet quatenus hominibus prosit aliena fides. Ac primo quidem certum est profuisse Abrahæ fidem posteris, dum gratuitum salutis fœdus sibi & semini suo oblatum amplexus est. Idem & de singulis fidelibus sentire convenit, quod Dei gratiam fide sua ad liberos & nepotes propagant, etiam antequam nascuntur. Atque id in pueris infantibus locum habet, qui nondum per ætatem fidei sunt capaces. Adultos vero, quos propria deficit fides (sive extranei sint, sive sanguine conjuncti) quoad æternam animæ salutem aliena fides nonnisi mediate juvat. Nam quia profectu non carent preces quibus à Deo petimus ut incredulos ad pœnitentiam convertat, hinc patet fidem illis nostram prodesse, eousque tamen ut ad salutem non perveniant donec illis impetrata fuerit ejusdem fidei societas: ubi autem mutuus est fidei consensus, vicissim ab aliis juvari aliorum salutem plusquam notum est. hoc quoque controversia caret, terrenis beneficiis in favorem piorum sæpe donari incredulos. Quod ad præsentem locum spectat, tametsi aliorum fide motus fuisse dicitur Christus, consequi tamen paralyticus remissionem peccatorum non potuit nisi propriam ipse haberet fidem. indignis sæpe Christus corporis sanitatem restituit: sicuti Deus quotidie solem suum oriri facit super bonos & malos: at non alio modo reconciliat se nobis quam per fidem. Quare synecdoche est in voce Illorum, quia non ita respexit Christus eos qui paralyticum ferebant, quin ejus quoque fidem intuitus fuerit. *Remittuntur tibi peccata.* Videtur hic Christus paralytico aliud quam quæsierat promittere. sed quum sanitatem corporis dare velit, exordium facit à causa morbi tollenda, & simul paralyticum admonet unde illi acciderit morbus, & quomodo vota sua disponere debeat. Nam quia vulgo non reputant homines flagella esse Dei quas sustinent ærumnas, tantum levamen aliquod in carne optant,

de

de peccatis suis interea sunt securi, perinde acsi ægrotus morbum negligens, præsenti tantum dolori remedium peteret. Atqui unica à malis omnibus liberatio est, Deum habere propitium. Contingit quidem interdum ut impii ex malis suis emergant, Deo nihilominus adhuc illis infesto: sed dum se putant defunctos, mox vel eadem recurrunt, vel plura & graviora irruunt, quæ testentur nullum fore modum nec finem donec placata fuerit ira Dei, quemad-
Amos 5. vers. 19. modum ipse testatur per Prophetam, Si leonem evaseris, occurret tibi ursus: si domi te incluseris, insiliet scorpio. Itaque hæc loquendi ratio frequens & trita est Scripturis, veniam à peccatis promittere, ubi pœnarum mitigatio quæritur. Hunc quoque ordinem tenere in precibus convenit, ut afflictionum sensu de peccatis nostris admoniti, de impetranda venia primum simus solliciti, ut Deus nobis reconciliatus, à puniendo manum retrahat.

3. *Et ecce, quidam è Scribis.*] Christum accusant blasphemiæ & sacrilegii, quia quod proprium est Dei, sibi usurpet. addunt enim alii duo, Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? Porro minime dubium est quin eos ad sinistrum hoc judicium obtrectandi libido impulerit. Siquid reprehensione dignum putant, cur non inquirunt? deinde quum ambigua sit loquutio, nec aliud protulerit Christus quam quod solent Prophetæ, dum gratiæ Dei sunt testes, cur in deterius rapiunt quod æquius interpretari licebat? Malevolentia igitur & livore prius infectos fuisse constat, qui tam cupide ansam Christi damnandi arripiunt. Porro taciti cogitant in cordibus suis ut absentem apud sui similes traducant. Vere illud quidem, penes Deum unum jus & potestatem esse remittendi peccata: sed male subsumunt, in Christum id non competere, quum Deus sit in carne manifestatus. Sciscitari eos decebat quo jure tantum sibi auctoritatis Christus sumeret: nunc sine ulla inquisitione ipsum aliquem ex grege hominum esse fingentes, temere ad eum damnandum prosiliunt.

4. *Quum vidisset Jesus.*] Jam in hoc divinitatis suæ specimen edit, quod occultos eorum sensus in
1 Cor. 2. vers. 11. medium profert. nemo novit enim quid sit in homine nisi spiritus ejus. Ideo Marcus addit ipsum Spiritu suo novisse. acsi diceret, Non potuisse humanitus perspici quod in cordibus latebat: sed Christum divino suo Spiritu illuc usque penetrasse. Mala autem eos cogitare dicit, non quod illis doleret transferri ad hominem mortalem quod Deus uni sibi vindicat: sed quia Deum palam se offerentem superbe & maligne respuerent.

5. *Utrum est facilius.*] Sensus est, Quum nihilo facilius sit verbo corpus emortuum vegetare quam remittere peccata, mirum videri non debere quod peccata remittat, ubi alterum illud præstiterit. Videtur tamen parum solide ratiocinari Christus, quia quanto præstantior est anima corpore, tanto præcellit corporis sanitatem peccatorum remissio. Sed in promptu est solutio, quod Christus sermonem ad eorum captum accommodat, qui ut erant animales, externis signis magis movebantur quam tota spirituali Christi virtute, quæ ad æternam salutem valebat. Sic Joannis 5. vers. 28. efficaciam Euangelii ad homines vivificandos inde probat, quod ultimo die mortuos voce sua excitabit è sepulchris. Hoc igitur ad eos refellendos satis validum fuit argumentum, quibus nihil pluris erat quam miraculum visibile, ut negare non possent jure peccata remisisse paralytico, dum robur illi vigoremque restituit: quia ex hoc effectu apparuit peccatorum remissio.

6. *Potestatem habeat in terra.*] Hæc potestas longe alia est quam quæ Apostolis mandata fuit, & qua hodie funguntur Ecclesiæ pastores: non enim tam remittunt ipsi quam remissa testantur, dum injunctam sibi legationem promulgant. His autem verbis Christus non se ministrum & testem solum hujus gratiæ, sed etiam auctorem pronunciat. Sed quorsum pertinet restrictio *in terra?* quid enim juvabit nos hic veniam adeptos esse nisi id in cælo ratum sit? Nempe dicere voluit Christus, ne procul quærenda sit peccatorum remissio, in sua persona quasi ad manus esse hominibus exhibitam. nam (quæ nostra est ad diffidentiam propensio) nunquam statuere audemus Deum erga nos esse misericordem nisi prope accedens se nobis familiariter explicet. Jam quia hac de causa descendit Christus in terram ut præsentem Dei gratiam hominibus offerret, dicitur coram peccata remittere: quia in eo & per eum patefacta fuit Dei voluntas quæ secundum carnis sensum prius erat supra nubes abscondita.

8. *Turbæ vero quæ viderant.*] Pro admiratione, cujus meminit Lucas, reliqui duo ecstasin vel stuporem ponunt. Lucas etiam timorem adjungit. omnium tamen consilium est docere, non simpliciter modo agnitam fuisse Dei virtutem, sed admiratione perculsos fuisse omnes, ut Deo gloriam dare cogerentur. Timor autem qui admirationem sequutus est, ad hoc valuit, ne Christo obstreperent, sed reverenter se illi submitterent, tanquam Dei Prophetæ. Matthæus diserte exprimit glorificasse Deum, qui dederat talem potestatem hominibus. in quo videntur nonnihil hallucinati: nam etsi hominem oculis aspiciunt, debebant aliquid homine altius in eo mente percipere. Recte hoc quidem, quod in commune humani generis bonum, hominis naturam tanto honore in Christo affectam esse prædicant: sed quia nondum capiunt Deum in carne manifestatum, aliquo errore implicita est eorum confessio. In summa, verum erat Deum dedisse talem potestatem hominibus: sed isti dandi modum & rationem nondum tenebant, quibus ignota erat Dei majestas cum carne conjuncta.

MATTH. IX.

9. Et præteriens Jesus illinc, vidit hominem sedentem ad telonium, Matthæum nomine, & dicit ei, Sequere me. Atque is surgens sequutus est ipsum.

10. Et factum est ut ipse accumberet in illius ædibus: & ecce, multi publicani & peccatores qui venerant, simul accubuerunt cum Jesu & discipulis ejus.

11. Et videntes Pharisæi dixerunt discipulis ejus,

MARC. II.

13. Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, ac docebat eos.

14. Et quum præteriret Jesus, vidit Levi Alphæi filium sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me: isque surgens sequutus est eum.

15. Et factum est quum accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discubuerunt cum Jesu & discipulis ejus. erant enim multi qui sequuti fuerant eum.

LUC. V.

27. Et post hæc exiit, ac vidit publicanum, nomine Levi, sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me.

28. Atque is relictis omnibus sequutus est eum.

29. Et fecit illi convivium magnum Levi in domo sua: & erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis accumbebant.

Cur cum publicanis & peccatoribus vescitur præceptor vester?

12. At Jesus quum audisset, dixit illis, Non opus habent qui validi sunt medico, sed qui male habent.

13. Quin potius ite, & discite quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium. non enim veni ad vocandum justos, sed peccatores ad pœnitentiam.

16. Et Scribæ ac Pharisæi quum vidissent eum capientem cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis ejus, Quid est quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17. Hoc audito Jesus ait illis, Non opus habent qui validi sunt medico, sed qui male habent. Non veni ad vocandum justos, sed peccatores ad pœnitentiam.

30. Et murmurabant Scribæ & Pharisæi adversus discipulos ejus, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis ac bibitis?

31. Et respondens Jesus dixit ad illos, Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent.

32. Non veni ad vocandum justos, sed peccatores ad pœnitentiam.

9. *Sedentem ad telonium.*] Quod Matthæus à telonin (qui locus rapinis & injustis exactionibus deditus esse solet, tunc vero maxime infamis erat) non modo in contubernium Christi recipitur, sed etiam ad munus Apostolicum vocatur, in eo habemus illustre gratiæ Dei exemplar. voluit scilicet Christus non solum idiotas & crassos homines in illum ordinem eligere ut sapientiam mundi dejiceret: sed hunc quoque publicanum, qui vitæ genus minus probatum & variis corruptelis implicitum sequutus erat: ut specimen esset gratuitæ suæ bonitatis, doceretque in ejus persona, nostram omnium vocationem non ex justitiæ propriæ meritis, sed ea mera sua liberalitate pendere. Ergo Matthæus exhibitæ in Christo gratiæ non modo testis & præco, sed etiam testimonium & typus fuit. Jam in eo gratitudinem suam demonstrat, quod eum mandare perpetuæ memoriæ non pudet qualis fuerit & unde assumptus, quo magis in sua persona illustret Christi
1 Tim. 1. vers. 15. gratiam. Eodem modo Paulus: Fidelis (inquit) sermo, quod Christus Jesus venit ad peccatores servandos, quorum primus ego sum. Quod Marcus & Lucas eum Levi nominant, apparet istud fuisse gentile nomen: sed quia publicanus erat, hanc fuisse c[illegible]am ut peregrinum nomen sibi accerseret. *Sequere me.* Non dubium est quin pluribus verbis expresserit Christus quorsum & qua lege eum vocaret: idque certius colligitur ex Luca, qui eum omnibus relictis surrexisse dicit sequendi Christi causa. Nam omnia relinquere, nisi domestico Christi discipulo, & in spem Apostolatus vocato, necesse non erat. Porro in tam prompto obsequendi studio divinam vocis Christi efficaciam perspicimus: non quod omnes peræque, quorum auribus insonat, intus afficiat in cordibus; sed in hoc homine voluit Christus singulare specimen edere, ut sciremus non humanitus fuisse vocatum.

29. Luc. *Et fecit illi convivium.*] Videtur ab eo discrepare quod refert Lucas, relicta fuisse ab eo omnia. sed facilis solutio est, posthabitis omnibus impedimentis Matthæum se totum Christo dedisse, sic tamen ut res suas domesticas non abjiceret. Paulus dum militum exemplo, verbi ministros hortatur ut liberi & soluti omnibus impedimentis operam
2 Tim. 2. vers. 4. suam Ecclesiæ impendant, dicit, Nemo qui militat, implicat se vitæ negotiis ut imperatori placeat. non intelligit certe quicunque dant nomina ad militiam profitendam, divortium facere cum uxoribus, liberos abdicare, domibus suis in totum renunciare: sed ad tempus abstinere à domibus suis, & curis omnibus renunciare, ut se militiæ prorsus addicant. sic & Matthæum nihil retinuit quominus sequeretur quo Christus vocabat: & tamen quatenus illi permisit vocationis suæ ratio, libere & domo sua & facultatibus usus est. Telonio quidem valedicere oportuit, quia illic occupatus, Christi comes non fuisset. Convivium magnum non tam ad discumbentium turbam quam ad ciborum copiam & splendorem refertur. nam Christum scimus non ea fuisse austeritate quin passus sit interdum se à divitibus lautius accipi: sic tamen ut luxuries abesset. Interea non dubium est, quin, ut ipse singulare erat temperantiæ exemplum, ita suos hospites ad frugalem & mediocrem victum hortatus sit. lautitias quidem profusas & dissolutas nunquam tulisset. Quod dicit Matthæus venisse peccatores, hoc est, homines flagitiosæ vitæ, vel infamia notatos: hinc factum est quod publicani, quum & ipsi vulgo exosi & probrosi forent, non abhorrebant à talium consuetudine. nam sicuti modica correctio pudore humiliat eos qui peccarunt: ita nimia severitas quosdam ad desperationem cogit, ut omni pudore excusso ad turpitudinem se projiciant. Tributum aut vectigal exigere, nullum erat scelus: sed quum se rejici viderent publi- Tributum exigere.
cani quasi profanos & detestabiles, solatium petebant ex eorum consuetudine qui sinistra fama laborantes, ob commune dedecus eos non spernebant. Interea se miscebant adulteris, ebriosis & similibus, quorum scelera improbassent, & quibus fuissent dissimiles nisi publico odio & repulsa huc necessitatis fuissent adacti.

11. Matth. *Cur cum publicanis.*] Christi discipulos adoriuntur Scribæ: atque ut ad defectionem sollicitent, exprobrant quod prima specie turpe ac pudendum erat. Quorsum enim illis proprius magister nisi ut se à vulgo ad sanctiorem vitam agendam subducerent? Atqui eos ab honesto & tolerabili vitæ statu ad profanam licentiam traduxit, ut sese cum impuris convivis inquinent. Poterat rudes adhuc & flexibiles discipulos ista exprobratio pungere ut magistrum desererent. Recte autem illi quod non satis muniti adversus talem calumniam, querimoniam suam ad magistrum deferunt. nam Christus se opponens, eos in posterum confirmat.

12. *Non opus habent.*] Apparet ex Christi responso dupliciter peccasse Scribas: quod nec reputarent officium Christi; & suis vitiis parcendo, alios omnes superbe despicerent. Quod ideo notandum est, quod plusquam vulgaris semper fuit hic morbus. nam hypocritæ, ut saturi sunt & ebrii ventosa suæ justitiæ fiducia, ad quid missus fuerit Christus in terram non reputant: in quantum malorum labyrintho demersum sit humanum genus, quam horribilis Dei ira & maledictio cunctis incumbat, quam confusa vitiorum mole premantur non agnoscunt. ita fit ut stupidi ad hominum miserias de remedio non cogitent. Jam vero sibi placentes, in ordinem cogi non sustinent, ac indignum putant se peccatoribus aggregari. Hunc secundum errorem perstringit Christus, ubi respondet sanos non opus habere medico. est enim ironica concessio, in qua ideo offendi eos docet peccatorum intuitu quia justitiam sibi arrogant. Quia sani estis, inquit, vobis despicabiles sunt ægroti ut eorum vos pigeat, ac conspectus ipse molestus sit. atqui medicum longe aliter affici oportet. Postea ostendit obeundas sibi esse medici partes: quoniam vocandis peccatoribus missus fuerit à Patre. Etsi autem Christus ab objurgatione incepit:

tamen

tamen si proficere cupimus in ejus doctrina, quod secundo loco posuit in primis tenendum est, ipsum scilicet venisse ut mortuos vivificet, ut justificet reos ac damnatos, ut pollutos & sordibus infectos abluat, ut perditos eruat ab inferis, ut sua gloria vestiat qui fœditate operti erant: ut eos qui corrupti erant vitiorum fœtore, ad beatam immortalitatem renovet. Si hoc ejus esse officium expendimus, atque hunc adventus finem: si nobis in mentem venit hac de causa induisse carnem nostram, sanguinem suum fudisse, mortis sacrificio esse defunctum, usque ad inferos descendisse: nunquam absurdum videbitur quod postremos hominum & scelerum colluvie opertos in salutem colligat. Tibi indignus Christi gratia videtur quem abominaris: cur ergo piaculum factus est Christus ipse & maledictio nisi ut maledictis peccatoribus manum porrigeret? Jam si nobis obrepit fastidium quod tam Baptismus quam sacra Cœna sordidis hominibus nos conjungit, ut videatur eorum societas aliqua nos macula aspergere, descendere statim in nosipsos oportet, & propria mala sine blanditiis excutere. efficiet hoc examen ut libenter sinamus eodem nos fonte cum impurissimis lavari: ut non repudiemus quam communiter impiis omnibus justitiam, quam mortuis vitam & perditis salutem offert.

13. *Ite, & discite.*] Ablegat eos & facessere jubet: quia indociles esse videbat & præfractos. Vel certe innuit, certamen illis esse cum Deo & Propheta, qui superbia crudeles indigne ferant juvari miseros, ægrotis afferri medicinam. Testimonium hoc ex Osea 6. v. 6. sumptum est, ubi Propheta de vindicta Dei concionatus adversus Judæos, ne exciperent, se defungi externo Dei cultu, quemadmodum solebant suas ceremonias secure jactare: negat Deum sacrificia morari, ubi & animi pietate vacui sunt, & mores alieni ab integritate & justitia. Quod vero Deus sacrificia se nolle pronunciat, ex secundo membro patet comparative dici, scientiam Dei holocaustis potiorem esse. quibus verbis non præcise holocausta repudiat, sed pietati & fidei postponit. Sic tamen habendum est, fidem & spiritualem cultum per se Deo placere, charitatem & humanitatis officia erga proximos per se requiri: Sacrificia nonnisi accessoria esse (ut loquuntur) quæ nullo pretio vel loco sunt ubi solida veritas non subest. Qua de re fusius tractavi decimo ad Hebræos capite. In voce *misericordiæ*, synecdoche notanda est. nam sub una parte complectitur Propheta quicquid humanitatis fratribus debemus.

Ubi ergo opus operatum?

Non enim veni.] Quanquam refellendæ Scribarum superbiæ & hypocrisi hoc dictum est: continet tamen in genere valde utilem doctrinam. monemur enim non aliter nobis prodesse Christi gratiam quam dum peccatorum nostrorum nobis conscii, & sub eorum onere gementes, humiliter ad eum accedimus. Rursus in certam fiduciam eriguntur infirmæ conscientiæ: quia timendum non est ne rejiciat Christus peccatores, quibus vocandis è cælesti sua gloria descendit. Sed tenenda est simul illa particula, Ad pœnitentiam: ut sciamus veniam nobis fieri, non quæ peccata foveat, sed quæ ad pie sancteque vivendi studium nos revocet. Hac enim lege nos reconciliat Patri ut redempti ejus sanguine, offeramus nos veras hostias, quemadmodum dicit Paulus, In hoc apparuit misericordia Dei & humanitas ut abnegatis terrenis desideriis, juste sancteque ambulemus &c. *Tit. 2: 12.*

MATTH. IX.

14. Tunc adeunt eum discipuli Joannis, dicentes, Quam ob causam nos & Pharisæi jejunamus plerumque, discipuli vero tui non jejunant?

15. Et dixit illis Jesus, Num possunt filii sponsi lugere quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc jejunabunt.

16. Nullus autem immittit assumentum panni rudis in vestem veterem: aufert enim supplementum illius à vestimento, & pejor ruptura fit.

17. Neque mittunt vinum novum in utres veteres: alioqui rumpuntur utres, & vinum effunditur, & utres pereunt: sed mittunt vinum novum in utres novos, & utraque simul servantur.

MARC. II.

18. Et discipuli Joannis ac Pharisæorum jejunabant, veniuntque, & dicunt illi, Quare discipuli Joannis & Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant?

19. Et ait illis Jesus, Num possunt filii nuptialis thalami in quo cum illis est sponsus, jejunare? quamdiu secum habent sponsum, non possunt jejunare.

20. Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus, & tunc jejunabunt in illis diebus.

21. Et nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioqui aufert supplementum ejus novum à veteri, & pejor fit scissura.

22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioqui rumpit mustum utres, & vinum effunditur, & utres pereunt: sed vinum novom in utres novos mittendum.

LUC. V.

33. At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui vero edunt & bibunt?

34. Quibus ipse ait, Num potestis facere ut filii thalami, dum est cum illis sponsus, jejunent?

35. Venient autem dies, & quum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc jejunabunt in diebus illis.

36. Dicebat autem & similitudinem ad eos, Nemo immissuram vestimenti novi mittit in vestimentum vetus: alioqui & novum rumpit, & veteri noo convenit immissura ex novo.

37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioqui rumpet vinum novum utres, & ipsum effundetur, & utres peribunt.

38. Sed novum vinum in utres novos mittendum est, & utraque conservantur.

39. Et nemo qui biberit vetus, statim vult novum: dicit enim, Vetus melius est.

14. *Tunc adeunt.*] Lucas Pharisæos inducit loquentes: Marcus videtur utrusque conjungere. Nec certe dubium est quin hoc artificio maligne conati sint Pharisæi in partes suas attrahere Joannis discipulos, & in certamen committere cum Christi discipulis. Similitudo in precibus & jejuniis plausibilis erat societatis illecebra: diversa autem Christi ratio morosis & sibi nimium addictis hominibus diffidii & simul-

simultatis occasio erat. Hoc exemplo monemur prudenter cavendum esse ne levi aliquo prætextu discordias inter nos serant improbi & astuti homines. Mirus profecto struendis talibus insidiis artifex est Satan: nos vero de nihilo turbari facile est. præsertim vero cavendum est ne ob ritus externos scindatur fidei consensus, & rumpatur charitatis vinculum. Hoc morbo laborant fere omnes, ut ceremoniis &
Col. 2: 8. elementis mundi (sicut Paulus vocat) plus æquo tri-
Gal. 4: 9. buant. itaque prima rudimenta summæ perfectioni ut plurimum præferre non dubitant. Accedit deinde aliud malum ex morositate & fastu, quod singuli totum mundum libenter ad suum exemplum adigerent. Si quid nobis adlubescit, protinus cupimus in legem transire ut alii nostro arbitrio vivant. Quum his Satanæ laqueis captos fuisse Joannis discipulos legimus, primum discamus sanctitatem non locare in rebus externis & mediis: & simul frenum moderationis & æquitatis nobis injicere, ne alios nostro arbitrio adstringere expetamus, sed sua quibusque maneat libertas. De jejunio & precibus sic habendum est, Joannem certa pædagogia suos discipulos exercuisse: atque in hunc finem statos habuisse jejuniis dies, præscriptam orandi formam & constitutas horas. ideo preces istas inter externos ritus numero. Nam etsi Dei invocatio in spirituali cultu primatum tenet: illa tamen ratio ad hominum ruditatem composita merito inter ceremonias ac res medias refertur, quarum observatio nimis severe urgenda non est. Jam cur austerior fuerit Joannis disciplina quam Christi, alibi diximus, & iterum dicendi locus opportunior erit.

15. *Non possunt filii sponsi.*] A temporis circumstantia discipulos excusat Christus, quod eos adhuc hilariter tractare Deus velit acsi nuptiis interessent. se enim sponso comparat qui sua præsentia amicos exhilaret. Chrysostomus hanc similitudinem sumptam putat ex Joannis Baptistæ testimonio, Qui habet sponsam sponsus est. quod ego quidem non improbo, sed non satis firmum esse arbitror. Hoc nobis sufficiat, quod se parcere & indulgere suis discipulis affirmat Christus quamdiu cum illis versatur. Nequis autem exigui temporis commoditatem illis invideat, paulo post durius & asperius tractandos esse admonet. Inde autem pendet excusatio, quod jejunium & preces tristibus & adversis rebus conveniunt: preces dico extraordinarias, quarum hic fit mentio. Voluit scilicet Christus paulatim assuefacere eos ad majorem tolerantiam, nec multum illis oneris imponere, donec plus roboris acquirerent. Hinc colligenda est duplex doctrina, siquando fratrum nostrorum infirmitatem sublevat Dominus, & benigne illos fovet, dum nos horridius tractat, non esse obstrependum. Deinde siquando nobis detur à tristitia & molestiis relaxatio, cavendum esse ne deliciis diffluamus: quin potius meminerimus non semper fore nuptias. Filii sponsi, sive thalami nuptialis, Hebraica phrasi pro convivis nuptialibus.

16. *Nullus autem immittit assumentum*] Duobus similibus proximam sententiam confirmat, quorum unum à vestibus, alterum à vasis vinariis sumptum est. Qui vestes detritas, & caducas utres, Pharisæis; mustum & pannum novum doctrinæ Euangelii conferri putant, nihil habent coloris. Apta autem & concinna est similitudo ad rem præsentem, si hoc de infirmis ac teneris Christi discipulis, & disciplina magis rigida quam ut pares essent ad ferendum, exponimus. Nec refert quod novitiis tironibus vetustas non quadrat: neque enim vetustis utribus & vestibus laceris Christus ideo comparat discipulos quod longo usu attriti forent: sed quia debiles erant, minusque robusti. Summa est, non omnes promiscue adigendos esse ad eandem vivendi formam: quia dispar sit conditio, neque omnia omnibus conveniant: præsertim infirmis parcendum esse, ne rumpantur violentia, vel oneris gravitate frangantur. porro ex more regionis loquitur Christus, dum utres pro cadis vel amphoris nominat.

39. Luc. *Nemo qui biberit vetus*] Hoc à solo Luca positum est, ac cum superioribus haud dubie cohæret. Tametsi autem varie ab interpretibus torquetur: ego simpliciter ita accipio, moneri Pharisæos ne receptæ consuetudini plus quam par est tribuant. Unde enim fit ut vinum saporem non mutans, non peræque omnium palatis arrideat, nisi quia usus & consuetudo gustum format? Hinc sequitur, quam tenet Christus rationem erga discipulos, non minoris æstimandam esse quod minus habeat pompæ & splendoris: sicuti vinum vetus, licet musteo fervore non ita despumet, non minus tamen suave est, nec minus alendo corpori congruit.

MATTH. IX.

18. Hæc quum illis loqueretur, ecce primas quidam venit & adoravit eum, dicens, Filia mea modo defuncta est: sed veni & impone manum tuam super illam, & vivet.

19. Ac surgens Jesus sequutus est eum, ac discipuli illius.

20. Et ecce, mulier quæ profluvio sanguinis laboraverat duodecim annos, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius.

MARC. V.

22. Et ecce, venit quidam principum Synagogæ, nomine Jairus: & quum vidisset eum, procidit ad pedes ejus.

23. Et deprecabatur eum multum, dicens, Filiola mea in extremis est, oro ut venias & imponas manus ut salva sit, & vivet.

24. Et abiit cum illo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25. Et mulier quædam quæ fuerat obnoxia profluvio sanguinis annos duodecim,

26. Fueratque multa perpessa à compluribus medicis, & insumpserat omnia sua, neque quicquam profecerat, sed magis in deterius venerat,

27. Quum audisset de Jesu, venit in turba à tergo, & tetigit ejus vestimentum.

28. Dicebat enim, Si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero.

LUC. VIII.

40. Factum est autem, quum rediret Jesus, excepit illum turba: nam omnes expectabant eum.

41. Et ecce, venit vir cui nomen Jairus, & ipse princeps Synagogæ erat, & procidit ad pedes Jesu, rogans eum ut intraret in domum suam:

42. Quoniam unica filia erat ei annorum duodecim, & hæc moriebatur. Verum inter eundum turbæ coarctabant eum.

43. Et mulier quæ erat obnoxia profluvio sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari,

44. Accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti ejus, & confestim stetit fluxus sanguinis ejus.

21. Dicebat enim intra se, Si tantum tetigero vestimentum illius, ero salva.

22. At Jesus conversus, ut vidit illam, dixit, Confide filia, fides tua salvam te fecit. Et salva facta fuit mulier à tempore illo.

29. Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus; & sensit corpore quod sanata esset à flagello.

30. Et statim Jesus in semetipso cognoscens virtutem ex se prodiisse, conversus in turba, aiebat, Quis tetigit vestimenta mea?

31. Et dicebant ei discipuli ipsius, Vides turbam undique prementem te, & dicis, Quis me tetigit?

32. Et circumspiciebat, ut videret eam quæ hoc fecerat.

33. Mulier vero timens & tremens, sciens quod factum esset in se, venit & procidit coram eo, dixitque ei omnem veritatem.

34. Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te servavit: vade in pace, & esto sana à flagello tuo.

45. Et ait Jesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum illo erant, Præceptor, turbæ te constringunt & affligunt, & dicis, Quis me tetigit?

46. Et dixit Jesus, Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem à me manasse.

47. Videns autem mulier quod non latuisset, tremens venit ac procidit ante pedes ejus, & ob quam causam tetigisset eum, indicavit ei coram toto populo, & quemadmodum confestim sanata esset.

48. At ille dixit ei, Confide filia, fides tua te servavit: vade in pace.

18. *Hæc quum illis loq.*] Qui aliam à Marco & Luca, quam à Matthæo historiam referri fingunt, clarius refutantur ab ipso contextu quam ut res longa disputatione egeat. Tres uno ore rogatum à principe Synagogæ Christum dicunt, ut domum veniret sanandæ filiæ causa. Hoc modo est diversum, quod nomen Jairi à Matthæo suppressum, apud Marcum & Lucam exprimitur: & ille patrem sic loquentem inducit, Filia mea defuncta est: reliqui duo tunc fuisse in extremis dicunt: mortem vero in itinere fuisse nunciatam, dum Christum adduceret. Sed in eo nihil absurdi, quod Matthæus compendio studens, semel perstringit quæ alii distincte suis locis digerunt. Cæterum quum reliqua omnia tam apte cohæreant, quum tot in unum congruant circumstantiæ, ut tres digiti videantur simul directi esse ad rem unam monstrandam, nulla ratio patitur narrationem hanc ad diversa tempora trahere. Narrant uno ore Euangelistæ, quum Christus à principe Synagogæ rogatus, in domum ejus veniret, in itinere mulierem occulto vestis illius tactu sanatam fuisse à fluxu sanguinis: postea Christum in domum principis venisse, puellam mortuam suscitasse. Certe longo verborum circuitu opus esse non puto, ut probemus idem à tribus referri. Veniamus nunc ad singula. *Ecce primas quidam.*] Quanquam ex aliis duobus liquet non eousque progressam fuisse illius fiduciam, ut vitam filiæ restitui posse speraret: non dubium tamen est, quin à Christo objurgatus, majorem spem quam domo attulerat conceperit. Sed Matthæus (ut dictum est) compendio studens, in ipso exordio ponit quod temporis successu factum est. Sic tamen historia texenda est, Quod primo Jairus petierit sanari filiam suam à morbo: deinde à morte in vitam restitui, postquam scilicet illi animum Christus addidit. Adoratio, pro genuflexione capitur, sicuti ex Marci & Lucæ verbis colligimus. neque enim divinum Christo honorem exhibuit Jairus, sed coluit ut Dei Prophetam. Genuflexio autem quam vulgaris fuerit apud Orientales, satis notum est. *Veni & impone manum.* Hic insigne habemus divinæ erga nos indulgentiæ speculum: si principem Synagogæ cum Centurione homine gentili conferas, plenum in hoc fulgorem, in illo vix exiguam fidei guttam fuisse dicas. Christo virtutem non tribuit nisi adhibito tactu: accepto mortis nuncio, perinde trepidat acsi nihil amplius esset remedii. Videmus ergo debilem ac prope jejunam fuisse ejus fidem. Quod ejus precibus morem gerit Christus eumque ad bene sperandum animat, documento est fidem ejus, quantulacunque erat, non fuisse prorsus rejectam. Ergo licet nondum plena fide, ut optandum foret, simus instructi, non est tamen cur nos debilitas nostra ab invocando arceat vel impediat.

Adoratio pro genuflexione.

20. *Mulier quæ profluvio.*] Nominatim exprimunt Euangelistæ durasse fluxum sanguinis per continuos duodecim annos: nec mulierem in quærendis remediis pigram fuisse, utpote quæ totam substantiam in medicos consumpserat: quo magis refulgeat miraculi gloria. Nam morbum incurabilem non fuisse humanitus sublatum, idque tam repente & solo tactu vestis, clare apparet. Cæterum quod mulier cogitat, si modo tetigerit Christi vestem, se protinus fore sanam: singularis quidam fuit Spiritus sancti impulsus, neque ad communem regulam trahi debet. Scimus quam proterve ludat superstitio in stulta & inconsiderata sanctorum æmulatione. atqui simiæ sunt, non imitatores, qui singulare aliquod exemplum absque Dei mandato, & proprio magis sensu, quam Spiritus directione usurpant. Fieri etiam potest ut mulieris fidei aliquid vitii & erroris fuerit admistum, quod Christus per indulgentiam tolerat & ignoscit. Certe quod postea sibi male conscia formidat & tremit, talis dubitatio, quum sit fidei contraria, excusatione caret. Cur non recta ad Christum potius accessit? Si reverentia obstabat, unde tamen opem speravit nisi ex ejus misericordia? Qui fit ergo ut offensam metuat, si persuasa erat de favore? Fidem ejus præclaro elogio Christus dignatur: nempe id est quod nuper attigi, Deum benigne & clementer cum suis agere, ut mutilam & imbecillam ipsorum fidem nihilominus gratam habeat, vitia & defectus quibus implicita est non imputans. Fide igitur duce ad Christum accessit mulier. Quod autem in veste hæsit potius quam ut se illi sanandam precibus offerret, forte zelo inconsiderato paululum à via deflexit: præsertim quum paulo post ostendat dubitanter & perplexo animo id tentasse. Jam vero ut demus hoc illi à Spiritu fuisse dictatum, manet tamen fixa regula, fidem nostram privatis exemplis huc & illuc circumagi non debere: quia Dei verbo penitus affixam esse oportet, juxta illud Pauli, Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. *Rom. 10. vers. 17.* Hæc perquam utilis admonitio est, ne quævis temere suscepta opinio, fidei titulum apud nos obtineat. *Quis est qui me tetigit?* Clarius exprimit Marcus, Christum circumspexisse ut sciret quænam esset illa. Hoc vero absurdum videtur, quod gratiam suam effuderit Christus nesciens cui benefaceret. Non minus est difficultatis ubi dicit paulo post quod virtutem senserit à se egressam. quasi vero deflueret, nisi pro modo gratuitæ donationis, quando & quibus visum est eam distribuere. Certe minime dubium

bium est quin sciens ac volens mulierem sanaverit, imo dubium non est quin suo eam Spiritu ad se traxerit ut sanitatem referret: sed eam requirit ut sponte in medium prodeat. Si testis miraculi sui fuisset Christus, forte non fuisset ejus verbis creditum: nunc vero quum mulier metu perculsa, quod sibi accidit narrat, plus ponderis habet ejus confessio.

22. Matth. *Confide filia.*] Fidei imbecillitas hoc verbo arguitur. nisi enim vitiosa esset trepidatio, non eam corrigeret Christus hortando ut animum colligat. Simul tamen laudat ejus fidem: unde conficitur quod prius dixi, Quum Christum Spiritus ductu & sincero pietatis studio quæreret, vacillasse tamen, ut confirmanda fuerit. ita videmus fidem, ut Deo placeat, opus habere venia, & simul novis adminiculis erigi, ut plus roboris acquirat. Jam anagogia à sanitate corporis ad animæ salutem ducenda est. quemadmodum enim fidei tribuit Christus quod soluta est mulier à morbo, ita certum est fide nos consequi remissionem peccatorum, quæ nos Deo reconciliat. Quum jubet ire in pace, & sanam esse à flagello suo, hinc colligimus tunc vere ratum fuisse quod obtinuerat beneficium, ubi ex ore Christi audivit quod jam experimento compertum habebat. neque enim vere aliter aut tranquilla conscientia fruimur Dei beneficiis, quam dum ea in promissionum thesauro recondita possidemus.

MATTH. IX.	MARC. V.	LUC. VIII.
23. Et quum venisset Jesus in ædes primatis, vidissetque tibicines & turbam tumultuantem:	35. Adhuc eo loquente veniunt à principe Synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est, quid ultra vexas magistrum? 36. Jesus autem protinus audito sermone qui dicebatur, ait principi Synagogæ, Ne metuas, tantummodo crede. 37. Et non permisit quenquam se sequi, præter Petrum & Jacobum & Joannem fratrem Jacobi. 38. Et venit in domum principis Synagogæ, viditque tumultum, ac flentes & ejulantes multum.	49. Adhuc eo loquente venit quidam à domo principis Synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua, ne vexes magistrum. 50. Jesus autem hoc audito, respondit principi, dicens, Ne timeas, tantum crede, & salva erit. 51. Et quum venisset in domum, non permisit intrare quenquam nisi Petrum, & Jacobum, & Joannem, & patrem ac matrem puellæ.
24. Dicit illis, Secedite: non enim mortua est adolescentula, sed dormit. & deridebant illum.	39. Et ingressus, ait illis, Quid tumultuamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit. 40. Et irridebant eum: ipse vero ejectis omnibus, assumit patrem & matrem puellæ, & eos qui cum ipso erant, & ingreditur ubi puella erat jacens.	52. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dicit, Ne flete: non est mortua, sed dormit. 53. Et deridebant eum, scientes quod mortua esset.
25. Quum autem ejecta esset turba, ingressus tenuit manum illius, & surrexit puella.	41. Et apprehensa manu puellæ, ait illi, Talitha cumi: quod est (si quis interpretetur) Puella (tibi dico) surge.	54. Ipse autem ejectis foras omnibus, & apprehensa manu ejus clamavit, dicens, Puella surge.
26. Et manavit hic rumor in totam terram illam.	42. Et confestim surrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim. & obstupuerunt stupore magno. 43. Et præcepit illis vehementer ne quisquam id sciret, jussitque dari illi quod ederet.	55. Et reversus est spiritus ejus, & surrexit continuo: ac jussit illi dari quod ederet. 56. Et stupuerunt parentes ejus: at ille præcepit eis ne cui dicerent quod factum erat.

36. Marc. *Ne metuas, tantummodo crede*] Desperationem attulerat nuncius mortis, quod non aliud petierat à Christo, nisi ut ægrotæ succurreret. Vetat igitur Christus metu ac diffidentia præcludere aditum gratiæ, cui mors obstaculo futura non est. Hac enim voce, Tantum crede, significat non defore sibi virtutem, modo eum Jairus admittat: & simul hortatur, ut secure animum suum dilatet: quia timendum non sit ne fides ejus latius pateat quam immensa Dei virtus. Et sane ita res habet in nobis omnibus: multo enim liberalius ageret Deus nobiscum, nisi tam restricti essemus: sed impediunt nostræ angustiæ, ne uberius in nos sua dona effundat. In summa, docemur hoc loco non posse nos modum credendo excedere: quia nunquam centesimam divinæ bonitatis partem fides nostra, quantumvis ampla, capiet.

37. *Non permisit quenquam.*] Vel quia indigni erant quos testes adhiberet miraculo, eos accessu prohibuit; vel quia nolebat, turba circumstrepente, obrui miraculum. satius enim fuit puellam, cujus cadaver conspectum fuerat, repente vivam & vigoris plenam ante hominum oculos prodire. Tres solum ex discipulis admissos dicunt Marcus & Lucas: ambo addunt parentes. Marcus autem solus eos qui comites fuerant Jairo quum venit ad rogandum Christum. Matthæus, qui brevior est, hanc circumstantiam omittit.

25. Luc. *Flebant autem omnes.*] Luctum commemorant Euangelistæ, quo certior constet fides resurrectioni. Diserte etiam ponit Matthæus adfuisse tibicines: quod fieri non solebat, nisi morte comperta, quum scilicet exequias jam pararent. Cantabat mœstis tibia funeribus, inquit ille. Etsi autem in animo habebant hoc genere honoris prosequi suos mortuos, & quasi eorum sepulturam ornare: videmus tamen ut mundus semper non ad fovenda modo, sed incitanda quoque sua vitia propensus sit. Decebat modis omnibus incumbere ad sedandum luctum. quasi vero non satis peccarent tumultuoso dolore, novis stimulis eum ambitiose provocant. Gentiles etiam putarunt hoc esse solatium placandis manibus: unde colligimus quot tunc corruptelis referta fuerit Judæa. Tibicines.

39. Marc.

39. Marc. *Sed dormit.*] Dormire passim accipitur in Scriptura pro mori: nec dubium est quin hac similitudine à temporali quiete sumpta notetur futura resurrectio. *Somnus & mors.* Hic vero inter somnum & mortem peculiariter discernit Christus, ut spem vitæ faciat: acsi diceret, Mox expergefactam videbitis quam putatis mortuam. Derisum vero fuisse à stupidis & crassis hominibus mirum non est, qui toti in profano luctu occupabantur, nec ejus consilium tenebant. Et tamen hoc quoque ad miraculi commendationem valuit, quod de morte nihil dubitationis apud eos restabat.

41. *Apprehensa manu ejus clamavit.*] Tametsi naturaliter clamor hic ad excitandos mortuæ sensus nihil proderat, vim tamen suæ vocis magnifice ostendere voluit Christus, quo magis homines assuefaceret ad doctrinam suam audiendam. Inde igitur apparet quam efficax sit vox Christi, quæ ad mortuos usque penetrat, ut sit in ipsa morte vivifica. Ideo dicit Lucas reversum esse ejus spiritum: acsi diceret, Christi imperio accitum, statim præsto fuisse.

43. *Et præcepit illis.*] Tametsi non omnes promiscue ad resurrectionis spectaculum Christus admisit, non poterat tamen diu latere miraculum. Nec vero consentaneum fuisset supprimere Dei virtutem, qua præparandus ad vitam erat totus mundus. Cur ergo silentium imperat parentibus puellæ? Forte non tam rem ipsam quam modum taceri voluit, & quidem tantum ad tempus. Videmus enim ut aliis quoque locis quæsita fuerit ab illo opportunitas. Qui putant vetitos esse loqui quo magis acueretur eorum studium, coacti ad hanc solutionem confugiunt. Fateor quidem non fuisse editum à Christo miraculum quin vellet celebrari, sed forte magis idoneo tempore, vel dimissa turba, ubi nulla erat mediocritas vel moderatio. Spatium ergo dare voluit quo quieti & compositi Dei opus expenderent.

MATTH. IX. | MARC. | LUC.

27. Et quum discederet illinc Jesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, Miserere nostri, Fili David.

28. Porro quum venisset in ædes, adierunt illum cæci: & dicit illis Jesus, Creditis me hoc posse facere? dicunt illi, Etiam, Domine.

29. Tunc tetigit oculos illorum, dicens, Juxta fidem vestram fiat vobis.

30. Et aperti sunt illorum oculi: & interminatus est illis Jesus, dicens, Videte ne quis sciat.

31. At illi quum abiissent, divulgarunt famam illius in tota terra illa.

32. Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum dæmoniacum.

33. Et ejecto dæmonio loquutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ, dicentes, Nunquam apparuit sic in Israël.

34. At Pharisæi dicebant, In principe dæmoniorum ejicit dæmonia.

27. *Et quum discederet.*] De istis duobus miraculis alii Euangelistæ silent: quia sicut alibi diximus, & Joannes clare affirmat, propositum illis non fuit singula Christi gesta recensere: sed collecta tantum summa probare ipsum esse Messiam. Porro Matthæus refert duobus cæcis redditum esse visum: sed non tam cito quam sæpe alias Christus miseris opem ferre solitus erat. Nam in itinere clamantibus non respondet, sed quasi dissimulans, in hospitium usque patitur ipsos sequi. Ibi demum eos interrogat de sua potentia quid credant. Re igitur & verbis examinare voluit eorum fidem. suspensos enim tenens, imo præteriens quasi non exaudiat, patientiæ ipsorum experimentum capit, & qualem in ipsorum animis radicem egerit fides. Postea, quum sciscitatur an credant, idem illud examen prosequitur. Sed quæri potest an de potentia Dei & Christi persuasum esse sufficiat ut quispiam sit fidelis. Hoc enim sonant verba, Creditis me posse facere? Atqui ex aliis Scripturæ locis patet, notitiam potentiæ fore inanem vel frigidam, nisi de voluntate certi simus. Christus tamen eorum responso contentus, ipsorum fidem quasi numeris omnibus absolutam, laudat. Respondeo, quum prius Davidis filium confessi sint, de gratia aliquid apprehendisse. nam hoc titulo redemptorem gentis suæ, bonorumque omnium auctorem ornabant. Ipse ergo de sua potentia quærens, altius percontatur an serio credant. Fides ergo Dei misericordiam & paternum amorem cum potentia, Christi etiam propitiam voluntatem cum virtute complectitur. Sed quia Dei potentiæ & Christi virtuti minus quam decebat vulgo tribuunt homines, non abs re hæc quæstio cæcis proponitur, an credant Christum posse quod ore professi sunt. Quanquam simpliciter scire voluit Christus an sibi ex animo deferrent Messiæ honorem. Et hac de causa laudatur eorum fides, quod in illa humili contemptaque specie Filium Davidis apprehendebant.

29. *Juxta fidem vestram.*] Tametsi singulare hic beneficium duobus cæcis præstitum narratur, tamen ex præsenti Christi dicto generalem elicere doctrinam convenit, nos (modo ex fide precemur) nunquam in votis nostris repulsam passuros. Quod si duo illi exigua, nec dum penitus formata fide impetrarunt quod volebant, multo plus hodie valebit eorum fides qui Spiritu adoptionis præditi, & freti Mediatoris sacrificio, ad Deum accedent.

30. *Interminatus est.*] Vel alios habere voluit testes miraculi, vel in aliud tempus differre ejus famam. Quod igitur mox ubique promulgant, reprehensione dignum est. nam quod aliqui fingunt prohibuisse Christum ut calcar adderet, alio loco refutavimus. Fuit certe aliqua vetandi ratio quæ nobis est incognita; isti autem inconsiderato zelo ante tempus sparserunt.

32. *Adduxerunt hominem mutum.*] Probabile est, natura hunc mutum non fuisse; sed quum diabolo traditus esset, loquendi usu fuisse privatum. neque enim omnes muti, dæmoniaci. Sic igitur inflicta erat pœna ut manifestis signis constaret à maligno spiritu captam teneri ejus linguam. Quod autem eo sanato exclamant turbæ, Nunquam sic factum esse in Israël; hyperbolicum videtur: majoribus enim miraculis gloriam suam Deus olim patefecerat in populo illo. Sed forte ad finem miraculi attendunt, ut tunc omnium animi in spem adventus Messiæ erecti erant. Certe præsentem Dei gratiam ita efferre volebant ut prioribus nihil detraherent. Et notandum est non fuisse meditatam vocem, sed quæ ex admiratione subito erupit.

34. *Phari-*

34. *Pharisæi dicebant.*] Hinc apparet quanto furore perciti fuerint qui tam præclarum Dei opus impio convitio proscindere non sunt veriti. Notanda enim est antithesis inter laudem populi & horum blasphemiam: quod enim dicit populus, Nunquam sic factum esse in Israël, confessio est divinæ gloriæ sensu expressa. quo melius apparet prorsus rabiosos fuisse istos qui Deo velut in faciem maledicere audent. Simul tamen docemur, ubi ad extremum cæcitatis venit impietas, nullum esse tam manifestum Dei opus quod non pervertat. Est quidem hoc incredibile portentum, homines mortales in suum opificem insurgere: sed eo magis timenda est illa quam dixi excæcatio, qua Dominus impios post longam tolerantiam ulciscitur.

MATTH. IX. | MARC. | LUC.

35. Et circumibat Jesus civitates omnes ac vicos, docens in Synagogis illorum, & prædicans Euangelium regni, & sanans omnem morbum & omnem languorem in populo.

36. Quum vidisset autem turbas, affectu misericordiæ tactus est erga illos, quod essent destituti ac dispersi, velut oves non habentes pastorem.

37. Tunc dicit discipulis suis, Ipsa quidem messis copiosa, sed operarii pauci. Rogate igitur dominum messis ut operarios extrudat in messem suam.

35. *Et circumibat.*] Hoc per occupationem dictum est, ut sciamus totum Christi ministerium sigillatim non describi: quandoquidem in sua functione assiduus fuerit, nempe ut salutis doctrinam publicaret, deinde eam sanciret additis miraculis. Euangelium regni ab effectu vocari, jam alibi diximus: quia hac ratione dissipatum misere populum Deus ad se collegit ut in medio ejus regnaret: & quidem tribunal suum ideo erexit ut plena felicitate suos omnes donaret. Meminerimus tamen subjici nos Deo oportere ut in cælestem gloriam ab ipso evehamur.

36. *Affectu misericordiæ tactus.*] Hinc primum colligimus qualis fuerit Sacerdotum ignavia, qui quum distributi essent per totam terram ut cælestis doctrinæ face prælucerent, otiosi sunt ventres. Superbe quidem se populi antistites jactabant: nec parva erat eorum multitudo qui hoc titulo gloriabantur: Christus tamen nullum ex illis pastorem agnoscit. Eadem hodie in Papatu cernitur vastitas, qui tamen refertus est titulariis Pastoribus. immensa enim est eorum colluvies qui sub nomine Clericatus plebem deglutiunt. Porro quum muti sint canes, non tamen eos pudet suam hierarchiam ferociter sonare. Sed audienda vox Christi quæ pronunciat nullos esse pastores ubi non sunt operarii: vagas ac dispersas esse oves quæ Euangelii doctrina in Dei ovile non congregantur. Quod autem misericordia tangitur, fidelem se Patris ministrum probat in curanda populi salute, cujus causa carnem induerat. Etsi autem nunc in cælum receptus, non eosdem retinet affectus quibus obnoxius esse voluit in hac mortali vita, curam tamen Ecclesiæ suæ non abjecit quin respiciat palantes suas oves, imo gregem suum crudeliter à lupis fugatum & discerptum.

37. *Messis copiosa.*] Hac metaphora significat multos ex plebe recipiendo Euangelio esse maturos. etsi enim major numerus indigne postea fœdaque ingratitudine oblatam salutem respuit: mediocrem tamen electorum numerum qui incredulis permistus erat, ideo comparat messi copiosæ, quia Deus exiguam suorum manum pluris quam reliquum mundum æstimat. Quanquam autem se tunc multi ingerebant: quia tamen pauci fideliter se gerebant, inter operarios non reputat. Nam hoc nomen in bonam partem accipit. Paulus quum de malis operariis conqueritur, respicit ad eorum jactantiam. Nec enim hoc titulo dignatus esset qui perdendo tantum & vastando operam dabant, nisi quia se venditabant falso prætextu. *Rogate dominum messis.*] Quia nemo unquam à seipso prodibit sincerus & idoneus Euangelii minister: nec alii rite funguntur docendi munere nisi quos Dominus excitat, & Spiritus sui donis instruit: quoties inopiam bonorum pastorum cernimus, ad eum oculos attollere necesse est, ut remedium afferat. Hujus vero precationis nunquam major fuit usus quam in horribili quæ nunc ubique apparet Ecclesiæ vastitate.

MATTH. VIII.

23. Et quum esset ingressus navim, sequuti sunt eum discipuli sui.

24. Et ecce, motus magnus factus est in mari: adeo ut navis operiretur à fluctibus. ipse vero dormiebat.

25. Et accedentes discipuli excitaverunt illum, dicentes, Domine serva nos, perimus.

26. Et dicit illis, Quid timidi estis exiguæ fidei homines? Tunc excitatus increpavit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

MARC. IV.

35. Et ait illis in die illo quum facta esset vespera, Transeamus in ulteriorem ripam.

36. Et dimissa turba assumunt eum ita ut erat in navi. Sed & aliæ naviculæ erant cum illo.

37. Tunc oritur procella venti magna: & fluctus irruebant in navim ut illa jam impleretur.

38. Ipse autem erat in puppi super cervical dormiens: & excitant eum, dicuntque illi, Præceptor, non est tibi curæ quod perimus?

39 Et excitatus increpavit ventum, dixitque mari, Tace, obmutesce. Et conquievit ventus, factaque est tranquillitas magna.

40. Et ait illis, Quid sic timidi

LUC. VIII.

22. Factum est autem quadam die ut ipse ascenderet in navim ac discipuli ejus. Et dicit ad illos, Trajiciamus in ulteriorem ripam stagni. Tunc solverunt.

23. Navigantibus autem illis obdormivit. & ingruit procella venti in stagnum: & complebantur ac periclitabantur.

24. Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes, Præceptor, præceptor, perimus. At ille experrectus increpavit ventum & tempestatem aquæ: & cessaverunt, factaque est tranquillitas.

25. Dixit autem illis, Ubi

est

27. Homines vero admirabantur, dicentes, Qualis est hic, quia venti quoque & mare obediunt ei?

estis? quomodo non habetis fiduciam?

41. Et timuerunt timore magno, dicebantque inter se, Quisnam hic est, quia & ventus & mare obediunt ei?

est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes inter se, Quisnam hic est, quia ventis quoque & aquæ imperat, & obediunt ei?

Quia paulo post rursus fiet lacus mentio, quum dicetur, impetu abreptos illuc fuisse porcos: an unus *Genesara.* & idem sit lacus, non inter omnes convenit. Genesaræ aquas fuisse gustu suaves, & salubres usu, omnes *Gadarena.* fatentur: lacum vero Gadarenum Strabo tam noxium & pestilentem fuisse dicit, ut potu ungues & pilos pecudes amitterent. Duos ergo diversos fuisse lacus, & quidem satis longa distantia locorum separatos, dubium non est. Hunc porro lacum de Genesara intelligi debere, extra controversiam est: quo trajecto profectus est Christus ad Gadarenos qui Ger- *Gergeseni.* geseni à Matthæo vocantur. Qui autem ex nominis diversitate diversas historias narrari colligunt, dum arguti videri appetunt, nimis crassa inscitia labuntur. regio enim Gergesenorum, Gadarena quoque vocata fuit, à Gadaris urbe celebri. Hieronymi ætate mutatum erat nomen. itaque Gerasenos ex more tunc recepto appellat. Quum tamen porci in lacum Gadarenum præcipites acti sint à diabolis, non repugno. Sed quum dicit Christus, Transeamus in ulteriorem ripam, id non possum nisi de Genesara exponere. Nunc de tempore restat videndum, quod neque ex Matthæo, neque ex Luca potest colligi. solus Marcus vesperam notat ejus diei quo disseruit Christus de Euangelii prædicatione sub parabola seminis. Unde apparet non servatum fuisse ab illis temporis ordinem. quod etiam clare exprimit Lucas, quum dicit factum esse quadam die: quibus verbis ostendit se anxie non laborare quid prius vel posterius fuerit.

23. *Quum ingressus esset navim.*] Marcus dicit alias quoque naviculas trajecisse: Christum vero propriam navem conscendisse cum suis discipulis Lucas etiam recitat ejus verba: Matthæus brevior est. In summa tamen consentiunt: nempe quod se Christus ad quietem composuerit, ac eo dormiente repente exorta fuerit tempestas. Primo certum est non fuisse fortuitam procellam quæ lacum turbavit. quomodo enim Filium suum cæco ventorum impetu jactari passus fuisset Deus? Sed hac occasione patefacere Apostolis voluit quam exigua & debilis adhuc esset eorum fides. Quamvis etiam naturalis fuerit Christi somnus, valuit tamen ad eundem usum, ut suam infirmitatem melius agnoscerent discipuli. non dicam quod multi, Christum finxisse somnum ut illos probaret: potius dormisse existimo ut ferebat humanæ ejus naturæ conditio & necessitas. Interim tamen vigilabat ejus divinitas ut sibi metuere Apostoli non deberent, quin statim subiret consolatio, paratum è cælo fore auxilium. Sciamus ergo, arcana Dei providentia hoc totum fuisse gubernatum, ut dormiret Christus, violenta tempestas surgeret, fluctus navem operirent, parumque abesset navis à naufragio. atque hinc discamus, quoties aliquid adversi exoritur, tentari à Domino fidem nostram: si autem mala ingravescunt, ut propemodum nos obruant, eodem Dei consilio hoc fieri, ut patientiam nostram exerceat: vel ut hoc modo occulta nostra infirmitas in lucem emergat. sicuti videmus, quum fluctus operirent Apostolos, retectam fuisse eorum infirmitatem quæ prius latebat.

25. *Domine, serva nos.*] Pia, ut quidem videtur, precatio. quid enim potius illis agendum fuit, quam ut perditi salutem nihilominus à Christo peterent? Sed quum eos infidelitatis damnet Christus, videndum est qua in parte peccaverint. Equidem non dubito in carnali magistri præsentia fuisse nimis defixos. nam apud Marcum non precantur simpliciter, sed cum eo expostulant, Magister, non est tibi curæ quod perimus? A Luca etiam notatur confusa trepidatio, Præceptor, præceptor, perimus. Debuerant statuere Christi Deitatem non esse oppressam carnis somno, & ad eam confugere. quiescunt autem donec extremum discrimen urget: tunc eos consternat immodicus timor, ut non putent se fore salvos, nisi expergefiat Christus. Hæc causa est cur eos infidelitatis accuset. nam quod rogabant ut opem ferret, fidei potius testimonium erat, si fiducia divinæ ejus potentiæ freti, placide & sine tanta formidine sperassent quod petebant auxilium. Atque hinc solvitur quæstio quæ ex ejus reprehensione moveri posset, Numquid vitiosus sit omnis timor, & cum fide pugnet. Primo non simpliciter eos reprehendit quod timeant, sed quod timidi sint. Apud Marcum additur οὕτω, qua particula notat eos extra modum expavescere. Deinde fidem opponens eorum timori, se de immodica perturbatione loqui ostendit, quæ non tam exerceat ipsorum fidem quam eorum animis excutiat. Quemlibet vero timorem non esse fidei contrarium inde patet, quod, si nihil metuimus, obrepit supina carnis securitas: ita languescit fides, torpet precandi affectus, tandem extinguitur Dei memoria. Adhæc qui malorum sensu non tanguntur ut metuant, stupidi magis sunt quam constantes. Ita videmus, timorem, qui fidem sollicitat, per se vitiosum non esse donec excedat modum: in eo autem est excessus, si turbatur vel labascit fidei tranquillitas quæ acquiescere debet in verbo Dei. sed quia nunquam contingit ut sibi ita moderentur fideles, ne fides eorum laboret, fere semper timendo peccant. Verum statuere oportet, fidei defectum non quolibet timore coargui, sed ea formidine quæ conscientiæ pacem turbat ut non recumbat in Dei promissione.

26. *Increpavit ventos.*] Recitat etiam Marcus verba Christi, quibus mare compellans, silentium, hoc est, quietem, imperat: non quod sensus aliquis subesset in lacu, sed ut virtutem suæ vocis ostenderet in muta elementa penetrare. Nec solum mare & venti sine sensu, Dei imperio obediunt, sed ipsi quoque impii cum sua contumacia: quum enim sedare vult Deus bellicos tumultus, non semper feroces hominum animos mollit & format in suum obsequium, sed facit ut furentibus arma tamen è manibus effluant. atque ita impletur illud Psalmi quadragesimi sexti, vers. 10. Componit bella usque ad extremum terræ, confringit arcum, detruncat hastam, currus igne comburit.

27. *Homines vero admirabantur.*] Hoc Apostolis tribuere videntur Marcus & Lucas. Postquam enim dixerunt à Christo reprehensos, subjiciunt cum timore exclamasse, Quisnam est hic? Hoc tamen in alios magis competit quibus nondum innotuerat Christus. Utrumvis tamen sequamur, hic jam miraculi fructus emergit quum celebratur Christi gloria. Si quis Apostolos loqui putet, sensus verborum erit, Divinam ejus potentiam eo satis probari quod illi obediant ventus & mare. Quia tamen alios sic loquutos esse magis probabile est, his verbis docent Euangelistæ, miraculo perculsos fuisse eorum animos, ut reverentia Christi quædam esset ad fidem præparatio

Matth. VIII.

28. Et quum venisset ad ulteriorem ripam in regionem Gergesenorum, occurrerunt ei duo dæmoniaci è monumentis egressi. erant autem sævi supra modum, adeo ut nemo posset transire per viam illam.

29. Et ecce vociferabantur, dicentes, Quid nobis tecum est Jesu Fili Dei? venisti huc ante tempus ad torquendum nos?

30. Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens.

31. Dæmones vero rogabant eum, dicentes, Si ejicis nos, permitte nobis ut demigremus in gregem porcorum.

32. Et ait illis, Abite. Illi vero egressi abierunt in gregem porcorum. Et ecce, ferebatur totus grex porcorum per præceps in mare, & perierunt in aquis.

33. Porro qui pascebant, aufugerunt: & abeuntes in civitatem, renunciaverunt omnia, & quid accidisset dæmoniacis.

34. Et ecce, tota civitas exivit in occursum Jesu: & quum vidissent illum, rogarunt ut decederet è finibus eorum.

Marc. V.

1. Et venerunt trajecto mari in regionem Gadarenorum.

2. Et illi è navi regresso statim occurrit è monumentis homo detentus à spiritu immundo,

3. Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis poterat quisquam eum ligare:

4. Propterea quod quum sæpe compedibus & catenis vinctus fuisset, discerptæ fuerant ab eo catenæ, & compedes fuerant comminutæ, ut nemo posset eum domare.

5. Et semper die ac nocte in montibus & monumentis erat, clamans, & concidens seipsum lapidibus.

6. Quum vidisset autem Jesum eminus, eucurrit & adoravit eum:

7. Et clamans voce magna, dixit, Quid tibi mecum Jesu Fili Dei altissimi? adjuro te per Deum ne me torqueas.

8. Dicebat enim illi, Exi spiritus immunde ab homine.

9. Et interrogabat eum, Quod tibi nomen? Et respondit, dicens ei, Legio mihi nomen est: quia multi sumus.

10. Et deprecabatur eum multum ne se emitteret extra regionem.

11. Erat autem ibi juxta montes grex porcorum magnus pascens.

12. Et deprecabantur eum omnes dæmones, dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.

13. Et permisit eis statim Jesus. Et egressi spiritus immundi, ingressi sunt in porcos: & ferebatur grex per præceps in mare. erant autem fere bis mille, & suffocati sunt in mari.

14. Porro qui pascebant porcos, fugeruut, & renunciaverunt in civitatem & in agros. Et ingressi sunt ad videndum quid esset quod acciderat.

15. Et veniunt ad Jesum, & vident dæmoniacum sedentem ac vestitum, & sanæ mentis, qui habuerat Legionem: & timuerunt.

16. Et narraverunt illis qui viderant qualiter accidisset dæmoniaco, & de porcis.

17. Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus ipsorum.

18. Et quum ingressus esset navim, rogabat illum qui fuerat à dæmonio correptus ut esset cum illo.

19. Jesus autem non admisit eum: sed ait illi, Abi domum tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.

20. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Jesus: & omnes mirabantur.

Luc. VIII.

26. Et navigaverunt ad regionem Gadarenorum quæ est contra Galilæam.

27. Et quum de navi egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam è civitate qui habebat dæmonia jam multis temporibus, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.

28. Is viso Jesu exclamavit, ac procidit ante illum, & voce magna dixit, Quid tibi mecum Jesu Fili Dei altissimi? obsecro te ne me torqueas.

29. Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine: quia multis temporibus corripuerat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmone in deserta.

30. Interrogavit autem illum Jesus, dicens, Quod tibi nomen? Ille vero dixit, Legio: quia intraverant multa dæmonia in eum.

31. Et rogaverunt illum ne imperaret ipsis ut in abyssum irent.

32. Erat autem ibi grex porcorum multorum, pascentium in monte.

37. Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gadarenorum ut discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. ipse autem conscensa navi reversus est.

38. Rogavit autem vir à quo dæmonia exierant, ut cum eo esset. Sed dimisit eum Jesus, dicens,

39. Redi domum tuam, & narra quæcunque tibi fecit Deus. Et abiit per totam civitatem, prædicans quæcunque sibi fecisset Jesus.

Jam prius eorum errorem refutavi qui Marcum & Lucam aliud miraculum referre volunt. Nam quum eadem à tribus Euangelistis notetur regio Galilææ opposita, sicuti etiam Lucas exprimit, & conveniant omnes circumstantiæ: cui persuadebitur eadem hæc omnia diversis temporibus accidisse?

28. *Occurrerunt ei duo dæmoniaci.*] Hoc unum discrimen causam erroris præbuit interpretibus, ut Matthæum ab aliis disjungerent: quia hic duos nominat, alii duntaxat unum. Sed probabilis est Augustini conjectura, qui duos fuisse sentiens, de uno tantum hic verba fieri excusat, quod magis famosus esset: atque ita propter mali atrocitatem magis illustre fuerit in eo miraculum. Et certe videmus Lucam & Marcum in sævitia diaboli amplificanda multis verbis insistere, ut constet miserum illum hominem, de quo loquuntur, plusquam impotenter fuisse vexatum. Quod ergo unum insigne exemplum divinæ Christi potentiæ celebrant, à Matthæi narratione non dissidet, quæ alterum hominem, licet minus cognitum, adjungit. Quod Lucas dicit occurrisse hominem è civitate, incertum est civemne Gadarenum fuisse intelligat, an illinc profectum Christo fuisse obviam. Nam quum jussus esset domum abire, & inter suos prædicare Dei gratiam, Marcus dicit eum in Decapoli hoc fecisse, quæ vicina erat regio in Galilæam vergens. unde conjicitur Gadaris non fuisse natum. Porro non egressum fuisse ex urbe Matthæus & Marcus diserte testantur, sed ex monumentis: & Lucas ipse toto contextu significat in solitudine vixisse. Hæc igitur verba, Occurrit vir quidam è civitate, sic interpretor, quod priusquam accederet Christus ad urbem, ab ea parte se medium obtulerit dæmoniacus. Cæterum qui putant in sepulchris habitasse hominem, quia vel odore cadaverum delectantur, vel oblationum nidore mulcentur dæmones, vel quia animas captent quæ suis corporibus propinquæ esse appetunt: frivola est, imo stulta eorum divinatio. Potius miserum hunc hominem in sepulchris detinuit immundus spiritus, ut continuo eum terrore ob tristem mortis conspectum lancinaret: acsi exemptus è numero hominum jam inter mortuos ageret. Adde quod hinc discimus diabolum non cruciare in præsenti tantum vita homines, sed ad mortem usque persequi, adeoque regnum ejus in morte vigere.

3. Marc. *Neque catenis quisquam.*] Naturaliter catenas abrumpere non potuit. unde colligimus extraordinarios interdum motus Satanæ permitti, quorum vis sensum nostrum & usitatam rationem superet. In phreneticis quidem plus multo roboris sæpe cernitur quam si integris viribus pollerent: nec vero negandum est diabolum illic quoque agere suas partes, quoties à Deo permittitur: sed impetus quem describunt Euangelistæ, fuit longe major. Triste sane & horrendum spectaculum: sed quo moneamur quam miserum & formidabile sit Satanæ tyrannidi subesse: nec minus timendam esse animæ vexationem quam corporis cruciatus quantumvis diros atque atroces.

6. *Adoravit eum.*] Talis fuit historiæ series. Quum obviam prodiissent dæmoniaci, jussit Christus spiritus immundos ab illis egredi, tunc supplices deprecati sunt ne ante tempus ipsos torqueret. Ergo adoratio non præcessit Christi verba: nec prius conquesti sunt molestum sibi esse Christum, quam dum eos exire cogeret. Sciendum vero est, non tam sponte in Christi conspectum venisse quam arcano Christi imperio tractos. Quemadmodum enim prius furioso impetu abripere homines in sepulchra soliti fuerant: ita nunc superior potestas ad sui judicis tribunal invitos cogit. Unde colligimus totum Satanæ regnum Christi imperio subesse. neque enim tunc magis compotes sui sunt dæmones, dum ad se eos citat Christus quam nuper miseri homines, quos sua tyrannide huc illuc raptabant. Denique arcana Christi potentia in medium sistuntur, ut illis ejectis hominum se liberatorem demonstret. Coacti etiam eum adorant, & contumaces eorum querimoniæ testes sunt quam non voluntaria fuerit eorum confessio, sed vi extorta. *Quid tibi nobiscum?* aiunt. Libenter hac voce procul eum fugarent: sed quia se constrictos teneri vident, ut frustra ejus imperium fugiant, queruntur se ante tempus torqueri, & deprecationem simul admiscent. Ita videmus diabolos nihil quam ferociam adversus Deum spirare, & tamen cum sua superbia qua turgent, quasi fractos concidere, & quidem eodem momento: quia eorum malitia & perversitas, quæ nunquam domatur, luctari adversus Dei imperium non desinit: & tamen interea coacta cedit. Quod autem diaboli confessionem aperte non repudiet Christus, sicut alibi, hæc videtur esse ratio, quod dissidium minime obscurum erat, ut nulla sinistra obtrectatio haberet locum. Adde quod hominum ratio à Christo habita fuit. hinc factum est, quum malevoli & maligni adessent testes, ut magis intentus esset ad refellendas calumnias: ideoque acrius dæmones compesceret. Quantum ad præsentem locum spectat, satis superque esse debuit quod dæmones, suppliciter orando, tumultuose contra eum fremebant.

29. Matth. *Venisti huc ante tempus.*] Genus tormenti quidam exponunt quod hominem quem occupabant, cogantur liberum & solutum dimittere. Alii referunt ad diem extremum judicii. Ego vero intelligo, judicis sui præsentia expavefactos de pœna sua cogitasse: mala enim conscientia quid meriti essent, ipsis, tacente Christo, dictabat. Quemadmodum enim scelerati, ubi ad tribunal ventum est, supplicium suum concipiunt: ita necesse est diabolos & impios omnes ad Dei conspectum contremiscere, non secus acsi jam inferos, ignem inextinguibilem, & futuros cruciatus sentirent. Quum vero scirent diaboli Christum esse mundi judicem, non mirum est si ejus intuitus tormenti præsentis metum illis incutit. Quod quidam quærunt, an illis cognitus fuerit ultimi judicii dies: supervacuum est. Quid ergo sibi vult particula, Ante tempus? nempe quia reprobis pœnæ luendæ tempus nunquam maturum est. libenter enim diem ex die traherent. Nam ut moram deputant in lucro quantisper eos sustinet Dominus: ita tergiversando judicium ejus fugitant, licet sine profectu.

9. Marc. *Legio mihi nomen.*] Hanc vocem diabolo Christus expressit, ut melius gratiæ suæ magnitudinem commendaret. Non abs re homini inflicta fuerat tam gravis ultio, ut in eo habitaret quidam veluti exercitus dæmonum. Cujus ergo misericordiæ fuit hominem plus millies perditum à totidem exitiis eripere? Magnifice etiam in eo refulsit Christi virtus, quod voce sua non unum dæmonem, sed multam turbam repente profligavit. Legio autem *Legio.*
non pro finito hominum numero, sed tantum pro magna turba accipitur. Hinc apparet quam miserum animal sit homo ubi Dei tutela destituitur: nempe unusquisque non tantum singulis diabolis patet, sed ingentis turbæ est receptaculum. Simul refellitur vulgaris ille error quem Judæi & Christiani à profanis hominibus mutuati sunt: quod scilicet singulis hominibus infesti sint singuli dæmones. Atqui Scriptura palam affirmat, prout Domino visum est, nunc diabolum unum mitti qui totam aliquam gentem affligat, nunc pluribus tradi unum hominem puniendum: sicut vicissim unus interdum Angelus toti populo præsidet, & singulis hominibus multi dantur salutis custodes. Quo magis sollicite excubare nos decet ne tanta hostium turba nos circumveniat.

10. *Deprecabantur eum.*] Lucas dicit rogasse ne in abyssum mitterentur, quod ita à quibusdam exponitur quasi solitudinem fugerint. Ego vero ad

nocendi libidinem refero: quia hoc nnum diabolis studium est, oberrare inter homines leonum instar ad venandam prædam. Dolat illis in abyssum demergi, in qua ablata sit lædendi & perdendi facultas. Atque hunc genuinum esse sensum, ex Marci verbis colligere licet. dicit enim precatos esse ne extra regionem abire cogerentur. In summa, hoc se ingenio esse produnt, ut nihil magis appetant quam humani generis exitium.

31. Matth. *Ut demigremus in gregem porcorum*] Divinant quidam optasse irruere in porcos quia infesti sint omnibus Dei creaturis. Hoc quidem verum esse fateor, totos in eo esse ut totum naturæ ordinem divinitus constitutum dissipent ac pervertant: longius tamen respexisse certum est, ut scilicet regionis incolas porcorum jactura ad maledicendum Deo impellerent. Nam quod diabolus fulminat in domum Joh, non facit hoc lignorum vel lapidum odio: sed ut sanctus vir, impatienter damnum ferendo, adversus Deum fremat. Christus vero annuens, non eorum vota exaudit, sed hac occasione probare vult quales sint Gadareni. Fortasse etiam ut eorum scelera castiget, tantum licentiæ permittit diabolis in eorum porcos. Cæterum ut nulla nobis constet certa ratio, occultum tamen Dei judicium reverenter suspicere, & pia humilitate adorare convenit. Docet autem hic locus quam insulse nugentur profani quidam homines, qui diabolos non essentiales spiritus, sed tantum pravos hominum affectus esse fingunt. Quomodo enim avaritia, ambitio, crudelitas, perfidia, in porcos demigrassent? Sciamus ergo immundos spiritus (ut sunt devoti exitio) generis humani hostes esse: ut quoscunque possunt in eundem secum interitum præcipitent.

15. Marc. *Veniunt ad Jesum.*] Hic insigne habemus documentum, non omnes qui Dei manum agnoscunt, proficere ut decebat, quo se vera pietate illi subjiciant. Perspecto miraculo timuerunt Gadareni: nempe quia in Christo refulgebat Dei majestas. Recte hactenus: sed quod illum à finibus suis ablegant, quid eo deterius fieri potuit? Erant ipsi quoque dissipati: adest pastor qui colligit: imo Deus per Filium suum brachia porrigit, ut suo complexu in cælum evehat qui mortis tenebris obruti erant. Oblata salute malunt privari quam diutius ferre Christi præsentiam. Videntur quidem jactura porcorum offensi: sed Lucas altiorem causam notat, quod magno timore correpti forent. & certe accepto damno exasperati non rogassent, sed expulissent eum durius. Cæterum quum reverentur ut Dei ministrum, formidine tamen perculsi cupiunt procul abesse, videmus eos nullo gratiæ divinæ sensu fuisse tactos. Et certe quamvis omnes impii Deum adorent, & in eo placando multum consumant laboris: si tamen daretur optio, quam longissime se ab eo subducerent: quia terribilis ejus facies quamdiu judicem potius quam patrem illum cogitant. Hinc fit ut Euangelii doctrina, qua nihil suavius fingi potest, passim tristis & acerba sit, ut bona pars mundi sepultam esse optet. Interea tamen verum est partem timoris ex dispendio accidisse. Ita hodie dum publice & privatim reputant homines Christi regnum suis commodis adversum esse, pravo carnis metu occupati, gratiam ejus non gustant. Itaque ejus adventu Deum magis iratum quam propitium esse putantes, quantum in se est alio ipsum amandant. Hoc autem fœdi stuporis signum est, quod eos magis terret porcorum jactura, quam animæ salus exhilaret.

38. Luc. *Rogaverat autem vir*] Gadareni Christum apud se ferre nequeunt: qui autem à dæmonio liberatus est, relicta patria eum cupit sequi. Hinc apparet quantum inter divinæ bonitatis & potentiæ notitiam intersit: quia potentia formidinem incutiens, à Dei aspectu homines fugat, longeque dispellit: bonitas autem suaviter allicit, ut sibi nihil optabilius esse statuant quam Deo esse unitos. Cur autem Christus hunc recuset habere comitem, incertum est, nisi quod uberiorem fructum inde venturum sperabat si apud gentiles suos tam præclari ac singularis beneficii testis esset: quod etiam Marcus & Lucas testantur factum esse. Quod jubet Christus narrare opus Dei, non suum: hoc consilio facit ut pro vero Dei ministro & Propheta habitus, docendi auctoritatem obtineat. Sic enim paulatim erudiri oportuit rudem populum, cui nondum cognita erat ejus divinitas. Quanquam autem Christus scala est per quam ad Deum Patrem conscenditur: quia tamen nondum patefactus erat, initium à Patre fecit, donec maturior esset opportunitas. Nunc addenda est anagoge. Christus enim in unius hominis persona, ejus gratiæ specimen edidit quæ ad totum genus humanum extenditur. Etsi enim non torquemur à diabolo, nos tamen sibi mancipatos habet donec ab ejus tyrannide nos vindicet Filius Dei. Nudi, laceri & deformes aberramus, donec sanæ & compositæ menti nos restituat. Superest ut ejus gratiam celebrando, gratitudinem nostram testemur.

MATTH. X.	MARC. VI	LUC. IX.
1. Et accersitis duodecim discipulis, dedit illis potestatem adversus spiritus immundos, ut ejicerent eos, & sanarent quemvis morbum & quemvis languorem. 2. Porro duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: primus Simon, qui vocatur Petrus, & Andreas frater ejus: Jacobus filius Zebedæi, & Joannes frater ejus: 3. Philippus ac Bartholomæus: Thomas, & Matthæus qui fuerat publicanus: Jacobus filius Alphæi, & Lebbæus cognomento Thaddæus: 4. Simon Cananæus, & Judas Iscariotes, qui & prodidit illum. 5. Hos numero duodecim emisit Jesus, quibus præceperat dicens, In viam Gentium ne abieritis, & in civitatem Samaritanorum ne ingrediamini: 6. Sed ite potius ad oves perditas domus Israël. 7. Profecti autem prædicate, dicentes, Appropinquavit regnum cælorum. 8. Infirmos sanate, leprosos mundate, mortuos suscitate, dæmonia ejicite: gratuito accepistis, gratuito date.	7. Et accersit duodecim, cœpitque eos emittere binos, ac dabat illis potestatem adversus spiritus immundos.	1. Convocatis autem Jesus duodecim, dedit illis potestatem & auctoritatem super omnia dæmonia, & ut morbos sanarent. 2. Et misit illos ut prædicarent regnum Dei, & sanarent infirmos.

Apostolorum vocatio.

Hic Apostolorum vocatio nobis describitur, non qualis antea quum eos Dominus ad munus suum præparare volens, in suum contubernium elegit. Nunc enim vocantur ad præsentem functionem: jubentur se ad opus accingere: dantur illis mandata: & ne desit auctoritas, Spiritus potentia ornantur. Prius ergo destinabantur in spem futuri laboris: nunc horam venisse Christus denunciat qua manus operi admoveant. Notandum tamen est, de perpetuo Apostolatu nondum haberi sermonem, sed tantum de præconio temporeli, quo erigi & expergefieri oportuit hominum mentes ut ad Christum audiendum magis attenti forent. Nunc ergo mittuntur ut in Judæa tempus adesse promissæ instaurationis & salutis nuncient: postea ordinabit eos Christus ut Euangelium spargant per totum orbem. Hic tantum adjutores sibi eos assumit qui audientiam illi comparent quo vox ejus pervenire non poterat: postea docendi partes quas obierat, illis resignabit. Atque hoc notare operæpretium est, ne putemus stabilem fixamque legem omnibus verbi ministris præscribi, dum præconibus suæ doctrinæ mandat Dominus quid eos ad breve tempus facere velit. Quæ inscitia multos fefellit, ut sine discrimine ad hanc normam omnes verbi ministros exigerent.

1. *Accersitis duodecim.*] Numerus duodenarius futuram Ecclesiæ instaurationem notabat. Sicut enim populus ex duodecim Patriarchis ortus erat, ita nunc reliquias dissipatas ad originis suæ memoriam revocat Christus, ut de sua restitutione certam spem concipiant. Etsi autem in Judæa non ita floruit regnum Dei ut integer fuerit populi status: quin potius gens illa, quæ jam misere collapsa erat, oblatam gratiam spernendo, sua ingratitudine bis perire meruit: hoc tamen non obstitit quin iterum nasceretur novus populus. Postea factum è Sion sceptrum virtutis Filii sui longius emitteret, ut manarent ex fonte illo fluvii qui large irrigarent quatuor mundi plagas. Tunc undique Deus Israelem suum collegit, ut coalescerent in unum corpus non tantum dispersa & lacera membra, sed homines qui ante prorsus alieni fuerant à populo Dei. Non ergo frustra Dominus duodecim veluti Patriarchas constituens, Ecclesiæ renovationem testatus est. Adde quod hoc numero admonuit Judæos in quem finem venisset. Quia vero Dei gratiæ locum non dederunt, novum sibi Israelem genuit. Si primordia spectes, videri posset hoc ridiculum, quod obscuris & nullius pretii hominibus tam honorificas personas Christus imposuit: successus tamen incredibilis, & tam fœcunda Ecclesiæ propagatio ostendit, Apostolos honoris gradu & fœcunditate sobolis non modo Patriarchis non cedere, sed etiam longe præcellere.

Dedit eis potestatem.] Quia inter homines nullo fere loco erant Apostoli, legatio autem quam illis injungit Christus, divina erat: deinde neque ingenio, neque facundia pollebant, rei autem excellentia & novitas requirebant plusquam humanas dotes: necesse fuit aliunde illis auctoritatem accedere. Christus ergo edendis miraculis eos præficiens, cælestis potentiæ insignibus instruit, quæ fidem ac reverentiam concilient apud populum. Atque hinc legitimus miraculorum usus colligitur. nam quum Euangelii præcones & signorum ministros Christus simul & conjunctim instituat, ut miracula nihil aliud sint quam doctrinæ suæ sigilla, individuum hunc nexum abrumpere fas non est. Quare falsarii sunt Papistæ, & opera Dei scelerate depravant, verbum à miraculis separando.

2. *Primus Simon.*] Insulse Romanenses primatum suum hinc eliciunt. primum inter Apostolos fuisse Simonem Petrum libenter fatemur: sed quod inter paucos homines valuit, ad totum orbem extendere nulla ratio patitur. Adde quod qui primus numeratur, non ideo protinus inter suos collegas dominium habet. Jam ut omnia illis quæ postulant de Petro demus, donec impios & sacrilegos apostatas Petri successores esse probent, ejus dignitas nihil ad Romanam sedem.

5. *In viam Gentium.*] Hinc clarius apparet quod nuper attigi, non alio spectasse munus quod tunc impositum fuit Apostolis, nisi ut Judæos in spem propinquæ salutis excitando, attentos ad Christum audiendum redderent. ideo nunc eorum vocem Judææ finibus includit, quam postea ubique ad ultimos orbis fines personare jubet. Ratio est, Quia missus à Patre erat Circumcisionis minister, ad implendas promissiones quæ olim Patribus datæ fuerant, Rom. 15: 8. Atqui speciale fœdus pepigeret Deus cum genere Abrahæ. Non abs re ergo Christus initio Dei gratiam in populo electo continuit, donec maturum adesset ejus publicandæ tempus. A resurrectione vero benedictionem secundo loco promissam in omnes gentes effudit: quia & tunc velum templi scissum erat, & dissidii maceria diruta. Ergo si cui videtur parum humana hæc prohibitio, dum Christus Gentes Euangelii participatione non dignatur, is cum Deo litiget, qui reliquum mundum excludens, cum solo Abrahæ semine fœdus suum sancivit, unde hoc Christi mandatum dependet.

6. *Potius ad oves perditas.*] Priorem, ut dixi, locum assignat Judæis, quia primogeniti erant: imo quia tunc ipsos solos Deus in sua familia censebat, quum alii essent extranei. Et nominat oves perditas, tum ut misericordia tacti, alacrius & ardentiore studio illis succurrant Apostoli: ut sciant in præsentia uberem laborandi materiam sibi suppetere. & tamen sub illius gentis figura docuit Christus qualis sit totius humani generis conditio. Judæi, qui Deo propinqui & fœderati erant, adeoque legitimi vitæ æternæ hæredes, perditi tamen dicuntur, donec salutem in Christo recuperent. Quid igitur nobis sit residuum, qui longe inferiores honore sumus? Cæterum ovium nomen reprobis quoque tribuit, qui proprie ex grege Dei non erant, quia ad totum populum patebat adoptio: sicuti alibi filios *Matth. 8. vers. 12.* regni vocat qui tandem perfidiæ suæ culpa abdicandi erant. In summa, ovium nomine Judæos Apostolis commendat Christus, ut illis suam operam addicant: quia non poterant in grege Dei agnoscere nisi qui in ovile aggregati erant.

7. *Prædicate, dicentes.*] Hoc est quod dixi præconium quo erigi populi animos voluit Christus in spem propinquæ redemptionis. Pro *regnum cælorum*, Lucas ponit *regnum Dei*, eodem sensu: nempe
ut scirent Judæi, primum se divinitus restitui, non 1.
hominum beneficio: deinde felicem sub Deo Rege 2.
eorum fore statum: tertio, non terrenam ac cadu- 3.
cam felicitatem illis promitti, sed cælestem & nunquam finiendam.

8. *Infirmos sanate.*] Sicuti potestate eos instruxit, sic jubet fideles & liberales esse ejus ministros, eamque supprimere vetat quæ in commune omnium bonum apud ipsos erat deposita. Cæterum miraculis istis designat quorsum à Patre missus fuerit, & quisnam sit Euangelii sui finis. Neque enim temere mortuos excitare & ægrotos sanare potius jubet quam morbis sanos affligere, aut mortem infligere viventibus. Analogiam ergo & similitudinem habent miracula cum officio Christi, ut sciamus venisse nobis bonorum omnium auctorem, qui nos à Satanæ mortisque tyrannide liberet, qui sanet morbos nostros & vitia, & miseriis omnibus opem ferat.

Gratuito accepistis.] Quo libentius communicent quæ in illos contuleret dona, significat non in privatam suam gloriam fuisse illis credita, sed ut gratuitæ Dei beneficentiæ quidam sint veluti canales. acsi diceret, Cogitate unde vobis provenerit hæc potestas: sicuti nullo vestro merito, ex mere Dei gratia fluxit, nunc vestro ministerio gratis ad alios manare decet.

decet. Scimus quam ægre impertiat quisque aliis quod sibi peculiare esse putat: deinde ubi eminet unus quispiam præ aliis fratribus, quam proclive sit eos omnes despicere. Non potuit ergo melius commendari benigna spiritualium donorum communicatio, quam dum admonet Christus neminem sua industria excellere, sed liberalitatè Dei gratuita. Jam vero in suis ministris exhibuit Christus ejus
Jesa. 55. vers. 1. gratiæ specimen quæ ab Jesaia prædicta erat, Omnes sitientes venite ad aquas: bibite, & sumite absque pretio vinum & lac. Simul tamen ostendit neminem sincerum fore verbi sui ministrum & gratiæ dispensatorem nisi qui operam suam gratis impendere paratus sit: omnes autem mercenarios indigne corrumpere & profanare sacrum docendi munus. Cæterum gratuitæ dispensationi non repugnat quod Ecclesiæ doctores publicis stipendiis aluntur, modo ultro & liberaliter Christo & Ecclesiæ serviant: victus autem sit quasi laboris accessio.

MATTH. X.	MARC. VI.	LUC. IX.
9. Ne comparetis aurum, neque argentum, neque æs in crumenis vestris.	8. Et præcepit illis ne quid tollerent in viam nisi virgam tantum: non peram, non panem, non æs in zona:	3. Et ait ad illos, Ne quid tuleritis in viam, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habeatis.
10. Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. nam dignus est operarius cibo suo.	9. Sed calcearentur sandaliis: & ne induerentur binis tunicis.	
11. Sed in quamcunque civitatem aut vicum fueritis ingressi, exquirite quis in ea sit dignus: atque illic manete donec exeatis.	10. Et dicebat eis, Ubicunque introieritis in domum, ibi manete donec exeatis illinc.	4. Et in quamcunque domum intraveritis, illic manete, atque illinc exeatis.
12. Quum autem intrabitis domum, salutate illam.		
13. Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam: sin minus fuerit digna, pax vestra ad vos revertatur.		
14. Et quicunque non exceperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes ex ædibus aut civitate illa, excutite pulverem pedum vestrorum.	11. Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, exeuntes illinc excutite pulverem qui est sub pedibus vestris, in testimonium illis.	5. Et quicunque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem è pedibus vestris excutite in testimonium adversus illos.
15. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die judicii quam civitati illi.	Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomæ aut Gomorrhæ in die judicii quam civitati illi.	

9. *Ne comparetis.*] Quia tale erat legationis genus ut discipulos vellet Christus intra paucos dies totam Judæam lustrare, & statim ad se reverti, sarcinas secum gestare vetat quæ celeritatem hanc morentur. Inscite vero quidam putarunt, verbi Ministris vel Apostolis perpetuam hic legem præscribi. Nonnullæ sententiæ paulo post sequentur quæ longius spectabunt: sed hæc mandata de non tollendis impedimentis, ad temporale illud quod diximus præconium restringi certum est. Porro uno contextu legenda est tota prohibitio de auro, argento, pera & binis tunicis, quæ apud Matthæum habetur, sicut ex aliis duobus patet. ideo vertere malui, Ne comparetis: quia simpliciter vetare Dominus voluit nequid in viaticum sumerent. Poterant domi habere peras, & calceamenta, & alias tunicas: sed quo magis sint ad iter expediti, omnia onera relinquere jubet. Quo spectat
Baculi gestatio. etiam illud Marci, ut calceentur sandaliis. In virga aut baculo discrepare videntur: nam apud Marcum baculus permittitur: apud Matthæum & Lucam negatur. Sed quum ambigua sit apud Hebræos significatio vocis שבט, Euangelistæ, licet Græce scriberent, ῥάβδον varie acceperunt. Ergo Matthæus & Lucas baculos intelligunt qui oneri sunt ferentibus: Marcus vero scipionem qui viatores sustinet ac levat. Ad iter vero faciendum gestandi baculi morem fuisse
Genes. 32 vers. 10. constat. unde etiam illud, Cum baculo meo transivi Jordanem istum. Quibus verbis fatetur Jacob se vacuum & nullis divitiis onustum in Syriam venisse.

10. *Quia dignus est operarius.*] Occurrit Christus dubitationi: dura enim videri poterat conditio, nullo viatico instructos totam Judæam circumire. Ideo Christus non esse timendum dicit ne inedia laborent: quia, quocunque venerint, digni saltem erunt alimentis. Operarios vocat non quod similes essent ordinariis ministris qui vineam Domini excolunt, & qui plantando & rigando in eandem culturam incumbunt: sed tantum quia uberioris & plenæ doctrinæ erant præcones. neque enim aliud tunc injunctum fuit docendi munus quam ut attentos redderent Judæos ad Euangelii prædicationem. Porro ne objicerent, se victu debito fraudatum iri, quia nemo illos pro operariis agnosceret: hanc quoque difficultatem prævenit Christus, exquirere jubens quisnam in quaque civitate dignus sit salutis nuncio. Quibus verbis sciscitari eos jubet, siqui sint pii homines ac integri, in quibus vigeat aliquis Dei timor & religio, & de quorum docilitate bene sperari queat, ut illis præcipue suam operam offerant. Nam quia non licebat in singulis locis diutius hærere, initium inde facere decebat ubi esset melior aliqua præparatio.

11. *Illic manete donec.*] Hoc quoque ad festinationem spectat: nam si longiorem alicubi moram traxissent, mutandum fuisset hospitium, ne unum quempiam nimis gravarent. Quum ergo manere eos jubet Christus apud primum hospitem donec in aliam urbem migrent, significat properandum esse, ut vulgato in una urbe Euangelii nuncio mox alio cursitent.

12. *Salutate illam.*] Quia probos Dei cultores discernere non poterant à contemptoribus, præcipit

pit ut obviis quibuſque familiis ſe amice inſinuent. Salutatio enim quidam eſt ad colloquium ingreſſus. Jam quidem admoniti fuerant ut ad eos concederent hoſpites in quibus notum ac celebre eſſet pietatis ſtudium: ſed quia interdum contingit ut qui præclaris famæ elogiis ornantur, ubi ad ſeria experimenta ventum eſt, impietatem ſuam prodant, hoc præceptum diſerte ſubjici oportuit. ſenſus eſt igitur, Tentate primo ingreſſu numquid libenter vos audire ſuſtineant hoſpites: quicunque veſtram doctrinam libenter amplexi fuerint, apud eos manete, ut rata ſit veſtra ſalutatio: ſiqui reſpuerint, ſtatim ab illis diſcedite, & quantum in vobis erit ſalutationem veſtram retrahite. Perinde enim valet loquutio ac ſi dixiſſet, Quia indigni ſunt propter ſuam ingratitudinem qui Dei benedictione fruantur quam illis fueritis precati, abrumpite omne communicationis vinculum. Nomen Pacis ad ſalutandi formulam refertur, quam in communi uſu habebant Judei. nam quum pax illis proſperum ſtatum ſignificet; quibus bene & feliciter eſſe cupiunt, & quorum res optant eſſe ſalvas, his pacem precantur. Fateor quidem Apoſtolos aliam attuliſſe hominibus pacem: ſed nimis arguta eſt eorum ſpeculatio qui locum hunc ad gratuitam Dei cum hominibus reconciliationem trahunt.

Pacis nomen.

14. *Quicunque non receperit vos.*] Severa vindictæ denunciatio contra Euangelii contemptores, qua diſcipulos ſuos animare voluit Chriſtus ne illis remoram afferret mundi ingratitudo. Mandat quidem Apoſtolis quid agere ipſos velit ſi in contemptores inciderint: hoc tamen præcipue conſilium habuit, ſicubi reſpueretur eorum doctrina, juſto ipſorum dolori & tædio ſolatium adhibere, ne in medio curſu fatiſcerent. Et videmus ut Paulus hac conſolatione fretus animoſe deſpiciat omnem hominum contumaciam, conſtanter pergat per media obſtacula, &
2 Cor. 2. verſ. 15. glorietur ſe bonum eſſe odorem Deo, quamvis lethalis ſit pereuntibus. Cæterum docet hic locus quanti *Dominus* Euangelium ſuum æſtimet: & certe quum incomparabilis ſit theſaurus, nimis turpiter ingrati ſunt qui ſibi oblatum repudiant. Deinde quum ſceptrum ſit regni ipſius, non poteſt ſine manifeſta in eum contumelia rejici. *Excutite pulverem.* Sicuti Euangelii doctrinam hic commendat Dominus ut eam reverenter omnes excipiant, & gravi pœnæ ſanctione rebellibus metum incutit: ita Apoſtolos jubet ejus quam denunciat ultionis præcones eſſe, quod fieri non poteſt quin acerrimo doctrinæ quam prædicant aſſerendæ zelo flagrent. Tenendum igitur eſt, nullum eſſe idoneum cæleſtis doctrinæ magiſtrum niſi qui ſic affectus erit ut ejus contemptu crucietur atque uratur. Excuſſionem pulveris jam tunc in uſu fuiſſe Judæis probabile eſt, quaſi anathematis ſymbolum: ac ſi teſtatum feciſſent tam pollutos eſſe loci incolas ut contagione ſua terram inficerent. Uſitatum fuiſſe morem ideo conjicio, quod Chriſtus tanquam de re nota loquitur. Magis autem confirmat hæc execrationis forma quod nuper dixi, nullo crimine magis offendi Deum quam verbi ſui contemptu: neque enim tam ſolenni ritu vel adulteros, vel homicidas, vel quoſvis ſceleratos deteſtari nos jubet.

15. *Amen dico vobis.*] Ne videatur inane eſſe terriculamentum, pronunciat Chriſtus graviores daturos pœnas qui Euangelium reſpuerint quam Sodomitas. Quod Judicium quidam hic accipiunt pro Jeroſolymæ excidio, alienum eſt à Chriſti mente. communis enim judicii diem intelligere oportet, in quo utrique rationem reddent, ut fiat pœnarum comparatio. Sodomam Chriſtus præ aliis urbibus nominavit, non tantum quia extremis flagitiis omnes ſuperavit, ſed quia ſingulari exitii genere divinitus conſumpta fuit ut ſeculis omnibus eſſet in exemplum, & nomen ipſum abominationi eſſet. Nec tamen mirum quod mitius cum illis actum iri Chriſtus prononciat quam cum incredulis qui Euangelium audire abnuerint. Nam quum auctoritatem fictori ſuo & opifici negant homines, nec ejus vocem audientia dignantur, imo benigne vocantem repellunt, & omnia liberaliter pollicenti fidem derogant: hæc impietas quaſi ſupremus omnium ſcelerum cumulus eſt. Quod ſi obſcuri illius præconii repulſam ſequuta eſt tam dira ultio, quam terribilis nunc eos pœna manet qui Chriſtum pleno ore loquentem rejiciunt? Deinde ſi tam ſevere animadvertit Deus in contemptores, quid furioſis hoſtibus fiet qui vel blaſphemiis & virulenta lingua oppugnant Euangelium, vel crudeliter ignibus & gladiis perſequuntur?

MATTH. X.

16. Ecce ego emitto vos velut oves in medio luporum: eſtote igitur prudentes veluti ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.

17. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in concilia, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.

18. Etiam ad Principes & Reges ducemini propter me, in teſtimonium ipſis & Gentibus.

19. Quum autem tradiderint vos, ne ſitis ſolliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

20. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis.

MARC.

LUC. XII.

11. Quum autem adduxerint vos in Synagogas & ad Magiſtratus ac Poteſtates, nolite ſolliciti eſſe qualiter aut quid reſpondeatis, aut quid dicatis.

12. Spiritus enim ſanctus docebit vos in eadem hora quid oporteat vos dicere.

Mandata quæ hactenus retulit Matthæus, tantum ad priorem illam expeditionem ſpectabant, quæ intra paucos dies finienda erat: nunc longius progreditur Chriſtus, & eos in futurum tempus præmunit, ut ſciant non ad breve tantum illud præconium vulgandum ſe electos eſſe, ſed provinciam ſibi reſtare magis arduam longeque majoris negotii. Tametſi enim non ſtatim protracti fuere in has pugnas de quibus loquitur Chriſtus, utile tamen fuit eos ante tempus moneri, ut ſiquas moleſtias tunc ſubirent, durioris militiæ ad quam deſtinati erant, ſcirent quædam eſſe præludia. Hoc quidem etiam in prima miſſione verum fuit, Apoſtolos ſimiles eſſe ovibus in medio luporum: ſed quia Dominus eorum infirmitati parcens, ſævitiam luporum continuit ne quid nocerent, proprie ad futurum tempus refertur quo Dominus eos aſperius tractavit. Nam ante reſurrectionem, præſente ſponſo, quaſi nuptialiter habiti fuerunt: poſtquam autem ab illis diſceſſit ſponſus, ceſſavit illa indulgentia & mollities, ac tam auſtera fuit eorum conditio, ut tunc ſentirent non fruſtra ſe his armis mature fuiſſe inſtructos. Fieri etiam poteſt ut ſermones diverſis temporibus habitos in unum locum Matthæus contulerit. Nam

Lucas (ut postea videbimus) eadem septuaginta discipulis, qui Apostolis subrogati sunt, dicta fuisse refert. Hoc quidem extra controversiam est, his verbis non fuisse prædictum successum itineris quod jam ingrediebantur, sed de toto Apostolatus sui cursu fuisse præmonitos.

Recte à Chrysost. expenditur magna vis pronominis Ego.

16. *Ecce ego emitto.*] Quorsum hæc tendat admonitio, quæ mox sequitur exhortatio clare ostendit. Itaque sic resolvi debet contextus, Prudentia & simplicitate vobis opus est: quia eritis velut oves inter lupos. Ratio autem à necessitate sumpta est: quia nisi prudenter sibi caverent, mox possent à lupis devorari: si autem expavescerent ad luporum rabiem, vel minus cauti essent, subinde titubarent, tandemque deficerent à suo officio. Priore loco tractemus quid sibi hoc velit, quod mittantur quasi oves inter lupos. Quantumvis crudeles ac sanguinarii sint homines, posset Dominus eorum ferociam mitigare, qui truculentas bestias, quoties ita visum est, cicurat ac mansuetas reddit. Quod ergo bonam hominum partem non domat in Evangelii sui obsequium, sed eos relinquit in feritate sui ingenii, consulto hoc facit ut suos ministros exerceat. Quanquam autem lupi sunt omnes natura quoscunque Deus Spiritu mansuetudinis non regenerat, maxime tamen furiosos Evangelii hostes Christus designat, qui audita pastoris voce adeo non mansuescunt, ut in majorem sævitiam exardeant. Hac ergo lege verbi sui ministros Dominus mittit, ut versentur in medio luporum: hoc est, ut multos habeant sibi infestos hostes, & multis undique periculis obsessi, inter obstacula difficulter munere suo fungantur. Et quo acrior sit probatio, non arma suppeditat quibus se violenter defendant, sed inermes ac nudos luporum dentibus exponit. Nam quod ovibus eos comparat, non refertur ad mores placidos ac mites, vel ad animi lenitatem: sed tantum significat nihilo robustiores fore, vel magis pares ad vim hostium repellendam, quam sint oves contra luporum rabiem. Requirit quidem etiam oviles animos à suis discipulis Christus ut tolerantia certent contra improborum malitiam, & injurias placide excipiant: verum hujus loci simplex est sensus, quod Apostolis parati sint multi hostes potentes ac sævi, quum tamen ipsi nullo præsidio muniti sint. Siquis excipiat, hoc modo non constare antithesin inter oves & lupos: in promptu est responsio. Etsi enim Dominus Evangelii hostes vocando lupos, nocendi potentiam magis quam libidinem expressit: quia tamen nemo lupus agnoscitur nisi contra Evangelium insaniat; ideo hæc duo simul conjunxit, quod ad sanguinem hauriendum crudeli impetu ferantur, & simul quod viribus præditi sint. *Estote igitur prudentes.* Summa est, prudentiam in cavendo sic temperandam esse ne timidi plusquam oportet reddantur, ac sint ad officium tardiores. Videmus enim eos qui circumspecti & providi haberi volunt, ut plurimum meticulosos ac segnes esse. Discipulos quidem Christi, quum undique immineant pericula, intentos ad cavendum esse convenit: sed quia maximum periculum est ne ignavia tardentur, sincere pergere jubet quocunque feret vocatio. Atque hoc duplici similitudine exprimit. Serpentes quum se exosos sentiant, sollicite declinant ac refugiunt quicquid sibi adversum est: ita fidelibus mandatur vitæ suæ cura, ne temere in discrimen prosiliant, seque exponant ad qualibet noxas. Contra vero columbæ, quamvis sint pavidæ natura, innumeris læsionibus obnoxiæ, simpliciter tamen volitant, quasi securæ expectant dum feriantur: plerumque etiam captantium insidiis se objiciunt. Ad hanc simplicitatem hortatur suos Christus, ne trepidatio nimia eos in peragendo cursu suo impediat. Sunt qui acutius hic philosophantur de natura serpentis & columbæ: sed non ultra progreditur similitudo. Videmus ergo damnari à Christo carnalem prudentiam, vel potius vafritiem, in quo sibi plus æquo bona pars hominum indulget, dum circumspiciunt huc & illuc quatenus tutum erit prodire. Ita dum periclitari nolunt, Christo vocanti renunciant.

17. *Cavete autem ab hominibus.*] Erasmus addidit Illis: quia putavit articulo vim demonstrativi pronominis subesse. Atqui, meo judicio, indefinite accipere satius est: acsi dixisset Christus, inter homines, ubi omnia plena sunt insidiis & noxis, prudenter versandum esse. Pugnare tamen secum videtur: nam hæc optima esset cavendi ratio, domi res suas agere, nec se committere in publicum. Respondeo, aliud hic notari cautionis genus, non ut metu perculsi ab officio supersedeant, sed ne subitis malis ultra modum turbentur. scimus enim, qui præter spem circumventi sunt, exanimes concidere. Eminus ergo prospicere suos Christus voluit quid futurum esset, ut ad subeundos conflictus mature animos componerent. Denique classicum illis canit, ut se alacrius ad prælium accingant. nam sicuti immodica providentia, & plusquam par est anxia, multos debilitat: ita multos inebriat supina securitas, ut inconsulte ruentes, in ipso articulo deficiant. *Tradent enim vos in concilia.* Colligere promptum est ex his verbis quæ nunc certamina denunciat Apostolis Christus, ad primam expeditionem, in qua nihil tale experti sunt, restringi non debere. Hic autem est prædictionis scopus, ne unquam frangantur: quia raræ virtutis erat pauperculos homines, quum in conspectum Principum venissent, præsenti stare animo, nec ullo mundi fulgore turbari. Admonet etiam, non in Judæa solum, sed in locis remotioribus pugnandum illis fore, non tantum ut longa meditatione se compararent ad illam militiam, sed ut magistri professi ac confirmati, cælestibus auspiciis se regi non dubitarent. Quod addit, *In testimonium illis & Gentibus*, bonc habet sensum, Exteris etiam Principibus & longinquis nationibus testandam esse Dei voluntatem ut sint inexcusabiles. unde sequitur non irritam fore Apostolorum operam quæ Dei judicium illustrabit ubi suæ pervicaciæ convicti fuerint homines.

19. *Ne sitis solliciti.*] Additur consolatio. frustra enim centies hortatus esset Christus discipulos, nisi illis simul promitteret Deum adfuturum, ac ejus virtute certo eos fore victores. Hinc colligimus, minime Christi consilium fuisse, denunciandis periculis minuere studii ardorem, quo discipulos flagrare necesse erat si munus suum rite exequi vellent. Magnum quidem est sustinere Principum conspectum: neque enim tantum formido, sed ipsa quoque verecundia interdum bonas mentes consternat. quid ergo si infesta iracundia Principes irrumpant, & propemodum fulminent? Christus tamen suos esse sollicitos vetat: quia Spiritus verba illis dictabit. Nam quo quisque magis imbecillitatis suæ conscius sibi diffidit, eo magis trepidat, nisi aliunde expectet auxilium. Et videmus plerosque ideo deficere quia viribus suis, quæ perquam exiguæ sunt, aut prorsus nullæ, eorum quæ agenda suscipiunt, successum metiuntur. Ideo Christus respicere discipulos vetat quid valeant, & ab una cælestis gratiæ fiducia pendere jubet. Non de facultate, inquit, vestra hic agitur, sed de Spiritus sancti virtute, qui fidelium linguas ad puram fidei confessionem format ac dirigit. Ac ne præsenti suo defectu terreantur, auxilium in ipso momento superventurum denonciat. Sæpe enim Dominus facundiæ dono fideles destituit quamdiu testimonium ab ipsis non postulat: ubi autem ad ipsam necessitatem ventum est, plusquam facundos reddit qui prius elingues visi fuerant. Sic nostro tempore quosdam martyres vidimus, qui quum fere bruti fuissent, postquam vocati sunt ad edendam fidei confessionem, apte & scite loquendi dono usque ad miraculum excelluerunt. Porro non omni cura vacare Apostolos Christus voluit: quia utile erat ipsos esse solli-

sollicitos, ut Spiritum illum sibi dari precibus flagitarent; sed anxiam meditationem, qua se ut plurimum homines impediunt, voluit eximere. Nam dum secum quærunt quid futurum sit si hoc vel illud contingat, nec recumbunt in Dei providentiam, misera inquietudine turbantur. Et certe digni sunt ejusmodi tormento quicunque hunc honorem non tribuunt Dei providentiæ, ut eorum defectui opportune succurrat.

Matth. X.	Marc.	Luc. VI.
21. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filii adversus parentes, & morte afficient eos:		
22. Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: verum qui sustinuerit usque in finem, hic salvus fiet.		
23. Quum autem persequuti vos fuerint in urbe hac, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, non perambulaveritis omnes civitates Israëlis, quin jam Filius hominis venerit.		
24. Non est discipulus supra magistrum, neque servus supra dominum suum.		40. Non est discipulus supra magistrum suum: conformis autem erit omnis magistro suo.
25. Sufficit discipulo ut sit sicut magister ipsius, & ut servus sit sicut dominus ipsius. si ipsum patremfamilias vocaverunt Beelzebub, quanto magis domesticos illius?		

21. *Tradet autem frater.*] Primum admonet quam graves ærumnæ eos maneant: deinde addita insigni consolatione totam acerbitatem mitigat. Primum denunciat, quæ aliis solent esse præsidio, vel aliquid levationis afferre, discipulis cessura in majoris miseriæ accessionem: nempe fratres qui juvare oppressos, calamitosis manum porrigere, & eorum salutem tueri debebant, infensos illis fore hostes. Falluntur tamen qui hoc solis fidelibus contingere putant ut à fratribus suis in mortem tradantur. Fieri enim potest ut sancto zelo pater filium persequatur, si apostatam à sincero Dei cultu esse videat: imo Dominus in hac parte jubet nos sanguinis & carnis oblitos ad vindicandam nominis sui gloriam omne studium conferre. Nec vero ubicunque viget Dei timor & religio, suis quisque consanguineis parcet: quin perire malit omnes, si ita necesse est, quam dissipari Christi regnum, extingui salutis doctrinam, cultum Dei aboleri. quod si recte compositi essent affectus, hæc una justi odii causa esset. At vero quum Christus non modo instauret Dei regnum, & pietatem in suum integrum vigorem restituat, sed etiam homines ab interitu revocet in salutem: nihil magis indignum quam ejus causa odio haberi tam amabilis doctrinæ ministros. Hoc, ut est prodigium naturæ adversum, vehementer turbare simplicium animos poterat: prædicit tamen Christus ita futurum.

22. *Qui sustinuerit.*] Hæc una promissio ad fulciendos piorum animos merito sufficere debet, quamvis totus mundus contra insurgat, dum illis felix & salutaris exitus promittitur. Nam si propositi constantia eos qui sub terrenis ducibus incerto Martis eventu pugnant, usque ad mortem rapit, an se ad extremum Christo impendere dubitabunt qui certi sunt de victoria?

23. *Quum autem persequuti vos fuerint.*] Prævenit quod excipere poterant, Si totius mundi subeunda essent odia, quis tandem finis? Quamvis ergo nusquam toto subsistere liceat, non tamen desperandum esse admonet Christus: sed ubi ejecti fuerint uno loco, tentandum potius esse num alibi sua opera proficere quicquam possint. Falluntur autem interpretes, dum putant nudam esse permissionem: quum potius Apostolis Christus præcipiat quidnam facere ipsos velit. Nam qui persequutionem unam sustinuit, libenter cessaret quasi miles emeritus. Atqui talem vocationem Christus suis non concedit, sed vult indefesso studio totum cursum conficere. In summa, jubentur Apostoli novis subinde certaminibus se offerre: ne uno aut altero defuncti, se absolutos putent. nec illis permittitur in latebras fugere, ubi otiosi jaceant: sed quamvis infeliciter successerit uno in loco labor, Dominus ad pergendum hortatur. Cæterum sub mandato continetur etiam permissio. Ac de fugienda quidem persequutione sic habendum est, Neque omnes qui fugiunt, promiscue damnandos esse, neque tamen quamlibet fugam esse licitam. Veterum quorundam nimius fuit hac in re fervor, qui fugam non secus damnarunt ac speciem abnegationis. Nam si hoc verum esset, pars aliqua ignominiæ in Christum & Apostolos redundaret. Rursum si fugere promiscue liceat, nullum in persequutione discrimen erit boni pastoris & mercenarii. Tenenda igitur moderatio quam Augustinus ad Honoratum præscribit, ne quis timide stationem suam deserens, vel gregem perfide prodat, vel exemplum præbeat ignaviæ; & tamen nemo se inconsiderate præcipitet. Si vel tota Ecclesia impetitur, vel ad mortem pars quæritur, præpostere se subducet pastor cujus partes erant vitam suam pro singulis opponere: sed fieri interdum poterit ut sua absentia furorem hostium sedando, Ecclesiæ melius consulat. Hic ergo vigeat columbina illa simplicitas, ne prætextum suæ timiditati delicati homines captent, ut semper ad fugiendas molestias nimis ingeniosa est caro. *Amen enim dico vobis.* Quod de prima missione quidam accipiunt, non convenit. quin potius complectitur totum Apostolatum: sed in eo consistit difficultas, quid significet Adventus Filii hominis. Quidam exponunt talem Euangelii progressum ut agnoscant omnes Christum vere regnare, & ab eo sperandam esse regni Davidis instaurationem. Alii ad excidium Hierosolymæ referunt, in quo Christus vindex ingratitudinis apparuit. Prior expositio tolerabilis est, posterior magis coacta. Mihi tamen videtur esse consolatio peculiariter Apostolis data. Venire dicitur Christus quum affert rebus desperatis remedium. Immensa prope futura erat legatio, ut Euangelii doctrinam spargerent per totum mundum. Se ergo venturum Christus promittit priusquam totam Judæam peragraverint: nempe quia per Spiritus sui potentiam regnum suum illustrabit, ut vere Apostolis affulgeat gloria illa & majestas quæ adhuc eos latebat.

24. *Non est discipulus.*] Nunc suo exemplo eos ad tolerantiam hortatur: & certe ejusmodi est hæc consolatio quæ omnem mœrorem absorbeat, dum reputamus communem nobis sortem esse cum Filio Dei. Quo tamen nobis plus inurat pudoris, duplicem similitudinem mutuatur ab hominum consuetudine. Discipulus honorificum sibi ducit magistro æquari: plus quidem honoris appetere non audet.

deinde

deinde quæ patienter à dominis fertur conditio, eam subire servi non recusant. Quum utroque jure super nos emineat Filius Dei, cui summum imperium traditum est à Patre, & magistri partes injunctæ sunt: pudeat nos refugere quod ipse nostra causa suscipere gravatus non est. Sed hæc meditatione potius quam explicatione indigent, quia satis per se clara sunt. Lucas 6. cap. sententiam hanc, quasi inter alios sermones ex abrupto prolatam, absque contextu refert: quia autem optime hoc loco Matthæus exprimit quorsum pertineat, non alibi melius locari posse duxi. Cæterum in versione neque Erasmum, neque veterem interpretem sequi libuit, hac de causa. Participium κατηρτισμένος tam perfectum quam aptum & concinnum significat. Porro quum de similitudine, non de perfectione hic disserat Christus, acsi diceret nihil esse magis consentaneum quam ut se discipulus ad magistri exemplum formet: posterior sensus melius congruere visus est.

25. *Si ipsum patremfamilias.*] Perinde est acsi dominum Ecclesiæ se vocaret: sicuti Apostolus eum *Hebr. 3. vers. 1.* Mosi & Prophetis comparans, hos dicit famulos fuisse, illum vero filium & hæredem. Etsi enim fratrum honore nos dignatur, primogenitus tamen est ac totius corporis caput: denique penes eum summa est gubernatio & potestas. Quare nihil magis absurdum est quam velle in ordine fidelium censeri, & interim Deo obstrepere quum nos ad imaginem Filii sui conformat, quem toti familiæ suæ præfecit: quales enim sunt istæ deliciæ si locum volumus occupare in domo ejus, & supra Dominum ipsum excellere? Summa autem est, nos esse nimis molles & lautos si nobis durum est contumelias perferre quibus se ultro subjecit Princeps noster. Vox Beelzebub corrupta est: proprie dicendum esset Baalzebub. Sic primarium ex fictitiis diis Philistinorum vocarunt, quem colebat civitas Accaron. Baalim autem dicti sunt dii minores qui hodie Patroni dicuntur in Papatu. Quum autem Baalzebub tantundem valeat ac patronum muscæ vel muscarum, quidam nomen hinc putant deductum, quod propter victimarum copiam, muscarum examine templum scateret. ego autem potius conjicio, opem adversus muscas quæ loco infestæ essent, petitam fuisse ab idolo. Nam quum Ochozias superstitiose responsum de sua sanitate ab eo quæreret, sic vocabat: unde apparet non fuisse probrosum nomen. Porro sicuti gehennæ nomen sancti homines ad inferos transtulerunt, ut infamia notarent locum illum: sic in odium & detestationem idoli, Baalzebub vocarunt diabolum. Unde colligimus, reprobos, ut detestabilem vulgo Christum redderent, cum quo poterant maximo probro notasse, quasi diabolum, qui maximus foret religionis hostis. Quare si nobis contingat eandem ignominiam inuri, videri novum non debet, quod in capite cœpit, impleri in membris.

Matth. X.

26. Ne igitur metuatis eos: nihil est enim tectum quod non sit retegendum, & nihil occultum quin futurum sit ut sciatur.

27. Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate in tectis.

28. Et ne metuatis ab his qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed metuite magis illum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29. Nonne duo passerculi minuto asse veneunt, & unus ex illis non cadet in terram sine Patre vestro?

30. Vestri vero etiam pili capitis omnes numerati sunt.

31. Nolite ergo timere: vos multis passerculis pluris estis.

Marc. IV.

22. Non est enim quicquam occultum quod non manifestetur: neque fuit secretum, sed ut in propatulum veniat.

23. Siquis habet aures ad audiendum, audiat.

Luc. VIII.

17. Non est enim occultum quod non manifestum sit futurum: nec absconditum quod non sit cognoscendum, & in lucem venturum.

Luc. XII.

2. Nihil enim opertum est quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur.

3. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclavibus, prædicabitur in tectis.

4. Dico autem vobis amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent quod amplius faciant.

5. Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem conjiciendi in gehennam, certe dico vobis, hunc timete.

6. Nonne quinque passerculi veneunt duobus minutis assibus, & unus ex illis non est in oblivione coram Deo?

7. Quin & pili capitis vestri omnes numerati sunt. nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis.

27. *Ne igitur metuatis.*] Quum tam contemptibile Euangelium esse viderent Apostoli, & credentium paucitas illis in mentem veniret, in futurum quoque tempus spem abjicere poterant. Huic dubitationi nunc Christus occurrit, Euangelium latius spargendum esse pronuncians, & quibuslibet hominum obstaculis superius fore ut tandem palam emergat. Tametsi enim proverbiale fuisse videtur hoc dictum, *Nihil occultum est quod non patefiat*: hic tamen ad salutis doctrinam specialiter restringi debet, quam Christus victricem fore promittit quicquid ad eam opprimendam machinentur homines. Quamvis palam interdum concionaretur in templo: quia tamen respuebatur ejus doctrina, adhuc quasi in obscuris angulis latebat: sed venturum ejus promulgandæ tempus asserit. quod scimus paulo post factum esse: nullum enim unquam magis sonorum tonitru in aliqua terræ plaga auditum est, quam vox Euangelii in toto mundo personuit. Quia autem promissio hæc animos illis facere debeat, hortatur eos *Concil. cum loco Joan. cap. 18. vers. 20.*

Chri-

Christus ut audacter & strenue in hoc ipsum incumbant, neque terreantur, quamvis adhuc ignobile ternant Euangelium, quin sint clamosi ejus præcones. Quod ex Marco retuli, alio forsan tempore & sensu dictum est: quia tamen illic concisæ sententiæ leguntur, sequutus sum quod mihi magis erat probabile. Postquam enim illic Apostolis præcepit Christus ut conspicuam lucem, quasi ardentes lucernæ, procul emittant, continuo post subjicit, Nihil est occultum quod non manifestetur. Euangelii autem lucerna quasi in tenebris accensa fuit Apostolis, ut per totum orbem eorum ministerio in sublime evecta fulgeret. Idem est prorsus contextus apud Lucam, cap. 8. Quantum ad locum duodecimi capitis spectat, minime dubium est, quin huic respondeat, in verbis tamen est aliquid diversum: quia jubet illic Christus, quæ in tenebris dixerunt Apostoli, in lucem proferre: quo significat eos nonnisi susurrasse hactenus de Euangelio, sed usque adeo nobile fore præconium quod perferent ut se diffundat usque ad extremas orbis partes.

28. *Ne timeatis ab his.*] Optima ratione discipulos suos animat Christus ad mortis contemptum, quod hanc fluxam & caducam vitam floccipendere debeant homines ad cælestem immortalitatem creati. Huc enim redit summa, si expendant fideles quorsum nati sint, & quæ sit sua conditio, non esse cur terrenam vitam adeo anxie appetant. Quanquam plenior est ac uberior verborum sensus. docet enim Christus, apud eos emortuum esse Dei timorem qui tyrannorum metu à fidei confessione excidunt: ac brutum stuporem regnare in eorum cordibus qui mortis terrore tandem fidei confessionem abjicere non dubitant. Notanda enim est antithesis inter duos contrarios timores. Si hominum metu suffocatur Dei timor, annon apparet plus illis nos deferre quam ipsi Deo? jam hinc sequitur, abjecta cælesti & æterna vita, hoc nobis duotaxat nos facere residuum ut simus pecudibus similes. Penes Deum unum potestas est æternæ vitæ & mortis: eum negligimus, quia nos abripit hominum timor. annon clare patet pluris esse nobis umbratilem corporis vitam quam æternum animæ statum; imo cæleste Dei regnum nihilo nobis esse præ fugaci & evanida præsentis vitæ umbra? Sic ergo resolvi debent verba Christi, Agnoscite vobis datas esse immortales animas quæ unius Dei arbitrio subjectæ, in hominum potestatem non veniunt. Atque ita nullis terroribus vel minis hominum fides vestra succumbet. Qui fit enim ut in conflictu prævaleat hominum timor, nisi quod animæ præfertur corpus, & immortalitas caducæ vitæ posthabetur? Ideo emphatica est repetitio apud Lucam, *Certe dico vobis, hunc timete*: acsi dixisset Christus, nullum nobis esse Dei respectum quoties succumbimus hominum timori: contra si Deum reveremur, facilem nobis in manu esse victoriam, ne ulla vis hominum ab officio nos abducat. Porro temporum omnium experientia docet quam necessaria sit Christi ministris & in genere piis quoque omnibus hæc exhortatio. nullum enim fuit tempus quo non se violenter extulerint homines adversus Deum, & Euangelium obruere conati sint. Non omnes quidem ad excutiendum mortis terrorem pari armati sunt potentia: sed in majori numero regnat Cyclopica ista feritas quæ data occasione exultat. sæpe etiam gigantes Satan subornat, ad quorum conspectum exanimes caderent servi Christi, nisi ad infractam constantiam hac doctrina instructi essent. Cæterum quum uno nexu cohæreant duo membra, perperam imperiti quidam seorsum hanc partem accipiunt, non esse timendos homines. Christus enim (ut jam dictum est) perverso hominum timori, qui nos à recta via abducit, remedii loco pium sanctumque Dei timorem opponit. secus non valeret consequentia, Si Deum metuimus, qui corporis & animæ dominus est, non esse timendos homines, quorum potestas corpus non transcendit. Quod autem hominibus tribuit Christus occidendi potestatem, id per speciem concessionis dictum est. Sic impiis frena laxat Deus ut potentiæ suæ fiducia inflati quidvis audeant, & percellant etiam infirmos animos, acsi quidvis possent. Quanquam ergo frustra insolescunt impii, acsi eorum libidini obnoxia esset piorum vita; & Deus ipsos tenet coostrictos ut eorum sævitiam & violentos impetus, quoties ita visum est, coërceat: dicuntur tamen posse occidere ejus permissu: quia sæpe eorum furorem impotenter grassari sinit. Deinde bimembris est Christi concio: primum enim ut corporalis vitæ jacturam æquo animo ferre discamus, ad æternæ vitæ & mortis intuitum nos revocat: deinde gradatim huc quoque descendit, vitæ nostræ custodiam esse in Dei manu.

29. *Nonne duo passeres.*] Ultra progreditur Christus, ut jam admonui, Tyrannos, quantumvis insaniant, ne in corpus quidem habere quicquam potestatis: perperam igitur facere eos qui metuunt hominum sævitiam, acsi non essent in tutela Dei. Itaque in periculis hæc nobis occurrat secunda consolatio: quum Deus custos sit vitæ nostræ, tuto posse nos recumbere in ejus providentia: imo fieri illi injuriam nisi vitam nostram illi permittimus, cujus curam habere dignatur. Verum Dei providentiam generaliter extendit ad omnes creaturas, ut à majori ad minus demonstret peculiari ejus præsidio nos servari. Passerculis nihil fere vilius est (duo enim asse tunc venibant: vel, ut Lucas dicit, quinque duobus assibus) & tamen ad ipsos quoque tuendos intentus est Dei oculus ut nihil fortuito illis accidat: An hominum vitam negligeret qui de passerculis est sollicitus? Cæterum duo hic notanda sunt: nam primo longe aliter Dei providentiam Christus definit quam multi philosophis non absimiles: qui licet mundum divinitus gubernari tradant, confusam tamen providentiam imaginantur, acsi Deus singulas creaturas non respiceret. Christus autem pronunciat distincte singulas creaturas sub Dei manu & custodia esse, ut nihil sit fortunæ expositum. Nam certe Dei voluntas contingentiæ opponitur. neque tamen hoc modo statuitur fatum Stoicorum: quia aliud est necessitatem multiplici causarum nexu implicitam fingere, aliud subjicere Dei arbitrio totum mundum & singulas ejus partes. In ipsa quidem rerum natura fateor esse contingentiam: sed nihil cæco fortunæ rotatu accidere dico ubi moderatur Dei voluntas. Secundo notandum est, considerandam esse Dei providentiam, non ut curiosi & vani homines solent, sed ut nobis materia sit fiduciæ, nosque ad Deum invocandum sollicitet. Neque enim ideo docet pilos omnes capitis nostri esse numeratos ut frivolas speculationes alat, sed ut pendere discamus à paterna Dei cura quam pro caduca hac carne gerit.

Contingentia. Fatum Stoicorum.

31. *Vos pluris estis.*] Hoc in genere verum est de cunctis hominibus, quorum gratia conditi sunt passerculi: proprie tamen de filiis Dei habetur sermo, qui alio quam creationis jure excellunt. Cæterum dignitas non aliter in homines competit quam gratuita Dei æstimatione.

MATTH. X.

32. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & illum coram Patre meo qui in cælis est:

33. Quisquis autem negaverit me coram hominibus, negabo eum & ego coram Patre meo qui est in cælis.

34. Ne arbitremini quod venerim ad mittendum pacem in terram. non veni ut mitterem pacem, sed gladium.

35. Nam veni ut discedere faciam hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & sponsam adversus socrum suam.

36. Et inimici hominis *erunt* domestici ejus.

MARC. VIII.

38. Quemcunque enim puduerit mei ac meorum sermonum in generatione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & Filium hominis, ubi venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.

LUC. IX.

26. Nam quem mei meorumque sermonum puduerit, hujus & Filium hominis pudebit, quum venerit in gloria sua & Patris & sanctorum Angelorum.

LUC. XII.

8. Dico autem vobis, Omnis qui me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis confitebitur illum coram Angelis Dei:

9. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.

Et eodem capite.

51. Putatis quod pacem venerim missurus in terram? Non, dico vobis: imo separationem.

52. Erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi, tres adversus duos, & duo contra tres.

53. Dividetur pater adversus filium, & filius adversus patrem: mater adversus filiam, & filia adversus matrem: socrus adversus nurum suam, & nurus adversus socrum suam.

32. *Omnis ergo.*] Accommodat nunc ad præsentem usum quod de mortis contemptu prius disseruit: quia luctandum sit contra mortis horrorem, ne ab ingenua fidei confessione nos revocet quam Deus severe exigit, muodus autem ferre non potest. Ergo in hunc finem Christi discipulos fortes & magnanimos esse convenit ut semper accincti sint ad martyrium. Porro Christi confessio, etsi à majori hominum parte, quasi res levia negligitur; hic tamen io præcipuo Dei cultu & siogulari pietatis exercitio censetur: & merito. Nam si terreni Reges pro gloriæ suæ amplitudine tuenda augendisque opibus subditos suos ad arma vocant, cur non liogua saltem asserent fideles cælestis Regis sui gloriam? Quare certum est eos fidem (quantum in se est) extinguere qui intus eam supprimunt, quasi supervacua esset externa ejua professio. Neque enim frustra Christus hic nos vocat suos testes, quorum ore nomen suum in mundo celebretur. vult, inquam, Chtistus nominis sui professionem falsis religionibus opponi. Quia res odiosa est, nobis testimonium denunciat ne suffocata lateat io corde cujusque fides, sed palam se proferat coram hominibus. Quisquis refugit ac silet, annon Filium Dei frustrando, seipsum ex Dei familia abdicat? Requiritur quidem illustrior fidei confessio à doctoribus quam ab hominibus privatis: deinde quia non omnes æquali fidei mensura præditi sunt, quo quisq; magis exuperat Spiritus donis, præire suo exemplo debet. Nemo tamen est fidelium quem non habere testem velit Filius Dei. Cæterum, ubi, quando, quoties, quomodo & quatenus profitenda sit fides nostra, certam legem præfigere difficile est: sed spectanda est occasio, ne quisquam nostrum officio suo in tempore desit. Petendus etiam à Domino est prudentiæ & fortitudinis Spiritus, quo directore sciamus quid expediat, & fortiter exequamur quod certum erit nobis mandari. *Confitebor & illum.* Additur promissio quæ zelum nostrum hac in parte accendat. Notandæ autem sont antitheses: nam si nos conferimus cum Filio Dei, quam turpe est nostrum illi testimoniom negare, quum nobis ille suum vicissim, quasi compensationis loco, offerat? Si mortales & nihili homines cum Deo & Angelis totaque cælesti gloria conferimus, quanto excellentius est quod promittit Christus quam quod requirit? Nam quamvis increduli sint homines ac perversi, perinde tamen quod illi reddimus testimonium æstimat Christus acsi esset Dei & Angelorum consessus. Ideo apud Marcum & Lucam amplificandi causa dicitur, *in hac gente adultera*: ne scilicet putemus nos operam perdere qoia minus idonei sunt auditores. Porro siquem non satis afficiat promissio, horribilis comminatio sequitur, Christum, ubi ad judicium mundi apparuerit, abnegaturum esse omnes qui eum perfide apud homines negaverint. Eant nunc, & sibi in sua dissimulatione placeant inimici crucis, quum è libro vitæ Christus ipsos deleat. Quos enim Deus ultimo die inter filios agnoscet, nisi qui à Christo illi offerentur? Atqui se contrarium illis fore testem pronunciat, ne se falso insinuent. Quod *venturus* esse dicitur Christus *in gloria Patris & Angelorum*, sensus est, Divioam ejus glotiam tunc clare manifestandam esse: & Angelos, ut nunc solium Dei cingunt, præsto illi futuros ad ornandam ejus majestatem. Locus ex Lucæ cap. 21. Matthæi contextui respondet. Quod autem ex 9 cap. & Marco retulimus, videtur alio tempore esse dictum: sed quia similis prorsus erat doctrina, conjungere placuit.

51. *Luc. Putatis quod venerim.*] Quod nuper à discipulis suis Christus postulavit, nullo negotio pro se quisque nostrum præstaret si totus mundus uno consensu subscriberet in Euangelii doctrinam. Sed quia bona pars non modo adversa est, sed acriter etiam repugnat, non possumus sine certamine ac multorum odio Christum confiteri. Admonet igitur suos Christus ut se ad prælium comparent, quia pro testimonio veritatis necessario bellandum sit. Atque ita duplici offendiculo occurrit, quod alioqui non parum turbasset infirmas mentes. Quum Prophetæ ubique pacem tranquillumque statum sub Christi regno promittant, quid aliud sperassent discipuli quam pacata statim fore omnia, quocunque venirent? Jam quum Christus dicatur pax nostra, & Euangelium nos Deo reconciliet: consequitur fraternam simul concordiam inter nos constitui. Ergo pugnas & contentiones in mundo accendi ubi Euangelium

gelium prædicatur, non videtur congruere cum Prophetarum vaticiniis, ac multo minus cum officio Christi, ac Euangelii natura. Sed pax illa quam celebrant Prophetæ, quia cum fide conjuncta est, nonnisi inter puros Dei cultores & in piis conscientiis viget: usque ad incredulos vero non pervenit, quamvis illis offeratur; nihilo etiam magis cum Deo in gratiam redire sustinent: quo fit ut pacis legatio majorem in illis tumultum excitet. Quia enim Satan qui regnum occupat in reprobis, insanit ad nomen Christi; simulac rofertur Euangelii doctrina, illorum impietas quæ prius sopita jacebat, acuitur. Sic Christus, qui proprie pacis est auctor, propter hominum malitiam turbarum est occasio. Hinc discamus quanta sit corruptæ naturæ pravitas, quæ tam incomparabile donum non modo contaminat, sed in pessimam noxam convertit. Interea si exoriente Christi regno surgunt tumultus, ne turbemur quasi re nova aut insolita: quando ipse Euangelium suum gladio comparat, & διαμερισμὸν esse dicit. Quidam hic describi pœnam putant quæ Euangelii contemptoribus inflicta est, ut alii in alios hostiliter insurgerent: sed contextus demonstrat Christum hic hortari discipulos ad constantiam, si bona pars mundi ab ipsis diffideat, ac sua voce, quasi tuba militari, innumeros hostes ad arma concitent.

35. Matth. *Dissidere faciam.*] Hinc clarius perspitur quod paulo ante diximus, præter Euangelii naturam impiorum culpa hoc accidere, ut pugnæ & tumultus surgant. Nam quod de Joanne Baptista docet Malachias, omnibus Christi ministris convenit, in hunc scilicet finem mitti ut corda patrum convertant ad filios, & corda filiorum ad patres. *Mal. 4:6.* Atqui impiorum malitia facit ut qui prius conjuncti erant, audita Christi voce separentur in contrarias partes, imo ut omnia necessitudinis vincula abrumpant. Denique eo confusionis venturum esse mundum prædicit Christus, ut omnia naturæ jura pro nihilo ducantur, nullaque amplius colatur humanitas. Nam quum Michæas conqueritur hostes cuique esse domesticos, extremam & perditam corruptionem deplorat. *Mich. 7. vers. 6.* Idem futurum affirmat Christus ubi in medium prodierit sua doctrina: quod alias credibile non erat. Neque tamen hoc esse perpetuum intelligit: sicuti morosi quidam homines non aliter se probos ejus discipulos fore somniant nisi à parentibus, liberis & uxoribus alienentur. quin potius omnis legitima conjunctio fidei unitate sancitur. Tantum admonet Christus, quoties id accidet, non oportere suos turbari.

Matth. X.

37. Qui amaverit patrem aut matrem supra me, non est me dignus: & qui amaverit filium aut filiam supra me, non est me dignus.

38. Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur me, non est me dignus.

39. Qui invenerit animam suam, perdet eam: qui perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam.

40. Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit.

41. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.

42. Et quicunque ad bibendum dederit uni ex pusillis his poculum aquæ frigidæ tantum, nomine discipuli: amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

Marc. IX.

41. Quisquis enim ad bibendum dederit vobis calicem aquæ nomine meo, quod sitis Christi: amen dico vobis, nequaquam perdet mercedem suam.

Luc. XIV.

25. Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conversus dixit ad illos,

26. Si quis venit ad me, nec odit patrem suum ac matrem, & uxorem & filios, & fratres & sorores, præterea autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.

27. Et quisquis non bajulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus.

28. Quis enim est ex vobis qui velit turrim ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendum?

29. Ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui viderint incipiant illudere ei,

30. Dicentes, Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare.

31. Aut quis Rex proficiscens ut committat prælium adversus alterum Regem, nonne sedens prius cogitat an possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit contra se?

32. Alioqui adhuc illo procul agente, legatione missa petit ea quæ sunt pacis.

33. Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

37. *Qui amaverit.*] Quia hoc valde asperum est hostes sibi facere qui conjunctissimi esse debuerant, & cum sensu naturæ pugnat: ideo nunc dicit Christus non posse nos alia lege suos esse discipulos. Non jubet quidem exuere humanos affectus, non vetat quin debitam quisque benevolentiam suis præstet: sed tantum in ordinem cogi vult quicquid est mutuæ dilectionis inter homines ut supereminent pietas. Diligat ergo maritus uxorem, pater filium, & vicissim patrem filius, modo ne observantiam quæ Christo debetur, humanus amor obruat. Nam si inter homines ipsos (ut arctiore vinculo cuique sumus devincti) alii alios superant, indignum est non omnibus unum Christum præferri. Et certe non satis grato animo reputamus quid sit esse Christi discipulum nisi hujus dignitatis pretium ad subigendos omnes carnis affectus valeat. Durior est loquutio apud Lucam, *Quisquis non oderit patrem suum:* idem tamen sensus, Si nos à Christo sequendo impediat nostrorum amor, fortiter resistendum esse: quemadmodum

Phil. 3: 8. dum Paulus dicit, Damnosa se duxisse propter Christum quæ prius in lucris ponebat, omoiumque jacturam libenter fecisse.

38. *Qui non accipit crucem.*] A specie ad genus progreditur, ut sciamus non aliter nos posse in ejus discipulis censeri nisi ad multas ærumnas ferendas compositi simus. Si nos torquet ac excruciat quod Euangelii causa nobis est cum patre, vel uxore, vel liberis dissidium, veniat nobis in mentem ista conditio, Christum omnes suos discipulos cruci addicere. Ioterea subeat etiam mentem hæc consolatio, nos in ferenda cruce, Christi esse socios. ita fiet ut facile mitescat omnis acerbitas. Cruci suæ non minus affixi suot reprobi, nec eam quantumvis luctentur, excutere queuot: sed quia extra Christum crux maledicta est, manet eos iofelix exitus. Quare hæc duo simul connectere discamus: fidelibus tollendam esse crucem ut sequantur Magistrum: hoc est, se ad ejus exemplum conforment, & tanquam fidi comites adhæreant ejus vestigiis.

39. *Qui invenerit.*] Ne superior doctrina (ut admodum difficilis & carni molesta est) parum sit per se efficax, duobus modis eam confirmat Christus in hac sententia: pronunciat enim, nimis cautos & providos, ubi sibi visi fuerint vitam suam optime servasse, frustratum iri, ac eam perdituros: rursus, qui vitam neglexerint, nihil jacturæ facturos, quia eam recuperabunt. Scimus vitæ causa omnia fieri & omitti: tantus nobis iogenitus est ejus amor. Quare necesse fuit Christo, ut suos animaret ad mortis contemptum, ita promittere & minari. Invenire vitam hoc loco significat eam possidere quasi sub tuta custodia. Nam qui terrenæ vitæ nimis cupidi suot, dum sibi cavent ab omnibus periculis, inani fiducia sibi placeot, quasi bene sibi prospexerint: atqui anima illorum tam firmis præsidiis munita effluet, quia tandem moriendum erit: mors autem illis erit exitio. Cootra ubi se fideles ad mortem offerunt, eorum anima quæ videtur ad momentum evanescere, in meliorem vitam restituitur. Porro quia reperiuntur interdum qui temere vel ambitionis causa vel furoris vitam suam profundant, diserte causam exprimit Christus cur mors nobis oppetenda sit. Dubium est an alio tempore habita fuerit concio quam narrat Lucas: illic quoque Dominus hortatur suos ad crucis tolerantiam, sed non tam prolixo sermone. Deinde hujus sententiæ confirmandæ causa duas similitudines mox subjicit, quarum apud Matthæum nulla fit mentio. sed propter consensum in rei summa, mihi nulla religio fuit quæ apud Lucam habentur huc transferre.

28. Luc. *Quis enim est ex vobis.*] Ne cui molestum sit hac lege Christum sequi ut desideriis suis omnibus renunciet, proponitur utilis admonitio, meditandum esse ante tempus quid requirat Euangelii professio. Nam inde fit ut multi levissimis quibusque tentationibus succumbant, quod meras sibi delicias finxerunt, quasi in umbra semper & otio futuri. Nunquam ergo idoneus erit Christi servus nisi qui longo prius tempore ad militiam se paraverit. Jam huc optime conveniunt similitudines. Res plena est molestiæ ac tædii, ædificare, atque etiam ob sumptus parum grata: bellum etiam (quia tot secum trahit iocommoda, imo fere humano generi ruinam minatur) nemo oisi invitus suscipit: & tamen ipsa habitandi utilitas homines allicit ut suam substantiam profundere noo dubitent: cogit etiam necessitas ut nullas in bellis gerendis expensas refugiant. Atqui templi Dei architectos, & Christi militiæ nomen dantes longe excellentius manet præmium. neque enim vel pro caduco ædificio laborant Christiani, vel pro evanido triumpho pugnant. Cæterum quod dicit Christus, Siquis Rex impar sit ad sustinendam belli molem, ne cum ignomioia viocatur, pacem cum hoste quærere: ad præsentem causam aptari non debet, quasi ulla nobis sit reconciliatio cum hoste spirituali, si nos opes ac nervi deficiant. nam ineptum foret singulas particulas io parabolis exigere ad rem de qua agitur. Verum simpliciter intelligit Dominus, debere nos ita esse instructos, ne deprehensi absque justo præsidio, terga turpiter vertamus. nam neque unusquisque nostrum Rex est qui suis auspiciis bellum gerat. Sicuti autem hac doctrina coarguitur eorum temeritas qui stolide ultra mensuram suam prosiliunt, vel sibi delicias faciunt, de cruce ferenda non cogitantes: ita cavendum est ne hæc meditatio ad quam nos hortatur Christus, nos deterreat, vel alacritatem nostram retardet. Multi, quia noo statim ab ipsis carceribus patientiæ legem sibi indixerant, propter mollitiem retrocedunt à studii cursu: non enim alio pacto sustinent esse Christiani quam si à cruce immunes sint. Alii, dum illis proponitur aspera & carni insuavis conditio, ad Christum accedere non audent. Atqui non est cur nobis animos minuat ioopiæ nostræ cognitio, cui Dominus tempestive succurrit. Fateor certe, si sumptus expendimus, ita nos omoes destitui ut ne lapidem quidem unum ponere, vel hosti gladium opponere liceat. Sed quum materiam, sumptus, arma & vires suppeditet Dominus è cælo: nullum ex difficultate prætextum habebit ignavia nostra vel tarditas. Consilium ergo Christi est, de ferenda cruce suos monere, ut se fortitudine accingant.

33. *Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat.*] Ostendit hæc clausula quid sibi velit sumptuum supputatio, à qua suos ordiri jubet Christus: nempe ut hæc illis meditata sit ratio, omnibus renunciandum esse. Frustra enim se ingerunt ad Christianismum profiteodum quos suavis, otiosa & crucis expers conditio delectat. Porro omnibus renunciare intellige quicunque ita Christum præferunt tam propriæ vitæ quam omnibus carnis votis, ut nihil à recto cursu eos impediat. Præpostere enim faciet siquis literam præcise urgeat: quasi oemo sit Christi discipulus nisi qui in mare projecerit quicquid possider, adeoque divortium fecerit cum uxore, & liberis valedixerit. Talibus figmentis ad Monachatum inducti suot stulti homines, ut ad Christum accedere volentes, ab humanitate deficerent. Atqui nemo verius renunciat omnibus quæ possidet, quam qui omnia singulis momentis relinquere paratus, totum se quasi liber & solutus Domino impendit, & omnibus obstaculis superior, vocationem suam prosequitur. Ita vera abnegatio quam à suis requirit Dominus, non tam in actu, ut loquuntur, quam in affectione sita est, ut quisque in diem vivens, non retineat corde quod manu gubernat.

40. Matth. *Qui recipit vos.*] Altera consolatio, quod tametsi bona pars mundi infensa sit Christi discipulis, adeoque fidei suæ confessione omnium in se odia provocent: Dominus tamen, ut quam plurimos ad benevolentiam illis præstandam invitet, in suas tabulas acceptum ferre oon gravatur quicquid illis datum fuerit. Nam inde apparet quam charos habeat dum sibi imputari patitur quæcunque illis præstita fueriot officia. Porro noo tam de receptione doctrinæ qoam hominum loquitur. Fateor quidem hoc posterius ab illo pendere: sed consilium Christi spectandum est. nam quod sublevandæ eorum infirmitati maxime aptum esse videbat, testari voluit, siquis eos humaniter acciperet ac benigne juvaret, perinde sibi gratum fore officium acsi liberaliter tractatus esset in eorum persona: neque id modo, sed Deo quoque Patri boni odoris offerri sacrificium.

41. *Qui recipit Prophetam.*] Incipit quidem à Prophetis, sed tandem ad infimum gradum descendens, suos omoes discipulos complectitur. Ergo sine exceptione veros Dei cultores & Euangelii studiosos commendat. Recipere autem io nomine Prophetæ

phetæ & justis, tantundem valet atque illis benefacere in doctrinæ hooorem & pietatis respectu. Tametsi enim totum genus humanum charitatis officiis prosequi nos Deus jubet: merito tamen suos in superiorem gradum attollit, ut peculiaris habeatur eorum cura & ratio. *Mercedem Prophetæ.* Hanc particulam varie exponunt interpretes. Quibusdam videtur notari mutua compensatio, quod scilicet pro terrenis bonis spiritualia referant Dei Prophetæ: verum si hæc expositio recipitur, quænam erit merces justi? Alii ejusdem mercedis quæ Prophetis & justis reposita est, consortes fore intelligunt, qui erga illos benefici fuerint. Nonnulli ad sanctorum communicationem referunt, quod sicuti beneficentia nostra testamur nos unum esse cum Christi servis corpus, ita hoc modo efficimur omnium bonorum participes quæ Christus inter membra corporis sui communicat. Ego simplicius, mercedem quæ dignitati personæ respondeat cui impensum erit officium: significat enim Christus hoc insigne fore documentum quanti Prophetas suos & deinde quoslibet discipulos æstimet: quia ampla mercede constabit nullum excidisse officium quod illis præstitum fuerit. Ad amplificationem valet quod vilissimis etiam officiis, quale est poculum aquæ frigidæ dare, mercedem promittit. Pusillos vocat non tantum qui postremi sunt in Ecclesia & contemptissimi, sed suos omnes discipulos qui mundi fastu calcantur.

MATTH.	MARC. VI.	LUC. IX.
	12. Et egressi prædicabant ut resipiscerent. 13. Et dæmonia multa ejiciebant, & ungebant oleo multos ægrotos, & sanabant.	6. Egressi autem circumibant per castella, euangelizantes & curantes ubique.

12. *Et egressi prædicabant.*] Matthæus silentio transit quid egerint Apostoli: Marcus & Lucas referunt injunctam sibi provinciam obiisse: ex quorum verbis clarius patet quod dixi, temporale hoc & quidem paucorum dierum fuisse munus quod tunc illis Christus injunxit. dicunt enim profectos esse per urbes & castella: nec dubium est quin paulo post reversi sint ad Magistrum, ut alibi dicetur. Hoc solum expositione indiget quod Marcus recitat, Unxisse oleo multos infirmos. Quæritur enim quum sanandi facultas illis data esset à Christo, quorsum oleum adhibuerint. Docti quidam homines medicamenti speciem fuisse putant: & fateor in illis regionibus frequentem olei fuisse usum. sed nihil minus consentaneum est quam Apostolos ordinariis & naturalibus remediis usos esse, quæ Christi miraculis nebulas offunderent. neque enim arte & peritia medendi instructi fuerunt à Domino, sed potius jussi sunt miracula edere quæ totam Judæam excitarent. Constituo igitur fuisse hoc visibile symbolum spiritualis gratiæ, quo testati sunt provenire ex arcana Dei virtute sanitatem, cujus ministri erant. nam oleo Spiritus gratiam figurari, sub Lege usitatum fuit. Quam vero præpostere Apostolos imitati sint qui perpetuum ritum ungendi ægrotos in Ecclesia statuerunt, inde patet, quod sanationis donum Christus Apostolis contulit, non ut hæreditario illud ad posteros transmitterent, sed ut ad tempus sigillum esset Euangelii doctrinæ. Et hodie nimis ridicula est Papistarum inscitia, qui putidam unctionem, qua semimortuos ad sepulchrum deducunt, pro sacramento venditant.

MATTH. XI.	MARC.	LUC. VII.
1. Et factum est, quum finem fecisset Jesus præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc ut doceret & prædicaret in civitatibus illorum. 2. Joannes autem quum audisset in carcere facta Christi, missis duobus discipulis suis, 3. Dixit illi, Tu es ille venturus, an alium expectamus? 4. Et respondens Jesus dixit illis, Euntes renunciate Joanni quæ auditis & videtis: 5. Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes accipiunt Euangelii nuncium. 6. Et beatus est qui non fuerit offensus in me.		18. Et nunciaverunt Joanni discipuli ipsius de iis omnibus. Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, 19. Misitque ad Jesum, dicens, Tu es ille venturus, an alium expectamus? *Paulo post.* 21. In eadem autem hora multos sanavit à morbis & plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donavit visum. 22. Et respondens dixit illis, Euntes renunciate Joanni quæ audistis & vidistis: quod cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annunciatur Euangelium. 23. Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.

1. *Et factum est.*] Hoc loco nihil aliud significat Matthæus quam Christum minime destitisse ab officii sui cursu dum alibi Apostoli laborabant. Simul ergo atque illos dimisit cum mandatis ad lustrandam Judæam, ipse in Galilæa functus est docendi partibus. Subest autem pondus in verbo Præcipiendi: quia Matthæus significat non fuisse liberam illis legationem permissam, sed præscriptum & dictatum quid in medium proferre & qualiter se gerere deberent.

Præcipiendi verbum.

2. *Joannes autem quum audisset in carcere.*] Non intelligunt Euangelistæ Joannem commotum fuisse miraculis, ut tunc demum Mediatorem agnosceret: sed quia videbat Christum inclaruisse, opportunum & maturum venisse tempus statuens quo suum de illo testimonium comprobaretur, discipulos suos ad eum misit. Quod putant quidam sua etiam causa misisse, valde absurdum est: quasi non solide persuasus esset & clare didicisset ipsum esse Christum. Frivola est etiam eorum speculatio qui fingunt Baptistam, quum propinquus esset morti, sciscitatum esse à Christo quod tanquam ex ore ejus perferret ad Patres mortuos. Atqui palam est, sanctum Christi præconem, quia videbat se non procul à stadii sui meta distare, discipulos autem suos, licet multum laboris in illis docendis sumpsisset, adhuc tamen manere

suspensos, hoc extremum remedium quæsiisse sanandæ eorum infirmitati. Fideliter (ut dixi) in hoc incubuerat ut discipuli Christum sine mora amplecterentur. Quum assidue instando tam parum profecerit, non abs re timet ne post mortem suam penitus diffluant: voluit ergo eorum tarditatem serio expergefacere ubi ad Christum dimisit. Iterum hoc loco officii sui monentur Ecclesiæ pastores, ne discipulos sibi addictos & quasi devinctos tenere studeant, sed ad Christum dirigere, qui unicus est Magister. Initio professus erat Joannes se non esse sponsum. Ergo, quod fidelis paranymphi est, castam & integram sponsam offert ipsi Christo, qui unicus est Ecclesiæ sponsus. Idem sibi fuisse studium Paulus affirmat: & utriusque exemplum ad imitationem proponitur omnibus Euangelii ministris.

2 Cor. 11. vers. 2.

3. *Tu es ille venturus.*] Pro confesso sumit Joannes quod à pueris tenebant discipuli. Commune enim erat Judæis omnibus rudimentum pietatis, esse venturum Christum salutis & perfectæ beatitudinis auctorem. Quare de hoc capite quæstionem non movet: sed tantum quærit an Jesus sit Redemptor ille promissus. Oportuit enim, postquam persuasi erant de redemptione in Lege & Prophetis promissa, illam in Christi persona exhibitam amplecti. Quum addit, *an alium expectamus?* hac particula oblique perstringit eorum socordiam qui pridem certo edocti, tamdiu ambiguis animis fluctuarent. Simul etiam ostendit quæ sit natura & vis fidei, nempe ut fundata in Dei veritate, non circumspiciat huc vel illuc, nec variet: ut solo Christo contenta, non alio flectatur. *Ite, renunciate.* Sicuti Joannes alienam in se personam transtulerat: sic ei renunciari jubet Christus quod magis observandum erat ejus discipulis. Quod simpliciter non respondet, primum eo consilio facit quia satius erat rem ipsam loqui: deinde ut præconi suo liberius docendi argumentum tradat. Neque tamen illi tantum suppeditat nudam & rudem materiam miraculis, sed miracula aptat in suum finem ex Prophetarum oraculis. Præsertim vero locum unum ex 35. capite Jesaiæ, & alterum ex 61. notat: ut agnoscant discipuli Joannis, quod Propheta de regno Christi testatus est, completum esse & præstitum. Priore loco continetur descriptio regni Christi, sub quo Deus ita se liberalem & beneficum fore promittit, ut opem remediumque morbis omnibus offerat. Nec dubium est quin de spirituali à malis omnibus & miseriis liberatione agat. Verum Christus externis symbolis (sicuti prius dictum est) se ad sanandas animas spiritualem venisse medicum ostendit. Ita factum est ut discipuli minime perplexi discederent, qui clarum & nullis ambagibus implicitum habebant responsum. Posterior locus in hoc priori similis, quod in Christo thesauros gratiæ Dei mundo expositos fore docens, peculiariter exprimit Christum destinari pauperibus & afflictis. Et consulto vaticinium hoc adducit Christus: partim ut suos omnes humilitatis tirocinio imbuat: partim ut offensionem tollat quam posset concipere carnis sensus ex contemptibili ejus grege. Nam ut superbi natura sumus, nihil fere nobis in pretio est nisi multo splendore ornatum sit. Atqui Ecclesia Christi quum ex pauperculis hominibus collecta sit, nihil est à splendido & magnifico decore magis remotum. Hinc multis obrepit Euangelii contemptus, quia à summis quibusque & magna dignitate præditis non recipitur. Porro quam perversa sit & iniqua hæc æstimatio, ex ipsius Euangelii natura Christus admonet, quando non nisi pauperibus & abjectis destinatum est. Unde sequitur, nihil novum accidere, vel quod nos turbare debeat, si à magnis omnibus spernitur, qui suis divitiis inflati, nullum Dei gratiæ locum vacuum relinquunt: imo si respuitur à majori hominum parte, non est quod miremur, quando vix centesimus quisque est qui non prava confidentia turgeat. Sicuti autem Christus hic Euangelium suum vindicat à contemptu; ita rursus admonet quinam sint idonei ad percipiendam, quæ illic offertur, salutis gratiam: atque hoc modo miseros peccatores blande ad spem salutis invitans, in certam fiduciam erigit. Pauperes enim vocari certum est quorum misera est vilisque conditio, & qui pro nihilo ducuntur. Ergo ut quisque abjectissimus erit, tantum abest quin desperationis causa sit sua paupertas, ut inde potius debeat animum colligere ad Christum quærendum. Sed meminerimus non alios censeri pauperes nisi qui sibi ipsi tales sunt: hoc est, qui suæ inopiæ sensu oppressi jacent.

6. *Et beatus.*] Hac clausula monere voluit Christus, ut quis in Euangelii fide constans & firmus maneat, scandalis resistendum esse quæ ad impediendum fidei cursum occurrent. Est autem occupatio, qua nos adversus scandala præmunit: quia nunquam occasiones nobis desunt ejus repudiandi, donec animos nostros supra omnia offendicula extulerimus. Hoc igitur primo tenendum est, militandum nobis esse cum scandalis ut perstemus in fide Christi. Neque enim falso vocatur Christus ipse Petra scandali, & Lapis offensionis ad quem multi impingunt. Id quidem vitio nostro fieri certum est: sed huic etiam vitio medetur quum beatos pronunciat qui in se non fuerint offensi. unde etiam colligimus nullam esse incredulis excusationem, quamvis innumera scandala obtendant. Quid enim illis obstat quominus accedant ad Christum? vel quid eos impellit ut à Christo deficiant? nempe quia contemptus, & deformis, probrisque mundi expositus cum sua cruce apparet: quia nos in suarum afflictionum societatem vocat: quia deinde gloria ejus & majestas, ut spiritualis est, à mundo negligitur: deinde quia ejus doctrina prorsus à sensu nostro abhorret: adhæc quia artificio Satanæ multæ turbæ oriuntur, quæ & Christi nomen & Euangelium infament, exosumque reddant: postremo quia sibi quisque, velut data opera, scandalorum congeriem fabricat, quoniam maligne non minus quam cupide à Christo se omnes subducunt.

MATTH. XI.

7. Euntibus autem illis, cœpit Jesus turbis dicere de Joanne, Quid visuri exiistis in desertum? num arundinem quæ agitatur à vento?

8. Age, quid visuri exiistis? num hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui mollia gestant, in domibus Regum sunt.

9. Atqui quid exiistis videre? num Prophetam? certe, dico vobis, etiam excellentiorem Propheta.

10. Hic est enim de quo scriptum est, Ecce

MARC.

LUC. VII.

24. Et quum discessissent nuncii Joannis, cœpit dicere ad turbas de Joanne, Quid visuri exiistis in desertum? arundinem quæ vento agitatur?

25. Sed quid exiistis visuri? hominem mollibus vestimentis indutum? ecce, qui in vestitu splendido & deliciis agunt, in aulis Regum sunt.

26. Sed quid visuri exiistis? Prophetam?

ego mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

11. Amen dico vobis, non exortus fuit inter natos ex mulieribus major Joanne Baptista. attamen qui minor est in regno cælorum, major est illo.

12. Porro à diebus Joannis Baptistæ, usque ad hunc diem, regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

13. Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex usque ad Joannem prophetaverunt.

14. Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus erat.

15. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

phetam? utique dico vobis & plusquam Prophetam.

27. Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

28. Dico enim vobis, major inter natos ex mulieribus Propheta Joanne Baptista nullus est: attamen qui minimus est in regno Dei, major est illo.

Luc. XVI.

16. Lex & Prophetæ usque ad Joannem: ab eo tempore regnum Dei annunciatur, & omnes in illud vim faciunt.

7. *Euntibus autem illis.*] Commendat Christus Joannem populo, ut memoria repetant quod audierant ex ipso, ejusque testimonio habeant fidem. celebre enim erat vulgo ejus nomen, & honorifice de eo loquebantur: doctrina autem minore in pretio erat, imo pauci erant qui attenderent ad ejus ministerium. Admonet autem Christus eos operam lusisse qui ejus videndi causa in desertum profecti erant, nisi reverenter mentes & studia sua applicent ad ejus doctrinam. Itaque sensus verborum est, Vos exiistis in desertum. Stulta omnino & ridicula fuisset levitas nisi certum finem haberet vestra profectio. Atqui neque mundi pompam, neque aliquid ludicrum quæsistis, sed vobis propositum fuit audire vocem Dei ex ore Prophetæ. Nunc ergo ut fructum referatis consilii vestri, memoriæ vestræ infixum maneat quod loquutus est ille.

8. *Qui mollia gestant.*] Falluntur qui putant hoc Christi dicto aulicas lautitias damnari: alii sunt loci complures ubi luxuria in vestitu, & immodicus nitor reprehenditur. Sed hujus loci sensus est simplicior, nihil fuisse tale in deserto quod populum undique alliceret. illic enim inculta omnia & squalida fuisse quæ nihil quam tædium afferrent: elegantem cultum qui oculos delectet, potius in Regum aulis spectari.

11. *Amen dico vobis.*] His verbis non modo sancitur Joannis auctoritas, sed supra veteres prophetias evehitur ejus doctrina, ut populus ad rectum ministerii ejus scopum collimet. nam quia non reputabant quorsum esset missus, hinc factum est ut nihil fere proficerent ex ejus sermone. Ideo Christus supra ordinem Prophetarum ipsum extollit & locat, ut peculiare aliquod & excellentius illi datum fuisse mandatum discant. Quod autem ipse alibi negat se esse Prophetam, contrarium non est huic Christi elogio. Propheta quidem non fuit aliorum more, quos & Legis interpretes, & suæ voluntatis internuncios olim Deus Ecclesiæ suæ præfecerat: excellentior tamen erat Prophetis, quod non eminus & obscure sub umbris, ut illi, sed prope & palam adesse jam redemptionis tempus nunciabat. quo etiam pertinet vaticinium Malachiæ quod mox subjicitur: nempe in eo excellere Joannem, quod præco sit & apparitor Christi. Etsi enim de ejus regno loquuti erant Prophetæ veteres, non tamen instar Joannis positi erant coram ejus facie ut præsentem ostenderent. Reliqua petant lectores ex 1. Lucæ cap. *Non exortus fuit.* Ultra progreditur Dominus, tanto excellentiores fore Euangelii ministros, quanto superior fuerat Joannes Prophetis. Nimis inscite hallucinati sunt quibus visus est Christus seipsum conferre cum Joanne. neque enim hic agitur de personæ dignitate, sed officii præstantia laudatur: quod clarius ex verbis Lucæ patet, ubi habetur, *Nullus surrexit Propheta major.* Nam magnitudo ad docendi munus diserte refertur. In summa tam præclaro elogio ornatur Joannes ut attentius observent Judæi quam attulerat legationem. Deinde illi præferuntur qui paulo post sequuturi erant doctores, ut Euangelii majestas supra Legem & illud medium præconium emineat. Sicuti autem præparare Judæos voluit Christus ad recipiendum Euangelium, ita hodie expergefieri nos decet ut Christum è sublimi cælestis suæ gloriæ solio nobis loquentem reverenter audiamus: ne contemptum nostrum ulciscatur horrendo illo anathemate quod incredulis denunciat per Malachiam eodem loco. Regnum cælorum & Dei, pro novo Ecclesiæ statu capitur, ut aliis superioribus locis: quod Christi adventu promissa esset rerum omnium instauratio. Ubi reddidi Minimum, Græce legitur Minor in comparativo gradu: sed sensus hoc modo est dilucidior, dum constat omnes Euangelii ministros comprehendi. Porro quod plerique exiguo fidei modulo donati, longe infra Joannem subsidunt, hoc nihil obstat quin excelsior sit eorum prædicatio quatenus Christum proponit, æterna expiatione per unicum sacrificium peracta, mortis victorem & vitæ dominum, sublatoque velo discipulos in cæleste sanctuarium attollit.

Concilias. · Regnum cælorum.

12. *A diebus Joannis.*] Non dubito quin Christus Euangelii majestatem ex eo commendet quod ferventi multorum studio expetebatur. nam sicuti Joannem Deus excitaverat qui præco esset regni Filii sui, ita efficaciam Spiritus indiderat ejus doctrinæ, ut in hominum corda penetraret, accenderetque ardorem illum. Apparet igitur à Deo profectam esse, quæ insolito more tam subito emergit & ingentes motus concitat. Sed in secundo membro restrictio additur, *Quod violenti illud rapiant.* Nam quia major pars nihilo plus movebatur quam si nulla unquam vox de Christo emissa esset à Prophetis, vel nunquam prodiisset ejus testis Joannes: violentiam illam de qua loquutus fuerat, nonnisi in certo hominum genere extare Christus admonet. Sensus est igitur, Fit jam magnus hominum concursus, acsi violenter homines irruerent ad occupandum Dei regnum. nam erecti unius hominis voce turmatim confluunt: nec solum cupide, sed rapido impetu excipiunt oblatam gratiam. Quanquam autem permulti torpent, nec magis tanguntur quam si Joannes fabulam ageret in deserto nihil ad eos spectantem: multi tamen violento fervore accurrunt. Ad hunc vero scopum tendit Christi sententia, Inexcusabiles esse qui manifestam Dei virtutem, quæ tam in doctore quam in auditoribus refulget, contemptim, velut clausis oculis prætereunt. Interea discimus ex his verbis quænam sit vera fidei natura & ratio: nempe ut homines non frigide & defunctorie loquenti Deo annuant, sed ardenti affectu ad ipsum aspirent, & quasi impetuoso conatu perrumpant.

16. Luc. *Lex & Prophetæ.*] Quia Dominus in studio

ſtudio populi præludium extare dixerat eorum quæ Prophetæ de futura Eccleſiæ renovatione prædixerant, jam Joannis miniſterium cum Lege & Prophetis comparat: acſi diceret, mirum non eſſe ſi Deus nunc tam potenter operetur in hominum animis: quia non procul ut antea, ſub obſcuris umbris ſe inſinuet, ſed palam & cominus ad ſtatuendum regnum ſuum adſit. Hinc ſequitur, minus excuſationis habere qui Joannis doctrinam contumaciter reſpuunt, quam Legis & Prophetarum contemptores. *Prophetandi verbum.* In Prophetandi verbo ſubeſt emphaſis, quod Lex & Prophetæ non ſiſterent Deum ante oculos, ſed tanquam abſentem figuris adumbrarent. Nunc videmus quorſum tendat comparatio: nempe minime æquum eſſe ut nunc frigeant homines ex quo ſe illis præſentem Deus exhibuit, qui veterem populum vaticiniis ſuſpenſum tenebat. Quod autem Chriſtus Joannem nunc annumerat Euangelii miniſtris, quem prius medium inter illos & Prophetas locavit, in eo nihil eſt abſurdi: quia ejus prædicatio, licet pars Euangelii fuerit, tamen nonniſi quoddam fuit ejus rudimentum.

14. Matth. *Et ſi vultis recipere.*] Jam certius exponit quomodo euangelizare Joannes cœperit regnum Dei: quia ſcilicet ſit ille Elias qui mittendus erat ante faciem Dei. Vult igitur Chriſtus illuſtrem illum & terribilem Dei adventum qui à Malachia celebratus eſt, nunc agnoſci à Judæis, quando Elias qui illic promiſſus eſt, quaſi apparitoris officio fungatur. Porro hac exceptione, *Si vultis recipere*, eorum duritiem perſtringit, quod maligne cæcutirent in luce conſpicua. Sed an Elias eſſe deſinet ſi receptus non fuerit? Non intelligit Chriſtus ab eorum ſuffragiis pendere Joannis munus: ſed poſtquam teſtatus eſt eſſe Eliam, ſocordiæ & ingratitudinis ipſos coarguit, niſi auctoritatem quam meretur obtineat.

15. *Qui habet aures.*] Scimus Chriſtum hanc ſententiam interponere ſolitum quoties de re ſeria tractat, & quæ non vulgarem attentionem meretur. Simul tamen admonet, myſteria de quibus diſſerit, ideo non ab omnibus capi, quod multi ex auditoribus ſurdi ſint, vel ſaltem obſtructas habeant aures. Jam vero quia non ſolum ſua quemque incredulitas impedit, ſed alii alios mutuo retardant: Chriſtus hic electos Dei hortatur, quibus perforatæ ſunt aures, ut attenti ſint ad conſiderandum hoc ſingulare Dei arcanum, nec obſurdeſcant cum incredulis.

MATTH. XI

16. Sed cui aſſimilabo generationem hanc? Similis eſt pueris qui ſedent in foro, & acclamant ſodalibus ſuis,

17. Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non ſaltaſtis: lugubria cecinimus vobis, & non planxiſtis.

18. Venit enim Joannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19. Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicunt, Ecce hominem comedonem & vini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus. & juſtificata eſt ſapientia à filiis ſuis.

MARC.

LUC. VII.

29. Et omnis populus audiens, & publicani juſtificaverunt Deum, baptizati baptiſmo Joannis.

30. Phariſæi autem & Legisperiti conſilium Dei ſpreverunt in ſeipſis, non baptizati ab eo.

31. Ait autem Dominus, Cui ergo aſſimilabo homines generationis hujus? & cui ſimiles ſunt?

32. Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & acclamantibus inter ſe, ac dicentibus, Tibia cecinimus vobis, & non ſaltaſtis: lugubria cecinimus vobis, & non ploraſtis.

33. Venit enim Joannes Baptiſta neque edens panem, neque bibens vinum, & dicitis, Dæmonium habet.

34. Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax, & vini potor, publicanis amicus & peccatoribus.

35. Et juſtificata eſt ſapientia à filiis ſuis omnibus.

29. Luc. *Omnis populus audiens.*] Hæc pars omiſſa eſt à Matthæo, quæ tamen non parum lucis affert contextui: nam hinc Chriſto data eſt expoſtulandi occaſio, quum Scribas tam obſtinatos cerneret in Dei contemptu. Summa autem hujus loci eſt, vulgus hominum & publicanos dediſſe gloriam Deo: Scribas vero qui ſcientiæ fiducia ſibi placebant, quicquid à Chriſto dictum fuerat pro nihilo duxiſſe. Hoc quidem primo aſpectu Euangelii gloriam valde obſcurat, imo deformat, quod diſcipulos Chriſtus non niſi ex fæce populi & quiſquiliis ſibi colligere potuit: qui autem vel ſanctitate vel doctrina præſtabant, ipſum repudiarunt. Sed Dominus hoc initio ſpecimen edere voluit, ne vel illius ætatis homines, vel etiam poſteri Euangelium æſtimarent ab humana probatione: propenſi enim ad hoc vitium natura ſumus fere omnes. Atqui nihil magis præpoſterum eſt quam Dei veritatem ſubjici hominum judicio, quorum totum acumen & perſpicacia nihil
1 Cor. 1. verſ. 27. quam mera eſt vanitas. Ergo, ut dicit Paulus, partem ſecundum mundum infirmam & ſtultam elegit Deus, ut quicquid forte & ſapiens videtur, à ſua altitudine dejiceret. Noſtrum vero eſt hanc Dei ſtul-
1 Cor. 1. verſ. 28. titiam, ut idem Paulus docet, cuncto humanæ ſapientiæ ſplendori præferre. *Juſtificaverunt Deum.* Notatu digna loquutio, quod Deo juſtitiam tribuere dicuntur qui Filium ejus honorifice amplexi, doctrinæ per hunc allatæ ſubſcribunt. Unde non mirum eſt ſi fidem ubique ſingularibus encomiis extollit Spiritus ſanctus: palmam illi defert in Dei cultu, ac gratiſſimum obſequium eſſe prædicat. Quod enim ſanctius officium excogitari poteſt quam Deo ſuam juſtitiam aſſerere? quanquam Juſtificandi verbum generaliter ad totam Dei laudem extenditur: acſi dictum foret, probatum fuiſſe Deum, ſuaque gloria ornatum à populo, qui in doctrina ab illo profecta acquievit. Sicuti autem fides Deum juſtificat, ita rurſum fieri nequit quin blaſphema ſit in eum incredulitas, & contumelioſe illum ſua laude ſpoliet. Cæterum eadem loquutio docet hoc modo vere demum ſubigi homines ad credendum, ubi carnis ſenſu faceſſere juſſo, ſtatuunt nihil niſi rectum ac purum ab ipſo prodire, nec ejus verbo vel operibus obſtrepere ſibi permittunt. *Baptizati.* Intelligit Lucas fructum baptiſmi quem acceperant, tunc extitiſſe: quia fuerit illis ad recipiendam Chriſti doctrinam utilis præparatio. hoc jam pietatis ſignum fuerat quod ſe baptizandos obtulerant. Nunc Dominus humile illud tirocinium ad altiores progreſſus deducit: ſicuti Scribæ Joannis baptiſmum ſpernendo, ſibi fidei januam ſua ſuperbia præcluſerant. Ergo ſi cupimus ad ſolidam perfectionem conſcendere, primo ca-

vendom

vendum est ne vel minimas Dei invitationes spernamus, sed humiliter parati simus incipere à minutis elementis. Secundo danda est opera ut fides nostra, si infirmum exordium habuerit, magis ac magis gradatim proficiat.

30. *Consilium Dei spreverunt in seipsis.*] Consilium Dei honoris causa impio Scribarum fastui opponitur. nam in Consilii nomine subest dignitas quæ doctrinam Dei ab hominum contemptu vindicat. Cæterum ad verbum dicit Lucas, *sprevisse in seipsos*. Nec vero quem alii sensum magis probant rejicio, quod in suum ipsorum exitium rebelles fuerint. sed quia simplex est narratio Lucæ, & præpositio εἰς pro ἐν subinde capitur, reddere malui, In seipsis: acsi diceret, Quamvis palam & diserte non reclamarent, ut tamen occulto fastu intus turgebant, apud seipsos sprevisse.

31. *Cui ergo assimilabo.*] Non comprehendit omnes ætatis suæ homines: sed de Scribis eorumque asseclis proprie loquitur. Exprobrat autem illis quod quum variis modis Dominus tentaverit eos ad se allicere, inflexibili contumacia ejus gratiam repulerint. Verum similitudine utitur, quam ex vulgari puerorum ludicro sumptam esse credibile est: neque enim vero absimilis est ista conjectura, quod pueri alternos choros agentes ita cecinerint. Et quidem existimo Christum data opera, ut Scribarum supercilium dejiceret, à pueris mutuo sumpsisse objurgationis materiam, significans quantumvis emineant, ad eos tamen damnandos carmen quod in foro cantillant ludibundi pueri, sufficere.

33. *Venit enim Joannes.*] Hic quum vita austera esset, tonaret pœnitentiam & severas reprehensiones, quasi lugubrem cantum cecinit. Dominus autem ipse non secus ac læto & hilari cantu blandius eos ad Patrem illicere studuit. Quod neutro modo quicquam profectum est, quid causæ fuit præter ferream ipsorum pervicaciam? Cæterum docet hic locus cur tantum externæ vitæ discrimen fuerit inter Christum & Baptistam, qui tamen idem agebant: nempe hac varietate voluit Dominus, quasi diversas personas indueret, incredulos magis convincere, quod sese ipse inflectens & transformans ad eorum mores, non tamen eos flexerit. Quod si illius seculi hominibus adimitur omnis excusatio, qui duplicem Dei invitationem præfracta malitia repulerunt: nos quoque in eorum persona rei peragimur, quando nullum melodiæ genus vel tristis ac severi carminis Deus omittit quo nos ad se trahat, nos vero saxei jacemus. Dæmoniacum Joannem vocabant, sicuti vulgo malesanæ mentis homines, vel cerebro minus bene compositi, phantastici vocantur.

34. *Venit Filius hominis.*] Edere & bibere hoc loco tantundem valet atque promiscuo more vivere: sicuti Joannem Christus dicit non edisse nec bibisse, quia peculiaris illi erat victus ratio, ut qui etiam à cibis vulgaribus abstineret: quod clarius exprimitur his Lucæ verbis, *Non edens panem, neque bibens vinum*. Hunc locum observent qui summam perfectionis statuunt in externa vitæ austeritate, & Angelicam vitam definiunt si quis sit abstemius, vel se inedia maceret. Nam secundum hanc regulam præstantior esset Joannes Filio Dei: atqui potius illud tenendum est, corporalem exercitationem modice prodesse, pietatem vero ad omnia utilem. Neque 1 Tim. 4. vers. 8.
tamen hoc prætextu frenum laxandum est carni, ut sibi in deliciis & mollitie indulgeat: tantum cavenda est superstitio ne stulti homines perfectionem in rudibus elementis putantes suam esse, spiritualem Dei cultum negligant. Adde quod Christus ita se accommodavit ad communis vitæ usum, ut vere divinam temperantiam coleret, nec aliorum luxuriam aleret vel sua dissimulatione vel exemplo.

35. *Et justificata est.*] Varie exponitur hic locus ab interpretibus. Quidam dicunt absolutam fuisse à Judæis sapientiam quod sibi male conscii, ac propriæ incredulitatis judices, agnoscere cogerentur sanctam piamque doctrinam esse quam abjecerant. Ita *filios sapientiæ* accipiunt pro Judæis qui se hoc titulo venditabant. Alii putant ironice fuisse dictum, Scilicet sapientiam Dei, cujus vos jactatis esse filios, hoc modo approbatis? Quia autem Græca præpositio ἀπὸ ad personam agentem proprie non refertur; sunt qui ita exponant, Sapientia à filiis suis absoluta est, ut jam illis non sit ullo jure obstricta: quemadmodum si hæreditas alio transferatur. sicuti Paulus Rom. 6:7.
justificatum à peccato Christum esse dicit quia nihil in eum juris amplius habet peccati maledictio. Quidam durius & majore licentia, Sapientiam à suis filiis alienam esse factam. Atqui ut hoc significet Græca præpositio, mihi alius sensus videtur esse aptior, Sapientiam, quantumvis impie illi detrahant proprii filii, nihil tamen de sua dignitate ac excellentia perdere, sed manere integram. Judæi, ac præcipue Scribæ, pro sapientiæ Dei alumnis se venditabant: interim quum matrem pedibus calcarent, non modo blandiebantur sibi in tanto sacrilegio, sed Christum volebant suo judicio cadere: contra excipit Christus, Quamvis malos & degeneres filios habeat sapientia, salvam tamen manere: nec quicquam illius juri derogari eorum malitia qui scelerate & maligne obtrectant. Nondum tamen sensum protuli qui (meo judicio) optime convenit & genuinus est. Primum subest tacita antithesis in verbis Christi inter genuinos filios & nothos, qui inanem titulum sine re obtendunt: acsi diceret Christus, Pergant in sua contumacia qui se ferociter sapientiæ filios esse gloriantur: ea nihilominus laudem suam & auctoritatem apud germanos filios tenebit. Ideo apud Lucam additur universalis nota, *à filiis suis omnibus*: quo significat, nemini obstaculo fore Scribarum repugnantiam quin electi Dei omnes in Euangelii fide permaneant. Quod ad Græcam vocem spectat, dubium non est quin ἀπὸ interdum idem valeat atque ὑπὸ ut omittam alia exempla, quum dicit Christus apud Lucam cap. 17:25. Oportet Filium hominis multa pati, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, nullus negabit quin eadem sit loquendi forma in opposito membro. Deinde Chrysostomus cui Græca lingua nativa erat, perinde hoc transit acsi nihil esset controversiæ. Præterquam autem quod melius quadrat hæc sententia, superiori etiam membro respondet, ubi dictum fuit justificatum à plebe fuisse Deum. Ergo quamlibet multi apostatæ à Dei Ecclesia desciscant, semper tamen apud omnes electos, qui vere sunt ex grege, incolumis persistet Euangelii fides.

MATTH.	MARC.	LUC. X.
		1. Post hæc autem designavit Dominus & alios septuaginta, misitque illos binos ante faciem suam in omnem civitatem & locum quo erat ipse venturus. 2. Dicebat ergo illis, Messis quidem multa, sed operarii pauci: rogate ergo dominum messis ut extrudat operarios in messem suam. 3. Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. 4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta: & neminem per viam salutaveritis.

5. In

5. In quamcunque domum intraveritis, primum dicite, Pax huic domui.

6. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos revertetur.

7. In eadem autem domo manete edentes & bibentes quæ ab illis dabuntur: dignus enim est operarius mercede sua. nolite transire de domo in domum.

8. Et in quamcunque civitatem intraveritis, & susceperint vos, edite quæ apponuntur vobis:

9. Et sanate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquavit in vos regnum Dei.

10. In quamcunque autem civitatem intraveritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas ejus dicite,

11. Etiam pulverem qui adhæsit nobis de civitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote quod appropinquavit in vos regnum Dei.

12. Dico vobis quod Sodomis in die illo remissius erit quam civitati illi.

1. *Post hæc autem.*] Apostolos prius ad Christum reversos esse quam ii septuaginta in eorum locum subrogarentur, ex multis circumstantiis colligere licet. Missi ergo sunt duodecim qui in spem propinquæ salutis Judæos erigerent: post illorum reditum quum majori attentione opus foret, submissi sunt plures velut secundarii præcones, qui passim de Christi adventu famam in singulis locis spargerent. Cæterum nulla illis proprie commissa fuit legatio, sed tantum Christus apparitores præmisit qui populi animos pararent ad excipiendam ejus doctrinam. In numero septuaginta videtur eum ordinem sequutus esse cui jam olim assueverat populus. Tenendum est memoria quod de Apostolis duodecim diximus, quot florente populi statu fuerant Tribus, totidem delectos fuisse Apostolos quasi Patriarchas, qui membra laceri corporis in unum colligerent, ut inde prodiret integra Ecclesiæ restitutio. Non absimilis in septuaginta ratio fuit. scimus Mosen quum oneri non sufficeret, septuaginta sibi ascivisse Judices qui populum una cum ipso regerent. (*Exod. 8. vers. 22. & 24: 1.*) Jam vero Judæi à Babylonico exilio reversi, synedrion habuerunt, quod corrupte *Sanedrin* vocarunt, ex septuaginta duobus Judicibus. Ut autem fieri solet in talibus numeris, quum de synedrio sermo erat, tantum dicebant septuaginta Judices: ac eos ex posteris Davidis fuisse electos testis est Philo, ut potestas aliqua maneret in regia stirpe. Quare post varias clades, hæc ultima catastrophe excidii fuit, quum Herodes abolito illo consessu, populum legitima gubernatione privavit. Porro quia reditus è Babylone præludium veræ & solidæ redemptionis fuerat, videtur nunc septuaginta adventus sui præcones eligere Dominus, ut instaurationem collapsi status promittat: quia tamen revocandus erat populus ad unicum caput, non constituit Judices cum potestate, sed tantum præire jubet, ut ipse solus emineat. Quod binos misit, in eo videtur infirmitatis eorum habita fuisse ratio. timendum erat ne singuli minus haberent cordis quam necesse foret ad munus suum strenue exequendum: ergo ut alii alios mutuo animent, bini mittuntur.

2. *Messis quidem multa.*] Hanc sententiam exposui nono Matthæi capite: iterum tamen hic inseri oportuit, quoniam alia occasione refertur. Nam quo melius discipulos suos exstimulet Christus, ut operi gnaviter incumbant, pronunciat multam esse messem: unde sequitur ipsorum laborem non fore irritum, sed uberem profectus materiam in qua se exerceant reperturos. Postea de periculis, certaminibus ac molestiis eos admonet, & jubet accinctos ire ut celeriter totam Judæam percurrant: denique eadem mandata repetit quæ dederat Apostolis. Ideo lectores multis verbis hic onerare supervacuum foret, quum illinc petere liceat plenam omnium expositionem, nisi quod breviter monendi sunt quid sibi velit ista loquutio, *Neminem in via salutaveritis.* Est autem summæ festinationis indicium, ubi siquis in itinere occurrat, ultra pergimus, nec eum alloquimur qui vel tantillum morari nos posset. Sic 2. Reg. 4. vers. 29. Elisæus dum puerum suum ad Sunamitidem mittebat, vetuit nequem obvium salutaret. Non vult ergo Christus tam inhumanos esse discipulos ut salutare non dignentur qui illis occurrent: sed ita properare jubet ut omnia obstacula prætereant. Hoc quoque proprium habet Lucas, Ut edant ac bibant discipuli quæ oblata fuerint. Quibus verbis non tantum jubet Christus contentos esse suos vulgari & tenui mensa, sed illis permittit ut de alieno vescantur. Imo hic simplex ac genuinus sensus est, Liberum vobis sit alieno sumptu vivere quamdiu in hac peregrinatione eritis: æquum enim est ut vobis cibum ministrent in quorum gratiam laboratis. Quidam putant eximi scrupulum ne ab aliquo cibi genere abhorreant discipuli: sed nihil tale voluit Christus, ac ne hoc quidem ejus consilium fuit de frugalitate præcipere: sed tantum illis concedere mercedis loco, ut ab hospitibus alerentur in sua legatione.

MATTH. XI.	MARC.	LUC. X.
20. Tunc cœpit exprobare civitatibus in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes ipsius, quod scelerum eas non pœnituisset. 21. Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: quoniam si in urbe Tyri & Sidonis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in sacco & cinere scelerum suorum pœnitentiam egissent. 22. Attamen dico vobis, Tyro & Sidoni tolerabilius erit in die judicii quam vobis. 23. Et tu Capernaum, quæ es usque ad cælum		13. Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt in vobis, olim in sacco & cinere sedentes, egissent pœnitentiam. 14. Veruntamen Tyro & Sidoni remissius erit in judicio quam vobis. 15. Et tu Capernaum quæ usque

exaltata, usque ad inferos detraheris: quoniam si in Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt in te, mansissent usque in hodiernum diem.

24. Veruntamen dico vobis quod terræ Sodomorum tolerabilius erit in die judicii quam tibi.

usque in cælum exaltata es, usque in infernum detraheris.

16. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

20. *Tunc cœpit exprobrare.*] Lucas exprimit quo tempore & qua de causa sic invectus fuerit Christus in istas urbes: nempe quum discipulos in varias Judææ partes ablegaret, ut in transcursu nunciarent adesse regnum Dei, eorum ingratitudinem reputans apud quos diu sine fructu Prophetæ munus exercuerat, & multas ediderat virtutes, in has voces prorupit: acsi dixisset, jam venisse tempus quo se ad alias urbes conferret, postquam expertus fuerat indociles ac deploratæ malitiæ illius ripæ incolas, ubi Euangelium prædicare & miracula edere exorsus fuerat. Sed de doctrina tacens, exprobrat quod miraculis inducti non fuerint ad pœnitentiam agendam: nam certum est in hunc finem documenta suæ virtutis Dominum proferre ut ad se homines invitet. atqui quum natura aversi sint ab eo omnes, initium à pœnitentia fieri necesse est. Chorazin & Bethsaida urbes esse ad ripam lacus Genezareth sitas, notum est.

21. *Si in urbe Tyri & Sidonis.*] Quoniam Tyri & Sidonis illic propter viciniam infamis erat impietas, superbia, luxuries, & alia vitia, data opera hanc comparationem adducit Christus, quo suos Judæos magis pungat. horum enim nemo erat qui non haberet Tyrios & Sidonios pro nefandis Dei contemptoribus. *Tyrii & Sidonii.* Ergo maledictionem suam non parum amplificat Christus quum dicit plus sperandum fuisse correctionis ex illis locis in quibus nulla erat religio, quam appareat in ipsa Judæa. Cæterum ne quis spinosas de arcanis Dei judiciis quæstiones moveat, tenendum est ad communem humanæ mentis captum accommodari hunc Domini sermonem. Comparans cives Bethsaida & eorum vicinos cum Tyriis & Sidoniis, non disputat quid præviderit Deus futurum de iis vel illis, sed quid facturi fuerint alteri quatenus ex re ipsa percipi poterat. nam quod tam corrupti erant illarum urbium mores, ac tam effrenis dissolutio, ignorantiæ imputari poterat: quod nulla illic vox Dei audiebatur, nec miracula fiebant quibus admoniti resipiscerent: in urbibus autem Galilææ quas Christus objurgat, plusquam ferrea fuerat contumacia in spernendis miraculis, quorum ingentem copiam viderant sine ullo profectu. In summa, non alio tendunt verba Christi quam malitia & insanabili Dei contemptu Tyrum & Sidonem superari à Chorazin & Bethsaida. & tamen non est cur litigemus cum Deo, quod posthabitis aliis de quibus melior spes fuisset, virtutem suam erga pessimos quosque & prorsus deploratos exerat. Quoscunque misericordia sua non dignatur, juste exitio destinat. Jam si quibusdam verbum suum subducens, eos perire sinit; alios vero ut magis inexcusabiles reddat, hoc vel illo modo sollicitat & hortatur ad pœnitentiam: quis eum propterea iniquitatis insimulet? Ergo infirmitatis nostræ conscii, discamus altitudinem istam reverenter suspicere. Maxime enim ferenda est eorum superba morositas, qui Deo justitiæ laudem tribuere non sustinent, nisi quoad eorum sensus pertingit: mysteria vero quæ adorare par fuisset, quia non aperta constat eorum ratio, fastidiose respuunt.

Factæ fuissent virtutes.] Diximus his verbis nos doceri de recto miraculorum usu, quanquam sub illis comprehenditur doctrina: neque enim Christus spectandam proponens Patris virtutem, interea obmutuit: imo Euangelio annexa fuerunt miracula ut ad os Christi attenderent. *In sacco & cinere.* Pœnitentia hic ab externis signis describitur, quorum tunc solennis erat usus in Ecclesia Dei: non quod in hanc partem insistat Christus, sed quia se ad vulgi captum inflectit. Scimus non exigi pœnitentiam à fidelibus tantum ad paucos dies, sed ut se in ea meditanda assidue usque ad mortem exerceant. Atqui necesse non est quotidie sacco vestiri & aspergi cinere: ergo non semper locum habet exterior ista pœnitentiæ professio, sed quum ex gravi aliqua defectione ad Deum se homines convertunt. Et certe saccus & cinis signa sunt reatus, ad deprecandam iram judicis. ideo ad initium conversionis proprie spectant. Jam vero quum hac ceremonia testentur homines displicentiam & mœrorem, necesse est peccati odium, timorem Dei & carnis mortificationem præcedere: juxta illud Joëlis, Scindite corda vestra, & non vestimenta. *Joël. 2. vers. 13.* Videmus nunc cur saccum & cinerem pœnitentiæ conjungat Christus ubi Tyri & Sidonis fit mentio, quorum incolis Euangelium prædicari non poterat quin anteactam eorum vitam damnaret, nihil residuum faciens nisi ut suppliciter petendæ veniæ causa, ad tristem reorum habitum confugerent. Eodem referri debet *sedendi* verbum *Sedere.* quod ponitur apud Lucam: significat enim prostratos humi jacere, quod miseris ad luctum suum testandum convenit, sicuti ex compluribus Prophetarum locis patet.

23. *Et tu Capernaum*] Nominatim compellat urbem Capernaum, in qua sic fuerat assiduus ut inde oriundum putarent. hæc vero incomparabilis erat dignitas, quod Filius Dei regnum suum auspicaturus & sacerdotium, sibi eam palatii & sanctuarii loco delegerat. Atqui perinde in suis sordibus demersa erat acsi nulla unquam illuc stillasset gratiæ divinæ gutta: ideo pronunciat Christus eo magis horrendam illi pœnam instare quo majoribus Dei beneficiis ornata erat. Hic locus diligenter notandus est, profanationem donorum Dei, quia sacrilegio implicita est, nunquam impune cessuram: ideo quo quisque magis excelluerit, atrocius esse puniendum si dotes sibi divinitus collatas indigne polluerit: ac præsertim horribilem vindictam nobis instare, si ornati spiritualibus Christi donis, ludibrio habemus ipsum cum suo Euangelio. *Si in Sodomis.* Supra admonuimus Christum humano more loqui, non autem ex cælesti adyto proferre quid præviderit futurum si Sodomitis Prophetam aliquem misisset. Quod si hæc solutio contentiosis non sufficit, ansam tamen hoc unum illis præcidit, quamvis ad servandos Sodomitas remedium esset in manu Dei, justum tamen fuisse ultorem in illis perdendis.

16. Luc. *Qui vos audit.*] Falluntur qui hoc loco idem repeti putant quod decimo capite Matthæi habuimus, *Qui vos recipit, me recipit*: nam illic de personis Christus agebat, nunc autem de doctrina. illa receptio ad officia charitatis spectabat, nunc vero commendat fidem quæ Deum in verbo suo recipit. Summa est, fidei obedientia pietatem hominum probari: qui vero Euangelium respuunt, quantumvis se primos Dei cultores fore jactent, prodere tamen impium ejus contemptum. Porro tenendum est Christi consilium: quia enim bona pars mundi præpostere Euangelium æstimat ex hominum dignitate, & ideo vilipendit quod per humiles & contemptæ sortis homines adfertur, huic tam perverso judicio Christus occurrit. Deinde quoniam in omnibus fere residet ea superbia, ut non libenter se sub-

submittant suis æqualibus, vel quos etiam præ se despiciunt: Deus autem Ecclesiam suam regere statuit hominum ministerio, & quidem sæpe ex infima vulgi fæce deligit verbi ministros: necesse fuit Euangelii majestatem asserere, ne ab humano ore profecta vilesceret. Est igitur insignis externi ministerii commendatio, dum pronunciat Christus quicquid hominum prædicationi, modo fidelis sit, honoris & reverentiæ defertur, Deum sibi impensum agnoscere. Hujus porro elogii duplex est utilitas. nihil enim est quod nos ad amplexandam Euangelii doctrinam melius animare debeat quam dum audimus præstantissimum hunc esse cultum Dei, & optimi odoris sacrificium, audire ipsum ore hominum loquentem, & nos ejus verbo non secus subjicere quod per homines adfertur, quam si descenderet ipse de cælo, vel per Angelos consilium suum patefaceret. Deinde stabilita fiducia eximitur nobis dubitatio, dum audimus nihilo deterius esse salutis nostræ testimonium quod nobis reddunt homines à Deo missi, quam si vox ejus è cælo sonaret. Contra, ut nos ab Euangelii contemptu deterreat, severam denunciationem addit, non in homines, sed in seipsum & Deum Patrem esse contumeliosos qui ministros quamvis contemptibiles audire gravantur. Sicuti autem hic magnifice extollitur Pastorum dignitas qui sincere & fideliter munus suum exercent: ita ridiculus est Papa cum suis, dum hoc prætextu tyrannidem suam fucat. Certum enim est non ita loqui Christum ut jus sibi à Patre datum hominibus resignet, sed tantum ut à contemptu vindicet suum Euangelium. unde sequitur non in personas hominum transferre sibi debitum honorem, sed tantum contendere ne à verbo suo separetur. Ergo si recipi velit Papa, doctrinam adferat in qua agnosci queat Christi minister: quamdiu vero esse similis sui perget, hoc est, capitalis Christi hostis, & nihil habens Apostolis affine, alienis se plumis vestire desinat.

Externum ministerium.

MATTH.	MARC.	LUC. X.
		17. Reversi autem sunt septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo.
		18. At autem illis, Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem.
		19. Ecce do vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.
		20. Veruntamen in hoc nolite gaudere quod spiritus vobis subjiciuntur: sed gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cælis.

17. *Reversi autem sunt.*] Apparet non plenam nec solidam Christi verbis habuisse fidem septuaginta discipulos, quando reversi quasi re nova & inopinata exultant, quod Christi virtute ejecerint dæmonia. Atqui hæc illis data fuerat potestas, & simul mandatum. Ego vero non dubito, quum discederent, persuasos fuisse nihil sibi fuisse frustra à Magistro dictum: postea tamen, quum rei magnitudo eorum opinionem excederet, tali spectaculo fuisse perculsos. Atque hoc accidere plerumque solet, ut fideles gustum aliquem duntaxat divinæ virtutis concipiant ex verbo: deinde experientia in admirationem ipsos rapiat. Quale autem fuerit ipsorum gaudium, ex Christi responso clarius patebit.

18. *Videbam Satanam.*] Ab una specie ad totum genus eos Christus deducit: nempe quod Euangelium suum jusserit promulgari hoc fine ut regnum Satanæ everteret. Quum ergo visibile illud documentum quod experti erant, simpliciter arriperent discipoli, admonet Christus vim & efficaciam doctrinæ ipsorum longius patere, ut concidat Satanæ tyrannis quam in totum genus humanum exercet. Nunc tenemus sensum verborum, Quum Euangelium suum prædicari jussit Christus, minime rem tentasse ambigui eventus, sed futuram Satanæ ruinam vidisse. Jam quum falli nequeat Filius Dei, & hæc ejus præscientia ad continuum Euangelii cursum spectet: dubitandum non est, quoties excitat fidos doctores, quin idem ipse felicem daturus sit successum eorum labori. Unde colligimus, non aliter nos eripi à Satanæ servitute, quam per Euangelium: deinde eos rite demum proficere in Euangelio, in quibus concidit Satanæ potestas, ut peccato extincto, Dei justitiæ vivere incipiant. Notanda

Euangelii vis. etiam similitudo qua utitur, Satanam ad Euangelii tonitru instar fulguris cadere. ita enim exprimitur divina & incredibilis doctrinæ virtus, quæ tam repente violento impetu mundi principem tantis copiis instructum dejicit. Exprimitur etiam quam misera sit hominum conditio, quorum capitibus insultat Satan, qui in aëre dominatur, & mundum pedibus suis subjectum tenet donec adsit Christus liberator.

19. *Ecce, do vobis.*] Hoc per concessionem dicitur. Non negat Christus quin præclarum sit donum illud in quo gloriantur: sed altius quiddam præcipue spectandum admonet, ne subsistant in externis miraculis. Itaque eorum gaudium sicuti non erat conceptum de nihilo, non omni ex parte damnat, sed vitiosum esse ostendit: quia sibi gratia temporali immodice placentes, non tollebant sursum animos. Atque hoc morbo laborant etiam pii fere omnes. tametsi enim Dei bonitatem expendunt cum gratiarum actione, non tamen quantum decebat Dei beneficiis quasi scalis juvantur, ut in cælum assurgant: ideo necesse habent à Domino erigi tanquam porrecta manu, ne subsidant in terra, sed ad cælestem novitatem aspirent. Noxas omnes vocat hostis virtutem, quod diabolus quicquid nobis adversum est, in nos vibret: non quod ejus arbitrio subjaceant quæ valent ad lædendos homines, sed quia armatus Dei maledictione, omnia ejus flagella in nostrum exitium vertere conatur, & arripit tanquam tela quibus nos vulneret.

20. *Nomina vestra scripta sunt.*] Quum propositum sit Christo suos ab evanido gaudio retrahere ut in vita æterna glorientur, ad ejus originem & fontem ipsos deducit: nempe quod divinitus electi sint & adoptati in filios. Præcipere quidem poterat ut gauderent se regenitos esse Dei Spiritu, ut novæ essent creaturæ in Christo, se in spem salutis illuminatos esse, & sibi datam ejus arrham: sed principium unde hæc omnia bona fluxerant, notare voluit gratuitam Dei electionem, ne quid sibi ascriberent. Materiam quidem laudandi Dei nobis suppeditant quæ in nobis sentimus ejus beneficia: sed æterna electio, quæ extra nos est, clarius demonstrat in mera Dei bonitate fundatam esse salutem nostram. Porro metaphorice dixit, Scripta esse suorum nomina in cælo, pro eo quod est, Censeri coram Deo filios & hæredes, acsi in catalogo descripti essent.

MATTH. XI.	MARC.	LUC. X.
25. In illo tempore reſpondens Jeſus, dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis. 26. Certe Pater, ſic fuit beneplacitum coram te. 27. Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: & nemo novit Filium niſi Pater, neque Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare. 28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reſocillabo vos. 29. Tollite jugum meum ſuper vos, & diſcite à me quod mitis ſim & humilis corde, & invenietis requiem animabus veſtris. 30. Jugum enim meum ſuave eſt, & onus meum leve.		21. In eadem hora exultavit ſpiritu Jeſus, ac dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis. ſane Pater, quoniam ſic complacitum eſt coram te. 22. Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: & nemo ſcit quis ſit Filius niſi Pater, & quis ſit Pater niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

25. *Reſpondens Jeſus.*] Quanquam Reſpondendi verbum Hebræis familiare eſt etiam ubi fit initium ſermonis, ego tamen huic loco emphaſim ſubeſſe arbitror, quod ſcilicet Chriſtus ex re præſenti occaſionem ita loquendi ſumpſerit: idque melius confirmant Lucæ verba, quod Chriſtus in illa hora exultaverit ſpiritu. unde porro illa exultatio niſi quod Eccleſiam ex puſillis contemptiſque hominibus collectam, non minus charam & pretioſam habet quam ſi tota mundi nobilitas ac dignitas in ea fulgeret? Ac plus vehementiæ habet oratio quæ ad Patrem dirigitur, quam ſi cum diſcipulis loquutus foret. Quanquam certum eſt illorum quoque reſpectu & cauſa gratias egiſſe Patri, nequos offenderet humilis & ignobilis Eccleſiæ forma. Semper enim ſplendorem quærimus: & nihil videtur minus conſentaneum quam cæleſte regnum Filii Dei, cujus gloria tam magnifice à Prophetis celebratur, ex vulgi fæce & quiſquiliis conſtare. Et ſane hoc admirabile Dei conſilium eſt, quod quum totum orbem habeat in manu, peculiarem ſibi populum ex contemptibili vulgo deligere malit quam ex primoribus, qui ſuâ excellentia Chriſti nomen melius ornarent. Sed hic à ſuperbo & nimis alto ſenſu retrahit diſcipulos ſuos Chriſtus, ne vilem & obſcurum Eccleſiæ ſtatum deſpicere audeant in quo ſibi ipſe placet ac gratulatur. Cæterum ut fortius curioſitatem, quæ ſubinde obrepit humanis mentibus, compeſcat, ſeipſum attollit ſupra mundum, & arcana Dei judicia ſuſpicit, ut in eorum admirationem ſecum alios ſimul trahat. Et certe quamvis hæc Dei ordinatio à ſenſu noſtro diſſideat, nimis tamen furioſa eſt arrogantiæ noſtræ cæcitas, quum eam reverenter adoret Chriſtus caput noſtrum, ſi nos obſtrepimus. Sed jam verba expendere convenit. *Confiteor tibi Pater.* His verbis ſe in illo Patris decreto acquieſcere teſtatur, quod ab humano ſenſu tantopere diſcrepat. ſubeſt enim tacita antitheſis inter hanc laudem quam Patri adſcribit, & malignas obtrectationes, vel protervos etiam mundi latratus. Nunc videndum qua in re glorificet Patrem, quod ſcil. totius orbis Dominus, parvulos & idiotas ſapientibus prætulerit. nam ad circumſtantiam argumenti non parum habet ponderis quod Patrem vocat cæli & terræ Dominum: quia hoc modo declarat non aliunde quam ex Dei arbitrio pendere diſcrimen, quod ſapientes cæcutiunt, rudes & indocti capiunt Euangelii myſteria. Multi ſunt alii ſimiles loci, ubi oſtendit Dominus gratis à ſe electos quicunque ad ſalutem perveniunt, quum mundi ſit opifex ac creator, & ſuæ ſint omnes gentes. Quare duplex eſt vis hujus particulæ: quod non omnes parent Euangelio, non fieri Dei impotentia, cui promptum eſt omnes creaturas imperio ſuo ſubjicere. Secundo, quod alii accedunt ad fidem, alii ſtupidi & obſtinati manent, id fieri gratuita ejus electione: quia alios trahens aliis præteritis, ſolus inter homines diſcernit, quorum natura æqualis eſt conditio. Quod tamen parvulos eligit potius quam ſapientes, in eo gloriæ ſuæ rationem habet. Nam, ut nimis cupide ſeſe effert caro, ſi præirent acuti & docti homines, ſtatim regnaret illa perſuaſio, fidem dexteritate hominum vel induſtria vel doctrina acquiri. Quare non aliter conſpicua, ut meretur, Dei miſericordia eſſe poteſt quam tali habito delectu, unde pateat nihil eſſe quicquid ex ſe afferunt homines. Ideo jure dejicitur humana ſapientia, ne divinæ gratiæ laudem obſcuret. Quæritur tamen quos ſapientes & quos parvulos vocet Chriſtus. experientia enim palam docet, nec omnes idiotas & rudes illuminari ad fidem, nec omnes prudentes vel literatos relinqui in ſua cæcitate. Ideo prudentes & ſapientes deſiniunt qui diabolico faſtu inflati, Chriſtum è ſublimi loquentem audire non ſuſtinent. Atqui non hoc quidem perpetuum eſſe, reprobari à Deo qui ſibi placent pluſquam oportet, docemur Pauli exemplo, cujus ferociam Chriſtus domuit. Quod ſi ad rude vulgus deſcendimus, ſicut virulenta apparet majoris partis malitia, ſic promiſcue videmus cum proceribus & magnis ſuo exitio relinqui. Fateor quidem incredulos omnes perverſa ſui fiducia turgere, ſive ſapientia, ſive probitatis fama, ſive honores, ſive divitiæ illis animos faciant: ego tamen Chriſtum hic ſimpliciter & ſine vitii notatione omnes comprehendere arbitror qui ingenio & doctrina pollent: ſicuti rurſum virtutis loco non ponit, aliquem parvulum eſſe. Nam etſi humilium magiſter eſt Chriſtus, hocque primum eſt fidei rudimentum, Ne quis ſibi ſapiat: non tamen hic de voluntaria parvitate agitur: ſed Chriſtus gratiam Patris hac ratione amplificat, quod uſque ad infimas ſordes deſcendere non gravetur, ut ex ſtercore pauperes erigat. Sed hic emergit quæſtio, Quum prudentia, Dei ſit donum, qui conveniat eam nobis eſſe obſtaculo ne cernamus Dei lucem quæ in Euangelio affulget. Tenendum quidem eſt memoria quod jam dixi, vitiari ab incredulis quicquid illis datum eſt prudentiæ: ac ideo præclara ingenia ſæpe impediri, quod ſe ad docilitatem ſubmittere nequeunt. Sed quantum ad præſentem locum ſpectat, reſpondeo, Quamvis prudentibus nihil obſit ſua perſpicacia, poſſe tamen Euangelii luce privari. Nam quum eadem vel par ſit omnium conditio, cur non ſuo arbitrio aſſumet Deus hos vel illos? Cur autem ſapientes ac magnos poſthabeat, primæ ad Corinth. primo cap. verſ. 27. docet Paulus: quod ſcilicet infirma & ſtulta mundi elegerit Deus ut gloriam carnis confunderet. Cæterum inde etiam colligimus, non eſſe generalem Chriſti ſermonem, ubi dicit, A ſapientibus abſcondi Euangelii myſteria. Nam ſi ex quinque ſapientibus quatuor Euangelium reſpuunt, unus amplectitur, ex totidem

dem idiotis duo vel tres fiunt Christi discipuli, impletur hæc sententia: quod etiam confirmat ille Pauli locus quem nuper citavi: quia non omnes sapientes & nobiles & potentes exterminat à regno Dei, sed tantum admonet non multos esse. Jam soluta est quæstio, quod hic non damnetur prudentia, quatenus Dei donum est, sed tantum pronunciet Christus ad fidem obtinendam nullius esse momenti. sicuti rursus inscitiam non commendat quasi homines conciliet Deo: sed ejus misericordiæ obstare negat quominus rudes & crassos homines cælesti sapientia illustret. Nunc dicendum restat quid sit Revelare &
Prædicatio externa. Interna. Abscondere. De externa prædicatione Christum non loqui, inde certo colligitur, quod promiscue se omnibus doctorem obtulit, & idem dedit Apostolis suis mandatum. Quare sensus est, neminem proprio acumine, sed arcana tantum Spiritus illuminatione fidem consequi.

26. *Certe Pater.*] Hæc clausula ansam præcidit inquirendæ lasciviæ quæ subinde nos titillat. Nihil enim difficilius à nobis Deus extorquet, quam ut ejus voluntas nobis sit pro summa ratione & justitia. Sæpe inculcat, sua judicia profundam esse abyssum: nos tamen in illam altitudinem præcipiti impetu irrumpimus: & siquid non arridet, fremimus contra ipsum vel obmurmuramus: multi etiam in apertas blasphemias prosiliunt. Atqui Dominus hanc nobis regulam præscribit, ut quod placuit Deo, rectum esse statuamus. Hoc demum est sobrie sapere, unum Dei beneplacitum pro mille rationibus amplecti. Poterat certe Christus discriminis causas, si quæ essent, in medium proferre: sed Dei beneplacito contentus, non ultra vestigat cur parvulos ad salutem potius quam alios vocet, regnumque suum constituat ex obscuro grege. Unde apparet in Christum furere, qui dum audiunt Dei arbitrio gratis eligi alios, & alios reprobari, tumultuantur: quæ illis molestum est Deo cedere.

27. *Omnia mihi tradita.*] Male hanc sententiam cum proxima contexunt interpretes, qui tantum huc spectare putant ut majori fiducia discipulos confirmet Christus ad prædicandum Euangelium. Ego vero alia de causa & in alium finem Christum ita loquutum existimo. Sicuti enim prius asseruit Ecclesiam ex arcano gratuitæ electionis Dei fonte prodire: ita nunc quomodo ad homines perveniat salutis gratia, ostendit. Multi enim quum audiunt non alios vitæ æternæ hæredes esse nisi quos ante mundum conditum elegit Deus, anxie inquirunt unde certi esse possint de arcano Dei consilio. Ita se in labyrinthum projiciunt, cujus nullum reperiunt exitum. Christus autem recta ad se venire jubet ut inde petatur salutis certitudo. Sensus est igitur, patefactam nobis in ipso Christo vitam esse, ideoque neminem fore ejus participem nisi qui per januam fidei ingreditur. Videmus nunc ut fidem conjungat cum æterna Dei prædestinatione, quas stulti homines perverse velut contrarias inter se committunt. Etsi enim salus nostra apud Deum semper abscondita fuit: Christus tamen canalis est per quem ad nos defluit, & fide à nobis recipitur, ut in cordibus nostris firma & rata sit. Quare à Christo deflectere fas non est, nisi salutem nobis expositam repudiare libeat. *Nemo novit Filium.* Hoc ideo dicit ne sua majestas perperam æstimetur ex hominum judicio. Sensus ergo est, ut sciamus qualis sit Christus, standum esse testimonio Patris, qui solus vere nobis & probe indicare potest quid in ipsum contulerit. Et certe eum fingendo qualem mens nostra suo modulo concipit, magna virtutis suæ parte spoliamus: ideo non rite nisi ex Patris voce cognoscitur. Quanquam sola vox non sufficeret absque Spiritus directione: altior enim & magis recondita est Christi virtus, quam ut ad eam penetrent homines donec à Patre illuminati fuerint. Ideo intellige Patrem non sibi cognoscere, sed nobis, ut eum nobis revelet. Videtur tamen non plena esse oratio, quia duo membra inter se non respondent. De Filio dicitur, quod nemo præter ipsum cognoscat Patrem & cui voluerit revelare: de Patre hoc solum, quod Filium solus cognoscat: revelationis nulla fit mentio. Respondeo supervacuum fuisse repeti quod jam dixerat. quid enim continet superior gratiarum actio, nisi quod Pater Filium patefecit quibus visum est? Quod ergo nunc subjicitur ab ipso solo Filium cognosci, velut causæ redditio est: poterat enim hæc cogitatio subire, Quid opus esset Filium à Patre manifestari, qui palam se visendum exhibuerat? Nunc tenemus qua occasione dictum sit, Filium à solo Patre cognosci. Superest nunc posterius membrum, Quod nullus Patrem cognoscat nisi Filius. Porro hæc cognitio diversa est à priore: neque enim Patrem cognoscere Filius dicitur quia Spiritu suo eum manifestet; sed quia quatenus viva est ejus imago, eum quodammodo exhibet visibilem in sua persona. Interim Spiritum non excludo, sed revelationem de qua nunc agitur, refero ad notitiæ modum: ac ita optime cohæret sermonis contextus. confirmat enim Christus quod prius dixit, Omnia sibi tradita esse à Patre: ut sciamus in ipso habitare Deitatis plenitudinem. Huc summa redit, Patris donum esse quod cognoscitur Filius, quia Spiritu suo nobis mentis oculos aperit, quibus cernamus Christi gloriam, quæ alioqui nobis esset abscondita: Patrem vero, qui lucem habitat inaccessam, & in se incomprehensibilis est, à Filio nobis manifestari, qui viva est ejus imago: ut alibi frustra quæratur.

28. *Venite ad me omnes.*] Jam benigne ad se invitat quos sibi idoneos fore discipulos agnoscit. Quamvis enim omnibus Patrem manifestare paratus sit, bona tamen pars accedere ideo negligit quia necessitatis suæ sensu non tangitur. Christum non curant hypocritæ: quia ebrii propria justitia, gratiam ejus non esuriunt nec sitiunt. Qui mundo sunt addicti, cælestem vitam pro nihilo ducunt. Frustra ergo utrosque illos ad se Christus vocaret: ideo se ad miseros & afflictos convertit. Porro *laborantes* vocat qui sub onere gemunt: nec generaliter quoslibet intelligit tristitia & ærumnis oppressos, sed qui peccatis suis confusi, & iræ Dei metu perculsi, tanto oneri succumbunt. Variis quidem modis electos suos humiliat Deus: sed quia plerique miseriis gravati nihilominus contumaces & indomiti manent, laborantes & oneratos intelligit Christus qui mortis æternæ reatu conscientias afflictas habent, & ita suis malis intus urgentur ut deficiant: nam hic defectus nos ad recipiendam ejus gratiam idoneos reddit. Perinde vero est acsi dixisset, ideo suam gratiam à majori parte contemni quia pauci inopiam suam sentiant: interea non esse cur illorum superbia vel stupor afflictas animas retardet quæ ad remedium suspirant. Quare sinamus valere eos omnes qui Satanæ præstigiis fascinati, vel sibi persuadent justitiam se habere extra Christum, vel se in hoc mundo beatos imaginantur. Nos ad Christum appetendum mala nostra impellant. Et quia non alios Christus admittit in fruitionem quietis suæ nisi qui sub onere fatiscunt, discamus nullum esse magis pestiferum venenum quam socordiam illam quam in nobis generat vel terrenæ felicitatis, vel justitiæ & virtutis falsa & fallax opinio: ideo se quisque nostrum assidue expergefaciat, ac primo in excutiendis mundi deliciis sedulus sit: deinde omni perversa fiducia se evacuet. Cæterum quamvis hæc ad recipiendam Christi gratiam præparatio prorsus exanimat homines, notandum tamen est Spiritus sancti donum esse, quia initium pœnitentiæ est, ad quam nullus proprio Marte aspirat. Nec sane voluit Christus quid ex se possit homo docere, sed tantum qualiter affectos esse oporteat qui ad ipsum veniunt. Qui onus & laborem restringunt ad Legales ceremonias, nimis extenuant

Christi

Christi sententiam. Fateor quidem intolerabile fuisse onus Legis, & quod animas obrueret: atqui memoria tenendum est quod dixi, Christum omnibus afflictis manum porrigere, ut discrimen statuat inter discipulos & Euangelii contemptores. Notanda autem est generalis particula: ideo enim sine exceptione complexus est Christus quicunque laborant & onerati sunt, nequis prava dubitatione viam sibi præcludat. Et tamen omnes illi numero pauci sunt: quia ex innumera pereuntium turba pauci se perire sentiunt. Refocillatio quam promittit, in gratuita peccatorum remissione sita est, quæ sola nos tranquillat.

29. *Tollite jugum meum.*] Quia multos videmus abuti Christi gratia dum illam ad carnis indulgentiam convertunt: ideo Christus postquam conscientiis misere laborantibus lætam quietem promisit, simul admonet hac lege se esse liberatorem ut jugum suum suscipiant: acsi diceret, Se non ideo absolvere à peccatis, ut qui Deum propitium habent, inde licentiam arripiant peccandi: sed ut ejus gratia erecti, simul jugum suscipiant, ac liberi secundum Spiritum constringant carnis suæ lasciviam. Atque hinc colligitur illius quietis definitio de qua loquutus erat: nempe quod Christi discipulos minime eximat à militia crucis, ut suaviter delicientur, sed exerceat sub disciplinæ onere, & sub jugo contineat. *Discite à me.* Falluntur, meo judicio, qui putant Christum de sua mansuetudine hic testari, ne discipuli (ut solet accessus potentum esse formidabilis) propter divinam ejus gloriam ab ipso refugiant. Potius enim quia propter carnis contumaciam jugum ejus tanquam asperum & difficile refugimus, nos ad imitationem sui format. Paulo post dicit jugum suum esse suave: sed unde fiet ut libenter & placide collum quisque submittat, nisi ubi mansuetudinem indutus, Christo conformis erit? Hunc porro verborum esse sensum constat: quia Christus discipulos hortatus ad jugum suum ferendum, ne eos terreat difficultas, continuo post addit, *Discite à me*: significans non fore molestum nobis illud jugum ubi suo exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuefacti erimus. Eodem etiam pertinet quod addit, *Invenietis requiem.* Quamdiu enim recalcitrat caro, tumultuamur: & qui jugum Christi recusantes aliter Deum placare conantur, frustra se fatigant & macerant. Qualiter videmus Papistas misere seipsos excruciare, & diram tyrannidem sub qua torquentur, tacitos ferre, ne subeant Christi jugum.

MATTH. XII.

1. In illo tempore ibat Jesus Sabbathis per segetes: discipuli vero illius esuriebant, & cœperunt vellere spicas, & comedere.
2. At Pharisæi quum vidissent, dixerunt illi, Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere in Sabbatho.
3. Ille vero dixit eis, Non legistis quid fecerit David quum esuriret ipse & qui cum illo erant?
4. Quomodo ingressus sit in domum Dei, & panes propositionis ederit, quos ipsi non licebat edere, nec iis qui cum eo erant, nisi Sacerdotibus solis?
5. Aut non legistis in Lege quod Sabbathis Sacerdotes in templo Sabbathum profanant, & crimine vacant?
6. Dico autem vobis quod templo major est in hoc loco.
7. Quod si sciretis quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium: nequaquam condemnassetis innocentes.
8. Nam dominus est & Sabbathi Filius hominis.

MARC. II.

23. Et accidit ut transiret Sabbathis per segetes, & cœperunt discipuli ejus inter viam vellere spicas.
24. Et Pharisæi dicebant ei, Ecce cur faciunt Sabbathis quod non licet?
25. Et ipse ait illis, Nunquam legistis quid fecerit David, quum opus haberet, & esuriret ipse, & qui cum eo erant?
26. Quomodo ingressus sit in domum Dei sub Abiathar principe Sacerdotum, & panes propositionis comederit, quos non licet edere nisi Sacerdotibus, & dederit etiam iis qui secum erant?
27. Et dicebat illis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbathum.
28. Itaque dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

LUC. VI.

1. Accidit autem ut in Sabbatho secundo-primo transiret per sata: ac vellebant discipuli ejus spicas, edebantque confricantes manibus.
2. Quidam autem Pharisæorum dicebant illis, Quid facitis quod non licet facere Sabbathis?
3. Et respondens Jesus ad eos dicit, Ne hoc quidem legistis quod fecit David, quum esurisset ipse, & qui cum eo erant?
4. Quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, editque, ac dedit etiam iis qui secum erant, quos non licet edere nisi tantum Sacerdotibus.
5. Et dixit illis, Dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

1. *Ibat Jesus Sabbathis.*] In hac historia Euangelistis propositum fuit ostendere, partim quam malignum fuerit ingenium Pharisæis: partim quam superstitiose rebus externis & minutis addicti fuerint, ut totam in illis sanctitatem prorsus locarent. Discipulos enim Christi accusant quod urgente inedia in itinere Sabbatho vellant spicas: quasi ita Sabbathum violarent. Sancta quidem res erat Sabbathi observatio, sed non qualem illi fingebant, ut vix digitum, nisi trepida conscientia, movere liceret. Hypocrisis ergo tam scrupulosos in rebus leviculis ipsos reddidit: quum sibi in crassis superstitionibus parcerent. sicuti alibi Christus exprobrat quod mentham & anethum deciment, contemnant vero quæ præcipua sunt Legis. Atque hic hypocritis perpetuus mos est ut licentiam captantes in rebus maximis, sedulo ceremoniis intenti sint. Hinc etiam fit ut rigidius externos ritus servari flagitent, qui erga Deum carnali tantum cultu defungi volunt. Sed malevolentia potius & livor quam superstitio eos impulit ad hanc reprehensionem: quia in alios non adeo morosi fuissent. Utile autem nobis est tenere qualiter affecti fuerint, ne quem perturbet quod ipsos Legis doctores Christus tam infensos sibi habuit.

1. Luc. *Sabbatho secundo-primo.*] Minime dubium est quin hoc Sabbathum pertinuerit ad unum aliquem ex diebus festis quos semel quotannis celebrari Lex jubebat: ideo putarunt quidam continuas fuisse

fuisse bidui ferias: sed quia post Babylonicum exilium sic Judæi dies festos distribueraot ut semper unus esset dies intermedius, inde refutatur illa opinio. Probabilius loquuntur qui dicunt ultimum fuisse solennitatis diem qui æque celebris erat ac primus. Quanquam mihi magis arridet eorum sententia qui secundam anni festivitatem intelligunt: & nomen optime congruit, Sabbathum vocari secundoprimum, quod ex præcipuis illis & anniversariis ordine temporis secundum erat. Primum vero erat Pascha, ideo probabile est tunc fuisse primitias.

24. Marc. *Cur faciunt Sabbathis.*] Non reprehendunt Pharisæi discipulos Christi quod ex alieno agro vellant spicas, sed quod Sabbathum violent. Quasi vero in hunc finem ordinatum fuerit ut pereant famelici homines potius quam inediam suam sublevent. Atqui hæc tantum fuit Sabbathi ratio, ut populus se Deo sanctificans, ad verum spiritualem cultum se exerceret: deinde ut solutus ab omnibus terrenis negotiis, sacros conventus liberius ageret. Quare legitima observatio ad scopum illum referri debebat: quia ex mente Legislatoris petenda est interpretatio Legis. Sed hioc apparet quam maligna sit & implacabilis superstitio: præsertim vero quam fastuose & crudeliter insultent hypocritæ ubi ambitio & personæ odium concurruot. non enim sola fictæ sanctimoniæ affectatio, quemadmodum dixi, Pharisæos tam austeros & rigidos fecit: sed quum ex professo cuperent omnia Christi dicta & facta arrodere, fieri non potuit quin traherent in malam partem in quibus nihil erat vitii, quemadmodum sinistri interpretes solent. Quod Matthæus & Marcus objectum fuisse crimen Domino referuot, Lucas autem discipulis, in eo nihil est dissidii. probabile enim est ita vexatos fuisse discipulos, ut accusatio in magistrum ipsum stringeretur. Fieri etiam potuit ut à discipulis initio facto, tandem ad Christum disceptatio pervenerit: & Pharisæi malitia sua perciti, culpam illi imputaverint quod discipulos suos tacitus sinebat Sabbathum transgredi.

3. Matth. *Non legistis quid fecerit David.*] Quinque argumentis refutatur à Christo eorum calumnia.
1 Sam 21. vers. 6. Primo suos discipulos exemplo Davidis excusat. David enim Saulis iracundiam fugiens quum viaticum peteret à Sacerdote Achimelech, nec suppeteret vulgaris cibus, obtinuit ut sacri panes sibi darentur. Si necessitas Davidem absolvit, eadem ratio in aliis valeat oportet. Unde sequitur non violari ceremonias Legis, modo ne pietas lædatur. Sumit autem Christus pro confesso culpa vacasse Davidem: quia laudatur Sacerdos Spiritus sancti elogio qui sacros panes sumere illi permisit. Quum dicit, non licuisse nisi
Exod. 29. vers. 33. Sacerdotibus solis edere panes illos; intelligamus jure communi: nam siquid præter fas tentasset David, frustra ejus exemplum prætexeret Christus: sed quod vetitum erat in certum finem, necessitas licitum fecit.

5. *Sabbathis Sacerdotes.*] Secundum argumentum quo probat Christus Sabbathi violationem, de qua conquesti erant Pharisæi, carere omni culpa: quia Sabbathis licet immolare victimas, circumcidere infantes, & alia peragere quæcunque ad Dei cultum spectant. Unde sequitur, pietatis officia inter se minime pugnare. Quod si templum manuarios labores in sacrificiis & toto externo cultu sanctificat, præstantior est veri & spiritualis templi sanctitas, ut suos cultores omni vitio purget dum officiis pietatis incumbunt. Porro in hanc operam intenti erant discipuli ut animas per Evangelium consecratas offerrent Deo. Hoc argumentum solus Matthæus attingit. Jam quod dicit Sabbathum profanari à Sacerdotibus, impropria est loquutio, in qua se Christus auditoribus accommodat. non enim quum Lex homines à suis operibus abstinere jubet, sacris operari vetat: sed quod rudibus in speciem videri posset, Christus verum esse concedit, satis habens quod labores templi Deum non offendant.

7. *Quod si sciretis.*] Hoc quoque tertium argumentum solus Matthæus commemorat: perstringit autem Christus Pharisæos, quia non reputent quorsum mandatæ sint, & in quem finem spectent ceremoniæ. Et quidem fuit hoc omnibus fere seculis commune vitium. ideo Propheta Oseas ætatis suæ *Osea 6.*
homines objurgat, quod ceremoniis addicti, chari- *vers. 6.*
tatis officia pro nihilo ducant. Atqui Deus reclamat, se pluris facere misericordiam quam sacrificia: sub voce Misericordiæ, charitatis officia per synecdochen designans, sicuti externum Legis cultum sub Sacrificiis complectitur. Eandem sententiam Christus ad suum tempus accommodat, & Pharisæos accusat quod perperam in alienum sensum Legem Dei torqueant, quod secunda tabula posthabita toti ceremoniis affixi sint. Quæritur tamen cur se Deus sacrificia morari neget, quorum observationem severe in Lege mandabat. Solutio in promptu est, ritus externos per se nihil habere momenti, neque etiam exigi à Deo: sed quatenus in suum finem diriguntur. Deinde non simpliciter illos repudiat Deus, sed charitatis operibus comparans, minori in pretio quam hæc apud se haberi docet. Nec obstat quod in perfectione justitiæ summum gradum obtinet Dei cultus: deinde secundo loco accedunt quæ præstantur hominibus officia. Etsi enim pietas merito charitate pretiosior censetur, quanto scilicet supra homines Deus excellit: quia tamen fideles mutuam inter se justitiam colendo, se Deum colere serio testantur: non sine causa hypocritas illuc revocat Deus, qui pietatem simulant externis signis, eamque operose in solo carnali cultu hærentes, pervertunt. Porro ex Prophetæ testimonio Christus insontes esse suos discipulos merito colligit: quia Deus Legalibus rudimentis populum suum exercens, minime volebat fame necare miseros homines.

8. *Nam dominus est.*] Quidam sententiam hanc cum superiore illa contexunt, quod adesset major templo: ego tamen diversas esse arbitror. prius enim Christus ad templum alludens, Legis transgressionem esse negabat quicquid cum sua sanctitate conjunctum foret. Hic autem potestatem sibi datam esse dicit ut à necessitate colendi Sabbathi suos liberet: Filius, inquit, hominis pro suo imperio Sabbathum sicut alias ceremonias Legales moderari potest. Et certe extra Christum misera est Legis servitus, à qua solus ipse absolvit quos donat libero adoptionis Spiritu.

27. Marc. *Sabbathum propter hominem.*] Quintum hoc argumentum à solo Marco refertur. Summa autem est, perperam facere qui Sabbathum in hominis exitium convertunt quod ejus causa Deus instituit. Videbant Pharisæi in sancto opere occupatos Christi discipulos, videbant itineris labore confectos, simul inedia premi: interim succensent quod famelici paucis tritici granis sustentent defessum corpus. Annon hoc modo inscite pervertitur Dei consilium, si cum hominum noxa exigitur Sabbathi observantia quam prodesse voluit? Cæterum falluntur, meo judicio, qui Sabbathum hic penitus abrogatum esse putant: quum simpliciter doceat Christus quisnam sit rectus illius usus. Nam etsi paulo ante asseruit Sabbathi se quoque esse dominum: nondum tamen advenerat maturum abrogationis tempus, quia velum templi nondum scissum erat.

MATTH. XII.	MARC. III.	LUC. VI.
9. Ac progressus illinc, venit in Synagogam illorum.	1. Et introivit iterum in Synagogam: & ibi erat homo arefactam habens manum.	6. Factum est autem & in alio Sabbatho ut intraret in Synagogam, ac doceret: & erat ibi homo cujus manus dextera erat arida.
10. Et ecce, homo erat manum habens aridam: & interrogabant illum, dicentes, Licetne Sabbathis curare? ut accusarent eum.	2. Et observabant eum an Sabbathis sanaturus esset illum, ut accusarent eum.	7. Observabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an in Sabbatho sanaturus esset, ut invenirent unde accusarent eum.
11. At ille dixit eis, Quis erit ex vobis homo qui habebit ovem unam, & si ea inciderit Sabbatho in foveam, nonne apprehendet eam, & eriget?	3. Et ait homini habenti manum arefactam, Surge in medium.	8. Ipse vero sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio. Ille vero surgens, stetit.
12. Quanto autem præstantior est homo ove? Licet igitur Sabbathis benefacere.	4. Et dicit illis, Utrum licet Sabbathis benefacere an malefacere? animam servare an occidere? at illi tacebant.	9. Ait igitur ad illos Jesus, Interrogabo vos, Utrum licet Sabbathis benefacere an malefacere, animam servare an perdere?
13. Tunc dicit homini, Extende manum tuam. Is vero extendit: ac restituta est sanitati sicut altera.	5. Et quum circumspexisset illos eum iracundia, condolescens super cæcitate cordis illorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est sanitati manus ejus ut altera.	10. Et circumspectis omnibus illis, dixit homini, Extende manum tuam. Ille autem fecit: & restituta est manus ejus sana sicut altera.

9. *Ac progressus illinc.*] Idem est hujus historiæ scopus qui proximæ: nempe Scribas malitiose in hoc fuisse intentos ut in calumniam raperent quicquid fiebat à Christo; ideoque non esse mirum si implacabiles ejus hostes fuerint, quorum animi sic pravitate infecti erant. Interea videmus hoc hypocritis solenne esse, umbratilem tantum Legis justitiam sectari: &, quemadmodum vulgo loquuntur, magis insistere in forma quam in substantia. Primum ergo hinc discamus, puras mentes & omni maligno affectu vacuas afferre, ubi ferendum est de re aliqua judicium. Nam si odium, vel fastus, vel tale aliquid in nobis dominetur, non hominibus tantum erimus injurii, sed cum Dei ipsius contumelia lucem vertemus in tenebras. Nemo à malitia integer negasset divinum esse opus quod damnare isti boni doctores non dubitant. unde tantus furor, nisi quod omnes eorum sensus occupat impium Christi odium, ut in pleno Solis fulgore cæcutiant? Monemur etiam ne ceremoniis tribuendo plusquam par est, quæ longe pluris sunt coram Deo, & Mat. 23. vers. 23. quæ præcipua Legis Christus alibi vocat, effluere sinamus. Nam quæ nostra est ad externos ritus propensio, nunquam hac in parte tenebimus modum nisi subinde in memoriam recurrat, quicquid de cultu Dei præcipitur, primo spirituale esse, deinde ad regulam quæ hic à Christo præscribitur, debere exigi.

10. *Interrogabant illum, dicentes.*] Marcus & Lucas tantum dicunt observasse quid facturus esset Dominus: Matthæus clarius exprimit, verbis quoque fuisse lacessitum. Probabile autem est sanatos ante Sabbathis fuisse alios quospiam. Hinc igitur occasione sumpta interrogant, sibine licere putet quod egerat, denuo repetere. Atqui expendere ipsos decebat, divinum an humanum opus esset, solo tactu aut verbo vegetare manum aridam. Deus enim Sabbathum instituens, legem sibi non imposuit, vel aliqua servitute se obstrinxit quin Sabbathis, prout visum est, sicut aliis diebus operetur. Nimiæ igitur amentiæ fuit, quæstionem hanc movendo, cogere in ordinem Deum ipsum, & liberum ejus operibus cursum præcidere.

11. *Quis erit ex vobis homo qui.*] Iterum ostendit Christus quænam sit vera Sabbathi observatio: ac simul eos calumniæ arguit, quod in se uno carpant usitatum inter omnes morem. Nam si cujus ovis cecidisset in foveam, nemo inde extrahi prohibebat: quanto autem homo pluris est pecude, tanto magis eum juvare licet. Constat igitur, siquis fratrum necessitati succurreret, præceptum à Domino quietem minime violasse. Hæc similitudo apud Marcum & Lucam non habetur: tantum dicunt sciscitatum esse Christum, liceatne benefacere Sabbathis an malefacere. Nam qui vitam hominis perdit, maleficii reus est: ab homicida autem parum differt qui laboranti opem ferre non curat. Perstringit ergo eos Christus quod prætextu sanctæ quietis, ad male agendum cogere vellent: quia non tantum delinquit, sicut dictum est, qui aliquid contra Legem designat, sed etiam qui officium suum negligit. Hinc etiam perspicimus non iisdem semper rationibus usum esse Christum, ut calumniam hanc depelleret: quia hic de sua divinitate non disputat, quemadmodum apud Joannem. nec vero operæpretium fuit, quum hæc una defensio abunde Pharisæos refelleret, nihil scilicet minus esse consentaneum quam Sabbathi transgressorem censeri qui Deum imitaretur.

8. Luc. *Ipse vero sciebat.*] Si verum dicit Matthæus, palam sermone suo prodiderant quid haberent in animo. Non ergo tacitæ eorum cogitationi, sed apertis verbis respondit Christus. Sed utrumque stare potest, quod palam loquuti sint, & de secreto eorum affectu judicaverit Christus: neque enim profitebantur quid captarent, sicut & Matthæus ipse exprimit, captiosam fuisse illorum interrogationem: ideo nihil aliud intelligit Lucas quam notas Christo insidias fuisse, licet verbis aliud obtenderent. Marcus addit Christum intuitum esse eos cum iracundia: merito enim tam impiæ contumaciæ irasci debuit. Atque ut sciamus justam & sanctam iram fuisse, inde ortam esse dicit quod super cæcitate cordis eorum condolesceret. Primum ergo tristis est Christus quod homines in Lege Dei exercitati tam crasse cæcutiant. Sed quia eos excæcabat malitia, simul cum dolore iracundiam concipit. Hæc vera est zeli moderatio, quum de hominum impio-

rum exitio sumus anxii, & contra impietatem excandescimus. Quemadmodum autem hic locus testatur Christum ab humanis passionibus non fuisse immunem: ita hinc colligimus, passiones ipsas per se non esse vitiosas, modo absit intemperies. Nos quia propter corruptam naturam modum non tenemus, nunquam sine peccato irascimur, etiam justas ob causas: Christi alia fuit ratio, in quo non solum viguit naturæ integritas, sed absolutum justitiæ exemplar enituit. Petendus ergo nobis est è cælo Dei Spiritus qui excessus nostros corrigat.

MATTH. XII.

14. Porro Pharisæi egressi ceperunt consilium adversus eum quomodo ipsum perderent.

15. At Jesus hoc cognito, secessit illinc: sequutæque sunt eum turbæ multæ, & sanavit eos omnes.

16. Et interminatus est illis ne se facerent manifestum.

17. Ut completetur quod dictum erat per Esaiam Prophetam, qui ait,

18. Ecce servus meus quem elegi; dilectus meus, in quo sibi bene complacuit anima mea: ponam Spiritum meum super illum, & judicium Gentibus annunciabit.

19. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem ejus.

20. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet: donec ejiciat ad victoriam judicium.

21. Et in nomine illius Gentes sperabunt.

MARC. III.

6. Egressi vero Pharisæi, statim una cum Herodianis consilium inibant adversus eum, ut illum perderent.

7. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & ingens multitudo à Galilæa sequuta est eum, & ab Judæa,

8. Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Jordanem, & qui circa Tyrum habitabant ac Sidonem, *hominum* multitudo magna: qui quum audissent quæ faciebat, venerunt ad eum.

9. Et jussit discipulis suis ut navicula sibi deserviret propter turbam, ne ipsum premerent.

10. Multos enim sanaverat: ita ut irruerent in eum, quo illum tangerent, quotquot affligebantur.

11. Et spiritus immundi quum illum vidissent, procidebant ei, & clamabant, dicentes, Tu es Filius Dei.

12. Et vehementer interminabatur eis ne se manifestum facerent.

LUC. VI.

11. Ipsi autem repleti sunt amentia, & colloquebantur inter se quidnam facerent Jesu.

14. *Porro Pharisæi.*] En quam pertinax furor reprobos ad resistendum Deo impellat. Nam convicti, suam virulentiam magis ac magis profundunt. Hoc certe detestabile monstrum est, quod primarii Legis doctores, qui gubernacula Ecclesiæ tenebant, latronum instar per cædes grassantur. Sed ita accidere necesse est quoties huc prorupit hominum malitia, ut extinctum cupiant quicquid adversum est eorum libidini, quamvis ex Deo sit. Quod fuga elabitur Christus, timori imputandum non est. Neque enim animosior factus est temporis successu: sed eadem Spiritus fortitudine dum fugit, præditus erat, qua se postea ultro ad mortem obtulit. Atque hæc pars exinanitionis ejus fuit, quam ad Phil. cap. 2: 7. laudat Paulus, quod quum miraculo in promptu haberet vitam suam tueri, fugiendo infirmitatem nostram subire maluit. Porro non alia de causa mori distulit, quam quia nondum opportunum tempus, & à Patre decretum venerat. Interea perspicuum est cælesti potius virtute servatum fuisse quam fuga: neque enim hostibus difficile erat in eum secessum, quo se contulit, penetrare: nec se in tenebras abdidit magnum comitatum secum trahens, & miraculis nobilitans locum istum; sed tantum ab eorum conspectu se subduxit ne rabiem acueret. Marcus addit consilium eos captasse cum Herodianis, quos tamen pessime oderant. Nam quum videri vellent publicæ libertatis custodes ac vindices, necesse erat ut capitale dissidium ex professo cum Tyranni ministris exercerent: prævalet tamen furiosum Christi odium ut non modo cum alienis conspirent, sed familiariter se insinuent in eorum gratiam à quorum congressu alias abhorrent. Nam quum impietas huc illuc homines raptando, in diversas partes agat, uno tamen consensu eos in certamen cum Deo committit. Ita nullæ inimicitiæ obstant quominus manum porrigant alii aliis ad oppugnandam Dei veritatem.

16. *Et interminatus est.*] Aliud quiddam magis speciale ponit Marcus, quod spiritus immundos compescuerit qui clamabant ipsum esse Filium Dei. Causam vero alibi ostendimus cur ejusmodi testes non admiserit. Neque tamen dubium est quin divinitus extorta fuerit diabolis hæc confessio. Sed postquam ostendit Christus imperio suo esse subjectos, merito simul à testimonio depulit. Sed latius patet quod dicit Matthæus: nempe quod Christus signorum, quæ edebat, famam spargi vetuerit: non quod eam penitus supprimi vellet, quemadmodum alibi admonuimus; sed ut acta radice, maturum deinde & uberem fructum proferret. Scimus enim Christum non lusisse in miraculis, sed hunc habuisse propositum finem ut se Dei Filium probaret, ac datum mundo Redemptorem. Sed paulatim in lucem prodiit, ac per certos gradus: nec aliter patefactus est qualis erat, quam ferebat ordinatum à Patre tempus. Notare tamen operæpretium est, dum maxime conantur impii Dei gloriam obruere, adeo non consequi quod sperant, ut Deus retrorsum potius agat perversa eorum studia. Quia enim loci celebritate cesserit Christus, in ipsis tamen latebris non desinit fulgere ejus gloria, imo in justum suum splendorem magnifice erumpit.

17. *Ut impleretur quod dictum est.*] Non intelligit Matthæus in eo prorsus completum fuisse vaticinium, quod Christus rumores de sua virtute cum magno strepitu vulgari prohibuit: sed hac quoque in parte editum fuisse ejus mansuetudinis specimen, quæ apud Jesaiam in persona Messiæ depingitur. Virtutes illæ quas inter paucos editas magnifice jactari noluit Christus, cælum & terram concutere poterant. Ergo non vulgari documento ostendit quam procul abesset ab ostentatione & pompa mundi. Utile tamen est propius excutere Matthæi consilium: hac enim circumstantia monstrare voluit, non ideo minoris æstimandam esse divinitatis Christi gloriam quod sub infirmitatis specie apparuit.

ruit. Et certe in eundem scopum direxit Spiritus sanctus oculos Prophetæ. Nam ut caro semper externum splendorem appetit, ne illum in Messia quærerent fideles, testatus est Spiritus Dei, prorsus dissimilem fore terrenis Regibus, qui ut sibi admirationem concilient, quocunque veniunt, magnos concitant clamores, urbes & oppida tumultu implent. Nunc perspicimus quam apte Matthæus ad præsentem causam accommodet Prophetæ vaticinium. nam quia Deus Filio suo humilem abjectamque personam imposuit, ne quid scandali rudes concipiant ex contemptibili & obscura ejus forma, tam Propheta quam Matthæus occurrunt, ac pronunciant, non temere, sed cælesti decreto ita fieri ut talis prodeat. Unde sequitur, perperam facere eos omnes qui Christum aspernantur quia carnis votis non respondet externa ejus conditio. Neque enim nobis Christum imaginari fas est qui ingenio nostro respondeat: sed simpliciter necesse est eum amplecti qualis offertur à Patre. Itaque salute indignus est cui vilescet Christi humilitas, quam sibi placere Deus testatur. Nunc descendo ad verba Prophetæ.

Esa. 42. vers. 1. 18. *Ecce servus meus.*] Quo nos ad arbitrium suum astringat Deus, quasi digito ostendit quem missurus est. atque huc pertinet demonstrationis nota *ecce*. Similis etiam ratio subest in epithetis quæ sequuntur, quod servum suum nominat, & electum in quo acquiescat ejus animus. unde enim fit ut Christum homines suo sensu metiri audeant, nisi quia non expendunt redemptionem suam à mera Dei gratia pendere? Hæc vero nimis improba est licentia, quum nobis incomparabilem thesaurum offerat Deus, pretium illi statuere pro carnis nostræ fastidio. Et per excellentiam vocatur servus: non tanquam unus quilibet ex vulgo, sed cui Deus redimendæ Ecclesiæ partes & munus injunxit. Quia vero nemo sibi usurpat honorem, sed qui vocatus est, merito in ordine censetur: pronunciat Deus suo decreto electum esse qui talis prodit. unde sequitur, fas non esse hominibus ipsum respuere: quia in Deum contumeliosi & sacrilegi essent. Et certe nimis absurdum est ut nostra libidine vel superbia irrita fiat quæ sancta & inviolabilis esse debet Dei vocatio. Longius tamen patet quod addit Deus apud Prophetam, Beneplacitum animæ suæ residere in Christo. nam etsi cujusque nostrum vocatio à gratuito Dei favore, tanquam unico fonte, manat: hoc tamen singulare est in Christo quod in ejus persona totam Ecclesiam amore suo complectitur Deus Pater. Nam quum natura inimici Dei simus omnes, nunquam ad nos perveniet ejus amor nisi à capite primum incipiat: sicut alibi visum est, ac iterum videbitur cap. 17. *Judicium Gentibus annunciabit.* Officium Christi breviter designat Propheta quum fore prædicit ut judicium Gentibus proferat. Judicii autem nomine comprehenduntur Judæi statum rite & ordine compositum, ubi viget æquitas & rectitudo. Periode est igitur acsi dixisset Propheta, venturum etiam qui collapsam justitiam restituat: & quidem non unius tantum populi sit moderator, sed Gentes etiam adducat sub Dei imperium, inter quas prius regnabat vasta dissipatio. Atque hoc significat verbum Educere, quo utitur Propheta: quia officium Christi fuit regnum Dei quod tunc inclusum erat in angulo
Psal. 110. vers. 2. Judææ, propagare in totum orbem. sicut alibi dicitur, Sceptrum virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. Simul etiam proferendi judicii modus exprimitur, quod Deus Spiritum suum ponet in Christo. Verum quidem est, nihil unquam fuisse rectitudinis in mundo, quod non profectum sit à Dei Spiritu, & cælesti ejus virtute constiterit: quemadmodum etiam nemo ex Regibus legitimum ordinem vel erigere vel tueri potest, nisi quatenus eodem Spiritu instructus erit. Sed Christus in proferendo judicio longe alios omnes excellit: quia Spiritum accepit à Patre, quem in suos omnes effundat. non enim voce tantum vel scripto dictat quid rectum sit, sed Spiritus sui gratia intus format corda hominum ad servandam justitiæ regulam.

19. *Non contendet.*] Summa est, ut nuper attigi, non fore tumultuosum Christi adventum, quia Regio apparatu splendoreque carebit. mox tamen subjicitur, id in hominum salutem fore: ut amabilis sit ista mansuetudo quæ passim in mundo spernitur. Et certe mira est hominum stultitia quod minus honorifice de Christo sentiant quia se ad eorum modulum placide ultroque demittit. Appareat Christus in sua gloria, quid futurum putamus nisi ut nos totos absorbeat? Quænam igitur ista pravitas est, minus libenter eum excipere qui in gratiam nostram ex altitudine sua descendit? Ergo ut Christi comitas reverentiam illi apud fideles conciliet, quam utilis, imo necessaria sit, admonet Jesaias. Sibi quisque nostrum fragilitatis suæ conscius est: hinc reputare convenit quantopere omnibus expediat indulgenter à Christo foveri. Non loquor de incredulis qui omni Spiritus gratia prorsus adhuc vacui sunt: sed qui jam vocati sunt à Domino, donec plenius in illis lumen accendat, & solidum robur suppeditet. Annon omnes semifractæ arundini & ellychnio fumiganti similes sunt? Quod ergo ita se Christus nostræ infirmitati attemperat, immensam ejus bonitatem exosculari discamus. Interea tamen nemo sibi in vitiis blandiatur, sed pro se quisque in melius proficere studeat, ne jactemur tota vita, vel ad quamlibet auram nutemus arundinum instar: sed adolescamus in viros perfectos, ut firmi stemus contra varios Satanæ insultus: ne exiguis tantum scintillis & obscura fuligine implicitis fides nostra micet, sed lucidos radios emittat. Jam vero Christi exemplo omnibus ejus ministris præscribitur qualiter se gerere debeant. Sed quia hujus loci prætextu, falso & insulse quidam prætendunt, promiscue cum omnibus tenendam esse mansuetudinem: notandum est discrimen quod diserte statuit Propheta inter infirmos & improbos. Nam qui plus satis robusti sunt, eorum duritiem malleo violenter contundi par est: qui vel tenebras ubique obducere conantur, vel faces sunt ad excitanda incendia, eorum fuliginem discuti, & ardorem extingui necesse est. Ergo sicuti danda est opera fidelibus verbi ministris ut infirmis parcendo, gratiam Dei (quæ adhuc in illis exigua est) foveant atque augeant: ita prudenter cavendum ne obstinatæ eorum malitiæ indulgeant qui nihil habent affine cum fusco ellychnio vel arundine quassata.

20. *Donec ejiciat judicium.*] Paulo aliter habent verba Prophetæ, quod scilicet judicium in veritate proferet vel educet. Loquutio tamen qua usus est Matthæus, valde emphatica est: ut sciamus non sine magno certamine & conatu constitui in mundo justitiam. Nam diabolus quascunque potest difficultates ingerit, ut illa nonnisi luctando erumpat: idque confirmat nomen victoriæ, quæ nonnisi pugnando acquiritur. Pro eo quod mox sequitur, habet Propheta, Legem ejus insulæ expectabunt. Quanquam autem Matthæus verba mutaverit, in sensu tamen convenit, Christi gratiam Gentibus communem fore.

Matth. XII.	Marc. III.	Luc. XI.
22. Tunc adductus est ad eum qui dæmonio agitabatur cæcus & mutus: & sanavit illum, ita	20. Et veniunt in domum, & convenit iterum turba, sic ut non liceret illis vel panem edere.	14 Et erat ejiciens dæmonium, & illud erat mutum. Quumque

ut cæcus ac mutus loqueretur & cerneret.

23. Et obstupuerunt omnes turbæ, dicebantque, Num hic est filius David?

24. At Pharisæi quum audissent, dicebant, Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum.

21. Et quum audissent qui ad illum attinebant, exierunt utmanus injicerent in eum: dicebant enim, In furorem versus est.

22. Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, Beelzebub habet, & per principem dæmoniorum ejicit dæmonia.

que ejecisset dæmonium, loquutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ.

15. Quidam autem ex eis dixerunt, Per Beelzebub principem dæmoniorum ejicit dæmonia.

Non dubium est quin Marcus spatium aliquod temporis satis longum comprehendat, quum à miraculis descendit ad impiam conspirationem quam inter se fecerunt Christi cognati, ut eum quasi furiosum vincirent. Apud Matthæum & Lucam expressa tantum unius miraculi fit mentio, quod maledicendi occasionem Pharisæis præbuit. Quia vero in hoc postremo membro tres simul conveniunt, quod à Marco refertur huc inserere visum est. Mirum vero quod in Christi cognatis tanta fuerit pravitas, qui ad promovendum Dei regnum primi adjutores esse debuerant. Quum vident aliquod jam nomen illi esse partum, titillat eos ambitio ut Hierosolymæ celebrari cupiant. hortantur enim ut illuc ascendat, quo se melius ostentet. Nunc quia vident partim exosum esse primoribus, partim multis calumniis obnoxium, contemni etiam à magna parte: nequid damni, vel invidiæ, vel dedecoris redundet ad commune genus, injicere illi manum cogitant, & domi constringere tanquam hominem mente alienatum. atque ita fuisse persuasos, ex verbis Evangelistæ liquet. Unde primum discimus quanta sit humani ingenii cæcitas, quod tam perverse judicat de manifesta Dei gloria. Certe virtus Spiritus sancti magnifice refulgebat in omnibus Christi dictis ac factis. quod si aliis fuisset obscura, consanguineos propter familiarem notitiam quomodo latere poterat? Sed quoniam agendi ratio quam Christus tenet, mundo non arridet, adeoque favorem illi non conciliat ut potius exponat multorum odiis, ecstaticum esse fingunt. Discamus secundo loco, fidei lucem non ex carne & sanguine esse, sed ex cælesti gratia, nequis in alio quam Spiritus generatione glorietur: quem-

2 Cor. 5. admodum Paulus admonet, Siquis in Christo cen-
vers. 17. seri vult, sit nova creatura.

22. *Tunc adductus est.*] Lucas dæmonium à quo possidebatur homo, ab effectu mutum nominat: Matthæus tamen dicit duplicem plagam fuisse homini inflictam. Certum quidem est multos naturalibus vitiis cæcos esse & mutos: sed hunc oculis captum fuisse apparet, & sermonis usu privatum, quamvis in nervis opticis, vel in linguæ symmetria nullus esset defectus. Porro non mirum est tantum licentiæ ad vitiandos corporis sensus Satanæ permitti, quum omnes animæ facultates justo Dei permissu corrumpat vel pervertat.

23. *Et obstupuerunt omnes turbæ.*] Hinc colligimus perspicuam fuisse Dei virtutem, quæ in admirationem sui turbam ab omni maligno affectu puram & integram rapuit. unde enim factum est ut admirati sint omnes, nisi quia res ita cogebat? Et certe nemo est nostrum qui non in hac historia, tanquam in speculo, insolitam Dei potentiam cernat. unde conficitur diabolico veneno infectas fuisse Scribarum mentes, qui tam præclarum Dei opus calumniari veriti non sunt. Cæterum notandus est miraculi fructus, quod admiratione tacti qui viderant, secum inquirunt numquid Jesus sit Christus. Nam agnita Dei virtute, quasi manu ducuntur ad fidem: non quod repente profecerint quantum oportebat: (dubitanter enim loquuntur) sed hic tamen non exiguus est profectus, dum sese expergefaciunt ad considerandam attentius Christi gloriam. Quibusdam videtur esse plena affirmatio: sed verba nihil tale sonant, & res ipsa ostendit re inopinata perculsos non perfecte judicasse, sed tantum illis venisse in mentem, fieri posse ut ille esset Christus.

24. *At Pharisæi dicebant.*] Quia in re tam aperta & convicta tergiversari nequeunt Scribæ, maligne tamen arrodunt quod divinitus à Christo factum erat: nec modo laudem miraculi obscurant, sed in probrum trahere conantur, quasi magico exorcismo editum fuerit: & ejus operis quod homini tribui non poterat, diabolum fingunt esse auctorem. De voce Beelzebub dictum est cap. 10. De principatu inter diabolos cap. 9. attigimus. neque enim ex vulgi errore aut superstitione natum est quod Scribæ unum inter spiritus malignos principem statuunt, sed ex recepta inter pios sententia: ut reprobis suum sit caput, quemadmodum caput Ecclesiæ est Christus.

MATTH. XII.

25. Jesus autem quum sciret cogitationes illorum, dixit illis, Omne regnum divisum adversus sese, desolabitur: & omnis civitas aut domus divisa adversus sese, non stabit.

26. Et si Satanas Satanam ejicit, adversus seipsum divisus est: quomodo igitur stabit regnum illius?

27. Et si ego præsidio Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri cujus præsidio ejiciunt? propterea ipsi judicabunt de vobis.

28. Quod si Spiritu Dei ejicio dæmonia, ergo pervenit ad vos regnum Dei.

MARC. III.

23. Et ad se vocatis eis, in parabolis dicebat, Quomodo potest Satanas Satanam ejicere?

24. Et si regnum adversus se divisum fuerit, non potest stare regnum illud.

25. Et si domus contra seipsam divisa fuerit, non potest stare domus illa.

26. Etsi Satanas insurrexit contra seipsum ac divisus est, non potest stare, sed finem habet.

27. Non potest quisquam vasa fortis, ingressus domum illius, diripere,

LUC. XI.

17. Ipse autem quum sciret cogitationes illorum, dixit eis, Omne regnum adversus se divisum desolatur, & domus super domum cadit.

18. Quod si Satanas quoque adversus seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus? quia dicitis per Beelzebub me ejicere dæmonia.

19 Quod si ego per Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri per quem ejiciunt? ideo ipsi judices vestri erunt

20. Porro

29. Alioqui quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & vasa illius diripere, nisi prius vinxerit potentem, & tunc domum illius diripiet?

30. Qui non est mecum, adversum me est: non congregat & qui mecum, spargit.

31. Propterea dico vobis, Omne peccatum & convitium remittetur hominibus: at convitium in Spiritum non remittetur hominibus.

32. Et quicunque dixerit verbum adversus Filium hominis, remittetur illi: qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in præsenti seculo, neque in futuro.

nisi prius fortem alligaverit, & tunc domum ejus diripiet.

28. Amen dico vobis, Omnia remittentur filiis hominum peccata & blasphemiæ quibuscunque blasphemaverint.

29. At qui convitium dixerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed obnoxius est æterno judicio.

30. Dicebant enim, Spiritum immundum habet.

20. Porro si digito Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit ad vos regnum Dei.

21. Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt quæ possidet:

22. Ubi vero fortior eo superveniens vicerit eum, universa ejus arma aufert, in quibus confidebat, & spolia ejus distribuit.

23. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

Luc. XII.

10. Et quisquis loquitur dictum in Filium hominis, remittetur ei: qui vero in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur ei.

25. *Jesus autem quum sciret cogitationes.*] Quanquam satis sciebat Christus, & sæpe expertus fuerat, Scribas pro sua malevolentia, quicquid ageret, in sinistram partem rapere solitos: non tamen dubito quin Matthæus & Lucas significent Christum fuisse cordium cognitorem. ac probabile quidem est, obloquutos palam fuisse Christo ut ad eum pervenerint calumniæ: sed divino suo Spiritu cognovit Christus quo animo detraherent. Sæpe enim accidit ut præpostere judicent homines, qui tamen data opera non impugnant quod rectum est, sed per inscitiam labuntur: vel occultum & reconditum virus non fovent, sed temeritate feruntur præcipites. Sensus ergo est, ideo vehementius invectum esse Christum contra eos, quia conceptæ intus malitiæ testis ac judex erat. *Omne regnum.* Calumniam sibi objectam primum refutat proverbiali sententia: videtur tamen parum solida esse refutatio. Scimus enim quibus interdum præstigiis illudat Satan, speciem dissidii ostentans, ut superstitionibus illaqueet hominum mentes. Ita exorcismi in Papatu nihil aliud sunt quam umbratiles & fictitii Satanæ contra seipsum conflictus. Verum nulla in Christum cecidit talis suspicio: quia sic dæmones ejecit ex hominibus ut sanos & integros Deo restitueret. Quoties secum diabolus colludit, se ita vinci simulat ut ipse idem nihilominus triumphet: atqui Christus aperto Marte diabolum aggressus est ut illum prorsus dejiceret, nec quicquam ei faceret residuum. Non prostravit eum una in parte ut in altera magis stabiliret: verum undique omnes ejus machinas diruit. Apte ergo ratiocinatur Christus, sibi nihil esse cum eo commune: quia hoc unum propositum habet ille astutiæ pater ut regnum suum conservet. Siquis objiciat, diabolos sæpe vertigine & cæca amentia raptari ut seipsos conficiant: in promptu est responsio, non aliud sonare verba Christi quam absurdum esse quod jactabant Scribæ, diabolum sponte evertere quam habebat in homines potestatem, qui modis omnibus eos sibi mancipare studet. Deinde memoria tenendum est, vulgo receptis proverbiis ita usum esse Christum, ut tantum essent probabiles conjecturæ, non autem solide probarent. Adde quod de re nota & satis testata loquens, securius hostium conscientiam compellat. Neminem latebat Satanam à Christo sua possessione depelli: nec quicquam manifestius erat quam in hunc finem tendere omnia ejus miracula. unde facile erat statuere ejus virtutem, quæ adeo Satanæ contraria erat, divinam esse.

27. *Filii vestri per quem ejiciunt?*] Iniqui & maligni judicii eos insimulat quod de eadem re non similiter pronunciarent, sed prout affecti erant erga personas. Hæc autem inæqualitas ostendit quod æquum & rectum est non valere, sed cæcum amorem vel odium dominari: imo hoc & pravæ [illegible] & invidiæ signum erat, in Christo damnare quod in suis laudi ducebant. Filios eorum quidam accipiunt pro filiis totius gentis. & quidam Apostolos sic vocari putant, quia pro filiis agnoscerentur, quum Christum haberent extranei hominis loco. Alii ad veteres Prophetas referunt. Ego vero non dubito quin Exorcistas notet, quorum tunc vulgaris erat usus apud Judæos, sicuti patet ex decimo nono Actorum capite, v. 17. Nam verisimile est nihilo humanius sensisse ipsos de Christi discipulis, quam de Magistro. Et coactum est ad mortuos trahere, quum verba clare sonent ejusdem temporis comparationem. Non habebant quidem Judæi Exorcistas ex Legis præscripto: verum scimus Deum, ut in fœderis sui fide puroque cultu illos retineret, suam inter eos præsentiam variis miraculis subinde testatum esse. Ita fieri potuit ut invocato Dei nomine dæmones fugarent. Populus vero talem Dei virtutem expertus, ordinarium sibi munus temere instituit. Postea etiam Papistæ, ne sua conditio inferior esset, illos æmulati sunt in creandis Exorcistis: atque hoc modo simiarum simiæ fuerunt. Porro nihil opus fuit exorcismos illos Christi elogio probari ut istorum malitiam perstringeret qui sacros haberi volebant, & Dei nomine insignes: Christum interea fingebant Beelzebub ministrum. Nam objectio est ad personam (ut loquuntur) directa. Quod continuo post sequitur, filios ipsorum fore judices: improprie dictum est, hoc sensu, Non longe petenda est vestra condemnatio: ad Beelzebub transfertis quæ à me eduntur miracula: eadem in filiis vestris laudatis. Domi igitur habetis quod ad vos damnandos sufficiat. Quod si quis malit secus accipere, nempe exprobrari Dei gratiam quæ se interdum per Exorcistas proferebat, non valde repugno. Quamvis enim degeneres essent, noluit tamen Dominus sua virtute eos penitus destitui: ut in genere Sacerdotium & Templi cultum aliquo testimonio ornaret. Nam ad rem magnopere pertinuit, à Gentium superstitionibus claris notis discerni. Prior tamen sensus mihi genuinus videtur.

28. *Quod si Spiritu Dei.*] Lucas metaphorice Digitum ponit pro Spiritu: nam quia per Spiritum suum operatur Deus, virtutemque suam exerit, apte illi tribuitur Digiti nomen. Atque hæc loquutio trita fuit inter Judæos: sicuti Moses Pharaonis ma- *Exod. 8.*
gos dixisse refert, Hic est digitus Dei. Cæterum *vers. 19.*

 Chri-

Christus ex superioribus colligit, Deo ingratos esse Scribas qui illum apud se regnare nolunt. Hactenus enim diluit futilem eorum calumniam: nunc quasi convictis denunciat ne impie se opponant Dei regno. Nec vero se intra unum miraculum continet: sed ejus occasione de adventus sui causa disserit, significans non unum peculiare factum illis considerandum esse, sed aliquid longe præstantius, quod scilicet Deus patefacto Messia suo collapsam eorum salutem erigere, ac regnum suum inter eos restituere vellet. Ergo videmus de eorum ingratitudine Christum conqueri: quia furiose incomparabilem Dei gratiam è medio sui rejiciant. Nam emphasis est in verbo Pervenit, quod scilicet ultro illis appareat Deus redemptor: illi vero quantum in se est, procul amoveant, præsentique & in salutem eorum parato non sustineant locum dare.

29. *Quomodo potest aliquis intrare.*] Tametsi verbis paululum differunt Euangelistæ, tamen de rei summa inter eos optime convenit. prosequitur enim Christus quod nuper attigerat de regno Dei: ac necessarium esse admonet Satanam violenter expelli, quo Deus regnum suum obtineat inter homines. Quare hæc sententia nihil aliud est quam proximæ confirmatio. Verum ut certius teneamus Christi mentem, memoria repetere convenit analogiam illam quam supra Matthæus statuit inter visibiles & spirituales Christi gratias. Quicquid ergo corporibus præstitit Christus, ad animas referri voluit. ita quum à tyrannide diaboli liberavit corporales hominum sensus, se missum esse à Patre vindicem testatus est qui spiritualem ejus in animas tyrannidem aboleret. Nunc redeo ad ejus verba. Negat forti & valido tyranno abrogari posse imperium, donec suis armis spoliatus fuerit: quia nisi alia vis superior opposita fuerit, nunquam sponte cessurus est. Quorsum hoc dicitur? Primo scimus diabolum passim vocari mundi principem. Tyrannis vero quam occupat, validis undique præsidiis munita est. Innumeri enim sunt laquei ad illaqueandos homines: imo jam sibi mancipatos compedibus variis ita constringit, ut servitutem cui addicti sunt, potius foveant quam ad libertatem ullo modo adspirent. Innumeræ deinde sunt noxarum species quibus misere oppressos sub pedibus tenet. Denique nihil obstat quominus sine controversia in mundo tyrannice dominetur. non quod Opifice ipso invito quicquam possit: sed quia posteros suos omnes Adam, ubi se alienavit à Dei imperio, sub hanc alienam dominationem redegit. Cæterum quamvis præter naturam regnet diabolus, Justaque Dei vindicta propter peccatum ejus tyrannidi subjecti sint homines, tranquilla tamen est illi regni possessio, ut impune nobis insultet donec fortior insurrexerit. Porro fortior hic in terra non reperitur, quando nulla hominibus ad se juvandos suppetit facultas. ideo promissus fuit è cælo redemptor. Jam hunc redemptionis modum Christus necessarium esse ostendit, ut diabolo manu armata extorqueat quod nunquam nisi coactus dimittet. Quibus verbis significat, frustra homines liberationem sperare donec violento conflictu subactus fuerit Satan. Quanquam autem Scribarum inscitiam ea professo arguit, quod principia regni Dei non tenerent: hæc tamen objurgatio fere in omnes competit, quando eadem fere stultitia laborant. Nemo est qui non verbis jactet se cupere regnum Dei: interea Christum fortiter, sicut opus est, præliari non patimur, ut nos è manu tyranni nostri eripiat. perinde acsi quis ægrotus medici opem imploret, ab omnibus autem remediis abhorreat. Nunc tenemus quo consilio parabolam hanc adduxerit Christus: nempe ut Scribas ostendat regno Dei adversos esse, cujus primordiis maligne obstabant. Discamus tamen, quia obnoxii sumus omnes Satanæ, Deum non aliter suum in nobis regnum auspicari, quam dum forti & victrice Christi manu ab infausta illa tristique servitute nos liberat.

30. *Qui non est mecum.*] Bifariam exponitur hic locus. quidam ita contexunt ut sit argumentum à repugnantibus: acsi dixisset Christus, Non possum nisi everso diabolo regnare: quia in hoc intenti sunt omnes ejus conatus ut dispergat quicquid colligo. Et certe plus satis videmus quam strenue hostis ille in dissipationem regni Christi incumbat. Ego tamen eorum sententiæ potius subscribo qui Scribas duplices regni Dei adversarios vocari exponunt, quia data opera impediunt ejus progressus. Sensus ergo est, Vestrum erat mihi adesse, manumque porrigere in erigendo Dei regno. Nam quisquis non adjuvat, quodammodo sese opponit: vel saltem dignus est qui censeatur inter hostes. Quid vos igitur, quos rabiosa intemperies ad manifestum certamen impellit? Porro ex superioribus satis liquet quam vere nunc dicat Christus, quicunque secum non colligunt, dispergere: quando ea est naturæ nostræ ad malum propensio, ut locus non sit Dei justitiæ nisi apud eos qui se ad illam serio applicant. Longius etiam patet hæc doctrina, Indignos esse qui in Christi grege reputentur qui sua illi studia non impendunt: quia fit eorum ignavia ut diffluat & pessum eat regnum Dei, cui promovendo vocati sumus omnes.

31. *Propterea dico vobis.*] Illatio hæc non ad proximum membrum restringi debet, sed pendet ex toto contextu. Postquam enim docuit Christus, Scribas non posse improbare quod dæmones ejiceret quin regnum Dei oppugnent, tandem concludit non leve nec tolerabile esse delictum, sed nefandum crimen, quod scientes & volentes Spiritum Dei contumelia afficiant. Præfati enim sumus, Christum non ex simplicibus eorum verbis, sed impia & scelesta cogitatione sententiam hanc protulisse. *Omne peccatum & blasphemia.* Quia blasphemiam adversus Spiritum peccatis omnibus graviorem esse Dominus pronunciat, operæpretium est inquirere quid hoc verbo significet. Qui impœnitentiam esse definiunt, nullo negotio refelli possunt: frustra enim & inepte negaret Christus in hoc seculo remitti. deinde nomen blasphemiæ ad quævis peccata promiscue extendi nequit. Sed ex comparatione quam Christus adducit, facile nobis constabit definitio. Cur atrocius peccare dicitur qui in Spiritum blasphemat quam qui in Christum? an quia præcellit Spiritus majestas, ut gravius vindicetur? Certe alia est ratio: nam quum in Christo relucea plenitudo divinitatis, quisquis in eum contumeliosus est, totam Dei gloriam, quantum in se est, evertit atque abolet. Jam quomodo à suo Spiritu distrahetur Christus, ut qui illum probro afficiunt, hunc relinquant illæsum & intactum? Hinc jam colligere incipimus, non quia superior Christo sit Spiritus, blasphemiam in eum superare alia peccata: sed quia patefacta Dei virtute quicunque recalcitrant, excusabiles non sunt ignorantiæ prætextu. Adhæc notandum est, quod de blasphemia hic dicitur, non referri ad Spiritus essentiam simpliciter, sed ad gratiam qua donati sumus. nam qui Spiritus luce privati sunt, quantumvis detrahant de Spiritus gloria, rei tamen hujus criminis non agentur. Nunc tenemus probro afficere Spiritum Dei qui destinata malitia ejus gratiam & virtutem oppugnant: neque id modo, sed tale sacrilegium non committi nisi dum habitantem in nobis Spiritum, scientes extinguere conamur. Atque hæc ratio est cur Spiritus probro affici potius dicatur quam vel Filius vel Pater ipse: quia videlicet Dei gratiæ & virtuti detrahendo, Spiritum recta impetimus, à quo prodeunt & in quo nobis apparent. Maledicet quispiam incredulus Deo? nempe acsi in parietem cæcus impingeret. In Spiritum vero non maledicit, nisi qui ab eo illuminatus impiæ rebellionis

Blasphemiæ nomen.

In Spiritum sanctum.

nis sibi conscius est. neque enim supersluum est ista distinctio, quod aliis omnibus blasphemiis venia dabitur, praeterquam huic uni quae adversus Spiritum effertur. Siquis in Deum simpliciter blasphemaverit, illi non negatur spes veniae: contumeliosis in Spiritum Deus nunquam propitius fore dicitur. cur hoc, nisi quia hi demum in Spiritum blasphemi sunt qui contra proprium animi sui sensum ejus donis & virtuti obtrectant? Eodem quoque spectat ratio quae apud Marcum habetur, Pharisaeis ita duriter minatum esse Christum quia dixerant spiritu immundo praeditum esse: quia hoc modo lucem in tenebras consulto & maligne vertebant. Hoc vero est Gigantum more, ut loquuntur, bellum Deo inferre.

Quaestio. Hic tamen nascitur quaestio, An eousque amentiae prosiliant homines, ut contra Deum ruere, scientes & volentes non dubitent: hoc enim videtur esse incredibile portentum. Respondeo, audaciam hanc prodire quidem ex phrenetica caecitate, in qua tamen malitia & virulentus furor exuperat. Nec vero abs

1 Tim. 1. vers. 13. re est quod Paulus dicit, quum blasphemus esset, veniam se fuisse consequutum, quia ignorans in sua incredulitate id fecerat: suum enim peccatum hac voce à voluntaria contumacia discernit. Simul autem hoc loco refellitur eorum error qui voluntarium quodvis peccatum, & quod repugnante conscientia committitur, irremissibile esse fingunt. Atqui Paulus diserte peccatum illud ad priorem Legis tabulam restringit: nec minus clare Dominus speciem unam designat blasphemiae nomine, & simul ostendit directe pugnare cum Dei gloria. Ex his autem omnibus colligere jam licet, in Spiritum sanctum peccare & blasphemos esse qui Dei virtutes sibi per Spiritum patefactas, in quibus celebrari ejus gloriam decebat, in ejus dedecus malitiose convertunt, & cum Satana duce suo professi sunt gloriae Dei hostes. Quare mirum non est si tali sacrilegio spem veniae praecidat Christus: deploratos enim esse oportet qui unicam salutis medicinam in lethale venenum convertunt. Durius hoc quibusdam videtur, ideoque ad puerile cavillum confugiunt, Irremissibile vocari, quoniam ejus venia rara sit & ad impetrandum difficilis. Atqui expressius loquutus est Christus quam ut adeo subtiliter eludi queant ejus verba. Nimis etiam stulte ratiocinantur, crudelem fore Deum si peccatum nunquam remittat, cujus atrocitas omnes in stuporem rapere debet: nec satis reputant quam immane sit scelus, non modo sacrum Dei nomen data opera profanare, sed in faciem ejus conspuere, dum palam relucet. Ejusdem inscitiae est quod excipiunt, absurdum fore si ne poenitentia quidem veniam impetret. Certum enim est reprobationis signum in Spiritum blasphemia. Unde sequitur, quicunque in eam prolapsi fuerint, in reprobum sensum datos esse. Sicuti enim fieri posse negamus ut qui vere Spiritu regenitus est, se in tam horrendum scelus praecipitet: sic rursus tenendum est, qui exciderint, nunquam resurgere. imo Deum hac quoque in parte gratiae suae contemptum ulcisci, quod reproborum corda obdurat ut ad resipiscentiam nunquam aspirent.

32. *Neque in praesenti.*] Quid haec verba sibi velint, Marcus breviter exprimit, aeterno judicio obnoxios fore dicens qui adversus Spiritum loquuti fuerint. Quotidie remissionem peccatorum à Deo petimus, & ipse nos sibi reconciliat: tandem in morte abolitis peccatis omnibus, se nobis propitium declarat. hujus misericordiae fructus se extremo die proferet. Sensus ergo est, minime sperandum esse ut veniam impetrent in hac vita, vel in extremo judicio absolvantur quicunque in Spiritum blasphemaverint. Quod inde colligunt Papistae remitti post mortem hominibus peccata: nullo negotio eorum calumnia refutatur. Primum insulsi sunt, verbum Futuri seculi ad medium * tempus torquendo, quum extremum diem notari cuivis pateat: sed improbitas etiam deprehenditur, quia cum ipsorum doctrina pugnat quod obtendunt cavillum. Nota est eorum distinctio, Gratis remitti peccata quoad culpam, sed poenam ac satisfactionem exigi. Jam fatentur nullam esse spem salutis nisi ante mortem remissa fuerit culpa. Mortuis ergo nulla remissio superest nisi poenae. Atqui negare non audebunt sermonem de culpa hic haberi. Eant nunc & ex frigida ista materia ignem suum Purgatorium accendant, si potest ex glacie flamma excitari.

* *Id est, quod intercedit inter mortem & judicium extremum.*

MATTH. XII.	MARC.	LUC.
33. Aut facite arborem bonam, & fructum ejus bonum: aut facite arborem vitiosam, & fructum ejus vitiosum: nam è fructu arbor cognoscitur.		
34. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui quum sitis mali? siquidem ex abundantia cordis os loquitur.		
35. Bonus homo è bono thesauro cordis expromit bona: & malus homo ex malo thesauro depromit mala.		
36. Sed dico vobis quod de quocunque verbo otioso quod loquuti fuerint homines, rationem reddituri sunt in die judicii.		
37. Nam ex dictis tuis justificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis.		

33. *Aut facite arborem.*] Absurdum videri posset quod optio datur hominibus ut boni sint vel mali: sed si reputemus quale hominum genus Christus compellet, facilis erit solutio. Scimus qualis de Pharisaeis opinio fuerit: ficta enim ipsorum sanctimonia adeo perstrictae erant vulgi mentes, ut nemo de eorum vitiis judicium facere auderet. Larvam hanc detrahere volens Christus, jubet vel bonos esse vel malos: acsi diceret, nihil à probitate magis alienum esse quam fucum, ac frustra se justitiae titulo venditare qui sinceri & integri non sunt. Nihil ergo ponit in eorum arbitrio, neque frenum illis laxat: sed tantum admonet, nihil proficere sua inani larva quamdiu ita duplices erunt: quia homines vel bonos vel malos esse necesse est. Quod dicit, *facite arborem*, inscite ex eo quidam colligunt, in manu cujusque esse, sibi vitam formare & mores. Impropria enim est loquutio, qua Scribarum hypocrisin quasi fumum discutit Christus, eos ad solidam puramque rectitudinem revocans. Modum postea & rationem exprimit qua se bonas arbores vel malas ostendant: nempe si proferant bonos fructus vel malos. Jam in sensu nihil est ambiguum. Vita Scribarum crassis flagitiis apud homines infamis non erat: interea superbiae, ambitionis & invidiae virus suis calumniis prodebant: sed quia hoc posterius rudes latebat, malum intestinum ex latebris Christus in lucem educit. Siquis objiciat, in hac naturae nostrae corruptela fieri non posse ut quisquam integer penitus, & purus ab omni vitio reperiatur: in promptu est responsio, non requiri à Christo exactam perfectionem cui nihil desit, sed duntaxat simplicem ac minime simulatum affectum,

à quo procul aberant Pharisæi quos alloquitur. Nam ut Scriptura malos & sceleratos nominat qui Satanæ prorsus dediti sunt: ita sinceros Dei cultores, quamvis infirmitate carnis suæ & multis vitiis circumdati sub onere gemant, bonos tamen vocat. atque hoc gratuita Dei indulgentia fit ut tam honorifico titulo dignetur qui ad bonitatem aspirant.

34. *Progenies viperarum.*] Similitudinem arboris & fructus hoc loco tantum ad sermonem Christus accommodat: quoniam hinc detegi poterat interior & clandestina Scribarum malitia. atque hæc ratio est cur tantum in hac una peccati specie insistat. Quia ergo falsis obtrectationibus prodiderant quod in reliqua eorum vita non ita perspicuum erat, severe in eos Christus invehitur. Non mirum est, inquit, si mala verba evomitis, quandoquidem cor vestrum malitia refertum est. Nec vero mitius cum illis agi potuit, ne cui videatur immodica esse objurgatio. Merentur quidem alia peccata duras reprehensiones: sed ubi flexiloqui homines quod rectum est depravant, vel colorem inducunt rebus vitiosis, digna est hæc pravitas in quam Deus longe vehementius quam in alia peccata fulminet. Consilium autem Christi fuit, ut res nata ferebat, impiam sophisticem damnare quæ lucem in tenebras convertit. (Σοφιστική.) Docet ergo hic locus quam pretiosa sit Domino veritas, cujus tam rigidus est assertor & vindex. Atque utinam diligentius hoc expenderent, quibus ad tuendas quasvis causas ingenium nimis est versatile, & qui fucandis imposturis linguam habent venalem. Præsertim vero in eos excandescit Christus quos vel ambitio, vel livor, vel obliqua alia cupiditas ad maledicendum impellit, etiam ubi nihil est quod eorum conscientia improbet. Contra Pharisæos etiam more suo asperior fuit Christus, quos ita fascinaverat fallax justitiæ persuasio ut mediocris admonitio parum prodesset. Et certe nisi acriter stimulentur hypocritæ, quicquid dicitur, fastuose despiciunt. *Quomodo potestis bona loqui.* Jam alibi attigimus, proverbiales sententias non exigi debere ad perpetuam normam: quia tantum docent quid accidere ut plurimum soleat. fiet quidem interdum ut qui crudelis est, mellitis blanditiis simplices decipiat: ut astutus circumveniat simplicitatis prætextu: qui pessime cogitat, quasi Angelicam puritatem lingua spiret: communis tamen usus verum esse probat quod hic dicit Christus, *ex abundantia cordis os loqui.* sicuti etiam veteri proverbio lingua vocata est character mentis. Et certe quamvis absconditos & flexuosos recessus habeat cor hominis, & miris artibus quisque vitia dissimulet: Dominus tamen à singulis extorquet aliquam confessionem, ut ingenium suum & intestinos affectus lingua prodant. Deinde notandum est in quem finem usurpet Christus istas parabolas: exprobrat enim Pharisæis Christus quod conceptam intus malitiam verbis declarent. Adde quod juratos hostes esse cognoscens, sumpta occasione ab una calumnia totam eorum vitam traducit, & fidem illis apud populum abrogat, quorum auctoritas nimis habebat ponderis ad fallendum & nocendum. Cæterum quanquam non semper ex intimo corde manant boni sermones, sed in summis (ut aiunt) labris nascuntur: est tamen hoc perpetuo verum, malos sermones mali cordis testes esse.

36. *De quocunque verbo.*]. Argumentum est à minori ad majus. nam si omnis sermo inutilis ad calculum vocandus est, quomodo manifestis blasphemiis parceret Deus, & sacrilegæ eorum petulantiæ qui adversus gloriam ejus latrant? Sermo otiosus pro inutili accipitur, qui nihil ædificationis vel fructus affert. Multis hoc videtur nimis rigidum: verum si reputamus ad quem usum formatæ sint nobis linguæ, merito reos fieri fatebimur qui eas temere frivolis nugis addicunt, adeoque prostituunt. Nec vero leve delictum est, tempore, quod sollicite redimere nos Paulus jubet, ad res frivolas abuti. Quum vero nemo Col. 4: 5.
tam parcus sit loquendo, tamque prudenter sibi temperet, quin subinde in aliquos sermones otiosos diffluat, certa quidem nos omnes manet desperatio si summo jure nobiscum ageret Dominus. Sed quia in hoc fundata est salutis nostræ fiducia quod Deus in judicium non intrabit nobiscum, & peccata quæ innumeras mortes merentur, gratuita oblivione sepeliet: non dubitemus quin totius vitæ nostræ reatum abolens, culpam vaniloquentiæ simul ignoscat. Nam Scriptura de judicio Dei loquens, peccatorum remissionem minime evertit. Interea nemo sibi indulgeat, sed anxie unusquisque studeat linguam suam frenare. Primum ut de sacris Dei mysteriis nonnisi reverenter & sobrie loquamur: deinde ut abstineamus à scurrili loquacitate vanisque facetiis, multoque magis ab hostili maledicentia: denique opera danda est ut sermo noster sale sit conditus. Col. 4: 6.

37. *Ex dictis tuis justificaberis.*] Proverbium vulgare aptavit ad præsentem causam. neque enim dubito quin dictum hoc in ore populi celebre esset, Sua quemque confessione vel damnari vel absolvi. Christus vero ad sensum paulo diversum inflectit, quod sermo perversus, ut index est latentis malitiæ, ad damnandum hominem sufficiat. Quod autem Papistæ ad enervandam fidei justitiam hoc torquent, puerile est. Justificatur homo ex suis dictis, non quod sermo, justitiæ sit causa, quemadmodum Dei gratiam, ut nos pro justis reputet, fide consequimur: sed quia purus sermo nos absolvit, ne deprehendamur in lingua nostra improbi. Annon insulse ex eo infertur, mereri homines coram Deo justitiæ guttam? Quin potius doctrinæ nostræ suffragatur hic locus. nam etsi de causa justitiæ nostræ non disserit Christus, antithesis tamen inter duo verba, quid verbum Justificare significet, ostendit. Papistis absurdum est quod dicimus hominem fide justificari, quia justum reipsa fieri & esse exponunt: nos autem justum censeri & coram Dei judicio absolvi intelligimus, quemadmodum ex compluribus Scripturæ testimoniis liquet. Annon idem confirmat Christus, quum justificare & condemnare inter se opponit?

MATTH. XII.	MARC.	LUC. XI.
43. Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca arida, quærens requiem: & non invenit.		24. Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem: & non inveniens, dicit, Revertar in domum meam unde exivi.
44. Tunc dicit, Revertar in domum meam unde exivi: & veniens reperit *eam* vacantem & scopis purgatam atque ornatam.		25. Et quum venerit, reperit eam scopis mundatam atque ornatam.
45. Tunc abit, & adjungit sibi septem alios spiritus deteriores se, & ingressus inhabitat illic: & fiunt postrema hominis illius pejora primis. sic erit & generationi huic perversæ.		26. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus deteriores se, & ingressi inhabitant illic: & fiunt postrema hominis illius pejora primis.

43. *Quum autem immundus spiritus.*] Scribis & similibus hypocritis, qui spreta Dei gratia, cum diabolo conspirant, pœnam denunciat quam meretur ipsorum ingratitudo. Quo tamen latius pateat doctrinæ utilitas, generaliter admonet quale sibi judicium accersant qui oblatam gratiam spernendo, januam diabolo rursus aperiunt. Sed quia singulis fere particulis magnum inest pondus, quædam ordine notanda sunt priusquam summam parabolæ tractemus. Quum de exitu diaboli loquitur Christus, vim & effectum gratiæ Dei commendat quoties ad nos accedit: præsertim vero quum Deus nobis appropinquat in Filii sui persona, finis est ut nos à diaboli tyrannide ereptos ad se recipiat: idque palam testatus fuerat Christus recenti miraculo. Quum ergo proprium ejus officium sit malos spiritus fugare, ne amplius in hominibus regnent: merito dicitur exire diabolus ab hominibus quibus se Christus redemptorem offert. Tametsi autem non omnibus efficax est Christi præsentia, quia increduli ipsam sibi irritam reddunt: notare tamen voluit quorsum nos ipse visitet, quid per se valeat suus adventus, quid denique mali spiritus sentiant. nunquam enim operatur in hominibus quin diaboli in certamen tracti, ejus virtute succumbant. Tenendum ergo est, diabolum à nobis ejici quoties nobis affulget CHRISTUS, suamque erga nos gratiam aliquo documento exerit. Interea nobis describitur misera totius humani generis conditio: sequitur enim diabolum in hominibus domicilium habere, quia inde expellitur à Filio Dei. Atqui non de uno aut altero sermo habetur, sed de tota progenie Adæ. Hæc igitur naturæ nostræ gloria est, quod suam in nobis sedem habet diabolus, ut tam in corpore quam in anima habitet. Quo etiam illustrius est misericordiæ Dei specimen dum nos ex fœtidis diaboli stabulis templa sibi facit, & ad Spiritus sui habitationem consecrat. Tertio depingitur nobis Satanæ ingenium, quod scilicet nunquam cesset à noxis, sed assidue satagat, seque huc & illuc verset: denique suos omnes intendat conatus ad machinandum nobis exitium: præsertim vero ubi devictus est à Christo & profligatus, magis acuatur ejus rabies ac nocendi libido. Nam priusquam nos virtutis suæ participes faciat Christus, quasi per lusum & jocum in nobis regnat hostis ille. Pulsus autem dolorem ex amissa præda concipit, novasque vires colligit, & excitat omnes suos sensus ut nos de integro oppugnet. Ideo metaphorice dicitur Ambulare per loca arida, quia triste illi exilium est, & squalido deserto simile extra homines habitatio. Eodem etiam sensu dicitur Quærere requiem quamdiu extra homines habitat, quia tunc sibi displicet ac torquetur: nec desinit hoc vel illud moliri donec recuperet quod amisit. Quare discamus simulac nos Christus vocat, vehementius & acrius certamen paratum nobis esse. Quanquam enim omnibus exitium intentat, & ad omnes sine exceptione pertinet quod dicit Petrus, instar rugientis leonis circuire, & quærere quem devoret: aperte tamen his Christi verbis monemur, majore odio contra eos ardere qui ex ejus laqueis erepti sunt, magisque hostili impetu ferri. Cæterum terrorem incutere nobis minime debet hæc admonitio, sed nos expergefacere, ut intenti simus agendis excubiis, & spiritualibus armis induti fortes ad resistendum simus.

44. *Reperit eam vacantem.*] Eos proculdubio designat Christus qui vacui Dei Spiritu, ad recipiendum diabolum parati sunt. nam fideles in quibus solide habitat Spiritus Dei, undique muniti sunt, ne qua rima Satanæ pateat. Quod domum purgatam vocat & ornatam, similitudo ab hominibus sumpta est quos munditiès & nitor in hospitiis delectat. nam Satanæ sola deformitas pulchra est, & ei nihil bene olet præter fœtorem & sordes. Sensus autem est, nunquam locum in nobis magis commodum Satanæ esse quam dum Christo valere jusso, illum hospitem admittimus. Summæ ergo ejus deliciæ sunt inanitas illa quæ divinæ gratiæ neglectum sequitur.

45. *Adjungit sibi septem alios*] Septenarius numerus hic indefinite, ut sæpe alibi, capitur. Porro his verbis docet Christus, si à sua gratia excidimus, bis Satanæ fieri obnoxios, ut majore in nos licentia, quam prius, grassetur: & hanc justam esse ignaviæ nostræ pœnam. Quare ne diabolum uno prælio victum putemus ubi semel à nobis exierit: imo meminerimus, quum illi vetus in nobis fuerit hospitium ex quo nati sumus, omnes aditus illi notos & compertos esse quibus ad nos penetrare queat: si recta ingressus non patebit, astutiam illi non deesse, ut per cuniculos vel obliquas rimas clanculum obrepat. Danda igitur opera est ut regnum in nobis occupans Christus, hosti suo aditus omnes præcludat. Quantumvis enim violenti sint & infesti Satanæ conatus, non est quod Dei filios debilitent, quos invicta Spiritus sancti virtus in tuto servat. Et scimus hanc pœnam solis gratiæ Dei contemptoribus denunciari, qui suffocata fidei luce, suppressoque pietatis studio, profanescunt.

MATTH. XII.	MARC. III.	LUC. XI.
46. Quum autem adhuc loqueretur turbis, ecce mater & fratres ejus stabant foris, quærentes ei loqui.	31. Et veniunt mater ejus & fratres, & foris stantes miserunt ad eum qui evocarent eum.	27. Factum est autem quum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi, Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ suxisti.
47. Dixit autem illi quidam, Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui.	32. Et sedebat turba circa eum, dicuntque ei, Ecce mater tua & fratres tui foris, te quærunt.	28. At ille dixit, Quin imo beati qui audiunt sermonem Dei, & custodiunt illum.
48. At ille respondens, dixit ei qui sibi renunciaverat, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?	33. Et respondit eis, dicens, Quæ est mater mea & fratres mei?	LUC. VIII. 19. Venerunt autem ad illum mater & fratres ejus, & non poterant adire eum præ turba.
49. Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, Ecce mater mea & fratres mei.	34. Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.	20. Et nunciatum est, illi ac dictum, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre.
50. Quisquis enim fecerit voluntatem Patris mei qui est in cælis, ipse frater meus & soror & mater est.	35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus & soror mea & mater est.	21. Qui respondens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei hi sunt qui sermonem Dei audiunt, & faciunt illum.

27. Luc. *Beatus venter.*] Hoc elogio extollere voluit mulier Christi excellentiam: non enim Mariam respexit quam forte nunquam viderat, sed hoc non parum amplificat Christi gloriam, quod uterum in quo gestatus est, nobilitet ac beatum reddat. Nec vero absurde, sed ex Scripturæ more celebratur hæc Dei benedictio: scimus enim sobolem, præsertim eximiis virtutibus ornatam, tanquam Dei singulare donum aliis omnibus præferri. Neque etiam negari potest quin Deus Mariam Filio suo matrem eligens ac destinans, summo eam honore dignatus sit. Christi tamen responsum adeo voci mulierculæ non subscribit, ut potius contineat obliquam reprehensionem. Imo, inquit, beati qui audiunt verbum Dei. Videmus ut fere pro nihilo ducat Christus quod unum extulerat mulier. Et certe quod præcipuum Mariæ putabat esse decus, aliis gratiis longe inferius erat: majoris enim præstantiæ fuit, regenitam esse Christi Spiritu, quam Christi carnem utero suo concipere: Christum habere spiritualiter in se viventem, quam eum uberibus lactare. Denique summa sanctæ Virginis & felicitas & gloria in eo sita fuit, membrum Filii sui esse, ut eam cælestis Pater inter novas creaturas censeret. Ego tamen alia de causa & alio fine correctam fuisse puto mulieris vocem: quod scilicet perperam soleant homines Dei dona negligere, quæ attoniti mirantur & plenis buccis prædicant. Nam hæc mulier in Christi laude omiserat quod vere est caput, salutem in ipso omnibus propositam: frigebat ergo encomium illud in quo nulla fiebat gratiæ ejus ac virtutis mentio, quæ se ad omnes diffundit. Quare merito Christus aliam sibi laudem vendicat, ne sola mater beata reputetur, & quidem carnis respectu: sed ut nobis omnibus solidam & æternam beatitudinem conferat. Rite ergo tunc demum æstimatur Christi dignitas, dum expendimus quorsum nobis datus sit à Patre, & quæ nobis attulit beneficia percipimus, ut fiamus in ipso felices qui sumus in nobis miseri. Sed cur de se tacens, tantum verbi Dei meminit? nempe hoc modo thesauros omnes suos nobis aperit: quia sine verbo neque illi quicquam nobiscum, nec vicissim nobis cum illo. Quum ergo se nobis per verbum communicet, recte & proprie ad hoc audiendum & servandum nos vocat, ut fide ipse noster fiat. Nunc videmus quid differat Christi responsum ab elogio mulieris: quam enim beatitudinis gratiam illa domi incluserat, liberaliter omnibus offert. deinde non vulgari modo se æstimandum esse docet: quia omnes cælestis vitæ, beatitudinis & gloriæ thesauros in se reconditos habeat, quos verbo dispensat, ut eorum fiant participes qui fide verbum amplexi fuerint. Clavis enim regni cælorum est gratuita Dei adoptio quam nos ex verbo concipimus. Et tenenda est ista copula, quod primo audire, deinde & servare oporteat. nam quia fides est ex auditu, hinc etiam sumendum est exordium spiritualis vitæ. Cæterum
Jacob. 1. vers. 23. quia simplex auditus veluti evanida est speculi inspectio, quemadmodum Jacobus docet: simul additur verbi custodia, quæ perinde valet atque efficax receptio, ubi vivas in cordibus radices agit ut fructum suum proferat. Ita nihil consequitur fluxus ille auditor cujus aures tantum verberat exterior doctrina. Quicunque vero arcana inspiratione se contentos esse jactant, & hoc prætextu negligunt externam prædicationem, à cælesti vita arcentur. Ergo quæ Filius Dei conjunxit, ne sacrilega temeritate homines separent. Mirus vero Papatus stupor quod in Mariæ honorem cantillant hæc verba, quibus tam diserte refellitur eorum superstitio: in ageodis vero gratiis mulierculæ vocem decerpunt omissa correctione. Verum ita modis omnibus obstupefieri decuit qui pro sua libidine sacrum Dei verbum data opera profanant.

19. Luc. *Venerunt autem ad illum.*] Inter Lucam & reliquos duos Euangelistas videtur nonnihil esse discrepantiæ: nam hi in historiæ suæ contextu, matrem & cognatos Christi supervenisse dicunt quum de spiritu immundo dissereret: ille autem ad diversum tempus refert, ac solum commemorat mulieris exclamationem quam nuper exposuimus. Verum quia scitur Euangelistas non admodum in serie temporum fuisse curiosos, neque etiam in singulis quibusque factis vel dictis persequendis: non ita difficilis solutio est. Lucas enim quo temporis articulo venerit Christi mater, non exprimit: sed quod alii duo narrant ante sationis parabolam, ille subjicit. Quod autem mulierculam ex turba clamasse dicit, aliquid huic narrationi affine habet: fieri enim potest ut inconsiderato fervore in supremum gradum extulerit quod putabat nimis à Christo dejici. In hoc quidem omnes consentiunt, Christo in media populi turba sermonem habente, venisse fratres ejus & matrem: proculdubio vel quia de ipso erant solliciti, vel etiam discendi studio. neque enim frustra ad eum accedere conantur: nec probabile est qui sanctam matrem comitati sunt, fuisse incredulos. Quod Ambrosius & Chrysostomus Mariam ambitionis insimulant, nihil habet coloris. quid enim hac divinatione opus est, quum ubique summa ejus pietas & modestia Spiritus testimonio commendetur? Forte impulit eos carnalis affectus vehementia ut plus justo satagerent: hoc non nego: sed pio studio non dubito fuisse adductos ut ei se adjungerent. Quod Matthæus refert ab uno quodam allatum fuisse nuncium de illorum adventu, Marcus autem & Lucas pluribus sermonem tribuunt, in eo nihil est absurdi. Verum (ut fieri solet) mandatum quod de ipso evocando dabat mater, à pluribus subinde exceptum fuit, donec tandem perlatum est.

48. Matth. *Quæ est mater mea.*] Non dubium est quin his verbis carpatur Mariæ importunitas: & certe præpostere cursum doctrinæ ejus abrumpere tentabat. Sed interea carnis & sanguinis propinquitatem extenuans, doctrinam valde utilem profert, dum suos omnes discipulos, ac fideles, in eundem honoris gradum recipit acsi inter consanguineos primi essent: imo eos in matris & fratrum locum substituit. Pendet autem hæc sententia ex Christi officio. significat enim non paucis quibusdam se datum esse, sed piis omnibus qui in unum cum ipso corpus fide coaluerint: deinde nullum esse sanctius cognationis vinculum quam spirituale: quia secundum carnem censeri non debeat, sed ex Spiritus sui virtute quo donatus est à Patre ad renovandos homines, ut qui natura impurum & maledictum erant Abrahæ semen, gratia sancti & cælestes Dei filii esse incipiant. Ideo Paulus Christum vere cognosci negat secundum *2 Cor. 5. vers. 16.*
carnem: quia potius consideranda sit illa mundi reparatio quæ longe supra humanam virtutem eminet, dum nos Spiritu suo ad imaginem Dei reformat. Quare summa huc tendit, ut Christum discamus fidei oculis inspicere: deinde sciamus ut quisque Spiritu regenitus totum se Deo in veram justitiam addicit, ita Christo maxime conjunctum esse, adeoque unum cum ipso effici. Porro eos intelligit facere Patris voluntatem, non qui exacte totam Legis justitiam implent (nam ita in neminem competeret fraternum nomen quo hic suos discipulos insignit) sed fidem præcipue commendat, quæ sanctæ obedientiæ fons est & origo: simulque defectus & carnis vitia tegit, ne imputentur. Nota est enim Christi sententia, Hæc est voluntas Patris mei, ut quisquis videt Filium, & credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam, Joannis 6. vers. 40. Tametsi autem hic nullum sanguinis respectum habere videtur Christus, scimus tamen reipsa sancte coluisse humanum ordinem, & legitimis erga parentes officiis defunctum esse: verum præ spirituali cognatione, nullius vel exigui momenti carnalem esse admonet.

Va-

Valeat igitur apud nos hæc comparatio, ut naturæ quidem justa solvamus, sed carni & sanguini non simus nimium affixi. Cæterum quando Euangelii sui discipulos incomparabili honore dignatur Christus ut eos pro fratribus habeat: detestanda est nostra ingratitudo, nisi posthabitis omnibus carnis votis, omnes nostros conatus huc intendimus.

Matth. XII.

38. Tunc interrogaverunt eum quidam è Scribis ac Pharisæis, dicentes, Præceptor, volumus ex te signum videre.

39. At ille respondens, dixit illis, Generatio prava & adultera signum quærit, & signum non dabitur illi nisi signum Jonæ Prophetæ.

40. Quemadmodum enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

41. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt eam: quod ipsi resipuerint ad prædicationem Jonæ: & ecce plusquam Jonas est hoc loco.

42. Regina Austri surget in judicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quod venerit à finibus terræ ad audiendam sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomon est in hoc loco.

Marc.

Luc. XI.

16. Et alii tentantes, signum de cælo quærebant ab eo.

Paulo post.

29. Turbis autem condensantibus se, cœpit dicere, Natio hæc mala est, signum quærit, & signum non dabitur ei nisi signum Jonæ Prophetæ.

30. Nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis: ita erit & Filius hominis nationi huic.

31. Regina Austri surget in judicio cum viris nationis hujus, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ ut audiret sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Solomon in hoc loco.

32. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum natione hac, & condemnabunt eam: quia ad pœnitentiam adducti sunt prædicatione Jonæ: & ecce plusquam Jonas in hoc loco.

38. *Quidam è Scribis.*] Simile quiddam iterum refert Matthæus capite 16. & Marcus capite 8. Unde apparet Christum sæpius hac de re fuisse interpellatum: ut nullum finem habuit eorum improbitas qui semel statuerant veritati resistere. Certum est *Signum petere.* autem, signum eos petere ut speciosum prætextum habeat eorum incredulitas, quod scilicet Christi vocatio legitime non sit obsignata. neque enim ea est docilitas ut tribus vel quatuor miraculis cessuri sint, nedum ut unum sufficiat. sed quemadmodum nuper attigi, hoc colore excusant se fidem Euangelio non habere quia nullum ejus sigillum è cælo Christus ostendat. Miracula jam satis multa & clara ediderat ante ipsorum oculos: verum quasi non valeant ad doctrinæ confirmationem, aliquod è cælo prodire volunt in quo visibilis quodammodo appareat Deus. Magistrum quidem salutant ex more, quia tunc ita vocabant omnes Scribas & Legis interpretes: sed Prophetam Dei non agnoscunt donec testimonium è cælo producat. Sensus ergo est, Quando te profiteris doctorem ac magistrum, si nos habere vis discipulos, fac ut è cælo testetur Deus se tui magisterii auctorem esse, ac miraculo vocationem confirmet.

39. *Generatio prava.*] Non tantum ætatis illius malitiam accusat, sed Judæos nominat gentem perversam, vel certe Scribas & eorum similes: significans velut hæreditarium illis esse pervicaciæ morbum. Nam γενεὰ interdum pro seculo uno, interdum pro gente vel natione accipitur. Adulteros vero dixit pro adulterinis vel spuriis, quod à sanctis Patribus degeneres essent: sicuti ætatis suæ incredulis exprobrant Prophetæ, non esse ex Abraham progenitos, sed profanum semen Chanaan. Nunc quæritur an ideo Christus tam duriter eos appellet quia sibi dari signum optaverint. nam alibi Deus ostendit non
Jud. 6. vers. 17. tantopere hoc sibi displicere. Signum petit Gedeon: non irascitur Deus, sed ejus voto annuit: & quanquam importune pergit, ejus tamen infirmitati Deus
Jes. 38. vers. 22. indulget. Ezechiæ non poscenti, ultro signum offertur. severe autem reprehenditur Achas quia
Jes. 7:11. signum petere, ut jussus fuerat à Propheta, recuset. Ergo non simpliciter Scribas objurgat Christus quod signum postulent: sed quod Deo ingrati, tot ejus virtutibus maligne spretis, subterfugium captent ne obediant ejus verbo. Cujus enim, non dico socordiæ, sed malitiæ erat ad tot signa claudere oculos? Frustra igitur molesti erant: neque alio tendebat consilium nisi ut impune Christum rejicerent. idem vitium in posteris damnat Paulus, quum dicit *2 Cor. 1. vers. 22.*
Judæos signa quærere. *Signum non dabitur ei.* Variis quidem miraculis postea fuerunt convicti: nec destitit Christus virtutem suam apud eos exerere, quo inexcusabiles redderet. Sed tantum intelligit signum unum illis instar omnium fore: quia indigni sint quorum impiæ cupiditati obtemperet. Contenti sint, inquit, hoc signo, quod sicuti Jonas ex profundo mari emersus Ninivitis prædicavit, ita ipsi vocem redivivi Prophetæ audient. Scio à plerisque argutius exponi hunc locum: sed quum inter Christum & Jonam non conveniat in singulis partibus similitudo, videndum est quatenus se Christus Jonæ comparet. Ego autem omissis aliorum speculationibus, hoc unum quod jam attigi, notari puto, Prophetam illis futurum postquam à morte surrexerit: acsi dixisset, Vos Dei Filium, qui è cælo ad vos descendit, contemnitis: restat ergo ut morte defunctus è sepulchro surgam, & redivivus vobis loquar, sicut Jonas ex profundo mari Niniven venit. Sic ergo pravis eorum postulatis ansam præcidit Dominus, ut se illis à resurrectione Prophetam fore denuncier, quando indutus carne mortali non recipitur. Apud Lucam dicit se illis fore signum sicuti Jonas Ninivitis fuerat. Improprie autem sumitur nomen signi, non quod aliquid portendat, sed quod remotum est à consueto naturæ ordine: sicuti prodigiosa fuit Jonæ missio, quum ex ventre piscis quasi è sepulchro eductus est qui Ninivitas ad pœnitentiam vocaret. In tribus noctibus synecdochica est loquutio, ut satis notum est. Nam quia nox est diei appendix, vel duabus partibus constat dies, luce & tenebris: diem unum ab illis Christus designat, & integrum diem ponit pro dimidio.

41. *Viri Ninivitæ surgent in judicio.*] Quoniam de Ninivitis factus erat sermo, Christus occasione sumpta, illis longe deteriores esse ostendit Scribas & alios

& alios à quibus sua doctrina respuitur. Profani, inquit, homines qui verbum nunquam de vero Deo audierant, ad vocem novi & incogniti hospitis resipuerunt: hæc regio quæ cælestis doctrinæ sacrarium est, Filium Dei & promissum Redemptorem non audit. hæc enim antithesis in comparatione subest. Scitur qui fuerint Ninivitæ, Prophetis scilicet minime assueti, ac veræ doctrinæ expertes. Jonas apud eos nullo titulo splendebat, sed homo extraneus poterat explodi. Judæi verbo Domini sedem apud se ac domicilium esse jactabant: si puris oculis intuiti Christum essent, non modo missum è cælo doctorem debebant agnoscere, sed Messiam & salutis auctorem sibi promissum. Cæterum si perdita illius populi impietas inde convicta fuit quod Christum in terra loquentem contempserit: omnium temporum incredulos superamus nisi Filius Dei nunc in cælo sedens, sacra sua & cælesti voce in obsequium suum nos cogat. Porro an vere & perfecte ad Deum Ninivitæ fuerint conversi, tractare supersedeo, quia sufficit Jonæ doctrina fuisse commotos ut animum ad pœnitentiam adjicerent.

42. *Regina Austri.*] Quoniam Æthiopia Judææ respectu ad Meridiem vergit, Josepbo & reliquis facile assentior qui hanc fuisse Æthiopiæ Reginam docent. Quod autem Regina Saba in sacris historiis dicitur, non debet intelligi Sabæa regio quæ magis Orientalis erat, sed urbs in Meroë insula Nili sita, quæ caput regni erat. Hic etiam antitheta expendere convenit. Mulier quæ in schola Dei minime educata fuerat, ex longinqua regione discendi studio ad Solomonem venit Regem terrenum: Judæi Legis divinæ alumni, summum suum & unicum doctorem Prophetarumque omnium principem repudiant. Porro Judicandi verbum non tam ad personas hic refertur quam ad ipsius rei exemplum.

MATTH. XIII.

1. In die vero illo egressus Jesus è domo, sedit juxta mare.

2. Et congregatæ sunt ad illum turbæ multæ, adeo ut ipse navim ingressus sederet: & universa turba in litore stabat.

3. Ac dicebat illis multa per similitudines, dicens, Ecce exiit qui seminabat ad seminandum.

4. Et quum seminaret, alia quidem ceciderunt juxta viam, & venerunt volucres ac devoraverunt ea.

5. Alia vero ceciderunt in loca saxosa, ubi non habebant multum terræ: & protinus exorta sunt, propterea quod non haberent profunditatem terræ.

6. Quum autem exortus esset Sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem, exaruerunt.

7. Alia rursus ceciderunt in spinas: & surrexerunt spinæ, & suffocaverunt ea.

8. Alia vero ceciderunt in terram bonam, & dederunt fructum: aliud quidem centuplum, aliud vero sexagecuplum, aliud vero trigecuplum.

9. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10. Et adeuntes discipuli dixerunt illi, Quare per parabolas loqueris illis?

11. At ille respondens dixit eis, Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis autem non est datum.

12. Quisquis enim habet, dabitur ei, & abundantior reddetur: quisquis autem non habet, etiam id quod habet tolletur ab eo.

13. Propterea per parabolas loquor illis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt nec intelligunt.

MARC. IV.

1. Et iterum cœpit docere juxta mare: & congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ingressus sederet in mari: & tota turba juxta mare in terra erat.

2. Et docebat eos per parabolas multa, & dicebat illis in doctrina sua,

3. Audite, ecce exivit seminator ad seminandum.

4. Et accidit inter seminandum, aliud quidem cecidit secus viam, veneruntque volucres cæli, & comederunt illud.

5. Aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam: & statim exortum est, quod non haberet altitudinem terræ.

6. Sole autem exorto æstu affectum est: & quia non habebat radicem, exaruit.

7. Et aliud cecidit in spinas: & creverunt spinæ, ac suffocaverunt illud, & fructum non dedit.

8. Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum emergentem atque crescentem: & attulit unum triginta, & unum sexaginta, & unum centum.

9. Ac dicebat illis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10. Quum autem cœpisset esse solus, interrogaverunt eum qui circum illum erant cum duodecim, de parabola.

11. Et dicebat eis, Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem qui

LUC. VIII.

1. Et factum est deinceps, & ipse iter faciebat per singulas civitates & castella, prædicans & Euangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo:

2. Simulque mulieres aliquæ quæ sanatæ erant à spiritibus malis & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant,

3. Et Joanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei de facultatibus suis.

4. Quum autem turba plurima conveniret, & è singulis civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem,

5. Exiit qui sementem faciebat ad seminandum semen suum: & inter seminandum aliud cecidit circa viam, & conculcatum est, & volucres cæli comederunt illud.

6. Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem.

7. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocaverunt illud.

8. Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9. Interrogabant autem eum discipuli sui, dicentes, quæ esset hæc parabola.

10. At ille dixit, Vobis datum est nosse mysteria

regni

14. Et completur in illis prophetia Esaiæ, quæ dicit, Auribus audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

15. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt, nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem illos.

16. Vestri vero beati sunt oculi, quia vident: & aures vestræ, quia audiunt.

17. Amen dico vobis quod multi Prophetæ & justi desideraverunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

foris sunt, per parabolas omnia fiunt.

12. Ut videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando convertantur, & remittantur eis peccata.

Paulo post.

24. Et dicebat illis, Videte quid audiatis: qua mensura metimini, eadem fiet vobis admensio, & adjicietur vobis qui auditis.

25. Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

regni Dei: cæteris autem per parabolas, ut videntes non videant, & audientes non intelligant.

Paulo post.

18. Videte ergo quomodo audiatis. Quisquis enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiam quod putat se habere auferetur ab illo.

LUC. X.

23. Et conversus ad discipulos seorsum, dixit, Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24. Dico enim vobis quod multi Prophetæ & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

Quæ huc inserui ex Luca, forte ad aliud tempus pertinent: sed quæ uno contextu posuit, nulla ratio cogere visa est cur disjungerem. Primo dicit duodecim Apostolos regnum Dei cum Christo prædicasse: unde colligimus, quamvis ordinarium docendi munus nondum illis injunctum foret, fuisse tamen assiduos præcones qui Magistro suo audientiam facerent. ita quamvis inferior esset ipsorum ratio, dicuntur tamen Christo fuisse adjutores. Deinde adjicit, Christum in suo comitatu mulieres quasdam habuisse quæ sanatæ fuerant à spiritibus malis vel infirmitatibus: qualis fuit Maria Magdalene, quæ à septem dæmoniis vexata fuerat. Videri quidem posset parum honorabile fuisse hoc contubernium. quid enim minus decuit Filium Dei quam mulieres secum trahere probro notatas? Sed hinc melius perspicimus, vitia quibus onerati fuimus ante fidem, adeo non obstare Christi gloriæ, ut eam magis amplificent. Et certe non dicitur reperisse Ecclesiam sine ruga & macula quam eligeret, sed sanguine suo mundasse ut puram & formosam habeat. Quare misera & pudenda mulierum istarum conditio, postquam ab ea liberatæ sunt, in magnam Christi gloriam cessit, ut virtutis gratiæque suæ insignia ostenderet. Simul etiam earum gratitudo laudatur à Luca, quod suum Liberatorem, contempta mundi ignominia, sequutæ sunt. Non dubium est quin digito passim monstratæ fuerint, ac Christi præsentia instar theatri fuerit ad eas spectandas: sed pudorem suum palam extare non recusant, ne suppressa Christi gratia lateat. quin potius ut illustre sit ejus spectaculum, libenter humiliari sustinent. Porro in Maria singulare fuit immensæ Christi bonitatis miraculum, quod fœminam à septem dæmoniis possessam, & quasi vilissimum Satanæ mancipium, non tantum discipulæ honore, sed contubernio quoque suo dignatus est. Cognomen Magdalenes addit Lucas, ut hanc à sorore Marthæ aliisque Mariis discerneret, quarum alibi fit mentio.

3. *Joanna uxor Chuzæ.*] Nescitur an idem de iis mulieribus intelligi voluerit Lucas quod de Maria. Mihi probabile videtur, primam in ordine locatam esse in qua insigni potentia operatus erat Christus: uxorem vero Cuzæ & Susannam honestas & integræ famæ matronas subjungi, quia tantum à vulgaribus morbis sanatæ forent. Quum autem divites fuerint ac splendidæ matronæ, eo plus meretur laudis pium earum studium, dum Christo sumptum ex suis facultatibus suppeditant. neque hoc officio contentæ, posthabitis domesticis negotiis, ipsum cum invidia multisque incommodis per diversa incertaque hospitia sequi malunt quam delicata quiete in propriis ædibus frui. Et fieri potest ut Chuza Herodis procurator, domino suo nimium similis, consilio uxoris valde fuerit contrarius: sed pia mulier obstaculum hoc zeli sui fervore & constantia superavit.

2. Matth. *Congregatæ sunt ad eum.*] Non frustra de ingenti turbæ concursu præfantur Euangelistæ, cujus conspectu impulsus est Christus ad doctrinam semini comparandam. Ex variis locis convenerat illa multitudo: suspensi stabant omnes: similis omnibus audiendi aviditas, sed non idem proficiendi affectus. hæc fuit occasio parabolæ, ut sciretur non ubique fructuosum esse doctrinæ semen dum longe lateque spargitur: quia non semper feracem & bene cultam terram inveniat. Christus ergo se illic velut agricolam adesse professus est, qui ad seminandum prodiret: sed multos ex auditoribus similes esse incultæ & aridæ terræ, alios spinosæ, ut labor & semen ipsum pereat. Cæterum de sensu parabolæ longius tractare supersedeo, donec ad explicationem ventum fuerit quam paulo post Dominus ipse adferet: hujus tantum in præsentia monendi sunt lectores, si inutili terræ & sterili comparantur qui ex locis remotis quasi famelici ad Christum accurrerant, non mirum esse si hodie in multis Euangelium non fructificat, quorum alii pigri sunt & lenti, alii oscitanter audiunt, alii etiam vix trahuntur ut audiant.

9. *Qui habet aures.*] Partim his verbis significat Christus, non omnes vera intelligentia præditos esse ut assequantur quod dixit: partim vero suos discipulos excitat ut attentius expendant doctrinam non cuivis obviam nec facilem. Certe inter auditores ita discernit, ut alios faciat auritos, alios vero surdos. Nunc si quæritur unde illis prioribus sint aures, alibi Scriptura testatur non sua quemque industria aptare sibi & formare, sed à Domino perforari. *Psal. 40. vers. 7.*

10. *Adeuntes discipuli, dixerunt.*] Ex verbis Matthæi apparet discipulos non modo sui respectum habuisse, sed optasse pariter aliis consultum. Quum parabolam non perciperent, sciebant populo non minus esse obscuram: queruntur ergo Christum verba fecisse ex quibus nulla utilitas ad auditores veniret. Porro quamvis similitudines plerumque rem de qua agitur, illustrent: quæ tamen perpetuam metaphoram continent, ænigmaticæ sunt. Christus ergo similitudinem hanc proponens, sub allegoria involvere voluit quod sine figura clarius & plenius dicere poterat. Nunc vero ubi addita est expositio, plus & energiæ & efficaciæ habet figuratus sermo quam simplex: hoc est, non solum efficacior est ad moven-

movendos animos, sed magis est perspicuus. tanti interest quomodo quidque dicatur.

11. *Vobis datum est nosse mysteria*] Ex hoc Christi responso colligimus in diversos fines à Deo proponi hominibus salutis doctrinam. nam testatur Christus se ideo data opera obscurius loquutum esse, ut multis ænigmaticus esset sermo, ac solum aures confuso & ambiguo sonitu feriret. Siquis contra [Jes. 45. vers. 19.] objiciat illud Jesaiæ, Non in abscondito loquutus sum, nec in angulo tenebroso: non frustra dixi semini Jacob, Quærite me. Item Legis eloquia quæ [Psal. 119. & 19.] celebrat David, lucernam esse pedibus, & sapientiam dare parvulis: solutio in promptu est, verbum Dei sua natura lucidum semper esse, sed ejus lucem hominum tenebris suffocari. Etsi enim Lex quasi velo quodam obducta fuit, in ea nihilominus manifesta fuit Dei veritas, nisi multorum cæci fuissent [2 Cor. 4. vers. 4] oculi. De Euangelio vere testatur Paulus non esse velatum nisi reprobis & exitio devotis, quorum mentes excæcavit Satan. Deinde sciendum est vim illuminandi cujus meminit David, & familiarem docendi modum quem prædicat Jesaias, proprie ad electum populum referri. Hoc tamen semper fixum manet, non esse obscurum Dei verbum, nisi quatenus ipsum mundus sua cæcitate obtenebrat: interim nihilominus mysteria sua Dominus continet, ut minime ad reprobos perveniat eorum sensus. Ac duobus quidem modis privat eos doctrinæ suæ luce. nam interdum sub ænigmatibus proponit quod clarius dici posset: interdum sine ambagibus & figuris mentem suam palam explicans, hebetat illorum sensus, & stupore percutit, ut in plena luce cæcutiant. Huc [Jes. 28. vers. 11.] spectant illæ horribiles minæ apud Jesaiam, ubi denunciat se barbarum fore pupulo qui peregrina & [Jes. 29. vers. 11.] incognita lingua loquetur: visiones Propheticas doctis fore librum clausum & obsignatum, in quo legere nequeant: ubi autem apertus fuerit liber, omnes fore idiotas qui attoniti hærebunt nescientes legere. Jam quum suam doctrinam consulto ita dispensaverit Christus ut paucis tantum prodesset, solide eorum animis infixa: alios vero suspensos teneret ac perplexos: sequitur non unum in finem divinitus hominibus proferri salutis doctrinam: sed admirabili consilio sic temperari, ut non minus odor sit mortis in mortem reprobis, quam electis odor vivificus. Nequis autem obstrepere audeat, occurrit Paulus his verbis, qualiscunque sit Euangelii effectus, semper tamen ejus odorem, licet mortiferum, suaviter spirare coram Deo. Verum ut nobis constet præsentis loci sensus, Christi consilium, qua de causa hoc & quorsum dixerit, propius excutere oportet. Primo hucindubie spectat comparatio, ut gratiam discipulis factam Christus amplificet: quia peculiariter illis, quod non omnibus promiscue, datum erat. Siquis roget, unde hoc dignitatis privilegium Apostolis: certe non reperietur in ipsis causa: & Christus datum illis esse pronuncians, meritum omne excludit. Certos quidem & selectos esse homines Christus pronunciat, quos peculiariter Deus hoc honore dignatur ut sua illis arcana patefaciat, reliquos autem hac gratia privari. Hujus discriminis non alia reperietur causa, nisi quod ad se vocat Deus quos gratuito elegit.

12. *Quisquis enim habet.*] Prosequitur Christus quod nuper dixi. discipulos enim suos admonet quam liberaliter agat cum ipsis Deus, ut ejus gratiam tanto pluris faciant, seque agnoscant majore ejus beneficio obstrictos. Hæc eadem verba alibi repetet: diverso tamen sensu. illic enim de legitimo donorum usu habebitur sermo: nunc autem simpliciter docet, ideo plus dari Apostolis quam vulgo hominum, quia cælestis Pater suam erga illos beneficentiam velit usque ad cumulum complere. Nam quia opera ma- [Psal 138. vers. 8.] nuum suarum non deserit, sicuti dicitur in Psalmo: quos semel formare cœpit, magis ac magis assidue exornat, donec eos tandem expoliat in summam perfectionem. Hinc tam multiplices gratiæ ab ipso subinde ad nos fluunt, hinc tam læti progressus: quia scilicet Deum suæ liberationis intuitus ad continuum largitatis cursum incitat. Et sicut inexhaustæ sunt ejus divitiæ, ita in filiis suis locupletandis nunquam fatigatur. Quoties ergo altius nos provehit, meminerimus quicquid nobis quotidie beneficiorum accedit, ex fonte illo manare, quod inchoatum salutis nostræ opus absolvere velit. contra autem pronunciat Christus, reprobos semper in deterius ruere, donec prorsus exinaniti, in sua inopia tabescant. Dura quidem in speciem est ista loquutio, auferri impiis quod non habent: sed Lucas duritiem mitigat, & ambiguitatem tollit verbis paululum mutatis, auferri dicens quæ videntur habere. Et certe plerumque accidit ut præclaris dotibus excellant etiam reprobi, & in speciem filiis Dei sint similes: atqui nihil est in ipsis solidum, quia animus pietate vacuus est, sed tantum inanis apparet splendor. Quare merito eos habere negat Matthæus quod nihili reputatur coram Deo, & intus est evanidum. Lucas autem apte dona quibus præditi erant, ab ipsis vitiari significat, ut tantum splendeant in oculis hominum, cæterum nihil habeant præter pompam & vanam ostentationem. Hinc etiam discamus tota vita ad profectum aspirare, quandoquidem hac lege gustum cælestis suæ doctrinæ nobis præbet Deus, ut ea quotidie abundantius pascamur, donec ad plenam saturitatem ventum fuerit. Apud Marcum hæc sententia paulo confusius legitur: Attendite, inquit Dominus, quid vobis dicatur. Deinde si rite proficiant, spem illis facit uberioris gratiæ: Vobis, inquit, adjicietur qui auditis. Tandem sequitur clausula quæ cum Matthæi verbis convenit: sed inseritur media sententia, quam supra capite Matthæi septimo exposui: quia verisimile non est suo ordine hic fuisse locatam. Neque enim (sicuti alibi dictum est) in texendis Christi concionibus curiosi fuerunt Euangelistæ, sed sæpe varia ejus dicta congerunt. Lucas vero aliis Christi sermonibus sparsim habitis eandem sententiam permiscet: ac simul diversum finem notat cur ita loquutus sit Christus: nempe ut attenti ad suam doctrinam forent ne temere efflueret vitæ semen, quod animis penitus receptum radices agere debet. acsi diceret, Cavete ne vobis tollatur quod datum fuerit, si profectu careat.

13. *Propterea per parabolas.*] Obscure se turbæ loqui dicit, quia veræ lucis particeps non est. neque tamen quum pronunciat cæcis obtendi velum ut in suis tenebris maneant, hujus rei culpam illis adscribit: sed gratiam Apostolis factam inde magis commendat, quod non omnibus peræque sit communis. Causam ergo non assignat extra arcanum Dei consilium, cujus tametsi nobis abscondita est ratio, illi tamen constat: ut mox plenius videbimus. Quamvis autem parabolæ alium usum habeant quam ut ænigmatice contineant quæ dilucide non vult Deus patefieri: diximus tamen sic propositam fuisse à Christo parabolam de qua nunc agitur, ut propter allegoriæ contextum fuerit quasi dubium ænigma.

14. *Completur in illis prophetia.*] Confirmat Esaiæ vaticinio minime novum esse si multi nihil ex verbo Dei proficiunt, quod olim veteri populo in majorem excæcationem destinatum fuit. Cæterum locus hic Prophetæ varie citatur in Novo Testamento. Paulus enim Actorum 28. vers. 26. Judæis obstinatam suam malitiam exprobrans, eos ideo excæcari dicit Euangelii luce, quia adversus Deum amarulenti sint ac rebelles. Ita propinquam causam designat, quæ patebat in ipsis hominibus. Undecimo autem ad Romanos cap. v. 7. discrimen ex altiore & magis recondito fonte deducit. Reliquias enim secundum gratiam electionis servatas esse docet, reliquos vero excæcatos: sicut dictum est per

Jesaiam,

Jesaiam, &c. Notaoda illic est antithesis. nam si sola Dei electio, & quidem gratuita residuum aliquem populum servat: sequitur, occulto Dei judicio, quamvis justo, alios omnes perire. Qui sunt enim cæteri quos Paulus electis reliquiis opponit, nisi quos Deus peculiari salute dignatus noo est? Similis etiam est ratio apud Joannem capite 12. vers. 38. multos enim incredulos fuisse dicit, quia nemo credit nisi cui Deus brachium suum revelat. Et continuo post subjicit, illos non potuisse credere, Jes. 6. vers. 9. quia rursus scriptum sit, Excæca cor populi hujus. Eodem spectat Christus quum ad occultum Dei consiliom refert quod non omnibus promiscue patefacta sit Euangelii veritas, sed procul suh ænigmatibus proposita, ut nihil quam crassiores tenehras offunderet populi mentihus. Semper quidem (fateor) quoscunque Deus excæcat, hac pœna reperientur digni: sed quia non semper propinqus causa in hominum personis apparet, fiaum maneat hoc principium, Divinitus illuminari io salutem, idque singulari dono, quos Deus gratis elegit: omnes autem reprobos luce vitæ privari, sive illis Deus verhum suum subducat, sive obstructos teneat ipsorum oculos ac aures, ne audiant & videant. Nunc tenemus quomodo Prophetæ vaticinium Christus ad præsentem causam accommodet. *Auribus audietis*. Non recitantur Prophetæ verba, nec vero operæpretium fuit: quia Christo satis erat ostendere neque novum neque iosolitom esse exemplum si multi ad verbum Dei obstupescerent. Prophetæ dictum fuit, Vade, excæca mentes, & corda obdura: hoc trihuit Matthæus auditoribus, ut cæcitatis suæ & duritiei culpam sustineant. neque enim alterum ab altero disjungi potest: quia quotquot in sensum reprobum conjecti sunt, sponte & intrinseca malitia se excæcant & obdurant. Nec fieri aliter potest ubicunque non regnat Dei Spiritus, quo soli electi reguntur. Quare teneatur ista connexio, alienos esse à sana mente quoscunque Deus Spiritu adoptionis non illuminat: ideoque verbo Dei magis excæcari, & tamen in illis residere culpam, quia spontanea est excæcatio. Cæterum hinc verbi ministris petenda est consolatio, si eorum labori sæpe ex voto non respondeat successus: multis adeo non prodest eorum doctrina, ut deteriores fiant. Nempe illis accidit quod expertus est Propheta, supra quem non excellunt. Optandum quidem esset ut omnes adducerent in Dei obsequium, & huc incumbere atque eniti ipsos decet: interea oe mirentur quod olim Deus judicium exercuit per ministerium Prophetæ, hodie quoque impleri. Quanquam sedulo caveodum est ne ignavia nostra pereat Euangelii fructus.

12. Marc. *Ut videntes non videant.*] Hic breviter notare sufficiat quod alibi fusius expositum est, doctrinam noo esse proprie oeque per se, nec sua natura causam cæcitatis, sed per accidens. Sicuti enim, quum ad Solem prodeunt lusciosi, magis eorum oculi hebetantur; atque id vitium Soli minime imputatur, sed eorum oculis: ita quod reprobos Dei verbum excæcat & obdurat, quia fit eorum pravitate, ipsis proprium & genuinum, verbo autem accidentale est. *Nequando convertantur*. Hæc particula ostendit quorsum prosit videre & intelligere: ut scilicet homines ad Deum conversi, cum ipso redeant in gratiam, eoque propitio bene & feliciter habeant. Ergo in hunc finem proprie verbum suum Dominus volt prædicari, ut mentes & corda hominum innovans, eos sibi reconciliet. De reprobis vero contra hic pronunciat Jesaias, ne misericordiam obtineant, manere in ipsis lapideam duritiem; verboque adimi suum effectum erga eos, ne ad pœnitentiam corda emolliat. Sanationis voce Matthæus, sicuti Propheta, liberationem à malis omnibus complectitur: populum enim manu Dei afflictum metaphorice homini ægroto comparant. Ideo sanitatem conferri dicunt quum Doounus pœnas relaxat. Sed quia sanitas ista à peccatorum remissione pendet, apte Marcus & scite causam & fontem designat. Unde enim pœnarum mitigatio, nisi quia Dominus nobis placatus, sua benedictione nos prosequitur? Etsi autem interdum reatu oostro abolito, nos tamen punire non desinit, vel ut magis humiliemur, vel ut simus in posterum cautiores: quia tamen favoris sui signa ostendens, nos vivificat & instaurat, deinde ut plurimum cessant pœnæ cum culpa: merito sanatio cum venia conjungitur. Cæterum ex eo minime colligi debet, pœnitentiam esse veniæ causam, quasi Deus conversos in gratiam recipiat quia hoc promeriti sint: (nam & ipsa conversio signum est gratuiti Dei favoris) sed tantum ordo & consequentia notatur: quia Deus peccata non remittit nisi in quibus homines sibi displicent.

16. Matth. *Vestri vero beati oculi.*] Videtur Lucas hoc dictum in aliud tempus rejicere. Facilis tamen solutio est: quod illic plures sententias non distincta temporum serie congerit. Sequemur ergo Matthæi contextum, qui clarius exprimit unde occasionem sumpserit ita loquendi. Nam sicuti prius de singulari gratia sibi collata, inde admoniti fuerant quod Dominus eos à vulgo exemptos ad mysteria regni sui familiariter admittebat: nunc eadem gratia alia comparatione extollitur, quod scilicet veterihus Prophetis sanctisque Regibus præcellant. hoc autem multo splendidius est quam incredulæ turbæ præferri. Porro oon quemlibet auditum, nec simplicem carnis aspectum Christus intelligit: sed beatos eorum oculos pronunciat quia gloriam cernant dignam unigenito Dei Filio, ut eum Redemptorem agnoscant: quia ipsis affulgeat viva Dei imago, in qua salutem solidamque beatitudinem percipiant: deinde quia in ipsis compleatur quod dictum fuerat per Prophetas, ut plene & perfecte à Deo edocti, non discant quisque à proximo suo. Ita diluitur objectio quæ ex Joan. 20. vers. 29. altera Christi sententia adferri posset, ubi Beatos dicit qui non viderunt & crediderunt. diversa enim illic notatur videndi ratio, qualem scilicet Thomas pro sua crassitie appetebat. Aspectus autem de quo nunc loquitur Christus, ætatum omnium fidelibus cum Apostolis communis est. Nos enim Christum non videntes videmus, & non audientes audimus: 2 Cor. 3. vers. 18. quia in Euangelio facie ad faciem, ut dicit Paulus, nobis apparet, ut in imaginem ejus transformemur: & semel io ipso exhibita sapientiæ, justitiæ, & vitæ perfectio illic assidue refulget.

24. Luc. *Et Reges voluerunt.*] Merito potior Ecclesiæ præsentis conditio esse dicitur, quam sanctorum Patrum qui suh Lege vixerunt: quibus noo nisi suh umbris & iovolucris ostensum fuit quod nunc in lucida Christi facie palam apparet. Scisso enim templi velo in cœleste Sanctuarium fide iogredimur, & familiaris patet ad Deum accessus. Nam etsi Patres sorte sua contenti beatam in animis suis pacem fovebant, hoc tamen non obstitit quominus Joan. 8. vers. 56. votis suis longius ferrentur. Sic Abraham vidit quidem eminus diem Christi, & gavisus est: propiore tameo aspectu potiri optavit, nec compos factus est voti sui. Nam ex omnium sensu loquutus est Simeon, Luc. 2:29. quum diceret, Nunc in pace dimittis servum tuum. Nec vero fieri aliter potuit, quum suh onere maledictionis quo oppressum est genus humanum, promissæ liberationis desiderio toti arderent. Sciamus ergo quasi famelicos ad Christum suspirasse, & tamen tranquillam fuisse eorum fidem ut Deo non obstreperent, sed patienter animos suos suspenderent usque ad maturum revelationis tempus.

Matth. XIII.

18. Vos igitur audite parabolam seminantis.

19. Quum quivis audit sermonem regni, & non intelligit, venit ille malus, & rapit id quod seminatum est in corde illius: hic est qui juxta viam seminatus fuit.

20. At qui in petricosa semen jactum exceperat, hic est qui verbum audit, ac protinus cum gaudio excipit illud.

21. Verum non habet radicem in semetipso, sed temporarius est: porro quum inciderit afflictio aut persequutio propter sermonem, continuo offenditur.

22. Qui autem in spinas semen exceperat, hic est qui verbum audit: & cura seculi hujus deceptioque divitiarum suffocat sermonem, & infrugifer redditur.

23. Cæterum qui in terram bonam excepit semen, hic est qui sermonem audit & intelligit, qui denique fructum etiam reddit ac facit: alius quidem centuplum, alius vero sexagecuplum, alius vero trigecuplum.

Marc. IV.

13. Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14. Seminator, est qui sermonem seminat.

15. Alii autem sunt qui juxta viam *semen excipiunt*, ubi seminatur sermo: & quum audierint, confestim venit Satanas, & aufert sermonem qui seminatus est in cordibus eorum.

16. Et alii sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt illum.

17. Et non habent radicem in se, sed temporarii sunt: deinde coorta afflictione aut persequutione propter sermonem, mox offenduntur.

18. Et alii sunt qui in spinas semen excipiunt. hi sunt qui sermonem audiunt:

19. Et sollicitudines seculi hujus, ac deceptio divitiarum, rerumque aliarum cupiditates introëuntes suffocant sermonem, ac redditur infructifer.

20. Alii sunt qui in terram bonam semen exceperunt, qui audiunt sermonem, & suscipiunt, & fructificant, alius ad triginta, alius ad sexaginta, alius ad centum.

Luc. VIII.

11. Est autem hæc parabola: Semen, est sermo Dei.

12. Qui autem juxta viam, ii sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes serventur.

13. Nam qui super petram, ii sunt qui quum audierint, suscipiunt cum gaudio sermonem: hi tamen radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt.

14. Quod autem in spinas cecidit, ii sunt qui audierunt: & euntes, à sollicitudinibus & divitiis & voluptatibus vitæ suffocantur, nec fructum reddunt.

15. Quod autem in terram bonam, ii sunt qui corde bono & benigno, audientes sermonem, retinent, & fructum afferunt in patientia.

Apud Matthæum & Lucam simpliciter & sine objurgatione parabolam discipulis exponit Christus: apud Marcum vero eorum tarditatem oblique perstringit, quia aliis non præcurrant qui futuri erant omnium doctores. Summa autem est, doctrinam Euangelii, quum instar seminis sparsa est, non ubique esse fructiferam: quia non semper in terram fœ-
Auditorum quatuor genera. cundam & bene cultam incidit. Enumerat autem quatuor auditorum species, quorum primi semen non concipiunt: secundi concipere quidem videntur, sed ita ut vivas radices non agat: in tertiis suffocatur seges: ita superest quarta pars quæ fructum reddit. Non quod ex quatuor auditoribus unus tantum, vel decem ex quadraginta, doctrinam amplexi fructificent: (certum enim numerum Christus præfigere hic noluit: nec eos, de quibus loquitur, in partes æquales distribuere: ut non semper idem, sed nunc uberior, nunc magis exiguus est proventus fidei ubi verbum seminatur) sed tantum admonuit, in multis perire vitæ semen ob diversa vitia, quibus vel statim corrumpitur, vel arescit, vel paulatim degenerat. Cæterum quo melius prosit nobis admonitio, tenendum est, nullam de contemptoribus mentionem fieri qui palam Dei verbum repellunt: sed eos tantum notari in quibus aliqua videtur esse docilitas. Quod si eorum major pars evanescit, quid reliquo mundo fiet à quo palam repellitur salutis doctrina? Nunc ad singulas species descendo.

19. *Audit sermonem regni, & non intelligit.*] Primo loco steriles & incultos commemorat, qui semen intus non concipiunt: quia nulla est in eorum cordibus præparatio. tales duræ & siccæ terræ comparat qualis est in via publica, quæ calcata, instar pavimenti durescit. Hujus generis utinam non liceret tam multos hodie cernere, qui ubi se ad audiendum obtulerint, stant tamen attoniti, nec ullum gustum capiunt: denique parum differunt à truncis vel lapidibus. quare non mirum est esse prorsus evanidos. Quod verbum Christus dicit in eorum cordibus seminari, licet impropria sit loquutio, ratione tamen non caret: quia hominum vitio & pravitate non eripitur verbo sua natura quin seminis vim retineat. idque diligenter notandum est, ne quid putemus Dei gratiis decedere, quamvis ad nos usque earum effectus non perveniat. Dei enim respectu seminatur in cordibus verbum: sed non omnium corda illud insitum cum mansuetudine recipiunt, quemadmodum Jacobus 1. vers. 21. hortatur. Est ergo semper Euangelium potentia fructuosum semen, sed non actu. Apud Lucam additur, diabolum tollere de corde eorum semen, ne credentes serventur. Unde colligimus, hunc salutis nostræ hostem, ut sationis tempore solent famelicæ aves, simulac prodit in medium doctrina, instare, & irrumpere ad eam rapiendam priusquam humore concepto germinet. Non vulgaris etiam fidei laus est dum vocatur salutis nostræ causa.

20. *Qui in petricosa.*] Hic ordo à superiore differt: quia temporalis fides quasi seminis conceptio, fructum aliquem initio promittit: sed non ita bene & penitus subacta sunt corda ut ad continuum alimentum eorum mollities sufficiat. Hujus etiam generis nimis multos hodie videmus, qui Euangelium cupide amplexi, paulo post deficiunt: quia non subest vivus affectus qui ipsos ad constantiam confirmet. Quare se quisque penitus examinet, ne alacritas,

teritas, quæ multum fulgorem emittit, brevi evanescat quasi stuppea flamma, ut loquuntur. Nisi enim totum cor solide penetret verbum, profundasque radices habeat, fidei non suppetet continuus humor ad perseverantiam. Laudabilis quidem est ista promptitudo, verbum Dei, simulac prolatum est, sine mora cum gaudio excipere: sciamus tamen nihil actum esse donec solidum robur collegerit fides, ne in prima herba arescat. Exempli causa: dicit Christus, qui tales sunt, crucis scandalo turbari. Et sane, ut æstu Solis probatur terræ sterilitas: ita persequutio & crux, eorum vanitatem detegit, qui leviter tincti nescio quo desiderio, non probe serio pietatis affectu imbuti sunt. Tales apud Matthæum & Marcum vocantur temporarii, non tantum quia ad tempus professi se Christi discipulos, postea in tentatione desciscunt: sed quia sibi quoque videntur veram habere fidem. ideo apud Lucam dicit Christus eos ad tempus credere: quia fidei similis est honor ille quem Euangelio deferunt. Interea tamen sciendum est, non vere esse incorruptibili semine regenitos, quod
1 Pet. 1. vers. 4. nunquam marcescit, quemadmodum Petrus docet. Nam illud Jesaiæ, capite 40. vers. 8. Sermo Dei manet in æternum, cordibus fidelium impleri dicit, quibus semel infixa Dei veritas nunquam effluit, sed usque ad finem viget. Credunt tamen quodammodo quibus amabile est Dei verbum & apud quos reverentiam aliquam obtinet: quia certe ab incredulis distant, qui fidem abrogant loquenti Deo, vel ejus verbum respuunt. Tantum sciamus, nullos esse veræ fidei participes, nisi qui adoptionis Spiritu obsignati, Deum ex animo Patrem invocant. Porro ut nunquam extinguitur Spiritus ille: ita & fidem quam semel insculpsit piorum cordibus, evanescere & perire impossibile est.

22. *Qui in spinas.*] In tertia classe recenset eos qui ad fovendam intus sementem idonei fierent nisi aliunde eam corrumpi ac degenerem reddi sinerent. Spinis autem comparat Christus voluptates seculi, vel malas cupiditates, & avaritiam, & alias carnis sollicitudines. Quanquam Matthæus curas seculi duntaxat cum avaritia ponit, sed eodem sensu: quia sub hac voce, voluptatum illecebras (quarum Lucas meminit) & omne cupiditatis genus complectitur. Quia sicut lætam alioqui segetem, dum in culmos assurgit, suffocant spinæ, & alia noxæ impedimenta: sic in hominum cordibus prævalent vitiosi carnis affectus, & fide superiores sunt, ut vim cælestis doctrinæ quæ nondum matura est, obruant. Etsi autem malæ cupiditates, antequam verbum Domini in herbam emergat, cor hominis occupant: non tamen inter prima initia videntur dominari, sed paulatim superveniunt postquam exorta est seges, & ubi fructum promittit. Danda igitur singulis opera est, ut spinas è cordibus suis evellant, nisi verbum Dei suffocari velint: quando nemo est qui non ingenti spinarum copia & quasi densa sylva refertus sit. Et certe videmus quam pauci ad maturitatem perveniant: quia vix decimus quisque non dico ad exstirpandas, sed ne ad resecandas quidem spinas intentus est. Atqui ipsa multiplex copia quæ torporem excutere debebat, plerisque fatiscendi causa est. Imposturam divitiarum Christus pro avaritia posuit. Sed consulto divitias vocavit fallaces vel deceptrices, quo magis ab earum laqueis sibi cavere discant homines. Cæterum quot sunt carnis nostræ affectus, quorum innumera est copia & varietas, meminerimus totidem esse noxas ad corrumpendum vitæ semen.

23. *Qui in terram bonam.*] Eos tantum bonæ & fructuosæ terræ Christus comparat in quibus non solum radices agit verbum Domini, & quidem altas ac solidas, sed obstacula quoque omnia superat, ne fructum ejus præveniant. Siquis objiciat, neminem posse reperiri à spinis vacuum & purum: facilis est solutio, Christum hic non disserere de fidei perfectione, sed tantum ostendere in quibus verbum fructificet. Quanquam ergo mediocris erit profectus, quisquis tamen non degenerat à sincero Dei cultu, bona terra & fertilis censetur. Spinis quidem evellendis incumbere nos decet: sed quia nunquam vel assiduo labore consequemur quin residuum semper aliquid maneat, saltem quisque nostrum eas mortificare studeat, ne verbi fructum impediant. Confirmat hanc sententiam quod proxime sequitur, ubi docet Christus, non æquali omnes mensura fructum ferre. Etsi enim centupli respectu tenuis est ejus terræ fertilitas quæ trigecuplum proventum reddit, videmus tamen ut terras omnes simul conjungat Christus quæ agricolæ laborem ac spem non prorsus frustrantur. Atque hinc docemur, minime spernendos esse qui minus excellunt, quando ipse Paterfamilias, licet unumquemque pro abundantiæ suæ gradu aliis præferat, communi tamen bonitatis elogio inferiores quoque dignatur. Cæterum tres istos gradus insulse Hieronymus ad virgines, viduas, & conjuges detorquet. quasi vero provectus quem exigit à nobis Dominus, ad solum cælibatum pertineat: ac non sæpe uberior sit in proferendo omni virtutum fructu conjugum pietas. Hoc quoque obiter sciendum est, Christum non hyperbolice loqui de fructu centuplo, ut tunc fuit quarundam regionum fœcunditas: sicut ex historicis plerisque & quidem ocularis testibus constat.

MATTH. XIII.	MARC.	LUC.
24. Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Assimilatum est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo. 25. Sed dormientibus hominibus, venit illius inimicus, & seminavit zizania inter triticum: abiitque. 26. Quum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. 27. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt illi, Domine, nonne bonum semen seminaveras in agro tuo? unde igitur habet zizania? 28. Ille vero dixit illis, Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt illi, Vis igitur abeamus, & colligamus ea? 29. At ille dixit, Non: ne dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis & triticum. 30. Sinite pariter crescere utraque usque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus, Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum vero congregate in horreum meum.		

Paulo post.

36. Tunc dimissis turbis, venit in domum Jesus: & accesserunt ad illum discipuli ejus, dicentes, Explica nobis parabolam zizaniorum agri.

37. At ille respondens, dixit illis, Qui seminat bonum semen, est Filius hominis:

38. Ager autem, est mundus. Porro bonum semen, ii sunt filii regni: zizania vero sunt filii illius mali.

39. Inimicus autem qui seminat ea, est diabolus. Messis vero, consummatio seculi est: messores autem, Angeli sunt.

40. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione seculi hujus.

41. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent è regno illius omnia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem:

42. Ac mittent illos in caminum ignis. ibi erit ploratus, stridorque dentium.

43. Tunc justi fulgebunt ut Sol in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Ut nobis constet usus parabolæ, tenere operæpretium est quorsum tendat Christus. Putant quidam, ne sibi promiscuum vulgus placeret externa Euangelii professione, eum dixisse, in agro suo sæpe vitiosum semen bono permixtum esse, sed venturum diem quo lolium à tritico separetur. Itaque hanc parabolam cum proxima conjungunt, acsi eadem esset utriusque ratio. Mihi tamen secus videtur. nam separationis ideo meminit, ne tædio fatiscant piorum animi, dum confusam bonorum simul cum malis mixturam cernunt. Etsi enim sanguine suo Ecclesiam mundavit Christus, ut sit absque ruga & macula: adhuc tamen multis vitiis laborare patitur. Nec de residuis infirmitatibus carnis loquor, quibus obnoxii sunt singuli fideles postquam regeniti sunt Dei Spiritu: verùm simulac exiguum gregem sibi collegit Christus, multi hypocritæ se insinuant, obrepunt perversi homines, multi etiam improbi se ingerunt: ita fit ut multis sordibus inquinetur sacer ille cœtus quem sibi Christus segregaverat. Hoc porro multis valde esse absurdum videtur, in Ecclesiæ sinu foveri vel impios homines, vel profanos, vel sceleratos. Adde quod plerique zeli prætextu, plus æquo morosi, nisi omnia ad eorum votum composita sint, quia nusquam apparet absoluta puritas, tumultuose ab Ecclesia discedunt, vel importuno rigore eam evertunt ac perdunt. Quare hic, meo judicio, simplex est parabolæ scopus, Quamdiu in hoc mundo peregrinatur Ecclesia, bonis & sinceris in ea permixtos fore malos & hypocritas, ut se patientia arment filii Dei, & inter offendicula quibus turbari possent, retineant infractam fidei constantiam. Est autem aptissima comparatio, quum Dominus Ecclesiam vocat agrum suum, quia ejus semen sunt fideles. Quanquam autem Christus postea subjicit, mundum esse agrum, dubium tamen non est quin propriæ hoc nomen ad Ecclesiam aptare voluerit de qua exorsus fuerat sermonem. Sed quoniam passim aratrum suum ducturus erat per omnes mundi plagas, ut sibi agros excoleret in toto mundo, ac spargeret vitæ semen, per synecdochen ad mundum transtulit quod parti tantum magis quadrabat. Nunc videndum est quid per triticum intelligat, & quid per zizania. Non potest hoc de doctrina exponi, quasi dixisset, ubi seminatur Euangelium, statim corrumpi & adulterari pravis figmentis: nunquam enim vetuisset Christus, in tali corruptela purganda strenue satagere. Neque enim ut in hominum moribus, quæ corrigi nequeunt vitia, tolerari oportet: ita liceret impios errores ferre qui fidei puritatem inficiunt. Deinde nominatim Christus filios maligni zizania esse dicens, dubitationem tollit. Rursus tamen notandum est, non posse hoc etiam simpliciter de hominum personis intelligi, quasi Deus creatione bonos homines seminaret, diabolus vero malos. Quod ideo admoneo, quia hoc loco abusi sunt Manichæi, ut colorem inducerent suo figmento de duobus principiis. Atqui scimus quicquid vitii est tam in diabolo quam in hominibus, non aliud esse quam integræ naturæ corruptelam. Sicuti ergo Deus electos suos qui originali peccato infecti sunt, non creatione bonum semen facit, sed eos Spiritus sui gratia regenerans: ita diabolus non creat malos homines, sed à Deo creatos depravat, & in agrum Domini inserit ad vitiandum purum semen.

37. *Qui seminat bonum semen.*] Prius regnum cælorum dixerat simile esse homini seminanti, sed improprie. Sensus tamen clarus est, idem contingere prædicato Euangelio atque in satione agrorum solet, ut lolium tritico succrescat. nisi quod speciale quiddam exprimit, dicens, inimici fraude aspergi agrum lolio: ut sciamus non fortuito neque naturaliter hoc fieri quod multi improbi se fidelibus permiscent quasi eadem sint seges, sed hujus mali culpam diabolo imputare discamus, non ut ejus damnatio homines absolvat à reatu, sed primum, nequid maculæ aspergatur Deo propter vitium hoc adventitium: deinde ne miremur, subinde pullulare zizania in agro Domini, quum semper ad nocendum vigilet Satan. Porro quod Christus non verbi ministros seminare dicit, sed se unum: ratione non caret. quamvis enim ad ejus personam hoc restringi minime conveniat, quia tamen nostra opera sic utitur, & ad culturam agri sui tanquam instrumenta nos adhibet, ut per nos solus & in nobis agat, merito sibi vendicat quod ejus ministris quodammodo commune est. Meminerimus ergo non solum Christi mandato prædicari Euangelium, sed ejus auspiciis & ductu: ut simus tanquam ejus manus, ipse autem unicus operis auctor.

39. *Messis vero, consummatio seculi.*] Est quidem hæc valde molesta conditio, quod reprobis oneratur Ecclesia usque ad finem mundi: hoc tamen tempus nobis ad patientiam ideo Christus præscribit, ne vana spe nos lactemus. Gnaviter quidem Pastores incumbere decet ad purgandam Ecclesiam: & hac in parte ab omnibus piis adjuvandi sunt quatenus fert cujusque vocatio. Verum ubi omnes in commune mutuas operas contulerint, non tamen eousque proficient ut penitus ab omni sorde purgent Ecclesiam. Teneamus ergo, nihil minus fuisse Christo propositum quam indulgentia sordes alere: tantum fideles suos hortari voluit ne animis deficiant quia malos secum ferre coguntur: deinde etiam eorum zelum frenare

nare & moderari, qui fas esse non putant societatem nisi cum puris Angelis colere. Perperam igitur hoc testimonio Anabaptistæ & similes abusi sunt, ut gladii usum arcerent ab Ecclesia. Atqui facilis est refutatio: nam quum excommunicationem ipsi admittant, quæ malos & reprobos saltem ad tempus eradicat, cur non in sceleratos, quoties res ita postulat, gladium exerent pii Magistratus? Excipiunt, locum dari pœnitentiæ, ubi capitalis pœna non est. quasi vero latro in cruce remedium salutis non invenerit. Cæterum hæc solutio sufficiat, Christum hic neque de Pastorum, neque de Magistratuum officio disserere: sed offendiculum tollere quo turbantur infirmi, dum Ecclesiam vident non modo ex electis, sed ex impura fæce collectam esse. *Messores, Angeli sunt.* Nomen hoc accommodari debet ad causam

Joan. 4. vers. 38. præsentem. Messores alibi dicuntur Apostoli, Prophetarum respectu, quia in eorum laborem ingressi sunt. Et omnibus verbi ministris injungitur man-

Joan. 15. vers. 16. datum, ut fructum Domino afferant, qui semper maneat. Quo etiam pertinet illud, segetem jam al-

Joan. 4 vers. 35. bescere, & appetere messores. Item, messem esse

Matth. 9. vers. 37. multam, operarios vero paucos. Sed hic diversa est ratio comparationis; quia in agro Domini plantati esse dicuntur qui locum in Ecclesia occupant. Nec

Matth. 3. vers. 12. obstat quod alibi dicitur Christus, simulac cum Euangelio suo prodit, ventilabrum habere in manu quo aream suam purget. Nam illic describitur ejus purgationis initium, quam hoc loco fieri negat ante extremum diem: quia tunc demum suis omnibus numeris constabit. Cæterum quanquam tunc extremam manum purgandæ Ecclesiæ apponet per Angelos, idem tamen nunc facere incipit per pios doctores. Porro Angelis has partes tribuit, quia non adstabunt ad ejus tribunal otiosi, sed præsto se offerent ad exequenda ejus mandata. Ergo qui ad exstirpandum quicquid displicet præpostere festinant, antevertunt quantum in se est Christi judicium, & ereptum Angelis officium temere sibi ulurpant.

41. *Colligent è regno ejus.*] Quod sequitur de omnibus qoi iniquitati dediti sunt, exegeticum est. neque enim aliquid diversum notatur: sed perinde est acsi dixisset, tunc maturum fore & opportunum tempus quo restituantur omnia in legitimum ordinem, atque ita tollantur impii qui nunc sunt offendicula. Sic autem vocantur, quia non sibi tantum male vivunt, sed labefactant multorum fidem, alios morantur in recto cursu, quosdam prorsus avertunt, alios præcipitant. Hinc sumenda est utilis admonitio, ne tot offendiculis circumdati, segnes ac securi pergamus, sed acriter intenti simus ad cavendum. Simul etiam corrigitur eorum mollities qui tam delicati sunt ut ad minima quæque offendicula cursum reflectant. Difficile quidem est, fateor, non subinde impingere, interdum etiam cadere innumeris scandalis se ingerentibus: sed firmandi sunt animi fiducia, quia minime dubium est quin Filius Dei, qui suos per media scandala incedere jubet, superandis omnibus vires daturus sit. Horribile etiam judicium hypocritis & reprobis quibuslibet denunciat qui nunc primarii Ecclesiæ cives videntur, ne inani suæ jactantiæ indormiant. Quod ad caminum ignis spectat, metaphorica est loquutio. Nam sicuti gloriæ infinitas quæ reposita est filiis Dei, sensus omnes nostros longe altius exuperat quam ut possit ullis verbis exprimi: ita supplicium quod reprobos manet, quia incomprehensibile est, pro modulo captus nostri adumbratur. Cujus rei inscitia fecit ut Sophistæ frustra, nihili disputationibus se torquerent, sicut alibi attigimus. Scio quosdam subtilius minutas quasque particulas persequi: sed quia timendum est ne argutiæ minus solidæ nos ad ineptias deducant, parcius philosophari malo, simplici & genuino sensu contentus. Quibus tantopere arridet curiositas, si rogentur quomodo Christo sopito & nesciente, diabolus zizania bono semini inspergat, quid respondeant non habebunt: ego tamen ita sobrius esse studui, ut nihil cognitu dignum & utile omitterem.

43. *Tunc justi fulgebunt.*] Insignis consolatio, quod filii Dei qui nunc vel squalore obsiti jacent, vel latent nullo in pretio, vel etiam probris cooperti sunt, tunc quasi sereno cælo, & discussis omnibus nebulis, vere, & ad liquidum semel conspicui fulgebunt. Et adverbium temporis emphaticum est: tacitam enim continet antithesin præsentis status & ultimæ instaurationis, cujus spe fideles suos Christus sustentat. Sensus ergo est, Quamvis nunc emineant in Ecclesia multi improbi, felicem tamen illum diem certo nobis sperandum esse, quo suos in sublime attollat Filius Dei, & omnem fuliginem abstergat qua nunc eorum fulgor obruitur. Verum quidem est, nullis promitti futuram gloriam nisi in quibus jam eluceat imago Dei, & qui in eam per continuos gloriæ gradus transformantur. sed quia nunc abscondita est piorum vita, & salus eorum, quia in spe consistit, invisibilis est: merito Christus, ut promissa sibi gloria potiantur fideles, in cælum eos revocat. Nec dubium est quin ad locum Danielis respexerit, quo magis ad vivum afficeret auditores: acsi dixisset, Prophetam, ubi de futuro splendore concionatur, simul notare temporalem caliginem: ideoque, ut locus detur vaticinio, patienter ferendam esse mixturam quæ electos Dei reprobis ad tempus involvit. Gloriam hanc Solis luci comparans, æqualitatem minime statuit. Sicut enim varie nunc dona sua inter fideles distribuit Christus, sic ea quoque ultimo die coronabit. Sed tenendum est memoria quod dixi, tantum instaurationem quæ in ultimum Christi adventum differtur, cum nubilo mundi statu conferri. Regnum Patris, quasi piorum hæreditas, terræ opponitur, ut se in hac peregrinari meminerint, atque ita in cælum aspirent. Etsi enim alibi Regnum Dei esse in nobis dicitur, non constabit nobis ejus fruitio donec sit Deus omnia in omnibus.

MATTH. XIII.

31. Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod acceptum homo seminavit in agro suo.

32. Quod minimum quidem est omnium seminum: ubi vero excreverit, maximum est inter olera, & fit arbor, ita ut veniant volucres cæli, & nidulentur in ramis ejus.

MARC. IV.

26. Et dicebat, Sic est regnum Dei quemadmodum si homo jaciat semen in terram,

27. Ac dormiat, & exurgat nocte & die, segesque germinet, ac surgat in altum, dum nescit ille.

28. Ultro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29. Quum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

LUC. XIII.

18. Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei? & cui assimilabo illud?

19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo jecit in hortum suum: & crevit, & evasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulatæ sunt in ramis ejus.

33. Aliam parabolam dixit illis, Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus satis farinæ, donec fermentaretur totum.

34. Hæc omnia loquutus est Jesus in parabolis ad turbas, & sine parabola nihil loquutus est illis:

35. Ut compleretur quod dictum fuerat per Prophetam, qui ait, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.

30. Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud?

31. Sicut granum sinapis, quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra:

32. Et quum seminatum fuerit, exsurgit, & fit majus omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra ejus aves cæli nidificare.

33. Et talibus multis parabolis loquebatur iis sermonem, prout poterant audire:

34. Sine parabola vero non loquebatur eis, seorsim autem discipulis exponebat omnia.

20. Et iterum dixit, Cui assimilabo regnum Dei?

21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus farinæ satis, donec fermentaretur totum.

22. Et ibat per civitates & castella, docens, & iter faciens Jerosolymam.

His parabolis discipulos suos animat Christus, ne humilibus Euangelii exordiis offensi, resiliant. Videmus quam superbe Euangelium despiciant, imo subsannent profani homines, quia per obscuros & ignobiles ministros affertur, quia non statim excipitur totius mundi applausu, sed paucos habet discipulos, & quidem ut plurimum nullius pretii homunciones ex vulgo. Ita fit ut desperent infirmi de successu quem ex principiis æstimant. Atqui Dominus consulto regnum suum à tenuibus & contemptis principiis auspicatur, ut insperati progressus, ejus potentiam melius illustrent. Regnum ergo Dei grano sinapis confertur, quod minimum inter semina, crescit tamen in tantam altitudinem ut fiat arbustum in quo nidulentur aves. Confertur & fermento, quod tametsi exiguum est, vim tamen suam sic diffundit, ut magna farinæ copia inde acescat. Discamus ergo, si contemptibilis est oculis carnis regni Christi species, ad immensam & inæstimabilem Dei potentiam mentes nostras attollere: quæ sicuti ex nihilo semel creavit omnia, sic quotidie ea quæ non sunt, supra humani sensus modum excitat: superbis sinamus suos caninos risus, donec ex inopinato eos Dominus obstupefaciat. Interim ne despondeamus animos, sed fide surgamus contra mundi fastum donec incredibile virtutis suæ documentum proferat Dominus de quo hic concionatur. Fermenti nomen aliquando male sonat: sicuti quum admonet Christus cavendum esse à Scribarum fermento: item quum docet
1 Cor. 5. Paulus exiguo fermento totam massam corrumpi. Sed
vers. 6. hic simpliciter tenenda est appellatio ad præsentem causam. De regno Dei & cælorum alibi dictum est.

26. Marc. *Sic est regnum Dei.*] Quanquam eodem tendit hæc similitudo quo duæ priores, videtur tamen Christus data opera sermonem ad verbi ministros dirigere, ne frigidius muneri suo incumbant quia non statim laboris fructus apparet. Ergo illis agricolas ad imitandum proponit, qui sub spe metendi, semen in terram projiciunt, neque anxia inquietudine torquentur, sed eunt cubitum, & surgunt: hoc est, pro more intenti sunt quotidiano labori, & se nocturna quiete reficiunt, donec tandem suo tempore maturescat seges. Ergo quamvis verbi semen ad tempus suffocatum lateat, jubet tamen Christus bono animo esse pios doctores, ne diffidentia illis alacritatem minuat.

34. Matth. *Hæc omnia loquutus est.*] Quanquam diserte exprimit Marcus loquutum esse Christum prout audire poterant: mihi tamen probabile videtur, non tam docendi consilio contionis parabolis usum fuisse, quam ut attentos redderet auditores in aliud tempus magis idoneum. Cur enim seorsum discipulis illas familiariter exposuit? An quod ipsi vulgo rudiores forent? Imo vero quia animi sui sensum apud eos familiariter deponere voluit, alios autem relinquere suspensos, donec maturior opportunitas veniret. Hæc enim quædam solum fuerunt Euangelii præludia, cujus plenior claritas & promulgatio in suum tempus differebatur. Facile autem diluitur repugnantiæ species inter hoc Matthæi dictum & vaticinium Jesaiæ quod paulo ante adductum fuit. Quamvis enim doctrinæ lucem subduxerit reprobis, hoc tamen non obstat quin se accommodaverit ad eorum captum, ut ipsos redderet inexcusabiles. Genus ergo docendi sequutus est aptum & congruum auditoribus, quos sciebat nondum satis esse ad discendum paratos.

35. *Ut compleretur.*] Non intelligit Matthæus Psalmum quem citat, peculiare esse de Christo vaticinium: sed quemadmodum enituit Spiritus majestas in sermone Prophetæ, eodem modo vim ejus in sermone Christi fuisse expressam. Propheta illic de fœdere Dei quo semen Abrahæ adoptavit, assiduis erga populum illum beneficiis, totaque Ecclesiæ gubernatione verba facturus, magnifice præfatur,
Aperiam in parabolis os meum: hoc est, non tra- Psal. 68.
ctabo leves nugas, sed de rebus maxime seriis gravi- vers. 2.
ter disseram. Idem per ænigmata quoque significat: est enim repetitio satis trita in Psalmis. nam משלים vocant Hebræi comparationes: deinde nomen hoc transferunt ad graves sententias, quia similitudines plerumque splendorem & ornatum orationi conciliant. חידות nunc ænigmata, nunc apophthegmata nominant. Etsi autem videtur Matthæus ad vocem parabolæ alludere, non tamen dubium est quin sentiat Christum figurate loquutum esse, ut ipsa dictionis forma vulgari sermone splendidior, aliquid dignitatis & ponderis afferret. Certe impletum dicit quod habetur in Psalmo: quia allegoriis & figuris admonuit de arcanis Dei mysteriis se tractare, ne vilesceret doctrina. Porro hinc colligimus, nihil esse absurdi quod in diversos fines obscurius loquutus sit ad plebem. Quamvis enim reprobos celare vellet quod dicebat, dedit tamen operam ut verbis suis cæleste aliquid ac divinum subesse, etiam attoniti sentirent.

22. Luc. *Iter faciens Hierosolymam.*] Incertum est loquaturne Lucas de una tantum profectione, an intelligat, quum ambularet Christus per Judæam, & singulas partes docendo lustraret, diebus festis Hierosolymam ascendere solitum. Certe, priore membro notare videtur qualis perpetua Christo fuerit vivendi ratio ex quo injunctum sibi à Patre munus obire cœpit. Quare, ut posterius membrum cohæreat, sensus erit, quoties instabant dies festi, ipsum cum aliis sacros conventus celebrasse.

MATTH. XIII.	MARC.	LUC.
44. Rursum simile est regnum cælorum thesauro absconso in agro, quem repertum homo abscondit, & præ gaudio quod habet super eo, abit, & quæcunque habet vendit, ac mercatur agrum illum.		
45. Rursum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti pulchras margaritas:		
46. Qui inventa una pretiosa, abiens vendidit omnia quæ possidebat, & mercatus est illam.		
47. Rursum simile est regnum cælorum verriculo jacto in mare, & ex omni genere congreganti.		
48. Quod quum impletum esset, subduxerunt in litus: & sedentes collegerunt bonos in vasa, malos vero foras jecerunt.		
49. Sic futurum est in consummatione seculi: venient Angeli, & segregabunt malos de medio justorum.		
50. Et mittent eos in caminum ignis. illic erit ploratus, & stridor dentium.		
51. Dicit illis Jesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt illi, Etiam Domine.		
52. At ille dixit eis, Propterea omnis Scriba doctus ad regnum cælorum similis est patrifamilias, qui depromit è thesauro suo nova & vetera.		

In hunc finem tendunt priores duæ similitudines ut discant fideles regnum cælorum toti mundo præferre, atque ideo renunciare & sibi & omnibus carnis desideriis, ne quid eos impediat quominus tanto bono potiantur. Porro hæc admonitio valde nobis necessaria est, quia & mundi illecebræ sic nos fascinant ut vita æterna nobis evanescat: & quia carnales sumus, spirituales Dei gratiæ suum pretium minime apud nos obtinent. Merito itaque Christus vitæ æternæ excellentiam eousque extollit, ut molestum esse nobis non debeat, ejus causa quicquid pretiosum alioqui ducimus, relinquere. Primo regnum cælorum simile esse dicit thesauro abscondito. Nam ut plurimum magni facimus quæ apparent: atque ideo vilescit nobis nova & spiritualis vita quæ in Euangelio proponitur, quia sub spe inclusa latet. Ergo aptissima est thesauri comparatio, cujus pretio nihil decedit, quamvis sub terra defossus & obrutus hominum oculos fugiat. Quibus verbis docemur non æstimandas esse spirituales Dei gratiæ divitias ex carnis nostræ intuitu, vel externo suo splendore: sed quemadmodum thesaurus licet occultus sit, speciosis tamen opibus præfertur. Idem exprimit altera similitudo. Margarita una, quamvis exigua sit, tanti æstimatur ut peritus negotiator agros & ædes ad eam redimendam vendere non dubitet. Ergo quamvis cælestis vitæ excellentiam non apprehendat carnis sensus, non tamen eam satis pro dignitate expendimus nisi parati simus, quæ oculis nostris refulgent, abnegare in illius gratiam. Nunc tenemus summam utriusque parabolæ, nempe eos demum ad percipiendam Euangelii gratiam esse idoneos qui posthabitis omnibus aliis desideriis, ad eam potiendam sua studia & se totos addicunt. Notandum autem est quod non ab omnibus tanti fieri thesaurum absconditum vel margaritam docet Christus ut libenter vendant sua omnia: sed thesauro statui pretium, postquam inventus est ac cognitus: & peritum negotiatorem tale de margarita judicium facere. Nam his verbis notatur fidei cognitio: acsi dixisset Christus, vulgo regnum cæleste pro nihilo fere haberi, quia insipidi sunt homines, nec satis perspiciunt quam incomparabilem thesaurum in Euangelio Dominus offerat. Quæritur tamen an renunciare bonis omnibus aliis necesse sit, ut vita æterna fruamur. Respondeo breviter, hunc simplicem esse verborum sensum, non haberi Euangelio justum honorem nisi apud nos omnibus mundi opibus, deliciis, honoribus & commodis præcellat: & quidem eousque ut spiritualibus bonis quæ nobis promittit, contenti, quæcunque nos inde retrahunt negligamus. nam omnibus impedimentis solutos esse oportet qui in cælum aspirant. Ergo nonnisi ad eorum abnegationem quæ pietati adversa sunt, Christus fideles suos hortatur: interim temporalibus Dei beneficiis sic uti & frui concedit quasi non utantur.

46. *Et mercatus est illam.*] Mercandi verbo non significat Christus ullam compensationem afferri ab hominibus qua cælestem vitam sibi comparent: scimus enim qua lege Dominus fideles suos apud Jesaiam invitet, Venite & emite absque argento, &c. (*Jes. 55:1.*) Sed quamvis gratuitum sit donum Dei vita cælestis, & quicquid ad eam pertinet: dicimur tamen redimere quum volentes privamus nos carnis desideriis, ne quid ab ea obtinenda nos impediat: quemadmodum dicit Paulus sibi omnia esse instar jacturæ & stercoris ut Christum lucrifaceret. (*Phil. 3:8.*)

47. *Simile est verriculo.*] Nihil hic novum docet Christus, sed alia similitudine confirmat quod prius habuimus, Ecclesiam Dei quamdiu in terra versatur, permixtam esse bonis & malis: nunquam vero sordibus & inquinamentis puram esse. Finis tamen hujus parabolæ forte diversus est: nempe ut Christus non solum medeatur scandalo quod plerosque infirmos turbat, quia non reperitur in mundo quæ optanda foret puritas: sed etiam ut in timore & modestia contineat suos discipulos, ne inani fidei titulo vel nuda professione sibi placeant. Ego quidem utrumque libenter amplector, quod Christus patienter ferendam usque in mundi finem esse doceat mixturam ex bonis & malis: quia non ante constabit vera & solida Ecclesiæ restitutio. deinde quod admoneat non sufficere, imo non magni esse momenti, nos in ovile esse aggregatos, nisi genuinæ simus ac delectæ oves: quo spectat illa Pauli sententia, Novit Dominus qui sui sint. (*2 Tim. 2. vers. 19.*) Ergo ab iniquitate discedat quisquis invocat nomen Domini. Porro Euangelii prædicationem scite comparat verriculo sub aquis demerso, ut sciamus præsentem Ecclesiæ statum confusum esse. Quanquam enim Deus noster, ut est Deus ordinis, & non dissipationis, disciplinam nobis commendat: hypocritis tamen locum ad tempus concedit inter fideles donec ultimo die regnum suum perfecte componat. Ergo quoad in nobis est, studeamus vitia corrigere, vigeat in sordibus purgandis severitas: non tamen ante ab omnibus rugis & maculis immunis erit Ecclesia, quam Christus segregaverit agnos ab hædis.

51. *Intel-*

51. *Intellexistis hæc omnia.*] Tenendum memoria est quod prius vidimus, parabolas omnes discipulis privatim fuisse expositas. Nunc vero Dominus, postquam illos tam familiariter ac benigne instituit, simul admonet se non tantum operæ posuisse in illis docendis ut sibi tantum sapiant, sed ut impertiant aliis quod apud ipsos depositum est. Atque hoc modo ad discendi studium eos magis acuit ac sollicitat. Doctores ergo similes patribusfamilias esse dicit qui non de suo tantum victu solliciti sunt, sed repositam habent annonam in aliorum alimenta. deinde non in diem secure vivunt, sed longe in futurum tempus provident. Sensus autem est, Ecclesiæ doctores longa meditatione debere esse instructos, ut Ecclesiæ multiplicem ex Dei verbo doctrinam, sicuti usus feret, quasi ex promptuario ministrent. Quod multi ex veteribus per nova & vetera, Legem & Euangelium intelligunt, mihi videtur coactum esse. Ego igitur simplicius accipio pro varia & multiplici dispensatione, quam ad cujusque captum prudenter apteque accommodant.

Matth.	Marc.	Luc. VII.
		36. Rogabat autem illum quidam ex Pharisæis ut caperet cibum cum ipso: & ingressus domum Pharisæi, accubuit.
		37. Et ecce mulier in civitate quæ erat peccatrix, ut cognovit quod accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti:
		38. Stansque ad pedes ejus à tergo, flens lachrymis cœpit rigare pedes ejus, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes ejus, & unguento ungebat.
		39. Videns autem Pharisæus qui vocaverat eum, ait intra se, dicens, Hic si esset Propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit ipsum, quod peccatrix sit.
		40. Et respondens Jesus, dixit ad illum, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.
		41. Duo debitores erant cuidam creditori: unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta.
		42. Quum autem illi non essent solvendo, condonavit utrisque. Horum igitur dic uter eum amplius diliget?
		43. Respondens Simon, dixit, Existimo quod is cui plus condonavit. At ille dixit ei, Recte judicasti.
		44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigavit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.
		45. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intravit, non cessavit deosculari pedes meos.
		46. Oleo caput meum non unxisti: hæc autem unguento unxit pedes meos.
		47. Propter quod dico tibi, remittuntur peccata ejus multa, quoniam dilexit multum. cui autem minus remittitur, minus diligit.
		48. Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata.
		49. Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?
		50. Dixit autem ad mulierem, Fides tua salvam te fecit: vade in pace.

36. *Rogabat autem illum.*] Hæc historia docet quam morosi sint, & concipiendis, imo captandis offensionibus addicti quicunque Christi officium non noverunt. Invitat Christum Pharisæus: unde colligimus neque ex infestis ac violentis doctrinæ ejus hostibus, neque ex superbis contemptoribus unum fuisse. sed quamvis mansuetus esset, statim offenditur ubi mulierem, quæ ejus opinione arcenda erat à congressu & colloquio, benigne admitti à Christo videt: ideoque Prophetam esse negat, quia Mediatorem non agnoscit, cujus proprium sit munus miseros peccatores in gratiam cum Deo reducere. Hoc quidem jam aliquid erat, Christum dignari Prophetæ honore: verum simul inquirere oportuit quorsum missus esset, quid afferret, quid denique injunctum illi esset à Patre. quia reconciliationis gratiam, quod præcipue in Christo tenendum est, neglexit, non putavit esse Prophetam. Et certe nisi Christi gratia hæc mulier abolitis peccatis novam justitiam adepta esset, rejici oportuit. In eo tantum errat Simon, quia non reputans venisse Christum ad servandum quod perierat, temere conjicit dignos ab indignis ipsum non discernere. Porro ne tale nobis fastidium obrepat, sciamus primo Christum miseris ac perditis hominibus datum esse liberatorem, qui à morte eos in vitam restituat. Deinde se quisque examinet ac suam vitam: ita fiet ut non miremur alios nobiscum recipi, quia nemo se aliis præferre audebit. sola enim hypocrisis inflat securos homines, ut alios omnes despiciant.

37. *Mulier in civitate.*] Sic ad verbum habetur ut transtuli: Erasmo placuit tempus verbi plusquam præteritum, ne quis putaret eam tunc adhuc fuisse peccatricem. Sed à genuino sensu discessit. Voluit enim notare Lucas qualis esset mulieris conditio, & quid de ea omnes sentirent. Tametsi enim subita ejus conversio coram Deo aliam reddiderat quam prius fuisset, nondum tamen apud homines extinctum erat superioris vitæ dedecus. Erat ergo communi judicio peccatrix, hoc est, sceleratæ & probrosæ vitæ. Unde perperam infert Simon, spiritu discretionis destitui Christum quem latet infamia vulgo nota.

40. *Respondens Jesus.*] Hoc responso demonstrat Christus quantopere erraverit Simon. tacitam enim & occultam ejus cogitationem in medium proferens, aliquid Prophetis excellentius se habere probat. Neque enim ejus verbis respondet, sed quod

ille

ille intus suppressum tenebat refellit. Neque id tantum Simonis causa, sed ut inde omnes discamus non esse timendum nequem ex peccatoribus rejiciat, qui non minus liberaliter velut protensis brachiis omnes paratus est recipere quam blande & amice eos invitat.

41. *Duo debitores.*] Summa hujus parabolæ est errare Simonem in muliere damnanda, quam cælestis Judex absolvit. Probat autem justam esse, non quia satisfecerit Deo, sed quod remissa sint illi peccata: nam alioqui non quadraret similitudo, ubi diserte exprimit Christus remissa gratis fuisse debitoribus nomina qui solvendo non erant. Itaque mirum est plerosque interpretes tam crasse hallucinatos esse, quasi hæc mulier veniam lachrymis, unctione, & osculis pedum promerita sit. Nam argumentum quo utitur Christus, non à causa, sed ab effectu sumptum est: quia & prius ordine est beneficium accipere, quam habere gratiam: & causa mutui amoris hic notatur gratuita remissio. in summa, Christus mulierem hanc Deo reconciliatam esse, à fructibus, vel posterioribus effectis arguit.

44. *Conversus ad mulierem.*] Videtur Dominus Simonem ita cum muliere conferre, ut illum levibus tantum delictis obstrictum faciat. Sed modus est concessionis: acsi dixisset, Finge, Simon, levem fuisse tuum reatum à quo te Deus absolvit: hanc vero multis & gravissimis criminibus fuisse obnoxiam: vides tamen ut veniam sibi datam esse nunc reipsa testatum faciat. Quid enim sibi volunt tam profusæ lachrymæ, quid assidua pedum oscula, quid pretiosa unctio, nisi quod fatetur se ingenti damnationis mole fuisse oppressam? Et nunc eo ardentius amplectitur Dei misericordiam, quo majorem ejus necessitatem sibi esse agnoscit. Ergo ex verbis Christi colligi non potest, exiguæne summæ debitor fuerit Simon, & an à reatu solutus fuerit. Magis credibile est, ut cæcus erat hypocrita, fuisse tunc adhuc in vitiorum suorum sordibus demersum. Sed Christus in hoc uno insistit, quantumvis scelerata fuerit mulier, manifesta justitiæ ejus signa esse, quod ad testandam suam gratitudinem nullum officii genus omittit, & quibuscunque potest modis testatur quantopere Deo debeat. Interea admonet Christus Simonem, non esse cur sibi blandiatur, quasi ab omni culpa immunis foret: nam ipsum quoque misericordia opus habere. quod si ne ipse quidem Deo placet absque venia, debere ex pœnitentiæ & gratitudinis signis reputare quicquid peccaverat hæc mulier, illi esse donatum. Notanda sunt antitheta in quibus Simoni mulier præfertur: nempe quod hæc lachrymis suis rigavit Christi pedes, & capillis abstersit, quum ille ne vulgarem quidem aquam dari jussisset: quod hæc non desierit osculari pedes, quum ille ne hospitali quidem osculo dignatus esset Christum excipere: quod pretiosum unguentum illa effuderit in pedes, hic autem ne oleo quidem caput unxerit. Porro hæc ratio fuit cur Dominus qui singulare parsimoniæ ac vitæ frugi exemplar fuit, passus sit unguenti sumptum fieri, quia hoc modo testata est misera peccatrix se illi omnia debere. nam delicias minime expetivit, nec odore illectus est, nec splendidum cultum probavit, sed unicum ardorem spectavit testandæ pœnitentiæ, qui etiam nobis in exemplum proponitur à Luca: nam lachrymæ, ejus tristitiæ quæ pœnitentiæ initium est, fuerunt testes. Quod se à tergo advolvit Christi pedibus, illicque prostrata jacuit: in eo apparuit pudor ejus & humilitas. Unguento præ se tulit, se & sua omnia offerre Christo in sacrificium. Horum omnium ad nos pertinet imitatio: sed effusio unguenti singularis actio fuit, ex qua perperam statuetur regula.

47. *Remittuntur peccata ejus.*] Quidam verbum hortativi modi esse putantes, hunc eliciunt sensum, Quum hæc mulier insignibus officiis Christi amore totam se fervere ostendat, minime æquum esse ut in illam asperior sit & durior Ecclesia; sed clementer potius tractandam esse, quamlibet graviter peccaverit. Sed quum Attico more ἀφέωνται positum sit pro ἀφεῖνται, valeat illa subtilior expositio quam contextus repudiat. Nam paulo post Christus idem repetit mulierem alloquens, ubi non quadraret hortandi modus. Et huic sententiæ subjicitur oppositum membrum, Minus ei remitti qui minus diligit. Quanquam præsentis temporis verbum debet in præteritum resolvi. quia enim tam sollicite omnibus pietatis officiis defungi studebat, hinc Christus infert, quamlibet multis peccatis cooperta fuerit, uberiorem fuisse Dei misericordiam quam ut peccatrix amplius habenda sit. Cæterum hic dilectio non dicitur esse veniæ causa, sed posterius signum, ut prius admonui. hoc enim verba sonant, Qui cernunt tam effusum pietatis studium in muliere, perversos esse judices, nisi inde æstiment propitium illi jam fuisse Deum: ut ordine præcedat gratuita peccatorum remissio. Neque enim disputat Christus, quo sibi pretio Dei gratiam acquirant homines, sed Deum miseræ huic peccatrici jam ignovisse arguit, ne mortalis homo in eam sit implacabilis.

48. *Remittuntur tibi peccata.*] Quæri potest quorsum veniam quam adepta erat, & cujus reddita erat certior, nunc demum illi promittat Christus. Quidam excipiunt, non tam ipsius quam aliorum causa prolatam fuisse hanc sententiam. Ego vero non dubito quin ejus ratio maxime habita fuerit: atque id ex sequentibus clarius patet. Nec mirum est Christi voce de integro absolvi, quæ jam ipsius gratiam gustaverat; imo quæ persuasa erat unicum sibi esse salutis asylum. Sic quotidie præire fiduciam necesse est, quum à Domino petimus ut peccata nobis remittat. neque tamen frustra precationem hanc velut supervacuam fundimus, sed ut magis ac magis cordibus nostris misericordiam suam obsignet cælestis Judex, atque hoc modo nos tranquillet. Quanquam ergo conceptam hujus gratiæ quam obtinuit, fiduciam attulerat hæc mulier, non tamen supervacua fuit hæc promissio quæ ad fidei confirmationem plurimum valuit.

49. *Cœperunt qui accumbebant.*] Hinc rursus perspicimus, ex ignorantia officii Christi homines nova sibi offendicula subinde gignere. Hæc autem mali radix est, quod nemo suas miserias excutit, quæ proculdubio singulos accenderent ad quærendum remedium. Hypocritæ vero qui suis vitiis indormiunt, non mirum est si obmurmurent quasi ad rem novam & insolitam, ubi Christus peccata remittit.

50. *Fides tua.*] Ut susurros illos compescat Christus, & mulierem simul confirmet, fidem ejus laudat: acsi diceret, Utcunque obstrepant isti, tu in ea fide constanter acquiesce quæ tibi certam salutem attulit. Interea sibi vindicat Christus jus à Patre datum: nam quia penes ipsum est sanandi potestas, rite in eum dirigitur fides. Atque id significat non temere, vel errore inductam fuisse mulierem ut ad se veniret, sed duce Spiritu rectam fidei viam tenuisse. Unde sequitur, non posse nos in alium credere quam Filium Dei, quin ipsum statuamus vitæ & mortis arbitrum. Si enim rite in Christum creditur, quia remittendis peccatis eum præfecit cælestis Pater; simulatque alio transfertur fides, hunc ei suum honorem eripi necesse est. Hoc etiam dicto refellitur eorum error qui putant charitate redimi peccata: longe enim alium modum hic Christus definit, dum scilicet fide amplectimur oblatam misericordiam. In ultima clausula, fidei notatur incomparabilis ille fructus quem toties Scriptura commendat, quod scilicet conscientiis pacem affert ac gaudium, ne inquietudine & tumultu huc illuc jactentur.

MATTH.

MATTH.	MARC.	LUC. X.

38. Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddam castellum: mulier vero quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam.

39. Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Jesu, audiebat sermonem ejus.

40. Martha autem distrahebatur circa multum ministerium: quæ stetit, & ait, Domine, non est tibi curæ quod soror mea reliquit me ut sola ministrem? dic igitur ei ut me adjuvet.

41. Et respondens dixit illi Jesus, Martha, Martha, sollicita es, & tumultuaris circa multa.

42. Atqui unum est necessarium. Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.

38. *Ut intraret in quoddam castellum.*] Hæc historia docet, Christum, quocunque accessit, non sibi privatim fuisse deditum, nec sua commoda vel lautitias captasse: sed hoc unum illi fuisse studium ut aliis prodesset, utque munus perageret sibi à Patre injunctum. Narrat enim Lucas, quum hospitaliter exceptus esset à Martha, simulac domum ingressus est, docendo & hortando operam dedisse. Cæterum quia turpiter hic locus ad laudem vitæ (ut vocant) contemplativæ detortus est, eliciendus nobis est genuinus sensus, unde pateat nihil minus Christo fuisse propositum, quam discipulos suos otio & frigidis speculationibus addicere. Vetus quidem error est, Angelicam vitam agere qui procul negotiis, toti in contemplationem incumbunt. Ac videntur Sorbonici, quod hac de re nugantur, ex Aristotele hausisse, qui summum bonum & ultimum vitæ humanæ finem in contemplatione locat: quæ secundum eum, virtutis fruitio est. Quum vero ambitio quosdam impulisset ut se à communi vitæ usu subducerent, vel morosi homines in solitudinem & otium se dedissent: sequuta est etiam hæc superbia, ut se Angelis similes esse fingerent nihil agendo. Despecta enim ab illis fuit activa vita, non secus acsi nos è cælo retraheret. Atqui scimus hunc in finem conditos esse homines, ut se laboribus exerceant: nec ulla sacrificia magis placere Deo, quam dum in suam quisque vocationem intentus, utiliter in commune bonum vivere studet. Quam vero inscite Christi verbis abusi sint ad probandum suum commentum, facile ex simplici sensu patebit. Mariam Lucas dicit stetisse ad pedes Jesu: an significat tota vita nihil aliud egisse? Quin potius ita Dominus jubet tempora distribui, ut qui proficere in Christi schola studet, non assiduus sit & ignavus auditor, sed ut quod didicit, in usum proferat. tempus enim audiendi & tempus agendi. Stulte ergo Monachi locum hunc arripiunt, quasi Christus vitam speculativam cum activa comparet: quum simpliciter ostendat quorsum & quomodo velit recipi Christus. Etsi enim laude digna fuit Marthæ hospitalitas, sicuti laudatur: in ea tamen Christus duo vitia notat. Prius est, quod satagendo modum excederet Martha. malebat enim Christus frugaliter & modico sumptu tractari, quam sanctam matronam suscipere tantum laboris. Secundum vitium erat, quod Martha seipsam distrahens, & superfluis laboribus se occupans, inutilem sibi reddebat Christi adventum. Excessum enim notat Lucas dum multi ministerii meminit, quando Christus modico contentus erat. Perinde enim hoc fuit acsi quis Prophetam honorifice recipiens, eum audire non curet, sed potius magno & superfluo apparatu sepeliat omnem doctrinam. Atqui legitima Prophetarum receptio est, dum utilitas, quam per eos destinat nobis Deus ac offert, percipitur. Videmus nunc ut laudabile Marthæ officium nævis tamen suis non caruit. Accessit hoc quoque mali, quod Martha sibi in turbulentis operis placens, pium discendi studium in sorore contempsit. Quo exemplo monemur, in recte agendo semper cavendum esse ne alii aliis se præferant.

Quomodo recipiendus Christus.

42. *Unum est necessarium.*] Quidam nimis frigide exponunt, sufficere unum ferculi genus. Alii subtiliter, sed extra rem, de monade disputant. Sed alio spectavit Christus: nempe quicquid agendum suscipiant fideles, & quocunque se applicent, unum tamen scopum esse ad quem referri omnia conveniat. Summa igitur est, vagari nos per inanes circuitus, nisi omnes nostras actiones dirigimus in certum finem. Ideo vitiosa erat hospitalitas Marthæ, quia posthabito præcipuo capite, tota ad satagendum rapiebatur. Nec vero intelligit Christus, excepto hoc uno, nihili esse alia omnia; sed ordinem prudenter tenendum, ne accessorium, ut vocant, prævaleat. *Maria bonam partem.* Nulla est hic comparatio, quemadmodum stulti & absurdi interpretes somniant: sed tantum pronunciat Christus, Mariam in sancto & utili studio occupari, unde abstrahi non debeat. acsi dixisset, Jure sororem tuam reprehenderes, si otio indulgens, vel inanibus curis implicita, vel aliud officio suo minus consentaneum appetens, totum onus curandæ rei domesticæ in te rejiceret. Nunc vero quum recte & utiliter se ad audiendum contulerit, iniquum est inde abduci: neque enim talis semper datur opportunitas. Quanquam alii posterius membrum secus accipiunt, quasi ideo Christus bonam partem electam à Maria esse dicat, quod nunquam intercidat fructus doctrinæ cælestis. Ego, quanquam sententiam hanc non rejicio, sequutus tamen sum quod aptius ad Christi mentem putavi.

MATTH.	MARC.	LUC. XII.

13. Ait autem ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.

14. At ille dixit ei, Homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos?

15. Dixitque ad illos, Videte, & cavete ab avaritia: quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex iis quæ possidet.

16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cujusdam divitis ager uberem proventum attulit.

17. Et cogitabat intra se, dicens, Quid faciam? quia non habeo quo congregem fructus meos.

18. Et

18. Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & majora extruam, & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea.

19. Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, gaude.

20. Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetent abs te: quæ vero parasti, cui cedent?

21. Sic qui recondit sibi, nec est erga Deum dives.

13. *Dic fratri ut dividat.*] Rogatus Dominus ut arbitrium suscipiat familiæ erciscundæ, hoc facere renuit. Quum hoc ad fovendam fraternam concordiam faceret, Christi autem officium sit non tantum reconciliare homines Deo, sed ad mutuum consensum adducere: quæritur quid causæ obstiterit quominus litem inter duos fratres dirimeret. Duas autem præcipue fuisse causas apparet cur ab officio arbitri abstinuerit. Primum cavere voluit, quum sibi Judæi terrenum fingerent Messiæ regnum, ne quo exemplo errorem illum aleret. Quod si illum vidissent hæreditates partiri, mox sparsus fuisset ejus facti rumor. Ita à multis sperata fuisset carnalis redemptio cui nimis cupide inhiabant: improbi jactassent eum res novas moliri, statumque Romani Imperii convellere. Quare nihil melius fuit quam hoc dari responsum, ex quo intelligerent omnes spirituale esse Christi regnum. Discamus ergo & nos sobrie nobis temperare, nec quicquam aggredi quod in sinistram partem trahi queat. Deinde voluit etiam Dominus inter politica hujus mundi imperia & Ecclesiæ suæ regimen discernere: erat enim creatus à Patre doctor, qui verbi gladio secaret cogitationes & affectus, & penetraret in animas hominum: magistratus vero non erat, qui hæreditates divideret. Ita damnatur Papæ & suorum latrocinium, qui quum Ecclesiæ se esse Pastores obtendant, invadere tamen ausi sunt terrenam ac profanam jurisdictionem quæ ab eorum officio dissidet. Erit enim aliquid per se licitum quod non tamen quibuslibet conveniet. Accessit etiam, meo judicio, tertia particularis ratio, quia scilicet videbat Christus hunc hominem relicta doctrina, domesticis suis commodis prospicere. At-

Prætextus Euangelii.

que hic morbus nimium vulgaris est, ut multi Euangelium professi, ejus prætextu abuti non dubitent ad augendam rem domesticam, & Christi auctoritatem suis lucris prætexere. Hoc conjicere promptum est ex circumstantia exhortationis: nisi enim homo ille Euangelii titulo abusus esset ad suum quæstum, non fuisset data Christo occasio damnandæ avaritiæ. Contextus ergo satis ostendit, fictitium hunc fuisse discipulum, cujus animus in agris vel loculis demersus erat. Porro nimis insulse Anabaptistæ ex hoc responso inferunt non licere homini Christiano hæreditates partiri, se interponere forensibus negotiis, vel aliquod obire civile munus. Neque enim Christus à re ipsa arguit, sed à sua vocatione. quia enim ordinatus à Patre erat in alium finem, se judicem esse negat, quia non habeat tale mandatum. Hæc igitur vigeat inter nos regula, ut se quisque intra vocationis divinæ metas contineat.

15. *Videte, & cavete.*] Primum ab avaritia suos revocat Christus: deinde ut mentes penitus ab hoc morbo purget, vitam nostram negat in abundantia consistere. Quibus verbis notatur fons & interior origo unde scaturit insana habendi cupiditas. Quia enim vulgo ita judicant, felicem esse cujusque vitam prout quisque plurimum possidet, ac divitias imaginantur beatæ vitæ esse causam: hinc illa cupiditatum intemperies, quæ instar ardentis fornacis emittit suum fervorem, neque tamen intus calere desinit. Quod si persuasi essemus divitias & quamlibet bonorum copiam adminicula esse præsentis vitæ quæ Dominus sua manu nobis suppeditat, & quorum usum benedicit, hæc una cogitatio facile pravas omnes cupiditates sedaret: idque fideles sua experientia compertum habent. unde enim fit ut compositis votis pendeant à solo Deo, nisi quod vitam suam non alligant neque subjiciunt abundantiæ, sed recumbunt in Dei providentiam, qui & solus nos sustinet sua virtute, & suppeditat quantum expedit?

16. *Dixit autem similitudinem.*] Hæc similitudo quasi in speculo vivam nobis effigiem proponit illius sententiæ, quod homines sua abundantia non vivunt. Nam quum momento vita tollatur etiam ditissimis quibusque, quid juvat cumulasse magnas opes? Fatentur hoc omnes verum esse, ut nihil nisi tritum ac vulgare dicat Christus, & quod personat in omnium linguis: interim quotusquisque animum suum adjicit? annon potius ita vitam omnes instituunt, & consilia rationesque suas ita miscent, ut longissime à Deo recedant, in præsenti rerum copia vitam suam locantes? Ergo necesse habent omnes seipsos expergefacere, ne se divitiis beatos fingentes, avaritiæ laqueis se implicent. Porro in hac parabola nobis ostenditur fluxa hujus vitæ brevitas. Deinde quam nihil proficiant divitiæ ad vitam prorogandam. Addendum est tertium, quod non exprimitur, sed ex prioribus facile colligi potest, optimum hoc esse remedium fidelibus ut panem quotidianum à Domino petentes, in sola ejus providentia quiescant, sive divites sint, sive egeni.

17. *Quid faciam?*] Ideo perplexi sunt in suis consiliis impii, quia legitimum rerum usum non noverunt: deinde quia perversa fiducia ebrii, seipsos obliviscuntur. Sic dives iste spem vitæ suæ ad ingentem proventum extendens, mortis memoriam procul excutit. Et tamen huic superbiæ annexa est diffidentia: quia saturos istos nihilominus exagitat inexplebilis cupiditas, sicuti dives iste horrea sua amplificat, quasi venter ejus prioribus horreis refertus, non habeat quantum satis est. Neque tamen præcise hoc damnat Christus, quod officium seduli patrisfamilias in reponendo proventu faciat, sed quia velut profundus gurges famelica sua cupiditate absorbeat ac devoret multa horrea: unde sequitur, non tenere verum copiosi proventus usum. Jam quum se ad edendum & bibendum hortatur, non amplius meminit se esse hominem, sed abundantia sua fretus superbit. Atque hujus insolentiæ luculenta quotidie exempla cernimus in profanis hominibus, qui suarum opum congeriem non secus atque ænea propugnacula morti opponunt. Quum dicit, Ede anima mea, & lætare: in hac loquutione Hebraica subest emphasis: sic enim seipsum compellat, ut tamen significet abunde suppetere quod animi desiderium omnesque sensus expleat.

20. *Stulte, animam tuam.*] Allusio est in animæ nomine. Prius animam suam alloquebatur dives tanquam affectuum omnium sedem: nunc autem de vita ipsa aut vitali spiritu agitur. Verbum Repetent, quanquam pluralis est numeri, quia tamen indefinitum est, nihil aliud significat quam alieni juris esse quam dives in manu sua vitam esse ducebat. quod ideo admoneo, quia de Angelis quidam abs re philosophantur. Simplex autem Christi consilium fuit, docere singulis momentis vitam hominibus eripi, quam opum suarum præsidio probe munitam putant. Atque in hoc stultitiæ coarguitur dives iste, quod vitam suam aliunde pendere non agnosceret.

Repetere.

21. *Sic qui recondit sibi.*] Quum hic antithesin esse constet, alterius membri expositio ex altero pe-

renda. Definiamus ergo qoid hoc sibi velit, Divitem esse in Deo, vel erga Deum, vel Dei respectu. Qui medioctiter exercitati sunt in Scriptura, sciunt particulam εἰς non raro accipi pro ἐν. Cæterum utrovis modo sumatur, non multum interest: quia huc redit summa, divites esse secundum Deum qui rebus terrenis non coofisi, ab unica illius providentia dependent. Nec refert, abundentne an esuriant: modo utrique panem quotidianum sincere petant à Domino. Nam ejus oppositum, Recondere sibi, tantundem valet ac posthabita Dei benedictione anxie coacervare multam copiam, ut fiducia in horreis inclusa sit. Hinc finem parabolæ colligere promptum est, irrita fore eorum consilia, & ridiculos conatus, qui opum suarum abundantia innixi, in Deum solum non recubuerint, nec contenti fueriot sua meosura, parati ad utramque fortunam, ac tandem suæ vanitatis pœnam daturos. *Recondere.*

MATTH.	MARC.	LUC. XIII.

1. Aderant autem quidam eodem tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificiis eorum.

2. Et respondens Jesus, dixit illis, Putatis quod hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint quia talia passi sunt?

3. Non, dico vobis: imo nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.

4. Aut illi decem & octo supra quos cecidit turris in Siloah, & occidit eos, putatis quod debitores fuerint ultra cunctos homines habitantes Hierosolymis?

5. Non, dico vobis: imo nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.

6. Dicebat & hanc similitudinem, Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in illa, & non invenit.

7. Dixit autem ad cultorem vineæ, Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficu hac, & non invenio. succide illam: ad quid vel terram occupat?

8. At ille respondens, dixit illi, Domine, sine illam & hoc anno, donec fodero circum eam, & injecero stercus.

9. Et si quidem fecerit fructum: sin minus, in posterum succides eam.

2. *Putatis quod.*] Hic locus vel bac de causa apprime utilis est, quod hic morbus nobis fere ingenitus est, ut in alios nimis rigidi ac severi judices, nobis blandiamur in malis nostris. Ita fit ut non solum acrius quam par est exagitemus fratrum peccata, verum simulac contigit eis aliquid adversi, quasi sceleratos & reprobos damnemus. Interim quisquis non urgetur manu Dei, secure peccatis suis indormit acsi Deum haberet faventem ac propitium. in quo duplex est culpa: oam quoties aliquem Deus sub oculis nostris castigat, de judiciis suis nos admonet, ut seipsos examinare discant singuli, & quid promeriti sint expendere. Quod autem nobis ad tempus parcit, hac benignitate & clementia nos ad pœnitentiam invitat: tantum abest ut nobis occasio esse debeat torporis. Ergo ut pravum illud judicium io quo miseris & calamitosis solemus esse inimici, corrigat Christus, & simul quas quisque sibi facit delicias excutiat, primo docet non omnium esse pessimos qui præ aliis duriter tractantur: quia Deus judicia sua quo visum est ordine & modo sic exercet, ut alii statim rapiantur ad pœnam, alii in otio & deliciis diu quiescant. Deinde pronunciat, quotquot in mundo accidunt calamitates, totidem esse iræ Dei testimonia. unde colligimus quale exitium nos maneat nisi antevertamus. Porro inde exhortationis nata est occasio, quod retulerunt quidam Pilatum sanguinem humanum cum sacrificiis miscuisse, ut scil. tali flagitio sacrificia in detestationem venireot. Quia autem verisimile est probrum boc Samaritanis illatum esse qui à puro Legis cultu desciverant, facile ac promptum Judæis fuit Samaritanos damnando, sibiipsis plaudere: sed Dominus alio eos convertit. Nam quia illis exosa & infamis erat totius gentis impietas, quærit an putent miseros illos qui occisi fuerant à Pilato, fuisse aliis pejores: acsi dixisset, Mioime certe vos latet terram illam impiia refertam esse, & multos qui eadem pœna digni fuissent, adhuc manere superstites. Cæcus ergo ac pravus arbiter est qui hominum peccata æstimat ex pœnis præsentibus. Neque enim ut quisque deterior est, ita primus ad pœnam trahitur: sed quum paucos ex multis puniendos Deus eligit, in eorum persona reliquis denuociat se fore ultorem, ut omnes terreantur. Postquam autem de Samaritanis loquotus est, propius ad Judæos ipsos accedit. Nam quum illis diebus octodecim homines turris ruina Hierosolymæ oppressi essent, negat eos fuisse scelestissimos, sed in eorum clade omnibus propositam fuisse materiam terroris: quia si in illis judicii sui specimen edidit Deus, nibilo alii magis, licet ad tempus tolerentur, ejus manum effugient. Non prohibet quidem Christus quin attenti siot fideles ad consideranda Dei judicia: sed bunc ordinem tenendum præscribit, ut à suis peccatis incipiant. Nam bioc sequetor optimus profectus, ut præveniant flagella Dei voluntaria pœnitentia. Quo etiam tendit illa Pauli admonitio, *Ephes. 5.*
Ne quis vos fallat inanibus verbis: nam propter bæc *vers. 6.*
venit ira Dei adversus rebelles.

6. *Dicebat & hanc similitudinem.*] Summa buc redit, multos ad tempus tolerari qui digni essent excidio: nihil tamen ex mora lucrifacere, si in contumacia sua pergant. Nam hinc prava adulatio, qua se indurant bypocritæ, & obstinatiores redduntur, quia mala sua nisi coacti non reputant: ideoque quantisper connivet Deus, suasque castigationes suspendit, sibi cum illo bene convenire fingunt. Ita securius sibi indulgent, quasi pactum habeant cum morte & sepulchro, ut dicit Jesaias. Ideo tam vehe- *Jes. 28.*
menter in ipsos Paulus invehitur ad Romanos cap. 2. *vers. 15.*
vers. 5. quia iram Dei sibi accumulant usque ad diem extremum. Scimus autem arbores interdum servari, non quod utiles semper dominis fuerint ac fructuosæ, sed quia sedulus & industrius agricola nihil non experitur ac tentat, priusquam agrum aut vineam nudare velit. Hinc autem docemur, quum Dominus non statim improbos ulciscitur, sed eorum pœnas differt, optimam illi suæ tolerantiæ rationem constare. Quo compescitur humana temeritas: ne quis summo omnium Judici obstrepere audeat, si

non

non semper æquabili modo judicia sua exequitur. Cæterum hic comparatio fit inter dominum & villicum, non quia Dei ministri illum clementia & mansuetudine superent, sed quia Dominus non tantum peccatoribus vitam prorogat, sed eos quoque variis modis excolit, ut meliorem fructum eliciat.

MATTH.	MARC.	LUC. XIII.
		10. Docebat autem in una Synagogarum Sabbathis.
		11. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis octodecim: eratque contracta, nec omnino poterat erigere caput.
		12. Quam quum videret Jesus, vocavit eam ad se: & ait illi, Mulier, liberata es ab infirmitate tua.
		13. Et imposuit illi manus: & confestim erecta est, & glorificabat Deum.
		14. Respondens autem princeps Synagogæ, indignans quod Sabbatho sanasset Jesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite & sanemini, & non in die Sabbathi.
		15. Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocrita, unusquisque vestrum Sabbatho nonne solvit bovem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?
		16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanas ecce octodecim annis, non oportuit solvi à vinculo isto die Sabbathi?
		17. Et quum hæc diceret, erubescebant omnes adversarii ejus: & omnis populus gaudebat super omnibus magnificis quæ fiebant ab ipso.

Huc uno contextu referre statui quæ sparsim leguntur apud solum Lucam sine expressa temporis mentione, sicuti hac in parte Euangelistas parum fuisse curiosos alibi diximus. Postea ad communem harmoniam opportunior erit reditus. Hic refertur miraculum in muliere sanata, & offensio maligne concepta à Judæis, quod Sabbatho eam Dominus sanasset. Dicit Lucas mulierem detentam spiritu infirmitatis, ut ex nervorum contractione incurvum esset corpus. Quia speciem morbi aliter non designat, verisimile est non vulgarem fuisse, vel cujus ratio medicis constaret: ideo vocat infirmitatis spiritum. scimus enim diaboli opera ut plurimum insolitis malis, & non naturalibus affligi homines. Quo clarius enituit divina Christi virtus, quæ de Satana triumphum egit: non quod Satan pro suo arbitrio dominetur in homines, sed quatenus nocendi facultas illi divinitus conceditur. Cæterum quemadmodum Dominus, quum unicus sit bonorum omnium auctor, tamen in beneficiis singularibus, & minus usitatis gloriam suam præcipue illustrat: sic vicissim vim & tyrannidem Satanæ in extraordinariis flagellis maxime vult agnosci, quamvis ejus manu utatur etiam ad leves ferulas quibus quotidie nos castigat.

12. *Mulier liberata es ab inf.*] In hoc miraculo, sicuti in aliis, tam potentiæ suæ specimen, quam gratiæ exhibuit Christus. se enim ideo venisse testatus est ut miseris succurrat. Potestas exprimitur in his verbis, Mulier, liberata es. nam pro imperio liberationem in manu sua esse pronunciat. Addit tamen externum symbolum, de cujus usu alibi tractavimus. Quod Deum glorificat populus, huc pertinet ut sciamus conspicuum fuisse cæleste beneficium. Non fuit igitur obscurum aliquod opus de quo posset in utramque partem disputari, sed quod amplam ac certam laudandi Dei materiam daret. Unde cognoscitur pravitas magistri Synagogæ.

14. *Sex dies sunt.*] Non audet hic censor Christum palam reprehendere, sed morositatis suæ virus alio convertit, Christum in vulgi persona oblique damnans. Mira autem malitiæ vecordia fuit. sex dies labori destinatos esse admonet: sed quam perperam & stulte illud operari definit, quod non nisi sex diebus permittitur? Cur non etiam ab ingressu Synagogæ eos arcet, ne Sabbathum violent? Cur cessare non jubet ab omnibus pietatis exercitiis? Quod si à suis tantum operibus prohibentur homines die Sabbathi, quam indignum est tunc alligari Dei gratiam? Venire jubet aliis diebus ad petendam sanitatem: quasi Sabbatho sopita jaceat Dei virtus, ac non eam potius illo die maxime exerat in salutem populi sui. Quorsum enim sacri conventus, nisi ut Dei opem & auxilium implorent fideles? Perinde ergo loquitur impius iste hypocrita acsi legitima Sabbathi observatio cursum abrumperet Dei beneficiis, homines excluderet ab ejus invocatione, & gratiæ sensu privaret. *Sabbathi observatio.*

15. *Unusquisque vestrum.*] Quum malitiam adeo crassam pluribus argumentis refellere promptum esset, hoc uno contentus fuit Christus, Si jumentis humanitatem Sabbatho præstare liceat, præposterum in eo cultum fingi, ne filii Dei juventur. Cæterum duplex in verbis Christi est comparatio, jumenti cum filia Abrahæ: & capistri quo ligatur asinus vel bos ad præsepe suum, cum Satanæ vinculis, quibus homines in exitium constrictos tenet. Vos, inquit, tam scrupulosi Sabbathi cultores audetis boves & asinos solvere ut aquatum ducantur, mihi cur non licebit tantundem officii præstare electo Dei populo, præsertim ubi major urget necessitas, quum scilicet liberandus est quispiam à Satanæ laqueis? Quanquam autem pudore obmutuit impius reprehensor, videmus tamen nullum à Christo editum fuisse tam præclarum opus quod non raperent ad calumniam improbi. Nec mirum si omni studio & conatu huc incubuit Satan, ut Christi gloriam perverteret, qui non cessat nebulas suas assidue spargere, quibus sancta fidelium opera obscuret. Notandum quod Abrahæ filia à Christo vocatur, cujus corpus per annos octodecim Satanæ mancipatum fuerat: nec tantum respectu generis, quemadmodum Judæi omnes promiscue superbiebant hoc titulo, sed quia ex veris & genuinis Ecclesiæ membris erat. Ubi etiam perspicimus quod docet Paulus, quosdam Satanæ tradi in carnis interitum, ut spiritus in die Domini salvus fiat. Et temporis spatium admonet, quamvis miseriis nostris non statim medeatur Dominus, non tamen esse desperandum. *Abrahæ filia.* *1 Cor. 5. vers. 5.*

MATTH.	MARC.	LUC. XIII.
		31. Eodem die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi, Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.
		32. Et ait illis, Ite, dicite vulpi illi, Ecce ejicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consumor.
		33. Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie ambulare: quia accidere non solet ut Propheta alibi pereat quam Hierosolymis.

Hoe etiam quo tempore acciderit, certo conjici vix potest, nisi quod tunc versatum fuisse Christum in Galilæa certum est: sicuti toto vocationis suæ cursu, illic plus moræ quam alibi traxit. Hortantur enim qui volunt videri amici, ut si velit salvus esse, extra Herodis ditionem concedat. Jam, qualiter affecti fuerint qui hoc dabant consilium, nescitur: nisi quod in hanc conjecturam magis inclino, quia majorem populi partem illic videbant Christo deditam, ut passim recepta esset Euangelii doctrina, tentasse alio ipsum expellere. Notandum quinam sint isti monitores. dicit Lucas fuisse quosdam ex Pharisæis. atqui scimus sectam illam non adeo fuisse Christo propitiam, ut probabile sit de ejus vita fuisse sollicitos. Quid ergo? nempe consilium erat injecta formidine, in aliquas latebras eum abigere: quia fore sperabant ut brevi concideret ejus auctoritas, imo evanesceret tota doctrina. Sed interim considerandus nobis est primus hujus consilii magister atque artifex Satan: quia sicuti Filium Dei terrendo, Euangelii cursum tunc abrumpere conatus est; ita subinde novos terrores comminiscitur ac fabricat, quibus exanimet Christi ministros, ac cursum reflectere cogat.

Herodes Antipas. 32. *Dicite vulpi illi, Ecce ejicio dæmonia.*] Certum est de Herode Antipa haberi sermonem. Quanquam autem ille vulpinis erat moribus, ac ingenio non minus servili quam versuto, non arbitror totius vitæ astutiam generaliter perstringi sub Vulpis nomine: sed clandestinas ejus insidias, quibus Euangelii doctrinam subruere moliebatur, quum aperto Marte congredi non auderet. Significat enim Christus, quantumvis callidus sit, nihil tamen profecturum suis artibus. Ego, inquit, quascunque fraudes machinetur ille, hodie & cras defungar munere mihi divinitus injuncto: ubi ad finem stadii ventum fuerit, tunc in sacrificium offerar. Ut tamen distinctius nobis verborum sensus constet, priore membro fatetur Christus, tertio post die, hoc est, exiguo tempore sibi esse moriendum: atque hoc modo ostendit nullo mortis metu se posse ab officio revocari, ad quam destinato animi proposito intrepidus contendit. Deinde subjicit inane esse terriculamentum quod à falsis & fucosis monitoribus objicitur: quia non alibi quam Hierosolymæ mortis periculum impendeat. Hoc autem secundo membro acriter pungit Pharisæos, Vosne ut ab Herode mihi caveam monetis, quos video meos fore carnifices? Quanquam longius procedit exprobratio: non enim sibi tantum dicit paratum esse Hierosolymæ interitum, sed pridem illam fuisse quasi latronum cavernam, ubi jugulati sint fere omnes Prophetæ. Verum quidem est, multos alibi fuisse occisos, ac præsertim quo tempore crudelis illa furia Jezabel in eos sæviit: sed quia nusquam alibi omni tempore hostilius vexati fuerant Prophetæ, merito Christus hoc probrum impiis urbis sanctæ civibus inurit. Prophetas autem contigit ut plurimum illic occidi: quia quum inde prodiret tota impietas qua referta erat Judæa, ille etiam campus fuit in quo Deus exercuit suos Prophetas. Scimus enim quo magis affulget lux doctrinæ quæ propius impios urgeat, ad majorem ipsos insaniam impelli. Hoc tamen horrendi exempli est, quod locus qui in sacrarium divini cultus, & in Legis cælestisque sapientiæ domicilium electus erat, non una vel altera cæde, sed ordinaria strage Prophetarum pollutus fuerit. Certe, hinc apparet quam contumax sit mundi ingratitudo ad repellendam sanam doctrinam. Quanquam exclamatio quæ continuo post apud Lucam sequitur, videtur sic contexi quasi Christus sumpta occasione tunc contra Jerosolymam invectus sit: ego tamen magis arbitror, quia Lucas dixerat Jerosolymam pridem sanguine Prophetico imbutam esse, imo continua multarum ætatum se[illegible] crudelem & sacrilegam carnificinam exercuisse mactandis Prophetis, statim suo more inserere sententiam quæ cum sermone illo congruebat. Supra enim aliquoties vidimus, minime illi esse infrequens, dicta Christi variis temporibus prolata simul colligere.

MATTH.	MARC.	LUC. XI.
		37. Et quum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisæus ut pranderet apud se: Jesus autem ingressus accubuit.
		38 Pharisæus autem quum vidisset, admiratus est quod non prius lavisset ante prandium.
		39. Et ait Dominus ad illum, Nunc vos Pharisæi exteriora poculi catinique mundatis: & quod intus est vestri, plenum est rapina & malitia.
		40. Stulti, nonne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?
		41. Cæterum ex eo quod adest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.

Externi ritus. Convenit aliquatenus, non tamen in totum, hæc narratio cum ea doctrina quam Matth. 15. cap. habuimus: externos scilicet ritus humanitus inventos, quibus servandis plus satis anxie intenti erant Judæi, data opera neglectos fuisse à Christo, ut superstitionem populi ac præsertim Scribarum corrigeret. Deus certas quasdam ablutiones in Lege sua præceperat, quibus suos ad veram puritatem meditandam utiliter exerceret. Judæi hac mediocritate non contenti, multas alias lotiones addiderant, præsertim ne quis cibum caperet nisi lustrali aqua perfusus: sicuti Marcus 7. capite fusius narrat, & patet ex 2. cap. Joannis. Porro ad hoc vitium prava fiducia accesserat, quia de spirituali Dei cultu non admodum solliciti, belle se perfunctos putabant, modo figura in Dei locum succederet. Christus quum offendiculo fore non ignoret hujus ceremoniæ contemptum, eam tamen omittit, ut ostendat Deum minime externam munditiem carnis morari, sed spiritualem cordis justitiam requirere.

39. *Nunc*

39. *Nunc vos Pharisæi.*] Non reprehendit hoc loco Christus Pharisæos sicuti apud Matthæum & Marcum, quod præpostere humanis commentis Deum colant, ac propter suas traditiones violent Legem Dei: sed crassam hypocrisin tantum attingit, quod puritatem nonnisi in hominum oculis appetant, quasi illis cum Deo nihil esset negotii. *Ceremoniæ.* Hæc autem reprehensio in omnes hypocritas competit, etiam qui in ceremoniis divinitus mandatis justitiam statuunt. Ideoque plus complectitur Christus, quam si diceret hominum mandatis frustra Deum coli: quia generaliter errorem illum damnat quod ceremoniis colatur Deus, non autem spiritualiter fide & puro cordis affectu. Quanquam autem semper hac de re magnum certamen habuerint Prophetæ cum Judæis: ut tamen ad hypocrisin propensa sunt hominum ingenia, prævaluerat superba illa obstinatio, placere Deo externos cultus etiam fide vacuos. Præsertim vero Christi ætate usque adeo obstupuerant, ut religio tantum in meris nugis sita esset. Ergo in Pharisæos invehitur, qui sedulo occupantur in poculis lavandis: fœdissimas autem sordes rapinæ & malitiæ intus in corde fovent. Eorum vero stultitiam hac ratione coarguit, quod Deus qui interiorem hominis animam non minus quam corpus creavit, sola externa specie placari nequeat. Nam hoc maxime fallit homines, quod vel non reputant sibi cum Deo agendum esse: vel pro sensus sui vanitate illum transformant, acsi ab homine mortali nihil differret.

41. *Cæterum ex eo quod adest.*] Christus more suo Pharisæos à ceremoniis ad charitatem revocat, pronuncians non aqua, sed beneficentia mundari tum homines tum cibos. Quibus tamen verbis neque extenuat Dei gratiam, nec Legales ritus quasi vanos & inutiles rejicit: quia stylum in eos dirigit qui nudis signis Deo secure illudunt. perinde acsi dixisset, Solus est legitimus usus qui cibos sanctificat. Atqui rite justeque cibis utuntur qui ex sua abundantia pauperum inopiæ subveniunt. Ergo præstaret eleemosynam dare ex ea copia quæ suppetit, quam scrupulose manus & calices lavando, pauperes negligere. *Eleemosyna.* Quod inde inferunt Papistæ eleemosynas esse satisfactiones quibus mundamur à peccatis, stultius est quam ut longa refutatione opus habeat. Neque enim hic disserit Christus quo pretio nos peccatorum remissionem acquirere oporteat: sed eos pure vesci pane suo qui partem erogant pauperibus. Ego enim τὰ ἐνόντα pro copia præsenti accipio: non autem sicuti vetus interpres & Erasmus transferunt, Quod superest. Objurgationes quæ continuo post sequuntur, in alium locum rejicere satius est. neque enim Christum uno contextu in mensa sic invectum fuisse interpretor contra Scribas & Pharisæos: sed Lucam quod alio tempore dictum fuerat, hic retulisse. quemadmodum sæpius jam ostendimus, Euangelistis curæ non fuisse temporis ordinem.

MATTH.	MARC.	LUC. XIV.
		1. Et accidit ut intr[illegible]ret in domum cujusdam principis Pharisæorum Sabbatho, ad capiendum cibum: & ipsi observabant eum.
		2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.
		3. Et respondens Jesus, dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicens, Numquid licet Sabbatho sanare?
		4. At illi tacuerunt: ipse vero apprehendens sanavit ipsum, ac dimisit.
		5. Et respondens ad illos dixit, Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die Sabbathi?
		6. Et non poterant ad hæc respondere illi.

Hæc historia nihil aliud continet quam miraculum à Christo editum, quo superstitiosum Sabbathi cultum corrigeret. neque enim (ut quidam putant) Sabbathum simpliciter abrogare voluit: sed tantum ostendere, neque Dei opera, neque officia charitatis violare sacram quietem quæ in Lege mandatur. Porro, an ipsis auctoribus consulto illuc deductus fuerit hydropicus, incertum est. Certe neque fortuito occurrere potuit ad mensam, nec prorumpere in privatam domum nisi permissu domini ac voluntate. Quare verisimile est tentandi Christi causa insidiose illic fuisse locatum. quod tamen non minus stulte quam improbe ab illis factum est: quia jam ante experti fuerant quid Christus facere soleret quoties oblata erat similis occasio.

Sabbathi observatio. 3. *Numquid licet Sabbatho sanare?*] Huc tendit quæstio, an hominis sanatio inter opera quæ Sabbathum violant, censeri debeat. Si dixissent Sabbathi observationem hoc modo violari, in promptu erat exceptio, esse divinum opus. Atqui non aliud continet lex Sabbathi, nisi ut homines à suis operibus quiescant. Quod autem eos Christus prius interrogat, id facit antevertendæ offensionis causa. Per eum igitur non stetit quominus eos placaret, nisi obstinata malitia fuissent imbuti. Non quod semper hac lege se obstrinxerit: (nam sæpe posthabito scandalo peregit quod sibi à Patre mandatum erat) sed hoc exemplo docere voluit se non temere Sabbathis edere miracula, quia rationem facti sui paratus esset reddere. Ipsi autem silentio suo demonstrant se ansam reprehensionis magis captare, quam Legis studio moveri. Ideo susque deque habet Christus quid de facto suo judicent, quia patet eos sponte sibi accersere scandalum.

5. *Cujus vestrum asinus.*] Quanquam indigni erant quorum offensæ mederi Christus studeret, ostendit tamen nihil à se contra Sabbathi observationem fuisse commissum. Quanquam id facit non tam docendi consilio, quam ut se ab eorum calumniis vindicet: sciebat enim virulento odio magis esse excæcatos quam ut se rationi dociles præberent: sed voluit de eorum malitia triumphum agere dum pudore obmutescere coëgit. Nam si brutis animalibus auxilium licet ferre die Sabbathi, homini ad imaginem Dei formato non tantundem præstari officii, nimis indignum est.

MATTH.	MARC.	LUC. XIV.
		7. Dicebat autem ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos,
		8. Quum invitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo accubitu: ne forte honoratior te sit invitatus ab illo:
		9. Et veniens is qui te & illum vocavit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere.

MATTH. | MARC. |

10. Quin potius quum vocatus fueris, vade, accumbe in novissimo loco: ut quum venerit qui te invitavit, dicat tibi, Amice, ascende superius. tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus.

11. Quia omnis qui se extollit, dejicietur: & qui se dejicit, extolletur.

12. Dicebat autem etiam ei à quo fuerat invitatus, Quum facis prandium aut cœnam, ne voces amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos divites: nequando ipsi quoque vicissim te invitent, ac repeodatur tibi beneficium.

13. Imo quum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos.

14. Et beatus eris, quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione justorum.

7. *Dicebat ad invitatos.*] Scimus quantopere in Pharisæis & Scribis omnibus regnaverit ambitio. Quum autem omnibus superbe dominari cuperent, mutuo etiam inter ipsos erat de primatu concertatio. Hoc enim habent homines inanis gloriæ cupidi, ut singuli ultro citroque sibi invideant dum quisque ad se trahere appetit quod sibi alii deberi putant. Ita Pharisæi & Scribæ, quum omnes pariter apud populum se venditarent sacri ordinis titulo, nunc inter se contendunt de honoris grado, quia quisque primum locum sibi arrogat. Hanc eorum ambitionem apta similitudine Christus salse deridet. nam si quis in aliena mensa primum locum occupet, deinde cogatur potiori cedere, non sine pudore & ignominia à domino convivis in alium locum relegabitur. Atqui idem contingere omnibus necesse est qui se fastuose ingerunt ut supra alios emineant, quia Deus ipsos probrose dejiciet. Notandum enim est, Christum de externa & civili modestia hic non concionari: nam eos qui superbissimi sunt, sæpe videmus in hac parte excellere, ac civiliter, ut loquuntur, præ se ferre magnam modestiam. Verum similitudine ab hominibus sumpta, quales intus esse nos coram Deo oporteat, docere vult: acsi diceret, Si convivam, quia stulte primum sibi locum usurpaverat, rejici contingat in postremum, pudore confusus cuperet eo nunquam ascendisse: ergo ne idem vobis usu veniat apud Deum ut vestram arrogantiam extrema ignominia notet, sponte sitis humiles ac modesti.

11. *Qui se extollit.*] Hæc clausula demonstrat de ambitione loquutum esse Christum: neque enim pronunciat quid in communi hominum vita soleat fieri, sed Deum hic nobis statuit judicem qui superbis resistat, eorumque supercilium humiliet, humilibus vero det gratiam. Plena est hujusmodi testimoniis Scriptura, Deum esse eorum omnium hostem qui se efferre appetunt, sicuti bellum cum eo suscipere necesse est quicunque aliquid sibi arrogant. Nam hæc est superbia, Dei donis perinde gloriari acsi qua nobis subesset dignitas quæ nos proprio merito extolleret: sicuti rursum humilitas, non fucata solum dejectio censeri debet, sed vera exinanitio, quum scilicet infirmitatis nostræ probe nobis consciis, nihil sublime spiramus, scientes nos sola Dei gratia excellere.

12. *Quum facis prandium.*] Qui putant hic simpliciter damnari convivia quæ inter se vicissim agitant cognati & familiares, partem humanitatis tollunt ex hominibus. *Convivia inter familiares.* Hoc enim magis barbarum esset quam austerum, cognatos à mensa hospitali excludere, & tantum extraneis dare locum. Nec sane hoc Christi consilium fuit, ab omni comitate nos arcere, sed tantum ostendere, officiis in mundo usitatis minime probari charitatem. Nam sicuti divitibus, à quibus paria speramus, aliquid spe mercedis impendere, non liberalitas est, sed fœnerandi artificium: ita in rationem coram Deo non veniunt mercenaria officia, nec charitati ascribi merentur. Si cognatos vel amicos divites cœna excipio, humanitas est per se non damnanda, sed quæ ad probandam charitatem minime sufficiet: nam sæpe videmus eos qui sibi prorsus addicti sunt, in amicis laute tractandis esse sumptuosos. Quid igitur? nempe ita mensam divitibus instruere poteris ut interea pauperes non negligas: ita licebit epulari cum amicis & cognatis ut alienos non rejicias, si & illi inopes erunt, & tibi ad levandam eorum indigentiam facultas suppetet. Summa est, qui cognatis & amicis benefaciunt, erga pauperes autem restricti sunt, nulla laude esse dignos: quia charitatem non exercent, sed lucro suo tantum vel ambitioni consulunt. Nominatim vero Christus hospitem suum compellat, quem videbat splendori & lautitiis nimis studere, & ita captare à divitibus laudem & gratiam, ut pauperes non admodum curaret. Quare sub unius hominis persona hæc objurgatio in eos omnes stringitur qui ambitiose sua profundunt ut sese ostentent, vel mutuam compensationem venantur: interea pauperibus nihil residuum faciunt, acsi perdere timerent quicquid gratis erogant. Ideo Christus beatos esse affirmat qui nulla spe terrenæ mercedis sunt liberales: eos enim constat in Deum respicere. Quibus vero sua utilitas ante oculos versatur, vel quos aura popularis impellit, non est quod mercedem à Deo expectent.

MATTH. XXII.	MARC.	LUC. XIV.
1. Et respondens Jesus, iterum dixit eis per parabolas, & ait,		15. Hæc quum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi, Beatus qui comedit panem in regno Dei.
2. Simile factum est regnum cælorum homini Regi qui fecit nuptias filio suo.		16. At ipse dixit ei, Homo quidam apparaverat cœnam magnam, & vocavit multos.
3. Et emisit servos suos ut vocareot invitatos ad nuptias: & noluerunt venire.		17. Misitque servum suum hora cœnæ, ut diceret invitatis, Venite, quia jam parata suot omnia.
4. Rursus emisit alios servos, dicens, Dicite invitatis, Ecce prandium meum paravi, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.		18. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, Villam emi, & necesse est mihi exire, & videre
5. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam.		

6. Reliqui vero tenuerunt servos ejus, & contumeliis affecerunt, & occiderunt.

7. Rex autem quum audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & civitatem illorum succendit.

8. Tunc ait servis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant non fuerunt digni.

9. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias.

10. Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes quotquot invenerunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus.

11. Ingressus autem Rex ut videret discumbentes, ubi vidit illic hominem non vestitum veste nuptiali,

12. Ait illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.

13. Tunc dixit Rex ministris, Ligatis pedibus & manibus ejus, tollite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & stridor dentium.

14. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

videre illam: rogo te, habe me excusatum.

19. Et alter dixit, Juga boum emi quinque, & eo ad probandum illa: rogo te, habe me excusatum.

20. Et alius dixit, Uxorem duxi, & ideo non possum venire.

21. Et reversus servus renunciavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit servo suo, Exi cito in plateas & vicos urbis, & pauperes ac debiles, claudosque & cæcos huc introduc.

22. Et ait servus, Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus est.

23. Et ait dominus servo, Exi in vias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea.

24. Dico enim vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

1. *Et respondens Jesus.*] Tametsi Matthæus hanc parabolam recitat inter alios sermones à Christo sub ultimum Pascha habitos: quia tamen nullum designat tempus, Lucas autem diserte affirmat, quum discumberet in mensa Pharisæi, sic loquutum esse, hunc potius ordinem sequi visum est. Porro quia Matthæi consilium erat, ostendere quibus de causis in extremam rabiem accensi essent Scribæ, inter odiosos ejus sermones hunc quoque tempestive posuit, & in contextum inseruit, neglecto temporis ordine. Notanda est autem Lucæ narratio, quod quum unus ex convivis dixisset, beatos esse qui panem comedunt in regno Dei, Christus inde Judæis exprobrandæ ingratitudinis occasionem sumpserit. Quanquam autem vix credibile est, Pharisæi hospitem & amicum serio pietatis affectu erupisse in hanc vocem, mihi tamen non videtur esse subsannatio: sed ut homines mediocri fide tincti, nec palam impii, secure inter pocula de vita æterna garrire solent, existimo ab hoc homine injectum fuisse sermonem de futura beatitudine, ut vicissim aliquid à Christo eliceret. Et verba ejus indicant nihil nisi crassum ac
Panem edere. terrestre spirasse: neque enim metaphorice Panem edere dixit pro Frui æterna gloria: sed videtur somniasse nescio quem statum felici rerum omnium opulentia refertum. Sensus tamen est, beatos fore qui pane Dei vescentur postquam filios suos in regnum suum collegerit.

2. *Simile factum est regnum cælorum.*] Quemadmodum Spartanus ille olim dixit, Athenienses scire quæ recta essent, sed nolle facere: ita hic Judæis Christus exprobrat præclaras quidem ipsos de regno Dei voces edere; sed dum eos ad se benigne & humaniter Deus invitat, contemptim se respuere ejus gratiam. Neque enim dubium est quin Judæos nominatim perstringat, ut melius patebit paulo post. Cæterum hoc à Luca differt Matthæus quod multas circumstantias exprimit, quum ille summatim & in genere tantum rem proponat. Sic Matthæus à Rege nuptias filii celebratas fuisse dicit: apud Lucam simpliciter fit convivii mentio. Ille plures servos commemorat: hic non nominat nisi unum. Ille plures missiones notat: hic tantum unam. Ille quosdam ex servis dicit male mulctatos fuisse vel occisos: hic tantum de contemptu loquitur. Postremo ille habet, ejectum fuisse qui sine veste nuptiali ingressus fuerat convivium: cujus apud Lucam nulla fit mentio. Sed alibi quoque observavimus simile discrimen, quum scilicet in eadem re docenda Matthæus uberior esset ac magis fusus. In summa quidem optime conveniunt, quod quum Deus Judæos peculiari honore dignatus fuerit, quasi mensam hospitalem illis instruens, illi oblatum sibi honorem contempserint. Quod nuptias filii Regii huc *Nuptiæ*
referunt multi interpretes quia Christus finis est Le- *filii Regii.*
gis, neque alio spectavit Deus in suo fœdere quam ut eum populo suo præficeret, sacroque spiritualis conjugii vinculo Ecclesiam ei conjungeret, libenter amplector. Quod autem dicit emissos esse servos qui invitatos vocarent, his verbis duplicem gratiam Dei notare voluit: nempe quod Judæos prætulerit aliis gentibus: deinde per Prophetas suam illis adoptionem patefecerit. Alludit enim ad usitatum hominum morem, qui nuptias facturi, eorum catalogum conscribunt quos habere volunt convivas: deinde per servos suos invitant. ita Deus Judæos, quasi familiares essent amici, præ aliis elegit: deinde per Prophetas vocavit, ut promissæ redemptionis participes essent. quod erat in nuptiis epulari. Quanquam autem qui primi vocati fuerunt, non vixerunt usque ad Christi adventum: scimus tamen communem omnibus salutem fuisse propositam. qua eos privavit sua ingratitudo & malitia: nam ab initio, Dei invitationem populus ille impie contempsit.

4. *Rursus emisit alios.*] Perinde loquitur acsi iidem fuissent homines, quia unum fuit populi corpus. Sensus autem est, Quum appropinquaret felix & lætus redemptionis dies, admonitos fuisse ut opportune adessent: nam tempus longe ante condictum illis fuerat. Nunc vero dicit Christus, in ipso articulo novis nunciis eos urgeri ut venire festinent. nam prima invitatio cujus meminit, superiores omnes prophetias complectitur usque ad Euangelii promulgationem. Quanquam autem jam olim sævitum fuerat in Prophetas, quia tamen tempore crevit furor, qui tandem in Christum & Apostolos toto impetu effusus est, veterem populum contemptus & superbiæ tantum accusat. Ultimos autem servos

vos qui sub horam cœnæ missi fuerant, cootumeliis affectos, vel occisos fuisse dicit. ita ad eatremum scelerum prorupit ille populus, quum ad superbam gratiæ rejectionem accessit vesaoa crudelitas. Neque tamen in omnes pariter crimen hoc confert: quia etiam in ultima vocatione, quæ per Euangelium facta est, partim à securis contemptoribus derisa fuit Dei gratia, partim furiose repulsa ab hypocritis. Atque ita fieri solet ut magis ebulliant impii contra Deum, quo magis ad salutem eos sollicitat. Nuoc tractanda est pars doctrioæ quæ Matthæo & Lucæ commuois est: nempe quod alius profectus est in villam suam, alius ad oegotiationem: vel, sicut habetur apud Lucam, alius eacusavit se uaorem duaisse, alius villam emisse, alius quinque paria boum. His verbis significat Christus, ita mundo & rebus terrenis deditos fuisse Judæos ut nemini vacaret ad Deum accedere: sicuti dum nos muodi curæ tenent implicitos, totidem sunt avocamenta quibus à regno Dei abstrahimur. Turpe quidem ac pudendum est, quod homines ad cælestem vitam creati, belluino stupore toti ad res caducas feruntur: sed hic morbus passim grassatur. ita vix centesimus quisque regnum Dei caducis divitiis vel aliis commodis præfert. Quanquam autem non eodem omnes laboraot morbo, quisque tamen sua cupiditate in diversum rapitur: ita fit ut omnes huc vel illuc diffluant. Notaodum præterea est, ab hominibus profanis honestos repudiandæ gratiæ Dei prætextus obtendi, quasi excusabilis esset eorum socordia dum intenti præsentis vitæ negotiis, cælestem hæreditatem parvipendunt. Atqui videmus ut tales delicias Christus nobis excutiat, ne quis se quicquam proficere existimet dum se terrenis impedimentis teneri causantur: imo duplicatur hominum culpa, dum se rebus alioqui licitis impediunt, quibus adjuvari potius decebat. Quorsum enim præsentis vitæ commoditates nobis Deus concedit nisi ut ad se nos alliciat? atqui tantum abest ut quisque, prout juvatur Dei beneficiis, in cælum aspiret, ut & sacræ nuptiæ, & agri, & reliquæ opes totidem laquei sint qui singulos terræ affixos constringunt.

7. *Rex autem quum audisset.*] Hanc pœnam solus Matthæus commemorat, quia apud Lucam de illata servis injuria oullus habetur sermo. Hoc uterque dicit, eaclusos privatosque fuisse honore convivii qui ad tempus condictum non venerunt. Hæc vero doctrina nobis etiam communis est: nam impios omnes qui violenter contra Euangelii ministros insurgunt, idem manet eaitium quod prædicit Christus Judæis. Quos autem sic occupant terrenæ curæ, ut Dei invitationem pro nihilo ducant, hi omnes famelici tandem inopia misere tabescent. Itaque quoties oos vocat, accincti & alacres simus ad sequendum.

9. *Ite ergo ad exitus viarum.*] Postquam indignos Dei gratia esse ostendit qui sibi oblatam fastidiose respuuot, nunc dicit in eorom locum alios substitui, & quidem maxime obscuros vulgo & contemptibiles. Atque hic Gentium vocatio describitur quæ ad zelotypiam Judæos stimulet: sicuti habetur in can-
Deut. 32. vers. 21. tico Mosis, Provocarunt me in iis qui oon erant dii: & ego vicissim eos provocabo in eo qui noo est populus, in gente stulta irritabo eos. Quia priore loco electi eraot, perinde acsi illis Deus carere non posset, ejus gratiam sibi fingebant esse addictam. Quam superbe vero alios omnes despexerint, notum est. Ergo per concessionem Gentiles mendicis, cæcis & nudis comparat. Vocari autem ex triviis & plateis dicit tanquam extraneos & ignotos: interim tamen in locum ab amicis & familiaribus neglectum subrogandos esse affirmat. Ita quod obscurius de creanda nova Ecclesia prædictum fuerat à Prophetis, clare exprimit. Et certe probrum hoc divinæ vindictæ cumulus fuit, quod Deus illis resectis, in radicem oleæ inseruit sylvestres surculos, & illis abdicatis pollutas & sordidas Gentes in domum suam recepit. Quod si *Rom. 11.*
tunc non pepercit naturalibus ramis, eadem nobis *vers. 21.*
hodie impendet ultio, nisi vocanti respondeamus. Nec vero peribit cœna quæ nobis parata erat, sed alios sibi convivas Deus accerset.

23. Luc. *Compelle intrare.*] Tantundem hoc valet acsi juberet paterfamilias quasi convitiis impellere mendicos, & nullos omittere ex ultima fæce. quibus verbis significat Christus, Deum potius corrasurum omoes mundi quisquilias, quam ut ingratos ad mensam suam in posterum admittat. Alludere tamen videtur ad Euangelicæ iovitationis modum: quia non simpliciter proponitur nobis Dei gratia, sed ad doctrinam simul accedunt exhortationum stimuli. in quo perspicitur mira Dei booitas, qui ubi ultro ad se vocatos torpere oos videt, pigritiam nostram importune sollicitat: nec tantum exhortationibus nos pungit, sed etiam minis compellit ad se accedere. Interea non improbo quod Augustinus hoc testimonio sæpius contra Donatistas usus est, ut probaret piorum Principum edictis ad veri Dei cultum & fidei unitatem licite cogi præfractos & rebelles: quia etsi voluntaria est fides, videmus tamen iis mediis utiliter domari eorum pervicaciam qui non nisi coacti parent.

11. Matth. *Ingressus autem Rex ut videret*] Hic jam non exprobrat Christus Judæis quod impie contempserint Dei gratiam & vocatiooem: sed eos qui subrogandi erant in illorum locum mature præmonet ne suis sordibus sacras nuptias inquinent, ubi Deus mensæ suæ participatione eos dignatus fuerit. Ergo hactenus docuit, Judæos speciali honoris privilegio ob impium suum fastidium privandos esse: ac ea profanis & rejectitiis Gentibus vocandos qui in eorum locum succederent. Nunc vero denunciat, ex hoc quoque numero exterminandos esse qui Ecclesiam contumelia affecerint. nam quia promiscue per Euangelium omnes Deus vocat, multi impuri & fœtidi homines perrumpunt, qui tametsi ad tempus locum occupant inter alios, tandem ubi suos convivas perlustrat Deus, foras ejecti rapiuntur ad pœnam. Summa est, noo omnes qui semel Ecclesiam ingressi fuerint, vitæ æternæ fore participes, sed qui ornatum cælesti palatio dignum gestare comperti fuerint. Porro de veste nuptiali frustra certatur, sitne fides, an sancta ac pia vita: quia neque fides à bonis operibus separari potest, & bona opera non nisi ex fide procedunt. Christus autem hoc tantum voluit, hac lege nos à Domino vocari, ut Spiritu renovemur in ejus imaginem: ideoque ut perpetuo domi ejus maneamus, veterem hominem cum suis inquinamentis exuendum esse, ac meditandam novam vitam, ut vestitus tam honorificæ vocationi respondeat. Sed quæritur qui conveniat mendicum atroci pœna mulctari quia nuptialem vestem non attulerit: quasi vero novum sit, miseros, qui victum in compitis quæritant, laceros ac deformes conspici. Respondeo, hic non tractari unde vestis petenda sit: nam Dominus quoscunque invitat simul etiam vestir: ac in omnibus nobis impletur quod dicit Ezechiel 16. vers. 7. quum nihil Deus inveniat in nobis præter miseram nuditatem & fœtidas sordes, ornare nos splendido vestitu. scimus etiam non aliter reformari nos io imaginem Dei oisi dum Christum induimus. Non ergo pronunciat Christus, ejectum iri miseros homines qui pretiosam vestem ex arca sua depromptam non attulerint: sed qui reperti fuerint in suis sordibus, ubi Deus ad examen de convivis suis habendum adveniet. Conclusio vero finem parabolæ ostendit, paucos esse electos, licet multi vocati sint. Uode colligimus noo esse subtiliter excutiendas singulas particulas. neque enim Christus nuper denunciavit majorem partem ejectum iri, sed uoius tantum meminit: hic vero audimus paucos ex

magno numero retentum iri. Et certe quum hodie plures Euangelii voce in Ecclesiam congregentur quam olim per Legem, exigua portio vitæ novitate fidem suam approbat. Quare ne placeamus nobis inani fidei titulo, sed quisque serio seipsum examinet, ut in ultimo delectu censeri possit inter legitimos convivas. Nam ut Paulus admonet, non unius generis vasa suot in domo Domini: ideo discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domini. Hic de æterna Dei electione altius non disputo: quia non alio spectant verba Christi, quam externam fidei professionem minime sufficere ut pro suis Deus agnoscat quicunque videntur nomen vocationi ejus dedisse.

2 Tim. 2. vers. 19.

MATTH. MARC.

LUC. XVI.

1. Dicebat autem & ad discipulos suos, Homo quidam erat dives, qui habebat dispensatorem: & hic delatus est apud illum quod dissiparet bona ipsius.

2. Et vocavit eum, dixitque ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ: non enim poteris posthac esse œconomus.

3. Ait autem dispensator intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert à me dispensationem? fodere non valeo, mendicare erubesco.

4. Scio quid faciam: ut quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas.

5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?

6. At ille dixit, Centum batos olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, & sede cito, & scribe quinquaginta.

7. Deinde alteri dixit, Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta.

8. Et laudavit dominus dispensatorem iniquum, quod prudenter fecisset: quia filii hujus seculi prudentiores sunt filiis lucis in natione sua.

9. Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mammona injusto: ut quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

10. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, is & in multo iniquus est.

11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?

12. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

Paulo post.

14. Audiebant autem hæc omnia & Pharisæi, qui erant avari: & deridebant illum.

15. Et ait illis, Vos estis qui justificatis vosipsos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus excelsum est, abominatio est coram Deo.

Summa hujus parabolæ est, humaniter & benigne cum proximis nostris esse agendum: ut quum ad Dei tribunal ventum fuerit, liberalitatis nostræ fructus ad nos redeat. Quanquam autem dura & longe petita videtur similitudo, clausula tamen ostendit non aliud fuisse Christi consilium. Et hinc perspicimus, inepte eos philosophari qui in parabolis singulas partes scrupulose excutiunt. Neque enim hic fraudes, rapinas, prodigam dissipationem, & alia malæ dispensationis peccata largitionibus redimere Christus jubet: sed quum bonorum omnium quæ nobis confert, dispensationi nos præficiat Deus, hic nobis ratio præscribitur quæ olim quum ad reddendam rationem ventum fuerit, à summo rigore nos sublevet. Nam qui fingunt eleemosynas ad luxuriæ ac dissolutæ vitæ compensationem valere, non satis expendunt, hoc primo nobis injungi ut sobrie & temperanter vivamus: deinde ut ex puro fonte rivi ad nos defluant. Certum quidem est neminem esse tam frugi, qui non interdum deposita apud se bona dilapidet: ideoque vel eos qui summam parsimoniam colunt, non prorsus à mala dispensatione esse immunes. adde quod multiplices sunt donorum Dei abusus, ut culpam alii alio modo contrahant: non nego etiam quin prout nobis vitiosæ dispensationis sumus conscii, hoc nos ad officia charitatis magis stimulari deceat. Sed alius finis nobis propositus esse debet, quam ut soluto redemptionis pretio effugiamus Dei judicium: nempe ut liberalitas bene sancteque locata, superfluas impensas frenet tantundem ac corrigat: deinde ut nostra erga fratres humanitas, Dei misericordiam in nos provocet. Quare hic minime effugium ostendit Dominus suis discipulis quo se à reatu liberent dum ab illis rationem exiget cælestis judex: sed mature cavendum esse admonet ne crudelitatis suæ pœnam luant, si deprehensi fuerint, Dei bona ingurgitando, nullam beneficentiæ operam dedisse. Tenendum enim semper illud est, Qua quisque *Matth. 7. vers. 2.*
mensura aliis mensus fuerit, ei repensum iri.

8. *Laudavit dominus.*] Hic etiam cernere promptum est, siquis in singulis particulis insistat, stulte factutum. Nam quum ex alieno largiri, res minimo sit laude digna, quis æquo animo feret ab improbo nebulone sibi eripi quod pro sua libidine condonet? Hoc certe nimis crassi stuporis foret, ubi substantiæ suæ partem quispiam direptam viderit, quod residuum est, sibi furto ablatum, aliisque donatum probare. Sed hoc tantum voluit Christus quod subjicit continuo post, homines profanos & mundo addictos in curandis vitæ caducæ rationibus magis esse industrios & solertes quam filii Dei de cælesti æternaque vita solliciti sint, vel ad ejus studium & meditationem intenti. Hac enim comparatione ignaviam nostram plusquam socordem nobis exprobrat, quod

faltem

salrem æque nobis prospicimus in futurum ac profani homines sibi in hoc mundo consulunt. Quam enim turpe est filios lucis, quibus Deus Spiritu verboque suo affulget, torpere, ac negligere spem æternæ beatitudinis sibi oblatam, quum tam cupide mundani homines ad sua commoda ferantur, tamque providi sint atque acuti? Hinc colligimus, non conferri Spiritus & carnis prudentiam (quod non sine ipsius Dei contumelia fieret) sed tantum expergefieri fideles ut attentius considerent quæ sunt futuræ vitæ: neque oculos ad Euangelii lucem claudant, quum videant cæcos in tenebris esse magis perspicaces. Et quidem eos affici magis decet quum videant filios seculi pro fluxa vita, & quæ momento præterit, in longum tempus prospicere.

9. *Facite vobis amicos.*] Sicuti antehac non jussit Christus sacrificia Deo offerre ex rapinis: ita nunc non intelligit vel deprecatores quærendos esse, vel patronos, qui suo præsidio nos tegant ac defendant: sed benigne erogando, favorem apud Deum acquiri docet qui se misericordibus & humanis vicissim misericordem fore promisit. Stulte vero & absurde quis mortuorum precibus vel suffragiis juvari nos hinc colligat. nam hoc modo periret quicquid indignis impenditur. Atqui non obstat hominum pravitas quin Dominus in tabulas suas expensum referat quicquid in pauperes contulimus. Respicit ergo Dominus non ad personas, sed ad opus ipsum, ut beneficentia nostra, etiamsi in homines ingratos inciderit, nobis coram Deo respondeat. Sed ita videtur innuere vitam æternam meritis nostris rependi. Respondeo, satis clare ex contextu parere, humano more eum loqui: nempe quemadmodum is qui gratia pollet ac opibus, si amicos sibi conciliet in sua prospera fortuna, perculsus adverso casu habet à quibus sustentetur: ita nostram humanitatem nobis opportuni refugii instar fore, quia Dominus quicquid liberaliter in proximos quisque contulerit, non secus ac sibi præstitum agnoscit. *Quum defeceritis.* Hoc verbo denotat mortis tempus, ac breve dispensationis nostræ tempus fore admonet, ne tenaciores nos reddat longioris vitæ fiducia. Unde enim fit ut major pars indormiat suis divitiis: multi quod habent, profusis sumptibus dissipent: alii supprimendo, se & alios maligne fraudent: nisi quia falsa diuturnæ vitæ imaginatione decepti, secure sibi indulgent? Quod Mammona iniquitatis vocat, suspectas nobis divitias reddere vult: quia ut plurimum dominos suos iniquitate involvunt. Etsi enim per se non malæ sunt, quia tamen raro acquiruntur sine fraude, aut violentia, aut aliis artibus illicitis, raro etiam sine superbia, vel luxu, vel alio pravo affectu possidentur: merito suspectas nobis Christus
Mat. 13. vers. 22. reddit. quemadmodum & alibi vocavit spinas. Videtur tamen subaudienda esse antithesis, acsi dixisset divitias quæ alioqui propter vitiosum abusum possessores suos coinquinant, ac fere sunt peccandi illecebræ, vertendas esse in contrarium finem, ut gratiam nobis concilient. Tenendum præterea memoria est quod prius dixi, Deum ex præda injuste parta sacrificium non quærere acsi socius esset furum: ideoque potius moneri fideles ut se ab iniquitate puros conservent.

10. *Qui fidelis est in minimo.*] Proverbiales sunt sententiæ à communi usu & experientia sumptæ, ideoque sufficit ut plurimum esse veras. Continget quidem interdum ut fraudator, neglecto parvo lucro, in re magna suam nequitiam prodat: imo multi in rebus minutis, simplicitatis fuco amplissimum
Livius. quæstum venantur: quemadmodum dicit ille, Fraus in parvis sibi fidem præstruit, ut quum operæpretium fuerit, magna mercede fallat. neque tamen falsa est Christi sententia: quia in proverbiis, ut dixi, sequimur quod est vulgo usitatum. Hortatur ergo suos discipulos Christus ut fideliter agentes in rebus parvis, se ad fidem in maximis rebus colendam assuefaciant. Deinde hanc doctrinam ad spirituales gratias rite dispensandas accommodat, quas tametsi non suo pretio æstimat mundus, certum tamen est longe supra caducas mundi opes excellere. Indignos autem esse docet quibus incomparabilem Euangelii & similium donorum thesaurum Deus committat qui male & infideliter agunt in rebus minus pretiosis, ut sunt fluidæ mundi opes. Itaque his verbis inclusa est tacita comminatio, timendum esse ne propter terrenæ dispensationis abusum cælestibus donis privemur. Quo sensu divitiis opponitur verum, tanquam solidum & perpetuum umbratili & caduco.

12. *Si in alieno fideles.*] Alienum vocat quod est extra hominem: neque enim hac lege divitias nobis largitur Deus ut simus illis affixi: sed ita nos constituit earum dispensatores ne suis vinculis nos constringant. Nec vero fieri potest ut mentes solutæ & liberæ in cælo habitent, nisi alienum ducant quicquid in mundo est. Spirituales autem divitias quæ ad futuram vitam spectant, nobis proprias facit, quia æterna est earum fruitio. Jam vero alia similitudine utitur, sperandum non esse ut bonis nostris recte & moderate utamur si perperam vel mala fide in alienis versati fuerimus. solent enim homines securius suis rebus abuti, plusque sibi licentiæ in illis perdendis concedunt: quia non verentur ne quis exprobret. In deposito autem, vel commodato, vel mutuo, de quibus mox reddenda erit ratio, cautiores sunt ac magis timidi. Tenemus ergo Christi mentem, malos spiritualium donorum fore custodes qui terrena bona male administrant. Postea inseritur sententia, quod nemo possit Deo servire & mammonæ: quam Matthæi capite 6. exposui. inde etiam petant lectores quid significet vox Mammonæ.

14. *Audiebant autem hæc.*] Qui putant derisum fuisse Christum à Pharisæis quia plebeio rudique sermone contentus, verborum ampullas non jactaret, non satis expendunt Lucæ verba. Fateor quidem superbis hominibus & fastidiosis contemptibilem videri Euangelii doctrinam: sed Lucas diserte exprimit, Christum ideo illis derisui fuisse quia avari erant. Quia igitur illis persuasum & penitus infixum erat, beatos esse divites, ideoque nihil melius esse quam rem suam augere quovismodo, & tenaciter incubare partis opibus: quæcunque in diversam partem à Christo erant dicta, tanquam absurda paradoxa rejiciunt. Et certe quisquis de spernendis divitiis, vel in pauperes erogandis differit, avaris desipere videtur. Notum est illud Horatii, Populus me sibilat, at mihi plaudo. Quod si omnium judicio damnati, sibi tamen placent, quanto magis instar fabulæ ridebunt istam philosophiam Christi quæ remota est à vulgi sensu? Neque tamen dubito quin alium colorem prætexuerint Pharisæi, ut adversam suo vitio doctrinam jocose eluderent. tenendum tamen est quid eos impulerit: nam & hic morbus semper fere in mundo grassatur, ut major pars hominum se aspernari fingat quod pravis eorum moribus non convenit. Hinc tot probris, scommatibus & subsannationibus obnoxium est verbum Dei: quia pro vitiorum suorum defensione quisque litigat, putantque facetis suis dictis velut objecta nebula tectum esse suum flagitium.

15. *Vos estis.*] Videmus Christum illorum fastidio minime cedere, sed constanter asserere doctrinæ suæ auctoritatem contra ludibria: quod etiam omnibus Euangelii ministris agendum est, ut impiis contemptoribus terribile Dei judicium opponant. Fucum ergo quo decipiunt hominum oculos, in Dei judicio quicquam illis profuturum negat. nolebant videri in suis ludibriis avaritiæ suæ patrocinium suscipere: Christus autem venenum hoc ab occulto ulcere erumpere docet: quemadmodum si quis hodie

cor-

cornutis Episcopis dicat, ideo tam infestos esse Euangelio quia intestina eorum mala nimis acriter punguntur. Dicit autem, satis illis esse si probi appareant hominibus, ac fucosa sanctimonia se venditent: sed Deum, qui cordium cognitor est, non latere quæ coram mundo abscondunt vitia. Ubi etiam notandum est inter Dei & hominum judicia discrimen: quia quum externis larvis plaudant homines, apud Dei tribunal nihil præter sincerum cor probatur. Additur insignis sententia, Quicquid excelsum homines ducunt, abominationem esse Deo: non quod virtutes repudiet Deus quarum laudem humanis cordibus impressit: sed quia abominatur Deus quicquid proprio sensu homines extollunt. Unde appa- *Fictitii cultus.* ret quo loco habendi sint fictitii omnes cultus, quos suo arbitrio mundus sibi fabricat. Quantumvis enim suis inventoribus placeant, Christus oon modo vanos coram Deo, & nihili esse pronunciat, sed etiam fœtidos.

MATTH. | MARC. | LUC. XVI.

19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura & bysso, &
epulabatur quotidie splendide.
20. Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad
januam ejus ulcerosus,
21. Et cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis: sed
& canes veniebant, & lingebant ulcera ejus.
22. Accidit autem ut moreretur mendicus, & deportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est autem & dives, ac sepultus est.
23. Atque apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, videt Abraham eminus, & Lazarum in sinu ejus.
24. Et ipse clamans, dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte
Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam: quia crucior in flamma hac.
25. Dixit autem Abraham, Fili, recordare quod receperis bona tua
in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur,
tu vero cruciaris.
26. Et super hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens firmatus est:
ut qui volunt hinc transire ad vos, non possint: neque istinc huc transmeare.
27. Ait autem, Rogo ergo te Pater, ut mittas eum in domum patris
mei:
28. Habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne & ipsi veniant in locum hunc cruciatus.
29. Ait illi Abraham, Habent Mosen & Prophetas, audiant illos.
30. At ille dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit
ad eos, resipiscent.
31. Ait autem illi, Si Mosen & Prophetas non audiunt, neque si quis
ex mortuis resurrexerit credent.

Tametsi alia quædam inserit Lucas, non tamen dubium est quin hoc exemplo proximum sermonem coofirmet Christus. Ostendit enim qualis eos conditio maneat qui posthabita pauperum cura, se totos in delicias ingurgitant; qui crapulis & voluptatibus dediti, proximos misere esurire sinunt, imo crudeliter inedia conficiunt, quibus opem ferre debuerant quum suppeteret illis facultas. Quanquam autem quibusdam simplex videtur esse parabola: *Lazarus.* quia tamen Lazari nomen exprimitur, potius rem gestam narrari arbitror. Cæterum in ea re parum est momenti, modo summam doctrinæ teneant lectores. Primo dives inducitur purpura & bysso vestitus, & splendidis lautitiis quotidie indulgens. quibus verbis notatur delicatior vita, luxuque & pompis referta. non quod Deo omnis vestium elegantia & ornatus per se displiceat, vel omnis victus munditie sit damnabilis: sed quia raro contingit in his rebus servari temperantiam. nam qui splendorem appetit in vestibus, novis subinde additamentis luxum augebit: ac fieri vix potest quin se ad intemperiem projiciat qui opiparis & bene refertis mensis gaudet. Præcipue tamen damnatur in eo crudelitas, quod Lazarum pauperem & ulcerosum sinebat jacere foris ad januam suam. Nam hæc opposita membra Christus inter se contexit: quod dives crapulæ pompisque deditus, tanquam inexplebilis gurges, ingentes copias intus voraret: Lazari autem inopia & miseriis non tangeretur, sed fame, frigore & ulcerum fœtore tabescere, sciens ac volens sineret. In hunc modum & Ezechiel Sodomam accusat quod in saturitate *Eze. 16. vers. 49.* panis & vini manum inopi non porrigeret. Bysso, quæ tela est subtilior, Orientales ad nitorem & pompam uti solitos fuisse notum est: quem morem sacrifici Papales in suis, quæ vocant, superliciis, æmulati sunt.

21. *Sed & canes.*] Jam inde satis convicta erat ferrea divitis immanitas, quod tam miserabile spectaculum ad sympathiam eum non flectebat. nam siqua humanitatis gutta in eo fuisset, saltem mandare debebat ut aliquid ex culinæ suæ reliquiis misero homini daretur. Sed hic impiæ & plusquam belluinæ truculentiæ cumulus fuit, saltem à canibus non discere misericordiam. Nec dubium est quin arcano Dei consilio directi fuerint canes isti qui eum suo exemplo damnarent. Christus certe eos hic quasi in testimooium producit, qui execrandam hominis duritiem coarguant. quid enim magis portentosum, quam hominem à canibus curari qui à proximo suo negligitur? imo ne micas quidem panis dari famelico, cui medendi gratia linguas suas canes accommodant? Quoties ergo vel alieni, vel ipsa bruta animalia in vices nostras subeunt, ut officio fungantur quod potius à nobis præstandum erat, sciamus totidem divinitus testes ac judices nobis statui qui crimen nostrum magis detegant.

22. *Accidit autem ut mor.*] Hic ostendit Christus quantum in morte mutata fuerit utriusque conditio.

dito. Mors quidem ambubus communis: sed mortuum ab Angelis deferri in sinum Abrahæ, felicitas est regnis omnibus optabilior. Addici vero ad æternos cruciatus, horribile est, & centum vitis, si fieri posset, redimendum. Ac nobis quidem in Lazari persona illustre documentum proponitur, ne coram Deo maledictos putemus qui per continuos languores vitam ærumnis refertam ægre trahunt. nam in eo sic abscondita fuit Dei gratia, & crucis deformitate probrisque oppressa, ut carnis sensus nihil præter maledictionem apprebendat: atqui videmus quam pretiosa anima in fœdo & putrido corpore latuerit, quæ ab Angelis in beatam vitam defertur. Quare nihil illi nocuit, desertum ac contemptum omni humano solatio destitui, cui ex carnis ergastulo migranti præsto ad obsequium adesse dignantur spiritus cælestes. Rursum in divite tanquam in illustri speculo, cernitur quam non expetenda sit temporalis felicitas quæ æterno exitio constat. Notandum tamen est, quod divitis sepulturam nominatim prædicans Christus, quid factum fuerit Lazaro tacet. non quod ejus cadaver feris objectum sub dio jacuerit, sed quia contemptim ac sine honore projectum fuerit in foveam (hoc enim ex opposito membro colligere promptum est, nihilo plus officii mortuo quam vivo impensum fuisse) dives contra sumptuose pro suis opibus sepultus, aliquid adhuc ex pristina superbia residuum habet. Nam hac in parte quodammodo naturæ reluctari videmus profanos homines quod funeris splendore & exequiis superstites fortunæ suæ esse appetunt. cæterum quam stulta sit & ridicula hæc ambitio, testes sunt apud inferos eorum animæ. Quod Lazarum delatum esse dicit, synecdochica est loquutio: nam quia præstantior est hominis pars anima, nomen totius sibi merito vendicat. Angelis autem hoc munus non frustra assignat Christus, quos scimus datos fuisse fidelibus ministros ut eorum saluti sua studia operasque impendant.

Sinus Abrahæ.

In sinum Abrahæ.] De sinu Abrahæ quam varie philosophati sint multi Scripturæ interpretes, referre nihil opus est, ac ne meo quidem judicio expedit. sufficiat tenere quod lectores probe in Scriptura exercitati genuinum esse agnoscent. Nam sicut Abraham ideo Pater fidelium dictus est quia penes ipsum depositum fuit æternæ vitæ fœdus, quod fideli custodia servatum filiis suis primum, deinde cunctis gentibus per manus traderet; & filii ejus vocantur quicunque ejusdem promissionis sunt hæredes: ita post mortem dicuntur in ejus sinum colligi qui ejusdem cum eo fidei fructum percipiunt. Metaphora à patre sumpta, in cujus veluti sinum filii conveniunt dum vespere ab operis diurnis domi congregantur. Quum ergo filii Dei in hoc mundo dispersi peregrinentur, sicuti in præsenti curriculo fidem sequuntur Patris sui Abrahæ, ita defuncti in beatam quietem in qua eos expectat, sese recipiunt. Nec vero certum locum imaginari necesse est: sed tantum collectio illa quam dixi, notatur, ut scilicet reipsa agnoscant fideles se non frustra sub fide Abrahæ auspiciis militasse, quia eodem in cælis domicilio

Quæstio.

fruuntur. Si quæratur, an eadem hodie piis conditio reposita sit post mortem, an vero Christus resurgendo sinum suum aperuerit, in quo tam Abraham ipse, quam pii omnes quiescant: breviter respondeo, Sicuti luculentior Dei gratia per Euangelium nobis affulsit, & Christus ipse Sol justitiæ suo adventu salutem nobis attulit quam eminus sub obscuris umbris Patribus intueri olim datum est: ita minime dubium esse quin mortui propius ad cælestis vitæ fruitionem accesserint. Interea tenendum est, * immortalitatis gloriam usque ad diem ultimum redemptionis differri. Quod ad nomen spectat, tam sinus Abrahæ quam Christi vocari potest tranquillus ille portus qui à præsentis vitæ navigatione fideles excipit. Cæterum quia altius progressi sumus quam Patres sub Lege, aptius notabitur hæc distinctio, si dicamus Christi membra ad caput suum aggregari: atque ita cessabit metaphora de sinu Abrahæ, sicuti Solis fulgor exortu suo stellas omnes obscurat. Ex hac tamen loquendi forma qua usus est Christus, colligere interim licet, Patres sub Lege cælestis vitæ hæreditatem, in quam mortui recepti sunt, fide amplexos esse dum viverent.

* Plenam.

23. *Apud inferos sublatis oculis.*] Etsi Christus historiam narrat, res tamen spirituales describit sub figuris quas sciebat accommodas esse ad sensum nostrum. Neque enim animæ digitis & oculis præditæ sunt, neque siti laborant: neque mutua habent inter se colloquia, quale hic inter Abraham & epulonem describitur: sed Dominus hic tabulam depinxit quæ statum futuræ vitæ pro sensus nostri modulo repræsentet. Summa autem est, fideles animas, ubi à corporibus migrarunt, lætam & beatam vitam extra mundum agere: reprobis vero paratos esse horribiles cruciatus, qui mentibus nostris non magis concipi possunt, quam immensa cælorum gloria. Quemadmodum enim exigua tantum parte, quatenus scilicet illuminati sumus Dei Spiritu, per spem gustamus promissam nobis gloriam quæ sensus omnes longe exuperat: ita sufficiat incomprehensibilem Dei vindictam quæ impios manet, obscure cognoscere quatenus ad incutiendum nobis terrorem expedit. Ita harum rerum tenuem notitiam, & quæ frenandæ curiositati conveniat, delibant Christi verba: quod scilicet impii miseriæ suæ sensu dire torqueantur: solatium aliquod cupiant, præcisa tamen spe duplex sentiant tormentum: quod etiam magis crucientur dum reminisci coguntur sua scelera, & præsentem fidelium beatitudinem cum misero suo & perdito statu conferre. Huc pertinet colloquii descriptio, quasi inter eos habitum foret quibus nihil est inter se commercii. Quum etiam Patrem vocat Abraham dives, aliud ejus tormentum exprimitur, quod sero è numero filiorum Abrahæ se abdicatum esse sentit.

Status futuræ vitæ.

25. *Fili, recordare.*] Nomen *filii* videtur ironice positum, ut sit acris exprobratio ad pungendum divitem, qui falso gloriatus est in vita se unum esse ex filiis Abrahæ. Nam quasi inflicto cauterio vulneratur ejus animus, dum sua hypocrisis mendaxque fiducia illi objicitur ante oculos. Quod autem dicitur cruciari apud inferos, quia bona sua in mundo receperit, non ita accipere oportet quasi omnes æternus maneat interitus qui bene & prospere in mundo habuerint: imo ut prudenter Augustinus notavit, ideo pauper Lazarus in sinum divitis Abrahæ delatus est, ut sciamus divitias nemini præcludere januam regni cælorum, sed communiter omnibus patere qui vel sobrie divitiis usi fuerint, vel patienter caruerint. Tantum sensus est, Quia præsentis vitæ illecebris se totum demersit in terrenas delicias, Deumque & ejus regnum contempsit, nunc socordiæ suæ pœnas dare. Ideo pronomen *tua*, emphaticum est: acsi dixisset Abraham, Quum ad immortalem vitam creatus fores, & Lex Dei sursum te ad meditandam cælestem vitam attolleret, tu sortis tam præclaræ oblitus, porco vel cani similis esse maluisti. mercedem ergo brutis voluptatibus dignam recipis. Rursus quum de Lazaro dicitur, solatio eum frui, quia multas ærumnas in mundo pertulerit, hoc ad omnes miseros inepte quis traheret, quibus adeo nihil proderunt afflictiones, ut magis in extremam pœnam cessuræ sint: sed crucis tolerantia in Lazaro laudatur, quæ semper nascitur ex fide sinceroque timore Dei. Neque enim qui contumaciter malis resistit, & indomitus in sua ferocia perstat, ullam tolerantiæ laudem meretur ut solatium illi Deus pro cruce rependat. Summa ergo huc redit, qui patienter tulerint onus crucis sibi impositum, nec adversus Dei jugum & ferulas præfracti fuerint, sed per continuas ærumnas aspiraverint ad spem melioris

vitæ,

vitæ, illis post emeritum militiæ tempus repositam esse in cælo quietem: contra vero profanis Dei contemptoribus, qui se in carnis voluptates ingurgitant, & quadam mentis crapula suffocant omne pietatis studium, statim à morte parata fore tormenta quæ vanas delicias excutiant. Porro memoria tenendum est, consolationem hanc qua fruuntur filii Dei, in eo sitam esse quod coronam gloriæ sibi paratam esse cernentes, in læta ejus expectatione acquiescunt. Sicuti rursum impios torquet futuri judicii sensus quod sibi instare vident.

26. *Super hæc omnia.*] His verbis notatur perpetuitas in futuræ vitæ statu: acsi dictum esset, fines qui reprobos ab electis discernunt, nunquam posse perfringi. Atque ita monemur, dum tempus est mature in viam redeundum esse, ne præcipites ruamus in illam abyssum unde surgere non liceat. Cæterum improprie hoc dicitur, clausum esse transitum siquis è cælo ad inferos descendere velit: quia certum est nulli piorum tale desiderium obrepere.

27. *Rogo te Pater.*] Quo melius historiam usui nostro accommodet, divitis votum proponit ut fratres quos habet superstites, à Lazaro moneantur. Hic inepte arguti sunt Papistæ, dum probare volunt mortuos curam agere vivorum. quo cavillo nihil est potidius: nam eodem colore eliciam fideles animas sorte sua non contentas, nisi firmus hiatus ab inferis easarceat, illuc migrandi desiderio teneri. Hanc insaniam si nemo recipit, non est quod in altero commento Papistæ sibi multum placeant. Neque tamen contentiose in hanc vel illam partem disputare mihi propositum est: sed obiter notare volui, quam futilibus argumentis inducti, mortuos pro nobis apud Deum deprecatores fingant. Redeo nunc ad simplicem germanumque hujus loci sensum. Christus sub divitis & Abrahæ persona nos admonet, minime esse expectandum, ubi certa vivendi regula nobis tradita est, dum mortui resorgant ad nos docendos & hortandos. Nam Moses & Prophetæ, quum adhuc viverent, ita præfecti fuerunt doctores ætatis suæ hominibus, ut ex eorum scriptis ad posteros idem fructus perveniret. Quum hoc modo institui nos velit Deus ad recte vivendum, non est cur mortui de præmiis vel pœnis futuræ vitæ testes mittantur. nec excusabilis erit eorum socordia, qui sibi hoc prætextu indulgent quia oscitunt quid extra mundum agatur. Scimus autem apud profanos homines volitare impiam hanc vocem, vel potius grunnitum porcorum, stultos esse qui dubio metu se excruciant, quia nullus unquam ab inferis nuncius reversus est. Talibus Satanæ fascinis mederi volens Christus, ad Legem & Prophetas nos revocat: secundum illud Mosis

Deut. 30. vers. 12. testimonium, Ne posthac dixeris, Quis ascendet in cælum? vel, Quis descendet in abyssum? vel, Quis mare trajiciet? Prope est verbum in ore tuo & in corde. Ergo qui pro fabulis derident quæ de futuro judicio testatur Scriptura, olim sentient quam non tolerabilis sit ista impietas, fidem abrogare sanctis Dei oraculis. Cæterum ab hoc veterno suos expergefacit Christus, ne spe impunitatis decepti, pœnitentiæ tempus prætereant. Atque hoc tendit responsum Abrahæ: quia Deus per Mosen & Prophetas satis superque populo suo tradiderat salutis doctrinam, nihil aliud restare nisi ut in ea omnes acquiescant. Sic (ut pravo curiositatis morbo penitus infectum est hominis ingenium) major pars semper ad novas revelationes inhiat. Jam quia Deo nihil magis displicet quam homines ita copide extra metas vagari: à magis & ariolis verum sciscitari, & Gentium more fictitia oracula appetere vetans, simul ad sedandum illum pruritum, Prophetas se daturum promittit, ex quibus populus discat quicquid utile erit in salutem, Deut. 18. vers. 10. Quod si in hunc finem missi sunt Prophetæ, ut populum contineret Deus sub verbi sui freno: cui non sufficit hæc doctrinæ ratio, non tenetur studio discendi, sed eum impia lascivia titillat. ideoque sibi injuriam fieri Deus conqueritur, quum ipse solus non auditur à vivis usque ad mortuos, Jesaiæ 8. vers. 19. Quod Dei verbum Abraham in Legem & Prophetas distribuit, ad tempus Veteris Testamenti refertur. Nunc quum accesserit plenior Euangelii interpretatio, minus ferenda est nostra impietas, si doctrinæ illius fastidio huc vel illuc rapimur: ac breviter, si non patimur à verbo Dei regi. Hinc etiam colligitur quam firma sit de Purgatorio & talibus nugis Papistarum fides quæ nonnisi spectris innititur.

30. *Non, pater Abraham.*] Prosopopœia est, ut diximus, in qua magis vivorum sensus exprimitur quam mortuorum cura. Friget enim Legis doctrina in mundo, jacent Prophetiæ, ac Deum suo modo loquentem audire nemo sustinet. Alii Angelos è cælis descendere cuperent: alii mortuos è sepulchris prodire: alii novis subinde miraculis sanciri quicquid audiunt: alii voces ex aëre tonare. Cæterum si præposteris omnium votis Deum obsequi contingeret, nullo id fieret profectu: nam & Deus verbo suo complexus est quicquid nobis utile erat cognitu, & hujus verbi auctoritas legitimis sigillis testata & comprobata fuit. Deinde fides à miraculis non pendet, vel quibuslibet portentis, sed peculiare donum est Spiritus, & nascitur ex verbo. Denique proprium Dei munus est nos ad se trahere, qui vult efficaciter per verbum suum operari. Quare minime sperandum est ut nobis prosint media quæ nos à verbi obedientia abstrahunt. Fateor quidem nihil esse proclivius quam ut vanis revelationibus auscultet caro: & videmus quam ardenter sese projiciant in laqueos Satanæ qui totam Scripturam fastidiunt. Hinc fluxit Necromantis, & similes præstigiæ, quas mundus non tantum avide suscipit, sed insano quoque impetu arripit. Sed hic tantum negat Christus, qui ad Legis doctrinam surdi sunt ac præfracti, posse corrigi à mortuis, vel reduci ad sanam mentem.

MATTH.	MARC.	LUC. XVII.
		7. Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro dicat statim, Transi, & accumbe?
		8. Ac non potius dicit illi, Para quod cœnem, & præcinge te, ac ministra mihi donec edero & bibero: & post hæc edito & bibito tu?
		9. Num gratiam habet servo illi quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non puto.
		10. Sic & vos quum feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite, Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

Finis hujus parabolæ est, quum Deus jure suo nostra omnia sibi vendicet, nexuque & mancipio nos possideat, quicquid impendere studeamus officii, non tamen obstringi nobis ullo merito: quia quum ejus simus, ipse vicissim nihil nobis debere potest. Similitudinem ergo servi proponit, qui postquam strenue laborando transegit totum diem, domum vespere reversus, operas suas continuat donec ad arbitrium heri sui perfunctus sit officio. Loquitur autem Christus non de mercenariis qui hodie nobis mi-

nistrant,

nistrant, sed de veteribus mancipiis, quibus ea erat vivendi conditio ut sibi nihil acquirerent, sed cum toto suo labore, studio, industria ad sanguinem usque heris essent addicti. Hic docet Christus non minus arcto servitutis vinculo nos esse Deo obstrictos ac devinctos: unde colligit nullam ejus obligandi rationem nobis esse. Est autem argumentum a minori ad majus. nam si tanta homini mortali conceditur in hominem potestas, ut eum ad continua obsequia nocte dieque adigat, & tamen nullam mutuæ compensationis rationem contrahat, quasi sit illi debitor: quanto magis licebit Deo quousque se facultas nostra extendet, omnia vitæ nostræ officia exigere, ut tamen nihil prorsus nobis debeat? Pravæ igitur arrogantiæ videmus damnari eos omnes qui se apud Deum quicquam mereri fingunt, ut eum sibi obnoxium habeant. & tamen nullum vitium tali arrogantia magis est vulgare: nemo enim est qui non libenter Deum ad calculum vocaret. unde & meritorum imaginatio seculis fere omnibus invaluit. Sed tenenda est Christi sententia, nos Deo nihil gratuitum præstare: sed hac lege subesse ejus imperio, ut ei debeatur quicquid in nobis situm est. Ac duo quidem sunt membra, vitam nostram ad finem usque sui curriculi penitus addictam esse Deo: ut siquis partem ejus impenderit in Dei ipsius obsequium, de quiete in reliquum tempus pacisci non liceat: sicuti bona pars, peracta decem annorum militia, libenter missionem peteret. Deinde sequitur illud alterum quod jam attigimus, Deum nullis officiis ad solvendam nobis mercedem obstringi. Meminerit ergo unusquisque se ideo creatum esse ut laboret, ac strenue se in ministerio suo exerceat: neque id ad finitum modo tempus, sed usque ad mortem ipsam: imo ut non minus moriatur Deo quam vivat. Verum quod ad meritum spectat, solvendus est nodus qui plerosque impedit. nam Scriptura toties operibus mercedem promittens, videtur meritum aliquod illis tribuere. Solutio facilis est, mercedem indebitam non aliunde quam ex mero Dei beneplacito promitti. Longe enim falluntur qui mutua relatione mercedem cum merito copulant: quia Deus non operum dignitate ad reddendum illis præmium, sed gratuita indulgentia movetur. Fateor quidem, ex pacto Legis Deum hominibus esse obstrictum si in solidum præstarent quicquid ab ipsis requiritur? sed quia voluntaria est hæc obligatio, manet hoc fixum, hominem nihil posse à Deo flagitare acsi quicquam esset promeritus. Sic ergo concidit carnis arrogantia: quia ut quis Legem impleverit, nihil tamen expensum Deo ferre potest, quia tantum reddidit quod debebat. Atque hoc sensu pronunciat nos esse servos inutiles: quia scilicet nihil adventitium Deus à nobis recipit, sed tantum colligit legitimos dominii sui fructus. Hæc igitur duo tenenda sunt: Deum naturaliter nihil nobis debere, nec quæcunque illi præstamus obsequia, unius pili meritoria esse: deinde ex Legis pacto mercedem operibus statui, non pro dignitate, sed ut Deus sit gratuitus debitor. Hæc autem minime tolerabilis ingratitudo est, si quis se hoc prætextu fastuose efferat. nam quo liberalius nobis Deus indulget, eo nos magis reddit sibi obnoxios: tantum abest ut fas nobis sit vana confidentia insurgere. Quoties ergo occurrit mercedis nomen, vel in memoriam nobis venit, sciamus hunc divinæ erga nos bonitatis esse cumulum, quod quum nos in ære suo totos habeat, nobiscum tamen in pactum descendit. Quo magis detestabile est Sophistarum commentum, qui meritum de condigno fabricare ausi sunt. Jam per se meriti nomen profanum & à pietatis regula alienum erat: sed hoc longe deterius, diabolico fastu inebriare homines quasi mereri possint de condigno.

10. *Quod debuimus facere.*] Hoc est, nihil attulimus de nostro, sed tantum perfuncti sumus legitimis operis. Loquitur autem hic Christus de integra *Legis* observatione, quæ nusquam reperitur: nam qui omnium est perfectissimus, à justitia quam Lex requirit, longissime adhuc distat. Non ergo hic tractatur quæstio, justificemurne operibus: sed an *Legis* observatio ullius præmii apud Deum meritoria sit. Hoc posterius negatur: quia Deus nos sibi mancipatos habet ut suum jure censeat quicquid à nobis proficisci potest. Cæterum etiamsi verum illud esset, Legis observationi deberi mercedem meriti respectu, non tamen propterea sequetur justificari quenquam operum meritis: quia deficimus omnes, nec solum manca est nostra obedientia, sed nulla ejus pars exacte Dei judicio respondet.

MATTH.	MARC.	LUC. XVIII

1. Dicebat autem & parabolam ad illos, quod oporteat semper orare, nec defatigari:

2. Dicens, Judex quidam erat in quadam urbe qui Deum non timebat, nec hominem reverebatur.

3. Vidua autem quædam erat in urbe illa, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab adversario meo.

4. Et nolebat aliquandiu. Post hæc autem dixit intra se, Quanquam Deum non timeo, nec hominem revereor:

5. Quia tamen molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne tandem veniens sugillet me.

6. Ait autem Dominus, Audite quid judex iniquus dicat:

7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, clamantium ad se nocte & die, etiam quum patiens fuerit super illis?

8. Dico vobis quod vindictam illorum faciet cito. veruntamen Filius hominis quum venerit, an reperturus est fidem in terra?

Scimus quam rara sit ac difficilis virtus, precandi assiduitas: atque in hoc se prodit nostra infidelitas, quod nisi primis votis succedat, protinus una cum spe studium quoque abjicimus. Atqui hæc demum legitima est fiduciæ probatio, si quis desiderio suo frustratus, non tamen animum despondeat. Quare non abs re Christus orandi perseverantiam nunc commendat suis discipulis. Porro similitudine utitur, licet dura in speciem, tamen in primis apposita, dum importune suos apud Deum Patrem instare docet, donec tandem extorqueant quod alioqui videtur non libenter dare. non quod Deus precibus nostris victus, ad misericordiam ægre & sero flectatur: sed quia non statim reipsa testatur se votis nostris fuisse propitium. Quod autem Christus in parabola viduam nobis proponit quæ à judice iniquo & crudeli impetravit quod volebat, quia assidue flagitare non destitit: summa est, Deum non statim suis opem ferre,

ferre, quia precibus quodammodo vult fatigari. Cæterum quantumvis miseri sint ac despecti qui ipsum orant, modo tamen non deficiant à continuo orandi tenore, respici tandem ab ipso ut eorum necessitatibus succurrat. Quanquam non est æqualium comparatio: longa enim distantia est inter hominem impium & sævum, & Deum qui ad clementiam propendet: sed docere voluit Christus, minime timendum esse ne fideles assidue orando Patrem misericordiæ exorent, quum homines sævitiæ deditos sua importunitate cogant. Judex sceleratus & ferreus viduæ flagitationes ferre non potuit quin demum vel invitus annueret: quomodo igitur fructu carerent fidelium preces, modo sint assiduæ? Ergo si nos tædium debilitet, si leviter defuncti evanescimus, vel quia videntur surdæ esse Dei aures, languescit precandi ardor: statuamus tamen certum fore profectum, licet nondum appareat. Atque hac persuasione cum impatientia nostra sic luctemur, ut longior mora, orandi cursum non abrumpat.

7. *Deus autem non faciet.*] Judex ille quem nobis prorsus deploratum Christus depinxit, utpote qui non tantum obduruisset in Dei conspectu, sed excusso etiam pudore nullam famæ curam haberet, aperuit tandem oculos ad viduæ miserias: minime dubitandum est quin eundem saltem profectum sensuri sint fideles, modo ne apud Deum instare desinant. Notandum vero est, dum similitudinem accommodat Christus ad suum propositum, non facere Deum similem pravo & humano judici: sed causam longe diversam notare cur fideles suos differat in longum tempus, nec statim reipsa manum ipsis porrigat: nempe quia patiens est. Quare siquando diutius quam vellemus ad nostras injurias Deus connivеat, sciamus paterno ejus consilio id fieri, ut nos ad tolerantiam exerceat: temporalis quidem dissimulatio minime æterna est scelerum impunitas. Quod autem promittit Deum cito vindictam facturum, ad ejus providentiam referri debet: quia ut sumus præcipites, non satis tempestive pro carnis nostræ sensu ad ferendas suppetias accurrit. Verum si liceret in ejus consilium penetrare, sciremus prout expedit, promptum & maturum semper ejus esse auxilium, ac ne uno quidem momento tardare quin singulis articulis præsto sit. Quæritur tamen quomodo hic Christus ad petendam vindictam discipulos instituat, qui alibi suis persequutoribus bene precari jubet. Respondeo, Christum de vindicta hic disserere, ut nihil doctrinæ suæ deroget. Deus se fidelium ultorem fore affirmat, non ut habenas laxet carnis affectibus, sed ut persuadeat charam esse & pretiosam eorum salutem: hoc quoque modo ad præsidii sui fiduciam eos invitet. Si odio exuti & pravo ultionis ardore puri & vacui, recto & composito Spiritus motu Dei auxilium implorant, licitum & sanctum erit eorum votum, & à Deo ipso exaudietur. Verum quia nihil difficilius est quam exuere vitiosos affectus, ut puras & liquidas preces quis concipiat, petendum est à Domino ut corda nostra Spiritu suo dirigat & moderetur: ita fiet ut juste invocemus Deum ultorem, ipseque rogatus nobis respondeat.

8. *Filius hominis quum venerit.*] Hac sententia docet Christus non fore mirum si posthac in suis malis tabescant homines, quia scilicet verum remedium negligent. Voluit autem occurrere scandalo quod ex indigna rerum omnium confusione quotidie concipimus. Grassantur passim perfidia, crudelitas, insidiæ, fraudes, violentia: nulla æquitatis ratio, nullus pudor, pauperes oppressi gemunt, vexantur superbe & contumeliose innoxii: Deus interim videtur in cælo dormire: hinc fit ut cæcum fortunæ imperium imaginetur caro. Christus autem hic admonet juste homines destitui cælesti auxilio, in cujus fiduciam recumbere nec sciunt nec volunt. Neque enim æquum est à Domino juvari qui totus tantum frementes, nullum ejus providentiæ locum assignant. Diserte vero Christus à suo in cælum ascensu usque ad reditum homines passim incredulos fore prædicit: his verbis significans, si non tam mature appareat Redemptor, tarditatis culpam penes homines fore, quia nemo fere ad ipsum respiciet. Atque utinam non tam clare nobis constaret hujus vaticinii effectus: sed experientia docet, licet ingenti malorum congerie obruatur & prematur mundus, vix in paucis exiguam fidei scintillam posse exprimi. Alii fidei nomen pro integritate accipiunt: sed prior sensus melius quadrat contextui.

MATTH. | MARC. | LUC. XVIII.

9. Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant quod essent justi, & aspernabantur cæteros, parabolam istam:

10. Duo homines ascendebant in templum ut precarentur: unus Pharisæus & alter Publicanus.

11. Pharisæus stans, hæc apud se orabat, Deus, gratias ago tibi quod non sim sicut cæteri homines, raptores, injusti, adulteri: velut etiam hic Publicanus.

12. Jejuno bis in Sabbatho, decimas do omnium quæ possideo.

13. Et Publicanus procul stans, nec oculos volebat ad cælum attollere, sed percutiebat pectus suum, dicens, Domine, propitius esto mihi peccatori.

14. Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam magis quam ille: quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.

Nunc de alia virtute præcipit Christus quæ ad rite precandum necessaria est: ut fideles in Dei conspectum nonnisi simplices ac dejecti veniant. Nullus magis exitialis morbus est quam arrogantia: qui tamen omnium medullis ita penitus infixus est ut vix ullis remediis abigi & exstirpari queat. Mirum quidem est ita desipere homines ut adversus Deum cristas erigere audeant, suaque apud ipsum merita jactare. Nam ut inter homines ambitio nos fascinet, ubi tamen in Dei conspectum venitur, omnis confidentiæ oblivisci non decebat. interim satis humiliatum se quisque putat si tantum per simulationem veniæ deprecatione utatur. Hinc colligimus quam non supervacua sit hæc Domini admonitio. Porro duo vitia perstringit Christus, quæ damnare ipsi Christo propositum fuit, pravam nostri fiduciam, & superbiam in spernendis fratribus. quorum alterum ex altero nascitur: nam quisquis se inani fiducia decipit, fieri non potest quin supra fratres se efferat. nec mirum: quomodo enim non æquales suos despiceret qui contra Deum ipsum superbit? Sui autem fiducia quisquis inflatur, bellum cum Deo ex professo gerit, quem nobis sola nostri abnegatio conciliat, dum scilicet exinaniti omni propriæ virtutis & justi-

justitiæ fiducia, in unam ejus misericordiam recumbimus.

10. *Duo homines.*] Duos homines inter se confert Christus, qui quum ambo pietatis studium orando præ se ferant, videntur tamen ambo longe dispares. nam Pharisæus externa sanctimonia præditus ad Deum accedens, vitæ commendationem affert, jureque suo accedit ut sacrificium laudis offerat. Publicanus autem quasi rejectitius quispiam, quia se accessu indignum cognoscit, trepide se supplici confessione insinuat: Christus autem rejecto Pharisæo, gratas Publicani preces Deo fuisse asserit. Porro iterum notantur duæ illæ causæ quia repulsam passus sit Pharisæus, quod scilicet propria justitia confisus, se cum aliorum contumelia magnificaret. Neque tamen reprehenditur quod se venditet liberi arbitrii viribus, sed quod operum meritis Deum sibi placatum esse confidat. nam ista gratiarum actio quæ refertur in unius persona, minime gloriantis est de propria virtute, quasi adeptus sit à seipso justitiam, vel sua industria quicquam sit promeritus: quin potius Dei gratiæ adscribit quod justus est. Quanquam autem Deo gratias agens, fatetur quicquid bonorum operum habet, merum esse ejus beneficium: quia tamen operum fiduciæ innititur, seque aliis præfert, cum sua precatione rejicitur. unde colligimus non rite neque in solidum humiliari homines (quamvis se nihil posse reputent) nisi operum meritis simul diffisi, salutem suam in gratuita Dei bonitate locare discant, ut illic fundata sit tota eorum fiducia. Insignis locus: nam quibusdam sufficere videtur si homini detrahant bonorum operum gloriam, quia dona sunt Spiritus sancti: atque ita gratis justificari nos intelligunt, quia nihil justitiæ in nobis reperit Deus nisi quod contulit. Atqui longius progreditur Christus, non solum recte agendi virtutem Spiritus gratiæ assignans, sed nos exinaniens omni operum fiducia. non enim reprehenditur in ea parte Pharisæus quia sibi arroget quod Dei proprium est: sed quia meritis suis innititur, ut Deum propitium habeat quatenus dignus est. Sciamus ergo quamvis bonorum operum laudem Deo quis adscribat, si tamen eorum justitiam imaginatur salutis suæ causam esse, vel in eam recumbit, perversæ arrogantiæ damnari. Ac nota hic ventosam ambitionem non taxari, dum apud homines gloriantur qui sibi alias male conscii sunt, sed occultam hypocrisin: neque enim dicitur præco fuisse suarum laudum, sed tacite apud se precatus. Cæterum quamvis suæ justitiæ famam non spargeret alta voce, interior superbia Deo abominabilis fuit. Duplex autem gloriatio ejus fuit: nam primum se à communi hominum reatu absolvit: deinde suas virtutes profert. Negat se esse tanquam unum è reliquis, quia à scelerum culpa sit immunis quæ passim regnant in mundo. Quod autem jactat se bis jejunare singulis Sabbathis, & decimas bonorum suorum dare, perinde est acsi diceret plus se præstare quam Lex requirat. Sicuti Monachi in Papatu opera supererogationis prædicant: acsi parum illis esset Legem Dei implere. Quanquam autem quisque pro mensura virtutum quam Deus in ipsum contulit, ad gratias auctori agendas magis obstrictus est: & pia est hæc meditatio, reputare quantum quisque receperit, ne Dei beneficentiam ingratitudine obruat: duo tamen observanda sunt, ne qua fiducia nos inflet, acsi satisfactum esset Deo, deinde ne insolescamus cum fratrum contemptu. In utroque deliquit Pharisæus: quia justitiam sibi falso vendicans, Dei misericordiæ nihil fecit residuum: deinde præ se alios omnes contempsit. Nec vero ista gratiarum actio, nisi fuisset duobus his vitiis infecta, à Christo improbaretur: sed quia ad sua peccata connivens superbus hypocrita, integræ perfectæque justitiæ figmentum Dei judicio opposuit, necesse fuit cum impia & sacrilega audacia concidere. Unica enim spes piorum est, quamdiu sub carnis infirmitate laborant, ubi sua bona agnoverint, ad unicam Dei misericordiam confugere, & in veniæ deprecatione locare suam salutem. Sed quæritur quomodo tanta sanctimonia præditus fuerit qui impio fastu excæcatus erat: neque enim aliunde manat tanta integritas nisi à Dei Spiritu, quem certum est minime in hypocritis regnare. Respondeo, externa tantum larva fuisse confisum, acsi occulta & interior cordis immunditiesin rationem non veniret. Quare licet pravis concupiscentiis intus scateret: quia tamen nonnisi ex specie judicat, secure innocentiam obtendit. Dominus quidem ipsum vanitatis non coarguit, quod sibi falso tribuat quod non habet: tenendum tamen est, neminem à rapina, injustitia, libidine & aliis vitiis purum esse nisi Spiritu Dei regitur. Sabbathum hoc loco, ut sæpe alibi, pro hebdomade accipitur: Deus autem nunquam in Lege præcepit ut singulis septimanis servi sui jejunent. quare hoc jejunium & decimæ, voluntaria exercitia fuerunt præter Legis præscriptum.

13. *Publicanus procul stans.*] Hic generalem regulam Christus tradere noluit, quasi necesse sit oculos in terram dejicere quoties deprecamur: sed tantum signa humilitatis posuit, quam solam suis discipulis commendat. Porro in eo sita est humilitas, si peccatis suis non ignoscant, sed seipsos damnando, præveniant Dei judicium: atque ut Deo reconcilientur, simplicem reatus confessionem afferant. Atque huc spectat pudor qui semper pœnitentiæ comes est. nam certe in hoc præcipue insistit Dominus, quod Publicanus se miserum & perditum serio agnoscens, ad Dei misericordiam se contulit: nam quamvis sit peccator, gratuita venia fretus, Deum sibi propitium fore sperat. In summa, ut favorem impetret, eo se indignum fatetur. Et certe quum sola peccatorum remissio nobis Deum conciliet, hinc exordium facere necesse est, si preces nostras illi gratas esse cupimus. Porro qui se reum & convictum præfatus, absolvi tamen petit, operum se fiducia abdicat: idque voluit Christus, Deum non aliis fore exorabilem, nisi qui trepide ad solam ejus misericordiam confugient.

14. *Descendit hic justificatus.*] Impropria est comparatio: neque enim quasi communis ambobus sit justitia, Publicanum Christus tantum gradu aliquo præfert, sed intelligit eum fuisse gratum Deo, quum Pharisæus in totum rejectus fuerit. Atque hic locus perspicue docet quid proprie sit justificari: nempe stare coram Deo acsi justi essemus. neque enim Publicanus ideo justificatus dicitur, quod novam qualitatem repente sibi acquisierit, sed quia inducto reatu & abolitis peccatis, gratiam adeptus est. unde sequitur justitiam in peccatorum remissione esse positam. Ergo sicuti Pharisæi virtutes fœdavit ac polluit prava confidentia, ut nullius apud Deum pretii fuerit laudabilis ejus coram mundo integritas: ita Publicanus nullis adjutus operum meritis justitiam obtinuit sola veniæ deprecatione: quia scilicet non alibi quam in mera Dei clementia speravit. Sed videtur esse absurdum omnes in eundem cogi ordinem, quum longe alia sit sanctorum puritas quam fuerit Publicani. Respondeo, quantumvis in Dei cultu & vera sanctimonia quispiam profecerit, si tamen reputet quantum adhuc sibi desit, non posse alia forma rite precari quam si à reatus confessione incipiat. nam quamvis alii plus, alii minus, omnes tamen communiter obnoxii sunt. Quare non dubium est quin legem hic Christus omnibus præscribat: acsi diceret, tunc demum nobis Deum placari quum operibus diffisi, gratis reconciliari petimus. Et hoc quidem aliqua ex parte fateri coguntur Papistæ: sed mox pravo commento hanc doctrinam adulterant. Concedunt omnes opus habere veniæ remedio,

quia

quia nemo perfectus est: sed primum miseros homines inebriant partialis (quam vocant) justitiæ fiducia: deinde satisfactiones attexunt quibus reatum suum deleant. Atqui hæc una fidei nostræ fultura esse debet, Deo nos esse acceptos, non quod ita simus promeriti, sed quia peccata non imputat.

MATTH.	MARC.	LUC. XVII.

11. Et factum est dum iret Hierosolymam, & ipse transibat per me-
diam Samariam & Galilæam.
12. Et quum ingrederetur quendam vicum, occurrerunt ei decem
viri leprosi, qui steterunt procul:
13. Et elata voce, dixerunt, Jesu præceptor miserere nostri.
14. Quos ut vidit, dixit, Ite, ostendite vos Sacerdotibus. Et factum
est ut inter eundum mundati sint.
15. Unus autem ex illis, ut vidit quod mundatus esset, regressus est,
cum voce magna glorificans Deum.
16. Et procidit in faciem ad pedes ejus, gratias agens ei. & hic erat
Samaritanus.
17. Respondens autem Jesus, dixit, Nonne decem mundati sunt?
novem autem ubi?
18. Non sunt reperti qui redierint ut darent gloriam Deo, nisi hic
alienigena.
19. Et ait illi, Surge, vade: fides tua te servavit.
20. Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum
Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei cum observatione.
21. Neque enim dicent, Ecce hic, aut ecce illic: ecce enim regnum
Dei intra vos est.

Quemadmodum supra octavo capite Matthæus & duo reliqui Euangelistæ leprosum unum à Christo mundatum fuisse narrarunt, sic Lucas idem miraculum sanationis in decem leprosis editum fuisse refert. Quanquam alius est hujus historiæ scopus: describitur enim fœda & incredibilis Judaicæ gentis ingratitudo. ne cui mirum sit tot illic suppressa fuisse Christi beneficia, totque virtutes sepultas. Additur etiam circumstantia quæ eorum flagitium magis infamet: nam quum novem Judæos sanasset Dominus, ne unus quidem gratiam retulit; sed ut morbi memoriam extinguerent, furtim elapsi sunt. unus duntaxat Samaritanus quid Christo deberet professus est. Ergo ab una parte hic refulget divina Christi potentia: rursum Judæis exprobratur sua impietas, qua factum est ut tam præclaro miraculo nullus fere habitus fuerit honor.

13. *Jesu præceptor.*] Apparet omnes fide quadam fuisse imbutos, non solum quia Christi opem implorant, sed Magistri titulo insigniunt. Porro ex animo, non ficte sic loquutos esse, ex prompta eorum obedientia colligitur. quamvis enim fœtidam adhuc scabiem in carne sua conspiciant, simul tamen ac jussi sunt se ostendere Sacerdotibus, parere non detrectant. Adde quod nunquam nisi fidei impulsu profecti essent ad Sacerdotes: ridiculum enim fuisset ad testandam suam munditiem, lepræ judicibus se offerre, nisi pluris illis fuisset Christi promissio quam præsens morbi sui intuitus. Visibilem in carne sua lepram gestant: unico tamen Christi verbo confisi, mundos se profiteri non dubitant. negari igitur non potest eorum cordibus insitum fuisse aliquod fidei semen. Quanquam autem certum est Spiritu adoptionis non fuisse regenitos, nihil tamen est absurdi quædam pietatis principia tenuisse. Quo magis timendum est ne & nobis contingat scintillas fidei in nobis micantes extinguere. etsi enim viva fides nunquam emoritur, quæ in Spiritu regenerationis fixas habet radices: alibi tamen vidimus, temporalem fidem à multis concipi quæ statim evanescit. Hic præsertim morbus nimium communis est, quum necessitas nos urget, ut ad Deum quærendum ferantur mentes nostræ: atque huc etiam Dominus ipse arcano Spiritus instinctu nos sollicitat: sed postquam votis potiti sumus, ut illum pietatis sensum absorbeat ingrata oblivio. Sic inopia & esuries fidem gignit, quam occidit saturitas.

14. *Ostendite vos Sacerdotibus.*] Perinde valuit hoc responsum, acsi dixisset mundatos esse: scimus enim lepræ judicium Sacerdotibus mandatum fuisse in Lege, ut discernerent mundos ab immundis: ita Christus & illis salvum jus suum relinquit, & testes facit sui miraculi atque approbatores. Ideo diximus pie & reverenter istos de Christo sensisse, qui adhuc morbidi ex nuda ejus voce spem sanitatis protinus conceperint. Insulse vero Papistæ confessionem suam auricularem hinc astruunt. Missi sunt, fateor, à Christo leprosi ad Sacerdotes, sed non ut sua peccata in illorum aures evomerent: quin potius missi sunt ut ex Legis præscripto sacrificium offerrent. Neque missi sunt ad se purgandos, sicuti Papistis confessio munditiem affert: sed ut Sacerdotibus ostenderent se jam ante fuisse mundos. Bis autem stulti sunt, non reputantes quam turpem infamiæ maculam suæ confessioni aspergant. bene scilicet agetur si ex tota eorum caterva qui ad Sacerdotes profecti fuerint, tantum decima pars ad Christum redeat, reliqui vero omnes impie alienentur. Neque enim obtendere poterunt confessionis suæ titulum, quin profectum hunc vicissim regerere liceat, nullos à Sacerdotibus reverti gloriam Deo daturos. Cæterum nugis valere jussis, tenemus quorsum de Sacerdotibus facta fuerit mentio. *Factum est ut inter eundum.* Hic divina Christi & verborum ejus virtus enituit: editum etiam fuit documentum quantopere Deo placeat fidei obedientia. nam inde tam subita sanitas, quod bonæ spei innixi, iter, Christi mandato, arripere non dubitarunt. Quod si evanida illa fides, quæ viva radice carens, herbam tantum protulit, mirabili tamen effectu divinitus fuit ornata: quanto excellentius præmium fidem nostram manet, si in Deo sincere & solide sit defixa? Quanquam enim novem leprosis nihil in salutem profuit carnis sanitas, sed tantum pro fluxa & caduca fide temporale donum adepti sunt: sub hoc tamen typo nobis ostensum fuit quam efficax futura sit vera fides.

15. *Unus autem.*] Incertum est an reversus sit ex medio itinere: idque videntur innuere Lucæ verba. mihi tamen magis probabile est, nonnisi audito Sacerdotis judicio ad gratias agendas venisse: nam &

commmnem illi convictum à Sacerdotibus restitui oportuit: nec licuit prætcrito Christi jussu, templum Dei sacrificio fraudare. Nisi forte magis placet diversa conjectura, simulac mundatum se vidit, antequam testimonium expeteret à Sacerdotibus, ad ipsum auctorem pio & sancto ardore correptum venisse, ut sacrificium suum à gratiarum actione inciperet. Cæterum in Christi verbis expostulatio subest cum tota gente. odiose enim alienigenam unum pluribus Judæis comparat: quia ipsis tritum erat Dei beneficia absque ullo pietatis sensu vorare. Atque hinc factum est ut tot ac tam insignibus miraculis nullum fere nomen apud eos Christus obtinuerit. Sciamus tamen, in genere hac querimonia nos omnes damnari nisi Dei beneficiis saltem gratitudinis officium rependimus.

19. *Fides tua te servavit.*] Servandi verbum quidam interpretes ad carnis munditiem restringunt. verum si ita est, quum vivam in hoc Samaritano fidem commendet Christus, quæri potest quomodo servati fuerint alii novem: nam eadem promiscue omnibus sanitas obtigit. Sic ergo habendum est, Christum hic aliter æstimasse donum Dei quam soleant profani homines, nempe tanquam salutare paterni amoris symbolum vel pignus. Sanati fuerunt novem leprosi: sed quia Dei gratiam impie obliterant, ipsam sanitatem inficit & contaminat eorum ingratitudo, ut quam decebat utilitatem ex ea non percipiant. Sola igitur fides dona Dei nobis sanctificat ut pura sint, & cum legitimo usu conjuncta in salutem nobis cedant. Denique hac voce testatus est Christus quomodo rite Dei beneficiis fruamur. Unde colligimus, æternam animæ salutem una cum temporali dono complexum esse. Servatus est sua fide Samaritanus. Quomodo? Certe non ideo tantum quod à lepra curatus sit (nam hoc & reliquis commune erat) sed quia in numerum filiorum Dei acceptus est, ut paterni amoris tesseram ex ejus manu acciperet.

20. *Interrogatus autem à Pharisæis.*] Quæstio hæc haud dubie per ludibrium agitata fuit: nam quum assidue de propinquo Dei regno Christus dissereret, nulla autem fieret status externi mutatio inter Judæos, putarunt improbi & maligni homines plausibilem ejus vexandi colorem hunc esse. Ergo perinde acsi de regno Dei frustra garriat & nugetur, mordaciter interrogant quando tandem venturum sit illud regnum. Siquis tamen pro crassa sua opinione hoc magis quæsisse existimet quam subsannandi causa, non contendo. *Non veniet regnum Dei.* Responsum hoc, meo judicio, neglectis illis canibus, Christus ad discipulos accommodat: sicuti sæpe ab improbis lacessitus, docendi occasionem inde arripuit. atque ita divinitus eluditur eorum malitia, dum veritas ab eorum cavillis asserta magis elucet. Porro Observationem hic posuit Christus pro notabili splendore: acsi negaret regnum Dei eminus tanquam in pompa fore conspicuum. Significat enim vehementer eos falli qui regnum Dei carnis oculis quærunt, quod minime carnale est vel terrenum: quando nihil aliud est nisi interior & spiritualis animæ renovatio. nam à natura ipsius regni perverse eos facere docet, qui circumspiciunt huc vel illuc, ut visibiles notas observent. acsi dixisset, Intus quærenda est quam Deus promisit, Ecclesiæ instauratio: quia electos suos in cælestem novitatem vivificans, suum in ipsis regnum erigit. Atque ita oblique perstringit Pharisæorum socordiam, quod nihil nisi terrestre & caducum spirarent. Notandum tamen est, Christum de primordiis tantum regni Dei loqui: quia nunc Spiritu reformari incipimus ad imaginem Dei, ut suo deinde tempore integra sequatur & nostri & totius mundi renovatio.

MATTH. XIII.	MARC. VI.	LUC.
53. Et factum est, quum finisset Jesus hos sermones, ut egrederetur illinc.	1. Et egressus est illinc, venitque in patriam suam: & sequuti sunt eum discipuli sui.	
54. Et quum venisset in patriam suam, docuit eos in Synagoga illorum: ita ut stuperent, ac dicerent, Unde huic sapientia hæc & virtutes?	2. Et quum esset Sabbathum, cœpit in Synagoga docere: multique audientes obstupuerunt, dicentes, Unde huic hæc? & quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales per manus ejus fiunt?	
55. Nonne hic est ille fabri filius? nonne mater ejus vocatur Maria, & fratres ejus Jacobus, & Joses, & Simon, & Judas?	3. Nonne hic est faber ille, filius Mariæ, frater Jacobi, & Jose, & Judæ, & Simonis? nonne & sorores ejus hic nobiscum sunt? Et offendebantur in eo.	
56. Et sorores illius nonne omnes apud nos sunt? unde igitur huic hæc omnia?	4. Dicebat autem illis Jesus, Non est Propheta expers honoris nisi in patria sua, & inter cognatos suos, & in familia sua.	
57. Et offendebantur super eo. Jesus autem dixit illis, Non est Propheta expers honoris nisi in patria sua & domo sua.	5. Et non poterat ibi virtutem ullam edere, nisi quod paucos infirmos, impositis manibus, sanavit.	
58. Et non edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem illorum.	6. Et mirabatur propter incredulitatem illorum: & obambulabat per vicos undique circumjacentes, docens.	

53. *Quum finisset Jesus.*] Non intelligit Matthæus Christum illis sermonibus habitis continuo post in patriam suam venisse: nam ex Marco apparet aliquam fuisse temporis distantiam. verum sensus est, quum aliquandiu in Judæa docuisset, rursus ad Galilæos reversum, à quibus tamen parum humaniter acceptus fuerat. Lucas fere similem historiam retulit cap. 4. non tamen eandem. Nec vero mirum est jam circa initia offensos fuisse conterraneos Christi, domum ejus ignobilem, & obscurum ac vile educationis genus reputantes, ut ipsius doctrinæ obstreperent: & postea in eadem malitia perstitisse, ut obtrectare non desinerent quoties apud eos munus Prophetæ obire voluit. Docet igitur secunda hæc Christi rejectio, cives Nazareth interposito temporis spatio non fuisse correctos, sed semper idem contemptus obstaculum sibi fecisse ne Christum audirent.

54. Ita

54. *Ita ut stuperent.*] Stupent rei novitate perculsi, quod Christus, qui literas non didicerat, sed à pueritia usque ad virilem ætatem versatus erat in mechanico opificio, tantus sit doctor, ac divinam sapientiam spiret. in hoc miraculo quum Dei manum suspicere deberent, eorum ingratitudo fecit ut sibi tenebras obducerent. Mirari, velint nolint, coguntur: interea spernunt. Quid hoc aliud est quam Prophetam divinitus edoctum abjicere quia ex hominum schola non prodeat? Et se propria confessione jugulant, quum tam insigne testimonium reddunt Christi doctrinæ, quæ tamen locum apud eos non invenit quia usitatam non habet originem è terra. Cur non potius oculos in cælum attollunt, ut discant à Deo profectum esse quod humanam rationem superat? Adde quod virtutes doctrinæ annexæ vehementius eos tangere debebant, vel saltem expergefacere nimia socordia torpentes, ut gloriam Deo tribuerent. nam certe dum insolitis modis agit Deus, eo clarius manus suæ potentiam exerit. Atqui hæc ipsa occasio est Nazarenis, ut maligne velum oculis suis obducant. Videmus ergo non simplicem ignorantiam obesse hominibus, sed sponte sibi accersere scandala, ne sequantur quo Deus vocat. Nos potius in contrariam partem ratiocinari convenit, ubi deficiunt humana media, Dei virtutem nobis clare patefieri, ut solidam laudem obtineat.

55. *Nonne hic est fabri filius?*] Scimus admirabili Dei consilio factum esse ut Christus ad annum tricesimum in vita privata se continuerit. Hinc ergo perperam & injuste à Nazarenis concepta fuit offensio, quum potius amplecti eum reverenter debuerint, quasi repente è cælo delapsum. Deum in Christo operantem cernunt: illinc data opera oculos suos convertunt ad Joseph, & Mariam, & omnes cognatos, quorum obscura erat conditio, ut velum manifestæ luci opponant. Fratres more Hebraico vocari consanguineos quoslibet, jam alibi diximus. Quare nimis inscite Helvidius plures fuisse Mariæ filios finxit, quia de Christi fratribus aliquoties fiat mentio.

57. *Non est Propheta.*] Sententiam hanc fusius exposui 4. cap. in Joannem. Potest quidem generale esse proverbium, quod nusquam minore in pretio sint qui præclaris donis excellunt, quam in patria sua: in quo se prodit hominum ingratitudo qui Deum in Spiritus sui donis eo audacius respuunt quo familiarius sese offert. ego tamen Chrysostomo libenter subscribo qui peculiariter Judæos hoc dicto fuisse perstrictos putat. Sed Christus quod solebat in totam gentem dici, proprie accommodat ad suos Galilæos: nusquam enim minus honoris habuit quam in solo suo natali. Quare merito illis exprobrat quod quum primi debuerint oblatam sibi gratiam amplecti, procul à se rejiciant. est enim valde absurdum, sperni in eo loco Dei Prophetam ubi natus est, cui alii cupide velut adventitio occurrunt.

58. *Non edidit illic virtutes.*] Magis emphatice Marcus loquitur, quod non potuerit ullam virtutem edere. In summa tamen rei optime consentiunt, Christo civium suorum impietate præclusam fuisse viam ne plures apud eos virtutes ederet. Gustum aliquem jam illis præbuerat: ultro seipsos obstupefaciunt ne quid percipiant. Ideo apte Augustinus fidem aperto vasis ori comparat: infidelitatem vero dicit operculo similem esse quo vas obstruitur, ne infusum divinitus liquorem admittat. Et sane ita res habet. nam Dominus ubi virtutem suam videt à nobis non recipi, tandem eam subducit: & tamen interea conquerimur ejus opem nobis deesse quam nostra incredulitas procul arcet ac repellit. Marcus negans Christum potuisse, eorum culpam amplificat à quibus impedita fuit ejus bonitas. nam certe increduli, quantum in se est, Dei manus sua contumacia constringunt: non quod Deus quasi inferior vincatur, sed quia illi non permittunt virtutem suam exequi. Notandum tamen est quod addit Marcus, sanatos nihilominus fuisse quosdam infirmos. nam hinc colligimus Christi bonitatem certasse cum eorum malitia, ut supra obstacula emergeret. Idem in Deo quotidie experimur: etsi enim potentiam suam, quia illi aditus ad nos non patet, juste necessario restringit, videmus tamen ut viam per invia sibi faciens, nobis benefacere non desinat. Mirabilis lucta, quod quum modis omnibus opprimere conemur Dei gratiam ne ad nos usque perveniat, illa tamen victrix perrumpit, & quasi nobis invitis efficaciam suam obtinet.

MATTH. XIV.	MARC. VI.	LUC. IX.
1. In illo tempore audivit Herodes terrarcha famam Jesu. 2. Et dixit famulis suis, Hic est Joannes Baptista: ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes agunt in illo.	14. Et audivit rex Herodes (innotuerat enim nomen ejus) dixitque, Joannes qui baptizabat, resurrexit à mortuis: & propterea virtutes agunt in illo. 15. Alii dicebant, Elias est. Alii vero dicebant, Propheta est, vel tanquam unus ex Prophetis. 16. Quum audisset autem Herodes ait, Cui ego præcidi caput Joannes iste est, is surrexit à mortuis.	7. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat, eo quod diceretur à quibusdam quod Joannes surrexisset à mortuis. 8. A quibusdam vero quod Elias apparuisset: ab aliis autem, quod Propheta quispiam ex antiquis surrexisset. 9. Et ait Herodes, Joannem ego decollavi: quis est autem iste de quo talia audio? Et quærebat videre eum.

Hoc ideo referunt Euangelistæ, ut sciamus celebre passim fuisse Christi nomen: ut Judæos ignorantia minime excuset. posset enim alioquin multorum mentibus obrepere hæc dubitatio, qui factum sit ut Christo in terris agente, Judæa secure quieverit, acsi in angulum aliquem retrusus, divinam suam virtutem nullis patefecisset. Nunc ergo testantur Euangelistæ ubique sparsam fuisse de illo famam, ut in aulam usque Herodis penetraverit.

2. *Dixit famulis suis.*] Ex Lucæ verbis colligitur, non venisse hoc ultro in mentem Herodi, sed injectam illi suspicionem ex communi populi rumore. Nec vero mihi dubium est quin odium Tyranni & nefandæ cædis detestatio, sermonum materiam dederint, ut fieri solet. Hærebat passim in hominum mentibus hæc superstitio, redire mortuos in vitam sub alia persona: quemadmodum alibi dictum est. Nunc arripiunt quod proximum est, Herodem crudeliter necando sanctum virum, minime adeptum esse quod sperabat: quia repente mirifica Dei virtute à morte resurrexerit, acrior scelerum ejus hostis futurus ac vindex. Docent tamen Marcus & Lucas varie loquutos fuisse homines: nempe quod alii putabant Eliam esse, alii unum quempiam ex Prophetis, vel qui Prophetas Spiritus excellentia æquaret. Cur de Elia potius quam de alio quovis suspicati

sior, alibi diximus. Quia per Malachiam promiserat Deus, venturum Eliam qui dissipatam Ecclesiam colligeret, vaticinium perperam traxerant ad hominis personam: quum simplex comparatio esset, in hunc sensum, Ne obscurus sit Messiæ adventus, & ne populum fugiat redemptionis gratia, præcedet Elias quidem, qualis ille fuit olim qui res collapsas & eversum Dei cultum restituit. Præceder igitur singulari Spiritus virtute, ut magnum illum diem illustret. Judæi, ut crassi erant interpretes, hoc ad illum Eliam Thesbitem traxerant, quasi functurus officio Prophetæ denuo foret. Divinant tamen alii, vel unum aliquem resurrexisse ex veteribus Prophetis, vel magnum esse aliquem virum qui ad illorum præstantiam accederet. Porro mirum est, quum in diversas sententias ferantur, nulli tamen quod verum erat in mentem venire: præsertim quum ipsa temporis ratio eos ad Christum dirigeret. Redemptorem illis promiserat Deus, qui miseris ac perditis opem ferret. Extrema necessitas in quam conjecti erant, tunc maxime flagitabat Dei auxilium. Adest Redemptor, tum celebratus Joannis præconio, tum ipse de officio suo testificans: coguntur divinum aliquid in ipso agnoscere: ad sua tamen figmenta delapsi, in alienas personas eum transmutant. Ita scilicet mundus prava ingratitudine oblatas sibi Dei gratias extinguere solet. Quod ad Herodem ipsum pertinet, sicuti paulo ante attigi, ipse opinionem de Joanne suscitato non ultro concepit: sed quemadmodum trepide vacillant malæ conscientiæ, & ad quamlibet auram flectuntur, quod metuebat, facile concipit. Et Deus cæcis istis terroribus sæpe impios exagitat. ita quantumvis data opera se obdurent, nec aliunde vexentur, quietem non impetrant ab intestino carnifice quin duriter eos flagellet. *Ideo virtutes agunt in illo.* Mirum est qua ratione ducti hoc intulerint. Joannes toto prædicationis suæ cursu nullum signum ediderat. Colore ergo carere videtur quod hominem miraculis insignem videntes, Joannem esse divinant. sed miracula nunc primum edi putant quibus probetur ejus resurrectio, & quæ testantur fuisse sanctum Dei Prophetam impie occisum ab Herode: & nunc prodire quasi sacrosanctum, ne quis amplius violare eum audeat. Virtutes ergo in eo agere, hoc est, efficaces esse putarunt, ut major illi inde auctoritas accederet, palamque fieret Dominum illi adesse.

MATTH. XIV.

3. Nam Herodes ceperat Joannem, & vinxerat, & posuerat in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui.

4. Dicebat enim illi Joannes, Non licet tibi habere eam.

5. Et quum vellet eum occidere, metuebat multitudinem, propterea quod illum ceu Prophetam habebant.

6. Quum autem celebraretur natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi.

7. Unde cum jurejurando pollicitus est se daturum illi quicquid peteret.

8. At illa prius instructa à matre sua, Da mihi, inquit, hic in patina caput Joannis Baptistæ.

9. Et indoluit Rex: tamen propter jusjurandum, & eos qui simul accumbebant, jussit dari.

10. Misitque & decollavit Joannem in carcere.

11. Et allatum est caput ejus in patina, datumque puellæ: & illa obtulit matri suæ.

12. Et accesserunt discipuli ejus, & sustulerunt corpus, ac sepelierunt illud, abieruntque, & renunciaverunt Jesu.

MARC. VI.

17. Nam ipse Herodes miserat, & ceperat Joannem, vinxeratque eum in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam uxorem.

18. Dicebat enim Joannes Herodi, Non licet tibi habere uxorem fratris tui.

19. Herodias autem insidiabatur illi, volebatque eum occidere: nec poterat.

20. Herodes enim metuebat Joannem, sciens eum virum justum ac sanctum, & observabat eum, auditoque eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.

21. Et quum dies opportunus accidisset, quum Herodes in natalitiis suis cœnam faceret Primatibus ac Tribunis, & Primoribus Galilææ:

22. Quumque introisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissetque Herodi, ac simul accumbentibus, Rex ait puellæ, Pete à me quidvis, & dabo tibi.

23. Et juravit illi, Quicquid à me petieris, dabo tibi, usque ad dimidium regni mei.

24. At illa egressa dixit matri suæ, Quid petam? Illa vero dixit, Caput Joannis Baptistæ.

25. Et ingressa statim cum festinatione ad Regem, petivit dicens, Volo ut protinus des mihi in lance caput Joannis Baptistæ.

26. Et dolore affectus Rex, propter jusjurandum eosque qui simul accumbebant, noluit eam rejicere.

27. Missoque confestim spiculatore, jussit inferri caput ejus. Ille vero abiit, & decollavit eum in carcere:

28. Et attulit caput ejus in lance, deditque illud puellæ, & puella dedit matri suæ.

29. Quo audito discipuli ejus venerunt, & sustulerunt cadaver ejus, posueruntque illud in monumento.

LUC.

Hujus historiæ recitatio nunc omittitur à Luca, quoniam alibi eam exposuerat. Ego quoque ne bis idem scribendo, molestus sim lectoribus, ero in hoc loco brevior. Euangelistæ captum fuisse Joannem referunt, quia Herodiadis raptum & incestum cum ea conjugium palam damnaverat. Quod Josephus aliam causam assignat, quod scilicet Herodes sibi à rebus novis timens, suspectum Joannem habuerit, fieri potest ut scelus suum hoc prætextu excusaverit Tyrannus, vel sparsus fuerit rumor ille: ut injusta vio-

violentia & crudelitas variis criminationibus obnoxia est. Rem vero ipsam Euangelistæ exprimunt, sancto viro infensum fuisse Herodem quod ab eo reprehensus foret. Fallitur porro Josephus, qui putat non Philippo fratri, sed Herodi regi Chalcidis patruo abreptam Herodiadem fuisse. Nam quo tempore Euangelistæ scripserunt, non modo recens erat sceleris hujus memoria, sed ante omnium oculos versabatur. Quod autem alibi tradit Josephus, mansueto ingenio fuisse Philippum, non dubito quin hac spe audacior redditus fuerit Herodes, quod in hominem placidum, imbellem & modestum impune contumeliosus foret. Accedit altera probabilis conjectura, quod Herodias patruo Philippo in matrimonium potius data fuisse videtur, quam patruo magno avi sui fratri, seni jam decrepito. Cæterum Herodes Antipas, cujus hic fit mentio, & Philippus, non uterini fratres erant: sed prior ex Marchaca, tertia Herodis magni conjuge, alter vero ex Cleopatra natus erat. Nunc ut ad Euangelistas revertar, conjectum in vincula Joannem fuisse tradunt quia Herodis scelus liberius reprehendisset quam ferret Tyranni ferocia. Jam satis per se odiosa & infamis erat facti atrocitas, quod non modo alienam uxorem à legitimo thoro abductam domi suæ aleret, sed quod hanc injuriam germano fratri intulerat. Quum accedit libera Joannis objurgatio, non frustra timet Herodes ne qua repente seditio oriatur. Peccatum corrigere non finebat libido: vincto autem Dei Propheta sibi tranquillam licentiam promittit. Historiæ inscitia factum est ut multi supervacuam disputationem ingesserint, liceatne mihi ducere uxorem quæ prius fratri meo nupta fuit. Quanquam enim à tali conjugio abhorreat naturæ pudor, raptum tamen magis damnat Joannes, quam incestum: quia Herodes per vim vel fraude fratrem suum legitima uxore spoliaverat. Et alioqui minus ei licebat neptem suam, quam fratris mortui uxorem ex viduitate sumere. Ac minime quidem dubium est quin flagitium tam immane passim traductum fuerit. sed alii suis maledictis absentem Herodem vexabant: solus Joannes in ejus conspectum prodit, & libere coram objurgat, si quo forte modo ad pœnitentiam possit adduci. Unde discimus quam inflexibili fortitudine instructos esse oporteat Dei servos ubi cum Principibus negotium est. nam in omnibus fere aulis regnat hypocrisis & servilis adulatio: ita Principum aures deliciis assuetæ, vocem nullam, qua asperius vitia sua taxentur, admittunt. Sed quia scelus adeo turpe, Dei Prophetæ minime dissimulandum erat, procedit in medium Joannes, licet molestus & ingratus monitor: ac ne officio suo desit, in offensam Tyranni incurrere non dubitat: præsertim quum sciret meretricis illecebris captum vix posse à proposito moveri.

5. *Quum vellet eum occidere.*] Videtur in Matthæi & Marci verbis nonnulla esse discrepantia: quod prior Herodem nefandæ cædis cupidum fuisse dicit, sed metu populi fuisse retentum: alter vero tantum Herodiadem hujus crudelitatis insimulat. Sed facilis solutio est. initio quod Herodes nisi qua major necessitas invitum ita facere cogeret, sanctum virum occidere noluerit: quia illum reverebatur, & quidem obstabat religio ne tam atrociter in Dei Prophetam sæviret: Herodias autem assidue eum stimulando, Dei timorem ei excusserit. Sed quum efferatus ab illa furia, extinctum cuperet sanctum virum, retentus fuerit novo obstaculo, quia sibi timebat à populari motu. Atque hic notanda sunt Marci verba: Herodias, inquit, insidiabatur illi. nempe quia sponte ad cædem propensus non erat Herodes, vel obliquis artibus eum circumvenire tentabat, vel clandestinum sancto viro exitium moliebatur. Mihi prior sententia magis placet, quod per insidias, mariti animum captaverit: sed frustra, quamdiu scilicet obstitit conscientia Herodi, ne sancto viro ultimam vim afferret. Deinde successit alius metus, ne quis ex mortis ejus indignitate tumultus emergeret. Sed Marcus tantum attingit quid Herodem impedierit quominus statim morem gesserit scorti precibus. optasset enim Herodias, simulac in carcerem tractus fuerat Joannes, de eo sumi occultum supplicium. Atqui Herodes colebat sanctum virum, ut etiam ejus consiliis libenter pareret. Porro timor cujus hic fit mentio, non erat formido ex aliena opinione concepta, sicuti metuimus quibus parta est aliqua auctoritas, tametsi honore indignos censemus: sed hic timor voluntaria erat observantia, quia Herodes, quem sanctum virum & fidelem Dei ministrum esse persuasus erat, hac de causa non audebat contemnere. Atque hoc notatu dignum est: quamvis enim expertus esset Joannes utile esse multis modis se pollere aliqua gratia apud Tetrarcham, non tamen ejus animum alienare veritus est, quum aliter non posset favorem illum tueri, quam perfide ad notum & infame scelus connivendo. Testari quidem poterat se privatis commodis minime consulere, nec alium quam publicæ utilitatis habere respectum. Certum enim est nihil ambitiose rogasse, sed morigerum illi fuisse Herodem in sanctis consiliis quæ ad legitimam regni administrationem spectabant. Verum quia hoc compensationis genus sibi licitum esse non videt, ut veritatem prodendo, quædam officia eliciat: hostem ex amico sibi facere mavult, quam adulatione vel silentio fovere malum quod severe reprehendere cogitur. Præscripsit ergo Joannes suo exemplo piis doctoribus certam regulam, ne dissimuleot Principum vitia, ut hac mercede favorem eorum quantumvis in commune utilem, redimant. In Herode vero quasi in speculo, nobis ostendit Spiritus Dei, sæpe contingere ut qui Deum sincere non colunt, parati sint tamen aliqua ex parte obsequi ejus mandatis, modo eis per indulgentiam aliquid relaxet. Sed ubi rigidius urgentur, excusso jugo, non modo in contumaciam, sed in rabiem prosiliunt. Non est igitur cur sibi placeant qui multis sanis consiliis obtemperant, donec se in solidum Deo addicere & subjicere didicerint.

6. *Quum autem celebraretur.*] Nunc incipiunt narrare Euangelistæ qua fraude Herodias Joanni exitium, quod diu machinata fuerat, tandem attulerit: occasio autem illi data est ex solenni epulo, quum Herodes diem suum natalem celebraret. Vix enim fieri potest quin illi magnifici apparatus præter luxuriam, fastum, effrenem lætitiam & alias nequitias, plura quoque alia mala secum trahant. non quod liberalius convivium instruere, per se malum sit: sed ea est humani ingenii ad lasciviam propensio, ut laxatis habenis facile diffluant. Mos ille vetustus per se improbari non potest, quotannis diem natalem solenni gaudio prosequi: admonet enim dies ille, quoties recurrit, unumquemque nostrum ut Domino gratias agat, à quo in hanc vitam productus, complures jam annos ejusdem beneficio transegit: deinde ut in memoriam revocet quam male & inutiliter tempus divinitus concessum passus fuerit perire: tandem ut se in reliquum vitæ tempus ejusdem Dei præsidio commendet. Sed nihil est tam purum quod non vitiis suis corrumpat mundus: nam diem natalem qui sacer esse debuerat, major pars profanat fœdis corruptelis: & nullum fere sumptuosius convivium à dissoluta protervia purum est. primum largius bibitur; deinde janua patet impuris vel minus verecundis sermonibus: nulla denique servatur temperies. Hæc ratio fuit sancto Job cur filiis suis mutua convivia agitantibus, post vices peractas sacrificium offerret: quod scilicet reputabat nunquam sibi homines ita probe temperare, ubi sodales alii alios ad hilaritatem invitant, quin multis modis peccetur. Ita factum est ut Herodes convivas suos lautius tractare volens, passus fuerat uxo-

ris

ris suæ filiam saltare. Hinc quoque apparet qualis fuerit aulæ ejus disciplina: nam etsi plerique saltandi licentiam tunc sibi permitterent, meretriciæ tamen lasciviæ turpis nota fuit nubilis puellæ saltatio. Verum impura Herodias Salomen filiam, ne sibi dedecori esset, ad mores suos ita formaverat. Quid vero tandem sequutum est? nempe impia sancti Prophetæ cædes. Nam vini calor in Herode ita efferbuit, ut gravitatis & prudentiæ oblitus, saltatriculæ usque ad dimidiam regni sui partem daturum se promitteret. Pudendum sane exemplum, qood Rex ebrius non modo spectaculum familiæ suæ probrosum æquis oculis aspicere sustinet, sed tantam mercedem paciscitur. Quare discamus sollicite obviam ire diabolo, ne talibus laqueis nos implicet.

24. Marc. *Egressa dixit matri suæ.*] Nihil mirum quod taoti fecerit Herodias Joannis mortem. Quod conjiciunt nonnulli, vindicta fuisse accensam, ratione caret: potius enim eam urebat & cruciabat metus repudii: sicuti plerumque, ubi fastidium obrepsit scortatoribus, suæ libidinis eos pudet. Speravit autem hoc scelere sibi magis devinctum fore Herodem, si fœdus adulterini conjugii sanguine Prophetæ mactatum esset. Ergo ut secure in posterum dominaretur, eum extingui voluit quem unum sibi adversarium senserat. Unde etiam docemur, quam misera anxietas semper malam coosciemtiam torqueat. Joannes in vinculis tenebatur. poterat imperiosa & crudelis mulier prohibere omnes ab ejus colloquio & aditu: minime tamen quiescit, sed cura metuque angitur, donec è medio sublatus fuerit Propheta. Hoc quoque ad monstrandam verbi Dei efficaciam valet, quod vox sancti viri, licet carcere inclosa, instar gravissimi tormenti regiæ uxoris animum lacerat.

26. *Dolore affectus Rex.*] Evanuerat quidem, ut diximus, religio ex ejus corde: sed qoia prævidet quam odiosum sit futurum crimen, infamiam simul ac damnum metuit: hinc fit ut eum suæ levitatis pœniteat. Nec tamen audet saltatriculæ negare, ne inconstantiæ ignominiam sustineat. quasi vero retractare turpius sit quod temere stulteque promisit, quam sibi constare in scelere nefario. Verum quia pro solita Regum vanitate irritum fieri non vult quod semel protulit, Prophetam extemplo jubet occidi. Colligimus autem in arce Macherontis Herodem tunc cœnasse, ubi Josephus tradit Joannem fuisse detentum. Notare autem operæpretium est quod dicunt Euangelistæ, Propter jusjurandum & coovivas qui aderant. unde colligimus, si centies nullo teste jurasset, promisso tamen minime staturum fuisse. Non ergo interior religio constrinxit Herodem, sed mera ambitio præcipitem adegit; quia sibi minime honestum duceret, fidem datam non præstare. Ita fit ut impii subinde in officio labaotur: quia ad Deum minime respiciunt, sed tantum ad hunc scopum intenti sunt, ne hominum probris subjaceant. Porro etiamsi jurisjurandi sanctitas tantum, & non hominum verecundia versata esset ante oculos Herodis, gravius tamen peccavit quod stulte promiserat exequendo, quam si jusjurandum violasset. Primum hæc fuit præpostera jurandi celeritas, quod promissionem rei dubiæ confirmat: deinde ubi apparuit non posse absolvi à fide data quin se nefando scelere obstringeret, non licuit sacrum Dei nomen tali flagitio involvere. quid eoim magis alienum à Deo, quam ut impiæ neci præsideat? Si privata jactura agitur, pœnam suæ stultitiæ luat qui temere juravit. sed interim cavendum est, ubi quis frustra sumpsit nomen Dei, ne ejus prætextu abutens ad patrandum aliquod scelus, sacrilegium duplicet. Hinc sequitur, vota Monastica, quibus conjoncta est manifesta impietas, oon magis conscientiam ligare, quam magicos exorcismos: quia Deus sacrum suum nomen ad peccati confirmationem valere non vult. Docet tamen hic locus cavendum esse ne quid inconsiderate quisquam promittat: deinde ne ad levitatem accedat contumacia.

28. *Deditque illud puellæ.*] Hoc quoque ad sceleris atrocitatem accessit, quod sancti viri caput post mortem ludibrio habitum fuit. sed Dominus ita suos interdum subjicit impiorum superbiæ, donec tandem ostendat pretiosum in suis oculis esse ipsorum sanguinem. Exultat Herodias libidinis suæ compos facta, & crudelem triumphum de suo censore agit: sed postea exuta suis opibus, nec regni tantum honore, sed natali solo, & omnibus subsidiis privata, quum inops miseram vitam ægre in exilio traheret, suave Angelis & bonis omnibus spectaculum præbuit. Quod convivæ abominandæ pompæ intuitu fœdare oculos coguntur, hinc discamus, qui regiis mensis assident, sæpe multis sceleribus implicari: nam ut nullum cruentum facinus mensam funestet, omoi tameo nequitiæ genere sic referta sunt omnia, ut saltem lenociniis addictos esse oporteat quicunque illuc accedunt.

29. *Discipuli ejus venerunt.*] Hoc ad mulieris sævitiam restabat ut cadaver sancti viri insepultum jaceret: probabile enim est quum hoc officio functi sunt discipuli, projectum fuisse à Tyranni satellitibus. Etsi autem nihil mortuis confert honor sepulturæ, vult tamen ceremooiam hanc Dominus à nobis coli, ut symbolum sit ultimæ resurrectionis. Quare Deo grata fuit hæc sedulitas, quod discipuli Joannis venerunt ut corpus magistri sepulchro mandarent. Adde quod hoc ad testandam pietatem valuit: nam hoc modo professi sunt mortui hominis doctrinam superstitem in cordibus suis vigere. Laudabilis ergo fuit ista confessio, præsertim quum à periculo non abesset: quia honore prosequi hominem à carnifice occisum non poterant, quin Tyranni rabiem in se provocarent.

MATTH. XIV.

13. Id quum audisset Jesus, secessit illine in navi ad desertum locum seorsum: & quum audissent turbæ, sequutæ sunt illum itinere pedestri ab urbibus.

14. Et egressus Jesus, vidit multam turbam, & tactus est affectu misericordiæ erga illos: sanavitque ex illis qui male habebant.

15. Porro quum ap-

MARC. VI.

30. Et congregantur Apostoli ad Jesum, & renunciaverunt ei omnia, & quæ egissent & quæ docuissent.

31. Et ait illis, Venite vos soli in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim multi qui veniebant & abibant: ut ne cibum quidem capere vacaret.

32. Et abiit in desertum locum navigio seorsum.

33. Et viderunt eos abeuntes turbæ, & agnoverunt eum multi: & itinere pedestri ex omnibus urbibus

LUC. IX.

10. Et reversi Apostoli narraverunt illi quæcunque fecerant. Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum civitatis quæ vocatur Bethsaida.

11. Quod quum agnovissent turbæ, sequutæ sunt illum: & excepit illos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui euratione indigebant sanabat.

12. Dies autem cœperat declinare: & accedentes duo-

petiisset vespera, adierunt eum discipuli ejus, dicentes, Desertus est locus, & hora jam præteriit; dimitte turbas, ut abeant in vicos, & emant sibi cibaria.

16. At Jesus dixit illis, Non est illis necesse abire: date illis vos quod edant.

17. At illi dicunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.

18. Ille vero dixit, Afferte mihi illos huc.

19. Et jussis turbis discumbere super gramina, sumptisque quinque panibus, ac duobus piscibus, sublatis in cælum oculis benedixit. Et quum fregisset, dedit discipulis panes: discipuli vero turbis.

20. Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat è fragmentis duodecim cophinos plenos.

21. Porro qui comederant, fuerunt virorum fere quinque millia, præter mulieres ac pueros.

concurrerunt illuc, & prævenerunt eos, conveneruntque ad illum.

34. Et egressus vidit turbam multam Jesus, & affectu misericordiæ tactus est erga eos, qui erant velut oves non habentes pastorem: & cœpit illos docere multa.

35. Et quum jam multum diei præteriisset, accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes, Desertus est locus, & jam multum temporis effluxit.

36. Dimitte illos, ut abeant in circumjacentes villas ac vicos, emantque sibi panes: nam quod edant non habent.

37. Ipse vero respondens, dixit illis, Date illis vos quod edant. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes, & demus illis quod edant.

38. At ille dixit eis, Quot panes habetis? ite, & videte. Et quum cognovissent, dicunt, Quinque, & duos pisces.

39. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes, distributis convivis in viridi gramine.

40. Et discubuerunt divisi in centenos & quinquagenos.

41. Et quum accepisset quinque panes & duos pisces, sublatis in cælum oculis, benedixit ac fregit panes, deditque discipulis ut apponerent illis, & duos pisces divisit omnibus.

42. Et comederunt omnes, & saturati sunt.

43. Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus

44. Erant autem qui comederant, circiter quinque millia virorum.

duodecim, dixerunt illi, Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque vicinas divertant, & inveniant escas: quia hic in loco deserto sumus.

13. Ait autem ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerunt, Non sunt nobis plures quam quinque panes, & duo pisces: nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum escas.

14. Erant autem fere viri quinquies mille. Ait autem ad discipulos suos, Facite illos discumbere in singulo quoque discubitu quinquagenos.

15. Atque ita fecerunt: & fecerunt omnes discumbere.

16. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, sublatis in cælum oculis benedixit illis & fregit, distribuitque discipulis, ut apponerent turbæ.

17. Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit illis fragmentorum, cophini duodecim.

13. *Id quum audisset Jesus.*] Joannes eandem historiam referens, quo consilio transierit Jesus in ripam ulteriorem non meminit. Marcus etiam & Lucas nonnihil à Matthæo differunt: causam enim itineris fuisse docent ut discipulis suis aliquid quietis daret, postquam ex sua legatione reversi fuerant. Sed in eo nihil est dissidii: quia fieri potest ut Apostolos segregare voluerit in desertum locum, quo liberius eos ad majora formaret, ac sub idem tempus acciderit ex morte Joannis nova occasio. nam & debiles animos terrere potuit mors Joannis, quia tristis ille summi Prophetæ eventus jam monebat qualis eos omnes maneret conditio. Certe quemadmodum prius narratum est, capto Joanne Christum ex ditione Herodis migrasse, ut à præsenti furore deflecteret: ita nunc colligere licet, Christum ut pavidos adhuc discipulos ab incendio subduceret, in desertum locum abiisse. Porro quantum temporis consumpserint Apostoli in prima sua legatione, incertum est: nam temporum series (ut alibi diximus) vel neglecta fuit ab Euangelistis, vel minus curiose observata. quin potius mihi probabile est, non semel tantum fuisse dimissos ut præconium regni Christi vulgarent, sed ut ferebat occasio, vel illud iterasse in quibusdam locis, vel post aliquantum temporis in diversa loca profectos esse. Itaque nunc congregatos esse interpretor, ut assidui in posterum illi comites essent; acsi dictum esset, non ita digressos esse à magistro ut singuli ordinarium docendi munus semper obirent; sed temporali præconio defunctos, denuo ad scholam rediisse ut melius proficerent.

Sequutæ sunt illum.] Tametsi Christum, qui omnium præscius erat, minime latuit quid futurum esset, voluit tamen discipulis secundum hominem prospicere, ut reipsa testatum faceret se habere illorum curam. Ex tanto vero concursu patet quam celebris ubique fuerit ejus fama, ut inexcusabiles essent Judæi, quos sua socordia oblato salutis beneficio privavit. Nam & ex hac magna turba, quæ subito impetu exarsit ad sequendum Christum, non nisi perquam exiguus numerus vere & constanter ejus doctrinæ se addixit, sicuti ex Joanne patet.

14. *Tactus est affectu misericordiæ.*] Clarius exprimunt reliqui duo, ac præsertim Marcus, unde Christo hæc σπλαγχνισθῆναι: quia scilicet famelicas animas videbat desiderii ardore è suis sedibus abreptas ferri in locum desertum. Illa porro doctrinæ inopia miseræ dissipationis signum erat: ideo dicit Marcus misertum esse Christum, quia essent tanquam oves carentes pastore. non quod secundum Deitatis Spiritum omnes pro ovibus agnosceret: sed quatenus homo erat, judicium fecit ex præsenti rei intuitu. Erat enim hoc non leve pietatis indicium, relinquere proprias domos, & turmatim ad Dei Prophetam confluere, quamvis data opera conspectum eorum fugeret. Deinde notare convenit, Christum ejus quam sustinebat personæ memorem fuisse. injunctum illi erat doctoris officium: debuit ergo ad tem-

tempus censere ex grege Dei & Ecclesia Judæos omnes donec se ipsi alienarent. Cæterum hic misericordiæ affectus in Christo prævaluit, ut fessus cum discipulis suis, continuaque molestia fere oppressus, sibi tamen non parceret. Aliquid relaxationis quæsierat, neque id tam sibi quam discipulis: quia tamen eum officii necessitas ad novum laborem vocat, libenter posthabito privato illo respectu, se impendit docendis turbis. Etsi autem nunc affectus illos exuit qui in hominem mortalem quadrabant, dubium tamen non est quin miseras oves pastore destitutas, modo quærant inopiæ suæ remedium, è cælo respiciat. Dicit Marcus ipsum docuisse multa, hoc est, diu concionatum esse, ut solidum aliquem profectum referrent. Lucas de regno Dei loquutum esse tradit, quod idem valet. Matthæus nonnisi de miraculis meminit: quia scilicet ad conciliandum Christo nomen plus illis suberat momenti. Sed facile colligitur, non omissam fuisse ab eo doctrinam, quæ principem locum tenebat.

15. *Quum appetiisset vespera.*] Jam spe sua frustrati erant discipuli: nunc Christum docendo intentum esse vident: turbas etiam præ discendi studio de reditu non cogitare: Christum ergo admonent ut corporibus curandis illas amandet in propinquos vicos. Consulto autem miraculum quod edere habebat in animo, in illud usque tempus distulerat: primum ut ad ejus considerationem discipuli paulatim erecti, melius inde proficerent: deinde ut ipsa temporis circumstantia doceret, quamvis non præveniat necessitates suorum, neque etiam illis statim occurrat, nunquam tamen eorum curam abjicere, sed opem semper habere in manu repositam quam exhibeat in ipso articulo.

16. *Date vos illis quod edant.*] Quia plenior hujus miraculi expositio reperietur sexto Joannis capite, ne molesta sit lectoribus repetitio, illinc peti malim: ne tamen vacuus sit hic locus, summam breviter perstringam. Hactenus Christus operam suam ad pascendas animas contulerat: nunc quoque ad corporum usque curam pastoris officium extendit. In quo etiam confirmat suum illud dictum, quod regnum Dei quærentibus, ejusque justitiam, reliqua deinde accedent. Sperandum quidem non est ut semper hoc modo Christus cibum jejunis & esurientibus suppeditet: certum tamen est nunquam passurum ut suis desint vitæ subsidia quin manum è cælo porrigat ubi ita utile esse viderit ad levandas eorum necessitates. Cæterum qui sibi Christum cupient nutricium esse, simul discant non appetere exquisitas lautitias, sed pane hordeaceo contenti esse. Quod per turmas jussit Christus populum discumbere, hoc primum consilio fecit, ut ordinibus sic dispositis, magis conspicuum esset miraculum: deinde ut commodius numerari possent homines, & quum alii alios respicerent, sibi invicem testes forent cælestis hujus gratiæ: tertio quia sollicitos esse videbat discipulos, eorum obedientiam probare voluit, quod in speciem ridiculum erat illis præcipiens. mirum enim erat, nullis alimentis suppetentibus, quorsum speciem convivii Christus instrueret. Eodem spectant quæ sequuntur, panes illis fuisse datos, ut inter eorum manus cresceret admirabilis illa copia, atque ita divinæ Christi virtutis ministri forent. Nam quasi parum esset oculatos esse testes, voluit Christus suam virtutem ab illis palpari. Ducenti denarii ex Budæi supputatione circiter triginta quatuor libras Francicas valent. Ita exiguum panem in singula capita teruncio Gallico æstimant. Quum tanti vero panem taxassent qui tenuiter ad pascendum populum sufficeret, non parvam laudem meretur eorum obedientia, dum Christi mandato simpliciter parentes, eventum committunt ejus arbitrio.

19. *Benedixit.*] Benedictio hoc loco, ut alibi sæpe, pro gratiarum actione capitur. Suo autem exemplo nos docuit Christus, non aliter sancte pureque cibis nos posse vesci quam si Deo, ex cujus manu nobis proveniunt, gratitudinem nostram testamur. Ideo dicit Paulus, quæcunque Deus alimenta nobis *1 Tim. 4.*
largitur, sanctificari verbo & precatione. quo signi- *vers. 5.*
ficat, brutos homines, qui nec fide reputant Dei benedictionem, nec eam gratiarum actione celebrant, inficere ac polluere infidelitatis suæ sordibus quicquid natura purum erat: & vicissim cibo quem ingurgitant, pollui ac corrumpi, quia infidelibus nihil est mundum. Suis ergo præscripsit Christus rite vescendi formam, ne se & Dei beneficia impio sacrilegio profanent. Sublati in cælum oculi, serium ac vehementem precandi affectum declarant. Non quod semper necessarius sit hic gestus quoties precamur: sed quia ceremonias humanæ infirmitati utiles negligere Filius Dei noluit. adde etiam quod excitandæ tarditati nostræ aptus stimolus est sursum tollere oculos, dum mentes nimis in terra subsidunt.

20. *Sustulerunt quod superfuerat.*] Quum reliquiæ, post tantam hominum turbam satiatam, plus duodecuplo quod initio propositum fuerat excederent, hoc non parvum miraculo splendorem attulit. sic enim omnes intellexerunt, Christi virtute non modo creata sibi de nihilo esse alimenta quæ ad præsentem usum sufficerent: verum, si opus esset, provisum quoque esse futuræ necessitati. Denique edito miraculo, Christus illustre ejus documentum rursus extare voluit quod cibo refecti per otium spectarent. Cæterum tametsi neque panes quotidie multiplicat Christus, nec sine labore manuario vel agrorum cultura pascit homines, hujus tamen historiæ fructus ad nos usque pertingit. Nam quod non perspicimus Dei benedictione augeri frumenti copiam unde nobis victus suppetat, tantum obstat nostra socordia & ingratitudo. Quod etiam sumptis alimentis ex annuo proventu semen restat, non sine cælesti incremento fieri, quisque nostrum pro se sentiret nisi eadem illa obstaret pravitas quæ oculos tam mentis quam carnis excæcat ne manifestum Dei opus cernant. Porro Christus testatum voluit, sicuti omnia illi in manum à Patre data sunt, ita cibos quibus vescimur, nobis à sua gratia profluere.

MATTH. XIV.

22. Et statim compulit Jesus discipulos suos ut conscenderent navim, & præcederent se in ulteriorem ripam, donec dimisisset turbas.

23. Ac dimissis turbis, ascendit in montem solus ad orandum. quum autem advenisset vespera, solus erat illic.

24. Cæterum navis jam in medio maris erat, & affligebatur ab undis: nam ventus erat adversus.

25. Quarta autem noctis vigilia abiit ad illos Jesus, ambulans super mare.

MARC. VI.

45. Et statim coëgit discipulos suos conscendere navim, ut præcederent transmisso lacu Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam.

46. Et quum dimisisset eos, abiit in montem ad orandum.

47. Et quum advenisset vespera, erat navis in medio mari, & ipse solus in terra.

48. Viditque eos laborantes in

LUC.

remi-

26. Et ubi viderunt eum discipuli super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, Spectrum est: ac præ metu exclamaverunt.

27. Sed statim loquutus est illis Jesus, dicens, Confidite, ego sum, ne terreamini.

28. Respondens autem illi Petrus, dixit, Domine, si tu es, jube to me ad te venire super aquis

29. At ille dixit, Veni. Et quum descendisset è navi Petrus, ambulabat super aquas, ut iret ad Jesum.

30. Cæterum quum videret ventum validum, territus est: & quum cœpisset demergi, clamavit, dicens, Domine, servà me.

31. Continuo autem Jesus extenta manu apprehendit eum, & dixit ei, Exiguæ fidei homo, cur hæsitasti?

32. Et quum essent ingressi navim, conquievit ventus.

33. Porro qui erant in navi accesserunt, & adoraverunt eum, dicentes, Vere Filius Dei es.

remigando: (erat enim ventus eis contrarius) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare, & volebat præterire eos.

49. At illi ut viderunt eum ambulantem super mare, putaverunt spectrum esse, & exclamaverunt.

50. Omnes enim videbant eum, & conturbati sunt. Et statim cum eis loquutus est, ac dixit eis, Confidite, ego sum, ne terreamini.

51. Et ascendit ad illos in navim, & quievit ventus: & vehementer supra modum intra se stupebant, & admirabantur.

52. Non enim intellexerant super panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.

22. *Et statim compulit Jesus discipulos suos.*] Compelli oportuit, quia nunquam eo relicto, nisi inviti, alio transissent. Porro in eo testantur quantum illi deferant, dum præter animi sui sententiam ejus imperio cedunt ac obtemperant. Et quidem res in speciem absurda erat, ipsum in loco deserto solum manere, quum nox appeteret. Eo igitur plus laudis meretur eorum docilitas, quibus pluris est auctoritas cælestis magistri, quam quod à parte contraria probabile videri poterat. Nec vero rite & in solidum Deo paremus, nisi simpliciter sequendo quicquid jubet, quantumvis repugnet sensus noster. Deo certe optima semper constat consilii sui ratio: sed nos sæpe ad tempus celat, ut discamus nobis non sapere, sed toti pendere ab ejus nutu. Hoc modo coegit Christus suos discipulos trajicere, ut eos ad illam, quam dixi, obsequii regulam formaret. Nec vero dubium est quin sibi ad miraculum quod proxime sequetur, viam sternere voluerit.

23. *Ascendit in montem solus.*] Verisimile est Filium Dei, quem minime latebat futura tempestas, suorum salutem non neglexisse in precibus: mirum tamen est cur non potius occurrat periculo quam intentus sit ad orandum. Verum ut Mediatoris partes impleret, vere se Deum & hominem esse ostendit, ac utriusque naturæ documenta præbuit quatenus res ferebat. Quum omnia haberet in suo arbitrio, hominem sese orando exhibuit: nec vero id egit simulate, sed sincerum humani erga nos amoris affectum testatus est. In hac parte quodammodo quievit divina ejus majestas, quæ se tandem ordine suo exeruit. Cæterum in ascensu montis quæsita est commoditas, ut liberius procul omni strepitu oraret. Scimus quam facile minimis quibusque avocamentis concidat precandi ardor, vel remissus languescat. Tametsi autem hoc vitio non laboravit Christus, exemplo tamen suo monere nos voluit, adminiculis omnibus quæ mentes nostras expediant ab omnibus mundi laqueis, sedulo utendum esse, ut soluti in cælum feramur. Ad hoc autem plurimum valet solitudo, ut qui se ad precandum comparant, Deum solum testem habentes magis evigilent, cor suum effundant in ejus sinum, seipsos diligentius examinent: denique reputantes sibi cum Deo esse negotium, supra seipsos assurgant. Notandum tamen est non fuisse legem ab eo præfixam, quasi nusquam
1 Tim. 2. vers. 8. nisi in secessu orare liceat: nam & Paulus ubique tollere nos jubet puras manus. Et Christus ipse interdum coram hominibus oravit: imo etiam instituit suos discipulos, ut simul congregati communes inter se preces concipiant. Sed illa precandi in omnibus locis libertas non obstat quominus secretas etiam preces suo tempore admisceant.

24. *Navis jam in medio mari.*] Hanc historiam sexto Joannis capite à me expositam reperient lectores, ideoque hic ero brevior. Quod passus est Christus discipulos suos adversa tempestate cum periculo per tempus aliquod jactari, factum est ut allatam sibi opem magis attentis animis exciperent. Nam contrarius ventus surrexit circiter mediam noctem, vel etiam paulo ante. Quarta autem demum vigilia apparet Christus, hoc est, tribus ad summum horis ante lucis exortum. non magis ergo brachiis luctati sunt remigando, quam eorum fides terroribus duriter concussa. Cæterum quum ipsa necessitas ad expetendam magistri præsentiam maxime eos urgeret, nimis crassi fuit stuporis turbari ejus conspectu, quasi spectrum esset. Hac de causa dicit Marcus cor eorum fuisse obcæcatum, nec intellexisse super panibus. nam illo miraculo satis superque edocti fuerant, nec deesse Christo divinam virtutem ad suos juvandos: & sollicite, ubi ita postulabat necessitas, prospicere. Merito igitur nunc damnatur eorum socordia, quod non statim illis in mentem venit cælestis illa virtus, cujus tam insigne specimen pridie exhibitum adhuc ante oculos versari debebat. Verum quidem est tarditatis suæ culpa fuisse attonitos, quia non rite ut decebat, in prioribus aliis miraculis profecerant: sed præcipue coarguitur eorum cæcitas, quod tam recentis spectaculi memoria illis effluxerat, vel potius quod non mentem suam applicuerant ad considerandam Christi Deitatem, cujus satis clarum speculum erat panum multiplicatio. Duo tamen suis verbis exprimit Marcus: quod non recte expenderint Christi gloriam, quæ in panibus multiplicatis ostensa fuerat: deinde causam assignat, quod excæcatum esset cor eorum. Id vero non modo ad augendam culpæ gravitatem additum videtur, sed etiam ut de mentis nostræ vitio admoniti, novos oculos à Domino petamus. Fuit certe, ut nuper dixi, nimis bruta ignorantia quasi palpabilem Dei virtutem non sentire. quia tamen eodem morbo laborat totum humanum genus, data opera Marcus cæcitatis meminit, ut sciamus non esse novum, si in manifestis Dei operibus cæcutiant homines donec superne illuminati fuerint: quemadmodum etiam dicebat Moses, Hactenus non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. Quanquam Deut. 29. vers. 4.

Q autem

autem cordis nomine sæpius notatur voluntas vel affectuum sedes, hic tamen, sicut in illo Mosis loco quem citavi, pro mente accipitur.

27. *Statim loquutus est Jesus.*] Quia non agnoscitur Christus liberator dum se ipsa offert, verbo ad suipsius notitiam invitat discipulos. Porro fiduciam ad quam illos hortatur, in præsentia sui locat: acsi diceret, postquam ipsum sibi adesse sentiunt, solidam bene sperandi materiam suppetere. Sed quia jam terror eorum animos occupaverat, illum, ne impediat ac moretur ipsorum fiduciam, corrigit: non quod omni metu vacui meram lætitiam spirare potuerint, sed quia necesse fuit metum qui prævaluerat, sedari, ne fiduciam obrueret. Etsi autem reprobis mortifera est vox Filii Dei, & terribilis præsentia, longe diversus earum erga fideles effectus hic nobis describitur, nempe ut palmam in cordibus nostris obtineat pax interior, & animosa fiducia, ne carnis timoribus cedamus. Sed hinc cæci ac præcipites tumultus nos perturbant, quia ingrati & maligni non opponimus pro clypeis innumera Dei beneficia, quæ rite expensa, ad nos fulciendos sufficerent. Etsi autem opportunum erat ferendi auxilii tempus quum apparuit Christus, non tamen mox cessavit tempestas, donec melius expergefierent discipuli tum ad expetendam tum ad sperandam ejus gratiam. Atque id notandum est, ut sciamus non absque causa Dominum plerumque differre quam in manu sua habet salutem.

28. *Respondens Petrus.*] Conditio quam ponit, nondum maturam esse ejus fidem testatur: Si tu es, inquit, jube me venire. Atqui loquentem audierat Christum: cur ergo dubius & perplexus, secum adhuc disceptat? In fide vero tam exigua & debili erumpit parum considerati voti ardor: debuerat enim suo modulo se metiri, & potius à Christo petere fidei incrementum, ut ea duce & moderatrice, maria tandem & montes transcenderet: nunc vero sine fidei alis temere volare cupit, & quum in ejus corde justam firmitatem non habeat vox Christi, aquas sub pedibus suis solidas fieri cupit. Neque tamen dubium est quin ex bono principio natus fuerit hic affectus: sed quia in vitiosum excessum degenerat, bonitatis laudem amittit. Hinc fit etiam ut statim temeritatis suæ pœnas dare incipiat Petrus. Quare fideles hoc exemplo edocti, à nimia festinatione caveant. Quocunque vocat Dominus, strenue currendum est: sed qui ultra progreditur, tandem infausto eventu sentiet quid sit fines suos transilire. Quæri tamen potest cur Petri voto annuat Christus: nam videtur hoc modo probare. Sed in promptu est solutio, Deum plerumque nobis melius prospicere negando quæ petimus: aliquando autem nobis esse facilem, ut ipsi experientia, stultitiæ nostræ nos melius convincat. Sic quotidie fideles suos, dum plus illis concedit quam expediat, in futurum tempus instituit ad sobrietatem & modestiam. adde quod Petro & reliquis hoc profuit, hodieque nobis prodest. Luculentius resplenduit virtus Christi in Petri persona dum sibi eum comitem adjungit, quam si solus ipse ambulasset super aquas: interea cognoscit Petrus, & alii palam cernunt, quia solida fide non residet nec recumbit in verbo Domini, arcanam Dei virtutem, quæ prius aquas solidabat, diffluere: cum eo tamen benigne egit Christus, quod non passus est penitus submergi. Horum utrumque nobis contingit. nam sicuti Petrus simulac timore correptus est, submergi cœpit, sic fluxæ & evanidæ carnis cogitationes subinde faciunt ut in medio negotiorum cursu mergamur. Interea Dominus veniam dat nostræ infirmitati, manumque porrigit ne aquæ nos in totum absorbeant. Notandum etiam est quod Petrus male & infeliciter suam temeritatem sibi cessisse videns, ad Christi misericordiam se confert. Quare nos quoque licet merito plectamur, ad ipsum tamen confugere nos decet, ut nostri misertus, opem qua indigni sumus, afferat.

31. *Exiguæ fidei homo.*] Sic Petrum clementer servat Christus, ut tamen ejus vitium indulgentia non foveat. Huc pertinet ista castigatio qua fidei ejus imbecillitas damnatur. Quæritur tamen an fidei defectum arguat quilibet timor: id enim videntur innuere Christi verba, dubitationi non esse locum ubi fides regnat. Respondeo, dubitationem hic à Christo reprehendi quæ directe fidei contraria erat. Fieri poterit ut dubitet quispiam sine vitio, ubi scilicet nondum occurrit verbum Domini, quo certior reddatur. Sed alia fuit Petri ratio, qui instructus mandato Christi, & jam ejus virtutem expertus, ab illa duplici firmitate ad vanum perversumque timorem delabitur.

33. *Qui erant in navi.*] Non tantum de discipulis hoc dictum esse arbitror, sed de nautis, aliisque vectoribus. Qui ergo nondum se illum habere pro magistro professi erant, repente fatentur esse Dei Filium. qua voce honorem Messiæ illi tribuunt. Etsi enim vulgo tunc sublime istud mysterium cognitum non erat, quomodo manifestandus esset Deus in carne: quia tamen ex Prophetis didicerant eum qui futurus esset redemptor, vocandum esse Filium Dei; qui Christi gloriam celebrant hoc titulo, se Christum credere eum declarant.

MATTH. XIV.	MARC. VI.	LUC.
34. Et quum trajecissent, venerunt in terram Genesareth.	53. Et quum trajecissent, venerunt in terram Genesareth, & applicuerunt in portum.	
35. Et quum agnovissent illum viri loci illius, emiserunt nuncios in totam undique finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes.	54. Quumque egressi essent de navi, continuo agnoverunt eum. 55. Ac percurrentes totam undique regionem illam, cœperunt in grabbatis eos qui male habebant circumferre, quum audissent eum illic esse.	
36. Et obsecrabant eum ut tantum tangerent fimbriam vestimenti ipsius: & quotquot tetigerunt, salvi facti sunt.	56. Et quocunque introissent in vicos, aut in civitates, aut in villas, ponebant in plateis infirmos, & deprecabantur eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent: & quotquot tangebant eum, salvi fiebant.	

34. *Venerunt in terram Genesareth.*] Tractum illum designant Euangelistæ qui à lacu nomen sumpserat. quanquam incertum est an ad lacum potius translatum fuerit terræ nomen: sed in eo parum est momenti. Huc præcipue attendere convenit quo nos deducunt Euangelistæ, non uno vel altero miraculo testatam fuisse Christi gloriam, sed refertam fuisse partem illam Judææ innumeris ejus testimoniis, quorum fama Hierosolymam, & in alias urbes quaqua versus, facile manare posset. Unde colligimus quam turpis & impia fuerit illius gentis ingratitudo, quæ ad præsentem gloriæ divinæ fulgorem maligne clausit oculos: imo quantum in se fuit, illum extinguere conata est. Nunc vero nostrum est

in

in hac tanta miraculorum congerie, agnoscere quorsum venerit Christus, nempe ut medicum sanandis omnibus omnium morbis se præstaret. Nam memoria repetere convenit quod prius ex Propheta Jesaia adduxit Matthæus, ipsum sanandis corporibus adumbrasse aliquid majus, quod scil. animas nostras sanitati restituat, propriumque ejus munus sit spirituales morbos tollere. Quanquam autem hodie in terris non versatur, certum tamen est nunc in cælo pollere iisdem gratiis præstandis quarum tunc visibile documentum exhibuit. Quia autem omni morborum genere laboramus omnes donec ipse nos sanet: non modo se quisque nostrum illi offerat, sed etiam alios offerre studeat qui simili remedio indigent.

Jesa. 42. vers. 1.

36. *Ut tangerent fimbriam.*] Credibile est superstitione aliqua fuisse implicitos quum ad tactum vestis restringerent Christi gratiam: saltem illum fraudabant honoris sui parte, quum nihil virtutis sperarent ex simplici ejus verbo. Sed ne linum fumigans extinguat, sese accommodat eorum ruditati: interea non est quod inde sibi placeant qui gratiam Dei in ligno aut clavis aut vestibus quærunt, quum diserte pronunciet Scriptura, nefas esse quicquam nunc concipere de Christo, nisi spirituali cælestique ejus gloria dignum. Tolerata fuit ad tempus eorum infirmitas qui nescientes Christum esse Deum, propius ad eum accedere optarunt. Nunc quum odore gratiæ suæ cælum & terram impleat, fide, non manibus vel oculis apprehendere decet quam è cælis offert salutem.

Matth. XV.

1. Tunc accedunt ad Jesum qui ab Hierosolymis venerant Scribæ & Pharisæi, dicentes,
2. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem Seniorum? Non enim abluunt manus suas quum panem edunt.
3. At ille respondens, dixit eis, Quare & vos transgredimini præceptum Dei propter traditionem vestram?
4. Nam Deus præcepit, dicens, Honora patrem & matrem: &, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur.
5. Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri & matri, Quicquid doni à me est, tibi proderit: & non honorabit patrem suum vel matrem suam.
6. Itaque irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem vestram.
7. Hypocritæ, recte de vobis prædixit Jesaias, dicens,
8. Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorum procul abest à me.
9. Sed frustra me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.

Marc. VII.

1. Et conveniunt ad eum Pharisæi, & quidam de Scribis qui venerant Hierosolymis.
2. Et quum vidissent quosdam ex discipulis ejus communibus manibus (id est, illotis) edere panes, incusabant.
3. Nam Pharisæi, & omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta majorum.
4. Et à foro reversi, nisi loti fuerint, non comedunt: & alia multa sunt quæ susceperunt servanda, nempe lotiones poculorum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum.
5. Deinde interrogant eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant juxta Seniorum traditionem, sed illotis manibus edunt panem?
6. At ille respondens, dixit eis, Bene vaticinatus est Jesaias de vobis hypocritis: sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me.
7. Frustra autem me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.
8. Nam omisso præcepto Dei, tenetis constitutionem hominum, urceorum ablutiones & poculorum: aliaque his similia facitis multa.
9. Et dicebat illis, Bene rejicitis præceptum Dei, ut constitutionem vestram servetis.
10. Moses enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.
11. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri, Corban (quod est, donum) quodcunque ex me est, tibi proderit.
12. Et ultra non finitis eum quicquam facere patri suo vel matri suæ.
13. Irritum facientes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis: & similia hujusmodi multa facitis.

Luc.

Protervia hominum in colendo Deo.

1. *Accedunt ad Jesum.*] Quia hic vitium corrigitur non minus noxium quam vulgare, locus est observatu dignissimus. Videmus quanta in ratione & modo colendi Dei sit hominum protervia: novos enim cultus subinde confingunt, & quo quisque videri vult sapientior, suum acumen in hac parte ostentat. Non de extraneis loquor, sed de ipsis Ecclesiæ domesticis, quos Deus peculiariter hoc honore dignatus est ut pietatis regulam ore suo dictatam habeant. Præscripsit Deus qualiter à nobis coli velit, ac perfectam sanctitatem Lege sua complexus est. Bona pars, quasi res levis sit & frivola obsequi Deo ac servare quod præcipit, multa additamenta hinc inde sibi accersit. Qui auctoritate pollent, commenta sua in hunc finem obtrudunt, quasi aliquid habeant perfectius verbo Domini. Obrepit deinde tyrannis: quia ubi semel jubendi licentiam sibi sumpserunt homines, rigide exigunt suarum legum observationem, nec sustinent vel minimum apicem vel contemptu, vel etiam negligentia omitti. Porro mundus quum legitimi imperii sit impatiens, maximeque ad jugum Domini ferendum contumax, la-

queos

queos tamen vanarum traditionum facile ac libenter induit: imo talem servitutem videntur multi appetere. Interea vitiatur cultus Dei, cujus principium ac caput est obedientia: ejus imperio præfertur hominum auctoritas. Morose adeoque tyrannice cogitur vulgus totum suum studium ad nugas applicare. Docet autem hic locus, primum omnes fictitios cultus minime Deo placere: quia se unum audiri vult, ut nos ad veram pietatem suo arbitrio formet ac instituat: deinde operam ludere, qui unica Dei Lege non contenti, in servandis hominum traditionibus se fatigant: tertio injuriam Deo fieri, quum ita in sublime efferuntur hominum commenta, ut Legis ejus majestas fere concidat, vel saltem frigeat ejus reverentia. *Ab Hierosolymis Scribæ.* Quo consilio venerint Scribæ isti ad Jesum, non exprimitur: mihi tamen probabile est, fama ejus commotos, venisse discendi studio, si quidem visus esset idoneus magister. quanquam fieri potest ut ad speculandum missi sint. Utcunque res habeat, quia suum supercilium attulerant, facile eos minima offensio exasperat ut Christum mordeant vel arrodant. Unde videmus quam difficile sit ad sanam doctrinam flecti quos ambitio libidoque dominandi occupat: præsertim qui ceremoniis addicti sunt, ubi diuturnus usus accessit, nullam novitatem admittunt, sed præfracte damnant quicquid est insolitum. Denique hoc hominum genere nihil vel magis imperiosum, vel morosius fingi potest. Ambo Euangelistæ Scribas ac Pharisæos fuisse commemorant: Matthæus tamen priore loco, Marcus autem secundo ponit. Porro idem sensus est, quia intelligunt venisse quidem Scribas ex aliis sectis, sed Pharisæos fuisse primores, sicuti honore præstabant, & tunc penes eos gubernatio erat. Eos autem legum neglectu, quarum ipsi erant auctores, citius fuisse offensos mirum non est: nam, ut alibi diximus, quum se Legis interpretes esse jactarent, & inde nomen illis esset impositum, suis figmentis corruperant verbi Dei puritatem. itaque ab eorum officina, quicquid tunc traditionum erat apud Judæos, prodierat: unde factum est ut se magis animosos & acerbos earum zelotas ostenderent.

Principium cultus Dei obedientia.

Traditiones humanæ.

2. *Quare discipuli tui.*] Quum de humanis traditionibus agitur, ad leges politicas minime pertinet hæc quæstio, quarum usus & finis alio tendit quam ut præcipiant qualiter colendus sit Deus: sed quoniam inter se differunt humanæ traditiones, adhibenda est aliqua distinctio. Quarundam enim manifesta est impietas, quia perversos cultus, & ex diametro cum verbo Dei pugnantes instituunt. Aliæ quum profanis ineptiis involvunt Dei cultum, vitiant ejus puritatem. Aliæ quæ plus habent coloris, nec vitio aliquo notabili infectæ sunt, hoc tamen nomine damnantur, quod necessariæ esse finguntur ad Dei cultum: atque ita disceditur à vera unius Dei obedientia, & conscientiis injicitur laqueus. De hac postrema specie hoc loco tractari certum est. nam manuum lotio quam urgebant Pharisæi, per se non poterat argui pravæ superstitionis: alias non passus fuisset Christus hydrias in nuptiis statui nisi libera fuisset ceremonia: sed in hoc situm erat vitium, quod non putabant aliter Deum rite coli. Initio ritus lavandi non sine specioso prætextu inductus erat. Scimus quam severe Lex Dei requirat externam munditiem: non quod in ea Dominus occupari vellet servos suos, sed quo magis sollicite ab omni spirituali inquinamento sibi caverent. Cæterum in ablutionibus aliquem modum Lex tenebat. Supervenerant autem doctores qui se non putabant satis acutos habitum iri nisi aliquid verbo Dei affuerent: hinc fluxerunt lotiones quarum nulla fiebat in Lege mentio. Legislatores ipsi non jactabant se novom quicquam tradere, sed tantum addere cavendi formulas, quæ media essent adminicula ad servandam Dei Legem. Mox vero sequuta est corruptela, quum pars divini cultus censeri humanitus inductæ ceremoniæ cœperunt. Deinde quum in rebus liberis & voluntariis necessitas est imposita. Deus enim (ut jam dictum est) semper ex verbi sui præscripto coli voluit: ideoque nulla tolerabilis est ad Legem ejus accessio. Jam ut ritus externos fidelibus sibi habere permittit, in quibus se exerceant ad pietatem: ita non patitur cum verbo suo misceri acsi in illis posita esset religio. *Non abluunt manus suas.* Offendiculi causa copiosius exponitur apud Marcum: summa tamen huc redit, multa fuisse in usu apud Scribas quæ ultro servanda susceperant: illæ erant secundariæ leges à curiosis hominibus inventæ, quasi simplex Dei mandatum non sufficeret. Ablui jubebat Deus qui aliquid pollutionis contraxerant. hoc ad pocula & urceos, vestem & reliquam suppellectilem patebat, nequid attingerent pollutum vel immundum. Sed novas ablutiones commisci, intrinsæ vanitatis fuit. Non deerat quidem color, ut Paulus dicit hominum inventa speciem habere sapientiæ: verum si acquievissent in sola Dei Lege, magis illi probata fuisset modestia, quam scrupulosa anxietas. Cavere volebant nequis immundus per incogitantiam cibum sumeret. atqui satis Domino fuerat purgare sordes cognitas. Porro istæ cautiones nullum habebant finem vel modum: quia vix digitum movere poterant quin obreperet nova aliqua macula. sed corruptela hæc longe deterior erat, quod injecta erat conscientiis religio, ut pollutionis reus fieret qui subinde corpus aqua non abluebat. In plebeiis forte hominibus tolerassent ceremoniæ hujus neglectum: sed quia de Christo & ejus discipulis aliquid eximium conceperant ac non vulgare, indignum esse videtur quod ritus à majoribus traditos, quorum usus inter Scribas sanctus erat, non observent ejus magistri discipuli qui aliquid melius præsenti statu profitebatur. Porro multum falluntur qui aspersionem aquæ lustralis, quæ *benedicta* vocatur apud Papistas, cum lotionibus Judaicis comparant. Unicum enim Baptismum toties iterando, quantum in se est obliterant Papistæ. Deinde ad exorcismos confertur frivola illa aspersio. Quod si per se licita, & talibus corruptelis vacua foret, semper tamen damnanda est illa quam urgent necessitas.

Ablutiones.

Coloss. 2. vers. 23.

Aqua lustralis.

3. *Quare & vos transgredimini.*] Duplex hic ponitur Christi responsio: prior est ad personam, ut loquuntur: altera rei & causæ definitionem continet. Inversus est ordo apud Marcum, qui prius Christum de re tota loquentem inducit: deinde subjicit objurgationem, qua invehitur contra hypocritas. nos filum Matthæi sequemur. Quum vicissim quærit Dominus à Scribis cur Dei Legem propter suas traditiones violent, nondum plane discipulos à crimine objecto liberat, sed tantum admonet quam iniqua sit & præpostera eorum morositas. Indigne ferunt, hominum præcepta non exacte servari: quanto indignius est, posthabita Lege Dei, totum studium ad illa servanda impendere? Apparet igitur ambitiose magis quam recto zelo ipsos offendi, dum ita homines Deo præferunt. Porro quo sensu dicat eos transgredi Dei mandata, ex contextu facile colligitur. Non abolebant palam vel ex professo Legem Dei, ut quod vetuerat, licitum esse fingerent: sed obliqua erat transgressio, quum officia divinitus injuncta secure omitti patiebantur. Clarum & familiare exemplum est quod Christus adducit: Præceptum Dei est ut liberi honorem habeant suis parentibus. Quia sacræ oblationes in lucrum Sacerdotum cedebant, tam rigida erat earum exactio ut gravius peccare fingerent qui nihil sponte offerret, quam qui parentem fraudaret debito jure. Denique quod secundum Legem Dei voluntarium erat, pluris erat Scribarum judicio, quam unum ex præcipuis Dei mandatis. Ergo quoties ita intenti sumus ad servandas hominum leges, ut ad ipsam Dei Legem servandam

vandam minus studii curæque impendamus, censemur eam transgredi. Paulo post dicet irritum fieri Dei mandatum propter hominum traditiones: quia Scribæ ita suis placitis addictum tenebant populum ut intendere verbo Dei non vacaret. deinde quia sese pulchre defunctos putabant qui ad unguem illis erant obsequuti, hinc surgebat peccandi licentia. Impune enim violari creditur Lex Dei quoties alibi quam in ejus observatione locatur sanctitas. Nunc pro se quisque expendat annon hodie magis hæc pravitas in Papatu grassetur, quam olim apud Judæos. Non negat quidem Papa cum tota cleri sui colluvie quin sit obediendum Deo: sed ubi ad rem ventum est, quia non secus ac capitale crimen detestantur modicum carnis gustum, quibus furtum vel scortatio veniale delictum est, propter suas traditiones evertunt Legem Dei: quia nullo modo ferendum est ut hominum placita de observantia quæ Deo uni debetur, quicquam minuant. Porro honor quem præstare jubet Deus parentibus, ad omnia pietatis officia extenditur. Posterius membrum quod adjungit Christus, morte dignum esse qui maledixerit patri vel matri, huc spectat, ut sciamus non vulgare esse aut levis momenti præceptum de honorandis parentibus, cujus violatio tam severe punitur. Hoc vero Scribarum culpam non parum amplificat, quod tam severa denunciatio minime eos terret quo minus frenum laxent parentum contemptoribus.

5. *Vos autem dicitis.*] Defectiva est loquutio: quæ apud Marcum est plenior, ubi additur, *Non sinitis eum ultra quicquam præstare.* Sensus autem est, perperam à Scribis absolvi qui parentibus subtrahunt sua officia, modo hunc defectum suppleant voluntario sacrificio, quod sine Dei offensa omitti poterat. Nec enim Christi verba sic accipere convenit quasi ab omni justo obsequio homines prohibuerint Scribæ: sed tanto fervore instabant ad prædam venandam, ut parentibus interea deessent filii.

Jes. 29. vers. 13. 7. *Recte de vobis prædixit Jesaias.*] Longius nunc progreditur Dominus. nam de ipsa causa pronunciat, quam in duo membra distribuit. Prius est, quod externis solum ritibus affixi, veram sanctitatem, quæ sincera cordis integritate constat, pro nihilo ducerent: alterum, quod perverse Deum colerent suo arbitrio. Quanquam autem ubi larvatam fictamque sanctimoniam exagitat, videtur adhuc personas stringere, doctrinæ tamen summam complectitur: cujus hæc plena fuit definitio, cultum Dei spiritualem esse, non in aspersione aquæ, vel in alia ceremonia positum. Deinde non alium esse rationalem Dei cultum, quam qui ad regulam verbi ejus formatus est. Quanquam autem Jesaias non in futurum modo tempus vaticinatus est, sed ætatis suæ homines respexit, Christus tamen in Pharisæos & Scribas competere dicit vaticinium: quia similes sunt veteribus illis hypocritis cum quibus certabat Propheta. Non refert Christus ad verbum quod illic habetur: duo tamen hæc vitia Propheta diserte commemorat quibus Dei vindictam in se provocaverant Judæi, quod labiis tantum & externa professione pietatem simularent: deinde quod deflecterent ad cultus fictitios. Primo igitur impia est hypocrisis, quum homines non nisi externa specie Deum honorant: nam ore & labiis appropinquare Deo, per se malum non esset si modo cor præiret. Summa est igitur, quia spiritualis est cultus Dei, nec quicquam illi placet nisi adsit interior cordis sinceritas, hypocritas esse qui sanctitatem in externis pompis constituunt.

9. *Frustra me colunt.*] Ad verbum sic loquitur Propheta, Fuit timor eorum ex præcepto hominum edoctus. Sed Christus fideliter & apte sensum reddidit, frustra Deum coli ubi pro doctrina ingeritur hominum voluntas. Porro his verbis omnes *ἐθελοθρησκείας*, ut Paulus vocat, damnari minime obscurum *Colos. 2. vers. 23.* est. Nam, ut diximus, quia vult Deus suo unius arbitrio coli, novos sibi cultus fabricari minime sustinet. Simul ergo atque vagari sibi permittunt homines extra Dei verbum, quo quisque in eo colendo magis strenue & curiose satagit, eo gravius sibi accersset judicium: quia profanatur religio talibus figmentis. In his verbis appositio est, Docentes doctrinas, præcepta hominum. Eos enim errare Christus pronunciat qui loco doctrinæ obtrudunt hominum mandata: vel qui inde regulam petunt colendi Dei. Fixum ergo illud maneat, quia Deo pluris est obe- *1Sam 15. vers. 23.* dientia quam victimæ, fictitios omnes cultus coram eo vanos esse: imo, teste Propheta, maledictos & detestabiles.

MATTH. XV.

10. Et advocatis ad se turbis, dixit eis, Audite & intelligite.

11. Non quod ingreditur in os, impurat hominem: sed quod egreditur ex ore, hoc impurum reddit hominem.

12. Tunc accedentes discipuli ejus dixerunt illi, Nosti Pharisæos audito sermone isto offensos fuisse?

13. At ille respondens, ait, Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur.

14. Omittite illos, duces sunt cæci cæcorum. Porro si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foveam cadent.

15. Respondens autem Petrus, dixit ei, Edissere nobis parabolam istam.

16. Jesus autem dixit, Adhuc & vos intelligentia caretis?

17. Nondum intelligitis quod quicquid ingreditur in os, in alvum abit, & in secessum ejicitur?

18. At ea quæ proficiscuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem.

MARC. VII.

14. Et quum advocasset ad se totam turbam, dicebat illis, Audite me omnes, & intelligite.

15. Nihil est extra hominem, introiens in eum, quod possit eum inquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ inquinant hominem.

16. Si quis habet aures ad audiendum, audiat.

17. Et quum ingressus esset domum, ac semotus à turba, interrogarunt eum discipuli ejus de similitudine.

18. Et ait illis, Adeo & vos intelligentia caretis? nondum intelligitis quod omne foris introiens in hominem, non potest eum inquinare?

19. Quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem: & in secessum exit, repurgans omnes escas.

20. Dicebat autem, Quod ab homine exit, illud inquinat hominem.

21. Ab interioribus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia,

LUC. VI.

39. Dicebat autem illis similitudinem, Numquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foveam cadent?

22. Furta,

19. Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, convitia.

20. Hæc sunt quæ impurum reddunt hominem. Cæterum illotis manibus capere cibum, non coinquinat hominem.

22. Furta, cupiditates, fraudes, dolus, lascivia, malus oculus, convitia, superbia, stultitia.

23. Omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominem.

10. *Advocatis ad se turbis.*] Hic Christus ad dociles se convertens, fusius exponit quod prius attigerat, regnum Dei non esse positum in cibo & potu, *Rom. 14. vers. 17.* sicuti etiam Paulus docet. nam quum res externæ natura puræ sint, liber quoque ac purus est earum usus: nec vero ex bonis Dei creaturis contrahitur immundities. Generalis est igitur sententia, sordes non aliunde venire in hominem, sed fontem in ipso latere. Cæterum per synecdochen *Ex ore hominis* prodire dicit quæ ex se quisque mala profert. Alludit enim ad præsentem causam: acsi diceret, nos non haurire ore immunditiem una cum cibo & potu: sed ex nobis omne sordium genus profluere.

12. *Nosti Pharisæos.*] Quia supercilios ac indociles erant Scribæ, non multum operæ impendit Christus in illis placandis, sed satis habuit eorum hypocrisin & fastum repellere. Ita duplicata est offensio quam prius conceperant, ubi vident non incuria, sed quasi ex professo suas lotiones tanquam nugas à Christo sperni. Jam quum malignos & virulentos animos Christus acriter pungendo magis accendere non dubitaverit, discamus ejus exemplo non magnopere curandum esse ut omnibus placeant facta ac dicta nostra. Discipuli tamen (ut rudibus & indoctis mos est) Christum incommode & perperam respondisse, ex eventu minus secundo conjiciunt. Huc enim spectat eorum admonitio, ut Christus asperius dictum corrigendo, offensos animos lenire studeat. Hoc fere solenne est infirmis, sinistre judicare de doctrina quam vident iniquis & adversis auribus accipi. Et certe optandum esset eam placide & sine offensa probari omnium suffragiis: sed quia multorum mentes excæcat Satan, & corda etiam in rabiem accendit, multas etiam animas bruto stupore obrutas tenet, fieri non potest ut omnibus sapiat recta salutis doctrina: præsertim vero exasperari mirum non est qui malitiæ & contumaciæ virus intus fovent. Danda quidem opera est, quoad licebit, ne qua ex nostra docendi ratione offensio nascatur: sed extremæ insaniæ foret, velle nobis prudentius moderari quam edocti sumus à cælesti magistro. Videmus autem ut ex ejus sermone sumpta fuerit ab improbis & perversis hominibus scandali occasio: imo videmus ut illam scandali speciem quæ maligne contracta erat, susque deque habuerit.

13. *Omnis plantatio.*] Quia minus prospero doctrinæ successu vulnerati erant debiles animi, Christus huic malo mederi voluit. Hoc autem remedium adhibet, non esse quod turbentur boni, vel minus honorifice de doctrina sentiant, quamvis multis in mortem cedat. Inscite hic locus exponitur à quibusdam, quod omnia hominum figmenta, & quicquid ex ore Dei profectum non est, evelli ac perire oporteat: nam ad homines potius Christus respexit; ac sensus est, mirum non esse si reprobis mortifera est salutis doctrina, quia semper in exitium, cui devoti sunt, præcipites feruntur. Quare plantatos Dei manu intellige, qui gratuita ejus adoptione in arborem *Jes. 60. vers. 21.* vitæ insiti sunt: sicuti & Jesaias renovatam Christi gratia Ecclesiam vocat germen à Domino plantatum. Porro quia ex sola Dei electione est salus, reprobos perire necesse est quocunque id fiat modo: non quod Deus innoxios & omni culpa vacuos perdat; sed quia ipsi propria malitia, quicquid oblatum est, quamlibet sit salutare, in exitium suum convertunt. *2 Cor. 2. vers. 16.* ita fit ut sponte pereuntibus Evangelium odor sit mortis in mortem, teste Paulo. Etsi enim omnibus in salutem proponitur, hunc tamen fructum non profert nisi in electis. Fidi etiam & probi doctoris est sic temperare quicquid adducit in medium, ut omnibus prosit: sed quoties aliter succedit, consolemur nos Christi responso. Pulchre autem exprimit similitudo causam exitii non esse in doctrina, sed reprobos qui nullam in Deo radicem habent, objecta sibi doctrina, evomere occultum venenum ut sibi mortem accelerent, cui jam erant addicti. Adde quod hypocritas qui videntur ad tempus instar bonarum arborum plantati, specialiter Christus designat. *Epicurei.* Epicurei enim qui crasso & infami Dei contemptu sunt notabiles, non dicentur proprie similes esse arboribus, sed in quibus aliqua inanis pietatis species emicat. Tales erant Scribæ, qui in Ecclesia Dei, non secus ac cedri in Libano eminebant: quo magis absurda videri poterat eorum defectio. Porro quum dicere posset Christus merito perire qui salutem indigne respuunt, altius conscendit, ac quenquam perpetuo staturum negat nisi cujus salus in Dei electione fixa est. Quibus verbis diserte exprimit primam salutis nostræ originem fluere ab illa gratia qua Deus nos sibi antequam creati essemus, in filios elegit.

14. *Omittite ipsos.*] Indignos esse pronunciat quorum haberi debeat ratio: itaque non esse cur nos eorum offensio nimis commoveat. Hinc sumpta fuit trita illa de scandalis vitandis distinctio, quod cavendum sit ne infirmis detur scandalum: siquis vero contumax & malignus scandalum accipiat, non esse curandum: Christum enim qui petra est scandali, sepeliri necesse foret, si vellemus omnium pervicaciæ satisfacere. Ergo inter infirmos qui ignorantia offensi, mox reddunt se sanabiles, & superbos & morosos qui scandala sibi accersunt, discernere operæpretium est: ne quis infirmus nostra culpa turbetur. *Scandala.* Cæterum ubi mali contumaciter impingent, per medias offensiones secure pergamus. nam qui infirmis fratribus non parcit, quasi pedibus eos calcat, quibus jubemur manum porrigere. Alios vero curare minime consentaneum esset quorum in scandala incidere necesse est si rectam viam tenere cupimus. Deinde ubi offendiculi prætextu eos à Christo alienari & deficere contigerit, sinendi sunt, ne secum nos abripiant. *Duces sunt cæci cæcorum.* Significat *Spontanea cæcitas.* Christus misere perituros quicunque huc illuc se inflectent ad illorum arbitrium. nam quum in plana via impingant, hinc constat sponte eos cæcutire. Nunc, quorsum se illis regendum quisquam permitteret nisi ut in eandem cadat foveam? Christus autem qui Sol justitiæ nobis illuxit, nec solum Evangelii sui face nobis viam monstrat, sed eandem à nobis vult præferri, merito ab illa socordia discipulos revocat, ne in cæcorum gratiam quasi in tenebris errent. Hinc etiam colligimus inexcusabiles esse omnes qui simplicitatis aut modestiæ prætextu fallendos se, ac erroribus illaqueandos tradunt. Lucas in hac sententia recitanda nullam circumstantiam notat: sed generaliter dicit, Christum hac similitudine usum fuisse, sicuti multos Christi sermones commemorans, quorsum habiti fuerint subricet. Potest quidem fieri ut sæpius idem hoc Christus dixerit: ego tamen (quia locus alibi non erat aptior) huc inserere non dubitavi quod tempore non expresso refert Lucas.

15. *Respondens Petrus.*] Quia discipuli nimiam ruditatem produnt, merito eos castigat Christus, & exprobrat quod adhuc intelligentia careant: neque

que tameo illis doctorem se præstare desinit. Quod nominatim Petro Matthæus tribuit, Marcus eodem sensu ab omnibus quæsitum fuisse refert: idque patet ex Christi responso, ubi non sola Petri ignorantia, sed omnium pariter coarguitur. Summa autem est, cibis non pollui homines, sed sordes vitiorum intus haberę inclusas quæ palam in operą emergunt. Si quis objiciat, intemperiem victus inquinamentum esse: facilis est solutio, Christum noo agere nisi de nativo & legitimo earum rerum usu quas nobis Dominus subjecit. Edere & bibere, libera per se & media res est. siquid accedit corruptelæ, ab ipso homine oritur; ideoque ioternum censeri, noo extrinsecum debet.

Oris nomen. 19. *Ex corde exeunt.*] Hine colligimus quod admonui, nomen Oris pro loci præseotis circumstaotia fuisse prius à Christo positum: nunc enim non fit oris mentio, sed tantum ex corde hominis maoare dicitur quicquid vitiosum est, & suis sordibus inquinat. In hoc differt à Matthæo Marcus, quod plura vitia enumerat, ut sunt libidines, vel cupiditates omiæ: quas alii avaritias transferunt, ego generaliter accipere malui. Item dolus & intemperantia, & quæ deinde sequuntur. Cæterum quamvis impropria sit loquendi forma, sufficit tenere mentem Christi, quod omnia vitia ex malis & corruptis cordis affectibus procedant. Improprie dicitur malus oculus ex corde procedere, in re tamen ipsa nihil est vel absurdi vel ambigui, nempe quod impurum cor oculos contaminet, ut ministri siot vel organa malarum cupiditatum. Neque tameo restringit Christus quicquid mali est io homine ad manifesta peccata, sed ut clarius ostendat cor homiois omnium malorum sedem esse, testimooia & fructus io ipsis peccatis extare dicit. Pro verbo inquinandi Græce habetur Commune facere: sicuti paulo ante Marcus communes dixit manus, pro impuris. Est autem Hebraica phrasis: nam quia hac lege Dominus Judæos segregaverat ut disjuncti essent ab omnibus Gentium inquinamentis, quicquid ab hac sanctitate alienum erat, commune, quasi profanum vocarunt. Commune.

MATTH. XV.

21. Et egressus inde Jesus, secessit in partes Tyri & Sidonis.

22. Et ecce mulier Chananæa quæ à finibus illis venerat, clamavit, dicens, Miserere mei Domine fili David: filia mea misere à dæmonio vexatur.

23. Ille vero non respondit ei quicquam. Et accedentes discipuli ejus rogabant illum, dicentes, Amanda illam: nam clamat post nos.

24. At ille respondens, dixit, Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israël.

25. Illa autem venit, & adoravit eum, dicens, Domine succurre mihi.

26. At ille respondens, dixit, Non est decorum sumere panem filiorum, & projicere catellis.

27. At illa dixit, Certe Domine: etenim catelli edunt de micis quæ cadunt à mensa dominorum suorum.

28. Tunc respondens Jesus, dixit illi, O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata fuit filia ejus ex eo tempore.

MARC. VII.

24. Et inde surgens, abiit in confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire. nec potuit latere:

25. Mulier enim statim ut audivit de eo cujus filiola habebat spiritum immundum, venit, & accidit ad pedes ejus,

26. (Erat enim mulier Græca, Syrophœnissa genere) & rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia sua.

27. Jesus autem dixit illi, Sine prius saturari filios: non est enim decorum sumere panem filiorum, & projicere catellis.

28. At illa respondit, & dixit illi, Certe Domine: nam catelli quoque comedunt sub mensa de micis filiorum.

29. Et ait illi, Propter istum sermonem vade, exiit dæmonium à filia tua.

30. Et quum abiisset in domum suam, reperit dæmonium exiisse, & filiam jacentem super lectum.

LUC.

In hoc miraculo docemur quomodo ad Gentes manare cœperit Christi gratia. etsi enim nondum advenerat maturum tempus quo se toti mundo Christus publicaret, præludia tameo quædam dare voluit communis misericordiæ, quæ tandem promiscue Judæis & Gentibus fuit exhibita post ejus resurrectionem. Insignis etiam fidei imago depingitur in muliere Chananæa, ut comparatione facta sciamus promissa redemptione merito privatos fuisse Judæos quorum tam stupida fuit impietas. Mulier quam Matthæus Chananæam vocat, à Marco dicitur fuisse Græca, & genere Syrophœnissa: in quo nihil est dissidii. scimus enim vulgo receptum fuisse Judæis loquendi morem, ut omnes exteras gentes, Græcas vocarint: ideoque illa antithesis inter Græcos & Judæos frequenter occurrit apud Paulum. Porro quum ex partibus Tyri & Sidonis oriunda esset, non mirum est vocari Syrophœnissam: quando & regio nomen habebat Syriæ, & pars Phœniciæ erat; omnes vero illius terræ incolas Judæi Chananæos odiose vocabant. Et credibile est majori ex parte traxisse originem à populis Chanaan, qui patria expulsi, tanquam in vicinum exilium profugerant. In hoc ambo consentiunt, mulierem ex profana gente natam, non educatam in Legis doctrina, ultro venisse ad Christum ut suppliciter opem ab ipso peteret. Noeanda est etiam circumstantia quæ à Marco exprimitur, Christum illuc venisse non erecto vexillo, sed ut instar privati hominis io illo angulo ad tempus lateret. Loquitur autem Marcus pro communi carnis sensu. etsi enim Spiritu suo divino præviderat Christus quid futurum esset, quatenus tamen Patris minister erat ac legatus, sese intra vocationis sibi injunctæ fines humanitus continuit: ideo non potuisse dicitur quod secundum hominem volebat. Interim hæc circumstantia, ut dixi, ad damnandos Judæos grave pondus habet, quod quum ipsis Christus promissam redemptionem sonora voce & miraculis additis in medium proferret, cæci & surdi fuerint, quum tamen jactareot se fœderis Domini esse hæredes, peculium ejus, regnumque Sacerdotale: mulier vero hæc, cui nihil commune erat cum filiis Abrahæ, & ad quam fœdus minime in speciem pertinebat, nulla voce aut signo iovitata, ultro accurrerit.

Chananæa.

Græci.

22. *Miserere mei Domine.*] Quanquam à grege Domini extranea erat hæc mulier, gustum tamen aliquem pietatis imbiberat: nam sine aliqua promissionum notitia Christum non vocasset filium Davidis. Tametsi enim à pura & integra Legis doctrina fere desciverant Judæi, vel saltem procul deflexerant, celebris tamen vigebat promissæ redemptionis fama. Et quoniam Ecclesiæ restitutio à regno Davidis pendebat, quum de Messia erat sermo, tritum apud eos erat nomen filii Davidis, & quidem in ore omnium volitabat hæc confessio. Sed quum apud ipsos obsolevisset vera fides, mira & incredibili Dei bonitate factum est ut promissionum odor ad vicinas Gentes pervenerit. Quanquam ergo mulier hæc à nullo magistro familiariter edocta erat, fidem tamen de Christo non temere sibi fabricavit, sed concepit ex Lege & Prophetis. Quare non minus insulse quam impie canis ille Servetus, ut fidem promissionibus nudaret, abusus est hoc exemplo. Secundum hunc sensum non nego quin possit interdum aliqua esse fides implicita, cui scilicet non constat diserta distinctaque sanæ doctrinæ cognitio: modo hoc teneamus, fidem semper ex Dei verbo nasci, & principium suum ex veris rudimentis habere, ut semper ad aliquam scientiæ lucem annexa sit.

23. *Ille vero non respondit.*] Variis modis fidem hujus fœminæ Evangelistæ commendant, sicuti nunc ab invicta constantia. nam quum silentium Christi quoddam esset repulsæ genus, hac tentatione dejectam non fuisse mirum est: assiduitas autem precandi, perseverantiæ testis fuit. Videtur tamen hoc fidei & invocationis naturæ esse contrarium, qualiter eam Paulus describit ad Rom. quod scilicet nemo
Rom. 10. vers. 14. rite precari queat nisi præeunte verbo Dei. Quis ergo mulierem hanc fide præditam esse dicet, quæ tacente Christo fiduciam ex sensu proprio spirat? Sed quum bifariam loquatur Christus & taceat, notandum est, quamvis tunc supprimeret oris verba, intus tamen loquutum esse mulieris animo: itaque arcanum hunc instinctum externæ prædicationis vice fuisse. Adde quod quum ex auditu fidei nata esset ejus precatio, quamvis non statim respondeat Christus, semper tamen resonat doctrina illa quam semel didicit, quod Christus advenerit Redemptor. Ita sæpe Dominus fideles suos alloquitur & simul tacet: nam Scripturæ testimoniis freti, ubi ipsum audiunt loquentem, sibi non dubitant propitium fore: & tamen votis eorum & precibus non statim respondet, quin potius se audire dissimulat. Videmus ergo quodnam fuerit Christo consilium tacendi, non ut fidem mulieris extingueret, sed potius ut acueret ejus studium, & accenderet fervorem. Quod si exiguum doctrinæ semen in Chananæa tam uberem fructum tulit, nihil minus decet quam nos deficere si quando nos suspendit, nec statim humano responso dignatur. *Amanda eam.*] Nihil in ejus gratiam petunt discipuli: sed quia illis molesta est importunitas, dimitti quovis modo cupiunt. Cæterum puerile figmentum fuit, quod hoc prætextu conati sunt Papistæ Sanctos, qui mortui sunt, nobis inducere patronos. nam ut demus hanc fœminam petiisse à discipulis aliquid suffragationis vel gratiæ (quod tamen ex contextu elici non potest) alia tamen est mortuorum ratio quam vivorum. Adde quod fastidiose eam audiunt discipuli: atque ut animus illis fuerit patrocinio suo eam levare, nihil tamen impetrant.

24. *Non sum missus.*] Reddit causam Apostolis cur Chananæam non exaudiat, quia velit Judæis se totum impendere, quibus solis destinatus erat divinæ gratiæ minister. Ergo à vocatione & mandato Patris arguit nihil esse extraneis auxilii præstandum; non quod perpetuo inclusa fuerit Christi virtus intra tam angustos fines; sed quia sic ferebat temporis ratio, ut initium faciens à Judæis, se tunc illis peculiariter addiceret. Nam ut dictum fuit cap. 10. non ante resurrectionem diruta fuit maceria ut pacem annunciaret Christus ipse Gentibus à regno Dei alienis. Ideo tunc vetabat Apostolos alibi quam in Judæa primum doctrinæ semen spargere. Vere igitur se missum hoc loco negat nisi ad solos Judæos, donec suo tandem ordine Gentes quoque succederent. Porro Oves domus Israël appellat non solos Oves domus Israel.
electos, sed quicunque genus à sanctis Patribus trahebant: quia omnes complexus fuerat Dominus in fœdere, & promiscue omnibus Redemptor promissus erat, sicuti etiam sine exceptione omnibus se patefecit ac obtulit. Hoc quoque notatu dignum est, quod se datum esse pronunciat ovibus perditis: sicut alibi se venisse testatur ad servandum quod perierat. Jam quum nobis hodie communis sit ejus gratia cum Judæis, colligimus qualis sit nostra conditio, donec ipse appareat nobis servator.

25. *Illa venit & adoravit.*] Videtur mulier obstinatione quadam luctari, ut ab invito aliquid extorqueat: sed non dubium est quin concepta de Messiæ bonitate fides illam sic animaverit. Quod autem Christo præcise negante hoc esse sui officii, eam non terruit repugnantia, neque deduxit à proposito: hinc factum est quod penitus defixa in priore illo quem dixi fidei sensu, nihil spei suæ contrarium admisit. Atque hæc vera est fidei probatio, quum generale salutis nostræ principium, quod in verbo Dei fundatum est, nullo modo nobis excuti patimur.

26. *Non est decorum.*] Jam Christus duriore quam prius responsu spem omnem præcidere videtur. non enim solum docet, quicquid accepit à Patre gratiæ Judæis deberi, & illis esse dispensandum, ne peculiari suo jure fraudentur: sed non sine contumelia comparat mulierem ipsam cani, significans indignam esse quæ gratiæ suæ particeps fiat. Cæterum ut clare nobis pateat sensus, sciendum est hic vocari panem filiorum non quælibet Dei dona, sed tantum quæ distincte Abrahæ & ejus generi contulerat. Nam ab initio mundi sic effusa ubique fuit Dei bonitas, imo cælum & terram implevit, ut patrem ipsum senserint omnes mortales. Sed quia filios Abrahæ majori honore dignatus fuerat quam reliquum humanum genus, panis filiorum dicitur quicquid proprie ad illam adoptionem spectat, qua soli Judæi electi erant in filios. Luce Solis, vitali spiritu, terræque alimentis communiter fruebantur cum Judæis Gentes: sed benedictio quæ in Christo speranda erat, residebat in una domo Abrahæ. Quare sine discrimine vulgo exponere quod Deus singulari privilegio penes gentem unam deposuerat, nihil aliud erat quam abolere Dei fœdus. nam hoc modo Judæis, quos excellere decebat, pares fiebant Gentes. Ideo Christus Projiciendi verbo utitur, significans non bene Projicere.
locari quod Ecclesiæ Dei ablatum, profanis hominibus vulgatur. Hoc autem restringi debet ad tempus illud quo Deus invocabatur tantum in Judæa. Nam ex quo ascitæ sunt Gentes in consortium ejusdem salutis (quod factum est ubi per Evangelium Christus ubique illuxit) sublatum est discrimen, ut qui prius canes erant, nunc reputentur inter filios. Cæterum hic jaceat necesse est carnis superbia, ubi audimus nos origine esse canes. Major quidem ab initio fuit humanæ naturæ præstantia, in qua fulgebat Dei imago, quam ut tam probrosum nomen in Gentes omnes competeret, adeoque in ipsos Reges quos Deus suo titulo insignit: sed fecit Adæ perfidia & defectio, ut Dominus merito cum canibus in sterquilinium projiciat, qui primi parentis culpa facti sunt degeneres: præcipue ubi fit comparatio inter Judæos qui exempti sunt à communi sorte, & Gentiles qui exulant à regno Dei. Clarius exprimitur consilium Christi apud Marcum, ubi habetur, *Sine prius saturari filios.* Nam Chananæam admonet præpostere

postere facere, quæ velut in media cœna in mensam involat. Cæterum, quamvis præcipue respexerit ad sumendum de fide mulieris examen, simul tamen docuit quam horrenda Judæos ultio maneret, qui bonum incomparabile ultro sibi oblatum respuebant, quod aliis cupide ferventerque appetentibus negabat.

27. *Certe Domine.*] Responsio mulieris ostendit non fuisse cæco, vel obtuso impetu abreptam ut directe impingeret in Christi sermonem. nam quia Judæos aliis prætulit Deus, ipsa quoque adoptionis honorem illis relinquit, seque minime obstare testatur quin Christus secundum ordinem divinitus præscriptum illos satiet: tantum petit ut micæ aliquæ, quasi fortuito cadentes, ad catulos usque perveniant. Et certe nunquam ita Deus suam gratiam inclusit inter Judæos, quin Gentes exiguo saltem ejus gustu aspergeret. Itaque ad exprimendam quæ tunc vigebat gratiæ Dei dispensationem, nihil aptius vel magis scite dici potuit.

Fidei magnitudo. 28. *Magna est fides tua.*] Primo fidem mulieris laudat: deinde se illius precibus in fidei gratiam annuere testatur. Porro fidei magnitudo præcipue in eo se exeruit, quod modica tantum doctrinæ scintilla duce, non modo agnovit genuinum Christi officium, cælestemque ei potentiam tribuit, sed constanter perrexit per tam ardua obstacula, sese exinaniri passa est, modo retineret quod sibi persuaserat, non defore sibi Christi auxilium: denique fiduciam humilitate sic condivit, ut neque sibi temere quicquam arrogaret, neque tamen fontem gratiæ Christi sibi præcluderet indignitatis propriæ sensu. Hoc autem profanæ mulieris elogio damnata est ejus populi ingratitudo, qui se Deo sacrum esse jactabat. Cæterum quomodo rite credere dicatur mulier quæ non tantum destituitur Christi promissione, sed adverso ejus sermone repellitur, supra admonui. quamvis enim durius in speciem recuset ejus preces, de promissa tamen divinitus per Messiam salute persuasa, bene sperare non desinit: ideoque sentit januam sibi claudi, non ut penitus arceatur, sed ut magis se in fidei conatu per rimulas penetret. Posterius membrum utilem doctrinam continet, quod fides quidvis impetret à Domino, quia tanti eam æstimat ut semper paratus sit votis nostris, quoad expedit, morem gerere.

MATTH. XV.

29. Et digressus illinc Jesus, venit juxta mare Galilææ: & conscenso monte sedebat illic.

30. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, ducentes secum claudos, cæcos, mutos, mutilos, & alios multos. Et abjecerunt eos ad pedes Jesu, & sanavit eos:

31. Adeo ut turbæ miratæ sint quum viderent mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cæcos videre: & glorificabant Deum Israël.

32. Jesus autem vocatis ad se discipulis suis, dixit, Misereor me turbæ, propterea quod jam triduum perseverant apud me, & non habent quod edant: & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.

33. Dicunt ei discipuli ejus, Unde nobis in solitudine panes tam multi, ut saturemus turbam tantam?

34. Et dicit illis Jesus, Quot panes habetis? At illi dicunt, Septem, & paucos pisciculos.

35. Et jussit turbas discumbere in terra.

36. Et sumpsit illos septem panes, ac pisces: & postquam gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis: discipuli vero turbæ.

37. Comederuntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod supererat fragmentorum, septem sportulas plenas.

38. Qui vero cõmederant, erant quatuor millia virorum, præter mulieres & parvulos.

39. Et dimissis turbis conscendit navim, venitque in fines Magdala.

MARC. VII.

31. Et rursus egressus è finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines Decapolis.

32. Et adducunt ei surdum, linguæque impeditæ, ac deprecântur eum ut imponat illi manum.

33. Et quum apprehendisset illum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus, & expuens tetigit linguam ejus.

34. Ac suspiciens in cælum, ingemuit, & ait illi, Ephphata, quod est, aperire.

35. Et statim apertæ sunt ejus aures, & solutum est vinculum linguæ ejus, ac loquebatur recte.

36. Tunc præcepit illis ne cui dicerent: sed quo magis ille eis præceperat, tanto magis prædicabant:

37. Et supra modum stupebant, dicentes, Bene omnia fecit: & surdos facit audire, & mutos loqui.

MARC. VIII.

1. In diebus illis quum turba admodum multa esset, nec haberent quod manducarent, accersitis ad se Jesus discipulis suis, dixit illis,

2. Misericordia tangor erga turbam, quia jam triduo manent apud me, nec habent quod edant.

3. Et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis è longinquo venerunt.

4. Et responderunt ei discipuli sui, Unde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?

5. Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Illi vero dixerunt, Septem.

6. Et præcepit turbæ discumbere super terram: & acceptis septem panibus, quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis ut apponerent: & apposuerunt turbæ.

7. Et habebant pisciculos paucos: & quum benedixisset, jussit apponi & hos.

8. Comederunt autem, & saturati sunt: ac sustulerunt quæ superfuerant fragmentorum septem sportas.

9. Erant autem qui comederant, circiter quatuor millia: & dimisit illos.

10. Et mox ingressus navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

LUC.

29. *Digressus illinc.*] Quum idem haud dubie Christi reditus è partibus Sidonis narretur à Matthæo & Marco, in quibusdam tamen nonnihil discrepant. Hoc leve est, quod alter in fines Magdala venisse ipsum dicit: alter vero in partes Dalmanutha: nam quum vicinæ essent urbes, supra lacum Genesaremsitæ versus montem Thabor, non mirum est *Decapolis.* mediæ regioni attribui utrumque nomen. Decapolis vero, sic vocata à decem urbibus, quia & Phoeniciæ, & maritimæ Galilææ contigua erat, Christo transeunda fuit quum à Phoenicia in Galilæam Judææ rediret. In eo plus apparet dissidii, quod Matthæus plures variis morbis affectos illum sanasse narrat, Marcus vero unius tantum surdi meminit. Facilis tamen hujus quoque nodi solutio est: Marcus enim miraculum sibi celebrandum delegit quod in itinere editum fuerat, & cujus fama dispersa, terræ illius incolas passim excitavit ut plures Christo sanandos offerrent. Scimus autem Evangelistas curiose non referre quicquid gestum est à Christo: in miraculis vero sic esse parcos ut pauca duntaxat in exemplum attingant. Deinde, satis habuit Marcus specimen unum proponere, in quo relucet Christi potentia, perinde ac reliquis ejusdem generis quæ paulo post sequuta sunt.

32. Marc. *Adducunt ei surdum.*] Quorsum precati sint ut manum imponeret, ex superioribus locis *Manuum impositio.* colligitur. Nam manuum impositio, solenne erat consecrationis symbolum, quo etiam conferebantur Spiritus sancti dona. Nec dubium est quin ritum hunc frequenter usurpaverit Christus, ut nihil rogarint isti homines nisi quod sciebant ei hactenus in usu fuisse. Cæterum Christus alia symbola adhibet: nam muti linguam sputo suo intingit, ac digitum mittit in aures. Satis quidem efficax fuisset unica manuum impositio: imo ut digitum non moveret, præstare hoc solo nutu poterat: sed constat libere usum fuisse signis externis, ut ferebat hominum utilitas. sicuti nunc linguæ sputum aspergens, notare voluit loquendi facultatem à se uno transfundi: digitum in auriculas mittens, docuit proprium esse suum munus surdas aures quasi perforare. nam ad allegorias confugere nihil opus est: & videmus qui subtilius hac in parte luserunt, adeo nihil solidi afferre ut potius ludibrio Scripturam exponant. Sufficiet igitur hoc unum sobriis lectoribus, nos à Christo loquelam & auditum precario habere, quatenus vim suam linguis nostris inspirat, & digitis penetrat in aures nostras. Quod seorsum à turba surdum removet, partim eo consilio facit ut rudibus & nondum satis idoneis testibus eminus spectandam præbeat Deitatis suæ gloriam: partim ut precandi ardorem liberius effundat. Nam quod suspexit in cælum ac ingemuit, signum fuit vehementis affectus: unde perspicitur quam singularis fuerit ejus amor erga homines, quorum miseriis ita condoluit. Nec dubium est quin sputum ex ore suo transfundens in os illius, & digitos auribus inserens, eundem humanitatis affectum testari & exprimere voluerit. Interea sibi summum imperium esse demonstrat corrigendis omnibus vitiis, & reddendæ sanitati, quum simpliciter jubet linguam & aures aperiri. neque enim temere *Ephphata.* Marcus Chaldaicam hanc vocem posuit, sed ut testis esset divinæ Christi potentiæ. Inter alias nugas quibus Baptismum inquinarunt stulti homines, hic quoque histrionicus lusus agitur. Quo exemplo monemur, nullum esse licentiæ modum ubi homines in Dei mysteriis pro suo arbitrio lasciviunt.

36. *Præcepit illis ne cui dicerent.*] Quanquam multi sunt interpretes qui præcepta hæc in diversam partem torquent, acsi consulto stimulasset illos Christus ad celebrandam miraculi famam: mihi tamen simplicius videtur quod alibi attuli, tantum voluisse differri in aliud tempus magis opportunum & maturum. Quare non dubito quin illorum intempestivus fuerit zelus, dum silere jussi, ad loquendum festinant. Mirum tamen non est, homines Christi doctrinæ non assuetos immodico ardore ferri quum non expedit. Vertit tamen in suam gloriam Christus quod minus prudenter ab illis tentatum fuerat: quia & miraculum innotuit, & tota illa regio cælestium donorum auctorem spernens, reddita fuit inexcusabilis.

37. *Bene omnia fecit.*] Matthæus postquam multa collegit miracula, subjicit tandem hanc clausulam, miratas esse turbas & gloriam dedisse Deo Israël: quia scilicet Deus insolitis modis potentiam suam illustrans, foederis sui memoriam renovabat. In Marci autem verbis forte antithesis subest: nam quia varius de Christo erat rumor, significat turba, impios esse & malignos quicunque ejus factis obtrectant, quando summam potius laudem omnia merentur, quam calumniæ sint obnoxia. Scimus autem dictante naturæ sensu, nihil esse magis iniquum, quam beneficia in crimen & invidiam trahi.

32. Matth. *Miseret me turbæ.*] Hic refertur miraculum alteri non absimile quod paulo ante exposuimus: hoc tantum est discrimen, quod quum prius quinque panibus & duobus piscibus saturasset Christus quinque hominum millia, nunc quatuor millia septem panibus & pisciculis aliquot pascuntur. Deinde, quum tunc fragmentis impleti sint duodecim cophini, nunc ex majore copia minores supersunt reliquiæ. Hinc discamus non astringi Dei potentiam mediis vel adminiculis, nec referre coram ipso sitne multum an parum: sicut de mediocri suo exercitu, & ingenti hostium multitudine loquens dicebat Jonathan. Sicuti autem Dei benedictio non *1 Sam 14. vers. 6.* secus uno pane ac viginti contenta, ad magnam turbam alendam exuperat: ita si desit illa, decem hominibus pascendis non sufficient centum panes: nam ubi fractus fuerit baculus panis, etiamsi in pondere referatur è pistrino farina, & ex furno panis, ventrem tamen vorando farcire nihil proderit. Triduanum jejunium de quo loquitur Christus, intellige non quod tridui inediam pertulerint, sed quia in locis desertis non magna fuerit commoditas, ut necesse fuerit ordinario cibo carere. Adde quod in illis calidis regionibus minor est edacitas, quam sub crasso nostro & frigido aëre. Quare nihil mirum est si diutius à cibo abstinuerint.

33. *Unde nobis in solitudine.*] Nimis brutum produnt stuporem discipuli, quod tunc saltem non revocant in memoriam superius illud documentum virtutis & gratiæ Christi, quod ad præsentem usum aptare poterant: nunc quasi nihil unquam tale vidissent, remedium ab eo petere obliviscuntur. Quia autem similis quotidie nobis obrepit torpor, eo magis cavendum est ne unquam distrahantur mentes nostræ à reputandis Dei beneficiis, ut præteriti temporis experientia, in futurum idem nos sperare doceat quod jam semel vel sæpius largitus est Deus.

MATTH. XVI.	MARC. VIII.	LUC. XII.
1. Et egressi Pharisæi una cum Sadducæis, tentantes rogabant eum ut signum è cælo ostenderet sibi. 2. At ille respondens, dixit eis, Quum cœperit esse vespera, di-	11. Et egressi sunt Pharisæi, cœperuntque disputare cum illo, quærentes ab eo signum è cælo, tentantes eum. 12. Et quum ingemuis-	54. Dicebat autem & ad turbas, Quum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Imber venit: & ita fit. 55. Et quum Austrum flan-

citis, Serenitas: nam rubet cælum.
3. Et mane, Hodie tempestas:
rubet enim cælum triste. Hypo-
critæ, faciem cæli scitis dijudica-
re: signa vero temporum non
potestis?
4. Natio prava & adultera
signum requirit: & signum ei
non dabitur, nisi signum Jonæ
Prophetæ. Et relictis illis abiit.

set spiritu suo, dicit, Cur
generatio hæc signum
quærit? Amen dico vobis
si dabitur generationi
huic signum.
13. Et relictis illis in-
gressus rursus navim,
abiit trajecto lacu.

flantem, dicitis quod æstus
erit: & fit.
56. Hypocritæ, faciem
cæli & terræ nostis probare:
hoc autem tempus qui fit ut
non probetis?
57. Cur autem & ex vobis-
ipsis non judicatis quod ju-
stum est?

1. *Et egressi Pharisæi.*] Marcus dicit initio disputasse. unde conjicere licet, quum victi essent rationibus, extremum hoc illis fuisse suffugium: ut obstinati homines quoties redacti sunt ad extrema, ne tamen veritati subscribere cogantur, aliquid extra causam solent obtendere. Quanquam autem non exprimitur species disputationis, mihi tamen verisimile est de Christi vocatione rixatos esse, cur aliquid novare auderet, cur se tam magnifice efferret, acsi suo adventu reddita esset sua integritas regno Dei. Ubi nihil suppetit quod contra ejus doctrinam objiciant, signum postulant sibi è cælo dari. Atqui certum est centum signis non magis fuisse cessuros, quam Scripturæ testimoniis. Adde quod multis jam miraculis sub oculos posita fuerat Christi virtus, & quasi manibus palpabilis. Signa quibus se familiariter patefecit Christus, negligunt: quanto itaque minus ex longinquo & obscuro signo proficient? Sic hodie Papistæ quasi nunquam sancita esset Euangelii doctrina, novis miraculis probari sibi postulant. Notandum autem est quod quum hostiliter contenderent Sadducæi cum Pharisæis, nec modo acre esset odium, sed assidue arderent inter ipsos lites, nunc sa tamen alii aliis contra Christum mutuo adjungunt. ita quum dissideant impii, nunquam tamen eos impediunt intestinæ discordiæ quin adversus Deum conspirent, & quasi pactis induciis manum vicissim porrigant ad opprimendam veritatem.

Tentare. Tentandi verbo significant Euangelistæ, non sinceris animis, nec studio discendi, sed per fraudem captasse quod sibi negatum iri putabant, vel saltem quod finxerant non esse in manu Christi. Quia enim nihil nisi humile & contemptibile sibi de illo persuaserant, non aliud illis est propositum, quam ut deprehensa ejus infirmitas quicquid hactenus acquisierat laudis, apud populum abroget. Sic tentare Deum increduli dicuntur, quoties sibi non esse datum obstrepentes quicquid tulerit eorum libido, Deum infirmitatis insimulant.

2. *Quum cœperit esse vespera.*] His verbis admonet Christus satis testatam esse suam virtutem, ut visitationis suæ tempus agnoscere deberent, nisi sponte oculos claudendo, refugerent apertam lucem. Pulchra autem & valde apposita similitudine utitur: quamvis enim mutabilis sit aeris ratio, ut nunc repente surgat tempestas, nunc serenitas præter spem affulgeat: natura tamen duce ex signis præsagiunt homines serenus an nubilus dies futurus sit.

Similitudinis adaptatio. Quærit igitur Christus cur regnum Dei non minus evidentibus signis patefactum agnoscant: nam hinc certe constabat eos terrenis commodis ac caducis nimium addictos, quicquid ad cælestem spiritualemque vitam spectaret, susque deque habere: nec tam errore cæcutire quam spontanea [illegible]tia. Ideo etiam hypocritas vocat quia simulent se [illegible]cernere quod sibi ostensum cernere nolebant. Porro ad totum fere mundum pertinet eadem exprobratio: nam quia ad præsentem usum acumen suum intendunt homines, & sensus applicant, nemo fere est qui hac in parte non satis polleat ingenio, vel saltem aliquid tolerabilis notitiæ adeptus, sequatur quod expedit. Unde ergo fit ut nobis insipida sint signa quibus nos ad se Deus invitat, nisi quia voluntariæ socordiæ se quisque dedendo, lumen oblatum suffocat? Christi autem vocatio, & præsens exhibitio æternæ salutis, conspicua Scribis erat tam ex *Lege* & Prophetis, quam ex ipsius doctrina, cui & miracula annexa erant. Tales sunt hodie permulti, qui in rebus perplexis se merito suspendere judicium causantur quia expectanda sit certa definitio: imo prudentiæ hoc esse putant, omnem veri inquisitionem data opera fugere. Quasi vero turpis ignaviæ non sit, quum tam sedulo curent quæ carnis sunt ac terræ, negligere æternam animarum salutem, & interim crassæ ac supinæ ignorantiæ vanos sibi accersere prætextus. Nimis autem absurde indocti quidam homines ex hoc loco eliciunt, non licere ex cæli intuitu facere vel de temperie, vel de procellis judicium. Potius enim à recto naturæ ordine arguit Christus juste sua ingratitudine perire qui in rebus præsentis vitæ satis acuti, cælestem lucem scientes & volentes stupore suo obruunt. Apud Marcum additur, Christum ingemuisse spiritu: quibus verbis significat dolenter acerbeque tulisse quum videret ingratos istos homines præfracte Deo resistere. Et certe omnes gloriæ Dei studiosos, & quicunque hominum salutem curæ habent, sic animatos esse decet ut nulla re graviori mœrore eos vulneret quam dum incredulos sibi viam credendi data opera obstruere vident, & eo conferre quicquid habent ingenii ut verbi & operum Dei fulgorem suis nebulis obscurent. Vocem Spiritus emphatice positam esse arbitror, ut sciamus gemitum hunc ex intimo cordis affectu manasse, ne quis Sophista diceret, Christum gestu præ se tulisse dolorem quem intus non sentiret. Sanctam enim animam, quam spiritus zeli gubernabat, tam impia pervicacia penitus tristari necesse fuit.

57. *Luc. Cur ex vobis ipsis.*] Hic mali fontem aperit Christus, & quasi scalpello ulcus ipsum tangit: quod scilicet in suas conscientias non descendant, neque illic coram Deo secum inquirant quid rectum sit. Hinc enim tanta hypocritis ad cavillandum protervia, quod suas ampullas secure in aerem projiciunt: non colligunt autem suos sensus, nec seipsos sistunt ad Dei tribunal, ut palmam obtineat quæ semel agnita fuerat veritas. Porro quod Lucas hoc turbis dictum esse tradit, à Matthæi & Marci narratione non dissidet: quia probabile est Christum in Scribarum asseclas ac discipulos, & alios Dei contemptores illis similes, quos nimis multos esse cernebat, generaliter stylum strinxisse: sicuti in totam illam colluviem competebat hæc querimonia vel objurgatio.

4. Matth. *Natio prava.*] Hic locus expositus fuit capite 12. Summa autem est, Judæos nullis signis acquiescere quin subinde eos titillet prava Dei tentandi cupiditas. Neque enim simpliciter eos vocat gentem adulteram, quia signum qualecunque postulent, quod interdum Dominus suis permisit: sed quia Deum ex professo irritent, ideo se illis instar Jonæ redivivum Prophetam fore denunciat. Sic *Jonæ 2.*
quidem habet Matthæus: apud Marcum nulla fit Jonæ mentio, idem tamen est sensus: quia ne hoc quidem proprie illis signi vice fuit, Christum à morte excitatum sonoram Euangelii sui vocem ubique emittere.

MATTH. XVI.

5. Et quum venissent discipuli ejus in ulteriorem ripam, per oblivionem non sumpserant panes.

6. Jesus autem dixit illis, Videte, & cavete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

7. At illi reputabant intra sese, dicentes, Panes non sumpsimus.

8. Quod ubi cognovit Jesus, dixit illis, Quid cogitatis intra vosipsos ô parum fidentes, quod panes non sumpseritis?

9. Nondum intelligitis, neque memoria tenetis quinque illos panes, quum homines essent quinquies mille, & quot cophinos sustuleritis?

10. Neque septem illos panes, quum homines essent quater mille, & quot sportas accepertis?

11. Qui fit ut non intelligatis, me non de pane dixisse vobis illud, ut caveretis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum?

12. Tunc intellexerunt quod non jussisset cavere à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

MARC. VIII.

14. Et obliti fuerant sumere panes: nec præter unum panem habebant secum in navi.

15. Ac præcepit illis, dicens, Videte, cavete à fermento Pharisæorum, & à fermento Herodis.

16. Et disputabant inter sese, dicentes, Panes non habemus.

17. Et eo cognito Jesus dicit illis, Quid disputatis, quod panes non habetis: nondum animadvertitis, nec intelligitis? adhuc obcæcatum habetis cor vestrum?

18. Oculos habentes non cernitis, & aures habentes non auditis, & non meministis?

19. Quum quinque panes fregissem in hominum quinque millia, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

20. Quum autem septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquiis fragmentorum tulistis? Illi vero dixerunt, Septem.

21. Et dixit illis, Qui fit ut non intelligatis?

LUC. XII.

1. Quum autem convenisset innumera turbæ multitudo, adeo ut se invicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos, Primum cavete vobisipsis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

5. *Quum venissent discipuli.*] Hic Christus ex re nata discipulos hortatur ut sibi à corruptelis omnibus caveant, quæ sinceram pietatem inficiant. Venerant paulo ante Pharisæi qui specimen dederant virulentæ pervicaciæ: Sadducæi illis fuerant comites; ab alia parte stabat Herodes, pessimus & ipse sanæ doctrinæ adversarius & corruptor. Inter hæc pericula necessario monendi fuerunt discipuli ut sibi caverent: nam quum ad vanitatem & errores sponte inclinet humanum ingenium, ubi nos circumstant perversa commenta, adulterinæ doctrinæ, & similes aliæ pestes, nihil proclivius est quam deficere à vera & nativa puritate verbi Dei. Si vero jam contigerit nos teneri implicitos, fieri nunquam poterit ut integrum regnum in nobis obtineat vera religiô. Verum ut res ipsa clarius pateat, expendamus verba Christi.

6. *A fermento Pharisæorum*] Matthæus Sadducæos Pharisæis adjungit: Marcus pro his secundis substituit Herodem: apud Lucam de solis Pharisæis fit mentio (quanquam incertum est an Lucas eundem recitet sermonem Christi) & fermentum hypocrisin esse definit: denique breviter perstringit hanc sententiam acsi in verbis nihil fuisset ambiguum. Quanquam autem metaphora fermenti, quæ hic falsæ doctrinæ aptatur, alibi ad vitæ morumque hypocrisin transferri possit, vel etiam idem his dici: nihil tamen absurdi erit si dicamus, quæ alii duo secundum historiæ seriem copiosius narrant, à Luca paulo aliter, nec suo loco, vel ordine attingi, ut tamen in re nulla discrepantia sit. Si hanc conjecturam sequi libeat, hypocrisis aliud notabit quam fucosam ac fictam sapientiæ speciem, nempe fontem ipsum ac materiam inanis pompæ, quæ magnum aliquid coram hominibus ostentans, nullo apud Deum in pretio est. Nam sicut oculi Domini, teste Jeremia, veritatem respiciunt; ita verbo suo fideles ad solidam pietatem instituit, ut perfecto ac sincero corde justitiæ adhæreant: juxta illud, Et nunc Israel quid abs te petit Dominus, nisi ut sibi adhæreas toto corde & tota anima? Contra vero hominum traditiones posthabito spirituali cultu, evanidos colores inducunt, quasi Deus talibus illecebris capi posset. nam quantumvis emineant externæ ceremoniæ, coram Deo tamen pueriles nugæ sunt nisi quatenus earum adminiculo exercemur ad veram pietatem. Nunc tenemus cur hypocrisin loco commentitiæ doctrinæ posuerit Lucas, & hoc nomine complexus sit hominum fermenta quæ tantum inflant, coram Deo autem nihil continent solidum: imo quæ mentes hominum à recto pietatis studio ad inanes & nihili ritus traducunt. Cæterum quia clarior est Matthæi expositio, in ea insistere præstabit. Quum discipuli à Domino reprehensi, tandem intellexerint sibi præceptum esse ut caverent à doctrina, certum est hanc fuisse Christi mentem, ut contra præsentes corruptelas, quibus undique erant obsessi, eos muniret. ac ideo de Pharisæis & Sadducæis diserte loquutus est: quia duæ illæ sectæ tunc tyrannice regnabant in Ecclesia, & vitiosis suis dogmatibus oppressam tenebant Legis & Prophetarum doctrinam, ut nihil fere sanum vel integrum maneret. Quæritur tamen quorsum Marcus Herodem annumeret falsis doctoribus, qui nihil tale profitebatur. Respondeo, quum ipse semi-Judæus esset, degener ac perfidus, quibuscunque potuit artibus conatum esse ut in suas partes abduceret populum. Hic enim omnibus Apostatis mos est, mixturam aliquam comminisci ut surgat nova religio quæ priorem aboleat. Quoniam ergo principia veræ & antiquæ pietatis astute subvertere moliebatur, ut ea demum valeret religio quæ ad ejus tyrannidem maxime apta foret: imo quia novum quendam Juda[illegible]um inducere tentabat: non sine causa Dominus [illegible] ejus quoque fermento caveri jubet. nam sicuti ex templo Dei spargebant errores suos Scribæ: ita Herodis aula ad fabricandos alios errores alia Satanæ officina erat. Sicut hodie in Papatu videmus non in templis modo, & Sophistarum ac Monachorum antris Antichristum suas fallacias vomere: sed aulicæ etiam theologiæ subsidio fulcire regnum suum, ut ita nihil artificii omittat. Sicuti autem tunc præsentibus malis occurrit Christus,

Jer. 5: 3.

Deut. 10. vers. 12.

Apostata.

& ut

& ut quidque maxime noxium erat, suorum mentes ad ad cavendum excitavit: hoc exemplo moniti, prudenter hodie expendere discamus quænam corruptelæ nobis officere possint. Citius ignis aquæ miscebitur quam ut Papæ figmenta cum Evangelio quis conciliet. Itaque quisquis se Christo discipulum bona fide addicere cupit, puram ab illis fermentis animam suam servare studeat. Quod si jam imbutus fuerit, eousque laboret in sepurgando dum nihil fæcis aut sordium amplius in ipso hæreat. Jam vero quia ex alia parte homines turbulenti sanam doctrinam corrumpere varie aggressi sunt, ad cavendas etiam tales fallacias sedulo excubent fideles, ut in azymis veritatis perpetuum Pascha celebrent. Quia vero passim jam grassatur Lucianica impietas, nocentissimum fermentum, imo plusquam lethale virus, ad hanc omnium maxime necessariam cautionem totos suos sensus conferant.

Lucianica impietas.

8. *Quid cogitatis intra vos.*] Iterum ostendunt discipuli quam male tum ex Magistri doctrina, tum ex mirificis ejus operibus profecerint. Quod enim de fermento cavendo dixerat, sic arripiunt, acsi tantum ab externo commercio abducere eos vellet Christus. Nam quia usu receptum erat inter Judæos ne victum haberent communem cum hominibus profanis, putant discipuli in eorum ordinem ac numerum redigi Pharisæos. Et hæc quidem inscitia utcunque erat tolerabilis: sed quia jam recentis beneficii obliti, non cogitant remedium in manu Christi esse, ne in cibo & potu se polluere cogantur; asperius eos ut digni sunt, increpat. & certe nimis crassa erat ingratitudo, quum nuper de nihilo vidissent creatum esse panem multis hominum millibus saturandis, idque bis esse factum: nunc de pane esse sollicitos, acsi non eadem adhuc Magistro suppeteret virtus. Ex quibus verbis colligimus, infidelitatis convinci omnes qui Dei potentiam semel aut iterum experti, in futurum tempus diffidunt. Nam ut fides donorum Dei memoriam fovet in cordibus nostris, ita nisi ea sopita, nunquam obrepet illorum oblivio.

12. *Intellexerunt quod de doctrina.*] Minime obscutum est quin Fermenti nomen Christus simplici puroque Dei verbo opponat. Nomen hoc supra in bonam partem accepit Christus, quum diceret fermento simile esse Euangelium: sed ut plurimum Scriptura hoc nomine quidvis adventitium designat quo nativa rei cujusque puritas inficitur. In hoc autem loco hæc inter se duo antitheta haud dubie respondent, simplex Dei veritas, & figmenta quæ ex proprio sensu comminiscuntur homines. Neque est quod elabi tentet quispiam Sophista, negans de qualibet doctrina hoc debere intelligi: quia non alia reperietur doctrina quæ puræ & azymæ nomen sustineat quam quæ à Deo profecta est. Unde sequitur fermentum vocari quicquid aliunde mixturæ provenit: sicuti etiam Paulus docet adulterari fidem simulatque à Christi simplicitate abducimur. Jam videndum est quorum doctrinam caveri velit Dominus. Tunc certe penes Scribas & Sacerdotes ordinaria erat Ecclesiæ potestas, in quibus primatum tenebant Pharisæi. Quum nominatim ab eorum doctrina prohibeat suos Christus, sequitur repudiandos esse omnes qui figmenta admiscent verbo Dei, vel quicquam alienum ingerunt, quocunque tandem polleant honoris gradu, vel titulo superbiant. Quare maledicta & prævaricatrix est eorum subjectio qui se ultro Papæ commentis & legibus subjiciunt.

Fermenti nomen.

2 Cor. 11. vers. 2.

MATTH. | MARC. VIII. | LUC.

22. Et venit Bethsaidam, & adducunt illi cæcum, & obsecrant eum ut illum tangat.

23. Tunc apprehensa manu cæci, eduxit illum extra vicum: & quum expuisset in oculos ejus, imposuissetque illi manus, interrogavit eum si quid videret.

24. Et ille intuitus, ait, Video homines: quia cerno instar arborum ambulantes.

25. Deinde rursum imposuit manus super oculos illius, & jussit ut aspiceret: & restitutus est ut lucide videret omnes.

26. Et dimisit illum in domum suam, dicens, Neque in vicum ingrediaris, neque dixeris quicquam in vico.

Hoc miraculum, cujus omissa est ab aliis narratio, propter hanc maxime circumstantiam videtur à Marco referri, quod Christus non momento, ut sæpe facere solitus est, sed paulatim cæco visum restituit: quod ideo factum esse probabile est, ut documentum in hoc homine statueret liberæ suæ dispensationis, nec se astrictum esse ad certam normam, quin hoc vel illo modo virtutem suam proferret. Oculos ergo cæci non statim ita illuminat ut officio suo fungantur, sed obscurum illis confusumque intuitum instillat: deinde altera manuum impositione integram aciem illis reddit. ita gratia Christi, quæ in alios repente effusa prius erat, quasi guttatim defluxit in hunc hominem.

24. *Video homines.*] Interrogatus fuerat cæcus propter discipulos, ut scirent aliquid jam illi datum esse, sed tamen tenue duntaxat factum sanationis initium. Respondet igitur se homines videre, quia cernat quosdam ambulantes qui recti sunt instar arborum. Quibus verbis fatetur se nondum pollere tam dilucido visu, ut homines ab arboribus discernat: se tamen jam aliqua videndi facultate præditum, quia ex motu homines esse conjicit, quos rectæ staturæ esse videt: quo etiam sensu similes esse dicit arboribus. Quare videmus ut tantum conjectura se homines videre dicat.

26. *Dimisit illum in domum.*] Quod Christus non patitur redire Bethsaidam ubi miraculum multos habuisset testes, quidam factum esse divinant quia Christus gratiæ suæ fruitione ejus loci incolas privando, de illis pœnam sumere voluerit. Quicquid fuerit causæ, certum est non fuisse ab eo editum miraculum ut perpetuo sepeliretur; sed latere cum multis aliis voluisse, donec expiatis morte sua mundi peccatis gloriam Patris conscenderet.

MATTH. XVI.	MARC. VIII.	LUC. IX.
13. Quum venisset autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos suos, dicens, Quem me dicunt homines esse filium hominis?	27. Et egressus est Jesus & discipuli illius in vicos Cæsareæ, quæ cognomina-	18. Et factum est quum esset solus orans, erant cum illo & discipuli: interrogavit-

14. Illi vero dicebant, Alii quidem Joannem Baptistam, alii vero Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex Prophetis.

15. Dicit illis, At vos quem me dicitis esse?

16. Respondens autem Simon Petrus, dixit, Tu es Christus, Filius Dei viventis.

17. Et respondens Jesus, dixit illi, Beatus es Simon Bar-Jona: quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui est in cælis.

18. At ego tibi dico quod tu es Petrus, & super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam: & portæ inferorum non prævalebunt adversus eam.

19. Et dabo tibi claves regni cælorum. & quicquid ligaveris in terra, erit ligatum in cælis: & quicquid solveris in terra, erit solutum in cælis.

tur Philippi: & in via interrogavit discipulos suos, dicens illis, Quem me dicunt homines esse?

28. Illi vero responderunt, Joannem Baptistam, & alii Eliam, alii rursus unum de numero Prophetarum.

29. Et ipse dicit illis, At vos quem me dicitis esse? Respondens autem Petrus, dicit illi, Tu es Christus.

gavitque illos, dicens, Quem me dicunt esse turbæ?

19. At illi respondentes, dixerunt, Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero quod Propheta quispiam de antiquis surrexit.

20. Dixit autem illis, Vos autem quem me dicitis esse? Respondens Simon Petrus, dixit, Christum Dei.

13. *In partes Cæsareæ Philippi.*] Marcus hunc sermonem in itinere habitum esse tradit: Lucas vero, quum oraret, nullosque secum haberet præter discipulos: Matthæus non ita curiose tempus notat. certum tamen est eandem à tribus historiam referri: & fieri potest ut Christus in illa peregrinatione, postquam in illa statione aliqua precatus esset, interrogaverit discipulos. Porro quia duplex erat Cæsarea: vetus illa & nobilior, quæ prius turris Stratonis: & hæc ad radices Libani montis, non procul à Jordane sita: epitheton distinctionis causa additur. Etsi enim quidam putant eodem in loco extructam esse ubi olim erat Dan oppidum: quia tamen nuper extructa fuerat à Philippo Tetrarcha, vocata fuit Philippi. *Quem me dicunt homines.* Posset videri sensus, quænam vulgo fama esset de Redemptore qui filius hominis factus erat. Alia tamen est quæstio: nempe quidnam de Jesu filio Mariæ sentiant homines. Suo autem more nomen Filii hominis assumit: acsi diceret, Nunc dum carne indutus in terris versor tanquam unus ex hominum numero, quodnam de me est judicium? Consilium autem Christi fuit, discipulos solide firmare in certa fide, ne inter varios rumores fluctuarentur, ut statim videbimus.

Stratonis turris.

Filius hominis.

14. *Alii Joannem.*] Hic neque de professis Christi hostibus, neque de profanis contemptoribus, sed de magis sana & integra parte populi, & quasi de selecto Ecclesiæ flore agitur. eos enim tantum commemorant discipuli qui honorifice de Christo loquebantur: & tamen quum illis proposita sit veritas, nemo ad eum scopum tendit, sed omnes in suis deliriis evanescunt. Unde perspicimus quanta sit humani ingenii debilitas, quod non modo nihil recti aut veri à se concipere potest, sed ex veris etiam principiis errores sibi fabricat. Adde quod quum Christus unicum sit concordiæ & pacis signum, quo Deus totum mundum ad se colligit, hinc majoris dissidii occasionem major pars arripit. Certe inter Judæos non alibi quam in Christo constabat fidei unitas: & tamen qui aliquid prius consensus videbantur inter se habere, nunc in varias sententias dissiliunt. Videmus etiam ut error subinde errorem pariat. nam quia vulgi animis præsumpta insederat opinio, in diversa corpora animas migrare: hinc fit ut ad falsam hanc imaginationem magis sint propensi. Cæterum quamvis Christi adventu in hunc modum divisi fuerint Judæi, piis tamen obstaculo esse non debuit talis opinionum varietas, quin puram ejus cognitionem appeterent. Nam siquis eo prætextu ignaviæ se dedens, Christum quærere neglexisset, nulla illi (vel nobis judicibus) esset excusatio. Multo itaque minus Dei judicium effugiet, siquis propter sectas à Christo abhorreat, vel ex falsis opinionibus arripiat fastidii causam, ut se Christo applicare non dignetur.

15. *At vos quem me esse dicitis?*] Hic suos discipulos à reliqua turba discernit Christus, quo melius pateat absurdum esse, quantumvis dissentiant alii, nos tamen distrahi à fidei unitate. Nam quicunque se Christo simpliciter addicent, nec quicquam è suo capite affingere tentabunt Euangelio, nunquam eos certa lux deficiet. Sed hic intenta vigilantia opus est, ut dum ad sua figmenta totus mundus delabitur, Christum constanter retineamus. Quia Satan Judæis eximere non poterat quod de venturo Christo persuasum habebant ex Lege & Prophetis, ipsum varie transfigurans, quasi in partes dissecuit: deinde fictitios illis obtrusit complures Christos, ut verus Redemptor excideret. Hisdem postea artificiis non destitit vel discerpere Christum, vel aliena persona induere. Quare inter confusas & dissonas mundi voces, semper tamen hæc vox Christi in auribus nostris personet, quæ nos à vagis & erraticis hominibus separat, ne simus ex multitudine, nec fides inter contrarios opinionum fluctus jactetur.

16. *Tu es Christus.*] Brevis confessio, sed quæ totam salutis nostræ summam in se continet. nam sub Christi elogio æternum & Regnum & Sacerdotium comprehenditur, ut Deum nobis reconciliet, ac expiatis suo sacrificio peccatis perfectam justitiam acquirat: deinde ut nos in fidem præsidiumque suum receptos conservet, ornetque ac locupletet omni benedictionum genere. Marcus tantum habet, *Tu es Christus*: Lucas autem, *Christum Dei*. sed eodem sensu: nam & Christos Dei olim Reges vocabant qui divinitus uncti essent. Ex hac loquutione supra usus est Lucas, ubi dicebat Simeoni datum esse responsum è cælo, quod moriturus non esset nisi viso Christo Domini. nam divina plane erat redemptio quam per Filii sui manum Deus exhibuit. Ideo qui futurus erat Redemptor, eum oportuit Dei unctione insignem è cælo prodire. Apud Matthæum clarior est expressio, quod sit *Filius Dei viventis*. Nam etsi forte nondum tam distincte Petrus tenebat quomodo ex Deo genitus esset Christus: sic tamen excellere eum credebat ut originem haberet à Deo, non ut reliqui homines, sed ut in ejus carne habitaret viva veraque Deitas. Quum Deo tribuitur epitheton Viventis, discriminis nota est inter ipsum & mortua idola, quæ nihil sunt.

17. *Beatus es Simon.*] Quum hæc sit vita æterna, cognoscere unum Deum, & quem misit Jesum Christum: non abs re beatum Christus pronunciat

qui

qui hoc ex animo confessus est. Cæterum non uni Petro hoc privatim dixit, sed ostendere voluit ubi sita sit unica totius mundi felicitas. Quo autem majore animo singuli ad eum aspirent, primo tenendum est, miseros omnes & maledictos esse natura donec remedium in Christo inveniant. Deinde addendum est, quisquis Christum adeptus est, ei nihil prorsus ad perfectam beatitudinem deesse: quando æterna Dei gloria nihil melius optare fas est, in cujus possessionem nos Christus deducit. *Caro & sanguis.* Sub unius hominis persona omnes admonuit Christus, fidem à Patre suo petendam esse, ejusque laudem gratiæ ejus debere tribui: nam hic carni & sanguini opponitur peculiaris Dei illuminatio. Unde colligimus, perspicacia destitui humanas mentes, qua cælestis sapientiæ mysteria in Christo abscondita percipiant: imo omnes humanos sensus hac in parte deficere, donec oculos nobis aperiat Deus, qui ejus gloriam in Christo cernant. Nemo itaque suo acumine confisus superbe prorumpat, sed humiliter doceri nos intus sinamus à Patre luminum, ut sola ejus Spiritus tenebras nostras illustret. Jam vero qui fide donati sunt, propriæ cæcitatis conscii, Deo acceptum referre discant quod ipsius est.

18. *At ego dico tibi.*] His verbis declarat Christus quantopere sibi placeat Petri confessio, quod tam amplo eam præmio dignatur. Etsi enim jam Simoni discipulo imposuerat Petri nomen, & gratis Apostolum sibi destinaverat: hæc tamen quæ gratuita erant dona, quasi mercedis loco fidei adscribit. quod Scripturæ non est insolitum. Porro duplici honore ornatur Petrus. nam prior species ad privatam ejus salutem spectat: posterior vero ad munus Apostolicum. Quum dicit, *Tu es Petrus*, confirmat non frustra se illi hoc antea nomen dedisse: quia vivus in templo Dei lapis suam stabilitatem retinest. Quanquam hoc ad omnes fideles extenditur, quorum singuli sunt Dei templa, & fide inter se compacti, unum templum simul efficiunt: eximia tamen Petri inter alios excellentia notatur, quemadmodum quisque
Ephes. 2. vers. 21. suo ordine pro donationis Christi mensura, plus vel minus accipit. *Super hanc Petram.* Hinc patet quomodo Petri nomen tam in Simonis nomen, quam deinde in alios fideles competat: quia scilicet fundati super Christi fidem, sancto consensu in spirituale ædificium aptantur, ut Deus in medio ipsorum resideat. Nam Christus hoc commune fore totius Ecclesiæ fundamentum denuncians, quicquid piorum in mundo futurum erat Petro aggregare voluit: acsi dixisset, Vos quidem nunc pusillus estis hominum numerus, ideoque vestra hæc confessio parum habet dignitatis in præsentia: sed brevi adveniet tempus quo magnifice emerget, ac multo se latius proferet. Atque hoc animandis ad constantiam discipulis non parum valuit: quod quamvis obscura ac ignobilis esset eorum fides, delecti tamen essent à Domino quasi primitiæ, ut tandem ex illo contemptibili exordio surgeret nova Ecclesia, quæ victrix staret contra omnes inferorum machinas. Tametsi enim vel ad fidem vel ad Ecclesiam pronomen *eam* referri potest, posterior tamen sensus melius convenit, quod contra omnem Satanæ potentiam invicta stabit Ecclesiæ firmitas: nempe quia inconcussa perpetuo manebit Dei veritas, cui innititur ejus fides. Atque huic
1 Joan. 5. vers. 4. sententiæ respondet illa Joannis, Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. In primis notatu digna promissio, quod quicunque in Christo uniti, Christum & Mediatorem eum agnoscent, in finem usque ab omni noxa tuti manebunt. nam quod de corpore Ecclesiæ dicitur, ad singula ejus membra pertinet, quatenus unum sunt in Christo. Hinc tamen monemur, quamdiu in terris peregrinabitur Ecclesia, minime quietam fore, sed ad multos insultus expositam. Nam ideo negatur superior fore Satan, quia illi assidue infestus erit. Ergo ut hac Christi voce freti, secure gloriamur contra Satanam, & jam fide triumphamus de omnibus ejus copiis: ita rursus sciamus quasi classicum nobis cani, ut ad bellandum semper instructi paratique simus. Portarum nomine quodvis potentiæ & munitionis genus notari, nihil dubium est.

19. *Et dabo tibi claves.*] Hic jam de publico munere, hoc est, de Apostolatu disserere Christus incipit: cujus dignitas ornatur duplici encomio. dicit enim Christus, Euangelii ministros regni cælorum esse quasi janitores, quia claves ejus gestent: secundo addit potestate ligandi & solvendi esse præditos quæ sit in cælis efficax. Clavium similitudo concinne ad docendi munus aptatur: sicuti apud Lucam dicit *Luc. 11. vers. 52.*
Christus, Scribas & Pharisæos, quia Legis erant interpretes, habere similiter clavem regni cælorum. scimus enim non aliter vitæ januam nobis aperiri quam Dei verbo. Unde sequitur, ejus ministris clavem velut in manum tradi. Qui claves numero plurali ideo dictas putant, quod Apostolis non aperiendi modo, sed etiam claudendi injunctum fuerit mandatum, non sine probabili colore loquuntur: siquis tamen minus argute accipiat, fruatur suo sensu. Quæritur cur se Petro daturum Dominus promittat quod prius visus erat dedisse Apostolum creando. Verum hæc quæstio decimo capite soluta fuit, ubi dixi duodecim illos initio nonnisi temporarios fuisse præcones: ita ad Christum reversi, vocationis suæ cursum confecerant. Postquam autem à mortuis resurrexit Christus, tunc cœperunt institui ordinarii Ecclesiæ doctores: hoc respectu in futurum tempus confertur hic honor. *Quicquid ligaveris.* Secunda metaphora vel similitudo proprie ad notandam peccatorum remissionem valet. Christus enim suo Euangelio nos ab æternæ mortis reatu liberans, maledictionis laqueos, quibus tenemur constricti, solvit. Ergo Euangelii doctrinam solvendis nostris vinculis destinatam esse testatur, ut voce ac testimonio hominum in terra soluti, reipsa etiam in cælo solvamur. Sed quia permulti non modo oblatam liberationem impie respuunt, sed sua contumacia gravius sibi accersunt judicium, ligandi etiam facultas ac mandatum Euangelii ministris datur. Quanquam notandum est, hoc Euangelio esse accidentale, & quasi præter naturam: sicuti & Paulus docet, quum *2 Cor. 10. vers. 6.*
de vindicta disserens, quam se in prompto habere dicit contra omnes incredulos & rebelles, continuo post adjungit, Ubi impleta fuerit obedientia vestra. Nisi enim sua culpa reprobi vitam in mortem converterent, Euangelium potentia Dei omnibus esset in salutem: quia tamen eo audito, multorum impietas palam erumpens, iram Dei magis provocat, talibus mortiferum esse ejus odorem necesse est. Summa hæc est, quod certiores reddere suos voluit Christus de salute sibi in Euangelio promissa, ut eam non minus secure expectent quam si ipse testis è cælo descenderet: rursus vero incutere terrorem contemptoribus, ne se impune verbi ministris illudere putent. quorum utrumque valde necessarium fuit. Nam quia in vasis fictilibus nobis incompara- *2 Cor. 4. vers. 7.*
bilis vitæ thesaurus proponitur: nisi hoc modo sancita fuisset æternæ doctrinæ auctoritas, singulis fere momentis labasceret ejus fides. rursus tam audacter proterviunt impii, quia negotium sibi cum hominibus esse putant. Pronunciat ergo Christus, patefieri Euangelii præconio in terra quale futurum sit cæleste Dei judicium, nec aliunde petendam esse vitæ aut mortis certitudinem. Magnus hic honor, quod Dei interpretes sumus ad testandam mundo suam salutem. Summa Euangelii majestas, quod mutuæ inter Deum & homines reconciliationis legatio esse dicitur. Mira denique piis animis consolatio, quod ratum coram Deo esse sciunt allatum sibi ab homuncione mortali salutis nuncium. Interea subsannent impii, ut libuerit, quæ Dei mandato prædica-

 tur

tur doctrinam: sentient tandem quam vere ac serio per os hominum minatus sit illis Deus. Denique hac fiducia instructi pii doctores, sibi & aliis intrepidi sint sponsores vivificæ Dei gratiæ, nec minus animose in præfractos doctrinæ suæ contemptores fulminent. Hactenus germanum verborum sensum dilucide exposui, ut nihil desiderari queat, nisi Romanus Antichristus tyrannidi suæ colorem inducere volens, non minus improbe quam perfide locum hunc totum pervertere ausus foret. Quanquam autem lux ipsa veræ interpretationis quam attuli, purgandis ejus tenebris sufficere videtur, ne quid tamen moretur pios lectores, putidas ejus calumnias breviter diluam. Primo fingit Petrum vocari Ecclesiæ fundamentum. Quis autem non videt quod transfert ad hominis personam, de Petri fide in Christum dictum esse? Idem, fateor, apud Græcos significant Petrus & Petra, nisi quod prius nomen Atticum est, alterum vero communis linguæ. sed hæc varietas non temere à Matthæo posita est: quin potius consulto mutatum est genus, ut diversum aliquid exprimeret: nec dubito quin tale discrimen notaverit Christus sua lingua. Prudenter itaque Augustinus non Petram à Petro, sed Petrum à Petra dici admonet: sicut à Christo sumus omnes Christiani. Porro
2 Cor. 3. vers. 11. ne longior sim, quum illud Pauli inter nos pro certo & confesso habendum sit, non alibi posse fundari Ecclesiam quam in Christo solo, non sine sacrilega blasphemia aliud fundamentum Papa commentus est. Et certe quantopere vel uno hoc nomine tyrannidem Papatus detestari nos deceat, nullis verbis exprimi satis potest: quod in ejus gratiam sublatum fuerit Ecclesiæ fundamentum ut apertus inferoi gurges miseras animas absorbeat. Adde quod pars ista (sicuti prius attigi) nondum ad publicum Petri officium spectat, sed tantum inter sacros templi lapides unus ex præcipuis locis illi datur. Quæ sequuntur encomia, ad munus Apostolicum spectant. Unde sequitur, nihil Petro dici quod non conveniat reliquis etiam collegis: nam si communis est inter ipsos Apostolatus dignitas, commune etiam sit oportet quicquid ei annexum est. At Christus Petrum unum nominatim alloquitur: nempe sicuti unus omnium nomine Christum confessus fuerat Dei Filium, ita vicissim ad unum dirigitur sermo, qui tamen peræque ad alios pertinet. Nec vero spernenda est illa quæ à Cypriano & aliis adducitur ra-
Cypriani dictum. tio, Christum in unius persona loquutum esse omnibus, ut Ecclesiæ unitatem commendaret. Excipiunt, aliis omnibus præferri, cui hoc peculiariter datum est. Hoc vero perinde est acsi magis fuisse Apostolum contenderent quam suos collegas: neque enim à docendi munere & Apostolatu magis avelli potest ligandi & solvendi potestas, quam à sole calor vel lumen. Cæterum ut demus Petro concessum plus aliquid fuisse quam reliquis, ut inter Apostolos excelleret: stulte tamen inferunt Papistæ, datum illi fuisse primatum, ut universale esset totius Ecclesiæ caput. Nam & aliud est dignitas quam imperium, & aliud inter paucos summo honoris gradu pollere quam sub ulnas suas colligere totum orbem. Et sane non plus illi oneris imposuit Christus, quam obire posset. Jubetur regni cælorum esse janitor, jubetur ligando & solvendo dispensare Dei gratiam, ejusque judicium in terra exequi: nempe quatenus se extendit mortalis hominis facultas. Ergo quicquid ei datum est, ad mensuram gratiæ restringere convenit, qua donatus est in Ecclesiæ ædificationem. Ita concidit immensum illud imperium quod illi arrogant Papistæ. Verum ut de Petro nihil sit controversiæ aut litis, nihil tamen inde Papæ tyrannidi accedit. Nam principium quod arripiunt Papistæ, nemo illis sanus concedet, datum hic Petro fuisse quod velut jure hæreditario ad posteros deinde transmitteret: neque enim quicquam successoribus dare permittitur. quare Papistæ eum de alieno liberalem faciunt. Denique ut continua valere debeat successio, nihil tamen inde extorquet Papa donec legitimus Petri successor probatus fuerit. Unde autem probat? Quia Petrus Romæ mortuus est. Quasi vero Roma, nefanda Apostoli cæde primatum sibi acquisierit. Sed obtendunt, illic quoque fuisse Episcopum. quam id frivolum sit, abunde in mea Institutione docui, unde integram hujus argumenti tractationem peti malo, quam hic cum molestia & tædio lectorum retexere. Hæc tamen accedat brevis clausula, Etiamsi jure Petri successor fuisset Romanus Episcopus, quum tamen sua perfidia tanto se honore abdicaverit, nihil ei prodesse quicquid Petri successoribus Christus contulit. Curiam Papæ Romæ esse plus satis notum est: sed nullam illic Ecclesiæ notam ostendent. Ab officio vero Pastoris non secus abhorret, quam cupide pro sua dominatione pugnat. Certe ut nihil omiserit Christus in extollendis hæredibus Petri, non tamen ita prodigus fuit ut suum honorem in apostatas transferret.

MATTH. XVI.

20. Tunc edixit discipulis suis necui dicerent quod ipse esset Jesus Christus.

21. Ex eo tempore cœpit Jesus indicare discipulis suis quod oporteret ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à Senioribus, & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die resuscitari.

22. Et abducens eum Petrus, cœpit illum increpare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23. At ille conversus, dixit Petro, Abi post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

24. Tunc Jesus dixit discipulis suis, Siquis vult post me ve-

MARC. VIII.

30. Et interminatus est eis necui dicerent de se.

31. Et cœpit docere eos quod oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, summisque Sacerdotibus ac Scribis, & occidi, & post tres dies resurgere.

32. Et aperte sermonem loquebatur. Et apprehendit illum Petrus, cœpitque increpare eum.

33. At ille conversus, & intuitus discipulos suos, increpavit Petrum, dicens, Abi post me Satana: quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

34. Et quum ad se vocasset turbam una cum discipulis suis, dixit illis, Quicunque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.

LUC. IX.

21. At ille comminatus illis, præcepit necui dicerent hoc:

22. Dicens, Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertia die resurgere.

23. Dicebat autem ad omnes, Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.

24. Qui enim voluerit animam suam servare, perdet illam: qui vero perdiderit animam

nire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

25. Qui enim voluerit animam suam servare, perdet eam: rursus, qui perdiderit animam suam mea causa, inveniet eam.

26. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucratus fuerit, animæ vero suæ jacturam fecerit? aut quid dabit homo cujus permutatione redimat animam suam?

27. Futurum est enim ut Filius hominis veniat in gloria Patris cum Angelis suis: & tunc reddet unicuique juxta facta ipsius.

28. Amen dico vobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem donec viderint Filium hominis venientem in regno suo.

35. Nam quisquis voluerit animam suam servare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea & Euangelii causa, hic servabit eam.

36. Quid enim profuerit homini, si lucratus fuerit totum mundum, & animæ suæ jacturam fecerit?

37. Aut quid daturus est homo compensationis pro anima sua?

38 Quemcunque enim puduerit mei ae meorum sermonum in generatione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & Filium hominis ubi venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.

MARC. IX.

1. Et dicebat illis, Amen dico vobis, sunt quidam inter eos qui hic stant, qui non gustabunt mortem donec viderint regnum Dei venisse cum virtute.

mam suam propter me, hic servabit eam.

25. Quid enim proficit homo, si totum mundum lucratus, se autem perdito, jacturam suiipsius faciat?

26. Nam quem mei ac sermonum meorum puduerit, hujus & Filium hominis pudebit quum venerit in majestate sua & Patris sanctorumque Angelorum.

27. Dico autem vobis vere, sunt quidam hic stantes qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei.

Edito futuræ suæ gloriæ specimine admonet Christus discipulos quid sibi patiendum sit, ut ipsi quoque ad ferendam crucem se comparent: instabat enim tempus certaminis, cui eos longe impares noverat, nisi nova fortitudine instructi essent. Hoc vero in primis agendum erat, suum Christo regnum non splendida pompa, non opibus magnificis, non læto mundi applausu, sed morte probrosa auspicandum esse. Atqui nihil erat difficilius quam superare tantum scandalum, præsertim si reputemus quid jam penitus de magistro persuasum haberent: sibi enim imaginati fuerant eum terrenæ felicitatis auctorem. Vana igitur spe suspensi erant, temporis articulo cupide inbiantes quo repente Christus regni sui gloriam patefaceret. De crucis ignominia adeo nihil præsumpserant animis, ut minime consentaneum esse crederent quicquam illi non honorificum accidere. Gravis etiam erat hæc circumstantia, reprobari à Senioribus & Scribis, penes quos erat Ecclesiæ primatus. unde colligere promptum est, quam necessaria fuerit hæc admonitio. Cæterum quia fieri non poterat quin sola crucis mentio graviter turbaret infirmos animos, statim vulneri medetur: dicit se tertio die resurrecturum à morte. Et certe quum in ejus cruce tantum appareat carnis infirmitas, donec ad resurrectionem ventum fuerit, in qua relucet virtus Spiritus, non reperiet fides nostra quo se erigat vel sustentet. Ideo hæc ratio prudenter tenenda est verbi ministris qui cum profectu docere cupiunt, ut semper resurrectionis gloriam conjungant cum mortis ignominia. Sed mirum est cur nolit Christus Apostolos sibi esse testes, quibus jam munus hoc prius injunxerat. quorsum enim missi fuerant, nisi ut redemptionis essent præcones, quæ pendebat à Christi adventur? Solutio non difficilis est, si memoria tenemus quæ tunc exposui: nempe minime creatos fuisse doctores qui certum & plenum Christo testimonium redderent, sed tantum ut magistro pararent discipulos, hoc est, dociles & attentos redderent qui nimium sopiti erant. deinde, fuisse temporale mandatum, cui finem attulit ipsius Christi prædicatio. Nunc quia instabat tempus mortis, ipsi vero nondum ad testandam fidem suam maturi erant, imo propter fidei debilitatem ludibrio fuisset eorum confessio: silere eos Dominus jubet donec ab aliis agnitus fuerit mortis victor, novaque constantia eos induerit.

22. *Petrus cœpit illum increpare.*] Immodici fervoris signum est, quod Petrus magistrum reprehendit: quanquam videtur reverentia quoque inductus esse ut eum abduceret seorsum, quia coram testibus non audebat reprehendere: magna tamen intemperies est, quod admonet quasi non satis mentis compotem, ut sibi parcat. Sed huc homines impellit adeoque præcipitat inconsideratus zelus, ut Deum ipsum suo arbitrio subjicere non dubitent. Absurdum esse judicat Petrus crucifigi Dei Filium à Senioribus, qui Redemptor populi futurus erat, & ad mortem adduci qui auctor erat vitæ. Christum ergo retrahere conatur, ne se in mortem exponat. Speciosus color est: sed plus deferre necesse est Christi sententiæ quam Petri zelo, quocunque tandem prætextu sit excusabilis. Atque hic docemur quid valeant coram Deo quæ bonæ putantur intentiones. Tanta quidem hominibus ingenita est superbia, ut sibi credant fieri injuriam ac querantur, nisi quod rectum esse statuunt, Deo quoque arrideat. Itaque videmus quanta pertinacia suas devotiones venditent Papistæ. atqui dum ita audacter sibi plaudunt, Deus non solum repudiat quod sibi persuadent summa laude esse dignum, sed severe etiam damnat impiæ vesaniæ. Certe si sensus & judicium carnis valeant, pia fuit Petri intentio, vel saltem probabilis. Atqui non potuit durius nec magis contumeliose eum rejicere Christus. Quid obsecro sibi vult tam aspera responsio? qui tantam mansuetudinem ubique servavit ne calamum quassatum confringeret, quo- *Jes. 42.*
modo nunc in discipulum electum tam atrociter fulminat? *vers. 3.*
Manifesta certe ratio est, quod in unius hominis persona compescere omnes voluerit ne zelo suo indulgeant. Quanquam enim carnis libidines, ut similes sunt feris bestiis, cohibere difficile est: nulla tamen magis furiosa bellua est quam carnis prudentia. Ergo tam acriter in eam invehitur Christus, & quasi ferreo malleo eam retundit, ut discamus tantum ex Dei verbo sapere.

23. *Abi post me Satana.*] Inepte quidam philosophantur in voce Retro, quasi jubeatur Petrus sequi, non præire. nam & Lucas supra cap. 4. diabolum hisdem verbis à Domino repulsum fuisse narravit. Et verbum ὕπαγε, facessere significat: unde & Latinum Apage deductum est. Procul ergo rejicit Christus discipulum, quia præpostero suo zelo Satanæ partes obiret: neque enim simpliciter adversa-

 rium

rium vocat, sed diaboli nomen ei imponit in signum maximæ detestationis. Notanda est quæ mox additur ratio, *Tu scandalum mihi es, quia humanitus sapis, & non secundum Deum.* Scandalum Christo fuit Petrus, dum se ejus vocationi opposuit. Unde etiam apparet quantopere in perverso suo zelo insaniant homines. nam dum Petrus cursum magistri abrumpere conatus est, per eum non stetit quin se & totum humanum genus æterna salute fraudaret. Uno igitur verbo docemur quantopere fugiendum sit quicquid nos abducit à Dei obsequio. Primum verò totius mali fontem aperit Christus, quum dicit Petrum sapere quæ sunt hominum. Ergo ne cælestis judex nos & studia nostra ad diabolum ableget, discamus non proprio sensui esse addicti, sed obedienter amplecti quod Dominus probat. Eant nunc Papistæ, & sua placita in cælum extollant: sentient tandem, ubi ad cæleste tribunal ventum fuerit, quid valeat jactantia, quam Christus Satanicam esse pronunciat. Nos vero, nisi sponte velimus mortiferis obstaculis viam salutis nobis præcludere, non aliter sapere appetamus quam ex ore Dei.

24. *Tunc Jesus dixit discipulis suis.*] Quia videbat Christus Petrum crucem horrere, & eodem alios omnes sensu præditos esse noverat, generaliter de tolerantia crucis disserit: nec solos duodecim compellat, sed eandem imponit legem piis omnibus. [*Mat. 10. vers. 18.*] Similem fere sententiam habuimus apud Matthæum. sed illic tantum admoniti fuerunt Apostoli de persequutione quæ ipsos manebat simulac exorsi essent officio suo defungi: hic vero communi tirocinio imbuit, & quasi primis rudimentis initiat quicunque Euangelio nomen dare volunt. Nominatim vero dicit, *Siquis post me venturus est*, ut refellat Petri figmentum. nam se abnegationis sui, & patientiæ exemplar cuique proponens, sibi ferendum esse ostendit quod ab ejus persona alienum esse ducebat Petrus: deinde ad imitationem invitat singula corporis sui membra. Sic autem resolvi oportet verba, Siquis vult meus esse, abnegato seipso, & cruce sublata, me sequatur, vel ad exemplum meum se conformet. Sensus autem est, non posse censeri Christi discipulos nisi qui veri sunt ejus imitatores, ac in eodem currere stadio parati sunt. Porro brevem imitationis regulam præscribit, ut sciamus qua præcipue in re velit sibi nos esse similes: ea vero duobus modis constat, abnegatiooe nostri, & voluntaria crucis tolerantia. Abnegatio hæc late patet, ut scilicet renunciantes proprio ingenio, & omnibus carnis affectibus valere jussis, parati simus in nihilum redigi, modo in nobis vivat ac regnet Deus. Scimus quam cæco amore sui naturaliter impliciti sint homines, quantum sibi dediti sint, quanti seipsos æstiment. Atqui si ingredi cupimus in Christi scholam, [*1 Cor. 3. vers. 18.*] ab ea stultitia incipere oportet ad quam nos Paulus hortatur: deinde ad omnes affectus domandos & subigendos progredi. De cruce tollenda ideo concionatur, quia etsi communibus miseriis promiscue subjecta est hominum vita, quia tamen peculiariter Deus suos exercet ut conformes reddat imagini Filii sui, hanc illis legem proprie dici non mirum est. Deinde quanquam Deus cruce oneret tam malos quam bonos, non tamen dicuntur crucem tollere nisi qui humeros libenter subjiciunt. quamvis enim ferox ac refractarius equus sessorem sustineat, non tamen eum suscipit. Hæc igitur patientia est fidelium, crucem sibi impositam animo subire. Apud Lucam additur particula *Quotidie*, cui subest magnum pondus: significat enim Christus nullum militiæ nostræ fore finem donec è mundo exeamus. Sit igitur hæc assidua piorum meditatio, ubi pluribus ærumnis perfuncti fuerint, ad novas ferendas se parare.

25. *Qui enim voluerit animam servare.*] Aptissima consolatio, quod sibi vitam vere acquirant qui sponte mortem pro Christo obeunt: nam Marcus diserte hanc moriendi causam fidelibus præscribit: ideo & in verbis Matthæi subaudienda est. Fit enim sæpe ut ambitio vel desperatio ad vitæ contemptum profanos homines impellat, qui tamen sine profectu animose ad mortem properant. Opposita etiam comminatio ad vellicandam carnis ignaviam plurimum valet, quum præsentis vitæ cupidos hoc tantum proficere admonet ut eam perdant. Est autem antithesis inter temporalem & æternam vitam, sicuti in decimum caput docuimus, unde reliqua petant lectores.

26. *Quid enim &c. animæ vero suæ.*] Nomen Animæ hic proprie accipitur: admonet enim Christus non ideo creatam esse hominis animam ut mundo tantum ad paucos dies fruatur, sed ut sua demum illi constet in cælo immortalitas. acsi dixisset, Quanta hæc socordia est & quam brutus stupor, quod homines ita sibi devinctos tenet mundus & occupat, ut non cogitent quorsum nati sint, & sibi datam esse immortalem animam, ut confecto terrenæ vitæ curriculo in cælis perpetuo vivant? Et quidem fatentur omnes pluris esse animam cunctis mundi opibus & deliciis: sed interea eos excæcat carnis sensus, ut animas suas in exitium scientes ac volentes projiciant. Ergo ne suis illecebris nos mundus fascinet, nobis veniat in mentem animæ nostræ præstantia: quæ si serio expenditur, facile vanas imaginationes terrenæ felicitatis discutit.

27. *Futurum est enim ut filius hominis.*] Quo melius in animos penetret superior doctrina, futurum ante oculos judicium ponit Christus: nam ut vilescat nobis caduca hæc vita, serio vitæ cælestis sensu tangi nos necesse est. Adjumento autem opus habet mentis nostræ tarditas & segnities, ut in cælum respiciat. Ideo fideles ad tribunal suum citat Christus, ut singulis momentis cogitent non alia de causa se vivere nisi ut adspirent ad beatam illam redemptionem, quæ suo die patefiet. Huc autem spectat admonitio, ut sciamus non frustra eos certare quibus pretiosior est sua vita confessio fidei: acsi dixisset Christus, Deponite intrepide in manu & custodia mea vitas vestras: ego enim tandem vindex adero, qui vos in integrum restituam, quamvis visi sitis ad tempus perire. Gloriam Patris & Angelos commemorat, ne ex præsenti aspectu æstimarent discipuli ejus regnum. adhuc enim ignobilis & contemptus sub servi habitu & specie latebat. Looge ergo alium se fore promittit quum adveniet mundi Judex. Quæ præterea apud Marcum & Lucam habentor, lectores decimo capite Matthæi exposita reperient: de operum quoque mercede alibi disserui quantum satis erat. Summa hæc est, Quoties bonis operibus promittitur merces, minime opponi eorum meritum gratuitæ fidei justitiæ: nec salutis causam ostendi, sed tantum animari fideles ad recte agendi studium, dum certi sunt se operam non ludere. Quare optime hæc duo conveniunt, gratis nos justificari, quia Deo præter meritum accepti sumus: & tamen ipsum indebitam operibus nostris mercedem pro suo beneplacito rependere.

28. *Amen dico vobis.*] Quia secum adhuc disceptare poterant discipuli quando futurus esset ille dies, Dominus eos propiore fiducia erigit, quod scilicet futuræ suæ gloriæ specimen brevi daturus sit. Scimus quam vere dicatur vulgari proverbio, in desiderio celeritatem quoque moram esse: sed hoc præcipue nobis usu venit dum ad Christi adventum differtur salus nostra. Ergo ut discipulos suos interim sustentet Dominus, confirmationem temporis intermedii illis proponit: acsi dixisset, Si diem adventus mei expectare nimis longum videtur, ego mature præveniam: nam antequam vobis moriendum sit; regnum illud Dei, à cujus spe vos pendere jubeo, conspicuum erit oculis vestris. Hic genuinus est

est verborum sensus. nam quod de Joanne quidam fingunt, ridiculum est. Adventum vero regni Dei, intellige gloriæ cælestis manifestationem quam à resurrectiooe auspicatus est Christus, & plenius deinde Spiritum sanctum mittendo, & mirificas edendo virtutes, exhibuit: nam in illis primitiis gustandam suis præbuit cælestis vitæ novitatem, quum veris & certis experimentis ipsum ad Patris dextram sedere agnoscereot.

MATTH. XVII.

1. Et post dies sex assumit Jesus Petrum & Jacobum & Joannem fratrem ejus, & subducit illos in montem excelsum seorsum.

2. Ac transformatus est coram illis, & splenduit facies ejus sicut Sol: vestimenta autem illius facta sunt candida sicut lumen.

3. Et ecce, visi sunt illis Moses & Elias cum illo colloquentes.

4. Respondens autem Petrus dixit Jesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, & Mosi unum, & Eliæ unum.

5. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit illos: & ecce vox è nube, quæ dicebat, Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est, ipsum audite.

6. Et hoc audito discipuli prociderunt in faciem suam, ac territi sunt vehementer.

7. Tunc accedens Jesus tetigit illos, & dixit, Surgite, & ne timeatis.

8. Quum vero sustulissent oculos suos, neminem viderunt nisi solum Jesum.

MARC. IX.

2. Ac post dies sex assumit Jesus Petrum & Jacobum & Joannem, & subducit eos in montem excelsum seorsum solos: & transformatus fuit coram illis.

3. Et vestimenta illius facta sunt splendida, candida valde veluti nix, quam candida facere non potest fullo super terram.

4. Et conspectus est illis Elias cum Mose, colloquebanturque cum Jesu.

5. Et respondens Petrus dixit Jesu, Rabbi, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, tibi unum, & Mosi unum, & Eliæ unum.

6. Non enim noverat quid loqueretur: erant enim expavefacti.

7. Et facta est nubes, quæ obumbravit illos: & venit vox è nube, dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.

8. Et repente quum circumspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed Jesum solum secum.

LUC. IX.

28. Factum est autem post hæc verba fere diebus octo, & assumpsit Petrum & Joannem & Jacobum, & ascendit in montem ut oraret.

29. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus alia, & vestitus ejus candidus ac refulgens.

30. Et ecce, duo viri loquebantur cum illo, qui erant Moses & Elias:

31. Qui visi in majestate, dicebant excessum ejus quem completurus erat Hierosolymis.

32. Petrus vero & qui cum illo erant, gravati erant somno: experrecti autem viderunt majestatem ejus, & duos viros qui stabant cum illo.

33. Et factum est quum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum, Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Mosi, & unum Eliæ, nesciens quid diceret.

34. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos: timuerunt autem intrantibus illis in nubem.

35. Et vox facta est de nube, dicens, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

36. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus.

Primo videndum est qoo consilio Christus cælestem gloriam ad breve tempus ioduerit, & tres solum ex suis discipulis testes adhibuerit ad hoc spectaculum. Quod sentiunt quidam fecisse in eum fioem, ut contra tentationem, quæ iostabat à morte sua, eos muniret, mihi non est probabile. nam cur eodem remedio alios privasset, imo cur diserte vetat ne ante resurrectionem suam proferant quod viderunt, nisi quia visionis fructus morte posterior erat? Mihi ergo dubium non est quin testari voluerit Christus se non invitum ad mortem trahi, sed ultro accedere, ut obedientiæ sacrificium Patri offerret. Non venit hæc cognitio discipulis in mentem donec resurrexit Christus: neque etiam in illo temporis articulo necesse fuit divinam Christi potentiam coocipere, quam in cruce victricem agnoscereot: sed io aliud tempus tam sibi quam nobis edocti sunt, ne quem offenderet Christi infirmitas, quasi necessitate & vi passus foret. Clarum enim est nihilo fuisse difficilius Christo corpus suum à morte eximere; quam ornare cælesti gloria. Docemur itaque morti fuisse obnoxium quia voluit: crucifixum fuisse quia se obtulit: nam eadem illa caro quæ io cruce immolata, in sepulchro jacuit, quum jam prius cælestis gloriæ particeps fuisset, immunis esse potuit à morte & sepulchro. Quin etiam docemur, quamdiu accepta servi forma versatus est in mundo Christus, & sub carnis infirmitate latuit ejus majestas, nihil ei fuisse detractum: quia sponte se exinanivit. nunc autem resurrectio velum illud sustulit quo virtus ejus tecta ad tempus fuerat. Porro tres testes deligere satis habuit Dominus, quia hic numerus ad rem probandam à Lege præscribitur. Discrepantia tempo- *Deut. 17.*
ris nos offendere noo debet. Sex dies integros nume- *vers. 6.*
rant Matthæus & Marcus qui medii fluxerunt: Lucas autem factum esse dicens octo fere postea diebus, tam diem illum qoo loquutos erat Christus quam quo transformatus est comprehendit. Videmus ergo ut sensus idem io verbis diversis optime conveniat.

2. *Transformatus est.*] Lucas hoc factum esse dicit quum oraret: ex circumstantia autem loci & temporis colligere licet hoc precatum esse quod obtinuit, ut in splendore novæ formæ visibile Deitatis suæ speculum esset. non quod vel precario aliunde petere opus esset quod non habebat, vel dubia esset Patris voluntas: sed quia toto humilitatis suæ cursu, semper ad Patrem retulit quicquid divinitus agebat: & nos suo exemplo ad preces stimulare voluit. Transformatio autem hæc non prorsus exhibuit Christum visendum discipulis qualis nunc est in cælo, sed gustum immensæ gloriæ præbuit qualem ipsi capere poterant. Respleoduit tuoc ejus facies

 sicut

ſicut Sol: nunc vero Solis fulgorem longe ſuperat. Inſolitus in veſtitu candor enituit: nunc extra veſtitum divina in toto ejus corpore majeſtas refulget. Sic olim Deus ſanctis Patribus apparuit, non qualis in ſe erat, ſed quatenus immenſi ejus ſplendoris radios ferre poterant: nam fideles non ante ipſum (1 Joan 3. vers. 2.) ſicuti eſt viſuros Joannes pronunciat, quam facti ſint ei ſimiles. Jam non eſt quod ſubtiliter quiſquam diſputet de albedine veſtium, vel de facie ſplendida, quando non fuit hæc ſolida exhibitio cæleſtis Chriſti gloriæ: ſed ſymbolis quæ carnis modulo congruerent, ex parte guſtandum præbuit quod in totum percipi nondum poterat.

3. *Viſi ſunt illis Moſes & Elias.*] Quæritur verene adfuerint Moſes & Elias, an ſpectrum duntaxat oblatum fuerit diſcipulis, ſicuti ſæpe Prophetis objectæ ſunt rerum abſentium viſiones. Quanquam res eſt in utramque partem diſputabilis (ut loquuntur) mihi tamen magis probatur, ipſos vere in eum locum adductos eſſe: neque enim abſurdum eſt, quum Deus corpora & animas habeat in ſua manu, mortuos ad tempus in vitam ejus arbitrio reſtitui dum ita expedit. Tunc autem Moſes & Elias non ſibi reſurrexerunt, ſed ut præſto adeſſent Chriſto. Si quis rurſum quærat unde Apoſtolis notitia Moſis & Eliæ, quos nunquam conſpexerant: reſponſio facilis eſt, Quum eos in medium Deus produceret, ſigna etiam & notas dediſſe quibus innoteſcerent apud eos. Extraordinario quidem revelationis modo hoc factum eſt, ut certo ſcirent eſſe Moſen & Eliam. Cur autem apparuerint hi duo potius, quam alii ea ſanctorum Patrum choro, ſufficere nobis debet illa ratio, ut conſtaret non alium Legi & Prophetis ſcopum eſſe quam Chriſtum. Nam fidei noſtræ magnopere interfuit, Chriſtum non prodire ſine teſtimonio, ſed jam olim à Deo commendatum. Neque etiam diſplicet quæ afferri ſolet ratio, Eliam maxime aſſumptum eſſe qui Prophetas omnes referret: quia tametſi nihil reliquit ſcriptum, præcipuus tamen excelluit poſt Moſen: cultum Dei vitiatum reſtituit: imo incomparabilis fuit Legis & veræ pietatis tunc propemodum extinctæ vindex. Quod apparent cum Chriſto, & ſermonem communicant, ſignum eſt conſenſus. Quale autem fuerit colloquium, ſolus Lucas exprimit: nempe quod exitum narrarunt qui Chriſtum manebat Hieroſolymis. Hoc porro ad privatas eorum perſonas reſtringi non debet, ſed potius ad legationem ipſis olim injunctam. Voluit enim Dominus, quanquam pridem mortui erant, ac confecerant vocationis ſuæ curriculum, voce tamen ſua iterum ſancire quod in vita ſua docuerant: ut ſciremus communem nobis ſalutem in Chriſti ſacrificio propoſitam eſſe cum ſanctis Patribus. Jam quum de Chriſti morte vaticinati ſunt Prophetæ veteres, ſedebat ipſe (qui æterna erat Dei ſapientia) in arcano gloriæ ſuæ ſolio. Unde ſequitur, ipſum carne indutum non fuiſſe obnoxium morti niſi quatenus ſe libere ſubmiſit.

4. *Domine, bonum eſt.*] Lucas ita loquutum eſſe Petrum refert, quum Moſes & Elias diſcederent. Unde colligimus veritum fuiſſe ne ipſorum diſceſſu intercideret ſuave illud & beatum ſpectaculum. Etſi autem mirum non eſt, Petrum ſic dulcedine illa captum fuiſſe, ut aliis omnibus ſpretis, ſola ejus fruitio illi ſufficeret, ſicut in Pſalmo dici- (Pſal. 16. vers. 12.) tur Satietas lætitiæ eſſe in Dei vultu: præpoſterum tamen ejus votum fuit, quod finem viſionis non teneret. deinde ſtulte æquavit Domino ſervos: tertio erravit quum hominibus in cæleſtem & Angelicam gloriam receptis caduca tabernacula extruere vellet. Dico finem viſionis fuiſſe illi incognitum. Nam quum ex ore Eliæ & Moſis audiret inſtare tempus mortis Chriſti, ſtupidus ſpeciem illam, quæ temporalis erat, æternam fore ſomniat. Quid quod hoc modo regnum Chriſti viginti aut triginta pedum anguſtiis incluſum fuiſſet? ubi totius Eccleſiæ redemptio? ubi ſalutis æternæ ſocietas? Hoc quoque valde perverſum fuit, Eliam & Moſen collegas fingere Dei Filio, quaſi non omnes in ordinem cogi neceſſe ſit ut ſolus ipſe emineat. Jam ſi forte ſuis contentus eſt Petrus, cur eos egere terrenis ſubſidiis putat quorum aſpectu felix ſibi videtur? Recte ergo Euangeliſtæ duo annotant, *Neſciſſe quid diceret.* Marcus cauſam addit, *Quod eſſent expaveſacti.* neque enim ultra tunc Apoſtolos proficere voluit Deus niſi ut Filii ſui Deitatem quaſi in vivo ſpeculo ad momentum cernerent. Poſtea ſucceſſu temporis fructum illis oſtendens, judicii defectum correxit. Significat ergo Marcus Petrum quum in ecſtaſin raptus foret, inſtar hominis attoniti loquutum eſſe.

5. *Ecce nubes lucida.*] Oppoſita fuit nubes eorum oculis, ut ſcirent nondum ſe ad contemplandum cæleſtis gloriæ fulgorem idoneos eſſe. Nam quum Dominus ſigna dedit præſentiæ ſuæ, ſimul tegumenta quædam addidit quæ compeſcerent humani ingenii audaciam: ita nunc ut diſcipulos ad humilitatem erudiat, cæleſtis gloriæ intuitum ſubducit ab eorum oculis. Hæc quoque admonitio ad nos pertinet, ne appetamus erumpere in arcana quæ ſenſus noſtros ſuperant: ſed potius ut in fidei ſuæ menſura quiſque ſe ſobrie contineat. Denique nubes hæc freni loco nobis eſſe debet, ne curioſitas noſtra pluſquam par eſt laſciviat. Deinde admoniti fuerunt diſcipuli redeundum ſibi eſſe ad priſtinam militiam, ne triumphum ſibi promitterent ante tempus. *Vox facta eſt de nube.* Et hoc notatu dignum eſt, ſonare vocem Dei ex nube, corpus autem vel faciem non videri. Ergo nobis illa admonitio Moſis veniat in mentem, (Deut. 4. vers. 15.) Deum viſibili figura non fuiſſe indutum, ne forte decepti putemus illum homini ſimilem eſſe. Verum quidem eſt varias ſpecies olim ſanctis Patribus viſas eſſe, in quibus Deum agnoſcerent: ſemper tamen à ſymbolis abſtinuit quæ fabricandis idolis materiam præberent. Et ſane quum plus æquo ad craſſas phantaſias propenſæ ſint humanæ mentes, oleum camino addere nequaquam utile fuit. Hæc maxime illuſtris fuit Dei gloriæ manifeſtatio: quum interpoſita nube nos voce ſua ad ſe invitet, quam abſurdum eſt in trunco ligni vel lapide, ejus præſentiam velle ante oculos noſtros ſiſtere? Ergo diſcamus ſola fide, non autem carneis oculis penetrare ad illam lucem inacceſſam quam Deus inhabitat. Vox autem edita fuit è nube, ut à Deo profectam eſſe ſcientes diſcipuli, qua decebat reverentia eam exciperent. *Hic eſt Filius meus.* Libenter eorum ſubſcribo ſententiæ, qui tacitam ſubeſſe antitheſin putant Moſis & Eliæ cum Chriſto, acſi juberet Chriſtus ſuos diſcipulos unico Filio eſſe contentos. Emphaticum enim eſt Filii nomen, quo ſupra ſervos extollitur. Porro duobus elogiis hic ornatur Chriſtus non magis ſibi honorificis quam fidei noſtræ utilibus: nempe Filii (Pſal. 2. vers. 6.) dilecti, deinde Magiſtri. Quod Pater Dilectum vocat in quo ſibi complacuit, Mediatorem eſſe teſtatur (Jeſ. 42. Deut. 18. vers. 18.) in quo ſibi mundum reconciliat. Quum audiri jubet, ſummum & unicum Eccleſiæ ſuæ doctorem præficit. Nam quum ejus conſilium fuerit, eum à reliquis omnibus diſcernere: ſicuti ex his verbis vere & proprie colligimus, natura unicum eſſe Filium; ſimiliter conficitur, ſolum à Patre diligi, & ſolum conſtitui doctorem, ut tota auctoritas penes ipſum reſideat. Siquis excipiat, annon Angelos & homines amet Deus: in promptu ſolutio eſt, Paternum Dei amorem, qui diffunditur ad Angelos & homines, ab illo fonte prodire. Neque enim ideo diligitur à Patre Filius ut odio ſint aliæ creaturæ: ſed ut quod ſibi proprium eſt, cum illis communicet. Quanquam diverſa eſt noſtra & Angelorum ratio, nam hi à Deo nunquam alienati fuerunt, ut reconciliatore opus habeant: nos autem inimici propter peccatum, donec eum nobis Chriſtus propitiat. Manet

net tamen illud fixum, Deum utrisque propitium esse, quatenus nos in Christo complectitur: quia ne Angelis quidem sine capite firma esset cum Deo conjunctio. Jam quum hic loquatur Pater, & se alium à Filio designet: sequitur personis distinctos esse, quando una est essentia & eadem majestas. *Ipsum audite.* Nuper admonui hac voce revocari Ecclesiam ad unicum doctorem Christum, ut tantum ab ejus ore pendeat. Etsi enim venit Christus ut Legi & Prophetis fidem afferat, sic tamen occupat summum gradum ut fulgore sui Euangelii absorbeat scintillas illas quæ in Veteri Testamento micabant. Est enim Sol justitiæ, cujus adventu plenus illuxit dies. Atque hæc ratio est cur Apostolus dicat primo ad Hebræos capite, Deum qui olim multifariam multisque modis loquutus erat per Prophetas, novissime loquutum esse in dilecto filio. Denique non minus hodie in Lege & Prophetis auditur Christus quam in Euangelio suo, ut penes ipsum resideat Magistri auctoritas: quemadmodum eam sibi uni vendicat Matth. 23. vers. 8. Porro jus suum salvum non obtinet quin sileant omnes humanæ linguæ. Quare ut nos sub sua doctrina contineat, quicquid commenti sunt homines, prosterni & concidere necesse est. Doctores quidem quotidie emittit: sed qui pure & bona fide proferant quod ab eo didicerint, non qui suis additamentis Euangelium inficiant. In summa, nullus est fidelis Ecclesiæ doctor nisi qui & discipulus est Christi, & alios ei docendos offert.

6. *Et hoc audito.*] Terrore isto percelli Deus voluit discipulos, ut melius visionis memoriam imprimeret eorum cordibus. Interim videmus quanta sit naturæ nostræ infirmitas quæ audita Dei voce sic expavescit. Nam quod impii vel subsannant eam, vel secure negligunt, ideo fit quia Deus efficaciter eos non compellat: sed necesse est, ut Dei majestas simulac eam sentimus, nos dejiciat. Cæterum Christus prostratos erigens, officium suum exequitur. nam ideo ad nos descendit ut eo duce in Dei conspectum intrepide prodeant fideles, nec amplius terribilis sit illis majestas quæ omnem carnem alioqui absumeret. Adde quod non sermone tantum eos solatur, sed tactu etiam confirmat. Quod dicuntur tandem solum Christum vidisse, huc pertinet, Legi & Prophetis temporalem fuisse gloriam, ut solus Christus conspicuus maneat. Nam ut rite Mosis opera utamur, in ipso hærendum non est, sed danda opera ut per ipsum manu ducamur ad Christum cujus minister est una cum aliis omnibus. Accommodari etiam potest hic locus ad damnandas eorum superstitiones qui Christum non Prophetis tantum & Apostolis, sed gregariis sanctulis ita permiscent, ut sit tanquam unus quilibet ex numero. Atqui longe alium in finem excellunt in sanctis Dei gratiæ quam ut partem honoris Christo debiti ad se rapiant. Fons autem erroris in discipulis ipsis notari potest. quamdiu enim territi fuerunt Dei majestate, vagatæ sunt in hominibus quærendis eorum mentes: ubi autem eos suaviter Christus erexit, solus ab ipsis visus est. Nam si vigeat in nobis consolatio qua Christus terroribus nostris medetur, evanescent stulti omnes affectus qui nos huc illuc distrahunt.

MATTH. XVII.

9. Et quum descenderent de monte, præcepit illis Jesus, dicens, Ne cui dixeritis visionem donec Filius hominis à mortuis resurgat.

10. Et interrogaverunt eum discipuli sui, dicentes, Cur igitur Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire prius?

11. Jesus autem respondens, dixit illis, Elias quidem veniet prius, & restituet omnia.

12. Cæterum dico vobis, Eliam jam venisse: & non agnoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt. sic & Filius hominis passurus est ab illis.

13. Tunc intellexerunt discipuli quod de Joanne Baptista dixisset ipsis.

MARC. IX.

9. Porro quum descenderent de monte, præcepit illis ne cui dicerent ea quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

10. Ac verbum hoc tenuerunt apud sese, inter se disputantes quid esset hoc quod dixerat, E mortuis resurgere.

11. Et interrogabant illum, dicentes, Quid est, quod Scribæ dicunt Eliam oportere venire prius?

12. Ille vero respondens, dixit illis, Elias quidem ubi venerit, prius restituet omnia: & quemadmodum scriptum est de Filio hominis, ut multa patiatur & contemnatur.

13. Verum dico vobis Eliam venisse, & fecerunt illi quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de illo.

LUC. IX.

36. Et ipsi tacuerunt & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex illis quæ viderant.

9. *Et quum descenderent de monte.*] Diximus cur nondum tunc maturum esset tempus publicandæ visionis. Et certe fides discipulis non fuisset habita nisi luculentius gloriæ suæ specimen Christus in resurrectione dedisset. Verum postquam se palam exeruit divina ejus virtus, locum etiam habere cœpit temporalis ille conspectus ejus gloriæ, ut certo constaret, etiam quo tempore exinanitus fuit, Deitatem tamen suam illi integram stetisse, licet abscondita esset carnis velo. Ergo non abs re silere jubet discipulos donec à morte resurrexerit.

10. *Et interrogaverunt eum discipuli sui, dicentes.*] Simulac facta fuit resurrectionis mentio, auspicia regni Christi concipiunt discipuli: sic enim exponunt hoc nomen, quod ipsum mundus agniturus sit Messiam. nam de resurrectione aliud fuisse imaginatos quam volebat Christus, patet ex Marco: *Disputabant*, inquit, *inter se quidnam hoc esset, Resurgere à mortuis.* Forte jam invaluerat delirium quod hodie pro certo oraculo habetur inter Rabbinos, duplicem fore adventum Messiæ, quia contemptibilis futurus sit ab initio, sed paulo post successura sit regia ejus dignitas. Et quidem aliquid coloris habet error iste, quia ex vero principio fluxit. Duos Messiæ adventus commendat etiam Scriptura: quia redemptorem fore promittit, qui suo sacrificio peccata mundi expiet. Atque huc spectant vaticinia, Exulta filia Sion, ecce Rex tuus venit pauper, sedens *Zach. 9.*
super asinam, &c. Item, Vidimus eum, & aspectu *vers. 9.*
carebat: deformis fuit, & similis leproso, ut non *Esa. 53.*
reputaremus eum. Deinde mortis victorem propo- *vers. 4.*
nit, qui sibi subjiciat omnia. Sed videmus ut Rabbini sinceram Scripturæ doctrinam suis figmentis depravent. Atque ut Christi ætate omnia valde corrupta erant, credibile est hoc quoque commento imbutum fuisse populum. In Eliæ persona quam crasse erraverint, bis aut ter ostensum fuit. Fortassis etiam maligne & astute Eliæ obtentu Christo dero-

derogare conati sunt. nam quum promissus esset Elias tanquam apparitor Messiæ, qui viam illi pararet, hoc præjudicio Christum gravare facile illis fuit, quod sine Elia prodiret: sicuti eodem fere astu Papistas diabolus hodie fascinat, ne diem Judicii expectent donec apparuerint Elias & Henoch. Conjicere certe licet hoc data opera captatum fuisse à Scribis, ut Christo fidem detraherent, quasi legitimo Messiæ insigni careret.

11. *Elias quidem veniet.*] Diximus alibi unde natus fuerit error ille inter Judæos. Quia in collapso Ecclesiæ statu instaurando similis Eliæ futurus erat Joannes Baptista, nomen quoque ad eum transtulerat Malachias: id temere arreptum fuerat à Scribis, quasi idem ille Elias Thesbites rediturus iterum esset in mundum. Jam testatur Christus nihil frustra prædictum à Malachia fuisse, sed male alio detortum fuisse ejus vaticinium: acsi dixisset, Vera fuit promissio de venturo Elia, quæ etiam impleta fuit: sed jam à Scribis repudiatus fuit Elias, cujus inane nomen falso mihi opponunt. Restitutio autem Baptistæ tribuitur, non perfecta: sed quia contiona serie Christo de manu in manum absolvendam tradidit quam exorsus erat. Quia autem Scribæ Joannem indigne rejecerant, admonet Christus discipulos non esse cur se impediant eorum fallaciis: deinde, novum videri non debere si eadem libidine magistrum deinde, rejiciant qua prius ministrum. Ac ne quis rei novitate turbetur, utrumque Dominus Scripturis fuisse proditum commemorat, nempe quod repulsam passurus foret apud falsos & impios doctores tam mundi Redemptor, quam Elias ejus præco.

MATTH. XVII.

14. Et quum venisset ad turbam, accessit ad cum homo quidam, flectens genua illi:

15. Dicensque, Domine, miserere filii mei, quoniam lunaticus est, & misere torquetur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16. Et obtuli eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare.

17. Respondens autem Jesus, dixit, O natio incredula & distorta, quousque tandem ero vobiscum? usquequo patiar vos? adducite huc illum mihi.

18. Et increpavit illud Jesus, & exivit ab eo dæmonium: & sanatus est puer à tempore illo.

MARC. IX.

14. Et quum venisset ad discipulos, vidit turbam multam circum illos, & Scribas disputantes cum eis.

15. Et protinus universa turba quum vidisset eum, obstupuit, & accurrentes salutaverunt eum.

16. Et interrogavit Scribas, Quid disputatis inter vos?

17. Et respondens unus è turba, dixit, Præceptor, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum.

18. Et quandocunque eum corripuerit, lacerat eum: & ille spumat, stridetque dentibus suis, & arescit. & dixi discipulis tuis ut ejicerent, & non potuerunt.

19. At ille respondens ei, dicit, O natio incredula, quousque apud vos ero? quousque patiar vos? adducite illum ad me.

20. Et adduxerunt illum ad eum: & quum vidisset eum, statim spiritus eum discerpsit, & prolapsus in terram, volvebatur spumans.

21. Et interrogavit patrem ejus, Quantum temporis est ex quo hoc accidit ei? Ille vero dixit, A puero.

22. Et frequenter illum in ignem abjecit, & in aquas, quo perderet eum: age si quid potes, subveni nobis, misertus nostri.

23. Jesus autem dixit ei, Illud si potes credere, omnia possibilia credenti.

24. Et confestim exclamans pater pueri, cum lachrymis dixit, Credo Domine: succurre incredulitati meæ.

25. Quum vidisset autem Jesus quod turba concurreret, increpavit spiritum immundum, dicens illi, Spiritus mute & surde, ego tibi impero, exi ab eo: & ne post hac ingrediaris in illum.

26. Et quum clamasset spiritus, multumque discerpsisset eum, exivit: & factus est tanquam mortuus, adeo ut multi dicerent, Mortuus est.

27. At Jesus correpta manu illius, erexit eum: & ille surrexit.

LUC. IX.

37. Factum est autem sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illi turba multa.

38. Et ecce vir de turba exclamavit, dicens, Magister, obsecro te, respice ad filium meum, quia unicus est mihi.

39. Et ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & discerpit eum cum spuma, & vix discedit ab eo dilanians eum.

40. Et rogavi discipulos tuos ut ejicerent illum, & non potuerunt.

41. Respondens autem Jesus, dixit, O natio infidelis & distorta, usquequo ero apud vos, & patiar vos? adduc filium tuum huc.

42. Quum autem adhuc accederet, laniavit illum dæmonium, & dissipavit: increpavit autem Jesus spiritum immundum, & sanavit puerum, & reddidit eum patri suo.

43. Stupebant autem omnes super magnificentia Dei.

Quia Marcus plenior est, & singulas partes diserte explicat, sequemur verborum ejus contextum. Ac principio clare demonstrat unde insolita hæc asperitas Christo, quum Judæos ob distortam suam malitiam indignos esse exclamat qui diutius ferantur. Scimus quam comiter alios excipere solitus sit, etiam siquid importunius peterent. Pater hic rogat pro unico filio: maxima urget necessitas: modeste & suppliciter implorat Christi misericordiam. cur ergo præter morem repente excandescit ut tolerabilem non esse pronunciet? Quia ex Matthæo & Luca non perspicitur ratio tantæ severitatis, quidam interpretes decepti fuerunt, quibus hæc objurgatio vel in discipulos, vel in patrem afflicti pueri competere visa est. Atqui si probe expendimus totum historiæ complexum qualis apud Marcum habetur,

judi-

judicium facere promptum erit, Christum potius in Scribarum malitiam stomachari, quam adeo duriter vexare rudes & infirmos. Quum in medium absente Christo productus esset puer lunaticus, plausibilis insectationis occasio Scribis visa est, ac cupide ab illis arrepta. instant ergo apud discipulos, ut si quid habent potestatis in sanando puero, demonstrent. Verisimile est discipulos tentasse, & irritos fuisse conatus: ita Scribæ quasi victores insultant, nec modo subsannant discipulos, sed proterviunt adversus Christum, quasi in illorum persona exinanita esset ejus virtus. Hæc vero plusquam scelesta erat impietas cum pari ingratitudine conjuncta, tot miracula ex quibus didicerant quanta virtute polleret Christus, malitiose supprimere. Nam ex professo studebant lucem ante oculos positam extinguere. quare non abs re exclamat Christus sibi non esse diutius ferendos, gentemque incredulam & perversam appellat; debuerant enim tot prioribus documentis saltem hucusque proficere, ne obtrectandi ansam captarent.

14. Marc. *Vidit turbam multam.*] Non dubium est quin ostentui habiti fuerint discipuli: qualiter solent veritatis hostes suis jactantiis, etiam de nihilo, theatrum quærere. Suo igitur strepitu fecerant Scribæ ut multorum ludibrio paterent discipuli. Et tamen apparet non male affectos fuisse quosdam: quia simulac Jesum conspiciunt, eum salutant. imo ejus præsentia Scribarum insolentiam compescit: quia rogati qua de re disputent, obmutescunt.

17. *Præceptor, adduxi filium meum.*] Matthæus aliud morbi genus designat quam Marcus: nam hominem lunaticum fuisse dicit. Congruunt tamen inter se hæc duo, mutum fuisse, & certis temporibus in furias actum. Lunatici autem vocantur qui vel sub lunæ defectum comitiali morbo laborant, vel torquentur vertigine. Nec recipio quod fingit Chrysostomus, nomen hoc Satanæ astu fuisse inventum, ut bonis creaturis infamiæ notam aspergeret: docet enim certa experientia pro lunæ cursu augeri vel decrescere morbos illos: neque tamen hoc obstat quominus Satan naturalibus mediis suos impetus permiscuerit. Ego itaque existimo non fuisse naturaliter surdum ac mutum hunc hominem, sed linguam ejus & aures à Satana fuisse possessas. Deinde quum cerebri & nervorum debilitas eum morbo comitiali obnoxium redderet, deterius malum fuisse additum ab eodem Satana. Hinc factum est ut sibi perniciem undique accerseret, deinde ut discerptus jaceret, ut concideret exanimis & similis mortuo. Hinc vero discamus quam multiplices nocendi modos habeat Satan, nisi quatenus Dei manu arcetur. Quotquot sunt carnis & animæ infirmitates, quas sentimus esse innumeras, totidem ad nos lædendos tela ei suppetunt. Plusquam ergo stupidi sumus, nisi tam misera nostra conditio nos ad preces sollicitet. In eo autem se profert incomparabilis Dei bonitas, quod quum tam variis noxis simus obnoxii, præsidio tamen suo nos tuetur: præsertim si reputamus quanta nos perdendi cupidine flagret hostis noster. Sed hæc quoque consolatio venire nobis debet in mentem, Christum ad frenandam ejus rabiem venisse: ac ideo nos inter tot discrimina manere incolumes, quia malis nostris superior est cælestis medicina. Huc & temporis circumstantia accedit: respondet pater, à pueritia filium suum tam misere fuisse afflictum. si tantum licentiæ in teneram illam ætatulam Satanæ permissum fuit, quid nobis non timendum est qui vitiis nostris subinde ad mortiferos ictus nos objicimus, qui suggerimus etiam hosti nostro tela, & in quos jure suo grassari posset, nisi mirabili Dei bonitate cohibita jaceret ejus libido?

17. Matth. *O natio incredula.*] Quanquam videtur Christus sermonem dirigere in patrem lunatici, non dubium tamen est quin Scribas respiciat: sicuti paulo ante docui. Nam certum est non objurgari rudes ac infirmos, sed qui impliciti in sua malitia contumaciter Deo resistunt. ideo dignos esse negat Christus quos amplius toleret, seque brevi divortium cum illis facturum minatur. Nihil autem potest accidere deterius quam ut nos deserat. Non levis autem exprobratio est, quod visitationis suæ gratiam tam superbe respuerent. ubi etiam notandum est varie tractandos esse homines pro suo quemque ingenio: nam quum dociles summa humanitate alliciat, sustineat infirmos, tardos etiam moderate excitet, flexuosis istis serpentibus non parcit, quos videt nullis remediis sanari posse.

20. Marc. *Quum vidisset illum.*] Quod atrocius solito in hominem sævit diabolus ubi ad Christum adducitur, mirum non est: nam quo propior affulget Christi gratia & efficacius agit, eo impotentius furit Satan. Christi igitur præsentia non secus ac clangore tubæ accenditur, & quoscunque potest tumultus movet, confligit etiam quantum in se est. Hoc ante tempus, meditatum nos habere convenit, ne turbetur fides nostra quoties ad exortum gratiæ Christi solito violentius insurgit hic noster hostis. imo aliud præterea tenendum est, verum nostræ sanationis initium esse, ita penitus affligi ut minimum à morte distemus. Adde quod ex furioso Satanæ impetu Dominus ad illustrandam suam gratiam facem accendit; nam quum horribili illo spectaculo attoniti fuissent homines, inde melius perspecta illis fuit quæ mox sequuta est Christi virtus.

21. *A puero.*] Hinc colligimus, non fuisse peccatis hominis hanc pœnam inflictam, sed arcanum fuisse Dei judicium. Certum quidem est, ne infantes quidem simulatque egressi sunt ex utero, insontes coram Deo & reatu solutos esse. sed Dei flagella interdum occultas habent causas, idque ad probandam nostram obedientiam: neque enim aliter justum deferimus honorem Deo quam si reverenter & modeste adoramus ejus justitiam dum nobis est abscondita. Siquis hac de re plura appetat, petere licebit ex nono capite Joannis, in locum illum, Neque peccavit hic, neque parentes ejus.

22. *Siquid potes, subveni.*] Videmus quam parum honoris tribuat Christo: Prophetam enim quempiam esse putans, cujus finita sit facultas, dubius ad eum accedit. atqui primum fidei fundamentum est, immensam Dei potentiam amplecti: primus etiam ad preces ingressus est, supra omnia obstacula eandem attollere, ut certo persuasi simus non frustra nos precari. Quia autem nonnisi humanitus de Christo sentiebat hic homo, falsa ejus opinio corrigitur: formari enim ejus fidem oportuit, ut optatæ gratiæ capax & compos fieret. Non expostulat aperte Christus in suo responso, sed oblique in hominem retorquens quod perperam dixerat, culpæ eum coarguit, & de quærendo remedio admonet. perinde enim valet ista exceptio, *Si potes credere*, acsi dixisset, Tu me rogas ut subveniam quoad potero: atqui inexhaustum virtutis fontem in me reperies, si modo afferas satis amplam fidei mensuram. Hinc colligi potest utilis doctrina quæ communiter ad nos omnes patebit, non stare per Dominum quominus larga bonorum ubertas ab ipso ad nos profluat: sed fidei nostræ angustiis esse imputandum quod guttatim tantum distillat: imo sæpe ne guttam quidem nos sentire, quia incredulitas cor nostrum obstruit. Frustra autem hic quidam arguti esse volunt, quasi Christus significet posse hominem à seipso credere: quando nihil aliud ei propositum fuit quam rejicere in homines inopiæ suæ culpam quoties Dei virtutem sua incredulitate extenuant.

23. *Omnia possibilia credenti.*] Non dubium est quin Christus sibi à Patre bonorum omnium plenitudinem datam esse docuerit: nec secus sperandum esse à se uno quodvis auxilii genus quam ex ipsa Dei manu.

manu. acsi dixisset, Tantum confide, & impetrabis. Quomodo autem quidvis impetret fides, paulo post videbimus.

24. *Credo Domine.*] Testatur se credere, & tamen se fatetur incredulum. Quanquam videntur hæc duo pugnare, nemo tamen est qui non idem in se experiatur: nam quum nusquam perfecta extet fides, sequitur ex parte esse incredulos. sic tamen pro sua indulgentia nobis ignoscit Deus ut ab exiguo fidei modulo nos fideles æstimet. Nostrum interea est sedulo excutere infidelitatis reliquias quæ in nobis hærent, ut cum illis luctemur, ac petere à Domino ut eas corrigat: quoties etiam laboramus in hac pugna, ad eum confugere ut succurrat. Si probe expendimus quid cuique datum sit, facile patebit paucissimos esse qui excellenti fide polleant, paucis esse mediocrem, plurimos autem exigua mensura esse prædítos.

MATTH. XVII.

19. Tunc accedentes discipuli ad Jesum seorsum, dixerunt, Quare nos non potuimus ejicere illud?

20 Jesus autem dixit illis, Propter incredulitatem vestram. Amen quippe dico vobis, si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & migrabit: nec quicquam impossibile erit vobis.

21. Sed hoc genus non egreditur nisi per precationem & jejunium.

MARC. IX.

28. Et quum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum, Cur nos non potuimus ejicere illum?

29. Et dixit illis, Hoc genus nulla re potest exire nisi per precationem & jejunium.

LUC. XVII.

5. Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem.

6. Dixit autem Dominus, Si haberetis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori sycamino, Eradicare, & transplantare in mare, & obedisset vobis.

19. *Accedentes discipuli.*] Mirantur discipuli ablatam sibi esse virtutem qua semel instructi fuerant, quum proprio vitio ea se privaverint. Christus ergo defectum hunc eorum incredulitati assignat, & sententiam illam quam prius attigerat, repetit, ac fusius prosequitur, fidei nihil esse impossibile. Certum quidem est hyperbolicam esse loquendi formam, quum fide pronunciat transferri arbores & montes. Summa tamen huc redit, Deum nunquam nobis defore, modo januam aperiamus gratiæ ejus. Neque enim intelligit, quicquid temere in mentem vel in buccam venerit, Deum daturum: imo quum nihil fidei magis contrarium sit stultis & incompositis carnis nostræ votis, sequitur ubi regnat fides, non promiscue quidvis optari, sed quod Dominus promittit. Hæc igitur sobrietas tenenda est, ne plus appetamus quam quod nobis pollicitus est, atque ut preces nostræ restrictæ sint ad eam quam dictavit regulam. Siquis objiciat, nescisse discipulos an Domino placeret lunaticum sanare: prompta responsio est, hæc accidisse ex eorum culpa. nam proprie de speciali fide nunc agit Christus, quæ prout res nata ferebat, arcanos habebat instinctus. Atque hæc fides est cujus Paulus meminit prioris ad Corinthios cap. 12. vers. 2. Unde ergo factum est ut nudati fuerint Apostoli Spiritus virtute quam prius apprehenderant ad edenda miracula, nisi quod sua ignavia eam suffocarunt? Sed quod de particulari fide pro circumstantia loci disseruit Christus, ad communem totius Ecclesiæ fidem extenditur.

21. *Hoc genus non egreditur.*] Hac voce Christus nonnullorum segnitiem perstrinxit, ut scirent non vulgari opus esse fide. nam alioqui excipere poterant se non prorsus fide esse vacuos. Sensus ergo est, non sufficere quamlibet fidem ubi serio præliandum est cum Satana, sed requiri strenuos conatus. Languori autem fidei remedium præscribit orationem, cui jejunium adjungit adminiculi vice. Vos, inquit, molles exorcistæ quasi ad umbratile & lusorium certamen descenditis: atqui cum valido antagonista vobis est negotium, qui nisi summa contentione minime vincetur. Ergo precibus excitanda erat fides: & quoniam ad precandum tardi estis & frigidi, accedere etiam debebat subsidium ex jejunio. Hinc clare apparet quam ridicule Papistæ antidotum in jejunio constituant fugandis diabolis, quum Dominus non alio referat quam ad acuendum precandi ardorem. Quum autem genus illud dæmonii aliter ejici posse negat quam precibus & jejunio, sensus est, ubi altas radices fixit Satan, & diuturna possessione invaluit, vel ubi effreni licentia grassatur, difficilem esse & arduam victoriam, ideoque totis viribus pugnandum.

MATTH. XVII.

22. Quum autem versarentur in Galilæa, dixit illis Jesus, Futurum est ut Filius hominis tradatur in manus hominum.

23. Et occident eum, ac tertio die resurget. Et mœrore affecti sunt vehementer.

MATTH. XVIII.

1. In illo tempore accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes, Quis maximus est in regno cælorum?

2. Et accersitum ad se puellum Jesus statuit in medio illorum,

MARC. IX.

30. Et illinc egressi, iter fecerunt per Galilæam, nec volebat ut quisquam sciret.

31. Docebat enim discipulos suos, & dicebat illis, Filius hominis traditur in manus hominum, & occident eum: & occisus, tertio die resurget.

32. At illi ignorabant quod dixerat, & timebant eum interrogare.

33. Et venit Capernaum: & quum venisset in domum, interrogavit illos, Quid in itinere inter vos disputabatis?

34. At illi siluerunt: nam inter se disputaverant in via, quis esset major.

LUC. IX.

43. Sed omnibus mirantibus super omnibus quæ fecerat, dixit ad discipulos suos,

44. Ponite vos in auribus vestris sermones istos: futurum est enim ut Filius hominis tradatur in manus hominum.

45. At illi ignorabant verbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non intelligerent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo.

46. Intravit autem disputatio inter eos, Quis eorum major esset.

47. At

3. Et dixit, Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, & efficiamini sicut pueli, non ingrediemini in regnum cælorum.

4. Quisquis igitur demiserit semetipsum sicut puellus iste, hic est maximus in regno cælorum.

5. Et qui receperit unum puellum talem in nomine meo, me recipit.

35. Et postquam consedit, accersivit duodecim, & dicit eis, Siquis vult primus esse, is erit omnium postremus, & omnium minister.

36. Atque acceptum puerum statuit in medio illorum: & quum cepisset illum in ulnas suas, dixit illis,

37. Quisquis unum ex talibus pueris receperit nomine meo, me recipit: & quicunque me recipit, non me recipit, sed eum qui misit me.

47. At Jesus videns cogitationem cordis illorum, apprehendit puellum, & statuit eum juxta se:

48. Et ait illis, Quicunque receperit puerum hunc nomine meo, me recipit: & quicunque me receperit, recipit eum qui me misit. nam qui minor est inter vos, hic erit magnus.

22. *Quum autem versarentur in Galilæa.*] Quo propius instabat tempus mortis, eo sæpius monuit Christus discipulos, ne tristis illa species labefactaret ipsorum fidem. Paulo post editum miraculum habitus hic sermo fuit. dicit enim Marcus ab eo loco profectum esse in Galilæam, ut illic quietus tempus medium transigeret: statuerat enim Hierosolymam venire ad solennem sacrificii diem, quia proximo Paschate immolandus erat. Quanquam autem jam aliquoties hac de re fuerant admoniti, turbantur tamen non secus acsi nihil unquam audissent. Tantum valet præsumpta opinio, ut mentibus in luce clarissima tenebras obducat. Finxerant sibi Apostoli amœnum & jucundum regni Christi statum: putabant, simulac innotuisset, summo plausu ab omnibus exceptum iri: nihil minus erat credibile, quam Sacerdotes & Scribas, aliosque Ecclesiæ primores illi fore adversos. Ergo errore occupati, quicquid in contrariam partem dicitur non admittunt: nam Marcus ignorasse dicit quid vellet Dominus. Unde autem ignorantia, ubi sermo habetur tam apertus ac dilucidus, nisi quod vana illusio velatas tenebat eorum mentes? Quod non ausi sunt ulterius rogare, quanquam reverentiæ ex parte tribuendum est, non tamen dubito quin mœrore constricti, & absurditate quam sibi fingebant, perculsi, tacuerint. Quare non fuit in totum laudabilis hic pudor, qui & perplexam dubitationem & vitiosam tristitiam aluit. Interea magis implicitum pietatis semen quam liquida veri cognitio ipsos tenuit Christo devinctos, ne ab ejus schola deficerent. Erat quidem insitum fidei & rectæ intelligentiæ principium aliquod eorum cordibus, ut procul à fide implicita Papistarum distaret zelus iste sequendi Christi: sed quia nondum usque ad discendam regni Dei & promissæ in Christo renovationis naturam progressi erant, pietatis magis studium in ipsis quam distinctam scientiam viguisse dico. Hinc colligimus quid vel laude vel reprehensione dignum in ipsis fuerit. Cæterum quamvis excusabilis non sit eorum stupor: non est tamen quod miremur ænigma illis fuisse clarum & disertum crucis & ignominiæ Magistri testimonium: non modo quia respui & damnari à Filii Dei gloria alienum erat; sed quia nihil minus erat consentaneum, quam gratiam peculiariter Judæis promissam, à gentis ducibus reprobari. Quia autem immodicus crucis horror quo repente correpti fuerunt, consolationi ex spe resurrectionis additæ januam præclusit: discamus quoties mortis Christi fit mentio, totum simul triduum complecti, ut mors & sepultura usque ad felicem triumphum & novam vitam nos deducant.

1. *In illo tempore accesserunt.*] Ex aliis duobus patet non sponte venisse discipulos ad Christum: sed quum in via clanculum disputassent, è suis latebris in lucem fuisse tractos. In eo vero nihil est absurdi, quod Matthæus ad Christi responsum festinans, non contexit totam historiæ seriem, sed præterito exordio, summatim refert cur in discipulis stultam primatus cupiditatem Christus correxerit. Quum autem inquirit Christus de furtivo colloquio, & discipulos fateri cogit quod suppressum esse optassent, docemur, ab omni quantumvis occulta æmulatione cavendum esse. Notanda porro est temporis circumstantia: tristes & perplexos reddiderat mortis prædictio: quasi tamen meris deliciis imbuti sint, ac Poëticum nectar illis sit propinatum, de primatu statim contendunt. Qui fieri potest ut momento evanuerit anxietas illa, nisi quod usque adeo ambitioni dedita sunt hominum ingenia, ut præsentis militiæ obliti, ad triumphos falsa imaginatione delusi subinde prosiliant? Quod si tam cito Apostolis effluxit recentis sermonis memoria: quid nobis accidet si crucis meditationi longum vale dicentes, torpori & ignaviæ vel otiosis speculationibus nos dedamus? Sed quæritur quænam certaminis occasio fuerit discipulis. Respondeo, ut libenter caro excutit omnem molestiam, omissa tristitiæ materia, quod de resurrectione dictum erat arripuisse: unde inter securos orta est disputatio. Et quia priorem doctrinæ partem, quæ insuavis est carni, refugiunt, Deus in resurrectione eos hallucinari patitur, ut somnient quod minime futurum erat, Christum sibi nuda prædicatione regnum acquirere, & quidem terrenum, ut mox ad beatam opulentiam emergeret. In hac vero quæstione duplex fuit vitium: præpostere enim Apostoli, dum abjecta militiæ, ad quam vocati erant, cura, quasi milites emeriti quietem & stipendia cum honorario sibi ante tempus postulant. Perperam & hoc secundo, quod quum certatim uno consensu intenti esse debeant ad se mutuo juvandos, nec fratribus minus quam sibi palmam appetere, maligna ambitione alii alios prævertere student. Quare ut probetur cursus noster Domino, discamus patienter ferre impositum nobis crucis onus, donec maturum recipiendæ coronæ tempus adveniat: deinde, quemadmodum Paulus hortatur, alii alios vicissim honore *Rom. 12.*
prævenire. Priori vitio affinis hodie est vana eorum *vers. 10.*
curiositas qui relicto vocationis suæ legitimo cursu, supra cælos importune saltant. Dominus in Euangelio ad regnum suum nos invitans, viam qua illuc pervenitur ostendit. Volatici homines, de fide, patientia, Dei invocatione & aliis exercitiis nihil cogitantes, quid in cælo geratur disputant: hoc vero perinde est acsi quis iter facturus, de hospitii situ inquirens, pedem non promoveat. Nam quum Dominus in terra nos ambulare jubeat, quomodo sedeant in cælis mortui quisquis curiose disputat, se ab accessu cælorum moratur.

2. *Accersitum puellum.*] Summa est, Qui magnitudinem appetunt qua emineant supra fratres, adeo non fore ejus compotes, ut ne extremo quidem angulo hærere queant. A contrario autem ratiocinatur, quia sola nos humilitas extollat. Quia vero magis afficiunt objectæ oculis species, typum humilitatis in puero infante proponit. Nam quod jubet suos effici puero similes, non ad omnia promiscue extenditur. Scimus in pueris multa esse vitiosa: quare & Paulus non sensu, sed malitia pueros esse *1 Cor. 14.*
vult, *vers. 20.*

Ephes. 4. vers. 13. vuli, quos alibi ad ætatem virilem eniti jubet. Sed quia nondum tenent infantes quid sit aliis præferri, ut de primatu certent: eorum exemplu Christus deleri vult ex suorum animis quæ profani homines & filii seculi de honorum dulcedine perpetuo agitant, ne qua eos titillet ambitio. Siquis excipiat, infantibus quoque ab utero ingenitam esse superbiam, ut primam sui curam & rationem haberi velint: facilis responsio est, Similitudines non exacte nimis nec scrupulose debere excuti, ut in singulis partibus congruant. Quia ergo tanta adhuc in ætate infantulorum regnat simplicitas, ut honorum gradus & quævis superbiæ fomenta ignorent: eos merito & apte Christus in exemplum proponit. Atque huc spectat conversio cujus meminit, quod scilicet ad communes hominum mores jam nimis assuevissent discipuli, ideoque ut ad scopum aspirent, cursum illis retro flectendum esse. Quisque primum locum vel secundum sibi optabat: Christus vero neminem vel infimo subsellio dignatur nisi qui eminentiæ oblitus se humiliat. Contra vero maximos fore pronunciat qui se demiserint: ne quid scil. nobis decedere putemus ubi ultro cedimus omni magnitudine. Atque hinc colligi potest brevis humilitatis definitio: quod scilicet vere humilis sit qui neque sibi quicquam arrogat coram Deo, nec fastu inse despicit fratres, vel superior videri affectat, sed satis habet se unum censeri ex Christi membris, nihil aliud optans quam ut solum caput excellat.

5. *Et qui receperit.*] Jam metaphorice pueros appellat Christus, qui deposita altitudine, se ad modestiam & subjectionem composuerint. idque consolationis vice additum est, ne molesta nobis sit vel acerba submissio, qua fit ut non modo in suum patrocinium nos recipiat Christus, sed etiam hominibus commendet. Atque hoc modo fideles docentur, quomodo alii alios in pretio habere debeant dum se quisque subjicit. Quomodo enim mutua inter seculi filios amicitia vulgo fovetur, nisi dum alterius cupiditati quisque indulget? Itaque quisquis gloriæ cupidior est, sibi audacius imperium usurpat, ut in sublime tollatur, humiles vero ludibrio sint, vel contempti jaceant: Christus autem quo se quisque magis exinaniet, ita plus honoris illi haberi præcipit. Atque idem sibi vult clausula quæ apud Lucam additur. neque enim qui merito sunt contemptibiles, ideo pluris fieri mandat: sed qui omni superbia vacui, in nihilum redigi, pro nihilo ducunt.

MATTH. XVIII.

6. Qui autem offenderit unum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria ad collum ejus, ac demergatur in profundum maris.

7. Væ mundo ab offendiculis. necesse est enim ut veniant offendicula: veruntamen væ homini per quem offendiculum venit.

8. Quod si manus tua vel pes tuus obstaculo est tibi, abscinde ea, & projice abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mutilum, potius quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.

9. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & projice abs te. bonum est tibi ut luscus intres in vitam, potius quam ut duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis.

10. Videte ne contemnatis unum ex istis pusillis. dico enim vobis quod Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei qui in cælis est.

MARC. IX.

42. Et quisquis offenderit unum ex pusillis qui confidunt in me, melius est ei si circumdetur saxum molare circum ejus collum, & abjiciatur in mare.

43. Et si offendiculo est tibi manus tua, amputa illam. bonum est tibi mutilum ad vitam ingredi, potius quam duas manus habentem abire in gehennam in ignem inextinguibilem:

44. Ubi vermis illorum non moritur, & ignis non extinguitur.

45. Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa eum. bonum est tibi ingredi in vitam claudum, potius quam duos pedes habentem mitti in gehennam, in ignem inextinguibilem:

46. Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

47. Et si oculus tuus obstaculo tibi est, erue eum. bonum est tibi luscum intrare in regnum Dei, potius quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis:

48. Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

LUC. XVII.

1. Ait autem ad discipulos, Fieri non potest quin veniant offendicula: væ tamen illi per quem veniunt.

2. Expedit illi si mola asinaria ponatur circum ejus collum, & projectus fuerit in mare, potius quam ut offendat unum ex pusillis istis.

6. *Qui autem offenderit.*] Videtur hoc additum esse ad piorum consolationem, ne illis molesta sit sua conditio, si eos mundus despicit. Hoc enim plurimum obstat, ne ad voluntariam modestiam se submittant, quia putant hoc modo se reddi contemptibiles. Durum tamen est à superbis hominibus non tantum haberi fastidio, sed prope conculcari. Discipulos ergo Christus hoc solatio animat, quod si eorum parvitati insultat mundus, Deus tamen eos minime negligit. Videtur tamen etiam alio spectasse: orta enim fuerat de honoris primatu contentio. unde facile colligi potuit, Apostolos prava eminendi potestate esse infectos. Porro fieri non potest quin sit in fratres contumeliosus quisquis vel sibi nimium placet, vel omnibus præferri appetit. Hunc morbum ut sanet Christus, horribilem pœnam denunciat, siquis suo fastu pauperculos homines & jam sponte submissos dejiciat. Scandali autem nomine plus complexus est, quam si à contemptu prohibuisset: quanquam non aliunde contingit ut quis secure infirmos offendat, nisi quia non prosequitur eos quo decebat honore. Jam quum variæ sint offensionum species, genus tamen ipsum quale sit, breviter tenendum est. Siquis nostra culpa vel impingit vel abducitur à recto cursu, vel tardatur, eum dicimur offendere. Ergo quisquis pœnam hanc quam severe Christus denunciat, effugere cupit, parvulis qui coram mundo abjecti sunt, manum porrigat, & comiter ad bene currendum adjuves: quia eos nobis commendat Christus, ut nobis voluntariæ humilitatis sint materia. sicuti hanc regulam Paulus *Rom 12.*
præscribit filiis Dei ut se humilibus accommodent. *vers. 16.*
Item, Na sibi quisque placeat. Quia genus supplicii *& 15.*
Christus expressit, quod tunc erat maxime formida- *vers. 1.*
bile,

bile, & quo atrocissima scelera puoiebantur, hioc colligimus quam charos ac pretiosos Deus habeat qui coram mundo ignobiles sunt ac contempti.

7. *Væ mundo ab offendiculis.*] Bifariam exponi potest hic locus: active, ut scandalorum auctoribus Christus maledicat: atque ita sub mundi nomine intelligendi erunt omnes increduli: vel passive, ut Christus mala deploret quæ propter scandala mundo instare incumbereque cernit. acsi diceret, nullam fore magis noxiam pestem, & quæ plures clades inferat, quam quod multos scandalis turbari vel deficere continget. Atque hic sensus melius quadrat: neque enim dubito quin Dominus de scandalis alia occasione loquutus, sermonem longius protraxerit, ut suos ad cavendum magis attentos, sollicitosque redderet. Ne igitur nos torpentes circumveniat Satan, exclamat Dominus non aliunde magis esse nobis metuendum, quam à scandalis: quia quum Satan innumera habeat ad manum, non desinit ad singulos fere passus nova subinde objicere: & nos, ut nimium sumus teneri vel ignavi, facile succumbimus. Ita fit ut pauci in Christi fide mediocres faciant progressus: ex paucis autem qui stadium salutis ingressi sunt, vix decimus quisque ad metam indefessus contendat. Nunc quum hoc consilio terrorem à scandalis incusserat Christus, ut suos expergefaceret, væ nostræ incuriæ, nisi ad ea superanda strenue quisque se comparet. *Necesse est enim.* Quo magis suorum curam & sollicitudinem acuat Dominus, admonet fieri aliter non posse quin pergendum sit per varia scandala: acsi dixisset inevitabile esse hoc malum. Ita confirmatio est proximæ sententiæ, quia inde docet Christus quanta incommoda à scandalis impendeant, quum ab hoc malo nunquam immunis futura sit Ecclesia, nec esse queat. Cæterum ne-
1 Cor. 11. cessitatis causam non exprimit: sicut Paulus de hære-
vers. 19. sibus loquens, ideo dicit oriri, ut qui probi sunt manifesti fiant. Sed hoc tenendum est, Deum homines scandalis velle esse obnoxios, quo fidem suorum exerceat: hypocritas autem tanquam quisquilias & paleam excutiat à puro tritico. Siquis autem obstrepat, & queratur absurdum esse laxari Satanæ frenum à Domino, ut miseris hominibus exitium machinetur: nostrum est reverenter sentire de arcanis Dei consiliis, ex quibus hoc unum est, quod scandalis necesse est mundum turbari. *Veruntamen væ homini per quem offendiculum venit.* Postquam ad cavenda scandala suos hortatus est, rursus in auctores invehitur: & quo plus vehementiæ habeat comminatio, addit, nec dextro oculo nec dextræ manui parcendum esse si nobis offendiculi causam præbeant. Nam hoc amplificandi causa additum fuisse interpretor: acsi dixisset, Tam sedulo & constanter resistendum est scandalis, ut oculos potius eruere & manus abscindere conveniat, quam ut scandala foveatis. Siquis enim membrorum suorum jacturam facere dubitet, hac indulgentia se projicit in æternum interitum. Quam horribilis igitur ultio eos manet qui fratres offendiculis perdiderint? Quia autem duo isti versus supra capite 5. expositi fuerunt, satis fuit nunc attingere quorsum hoc loco eandem sententiam repetat Christus.

10. *Videte ne contemnatis unum ex istis.*] Quoniam superbia mater est contumeliæ, & contemptus scandalizandi audaciam generat, merito Christus, ut huic morbo sanando opportunum remedium adhibeat, parvulos vetat contemni. Et certe, quemadmodum nuper attigimus, quisquis justam fratrum curam habebit, nunquam facile ad offendicula prosiliet. Eodem vero tendit hæc etiam sermonis Christi clausula quo initium, nempe submissione & modestia certandum inter nos esse, quia parvulos Deus singulari amore complectitur. Atqui ab homine mortali despici vel pro nihilo duci quos Deus in tanto pretio habet, nimis absurdum foret. Amorem porro inde probat, quod Angeli qui ministri sunt salutis ipsorum, familiariter Dei conspectu fruuntur. Quanquam non simpliciter, meo judicio, docere voluit quam honorifice tractet eos Deus, Angelos illis assignans custodes, sed etiam contemptoribus eorum minari: acsi dixisset, non impune contemni eos quorum Angeli propinqui sunt ac familiares, ut vindictam exigant. Cavendum itaque ne vilescat nobis eorum salus quorum procurandæ Angelis munus est injunctum. Quod hunc locum ita quidam accipiunt quasi Deus singulis fidelibus proprios Angelos attribuat, infirmum est. neque enim sonant verba Christi Angelum unum huic vel illi perpetuo addictum esse: idque cum tota Scripturæ doctrina pugnat, quæ testatur Angelos castra me- Psal. 34.
tari in circuitu piorum, & non uni tantum Angelo, vers. 8.
sed pluribus mandatum esse ut quemque fidelium tueantur. Facessat ergo commentum illud de bono & malo genio, ac nobis tenere sufficiat Angelis mandari totius Ecclesiæ curam, ut singulis membris succurrant prout feret necessitas & usus. Siquis roget cur inferior (quamvis natura supra nos excellant) sit Angelorum conditio quam nostra, quia nobis ordinati sunt ministri: respondeo, nihil obstare quominus Deo obsequium suum præbeant in gratuito quo nos dignatur favore. ita fit ut nostri vocentur, quia suam operam nobis impendunt.

MATTH. XVIII.	MARC.	LUC. XV.
11. Venit enim Filius hominis ad servandum quod perierat.		1. Accedebant autem ad eum omnes Publicani & peccatores, ut audirent eum.
12. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui homini centum oves, & erraverit una ex iis, nonne relictis nonaginta novem in montibus vadit, & quærit eam quæ erraverat?		2. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Hic peccatores recipit, & cibum capit cum illis.
13. Et si contigerit ut inveniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea magis quam super nonaginta novem quæ non erraverunt.		3. Dicebat autem ad illos parabolam, dicens,
14. Sic non est volun-		4. Quis ex vobis est homo qui habet centum oves, & si perdiderit unam ex illis, nonne relinquit nonaginta novem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec invenerit eam?
		5. Et quum invenerit eam, imponit eam in humeros suos, gaudens:
		6. Veniensque domum, convocat amicos & vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inveni ovem meam quæ perierat.
		7. Dico vobis quod ita gaudium erit in cælo super uno peccatore resipiscente, magis quam super nonaginta novem justis qui non indigent pœnitentia.
		8. Aut mulier habens drachmas decem, si perdiderit

tas coram Patre vestro qui in cælis est, ut pereat unus de pusillis istis.

drachmam unam, non accendit lucernam, & verrit domum, quæritque diligenter donec inveniat?

9. Et quum invenerit, convocat amicas ac vicinas, dicens, Gaudete mecum, quia inveni drachmam quam perdideram.

10. Ita, dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore resipiscente.

11. *Venit enim Filius hominis.*] Nunc suo quoque exemplo hortatur Christus ad honorem infirmis quoque & abjectis fratribus habendum: quia non ipsis modo servandis, sed etiam mortuis qui perierant, descenderit è cælo redemptor. Est autem nimis indignum, fastidio nostro respui quos tanti fecit Dei Filius. Nec vero si vitiis laborant infirmi quæ contemptum possint inducere, ideo excusabilis est fastus noster: quia non suarum virtutum pretio æstimandi sunt, sed Christi gratia: ad cujus exemplum qui se non conformat, nimis morosus est ac superbus.

12. *Quid vobis videtur?*] Lucas occasionem hujus parabolæ altius repetit, quod scilicet obstreperent Domino Scribæ & Pharisæi, quem videbant quotidie versari cum peccatoribus. Voluit ergo ostendere Christus, bono doctori non minus esse laborandum ut quæ perdita sunt recuperet, quam ut conservet quæ sunt sub manu. Quanquam apud Matthæum ultra progreditur similitudo, nempe non tantum amice fovendos esse Christi discipulos, sed toleranda eorum vitia, ut studeamus errantes in viam reducere. Etsi enim contingit interdum ipsos vagari, quia tamen oves sunt quibus Deus pastorem suum Filium præfecit, eas ex dispersione colligere oportet: tantum abest ut eas inhumaniter fugare vel abigere liceat. Huc enim spectat oratio, cavendum esse ne perdamus quod Deus salvum esse vult. Paulo diversum finem spectat quod refertur à Luca: quia totum humanum genus Dei est, colligendos esse qui alienati sunt, ac perinde gaudendum esse dum perditi ad bonam frugem redeunt, acsi quis præter spem recuperet quod amissum esse doluit.

10. Luc. *Gaudium erit coràm Angelis.*] Si Angeli sibi invicem in cælo gratulantur, dum vident restitui in gregem suum quod diffluxerat: nos etiam, quibus communis & par est causa, ejusdem gaudii socios esse decet. Sed quomodo unius impii hominis resipiscentia magis quam multorum justorum perseverantia gaudere dicit Angelos, quos nihil magis delectat quam continuus & æquabilis justitiæ tenor? Respondeo, quamvis Angelorum votis magis congrueret (ut etiam magis optabile est) homines in pura integritate semper stare, quia tamen in peccatoris liberatione, qui jam exitio devotus erat, & quasi putridum membrum à corpore exciderat, magis refulget Dei misericordia: Angelis, humano more, ex insperato bono majus gaudium attribuit. Porro nomen pœnitentiæ specialiter ad eorum conversionem restringitur qui penitus à Deo aversi, quasi à morte in vitam resurgunt. Nam alioqui continua in totam vitam esse debet pœnitentiæ meditatio: nec quisquam ab hac necessitate eximitur, quum singulos sua vitia ad quotidianum profectum sollicitent. Sed aliud est inter offendicula, vel lapsus, vel aberrationes, ad metam eniti, ubi jam rectum cursum ingressus sis: aliud autem, ab errore prorsus devio se recipere, vel rectum cursum à carceribus inchoare. Tali pœnitentia non indigent qui jam cœperunt ad regulam divinæ Legis vitam suam formare, ut sancte pieque vivere incipiant: quamvis sub carnis suæ infirmitatibus gemere, & illis corrigendis operam dare necesse sit.

MATTH.	MARC.	LUC. XV.
		11. Ait autem, Homo quidam habuit duos filios. 12. Et dixit adolescentior illorum patri, Pater, da mihi portionem substantiæ quæ ad me redit. Et divisit illis substantiam. 13. Ac post dies non multos, adolescentior filius quum omnia collegisset, peregre profectus est in regionem longinquam: & ibi dissipavit substantiam suam, vivendo luxuriose. 14. Postquam vero omnia consumpserat, facta est fames valida in regione illa: & cœpit egere. 15. Et abiit, & adhæsit cuidam civium regionis illius: atque is misit illum in villam suam ad porcos pascendos. 16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quibus porci vescebantur, nec quisquam illi dabat. 17. In se autem reversus, dixit, Quam multi mercenarii patris mei abundant panibus, ego vero fame pereo. 18. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccavi in cælum & coram te: 19. Jam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis. 20. Et surgens, venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longe abesset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est: & accurrens ruit in collum ejus, & osculatus est eum. 21. Dixitque ei filius, Pater, peccavi in cælum & coram te: neque posthac dignus sum vocari filius tuus. 22. Dixit autem pater ad servos suos, Proferte stolam primam, & induite illum: & date annulum in manum ejus, & calceamenta in pedes. 23. Et adducite vitulum saginatum, & mactate: & epulando lætemur. 24. Quia hic filius meus mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est. Et cœperunt lætari.

Hæc parabola nihil aliud est quam proximæ doctrinæ confirmatio. Ac priore quidem membro, quam propensus & facilis sit Deus ad dandam peccatis nostris veniam, ostenditur: altero autem (quod postea suo loco tractabimus) quam maligne faciant ac perverse qui ejus misericordiæ obtrectant. Ac sub persona quidem adolescentis prodigi, qui luxu & sumptibus dissolutis ad extremam inopiam redactus, supplex ad patrem, cui injurius ac rebellis fuerat, revertitur, peccatores omnes describit Christus, qui suæ amentiæ pertæsi, ad Dei gratiam se referunt. Humano autem patri, qui non tantum filii delictis ignoscit, sed redeunti ultro occurrit, Deum comparat, cui non satis est veniam deprecantibus ignoscere, nisi etiam paterna indulgentia eos præveniat. Nunc singula expendamus.

12. *Dixit adolescentior*] Primo impiæ protervíæ signum describitur in juvene, quod à patre discedere appetens, sibi recte esse non putat nisi impune lasciviat abjecto patris imperio. Accedit etiam ingratitudo, quod senem deserens, non modo justis officiis eum privat, sed domesticas ejus opes mutilat & diminuit. Sequitur tandem profusa luxuries, & dissoluta nequitia, qua omnia sua dilapidat. Tot peccatis erat promeritus ut patrem implacabilem experiretur. Nec vero dubium est quin sub hac imagine immensa Dei bonitas & incomparabilis indulgentia nobis pingatur, ne ulla scelerum atrocitas à spe impetrandæ veniæ nos deterreat. Non inepta erit anagoge, siquis stulto & protervo adolescenti similes esse dicat, qui quum summa bonorum copia apud Deum affluant, cæca tamen & vesana cupiditate incitati cum eo partiri volunt, ut seorsum liberi sint: quasi non omnibus regnis optabilius sit sub paterna Dei cura & gubernatione degere. Sed quia vereor ne hæc allusio nimis arguta sit, contentus ero literali sensu: non quod mihi displiceat, sub tali figura reprehendi eorum amentiam qui sibi feliciter cessurum putant aliquid habere proprium, ut seorsum à Patre cælesti sint divites: sed quia nunc intra metas interpretis me contineo. Cæterum hic refert Christus quid juvenibus contingere soleat ubi proprio ingenio feruntur. nam quia & consilii inopes & ferventes intemperie, ad se regendos minime sunt idonei: ubi metus & pudor eos non cohibet, fieri non potest quin se projiciant quocunque tulerit libido, plenique dedecoris ad turpem egestatem festinent. Postea pœnam describit quæ justo Dei judicio ut plurimum prodigos decoctores manet: nempe ut male consumptis opibus prolixe esuriant: & quia optimi panis abundantia frugaliter uti nescierunt, ad glandes & siliquas redigantur. denique ut porcorum sodales facti, indignos se sentiant humano victu. nam & hæc est porcina ingluvies, male disperdere quod in vitæ subsidia datum erat. Quod subtiliter quidam exponunt, hanc justam esse impii fastidii pœnam ut famelici ad siliquas confugiant qui lautum panem in familia cælestis Patris respuerint: vere quidem & utiliter dicitur, nec ulla religio prohibet hac similitudine uti: sed memoria interim tenendum est quid allegoriæ à genuino sensu differant.

16. *Cupiebat implere.*] Significat, præ fame non amplius cogitasse veteres delicias, sed avide vorasse siliquas. neque enim quum porcis ipse daret hoc cibi genus, carere potuit. Celebre est illud Cyri dictum, qui quum in fuga longam inediam passus esset, cibatio & atro pane paululum refectus, dixit se nunquam sapidum panem gustasse: ita juvenem cujus nunc fit mentio, necessitas coëgit appetitum ad siliquas adjicere. Additur ratio, Quia nemo illi dabat. nam copula in causalem particulam, meo judicio, resolvi debet. Neque hoc de siliquis dicitur, quæ illi erant ad manum: sed intelligo neminem ejus inopiæ fuisse misertum. Prodigis enim, qui sine delectu sua dissipant, nemo se debere agnoscit: imo quia omnia disperdere soliti sunt, nihil illis videtur erogandum.

17. *In se autem reversus.*] Hic nobis describitur ratio qua Deus homines ad pœnitentiam invitat. Si ultro saperent, seque præberent dociles, blandius eos alliceret: verum, quia nisi ferulis domiti, ad obsequium non descendunt, durius eos castigat. Ergo juveni quem saturitas reddebat ferocem & immorigerum, optima fuit magistra fames. Hoc exemplo edocti, ne putemus Deum crudeliter nobiscum agere siquando nos gravioribus ærumnis urget: quia hoc modo præfractos & lætitia ebrios ad obedientiam erudit. Denique quicquid miseriarum patimur, utilis est ad pœnitentiam invitatio. Verum, ut tardi sumus, vix unquam recipimus sanam mentem nisi extremis malis coacti. nam donec undique nos premant angustiæ, & desperatio constringat, semper exultat caro, vel saltem resilit. Unde colligimus, non esse mirum si Dominus violenter sæpe, & quidem repetitis ictibus, ad frangendam nostram contumaciam incumbat, & duris nodis (ut est in proverbio) duros cuneos impingat. Notandum est etiam quod spes melioris fortunæ, si ad patrem rediret, animum resipiscendi juveni dedit. Nulla enim pœnarum gravitas pravitatem nostram emolliet, vel efficiet ut nobis peccata displiceant, donec aliquis appareat profectus. Ergo quemadmodum hic juvenis paternæ clementiæ fiducia ad quærendam reconciliationem erigitur: ita nobis pœnitentiæ initium sit oportet divinæ misericordiæ agnitio, quæ nos ad bene sperandum excitet.

20. *Quum adhuc longe abesset.*] Hoc est caput parabolæ, Si homines qui & natura cupidi sunt vindictæ, & juris sui nimium tenaces, paternus tamen amor inflectit ut clementer filiis ignoscant, & misere perditos ultro requirant: Deum, cujus immensa bonitas omnes patrum amores superat, nihilo fore nobis duriorem. Et certe nihil hic de patre terreno refertur quod Deus non de se promittat: Antequam clamave- *Jesa. 65.*
rint, inquit, ego exaudiam. Notum est etiam illud *vers. 24.*
Davidis, Dixi, Confitebor adversum me injustitiam *Psal. 32.*
meam Domino, & tu remisisti iniquitatem peccati *vers. 5.*
mei. Ergo sicuti pater hic non tantum exorabilis est filii precibus, sed venienti occurrit, & nondum verbo uno audito, squalidum & deformem amplectitur: ita Deus longam deprecationem non expectat: verum simulac proposuit peccator culpam fateri, voluntarius occurrit. Putidum vero eorum cavillum est qui hinc eliciunt, gratiam Dei non ante expositam esse peccatoribus quam ipsi sua pœnitentia eam anteverterint. Hic nobis, inquiunt, pater ad ignoscendum facilis proponitur, sed ex quo filius ad eum redire instituit: ergo non alios respicit Deus, nec gratia sua dignatur, nisi qui eam quærere incipiunt. Verum quidem est, ut veniam impetret peccator, requiri conscientiæ dolorem quo sibi displiceat: sed perperam inde elicitur, pœnitentiam, quæ Dei donum est, ab hominibus ex proprio cordis sui motu afferri. Atque in hac parte inscite mortalis homo Deo confertur. neque enim terreni patris est, arcano Spiritus instinctu perversum cor filii renovare, sicuti Deus ex cordibus lapideis carnea facit. Denique hic non agitur an homo à seipso conversus ad eum redeat: sed tantum sub hominis figura, paterna Dei indulgentia laudatur, & ad dandam veniam facilitas.

21. *Pater, peccavi in cælum.*] Hic pars altera pœnitentiæ notatur: nempe sensus peccati cum tristitia & pudore conjunctus. nam cui non dolet peccasse, & sua culpa ante oculos non versatur, quidvis potius tentabit quam ut ad bonam frugem redire cogitet. Pœnitentiam ergo necesse est ut præcedat displicentia. Atque huic loquutioni magnum subest pondus, quod in se reversus dicitur adolescens, utpote qui

vagis cupiditatum erroribus in oblivionem sui abreptus erat. Et certe ita erratici sunt carnis impetus, ut quisquis se illis permittit, à seipso egressus evanescat.
Jes. 46. vers. 18. Ideoque jubentur transgressores redire ad cor. Sequitur etiam confessio, non qualem fabricavit Papa, sed qua filius offensum patrem sibi placat. nam hæc humilitas redimendis offensis omnino necessaria est. Forma hæc loquendi, Peccavi in cælum & coram te, tantundem valet acsi dictum esset, læsum fuisse Deum in persona terreni patris. Et certe hoc natura dictat, quicunque contra patrem insolescit, impie quoque adversus Deum insurgere, qui filios parentibus subjecit.

22. *Proferte stolam primam*] Quanquam in parabolis (ut sæpius dictum est) singulas minutias excutere ineptum foret: hic tamen non torquebitur litera si dicamus cælestem Patrem non modo ita ignoscere peccatis nostris ut eorum memoriam sepeliat, sed dona etiam restituere quibus eramus exuti: sicuti vicissim nos illis spolians, ingratitudinem nostram castigat, ut nuditatis probro & dedecore ad pudorem nos cogat.

Matth.	Marc.	Luc. XV.
		25. Erat autem filius ejus senior in agro: & quum veniret, & appropinquasset domui, audivit concentum & choros. 26. Et vocavit unum è servis suis, & interrogavit quid essent illa. 27. Ipse vero dixit ei, Frater tuus venit, & mactavit pater tuus vitulum saginatum, quod incolumem illum receperit. 28. Indignatus est autem, nec volebat introire. Pater ergo illius egressus, rogabat illum. 29. At ille respondens, dixit patri, Ecce, tot annis servio tibi, nec unquam præceptum tuum transgressus sum, & mihi nunquam dedisti hœdum, ut cum amicis meis lætarer. 30. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam tuam cum meretricibus, venit, mactasti illi vitulum saginatum. 31. At ille dixit ei, Fili, tu semper mecum es: & omnia mea, tua sunt. 32. Lætari autem & gaudere oportebat: quia frater tuus hic, mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est.

Hoc posterius membrum parabolæ, inhumanitatis eos accusat qui Dei gratiam maligne restringere vellent quasi miseris peccatoribus invideant salutem. Scimus enim Scribarum fastum hic perstringi, qui sibi debitam meritis suis mercedem non putabant rependi, si Publicanos & promiscuum vulgus Christus ad spem æternæ hæreditatis admitteret. Summa igitur est, si filii Dei censeri cupimus, fratrum vitiis, quæ ipse paterne remittit, fraterne ignoscendum esse. Qui putant sub primogeniti filii typo Judaicum populum describi, tametsi ratione non carent, mihi tamen videntur non satis ad totum contextum attendere. Nam ex Scribarum murmure natus sermo fuit, quibus molesta erat Christi humanitas erga miseros & parum probatæ vitæ homines. Scribas ergo qui arrogantia turgebant, comparat frugi & modestis hominibus, qui semper honeste parceque vivendo, rem domesticam bene curaverint: imo filiis obsequentibus, qui tota vita patienter tulerint patris imperium. Quanquam autem prorsus indigni erant hac laude, Christus tamen ex eorum sensu loquens, fictam sanctimoniam illis pro virtute per concessionem imputat. acsi dixisset, Etiamsi vobis concedam quod falso jactatis, vos Deo semper obedientes fuisse filios, non tamen ita superbe & crudeliter abjiciendi erant fratres ubi à perdita vita resipiscunt.

28. *Pater illius egressus.*] His verbis superbiam non ferendam hypocritis exprobrat, quod à patre rogandi sint ne fratribus suis misericordiam invideant. Porro licet non roget Deus, suo tamen exemplo ad toleranda fratrum vitia nos hortatur. Atque ut improbo rigori omnem excusationem præcidat, non tantum hypocritas loquentes inducit, quorum refutari possit falsa jactantia, verum etiam siquis integerrime omnibus pietatis officiis erga patrem sit defunctus, ei tamen justam querimoniæ esse causam negat quod fratri venia detur. Certum quidem est, sinceros Dei cultores ab hoc maligno affectu puros semper & vacuos fore: sed Christi consilium est ostendere iniquum esse qui fratri in gratiam recepto obtrectat, etiamsi sanctitate Angelis non cedat.

31. *Fili, tu semper.*] Duo sunt hujus responsionis capita: prius est, quod nulla est irascendi causa primogenito, dum absque suo damno fratrem humaniter accipi videt: alterum vero, quod nulla fraternæ salutis habita ratione, ob hilaritatem ex ejus reditu conceptam tristetur. Omnia, inquit, mea sunt tua. Hoc est, etiamsi nihil hactenus è domo mea abstuleris, nihil tibi deperiit: quia omnia tibi salva manent. Deinde quid te offendit nostra lætitia, cujus tu socius esse debueras? nam æquum erat, fratri, quem perditum putavimus, nunc salvo & reduci gratulari. Duæ istæ rationes nobis notandæ sunt: quia nec quicquam nobis decedit si benigne in gratiam recipit Deus qui peccatis suis ab eo alienati fuerant: & impia est durities, non lætari quum fratres à morte redivivos cernimus.

Matth. XVIII.	Marc.	Luc. XVII.
15. Si vero peccaverit in te frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrem tuum. 16. Si vero te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos: ut in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum. quod si non audierit eos, dic Ecclesiæ. 17. Quod si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. 18. Amen dico vobis, quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo: & quæcunque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo.		2. Cavete vobis. 3. Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentia tactus fuerit, remitte illi.

19. Rur-

19. Rursum dico vobis, quod si duo ex vobis consenserint
super terram, de omni re quam petierint, fiet illis à Patre meo
qui in cælis est.
20. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo,
ibi sum in medio eorum.

15. *Si vero peccaverit.*] Quia de ferendis fratrum infirmitatibus concionatus fuerat, nunc quomodo, & in quem finem, & quatenus ferendæ sint, clarius ostendit. Nam alioqui promptum fuisset objicere, non posse aliter caveri offensiones quam si quisque ad aliorum vitia conniveat, & sic malum indulgentia foveatur. Mediam ergo rationem Christus præscribit, quæ nec infirmos nimis offendat, & tamen apta sit sanandis eorum morbis. Utilis enim & laude digna est severitas ad medicinæ naturam composita. In summa, Christus suos discipulos ita jubet alios aliis ignoscere, ut tamen vitia corrigere studeant. quod prudenter observare convenit: quia nihil difficilius est, quam hominibus parcendo, liberas tamen reprehensiones non omittere. In alterutram fere partem omnes inclinant, ut mutuo se fallant mortiferis blanditiis, vel nimis acriter insectentur quibus mederi decebat. Christus autem mutuum amorem commendat suis discipulis, qui procul sit ab adulatione. Tantum admonitiones moderatione condire jubet: ne si nimis rigidæ sint ac duræ, infirmos exaniment. Tres autem fraternæ correctionis gradus distincte ponit: primus est, ut privatim moneatur qui peccavit: secundus autem, si aliquod signum contumaciæ dederit, ut rursum admoneatur adhibitis testibus: tertius est, si nihil hac via profectum fuerit, ut tradatur publico Ecclesiæ judicio. Ille vero, quem dixi, scopus est, ne fervidi zeli prætextu violetur charitas. Porro quia majorem hominum partem impellit ambitio ut nimis cupide fratrum delicta in publicum traducat, tempestive occurrit Christus huic vitio, præcipiens ut fratrum probra, quantum in nobis est, tegamus. quos enim fratrum dedecus & infamia oblectat, odio & malevolentia rapi certum est: quia si in illis vigeret charitas, fratrum pudori consulerent. Quæritur tamen an promiscue regula hæc ad quævis peccata extendi debeat. Sunt enim permulti qui nullas admittunt publicas censuras, donec privatim admonitus fuerit peccator. Atqui manifesta est in Christi verbis restrictio. neque enim simpliciter & sine exceptione moneri vel argui seorsum, & sine teste jubet, quicunque peccaverint: sed hanc viam à nobis tentari vult, ubi privatim offensi sumus: non quidem in proprio negotio, sed quia dolore nos vulnerari convenit quoties offenditur Deus. Nec vero Christus hic de ferendis injuriis disserit: sed in genere mansuetudinem ita inter nos colendam docet, ne asperius tractando infirmos, perdamus qui servandi erant. Ergo particula *in te*, non illatam alicui injuriam designat, sed inter occulta & manifesta peccata distinguit. Nam siquis in totam Ecclesiam peccaverit, eum Paulus jubet publice argui, ut ne ipsis quidem senioribus parcatur. Nam de his nominatim
1 Tim. 5. vers. 20. Timotheo mandat ut publice coram omnibus eos arguendo, commune aliis exemplum statuat. Et certe ridiculum esset, qui peccavit cum publico offendiculo, ut vulgo notum sit flagitium, à singulis moneri: quia si mille sint conscii, millies monendus erit. Quare distinctio quæ diserte à Christo notatur, tenenda est, ne quis occulta peccata vulgando, fratrem temere & absque necessitate infamet. *Si te audierit, lucratus es.* Ab utilitate & fructu Christus suam doctrinam confirmat. Neque enim parva res est, animam Satanæ mancipatam Deo acquirere. Unde autem fit ut non sæpe resipiscant qui lapsi sunt, nisi quia odiose & hostiliter vexati, obstinationis callum sibi obducunt? Ergo nihil mansuetudine aptius, quæ Deo reconciliat qui ab eo exciderant. Qui vero intemperanter ruit in stultum favorem, sponte fraternæ salutis, quam in manu habebat, jacturam facit. Apud Lucam diserte jubet Christus nos privata objurgatione esse contentos, si ad pœnitentiam adductus sit frater. Hinc etiam colligitur, quam necessaria sit mutua inter fideles reprehensionum libertas. Nam quum sæpius quisque nostrum quotidie delinquat, plusquam crudele est silentio nostro ac dissimulatione prodere eorum salutem, quos amica objurgatione ab interitu eripere liceret. Nam etsi non semper succedit, gravi tamen reatu constringitur quis in curanda fratrum salute præscriptum à Domino remedium neglexit. Notatu quoque dignum est, quod Dominus, ut magis ad officium strenui simus, suum nobis honorem transscribit. Neque enim hominem convertere in alium quam in eum solum competit: hoc tamen elogio, licet indebito, nos ornat, quod fratrem perditum lucrifacimus.

16. *Si te non audierit, adhibe tecum.*] Secundus gradus est, nempe ut testibus interpositis, rursum moneatur qui se præfracte gessit erga hominem unum, vel minus fuit docilis. Objiciunt hic quidam, frustra vocari testes si cum homine duro & rebelli negotium est: quia adeo non flectetur illorum conspectu ad culpæ agnitionem, ut improbius neget. Sed facilis erit hujus nodi solutio, si inter negandi & tergiversandi species distinguas. Qui præcise factum inficiatur, seque falso & calumniose gravari affirmat, omittendus est: quia frustra testibus vocatis urgebitur. Sed quia plerique quod perperam & inique ab ipsis factum, proterve eludunt, vel impudenter excusant: donec major accedat auctoritas, utiliter erga eos observatur hæc ratio. Porro sic debere intelligi Christi sermonem, ex verbo Arguendi liquet. Arguere, est demonstratione convincere. Quomodo autem arguerem qui acriter totam rem pernegat? nam qui nulla fronte admissum crimen negat, secundæ admonitioni viam præcludit. Nunc tenemus in quem usum testes adhiberi Christus velit, ut scilicet plus ponderis habeat, magisque seria sit admonitio. Cæterum quod Mosis verba paulo in alium sensum deflexit, in eo nihil est absurdi. Vetat Moses pronunciari de re incognita. Hunc vero legitimum probandi modum definit, ut duorum vel trium testimonio stetur. Christus ad eam legem alludens, liquidam fore causam dicit, ubi duo vel tres testes ad damnandam hominis contumaciam surgent, saltem ut matura sit Ecclesiæ cognitio. Neque enim erit cur se in lucem protractum queratur qui duos vel tres audire abnuit. *Dic Ecclesiæ.* Quæritur quid per nomen Ecclesiæ intelligat. Nam Paulus Corinthium ince- *1 Cor. 5.*
stum non ab aliquo delecto numero, sed à toto pio- *vers. 5, 6.*
rum cœtu excommunicari jubet: ideoque probabile videri posset, judicium hic toti populo deferri. Sed quia tunc nulla adhuc Ecclesia erat quæ Christo nomen dedisset, nec talis ratio constituta, ipse autem Dominus tanquam de more usitato receptoque loquitur: non dubium est quin ad veteris Ecclesiæ ordinem alludat, sicuti & aliis locis ad consuetudinem notam accommodat sermonem. Quum jubet munus *Matth. 5.*
quod offerre volumus, relinqui ad altare donec of- *vers. 23.*
fensi fratri reconciliemur: non dubium est quin ex præsenti ac legali cultus Dei forma docere velit, non posse nos rite precari, nec quicquam offerre Deo quamdiu dissidium est nobis cum fratribus. Sic igitur nunc receptam apud Judæos disciplinæ formam intuitus est: quia absurdum fuisset, Ecclesiæ quæ adhuc nulla erat, judicium proponere. Porro quum

 apud

apud Judæos penes Seniores esset excommunicationis potestas, qui totius Ecclesiæ personam gerebant, apposite Christus tunc demum publice ad Ecclesiam traduci dicit qui peccarunt, si privatas admonitiones vel superbe contemnant, vel scurriliter eludant. Scimus ex quo reversi fuerunt ab exilio Babylonico Judæi, delecto concilio quod vocabant Sanhedrin, Græce Synedrion, mandatam fuisse censuram morum & doctrinæ. Hoc legitimum fuit Deoque probatum regimen, & hoc frenum ad retinendos in officio protervos & indociles. Siquis excipiat, Christi ætate omnia fuisse corrupta & perversa, ut nihil minus quam Ecclesiæ judicium censeri tyrannis illa debuerit: responsio facilis est, Quamvis tunc adulterata esset ac perversa ratio, Christum tamen merito ordinem laudare qualis olim à Patribus fuerat traditus. Ubi vero paulo post erexit Ecclesiam, sublata corruptela purum excommunicandi usum restituit. Dubium tamen non est quin ratio disciplinæ quæ viguit sub regno Christi, successerit in locum illius veteris. Et certe quum umbratilem excommunicandi ritum tenuerint etiam profanæ gentes, hoc divinitus ab initio inditum fuisse hominum mentibus apparet, siqui impuri & polluti essent, à sacris esse arcendos. Populo ergo Dei turpe ac pudendum fuisset, ejus disciplinæ prorsus esse expertem, cujus aliquod inter Gentes extabat vestigium. Quod autem sub Lege servatum fuerat, Christus ad nos transmisit, quia nobis communis est ratio cum antiquis Patribus. Neque enim consilium Christi fuit, suos discipulos ad Synagogam ablegare, quæ quum foetidas sordes libenter in sinu foveret, veros & simplices Dei cultores excommunicabat. Sed admonuit in Ecclesia sua tenendum esse ordinem qui pridem sub Lege sancte institutus fuerat. Quod de Ethnicis & Publicanis mox subjicitur, interpretationem à me allatam confirmat. Nam quia in summo odio & detestatione tunc apud Judæos erant Ethnici & Publicani, illis comparat homines impuros & insanabiles, qui nullis monitionibus obtemperant. Certe Ethnicis, ex quibus deinde composita fuit Ecclesia, præceptum dare noluit ut seipsos fugerent: nec hodie ratio est cur à Publicanis abhorreant fideles. Sed Christus quo facilius posset à rudibus intelligi, loquendi formam à præsenti gentis suæ consuetudine mutuatus est. Sensus autem est, nihil cum Ecclesiæ contemptoribus debere nobis esse negotii donec resipuerint.

18. *Quæcunque ligaveritis.*] Eadem nunc verba repetit quibus usus fuerat capite 16. sed diverso sensu. Nam illic doctrinæ auctoritatem asserere volebat: hic vero disciplinam constituit, quæ appendix est doctrinæ. Illic dicebat Christus non irritam fore Euangelii prædicationem quin odor esset vivificus vel lethalis: hic affirmat, quamvis impii Ecclesiæ judicium derideant, non tamen vanum fore. Hæc distinctio tenenda est, quod illic simpliciter de verbo prædicato, hic autem de publicis censuris, & disciplina disseritur. Cæterum rationem metaphoræ ligandi & solvendi illinc petant lectores. Summa hæc est, Quisquis admisso delicto suppliciter culpam agnoscit, & deprecatur ut ab Ecclesia veniam impetret, eum absolvi non tantum ab hominibus, sed à Deo ipso. Rursus quisquis Ecclesiæ objurgationes & minas ludibrio habet, si ab ea damnetur, ratum fore in cælo judicium quod homines tulerint. Siquis objiciat, Deum hoc modo fieri quasi pedarium judicem, qui subscribat mortalium hominum sententiæ: solutio in promptu est. Neque enim auctoritatem Ecclesiæ suæ asserit Christus qua jus suum & Patris imminuat: sed potius qua verbi sui majestatem sanciat. Quemadmodum enim cap. 16. non quamlibet promiscue doctrinam stabilire voluit, sed quæ ex ore suo profecta esset: ita neque hoc loco quodlibet judicium stabile & ratum fore dicit, sed in quo ipse præsidet; neque id modo per Spiritum, sed etiam per verbum. Unde sequitur, homines nullum afferre Deo præjudicium, dum nihil nisi ex ejus ore pronunciant, ac tantum fideliter exequi student quod ille mandavit. Quamvis enim unicus sit mundi judex Christus, vult tamen interea ministros verbi sui habere præcones. Deinde vult suum judicium ab Ecclesia proferri. Ita fit ut nihil sibi deroget interposito hominum ministerio quin solus ipse absolvat & liget. Oritur tamen hic quæstio, quum multos hypocritas Ecclesia toleret, absolvat etiam multos qui fictam pœnitentiam obtendunt, an conveniat tales in cælo absolvi. Respondeo, non ad alios dirigi sermonem quam qui recte ac sincere Ecclesiæ se reconciliant. Nam trepidis conscientiis afferre solatium, metumque eximere volens, testatur reatu liberari coram Deo quicunque peccaverint, si in gratiam redeant cum Ecclesia. Hoc enim quasi pignus cælestis gratiæ statuit, quod nihil ad hypocritas pertinet qui purum reconciliationis usum pervertunt. Piis vero non vulgaris inde fiducia nascitur, dum sua peccata coram Deo & Angelis deleri audiunt simulac veniam obtinuerint ab Ecclesia. In altero membro minime ambigua est mens Christi. nam quum præfractis & superbis proclive sit Ecclesiæ judicium hoc prætextu contemnere, quia hominibus subjici nolint, sicuti impii nebulones sæpe ad cæleste tribunal audacter provocant: Christus, ut terrore frangat hanc contumaciam, quæ nunc ab illis spernitur damnationem in cælo ratam fore denunciat. Interim suos ad justam severitatem animat, ne improbæ eorum contumaciæ succumbant qui disciplinam respuent vel excutient. Hinc quoque videre est quam insulse Papistæ præsentem locum ad omne tyrannidis genus fucandum torqueant. Jus excommunicandi Ecclesiæ tribui certum est, & sani omnes fatentur: sed an ut unusquispiam, & quidem non ab Ecclesia vocatus, sed à cornuta larvataque bestia creatus, pro sua libidine inanes excommunicationum crepitus emittat? Atqui legitimam Ecclesiæ gubernationem Presbyteris injunctam fuisse constat: non tantum verbi ministris, sed qui ex plebe morum censores illis adjuncti erant. Hac tamen impudentia non contenti, probare etiamnum conantur ex hoc loco, quæcunque imposuerint onera, esse ferenda. Taceo quod potestatem Ecclesiæ permissam indigne sibi usurpant ac rapiunt pessimi Ecclesiæ hostes: tantum dico, Quum Christus nonnisi de corrigendis peccatis agat, qui suis legibus animas illaqueant, non minus stulte quam scelerate ejus testimonio abuti. Ejusdem farinæ est, quod auricularem suam confessionem hoc prætextu defendunt. Neque enim, si Ecclesiæ reconciliari Christus voluit qui sua culpa usque ad publicum judicium tracti fuerint, ideo singulis legem imponit ut sua peccata in aurem sacrifici exonerent. Adeo autem frivolæ sunt eorum ineptiæ, ut refutationi longius insistere necesse non sit.

19. *Rursum dico vobis.*] Confirmat proximam sententiam: quia Deus non modo Spiritum consilii & prudentiæ daturus sit petentibus, sed etiam facturus ne virtute & effectu careat quicquid ex verbo suo egerint. Consensum vero precationi conjungens, admonet quam sobrie & reverenter in omnibus sacris actionibus se gerere debeant fideles. Monendus est peccator, & nisi correctionem admittat, excommunicandus. Hic non modo sacrum os Dei consulere oportet ne quid statuatur nisi ex ejus verbo, sed simul etiam à precibus auspicari convenit. Unde clarius apparet quod ante docui, non permitti hominibus quidvis agendi licentiam: sed Deum statui gubernationis Ecclesiæ vindicem, ut judicia, quorum ipse est auctor, sciscat ac sanciat. Interim dum conveniunt fideles, vota sua conjungere, & communiter precari docentur, non modo ad testandam fidei unitatem, sed ut

omnium

omnium consensum Deus exaudiat. Ergo, ut alibi sæpe promittit Deus se privatis cujusque votis fore propitium: ita hic Christus publicas preces singulari promissione dignatur, quo nos acrius ad earum studium invitet.

20. *Ubi duo aut tres congregati in nomine meo.*] Promissio hæc longius patet quam superior. Dominus enim se adfuturum declarat quoties duo aut tres in nomine suo convenerint, ut dirigat eos consilio, & quicquid aggressi fuerint, ad prosperum successum deducat. Non est ergo quod dubitent qui se tradunt ei regendos, quin optabilem ex præsentia ejus fructum sentiant. Quum autem inæstimabile bonum sit Christum habere in omnibus negotiis præsidem qui consilia & eventus benedicat, sicuti rursum nihil miserius quam ejus gratia destitui: non levem stimulum addere nobis debet hæc promissio, ut inter nos pie & sancte coalescamus. Nam quisquis vel sacros conventus negligit, vel se disjungit à fratribus, ac segniter se gerit in colenda unitate, hoc ipso demonstrat se Christi præsentiam pro nihilo ducere. Sed videndum in primis, ut qui Christum cupiunt sibi adesse, in ejus nomine conveniant. Ac simul tenenda est hujus particulæ definitio. videmus enim ut impii sacrum ejus nomen suis conspirationibus non minus falso & impudenter, quam scelesto obtendant. Ergo nisi velimus Christum ad eorum ludibria prostituere, & simul evertere quod hic promisit, sciendum in primis quid valeat hæc loquutio: nempe ut qui simul congregantur, rejectis omnibus impedimentis quæ nos ad Christum accedere non sinunt, sincere ad eum aspirent, ejus verbo se in obsequium addicant, ac Spiritu gubernari permittant. Timendum non est, ubi viget hæc simplicitas, quin palam ostendat Christus suis auspiciis non frustra coactum fuisse cœtum. In quo se prodit crassa Papistarum inscitia. clamant non potuisse errare Concilia, ideoque standum omnibus eorum decretis: quia quoties duo aut tres congregantur in nomine Christi, ipse in medio eorum est. Atqui in primis quærendum erat, convenerint nec ne Christi nomine, de quorum fide, doctrina & affectu ambigitur. Hoc dum omittunt vel involvunt Papistæ, quis non videt astute discrimen inter sacros & profanos conventus ab illis confundi, ut potestas quidvis agendi ab Ecclesia ad hostes Christi juratos transferatur? Sciamus ergo nonnisi pios Dei cultores, qui Christum pure quærunt, animari ad fiduciam, ne sibi eum adfore dubitent. Spuriis autem & abortivis Conciliis, quæ telam ex proprio sensu contexuerunt, valere jussis, apud nos semper Christus unus cum Euangelii sui doctrina emineat.

MATTH. XVIII.

21. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? num usque septies?

22. Dicit illi Jesus, Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies.

23. Ideo assimilatum est regnum cælorum homini Regi qui voluit conferre rationes cum servis suis.

24. Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei unus qui debebat decem millia talentorum.

25. Cæterum quum is non esset solvendo, jussit eum dominus ejus venundari, & uxorem ejus & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem.

26. Procidens autem servus, ille adorabat illum, dicens, Domine, esto patiens erga me, & omnia tibi reddam.

27. Misertus autem dominus servi illius, absolvit eum, & æs alienum remisit ei.

28. Egressus vero servus ille, invenit unum de conservis suis qui debebat sibi centum denarios: & injecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens, Solve quod debes.

29. Et procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens, Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi.

30. At ille nolebat: sed abiit, & conjecit eum in carcerem donec redderet debitum.

31. Porro quum vidissent conservi ejus quæ fiebant, indoluerunt valde: & venerunt, aperueruntque domino suo omnia quæ facta fuerant.

32. Tunc accersivit illum dominus suus, & ait illi, Serve scelleste, totum debitum illud remisi tibi quum obsecrasses me:

33. Nonne oportuit & te misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus eram?

34. Et iratus dominus ejus, tradidit eum tortoribus, quoad usque redderet totum quod debebatur sibi.

35. Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis suo quisque fratri ex cordibus vestris delicta illorum.

MARC.

LUC. XVII.

4. Et si septies in die peccaverit in te, & septies in die conversus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: remitte illi.

21. *Domine, quoties.*] Hoc objecit Petrus ex communi carnis sensu & ingenio. Naturaliter omnibus ingenitum est ut sibi velint ignosci: itaque siquis non statim veniam impetrat, rigide secum agi & inhumaniter queritur. sed multum abest ut se erga alios tam faciles præbeant qui clementer secum agi postulant. Ergo quum suos ad mansuetudinem hortatus esset Dominus, Petro in mentem venit ista dubitatio, Quid fiet si ad dandam veniam ita simus propensi, nisi quod nostra lenitas peccandi erit illecebra? Interrogat igitur an peccantibus sæpius, ignoscere conveniat. nam quum septenarius numerus pro magno sumatur, tantundem valet adverbium Septies, acsi dixisset, Quousque tandem, Do-

mine,

mine, peccantes in gratiam vis recipi? nam absurdum est ac minime utile, ut nos placabiles subinde reperiant. Atqui Christus adeo hac objectione non movetur, ut diserte exprimat nullum fieri debere remittendi finem. Neque enim certum numerum præscribere voluit, sed potius mandare ut nunquam fatigemur. Lucas à Matthæo nonnibil discrepat, quia simpliciter Christi præceptum refert, ut septies ignoscere parati simus: sensus tamen convenit, ut non semel aut bis, sed quoties resipuerit peccator, simus ad dandam veniam prompti & faciles. Hoc tantum interest, quod apud Matthæum Dominus Petrum increpans, eo quod nimis restrictus foret, numerum hyperbolice auget, qui per se ad summam rei notandam sufficit. Neque enim rogabat Petrus an septies remitteret, quod placeret eousque progredi; sed ut objecta magni absurdi specie, Christum à sententia deduceret, quemadmodum nuper attigi. Ergo qui septies remittere paratus erit, ad septuagesimam usque offensam erit placabilis. Cæterum ex verbis Lucæ alia oritur quæstio, quia non jubet Christus veniam dare nisi dum ad nos conversus peccator pœnitentiam restabitur: nam videtur hoc modo suis permittere ut improbis veniam ac misericordiam negent. Respondeo, bifariam remitti peccata. Siquis injuriam mihi fecerit, ego autem deposito vindictæ affectu eum amare non desino, quin etiam beneficium rependo loco injuriæ: quamvis de illo sinistre sentiam ut meretur, remittere tamen illi dicor. Nam quum Deus hostibus nos bene velle jubet, non ideo protinus exigit ut probemus in illis quæ ipse damnat, sed tantum animos nostros omni odio vult esse purgatos. In hoc genere veniæ adeo non est expectandum ut qui peccavit, ultro ad nos placandos accedat, ut amare oporteat qui nos data opera exasperant, qui repudiant gratiam, vetereſque offensas nobis accumulant. Secunda remittendi species est, quum ita fratrem recipimus in gratiam, ut de eo recte sentiamus, simusque persuasi deletam coram Deo esse peccati ejus memoriam. Atque hoc est qood prius admonui, Christum hic non tantum de injuriis quæ nobis illatæ sint, differere, sed de quibuscunque peccatis. Vult enim eos qui lapsi sunt, nostra misericordia levari. Quæ doctrina ideo valde necessaria est, quod natura præter modum sumus omnes fere morosi: & Satan prætextu severitatis ad immanem rigorem nos impellit, ut miseros homines quibus venia negatur, tristitia & desperatio absorbeat. Sed hic quæritur rursum, Simulac verbo quis professus sit pœnitentiam, fidesne haberi debeat. Nam us boc fiat, necesse erit volentes ac scientes errare. Ubi enim erit discretio, si ad centesimum usque crimen impune quivis nobis illudat? Respondeo primum, de quotidianis delictis hic haberi sermonem, in quibus etiam optimus quisque venia indiget. Quum igitur in tanta carnis infirmitate tam lubricum sit nobis iter, tot insidiæ & impulsus, quid fiet si ad secundum vel tertiom lapsum præciditur spes veniæ? Addendum est secondo, Christum non privare judicio fideles, ut stulte ad verbulum unum creduli sint: sed tantum velle æquos esse & bumanos, ut resipiscentibus manum porrigant, si modo appareat ipsos ex animo sibi in peccatis displicere. Sacra enim res est pœnitentia, ideoque maturo examine opus habet: sed quoties probabile signum conversionis dederit peccator, admitti vult Christus ad reconciliationem, ne repulsa fractus deficiat. Tertio notandum est, ubi quis sua levitate & inconstantia suspectum se reddidit, posse nos veniam petenti ita ignoscere, ut in posterum observemus ejus mores, ne tolerantiam nostram & mansuetudinem, quæ ex Spiritu Christi est, ludibrio habeat. Tenendum enim ipsius Domini consilium est, clementia nostra juvandos esse qui lapsi sunt ut resurgant. Et certe imitanda nobis Patris cælestis est bonitas, qui procul occurrit peccatoribus, ut eos ad salutem invitet. Adde, quum pœnitentia mirabile sit opus Spiritus, & novi hominis creatio, si eam despicimus, ipsi Deo fieri injuriam.

23. *Assimilatum est regnum cælorum.*] Quia nos ad misericordiam flectere difficile est, præsertim vero ubi multa fratrum vitia toleranda sunt, statim tædium obrepit: doctrinam hanc aptissima parabola Dominus confirmat, cujus summa est, Eos qui ad ignoscenda fratrum delicta sunt inflexibiles, pessime sibi consulere, ac statuere sibi legem nimis duram & gravem: quia Deum experientur æque rigidum & inexorabilem erga seipsos. Nam in tribus membris præcipue consistit similitudo: opponitur enim Dominus servo, ingens summa minutis vel mediocribus, singularis clementia extremæ crudelitati. His tribus observatis, facile erit colligere Christi mentem. quid enim sumus, si cum Deo conferimur? Jam vero cujus summæ quisque nostrum ei debitor est? Postremo quam leves sunt offensæ in quibus obnoxii sunt nobis fratres, si expenditur nostra erga Deum obligatio? Quam indignus itaque est Dei misericordia homuncio immensa mole oneratus, qui erga sui similes implacabilis, ne minimum quidem delictum remittit? Quantum ad verba spectat, Regnum cælorum hic vocatur spiritualis Ecclesiæ conditio: acsi dixisset Christus, Ita se res habet inter Deum & homines, quoad animam & spiritualis vitæ rationem, ut inter dominum civilem & terrenum, ac ejus servos, quoad pecuniam & præsentis vitæ negotia.

25. *Jussit eum dominus.*] Hic argute singula excutere frivolum esset. neque enim rigorem Deus semper ostentat initio, donec ad deprecationem compulsi, veniam petamus: imo gratuita bonitate nos prævenit: sed tantum docet, si summo jure in nos utatur Deus, quid nobis futurum sit. Deinde si velit exigere à nobis quod debetur, quam nobis expediat confugere ad preces: qoia boc unicum superest asylum peccatoribus. Notanda est etiam longa summarum distantia: nam quum talentum unum, centum denariis pluris sit, quid centum denarii ad decem talentorum millia?

31. *Quum vidissent conservi.*] Quanquam in bis verbis quærendum noo est mysterium, quia tamen nihil continent nisi quod natura dictat, & usu quotidie discimus, sciendum est, nobis coram Deo tot adversarios testes fore quot nobiscum vivunt homines: quia fieri non potest quin illis displiceat ac odio sit crudelitas, præsertim dum sibi quisque metuit ne in caput suum redundet quod videt alteri fieri. Quod ad sententiam proxime sequentem, frustra quæritur quomodo puniat Deus quæ semel remisit peccata: quia simplex hic sensus est, Licet omnibus misericordiam offerat, indignos tamen esse qui ea fruantur rigidos exactores, à quibus nulla potest impetrari venia. Ridiculi vero sunt Papistæ, dum ex adverbio Quousque, purgatorium ignem eliciunt. certum enim est, mortem æternam à Christo bic notari, non pœnam temporalem qua Dei judicio satisfiat.

MATTH. XVII.	MARC.	LUC.
24. Quum autem venissent Capernaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, dixeruntque, Præceptor vester non solvit didrachma?		
25. Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset in domum, prævenit		

illum Jesus, dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa, aut censum? à filiis suis, an ab alienis?

26. Dicit illi Petrus, Ab alienis. Ait illi Jesus, Ergo liberi sunt filii.

27. Verum ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum, & eum piscem qui prodierit primus, tolle: & aperto ore illius, invenies staterem, eum acceptum da illis pro me & pro te.

24. *Quum autem venissent Capernaum.*] In primis notandus est hujus historiæ scopus: nempe quod Christus tributum solvendo, subjectionem ultro testatus sit, sicuti formam servi induerat: simul tamen & verbis & miraculo ostenderit, non jure, vel necessitate, sed libera & voluntaria submissione se ita esse exinanitum, ut cum censeret mundus quasi unum quemlibet è vulgo. Erat hoc non vectigal quod exigi soleret in trajectu, sed annuum tributum Judæis impositum in singula capita, ut tyrannis penderent, quod olim solebant uni Deo. Scimus enim hunc censum illis præscriptum fuisse in Lege, ut dimidio statere quotannis profiterentur, Deum, à quo redempti fuerant, esse summum suum Regem. Hoc quum ad se transtulissent Reges Asiatici, placuit Romanis exemplum. Ita quasi alienati essent Judæi à Dei imperio, profanis tyrannis solvebant sacrum censum in Lege indictum. Porro, absurdum videri poterat, Christum quum apparuisset populi redemptor, ne ipsum quidem à tributo esse immunem. Hoc scandalum ut averteret, verbis docuit, sola voluntate se esse obstrictum: & miraculo idem probavit: quia à terreno imperio eximere se poterat qui mari dominabatur & piscibus. *Præceptor vester.* Quidam putant perstrictum fuisse Christum à tributi coactoribus, quasi se à communi jure subduceret. Ergo, ut petulans & contumeliosum est illud hominum genus, probrose hoc esse dictum interpretor. Nam quum censeri in sua quisque urbe soleret, scimus Christo non fuisse quietam uno in loco stationem. Quærunt ergo isti, an solutus erit legibus, quia tanquam incertus hospes huc illuc discursat? Et Petri responsum modestam excusationem continet ad eos placandos: Solvet, inquit. Unde colligimus Christum prius ex more solvisse: quia Petrus ut rem minime dubiam promittit. Quod vero hunc potius, quam alios discipulos compellant, factum esse suspicor quia apud ipsum habitavit Christus. nam si eodem omnes contubernio usi forent, communis fuisset exactio. Ridiculi ergo sunt Papistæ, qui tam frivolo prætextu Petrum dignitatis socium Christo faciunt. Vicarium, inquiunt, sibi elegit, & pari secum honore dignatus est, quem solutione tributi sibi æquavit. Atqui hoc modo subulcos omnes facient Christi vicarios, quia tantundem & illi pendebant. Quod si in tributo solvendo enituit primatus Petri, unde ista quam sibi arrogant, immunitas? Sed ita putide ineptire oportet qui Scripturam pro sua libidine depravant.

25. *Quid tibi videtur Simon?*] Specimen divinitatis suæ in eo edidit Christus, se nihil latere ostendens. Quorsum autem tendit ejus sermo? an ut se & suos à legum subjectione eximat? Sic quidam exponunt, jure liberos esse Christianos: sed libere subjici communi politiæ, quoniam aliter humana societas coli nequit. Mihi tamen simplicior videtur sensus. Quia enim periculum erat ne frustra Christum venisse putarent discipuli, quia tributum solvendo spem liberationis præcideret: simpliciter affirmat se ideo solvere tributum quia jure suo & potestate sponte abstinet. Unde colligitur, nihil de ejus regno minui. Sed cur sibi palam non vendicat quod suum est? nempe quia tributi coactoribus incognita erat ejus majestas. Quanquam enim spirituale est ejus regnum, sic tamen habendum est, quum unicus sit Dei filius, hæredem quoque esse totius mundi, ut subjecta illi esse omnia, & coram ipso in ordinem cogi deceat. Sensus ergo est, non ideo præfectos esse humano generi Reges à Deo, & institutas politias, ut ipse qui filius est, eandem cum aliis servitutem promiscue obeat: sed tamen, donec manifestata sit regni sui gloria, sponte una cum aliis fore servum. Hoc testimonio non minus insulse, quam feliciter abusus est Papa, ut suum Clerum legibus solveret. Quasi vero rasura capitis faciat Dei filios qui à tributis & vectigalibus sint immunes. Atqui nihil aliud voluit Christus, quam sibi honorem filii Regis vendicare, ut saltem domum haberet privilegio immunem à jure vulgari. Quare inscite etiam Anabaptistæ hæc verba ad labefactandum politicum ordinem detorquent, quum certo certius sit, Christum minime de communi fidelium jure disserere: sed tantum similitudinem petere à filiis Regum, qui una cum suis domesticis liberi sunt.

27. *Mitte hamum.*] Quanquam fateor non semper plenos Christo loculos fuisse, non tamen inopia coactum arbitror hoc mandasse Petro: sed ut miraculo probaret se latius dominari quam omnes terrenos Reges, ut qui pisces sibi haberet tributarios. Atque hoc semel tantum legimus factum esse, quia unum documentum satis in totam vitam fuit. Porro, stater tantundem valebat ac siclus, nempe quatuor drachmas vel duo didrachma.

MATTH. XIX.

1. Et factum est, quum consummasset Jesus hos sermones, migravit à Galilæa, & venit in fines Judææ trans Jordanem.

2. Et sequutæ sunt eum turbæ multæ: & sanavit eos ibi.

MARC. IX.

38. Respondit autem ei Joannes, dicens, Præceptor, vidimus quendam nomine tuo ejicere dæmonia, nec sequitur nos: & prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos.

39. Jesus autem ait, Ne prohibeatis illum: nullus enim est qui si virtutem fecerit in nomine meo, possit cito male loqui de me.

40. Qui enim non est adversus nos, pro nobis est.

LUC. IX.

49. Respondens autem Joannes, dixit, Præceptor, vidimus quendam super nomine tuo ejicientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum.

50. Et ait ad illum Jesus, Nolite prohibere. qui enim non est adversum nos, pro nobis est.

51. Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis ejus, & ipse faciem suam obfirmaverat ut iret Hierosolymam.

52. Et misit nuncios ante conspectum suum, & euntes intraverunt in oppidum Samaritanorum ut pararent illi.

53. Et non receperunt eum, quia facies ejus erat euntis Hierosolymam.

54. Quum

MARC. X.

1. Et quum inde surrexisset, venit in fines Judææ, per regionem quæ est trans Jordanem. Et conveniunt rursum turbæ ad illum, & sicut consueverat, rursum docebat eas.

54. Quum vidissent autem discipuli ejus Jacobus & Joannes, dixerunt, Domine, vis dicamus ut ignis descendat è cælo, & consumat illos, quemadmodum & Elias fecit?

55. Conversus autem Jesus, increpavit illos, dicens, Nescitis cujus spiritus estis vos.

56. Filius enim hominis non venit ad perdendas animas hominum, sed servandas. Et abierunt in aliud castellum.

38. Marc. *Præceptor.*] Hinc apparet celebre jam tunc fuisse Christi nomen, ut eo usi sint qui non erant ex familiaribus ejus discipulis: vel forte etiam abusi: nihil enim pro certo asserere ausim. Fieri potest ut hic de quo fit mentio, Christi doctrinam amplexus, non malo animo ad edenda miracula se contulerit: sed quia non nisi selectos Euangelii sui præcones hac facultate ornavit Christus, temere ab illo susceptum, vel potius arreptum fuisse hoc munus arbitror. Quanquam autem præpostere hoc tentavit quod discipulos sine mandato imitari ausus est, successu tamen non caruit audacia, quia Domino placuit hoc quoque modo nomen suum illustrare: sicuti interdum per eos operatur quorum ministerium non probat quasi legitimum. Adhæc nihil obstat quominus fide particulari quispiam imbutus, cæcum impetum sequatur, atque ita se ad edenda miracula præcipitet. Venio nunc ad Joannem & ejus socios. Hominem ab edendis miraculis se prohibuisse dicunt. Cur non prius rogabant, liceret nec ne? nunc enim dubii & suspensi, Magistri judicium requirunt. Unde sequitur, jus prohibendi inconsiderate sibi sumpsisse. Quare temeritatis damnandus est quisquis plus aggreditur quam sibi Dei verbo concessum esse novit. Deinde in Christi discipulis suspecta est ambitio: quia de asserendo honoris sui privilegio laborant. Qui fit enim ut hominem incognitum repente ab edendis miraculis depellant, nisi quia hoc jure soli volunt potiri? Causam enim allegant, quod Christum non sequatur. acsi dicerent, Non est tuus contubernalis, ut nos: cur ergo honore æquabitur?

39. *Ne prohibeatis.*] Prohiberi eum Christus noluit, non quod illi auctor fuisset, vel probaret ejus factum, aut etiam probari vellet à discipulis: sed quia ubi per occasionem glorificatur Deus, ferendum id est ac gaudendum. (Philip. 1. vers. 18.) Sic Paulus, quamvis illi displiceat eorum cupiditas, qui se venditabant Euangelii nomine, gaudet tamen hac occasione propagari Christi gloriam. Notanda autem est ratio quæ subjicitur, fieri non posse ut Christo maledicat qui in ejus nomine virtutes edit: ac proinde in lucro deputandum. nam inde sequitur, nisi magis propriæ gloriæ addicti fuissent discipuli quam studiosi ac cupidi promovendæ Magistri gloriæ, non ægre fuisse laturos quum eam aliunde extolli augerique cernerent. Neque tamen quum pronunciat Christus pro amicis habendos qui palam non sunt inimici, liberum cursum temerariis hominibus laxari jubet, ut nobis tacentibus, se pro libidine sua huc illuc ingerant, totumque perturbent Ecclesiæ ordinem (talis enim licentia, quoad vocatio nostra tulerit, cohibenda est) tantum recte facere negat qui importune obsistunt ne quibusvis mediis propagetur regnum Dei. Nec vero ita suos agnoscit, ut in grege suo censeat qui medii sunt inter hostes & amicos: sed intelligit, quatenus non nocent, prodesse ac juvare. Est enim proverbialis sententia, qua monemur non movendum esse bellum donec simus lacessiti.

51. Luc. *Dum complerentur dies.*] Hanc historiam solus Lucas refert: quæ tamen multis nominibus non parum est utilis. nam hic primo divina Christi fortitudo & constantia in spernenda morte describitur: deinde, quam capitales inimicitias generent religionis dissidia: tertio, quam præcipiti fervore ad impatientiam feratur hominum natura: adhæc, quam proclivis sit in sanctorum imitatione lapsus: postremo, ad mansuetudinem revocamur Christi exemplo. Cæterum mors Christi, assumptio vocatur, non tantum quia tunc sublatus est è medio, sed quia humili carnis ergastulo egressus, in sublime conscendit. *Faciem obfirmaverat.* Hoc verbo expressit Lucas, quum mors Christo esset ante oculos, subacto ejus metu, ad ipsam obeundam progressum esse: simul tamen luctatum esse indicat, ut terroris victor se animose ad mortem offerret. Nam si nulla fuisset objecta formido, si nulla difficultas, nullum certamen, nulla cura, quorsum attinuit faciem obfirmare? Sed quia nec stupidus erat, nec temulenta audacia præditus, crudeli acerbaque morte, imo diro & horribili cruciatu quem sibi à severo Dei judicio instare sciebat, moveri oportuit: adeoque id ejus gloriam non obscurat vel minuit, ut insigne sit immensi erga nos amoris ejus documentum: quia posthabito sui respectu, ut saluti nostræ se addiceret, per medios terrores ad mortem properavit, cujus propinquus dies eum minime latebat.

52. *Misit nuncios.*] Probabile est magnam comitum turbam tunc secum traxisse. neque enim missi sunt nuncii qui lautas epulas instruerent, vel deligerent splendidum aliquod palatium, sed tantum qui dicerent adventare magnam hospitum copiam. Illi vero exclusi, ac repulsam passi, Magistrum expectant. Hinc porro discimus quod secundo loco notavi, quum inter se dissident homines in religionis doctrina, facile in mutua odia prorumpere. signum enim acerrimi odii fuit, esurientes fraudare victu, & fessis negare hospitium. Atqui Samaritanos ita male habet ac urit Judaica religio, ut qui eam sectantur, nulla humanitate dignos putent. Angebat etiam forte eos contumeliæ dolor, quod scirent templum suum, quasi profanum, detestationi esse Judæis, seque degeneres & adulterinos haberi Dei cultores. Sed quum pertinaciter hæreret superstitio semel recepta, prava æmulatione certarunt usque ad extremum in ea tuenda. Tandem eousque exarsit contentio, ut uno incendio utramque gentem perdiderit: nam facem belli Judaici fuisse, testis est Josephus. Quanquam autem invidiam declinare Christo promptum erat, mavult tamen se Judæum profiteri, quam obliqua abnegatione hospitium redimere.

54. *Quum vidissent discipuli.*] Admonuit forte eos ipsa regio, ut contra impios protinus fulminare cuperent: illic enim quondam Elias igne cælesti regios milites dejecerat qui ad eum capiendum missi fuerant. (2 Reg. 1. vers. 10.) Venit ergo illis in mentem, simili exitio devotos esse tunc Samaritas qui tam indigne Filium Dei rejicerent. Hic autem videmus quo nos impellat stulta sanctorum Patrum imitatio. Obtendunt Jacobus & Joannes Eliæ exemplum: sed non attendunt quantum ab Elia differant: non bene examinant zeli sui intemperiem: ad Dei vocationem non respiciunt. Æque specioso prætextu suam idololatriam fucabant Samaritæ, sicuti habetur Joannis 4. vers. 20. sed errabant utrique, quod nullo adhibito delectu, simiæ magis quam imitatores sanctorum Patrum erant. Quanquam autem dubium est putentne sibi in manu esse potentiam, an sibi à Christo dari

petant;

petant: mihi tamen hoc magis probabile est, quod stulta fiducia elati, modo annuat Christus, ad exequendam vindictam se armatos esse non dubitent.

55. *Nescitis cujus spiritus.*] Hoc responso non modo effrenem impetum Christus in duobus discipulis compescuit, sed regulam nobis omnibus præscripsit ne zelo nostro indulgeamus. Probe enim sibi conscium esse oportet quisquis aliquid aggreditur, quod Spiritum Dei auctorem ducemque habeat, rectoque & puro agatur ejus instinctu. Multos impellet zeli fervor: sed si deest Spiritus prudentiæ, ebulliunt in spumas. sæpe etiam contingit zelo turbidos carnis affectus permistos esse: & qui acerrimi videntur gloriæ Dei zelotæ, excæcari privato carnis affectu. Quare nisi zelo nostro præsit Dei Spiritus, ad excusationem nihil proderit jactare nihil nisi bono zelo fuisse à nobis tentatum. Spiritus autem ipse consilio & prudentia nos reget, ne quid præter officium vel citra vocationem, denique nisi prudenter & opportune tentemus: deinde mentes nostras, abstersa omni carnis fæce, recto affectu imbuet, ne quid appetamus nisi quod Deus dictaverit. Perstringit etiam Christus discipulos, quod longe à spiritu Eliæ remoti, perperam quod ille gessit, sibi usurpent. Nam Elias Dei judicium, quod illi mandatum erat à Spiritu, exequutus est: isti autem non Dei jussu, sed carnis impulsu ad vindictam prosiliunt. Quare nihil nobis patrocinantur sanctorum exempla, nisi idem qui illos direxit Spiritus in nobis habitet.

MATTH. XIX.

3. Et accesserunt ad eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licetne homini divortium facere cum uxore sua, qualibet ex causa?

4. Qui respondens ait eis, Annon legistis quod is qui fecit ab initio, masculum & fœminam fecit eos?

5. Et dixit, Propterea deseret homo patrem & matrem, & agglutinabitur uxori suæ: & erunt duo in carnem unam.

6. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. quod ergo Deus copulavit, homo ne separet.

7. Dicunt illi, Cur ergo Moses jussit dare libellum repudii, ac dimittere eam?

8. Ait illis, Moses ad duritiem cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras: cæterum ab initio non fuit sic.

9. Dico autem vobis quod quicunque repudiaverit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is committit adulterium: & qui repudiatam duxerit, is adulterium committit.

MARC. X.

2. Et adeuntes Pharisæi, interrogabant illum, Licetne viro uxorem repudiare? tentantes illum.

3. At ipse respondens, dixit illis, Quid vobis præcepit Moses?

4. Illi autem dixerunt, Moses permisit libellum repudii scribere, ac dimittere.

5. Et respondens Jesus, dixit illis, Ad duritiem cordis vestri scripsit vobis hoc præceptum.

6. Cæterum ab initio creationis masculum & fœminam fecit illos Deus.

7. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ:

8. Et erunt duo in carnem unam. Itaque jam non sunt duo, sed una caro.

9. Quod igitur Deus copulavit, homo ne separet.

10. Et in domo rursum discipuli illius eadem de re interrogarunt illum.

11. Et dicit illis, Quicunque repudiaverit uxorem suam, & duxerit aliam, adulterium committit in illam.

12. Et si mulier repudiaverit virum suum, & nupserit alteri, adulterium committit.

LUC.

Quanquam insidias Christo tendunt Pharisæi, & dolose eum adoriuntur ut circumveniant, utiliter tamen nobis cessit eorum malitia: sicuti Dominus mirifice in suorum utilitatem convertere novit quæcunque ad veræ doctrinæ subversionem machinantur impii. Nam hac occasione soluta fuit quæstio quam pariebat repudii libertas, & de sacro ac insolubili conjugii nexu certa lex tradita. Inde autem arrepta est captionis ansa, quia in utramque partem secundum ipsos non nisi odiosa esse poterat responsio. Quærunt an viro liceat repudiare uxorem quavis de causa: si neget Christus, clamabunt impie Legem ab ipso abrogari: si affirmet, jactabunt potius lenonem esse quam Dei Prophetam, qui sic virorum libidini indulgeat. Hoc quidem animis conceperant: sed Filius Dei, qui novit sapientes in astutia sua deprehendere, eos frustratus est, illicitis repudiis severe resistens: & simul tamen demonstrans, nihil se nisi Legi consentaneum proferre. Nam duobus capitibus totam rem concludit: ordinem creationis debere esse instar legis, ut vir conjugalem fidem tota vita colat: divortia autem esse permissa, non quod licita sint, sed quia cum præfracto & indocili populo negotium erat.

4. *Annon legistis.*] Non respondet quidem diserte Christus ad rogatum: sed propositæ quæstioni plane satisfacit. quemadmodum si quis nunc de Missa interrogatus, sacræ Cœnæ mysterium fideliter exponat, ac tandem inferat, sacrilegos esse & falsarios qui puræ Domini institutioni quicquam vel addere vel detrahere audent, fictitium Missæ sacrificium palam evertet. Hoc autem axioma sumit Christus, Ab initio Deus marem adjunxit fœminæ, ut duo efficerent integrum hominem. Ergo qui uxorem repudiat, quasi dimidiam sui partem à seipso avellit. Hoc autem minime patitur natura ut corpus suum quispiam discerpat. Alterum argumentum subjicit, ductum à minori ad majus: Sanctius est conjugii vinculum quam quod filios parentibus astringit. Atqui pietas insolubili nexu filios parentibus obligat. Multo minus ergo potest maritus renunciare uxori. Hinc sequitur, divinum vinculum abrumpi si vir ab uxore divortium faciat. Jam vero hic est verborum sensus, Quod Deus humani generis conditor masculum & fœminam fecerit, ut quisque unica uxore contentus alias non appetat. Nam in numero duali insistit: sicuti & Propheta Malachias cap. 2. vers. 10. quum adversus polygamiam invehitur, eandem rationem adducit, quod Deus in quo abundantior erat Spiritus, ut in ejus arbitrio esset plures creare, unum tamen fecerit hominem, nempe qualis hic describitur à Christo. Ergo ex ordine creationis probatur individua viri unius cum una uxore societas. Si quis objiciat, hoc modo non fore licitum mor-

tua priore uxore inducere alteram: facilis est responsio, non modo vinculum morte solvi, sed uxorem secundam à Deo subrogari in locum prioris, quasi una & eadem esset.

5. *Propterea deseret.*] Dubium est Adamne loquentem illic Moses, an Deum inducat. sed utrumvis eligas, ad præsentem locum parum interest: quia satis fuit adducere Dei oraculum, licet ore Adæ prolatum fuerit. Cæterum, non simpliciter jubetur qui uxorem ducit, patrem relinquere: quia secum ipse pugnaret Deus si conjugio aboleret quam filiis erga parentes pietatem mandat. sed dum comparatio fit inter officia, patri & matri præfertur uxor. Atqui si nuncium quis patri remittat, & jugum excutiat cui alligatus est, tale prodigium nemo admittet. Multo igitur minor erit solvendi conjugii libertas. *Erunt duo in unam carnem.* Hoc dicto non minus polygamia damnatur quam licentia in repudiandis uxoribus. nam si mutua inter duos conjunctio à Domino sacrata fuit, adulterina est permistio trium vel quatuor. Sed Christus (ut paulo ante attigi) aliter ad suum institutum accommodat, quod scilicet laceret seipsum quisquis ab uxore divortium facit: quoniam ea est vis sancti conjugii ut maritus & uxor in unum hominem coalescant. Neque enim Christi consilium fuit impuram & spurcam Platonis speculationem invehere, sed reverenter de ordine divinitus posito disseruit. Sic igitur vivant inter se maritus & uxor, ut alter alterum foveat non secus ac dimidiam sui partem: ille vero sic imperet ut caput sit uxoris, non tyrannus: mulier vicissim modeste ad obsequia se submittat.

6. *Quod ergo Deus copulavit.*] Hac sententia frenat Christus virorum libidinem, ne uxores repudiando, sacrum nodum abrumpant. Quemadmodum autem in viri arbitrio esse negat conjugium dissolvere: ita & aliis omnibus legem edicit ne sua auctoritate illicita repudia confirment. Abutitur enim sua potestate Magistratus qui viro gratiam facit repudiandæ uxoris. Huc tamen proprie spectavit Christus, ut quisque pro se datam fidem sancte colat: & quos libido vel pravus affectus ad repudium sollicitat, hanc sibi cogitationem injiciant, Quisnam es qui divinæ conjunctionis liberam tibi rupturam facias? Cæterum latius quoque extendi potest hæc doctrina. Papistæ Ecclesiam à Christo capite suo avulsam nobis fingentes, truncum & mutilum nobis relinquunt corpus: in sacra Cœna quum Christus panem vino conjunxerit, usu calicis totam plebem privare ausi sunt. His diabolicis corruptelis opponere licebit, Quod Deus copulavit, homo ne separet.

7. *Cur ergo Moses.*] Hanc calumniam meditati fuerant, si Christus (quod magis erat probabile) in repudiis legitimam causam exigeret. licitum enim videtur quicquid Lege sua Deus permitit, sola cujus voluntas statuit boni & mali discrimen. Sed Christus apta responsione falsam invidiam diluit, quod hoc concesserit Moses eorum pervicaciæ, non autem quasi licitum probaverit. Sententiam vero suam optima ratione confirmat, *Quia non ita fuit ab initio.* Sumit autem pro confesso, quum Deus ab initio conjugium instituit, perpetuam legem fixisse, quæ usque ad finem vigere debeat. Quod si institutio conjugii pro lege inviolabili habenda est, sequitur, quicquid ab ea deflectit, non ex pura ejus natura esse, sed hominum vitio. Quæritur tamen an fas Mosi fuerit permittere quod per se malum & vitiosum erat. Respondeo, improprie dici permissum quod severe non vetuit. neque enim legem tulit de repudiis, ut ea suo suffragio approbaret: sed quum aliter restringi non posset hominum improbitas, quod maxime tolerabile erat remedium attulit, ut vir saltem uxoris pudicitiæ testimonium redderet. Lex enim nonnisi in mulierum favorem lata erat, ne postquam injuste rejectæ erant, dedecus aliquod subirent. Unde colligimus inflictam viris potius fuisse pœnam, quam venia aut permissu accensam fuisse eorum libidinem. Adde, quod à politia & externo ordine multum differt spirituale regimen. Quid liceat ac fas sit, decem verbis complexus est Dominus: nunc quia fieri potest ut multa non vocentur ad humanum tribunal, de quibus sua quemque conscientia arguit ac convincit, non mirum est si leges politicæ ad illa connniveant. Sumamus familiare exemplum, Litigandi major nobis per leges fit libertas quam ferat charitatis regula. Cur istud? quia singulis jus reddi nequit, nisi aperta sit petendi janua: interim lex Dei interior sequendum esse pronunciat quod dictabit charitas. Neque tamen est cur hinc Magistratus ignaviæ suæ excusationem captent, si sponte cessent à corrigendis vitiis, vel omittant quæ postulabat officii ratio. Sed videant privati homines ne sua vitia, legum patrocinio tegentes, culpam eorum duplicent. Nam hic Dominus oblique Judæos increpat, quasi ipsis non sufficiat impune suam proterviam tolerari, nisi Deum iniquitatis suæ auctorem inscribant. Quod si ex legibus politicis non semper nec ubique petenda est sancte pieque vivendi regula, multo minus ex consuetudine.

9. *Dico autem vobis.*] Marcus hoc seorsum discipulis fuisse dictum refert, quum domum venissent: Matthæus autem, omissa hac circumstantia, sermonem contexit: ut sæpe Euangelistæ medium aliquid relinquunt, quia satis habent rerum summas colligere. Nihil ergo discriminis est nisi quod alter altero distinctius rem exponit. Summa autem est, Quamvis Lex divortia non puniat quæ à prima Dei institutione dissident, adulterum tamen esse qui rejecta uxore alteram sibi accipit. Neque enim est in hominis arbitrio, conjugii fidem solvere quam Dominus ratam manere vult. itaque pellex est quæ legitimæ uxoris torum occupat. Additur autem exceptio, quia mulier scortando, se quasi putridum membrum à viro rescindens, eum liberat. Qui alias causas excogitant, quia supra magistrum cælestem sapere volunt, merito sunt repudiandi. Elephantiasin volunt justam repudii causam esse, quia morbi contagio non modo ad maritum, sed & ad liberos perveniat. Ego autem sicuti pio viro consulo ut elephantiacam uxorem non attingat, ita ejus repudiandæ licentiam non permitto. Si quis objiciat, opus habere remedio qui cælibes vivere nequeunt, ne urantur: dico remedium non esse quod extra Dei verbum quæritur addo etiam, nunquam illis defore continentiæ donum si Domino se regendos tradant: quia sequuntur quod ille præscripsit. Obrepet alicui uxoris fastidium, ut congredi cum ea non sustineat: an huic malo polygamia medebitur? Alterius uxor in paralysin vel apoplexiam incidet, vel alio incurabili morbo laborabit: an maritus incontinentiæ prætextu illam rejiciet? Atqui scimus Spiritus auxilio nunquam destitui qui in viis suis ambulant. Scortationis vitandæ causa, inquit Paulus, quisque uxorem ducat. [1 Cor. 7. vers. 2.] Hoc qui fecit, licet non succedat ex voto, suis partibus defunctus est. Ergo si quid desit, Dei subsidio sarcietur. Ultra progredi, nihil aliud est quam Deum tentare. Quod autem alteram causam notat Paulus, nempe ubi pietatis odio conjuges ab incredulis rejici contingit, non esse pium fratrem [1 Cor. 7. v. 12, 15.] vel sororem tunc servituti obnoxium, à Christi mente diversum non est. neque enim illic de justa repudii causa disserit, sed tantum an viro incredulo obstricta maneat mulier postquam Dei odio impie rejecta, non aliter redire in gratiam potest quam si Deum abneget. Quare nihil mirum si Paulus alienationi à Deo, dissidium cum homine mortali præferat. Videtur tamen supervacua esse quam ponit Christus exceptio. Nam si capitale supplicium meretur adultera, quorsum attinet de repudio loqui?

Sed quia mariti erat uxoris adulterium judicio persequi, ut domum flagitio purgaret: qualis qualis fuerit eventus, maritum qui uxorem impudicitiae convicit, absolvit Christus à vinculo. & fieri potest ut in corrupto & degenere populo hujus quoque sceleris magna regnaverit impunitas. Sicuti hodie perversa Magistratuum indulgentia facit ut necesse habeant viri impuras uxores rejicere, quia de adulteris poena non sumitur. Notandum autem est, commune ac mutuum esse jus utriusque partis, sicuti mutua & par est fidei obligatio. nam quum aliis in rebus primatum vir teneat, quoad torum uxori aequatur: non enim est dominus corporis sui. Ergo quum adulter à conjugio defecerit, parta est uxori libertas. *Qui repudiatam duxerit.* Hoc membrum pessime expositum fuit à multis interpretibus: generaliter enim & confuse putarunt caelibatum praecipi quoties divortium factum fuerit. ita si maritus adulteram rejiceret, utrique injecta est caelibatus necessitas. Quasi vero sit haec repudii libertas, tantum ab uxore secubare: quasi etiam Christus non clare in hac causa fieri permittat quod promiscue sibi Judaei pro suo arbitrio usurpare soliti erant. Fuit ergo ille nimis crassus error: nam quum adulterii damnat Christus qui repudiatam uxorem duxerit, restringi hoc ad illicita & frivola divortia certum est. ideo Paulus manere innuptas jubet quae sic dimissae fuerint, aut viris suis reconciliari: quia scilicet rixis & dissidiis non aboletur conjugium. Idque elicitur ex Marco, ubi nominatim exprimitur uxor quae à marito discesserit. non quod liberum fuerit uxoribus dare maritis repudii libellum, nisi quatenus in exteros mores prolapsi erant Judaei: sed notare voluit Marcus, corruptelam quae tunc passim trita erat, reprehendi à Domino, quod post voluntaria divortia utrimque ad novum conjugium transibant. ideo adulterii nulla fit apud eum mentio.

1 Cor. 7. vers. 11.

MATTH. XIX.	MARC.	LUCAE
10. Dicunt ei discipuli, Si ita habet causa hominis cum uxore, non expedit matrimonium contrahere.		
11. Qui dixit illis, Non omnes capaces sunt hujus dicti, sed quibus datum est.		
12. Sunt enim eunuchi qui de matris utero sic nati sunt: & sunt eunuchi qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum caelorum. Qui potest capere, capiat.		

Perinde acsi iniqua virorum conditio futura sit, si ita alligati sint uxoribus, ut quamdiu pudicae fuerint, cogantur reliqua perferre potius quam ab illis discedant: hoc Christi responso commoti discipuli, excipiunt, melius esse carere uxoribus quam induere talem laqueum. Sed cur non vicissim expendunt quam dura sit uxorum servitus, nisi quia sibi & propriis commodis addictos impellit carnis sensus, ut aliis neglectis tantum sibi bene consultum esse cupiant? Interim se prodit impia ingratitudo, quod incommodi unius metu, vel taedio, singulare Dei donum respuunt. Satius est, secundum eos, conjugium effugere quam se astringere perpetuae societatis vinculo. Atqui si conjugium instituit Deus in communem humani generis salutem, licet quaedam minus grata secum trahat, non ideo protinus spernendum est. Discamus ergo, siquid in Dei beneficiis nobis non arridet, non tam lauti esse ac morosi quin reverenter illis utamur. Praesertim nobis in sancto conjugio cavenda est haec pravitas. nam quia multis molestiis implicitum est, semper conatus est Satan odio & infamia gravare, ut homines ab eo subduceret. Et Hieronymus nimis luculentum maligni perversique ingenii specimen in eo edidit, quod non tantum calumniis exagitat sacrum illum & divinum vitae ordinem, sed quascunque potest ex profanis auctoribus [illegible] accumulat quae ejus honestatem deforment. Nobis autem in mentem veniat, quaecunque in conjugio molesta sunt, accidentalia esse: quia proveniunt ex hominis vitio. Deinde meminerimus, quia post corruptam naturam medicina esse coepit, non mirum esse si dulcedini permistum habeat amarum saporem. Sed videndum est quomodo hanc stultitiam refellat Dominus. Omnes hujus dicti capaces esse negans, significat electionem non esse positam in manu nostra, acsi de re nobis subjecta esset consultatio. Siquis utile sibi esse putat uxore carere, atque ita nullo examine habito caelibatus legem sibi edicit, longe fallitur. Deus enim, qui pronunciavit bonum esse ut viro adjutrix sit mulier, contempti sui ordinis poenam exiget: quia nimium sibi arrogant mortales, dum se à caelesti vocatione eximere tentant. Porro, non esse omnibus liberum eligere utrum libuerit, inde probat Christus, quia speciale sit continentiae donum. nam quum dicit non omnes esse capaces, sed quibus datum est, clare demonstrat non omnibus esse datum. Unde convincitur eorum superbia qui sibi arrogare non dubitant quod tam clare Christus adimit.

12. *Sunt enim eunuchi.*] Tria eunuchorum genera ponit Christus. Qui natura sunt spadones, vel qui ab hominibus castrati, eos à conjugio arcet defectus: quia viri non sunt. Alios dicit esse eunuchos qui se castraverunt ut se liberius Deo impendant. hos immunes facit à necessitate conjugii. Unde sequitur alios omnes qui à conjugio abhorrent, sacrilega audacia (Gigantum more) cum Deo pugnare. Quod Papistae urgent Castrandi vocem, quasi suo arbitrio continentiae legem homines imponant, nimis frigidum est. Prius enim testatus est Christus, Deum hoc quibus visum est dare. Et paulo post iterum asseret temere caelibatum eligi ubi quis speciali dono praeditus non est. Quare haec castratio non libero arbitrio subjicitur: sed simplex sensus est, Quum natura apti sint quidam ad conjugium, licet abstineant, non tamen Deum tentare, quia Deus immunitatem illis concedit. *Propter regnum caelorum.* Insulse exponunt multi, Ad promerendam aeternam vitam: quasi caelibatus meritorium in se aliquem cultum contineat, sicuti Papistae fingunt statum esse Angelicum. Atqui nihil aliud voluit Christus quam caelibes hunc finem debere sibi habere propositum, ut curis omnibus soluti sese alacrius ad pietatis officia accingant. Stulta igitur imaginatio est, caelibatum esse virtutem: quia non magis quam jejunium per se Deo placet, nec inter obsequia quae à nobis requirit, censeri meretur: sed in alium finem spectare debet. imo nominatim exprimere voluit Christus, licet quispiam à scortatione purus sit, non tamen ejus caelibatum probari Deo, si tantum otio suo & deliciis prospicit: sed tantum hoc nomine excusari si ad liberam & solutam caelestis vitae meditationem aspirat. In summa, docet Christus non satis esse si caste vivant caelibes, nisi consulto ab uxoribus abstineant quo se expediant ad meliora officia. *Qui potest capere, capiat.* Hac clausula admonet Christus minime spernendum esse conjugii usum, nisi caeca temeritate nos in exitium praecipites dare velimus. nam discipulis, quos videbat

Eunuchi.

Castratio.

sine judicio ruere, manum injicere oportuit. Cæterum utilis omnibus admonitio est, quia io eligendo vitæ genere pauci quid sibi datum sit reputant, sed prosiliunt sine delectu quocunque eos tulit inconsideratus fervor: atque utinam fuisset olim audita. Sed nescio quibus Satanæ fascinis obstructæ fuerunt aures, ut reluctante natura, quasi invito Deo, laqueum perpetui cælibatus sibi induerint quos ad conjugium Deus vocabat. Postea caitiali voti laqueo constrictæ sunt miseræ animæ, ut à fovea nunquam emergerent.

MATTH. XIX.

13. Tune oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret, ac oraret: discipuli autem increpabant eos.

14. Jesus vero ait eis, Sinite pueros, & ne prohibeatis eos ad me venire: talium est enim regnum cælorum.

15. Et quum imposuisset illis manus, abiit illine.

MARC. X.

13. Et attulerunt ad illum pueros, ut tangeret eos: discipuli vero increpabant eos qui offerebant.

14. Jesus autem quum vidisset, indignatus est, dixitque eis, Sinite pueros venire ad me, nec prohibete illos: talium enim est regnum cælorum.

15. Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei tanquam puer, non ingredietur in illud.

16. Et quum cepisset eos in ulnas, impositis super eos manibus, benedixit illis.

LUC. XVIII.

15. Offerebant autem ei etiam infantes, ut eos tangeret: quod quum viderent discipuli, inerepabant illos.

16. Jesus autem, quum illos ad se vocasset, dixit, Sinite pueros venire ad me, & ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei.

17. Amen dico vobis, quicunque non acceperit regnum Dei veluti puer, non intrabit in illud.

Hæc historia valde utilis est: quia docet non eos solum recipi à Christo qui sancti desiderii fideique impulsu spoote ad eum accedunt, sed quibus nondum per ætatem seotire licet quantopere indigeant ejus gratia. Nihil adbuc intelligeotiæ est in puerulis istis ut beoedictiooem expetant: eos tamen sibi oblatos bumaniter & benigne recipit, solennique benedictionis ritu eosdem Patri consecrat. Porro eorum qui pueros offerunt consilium observare coovenit. nisi enim infixa fuisset eorum mentibus persuasio, depositam esse Spiritus virtutem penes ipsum, quam io populum Dei effunderet, absurdum fuisset pueros offerre. Quare non dubium est quin participationem gratiæ illis postulent. ideo amplificandi causa apud Lucam additur particula *Etiam*: acsi dixisset, Postquam experti fuerant quam variis modis adultos juvaret, spem quoque de pueris cepisse, oon prorsus vacoos omnibus Spiritus donis abituros si manus eis imponeret. Porro maouum impositio (ut alibi diximus) vetus & celebre apud Judæos benedicendi symbolum erat: ideo nibil mirum si Christum pro pueris adhibita illa solenni ceremonia precari cupiaot. interea tamen quum præstantior minoribus benedicat, jus & honorem summi
Hebr. 7. vers. 7. Propbetæ ei tribuuot.

13. *Discipuli autem increpabant.*] Sii impositum ejus capiti fuisset diadema, libenter nec sine plausis excepissent: quia proprium ejus munus nondum tenebant. Nunc vero indignum ejus persona esse ducunt, pueros ådmittere. nec colore error carebat: quid enim cum infantibus negotii summo Prophetæ ac Dei Filio? Sed hine discimus perversos esse judices, qui ex carnis suæ sensu æstimant Christum: subinde enim fit ut spolient eum propriis dotibus; & rursus quæ io eum minime competunt, sub specie
Superstitionum congeries. honoris affingant. Hine nata est immensa superstitiooum congeries quæ fictitium Christum mundo induait. Quare discamus non aliter de ipso sentire quam ipse docet, nec alism illi induere personam quam à Patre fuit imposita. Videmus quid in Papatu contigerit: magnum se Christo honorem deferre putarunt si coram panis frustulo se prosternerent. fœtida coram Deo abominatio. Rursus quia non satis honorificum ei putabant esse Advocati obire pro nobis munus, innumeros sibi patronos crearunt. atqui hoc modo ereptus illi fuit Mediatoris honor.

14. *Sinite pueros.*] Testatur se velle pueros admittere: & tandem io ulnas receptos non modo complectitur, sed manuum impositione benedicit. Unde colligimus ad hanc quoque ætatem extendi ejus gratiam. nec mirum: nam quum totum genus Adæ sub mortis reatu conclusum sit, omnes à mioimo usque ad maximum perire necesse est, nisi quos eripit unus Redemptor. Arcere vero à redemptionis gratia ætatem illam, oimis crudele foret. itaque hunc clypeum Anabaptistis non temere opponimus. Infantibus Baptismum oegant, quia non sint ejus mysterii capaces quod illic signatur. Nos contra excipimus, quum gratuitæ peccatorum remissionis, simulque divinæ adoptionis pignus ac figura sit Baptismus, infantibus minime negandum esse, quos Deus adoptat, & Filii sui sanguine abluit. Quod pœnitentiam vitæque novitatem simul illic figurari objiciunt: facilis solutio est, renovari Dei Spiritu pro ætatis modulo, *Fides actualis.*
donec per gradus suo tempore quæ in illis occulta est virtus augescat, & palam refulgeat. Quod autem non aliter reconciliari nos Deo, & adoptionis hæredes fieri contendunt quam fide, hoc de adultis fatemur: sed quod ad infantes attinet, falsum esse convineit bic locus. Certe non lusorium nec inane symbolum erat manuum impositio, nec frustra preces io aërem Christus effudit: solenniter autem offerre Deo non potuit quin puritate donaret. Quid vero illis precatus est, nisi ut reciperentur inter Dei filios? unde sequitur regenitos Spiritu fuisse in spem salutis. Ipse denique amplexus testis fuit censeri ipsos à Christo in suo grege. Quod si donorum spiritualium quæ figurat Baptismus, compotes fuerunt, externo signo privari absurdum est. Sacrilega vero audacia est, abigere procul ab ovili Christi quos ipse in sinu suo fovet, & quasi extraneos clausa janua rejicere quos probiberi non vult. *Talium est enim.* Hac voce tam parvulos quam eorum similes comprehendit. Insulse enim Anababtistæ pueros excludunt, à quibus initium fieri debebat. Sed interim sumpta ex re præsenti occasione, hortari suos voluit, ut malitia & fastu exinaniti puerilem naturam induerent. Ideo apud Marcum & Lucam, additur, neminem in regnum cælorum posse ingredi, nisi qui puero sit coo-
formis. Sed nocanda est Pauli admonitio, ne simus *1 Cor. 14. vers. 20.*
pueri sensu, sed malitia.

MATTH. XIX.

16. Et ecce unus accedens ait illi, Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam?

17. Qui dixit ei, Cur me vocas bonum? nullus est bonus nisi unus Deus. quod si vis ad vitam ingredi, serva mandata.

18. Dicit illi, Quæ? Jesus autem dixit, Non facies homicidium. Non committes adulterium. Non facies furtum. Non falsum dices testimonium.

19. Honora patrem & matrem. Et, Diliges proximum tuum ut teipsum.

20. Dicit illi adolescens, Omnia hæc servavi à juventute mea: quid adhuc mihi deest?

21. Ait illi Jesus, Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

22. Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abiit tristis: erat enim habens possessiones multas.

MARC. X.

17. Et quum exiret in viam, accurrit quidam: & quum genua flexisset, interrogavit eum, Præceptor bone, quid faciam ut vitam æternam possideam?

18. Jesus autem dixit illi, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi unus Deus.

19. Præcepta nosti: Ne committas adulterium. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testimonium dicas. Ne fraudes. Honora patrem tuum & matrem.

20. At ille respondens, dixit ei, Præceptor, hæc omnia servavi ab adolescentia mea.

21. Jesus autem intuitus eum, dilexit ipsum, & dixit illi, Unum tibi deest: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me, sublata in humeros cruce.

22. Ille vero molestia affectus propter sermonem, abiit mœrens: habebat enim possessiones multas.

LUC. XVIII.

18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciam ut consequar vitam æternam?

19. Dixit autem ei Jesus, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi unus Deus.

20. Præcepta nosti: Non committes adulterium. Non occides. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem tuam.

21. At ille dixit, Hæc omnia servavi à juventute mea.

22. Quo audito Jesus ait illi, Adhuc unum tibi deest: omnia quæcunque habes, vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

23. His ille auditis, mœrore affectus est: quia dives erat valde.

16. *Ecce unus accedens.*] Lucas principem, hoc est, primariæ auctoritatis virum fuisse dicit, non unum quemlibet è vulgo. Quanquam vero honorem conciliant divitiæ, videtur tamen gravis & boni viri existimatio illi tribui. Et ego quidem, expensis omnibus circumstantiis, non dubito, quamvis adolescens vocetur, fuisse tamen ex eorum ordine qui frugi & casta vita antiquam integritatem colebant. Venit autem non insidiose (ut Scribis mos erat) sed discendi animo: itaque tam verbis quam genuflexione Christum se ut fidum doctorem revereri testatur. Sed rursus obstabat cæca operum confidentia, ne proficeret sub Christo, cui se alioqui docilem præbere optabat. Sic hodie videmus quosdam non male affectos, quia tamen umbratili nescio qua sanctitate occupati sunt, Euangelii doctrinam ægre gustare. Porro, ut de statu responsionis melius fiat judicium, notanda est quæstionis forma. Non simpliciter rogat quomodo & qua via perveniet ad vitam, sed quid boni faciendo eam acquiret. Merita igitur somnias, quibus vita æterna reddatur quasi debita compensatio. quare apposite Christus ad Legis observationem eum amandat, quam certum est esse viam vitæ, ut mox plenius disseram.

17. *Cur me vocas bonum?*] Hanc correctionem non tam subtiliter accipio ut bona pars interpretum, quasi suam Deitatem insinuet Christus. tantundem enim valere putant hæc verba acsi dixisset, Si in me nihil altius agnoscis natura humana, falso elogium boni, quod convenit soli Deo, in me transfers. Equidem fateor, homines (proprie loquendo) minime tam honorifico titulo dignos esse, ac ne Angelos quidem: quia nec bonitatis guttam à se habent, sed à Deo mutuantur: deinde, quia in illis tantum inchoata est bonitas, non perfecta. Sed Christi non aliud consilium fuit quam fidem suæ doctrinæ asserere. acsi dixisset, Tu me falso bonum vocas magistrum, nisi à Deo profectum agnoscis. Ergo non hic asseritur Deitatis essentia, sed ad fidem doctrinæ habendam deducitur juvenis. Jam quidem aliquo obediendi affectu imbutus erat: sed eum vult Christus altius conscendere, ut Deum loquentem audiat. Nam (ut est mos hominum ex diabolis plerumque facere Angelos) promiscue bonos doctores appellant in quibus nihil sentiunt divinum. sunt autem istæ donorum Dei profanationes. non mirum ergo si Christus, ut doctrinæ suæ auctoritatem conciliet, juvenem ad Deum revocat. *Serva mandata.* Locum hunc perperam interpretati sunt quidam ex veteribus (quos Papistæ sequuti sunt) acsi doceret Christus Legis observatione posse nos vitam æternam promereri. Atqui non respexit Christus quid possint homines, sed ad propositam quæstionem respondit, quænam sit operum justitia: nempe quam Lex definit. Et certe sic habendum est, Deum Lege sua complexum esse sancte justeque vivendi rationem, qua justitia continetur. neque enim frustra hanc sententiam protulit Moses, Qui fecerit hæc, vivet in ipsis. Item, Contestor cælum & terram, quod hodie vobis ostenderim vitam. Negandum ergo non est quin Legis observatio justitia sit, qua vitam sibi acquireret siquis perfectus esset Legis observator. Sed quia destituimur omnes gloria Dei, in Lege nonnisi maledictio reperietur: nec aliud nobis restat quam confugere ad gratuitum justitiæ donum. Itaque Paulus duplicem statuit justitiam, Legis & fidei: priorem in operibus locat, secundam vero in mera Christi gratia. Unde colligimus Legale esse hoc Christi responsum: quia juvenem de operum justitia quærentem prius doceri oportuit, neminem coram Deo censeri justum nisi qui Legi satisfecerit (quod impossibile est) ut infirmitatis suæ convictus, ad fidei subsidium se con-

conferret. Fateor ergo, quia mercedem vitæ æternæ Deus Legis suæ observatoribus promisit, nisi obstaret carnis nostræ infirmitas, hanc viam tenendam esse: sed nostro vitio fieri Scriptura docet ut necesse sit nobis donari quod meritis non consequimur. Siquis objiciat, frustra nobis proponi justitiam in Lege, cujus nemo unquam fieri compos poterit: respondeo, quia rudimentum est quo perducimur ad precariam justitiam, minime supervacuum esse. Ideo Paulus, ubi dixit factores Legis justificari, à Legis justitia omnes excludit. Porro hic locus figmenta omnia abolet quæ sibi ad salutem acquirendam Papistæ fabricarunt. neque enim in eo tantum falluntur quod bonis operibus Deum obstringere, sibi volunt ut salutem quasi debitam rependat: sed dum se ad bene agendum accingunt, posthabita Legis doctrina, præcipue fictis quas vocant devotionibus sunt intenti: non quod palam repudient Dei Legem, sed quia humanas traditiones longe præferunt. Quid autem Christus? nempe hunc solum Deo probari cultum quem ipse præscripsit: quia obedientia potior illi est omnibus victimis. Ergo, quisquis ad Christi obsequium vitam componere studet, dum se Papistæ in frivolis traditionibus occupant, studium suum servandis Legis mandatis totum impendat.

18. *Non facies homicidium.*] Mirum est, quum toti Legi Christus nos voluerit esse addictos, tantum secundam tabulam ab eo attingi: sed hoc ideo factum est quia ex officiis charitatis melius perspicitur qualis sit cujusque animus. Pietas quidem erga Deum superior est: sed quia hypocritæ prioris tabulæ observationem sæpe simulant, ad examen habendum aptior est secunda tabula. Sciamus ergo præcepta à Christo delecta esse in quibus veræ justitiæ testimonium extat: per synecdochen tamen sub parte totum designat. Quod præceptum de colendis parentibus ultimo loco posuit, in eo nihil est momenti: quia exacti ordinis curam minime habuit. Interim notatu dignum, secundæ tabulæ adscribi: ne quem decipiat Josephi error, qui ad priorem tabulam putavit spectare. Quod tandem in fine additur, Diliges proximum: nihil à prioribus mandatis diversum continet, sed generalis est omnium expositio.

20. *Dicit illi adolescens.*] Legem illi fuisse mortuam oportet, quum se adeo justum somniaret: nisi enim per hypocrisin sibi blanditus esset, optima ad discendam humilitatem admonitio erat, suas maculas & sordes in Legis speculo cernere. Verum stulta fiducia ebrius, secure jactat probe se à pueritia defunctum fuisse officio. Idem sibi contigisse fatetur Paulus, quod se vivere persuasus fuerit quamdiu eum latebat Legis vigor: sed postquam sensit quid Lex valeret, vulnus inde lethale sibi fuisse inflictum. Ideo responsio Christi quæ sequitur, ad hominis ingenium directa fuit. Neque tamen quicquam ab eo Christus exigit præter Legis mandata: sed quia simplex recitatio eum nihil moverat, aliis verbis occultum avaritiæ morbum detegit. Fateor nusquam in Lege præcipi ut omnia vendamus: sed quum Legis finis sit homines ad sui abnegationem deducere, & expresse concupiscentiam damnet, videmus Christum non alio spectasse quam ut falsam juvenis persuasionem corrigeret. Nam si penitus sibi fuisset notus, audita Legis mentione se Dei judicio obnoxium confessus foret. nunc quia nuda Legis verba eum reatus sui non satis convincunt, interior sensus aliis verbis exprimitur. Nam si quicquam nunc præter Legis mandata exigeret Christus, secum ipse pugnaret. Nuper Legis mandatis perfectam justitiam comprehendi docuit: quomodo igitur conveniet Legem defectus argui? Adde quod falsa esset quam prius citavi Mosis contestatio. Ergo Christus non unum præter Legis observationem juveni deesse intelligit, sed in ipsa Legis observatione. Quanquam enim nusquam ad omnia vendenda nos Lex cogat, quia tamen vitiosas omnes concupiscentias in nihilum redigit, quia ad crucis tolerantiam erudit, quia vult ad esuriem & penuriam nos esse paratos: longe aberrat juvenis à plena ejus observatione, quamdiu affixus suis divitiis concupiscentia flagrabat. Ac unum deesse dicit, quia de scortatione & homicidio concionari necesse non habet, sed peculiarem morbum perstringere, acsi ulcus digito attingeret. Notandum vero quod non solum vendere jubet, sed dare pauperibus: quia divitias abjicere, per se virtus non esset, sed vana potius ambitio. Laudatur à profanis historicis Crates Thebanus, quod pecuniam & quicquid habebat pretiosum, in mare projecerit: quia nisi perditis opibus se fore salvum non putabat. Quasi vero non satius fuisset, quod sibi ducebat esse superfluum, in alios erogare. Certe quum charitas vinculum sit perfectionis, qui secum alios pecuniæ usu fraudat, nihil laudis meretur. Itaque non simpliciter laudatur à Christo venditio, sed liberalitas in juvandis pauperibus. Carnis etiam mortificationem magis urget Christus, quum dicit, *Sequere me*. Non enim tantum nomen dare jubet, sed ferendæ cruci humeros subjicere: ut nominatim exponit Marcus. Et hoc stimulo fuit pungendus: quia quum domi in umbra & otio commode agere solitus esset, nunquam vel minimo gustu conceperat quid esset veterem hominem crucifigere, & domare carnis cupiditates. Cæterum nimis ridiculi sunt Monachi, dum hujus loci prætextu statum perfectionis sibi arrogant. Primo colligere facile est, non omnibus sine delectu hoc mandari ut vendant omnia. peccaret enim agricola, qui labore suo victitare assuetus, liberosque suos alere, prædiolum venderet nulla necessitate coactus. Retinere ergo quod in manum nostram posuit Deus, si modo parce & frugaliter nos & familiam alentes, partem aliquam pauperibus erogemus, majoris virtutis est quam omnia dilapidare. Sed quænam est præclara ista venditio qua se venditant Monachi? quum domi pabulum non inveniat bona pars, in monasteria, quasi bene refertas haras, se demergit. Sibi quidem omnes sedulo cavent ut ignavi alieno pane saginentur. Egregia scilicet permutatio, dum pauperibus erogare jussi quod juste possident, suo non contenti, aliena rapiunt.

21. Marc. *Intuitus eum Jesus, dilexit.*] Quod hinc colligunt Papistæ, opera moraliter bona (quæ non fiunt Spiritus instinctu, sed regenerationem præcedunt) de congruo mereri, nimis puerile commentum est. *Meritum de congruo.* Nam si ex amore Dei infertur meritum, ranas & pulices dicemus mereri, quia Deus sine exceptione creaturas omnes amore prosequitur. Distinguere ergo amoris gradus operæpretium est. Quod ad præsentem locum attinet, breviter tenere sufficiat, Deum nonnisi filios suos quos Spiritu adoptionis regenuit, paterno amore complecti: atque hac dilectione fieri ut coram ejus tribunali probentur. Secundum hunc sensum, diligi à Deo, & coram eo justificari, synonyma sunt. Interdum vero Deus quos non probat nec justificat, amare dicitur. nam quia illi grata est humani generis conservatio (quæ justitia, æquitate, moderatione, prudentia, fide, temperantia constat) politicas virtutes amare dicitur: non quod salutis vel gratiæ meritoriæ sint, sed quia ad finem spectant illi probatum. Hoc sensu secundum diversos respectus Aristidem & Fabricium amavit, & odio habuit. nam quatenus eos justitia externa ornaverat, idque in bonum commune, opus in illis suum amavit. Quia tamen impurum cor erat, nihil ad comparandam justitiam illis profuit externa justitiæ species. scimus enim sola fide purgari corda, & Spiritum rectitudinis solis Christi membris dari. Ita solvitur quæstio, qui fieri potuerit ut Christus hominem superbum & hypocritam diligeret, quum

his duobus vitiis nihil odiosius sit Deo. neque enim absurdum est, bonum semen quod indidit Deus quibusdam naturis, ab ipso diligi, ut tamen & personas & opera propter corruptelam rejiciat.

22. Matth. *Abiit tristis.*] Exitus tandem ostendit quam procul ab ea perfectione abesset juvenis ad quam eum Christus vocabat. qui fit enim ut se à Christi schola subducat, nisi quia molestum est divitiis spoliari? Atqui nisi ad pauperiem ferendam parati simus, concupiscentiam in nobis regnare palam est. Atque id est quod principio dixi: quod Christus jussit vendere omnia, non fuisse additamentum ad Legem, sed probationem latentis vitii. nam ut hoc vel illo vitio quisque magis laborat, ita ejus reprehensione in lucem maxime protrahitur. Porro hoc exemplum admonet, ut constanter perstemus in Christi schola, carni renunciandum esse. Discessit à Christo hic juvenis qui & discendi studium & modestiam attulerat, quia durum fuit familiari vitio valedicere. Idem & nobis continget nisi gratiæ Christi dulcedo nobis insipidas reddat omnes carnis illecebras. Fueritne temporalis hæc tentatio, ut postea resipuerit juvenis, nescitur. probabilis tamen conjectura est, avaritia sua fuisse abstractum, ne quid proficeret.

Matth. XIX.

23. Jesus autem dixit discipulis suis, Amen dico vobis, Dives difficile intrabit in regnum cælorum.

24. Iterum dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem in regnum Dei ingredi.

25. Auditis autem his discipuli ejus expaverunt valde, dicentes, Quis ergo potest salvus fieri?

26. Intuitus autem illos Jesus, dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

Marc. X.

23. Et quum circumspexisset Jesus, dicit discipulis suis, Quam difficulter qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!

24. Discipuli vero obstupuerunt super verbis illius. At Jesus rursum respondens, dicit illis, Filii, quam difficile est eos qui fiduciam habent in pecuniis, regnum Dei ingredi!

25. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem in regnum Dei ingredi.

26. Illi vero supra modum admirati sunt, dicentes intra sese, Et quis potest esse salvus?

27. Intuitus autem Jesus illos, dicit, Apud homines impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

Luc. XVIII.

24. Videns autem Jesus illum mœrore affectum, dixit, Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!

25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei.

26. Dixerunt autem qui audierant, Et quis potest salvus fieri?

27. At ille ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

23. *Dives difficile intrabit in regnum.*] Admonet Christus non modo quam sontica & mortifera sit pestis avaritia, sed etiam quantum impedimentum afferant divitiæ. Apud Marcum quidem dicti sui asperitatem mitigat, dum ad eos solos restringit qui in divitiis fiduciam locant. Sed his verbis priorem sententiam confirmari magis quam corrigi existimo: acsi negaret debere illis mirum videri quod divitibus ingressum in regnum cælorum tam difficilem faciat: quia commune fere omnibus malum est, opibus suis confidere. Porro omnibus perinde utilis est hæc doctrina: nempe divitibus, ut de periculo suo admoniti caveant: pauperibus, ut sorte sua contenti, non adeo cupide appetant quod majori noxæ quam lucro futurum esset. Certum quidem est, divitias sua natura minime obstare quominus Deum sequamur: sed (quæ est humani ingenii pravitas) fieri vix potest quin se ingurgitent quibus suppetit largior copia. Ita quibus affluunt divitiæ, velut catenis devinctos tenet Satan, ne in cælum aspirent: imo se ipsi defodiunt & constringunt, totosque terræ mancipant. Simile cameli, quod paulo post additur, difficultatem amplificat: nam divites superbia & confidentia magis turgere significat quam ut se ad angustias, in quibus suos Deus continet, redigi sinant. Cameli voce funem nauticum potius quam belluam notari arbitror.

25. *Auditis autem his discipuli ejus.*] Mirantur discipuli: quia non parum anxietatis injicere nobis hoc debet, divitiis ingressum obstrui in regnum Dei. nam quocunque vertimus oculos, mille se obstacula nobis ingerent. Notemus autem sic admiratione perculsos fuisse, ut tamen non refugerint à Christi doctrina. Secus ille cujus nuper facta fuit mentio: nam sic eum deterret præcepti austeritas ut à Christo divortium faciat: hi autem quamvis trepident ac sciscitentur quisnam salvus esse queat, cursum tamen alio non reflectunt, sed cupiunt desperationem vincere. Ita nobis proderit expavescere ad Dei minas, quoties triste aliquid & metuendum denunciat: modo ne languescant animi nostri, sed potius expergefiant.

26. *Apud homines hoc impossibile est.*] Non prorsus omni sollicitudine liberat Christus suorum mentes: quia illis utile est sentire quam arduus sit in cælum ascensus. Primum, ut conatus omnes suos huc intendant: deinde, ut sibi diffisi, virtutem implorent è cælo. Videmus quanta sit nostra pigritia & securitas. quid fieret si per mollem jucundamque planitiem suaviter, animi causa sibi ambulandum esse putarent fideles? Hæc igitur ratio est cur non extenuet Christus periculum (quo tamen incussum discipulis timorem videt) quin potius augeat. Nam quum prius tantum dixisset difficile esse, nunc impossibile affirmat. Unde apparet præposteros esse doctores qui sic verentur durius loqui ut carnis ignaviæ indulgeant. Atqui potius sequi decebat Christi regulam, qui sic temperat sermonem, ut homines in seipsis prostratos recumbere doceat in unam Dei gratiam, simulque ad preces stimulet. Ita prudenter succurritur hominum infirmitati, non illis quicquam tribuendo, sed eorum mentes erigendo ad sperandam Dei gratiam. Hoc autem Christi responso vulgare illud axioma (quod ex Hieronymo hauserunt Papistæ) refellitur, Quisquis Legem dixerit observatu impossibilem, anathema sit. Clare enim pronunciat Christus possibile non esse hominibus viam salutis tenere, nisi quatenus illis Dei gratia succurrit.

Matth. XIX.

27. Tunc respondens Petrus, dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te. quid ergo erit nobis?

28. Jesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos qui sequuti estis me in regeneratione, quum sederit Filius hominis in solio majestatis suæ, sedebitis & vos super solia duodecim, judicantes duodecim Tribus Israël.

29. Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam obtinebit.

30. Multi autem primi erunt novissimi, & novissimi primi.

Marc. X.

28. Et cœpit Petrus dicere illi, Ecce reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29. Respondens autem Jesus, dixit, Amen dico vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros mea causa & Euangelii,

30. Quin recipiat centupla nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persequutionibus, ac in seculo venturo vitam æternam.

31. Multi autem primi erunt ultimi, & ultimi primi.

Luc. XVIII.

28. Ait autem Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29. Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut liberos propter regnum Dei,

30. Qui non recepturus sit multo plura in hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

Luc. XXII.

28. Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.

29. Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum:

30. Ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super solia, judicantes duodecim Tribus Israël.

Tacite se & alios discipulos diviti Petrus comparat, quem mundus alienaverat à Christo. Quia autem inopem & erraticam vitam non sine probro & molestiis ducebant, nec melior in futurum tempus conditio se ostendebat: merito quærit an frustra relictis suis omnibus se Christo addixerint. Absurdum enim erat spoliatos, à Domino non restitui in melius. Sed quæ erant illa Omnia? nam quum ignobiles essent & pauperculi homines, vix fuit domi quod relinquerent. ridicula ergo videri potuit hæc jactantia. Et certe experientia ostendit quam liberaliter sua erga Deum officia vulgo æstiment homines. sicuti hodie qui fere mendici erant in Papatu, fastuose exprobrant se Euangelii causa magnam jacturam fecisse. Excusari tamen possunt discipuli, quod licet nunquam splendidæ fuissent fortunæ, manuariis tamen operis non minus hilariter domi vivebant, quam opulentissimus quisque. Et scimus tenues homines quietæ & pudicæ vitæ assuetos, ab uxoribus & liberis ægrius avelli, quam quos jactat ambitio, vel prosperæ fortunæ aura huc illuc rapit. Certe nisi discipulis reposita fuisset aliqua merces, stulte genus vitæ mutassent. Cæterum ut in hac parte excusabiles sint, in eo tamen peccant, quod militia nondum defuncti, jam sibi triumphum decerni postulent. Tale moræ tædium siquando nobis obrepat, ac nos impatientia sollicitet, discamus primum reputare solatia quibus in hoc mundo crucis acerbitatem Dominus lenit: deinde ad spem cælestis vitæ nos erigere. Nam his duobus membris Christi responsio continetur.

28. Matth. *Amen dico vobis.*] Ne se operam lusisse putent discipuli, atque eos incepti cursus pœniteat, Christus admonet regni sui gloriam, quæ tunc adhuc latebat, manifestandam fore: acsi diceret, Non est cur vos ista contemptibilis fortuna debilitet. nam ego, qui vix inter postremos jaceo, tandem majestatis solium conscendam. Paulisper igitur durate, usquedum adveniat manifestandæ meæ gloriæ tempus. Quid autem illis tunc promittit? nempe ejusdem gloriæ fore socios. Soliis enim illis tribuens ex quibus judicent duodecim Tribus Israël, legatis eos comparat, vel primis consiliariis ac præsidibus, qui in regio consessu primas sedes occupant. Scimus Apostolos duodecim numero fuisse electos, ut ita testatum fieret, Deum exhibito Christo dispersas populi sui reliquias velle colligere. Hæc summa erat dignitas, sed adhuc occulta: ideo Christus usque ad ultimam regni sui manifestationem eorum vota suspendit, ut tunc demum electionis suæ fructum percipiant. Quanquam autem in Euangelii prædicatione aliqua ex parte enituit regnum Christi, non tamen dubium est quin de extremo die hic loquatur Christus. *In regeneratione.* Quidam hanc particulam ad sequentem contextum rejiciunt. Ita regeneratio nihil aliud esset quam novitas quæ instaurationem nostri sequetur, dum absorbebitur quod mortale est à vita, & corpus nostrum humile in cælestem Christi gloriam transfigurabitur. Sed ego regenerationem potius ad priorem Christi adventum refero: quia tunc cœpit renovari mundus, & ex mortis tenebris Ecclesia in lucem vitæ emersit. Atque hæc loquendi ratio passim occurrit in Prophetis, & ad hujus loci circumstantiam optime quadrat. Nam toties promissa Ecclesiæ renovatio spem fecerat miræ felicitatis simulatque apparuisset Messias. Christus ergo, ut errorem illum cohibeat, inter regni sui principium & complementum distinguit. *Regeneratio.*

28. Luc. *Vos autem estis.*] Quanquam diversum Christi sermonem & alio tempore habitum videtur referre Lucas, ego tamen non dubito quin ad idem tempus pertineat. neque enim perpetua illic narratur Christi concio, sed diversæ sententiæ, neglecto ordine temporis: sicuti paulo post rursus dicendum erit. Cæterum pluribus verbis utitur quam Matthæus. nam quia ipsum comitati fuerant Apostoli in tentationibus, & constanter perstiterant, consortes quoque gloriæ fore pronunciat. Quæritur quo sensu tentationes suas appellet. Ego vero certamina, quibus eum & Apostolos communiter exercuit Deus, notari existimo. ac merito Tentationum voce usus est, quia vere secundum humanæ naturæ sensum probata fuit ejus fides & patientia.

29. *Dispono vobis regnum.*] Non Præsides tantum eos hic facit, sed Reges: quia regnum quod accepit à Patre illis communicat. Emphasis autem subest in verbo Disponendi, ne rapido desiderii fervore nimis accelerent ad regnum occupandum, cujus ordinandi ipse unus est legitimus arbiter: & suo exemplo eos ad patientiam hortatur. Quanquam enim *Disponere.*

Rex

Rex erat à Patre destinatus, non tamen statim in suam gloriam evectus est: imo seipsum exinanivit, & per crucis ignominiam adeptus est regium honorem. Edere & bibere super mensam suam, metaphorice posuit, pro eo quod est communis gloriæ esse socios.

29. Matth. *Quisquis reliquerit.*] Postquam suorum mentes sursum extulit ad spem futuræ vitæ, solatiis etiam præsentibus eos sustentat, confirmatque ad ferendam crucem. Neque enim suos Deus, licet graviter affligi sinat, unquam tamen deserit quin suis subsidiis compenset eorum ærumnas. Neque hic tantum Apostolos alloquitur, sed sumpta occasione, generaliter ad pios omnes sermonem dirigit. Hæc summa est, Qui sponte omnia perdiderint ob Christi causam, fore tamen etiam in hac vita feliciores quam si integri stetissent, præcipuam vero mercedem illis in cælo esse repositam. Videtur tamen quod de centupla compensatione promittit, cum experientia minime congruere. Nam ut plurimum qui orbati sunt parentibus, vel liberis, aliisque cognatis, viduati uxoribus, & fortunis nudati ob Christi testimonium, adeo sua non recuperant, ut in exilio solitarii & deserti cum dura egestate ægre luctentur. Respondeo, Siquis rite præsentem Dei gratiam æstimet, qua suorum miserias sublevat, fatebitur omnibus mundi opibus non temere præferri. Quantumvis enim floreant increduli, quia tamen nesciunt quid sibi in crastinum instet, perplexos semper ac trepidos æstuare necesse est: nec vero aliter frui possunt læta fortuna, nisi seipsos quodammodo obstupefaciant. Interim suos exhilarat Deus, ut illis pluris sit longeque suavius tantillum boni quo fruuntur, quam si extra Christum illis afflueret immensa bonorum copia. Quo sensu additam apud Marcum interpretor hanc vocem, *cum persequutionibus*, acsi dixisset Christus, Quamvis pios semper in hoc mundo persequutiones maneant, & quasi eorum tergo crux adhæreat, tam dulce tamen esse condimentum gratiæ Dei quæ ipsos exhilarat, ut illorum conditio Regum deliciis optabilior sit.

30. *Multi autem primi.*] Sententia hæc ad excutiendam carnis segnitiem addita fuit. Jam ad præmium Apostoli, quum vix è carceribus egressi forent, properabant. Atque hoc fere ingenio sumus omnes, ut mense transacto petamus, tanquam emeriti milites, rude donari. Christus autem eos qui bene cœperunt, ad strenue pergendum hortatur: simulque admonet, nihil profuturum cursoribus alacriter cœpisse, si in medio stadio deficiant. Sicuti & Paulus admonet, non omnes qui currunt, palma 1 Cor. 9.
potiri. Et alibi fideles hortatur suo exemplo, ut eorum quæ à tergo sunt obliti, ad residuam cursus sui vers. 24. Phil. 3.
partem nitantur. Quoties ergo nobis in mentem venit cælestis corona, quasi novis stimulis pungi nos vers. 14.
decet, ne in posterum remissiores simus.

MATTH. XX.	MARC.	LUC.
1. Nam simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam.		
2. Conventione autem facta cum operariis in singulos dies denario, misit eos in vineam suam.		
3. Et egressus circiter horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos.		
4. Et dixit illis, Ite & vos in vineam: & quodcunque justum fuerit dabo vobis.		
5. Illi autem abierunt. Rursum autem exiit circiter horam sextam & nonam, & fecit similiter.		
6. Circa undecimam vero exiit, & invenit alios stantes otiosos: ac dicit illis, Cur hic statis totum diem otiosi?		
7. Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Abite & vos in vineam: & quod justum fuerit accipietis.		
8. Quum autem vespera facta esset, dicit dominus vineæ œconomo suo, Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à postremis usque ad primos.		
9. Et quum venissent qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium.		
10. Venientes autem primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi. & acceperunt ipsi quoque denarium.		
11. Eo autem accepto, murmurabant contra patremfamilias,		
12. Dicentes, Hi novissimi unam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, & æstum.		
13. At ille respondens uni eorum, dixit, Amice, non facio tibi injuriam: nonne denario pactus es mecum?		
14. Tolle quod tuum est, & abi: volo autem huic novissimo dare sicut & tibi.		
15. Annon licet mihi quod volo facere in rebus meis? an oculus tuus malus est quod ego bonus sim?		
16. Sic novissimi erunt primi, & primi novissimi. multi enim sunt vocati, pauci vero electi.		

Quum hæc parabola nihil aliud sit quam proximæ sententiæ confirmatio, Erunt primi novissimi: nunc videndum quomodo aptanda sit. Quidam interpretes hanc summam colligunt, Quia non operum meritis acquiritur cælestis hæreditas, sed gratis donatur, æqualem fore omnium gloriam. Atqui non disputat Christus vel de cælestis gloriæ æqualitate, vel de futuro piorum statu: sed hoc tantum pronunciat, causam non esse cur glorientur vel aliis insultent qui tempore sunt priores: quia Dominus, quoties ita placuerit, vocare poterit quos visus est ad tempus negligere, eosque vel æquare vel præferre prioribus illis. Siquis exacte singulas hujus parabolæ partes discutere velit, inepta erit ejus curiositas. Nihil ergo amplius

amplius quærendum quam quod tradere Christi consilium fuit. Porro jam diximus non alio eum spectasse quam ut suos ad pergendum continuis stimulis incitaret. Scimus segnitiem fere ex nimia fiducia nasci. ita fit ut multi, quasi stadio confecto, in medio cursu desideant. Ideo jubet nos Paulus quæ à tergo sunt oblivisci, ut cogitantes quid nobis adhuc sit residuum, nos ad strenue currendum acuamus. verba tamen percurrere nihil nocebit, ut clarius inde elucea doctrina.

1. *Nam simile est regnum cælorum.*] Sensus est, eandem esse rationem divinæ vocationis acsi quispiam operarios ad vineæ suæ culturam mane certo pretio conduceret, alios deinde submitteret sine pactione: quibus tamen parem mercedem rependeret. Regni autem cælorum ideo meminit quia spiritualem vitam terrenæ comparat; vitæque æternæ præmium, pecuniæ qua homines operas sibi præstitas munerantur. Locum hunc quidam subtiliter accipiunt, acsi discerneret Christus Judæos à Gentibus. Judæos enim prima hora dicunt fuisse pacta mercede vocatos, quia Dominus vitam æternam sub conditione illis promisit, si Legem implerent. In Gentibus autem vocandis nullam fuisse pactionem interpositam, saltem operum: quia gratis oblata illis fuit in Christo salus. Sed importunæ sunt omnes hujusmodi argutiæ: quia discrimen in pacto minime statuit Dominus, sed tantum in tempora, quod qui ultimi sub vesperam ingressi sunt in vineam, eandem cum primis accipiant mercedem. Quamvis enim Deus olim Judæis mercedem operum in Lege promiserit, scimus tamen hoc caruisse effectu: quia nemo salutem meritis suis unquam adeptus est. Cur ergo (dicet quispiam) pactionis expresse meminit Christus de primis loquens, in aliis vero tacuit? Nempe ut doceret, sine cujusquam injuria postremis haberi tantum honoris acsi ab initio vocati essent. nam proprie loquendo, nemini quicquam debet: jureque suo exigit à nobis (quos sibi habet addictos) quæcunque in nobis sita sunt obsequia. Sed quia gratis mercedem nobis offert, dicitur operas, sibi alioqui debitas, conducere. Hinc fit ut etiam mercedis nomine dignetur quam gratis donat coronam. Porro, ut ostenderet nullam nobis esse causam expostulandi cum Deo, si honoris socios nobis adjungat qui longo intervallo nos sequuti sunt, similitudinem mutuatus est ex communi hominum more, qui prius de mercede transigunt quam operarios mittant ad laborem. Cæterum siquis hinc colligat creari homines ad aliquid agendum, ac suam cuique provinciam divinitus injungi ne ignavi desideant, non torquebit Christi verba. Colligere etiam licebit, inutilem esse totam vitam nostram, & merito nos inertiæ damnari, quousque ad Dei mandatum & vocationem quisque vitam suam componat. Unde sequitur, satagendo nihil proficere qui temere hoc vel illud vitæ genus suscipiunt, nec expectant Dei vocantis nutum. Postremo elicitur etiam ex Christi verbis, eos demum placere Deo qui in fratrum utilitatem laborant. Denarium (qui paulo plus quatuor Caroleis Gallicis valebat) diurnæ operæ ordinariam fuisse mercedem probabile est. Horæ tertiæ, sextæ & nonæ ideo nominatim fit mentio, quia quum apud veteres distribui soleret dies in horas duodecim ab ortu Solis usque ad occasum, erat alia diei partitio in ternas horas: sicuti rursum noctem dividebant in quatuor vigilias. Itaque hora undecima finem diei significat.

8. *Quum autem vespera.*] Quod jubet paterfamilias initium fieri à postremis, minime in eo quærendum est mysterium, quasi primos Deus coronet qui ordine temporis postremi sunt. Nam hoc commentum minime consentaneum esset Pauli doctrinæ. Qui superstites erunt, inquit, usque ad Christi adventum, non prævenient eos qui prius obdormierint in Christo, sed sequentur. Christus vero diversum ordinem hoc loco statuit: quia aliter exprimere non poterat (quod tandem subjicit) primos, quia sibi non plus daretur, murmurasse. Adde etiam quod hoc murmur asserere noluit ultimo die futurum, sed tantum negare causam fore murmurandi. Prosopopœia enim quam inducit, non parvam lucem affert huic doctrinæ, quod Dei liberalitas nullis hominum querelis sit obnoxia, dum indignos præter meritum amplis præmiis honorat. Frustra ergo imaginati sunt quidam Judæos his verbis perstringi, qui maligni & invidi fuerunt erga Gentes. Nam filiis Dei tales in mercede æquari absurdum foret. In fideles vero non competit hæc malignitas, ut obstrepant Deo. Atqui simplex sensus est, liberum esse Deo, quum neminem justa mercede fraudet, quos sero vocavit, indebito præmio ornare.

16. *Sic novissimi erunt primi.*] Non confert nunc Judæos Gentibus, ut alibi: nec reprobos qui à fide deficiunt, electis qui perseverant. itaque minime quadrat quæ à quibusdam inseritur sententia, *Multi vocati, pauci electi.* Tantum voluit Christus, ut quisque ante alios vocatus est, ita alacrius currere: deinde omnes hortari ad modestiam, ne se alii aliis præferant, sed ut libenter admittant ad communem palmam. Visi fuerant Apostoli, quia totius Ecclesiæ primitiæ erant, sibi aliquid eximium sumere: nec vero Cristus negavit quin sessuri essent judices ad regendas duodecim Tribus Israel. Sed ne qua eos ambitio aut vana sui confidentia efferret, simul monendi fuerunt, alios qui longo post tempore vocandi essent, ejusdem gloriæ fore socios, quia nemini obstrictus est Deus: sed quoscunque visum est, gratis vocat, & vocatis præmium quale visum est rependit.

MATTH. XX.

17. Et ascendens Jesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos seorsum in via, & ait illis,

18. Ecce conscendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum morte:

19. Et tradent eum Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum: & tertia die resurget.

MARC. X.

32. Erant autem in via ascendentes Hierosolymam: & præcedebat illos Jesus, erantque pavefacti, & sequentes timebant. Et assumptis rursus duodecim, cœpit illis dicere quæ sibi eventura erant:

33. Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & damnabunt eum morte, & tradent eum Gentibus:

34. Et illudent ei, & flagellabunt eum, & conspuent in eum, & interficient eum: & tertia die resurget.

LUC. XVIII.

31. Assumpsit autem Jesus duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.

32. Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumeliis afficietur, & conspuetur:

33. Et postquam flagellaverint, occident eum: ac tertia die resurget.

34. Et ipsi nihil horum intellexerunt: & erat verbum hoc absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

Tametsi

Tametsi admoniti prius fuerant Apostoli quis exitus Dominum maneret, quia tamen non satis profecerant, quod sæpius dixerat nunc de integro repetit. Videt instare diem mortis: imo jam est in procinctu ut seipsum immolandum offerat. discipulos autem non modo timidos, sed cæca formidine attonitos videt. Hortatur ergo ad constantiam, ne mox sub tentatione deficiant. Porro duobus modis eos confirmat: nam quod futurum erat prædicens, non tantum eos munit ne subito malo præter opinionem circumventi succumbant: sed Deitatis suæ specimen opponit crucis scandalo, ne brevis dejectio eos exanimet ubi persuasi fuerint ipsum esse Dei Filium, ideoque mortis victorem. Secunda confirmationis ratio est ex propinqua resurrectione. Sed verba propius expendere convenit. Marcus exprimit quod ab aliis duobus tacetur, priusquam Dominus seorsum Apostolis indicaret se recta ad mortis sacrificium pergere, tam ipsos quam reliquos comites fuisse mœstos & pavidos. Cur autem hoc metu correpti fuerint incertum est, nisi quia prius experti fuerant graves sibi Hierosolymæ esse adversarios. Christum ergo maluissent in recessu aliquo extra telorum jactum quiescere, quam ultro se objicere tam infestis hostibus. Quanquam autem hic timor pluribus modis vitiosus fuit; quod tamen Christum sequuntur, hoc non vulgaris observantiæ & pietatis signum est. Fuisset quidem longe melius, alacriter & sine tristitia properare quocunque ducere ipsos vellet Dei Filius: sed laude digna est reverentia, quod vim sibi facere malunt quam eum deserere.

17. *Assumpsit duodecim*] Mirum videri posset, quum omnes consolatione indigeant (quia eos pariter invaserat timor) cur solos duodecim arcani sui conscios faciat. Ego vero existimo, mortem suam ideo non vulgasse, ne ante tempus latius spargeretur rumor. Deinde, quum præsentem admonitionis suæ fructum non speraret, eam apud paucos deponere satis habuit, qui postea futuri essent ejus testes. Nam sicuti semen in terram jactum non statim germinat, ita scimus Christum Apostolis multa dixisse quæ non statim fructum protulerunt. Quod si omnes promiscue adhibuisset ad hunc sermonem, fieri poterat ut multi terrore correpti aufugerent, vulgique aures implerent hoc rumore. Ita ingloria fuisset mors Christi, quam sibi temere accersere visus esset. Secreto itaque Apostolos alloquitur: ac ne eos quidem deligit tanquam ad profectum idoneos, sed (quemadmodum nuper attigi) ut in posterum sint testes.

Cæterum in hac parte Lucas plenior est: quia non solum à Christo prædicta fuisse narrat quæ instabant, sed additam simul doctrinam, implenda esse in Filio hominis quæ scripta erant per Prophetas. Nam hoc vincendæ tentationi optimum fuit remedium, in ipsa crucis ignominia notas agnoscere quibus promissum salutis auctorem Prophetæ insignierant. Jam minime dubium est quin simul ex Prophetis ostenderit Dominus, qualem deberent mortis suæ fructum sperare. Neque enim Prophetæ tantum docent Christum passurum: sed causam addunt, Ut mundum reconciliet Deo.

18. *Ecce conscendimus.*] Hinc perspicimus divina fortitudine instructum fuisse Christum ad vincendos mortis terrores, qui sciens & volens ad eam subeundam properat. Cur enim nullo cogente ad diram carnificinam iter contendit, nisi quia eum invicta Spiritus virtus, subacto metu, supra omnes humanos affectus extulerat? Quod autem circumstantias propius designat, in eo magis luculentum Deitatis suæ documentum profert. Neque enim humanitus conjicere potuit, postquam à Scribis & Sacerdotibus damnatus foret, se traditum iri Gentibus, ut sputis & aliis contumeliis aspersus, flagellis cæsus, tandem raperetur ad supplicium crucis. Notandum vero est, quamvis Dominum minime lateret suorum infirmitas, gravissimum tamen scandalum non tegere. Nam quemadmodum alibi diximus, nihil tunc ad percellendas piorum mentes gravius accidere potuit quam videre totum sacrum Ecclesiæ ordinem Christo adversum. non tamen fallendo, eorum infirmitati parcit, sed rem ipsam ingenue declarans, modum ostendit vincendæ tentationis, nempe ut resurrectionem certo expectent. Sed quia necesse erat mortem præcedere, interea ipsorum triumphum in spe constituit.

34. Luc. *Nihil horum intellexerunt.*] Quisnam hic fuit stupor, non intelligere quæ clare & familiariter de re non sublimi nec recondita, sed cujus suspicionem aliquam ipsi sponte conceperant, Christus illis dicebat? Verum hic quoque memoria repetere convenit quod alibi admonui, ideo fuisse retentos in tam crassa ignorantia, quia quum sibi lætum & felicem progressum finxissent, pro summo absurdo duxerint, Christum probrose crucifigi. Unde colligimus quantopere mentes hominum dementet fallax imaginatio. Quo magis cavendum est ne quibus figmentis impliciti cæcutiamus in luce.

MATTH. XX.

20. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo.

21. At ille dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

22. Respondens autem Jesus, dixit, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum, & baptismate quo ego baptizor baptizari? Dicunt ei, Possumus.

23. Ait illis, Poculum quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dextram meam & sinistram meam, non est meum dare, sed iis continget quibus paratum est à Patre meo.

MARC. X.

35. Et accedunt ad eum Jacobus & Joannes filii Zebedæi, dicentes, Præceptor, volumus ut quicquid petierimus facias nobis.

36. Ille vero dixit eis, Quid me vultis facere vobis?

37. Illi vero dixerunt, Da nobis ut unus à dextra tua, & alter à sinistra tua sedeamus in gloria tua.

38. Jesus autem dixit illis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptismate quo ego baptizor baptizari?

39. At illi dixerunt ei, Possumus. Jesus autem dixit illis, Poculum quidem quod ego bibo bibetis, & baptismate quo ego baptizor baptizabimini:

40. Sedere autem à dextris meis & à sinistris meis, non est meum dare, sed iis continget quibus paratum est.

LUC.

Hæc

Hæc historia illustre continet speculum humanæ vanitatis. docet enim recto pioque zelo ambitionem sæpe esse implicitam, vel aliud carnis vitium: ut qui sequuntur Christum, alio respiciant quam oportet. Porro à scopo perperam aberrant qui uno ipso non contenti, hoc vel illud quærunt extra eum & ejus promissiones. Nec satis est initio animum simpliciter ad Christum adjicere, nisi ejusdem semper maneat puritatis tenor: quia sæpe in medio cursu obrepunt vitiosi affectus quibus in obliquum abstrahimur. Sicuti credibile est duos Zebedæi filios sincere primum Christo nomen dedisse: sed ubi apud eum se non vulgari gratia pollere vident, & audiunt regni propinqui fieri mentionem, statim ad pravam cupiditatem feruntur ipsorum animi, ipsosque liberaliter in officio manere piget. Hoc si duobus summis discipulis contigit, quam sollicite ambulare nos decet, si à recta linea deflectere nolumus. Præsertim ubi plausibilis aliqua occasio se offert, cavendum ne bonorum cupiditas pietatis affectum inficiat. Cæterum quanquam in verbis nonnihil discrepant Matthæus & Marcus, in rei tamen summa conveniunt. Dicit Matthæus venisse uxorem Zebedæi, & filiis postulasse ut primi in regno Christi sederent: Marcus ipsos rogantes inducit. Sed probabile est, quia illis obstabat pudor, matrem astute fuisse interpositam, quæ audacius peteret. Ab ipsis autem profectum esse votum hinc colligitur, quod Christus illis, non matri respondit. Deinde quod mater supplex aliquid se velle petere ostendit antequam proferat quod habet in animo: & ipsi etiam apud Marcum in genere stipulantur, concedi sibi quicquid petierint: hæc timida insinuatio male sibi conscios fuisse testis est.

21. *In regno tuo.*] Hoc in filiis Zebedæi laude dignum fuit, sperare aliquod Christi regnum cujus ne minima quidem umbra tunc apparebat. Vident sub ignobili servi habitu contemptibilem: imo vident mundo sordere, multisque probris subjectum: brevi tamen magnificum fore Regem sibi persuadent, quia sic docuerat. Præclarum certe fidei exemplum. sed hinc perspicimus quam facile purum semen, simulac cordibus nostris insitum est, degeneret in corruptelas: quia umbratile sibi regnum imaginati sunt, & mox ad primas sedes appetendas stulte delapsi. Ergo quum ex generali fidei principio, quod per se non parum laudabile erat, fluxerit hæc prava cupiditas, rogandus est Dominus non tantum ut nobis aperiat mentis oculos, sed etiam ut perpetuo dirigat teneatque intentos ad rectum scopum. Rogandus etiam non modo ut fidem nobis inspiret, sed ut puram conservet ab omni mixtura.

22. *Nescitis quid petatis.*] Duplici nomine damnanda fuit eorum inscitia: primum quod ambitiose appeterent plus quam decebat: deinde quod pro cælesti Christi regno aëreum phantasma conceperant. Quod ad primum spectat, quisquis gratuita Dei adoptione non contentus eminere appetit, extra metas suas vagatur, seque importune ingerens ultra quam decebat, ingratus est Deo. Jam spirituale Christi regnum sensu carnis nostræ metiri, nimis perversum est. Et quidem eo magis cavendæ sunt otiosæ speculationes quo magis humano ingenio arrident. sicuti videmus sophistarum libros inanibus ejusmodi figmentis refertos esse.

Potestis bibere poculum] Ut ambitionem corrigat, & à perverso desiderio eos revocet, crucem & omnes ærumnas illis proponit, quæ Dei filiis subeundæ sunt. acsi dixisset, Tantumne vobis est otii à præsenti militia, ut triumphi pompas jam ordinetis?. Nam si vocationis suæ exercitiis serio fuissent dediti, pravæ huic imaginationi locum nunquam dedissent. Quare hac sententia Christus eos qui ante tempus palmam arripiunt, in meditandis pietatis officiis occupari jubet. Et certe hoc freno optime ambitio compescitur: quia talis est nostra conditio, quamdiu in mundo peregrinamur, ut vanas delicias excutere debeat. Circumstant nos mille pericula: nunc insidiis, & quidem variis, nos hostis adoritur: nunc aperta vi insultat. Nonne plusquam stupidus est qui inter tot mortes secure in triumpho pingendo se oblectat? Certos quidem de victoria suos esse jubet Dominus, & in media morte triumphum canere, quia aliter ad strenue pugnandum animati non forent: sed aliud est spe mercedis sibi divinitus proposita se alacriter ad pugnandum accingere, totoque studio huc eniti: aliud, certaminum immemores, relicto hoste, neglectisque periculis ad triumphum præcurrere, cujus expectandum erat maturum tempus. Adde quod hæc præpostera celeritas ut plurimum à vocatione sua homines abducit. Quemadmodum enim ut quisque in bello ignavissimus est, cupidius ad prædam advolat: sic in regno Christi nulli primatum magis appetunt quam qui subterfugiunt omnem laboris molestiam. Merito itaque Christus inani gloria elatos in statione continet. Summa autem est, nemini paratam esse coronam nisi qui legitime certaverit: ac præcipue neminem vitæ & regni Christi fore consortem, nisi qui passionum & mortis socius ante fuerit. In nomine Baptismi, ratio metaphoræ apte constat. scimus enim Baptismo ad sui abnegationem, ad veterem hominem crucifigendum, denique ad crucis tolerantiam initiari fideles. In voce Calicis dubium est an ad sacræ Cœnæ mysterium alluserit Dominus: sed quia nondum in usu tunc erat, simplicius accipere malo pro mensura afflictionum quam Deus cuique definit. Nam quia ejus est pro suo arbitrio singulis imponere suum onus, quemadmodum paterfamilias portiones inter suos distribuit ac partitur, ideo dicitur calicem dare bibendum. Cæterum his verbis non vulgaris subest consolatio ad leniendam crucis acerbitatem, dum in ea Christus se nobis adjungit. Quid enim magis optabile quam omnia habere cum Filio Dei communia? sic enim fit ut quæ prima specie mortifera apparent, nobis cedant in salutem & vitam. Qui vero prorsus à cruce immunis esse cupit, quomodo inter Christi discipulos censebitur, qui ejus Baptismum subire recusat? nam hoc nihil aliud est quam se à primis rudimentis subducere. Jam vero quoties Baptismi fit mentio, veniat nobis in mentem, hac lege nos esse baptizatos, & in hunc finem, ut humeris nostris crux adhæreat. Quod Joannes & Jacobus tam secure jactant se ad bibendum calicem esse paratos, in eo perspicitur carnis confidentia. nam extra telorum jactum videmur nihil non posse. Ac paulo post turpis eventus eorum temeritatem detexit. hoc tamen fuit in illis boni, quod ad utramque sortem parati, se ad crucem ferendam obtulerunt.

23. *Poculum quidem meum.*] Quia discipuli erant, necesse erat magistro configurari. Denunciat autem illis Christus quod futurum est, ut se ad patientiam comparent: ac sub duorum hominum persona suos omnes alloquitur. Nam etsi multi fideles suo fato, non violenta nec sanguinaria morte intereunt,
omnibus tamen commune est (sicuti Paulus docet) *Rom. 8.*
conformari ad Christi imaginem. Itaque tota vita *vers. 29.*
oves sunt mactationi destinatæ. *Non est meum dare.* Nihil hoc responso sibi Christus derogat: sed tantum admonet, minime fuisse injunctum sibi à Patre hoc munus ut cuique propriam & distinctam sedem in regno cælorum assignet. Venit quidem ut suos omnes colligeret in vitam æternam: sed nobis sufficere debet, quod sanguine ejus parta hæreditas nos
manet. Quo autem gradu alii supra alios emineant, 7
neque nostrum est inquirere, neque Deus à Christo nobis patefieri voluit, sed usque ad ultimam revelationem differri. Nunc tenemus Christi consilium. neque enim de sua potestate hic disputat: sed tantum reputari vult quorsum missus fuerit à Patre, & quid suæ vocationi conveniat. Ideoque ab arcano Dei con-

consilio injunctam sibi docendi rationem discernit. Utilis admonitio ut sobrie sapere discamus, nec perrumpere conemur in abdita Dei mysteria: ac præsertim ne in excutiendo futuræ vitæ statu simus ultra modum curiosi. nondum enim apparuit quid erimus, donec nos Deus sibi reddiderit similes. Cæterum notandum est, æqualitatem non statui inter Dei filios, postquam recepti fuerint in cælestem gloriam: sed potius singulis promitti eum honoris gradum ad quem æterno Dei consilio destinati sunt. 1 *Joan* 3. *vers.* 2.

MATTH. XX.

24. Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus.

25. Jesus autem vocavit eos ad se, & ait, Scitis quod principes Gentium dominentur illis: & qui magni sunt, potestatem exerceant in eas.

26. Non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister:

27. Et qui voluerit inter vos primus esse, sit vester servus.

28. Sicut Filius hominis non venit ut sibi ministretur, sed ut ipse ministret, utque det animam suam redemptionem pro multis.

MARC. X.

41. Et quum audissent decem, cœperunt indignari de Jacobo & Joanne.

42. Jesus autem quum vocasset eos ad se, dicit illis, Sciris quod qui videntur imperare Gentibus, dominium exercent adversus illas: & qui magnates sunt inter eas, potestatem exercent in illas.

43. Verum non sic erit inter vos: sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester:

44. Et quicunque ex vobis voluerit esse primus, erit omnium servus.

45. Nam & Filius hominis non venit ut sibi ministretur, sed ut ipse ministret, ac det animam suam redemptionem pro multis.

LUC. XXII.

24. Facta est autem & contentio inter eos, quis ex illis videretur esse major.

25. Dixit autem eis, Reges Gentium dominantur eis: & qui potestatem habent super eas, benefici vocantur.

26. Vos autem non sic: sed qui major est in vobis, fiat sicut junior: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

27. Nam uter major est, qui accumbit, an qui ministrat? nonne qui accumbit? At ego in medio vestrum sum ut qui ministrat.

24. *Quum audissent decem.*] Videtur Lucas concertationem hanc referre in aliud tempus. Verum quisquis prudenter caput illud 22. expendet, clare videbit sermones diversis temporibus habiros, neglecto ordine, simul contexi. Ergo contentio de primatu, cujus meminir Lucas, ab hoc fonte profecta est, quod filii Zebedæi primas sedes in Christi regno ambierant. Et tamen indignatio aliorum minime justa fuit. nam quum stulta ambitio in duobus graviter reprehensa esset, ut cum pudore à Christo discederent, quid reliquis decem nocebat illos stulte optasse quod non fuerant adepti? Nam quamvis merito eos pungerer æmulatio, repulsa tamen eos placare debebat. Sed Dominus voluit hac occasione latentem in ipsis morbum detegi: nemo enim erat qui libenter aliis cederet, sed quisque occulte spem primatus apud se fovebat. ita fit ut inter se invideant ac contendant: in omnibus tamen regnet prava cupiditas. Quod si rusticis & obscuris hominibus ingenitum fuit hoc virium, & levi ac fere nulla occasione erupit: quantopere nobis cavendum est, ubi suppetit materia, quæ occultum ignem concipiat? Itaque videmus ut in potentiæ & honorum amplitudine ferveat ambitio, flammasque longe & late emittat, nisi Spiritus modestiæ è cælo restinguat hærentem in hominum natura superbiam.

25. *Scitis quod principes Gentium dominentur illis.*] Primo dicitur eos ad se Christus vocasse, ut seorsum eos objurgaret. Deinde hinc colligimus, quum eos suæ cupiditatis puderet, non palam questos esse, sed quasi raucum murmur fuisse subortum, & clam unumquemque se prætulisse aliis. Porro non generaliter disserit quam mortifera sit pestis ambitio, sed simpliciter admonet nihil esse stultius quam de nihilo pugnare. Ostendit enim primatum qui certaminis inter ipsos causa erat, in regno suo nullum esse. Falluntur ergo qui dictum hoc ad omnes pios promiscue extendunt, quum tantum ex re ipsa doceat Christus ridiculos esse Apostolos, qui de gradu potentiæ vel honoris in ordine suo disceptant: quia docendi munus, ad quod destinati erant, mundi imperiis nihil affine habeat. Fateor quidem tam ad privatos homines quam ad Reges & Magistratus patere hanc doctrinam: quia nemo in Christi grege censeri meretur nisi qui sub humilitatis Magistro ita profecit ut nihil sibi arroget, sed ad colendum fraternum amorem se submittat. Est hoc quidem verum: sed Christi consilium (ut dixi) fuit, spirituale Ecclesiæ suæ regimen à terrenis imperiis discernere, ne Apostoli aulicas gratias ad se transferrent. nam ut quisque inter proceres à Regibus amatur, ad opes & præfecturas conscendit. Christus autem Pastores Ecclesiæ suæ præficit, non qui dominentur, sed ministrent. Ita refellitur Anabaptistarum error, qui Reges & Magistratus ab Ecclesia Dei exterminant, quia Christus neget suis discipulis esse similes: quum fiat comparatio non inter Christianos & profanos homines, sed inter officia. Adde quod non tam hominum personas respexit Christus quam Ecclesiæ suæ statum. Fieri enim posset ut qui pagi vel urbis erit dominus, simul docendi quoque munus, urgente necessitate, obeat. Sed Christo satis fuit quid ferat munus Apostolicum, & quid ab eo alienum sit, tractare. Quæritur tamen, cur Christus, qui ordines in Ecclesia distinctos instituit, hoc loco gradus omnes repudiet. videtur enim sic omnes dejicere, vel saltem inter se æquare, ut nullus supra alios excellat. Atqui longe aliud dictat naturæ ratio. Et Paulus Ecclesiæ regimen describens, sic varia ministeria recenset ut Apostolatus dignitas superior sit Pastorum officio: & Timotheum ac Titum haud dubie ex Dei mandato cum auctoritate aliis præesse jubet. Respondeo, Si singula penitus excutimus, Reges ipsos non juste, nec legitime dominari, nisi serviant: in hoc tamen differre munus Apostolicum à terreno Principatu quod Reges & Magistratus sua servitus non impedit quominus imperent, & quidem cum magnifico splendore & pompa emineant supra subditos. Sic David, Ezechias, & alii similes, quum voluntarii essent omnium servi, sceptro tamen, diademate & solio, aliisque insignibus fuerunt ornati. Ecclesiæ autem gubernatio nihil tale admittit, quia Pastoribus nihil plus Christus detulit quam ut ministri sint, à dominio autem prorsus abstineant. Hic quoque notandum est, magis de re ipsa quam de affectu haberi sermonem. Separat Christus Apostolos à Regum ordine, non quia Regibus sese efferre liceat, sed quia aliter habet regia conditio quam munus Aposto-

Apostolicum. Ergo quum utrosque humiles esse deceat, semper Apostolis videndum est quam regendæ Ecclesiæ suæ formam Dominus instituerit. Quod ad verba spectat, ubi Matthæus habet, *Reges exercere potestatem in eas*, apud Lucam legitur, *vocari beneficos*, eodem sensu. acsi diceret, rerum copiam affluere Regibus, eosque magnis opibus pollere, ut munifici & liberales esse possint. Tametsi enim Reges potentia sua magis gaudent, eamque terrori esse malunt quam in populi consensu fundatam esse, laudem tamen munificentiæ appetunt. Unde & nomen habent in lingua Hebraica. נדיבים enim vocantur à largiendo: quia non alium in finem illis penduntur vectigalia & tributa nisi ut ad sumptus honoris splendori necessarios sufficiant.

26. *Non ita erit inter vos.*] Non dubium est quin Christus stultam imaginationem perstringat, qua videbat Apostolos decipi. Stulte, inquit, & perperam regnum vobis fingitis, à quo ego abhorreo. Ergo si fidelem operam mihi impendere cupitis, alia vobis meditanda est ratio, ut certatim quisque vestrum studeat aliis servire. Cæterum improprie loquitur, ministrum fieri jubens qui magnus esse volet. neque enim patitur ambitio ut se quis fratribus addicat, imo subjiciat. Serviliter quidem blandiri fateor qui ad honores aspirant, sed nihil illis minus propositum est quam servire. Sed mens Christi obscura non est: quia enim quisque in amorem sui rapitur, alio hunc affectum transferri debere pronunciat. acsi diceret, Sit hæc unica vestra magnitudo, excellentia & dignitas, fratribus vos submittere: sit etiam hic primatus, omnium esse servos.

28. *Sicut Filius hominis.*] Exemplo suo Christus superiorem doctrinam confirmat: quia ultro servi
Phil. 2. personam induerit, ac seipsum exinanierit, sicuti
vers. 7. etiam Paulus docet. Porro ut clarius probet quantum ab altitudine abfuerit, eos ad mortem suam revocat. acsi diceret, Quia vos mihi honore proximos delegi; prava ambitio ad regnandum sollicitat: ego vero (ad cujus exemplum vos formare vitam decebat) non veni ut me efferam, vel quicquam regium mihi usurpem: quin potius una cum ignobili & contempto carnis habitu crucis ignominiam suscepi. Siquis objiciat, Christum ideo fuisse exaltatum à Patre ut coram eo flectatur omne genu, in promptu est solutio, quod nunc dicit, ad tempus humiliationis referre. Ideo apud Lucam additur, sic versatum esse inter eos acsi esset minister: non quod fuerit illis vel specie, vel titulo, vel reipsa inferior (Magister enim & Dominus agnosci semper voluit) sed quia ex cælesti gloria ad tantam mansuetudinem descendit, ut ferendis eorum infirmitatibus subesset. Adhæc memoria tenendum est, comparationem hic fieri majoris & minoris: sicuti apud Joannem, Si ego qui Joan. 13.
Magister sum ac Dominus, vobis lavi pedes, multo vers. 14.
magis hoc debetis alii aliis præstare.

Animam suam redemptionem.] Mortis (ut diximus) ideo facta est à Christo mentio, ut discipulos à perverso regni terreni figmento abstraheret. Interea apte sciteque vis & fructus ejus exprimitur, dum vitam suam pretium nostræ redemptionis esse affirmat. unde sequitur nobis gratuitam esse reconciliationem cum Deo, cujus non alibi quam in Christi morte pretium reperitur. Itaque hac una voce evertitur quicquid de putidis suis satisfactionibus garriunt Papistæ. Porro quum nos sibi morte sua in peculium acquisierit Christus, adeo immensæ ejus gloriæ nihil derogat hæc de qua loquitur submissio, ut eam maxime illustret. *Multos* ponit, non definite pro certo numero, sed pro pluribus: quia se aliis omnibus opponit. Atque hoc sensu capitur ad Romanos 5. Rom. 5.
vers. 15. ubi Paulus non de aliqua hominum parte vers. 15.
agit, sed totum humanum genus complectitur.

MATTH. XX.	MARC. X.	LUC. XVIII.
29. Et egredientibus illis ab Jericho, sequuta est eum turba multa. 30. Et ecce, duo cæci sedentes juxta viam, quum audissent quod Jesus transiret, clamaverunt, dicentes, Domine miserere nostri, fili David. 31. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, fili David. 32. Et stetit Jesus, & vocavit eos, & ait, Quid vultis ut faciam vobis? 33. Dicunt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri. 34. Misertus autem Jesus, tetigit oculos eorum: & confestim visum receperunt eorum oculi, & sequuti sunt eum.	46. Et veniunt Jericho. quumque egrederetur ab urbe Jericho, ac discipuli ejus & turba copiosa, filius Timæi Bartimæus, cæcus, sedebat juxta viam mendicans. 47. Et quum audisset quod Jesus Nazarenus esset, cœpit clamare, & dicere, Fili David, Jesu, miserere mei. 48. Et increpabant eum multi ut taceret. At ille multo magis clamabat, Fili David, miserere mei. 49. Et stetit Jesus, ac jussit illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes illi, Bono animo esto, surge, vocat te. 50. Ille vero, abjecto pallio suo, surrexit, & venit ad Jesum. 51. Et respondens dicit illi Jesus, Quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, ut visum recipiam. 52. Jesus autem dixit illi, Abi, fides tua te salvum fecit. Et protinus recepit visum, & sequebatur Jesum in via.	35. Accidit autem quum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat juxta viam mendicans. 36. Et quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. 37. Dixerunt autem ei quod Jesus Nazarenus transiret. 38. Et clamavit, dicens, Jesu fili David, miserere mei. 39. Et qui præibant increpabant eum ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat, Fili David, miserere mei. 40. Stans autem Jesus, jussit illum adduci ad se: & quum appropinquasset, interrogavit illum, 41. Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, ut visum recipiam. 42. Tunc Jesus dixit ei, Recipe visum: fides tua te salvum fecit. 43. Et confestim visum recepit, ac sequebatur illum, glorificans Deum. & omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

29. *Egredientibus illis.*] Argute sibi Osiander visus est ex cæco uno quatuor facere. Atqui ejus commento nihil est magis frivolum. Quia videbat Euangelistas in nonnullis verbis discrepare, finxit uni

cæco

cæco in ipso urbis ingressu redditum esse visum: secundum vero & duos alios illuminatos esse quum illinc Christus discederet. Atqui sic conveniunt omnes circumstantiæ, ut nemo sanus credat diversas historias tractari. Scilicet (ut alia omittam) quum primum ad silentium conati essent adigere Christi comites, & præter spem suam sanari vidissent, mox idem tentassent in tribus reliquis. Sed nihil opus est singula persequi, ex quibus sponte quivis colliget rem unam & eandem narrari. Sed offendit discrepantia, quod Matthæus & Marcus miraculum vel in uno cæco vel duobus editum fuisse dicunt quum Christus jam ex urbe egressus foret: Lucas autem id factum esse commemoret antequam in urbem veniret. Deinde quod Marcus & Lucas nonnisi de cæco uno loquuntur: Matthæus vero duos conjungit. Sed quum sciamus hoc passim occurrere in Euangelistis, ut in eadem historia unus prætereat quod ab aliis dicitur; & rursum quod ab illis tacetur, clarius exponat: novum vel insolens in præsenti loco videri non debet. Ego quidem ita conjicio, dum urbi appropinquaret Christus, cæcum clamasse: sed quum præ strepitu non esset auditus, viam obsedisse in urbis egressu, & tunc demum fuisse à Christo vocatum. Itaque Lucas, à vero principio exorsus, non persequitur totam narrationem, sed transilit Christi hospitium in urbe: alii autem duo solum tempus attingunt quod propius miraculo fuit. Conjectura autem probabilis est, ut sæpe Christus, fidem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc cæco fuisse usum. Secundi nodi perquam facilis est solutio: nam & alibi vidimus unum dæmoniacum à Marco & Luca referri sanatum, ubi Matthæus duos nominat, sicuti & hoc loco. neque tamen ideo inter se dissident. quin potius probabilis est conjectura, quum initio cæcus unus Christi gratiam imploraret, ejus exemplo commotum fuisse alterum: atque hac occasione visum duobus esse redditum. De uno vero tantum loquuti sunt Marcus & Lucas, vel quia erat notior, vel quia in illo non minus insigne virtutis Christi specimen erat quam in duobus. Certe propter celebrem notitiam videtur eum prætulisse Marcus, qui tam ipsius quam patris nomen exprimit. non enim vel claritatem generis, vel divitias commendat: nam mendicus erat ex infima plebe. Unde apparet, quia vulgo nota erat ejus calamitas, nobilius fuisse miraculum in ejus persona. Hæc mihi ratio esse videtur cur eum solum nomioent Marcus & Lucas, de altero taceant, qui erat velut inferior accessio. Matthæus autem oculatus testis, ne hunc quidem, quamvis magis obscurom, prætermittere voluit.

30. *Domine, miserere.*] Dixi nuper initium clamandi ab uno esse factum: sed alterum facile impulit similis necessitas ut se quoque adjungeret. Porro non vulgarem Christo honorem deferunt, petentes ut sui misertus, succurrat. Persuasos enim fuisse oportet, in ejus manu esse auxilium vel remedium quo egebant. sed magis in eo spectanda est ipsorum fides quod Messiam fatentur, quem scimus hoc elogio notatum fuisse apud Judæos. Confugiunt igitur ad Christum, non modo tanquam ad Prophetam quemlibet, sed ad unicum salutis auctorem qui à Deo promissus fuerat. Clamor vehementiæ affectus indicium fuit. nam quum scirent se apud plerosque odiose loqui, quibus minime gratus erat Christi honor: metum superavit ardor desiderii, ut vocem libere nihilominus extollerent.

31. *Turba increpabat.*] Mirum est Christi discipulos, qui officii & reverentiæ causa eum sequuntur, velle miseros à Christi gratia arcere, & quantum in se est viam obstruere ejus virtuti. Sed hoc plerumque fieri solet, ut major pars eorum qui nomen Christi profitentur, ab ejus accessu nos potius impediat vel moretur quam ad eum nos invitet. Si per homines pios & simplices, quos ad sequendum Christum trahebat aliqua religio, molitus est Satan duobus cæcis obstaculum ponere: quanto id magis per hypocritas & perfidos efficiet, nisi nobis attente cavebimus? Constantia ergo opus est quæ impedimenta omnia transcendat. imo quo plures obices ingerit Satan, eo magis ad studium precandi nos accendi convenit: sicuti videmus cæcos duplicasse suum clamorem.

32. *Quid vultis ut faciam.*] Comiter & benigne rogat quid cupiant, quia statuerat eorum precibus annuere. neque enim dubium est quin peculiari Spiritus instinctu precati sint: quia sicuti non omnes à morbis corporalibus eruere vult Dominus, ita neque simpliciter precari permittit. Præscripta est nobis regula, quid, & quomodo, & quatenus petere debeamus: ab ea deflectere fas non est, nisi Dominus arcano Spiritus motu peculiare aliquod votum dictet. quod raro contingit. Cæterum interrogat eos Christus, non tam ipsorum privatim causa quam totius populi. Scimus enim ut mundus Dei beneficia sine sensu devoret, nisi stimulis excitetur. Ergo Christus voce sua turbam astantem ad observandum miraculum erigit, sicuti paulo post signo visibili, dum tactu aperit oculos. Quum dicit Matthæus Jesum fuisse misertum, non est participium ejus verbi quo nuper in cæcorum persona usus fuerat. Illi misericordiam Christi implorabant, ut opem ferret miseris: nunc autem exprimit Euangelista non solum gratuita bonitate inductum fuisse Christum ut illos sanaret, sed quia eorum malo condoluit. Metaphora enim sumpta est à visceribus, in quibus residet humanitas & mutua compassio, quæ nos ad proximos juvandos incitat.

52. Marc. *Fides tua.*] Fidei nomine non tantum fiducia recuperandi visus intelligitur, sed altior persuasio, quod cæcus hic Jesum agnoverat esse Messiam divinitus promissum. Nec vero confusa quædam notitia fingenda est: quia prius vidimus, ex Lege & Prophetis sumptam fuisse hanc confessionem. Non enim temere Christo nomen filii David cæcus imposuit, sed eum amplexus est qualem ex divinis oraculis edoctus fuerat venturum. Fidei autem ascribit Christus quod cæcus visum recepit: quia tametsi ad incredulos quoque interdum Dei virtus & gratia penetrat, nemo tamen ejus beneficiis rite & utiliter fruitur, nisi qui ea fide percipit: imo incredulis usus donorum Dei adeo salutaris non est, ut magis noxius sit. Quare hæc salus cujus Christus meminit, non restringitur ad externam sanitatem, sed sanam quoque salvamque animam comprehendit. acsi diceret Christus, fide cæcum impetrasse ut Deo propitio, voti compos fieret. Quod si fidei respectu dignatus est Deus cæcum sua gratia, sequitur fide justificatum esse.

34. Matth. *Sequuti sunt eum.*] Hoc gratitudinis signum fuit, cæcos Christo se dare comites. Quanquam vero incertum est diune hoc officium præstiterint: fuit tamen hoc grati animi, spectaculum gratiæ Christi multis in illo itinere præbere. Addit Lucas, plebem dedisse gloriam Deo: quod ad probandam miraculi certitudinem valet.

MATTH.	MARC.	LUC. XIX.
		1. Et ingressus perambulabat Jericho.
		2. Et ecce vir nomine Zachæus: atque is princeps erat publicanorum, & idem erat dives.

3. Et quærebat videre Jesum quis esset: nec poterat præ turba, quod statura pusillus esset.

4. Et præcurrens, ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum: nam illac erat transiturus.

5. Et quum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, dixitque ad eum, Zachæe, festinans descende: quia hodie domi tuæ oportet me manere.

6. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens.

7. Quumque viderent omnes, murmurabant, dicentes quod ingressus esset apud hominem peccatorem diversaturus.

8. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.

9. Ait Jesus ad eum, Hodie salus domui huic contigit, eo quod & ipse filius sit Abrahæ.

10. Venit enim Filius hominis quærere & servare quod perierat.

Hinc apparet quam non fuerit curiosus Lucas in servanda temporum serie. Postquam enim miraculum narravit, nunc recitat quid acciderit in urbe Jericho. Dicit autem, quum Christus se omnibus offerret per vias obambulans, unum Zachæum ejus videndi fuisse maxime cupidum. signum enim vehementis desiderii fuit, arborem conscendere, quum divites ut plurimum sint fastuosi, seque specie gravitatis venditent. Fieri quidem potest ut idem alii etiam optarint: sed hunc præ aliis omnibus merito celebravit Lucas, tum ob qualitatem personæ, tum ob miram, quæ repente extitit, hominis conversionem. Etsi autem in Zachæo nondum erat formata fides, fuit tamen hæc præparatio quædam. Neque enim Christi conspectum sine cælesti instinctu tantopere expeteret: dico in eum finem qui statim apparuit. quosdam enim haud dubie impulit vana curiositas ut Christi visendi causa, etiam ex locis remotis accurrerent: sed ex eventu patuit inclusum fuisse pietatis semen in animo Zachæi. Sic Dominus sæpe, priusquam se hominibus manifestet, cæcum illis affectum inspirat, quo feruntur ad ipsum adhuc latentem & incognitum. quanquam autem nondum illis constet certa ratio, eos tamen non frustratur, sed se in tempore patefacit.

5. *Zachæe, hodie oportet.*] Memorabile gratiæ specimen, quod Zachæum prævenit Dominus, nec expectat ejus invitationem, sed ultro domi ejus hospitium sibi quærit. Scimus quam odiosum tunc fuerit, imo detestabile nomen Publicani: idque paulo post exprimet Lucas. Insignis ergo Filii Dei humanitas, ad eum accedere à quo vulgus hominum abhorret, atque id priusquam rogetur. Sed nihil mirum si hoc honore dignetur quem jam occulto Spiritus motu ad se traxit: quia præstantius fuit donum, in ejus corde habitare, quam domum ingredi. Hac autem voce testatus est, se frustra nunquam quæri ab hominibus qui sincere eum cognoscere cupiunt. Nam longe plus quam speraverat Zachæus adeptus est. Porro, quod tanta promptitudine obsequitur Zachæus, & celeriter ex arbore descendens, cum gaudio Christum excipit, in eo clarius adhuc perspicitur Spiritus sancti vis & directio. nam etsi pura fide nondum imbutus erat, fuit tamen hæc docilitas & obedientia, fidei principium.

7. *Quumque viderent.*] Murmurant oppidi incolæ, & forte aliqui ex Christi comitibus, quod ad hominem mali & probrosi nominis divertat, quum tamen nemo ipsum invitaverit. Ita mundus quum expositam sibi Dei gratiam negligat, eam ad alios transferri morose obstrepit. Sed videamus quam iniquum fuerit murmur. absurdum esse putant quod hominem sceleratum dignetur Christus tanto honore. *Peccator* enim hic, ut pluribus aliis locis, non vulgari sensu capitur: sed hominem turpis ac flagitiosæ vitæ designat. Demus talem fuisse Zachæum: prius tamen quærendum erat quo consilio illum sibi hospitem eligeret Christus. Nam dum foris murmurant, intus magnifice Deus nominis sui gloriam illustrans, improbam eorum calumniam refutat. Fuit enim admirabile Dei opus Zachæi conversio: nec tamen justa ratio erat cur Zachæum infamiæ notarent. Vectigalium redemptor erat. atqui vectigalia colligere, per se nullum est scelus: sed apud Judæos ordo ille ideo infamia & odio flagrabat quod nihil magis indignum putabant quam se esse tributarios. Sed qualiscunque esset Zachæus, laudabilis tamen, non culpanda fuit Christi humanitas, quod misero homini opem suam non negavit, ut ab exitio eum in salutem adduceret. Itaque eum non deterruit prava offensio quin ad exequendum Patris mandatum pergeret. Atque hac animi magnitudine præditos esse oportet omnes ejus ministros ut pluris sit illis animæ unius salus quam obstreperi omnium imperitorum sermones: ac proinde licet facta sua dictaque omnia calumniis esse obnoxia videant, non tamen desistant ab officio.

8. *Stans autem Zachæus.*] Ab hoc exitu fieri judicium decebat de Christi facto: sed ita præpostere festinant homines, ut locum Deo nullum relinquant. Porro Zachæi conversio à fructibus & externis signis describitur. quia probabile erat eum suas opes multorum damno auxisse; si quem fraudaverit, quadrupulum reddere paratus est: præterea dimidiam bonorum suorum partem pauperibus consecrat. Posset quidem sua omnia in pauperes quispiam erogare, cujus tamen liberalitas nihili esset coram Deo: sed quamvis nulla hic interioris pœnitentiæ fiat mentio, Lucas tamen intelligit ex viva illa radice prodiisse pium studium quod in Zachæo commendat. Sicuti Paulus de pœnitentia differens, ad hæc officia nos hortatur ex quibus intelligant homines nos in melius esse mutatos: Qui furabatur, jam non furetur: magis autem manibus suis laboret, ut subveniat pauperibus & egenis. Ergo à corde incipiendum est, sed operibus testanda simul est nostra resipiscentia. Notemus autem Zachæum minime ex suis rapinis prædam Deo offerre: sicuti multi divites ex suis furtis partem Deo assignant, quo majore licentia in posterum prædentur, atque ut impune illis cedant superioris temporis injuriæ. Atqui Zachæus ita Deo sacrificat dimidiam bonorum suorum partem, ut quæcunque intulit damna, simul compenset. unde colligimus, quas possidebat divitias, non ex illicito quæstu illi provenisse. Ita Zachæus non modo satisfacere paratus est si quid fraude abstulit, sed justum patrimonium cum pauperibus communicat: quo se ostendit ex lupo conversum esse non solum in ovem, sed etiam in pastorem. Et peccata quidem jam admissa corrigens, malis artibus in futurum tempus renunciat: sicuti hoc in primis à suis exigit Deus ut ab omni noxa abstineant. Cæte-

Ephes. 4. vers. 28.

rum

rum Zachæus suo exemplo necessitate alios minime obstrinxit ut se dimidia bonorum suorum parte denudent: sed tantum tenenda est regula quam præscribit Dominus, ut nos & nostra omnia consecremus in sanctos usus ac legitimos.

9. *Hodie salus huic domui.*] Christus testimonium Zachæo reddens, nihil in eo fuisse simulatum pronunciat. neque tamen salutis causam bonis operibus Zachæi ascribit: sed quia conversio illa certum erat divinæ adoptionis pignus, merito inde colligit, domum illam salutis esse hæredem. & hoc quoque verba sonant. Nam quia Zachæus unus sit ex Abrahæ filiis, ratiocinatur salvam esse ejus domum. Porro ut quis censeatur inter Abrahæ filios, fidem ejus imitetur necesse est: imo hanc laudem Scriptura fidei proprie tribuit, quod germanos Abrahæ filios ab extraneis discernat. Sciamus ergo eam præcipue in Zachæo laudari, cujus gratia factum est ut bona quoque opera Deo placerent. Nec vero dubium est quin Christi doctrina Zachæi conversionem præcesserit. Illa igitur fuit salutis origo, audire Christum de gratuita Dei misericordia, de hominum cum ipso reconciliatione, de Ecclesiæ redemptione disserentem, fideque hanc doctrinam amplecti. Quia αὐτὸς Græcis masculini generis est, bifariam exponitur hic locus. Vetus interpres ad Zachæum retulit: quod mihi etiam magis placet. Erasmus vertere maluit quod ipsa domus filia esset Abrahæ: quod tametsi non refello, de Zachæo tamen aptius exponi arbitror. Nam quia Deus, dum patremfamilias adoptat, tott etiam ejus domui se in Deum fore promittit, jure salus à capite extenditur ad totum corpus. Cæterum particula καὶ emphatica est. significat enim Christus, Zachæum non minus quam alios Judæos, qui superbe illum execrabantur, Abrahæ esse filium. Ac ne superior vita januam salutis ei videatur clausisse, ab officio suo ratiocinatur, nihil in hac mutatione esse quod quenquam offendere debeat: quia missus à Patre fuerit ad servandos qui perditi sunt.

Matth. XXV.

14 Sicut enim homo quidam peregre proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua.

15. Et huic quidem dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum: unicuique secundum propriam facultatem. & profectus est statim.

16. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & negotiatus est per ea, & confecit altera quinque talenta.

17. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est & ipse altera duo.

18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

19. Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum, & ponit rationem cum eis.

20. Et accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinque talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce altera quinque talenta lucratus sum per ea.

21. Ait illi dominus ejus, Euge serve bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

22. Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sum per ea.

23. Ait illi dominus ejus, Euge serve bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

24. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait, Domine, noveram te quod homo durus sis, metens ubi non seminasti, & inde congregans ubi non sparsisti.

25. Ac territus abii, abscondique talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est.

26. Respondens autem dominus ejus, dixit ei, Serve male & piger, sciebas quod

Marc.

Luc. XIX.

11. Hæc illis audientibus, adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierosolymam, quodque existimarent fore ut confestim regnum Dei manifestaretur.

12. Dixit ergo, Homo quidam genere clarus profectus est in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, ac reverteretur.

13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem minas, & ait ad illos, Negotiemini donec veniam.

14. Cives autem ejus oderant eum, miseruntque legationem post illum, dicentes, Nolumus hunc regnare super nos.

15. Et factum est ut rediret accepto regno, jussitque vocari illos servos ad se quibus dederat pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.

16. Venit autem primus, dicens, Domine, mina tua decem minas acquisivit.

17. Et ait illi, Euge bone serve: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem civitates.

18. Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19. Et huic ait, Et tu præfectus esto quinque civitatibus.

20. Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui repositam in sudario.

21. Timui enim te, quod homo austerus sis: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.

22. Dicit ei, De ore tuo te judicabo serve male. sciebas quod homo austerus sim, tollens quod non posui, & metens quod non seminavi:

23. Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam? & ego veniens, cum usuris utique exegissem illam.

metam ubi non seminavi, & congregem illinc ubi non sparsi.

27. Oportuit ergo te committere pecuniam meam mensariis: & veniens ego recepissem utique quod meum est, cum usura.

28. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29. Omni enim habenti dabitur, & abundabit: qui vero non habet, etiam id quod habet auferetur ab eo.

30. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dentium.

24. Et astantibus dixit, Auferte ab illo minam, & date illi qui decem minas habet.

25. Et dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26. Dico enim vobis quod omni habenti dabitur: ab eo autem qui non habet, etiam quod habet auferetur.

27. Cæterum inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite coram me.

28. Et his dictis, ibat præcedens ut ascenderet Hierosolymam.

11. Luc. *Hæc illis audientibus.*] Hoc prodigii simile fuit, quod toties admoniti discipuli de propinqua Christi morte, ad regnum ejus transvolabant. Duplex autem error fuit: quod sine cruce imaginabantur beatam quietem, deinde quod regnum Dei suo carnali sensu æstimabant. Unde apparet quam tenuis & obscura fuerit eorum fides. Etsi enim spem resurrectionis libaverant, levior tamen erat gustus quam ut certi quicquam & firmi tenerent de Christo. Credunt eum Redemptorem qui olim promissus fuerat, unde spem renovationis Ecclesiæ concipiunt: sed illa cognitio mox in figmenta degenerat, quæ vim regni ejus vel pervertunt vel obscurant. Sed nihil absurdius est quam quod illis tot monitiones sine profectu memoria exciderant. Brutus certe hic stupor fuit, quum nuper diserte testatus esset Christus acerbam & igoominiosam mortem sibi iostare, non modo ipsos manere securos, sed properare velut ad lætum triumphum.

12. *Homo quidam.*] Matthæus hanc parabolam aliis interserit neglecto temporum ordine. Sed quia hoc fuit illi consilium, à capite vicesimo secundo in acervum colligere postremos Christi sermones, non est cur valde laborent lectores quisnam primo, vel secundo, vel tertio die intra breve illud tempus habitus fuerit. Jam, quid ioter se differant Matthæus & Lucas, notare operæpretium est. nam quum ille membrum unum duntaxat attingat, hic posterior duo complectitur. Membrum hoc ambobus commune est, Christum similem esse homini Principi, qui regni acquirendi causa longam expeditionem suscipiens, pecuniam suam servis administrandam commisit: & quæ sequuntur. Hoc vero alterum, Lucæ peculiare est, subditos abusos Principis absentia, tumultum movisse, ut jugum ejus excuterent. Utroque membro huc spectavit Christus, longe falli discipulos, qui putarent jam ipsum fixam habere regni stationem, & Hierosolymam venire ut mox felicem statum erigeret. Ita spe regni præsentis ablata, ad spem & tolerantiam eos hortatur. Multos enim labores diu & sedulo illis obeundos edicit antequam gloria illa fruantur cui nimis calide inhiabant. *In regionem longinquam.* Quum putarent discipuli Christum regni sui possessionem jam tuoc adire, hunc errorem primo corrigit: quia sibi longinquo itinere acquirendum sit regnum. Porro quid significet regio longinqua, subtilius disserant qui captant argutias. Mihi non aliud notare videtur Christus quam diuturnam absentiam à tempore mortis usque ad ultimum adventum. Quanquam enim ad dextram Patris sedens cæli & terræ imperio potitur, & ex quo in cælum ascendit data est ei omnis potestas, ut coram eo flectatur omne genu: quia tamen nondum hostes suos subegit, nondum apparuit mundi judex, nec manifestata est ejus majestas, non inepte dicitur abesse à suis, donec ornatus novo principatu iterum redeat. Verum quidem est eum nunc regnare, dum suos regenerat in vitam cælestem, & ad Dei imaginem refingit, Angelisque associat, dum verbo suo gubernat Ecclesiam, tuetur suo præsidio, Spiritus donis locupletat, fovet sua gratia, virtuteque sustinet, suppeditat denique quicquid necessarium est in salutem, dum Satanæ omniumque impiorum furorem compescit, omnesque machinas dissipat: sed quia carni absconditus est hic regnandi modus, proprie in ultimum diem ejus manifestatio differtur. Ergo quum regni umbram stulte apprehenderent Apostoli, pronuociat Dominus procul sibi quærendum esse regnum, ut moram ferre discant.

13. *Vocatis decem servis.*] Non ita in servorum numero ut in pecuniæ summis anxie hærendum est. nam Matthæus diversas summas exprimens, uberiorem continet doctrinam: quod scilicet non omnibus æquale negotiandi onus Christus injungat, sed uni committens exiguam summam, majori pecuniæ alterum præficiat. In hoc ambo consentiunt, usque ad ultimum diem resurrectionis Christum à suis quodammodo peregrinari: interea vero minime consentaneum esse ut otiosi sedeant ac inutiles: singulis enim certum munus esse injunctum in quo se exerceant; debere igitur ad negotiandum intentos esse, ut rem Domini strenue procurent. Simpliciter dicit Lucas datam cuique esse minam, quia sive plus sive minus nobis Dominus committat, pro se quisque rationem pariter reddet. Plenior (ut dixi) & expressior est Matthæus, qui gradus ponit distinctos. Scimus enim non omnibus promiscue Dominum largiri eandem donorum mensuram, sed varie 1 Cor. 12. vers. 7. Ephes. 4. vers. 7.
prout visum est distribuere, ut alii alios præcellant. Porro quicquid in nos donorum contulerit Dominus, sciamus instar pecuniæ apud nos esse depositum, ut inde aliquid lucri proveniat. Nihil enim indignius est quam Dei gratias (quarum vis in fructu consistit) sepultas latere, nec in aliquem usum accommodari.

15. Matth. *Unicuique secundum propriam fac.*] Hac voce non discernit Christus naturam à Spiritus donis: nulla enim est vel potentia vel dexteritas quæ non debeat accepta referri Deo. Itaque quisquis partiri cum Deo volet, nihil sibi faciet residuum. Quid ergo sibi vult quod paterfamilias dicitur singulis plus vel minus committere, secundum cujusque facultatem? Nempe quia Deus, prout quemque disposuit, & naturalibus ornavit donis, ita etiam hoc vel illud injungit, in rebus agendis exercet, provehit ad varias functiones, materiam præclare agendi suppeditat, occasionem etiam proponit. Ridiculi vero sunt Papistæ, dum hinc colligunt singulis conferri Dei dona secundum meriti sui modum. Nam etsi vetus interpres nomen Virtutis posuit, non intellexit, prout se gesserint homines, laudemque virtutis adepti sint, divinitus ornari: sed tantum quatenus idoneos paterfamilias judicavit. Scimus autem neminem à Deo idoneum reperiri donec fecerit. Et Græcum nomen δύναμιν, quo usus est Christus, omni ambiguitate caret.

20. Qui

Negotiari qui dicantur.

20. *Qui quinque talenta.*] Dicuntur negotiari qui utiliter impendunt quicquid Deus apud ipsos deposuit. Piorum enim vita negotiationi apte confertur: quia ultro citroque ad fovendam societatem inter se contrahere debent. industria autem qua quisque munus sibi mandatum exequitur, ipsaque vocatio, facultas bene agendi, & reliqua dona in mercibus deputantur: quia ad hunc usum & finem spectant ut mutua sit inter homines communicatio. Fructus autem cujus meminit Christus, communis est utilitas quæ Dei gloriam illustrat. Quanquam enim Deus opera nostra non ditatur, nec crescit, ut tamen quisque fratribus suis maxime prodest, ac utiliter in commune salutem accommodat quæ à Deo accepit dona, ita dicitur fructum vel lucrum ipsi Deo afferre. Tanti enim hominum salutem æstimat cælestis Pater, ut quicquid in eam confertur, in suas rationes velit referri. Porro, ne fatigemur bene agendo, pronunciat Christus non irritum fore eorum laborem qui se fideliter in sua vocatione exercuerint. Apud Lucam dicit præfici quinque urbibus qui quinque minas lucratus sit. quibus verbis exprimit longe aliam regni sui gloriam fore ultimo adventu, quam nunc appareat. Nunc enim tanquam absentis negotia laboriose curamus: tunc vero ampla & multiplex bonorum copia ei ad manum suppetet, qua magnifice nos exornet. Simplicior est loquendi forma apud Matthæum, Intra in gaudium domini tui: qua significat fideles servos quorum officia probaverit, beatæ omnium bonorum affluentiæ secum fore consortes. Sed quæritur quid sibi velit quod additur, Auferte huic minam, & date alteri qui decem habet. nam tunc cessabit omnis negotiandi ratio. Respondeo, memoria tenendum esse quod prius admonui, errare eos qui scrupulose singulis particulis insistunt. Germanus autem sensus est, etiamsi nunc ignavi & inutiles servi Spiritus donis instructi sint, tandem omnibus nudatum iri, ut eorum inopia probrosaque egestas in gloriam bonorum cedat. Hos autem ignavos Christus dicit vel talentum vel minam sub terram defodere: quia dum otio & deliciis suis consulunt, nihil subire volunt molestiæ. quemadmodum videmus permultos, dum sibi suisque commodis privatim addicti sunt, subterfugere omnia charitatis officia, nec ullum habere communis ædificationis respectum. Quum dicitur paterfamilias, postquam reversus est, vocasse servos ad rationem: sicuti hinc bonis concipienda est alacritas, quia se intelligunt operam minime ludere: ita rursum pigris & desidiosis non levis injicitur terror. Discamus ergo, antequam adveniat Dominus & calculum nobiscum ponat, quotidie nosipsos sponte urgere.

24. *Noveram te quod homo durus.*] Hæc durities nihil ad summam parabolæ facit: & inepte philosophantur qui hic disputant quam austere ac rigide cum suis Deus agat. Nihilo enim magis notare talem rigorem Christus voluit, quam usuras laudare quum patremfamilias sic loquentem inducit, Oportuisse apud mensarium deponi pecuniam, ut saltem ex fœnore cresceret. Tantum significat Christus nihil excusationis fore eorum desidiæ qui & dona Dei supprimunt, & ætatem suam consumunt in otio. Unde etiam colligimus nullum vivendi genus coram Deo magis esse laudabile, quam ex quo ad hominum societatem aliqua provenit utilitas. Sententia hæc, *Omni habenti dabitur*, exposita fuit in caput 13. Tenebras etiam exteriores supra capite 8. docuimus domesticæ luci opponi. nam quum antiquitus nocturnæ ut plurimum cœnæ essent, quas plurimæ faces & lampades illustrabant: qui ejiciuntur è regno Dei, Christus eos dicit extra ejici in tenebras.

27. Luc. *Cæterum inimicos meos.*] Hoc secundo membro præcipue Judæos videtur perstringere: omnes tamen complectitur qui absente Domino sese ad defectionem erigunt. Christo autem propositum fuit non modo tales horribilis vindictæ denunciatione terrere, sed etiam suos retinere in fide subjectionis. Neque enim levis tentatio est, videre multorum perfidia & rebellione regnum Dei dissipari. Ergo ut inter turbas maneamus quieti, Christus se rediturum admonet, suoque adventu impiæ defectionis fore ultorem.

MATTH. XXI.

1. Et quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Olivarum, tunc Jesus misit duos discipulos,

2. Dicens eis, Ite in castellum quod contra vos est: & statim invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: solvite, & adducite mihi.

3. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet. Et confestim emittet eos.

4. Hoc autem totum factum est ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem,

5. Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subjugalis.

6. Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat illis Jesus.

MARC. XI.

1. Et dum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage & Bethaniam juxta montem Olivarum, emittit duos è discipulis suis,

2. Et dicit illis, Abite in castellum quod contra vos est: & statim ingredientes in illud, invenietis pullum alligatum, supra quem nullus hominum sedit: solvite eum, & adducite.

3. Et si quis vobis dixerit, Cur facitis hoc? dicite, Quia Dominus eo opus habet: & continuo illum mittet huc.

4. Abierunt autem, & invenerunt pullum alligatum juxta januam foris in bivio, & solvunt illum.

5. Et quidam eorum qui illic stabant, dixerunt illis, Quid facitis solventes pullum?

6. At illi dixerunt eis quemadmodum præceperat Jesus: & siverunt eos.

7. Et adduxerunt pullum ad

LUC. XIX.

29. Et factum est quum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam juxta montem qui vocatur Olivarum, misit duos discipulos suos,

30. Dicens, Ite in castellum quod est è regione, & introëuntes illuc, invenietis pullum alligatum, in quo nemo unquam hominum sedit: solvite illum, & adducite.

31. Et si quis vos interrogaverit, Quare solvitis? sic dicetis ei, Quia Dominus eo opus habet.

32. Abierunt autem qui missi erant, & invenerunt sicut dixerat illis.

33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos, Quare solvitis pullum?

34. At illi dixerunt, Dominus eo opus habet.

7. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum super illa collocarunt.

8. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via: alii vero cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via.

9. Porro turbæ quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in altissimis.

Jesum, & injecerunt illi vestimenta sua, seditque super illum.

8. Multi vero vestimenta sua sternebant in via: alii vero frondes cædebant ex arboribus, & sternebant in via.

9. Et qui præcedebant, quique sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna:

10. Benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum in nomine Domini patris nostri David, Osanna in altissimis.

35. Et duxerunt illum ad Jesum: & injectis vestimentis suis super pullum, imposuerunt Jesum.

36. Eunte autem eo substernebant vestimenta sua in via.

37. Et quum appropinquaret jam ad descensum montis Olivarum, cœperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna, super omnibus quas videbant virtutibus,

38. Dicentes, Benedictus qui venit Rex in nomine Domini: pax in cælo, & gloria in altissimis.

Non quia ex itinere fessus esset, asinum sibi Christus per discipulos accersit, sed in alium finem. nam quum instaret mortis tempus, solenni ritu ostendere voluit qualis esset regni sui natura. Id quidem facere exorsus fuerat à suo Baptismo: sed hoc illi specimen sub vocationis suæ finem edendum restabat. Cur enim hactenus abstinuit à Regis nomine, nunc vero demum libere se Regem profitetur, nisi quia non procul abest à stadii sui meta? Ergo quum propinquus illi esset in cælum transitus, regnum suum palam in terra auspicari voluit. Fuisset autem ridicula hæc pompa, nisi respondisset Zachariæ vaticinio. Ut sibi regium honorem vendicet Christus, super asinum equitans Hierosolymam ingreditur. magnificus scilicet splendor. Adde quod asinum precario quispiam illi concessit. Jam quod ephippiis & ornatu caret, ut vestes suas injicere cogantur discipuli, turpis ac pudendæ inopiæ signum est. Magnum, fateor, comitatum secum trahit: sed quorum hominum? nempe qui ex vicinis pagis temere concurrerant. Resonant faustæ acclamationes: sed à quibus? nempe à pauperculis, & contemptæ plebis hominibus. Data igitur opera videri potuit se omnium ludibrio exponere. Sed quia duo conjunctim agenda illi fuerunt, ut documentum aliquod præberet regni sui, & doceret terrenis imperiis non esse affine, nec in caducis mundi hujus opibus situm, hæc illi prorsus tenenda fuit ratio. Quanquam hoc quoque profanis hominibus forte insipidum foret, nisi multo ante testatus fuisset Deus per Prophetam suum talem fore Regem qui ad restituendam populi salutem venturus erat. Ergo ne impediat contemptibilis Christi habitus quominus in hoc spectaculo cernamus spirituale ejus regnum, nobis ante oculos versetur oraculum cæleste, quo Deus Filium suum sub illa deformitate mendici magis ornaverat, quam si cunctis Regum insignibus fulgeret. Sine hoc condimento nunquam hæc historia nobis sapiet. ideo multum ponderis subest verbis Matthæi, quum dicit impletum fuisse Prophetæ oraculum: quia enim videbat fieri vix posse ut homines qui opulentiæ & pompis nimis addicti sunt, proprio carnis sensu quicquam ex hac historia proficerent, à nudo rei intuitu ad prophetiæ considerationem eos traducit.

2. *Ite in castellum.*] Quum Bethaniæ esset, asinum minime poposcit ad levandam itineris molestiam: facile enim erat residuum iter pedibus conficere. Sed quemadmodum currus suos Reges conscendunt, unde conspicui emineant: ita populi oculos in se convertere voluit Dominus, & aliquo indicio ratas facere comitum suorum acclamationes, ne quis Regis honorem invito tribui putaret. Unde asinum jusserit adduci incertum est, nisi quod facile colligitur fuisse aliquem pagum suburbanum. nam ridiculum est quod allegorice de Hierosolyma quidam exponunt. Nihilo etiam aptior est allegoria quam nonnulli in asina & pullo excudunt. Asinam populi Judaici figuram esse volunt, qui pridem subactus, & jugo Legis assuetus erat: Gentiles autem repræsentari per pullum, qui expers sessoris fuerat. Christum ergo asinæ primum insedisse, quia à Judæis incipere debuit: postea transisse ad pullum, quia Gentibus quoque secundo loco præfectus erat. Et Matthæus quidem videtur utramque equitationem notare: Sed quum frequentes synecdochæ in Scripturis occurrant, nihil mirum si pro uno duos nominat. Cæterum ex aliis Euangelistis liquido constat Christum nonnisi pullo usum esse. Et dubitationem eximit Zacharias, qui pro familiari linguæ Hebraicæ usu rem eandem bis repetit. *Statim invenietis.* Ne quid discipulos moretur quominus ad obsequium præsto sint, Dominus mature quæstionibus occurrit. Ac primo quidem non fortuito se eos mittere significat, quum dicit, in primo pagi introitu inventuros asellum cum matre. deinde neminem illis adversaturum quin eum abducant, si modo respondeant opus sibi esse. Hoc autem modo Deitatem suam probavit. nam & rem absentem cognoscere, & corda hominum in assensum flectere, solius Dei fuit. Etsi enim fieri potuit ut asini dominus, de illo non male sentiens, libenter annueret: divinare tamen an futurus esset domi, an ei tunc commodum esset, an fidem habiturus esset hominibus ignotis, non fuit in hominis mortalis arbitrio. Sicuti autem discipulos confirmat Christus ut sint ad parendum alacriores, ita videmus quam se morigeros vicissim præstent. Successus autem demonstrat, totum hoc negotium divinitus gubernatum esse.

5. *Dicite filiæ Sion.*] Hoc apud Zachariam non habetur ad verbum: scite tamen apteque Euangelista quod Deus uni Prophetæ testari præcepit, ad omnes pios doctores transfert. Hæc enim unica spes fuit qua se filii Dei & fulcire & erigere debebant, quod venturus tandem esset Redemptor. Ideoque Propheta plenam & solidam lætitiæ materiam Christi adventu afferri docet fidelibus. Nam quia non aliter propitius est illis Deus quam Mediatore interposito, & idem est Mediator qui suos à malis omnibus liberat, quid extra ipsum esse potest quod homines peccatis suis perditos & miseriis oppressos exhilaret? Sicuti autem absente Christo mœrore nos penitus confici necesse est, ita rursum fideles admonet Propheta, esse cur solide gaudeant ubi illis adest Redemptor. Quanquam autem aliis elogiis Christum commendat, nempe quod justus sit, & salute instructus: nonnisi particulam unam sumpsit Matthæus, quæ proposito suo quadrabat, nempe quod pauper venturus sit, vel mansuetus, hoc est, dissimilis Regi-

bus

bus terrenis, qui magnifico & sumptuoso habitu excellunt. Jam paupertatis indicium subjicitur, quod equitabit super asinum, vel filium asinæ. nec enim dubium est quin plebeium equitandi modum regiæ amplitudini opponat.

6. *Euntes discipuli.*] Jam nuper dictum est, hic in discipulis laudari promptum obsequendi studium: non enim tanta erat Christi auctoritas ut solum ejus nomen ad movendos ignotos homines sufficeret. deinde timenda erat furti infamia. Hinc ergo apparet quantum Magistro detulerint dum nihil respondent, sed ejus mandato & promissione freti properant quo jussi sunt. Nos quoque eorum exemplo discamus per quævis impedimenta pergere, ut Domino quæ à nobis exigit obsequia præstemus. Ipse enim sublatis remoris viam inveniet, nec conatus nostros finet esse irritos.

8. *Plurima autem turba.*] Hic narrant Euangelistæ Christum agnitum fuisse à populo Regem. Ludicrum quidem spectaculum videri potuit quod ignobilis turba ramos cædendo, & vestimenta sua sternendo, inanem Regis titulum Christo deferret. sicuti tamen hoc serio fecerunt, suamque observantiam ex animo testati sunt: ita Christus eos censuit idoneos regni sui præcones. Nec est quod tale exordium miremur, quum hodie quoque ad Patris dexteram sedens, è cælesti solio obscuros homines amandet, à quibus sua majestas contemptibili modo celebretur. Cæsos palmarum ramos ex antiquo & solenni diei ritu (sicuti conjiciunt nonnulli interpretes) mihi probabile non videtur. quin potius subito instinctu Spiritus hunc Christo exhibitum fuisse honorem apparet, quum nihil tale meditati essent discipuli, qui reliquæ turbæ ejus rei auctores fuerunt: nam & hoc ex Lucæ verbis colligitur.

Psal. 118. vers. 25. 9. *Osanna Filio David.*] Precatio hæc ex Psal. sumpta est. Consulto etiam Matthæus Hebraicas voces recitat, ut sciamus non temere datos fuisse Christo plausus, nec vota quæ in buccam venissent discipulis, sine delectu effusa esse: sed reverenter sequutos esse precandi formam quam per os Prophetæ Spiritus sanctus toti Ecclesiæ dictaverat. Quanquam enim de regno suo illic differat, non tamen dubium est quin præcipue respiciat ipse aliosque respicere velit ad æternam successionem quam pollicitus illi fuerat Dominus. Perpetuam enim orandi legem Ecclesiæ composuit, quæ etiam collapsis regni opibus in usu foret. Itaque invaluerat consuetudo ut de redemptione promissa passim his verbis vota conciperent. Et consilium Matthæi fuit (sicuti nuper attigimus) Hebraice referre celebre carmen, ut doceret Christum à turba Redemptorem fuisse agnitum. Paulum quidem inflexa est verborum pronunciatio: potius enim dicendum erat, Hoschiana, Salvum fac obsecro: sed scimus vix posse in alienam linguam verba transferri quin aliquid è sono mutetur. Nec vero Spiritus populum veterem duntaxat instituit ut quotidie pro regno Christi vota faceret: sed nobis eadem nunc præscribitur regula. Et sane quum Deus nonnisi per manum Filii regnare velit, quum dicimus, Adveniat regnum tuum, sub hac particula idem notatur quod in Psalmo clarius expressum est. Adde quod Deum rogantes ut Filium suum nobis Regem conservet, fatemur hoc regnum neque humanitus erectum esse, neque hominum virtute sustineri, sed invictum stare cælesti præsidio. Venire dicitur in Dei nomine qui se non ingerit, sed Dei jussu & mandato suscipit regnum. quod ex Marco certius colligitur, ubi additur altera acclamatio, Benedictum regnum patris nostri David, quod venit in nomine Domini. Sic enim loquuntur promissionum respectu: quia testatus fuerat Dominus se tandem illius populi fore liberatorem, modumque designaverat regni Davidis instaurationem. Videmus ergo honorem Mediatoris, à quo rerum omnium & salutis restitutio speranda erat, Christo tribui. Quum autem plebeii fuerint rudesque idiotæ qui regnum Christi vocarunt regnum Davidis, hinc discamus tritam vulgo fuisse hanc doctrinam, quæ hodie coacta & dura multis videtur, quia in Scripturis parum sunt exercitati. Apud Lucam adduntur pauca verba, *Pax in cælo, & gloria in altissimis*: quibus nulla subesset obscuritas, nisi quod Angelico cantico non respondent quod capite 2. habuimus. Nam illic Angeli gloriam Deo in cælis assignant, hominibus vero pacem in terra: hic tam pax quam gloria ad Deum refertur. In sensu tamen nihil est dissidii. nam etsi distinctius Angeli causam demonstrant cur Deo gloriam cani deceat (quia scilicet ejus misericordia in hoc mundo pace fruantur homines) idem tamen sibi vult quod nunc turba prædicat, in cælo esse pacem: quia scimus non aliter miseras animas in mundo pacari, nisi se illis Deus è cælo reconciliet.

Hoschiana.

MATTH.	MARC.	LUC. XIX.
		41. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illa, dicens, 42. O si cognovisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent curares: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. 43. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te undique. 44. Et solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt: & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.

41. *Flevit super illa.*] Quum nihil magis cuperet Christus quam injunctum sibi à Patre officium exequi, finem vero suæ vocationis hunc esse sciret, perditas oves domus Israel colligere: salvificum omnibus suum adventum esse optavit. Hæc fuit causa cur misericordia tactus, defleret propinquum urbis Hierosolymæ exitium. Nam quum expenderet illam divinitus electam esse sacram sedem in qua resideret salutis æternæ fœdus, sanctuarium unde prodiret salus toti mundo: fieri non potuit quin ejus interitum graviter doleret. quum etiam populum qui in spem vitæ æternæ adoptatus erat, sua ingratitudine & malitia misere perire videret: nihil mirum si lachrymas non tenuit. Quod autem absurdum esse quidam putant, Christum malo cui mederi poterat, condolescere: facile solvitur hic nodus. Nam sicuti è cælo descendit ut carne humana circumdatus, divinæ salutis testis esset ac minister: ita vere humanos induit affectus quatenus susceptæ functionis intererat. Ac prudenter semper notandum est quam personam sustineat dum loquitur, vel hominum saluti operam impendit. sicuti hoc loco, ut fideliter expleat Patris mandatum, necesse habet expetere ut fructus redemptionis ad totum electi populi corpus perveniat. Quatenus ergo datus erat huic populo minister in salutem, pro officii sui ratione illius exitium deplorat. Deus erat, fateor: sed quoties oportuit doctoris officio fungi, quievit, & se quodammodo abscondit ejus Deitas, nequid Mediatoris partibus obstaret. Cæterum hoc fletu testatus est non

non modo fraterne se diligere in quorum gratiam fuerat homo factus, sed paternæ quoque dilectionis Spiritum à Deo in humanam naturam transfusum esse.

42. *O si cognovisses & tu.*] Pathetica est oratio, ideoque abrupta. Scimus enim, in quibus ardent vehementes affectus, nonnisi dimidia ex parte sensus suos effari. Adde quod duo affectus hic simul permisti sunt. neque enim tantum miseratur Christus urbis cladem, sed simul ingrato populo extremum scelus exprobrat, quod repudians oblatam sibi salutem, ultro horribile Dei judicium accersat. Emphatica autem est copula quæ interseritur. tacite enim Christus Hierosolymam aliis Judææ, imo totius mundi urbibus comparat, hoc sensu, Si vel tu quæ singulari privilegio in toto orbe præcellis, si tu (inquam) saltem, quæ cæleste es in terris sacrarium, cognosceres. Sequitur continuo post altera amplificatio, sumpta à tempore: Quamvis hactenus scelestе & impie contra Deum fueris contumax, nunc saltem resipiscendi esset tempus. Significat enim jam diem adesse qui æterno Dei consilio in salutem Hierosolymæ ordinatus fuerat, & denunciatus à Prophetis.
Jes. 49. vers. 8. Hoc est tempus acceptum (inquit Jesaias) hic dies
2 Cor. 6. vers. 2. salutis. Quærite Dominum dum inveniri potest:
Jes. 55. vers. 5. invocate eum dum prope est. Pacis nomine omnes
felicitatis partes secundum Hebraicam phrasin designat. Nec simpliciter dicit Hierosolymæ incognitam esse suam pacem, sed quæ ad pacem spectabant: quia sæpe fit ut minime lateat homines sua felicitas, sed viam & media (ut loquuntur) malitia sua excæcati ignorent. Cæterum quum miseri-
1. cordiæ mista sit exprobratio, notemus tanto graviore pœna dignos esse homines, quanto excellentioribus donis præditi fuerint: quia ad alia peccata
2. accedit sacrilega cælestis gratiæ profanatio. Secundo
notemus, quo propius ad nos Deus accedit lucemque sanæ doctrinæ admovet, si hanc occasionem negligimus, minus nos esse excusabiles. Semper quidem aperta est salutis janua: sed quia interdum silet, non vulgare est beneficium, quum alta voce & familiariter nos ad se invitat: ideoque contemptum manet severior vindicta. *Nunc autem abscondita sunt.* Hoc non dicitur ad levandam Hierosolymæ culpam: potius enim ignominiæ causa notatur prodigiosus ejus stupor, quod Deum præsentem non cernat. Fateor quidem unius Dei esse cæcis aperire mentis oculos: nec ad percipienda regni cælestis mysteria quenquam esse idoneum, nisi quem intus Spiritu suo Deus illuminat: sed non ideo digni sunt venia qui bruta sua cæcitate pereunt. Voluit etiam Christus scandalum tollere, quod alioqui rudes & infirmos motari poterat. nam quum in urbem illam conjecti essent omnium oculi, ejus exemplum in utramque partem plurimum momenti habuit, vel ut noceret, vel ut prodesset. Ergo ne quem impediat illius incredulitas superbusque Evangelii contemptus, damnatur fœdæ cæcitatis.

43. *Venient dies super te.*] Nunc quasi sumpta judicis persona durius Hierosolymam compellat. Sic etiam Prophetæ, quamvis lachrymis prosequantur eorum exitium pro quibus anxii esse debent, animos tamen ad severas denunciationes colligunt: quia sciunt non modo impositam sibi esse curam salutis hominum, sed etiam divini judicii se creatos esse præcones. Porro hoc nomine Hierosolymam pronunciat horribiles pœnas daturam, quod tempus suæ visitationis non cognoverit, hoc est, contempserit exhibitum sibi Redemptorem, nec ejus gratiam amplexa sit. Nunc pœnarum quas illa perpessa est atrocitas nos terreat, ne socordia nostra extinguamus salutis lucem, sed attenti simus ad recipiendam Dei gratiam: imo strenue obviam curramus.

MATTH. XXI.

10. Et quum intrasset Hierosolymam, commota est universa civitas, dicens, Quis est hic?

11. Turbæ autem dicebant, Hic est Jesus Propheta ille à Nazareth Galilææ.

12. Et intravit Jesus in templum Dei, & ejiciebat omnes vendentes & ementes in templo, mensasque nummulariorum & cathedras vendentium columbas evertit.

13. Et dixit eis, Scriptum est, Domus mea, domus deprecationis vocabitur: at vos fecistis illam speluncam latronum.

14. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanavit eos.

15. Quum vidissent principes Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Osanna filio David: indignati sunt.

16. Et dixerunt ei, Audis quid isti dicunt? Jesus autem dicit eis, Certe. nunquam autem legistis, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?

17. Et relictis illis exiit è civi-

MARC. XI.

11. Et ingressus est Hierosolymam Dominus & in templum. & quum circumspexisset omnia, jamque tempus esset vespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim.

12. Et postero die quum exiissent Bethania, esuriit.

13. Quumque vidisset arborem fici procul, habentem folia, venit si forte inventurus esset aliquid in ea. Et quum venisset ad eam, nihil invenit nisi folia: non enim erat tempus ficorum.

14. Et respondens Jesus, dixit ficui, Ne posthac ex te in æternum quisquam fructum edat. Et audiebant discipuli illius.

15. Veniuntque Hierosolymam. Et ingressus Jesus in templum cœpit ejicere eos qui vendebant & emebant in templo, & mensas argentariorum, & sellas vendentium columbas subvertit.

16. Et non permisit ut quisquam deportaret vas per templum.

17. Et dicebat, dicens illis, Nonne scriptum est, Domus mea, domus precationis vocabitur omnibus gentibus? vos autem fecistis eam speluncam latronum.

LUC. XIX.

39. Et quidam Pharisæorum è turba dixerunt ad illum, Magister, increpa discipulos tuos.

40. Quibus ipse ait, Dico vobis, quod si hi tacuerint, lapides clamabunt.

Paulo post.

45. Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes in illo & ementes.

46. Dicens illis, Scriptum est, Domus mea, domus precationis est: vos autem fecistis illam speluncam latronum.

47. Et docebat quotidie in templo. Principes autem Sacerdotum & Scribæ quærebant illum per-

tate in Bethaniam, & diversatus est illic.

18. Mane autem revertens in civitatem, esuriit.

19. Et quum vidisset fici arborem unam in via, venit ad eam, & nihil invenit in ea, nisi folia tantum. Et ait illi, Ne posthac ex te nascatur fructus in æternum: & arefacta est continuo ficus?

20. Et quum vidissent discipuli, mirati sunt, dicentes, Quomodo continuo exaruit ficus?

21. Respondens autem Jesus, ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hæsitaveritis, non solum hoc quod in ficu accidit facietis, verum etiam si monti huic dixeritis, Tollere, & projicete in mare, fiet.

22. Et omnia quæcunque petieritis in deprecatione, credentes, accipietis.

18. Et audierunt Scribæ ac principes Sacerdotum, & quærebant quomodo illum essent perdituri. timebant enim eum, quod tota turba admirabatur doctrinam ejus.

19. Et quum esset vespera, egressus est ex urbe.

20. Et mane prætereuntes, viderunt ficum exaruisse radicitus.

21. Et recordatus Petrus, dicit illi, Rabbi, ecce, ficus illa cui maledixisti, exaruit.

22. Et respondens Jesus, dicit illis, Habete fidem Dei.

23. Amen dico vobis, quia quicunque dixerit monti huic, Tollere, ac mittaris in mare: & non hæsitaverit in corde suo, sed fore crediderit quæ dixerit: erit illi quicquid dixerit.

24. Propterea dico vobis, quæcunque orantes petitis, credite quod accipietis: & erunt vobis.

perdere, & primores populi.

48. Nec inveniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ore ejus quum audiret illum.

Dissimilis est Matthæi & Marci narratio de ficu arefacta. Matthæus enim hoc factum esse dicit postridie quam se Christus professus erat Regem: Marcus vero in diem sequentem rejicere videtur. Solutio tamen in promptu est: nam in hoc consentiunt, Christum, quum in urbem postridie solennis sui ingressus veniret, maledixisse arbori. Tantum exprimit Marcus (quod præteritum à Matthæo fuerat) rem fuisse animadversam à discipulis die sequenti. Quanquam ergo distinctius temporis ordinem Marcus notavit, nihil tamen diversum continet. Videtur apertius tam à Matthæo quam à Luca differre in historia correctæ nundinationis. nam quum uterque affirmet Christum simulac urbem & templum ingressus est, expulisse vendentes & ementes: Marcus simpliciter dicit circumspexisse omnia; ejectionem vero illam in diem alterum rejecit. Ego autem ita concilio, quod quum de templi purgatione loquutus non esset, eam deinde inserat non suo loco. Primo die venisse in templum narrat, illicque omnia circumspexisse. Quorsum autem intuitus ille tam diligens, nisi ut aliquid vitiosum corrigeret? Nam quum ante solitus esset templum frequenter visere, novitate spectaculi commotus non fuit. Porro quum deberet Marcus subjicere continuo post, ejectos è templo fuisse qui illic vendebant & emebant, Christum ex urbe egressum esse dicit: quod autem omiserat relatu dignum, postea refert. Nisi cui forte magis placeat, in hac quoque historia observatum fuisse à Marco tempus, quod alii duo neglexerant. Etsi enim suo contextu videntur continuum tenorem notare, quia tamen diem certum non exprimunt, nihil absurdi esset, quod conjunctim in ipsis legitur dividere. Mihi tamen illa quam priore loco posui conjectura magis placet. nam verisimile est coram majore populi frequentia editum illud fuisse à Christo potentiæ suæ specimen. Cæterum quisquis expendet quam parum curiosi fuerint Euangelistæ in notatione temporum, eum non offendet ista narrandi diversitas.

10. *Quum intrasset Hierosolymam.*] Commotam fuisse urbem Matthæus dicit, ut sciamus rem non obscure nec furtim fuisse gestam, sed toto popolo spectante, nec ignaris Sacerdotibus & Scribis. Quare in illo contemptibili carnis habitu conspicua fuit Spiritus majestas. quomodo enim passi omnes fuissent cum magno suo periculo Christum in urbem regia pompa induci, nisi attoniti fuissent? Hæc ergo summa est, neque clandestinum fuisse Christi ingressum, neque hostes ejus quievisse, quia eum contemnerent: sed potius occulto metu fuisse cohibitos, quia scilicet eos perculerat Deus ne quid tentare auderent. Interim perstringitur supina urbis securitas, & adveoarum laudatur religio. nam quum audito strepitu quærunt cives quisnam sit ille, patet eos non esse ex Christi comitibus.

12. *Intravit Jesus in templum.*] Quum sæpius in templum ascenderet, & hæc corruptela subinde illi esset ante oculos, bis tantum ad ejus correctionem manum admovit: semel initio suæ legationis, & nunc rursus quum prope ad metam ventum foret. Sed quum turpis & profana confusio prorsus regnaret, templumque cum suis sacrificiis excidio addictum foret, satis habuit Christus ejus profanationem bis palam coarguere. Quum ergo se patefecit Doctorem & Prophetam à Deo missum ut Judæos expergefaceret, magisque redderet attentos, templi purgandi munus sibi sumpsit. atque hanc priorem historiam solus Joannes attigit capite secundo. Nunc vero sub finem cursus sui eandem potestatem iterum sibi vendicans, Judæos de templi pollutionibus admonet, simulque ostendit restitutionem novam instare. Interea vero minime dubium est quin se & Regem & summum Pontificem, templi ac divini cultus præsidem testatus sit. Quod ideo notandum est, ne sibi quilibet privatus idem licere existimet. Zelum quidem quo Christus ad hoc agendum accensus fuit, piis omnibus communem esse decet: sed ne imitationis prætextu quisquam temere irruat, videndum est quid ferat vocatio, & quatenus nos ex Dei mandato progredi oporteat. Siqua inquinamenta in Ecclesiam Dei obrepserint, omnes Dei filios urat dolor. sed quia non omnibus Deus manum armavit, qui privati sunt ingemiscant, donec remedium Deus attulerit. Fateor quidem esse plusquam stupidos quibus non displicet templi Dei pollutio: nec sufficere siqui intus anxii sint, nisi à contagione ipsi abstineant, & lingua testentur, quoties occasio ita tulerit, se cupere res in melius mutatas: sed quibus publica non est auctoritas, vitia quibus manu nequeunt mederi, lingua, quam habent solutam, oppugnent. Quæritur tamen, quum videret Christus crassis superstitionibus refertum esse templum, cur levem duntaxat, vel certe illis magis tolerabilem correxerit.

rit. Respondeo, neque fuisse Christo propositum sacras omnes ceremonias in antiquum usum restituere, nec ab eo delectum fuisse habitum quænam vitia majora vel minora essent: sed huc tantum spectasse, ut sub uno visibili symbolo doceret sibi à Deo purgandi templi mandatas esse partes; simulque ostenderet fœdo & palpabili abusu corruptum esse Dei cultum. Prætextu quidem non carebat illa nundinatio, quæ populum molestia levabat, ne procul quærenda essent sacrificia: deinde ut præsto ad manum esset pecunia quam quisque offerre vellet. Nec vero in sanctuario sedebant mensarii, vel prostabant venales hostiæ, sed tantum in atrio, cui nomen templi interdum tribuitur: sed quia nihil minus consentaneum est templi majestati quam illic erigi forum rerum venalium, & nummularios collybi causa sedere, fuit hæc minime ferenda profanatio. Et Christus in eam acrius iovectus est, quod palam constaret morem illum Sacerdotum avaritia ad turpis quæstus capturam inductum esse. Nam ut qui tabernam ingreditur variis mercibus pulchre instructam, quamvis nihil emere in animo habeat, illecebris tamen captus mutat consilium: sic captandis oblationibus retia tendebant Sacerdotes, ut à singulis aliquid lucri emungerent.

13. *Scriptum est.*] Duo testimonia ex duobus Prophetis sumpta Christus adducit: unum ex capite 56. Jesaiæ, alterum ex 7. Jeremiæ. Porro quod scriptum est apud Jesaiam, temporis circumstantiæ quadrabat. illic enim prædicitur Gentium vocatio. Jesaias ergo Deum facturum promittit oon modo ut pristinum splendorem templum recuperet, sed etiam ut illuc confluant undique omnes Gentes, totusque orbis in veram & sinceram pietatem consentiat. Certum quidem est metaphorice ipsum loqui. nam Prophetæ spiritualem Dei cultum, qui sub regno Christi futurus erat, Legalibus figuris adumbrant. Certe hoc nunquam impletum fuit ut omnes populi Hierosolymam adorandi causa ascenderent. Quum ergo pronunciat templum fore locum precationis omnibus Gentibus, perinde valet hæc loquutio acsi dixisset Gentes aggregandas esse in Ecclesiam Dei, ut uno ore verum Deum una cum filiis Abrahæ invocent. Sed quia templi meminit, quatenus visibilis tunc erat pietatis sedes, merito Christus Judæis exprobrat, in alienos usus, quam quibus dicatum erat, ab ipsis esse traductum. Sensus ergo est, Templum hoc Deus hactenus extare voluit tanquam signum quo intenti essent omnes ejus cultores. Quam igitur indigne & scelestè in profanum forum convertitur? Cæterum Christi ætate vere templum illud domus erat precationis, quamdiu scilicet viguit Lex cum suis umbris: cœpit autem omnibus Gentibus esse domus precationis, quum inde personuit Euangelii doctrina, qua totus orbis in fidei consensum coaluit. Et quanquam paulo post funditus eversum est, adhuc tamen hodie apparet hujus prophetiæ effectus. nam quia de Sion exivit Lex, necesse est ad illud principium respicere quicunque rite precari volunt. Fateor quidem nullum esse locorum discrimen, quia ubique vult invocari Dominus: sed quemadmodum dicuntur lingua Chanaan loqui fideles qui Deum Israelis se colere profitentur; ita & in templum venire, quia inde fluxit vera religio. & illa eadem origo fuit aquarum quæ brevi spatio mirum in modum auctæ, larga copia profluunt, ac
[cap. 47. vers. 9.] bibentes vivificant, ut meminit Ezechiel: quæ à templo egressæ, ab ortu Solis usque ad occasum
[cap. 14. vers. 5.] se diffundunt, ut est apud Zachariam. Hodie quanquam ad sacros conventus agendos templis utimur, diversa tamen est ratio: quia ex quo exhibitus est Christus, nobis externa & umbratilis ejus imago minime proponitur, sicut olim Patribus sub Lege. Notandum præterea est, Precationis voce totum Dei cultum notari à Propheta. Quantumvis enim multiplex tunc esset ceremoniarum copia, docere tamen breviter Judæos voluit Deus quorsum illas omnes referri deceret, nempe ut spiritualiter ipsum colerent: sicuti clarius habetur Psalmo 50. nam illic quoque Deus omnia pietatis exercitia ad precationem revocat. *At vos fecistis illam.* Significat Christus querimoniam Jeremiæ competere etiam in suum tempus, quo non minus vitiatum erat templum. Propheta hypocritas objurgat, qui templi fiducia peccandi licentiam sibi indulgebant. Nam quum Dei consilium esset Judæos externis symbolis, quasi rudimentis, ad veram pietatem instituere, sicut hypocritis solenne est ejus veritatem convertere in mendacium (quasi sufficeret externis ceremoniis dare operam) inani templi prætextu contenti erant. Reclamat autem Propheta, Deum templo minime affixum esse, vel ceremoniis alligatum, ideoque fallaciter jactare templi nomen, quod speluncam latronum fecerant. Sicuti enim audacius in suis speluncis peccant latrones, quia id se impune confidunt facturos: sic hypocritis ex fictitio pietatis obtentu crescit audacia, ut Deo propemodum illudere non dubitent. Porro quia metaphora Speluncæ ad omnes corruptelas extenditur, locum Prophetæ Christus opportune ad præsentem causam accommodat. Additur apud Marcum vetuisse Christum ne quis vas per templum ferret: hoc est, non esse passum quicquam illic à sacris alienum spectari. nam Vasis nomine Hebræi quodvis supellectilis genus notant. In summa, quicquid templi reverentiæ & majestati obstabat, Christus sustulit.

14. *Accesserunt cæci & claudi.*] Ne auctoritas illa quam sibi præter usitatum morem usurpaverat Christus, temeritatis suspecta foret, eam miraculis asseruit. Claudos ergo & cæcos in templo sanavit, ut palam fieret vere in eum competere Messiæ jus atque honorem. nam eum Prophetæ his notis insigniunt. Unde iterum perspicimus quod paulo ante admonui, non esse cujuslibet è populo imitari hoc Christi factum, ne se inconsiderate in solium Messiæ extollat. Hoc quidem tenendum est, claudos & cæcos qui sanati fuerunt, testes fuisse divinæ Christi virtutis, acsi Deus è cælo turbæ præconium sua voce sanciret.

15. *Quum vidissent principes.*] Lucas narrat Pharisæos jam in via cœpisse obstrepere. Soli tunc discipuli clamabant: illis voluerunt silentium indici. Respondit Christus, frustra ipsos cootendere: quia potius clamorem à lapidibus exprimeret Deus quam Filii sui regnum obrui sineret. Credibile autem est quum nullus fieret clamandi modus, quin & pueri ipsi accederent, simul indignationem Scribis & Sacerdotibus crevisse: & tunc de integro Christum aggressos. Videntur autem oblique illum mordere, dum objiciunt captare laudem à pueris. Porro notandum est unde nata fuerit eorum offensio. Impiæ quidem malitiæ ac virulento Dei contemptui fuisse conjunctam, inde patet, quod non minus eos torqueant miracula quam faustæ acclamationes. sed nunc aliquid magis speciale quæro, quidnam eos maxime pupugerit. Scimus autem quam acriter pro suo jure pugnaverint. huc enim ferebat eos zelus ut tyrannis quam semel usurpaverant, salva ipsis maneret. Porro hæc non minima erat imperii diminutio, si plebi liberum fuisset Christo regium deferre nomen. etiam in rebus minutis sua decreta volebant pro oraculis haberi, ne quicquam vel probare vel rejicere fas esset nisi ea eorum placito. Itaque absurdum ac perversum esse judicant, à plebe ornari quempiam Messiæ titulo, quem ipsi nullo gradu dignentur. Ex certe æquum erat, si officio suo functi essent, eos toti populo auctores ac duces præire. Creati enim erant Sacerdotes, ut ex eorum [Mal. 2.]
labiis omnes peterent Legis scientiam: denique ut [vers. 7.]
Dei exercituum angeli essent ac interpretes. Sed

quia

quia perfide veritatis lucem extinxerant, apposite respondet Christus, nihil eos proficere dum salutis doctrinam supprimere conantur: quia potius ex lapidibus erumpet. Subest autem tacita concessio: neque enim hunc præposterum esse ordinem Christus negat quod indoctum vulgus & pueri Messiæ adventum sua voce primi celebrent; sed quia veritatem maligne suffocant qui legitimi esse debebant ejus testes, non mirum esse si Deus alios excitet, ac in eorum ignominiam pueros deligat. Hinc ad nos redit non parva consolatio: quamvis enim tegendo Christi regno nullum non lapidem moveant impii, hic audimus operam eos ludere. Sperant, ubi ex turba quæ regnum Christi promovet alios è medio sustulerint, alios metu prohibuerint, se voti fore compotes. atqui frustrabitur eos Dominus: quia ex lapidibus potius ora & linguas formabit, quam ut testibus Filii sui regnum careat.

16. *Nunquam autem legistis.*] Ansam calumniæ Scribæ & Sacerdotes ex eo arripiunt quod se patitur Christus regem à pueris vocari: ut superbe improbi semper in Christi discipulis humilitatem despiciunt. Malitiam hanc refutat Christus testimonio Davidis, qui infantes quoque ipsos præcones facit gloriæ Dei.
Psal. 8. *vers.* 3. Ad verbum sic habetur, Ex ore infantium & lactentium fundasti robur. Quo significat David, etiamsi omnes linguæ taceant, Deum non opus habere aliis rhetoribus ad illustrandam suam virtutem, quam infantibus pueris qui à matrum uberibus adhuc pendent. Ipsi quidem muti sunt, sed mirabilis Dei providentiæ, quæ in ipsis relucet, instar est sonoræ & magniloquæ facundiæ. Nam qui secum reputat quomodo gignatur in utero matris fœtus, illic foveatur per novem menses, tandem in lucem edatur, & paratum alimentum, simulac natus est, reperiat: necesse est ut non tantum sentiat Deum mundi opificem, sed totus in ejus admirationem feratur. Ita
Psal. 19. *vers.* 2. sol & luna, quamvis sint elingues creaturæ: tamen ad canendas Dei laudes disertum & vocale præconium illis tribuitur. Porro quum in lingua infantium personent elogia Dei, Christus hinc colligit non esse absurdum si à pueris qui jam usu loquendi præditi sunt, vocem eliciat.

18. *Mane autem revertens.*] Inter solennem illum, de quo audivimus, Christi ingressum, & diem Paschatis, nocturnum illi hospitium fuit Bethaniæ: interdiu vero ad docendum in templo apparuit. Historiam vero quæ medio illo tempore contigit, referunt Matthæus & Marcus, quod Christus in urbem veniens esurierit, accesserit ad ficum: & quum præter folia nihil in ea reperisset, eam maledixerit: arbor vero ejus voce maledicta, continuo exaruerit. Porro Christum non simulasse esuriem, sed vere perpessum esse, pro confesso accipio. Scimus enim carnis nostræ infirmitatibus sponte fuisse obnoxium: quanquam natura liber & immunis erat. Sed in eo sita est difficultas, quomodo deceptus fuerit fructum in arbore vacua quærens, præsertim quum nondum esset maturum fructibus tempus: deinde cur tam severe excanduerit in arborem innoxiam. Sed nihil absurdi est si dicamus, secundum hominem speciem arboris fuisse illi incognitam: fieri tamen potest ut consulto accesserit, eventum non ignorans. Certe ad maledicendum iracundiæ fervore non rapitur (fuisset enim non injusta modo, sed puerilis quoque ac ridicula ultio) sed quum molesta illi pro carnis sensu esset fames, eam contrario affectu vincere aggressus est: nempe ut Patris gloriam proveheret:
Joan. 4. quemadmodum alibi dicit, Cibus meus est ut faciam
vers. 34. voluntatem Patris. Nam illic quoque cum lassitudine sitique luctatur: & ego in hanc conjecturam magis inclino, quod fames illi ad miraculum edendum, suosque docendos occasio fuerit. Ergo quum ipsum premeret fames, nec præsto adesset cibus, aliunde se pascit: nempe Dei gloriam propagando. Voluit autem in arbore symbolum proponere qualis tandem exitus maneat hypocritas, & simul detegere quam inanis sit ac nihili eorum ostentatio.

19. *Ne posthac ex te fructus.*] Hinc discamus quid valeat maledicendi verbum, nempe ut sterilitatis damnetur arbor: sicuti rursum benedicit Deus quum fœcunditatem sua voce inspirat. Cæterum clarius ex Marco liquet non protinus exaruisse ficum, vel saltem id non fuisse observatum a discipulis donec postridie frondibus nudatam viderunt. Idem quoque Marcus uni Petro assignat quod Matthæus communiter omnibus discipulis. sed quum Christus in plurali numero respondeat, colligere promptum est unum rogasse omnium nomine.

21. *Respondens autem Jesus.*] Usum miraculi longius extendit Christus, ut suos discipulos ad fidem fiduciamque animet. Apud Marcum generalis primum exhortatio ponitur, *Ut habeant fidem Dei.* Sequitur deinde promissio, fide impetraturos quicquid à Deo petierint. Fidem Dei habere tantundem valet atque certo sibi promittere, & expectare à Deo quicquid opus fuerit. Sed quia fides, siqua est in nobis, erumpit statim in preces, & ad thesauros gratiæ Dei qui verbo ostensi sunt, penetrat, ut illis fruatur: ideo fidei precationem subjungit Christus. nam si tantum dixisset fore quicquid optabimus, quibusdam visa esset imperiosa vel nimis secura fides. Quare eos vere demum credere ostendit Christus qui bonitate ejus & promissionibus freti, suppliciter ad ipsum confugiunt. Hic autem locus ad vim naturamque fidei exprimendam insignis est, nempe quod certitudo sit in Dei bonitatem recumbens, quæ dubitationem non admittit. Neque enim alios credere agnoscit Christus nisi qui indubie statuunt Deum sibi esse propitium, nec hæsitant quin daturus sit quod petunt. Unde perspicimus quam diabolico figmento fascinati sint Papistæ, qui fidem dubitationi permiscent: imo stultæ præsumptionis nos insimulant, si de paterno Dei erga nos favore persuasi, coram ipso sistere nos audemus. Atqui hoc præcipue Christi beneficium Paulus commendat, quod ex fide illius audaciam habemus accedendi ad Deum cum fiducia. ad Ephesios 3 vers. 12. Docet præterea hic locus verum fidei examen in precibus contineri. Siquis objiciat vota hæc nunquam fuisse exaudita, ut montes se in mare projicerent: facilis responsio est, Christum non laxare habenas hominum votis ut pro arbitrio quidlibet appetant, dum fidei regulæ preces subjicit. Sic enim necesse est ut Spiritus omnes nostros affectus verbo Dei frenatos in obsequium cogat. Certam & sine hæsitatione exorandi fiduciam requirit Christus. Unde porro eam mens humana concipiat nisi ex Dei verbo? Nunc ergo videmus Christum nihil discipulis promittere nisi se intra metas divini beneplaciti contineant.

47. Luc. *Docebat quotidie in templo.*] Marcus & Lucas primo docent ex quo genere hominum constiterit Ecclesia, nempe ex turba ignobili: rursum quosnam habuerit hostes Christus, nempe Sacerdotes & Scribas, omnesque primores. Hæc autem pars est stultitiæ crucis, quod Deus præterita mundi excellentia quod stultum est, debile & contemptum eligit. Deinde commemorant bonos illos Ecclesiæ Dei præsides rationem quæsisse perdendi Christi: unde scelerata eorum impietas detecta fuit. Nam ut illis Christi persequendi justa fuisset causa, latronum tamen more ad cædem grassari, vel sicarios clam submittere nequaquam fas fuit. Tertio docent, impiam illorum conspirationem repressam esse: quia arcano Dei decreto ad mortem crucis destinatus erat Christus.

Matth. XXI.

23. Et quum venisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes Sacerdotum & Seniores populi, dicentes, Qua auctoritate hæc facis? & quis dedit tibi istam auctoritatem?

24. Respondens autem Jesus, dixit eis, Interrogabo vos & ego quiddam: quod si dixeritis mihi, & ego vobis dicam qua auctoritate hæc faciam.

25. Baptismus Joannis unde erat? è cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi?

26. Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbam. omnes enim habent Joannem ut Prophetam.

27. Et respondentes Jesu, dixerunt, Nescimus. Ait illis & ipse, Nec ego dico vobis qua auctoritate hæc faciam.

Marc. XI.

27. Et veniunt rursus Hierosolymam: & quum ambularet in templo, veniunt ad illum principes Sacerdotum, & Scribæ & Seniores.

28. Et dicunt illi, Qua auctoritate hæc facis? & quis tibi dedit auctoritatem istam ut hæc facias?

29. Jesus autem respondens, dixit illis, Quæram à vobis & ipse quiddam, & respondete mihi: & dicam vobis qua auctoritate hæc faciam.

30. Baptismus Joannis utrum è cælo erat, an ex hominibus? respondete mihi.

31. Et cogitabant apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Cur igitur non credidistis illi?

32. At si dicamus, Ex hominibus: timebant populum. omnes enim habebant Joannem quod vere Propheta fuisset.

33. Et respondentes, dicunt Jesu, Nescimus. Et Jesus respondens, dicit illis, Nec ego dicam vobis qua auctoritate hæc faciam.

Luc. XX.

1. Et factum est in uno dierum illorum, docente illo populum in templo, & euangelizante, convenerunt principes Sacerdotum, & Scribæ cum Senioribus:

2. Et aiunt illi, dicentes, Dic nobis, qua auctoritate ista facis? aut quis est qui tibi dedit auctoritatem istam?

3. Respondens autem Jesus, dixit ad illos, Interrogabo vos & ego unum quiddam, & respondete mihi.

4. Baptismus Joannis è cælo erat, an ex hominibus?

5. At illi cogitabant intra se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis illi?

6. Sin dixerimus, Ex hominibus: plebs universa lapidabit nos. persuasum enim habet Joannem Prophetam esse.

7. Et responderunt, se nescire unde.

8. Et Jesus ait illis, Neque ego dico vobis qua auctoritate hæc faciam.

---

23. *Qua auctoritate hæc facis.*] Quia non processerant alia consilia & aperti ad oppugnandum conatus, nunc oblique tentant Sacerdotes & Scribæ, si forte illum à docendi ratione dejicere queant. Non disceptant autem de ipsa doctrina, vera sit nec ne (quod jam sæpius frustra fuerant aggressi) sed de vocatione & mandato controversiam movent. Et erat quidem speciosus color. nam quum nemo seipsum ingerere debeat vel ad Sacerdotii honorem, vel ad Prophetæ munus, sed expectanda sit Dei vocatio: multo minus fas cuiquam erat sibi Messiæ nomen asserere, nisi quem divinitus electum esse constaret. quia non tantum Dei voce, sed etiam jurejurando
Psal. 110. vers. 4. constitui oportuit, quemadmodum scriptum est. Sed perverse & impie agunt, quod quum tam multis virtutibus testata esset divina Christi majestas, quasi omnium ignari, inquirunt unde prodierit. Quid enim magis absurdum est, quum palam extentam videant manum Dei, dum sanantur claudi & cæci, dubitare an homo privatus sibi hanc licentiam temere assumat? Adde quod jam ante plus satis convicti fuerant, Christum è cælo esse missum: ut nihil minus habeant in animo quam probare Christi gesta, ubi Deum agnoverint eorum auctorem. In hoc igitur insistunt, non esse legitimum Dei ministrum quem suis ipsi suffragiis non elegerint: acsi penes eos tota resideat potestas. Atqui quamvis legitimi essent Ecclesiæ præsides, prodigiosum tamen fuit, sese contra Deum efferre. Nunc tenemus cur illis Christus diserte non responderit: quia scilicet improbe & sine pudore de re conspicue ipsum rogabant.

25. *Baptismus Joannis.*] De Baptismo Joannis eos interrogat Christus, non tantum ut ostendat omni auctoritate indignos, quia sanctum Dei Prophetam spreverant: sed etiam ut eos proprio responso coarguat, impudenter simulare rei bene compertæ ignorantiam. Tenendum enim memoria est, quorsum missus fuerit Joannes, quænam fuerit ejus legatio, in quam rem maxime incubuerit. Missus fuerat Christi præco: minime defuit suis partibus: & ipse nihil sibi aliud vendicat nisi ut paret viam Domino. denique Christum digito monstraverat, testatusque fuerat unicum esse Dei Filium. Nunc igitur unde sibi probari volunt Scribæ novam Christi auctoritatem, quum in Joannis præconio legitima ejus fides facta esset? Nunc videmus Christum non usum fuisse callido artificio ut subterfugeret, sed objectæ quæstioni penitus & solide satisfecisse. Non enim agnosci poterat Joannes Dei servus, quin ipse Dominus agnosceretur. Itaque non armavit protervos homines, qui sine ullo mandato, sed privata audacia publicum sibi munus usurpant: neque etiam suo exemplo sophisticam tacendæ veritatis artem induxit, sicuti multi versuti homines falso eum auctorem prætexunt. Fateor equidem non semper eodem modo respondendum esse, siquando nobis insidias tendunt impii: sed ita prudenter cavendum est ab eorum malitia, ne veritas debito patrocinio fraudetur. Cæterum Baptismus hic non tantum pro signo ablutionis capitur, sed pro toto Joannis ministerio. Voluit enim elicere Christus responsum, essetne Joannes verus & legitimus Dei Propheta, an impostor. Loquutio tamen hæc continet utilem doctrinam, Sitne à Deo Baptismus Joannis, an ab hominibus: quia inde colligimus, nullam doctrinam, nullum sacrum signum debere inter pios admitti nisi à Deo profecta esse constet; nec esse in hominum arbitrio quicquam excudere. De Joanne habetur sermo, quem alibi Dominus supra omnes Prophetas insigni elogio extollit. Baptismum tamen ejus, nisi à Deo mandatus esset, recipiendum esse Christus negat. Quid ergo de fictitiis Sacramentis dicen-

dicendum, quæ ab hominibus nihili sine ullo Dei jussu stulte invecta sunt? Nam Christus his verbis aperte pronunciat totum Ecclesiæ regimen sic pendere à nutu Dei, ut hominibus nefas sit quicquam à seipsis inducere.

Cogitabant apud se, dicentes.] Hic perspicitur Sacerdotum impietas. non reputant quid verum sit, neque interrogant suam conscientiam: imo turpiter malunt tergiversari quam fateri quod verum esse norunt, nequid suæ tyrannidi decedat. Sic omnes impii, quanquam discendi se cupidos fingant, obstruunt tamen januam veritati, si cupiditati suæ sentiant esse adversam. Non ergo eos sine responso ablegat Christus, sed pudefactos ac confusos dimittit: & quantum satis est, producto in medium Joannis testimonio, divina potentia se instructum esse demonstrat.

MATTH. XXI.	MARC.	LUC.

28. Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, vade, hodie operare in vinea mea.
29. Ille autem respondens, ait, Nolo. Postea vero pœnitentia motus, abiit.
30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, dixit, Ego domine. Et non abiit.
31. Uter è duobus fecit quod voluit Pater? Et dicunt ei, Prior. Dicit illis Jesus, Amen dico vobis quod publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei.
32. Venit enim ad vos Joannes per viam justitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem quum vidissetis, non fuistis tacti pœnitentia, ut crederetis ei.

Clausula hæc ostendit in quem finem tendat parabola, quum Scribis & Sacerdotibus eos Christus præfert qui vulgo infames ac detestabiles erant. Nam istis hypocritis larvam detrahit, ne se amplius venditent pro Dei ministris, & inane pietatis studium obtendant. Quanquam enim ambitio eorum, & superbia, & crudelitas & avaritia omnibus notæ essent, prorsus tamen alii censeri volebant. Et quum nuper Christum aggressi sunt, de ordine Ecclesiæ se esse sollicitos mentiebantur, acsi fidi essent & probi ejus vindices. Quum ita crasse Deo & hominibus illudant, eorum impudentiam refellit Christus, ostendens ipsos nihil minus esse quam quod jactabant, adeoque procul abesse ab ea dignitate in qua sibi placebant, ut infra publicanos & meretrices subsidant. Nam quod se profitebantur optimos divini cultus custodes, & Legis zelotas, hoc perinde esse Christus dicit acsi quis filius patri verbotenus obsequium promittat, eum tamen frustretur. Quod ad publicanos & meretrices spectat, non excusat eorum vitia, sed dissolutam eorum vitam comparat protervi & parum modesti filii contumaciæ, qui patris imperium primo rejicit: sed in hoc longe præstare docet, quia non ad extremum usque in suis vitiis persistant, quin potius ad jugum subeundum, quod ferociter repulerant, placidi sint ac morigeri. Nunc tenemus Christi consilium. non tantum Sacerdotes & Scribas objurgat quod obstinate resistant Deo, nec resipiscant, toties moniti: sed honore eos spoliat quo indigni erant, quia deterior sit illorum impietas quam meretricum lascivia.

30. *Ego domine.*] Hæc phrasis ex lingua Hebraica sumpta est. nam dum obsequia sua offerre volunt Hebræi, ac testari se præsto esse ad parendum, sic loquuntur, Ecce ego adsum domine. Est autem virtus per se laudabilis, simulatque verbum fecit Deus, prompto & alacri studio obsequi. Nec vero Christus tarditatem hic in laude ponit. sed quum utrumque vitiosum sit, postquam moram quis traxerit, tandem ad officium descendere, & verbis profiteri quod non præstes: hanc hypocrisin minus tolerabilem esse docet Christus quam ferociam quæ temporis successu dometur.

32. *Venit autem Joannes.*] Quum Joannes fidelis fuerit Dei minister, quicquid docuit, Christus in ipsius Dei personam confert. Plenior fuisset loquutio, Venit Deus, justitiæ viam Joannis ore demonstrans: sed quia Joannes Dei nomine, non tanquam privatus homo loquutus erat, merito in Dei locum substituitur. Atqui hic locus verbi prædicationi non parvam auctoritatem conciliat, dum præfracti in eum & rebelles esse dicuntur quicunque pias & sanctas doctoris ab eo missi admonitiones contempserint. Justitiæ nomen quidam subtilius exponunt, quibus ego suo sensu frui permitto. Mihi tamen nihil aliud sonat quam Joannis doctrinam puram & rectam fuisse: acsi dixisset, nihil fuisse causæ cur eum rejicerent. Porro quum publicanos credidisse dicit, non tantum significat verbo annuisse, sed serio affectu amplexos esse quod audierant. Unde colligimus, fidem non solum in eo esse positam siquis veræ doctrinæ subscribat: sed majus aliquid & altius comprehendere, ut auditor sibiipsi renuncians, vitam suam Deo penitus addicat. Quum dicit ne tali quidem exemplo fuisse commotos, obstinatam eorum malitiam amplificat. nam hoc extremæ desperationis signum fuit, saltem meretrices & publicanos non sequi.

MATTH. XXI.	MARC. XII.	LUC. XX.
33. Aliam parabolam audite: Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit, vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, ac peregre profectus est.	1. Et cœpit illis per parabolas loqui: Vineam plantavit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & ædificavit turrim, & elocavit eam agricolis, & peregre profectus est.	9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo quidam plantavit vineam, & locavit eam colonis, & ipse peregre egit multo tempore.
34. Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ipsius.	2. Et misit opportuno tempore ad agricolas servum, ut ab agricolis acciperet è fructu vineæ.	10. Et opportuno tempore misit ad colonos servum, ut de fructu vineæ darent ei: qui cæsum emiserunt vacuum.

35. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidaverunt.

36. Iterum misit alios servos plures prioribus: & fecerunt illis similiter.

37. Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens, Reverebuntur filium meum.

38. Agricolæ autem viso filio dixerunt intra se, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & occupemus hæreditatem ejus.

39. Et apprehensum ejecerunt ex vinea, & occiderunt.

40. Quum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41. Aiunt illi, Quum mali sint, male perder eos, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42. Dicit illis Jesus, Nunquam legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris?

43. Ideo dico vobis, Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus.

44. Et qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.

45. Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret.

46. Et quærentes eum comprehendere, timuerunt turbas, quia tanquam Prophetam eum habebant.

3. At illi arreptum eum ceciderunt, ac remiserunt vacuum.

4. Et rursum misit ad illos alium servum: & illi conjectis in eum saxis, caput illi contuderunt, remiseruntque contumeliis affectum.

5. Et rursus alium misit: & illum occiderunt, multosque alios, hos quidem cædentes, illos vero occidentes.

6. Itaque quum unum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam eum ad illos postremum, dicens, Reverebuntur filium meum.

7. Illi vero agricolæ dixerunt intra se, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas.

8. Et arreptum eum occiderunt, & ejecerunt extra vineam.

9. Quid igitur facturus est dominus vineæ? Veniet & perdet agricolas, & dabit vineam aliis.

10. An ne hanc quidem Scripturam legistis, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli:

11. A Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris?

12. Et quærebant eum comprehendere, & timuerunt turbam: sciebant enim quod adversus ipsos parabolam dixisset. & relicto illo, abierunt.

11. Et rursus adhue alterum servum misit: illi vero hunc quoque cæsum & contumeliis affectum emiserunt vacuum.

12. Rursus misit & tertium: at illi hunc quoque vulneribus inflictis ejecerunt.

13. Dixit autem dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan hunc, quum viderint, reverebuntur.

14. Quem quum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes, Hic est hæres: venite, occidamus illum, ut nostra fiat hæreditas.

15. Et ejectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?

16. Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quod quum audissent, dixerunt, Absit.

17. Ille vero intuitus eos, ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, is factus est in caput anguli?

18. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum.

19. Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ injicere in illum manus eadem hora, & timuerunt populum: cognoverunt enim quod in ipsos dixisset similitudinem hanc.

33. ***Aliam parabolam audite.***] Nonnihil discrepant Lucæ verba, qui dicit Christum loquutum ad turbas: atqui sermo ad Sacerdotes & Scribas dirigitur. Sed facilis solutio est, quod Christus, licet stylum in ipsos stringeret, tamen coram tota plebe detexerit eorum ignominiam. Marcus quum dicit Christum cœpisse loqui per parabolas, eam quæ prima erat ordine omittit: sicuti & aliis locis ex tota summa partem duntaxat attingit. Porro hujus parabolæ summa est, non esse novum si Sacerdotes aliique Ecclesiæ proceres Deum jure suo fraudare impie conentur. nam simili pridem latrocinio grassatos fuisse in Prophetas, & nunc ad Filium interficiendum paratos esse: sed non impune tandem laturos, quia Deus juris sui vindex exurget. Duplex autem est scopus: ut Sacerdotibus ingratitudinem exprobret perfidiæ & sceleris plenam: deinde ut offendiculum tollat quod instabat ex propinqua sua morte. Falsaci enim titulo apud vulgus imperitum & simplices tantum profecerant, ut ab eorum decreto & nutu penderet inter Judæos religio. Præmunit ergo infirmos Christus, ac docet, quum à Sacerdotibus olim tot occisi fuerint Prophetæ alii super alios, non esse cur turbetur quisquam si tale exemplum in sua quoque persona editum fuerit. Sed jam singulas partes expendamus. ***Plantavit vineam.*** Frequenter in Scriptura occurrit hæc similitudo. Quod ad præsentem locum spectat, tantum significat Christus, dum Pastores Ecclesiæ suæ Deus præficit, jus suum in eos minime transferre: sed perinde facere acsi paterfamilias vineam aut agrum colono locaret, qui operam
suam culturæ impendens, annuum fructum solve- *Jesa. 5:4.*
ret. Quemadmodum autem apud Jesaiam & Jere- *Jer. 2:21.*
miam conqueritur quod ex vinea ad quam colendam multum laboris & sumptus impenderat, nullum fructum retulerit: ita hoc loco vinitores ipsos accusat, qui proventum vineæ quasi violenti prædones sibi rapiunt. Quod dicit Christus agricolas vineam pulchre ornatam & instructam è manu patrisfamilias accepisse, eorum crimen non leviter exaggerat.

nam

nam quo liberalius cum ipsis actum est, eo majore odio digna est ingratitudo. Hoc argumento utitur
1 Tim. 3. Paulus, dum hortari vult Pastores ad munus suum
vers. 15. strenue peragendum, quod œconomi sint, electi ad regendam Dei domum, quæ columna est & fundamentum veritatis. Et recte. nam quo splendidior & magis honorifica est eorum conditio, eo magis Deo obstricti sunt, ne segniter in opere versentur. Quo magis (ut jam dictum est) eorum detestabilis est perfidia, quibus ludibrio est tanta Dei liberalitas, tantusque honor quo ipsos dignatus est. Cæterum vineam plantaverat Deus quando gratuitæ suæ adoptionis memor, populum ex Ægypto liberatum de integro sibi in peculium segregaverat, seque in Deum & Patrem ei fore testatus, vocaverat in spem æternæ salutis. Hæc enim plantatio est cujus mentio fit Jesaiæ 60. vers. 21. & aliis locis. Per *torcular* & *turrem* intellige adminicula quæ ad alendam populi fidem Legis doctrinæ adjuncta fuerant: ut sacrificia & aliæ ceremoniæ. Deus enim, instar providi & seduli patrisfamilias, nihil diligentiæ reliquum fecit quin omnibus præsidiis Ecclesiam suam muniret. *Locavit eam agricolis.* Posset quidem per se Deus absque hominum opera tueri bene compositum Ecclesiæ statum: sed homines sibi assumit ministros, eorumque manibus utitur. Sic olim Sacerdotes instituit, qui tanquam vineæ cultores essent. Sed mirum est cur Prophetas Christus servis comparet, qui peractis vindemiis ad fructum exigendum mittuntur. nam scimus ipsos quoque fuisse vinitores, & commune munus cum Sacerdotibus fuisse illis injunctum. Respondeo, Christo non fuisse necessarium exacte vel scrupulose exprimere quid simile vel diversum esset inter duos istos ordines. Certe hac lege creati initio erant Sacerdotes ut sana doctrina perfecte Ecclesiam excolerent. sed quum socordia vel inscitia mandatum sibi opus negligerent, submissi sunt quasi in extraordinarium subsidium Prophetæ, qui vitem noxiis herbis purgarent, putarent supervacuum sarmentum, cæterisque operis supplerent Sacerdotum desidiam: interim tamen populum severe arguerent, collapsam restituerent pietatem, expergefacerent sopitos animos, Deique cultum & novam vitam reducerent. Hoc autem quid aliud erat quam proventum Deo ex sua vinea debitum poscere? Quod Christus ad suum institutum apte vereque accommodat. neque enim penes Prophetas continuum & stabile erat Ecclesiæ regimen, sed à Sacerdotibus retentum semper fuit: quemadmodum siquis ignavus colonus culturam deserens, locum tamen cui præpositus semel fuit, possessionis prætextu occupet.

35. *Alium occiderunt.*] Hic paulum differunt Marcus & Lucas à Matthæo: nam quum hic plures servos commemoret, & quum omnes male & indigne tractati essent, majorem numerum rursus summissum: illi singulos tantum ordine ponunt, quasi non simul duo vel tres missi forent, sed unus post alium. Quanquam autem omnibus idem communiter fuit propositum, nempe Judæos idem in Filio ausuros quod in Prophetis non semel fecerant: Matthæus tamen expressius rem ipsam declarat: nempe quod Deus, Prophetarum copiam mittendo, certaverit cum Sacerdotum malitia. Unde apparet quam indomita fuerit illorum rabies, ad quam corrigendam nulla remedia profecerint.

37. *Verebuntur filium.*] Hæc quidem cogitatio proprie in Deum non convenit. sciebat enim quid futurum esset, nec spe melioris eventus deceptus fuit: sed usitatum est, præsertim in parabolis, ad eum transferri humanos affectus. Neque tamen hoc abs re additum est: quia voluit Christus tanquam in speculo repræsentare quam deplorata esset illorum impietas, cujus hoc nimis certum fuit examen, contra Dei Filium, qui ipsos ad sanam mentem revocaturus venerat, diabolico furore insurgere. Sicuti autem crudeli Prophetarum cæde, quantum in se erat, Deum prius à sua hæreditate depulerant: ita hic scelerum omnium cumulus fuit, Filium interficere, ut regnarent quasi in orbata domo. Nam certe hæc Sacerdotibus adversus Christum sæviendi causa fuit, ne tyrannidem quasi prædam amitterent. Ipse enim est per quem Deus Pater vult præesse, & cui omne imperium detulit. In fine etiam paululum variant Evangelistæ. Matthæus enim extortam illis confessionem refert, qua seipsos damnarunt: Marcus simpliciter Christum pronunciasse qua pœna servi adeo nequam & improbi mulctandi sint: Lucas apertius in speciem dissentit, aversatos fuisse dicens denunciatam à Christo pœnam. Verum si propius expendimus sensum, nulla est repugnantia. quin de pœna quam meriti erant tales servi non dubium est quin assensi fuerint Christo: sed quum in se tam crimen quam judicium conferri sentirent, hoc ipsum deprecati sunt.

42. *Nunquam legistis.*] Tenendum est quod paulo ante diximus, quum Sacerdotes & Scribæ addictum sibi haberent populum, hoc inter ipsos axioma volitasse, solos esse legitimos arbitros & judices futuræ redemptionis; ut nemo in Messiam recipiendus foret nisi quem nutu suffragioque suo probassent. Ideo contendunt esse impossibile quod dixerat Christus, filium & hæredem domini vineæ ab ipsis interfici. Hoc autem Christus Scripturæ testimonio confirmat: & emphatica est interrogatio. acsi dixisset, Vos pro magno absurdo ducitis, fieri posse ut vineæ coloni impie contra Dei Filium conspirent. quid? an Scriptura prædixit læto favore plausuque exceptum iri, ac non potius ipsos primores fore illi adversos?
Porro locus quem citat, ex eodem Psalmo sumptus Psal. 118.
est unde & fausta illa acclamatio, Salvum fac Do- vers. 21.
mine, Benedictus qui venit in nomine Domini. Esse autem vaticinium de regno Messiæ, inde constat, quod David hac lege Rex à Deo creatus fuit ut solium ejus perpetuo staret quamdiu lucerent in cælo sol & luna, & collapsum rursus Dei gratia in pristinum statum rediret. Quum ergo Psalmus ille descriptionem regni Davidis contineat, simul annexa est perpetuitas quam sequitur restitutio. Si de regno aliquo temporali sermo esset, improprie ad se traheret Christus. Sed notandum semper est quale in Davidis persona regnum Deus erexerit: nempe quod in vero Messia usque ad finem mundi stabiliret. nam vetus illa unctio umbratilis fuit. Unde colligitur, quod in Davide actum est, præludium & figuram Christi fuisse. Redeamus nunc ad verba Psalmi. Incredibile ducebant Scribæ & Sacerdotes Christum rejici ab Ecclesiæ præfectis. probat autem ex Psalmo, mirifica Dei virtute, invitis hominibus, in suo solio locandum esse: atque id jam olim fuisse in Davide adumbratum, quem rejectum à proceribus Deus suscepit, ut specimen ac documentum ederet quid tandem facturus esset in suo Christo. Propheta autem metaphoram sumit ab ædificiis. nam quia Ecclesia, Dei sacrarium est; merito Christus, in quo fundata est, vocatur lapis angularis, hoc est, qui sustinet totam ædificii molem. Non omni ex parte quadraret similitudo, si quis vellet singula quæ in Christum competunt, excutere: sed optime convenit, quia in eum recumbit Ecclesiæ salus, & ipse ejus statum continet. Itaque alii deinde Prophetæ eandem loquendi formam sequuti sunt, præsertim Jesaias & Daniel. Sed Jesaias propius ad hunc locum
alludit, qui Deum sic loquentem inducit, Ecce pono Jesa. 28.
in Sion lapidem fundamenti, lapidem pretiosum & vers. 16.
electum, ad quem impingent ambæ domus Israël. In Novo autem Testamento passim hic idem loquendi modus occurrit. Summa ergo est, regnum Dei fundandum esse in lapide quem architecti ipsi tanquam reprobum & nihili abjicient. ac sensus est, Messiam, qui salutis Ecclesiæ fundamentum est, non commu-

nibus hominum suffragiis electum iri: sed quum Deus arcana & insperata virtute mirabiliter eum evehet, contrarios illi fore & infensos principes quibus mandata est ædificii cura. Cæterum duo hic nobis spectanda sunt. Deus enim ne perturbent nos impii hominum conatus, qui ad impediendum Christi regnum consurgunt, nos ante tempus admonuit ita fore. Deinde, quicquid moliantur homines, simul testatus est in erigendo Christi regno victricem fore suam potentiam. Utrumque sedulo nobis observandum est. Prodigii simile est, rejici salutis auctorem non ab extraneis, sed à domesticis: neque à stulta plebe, sed ab ipsis principibus qui gubernacula Ecclesiæ tenent. Contra tam absurdum hominum furorem munienda est fides, ne labascat rei novitate. Nunc tenemus quam utilis sit prædictio, quæ pias mentes à terrore eximit, quem alioqui ex tristi spectaculo conciperent. nihil enim minus consentaneum quam membra in caput, colonos in dominum, consiliarios in regem suum insurgere, & architectos fundamentum rejicere ab ædificio. Plus etiam energiæ subest alteri membro, ubi pronunciat Deus, impios, Christum reprobando, nihil profecturos, quin sua illi integra maneat dignitas: nempe ut fideles hac promissione freti, perversam hominum superbiam in Christo spernendo, secure quasi ex alto rideant. Nam ubi omnia machinati fuerint, Christus tamen ipsis invitis tenebit quem Pater illi attribuit locum. Quantumvis illi ferociter insultent qui videntur honore & excellentia præditi, stabit nihilominus in suo gradu, nec quicquam illi ex pravo contemptu decedet. Denique prævalebit Dei auctoritas, ut lapis sit electus & pretiosus, qui Ecclesiam Dei, regnum & templum sustineat. Porro dicitur *positus lapis in caput anguli*, non quod tantum pars sit fundamenti (quum ex aliis locis constet in ipso uno solide fundatam esse Ecclesiam) sed simpliciter hoc voluit Propheta, præcipuam fore ædificii fulturam. Quidam in voce *anguli* subtiliter philosophantur, Christum locari in angulo, quia duos parietes diversos, Gentes scilicet ac Judæos, simul conjungat. Meo tamen judicio non altius respexit David quam quod lapis angularis sustinet præcipuum ædificii pondus. Nunc quæritur quomodo Spiritus *Architectos* vocet qui tantum in ruinam & excidium templi Dei incumbunt. Nam se ideo probum fuisse
1 Cor. 3. vers. 11. architectum gloriatur Paulus, quia in solo Christo Ecclesiam fundaverit. Responsio facilis est, Quamvis injunctum sibi munus perfide administrent, vocationis tamen respectu hoc elogium ipsis concedit. Sic Propheticum nomen impostoribus sæpe tribuitur: & vocantur Pastores qui luporum instar gregem devorant. Nec vero hoc illis tam honorificum est quam eos detestabiles reddit, dum templum Dei funditus diruunt, cui exstruendo præfecti erant. Hinc colligitur utilis admonitio, non obstare legitimam vocationem quominus impii sint ac scelerati Christi hostes qui ministri esse debuerant. Certe Legale Sacerdotium divinitus ordinatum erat, & Levitis permissa erat à Domino potestas regendæ Ecclesiæ: an ideo fideliter suo munere defuncti sunt? an illis obedire pios decuit ad Christum negandum? Eat nunc Papa cum suis cornutis Episcopis, & sibi fidem in omnibus habendam esse jactent quia Pastorum locum occupant. Ut demus rite ad Ecclesiæ regimen vocatos: frustra tamen plus sibi arrogant quam se titulares esse Ecclesiæ Præsules. Atqui ne vocationis quidem titulus illis suppetit. nam ut se in hanc tyrannidem attollerent, everti necesse fuit totum Ecclesiæ ordinem. Verum ut jurisdictionem ordinariam sibi merito usurpent, si tamen evertunt sacram Dei domum, nonnisi nomine tenus architecti censendi sunt. Non semper hoc quidem accidit ut Christum rejiciant quibus mandatum est Ecclesiæ regimen. nam & sub Lege fuerunt multi pii Sacerdotes, & sub regno Christi Pastores etiam quidam strenue & bona fide in ædificanda Ecclesia laborarunt: sed tamen quia impleri hoc oportet, ut lapidem reprobent architecti, prudenter inter eos discernere convenit. Et data opera nos Spiritus sanctus admonuit, ne quos inanis titulus & vocationis dignitas fallat. *A Domino factum est.* Quia hoc à communi hominum judicio nimis remotum est, ut Filium Dei Principem suum repudient ipsi Ecclesiæ Pastores, ad arcanum Dei consilium nos revocat Propheta: quod licet non comprehendamus sensu nostro, suspicere & mirari convenit. Sciamus ergo ansam omnibus quæstionibus hic præcidi, ac diserte vetari ne quis naturam regni Christi ratione carnis æstimet ac metiatur. cujus enim stultitiæ est, miraculum, ad quod adorandum nos hortatur Propheta, velle ingenii nostri modulo subjicere? Tu de regno Christi nihil admittes nisi quod tibi probabile visum fuerit? cujus exordium Spiritus sanctus mysterium esse pronunciat summa admiratione dignum, quia humanos oculos lateat. Meminerimus itaque, quoties de Ecclesiæ ortu, restitutione, statu, totaque salute agitur, non esse consulendos sensus nostros, sed tribuendum virtuti Dei honorem, ut absconditum ejus opus miremur. Subest etiam hic inter Deum & homines tacita antithesis: non enim solum amplecti jubemur mirificam regendæ Ecclesiæ rationem, quia divinum est opus: sed simul revocamur à stulta hominum reverentia, quæ sæpe Dei gloriam obscurat. acsi dixisset Propheta, quamlibet splendidis titulis polleant homines, perverse tamen fieri si qui illos Deo opponat. Quo refellitur diabolica Papistarum impietas, qui larvatæ Ecclesiæ suæ determinationem Dei verbo præferre non dubitant. Unde enim secundum eos pendet verbi Dei auctoritas, nisi ab hominum placito, ut Deo nihil plus sit juris residuum quam quod ab Ecclesia precario accipit? Longe aliter hoc loco nos instituit Spiritus: nempe, simulac in medium prodit majestas Dei, silendum esse toti mundo.

43. *Ideo dico vobis.*] Hactenus sermonem suum direxit Christus ad duces & rectores, sed coram plebe: nunc vero plebem ipsam similiter compellat. neque id absque causa, quum socia adjutrix esset Sacerdotibus & Scribis ad impediendam Dei gratiam. A Sacerdotibus quidem malum oriebatur: sed jam hoc suis peccatis meritus fuerat populus, ut tam corruptos ac degeneres haberet Pastores: deinde totum corpus simili fere malitia infectum erat, ut Deo resisteret. Hæc ratio est cur horrendam Dei vindictam omnibus promiscue Christus denunciet. nam ut primatu inflati erant Sacerdotes, ita reliquus populus adoptionis prætextu superbiebat. Nunc Christus Deum illis negat esse obstrictum, ideoque fore ut honorem quo se reddebant indignos, alio transferat. Atque illis quidem hoc semel dictum fuit: nostra autem omnium causa scriptum est, ut si nos Deus elegerit in populum, ne lasciviamus inani pravaque carnis fiducia, sed nos illi vicissim studeamus filios præstare quales postulat. Nam si ramis naturalibus Rom. 11. vers. 21.
non pepercit, quid insititiis facturus est? Regnum Dei hæreditario jure apud se residere Judæi putabant, ideoque secure obstinati erant in suis vitiis. Nos in eorum locum repente præter naturam successimus: multo itaque minus nobis affixum erit, nisi veræ pietatis radice nitatur. Sicuti autem terrorem incutere nobis debet quod regno Dei privatum iri Christus minatur qui illud profanaverint: ita consolari pios omnes potest quæ hic notatur ejus perpetuitas. nam his verbis significat Christus, quamvis Dei cultum apud se pessundent impii, non tamen facturos ut aboleatur Christi nomen & pereat vera religio: quia Deus (in cujus manu sunt omnes fines terræ) alibi regno suo domicilium sedemque reperiet. Discendum est præterea ex hoc loco, Euangelium

lium non ideo prædicari ut sterile & otiosum jaceat, sed ut fructificet.

44. *Qui ceciderit super lapidem.*] Confirmat apertius Christus proximam sententiam, nihil scilicet perire sibi vel minui dum ab impiis rejicitur: quia ut lapidea sit vel ferrea eorum obstinatio, sua tamen duritie ipsos confringet, ac proinde ipsorum exitio magis illustrabitur. Miram in Judæis pervicaciam cernebat, necesse ergo fuit genus hoc vindictæ severe illis proponi, ne tam secure impingerent. Hæc doctrina partim nos erudit, ut tenero & flexibili corde nos Christo domandos placide tradamus: partim etiam contra impiorum contumaciam furiososque impetus confirmat, quos tandem formidabilis manet exitus. *Cadere* super Christum dicuntur qui ad eum opprimendum ruunt: non quod ipso altius conscendant, sed quia eousque abripit eos sua insania ut Christum quasi è sublimi impetere conentur. Hoc vero solum proficere ipsos docet ut ipso conflictu frangantur. Sed ubi ita se fastuose extulerint, aliud fore prædicit, ut scilicet conterantur sub lapide in quem tam audacter irruerant.

45. *Cognoverunt quod de ipsis.*] Ostendunt Euangelistæ quam parum Christus profecerit, ne miremur si hodie non omnes ad obsequium Dei cogit Euangelii doctrina. Discamus etiam fieri aliter non posse quin rabiem impiorum magis ac magis accendant minæ. nam sicuti Deus verbum suum cordibus nostris obsignat, sic etiam ejus cauterio vulnerat malas conscientias: quo fit ut magis exardeat impietas. Rogandus itaque est ut nos ad voluntarium metum subigat, ne nuda vindictæ ejus cognitio nos magis exasperet. Quod solo plebis metu tenentur ne manum Christo injicere audeant, sciamus injectum illis divinitus fuisse frenum. Unde etiam non parum suavis consolatio redit ad fideles, dum audiunt se Dei præsidio tegi, ut è mortis faucibus subinde emergant.

MATTH. XXII.

15. Tunc abeuntes Pharisæi, consilium ceperunt ut illaquearent eum in sermone.

16. Et mittunt ad illum discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister, scimus quod verax sis, & viam Dei in veritate doceas, neque cures quenquam: non enim respicis personam hominum.

17. Dic ergo nobis, Quid tibi videtur? licet censum dare Cæsari, an non?

18. Cognita autem Jesus malitia eorum, ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19. Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.

20. Et ait illis, Cujus est imago hæc & inscriptio?

21. Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.

22. Et his auditis mirati sunt, & eo omisso abierunt.

MARC. XII.

13. Ac mittunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, ut eum caperent in sermone.

14. Illi vero quum venissent, dicunt ei, Præceptor, scimus quod verax es, & non curas quenquam: non enim respicis personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: licet censum dare Cæsari, an non? dabimus, an non dabimus?

15. Ille vero sciens eorum simulationem, dixit illis, Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut videam.

16. Illi vero attulerunt. Et dicit eis, Cujus est imago hæc & inscriptio? Illi vero dixerunt ei, Cæsaris.

17. Et respondens Jesus, dixit illis, Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et admirati sunt de eo.

LUC. XX.

20. Et observantes, miserunt insidiatores qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, traderentque illum principatui & potestati Præsidis.

21. Et interrogaverunt eum, dicentes, Magister, scimus quod recte dicis ac doces, nec respicis personam, sed viam Dei in veritate doces:

22. Licet nobis tributum dare Cæsari, an non?

23. Cognita autem eorum versutia, dixit ad eos, Quid me tentatis?

24. Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt, Cæsaris.

25. Et ait illis, Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei sunt, Deo.

26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram populo: & mirati super responso ejus, tacuerunt.

Quum Pharisæi alia omnia in Christum frustra tentassent, hoc postremo putarunt optimum esse ejus perdendi compendium, si Præsidi tanquam seditiosum ac res novas molientem traderent. De censu (ut alibi vidimus) tunc magna erat apud Judæos disceptatio. nam quum censum, quem Deus in Lege Mosaica sibi solvi jubebat, Romani ad se transtulissent, passim fremebant Judæi, indignum esse ac minime ferendum facinus, quod profani homines Divinum jus hoc modo ad se raperent. Adde quod quum illa Legalis census indictio adoptionis eorum testis esset, honore sibi debito se spoliari putabant. Jam ut quisque tenuissimus erat, ad tumultuandum audaciorem reddebat paupertatis fiducia. Hanc igitur captandi Christi astutiam Pharisæi excogitaot, quod de censu utrovis modo responderit, laqueos sibi induet. si negaverit solvendum esse, seditionis reus erit: sin vero confessus fuerit jure deberi, gentis suæ hostis ac patriæ libertatis proditor habebitur. Porro hue præcipue spectant ut plebem ab eo alienent. Hæc captura est quam notant Euangelistæ, quia undique irretitum esse Christum putant, ut jam effugere nequeat. Quia autem professi erant ejus hostes, ideoque se fore suspectos noverant, quosdam subornant è suis discipulis, quemadmodum dicit Matthæus. Lucas autem insidiatores vocat, qui se justos esse simularent: hoc est, dolose obtenderent simplicem rectumque discendi affectum. Neque enim simulatio justitiæ hic in genere accipitur, sed restringitur ad præsentem causam: quia nisi docilitatis sincerique studii prætextu admissi non essent. Herodianos sibi adjungunt, qui Romano Imperio magis favebant: unde ad criounandum erant aptiores. *Herodiani.* Notare autem operæpretium est, quum acre inter ipsos esset dissidium, tanto Christi odio ardere ut ad eum perdendum conspirent. Quænam fuerit secta ista, alibi diximus. nam quum Herodes tantum semi-Judæus esset, vel degener atque adulterinus Le-

gis professor, quicunque exacte volebant ac omni ex parte servari Legem, illum cum impuro suo cultu damnabant: ipse autem suos adulatores habebat, qui colorem inducerent perversæ ejus doctrinæ. Itaque præter alias sectas illo tempore nata erat aulica religio.

16. *Magister, scimus.*] Hæc est justitia quam simulant, dum se blande subjiciunt Christo, quasi discendi cupidi: nec solum imbuti pietate, sed etiam de illius doctrina recte persuasi. nam si ex animo loquuti essent, hæc vera erat rectitudo. Quare ex eorum verbis probi fidique doctoris, qualem se Christum habere fingebant, definitio colligi potest. Veracem esse dicunt, qui Dei viam docet: hoc est, qui fidelis est Dei interpres: & quidem in veritate, hoc est, sine ulla corruptela. Via Dei, commentis hominum & extraneis omnibus doctrinis opponitur: veritas autem ambitioni, avaritiæ, pravisque aliis affectibus qui puram docendi rationem inficere solent. Ergo is demum nobis habendus est legitimus doctor qui non ingerit hominum figmenta, nec discedit à genuino verbo Dei, sed quod ex ore ejus didicit, quasi per manus dispensat: deinde sincero ædificandi studio doctrinam accommodat in usum & salutem populi, nullo autem eam fuco adulterat.
2 Cor. 2. vers. 17. Quod pertinet ad hoc posterius membrum, Paulus, dum se negat cauponari verbum Dei, significat quosdam eorum qui dexteritate pollent, nec palam evertunt rectam doctrinam, vel impiis dogmatibus sunt infames, fucare tamen ac corrumpere doctrinæ puritatem, quia vel ambitiosi sunt, vel avari, vel pro carnis suæ cupiditate huc & illuc flexibiles. Itaque eos mangonibus comparat, eo quod sincerum verbi Dei usum depravent. Notatu etiam dignum est quod simul addunt isti hypocritæ, Christum recte docere, quia illi curæ non est persona hominum. Nihil enim est quod doctores à fideli integraque dispensatione magis abducat quam dum sequuntur hominum
Galat. 1. vers. 10. respectum. Nam impossibile est ut vere se Deo addicat quisquis hominibus placere cupit. Habenda quidem est hominum cura: sed non ut blanditiis captetur eorum favor. Denique, ut integri simus, facessat necesse est personarum acceptio, quæ lucem obtenebrat, justumque judicium pervertit, sicuti sæpius
Deut. 1. vers. 10. & 16:19. in Lege Deus inculcat, & experientia etiam ostendit. Ideo Christus, Joan. 7. vers. 24. προσωποληψίαν & rectum judicium inter se committit, tanquam res penitus contrarias.

18. *Cognita eorum malitia.*] Sic præfati erant ut nihil ab optimis discipulis differrent. unde igitur hæc Christo notitia, nisi quia Spiritus ejus cordium erat cognitor? Neque enim humana conjectura olfecit eorum versutiam: sed quia Deus erat, penetravit in corda ipsorum, ut se blanditiis & justitiæ specie frustra obtegerent. Ergo priusquam responsum daret, suæ divinitatis specimen edidit, occultam eorum malitiam patefaciens. Nunc quum similes nobis ab improbis quotidie tendantur insidiæ, interior vero malitia nos lateat, rogandus est Christus ut nos instruat Spiritu discretionis: & quod ipse natura proprioque jure habuit, nobis gratuito dono conferat. Porro quam necessaria sit nobis hæc prudentia, inde patet, quod si nobis non cavemus ab impiorum laqueis, subinde eorum calumniis obnoxiam reddemus Dei doctrinam. Porro quod jubet Christus nummum proferre, quanquam non magni momenti primo aspectu videtur, tamen ad solvendas tendiculas sufficit. Nam hac parte expressa illis fuit subjectionis confessio, ut Christus necesse non haberet quicquam illis novum præcipere. Percussus erat nummus forma Cæsaris: ergo Romani Imperii auctoritas communi usu probata receptaque erat. unde constabat Judæos ipsos jam sibi sponte legem imposuisse solvendi tributi, quia Romanis gladii potestatem concesserant. Neque enim seorsum de censu disputandum erat: sed pendebat à generali politia hæc quæstio.

21. *Reddite quæ sunt Cæsaris.*] Admonet Christus, quum gentis subjectio nummo testata sit, non esse de ejus parte litigandum: acsi dixisset, Si vobis absurdum est tributum pendere, ne Romano Imperio subjecti sitis. Atqui nummus (qui mutuæ inter homines communicationis sponsor est) Cæsarem vobis dominari testatur, ut tacita quoque vestra approbatione perierit ac erepta sit quam obtenditis libertas. Porro non ita medium est responsum Christi quin plenam de quæstione proposita doctrinam contineat. Nam hic inter spirituale & politicum regimen clara distinctio ponitur, ut sciamus nihil nobis obstare externam subjectionem quominus libera intus sit conscientia coram Deo. Voluit enim Christus eorum errorem refellere, qui se Dei populum esse non putabant nisi ab omni humani imperii jugo essent immunes. Sicuti & Paulus in hanc partem sedulo incumbit, ne minus se uni Deo servire existiment, si parent humanis legibus, si tributa solvunt, ac reliquis oneribus ferendis submittunt cervices. In summa, pronunciat non violari jus Dei, nec lædi ejus cultum, si Judæi quoad externam politiam Romanis pareant. Videtur etiam eorum hypocrisin perstringere, quod quum secure permitterent Dei cultum multis in rebus violari, imo impie sua potestate Deum fraudarent, tantum zeli ardorem præ se ferebant in re nihili. acsi dixisset, Valde solliciti estis, si tributum solvatur Romanis, ne quid ex Dei honore decedat. Atqui potius danda opera est ut Deo cultum exhibeatis quem à vobis requirit, interea hominibus etiam reddatis quod suum est. Videtur quidem non quadrare partitio: quia proprie loquendo, dum officio nostro defungimur erga homines, obsequium hoc Deo impendimus. Sed Christus ad vulgi captum sermonem accommodans, satis habuit spirituale Dei regnum ab ordine politico & præsentis vitæ statu discernere. Quare hoc discrimen tenendum est, quum Dominus ad regendas animas unicus Legislator esse velit, non aliunde ejus colendi petendam esse regulam quam ex ipsius verbo, atque in solo puroque cultu qui illic præscribitur manendum: gladii vero potestatem, leges & judicia nihil obstare quominus integer apud nos Dei cultus vigeat. Jam hæc doctrina latius patet, ut quisque pro sua vocatione debitum hominibus officium præstet: liberi parentibus, servi dominis se libenter submittant: alii aliis morigeri sint & obsequentes, secundum charitatis legem: modo summum imperium Deus semper obtineat, cui subalternum est (ut loquuntur) quicquid hominibus deberi potest. Summa ergo est, quia Deo rebelles sunt quicunque politicum ordinem labefactant, obedientiam erga Principes & Magistratus cum Dei cultu & timore semper conjunctam esse: sed rursum siquid sibi ex Dei jure Principes usurpant, non esse illis obediendum nisi usque ad aras.

22. *Mirati sunt.*] Hic etiam apparet ut Deus malignos hostium suorum conatus in diversum finem convertat, nec modo spem eorum deludat ac frustretur, sed etiam cum ignominia eos repellat. Fiet quidem interdum ut impii, licet victi, non tamen obstrepere desinant: sed quantumvis indomita sit eorum petulantia, quotquot pugnas contra Dei verbum intentant, totidem victorias habet Deus in manu, ut de illis & Satana eorum capite triumphet. In hoc vero responso Christus peculiariter suam gloriam illustrare voluit, dum coegit pudore confusos discedere.

Matth. XXII.

23. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicuot non esse resurrectionem: & interrogaverunt eum,

24. Dicentes, Magister, Moses dixit, siquis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.

25. Erant autem apud nos septem fratres: & primus, uxore ducta, defunctus est. ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.

26. Similiter secundus & tertius, usque ad septimum.

27. Novissime autem omnium defuncta est & mulier.

28. In resurrectione ergo cujus è septem illis erit uxor? omnes enim habuerunt eam.

29. Respondens autem Jesus, ait illis, Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei.

30. In resurrectiooe enim oeque matrimonium contrahunt, oeque elocantur: sed sunt sicut Angeli Dei in cælo.

31. De resurrectione vero mortuorum noo legistis quod vobis dictum est à Deo, qui ait,

32. Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob? Deus oon est Deus mortuorum, sed viventium.

33. Et quum audissent turbæ, obstupuerunt de doctrina ejus.

Marc. XII.

18. Et veniunt Sadducæi ad illum, qui dicunt non esse resurrectionem: interrogaveruotque illum, dicentes,

19. Præceptor, Moses scripsit oobis, si cujus frater moriatur, ac relinquat uxorem, ac liberos ooo relinquat, ut accipiat frarer ejus uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.

20. Septem fratres fuerunt: ac primus accepit uxorem, isque moriens noo reliquit semen.

21. Et secundus accepit illam, ac mortuus est, ac neque ipse reliquit semen. Et tertius similiter.

22. Et acceperunt eam septem, oec reliquerunt semen. Postrema vero omnium mortua est & uxor.

23. In resurrectione igitur, quum resurrexeriot, cujus illorum erit uxor? nam septem habuerunt eam uxorem.

24. Et respondens Jesus, dixit eis, Annon propterea erratis quod oesciatis Scripturas, neque virtutem Dei?

25. Quum enim à mortuis resurrexeriot, neque contrahunt matrimonium, neque nuptum dantur: sed suot velut Angeli Dei, qui in cælis sunt.

26. Cæterum de mortuis, quod resuscitentur, non legistis in libro Mosis, quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob?

27. Non est Deus mortuorum, sed Deus viventium. vos igitur multum erratis.

Luc. XX.

27. Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem: & interrogaverunt eum,

28. Dicentes, Magister, Moses scripsit nobis, si cujus frater mortuus fuerit habens uxorem, isque sine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater ejus uxorem, & suscitet semen fratri suo.

29. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, ac mortuus est sine liberis.

30. Et accepit secundus illam, & ipse mortuus est sine liberis.

31. Et tertius accepit illam. similiter & cæteri septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.

32. Novissime omnium mortua est & mulier.

33. In resurrectione ergo cujus eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem.

34. Et respondens ait illis Jesus, Filii hujus seculi ducunt uxores, & nuptum dant.

35. Illi vero qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque ducunt uxores, oeque nuptum dant.

36. Neque enim ultra mori possunt: æquales enim Angelis sunt, & filii sunt Dei, quum filii sint resurrectionis.

37. Quod vero resurgant mortui, & Moses ostendit juxta rubum, quum dicit Dominum esse Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Jacob.

38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim illi vivunt.

39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt, Magister, bene dixisti.

40. Et amplius noo audebant eum quicquam interrogare.

Hic videmus ut Satan impios omnes, quibus alioqui pessime inter se convenit, ad oppugnandam Dei veritatem simul colligat. Nam quum duabus istis sectis hostilis esset dissensio, tamen adversus Christum conspirant, ut Pharisæis non displiceat suam doctrinam in Christi persona oppugnari. Ita hodie videmus omnes Satanæ copias, quamvis alioqui aliæ aliis contrariæ sint, undique tamen in Christum insurgere. Et tam infesto odio flagrant Papistæ contra Euangelium, ut Epicureos, Libertinos, & alia hujusmodi portenta libenter foveant, modo ad illud labefactandum utantur his adjutoribus. In summa, videmus ex diversis castris egressos esse qui impetum in Christum facerent: & hoc iden esse factum, quia omnes communiter lucem sanæ doctrinæ oderant.

Cæterum Sadducæi quæstionem proponunt Christo, ut specie absurditatis vel eum in erroris societatem pertrahant, vel, si dissentiat, infament, ac ludibrio habeant apud rude & indoctum vulgus. Ac fieri quidem potest ut eodem cavillo prius vexare Pharisæos soliti fuerint, sed eandem nunc Christo decipulam tendunt.

23. *Qui dicunt non esse resurrectionem*] Qualis fuerit Sadducæorum origo, alibi diximus. Porro non solum ultimam carnis resurrectionem eos negasse, sed animæ quoque immortalitatem, Lucas *Actor. 23.*
testatur. Et certe si probe expenditur Scripturæ *vers. 8.*
doctrina, animæ vita sine spe resurrectionis merum erit somnium. Neque enim Deus pronunciat animas à morte esse superstites, quasi jam præsenti perfecta

fecta gloria, & sua beatitudine fruantur: sed earum spem in ultimum usque diem suspeodit. Fateor quidem Philosophos, quibus ignota erat resurrectio carnis, de immortali animæ essentia multa differera. sed tam futiliter garriunt de futuræ vitæ statu, ut nihil habeant ponderis eorum commenta. Quum vero tradit Scriptura ex spe resurrectionis pendere spiritualem vitam; & animas à corporibus solutas illuc respicere: quisquis resurrectionem convellit, animas quoque immortalitate spoliat. Cæterum hinc perspicitur horrenda Judaicæ Ecclesiæ confusio, quod religionis antistites futuræ vitæ spem tollebant, ut post carnis interitum homines à brutis animalibus nihil differrent. Non negabant quidem sancte & juste vivendum: nec tam profani erant ut Dei cultum supervacuum esse ducerent (quin potius asserebant Deum esse mundi judicem, ac ejus providentia res humanas regi) sed quum tam mercedem piorum quam debitas impiis pœnas ad præsentem vitam restringerent, etiamsi vere dixissent nunc quemque hominem æqualiter pro suo merito tractari, hoc tamen erat nimis præposterum, promissiones Dei tam angustis finibus includere. Jam experientia clare demonstrat, plusquam crassum fuisse eorum stuporem, quum palam sit mercedem quæ bonis reposita est, suspendi in aliam vitam: pœnas etiam impiis minime persolvi in hoc mundo. Denique hoc delirio nihil absurdius fingi potest, homines ad imaginem Dei creatos, instar pecudum morte extingui. Quam vero fœdum illud & prodigiosum fuit, quum ubique gentium apud profanos & cæcos idololatras saltem aliqua maneret futuræ vitæ opinio, apud Judæos (peculiarem Dei populum) hoc pietatis semen abolitum esse! Omitto quod quum sanctos Patres cernerent properasse ad cælestem vitam, & fœdus quod Deus cum illis pepigerat, esse spirituale & æternum, plusquam hebetes fuisse oporteat qui in luce tam clara cæcutirent. Sed primum hæc justa fuit eorum merces qui Dei Ecclesiam in sectas distraxerant: deinde hoc modo ultus est Dominus impium doctrinæ suæ contemptum.

24. *Magister, Moses dixit.*] Quum sufficeret rem nudam proponere, quorsum ita præfantur? nempe astute Mosis nomen obtendunt ut probent legitima esse conjugia quæ contracta erant non hominum placito, sed mandato & ordinatione ipsius Dei. Porro necesse est ut secum Deus ipse consentiat. Talis ergo erat eorum captio, Si Deus olim fideles in regnum suum colliget; quod illis dederat in mundo, restituet: quid ergo fiet mulieri quam Deus septem viris addixit? Sic impii omnes ac hæretici calumnias fabricant quibus deforment veram pietatis doctrinam, ac pudefaciant servos Christi: imo Papistæ nulla verecundia tenentur quominus aperte Deo verboque ejus illudant, dum nos circumvenire ten-
Tit. 1:5. tant. Ideo Paulus non abs re doctorem armis vult esse instructum, quibus adversarios veritatis repellat. Quod ad legem hanc pertinet, qua jussit Deus mortuis in matrimonium succedere cognatos qui gradu sanguinis proximi essent, si primus absque liberis decessent, hæc fuit ratio, ut mulier quæ nupserat in aliquam familiam, semen inde susciperet. Quod si ex primo conjugio procreati essent liberi, incestuosum fuisset conjugium intra gradus à Lege vetitos.

29. *Erratis, nescientes Scripturas.*] Quanquam Sadducæos compellat Christus, hæc tamen objurgatio generaliter in omnes falsorum dogmatum inventores competit. nam quum nobis in Scripturis clare Deus affulgeat, errorum omnium fons & causa est earum ignoratio. Hæc autem piis non vulgaris consolatio est, quod ab errandi periculo tuti erunt, quamdiu humili modestaque docilitate ex Scripturis inquirent quid rectum ac verum sit. Quod virtutem Dei Christus verbo conjungit, ad præsentis causæ circumstantiam refertur. Nam quia resurrectio captum humani sensus longe superat, nobis erit incredibilis, donec mentes nostræ ad intuitum immensæ Dei potentiæ assurgant, qua potest sibi subjicere Phil. 3.
omnia, quemadmodum docet Paulus. Adde quod vers. 21.
Sadducæos desipere necesse fuit, quia perperam præsenti statu cælestis vitæ gloriam metiebantur. Interea tamen docemur, rite & prudenter eos demum sentire & loqui de regni cælestis mysteriis qui Dei potentiam cum Scripturis conjungunt.

30. *Sunt sicut Angeli.*] Non intelligit, filios Dei, ubi resurrexerint, per omnia futuros Angelis similes, sed quatenus ab omni præsentis vitæ infirmitate immunes erunt. acsi negaret caducæ & corruptibilis vitæ necessitatibus amplius fore obnoxios. Lucas clarius exprimit similitudinis rationem, quod ultra mori non poterunt, ideoque non erit propagandum eorum genus sicuti in terra. Loquitur autem de solis fidelibus, quia de reprobis non fuerat habitus sermo. Sed quæritur cur dicat tunc fore Dei filios, quia filii resurrectionis erunt: quum Dominus fideles suos, licet fragili corporis ergastulo inclusos, hoc honore dignetur? Et quomodo æternæ vitæ hæredes post mortem essemus, nisi jam nos agnosceret Deus pro filiis? Respondeo, ex quo fide inserimur in corpus Christi, adoptari nos à Deo in filios, atque hujus adoptionis Spiritum testem esse, sigillum, arrham Rom. 8.
& pignus, ut hac fiducia libere clamare liceat, Abba, vers. 15.
Pater? Cæterum quanquam scimus nos esse Dei Gal. 4:6.
filios, quia tamen nondum apparuit quid erimus, donec transfigurati in ejus gloriam videbimus eum qualis est, nondum effectu ipso censemur filii. Et quanquam Spiritu Dei regeniti sumus, quia tamen adhuc abscondita est vita nostra, ejus manifestatio vere & in solidum ab extraneis nos discernet. Hoc sensu adoptio nostra in ultimum diem à Paulo Rom. 8.
differtur. vers. 23.

37. Luc. *Quod vero resurgant.*] Postquam absurditatem sibi objectam refutavit Christus, jam Scripturæ testimonio confirmat doctrinam de ultima resurrectione. Atque hic ordo nobis tenendus est, ut hostes veritatis calumniis suis depulsi, intelligant se Dei verbo repugnare. donec enim convicti fuerint Scripturæ testimonio, liberum illis erit semper obstrepere. Porro locum ex Mose citat Christus, quia cum Sadducæis erat negotium, qui Prophetis non multum habebant fidei. saltem non alio loco eos habebant quam nos librum Ecclesiastici, vel Machabæorum historiam. Deinde quia Mosen adduxerant, illis eundem regerere maluit, quam unum quempiam ex Prophetis opponere. Adde quod minime in hoc incubuit ut locos Scripturæ omnes colligeret: sicuti videmus Apostolos non iisdem semper uti testimoniis in eadem causa. Neque tamen hunc locum præ aliis temere arripuit Christus, sed optimo judicio delegit (licet in speciem videri posset obscurior) quia in primis celebrem ac memorabilem esse decebat apud Judæos: quum testetur hac de causa redemptos fuisse à Domino, quia filii erant Abrahæ. Illic quidem pronunciat Deus se venire ut afflicto populo succurrat: sed simul addit, illum populum se agnoscere pro suo, adoptionis respectu, propter fœdus cum Abraham percussum. Qui fit ut mortuos potius quam vivos respiciat Deus, nisi quia primum honoris gradum Patribus tribuit, apud quos fœdus suum deposuerat? Quomodo autem præcellerent si morte essent extincti? Hoc etiam clare exprimit relatio. nam sicuti pater nullus esse potest absque liberis, neque Rex absque populo: sic proprie Dominus nisi vivorum vocari Deus non potest. Quanquam non tam ex communi loquendi forma ratiocinatur Christus, quam ex promissione quæ his verbis inclusa est. Nam hac lege Dominus se nobis in Deum offert, ut nos vicissim recipiat in popu-

populum: quod unum ad fiduciam plenæ beatitudinis sufficit. Unde illa vox Ecclesiæ apud Prophetam Habacuc, Tu Deus noster ab initio, non moriemur. Quum ergo salutem omnibus promittat quibus se affirmat esse Deum, & hoc de Abraham, Isaac, & Jacob prædicet post illorum mortem, sequitur residuam vitæ spem esse mortuis. Siquis excipiat, posse animas superstites manere ut nulla sit carnis resurrectio: paulo ante respondi, ista duo esse connexa: quia animæ ad hæreditatem sibi repositam aspirant, ut nondum obtineant suum statum.

Habac. 1. vers. 12.

38. *Omnes enim illi vivunt.*] Hæc loquutio varie accipitur in Scripturis: sed hic intelligit Christus, fideles, postquam mundo interierint, agere cælestem vitam cum Deo. sicuti Paulus ad Romanos cap. 6. vers. 10. Christum, postquam in cælestem gloriam receptus est, Deo vivere dicit: quia exemptus est hujus caducæ vitæ infirmitatibus & ærumnis. Sed consulto hic admonet Christus non esse de piorum vita ferendum judicium ex carnis sensu: quia recondita sit sub arcana Dei custodia. Nam si mortuis sunt fere similes dum in mundo peregrinantur, multo minus post carnis interitum in eis appareat ulla vitæ species. At Deus fidelis est, ut supra hominum sensum coram se vivos conservet.

39. *Respondentes quidam Scribarum.*] Quum omnes male affectos fuisse probabile sit, divino instinctu quibusdam, nempe Pharisæis, extorta fuit hæc confessio. Forte quanquam optassent Christum turpiter victum obmutescere, quia tamen armatos se vident ejus responso adversus contrariam factionem, facit ambitio ut partam victoriam illi gratulentur. Forte etiam urebat eos invidia, ne vellent à Sadducæis Christum opprimi. Interim admirabili Dei providentia factum est ut ejus doctrinæ subscriberent etiam infestissimi hostes. Frenata etiam eorum audacia fuit, non modo quia paratum esse Christum videbant ad quosvis insultus sustinendos, sed quia timebant cum dedecore repelli: quod jam sæpius acciderat. Deinde quia pudebat eos, tacendo palmam illi cedere, ut inde magis cresceret auctoritas apud plebem. Quod autem Matthæus dicit omnes miratos super ejus doctrina, notandum est tot pravis vel frigidis commentis infectam tunc fuisse pietatis doctrinam, ut merito instar miraculi habitum fuerit ita dextre & apposite ex Lege probatam fuisse spem resurrectionis.

MATTH. XXII.

34. Pharisæi autem quum audissent quod obturasset os Sadducæis, convenerunt in unum.

35. Et interrogavit eum unus ex eis, Legis doctor quispiam, tentans eum, & dicens,

36. Magister, quod est mandatum magnum in Lege?

37. Ait illi Jesus, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua.

38. Hoc est primum & magnum mandatum.

39. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum perinde atque teipsum.

40. In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent.

MARC. XII.

28. Et quum accessisset quidam è Scribis, & audisset eos simul disputantes, videretque quod bene respondisset eis, interrogavit illum, Quod est primum omnium præceptum?

29. Jesus autem respondit illi, Primum omnium præceptorum est, Audi Israël, Dominus Deus noster, Dominus unus est:

30. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis viribus tuis. hoc est primum præceptum.

31. Et secundum simile huic est, Diliges proximum tuum ut teipsum. majus his aliud præceptum non est.

32. Et dixit illi Scriba, Bene, præceptor, cum veritate dixisti, quod unus sit Deus, & non sit alius præter illum:

33. Quodque diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum ut seipsum, plus sit quam universa holocaustomata & victimæ.

34. At Jesus quum videret quod scienter respondisset, dixit illi, Haud longe abes à regno Dei. Et nemo post illa audebat illum interrogare.

LUC. X.

25. Et ecce quidam Legis peritus surrexit, tentans illum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

26. At ille dixit ad eum, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

27. Ille respondens, dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua: & proximum tuum sicut teipsum.

28. Dixitque illi, Recte respondisti: hoc fac, & vives.

29. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum, Et quis est meus proximus?

30. Respondens autem Jesus, dixit, Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Jericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum vestibus, ac vulneribus inflictis, abierunt, semimortuo relicto.

31. Accidit autem ut Sacerdos quidam descenderet eadem via: visoque illo præteriit.

32. Similiter & Levita quum iret juxta locum, quum accessisset ac vidisset eum, præteriit.

33. Samaritanus autem quidam iter faciens venit ad eum: & viso eo, misericordia motus est.

34. Et accedens obligavit vulnera ejus, infundens oleum ac vinum: & imponens illum in suum jumentum, duxit in diversorium, & curam ejus egit.

35. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei, Curam illius habe: & quodcunque præterea insumpseris, ego quum rediero reddam tibi.

36. Quis ergo horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37. At ille dixit, Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Jesus, Vade, & tu fac similiter.

Quo-

Quanquam huic historiæ aliquid simile tantum habere videtur ea quam referunt Matthæus 22. capite, & Marcus 12. ooo autem eadem esse: ego tamen in uoum locum ideo conferre malui, quia quum Matthæus & Marcus affirment hanc fuisse ultimam quæstionem qua tentatus fuit Dominus, Lucas ejus rei nullam mentionem facit. Videtur autem consulto prætermittere, quia alibi retulerat. Neque tamen cootendo eandem esse historiam, quum Lucas à reliquis duobus quædam habeat diversa. Inter omnes convenit, Scribam tentandi Christi causa movisse quæstionem. sed is qui à Matthæo & Marco describitur, tandem discedit non male affectus: acquiescit enim Christi responso, signumque docilis ac mansueti spiritus præbet. Adde etiam quod vicissim Christus pronuociat non procul ipsum abesse à regno Dei. Atqui Lucas præfractum hominem fastuque turgentem inducit, in quo nullum resipiscentiæ signum apparet. Nihil autem absurdi esset, Christum de vera justitia Legisque observatione & regula bene vivendi sæpius fuisse tentatum. Cæterum sive Lucas alieno loco hoc retulerit, sive nunc prætermiserit alteram interrogationem (eo qood prior illa narratio quoad doctrinam sufficeret) doctrinæ similitudo hoc postulare visa est ut tres Euangelistas inter se conferrem. Nunc videndum quænam hunc Scribam impulerit occasio ad interrogandum Christum: nempe quia Legis erat interpres, offenditur Euangelii doctrina, qua existimat Mosis auctoritatem mioui. Quanquam oon tam Legis zelo afficitur quam indigoe fert ex magisterii sui honore aliquid decedere. Sciscitatur ergo à Christo profiterine velit aliquid Lege perfectius. nam etsi hoc verbis non exprimit, captiosa tamen est ejus quæstio, ut Christum odio populi exponat. Porro Matthæus & Marcus non uni tantum homini hunc astum tribuunt, sed rem ex composito actam fuisse docent: ac unum fuisse delectum à tota secta, qui præ aliis ingenio & doctrina pollere visus est. In forma etiam interrogationis oon nihil à Matthæo & Marco differt Lucas: nam apud hunc quærit Scriba quid faciendo vitam æternam consequantur homines: apud alios vero duos quodnam in Lege summum sit mandatum. Idem tamen est finis: quia Christum fallaciter aggreditur, ut si quid eliciat ex ejus ore à Lege diversum, quasi apostatam & impiæ defectionis auctorem eum exagitet.

26. Luc. *In Lege quid scriptum est?*] Aliud Christi responsum audit quam speraverat. Et certe noo aliam pie justeque vivendi regulam attulit Christus quam quæ Lege Mosis tradita erat: quia sub perfecto Dei & proximorum amore continetur summa justitiæ perfectio. Notandum tamen est, Christum de acquirenda salute, prout rogatus fuerat, hic loqui. Neque enim plane, sicut alibi, docet quomodo ad vitam æternam perveniant homines: sed quomodo vivendum sit, ut justi coram Deo censeantur. Certum autem est in Lege præscribi hominibus quomodo vitam formare debeaot, ut salutem coram Deo sibi comparent. Quod autem Lex nihil aliud quam damnare potest, ideoque mortis vocatur
Rom. 7. doctrina, & transgressiones augere à Paulo dicitur,
vers. 13. non fit doctrinæ vitio, sed quia impossibile nobis est præstare quod jubet. Ergo quanquam ex Lege nemo justificatur, continet tamen Lex ipsa summam justitiam: quia non falso salutem promittit suis cultoribus, si quis plene observet quicquid mandat. Neque hæc docendi ratio nobis absurda videri debet, quod Deus primo justitiam operum requirat, deinde gratuitam offerat sine operibus: quia necesse est homines suæ justæ damnationis convinci, ut ad Dei misericor-
Rom 10. diam confugiant. Ideo apud Paulum utriusque ju-
vers 5. stitiæ comparatio pooitur, ut sciamus nos ideo gratis justificari à Deo, quia propria justitia destituimur. Christus autem in hoc respooso sese accommodavit ad Legisperitum, & rationem interrogationis habuit. quæsierat eoim ille non unde petenda esset salus, sed quibus operibus acquirenda.

37. Matth. *Diliges Dominum.*] Apud Marcum inseritur præfatio, quod Deus Israël, unus sit Jehovah. Quibus verbis auctoritatem Legi suæ duplici nomine conciliat Deus. nam & hic stimulus ad Dei colendi studium acerrimus esse debet, dum certo persuasi sumus nos verum cæli & terræ opificem colere: quia naturaliter ignaviam gignit dubitatio: & suavis ad eundem ipsum amandum illecebra est, dum sibi nos gratis in populum adoptat. Ergo ne (velut in rebus dubiis fieri solet) trepidarent Judæi, audiunt, à vero & unico Deo vitæ regulam sibi esse præscriptam. Ne autem eos diffidentia retardet, familiariter ad ipsos accedit Deus, & gratuitum fœdus suum illis commendat. Ioterim tamen minime dubium est quin se ab idolis omnibus separet, ne alio detrahantur Judæi, sed io puro ejus unius cultu se contineant. Jam vero si incertitudo miseros idolorum cultores oon tardat quominus furioso ardore in illorum amorem ferantur, quænam excusatio Legis auditoribus reliqua est, si Deo sibi patefacto torpeant. Porro quod sequitur, est Legis epitome quæ apud Mosen quoque extat. Nam quum distincta *Deut. 6.*
sit in duas Tabulas, quarum prior ad cultum Dei, *vers. 5.*
secunda ad charitatem refertur, bene & prudenter Moses hanc summam colligit, ut agnoscant Judæi quid io singulis præceptis velit Deus. Cæterum quamvis longe aliter Deum amare conveniat quam homines, non tamen abs re Deus pro cultu vel honore dilectionem à nobis requirit: quia hoc modo sigoificat oon alium sibi cultum quam voluntarium placere. Nam is vere demum se Deo in obsequium addicet qui eum amabit. Porro quia pravi & vitiosi carnis affectus nos à rectitudine abstrahunt, ostendit Moses tuoc rite compositam fore vitam nostram si Dei amor omnes sensus nostros occupet. Discamus itaque pietatis initium esse Dei amorem: quia Deus coacta homioum obsequia repudiat, vultque sponte & liberaliter coli. discamus interea, sub Dei amore reverentiam quæ illi debetur, notari. Apud Mosen non additur mens, sed tantum cordis & aoimæ & fortitudinis fit mentio. Quanquam autem hæc quatuor membrorum partitio plenior est, sensum tamen non mutat. nam quum docere summatim velit Moses, solide amandum esse Deum, & huc conferri debere quicquid facultatis inest hominibus: satis habuit animæ & cordi addere fortitudinem, ne quam nostri partem Dei amore vacuam relinqueret. Deinde scimus Hebræos sub voce Cordis mentem interdum notare, præsertim ubi animæ conjungitur. Quid autem tam in hoc loco quam apud Matthæum differat mens à corde, non multum laboro: nisi quod mihi significat altiorem rationis sedem, unde consilia omoia & cogitationes manant. Cæterum ex hoc compendio apparet, Deum in Legis præceptis non respicere quid possint homines, sed quid debeant. Nam in hac carnis infirmitate fieri non potest ut perfectus Dei amor regnum obtineat. scimus enim quam propeosi sint ad vanitatem omnes animæ nostræ sensus. Postremo hinc colligimus, Deum nihil morari externam operum speciem, sed interiorem affectum præcipue requirere, ut ex bona radice boni fructus nascantur.

39. *Secundum mandatum simile huic.*] Secundum locum mutuæ ioter homines charitati assignat, quia Dei cultus prior est ordine. Simile autem priori esse dicit mandatum de proximis amandis, qoia ex illo dependet. Nam quum sibi quisque addictus sit, nusquam vera erga proximos vigebit charitas nisi ubi regnabit amor Dei: mercenarius enim amor est quo filii seculi alii alios prosequuntur, quia singulis curæ est sua utilitas. Rursus impossibile est Dei amorem regnare quin fraternam ioter homines charitatem ex se gignat. Porro quum proximos sicuti nosipsos

dili-

diligere jussit Moses, noluit amorem nostri priore loco statuere, ut quisque seipsum in primis amet, deinde proximos (quemadmodum Sorbonici sophistæ cavillantur, Regulatum inferius esse sua regula) sed quum simus nobis nimium dediti, Moses vitium hoc corrigens, proximos nostros æquali gradu statuit. acsi vetaret unumquemque, aliis neglectis, habere sui curam: quia charitas in unum corpus omnes conjungit. Et φιλαυτίαν corrigens, quæ alios ab aliis separat, singulos ad communem societatem & quasi mutuum complexum reducit. Unde colligimus,
Col. 3:14. perfectionis vinculum non immerito à Paulo vocari:
Rom. 13. vers. 10. & alibi, complementum Legis: quoniam omnia secundæ tabulæ præcepta ad eam referri debent.

28. Luc. *Hoc fac, & vives.*] Paulo ante exposui quomodo cum gratuita fidei justificatione hæc promissio conveniat. Neque enim ideo nos gratis justificat Deus quia Lex non ostendit perfectam justitiam, sed quia in ejus observatione deficimus omnes: ideoque nos vitam ab ea consequi negat, quia infirma est in carne nostra. Proinde hæc duo bene inter se conveniunt, Legem docere quomodo sibi homines justitiam operibus comparent, & neminem justificari operibus: quia non in Legis doctrina, sed in hominibus est defectus. Interea consilium Christi fuit calumniam diluere qua sciebat apud rudes & indoctos se gravari, quasi Legem, quatenus perpetua est justitiæ regula, everteret.

29. *Ille volens justificare seipsum.*] Videri posset hæc quæstio ad hominis justificationem nihil valere. Verum si memoria tenemus quod alibi dictum est, hominum hypocrisin maxime deprehendi in secunda tabulæ (quia dum se fingunt optimos Dei cultores, charitatem erga proximos palam violant) inde colligere promptum erit hoc suffugio usum fuisse Pharisæum, ut sub falsa sanctimoniæ larva obtectus, in lucem non prodiret. Quum ergo intelligat examen charitatis sibi fore adversum, latebras captat in nomine Proximi, ne appareat Legis transgressor. Prius autem vidimus hac in parte Legem à Scribis fuisse corruptam, quod non alios sibi propinquos ducebant nisi qui digni essent. Unde & illud axioma inter eos receptum erat, Licere odio habere inimicos. Nam hæc una hypocritis reatus sui abolendi ratio est, tergiversari quoad possunt, ne vita sua exigatur ad Legis judicium.

30. *Respondens Jesus.*] Poterat simpliciter docere Christus proximi nomen ad quemvis hominum promiscue extendi, quia totum humanum genus sancto quodam societatis vinculo conjunctum sit. Et certe Dominus non alia de causa nomen hoc in Lege posuit, nisi ut nos ad mutuum amorem suavius alliceret. Clarius fuisset præceptum, Dilige unumquemque hominem sicut teipsum: sed quia homines sua superbia excæcat, ut singuli seipsis contenti alios pari gradu vix dignentur, suaque officia ab illis subducant, data opera pronunciat Dominus omnes esse propinquos, ut ipsa affinitas alios aliis vicissim conciliet. Ergo ut quis nobis sit propinquus, sufficit esse hominem: quia nostrum non est communem naturam delere. Sed Christus à Pharisæo responsum elicere voluit quo seipsum damnaret. Quia enim apud eos obtinuerat illa magistralis determinatio, Neminem esse nobis proximum nisi qui amicus est: si eum præcise rogasset Christus, nunquam uno verbo confessus foret sub nomine proximi comprehendi omnes homines: quod eum fateri cogit similitudo in medium adducta. Summa vero est, proximum nobis esse alienissimum quemque: quia Deus cunctos homines inter se devinxit, ut alii alios juvent. Concinne tamen Judæos & Sacerdotes in primis perstringit, quod quum se ejusdem Patris filios jactarent, & adoptionis privilegio se à reliquis Gentibus disjunctos, ut essent sacra Dei hæreditas: barbaro tamen immanique contemptu alii alios non secus despicerent acsi nulla necessitudo intercederet. Neque enim dubium est quin Christus crudelem charitatis neglectum describat, cujus illi sibi conscii erant. Cæterum hic, ut dixi, præcipuus scopus est, propinquitatem quæ nos ad mutua officia obligat, non restringi ad amicos vel consanguineos, sed patere ad totum humanum genus. Ad hoc probandum comparat Christus Samaritanum Sacerdoti & Levitæ. Satis scitur quam infesto odio flagrarent Judæi in Samaritanos: ut in locorum vicinia maxima fuerit disjunctio. Nunc dicit Christus Judæum civem Jericho, quum Hierosolymam iter faciens vulneratus esset à latronibus, tam à Levita quam à Sacerdote, qui in eum jacentem & semimortuum inciderant, fuisse neglectum: à Samaritano autem humaniter curatum fuisse. ac demum quærit quisnam ex tribus illis fuerit Judæo proximus. Non poterat certe elabi hic subtilis doctor quin Samaritanum reliquis duobus præferret. nam hic tanquam in speculo perspicitur hominum communitas, quam impio suo cavillo delere conati fuerant Scribæ. Et misericordia quam Judæo hostis præstitit, demonstrat natura duce & magistra hominem hominis causa esse creatum. unde colligitur mutua inter omnes obligatio. Allegoria quam hic excudunt Liberi arbitrii patroni, magis futilis est quam ut refutatione digna sit. Secundum eos sub typo hominis vulnerati describitur Adæ conditio post lapsum. unde inferunt, non extinctam prorsus in eo fuisse bene agendi virtutem, quia tantum dicitur semimortuus. Quasi vero Christo propositum fuerit hoc loco de corruptione humanæ naturæ loqui, ac differere quam mortiferum aut sanabile vulnus Satan Adæ inflixerit: quasi etiam non aperte & sine figura alibi pronunciet Joan. 5. vers. 25.
omnes esse mortuos, nisi quos voce sua vivificat. Nihilo plus coloris habet altera allegoria: quæ tamen adeo placuit ut omnium fere suffragiis excepta fuerit instar oraculi. Samaritanum hunc finxerunt Christum esse, quia sit custos noster: vulneri infusum fuisse vinum cum oleo dixerunt, quia pœnitentia & gratiæ promissione nos Christus sanet. Tertiam argutiam fabricati sunt, quod Christus non statim restituat sanitatem, sed Ecclesiæ tanquam hospiti commendet paulatim curandos. Fateor nihil horum non esse plausibile: verum Scripturæ major habenda est reverentia quam ut germanum ejus sensum hac licentia transfigurare liceat. Certe præter Christi mentem has speculationes à curiosis hominibus fuisse confictas, cuivis perspicuum est.

40. Matth. *In his duobus mandatis.*] Redeo nunc ad Matthæum, ubi dicit Christus totam Legem & Prophetas pendere in his duobus mandatis: non quod huc restringere velit totam Scripturæ doctrinam, sed quia ad hæc duo capita referri debeat quicquid ubique de ratione pie & juste vivendi præcipitur. Neque enim Christus generaliter differit quid Lex & Prophetæ contineant: sed contexens suum sermonem, nihil aliud in Lege & Prophetis requiri dicit nisi ut quisque Deum & proximos suos diligat: acsi diceret, summam piæ rectæque vitæ in Dei cultu & hominum charitate situm esse & inclusam: sicuti Paulus perfectionem Legis dicit esse cha- Rom. 13.
ritatem. Quare perperam hoc Christi dictum arripiunt quidam imperiti, acsi in Lege & Prophetis vers. 10.
nihil altius quærendum esset. Nam sicuti inter promissiones & mandata tenenda est distinctio: ita hic non generaliter pronunciat Christus quid discendum sit ex Dei verbo, sed pro circumstantia causæ, in quem scopum dirigantur omnia mandata, admonet. Interim gratuita peccatorum remissio per quam Deo reconciliamur, fiducia Dei invocandi, arrha futuræ hæreditatis, & aliæ omnes fidei partes, licet primum in Lege gradum obtineant, non pendent in his duobus mandatis: quia aliud est exigi quod debetur, aliud offerri quod nobis deest. Idem

alıis verbis notatur apud Marcum, Quod nullum aliud præceptum his majus sit.

32. Marc. *Bene, Præceptor.*] Solus Marcus Scribam fuisse mansuefactum commemorat. atque hoc notatu dignum est, quod quum maligne & per insidias Christum esset adortus, non solum tacitus cedit veritati, sed palam & ingenue Christo subscribit. Ita videmus non ex eorum hostium genere fuisse quorum insanabilis est pertinacia: quia licet centies convicti sint, non tamen desinunt veritatem quovis modo oppugnare. Cæterum ex hoc responso colligitur, Christum non præcise duobus tantum verbis complexum esse vitæ regulam: sed ut occasio ferebat, invectum esse in fictam & larvatam Scribarum sanctimoniam: qui quum externis tantum ceremoniis incumberent, fere pro nihilo ducebant spiritualem Dei cultum: charitatis vero apud eos non magna erat ratio. Quanquam autem Scriba talibus corruptelis imbutus erat, ut tamen fieri interdum solet, rectæ notitiæ semen ex Lege conceperat, quod latebat suffocatum in ejus corde. hinc fit ut facile à pravo usu se reflecti sustineat. Videtur tamen hoc minime quadrare, quum pars sint divini cultus sacrificia, & ad priorem Legis tabulam pertineant, hominum charitati postponi. Solutio est, Quamvis longe præstet Dei cultus, ac pretiosior sit omnibus justæ vitæ officiis, externa tamen ejus exercitia per se tanti non esse ut charitatem obruere debeant. Scimus enim charitatem per se & simpliciter placere Deo, quum sacrificia non moretur neque probet, nisi in alium finem. Adde quod de nudis & inanibus sacrificiis hic agitur, quia veræ & sinceræ probitati fictitiam pietatis speciem Christus opponit. Eadem quoque doctrina passim occurrit apud Prophetas, ut sciant hypocritæ nullius pretii esse sacrificia quibus conjuncta non est spiritualis veritas, nec Deum pecudum victimis placari ubi charitas negligitur.

34. *At Jesus quum videret.*] An ulterius deinde profecerit hic Scriba, incertum est: sed quia se docilem ostenderat, Christus manum illi porrigit, ac suo exemplo docet juvandos à nobis esse in quibus principium aliquod vel docilitatis vel rectæ intelligentiæ apparet. Videtur enim duabus de causis pronuncisse Christus hunc Scribam non procul abesse à regno Dei: nempe quia ad officium erat flexibilis, & prudenter à necessariis officiis discernebat externam cultus Dei professionem. Porro non tam ejus laudandi quam cohortandi causa testatus est Christus ipsum esse propinquum regno Dei: & in ejus persona nobis omnibus animum addit, ut rectam viam semel ingressi, eo alacrius pergamus. His etiam verbis docemur, multos, dum adhuc errore tenentur impliciti, clausis tamen oculis ad viam accedere, & hoc modo præparari ut maturo tempore in stadio Domini currant. Quod dicunt Euangelistæ obstructum fuisse os adversariis ut amplius Christo insidiari non auderent, non ita accipere convenit quasi destiterint ab obstinata sua pervicacia. intus enim fremebant, ut solent feræ bestiæ caveis inclusæ, vel ut feroces equi, frenum mordebant. Sed quo magis ferrea erat eorum durities ac indomita rebellio, eo magis illustrem de utraque triumphum egit Christus. Hæc autem ejus victoria non parum animare nos debet, ne unquam in veritate tuenda frangamur, certi de successu. Fiet quidem sæpe ut proterve usque in finem insultent hostes: sed tandem efficiet Deus ut in eorum capita recidat iste furor, ac veritas nihilominus victrix emergat.

Matth. XXII.	Marc. XII.	Luc. XX.
41. Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, 42. Dicens, Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei, Davidis. 43. Ait illis, Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens, 44. Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum? 45. Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? 46. Et nemo poterat ei respondere quicquam. neque ausus fuit quisquam ex illo die eum amplius interrogare.	35. Et respondens Jesus, dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribæ Christum esse filium David? 36. Nam ipse David dixit in Spiritu sancto, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. 37. Ipse ergo David vocat eum Dominum: & unde filius ejus est? Et multa turba audiebat illum libenter.	41. Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt Christum esse filium David? 42. Et ipse David dicit in libro Psalmorum, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, 43. Donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. 44. David ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius ejus est?

42. *Quid vobis videtur.*] Clarius exprimunt Marcus & Lucas cur hoc Christus quæsierit, quia scilicet prava inter Scribas opinio invaluerat, promissum Redemptorem ex Davidis filiis & successoribus unum quempiam fore, qui nihil humana natura præstantius secum afferret. nam statim ab initio Satan quibuscunque potuit artibus fictitium aliquem Christum supponere conatus est, qui verus non esset Dei & hominum Mediator. Quia toties pollicitus fuerat Deus proditurum esse Christum ex semine vel lumbis Davidis, altius omnium cordibus infixa erat hæc persuasio apud Judæos, quam ut ferre possent naturam humanam illi detrahi. Passus est igitur Satan Christum agnosci verum hominem & filium Davidis, quia hoc fidei caput labefactare frustra tentasset; sed (quod deterius erat) sua illum Deitate nudavit, quasi unus quilibet ex filiis Adæ esset futurus. Atqui hoc modo spes futuræ & æternæ vitæ, & spiritualis justitia abolebatur. Ex quo vero exhibitus fuit Christus mondo, pluribus vel machinis vel cuniculis nunc humanam, nunc divinam ejus naturam evertere conati sunt hæretici, ne vel illi ad nos servandos plena esset potestas, vel familiaris ad eum accessus nobis pateret. Porro quum jam instaret hora mortis, testatam facere Deitatem suam voluit ipse Dominus, ut intrepide in ipsum recumberet piorum omnium fiducia. nam si homo tantum esset, neque in ipso liceret gloriari, neque ab ipso salutem sperare. Nunc tenemus ejus consilium, quod scilicet non tam sua causa asseruerit se Filium Dei esse, quam ut fidem nostram in cælesti sua potentia fundaret. nam ut carnis infirmitas, qua se nobis propinquum fecit, audaciam nobis præbet ne dubitemus ad eum accedere: ita si sola nobis ante oculos versetur, metu potius & desperatione nos implebit, quam bonam fiduciam suggerat. Notandum

tamen

tamen est, non reprehendi Scribas quia Christum docerent fore Davidis filium, sed quia merum sibi hominem fingerent, qui venturus è cælo erat ut hominis naturam & personam indueret. Nec de seipso diserte verba facit Dominus: verum simpliciter ostendit, impie errare Scribas, qui tantum è terra & humana progenie Redemptorem expectent. Cæterum quanquam inter eos tritum erat dogma, ex Matthæo tamen colligimus coram plebe rogatos fuisse quid sentirent.

43. *Quomodo David in Spiritu.*] Quod Davidem in Spiritu loquutum esse Christus admonet, emphaticum est. nam rei futuræ vaticinium rei præsentis testimonio opponit. Nam cavillum quo hodie effugiunt Judæi, anticipat hac voce. Dicunt hoc præconio celebrari Davidis regnum, quasi Deum sibi regnandi auctorem statuens, contra insanos hostium suorum conatus insurgeret, ac quicquam Deo invito profecturos negaret. Nequid tale objicerent Scribæ, præfatus est Christus, Psalmum de persona Davidis minime esse compositum, sed dictatum Spiritu Prophetico, ut futurum Christi regnum describeret: sicuti etiam ex contextu evincere promptum est, neque in Davidem, neque in alium quempiam ex terrenis Regibus competere quæ illic leguntur. Nam illic David Regem inducit novo Sacerdotio ornatum, quo necesse erat abrogari veteres Legis umbras. Nunc videndum quomodo Christum probet majoris excellentiæ fore quam ut progenitus tantum sit ex semine Davidis: nempe quia David, qui Rex erat & caput populi, ipsum appellat Dominum. unde sequitur, in eo aliquid subesse homine majus. Videtur tamen infirma & frigida esse ratio: quia excipi potest, quum Psalmum populo canendum daret, non habito personæ suæ respectu, Christo in alios tribuisse imperium. Verum ego contra excipio, quum ipse ex Ecclesiæ membris unum esset, nihil minus fuisse consentaneum, quam ut se communi doctrina privaret. Hic quasi una voce gloriari jubet omnes Dei filios, cælestis & invicti Regis præsidio se tutos esse. Si ab Ecclesiæ corpore separetur, salutis in Christo promissæ particeps non erit. Si hæc vox paucorum esset, dominium Christi se non extenderet usque ad Davidem. Nunc vero nec ipse nec alius quisquam ab ejus subjectione eximi potest quin simul excidat à spe æternæ salutis. Ergo quum Davidi nihil melius fuerit quam comprehendi in Ecclesia, non minus sibi quam reliquo populo Psalmum hunc dictavit. In summa, hoc elogio Christus statuitur summus & unicus Rex, qui inter omnes fideles emineat. Nec ulla exceptio admitti debet, quin, ubi præficitur Ecclesiæ Redemptor, ad unum omnes in ordinem cogantur. Quare minime dubium est quin se quoque ejus imperio submittat David, ut in Dei populo censeatur. Sed occurrit jam alia quæstio, annon extollere potuerit Deus quem ex hominum genere Redemptorem dabat, ut Davidis esset Dominus, licet filius. nam & hic non substantiale Dei nomen, sed tantum Adonai ponitur, quod sæpe etiam hominibus aptatur. Respondeo, Christum pro confesso sumere, qui numero hominum eximitur, & in eum honoris gradum evehitur ut sit summum totius Ecclesiæ caput, non esse merum hominem, sed Dei quoque majestate præditum. Nam Deus æternus, qui jurejurando sibi uni hoc vendicat ut coram se flectatur omne genu, simul etiam jurat *Jesa* 45.
se alteri gloriam suam non daturum. atqui, teste *vers.* 23.
Paulo, dum evectus est in regnum Christus, datum & 42: 8.
illi fuit nomen quod est super omne nomen, ut co- *Rom* 14.
ram ipso flectatur omne genu. Atque ut id nunquam *vers.* 11.
à Paulo dictum esset, sic tamen res habet, Christum *Phil.* 2: 9.
ideo præesse Davidi & sacris aliis Regibus, quia supra Angelos quoque excellit. quod in hominem creatum non competeret, nisi idem quoque esset Deus in carne manifestatus. Fateor quidem hic diserte & ad verbum non exprimi divinam ejus essentiam: sed inferre promptum est, Deum esse qui supra omnes creaturas locatur.

44. *Dixit Dominus Domino*] Hic Spiritus sanctus præit omnibus piis triumphale carmen, ut Satanæ & omnibus impiis animose insultent, ac eorum furorem derideant, quod Christum moliuntur è solio suo ejicere. Ergo ne vacillent vel expavescant, cernentes moveri in terra ingentes strepitus, jubentur sacrum & inviolabile Dei decretum contrariis omnibus studiis opponere. Sensus ergo est, Quantumvis insaniant homines, irritum tamen fore quicquid machinari audebunt ad labefactandum Christi regnum, quod non hominum arbitrio, sed divinitus erectum æterna stabilitate fulcitur. Ergo quoties violenter impetitur hoc regnum, veniat nobis in mentem hoc cæleste oraculum. Nam certe in Christi manu deposita fuit hæc promissio ut eam singuli fideles in suum usum accommodent. Deus autem neque varius est, neque fallax, ut retractet quod semel ore suo protulit. Porro sessio ad dexteram, metaphorice *Sessio ad*
accipitur pro secundo vel proximo gradu quem Dei *dexteram.*
vicarius occupat. Quare tantundem valet ac summum imperium & potentiam obtinere Dei nomine: sicuti Deum unigenito Filio suas partes mandasse scimus, ut per ejus manum Ecclesiam suam gubernet. Itaque hæc loquutio locum minime designat, sed potius cælum & terram includit sub Christi imperio. Sessurum vero Christum Deus pronunciat donec prostrati fuerint ejus inimici, ut sciamus invictum fore & inexpugnabile ejus regnum: non quod subactis hostibus privandus sit potestate sibi data, sed quia cadentibus omnium hostium turbis, integer perpetuo stabit. Interea notatur quæ hodie perspicitur regni ejus conditio, ne molestum nobis sit ubi videmus undique infestari.

MATTH. XXIII.

1. Tunc Jesus loquutus est ad turbas & ad discipulos suos,

2. Dicens, In cathedra Mosis sedent Scribæ & Pharisæi:

3. Omnia ergo quæcunque præceperint vobis servare, servate, & facite: secundum vero opera eorum nolite facere. dicunt enim, & non faciunt.

4. Nam colligant onera gravia & difficilia portatu, imponuntque in humeros hominum: digito autem suo ea nolunt tangere.

5. Omnia vero opera sua faciunt ut spectentur ab hominibus: dilatant autem phylacteria sua, & magnificant fimbrias palliorum suorum,

MARC. XII.

38. Et dicebat illis in doctrina sua, Cavete à Scribis, qui amant in stolis ambulare, & salutationes in foris,

39. Primasque sellas in Synagogis, & primos accubitus in cœnis..

LUC. XI.

45. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi, Magister, hæc dicens, etiam nos afficis contumelia.

46. At ille ait, Et vobis Legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus quæ portatu difficilia sunt: ipsi autem non uno digitorum vestrorum attingitis sarcinas.

6. Amantque primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in Synagogis,

7. Et salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.

8. Vos autem nolite vocari Rabbi. unus enim est magister vester, Christus: vos autem omnes fratres estis.

9. Et patrem nolite vobis vocare in terra: unus enim est pater vester, qui in cælis est.

10. Nec vocemini magistri: unus enim est magister vester, Christus.

11. Qui maximus est vestrum, erit minister vester.

12. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: & qui se humiliaverit, exaltabitur.

Paulo ante.

43. Væ vobis Pharisæi, qui appetitis primas cathedras in Synagogis, & salutationes in foro.

LUC. XX.

45. Audiente vero cuncto populo, dixit discipulis suis,

46. Cavete à Scribis, qui appetunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foris, & primas cathedras in Synagogis, & primos accubitus in cœnis.

1. *Loquutus est ad turbas.*] Apprime utilis fuit hæc admonitio, ut inter dissidia & certaminum strepitus, in rebus turbatis & confusis, in dissipatione recti & legitimi ordinis, salva tamen maneret verbi Dei auctoritas. nam huc spectavit Christi consilium ne plebs Scribarum vitiu offensa, *Legis* reverentiam abjiceret. Scimus enim quam proclives ad ejus fastidium sint hominum mentes: præsertim ubi dissolutior est Pastorum vita, neque verbis respondet, vulgo omnes eorum exemplo, quasi concessa impunitate, lasciviunt. Idem etiam (imo aliquid deterius) in discordiis accidit: nam major pars excusso jugo, profundit suas libidines, ac extremus contemptus erumpit. Porro tunc ardebant Scribæ avaritia, ambitione turgebant, notæ erat eorum rapinæ, formidabilis crudelitas, tantaque morum corruptio ut videri possent in Legis interitum conspirasse. Adhæc purum & genuinum Legis sensum pravis suis commentis perverterant, ut cogeretur Christus acriter cum ipsis confligere: quia ad extinguendam veritatis lucem mira rabies eos ferebat. Itaque quia periculum erat ne multi partim ex talibus corruptelis, partim ex certaminum tumultu, contemptum totius pietatis conciperent: tempestive occurrit Christus ac perperam fieri pronunciat si ob vitia hominum pessum eat vera religio, & ex Legis reverentia quicquam decedat. Quum Scribæ obstinati prorsus essent veritatis hostes, quia tyrannide sua oppressam tenebant Ecclesiam, coactus fuit Christus eorum flagitia detegere. nisi enim abstracti ab eorum servitute fuissent boni & simplices, præclusa erat Euangelio janua. Alia etiam fuit ratio: quia plebs licitum sibi esse putat quicquid à suis rectoribus fieri animadvertit, legemque sibi fingit ex vitiosis illorum moribus. Cæterum nequis in diversam partem traheret quæ dicturus erat, præfatur, qualescunque sint doctores, minime tamen æquum esse vel ex eorum sordibus labem aliquam Dei verbo aspergi, vel ex pravis eorum exemplis atripi peccandi licentiam. Atque hæc prudentia diligenter notanda est. plerique enim dum hoc unum captant ut odio gravent & infamia deforment improbos & sceleratos, inconsiderato suo zelo miscent omnia & confundunt. Contemnitur enim omnis disciplina, calcatur pudor: denique nullus manet honesti respectus: imo multis crescit inde audacia, dataque opera Sacerdotum peccata traducunt ut liberius ipsi inducto colore peccent. Christus autem sic invehitur in Scribas ut Legem Dei prius à contemptu asserat. Hæc igitur eadem cautio nobis tenenda est, si reprehensiones nostras prodesse cupimus. Rursus tamen notare convenit, nullius offendiculi metu deterritum fuisse Christum quominus impios doctores, sicuti meriti erant, traduceret. Tantum hanc moderationem tenuit, ne propter hominum probra, Dei doctrina vilesceret. Porro ut sciamus de vitiis concionatum esse, non ut personis invidiam crearet, sed ne contagio serperet latius, diserte exprimit Marcus loqoutum esse *in doctrina.* quibus verbis significat, utiliter admonitos fuisse auditores ut sibi caverent. Quanquam autem ad discipulos videtur restringere Lucas, probabile tamen est sermonem ad totam turbam promiscue fuisse habitum. Quod etiam clarius patet ex Matthæo: & res ipsa poscebat ut in genere omnes respiceret Christus.

2. *In cathedra Mosis.*] Non temere quod alio loco recitat Lucas, hac inserere visum est. Præterquam enim quod eadem est doctrina, non dubito quin Lucas, postquam dixerat severe & duriter Scribas correptos fuisse à Domino, addiderit etiam alias reprehensiones, quas Matthæus in proprium locum distulit. Jam enim sæpius vidimus Euangelistas, prout ferebat occasio, diversos Christi sermones coacervasse. Porro quia plenior apud Matthæum sententia habetur, ejus verba potius explicanda sumam. Hortatur Dominus fideles in summa, quum pessime vivant Scribæ, ne ad perversos eorum mores vitam suam flectant, sed potius forment ad Legis regulam, quam audiunt ex ore Scribarum: necesse enim habebat (ut nuper attigi) reprehendere multas in illis corruptelas, ne totum populum inficerent. Ergo ne ipsorum flagitiis labefactetur doctrina cujus ministri erant ac præcones, fideles ad illorum verba attentos esse jubet, non autem ad opera: acsi dixisset, non esse causam cur Dei filios à recte vivendo mala Pastorum exempla impediant. Scribarum nomine doctores vel Legis interpretes notari satis convenit: idque phrasi Hebraica. eosdem apud Lucam vocari Legisperitos certum est. Peculiariter autem Pharisæos qui erant ex Scribarum numero, perstringit Dominus: quia tunc in Ecclesiæ regimine & Scripturæ interpretatione hæc secta primatum tenebat. Nam alibi diximus, quum Sadducæi & Esseni literales haberi mallent, Pharisæos aliam docendi rationem quasi per manus sibi à majoribus traditam sequutos esse, ut scilicet mysticum Scripturæ sensum subtilius inquirerent. Unde & nomen illis fuit impositum: nam Pherusim dicti sunt, quasi interpretes. Quanquam autem suis commentis totam Scripturam fœdaverant: quia tamen se jactabant illo populari doctrinæ genere, in tradendo Dei cultu, & sancte vivendi disciplina præcipue vigebat eorum auctoritas. Ideo sic resolvi debet loquutio, Pharisæi & reliqui Scribæ: vel, Scribæ, inter quos Pharisæi summo honore pollent, vobis dum loquuntur, rectæ vitæ probi sunt magistri: impiis autem operibus pessime vos instituunt. quare ad eorum ora potius quam ad manus attendite. Nunc quæritur, quicquid præcipiant doctores, an sine discrimine parendum sit. Nam satis constat ætatis illius Scribas nequiter & scelerate corrupisse Legem pravis figmentis, onerasse iniquis legibus miseras animas, multis superstitionibus vitiasse Dei cultum. atqui servari vult

Chri-

Christus eorum doctrinam, acsi eorum tyrannidi resistere fas non esset. Facilis est solutio, non simpliciter conferri quamlibet doctrinam cum vita: sed hoc Christo fuisse propositum, à profanis eorum operibus discernere sanctam Dei Legem. Nam Sedere in cathedra Mosis, nihil aliud est quam ex Lege Dei tradere quomodo vivendum sit. Quanquam autem mihi non certo constat unde sumpta sit loquutio, probabilis tamen est eorum conjectura qui ad
1 Esdr. 8. vers. 4. suggestum referunt quem erexit Esdras, unde Lex recitaretur. Certe quum Rabbini de Scripturâ dissererent, ordine surgebant qui ex consessu erant verba facturi. Legem vero ipsam ex editiore loco promulgari forte moris fuit. Sedet igitur in cathedra Mosis qui non ex seipso, vel proprio sensu, sed ex Dei auctoritate & verbo præcipit. Simul tamen legitima vocatio hic notatur: quia ideo audiri Scribas jubet Christus quod publici essent Ecclesiæ doctores. Papistis satis est titulo præditos esse, ac locum occupare qui leges imponunt. Huc enim torquent verba Christi, quasi necesse sit obedianter recipere quicquid mandant ordinarii Ecclesiæ Præsules. Atqui satis superque hæc calumnia refellitur altero Christi edicto, ubi à fermento Pharisæorum caveri jubet. Si rejicere, auctore Christo, non tantum fas est, sed etiam oportet quicquid puræ Legis doctrinæ de suo Scribæ admiscent, certe non sine delectu & judicio amplecti convenit quicquid ipsis mandare libuerit Deinde si hominum præceptis suorum conscientias hic Christus obstringeret, falso alibi pronunciaret, frustra Deum coli hominum mandatis. Hinc apparet, Christum eatenus populum hortari ut Scribis pareat quantisper in pura & simplici Legis interpretatione manent. Scite enim Augustinus & apposite ad Christi mentem, Scribas super cathedram Mosis sedendo, Legem Dei docuisse exponit: ideoque oves debuisse vocem pastoris per ipsos audire, tanquam per mercenarios. Quibus verbis continuo post subjicit, Deus ergo per illos docet: sua vero si docere velint, nolite audire, nolite facere. Tractatu in Joannem 46. Cui sententiæ respondet quod idem tradit libro quarto de doctrina Christiana, Quoniam boni fideles non quemlibet hominem, sed ipsum Deum obedienter audiunt, ideo utiliter audiuntur qui etiam utiliter non agunt. Cathedra ergo non Scribarum, sed Mosis cogebat eos bona docere, etiam non bona facientes. Sua enim agebant in vita sua: docere autem sua, cathedra eos non sinebat aliena.

4. *Alligant enim onera.*] Non accusat Scribas quasi duris & iniquis legibus animas tyrannice opprimant. Tametsi enim multos induxerant supervacuos ritus (ut patet ex aliis locis) nunc tamen vitium illud Christus non attingit: quia rectam doctrinam cum prava & dissoluta vita confert. Porro Legem Dei onus vocari grave & difficile portatu, mirum non est, ac præsertim nostræ infirmitatis respectu. Sed quamvis nihil exigerent Scribæ nisi quod à Deo mandatum erat, Christus tamen hic nimis rigidam & austeram docendi rationem perstringit, quæ trita est superbis istis hypocritis, ut scilicet imperiose ab aliis flagitent quicquid debetur Deo: sintque inexorabiles in urgendis officiis, sibi autem blande remittant quæ tam severe injungunt aliis, & secure quidvis indulgeant. Quo sensu illis exprobrat Ezechiel quod cum austeritate & potentia dominentur. Nam qui serio Deum timent, quanquam ad ejus obsequium sincere & solide formare studeant discipulos, quia tamen in seipsos magis quam in alios sunt severi, non tam præcisi sunt exactores: deinde quia suæ infirmitatis conscii sunt, clementer ignoscunt infirmis. At stupidis Dei contemptoribus nihil ad jubendum audacius vel magis crudele fingi potest: quia illis curæ non est difficultas qua se eximunt. Quare nemo aliis moderate præcipiet nisi qui sibi primum erit magister.

5. *Omnia vero opera.*] Nuper dixerat Scribas longe aliter vivere quam doceant. nunc vero addit, si quid boni habeant in speciem, id fictum esse & nugatorium: quia nihil aliud sit illis propositum quam placere hominibus, ac se venditare. Atque hic tacite vero pietatis & sanctæ vitæ studio opponitur eorum operum larva quæ nonnisi ad ostentationem valeat. Nam integer Dei cultor nunquam ampullis istis erit deditus quibus inflati sunt hypocritæ. Ita non tantum reprehenditur ambitio in Scribis & Pharisæis: sed quum Dominus in tota eorum vita transgressionem divinæ Legis & contemptum damnasset, ne clypei loco objicerent fucosam suam sanctimoniam, per occupationem respondet, frivolas esse nugas & pro nihilo habendas in quibus se jactant, quia illic mera regnat ostentatio. Postea speciem unam profert, ex qua talis ambitio facilis erat cognitu, quod scilicet in vestium fimbriis se probos Legis cultores in hominum oculis ostentent. Quorsum enim fimbriæ latiores, & phylacteria communi vulgi more magis splendida, nisi ad inanem pompam? Jusserat Dominus ut Judæi, insignes ex Lege sua & delectas quasdam sententias cum in fronte tum in suo vestitu gestarent: nempe quia facile carni obrepit Legis oblivio, subinde ad ejus memoriam revocari populum suum Dominus volebat. Nam & ideo tales sententias jussi erant ædium suarum postibus inscribere, ut quocunque verterent oculos, pia aliqua admonitio statim occurreret. Quid autem Scribæ? Ut à reliquo populo differrent, præcepta Dei splendidius in vestibus suis depicta gestabant. In hac autem jactantia se putida ambitio prodebat. Nos vero hinc quoque discamus quam ingeniosi sint homines ad inanes fucos miscendos, ut sua vitia sub aliquo virtutum colore & integumento occultent: quum scilicet quæ Deus mandavit pietatis exercitia ad suam hypocrisin detorqueant. Nihil utilius fuit quam sensus omnes exercere in Legis meditatione: neque id etiam frustra mandatum à Domino fuerat. Tantum vero abfuit ut proficerent in talibus rudimentis, ut perfectam justitiam in vestium ornatu locantes, Legem in tota vita sua spernerent. Neque enim magis contumeliose potuit Lex Domini ludibrio haberi, quam quum servari ipsam fingerent theatrico habitu, & custodias ejus vocarent personas ad augendam fabulam compositas. Quod Marcus & Lucas de stolis dicunt, eodem pertinet. scimus Orientales passim usos fuisse longis vestibus: quem morem hodie quoque retinent. Sed ex Zacharia apparet, Prophetas certa pallii for- Zach. 13. vers. 4. ma à reliquis fuisse distinctos. Nec vero ratione caruit doctores ita vestiri, ut in eorum habitu plus gravitatis & modestiæ quam in vulgari extaret. Scribæ vero id perperam ad luxum & pompam converterant. Quod exemplum ad se traxerunt sacrifici Papales, in quibus constat stolas nihil aliud esse quam superbæ tyrannidis insignia.

6. *Amantque primos accubitus.*] Probat ex claris signis nullum in Scribis vigere pietatis studium, sed ambitioni esse prorsus deditos. Nam expetere primos accubitus primasque sessiones, nonnisi eorum est qui superbe se inter homines efferre malunt quam Deo probari. Præcipue vero hoc in illis Christus damnat quod vocari appeterent magistri. Quanquam enim nomen Rabbi per se excellentiam designat, usus tamen invaluerat tunc apud Judæos ut sic magistros Legisque doctores vocarent. Christus vero hunc honorem cuiquam negat, præter se unum, competere. unde sequitur, nonnisi cum ejus injuria ad homines transferri. Videtur tamen hoc nimis esse durum, imo absurdum, quum jam per se nos Christus non doceat, sed magistros nobis ordinet ac præficiat: titulo autem privari quibus munus injungit, ridiculum est. Imo quum versatus est in terris, Apostolos constituit qui suo nomine docendi offi-

cium obirent. Quod si de titulo agitur, Paulus certe nolebat cum injuria Christi, sacrilega usurpatione *1 Tim. 2. vers. 7.* gloriari, quum se magistrum & doctorem Gentium asseruit. Sed quia non aliud fuit Christi consilium quam omnes à minimo usque ad maximum in ordinem cogere, ut jus suum sibi integrum servaret, non est cur de voce quispiam laboret. Non ergo moratur Christus quo titulo vocentur qui docendi partes obeunt, sed eos continet intra justas metas, ne fratrum fidei dominentur. Tenenda enim semper est distinctio, uni Christo obediendum esse, quia de ipso solo vox Patris è cælo personuit, Ipsum audite: doctores vero sic esse ejus ministros ut in ipsis audiri debeat, sintque sub eo magistri, quatenus personam ejus sustinent. Caput est, ut sua illi in solidum auctoritas maneat, nec quisquam mortalium minimam ejus partem delibet. Sic unicus est Pastor: sed tamen multos sub se admittit Pastores, modo supra omnes emineat, & per eos solus Ecclesiam gubernet. Itaque oppositum membrum notandum est: nam quia fratres sumus, neminem in alios magisterio fungi contendit. unde sequitur, magisterium non damnari quo non violatur fraterna inter pios communicatio. Denique nihil aliud hic præcipitur, nisi ut omnes ab ore solius Christi pendeant. In eundem fere sensum ratiocinatur Paulus, quum docet temere arripi ab aliis judicium in alios: quia omnes mutuo sunt fratres, & omnes sisti oportet ad Christi tribunal. Rom. 14. vers. 10.

9. *Patrem nolite vobis vocare.*] Eodem fere sensu patris honorem soli Deo vindicat quo se nuper asseruit unicum magistrum. neque enim sibi hoc nomen sumpserunt homines, sed divinitus illis concessum fuit. Quare non modo fas est patres nobis in terra vocare, sed hoc honore eos privare impium est. Nec valet quæ à quibusdam affertur distinctio, homines à quibus progeniti sunt liberi, esse patres secundum carnem: solum vero Deum esse Patrem spirituum. Fateor quidem sic Deum ab hominibus interdum distingui (sicut ad Hebræos 12. vers. 5.) sed quum Paulus non semel patrem spiritualem se nominet, *1 Cor. 4. vers. 15.* videndum est quomodo id conveniat cum Christi verbis. Verus ergo sensus est, paternum honorem *Philip. 2. vers. 22.* falso tribui hominibus, si Dei gloriam obscurat. Id autem fit quoties mortalis homo seorsum à Deo censetur pater, quum ab uno Deo per Christum pendeant omnes cognationis gradus, ac sic inter se cohæreant, ut Deus proprie solus sit omnium pater. Ideo secundo repetitur superior sententia de Christi magisterio, ut sciamus hunc esse legitimum ordinem, si omnibus præsit unus Deus, paternoque jure & imperio potiatur: Christus autem doctrinæ suæ omnes subjiciat, & habeat discipulos. Quemadmodum alibi dicitur, Christum esse unicum totius Ecclesiæ caput: quia scilicet totum corpus ei subesse & parere conveniat. *Ephes. 1. vers. 22.*

11. *Qui maximus est vestrum.*] Hac clausula ostendit se non sophistice litigasse de vocibus, sed rem potius spectasse: nequis ordinis sui oblitus, plusquam par est sibi usurpet. Pronunciat igitur summam in Ecclesia dignitatem esse non imperium sed ministerium. Quisquis in hac mensura se continet, nec Deo nec Christo quicquam eripit, quocunque ornetur titulo. Sicuti rursum frustra servi elogio fucatur potestas quæ Christi magisterio derogat. Quid enim prodest quod Papa tyrannicis legibus oppressurus miseras animas, se servum servorum Dei præfatur, nisi ut palam insultet Deo, & hominibus probrose illudat? Cæterum ut vocibus non insistit Christus, ita præcise hoc suis mandat ne altius aspirent vel conscendere appetant quam ut sub Patre cælesti æquabiliter fraternam colant societatem: & qui honore pollent, se aliis exhibeant ministros. Adjungit illam insignem sententiam, quæ alibi exposita fuit, Qui se exaltat, humiliabitur, &c.

MATTH. XXIII.

13. Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines: vos enim non intratis, nec advenientes sinitis intrare.

14. Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, idque prætextu prolixæ orationis: propter hoc gravius puniemini.

15. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare & aridam ut faciatis unum proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo magis quam vos estis.

MARC. XII.

40. Qui devorant domos viduarum, & sub prætextu prolixæ orationis: hi accipient graviorem damnationem.

LUC. XI.

52. Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clavem scientiæ: ipsi non introistis, & eos qui intrabant prohibuistis.

LUC. XX.

47. Qui devorant domos viduarum, ac per simulationem longas preces faciunt: hi accipient majorem damnationem.

Acrius adhuc in eos invehitur: idque facit non tam eorum causa quam ut plebem & simplices ab eorum secta revocet. nam etsi reprobis Dei vindictam sæpe proponi videmus in Scriptura, ut magis reddantur inexcusabiles: sub eorum tamen persona utiliter monentur filii Dei ne se implicent iisdem scelerum laqueis, sed à simili exitio sibi caveant. Certe quum Scribæ, everso Dei cultu & corrupta pietatis doctrina, nullam correctionem ferrent, & desperata insania in suam & totius populi perniciem oblatæ redemptioni se opponerent, omnibus exosos & detestabiles reddi oportuit. Quanquam non tam quid meriti essent Christus respexit, quam quid utile esset rudibus & imperitis. Voluit enim sub vitæ suæ finem solenne relinquere testimonium, nequis nisi sciens & volens ab impiis illis nebulonibus falli posset. Scimus autem quantum sit obstaculum simplicibus stulta falsorum doctorum reverentia, ne ab erroribus liberentur. Falsa doctrina imbuti tunc erant Judæi, imo multas superstitiones ab infantia imbiberant. Quum difficile per se & arduum foret reducere eos in viam, maxime illis obstabat præpostera opinio quam conceperant de falsis doctoribus, quod scilicet legitimos esse putarent Ecclesiæ præsules, divini cultus antistites, & pietatis columnas. Adde quod sic fascinati erant ut vix possent inde abstrahi nisi violento metu. Non ergo ut Scribas sanet Christus, horribilem Dei vindictam illis denunciat, sed ut reliquos absterreat ab eorum fallaciis. Quemadmodum hodie in clerum Papalem asperius cogimur detonare, non alia de causa nisi ut qui dociles sunt ac non penitus reprobi, ad salutem suam attendant, & perculsi Dei judicio, exitiales superstitionum, quibus captivi tenentur, laqueos abrumpant. Unde colligitur quam crudelis sit eorum mollities quibus molesta est nostra vehementia. Displicet illis duriter & acerbe vexari lupos, qui laniandis ac vorandis ovibus assidue inhiant: & tamen vident miseras oves deceptas inani larva, sponte se in luporum fauces conjicere, nisi pastor qui ipsas salvas cupit, & ab interitu

teritu eripere conatur, clamosa voce ipsas abigat. Tenendum est igitur Christi consilium, ut nos ejus exemplo severe minemur impiis deceptoribus, & in eos fortiter clamemus: ut quicunque sunt sanabiles, exitii metu ab illis fugiant. Nam etsi apud veritatis hostes nihil proficitur, citandi tamen sunt ad Dei tribunal: & alii monendi ut eandem sibi maledictionem instare sciant nisi mature discedant à pravo consensu.

13 *Clauditis regnum cælorum.*] Maledictionem illis denunciat Christus: quia in commune totius populi exitium munus suum pervertunt. nam quum penes eos esset Ecclesiæ regimen, debuerant esse quasi janitores regni cælorum. Quorsum enim pertinet religio & sacra doctrina, nisi ut nobis cælos aperiat? Scimus enim totum humanum genus exulare à Deo, & ab hæreditate æternæ salutis excludi. Pietatis autem doctrina quasi janua est qua ad vitam ingredimur. ideo metaphorice Scriptura dicit Pastoribus dari claves regni cælorum; quemadmodum fusius exposui cap. 16. Atque hæc definitio tenenda est, quæ etiam ex Lucæ verbis clarius patet, ubi exprobrat Christus Legisperitis quod sustulerint clavem scientiæ: nempe quod quum Legis divinæ custodes essent, populum fraudabant vera ejus intelligentia. Sicut ergo hodie apud Pastores depositæ sunt claves regni cælorum ut in vitam æternam fideles admittant, & ab omni ejus spe arceant incredulos: sic olim Sacerdotibus & Scribis sub Lege idem munus injunctum fuit. Porro ex voce Scientiæ colligimus quam stulte Papistæ imaginarias claves fabricent: quasi esset magica quædam potestas absque verbo Dei. Nam Christus innuit non alios uti istis clavibus quam qui doctrinæ ministri sunt. Siquis objiciat, Pharisæos, licet perversi essent Legis interpretes, claves nihilominus tenuisse: respondeo, quamvis officii respectu illis commissæ forent, malitia tamen ac fraude fuisse suppressas, ut nullus maneret earum usus. Ideo Christus eos abstulisse dicit vel furatos esse clavem illam scientiæ, qua cælorum januam aperire debuerant. Sicuti hodie in Papatu obseratum est cælum misero populo, dum janitores ipsi (saltem quibus imposita erat hæc cura) tyrannide sua impediunt ne aperiatur. Porro nisi simus plusquam socordes, manus sponte impiis tyrannis non dabimus, qui nos crudeliter ab ingressu vitæ prohibent.

14. *Quia comeditis.*] Longius nunc progreditur. neque enim crimina tantum accusat quæ palam odio & detestatione digna erant, sed virtutum etiam fucos abstergit, quibus plebem fallebant. Siquis excipiat, non fuisse opus reprehendi quæ exemplo nocere non poterant: tenendum illud memoria est, non aliter potuisse eorum saluti consuli qui Scribarum erroribus devincti erant, nisi prorsus ab illis deficerent. Hæc igitur ratio Christum coëgit inanem virtutum speciem, quæ superstitionum fomentum erat, traducere. Dicit igitur in summa, etiam ubi recte facere videntur, perperam religionis prætextu abuti. In longis precibus signum aliquod erat raræ pietatis. nam quo quisque sanctior est, precandi studio magis est deditus. Pharisæos autem & Scribas adeo impuros esse dicit Christus ut ne præcipuam quidem divini cultus partem sine peccato usurpent: quia illis precandi assiduitas turpis lucri sit aucupium. neque enim aliter preces vendebant quam mercenarii diurnas operas locant. Unde etiam colligimus non præcise reprehendi longas preces, quasi in ea re vitium sit: (præsertim quum Ecclesiæ Pastores precando singulariter intentos esse oporteat) sed hanc corruptelam damnari, quod res per se laudabilis in pravum finem conversa esset. Nam ubi ex conductitiis precibus captatur quæstus, quo magis crescit fervidæ (ut loquuntur) devotionis species, eo magis profanatur Dei nomen. Quoniam autem vulgi animis pridem insederat falsa persuasio, ideo asperius illis minatur Christus. neque enim leve crimen est rei tam sacræ pollutio. Viduas autem præcipue fuisse captatas, mirum non est: quia quum ad superstitionem propensæ sint mulierculæ, nebulonibus eas emungere semper solenne fuit. Sic Paulus falsis ætatis suæ doctoribus objicit quod captivas ducant mulierculas, oneratas peccatis. 2 Timoth. 3. vers. 6.

15. *Quia circuitis mare.*] Hoc quoque zelo favorem sibi acquisierant Scribæ, quod studerent ad religionem Judaicam adducere exteros & incircumcisos. Itaque si quem suis illecebris vel alio artificio pellexerant, quasi aucta Ecclesia miros agebant triumphos. Hinc etiam magni plausus à vulgo, quod alienigenas sua industria & virtute Dei Ecclesiæ insererent. Christus autem ex adverso pronunciat id studium adeo ipsis non dandum esse laudi, ut Dei vindictam magis ac magis provocent: quia in graviorem interitum eos attrahant, qui se dedunt eorum sectæ. Notandum enim quam tunc corruptus fuerit status, & quam dissipata religio. nam sicuti Deo acquirere discipulos pium & præclarum fuisset opus: ita ad cultum Judaicum (qui tunc degener erat, imo impiis profanationibus refertus) allicere Gentiles, nihil aliud fuit quam à Scylla in Charybdin eos rapere. Adde quod sacrilego nominis Dei abusu graviorem in se vindictam provocabant, quum illis religio crassiorem peccandi licentiam daret. Tale hodie exemplum in Monachis spectare licet: sedulo enim ipsi undique proselytos corradunt, sed quos ex lascivis & impuræ vitæ hominibus reddant prorsus diabolos. nam ea est lustrorum in quibus bacchantur corruptio, quæ vel cælestes Angelos depravet. Interim vestitus Monachalis tegendis omne genus flagitiis aptissimum est velum.

MATTH. XXIII.	MARC.	LUC.
16. Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quicunque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, reus est.		
17. Stulti & cæci: utrum enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?		
18. Et quicunque juraverit per altare, nihil est: quicunque autem juraverit per donum quod est super illud, reus est.		
19. Stulti ac cæci: utrum enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum?		
20. Qui ergo juraverit per altare, jurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt.		
21. Et qui juraverit per templum, jurat per illud, & per eum qui habitat in eo.		
22. Et qui juraverit per cælum, jurat per solium Dei, & per eum qui sedet super illud.		

16. *Væ vobis duces cæci.*] Sicuti hypocrisi fere semper coojuncta ambitio est: sic populi superstitiones fovere solet Pastorum avaritia & rapacitas. Sponte quidem mundus io errores propendet, imo quasi consulto fallacias & omne genus imposturas sibi accersit: sed tunc demum obtinent vitiosi cultus, dum eos confirmant ipsi Antistites. Atqui ut plurimum contingit, eos qui præsunt non modo sua connivencia blaudiri erroribus, quia sibi lucrosos esse vident, sed suis flabellis eos magis accendere. Sic videmus in Papatu innumeris artibus auctas fuisse superstitiones, quum sacrifici prædæ inhiarent: quia adhuc quotidie multa excogitaot quibus stultum vulgus magis dementent. Porro ubi semel Satanæ præstigiis obtenebratæ sunt meotes, nihil est tam absurdum vel etiam prodigiosum quod non avide suscipiant. Hinc factum est ut plus reverentiæ auro templi & sacris oblationibus quam templo & altari Judæi deferrent. Atqui oblationum sanctitas à templo & altari pendebat, & qoædam solum erat inferior accessio. Atque hoc delirium à Scribis & Sacerdotibus profectum fuisse credibile est, quia ad colligendas prædas apta erat venatio. Fuit autem non minus perniciosus quam stultus error, eo qund populum ad crassa figmenta abduceret. Nihil proclivius est quam homines à puro Dei cultu delabi. hujus ergo veli obtentu Satanæ promptum fuit procul à Dei intuitu abstrahere qui jam plus æquo ad stultas imaginationes tendebant. Hæc ratio est cur eum errorem tam duriter Christus castiget. Et tamen Papistas non puduit sacrum Dei nomeo ad turpius ludibrium prostituere. nam apud illos ploris est frustum putridi cadaveris tangere, quam sanctum utriusque Testamenti volumen: vel etiam levare in cælum manus. Porro hoc modo inducitur carnalis Dei cultus, qui rectum ejus metum sensim obliterat. *Nihil est.* Hac particula non significat omnem penitus honorem abrogatum fuisse templo: sed comparative loquitur. Nam quum hyperbolice oblationes extollerent, in earum reverentiam ita rapiebatur hominum vulgus ut templi & altaris majestas vilesceret: eamque perjuriis violasse, minor esset religio quam per sacras oblationes mious reverenter jurasse.

18. *Qui juraverit per altare.*] Hic facit Dominus quod in corrigendis erroribus fieri debet, dum nos ad fontem revocat, & ex ipsa jurisjurandi naturæ docet, templum suis donariis longe præcellere. Principium ergo illud sumit, non esse fas nisi per unius Dei nomen jurare. Unde sequitur, quascunque ad juraodum formulas homines adhibeant, uni Deo servandum esse suum honorem. Unde rursum colligitur quomodo & quatenus per templum jurare liceat: nempe quia sedes est ac sanctuarium Dei. sicuti per cælum, quia illic refulget Dei gloria. Deus enim se in talibus præsentiæ suæ symbolis in testem & judicem advocari patitur, modo jus suum salvum retineat: nam cælo Deitatem affingere scelesta idololatria esset. Jam quo illustrius gloriæ suæ speculum in templo Deus proponit quam in oblationibus, eo plus reverentiæ & sanctitatis meretur templi nomen. Nunc ergo tenemus quo sensu dicat Christus jureri per habitatorem cæli dum per cælum juratur, nempe ut omnes jurandi formas in legitimum finem ac scopum dirigat.

MATTH. XXIII.	MARC.	LUC. XI.
23. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentham, & anethum, & cyminum: & reliquistis quæ graviora sunt Legis, judicium & misericordiam & fidem. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. 24. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. 25. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia purgatis exteriorem poculi patinæque partem: cæterum intus plena sunt rapina & intemperantia. 26. Pharisæe cæce, purga prius quod est intra poculum & patinam, ut & exteriores horum partes puræ reddantur. 27. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidem apparent speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, omnique spurcitia. 28. Sic & vos foris quidem apparetis hominibus justi: intus autem pleni estis fictione & iniquitate.		42. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham & rutam, & quodvis olus: & præteritis judicium & charitatem Dei. Hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Paulo post.* 44. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia estis ut monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes per ea nesciunt.

Taxat in Scribis Christus vitium quo laborant omnes hypocritæ, quod in rebus minotis valde seduli siot & anxii, præcipua autem Legis capita negligant. Hic morbus omnibus fere seculis & apud omnes gentes regnavit, ut major pars hominum defunctorie leviculis observationibus Deum placare studuerit. Quia enim omni prorsus Dei obsequio se eximere nequeunt, ad hoc secundum remedium confugiunt, ot gravissimas offensas nihili satisfactionibus redimant. Sic videmus hodie Papistas, quum transgrediantur summa Dei præcepta, valde ardenter in frigidis ceremooiis satagere. Talis igitur fictio nunc à Christo reprehenditur in Scribis, qui in solvendis decimis valde seduli & scrupulosi, præcipua Legis capita parum curabant. Porro ut melius putidam eorum ostentationem traducat, non dicit generaliter decimas solvisse, sed menthæ, anethi atque (ut habetur apud Lucam) cujusvis oleris: ut minimo dispendio rarum pietatis studium ostentarent. Quia tamen Christus præcipuam Legis justitiam in misericordia, judicio & fide statuit, primo videndum est quid per has voces intelligat: deinde cur omiserit prioris tabulæ præcepta, quæ ad Dei cultum proprie spectant: quasi pietas charitatis officiis sit inferior. Judicium, pro æquitate vel rectitudine accipitur, qua fit ut cuique reddatur quod suum est, oec qoisquam alios fraudet vel lædat. Misericordia autem longius progreditur: ot quisque studeat de suo fratribus succurrere, levare coosilio vel opibus miseros, tueri eos qui injuste premuntur, & io commune humaniter conferre facultates quibus præditus est. Fides nihil aliud est quam sincera iotegritas, oequid astute, nequid malitiose vel per insidias tentetur: sed ut mutua inter omnes simplicitas

colatur

colatur, qua singuli secum agi volunt. Itaque summa Legis ad charitatem refertur. Scio quosdem fidei nomen aliter interpretari, ut per synecdochen comprehendat totum Dei cultum: sed Christus suo more serium examen sanctitatis ad fraternam charitatem hic revocat: ideoque priorem tabulam non attingit. Nec obstat quod apud Lucam pro fide habetur amor Dei. consilium enim Christi fuit ostendere quid præcipue in Lege sua Dominus à nobis exigat. Satis vero notum est Legem in duas tabulas fuisse distinctam, ut primum quid Deo, postea quid hominibus debeatur, ostenderet. Apud Lucam utraque pars exprimitur: acsi diceret Christus huc maxime Legem tendere ut Deum amemus, erga proximos vero æqui simus ac misericordes. Matthæus altera tantum parte contentus fuit. neque absurdum est charitatis officia vocari præcipua Legis
Rom. 13. vers. 10. capita, quum ipsa charitas à Paulo vocetur Legis perfectio: sicuti alibi dicit, Legem impleri si diligimus proximos. Et supra Christus de Legis præceptis interrogatus, nonnisi ea quæ sunt secundæ tabulæ recensuit. Siquis excipiat, hoc modo præferri homines Deo, quia pluris censetur quæ illis præstatur charitas quam religio: facilis solutio est, hic non opponi priori Legis tabulæ secundam, sed potius ex secundæ observatione probationem sumi an vere & ex animo colatur Deus. Quia res interior est pietas, neque inter nos versatur Deus ut nostri erga se amoris experimentum capiat, neque etiam nostris officiis indiget: facile est hypocritis mentiri, falsoque obtendere Dei amorem. Quia vero fraternæ charitatis officia sub sensum omnium cadunt, & ante oculos sunt posita, in his melius eorum impudentia coarguitur. Christus ergo subtiliter hic differere noluit de singulis justitiæ partibus, vel earum ordine: sed quantum ferebat communis hominum captus, simpliciter docuit, tunc vere demum servari Legem dum alii erga alios recti sunt & humani & veraces: quia sic testantur Deum se diligere ac revereri, imo legitimum ac idoneum sinceræ pietatis testimonium proferunt. Non quod sufficiat erga homines defungi, nisi prius Deo jus suum reddatur: sed quia verum esse Dei cultorem necesse est qui ad ejus præscriptum vitam suam format. Nondum tamen penitus soluta est quæstio. nam decimæ, quas Christus æquitati & misericordiæ postponit, pars erant divini cultus, & pars aliqua in pauperes solebat erogari: ita duplex sacrificium in se continebant. Respondeo, non simpliciter conferri hic decimas cum eleemosynis & fide & judicio, sed fictitiam Scribarum sanctitatem cum sincero & integro charitatis affectu. Cur enim ad decimas solvendas tam prompti & voluntarii erant, nisi ut Deum placarent minimo dispendio & molestia? neque enim ad summam intenti erant. Ideoque inter officia charitatis numerari non debuit, quod Deo & hominibus fucum facerent ex levibus particulis.

23. *Hæc oportuit facere.*] Occupatio est qua prævenit Christus eorum calumniam. poterant enim sinistre carpere ejus sermonem, acsi pro nihilo duceret quod Lege Dei præscriptum erat. Fatetur ergo, quæcunque Deus mandavit servanda esse, nec quicquam omittendum: sed non obstare totius Legis studium quominus in præcipuis capitibus insistere oporteat. Unde colligit, præpostere facere eos qui sese in rebus minimis occupant, quum potius à præcipuis ordiri oporteat. decimæ enim quædam erant accessio duntaxat. Negat ergo Christus sibi in animo esse auctoritatem derogare vel minimis præceptis, licet ordinem in Legis observatione commendet atque exigat. Salva igitur maneat Lex universa, quæ nulla in parte violari potest sine auctoris contemptu: nam qui scortari vetuit, & occidere, & furtum facere, idem & concupiscentiam omnem damnavit. Unde colligimus, sic inter se contexta esse omnia præcepta ut unum ab aliis discerpere fas non sit. Quare etiam scriptum est, Maledictus omnis qui non præstiterit quæcunque scripta sunt. Quibus verbis absque exceptione sancitur universalis Legis justitia. sed hæc reverentia, ut diximus, discrimen inter præcepta minime tollit: nec ipsum Legis scopum, ad quem veri ejus cultores mentem suam dirigunt, ne tantum in superficie ludant.

24. *Duces cæci.*] Proverbialis est sententia, qua pulchre exprimitur putida in rebus minutis hypocritarum anxietas. nam ad minima delicta perinde exhorrent acsi centum mortibus acerbior illis foret unica transgressio, in gravissimis autem sceleribus sibi & aliis suaviter indulgent. Ergo perinde faciunt acsi quis tenuem panis micam colaret, integrum voraret panem. Culicem scimus pusillum esse animal: camelum ingentem belluam. nihil ergo magis ridiculum quam vinum vel aquam colare, ne culicem glutiendo fauces lædas, secure vero sorbere camelum. Atqui talibus deliciis hypocritas ludere constat: quia quum judicium, misericordiam & fidem prætereant, imo totam Legem dissipent, in rebus non magnis plusquam austeri sunt ac rigidi. Porro quum hoc modo simulent se osculari Dei pedes, superbe conspuunt in ejus faciem.

25. *Purgatis exteriorem.*] Prosequitur Dominus eandem sententiam, ac figurate Scribis exprobrat, hoc unum sollicite ipsos curare ut tantum coram hominibus splendeant. Nam per exteriorem patinæ partem metaphorice externam speciem designat. acsi diceret, Vobis nulla mundities curæ est, nisi quæ extra apparet: perinde acsi quis sedulo abstergeret exteriores sordes calicis, intus vero impurum relinqueret. Quod autem translatitia sit loqutio, ex secundo membro patet, ubi interior immundities damnatur, quod scilicet intus referti sint intemperantia & rapina. Ergo hypocrisin eorum coarguit quod nonnisi ad hominum oculos vitam suam componere studeant, ut sibi inanem famam concilient sanctitatis. Ideo eos ad purum & sincerum recte vivendi affectum revocat. Purga, inquit, primum quod intus est: quia scilicet ridiculum esset oculos pascere nitore, bibere autem ex calice fæculento, vel aliis modis impuro.

27. *Similes estis sepulchris.*] Alia similitudo, sed quæ eundem finem spectat. comparat enim eos sepulchris quæ sibi ambitiose pulchra & nitida extruunt seculi homines. Sicut ergo in sepulchris pictura vel incrustatio ad se trahit hominum oculos, quum intus condita sint putrida cadavera: ita Christus hypocritas dicit externo aspectu fallere, quia fraude & iniquitate referti sunt. Verba Lucæ aliud sonant, quod fallant hominum oculos sicuti sepulchra, quæ sæpe non animadvertunt qui super ea ambulant: sensus tamen eodem recidit, nempe sub prætextu falsæ sanctimoniæ latere occultum fœtorem quem fovent in suis cordibus: sicuti marmoreum sepulchrum, quia pulchri & delectabilis speciem præ se fert, cadaveris fœtorem tegit ne offendat illac transeuntes. Unde colligimus quod prius dixi, Christum, ut consuleret rudibus & imperitis quos inani fuco sibi devinctos tenebant Scribæ, detraxisse fallacem larvam. Profuit enim simplicibus hæc admonitio, ut è luporum faucibus se mature subducerent. Continet tamen hic locus generalem doctrinam, ut filii Dei non tam videri quam esse puri appetant.

MATTH. XXIII.

29. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta justorum.

30. Et dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socii eorum in sanguine Prophetarum.

31. Itaque testimonio estis vobismetipsis quod sitis eorum filii qui Prophetas occiderunt.

32. Vos quoque implete mensuram patrum vestrorum.

33. Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugietis judicium gehennæ?

34. Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & Scribas: & ex illis alios occidetis, & crucifigetis: & ex illis alios flagellabitis in Synagogis vestris, & persequemini de urbe in urbem.

35. Ut veniat super vos omnis sanguis justus qui effusus est super terram à sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare.

36. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.

37. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?

38. Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

39. Dico enim vobis, haud quaquam videbitis me posthac donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

MARC.

LUC. XI.

47. Væ vobis, quia ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos.

48. Profecto testamini quod comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra.

49. Propterea & Sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident & persequentur.

50. Ut requiratur sanguis omnium Prophetarum qui effunditur à constitutione mundi à natione ista,

51. A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem: profecto dico vobis, requiretur ab hac natione.

LUC. XIII.

34. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum avis nidum suum sub pennas, & noluistis?

35. Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis quod non videbitis me donec venerit tempus quum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

LUC. XI.

53. Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Legisperiti & Pharisæi graviter insistere, & captiose interrogare eum de multis,

54. Insidiantes ei, & quærentes aliquid venari ex ore ejus quo accusarent eum.

29. *Quia ædificatis sepulchra Prophetarum.*] Falso quidam putant reprehendi superstitionem in Scribis, quod præpostere magnificis sepulchris ornarent mortuos Prophetas, sicuti nunc Papistæ honorem Dei transferunt in Sanctos mortuos, imo eorum simulachra perverse adorant. Nondum eo progressi erant cæcitatis & amentiæ. quare aliud Christi consilium est. Hoc etiam fuco apud indoctum vulgus, imo apud omnes Judæos favorem sibi captabant Scribæ, quod Prophetarum memoriam reverenter colebant. Nam quum se hoc modo fingerent illorum doctrinam asserere, quivis putasset fidos esse imitatores ac optimos divini cultus zelotas. Res ergo erat apprime plausibilis, monumenta Prophetis extruere: quia hoc modo quasi ex tenebris eruebatur religio ut in suo honore staret. Atqui nihil minus erat illis propositum quam doctrinam restituere, quæ Prophetarum interitu videri poterat extincta. Sed quum ipsi non modo à Prophetica doctrina alieni forent, sed infestissimi ejus hostes, mortuos tamen ornabant sepulchris, quasi sibi cum illis eadem esset causa. Atque hoc hypocritis solenne est, sanctos Dei ministros & puros doctores post mortem honore prosequi, quos ferre vivos nequeunt. Neque hoc tantum ex vulgari provenit vitio: (quod notat Horatius his verbis, Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quærimus invidi) sed quia duris & severis corruptionibus molesti amplius non sunt mortui cineres, non ægre in illis colendis evanidam religionis umbram ostentant qui loquentium vocibus ad insaniam aguntur. hæc enim fictio non magni constat, profiteri erga mutos observantiæ studium. Ita singuli Prophetæ apud Judæos sua ætate contumeliose rejecti ac proterve vexati, sæpe etiam crudeliter necati fuerunt: posteritas vero, quæ nihilo melior erat patribus, umbratilem eorum memoriam venerata est potius quam doctrinam amplexa: quandoquidem & ipsa suis doctoribus peræque infensa erat. Nam sicuti mundus, quia Deum penitus spernere non audet, vel saltem palam contra ipsum insurgere, hoc artificium excogitat ut Dei umbram colat pro Deo: ita in Prophetis similem exercet ludum. Cujus rei nimis illustre documentum in Papatu cernitur. Nam Apostolorum & Martyrum legitima veneratione non contenti, divinos illis cultus affingunt: & quoscunque congerant honores, non putant se modum excedere: interea sæviendo contra fideles, ostendunt qualia futura sit sua pietas erga Apostolos & Martyres, si hodie superstites idem quod olim munus obirent. Cur enim tanta in nos rabie exardent, nisi quia eam doctrinam recipi ac vigere cupimus quam suo sanguine obsignarunt

runt Apostoli & Martyres? Porro quum sanctis Dei servis pretiosior ea fuerit quam propria vita, an huic parcerent qui eam tam furiose persequuntur? Suffitu ergo, candelis, floribus, omnique pomparum genere Sanctorum imagines ornent ut libuerit: si nunc viveret Petrus, eum discerperent, lapidibus obruerent Paulum: si Christus ipse adhuc ageret in mundo, eum lento igni ustularent. Quia vero ætatis suæ Scribas & Sacrificos videbat Dominus laudem inde venari apud populum quod pii essent Prophetarum cultores, fallaciter eos ludere coarguit, quia præsentes & sibi missos Prophetas non modo repudient, sed inhumaniter etiam affligant. In eo autem se prodit impia fictio & crassa impudentia, dum in cultu mortuorum religiosi videri appetunt, quum vivos extinguere conentur.

30. *Si fuissemus in diebus.*] Non frustra hanc sententiam Christus inseruit. Quanquam enim eos non accusat in patrum persona, nec vitio præcipue vertit quod sint homicidarum filii: obiter tamen perstringit stultam eorum jactantiam, quod in suo genere gloriari solerent, qui tamen ex sanguinariis Dei hostibus essent progeniti. Sic ergo resolvi debet oratio, Cultus quem Prophetis mortuis præstatis, quædam à vobis impietatis paternæ expiatio censetur. Jam igitur hoc obtineo, frustra vos jactare sanctum genus, quum originem trahatis ab impiis & scelestis patribus. Ite nunc, & vestris sceleribus obtendite eorum pietatem, quorum manus innoxio sanguine fuisse pollutas fatemini. Atqui longe gravius crimen accedit, quod sacrilegum furorem patrum, quem in mortuorum sepulchris damnatis, in cæde vivorum imitamini. Quare tandem concludit, eos hac in parte à patribus non esse degeneres. acsi diceret, Non incipit gens vestra nunc demum sævire in Dei Prophetas: hæc enim vetus est disciplina, hic mos à patribus traditus, denique hæc agendi ratio vobis est quasi insita. Cæterum non jubet eos facere quod faciunt, ut sanctos doctores interficiant: sed figurate significat eos hæreditario jure insurgere contra Dei servos, ac dandam illis esse licentiam oppugnandæ pietatis: quia hoc modo implent quod deest patrum sceleribus, & quam illi exorsi sunt telam absolvunt. His autem verbis non tantum pronunciat ipsos esse desperatos, & qui ad sanam mentem revocari nequeant: sed simplices admonet, non esse mirum si ab homicidarum filiis male tractentur Dei Prophetæ.

33. *Progenies viperarum.*] Postquam ostendit Christus Scribas non modo scelestos esse piæ doctrinæ hostes & perfidos corruptores divini cultus, sed mortiferas quoque Ecclesiæ pestes: finem concioni suæ facturus, acrius in eos excandescit. sicuti necesse est hypocritis violenter excuti suas lautitias, & quasi raptari ad Dei tribunal, ut terreantur. Quanquam non tantum eos Christus respexit, sed toti populo voluit incutere terrorem, ut à simili exitio sibi omnes caverent. Porro quam dura & intolerabilis fuerit reverendis magistris hæc verborum asperitas, hinc colligere licet, quod jam longo usu pacata illis erat dominatio, ut nemo contra mussitare auderet. Nec dubium est quin multis displicuerit tam acerba Christi libertas: imo protervus & intemperans habitus fuerit, quod de ordine Scribarum tam probrose loqui auderet. sicuti hodie multi homines delicati nihil de clero Papali asperius dici sustinent. Sed quia negotium Christo erat cum pessimis hypocritis, qui non modo superbo Dei contemptu inflati & supina confidentia ebrii erant, sed vulgus hominum fascinaverant suis præstigiis, necesse habuit vehementius contra ipsos insurgere. Vocat ergo serpentes tam natura quam moribus: deinde vindictam illis denunciat, quam, nisi mature resipuerint, frustra effugere tentabunt.

34. *Ideo ecce ego mitto.*] Apud Lucam expressius aliquid inseritur, *Propterea etiam dixit Sapientia Dei.* Quod in hunc modum resolvunt quidam interpretes, Ego, qui sum æterna Dei Sapientia, de vobis pronuncio. Mihi tamen magis probatur, recepto Scripturæ more Deum hic sub persona Sapientiæ suæ loquentem induci: ut sit sensus, Pridem de vobis Spiritu Prophetico Deus edixit quid futurum esset. Nusquam, fateor, ad verbum hæc sententia legitur: sed quia passim Deus indomitam illius populi contumaciam exagitat, quasi epitomen Christus colligit, atque hac prosopopœia clarius exprimit quodnam fuerit Dei judicium de insanabili gentis illius pravitate. Mirum enim videri poterat, si nullum operæpretium facturi erant doctores, cur illos temere vellet Dominus fatigari. Sic enim disputant homines, Deum ludere operam quum reprobis verbum suum destinat, quos novit obstinatos fore. Hypocritæ vero, quasi hoc unum sufficiat, assiduos apud se habere cælestis doctrinæ præcones, quantumvis indociles se præbeant, Deum sibi propitium & faventem esse confidunt, modo externum verbum apud ipsos resonet. Sic ferociter Judæi se jactabant, quod præ aliis gentibus Prophetis & doctoribus semper excelluissent: & quasi tantum honorem essent promeriti, hoc illis indubium erat dignitatis suæ insigne. Hanc futilem arrogantiam ut retundat Christus, non solum negat aliis gentibus eos præstare, quia Deus Prophetis & præclaris Sapientiæ suæ interpretibus eos dignatus sit: sed gratiam male locatam graviori illis esse probro, & majori exitio cessuram esse contendit: quia scilicet aliud fuerit Dei consilium quam ipsi imaginentur, nempe ut eos magis inexcusabiles redderet, atque ut ad summum usque cumulum perduceret impiam ipsorum malitiam. acsi dixisset, Quod subinde vobis cælitus ordinati sunt Prophetæ, frustra & stolte hoc decus obtenditis. aliud enim arcano suo judicio statuit Deus, ut continua benignæ invitationis serie palam detegeret impiam vestram pervicaciam: qua convicta, filios cum patribus eodem involveret exitio. Quod ad verba spectat, defectiva est oratio apud Matthæum, cujus sensus suppleri debet ex Lucæ verbis. Quod Prophetis Scribas & sapientes annumerat, valet ad amplificationem gratiæ Dei. unde ipsorum ingratitudo magis patet: quod quum nihil ad eos docendos omiserit Dominus, nihil tamen profecerit. Pro sapientibus & Scribis Lucas ponit Apostolos, eodem sensu. Porro docet hic locus, Deum non semper hominibus salutem conferre, quoties verbum illis suum destinat: sed reprobis interdum velle annunciari, quos fore obstinatos novit, ut sit illis odor mortis in mortem. Est quidem verbum Dei per se & sua natura salutare, omnesque promiscue ad spem vitæ æternæ invitat: sed quia non omnes intus trahuntur, neque omnibus aurea Deus perforat: quia denique non omnes renovantur ad pœnitentiam, vel ad obsequium flectuntur: quicunque verbum Dei respuunt, sua incredulitate exitiale sibi reddunt ac mortiferum. Id futurum esse quum præsciat Deus, ut reprobos in graviorem damnationem præcipitet, consulto Prophetas suos illis mittit: quemadmodum fusius explicat Jesaiæ 6. vers. 10. Hoc quidem carnis rationi minime consentaneum esse fateor: ut videmus impuros Dei contemptores speciosam latrandi materiam hinc arripere, quod Deus tanquam sævus aliquis tyrannus, majore hominum pœna se oblectet, quos nulla spe profectus sciens ac volens magis excæcat & indurat. Sed Deus talibus documentis fidelium modestiam exercet. Hæc igitur sit nostra sobrietas, trepide adorare quod sensum nostrum superat. Qui Dei præscientiam nihil obstare dicunt quominus salvi fiant increduli, inani patrocinio stulte Deum ipsum excusant. Fateor quidem reprobos non ideo sibi mortem accersere quia Deus ita futurum præviderit, ideo-

ideoque ejus præscientiæ non posse adscribi quod pereunt: sed hoc cavillo Dei justitiam nego rite defendi, quia mox objicere licebit, per Deum stare quominus resipiscant, quia in ejus manu est fidei & pœnitentiæ donum. Occurret etiam hæc objectio, Quid sibi vult quod Deus certo & deliberato consilio destinat verbi sui lucem ad excæcandos homines? Cur morti æternæ devotos, simplici ruina non contentus, bis & ter perire vult? Proinde nihil reliquum est quam Dei judiciis hanc gloriam tribuere, ut cum Paulo exclamemus, profundam & incomprehensibilem esse abyssum. Sed quæritur quomodo prophetias Deus Judæis in perniciem cessuras esse pronunciet, quum efficaciter semper in illa gente viguerit ejus adoptio. Respondeo, Quum exigua tantum portio fide verbum amplexa sit in salutem, hic de majori numero vel universali corpore sermonem haberi: quemadmodum Jesaias, ubi communem gentis interitum prædixit, jubetur Legem Dei inter discipulos obsignare. Sciamus ergo, quoties Judæos Scriptura morti æternæ adjudicat, reliquias excipi, in quibus Dominus gratuitæ electionis suæ causa semen aliquod conservat.

35. *Ut veniat super vos.*] Non modo detrahit illis quod sibi falso arrogabant, sed Prophetis ornatos fuisse docet prorsus in diversum finem, nequa ætas immunis esset ab impiæ rebellionis scelere. Nam pronomen *vos* generaliter totam gentem à prima sua origine complectitur. Siquis objiciat, non congruere Dei judicio, pœnam de patrum criminibus exigi à filiis: in promptu solutio est, Quum se impia conspiratione simul implicuerint, non debere absurdum videri si Deus, communiter omnes puniens, pœnam patribus debitam in sinum filiorum rejiciat. Juste ergo à tota gente, quocunque seculo alii atque alii vixerint, perpetui contemptus exigitur ratio, & pœna simul expetitur. Nam sicut Deus longo patientiæ suæ tenore cum totius populi malitia constanter certavit: sic inflexibilis perviciciæ, quæ ad extremum usque duravit, totus populus merito reus peragitur. & sicuti ex compacto singulæ ætates suos Prophetas necarunt, ita ad commune judicium vocari æquum est, ac cædes omnes quæ uno consensu patratæ sunt, in omnibus vindicari. *A sanguine Abel.* Tametsi Abel non à Judæis occisus est, ejus tamen necem ipsis imputat Christus, quia inter ipsos & Cain quædam erat impietatis cognatio: alioqui non quadraret quod dicit, sanguinem justum ab initio usque mundi effusum à generatione hac. Cain ergo Judaici populi caput ac princeps auctorque statuitur, quia ex quo Prophetas occidere cœperunt, successerint in ejus locum cujus fuerunt imitatores. Porro Zachariam nominat non quasi ultimum Martyrem: (neque enim tunc finem fecerunt Judæi Prophetarum cædibus: quin potius hinc crevit illis audacia & furor: & qui sequuti sunt posteri, sese ingurgitarunt sanguine quem patres tantum libaverant) neque etiam quod mors ejus vulgo notior esset, tametsi eam sacra Scriptura celebrat. sed alia ratio est: quæ quum animadversione digna esset, interpretes latuit. unde etiam factum est ut non modo hallucinati sint, sed etiam lectores implicueint molesta quæstione. Lapsus enim memoria videri posset Christus, dum cædem unam vetustam commemorans, innumeram prope stragem quæ postea sub Manasse facta est, præterit. Neque enim ad tempus transmigrationis cessarunt apud Judæos impiæ sanctorum virorum persequutiones. imo
Jer. 32. vers. 1. quum jam afflicti essent, scimus quam immaniter in Jeremiam sævierint. Atqui data opera Dominus non recentes illis cædes exprobrat, sed hanc magis antiquam deligit (quæ etiam initium & origo fuit sceleratæ licentiæ, ut postea in effrenem crudelitatem erumperent) quia hoc ejus proposito aptius erat. Nam hanc consilii ejus summam esse nuper exposui, quum gens illa ab impietate non desisteret, ream peragere omnium cædium quæ jam olim perpetratæ fuerant. Ergo non præsentis tantum sævitiæ vindictam denunciat, sed rationem illis reddendam esse dicit de cæde Zachariæ, acsi ejus sanguine madefactæ essent ipsorum manus. Neque enim probabilis est eorum opinio qui hoc ad Zachariam referunt qui populum ab exilio Babylonico reducem ad templum ædificandum hortatus est, cujus extant vaticinia. Tametsi enim libri inscriptio filium Barachiæ fuisse docet, occisum tamen fuisse nusquam legitur. deinde coacta est expositio, quod medio tempore inter altaris & templi ædificationem occisus fuerit. De altero autem Zacharia Jojadæ filio sacra historia refert quod huic loco optime quadrat: nempe quum post mortem patris ejus impia Regis & populi defectione collapsa esset vera religio, Spiritu Dei fuisse indutum, ut publicam idololatriam severe corriperet: ideoque in atrio templi fuisse lapidatum. Absurdum vero non est patri Jojadæ honoris causa impositum fuisse Barachiæ cognomen: quia quum tota vita veri cultus fuisset assertor, merito benedictus Dei censeri debuit. Sive autem binomius fuerit Jojada, sive mendum sit in voce (sicuti Hieronymus existimat:) de re certe nulla est dubitatio quin Christus sacrilegam illam Zachariæ lapidationem notet, quæ scribitur 2 Chron. 24. v. 22. Circumstantia loci criminis atrocitatem auget: quod scilicet templi sanctitatem reveriti non fuerint. Porro *templum* hic sumitur pro atrio, ut aliis locis. Huic propinquum erat altare holocaustorum, ut Sacerdos in conspectu populi victimas offerret. Apparet igitur nimis vesanam fuisse rabiem, quam altaris & templi conspectus sedare non potuit, quin sacrum locum nefando homicidio Judæi fœdarent.

37. *Jerusalem, Jerusalem.*] His verbis clarius demonstrat Christus quam justam habeat excandescendi causam, quod Hierosolyma, quam sibi Deus in sacrum & quasi cæleste domicilium elegerat, non modo indignam se præstiterat tanto honore, sed (quasi spelunca latronum esset) hauriendo Prophetarum sanguini longo usu assueverat. Pathetice ergo exclamat Christus ad tantum portentum, quod sancta Dei civitas eo amentiæ delapsa erat, ut salvificam Dei doctrinam Prophetarum sanguine pridem extinguere conata esset. Atque huc spectat repetitio nominis: quia tam prodigiosa & incredibilis impietas detestatione non vulgari digna erat. Nec vero exprobrat Christus unam tantum vel alteram cædem, sed hac consuetudine imbutam esse urbem dicit ut Prophetas, quotquot mittuntur, occidere non desinat. Participium enim loco epitheti positum est: acsi dixisset Christus, Tu, quæ fidelis verbi Dei custos, cælestis sapientiæ magistra, lucerna mundi, fons rectæ doctrinæ, sedes divini cultus, fidei & obedientiæ exemplar esse debueras, Prophetarum es interfectrix, ut jam habitum quendam contraxeris sanguinis eorum sorbendi. Hinc igitur patet, omni genere probrorum fuisse dignos, qui Dei sanctuarium tam fœde profanaverant. Quanquam etiam simul Christi consilium fuit, scandalo quod prope instabat, occurrere: ne fideles, quum eum indigne occidi Jerosolymæ viderent, tale spectaculum sua novitate turbaret. His enim verbis jam admoniti fuerunt, nihil mirum esse si urbs jugulandis vel lapidandis Prophetis assueta, suum Redemptorem crudeliter occideret. Cæterum hinc apparet quantum tribuere locis conveniat. Nullam certe mundi urbem æquo splendidis elogiis ornavit Deus, vel tam honorifice extulit: videmus tamen quo se præcipitaverit sua ingratitudine. Conferat nunc Papa latrocinii sui sedem cum sancta illa urbe: quid pari honore dignum reperiet? Jactant nobis mercenarii ejus adulatores fidem illic olim viguisse. Quod ut verum

esse

esse demus, si hodie constat perfida defectione alienatam esse à Christo, & inoumeris sacrilegiis refertam, quam stulte honorem primatus ei affixum esse contendunt? Nos vero potius discamus ex hoc memorabili exemplo, ut quisque locus mejoribus Dei beneficiis in sublime evectus est, adeoque à communi sorte exemptus, si degeneret, non modo suis ornamentis spoliari, sed eo magis probrosum esse & execrabilem: quia turpiter Dei gloriam inquinavit, decus gratiarum ejus fœdando. *Quoties volui.* Indignatio magis est quam commiseratio. Urbem quidem ipsam, super quam pauloante fleverat, adhuc misericordis prosequitur: sed in Scribas exitii auctores durior & asperior est, sicuti meriti erant. Quanquam nec reliquis parcit, qui omnes ejusdem sceleris conscii & approbatores & socii erant: sed omnes in eundem reatum trahens, præcipue invehitur in ipsos duces, qui malorum omnium causa erant. Jam notanda est sermonis vehementia. Si simpliciter repudiata fuisset Dei gratia Hierosolymæ, jam minime excusabilis fuisset ingratitudo: quum vero comiter & blande ad se allicere Deus tentaverit Judæos, ac nihil profecerit tanta benignitate, longe atrocius fuit tam superbæ contumeliæ crimen. Accessit etiam indomita obstinatio: quis non semel atque iterum ipsos Deus colligere voluit, sed per continuos successionis gradus alios atque alios submisit Prophetas, qui omnes fere à majori parte repulsi sunt. Nunc tenemus cur se Christus in Dei persona gallinæ comparet: nempe quo plus ignominiæ huic scelestæ genti irroget, quæ suaves & plusquam maternas ejus invitationes respuerat. Mirum hoc certe & incomparabile amoris documentum fuit, quod se ad blanditias usque demittere gravatus non est, quo cicureret in suum obsequium rebelles. Similis fere exprobratio apud Moseo legitur, Deut. 32. vers. 12. quod Deus tanquam aquila expansis alis populum illum complexus sit. Quanquam autem noo uno modo alas suas expandit Deus ad fovendum illum populum, hanc tamen loquendi formam Christus peculiariter ad unam speciem accommodat, quod scilicet missi fuerint Prophetæ, qui vagos & dispersos in sioum Dei colligerent. Quo significat, nunquam proponi nobis Dei verbum, quin ipse materna dulcedine gremium suum nobis aperiat: nec eo contentus, usque ad humile gallinæ studium descendat in fovendis pullis. Unde sequitur plusquam moostrosam esse nostram ferociam, si ab ipso colligi non patimur. Certe si io mentem nobis veniat ab una parte formidabilis Dei majestas, ab altera autem sordida abjectaque nostra conditio, non sine pudore ad tantum bonitatis miraculum obstupescere cogemur. Quid enim hoc est, ut Deus se nostra causa eousque dejiciat? Quum maternam personam induit, immenso spatio descendit infra suam gloriam: quanto hoc majus, quod gallinæ formam suscipiens, nos instar pullorum suorum habere dignatur? Adde, quod si veteri populo qui sub Lege vixit, hoc merito fuit objectum, in nos longe magis competit. Etsi enim verum semper fuit quod nuper citavi ex Mose, veræ etiam sint quærimooiæ quæ apud Jesaiam leguntur, quod Deus frustra quotidie brachia sua extenderit ad amplexandum populum durum & rebellem, quod mane surgendo nihil assidua cura erga illum profecerit: hodie tamen longe familiarius & suavius nos ad se per Filium suum invitat. Quare horribilis oos vindicta manet, quoties Euangelii sui doctrinam proponit, nisi sub ejus alas, quibus nos suscipere & tegere paratus est, placide nos recondimus. Interea docet Christus, in tuto quiescere omnes eos qui fidei obsequio ad Deum se aggregant: quis sub ejus alis inexpugnabile habent refugium. Notandum etiam est alterum illud exprobrationis membrum, quod Deus perversa veteris populi contumacia non ita mox fuerit offensus, ut & paternum amorem & maternam curam abjiceret, quando Prophetas Prophetis cootinua serie addere non destitit. Quemadmodum hodie, licet mundi pravitatem plus satis sit expertus, gratiæ tamen suæ cursum continuat. Subest tamen in his verbis altior notatio: nempe quod Judæi, simulatque eos Dominus collegerat, ab ipso diffluebant. Hinc tam frequentes dissipationes, quod sub Dei alis vix ad momentum quieti manerent. qualis etiam hodie feritas in mundo cernitur, & omnibus seculis extitit. ideo necesse est ut vagos & palantes Deus ad se revocet. Sed hic est desperatæ & ultimæ pravitatis cumulus, dum bonitatem Dei pertinaciter repudiant homines, & sub ejus alas venire recusant. Porro quod antehac dixi, Christum loqui in Dei persona, sic intelligo, sermonem hunc proprie in æternam ejus Deitatem competere. Neque enim hic differit quid facere inceperit ex quo fuit in caroe manifestatus: sed quantum de salure populi illius ab initio fuerit sollicitus, prædicat. Scimus autem Ecclesiam ita fuisse divinitus gubernatam, ut ei præfuerit Christus, quatenus æterna erat Dei Sapientia. Quo sensu Paulus non Deum Patrem in deserto, sed Christum ipsum fuisse tentatum dicit, primæ ad Corinthios capite 10. vers. 9. Quod antem locus hic ad probandum liberum arbitrium, & arcanam Dei prædestinationem abolendam à Sophistis arripitur, facilis est solutio. Vult Dominus omnes congregare, inquiunt: ergo omnibus liberum est venire, nec eorum voluntat à Dei electione pendet. Respondeo, voluntatem Dei, cujus hic fit mentio, ab effectu esse considerendam. Nam quum verbo suo promiscue omnes ad salutem vocet, atque hic sit prædicationis finis ut in ejus custodiam & fidem omnes confugiant, merito dicitur velle omnes ad se colligere. Non ergo hic nobis arcanum Dei consilium, sed voluntas quæ perspicitur ex verbi natura, describitur. Nam certe quos efficaciter colligere vult, eos Spiritu suo intus trahit, non externa solum hominis voce invitat. Siquis excipiat, absurde duplicem in Deo voluntatem fingi: respondeo, non aliter nos credere quam unicam & simplicem esse ejus voluntatem: sed quia ad profundam arcanæ electionis abyssum mentes nostræ non penetrant, pro infirmitatis nostræ modulo bifariam nobis Dei voluntatem proponi. Ac miror quosdam ita præfracto esse cerebro, ut *ἀνθρωποπαθῶν*, quæ passim in Scripturis occurrens nihil eos offendit, tantum hac in parte non admittant. Sed quia hoc argumentum copiose alibi tractavi, ne in re supervacua nunc longior sim, tantum breviter dico, simulac doctrina quæ unitatis vexillum est, in medium profertur, Deum velle omnes colligere, ut quicunque non veniunt, sint inexcusabiles. *Et noluistis.* Hoc tam ad totam gentem referri potest quam ad Scribas: ego tamen de his potius interpretor, à quibus maxime impedita fuit collectio. Nam & toto contextu in eos invectus est Christus: & nunc quum singulari numero Hierosolymam alloquutus foret, non temere videtur mox numerum mutasse. Est autem inter velle Dei & ipsorum nolle emphatica oppositio: quis exprimitur diabolicus hominum furor, qui Deo reluctari non dubitant.

Jesa. 65. vers. 2.

38. *Ecce relinquitur.*] Templi vastationem & totius politiæ interitum denunciat. Quantumvis enim impietate, flagitiss, omnique infamis deformes essent: perversa tamen externi cultus & templi fiducia sic erant excæcati, ut Deum sibi obstrictum putarent. Ac semper hic clypeus in promptu illis erat, Quid? an migraret Deus ex hoc loco quem sibi unum in terris delegit? Quod si habitat in medio nostrum, tandem oos restitui necesse erit. Denique templum habebant pro invicto propugnaculo, quasi in gremio Dei sederent. Christus autem frustra eos Dei præsentia gloriari contendit, quem suis sceleribus expulerant: & *domum ipsorum* vocans, oblique

que subindicat Dei amplius non esse. Hac quidem lege extructum erat templum ut Christi adventu esse desineret sedes ac statio Dei: stetisset tamen quasi insigne monumentum perpetuæ Dei gratiæ, nisi populi impietate destructum foret. Horribilis igitur hæc fuit Dei ultio, quod locum tam magnifice à se decoratum non modo deseruit ac funditus everti voluit, sed usque ad finem mundi subjecit extremæ ignominiæ. Eant nunc Romanenses, & invito Deo Babylonicam suam arcem extollere pergant, quum templum Dei auspiciis & mandato conditum videant populi sceleribus cecidisse.

39. *Dico enim vobis.*] Confirmat quod dixerat de propinqua Dei ultione: quia scilicet unicum effugiendi interitus remedium illis tolletur. Nam illud erat tempus acceptum, ille dies salutis, quamdiu idem qui Redemptor illis advenerat, testis ac præco erat redemptionis à se allatæ. Ejus autem discessu, perinde ac Solis occasu, lux vitæ evanuit. quare necesse fuit miseram hanc cladem, quam denunciat, succedere. Nunc quæritur quodnam tempus designet hac particula *donec dicatis*. Quidam ad ultimum judicii diem restringunt: alii vaticinium esse putant, quod paulo post impletum fuit, quum ex Judæis quidam Christum supplices adoraverunt. Sed neutra interpretatio mihi probatur. Ac certe miror tam levem scrupulum doctis hominibus obstaculo fuisse, dum anxie quærunt quomodo de Christo dicturi sint increduli, *Benedictus qui venit* &c. Non enim quales futuri sint, sed quid ipse facturus sit pronunciat. Nec vero adverbium *donec*, longius extenditur quam ad tempus quod præcedit. Joseph non est congressus cum uxore donec illa Christum peperit. Non intelligit his verbis Scriptura post partum eos postea cohabitasse tanquam virum & uxorem: sed tantum ostendit Mariam ante filii sui partum virginem fuisse à viro intactam. Præsentis ergo loci hic, meo judicio, genuinus est sensus, Hactenus inter vos submisse & humaniter versatus sum, & officio doctoris functus: nunc peracto vocationis meæ cursu discedam, nec me posthac frui poteritis: sed quem nunc Redemptorem contemnitis & salutis ministrum, judicem experiemini. Ita convenit hic locus cum illo Zachariæ, Videbunt quem transfixerunt. Zach. 12. vers. 10.
Quin etiam videtur Christus figurate perstringere vanam eorum hypocrisin, quod velut promissæ salutis ardenter cupidi, quotidie ex Psalmo canebant, Benedictus qui venit in nomine Domini: interea ludibrio habebant oblatum sibi Redemptorem. Denique se ad illos venturum negat, donec ad conspectum horrendæ ejus majestatis trepidi sero exclament, vere esse Dei Filium. Atque hæc comminatio ad omnes Euangelii contemptores pertinet: præsertim qui falso ejus nomen obtendunt, quum ejus doctrinam respuant: quia tandem agnoscent se non posse ejus manus effugere, cui nunc fucata sua simulatione illudunt. Nam & hodie eadem apud Papistas cantilena resonat, quibus tamen pro nihilo est Christus, donec vindicta armatus tribunal conscendat. Moneamur etiam, quamdiu nobis apparet Christus Patris nomine, interpres salutis ac mediator, non labris tantum honorandum esse, sed sincere optandum ut sibi nos totumque mundum subjiciat.

53. Luc. *Quum autem hæc ad illos.*] Jam prius admonui, superiores sententias non suo loco positas esse à Luca. Nam quum referret objurgatos fuisse à Christo Scribas in quodam prandio, postremos etiam sermones, quibus eorum flagitia paulo ante mortem ab eo traducta sunt, contexuit. Ita etiam proxima objurgatio decimo tertio capite à Luca inseritur, ubi aliam historiam recitat. Siquis eorum opinionem sequi malit qui sæpius Christum eadem iterasse divinant, non admodum repugno. Nunc Lucas, postquam maledictiones nuper expositas recensuit, tandem concludit, Scribas omnes magis fuisse Christo infestos, ut suarum captionum aucupiis insidias illi struere non cessarent. quod ad colloquium in mensa habitum magis referri debet quam ad ultimam concionem. Sed ego non magni referre duxi, in tempore quod Euangelista neglexit, non esse curiosum.

Matth.	Marc. XII.	Luc. XXI.
	41. Et quum sederet Jesus ex adverso gazophylacii, spectabat quomodo turba mitteret æs in gazophylacium. Et multi divites mittebant multa.	1. Sublatis autem oculis vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium divites.
	42. Et venit quædam vidua pauper, misitq; minuta duo, quod est quadrans.	2. Vidit autem & quandam viduam pauperculam, mittentem illuc æra minuta duo.
	43. Vocatisque ad se discipulis suis, dixit, Amen dico vobis quod hæc vidua pauper plus misit quam omnes qui miserunt in gazophylacium.	3. Et dixit, Vere dico vobis quod vidua hæc pauper plus quam omnes intulit.
	44. Nam omnes ex eo quod illis abundat, miserunt: at hæc è penuria sua, omnia quæcunque habebat, misit totum suum victum.	4. Nam omnes hi ex eo quod ipsis exuberat, intulerunt in donaria Dei: hæc autem ex penuria sua universum victum quem habebat, intulit.

43. *Amen dico vobis.*] Hoc Christi responsum doctrinam non parum utilem continet, Quicquid offerunt homines Deo, non ab externo pretio æstimari, sed tantum ex cordis affectu: imo pluris esse ejus pietatem qui pro suo modulo quantulumcunque habet Deo impendit, quam qui centuplo plus offert ex sua abundantia. Porro duplex est hujus doctrinæ utilitas. nam Dominus pauperculos qui bene agendi facultate destitui videntur, animat ut non dubitent vel tenui officio alacriter studium suum testari: quia si seipsos consecrant, non minus pretiosa erit quæ in speciem vilis & frivola est eorum oblatio, quam si omnes Crœsi thesauros afferant. Rursus monentur quibus uberior suppetit copia, & qui pluribus donis excellunt, non sufficere si largiendo gregarios & tenues longe superent: quia minus est coram Deo, divitem ex magno acervo mediocrem summam conferre, quam pauperem, minutum aliquid erogando, se exhaurire. Porro non vulgaris fuit hujus viduæ pietas, quæ ne vacua in conspectum Domini veniret, victu proprio se privare maluit. Et hæc simplicitas à Domino laudatur, quod sui oblita, testari voluerit se & sua omnia Dei esse. Sicuti etiam præcipuum sacrificium quod à nobis exigitur, est nostri abnegatio. Quanquam autem sacras oblationes tunc non rite, nec in legitimos usus fuisse dispensatas credibile est: quia tamen adhuc vigebat Legalis cultus, ideo eas non rejecit Christus. Et certe facere non potuit hominum corruptela quin sancte ea Dei mandato probi ejus cultores offerrent in sacrificia & alios pios sumptus.

MATTH. XXIV.

1. Et egressus Jesus discedebat è templo: & accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei structuras templi.

2. Jesus autem dixit illis, Nonne videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.

3. Sedente autem eo in monte Olivarum, accesserunt ad eum secreto discipuli, dicentes, Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum adventus tui & consummationis seculi.

4. Et respondens Jesus, dixit eis, Videte nequis vos seducat.

5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducent.

6. Audituri enim estis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia fieri: sed nondum est finis.

7. Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum: & erunt pestilentiæ, & fames, & terræ motus variis locis.

8. Hæc autem omnia, initia sunt dolorum.

MARC. XIII.

1. Et quum exiret è templo, dicit illi quidam è discipulis ejus, Præceptor, vide quales lapides, & quales structuræ.

2. Et Jesus respondens, ait illi, Vides has magnas structuras? non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur.

3. Et quum sederet in monte Olivarum è regione templi, interrogabant illum secreto Petrus & Jacobus & Joannes & Andreas,

4. Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum est quando hæc omnia sunt consummanda.

5. At Jesus respondens illis, cœpit dicere, Videte nequis vos fallat.

6. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque decipient.

7. Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim fieri. at nondum est finis.

8. Insurget enim gens adversus gentem, & regnum adversus regnum: & erunt terræ motus in singulis locis, & erunt fames ac turbationes. initia dolorum, hæc.

LUC. XXI.

5. Et quibusdam dicentibus de templo quod pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit,

6. Ex his quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur.

7. Interrogaverunt autem illum, dicentes, Præceptor, quando igitur hæc erunt, & quod signum quando ista fieri incipient?

8. At ille dixit, Videte ne seducamini: multi enim venient sub nomine meo, dicentes, Ego sum: & tempus instat. ne igitur sequamini illos.

9. Cæterum quum audieritis bella & seditiones, nolite terreri: oportet enim prius hæc fieri. sed non statim finis.

10. Tunc dixit illis, Insurget gens contra gentem, & regnum contra regnum:

11. Et terræ motus magni erunt variis in locis, & fames, & pestilentiæ, terroresque de cælo, & signa magna erunt.

---

1. *Et egressus Jesus.*] Senserunt proculdubio discipuli Christum hoc quasi ultimum vale templo dixisse. Restabat igitur ut novum templum longe splendidius, & florentiorem regni statum, sicuti prædictum erat à Prophetis, erigeret. Nam illi nihil cum eo templo in quo omnia erant adversa. Jam vero incredibile erat discipulis, magnificum templi splendorem Christo cessurum. Atque hoc diligenter notandum est, quum ad miraculum usque sumptuosa esset templi facies, præsenti illo fulgore perstrictos fuisse eorum oculos, ut vix sperarent posse Christi regnum emergere. Non fatentur quidem diserte suam dubitationem: sed eam tacite insinuant, quum molem lapidum objectant Christo, quæ superanda erat, imo in nihilum redigenda, si regnare vellet. Talis etiam Papatus admiratio multos simplices hodie detinet: nam quum maximis opibus, ingentique potentia instructum esse videant, protinus obstupescunt, ut vilescat ignobilis & squalida Ecclesiæ facies. Multi etiam desipere nos putant dum ejus ruinam molimur, non secus ac si quis tentaret solem e cælo detrahere. Nec vero mirum est si tam nobile illud spectaculum Christi discipulos tenuerit attonitos. quanti enim Herodi constiterit illud ædificium, vel hinc etiam colligere licet, quod per octo continuos annos decem artificum millia in ea occupavit. Non frustra lapides mirantur, quorum quum eximia esset pulchritudo, quindecim cubitos longos fuisse, altos duodecim, latos octo, Josephus tradit. Jam vero tanta etiam in longinquis regionibus illius reverentia, ut vix suspicari quisquam auderet, posse unquam deleri.

2. *Amen dico vobis.*] Quia discipulos templi magnitudo atque opulentia (tanquam velum eorum oculis oppositum) non sinebat fidem suam intendere ad futurum verum Christi regnum, ideo jurejurando affirmat brevi peritura quæcunque ipsos morantur. Hæc igitur ruinæ templi prædictio viam rudibus & infirmis sternebat. Etsi autem utile fuit templum dirui, ne Judæos terrenis elementis plus satis alioqui addictos, in umbratili cultu teneret: hæc tamen specialis fuit ratio, quod Deus Filii sui repulsam, gratiæque ab ipso allatæ contemptum voluit horribili exemplo in gente illa ulcisci. Quare hac denunciatione discipulos à populi rebellis societate retrahi oportuit. Sicuti hodie quicquid de pœnis impiorum prædicit Scriptura, à sceleribus quæ iram Dei provocant, arcere nos debet. Quicquid etiam de caduca & evanida mundi figura docet, vanitatem sensus nostri debet corrigere, quæ pompam & luxum & delicias nimis cupide sectatur. Præsertim vero quod de tremendo Antichristi & sectæ ejus interitu pronunciat, remoras omnes quæ nos impediunt in recto fidei cursu, debet auferre.

3. *Sedente autem eo.*] Marcus quatuor nominat, Petrum, Jacobum, Joannem, & Andream. Ipse autem & Lucas minus exprimunt quam Matthæus: tantum enim quæsivisse dicunt de tempore ruinæ templi, & (quia res erat difficilis creditu) quodnam ejus præsagium Deus è cælo daturus foret. Apud Matthæum vero de tempore adventus Christi & consummationis seculi interrogant. Sed notandum est, quum perpetuum templi statum à pueritia imaginati essent, ac prorsus in eo defixæ essent eorum men-

mentes, non putasse, stante mundi opificio, templum posse collabi. Itaque simulac periturum esse templum dixit Christus, ultro illis in mentem venit consummatio seculi. Atque (ut error errorem parit) quia persuasi erant, statim ab exordio regni Christi se modis omnibus beatos fore, præterita militia, ad triumphum protinus convolant. Christi ergo adventum & mundi finem cum templi eversione conjungunt, quasi res individuas: ac finem mundi intelligunt omnium instaurationem, ne quid perfectæ piorum felicitati desit. Nunc videmus ideo simul prosilire ad diversas quæstiones, quia his figmentis impliciti erant, cadere templum non posse quin concuteret totum orbem: eundem umbris Legalibus finem fore quem toti mundo: continuo post illustrandam esse regni Christi gloriam, quæ filios Dei in solidum bearet: instare visibilem mundi renovationem, quæ res confusas momento in ordinem restitueret. Præsertim autem spes de præsenti Christi regno stulte præsumpta eos impellit ut præpostere ad beatam quietem festinent. Sicut & Actorum 1. vers. 6. dum Christum vident à mortuis resurrexisse, ad felicitatem quæ in cælo nobis reposita est, ad quam spe & patientia nos aspirare convenit, præcipites feruntur. Etsi autem dispar est nostra ratio, quia in Legis umbris non sumus educati, ut nos illa de terreno Christi regno superstitio infatuet, vix tamen centesimus quisque reperitur qui non simili fere laboret morbo. Nam quum omnes à molestiis, certaminibus, omnique crucis specie natura abhorreant, urget harum rerum tædium ut sine moderatione, sine spe, ad spei fructum intempestive properent. Ita fit ut sementem facere nullus velit, metere omnes ante tempus velint. Ut ad discipulos redeam, bonum quidem fidei semen animis conceperant, sed maturitatem non expectant: & simul pravis figmentis imbuti, perfectionem regni Christi cum initio commiscent: & quod in cælo quærendum erat, eo potiri in terra volunt.

4. *Respondens Jesus.*] Responsum tulerunt minime ex animi sententia. nam quum triumpho, velut jam militia perfuncti, inhiarent, Christus eos ad longam tolerantiam hortatur: acsi dixisset, Vos ab ipsis carceribus palmam arripere vultis: atqui prius stadium conficere necesse erat. Regnum Dei in terram detrahitis, quo potiri quisquam nequit nisi conscenderit in cælum. Quum autem hoc caput admonitiones ad regendum vitæ nostræ cursum apprime utiles contineat, videmus admirabili Dei consilio factum esse ut nobis utilis esset Apostolorum error. Summa hæc est, Euangelii prædicationem esse sationis instar: ideo patienter expectandum esse tempus messis: ac perperam molles esse & effœminatos, qui propter hyemis gelu, nives, nebulas, vel adversas tempestates, animis franguntur. Duo autem nominatim præcipit Christus discipulis: ut sibi à falsis doctrinis caveant, & ne scandalis turbentur. Quibus verbis significat, Ecclesiam suam, quamdiu peregrinabitur in mundo, his malis fore obnoxiam. Hoc autem minime consentaneum videri poterat, quum longe aliter futurum Christi regnum describerent
Jesa. 54. Prophetæ. Promittit Jesaias omnes divinitus fore
vers. 13. tunc edoctos. Apud Joëlem habetur, Effundam de
Joel. 2. Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt
vers. 28. filii vestri & filiæ vestræ: juvenes vestri visiones
videbunt, & senes somnia somniabunt. Uberior
Jer 31. etiam intelligentiæ lux promittitur à Jeremia, Non
vers. 34. docebit quisque posthac proximum suum, nec vir
fratrem suum, dicendo, Cognosce Dominum: quia
omnes cognoscent me à minimo usque ad maximum.
Mal 4: 2. Ergo Sole justitiæ exorto, sicut à Malachia prædi-
ctum erat, nihil mirum si Judæi ab omnibus erro-
rum nebulis immunes se ac puros fore sperarent.
Joan 4. unde & Samaritana mulier dicebat, Messias quum
vers. 25. venerit, docebit nos omnia. Jam vero scimus quam

magnificæ promissiones de pace, justitia, gaudio, bonorumque omnium affluentia passim occurrant. Quare nihil etiam mirum si Christi adventu se à bellorum turbis, à rapinis, & qualibet injuria, à fame denique & pestilentia exemptum iri credebant. Christus autem admonet, non minus posthac molestos fore piis falsos doctores, quam veteri populo fuerint falsi prophetæ: nec minores fore perturbationes sub Euangelio, quam olim sub Lege fuerint. Non quod effectu careant illæ prophetiæ quas nuper attigi: sed quia solidum earum complementum non primo statim die extat. satis enim est bonorum illorum gustum nunc fidelibus dari, ut spem solidæ fruitionis in posterum foveant. Ideoque multum decepti fuerunt qui sibi statim ab exordio Euangelii perfecte exhiberi volebant quæ quotidie impleri cernimus. Adde quod hominum pravitas illam quam Prophetæ regno Christi felicitatem tribuunt, licet penitus exinanire non possit, tamen moratur vel perturbat. Facit quidem Dominus, certando cum hominum malitia, ut benedictiones suæ per quævis obstacula viam inveniant: & certe absurdum esset, aboleri eorum culpa quod in gratuita Dei bonitate fundatum, ab illorum arbitrio non pendet. Ut tamen aliquam ingratitudinis suæ mercedem recipiant, gratias suas (quæ alioqui uberrima copia sese effunderent) tenuiter tantum distillat. Hinc tot malorum labyrinthus, per quem tota vita errant fideles, licet duce Christo & facem Euangelii sui præferente, certam salutis viam teneant. Hinc tot certaminum congeries, ut duriter ipsis militandum sit, licet absque periculo. Hinc tot ac tam subitæ perturbationes, ut misera inquietudine vexentur, licet Christo innixi probe ad finem usque consistant. Porro quum discipulos cavere ab imposturis jubet Christus, sciamus modum cavendi illis non defore, modo ne sibi desint. Quare ne dubitemus, si quisque nostrum in sua statione sedulo ad excubias intentus sit, quascunque insidias machinetur Satan, nos ab illis tutos fore.

5. *Multi enim venient.*] Nondum in genere de perversis & fallacibus doctrinis loquitur, sed speciem unam attingit, quæ velut quoddam præludium fuit omnium errorum quibus varie conatus est Satan puram Euangelii doctrinam labefactare. Nam paulo post Christi resurrectionem exorti sunt impostores, quorum se quisque professus est Christum. Quia autem non tantum è medio sublatus erat verus Redemptor, sed ignominia crucis oppressus, & tamen spe redemptionis erectæ erant omnium mentes, & desiderio accensæ, plausibilis fallendi occasio illis ad manum fuit. Nec dubium est quin talibus præstigiis ludendos Judæos exposuerit Deus, qui Filium suum tam indigne repulerant. Etsi autem brevi dissipatæ sunt illæ insaniæ, voluit tamen Deus Judæos ita inter se tumultuari: primum ut se infames & exosos redderent: deinde ut apud eos prorsus concideret salutis fiducia: denique ut toties frustrati, bruto stupore in suam perniciem ruerent. Nam ubi à Filio Dei, cujus officium est in sacram unitatem nos colligere, mundus diffloxit, æquum est huc & illuc tanquam procellis raptari. Et eadem Dei vindicta factum est ut stulta credulitas plures abriperet quam recta fides in Dei obsequium adduxerat. Et hanc circumstantiam data opera Christus posuit, ne fideles conspecta insanientium turba labascerent. Scimus enim quam proclive sit ad multitudinem deflectere, præsertim ubi pauci sumus numero.

6. *Audituri estis bella.*] Motus tantum Judaicos hoc loco designat: nam paulo post latius spargendum esse incendium dicet. Quemadmodum autem prius cavere jussit nequis eos decipiat, sic nunc intrepido animo excipere jubet rumores bellorum, & bella ipsa. nam periculum erat ne malis obruti deficerent, præsertim si tranquillum & lætum otium sibi fuissent pol-

polliciti. Addit oportere hæc fieri, causam non assignans, sed admonens nihil horum fortuito vel absque Dei providentia accidere: ne frustra contra stimulum calcitrent. oibil enim ad nos sobigendos efficacius, quam dom agnoscimus quæ maxime videntur confusa Deum suo arbitrio moderari. Ipsi quidem Deo nunquam justæ causæ & optimæ rationes desunt cur muodum turbari sinat: verum quia in mero ejus placito fideles acquiescerē convenit, satis habuit Christus hortari discipulos ut animis ad ferendum compositis constantes manerent, quia ita Domino placet. *Sed nondum finis.* Apertius denunciat quod jam dixi, quæ per se gravia erant, majorum tamen calamitatum quædam solum fore præludia: quia ubi flamma bellorum Judæam corripuerit, latius erumpet. Nam ex quo propagata fuit Euangelii doctrina, similis etiam apud alias gentes ingratitudo iram Dei accendit. Hinc factum est ut qui vinculum pacis cum Deo ruperant, se mutuis dissidiis lacerarent: qui Dei parere imperio abnuerant, hostium violentiæ succumberent: qui Deo reconciliari non sustinuerant, inter se vicissim tumultuarentur: qui denique cælesti salute se abdicaverant, alii in alios sæviendo, cædibus terram implerent. Porro quia noverat quam pervicax futura esset mundi malitia, rursus addit, hæc fore initia dolorum: non ut se mœrore conficiant fideles (quibus semper in malis suppetit consolatio) sed ut se ad longi temporis patientiam comparent. Lucas præterea addit *terræ motus* & *signa è cælo.* Quarum rerum etsi certa historia non extat, sufficit tamen à Christo fuisse prædictas. Reliqua petant lectores ex Josepho.

MATTH. XXIV.

9. Tunc tradent vos in afflictionem, & occident vos: & eritis invisi cunctis gentibus propter nomen meum.

10. Et tunc scandalizabuntur multi: & alius alium invicem tradet, seque odio habebunt invicem.

11. Et multi pseudoprophetæ surgent, ac seducent multos.

12. Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

14. Et prædicabitur hoc Euangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio.

MARC. XIII.

9. Sed vos cavete vobis: tradent enim vos in Concilia & in Synagogas: cædemini, & sub Præsidibus ac Regibus ducemini propter me, in testimonium illis.

10. Et apud omnes gentes oportet prius prædicari Euangelium.

11. Quum autem duxerint vos tradentes, ne præcogitetis quid dicturi sitis, neque meditemini: sed quicquid datum fuerit vobis in illa hora, hoc loquamini. non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

12. Traditurus autem est frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filii adversus parentes, ac morte afficient eos.

13. Et eritis exosi omnibus propter nomen meum. Sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

LUC. XXI.

12. Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in Synagogas & carceres, trahendo vos ad Reges & Præsides propter nomen meum.

13. Continget autem vobis in testimonium.

14. Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15. Ego enim dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt contradicere neque resistere omnes qui adversabuntur vobis.

16. Trademini autem etiam à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis: & ex vobis morte aliquos afficient.

17. Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

18. Et pilus è capite vestro non perit.

19. In patientia possidete animas vestras.

9. *Tunc tradent vos in afflictionem.*] Jam aliud tentationis genus prædicit Christus discipulis, quo præter communes afflictiones, ipsorum fides probanda sit: nempe ipsos toti mundo exosos & detestabiles fore. Hoc per se filiis Dei triste ac durum est, promiscue cum reprobis & Dei contemptoribus affligi, & iisdem subjici pœnis quas illi pro suis sceleribus sustinent. Hoc vero longe iniquius videtur, duriter opprimi gravibus malis à quibus impii sint
Similitudo. immunes. Verum sicuti triticum, ubi simul cum palea flagellis percussum fuerit, mola deinde contunditur ac teritur: ita Deus filios suos non tantum communiter cum impiis affligit, sed cruce etiam præ aliis subigit, ut videri possiot reliquo genere humano miseriores. Sed proprie hic Christus de afflictionibus differit quas pro Euangelio subituri erant discipuli.
Rom. 8. vers. 29. Etsi enim verum est illud Pauli, quos Deus elegit, eos quoque destinasse ad ferendam crucem, ut conformes sint imagini Filii sui: noo tamen hac singulari nota omnes insignit, ut ab Euangelii hostibus persequutionem sustineant. De hac crucis specie nunc concionatur Christus, dum fidelibus pro Euangelii testimonio impiorum odia subire, probris se objicere, & furorem provocare necesse est. Nam admonitos voluit discipulos, Euangelii doctrinam (cujus futuri erant testes ac nuncii) mundo nequaquam fore gratam vel plausibilem: quemadmodum & prius illis exposuerat. Prædicit autem non modo cum paucis hostibus illis fore certamen, sed quocunque venerint, gentes omnes fore illis infestas. Hoc autem iocredibile portentum fuit, quod vel fortissimos animos percellere & concutere posset, nomen Filii Dei tam infame esse & odiosum, ut omnibus ejus cultoribus ubique invidiam crearet. Ideo apud Marcum habetur, *Cavete vobis.* Quo verbo finem & usum admooitionis notat, debere scilicet ad tolerantiam paratos esse, ne incautos opprimat tentatio. Apud eundem Marcum additur, *Fore hoc Regibus & Præsidibus in testimonium*, quum ad illorum tribunal ducti fueriot Christi discipuli. Lucas paulo aliter, *Continget vobis hoc in testimonium*: sed prorsus eodem sensu. significat enim Christus Euangelium suum eo magis testatum fore, ubi mortis periculo defensum fuerit. Nam si tantum prædicando Euangelio operam dedissent Apostoli, non etiam contra furiosos hostium impetus constanter pro eo asserendo stetissent, oon tam illustris fuisset ejus confirmatio. Quum vero capita sua objicere non dubitareot, nec ulli mortis terrores eos dejicerent à proposito, ex intrepida eorum constantia apparuit quam serio de causæ suæ bonitate persuasi forent. Fuit igitur hæc legitima Euangelii obsignatio, Apostolos ad Regum

usqua

usque tribonalia absque formidine prodire & ingenue illic Christi nomen profiteri. Ideoque Petrus se testem vocat passionum Christi, quarum insignia ipse gestabat. Et Paulus Philippensium primo, vers. 17. gloriatur se in Euangelii defensionem positum. Quod in primis notatu dignum est, ne turpi prævaricatione à fide excidant quos Deus tanto honore dignatur ut patronos veritatis suæ constituat.

11. Marc. *Ne præcogitetis.*] Haoc sententiam, sicut & proximam, exposuimus Matthæi capite 10. nempe quod Dominus ab ea anxietate levare velit discipulos quæ nos in officio præstando impedit, dum scilicet pares nos oneri fore diffidimus. Non quod prorsus securos in utramque aurem dormire velit (quia nihil utilius est quam nos propriæ infirmitatis conscios ad humilitatem institui, & stimulari ad preces) sed Christus in Patris sinum curas nostras rejiciendas esse admonet, ut auxilio promisso confisi, alacriter in cursu pergamus. Promissio autem aliis verbis ponitur apud Lucam: non quod à morte liberaturus sit suos Christus (hoc enim non semper est sperandum) sed quod daturus sit os & sapientiam quibus pudefiant adversarii. Quanquam autem Christus & præsentem mentem & loquendi facultatem suppeditat: ego tamen duas istas voces per hypallagen conjunctas esse interpretor: acsi pollicitus esset Christus se moderaturum esse ipsorum linguas, ut prudenter & apposite respondeant. Addit, hanc sapientiam contra omnes hostes fore victricem: quia nec contradicere nec resistere poterunt. Non quod veritati cedat eorum impudentia: sed quia de phrenetica ipsorum audacia triumphabit illa veritas quam frustra oppugnant. Atque utinam in hanc fiduciam recumberent omnes à quibus exigitur fidei confessio: alia enim Spiritus virtus & majestas se exereret ad prosternendos Satanæ ministros. Nunc dum partim sensu proprio efferimur, & superbia inflati, temere præcipites ruimus, vel ultra progredimur quam oportet: partim vero in angustias perversæ timiditatis nos constringimus: tristis experientia ostendit Dei gratia & Spiritus auxilio nos destitui. Porro quum apud Matthæum & Marcum affirmet Christus Spiritum Patris esse qui in nobis loquitur, hic autem se os daturum pronunciet: colligimus proprium ejus esse munus, Spiritu nos instruere.

19. Luc. *In patientia vestra.*] Hic longe alium tuendæ vitæ modum præscribit Christus discipulis suis, quam dictet carnis ratio. Naturaliter enim vitam quisque in tuto locare cupit: præsidia quæ putamus nobis optima fore, hinc inde colligimus omnes: discrimen omne fugimus: denique non videmur nobis vivere nisi probe muniti. Christus autem hanc vitæ custodiam nobis mandat, ut semper ad mortem expositi, per ignem & aquam & gladios ambulemus. Et certe nemo spiritum suum vere in manus Dei reponet, nisi qui semper ad moriendum paratus, in diem vivere didicerit. In summa, jubet nos Christus vitam nostram possidere tum sub cruce, tum inter assiduos mortis terrores.

10. Matth. *Tunc scandalizabuntur.*] Nunc tentationes enumerat quæ ex malis exemplis provenient. Hæc autem violenta est in primis & difficilis ad vincendum, dum Christus ipse multis est lapis scandali, ad quem alii impingunt, vel cujus objectu alii retrocedunt, alii deficiunt. Videtur autem mihi Christus hoc verbo multas perturbationum species complecti: quia non tantum deficiunt qui rectum cursum ingressi erant, sed multi exasperantur adversus Christum: alii modestiæ & æquitatis obliti, sese in rabiem projiciunt: alii profanescunt, & exuunt omnem pietatis sensum: alii in rebus confusis scelerum licentiam sibi usurpant.

11. *Multi pseudoprophetæ surg.*] Hæc admonitio à priore differt, ubi prædixit Christus multos in suo nomine venturos. nam illic tantum de impostoribus sermo erat, qui paulo post Euangelii exordia se Christos esse mentiti sunt. nunc vero subinde falsos doctores exorituros denunciat, qui sanam doctrinam erroribus corrumpent: quemadmodum docet Petrus, Ecclesiam huic malo non minus fore obnoxiam 2 Petr. 2. vers. 8.
sub Euangelio quam olim sub Lege. Quare non est quod errores & quælibet diaboli fallaciæ, ac pietatis corruptelæ pias mentes labefactent: quia nemo in Christo rite fundatus est nisi qui contra tales insultus standum sibi esse didicit. Nam hæc demum vera est fidei nostræ probatio, dum surgentibus falsis doctrinis minime obruitur. Neque tantum venturos pseudoprophetas dicit, sed fallendi quoque astutia præditos fore, ut sectas post se trahant. Est autem hic opus non vulgari cautione: quia multitudo errantium, non secus ac violenta procella cursum reflectere nos cogit, nisi penitus in Deo simus defixi. Qua de re paulo ante aliquid dictum est.

12. *Quoniam abundabit iniquitas.*] Quam longe lateque pateat hoc malum, neminem latere debet: sed paucissimi observant. Nam quia luce Euangelii clarius detegitur hominum malitia, etiam in probis & recte animatis languescit ac fere extinguitur beneficentiæ studium. Ita enim quisque secum reputat perire officia quæ in hunc vel illum conferunt, quum omnes fere ingratos, vel perfidos, vel improbos experientia & quotidianus usus ostendat. Gravis certe & periculosa tentatio. quid enim magis absurdum quam doctrinam probare quæ probitatis studium & charitatis vigorem minuere videtur? Atqui ubi emersit Euangelium, charitas, cujus ardore accendi decebat omnium corda, potius refrigescit. Sed fons hujus mali, quem Christus designat, notandus: multos scilicet ideo fatiscere, quia iniquitatis diluvio (quod passim exundat) pro sua infirmitate succumbunt. Hanc vero fortitudinem à suis Christus requirit, ut contra luctando persistant. Quemadmodum & Paulus præcipit ne benigne & humaniter nos ge- 2 Thess. 3.
rendo fatigemur. Quamvis ergo iniquitatum mole vers. 13.
oppressa multorum charitas deficiat, hoc quoque obstaculum superandum esse admonet Christus, ne fideles malis exemplis fracti resiliant. Ideo sententiam illam repetit, neminem posse salvum evadere nisi qui legitime certaverit, ut in finem usque perseveret.

14. *Prædicabitur hoc Euangelium regni.*] Quia Dominus concionem habuerat quæ non parvam tristitiæ materiam suggereret, opportune subjicitur hæc consolatio, quæ vel collapsos animos erigat, vel labentes confirmet: nempe, quicquid machinetur Satan, & quantumvis multiplices turbas ingerat, emersurum tamen Euangelium, donec per totum orbem spargatur. Quanquam autem incredibile hoc erat, oportuit tamen Apostolos hoc Magistri testimonio fretos, præter spem bene sperare, & interea fortiter eniti ad exequendum suum munus. Quod Antipodas quidam objiciunt, & alios procul remotos populos, ad quos ne tenuis quidem Christi fama hactenus pervenit: hujus nodi facilis est solutio. neque enim vel singulas mundi plagas specialiter designat Christus, nec certum tempus præfigit: sed tantum affirmat, Euangelium (quod à Judæa, proprio domicilio, mox exterminandum omnes putassent) usque ad ultimos orbis terræ fines propagatum iri ante ultimum adventus sui diem. Finem quoque prædicationis notat, Ut sit in testimonium cunctis gentibus. Quanquam enim nunquam ἀμάρτυρον se reliquit Deus, ac speciali modo Judæis de se testatus est: hoc tamen præ aliis memorabile testimonium edidit, dum se patefecit in Christo suo. ideoque Paulus primæ ad Timotheum capite 2. vers. 6. suis temporibus in lucem prodiisse dicit, quia hæc matura erat opportunitas totius mundi ad Deum vocandi. Discamus ergo, quoties prædica-

tur

tur Euangelium, perinde esse acsi Deus ipse in medium prodiret, nosque soleoni & legitimo ritu contestaretur ne incerti vagemur in tenebris: qui vero parere abnuuot, reddantur inexcusabiles. *Tunc veniet consummatio.* Quidam ad excidium Templi, & cultus Legalis abolitionem perperam restringunt quod de fine & renovatione mundi intelligi debet. Nam quia discipuli illa duo simul miscuerant, quasi everti non posset Templum sine totius mundi ruioa: Christus ad propositam quæstionem respondens, admonuit, longam & tristem malorum Iliada instare: nec ante illis festinandum esse ad palmam quam multis certaminibus & molestiis perfuncti essent. Sic ergo resolvi debet hoc postremum membrum, Non ante adveniet finis seculi quam duris & laboriosis tentationibus Ecclesiam meam diu exercuerim. nam falsæ imaginationi quam apud se conceperant Apostoli opponitur. Unde rursus discendum est, non præfigi certum diem, acsi eorum quæ ouper prædixit eventum contino0 statim tenore ultimus dies exciperet. nam quæcunque supra legimus, pridem experti sunt fideles: nec tamen mox apparuit Christus. Verum non aliud fuit ejus consilium quam Apostolis nimium cupide ad cælestem gloriam transvolantibos frenum tolerantiæ injicere. acsi dixisset, non ita cito ut sibi finxerant instare redemptionem, sed ioterpositos esse longos anfractus.

MATTH. XXIV.

15. Quum ergo videritis abominarionem desolationis quæ dicta
Dan. 11. verf. 31. & 12:11. est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto (qui legir intelligat):

16. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.

17. Qui in tecto, non descendar ut tollat quicquam de domo sua:

18. Et qui in agro, non revertatur ut tollat vestes suas.

19. Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus.

20. Orate autem ut non fiat fuga vestra hyeme, neque Sabbatho.

21. Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet.

22. Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos decurtabuntur dies illi.

23. Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, aut illic: nolite eredere.

24. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri possit) etiam electi.

25. Ecce prædixi vobis.

26. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.

27. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet usque in Occidentem, ita erit & adventus Filii hominis.

28. Ubicunque enim fuerit cadaver, illic congregabuntur & aquilæ.

MARC. XIII.

14. Porro quum videritis abominationem desolationis quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem ubi non oportet (qui legir intelligat): tunc qui fuerint in Judæa, fugiant ad montes.

15. Qui vero fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingrediatur ut quicquam tollat è domo sua.

16. Et qui fuerit in agro, ne revertatur ad ea quæ reliquit à tergo, ad tollendum pallium suum.

17. Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus.

18. Orate vero ne fiat fuga vestra hyeme.

19. Erunt enim dies illi afflictio, qualis non fuit à primordio rerum conditarum quas condidir Deus, usque ad hoc tempus, nec futura est.

20. Et nisi Dominus abbreviasset dies, non fuisset salva universa caro: sed propter electos quos elegit, abbreviavit dies.

21. Ac tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, ecce illic: ne credatis.

22. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & edent signa & prodigia ad fallendum (si fieri possit) etiam electos.

23. Vos autem cavete: ecce prædixi vobis omnia.

LUC. XXI.

20. Quum autem videritis circumdari ab exercitibus Hierosolymam, tunc scitore quod immineat desolatio ejus.

21. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: & qui in medio ejus, discedant: & qui in regionibus, non intrenr in eam.

22. Quia dies ultionis hi sunt: ut impleanrur omnia quæ scripta sunt.

23. Væ autem prægnantibus & mamma nutrientibus in illis diebus. erit enim afflictio magna super terram, & ira in populo hoc.

24. Er cadent acie gladii, & captivi ducentur in omnes Gentes: & Jerusalem calcabitur à Gentibus, donec impleantur tempora Gentium.

LUC. XVII.

22. Et ait ad discipulos, Venient dies quando desiderabitis videre unum dierum Filii hominis: nec videbitis.

23. Et dicent vobis, Ecce hic, ecce illic: nolite ire, neque sectemini.

24. Nam sicut fulgur coruscans è regione quæ sub cælo est, in alteram quæ sub cælo est fulget: ita erit Filius hominis in die suo.

25. Sed prius oportet illum multa pati, & reprobari à natione hac.

15. *Quum videritis abominationem.*] Quia res incredibilis erat (ut jam diximus) templi & urbis Hierosolymæ excidium, totiusque Judaicæ politiæ interitus: deinde absurdum videri poterat, salvos non aliter fore discipulos, quam si ab eo populo avulsi essent penes quem deposita erat adoptio & æternæ salutis fœdus: Christus Danielis testimonio utrumque confirmat. acsi diceret, Ne in Templo & Legalibus ceremoniis sitis defixi, certum finem illis imposuit Deus: ac pridem testatus est, quum veoiret Redemptor, cessatura esse sacrificia: ne vobis molestum sit resecari à gente vestra. Deus etiam de futura illius abdicatione suos in tempore admonuit. Porro talis prædictio oon modo ad tollendam scandali materiam valebat, sed etiam ad erigendas piorum mentes, ut in extremis cladibus se divinitus respici,

respici, suamque salutem curari scientes, ad sacram anchoram confugerent, in qua inter sævissimas jactationes firma tamen & tuta illis erat statio. Verum antequam ultra progrediar, excutiendus est qui à Christo citatur locus. Falluntur autem, meo judicio, interpretes, qui ex nono capite Danielis testimonium hoc peritum esse tradunt. Neque enim illic ad verbum habetur *abominatio desolationis.* & certum est, Angelum non de ultima vastatione, cujus hic Christus meminit, disserere, sed de temporali dissipatione quam attulit tyrannis Antiochi. Capite autem duodecimo Angelus finalem (ut vocant) Legalis cultus abrogationem, quæ futura erat Christi adventu, prædicit. Postquam enim fideles ad infractam constantiam hortatus est, tempus certum tam ruinæ quam instaurationis definit: Ex quo (inquit) ablatum fuerit juge sacrificium, & posita fuerit abominatio desolationis, restabunt dies mille ducenti & nonaginta. Beatus qui expectaverit donec ad mille trecentos trigintaquinque dies perveniat. Scio hunc locum propter suam obscuritatem varie torqueri: sed mihi videtur simplex hic esse sensus, quod Angelus, postquam semel templum ab Antiochi pollutionibus & idolis purgatum fuerit, pronunciet venturum rursus esse tempus quo novæ profanationi expositum, sine spe restitutionis sanctitatem suam omnemque reverentiam perpetuo amittat. Quia autem funestus ac lugubris erat nuncius, iterum Prophetam ad annum unum & biennium & sex menses revocat. Quibus verbis tam malorum diuturnitas quam exitus notatur. nam in continua malorum serie longus jam videtur anni circuitus: ubi autem duplicatur temporis spatium, multo magis crescit molestia. Hortatur ergo Spiritus fideles ut non modo ad integri anni (hoc est, longi temporis) tolerantiam se comparent: sed ut statuant, continuo multarum ætatum tenore ferendas sibi esse afflictiones. Porro in dimidio temporis subest non parva consolatio: quia licet diuturnæ sint afflictiones, perpetuas tamen non fore ostendit Spiritus. Ac prius quidem usus fuerat hac loquendi forma, Durabit Ecclesiæ calamitas per tempus, tempora, & dimidium temporis. Nunc vero triennium illud cum sex mensibus per dies supputat, ut fideles in longiore malorum tractu magis obdurescant. Solenne enim est hominibus in rebus adversis non per annos vel menses, sed per dies singulos tempus supputare: quia dies unus illis instar anni est. Tandem beatos fore dicit qui sustinuerint usque ad finem illius temporis, hoc est, qui invicta patientia ad metam usque pertigerint. Nunc Christus quod proposito suo quadrabat solum eligit: nempe instare sacrificiis finem, & locandam in templo abominationem esse, quæ signum sit ultimæ desolationis. Quia autem in præsenti suo statu nimis tenaciter hærebant Judæi, ut ad prophetias quibus prædicta erat ejus abolitio minime attenderent, Christus, quasi aurem vellicans, attente locum illum legere ipsos jubet: ut discant clare testatum esse à Prophetis quod illis tam difficile est creditu. Abominatio tantundem valet ac profanatio. nam hac voce notatur immunditiеs quæ purum Dei cultum vitiat aut evertit. Dicitur autem Desolationis, quod templi & politiæ interitum secum traheret: sicuti prius capite 9. pollutionem ab Antiocho illatam, quasi vexillum temporariæ desolationis esse dixerat. sic enim nomen Alæ vel Expansionis interpretor. Falluntur autem quibus videtur notari Hierosolymæ obsidio: nec eorum errori suffragantur Lucæ verba, cui non idem, sed aliud dicere propositum fuit. Nam quia olim urbs illa quasi in medio excidio liberata fuerat, ne quid tale in posterum sperent fideles, simulatque ab hostibus circumdata fuerit, pronunciat Christus actum fore: quia prorsus nudata sit Dei auxilio. Sensus ergo est, Non fore dubium eventum belli: quia exitio devota sit urbs illa, quod nihilo magis effugere poterit quam cæleste decretum rescindere. Ideo aliquanto post subjicitur, ipsam à Gentibus calcatum iri: quæ loquutio ultimam ruinam significat. Porro quia in speciem absurdum erat, sanctam urbem ita prostitui Gentium libidini, additur consolatio, ad tempus Gentibus permitti tantum licentiæ, donec maturescat earum iniquitas, atque in lucem erumpat quæ illis reposita est ultio.

16. *Tunc qui in Judæa sunt.*] Postquam Prophetæ testimonio docuit Christus, Templo profanato extinctum paulo post iri cultum Legalem: subjicit, diras & horrendas calamitates toti Judææ instare, ut nihil optabilius sit quam procul inde subduci. & simul adeo repentinas fore dicit, ut vix celerrimæ fugæ tempus suppetat. Huc enim pertinent loqutiones, *Qui in tecto est, ne intret in domum, Qui in agro est, ne revertatur:* ne scilicet dum sua servare cupiunt, seipsos perdant. Item, *Væ prægnantibus & lactantibus:* quia scilicet liberæ & expeditæ ad fugam non erunt. Item, *Orate ne hyeme aut Sabbatho contingat fuga vestra:* ne scilicet festinationem religio, vel itineris asperitas, & brevitas dierum impediat ac moretur. Consilium ergo Christi fuit, primum suos expergefacere, ne beatam amplius quietem regnique terreni delicias imaginarentur: deinde eorum animos fortitudine munire, ne communibus ruinis succumberent. Violenta quidem fuit hæc admonitio, pro ipsorum tamen stupore & ingenti malorum gravitate necessaria.

21. *Erit enim tunc afflictio.*] Lucas etiam dies ultionis fore dicit, & iram in populo illo, ut impleantur quæcunque scripta sunt. nam quum obstinata populi malitia ruptum tunc fuerit Dei fœdus, terram ipsam & aërem prodigiosa mutatione concuti oportuit. Nulla quidem magis exitialis plaga inflicta fuit Judæis quam quod extincta apud eos cælestis doctrinæ luce rejecti à Deo fuerunt. Verum (quod in tanta duritie necesse erat) rejectionis suæ malum duris & gravibus flagellis sentire coacti sunt. Cæterum tam horrendæ vindictæ causa fuit quod ad summum cumulum pervenerat desperata illius gentis impietas. Nam quæ eorum morbis allata erat medicina, non superbe modo ab illis spreta fuerat, sed contumeliose etiam rejecta: imo in ipsum medicum crudeliter, tanquam furiosi vel abreptitii, sævierant. Quum vero in ipsis tam severe obstinatum Euangelii contemptum una cum pervicaciæ rabie ultus sit Dominus, nobis semper ante oculos versetur eorum pœna: ac inde discamus, nihil Deo magis esse intolerabile quam pertinacem gratiæ suæ contemptum. Quanquam autem similes Euangelii contemptores manet eadem merces, in Judæis tamen illud præ aliis memorabile documentum extare voluit Deus, quo illustrior ad posteros esset adventus Christi gloria. Nullis enim verbis exprimi potest sceleris illius indignitas, quod Filium Dei, vitæ auctorem cælitus sibi oblatum, ad mortem rapuerint. Itaque illo plusquam nefando sacrilegio defuncti, non destiterunt subinde aliis atque aliis criminibus omnes extremi exitii causas sibi accersere. Ideo negat Christus parem in mundo afflictionem postea fore: quia sicuti una Christi repulsa, tot præsertim scelestæ contumaciæ & ingratitudinis circumstantiis implicita, præ omnibus ætatum omnium peccatis maxime detestabilis fuit: sic etiam æquum fuit illius vindictæ atrocitate alias omnes superari.

22. *Nisi decurtati fuissent.*] Cladium atrocitatem amplificat, simul tamen admixta consolatione: quod scilicet illis extingui possit Judaicum nomen, nisi Dominus electos suos respiceret, atque in illorum gratiam aliquid levationis afferret. Convenit autem hic locus cum illo Jesaiæ, Nisi Dominus residuum *Jesa. 1.*
nobis fecisset exiguum semen, quasi Sodoma fuissemus, *vers. 9.*

mus, & similes Gomorrhæ. Nam & vindictam Dei quæ io exilio Babylonico contigerat, rursus Christi
Rom. 9. vers. 29. adventu impleri oportuit, teste Paulo. Imo quo magis se impietas profuderat, gravior tunc exundare debuit vindicta. Ideo dicit Christus, nisi malis finem Deus imponat, perituros funditus Jodæos, ut ne unus quidem residuus maneat: sed Deum gratuiti fœderis sui rationem habiturum, ut electis suis par-
Jesa. 10. vers. 22. cat, secundum alterum illud Jesaiæ vaticinium, Si fuerit populus tuus ut arena maris, reliquiæ duntaxat salvæ fient. Est autem boc insigne divini judicii documentum, ubi visibilem Ecclesiam sic affligit ut funditus videatur perdita: & tamen ad servandum aliquod semen, suos electos, & quidem paucos numero, mirabiliter ab interitu eripit, ut præter spem è gurgite mortis emergant. Sic enim terrentur hypocritæ, ne Ecclesiæ titulo & specie freti vanam spem impunitatis sibi fingant: quia modum inveniet Dominus quo Ecclesiam suam liberet, ipsis in exitium traditis. piis vero mira consolatio suggeritur, quod nunquam ita frenum laxabit Deus iræ suæ, quin saluti ipsorum consulat. Sic io punieodis Judæis horrendum in modum exarsit: & tamen præter spem hominum sibi moderatus est, ne quis ex electis periret. Atque hæc incredibilis miraculi fuit materia, quod quum ex Judæa oritura esset salus, ex paucis guttis fontis arefacti fluvios Deus creavit qui totum mundum irrigarent. nam (ut Gentium omnium odia in se contraxerant) parum abfuit quin uno die ubique locorum signo dato trucidarentur. Nec dubium est, quum multi talem eorum internecionem urgerent, divinitus retentum fuisse Titum ne & milites & alios illius exequendæ plus satis avidos, suo nutu armaret. Quod ergo ultimam totius gentis cladem tunc compescuit Romanus imperator, hæc decurtatio fuit ad servandum aliquod semen. Interea boc notandum, quod *propter electos* impetum iræ suæ cohibuit, ne omnes obrueret. Cur enim ex ingenti multitudine paucos superstites restare voluit? & quid habuit causæ cur hos aliis præferret? Nempe quod in populo quem adoptaverat, residebat ejus gratia: ac, ne irritum esset ejus fœdus, quidam æterno ejus consilio ad salutem electi & de-
Rom. 11. vers. 5. stinati erant. Ideo Paulus causam gratuitæ electioni assignat quod ex immenso populo servandæ sint reliquiæ. Facessant igitur hominum merita, quando ad merum Dei beneplacitum revocamur, ne aliunde pendeat inter hos & illos discrimen, nisi quia salvos esse oportet qui electi sunt. Quod ut clarius & expressius commendet Marcus, pleonasmon addit, sic loquens, *Propter electos, quos elegit, abbreviavit dies.* Certe poterat sufficere participium, nisi hoc diserte testatum vellet, non extraneis causis adduci Deum ut hos potius quam illos favore prosequatur: sed quia eligere illi placuit quos servaret, in eorum salute arcanum gratiæ suæ propositum stabilire. Quæritur tamen quomodo propter electos cladibus modum imposuerit Deus, ne funditus Judæos perderet, quum multi reprobi & desperati servati fuerint. Solutio facilis est, liberatam fuisse gentis partem ut inde suos electos, qui permixti erant, quasi semen, excussa palea, educeret. Quanquam ergo communiter reprobis & electis temporalis contigit salus, quia tamen illis nihil profuit, merito his solis adscribitur: sicuti mira Dei providentia in eorum gratiam directa fuit.

23. *Tunc si quis vobis.*] Iterum repetit quod de impostoribus dixerat: oec frustra. majus enim ab hac tentatione periculum instabat, ne miseri homines in rebus afflictis & desperatis, fallaci titulo decepti, larvas pro Christo quærerent, & diaboli præstigias amplecterentur pro Dei auxilio. Nam quum Judæi ob contemptam redemptiooem tam duriter oppressi, violentis saltem remediis à perfidia retrahendi essent, novas spes astute illis objecit Satan, quæ à Deo longius ipsos abducerent. Et certe nihil magis exitiale est, quam, dum in rebus adversis consilio destituimur, sub nominis Dei prætextu mendaciis decipi, quæ & resipisceotiæ januam nobis obstruunt, & infidelitatis tenebras augent, & tandem desperatione confusos ad iosaniam præcipitant. Quare in tanto periculo minime supervacua repetitio fuit: ac præsertim quum pseudoprophetas non levibus machinis ad fallendum instructos fore admoneat Christus, nempe signis & portentis quæ obstupefaciant infirmas mentes. Nam quum miraculis virtutis suæ præsentiam testetur Deus, & ideo sigilla sint veræ doctrinæ, nihil mirum si impostoribus reverentiam conciliant. Et tali illusioois genere ulciscitur Deus hominum ingratitudinem, ut mendacio credant qui veritatem respuerunt, magisque ac magis obtenebrentur qui ad oblatam lucem clauserunt oculos. Quanquam & simul suorum constantiam exercet, quæ inde clarius refulget dum nullis fallaciis succumbunt. Porro quum antichristos & mendaces prophetas Dominus miraculis armatos fore pronunciet, non est cur tantopere superbiant Papistæ hoc obtentu, vel ipsorum jactantia territemur. Miraculis superstitiones suas confirmant: nempe quibus prædixit Filius Dei labefactandam esse multorum fidem. Quare tantum apud prudentes momenti habere non debent ut per se sufficiant ad probandum hoc vel illud doctrinæ genus. Si excipiant, hoc modo everti ac in nihilum redigi miracula quibus tam Legis quam Euangelii sancita fuit auctoritas: respondeo, certam Spiritus notam illis insculptam fuisse quæ dubitationem & errandi metum fidelibus eximeret. Neque enim quoties ad suos confirmandos virtutem suam exeruit Deus, ita confuse operatus est quin vera extaret nullique fallaciæ obnoxia distinctio. Adde quod doctrinam sic obsignant miracula, ut illa quoque vicissim præluceat, & discutiat omnes nebulas quibus simplices mentes obfuscat Satan. Denique si ab imposturis cavere placet, sit apud nos individua signorum & doctrinæ conjunctio.

24. *(Si possibile est) etiam electi.*] Hoc additum fuit iocutiendi terroris causa, quo magis sollicite intenti essent fideles ad cavendum. nam ubi tam effreni licentia grassantur pseudoprophetæ, tantaque fallendi efficacia illis conceditur, facile esset securos & incautos eorum fraudibus illaqueari. Christus ergo discipulos suos ad excubias agendas hortatur & excitat. deinde etiam admonet non esse cur turbentur novitate spectaculi, si multos passim in errorem abripi videant. Cæterum ut curam suis injicit, ne torpentes circumveniat Satan: ita rursum amplam fiduciæ materiam suppeditat in quam quieti recumbant, dum ipsos promittit adversus quascunque Satanæ insidias Dei præsidio & custodia tutos fore. Ergo quantumvis fragilis sit ac lubrica piorum conditio, firma tamen hic fultura ostenditur in qua consistant: quia possibile non sit eos à salute excidere, cujus fidelis est custos Filius Dei. Neque enim illis apud se tanta suppetit munisio quæ Satanæ machinis resistat, sed quia Christi *Joan. 10. vers. 28.*
sunt oves, quas nemo poterit rapere ex ejus manu. Notandum autem est qood salutis nostræ firmitas non in nobis, sed in arcana electione locatur. Quanquam enim custoditur salus nostra per fidem (ut Pe- *1 Pet. 1. vers. 5.*
trus docet) altius tamen conscendere oportet, Ideo nos in tuto esse quia nos Pater Filio suo dedit, & Filius ipse nihil quod sibi datum est periturum affirmat.

25. *Ecce prædixi.*] Plenius Domini mentem exprimit Marcus, *Vos autem cavete: ecce prædixi.* Quibus verbis docemur, nulla excusatione dignos esse quos offendicula à Christo prædicta consternant. nam qoum nobis Dei voluntas pro regula esse debeat, sufficit nos in tempore esse admonitos, ita ei pla-

1 Cor. 10. vers. 13. placere. Deinde quum fidelem se pronunciet, nec passurum ut tentemur ultra quam simus ferendo, nunquam ad resistendum nobis virtus deerit: modo ne infirmitatem nostram alat torpor.

26. *Ecce in deserto est.*] Lucas hunc sermonem alteri Christi responso permiscet. nam quum à Pharisæis rogatus de adventu regni Dei, negasset cum observatione venturum: sequitur in Lucæ contextu, quod conversus ad discipulos, admonuerit venturos esse dies quum amplius visuri non sint diem unum Filii hominis. Quibus verbis monere voluit ut in luce ambularent antequam occuparentur noctis tenebris. debuit enim hic acerrimus illis esse stimulus, ut proficere studerent quamdiu fruebantur Christi præsentia, dum audirent gravissimas perturbationes instare. Nescitur autem an eadem de re bis admonuerit Christus discipulos. Sed mihi probabile est, quum de regni Dei adventu fieret mentio, quas hic inseruit sententias Lucam ex alio tempore desumptas attexuisse. quod illi non ratum esse, alibi vidimus. Cæterum quia locus hic per inscitiam varie detortus est, ut genuinum sensum habeant lectores, notanda illis est antithesis inter latebras & longe lateque patentem regni Christi propagationem, eamque subitam & inopinatam, qualis est fulguris extensio ab ortu Solis usque ad occasum. Scimus enim pseudochristos (quod crassæ & stultæ spei genus illius consentaneum erat) quascunque poterant copias in receptacula deserti, vel in speluncas, vel in alios recessus contraxisse, ut jugum Romani Imperii vi & manu armata à se excuterent. Sensus ergo est, Quicunque opes suas in locum abditum colligit ut gentis libertatem armis recuperet, se pro Christo mendaciter venditare: quia missus sit Redemptor qui repente & ex insperato gratiam suam in omnes mundi plagas expandat. Hæc autem inter se contraria sunt, redemptionem includere in aliquo angulo, & eam diffundere per totum orbem. Hoc modo admoniti fuerunt discipuli, non amplius in Judææ latebris Redemptorem esse quærendum: quia regni pomœria ad ultimos usque terræ fines subito proferret. Atque hæc admirabilis celeritas, qua Euangelium per omnes mundi partes volitavit, illustre fuit divinæ potentiæ testimonium. Neque enim humana industria fieri poterat ut lux Euangelii, instar fulguris, simulac emicuit, ab una mundi plaga usque ad oppositam penetraret: ideoque Christus non temere hac circumstantia cælestem suam gloriam commendat. Adde quod hac regni sui amplitudine proposita, ostendere voluit Judææ vastitatem sibi non posse obstare quin regnaret.

28. *Ubicunque fuerit cadaver.*] Sensus est, Quibuscunque artificiis conetur Satan huc & illuc distrahere filios Dei, in ipso tamen Christo sacrum esse unitatis vinculum, quo devinctos teneri conveniat. Unde enim dissipatio nisi quia multi à Christo diffluunt, in quo solo sita est nostra firmitas? Ergo hic modus præscribitur fovendæ sanctæ conjunctionis, ne errorum distractiones corpus Ecclesiæ lacerent: nempe si in Christo defixi manemus. Quod diligenter notandum est. neque enim vel ad Romanæ sedis primatum, vel ad alias nugas nos astringit Christus: sed hoc unico modo Ecclesiam suam colligat, si ad ipsum unicum caput omnes undique respiciant. Unde sequitur, quicunque ei cohærent pura fide, extra schismatis esse periculum. Eant nunc Romanenses, & schismaticos esse clament qui se à Christo alienari non sinunt, ut latroni fidem suam mancipent. Quod Papistæ ipsi pro eorum societate accipiunt qui fidem unam profitentur, & aquilas allegorice exponunt pro acutis & oculatis, nimis insulsum est: quum aliud non fuisse Christi consilium palam sit, quam ad se vocare & in se retinere Dei filios, ubicunque sint dispersi. Nec vero hic simpliciter ponitur corpus, sed cadaver. Aquilis autem nihil tribuit Christus quam quod apud nos corvis aut vulturibus congrueret, pro regionis quam incolimus natura. Neque etiam satis solida est aliorum argutia, qui odoriferam fuisse Christi mortem dicunt, ut electos Dei alliceret. nam, meo judicio, ratiocinari voluit Christus à minori ad majus, Si tanta est in avibus sagacitas ut ex remotis locis ad cadaver unum multæ conveniant, turpe esse fidelibus, non aggregari ad vitæ auctorem, quo solo vere pascuntur.

MATTH. XXIV.

29. Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum movebuntur.

30. Et tunc apparebit signum Filii hominis in cælo: & tunc plangent omnes Tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute & gloria multa.

31. Et mittet Angelos suos cum magna voce tubæ: & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summo cælorum usq; ad terminos eorum.

MARC. XIII.

24. Cæterum in diebus illis, post afflictionem illam, sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum:

25. Et stellæ cæli decident, & virtutes quæ in cælis sunt concutientur.

26. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate multa & gloria.

27. Et tunc mittet Angelos suos, & aggregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ usque ad summum cæli.

LUC. XXI.

25. Et erunt signa in sole, luna & stellis: & in terris anxietas gentium desperatione, resonante mari & fluctu:

26. Extabescentibus hominibus præ timore & expectatione eorum quæ supervenient orbi terrarum. Nam virtutes cælorum concutientur.

27. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate & gloria multa.

28. His autem fieri incipientibus, suspicite & attollite capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra.

Jam ad plenam regni sui manifestationem descendit Christus, de qua initio rogatus fuerat: ac promittit, postquam tot malis vexati fuerint, venturam suo tempore redemptionem. Nam hoc præcipue spectavit in suo responso ut discipulos suos bona spe stabiliret, ne propter confusos motus animis deficerent. Ideo non simpliciter de adventu suo loquitur, sed Propheticas loquendi formas usurpat, quibus ut quisque magis erat intentus, ita durius tentationis certamen ex contrario eventu subire necesse habebat. Quid enim magis absurdum quam regnum Christi non modo contemptibile, sed cruce oppressum, multis probris coopertum, & omni genere afflictionis obrutum cernere, de quo tam magnifice Prophetæ concionati erant? Annon requiri poterat majestas illa quæ Soli & lunæ & stellis tenebras obduceret, totam concuteret orbis machinam, & usitatum naturæ ordinem mutaret? His tentationibus

bus nunc Dominus occurrit, pronuncians, quamvis non statim compleantur hæc vaticinia, ipso tamen eventu comprobatum tandem iri. Sensus itaque est, quæ de prodigiosa tam cæli quam terræ concussione olim prædicta erant, non debere ad redemptionis exordium restringi: quia totum cursum, donec ad metam ventum foret, complexi fuerint Prophetæ. Nunc ubi tenemus Christi consilium, facilis est verborum intelligentia: quod scilicet non statim obtenebrandum sit cælum, sed postquam afflictionibus defuncta fuerit Ecclesia. Non quod ultimo demum Christi adventu appaitura sit regni ejus gloria & majestas: sed quia illuc usque differtur eorum complementum quæ fieri cœperunt post resurrectionem, & quorum duntaxat gustum aliquem Deus suis præbuit, ut longius eos per spei & patientiæ viam deduceret. Secundum hanc rationem usque ad ultimum diem fidelium mentes suspendit Christus, ne putent irritum esse quod testati sunt Prophetæ de reparatione futura, quia sub densa afflictionum caligine longo tempore submersum lateat. Perperam vero afflictionem dierum illorum quidam interpretes de Hierosolymæ excidio accipiunt: quum potius universa sit malorum omnium, de quibus ante Christus disseruit, ἀνακεφαλαίωσιν. Porro hoc argumento ad tolerantiam eos animat, quod afflictiones felicem tandem lætumque habebunt exitum. acsi dixisset, quamdiu peregrinabitur in mundo Ecclesia, tempus nubilum fore & obscurum; verum simulac finis contigerit miseriis, superventurum diem quo illustris appareat sua majestas. Cæterum quomodo sol obscurandus sit, hodie conjicere non possumus, sed eventus ipse ostendet. Stellas quidem non reipsa casuras intelligit, sed secundum hominum sensum. ideo apud Lucam tantum prædicit fore signa in sole & luna & stellis. Sensus ergo est, tantam fore machinæ cæli concussionem, ut stellæ ipsæ cadere putentur. Additur etiam apud Lucam, de formidabili motu maris, ut homines præ metu & anxietate deficiant. Summa autem est, creaturas omnes sursum & deorsum, quasi præcones fore citandis hominibus ad horribile illud tribunal, cujus contemptu impie ad ultimum usque diem lascivient.

30. *Tunc apparebit signum.*] Clarius hoc verbo discernit Christus præsentem regni sui statum à futura ejus gloria. Est enim species concessionis, quod in afflictionum caligine Christi majestas non erit conspicua, nec redemptionem ab eo allatam sentient homines. Nam certe confusa rerum permistio quæ nunc cernitur, tum mentes nostras obnubilat, tum Christi gratiam obruit, & quasi evanescere facit ex oculis nostris, saltem ut carnis sensu non apprehendatur salus ab eo parta. Ideò se ultimo adventu palam emersurum denunciat, ut cælesti potentia præditus, quasi signo in sublime erecto, ad se convertat totius mundi intuitum. Cæterum quia videbat majorem hominum partem doctrinæ suæ contemptricem fore, regnoque suo adversam, simul planctum & lamentationem denunciat omnibus populis: quia scilicet æquum est ut rebelles conterat, perdatque sua præsentia qui absentis imperium spreverunt. Hoc autem dicit, partim ut superbis ac præfractis terrorem incutiens, ad resipiscentiam eos adducat: partim etiam ut suorum animos confirmet in tanta mundi contumacia. Est enim non levis offendiculi materia, impiorum securitas: quia videntur impune Deo illudere. deinde nihil proclivius est quam prosperæ fortunæ qua fruuntur illecebris capi, ut nobis effluat Dei reverentia. Ergo ne ebriæ illorum lætitiæ invideant fideles, Christus eam in luctum & stridorem dentium pronunciat tandem conversum iri. Alludit autem, meo judicio, ad duodecimum caput Zachariæ, vers. 11. ubi Deus memorabile judicii sui specimen instare docens, planctum apud omnes familias fore asserit, qualis fieri solet in funere unigeniti. Quare non est quod mundi conversionem quis expectet, quia sero & sine profectu tandem sentient quem confixerint. Sequitur deinde signi illius explicatio, quod Filium hominis videbunt super nubes venientem, qui sub habitu servi contemptibilis tunc in terra agebat. Atque hoc modo gloriam regni sui cælestem fore admonet, non terrenam, ut falso imaginati erant discipuli.

31. *Et mittet Angelos suos.*] Specimen suæ illius potentiæ describit, quod Angelos mittet qui electos suos colligant ab extremis mundi partibus. Nam summitas cælorum tantundem valet ac extrema regio. Sed hyperbolice loquitur Christus, ut doceat, electos, etiamsi è terra sublati, & per aërem disjecti forent, rursus tamen congregatum iri, ut sub capite suo coalescant in vitam æternam, & sperata hæreditate fruantur. Voluit enim suos discipulos Christus solari, ne tristis Ecclesiæ dissipatio eos frangeret. Quare & nos, quoties vel Satanæ artificio distrahi Ecclesiam, vel impiorum sævitia lacerari, vel turbari impiis dogmatibus, vel procellis jactari cernimus, ad hanc collectionem discamus referre oculos. Atque si res nobis videtur creditu difficilis, succurrat nobis Angelica potentia, quam ideo proponit Christus ut nos supra humana media erigat. Quamvis enim hominum malitia nunc Ecclesia vexetur, per varias fugas & exilia feratur instabilis, fluctibus etiam allisa frangatur, & misere discerpta nihil habeat firmitatis in mundo, bene nihilominus sperandum est: quia non humano modo, sed cælesti virtute (quæ omnibus obstaculis longe erit superior) eam colliget Dominus.

28. Luc. *His fieri incipientibus.*] Apud Lucam clarius exprimitur consolatio qua suorum animos Christus exhilarat. Quanquam enim hæc sententia nihil à verbis Matthæi quæ nuper exposuimus, diversum continet: melius tamen ostendit in quem finem dicantur venturi Angeli ad congregandos electos. Necesse enim fuit communi mundi tristitiæ & anxietati piorum gaudium opponi quasi è regione, & notari inter ipsos & reprobos discrimen, ne Christi adventum exhorrescerent. Scimus Scripturam non de ultimo tantum judicio, sed de omnibus quæ quotidie Deus exercet, varie loqui, prout vel ad fideles vel ad incredulos dirigit sermonem. Quorsum vobis dies Domini? (inquit Propheta) dies ille, *Amos 5. vers. 18.* caliginis est ac tenebrarum, non lucis: mœroris, non lætitiæ: exitii, non salutis. Contra, filiam Sion *Zach. 9. vers. 9.* gaudere Zacharias jubet propter adventum Regis sui. Et merito: quia (ut dicit Jesaias) idem dies qui *Jesa. 35. vers. 4.* reprobis iram & ultionem adfert, beneplaciti & redemptionis est fidelibus. Docet igitur Christus suo adventu exorituram gaudii lucem suis discipulis, ut impiis terrore confusis, propinqua salute exultent. Ideo hac nota eos Paulus 1 Corinth. 1. insignit, quod *1 Cor. 1. vers. 7.* diem vel adventum Domini expectent. Nam & corona eorum & plena felicitas & refrigerium in illum *2 Tim. 4. vers. 8.* diem differtur. Itaque vocatur hic *redemptio* (sicuti ad Rom. cap. 8. vers. 23.) quia tunc liberationis per Christum partæ effectus vere & solide nobis constabit. Quare nunc stent erectæ aures nostræ ad Angelicæ tubæ clangorem, qui non ideo tantum sonabit ut reprobos percellat mortis horrore, sed electos excitet in secundam vitam, hoc est, quos nunc vivificat ipse Dominus Euangelii sui voce, ad vitæ fruitionem vocet. Infidelitatis enim signum est, expavescere dum adest Filius Dei in salutem nostram.

MATTH. XXIV.

32. Ab arbore autem fici discite similitudinem. Quum jam ramus ejus tener fuerit, & folia fuerint enata, scitis quod prope sit æstas.

33. Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote quod prope sit in foribus.

34. Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.

35. Cælum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt.

36. Cæterum de die illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum: nisi Pater meus solus.

MARC. XIII.

28. A ficu vero discite similitudinem. Quum ramus ejus jam tener fuerit, produxeritque folia, scitis quod prope sit æstas.

29. Sic & vos, quum hæc videritis fieri, scitote quod prope sit in foribus.

30. Amen dico vobis quod non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.

31. Cælum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt.

32. Cæterum de die illo & hora nemo novit, ne Angeli quidem qui in cælo sunt, nec ipse Filius: sed solus Pater.

LUCÆ XXI.

29. Et dixit illis similitudinem, Videte ficum & omnes arbores:

30. Quum protrudunt jam gemmas, cernentes, ex vobisipsis scitis quod jam instet æstas.

31. Ita & vos, quum videritis hæc fieri, scitote quod instet regnum Dei.

32. Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc antequam omnia fiant.

33. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Non tantum intelligo æque certum fore signum propinqui adventus Christi in illa rerum perturbatione cujus facta est mentio, atque certo cognoscimus instare æstatem dum arbores virere incipiunt: sed aliud quiddam, meo judicio, denotat Christus. Nam quum hyeme arbores rigore frigoris contractæ plus roboris præ se ferant, vere autem soluta duritie magis fragiles appareant, quin etiam findantur ut exitus novis ramusculis pateat: sic nihil obstare Ecclesiæ vigori quod eam afflictiones secundum carnis sensum emolliant. Sicuti enim succus interior per totam arborem infusus, postquam mollitiem induxit, collectis viribus erumpit ad renovandum quod emortuum erat: sic Dominus ab externi hominis corruptione plenam suorum instaurationem peoducit. Summa est, ne ex debili & caduco Ecclesiæ statu interitum conjiciant, sed potius sperent immortalem gloriam, ad quam Domious cruce & ærumnis suos præparat. Nam quod Paulus de singulis membris affirmat, in toto corpore impleri
2 Cor. 4. vers. 16. oportet: nempe si externus homo corrumpitur, internum renovari de die in diem. Cæterum quod obscurius à Matthæo & Marco dictum erat, *Scitote quod prope sit in foribus*: apud Lucam apertius exponitur, *Quod instet regnum Dei.* & hoc loco regnum Dei non (ut alibi sæpius) à suo exordio censetur, sed à sua perfectione, idque ex eorum sensu quos docebat Christus. Neque enim regnum Dei apprehendebant in Euangelio, in pace gaudioque fidei, in spirituali justitia: sed beatam illam quietem & gloriam quærebant quæ sub spe abscondita est usque ad ultimum diem.

34. *Non præteribit ætas hæc.*] Quanquam universali nota utitur Christus, non tamen generaliter ad omnes Ecclesiæ miserias extendit sermonem: sed simpliciter docet, nondum ætate una completa quicquid disseruit eventu probatum iri. nam intra annos quinquaginta excisa urbs fuit, templumque dirutum, tota regio in stupendam vastitatem redacta, mundi contumacia sese adversus Deum extulit: exarsit etiam furor ad delendam salutis doctrinam, exorti sunt falsi doctores qui sincerum Euangelium suis imposturis perverterent, religio miris modis concussa, totus piorum cœtus misere vexatus fuit. Quanquam autem multis postea seculis eadem mala continuo tenore grassata sunt: vere tamen dictum fuit à Christo, ante finem unius seculi fideles reipsa & claro experimento sensuros quam verum esset suum vaticinium. nam eadem passi sunt Apostoli quæ hodie videmus. Nec vero consilium Christi fuit, finem calamitatum intra exiguum tempus suis promittere (quia hoc modo secum ipse pugnasset, quum prius admonuerit oondum esse finem) sed ut ad toleraotiam eos animaret, diserte prædixit ad ipsorum ætatem spectare. Seosus est igitur, Prophetiam banc noo esse de malis longinquis, quæ multis post seculis visura sit posteritas, sed quæ jam impendem, & quidem una simul congerie, ut præsens ætas nullius partis expers futura sit. Itaque Dominus omnes malorum species io unam ætatem congerens, minime ab iisdem posteros eximit: sed tantum discipulos ad omnia coostanter ferenda paratos esse jubet.

35. *Cælum & terra transibunt.*] Quo majorem dictis suis fidem conciliet, eorum certitudinem comparatione illustrat: quod scilicet magis stabilita sit ac firma quam fabrica totius mundi. Cæterum hanc loquendi formam varie expoount interpretes. Quidam enim cæli & terræ transitum ad ultimum diem referunt, quo abolebitur caduca eorum conditio. Alii autem sic resolvunt, Potius totam mundi fabricam esse perituram quam ut evanescat vaticinium quod nuper audivimus. Sed quia non dubium est quin Christus suorum mentes supra mundi intuitum attollere data opera voluerit, mihi videtur notare assiduas inclinationes quæ in mundo cernuntur: acsi negaret æstimanda esse dicta sua ab instabili & quasi æstuosa mundi varietate. scimus enim, dum res in mundo volvuntur, quam proclive sit mentes nostras simul abripi. Ideo Christus discipulos vetat in mundi respectu occupari, sed quasi è sublimi divinæ providentiæ specula despicere quæ ventura prædixit. Interea ex hoc loco elicitur utilis doctrina, salutem nostram (quia in Christi promissionibus fundata est) non fluctuare secundum diversas mundi agitationes, sed inconcussam stare, modo etiam fides nostra cælo & terra superior ad ipsum usque Christum transcendat.

36. *Cæterum de die illo.*] Hac sententia Christus fidelium animos teneri suspensos voluit, ne falsa imaginatione tempus aliquod ultimæ redemptioni præfigant. Scimus quam volaticum nobis sit ingenium, atque ut nos vana plusquam oportet sciendi cupiditas titillet. Videbat etiam Christus discipulos intempestive ad triumphum properare. Vult ergo diem adventus sui ita sperari & expeti, ut tamen nemo inquirere audeat, quando venturus sit. Vult denique suos discipulos ita incedere in lumine fidei, ut de temporibus incerti, revelationem patienter exspectent. Cavendum ergo ne ultra quam permittit Dominus, io temporum articulis simus solliciti. Nam præcipua pars sapientiæ nostræ in eo consistit, si oos intra verbi Dei cancellos sobrie continemus. Porro

ne

ne hominibus molestum sit diem illum nescire, Angelos sibi Christus associat: nimiæ enim superbiæ ac improbæ cupiditatis foret, plus nobis appetere, qui super terram reptamus, quam cælestibus Angelis concessum sit. Apud Marcum additur, *Etiam Filius hominis.* Porro ter & quater insanus foret qui se gravatim ignorantiæ subjiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra causa subire abnuit. Cæterum quia hoc Christo indignum esse multi putabant, conati sunt hujus sententiæ duritiem suo commento lenire. Ad captandum etiam subterfugium eos forte compulit Arrianorum malitia, qui hinc evincere conati sunt Christum non esse verum & unicum Deum. Ergo, secundum eos, nescivit Christus diem extremum, quia aliis patefacere noluit. Sed quum palam sit, Christo communem cum Angelis ignorantiam tribui, alius sensus aptior nobis quærendus est: quem antequam profero, breviter diluam eorum objecta qui Filium Dei contumelia affici putant si in eum ulla ignorantia competere dicatur. Primo quod objiciunt, Deo nihil esse incognitum: facilis est solutio. Scimus enim duas naturas in Christo ita fuisse conjunctas in unam personam, ut sua cuique proprietas maneret: præsertim vero quievit Divinitas, seque minime exeruit quoties ad implendum Mediatoris officium interfuit humanam naturam seorsum operari quod suum erat. Quare nihil absurdi fuit, Christum, qui omnia sciebat, aliquid secundum hominis sensum nescire: neque enim aliter & dolori & anxietati obnoxius, & nobis similis esse poterat. Quod vero excipiunt quidam non congruere ignorantiam Christo (quæ pœna est peccati) plusquam absurdum est. Ac primo quidem inscite nugantur, ignorantiam (quæ Angelis tribuitur) ex peccato manare: sed in altero non minus insulsi sunt, quod non agnoscunt Christum ideo carnem nostram induisse ut debitas peccatis nostris pœnas in se susciperet. Quod autem secundum hominem Christus diem ultimum nescivit, id nihilo magis divinæ ejus naturæ derogat quam quod mortalis fuit. Cæterum non dubito quin ad munus sibi à Patre injunctum respiciat, quemadmodum supra, quum diceret, Non esse suum hos vel illos ad dexteram & sinistram suam locare. Non enim (ut illic exposui) simpliciter hoc sibi detrahebat: sed sensus erat, non fuisse à Patre missum cum hoc mandato, quamdiu inter mortales versatus est. Sic etiam nunc intelligo, quatenus Mediator ad nos descenderat, donec sua provincia defunctus esset, non fuisse illi datum quod postea à resurrectione accepit: nam tunc demum sibi datam esse rerum omnium potestatem asseruit.

MATTH. XXIV.

37. Sed sicut dies Noë, ita erit & adventus Filii hominis.

38. Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluvium, edentes & bibentes, contrahentes matrimonium & nuptum dantes, usque ad eum diem quo intravit Noë in arcam:

39. Et non cognoverunt donec venisset diluvium, & sustulisset universos: ita erit & adventus Filii hominis.

40. Tnne duo erunt in agro: unus assumitur, & alter relinquitur.

41. Duæ molentes in mola: una assumitur, & altera relinquitur.

42. Vigilate ergo: quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.

MARC. XIII.

33. Cavete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus sit.

LUC. XVII.

26. Et sicut accidit in diebus Noë, ita erit & in diebus Filii hominis.

27. Edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum usque diem quo intravit Noë in arcam: & venit diluvium, & perdidit omnes.

28. Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot: edebant, bibebant: emebant, vendebant: plantabant, ædificabant.

29. Cæterum quo die exiit Lot è Sodomis, pluit ignis & sulphur è cælo, & omnes perdidit.

30. Secundum hæc erit dies quo Filius hominis revelabitur.

31. In illo die qui fuerit in tecto, & vasa ejus in domo, ne descendat ad tollendum illa: & qui in agro, similiter non redeat ad relicta.

32. Memores estote uxoris Lot.

33. Quicunque quæsierit animam suam servare, perdet illam: & quicunque perdiderit illam, gignet in vitam.

34. Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, & alter relinquetur.

35. Duæ erunt simul molentes: una assumetur, & altera relinquetur.

36. Duo erunt in agro: unus accipietur, & alter relinquetur.

37. Tunc respondentes dicunt ei, Ubi Domine? Ipse vero dixit eis, Ubi cadaver, illic cogentur & aquilæ.

LUC. XXI.

34. Cavete autem vobis nequando graventur corda vestra crapula & ebrietate, & curis hujus vitæ, subitusque vobis immineat dies ille.

35. Tanquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem totius terræ.

36. Vigilate itaque omni tempore, deprecantes ut liceat vobis effugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.

37. *Sicut dies Noë.*] Quanquam nuper suorum animos Christus suspendit ne de ultimo die nimis scrupulose inquirerent; ne tamen secure mundi deliciis indormiant, nunc ad sollicitudinem eos hortatur. Sic ergo incertos de suo adventu esse voluit, ut tamen quotidie, imo singulis momentis, ad eum exspectandum intenti sint. Porro ut illis torporem excutiat, & acrius ad cavendum stimulet, mundo in

bruta

brum focordia demerso venturum repente finem prædicit: quemadmodum in diebus Noë gentes omnes diluvio præter spem absorptæ sunt, quum suaviter in delicias se ingurgitarent. Et paulo post Sodomitæ quum in suas libidines projecti nihil metuerent, igne cælesti consumpti sunt. Quum talis sub diem ultimum futura sit mundi securitas, non est cur sibi vulgi exemplo indulgeant fideles. Nunc tenemus Christi consilium: ne subito obruantur fideles, semper agendas illis esse excubias, quia inopinatus adveniet ultimi judicii dies. Sodomæ solus Lucas meminit, & quidem 17. capite, ubi per occasionem, posthabita ratione temporis, hunc Christi sermonem recitat. Sed absurdum non est duos Evangelistas uno exemplo fuisse contentos, quamvis duo essent à Christo proposita, præsertim quum per omnia quadraret, totum genus humanum olim quum otiosa lætitia diffueret, paucis exceptis, repente fuisse absorptum. Quod autem dicit, edendo, bibendo, celebrandis nuptiis, & aliis negotiis secularibus tunc homines operam dedisse, quum Deus totum mundum diluvio, & fulminibus Sodomam perdidit: his verbis significat perinde fuisse occupatos in commodis & deliciis præsentis vitæ, acsi nulla mutatio timenda esset. Etsi autem statim præcipiet discipulis ut sibi à crapula & terrenis curis caveant, hoc tamen loco directe non damnat illorum temporum intemperiem, sed potius contumaciam, qua factum est ut spretis Dei minis, supini expectarent horribilem interitum. Quum ergo durabilem statum sibi promitterent, secure in consuetis suis rationibus pergere non dubitarunt. Atque hoc quidem per se vitiosum ac damnabile non fuisset, necessitatibus suis prospicere, nisi crassum stuporem opposuissent Dei judicio, ut clausis oculis ad peccandi licentiam ruerent, quasi nullus esset in cælo vindex. Ita nunc Christus ultimam mundi ætatem prorsus stupidam fore docet, ut nihil cogitet quam de præsenti vita, suasque curas in longum tempus extendat, solitum vitæ cursum, acsi in eodem statu mansura semper esset terra, continuans. Sunt autem aptissimæ similitudines: quia si nobis proponimus quid tunc contigerit, non amplius nos decipiet ejusdem in mundi ordine tenoris aspectus, ut credamus perpetuo staturum. Nam triduo postquam in summa tranquillitate res suas quisque agebat, terra inundatione submersa fuit, & quinque urbes igni consumptæ.

39. *Non cognoverunt donec venisset diluvium.*] Fons & causa ignorantiæ fuit quod incredulitas excæcaverat eorum mentes: sicut rursum docet Apostolus undecimo ad Hebræos, Noë fidei oculis occul-
Heb. 11. vers. 7. tam adhuc Dei vindictam eminus vidisse, ut mature eam timeret. Et hic Christus Noë cum reliquo mundo, Lot cum Sodomitis comparat: ut discant fideles sese colligere, ne cum aliis vagantes evanescant. notandum autem est, ideo tunc reprobos obtorpuisse in suis malis, quia Dominus nonnisi servos suos salvifica admonitione cavendi opportune dignatus est: non quod de futuro diluvio prorsus celati sint terræ incolæ (quorum oculis Noë in arcæ fabrica per annos pluscentum triste spectaculum objecit) sed quia unus homo specialiter de futura totius mundi clade admonitus cælesti oraculo, & in spem salutis erectus fuit. Nunc quanquam vulgo personat ultimi judicii fama, quia tamen pauci divinitus edocti, Christum suo tempore venturum judicem sentiunt, hoc singulari Dei beneficio expergefieri convenit, & acui eorum sensus, ne se communi socordia implicent. Nam
1 Pet. 3. vers. 21. 2 Pet. 2. vers. 5. Petrus in hunc finem arcam Noë confert Baptismo nostro, quod scilicet exigua hominum manus à multitudine segregata inter aquas servetur. Quare ad hanc paucitatem referendi sunt animi, si cupimus salvi evadere.

40. *Tunc duo erunt in agro: unus assumetur*] Lucas antequam hoc referat, sententias quasdam inseruit: quarum prima apud Matthæum ad Hierosolymæ excidium pertinet, *Qui fuerit in tecto, ne descendat in domum suam ad tollenda vasa.* Sed fieri potest ut Christus eadem verba ad res diversas accommodaverit. Sequitur apud eundem Lucam admonitio, ut discipuli *memores sint uxoris Lot*: nempe ut eorum quæ à tergo sunt, obliti, ad metam supernæ vocationis contendant. Nam ideo conversa fuit in statuam salis uxor Lot, quod dubitans an frustra ex urbe migrasset, respexerit post tergum: quod erat fidem abrogare Dei oraculo. Probabile est etiam desiderio sui nidi, in quo placide quieverat, fuisse retractam. Quum ergo in ea æternum documentum extare voluerit Deus, firmandi sunt animi fidei constantia, ne hæsitatione in medio cursu flaccescant. deinde ad perseverantiam formandi, ut illecebris caducæ vitæ valere jussis, libere & alacriter ad cælum aspirent. Tertia quoque sententia apud Lucam additur, *Animas suas perdituros qui voluerint eas servare*: ne fideles impediat terrenæ vitæ cupiditas quominus per medias mortes intrepide ad salutem sibi in cælis repositam festinent. Et concinne exprimit Christus præsentis vitæ fragilitatem, quum dicit animas ζωογονῆσαι Ζωογονῆσαι.
(hoc est, generari in vitam) ubi perditæ fuerint. Perinde enim est acsi homines negaret in terra vivere: quia veræ demum & solidæ vitæ initium est renunciare mundo. Postea subjicit Lucas quod apud Matthæum quoque habetur, viros & fœminas tunc diremptum iri, ne copulæ quibus mutuo inter se devincti sunt homines in mundo, pios retineant vel morentur. Sæpe enim contingit ut dum alii alios respiciunt, nemo gradum promoveat. Ergo ut quisque pro se, omni vinculo solutus & expeditus, celeriter currat, docet Christus ex uno pari alterum conjugem assumptum iri, altero relicto: non quod necesse sit, quicunque inter se conjuncti sunt, ita divelli (faciet enim sancta pietatis copula ut viro probo mulier quoque proba adhæreat, patremque comitentur filii) sed tantum voluit Christus, ut remoras omnes abscinderet, singulos ad festinationem hortari, ne qui jam accincti sunt, socios frustra exspectent. Apud Lucam subjicitur sententia illa, *Ubicunque fuerit corpus*, &c. restringi tamen ad diem ultimum non debet. sed quum rogassent discipuli, *Ubi Domine?* hoc est, Quomodo & recti stabimus in tanta concussione, & tuti manebimus in tam gravibus procellis? & quæ latebræ nos conjunctos protegent? Christus (sicuti apud Matthæum) se firmæ unitatis vexillum esse testatur, sub quo omnes filios Dei colligi oportet.

42. *Vigilate ergo.*] Expressior vel magis specialis exhortatio refertur à Luca, *Cavendum esse ne corda graventur crapula & ebrietate & curis secularibus.* Et certe qui intemperanter vivendo sensus habet cibo vinoque obrutos, mente ad cælestis vitæ meditationem nunquam consurget. Sed quia nulla est carnis cupiditas quæ non hominem inebriet, his omnibus danda est opera ne se mundo ingurgitent, si volunt ad Christi regnum properare. Apud Matthæum uno vigilantiæ nomine continua illa notatur attentio, quæ facit ut erectis sursum mentibus in terra peregrinemur. Apud Marcum primo jubentur discipuli videre ne scilicet incautos vel torpentes circumveniat interitus: deinde jubentur vigilare: quia subinde obrepunt variæ carnis illecebræ, quibus sopiuntur mentes. Postea sequitur exhortatio ad preces: quia scilicet aliunde suppetias petere necesse est, quibus nostra infirmitas levetur. Lucas ipsam precationis formam dictat. Primum ut nos dignetur Deus ex tam profundo & multiplici labyrintho eripere: deinde salvos & incolumes sistere in conspectum Filii sui. neque enim illuc pervenire licebit, nisi mirabiliter innumeras mortes effugerimus. Cæterum quia ex periculis enatando, præsentis vitæ cursum transigere non sufficeret, Christus

hoc

hoc tanquam præcipuum ponit, ut nobis ante suum tribunal stare liceat. *Quia nescitis diem.* Notandum est, incertum adventus Christi tempus (quod plerisque fere omnibus segnitiem inducit) attentionis & vigilantiæ stimulum debere nobis esse. Nam consulto absconditum nobis esse voluit Deus, ut nullo momento securi, continuas excubias agamus. Qualis enim fidei & patientiæ esset probatio, si fideles tota vita otiose vagantes in suis deliciis, in Christi occursum triduo se ante accingerent?

Matth. XXIV.

43. Illud autem scitote, quod si scisset paterfamilias qua hora fur venturus fuisset, vigilasset utique, & non sivisset perfodi domum suam.

44. Ideo & vos estote parati: quia qua hora non putatis, ea Filius hominis venturus est.

45. Quisnam est fidelis servus & prudens, quem præfecit dominus famulitio suo, ut det illis cibum in tempore?

46. Beatus servus ille, quem quum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem.

47. Amen dico vobis, super omnia bona sua constituet eum.

48. Quod si dixerit servus ille malus in corde suo, Cunctatur dominus meus venire:

49. Cœperitque percutere conservos, imo edere & bibere cum ebriis:

50. Veniet dominus servi illius in die quo non expectat, & hora qua ignorat:

51. Et dissecabit eum, partemque ejus ponet cum hypocritis. illic erit ploratus & stridor dentium.

Marc. XIII.

34. Sicut homo qui peregre agit, relicta domo sua, dedirque servis suis potestatem, ac suum cuique opus, & janitori mandavit ut vigilaret.

35. Vigilate igitur: nescitis enim quando dominus domus venturus sit, sero, an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo.

36. Ne quum venerit repente, offendat vos dormientes.

37. Cæterum quæ dico vobis, omnibus dico, Vigilate.

Luc. XII.

35. Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ accensæ.

36. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertetur à nuptiis: ut quum venerit, ac pulsaverit, confestim aperiant ei.

37. Beati servi illi, quos quum venerit dominus, invenerit vigilantes. Amen dico vobis quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis.

38. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, atque ita invenerit, beati sunt servi illi.

39. Hoc autem scitote, quod si scisset paterfamilias qua hora fur venturus fuisset, vigilasset utique, nec passus fuisset perfodi domum suam:

40 Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

41. Ait autem ei Petrus, Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes?

42. Dixit autem Dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituet dominus super famulitium suum, ut det illis in tempore demensum cibum?

43. Beatus ille servus, quem quum venerit dominus, invenerit ita facientem.

44. Vere dico vobis quod omnibus quæ possidet præficiet illum.

45. Quod si dixerit servus ille in corde suo, Differt dominus meus adventum: & inceperit percutere servos & ancillas, & edere, bibere, & inebriari:

46. Veniet dominus servi illius in die quo non sperat, & hora qua nescit: & dissecabit eum, partemque ejus cum infidis ponet.

47. Ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui & se non paravit, nec fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit plagis multis.

48. Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Porro cuicunque multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui multum commendarunt, plus petent ab eo.

49. Ignem veni missurus in terram, & quid volo si jam accensus est?

50. Sed baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiatur?

43. *Si scisset paterfamilias qua hora.*] Lucas hunc Christi sermonem alio loco recitat quam Matthæus. Neque id mirum: nam capite 12. ex variis concionibus summam doctrinæ contexens (sicuti alibi ostendimus) hanc quoque parabolam inserit. Adhæc generalis illic ponitur præfatio, ut discipuli lumbis præcinctis, & lucernas accensas manibus gestantes, Dominum suum expectent. Cui sententiæ respondet parabola quæ paulo post sequetur apud Matthæum, de virginibus prudentibus & fatuis. Paucis autem verbis concinne perstringit Christus quomodo fideles in mundo peregrinari oporteat. nam primo lumborum cincturam desidiæ opponit, lucernas autem ardentes, ignorantiæ tenebris. Primum ergo discipulos jubet Christus ad iter paratos & expeditos esse, ut per terram celeriter transeant, nec fixam quietamque stationem alibi quærant quam in cælo. Admonitio valde utilis. quanquam enim vitæ curriculum profani quoque homines in ore habent, videmus tamen ut in terra jaceant resides ac defixi. Deus autem filiorum honore non dignatur nisi qui terræ inquilinos se agnoscunt: nec tantum ad migrandum semper parati sunt, sed continuo etiam cursu pergunt ad cælestem vitam. Jam *Lumbi præcincti, & lucernæ accensæ.*

 vero

vero quia tenebris undique obvoluti sunt quamdiu in mundo versantur, lucernis eos instruit, ut qui noctu facturi sunt iter. Priore itaque loco currendi strenuitas commendatur: deinde certa directio, ne errando frustra se fatigent fideles. nam alioqui præstaret in via claudicare quam temere conficere cæcum iter. Quod ad lumborum cincturem spectat, loquutio ex communi Orientalium more sumpta est, qui oblongis utuntur vestibus.

36. Luc. *Et vos similes.*] Alia similitudine utitur, quam Matthæus subticet, qui in hac parte brevior est. Se enim comparat patrifamilias, qui dum hilariter epulatur in nuptiis, vel alibi extra domum lætitiæ indulget, vult tamen servos suos modeste & sobrie domi agere, legitimis operis intentos, ac reditum suum assidue expectantes. Licet ergo Filius Dei in beatam cæli quietem receptus, à nobis absit: quia tamen cuique suum officium injunxit, otiosos dormire absurdum est. Deinde quia se ad nos rediturum promisit, ad eum singulis momentis excipiendum paratos stare decet, ne sopitos deprehendat. Nam si hoc sibi deberi existimat mortalis homo, ut quacunque hora domum redierit, præsto sint servi ad occursum, quanto majori jure hoc à suis exigit, ut ejus adventum sobrii & vigiles semper expectent? Quo eutem plus addat alacritatis, heros terrenos commemorat ista servorum promptitudine adeo delectari, ut etiam illis ministrent: non quod omnibus dominis hoc sit usitatum, sed quia hoc interdum accidit, ut herus qui nature comis & humanus est, servos tanquam sodales ad communem mensam admittat.
Ephes. 5. Quæritur tamen, quum passim Scripture nos vocet
vers. 8. filios lucis, & Dominus etiam nobis verbo suo præ-
1 Thess. 5. luceat, ut ambulemus tanquam in meridie, quo-
vers. 5. modo vitam nostram Dominus conferat nocturnis
2 Pet. 1. vigiliis. Sed hujus nodi solutio ex Petri verbis pe-
vers. 19. tenda est, qui verbum Dei lucernæ ardentis instar
fulgere docet, ut in loco caliginoso via sit nobis conspicua. Ergo utrumque notandum, quod per obscuras mundi tenebras iter nobis faciendum est, & tamen præeunte cælestis doctrinæ lucerna ab errandi periculo tuti sumus, præsertim quum nobis Christus ipse Solis officium præstet.

43. Matth. *Illud autem scitote.*] Alia similitudine nunc ad sedulas excubias discipulos suos hortatur Christus. Nam siquis fures noctu grassari audierit, metus ipse & suspicio eum dormire non sinent. Nunc ergo quum de furtivo Christi adventu sumus admoniti, & nominatim hoc prædictum sit, vigilandum semper esse, ne dormientibus obrepens cum impiis nos absorbeat: nulla est ignaviæ nostræ excusatio: præsertim quum hic neque parietis tantum fracture, neque rerum nostrarum jactura timenda sit? sed lethale vulnus in animæ nostræ exitium, nisi cavemus. Huc ergo tendunt verba, ut nos Christi admonitio expergefaciat: quia tametsi in longum tempus differatur ultimum judicium, singulis tamen momentis impendet; ideoque suspecto tempore, & vicino periculo, torpere absurdum est.

45. *Quisnam est fidelis servus.*] Distinctius hic locus traditur à Luca, ubi Petri interrogatio inseritur, quæ occasionem novæ parebolæ dedit. Nam quum Christus in furtivi sui adventus periculo ignaviæ locum esse negasset, quæsivit Petrus essetne generalis hæc doctrina, an ad duodecim tantum spectaret. semper enim (ut alibi vidimus) in mentem venire solebat discipulis, inique secum agi nisi exempti à communi sorte alios omnes longe anteirent. Nunc dum illis proponitur parum optabilis & læta conditio, tanquam attoniti huc & illuc circumspectant. Huc vero tendit Christi responsum, si quoslibet ex medio vulgo vigilare convenit, multo minus ferendum esse ut somnolenti sint Apostoli. Quare sicut in genere prius totam familiam Christus ad vigilem sui occursum hortatus fueret: sic nunc singularem curam à præcipuis servis requirit, qui ideo præfecti sunt reliquis ut suo exemplo viam sobriæ attentionis frugalisque temperantiæ monstrent. His verbis admonet non esse otiosa dignitate ornatos, ut deliciis secure vacent: sed quo excellentiorem adepti sunt honoris gradum, eo plus oneris eis incumbere. ideoque specialiter fidem & prudentiam ab illis præstandam esse docet. Hinc discant quicunque ad honorificum munus vocati sunt, se magis adstrictos esse, ne defunctorie solum operam suam impendant: sed toto studio & industria enitantur ad officium præstandum. Nem quum vulgaribus servis satis sit privatæ operæ pensum absolvere, longius progredi oportet œconomos, quorum munus totius familiæ curam complectitur. Alioqui ingratitudinem illis exprobrat Christus, quod quum delecti fuerint ante alios, honori suo non respondeant: quorsum enim eos Dominus reliquis præfert, nisi ut omnes singulari fide & prudentia superent? Promiscue quidem omnibus injungitur sobria & sedula attentio: sed in Pastoribus turpior est & minus excusabilis somnolentia. Postea etiam spe mercedis alacritatem in ipsis excitat.

48. *Quod si dixerit servus ille malus.*] His verbis breviter docet Christus unde malis servis obrepat securitas: dum scilicet longiore mora confisi, tenebras sibi ultro inducunt: diem illum, quo reddenda sit ratio, fingunt nunquam venturum: denique absentiæ Christi prætextu impunitatem sibi promittunt. fieri enim non potest quin expectatio ejus, quoties nobis occurrit, soporem excutiat, ac multo magis lasciviam comprimat, ne improbe efferamur. Itaque nullus exhortationis stimulus acrior vel efficacior quam dum illud severum tribunal statuitur in medium, quod nemo effugere poterit. Quare ut strenue quisque nostrum ad partes suas exequendas invigilet, utque sedulo & modeste se contineat in suis finibus, nobis subinde recurrat cogitatio supremi illius & inopinati adventus Domini, cujus contemptu reprobi exultant. Obiter etiam admonet Christus quam facile sit audaciam crescere, ubi quis semel freno excusso ad peccandum se projecit. Neque enim servum modo inducit Christus dissolutum & nequam, sed qui contumaciter insurgit ad turbandam totam domum, & potestate sibi concessa proterve ebutitur, sævitiam exercet in conservos, luxuriose dissipat heri sui bona, non sine ejus ludibrio. Additur etiam pœna ad terrorem, & ea quidem non vulgaris: quia scilicet graviorem pœnam meretur tam effrenis improbitas.

47. Luc. *Ille autem servus.*] Huic circumstantiæ, quæ à solo Luca exprimitur, multum subest ponderis, quod ut quisque sciens ac volens in Domini contemptum prosilierit, ita graviore supplicio dignus est. Comparatio enim statuitur majoris & minoris, in hunc finem, Si servus qui imprudentia labitur, pœnam non effugit, quid fiet perverso & rebelli, qui velut data opera imperium domini sui conculcat? Tenendum autem memoria est, qui regendæ Ecclesiæ præfecti sunt, eos non ignorantia peccare, sed perverse & impie fraudare Dominum suum. Hinc tamen generalis doctrina colligi debet, frustra ad ignorantiæ patrocinium confugere homines ut se à reatu liberent. Nam si hoc juris sibi vendicat mortalis homo, ut de sua voluntate servos velit inquirere, ne quid temere vel confuse domi geratur: quanto major Filio Dei debetur auctoritas, ut quicunque illi ministrant, sollicite doceri cupiant de ejus mandatis? non prorumpant suo arbitrio ad incertas operas, sed toti pendeant ab ejus nutu? præsertim quum nobis præceperit quid agendum esset, ac benigne rogantibus semper respondeat. Certum est ignorantiam nostram supinæ crassæque negligentiæ semper esse comitem. Frustra quidem hoc asylum captari videmus, Qui nesciens erravit, culpa vacare.

care: quum ex adverso pronunciet cælestis judex, quamvis tales lapsus levior castigatio maneat, non tamen prorsus impunitos fore. Jam vero si ne ignorantia quidem excusat, quam horribilis vindicta consulto peccantibus impendet, qui contra conscientiam furiose ruentes, Deum provocant? Quare ut cuique uberior doctrina contigerit, ita simul augetur pœnæ materia, nisi docilitas & obsequium accedat. Unde apparet quam putida sit & frivola eorum tergiversatio qui claram Euangelii doctrinam hodie respuentes, nihi pervicaciæ Patrum inscitiam obtendunt: quasi vero ad repellendum Dei judicium sufficiat ignorantiæ clypeus. Cæterum ut errantium delictis parcatur, eandem veniam sponte peccantibus concedi minime æquum est, quando adversus Deum destinata malitia ferociunt.

48. *Quicunque multum.*] Altera circumstantia docet Christus, gravius plectendos esse discipulos selectiores, si spreta vocatione, libidinose ad omnem licentiam se prostituunt: quia ut quisque præstantior est, ita plus sibi commissum cogitare debet, atque hac quidem lege ut reddenda sit olim ratio. Quare ut quisque nostrum majoribus donis excellit, nisi tanquam ager majori impensa excultus proventum uberiorem Domino afferat, magno illi constabit vel inutiliter suppressæ gratiæ vel profanatæ abusus.

49. *Ignem veni miss.*] Ex hac clausula facile conjicitur hunc unum ex postremis Christi sermonibus fuisse, nec suo tempore à Luca fuisse narratum. Sensus autem est, summam mundi perturbationem advectum esse à Christo, acsi cælum terræ miscere vellet. Nam metaphorice Euangelium igni confertur, quia violenter rerum faciem mutat. Quum itaque falso putarent discipuli quietis & dormientibus venturum esse Dei regnum, terribile incendium opponit Christus, quo prius orbem flagrare oportet. Quia autem jam tunc apparebant primordia, hinc discipulos animat Christus, quia sentiant præsentem Euangelii virtutem. Quum jam, inquit, fervere incipient magni motus, adeo vos expavescere non decet ut sit hæc potius bonæ fiduciæ materia: ego quidem hunc operæ meæ fructum extare gaudeo. Hoc idem nunc ad se transferant omnes Euangelii ministri oportet, ut turbato mundo alacrius ad officium suum incumbant. Notandum porro est, eodem doctrinæ igni (dum promiscue ardet) consumi paleas & stipulam, aurum vero & argentum purgari.

50. *Sed Baptismo habeo baptizari.*] His verbis extremum sibi actum restare asserit Dominus, ut sua morte renovationem mundi consecret. Quia enim formidabilis erat illa cujus meminit concussio, terroris etiam plenum illud humani generis incendium: primitias mox in sua persona offerendas esse docet, ne deinde grave sit discipulis partem aliquam sentire. Mortem (sicut alibi) Baptismo comparat, quia carnis interitu submersi ad tempus filii Dei in vitam paulo post resurgunt, ut mors nihil aliud sit quam per medias aquas transitus. Dicit autem se angustiis constringi donec baptismo isto defunctus sit, quo singulos nostrum suo exemplo tam ad subeundam crucem quam ad mortem oppetendam erigat. non quod naturaliter mortem oppetere quisquam possit, vel ullam inclinationem præsentis status: sed quia dum cernimus in ulteriore ripa cælestem gloriam, beatam & immortalem quietem, earum desiderio non solum patienter mortem subimus, sed cupide etiam rapimur quo fides & spes nos trahunt.

MATTH. XXV.	MARC.	LUC.
1. Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis exierunt in occursum sponso.		
2. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes.		
3. Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis non sumpserunt oleum secum:		
4. Prudentes vero sumpserunt oleum in vasis suis una cum lampadibus.		
5. Tardante vero sponso, dormitaverunt omnes ac dormierunt.		
6. Porro medio noctis clamor factus est, Ecce, sponsus venit: exite obviam ei.		
7. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & apparaverunt lampades suas.		
8. Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.		
9. At responderunt prudentes, dicentes, Nequaquam: ne non sufficiat vobis & nobis: sed ite potius ad eos qui vendunt, & emite vobisipsis.		
10. Porro dum irent emptum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, clausaque est janua.		
11. Postea vero veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.		
12. At ille respondens, ait, Amen dico vobis, non novi vos.		
13. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam in qua Filius hominis veniet.		

Quanquam eodem fere tendit hæc exhortatio quo superior (ut patebit ex clausula) proprie tamen addita est ut fideles ad perseverantiam confirmet. Noverat Dominus quam propensa sit ad mollitiem hominum natura: atque ut plurimum fieri non modo ut languescant longo temporis tractu, sed subito fastidio deficiant. Hunc morbum ut corrigeret, discipulos non probe munitos esse docuit, nisi tolerantia in longum tempus illis suppetat. Ubi cognitus fuerit hic parabolæ finis, non multum in minutis argutiis laborandum erit, quæ nihil faciunt ad Christi mentem. Multum se torquent quidam in lucernis, in vasis, in oleo. atqui simplex & genuina summa est, non sufficere alacre exigui temporis studium, nisi infatigabilis constantia simul accedat. Hoc autem aptissima similitudine exprimit Christus. Paulo ante hortatus fuerat discipulos ut per obscura loca & caliginosa iter facturi lucernis instructi essent: sed quia,

nisi oleum suggeratur, paulatim arescit lucernæ ellychnium, & lumen suum amittit, jam dicit Christus assidua virtutis subministratione opus habere fideles, quæ lumen in eorum cordibus accensum foveat: alioqui fore ut in medio spatio deficiat eorum alacritas.

1. *Simile erit regnum cælorum.*] Hoc nomine status futuræ Ecclesiæ intelligitur, quæ Messiæ auspiciis colligenda erat. Tam insigni autem elogio data opera utitur, ne falso beatæ perfectionis commento sese decipiant fideles. Porro similitudinem ex communi vitæ usu sumpsit. Puerilis enim Hieronymi & similium fuit speculatio, qui hoc ad virginitatis laudem traxerunt: quum nihil aliud Christo fuerit propositum quam tædii molestiam levare quæ ex mora sui adventus concipi poterat. Dicit igitur nihil se à nobis exigere quam quod vulgo amicis præstari solet in solenni ritu nuptiarum. Usu autem receptum erat ut virgines (quæ teneræ sunt ac delicatæ) sponsum honoris causa in thalamum deducerent. Cæterum in eo vertitur summa parabolæ, quod non satis est ad officium semel accinctos fuisse, & paratos, nisi ad finem usque duremus.

2. *Quinque prudentes.*] In fine proximi capitis peculiariter Dominus sapere volebat œconomos: quia æquum est ut quo quisque plus oneris sustinet, & in arduis negotiis versatur, eo prudentius se gerat. nunc autem ab omnibus Dei filiis prudentiam in genere requirit: ne scilicet inconsiderate tuendo, Satanæ in prædam se exponant. Hanc vero prudentiæ speciem designat, ut necessariis subsidiis se instruere curent ad peragendum vitæ cursum. Tempus enim quamvis breve, pro impatientiæ nostræ fervore nimis diu protrahi videtur: deinde ea est nostra inopia, quæ subsidiis in singula momenta egeat.

5. *Tardante autem sponso*] Quod dormitio à quibusdam in malam partem trahitur, quasi fideles una cum aliis socordiæ se dedant, & indormiant vanitatibus seculi; à Christi mente & parabolæ contextu prorsus alienum est. Probabilius esset de morte accipere quæ fideles occupat ante Christi adventum. neque enim nunc tantum expectanda nobis est salus, sed ubi vita defuncti in Christo quiescimus. Ego tamen simplicius accipio de negotiis terrenis, quibus implicari fideles necesse est quamdiu in carne habitant. Etsi autem nunquam obrepere illis debet regni Dei oblivio, non tamen somno inepte confertur occupationum hujus mundi distractio. Neque enim sic intenti esse possunt in Christi occursum, quin eos vel distrahant, vel retardent, vel implicent variæ curæ. Unde fit ut vigilando, ex parte dormiant. Quod ad clamorem spectat, metaphorice positum esse interpretor pro subito adventu. Scimus enim, quoties novum aliquid & inopinatum accidit, solere homines tumultuari. Clamat quidem Dominus quotidie, brevi se venturum: sed tunc tota mundi machina resonabit, & terrifica majestas sic implebit cælum & terram, ut non modo sopitos expergefaciat, sed mortuos educat è sepulchris.

8. *Fatuæ autem prudentibus.*] Hic taxatur sera eorum pœnitentia qui suos defectus non ante sentiunt quam dum præclusa est remediis janua. Nam ideo stultitiæ damnantur qui sibi in longum tempus non provident, quia secure in sua egestate sibi placent, ac mutuæ communicationis tempus sic prætereunt ut contemnant oblata auxilia. Quia ergo tempestive de comparando oleo non cogitant, Christus nimis seram notitiam deridens, quas stuporis sui pœnas daturi sint ostendit: quod scilicet vacuos se & aridos sine profectu animadvertent.

9. *Ne non sufficiat nobis.*] Scimus ideo varie distribui à Domino sua dona cuique ad propriam mensuram, ut mutuo alii alios juvent, & conferant in commune quod apud singulos depositum est: atque hoc modo sacram in Ecclesia membrorum connexionem foveri. Sed hic tempus notat Christus quo sublatis sarcinis ad suum tribunal omnes vocabit, ut reportet quisque prout in corpore suo gesserit. Merito itaque quam quisque acceptæ gratiæ partem sibi reposuit, viatico comparat, quod pluribus non sufficeret. Proinde quod mox subjicitur, *Ite & emite vobis*, non admonitio est, sed exprobratio: hoc sensu, Fuit antehac emendi tempus, quod à vobis negligi non oportuit: prostabat enim tunc oleum venale, cujus recuperandi ablata est facultas. Quanquam hinc stulte inferunt Papistæ, virtutibus nostris vel industria acquiri perseverantiæ donum. Nam in verbo
Emendi nequaquam pretium notatur: sicut ex Jesaia *Jesa. 55.*
clare patet, ubi Dominus nos ad emendum invitans, *vers. 1.*
nullam compensationem flagitat, sed in promptu se vinum & lac habere dicit quod gratuito donet. Ergo non alia est comparandi ratio quam ut fide recipiamus quod nobis oblatum est. Tandem sequitur januam regni cælestis omnibus male providis clausum iri, quia in medio cursu defecerint. Neque enim hic scrupulose quærendum est quomodo emendi gratia profectas fuisse stultas virgines dicat Christus: quia non aliud significat quam omnes ab ingressu cælorum arcendos esse qui in ipso articulo parati non fuerint.

MATTH. XXV.

31. Quum autem venerit Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem gloriæ suæ.

32. Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos alteros ab alteris, sicut pastor segregat oves ab hœdis.

33. Et statuet oves quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.

34. Tunc dicet Rex iis qui à dextris sibi erunt, Venite benedicti Patris mei: possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi.

35. Esurivi enim, & dedistis mihi edere: sitivi, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me:

36. Nudus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.

37. Tunc respondebunt ei justi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus: aut sitientem, & dedimus tibi potum?

38. Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te?

MARC.

LUC. XXI.

37. Docebat autem interdiu in templo: noctu vero exiens, diversabatur in monte qui vocatur Olivarum.

38. Et omnis populus diluculo veniebat ad eum, ut in templo eum audiret.

39. Aut

39. Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus
ad te?
40. Et respondens Rex, dicet illis, Amen dico vobis, quatenus feci-
stis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis.
41. Tunc dicet & iis qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti
in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus.
42. Esurivi enim, & non dedistis mihi cibum: sitivi, & non dedistis
mihi potum:
43. Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis
me: infirmus, & in carcere eram, & non visitastis me.
44. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domine, quando te
vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut
infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi?
45. Tunc respondebit illis, dicens, Amen dico vobis, quatenus non
fecistis uni de minimis his, nec mihi fecistis.
46. Et ibunt hi in supplicium æternum, justi vero in vitam æternam.

Prosequitur Christus eandem doctrinam; & quod prius descripsit sub parabolis, nunc plane & sine figuris explicat. Summa est: ut se fideles ad sancte recteque vivendi studium animent, debere fidei oculis ad cælestem vitam respicere, quæ nunc abscondita, ultimo tandem Christi adventu patefiet. Nam quum pronunciat se tunc sessurum in solio gloriæ suæ, ubi cum Angelis venerit, hanc ultimam revelationem opponit confusis & incompositis terrenæ militiæ agitationibus. acsi dixisset, se non ideo apparuisse ut statim constitueret regnum suum: itaque spe & patientia opus esse, ne discipulos mora longior debilitet. Unde colligimus hoc rursum esse additum ut discipuli exempto errore præsentis & subitæ felicitatis, mentes suas suspenderent usque ad secundum Christi adventum: interea ejus absentia non conciderent nec labascerent. ideo tunc demum se Regis nomine insignem fore dicit. Nam etsi regnum suum auspicatus est in terris, & nunc ad Patris dexteram sedet, ut summo imperio gubernet cælum & terram: nondum tamen erectum est in hominum conspectu solium illud, unde divina ejus majestas longe plenius quam nunc, ultimo die fulgebit. Tunc enim constabit solidus effectus ejus gloriæ quam nunc fide tantum gustamus. Sedet ergo nunc Christus in solio cælesti, quatenus ad frenandos hostes ac tuendam Ecclesiam ipsum regnare necesse est: sed tunc palam, ut perfectum ordinem stabiliat in cælo & terra, ut hostes suos prosternat sub pedibus suis, ut fideles suos colligat in societatem æternæ & beatæ vitæ, tribunal conscendet: denique tunc reipsa patebit quorsum illi datum sit à Patre regnum. Dicit *se venturum in gloria sua*: quia dum versatus est in terris mortalis homo, sub contempto servi habitu jacebat. Et gloriam vocat suam, quam alibi Patri suo tribuit, eodem sensu: simpliciter enim divinam gloriam intelligit, quæ tunc lucebat in solo Patre, quum in ipso esset abscondita.

32. *Et congregabuntur.*] Amplis & magnificis elogiis regnum suum extollit, ut aliam felicitatem sperare discant discipuli quam animis conceperant. Nam hoc unum illis satis erat, liberari gentem suam à miseriis quibus tunc oppressa erat, ut constaret Deum non frustra fœdus suum pepigisse cum Abraham & ejus posteris. Christus vero longius extendit redemptionis per se allatæ fructum: quia totius mundi futurus sit judex. Deinde ut fideles ad pie vivendum hortetur, negat illam promiscue communem fore bonis & malis: quia mercedem quæ utrisque reposita est, secum afferet. In summa, tunc rite compositum fore regni sui statum pronunciat ubi justi adepti fuerint coronam gloriæ, improbis vero præmium quod meriti sunt, solutum fuerit. Jam quæ in illum usque diem differtur separatio hœdorum ab agnis, significat nunc sceleratos sanctis & probis esse permistos, ut vivant una in eodem grege Dei. Ac videtur comparatio hæc ab Ezechiele sumpta *Eze. 34.*
esse, ubi Dominus de hœdorum petulantia conque- *vers. 21.*
ritur, qui & cornibus impetunt miseras oves, & pascua corrumpunt, & aquam conturbant: seque vindicem fore asserit. Quare huc tendit Christi sermo, ne fidelibus nimis acerba sit sua conditio, si nunc cogantur cum hœdis agere, imo duros ab illis insultus & molestias sustineant: deinde ut sibi caveant ne ipsos quoque inficiat vitiorum contagio: tertio, ut sciant pie & innoxie vivendo se operam non ludere, quia tandem apparebit discrimen.

34. *Venite benedicti.*] Tenendum memoria est Christi consilium: vult enim suos discipulos nunc spe contentos esse, ut cælestis regni fruitionem patienter & quietis animis expectent: deinde vult eos serio eniti, nec fatigari in recto cursu. Ad hoc posterius membrum refertur quod cælorum hæreditatem non aliis promittit nisi qui bonis operibus ad palmam supernæ vocationis contendunt. Sed antequam de præmio bonorum operum disserat, obiter ostendit ex altiore fonte manare salutis initium. Nam *benedictos Patris* vocando, admonet ex gratuito Dei favore salutem eorum profectam. Nam Hebræis tantundem valet Benedictus Dei, ac Deo charus vel dilectus. Adde quod non fideles modo hac loquendi forma usi sunt ad celebrandam Dei gratiam in hominibus: sed qui à vera pietate degeneres erant, hoc tamen principium adhuc tenuerunt. Ingredere benedicte Dei, dicebat Laban servo *Gen. 24.*
Abrahæ. Videmus dictatum fuisse illis elogium à *vers. 31.*
natura, quo acceptam Deo referrent bonorum omnium laudem. Quare non dubium est quin Christus salutem piorum describens, à gratuito Dei amore incipiat, quo prædestinati sunt ad vitam qui duce Spiritu in hac vita ad justitiam aspirant. Eodem etiam pertinet quod dicit paulo post, paratum illis ab initio mundi esse regnum, in cujus possessionem ultimo die mittentur. Quamvis enim excipere promptum sit, repositam fuisse mercedem futuris eorum meritis: siquis tamen sine contentione verba expendat, fatebitur tacitam esse commendationem gratiæ Dei. Quin etiam Christus non simpliciter ad possidendum regnum invitat fideles, acsi illud suis meritis adepti forent: sed diserte exprimit, tanquam hæredibus dari. Notandus tamen est alter finis in quem Dominus respexit. quamvis enim piorum vita nihil aliud sit quam miserum ac triste exilium, ut vix terra eos sustineat: quamvis sub dura inopia, sub probris & aliis ærumnis laborent: ut forti & alacri animo superent hæc obstacula, testatur Dominus paratum alibi illis esse regnum. Est autem non vulgaris exhortatio ad patientiam, dum certo persuasi sunt homines non frustra se tendere. Ergo ne impiorum superbia, in qua nunc exultant, animos nostros dejiciat, ne etiam spem nostram debilitent propriæ miseriæ, nobis semper in mentem ve-

niat hæreditas quæ nos in cælo manet: quia non ex dubio aliquo eventu pendet, sed antequam nati essemus, nobis divinitus parata est. Dico autem, singulis electis: quia hic Christus benedictos Patris compellat. Cæterum quod hic tantum *ab exordio mundi paratum fuisse regnum* dicitur: alibi vero, *ante cæli & terræ creationem:* in eo nihil est absurdi. Neque enim hic Christus punctum temporis præfigit, quo vitæ æternæ hæreditas destinata sit filiis Dei, sed tantum ad paternam Dei curam nos revocat, qua nos complexus est antequam nati essemus; & spei nostræ certitudinem inde confirmat, quod vitam nostram turbulentæ mundi agitationes labefactare nequeant.

35. *Esurivi.*] Si hic disputatio esset de salutis nostræ causa, non male colligerent Papistæ, nos bonis operibus vitam æternam mereri: sed quum nihil aliud propositum sit Christo, quam suos ad bene recteque agendi studium hortari, perperam ex ejus verbis elicitur quid valeant operum merita. Quod in causali particula insistunt, infirmum est: scimus enim non causam semper, sed consequentiam potius notari, quum vita æterna justis promittitur. Quanquam alia est clarior solutio. neque enim bonis operibus mercedem promitti negamus, sed gratuitam, quia ex adoptione pendet. *2 Tim. 4. vers. 8.* Gloriatur Paulus sibi repositam esse coronam justitiæ: sed unde illi fiducia, nisi quia Christi membrum erat, qui unicus est hæres regni cælestis? Reddendam sibi à justo judice prædicat coronam illam: sed unde illud præmium, nisi quia & gratis adoptatus est, & justitia donatus qua sumus omnes vacui? Hæc igitur duo tenenda sunt: vocari fideles ad possessionem regni cælestis, bonorum operum respectu, non quia illud promeriti sint operum justitia, vel quod sibi ejus acquirendi fuerint auctores, sed quia Deus justificat quos prius elegit. deinde quamvis duce Spiritu ad studium justitiæ aspirent, quia tamen Legi Dei nunquam satisfaciunt, nullam illis mercedem deberi, sed mercedem vocari quod gratis donatur. Cæterum non enumerat Christus omnes piæ & sanctæ vitæ partes: sed tantum exempli gratia quædam charitatis officia attingit, quibus testamur nos Deum colere. Etsi enim hominum charitati præcellit Dei cultus, ideoque potior est fides & invocatio quam eleemosynæ: merito tamen Christus testimonia veræ justitiæ in medium producit quæ magis apparent. Siquis contempto Deo, tantum beneficus esset erga homines, nihil illi prodesset talis misericordia ad Deum placandum, qui interea jure suo fraudatus esset. Christus ergo justitiæ summam in eleemosynis minime statuit, sed tanquam à signis notioribus ostendit quid sit pie & juste vivere: ut certe fideles non tantum ore profitentur, sed seriis exercitiis probant Deum se colere. Quare fanatici homines præpostere, hujus loci prætextu, tum ab auditu verbi, tum à sacræ Cœnæ usu, & reliquis spiritualibus exercitiis se subducunt: quia eodem colore & fidem, & crucis tolerantiam, & preces, & castitatem abjicerent. Atqui nihil minus voluit Christus, quam vivendi regulam quæ continetur duabus Legis tabulis, restringere ad secundæ tabulæ partem. Stulte etiam monachi & similes rabulæ sex opera misericordiæ sibi finxerunt: quia Christus non plura commemorat. Quasi vero non ipsis quoque pueris perspicuum sit, per synecdochen laudari omnia charitatis officia. nam consolari mœstos, injuste oppressis succurrere, consilio juvare simplices, eripere miseros è faucibus luporum, misericordia est non minori laude digna quam nudos vestire, vel pascere famelicos. Cæterum etsi Christus charitatem nobis commendans, officia quæ pertinent ad Dei cultum non excludit: admonet tamen suos discipulos, hanc fore legitimam sanctæ vitæ probationem si se in charitate exerceant: secundum *Osee 6. 6.* illud Prophetæ, Misericordiam volo, & non sacrificium. quia scilicet hypocritæ, quum avari sint, & crudeles, & fraudulenti, & rapaces, & superbi, fallaci tamen ceremoniarum pompa sanctimoniam simulant. Unde etiam colligimus, si cupimus summo Judici probati vitam nostram, non esse vagandum in nostris figmentis, sed potius spectandum quid ille præcipue à nobis exigat. Nam quicunque ab ejus præceptis discesserint, quantumvis sudent ac se macerent in fictitiis operibus, ultimo tamen die hoc tandem audient, Quis hæc quæsivit è manibus vestris? *Iesa. 1. vers. 12.*

37. *Tunc respondebunt.*] Inducit Christus justos dubitantes, qui tamen non ignorant eum sibi expensum ferri velle quicquid hominibus tribuitur. Sed quia hoc non ita penitus infixum est eorum animis ut decebat, ideo per hypotyposin repræsentat. Unde enim fit ut ad beneficentiam adeo tardi simus ac remissi, nisi quia cordibus nostris vere non insidet illa promissio, Cum fœnore olim à Deo repensum iri quod pauperibus largimur? Huc ergo tendit admiratio quam hic ponit Christus, ut discamus supra captum carnis nostræ assurgere quoties fidem opemque nostram implorant miseri fratres, ne contempti hominis aspectus beneficentiam nostram retardet.

40. *Amen dico vobis.*] Sicuti nuper sub figura docuit Christus, sensum nostrum nondum capere quanti ipse æstimet charitatis officia: ita nunc aperte pronunciat se accepta nobis laturum quæcunque in suos impenderimus. Nos vero plusquam socordes esse oportet, nisi ex visceribus nostris misericordiam exprimat hæc sententia, Christum vel negligi, vel coli in eorum persona qui auxilio nostro indigent. Itaque quoties ad miseros juvandos pigrescimus, veniat nobis Filius Dei ante oculos, cui aliquid negare immane sacrilegium est. His etiam verbis ostendit, ea se demum beneficia agnoscere quæ gratis nullo præmii intuitu præstita fuerint. Et certe quum famelicis, & nudis, & hospitibus, & captivis benefieri jubeat, à quibus nulla sperari potest mutua compensatio: in ipsum respicere necesse est, qui se nobis sponte obstringit, & quod alioqui perditum videri posset, in rationes suas patitur referri. Solos autem fideles nominatim hic commendat: non quia velit in totum alios sperni, sed quia ut quisque propius ad Deum accedit, ita nobis charior esse debet. nam etsi commune est societatis vinculum inter omnes filios Adam, sanctior tamen filiis Dei inter se est conjunctio. Ergo quia fidei domesticos extraneis præferre convenit, peculiariter eos nominat Christus. Quanquam autem illi propositum fuit, divites & qui facultatibus pollent ad levandam fratrum inopiam animare: hinc tamen ad miseros & inopes non vulgaris redit consolatio, quod licet probrosi sint & abjecti coram mundo, non secus tamen Filio Dei pretiosi sunt quam propria membra. Et certe fratres appellans, incredibili eos honore dignatur.

41. *Discedite à me maledicti.*] Nunc ad reprobos descendit, quos ita inebriat caduca sua prosperitas, ut se perpetuo beatos fore somnient. Denunciat ergo se illis venturum judicem, qui delicias excutiat in quibus nunc sunt demersi: non quod terrorem illis injiciat Christi adventus (qui sibi videntur pactum habere cum morte, & securitatis callum sibi obducunt) sed ut de horribili eorum exitio admoniti fideles, præsentem illis sortem non invideant. Nam ut nobis necessariæ sunt promissiones, quæ ad recte vivendi studium nos incitent atque erigant: ita & minæ vicissim, quæ nos contineant in sollicitudine & metu. Docemur ergo quam optabile sit conjungi Filio Dei: quia æternus interitus & ignis tormentum eos omnes manet quos à se rejiciet ultimo die. Jubebit autem tunc à se discedere impios, quia multi hypocritæ periode nunc sunt justis permisti acsi propinqua illis esset cum Christo affinitas. Porro alibi diximus, Ignis nomine metaphorice adumbrari

brari pœnæ atrocitatem, quæ sensu nostro non comprehenditur. Quare supervacuum est subtilius cum Sophistis inquirere de hujus ignis vel materia vel forma. nam eadem ratione de verme disputandum
Jesa. 66. vers. 24. esset, quem Jesaias igni conjungit. Adde quod idem alio loco satis declarat metaphoricam esse loquutionem:
Jesa. 30. vers. 33. quia Spiritum Dei flabello comparat, quo ignis accenditur: & sulphur quoque admiscet. Quare sub his vocibus futuram in reprobos Dei vindictam concipere oportet, quæ omnibus tormentis gravior, potius horrorem incutiat quam noscatur. Cæterum notanda est ignis perpetuitas, sicuti gloriæ quæ nuper fidelibus promissa est. *Qui paratus est diabolo.* Diabolum sibi Christus opponit, tanquam reproborum omnium caput. Etsi enim diaboli omnes sunt Angeli apostatæ, multi tamen Scripturæ loci principatum uni deferunt, qui sub se impios omnes, veluti in unum corpus, ad interitum colligit: sicuti fideles in vitam sub Christo simul coalescunt, & sub eodem crescunt, donec perfectionem adepti, solide per ipsum Deo cohæreant. Jam vero dicit Christus gehennam diabolo paratam esse, ne se impii eam effugere posse confidant. dum audiunt in idem supplicium cum diabolo se constringi, quem certum est sine ulla spe liberationis, gehennæ pridem mancipatum esse & addictum. Quanquam autem per Angelos diaboli, quidam homines impios intelligunt, magis tamen probabile est de solis dæmonibus Christum loqui. Atque ita sub his verbis subest tacita exprobratio, quod homines ad spem salutis per Euangelium vocati, cum Satana perire maluerint, & rejecto salutis auctore in hanc miseram sortem sponte se conjecerint. non quod minus ipsi ad exitium destinati sint quam diabolus: sed quia in eorum scelere palam apparet exitii causa, dum vocationis gratiam respuunt. Quamvis itaque arcano Dei judicio reprobi jam antequam nascantur morti devoti sint, quamdiu tamen offertur illis vita, non censentur mortis hæredes, vel Satanæ socii: sed ab incredulitate emergit ac detegitur eorum perditio, quæ prius abscondita erat.

44. *Tunc respondebunt & ipsi.*] Eadem hypotyposis qua ante usus fuerat Christus, nunc quoque repetitur: ut sciant reprobi, nihil sibi ultimo die profuturos inanes prætextus quibus se nunc decipiunt. Unde enim tam crudelis superbia in pauperes, nisi quia impune se putant eos contemnere? Ergo ut tales blanditias illis excutiat Dominus, olim (sed nimis sero) sensuros admonet quod nunc reputare non dignantur: qui nunc scilicet tam abjecti videntur, Christo non minus pretiosos esse quam propria membra.

MATTH. XXVI.

1. Et factum est quum consummasset Jesus omnes hos sermones, dixit discipulis suis,

2. Scitis quod post biduum Pascha fit: & Filius hominis traditur ut crucifigatur.

3. Tunc congregati sunt principes Sacerdotum, & Scribæ, & Seniores populi in atrium principis Sacerdotum, qui dicebatur Caiapha.

4. Et consilium inierunt ut Jesum dolo caperent, & occiderent.

5. Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat in populo.

6. Quum autem Jesus esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi,

7. Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.

8. Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes, Ad quid perditio hæc?

9. Potuit enim istud unguentum venundari magno, & dari pauperibus.

10. Hoc autem cognito, ait illis Jesus, Quid molesti estis mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

11. Nam semper pauperes habetis vobiscum: me vero non semper habetis.

12. Quod enim hæc unguentum hoc misit super corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

13. Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, narrabitur etiam in ejus memoriam quod ipsa fecit.

MARC. XIV.

1. Erat autem Pascha, & Azymorum dies *futuri* post biduum: & quærebant summi Sacerdotes & Scribæ quomodo eum per dolum comprehensum occiderent.

2. Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat populi.

3. Et quum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, accumbente eo, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pisticæ pretiosæ: & comminuto alabastro effudit illi, in caput.

4. Erant autem quidam qui indignarentur apud sese, ac dicerent, Ad quid perditio hæc unguenti?

5. Nam poterat hoc vendi pluris quam trecentis denariis, ac dari pauperibus. Et infremuerunt adversus illam.

6. At Jesus dixit, Sinite illam: cur illi molesti estis? bonum opus operata est erga me.

7. Semper enim pauperes habetis vobiscum, & quandocunque volueritis, potestis illis benefacere: me vero non semper habetis.

8. Quod habuit hæc, fecit: prævenit ut ungeret meum corpus ad sepulturam.

9. Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam hoc quod fecit hæc, dicetur in memoriam ipsius.

LUC. XXII.

1. Instabat autem dies festus Azymorum qui dicitur Pascha.

2. Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerent. timebant enim plebem.

Nunc

Nunc rursus confirmat Christus quod discipulis aliquoties fuisse ab eo prædictum vidimus: sed hæc ultima prædictio clarius ostendit quam voluntarius se ad mortem offerret. idque necesse fuit, quia nisi obedientiæ sacrificio placari Deus non poterat. Simul etiam occurrere scandalo voluit, ne discipuli, necessitate coactum trahi ad mortem putantes, deficerent. Ita duplex fuit hujus sententiæ usus. primo, ut testatum fieret, sponte ad mortem Filium Dei descendere, ut mundum reconciliaret Patri (quia neque aliter expiari poterat scelerum reatus, vel acquiri nobis justitia) deinde non mori tanquam violentia oppressum, quam effugere non posset: sed quia ultro se morti objiceret. Pronunciat igitur se consulto Hierosolymam venire, ut mortem illic oppetat. nam quum liberum esset retrocedere, & in tuto recessu transigere tempus illud, in ipso articulo sciens ac volens procedit in medium. Quanquam autem nihil tunc discipulis profuit de obsequio quod Patri præstabat esse admonitos, postea tamen hac doctrina non vulgariter ædificata fuit eorum fides. Sicuti etiam hodie non mediocris inde utilitas ad nos redit: quia tanquam in vivo speculo proponitur nobis spontaneum sacrificium, quo deletæ sunt omnes mundi transgressiones: & Filium Dei, alacriter & intrepide ad mortem pergendo, jam mortis victorem conspicimus.

3. *Tunc congregati sunt.*] Non intelligit Matthæus in ipso biduo fuisse congregatos: sed hanc historiam inserit, Christum non humanitus edoctum fuisse ut diem morti suæ præfigeret. quibus enim conjecturis huc adduci potuit, quum ipsis hostibus in animo esset tempus differre? Sensus ergo est, Spiritu Prophetico loquutum esse de morte sua, quum nemo suspicari posset tam prope instare. Porro Joannes exponit qua de causa conventum hunc habuerint Scribæ & Sacrifici: quia scilicet major in dies populi concursus ad Christum fieret. Ac tunc quidem hortatu Caiaphæ decretum fuit è medio tollendum esse, quia nisi morte extinctus vinci non posset: sed non visa est matura opportunitas, donec prætérito die festo dilapsa esset turba. Hinc colligimus, quantumvis cupide famelici illi canes inhiarent Christi morti, imo quantumvis rabiose ad eam se proriperent, fuisse tamen arcano Dei freno constrictos, ut nihil eorum consilio vel arbitrio actum sit. Quantum in se est expectant aliud tempus: Deus vero ipsis nolentibus horam accelerat. Ac magnopere nostra refert hoc tenere, Christum non hostium suorum libidine temere abreptum fuisse ad mortem, sed divinitus adductum: quoniam in eo fundata est propitiationis fides, Deo litatum esse ea victima quam ab initio ordinaverat. Ideoque voluit ipso die Paschæ Filium suum immolari, ut vetus figura unico æternæ redemptionis sacrificio cederet. Quibus nihil aliud erat propositum quam Christum obruere, tempus aliud magis idoneum visum est: at Deus, qui eum expiandis peccatis in victimam destinaverat, diem proprium elegit, qui corpus umbræ suæ conjunctim opponeret. Unde nunc quoque clarius nobis refulget passionis Christi fructus.

6. *Quum esset Bethaniæ.*] Quod nunc Euangelista narrat, paulo ante acciderat quam Christus Hierosolymam veniret. sed hic tempestive inseritur, ut sciamus quænam repente occasio Sacerdotes ad festinandum impulerit. Christum aperta vi aggredi non audebant: dolo autem opprimere non adeo facile erat. Nunc dum insperata ratio à Juda præter spem offertur, ipsa agendi facilitas ad aliud consilium eos rapit. Quod autem Joannes in hac historia paululum à Matthæo & Marco diversus est, facile diluitur absurditas, quæ interpretes quosdam perperam induxit ut aliam historiam esse fingerent. Nomen mulieris quæ Christum unxit, quod duo nostri Euangelistæ subticent, à Joanne exprimitur. Hominis vero qui Christum convivio excepit nulla fit mentio, quum diserte commemorent Matthæus & Marcus eum tunc apud Simonem leprosum cœnasse. Quod autem Joannes dicit unctos fuisse pedes, nostri autem caput, in eo nulla est repugnantia. Scimus certe unguenta non fuisse projecta ad pedes: sed quum solito uberior copia tunc effusa esset, Joannes, amplificandi causa, pedes ipsos rigatos fuisse tradit. Marcus etiam refert, fracto alabastro totum unguentum fuisse super caput effusum. Quare optime convenit usque ad pedes fluxisse Ergo hoc fixum maneat, eandem ab omnibus historiam referri.

8. *Videntes discipuli.*] Hoc quoque Euangelistis non est insolitum, quod ab uno auctore profectum est, pluribus tribuere, si illorum consensus accesserit. Joannes à Juda Christi proditore ortum fuisse murmur dicit, Matthæus & Marcus discipulos omnes simul cum eo involvunt: nempe quia nemo ex aliis obstrepere unquam ausus fuisset, nisi impia Judæ obtrectatio instar facis eos accendisset. Ubi autem specioso colore cœpit ille damnare superfluam impensam, facile ad omnes pervasit contagio. Atque hoc exemplo docemur quantum periculi sit à malignis & virolentis linguis. Nam qui natura æqui sunt & candidi & modesti, nisi prudenter sibi caveant, sinistris tamen sermonibus decepti, ad iniqua judicia facile labuntur. Quod si Christi discipulos levis & stulta credulitas societate Judæ implicuit: quid nobis accidet, si susurrones, quibus recte facta maligne carpere solenne est, nimia facilitate admittimus? Altera etiam hinc colligi debet admonitio, ne temere pronunciemus de re non satis comperta. Arripiunt discipuli quod à Juda dictum est: & quia prætextu non caret, judicium male præcipitant. Atqui decebat propius inquirere an reprehensione dignum esset factum: præsertim quum adesset magister, cujus standum erat judicio. Sciamus ergo præpostere ferri sententiam nisi præeunte Dei verbo:
quia nemo nostrum (ut docet Paulus) sibi vivit aut Rom. 14.
moritur; sed omnes sisti oportet ad Christi tribunal, vers. 10.
ubi reddenda erit ratio. Quanquam autem inter Ju- 2 Cor. 5.
dam & reliquos magnum fuit discrimen, quod ille vers. 10.
perfide plausibilem fucum furto suo obduceret, alios autem impelleret stulta simplicitas: videmus tamen ut ipsos à Christo abductos sua imprudentia Judæ copulaverit.

10. *Quid molesti estis.*] Mirum est cur Christus, cujus tota vita temperantiæ & frugalitatis regula fuit & exemplar, immodicum sumptum nunc probet, quem luxui & supervacuis deliciis affinem fuisse apparet. Sed notandum est defensionis genus quo utitur. neque enim mulierem recte fecisse pronunciat, quasi idem quotidie fieri velit: sed quod semel ab ea factum erat, Deo gratum esse testatur, quia sic ob justam causam fieri oportuerit. Quanquam ergo unguenti usum Christus minime appeteret, hæc tamen illi unctio propter circumstantiam placuit. Unde colligimus, singularia quædam officia interdum probari Deo, quæ tamen in exemplum trahi non decet. Nec vero dubium est quin occulto Spiritus instinctu Maria ad Christum ungendum prosilierit: sicuti certum est, quoties ad opus aliquod extraordinarium vocati sunt sancti, insolito motu fuisse impulsos, nequid nisi duce & rectore Deo tentarent. Nullum extitit mandatum quod Mariæ hanc unctionem injungeret, nec sane opus fuit de opere uno legem præscribi: sed quia cælestis vocatio unicum est rite agendi principium, & à Deo respuitur quicquid à seipsis suscipiunt homines, afflatu Spiritus gubernata fuit Maria, ut certa fiducia Christo hoc officium præstaret. Cæterum hoc Christi responso non tantum defensa fuit mulieris unius causa, sed asserta fuit sanctorum omnium gloriatio, quibus sufficit se & sua opera Deo probari. Sæpe continget non modo per-

perstringi, sed palam quoque damnari injuste pios homines, qui tamen sibi probe conscii sunt nihil se nisi ex Dei jussu agere. atque hoc superbiæ tribuitur, si perversa mundi judicia spernentes, sola Dei approbatione contenti fiot. Quoniam hæc dura est tentatio, & fieri vix potest quin pravus multorum consensus nos percellat: tenenda est hæc doctrina, nullos unquam ad bene agendum constanter fore animatos, nisi à solo Dei nutu pendeant. Ideo Christus discrimen bonorum & malorum hic ad suum unius arbitrium revocat. nam quum bonum opus mulieris esse affirmat, quod jam damnatum erat à discipulis, hac voce compescit hominum temeritatem, qui judicandi licentiam sibi indulgent. Quare & nos hoc elogio freti, discamus secure floccipendere quicunque de nobis spargentur io mundo rumores: modo sciamus, quod homines damnant, Deo probari. Sic Jesaias impiis calumniis oppressus, Deum appellat sponsorem. sic & Paulus ad diem ejus provocat. Discamus ergo non ultra hominum judiciis deferre quam ut nostro exemplo ædificentur in obsequium Dei: & quum magno strepitu mundus contra nos insurrexerit, hoc nobis solatium sufficiat, quod in terra malum censetur, bonum è cælo proounciari.

Jesa. 50. vers. 7.
1 Cor. 4. vers. 3.

11. *Pauperes semper habetis vobiscum.*] Non defendit simpliciter Christus unctionem ut eam imitemur, sed admonet Deo ob causam placere. Quod prudenter attendere convenit, ne una cum Papistis sumptuosos Deo cultus præpostere fiogamus. nam quum audirent voluisse Christum ungi à Maria, putarunt suffitu, cereis, magnifico ornatu, & similibus pompis oblectari. hinc tantus io eorum ceremoniis splendor: nec se legitimos Dei cultores fore confidunt nisi in sumptibus profusi sint. Atqui hic clare excipit Christus, quod tunc semel fieri voluit, sibi in posterum minime gratum fore. Nam quum pauperes semper in mundo fore dicit, inter quotidianum cultum distioguit, cujus vigere debet usus inter fideles; & illum extraordinarium, qui cessavit ab ejus in cælum ascensu. Volumusne pecuniam bene locare in vera sacrificia? pauperibus erogemus. nam se nobiscum esse Christus negat, ut externis pompis colatur. Scimus certe, adeoque fidei experieotia sentimus, virtute & gratia spirituali nobis esse præsentem: sed visibilis nobiscum non versatur ut terrenos honores à nobis recipiat. Quare vesana est eorum obstinatio qui ludicras impensas invito & recusanti obtrudunt. Porro quod semper pauperes fore dicit, hioc colligimus noo fortuito multos egere, sed certo Dei consilio nobis offerri in quibus se charitas nostra exerceat. Hujus loci summa est, licet Dominus nos & nostra omnia sibi dicari jubeat, non tamen quoad se alium quam spiritualem cultum exigere, qui nullis impensis constat: sed potius velle in pauperes erogari quæ stulte ad eum colendum impendit superstitio.

12. *Ad sepeliendum me fecit.*] Confirmat his verbis Christus quod diximus, pretiosum unguentum non odore suo, sed tantum sepulturæ respectu gratum esse: quia scilicet hoc symbolo testatum esse voluit odoriferum fore suum sepulchrum, ut vitam & salutem in totum mundum spiravit. Ideo apud Joannem laudatur Maria quod unguentum illud servasset in diem sepulturæ. Postquam vero extitit solida hujus figuræ veritas, & Christus è sepulchro egrediens, non domum unam, sed totum mundum vivifico mortis suæ odore perfudit: puerile esset repetere quod ratione & fructu careret.

13. *Ubicunque prædicatum.*] Honori fore hoc officium Mariæ prædicit, quia laudabitur Euangelii doctrina. Unde colligimus, pretium operibus nostris statui non ex homioum opinione, sed verbi Dei testimooio. Quod vero in toto mundo honorificam ejus memoriam fore dicit, hac comparatiooe oblique suos discipulos perstriogit: quia gentium omnium consensu apud exteros & in remotis mundi plagis factum hoc laudabitur, in quo damnando tantopere morosi fuerant ipsi domestici. Blande etiam discipulos castigat Christus, quia parum honorifice de futuro regno suo sentiant. sed interim hac voce testata fuit Gentium vocatio, in qua fundata est salus nostra. Cæterum quomodo io toto mundo prædicandum Euangelium fuerit, diximus cap. 24.

MATTH. XXVI.	MARC. XIV.	LUC. XXII.
14. Tunc abiit unus è duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes Sacerdotum:	10. Et Judas Iscariotes, unus è duodecim, abiit ad summos Sacerdotes ut proderet eum illis:	3. Intravit autem Satanas in Judam cui cognomen erat Iscariotes, unum è duodecim.
15. Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis tradam illum? At illi constituerunt ei triginta argenteos.	11. Quo audito illi gavisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se daturos. & quærebat quomodo opportune illum traderet.	4. Et abiit & loquutus est cum principibus Sacerdotum ac Magistratibus, quemadmodum illum traderet ipsis.
16. Et ex eo tempore quærebat opportunitatem ut eum traderet.	12. Ac primo die Azymorum quum Pascha immolarent, dicunt illi discipuli sui, Quo vis ut eamus, & paremus ut edas Pascha?	5. Et gavisi sunt, ac pacti sunt se illi pecuniam daturos.
17. Cæterum primo die Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes ei, Ubi vis paremus tibi ad edendum Pascha?	13. Et emittit duos è discipulis suis, & dicit illis, Ite in urbem, & occurret vobis homo hydriam fictilem aquæ plenam bajulans: sequimini illum.	6. Et ille spopondit: quærebatque opportunitatem ut traderet eum ipsis sine turba.
18. At ille dixit, Ite in urbem ad quendam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est: apud te facio Pascha cum discipulis meis.	14. Et quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias, Magister dicit, Ubi est diversorium ubi Pascha cum discipulis meis edam?	7. Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat immolari Pascha.
19. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis	15. Et ille vobis ostendet triclinium magnum stratum, paratum: illic parate nobis.	8. Et misit Petrum ac Joannem, dicens, Euntes, parate nobis Pascha ut edamus.
		9. At illi dixerunt ei, Ubi vis paremus?
		10. Et dixit illis, Ecce introëuntibus vobis in urbem occurret homo vas aquæ testaceum portans: sequimini eum in domum in quam intrabit.
		11. Et dicetis patrifamilias domus,

Jesus, & paraverunt Pascha.

20. Vespere autem facto, discubuit cum duodecim.

16. Et exierunt discipuli ejus, & venerunt in civitatem, & repererunt quemadmodum dixerat illis, paraveruntque Pascha.

17. Et quum vespera jam esset, venit cum duodecim.

mus, Dicit Magister, Ubi est diversorium ubi Pascha cum discipulis meis edam?

12. Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: ibi parate.

13. Euntes autem invenerunt sicut dixerat illis, & paraverunt Pascha.

14. Et quum jam esset tempestivum, accubuit, ac duodecim Apostoli cum eo.

Ad flectendum cor Judæ, vel io melius corrigendum, adeo oihil profuit Cbristi admonitio, ut secure statim ad tractandum cum hostibus nefarium pactum transierit. Mirus autem ac prodigiosus fuit stupor, quod in jactura unguenti honestam tanto sceleri excusationem se nactum putavit: deinde quod verbis Christi admonitus, non sensit quid ageret. Sola mentio sepulturæ ferreum cor mollire debuerat: quum inde colligere promptum esset, Christum se pro salute bumani generis in victimam offerre. Sed in hoc speculo perspicimus quanta sit malarum cupiditatum cæcitas, & quam efficaciter mentem fascinent. Furandi desiderio ardebat Judas, longo usu ad flagitium obduruerat: nunc quia aliunde præda non occurrit, Filium Dei vitæ auctorem perfide in mortem tradere non dubitat: &, quamvis sancta admonitione retractus, violenter prosilit. Quare non abs re Lucas nominatim exprimit, Satanam in eum intrasse, noo quod Dei Spiritus ipsum ante regeret (quia furtis & rapinis, nisi Satanæ fuisset mancipium, addictus esse non potuit) sed intelligit Lucas, tunc Satanæ penitus in possessionem fuisse traditum, ut desperatus in exitium suum rueret. Nam etsi ad quotidianos lapsus nos impellit Satan, regnat autem in nobis dum ad majorem peccandi licentiam abripit: dicitur tamen in reprobos demum intrare, quum everso Dei metu, extincta rationis luce, pudore etiam excusso, sensus omnes occupat. Hoc vero extremum vindictæ genus non io alios Deus exerit, nisi qui jam exitio devoti sunt. Quare discamus mature resipiscere, ne longior nostra durities Satanæ regnum in nobis stabiliat. nam simulac in hanc tyrannidem conjecti fuerimus, nullus insaniendi modus erit. Præcipue notaodum est, avaritiam in Juda tantæ excæcationis fuisse causam & fontem. unde apparet, merito

1 Tim 6. vers. 10. à Paulo vocari malorum omnium radicem. Porro hic quærere an substantialiter Satanas in Judam intraverit, frivola speculatio est. Hoc magis expendere convenit quam horribile sit portentum, homines, ad imaginem Dei conditos, & Spiritui sancto in templa destinatos, non modo in fœtida stabula vel cloacas converti, sed fieri maledicta Satanæ domicilia.

17. *Primo die Azymorum accesserunt.*] Quæritur primo cur dies azymorum vocetur qui agni immolationem præcedit. Neque enim fermentum cessare Lex jubebat, donec agno vescerentur. Sed hujus nodi facilis solutio est, quod scilicet hæc notatio refertur ad diem sequentem: sicuti ex Marco & Luca satis liquet. Quum ergo instaret dies mactandi & edendi Paschatis, cujus initium erat à vespere, rogant Christum discipuli ubinam Pascha edere velit. Difficilior autem inde nascitur quæstio, quod Christus pridie ritu illo defunctus est quam tota gens publicum Pascha celebraret. Aperte enim asserit Joannes, dum crucifixus est, fuisse Judæis parasceven, non Sabbathi, sed Paschæ. Deinde non ingressos esse Prætorium, ne se polluerent, quia postridie manducaturi erant Pascha. Scio à nonnullis quæri suffugia, sed quæ minime eos expediunt. neque enim ullis cavillis eludi hoc potest, quo die Cbristum crucifixerunt, non egisse diem festum (quo fas non fuisset supplicium de aliquo sumere) & tunc solennem fuisse apud eos præparationem, ut sepulto demum Christo Pascha ederent. Nunc quæritur quomodo Christus anteverterit. neque enim quicquam præter Legis præscriptum sibi in hoc ritu permisit. Quod studio Cbristi perdendi Pascha à Judæis fuisse dilatum quidam putant: scite hoc commentum à Bucero refellitur, imo sua vanitate concidit. Ego itaque non dubito quin & legitimus dies à Christo servatus fuerit, & Judæi receptum pridem usum sequuti sint. Primo extra cootroversiam est, pridie Sabbathi occisum fuisse Cbristum: quia ante Solis occasum in vicino sepulchro celeriter fuit conditus, eo quod post vesperum feriari necesse erat. Jam vero nemini dubium est, vetusta observatione, quum Pascha & alii dies festi in diem Veneris inciderent, rejectos fuisse in diem posterum: quia populo oimis duræ fuissent continuæ bidui feriæ. Legem hanc proditam fuisse Judæi affirmant statim postquam ab exilio Babylonico reversus est populus: & quidem cælesti oraculo, ne quid videantur temere in Dei præceptis mutasse. Quod si tunc moris fuit duos in unum dies festos conjungere (ut Judæi quoque fatentur, & ex vetustis eorum monumentis constat) satis probabilis est conjectura, Christum qui pridie Sabbathi Pascha celebravit, præfixum à Lege diem servasse. Scimus enim quam sedulo curaverit ne ab ullo Legis apice discederet. Nam quum Legi obstrictus esse voluerit, ut nos ab illius jugo eximeret, bujus subjectionis in summo articulo minime fuit oblitus. Itaque usum externæ ceremoniæ omittere maluisset quam injunctum divinitus mandatum transgredi, atque ita se impiorum calumniis exponere. Certe ne Judæi quidem ipsi inficias ibunt, quoties Sabbatho contiguum erat Pascha, unas tantum ferias fuisse servatas: idque à Rabbinis fuisse institutum. Unde sequitur, Christum, quum discederet à communi more, nihil tentasse præter Legem.

18. *Ite in urbem ad quendam.*] Matthæus certum bominem designat: reliqui duo missos fuisse discipulos oarrant quasi ad ignotum: quia datum illis signum fuerit hominis hydriam aquæ gestantis. Sed facile hæc discrepantia conciliatur: quia Matthæus, præterito miraculo, eum hominem notat qui tunc agnitus fuit à discipulis. neque enim dubium est, postquam domum venerunt, repertum ab illis fuisse unum aliquem ex suis familiaribus. Nam & Christus illi pro suo jure mandat ut sibi ac suis hospitium paret, Magistrum se nominans: & ille protinus obsequitur. Cæterum quamvis hominem posset suo nomine exprimere, miraculo tamen discipulos suos dirigere ad eum maluit: ut quum exinanitum paulo post viderent, hoc tamen documento suffulta ipsorum fides staret. Neque enim hæc levis erat confirmatio, quod paucis ante horis quam ad mortem raperetur, Deum se manifesto indicio testatus fuerat: ut scirent non necessitate ipsum cogi, sed sponte cedere. Quanquam autem in ipso perturbationis momento nihil forte hoc eis profuit, memoria tamen postea fuit utilis. Sicuti hodie quoque ad superandum crucis scandalum hoc nostra scire refert, simul cum infirmitate carnis in Cbristo Deitatis gloriam apparuisse sub ipsum mortis tempus. *Tempus meum prope est.*

est. Quanquam rite ex Legis præcepto Pascha cele- bratet, videtur tamen consulto hanc causam addu- cere ut morositatis culpam diluat. Sibi ergo festi- nandi causam esse dicit quominus se receptæ consue- tudini accommodet, quia ad majus sacrificium voce- tur. Interim tamen, ut diximus, in ceremonia ni- hil novat. Toties vero inculcat propinquum esse mortis tempus, ut sciant sponte ipsum properare ad gerendum morem Patris decreto. Quod autem um- bratile sacrificium vero conjunxit, hoc modo fideles hortatus est ut quod re ipsa implebat cum veteribus figuris conferrent. Nam hæc comparatio vim & ef- fectum mortis ejus non parum illustrat. neque enim Pascha in hunc tantum finem injunctum fuit Judæis ut antiquæ liberationis essent memores, sed ut futu- ram (& quidem potiorem) à Christo sperarent. Huc
1 Cor. 5. vers. 7. spectat Pauli sententia, Christum Pascha nostrum esse immolatum, &c.

19. *Fecerunt sicut injunxerat.*] Quod discipuli prompto animo obtemperant, in eo notanda est pia eorum docilitas. Succurrere enim poterat dubitatio, quum hominem ignotum sequuti essent, ad essent à patrefamilias impetraturi quod magistri sui jussu petebant, quum scirent passim non modo contem- ptum, sed etiam exosum esse. Atqui non anxie in- quirunt de eventu, sed imperio placide obediunt. Atque hæc nobis regula tenenda est, si fidem nostram probare cupimus, ut solo præcepto contenti, per- gamus quo Deus jubet: ac sperantes quem promittit successum, ne simus nimis solliciti.

20. *Vespere autem facto, discubuit.*] Non ut ede- ret Pascha, quod stando fieri oportuit (sicut viato- res, dum properant, calceati & cum baculo solent raptim cibum sumere) sed peracto solenni ritu, ut cœnaret discubuisse interpretor. Ideo dicunt Euan- gelistæ, *Vespere facto*: quia primo vespere mactabant agnum, & carnem ejus assam edebant.

MATTH. XXVI.	MARC. XIV.	LUC. XXII.
21. Et edentibus illis, dixit, Amen dico vobis quod unus vestrum me proditurus est.	18. Et discumbentibus illis ac edentibus, dixit Jesus, Unus ex vobis me proditurus est, qui edit mecum.	15. Et ait illis, Desiderio desideravi hoc Pascha comedere vobiscum antequam patiar.
22. Et mœsti redditi vehementer, cœperunt singuli dicere ei, Numquid ego sum, Domine?	19. At illi cœperunt mœrore affici, & quisque eorum ei dicere, Num ego? Et alius, Num ego?	16. Dico enim vobis, Posthac non edam ultra ex eo, donec compleatur in regno Dei.
23. At ipse respondens, ait, Qui intinxit mecum manum in patina, hic me proditurus est.	20. Ille vero respondens, dixit illis, Unus è duodecim, qui intingit mecum in patinam.	*Et paulo post.* 21. Veruntamen ecce manus prodentis me mecum est in mensa.
24. Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur. bonum erat ei si natus non fuisset homo ille.	21. Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est de illo: sed væ homini illi per quem Filius hominis proditur. bonum erat ei si natus non fuisset homo ille.	22. Et Filius quidem hominis secundum quod definitum est vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.
25. Respondens autem Judas qui tradidit eum, dixit, Numquid ego sum, Rabbi? Dixit ei, Tu dixisti.		23. Et ipsi cœperunt quærere inter se quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

21. *Amen dico vobis quod.*] Quo perfidiam Judæ reddat magis detestabilem, hac circumstantia indi- gnitatem auget, quod quum in sacra mensa simul ac- cumberet, proditionem moliebatur. Nam si quis extraneus hoc fecisset, mitius ferendum erat: nunc vero unum ex intimis hoc agitare, imo etiam inito nefario pacto in sacrum convivium amicitiæ præ- textu se ingerere, incredibile portentum est. Ideo apud Lucam ponitur adversativa particula, *Verun- tamen ecce manus prodentis me.* Etsi autem peracta demum cœna hoc Christi dictum Lucas subjicit, non potest tamen inde colligi temporis series, quam scimus sæpe ab Euangelistis negligi. Probabile ta- men esse non nego, Judam adfuisse quum corporis & sanguinis sui symbola Christus suis distribueret.

22. *Cœperunt singuli dicere.*] Non puto trepidasse discipulos, ut metu perculsi solent nulla causa se an- gere: sed quum scelus exhorreant, cupiunt ab ejus suspicione purgari. Hoc quidem reverentiæ signum est, quod oblique perstricti, non stomachose re- sponsant magistro suo, sed eum sibi quisque judicem constituit (sicuti hoc præcipue nobis quærendum est ut ille suo ore nos absolvat) bona tamen conscientia freti, libere testari volunt quam procul remoti sint à tanto scelere. Christus autem suo responso neque scrupulum illis eximit, neque designat Judæ perso- nam, sed tantum confirmat quod nuper dixit, unum ex familiaribus convivis esse proditorem. Quan- quam autem durum illis fuit, suspensos & perplexos ad tempus relinqui ut se exercerent in reputanda sce- leris atrocitate, alia deinde sequuta est utilitas quum agnoscerent impletum Psalmi vaticinium, Qui me- Psal. 55.
cum dulces capiebat cibos, calce me petivit. Adhæc vers. 15.
sub Judæ persona Dominus suos omnibus seculis voluit esse admonitos, ne frangantur vel exanimes concidant propter domesticos proditores: quia idem quod ipse expertus est qui commune est Ecclesiæ caput, nobis qui membra sumus, accidere oportet.

24. *Filius quidem hominis vadit.*] Hic scandalo Christus occurrit, quod graviter pias mentes alio- qui concutere poterat. quid enim magis absurdum quam Filium Dei perfide à discipulo proditum, libi- dini hostium exponi, ut ad probrosam mortem tra- batur? Christus autem hoc totum nonnisi Dei arbi- trio fieri pronunciat. Hoc porro decretum probat Scripturæ testimonio, quia quod statutum erat, per os Prophetæ sui olim patefecit. Tenemus nunc quorsum spectent Christi verba: nempe ut discipuli, scientes Dei providentia gubernari quicquid agitur, vitam ejus vel mortem casu volvi non putent. Cæ- terum latius patet hujus doctrinæ utilitas: quia tunc demum rite nobis sancitur mortis Christi fructus, ubi non temere ab hominibus ad crucem abreptum esse constat, sed æterno Dei decreto sacrificium illud fuisse ordinatum ad expianda mundi peccata. Unde enim nobis reconciliatio, nisi quia Christus

Patrem sua obedientia placavit? Quare semper nobis occurrat Dei providentia, cui Judam ipsum, & omnes impios (licet invitos, & aliud agentes) parere necesse fuit. Semper hoc fixum maneat, Christum ideo passum esse quia tale Deo placuit expiationis genus. Negat tamen Christus hoc prætextu absolvi Judam à culpa, quia nihil egerit nisi quod divinitus statutum erat. Nam etsi Deus recto suo judicio pretium redemptioni nostræ statuit Filii sui mortem, Judas nihilominus Christum prodendo, quia perfidis & avaritia plenus erat, justam sibi damnationem conflavit. Denique quod Deus mundum redemptum voluit, hoc nequaquam obstat quin Judas sceleratus sit proditor. Hinc perspicimus, quamvis nihil possint homines nisi quod statuit Deus, non tamen ideo à reatu absolvi, dum pravo affectu ad peccandum feruntur. Licet enim Deus occulto freno eos in finem illis incognitum dirigat, nihil minus illis propositum est quam ejus decretis obsequi. Videntur quidem hæc duo humanæ rationi parum consentanea, quod Deus sic moderetur sua providentia res humanas ut nihil fiat nisi ejus voluntate & nutu, & tamen perdat reprobos per quos exequutus est quod voluit. Sed videmus quomodo Christus hic utrumque conciliet, maledictioni subjiciens Judam, quamvis divinitus hoc statutum esset quod ipse contra Deum machinatus est. non quod proditio Judæ proprie vocari debeat Dei opus, sed quia Deus Judæ perfidiam ad implendum consilium suum inflexit. Scio equidem quomodo nonnulli interpretes hunc scopulum declinent. fatentur Judæ opera impletum esse quod scriptum erat, quia Deus quod præsciverat, vaticiniis testatus sit. Ergo ut doctrinam quæ illis videtur paulo asperior, mitigent, præscientiam Dei substituunt decreti loco, acsi eminus tantum prospiceret Deus quæ futura sunt, non autem suo arbitrio disponeret. Sed longe aliter Spiritus hanc controversiam dirimit: quia non tantum causam traditi Christi affert quod ita scriptum esset, verum etiam quod ita definitum. Nam ubi Matthæus & Marcus Scripturam allegant, Lucas recta nos ad cæleste decretum adducit: quemadmodum in Actis docet, Christum non modo præscientia Dei, sed definito consilio fuisse traditum. & paulo post, Herodem & Pilatum cum reliquis improbis fecisse quæ Dei manu & consilio præordinata fuerant. Unde patet inscite tergiversari qui ad nudam præscientiam confugiunt. *Bonum erat.* Hoc verbo docemur quam horribilis vindicta maneat impios, quibus satius esset nunquam natos esse. Atqui vita hæc, quantumvis caduca & innumeris ærumnis referta, incomparabile est Dei beneficium. Rursum etiam hinc colligimus quam detestabilis sit illorum impietas, quæ non tantum extinguit pretiosa Dei dona, & in perniciem convertit, sed facit ut præstet nunquam gustasse Dei bonitatem. Notatu tamen digna est hæc particula, quod *homini bonum fuisset non nasci:* quia quantumvis misera sit Judæ conditio, Deo tamen bonum fuit illum creasse, qui reprobos ad diem exitii destinans, gloriam suam hoc quoque modo illustrat, sicut docet Solomo. Ita ab omni sinistra nota asseritur arcana illa Dei gubernatio, quæ hominum consiliis & operibus præsidet, ut nuper attigi.

25. *Respondens autem Judas.*] Quanquam sæpe videmus trepidare qui sibi male conscii sunt, formidini tamen & cæcis tormentis implicitus est stupor, ut audacter ad negandum prosiliant: sed hoc tandem proficiunt sua impudentia, ut occultum scelus detegant. Sic Judas, quum illum mala conscientia constrictum teneret, silere tamen neqoit: adeo illum exagitat interior ille carnifex, dum metu & anxietate eundem dejicit. Porro stupidam ejus audaciam suo responso oblique perstringens Christus, ad reputandum quod tegere volebat scelus sollicitat. Sed jam diabolico furore mens, occupata concipere talem sensum non potuit. Cæterum hoc exemplo discamus, impios proterve excusando, nihil aliud quam maturius judicium sibi accersere.

MATTH. XXVI.

26. Vescentibus autem eis, accepit Jesus panem: & quum egisset gratias, fregit, deditque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.
27. Et accepto poculo, ac gratiis actis, dedit illis, dicens, Bibite ex hoc omnes.
28. Hic est enim sanguis meus Novi testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.
29. Dico autem vobis, Non bibam posthac ex hoc fructu vitis usque in diem illum quum illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei.
30. Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olivarum.

MARC. XIV.

22. Et edentibus illis, sumpto Jesus pane quum benedixisset, fregit, & dedit illis, ac dixit, Sumite, comedite: hoc est corpus meum.
23. Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit illis: & biberunt ex eo omnes.
24. Et dixit illis, Hic est sanguis meus Novi testamenti, qui pro multis effunditur.
25. Amen dico vobis, Posthac non bibam de fructu vitis usque ad diem illum quum illum bibero novum in regno Dei.
26. Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olivarum.

LUC. XXII.

17. Et accepto poculo, gratias egit, & dixit, Accipite hoc, & dividite inter vos.
18. Dico enim vobis quod non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat.
19. Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit, ac dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.
20. Similiter & poculum, postquam cœnavit, dicens, Hoc poculum, Novum testamentum in meo sanguine, qui pro vobis effunditur.

Quia Lucas bis porrectum à Christo calicem memorat, quærendum est primo loco, sitne repetitio (ut interdum Evangelistæ bis rem unam dicere solent) an vero Christus, postquam ex calice libaverat, hoc idem secundo iteraverit. Quod posterius mihi verisimile est. scimus enim solennem in sacrificiis libandi ritum observatum fuisse à sanctis Patribus: unde illud Psalmi 116. vers. 13. Calicem salutis accipiam, & nomen Domini invocabo. Itaque non dubito, Christum ex more vetusto libasse in sacro convivio, quod rite peragi aliter non poterat. idque diserte refert Lucas antequam ad novi mysterii narrationem descendat, cujus ratio distincta est ab agno Paschali. Hoc quoque ex recepto solennique usu fuit quod *gratias egisse* nominatim dicitur *accepto calice*. Nam initio Cœnæ precatum fuisse non

non dubito, ut nunquam ſine Dei invocatione ad menſam accedere ſolitus eſt. Sed nunc rurſum eodem officio defungi voluit, ne ceremoniam omitteret quam ſacræ libationi fuiſſe annexam nuper oſtendi.

26. *Veſcentibus autem eis.*] Ego hæc verba non ita accipio quaſi cœnæ Paſchali hæc nova & longe excellentior permiſta fuerit, ſed potius finem tunc priori convivio fuiſſe impoſitum. Quod etiam à Luca clarius exprimitur, ubi dicit, *Chriſtum, poſtquam cœnaſſet, calicem dediſſe.* Abſurdum enim fuiſſet, unum & idem myſterium temporis diſtantia abrumpi. proinde non dubito, quin continuo tenore, poſtquam panem diſtribuerat, calicem addiderit. Quod vero de calice peculiariter narrat Lucas, ego ad panem quoque extendo. Veſcentibus ergo illis, panem Chriſtus accepit, ut eos ad novæ Cœnæ participationem vocaret. Gratiarum actio, quædam præparatio fuit ac tranſitus ad reputandum myſterium. Sic finita cœna, ſacrum panem & vinum guſtarunt: quia prius expergefacta fuit eorum ſecuritas, ut toti ad tam ſublime myſterium attenti eſſent. Et ratio ita exigit, à veteri umbra clarum hoc ſpiritualis vitæ teſtimonium oportuiſſe diſcerni. *Accepit Jeſus panem.* Incertum eſt an ritus qui hodie celebris eſt inter Judæos, tunc etiam fuerit uſitatus. nam paterfamilias fragmentum à communi pane ſumptum ſub mappa recondit, cujus partes familiæ diſtribuat. Quia autem hæc humana traditio eſt, nullo Dei mandato fundata, non eſt cur nimis curioſe laboremus in quærenda ejus origine. Et fieri poteſt ut Satanæ artificio deinde excogitata fuerit ad obſcurandum Cœnæ Chriſti myſterium. Cæterum ſi tunc apud Judæos in uſu fuit hæc ceremonia, ita receptum morem ſequutus eſt Chriſtus, ut tamen ſuorum animos alio traduceret, uſum panis in diverſum finem mutando. Hoc quidem ſine controverſia ſtatui debet, abolitis figuris Legalibus proditum hic fuiſſe à Chriſto novum Sacramentum. *Quum gratias egiſſet.* Marcus & Matthæus Benedicendi verbo utuntur: ſed quum ejus loco legatur apud Lucam verbum εὐχαριστήσας, in ſenſu nulla eſt ambiguitas. Et quum deinde in calice gratiarum actionem ſubjiciunt, prioris dicti ſatis clari ſunt interpretes. Quo magis ridicula eſt Papiſtarum inſcitia, qui ſigno crucis benedictionem exprimunt, quaſi exorciſmo Chriſtus eſſet uſus. Memoria vero tenendum eſt quod nuper attigi, hanc gratiarum actionem ſpirituali myſterio eſſe conjunctam. Neque enim ut gratias Deo agere jubentur fideles, quia eos in hac caduca vita ſuſtentet, Chriſtus duntaxat ad promiſcuum victum reſpexit: ſed intentus fuit ad ſacram actionem, ut pro æterna generis humani ſalute gratias Deo ageret. nam ſi alimenta quæ in alvum deſcendunt, hortari nos & ſtimulare debent ad paternum Dei favorem laudandum: quanto nos vehementius excitat, imo inflammat ad hoc pietatis officium, ubi animas noſtras ſpiritualiter paſcit? *Accipite, comedite.* Ne hic ſim nimium prolixus, tantum breviter perſtringam qualis ſit, & quid in ſe contineat Domini inſtitutio: deinde quis ſit ejus finis & uſus, quatenus ex Euangeliſtis colligere licet. Atque hoc primum occurrit, Chriſtum Cœnam inſtituere quam inter ſe communicent diſcipuli. Unde ſequitur, diabolicum eſſe inventum quod ſe unus homo à reliquo cœtu ſeparans, privatim Cœnam peragit. Quid enim minus conſentaneum quam diſtribui inter omnes panem, & ſeorſum ab uno vorari? Quamvis ergo jactent Papiſtæ ſe in ſuis Miſſis Cœnæ Dominicæ habere ſubſtantiam, ex re ipſa tamen conſtat, quotquot celebrant privatas Miſſas, totidem à diabolo ad obruendam Chriſti Cœnam erecta eſſe trophæa. Iiſdem verbis docemur qualis in Cœna oblatio à Chriſto tradita fuerit. Jubet ſuos accipere: ipſe eſt igitur ſolus qui offert. Quod ergo Papiſtæ Chriſtum ſe in Cœna offerre fingunt, à contrario auctore profectum eſt. Et certe mira eſt iſta anaſtrophe, ut mortalis homo, dum Chriſti corpus accipere jubetur, ſibi ejus offerendi partes arripiat: atque ita Sacerdos à ſeipſo creatus, Deo Filium ſuum immolet. Non diſputo in præſentia quam multis ſacrilegiis ſcateat fictitia eorum oblatio: mihi probare ſufficit, adeo nihil habere Chriſti inſtitutioni affine, ut directe potius repugnet. *Hoc eſt corpus meum.* Quod his verbis panem conſecratum fuiſſe dicunt ut fieret carnis Chriſti ſymbolum, non improbo, modo recte hoc nomen ac dextre ſumatur. Panem ergo, qui alendo corpori deſtinatus erat, eligit ac ſanctificat Chriſtus in alium uſum, ut ſpiritualis cibus eſſe incipiat. Atque hæc eſt converſio cujus mentio fit apud vetuſtos Eccleſiæ ſcriptores. Sed tenendum eſt interea, non conſecrari panem ſuſurro & flatu, ſed clara fidei doctrina. Et ſane magica incantatio eſt quum ad mortuum elementum dirigitur conſecratio: quia panis non ſibi, ſed nobis ſymbolum corporis Chriſti efficitur. In ſumma, nihil aliud eſt conſecratio quam ſolenne teſtimonium quo nobis terreſtre & corruptibile ſignum Dominus in ſpiritualem uſum deſtinat. quod fieri non poteſt niſi clare ad fidem ædificandam reſonent ejus mandatum & promiſſio. Unde rurſum patet, obſcuro murmure & flatu apud Papiſtas impie profanari myſterium. Quod ſi conſecrat panem Chriſtus dum nobis teſtatur corpus ſuum eſſe, non imaginanda eſt ſubſtantiæ mutatio: ſed tenenda eſt ſolum uſus novitas. Porró niſi pridem diaboli aſtutia ſic faſcinatus eſſet mundus ut transſubſtantiationis portento ſemel invecto, nullam hodie veræ interpretationis lucem in his verbis admittat, ſupervacuum eſſet longius in ſenſu quærendo inſiſtere. Pronunciat Chriſtus panem eſſe corpus ſuum. de Sacramento habetur ſermo. Fateri vero neceſſe eſt, Sacramentum viſibili ſigno conſtare, cui res ſignata conjuncta eſt, quæ eſt ejus veritas. Jam & hoc ſatis tritum eſſe debet, rei ſignatæ nomen ad ſignum transferri. Quare nemo in Scriptura mediocriter verſatus negabit quin Sacramentalis loqoutio metonymice ſumenda ſit. Omitto generales tropos, qui paſſim occurrunt in Scriptura: hoc tantum dico, quoties externum ſignum dicitur id eſſe quod figurat, omnium conſenſu metonymiæ locum dari. Baptiſmus ſi vocetur lavacrum regenerationis: ſi petra unde aqua Patribus in deſerto fluxit, vocetur Chriſtus: ſi columba vocetur Spiritus ſanctus: nullus controverſiam movebit quin ſignis tribuatur nomen rerum quas figurant. qui fit ergo ut quod Sacramentis omnibus commune eſt, ad Cœnam aptari non ſuſtineant quos tenet reverentia verborum Domini? Simplex & literalis ſenſus eos delectat. Cur ergo in omnibus Sacramentis non valebit eadem regula? Certe niſi petram ſubſtantialiter fuiſſe Chriſtum concedant, putida eſt qua nos gravant calumnia. Si panem exponimus vocari corpus quia ſit ſymbolum corporis, labefactari obtendunt totam Scripturæ doctrinam. Neque enim hanc loquendi regulam nuper fabricavimus: ſed ex veterum auctoritate ab Auguſtino traditam omnes amplexi ſunt, ſignis improprie rerum ſpiritualium nomina aſcribi: atque ita debere exponi omnes Scripturæ locos, ubi de Sacramentis fit mentio. Quorſum ergo attinet, dum axioma ſumimus paſſim receptum, quaſi in re nova & inſolita magnos clamores movere? Cæterum clament ut libuerit præfracti homines, hoc apud ſanos & modeſtos valebit, in his Chriſti verbis Sacramentalem eſſe loquendi formam. Unde ſequitur, panem, quia ſymbolum eſt corporis Chriſti, vocari corpus. Porro duo ſunt hominum genera qui contra nos inſurgunt. Papiſtæ ſua transſubſtantiatione deluſi negant oſtendi panem, quia tantum maneat ſpecies ſine ſubjecto.
ſed eorum delirium refutat Paulus, affirmans panem 1 Cor. 10.
quem frangimus, eſſe communicationem corporis vers. 6.
Chriſti: deinde ab eorum figmento abhorret ipſa

natura Sacramenti, cui non constabit sua integritas nisi verum sit externum symbolum. Unde enim discemus Christi carne pasci animas nostras, si verus panis non statuatur nobis ante oculos, sed inane spectrum? Adhæc quid de altero symbolo dicent? Neque enim dicit Christus, Hoc est sanguis meus: sed, *Hic est calix.* Ergo, secundum eos, non modo vinum, sed materiam ex qua conflatus erit calix, necesse erit transsubstantiari in sanguinem. Jam quod apud Matthæum habetur, *Non bibam de hoc fructu vitis*, clare demonstrat vinum fuisse quod bibendum porrexit. Ergo modis omnibus aperte refellitur Papistarum inscitia. Sunt autem alii qui figuram repudiant, & quasi phrenetici eandem mox recipiunt. Panis, secundum eos, vere & proprie est corpus. neque enim illis placet transsubstantiatio: sicuti rationis colore prorsus caret. Sed dum rogantur an Christus sit panis & vinum, respoodent panem ideo vocari corpus quia hoc sub illo & cum illo in Cœna recipitur. Atqui ex hoc responso elicere promptum est, improprie ad panem transferri oomen corporis cujus est signum. Ac mirum est, quum isti homines subinde in ore habeant, Christum ita loquutum esse unionis Sacramentalis respectu, eos non attendere quod dicunt. Qualis enim Sacramentalis unio rei & signi? annon quia Dominus arcana Spiritus sui virtute implet quod promittit? Ergo noo minus ridiculi sunt isti posteriores literæ magistri quam Papistæ. Hactenus à me ostensa fuit simplex verborum Domini expositio: nunc vero addendum est, non vacuum nec inane signum nobis propooi, sed vere carnis & sanguinis fieri participes qui fide promissionem hanc recipiuot. Frustra enim juberet suos Dominus panem edere, corpus suum esse affirmans, nisi effectus vere ad figuram accederet. Nec vero inter nos agitatur hæc quæstio, verene an tantum significative seipsum Christus in Cœna nobis fruendum offerat. Etsi enim nihil illic præter panem cernimus, non tamen frustratur nos vel ludit qui animas nostras suscipit carne sua alendas. Vera igitur non signo tantum monstratur, sed re ipsa quoque exhibetur carnis Christi manducatio. Sed hic tria observare operæpretium est: ne perperam res spiritualis cum signo misceatur: deinde, oe quæratur in terra Christus, vel sub terrenis elementis: tertio, ne fingatur alia manducatio quam quæ arcana Spiritus virtute Christi vitam nobis inspirat. quod ipsum nonnisi sola fide consequimur. Primum (ut dixi) maneat inter signum & rem signatam distinctio, nisi velimus omnia pervertere. Neque enim ulla restabit Sacramenti utilitas, nisi nos pro ruditatis nostræ captu à terreni elementi intuitu ad cæleste mysterium deducat. Proinde quisquis corpus Christi à pane non discernet, & sanguinem à vino, nunquam intelliget quid velit Cœna, vel quorsum his symbolis utantur fideles. Sequatur deinde legitimus ille quærendi Christi modus, hoc est, ne in terra mentes nostræ subsidant, sed sursum conscendant ad cælestem gloriam in qua habitat. Neque enim Christi corpus incorruptibilem vitam induit ut naturam suam abjiceret: unde sequitur finitum esse. Jam vero supra cælos ascendit, oequa nos in terreois crassa imaginatio occupet. Et sane si mysterium hoc cæleste est, nihil magis præposterum quam Christum in terram deducere, qui nos sursum potius ad se vocat. Ultimum quod notandum esse admonui, est manducationis genus: neque enim somniandum est naturalem fieri substantiæ ejus transitum in animas nostras: sed comeditur à nobis ejus caro dum ex ea vitam percipimus. Tenenda enim analogia est vel similitudo panis cum carne, qua docemur non secus pasci animas carne ipsa Christi, quam panis vigorem corporibus instillat. Spirituale ergo alimentum est Christi caro, quia nobis vivifica est. Ideo autem vivificat, quia vitam, quæ in ea residet, Spiritus sanctus in nos diffundit. Quanquam autem aliud est vesci Christi carne quam in ipsum credere, sciendum tamen est oon aliter Christo nos posse vesci quam per fidem: quia manducatio ipsa fidei est effectus.

29. *Dico autem vobis.*) Hanc sententiam Matthæus & Marcus sacræ Cœnæ subjiciunt, postquam Christus symbolum sanguinis sui in calice dederat. Uode colligunt quidam idem hic narrari à Luca quod paulo post repetet. Sed facile solvitur hic nodus: quia ad rem parum interest quo temporis momento hoc Christus dixerit. nam huc tantum spectant Euangelistæ, admonitos fuisse discipulos tam de propinqua Magistri sui morte, quam de nova & cælesti vita. Nam quo propius instabat hora mortis, eo magis fueruot coofirmandi, ne prorsus deficerent. Deinde quum in sacra Cœna mortem suam quasi in speculo ante oculos illis ponere in animo haberet, non abs re iterum testatus est se jam è mundo migrare. Cæterum quia plenus tristitiæ nuncius erat, mox additur consolatio, non esse cur mortem exhorreant, cui succedet melior vita. acsi dixisset, Nunc quidem ad mortem propero, sed ut inde ad beatam immortalitatem transeam, nec solus in regno Dei seorsum victurus, sed vos habiturus consortes ejusdem vitæ. Ita videmus ut manu ducat suos discipulos ad crucem, & inde in spem resurrectionis eos extollat. Sicut autem illos dirigi ad mortem Christi oportuit, ut per illam scalam in cælum ascenderent: ita nunc, ex quo Christus morte defunctus est ac in cælum receptus, à crucis intuitu in cælum deduci nos convenit, ut inter se cohæreant mors & vitæ reparatio. Quod autem communem illis secum gloriam promittat, clare ex verbis patet, *Donec bibam illud novum vobiscum.* Quod vero objiciunt quidam, non congruere cibum & potum regno Dei, frivolum est: quia nihil aliud intelligit Christus quam mox privandos fore discipulos sua præsentia, ne posthac cum illis vescatur, donec simul fruantur vita cælesti. Quum porro ejus vitæ quæ cibi & potus adminiculis non indiget, societas notetur, novum tunc fore potionis genus dicit. Qua voce allegorice ipsum loqui docemur. Ideo apud Lucam simpliciter dicit, *Donec veniat regnum Dei.* In summa, Christus redemptionis quam morte sua peperit, fructum & effectum nobis commendat. Quod hoc quidam putant fuisse impletum quoties Dominus post resurrectionem cum discipulis suis comedit, ab ejus mente alienum est: nam quum ille inter mortalis vitæ cursum & cælestis vitæ metam medius esset status, tunc nondum patefactum erat regnum Dei. ideo & Mariæ dicebat, Noli me tangere: quia nondum ascendi ad Patrem. Adde quod nondum ingressi erant discipuli in regnum Dei, ut vinum novum cum Christo biberent ejusdem gloriæ participes. Quod autem bibisse post resurrectionem Christum legimus, quum tamen id se facturum negasset nisi discipulis in regnum Dei collectis: facile diluitur repugnantiæ species. neque enim præcise de cibo & potu loquitur, sed de vitæ præsentis consuetudine. Porro scimus non ideo tunc bibisse Christum ut vel alimentis vires reficeret, vel in suo convictu retineret discipulos: sed tantum ut probata sua resurrectione (cujus adhuc erant dubii) eorum mentes sursum eveheret. Hoc itaque genuino sensu contenti simus, quod Dominus suis discipulis promittat, quum hactenus mortalis homo cum illis in terra vixerit, posthac beatæ & immortalis vitæ secum fore socios.

19. Luc. *Quod pro vobis datur.*] Reliqui duo hanc particulam omittunt, quæ tamen minime supervacua est. nam ideo nunc panis est nobis Christi caro quoniam in ea nobis semel parta est salus. Et quemadmodum nullis prodest caro ipsa crucifixa nisi qui eam fide comedunt: ita vicissim frigida esset ac nullius fere momenti manducatio, nisi sacrificii semel oblati respectu. Ergo quisquis nutriciam sibi esse cupit Christi carnem, eam in cruce oblatam con-

consideret ut nostræ cum Deo reconciliationis esset pretium. Cæterum quod in panis symbolo subticent Matthæus & Marcus, in calice exprimunt: nempe quod sanguis sit in remissionem peccatorum fundendus. Hæc vero nota ad utrumque membrum extendi debet. Ergo ut rite Christi carne pascamur, spectanda nobis est ejus immolatio: quia semel pro salute nostra dari oportuit ut quotidie nobis detur.

27. Matth. *Bibite ex hoc omnes.*] Quia Christi consilium fuit fidem nostram sibi totam obstringere, ne quid extra ipsum quæramus, duobus symbolis vitam nostram in se inclusam esse testatus est. Indiget corpus hoc ad fovendam & sustinendam vitam cibo & potu. Christus, ut se unum nobis ad præstandas omnes salutis partes in solidum sufficere doceat, sibi vices potus ac cibi tribuit. in quo mira ejus indulgentia relucet, quod fidei nostræ consulere volens, ad carnis nostræ ruditatem ita se demittat. Quo magis detestabilis est sacrilega Papæ audacia, qui sacrum hoc vinculum rumpere non dubitavit. Audimus Filium Dei vitæ plenitudinem quam suis confert, duobus symbolis pariter testatum esse. Quæ divinitus conjuncta erant, quo jure divellere homini mortali fas fuit? Adde quod consulto videtur Dominus præcipere omnibus ut *ex calice bibant*, quo sacrilegium hoc ab Ecclesia sua arceret. De pane simpliciter dixisse legimus ut acciperent. cur bibere nominatim jubet omnes, & Marcus bibisse omnes diserte narrat, nisi ut sibi ab impia novitate caverent fideles? Nec tamen severo hoc interdicto deterritus fuit Papa quin fixam à Domino legem mutare ac violare auderet. Populum enim totum prohibuit ab usu calicis. Atque ut se probaret non sine ratione furere, obtendit satis esse speciem unam, quia per concomitantiam conjunctus sit sanguis cum carne. Quasi vero non eodem prætextu totum Sacramentum abolere liceat, quia æque sui participes nos facere Christus possit absque externo adminiculo. Sed istis puerilibus cavillis nihil juvatur ejus impietas: quia nihil magis absurdum est quam ut traditis à Domino subsidiis sponte careant vel privati sustineant fideles: ideoque nihil minus ferendum quam impia hæc mysterii laceratio.

28. *Hic est sanguis meus.*] Jam prius admonui, quum dicitur fundendus sanguis *in remissionem peccatorum*, his verbis nos dirigi ad mortis Christi sacrificium, sine cujus memoria nunquam rite Cœna celebratur. Nec vero aliter satiari possunt fideles animæ nisi quatenus Deum sibi placatum esse confidunt. Cæterum sub multorum nomine non partem mundi tantum designat, sed totum humanum genus. multos enim uni opponit: acsi diceret, se non unius hominis fore redemptorem, sed mortem obire ut multos à reatu maledictionis liberet. Nec dubium est quin Christus paucos alloquens, communem pluribus doctrinam facere voluerit. Notandum tamen simul est, quod apud Lucam nominatim discipulos compellans, singulos fideles hortatur ut sanguinis effusionem in suum usum accommodent. Ergo dum ad sacram mensam accedimus, non solum hæc generalis cogitatio in mentem veniat, redemptum Christi sanguine esse mundum: sed pro se quisque reputet peccata sua expiata esse. *Novi testamenti.* Lucas & Paulus aliter, *Novum testamentum in sanguine*: eodem tamen sensu: quia fœdus hoc nonnisi spirituali sanguinis potione sancitur ut firmum sit & efficax. Cæterum hinc colligere promptum est quam stulte superstitiosi sint Papistæ & similes, dum verba mordicus arripiunt. Quamvis enim crepent, hæc Spiritus sancti expositio rejici non potest, quod calix vocetur sanguis, quia testamentum est in sanguine. Atqui eadem est panis ratio. unde sequetur vocari corpus, quia testamentum est in corpore. Non est jam cur fidem simplicibus Christi verbis esse habendam contendant, extraneis vero commentis claudendas esse aures: Christus est ipse qui loquitur, quem idoneum sui sermonis interpretem esse non negabunt. atqui palam ostendit non alia ratione se panem vocasse corpus suum nisi quia nobiscum fœdus æternum pepigit, ut sacrificio semel oblato, spiritualiter nunc epulemur. Porro hic duo notatu digna sunt. nam ex voce Testamenti aut Fœderis colligimus inclusam esse promissionem in sacra Cœna. Quo refellitur eorum error qui fidem Sacramentis juvari, foveri, fulciri & augeri negant. nam inter fœdus Dei & hominum fidem semper mutua subest relatio. Epitheto Novi docere voluit jam desinere veteres figuras, ut stabili & æterno pacto locum cedant. Est igitur obliqua inter hoc mysterium & Legales umbras oppositio. unde appareat quanto melior sit nostra quam Patrum conditio, qui post peractum in cruce sacrificium solida veritate fruimur.

26. Marc. *Quum hymnum cecinissent.*] Omittunt tres nostri Euangelistæ divinos illos sermones quos Joannes à Domino tam domi quam in itinere habitos fuisse narrat. nam (ut alibi diximus) historiam rerum gestarum magis quam doctrinam complecti illis propositum fuit. Hoc tantum attingunt, ultro profectum esse quo venturus erat Judas: ut sciamus sic dispensasse illius temporis momenta, ut proditori suo voluntarius occurreret.

MATTH. XXVI.	MARC. XIV.	LUC. XXII.
31. Tunc dicit illis Jesus, Omnes vos offendiculum in me patiemini in nocte hac: scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.	27. Et dicit illis Jesus, Omnes in me offendiculum patiemini in hac nocte: quia scriptum est, Percutiam pastorem, & dispergentur oves.	31. Ait autem Dominus, Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum.
32. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam.	28. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.	32. Sed ego rogavi pro te, ne deficiat fides tua: & tu aliquando conversus, confirma fratres tuos.
33. Respondens autem Petrus, ait illi, Etsi omnes in te offendiculum passi fuerint, ego tamen nunquam offendiculum patiar.	29. Petrus autem dicit illi, Etiamsi omnes offendiculum passi fuerint, at non ego.	33. At ille dixit ei, Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.
34. Ait illi Jesus, Amen dico tibi quod in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis.	30. Tunc dixit illi Jesus, Amen dico tibi quod hodie in nocte hac priusquam bis gallus cecinerit, ter me negabis.	34. Ille vero dixit, Dico tibi Petre, non canet hodie gallus priusquam ter abneges me.
35. Ait illi Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.	31. At ille vehementius dicebat, Imo si me oportuerit tecum mori, non te negabo. Similiter autem & omnes dixerunt.	

31. *Omnes vos.*] Quod Matthæus & Marcus extendunt pariter ad omnes discipulos, Lucas uni Petro dictum fuisse recitat. Quanquam autem communis ad omnes erat sermo, probabile tamen est, Christum eos alloquutum esse in unius persona, qui & præ aliis monendus erat, & singulari consolatione habebat opus, ne post Christum negatum desperatio penitus eum obrueret.

31. Luc. *Ecce Satanas.*] Brevius alii duo & simplicius recitant, discipulis prædictum fuisse suum lapsum. In verbis autem Lucæ uberior subest doctrina: neque enim historice tantum de futura perturbatione loquitur Christus, sed diserte exprimit certamen illis cum Satana fore, & simul promittit victoriam. Est autem hæc apprime utilis admonitio, quoties aliquod nobis objicitur scandalum, ut nobis ante oculos veniant Satanæ insidiæ: quemadmodum & Paulus docet non esse nobis luctam cum carne & sanguine, sed cum spiritualibus copiis, &c. *Ephes. 6. vers. 12.* Sensus ergo verborum est, Quum paulo post me oppressum videritis, scitote Satanam his armis instructum esse ad vos oppugnandos: & hanc illi commodam esse occasionem ut fidem vestram labefactet. Ideo autem dixi utilem esse hanc doctrinam, quia sæpe contingit nostra incogitantia nos circumveniri, dum tentationes negligimus, quæ nobis essent formidabiles si reputaremus ignita esse tela tam validi & robusti hostis. Quanquam autem de acerrimo illo certamine nunc fit mentio quo semel perculsi fuerunt discipuli prope ad fidei usque extinctionem, latius tamen patet hæc doctrina, quod Satan assidue circumeat, inhians prædæ. Quum autem tam insano feratur ardore ad nos perdendos, nihil magis absurdum est quam nos torpere. Ergo antequam appareat pugnandi necessitas, jam nos paremus: quia scimus expeti à Satana nostrum exitium, & omnes nocendi modos astute & sedulo ab eo captari. Ubi vero ad conflictum ventum fuerit, sciamus in illius hostis officina fabricatas esse omnes tentationes, undecunque prodeant. Similitudo cribrandi non omni ex parte proprie quadrat: nam alibi vidimus vanno aut cribro conferri Euangelium, quo triticum purgatur à palea. sed hic simpliciter ventilare, aut violenter excutere significat: quia in morte Christi durius solito jactati Apostoli fuerunt. Hoc ideo tenendum est, quia nihil minus Satanæ placet quam fidelium purgatio. Cæterum quamvis in alium finem eos exagitet, vere tamen hoc dicitur, non secus ac triticum in vanno huc & illuc ipsos propelli ac jactari. Porro aliquid deterius impletum fuisse in discipulis, paulo post videbimus. Atque hoc sibi volunt Domini verba quibus apud Matthæum & Marcum utitur, *Vos omnes scandalum patiemini in me.* Significant enim non modo impetendos esse, sed prope cessuros: quia probrosa Christi dejectio eorum quoque animos prosternet. Nam quum ipsorum partes essent constanter pergere cum magistro ad crucem usque, pavore retracti sunt. Ita illis sua infirmitas proponitur, ut precando & gemendo ad sacrum Dei asylum confugiant.

31. Matth. *Scriptum est enim.*] Hoc vaticinio eos ad superandum scandalum animat, quia Deus pro ovibus suis agnoscere non desinat quos ad tempus huc & illuc expellit dissipatio. Postquam enim de Ecclesiæ restitutione disseruit Propheta: ne extremæ clades, quæ jam instabant, desperatione obruerent pias mentes, pronunciat, confusa, imo eversa gubernatione, tristem ac miseram fore dispersionem, victricem tamen fore Dei gratiam. Quanquam autem omnes fere interpretes locum Zachariæ ad unius Christi personam restringunt, ego tamen latius extendo: acsi dictum esset nullum fore amplius regimen, quo salus populi continetur: quia tollentur è medio pastores. Neque enim dubito quin totum illud tempus complecti Dominus voluerit, quo post tyrannidem Antiochi nudata bonis pastoribus Ecclesia in vastitatem redacta fuit. tunc enim Deus gladium horrenda licentia grassari passus est, qui extinctis pastoribus misere turbaret populi statum. Neque tamen obstitit hæc dispersio quin Dominus tandem oves suas extenta manu colligeret. Cæterum quanquam in genere denunciat Propheta orbandam pastoribus esse Ecclesiam, ad Christum tamen vere & proprie hoc aptatur. nam quum pastorum omnium princeps fuerit, à quo solo pendebat Ecclesiæ salus, eo mortuo præcisa videri potuit omnis spes. Atque hæc extrema tentatio fuit, Redemptorem, qui spiritus & vita populi erat, quum gregem Dei colligere cœpisset, subito ad mortem rapi. Quo illustrior fuit Dei gratia, dum mirabiliter ex dissipatione & interitu residuus grex iterum coaluit. Videmus ergo Christum hoc testimonio apposite usum esse, ne futura dispersio ultra modum terreret discipulos: & tamen ut suæ infirmitatis conscii in pastorem suum recumberent. Sensus ergo est, Putatis quidem, quia vestram debilitatem nondum experti estis, vos satis validos & robustos esse: sed paulo post constabit vere prædictum esse à Zacharia, occiso pastore dissipandum esse gregem. Sed interim recreet vos ac sustineat addita promissio, quod Deus manum extendet, ut ad se reducat dispersas oves. Docet autem hic locus, nullam esse salvificam unitatem nisi quæ oves sub Christi pedo conjunctas tenet.

32. *Postquam autem resurrexero.*] Clarius hic exprimit quod nuper attigi, discipulos metu perculsos sic ad breve tempus dispersis & palatis ovibus fore similes, ut denuo tamen revocandi sint ad ovile. Neque enim simpliciter Christus se resurrecturum pronunciat, sed se illis ducem fore profitetur, eosque sibi adoptat comites, acsi integri stetissent: & quo plus concipiant fiduciæ, locum edicit ad quem rursus convenient. acsi dixisset, Ego vos Hierosolymæ dispersos, in Galilæa rursum colligam.

33. *Respondens Petrus.*] Quanquam nihil simulat Petrus, sed ex sincero affectu loquitur: quia tamen falsa virtutis suæ confidentia in stultam jactantiam effertur, merito corripitur à Christo, & graves paulo post temeritatis suæ pœnas luit. Ita ostendit eventus Petrum de se plus esse pollicitum quam præstando foret: quia se probe excutere neglexerat. Hinc etiam melius perspicitur quam stupida sit humanæ confidentiæ ebrietas, quod suæ infirmitatis iterum à Filio Dei admonitus, & quidem interposito jurejurando, adeo non cedit, nec quicquam remittit de stulta persuasione, ut altos illos spiritus majore impetu efflare pergat. Quæritur tamen annon Petro sperare licuerit quod de se spondet: annon etiam Christi promissione fretus de se hoc promittere debuerit. Respondeo, quod Christus suis discipulis invictæ fortitudinis Spiritum ante promisit, spectasse ad tempus novitatis quod resurrectionem sequutum est. Quia ergo nondum cælesti virtute induti erant, Petrus à seipso concepta fiducia, fidei metas transilit. Ac omnino duobus modis peccavit. nam & tempus anticipans, sibiipse temerarius fuit sponsor, non in promissionem Domini recubuit. Secundo, clausis oculis suam infirmitatem præteriens, secure magis quam fortiter plus de se professus est quam ratio ferebat. Hoc ideo notandum est ut quisque infirmitatis suæ memor, assidue ad Spiritus sancti auxilium confugiat: deinde ne plus sibi quisquam sumere audeat quam Dominus promittit. Sic quidem ad certamen accinctos esse decet fideles, ut de victoriæ successu non dubii vel suspensi animose timori resistant. nam trepidatio & nimia anxietas diffidentiæ signum est. Verum ex altera parte cavendus est stupor, qui & sollicitudinem excutit, & animos superbia inflat, & extinguit precandi studium. Hæc media ratio optime à Paulo temperatur, dum jubet nos salutem nostram cum metu & timore peragere, quia Deus est *Phil. 2. vers. 12.*

qui

qui velle & perficere operatur in nobis. nam ex una parte humiliatos, ad quærendas alibi suppetias sollicitat: rursum tamen, ne ignavos reddat sollicitudo, ad strenuos conatus nos hortatur. Ergo quoties se nobis ingerit aliqua tentatio, primum nobis in mentem veniat nostra infirmitas, ut prorsus dejecti, aliunde petere discamus quod nobis deest: deinde occurrat promissæ gratiæ memoria, quæ nos dubitatione liberet. Nam qui infirmitatis suæ obliti, non invocato Deo, fortes se esse confidunt, perinde faciunt ac temulenti milites, qui ad arma temere prosiliunt: exhalata autem crapula nihil aliud quam fugam meditantur. Mirum autem est quod reliqui discipuli post reprehensum Petrum, tamen in eandem temeritatem erumpunt. unde apparet quam parum sibi noti fuerint. Quo exemplo docemur, nihil audendum esse nisi quatenus Deus manum porrigit: quia inconsiderato zelo nihil magis caducum vel evanidum. Videbant discipuli nihil esse magis turpe vel absurdum quam magistrum deserere. Ergo hoc flagitium merito detestantur: sed nulla promissionis fide instructi, & neglectis precibus, perperam ad jactandam constantiam quæ nulla erat transvolant.

MATTH.	MARC.	LUC. XXII.

35. Et dixit eis, Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, num defuit quid vobis? At illi dixerunt, Nihil.

36. Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculum, tollat: similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.

37. Dico enim vobis quoniam adhuc quod scriptum est oportet perfici in me, Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent.

38. At illi dixerunt, Domine, ecce hic gladii duo. At ille dixit eis, Satis est.

Huc spectat totus Christi sermo, se hactenus pepercisse discipulis, ne quid illis plus imponeret molestiæ quam pro ipsorum modulo. Ac prioris quidem temporis indulgentiam commendat, quo nunc alacrius ad duriorem militiam se comparent. Quorsum enim rudes adhuc tirunculos procul à telorum jactu in umbra & quiete continuit, nisi ut paulatim collectis in otio animis & viribus ad pugnandum assuescerent? Perinde igitur est acsi dixisset, Vobis hactenus fuit commoda & læta conditio, quia tanquam pueros molliter fovere volui: nunc maturum adest tempus quo vos instar virorum exerceam. Longius tamen patet diversa quam hic ponit duorum temporum comparatio. nam si absque annona, quum res pacatæ ipsos sibi prospicere finerent, ad munus suum egressis nihil defuit: nunc multo magis in tumultu & fervore, deposita victus cura properare convenit quo vocat necessitas. Quanquam autem hic specialiter commemorat Christus quid egerit cum duodecim Apostolis, simul tamen docet, dum adhuc novitii sumus & debiles in fide, tantisper nobis inducias dari dum adolescamus in viros. itaque perperam eos facere qui sua quiete ad delicias utuntur, quæ fidei robur enervent. Cæterum ne dubitemus quin hodie quoque rationem nostri habeat Christus, ut novitios & imbelles non præcipitet, sed priusquam ad conflictum mittat, armis instruat & virtute.

36. *Nunc qui habet sacculum.*] Figurate ingentes turbas & acerrimos insultus instare denunciat, perinde acsi imperator milites volens in aciem producere, ad arma conclamet. Jubet autem omnibus aliis curis valere jussis, nonnisi ad pugnandum intentos esse, ut ne de victu quidem cogitent. docet enim (ut in extremis periculis fieri solet) omnia usque ad peram & sacculum esse vendenda, ut se armis muniant. Cæterum eos ad externam pugnam minime vocat, sed tantum sub bellandi similitudine admonet quam difficiles illis obeundæ sint luctæ tentationum, & quam graves spiritualium certaminum sustinendi sint impetus. Porro quo libentius in Dei providentiam se rejiciant, prius illis (ut dictum est) in memoriam reduxit, Deo fuisse curæ ut vacuis & nudis nihilque ferentibus victus tamen suppeteret. Tale & tam opportunum Dei subsidium expertis nulla debuit in futurum tempus obrepere dubitatio quin laborantibus omni ex parte succurreret.

37. *Quoniam adhuc quod scriptum est.*] Huic adverbio Adhuc subest emphasis: quia significat Christus nondum se omnibus officii sui numeris defunctum esse, donec iniquis & sceleratis accensus fuerit, tanquam unus ex eorum ordine. Sed ne rei indignitas eorum animos nimis percellat, Jesaiæ vaticinium adducit ex capite 53. vers. 12. quod certum est nonnisi de Messia posse exponi. Jam quum illic dicatur reputandus esse inter impios, tali spectaculo (quamvis atroci) non decuit turbari fideles, nedum à Christo alienari, qui aliter Redemptor esse non poterat quam si probrum & dedecus scelerati hominis in se susciperet. Nullum enim aptius tollendis scandalis remedium est, ubi aliqua nos absurditas terret, quam si agnoscimus ita Deo placere, nec temere fieri vel sine justa ratione quod fit ejus decreto: præsertim ubi olim prædictum fuit quod eventu ipso apparet. Quum ergo à discipulis sperandus esset Redemptor qualem Deus olim promiserat, diserte autem testatus esset Jesaias, ut nos à scelerum reatu eximeret, pœnam in ipsum oportere transferri: debuit hoc ad sedandum horrorem sufficere, ne Christum minoris facerent discipuli. Ideo subjicit *Quæ ad se pertinent finem habere:* significans nihil à Prophetis frustra esse dictum. Nam loquutio hæc apud Græcos significat Perfici, vel ad effectum perduci. Jam quum eventu probatur quicquid loquuti sunt Prophetæ, hoc ad fidei nostræ confirmationem valere potius debet quam nobis pavorem vel anxietatem incutere. Quanquam autem uno hoc argumento erigit & solatur Christus discipulos, quia omnes prophetias compleri oporteat; ipsa tamen divini consilii ratio non vulgarem fiduciæ materiam in se continet: nempe damnationi, quam omnes promeriti eramus, subjectum fuisse Christum, & reputatum inter impios, ut nos, qui impii sumus & sceleribus oppressi, tanquam justos Patri offerret. Nam hinc puri & soluti à peccatis coram Deo censemur, quia Agnus ab omni macula purus & immunis in vicem nostram subiit: sicuti proximo capite rursus dicendum erit.

38. *Domine, ecce duo gladii.*] Turpis sane & bruta fuit hæc ruditas, quod discipuli toties admoniti de ferenda cruce, ferreis gladiis sibi pugnandum esse putant. Porro incertum est, duosne gladios sibi esse prædicent, acsi probe instructi forent contra hostes, an vero querantur armis se destitui. Hoc quidem clarum est, ita fuisse stupidos ut de hoste spirituali non cogitarent. Porro quod hinc eliciunt Canonistæ cornutos suos Episcopos duplici jurisdictione esse præditos, non solum putida est allegoria, sed protervum ludibrium quo Dei verbo insultant. Atque huc dementiæ prolabi oportuit Antichristi mancipia, ut palam sacrilego contemptu sacra Dei oracula calcarent.

MATTH. XXVI.

36. Tunc venit Jesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemane: & dixit discipulis, Sedete hic donec vadam & orem illic.

37. Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit affici dolore & mœstitudine.

38. Tunc ait illis Jesus, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum.

39. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, ac dicens, Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40. Et venit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro, Adeo non potuistis una hora vigilare mecum?

41. Vigilate & orate, ut ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, at caro infirma.

42. Rursus altera vice abiit, & oravit, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum transire à me nisi bibam illud, fiat voluntas tua.

43. Et venit, & reperit eos iterum dormientes. erant enim oculi eorum gravati.

44. Et relictis illis, iterum abiit, & oravit tertio, eundem sermonem dicens.

MARC. XIV.

32. Et veniunt in locum cujus nomen Gethsemane: & dicit discipulis suis, Sedete hic donec oravero.

33. Et assumit Petrum & Jacobum & Joannem secum: cœpitque expavescere, & mœrore affici.

34. Et dixit illis, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic, & vigilate.

35. Et progressus pusillum, prostratus est in terram: & oravit, ut, si possibilo esset, transiret à se hora.

36. Et dicebat, Abba, Pater, omnia possibilia sunt tibi: aufer poculum hoc à me. veruntamen non quod ego volo, sed quod tu.

37. Et venit, & offendit eos dormientes: dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti unam horam vigilare?

38. Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus, at caro infirma.

39. Et rursum digressus oravit, eundem sermonem dicens.

40. Et reversus offendit illos rursum dormientes. erant enim oculi eorum gravati, neque sciebant quid illi responderent.

LUC. XXII.

39. Et egressus, ibat (ut erat solitus) in montem Olivarum: sequuti autem sunt illum etiam discipuli.

40. Et quum pervenisset ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.

41. Et ipse avulsus est ab eis ferme ad jactum lapidis, positisque genibus orabat,

42. Dicens, Pater, si vis, transfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas sed tua fiat.

43. Apparuit autem ei Angelus de cælo, corroborans eum.

44. Et anxietate correptus, prolixius orabat: & erat sudor ejus sicut guttæ sanguinis decurrentes in terram.

45. Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœrore:

46. Et ait illis, Quid dormitis? surgite & orate, ne intretis in tentationem.

36. *Tunc venit Jesus.*] Lucas tantum montem Olivarum nominat: Marcus & Matthæus magis specialem loci notam apponunt. Exprimit autem Lucas, quod magis ad rem pertinet, venisse illic Christum pro suo more. Unde colligimus, non quæsisse in secessu latebras quibus se abderet, sed quasi ex condicto se obtulisse ad mortem. Ideo Joannes dicit notum fuisse proditori locum, quia illuc frequenter venire solitus erat Jesus. Itaque hoc loco ejus obedientia iterum nobis describitur, quia Patrem nonnisi voluntaria morte placasset. *Sedete hic.* Discipulos procul relinquens, eorum infirmitati parcit: acsi quis extremum discrimen sibi in bello instare videns, uxorem & liberos in loco pacato deponeret. Cæterum quamvis omnes extra telorum jactum locatos velit, sibi tamen propius adjunxit tres comites: ac fuit ille flos electus in quo plus erat vigoris. Neque tamen ipsos assumpsit quod pares ad sustinendum impetum fore consideret, sed ut documento essent communis omnium defectus.

37. *Cœpit dolore affici.*] Jam ante vidimus Dominum cum metu mortis luctatum esse. sed quia nunc cum tentatione manus conserit, vocatur talis congressus doloris & mœstitiæ initium. Unde colligimus, verum experimentum virtutis non esse nisi in re præsenti. nam tunc se prodit carnis debilitas quæ prius latebat, & affectus intimi sese effundunt. Ergo tametsi quibusdam preludiis Filium suum jam exercuerat Deus, nunc tamen propiore mortis conspectu gravius vulnerat, & insolitum terrorem incutit. Porro quia divina Christi gloria videtur hoc esse indignum quod pavore & mœstitia correptus fuerit, multi interpretes anxie in quærendis effugiis sudarunt. Sed inconsideratus & parum utilis fuit eorum labor: nam si nos timoris ac mœstitiæ ejus pudet, effluet ac peribit redemptio. Vere enim Ambrosius, Non solum, inquit, excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem ejus majestatemque demiror. minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit qui pro se nihil habuit quod doleret, & sequestrata delectatione divinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Confidenter ergo tristitiam nomino, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo & dolorem suscipere, ut vinceret tristitiam, non excluderet. neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem. Hactenus Ambrosius. Certe qui ab humanis passionibus immunem fingunt Dei Filium, vere & serio hominem non agnoscunt. Imo quum dicitur divina Christi virtus quasi abscondita ad tempus quievisse, ut partes Redemptoris patiendo impleret: adeo in eo nihil est absurdum, ut aliter salutis nostræ mysterium impleri nequiverit. Recte enim Cyrillus, Quod autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo, voluntaria autem propter voluntatem Patris, & propter salutem nostram, ex precatione ejus facile disces: Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. Eadem enim ratione qua verbum

Dei

Dei Deus est, & ipsa naturaliter vita, nemo ambiget quod nullo modo mortem formidavit. caro autem factus, permittit carni ut sua patiatur: & ideo ut vere homo præsentem jam in januis mortem expavescit, ac dicit, Si possibile est, Pater, transeat à me calia iste: verum quoniam alitet fieri non potest, fiat non ut ego volo, sed ut tu. Vides quemadmodum natura humana etiam in ipso Christo sua patitur ac formidat: sed à conjuncto sibi Verbo ad congruam Dei fortitudinem reducitur. Tandem concludit, Perspicis non fuisse propter carnem, voluntatiam mortem Christo: fuit tamen voluntaria, quia propter eam, secundum voluntatem Patris, salus & vita hominibus donata est. Hucusque Cyrillus. Separari tamen à nostra debet, quæ à Christo suscepta fuit carnis infirmitas: sicuti longe distat. Nam in nobis ideo nullus vitio affectus caret, quia omnes modum ac rectum temperamentum excedunt: Christus autem tristitia & metu sic turbatus fuit, ut tamen adversus Deum non insurgeret, sed maneret compositus ad veram temperantiæ regulam. Nec enim mirum est, quum integer esset, purusque ab omni labe, puros & liquidos ab eo fluxisse affectus, quamvis humanæ infirmitatis testes forent: à corrupta autem hominum natura nihil manare nisi turbidum, & quod fæcem resipiat. Teneatur ergo hoc discrimen, Christum in metu & tristitia infirmum fuisse absque ulla vitii macula: nostros autem omnes affectus, quia in excessum ebulliunt, esse vitiosos. Jam ipsa affectuum species quibus tentatus fuit Christus, notanda est. Dicit Matthæus *tristitia & mœrore* (vel anxietate) *fuisse affectum*: Lucas *angore constrictum*: Marcus addidit *expavisse*. Unde autem illi & mœror, & anxietas, & formido, nisi quia in morte tristius aliquid & magis horribile concepit quam separationem animæ & corporis? Et certe mortem subiit non tantum ut è terra in cælum migraret, sed potius ut maledictionem, cui eramus obnoxii, in se suscipiens, nos ab ea eximeret. Non ergo mortem horruit simpliciter quatenus transitus est è mundo, sed quia formidabile Dei tribunal illi erat ante oculos, judex ipse incomprehensibili vindicta armatus: peccata vero nostra, quorum onus illi erat impositum, sua ingenti mole eum premebant. Quare nihil mirum si horribilis exitii abyssus metu & anxietate duriter eum cruciavit.

38. *Tristis est anima mea.*] Tristitiæ suæ conscios facit, ut ad sympathiam expergefaciat: non quod eum lateret ipsorum debilitas, sed quo magis in posterum eos socordiæ suæ puderet. Porro hæc loquutio lethale doloris vulnus exprimit: acsi dixisset, tristitia se exanimem esse, vel semimortuum. Sic Jonas Domino respondet, (cap. 4. vers. 1.) Iratus sum usque ad mortem. Quod ideo admoneo quia ex vetustis scriptoribus quidam hunc locum argute tractando, inepte philosophantur, quod Christi anima non in morte, sed usque ad mortem tantum tristis fuerit. Atque hic rursus tanti mœroris causa in mentem venire nobis debet. neque enim sic animum Filii Dei mors per se cruciasset, nisi eum Dei judicio sensisset sibi esse negotium.

39. *Progressus pusillum*] Alibi vidimus Dominum quo se ad majorem precandi vehementiam accenderet, sine testibus precatum esse. Nam ab hominum conspectu subducti, melius sensus nostros colligimus, ut magis ad id quod agimus intenti simus. Necesse quidem non est, quoties orare volumus, in remotos angulos fugere (imo non semper expedit): sed ubi major aliqua urget necessitas, quia liberius in solitudine se effundit orandi fervor, nobis utile est seorsum orare. Quod si Filius Dei hoc adminiculum non neglexit, plusquam insana superbia foret non idem in usum nostrum transferre. Adde quod ubi solus Deus est arbiter, quia tunc timenda non est ambitio, magis familiariter sese denudat fidelis anima, & simplicius sua vota, gemitus, curas, pavores, spes & gaudia in Dei sinum exonerat. Deus autem multas ineptias suis permittit dum seorsum orant, quæ in humano conspectu ostentatione non carerent. Ipso etiam gestu, quum in terram procidit, fetiam orandi vehementiam testatus est. Nam etsi genuflexio, tanquam honoris ac reverentiæ symbolum, communiter precibus adhiberi solet: Christus tamen suppliciter in terra jacendo, pro magnitudine doloris sui ad miserabilem habitum se formavit. *Pater mi, si possibile est.* Frustra laborant quidam ut ostendant non hic precationem describi, sed querimoniam duntaxat. Ego vero tametsi abruptum fuisse votum fateor, non dubito quin precationem Christus conceperit. Nec obstat quod rem impossibilem sibi concedi poscit: quia non semper fidelium preces continuo tenore ad finem usque fluunt: non semper æquabile temperamentum servant, non semper etiam distincto ordine sunt compositæ: quin potius implicitæ & perplexæ vel confligunt secum, vel in medio cursu subsistunt: sicuti navis procellis jactata quamvis ad portum tendat, non tamen rectum & æquabilem cursum tenere potest ut in mari quieto. Tenendum quidem est quod nuper dixi, non fuisse turbulentos Christi affectus, qui more nostro ejus animo puram moderationem excuterent: sed quantum ferre potuit sana & integra hominis natura, metu perculsus & anxietate constrictus fuit, ut necesse foret inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Hæc ratio est cur mortem deprecatus, mox sibi frenum injiciat, Patrisque imperio se subjiciens, votum illud subito elapsum castiget ac revocet. Sed quæritur quomodo æternum Patris decretum rescindi postulet, cujus minime ignarus erat. Nam etsi interponitur conditio, *Si possibile est*: hoc tamen absurdum videtur, flexibile Dei consilium facere. Sic enim penitus statuere convenit, fieri non posse ut Deus consilium retractet. Apud Marcum vero videtur Christus Dei potentiam decreto opponere: *Omnia*, inquit, *tibi possibilia sunt.* Atqui perperam huc Dei potentia extenditur, ut varium & mutabilem reddendo, veritatem ejus infirmet. Respondeo, nihil esse absurdi si Christus ex communi piorum more, omisso divini consilii intuitu, desiderium suum quo æstuabat, in Patris sinum deposuerit. Neque enim fideles in fundendis precibus semper ad speculanda Dei arcana conscendunt, vel tanquam in otio expendunt quid factu sit possibile: sed votorum fervore interdum celeres feruntur. Sic Moses petit deleri de libro vitæ. sic Paulus Exod. 32.
optavit anathema fieri. Non fuit igitur hæc medi- vers. 32.
tata Christi oratio: sed vis & impetus doloris subi- Rom. 9.
tam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit corre- vers. 3.
ctio. Eadem vehementia præsentem cælestis decreti memoriam illi abstulit, ut non reputaret in ipso momento, se hac lege missum esse humani generis redemptorem: sicuti gravis anxietas sæpe caliginem oculis obducit, ne simul in mentem veniant omnia. In summa, nihil absurdi est si in precibus non semper occurrit præsens omnium rerum attentio, ut distinctus ordo teneatur. Quod vero apud Marcum Christus omnia Deo possibilia esse dicit, non huc spectat ut potentiam ejus cum immutabili veritate ac constantia in certamen committat: sed quia nihil erat spei (ut in rebus deploratis fieri solet) in Dei virtutem se rejicit. Poculi vel calicis nomine alibi dictum est notari Dei providentiam quæ singulis crucis & afflictionum mensuram dispensat, perinde ac paterfamilias demensum cuique servo assignat, ac inter liberos portiones distribuit. *Verumtamen non sicut ego.* Videmus ut Christus statim ab ipsis carceribus affectum suum cohibeat, seque ipsum mature cogat in ordinem. Sed primum hic quæri potest quomodo ab omni vitio pura fuerit ejus voluntas, quæ tamen cum

Dei

Dei voluntate non congruebat. Nam si unica boni & æqui regula est Dei voluntas, sequitur affectus omnes qui ab ea dissident, esse vitiosos. Respondeo, quamvis hæc vera sit rectitudo, formare nostros omnes affectus ad Dei arbitrium: esse tamen quandam obliquæ dissensionis speciem quæ culpa caret, nec in peccatum imputatur: quemadmodum siquis tranquillum & florentem Ecclesiæ statum expetat, si cupiat ærumnis liberatos esse Dei filios, sublatas è medio omnes superstitiones, repressam impiorum libidinem ne quid noceant. Hæc quum per se recta sint, rite possunt à fidelibus expeti: quamvis aliter Deo placeat, qui vult Filium suum regnare inter hostes, suos exerceri sub cruce, fidei & Euangelii victoriam contrariis Satanæ machinationibus illustrari. Videmus ut pia sint vota quæ in speciem à Dei voluntate discrepant: quia non exacte semper vel scrupulose à nobis inquiri vult Deus quid statuerit ipse, sed quod pro sensus nostri captu optabile est, flagitari à se permittit. Nondum tamen prorsus soluta est quæstio. nam quum nuper dictum fuerit, recte compositos fuisse omnes Christi affectus, quomodo nunc seipsum corrigit? sic enim affectum suum subigit in obsequium Dei quasi modum excesserit. Certe in primo voto non apparet placida illa moderatio quam dixi: quia Mediatoris officio defungi, quantum in se est, renuit ac detrectat. Respondeo, in eo nihil fuisse vitii quod objecto mortis terrore, simul oblata est caligo, ut aliis omnibus omissis ad votum illud prosiliret. Neque hic subtiliter disputare necesse est an illi obrepere potuerit salutis nostræ oblivio: quia hoc unum sufficere nobis debet, quum in mortis deprecationem erumperet, de aliis non cogitasse quæ viam clausissent. Siquis excipiat, primum motum (quem frenari antequam longius excurreret oportuit) non fuisse temperatum ut decebat: respondeo, non posse in hac naturæ nostræ corruptione perspici affectuum fervorem cum temperie qualis in Christo fuit: sed hunc dandum esse honorem Filio Dei ne eum æstimemus ex nobis. Nam sic in nobis æstuant omnes carnis affectus ut prosiliant in contumaciam, vel saltem aliquid fæcis habeant admistum. Sic autem & doloris & metus fervore æstuavit Christus ut se tamen continuerit in sua mensura. Imo sicuti varii cantus & inter se discrepantes, adeo nihil dissonum habent ut potius concinnam suavemque harmoniam conficiant: ita in Christo insigne extitit symmetriæ exemplar inter Dei & hominum voluntates, ut absque conflictu & repugnantia inter se differant. Hic quidem locus clare docet nimis insipidos fuisse veteres hæreticos qui Monothelitæ dicti sunt, quod fingerent Christum nonnisi una voluntate & simplici fuisse præditum. neque enim quatenus Deus erat, aliud voluit quam Pater. Sequitur ergo humanæ ejus animæ suos fuisse affectus ab arcano Dei consilio distinctos. Jam vero si Christum oportuit captivam tenere suam voluntatem, ut eam subjiceret Dei imperio, quamvis recte moderata esset: quam sollicite nobis reprimenda est affectuum nostrorum licentia, qui & semper inconsiderati feruntur ac præcipites, & contumacia referti sunt? Quod si nos gubernet Dei Spiritus ut nihil velimus nisi rationi consentaneum, Deo tamen hanc debemus obedientiam ut patienter feramus votis nostris non dari successum. Nam hæc fidei modestia est, Deo permittere ut aliter statuat quam nos cupimus. Præsertim hæc regula tenenda est ubi nobis non constat certa & specialis promissio, nequid petamus nisi sub hac conditione, ut Deus impleat quod decrevit. quod fieri non potest quin vota nostra illi resignemus. Jam quæritur quid orando Christus profecerit.
Hebr. 5. vers. 7. Apostolus ad Hebr. dicit exauditum fuisse à suo metu (sic enim exponi debet locus ille: non autem ut vulgo legitur, pro sua reverentia). Id porro non quadraret si mortem simpliciter timuisset Christus: quia ab ea liberatus non fuit. Unde sequitur gravioris mali timore ad deprecandam mortem fuisse adactum: nempe quum iram Dei sibi propositam videret, quatenus ad ejus tribunal totius mundi peccatis oneratus se sistebat, necesse illi fuit profundam mortis abyssum exhorrescere. Quanquam ergo mortem sustinuit, quia tamen solutis ejus doloribus (quemadmodum & Petrus docet) superior *Actor. 2. vers. 24.*
evasit in lucta, merito dicit Apostolus exauditum fuisse à suo metu. Hic indocti homines insurgunt, remque indignam esse clamitant quod veritus sit Christus absorberi à morte. Ego autem ipsos mihi respondere velim quemnam fuisse metum putent qui guttas sanguineas Christo expressit. nunquam enim nisi à diro & insolito horrore fluxisset mortalis ille sudor. Siquis hodie sudando sanguinem emittat, & quidem tanta copia ut guttæ in terram distillent, incredibile portentum erit: sicui hoc contingat mortis timore, pusillo & muliebri animo esse dicemus. Ergo qui Christum negant precatum esse ut eum Pater à mortis gurgite eriperet, mollitiem illi affingunt vel plebeio homine indignam. Siquis objiciat, infidelitatis esse timorem illum quem dico: in promptu solutio est, quum divinæ maledictionis horrore perculsus est Christus, sic tactum fuisse carnis sensu ut fides illæsa & incolumis maneret. Fecit enim naturæ ejus integritas ut easdem quæ nos suis aculeis pungunt tentationes sine vulnere sentiret. Interim stulte imaginantur sine certamine victorem, qui tentationum sensu eum eximunt. Nec vero putare fas est quicquam eum simulasse dum conquestus est de mortali animæ suæ tristitia: nec mentiti sunt Euangelistæ, mœstitia fuisse correptum & expavisse narrantes.

40. *Et venit ad discipulos.*] Quanquam nec metu solutus nec cura laxatus erat, remissa tamen precandi contentione, solatium hoc interposuit. Neque enim talis requiritur precandi assiduitas à fidelibus ut nunquam à Dei colloquio discedant: quin potius Christi exemplo suas orationes continuant, dum eousque progressi quo patitur infirmitas, ad exiguum quidem tempus cessant, subinde tamen recepto anhelitu se denuo ad Deum convertunt. Fuisset autem non parva doloris levatio, discipulos habere ejus socios & consortes: contra vero acerba mali accessio fuit, ab ipsis quoque destitui. Etsi enim nullius ope indiguit, quia tamen ultro infirmitates nostras susceperat, atque in hoc maxime agone ejus exinanitionis de qua meminit Paulus, specimen edere voluit: nihil mi- *Phil. 2: 7.*
rum si eorum socordia quos sibi socios delegerat, grave & molestum onus addidit ejus dolori. Neque enim ficte cum ipsis expostulat, sed ex genuino animi sensu dolere sibi testatur quod desertus fuerit. Justa autem fuit socordiæ exprobratio, quod in extremis ejus angustiis non unius saltem horæ vigilias tulissent.

41. *Vigilate & orate.*] Quia in magistri periculo torpebant discipuli, ad seipsos revocantur, ut proprii mali sensu expergefiant. Denunciat ergo Christus, nisi vigiles sint & orent, statim à tentatione posse opprimi: acsi dixisset, Quando vos nulla tangit mei cura, nolite saltem vos negligere, quia vestra hic res agitur: ac nisi cavetis, tentatio vos statim demerget. Nam intrare in tentationem, est succumbere. Notemus autem resistendi modum hic præscribi, non ut nostra virtute & industria freti colligamus animos: sed potius ut conscii nostræ infirmitatis, arma & vires petamus à Domino. Nihil ergo sine precibus vigilantia nostra proficiet. *Spiritus quidem promptus.* Ne terrore exanimet discipulos, eorum segnitiem leniter adhibita consolatione bonæque spei materia castigat. Ac primum quidem admonet, tametsi alacres ad recte agendi studium ferantur, esse tamen cum infirmitate carnis luctandum: ideoque nunquam supervacuas esse preces.

Vide-

Videmus ergo promptitudinis laudem concedi, ne sua eos infirmitas in desperationem conjiciat: & tamen stimulari ad preces, quia nondum præditi sint satis robusto Spiritu. Quare hæc admonitio proprie ad fideles spectat, qui Spiritu Dei regeniti cupiunt recte agere, sub carnis tamen infirmitate adhuc laborant. nam etsi viget in ipsis Spiritus gratia, secundum carnem infirmi sunt. Quanquam autem solis discipulis sua debilitas ostenditur, quia tamen perinde in omnes competit quod de illis dicit Christus, hinc petenda est generalis regula, sedulas excubias precando nobis agendas esse: quia nondum in nobis eminet tantum Spiritus robur quin subinde labamur carnis infirmitate, nisi Dominus suo nos auxilio erigat ac sustineat. Cæterum non est cur nimis anxie trepidemus: quia remedium nobis certum proponitur, quod nec longe nec frustra quærendum est. Superiores enim fore promittit Christus quicunque ad precandum intenti, carnis suæ desidiam sedulo excutient.

42. *Altera vice abiit.*] His Matthæi verbis videtur Christus quasi subacto metu liberius ac magis soluto animo se Patri permittere. Neque enim amplius petit transferri à se poculum: sed hoc voto præterito, in hoc potius insistit ut Dei consilio pareat. Sed apud Marcum progressus hic non exprimitur: imo quum secundo reversus est Christus, dicitur easdem iterasse preces. Et certe non dubito quoties oravit, metu & horrore ad deprecandam mortem fuisse impulsum. Probabile tamen est, secunda vice magis anixum fuisse ad obsequium Patri præstandum: & primo tentationis congressu fuisse animatum, ut majore fiducia ad mortem accederet. Lucas distincte non recitat diversis vicibus ipsum orasse: sed tantum dicit, quum urgeret anxietas, prolixius & vehementius id fecisse, acsi fuisset continuus precandi tenor. verum, scimus Euangelistas interdum omissis circumstantiis summam tantum perstringere. Quod ergo tandem in fine dicit venisse Christum ad discipulos, est hysteron proteron: sicut & in altero membro, ubi prius Angelum è cælo apparuisse narrat quam de angore Christi loquatur. Sed inversus ordo nihil habet absurdi: quia ut sciremus non frustra missum illi fuisse Angelum, necessitas deinde exprimitur. Ita narratio posterior, est velut causæ redditio. Quanquam autem non nisi à solo Dei Spiritu fortitudo suggeritur, id non obstat quominus Angelis suis ministris Deus utatur. Atque hinc colligere licet quam ingentes pertulerit cruciatus Filius Dei, quod oculari conspectu Dei auxilium ei proponi oportuit.

43. *Reperit iterum dorm.*] Hæc somnolentia neque ex crapula, neque ex crasso stupore, neque ex fluxa carnis hilaritate fuit: sed potius ex immodico mœrore, quemadmodum docet Lucas. Unde melius perspicimus quam proclivis ad torporem sit caro nostra, cui oblivionem Dei pericula ipsa inducunt. Ita undique apta Satanæ occasio & prompta est ad tendendas nobis insidias. Nam si nihil adversi metuimus, ebrio sopore nos perfundit: timore vero & mœstitia, quibus ad precandum stimulari eos decebat, sensus nostros obruit, ne ad Deum assurgant. ita modis omnibus effluunt homines, & à Deo alienantur donec ipsos colligat. Notanda etiam circumstantia est, quod tam acriter objurgati discipuli, eodem fere momento ad somnum recidunt. Neque hoc de tota cohorte dicitur, sed de tribus quos sibi præcipuos comites Christus delegerat. quid ergo fiet gregariis, quum hoc in flore acciderit? Porro iteratio ejusdem sermonis non fuit battologia (quam supra damnavit Christus in hypocritis, qui futili garritu se impetraturos sperant quod nunquam sincere & ex animo petunt): sed docuit Christus suo exemplo, non decere nos animis frangi, nec fatigari precando, si non statim fiamus votorum compotes. Hæc igitur est non supervacua sermonis repetitio, si tentatio repulsæ non extinguat precandi ardorem, quin tertio & quarto petamus quod visus fuerit Deus negasse.

MATTH. XXVI.

45. Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite jam, & requiescite: ecce appropinquavit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46. Surgite, eamus: ecce appropinquavit qui me tradit.

47. Adhuc eo loquente, ecce Judas unus ex duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à Sacerdotibus & Senioribus populi.

48. Qui vero prodebat eum, dederat illis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.

49. Et confestim accedens ad Jesum, dixit, Ave Rabbi. Et osculatus est eum.

50. Dixitque illi Jesus, Amice, ad quid ades? Tunc accedentes, injecerunt manus in Jesum, & ceperunt eum.

MARC. XIV.

41. Et venit tertio, dicitque illis, Dormite posthac, & requiescite. sufficit, venit hora: ecce traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42. Surgite, eamus: ecce appropinquat qui me prodit.

43. Et continuo, adhuc eo loquente, accedit Judas unus qui erat è duodecim, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à summis Sacerdotibus, & Scribis, & Senioribus.

44. Dederat autem, qui prodebat eum, ipsis intersignium, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite caute.

45. Et veniens, confestim accedit ad illum, ac dicit, Rabbi, Rabbi. Et osculatus est eum.

46. Illi vero injecerunt in eum manus suas, & ceperunt eum.

LUC. XXII.

47. Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & qui vocabatur Judas, unus è duodecim, antecedebat eos: & appropinquavit Jesu, ut osculavetur eum.

48. Jesus autem dixit illi, Juda, osculo Filium hominis prodis?

45. *Dormite jam, & requiescite.*] Satis convenit ironice hic Christum loqui: sed tenendum simul est quorsum spectet ironia. Quia enim Christus discipulos monendo nihil profecerat, non modo eorum socordiam oblique perstringit: sed denunciat, quamvis segnes esse velint, non fore illis amplius integrum. Sensus est igitur, Quia hactenus apud vos verba perdidi, jam vos hortari desinam: sed utcun-

que vobis per me dormire liceat, boc tamen vobis hostes non permittent, sed invitos cogent ad vigilandum. ideo apud Marcum additur, *Sufficit:* acsi dixisset non esse jam dormiendi tempus. Atque boc modo plerumque Dominus hominum segnitiem castigat, ut qui ad verba surdi fuerunt, malis tandem coacti evigilent. Quare discamus Domini verbis mature attendere, ne quod ipse sponte à oobis elicere vult, sero extorqueat necessitas.

46. *Surgite, eamus.*] His verbis declarat, ex quo precatus fuit, novis armis se esse instructum. Prius quidem satis voluntarius ad mortem fuerat: sed in ipso articulo cum carnis infirmitate durum illi certamen fuit, ut libenter se à morte subduceret, si modo licitum fuisset cum bona Patris veoia. Precibus ergo & lachrymis novam è cælo virtutem obtinuit. non quod unquam vacillarit inopia virtutis: sed quia sub carnis infirmitate, quam sponte susceperat, aoxie & cum molesto difficilique conatu laborare voluit, ut in sua persona victoriam oobis acquireret. Nunc vero sedata trepidatione, & timore subacto, rursus ut voluntarium sacrificium offerat Patri, non modo non fugitat, sed ultro ad mortem occurrit.

47. *Adbuc eo loquente.*] Sedulo exprimunt Euangelistæ prævisum fuisse à Domino quicquid accidit. uode certo colligi potuit non externa violentia ipsum ad mortem trabi, nisi quatenus impii arcanum Dei consilium exequebantur. Quanquam ergo lugubre & plenum terroris spectaculum discipulis objectum fuit: simul tamen oblatum est fiduciæ argumentum quo se erigerent, quum oihil fortuitum agi res ipsa ostenderet, ac Christi prædictio eos dirigeret ad speculandam Deitatis ejus gloriam. Quod autem à Sacerdotibus missa fuit armata turba, quod etiam tribunum & cohortem precario sumpserunt à Pilato: hinc apparet mala coosciencia perculsos fuisse ac vexatos, ut omnia trepide agerent. Quorsum enim ad Cbristum capiendum tantis copiis opus fuit, quem sciebant nullo armorum præsidio muoitum esse? Hinc ergo tam sollicitus apparatus, quod divina Cbristi virtus, quam multis documentis coacti fuerant sentire, intus ipsos torquebat. sed ex altera parte prodigiosus emergit eorum furor, quod armorum potentia freti, adversum Deum insurgere non dubitant.

48. *Qui vero prodebat eum*] Non dubito quin vel reverentia Domini, vel sceleris sui pudore cohibitus fuerit Judas ut palam non auderet se unum ex hostibus profiteri: imo quod apud Marcum milites admonet *ut eum caute deducant*, ideo factum esse coojicio, qoia memoria tenebat quam multis documentis probasset alias Cbristus divinam suam virtutem. Sed mira ioterim dementia fuit, vel se occultare frivola simulatione, quum in Filii Dei conspectum prodiret; vel immensæ ejus potentiæ opponere hominum industriam.

49. *Ave Rabbi.*] Non dubito quin Judas quasi trepidus magistri periculo, misericordiæ affectum bis verbis simulaverit: ideo apud Marcum exprimitur patbetica repetitio, *Rabbi, Rabbi.* Quanquam enim eum urgebat Cbristi majestas, sic tamen diabolus fascinaverat ejus mentem, ut perfidiam suam osculo & verborum blanditiis probe celatam confideret. Hæc igitur salutatio vel acclamatio, compassionis fuit prætextus. Idem & de osculo sentio. etsi enim mos satis tritus Judæis fuit amicos osculo excipere: quia tamen paulo ante à Cbristo discesserat Judas, videtur nunc quasi periculo repente expavefactus, extremum osculum magistro porrigere. Ita specie pietatis reliquos superat, dum videtur ægerrime à magistro suo avelli: interim quam nihil suis fallaciis proficiat, apparet ex Cbristi responso.

50. *Amice, ad quid ades?*] Expressius apud Lucam, *Juda, osculo Filium hominis prodis?* nisi quod plus vehementiæ habet bæc exprobratio, quod magistri benevolentia & summo honore sibi delato ad extremam perfidiam impie abutitur. Neque enim ironica est compellatio, dum Cbristus amicum vocat: sed ingratitudinem illi objicit, quod ex intimo & contubernali amico factus sit proditor, quemadmodum in Psalmo prædictum fuerat, Si hoc fecisset *Psal. 55.*
extraneus, tolerandum fuisset: nunc autem familia- *vers. 13.*
ris & domesticus, cum quo suaviter vescebar, qui *Psal. 41.*
me comitabator in templum Domini, sustulit con- *vers. 10.*
tra me insidias. Hic vero clare videmus quod paulo ante admonui, quocunque artificio se tegant bypocritæ, & quoscunque fucos obtendant, ubi in conspectum Domini ventum est, eorum scelera proferri in medium: imo hoc illis cedere in gravius judicium, quod in Christi gremium recepti, perfide in ipsum insurgunt. nam Amici nomen (ut diximus) acrem in se aculeum continet. Cæterum hoic malo quod semel Christus in sua persona sustinuit, sciamus Ecclesiam semper fore obnoxiam, ut proditores in sinu suo foveat. Ideo & paulo ante dictum fuit, Proditor accessit, qui uous erat è duodecim. Ne talibus exemplis ultra modum turbemur: quia utroque modo probare vult Domious fidem nostram, dum extra per hostes apertos Satao nos & Ecclesiam oppugnat, intus vero per bypocritas clandestinam perniciem molitur. Simul tamen docemur sinceritatem cum Deo colere quicunque sumus ex ejus discipulis. Nam & defectiones quas quotidie cernimus, ad timorem nos & veræ pietatis studium sollicitant: ut dicit Paulus, Discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domioi. Jubemur omnes osculari Dei Filium. videndum igitur ne hoc quisquam produtorie faciat: alioqui magoo constabit iu tantum bonorem fuisse evectos.

MATTH. XXVI.

51. Et ecce, unus ex iis qui erant cum Jesu, extendens manum exeruit gladium suum: & percutiens servum summi Sacerdotis, amputavit auriculam ejus.

52. Tunc ait illi Jesus, Converte gladium in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.

53. An putas quod non possum nunc rogare Patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum?

54. Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quod sic oportet fieri?

MARC. XIV.

47. Unus autem quidam astantium, educto gladio, percussit servum summi Pontificis, & amputavit ejus aurieulam.

48. Et respondens Jesus, dixit illis, Tanquam ad latronem exiistis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me?

49. Quotidie eram apud vos in Templo docens, & non comprehendistis me. Sed *hoc factum est* ut implerentur Scripturæ.

LUC. XXII.

49. Videntes autem ii qui circa ipsum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemusne gladio?

50. Et percussit unus ex illis servum summi Pontificis, & amputavit auriculam ejus dextram.

51. Respondens autem Jesus, dixit, Sinite hucusque. Et quum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.

52. Dixit autem Jesus ad eos qui venerant ad se, prin-

cipes

55. In illa hora dixit Jesus turbis,
Tanquam ad latronem exiistis
cum gladiis & fustibus ad compre-
hendendum me: quotidie apud
vos sedebam, docens in Templo,
& non me cepistis.
56. Hoc autem totum factum
est ut complerentur Scripturæ
Prophetarum. Tunc discipuli
omnes relicto eo fugerunt.

50. Et eo relicto fuge-
runt omnes.
51. Unus autem adole-
scentulus sequebatur eum,
circumamictus sindone su-
per nudum: & comprehen-
derunt eum adolescentes.
52. Ille vero relicta sin-
done, nudus effugit ab
illis.

cipes Sacerdotum, ac ma-
gistratus Templi, & Se-
niores, Quasi ad latronem
exiistis cum gladiis & fu-
stibus?
53. Quum fuerim quo-
tidie vobiscum in Tem-
plo, non extendistis ma-
nus in me. sed hæc est
hora vestra, & potestas
tenebrarum.

51. *Et ecce, unus.*] Lucas dicit in hoc conspirasse omnes discipulos ut pro magistro certarent. Unde rursus apparet quanto magis simus ad pugnas animosi ac prompti, quam ad tolerantiam crucis. Quare prudenter semper expendere convenit quid mandet Dominus, & quid à singulis nostrum requirat, ne zeli nostri fervor sine ratione & modo ebulliat. Quod autem discipuli Christum dicuntur rogasse, non eo animo fecerunt ut parerent ejus imperio: sed his verbis testati sunt se ad vim hostium arcendam accinctos esse ac paratos. Nec vero expectavit Petrus dum sibi daretur percutiendi mandatum ac facultas, sed temere ad vim illicitam prosilit. Videtur quidem primo intuitu hæc strenuitas laude digna esse, quod discipuli suæ infirmitatis obliti, quamvis sint ad resistendum impares, corpora tamen sua pro magistro opponere, & ad certam mortem objicere non dubitant. perire enim cum Domino malunt, quam se vivis ac videntibus ipsum opprimi. Sed quia præpostere plus tentant quam ferat Dei vocatio vel permittat, jure damnatur eorum temeritas. Quare discamus, ut Domino obsequia nostra placeant, ab ejus nutu pendere, ne quisquam digitum moveat nisi quatenus ab illo jussus fuerit. Ac ideo præsertim huic modestiæ sedulo addictos esse convenit, quia recti & compositi zeli loco tumultuosa ut plurimum in nobis regnat inæqualitas. Nomen Petri hoc quidem loco subticent Euangelistæ: sed Joannes testatur, & ex contextu paulo post patebit, fuisse Petrum qui tacito nomine hic notatur. Colligere tamen ex Luca promptum est, alios quoque ejusdem intemperantiæ fuisse socios. neque enim unum duntaxat alloquitur, sed communiter omnibus dicit, *Sinite hucusque.*

52. *Converte gladium.*] His verbis confirmat Christus Legis præceptum quo privatis hominibus interdicitur usus gladii. Ac præsertim notanda est pœnæ sanctio quæ mox additur. neque enim statuta hominum arbitrio fuit pœna qua proprium sanguinem vindicent: sed Deus ipse nos severe à cædibus prohibendo, testatus est quam sibi charum sit humanum genus. Primum ergo se vi & manu defendi non vult, quia Deus percutere in Lege vetuerit. Atque hæc generalis ratio est: mox vero ad specialem descendit. Cæterum hic movetur quæstio, an nunquam liceat vi injustam vim repellere. nam quum Petro negotium esset adversus impios & scelestos latrones, damnatur tamen quod gladium arripuerit. Si in hoc facto moderatæ defensionis exceptio non valuit, videtur Christus omnium manus ligare. Quanquam autem in quintum caput fusius tractata à nobis fuit hæc quæstio, nunc tamen paucis verbis judicium meum repetam. Primo inter civile & conscientiæ forum distinguere convenit. nam si quis latroni resistat, quia adversus communem generis humani hostem leges eum armant, publicæ pœnæ non erit obnoxius. Ita quoties injustæ violentiæ opponitur defensio, cessat pœna quam exequendam terrenis judicibus mandavit Deus. Cæterum non simplex causæ bonitas à reatu conscientiam absolvit, nisi accedat purus affectus Ergo ut quis rite ac licite se defendat, necesse est prius ipsum exuere & iracundiæ fervorem, & odium, & cupiditatem vindictæ, & omnes incompositos animi impetus, ut defensio nihil habeat in se turbulentum. Hoc quia rarum est, imo vix unquam contingit, merito Christus ad generalem regulam suos revocat, ut à gladio prorsus abstineant. Porro stulte hoc testimonio abusi sunt fanatici homines ut gladium judicibus excuterent. Nefas esse contendunt gladio percutere. Id verum quidem esse fateor: quia nemini licet gladium suo arbitrio sumere, ut sit auctor cædis: sed nego magistratus (qui ministri Dei sunt, & per quos judicia sua exercet) in communi ordine censeri. Adde quod his Christi verbis diserte illis hæc ipsa asseritur potestas. nam quum pronunciet tollendos è medio esse homicidas, sequitur gladium in manus tradi judicibus, ut injustas neces vindicent. Continget quidem interdum sanguinarios homines aliis modis puniri: hæc tamen ordinaria est ratio, qua Dominus crudelem improborum ferociam compesci voluit ne impune grassetur. Jam quod huc impudentiæ prorumpere ausi sunt Canonistæ quidam, ut docerent non ablatum fuisse Petro gladium, sed mandatum esse ut reconditum teneret donec exerendi veniret opportunitas: hinc perspicimus quam crasse & proterve Dei verbo illuserint canes illi.

53. *An putas quod non possim.*] Sequitur nunc specialis illa ratio, cujus paulo ante memini. admonet enim Christus, longe melius defensionis genus & magis legitimum sibi ad manum fore, nisi quia parendum est decreto Patris. Hæc enim summa est, Quum æterno Dei consilio destinatus sit in sacrificium, idque Scripturæ oraculis testatum sit, non esse contra pugnandum. Ita Petri temeritas alia circumstantia damnatur, quod conetur non tantum cœleste decretum labefactare, sed viam quoque obstruere humani generis redemptioni. Non solum illicite gladium extulit Petrus, sed stulti & amentes fuerunt discipuli, quod pauci & imbelles contra militum cohortem & maximam turbam aliquid agere tentarunt. Ergo Dominus, ut eorum stultitiam evidentius coarguat, hanc comparationem ponit, Si quærendum sit tuendæ vitæ præsidium, sibi præsto fore non undecim Angelos, sed copiosum & invictum exercitum. quum ergo Angelos ad opem sibi ferendam non accersat, multo minus inconsideratum modum expetere, à quo nulla speranda sit utilitas. Nihilo enim magis profuit tumultuari discipulos quam si paucæ ranæ strepitum moverent. Frustra autem hic laborant quidam interpretes, quomodo Angelos impetrare Christus à Patre potuerit, ex cujus decreto mors illi obeunda erat. nam hæc inter se pugnant, quod Filium suum morti exposuerit nudum & inermem (quia sic necesse erat, & semel statutum) & tamen ad mittendas ei suppetias precibus flecti potuerit. Sed enim conditionalis est Christi sermo, sibi longe potiorem esse modum tuendæ vitæ, nisi obstaret Patris voluntas. Sic tollitur omnis repugnantia, quoniam ideo à rogando Patre abstinuit Christus, quod de contrario ejus decreto certus foret. Hinc tamen elicitur utilis doctrina, injuriam facere Deo qui ad illicita media confugiunt necessitatis prætextu. Siquia legitimis opibus & adjumen-

us destituitur, ad prava consilia & vitiosos conatus præceps rapitur: nempe quia pauci ad arcanam Dei tutelam attendunt, quæ sola ad præstandam nobis quietem sufficere debebat. Imminet nobis periculum: quia exitus secundum carnem non apparet, hoc vel illud excogitamus, quasi nulli sint in cælo An-
Hebr. 1. vers. 14. geli, quos toties Scriptura positos salutis nostræ causa custodes esse dicit. Itaque nos eorum auxilio privamus. nam quoscunque sua inquietudo & nimia anxietas præcipitat ut manus ad vetita malorum remedia extendant, certum est eos Dei providentiæ renunciare.

54. *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ?*] Hoc verbo intelligit Christus nihil sibi tentandum esse effugiendæ mortis causa, ad quam sciebat à Patre se vocari. Non egebat quidem ipse Scripturis ex quibus disceret sibi divinitus injunctum esse tunc mori: sed quia non tenent mortales quid apud se Deus statuerit donec verbo patefiat, Christus discipulos respiciens, quod voluntatis suæ testimonium reddidit Deus, merito in medium producit. Scimus quicquid malorum nobis accidit, à Deo ipso infligi: sed quia de eventu sumus dubii, remedia quæ permittit quærendo, non insurgimus contra ejus imperium: sed ubi comperta est ejus voluntas, nihil aliud restat quam quiescere. Quanquam autem Christus hic tantum docet, patienter ferendam sibi esse mortem, quia Scripturis testatum sit oportere sic fieri: hujus tamen doctrinæ usus latius patet, nempe Scripturam idoneum esse domandæ carnis contumaciæ frenum: quia in hunc finem nobis ostendit Deus quid sibi placeat, ut nos contineat in voluntatis suæ obsequio. Ideo Paulus has Scripturæ proprias attribuit partes ut nos ad patientiam erudiat, & in rebus adversis suppeditet quantum opus est consolationis. Brevius apud Lucam discipulos castigat Christus, *Sinite huc usque*: sed tamen aspere in eorum audaciam invehitur, quia ad damnabile facinus progressi sint. quanquam simul spem veniæ facit, si pravo fervore sedato, ultra non prosiliant.

51. Luc. *Quum tetigisset auriculam ejus.*] Stulto suo zelo Petrus gravem infamiam magistro suo ejusque doctrinæ inusserat. Nec vero dubium est quin hoc artificio Satan tentaverit æterno probro Euangelium gravare, quasi Christus ad res novandas sicarius ac tumultuosis comitibus usus esset. Hanc igitur causam fuisse existimo cur vulnus ab eo inflictum Christus sanaverit. Cæterum horribilis ac prodigiosus stupor tenuit hostes, quos nihil movit tanti miraculi conspectus. Minus tamen mirum est in aliena persona Christi virtutem non esse intuitos, quum voce ejus prostrati furere non destiterint. Hic est spiritus vertiginis, quo reprobos dementat Satan ubi in cæcitatem à Domino projecti sunt. In ipso præsertim servo qui sanatus fuit, notabile extat ingratitudinis exemplum. siquidem nec divina Christi virtute subactus fuit ut à sua duritie resipisceret, nec beneficio victus, ut ex hoste discipulus fieret. Stulte enim commenti sunt Monachi, animo quoque fuisse sanatum, ne mutilum esset Christi opus. quasi vero non se quotidie Dei bonitas ad indignos effundat.

55. Matth. *Tanquam ad latronem.*] His verbis expostulat Christus cum hostibus suis, qui ad conflandam ei invidiam magnis copiis instructi venerant. nam hic sensus est, Quid opus fuit contra me tanto armorum apparatu, acsi latro quispiam superandus foret? Atqui ego semper inermis ac placidus inter vos vixi: quum in Templo docerem, nullo militum impetu facile fuit me capere. Quanquam autem de malitia ipsorum conqueritur, quia violenter in se tanquam in hominem seditiosum irruerent: rursus tamen malam eorum conscientiam pungit, quod duce proditore, nonnisi trepide & cum multis diffidentiæ signis ad eum accederent.

56. *Hoc autem totum factum est.*] Paulo aliter reliqui duo. nam, quod in sua persona recitat Matthæus, videtur Marcus Christo tribuere. Lucas etiam diversis verbis utitur, quod *hæc sit ipsorum hora, & potestas tenebrarum*. Consilium tamen Spiritus sancti certum est, Quicquid machinati fuerint impii, nihil omnino sine Dei nutu & providentia fuisse actum. nam (sicuti prius dictum fuit) nihil testatus est Deus per suos Prophetas nisi quod apud se definierat. Hic ergo primum docemur, quantumvis effreni libidine Satan exultet cum impiis omnibus, dominari tamen semper Dei manum, ut invitos trahat quocunque voluerit. Docemur secundo, quamvis impii compleant quod Scripturis prædictum est, quia tamen ipsis Deus non utitur tanquam legitimis ministris, sed arcano impulsu dirigit quo minime vellent, non esse excusabiles: & quum Deus juste ipsorum malitia utatur, culpam in ipsis hærere. Notemus interea, hoc à Christo fuisse dictum ut scandalum tolleret, quod alias non parum turbasset infirmos, quum tam contumeliose ipsum vexari conspicerent. Quanquam non discipulis tantum consulere, sed hostium quoque superbiam retundere voluit, ne quasi parta victoria triumphos agerent. Ideo apud Lucam dicit, *esse eorum tempus*: quo significat illis ad breve tempus à Domino permitti hanc licentiam. *Potestas autem tenebrarum* pro diabolica accipitur: quod verbum rursus ad evertendam ipsorum gloriam non parum valuit. nam utcunque se efferant, Christus tamen docet nihil esse quam diaboli mancipia. Porro dum confuse omnia miscentur, ac diabolus tenebras spargendo totum mundi ordinem videtur evertere, sciamus sursum in cælis lucere Dei providentiam, ut tandem quæ turbata sunt componat: ideoque fidei oculos ad illam serenitatem erigere discamus. Quod dicuntur *fugisse omnes discipuli*, hinc iterum colligere licet quanto promptiores ad temere pugnandum fuerint quam ad sequendum magistrum.

51. Marc. *Unus adolescentulus.*] Unde factum sit ut quidam somniaverint hunc fuisse Joannem, nescio, nec magnopere curandum est: hoc magis ad rem pertinet, tenere quorsum hanc historiam Marcus retulerit. Ego vero hunc illi propositum fuisse finem arbitror, ut sciremus, tumultuose, absque pudore & modestia (ut in rebus perditis fieri solet) grassatos fuisse impios, quod juvenem, hominem sibi incognitum & nullius criminis suspectum comprehenderint, ut vix eorum manus nudus effugerit. Probabile enim est adolescentem cujus fit mentio, quum studiosus esset Christi, nocturno tumultu audito, absque vestibus linteo duntaxat opertum venisse, vel quo insidias detegeret, vel saltem ne deesset pietatis officio. Certe quod nuper dixi perspicitur, immani violentia grassatos fuisse impios, quando ne misero quidem adolescenti, qui seminudus è lecto ad strepitum accurrerat, pepercerint.

MATTH. XXVI.	MARC. XIV.	LUC. XXII.
57. At illi comprehensum Jesum duxerunt ad Caiapham principem Sacerdotum, ubi Scribæ & Seniores convenerant.	53. Et adduxerunt Jesum ad summum Sacerdotem: & conveniunt cum eo omnes principes Sacerdotum, & Seniores & Scribæ.	54. Comprehensum autem eum duxerunt, & induxerunt in do-
58. Petrus autem sequebatur	54. Et Petrus eminus sequebatur eum	

eum procul usque ad atrium summi Pontificis: & ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem.

59. Principes autem Sacerdotum & Seniores & totum Concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent:

60. Et non inveniebant. etiam quum multi falsi testes accessissent, non inveniebant. Novissime autem venerunt duo falsi testes,

61. Qui dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & triduo ædificare illud.

usque in atrium summi Pontificis: & erat sedens una cum ministris, & calefiebat ad lumen.

55. Principes autem Sacerdotum & totum Concilium quærebant testimonium adversus Jesum, ut eum morti traderent: nec inveniebant.

56. Multi enim falsum testimonium dixerant contra eum, & non congruebant eorum testimonia.

57. Et quidam surgentes, falsum testimonium tulerunt contra eum, dicendo,

58. Nos audivimus eum dicentem, Ego diruam templum hoc quod manibus factum est, & tribus diebus ædificabo aliud non manufactum.

59. Et ne sic quidem congruebat eorum testimonium.

domum summi Pontificis. Petrus vero sequebatur eminus.

Aliam narrationis seriem tenet Lucas quam Matthæus & Marcus. Verum quod inter ipsos diversum est, mox suo loco conciliare studebimus. Interim quæ notatu digna sunt in verbis Matthæi & Marci, breviter perstringere convenit. In primis, ut tollatur crucis scandalum, spectanda est utilitas quam nobis peperit Christi exinanitio. sic enim fiet ut incomparabilis Dei bonitas & gratiæ efficacia quicquid deforme ac probrosum illic erit, suo fulgore aboleat. Filium Dei capi, vinciri & constringi secundum carnem turpe fuit: at vero dum reputamus nos ejus vinculis solutos esse à tyrannide diaboli, & reatu qui nos coram Deo tenebat implicitos; non solum tollitur offendiculum ad quod impingere posset fides nostra, sed in ejus locum succedit immensæ Dei gratiæ admiratio, cui tanti fuit nostra liberatio ut Filium unigenitum impiis vinciendum tradiderit. Hoc quoque nobis erit singularis Christi erga nos amoris pignus, quod sibi ipse non pepercit, sed sponte carni suæ laqueos induit ut animas nostras à vinculis multo pejoribus eximeret.

57. *Duxerunt ad Caiapham.*] Quanquam Judæis adempta erat major (quam vocant) jurisdictio, manebant tamen quædam reliquiæ ejus judicii quod
Deut. 17. vers. 8. Lex summo Sacerdoti defert: itaque cum mero imperio non erepta erat modica coërtio. Hinc fit ut Christus ad summum Pontificem examinandus trahatur: non ut ultimum de ipso judicium ad tribunal illud fiat, sed ut suo judicio gravatum Sacerdotes deinde sistant coram Præside. Caiaphas Pontifex
Joseph. histor. lib. 18. alio nomine vocatus fuit Josephus, quem Josephus historicus dicit à Valerio Grato Judææ præside summo Sacerdotio ornatum esse, quum honore amotus esset Simon Camithi filius. Solum autem cognomen ab Euangelistis ponitur, quia forte vulgo tunc notius magisque celebre erat. Sacerdotes in domum Caiaphæ Matthæus convenisse dicit, non quod jam ante Christum adductum media nocte congregati fuerint: sed quia condictus erat locus, ut audito nuncio mature sub diluculum accurrerent. Quanquam nuper vidimus quosdam ex ordine Sacerdotum ad Christum capiendum cum militibus noctu egressos esse. Sed alibi sæpius vidimus in servando temporis ordine Euangelistas non adeo fuisse curiosos. Certe in præsenti loco nihil aliud illis fuit propositum, quam docere, impia totius Concilii factione oppressum fuisse Filium Dei. Et hic horribile tremendumque spectaculum nobis ante oculos statuitur. non enim alibi tunc vel Dei templum, vel legitimus cultus, vel Ecclesiæ facies, quam Hierosolymæ: summus Pontifex unici inter Deum & homines Mediatoris typus erat: qui aderant illi in concilio, totam Dei Ecclesiam repræsentabant: illi tamen omnes ad unicam spem salutis extinguendam simul conspirant. Sed quia Davidis vaticinio prodi- *Psal. 118. vers. 22.*
tum erat, Lapidem ab architectis rejectum, nihilominus in caput anguli fore: item ab Jesaia prædi- *Jesa. 8. vers. 14.*
ctum fuerat, Deum exercituum toti populo Israël fore in lapidem offendiculi, ad quem impingerent: rite à Domino provisum fuit ne talis hominum impietas fideles animas turbaret.

59. *Quærebant falsum testimonium.*] His verbis Euangelistæ notant, nihil Sacerdotibus minus fuisse in animo quam de causa inquirere, ut re bene comperta, quid rectum esset decernerent. jam enim hoc illis prius fixum erat, Christum perdere: nunc tantum ejus opprimendi ratio ab ipsis quæritur. Fieri autem non potest ut æquitati restet aliquis locus ubi causæ cognitio non præcedit. In falsis testibus quærendis perfida eorum crudelitas se prodit. Quod autem spe sua dejecti ne sic quidem desistunt, in eo melius conspicitur cæca eorum obstinatio. Ergo in illa furoris caligine refulsit tamen Filii Dei innocentia, ut diaboli ipsi insontem perire cognoscerent. Notandum præterea est, *falsos testes* vocari non qui mendacium de nihilo conflatum proferunt, sed qui calumniose pervertunt recte dicta, & ad crimen detorquent: quale etiam exemplum hic diserte refertur de templi ruina & nova instauratione. Dixerat quidem Christus, ubi dirutum esset templum corporis sui, se triduo excitaturum illud: nunc falsi testes non excogitant novum commentum, sed depravant ejus verba, acsi quasdam præstigias in templo ædificando jactasset. Quia autem levis & nihili erat calumnia, hinc colligere promptum est quantopere sua rabie excæcati fuerint Sacerdotes & Scribæ, qui sine colore Christum tamen ad mortem postulant.

MATTH. XXVI.

62. Et surgens summus Sacerdos, ait illi, Nihil respondes? quid isti contra te testificantur?

63. Jesus autem tacebat. Et

MARC. XIV.

60. Et surgens summus Sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens, Non respondes quicquam? quid isti adversum te testificantur?

LUC. XXII.

63. Et viri qui tenebant Jesum, illudebant ei cædentes.

64. Et quum eum undique velassent, percutiebant faciem ejus, & interrogabant

eum,

respondens summus Sacerdos, ait illi, Adjuro te per Deum viventem, ut dicas nobis an tu sis Christus Filius Dei.

64. Dicit illi Jesus, Tu dixisti: veruntamen dico vobis, à modo videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem in nubibus cæli.

65. Tunc summus Sacerdos discidit vestimenta sua, dicens, Blasphemavit: quid insuper egemus testibus? ecce, nunc audistis ejus blasphemiam.

66. Quid vobis videtur? At illi respondentes, dixerunt, Reus est mortis.

67. Tunc expuerunt in faciem ejus, & colaphis eum ceciderunt: alii autem palmas in faciem ejus incusserunt,

68. Dicentes, Vaticinare nobis, Christe, quis est qui te percussit?

61. At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus Sacerdos interrogavit, & dicit illi, Tu es Christus filius Benedicti?

62. Jesus autem dixit, Ego sum. & videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & venientem in nubibus cæli.

63. Summus autem Sacerdos, discissis vestibus suis, dixit, Quid adhuc opus habemus testibus?

64. Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi vero omnes condemnarunt eum esse reum mortis.

65. Et cœperunt quidam conspuere in eum, & obvelare faciem ejus, & colaphis eum cædere, & dicere illi, Divina. Et ministri colaphis eum cædebant.

eum, dicentes, Vaticinare, quis est ille qui te percussit?

65. Et alia multa conviciantes dicebant in eum.

66. Atque ut illuxit, convenerunt Seniores plebis, & principes Sacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium suum,

67. Dicentes, Num tu es Christus? dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non credetis:

68. Quod si etiam interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.

69. Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

70. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me esse.

71. At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus ex ore ejus.

62. *Et surgens.*] Christum tacuisse certum est quum falsi testes eum premerent, non modo quia refutatione indigni erant, sed quia jam absolvi non quærebat, sciens horam suam venisse. Caiaphas tamen ejus silentio insultat, quasi victus obmutesceret, sicuti solent qui sibi male conscii sunt. Summa autem improbitas est, quod Christum insimulat non carere culpa, quia eum testes oppugnent. Tantundem enim valet interrogatio hæc, *Quid isti testantur contra te?* acsi dixisset, Qui fit ut tibi adversentur isti homines, nisi quia cogit eos religio? neque enim sine causa tibi infensi essent. Quasi vero nesciret fraude subornatos esse. sed ita excusso pudore ferociunt impii, dum potentia & viribus sunt superiores. Rursum vero tacuit Christus, non solum quia frivola erat objectio, sed quia sacrificio devotus omnem privatæ defensionis curam abjecerat.

63. *Adjuro te per Deum viventem.*] Hoc unum crimen putavit ad damnandum Christum sufficere Pontifex si se Christum professus esset. atqui quum se jactarent omnes à Christo redemptionem sperare, quærendum prius fuerat itane esset. Nullum fore Christum, per cujus manum liberandus esset populus, negare non fuissent ausi. Prodit Jesus in medium cum Christi elogio: cur ad rem ipsam non attendunt? cur non signa examinant unde rectum judicium fieri poterat? Sed quia semel statutum illis erat Christum perdere, contenti sunt hoc sacrilegii prætextu, quod Deitatis gloriam præ se tulerit. Et tamen jurejurando adhibito perinde rem examinat Caiaphas, acsi ea probe comperta paratus esset cedere. interim totam ejus mentem occupant perversum Christi odium & contemptus: sic deinde eam excæcant superbia & ambitio, ut pro confesso sumat, simulac de facto constiterit, omissa juris inquisitione in manu esse justam damnationis causam. Porro ex Caiaphæ verbis colligere licet, celebrem tunc inter Judæos fuisse Messiæ titulum, ut Dei Filium vocarent. neque enim aliunde quam ex communi more sumpta fuit hæc interrogandi forma. Et sane non minus ex Scripturæ oraculis Dei Filium esse tenebant, quam Davidis. Ac videtur Caiaphas vel terrificandi Christi causa, vel augendæ invidiæ, hoc epitheto usus esse. acsi dixisset, Vide quo progrediaris: neque enim te Christum dicere potes quin simul arroges nomen Filii Dei, quo eum insignit Scriptura. Eodem spectat quod apud Marcum pro Deo habetur *Benedictus*. Illa enim reverentiæ simulatio magis Christum gravabat quam si sanctum Dei nomen profanasset.

64. *Tu dixisti.*] Apud Lucam inseritur alia responsio, qua perstringit Christus Sacerdotum malitiam, quod scilicet non cognoscendi studio inquirant. *Non credetis*, inquit, *si dixero*: quibus verbis significat, etiamsi centies probaverit se esse Christum, hoc tamen absque profectu fore apud obstinatos. Non enim audierant solum, sed oculis conspexerant miracula, quæ tacente Christo cælestem ac divinam ejus potentiam assererent, adeoque clamarent Redemptorem esse olim promissum. Deinde subjicitur confessio, quæ tametsi pluribus verbis refertur apud Matthæum, diversum tamen sensum non continet. Se ergo Christum esse prædicat Jesus, non declinandæ mortis causa, sed potius ut hostium rabiem in se inflammet. Quia vero tunc sub sordido habitu contemptibilis erat, imo fere exinanitus: se tandem suo tempore cum regia majestate venturum edicit, ut judicem exhorreant quem nunc salutis auctorem agnoscere non sustinent. Sensus ergo est, ipsos magnopere falli si ex præsenti intuitu æstiment quisnam sit: quia humiliari & fere in nihilum redigi oporteat antequam appareat regni sui insignibus & magnifico splendore ornatus. nam hac particula *posthac*, secundum suum adventum à priore distinguit. Porro hinc elici potest utilis doctrina, quæ longius pateat. unde enim tanta impiis securitas? unde tanta rebellandi protervia, nisi quia Jesus crucifixus non in magno apud eos pretio est? Ergo revocandi sunt ad horribile judicium, quod suo stupore non effugient. Quanquam autem instar fabulæ subsannant quod de futuro Christi adventu dicitur: non tamen frustra judex ipse eos ad tribunal suum citat, ac citari jubet Evangelii sui præconio, quo magis reddantur inexcusabiles. Præcipuum vero apud fideles usum habet hæc denunciatio, ut jam spei oculis Christum in cælo ad dextram Patris sedentem

quæ-

quærant, ac patienter expectent dum adveniat, simulque statuant non frustra lascivire impios contra absentem: quia sursum è cælo venientem aspicere cogentur quem nunc non modo despiciunt, sed etiam fastu suo conculcant. Metaphora in nomine *dexteræ* satis nota esse debet, quia frequenter in Scripturis occurrit. Dicitur autem Christus sedere ad dexteram Patris, quia summus Rex constitutus (qui ejus nomine mundum gubernet) quasi secundam ab eo honoris & imperii sedem obtinet. Sedet ergo Christus ad Patris dexteram, quia ejus est vicarius: & ideo vocatur hæc dextera virtutis, quia nonnisi per manum Filii sui virtutem suam nunc Deus exerit, ac die ultimo judicium proferet.

65. *Tunc summus Sacerdos.*] Hinc perspicimus quam nihil profuerint apud impios istos miracula, quibus Divinitatem suam testatus erat Christus. Sed nihil mirum est, sub humili servi forma contemptum ab illis fuisse Dei Filium quos nulla tangebat salutis promissæ cura. Nisi enim prorsus exuissent omnem pietatis sensum, in statu deplorato sollicite ad Redemptorem eos attendere decebat: nunc dum omissa inquisitione, oblatum sibi respuunt, annon extinguunt, quantum in se est, omnes Dei promissiones? Ac primo quidem summus Sacerdos Christum pronunciat blasphemum: deinde subscribunt alii. Ac vestium laceratio clare ostendit quam audacter ac improbe falsum zelum obtendant profani Dei contemptores. Hoc quidem summo Sacerdote dignum erat, quum Dei nomen probrose violari audiret, non modo intus uri ac cruciari, sed detestationis signum palam dare: sed examen repudians, præpostere sibi ipse blasphemiam confinxit. Interca tamen perfidus hypocrita, alienam personam sumendo, Dei servis præscripsit quam graviter ferendæ sint blasphemiæ: suoque exemplo turpem eorum ignaviam damnavit quos nihilo magis commovet violata religio, quam si scurras de futilibus nugis jocari audirent.

67. *Tunc expuerunt in faciem.*] Vel inversus est historiæ ordo apud Lucam, vel bis tantas contumelias pertulit Dominus. quod posterius mihi videtur probabile. Neque tamen dubito quin ministris creverint animi, ut insolentius Christum conspuerent ac percuterent postquam viderunt Concilii præjudicio morti addictum. Cæterum huc spectarunt omnia ludibria, nihil minus esse consentaneum quam ut princeps esset Prophetarum qui ne à colaphis quidem ob velum interpositum sibi cavere posset. Atqui hanc petulantiam longe alio convertit Dei providentia: quia sputis & colaphis fœdata Christi facies imaginem illam in nobis restituit, quæ per peccatum corrupta, imo deleta erat.

MATTH. XXVI.

69. Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancilla, dicens, Et tu eras cum Jesu Galilæo.

70. At ille negavit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71. Quum autem exisset in vestibulum, vidit eum altera, & ait his qui erant ibi, Hic etiam erat cum Jesu Nazareno.

72. Et iterum negavit cum jurejurando, Non novi hominem.

73. Post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es: nam & loquela tua te manifestum facit.

74. Tunc cœpit execrari & jurare quod non nosset hominem. Et continuo gallus cantavit.

75. Et recordatus est Petrus verbi Jesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, flevit amare.

MARC. XIV.

66. Et quum esset Petrus in atrio inferius, venit una ancillarum summi Pontificis:

67. Quumque vidisset Petrum se calefacientem, intuita illum, dicit, Et tu cum Jesu Nazareno fuisti.

68. At ille negavit, dicens, Non novi, neque scio quid dicas. Et exivit foras in vestibulum: & gallus cecinit.

69. Et ancilla quum vidisset eum, rursus cœpit dicere iis qui astabant, Hic ex illis est.

70. At ille rursum negavit. Et paulo post iterum qui astabant, dixerunt Petro, Vere ex illis es: nam & Galilæus es, & loquela tua convenit.

71. At ille cœpit execrari & jurare, Non novi hominem istum de quo dicitis.

72. Et iterum gallus cecinit: recordatusque est Petrus verbi quod dixerat illi Jesus, Priusquam gallus cecinerit bis, abnegabis me ter. cœpitque flere.

LUC. XXII.

55. Quum autem accendissent ignem in medio aulæ, atque una consedissent, sedit & Petrus inter illos.

56. Quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, defixis in illum oculis, dixit, Et hic cum illo erat.

57. At ille abnegavit eum, dicens, Mulier, non novi illum.

58. Et post pusillum alius videns eum, dixit, Et tu de illis es. Petrus vero ait, Homo, non sum.

59. Et intervallo interjecto fere horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens, Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus est.

60. Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicas. Et continuo, adhuc illo loquente, cecinit gallus.

61. Et conversus Dominus, intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo dixerat ipsi, Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis.

62. Et egressus foras Petrus, flevit amare.

Lapsus Petri qui hic narratur, illustre infirmitatis nostræ speculum est. Rursum in ejus pœnitentia memorabile bonitatis & misericordiæ Dei exemplum nobis proponitur. Itaque historia quæ de uno homine narratur, communem toti Ecclesiæ doctrinam (& quidem apprime utilem) continet, tum quæ stantes ad sollicitum timorem erudiat, tum quæ lapsos erigat veniæ fiducia. Ac primo quidem notandum est, inconsiderate fecisse Petrum quando in aulamusque Pontificis ingressus est. Pietatis quidem officium fuit magistrum sequi: sed quia futuræ suæ defectionis admonitus fuerat, debuit potius in angulo aliquo latere, ne peccandi occasioni se offerret. Ita sæpe contingit fideles specie virtutis in tentationes se projicere. Quare rogandus est Dominus ut nos contineat Spiritus sui freno, ne modulo nostro egressi, statim pœnas demus. Rogandus etiam est, quoties aliquid suscipimus agendum, ne deficere nos

sinat inter medios conatus, vel operis principia: sed robur ad finem usque è cælo suppeditet. Non debet quidem infirmitatis nostræ sensus nobis ignaviæ causa esse quin pergamus quocunque nos Deus vocat: sed temeritatem nostram cohibere debet nequid supra vocationem nostram tentemus: deinde nos ad preces stimulare, ut Deus, qui recte incipere dedit, perseverandi quoque gratiam addat.

69. *Accessit ad eum ancilla.*] Hic videmus ad frangendum hominem non opus esse gravi conflictu, nec multis copiis vel machinis: quisquis enim Dei manu non fuerit suffultus, ad levem auram vel folii cadentis strepitum mox concidet. Petrus certe non minus animosus erat quam quisquam nostrum, & jam specimen excelsi animi (licet in audacia præpostera) non vulgare ediderat: non tamen expectat dum ad Pontificis tribunal trahatur, vel dum hostes vi illata mortem intentent: sed muliercula voce territus, magistrum protinus abnegat. Atqui nuper ad mortem usque invictus miles sibi visus fuerat. Meminerimus ergo, ad magnos impetus sustinendos adeo nobis pares non esse vires, ut in sola pugnæ umbra deficiant. Cæterum ita justam nostræ perfidiæ mercedem solvit Deus dum nos exarmat, ac destituit omni virtute, ut de nihilo trepidemus, postquam abjecimus ejus timorem. nam si in corde Petri viguisset solidus Dei timor, invictum fuisset propugnaculum: nunc autem nudus & inermis longe adhuc à periculo expavescit.

70. *Negavit coram omnibus.*] Hæc circumstantia crimen exaggerat, quod Petrus in abnegando magistro ne turbam quidem testium veritus est. Et consulto hoc exprimere voluit Spiritus, ut ipse hominum conspectus nos ad retinendam fidei confessionem animet. Nam si coram infirmis Christum abnegamus, quia nostro exemplo concussi labascunt, totidem perdimus animas quantum in nobis est: si vero coram impiis Dei contemptoribus & Euangelii adversariis Christum fraudamus debito testimonio, omnium ludibrio exponimus sacrum ejus nomen. Denique sicut fortis & libera confessio pios omnes ædificat, ac incredulos pudefacit: ita defectio publicam in Ecclesia fidei ruinam & sanæ doctrinæ probrum secum trahit. Ergo quo quisque magis eminet, sibi attentius caveat: quia à gradu suo excidere non potest quin magis noceat. Porro forma abnegationis quæ hic ponitur, satis ostendit nihil sua astutia proficere miseros Sophistas, qui ambiguis & flexiloquis ambagibus effugiunt siquando ad reddendam fidei suæ rationem vocentur. Non abjurat diserte Petrus totam Euangelii doctrinam: tantum negat se hominem novisse. sed quia oblique sub Christi persona oblatæ redemptionis lucem sepelit, fœdæ & turpis perfidiæ damnatur. Audierat nuper ex ore Domini, sacrificium Deo gratum esse fidei confessionem, minime ergo excusabilis est negatio quæ Deum legitimo cultu & Christum suo honore frustratur. Teneamus ergo, simulac à simplici & ingenua Christi professione disceditur, ipsum frustrari legitimo testimonio.

71. *Vidit eum altera.*] Ex Marci verbis potius conjicitur eandem fuisse ancillam: certe aliam à priore fuisse non exprimit. In eo tamen nihil repugnantiæ est: quia probabile est sermonem ab una profectum volitasse per omnium ora, ut prima illa multis & sæpius indicaverit, ac simul aliæ subierint ad confirmandum & latius spargendum ejus indicium. imo Joannes narrat, non ab ancilla, sed à turba hominum secundo rogatum fuisse Petrum. Unde apparet, vocem quæ ab ancilla manaverat, exceptam fuisse à viris astantibus, qui Petrum aggressi sunt. Aliud est inter Marcum & reliquos tres discrimen: quia ille duplicem gallicantum commemorat, alii vero dicunt tunc demum cecinisse gallum postquam ter Dominum abnegasset Petrus. Sed hujus quoque nodi solutio non difficilis est, quia nihil contrarium aliorum historiæ refert Marcus: sed quod illi silentio prætereunt, explicatius tradit. Ego quidem non dubito, quum Christus Petro diceret, Priusquam gallus cantet; notatum fuisse ab eo gallicinium, quod multas vices in se repetitas continet. non enim semel tantum canunt galli, sed sæpius iterant cantus suos: unius tamen vigiliæ nonnisi unum gallicinium dicitur. Ergo Matthæus, Lucas & Joannes Petrum ter Dominum abnegasse dicunt ante finem gallicinii: Marcus circumstantiam unam distinctius exprimit, quod scilicet brevi temporis spatio usque ad tertiam abnegationem abductus fuerit Petrus, & primo cantu admonitus non resipuerit. Porro non dicemus inter profanos historicos esse dissidium, si unus quispiam res ab aliis intactas recitet. Ergo quanquam diversa est Marci narratio, non tamen cum aliis pugnat. Hoc vero notatu dignum est, quod Petrus, postquam simplici abnegatione elabi non potuit, interposito jurejurando crimen duplicat: paulo post etiam, quum vehementius urgetur, usque ad execrationem descendit. Unde colligimus, postquam semel excidit peccator, in deterius subinde rapi. ita qui incipiunt à mediocribus delictis, præcipites deinde ruunt in fœdissima scelera quæ primo exhorruissent. Atque hæc justa Dei vindicta est, ex quo nos Spiritus sancti auxilio privamur, violentum in nos imperium tandem Satanæ permittere, ut sibi prorsus addictos & mancipatos huc & illuc projiciat. Id vero præcipue in fidei abnegatione contingit: quia ubi quis metu crucis defecit à pura Euangelii professione, si nondum hostibus satisfactum esse videat, ultra progreditur: & quod non ausus fuerat pure fateri, sine ullis integumentis prorsus abjurat. Deinde hoc quoque observandum est quod uno fere temporis puncto ter Petrus defecerit: quia hinc apparet quam lubrici & proclives simus ad cadendum quoties nos Satan impellit. certe nullus erit cadendi modus, nisi Dominus extenta manu nos retineat. Postquam in Petro extinctus fuit gratiæ Spiritus vigor, ut quisque in eum incidens de Christo rogasset, ad centum vel mille abnegationes fuisset paratus. Quanquam ergo turpissimum illi fuit ter cadere, Dominus tamen illi pepercit, linguas hostium cohibens ne plures insultus moverent. Sic etiam quotidie Satanam ab ipso frenari necesse est, ne innumeris tentationibus nos obruat. Etsi enim multis machinis nos impetere non cessat, nisi tamen Dominus, infirmitati nostræ consulens, impetum furoris ejus arceret, cum immensa tentationum mole nobis certandum foret. Itaque celebranda nobis est hac in parte misericordia Domini, quod hostis nostri libidinem vix centesima ex parte in nos grassari patitur.

74. *Tunc cœpit execrari.*] Hac tertia abnegatione in summum cumulum erupit Petri erga magistrum infidelitas. nam jurejurando non contentus, ad execrationem transilit, qua corpus & animam suam exitio devovet: sibi enim maledictionem Dei imprecatur si Christum noverit. atque perinde hoc valet ac si dixisset, Male peream siquid mihi commune est cum salute Dei. quo magis admiranda est Christi bonitas, qui discipulum è ruina tam lethali erectum sanavit. Cæterum hic locus docet non protinus esse blasphemiam in Spiritum, siquis infirmitate carnis lapsus, veritatem licet cognitam abneget. Audiebat certe Petrus ex ore Domini quam detestabilis sit perfidia, coram hominibus ipsum negare: & quam horribilis eos ultio coram Deo & Angelis maneat, qui ignavo crucis timore, fidei confessionem deserunt: imo non frustra paulo ante, mortem & quodvis tormentum Christi abnegationi prætulerat. Nunc ergo sciens & ante admonitus se præcipitat, veniam tamen postea obtinet. unde sequitur, infirmitate, non autem insanabili malitia peccasse.

casse. Libenter enim Christo præstitisset debitum pietatis officium, nisi metu extinctæ recti affectus scintillæ fuissent.

75. *Et recordatus est Petrus.*] Ad vocem galli accessit etiam Christi intuitus, teste Luca. nam prius canentem gallum neglexerat, sicuti ex Marco audivimus. A Christo igitur respici oportuit ut ad se rediret. Idem & in nobis singuli experimur. quis enim nostrum secure non præterit surdis auribus non dico varios & multiplices avium cantus (qui tamen nos ad Deum glorificandum incitant) sed ipsam Dei vocem, quæ clare & articulate in Legis & Euangelii doctrina resonat? Neque uno tantum die mentes nostras occupat tam brutus stupor, sed perpetuus est, donec suo nos aspectu dignetur qui solus corda hominum convertit. Notare tamen operæpretium est non fuisse vulgarem intuitum (quia Judam prius respexerat, qui tamen nihilo inde redditus fuerat melior) sed in respiciendo Petro, oculis suis adjunxisse arcanam Spiritus efficaciam, atque adeo gratiæ suæ radiis in cor ejus penetrasse. Quare scimus, quoties lapsus fuerit quispiam, ei non esse pœnitentiæ initium nisi à Domini aspectu. *Flevit amare.* Verisimile est Petrum metu egressum esse, quia flere coram testibus non audebat. In quo se rursus adhuc prodidit ejus infirmitas. Unde colligimus, non satisfactione veniam fuisse promeritum, sed eam adeptum paterna Dei indulgentia. Atque hoc exemplo docemur, quamvis claudicet nostra pœnitentia, bene tamen sperandum esse: quia ne debilem quidem resipiscentiam, modo sincera sit, Deus aspernatur. Interim occultæ Petri lachrymæ veram ejus coram Deo & Angelis pœnitentiam testatæ sunt. nam ab hominum oculis subductus, Deum sibi & Angelos proponit: ideoque ex intimo cordis affectu manant istæ lachrymæ. Quod ideo notandum est, quia videmus eas à multis large profundi quamdiu spectantur, quibus in secessu oculi mox arescunt. Porro non dubium est quia lachrymas quæ Dei judicio nullæ exprimuntur, eliciat ambitio & hypocrisis. Quæritur tamen an fletum requirat vera pœnitentia. Respondeo, fideles sæpe siccis oculis non ficte gemere ad Dominum, suamque culpam fateri ut veniam impetrent: sed in gravioribus peccatis nimis stupidos esse ac socordes qui non vulnerantur dolore ac tristitia, nec usque ad lachrymas pudefiunt. Ideo Scriptura, postquam scelerum reos peregit homines, ad saccum & cinerem eos hortatur

MATTH. XXVII.

1. Mane autem facto, consilium ceperunt omnes principes Sacerdotum & Seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent.

2. Et vinctum eum adduxerunt, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

3. Tunc videns Judas qui eum prodiderat, quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus Sacerdotum & Senioribus,

4. Dicens, Peccavi prodens sanguinem innoxium. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris.

5. Et projectis argenteis in Templo, recessit: & abiens, laqueo se suspendit.

6. Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in Corbanam, quia pretium sanguinis est.

7. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinis.

Actor. 1. vers. 19 8. Quare vocatus est ager ille, ager sanguinis, usque in hodiernum diem.

Zach. 13. vers. 7. 9. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam, dicentem, Et acceperunt triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimarunt à filiis Israël:

10. Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

MARC. XV.

1. Et confestim diluculo consilio inito summi Sacerdotes cum Senioribus & Scribis ac toto consessu, Jesum vinctum abduxerunt, tradideruntque Pilato.

LUC. XXIII.

1. Et surgens universa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

1. *Mane autem facto.*] Quum prius nocte intempesta summus Pontifex cum suo consilio Jesum examinasset, tandem sub ortum Solis decernunt sistendum esse coram Præside. Atque in eo judicii formam observant, ne suspecta sit eorum festinatio si ante tempus (ut fieri solet in tumultu) ad Pilatum accurrant. Probabile tamen est, quum ab eorum consessu abductus esset Christus, consultationem mox ab illis fuisse habitam, & sine longiori mora statuisse quid facere vellent. Prius enim dictum fuit quo tempore Christus ab illis egressus Petro occurrerit, nempe post gallicinium & quum jam aurora instaret. Quare non intelligunt Euangelistæ loco fuisse motos, sed tantum referunt primo diluculo Christum fuisse ab illis morti addictum, nec momentum unum cessasse in scelere suo strenue exequendo. Quod autem prius dixit Lucas, *Mane fuisse congregatos*, de ipso principio exponi non debet, sed de ultimo actu qui deinde subjicitur: acsi diceret, eos, postquam illuxit, quia confessus erat Dominus se esse Dei Filium, de ejus morte suum decretum protulisse. Quod si de hominis capite illis permissa fuisset cognitio, certatim omnes pro suo furore suis manibus in eum sævissent: sed quia Pilatus capitalibus judiciis præerat, coguntur ad ejus tribunal descendere: tantum suo præjudicio ipsum illaqueant. Nam lapidatio Stephani (ut in rebus turbatis) seditiose contigit. Dei autem Filium oportuit solenni ritu à terreno judice damnari, ut nostrum in cælo reatum deleret.

3. *Tunc videns Judas.*] Hoc adverbio non designat Matthæus certum temporis articulum. nam paulo post subjunget, quia videbat Judas proditionis mercedem à Sacerdotibus respui, in Templo eam projecisse. Atqui ex ædibus Caiaphæ recta in Prætorium venerunt, illicque steterunt usque ad Christi damnationem. Vix ergo eo die fuissent in Templo reperti: sed quia de tragico Synedrii furore agebat, mortem quoque Judæ (in qua melius apparuit cæca eorum obstinatio & quasi ferrea durities) inseruit. Dicit autem Judam pœnitentia fuisse ta-

ctum: non quod resipuerit, sed quod illi displicuerit admissum facinus: ut sæpe Deus reprobis oculos aperit, ut sua mala sentire incipiant & horrere. Nam qui serio dolent ut resipiscant, non tantum dicuntur μεταμελεῖν, sed etiam μετανοεῖν. Unde & μετάνοια, quæ vera est hominis ad Deum conversio. Tædium igitur & horrorem concepit Judas, non ut se ad Deum reciperet, sed potius ut desperatione obrutus, exemplum esset hominis à Dei gratia prorsus abdicati. Merito quidem Paulus salutarem tristitiam esse prædicat quæ ad pœnitentiam adducit: verum siquis
2 Cor. 7. vers. 10.
in ipso limine impingat, nihil ei proderit confusus & informis dolor. Quin potius hac justa vindicta impios tandem persequitur Deus qui judicium ejus contumaciter spreverunt, quod Satanæ sine spe solatii cruciandos tradit. Vera pœnitentia est peccati displicentia, concepta ex metu & reverentia Dei, quæ simul amorem & desiderium justitiæ ex se gignit. Ab hoc affectu procul absunt impii. cuperent enim nullum peccandi facere finem: imo quantum in se est, sibi ac Deo illudere conantur. sed invitos & calcitrantes cæco horrore torquet conscientia, ut peccatum suum quamvis non oderint, tamen cum dolore & anxietate sibi grave & molestum esse sentiant. Hinc fit ut inutilis sit eorum dolor: quia non liberaliter se ad Deum convertunt, neque etiam aspirant in melius, sed pravæ suæ cupiditati affixi, in tormento quod effugere non possunt tabescunt. Hoc modo (ut nuper dixi) eorum obstinationem ulciscitur Deus. nam etsi electos suos duriter castigans, reluctantes ad se trahit: vulnera tamen quæ inflixit, opportune sanat, ut sponte ad eum veniant cujus se manu percuti agnoscunt, & cujus ira terrentur. Priores ergo sine peccati odio Dei judicium non minus fugitant quam metuunt: atque ita incurabili plaga vulnerati pereunt inter suos dolores. Si Christi monitionem audisset Judas, locus adhuc erat pœnitentiæ: sed quoniam ab eo contempta fuit tam benigna ad salutem invitatio, in Satanæ magisterium traditur, qui eum in desperationem præcipitet. Cæterum si recte de pœnitentia docerent Papistæ in suis scholis, in Juda nihil desiderari posset, in quem tota eorum definitio competit. Hic enim cernitur & cordis contritio, & oris confessio, & operis satisfactio, ut loquuntur. Unde colligimus illos tantum corticem arripere: quia omittunt quod præcipuum erat, hominis ad Deum conversionem, dum pudore & metu fractus peccator sibi renunciat, ut se addicat in obsequium justitiæ.

4. *Quid ad nos?*] Hic describitur Sacerdotum stupor & vecordia, dum formidabili Judæ exemplo admoniti, non tamen ad seipsos redeunt. Fateor quidem, sicuti hypocritæ sibi blandiri solent, colorem illis fuisse in promptu quo suam causam & Judæ distinguerent: quia sceleris socios se non putabant, licet abusi essent proditoris perfidia. Atqui Judas non modo se fatetur peccasse, sed Christi innocentiam prædicat. unde sequitur, homini justo exitium molitos, ideoque nefariæ cædis reos esse. Nec vero dubium est quin Deus cauterio mordere voluerit ipsorum conscientias, quod occultam saniem detegeret. Nos vero discamus, quoties terreri videmus sceleratos quibuscum aliquid nobis commune est, totidem esse ad pœnitentiam incitamenta, quorum neglectu culpam duplicant obstinati. Tenendum etiam est, unius scelere minime absolvi eos omnes qui se quovis modo implicuerint: multo vero minus proficere sceleris auctores, qui se à ministris suis disjungunt, ne eandem sustineant pœnam.

5. *Laqueo se suspendit.*] Hoc pretio vendit Satan illecebras quibus impios ad tempus demulcet, quod illos in furorem vertit, ut ipsi spem salutis ultro sibi abscindentes non alibi quam in morte solatium inveniant. Judas triginta argenteos, quibus non minus suam salutem quam Christum prodiderat, ipse projicit, quanquam per alios frui licebat: nec modo se privat eorum usu, sed cum sacrilega mortis Christi mercede vitam quoque suam projicit. Ita, quamvis manum Deus non admoveat, impios tamen suæ cupiditates frustrantur, ut votorum suorum potiti non modo se abdicent inanium bonorum fruitione, sed inde potius laqueos sibi conficiant. Cæterum quamvis sint sui carnifices, pœnam à se exigendo, nihil de atrocitate iræ Dei levant aut minuunt.

6. *Non licet eos.*] Hinc clare patet, hypocritas externam modo larvam sectando, crasse cum Deo ludere. modo ne suum Corban profanent, in reliquis se puros esse fingunt: nec solliciti sunt de nefaria pactione, qua se Dei vindictæ non minus quam Judas obstrinxerant. Quod si pretium sanguinis in sacro thesauro recondere nefas erat, cur potius licuit inde sumere? neque enim nisi ex Templi oblationibus divites erant, nec aliunde sumptum erat quod nunc tanquam pollutum rursus miscere dubitant. Unde autem pollutio nisi ab ipsis? Porro quo magis sua flagitia tegere conantur impii, eo magis ad ea publicanda invigilat Dominus. Sperabant honesto integumento sepultum iri crimen si agrum sterilem sepeliendis hospitibus emerent. Atqui hoc admirabilis Dei providentia in contrarium eventum convertit, ut ager ille quasi æternum memoriale foret ejus proditionis quæ prius obscura fuerat. Neque enim nomen ipsi loco indiderunt: sed postquam vulgo res innotuit, publico consensu vocatus est ager ille sanguinis: acsi Deus illorum probrum jussisset volitare in omnium linguis. Sepulturam vero peregrinis curare plausibile fuit, siquos Hierosolymæ mori contingeret qui ex longinquis regionibus sacrificandi causa illuc ascenderant. Quoniam autem pars erat ea Gentibus, non improbo quod veteres quidam scripserunt, hoc symbolo datam fuisse spem salutis Gentibus, quia in pretio mortis Christi inclusæ essent. *Sed quia subtile magis quam firmum est commentum, in medio relinquo. Nomen Corbana Chaldaicum est, deductum ex Hebraico Corban, cujus alibi facta fuit mentio.

9. *Tunc impletum est quod dictum est.*] Quomodo Hieremiæ nomen obrepserit, me nescire fateor, nec anxie laboro. certe Hieremiæ nomen errore positum esse pro Zacharia, res ipsa ostendit: quia nihil tale apud Hieremiam legitur, vel etiam quod accedat. Alter autem ille locus nisi dextre accommodetur, in alienum sensum male detortus videri possit. verum si regulam tenemus quam in citanda Scriptura secuti sunt Apostoli, cognitu facile erit, apte Christo congruere quod illic habetur. Postquam conquestus est Dominus, quamdiu in regendo populo pastoris officio functus est, se male operam locasse: tædio se & molestia cogi dicit ut labori renunciet. fracto igitur pedo se amplius fore pastorem negat. Postea subjicit, quum mercedem exigeret, sibi datos triginta argenteos. Quibus verbis significat, non minus sordide se fuisse habitum quam si ignobilis quispiam & vilis esset operarius. Nam ceremonias & inanes fucos quibus ejus beneficia pensabant Judæi, comparat triginta argenteis, tanquam indignæ & pudendæ bubulci vel opificis mercedi: ideo jubet projici ad figulum in Templo. acsi diceret, Hoc præclarum suum munus, quod mihi non minus probrosum esset accipere quam contumeliose offertur, potius ad emendas tegulas vel lateres impendant, quibus reficiant Templi rimas. Jam quo certius constaret Christum esse Deum exercituum, in quem populus ab initio malignus fuerat & ingratus: ubi in carne patefactus est, quod figurate prius dictum fuerat, reipsa & visibili modo in ejus persona impleri oportuit. Ergo quum malitia eorum coactus illis vale diceret, suamque operam subduceret indignis, eum triginta argenteis æstimarunt. Atque hic contemptus Filii Dei extremus eorum impietatis cumulus fuit. *Pretium*

æsti-

æstimati. Matthæus verba Zachariæ non refert: quia tantum ad metaphoram alludit sub qua illic Dominus de populi ingratitudine conqueritur. Summa tamen eadem est, quum se totos suaque omnia deberent Judæi Domino, non sine contumelia cum servili mercede eum ablegasse: acsi nihilo plus tot seculis ipsos gubernando meritus foret quam bubulcus quispiam unius anni opera. Se ergo tam vili pretio taxatum conqueritur, quum sit inæstimabilis. In fine autem, ubi dicit, *quem æstimarunt à filiis Israël*, indefinita est loquutio. Judas cum Sacerdotibus pepigerat, qui populi totius nomen ac personam sustinebant: ita licitantibus Judæis quasi præconis voce addictus fuerat Christus. Dignum autem pretium fuit quod figulo daretur.

10. *Sicut constituit.*] Hac particula confirmat Matthæus, non sine Dei providentia hoc esse factum: quia dum alio tendunt, inscii complent vetus oraculum. Nam qui fieri potuit ut agrum à figulo emere veniret illis in mentem, nisi eorum errorem Dominus ad sui decreti exequutionem flexisset?

MATTH. XXVII.

11. Jesus autem stetit ante Præsidem. Et interrogavit eum Præses, dicens, Tu es Rex Judæorum? Dixit illi Jesus, Tu dicis.

12. Et quum accusaretur à principibus Sacerdotum & Senioribus, nihil respondit.

13. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quam multa contra te testificantur?

14. Et non respondit ei ad ullum verbum: ita ut miraretur Præses vehementer.

MARC. XV.

2. Et interrogavit eum Pilatus, Tu es Rex Judæorum? At ille respondens, dixit illi, Tu dicis.

3. Et accusabant eum principes Sacerdotum de multis.

4. Pilatus autem rursus interrogavit eum, dicens, Non respondes quicquam? ecce quam multa adversus te testantur.

5. Jesus autem deinde nihil respondit, adeo ut miraretur Præses.

LUC. XXIII.

2. Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Hunc deprehendimus evertentem gentem, ac vetantem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum Regem esse.

3. Pilatus autem interrogavit eum, dicens, Tu es Rex Judæorum? Ille vero respondens ei, ait, Tu dicis.

4. Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum & turbas, Nihil invenio noxæ in homine hoc.

5. At illi invalescebant, dicentes, Commovet populum, docens per universam Judæam, exorsus à Galilæa usque ad hunc locum.

6. Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogavit num homo Galilæus esset.

7. Atque ut cognovit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat tunc temporis.

8. Herodes autem viso Jesu gavisus est valde: tenebatur enim jam multo tempore cupiditate videndi illum, eo quod audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9. Interrogabat autem eum multis sermonibus: at ipse nihil ei respondebat.

10. Stabant autem principes Sacerdotum & Scribæ acriter accusantes eum.

11. Sprevit autem eum Herodes cum exercitibus suis: quumque illusisset, indutum veste splendida remisit ad Pilatum.

12. Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes eodem die. Nam antea simultas inter eos intercesserat.

11. *Jesus ergo stetit.*] Quanquam deforme fuit hoc spectaculum, & longe alienum à dignitate Filii Dei, quod tractus fuit ad profani hominis tribunal, ut causam capitis tanquam maleficus ex vinculis diceret: tenendum tamen memoria est, in doctrina crucis (quæ Græcis stultitia est, & Judæis scandalum) constare nobis salutem. Voluit enim Filius Dei vinctus sisti coram terreno judice, & illic subire capitale judicium, ut nos reatu soluti ad cælestem Dei thronum libere accedere non dubitemus. Ergo si respicimus quid nobis profuerit Christum judicari sub Pilato, statim abstersum erit probrum tam indignæ subjectionis. Et certe nullos offendit Christi damnatio nisi vel superbos hypocritas, vel stupidos & crassos Dei contemptores, quos propriæ iniquitatis non pudet. Stetit ergo Dei Filius coram homine mortali reus, illicque accusari & damnari passus est, ut nos coram Deo stemus intrepidi. Æternam quidem illi infamiam irrogare conati sunt hostes: sed nobis potius spectandus est finis ad quem nos dirigit Dei providentia. Nam si in mentem veniat quam formidabile sit Dei tribunal, nec tamen potuisse nos illic absolvi nisi reus in terra Christus fieret, nunquam pigebit in ejus vinculis gloriari. Rursum quoties audimus in tristi sordidoque habitu Christum stetisse coram Pilato, hinc petamus fiduciæ materiam, ut ipso intercessore freti in Dei conspectum læti & alacres prodeamus. Eodem etiam pertinet quod de silentio mox sequitur. Tacuit Christus quum undique ipsum urgerent Sacerdotes, nempe ut suo silentio nobis os aperiret. Nam hinc præclara illa facultas quam celebrat Paulus, ut pleno ore clamemus Abba, Pater: Rom. 8. vers. 15.
ut statim iterum attingam. *Tu es Rex Judæorum.* Quanquam multis & variis criminibus Christum obruere tentarunt, probabile tamen est, maligne arreptum ab illis fuisse Regis nomen, ex quo summam invidiam apud Pilatum illi conflarent. Ideo apud Lucam exprimitur quod *deprehenderint ipsum evertentem gentem, ac vetantem tributa dari Cæsari, dicentem.* Hoc vero crimine nihil odiosius apud Pilatum, cui nihil majori curæ erat quam quietum Imperii statum tueri. Ex Joanne perspicitur varie agitatam fuisse causam: sed ex toto contextu clare apparet hoc præcipuum fuisse accusationis caput. Sicuti hodie quoque Satan hoc prætextu exosum vel suspectum reddere Euangelium molitur, quasi Christus, regnum suum erigendo, omnia mundi imperia labefactet, juraque regum & magistratuum convellat.

lar. Regum vero tam cæca plerumque superbia est, ut Christum sine potestatis suæ jactura regnare non posse existiment. Itaque plausibilis est semper apud eos actio qua semel injuste gravatus est Christus. ideo Pilatus aliis posthabitis, in seditione maxime insistit: quia si Christum comperisset aliquid in statu publico turbasse, absque mora eum cupide damnasset. hæc ratio est cur de regno eum interroget. Quanquam autem apud tres nostros Euangelistas ambigua est Christi responsio: ex Joanne tamen colligitur, Christum ingenue confessum esse quod objectum erat: sed crimen simul diluisse, quum negaret terrenum se esse Regem. Quia vero minime illi propositum fuit sollicite se purgare, quemadmodum rei solent; medium responsum Euangelistæ ponunt: acsi dicerent, neque inficias ivisse quin Rex esset, oblique tamen calumniam notasse qua præter meritum gravabant eum hostes.

12. *Nihil respondit.*] Cur obmutuisse Christum dicant Euangelistæ, cujus nuper responsionem ex eorum ore audivimus, hæc ratio est, quod quum parata esset defensio, sponte abstinuerit. Nec certe prius de regno respondit, quod absolvi cuperet; sed tantum ut se assereret illum esse Redemptorem olim promissum, coram quo flectendum esset omne genu. Hanc patientiam miratus est Pilatus, quod ultro innocentiam suam tacendo proderet Christus, quum frigidas & inanes calumnias refellere promptum esset. Tanta erat Christi integritas, ut sine patrocinio judici manifesta esset. Verum optabat Pilatus Christum sibi non deesse, quo minore invidia absolvi posset. Et hactenus quidem laudabilis est Pilati æquitas, quod innocentiæ Christi favens, ad ejus defensionem ipsum pungit. Sed ne Christi silentium miremur quasi absurdum, sicut ille fecit; nos ad Dei consilium attendere oportet, qui Filium suum (quem expiandis peccatis nostris victimam ordinaverat) quamvis in se purus esset, tamen quasi in persona nostra noxium damnari voluit. Siluit ergo tunc Christus ut nunc sit nobis patronus, ac sua intercessione à reatu nos liberet: siluit, ut gloriari possimus nos ejus gratia justos esse. Atque hoc modo imple-
Jesa. 53. vers. 7. tum fuit Jesaiæ vaticinium, quod tanquam ovis ad mactationem ductus sit, &c. Interim tamen enituit
1 Tim. 6. vers. 12. illa bona confessio, cujus meminit Paulus, non verborum, sed realis: non qua sibi privatim consuleret, sed qua absolutionem acquireret toti humano generi.

4. Luc. *Ait autem Pilatus.*] Quum nostrorum criminum pœnam subiret Christus, prius judicis sui ore absolvi oportuit, ut deinde constaret alieno magis quam suo nomine damnati. Cæterum quia præ tumultu populi eum plane absolvere non audebat Pilatus, libenter oblatam sibi occasionem amplexus est, ut eum Herodis judicio permitteret. Erat autem hic Herodes cognomine Antipas, cui relicta fuerat Galilææ Tetrarchia, quum Judæa in partem Syriæ provinciæ, relegato Viennam Archelao, redacta foret. Etsi autem paulo post referet Lucas hoc munere placatum fuisse Herodem, qui prius infensus fuerat Pilato: hic tamen non tam captare ejus gratiam voluit, quam honesto prætextu invidiam à se depellere, & ita effugere necessitatem damnandi Christi.

8. *Herodes autem viso Jesu gavisus est.*] Hinc apparet quantopere impios sua superbia inebriet, imo prorsus dementet. Quamvis enim non agnosceret Herodes Christum pro Dei Filio, Prophetæ saltem loco eum habebat. Quare plusquam iniquum fuit ejus sordibus & ignominia delectari. Verum quasi facta esset sibi injuria quamdiu Christi conspectu potitus non fuerat, nunc suæ libidini subjectum cernens, exultat quasi victor. Videmus etiam quomodo ab impiis & profanis hominibus appetantur Prophetæ in quibus relucet Dei virtus. Jam diu optaverat Herodes Christum videre: cur non etiam audire optabat ut ex ejus doctrina proficeret? Nempe quia divinæ virtutis theatricus spectator esse maluit quam pie & suppliciter eam revereri ut decebat. Atque hoc carnis ingenium est, sic Deum expetere in suis operibus ut ejus imperio se non subjiciant: sic expetere conspectum servorum ejus, ut loquentem in ipsis audire fugitet. Imo Herodes quum speraret aliquod miraculum à Christo, reum tamen ad suos pedes jacere maluit quam doctorem admittere. Quare mirum non est si Deus ab impiis gloriam suam subducat, qui sibi cuperent ludos ab eo non secus atque ab histrione aliquo præberi.

11. *Sprevit autem illum Herodes.*] Fieri aliter non potuit quin ab homine superbo, & sibi in lautitiis suis, regio honore & opibus placente sperneretur Christus, qui nihil tunc nisi contemptibile præ se tulit. Non tamen excusabilis est Herodis fastus, qui viam gratiæ Dei præclusit: nec dubium est quin Deus, ut pœnam sumeret de priore ejus socordia, consulto induraverit ipsius animum tali spectaculo. Indignus enim fuit qui unam cælestis gloriæ scintillam in Christo conspiceret: quia tamdiu ad plenum fulgorem cæcutierat, quo illustrata fuerat tota ejus ditio. Nec tantum ab uno Herode spretum fuisse Christum narrat Lucas, sed à toto ejus satellitio: ut sciamus raro in aulis Regum haberi justum Deo honorem. Nam quia pompis fere dediti sunt omnes aulici, tanta eorum sensus occupat vanitas, ut spirituales Dei gratias vel secure despiciant, vel clausis oculis prætereant. Cæterum hoc Christi contemptu nobis parta est nova dignitas, ut nunc Deo & Angelis pretiosi simus.

12. *Facti sunt amici*] Quod Christus reconciliandæ inter impios gratiæ pignus fuit, hinc discamus quam contemptibiles sint mundo filii Dei, ipsaque religio. Probabile est, quum utrumque impelleret sua ambitio, in contentionem aliquam de imperio venisse: sed quæcunque fuerit dissidii origo, in terrenis negotiis neuter de suo jure vel tantillum alteri cessisset: quia tamen Christus pro nihilo ducitur, Pilatus Herodi facile eum addicit, & vicissim Herodes Pilato remittit. Sic hodie videmus, quum pro latronibus & aliis sceleratis inter se disceptent judices, filios Dei tanquam quisquilias contemptim jactari. Pietatis autem odium impios sæpe invicem placat, ut quibus nihil prius erat commune, ad extinguendum Dei nomen simul conspirent. Nec vero quum ad mortem ultro citroque tradunt impii Dei filios, quasi pretiosa mercede redimunt mutuam amicitiam: sed quod vilissimum ipsis est, non gravatim obtrudunt, perinde acsi quis frustum panis cani projiceret. Inter nos vero aliam pacem abolitis discordiis componere debet Christus: nempe ut Deo primum reconciliati, pio sanctoque consensu tum ad colendam justitiam juvemus alii alios, tum ut fraternis officiis & mutua humanitate certemus.

MATTH. XXVII.

15. In festo autem consueverat Præses turbæ dimittere unum vinctum quem voluissent.

MARC. XV.

6. Cæterum in festo dimittebat illis unum vinctum, quemcunque postulassent.

LUC. XXIII.

13. Pilatus vero, convocatis principibus Sacerdotum ac magistratibus & plebe,

14. Dixit ad illos, Obtulistis mihi

16. Habebant autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barrabbas.

17. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus, Utrum vultis dimittam vobis, Barrabbam, an Jesum qui dicitur Christus?

18. Sciebat enim quod propter invidiam tradidissent eum.

19. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus, dicens, Nihil tibi cum justo illo: multa enim passa sum hodie per somnium propter eum.

20. Principes autem Sacerdotum & Seniores persuaserunt turbis ut peterent Barrabbam, Jesum vero perderent.

21. Respondens autem Præses, ait illis, Utrum vultis vobis è duobus dimittam? At illi dixerunt, Barrabbam.

22. Dixit illis Pilatus, Quid igitur faciam Jesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23. Præses autem ait, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifigatur.

7. Erat autem qui dicebatur Barrabbas, qui cum seditionis auctoribus fuerat vinctus, qui per seditionem cædem patraverant.

8. Et quum clamasset turba, cœpit flagitare quemadmodum semper fecerat ipsis.

9. Pilatus autem respondit illis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem Judæorum?

10. Sciebat enim quod propter invidiam principes Sacerdotum illum tradidissent.

11. Principes vero Sacerdotum concitaverunt turbam, ut potius Barrabbam dimitteret ipsis.

12. Pilatus vero respondens, rursum dixit illis, Quid igitur vultis faciam ei quem dicitis Regem Judæorum?

13. At illi rursum clamaverunt, Crucifige eum.

14. Pilatus vero dicebat eis, Quid enim mali fecit? At illi vehementius clamaverunt, Crucifige eum.

mihi hunc hominem quasi avertentem populum: & ecce, ego coram vobis interrogans, nullum crimen invenio in homine isto, ex iis de quibus accusatis illum.

15. Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad eum, & ecce, nihil dignum morte actum est ei.

16. Castigatum ergo eum dimittam.

17. Necesse autem habebat dimittere eis in festo unum.

18. Exclamarunt autem omnes in turba, dicentes, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabbam.

19. Qui erat propter seditionem quandam factam in urbe & homicidium conjectus in carcerem.

20. Iterum autem Pilatus loquutus est ad eos, volens dimittere Jesum.

21. At illi clamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22. Ille autem tertio dixit eis, Quid enim mali fecit? nullum crimen capitale comperio in eo: castigatum ergo illum dimittam.

23. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur: & invalescebant voces eorum ac principum Sacerdotum.

15. *In festo consueverat.*] Hic nobis tum implacabilis Sacerdotum crudelitas, tum furiosa etiam populi obstinatio describitur. mira enim utrosque amentia correptos esse oportuit, quibus non satis fuit conspirare in mortem hominis innoxii, nisi etiam in ejus odium latronem liberarent. Sic impios præcipitat Satan, postquam semel ruere cœperint, ut nullum quantumvis detestabile scelus horreant, sed excæcati & stupidi accumulent peccata peccatis. Non dubium est quin Pilatus, ut pudore eos flecteret, scelestissimum hominem delegerit, cui Christus oppositus absolvi posset. Et ipsa criminis atrocitas cujus Barrabbas reus erat, merito debuit populi odia in eum transferre, ut saltem comparatione Christus liberaretur. Atqui nullo dedecore terrentur vel Sacerdotes vel tota gens, quin seditiosum & homicidam sibi dono dari postulent. Interim reputandum nobis est Dei consilium, quo factum est ut Christus quasi postremus hominum cruci destinaretur. Sæviunt quidem in ipsum cæco furore Judæi: sed quia Deus expiandis mundi peccatis ἀνάθεμα ordinaverat, etiam infra latronem & homicidam locari passus est. Huc vero redactum esse Dei Filium nemo rite expendet sine summo horrore, suique displicentia, & detestatione suorum scelerum. Sed hinc quoque non vulgaris emergit fiduciæ materia: quia ideo in profundum ignominiæ demersus est Christus ut nobis ascensum in cœlestem gloriam sua dejectione acquireret: ideo latrone habitus fuit deterior ut nos aggregaret Dei Angelis. Hic fructus si rite æstimetur, satis superque ad abolendum crucis scandalum valebit. Porro quod in die festo quempiam unum ex vinctis Præses in populi gratiam dimittere solebat, exemplum fuit stulte & perperam inductum, non sine aperta cultus Dei corruptela. nihil enim minus consentaneum est quam dies festos scelerum impunitate ornari. Nam ideo magistratus armavit Deus gladio ut crimina quæ tolerari sine publica pernicie nequeunt, severe vindicent. unde apparet legum & pœnarum violatione minime coli velle. Sed hoc scilicet proficiunt homines, quum à seipsis temere rationes colendi Dei excogitant (quum nihil tentandum sit nisi ex præscripto verbi ejus) ut honoris prætextu ipsum sæpe afficiant contumelia. Quare hæc nobis tenenda est sobrietas, nequid Deo offeramus nisi quod postulat. Adeo enim profanis muneribus non delectatur, ut iram ejus magis provocent.

19. *Sedente autem illo.*] Quanquam diurna meditatio insomnii causa esse potuit, minime tamen dubium est uxorem Pilati non naturaliter (ut quotidie nobis accidit) sed singulari Dei instinctu hæc tormenta fuisse passam. Vulgo putarunt diabolum, ut remoram injiceret humani generis redemptioni, fœminam subornasse. quod minime convenit, quum ejusdem impulsu tantopere arderent Sacerdotes & Scribæ ad Christum perdendum. Sic ergo potius habendum est, pluribus modis probatum fuisse à Deo Patre Christi innocentiam, ut constaret ipsum alieno (hoc est nostro) nomine mortem obire. Ideo & toties Pilati voce prius absolvi quam damnari voluit, ut in gratuita ejus damnatione, legitima pro peccatis nostris satisfactio fulgeret. Cæterum hoc nominatim refert Matthæus, nequis tam sollicitum Pilati studium miretur, dum pro hominis contempti vita in tumultu populari dimicat. Et certe nocturnis uxoris terroribus illum Deus ad tuendam Filii sui innocentiam coëgit: non ut eriperet eum à morte,
sed

sed tantum ut testatum faceret, in aliorum vicem pœnæ quam promeritus non erat subjici. De somnius autem quæ sunt instar visionum, alibi dictum est.

20. *Principes autem Sacerdotum.*] Præcipuos mali auctores Euangelista designat, non quod plebem (quæ aliunde impulsa fuit) excuset stulta credulitas: sed ut sciamus non sponte iofensam fuisse Christo, sed dum obsequium suum venditat Sacerdotibus, tam omnis æquitatis & modestiæ, quam propriæ salutis fuisse oblitam. Hinc vero docemur quam exitialis sit impiorum auctoritas, quibus facile est huc illuc ad quodvis nefas hominum vulgus rapere, quo nihil magis flexibile est. Tenendum interea est consilium Euangelistæ, Christum populi voce tam acriter ad mortem fuisse postulatum, non quod ipse passim exosus foret, sed quia major pars suis Præsulibus ambitiose morem gerere cupiens, posthabito æquitatis respectu, linguam impiæ paucorum conspirationi quasi venalem addixit.

22. *Quid igitur faciam Jesu.*] Quia sic amentia videt excæcatos Pilatus ut cum maximo suo dedecore latronem à morte eripere non dubitent, alio artificio eos pungere conatur ut ad sanitatem revocet: nempe quod mors Christi ignominiam ipsis inuret, eo quod vulgata esset fama de Jesu, ipsum Regem & Christum esse. acsi dixisset, Si vos hominis non miseret, saltem consulite honori vestro: quia ejus supplicio vulgo putabunt extranei vos omnes fuisse castigatos. Atque ne hoc quidem modo sedatus fuit sævitiæ ardor, quin pergerent sibi publice magis esse inimici quam privatim Christo. Ideo apud Marcum, quo acrius pungat eos Pilatus, dicit etiam ab ipsis Jesum vocari Regem, significans titulum hunc perinde celebrem esse acsi usitatum esset cognomen. Atqui abjecto omni pudore pertinaciter urgent Christi necem, quæ secum totius gentis ignominiam trahebat. Apud Joannem exprimitur responsio, quam tres nostri subticent: nempe Regem illis nullum esse præter Cæsarem. Ita spe promissæ sibi redemptionis privari malunt, & in perpetuam servitutem addici, quam oblatum sibi divinitus Redemptorem suscipere.

16. Luc. *Castigatum ergo dimittam.*] Si quod leve delictum admissum erat absque crimine capitali, eum qui deliquerat solebant Romani Præsides virgis cædere: atque hoc pœnæ genus dictum fuit coërtio. Inique ergo Pilatus, qui Christum ab omni culpa absolvens, quasi mediocris delicti convictum punire vult. Neque enim solum testatur nullum se crimen morte dignum in eo comperisse, sed ejus innocentiam absque exceptione asserit. Cur ergo eum flagellat? Sed ita solent terreni homines, quos Dei Spiritus in constanti recti studio non confirmat, etiamsi æquitatem colere cupiant, ad modicas injurias coacti deflectere. Nec modo hoc sibi pro justa excusatione ducunt quod non gravissime peccarint, sed ex eo clementiæ laudem sibi arrogant quod pepercerint aliqua ex parte innoxiis. Interea non reputant, quamvis absit extrema crudelitas, non aliter virgis quam securi violari justitiam, quæ pretiosior est hominum vita. Quod ad Filium Dei spectat, hoc modo dimissus, probrum virgarum sine salutis nostræ profectu secum tulisset: in cruce vero, non secus atque in splendido curru, de hostibus suis ac nostris triumphavit. Utinam vero non multis hodie Pilatis refertus esset mundus. Sed idem videmus in membris compleri quod in capite cœptum est. Eadem qua Judaici Sacerdotes sævitia Christum ad mortem raptandum esse clamarunt, pios ejus servos persequitur clerus Papalis. Multi quidem ex judicibus voluntarios se carnifices præbent eorum furori: sed quia abhorrent à sanguine fundendo, ut eripiant homines innoxios à morte, Christum ipsum (unicam Dei justitiam) flagellant. Quid enim aliud est, Dei cultores redimendæ vitæ causa ad Euangelii abnegationem cogere, quam virgarum dedecori subjicere Christi nomen? Interea hostium ejus violentiam obtendunt: quasi hoc colore probe tegatur perfida eorum timiditas: quæ si in Pilato non fuit excusabilis, summam in ipsis detestationem meretur. Cæterum quanquam hoc prætereunt tres nostri Euangelistæ, ex Joanne tamen constat virgis cæsum fuisse Christum quum adhuc de servanda ejus vita contenderet Pilatus, ut spectaculi deformitas populi rabiem placaret. simul tamen addidit Joannes implacabilem fuisse, donec extinctus esset vitæ auctor.

MATTH. XXVII.

24. Videns autem Pilatus quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua abluit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine hujus justi: vos videritis.

25. Et respondens universus populus, dixit, Sanguis ejus super nos & super filios nostros.

26. Tunc dimisit illis Barrabbam: Jesum autem flagellatum tradidit ut crucifigeretur.

27. Tunc milites Præsidis suscipientes Jesum in Prætorio, congregaverunt ad eum universam cohortem.

28. Et quum exuissent eum, circumdederunt ei chlamydem coccineam:

29. Et coronam de spinis contextam imposuerunt super caput ejus, & arundinem in dextra ejus: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, Ave Rex Judæorum.

MARC. XV.

15. Pilatus vero volens turbæ satisfacere, dimisit illis Barrabbam: & tradidit Jesum flagellatum, ut crucifigeretur.

16. Milites autem abduxerunt eum intro in atrium, quod est Prætorium: & convocant totam cohortem.

17. Et induunt illum purpura, & circumponunt ei contextam spinis coronam.

18. Et cœperunt salutare illum, Ave Rex Judæorum.

19. Et verberabant illius caput arundine, & inspuebant in illum: & positis genibus adorabant illum.

20. Et quum illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt

LUC. XXIII.

24. Et Pilatus adjudicavit ut fieret quod illi postulabant.

25. Dimisit autem illis eum qui propter seditionem & homicidium conjectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Jesum vero tradidit arbitrio eorum.

26. Et quum abducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem, venientem rure: & imposuerunt illi crucem ut portaret post Jesum.

27. Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ & plangebant & lamentabantur eum.

28. Conversus autem Jesus ad illas, dixit, Filiæ Jerusalem nolite flere super me, sed super vobismet ipsis flete, & super filiis vestris.

29. Quoniam ecce venient dies in quibus dicent, Beatæ steri-

30. Et quum expuissent in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus.

31. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt vestibus suis: & adduxerunt eum ut crucifigerent.

32. Exeuntes autem, invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc adegerunt ut tolleret crucem ejus.

illum vestibus propriis: & educunt eum ut crucifigerent eum.

21. Et coëgerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenensem, qui veniebat ex agro, patrem Alexandri & Ruffi, ut tolleret crucem ejus.

steriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt.

30. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos:

31. Quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?

32. Ducebantur autem & alii duo facinorosi cum eo, ut interficerentur.

24. *Videns autem Pilatus.*] Quemadmodum nautæ vim majorem tempestatis experti, ad extremum cedunt, & se in contrarium cursum rapi sinunt: ita Pilatus, se imparem videns ad compescendum populi motum, deposita judicis auctoritate insanos clamores sequitur. Quanquam autem diu resistere conatus erat, non tamen eum excusat necessitas: quia potius quidvis perferre debuit quam ab officio deflectere. Nec vero culpam ejus levat puerilis ceremonia qua utitur. quomodo enim sceleris labem abstergeret paucis aquæ guttis, quæ nullis piaculis deleri poterat? Quanquam etiam non hoc præcipue spectavit ut suas coram Deo maculas purgaret: sed populo signum detestationis proposuit, si forte exprimeret furoris pœnitentiam. acsi in hunc modum præfatus esset, Ecce, cogitis me ad injustam cædem, ad quam trepide nec sine horrore descendo. Quid ergo vobis futurum est, & quam gravis vos manet Dei vindicta qui præcipui estis auctores? Cæterum qualecunque fuerit consilium Pilati, Deus tamen hoc modo testatam voluit Filii sui innocentiam, quo melius pateret in eo damnata esse peccata nostra. Sistitur ad tribunal judicis terreni supremus & unicus mundi Judex: damnatur ad crucem tanquam sceleratus: quin etiam locatur medius inter latrones, quasi eorum princeps. Posset talis spectaculi fœditas primo intuitu sensus humanos non parum turbare, nisi occurreret hæc ratio, pœnam quæ nos manebat, Christo fuisse impositam, ut nunc sublato reatu, non dubitemus in conspectum cælestis Judicis prodire. Ergo aqua quæ Pilato ad eluendas sordes nihil profuit, in alium usum hodie valere debet, ut oculos nostros ab omnibus impedimentis purget, quo liquide in media damnatione, Christi justitiam conspiciant.

25. *Sanguis ejus super nos.*] Non dubium est quin secure se devoverint Judæi, acsi justa illis coram Deo ratio constaret: sed zelus inconsideratus eousque ipsos præcipitat ut scelus inexpiabile designantes, solenni quoque devotione spem veniæ sibi abscindant. Hinc colligimus quam sollicite cavenda sit in omnibus judiciis præceps temeritas. nam ubi audent homines neglecta inquisitione hoc vel illud arripere prout visum est, tandem à cæco impetu necesse est ad furorem ipsos delabi. Atque hæc justa est Dei ultio, qua persequitur eorum superbiam qui recti & iniqui delectum habere non dignantur. Putarunt Judæi, Christum occidendo gratum se obsequium Deo præstare. sed unde pravus hic error, nisi ex impia contumacia & ipsius Dei contemptu? Quare merito in hanc amentiam projecti sunt, ut sibi ultimum exitium accerserent. Nos vero, ubi de cultu Dei & sacris ejus mysteriis agitur, oculos aperire discamus, & reverenter sobrieque de causa cognoscere, ne hypocrisis & audacia stupore nos dementent. Sicuti autem nunquam passus esset Deus execrandam hanc vocem effluere ex ore populi, nisi prius desperata fuisset ejus impietas: ita juste eam horrendis & insolitis modis postea ultus est. & tamen incredibili miraculo quasdam sibi reliquias servavit, ne fœdus suum extingueretur totius gentis interitu. Adoptaverat sibi semen Abrahæ, ut esset gens electa, regnum sacerdotale, sacrum peculium, & hæreditas. Nunc Judæi ad tantæ gratiæ abnegationem quasi una voce conspirant. quis non diceret totam gentem radicitus à regno Dei evulsam esse? Sed Deus in ipsorum perfidia illustrat fidei suæ constantiam: atque, ut se non frustra fœdus cum Abraham pepigisse ostendat, quos gratis elegit, à generali eximit interitu. ita semper omnibus humanæ incredulitatis obstaculis superior emergit ejus veritas.

26. *Tunc dimisit illis Barrabbam.*] Non exprimunt tres nostri Euangelistæ quod apud Joannem habetur, Pilatum conscendisse tribunal ut inde sententiam ferret: quia tantum significant libidine populi & confuso tumultu victum esse ut indigne Christum traderet ad mortem. Utrumque tamen notandum est, quod invito extortus fuerit assensus, & tamen judicis personam repræsentarit in eo damnando quem insontem esse pronunciat. Nisi enim purus ab omni delicto fuisset Dei Filius, non esset ab ejus morte expiatio petenda. rursum, nisi vadis nomine subiisset quam nos promeriti eramus pœnam, nunc impliciti essemus scelerum nostrorum reatu. Filium ergo suum voluit Deus solenni ritu damnari ut nos ejus gratia absolveret. Ipsa vero supplicii atrocitas non minus ad confirmandam fidem nostram valet quam ad nos metu iræ Dei terrendos, & malorum nostrorum sensu humiliandos. nam si rite in meditanda Christi morte proficere cupimus, inde incipere decet ut pro pœnæ quam sustinuit gravitate exhorreamus nostra peccata. Ita fiet ut non modo nos pigeat nostri ac pudeat, sed ut serio dolore vulnerati, quo decet ardore quæramus medicinam, & simul confusi trepidemus. nam plusquam lapideis cordibus nos esse oportet nisi vulneribus Filii Dei pènitus sauciemur: nisi oderimus ac detestemur peccata nostra, quibus expiandis tantum pœnarum pertulit Dei Filius. Cæterum ut hic se profert horribilis Dei vindicta, sic ex altera parte uberrima fiduciæ materia nobis proponitur. neque enim timendum est ut in Dei judicium amplius veniant peccata nostra, à quibus tam pretiosa mercede nos absolvit Dei Filius. Neque enim vulgari tantum mortis specie defunctus est ut vitam nobis acquireret, sed una cum cruce nostram in se maledictionem suscepit, nequa amplius in nobis resideat immundities.

27. *Tunc milites Præsidis.*] Hæc probrorum accessio non frustra narratur. Quod Filium suum unigenitum Deus ludibriis omne genus exposuit, scimus non ludicrum fuisse aliquod spectaculum. Primum ergo quid meriti simus expendere convenit: deinde compensatio à Christo oblata in bonam spem erigere nos debet. Digna est nostra fœditas quam abominetur Deus, & Angeli omnes conspuant. ut vero nos in Patris conspectum Christus puros & immaculatos sisteret, conspui ipse & omnibus contumeliis fœdari voluit. Quare illa quam semel in terra passus est deformitas, nunc gratiam nobis in cælo conciliat, & simul instaurat imaginem Dei, quæ non modo inquinata erat peccati sordibus, sed fere deleta. Hinc quoque refulget inæstimabilis erga nos Dei miseri-

cordia, quod unigenitum Filium suum hucusque causa nostra dejecerit. Hoc documento mirum erga nos suum amorem probavit Christus, quod nullum ignominiæ genus pro salute nostra recusaverit. Sed hæc arcana potius meditatione quam verborum ornatu indigent. Docemur interea, carnis sensu minime æstimandum esse Christi regnum, sed fidei & Spiritus judicio. Quamdiu enim in mundo subsistent mentes nostræ, non modo contemptibile nobis videbitur, sed pudendis etiam ignominiis refertum: verum simulac fide in cælum assurrexerint, non solum occurret spiritualis majestas Christi, quæ obliteret omne crucis probrum; sed sputa, flagella, colaphi & alia ludibria ad contemplandam ejus gloriam
Phil. 2. vers. 10, & 8. deducent: quemadmodum docet Paulus datum illi fuisse nomen & summum imperium, ut coram ipso flectatur omne genu, quia seipsum sponte exinanivit usque ad mortem crucis. Quare si hodie etiam Christo mundus proterve illudit, discamus fidei altitudine superare hæc scandala: nec moremur quid impii Christo perperam affingant, sed quibus insignibus induerit illum cælestis Pater, quo illum sceptro & qua corona decoraverit, ut non modo longe supra homines, sed etiam supra omnes Angelos emineat. Quod Marcus purpuram cocci loco posuit, quum diversi sint colores, in eo minime sudandum est. Christum veste pretiosa fuisse indutum non est probabile: unde colligimus non fuisse purpuream, sed quæ similitudinem aliquam referret: quemadmodum pictor veritatem imitatur in suis figuris.

32. *Invenerunt hominem Cyrenæum.*] Hac circumstantia exprimitur extrema tam gentis Judaicæ quam militum crudelitas. Non dubium est quin suas cruces tunc gestare soliti fuerint malefici usque ad supplicii locum: sed quum nonnisi robusti latrones crucifigerentur, pares erant ad tale onus ferendum: Christi alia fuit ratio, ut ipsa corporis debilitas palam demonstraret agnum immolari. Fieri etiam potest ut flagellis mutilatus, multisque injuriis duriter oppressus, crucis ponderi succubuerit. Narrant autem Euangelistæ rusticum hominem & ignobilem coactum fuisse à militibus ut crucem gestaret: quia quum detestabile esset supplicium illud, solo etiam contactu pollui se omnes putabant. Qui vero ex contemptissima plebis fæce ad sordidum & infame munus arreptus fuit, eum Deus per suos præcones nobilitat. neque enim supervacuum est quod non modo exprimunt Euangelistæ ejus nomen, sed patriam quoque & filios commemorant. Nec dubium est quin hoc præludio nos admonuerit Deus, quum nullius simus per nos loci vel pretii, dignitatem & famam nobis oriri ex Filii sui cruce.

27. Luc. *Sequebatur autem eum.*] Quamvis in publico totus populus uno clamore Christum damnasset, videmus tamen quosdam non fuisse oblitos doctrinæ & miraculorum. sic in misera illa dissipatione exiguas sibi reliquias Deus servavit. Quanquam autem imbecilla fuit istarum mulierum fides, credibile tamen est occultum fuisse pietatis semen, unde postea suo tempore germen prodiit. Interea fletus earum valuit ad damnandam impiam nefandamque virorum crudelitatem, qui cum Scribis & Sacerdotibus in mortem Christi conspiraverant. Verum aliud fuit Lucæ consilium, nempe ut sciremus, dum excusso freno confuse exultat hominum impietas, Deum non otiose speculari quid agatur, sed vindicem sedere in cælo, qui mox de injusta sævitia pœnas sumat: nec ideo spernendam esse ejus vindictam quia differtur in tempus idoneum: sed antequam appareat timendam esse.

28. *Nolite flere.*] Putarunt quidam objurgari mulieres quod stulte & inconsiderato affectu inanes lachrymas funderent. atqui non simpliciter eas castigat Christus, acsi perperam & sine ratione flerent: sed admonet longe majorem flendi esse causam ex horribili quod impendet Dei judicio: acsi diceret, mortem suam Hierosolymæ & toti genti non finem, sed initium malorum esse. atque hoc modo significat se non ita expositum impiorum libidini quin Deo curæ sit. Nam ex pœna quæ deinde sequuta est, clare patuit, Christi vitam Deo Patri fuisse pretiosam quo tempore omnes putabant desertum prorsus & rejectum esse. Testantur quidem hæc verba quam excelsa animi fortitudine præditus fuerit Christus: quia sic loqui non poterat nisi constanter & intrepide ad mortem pergeret: sed huc præcipue tendit, se in illo deformi sordidoque habitu respici tamen à Deo: impios vero, qui nunc quasi victores superbe triumphant, non diu insanæ lætitiæ fore compotes, quia paulo post sequetur incredibilis conversio. Hæc doctrina hodie quoque nobis prodest, dum agnoscimus Christum non ideo minus charum fuisse Patri quia ad momentum destitutus fuerit ejus auxilio: sed tanti fuisse illi salutem nostram, ut ne Unigenito quidem parceret. Hoc autem insigni documento patefecit, quum urbem sanctam & ubi unicum Sacrarium sibi elegerat, funditus excidit, ac perdidit una cum incolis. Hinc ad meditandam mortis Christi causam assurgere discamus. nam quum Deus illam tam severe ultus sit, nunquam à Filio suo obiri passus esset, nisi ut pro mundi peccatis esset expiatio.

29. *Quoniam ecce venient.*] Denunciat non vulgarem cladem, sed diram & prius inauditam instare, in qua palam cernatur divina ultio: acsi dixisset, gentem illam non uno vel simplici interitus genere absumptum iri, sed multiplici ingentium malorum congerie interituram, ut multo satius sit montium ruinis opprimi, vel absorberi terræ chasmate, quam inter sævos diuturni exitii cruciatus tabescere. Nec vero irritæ minæ ceciderunt, sed hoc verborum fulmen superavit ipsa eventus atrocitas, quemadmodum ex Josepho patet. Porro quum istæ sint ultimæ desperationis voces, optare à montibus opprimi & sobolem maledicere, his verbis docuit Christus sensuros tandem Judæos non cum homine mortali, sed cum Deo bellum se gessisse. Ita justam sacrilegi furoris mercedem persolvunt Dei hostes, ut frustra ejus vindictæ terram pro clypeo opponere cupiant qui prius cælum ipsum impetere ausi sunt.

31. *Si in humido.*] Hac sententia confirmat Christus nec inultam fore mortem suam, nec diu staturos Judæos, quorum matura jam, imo semiputrida erat iniquitas: ac vulgari similitudine probat fieri non posse quin iræ divinæ ignis statim illos incendio correptos devoret. Scimus lignum aridum solere prius in ignem conjici: quod si humidum & viride comburitur, tandem multo minus parcetur arido. Porro verbum *faciunt* indefinite exponere licet, hoc sensu, Si ante tempus ad ignem rapitur lignum viride, quid sicco & veteri fore putatis? Nisi forte quis malit conferri homines cum Deo: acsi dixisset Christus, impios, qui similes sunt arido ligno, ubi justos indigne perdiderint, paratas esse apud Deum vices suas. quomodo enim ipsi pridem exitio devoti, cælestis judicis manum effugerent, qui tantum licentiæ ipsis ad tempus contra bonos & insontes permittit? Utrovis autem modo accipere libeat, summa est, præpostere lamentari mulieres, nisi simul expectent ac metuant horribile, quod sceleratis impendet, Dei judicium. Et quoties ultra modum nobis molesta est crucis acerbitas, hoc solatio mitigare convenit, Deum, qui nunc suos injuste affligi patitur, minime tandem passurum ut impune evadant scelerati. Nisi autem hæc spes nos fulciret, necesse foret identidem sub ærumnis concidere. Quanquam enim naturale est ac magis consuetum ex ligno arido potius quam humido ignem fieri, Deus tamen diversum ordinem sequitur: quia dum tranquillum otium

repro-

reprobis concedit, variis ærumnis suos exercet. ideoque miserior est eorum conditio si ex præsenti intuitu æstimetur. Sed hoc opportunum remedium est, si patienter integrum divini judicii cursum expectent. Ita enim succurret, pusilla mora nihil lucrari impios: quia ubi Deus fideles suos humiliaverit paternis ferulis, stricto gladio contra eos insurget quorum scelera visus est ad tempus non observare.

MATTH. XXVII.

33. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus.

34. Et dederunt ei acetum ad bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

35. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes: ut impleretur quod dictum est per Prophetam, Diviserunt sibi vesti-

Psal. 22. vers. 19. menta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem.

36. Et sedentes, servabant eum ibi.

37. Et imposuerunt super caput ejus causam ejus scriptam, HIC EST JESUS REX JUDÆORUM.

Jes. 53. vers. 12. 38. Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones: unus à dextris, & alter à sinistris.

MARC. XV.

22. Et ducunt eum in Golgotha locum, quod est, si interpreteris, Calvariæ locus.

23. Et dederunt ei bibere myrrhatum vinum: sed ille non sumpsit.

24. Quumque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta ejus, mittentes sortem super illa, quis quid tolleret.

25. Erat autem hora tertia: & crucifixerunt eum.

26. Et erat inscriptio causæ illius inscripta, REX JUDÆORUM.

27. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum à dextris, & alterum à sinistris ejus.

28. Et impleta est Scriptura quæ dicit, Et cum iniquis deputatus est.

LUC. XXIII.

33. Postquam venerunt in locum qui vocatur Calvaria, ibi crucifixerunt eum, & facinorosos: unum à dextris, alterum à sinistris.

34. Jesus autem dicebat, Pater, remitte illis: nesciunt enim quid faciant.

35. Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortem.

Paulo post.

38. Erat autem & inscriptio scripta super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis, HIC EST JESUS REX JUDÆORUM.

33. *Et venerunt in locum.*] Deductus fuit Jesus in locum ubi solebant supplicio affici scelerati, quo mors ejus esset magis probrosa. Quanquam autem id ex more factum est, altius tamen Dei consilium expendere convenit. nam Filium suum ejici voluit ex urbe quasi indignum hominum consortio, ut nos in cæleste regnum suum cum Angelis recipiat. Ideo

Hebr. 13. vers. 12. Apostolus in Epistola ad Hebræos ad veterem Legis figuram hoc refert. Sicuti enim jubebat Deus extra castra comburi animalium corpora, quorum sanguis pro expiatione in Sanctuarium inferebatur. ita Christum dicit egressum esse ex porta urbis, ut suscepta maledictione quæ nos premebat, quasi rejectitius fieret, atque hoc modo expiaret nostra peccata. Quo autem plus ignominiæ probrique coram mundo sustinuit, eo gratius & nobilius in morte sua Deo & Angelis præbuit spectaculum. Neque enim obstitit loci fœditas quin illic gloriosum victoriæ suæ trophæum erigeret: neque fœtor cadaverum quæ illic jacebant, quominus suavis sacrificii ejus odor spiraret per totum orbem, & in cælum usque penetraret.

34. *Dederunt ei acetum.*] Quanquam non ita curiose digerunt Evangelistæ singula quæque ordine suo ut notari certo queant temporum momenta: ego tamen probabili ratione conjicio, antequam tolleretur in crucem Dominus, pro more porrectum ea calice ei fuisse myrrhatum vinum, vel qualiscunque fuerit mistura, quam ex felle quoque & aceto confectam fuisse patet. Satis quidem inter omnes fere interpretes convenit, diversam fuisse hanc potionem ab ea cujus meminit Joannes, & de qua etiam paulo post dicetur. Hoc tantum addo, mihi videri fuisse oblatum calicem Domino quum esset crucifigendus: postquam vero crux in sublime erecta fuit, tunc demum spongiam fuisse ingestam. Quando autem potum inceperit petere, anxie non disputo. si tamen omnia inter se conferimus, non alienum est à ratione, postquam recusaverat amaram illam confectionem, subinde ludibrii causa illi fuisse obtrusam. Nam postea subjiciet Matthæus, milites inter potum dandum exprobrasse quod se à morte eripere non posset. Unde colligimus, objecto remedio, risisse impotentiam Christi, quia conquestus fuerat se à Deo relictum. Quod ad Joannis historiam spectat, unum hoc tenere sufficit, Christum ad levandam sitim rogasse ut sibi daretur communis potus, acetum vero myrrha & felle mistum accelerandæ mortis causa illi obtrusum fuisse. Atqui patienter ferebat suos cruciatus, ut doloris tædio mortis festinationem minime expeteret. Nam & hæc pars sacrificii & obedientiæ ejus erat, languoris moram ad extremum usque sufferre. Porro falluntur, meo judicio, qui inter reliqua tormenta Filio Dei crudeliter inflicta acetum numerant. Magis probabilis est eorum conjectura qui putant hoc potionis genus egerendo sanguini aptum fuisse, & ideo maleficis dari solitum quo mors ipsorum esset celerior. ideo Marcus vinum myrrhatum appellat. Cæterum Christus (quemadmodum nuper attigi) non tam amaritudine offensus, vinum vel acetum respuit, quam ut ostenderet se placide secundum Patris mandatum ad mortem progredi, non autem impatientia doloris præcipitem ruere. Nec obstat quod dicit Joannes impletam fuisse Scripturam, *In siti mea potarunt me aceto.* Nam *Psal 69.*
utrumque optime convenit, datum fuisse remedium *vers. 11.*
ad finiendos lentæ mortis cruciatus, & tamen duriter modis omnibus afflictum fuisse Christum: ut ipsum quoque levamen pars esset vel accessio doloris.

35. *Diviserunt vestimenta.*] Hoc quoque ex consuetudine milites fecisse certum est, quod hominis damnati spolia inter se partiti sunt. unum forte singulare fuit, quod sortem miserunt super tunica inconsutili. Sed quamvis nihil acciderit Christo in hac parte nisi quod omnes damnati patiebantur, summa tamen attentione digna est hæc narratio. nam Filium Dei suis vestibus nudatum Evangelistæ proponunt, ut sciamus hac nuditate partas nobis esse divitias, quæ nos coram Deo exornent. Exui ergo Filium suum voluit Deus, ut nos justitia ipsius & bonorum omnium copia vestiti, cum Angelis secure appareamus, quos prius fœda turpitudo in lacero habitu à cælorum accessu arcebat. Christus

ipse vestes suas instar prædæ passus est diripi, ut nos victoriæ suæ opibus ditaret. Porro quod Matthæus dicit, ita impletum fuisse vaticinium Davidis, Psal. 22. vers. 19. *Diviserunt sibi vestimenta mea*, &c. sic accipere convenit, literaliter (ut loquuntur) & reipsa in Christo fuisse exhibitum quod David sibi factum metaphorice & sub figura conquestus est. Nam David sub vestium nomine fortunas & honores suos intelligit: acsi diceret, se vivum & videntem prædæ fuisse hostibus, qui involaverant in ejus domum, adeoque non pepercerant reliquis bonis, ut uxorem quoque raperent. Hanc crudelitatem metaphora amplificat, vestimenta sua sorte divisa fuisse scribens. Quum autem umbra & imago fuerit Christi, quod passurus erat Christus, Spiritu Prophetico prædixit. Quare in ejus persona hoc quoque notabile est, quod milites ejus vestitum prædati sunt: quia in hac direptione signa & notas agnoscimus quibus olim insignitus fuerat. & simul tollitur scandalum, quod alioqui ex ejus nuditate conciperet sensus carnis: quia nihil passus est quod non vere & proprie in Redemptoris personam competere Spiritus oraculum pronunciet.

25. Marc. *Erat autem hora tertia.*] Hoc cum Joannis testimonio videtur minime esse consentaneum: narrat enim circiter horam sextam Christum fuisse damnatum. Verum si reputemus quod ex aliis locis constat, diem fuisse in quatuor partes distributum, & singulas partes à prima exordii sui hora nomen sumpsisse, non difficilis erit solutio. Totum medium tempus ab exortu Solis usque ad secundam partem vocabant horam primam. Secunda pars usque ad meridiem illis erat hora tertia. Sexta hora à meridie incipiens, usque ad tertiam vel quartam pomeridianam durabat. Quum ergo tempus à Pilato extrahi viderent Judæi, & jam meridiem instare, dicit Joannes vehementius clamasse, ne totus dies effluеret. Verum illud non obstat quominus circiter finem horæ tertiæ crucifixus fuerit Dominus. Nam satis liquet, ex quo tumultuarie damnatus est, subito fuisse arreptum: tanto ejus extinguendi studio Judæi ardebant. Ergo Marcus non initium horæ tertiæ sed finem designat. Et hoc verisimilius est, Christum non longius tribus horis pependisse in cruce.

34. Luc. *Jesus autem dicebat.*] Hac voce probavit Christus se illum esse placidum ac mansuetum agnum, qui ad victimam ducendus erat, sicuti testatus fuerat Jesaias Propheta. Jes. 53. vers. 7. Neque enim vindictam solum remittit, sed eorum salutem commendat Deo Patri à quibus plusquam crudeliter vexatur. Magnum hoc fuisset, de talione nihil cogitare: sicuti 1 Pet. 3. vers. 9. Petrus, dum ejus exemplo nos hortatur ad patientiam, dicit non rependisse maledicta pro maledictis, nec ultum fuisse suas injurias, sed hoc uno fuisse contentum quod Deum haberet vindicem. Hæc vero longe superior ac præstantior fuit virtus, Deum precari ut hostibus ignosceret. Sicui videtur hoc non satis quadrare cum illa quam nuper citavi Petri sententia, in promptu est responsio. Nam quod misericordiæ affectu inductus fuit Christus ut veniam suis persequutoribus à Deo posceret, id non obstitit quin acquiesceret justo Dei judicio, quod sciebat reprobis & obstinatis statutum esse. Quum ergo videret Christus cæco impetu tum plebem Judaicam, tum milites in se furere, quanquam excusabilis non erat ignorantia eorum, tamen misertus est, ut se deprecatorem interponeret. Interea quum sciret Deum fore ultorem, judicium illi contra desperatos permisit. Atque hoc modo affectum suum temperare debent fideles in malis tolerandis, ut persequutores suos salvos esse cupiant: & tamen non dubitent vitam suam sub Dei esse præsidio: & hac consolatione freti quod tandem impiis sua libido impune non cedet, sub crucis onere non deficiant. Hujus moderationis exemplum nunc in duce & magistro nostro proponit Lucas: quia quum suos persequutores exitio devovere posset, non modo ab imprecatione abstinuit, sed etiam illis bene precatus est. Notandum vero est, siquando in nos totus mundus insurgat, & certatim nos omnes obruere conentur: hoc vincendæ tentationi optimum esse remedium, si nobis in mentem veniat eorum cæcitas qui Deum in nobis oppugnant. sic enim fiet ne ultra modum nos perturbet multorum in nos solos & desertos conspiratio. Sicuti rursum quotidianus usus ostendit quam valida sit ad concutiendos infirmos machina, dum se ab ingenti multitudine impeti vident. Ergo si ad Deum assurgere discamus, facile nobis erit quasi ex alto despicere infidelium ignorantiam: quia utcunque polleant viribus & magnis copiis, nesciunt tamen quid faciant. Cæterum verisimile est Christum non promiscue pro omnibus orasse, sed tantum pro misera plebe, quam zelus inconsideratus, non autem deliberata impietas rapiebat. Nam ut de Scribis & Sacerdotibus nulla spes fuit residua, pro illis frustra orasset. Nec vero dubium est, quia à Patre cælesti exaudita fuit hæc precatio, hinc factum esse ut multi ex populo, quem fuderant sanguinem, fide postea biberent.

37. Matth. *Imposuerunt super caput.*] Quod breviter attingunt Matthæus & Marcus, expressius narrat Lucas, inscriptum fuisse titulum tribus linguis: Joannes etiam fusius persequitur. Quare inde petant lectores, quod hic brevitatis causa subticeo. Tantum dicam, non sine Dei providentia hoc esse factum, quod tribus linguis celebrata fuit mors Christi: nam etsi non aliud fuit Pilati consilium quam gentem Judaicam probrose traducere, altius tamen respexit Deus. hoc enim quasi præsagio testatus est passim nobilem fore Filii sui mortem ut omnes undique populi Regem Judæis promissum agnoscerent. Non fuit quidem hæc legitima Euangelii prædicatio, quia indignus fuit Pilatus quem Deus Filio suo testem daret: sed quod per veros ministros præstandum erat, in Pilato adumbratum fuit. Denique talem Christi præconem censere licet qualis propheta fuit Caiaphas.

38. *Tunc crucifiguntur.*] Hoc ad extremi dedecoris cumulum accessit, quod Christus inter duos latrones medius fuit suspensus. nam primum ei locum, non secus ac principi latronum dederunt. Si solus in crucem actus foret, separata ab aliis maleficis videri poterat ejus causa: nunc autem non solum miscetur, sed in sublime attollitur quasi omnium maxime detestabilis. Quare Marcus huc Jesaiæ vati- Jes. 53. vers. 12.
cinium accommodat, Cum iniquis deputatus est. Hoc enim diserte Propheta de Christo commemorat, non magnifica pompa liberaturum esse suos à morte, sed quia pœnam eorum sceleribus debitam subibit. Ergo ut nos à reatu eximeret, necessarius fuit hic expiationis modus, ut se in locum nostrum subjiceret. Hic vero perspicitur quam horribilis sit iræ Dei contra peccata gravitas, cujus placandæ causa Christum, æternam justitiam, in ordinem latronum conjici oportuit. Perspicitur etiam incomparabilis erga nos Christi amor, qui ut sanctis Angelis nos aggregaret, unus ex scelestis censeri sustinuit.

MATTH. XXVII.	MARC. XV.	LUC. XXIII.
39. Prætereuntes autem convitia jaciebant in eum, moventes capita sua, 40. Et dicentes, Tu ille	29. Et qui prætheribant convitiabantur ei, moventes capita sua, ac dicentes, Væ qui de-	35. Et stabat populus spectans: & deridebant eum principes cum illis, dicentes, Alios servavit, servet seipsum, si hic est Christus ille Dei electus.

36. Illu-

qui destruebas templum, & in triduo ædificabas, serva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce.

41. Similiter & principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

42. Alios servavit, seipsum non potest servare: si Rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credemus ei.

43. Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum: dixit enim, Filius Dei sum.

44. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

moliris templum, & in tribus diebus extruis:

30. Serva teipsum, & descende de cruce.

31. Similiter & summi Sacerdotes illudentes inter se cum Scribis, dicebant, Alios servavit, seipsum servare non potest.

32. Christus Rex Israël descendat nunc de cruce, ut videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum illo, probra jaciebant in eum.

36. Illudebant autem ei & milites, accedentes, & acetum offerentes ei:

37. Dicentesque, Si tu es ille Rex Judæorum, salvum te fac.

Paulo post.

39. Unus autem sceleratorum qui suspensi erant, convitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus, serva teipsum & nos.

40. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens, Ne Deum quidem tu times, quod in ipsa damnatione es?

41. Et nos quidem juste: nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit.

42. Et dixit ad Jesum, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

43. Dixit illi Jesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

39. *Prætereuntes autem.*] His circumstantiis magnum inest pondus: nam ante oculos nobis ponitur extrema Filii Dei exinanitio, quo melius appareat quanti illi constiterit salus nostra: simulque reputantes nos omnibus quas sustinuit poenis jure esse obnoxios, magis ac magis incitemur ad poenitentiam. Nam in hoc spectaculo palam nobis Deus fecit quam misera sit nostra conditio, si nobis deesset Redemptor. Cæterum quæcunque in se pertulit Christus, ad levationem nostram referri debent. Hoc certe omnibus tormentis certamen fuit durius, quod omnes quasi à Deo projectum ac desertum, probris & contumeliis vexarunt. Ideoque David Psal. 22. vers. 7. Christi personam gerens, hoc præcipue in suis malis deplorat. Et certe nihil est quod atrocius vulneret pias mentes, quam dum impii, ad labefactandam fidem ipsorum, exprobrant Dei auxilio & gratia destitui. Hæc est dura illa perse-
Galat. 4. vers. 29. quutio qua Paulus dicit vexatum fuisse Isaac ab Ismaël: non quod gladio & vi armata in eum sæviret, sed quia Dei gratiam subsannans, tentaret ejus fidem subvertere. Porro has tentationes perpessus est David primum, deinde Christus ipse, ne sua novitate nos hodie nimium terreant. Neque enim unquam deerunt impii qui nostris miseriis insultent. Et hoc est solenne Satanæ artificium, quoties non adest nobis Deus pro voto, sed auxilium suum paulisper occultat, objicere, nos frustra sperasse: quasi irrita sit ejus promissio.

40. *Tu qui destruebas templum.*] Vanitatis arguunt Christi doctrinam, quia virtutem, quam sibi asseruit, nunc dum necesse est, re ipsa non ostendat. Atqui nisi mente & judicio eos privasset maledicendi libido, paulo post illis conspicua fuisset ejus sententiæ veritas. Dixerat Christus, Destruite templum hoc, & triduo suscitabo ipsum. Nunc inter ruinæ principia præcocem triumphum agentes, tridui moram non expectant. Talis est impiorum contra omnes Dei filios insolentia, dum prætextu crucis spem futuræ vitæ illis præcidere conantur. Ubi, inquiunt, illa est immortalis gloria quam homines stulte creduli jactant? quum jaceant fere ignobiles & despecti, alii tenuiter victitent, alii sub continuis languoribus ægre animam trahant, alii per fugas & exilia jactentur, alii in carceribus tabescant, alii combusti in cinerem redigantur. Sic eos excæcat præsens externi hominis nostri corruptio, ut spem futuræ vitæ renovationis vanam & ridiculam esse fingant. Nobis autem expectandum est promissi ædificii maturum tempus, nec indigne ferendum si nunc crucifigimur cum Christo, ut resurrectionis ejus postea simus consortes. *Si Filius Dei es.* Tale à Christo potentiæ suæ documentum exigunt impii, ut se Filium Dei probando Filius Dei esse desinat. Hac lege induerat carnem humanam, & in mundum descenderat, ut sacrificio mortis suæ reconciliaret homines Deo Patri. Ergo ut Filium Dei præstaret, necesse habuit in cruce pendere. Nunc reprobi isti sibi loco Filii Dei fore negant Redemptorem, nisi à cruce descendens mandato Patris renunciet, ac scelerum expiatione valere jussa, personam sibi divinitus impositam exuat. Nos vero hinc discamus fidem nostram confirmare quod Filius Dei salutis nostræ gratia cruci affixus manere voluit, donec tum sævissimis carnis tormentis, tum horrendis spiritus angustiis & morte ipsa defunctus esset. Ac ne simili modo nobis contingat Deum tentare quo fecisse istos videmus, sinamus Deum, quoties ita ei visum fuerit, potentiam suam abscondere, ut rursus pro suo arbitrio eam opportune exerat. Eadem pravitas in altera quæ mox sequitur objectione apparet, *Si Rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credemus ei.* Non enim Regem amplecti ipsos decebat nisi qualis descriptus erat à Prophetis. atqui diserte Jesaias & Zacharias Christum deformem, afflictum, damnatum, & maledictum, exanimem, pauperem, & contemptum inducunt, antequam regale solium conscendat. Præpostere ergo Judæi dissimilem appetunt quem agnoscant pro Rege: quia sic testantur sibi minime cordi esse Regem quem se daturum pollicitus fuerat Dominus. Nos vero contra, ut solide in Christum recumbat nostra fides, fulturam in ejus cruce quæramus. neque enim aliter Rex Israël legitimus censeri posset nisi impletis Redemptoris partibus. Atque hinc colligimus quam exitiale sit, post speculationes nostras vagando, à Dei verbo discedere. Nam quia Judæi Regem imaginati sunt quem illis suus sensus dictabat, Christum crucifixum respuerunt, quia in ipsum credere absurdum putabant: nobis vero hæc optima & summa credendi ratio, quia crucis ignominiæ sponte causa nostra se subjecit.

42. *Alios servavit.*] Hæc vero minime excusabilis ingratitudo fuit, quod præsenti Christi humiliatione offensi, omnia quæ prius ante ipsorum oculos ediderat miracula nihili æstimant. Fatentur eum alios servasse. qua virtute? aut quo medio? cur saltem hac in parte non venerantur manifestum Dei

 opus?

opus? Porro quia maligne suffocant, imo quantum in se est extinguere conantur Dei lucem, quæ in miraculis fulgebat, indigni sunt qui de crucis infirmitate recte judicent. Quia non statim se eripit Christus à morte, impotentiam ei exprobrant. Atque hoc impiis omnibus nimis est consuetum, potentiam Dei metiri præsenti aspectu, ut quicquid non facit, existiment non posse: ideoque debilitatis ipsum insimulent quoties perversæ eorum cupiditati non obtemperat. Nos vero teneamus, Christum, quum facile posset, non protinus se à morte liberasse, sed quia noluerit. Cur autem neglexit ad tempus salutem suam nisi quia majori curæ erat nostra omnium salus? Cur se liberare noluit nisi ut nos omnes servaret? Videmus ergo, quæ fidem nostram probe ædificant, Judæos sua malitia ad suæ incredulitatis patrocinium traxisse.

43. *Confidit in Deo.*] Hoc, ut paulo ante dixi, acerrimum tentationis telum habet Satan, dum fingit Deum nostri esse oblitum, quia non mature & in ipso articulo succurrat. nam quum advigilet Deus in suorum salutem, nec tantum opportune illis opem ferat, sed etiam præveniat ipsorum necessitatem (quemadmodum passim docet Scriptura) videtur minime diligere quos non juvat. Hac igitur dialectica nos in desperationem abducit, frustra nos confidere de amore Dei ubi palam ejus auxilium non apparet. Et quemadmodum hoc genus fallaciæ suggerit mentibus nostris, ita subornat suos ministros, qui salutem nostram à Deo proditam esse & abjectam arguant, quia auxilium suum differt. Ergo hoc argumentum tanquam vitiosum repudiare convenit, non amari à Deo quos videtur ad tempus deserere. imo nihil magis absurdum est quam ad singulos temporis articulos restringere ejus amorem. Deus quidem se liberatorem nobis fore promisit: verum siquando ad mala nostra conniveat, mora patienter ferenda est. Quare fidei naturæ contrarium est urgere adverbium *nunc* quos cruce & rebus adversis ad obedientiam erudit, & ad preces nominisque sui invocationem sollicitat: quum hæc potius sint paterni ejus amoris testimonia, sicuti Apostolus in Epistola ad Hebræos admonet. Hoc vero in Christo speciale fuit, quamvis dilectus esset Filius, non tamen à morte eripi donec pœnas à nobis debitas solvisset: quia illo pretio redempta fuit nostra salus. Quare iterum perverse Sacerdotes, dum Filium Dei non esse colligunt, quia munus sibi à Patre injunctum obeat.

44. *Idipsum autem & latrones.*] Matthæus & Marcus per synecdochen latronibus tribuunt quod tantum uni fuisse proprium ex Luca constat. Nec vero dura videri debet hæc loquutio: quia duobus Euangelistis nihil aliud fuit propositum quam docere undique omnium convitiis impetitum fuisse Christum, ut ne latrones quidem jam semimortui ei parcerent. Quemadmodum David Psal. 22. vers. 7. suas calamitates deplorans, earum indignitatem inde amplificat quod sit opprobrium quorumlibet hominum, & abjectio plebis. Quanquam autem omittunt memorabilem historiam quam de altero latrone refert Lucas, in eo tamen nihil est absurdi quod dicant ab omnibus derisum fuisse Christum usque ad ipsos latrones: quia non de singulis personis habetur sermo, sed de ipso genere. Nunc itaque veniamus ad Lucam.

39. *Unus autem scel.*] Hac contumelia quam à latrone passus est Filius Dei, nobis summus honor inter Angelos partus est, ut nos pro fratribus suis agnoscant. Sed interim furiosæ obstinationis exemplum in hoc perdito homine nobis describitur, quando neque inter medios cruciatus blasphemias cum ferocia spumare desinit. Ita solent desperati homines, quæ effugere nequeunt tormenta, per contumaciam ulcisci. Tametsi autem Christo exprobrat quod neque seipsum neque alios servare possit, hæc tamen objectio in Deum ipsum dirigitur. Sicuti impii quoties non impetrant quod volunt, libenter Deum è cælo detraherent. Deceret quidem ipsos plagis domitos mansuescere: sed hinc apparet quam ferrea sit mali cordis durities, quæ nullis pœnis flectitur.

40. *Respondens autem alter.*] In hoc misero homine singulare nobis inopinatæ ac incredibilis Dei gratiæ speculum proponitur: tum quod repente sub mortem in novum hominem mutatus est, atque ab ipsis inferis in cælum retractus: deinde quod omnium scelerum, in quibus tota vita demersus fuerat, veniam momento adeptus est, adeoque ante Apostolos & novæ Ecclesiæ primitias in cælum receptus. Primo igitur in hujus hominis conversione insigne gratiæ Dei specimen refulget. neque enim proprio carnis instinctu immanem sævitiam & superbum Dei contemptum exuit, ut statim resipisceret, sed manu Dei subactus est: sicuti tota Scriptura docet, opus ejus esse pœnitentiam. Ac eo magis excellit hæc gratia, quod præter spem omnium obtigit. Quis enim unquam putasset latronem inter ultimos spiritus non modo pium fore Dei cultorem, sed eximium fidei & pietatis magistrum toti mundo, ut nobis quoque ex ejus ore petenda sit veræ & legitimæ confessionis regula? Ac primum quidem hunc suæ pœnitentiæ fructum protulit, quod severa castigatione cohibuit impiam socii sui petulantiam: deinde & secundum adjecit, sese humilians ingenua scelerum suorum confessione, & Christo debitam justitiæ laudem tribuens. Postea mirificam fidem testatus est, se totum ac salutem suam rejiciens in præsidium Christi, quem tamen in cruce pendentem, & morti propinquum cernebat. *Ne Deum quidem tu times.* Quanquam hæc verba varie torquent interpretes, mihi tamen simplex videtur esse sensus, Quid hoc sibi vult quod ne hæc quidem damnatio te cogit ad timendum Deum? Nam socii sui duritiem inde exaggerat latro, quod ad ultimam necessitatem redactus ne sic quidem Deum timere incipit. Verum ut tollatur omnis ambiguitas, monendi sunt lectores protervum & impium convitiatorem qui se impune ludere putabat, revocari ad Dei tribunal: quia etiamsi tota vita stupidus fuisset, tunc contremiscere oportuit, quum sentiret armatam in se Dei manum, & paulo post reddenda esset omnium scelerum ratio. Signum ergo perditæ & diabolicæ obstinationis fuit quum ultimo judicio constrictum Deus teneret, non redire tunc quoque ad sanam mentem: quia siqua pietatis gutta esset in corde hominis, coactus saltem ad Dei timorem se colligeret. Nunc tenemus verborum summam, desperatos esse & omni Dei timore privatos qui ne pœnis quidem emendantur. Ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι, non pro eadem, sed ipsa præsenti damnatione posita esse interpretor: acsi dixisset latro, Quum jam sis quasi in media morte, expergefieri decebat ut Deum judicem tuum agnosceres. Porro hinc colligimus utilem doctrinam, Deo penitus resistere quos pœnæ ad humilitatem non erudiunt: quia pudore confusos obmutescere necesse est quicunque præditi sunt aliquo Dei timore.

41. *Et nos quidem juste.*] Quia objurgatio à damnatione sumpta in Christum competere videri poterat, hic eum latro à sua & socii causa discernit. Pœnam enim quæ communis erat, sibi & socio juste infligi fatetur, non autem Christo, quem non proprium crimen, sed hostium crudelitas ad mortis supplicium rapuerat. Tenendum vero memoria quod nuper dixi, editum esse à latrone pœnitentiæ documentum quale Deus à nobis omnibus exigit, dum se confessus est dignam factis mercedem recipere. Præsertim vero hoc notandum est, quod non obstiterit supplicii atrocitas quin se diris tormentis patienter subjiceret. Quare si nos scelerum vere pœnitet,

autet, discamus ea libenter absque dissimulatione ubi opus erit detegere, nec refugere quam meriti sumus ignominiam. hæc enim unica ratio est qua sepeliamus peccata nostra coram Deo & Angelis, si ea apud homines vanis coloribus fucare non tentemus. Porro quum inter varia integumenta quæ captat hypocrisis, hoc maxime sit commune, quod quisque alios secum involvit, ut eorum exemplo se excuset: latro contra non minus sollicite Christi innocentiam asserit, quam simpliciter & libere se & socium condemnat.

42. *Domine, memento mei.*] Nescio an à mundo condito magis rarum & memorabile fidei exemplum unquam extiterit. quo majori admiratione digna est Spiritus sancti gratia quæ tam luculente hic se exeruit. Latro, qui non modo in Christi schola edoctus non fuerat, sed se nefandis cædibus efferando, conatus fuerat extinguere omnem recti sensum, repente altius penetrat quam Apostoli omnes & reliqui discipuli, in quibus docendis tantum operæ consumpserat ipse Dominus: neque id modo, sed Christum in patibulo Regem adorat, regnum ejus celebrat in horrenda & plusquam deformi abjectione: moribundum, pronunciat vitæ auctorem. Certe si imbutus fuisset recta fide, multa de Christi officio prius audisset, miraculis etiam fuisset in hoc ipso confirmatus: offusa tamen tam probrosæ mortis caligine evanescere potuit illa cognitio. nunc rudem & novitium, imo prorsus mente corruptum, statim à primis rudimentis in cruce maledicta salutem apprehendere & cælestem gloriam, plusquam admirabile fuit. Quibus enim notis vel insignibus ornatum videbat Christum, ut mentem ad ejus regnum attolleret? Et certe hoc erat quasi ex profundis inferis supra cælos conscendere. Carni vero fabulosum hoc fuit ac ridiculum, rejectitio & damnato (quem ferre mundus non poterat) regnum terrenum terrenis omnibus imperiis nobilius tribuere. Hinc colligimus quam perspicaces ei fuerint mentis oculi, quibus vitam in morte, celsitudinem in ruina, gloriam in probro, victoriam in exitio, regnum in servitute intuitus est. Quod si latro Christum in cruce pendentem, & quasi maledictione obrutum, fide sua in cæleste solium evexit: væ nostræ socordiæ si non reverenter suspicimus à dextris Dei sedéntem, si non spem vitæ in ejus resurrectione figimus, si non tendimus in cælum quo ingressus est. Jam si ex altera parte reputamus in quo statu Christi misericordiam imploraverit, crescet fidei ejus admiratio. Lacero corpore jam exanguis extremam manum carnificum expectat, & tamen in sola Christi gratia acquiescit. Primum unde illi veniæ fiducia, nisi quia in Christi morte (quæ omnibus aliis detestabilis videtur) sacrificium boni odoris concipit ad expianda mundi peccata efficax? Quod autem cruciatus suos animose negligens, imo quasi sui oblitus ad spem & desiderium occultæ vitæ rapitur, humanum sensum longe superat. Quare & mortificationem carnis, & patientiam, & fidei altitudinem, & spei constantiam, & pietatis ardorem ab hoc magistro discere non pudeat, quem Dominus ad humiliandam carnis superbiam nobis præfecit. nam ut quisque eum alacrius sequetur, ita propius ad Christum accedet.

43. *Amen dico tibi.*] Quanquam nondum Christus palam de morte triumphaverat, ejus tamen efficaciam & fructum in media sui exinanitione exerit. Atque hoc modo declarat nunquam se regni potentia fuisse exutum. nihil enim Regi divino magis excelsum aut magnificum quam mortuis vitam restituere. Christus ergo licet manu Dei percussus speciem hominis fere deplorati præbuerit, quia tamen non destitit esse mundi Servator, cælesti potentia semper fuit præditus ad munus suum implendum. Ac primo quidem notanda est incredibilis facilitas, quod sine mora latronem tam humaniter complectitur, sibique beatæ vitæ socium fore promittit. Quare minime dubium est quin sine exceptione in regnum suum omnes admittere paratus sit qui ad eum confugient. Unde certo statuere licet, modo memor sit nostri, nos salvos fore. Porro fieri non potest ut eorum obliviscatur qui suam ei salutem commendant. Quod si latroni tam facilis transitus in cælum fuit, quia in ultima rerum omnium desperatione recubuit in Christi gratiam: multo magis hodie Christus mortis victor manum è solio suo nobis porriget, ut in vitæ societatem colligat. Absurdum enim esset, ex quo chirographum nobis contrarium affixit cruci, mortemque & Satanam profligavit, & in sua resurrectione triumphum egit de mundi principe, nobis non æque facilem & promptum esse ac latroni transitum à morte in vitam. Quisquis ergo vera fide animæ suæ custodiam Christo moriens tradet, non extrahetur in longum tempus, ut suspensus langueat: sed ejus voto eadem, qua erga latronem usus est, benignitate Christus occurret. Itaque facessat putidum illud Sophistarum commentum de pœnæ retentione, quum culpa remittitur: quia videmus ut Christus quem à reatu absolvit, simul à pœna liberet. Nec obstat quod latro pœnam cui addictus erat, nihilominus ad extremum usque sustinet: quis hic nulla compensatio nobis fingenda est quæ ad placandum Dei judicium piaculi vice sit (quemadmodum Sophistæ delirant): sed pœnis corporalibus simpliciter electos suos Dominus ad displicentiam & odium peccati erudit. Itaque Christus latronem paterna disciplina ad sui abnegationem adductum, quasi gremio suo excipit, non ad ignem Purgatorium ablegat. Notandum præterea est quibus clavibus latroni aperta fuerit regni cælorum janua. neque enim hic vel Papalis confessio, vel satisfactiones in rationem veniunt: sed pœnitentia & fide contentus est Christus, ut ad se venientem ultro excipiat. Atque hinc melius iterum confirmatur quod nuper attigi, siquis gravetur latronis vestigiis insistere & præeuntem sequi, dignum esse æterno exitio: quia impio fastu seipsum ab aditu cælorum arcet. Et certe sicuti in latronis persona commune obtinendæ veniæ pignus nobis omnibus Christus dedit: sic rursum tanto miserum illum honore dignatus est, ut omni propria gloria exuti, nonnisi in una Dei misericordia gloriemur. Quod si vere & serio se quisque nostrum excutiat, merito nos pudefaciet immensa scelerum nostrorum congeries, ut hominem perditum, qui mera gratia salutem adeptus est, ducem & antesignanum habere minime pigeat. Porro sicuti jam tunc fructum suum protulit mors Christi, ita hinc colligimus, animas, ubi à corporibus migrarunt, superstites vivere. alioqui lusoria esset promissio Christi, quam etiam jurejurando confirmat. De loco tamen Paradisi curiose & argute disputandum non est. nobis sufficiat, quicunque fide insiti sunt in Christi corpus, esse ejus vitæ participes: atque ita post mortem beata & læta quiete frui, donec in solidum patefiat Christi adventu perfecta cælestis vitæ gloria. Unum adhuc residuum est, quod latroni promittitur, non levare præsentes ejus miserias. nec quicquam ex corporali pœna minuere. Quo monemur, non æstimandam esse Dei gratiam carnis sensu. sæpe enim accidet ut miserrime affligi sinat Deus quibus tamen propitius est. Ergo si secundum corpus misere torquemur, cavendum est ne gustum divinæ bonitatis nobis adimat doloris acerbitas. quin potius mala omnia temperet, ac leniat hæc una consolatio, simulac favore suo nos complexus est Deus, quicquid malorum perpetimur, nobis adjumento esse in salutem. Ita fiet ut non modo ab omnibus miseriis fides nostra victrix emergat, sed in media pœnarum tolerantia suaviter quiescat.

Matth. XXVII.

45. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam.

46. Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens, Eli, Eli, lamasabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?

47. Quidam autem illic astantium quum audissent, dicebant, Eliam vocat iste.

48. Et continuo currens unus ex eis, quum acceptam spongiam implesset aceto, imposuit arundini, dabatque ei bibere.

49. Cæteri vero dicebant, Sine, videamus an veniat Elias liberaturus eum.

50. Jesus autem quum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum.

51. Et ecce, velum templi scissum est in duas partes à summo usque ad imum: & terra mota est, & petræ scissæ sunt.

52. Et monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.

53. Et egressi è monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis.

54. Centurio vero, & qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræ motu & iis quæ facta fuerant, timuerunt valde, dicentes, Vere Filius Dei erat iste.

55. Erant autem ibi mulieres multæ è longinquo spectantes, quæ sequutæ fuerant Jesum à Galilæa, ministrantes ei:

56. Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi & Jose mater, & mater filiorum Zebedæi.

Marc. XV.

33. Quum vero facta esset hora sexta, tenebræ ortæ sunt super totam terram usque ad horam nonam.

34. Et hora nona clamavit Jesus voce magna, dicens, Eloi, Eloi, lamasabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?

35. Et quidam astantium quum audissent, dicebant, Ecce, Eliam vocat.

36. Aecurrit autem quidam, & impleta spongia aceto, impositaque arundini, porrexit illi potum, dicens, Sinite, videamus an venturus sit Elias ad deponendum eum.

37. Jesus autem emissa voce magna, expiravit.

38. Et velum templi scissum est in duas partes à summo usque ad imum.

39. Quum vidisset autem Centurio, qui è regione ejus astabat, quod sic emisso clamore expirasset, dixit, Vere homo hic Filius erat Dei.

40. Erant autem & mulieres è longinquo spectantes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi parvi & Jose mater, & Salome,

41. (Quæ etiam quum esset in Galilæa, sequutæ fuerant illum, & ministraverant ei) aliæque complures, quæ simul ascenderant cum ipso Hierosolymam.

Luc. XXIII.

44. Erat autem fere hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram usque ad horam nonam.

45. Et obscuratus est sol, & velum templi scissum est medium.

46. Et quum clamasset voce magna Jesus, ait, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc quum dixisset, expiravit.

47. Quum vidisset autem Centurio quod accidit, glorificavit Deum, dicens, Certe homo hic justus erat.

48. Et omnes turbæ quæ convenerant ad spectaculum illud, quum vidissent quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur.

49. Stabant autem omnes noti ejus procul, & mulieres quæ eum sequutæ erant à Galilæa, hæc videntes.

45. *A sexta autem hora.*] Quanquam in Christi morte carnis infirmitas Deitatis gloriam ad breve tempus operuit, imo ipse Dei Filius deformis jacuit sub probro & contemptu, & (quemadmodum Paulus loquitur) exinanitus fuit: quibusdam tamen notis eum ornare non destitit cælestis Pater, atque in ultima dejectione quædam futuræ gloriæ præludia erexit, quæ pias mentes adversus crucis scandalum fulcirent. Ita Christi majestas Solis defectu, terræ motu, petrarum fissura & veli fractione magnifice testata fuit: perinde acsi cælum & terra debitum suo opifici & fictori cultum præstarent. Cæterum primo loco quæritur quorsum Solis eclipsis. nam quod veteres Poetæ in suis tragœdiis subduci terris Solis lumen fingunt ubi nefandum aliquod scelus patratur, ad notandum iræ divinæ portentum spectat. atque hoc quidem figmentum deductum fuit ex communi naturæ sensu. Ideo quidam interpretes io Christi morte immissas divinitus fuisse tenebras putant, in signum detestationis: acsi Deus obtenebrato Sole faciem suam à scelere omnium teterrimo absconderet. Alii Sole visibili extincto demonstratum fuisse dicunt interitum Solis justitiæ. Alii ad gentis excæcationem, quæ paulo post sequuta est, referre malunt. Nam Judæi rejecto Christo, postquam è medio sublatus est, cælestis doctrinæ luce privati sunt, nec quicquam illis reliquum fuit præter desperationis tenebras. Ego vero potius existimo, quia præ stupore ad locem cæcutiret ille populus, tenebris fuisse expergefactum ut admirabile Dei consilium in Christi morte repotaret. Nam insolita ordinis naturæ conversio, nisi prorsus obduruissent, serio debuit afficere eorum sensus, ut ad futuram mundi renovationem attenderent. Interea spectaculum illis exhibitum fuit terroris plenum, ut ad Dei judicium expavescerent. Et sane fuit hoc incomparabile iræ Dei documentum, quod oe unigenito quidem Filio pepercit, nec aliter placatus est quam illo expiationis pretio. Quod autem à Scribis, & Sacerdotibus, & magna populi parte, secure neglecta, & clausis oculis præterita fuit Solis extinctio, prodigiosa eorum amentia horrorem nobis incutere debet. nam brutis animalibus magis fuisse stupidos necesse est qui tali portento de cælestis judicii rigore palam admoniti, illudere non desinerent. Sed hic est spiritus stuporis & vertiginis quo Deus reprobos inebriat, postquam diu certavit cum eorum malitia. Interim discamus, postquam Satanæ præstigiis fascinati sunt, gloriam

Dei

Dei quantumvis conspicua sit, illis esse absconditam: saltem obtenebratas esse eorum mentes, ut videndo non videant. Cæterum quia generalis illa fuit admonitio, nobis hodie prodesse debet, ut sciamus sacrificium quo sumus redempti, non minoris momenti fuisse quam si sol è cælo cecidisset, vel collapsa fuisset tota mundi machina. Ita enim fiet ut peccata magis horreamus. Porro quod hanc Solis defectionem quidam ad omnes mundi plagas extendunt, mihi consentaneum non videtur. nam etsi hoc ab uno aut altero scriptore proditum fuit, magis tamen celebris fuit illorum temporum historia quam ut miraculum tam insigne taceri potuerit à b aliis permultis, qui accurate persequuti sunt quæ non ita memoratu digna erant. Adde quod si toti mundo communis fuisset defectio, quia credita fuisset naturalis, facilius hominum sensum fugisset. Sole autem alibi fulgente, tenebris obtui Judæam, magis notabile fuit prodigium.

46. *Circa horam nonam clamavit.*] Quanquam apparuit plusquam humanus vigor in Christi clamore, certum tamen est vehementia doloris illi fuisse expressum. Et certe hic præcipuus fuit conflictus, & omnibus aliis tormentis durior, quod in suis angustiis adeo levatus non est Patris auxilio vel favore, ut se quodammodo alienum sentiret. Neque enim corpus solum in pretium nostræ cum Deo reconciliationis obtulit, sed in anima etiam pertulit debitas nobis pœnas: atque ita vere factus est vir dolorum, sicut Jesaias loquitur. *Jes. 53. vers. 3.* Et vero nimis insulsi sunt qui hac redemptionis parte posthabita, tantum in externo carnis supplicio insistunt. nam ut pro nobis satisfaceret Christus, reum ad Dei tribunal sisti oportuit. Nihil autem magis horribile quam Deum sentire judicem, cujus ira mortes omnes superat. Ergo quum species tentationis Christo objecta est, quasi Deo adverso jam esset exitio devotus, horrore correptus est, quo centies cuncti mortales fuissent absorpti, ipse autem mirifica Spiritus virtute victor emersit. Nec vero ficte vel theatrice conqueritur se à Patre relictum. Et quod nonnulli ex vulgi opinione sic loquutum obtendunt, insipidum est cavillum. nam interior animi mœstitia vi & ardore suo eum coëgit in clamorem erumpere. Nec tantum ocularis fuit redemptio qua defunctus est (ut nuper dixi) sed ut se vadem pro nobis obtulerat, vere Dei judicium subire loco nostro voluit. Sed absurdum videtur, Christo elapsam esse desperationis vocem. Solutio facilis est, quanquam sensus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen stetisse fidem in ejus corde qua Deum præsentem intuitus est, de cujus absentia conqueritur. Diximus alibi quomodo Deitas locum cesserit carnis infirmitati, quatenus salutis nostræ interfuit, ut omnes Redemptoris partes Christus impleret. Discrimen etiam notavimus inter naturæ sensum & fidei notitiam. quare nihil obstat quominus Dei alienationem mente conceperit Christus prout sensus communis dictabat, & simul fide retinuerit Deum sibi esse propitium. Quod satis clare patet ex duobus querimoniæ membris. nam antequam tentationem exprimat, præfatur se ad Deum confugere tanquam Deum suum, atque ita clypeo fidei fortiter repellit illam quæ se ex opposito ingerebat derelictionis speciem. Denique in hoc diro cruciatu illæsa fuit ejus fides: ut se relictum esse deplorans, propinquo tamen Dei auxilio confideret. Porro vocem hanc in primis notatu fuisse dignam hinc apparet, quod Spiritus sanctus, quo melius eam insculperet hominum memoriæ, Syriaca lingua referri voluit. nam hoc perinde est, acsi Christum eadem quæ tunc ore suo protulit verba recitantem induceret. Quo turpior est eorum socordia qui tantam Christi mœstitiam & tam dirum pavorem quasi per jocum leviter prætereunt. Quisquis autem reputat hac lege susceptam fuisse à Christo mediatoris personam ut reatum nostrum tam in anima quam in corpore subiret, non mirabitur illi certamen fuisse cum mortis doloribus, quasi Deo irato in labyrinthum malorum projectus foret.

47. *Eliam vocat iste.*] Qui hoc ad milites referunt rudes & ignaros Syriacæ linguæ, & Judaicæ religioni non assuetos, falluntur meo judicio. putant enim hallucinatos fuisse in vocum similitudine. Atqui mihi nullo modo probabile est inscitia lapsos esse, quum potius data opera Christo illudere, & calumniose pervertere ejus orationem statutum fuerit. Nulla enim ad labefactandam piorum salutem aptior Satanæ machina est quam ubi à Dei invocatione ipsos depellit. Itaque suos ministros quantum potest huc impellit ut precandi affectum nobis excutiat. Sic impios Christi hostes impulit ut proterve ejus precationem in risum converterent: volens hoc artificio eum præcipuis armis spoliare. Et certe hæc admodum gravis tentatio est, dum videmur tantum abesse à profectu ut Deus nomen suum potius opprobriis exponat quam se ostendat votis nostris propitium. Tantundem igitur valuit hæc ironia vel caninus latratus, acsi negassent Christo quicquam esse negotii cum Deo, quod Eliam implorans in aliud asylum se conferret. Sic videmus omni ex parte fuisse vexatum, ut desperatione obrutus ab invocando Deo absisteret: quod erat saluti renunciare. Cæterum si hodie tam conductitii Antichristi rabulæ quam domestici etiam nebulones, quæ à nobis recte dicta sunt, suis calumniis indigne depravant, ne miremur idem nobis quod capiti nostro accidere. Quamvis tamen Deum in Eliam transfigurent, ubi pro sua libidine nos subsannaverint, exaudiet tandem Deus gemitus nostros, seque tum vindicem gloriæ suæ ostendet, tum impuræ falsitatis ultorem.

48. *Et continuo currens unus.*] Hinc probabilis conjectura elicitur, quum semel potum respuisset Christus, subinde molestiæ causa fuisse illi oblatum. Quanquam simul verisimile est initio porrectum illi fuisse in calice acetum, antequam in sublime elatus esset: postea admotam ori fuisse spongiam, quum jam penderet in cruce.

36. Marc. *Dicens, Sinite.*] Quod hic Marcus tradit, militem acetum porrigendo dixisse, Sinite, videamus, &c. Matthæus vero sermonem hunc cæteris attribuit: in eo nihil est repugnantiæ. Nam verisimile est ab uno cœpisse subsannationem, quæ ab aliis cupide excepta clamorem inter omnes excitavit. Ita verbum Sinere, non est prohibentis, sed ludentis. Ergo qui primus Christum derisit, ironice vicinos compellans, Expectemus, inquit, an veniat Elias. Protinus sequuti sunt alii, & quisque proximo suo eandem cantilenam occinuit: ut fieri solet in mutuo consensu. Nec vero in numero plurali vel singulari insistendum est: quia tantundem valet Sine quod Sinite: vice enim interjectionis positum est verbum, acsi dixissent, St, st.

50. Matth. *Quum iterum clamasset.*] Lucas, qui prioris querimoniæ non meminit, hujus secundi clamoris verba recitat, quæ Matthæus & Marcus prætereunt. Dicit autem clamasse, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*: quo testatus est, quamvis duriter concussus esset violentis tentationibus, fidem tamen suam minime fuisse concussam, sed suo loco semper invictam stetisse. Nullus enim clarior agi potuit triumphus quam dum intrepide jactat Christus, Deum animæ suæ (quam omnes perditam putabant) fidum esse custodem. Porro quia apud surdos verba facturus erat, recta se ad Deum contulit, & fiduciæ suæ testimonium deposuit in ejus gremio. Voluit quidem ab hominibus exaudiri quod dicebat: sed quamvis nihil apud homines proficeret, unico Deo teste contentus fuit. Et certe nulla magis seria est vel firma fidei approbatio, quam ubi pius homo, dum undique se impeti videt

ut

ut nihil in hominibus reperiat solatii, spreta totius mundi insania, dolores suos & curas in Dei sinum exonerat, & in spe promissionum quiescit. Tametsi autem hanc precandi formam sumpsisse videtur ex Psalmo 31. vers. 9. mihi tamen dubium non est quin eam pro temporis circumstantia ad præsentem usum suum aptaverit: acsi dixisset, Video equidem Pater omnium vocibus me destinari ad interitum, & animam meam quodammodo huc & illuc raptari: interea secundum carnem nihil in te auxilii sentio: non tamen id obstabit quominus spiritum meum in manus tuas deponam, & secure recumbam in abscondita bonitatis tuæ custodia. Notandum tamen est, Davidem eo quem citavi loco, non tantum hoc rogasse ut anima sua Dei manu excepta, post mortem salva & superstes maneret; sed vitam suam commendasse Domino, ut ejus tutela protectus, tam vivens quam moriens feliciter ageret. Videbat se multis mortibus assidue obsideri: nihil ergo restabat nisi ut se inexpugnabili Dei præsidio committeret. Porro ubi Deum statuit animæ suæ custodem, tutam esse ab omni periculo gloriatur: & simul ad obeundam mortem, ubi ita visum fuerit Deo, secure se comparat, quia Dominus ipse in morte quoque suorum animas custodit. Nunc quia illud prius Christo ablatum erat ut animam suam in caduco terrenæ vitæ statu Patri tuendam committeret, alacriter ad mortem pergens, extra mundum servari cupit. Nam ideo præcipue animas nostras in fidem suam recipit Deus ut spes nostra umbratilem hanc vitam transcendat. Jam meminerimus Christum non privato sui respectu commendasse Patri animam, sed omnes suorum fidelium animas quasi uno fasciculo complexum esse, ut simul cum sua serventur: imo hac prece jus servandi omnes animas sibi ipse peperit, ut non solum in ejus gratiam eas custodis sua dignetur cælestis Pater, sed partes illi suas resignans, ei servandas committat. Quare & Stephanus in morte, in ejus manus animam suam deposuit: Domine Jesu, inquit, suscipe spiritum meum. *Act. 7. vers. 59.* Cujus exemplo quisquis in Christum credet, non efflabit in aerem animam moriens, sed ad fidelem depositarium confugiet, qui tuto conservat quicquid sibi traditum est à Patre. Clamor iterum vehementiam affectus ostendit: neque enim dubium est quin Christus ex tentationum angustiis quibus constrictus erat, non sine serio ardentique conatu tandem eruperit in hanc vocem. Quanquam simul alto & sonoro præconio testatum nobis esse voluit, animam suam à morte salvam & incolumem fore, ut nos eadem fiducia instructi alacriter exeamus è caduco carnis nostræ tugurio.

51. *Et ecce, velum.*] Quod scissuram veli Solis defectui Lucas permiscet, quasi ante Christi mortem contigerit, ordinis est inversio. neque enim (ut sæpius visum est) temporum momenta exacte observant Euangelistæ. Nec vero consentaneum fuit, nisi peracto expiationis sacrificio velum scindi: quia tunc Christus verus & æternus Sacerdos, abolitis Legalibus figuris, sanguine suo nobis ad cæleste Sanctuarium viam patefecit, ut non stemus jam procul in atrio, sed libere in Dei conspectum prodeamus. Quamdiu enim duravit umbratilis cultus, velum oppositum erat terreno Sanctuario, quod inde non pedes modo populi, sed oculos etiam arceret. Christus autem deleto chirographo quod nobis contrarium erat, obstaculum omne abrupit, ut ipso mediatore freti, simus omnes regale sacerdotium. *Coloss. 2. vers. 14.* Ideo veli scissura non modo ceremoniarum quæ sub Lege vigebant, abrogatio fuit, sed quædam cælorum apertio, ut nunc familiariter Deus Filii sui membra ad se invitet. Interea admoniti fuerunt Judæi, finem externis sacrificiis esse impositum, nullum posthac veteris Sacerdotii usum fore: etiamsi staret templi ædificium, non amplius illic consueto ritu colendum esse Deum: sed quia jam umbrarum substantia & veritas completa erat, figuras Legales in spiritum conversas esse. Quanquam enim visibile sacrificium obtulit Christus, spiritualiter tamen (ut docet Apostolus in Epistola ad Hebræos) æstimandum est, ut ejus pretium & fructus constet. *Hebr. 9. vers. 14.* Sed miseris nihil profuit externum Sanctuarium rupto velo nudari: quia salvificæ lucis conspectum interius suæ infidelitatis velum ademit. Quod de terræ motu & petrarum fissura additur apud Matthæum, eodem momento factum esse mihi probabile est. Porro hoc modo non solum terra suo opifici testimonium reddidit, sed testis etiam citata est contra perditæ gentis duritiem. nam hinc apparuit quam prodigiosa esset obstinatio, quam nec terræ concussio, nec lapidum fissura movit.

52. *Et monumenta aperta sunt.*] Hoc quoque speciale portentum fuit, quo testatus est Deus Filium suum mortis carcerem ingredi, non ut illic clausus maneret, sed ut omnes educeret qui captivi tenebantur. nam quo tempore in Christi persona spectata fuit contemptibilis carnis infirmitas, magnifica & divina mortis ejus virtus ad inferos usque penetravit. Hæc ratio est cur sepulchro mox claudendus alia sepulchra aperuerit. Dubium tamen est an hæc sepulchrorum apertio contigerit ante resurrectionem. nam sanctorum resurrectio, quæ paulo post subjicitur, meo judicio ipsam Christi resurrectionem sequuta est. absurdum enim est quod interpretes quidam divinant, vivos & spirantes triduo latuisse in sepulchris. Mihi quidem probabile videtur, Christo mortuo fuisse statim aperta sepulchra: quum autem resurrexit, quosdam piorum recepto spiritu, egressos esse, & in urbe fuisse conspectos. Nam ideo primogenitus ex mortuis & primitiæ *1 Cor. 15. vers. 20.* resurgentium vocatur Christus quia morte sua inchoavit novam vitam, resurrectione vero perfecit: *Coloss. 1. vers. 18.* non quod mortui ipso moriente protinus revixerint, sed quia mors ejus vitæ origo fuit & initium. Optime igitur congruit hæc ratio, quum sepulchrorum fractura præsagium esset novæ vitæ, fructum ipsum vel effectum apparuisse triduo post, quia Christus resurgens alios ex sepulchris comites secum eduxit. Porro hoc signo ostensum fuit, eum sibi privatim nec mortuum esse, nec resurrexisse, sed ut vitæ odorem in omnes fideles spiraret. Hic tamen nascitur quæstio, cur tantum quosdam resurgere voluerit Deus, quum peræque ad omnes fideles attineat resurrectionis Christi societas. Respondeo, quia nondum maturum erat tempus quo totum Ecclesiæ corpus aggregaretur ad caput suum, editum in paucis specimen fuisse novæ vitæ, quæ omnibus speranda est. Scimus enim Christum hac lege receptum fuisse in cælos, ut vita membrorum ejus adhuc sit abscondita, donec manifestetur ejus adventu. *Col. 3: 3.* Verum ut se alacrius piæ mentes in spem erigerent, resurrectionem, quæ futura est omnium communis, in paucis quibusdam delibari utile fuit. Altera quæstio difficilior, quid postea factum sit istis sanctis. nam absurdum videtur, ex quo semel in consortium novæ vitæ à Christo admissi fuerant, rursus in pulverem reversos. Verum sicuti non facilis est nec prompta solutio, ita anxie laborare nihil attinet in re cognitu non necessaria. Diu in hominum cœtu fuisse versatos verisimile non est: quia tantum ad breve tempus conspici oportuit, ut in illo speculo vel imagine manifesta esset Christi virtus. Quum autem Deus apud vivos spem cælestis vitæ confirmare voluerit in illorum persona, nihil absurdi erit si dicamus eos hoc officio defunctos, iterum quievisse in suis sepulchris. Verisimilius tamen est, vitam, qua donati sunt, non fuisse deinde illis ademptam. nam si mortalis fuisset, solidæ resurrectionis documentum esse non poterat. Porro quanquam totus mundus resurget, ac Christus non mi-

nus

nus impios ad judicium suscitabit quam fideles ad salutem: quia tamen in gratiam Ecclesiæ proprie resurrexit, merito nonnisi sanctos tanto honore dignatus est ut simul cum ipso resurgerent. Quod Hierosolymam Matthæus honorifice sanctam urbem nominet, non civium meritis tribuit hoc elogium: (scimus enim tunc omnibus scelerum inquinamentis fuisse refertam ut spelunca potius latronum esset) sed quum divinitus electa esset, donec palam fieret ejus reprobatio, nullis hominum corruptelis deleri potuit quæ in Dei adoptione fundata erat sanctitas. Vel, si quis brevius malit, ex parte hominum profana, ex parte Dei sancta fuit, usque ad templi excidium vel pollutionem, quæ non multo post Christum crucifixum contigit.

54. *Centurio vero.*] Quum Lucas planctum populi commemoret, non solus Centurio cum suis militibus Christum agnovit Dei Filium: sed hoc diserte referunt de ipso Euangelistæ amplificandi causa: quia mirum sit profanum hominem, nec in Lege educatum, sed veræ pietatis expertem, tale ex signis quæ videbat judicium fecisse. Quæ comparatio ad damnandum urbis stuporem non parum valet. nam præter tenue vulgus, nullos ex Judæis concussa & tremente mundi machina fuisse motos, horribilis amentiæ signum fuit. Quanquam Deus in tam crassa cæcitate, quæ de Filio suo edebat testimonia latere passus non est. Ergo non tantum vera religio oculatos reddidit puros Dei cultores, ut sentirent Christi gloriam è cælo illustrari: sed ipse naturæ sensus exteros homines, & quidem milites, fateri coëgit quod neque ex Lege neque ex magistris didicerant. Quia Marcus dicit Centurionem sic loquutum quod Christus magno clamore emisso expirasset, putant quidam interpretes notari insolitum vigorem, qui ad mortem usque integer perstiterat. & sane quum fere exangue esset Christi corpus, hoc humano more accidere non potuit ut laterum & arteriæ vis ad sonorum clamorem suppeteret. Ego tamen potius constantem in Dei nomine invocando perseverantiam à Centurione laudatam esse puto. Quanquam non solus Christi clamor eum induxit ut de eo honorifice sentiret: sed quia videbat insignem ejus virtutem cum cælestibus miraculis congruere, hæc illi expressa fuit confessio. Cæterum quod Deum timuisse dicitur, non ita exponi debet quasi penitus resipuerit: tantum subitus & evanidus impetus fuit, ut sæpe contingit vanos homines & mundo deditos percelli Dei timore, dum formidabilem suam potentiam exerit: sed quia non subest viva radix, protinus securitatem obducere quæ sensum illum extinguat. Non fuit igitur mutatus Centurio, ut se Deo in reliquum vitæ tempus addiceret, sed tantum Deitatis Christi momentaneus præco fuit. Quod autem apud Lucam habetur tantum dixisse, *Vere hic homo justus erat*, tantundem valet acsi aperte exprimeret esse Dei Filium, sicut alii duo Evangelistæ narrant. Nam passim fama percrebuerat, affectum fuisse Christum supplicio quia se pro Filio Dei gereret: nunc dum justitiæ laudem ei tribuit Centurio, eumque à crimine asserit, Filium Dei simul fatetur: non quod distincte intelligeret quomodo genitus esset Christus ex Deo Patre, sed quia divinum aliquid in eo esse non dubitat, quodque documentis convictus, non vulgarem esse hominem, sed divinitus excitatum, statuit. Quod ad turbas spectat, pectora tundendo, piaculi reatum deprecatæ sunt, quod sentirent piaculum injusta & nefanda cæde publice contractum esse. Sed quia non ultra progressæ sunt, nihil illis profuit suus planctus: nisi forte quibusdam melioris pœnitentiæ initium vel præparatio fuit. Sed quia tantum lamentatio nobis describitur quam Deus in Filii sui gloriam extorsit, discamus hoc exemplo parum aut nihil esse siquis ex præsenti Dei potentia horrorem concipiat, donec sedata consternatione in corde tranquillo resideat Dei timor.

55. *Erant autem ibi mulieres.*] Hoc additum fuisse interpretor ut sciamus, quum huc & illuc fuga dilapsi essent discipuli, quosdam tamen ex illorum cœtu retentos à Domino fuisse testes. Quanquam autem Joannes Apostolus à cruce non discessit, nulla tamen hic fit ejus mentio: sed tantum laudantur mulieres quæ Christum ad mortem usque comitatæ sunt, quod viris trepide fugientibus, clarius enituit singularis earum pietas erga magistrum. Raro enim studii ardore præditas fuisse necesse est, quæ tametsi nihil præstare officii possent, in extremis tamen probris positum reverenter colere non destiterunt. Neque tamen viros omnes fugisse, ex Luca colligimus: quia dicit, *omnes ejus notos procul stetisse.* Sed mulieres non sine causa potissimum celebrant Euangelistæ, quod viris præferri dignæ essent. Meo quidem judicio tacita comparatio graviter Apostolos perstringit. De ipso corpore loquor. nam quia unus tantum residuus manserat, de eo (sicuti nuper dixi) tres Euangelistæ tacent. Fuit autem electis testibus hoc valde probrosum, ab eo spectaculo se subducere ex quo pendebat mundi salus. Itaque dum postea Euangelium promulgarunt, præcipuum historiæ caput à fœminis mutuari oportuit. Quod nisi ingenti malo mirabiliter occursum esset Dei providentia, redemptionis notitia se & nos privassent. Cæterum quanquam in fœminis non videtur tanta esse auctoritas, si tamen expendimus quanta Spiritus virtute contra illam tentationem suffultæ fuerint, non erit cur vacillet fides nostra quæ in Deum verum testimonii auctorem recumbet. Interea notemus incredibili Dei bonitate factum esse ut ad nos usque manaret Euangelium de expiatione qua nobis reconciliatus fuit Deus. Nam in communi eorum defectione quos aliis præcurrere decebat, quosdam ex medio grege animavit Deus qui se à trepidatione colligerent, futuri nobis ejus historiæ testes sine cujus fide salvi esse non possumus. De ipsis porro mulieribus iterum mox aliquid dicendum erit: in præsentia unum obiter notare sufficiat, studio discendi à patria fuisse abductas, ut assidue penderent ex ore Christi: nec labori aut facultatibus pepercisse, modo salvifica ejus doctrina fruerentur.

MATTH. XXVII.	MARC. XV.	LUC. XXIII.
57. Quum autem vespera esset, venit homo dives ab Arimathæa, nomine Joseph, qui & ipse discipulus erat Jesu.	42. Et quum jam esset vespera (quoniam erat parasceve, quæ præcedit Sabbathum)	50. Et ecce vir nomine Joseph, decurio, vir bonus & justus.
58. Hic accessit ad Pilatum, & postulavit corpus Jesu. tunc Pilatus jussit reddi corpus.	43. Venit Joseph *ortus ex civitate* Arimathæa, honestus decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei: & sumpta audacia, ingressus est ad Pilatum, & petiit *ab eo* corpus Jesu.	51. Hic non consenserat consilio ac facto eorum, *oriundus* ab Arimathæa urbe Judæorum, qui expectabat & ipse regnum Dei.
59. Et quum accepisset		52. Hic accessit ad Pilatum, & postulavit corpus Jesu.

corpus Joseph, involvit illud sindone munda.

60. Posuitque illud in monumento suo novo quod exciderat in petra: & advoluto magno lapide ad ostium monumenti, abiit.

61. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.

44. Pilatus autem admiratus est si jam mortuus esset: & accersito ad se Centurione, interrogavit illum an jam dudum mortuus fuisset.

45. Et re cognita ex Centurione, donavit corpus ipsi Joseph.

46. Et is mercatus sindonem, depositum eum involvit sindone, & posuit in monumento quod erat excisum è petra: & advolvit lapidem ad ostium monumenti.

47. Maria vero Magdalene & Maria Jose spectabant ubi poneretur.

53. Et depositum involvit sindone, & posuit illud in monumento quod erat in petra excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

54. Et dies erat parasceve, & Sabbathum illucescebat.

55. Subsequutæ autem mulieres quæ cum eo venerant à Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus ejus.

56. Reversæ vero paraverunt aromata & unguenta: ac Sabbatho quidem quieverunt secundum præceptum.

Subjicitur nuoc Christi sepultura, quasi medius transitus ab ignominia crucis ad resurrectionis gloriam. Voluit quidem Deus alia etiam causa Filium suum sepeliri, ut ita melius testatum fieret vera morte pro oobis esse defunctum. Sed hic interim finis præcipue spectandus est, quod hoc modo aboleri cœperit maledictio quam ad breve tempus susceperat: neque enim vulgari more projectum fuit ejus cadaver in foveam, sed in sepulchro exciso honorifice conditum. Quanquam autem tunc adhuc ante oculos versata est carnis infirmitas, nec divina virtus Spiritus aote resurrectionem lucide conspecta est: voluit tamen Deus hoc quasi præludio adumbrare quod paulo post facturus erat, ut Filium suum mortis victorem magnifice supra cælos eveheret.

57. *Quum autem vespera esset.*] Intellige Joseph non sub crepusculum venisse, sed ante occasum Solis, ut citra Sabbathi violationem hoc pietatis officium magistro præstaret. nam initium Sabbathi erat ab illa vespera. Ergo necesse fuit Christum ante noctis tenebras io sepulchro deponi. Porro à Christo mortuo usque ad Sabbathi observationem tres horæ liberæ restabant. Quanquam autem Joannes oon solius Joseph meminit, sed Nicodemum quoque illi adjungit comitem: quia tamen solus ipse suscepit negotium à principio, & Nicodemus ipsum ducem & auctorem tantum sequutus est, tribus Euangelistis in brevi narratiooe satis fuit quid ab ipso uoo gestum sit referre. Jam etsi rara laude dignus fuit hic Joseph affectus, primo tameo oobis consideranda est Dei providentia, quod hominem ioter suos nobilem & eximiæ dignitatis elegit qui sepulchri honore probrum crucis tegere inciperet. Et sane quum totius gentis invidiæ & odio, quum ingentibus periculis se exponeret, non dubium est arcano Spiritus instinctu tantum fiduciæ sumpsisse. nam licet ante unus fuisset ex Christi discipulis, nunquam tamen libere & palam profiteri fidem suam ausus fuerat. Nunc dum in Christi morte spectaculum desperationis plenum occurrit, quod etiam viriles animos frangere posset: unde illi repente tam generosa animositas ut inter summos terrores nihil metuens, longius quam rebus pacatis progredi non dubitet? Sciamus ergo divinitus per manum Joseph sepultum fuisse Dei Filium. Huc etiam referri debent quæ hic notantur circumstantiæ. Pietas Joseph & vitæ integritas laudantur: ut discamus in Dei servo agnoscere opus divinum. *Divitem* fuisse Euangelistæ referunt, ut sciamus mira animi celsitudine superatum fuisse obstaculum quod alioqui eum coegisset retrorsum cedere. Nam, ut superbi sunt divites, nihil difficilius est illis quam sponte vulgi cootemptum subire. Scimus autem quam sordida & infamis fuerit opera, crucifixi hominis cadaver è manu carnificis suscipere. Adhæc quo splendidior ei fuit fortuna, cautior etiam fuisset ac timidior (ut solent homines divitiis suis addicti discrimen omne fugere) nisi è cælo indita fuisset illi audacia. Adscribitur etiam dignitas ordinis, quod *Decurio* fuerit, vel *Senator*, ut hac quoque in parte reluceat Dei virtus: quia non ex obscura plebe suppositus est qui raptim & clanculum Christi corpus defoderet, sed ex alto honoris gradu excitatus fuit hujus officii mioister. Nam quo minus credibile erat illum pietatis cultum Christo paratum esse, eo clarius apparuit hoc totum Dei consilio & manu gubernari. Docemur autem hoc exemplo, tantum ab excusatione abesse divites si Christum honore suo fraudent, ut duplicis culpæ potios rei sint, dum stimulos quibus incitari eos decebat, convertunt in obstacula. Fateor quidem hoc nimis consuetum esse & vulgare ut se à jugo subducant qui videntur præ aliis excellere, ut delicati sint ac molles, ut nimium providi & timidi: sed oobis incunda est longe diversa ratio, nisi opes & honores adjumenta fiot ad colendum Deum oos illis perperam abuti. Circumstantia temporis docet quam facile sit Deo corrigere pravos metus qui nos ab officio impediunt. Quum ante non auderet Joseph rebus dubiis ingenue se Christi discipulum profiteri, nunc, ubi maxime ardet hostium furor, & sævitia grassatur, animum colligit, ut in apertum discrimen se conjicere non dubitet. Videmus ergo ut Dominus momento corda formet in novos affectus, ac erigat Spiritu fortitudinis qui prius collapsi erant. Cæterum si pio hooorandi Christi studio tantum fiduciæ sumpsit Joseph quum mortuus in cruce penderet: nisi hodie, postquam resurrexit à mortuis, idem saltem ejus glorificandi viget in cordibus nostris zelus, væ nostræ socordiæ.

43. Marc. 51. Luc. *Qui & ipse erat expectans regnum Dei*] Hoc præcipuo elogio ornatur Joseph quod expectaret regnum Dei. Laudatur quidem etiam à justitia: sed expectatio hæc regni Dei, justitiæ radix & origo fuit. Per *regnum Dei* intellige promissam in Christo instaurationem. Nam ordinis integritas, quam ubique Prophetæ adventu Christi futuram promiserant, stare non potest nisi quum Deus homines dissipatos sub imperium suum colligit. Hac itaque nota commendatur pietas Joseph, quod in statu perdito spem redemptionis aluerit quæ à Deo promissa erat. Hinc etiam nascitur timor Dei, & sancte recteque vivendi studium. neque enim fieri potest ut se Deo quisquam addicat nisi qui eum sperat sibi liberatorem fore. Notemus autem, quum omnibus Judæis promiscue destinata esset salus in Christo, ejusque promissio omnibus communis esset,

Spiri-

Spiritum ſanctum nonniſi de pauciſſimis teſtari quod hic audivimus de Joſeph. Unde apparet incomparabilem Dei gratiam maligna totius fere populi oblivione fuiſſe tunc ſepultam. Volitabat quidem paſſim in linguis omnium da futuro Chriſti adventu jactantia: ſed paucorum animis infixum erat Dei fœdus, ut fide ad ſpiritualem renovationem aſſurgerent. Horrendus ſane fuit ille ſtupor: ideoque non mirum ſi pura religio obſoleverat, extincta ſalutis fide. Utinam vero non ſimilis eſſet bujus infelicis ſeculi corruptela. Apparuit ſemel Chriſtus Judæis & toti mundo redemptor, ut Prophetarum vaticiniis teſtatum fuerat: rebus ex confuſa diſſipatione in rectum & legitimum ſtatum compoſitis, regnum Dei erexit: tempus militiæ nobis præſcripſit quo patientiam noſtram exerceat, donec iterum è cælo adveniat perfector ejus regni quod inchoavit. quotuſquiſque ad eam ſpem vel mediocriter adſpirat? Annon perinde terræ affixi ſunt fere omnes acſi nulla promiſſa eſſet reſurrectio? Verum utcunque major pars ſcopi ſui oblita, huc & illuc diffluat, meminerimus hanc eſſe propriam fidelium virtutem, quæ ſurſum ſunt quærere: ac præſertim ex quo Dei gratia illuxit per Euangelium, erudiens nos ut abnegata impietate & mundanis concupiſcentiis, ſobrie & juſte & pie vivamus in præſenti ſeculo, expectantes beatam ſpem & illuſtrationem gloriæ magni Dei. Tit. 2: 11, 12, 13.

59. *Et quum accepiſſet corpus.*] Brevius ſepulturam perſtringunt tres Euangeliſtæ: ideoque de aromaticis unguentis nullus apud eos ſermo, quæ ſolus Joannes celebrat: tantum ſindonem mundam à Joſeph emptam fuiſſe narrant. Unde colligimus honorifice fuiſſe ſepultum. Nec vero dubium eſt, hominem divitem, quum ſepulchrum ſuum Domino cederet, in reliquis etiam decorum ſplendorem & ornatum præſtitiſſe. Et hoc etiam arcana Dei providentia magis quam meditato hominum conſilio accidit, ut novum & adhuc purum ſepulchrum
nactus ſit Dominus, qui primogenitus eſt ex mor- *Coloſſ. 1.*
tuis, & primitiæ reſurgentium. Deus itaque hoc *verſ. 18.*
ſymbolo Filium ſuum à toto generis humani grege *1 Cor. 15.*
diſtinxit, & vitæ novitatem propoſuit in ſepulchro *verſ. 20.*
ipſo.

61. *Erat autem ibi Maria Magdalene.*] Marcus & Matthæus tantum narrant mulieres ſpectaſſe quid fieret, ac notaſſe locum ubi poſitum fuit corpus. Lucas vero conſilium etiam ſimul exprimit, quod ſcilicet reverſæ in urbem paraverint aromata & unguenta, ut biduo poſt funus ſuo ordine celebrarent. Unde cognoſcimus meliori odore perfuſas fuiſſe earum mentes, quem Dominus in morte ſua ſpiravit ut eas ad ſepulchrum ſuum adductas altius extolleret.

MATTH. XXVII.	MARC.	LUC.
62. Poſtera autem die quæ ſequitur Paraſceven, convenerunt principes Sacerdotum & Phariſæi ad Pilatum,		
63. Dicentes, Domine, recordati ſumus quod impoſtor ille dixit adhuc vivens, Poſt tres dies reſurgam.		
64. Jube ergo muniri ſepulchrum uſque ad tertium diem, ne forte veniant diſcipuli ejus nocte ut furentur eum, dicantque plebi, Surrexit à mortuis: & erit noviſſimus error pejor priore.		
65. Ait illis Pilatus, Habetis cuſtodiam: ite, munite ſicut ſcitis.		
66. Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, obſignato lapide, adhibitis cuſtodibus.		

62. *Poſtera autem die quæ.*] In hac narratione non tam Matthæo propoſitum fuit oſtendere quam obſtinato furore Chriſtum perſequuti ſint Scribæ & Sacerdotes, quam nobis velut in ſpeculo repræſentare incredibilem Dei providentiam in reſurrectione Filii ſui probanda. Conſpirant inter ſe homines aſtuti, certe in fraudibus & perfidia exercitati: & rationem excogitant qua memoriam extinguant hominis mortui. nam ſe nihil profeciſſe vident niſi opprimant reſurrectionis fidem. At vero dum id conantur, eam quaſi ex profeſſo in lucem notitiæ producunt. Certe obſcurior fuiſſet Chriſti reſurrectio, vel ſaltem ejus negandæ major illis fuiſſet libertas, niſi teſtes curaſſent ad ſepulchrum locandos. Videmus ergo ut Dominus homines verſutos non ſolum fruſtretur, ſed etiam propriis conſiliis tanquam laqueis intortos, in ſuum obſequium trahat & cogat. Indigni quidem erant Chriſti hoſtes quibus patefieret ejus reſurrectio: ſed illorum impudentiam coargui oportuit, & maledicendi prætextum illis detrahi, imo convinci ipſorum conſcientias, ne ignorantia excuſabiles forent. Interea hoc notemus, Deum, quaſi mercede conductos haberet, eorum opera ad illuſtrandam Chriſti gloriam uſum eſſe: quia nullus ad eam negandam mentiendi color relictus illis fuit, reperto vacuo ſepulchro. non quod à veſana ſua improbitate deſtiterint: ſed hoc locuples apud omnes recto ſanoque judicio præditos teſtimonium fuit, Chriſtum reſurrexiſſe, cujus corpus ſepulchro incluſum quum milites undique obſeptum ſervarent, repertum non fuit.

63. *Recordati ſumus quod impoſtor.*] Divino inſtinctu hæc illis ſuggeſta fuit cogitatio, non tantum ut juſtam ſceleris ultionem de ipſis ſumeret Dominus (quemadmodum cæcis tormentis mentes ſibi male conſcias ſubinde exagitat) ſed præcipue ut impuras ipſorum linguas frenaret. Interea rurſum perſpicimus quantus ſtupor impios occupet, ubi faſcinati ſunt à Satana. *Impoſtorem* adhuc vocant, cujus divina virtus & gloria nuper tot miraculis refulſit. Hoc certe non fuit oppedere nubibus, ſed Solis obſcurationem ridendo, contra os Dei (ut ita loquar) conſpuere. Talibus exemplis docemur mature nobis pia modeſtaque attentione conſiderandam eſſe Dei gloriam ubi ſe profert, ne duritiem noſtram ſequatur bruta & horribilis excæcatio. Quanquam autem prima ſpecie durum hoc & abſurdum videtur, quod tam proterve impii Chriſto mortuo inſultant: ne hæc licentia nos conturbet, prudenter ſemper diſpicere convenit quorſum Dominus eam reflectat. Videntur ſibi impii totam Chriſti doctrinam cum miraculis una iſta quam ſuperbe evomunt blaſphemia obruere. atqui Deus non aliter quam per ipſos Filium ſuum à ſiniſtra impoſturæ nota vindicat. Quoties ergo ſuis calumniis omnia pervertere parabunt impii, & ſeſe in effrenem maledicentiam projicient, æquis & ſedatis animis expectemus dum lucem eliciat Deus ex tenebris.

65. *Habetis cuſtodiam.*] His verbis ſignificat Pilatus ſe eorum arbitrio permittere ut milites in excubiis ſtatuant. Quo permiſſu magis fuerunt conſtricti nequibus cavillis effugerent. quanquam enim ſine pudore Chriſto poſt reſurrectionem obſtrepere auſi ſunt, ſignatorio tamen annulo Pilati os ſibi magis obturarunt quam ſepulchrum.

MATTH. XXVIII.

1. Vespera autem Sabbathorum quæ lucescit in primam Sabbathorum, venit Maria Magdalene, & altera Maria, ut viderent sepulchrum.

2. Et ecce, terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens devolvit lapidem ab ostio, sedebatque super eum.

3. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, & vestimentum ejus candidum sicut nix.

4. Præ timore autem ejus concussi sunt custodes, & facti sunt velut mortui.

5. Respondens autem Angelus, dixit mulieribus, Nolite timere vos: scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis.

6. Non est hic: surrexit enim sicut dixit. venite, videte locum ubi positus erat Dominus.

7. Et cito euntes, dicite discipulis ejus quod surrexit à mortuis. Et ecce præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis. ecce dixi vobis.

MARC. XVI.

1. Et quum præterisset Sabbathum, Maria Magdalene & Maria Jacobi & Salome emerunt aromata, ut venirent & ungerent eum.

2. Et summo diluculo primi diei Sabbathorum veniunt ad monumentum exorto sole.

3. Dicebantque inter sese, Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti?

4. Et quum respexissent, vident quod revolutus esset lapis. nam erat magnus valde.

5. Et ingressæ in monumentum, viderunt adolescentem sedentem à dextris, amictum stola candida: & expaverunt.

6. At ille dicit eis, Ne expavescatis: Jesum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus. surrexit, non est hic: ecce locus ubi posuerant illum.

7. Sed abite, dicite discipulis ejus & Petro quod ille præcedit vos in Galilæam: illic eum videbitis, sicut dixit vobis.

LUC. XXIV.

1. Prima autem die Sabbathorum profundo diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata, & nonnullæ cum illis.

2. Repererunt autem lapidem revolutum à monumento.

3. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu.

4. Et factum est dum mente consternatæ essent de hoc, ecce duo viri steterunt juxta illas in vestibus fulgurantibus.

5. Quum autem essent expavefactæ, & inclinarent vultum in terram, dixerunt ad illas, Quid quæritis viventem cum mortuis?

6. Non est hic, sed surrexit. recordamini ut dixerit vobis quum adhuc esset in Galilæa,

7. Dicens quod oporteret Filium hominis tradi in manus hominum sceleratorum, & crucifigi, & die tertio resurgere.

8. Et recordatæ sunt verborum ejus.

Jam ventum est ad redemptionis nostræ clausulam: nam hinc exurgit viva nostræ cum Deo reconciliationis fiducia, quod Christus mortis victor ex inferis emersit, ut novæ vitæ potestatem penes se
1 Cor. 15. esse ostenderet. Quare Paulus merito dicit nullum
vers. 14. fore Euangelium, & spem salutis irritam ac evanidam, nisi tenemus Christum ex mortuis resurrexisse. Nam ita demum parta nobis fuit justitia, & patefactus in cælum ingressus, denique adoptio nostra sancita, dum Christus resurgendo Spiritus sui potentiam exerens, Filium Dei se probavit. Quanquam autem aliter quam carnis nostræ sensus expeteret, resurrectionem suam patefecit: hæc tamen quæ illi placuit ratio nobis quoque optima videri debet. Sine teste egressus est è sepulchro, ut locus vacuus primum indicium foret: deinde mulieribus per Angelos nunciari voluit se vivere: paulo post illis apparuit, ac tandem Apostolis, idque sæpius. Ita paulatim suos pro eorum modulo ad pleniorem notitiam deduxit. Quod autem initium fecit à mulieribus, nec modo se illis visendum exhibuit, sed injunxit etiam apud Apostolos Euangelii præconium, ut illorum quasi magistræ forent: in eo primum castigatus fuit Apostolorum torpor, qui pavore fere jacebant exanimes, quum fœminæ sedulo ad sepulchrum properarent, quibus etiam non vulgaris merces repensa fuit. Etsi enim vitio non carebat ungendi Christi consilium, quasi adhuc esset mortuus: earum tamen infirmitati ignoscens, singulari ipsas honore dignatus est, munus Apostolicum viris ereptum ad breve tempus resignans. Atque hoc modo speci-
1 Cor. 1. men ejus quod Paulus docet exhibuit, nempe quod
vers. 27. eligat quæ stulta sunt ac debilia in mundo, ut carnis altitudinem humiliet. Nec vero nos aliter rite comparati erimus ad hoc fidei nostræ caput discendum, nisi omni fastu deposito dociles nos mulierum testimonio subjicimus: non quod fides nostra tam angustis finibus clausa manere debeat, sed quia Dominus, ut obedientiam nostram probet, stultos fieri nos velit, priusquam ad sua mysteria plenius cognoscenda admittat. Quod ad historiam pertinet, Matthæus tantum dicit *duas Marias venisse ut viderent sepulchrum:* Marcus Salomen tertiam adjungens, dicit *emisse aromata ut ungerent corpus:* ex Luca autem colligitur non duas modo vel tres, sed complures venisse. Sed hoc sacris scriptoribus scimus esse usitatum, ut paucos tantum ex majore numero exprimant. Probabilis etiam conjectura est, Mariam Magdalenam cum altera comite (sive præmissa fuerit, sive sponte præcurrerit) ante alias ad sepulchrum accessisse. Atque hoc videntur innuere Matthæi verba, quod *videndi causa duæ illæ venerint:* quia nisi ex aspectu non constabat ratio Christi ungendi. Interea quod in animo habebant præstare officium subticet: quia hoc unum maxime propositum erat, de resurrectione testari. Quæritur tamen quomodo studium hoc mulierum, quod superstitione mistum erat, Deo placuerit. Ego vero non dubito quin morem ungendi mortuos à Patribus acceptum ad suum finem retulerint, ut consolationem in mortis luctu ex spe futuræ vitæ peterent. Peccasse quidem fateor quod non statim mentes suas extulerint ad illam prædictionem quam ex ore magistri audierant: sed quia retinent generale principium de ultima resurrectione, ignoscitur defectus ille, qui totum actum (ut loquuntur) merito vitiasset. Sic Deus sæpe paterna indulgentia sanctorum officia suscipit, quæ non modo sine venia non placerent, sed jure etiam cum ignominia & pœna repudiarentur. In eo igitur refulget mira Christi bonitas, quod benigne & comiter mulieribus vivus occurrit, quæ perperam ipsum inter mortuos quærebant. Quod si illas frustra ad sepulchrum suum venire passus non est, certo statuere convenit, si quis fide nunc ad eum aspiret, minime

fru-

frustratum iri: quia non impediet locorum distantia quin potiantur ipso fideles, qui cœlum & terram Spiritus sui virtute implet.

1. Marc. *Et quum præteriisset Sabbathum.*] Idem valet quod habetur apud Matthæum, *Vespera quæ lucescit in primam diem Sabbathorum.* Item apud Lucam, *Prima die Sabbathorum.* Nam quum sciamus Judæos à primis noctis tenebris diem fuisse exorsos, intelligunt omnes, finito Sabbatho de sepulchro visendo mulieres inter se consilium cepisse, ut illuc ante auroram venirent. *Primam diem Sabbathorum* duo Euangelistæ nominant, quæ ordine prima erat inter duo Sabbatha. Quod alii verterunt Unam, erroris causam multis præbuit ob linguæ Hebraicæ inscitiam. nam quum אחד nunc Unum significet, nunc Primum, Euangelistæ (ut in pluribus aliis locis) Hebraicam phrasin sequuti, μίαν dixerunt. Ego vero (ne ambiguitas falleret) eorum mentem clarius exposui. Sed in emptione aromatum à Marci verbis nonnihil dissidet Lucæ narratio: quod in urbem reversæ paraverint aromata: deinde secundum præceptum Legis quieverint uno die antequam iter ingressæ sint. Sed Marcus duas res diversas eodem contextu referens, tempora minus accurate quam Lucas distinguit. nam quod prius actum erat, una cum profectione miscet. In re quidem ipsa optime conveniunt, quod sacra quiete defunctæ, adhuc inter noctis tenebras domo egressæ sint, ut sub primum diluculum ad sepulchrum accesserint. Iterum vero memoria tenendum est quod prius attigi, ritum ungendi mortuos, licet multis profanis gentibus communis foret, apud solos Judæos legitimo fuisse in usu: quibus à patribus traditus fuerat ut se in fide resurrectionis exercerent. Cadaver enim sensu privatum condire sine hoc respectu, frigidum & inane solatium fuisset: sicut Ægyptios scimus hac in parte anxie fuisse operosos sine ullo profectu. Atqui Deus hoc sacro symbolo Judæis vitæ imaginem in morte repræsentabat, ut se en putredine & pulvere novum vigorem recepturos sperarent. Porro Christi resurrectio sicuti vivifico suo odore penetravit omnin sepulchra, ut vitam in mortuos spiraret: ita externas illas ceremonias abolevit. Quare non ipse adminiculis egebat, sed mulierum ruditas & inscitia, quia nondum probe tenebant ipsum à corruptione immunem esse.

3. *Dicebantque inter se.*] Hanc dubitationem solus Marcus exprimit: sed quum alii narrent lapidem ab Angelo fuisse revolutum, facile colligitur perplexas hæsisse & consilii dubias donec aditus Dei manu patefieret. Cæterum hinc discamus, zelo suo abreptas sine consilio illuc venisse. Lapidem sepulchro viderant opponi, qui ab ingressu quosvis arceret: cur id domi per otium non venit in mentem, nisi quia metu & admiratione attonitas ratio & memoria deficit? Sed quia pio fervore cæcutiunt, vitium hoc illis Deus non imputat.

2. Matth. *Et ecce terræ motus.*] Pluribus signis gloriæ suæ præsentiam ostendit Dominus, ut ad reverentiam melius formaret sanctarum mulierum corda. Nam quia res non levis momenti erat, scire partam esse à Filio Dei de morte victoriam (in quo vertitur salutis nostræ summa) scrupulos omnes eximi oportuit, ut divina majestas palam & non obscure illarum oculis se offerret. *Factum* ergo *terræ motum* dicit Matthæus, in quo sensibilis erat illa quam dixi cælestis potentia. Atque hoc portento mulieres expergefieri oportuit, ut nihil jam humanum vel terrestre conciperent, sed mentes suas extollerent ad novum & minime expectatum Dei opus. In Angeli quoque vestitu & forma, quasi per radios, Deitatis fulgor sese diffudit: ut sentirent non esse hominem mortalem qui facie hominis indutus prope adstabat. Etsi enim ad immensam Dei gloriam nihil vel lucis coruscatio, vel nivis candor: quinetiam, si eum rite cognoscere cupimus, nullus fingendus est color: expertis tamen notis se propinquum esse admonens, pro infirmitatis nostræ captu nos ad se invitat. tantum sciendum est visibilia præsentiæ ejus signa nobis offerri, ut eum invisibilem mentes nostræ apprehendant: sub corporeis formis gustum nobis præberi spiritualis ejus essentiæ, ut spiritualiter eam quæramus. Interea non dubium est quin externis symbolis conjuncta fuerit interior quædam efficacia, quæ mulierum cordibus Deitatis sensum insculperet. Nam etsi initio obstupefactæ sunt, patebit tamen ex contextu, collectis animis gradatim ita fuisse edoctas ut præsentem Dei manum sentirent. Cæterum tres nostri Euangelistæ dum compendio student, prætereunt quod fusius à Joanne narratur capite 20. usque ad versum 12. quod scimus illis non esse insolitum. Hoc etiam diversum est quod apud Matthæum & Marcum unius tantum Angeli fit mentio, quum Joannes & Lucas duos ponant. Verum hæc quoque repugnantiæ species facile diluitur: quia scimus quam frequentes in Scriptura synecdochæ passim occurrant. Conspecti ergo fuerunt duo Angeli, primum Mariæ, deinde aliis comitibus. Sed quia alter qui loquendi partes sustinuit, præcipue ad se convertit illarum mentes, Matthæo & Marco satis fuit ejus legationem referre. Adde quod ubi dicit Matthæus *Angelum super lapidem sedisse*, in his verbis est ὕστερον πρότερον: vel saltem neglecta est historiæ series: quia non protinus apparuit Angelus, sed quum suspensas & anxias mulieres rei novitas & admiratio teneret.

4. *Præ timore concussi sunt custodes.*] Terruit custodes Dominus, acsi cauterium imprimeret eorum conscientiis, quod invitos cogeret divinam ejus virtutem sentire: saltem hucusque valuit terror ne secure eluderent quæ mox de resurrectione spargenda erat fama. Nam etsi linguas venales prostituere ipsos non puduit, coacti sunt tamen, vellent nollent, intus agnoscere quod apud homines improbe negabant. Nec vero dubium est quin ubi liberior loquendi facultas erat, apud suos familiariter confessi fuerint quod pecunia redempti non audebant vulgo proferre. Ac notandum est discrimen inter duas terroris species quas Matthæus inter se comparat. Territi fuerunt milites assueti ad tumultus, & pavore ita absorpti ut tanquam semimortui caderent: sed prostratos nulla virtus erexit. similis fuit mulierum pavor: sed consolatio mox sequuta animum prope defectos restituit, ut saltem melius aliquid sperare inciperent. Et certe consentaneum est ut promiscue tam piis quam reprobis horrorem metumque incutiat Dei majestas, ut à facie ejus sileat omnis caro. Sed ubi electos suos humiliavit Dominus ipse ac subegit, mox eorum formidinem mitigat, ne oppressi succumbant: neque id modo, sed gratiæ quoque suæ dulcedine vulnus inflictum sanat. Reprobos vero vel panico, ut loquuntur, metu exanimat, vel tabescere sinit sub lentis tormentis. Nam quod ad milites istos spectat, similes quidem fuerunt mortuis, sed absque serio affectu: sicuti mente alienati expavescunt quidem ad momentum, simul tamen obliviscuntur se timuisse: non quod prorsus deleta fuerit timoris memoria, sed quia illis effluxit viva illa & efficax divinæ virtutis apprehensio, cui cedere coacti fuerant. Sed hoc præcipue tenendum est, quum peræque timerent ut mulieres, non adhibitam fuisse medicinam quæ ipsorum timorem leniret. solis enim mulieribus dixit Angelus, *Nolite timere:* materiam vero gaudii & securitatis illis proposuit in Christi resurrectione. Apud Lucam additur objurgatio, quod *viventem quærant cum mortuis*: perinde acsi aurem illis vellicaret Angelus, ne amplius in sua desperatione torperent.

7. *Et cito euntes, dicite discipulis.*] Hic mulieres

 extraor-

extraordinario honore Deus ornat per Angelum, quod præcipuum salutis nostræ caput apud ipsos quoque Apostolos promulgandum ipsis mandat. Apud Marcum nominatim jubentur nuncium hunc Petro afferre: non quia tunc dignitate excelleret, sed quia tam fœda ejus defectio speciali consolatione opus habebat, ut sciret se non esse abdicatum à Christo, quamlibet turpiter ac scelerate lapsus esset. Jam ingressus fuerat sepulchrum, ac resurrectionis Christi vestigia conspexerat: sed honorem illi Deus negavit quo paulo post dignatus est mulieres, ut audiret ex ore Angeli Christum resurrexisse. Et certe hinc apparet quanto adhuc stupore laboraverit, quod trepidus iterum refugit in suas latebras acsi nihil vidisset, quum Maria flens ad sepulchrum sederet. Quare non dubium est quin ipsa & ejus comites in Angeli conspectu retulerint patientiæ suæ mercedem. Quod discipulos in Galilæam accersit Angelus, ideo factum esse arbitror ut Christus se pluribus patefaceret. scimus enim diutius versatum esse in Galilæa. Et suis liberius spatium dare voluit, ut paulatim in ipso recessu animos colligerent. Deinde locorum consuetudo eos adjuvit, ut magistrum certius agnoscerent. nam modis omnibus confirmari oportuit, nequid ad fidei certitudinem deesset. *Ecce dixi vobis.* Hac loquendi forma asseverat Angelus verum esse quod dixit. Hoc autem non à se profert, quasi primus esset auctor, sed Christi promissioni subscribit: ideoque apud Marcum ipsa Christi verba tantum reducit in memoriam. Lucas sermonem ulterius prosequitur, quod admoniti fuerint à Christo discipuli, ipsum crucifigi oportere &c. eodem tamen sensu: quia mortem suam una cum resurrectione prædixerat. Additur etiam, tunc *recordatas fuisse verborum Domini*: quo docemur, quamvis malo profecissent in Christi doctrina, eam tamen non perisse, sed fuisse suffocatam donec maturo tempore germen proferret.

MATTH. XXVIII.

8. Et digressæ celeriter à monumento cum timore & gaudio magno, currebant ut renunciarent discipulis ejus. Quum autem irent ad renunciandum discipulis ejus,

9. Tunc ecce Jesus occurrit illis, dicens, Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.

10. Tunc ait illis Jesus, Nolite timere: ite, renunciate fratribus meis ut eant in Galilæam: & ibi me videbunt.

MARC. XVI.

8. Et abeuntes cito, fugerunt à monumento: habebat enim illas tremor & stupor. neque cuiquam quicquam dicebant: timebant enim.

9. Quum autem mane surrexisset primo die Sabbathi, apparuit primum Mariæ Magdalenæ, de qua ejecerat septem dæmonia.

10. Illa profecta renunciavit iis qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus.

11. Et illi quum audissent quod viveret, ac visus esset ab ea, non crediderunt.

LUC. XXIV.

9. Et egressæ à monumento, nunciaverunt hæc omnia ipsis undecim, & cæteris omnibus.

10. Erat autem Maria Magdalena, & Joanna, & Maria Jacobi, & cæteræ quæ cum illis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

11. Et visa sunt apud illos ceu deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

12. Surgens autem Petrus, cucurrit ad monumentum: & prospiciens, vidit linteamina sola posita: & abiit, secum admirans quod acciderat.

8. *Et digressæ celeriter.*] Prætereunt tres Euangelistæ quod de Maria Magdalena narrat Joannes, illam scilicet nondum conspectis Angelis in urbem redisse, ac flebiliter conquestam esse de corpore Christi sublato: hic tantum de secundo in urbem reditu agitur, in quo ipsa & aliæ comites nunciarunt discipulis Christum resurrexisse: quod tam voce ac testimonio Angeli, quam Christi ipsius conspectu didicerant. Porro antequam Christus se ostenderet, jam currebant ad discipulos, sicuti jussæ erant ab Angelo: in itinere secunda confirmatio accessit, ut minus dubitanter asserere possent Domini resurrectionem. Dicit Matthæus, *Profectas esse cum timore & gaudio magno.* quibus verbis intelligit exhilaratas quidem fuisse voce Angeli, simul tamen fuisse metu perculsas, ut inter lætitiam & anxietatem æstuarent. Sic enim interdum contrarii affectus piorum corda occupant, & versant alternis vicibus, donec tandem pax Spiritus compositum statum afferat. Nam si fides in illis fuisset solida, subacto timore prorsus eas sedasset: nunc timor gaudio permistus nondum recte Angeli testimonio acquievisse demonstrat. Hic vero insigne misericordiæ specimen exhibuit Christus, quod ita dubiis & trepidis occurrit ut quod residuum erat dubitationis tolleret. Nonnihil tamen discrepant Marci verba, quod *fugerint tremore & stupore correptæ*, ut præ metu obstupescerent. Sed solutio non adeo difficilis est: quia quum animus esset Angelo parere, non tamen suppetebat facultas nisi Dominus ipse solvisset silentium. Verum in eo quod sequitur major est repugnantiæ species. Marcus enim non dicit obviam illis fuisse Christum, sed tantum Magdalenæ *apparuisse primo diluculo*: Lucas hujus visionis in totum non meminit. Sed hæc prætermissio quum minime sit Euangelistis insolita, nobis absurda videri non debet. Quod ad discrimen verborum Matthæi & Marci spectat, fieri potest ut Magdalena tanti boni compos fuerit ante alias: vel etiam per synecdochen ad omnes extendat Matthæus quod unius fuit proprium. Probabilius tamen est, solam nominari à Marco, quia primo Christi conspectu & peculiari modo præ aliis potita fuerit, interea ejus comites suo ordine Christum vidisse: ideoque communiter hoc omnibus apud Matthæum tribui. Fuit autem hoc admirabile bonitatis specimen, quod cælestem suam gloriam miseræ fœminæ, quæ à septem dæmoniis possessa fuerat, Christus patefecit: & lucem novæ æternæque vitæ proferre volens, inde exorsus est ubi nihil secundum hominem nisi contemptibile & pudendum. Sed hoc documento testatus est Christus, ubi semel gratiam erga nos suam exeruit, quam liberaliter ejus cursum prosequi soleat: & simul omnem carnis superbiam dejecit.

9. *Tenuerunt pedes ejus.*] Videtur hoc cum verbis Joannis non congruere, ubi testatur prohibitam fuisse Mariam à Christi contactu. Sed facilis conciliatio est, quod Dominus Mariam videns in pedum suorum amplexu & osculo nimis defixam esse, eam recedere jubeat: quia corrigenda erat superstitio, & monstrandus resurrectionis finis, à quo Mariam partim terrenus crassusque affectus, partim stultus fervor abstrahebat. Pedes vero suos primo congressu tangere passus est Dominus, nequid ad certitudinem deesset. Itaque continuo post subjicit Matthæus, ipsas *adorasse Dominum*: quod signum fuit non ambiguæ notitiæ.

10. *Tunc ait illis Jesus.*] Timorem fuisse vitiosum colligimus, quo rursum Christus eas liberat. quanquam enim ex admiratione oriebatur, contrarius tamen erat tranquillæ fiduciæ. Ergo ut se attollant ad Christum mortis victorem, jubentur læto esse animo. Sed iisdem verbis docemur tunc demum rite à nobis cognosci Domini resurrectionem, si concepta fiducia gloriari audemus ejusdem vitæ nos esse factos participes. Certe hucusque proficere debet fides nostra ne timor prævaleat. Porro Christus jubens nunciari hoc discipulis, hac legatione dissipatam Ecclesiam de integro collegit & collapsam erexit. nam sicuti nos hodie præcipue vivificat resurrectionis fides, ita tunc oportuit vitam discipulis restitui unde exciderant. Hic quoque notanda est incredibilis Christi humanitas, quod transfugas qui eum turpiter deseruerant, fratrum nomine dignatur. Nec dubium est quin tam blanda appellatione mœrorem, quo sciebat ipsos graviter torqueri, lenire ultro voluerit. Cæterum quia non solos Apostolos fratrum loco complexus est, sciamus Christi mandato perlatum fuisse hunc nuncium, ut ad nos deinde manaret. Quare frigide audienda non est resurrectionis historia, quando jure fraternæ necessitudinis ad percipiendum ejus fructum Christus suo ore nos comiter invitat. Quod quidam interpretes sub *fratrum* nomine Christi cognatos intelligunt, eorum errorem satis superque refellit contextus: quin diserte exprimit Joannes *Mariam venisse ad discipulos*: & mox sequitur apud Lucam *venisse mulieres ad Apostolos*. Consentit etiam Marcus, *Mariam venisse* scribens, *atque hæc dixisse lugentibus discipulis*.

11. Marc. *Illi quum audissent.*] Marcus unius tantum Mariæ testimonium commemorat. mihi tamen persuasum est, ab omnibus communiter relata fuisse Christi mandata: imo locus hic melius confirmat quod nuper dixi, nihil dissidii esse inter Euangelistas, dum unus peculiariter Mariæ Magdalenæ assignat quod secundum alios omnibus commune fuit, licet non æquali gradu. Turpis vero socordia discipulos constrictos tenebat, ut in memoriam non reducerent completum esse quod ex Magistro sæpius audierant. Siquid prius inauditum narrassent mulieres, merito in re incredibili earum sermoni non statim habita fuisset fides: sed nunc plusquam hebetes fuisse oportet, qui rem à Filio Dei toties promissam & testatam, ubi ab oculatis testibus completa esse narrantur, pro fabula vel somnio ducunt. Adde quod quum ipsos sua incredulitas recta intelligentia privaverit, non modo respuunt veritatis lucem, sed tanquam deliramentum rejiciunt, sicuti docet Lucas. Hinc apparet tentationi ita succubuisse ut fere omnis verborum Christi gustus eorum animis excidisset.

12. Luc. *Surgens autem Petrus.*] Mihi non dubium est quin hic à Luca inversus sit historiæ ordo, sicuti ex verbis Joannis elicere promptum est. nec male, meo judicio, resolvetur *currendi* verbum in tempus plusquam perfectum. Sciunt autem mediocriter in Scriptura versati quam hoc usitatum sit Hebræis, quæ suo loco omissa erant, posterius referre. Atque hac circumstantia Lucas Apostolorum duritiem magis exaggerat, quod aspernati sint mulierum verba: quum tamen Petrus vacuum sepulchrum jam vidisset, ac manifesto resurrectionis signo in admirationem esset coactus.

MATTH. XXVIII.	MARC.	LUC.
11. Illis autem proficiscentibus, ecce, quidam è custodibus venerunt in civitatem, ac renunciaverunt principibus Sacerdotum omnia quæ acciderant. 12. Et congregati cum Senioribus, consilio habito, pecuniam copiosam dederunt militibus, 13. Dicentes, Dicite quod discipuli ejus nocte venerint, ac furati sint eum vobis dormientibus. 14. Et si hoc auditum fuerit sub Præside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus. 15. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti. & divulgatus est hic sermo apud Judæos usque in hodiernum diem.		

11. *Illis autem proficiscentibus.*] Non modo credibile est, sed res ipsa ostendit, milites, quibus injuncta erat sepulchri custodia, sic fuisse mercede corruptos ut ad nutum Sacerdotum mentiri parati essent. Res illis nota erat, nihil magis Sacerdotes timere quam ne fama obtineret Christum triduo post mortem resurrexisse: sciebant ideo se illuc fuisse missos ut servato cadavere famam illam extinguerent. Homines ergo lucro addicti, imo quæstum undique captantes, postquam illis fructus suæ diligentiæ periit, rationem novam excogitant emungendæ pecuniæ. Quod autem dicit Matthæus *venisse ex illis quosdam*, incertum est an pauci astuti consilium ab aliis segregaverint, an vero missi fuerint communi omnium nomine. In hanc secundam partem magis inclinat conjectura: quia postea dicit Matthæus non uni vel duobus, sed in genere datam fuisse militibus mercedem perjurii. Certum quidem est, sive omnes simul conspiraverint, sive pars illorum, tamen ex crudeli & implacabili Sacerdotum contra Christum odio prædam venatos esse: deinde quum scelere obstrictos tenerent, mala eorum conscientia ad extorquendam pecuniam fuisse abusos. Nam (quod sceleratis fere omnibus contingit) Sacerdotes male sibi conscii, ut dedecus suum tegerent, milites largo pretio corrumpere coacti sunt. Porro hinc patet, reprobos, postquam se ad peccandum præcipites semel dederunt, novis subinde flagitiis implicari: idque dum pudorem suum tueri volunt apud homines, Dei offensa secure neglecta. Miseri isti non tantum largitione redimunt milites, sed etiam si crimen in judicium adductum fuerit, famam suam & caput noxæ objiciunt. Quid autem eos præter sumptus jacturam ad tantum discrimen subeundum cogit, nisi quia obstinatus furor eos retrocedere non sinit donec peccata peccatis accumulent?

15. *Divulgatus est hic sermo.*] Hic vindictæ Dei extremus fuit cumulus ad excæcandos Judæos, quod militum perjurio sepulta fuit Christi resurrectio, & tam futile mendacium receptum. Atque hinc apparet voluntario errore fuisse deceptos qui Christum resurrexisse non putabant, sicuti mundus sponte se ad ludendum offert Satanæ imposturis. Neque enim, si quis tantum oculos aperuisset, longa inquisitione opus erat. Armati milites subreptum sibi fuisse dicunt Christi corpus ab imbelli, trepido, & exiguo, & inermi hominum grege. Quis coloris prætextus? Addunt, se dormientibus hoc esse factum. Unde igitur furtum divinant? Quod si qua erat suspicio de discipulis, cur non vestigia sequuti sunt? cur nullum strepitum moverunt? Puerile ergo effugium hoc fuit, quod impune illis non cessisset si cum recto & cordato Præside fuisset negotium. Sed factum est Pilati conniventia ut tanta improbitas evanuerit.

Sicuti

Sicuti videmus quotidie accidere ut profani judices non multum satagant ubi veritas fraude & malitia obruitur quin potius, si nihil metuunt incommodi, cum perfidis nebulonibus colludere videntur. Quanquam autem hoc durum videri posset, quod Deus falsum hunc rumorem grassari passus sit ad extinguendam Filii sui gloriam, justæ ejus ultioni habendus est qui debetur honor. Dignam enim fuisse illam gentem quam nebulæ luce privarent, hinc perspicimus, quod inane frivolumque mendacium tam cupide arripitur: deinde quia omnes fere impegerant in lapidem offensionis, obtenebrari oportuit oculos eorum ne viderent calicem vertiginis ipsis propinari: denique in omne genus dementiæ projici, sicuti Jesaiæ vaticinio prædictum erat. Neque enim Deus unquam tam stulta credulitate ipsos decipi passus esset, nisi ut privaret spe salutis à quibus ipse contemptus fuerat Redemptor. sicuti eodem pœnæ genere nunc mundi ingratitudinem castigat, laxans reprobis habenas ut in pejus proficiant. Cæterum quamvis apud Judæos prævaluerit hoc mendacium, non tamen obstitit quin libere volitaret Euangelii veritas usque ad ultimos terræ fines; sicuti contra mundi obstacula victrix semper emergit. Jesa. 6. 8.

Matth.	Marc. XVI.	Luc. XXIV.
	12. Posthæc autem duobus ex ipsis ambulantibus apparuit in alia forma, euntibus rus.	13. Et ecce, duo ex illis ibant eodem die in castellum quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus. 14. Et ipsi colloquebantur inter se de iis omnibus quæ acciderant. 15. Et factum est, dum confabularentur ac disputarent, & ipse Jesus appropinquans ibat cum illis. 16. Cæterum oculi illorum tenebantur ne eum agnoscerent. 17. Et ait ad illos, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & estis tristes? 18. Ac respondens unus, cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognovisti quæ facta sunt illic his diebus? 19. Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt ei, De Jesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens opere & sermone coram Deo & toto populo: 20. Et quomodo tradiderunt eum summi Sacerdotes & principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum. 21. Nos autem sperabamus cum esse illum qui redempturus esset Israël. atqui super hæc omnia tertius dies est hodie quod hæc facta sunt. 22 Sed & mulieres quædam ex nobis attonitos reddidere nos, quæ diluculo pervenerunt ad monumentum: 23. Et non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicerent eum vivere. 24. Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum, ad monumentum, & ita repererunt sicuti mulieres dixerant: ipsum vero non viderunt. 25. Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ! 26. Nonne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriam suam? 27. Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant. 28. Et appropinquaverunt castello quo ibant: & ipse præ se ferebat se longius ire. 29. Et coëgerunt illum, dicentes, Mane nobiscum, quoniam vergit ad vesperam, & inclinatus est dies. Et intravit ut maneret cum illis. 30. Et factum est, dum accumberet cum eis, accepit panem & benedixit, ac fregit: & porrigebat illis.

13. *Et ecce, duo.*] Etsi hanc historiam Marcus tantum breviter delibat, Matthæus & Joannes ne verbo quidem attingunt: quia tamen cognitu apprime utilis & memoratu digna erat, eam non frustra Lucas tam accurate persequitur. Sed jam sæpe admonui, ita singulis Euangelistis suas partes apte distribuisse Dei Spiritum, ut quod apud unum vel duos non occurrit, ex aliis discere liceat. Nam & plures visiones, quarum mentio fit apud Joannem, apud tres nostros tacentur. Porro antequam ad singulas circumstantias veniam, hoc summatim præfari operæpretium erit, delectos fuisse duos istos testes, per quos Dominus non persuaderet Apostolis se resurrexisse, sed eorum tarditatem coargueret. quamvis tamen initio nihil promoverint; aliis deinde adminiculis testimonium eorum adjutum, apud ipsos justum pondus obtinuit. Quinam vero fuerint, dubium est, nisi quod ex alterius nomine (quem Lucas paulo post Cleopam vocabit) conjicere licet non fuisse ex undecim. Emaus, vetus oppidum fuit, nec ignobile, quod postea Nicopolim vocarunt Romani: nec longa distantia fuit ab Hierosolymis, quum sexaginta stadia tantum septem millia passuum efficiant & passus quadringentos. Sed locus non tam ob celebritatem quam ad certitudinem historiæ à Luca expressus fuit.

14. *Et ipsi colloquebantur*] Hoc pietatis signum fuit, quod fidem in Christum, licet infirmam & exiguam,

guam, utcunque fovere conati sunt. neque enim alio tendebat colloquium nisi ut magistri sui reverentiam crucis scandalo instar clypei opponerent. Quanquam autem sciscitando & disputando inscitiam reprehensione dignam prodebant, quum pridem admoniti de futura Christi resurrectione, obstupescerent ad ejus auditum: eorum tamen docilitas ad eximendum errorem, Christo aditum præbuit. Multi enim data opera quæstiones movent, quia illis propositum est contumaciter verum respuere: quibus autem cordi est placide verum amplecti, etiamsi vacillent ad minimas objectiones, & ad leves scrupulos subsistant, his gratiam coram Deo pium obediendi studium conciliat, ut quasi porrecta manu in solidam certitudinem adducti fluctuare desinant. Hoc quidem tenendum est, ubi de Christo inquirimus, si modesto discendi studio id fiat, januam ei apertam esse ad nos juvandos: imo tunc velut doctorem ipsum accersimus, sicuti profani homines impuris suis sermonibus eum procul submovent.

16. *Oculi illorum tenebantur.*] Hoc diserte Euangelista testatur, ne quis putet mutatam fuisse corporis Christi figuram. Quamvis ergo similis sui maneret Christus, ideo agnitus non fuit quia capti erant videntium oculi: quo tollitur spectri vel falsæ imaginationis suspicio. Hinc vero docemur quanta sit in nobis sensuum omnium imbecillitas, ut neque oculi nec aures officio suo fungantur, nisi quatenus illis assidue suggeritur è cælo facultas. Naturaliter quidem suis dotibus prædita sunt membra nostra: sed quo melius constet precario nobis concessas esse, Deus in manu sua earum usum retinet: ut hoc ipsum quod aures audiunt & oculi vident, in quotidianis ejus beneficiis ponendum sit. quia nisi in singula momenta vegetet sensus nostros, tota eorum vis mox peribit. Fateor quidem, non sæpe teneri sensus nostros qualiter tunc accidit, ut in objecta forma tam crasse hallucinentur: uno tamen exemplo ostendit Deus penes se esse quascunque homini facultates contulit dirigere, ut sciamus naturam subesse ejus arbitrio. Jam si corporales oculi, quibus maxime proprium est videre, quoties Domino placet, sic tenentur ut oblatas sibi formas non discernant: non majori acumine pollerent mentes nostræ, etiamsi illis sua maneret integritas. nunc vero in misera ista corruptione, postquam suum illis lumen ademptum est, innumeris fallaciis obnoxiæ sunt, adeoque crassa hebetudine oppressæ, ut nihil quam errare possint: sicuti etiam subinde contingit. Itaque legitimum veri & falsi discrimen non ex ingenii nostri perspicacia, sed ex Spiritu prudentiæ nobis est. Præcipua autem hebetudo in rerum cælestium intuitu coarguitur, quia non tantum falsas species pro veris concipimus, sed lucem claram vertimus in tenebras.

17. *Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos.*] Quod palam videmus à Christo tunc factum esse, quotidie in nobis arcano modo fieri sentimus, ut se ultro ad nos docendos insinuet. Cæterum ex Cleopæ responso clarius apparet quod nuper dixi, nempe quanquam anxii & perplexi essent de Christi resurrectione, reverenter tamen sensisse de ejus doctrina, ut minime ad defectionem propensi essent. Neque enim expectant dum eos Christus se manifestando præveniat, vel honorifice de eo loquatur quisquis ille sit viator: quin potius ex tenui & obscura luce scintillas in hominem ignotum Cleopas spargit, quæ ejus animum aliquatenus illustrent, si rudis & ignarus esset. Sic exosum & infame passim tunc erat Christi nomen ut honorifice de eo loqui tutum non esset: atqui spreta invidia, Dei Prophetam nominat, & se profitetur esse ex ejus discipulis. Etsi autem elogium hoc Prophetæ divina Christi majestate longe inferius est, laudem tamen meretur mediocris commendatio, dum nihil aliud Cleopæ propositum est quam acquirere Christo discipulos qui se ejus Euangelio submittant. Incertum vero est an pro sua ruditate minus splendide quam decebat loquutus de Christo fuerit Cleopas: an vero à notioribus rudimentis incipere voluerit, ut gradatim altius conscènderet. Certe paulo post non simpliciter in communi Prophetarum ordine Christum recenset, sed à se & aliis creditum fuisse Redemptorem dicit.

19. *Potens opere & sermone.*] Eadem fere verborum forma usus est Lucas Actor. 7. vers. 22. in Stephani persona, ubi Mosen celebrans, dicit potentem fuisse in verbis & factis: hoc autem loco dubium est an *Potens* vocetur Christus *opere* propter miracula (acsi dictum esset, divinis virtutibus fuisse præditum quæ probarent è cælo missum esse) an vero latius hoc pateat, ut sensus sit, ipsum excelluisse tam facultate docendi quam vitæ sanctimonia, & præclaris dotibus. Atque hic posterior sensus mihi arridet. Nec supervacua est adjectio, *Coram Deo & populo*: quæ significat Christi præstantiam ita fuisse testatam hominibus, & claris experimentis cognitam, ut fuco & inani ostentatione caruerit. Atque hinc colligi poterit brevis veri Prophetæ definitio, nempe qui sermoni operum quoque virtutem adjunget, nec tantum apud homines excellere studebit, sed sincere se gerere tanquam sub Dei oculis.

21. *Nos autem sperabamus.*] Ex contextu patebit non fuisse spem, quam de Christo conceperant, abruptam, licet hoc primo intuitu verba innuant. Sed quia narratio interposita de Christi damnatione hominem nullo Euangelii gustu imbutum alienare poterat, quod ab Ecclesiæ præsulibus damnatus foret: huic scandalo spem redemptionis opponit Cleopas. Etsi autem trepide & instar vacillantis postea ostendit in hac spe se manere, sedulo tamen quæcunque potest adjumenta ad ejus fulturam colligit. Nam tertium diem ab ipso non alio fine notatum fuisse probabile est nisi quia Dominus se triduo resurrectutum promiserat. Quod deinde corpus à mulieribus repertum non fuisse narrat, & oblatam illis Angelorum visionem, & quod de sepulchro vacuo dixerant mulieres, virorum quoque testimonio fuisse probatum: ad hanc summam refertur, Christum resurrexisse. Ita pius homo inter fidem & metum dubius, fidei adhibet fomenta, & contra metum pro suo virili luctatur.

25. *Et ipse dixit ad eos.*] Acrior & durior videtur hæc objurgatio quam pro infirmi hominis respectu: verum qui circumstantias omnes expendet, facile intelliget non abs re iam aspere castigatos à Domino fuisse, apud quos tam male diuturnam operam & propè absque ullo fructu locaverat. Notandum enim est non tantum ad hos duos restringi quod hic dicitur, sed objici commune vitium quod statim ex eorum ore reliqui socii audiant. Toties Christus de sua morte eos præmonuerat, toties etiam disseruerat de nova & spirituali vita, suamque doctrinam Prophetarum oraculis confirmaverat: quasi apud surdos, vel potius truncos ac lapides verba fecisset, mortis horrore perculsi huc & illuc sese versant. Hanc igitur titubationem stultitiæ merito tribuit, & ejus causam facit socordiam, quod ad credendum non magis propensi fuerint. Nec vero illis tantum exprobrat quod quum illis optimus fuerit magister, segnes ac tardi fuerint ad discendum: sed quod Prophetarum dictis attenti non fuerint. acsi diceret excusatione carere eorum stuporem, quia nonnisi per eos steterit, quum & per se luculenta esset Prophetarum doctrina, & illis probe exposita. Sicuti hodie major pars hominum eandem inscitiæ suæ culpam sustinet, quia indociles sunt ac præfracti. Notemus autem, quum nimis torpere discipulos videret Christus, ut eos expergefaciat, ab objurgatione inci-

incipere. Sic enim subigendi sunt quos experti sumus vel duros vel ignavos.

26. *Nonne hæc oportuit.*] Non dubium est quin de Messiæ officio quale descriptum est à Prophetis, concionatus sit Dominus, ne mors crucis offendiculo esset: & in itinere trium vel quatuor horarum satis fuit ad uberem rerum explicationem spatii. Non ergo tribus verbis asseruit Christum oportuisse pati, sed prolixe disseruit missum ideo fuisse ut mortis sacrificio peccata mundi expiaret, ut κάθαρμα fieret ad tollendam maledictionem, ut suo reatu aliorum sordes elueret. Ideo sententiam hanc interrogative protulit Lucas, majoris vehementiæ causa. unde colligitur, rationibus ostensam fuisse mortis necessitatem. Summa est, perperam turbari discipulos magistri sui morte (sine qua implere Christi partes non potuit: quia præcipuum redemptionis caput erat ejus immolatio) hoc enim modo januam obstruere ne in regnum suum accedat. Quod diligenter notandum est. nam quum Christus honore suo careat nisi censetur victima pro peccatis, unicus
Philip. 2. vers. 7. illi in gloriam suam ingressus est exinanitio illa ex qua Redemptor emersit. Atqui in ordine præpostero nihilo levius hodie inter nos peccari videmus. nam ex eorum turba qui magnifice Christum Regem prædicant, eumque extollunt divinis encomiis, vix decimus quisque gratiam morte ejus nobis allatam cogitat.

27. *Et exorsus à Mose.*] Docet hic locus quomodo per Euangelium Christus nobis patefiat, nempe dum Lege & Prophetis illustratur ejus notitia. Nemo enim unquam magis dexter vel idoneus Euangelii doctor fuit quam Dominus ipse, quem videmus ex Lege & Prophetis mutuari doctrinæ suæ probationem. Siquis excipiat, à rudimentis fuisse exorsum, ut paulatim discipuli, Prophetis valere jussis, ad perfectum Euangelium transirent, facile refellitur hoc commentum: quia postea dicetur omnibus Apostolis apertam fuisse mentem, non ut saperent absque Legis subsidio, sed ut Scripturas intelligerent. Quare ut nobis hodie Christus per Euangelium pateat, Mosen & Prophetas tanquam anteambulones in medium prodire necesse est. Quod ideo monendi sunt lectores ne fanaticis aurem præbeant, qui Legem & Prophetas supprimendo, Euangelium impie mutilant. Quasi vero inutile esse velit Deus quicquid unquam de Filio suo testatus est. Quo autem modo ad Christum aptanda sint quæ passim in Lege & Prophetis de ipso leguntur, non est præsentis operis explicare. Breviter tenere sufficiat, non frustra vocari Christum finem Legis. Nam ut obscure & procul eum Moses adumbret magis quam exprimat, hoc quidem extra controversiam liquet, nisi in genere Abrahæ emineat unum caput, sub quo populus in corpus unum coalescat, dissipatum iri quod cum sanctis Patribus fœdus pepigit Deus, & irritum fore. Deinde quum Tabernaculum & ceremonias formari Deus jusserit ad cæleste exemplar, sequitur, sacrificia & omnes templi ritus, nisi aliunde sua illis constet veritas, inanem & infructuosum fore ludum. Atque hoc quidem argumentum pluribus
Hebr. 9. vers. 1. explicat Apostolus in Epistola ad Hebræos. sumpto enim illo principio, visibiles Legis ceremonias spiritualium rerum umbras esse, in toto Legali Sacerdotio, in sacrificiis, in forma Sanctuarii Christum quærendum esse docet. Prudenter etiam alicubi divinat Bucerus, in illa obscuritate certam methodum Scripturæ enarrandæ apud Judæos fuisse in usu, quam Patres illis per manus tradiderant. Sed ego, ne incerta sequar, genuina illa & simplici ratione contentus sum quæ passim apud omnes Prophetas occurrit, qui fuerunt apprime idonei Legis interpretes. Recte ergo elicitur Christus ex Lege, si reputemus, fœdus quod Deus cum Patribus percussit, Mediatore fuisse subnixum: Sanctuarium, quo Deus gratiæ suæ præsentiam testatus est, sanguine fuisse consecratum: Legem ipsam cum suis promissionibus, sanguinis aspersione fuisse sancitam: unum Sacerdotem fuisse ex toto populo electum qui se omnium nomine in Dei conspectum sisteret, non ut unus quispiam mortalium, sed sub sacro habitu: nullam spem hominibus suæ cum Deo reconciliationis illic fuisse datam, nisi oblata victima. Adhæc apprime insigne est vaticinium de regni perpetuitate in tribu Juda. Prophetæ vero ipsi (ut attigimus) longe illustrius Mediatorem pinxerunt, qui tamen ipsi primam ejus notitiam hauserunt à Mose: quia non aliud injunctum illis erat munus nisi ut fœderis memoriam renovarent, clarius ostenderent spiritualem Dei cultum, fiduciam salutis in Mediatore fundarent: clarius etiam ostenderent reconciliationis modum. Cæterum quia Deo placuerat plenam revelationem in Filii sui adventum differre, non supervacua fuit interpretatio.

28. *Et appropinquaverunt castello.*] Cur alium locum divinent quidam interpretes quam Emauntem, nulla ratio est. neque enim tam longum erat iter ut in propiore hospitio quiescendum fuerit. Scimus septem millia passuum (etiam siquis animi gratia lente ambulet) quatuor ad summum horis confici. Itaque non dubito quin Emauntem usque progressus fuerit Christus. Jam quod quæritur an simulatio in eum competat qui æterna est Dei veritas: respondeo, hac lege non fuisse obstrictum Dei Filium ut omnia sua consilia palam faceret. Quia tamen simulatio quædam est mendacii species, nondum expeditus est nodus: quum præsertim hoc exemplum plerique trahant ad mentiendi licentiam. Ego vero respondeo, Christum sine mendacio peræque simulasse quod hic dicitur, ac se viatorem esse præ se tulit. eadem enim est utriusque ratio. Paulo argutior est Augustini solutio. nam fictionem hanc inter tropos & figuras, deinde inter parabolas & apologos censeri vult. Mihi vero hoc unum sufficit, sicuti Christus oculos eorum ad tempus velavit quibuscum loquebatur, ut tanquam aliena persona indutum vulgarem hospitem ducerent: sic consilium longius pergendi ad tempus præ se tulisse, non aliud fingentem quam quod reipsa facturus erat, sed quia volebat sui discessus modum celare. Longius enim profectum nemo negabit: quia tunc segregatus fuit ab hominum consortio. Ita hac fictione discipulos suos non fefellit, sed paulisper suspensos tenuit, dum maturum adesset manifestationis tempus. Quare nimis præpostere faciunt qui eum sibi accersunt mendacii patronum: ac nihilo magis nobis licebit ejus exemplo quicquam fingere, quam divinam ejus virtutem æmulari in claudendis videntium oculis. Quare nihil tutius quam præscriptam vere & simpliciter loquendi regulam tenere. Non quod à Patris lege unquam discesserit Dominus ipse, sed quia sine literalibus præceptis tenuit genuinam Legis mentem. sensus vero nostri imbecillitas alio freno indiget.

lib. 2. ad Cresconium, cap. 13. item in lib. Quæstionum super Euangelia, cap. 51.

30. *Accepit panem.*] Augustinus & cum eo plerique alii senserunt, panem non in edulium à Christo porrectum fuisse, sed in sacrum corporis sui symbolum. Et hoc dictu plausibile est, Dominum in spirituali demum Cœnæ speculo agnitum fuisse. nam discipuli corporalibus eum oculis intuiti non cognoverant. Sed quia nullo probabili indicio conjectura hæc nititur, simplicius accipio verba Lucæ, quod Christus panem in manus sumens, gratias suo more egerit. Peculiarem vero precandi ritum illi in usu fuisse apparet, cui sciebat discipulos familiariter assuevisse, ut hac nota admoniti sensus suos excitarent. Interim discamus magistri exemplo, quoties pane vescimur, ipsi vitæ auctori gratiarum actionem offerre, quæ nos à profanis hominibus discernat.

Matth.	Marc. XVI.	Luc. XXIV.
	13. Et illi abierunt, ac nunciaverunt reliquis: qui neque illis crediderunt. 14. Postea sedentibus illis undecim apparuit, & exprobravit illis incredulitatem suam & cordis duritiem, quod iis qui ipsum viderant resuscitatum, non credidissent.	31. Et aperti sunt oculi eorum, & agnoverunt eum: & ipse evanuit ex oculis eorum. 32. Et dixerunt inter se, Nonne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, & aperiret nobis Scripturas? 33. Et surgentes eadem hora, regressi sunt Hierosolymam, & invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, 34. Dicentes, Surrexit Dominus vere, & apparuit Simoni. 35. Tunc illi narraverunt quæ gesta erant in via, & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis. 36. Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio ipsorum, & dicit eis, Pax vobis. 37. Expavefacti vero & conterriti, existimabant se spiritum videre. 38. Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus vestris? 39. Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum: contrectate me & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. 40. Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes.

31. *Et aperti sunt oculi.*] His verbis docemur nullam fuisse in Christo metamorphosin, ut formarum varietate hominum oculos luserit (sicuti Proteum suum fingunt Poëtæ) sed videntium oculos potius errasse, quia velati essent. Sicuti paulo post non evanuit ab iisdem oculis quia per se invisibile fuerit ejus corpus, sed quia Deo vigorem suum subtrahente, obtusa fuit eorum acies. Nec vero mirum est, Christum, simulac fuit agnitus, subito disparuisse: quia nequaquam utilis erat longior ejus conspectus, ne (ut suopte ingenio nimis in terram proclives erant) rursus illum ad terrenam vitam detrahere cuperent. Ergo quatenus ad testandam resurrectionem necesse erat, videndum se exhibuit; subito autem discessu docuit, se alibi quam in mundo quærendum esse: quia novæ vitæ complementum erat in cælum ascensus.

32. *Nonne cor nostrum.*] Effecit Christi agnitio ut arcanam & latentem Spiritus gratiam, qua prius donati fuerant, vivo sensu perciperent discipuli. Sic enim nonnunquam operatur in suis Deus ut vim Spiritus ad tempus ignorent (cujus tamen non sunt expertes) vel saltem ut eam distincte non agnoscant, sed tantum sentiant arcano instinctu. Sic discipuli ardorem quidem prius conceperant (cujus nunc recordantur) sed sine attentione: nunc ex quo innotuit illis Christus, demum reputare incipiunt quam prius sine gustu hauserant ejus gratiam, seque hebetes fuisse intelligunt. nam seipsos insimulant socordiæ: acsi dicerent, Qui factum est ut inter loquendum non fuerit à nobis cognitus? nam quum penetraret in corda nostra, debuimus animadvertere quisnam esset. Cæterum non simpliciter ex hoc nudo signo colligunt esse Christum, quia ad inflammandas mentes efficax fuerit ejus sermo: sed quia debitum ei honorem tribuunt, dum nre loquitur, intus quoque Spiritus sui ardore corda accendere. Gloriatur quidem Paulus sibi datum esse ministerium Spiritus: & sæpe verbi ministros bis encomiis ornat Scriptura, quod animos convertant, mentes illuminent, renovent homines ut puræ sint ac sacræ victimæ: sed tunc non quid præstent ipsi propria virtute ostenditur, sed quid Dominus potius per eos efficiat. In unum vero Christum utrumque simul competit, externam vocem proferre, & efficaciter formare corda in obedientiam fidei. Nec vero dubium est quin tunc singularem notam duorum hominum cordibus insculpserit, ut sentirent tandem divinum ardorem loquendo ipsum sparsisse. nam etsi semper ignis est verbum Domini, igneus tamen vigor peculiari & insolito more tunc se protulit in sermone Christi, qui divinæ ejus potentiæ luculentus esset testis: nam solus est qui baptizat in Spiritu sancto & igni. Meminerimus tamen hunc cælestis doctrinæ, quisquis ejus sit minister, legitimum esse fructum, ignem Spiritus in cordibus accendere, qui & carnis affectus excoquat & purget, imo exurat, & vere fervidum excitet Dei amorem, totosque homines velut sua flamma in cælum rapiat.

2 Cor. 3. vers. 8. — *Luc. 3. vers. 16.*

33. *Et surgentes eadem hora.*] Circumstantia temporis, & locorum distantia ostendit quanto nuncii ad condiscipulos perferendi studio duo isti homines flagrarint. Quum sub vesperam ingressi essent diversorium, non ante noctis tenebras patefactum illis fuisse Dominum probabile est. iter trium horarum nocte intempesta conficere, incommodum erat: surgunt tamen eodem momento, & propere Hierosolymam currunt. Et certe si tantum postridie venissent, suspecta fuisset tarditas: nunc vero quum se nocturna quiete fraudare maluerint quam non celeriter facere lætitiæ suæ participes Apostolos, narrationi fidem addidit ipsa festinatio. Jam quando Lucas dicit *eadem hora surrexisse*, circiter mediam noctem ad discipulos pervenisse credibile est. Atqui, eodem Luca teste, illi tunc inter se colloquebantur. Hinc ergo cognoscitur eorum anxietas & diligentiæ ardor, quod noctem fere pervigilem duxerint, nec desierint ultro citroque sciscitari, donec Christi resurrectio pluribus testimoniis plenius innotesceret.

34. *Dicentes, Surrexit Dominus.*] His verbis significat Lucas, qui lætum nuncium Apostolis attulerant ad confirmandos eorum animos, vicissim de altera visione edoctos fuisse. Nec dubium est quin hoc mutuæ confirmationis præmium à Deo retulerit pia eorum sedulitas. Porro ex temporis ratione colligere licet, postquam è sepulchro redierat Petrus, sollicitum æstuasse donec se illi Christus ostenderet: ideoque ipso die quo inviserat sepulchrum, fuisse voti compotem. Hinc illa gratulatio inter undecim, jam non esse ambigendum, quia Dominus Simoni apparuerat. Sed videtur hoc cum Marci verbis non congruere, qui dicit, *ne his quidem duobus ab undecim fidem fuisse habitam*. Nam qui fieri potuit ut repudiatis novis testibus, in sua hæsitatione fluctuarint qui jam certi erant? Nam dicendo *vere resurrexisse*, fatentur rem esse extra controversiam. Primum dico, in generali loquutione esse synecdochen: quia & quidam duriores fuerunt vel minus prompti: Thomas vero reliquis omnibus obstinatior. Deinde facile colligimus, ita fuisse persuasos

ut solent homines attoniti, quibus res non est tranquille meditata: tales autem subinde in varias dubitationes revolvi scimus. Quicquid sit, constat ex Luca, majorem illorum partem in illo quasi ecstatico pavore non modo libenter amplexam esse quod dicebatur, sed contra suam diffidentiam pugnasse. Nam hac particula *vere*, dubitandi ansam sibi præcidunt. Certe paulo post videbimus, iterum & tertio præ admiratione ad suas agitationes fuisse relapsos.

36. *Stetit Jesus ipse in medio*] Quum eandem historiam copiose narret Joannes, in quibusdam circumstantiis variat: Marcus etiam paulo aliter perstringit. Verum quod ad Joannem spectat, quum tantum colligat quæ omissa fuerunt à Luca, facilis est utriusque conciliatio. Certe in summa rei nullum est dissidium, nisi quis forte de tempore controversiam moveat. Illic enim dicitur ingressus esse Jesus post vesperam: ex contextu vero Lucæ apparet multa jam de nocte apparuisse, quum scilicet ex Emaunte reversi essent discipuli. Sed mihi præcise non videtur urgendum esse tempus vesperæ: quin potius quod dicitur, apte & commode extendi potest usque ad seram noctem, nempe quum post vesperam fores clausissent Apostoli, seque occulte domi tenerent, tunc venisse ad ipsos Christum. Denique non primum noctis initium designat Joannes, sed simpliciter significat transacto die & post Solis occasum, adeoque inter medias noctis tenebras Christum præter spem venisse ad discipulos. Aliunde tamen nascitur quæstio, quia Marcus & Lucas undecim congregatos fuisse memorant quum illis Christus apparuit. Joannes vero Thomam dicit tunc abfuisse. Sed absurdum non est pro ipsis Apostolis numerum undenarium poni, quamvis unus à cœtu abesset. Nuper vero diximus, & res ipsa ostendit, Joannem magis distincte singula exprimere: quia consilium ejus erat referre quæ ab aliis prætermissa erant. Porro eandem à tribus historiam narrari extra dubium est, quum diserte Joannes testetur, bis tantum visum fuisse Christum discipulis Hierosolymæ antequam in Galilæam profecti essent. Dicit enim *tertio illis apparuisse ad mare Tiberiadis*. Duas autem visiones prius notaverat, hanc scilicet quæ contigit postridie resurrectionis, & alteram quæ octo post diebus sequuta est. quanquam siquis de secunda exponere malit quod habetur apud Marcum, non valde reclamo. Nunc redeo ad Lucæ verba. Non exprimit quidem Christum divina sua virtute fores sibi patefecisse quæ clausæ erant: sed tamen verbo *standi* tale aliquid subindicat. Quomodo enim noctu repente Dominus stare potuit in medio ipsorum, nisi mirabiliter ingressus esset? Eadem vero salutationis forma ab utroque ponitur, *Pax vobis*: qua significant Hebræi se lætum & prosperum successum optare.

37. *Expavefacti vero.*] De hoc pavore non meminit Joannes: sed quum dicat ipse quoque Christum manus suas & latus ostendisse discipulis, conjicere licet fuisse aliquid ab eo omissum. Nec vero Evangelistis insolens est, dum compendio student, partem duntaxat attingere. Porro ex Luca discimus spectaculi novitate territos, credere suis oculis ausos non fuisse. Paulo ante statuerant resurrexisse Dominum, & tanquam de re sibi probe nota asseveranter loquuti erant: nunc dum eum conspiciunt suis oculis, sensum illis excutit admiratio, ut spiritum esse imaginentur. Etsi autem vitio non caruit hic error qui ex infirmitate manavit, non tamen ita sui obliti erant ut sibi timerent à præstigiis: sed quamvis sibi illudi non putent, magis tamen huc inclinant, sibi in visione per spiritum propom resurrectionis imaginem, quam Christum ipsum, qui nuper in cruce mortuus fuerat, vivum adesse. Ita visionem fallaciæ suspectam non habebant, quasi inane esset spectrum: sed metu correpti, tantum in spiritu sibi ostendi putabant quod reipsa positum erat sub oculis.

38. *Quid turbati estis.*] His verbis monentur à terrore colligere mentes suas, ut recepto sensuum vigore, de re sibi comperta judicent. Quamdiu enim homines occupat perturbatio, in luce manifesta cæcutiunt. Ergo ut certam notitiam concipiant discipuli, jubentur rem sedatis & compositis animis expendere. Secundo membro Christus aliud vitium castigat, quod scilicet alternando inter varias cogitationes seipsos impediant. Dicit autem *ascendere cogitationes*, significans veri notitiam in ipsis ideo suffocari ut videndo non videant: quia non cohibent perversas imaginationes, sed potius cursum illis laxando, in locum superiorem attollunt. Et certe nos hoc nimis verum esse experimur: quemadmodum nebulæ si mane serenum fuerit cælum, sursum elatæ claram Solis lucem obscurant: ita dum nostris rationibus nimis libere contra Dei verbum insurgere permittimus, quod ante nobis conspicuum erat, ex oculis nostris subduci. Licet quidem, ubi aliqua absurditatis species occurrit, expensis hinc inde rationibus disquirere: nec fieri aliter potest quin rebus dubiis huc & illuc versentur mentes nostræ. sed tenendus est modus & sobrietas, ne altius quam oportet se efferat caro, & suas cogitationes procul in cælum emittat.

39. *Videte manus meas.*] Corporales eorum sensus adhibet testes, ne umbram sibi putent pro corpore objici. Ac primo quidem corporeum hominem à spiritu distinguit: acsi diceret, Visus & tactus probabunt me esse verum hominem qui antehac vobiscum versatus sum: quia carne illa sum indutus quæ crucifixa fuit, & adhuc notas gestat. Porro quum Christus palpabile esse corpus suum pronunciet, & solidis ossibus compactum, hisque notis discernat à spiritu: scite & vere adductus est hic locus à nostris hominibus ad refellendum crassum errorem de transsubstantiatione panis in corpus, vel de locali corporis præsentia, quas homines præposteri in sacra Cœna fingunt. Nam illic volunt esse Christi corpus ubi nullum corporis signum apparet. hoc autem modo sequetur naturam suam mutasse, ut esse desierit quod erat, & unde ab ipso Christo probatur verum esse corpus. Si contra excipiant, latus tunc fuisse confixum, pedes clavorum vulneribus fuisse perforatos, atque etiam manus, nunc autem illæsum & integrum in cælo esse Christum: facile discutitur hoc cavillum. neque enim hoc tantum agitur, quali habitu apparuerit Christus, sed quid testetur de vera carnis suæ natura. Hoc autem tanquam proprium illi attribuit, palpabilem esse, ut à spiritu differat. Ergo hodie quoque discrimen istud carnis à spiritu manere necesse est: quod perpetuum esse ex Christi verbis statuere licet. De vulneribus autem sic habendum est, hoc documento nobis omnibus testatum esse, Christum nobis potius resurrexisse quam sibi, quum mortis victor, & beata cælestique immortalitate præditus, suorum tamen causa crucis reliquias ad tempus gestare sustinuerit. Hæc certe mira fuit indulgentia erga discipulos, quod aliquid sibi deesse maluit ad perfectam resurrectionis gloriam, quam tali subsidio fidem illorum fraudari. Cæterum stultum & anile delirium fuit, plagis adhuc confossum imaginari quum adveniet mundi judex.

14. Marc. *Sedentibus illis undecim.*] Participium ἀνακειμένοις non pro Discumbentibus (ut alii verterunt) sed pro Sedentibus positum esse existimo: neque id sine ratione, si tamen hoc conveniat, primam visionem hic describi. nam tempestiva non fuisset cœna circiter mediam noctem. Deinde si mensa fuisset apposita, non quadraret quod paulo post dicet Lucas, rogasse Christum num quid haberent edulii. Est autem phrasis Hebraica, Sedere pro Quiescere in aliquo loco. Quæ autem sequitur objurgatio, magis in primam visionem quam secundam competit: quia quum (teste Joanne) viso Domino postridie

Pascha-

Paschatis gavisi fuerint discipuli, correpta tunc fuit eorum incredulitas. Quod nonnulli ad solum Thomam restringunt hæc Marci verba, coactum videtur. itaque simpliciter exponere malo, Christum, quum primo apparuit Apostolis, eos increpuisse quod oculatis resurrectionis suæ testibus non credere. Quanquam non in eo solum damnatur cordis durities quod fidem hominibus non habuerint, sed quia ipso rei eventu convicti, ne sic quidem demum amplexi sint testimonium Domini. Quum ergo Petrus & Maria, Cleopas & sodalis non primi essent resurrectionis testes, sed tantum verbis Christi subscriberent: sequitur à reliquis Apostolis factam fuisse Domino injuriam quod fidem abrogarent ejus verbis, quæ tamen jam suo effectu probata erant. Quare merito illis exprobratur cordis durities, quia ad tarditatem accesserit prava obstinatio: acsi data opera quod patebat esse verum supprimere cuperent. non quod illis propositum fuerit extinguere magistri sui gloriam, vel eum vanitatis arguere: sed quia obstaculo illis erat stupor ne dociles se præberent. Denique hic non damnatur voluntaria pervicacia (sicuti prius dictum fuit) sed cæca socordia, quæ interdum homines, alioqui non improbos nec rebelles, indurat.

MATTH.	MARC.	LUC. XXIV.
		41. Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic aliquid edulii?
		42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & aliquid de favo apiario.
		43. Et accepit, & in conspectu illorum comedit.
		44. Et dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ loquutus sum ad vos quum adhuc essem vobiscum: quod necesse foret impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.
		45. Tunc aperuit illorum mentem ut intelligerent Scripturas.
		46. Et dixit eis, Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die:
		47. Et prædicari nomine ejus pœnitentiam ac remissionem peccatorum in omnes Gentes, initio facto ab Hierosolymis.
		48. Vos autem estis testes eorum.
		49. Et ecce ego mitto promissum Patris mei super vos: vos autem sedete in civitate Hierusalem, quoadusque induamini virtute ex alto.

41. *Adhuc illis non credentibus.*] Hic quoque locus ostendit non fuisse consulto incredulos, sicuti qui in animum inducunt non credere: sed quum eos ad cupide credendum ferret voluntas, fuisse affectus sui vehementia constrictos ut acquiescere non possent. Nam certe gaudium cujus meminit Lucas, nonnisi ex fide oriebatur: & tamen obstaculo fuit ne victrix emergeret eorum fides. Notemus ergo quam suspecta nobis esse debeat affectuum nostrorum vehementia, quæ quamvis ex bonis principiis oriatur, nos tamen à recta via transversos rapit. Monemur etiam quam sedulo nobis luctandum sit contra fidei impedimenta, quum gaudium ex Christi præsentia conceptum incredulitatis causa fuerit Apostolis. Rursum vero perspicimus quam benigne & comiter suorum infirmitati indulgeat Christus, qui novo adminiculo labantes fulcire non recusat. Et quidem licet cælestis vitæ novitatem adeptus, cibo & potu nihilo magis indigeat quam Angeli, se tamen ad communem mortalium usum sponte demittit. Toto vitæ suæ cursu edendi & bibendi necessitati se subjecerat: nunc ea exemptus, cibo in hunc finem vescitur ut discipulos de sua resurrectione persuadeat. Ita videmus ut posthabito sui respectu noster semper esse voluerit. Hæc vera est ac pia hujus historiæ meditatio, in qua utiliter insistent fideles, curiosis quæstionibus valere jussis, Si concoctus fuit hic cibus corruptibilis, quale inde alimentum traxerit immortale Christi corpus: deinde quid factum sit excrementis. Quasi vero non sit in ejus arbitrio qui de nihilo omnia creavit, pauxillum cibi in nihilum, ubi ita visum est, redigere. Sicut ergo piscem & favum vere gustavit Christus ut se hominem monstraret, ita non dubium est quin divina sua virtute quod in alimentum transire opus non erat consumpserit. Sic Angelos in mensa Abrahæ, sicuti veris corporibus induti erant, vere comedisse & bibisse non dubito: neque tamen propterea concedo, pro carnis infirmitate cibo & potu fuisse refectos: sed quum in gratiam Abrahæ humana forma induti essent, hoc etiam dedit servo suo Dominus, ut ante ejus tugurium cælestes illi hospites vescerentur. Porro si fatemur corpora quæ ad tempus sumpserant, postquam legatione sua defuncti sunt, in nihilum redacta esse, quis idem de alimentis factum esse negabit?

44. *Hæc sunt verba.*] Quanquam ex Matthæo & Marco postea patebit non absimilem sermonem in Galilæa fuisse habitum, mihi tamen probabile est, nunc à Luca narrari quod postridie resurrectionis contigit. Quod enim Joannes de illo die tradit, *Sufflasse in eos* ut Spiritum sanctum conferret, convenit cum verbis Lucæ quæ mox sequentur, *Aperuisse illis mentem ut intelligerent Scripturas.* Porro his verbis Christus oblique crassam & ignavam suorum oblivionem perstringit, quod familiariter de futura resurrectione pridem admoniti, perinde attoniti forent acsi nihil unquam illis fuisset dictum. Perinde enim valent ejus verba, acsi diceret, Quid hæretis quasi in re nova vel inopinata, quæ tamen sæpius à me prædicta fuerat: cur non potius verborum meorum recordamini? Nam si me veracem hactenus duxistis, hoc jam ex mea doctrina vobis cognitum esse debuerat priusquam accideret. In summa, tacite conqueritur Christus, quum effluxerit sua doctrina, se operam apud Apostolos male perdidisse. Acrius etiam eorum tarditatem pungit, quum se quicquam novum protulisse negat: sed tantum in memoriam revocasse quæ à Lege & Prophetis testata erant, quibus jam à pueritia imbutos esse decebat. Verum ut totius doctrinæ pietatis ignari forent, nihil tamen magis absurdum fuit quam non protinus amplecti quod à Deo profectum esse persuasi erant. Confessum enim in tota gente axioma istud erat, nullam esse religionem nisi quæ continebatur in Lege & Prophetis. Cæterum hic plenior habetur quam aliis locis Scripturæ partitio: quia præter Legem & Prophetas, tertio loco adduntur Psalmi: qui tametsi jure inter Prophetias numerari queunt, aliquid tamen proprium habent ac distinctum. Bimembris tamen divisio quam alibi vidimus, totam nihilominus Scripturam complectitur.

45. *Tunc aperuit illorum mentem.*] Quia antea Dominus perfunctus doctoris officio, nihil aut pa-

rum

rum apud discipulos profecerat, nunc Spiritu suo intus eos docere incipit. Frustra enim in aerem funduntur verba, donec intelligentiæ dono illustratæ Psal. 145. vers. 8. sint mentes. Verum quidem est, instar lucernæ esse verbum Domini: sed lucet in tenebris ac inter cæcos, donec lux interior oculis detur à Domino, cujus proprium munus est illuminare cæcos. Atque hinc apparet quanta sit naturæ nostræ corruptio, quando nihil nobis prodest oblatum in oraculis cælestibus vitæ lumen. Jam vero si intelligentia non perspicimus quid rectum sit, quomodo ad præstandum obsequium sufficeret voluntas? Fatendum est igitur nos modis omnibus deficere, ut cælestis doctrina non aliter utilis sit nobis vel efficax, nisi quatenus Spiritus & mentes nostras ad eam intelligendam, & corda nostra ad subeundum ejus jugum format: ideoque ut idonei simus ejus discipuli, necesse est deposita omni ingenii nostri fiducia, lumen è cælo petere: stulta etiam liberi arbitrii opinione relicta nos Deo 1 Cor. 3. vers. 18. regendos tradere. Nec vero abs re Paulus jubet stultescere homines, ut Deo sapiant: quia ad suffocandum Spiritus lumen nulla est deterior caligo quam proprio acumini confidere. Observent præterea lectores, non fuisse apertos mentis oculos discipulis, quibus sine adjumento Dei mysteria perspicerent, sed ut comprehensa sunt in Scripturis: atque ita impletum fuit quod dicitur Psalm. 119. vers. 18. Illumina oculos meos, ut considerem mirabilia Legis tuæ. Neque enim Spiritum Deus suis confert qui verbi sui usum aboleat, sed potius qui fructuosum reddat. Quare perperam fanatici homines revelationum prætextu spernendæ Scripturæ sibi licentiam concedunt. nam quod de Apostolis nunc legimus, quotidie in suis omnibus Christus efficit: nempe ut Spiritu suo ad intelligendam Scripturam eos dirigat, non autem abripiat ad vagos ἐνθουσιασμούς. Sed quæritur cur operam Christus toto triennio in illis docendis perdere maluerit quam statim illorum aperire mentes. Respondeo primum, quamvis non extiterit tam cito fructus operæ, non tamen fuisse inutilem: quia donati nova luce, superioris quoque temporis profectum senserunt. Nam *apertas illis fuisse mentes* interpretor, non modo ut in posterum essent dociles, si quid illis esset propositum: sed ut doctrinam frustra ante auditam, cum fructu in memoriam revocarent. Deinde sciamus illa triennii inscitia utiliter didicisse, non aliunde se quam ex cælesti luce novam perspicaciam esse adeptos. Adde quod Christus certum in hac re Deitatis suæ specimen edidit: quia non externæ tantum vocis fuit minister quæ in auribus sonaret, sed arcana virtute in men- 1 Cor. 3. vers. 7. tes penetravit: atque ita ostendit, quod Paulus adimit Ecclesiæ doctoribus, in se unum competere. Notandum tamen est, non ita vacuos & privatos fuisse intelligentiæ luce Apostolos, quin exigua quædam principia tenerent: sed quia levis tantum erat gustus, censetur hoc veræ intelligentiæ principium, dum remoto velo, Christum in Lege & Prophetis conspiciunt.

46. *Dixit eis, Sic scriptum est.*] Hoc contextu refellitur eorum calumnia qui externam doctrinam obtendunt supervacuam fore si nulla nobis ad intelligendum facultas naturaliter suppetat. Quorsum, inquiunt, apud surdos verba faceret Dominus? Atqui videmus, ubi Spiritus Christi, qui interior est magister, partes suas implet, non lusoriam esse ministri loquentis operam. Christus enim postquam intelligentiæ Spiritu donavit suos, non sine fructu apud eos ex Scripturis disserit. Apud reprobos vero licet externa vox evanescat quasi mortua, ipsos nihilominus reddit inexcusabiles. Quod autem attinet ad verba Christi, sumpta sunt ex illo principio, Necesse est compleri quicquid scriptum est: quia nihil per suos Prophetas testatus sit Deus nisi quod certo facturus erat. Sed iisdem verbis monemur quid præcipue ex Lege & Prophetis discendum sit; nempe quum finis & anima Legis sit Christus, quicquid sine ipso & extra ipsum cognoscitur, inane & jejunum esse. Quare ut quisque in Scriptura optime proficere cupiet, semper intentus sit ad hunc scopum. Jam vero hic priore loco mortem suam & resurrectionem ponit Christus, deinde fructum qui ex utraque nobis provenit. Unde enim pœnitentia & remissio peccatorum, nisi quia homo vetus noster crucifixus est cum Christo, ut per ejusdem gratiam resurgamus in vitæ novitatem? quia etiam sacrificio mortis ejus expiata sunt peccata, & sanguine ablutæ sordes, resurrectione vero parta justitia? Docet igitur in morte sua & resurrectione causam Rom. 6. & materiam nostræ salutis esse quærendam: quia vers. 6. inde manat reconciliatio cum Deo, & regeneratio in novam ac spiritualem vitam. Ideoque diserte exprimitur, non posse tam remissionem peccatorum quam pœnitentiam nisi in ejus nomine prædicari: quia nec speranda est nobis justitiæ imputatio, nec abnegatio nostri vitæque novitas contingit, nisi quatenus ipse factus est nobis justitia & sanctificatio. 1 Cor. 1. Porro quia alibi copiose tractavimus de hac Euan- vers. 30. gelii summa, satius est lectores inde petere siquid memoria non teneant, quam repetitione onerari.

47. *In omnes Gentes, initio facto* &c.] Nunc clare demum aperit Christus quod ante celaverat, redemptionis à se allatæ gratiam communiter ad omnes Gentes patere. Etsi enim à Prophetis non semel prædicta fuerat Gentium vocatio, non tamen sic erat patefacta ut eas facile secum admitterent Judæi in spem salutis. Ergo usque ad resurrectionem non fuit Christus nisi unius electi populi creditus redemptor. Ac tunc primum diruta fuit maceria, ut qui extranei & prius dispersi fuerant, in ovile Domini aggregarentur. Interim tamen, ne irritum videri posset Dei fœdus, locavit Christus Judæos in priore gradu, initium fieri præcipiens ab Hierosolyma. Nam quia genus Abrahæ peculiariter adoptaverat Deus, reliquo mundo præferri oportuit: hoc est jus primogenituræ quod illis assignat Jeremias 31. vers. 9. Hunc quoque ordinem diligenter ubique observat Paulus, quod Christus ad- Ephes. 2. veniens annunciaverit pacem iis qui prope erant, vers. 17. deinde alienis & remotis.

48. *Vos autem estis testes.*] Nondum eos ad promulgandum Euangelium ablegat, sed tantum admonet quorsum eos destinaverit, ut se in tempore comparent. Partim vero hac consolatione eorum tristitiam lenit, partim hoc stimulo corrigit eorum ignaviam. Quum recentis suæ defectionis conscii sibi forent, dejectis animis esse oportuit. Hic præter spem incredibili honore eos Christus dignatur, legationem salutis æternæ toti mundo publicandam illis injungens. Hoc modo non solum eos in integrum restituit: sed novæ gratiæ magnitudine flagitii memoriam prorsus abolet. Simul tamen eos (ut dixi) exstimulat, ne ad fidem, cujus ordinati sunt præcones, adeo segnes sint ac tardi.

49. *Ecce ego mitto.*] Ne Apostolos terreat sua imbecillitas, ad spem novæ & adventitiæ gratiæ eos invitat: acsi diceret, Tametsi vos tanto oneri sentitis esse impares, non tamen est cur animos despondeatis: quia ego virtutem, qua vos destitui scio, è cælis sufficiam. Jam quo melius in hac fiducia eos confirmet, Spiritum sanctum commemorat à Patre fuisse promissum. Nam quo se alacriter ad opus accingerent, jam illos Deus sua promissione animaverat, eorum diffidentiæ occurrens. Nunc se Christus in locum Patris substituens, præstandi munus in se recipit: in quo iterum divinam sibi potentiam vendicat. Nam hæc pars ejus gloriæ est quam Deus jurejurando negat se alteri daturum, infirmos homi- Jesa. 42. nes cælesti virtute induere. Itaque si in Christum vers. 8. competit, sequitur illum esse Deum qui olim per os

Pro-

Prophetæ loquutus est. Quanquam autem Apostolis specialem gratiam pollicitus est Deus, & Christus contulit: tamen in genere hoc tenendum est, neminem mortalium per se Euangelio prædicando idoneum esse, nisi quatenus Deus Spiritu suo eos vestiens, ipsorum nuditati & inopiæ succurrit. Et certe ut non de solis Apostolis exclamat Paulus, Quis ad [2 Cor. 3. vers. 16.] hæc idoneus reperietur? sed neminem inter mortales huic tanto oneri parem esse pronunciat: sic necesse est quoscunque Deus excitat Euangelii ministros, imbui cælesti Spiritu: ideoque omnibus Ecclesiæ doctoribus sine exceptione ubique promittitur. *Vos autem sedete.* Ne temere ante tempus ad docendum prorumpant, quietem & silentium illis Christus imperat quousque eos pro suo arbitrio emittens, tempestive utatur eorum opera. Atque hæc utilis fuit obedientiæ eorum probatio, quod Scripturæ intelligentia præditi, & afflati Spiritus gratia, quia tamen loqui vetuit Dominus, silent tanquam muti. scimus enim quam cupide prodeant in medium qui sibi hoc videntur cum laude & admiratione facturi. Et forte hac dilatione, eorum torporem Christus multare voluit, quia non statim ex suo mandato in Galilæam eodem die profecti erant. Quicquid sit, eorum exemplo edocti sumus nihil tentandum esse nisi vocante Domino. Quare licet publice docendi non desit facultas, se tamen privati homines in silentio contineant donec eos sua manu in theatrum producat. Porro quod jubentur sedere Hierosolymæ, id intelligere convenit, postquam ex Galilæa reversi fuerint. Nam (ut paulo post audiemus ex Matthæo) quamvis Hierosolymæ se videndum exhibuerit, non tamen mutavit quod prius de Galilæa decreverat. Ideo sensus verborum est, postquam in loco condicto mandata illis dederit, velle tamen adhuc tacitos ad tempus manere, usque dum novam virtutem suppeditet.

MATTH. XXVIII.

16. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Jesus.

17. Et quum vidissent illum, adoraverunt eum: quidam autem dubitaverunt.

18. Et accedens Jesus, loquutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.

19. Euntes ergo docete omnes Gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti:

20. Docentes eos servare omnia quæcunque præcepi vobis. & ecce, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Amen.

MARC. XVI.

15. Et dixit eis, Ite in mundum universum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

16. Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur.

17. Porro signa eos qui crediderint, hæc subsequentur, Per nomen meum dæmonia ejicient: linguis loquentur novis:

18. Serpentes tollent: & siquid lethale biberint, non nocebit eis: super ægrotos manus imponent, & bene habebunt.

LUC.

16. *Undecim autem discipuli.*] Matthæus præteriens quæ ex aliis tribus retulimus, tantum docet ubi undecim discipuli ad munus Apostolicum legati sint. Neque enim (ut jam sæpius visum est) illis propositum fuit persequi singulas historiæ partes: quia Spiritui sancto, qui eorum stylum direxit, satis esse visum est ex conjunctis testimoniis summam complecti qualem videmus. Ergo quod nostra maxime intererat elegit Matthæus, nempe quum Christus discipulis apparuit, eos simul creasse Apostolos, qui æternæ vitæ legationem perferrent in omnes mundi plagas. Cæterum quanquam montis non fuit alibi facta mentio, colligimus tamen hunc Galilææ locum Mariæ notum fuisse. Mirum tamen est quosdam Christo jam bis viso adhuc dubitasse. Sicui ad primam manifestationem hoc referre placeat, nihil erit absurdi: quia interdum res diversas miscere solent Euangelistæ. Sed neque absurdum videri debet si reliquiæ pavoris quosdam ad novam rursus vacillationem impulerint. Scimus enim, quoties apparuit Christus, donec collectis animis ad ejus conspectum assuevissent, metu & stupore fuisse perculsos. Quare sensus est, meo judicio, quosdam initio hæsitasse, donec propius & familiarius ad eos Christus accederet: ubi autem vere certoque innotuit, tunc eos adorasse: quia scilicet conspicuus erat divinæ ejus gloriæ fulgor. Et forte eadem ad dubitandum ratio ipsos repente impulit quæ postea induxit ut adorarent: quia deposito servi habitu, nihil tunc nisi cæleste præ se tulit.

18. *Et accedens Jesus, loquutus.*] Non dubium est quin hic accessus scrupulum omnem exemerit. Matthæus vero antequam discipulis injunctum narrat docendi munus, Christum de sua potestate præfatum esse dicit. nec abs re: non enim hic sufficeret mediocris auctoritas: sed summo vereque divino imperio pollere oportet qui suo nomine vitam æternam promitti mandat, totum orbem redigi sub ditionem suam, ac doctrinam promulgari quæ subacta omni altitudine totum humanum genus humiliet. Atque hac quidem præfatione non modo Apostolos erexit Christus ad liberam muneris sui exequendi fiduciam, sed fidem Euangelii sui in omnes ætates stabilivit. Nunquam certe tam arduum munus aggredi Apostolis persuasum foret, nisi scirent in cælo sedere suum vindicem, cui summum imperium datum esset. nam sine tali præsidio impossibile fuisset quicquam proficere. Atqui ubi audiunt cælo & terræ præesse cui operam suam locant, hoc uno ad superanda quævis obstacula satis superque instructi sunt. Quod vero ad auditores spectat, si contemptibilis eorum qui Euangelium annonciant forma eorum fidem debilitat vel moratur, sursum oculos ad ipsum auctorem referre discant, à cujus potestate æstimanda est Euangelii majestas. ita fiet ut per suos ministros loquentem despicere non audeant. Diserte autem se tam cæli quam terræ dominum & regem facit, quia Euangelii prædicatione homines sub obsequium suum cogens, r[…]i sui solium constituit in terra: & suos in novam vitam regenerans, & ad spem salutis invitans, cælos aperit, ut ad beatam immortalitatem cum Angelis attollat qui prius non solum reptabant in mundo, sed in mortis abysso demersi erant. Meminerimus vero, quod Christus jure suo semper apud Patrem habuit, hoc illi in carne nostra datum esse, vel (ut clarius loquar) in persona Mediatoris. Non enim æternam potentiam jactat, qua præditus fuit ante creatum mundum, sed quam nunc accepit, dum ordinatus fuit mundi judex. Imo notandum est, imperium hoc non fuisse liquido cognitum donec à mortuis resurrexit: quia tunc demum summi Regis insignibus ornatus, in sublime prodiit. Quo etiam pertinet illud Pauli, Exinanivit seipsum: [Philip. 2. vers. 7. 9.] propterea exaltavit illum Deus, & dedit illi nomen quod

quod est supra omne nomen, &c. Quanquam autem alibi sessio ad Patris dexteram in cælum ascensui subjicitur, tanquam ordine posterior: quia tamen resurrectio & in cælum ascensus res sunt inter se mutuo connexæ, merito nunc de sua potentia tam magnifice concionatur Christus.

19. *Exeuntes ergo.*] Quanquam Marcus, postquam narravit Christum apparuisse undecim discipulis, mox subjicit mandatum de Euangelio prædicando, non tamen continuum actum designat: quia ex Matthæi contextu colligimus hoc non prius esse factum quam in Galilæam egressi essent. Summa autem est, ut Euangelium ubique promulgando, in fidei obedientiam Gentes omnes adducant: deinde ut doctrinam suam obsignent ac sanciant Euangelii signo. Apud Matthæum initio jubentur simpliciter docere: sed apud Marcum exprimitur doctrinæ genus, nempe ut Euangelium prædicent. Et paulo post apud Matthæum ipsum additur restrictio, ut doceant servare quæcunque præcepit Dominus. Hinc discamus Apostolatum non esse inanem honoris titulum, sed operosum munus: ideoque nihil magis esse absurdum vel minus tolerabile, quam ut sibi larvati homines usurpent hunc honorem, qui otiose regnantes, docendi munus à se rejiciunt. A Papa Romano ejusque cohorte superbe successio hæc jactatur, quasi communem cum Petro & ejus collegis personam sustineant: interim doctrinæ nihilo major illis cura est quam Lupercis, vel Bacchi & Veneris sacerdotibus. Verum qua fronte, obsecro, in eorum locum se subrogant quos audiunt creatos fuisse Euangelii præcones? Sed quamvis eos non pudeat impudentiam suam prodere, tamen apud omnes sani judicii lectores hoc uno verbo satis valide prosternitur futilis eorum hierarchia, quod nullus Apostolorum successor esse potest nisi qui suam in Euangelii prædicatione operam Christo impendit: denique quisquis doctoris partes non implet, perperam nomen Apostoli mentitur. imo hoc Novi Testamenti sacerdotium est, spirituali verbi gladio homines in sacrificium Deo mactare. Unde sequitur, degeneres esse & commentitios omnes sacrificos qui non sunt ad docendi officium intenti. *Docete omnes Gentes.* Hic Christus sublato discrimine Gentes æquat Judæis, & utrosque promiscue in fœderis societatem admittit. Quo etiam pertinet *Exeundi* verbum. Nam Prophetis sub Lege præscripti erant Judææ limites: nunc vero diruta maceria, Euangelii ministros procul exire jubet Dominus, ad spargendam per omnes mundi plagas salutis doctrinam. Quamvis enim (ut nuper attigimus) primogenituræ dignitas inter prima exordia manserit apud Judæos, communis tamen Gentibus
Jes. 49. vers. 6. fuit vitæ hæreditas. Sic impletum fuit illud Jesaiæ vaticinium cum similibus, datum esse Christum Gentibus in lucem, ut sit salus Dei usque ad extremum terræ. Id Marcus intelligit per omnem creaturam: quia postquam domesticis annunciata fuit pax, ad longinquos etiam & extraneos idem nuncius pervenit. Porro quam necesse fuerit clare moneri Apostolos de Gentium vocatione, inde patet, quod etiam
Actor. 10. vers. 28. post acceptum mandatum, ad eas accedere illis summo horrori fuit, acsi se & doctrinam polluerent. *Baptizantes eos.* Baptizari jubet Christus qui nomen Euangelio dederint, seque professi fuerint discipulos: partim ut illis Baptismus, vitæ æternæ sit tessera coram Deo, partim apud homines externum fidei signum. Scimus enim Deum nobis testari adoptionis suæ gratiam hoc signo: quia nos inserit in corpus Filii sui, ut nos in grege suo censeat: ideo & spirituale nostrum lavacrum, quo nos sibi reconciliat, & nova justitia illic repræsentantur. Sed quemadmodum gratiam suam Deus hoc sigillo nobis confirmat, ita quicunque se ad Baptismum offerunt, vicissim quasi data syngrapha obstringunt suam fidem. Porro quum Apostolis diserte una cum prædicatione Euangelii mandatæ sint istæ partes, sequitur non alios Baptismi legitimos esse ministros nisi qui fidem simul doctrinam ministrant. Quod ergo privatis hominibus, imo etiam fœminis permissa fuit baptizandi licentia, quia Christi institutioni minime consentaneum est, nihil aliud fuit quam mera profanatio. Adde, quum doctrinæ prior datur locus, inter hoc mysterium & adulterinos Gentium ritus, quibus sa in sua sacra initiant, verum statui discrimen: quia donec verbo suo terrestre elementum Deus vivificet, nobis Sacramentum non efficitur. Ut superstitio omnia Dei opera præpostere æmulatur, stulti homines varia Sacramenta fabricant pro suo arbitrio: sed quia non subest verbum, tanquam anima, inanes sunt ac lusoriæ umbræ. Quare teneamus, doctrinæ virtute fieri ut signa novam naturam induant: sicuti externa carnis lotio spirituale regenerationis pignus esse incipit præeunte Euangelii doctrina. atque hæc genuina est consecratio, in cujus locum magicos exorcismos Papatus nobis invexit. Ideoque apud Marcum dicitur, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit.* quibus verbis non modo à spe salutis excludit Christus hypocritas, qui fide vacui, externo tantum signo inflati sunt: sed sacro vinculo doctrinæ Baptismum copulat, ut hoc nihil aliud sit quam illius accessio. Verum quia docere prius jubet Christus quam baptizare, & tantum credentes ad Baptismum vult recipi, videtur non rite administrari Baptismus nisi fides præcesserit. Atque hoc prætextu multum tumultuati sunt Anabaptistæ contra Pædobaptismum. Solutio tamen non difficilis est, siquis præcepti rationem expendat. Jubet Christus perferri ad omnes Gentes legationem æternæ salutis: eam confirmat additu Baptismi sigillo. Merito autem ante Baptismum locatur verbi fides, quum Gentes alienæ prorsus essent à Deo, nec quicquam haberent cum electo populo commune. nam alioqui mendax esset figura, quæ peccatorum remissionem & Spiritus donum offerret incredulis qui nondum essent Christi membra. Fide autem aggregari scimus ad populum Dei qui prius dispersi erant. Nunc quæritur qua lege Deus qui ante fuerunt alieni, in filios cooptet. Certe negari non potest, ubi eos semel amplexus est in suum favorem, quin eundem prosequatur erga eorum filios ac nepotes. Communiter se Christi adventu Gentibus ac Judæis patrem exhibuit. quæ ergo olim Judæis data fuit promissio, inter Gentes hodie quoque *Genes. 17.*
vigeat necesse est, Ero Deus tuus, & Deus seminis *vers. 7.*
tui post te. Ita eos qui fide in Ecclesiam Dei ingressi sunt, videmus cum sua sobole censeri in Christi membris, & in salutis hæreditatem simul vocari. Nec vero separatur hoc modo Baptismus à fide vel doctrina: quia licet pueri infantes nondum per ætatem fide percipiant Dei gratiam, Deus tamen eorum parentes compellans, ipsos etiam complectitur. Nego igitur temere Baptismum infantibus conferri, ad quem Dominus eos invitat dum se illis promittit fore in Deum. *In nomine Patris.* Hic locus docet, plenam & liquidam Dei notitiam, quæ obscure tantum sub Lege & Prophetis adumbrata fuerat, demum emersisse sub Christi regno. Veteres quidem Deum nunquam ausi fuissent vocare suum patrem nisi hanc fiduciam sumpsissent à Christo capite: nec illis prorsus incognita erat æterna Dei sapientia, quæ Fons erat lucis & vitæ. Unum etiam ex confessis principiis erat, Deum suam virtutem in Spiritu sancto exerere. Sed exortu Euangelii longe clarius sub tribus Personis patefactus fuit Deus: quia tunc Pater in Filio, viva & expressa sua imagine, conspicuum se exhibuit: Christus vero ipse claro Spiritus sui fulgore mundum irradians, & hunc & seipsum cognoscendum præbuit. Cæterum non abs re Patris, Filii, & Spiritus expressa hic fit mentio: quia aliter Baptismi vis apprehendi non potest quam si à gratuita Patris misericordia initium fiat, qui nos per Filium uni-

unigenitum sibi reconciliat: deinde in medium prodeat Christus ipse cum mortis suæ sacrificio: & tandem accedat etiam Spiritus sanctus, per quem nos abluit ac regenerat, deinque suorum omnium bonorum consortes facit. Ita videmus nec rite cognosci Deum nisi distincte fides nostra tres in una essentia Personas concipiat: & inde Baptismi efficaciam fructumque manare, quod Deus Pater in Filio suo nos adoptat, & per Spiritum à carnis nostræ sordibus purgatos reformat in justitiam.

16. Marc. *Qui crediderit.*] Hæc promissio fuit adjuncta, quæ totum humanum genus ad fidem alliceret. sicuti rursum ad terrendos incredulos gravis exitii denunciatio sequitur. Porro mirum non est salutem promitti fidelibus: quia credendo in Filium Dei unigenitum, non modo censeotur ipsi inter Dei filios, sed gratuita justitia & Spiritu regenerationis donati summam æternæ vitæ possident. Cum fide Euangelii Baptismus conjungitur, ut sciamus insculptam illic esse salutis nostræ notam: nisi enim ad testandam Dei gratiam valeret, improprie dixisset Christus, *Salvos fore qui crediderint & baptizati fuerint.* Quanquam simul tenendum est, non ita necessario requiri ad salutem ut perire necesse sit quicunque eum adepti non fuerint. neque enim hic fidei adjungitur tanquam dimidia salutis causa, sed ut testimonium. Fateor quidem hominibus necessitatem imponi ne signum gratiæ Dei negligant: sed quamvis pro eorum infirmitate talibus adjumentis utatur Deus, obstrictam esse ejus gratiam nego. Hoc modo oon simpliciter necessarium esse dicemus, sed tantum obedientiæ nostræ respectu. Secundo membro, ubi condemnat Christus eos qui non crediderint, rebelles significat, dum oblatam salutem respuunt, graviorem sibi pœnam accersere, nec jam communi tantum humani generis interitu esse implicitos, sed propriæ ingratitudinis culpam sustinere.

17. *Signa eos qui crediderint, hæc* &c.] Sicuti miraculis Euangelii sui fidem sancierat Dominus quamdiu versatus erat in mundo, ita ounc eandem virtutem in futurum tempus propagat, ne putent discipuli alligatam corporali ejus præsentiæ fuisse. Magnopere enim intererat vigere inter fideles divinam illam Christi potentiam, ut certo constaret resurrexisse à mortuis, quo superstes maneret ejus doctrina, & immortale esset nomen. Porro quod fideles hoc dono instruit, ad singulos trahendum non est. scimus enim distributa varie fuisse dona, ut miraculorum potestas nonnisi penes quosdam fuerit. Sed quia commune totius Ecclesiæ fuit quod paucis dabatur, & quæ uous miracula edebat, in omnium confirmationem valebant, merito indefinite credentes nominat Christus. Sensus ergo est, fideles ejusdem virtutis, quæ prius in Christo admirabilis fuerat, fore ministros, ut eo absente certior constet Euange-
Joan. 14. vers. 12. lii obsignatio: sicuti apud Joannem promittit eadem & majora facturos. Porro ad testandam Christi gloriam & Deitatem satis fuit paucos ex credentibus fuisse hac facultate ornatos. Quanquam autem non exprimit Christus velitne hoc temporale esse donum, an perpetuo in Ecclesia sua residere: magis tamen probabile est nonnisi ad tempus promitti miracula, quæ novum & adhuc obscurum Euangelium illustrent. Fieri quidem potest ut ingratitudinis suæ culpa mundus hoc honore privatus sit: ego tamen statuo, miraculis hunc proprie impositum fuisse finem, oe qua Euangelii doctrinæ sub inisium deesses approbatio. Et certe videmus eorum usum non ita multo post cessasse, vel saltem adeo rara fuisse eorum exempla ut colligere liceret non peræque omnibus seculis esse communia. Fecit tamen præpostera eorum qui deinde sequuti sunt, vel cupiditas, vel ambitio, ne miraculis prorsus carerent, ut inania sibi fingerent. Atque hoc modo aperta fuit Satanæ fallaciis janua, non solum ut præstigiæ succederent in locum veritatis, sed ut signorum prætextu simplices abducerentur à recta fide. Et certe æquum fuit curiosos homines, qui legitima approbatione non contenti, nova subinde miracula petereot, talibus imposturis deludi. Hæc ratio est cur alibi prædixe- Mat. 24. vers. 24.
rit Christus regnum Antichristi signis mendacibus refertum fore: & Paulus idem testetur. Quare ut 2 Thes. 2. vers. 9.
miracula fidem nostram rite confirment, in illa quam dixi sobrietate sese contineant nostræ mentes. Unde etiam sequitur, putidam esse eorum calumniam qui doctrinam nostram miraculis destitui objectant. Quasi vero non eadem illa sit quam Christus satis superque olim obsignavit. Sed in hoc argumento brevior sum, quia jam pluribus locis plenius à me tractatum fuit.

20. Matth. *Docentes eos servare.*] His verbis (ut ante admonui) Christus Apostolos mittendo, ostendit se illis in totum non resignare suas partes, quasi Ecclesiæ suæ magister esse desinat. nam Apostolos cum hac exceptione dimittit, ne propria commenta obtrudant; sed quod ipse mandavit, de manu (quod aiunt) in manum pure & fideliter dispensent. Atque utinam jus quod sibi arrogat Papa, huic regulæ subjiceret. nos enim facile pateremur ipsum esse Petri vel Pauli successorem, modo ne tyrannice in animas dominaretur. Sed quum profligato Christi magisterio, putidis suis nugis Ecclesiam inficiat, satis hinc apparet quam longe à munere Apostolico desciverit. Teneamus in summa, his verbis præfici Ecclesiæ doctores, non qui proferant quicquid visum fuerit, sed ab ore unius magistri ipsi quoque pendeant, ut ei, non sibi, acquirant discipulos. *Ecce, ego vobiscum.* Quia provinciam Christus mandabat Apostolis quam minime obire poterant humana tantum virtute freti, cælestis sui præsidii fiducia eos animat. Nam aotequam se illis adfuturum promitteret, præfatus est se Regem esse cæli & terræ, qui maou sua & imperio omnia gubernet. Ergo emphatice legendum est hoc pronomen *Ego*: acsi dixisset, si officio suo strenue defungi vellent Apostoli, non respiciendum esse quid ipsi possent, sed injuncta ejus potestate nitendum esse sub cujus auspiciis militant. Modus autem præsentiæ quam Dominus suis promittit, spiritualiter intelligi debet: quia ut nobis auxilietur, non opus est è cælo descendere, quum Spiritus sui gratia, quasi extenta manu è cælo, juvare nos possit. nam qui secundum corpus immenso locorum spatio à nobis distat, non modo per totum mundum Spiritus sui efficaciam diffundit, sed in nobis quoque vere habitat. Notandum est præterea, non solis Apostolis hoc esse dictum: quia non in unam modo ætatem, sed usque ad finem mundi Dominus auxilium suum promittit. Perinde est igitur acsi diceret, utcunque infirmi sint Euangelii ministri, rerumque omnium inopia laborent, se illorum fore præsidem, ut victores emergant supra omnes mundi conflictus. Sicuti hodie clara experientia docet, arcano modo Christum mirabiliter operari, ut innumeris obstaculis Euangelium prævaleat. Quo minus ferenda est cleri Papalis improbitas, dum sacrilegæ suæ tyrannidi hunc colorem inducunt. Negant Ecclesiam errare posse quæ à Christo regitur. Quasi vero Christus, noo secus ac gregarius quispiam miles, aliis ducibus mercenariam operam locarit: ac non potius auctoritatem sibi in solidum retinens, se doctrinæ suæ vindicem fore testatus sit, ut se ejus ministri victores totius mundi fore confidant.

MATTH.	MARC. XVI.	LUC. XXIV.
	19. Itaque Dominus quidem, postquam loquutus fuisset eis, receptus est in cælum, & consedit à dextris Dei.	50. Eduxit autem eos foras usque in Bethaniam: & sublatis in altum manibus suis, benedixit eis.

20. Illi vero egressi prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmaote per signa subsequentia.

51. Et factum est, quum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in cælum.

52. Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymam cum gaudio magno.

53. Et erant semper in templo laudantes & beoedicentes Deum. Amen.

19. *Itaque Dominus.*] Quia magnifice supra totum mundum extulerat Matthæus regnum Christi, de ipsius in cælum ascensu nullus apud eum sit sermo. Loci etiam & formæ Marcus oon meminit: quorum utrumque exprimitur à Luca. Dicit enim *eductos fuisse in Bethaniam discipulos*, ut à monte Olivarum (unde ad subeundam crucis ignominiam profectus erat Dominus) cæleste suum solium conscenderet. Sicuti autem non ab omnibus promiscue redivivus voluit conspici, ita non quoslibet sui in cælum ascensus testes admisit: quia hoc fidei mysterium Euangelii præcooio cognosci magis, quam oculis cerni volebat. Sequirur apud Lucam, Christum *sublatis in altum manibus Apostolos benedixisse.* Quo docuit benedicendi munus, quod sub Lege Sacerdotibus commissum erat, vere & proprie suum esse. Dum sibi muruo benedicunt homines, id nihil aliud est quam bene precari. Dei autem alia est ratio, qui non votis tanrum favet, sed solo nutu præstat quicquid nobis optabile est. Sed quum omnis benedictionis unicus sit auctor, quo tamen familiaris esset sua gratia, voluit suo nomine ab initio Sacerdotes benedicere tanquam mediatores. Sic
Genes. 14. Melchisedec benedixit Abrahæ. Et Num. c. 6. v. 23.
vers. 19. perpetua bujus rei lex tradita est. Eodem pertinet quod Psal. 118. v. 26. legitur, Benedicimus vobis è domo Domini. Denique Apostolus signum præstan-
Hebr. 7. tiæ esse dicit, aliis benedicere. Nam minor, inquit,
vers. 7. à majora benedicitur. Nunc ubi Christus (verus Melchisedec, & æternus Sacerdos) in lucem prodiit, in ipso compleri oportuit quod Legalibus figuris ad-
Ephes. 1. umbratum erat. sicuti etiam docet Paulus, nos in
vers. 3. ipso benedici à Deo Patra, ut divites simus omnium cælestium bonotum. Ergo semel palam & solenoi ritu Apostolos benedixit, ut recta se ad ipsum conferant fideles, si Dei gratiæ compotes esse cupiant. In *manibus sublatis* describitur vetus ceremonia, qua scimus Sacerdotes olim fuisse usos.

52. *Et ipsi adorato eo.*] Adorandi verbo primum significat Lucas exemptam fuisse dubitationem Apostolis, quia tunc omni ex parte rasplenduit Christi majestas, ut jam dubia esse non deberet ejus rasurrectio: deinde ob eandem causam cœpisse majore reverentia eum colere quam dum ejus consuetudine in terra fruebantur. Cultus enim de quo nunc agitur, non tantum ut magistro vel Prophetæ, neque etiam ut Messiæ, dimidia rantum ex parte cognito, sed ut Regi gloriæ, mundique Judici exhibitus fuit. Quia autem Lucæ propositum erat longius historiam suam texere, tantum breviter dicit quid decem diebus egerint Apostoli. Summa autem est, præ gaudii fervora palam erupisse in laudes Dei, & fuisse in templo assiduos. non quod noctes diesque illic transegerint: sed quod frequentarint omnes conventus, statisque & solennibus horis adfuerint ad gratiarum actionem Deo reddendam. Hæc porro alacritas timori opponitur, qui prius clausos & latentes domi tenebat.

19. Marc. *Consedit à dextris Dei.*] Aliis locis exposui quid valeat hæc loquutio: Christum scilicet in sublime evectum esse ut supra Angelos omnesque creaturas emineat, ut per ejus manum Pater mundum gubernet, ut denique coram eo flectatur omne genu. Ergo perinde est acsi vocetur Dei vicarius, qui ejus personam sustinet. Quare locum aliquem imaginari non convenit, quum metaphorice dextra secundam à Deo potestatem significet. Consulto autem hoc addidit Marcus ut sciremus non receptum fuisse Christum in cælos ut beatam quietem procul à nobis colat, sed ut mundo præsideat in salutem omnium piorum.

20. *Illi vero egressi.*] Breviter hic attingit Marcus quæ secundo libro Lucas historice prosequitur, pusillæ & ignobilis hominum cohortis vocem pertonuisse usque ad extramos orbis fines. Nam quo res minus erat credibilis, eo certius refulsit cælestis potentiæ miraculum. Christum morte crucis vel extinctum prorsus esse omnes putassent, vel ita oppressum ut nulla unquam fieret ejus mentio nisi probrosa & detestabilis. Apostoli, quos sibi testes elegerat, illo turpiter deserto sese in tenebras abdiderant: tanta erat eorum inscitia ac ruditas, tantus deinde contemptus, ut vocem io publico emittere vix auderent. An ab hominibus indoctis, nulliusque pratii, atque etiam transfugis, sperandum fuit ut oris sui sonitu tot gentes dispersas sub crucifixi imperium cogerent? Magnum ergo pondus subest his verbis, quod egressi, ubique prædicaverint, qui trepide nuper in suo ergastulo silebant. momento enim tam inopinata conversio humanitus accidere non potuit. Ideoque addit Marcus, *Domino cooperante*, significans hoc vera divinum fuisse opus. Neque tamen hac loquendi forma inter ipsorum operam vel laborem & Dei gratiam partitur, quasi seorsum ipsi quicquam præstiterint: verum simpliciter à Deo fuisse adjutos iotelligit, quia secundum carnem frustra aggressi essent quod per ipsos tamen est perfectum. Fateor quidem verbi ministros vocari Dei coadjutores quatenus ipsorum ministerio utitur: sed tenendum est, nullam illis virturem suppetere nisi quam idem subministrat: deinde plan- 1 Cor. 3.
tando & rigando nihil proficera, nisi ab arcana Spiri- vers. 7.
tus efficacia proveniat incrementum. *Sermonem confirmante.* Hic, meo judicio, speciem designat Marcus ejus quod proxime in genere posuit. nam aliis quidem modis cooperatus est Dominus, ne irrita esset Euangelii sui prædicario: sed hoc illustre fuit auxilii ejus documentum, quod miraculis eam sancivit. Docet autem bic locus quorsum raferri debeant miracula, nisi ea in perversas corruptelas trahero libeat: nempe, ut Euangelio subserviant. Unde sequitur, sanctum Dei ordinem inverti, si à verbo Dei avulsa (cujus sunt appendices) ad ornaodas impias doctrinas, vel fucandos vitiosos cultus trabuntur.

LAUS DEO.

HARMONIÆ *ex tribus Euangelistis*, MATTHÆO, MARCO, *&* LUCA *compositæ*

FINIS.

JOANNIS CALVINI,

MAGNI THEOLOGI,

COMMENTARII

IN

EUANGELIUM

SECUNDUM JOANNEM,

CUM

INDICE ACCURATISSIMO.

Editio ut posterior ita prioribus multo emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.
M. DC. LXVII.

COMMENTARIORUM
JOANNIS CALVINI
IN
EUANGELIUM
SECUNDUM JOANNEM
PRÆFATIO.

Magnificis Dominis, Syndicis, Senatuique Genevensi, Dominis suis vere observandis Joan. Calvinus Spiritum prudentiæ & fortitudinis, prosperumque gubernationis successum à Domino precatur.

QUoties in mentem venit illa Christi sententia, qua tanti æstimat quod hospitibus colligendis impenditur humanitatis officium, ut in suas tationes acceptum ferat, simul occurrit quam singulari vos honore dignatus sit, qui urbem vestram non unius vel paucorum, sed commune Ecclesiæ suæ hospitium esse voluit. Semper apud homines profanos non modo laudata, sed una ex præcipuis virtutibus habita fuit hospitaliras: ac proinde in quibus extremam barbariem ac mores prorsus efferatos damnare vellent, eos [illegible], vel (quod idem valet) inhospitales vocabant. Laudis autem vestræ longe potiot est ratio, quod turbulentis hisce miserisque temporibus Dominus vos constituit quorum in fidem præsidiumque se conferrent pii & innoxii homines, quos non sæva minus quam sacrilega Antichristi tyrannis è patriis sedibus fugat ac dispellit. Neque id modo, sed sacrum etiam apud vos domicilium nomini suo dicavit, ubi pure colatur. Ex his duobus quisquis minimam partem vel palam rescindere, vel furtim auferre conatur, non hoc agit modo ut nudatam præcipuis suis ornamentis urbem vestram deformet, sed ejus quoque saluti maligne invidet. Quamvis enim quæ Christo & dispersis ejus membris præstantur hic pietatis officia, caninos impiorum latratus provocent, merito tamen hæc vobis una compensatio satis esse debet quod è cælo Angeli & ex omnibus mundi plagis filii Dei benedicunt: ut secure putidam eorum maledicentiam spernere liceat, quibus in Deum ipsum plus quam in vos quidvis evomere nulla est religio nec pudor: imo qui vobis detrahere volentes, à Dei contumelia incipiunt. Quàmvis eadem hæc occasio multorum in vos odia inflammet, nihil tamen inde vobis metuendum est periculi, quamdiu eorum furori manus suæ tutelam opponet ille qui fidum se promisit earum urbium fore custodem ubi & sedes erit Euangelii sui doctrinæ, & piis hominibus, quos ferre mundus nequit, dabitur aliqua statio. Omitto quod de placando hoc hostium ge-

nere vos esse sollicitos nihil attinet, quando nemo vobis infensus est Euangelii causa, qui non vos alioqui vel perditos esse cupiat, vel oppressos. Cæterum ut demus nonnisi hanc ob causam vos professis sanæ doctrinæ adversariis esse exosos, quia vestro patrocinio eam defendi vident: posthabitis tamen eorum machinationibus ac minis, duo hæc invicta propugnacula constanter tueri vos decet, puræ religionis cultum, & piam fovendæ Ecclesiæ curam, quam Christus alis vestris tegendam commisit. Quod ad convitia pertinet quibus nos meritorii Papæ rabulæ incessunt, defectionem ab Ecclesia esse quod cum Romana sede fecimus dissidium: utinam vero plena fiducia coram Deo & Angelis testari nobis liceret, ab illa colluvie quam longissime nos abesse, ut facilis est ac expedita ejus criminis, quo nos gravare solent, defensio. Catholicæ scilicet Ecclesiæ titulo gloriantur, qui in universa Legis & Euangelii doctrina partem nullam à fœdis corruptelis integram reliquerunt, qui totum Dei cultum superstitionum suarum fœtore profanarunt, qui omnia Dei instituta suis figmentis adulterare non sunt veriti. Imo tam catholica est errorum congeries, quibus eversa ab illis fuit tota religio, ut obruendæ perdendæque centies Ecclesiæ sufficiant. Nunquam ergo satis magnifice pro merito immensam Dei bonitatem extollere licebit, qua factum est ut ab illo exitiali gurgite mirabiliter emersi, fixam habeamus in solida æternaque Dei veritate fidei nostræ anchoram. Et certe Papatum nihil aliud quam monstrum ex innumeris Satanæ fallaciis conflatum esse, & quam obtendunt Ecclesiam, Babylone magis confusam, unus hic Commentarius erit (ut spero) luculentus testis. Interea quod res habet, ingenue fatebor: nos ab illius lacunæ sordibus, quarum se contagio nimis longe diffundit, non satis procul distare. Queritur Antichristus nos sibi elapsos esse: nos autem gemere cogimur, nimis multa ex vitiis quibus orbem terrarum infecit, apud nos esse residua. Nobis restituta est sincera doctrinæ puritas, integra religio, simplex Dei cultus, genuina Sacramentorum ratio, qualis à Christo tradita est. Verum, quominus vigeat ea quæ debebat morum vitæque correctio, hæc maxime causa est, quod bona pars effrenis illius licentiæ memor qua Papistæ contra Deum impune lasciviunt, Christi jugo assuescere non potest. Itaque quod hostes nostri (ut falsa nos invidia apud imperitos gravent) odiose clamitant solutam à nobis esse disciplinam, hoc uno abunde vel nobis tacentibus refellitur eorum calumnia, quod nullum domi majus certamen nobis est, quam de immodico (ut multis quidem videtur) nostro rigore. Atqui quum mihi Collegisque meis sitis optimi testes, non magis austeros esse nos vel restrictos quam flagitat officii necessitas, adeoque cogit: sicuti nos tuto in conscientiæ vestræ judicio acquiescimus, ita vicissim quam ridicula sit hac in parte hostium impudentia, tanquam ex re præsenti judicare vobis promptum est. Nunc ut privatim de me aliquid dicam, etsi compluribus meis scri-

ſcriptis, qualiter hanc Eccleſiam inſtituerim, toti mundo teſtatum eſſe confido, operæpretium tamen facturum me putavi ſi aliquod extaret ſingulare ejus rei monumentum, quod nominis veſtri inſcriptionem haberet. Magni enim intereſt proponi in omnium conſpectu doctrinæ genus quod à me traditum eſſe agnoſcitis. Etſi autem in omnibus quos hactenus edidi libris, poſt mortem quoque meam vobis & populo vobis commiſſo prodeſſe ſtudui, minimeque decet quæ ex urbe veſtra ad exteras nationes manavit doctrinam longe lateque uberem proferre fructum, in ſua ſede negligi: Commentarium tamen hunc qui peculiariter vobis dicatus eſt, tenacius veſtræ memoriæ hæſurum confido. Quod ut fiat, Deum ipſum precor ut cordibus veſtris inſcriptum ita penitus ſuo digito infigat, ne ullo unquam Satanæ artificio deleatur. Nam ejus eſt labori meo dare ſucceſſum, qui mihi hunc pridem animum dedit ut nihil magis cupiam quam fideliter veſtram omnium ſalutem curare. Porro ſicut ab exacta boni Paſtoris diligentia, & aliis virtutibus, quas officii magnitudo excellentiaque poſtulat, me procul abeſſe coram mundo ingenue fateor, & coram Deo tot vitia, quæ meum curſum impediunt, aſſidue deploro: ita profiteri audeo, fidem mihi rectamque voluntatem non deeſſe. Quod ſi interea obſtrepere non deſinant improbi, ſicuti meum eſt bene agendo refellere eorum calumnias, ita veſtrarum erit partium eaſdem ſancta, qua polletis, auctoritate compeſcere. Valete magnifici ac mihi in Chriſto venerandi Domini, cujus præſidio vos commendo. Genevæ, Calend. Januarii. M. D. LIII.

ARGUMENTUM

IN

JOANNEM.

QUid significet Græcis Euangelii nomen, satis notum est: in Scriptura vero κατ' ἐξοχὴν pro læto & felici exhibitæ nobis in Christo gratiæ nuncio capitur: ut discamus, contempto mundo, & caducis ejus opibus ac deliciis, incomparabile hoc bonum toto cordis affectu appetere, oblatumque complecti. Quod profanos homines facere videmus, ut in vanis mundi gaudiis intemperanter exultent, nullo aut perquam exiguo spiritualium bonorum sensu tangantur, omnibus fere nobis est ingenitum. Ergo Deus, ut vitium hoc corrigat, nuncium quem de Christo publicari jubet, Euangelii nomine peculiariter insignit. Ita enim admonet, non alibi verum & solidum gaudium posse obtineri: ut sane in ipso completos babemus omnes beatæ vitæ numeros. Quidam Euangelii nomen ad gratuitas omnes Dei promissiones extendunt, quæ sparsæ sunt etiam in Lege & Prophetis. Nec vero negandum est, quoties se Deus propitium hominibus fore testatur, illisque peccata remittit, quin Christum simul offerat, cujus proprium est, ubicunque affulget, lætitiæ radios diffundere. Fateor ergo Patres ejusdem nobiscum Euangelii, quantum ad gratuitæ salutis fidem spectat, consortes fuisse: verum quia Spiritus in Scripturis ita loqui solet, Christi demum adventu publicatum fuisse Euangelium, nos quoque hanc loquendi formam retineamus. ac illa sit Euangelii definitio quam posui, solenne esse de patefacta in Christo gratia præconium. Qua ratione vocatur Euangelium, Dei potentia in salutem omni credenti: quia Deus justitiam illic suam manifestat. Vocatur & legatio, qua sibi homines reconciliat. Porro quoniam Christus divinæ misericordiæ paternique in nos amoris pignus est, ideo & propria est Euangelii materia. hinc factum est ut Euangelii nomen peculiariter obtinuerint historiæ quæ Christum apparuisse in carne, mortuum, & à morte suscitatum, ac tandem in cælos receptum fuisse narrant. Quanquam enim secundum rationem nuper adductam hoc nomine censetur novum Testamentum, usus tamen obtinuit ut per synecdochen sic vocetur pars ista quæ Christum nobis in carne exhibitum, mortuum esse, & ex morte resurrexisse testatur. Cæterum quia non sufficeret nuda historia, imo ad salutem nihil prodesset, non simpliciter narrant Euangelistæ natum esse Christum, & mortuum, & mortis victorem: sed in quem finem natus fuerit, quorsum mortuus fuerit, ac resurrexerit, & quis inde ad nos redeat fructus, simul exponunt. Hoc tamen inter eos quoque est discrimen, quod alii tres in narranda Christi vita & morte sunt fusiores: hic autem noster in doctrinam, qua & Christi officium, & mortis resurrectionisque virtus explicatur, magis insistit. Non tacent illi quidem venisse Christum ut salutem mundo afferret, ut mortis suæ sacrificio mundi expiaret peccata, ut denique omnes Mediatoris partes peragerent (quemadmodum & Joannes in historica narratione aliquatenus versatur) sed doctrina quæ vim & fructum adventus Christi nobis demonstrat, longe clarius in hoc apparet quam in reliquis. Et quum omnibus communiter propositum sit Christum ostendere, priores illi corpus (si ita loqui fas est) in medium proferunt, Joannes vero animam. Quamobrem dicere soleo, hoc Euangelium clavem esse quæ aliis intelligendis januam aperiat. Quisquis enim Christi virtutem, ut hic graphice expressa est, tenuerit, is vero demum cum profectu quæ ab aliis traduntur de exhibito Redemptore, leget. Creditur Joannes hoc maxime consilio ad scribendum adductus, ut Christi Divinitatem contra impias Ebionis & Cerinthi blasphemias assereret: idque Eusebius & Hieronymus ex communi veterum sententia referunt: sed quæcunque illi tunc scribendi fuerit ratio, minime tamen dubium est quin longius Ecclesiæ suæ Deus prospexerit. Sic ergo quatuor Euangelistis dictavit quod scriberent, ut distributis inter ipsos partibus corpus unum integrum absolveret. Nunc ergo nostrum est, quatuor ita mutuo inter se nexu conjungere, ut nos patiamur quasi uno omnium ore simul doceri. Quod quartum in ordine Joannem locarunt, in eo habita fuit temporis quo scripserat ratio: sed in lectione diversus ordo utilior: ut scilicet apud Matthæum & reliquos lecturi Christum à Patre nobis esse datum, in quem finem manifestatus sit, primum ex Joanne discamus.

JOAN-

JOANNIS CALVINI COMMENTARII IN SANCTUM JESU CHRISTI EUANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

CAP. I.

IN principio erat Sermo, & Sermo erat apud Deum, & ille Sermo erat Deus.
2. Hic erat in principio apud Deum.
3. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.
4. In ipso vita erat: & vita erat lux hominum.
5. Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

Cur Joannes Christi divinitatem prædicet, idque ab effectibus.

1. IN *principio erat Sermo.*) Hoc exordio æternam Christi Divinitatem prædicat, ut sciamus æternum esse Deum qui manifestatus est in carne. Porro hic scopus est, generis humani instaurationem fieri oportuisse per Dei Filium, quum ejus virtute creata fuerint omnia, quum solus creaturis omnibus vitam & vigorem inspiret, ut in statu suo maneant: ac præsertim in homine ipso singulare ediderit tam virtutis quam gratiæ suæ specimen: adeoque post Adæ lapsum ac defectionem, non tamen destiterit erga posteros liberalis esse ac beneficus. Atque hæc doctrina cognitu in primis necessaria est: nam quum extra Deum minime quærenda sit vita & salus, quomodo in Christum recumberet fides nostra, nisi certo constitutum esset quod hic docetur? Ergo his verbis testatur Euangelista nos ab unico & æterno Deo minime discedere quum in Christum credimus: deinde ejusdem beneficio vitam nunc restitui mortuis qui natura adhuc integra, vitæ fons & causa fuit. Quod Sermonem vocat Dei Filium, hæc mihi simplex videtur esse ratio, quia primum æterna sit Dei sapientia & voluntas, deinde expressa consilii ejus effigies. Nam ut sermo character mentis dicitur in hominibus, ita non inepte transfertur hoc quoque ad Deum, ut per Sermonem suum dicatur nobis seipsum exprimere. Aliæ significationes τοῦ λόγου non ita conveniunt. Est quidem Græcis λόγος & definitio, & ratio, & supputatio: sed nolo supra fidei meæ captum argute philosophari. Et videmus Dei Spiritum adeo ejusmodi argutias non probare, ut nobiscum balbutiens, quam sobrie de tantis arcanis sapiendum sit, tacendo clamet. Porro quemadmodum se Deus in creando mundo per Sermonem istum patefecit, ita prius habuit apud se reconditum: ut duplex sit relatio, prior ad Deum, altera ad homines. Servetus superbissimus ex gente Hispanica nebulo, æternum hunc Sermonem tunc demum exortum esse fingit quum in mundi creatione exertus est. Quasi vero non prius fuerit quam virtus ejus externo opere fuit cognita. Longe aliud hic docet Euangelista: neque enim Sermoni assignat temporis initium, sed ab initio fuisse dicens, secula omnia transcendit. Nec me latet quid oblatret hic canis, & quid olim cavillati sint Arriani: nempe Deum creasse principio cælum & terram, quæ tamen æterna non sint: quia *Principii* nomen magis ad ordinem respiciat quam æternitatem designet. Sed hanc calumniam Euangelista prævertit, quum dicit fuisse apud Deum. Si à tempore cœpit esse Sermo, aliquam in Deo temporum seriem inveniant necesse est. Et sane hac particula nominatim discernere voluit eum Joannes à rebus omnibus creatis. Poterant enim multa venire in mentem, ubinam esset Sermo ille, quomodo vim suam exereret, cujus esset naturæ, unde cognosci posset. Negat igitur in mundo & rebus creatis hærendum esse: quia semper Deo conjunctus fuerit antequam mundus extaret. Nunc qui principium ad cæli & terræ originem trahunt, annon Christum redigunt in communem mundi ordinem, à quo diserte hic eximitur? Qua in re non tantum Filio Dei atrocem faciunt injuriam, sed æterno quoque ejus Patri, quem Sapientia sua privant. Si Deum absque sua Sapientia imaginari nefas est, fateri oportet non alibi quærendam Sermonis originem quam in æterna Dei Sapientia. Excipit Servetus, non prius comprehendi Sermonem posse quam quum Deus à Mose loquens inducitur. Quasi vero non substiterit in Deo quia palam non innotuit, hoc est, quasi non fuerit intus donec extra prodire cœpit. Sed ansam insanis ejusmodi deliriis præcidit Euangelista quum sine exceptione affirmat Sermonem fuisse apud Deum. nam ab omnibus temporum momentis aperte nos revocat. Qui ex tempore verbi imperfecto colligunt perpetuum statum, non satis firma ratione nituntur. Verbum *Erat*, inquiunt, continuam seriem magis exprimit quam si dixisset Joannes, Fuit. Sed in tantis rebus magis solide argumentandum est. Illud autem unum quod attuli sufficere nobis debet, quod Euangelista nos in æterna Dei adyta mittit, ut illic sciamus quasi absconditum fuisse Sermonem, antequam se in externa mundi fabrica patefecerit. Recte ergo Augustinus principium hoc, cujus nunc fit mentio, principio carere admonet. Tametsi enim Pater ordine prior est quam sua Sapientia, illum tamen sua gloria spoliant qui ullum temporis punctum imaginantur quo Sapientiam suam præcesserit. Atque hæc æterna est generatio, quæ ante conditum mundum immenso spatio latuit quidem in Deo (ut ita loquar,) longis annorum successionibus obscure Patribus sub Lege adumbrata, tandem plenius in carne exhibita fuit. Miror quid Latinos moverit ut τὸν λόγον transferrent Verbum. sic enim vertendum potius fuisset τὸ ῥῆμα. Verum ut demus aliquid probabile sequutos esse, negari tamen non potest quin Sermo longe melius conveniat. Unde apparet quam barbaram tyrannidem exercuerint theologastri, qui Erasmum adeo turbulente vexarunt

Cur Filius Dei Sermo dicatur.

Servetus. Filius Dei genitus ab æterno.

Principium quid hic significet.

Quid fuisse apud Deum.

Principium, principio carens.

runt ob mutatam in melius vocem unam. *Et sermo erat apud Deum.* Jam diximus ita supra mundum & creaturas omnes locari, & omnibus seculis priorem statui Dei Filium. Verum simul hæc loquutio distinctam illi à Patre hypostasin attribuit: absurde enim diceret Euangelista, semper cum Deo vel apud Deum fuisse, nisi propria quædam illi subsistentia in Deo foret. Ergo ad refellendum Sabellii errorem valet hic locus, quia ostendit Filium à Patre differre. Jam admonui, sobrie in tantis arcanis sapiendum esse, & modeste loquendum. Excusatione tamen digni sunt veteres Ecclesiæ scriptores, qui quum aliter rectam & sinceram doctrinam adversus flexiloquas hæreticorum ambages non possent asserere, voces quasdam excogitare coacti sunt, quæ tamen non aliud sonarent quam quod alioqui in Scripturis traditur. Tres hypostaseis vel personas in una & simplici Dei essentia subesse dixerunt. Nomen Hypostaseos primo ad Hebræos capite in eo sensu habetur, cui Substantiæ nomen respondet, ut sumitur apud Hilarium. Τὰ πρόσωπα vel personas vocarunt discretas in Deo proprietates, quæ se mentibus nostris conspiciendas offerunt: quemadmodum dicit Gregorius Nazianzenus se non posse unum cogitare quin mox tria circumaffulgeant. *Et sermo erat Deus.* Nequis de Divina Christi essentia scrupulus maneat, clare asserit esse Deum. Jam quum unicus sit Deus, Christum ejusdem esse cum Patre essentiæ, & tamen in aliquo differre sequitur. Sed de hoc secundo membro jam dictum est. Quod ad essentiæ unitatem spectat, nimia fuit Arrii improbitas, qui ne æternam Christi Divinitatem fateri cogeretur, fictitium nescio quem Deum esse garriebat. Nos autem quum audimus Sermonem fuisse Deum, quid est quod de æterna illius essentia amplius moveamus controversiam?

Christi à Patre distincta hypostasis.

Sabellius.

Cur inventa distinctio ὑποστάσεων καὶ προσώπων.

Christus ὁμοούσιος Patri.

Si Sermo Deus, ergo æternus.

2. *Hic erat in principio.*] Ut prædicta mentibus nostris altius infigat Euangelista, duo illa superiora membra in brevem epilogum colligit, quod fuerit semper, & quidem apud Deum, ut principium intelligas omni tempore superius.

3. *Omnia per ipsum.*] Ubi Sermonem esse Deum asseruit, & æternam ejus essentiam prædicavit, nunc ab operibus Divinitatem ejus probat. Atque hæc practica est notitia, ad quam nos præcipue assuefieri convenit. frigebit enim apud nos nudum Dei nomen Christo attributum, nisi talem reipsa fides nostra eum sentiat. Apte autem prædicat de Filio Dei quod in ejus personam proprie competit. Interdum quidem simpliciter dicit Paulus, omnia per Deum esse, Rom. 11:36. sed quoties comparatur Filius cum Patre, hac nota distingui solet. Quare hic mos loquendi usitatus est, Patrem omnia fecisse per Filium, & à Deo per eundem Filium omnia esse. Huc autem spectat Euangelistæ consilium (sicut dixi) quod statim ab ipsa mundi creatione Sermo Dei in externum actum prodierit. Nam quum in sua essentia prius esset incomprehensibilis, tunc ejus vis effectu palam fuit cognita. Quidam etiam ex Philosophis Deum ita constituunt mundi architectum, ut mentem illi in condendo hoc opificio adjungant. Id quidem recte, quia congruenter cum Scriptura: sed quia mox in frivolis cogitationibus evanescunt, non est cur eorum testimonia cupide appetamus. quin potius cœlesti hoc oraculo contenti, plus multo dici sciamus quam mens nostra concipiat. *Et sine ipso factum est nihil quod* &c. Tametsi varie hic locus legitur, ego tamen citra controversiam, uno contextu ita lego, Factum est nihil quod factum est. Atque in eo consentiunt omnes fere Græci codices, saltem magis probatæ auctoritatis: deinde sensus omnino ita postulat. Qui particulam istam, Quod factum est, disjungunt à superiori oratione, ut ad sequentem sententiam annectant, coactum sensum adducunt. Quod factum est, in ipso erat vita, hoc est, vivebat, aut in vita sustinebatur. Sed hunc loquendi modum nusquam creaturis attribui ostendent. Augustinus more suo nimium Platonicus ad ideas rapitur, quod Deus, antequam mundum conderet, formam totius opificii in mente sua conceptam habuerit: atque ita vita eorum quæ nondum extabant, in Christo fuerit, quia in eo ordinata erat mundi creatio. Sed quam istud sit à mente Euangelistæ longe remotum, mox videbimus. Nunc ad prius membrum redeo. Non est vitiosa hæc περιττολογία, ut in speciem videtur: quia enim nihil non molitur Satan ut Christo aliquid detrahat, nominatim testari voluit Euangelista, eorum quæ facta sunt nihil penitus excipi.

Verbi Dei, id est, Christi divinitas probatur ab operibus ipsius personæ propriis.

Philosophorum de mente opinio.

Vita non dicitur esse in creaturis.

4. *In ipso vita erat.*] Hactenus docuit, per Sermonem Dei creata fuisse omnia: nunc eorum quæ creata fuerant conservationem similiter illi attribuit: acsi diceret, non subitam modo ejus virtutem, quæ mox transierit, apparuisse in mundi creatione: sed in eo esse conspicuam quod stabilis & fixus naturæ ordo durat: quemadmodum ad Hebræos cap. 1:3. dicitur sustinere omnia verbo aut nutu potentiæ suæ. Cæterum vita hæc vel ad inanimata extendi potest (quæ suo modo vivunt, etiamsi sensu careant) vel de solis animantibus exponi. Parum refert utrum eligas: simplex enim sensus est, Sermonem Dei non modo fontem vitæ fuisse creaturis omnibus, ut esse inciperent quæ nondum erant; sed vivifica ejus virtute fieri ut in statu suo maneant. Nisi enim continua ejus inspiratio mundum vegetet, necesse erit quæcunque vigent protinus decidere, aut in nihilum redigi. Denique quod Paulus Actor. 17:28. Deo ascribit, nos scilicet in ipso esse & moveri & vivere, Joannes Sermonis beneficio fieri testatur. Deus ergo est qui nos vivificat, sed per æternum Sermonem. *Vita erat lux hominum.* Alias interpretationes quæ à mente Euangelistæ dissident, consulto prætereo. Hic, meo judicio, partem vitæ commemorat qua homines reliquis animantibus præcellunt: acsi diceret non vulgarem hominibus datam fuisse vitam, sed quæ cum luce intelligentiæ conjuncta esset. Hominem porro ex aliorum numero segregat: quia melius Dei virtutem sensu in nobis percipimus, quam procul ipsam intuemur. Sic Paulus admonet in Actis, Deum non esse procul quærendum, quia se intus in nobis patefaciat. Postquam ergo generalem gratiæ Christi considerationem Euangelista proposuit, ut homines propius ad eam reputandam adducat, ostendit quid ipsis peculiariter datum fuerit: quod scilicet creati non fuerint pecudibus similes, sed mente præditi gradum altiorem obtinuerint. Porro quia Deus non frustra lucem suam in illorum mentibus accendit, sequitur in hunc finem esse conditos ut ipsum tam singularis boni auctorem agnoscant. Et quando lucem hanc, cujus Sermo scaturigo erat, inde ad nos transfudit, instar speculi esse debet in quo divinam Sermonis vim clare cernamus.

Sermone Dei omnia conservantur.

Cur peculiariter facta hominum mentio.

Act. 14. vers. 17.

5. *Et lux in tenebris lucet.*] Objici poterat, homines tam multis Scripturæ locis vocari cæcos, & cæcitatem cujus damnantur, plus satis notam esse: misere enim in tota sua ratione evanescunt. unde enim tot errorum labyrinthi in mundo, nisi quod homines proprio sensu nonnisi ad vanitatem & mendacium feruntur? Quod si nulla in hominibus lux apparet, extinctum est illud Divinitatis Christi testimonium, cujus proxime Euangelista meminit. Ille enim tertius erat gradus (ut dixi) in vita hominum quiddam longe esse præstantius quam sit motus & spiratio. Hanc quæstionem anticipat Euangelista: & primum quidem admonet, lucem qua initio donati fuerant homines, non esse ex præsenti eorum statu æstimandam, quia in hac vitiata & degenere natura lux in tenebras versa fuerit: interea tamen negat prorsus extinctam esse intelligentiæ lucem: quia in obscura humanæ mentis caligine adhuc quædam fulgoris

Lux in hominibus extincta.

scin-

scintillæ emicant. Nunc intelligunt lectores duo esse hujus sententiæ membra. nam multum distare nunc homines dicit ab integra illa natura qua initio præditi fuerant: mentem enim eorum quæ lucida omni ex parte esse debebat, tenebris immersam misere cæcutire. itaque gloriam Christi in hac naturæ corruptione esse quasi obtenebratam. Sed rursus contendit Euangelista in mediis tenebris adhuc quasdam extare lucis reliquias, quæ divinam Christi virtutem aliquatenus ostendant. Ergo fatetur Euangelista mentem hominis excæcatam esse: ut merito censeatur tenebris oppressa. Poterat enim mitiore verbo uti, ac dicere obscuram vel caliginosam esse lucem: sed clarius exprimere voluit quam misera sit post primi hominis lapsum nostra conditio. Quod vero lucem in tenebris lucere affirmat, id ad naturæ corruptæ laudem minime pertinet, sed potius ad tollendum ignorantiæ prætextum. *Et tenebræ eam non comprehenderunt.* Quamvis exigua hac luce quæ nobis residua est, semper ad se invitaverit homines Filius Dei, dicit tamen Euangelista nullo profectu hoc esse factum, quia videndo non viderint. Ex quo enim alienatus fuit homo à Deo, sic ignorantia mentem ejus oppressam tenet, ut quicquid lucis in ea restat, sine effectu jaceat suffocatum. Et hoc quotidie experientia probat. quicunque enim Spiritu Dei non sunt regeniti, quum ratione aliqua polleant, certo documento sunt, hominem non tantum ut spiret esse conditum, sed ut intelligat. Cæterum ab eo rationis suæ ductu ad Deum non perveniunt, ac ne accedunt quidem: ut tota eorum intelligentia nihil tandem sit quam vera vanitas. Unde sequitur, de hominum

Quomodo cæcitas ho-

salute actum esse, nisi novo auxilio Deus succurrat: quia quum lumen in eos suum effundat Dei Filius, sunt tamen eousque hebetes ut unde sit lumen istud non comprehendant, sed deliriis & pravis imaginationibus abrepti, prorsus desipiunt. Duæ sunt præcipuæ luminis partes quod adhuc in corrupta natura residet. nam omnibus ingenitum est aliquod religionis semen: deinde insculptum est eorum conscientiis boni & mali discrimen. Sed qui tandem inde fructus emergunt, nisi quod religio in mille superstitionum portenta degenerat: conscientia autem judicium omne pervertit, ut vitium cum virtute confundat? In summa, nunquam naturalis ratio homines ad Christum diriget. Jam quod prudentia ad regendam vitam instructi sunt, quod ad præclaras artes ac disciplinas nati: id quoque totum sine fructu evanescit. Porro tenendum est, Euangelistam de naturalibus tantum donis loqui, regenerationis gratiam nondum attingere. Duæ enim sunt distinctæ Filii Dei virtutes: prior, quæ in mundi architectura & naturæ ordine apparet: altera vero, qua naturam collapsam renovat & instaurat. Ut est æternus Dei Sermo, per eum conditus fuit mundus, ejus virtute acceptam semel vitam omnia retinent, homo in primis singulari intelligentiæ dono ornatus fuit: & quamvis sua defectione amiserit intelligentiæ lucem, videt tamen adhuc & intelligit: ut non sit penitus abolitum quod naturaliter ex Filii Dei gratia habet. Sed quoniam lucem quæ in eo adhuc residet, stupore suo & pravitate obtenebrat, superest ut novum officium suscipiat Dei Filius, hoc est, Mediatoris, qui hominem perditum regenerationis Spiritu reformet. Ergo præpostere philosophantur & intempestive qui lucem hanc, cujus meminit Euangelista, ad Euangelium referunt & salutis doctrinam.

minum non comprehendat lucem.

De regenerationis gratia nondum loquitur Euangelista.

6. Fuit homo missus à Deo, cui nomen Joannes.
7. Hic venit in testimonium, ut testificaretur de lumine: ut omnes crederent per eum.
8. Non erat ille lux, sed ut testificaretur de luce.
9. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.
10. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit.
11. In sua venit, & sui eum non receperunt.
12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem ut filii Dei fiant: iis scilicet qui credunt in nomen ejus.
13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

6. *Fuit homo.*] Nunc differere incipit Euangelista quomodo Sermo Dei in carne manifestatus fuerit: ac nequis addubitet Christum esse æternum Dei filium, Joannis Baptistæ præconio celebratum fuisse recitat. Neque enim se tantum hominibus visendum Christus exhibuit: sed voluit etiam testimonio Joannis ac doctrina innotescere. Imo Deus Pater testem hunc Christo suo præmisit, quo facilius oblatam ab illo salutem omnes reciperent. Posset tamen absurdum prima facie videri, Christo aliunde dari testimonium, quasi ipse indigeat. Atqui pronunciat se ab homine testimonium non quærere. Responsio facilis & nota est, testem hunc nostra non Christi causa fuisse ordinatum. Siquis objiciat nimis infirmum esse testimonium hominis, ut Christus probetur esse filius Dei: hic quoque in promptu est solutio, non citari Baptistam quasi privatum testem, sed qui divina auctoritate præditus, Angeli magis quam hominis personam sustineat. Ideo non suarum virtutum elogiis ornatur, sed hoc uno, quod Dei legatus fuerit. Nec obstat quod Euangelii prædicatio Christo commissa fuit, ut sibi ipse testis esset. In hunc enim finem spectabat Joannis præconium, ut ad Christi doctrinam & miracula attenderent. *Missus à Deo.* Vocationem Joannis non confirmat, sed obiter tantum ejus meminit. Hoc ad certitudinem non satis est, quum multi sponte currentes, divinitus se missos jactent: sed Euangelista paulo post de hoc teste plura verba facturus, satis habuit uno verbo præfari, non venisse nisi Dei mandato. Postea videbimus quomodo Deum ministerii sui auctorem asserat. Nunc tenendum est (quod prius attigi) quod de Joanne prædicatur, in omnibus Ecclesiæ doctoribus requiri, ut à Deo vocati sint: ne alibi quam in solo Deo fundata sit docendi auctoritas. Nomen exprimit non tantum hominis designandi causa, sed quoniam ex re ipsa illi impositum fuit. neque enim dubium est quin Dominus ad munus respexerit cui Joannem destinabat, quum ita vocari per Angelum jussit, ut inde omnes agnoscerent eum divinæ gratiæ præconem. Tametsi enim passive יוחנן accipi potest, atque ita ad personam referri, quod Deo gratus Joannes fuerit: ego tamen libenter ad fructum quem ex eo alii percipere debebant, extendo.

7. *Hic venit in testimonium.*] Finem vocationis breviter perstringit: nempe ut Christo Ecclesiam pararet, quemadmodum ad Christum omnes invitans, satis ostendit non sua causa se venisse. Adeo autem commendatione opus non habebat Joannes, ut Euangelista moneat ipsum non fuisse lucem, ne immodicus ejus splendor Christi gloriam obscuret. Sic enim quidam illi fixi hærebant ut Christum negligerent. quemadmodum si quis auroræ aspectu attonitus, ad solem oculos vertere non dignetur. Porro quo sensu accipiat nomen lucis Euangelista, mox videbimus. Sunt quidem pii omnes lux in Domino, *Ephes. 5. vers. 8.*

quia

quia ejus Spiritu illuminati, non sibi tantum videot, sed alios etiam suo exemplo dirigunt in viam salutis. Matth. 5. vers. 14. Apostoli etiam peculiarirer lux vocantur, quia Euangelii facem præferunt quæ mundi tenebras discutiat. Sed hic differit Euangelista de unico & æterno illuminationis fonte, quemadmodum statim clarius ostendit.

9. *Erat lux vera.*] Vera lux non opponitur falsæ: sed Christum ab aliis omnibus discernere voluit Euangelista, nequis hoc illi putaret esse cum Angelis vel hominibus commune quod lux dicitur. Hoc porro discrimen est, quod quicquid lucidum est in cælo & in terra, aliunde mutuatur splendorem suum: Christus autem lux est ex seipsa & per se refulgens, deinde irradians totum orbem suo fulgore: ut non alia sit usquam origo vel causa splcodoris. Veram ergo lucem dixit cui natura proprium est lucere. *Quæ illuminat omnem hominem.* Præcipue in hoc insistit Euangelista ut Christum lucem esse doceat, ab effectu quem in se quisque nostrum sentit. Poterat subtilius disputare, quod Christus, utpote lux æterna, fulgorem sibi iogenitum babeat, non aliunde accitum: sed nos potius ad experientism quam habemus omnes revocat. Nam quum nos omnes splendoris sui participes faciat Christus, fatendum est hoc honoris proprie in ipsum solum competere ut lux vocetur. Cæterum bifariam locus bic exponi solet. Quidam enim notam universalem ad eos restringunt qui Spiritu Dei regeniti, lucis vivificæ fiunt compotes. Augustinus similitudinem adducit ludimagistri, qui si unus in urbe scholam habeat, dicetur omnium magister, etiamsi multi ad scholam non accedant. Ergo hoc comparative dictum accipiunt, omnes illuminari à Christo, quia nemo jactare queat se aliter quam ejus gratia vitæ lucem adeptum esse. Sed quum omnes generaliter ponat Euangelista qui in hunc mundum veniunt, mihi alter sensus magis arridet, quod in totum genus humanum diffusi sint ab hac luce radii: sicuti etiam prius dictum est. Scimus enim hoc homines præ aliis animantibus singulare habere, quod ratione & intelligentia præditi sunt, quod discrimen recti & injusti in sua conscientia insculptum gerunt. Nemo itaque est ad quem non perveniat aliquis æternæ lucis sensus. Sed quia fanatici homines locum bunc temere arreptum longius torquent, ut scilicet inde colligant omnibus peræque offerri illuminationis gratiam: meminerimus bic tantum agi de communi naturæ luce, quæ longe infra fidem subsidit. neque enim cum toto mentis suæ acumine ac perspicacia quisquam bominum in regnum Dei penetrabit: solus est Spiritus Christi qui januam cælorum electis aperit. Deinde meminerimus, rationis lucem quam Deus hominibus indiderat, sic obscuratam fuisse per peccatum, ut vix in densis tenebris, adeoque in horrenda ignorantia & errorum abysso exiguæ scintillæ emicent, quæ etiam protinus suffocantur.

10. *In mundo erat.*] Homines ingratitudinis accusat, quod ita quasi sponte cæcutierint, ut causa lucis qua fruebantur, illis incognita fuerit. Hoc autem ad omnes mundi ætates patet: quia antequam manifestatus sit in carne Christus, suam ubique virtutem proferebat. Ergo quotidiani illi effectus corrigere debebant hominum torporem. Quid enim magis absurdum quam haurire ex rivo fluente aquam, & mente non concipere fontem unde rivus ipse scaturiat? Igitur quod mundus Christum non cognovit antequam manifestaretur in carne, nulla reperietur justæ ignorantiæ excusatio: hoc enim eorum ignavia & maligno quodam stupore accidit qui eum semper virtute præsentem habebant. Summa est, nunquam talem fuisse Christi absentiam à mundo, quin homines ejus radiis expergefacti, in ipsum attollere oculos debuerint. Unde seqoitur culpam illis imputandam esse.

11. *In sua venit.*] Hic vero prorsus deplorata hominum pravitas & malitia, hic plusquam scelerata impietas apparet, quod quum Filius Dei se in carne conspicuum exhibuit, & quidem Judæis (quos sibi Deus ab aliis gentibus velut in peculium segregaverat) non tamen agnitus nec receptus fuit. Hunc etiam locum varie exponunt. Aliqui enim promiscue de toto mundo Euangelistam putant loqui. & certe nulla est pars muodi quam non sibi jure vendicet Dei Filius. Sensus ergo est secundum illos, quum Christus in mundum descendit, non in alienos fines iogressum esse, quia totum genus bumanum propria erat ejus hæreditas. Sed rectius sentiunt, meo judicio, qui referunt ad solos Judæos: subest enim tacita comparatio, qua magis exaggerat Euangelista bominum ingratitudinem. Filius Dei sibi in una gente domicilium elegerat: quum illic apparuit, rejectus est. Hinc ergo clare perspicitur quam malitiosa sit hominum cæcitas. Hoc autem omnino dicendum fuit, ut scandalum tolleret Euangelista quod multis tunc objicere poterat Judæorum incredulitas. Quum enim spretus ac repudiatus esset ab ea gente cui nominatim promissus fuerat, quis illum putasset totius mundi redemptorem? ideo videmus quantopere in hac parte laboret Paulus. Cæterum tam in verbo quam in nomine subest emphasis. Ubi prius erat Filius Dei, illuc eum Euangelista dicit venisse. Significat ergo novum & extraordinarium præsentiæ modum, quo se Filius Dei manifestavit, ut illum homines propiore intuitu conspicerent. Quum dicit *in sua*, Judæos aliis gentibus comparat: quia singulari privilegio in Dei familiam cooptati erant. Christus ergo se illis primo obtulit tanquam domesticis, & qui peculiari jure ad ejus imperium pertinebant. Eodem spectat illa Dei querimonia apud Jesaiam, Bos cognoscit Jesa. 1: 3. possessorem suum, asinus præsepe domini sui: Israël autem me non cognovit. Quamvis enim totius orbis babeat imperium, se tamen peculiarem Israëlis dominum facit, quem velut in sacrum ovile collegerat.

12. *Quotquot autem.*] Ne quos moretur hoc obstaculum quod Christum Judæi contempserint ac respuerint, pios qui in ipsum creduot, supra cælum attollit Euangelista. dicit enim fide hanc gloriam consequi ut filii Dei censeantur. Et in particula universali *quotquot*, subest antithesis: cæca enim gloriatione Judæi efferebantur, acsi soli Deum haberent sibi obstrictum. Pronunciat ergo Euangelista mutatam esse sortem, quia abdicatis Judæis Gentes in vacuum locum succedant. perinde est enim acsi jus adoptionis ad extraneos transferret. Hoc est quod dicit Paulus, interitum populi unius, vitam Rom. 11. totius mundi fuisse: quia Euangelium veluti ab illis vers. 12. expulsum, longe lateque per totum orbem dissipari cœpit, ita privilegio quo excellebant, spoliati sunt. Christo autem nihil obfuit eorum impietas: quia & alibi erexit regni sui sedem, & promiscue ad spem salutis vocavit omnes populos, qui prius videbantur à Deo rejecti esse. *Dedit eis potestatem.* Nomen ἐξουσίας mihi dignitatem hoc loco significat: & præstaret ita vertere, ad refellendum Papistarum commentum. Hunc enim locum pessime corrumpunt: quia intelligunt optionem tantum nobis dari, si quidem beneficio hoc uti libuerit. Ita liberum arbitrium ex bac voce, tanquam ignem ex aqua, eliciunt. Habet hoc prima specie aliquid coloris, quod Euangelista non dicat Christum facere Dei filios, sed dare potestatem ut fiant. Hinc ergo colligunt nobis gratiam hanc solum offerri, in arbitrio nostro esse ejus fruendæ vel respuendæ facultatem. Sed hoc frivolum unius vocis aucupium contextus evertit. nam continuo post subjicit Euangelista,

fieri

fieri Dei filios non propria carnis voluntate, sed quum ex Deo nascuntur. Quod si fides oos regenerat ut simus filii Dei, & eam cælitus iospirat Deus: aperte constat non potentialiter tantum à Christo nobis offerri adoptionis gratiam, sed ipso actu, ut loquuntur. Et sane Græcis ἐξουσία ἀντὶ ἀξιώματος interdum capitur: qui sensus huic loco optime quadrat. Periphrasis autem qua usus est Euangelista, plus ad commendandam gratiæ excellentiam valet quam si uno verbo dixisset, omnes qui in Christum credunt, fieri ab ipso Dei filios. Nam de immundis & profanis hic loquitur, qui perpetua ignominia damnati, in mortis tenebris jacebant. In eo itaque admirabile gratiæ suæ specimen exhibuit Christus, quod tales hoc honore dignatus est ut subito filii Dei esse inciperent. ac hujus beneficii magnitudinem merito extollit Euangelista, quemadmodum & Paulus ad Ephesios 2: 4. Quod sicut magis placeat communis nominis sigoificatio, non tamen potestas hic ab Euangelista statuitur media quædam facultas quæ plenum & solidum effectum tollat: sed potius intelligit datum fuisse immundis & incircumcisis à Christo quod impossibile videbatur. Incredibilis enim rerum cooversio tunc facta est, quum Christus ex lapidibus excitavit Deo filios. Est igitur potestas ἱκανότης, cujus meminit Paulus ad Coloss. 1: 12. ubi gratias agit Deo qui idoneos reddidit nos ad participandam sanctorum sortem. *Qui credunt in nomen.* Christi recipiendi modum breviter notat, quum scilicet in eum creditur. Fide ergo insiti in Christum, jus adoptionis consequimur ut simus filii Dei. Et certe quum ille unicus sit Dei filius, minime ad oos pertinet hic hooor nisi quatenus ejus sumus membra. Rursus hinc illud commentum refellitur de potentia. Potestatem hanc dari Euangelista pronunciat iis qui jam credunt. atqui certum est reipsa jam esse Dei filios. Fidei ergo nimis derogant qui tantum hoc credendo consequi hominem dicunt ut filius Dei fiat, si velit: quia præsentis effectus loco, suspensam potentiam statuunt. Crassior adhuc repugnantia apparet in eo quod statim sequitur. Dicit Euangelista, jam ex Deo esse natos qui credunt. Non ergo facultas tantum eligendi offertur, quum jam idipsum de quo agitur obtineaot. Etsi autem Hebræis Nomen pro virtute sæpe accipitur, hic tamen relatio est ad Euangelii doctrinam. tuoc enim demum in Christum credimus quum nobis prædicatus est. Loquor de ordinaria ratione, qua nos Dominus ad fidem adducit. Idque diligenter notandum est: quia sibi multi confusam sine ulla doctrinæ intelligentia fidem stulte fabricant. Quemadmodum apud Papistas credendi verbo nihil magis tritum, ubi tameo nulla est ex Euangelii auditu Christi notitia. Ergo Christus per Euangelium se nobis offert, nos autem fide eum recipimus.

Nomen Christi pro Christo.

Fides implicita.

13. *Qui non ex sang.*] Quod oblique hic pravam Judæorum confidentiam perstringi quidam putant, libenter amplector. Habebant illi semper in ore generis sui dignitatem, quasi ex sancta progenie orti, naturaliter sancti essent. Et merito gloriati fuissent Abrahæ genere, si legitimi filii ac non degeneres fuissent: at fidei gloriatio nihil prorsus carnali geniture arrogat, sed uni Dei gratiæ fert acceptum quicquid est boni. Dicit ergo Joannes, qui ex gentibus ante immundis Christo credunt, non ex utero nasci Dei filios, sed à Deo refingi, ut esse incipiant. Sanguines videtur posuisse in numero plurali, quo longam generis successionem melius exprimeret. Nam hæc pars erat jactantiæ apud Judæos, continua serie posse originem suam referre usque ad Patriarchas. *Carnis voluntas & viri* idem mihi significat. Cur enim caro pro muliere sumatur (quemadmodum multi cum Augustino voluot) ego non video. Potius rem unam diversis verbis repetens Euangelista, eam melius inculcat, & altius mentibus infigit. Tametsi autem Judæos, qui in carne superbiebant, proprie respicit: ex hoc tamen loco generalis doctrina colligi potest, quod filii Dei censemur, non esse hoc naturæ nostræ proprium, neque ex nobis proficisci: sed quia Dominus voluntarie nos, hoc est, gratuito amore genuit. Hinc primo sequitur, fidem ex nobis non provenire, sed spiritualis regeneratioois esse fructum. Negat enim Euangelista posse quenquam credere, nisi qui ex Deo genitus est. cæleste ergo donum est fides. Deinde fidem non frigidam esse nudamque ootitiam, quum nullus credere possit oisi Dei Spiritu reformatus. Videtur tameo Euangelista præpostere regenerationem fide facere priorem, quum potius effectus sit fidei, ideoque posterior. Respondeo utrumque optime convenire: quia & fide concipimus incorruptibile semen, quo io novam & divinam vitam renascimur: & tamen jam fides ipsa opus est Spiritus sancti, qui nonnisi in filiis Dei habitat. Ergo secundum diversos respectus fides regenerationis nostræ pars est, & in regnum Dei ingressus, ut nos in filiis suis oumeret. Quod enim Spiritus mentes nostras illustrat, id jam ad renovationem nostri pertinet. Hoc modo ex regeneratione, tanquam ex fonte, manat fides. Sed quoniam eadem fide Christum recipimus, qui Spiritu nos suo sanctificat, ideo dicitur adoptionis nostræ esse prioeipium. Quanquam altera distinctio afferri potest clarior & magis expedita. Nam quum Dominus fidem inspirat, occulte nos & arcano quodam & incognito nobis modo regignit. Fide autem donati, vivo conscientiæ sensu non adoptionis modo gratiam, sed vitæ quoque oovitatem & alia Spiritus sancti dona apprehendimus. Nam quum fides (ut dictum est) Christum recipiat, oos in omoium ejus bonorum possessionem quodammodo inducit. Ita quantum ad sensum nostrum spectat, nonnisi post fidem Dei filii esse incipimus. Quod si adoptionis fructus est vitæ æternæ hæreditas, videmus ut Euangelista uni Christi gratiæ totam salutem nostram adscribat. Et sane, ut se penitus excutiant homines, Dei filiis oihil dignum reperient, nisi quod ipsis Christus contulerit.

14. Et Sermo caro factus est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam tanquam Unigeniti à Patre: plenus gratiæ & veritatis.

14. *Et Sermo caro factus.*] Jam docet qualis ille fuerit Christi adventus, de quo meminerat: nempe quod carne nostra indutus, se palam mundo ostendit. Etsi autem ineffabile arcanum, quod Dei Filius humanam naturam induerit, breviter attingit Euangelista, mire tamen perspicua est hæc brevitas. Ludunt hic quidam & ineptiunt frivolis argutiis deliri homines, Sermonem dici carnem esse factum, quia Deus Filium suum, ut mente conceperat, hominem in mundum miserit. quasi Sermo ille, umbratilis nescio quæ fuerit idea. Atqui ostendimus veram in essentia Dei hypostasin exprimi hac voce. *Carnis* etiam nomeo plus ad exprimendam ejus mentem energiæ habet quam si dixisset hominem esse factum. Ostendere voluit ad quam vilem & abjectam conditionem Dei Filius nostra causa ex cælestis suæ gloriæ celsitudine descenderit. Scriptura quum de homine contemptim loquitur, carnem appellat. Quum autem tanta sit distantia inter spiritualem Sermonis Dei gloriam & putidas carnis nostræ sordes, eousque tamen se Filius Dei submisit ut carnem istam tot miseriis obnoxiam susciperet. Cæterum

rum caro minime hic pro corrupta natura accipitur (ut sæpe apud Paulum) sed pro homine mortali: tametsi fragilem & prope evanidam ejus naturam
Psal. 78. per contemptum notat. Psal. 78. Recordatus est
vers. 39. quia caro sunt. Jesaiæ 40. Omnis caro fœnum. &
Jesa. 40. similibus locis. Simul tamen observandum est sy-
vers. 6. necdochicam esse loquutionem: quia pars inferior totum hominem comprehendit. Stulte ergo Apollinaris, qui Christum fingebat corpore tantum humano vestitum absque anima. nam ex innumeris testimoniis colligere promptum est, non minus anima quam corpore præditum fuisse. Et Scriptura quum homines *Carnem* vocat, non ideo exanimes ipsos facit. Clara igitur sententia est, quod Sermo ante secula ex Deo genitus, & qui semper apud Patrem residebat, homo fuerit factus. In hoc fidei capite duo præcipue tenenda sunt: sic in unam personam coaluisse duas in Christo naturas, ut unus atque idem Christus verus sit Deus & homo. Alterum vero, non obstare personæ unitatem quin distinctæ naturæ maneant, ita ut divinitas quicquid sibi proprium est retineat, humanitas etiam seorsum habeat quod in eam competit. Itaque Satan, quum variis deliriis per hæreticos conatus sit sanam doctrinam subvertere, semper tamen ex duobus his erroribus alterutrum invexit: vel Christum ita confuse filium Dei esse & hominis, ut neque sua illi divinitas integra maneret, neque vera hominis natura esset circumdatus: vel ita carne esse vestitum, ut quasi duplex esset, duasque haberet divisas personas. Sic olim Nestorius diserte confitebatur utramque naturam: sed Christum unum fabricat Deum, & alterum, hominem. Eutyches autem contra, quum Christum unum agnosceret Dei & hominis filium, neutram ex duabus naturis illi relinquebat, sed fingebat esse simul permistas. Et Servetus hodie cum Anabaptistis talem fingit Christum qui confuse sit conflatus ex duplici natura, quasi homo divinus. Verbo quidem pronunciat esse Deum: sed si vesana ejus commenta recipias, divinitas ad tempus in naturam humanam conversa fuit: & nunc rursus natura hominis à divinitate absorpta est. His ambobus sacrilegiis refellendis apposite loquitur Euangelista. Quum Sermonem dicit carnem esse factum, clare hinc personæ unitas colligitur. neque enim convenit alium nunc esse hominem quam qui verus semper fuit Deus: quum dicatur Deus ille factus esse homo. Rursum quum distincte Christo homini Sermonis nomen tribuat, sequitur, Christum, quum homo factus est, non desiisse tamen esse quod prius erat, & nihil in æterna illa Dei essentia quæ carnem induit, esse mutatum. Denique sic Filius Dei homo esse cœpit, ut tamen adhuc sit ille æternus Sermo qui nullum habet temporis initium. *Et habitavit.* Qui exponunt carnem fuisse Christo velut domicilium, non assequuntur Euangelistæ mentem. neque enim perpetuam mansionem hic Christo in nobis assignat: sed dicit ad tempus (instar hospitis) versatum esse. Verbum enim quo utitur, *ἐσκήνωσε*, à tabernaculis deductum est. Nihil ergo significat aliud quam Christum in terris defunctum esse munere sibi injuncto: vel non tantum momento uno apparuisse, sed versatum esse inter homines donec officii sui cursum absolveret. *In nobis.* Cæterum dubium est loquaturne in genere de hominibus, an de se tantum & reliquis discipulis, qui testes oculati fuerunt ejus quod dicit. Ego hoc secundum magis probo: statim enim subjicit, *Et conspeximus gloriam ejus.* Tametsi enim ab omnibus conspici potuit Christi gloria, tamen maximæ parti propter cæcitatem incognita fuit: pauci tantum, quibus oculos Spiritus sanctus aperuit, hanc gloriæ manifestationem viderunt. Summa est, Christum ita cognitum fuisse hominem, ut aliquid longe majus & excellentius in se conspiciendum præbuerit. Unde sequitur, Dei majestatem non fuisse exinanitam, quamvis carne circumdata esset. latuit quidem sub carnis humilitate, sed ita tamen ut fulgorem suum emitteret. *Tanquam*, non est improprietatis nota hoc loco, sed potius veram & solidam approbationem designat.
Sicuti quum Paulus dicit, Tanquam filii lucis ambu- Eph. 5.8.
late, vult nos vere operibus testari hoc ipsum quod simus filii lucis. Intelligit ergo Euangelista conspectam fuisse in Christo gloriam quæ Filio Dei congrueret, certumque esset Divinitatis testimonium. *Unigenitum* vocat, quia unicus est natura filius: acsi eum supra homines & Angelos locaret, ac illi uni assereret quod in creaturam nullam competit. *Plenus gratiæ.* Proximæ sententiæ confirmatio est. Aliis quidem in rebus apparuit Christi majestas: sed hoc præ aliis specimen elegit Euangelista, ut nos in practica magis quam speculativa ejus notitia exerceat. quod diligenter notandum est. Certe quum Christus sicco pede super aquas incederet, quum fugaret dæmones, & aliis miraculis exereret suam potentiam, unigenitus Dei filius cognosci potuit: sed partem approbationis Euangelista in medium adducit, ex qua suavem fructum percipit fides: quia scilicet inexhaustum gratiæ & veritatis fontem Chri-
stus reipsa se esse testatus sit. Dicitur etiam Stepha- Actor. 7.
nus fuisse plenus gratia: sed alio sensu. Plenitudo vers. 55.
enim gratiæ in Christo, fons ille est unde nos omnes haurire oportet: sicuti fusius paulo post dicendum erit. Posset hoc per hypallagen exponi pro veraci gratia: vel exegetice hoc modo, Plenum fuisse gratia, quæ est veritas aut perfectio. Sed quia iterum statim repetet eandem loquendi formam, utroque loco eundem esse sensum arbitror. Gratiam hanc & veritatem postea Legi opponet. ergo simpliciter interpretor, Christum Apostolis inde agnitum fuisse pro filio Dei, quod complementum omnium quæ ad spirituale Dei regnum pertinent, in se haberet: denique quod in omnibus vere se præstiterit Redemptorem & Messiam: quæ maxime insignis est nota qua discerni ab aliis omnibus debuit.

15. Joannes testificatur de ipso, & clamavit, dicens, Hic est de quo dicebam, Qui post me veniens mihi præpositus fuit, quia excellentior me erat.

16. Et ex plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

17. Quia Lex per Mosen data est: gratia & veritas per Jesum Christum facta est.

18. Deum nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.

15. *Joannes testificatur.*] Nunc recitat quale fuerit Joannis præconium. Verbo præsentis temporis continuum actum designat. Et certe perpetuo vigere debet hæc doctrina, acsi vox Joannis perpetuo auribus hominum insonaret. Sic *Clamandi* verbum deinde ponit, ut Joannis doctrinam minime obscuram vel ambagibus implicitam fuisse significet: nec illum susurrasse inter paucos homines, sed palam alta voce prædicasse Christum. Prima sententia huc spectat, Christi causa fuisse missum: itaque absurdum esse ut ipse emineat jacente Christo. *Hic est*, inquit, *de quo dicebam.* quibus verbis intelligit sibi hoc ab initio fuisse propositum ut Christus innotesceret, atque hunc suarum concionum fuisse finem: sicuti non aliter legationis suæ munus exequi potuit quam ad Christum discipulos suos vocando. *Qui post me venit.* Tametsi aliquot mensibus major natu erat quam Christus, hic tamen de ætate non agit: sed quia Prophetæ officium exercuerat aliquo temporis spatio priusquam in medium Christus prodiret, ideo se tempore facit priorem. Ergo publicæ manifestationis respectu Christus

Joan-

Joannem sequutus est. Quæ sequuntur, ad verbum sic habent, Ante me factus est, quia prior me erat. Sensus autem est, Christum jure prælatum fuisse Joanni, quia excellentior esset. Cedit igitur Christo, & lampadem (ut proverbio dicitur) illi resignat. Sed quia posterior tempore exortus est, hoc non obstare admonet quominus præferendus sit pro dignitatis suæ merito. Sic omnes qui vel donis Dei vel honoris gradu excellunt, manere in suo gradu decet, ut infra Christum subsidant.

16. *Et ex plenitudine.*] Nunc de Christi officio concionari incipit, quod bonorum omnium affluentiam in se contineat, ita ut non aliunde ulla pars salutis petenda sit. Apud Deum quidem est fons vitæ, justitiæ, virtutis, sapientiæ: sed fons nobis occultus & inaccessus: sed horum omnium copia nobis in Christo exposita fuit, ut inde petere liceat. Ultro enim ad nos fluere paratus est, si modo transitum illi fide demus. Pronunciat in summa, extra Christum nihil prorsus quærendum esse boni. Quanquam hæc sententia pluribus membris constat. primo enim ostendit omnes nos spiritualium bonorum inopes prorsus ac vacuos esse. In hoc enim abundat Christus ut defectui nostro succurrat, ut egestatem sublevet, ut jejunos ac famelicos satiet. Secundo admonet, simulatque à Christo discessimus, frustra nos vel guttam unam boni quærere: quia in ipso solo Deus quicquid est bonorum residere voluit. Ergo Angelos & homines aridos, inane cælum, sterilem terram, omnia denique nihili reperiemus, si aliter quam per Christum velimus fieri donorum Dei participes. Tertio admonet minime timendum esse ne quicquam nobis desit, si modo hauriamus ex Christi plenitudine: quæ sic numeris omnibus perfecta est, ut sensuri simus vere inexhaustum esse fontem. Et Joannes unum se ex reliquis facit, non modestiæ causa, sed ut clarius pateat neminem prorsus excipi. Dubium tamen est generaliterne de toto genere humano loquatur, an tantum eos intelligat qui post Christum in carne exhibitum plenius facti sunt bonorum ejus compotes. Certum quidem est, pios omnes, qui sub Lege vixerunt, ex eadem plenitudine hausisse: sed quia Joannes mox temporum discrimen subjicit, magis probabile est hic proprie ab ipso commendari uberem istam bonorum copiam quam Christus adventu suo protulit. Scimus enim parcius sub Lege gustata fuisse Dei beneficia: Christo autem in carne exhibito, quasi plena manu effusa fuisse ad satietatem. Non quod uberiore quisquam nostrum Spiritus gratia abundet quam Abraham: sed de ordinaria Dei dispensatione, & de modo ac ratione dispensandi loquor. Ergo Joannes, ut discipulos suos melius ad Christum invitet, pronunciat omnibus in eo propositam esse bonorum quibus destituuntur copiam. Quanquam si longius extendere placeat, nihil in eo etiam erit absurdi: imo contextus non male hoc modo fluet, Omnes ab initio mundi Patres à Christo hausisse quicquid habuerint donorum: quia tametsi Lex per Mosen data esset, non tamen inde gratiam obtinuerint. Ego tamen quid mihi placeret, prius ostendi: nempe quod hic cum Patribus nos Joannes conferat, ut hac comparatione quod nobis datum est amplificet. *Et gratiam pro gratia.* Quomodo locum hunc exponat Augustinus, satis notum est, Quicquid scilicet bonorum identidem nobis à Deo suggeritur, & tandem vitam æternam, non meritis nostris rependi, quasi debitam mercedem: sed hoc meræ esse liberalitatis quod priores gratias ita remuneret Deus, & dona in nobis sua coronat. Pie quidem id & scite dictum, sed ad præsentem locum minus apte. Simplicior esset sensus si comparative acciperes particulam ἀντί: acsi diceret, Quascunque in nos gratias cumulat Deus, peræque ex hoc fonte manare. Posset etiam accipi quasi nota finalis causæ, Nos gratiam nunc accipere, ut aliquando Deus opus salutis nostræ compleat: quod erit gratiæ complementum. Ego tamen eorum sententiæ potius subscribo qui nos irrigari dicunt effusis in Christum gratiis. Quod enim à Christo accipimus, non modo tanquam Deus nobis largitur, sed Pater in eum contulit, quod tanquam per canalem ad nos manaret. Hæc est unctio qua delibutus fuit, ut nos secum omnes ungeret. unde & ille Christus vocatur: nos, Christiani.

17. *Quia Lex per Mosen.*] Est prolepsis, in qua prævenit contrariam exceptionem. Tanti enim erat apud Judæos Moses, ut ægre quicquam ab eo diversum admitterent. Docet ergo Euangelista quanto inferius fuerit Mosis ministerium Christi potestate. Simul comparatio hæc Christi virtutem non parum illustrat. nam quum Mosi nihil non deferrent Judæi, admonet Euangelista perquam exiguum esse quod ille attulit, si cum Christi gratia conferatur. Erat enim alioqui magnum obstaculum, quod se ex Lege habere putabant quæ nonnisi per Christum consequimur. Cæterum notanda est antithesis, quum *Legem* opponit gratiæ & veritati: nam utrumque horum Legi defuisse significat. *Veritas* autem, meo judicio, pro firma & solida rerum stabilitate capitur. per nomen *Gratiæ*, spirituale eorum complementum intelligo quorum nuda litera in Lege continebatur. Ac possunt duæ istæ voces per hypallagen eodem referri: acsi dixisset, gratiam, qua constat Legis veritas, in Christo demum exhibitam fuisse. Verum quia idem manebit sensus, connectasne an distinguas parum interest. Hoc quidem certum est, Euangelistam velle in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem, in Christo vero solide præstari: unde sequitur, si *Legem* à Christo separes, nihil illic restare præter inanes figuras. Qua ratione dicit Paulus ad [*Col. 2:17.*] Coloss. illic esse umbras, in Christo corpus. Neque tamen imaginandum est quicquam fallaciter in Lege fuisse ostensum: Christus enim anima est quæ vivificat quod alioqui esset in Lege mortuum. Sed hic aliud agitur, quid scilicet Lex per se & absque Christo valeat. negat autem Euangelista quicquam in ea solidum inveniri, donec ad Christum ventum fuerit. Porro veritas hæc in eo consistit quod per Christum obtinemus gratiam, quam Lex minime potuit conferre. Itaque Gratiæ nomen generaliter accipio, tam pro gratuita peccatorum remissione quam pro renovatione cordis. nam quum hic discrimen veteris & novi Testamenti breviter notet Euangelista (quod fusius describitur à Jer.) [*Jer. 31.*] quicquid ad spiritualem justitiam spectat, [*vers. 32.*] hoc verbo complectitur. Ejus autem duæ sunt partes, quod gratis se nobis Deus reconciliat, peccata non imputando: & quod Legem suam cordibus insculpit, ac intus per Spiritum suum in illius obedientiam homines reformat. unde apparet Legem perperam ac falso exponi, si quos in se retineat, vel impediat quominus ad Christum accedant.

18. *Deum nemo vidit unquam.*] Aptissime hoc ad proximæ sententiæ confirmationem additum. Cognitio enim Dei, janua est qua in bonorum omnium fruitionem ingredimur. Ergo quum se Deus nobis per solum Christum patefaciat, hinc etiam consequitur, omnia à Christo petenda esse. Hæc doctrinæ series diligenter notanda est. Nihil magis tritum videtur, quam pro fidei suæ modo percipere unumquemque nostrum quæ Deus nobis offert: sed pauci sunt qui cogitent vas fidei & notitiæ Dei afferendum esse, quo hauriamus. Quod Deum à nemine visum esse dicit, non tantum de externo corporei oculi aspectu intelligendum: nam generaliter significat, quum Deus lucem habitet inaccessam, non posse nisi in Christo, viva sua imagine, cognosci. Porro hunc locum ita vulgo exponunt, Quum

nuda

nuda Dei majestas in se sit abscondita, nunquam potuisse comprehendi, nisi quatenus se in Christo manifestavit. Deum ergo nonnisi in Christo Patribus olim fuisse cognitum. Ego vero potius hic Euangelistam in comparatione jam adducta insistere sentio, quanto scilicet nostra quam Patrum conditio sit potior: quia Deus, qui prius in arcana sua gloria latebat, se nunc quodammodo visibilem fecerit. Nam Heb. 1: 3. certe quum vocatur Christus expressa Dei imago, id ad peculiare novi Testamenti beneficium pertinet. Sic etiam hoc loco Euangelista novum & insolitum quiddam designat, quum Unigenitum, qui erat in sinu Patris, nobis exposuisse dicit quod alioqui occultum erat. Dei ergo manifestationem quæ per Euangelium nobis allata est, commendat: in qua nos à Patribus discernit, facitque illis superiores. 2 Cor. 3. & 4. Quemadmodum & Paulus fusius tractat. nullum enim, ut sub Lege, amplius velum esse prædicat: sed Deum palam in Christi facie conspici. Sicui absurdum videtur Patres Dei notitia privari, ex quibus Prophetæ nobis hodie etiam facem præferunt: respondeo, non simpliciter aut præcise illis negari quod nobis tribuitur, sed minoris & majoris (ut loquuntur) fieri comparationem: quia illi parvas tantum vivæ lucis scintillas habebant, cujus plenus hodie fulgor nos illustrat. Gen. 32. vers. 30. Siquis excipiat, Deum tunc quoque facie ad faciem esse visum: dico aspectum illum minime cum nostro conferri: sed prout tunc solebat Deus obscure & quasi procul se ostendere, quibus clarius apparuerat, ii se facie ad faciem vidisse dicunt. Itaque temporis sui respectum habent: interim Deum non videbant nisi multis involucris obtectum. Singularis fuit visio illa & reliquis fere omnibus excellentior, quam in monte Moses impetravit, & tamen nominatim Deus pronunciat, Faciem Exod 33. vers. 23. meam videre non poteris, tantum videbis tergum meum. Qua metaphora plenæ & liquidæ revelationis tempus nondum venisse significat. Est etiam notandum, Patres, quum Deum aspicere vellent, semper oculos ad Christum vertisse. Non tantum hoc intelligo quod Deum in æterno suo Sermone intuiti sint, sed quod ad promissam Christi manifestationem tota mente totoque cordis affectu intenti erant. Qua ratione dicet Christus ipse cap. octavo, Abraham vidit diem meum. Porro quod subalternatur non pugnat. Manet ergo illud fixum, Deum, qui prius erat invisibilis, nunc in Christo apparuisse. Quum dicis *Filium in sinu Patris fuisse*, sumpta est ab hominibus translatio, qui in sinum suum admittere dicuntur quibuscum arcana omnia communicant. Sedes consilii pectus est: ergo Filium ab intimis secretis Patri fuisse docet: ut sciamus in Euangelio nos habere quasi apertum Dei pectus.

19. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi Hierosolyma Sacerdotes & Levitas, ut interrogarent eum, Tu quis es?

20. Et confessus est, & non negavit: confessus est, *inquam*, Non sum ego Christus.

21. Tunc interrogarunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non.

22. Dixerunt ergo illi, Quis es? ut responsum demus iis qui miserunt nos: quid dicis de teipso?

23. Ego, inquit, vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, quemadmodum dixit Jesaias Propheta.

19. *Et hoc est testimonium*] Hactenus Joannis concionem de Christo habitam retulit Euangelista: nunc descendit ad testimonium magis celebre, quod Sacerdotum legatis redditum fuit ut Hierosolymam perferrent. Dicit ergo Joannem aperte professum esse quorsum à Deo missus esset. Quæritur primum quo consilio ipsum interrogaverint Sacerdotes. Vulgo existimant Christi odio falsum honorem Joanni eos detulisse. atqui tunc nondum illis innotuerat Christus. Dicunt alii placuisse magis Joannem, quod ex genere ac ordine Sacerdotali esset. Sed ne hoc quidem est probabile. nam quum fausta omnia sibi à Christo promitterent, cur sponte finxissent sibi falsum Christum? Proinde alia ratione inductos fuisse arbitror. Diu jam caruerant Prophetis: Joannes repente & ex insperato prodierat. erecti expectatione erant omnium animi. Adde quod propinquum Messiæ adventum omnes animis conceperant. Ne in officio suo torpere videantur Sacerdotes si rem tanti momenti negligant aut dissimulent, quærunt ex Joanne quisnam sit. Ergo initio nihil astute egerunt: quin potius redemptionis desiderio impulsi scire cupiunt an Joannes sit Christus: quia usitatum in Ecclesia ordinem mutare incipit. Neque tamen nego quin simul retinendi sui juris ambitio apud eos valuerit: sed tamen nihil minus habebant in animo quam Christi honorem ad alium transferre. Nec quicquam agunt à persona quam sustinent alienum. nam quum gubernacula tenerent Ecclesiæ Dei, curare eos decebat nequis se temere ingereret, nequis emergeret novæ sectæ auctor, ne fidei unitas in populo scinderetur, nequis novos & extraneos ritus in medium proferret. Apparet ergo vulgatam fuisse de Joanne famam quæ omnium mentes excitaverit. Hoc autem admirabili Dei providentia gubernatum fuit, quo illustrius esset hoc testimonium.

20. *Et confessus est.*] Hoc est, plane & sine ambagibus vel ulla simulatione confessus est. Confitendi verbum priore loco in genere capitur, quod rem ut erat exposuerit. Secundo repetitur ad exprimendam confessionis formam. Diserte ergo respondit se non esse Christum.

21. *Elias es tu?*] Cur Eliam potius quam Mosen nominant? Quia ex prophetia Malachiæ hunc exo- Mal. 4: 5. rientis Messiæ quasi luciferum fore tenebant. Hoc tamen ex opinione falso præsumpta quærunt. nam quum hominis animam putarent ex uno corpore ad aliud migrare, dum Malachias Propheta Eliam mittendum denunciat, Eliam illum qui sub Achab vixit, imaginabantur venturum esse. Quare merito & vere respondet Joannes se non esse Eliam: loquitur enim ex eorum sensu. Christus autem ex genuina Marc. 9. Prophetæ interpretatione Eliam ipsum esse affir- vers. 13. mat. *Propheta es tu?* Perperam Erasmus ad Christum restringit. Nam quod articulus additur, nullam emphasin habet hoc loco: & postea satis declarant legati se alium à Christo Prophetam intellexisse. ita enim subsumunt, Si neque Christus es, neque Elias, neque Propheta. diversas itaque personas videmus notari. Alii sciscitatos putant an esset aliquis unus ex veteribus Prophetis: sed neque hæc expositio mihi probatur. Potius hoc nomine Joannis officium designant, an constitutus sit à Deo Propheta. Dum hoc negat, non modestiæ causa mentitur, sed sincere & ex animo se à numero Prophetarum segregat. Nec tamen pugnat hoc responsum cum Christi elogio. Joannem Christus ornat ti- Mat. 11. tulo Prophetæ: imo addit ipsum esse plus quam Prophetam. Sed illis verbis nihil aliud quam fidem & auctoritatem ejus doctrinæ vendicat: & simul muneris illi injuncti præstantiam extollit. Joannes autem hoc loco aliud spectat: nempe quod nullum proprium mandatum habeat, ut ordinarius

mos

mos Prophetarum fuit: sed tantum præco fit Christo destinatus. Similitudine hoc clarius patebit. Quicunque etiam de rebus non magnis mittuntur legati, nomen & jus legatorum obtinent, siquidem propria habent mandata. Tales fuerunt omnes Prophetæ, qui certis vaticiniis instructi, Propheticum munus exercuerunt. Si qua res maximi ponderis agatur, ac duo mittantur legati, quorum alter mox adfuturum nunciet qui de tota rei summa transigat, hic posterior conficiendi negotii mandatum habeat: annon prior legatio pars & appendix hujus præcipuæ censebitur? Hæc in Joanne ratio valuit, cui nihil aliud injunxerat Deus nisi ut Christo discipulos pararet. Atque hic sensus ex circumstantia loci contextuque facile elicitur. Nam oppositum membrum, quod mox sequitur, expendere convenit. *Ego*, inquit, *non sum Propheta, sed vox in deserto clamans.* Quare hinc pendet discrimen; quod vox clamans ut paretur via Domino, non sit Propheta separatam & sibi propriam functionem habens, sed subalternus tantum minister (ut ita loquar); & ejus doctrina, quædam duntaxat audiendi alterius magistri præparatio. Hoc modo Joannes, quamvis Prophetis omnibus excellentior, non tamen est Propheta.

23. *Vox clamantis in deserto.*] Quia docendi partes sibi temere sumpsisset nisi ministerio præditus, ostendit quænam sit sua functio, eamque Jesaiæ testimonio comprobat. [Jesa. 40. vers. 3.] unde sequitur, eum nihil nisi divinitus jussum agere. Jesaias quidem non de uno Joanne illic loquitur: sed Ecclesiæ instaurationem promittens, futurum prædicit ut adhuc audiantur lætæ voces, viam jubentes sternere Domino. Tametsi autem Dei adventum notat, quum à Babylonico exilio populum reduceret: verum tamen complementum fuit Christi in carne manifestatio. Ergo in præconibus qui Dominum appropinquare nunciarunt, principatum habuit Joannes. Porro argute philosophari in vocis nomine (quod nonnulli faciunt) frivolum est. *Vox* dicitur Joannes, quia imposita illi sit clamandi provincia. Allegorice quidem Jesaias desertum vocat miseram Ecclesiæ vastitatem, quæ populo reditum negare videbatur: acsi diceret, transitum quidem obstructum esse captivo populo, sed Dominum viam reperturum per invia. Sed desertum illud visibile in quo Joannes concionabatur, symbolum vel imago erat vastæ solitudinis quæ spem liberationis tollebat. Si hanc similitudinem reputes, facile videbis non torqueri Prophetæ verba. Nam ita Deus omnia composuit, ut populo suis miseriis attonito ante oculos poneret hujus vaticinii speculum.

24. Porro qui fuerant missi, erant ex Pharisæis.

25. Itaque interrogaverunt eum, & dixerunt illi, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?

26. Respondit illis Joannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem inter vos stat quem vos nescitis:

27. Ipse est qui post me veniens, mihi prælatus est: cujus ego non sum dignus solvere corrigiam calceamenti.

28. Hæc in Bethabara facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

24. *Erant ex Pharisæis.*] Dicit fuisse Pharisæos, qui tunc primatum tenebant in Ecclesia: ut sciamus non fuisse contemptibiles aliquos ex grege Levitarum, sed homines auctoritate præditos. hinc fit ut de Baptismo quæstionem moveant. Vulgares ministri qualicunque responso contenti fuissent: isti autem, quia elicere nequeunt quod cuperent, temeritatis insimulant Joannem quod novum ritum inducere audeat.

25. *Quid ergo baptizas.*] Quum hos tres gradus constituunt, videntur apte ratiocinari, Si nec Christus es, nec Elias, nec Propheta. neque enim cujusvis est Baptismi usum instituere. Penes Messiam futura erat omnis potestas: de venturo Elia hanc opinionem conceperant, quod ab eo inchoanda esset regni & Ecclesiæ instauratio. Prophetis etiam Dei concedunt ut provinciam sibi injunctam obeant. Constituunt igitur novitatem esse illicitam, quod Joannes baptizat, quum nulla illi publica persona à Deo imposita sit. Sed in eo falluntur quod Eliam illum esse non agnoscunt cujus fit mentio apud Malachiam: [Mal. 4. vers. 5.] tametsi Eliam se esse neget quem ipsi somniabant.

26. *Ego baptizo aqua.*] Hoc ad corrigendum eorum errorem satis valere debebat: sed profectu caret clara alioqui admonitio apud surdos. nam quum ad Christum eos mittit, jamque eum adesse pronunciat, hinc constat, non modo divinitus constitutum esse ut sit Christi minister, sed esse verum Eliam qui ad testandam Ecclesiæ renovationem missus sit. Porro non exprimitur hic plena antithesis: quia diserte spiritualis Christi Baptismus non opponitur externo Joannis Baptismo: sed facile subaudiri potest istud posterius membrum de Baptismo Spiritus. & paulo post Euangelista utrumque ponit. Duo autem hujus responsionis sunt capita: quod Joannes nihil præter fas sibi usurpet: quia auctorem Baptismi sui Christum habet, in quo constat signi veritas. deinde quod nihil habeat præter externi signi administrationem, vis autem & efficacia penes unum Christum tota sit. Ita Baptismum suum asserit, quatenus ejus veritas aliunde pendet: interim vero sibi adimendo Spiritus virtutem, Christi dignitatem extollit, ut in eum solum respiciant homines. Hoc optimum est temperamentum, ubi minister quicquid auctoritatis sibi vendicat, ita mutuatur à Christo ut etiam ad eum referat, illi soli omnia tribuens. Cæterum nimis levi hallucinatione factum est quod Joannis Baptismum à nostro diversum esse putarunt. neque enim hic Joannes de Baptismi sui utilitate & usu disputat, sed tantum cum Christi persona suam confert. Quemadmodum hodie si quæratur quæ sint nostræ & Christi partes in Baptismo, fateri oportet Christum solum præstare quod Baptismus figurat, nos præter nudam signi dispensationem nihil habere. Duplex est in Scriptura de Sacramentis loquendi modus. nam alicubi docet lavacrum esse regenerationis, illic ablui peccata, nos inseri in Christi corpus, crucifigi veterem nostrum hominem, nos in vitæ novitatem resurgere. Ac tunc quidem Christi virtutem hominis ministerio conjungit: ut certe nihil aliud est minister quam Christi manus. Quare ejusmodi loquutiones non quid per se conferat homo, sed quid per hominem & signum, tanquam sua organa efficiat Christus, ostendunt. Verum quia proclivis est in superstitionem lapsus, deinde homines pro ingenita sibi superbia ereptum Deo honorem ad se rapiunt, ideo Scriptura, ut sacrilegam hanc insolentiam compescat, ministros interdum à Christo discernit, ut hoc loco: ut sciamus nihil ministros esse vel posse. *Medius inter vos.* Eorum socordiam oblique perstringit, quod Christum ignorent, ad quem maxime animos advertere debebant. ac semper hoc sedulo inculcat, nihil de suo ministerio posse cognosci donec ad auctorem ipsum ventum fuerit. Dicit Christum inter eos medium stare, ut ad eum cognoscendum studia excitet. Summa autem huc redit, ut se dejiciat

quantum fieri potest, ne qua in parte honor illi perperam delatus Christi præstantiam obscuret. Probabile autem est has illi sententias frequentes fuisse in ore, quum videret se immodice perversis hominum judiciis extolli.

27. *Qui post me veniens.*] Duo hic dicit, Christum à se tempore quidem secundum, sed gradu dignitatis longe priorem esse: quia Pater illum omnibus prætulerit. Tertium paulo post addet, Christum ideo aliis omnibus præpositum esse quia jure alios omnes antecellit.

28. *Hæc in Bethabara.*] Loci notatio non tantum ad fidem historiæ spectat, sed etiam ut sciamus in celebri hominum conventu datum fuisse hoc responsum. Multi enim ad Joannis Baptismum confluebant: hic autem ordinarius illi ad baptizandum locus erat. Et putant fuisse Jordanis trajectum: unde & nomen deducunt: nam interpretantur Domum transitus. Nisi forte eorum opinio magis placeat, qui ad memorabilem populi transitum hoc referunt, quum Deus per medias aquas viam sub Josue patefecit. *Josue 3. vers. 13.* Alii legendum potius judicant Betharaba. Bethaniæ nomen inscite hic à quibusdam positum fuit: nam postea videbimus quam vicina Hierosolymæ fuerit Bethania. Bethabaræ autem situs, quem topographi describunt, optime cum Euangelistæ verbis convenit. quanquam de vocis pronunciatione non contendo.

29. Postridie videt Joannes Jesum venientem ad se, & dicit, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

30. Hic est de quo dixi, Post me venit vir, qui mihi præpositus est: quia excellentior me erat.

31. Et ego non noveram eum: sed ut manifestaretur Israëli, propterea ego veni aqua baptizans.

32. Et testificatus est Joannes, dicens, Ego conspexi Spiritum descendentem instar columbæ è cælo, & mansit super eum.

33. Et ego non noveram eum: sed qui me misit ad baptizandum aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.

34. Ego itaque vidi, & testificatus sum quod hic est Filius Dei.

29. *Postridie.*] Non dubium est quin jam prius de Messiæ exhibitione verba fecisset Joannes: sed quum exortus est Christus, voluit brevi tempore innotescere illius præconium. & jam instabat tempus quo Christus finem illius ministerio adferret: quemadmodum Sole exorto aurora subito evanescit. Ergo quum Sacerdotibus legatis testatus esset adesse jam & versari in medio populi à quo Baptismi veritas & virtus petenda esset, postridie eum palam ostendit. Hæc enim duo continua temporis serie conjuncta, plus ad movendos animos valent. Hæc eadem ratio est cur Christus se in ejus conspectum offerat. *Ecce Agnus Dei.* Præcipuum Christi officium breviter quidem, sed dilucide exponit, quod scilicet peccata mundi mortis suæ sacrificio tollens, homines Deo reconciliet. Alia quidem beneficia nobis confert Christus: sed hoc summum, & ex quo reliqua dependent, quod iram Dei placando, facit ut justi & puri censeamur. Ex hoc enim fonte profluunt omnes bonorum rivi, quod Deus peccata non imputando in gratiam nos recipit. Ideo Joannes ut nos ad Christum adducat, à gratuita, quam per ipsum consequimur, peccatorum venia exordium facit. Porro in voce *Agni* ad vetera Legis sacrificia alludit. Erat illi cum Judæis negotium, qui sacrificiis assueti, aliter de peccatorum expiatione doceri non poterant quam proposito in medium sacrificio. Quum autem variæ fuerint species, una hic per synecdochen ponitur. & probabile est Joannem ad agnum Paschalem respexisse. In summa notandum est, Joannem hac loquutione usum esse, quæ ad docendos Judæos aptior erat, & plus habebat energiæ. quemadmodum nos hodie propter Baptismi usum melius apprehendimus quid valeat peccatorum remissio sanguine Christi parta, quum audimus nos illo ablui & purgari sordibus nostris. Interea quum superstitiose de sacrificiis vulgo Judæi sentirent, vitium illud obiter corrigit, quorsum spectarint illa omnia admonens. Hic pessimus erat sacrificandi abusus, quod in symbolis defixam habebant fiduciam. Ergo Joannes Christum proponens, ipsum testatur esse Agnum Dei: quo significat, quascunque sub Lege victimas Judæi offerre soliti erant, minime ad peccata expianda valuisse, sed fuisse tantum figuras, quarum exhibita fuerit veritas in Christo ipso. *Peccatum* singulari numero pro quavis iniquitate ponit: acsi diceret, quicquid est injustitiæ quod Deum ab hominibus alienat, per Christum tolli. Et quum dicit *Mundi* peccatum, hanc gratiam ad totum genus humanum promiscue extendit: ne sibi solis Judæi missum Redemptorem putent. sed hinc colligimus universum mundum eodem constringi reatu; & quia cuncti sine exceptione mortales rei sunt injustitiæ coram Deo, reconciliatione opus habere. Ergo Joannes generaliter de mundi peccato loquens, nos propriæ miseriæ sensu afficere, & quærendum remedium hortari voluit. Nunc vero quod omnibus offertur beneficium, amplecti nostrum est: ut statuant singuli nihil sibi obstare quominus reconciliationem in Christo inveniant, si modo duce fide ad ipsum accedant. Porro unicam tollendis peccatis rationem statuit. Scimus, ab initio mundi, quum omnes convictos teneret propria conscientia, anxie in promerenda venia laborasse. Inde tot expiationum genera, quibus Deum placari falso putabant. Fateor quidem adulterinos omnes placationum ritus è sancto principio originem duxisse. quia scilicet Deus sacrificia instituerat quæ homines ad Christum dirigerent. Sed tamen proprium sibi quisque placandi Dei modum confinxit: Joannes autem nos ad unum Christum revocat, nec aliter quam ejus beneficio Deum nobis esse propitium docet: quia ipse unus tollit peccata. Quare non aliud peccatoribus reliquum facit nisi ut ad Christum confugiant: quo humanas omnes satisfactiones, piacula omnia & redemptiones evertit: ut certe nonnisi impia commenta sunt, diaboli astu inventa. *Tollendi* verbum bifariam exponi potest: vel quod Christus onus quo eramus oppressi, in se receperit (quemadmodum dicitur peccata nostra in ligno portasse: *1 Pet. 2. vers. 24.* & Jesaias dicit pacis nostræ correctionem illi fuisse impositam) vel quod *Jes. 53. vers. 5.* peccata aboleat. Sed quia hoc posterius pendet à priore, ideo libenter utrumque recipio, quod scilicet Christus peccata nostra ferendo auferat. Quamvis ergo peccatum in nobis perpetuo hæreat, tamen quo ad Dei judicium, nullum est: quia abolitum Christi gratia, nobis non imputatur. Nec displicet quod Chrysostomus annotat, verbo præsentis temporis continuum actum designari. nam expiatio, qua semel defunctus est, semper viget. Cæterum non simpliciter peccatum à Christo tolli docet, sed modum simul designat, quod scilicet Patrem nobis propitiaverit mortis suæ beneficio. hoc enim sub Agni nomine

mine intelligit. Sciamus ergo tunc nos demum Christi gratia reconciliari Deo si recta ad ejus mortem nos conferimus, & statuimus illum cruci affixum unicam esse victimam expiatricem, qua sublatus est omnis noster reatus.

30. *Hic est de quo dixi.*] Summatim comprehendit omnia, quum Christum affirmat esse quem sibi præferendum docuit. hinc enim sequitur, Joannem nihil quam præconem esse in illius gratiam missum: unde rursus constat Christum esse Messiam. Porro hic tria enumerat. nam quum dicit virum post se venire, significat se tempore fuisse priorem, ut viam
Mal. 3. Christo pararet, juxta Malachiæ testimonium, Ecce
vers. 1. mitto Angelum meum coram facie mea. Quum dicit sibi præpositum, hoc ad gloriam refertur, qua Deus Filium suum ornavit quum prodiit in mundum ad exequendum Redemptoris munus. Ratio tandem subjicitur, quia Christus dignitate Joannem longe superet. Non fuit ergo adventitius honor quem illi detulit Pater, sed æternæ ejus majestati debitus. Cæterum de hac loquutione supra nonnihil attigi, præpositum scilicet esse, quia primus erat.

31. *Et ego non noveram*] Ne suspectum sit testimonium quasi amicitiæ vel gratiæ datum, dubitationem prævenit, aliam se Christi notitiam habere negans quam quæ divinitus obtigit. Summa ergo est, Joannem neque ex suo sensu, neque in hominis gratiam, sed instinctu Spiritus & Dei mandato loqui. *Veni*, inquit, *aqua baptizans*. hoc est, vocatus sum & ordinatus ad hoc munus, ut eum patefacerem Israeli. Quod postea clarius exponit & confirmat Euangelista, dum ipsum testificantem inducit quod Divino oraculo Christum cognitum habeat. Pro eo quod hic habetur, Veni ad baptizandum, illic diserte exprimit se missum esse. sola enim est Dei vocatio quæ legitimos Ecclesiæ ministros facit: quia quicunque se ultro ingerit, quacunque polleat vel doctrina vel facundia, nihil tamen auctoritatis meretur, quia Deum auctorem non habet. Quum autem Joannem, ut legitime baptizaret, oportuerit à Deo mitti, hinc collige non esse in ullius hominis arbitrio Sacramenta instituere: sed hoc jus unius esse Dei proprium. Sicut
Mat. 21. alibi Christus, ut Joannis Baptismum probet, quæ-
vers. 15. rit sitne è cælo, an ab hominibus.

32. *Vidi Spir. descend. instar columbæ.*] Impropria est vel figurata loquutio. quibus enim oculis Spiritum videre poterat? Sed quia columba certum & minime fallax præsentiæ Spiritus symbolum erat, Spiritus metonymice vocatur: non quod vere sit, sed quod ostendat quantum fert hominis captus. Atque hæc translatio trita est in Sacramentis. cur enim Christus panem appellat corpus suum, nisi quia rei nomen apte ad signum transfertur, præsertim ubi signum, verum & efficax simul pignus est quo certiores reddamur, rem ipsam quæ signatur, nobis præstari? Non tamen intelligas Spiritum sub columba inclusum fuisse, qui cælum & terram implet, sed virtute fuisse præsentem: ut sciret Joannes non frustra oculis suis objici tale spectaculum. quemadmodum nos Christi corpus scimus non alligatum esse pani, sed ejus tamen participatione fruimur. Jam quæritur cur sub columbæ forma Spiritus tunc apparuerit. Tenenda semper est signorum analogia cum veri-
Actor. 2. tate. Quum Spiritus Apostolis daretur, visæ sunt
vers. 3. igneæ linguæ & dissectæ, quod spargenda esset per omnes linguas Euangelii prædicatio, & igneam virtutem habitura. Sed hoc loco Deus repræsentare palam voluit illam Christi mansuetudinem quam Jesaias commendat, Lignum fumigans non extin- Jesa. 42.
guet, & calamum quassatum non confringet. Tunc vers. 1.
enim primum Spiritus super eum descendere visus est: non quod prius eo vacuus fuisset, sed quia tunc quasi solenni ritu inauguratus fuit. Scimus enim instar hominis privati per triginta annos latuisse: quia nondum manifestationis tempus advenerat. Quum vero mundo se patefacere vellet, à Baptismo incepit. Tunc ergo non tam sibi quam suis accepit Spiritum. atque ideo visibilis fuit descensus ille, ut sciamus in eo residere donorum omnium copiam, quorum inopes & vacui sumus. Idque ex verbis Baptistæ colligere promptum est. quod enim dicit, Super quem videris Spiritum descendentem, ac manentem super eum, is est qui baptizat Spiritu: perinde valet acsi diceret, in hunc finem Spiritum conspectum esse sub forma visibili, & requievisse super Christum, ut sua plenitudine omnes suos irrigaret. Quid sit baptizare Spiritu, supra breviter attigi: nempe suum Baptismo effectum dare, ne inanis sit vel irritus: quod Spiritus sui virtute præstat.

33. *Super quem videris.*] Hic nascitur difficilis quæstio. nam si Joannes Christum non noverat, cur recusat ad Baptismum admittere? Hoc certe ignoto non diceret, Ego abs te potius debeo baptizari. Re- Matth. 3.
spondent quidam eatenus fuisse cognitum, quod tan- vers. 14.
quam eximium Prophetam reverebatur, Dei Filium esse nesciebat. Atqui frigida est hæc solutio. debet enim quisque absque ullius personæ respectu vocationi Dei parere. Itaque nulla est hominis dignitas vel excellentia quæ nos in officio nostro impedire debeat. Quare Deo ejusque Baptismo fecisset injuriam Joannes si alteri cujus, præterquam Dei Filio, sic loquutus esset. Ergo necesse est Christum prius fuisse cognitum. Primo notandum est, hic de notitia agi quæ ex consuetudine & mutuo usu gignitur. Tametsi ergo Christum agnoscit ex quo videt, non tamen desinit hoc verum esse, non fuisse sibi invicem notos communi hominum more: quia notitiæ initium ex Deo profectum est. Nondum tamen prorsus soluta videtur quæstio. dicit enim, Spiritus conspectum fuisse indicationis notam: atqui Spiritum nondum viderat quum illum tanquam Filium Dei alloquitur. Ego eorum sententiæ libenter subscribo qui signum hoc confirmationis causa additum putant, neque id tam Joannis respectu quam nostri omnium. Solus quidem Joannes vidit, sed aliis potius quam sibi. Bucerus illud Mosis apte citat, Hoc vobis erit signum, Exod. 3.
quod itinere tridui confecto, sacrificabitis mihi in vers. 11.
monte. Certe quum exirent, jam sciebant Deum liberationis ducem ac præsidem esse: sed hæc à posteriori (ut loquuntur) confirmatio fuit. Sic ad priorem revelationem, quæ Joanni data fuerat, hoc auctarium accessit.

34. *Vidi, & testatus sum.*] Significat nihil se dubium proferre: quia Deus probe & penitus illi comperta esse voluit quorum futurus erat mundo testis. Atque hoc notatu dignum est, ipsum esse testatum quod Christus esset Filius Dei, quia Spiritus sancti datorem Christum esse oporteat, quia in alium neminem honor ac munus homines Deo reconciliandi competat.

35. Postridie rursus stabat Joannes, & ex discipulis ejus duo.
36. Et intuitus Jesum ambulantem dixit, Ecce Agnus Dei.
37 Audierunt illum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Jesum.
38. Conversus autem Jesus, & intuitus illos sequentes se, dicit ipsis, Quid quæritis?
Qui dixerunt illi, Rabbi (quod si interpreteris, exponitur Magister) ubi manes?
39. Dicit illis, Venite & videte. Venerunt & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt diem illum: hora autem erat fere decima.

36. *Ecce Agnus Dei.*] Hinc clarius patet quod jam prius admonui, Joannem, quum sentiret se ad stadii sui metam appropinquare, assidue instare solitum ut Christo lampadem traderet. constantia etiam plus fidei testimonio conciliat. Sed quod continuis diebus tam sedulo in repetenda Christi commendatione insistit, eo admonet peractum jam sibi esse cursum. Hic præterea videmus quam tenue & humile Ecclesiæ principium fuerit. Joannes quidem Christo discipulos parabat: sed Christus nunc demum Ecclesiam colligere incipit. Porro duos tantum habet obscuros & ignobiles homines: sed hoc quoque ad illustrandam ejus gloriam facit, quod brevi temporis spatio, non humanis opibus nec valida manu adjutus, regnum suum miro & incredibili modo propagat. Porro notandum est quorsum præcipue homines adducat, nempe ut in eo peccatorum remissionem inveniant. Sicuti autem Christus se consulto discipulis obtulerat ut ad se venirent, ita nunc benigne venientes animat & hortatur. neque enim expectat dum ipsi priores verba faciant, sed rogat, *Quid quæritis?* Hæc tam blanda & comis invitatio, quæ semel duobus facta est, ad omnes nunc pertinet. Quare timendum non est ne se nobis subducat Christus, vel facilem accessum neget, si modo nos ad se aspirare viderit. quin potius manu porrecta conatus nostros juvabit. Et quomodo non occurreret ad se venientibus, qui vagos & errantes procul quærit, ut in viam reducat?

38. *Rabbi*] Nomen hoc primariis hominibus & honore aliquo præditis commune erat: sed hic Evangelista alium temporis sui usum notat, quod scilicet hoc nomine salutabant doctores ac verbi Dei interpretes. Tametsi ergo Christum nondum agnoscunt unicum Ecclesiæ magistrum, commoti tamen Joannis elogio, illum Prophetæ & Doctoris loco habent: qui primus est ad docilitatem gradus. *Ubi manes?*] Hoc exemplo docemur, talem ex primis Ecclesiæ rudimentis concipiendum esse Christi gustum qui nos ad proficiendi studium inflammet. deinde non debere nudo & evanido aspectu esse contentos, sed expetendum esse ejus domicilium, ut nos ad se hospites recipiat. Sunt enim permulti qui Evangelium procul duntaxat olfaciunt, atque ita sinunt Christum subito evanescere, & effluere quicquid de ipso didicerant. Quanquam autem tunc non facti sunt perpetui ejus discipuli, non tamen dubium est quin nocte illa plenius eos erudierit, ut paulo post sibi penitus addictos haberet.

39. *Hora autem erat fere.*] Hoc est, Instabat vesper. quia duæ tantum horæ ad occasum usque Solis restabant. Diem enim tunc in horas duodecim partiebantur, quæ æstate longiores, hyeme breviores erant. Ex hac tamen temporis circumstantia colligimus, duobus istis discipulis tantum audiendi Christi & propius noscendi fuisse ardorem, ut de nocturno hospitio solliciti non essent. Nos vero magna ex parte multum illis sumus dissimiles, qui sine fine procrastinamus: quia nobis nunquam commodum est Christum sequi.

40. Erat Andreas, frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant ex Joanne, & sequuti fuerant ipsum.

41. Invenit hic prior fratrem suum Simonem: & dicit illi, Invenimus Messiam, quod interpretando dicitur Christus.

42. Adduxit itaque eum ad Jesum. Intuitus eum Jesus dixit, Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est, si exponas, Petrus.

40. *Erat Andreas.*] Huc spectat Evangelistæ consilium usque ad finem capitis, ut sciamus quomodo paulatim adducti fuerint Christo discipuli. Hic de Petro narrat, postea Philippum & Nathanaëlem adjunget. Quod Andreas statim fratrem adducit, in eo exprimitur fidei natura, quæ lucem intus suppressam non suffocat, sed potius huc illuc spargit. Vix scintillam unam habet Andreas, qua tamen irradiat fratrem suum. Væ igitur socordiæ nostræ, si plenius illuminati non alios studemus ejusdem gratiæ facere consortes. Imo in Andrea duo animadver-
Jesa 42. vers. 3. tere licet quæ Jesaias exigit à filiis Dei, nempe ut quisque manum proximi sui apprehendat: deinde ut dicat, Venite, ascendamus in montem Domini, & ipse nos docebit. Fratri enim manum porrigit Andreas: sed interea hunc finem habet propositum ut sibi in Christi schola sit condiscipulus. Notandum præterea Dei consilium est, quod Petrum, qui futurus erat longe præstantior, Andreæ opera & ministerio ad Christi notitiam deduci voluit: ne quis nostrum, quantumvis excellat, doceri à minori recuset. Graves enim morositatis suæ, vel potius superbiæ pœnas dabit qui propter hominis contemptum ad Christum venire non dignabitur.

41. *Invenimus Messiam.*] Messiæ nomen Græce interpretatus est Evangelista, ut quod arcanum Judæis erat, toti mundo vulgaret. Porro hic ordinarius erat Regum titulus, quemadmodum solennis illis erat unctio. Sed non ignorabant interea, Regem unum divinitus ungendum esse, sub quo speranda esset perfecta æternaque felicitas: præsertim quum terrenum Davidis regnum minus stabile experti forent. Deinde quemadmodum ipsos variis ærumnis subactos & gravatos ad Messiæ expectationem erexit, ita clarius illis patefecit propinquum ejus adven-
Dan. 9. tum. Nam Danielis vaticinium præ aliis illustre est quantum ad Christi nomen spectat. non enim, ut superiores Prophetæ, Regibus illud tribuit, sed unius Redemptoris facit proprium. Hinc mos loquendi passim obtinuerat, quoties facta erat Messiæ aut Christi mentio, ne quem alium nisi Redemptorem intelligerent. Sic infra capite quarto dicet Samaritana mulier, Messias venturus est. Quo magis mirum est à tam paucis exceptum fuisse qui jam cupide ab omnibus expetebatur, & in ore omnium erat.

42. *Tu es Simon, &c.*] Christus Simoni nomen imponit, non (ut fieri solet inter homines) ex præterito aliquo eventu, vel ex eo quod jam cernitur: sed quia Petrum facturus ipsum erat. Primum dicit, *Tu es Simon filius Jona.* Mutilum patris nomen ponit: quod satis vulgare est quum in alienas linguas nomina transferuntur. Nam ex capite ultimo palam constabit filium fuisse Joanna, vel Joannis. Hoc vero totum perinde valet acsi diceret, longe alium fore quam nunc sit. Neque enim honoris causa patrem commemorat: sed quum obscuro genere natus esset, ac nullius inter homines existimationis, hoc sibi non fore obstaculo pronunciat quominus reddat virum invictæ fortitudinis. Ergo hoc tanquam vaticinium Evangelista commemorat, quod Simoni impositum fuerit novum cognomen. Vaticinium intelligo, non tantum quia præviderit Christus futuram in Petro fidei constantiam, sed quia prædixerit quid illi daturus esset. Ergo gratiam qua illum donare postea statuit, jam elogio commendat: ideo non dicit hoc illi in præsentia cognomen esse, sed differt in futurum tempus. *Tu vocaberis Cephas*, inquit. Pios quidem omnes Petros esse convenit, qui in Christo fundati ad extruendum Dei templum aptentur: sed hic unus propter singularem excellentiam ita vocatur. Interea ridiculi sunt Papistæ, qui eum in Christi vicem substituunt, ut sit Ecclesiæ fundamentum. Quasi vero non ipse quoque in Christo cum reliquis fundatus sit. Bis autem ridiculi, dum ex lapide caput faciunt.

faciunt. Extat enim in Gratiani rhapsodiis insulsus Canon sub Anacleti nomine, qui nomen Hebræum cum Græco permutans, & κεφαλὴν non distinguens à Cepha, Petrum putat constitutum hoc nomine Ecclesiæ caput. Porro Cepha Chaldaicum magis quam Hebræum est nomen: sed illa post Babylonicum exilium usitata erat pronunciatio. itaque in Christi verbis nihil est ambiguum. Petro enim quod minime unquam sperasset promittit: & suam in eo gratiam seculis omnibus commendat, ne quid illi obsit prior conditio, quum insignis hic titulus novum hominem factum esse declaret.

43. Postridie voluit Jesus exire in Galilæam: & invenit Philippum, & dixit illi, Sequere me.

44. Erat autem Philippus ex Bethsaida, urbe Andreæ & Petri.

45. Invenit Philippus Nathanaëlem, & dicit illi, Invenimus Jesum filium Joseph ex Nazareth: de quo scripsit Moses in Lege, & Prophetæ.

46. Dixit illi Nathanaël, Ex Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit illi Philippus, Veni, & vide.

43. *Sequere me.*] Hac una voce quod accensus fuit Philippi animus ad sequendum Christum, inde colligimus quanta sit verbi efficacia: sed non in omnibus promiscue apparet. Deus enim multos compellat nullo profectu, perinde acsi inani sonitu eorum aures verberaret. Externa igitur verbi prædicatio per se infructuosa est, nisi quod reprobos lethaliter vulnerat, ut reddantur coram Deo inexcusabiles. Sed quum arcana Spiritus gratia illam vivificat, necesse est sensus omnes sic affici ut homines quocunque Deus vocat, sequi parati sint. Ergo rogandus Christus est ut eandem in nobis Euangelii potentiam exerat. Cæterum in Philippo sequendi Christi peculiaris ratio fuit. jubetur enim sequi non modo ut quivis nostrum, sed tanquam contubernalis & individuus comes. Sed tamen hæc vocatio specimen est vocationis omnium.

44. *Erat ex Bethsaida.*] Videtur data opera positum hujus urbis nomen, quo illustrior in tribus Apostolis pateat Dei bonitas. Scimus quam severe urbi illi Christus alibi minetur ac maledicat. Quare ex gente adeo impia & scelerata quod aliqui à Deo in gratiam recepti sunt, perinde habendum est acsi ex inferis educti essent. Quod autem Christus ex profunda illa abysso ereptos tanto bonore dignatur ut Apostolos constituat, id præclarum & memorabile beneficium est.

45. *Invenit Philippus Nathanaëlem.*] Utcunque hæc Ecclesiæ incunabula despectui habeant superbi homines, nostrum tamen est majorem in illis Dei gloriam perspicere quam si magnificus ab initio & modis omnibus splendidus fuisset regni Christi status. Scimus enim in quantam mox segetem hoc exiguum semen excreverit. Porro idem hic ædificandi studium in Philippo nobis proponitur quod prius in Andrea. Modestia etiam notatur, quod nihil aliud cupit ac studet nisi ut habeat qui secum à communi omnium magistro discant. *Invenimus Jesum.* Quam tenuis fuerit modulus fidei in Philippo hinc patet, quod de Christo quatuor verba profari nequit quin duos crassos errores permisceat. Facit illum filium Joseph, & patriam Nazareth falso illi assignat: & tamen quia sincere fratri suo prodesse cupit, & Christum patefacere, Deo probatur hæc ejus sedulitas, & prosperum etiam successum habet. Danda quidem opera est ut se quisque intra fines suos sobrie contineat. nec sane Euangelista hoc quasi laude dignum in Philippo commemorat, quod Christum bis deformet, sed ejus doctrinam, utcunque vitiosa esset ac errore implicita, utilem fuisse refert: quia ad hunc scopum nihilominus tendebat ut Christus vere cognosceretur. Jesum stulte dicit filium Joseph, imperite Nazarenum facit: sed interea non adducit nisi ad Filium Dei qui ex Bethlehem natus est: nec adulterinum Christum fabricat, sed tantum vult cognosci qualis à Mose & Prophetis traditus est. Videmus ergo hoc in doctrina esse præcipuum, ut quoquo modo ad Christum perveniant qui nos audiunt. Multi quum subtiliter de Christo disputant, suis tamen argutiis ita eum obscurant & involvunt ut nunquam reperiri queat. In hunc modum Papistæ Christum non dicent esse filium Joseph: (distincte enim tenent quid nominis habeat) sed interea virtutem ejus exinaniunt, ita ut spectrum ostentent loco Christi. Annon præstaret cum Philippo crasse balbutire, & retinere verum Christum, quam diserto argutoque loquendi modo fictitium inducere? Contra, multi sunt hodie pauperculi idiotæ, qui dicendi rudes & ignari, multo tamen fidelius Christum docent quam omnes Papæ Theologi, cum altis suis speculationibus. Admonet itaque hic locus ne fastidiose respuamus si quid minus apte à simplicibus & indoctis de Christo dictum fuerit: modo nos ad Christum dirigant. Sed ne falsis hominum commentis à Christo abstrahamur, hoc nobis semper in promptu remedium sit, ut puram ejus notitiam petamus ex Lege & Prophetis.

46. *Ex Nazareth.*] Initio refugit Nathanaël, Christi patria (ut quidem à Philippo indicata fuerat) offensus. Sed primum decipitur inconsiderato Philippi sermone. nam quod ille stulte putaverat, hic pro certo sumit. Accedit deinde præposterum judicium ex loci odio vel contemptu. Utrumque diligenter nobis observandum est. Parum abfuit quin hic sanctus vir accessum sibi ad Christum præcluderet. Quare hoc? Quia quod de ipso perperam dictum fuerat à Philippo, temere ipse credit. deinde quia præsumpta opinio ejus animum occupaverat, ut nihil speraret boni à Nazareth. Nisi ergo nobis sedulo cavemus, non erimus extra idem periculum. Et sane ejusmodi obstaculis quotidie molitur Satan nos arcere ab accessu Christi. Plurima enim mendacia spargi astute curat, quæ vel exosum vel suspectum nobis Euangelium reddant, ne ipsum gustare audeamus. Alterum etiam lapidem movere non desinit, ut Christum nobis contemptibilem reddat. Videmus enim quale multis offendiculum sit crucis humilitas, quæ tam in Christo capite quam in ejus membris apparet. Cæterum quia vix tam cauti esse possumus quin tentemur his Satanæ artificiis, saltem nobis protinus succurrat *Veni, & vide.* Passus est Nathanaël duplicem suum errorem hoc Philippi dicto corrigi. Itaque ejus exemplo dociles nos primum & morigeros præbeamus: deinde ne recusemus inquirere ubi Christus ipse dubitationes quæ nos vexant, eximere paratus est. Qui affirmative hanc sententiam legunt, vehementer errant: quam enim frigide hoc esset dictum? Deinde scimus urbem Nazareth non fuisse tunc in pretio habitam: & Philippi responsum satis ostendit illam hæsitationis & diffidentiæ fuisse vocem.

47. Quum vidisset Jesus Nathanaëlem ad se venientem, dicit de illo, Ecce vere Israëlita in quo dolus non est.

48. Dicit illi Nathanaël, Unde me nosti? Respondit Jesus, & dixit illi, Priusquam Philippus te vocaret, quum esses sub ficu, vidi te.

49. Respondit Nathanaël, & dixit illi, Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israëlis.

50. Respondit Jesus, & dixit illi, Quoniam dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: majora his videbis.

51. Tunc dixit illi, Amen, amen dico vobis, posthac videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis.

47. *Ecce vere Israëlita.*] Quod Christus Nathanaëlem laudat, non facit in ejus gratiam: sed sub ejus persona communem doctrinam proponit. Nam quum plerique se fidelium titulo venditent, qui oihil minus sunt quam fideles, veros & probos à falsis aliqua nota discerni operæpretium est. Scimus quanto supercilio gloriati fuerint Judæi in patre suo Abraham, quam confidenter generis sui sanctitatem jactaverint: interea vix centesimus quisque reperiebatur noo prorsus degener & alienus à fide Patrum. Ergo Christus, ut hypocritis larvam detrahat, breviter verum Israëlitam definit: & simul scandalum tollit quod mox exoriturum erat ex impia gentis contumacia. nam qui censeri volebant filii Abrahæ & sanctus Dei populus, infesti Evangelii hostes paulo post futuri erant. Ergo nequem exanimet vel perturbet communis omoium fere ordinum impietas, mature admonet, ex multis qui Israëlitarum oomen obtenduot, paucos esse veros Israelitas. Porro quia hæc etiam Christianismi defioitio est, non leviter prætereundus est hic locus. Verum ut paucis teneamus Christi mentem, notandum est dolum sinceritati opponi. Dolosos ergo vocat qui alibi dicuntur in Scriptura Duplices corde. Nec tantum crassa illa hypocrisis taxatur, quum se bonos viros simulant qui sibi male conscii sunt: sed alia etiam interior, dum ita cæcutiunt homines in suis vitiis, ut non aliis tantum, sed sibi mentiantur. Cordis igitur coram Deo integritas, & erga homines rectitudo Christianum facit. Sed præcipue dolum illum Christus notat cujus mentio
Psal. 32. fit in Psalmo. Ἀληθῶς hic plus significat quam Certe.
vers. 2. Est quidem Græcis sæpe simplex affirmatio: sed quia hic inter rem & nudum titulum subaudienda est antithesis, Vere dicitur esse qui reipsa est qualis censetur.

48. *Unde me nosti?*] Quamvis illi blandiri nollet Christus, audiri tamen ab eo voluit ut novam interrogationem eliceret, cui respondens probaret se filium Dei. Non frustra autem interrogat Nathanael unde notus sit Christo. nam hominis tam sinceri, qui omni dolo vacuus sit, rarum est exemplum: & illam puritatem cordis nosse nonnisi Dei est. Cæterum Christi responsio videtur parum apposita. neque enim si Nathanaëlem sub ficu vidit, penetrare ideo potuit in altas cordis latebras. Verum alia est ratio; nam sicuti Dei proprium est cognoscere homines nunquam visos, ita etiam videre quæ oculis non apparent. Quum ergo sciret Nathanael se non humano more visum fuisse à Christo, sed vere divino intuitu: hinc colligere potuit non humanitus jam ipsum loqui. Est igitur probatio ex paribus sumpta, neque enim minus in Deum competit videre quæ sunt extra conspectum, quam de cordis puritate judicium ferre. Colligenda præterea est ex hoc loco utilis doctrina: quum de Christo minime cogitamus, ab ipso nos conspici, atque ita fieri necesse est ut aversos reducat.

49. *Tu es Filius Dei.*] Quod ex divina potentia Filium Dei agnoscit, non mirum est. Sed qua ratione Israelis Regem vocat? neque enim res conjunctæ videntur. Sed Nathanaël altius respicit: jam Messiam esse audierat: huic doctrinæ confirmationem quæ data est, subnectit. Tenet etiam aliud principium, non esse venturum Filium Dei nisi ut se Dei populo Regem præstet. merito itaque Regem Israelis fatetur qui Filius Dei est. Et certe fides non in sola Christi essentia (ut ita loquar) hærere debet, sed ejus virtutem & officium attendere. parum enim prodesset scire quisnam sit Christus, nisi hoc secundum accederet, qualis erga nos esse velit, & in quem finem missus fuerit à Patre. Hinc factum est ut Papistæ oonnisi umbratilem Christum habeant: quia nudam essentiam apprehendere illis curæ fuit: regnum vero ejus, quod servandi virtute constat, neglexerunt. Porro quod Regem Israëlis prædicat Nathanaël, cujus tameo regnum ad extremos usque mundi fines extenditur, confessio est ad fidei mensuram finita. necdum enim eo progressus erat ot sciret toti mundo destinatum esse Regem: vel potius, ondique colligendos esse Abrahæ filios, ut totus mundus esset Israel Dei. Nos, quibus patefacta est regni Christi amplitudo, has angustias transilire convenit. Interea Nathanaëlis exemplo fidem nostram exerceamus auditu verbi: confirmemus quibuscunque possumus adminiculis: oec maneat sepulta, sed in confessionem erumpat.

50. *Respondit Jesus.*] Noo reprehendit Nathanaëlem quasi nimium credulus fuerit, sed potius suo calculo probans ejus fidem, majora illi & reliquis confirmationis argumenta promittit. Adde quod uni homini speciale hoc erat, visum esse sub ficu à Christo absente & procul remoto: ounc vero probationem quæ futura sit omnibus communis, Christus adfert: ideoque sermonem quasi ex abrupto ab uno homine ad omnes convertit.

51. *Videbitis*, inquit, *cælum apertum*, &c.] Multum autem errant, meo judicio, qui anxie quærunt tempus & locum ubi & quando Nathanaël & reliqui cælum apertum viderint. Potius enim quiddam continuum designat, quod semper extare debebat io ejus regno. Fateor quidem aliquoties discipulis visos fuisse Angelos, qui hodie non apparent. Fateor aliam fuisse cælestis gloriæ manifestationem quum ascendit Christus in cælum, quam ounc nobis constet. Sed si probe reputamus, quod tunc factum est, perpetuo viget. Nam quum prius nobis clausum esset regnum Dei, vere in Christo apertum fuit. Hujus rei visibile specimen editum fuit tam Stephano & tribus discipulis in monte, quam aliis discipulis in Christi ascensu. Verum signa omnia quibus se Deus nobis præsentem ostendit, ad cæli apertionem pertinent: maxime ubi se nobis in vitam communicat. Sequitur alterum membrum de Angelis. Hi dicuntur *Ascendere & descendere*, ut divinæ erga nos beneficentiæ sint ministri. Ergo hac loquutione mutua inter Deum & homines communicatio notatur. Hoc autem beneficium Christo acceptum ferre convenit: quia sine ipso hostile potius Angelis nobiscum dissidium est quam familiaris juvandi nostri cura. Ideo super ipsum ascendere & descendere dicuntur: non quod illi soli ministrent, sed quod ejus respectu atque in ejus honorem complectantur sua cura totum Ecclesiæ corpus. Nec dubito quin ad scalam alludat quæ monstrata fuit Patriarchæ Jacob per Gen 28.
somnium. vere enim in Christo præstatur quod visio vers. 12.
illa adumbrabat. Denique hujus loci summa est,

Quum

Quum esset totum genus humanum extraneum à regno Dei, nunc cælorum januam nobis esse patefactam, ut simus cives sanctorum & Angelorum socii: atque ut hi ordinati salutis nostræ custodes, ex beata quiete ad opem miseris nostris ferendam descendant.

CAP. II.

TErtio die nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Jesu illic.
2. Vocatus est autem etiam Jesus & discipuli ejus ad nuptias.
3. Et quum vinum defecisset, dicit mater Jesu illi, Vinum non habent.
4. Dicit illi Jesus, Quid tibi mecum mulier? nondum venit hora mea.
5. Dicit mater ejus ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.
6. Erant autem illic hydriæ lapideæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, continentes singulæ circiter metretas duas vel tres.
7. Dicit illis Jesus, Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum.
8. Et dicit illis, Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.
9. Quum autem gustasset architriclinus aquam vinum factam (non noverat autem unde esset, sed ministri noverant qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,
10. Et dicit illi, Omnis homo primo bonum vinum ponit: & quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu vero servasti bonum hucusque.
11. Hoc principium signorum fecit Jesus in Cana Galilææ, & manifestavit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli ejus.

1. *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.*] Quum historia hæc primum à Christo editum miraculum contineat, vel uno hoc nomioe ad eam considerandam maxime attentos esse nos decet. quanquam (ut postea videbimus) aliæ sunt causæ quæ nobis eam commendent. Sed ex progressu multiplex utilitas dilucidius constabit. Locum primo nominat Euangelista Cana Galilææ, non illam quæ versus Sareptam sita, inter Tyrum & Sidonem, major dicta est (bujus alterius comparatione) quam alii in sorte Tribus Zabuloo locaot, alii vero Tribui Aser assignant. Nam & Hieronymus testatur adhuc suo tempore illic ejus nominis extitisse oppidulum. Vicinam certe urbi Nazareth fuisse credibile est, quum nuptiarum causa eo venerit Christi mater. Itinere diei unius à Capernaum fuisse dissitam, ex capite quarto constabit. Vicinitas quoque urbis Bethsaida inde colligi potest, quod triduo postquam in finibus illis Christus fuerat, celebratas in Cana nuptias fuisse Euangelista commemorat. Fieri potest ut tertia etiam non procul Hierosolyma, & tamen extra Galilæam fuerit. Sed hoc, quia mihi ignotum, relinquo. *Et erat mater Jesu.*] Probabile est aliquem fuisse ex consanguineis Christi qui uxorem duxerit. Jesus enim matri tanquam comes hic additur. Quod discipuli simul vocantur, inde colligi potest quam simplex & frugalis fuerit illis vivendi ratio, quia in commune cum illis vivebat. Sed hoc absurdum videri posset quod homo non admodum dives nec copiosus (ut patebit ex vini defectu) io Christi gratiam quatuor aut quinque alios invitet. Verum ioter iuopes facilior est & magis ingenua invitatio: quia dedecus non verentur (quemadmodum divites) si minus laute & splendide hospites suos tractent. Priscum enim morem communicationis mutuæ pauperes magis retinent. Hoc tamen rursus parum civile quod convivas suos patitur sponsus io media cœna vino destitui, nam parum considerati hominis est vinum quantum convivis sufficiat non habere. Respondeo, nihil hic narrari quod non frequenter accidat, præsertim ubi non est quotidianus vini usus. Deinde contextus ostendit, sub finem convivii cœpisse vinum deficere, quum jam ex more saturos esse oporteret. Sic enim loquitur architriclinus, Alii deterius vinum inebriatis apponuot: tu vero hucusque quod optimum erat servasti. Adhæc noo dubito quin hoc totum divina providentia gubernatum fuerit, ut locus esset miraculo.

3. *Dicit mater Jesu.*] Dubitari potest speretne aliquid ac petat à filio, quum nullum adhuc miraculum ipse edidisset. Et fieri potest ut tale remedium oon expectans, eum admonuerit ut pia aliqua exhortatione convivis tædium eximeret, ac simul levaret pudorem sponsi. Porro hanc anxiæ συμπαθείας vocem fuisse iotepretor. Nam quum videret sancta mulier posse convivium turbari, quod parum se honorifice accipi putantes qui vocati fuerant, fremerent adversus sponsum, aliquid solatii optavit. Chrysostomus eam muliebri affectu sibi & filio nescio quid favoris captasse suspicatur: sed hæc conjectura nihil rationis habet. Sed cur tam duriter à Christo repellitur? Respondeo, quamvis neque ambitio neque alius carnis affectus ipsam ageret, in eo tamen peccasse quod fines suos excessit. Quod sollicita est de aliorum incommodo, & mederi quoquo modo cupit, hoc humanitatis est, ac virtuti dandum: sed interea se ingerendo, Christi gloriam obscurare poterat. Quanquam simul notandum est, Christum non tam ejus quam aliorum causa sic loquutum esse: major ejus erat modestia & pietas quam ut adeo severa castigatione opus haberet. deinde non peccabat ipsa sciens & volens. Sed Christus periculo tantum occurrit, ne alio quam oportet trahatur matris dictum, quasi ex ejus præscripto miraculum postea ediderit.

4. *Quid tibi mecum mulier?*] Græce ad verbum est, Quid tibi & mihi? Sed Græcis tantundem valet hæc loquutio, ac Latinis, Quid tibi mecum? Vetus interpres multos fefellit, qui putaruot Christum negare vini defectum pertinere ad suam & matris curam. Atqui ex secundo membro colligere promptum est quam id remotum sit à Christi sensu. curam enim hanc suscipit, ac suarum esse partium testatur, quum addit horam suam nondum venisse. Utrumque ergo conjungi debet, Christum tenere quid facto sit opus, & tamen matris admonitu hac in re nihil facturum. Insignis certe locus. cur enim matri præcise negat quod liberaliter aliis quibuslibet toties postea concessit? Deiode cur simplici repulsa non contentus, eam in vulgarem mulierum ordinem cogit, nec jam matris nomine dignatur? Hac Christi voce palam constat denunciari hominibus, ne nominis materni honorem superstitiose in Maria evehendo, quæ Dei propria sunt in ipsam transferant. Sic ergo matrem Christus alloquitur, ut perpetuam ac communem seculis omnibus doctrinam tradat, ne immodicus matris honor divinam suam gloriam obscuret. Porro quam necessaria hæc admonitio fuerit, ex crassis fœdisque superstitionibus, quæ postea sequutæ sunt, plus satis notum est. Facta est enim Maria regina cæli, spes,

vita, & mundi salus. Denique eo progressus est vesanus furor ut Christi propemodum nudati spoliis eam ornarent. Quumque has exsecrabiles in Filium Dei blasphemias damnamus, maligni & invidi vocamur à Papistis imo improbe calumniantur sanctæ Virginis honorem hostiliter à nobis impugnari. Quasi vero non habeat quantum illi honoris debetur, nisi Dea fiat: aut hoc illi sit honorificum, sacrilegis titulis ornatam in Christi locum subrogari. Atrocem ergo illi Mariæ injuriam faciunt, quando, ut mentitis eam laudibus deforment, Deo eripiunt quod suum est. *Nondum venit hora mea.*] Significat se hactenus non incogitantia vel torpore cessasse. Interea subindicat sibi rem curæ futuram ubi opportunitas advenerit. Itaque sicut matrem insimulat quod intempestive festinet, ita rursum miraculi spem facit. Utrumque agnoscit sancta Virgo neque enim amplius eum compellat: & quum ministros admonet ut quicquid ille præceperit, faciant, novum quiddam sperare se ostendit. Cæterum hæc doctrina latius patet, Quoties Dominus nos tenet suspensos, auxiliumque suum differt, non ideo torpere, sed potius opera sua sic moderari ut nihil nisi opportune agat. Qui ad fatalem temporum ordinationem hunc locum traxerunt, magis sunt ridiculi quam ut verbo uno opus sit ad eos refellendos. Hora Christi aliquando dicitur quæ illi destinata est à Patre: & tempus suum postea vocabit quod illi commodum erat & aptum ad exequenda Patris mandata: hoc autem loco temporis ad agendum sumendi & eligendi arbitrium sibi vindicat.

5. *Dicit mater ejus ministris.*] Hic sancta Virgo specimen edit veræ obedientiæ, quam Filio debebat ubi non de humanis officiis, sed divina ejus potentia agebatur. Modeste igitur acquiescit in Christi responso, aliosque similiter hortatur ut ejus imperio pareant. Fateor quidem ex circumstantia præsenti Virginem sic loquutam esse acsi negaret hac in parte quicquam sibi esse juris, Christum suo unius arbitrio facturum quod placuerit: sed si ejus consilium spectes, latius patet hæc sententia. Potestate enim, quam sibi perperam sumpsisse videri poterat, se abdicat primum & exuit: deinde totam uni Christo asserit, quum sequendum præcipit ejus imperium. Ergo generaliter hinc docemur si quid expetimus à Christo, non aliter nos votorum fore compotes nisi ab ipso toti pendemus, in eum respicimus, facimus denique quicquid jubet. Atqui nos ad matrem non ablegat, sed ad se invitat potius.

6. *Erant autem illic hydriæ.*] Ex supputatione Budæi has hydrias admodum capaces fuisse colligimus. nam quum metreta faciat viginti congios, singulæ ut minimum hujus regionis sextarium continebant. Largam ergo vini copiam suppeditavit Christus, nempe quæ plus centum & quinquaginta hominibus sufficeret ad hilare convivium. Adde quod tam numerus hydriarum quam modus ipse ad comprobandam miraculi veritatem facit. Si duo tantum aut tres congii fuissent, suspicari multi poterant aliunde fuisse advectos. si in vase tantum uno facta fuisset conversio aquæ in vinum, non ita perspicua testataque fuisset miraculi certitudo. Non frustra igitur Euangelista numerum commemorat, nec frustra exprimit quantum caperent. Porro hoc ex superstitione natum erat ut tot ac tam ampla vasa illic prostarent. Abluendi quidem ritum habebant ex Lege Dei: sed (ut mundus semper nimius est in rebus externis) Judæi præscripta à Deo simplicitate non contenti, continuis aspersionibus ludebant. atque (ut ambitiosa est superstitio) non dubium est quin hoc etiam pompæ serviret: quemadmodum hodie in Papatu videmus, quæcunque ad Dei cultum pertinere dicuntur, ad meram ostentationem esse composita. Duplex ergo vitium erat: quod absque Dei mandato in fictitia & supervacua ceremonia temere se occupabant: deinde quod religionis prætextu ambitio in illo apparatu regnabat. Mira porro in Papatu quorundam nebulonum fuit improbitas, qui hydrias obtrudere ausi sint primum exiguæ mensuræ, deinde etiam inæqualis. Atque hodie nihil eos pudet in tanta Euangelii luce tales adhuc imposturas venditare. hoc certe non est fallere præstigiis, sed cæcis audacter illudere. Mundum vero à Satana fascinatum esse palam est, qui tam crassa ludibria non sentit.

7. *Implete hydrias aqua.*] Ridiculum ministris hoc præceptum videri potuit: aquæ enim jam erat plus satis: sed hoc modo agere nobiscum Dominus solet ut illustrior emergat ejus potentia ex insperato successu. Quanquam hæc circumstantia ad miraculi commendationem addita est: nam quum ministri infusa aqua vinum hauriant, nulla hærere potest suspicio.

8. *Ferte architriclino.*] Eodem spectat quod vini saporem ab architriclino probari voluit Christus priusquam gustaret ipse, aut quisquam alius ex convivis. Quod autem tam placide illi in omnibus obtemperant ministri, hinc colligimus multum in eo fuisse reverentiæ ac dignitatis. Architriclinum vocat Euangelista qui instruendo convivio & mensis ordinandis præfectus erat. non quod lautum ac splendidum adeo convivium fuerit, sed quia honorificæ appellationes ex divitum lautitiis ac splendore etiam ad pauperum nuptias transferuntur. Sed mirum est quod Christus, frugalitatis magister, vini (& quidem præstantissimi) magnam copiam largitur. Respondeo, quum nobis quotidie Deus largum vini proventum suppeditat, nostro vitio fieri si ejus benignitas irritamentum est luxuriæ: quin potius hæc temperantiæ nostræ vera est probatio, si in media affluentia parci tamen ac moderati sumus. Quemadmodum Paulus gloriatur se ad utrumque eductum esse, ut abundare & esurire sciat. Philip. 4. vers. 12.

11. *Hoc principium signorum.*] Sensus est, hoc primum fuisse ex Christi miraculis. Quod enim Angeli pastoribus ipsum in Bethlehem natum nunciarunt, quod Magis stella apparuit, quod Spiritus sanctus in specie columbæ super eum descendit, tametsi hæc miracula fuerunt, non tamen proprie ab ipso sunt edita. hic autem de miraculis agitur quorum ipse auctor extitit. Frivolum enim est ac ridiculum quod quidam dicunt, inter miracula quæ Christus in Cana Galilææ edidit, hoc primum numerari: quasi vero ad manifestandam virtutem suam sibi locum delegerit ubi nonnisi bis fuisse legitur. Quin potius Euangelistæ consilium fuit temporis ordinem, quem in exerenda sua virtute Christus tenuit, notare. Nam ad annum usque tricesimum domi se, tanquam privatus quispiam homo, continuit. Baptismo initiatus, ad obeundam functionem suam inde in lucem prodire cœpit, & palam claris documentis facere quorsum à Patre missus foret. Non mirum ergo si primum Divinitatis suæ specimen in tempus illud distulit. Magnum conjugii decus quod nuptiale convivium non modo Christus sua præsentia dignatus est, sed primo à se edito miraculo ornavit. Extant vetusti quidam Canones quibus Clerici nuptias adire vetantur. Causa vetandi fuit, ne lascivias, quæ illic ut plurimum grassantur, spectando, earum quodammodo approbatores essent. At vero longe præstitisset, tantum illuc gravitatis secum afferre ut licentiam compescerent quam sibi in latebris indulgent protervi homines ac dissoluti. Nobis vero potius Christi exemplum sit pro lege: nec quicquam putemus utilius esse factu quam quod eum fecisse legimus. *Manifestavit gloriam.* Quia tunc scilicet memorabile & gloriosum specimen edidit unde Filium Dei esse constaret. Quæcunque enim miracula ostendit mundo, totidem divinæ ejus potentiæ testimonia fuerunt. Tunc autem opportu-

num

oum illustrandæ ejus gloriæ tempus advenerat quum ex Patris mandato innotescere vellet. Unde etiam colligitur miraculorum finis. perinde enim valet hæc loquutio acsi dictum esset, Christum, ut patefaceret gloriam suam, miraculum hoc edidisse. Quid ergo de miraculis sentiendum quæ gloriam Christi obscurant? *Crediderunt in eum discipuli.*] Si discipuli erant, aliqua fide jam imbutos esse oportuit. Sed quum hactenus non certa & explicita fide eum sequuti essent, tunc demum se illi addicere cœperunt, ut Messiam agnoscerent quasi jam illis prædicatus fuerat. Magna vero Christi indulgentia, quod pro discipulis habet in quibus tam pusilla est fides. Et sane hæc doctrina generaliter ad nos omnes patet. nam quæ adulta nunc est fides, infantiam prius suam habuit: imo in nemine tam perfecta est quin ad unum omnes credendo proficere necesse sit. Ita qui jam credebant, quatenus ad scopum majores quotidie faciunt progressus, credere incipiunt. Ergo qui fidei primitias adepti sunt, semper ad profectum contendant. Fructus etiam miraculorum hic ostenditur: nempe quod ad confirmationem profectumque fidei referre debent. Qui alio detorquet, totum eorum usum corrumpit & adulterat. Sicuti Papistas videmus non alium in finem jactare fictitia sua miracula nisi ut fidem obruant, & a Christo mentes avertant ad creaturas.

12. Post hoc descendit in Capernaum ipse & mater ejus, & fratres ejus, & discipuli ejus:
& illic mansit non multos dies.
13. Erat autem in propinquo Pascha Judæorum. itaque ascendit Jesus Hierosolymam.
14. Et invenit in Templo quosdam qui vendebant boves, & oves, & columbas:
numularios item sedentes.
15. Et facto ex funiculis flagello, omnes è Templo ejecit, cum ovibus, & bobus: &
numulariorum effudit pecuniam, mensasque evertit.
16. Et iis qui columbas vendebant dixit, Tollite ista hinc: ne faciatis domum Patris
mei domum mercatus.
Psal. 69. vers. 10. 17. Porro recordati sunt discipuli ejus quod scriptum sit, Zelus domus tuæ come-
dit me.

12. *Descendit in Capernaum.*] Transit Euangelista ad novam historiam. Quoniam autem propositum illi erat pauca memoratu digna, quæ alii tres omiserant, colligere, tempus designat quo hoc quod dicturus est, gestum fuit. Narrant enim reliqui quod hic legimus Christum fecisse: sed diversum tempus, simile, non idem esse factum demonstrat. Bis ergo Christus Templum fœda & profana negotiatione purgavit: semel, circa legationis suæ exordia: iterum vero quum è mundo migraturus esset ad Patrem.

Christus Templum bis repurgavit.

Cæterum ut summam teneamus, singula ordine breviter excutienda sunt. Quod boves ac pecudes ac columbæ venales in Templo prostabant, quod sedebant illic collybistæ, honesto prætextu non caruit. jactare enim poterant, negotiationem quæ illic fiebat, minime profanam esse: sed potius spectare ad sacrum Dei cultum, ut in promptu quisque haberet quod offerre posset Domino. Et certe piis hominibus valde commodum erat invenire sub manu quasvis oblationes, & hoc modo levari huc & illuc cursitandi molestia. Mirum ergo est cur tantopere id Christo displicuerit. Sed duæ rationes notandæ sunt. nam quia ad quæstum & avaritiam suam hoc mercatu abutebantur Sacerdotes, tale Dei ludibrium ferendum non fuit: deinde quicquid excusationis obtendant homines, simul tamen ac paululum declinant à Dei mandato, reprehensione digni sunt, ac correctione opus habent. Atque hac præcipue de causa Christus Templi purgationem aggressus est: quemadmodum clare pronunciat Templum Dei non esse locum mercatus. Quæri tamen potest cur non potius auspicatus sit à doctrina. videtur enim hæc tumultuosa & præpostera esse ratio, manum admovere corrigendis vitiis priusquam adhibitum fuit doctrinæ remedium. Atqui aliud spectavit Christus. nam quia jam tempus advenerat quo injunctum sibi à Patre munus publice obiret, Templi possessionem quodammodo adire voluit, ac divinæ suæ auctoritatis documentum statuere. Atque ut omnes ad ejus doctrinam attenti essent, torpentes ac sopitas mentes novo & insolito facinore expergefieri oportuit. Templum cælestis doctrinæ & pietatis sacrarium erat. Quum doctrinæ puritatem restituere vellet, operæ pretium fuit ut se Templi dominum comprobaret. Adde quod sacrificia & alia pietatis exercitia ad spiritualem suum finem revocare non aliter poterat quam abusum tollendo. Ergo quod tunc ab eo gestum est, quoddam ejus reformationis præludium fuit ad quam peragendam à Patre missus fuerat. In summa, Judæos excitari decuit hoc exemplo ut à Christo insolitum aliquid & minime vulgare expectarent: simul commonefieri decuit de vitiato & perverso cultu Dei, ne emendationem respuerent. *Et fratres ejus.*] Cur fratres se Christo comites adjunxerint incertum est: nisi forte simul ituri erant Hierosolymam. Cæterum fratrum nomine quoslibet cognatos Hebraica lingua designari, notum est.

13. *Pascha Judæorum. itaque ascendit.*] Ad verbum Græce habetur, Et venit: sed Euangelista copulam posuit loco rationalis particulæ. venisse enim tunc significat ut Pascha celebraret Hierosolymæ. Hujus autem consilii duplex erat finis: nam quum nostra causa Legi subjectus esset Filius Dei, omnia Legis mandata exacte servando, plenæ subjectionis & obedientiæ typum in sua persona exhibere voluit. Deinde quoniam in populi frequentia magis prodesse poterat, hac fere occasione semper usus est. Ergo quoties postea dicetur venisse Christum diebus festis Hierosolymam, hoc ideo ab ipso factum observent lectores, primum ut à Deo instituta pietatis exercitia cum reliquis coleret: deinde ut in majore populi confluxu publicaret suam doctrinam.

16. *Ne faciatis domum Patris mei.*] In secunda ejectione gravius ac severius loquutum commemorant alii Euangelistæ: quod scilicet ex Templo Dei facerent speluncam latronum. Atque ita agendum est ubi mitior castigatio profectu caruit. Nunc simpliciter admonet ne Templum Dei in alienos usus vertendo, profanent. Templum, Dei domus vocabatur, quod illic Deus peculiariter invocari vellet, quod virtutem illic suam exereret, quod denique ad spirituales & sacros ritus illud destinasset. At se quidem Dei filium pronunciat Christus, ut sibi jus & auctoritatem repurgandi Templi vendicet. Porro quis facti sui rationem hic reddit Christus, siquem inde fructum colligere libet, in hac præcipue sententia insistere convenit. Cur ergo ementes & vendentes ejicit ex Templo? Ut cultum Dei hominum vitio adulteratum suæ integritati restituat, atque hoc modo Templi sanctitatem instauret ac asserat. Scimus autem extructum fuisse Templum illud ut eorum umbra esset quorum viva effigies extat in Christo. Ita-

que

que ut sacrum Deo maneret, nonnisi ad spirituales usus applicandum erat. Hac de causa fas esse negat in emporium converti. Principium enim sumit ea Dei instituto: quod semper nobis tenendum est. Quibuscunque ergo præstigiis ludat Satan, quicquid à Dei mandato vel tantillum deflectit, sciamus perversum esse. Speciosus ad fallendum erat ille fucus, juvari & provehi Dei cultum, quum ad manum fidelibus porrigebantur quæ offerrent: sed quia Deus in alios usus Templum suum destinaverat, nihil moratur Christus quæ adversus ordinem à Deo positum objici poterant. Non eadem hodie templorum nostrorum est ratio: sed quod de veteri Templo dicitur, rite & proprie in Ecclesiam competit: est enim cæleste in terra Dei sacrarium. Quare ante oculos semper versari nobis debet Dei majestas, quæ in Ecclesia residet, ne ullis inquinamentis polluatur. Manebit autem tunc demum integra ejus sanctitas, si nihil in ea admissum fuerit à Dei verbo alienum.

17. *Recordati sunt discipuli*] Frustra hic se nonnulli impediunt, quærentes quomodo Scripturæ recordati fuerint discipuli cujus adhuc erant expertes ac ignari. Neque enim intelligendum est tunc illis subiisse in memoriam hunc Scripturæ locum: sed postea quum divinitus edocti, apud se reputarent quidnam sibi vellet hoc Christi facinus, directore Spiritu hic Scripturæ locus illis occurrit. Et certe operum Dei non semper extemplo causa nobis apparet, sed postea temporis successu consilium nobis suum aperit. Atque hoc cohibendæ nostræ audaciæ aptissimum est frenum, ne Deo obstrepamus, siquando nostro judicio minus probantur quæ facit. Simul monemur, quum Deus nos quasi suspensos tenet, patienter exspectandum esse plenioris notitiæ tempus, & festinationem nimiam, quæ nobis ingenita est, cohibendam esse. Nam ideo plenam operum suorum manifestationem Deus differt ut nos in modestia contineat. Sensus ergo est, Discipulos tandem assequutos esse, Christum zelo domus Dei, quo flagrabat, impulsum fuisse ut profanationes illas è medio tolleret. Templi nomine proculdubio totum Dei cultum David per synecdochen designat. Sic enim habet integer versus, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Ubi secundum membrum priori respondet, imo nihil aliud est quam exegetica repetitio. Summa utriusque membri est, Davidem tam anxie de asserenda Dei gloria fuisse sollicitum, ut libenter caput suum probris omnibus quæ in Deum jaciebant reprobi, supposuerit: tanto zelo æstuasse ut hic unus affectus alios omnes deglutiret. Atque hoc quidem sensu ille præditum se fuisse testatur: sed non dubium est quin delinearit in sua persona quæ Messiæ proprie congruebant. Ideo dicit Evangelista hanc fuisse unam ex notis quibus agnitus fuit Jesus à discipulis regni Dei vindex ac reparator. Observa autem, Scripturæ ductum sequutos esse ut de Christo sentirent quod decebat. Et certe qualis sit Christus, vel quorsum pertineat quicquid gessit & passus est, nemo unquam tenebit nisi duce & magistra Scriptura. Quare prout quisque nostrum proficere in Christi cognitione cupiet, sedula & continua Scripturæ meditatione opus erit. Domus Dei non frustra meminit David, ubi de illius gloria agitur. Nam Deus, quamvis sibi sufficiat ac se uno contentus esse possit, vult tamen in Ecclesia illustrari suam gloriam. In quo singulare amoris erga nos sui documentum præbet, quod suam gloriam quasi individuo nexu cum salute nostra conjungit. Restat nunc ut se ad Christi imitationem singuli comparent: quando in capitis exemplo generalis toti corpori doctrina proponitur: sicut docet Paulus Rom. 15. v. 3. Ne patiamur, quantum in nobis est, sacrum Dei templum ullo modo inquinari. interea tamen cavendum nequis vocationis suæ fines transiliat. Zelum omnibus nobis cum Filio Dei communem esse oportet: at non omnibus protinus licet flagellum arripere, ut vitia manu corrigamus. neque enim nobis potestas data est, nec idem injunctum munus.

18. Responderunt ergo Judæi, ac dixerunt ei, Quod signúm ostendis nobis quod ista facias?

19. Respondit Jesus, & dixit eis, Destruite templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.

20. Dixerunt ergo Judæi, Quadraginta & sex annis extructum est Templum hoc, & tu in tribus diebus eriges illud?

21. At ille dicebat de templo corporis sui.

22. Quum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli ejus quod hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixerat Jesus.

18. *Quod signum ostendis nobis.*] Quod in tanto cœtu nemo Christo manum injecit, nullus ex pecuariis & nummulariis violenter eum repulit, hinc colligere licet divinitus fuisse omnes perculsos, ut attoniti stuperent. Quare nisi prorsus excæcati fuissent, hoc satis illustre erat miraculum, quod unus contra multos, inermis contra validos, ignotus contra tantos principes tantum ausus fuerat. Cur enim illi non obstabant, quum longe superiores essent, nisi quod dissolutæ & quasi fractæ erant eorum manus? Causam tamen interrogandi aliquam habent: neque enim cujusvis est, siquid vitiosum est aut displicet in Templo Dei, statim mutare. Damnare quidem corruptelas omnibus liberum est: verum si ad eas tollendas privatus homo manum admovet, temeritatis arguetur. Quia mos vendendi in Templo receptus erat, Christus rem novam & inusitatam aggressus est: quare merito postulant ut se à Deo missum probet. sumunt enim principium istud, In publica administratione non esse fas quicquam mutare sine certa vocatione ac mandato Dei. Sed in altero errabant, quod admittere nolebant Christi vocationem nisi edito miraculo. neque enim id in Prophetis & aliis Dei ministris fuit perpetuum ut signa ederent, neque Deus ad hanc necessitatem se adstrinxit. Ergo in signo flagitando perperam Deo legem imponunt. Quod Judæos Evangelista interrogasse dicit, hoc nomine proculdubio multitudinem quæ illic adstabat, & quasi totum Ecclesiæ corpus intelligit. acsi diceret non unius aut alterius hunc fuisse sermonem, sed populi.

19. *Destruite templum*, &c.] Est allegorica loquutio: ac data opera Christus ita obscure loquutus est, quod aperto responso indignos judicabat. Quemadmodum alibi testatur se in parabolis loqui apud eos *Mat.* 13. qui arcana cælestis regni capere nequeunt. Primum *vers.* 13. autem illis negat quod postulabant signum, vel quia profectu caruisset, vel quia sciebat non esse opportunum tempus. Aliquid interdum etiam importunis eorum precibus concessit. nunc ergo magnam causam obstitisse oportet cur recusaverit. Interea tamen non vulgari signo potestatem suam approbatum ac sancitum iri significat, ne excusationis prætextum inde captent. nulla enim divinæ in Christo virtutis major approbatio desiderari poterat quam ipsius resurrectio à morte. Sed figurate id insinuat, quoniam clara promissione eos non dignatur. In summa, tractat incredulos ut merentur, & simul ab omni contemptu se eximit. Nondum quidem obsti-

natos

nator esse constabat: sed Christus satis tenebat qualis esset eorum affectus. Quæri tamen potest, quum tam multa & varia miracula ediderit, cur unum hic attingat. Respondeo, de aliis omnibus miraculis tacuisse, quia sola resurrectio ad os illis obstruendum sufficeret: deinde quia Dei virtutem eorum ludibriis prostituere nolebat. nam & ideo dn resurrectionis suæ gloria allegorice loquutus est. Tertio, dico eum protulisse quod causæ quadrabat. nam his verbis demonstrat sibi jus omne in Templum competere, quum in vero Dei templo extruendo tantum possit. Tametsi vero nomen templi ad rei circumstantiam accommodat, apte tamen & congruenter corpus Chri-
2 Cor. 5. vers. 4. sti templum vocatur. Tabernaculum dicitur corpus cujusque nostrum, quod in eo habitat anima: Christi autem corpus, Divinitatis ejus domicilium fuit. Scimus enim Filium Dei sic naturam nostram induisse, ut in carne quam assumpsit, æternæ Dei majestas, tanquam in sacrario, habitaret. Quod autem hoc loco abutebatur Nestorius, ut probaret non unum & eundem esse Christum Deum & hominem, facile refelli potest. Sic enim colligebat, Filius Dei in carne tanquam in templo habitavit: ergo disjunctæ naturæ, ut minime idem esset Deus & homo. Atqui hoc argumentum ad homines transferri posset: sequetur enim, non unum esse hominem, cujus anima in corpore habitat tanquam in tabernaculo. Proinde hæc loquendi forma ad tollendam personæ in Christo unitatem insulse torquetur. Porro notan-
1 Cor. 6. vers. 19. dum est corpora etiam nostra vocari Dei templa, sed diverso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim & gratiam Deus in nobis habitat: in Christo autem plenitudo Divinitatis corporaliter: ita ut vere sit Deus manifestatus in carne. *Ergam illud.* Hic sibi Christus resurrectionis suæ gloriam vendicat, quum tamen Scriptura passim testetur opus esse Dei Patris. Sed hæc duo probe inter se conveniunt. Scriptura enim ut Dei potentiam nobis commendet, Patri hoc diserte adscribit, quod excitaverit Filium à morte: hic vero Christus peculiariter Divinitatem suam prædicat. Ac Paulus utrumque conciliat, ad Rom. 8. v. 11. nam Spiritum, quem facit resurrectionis auctorem, promiscue nunc Christi, nunc Patris Spiritum nominat.

20. *Quadraginta sex annis.*] Consentit cum hoc
Dan. 9. vers. 25. loco Danielis supputatio. Septem enim hebdomadas numerat, quæ annos quadraginta novem efficiunt: sed antequam ad finem ultimæ ventum esset, absolutum Templum fuit. Quod in historia Esdræ longe brevius temporis spatium notatur, tametsi aliquam habet repugnantiæ speciem, minime tamen cum Prophetæ verbis pugnat. Erecto enim sanctuario, antequam Templi ædificium perfectum foret, sacrificia offerre cœperunt: postea diu intermissum fuit opus populi ignavia, quemadmodum ex querimoniis Aggæi clare patet. severe enim Judæos accusat, Agg. 1
quod nimis sedulo intenti ad extruendas privatas vers. 4.
ædes, Dei Templum mutilum relinquerent. Sed quorsum ejus Templi mentionem faciunt, quod ab Herode quadraginta ante annis vel circiter excisum fuerat? Nam quod tunc habebant Templum, tametsi magnificentissime & immani sumptu erat extructum, intra octo tamen annos Herodes præter hominum opinionem absolverat, ut refert Josephus libro Antiquit. 15. cap ultimo. Mihi probabile videtur, perinde habitam fuisse novam Templi structuram acsi vetus illud semper in statu suo durasset, quo plus veneratinnis inesset: atque ita ex vulgari & usitato more fuisse loquutos, quod Templum a Patribus summa difficultate vix per annos quadraginta sex conditum fuerat. Porro hæc responsio satis ostendit quo animo signum petierint. nam si parati fuissent Prophetæ divinitus misso reverenter obsequi, non ita superbe repudiassent quod de officii sui approbatione dixerat. Testimonium aliquod divinæ virtutis habere volunt: interea nihil admittunt quod non hominum modulo respondeat. Sic hodie Papistæ miracula flagitant, non quod locum daturi sint Dei potentiæ: (nam illis fixum est, homines præferre Deo, nec unguem unum ab eo deflectere quod usu & consuetudine receptum habent) sed ne absque ratione videantur Deo esse rebelles, colorem hunc prætexunt suæ pervicaciæ. Ita cæco impetu infidelium animi secum tumultuantur, ut Dei manum sibi ostendi cupiant, nec tamen Divinam esse velint.

22. *Quum ergo surr. à mort. recordati*] Recordatio hæc superiori fuit similis, cujus nuper meminit Euangelista. Loquentem Christum non intelligebant discipuli: postea suo tempore fructum protulit quæ frustra in aërem evanuisse videbatur doctrina. Ergo quamvis multa in Domini factis & dictis ad tempus obscura sint, non ideo tamen desperandum est, nec spernendum quod non statim assequimur. Observandus est contextus, Quod Scripturæ & Christi sermoni crediderint. significat enim Euangelista, Scripturam cum Christi sermone conferendo, fuisse adjutos ut in fide proficerent.

23. Quum autem esset in Paschate Hierosolymis die festo, multi crediderunt in nomen ejus, videntes signa quæ edebat.

24. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes,

25. Nec opus haberet ut quisquam testaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

23. *Multi crediderunt* &c] Apposite hanc narrationem proximæ connectit. Signum quale petebant Judæi, Christus non dederat. Nunc quum pluribus miraculis nihil aliud profecerit apud eos nisi ut frigidam & umbratilem fidem conciperent, satis comprobat hic eventus indignos fuisse quorum votis obtemperaret. Fuit quidem hic aliquis signorum fructus, quod in Christum multi crediderunt, adeoque in nomen ejus, ut se ejus doctrinam sequi velle profiterentur. (*Nomen* enim auctoritatis loco hic positum est) poterat hæc qualiscunque fidei species, quæ adhuc erat evanida, in veram fidem demum emergere: poterat hæc utilis esse præparatio ad celebrandum apud alios Christi nomen. est tamen illud verum quod diximus, procul abfuisse à recto affectu, ut in divinis operibus proficerent sicuti par erat. Cæterum non fuit hæc fidei simulatio qua venditare se apud homines vellent: erant enim persuasi Christum esse magnum aliquem Prophetam: fortassis etiam tribuebant illi honorem Messiæ, cujus tunc magna passim erat expectatio. Sed quia proprium Messiæ officium non tenebant, præpostera erat eorum fides, quæ in mundo ac rebus terrenis hærebat. deinde frigida erat & serio cordis affectu vacua persuasio. Assentiuntur enim Euangelio hypocritæ, non ut se in obsequium Christi addicant, nec ut sincera pietate Deum sequantur vocantem: sed quia agnitam veritatem prorsus rejicere non audent, ac præsertim ubi nulla est repugnandi causa. Nam sicuti non inferunt ultro nec gratis bellum Deo, ita ubi sentiunt ejus doctrinam carni suæ pravisque cupiditatibus esse adversam, statim exacerbantur, vel saltem à fide jam concepta resiliunt. Quos ergo Euangelista credidisse dicit, ego non intelligo fidem simulasse quæ nulla esset, sed coactos aliquo modo fuisse ut Christo nomen darent. non fuisse tamen veram & legitimam eorum fidem inde constat, quod illos à suorum numero Christus excludit, cujus

judicio

judicio standum est. Adde quod fides ista tantum ex miraculis pendebat, nullam adhuc radicem egerat in Euangelio: ita nec fixa nec stabilis esse potuit. Adjuvantur quidem miraculis filii Dei ut ad fidem perveniant: sed illud nondum est vere credere, quum Dei virtutem mirantur, ut doctrinam simpliciter credant esse veram, non autem penitus se illi subjiciant. Proinde ubi generaliter de fide sermo habetur, sciamus aliquam esse fidem quæ mente duntaxat apprehenditur, & postea facile evanescit: quia in corde infixa
Jacob. 2. non est. atque ea est quam Jacobus vocat mortuam.
v.17,26. sed vera fides Spiritu regenerationis semper constat. Observa non eundem esse apud omnes operum Dei profectum: quosdam enim ad Deum usque adducunt: alios percellunt cæco tantum motu, ut Dei quidem potentiam animadvertant, sed tamen non desinant vagari in suis cogitationibus.

24. *Jesus non credebat.*] Quod exponunt quidam Christum ab illis sibi cavisse, quia probos non esse ac fidos noverat, mihi non videntur satis exprimere Euangelistæ mentem. Longe etiam minus convenit quod adducit Augustinus de catechumenis. Potius hoc vult Euangelista, meo judicio, non habitos fuisse à Christo pro germanis discipulis, sed tanquam leves ac frivolos fuisse contemptos. Locus diligenter notandus, non omnes qui se profitentur Christi esse, coram ipso tales censeri. Sed adjungi simul debet quæ mox sequitur ratio, *Quia omnes noverat.* Nihil hypocrisi periculosius est, cum alias ob causas, tum quod vitium est plusquam vulgare. Nemo fere est qui sibi non placeat: dum autem inanibus blanditiis nos fallimus, Deum putamus nobiscum cæcutire. Hic autem monemur quantum ejus judicium à nostro distet. Nam quæ involucris tecta nos fugiunt, ipse perspicit: quæ fucato splendore perstringunt nobis oculos, ipse ex occulto fonte, id est, intimo cordis affectu, æstimat. Hoc est quod dicit Salomon, Prov. 12. vers. 1.
Deum sua trutina ponderare corda hominum, quum illi sibi in vitiis suis blandiuntur. Meminerimus ergo eos demum veros esse Christi discipulos qui illi probati sunt, quia solus est idoneus hujus rei arbiter ac judex. Nunc quæritur, quum dicit Euangelista Christum *novisse omnes*, eosne solos designet de quibus nuper loquutus est, an pertineat hoc ad universum hominum genus. Extendunt hoc multi ad communem hominum naturam, ac putant hic damnari totum mundum impiæ ac perfidæ simulationis. Et certe vera est sententia, nihil posse inveniri in hominibus cur illos Christus dignetur suorum numero. Sed ego contextui non video quadrare. restringo igitur ad eos quorum prius facta fuit mentio. Verum quia dubitari poterat unde hæc Christo notitia: hanc quæstionem anticipans Euangelista, respondet perspectum fuisse Christo quicquid in hominibus nos latet, ut posset jure suo inter homines discernere. Christus ergo, qui cordium est cognitor, monitore opus non habuit ut sciret quales essent isti. Eo autem ingenio præditos, & eo animi affectu esse noverat, ut merito à se alienos duceret. Quod quidam rogant annon exemplo Christi suspectos etiam habere possimus qui suæ probitatis specimen nobis non dederunt, nihil ad præsentem locum facit. nostra enim ratio longe diversa est: quia Christus ipsas arborum radices notas habebat: nos vero nonnisi ex fructibus qui palam apparent, cognoscimus qualis sit unaquæque arbor. Porro quum charitas (teste Paulo) suspi- 1 Cor. 13.
cax non sit, de hominibus ignotis sinistre absque vers. 4.
causa suspicari fas non est. Cæterum ne ab hypocritis semper fallamur, & ne improbis eorum fallaciis nimium exposita sit Ecclesia, proprium Christi est, nos Spiritu discretionis instruere.

CAP. III.

ERat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps inter Judæos.

2. Hic venit ad Jesum nocte, ac dixit illi, Rabbi, scimus quod à Deo veneris magister. nemo enim hæc signa potest facere quæ facis, nisi fit Deus cum illo.

3. Respondit Jesus, & dixit illi, Amen, amen dico tibi, nisi quis iterum natus fit, non potest videre regnum Dei.

4. Dicit illi Nicodemus, Quomodo potest homo nasci quum sit senex? numquid potest rursus in uterum matris suæ ingredi, & nasci?

5. Respondit Jesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.

6. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

1. *Erat autem homo ex.*] Nunc in persona Nicodemi spectandum nobis Euangelista proponit quam fluxa & caduca fuerit eorum fides, qui miraculis commoti Christo repente nomen dederant. Hic enim quum ordine Pharisæus esset, & principem locum teneret in sua gente, longe supra alios excellere debuit. nam in vulgo ut plurimum regnat levitas. Hunc autem qui doctrina & usu pollebat, gravem quoque & cordatum hominem esse quis non putasset? Atqui ex responso Christi constat, nihil minus quam ad discenda pietatis rudimenta paratum venisse. Si primarius inter viros minus est quam puer, quid de promiscuo grege sentiendum? Quanquam autem consilium Euangelistæ fuerit nobis velut in speculo monstrare quam pauci Hierosolymis ad recipiendum Euangelium rite dispositi essent, aliis tamen omnibus hæc nobis historia apprime utilis est: ac præsertim quod in ea docemur de corrupta humani generis natura, quis rectus sit in scholam Christi ingressus, quibus initiis formari nos ad profectum cælestis doctrinæ oporteat. Concionis enim quam habet Christus hæc summa est, ut veri simus ejus discipuli, nos oportere fieri novos homines. Verum antequam longius progredimur, ex circumstantiis quas Euangelista hic recitat, expendere convenit quæ impedimenta Nicodemum tenuerint ne se totum Christo daret. *Ex Pharisæis.* Hoc quidem honorificum Nicodemo fuit apud suos: sed Euangelista illi titulum hunc non tribuit honoris causa; sed potius obstaculum fuisse notat quominus libere & soluto animo ad Christum veniret. Unde monemur, qui in mundo excellunt, ut plurimum implicitos teneri pessimis laqueis: imo sic videmus multos teneri constrictos ut ne levissimo quidem voto in cælum tota vita aspirent. Unde dicti sint Pharisæi, alibi docuimus: nam quasi medullam Scripturæ & arcanum sensum tenerent, solos Legis interpretes se esse jactabant, atque hac ratione vocabant se Pherusim. Essenis tametsi austerior vita conciliabat sanctitatis famam, quia tamen eremitis similes à communi vita & hominum consuetudine dissidebant, ideo Pharisæorum secta in majori pretio erat. Porro Euangelista non tantum commemorat Nicodemum ordine fuisse Pharisæum, sed unum ex gentis suæ primoribus.

2. *Venit ad Jesum nocte.*] Quod noctu venit, inde

nimis

nimis tumidum fuisse colligimus. suo enim splendore oculos quasi perstrictos habebat. Obstabat etiam forte pudor: quia ambitiosi homines de sua fama actum esse putant si ad discentium ordinem ex magistrali fastigio semel descenderint. Nec dubium est quin stulta scientiæ opinione inflatus fuerit; denique quum se magni faceret, sibi decedere quicquam nolebat. Et tamen aliquod pietatis semen in eo se profert, quod Dei Prophetam apparuisse audiens, doctrinam cælitus allatam non contemnit nec negligit, sed aliquo ejus desiderio tenetur. quod studium non nisi ex Dei timore & reverentia natum erat. Multos titillat frivola curiositas ut, de rebus novis avide inquirant: sed non dubium est quin Nicodemum religio conscientiæ sensus impulerit ut Christi doctrinam familiarius nosse cuperet. Ac quanquam semen illud diu quasi emortuum latuit, mortuo tamen Christo fructum produxit qualem nemo unquam sperasset. *Rabbi, scimus.* Tantundem valent hæc verba acsi dixisset, Magister, scimus quod veneris magister. Sed quum tunc literati homines vulgo Magistri dicerentur, Nicodemus priore loco Christum ex more salutans, usitatum nomen illi tribuit: postea autem *à Deo* missum esse affirmat, qui magisterio fungatur. Atque ab hoc principio pendet omnis doctorum auctoritas in Ecclesia. Nam quum ex solo Dei verbo sapere nos oporteat, non alii certe audiendi sunt nisi quorum ore Deus loquitur. Et notandum est, quum apud Judæos religio valde corrupta & prope dissipata esset, hoc tamen axioma semper fuisse retentum, Non esse legitimum doctorem nisi qui à Deo profectus erat. Cæterum quia nulli superbius ac securius gloriantur Dei titulo quam pseudoprophetæ, discretione hic opus est qua spiritus probentur. Ideo subjicit Nicodemus, constare Christum esse divinitus missum, quia Deus suam in eo virtutem potentius exerat quam ut negari possit Deum illi adesse. Sumit autem pro confesso, Deum non solere nisi per suos ministros operari, ut ita quod illis injunxit munus obsignet. Neque id temere, quum miracula Dominus semper doctrinæ suæ sigilla esse voluerit. Recte etiam Deum facit unicum miraculorum auctorem, quum dicit neminem posse hæc signa facere nisi Deus sit cum illo. perinde enim est acsi assereret non humanitus fieri, sed Dei virtutem hic regnare, & palam eminere. In summa, quum duplex sit miraculorum fructus, ut præparent ad fidem, deinde ut eam ex verbo conceptam melius confirment: in priore parte Nicodemus recte profecerat, quia verum Dei Prophetam ex miraculis Christum agnoscit. Videtur tamen hoc parum esse firmum: nam quum semel Prophetæ fallaciis suis imperitos non secus deludant quam si veris signis Dei ministros se probarent, quale discrimen erit veritatis & mendacii,
Deut. 13. *vers.* 5. si ex miraculis pendeat fides? Imo diserte Moses
pronunciat hoc modo nos tentari an Deum amemus.
Mat. 24. *vers.* 24. Nota quoque est Christi & Pauli admonitio, ut sibi
à signis mendacibus caveant fideles, quibus Anti-
2 Thes. 2. *vers.* 9. christus multorum perstringet oculos. Respondeo,
fieri quidem justo Dei permissu ut fallantur Satanæ
præstigiis qui digni sunt; verum id non obstare dico
quin electis appareat Dei virtus in miraculis, quæ
illis sit veræ sanæque doctrinæ non spernenda ap-
2 Cor. 12. *vers.* 12. probatio. Sic Paulus gloriatur Apostolatum suum
signis & virtutibus sancitum fuisse. Ergo utcunque in tenebris se pro Dei simia jactet Satan, ubi tamen aperti sunt oculi, & lux spiritualis prudentiæ affulget, miracula Dei præsentiam qualem hic prædicat Nicodemus, satis solide testantur.

3. *Amen, amen dico tibi.*] Quod bis vocem *Amen* repetit Christus, id facit excitandæ attentionis causa. nam de re omnium maxime seria & gravi verba facturus, necesse habuit Nicodemum magis attentum reddere, qui alioqui totum hunc sermonem neglectim aut leviter præterisset. huc ergo spectat duplex asseveratio. Cæterum quanquam longe petitus & prope intempestivus videtur hic sermo, aptissime tamen inde exorsus est Christus. Nam sicuti frustra in agro inculto semen spargitur, ita etiam temere projicitur Euangelii doctrina, nisi prius subactus fuerit auditor, & rite ad obedientiam ac docilitatem compositus. Videbat Christus multis spinis refertum Nicodemi animum, multis vitiosis herbis præfocatum, ut vix spirituali doctrinæ ullus esset locus. Hæc igitur exhortatio, arationis instar fuit ad eum purgandum, ne quid doctrinæ profectum impediret. Quare meminerimus ita semel uni hoc fuisse dictum ut eadem quotidie voce nos omnes Filius Dei compellet. Quis enim nostrum pravis affectibus vacuum se dicet, ut tali purgatione opus non habeat? Ergo si probe & utiliter in Christi schola proficere libet, hoc exordium facere discamus. *Nisi quis iterum natus.* Acsi diceret, Quamdiu non habes quod præcipuum est in regno Dei, non multi hoc facio quod me agnoscis magistrum: hic enim primus in regnum Dei ingressus est ut sis novus homo. Quoniam autem insignis est hæc sententia, singulas partes propius excutere convenit. *Videre regnum Dei* idem valet ac Ingredi in regnum Dei: sicuti mox patebit ex contextu. Sed falluntur qui regnum Dei pro cælo accipiunt: quum potius spiritualem vitam significet, quæ fide in hoc mundo inchoatur, magisque in dies adolescit, secundum assiduos fidei progressus. Ita sensus est, neminem vere aggregari in Ecclesiam posse, ut censeatur inter Dei filios, quin prius renovatus sit. Itaque breviter hic ostenditur quale sit Christianismi initium. Atque hac loquutione simul docemur, exules nos ac prorsus alienos à regno Dei nasci, ac perpetuum nobis cum ipso dissidium esse, donec alios secunda genitura nos faciat. Generalis enim est sententia, quæ complectitur totum humanum genus. Si uni hoc dixisset Christus, vel paucis, non posse eos pervenire in cælum nisi prius renati essent, possemus conjicere certas personas duntaxat notari: sed de omnibus sine exceptione loquitur. Est enim indefinita oratio, quæ tantundem valet ac universalis,
Quicunque non fuerit renatus, &c. Porro verbo Re- *Renascendi verbo quid significetur.*
nascendi non partis unius correctionem, sed renovationem totius naturæ designat. unde sequitur nihil esse in nobis nisi vitiosum. Nam si in toto & singulis partibus necessaria est reformatio, corruptionem ubique diffusam esse oportet. Qua de re paulo post fusius dicendum erit. Erasmus, Cyrilli opinionem sequutus, adverbium ἄνωθεν male transtulit E supernis. Ambigua est, fateor, illius significatio apud Græcos: sed Christum Hebraice cum Nicodemo loquutum esse scimus. Porro illic amphibologiæ locus non fuisset, qua deceptus Nicodemus, in secunda carnis nativitate pueriliter hæsitat. Nihil ergo aliud concepit ex Christi sermone, quam hominem rursum nasci oportere, antequam in regno Dei censeatur.

4. *Quomodo potest homo nasci.*) Tametsi loquendi forma, qua usus est Christus, in Lege & Prophetis expressa non erat, quum tamen passim in Scriptura renovationis mentio occurrat, sitque unum ex primis fidei rudimentis, constat quam infeliciter Scribæ tunc in Scripturæ lectione versati sint. Non fuit certe unius hominis vitium, nescire quid sibi vellet regenerationis gratia: sed quum in frivolis argutiis se occuparent fere omnes, quod in pietatis doctrina præcipuum est negligebatur. Quale hodie exemplum Papatus in suis Theologis nobis præbet. nam quum tota vita se in reconditis speculationibus fatigent, quicquid proprie ad cultum Dei, ad salutis nostræ fiduciam, ad pietatis exercitia spectat, nihilo illis notius est quam sutori vel bubulco astrorum cursus: imo sibi in exoticis mysteriis placentes, genuinam Scripturæ doctrinam, quasi

magi-

magistrali gradu indignam, ex professo contemnunt. Non est ergo quod miremur Nicodemum hic velut ad festucam impingere. est enim hæc justa Dei ultio, ut qui sibi præstantissimi ac summi videntur doctores, quibus sordet ac vilis est communis doctrinæ simplicitas, in minutis articulis obstupescant.

5. *Nisi quis natus fuerit ex aqua.*] Locus hic varie expositus fuit. quidam enim putarunt duas regenerationis partes distincte exprimi, & sub Aquæ nomine veteris hominis abnegationem notari: per Spiritum vero intellexerunt novam vitam. Alii tacitam antithesin subesse putant, quasi Aquam & Spiritum (pura scilicet ac liquida elementa) Christus terrestri & crassæ hominum naturæ opponat. Ita allegorice hoc accipiunt dictum, quasi juberet Christus nos gravem & onerosam carnis massam exuere, & fieri aquæ & aeris similes, ut sursum tendamus, vel saltem non ita degravemur in terram. Sed utraque opinio mihi aliena videtur à Christi mente. Chrysostomus (cui major pars subscribit) Aquæ nomen ad Baptismum refert. ita sensus esset nos per Baptismum ingredi in regnum Dei, quia illic nos Spiritus Dei regenerat. Hinc factum est ut præcisa Baptismi necessitas statueretur ad spem vitæ æternæ. Atqui etiamsi demus Christum hic loqui de Baptismo, non tamen sic urgenda sunt verba ut salutem in externo signo includat: sed ideo potius Aquam Spiritui adjungit, quia sub illo visibili symbolo, quam Deus Spiritu suo vitæ novitatem solus in nobis efficit, testatur atque obsignat. Verum quidem est, Baptismi neglectu arceri nos à salute: atque hoc sensu necessarium esse fateor. sed salutis fiducia præpostere sub signo includitur. Quantum vero ad hunc locum attinet, nullo modo adducor ut Christum de Baptismo verba facere credam. hoc enim fuisset intempestivum. Tenendum enim semper memoria est consilium Christi quod ante exposuimus: nempe quod Nicodemum hortari voluit ad vitæ novitatem, quia Euangelii capax non erat donec alius homo esse inciperet. Est igitur una & simplex sententia, nos de integro nasci oportere, ut filii Dei simus, atque hujus secundæ genituræ Spiritum sanctum esse auctorem. Nam quum Nicodemus Pythagoricam palingenesiam somniaret, Christus ut hunc illi errorem eximeret, interpretationis vice addidit, non fieri naturaliter ut secundo nascantur homines, nec opus esse ut alterum corpus induant: sed nasci, quum mente & animo renovantur per Spiritus gratiam. Ideo Spiritum & Aquam pro eodem posuit: neque hoc durum aut coactum videri debet. frequens ac tritus loquendi mos est in Scriptura, quum de Spiritu fit mentio, ad exprimendam ejus vim, Aquæ vel Ignis nomen adjungi. Jam aliquoties habuimus Christum esse qui baptizat Spiritu sancto & igni: ubi ignis nihil à Spiritu diversum sonat, sed tantum qualis ejus in nobis sit efficacia, ostendit. Quod autem hic proponit nomen Aquæ, non multum ad rem interest: imo hæc loquutio melius fluit quam altera: quia scilicet metaphoram sequitur nuda & aperta sententia, acsi diceret Christus, neminem esse Dei filium donec per aquam renovatus fuerit: hanc vero aquam, esse Spiritum qui nos repurgat, & qui virtute sua in nos diffusa, vigorem inspirat cælestis vitæ, quum natura prorsus aridi sumus. Et merito Christus, ut Nicodemo suam inscitiam exprobret, formam loquendi Scripturæ usitatam adducit. debuit enim agnoscere tandem Nicodemus, quod à

Eze. 36. Psal. 51. Purificationes Legis.

Christo dictum erat, ex communi Prophetarum doctrina esse sumptum. Ergo Aqua nihil aliud est quam interior Spiritus sancti purgatio & vegetatio. Adde quod non est insolens copulam exegetice sumi, quum scilicet posterius membrum explicatio est prioris. Ac mihi etiam contextus suffragatur. nam quum mox rationem Christus subjicit cur nos renasci oporteat, præterita aquæ mentione, solo Spiritu quam exigit vitæ novitatem constare docet. unde sequitur aquam non esse a Spiritu separandam.

6. *Quod natum est ex carne.*] Probat à contrariis clausum nobis omnibus esse regnum Dei, nisi per palingenesiam ingressus nobis pateat. Sumit enim illud pro confesso, Non posse nos ingredi in regnum Dei, nisi spirituales simus. Atqui ex utero nihil afferimus nisi carnalem naturam. Sequitur ergo nos omnes naturaliter exulare à regno Dei, & cælesti vita privatos manere sub mortis servitute. Porro quum Christus hic ratiocinetur renasci oportere homines, quia tantum caro sunt: totum proculdubio hominem sub carne comprehendit. *Caro* itaque non corpus hoc loco significat, sed animam simul, adeoque singulas ejus partes. Nam insulse Papistæ theologastri ad partem quam vocant sensualem restringunt: quia hoc modo ineptum esset Christi argumentum, Secunda nativitate opus esse, quia pars nostri vitiosa sit. Quod si Caro Spiritui opponitur tanquam corruptum integro, perversum recto, pollutum sancto, inquinatum sincero: inde colligere promptum est totam hominis naturam uno verbo damnari. Mentem ergo nostram & rationem Christus vitiosam esse pronunciat, quia carnalis est: omnes cordis affectus pravos esse & reprobos, quia ipsi quoque sunt carnales. Verum hic objici potest quæstio, Quum anima non gignatur ex humana sobole, præcipua nostri parte nos ex carne non nasci. Hinc factum est ut putarent multi non modo secundum corpus nos à parentibus ducere originem, sed animas simul ex traduce propagari. Absurdum enim videbatur, peccatum originale, quod propriam in anima sedem habet, ab uno homine diffusum esse in omnes posteros, nisi animæ omnes ex illius anima, tanquam ex fonte, manassent. Et certe hoc primo aspectu videntur innuere Christi verba, nos ideo esse carnem quia ex carne nascimur. Respondeo, quantum ad verba Christi spectat, non alium esse sensum, quam nos omnes carnales esse ut nascimur: & quatenus in hunc mundum prodimus homines mortales, naturam nostram nihil nisi carnem sapere. Simpliciter enim hic inter naturam & supernaturale donum distinguit. Nam quod in persona unius Adæ totum genus humanum corruptum fuit, non tam ex genitura provenit quam ex Dei ordinatione: qui sicut in uno homine nos omnes ornaverat, ita spoliavit suis donis. Quare non tam unusquisque nostrum à parentibus suis vitium & corruptionem contrahit, quam omnes pariter in uno Adam corrupti sumus. quia statim post ejus defectionem Deus quod naturæ humanæ dederat, abstulit. Suboritur etiam alia quæstio: certum enim est in hac degenere vitiataque natura manere tamen aliquid donorum Dei residuum: unde sequitur non omni ex parte nos esse perversos. Solutio facilis est, Dona quæ nobis reliqua fecit Dominus post lapsum si per se æstimentur, laude quidem esse digna: sed quum per omnes partes grassetur mali contagio, nihil in nobis sincerum reperietur & omni inquinamento vacuum. Quod aliqua Dei notitia nobis adnascitur, quod in conscientia insculptum est aliquod boni & mali discrimen, quod ingenio pollemus ad tuendam præsentem vitam, quod denique tot modis antecellimus brutas pecudes, id per se, ut à Deo proficiscitur, præclarum est: sed in nobis perinde inquinata sunt hæc omnia, atque vinum vasis sui fœtore prorsus infectum ac imbutum, boni saporis gratiam perdit, imo gustu & amarum & noxium est. Notitia enim Dei, qualis nunc hominibus restat, nihil aliud est quam horrenda idololatriæ & superstitionum omnium scaturigo: judicium in rerum delectu & discrimine

Caro quid.

partim

partim cæcum ac præposterum, partim mutilum & confusum: quicquid industriæ habemus, in vanitatem & nugas desiuit: voluntas autem ipsa furioso impetu præcox, tota ad malum rapitur. Itaque in tota natura nulla rectitudinis gutta superest. Unde constat secunda genitura nos ad regnum Dei formandos esse: idque volunt Christi verba, Quia homo ex utero matris carnalis tantum nascitur, Spiritu refingendum esse, ut spiritualis esse incipiat. Et Spiritus nomen bifariam hic capitur: nempe pro gratia, & effectu gratiæ. Priore enim loco Christus Spiritum Dei unicum puræ & rectæ naturæ auctorem esse docet: postea nos spirituales esse significat, ex quo sumus ejus virtute renovati.

7. Ne mireris quod dixi tibi, Oportet vos nasci de integro.

8. Spiritus quo vult spirat, & vocem ejus audis: sed nescis unde veniat, nec quo vadat: sic est omnis qui genitus est ex Spiritu.

9. Respondit Nicodemus, & dixit illi, Quomodo possunt hæc fieri?

10. Respondit Jesus, & dixit ei, Tu es magister Israëlis, & hæc ignoras?

11. Amen, amen dico tibi, quod novimus, loquimur; & quod vidimus, testamur: & testimonium nostrum non recipitis.

12. Si terrestria dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

7. *Ne mireris.*] Varie hunc locum torquent interpretes. Quidam Nicodemi & similium crassitiem perstringi putant: acsi diceret Christus non esse mirum si cæleste illud regenerationis mysterium non capiant, quando ne in ordine quidem naturæ, eorum quæ sub sensus cadunt, rationem assequuntur. Alii argutum quidem, sed nimis coactum sensum excudunt. Sicuti liber est venti flatus, ita Spiritus genitura nos in libertatem restitui, ut soluti à peccati jugo, sponte ad Deum curramus. Alienum etiam prorsus est à Christi mente quod affert Augustinus, Spiritum Dei suo arbitrio esse efficacem. Melius Chrysostomus & Cyrillus, qui similitudinem à vento sumptam esse dicunt, atque ita accommodant ad præsentem locum, Quum vis ejus sentiatur, originem tamen & causam latere. Ego, ut ab eorum sententia non longe discedo, ita Christi sensum & clarius & certius exponere conabor. Retineo principium illud quod similitudinem mutuetur Christus ab ordine naturæ. Incredibile ducebat Nicodemus quod de regeneratione & nova vita audierat: quia regenerationis hujus modus altior erat ejus captu. Christus, ut ejusmodi scrupulum illi eximat, in vita etiam corporali mirificam Dei virtutem extare docet, cujus ratio occulta est. Hauriunt enim omnes ea äëre vitalem spiritum: ipsa äëris agitatio sensu percipitur: unde tamen proveniat & quo abeat nescimus. Si in hac caduca & evanida vita tam potenter agit Deus ut mirari cogamur ejus virtutem: quam absurdum est, in cælesti ac supernaturali vita arcanum ejus opus mentis nostræ apprehensione velle metiri, ut non plus credamus
1 Cor. 15. verf. 36. quam apparet? Sic Paulus, quum adversus eos invehitur qui resurrectionis doctrinam ideo abjiciunt quod impossibile videtur, corpus, quod nunc putredini obnoxium est, ubi in pulverem & nihilum redactum fuerit, beata immortalitate indui: socordiam illis exprobrat, quod in grano tritici non considerent similem potentiam. neque enim germinat semen, donec putrefactum fuerit. Hæc
Psal. 104. verf. 24. illa est admirabilis sapientia de qua exclamat David. Nimis ergo stupidi sunt, qui communi naturæ ordine admoniti, non altius assurgunt, ut Dei manum in spirituali Christi regno longe potentiorem agnoscant. Cæterum quod mirari vetat Christus, non ita accipere convenit quasi sordere nobis velit tam præclarum Dei opus, & quod præcipua admiratione dignum est: sed admiratione nos teneri non vult quæ fidem nostram impediat. Multi enim respuunt, quasi fabulosum, quod nimis arduum ac difficile putant. In summa, ne dubitemus Spiritu Dei nos refingi, ac fieri novos homines, quamvis agendi modus nos lateat.

8. *Spiritus quo vult spirat.*] Non quod proprie voluntas sit in flatu, sed quia libera sit agitatio, & vaga & varia. nunc enim äër in hanc, nunc in illam partem fertur. Hoc autem ad rem facit: quia si instar aquæ continuo motu flueret, minus esset in eo miraculi. *Sic est omnis.* Significat Christus non minus perspici in hominis renovatione Spiritus Dei motum & actionem, quam äëris in hac terrestri & externa vita: sed modum esse reconditum. Nos ergo ingratos esse & malignos si incomprehensibilem Dei virtutem in cælesti vita non adoramus, cujus tam illustre specimen in hoc mundo nobis exhibet: si minus in restituenda animæ salute illi tribuimus, quam in tuendo corporis statu nobis demonstrat. Applicatio paulo erit clarior si sententiam ita resolvas, Talis est vis & effectus Spiritus sancti in homine regenito.

9. *Quomodo possunt hæc fieri?*] Videmus quid maxime obstet Nicodemo: quicquid audit, portento simile existimat, quia modum non assequitur. Ita nullum nobis pejus obstaculum est quam propria arrogantia, quod scilicet sapere semper volumus plusquam oportet: ac proinde diabolico fastu rejicimus quicquid rationi nostræ non est expositum. Quasi vero immensam Dei potentiam ad tam angustum modulum restringi æquum sit. Licet quidem de modo & ratione operum Dei aliquatenus inquirere, modo sobrie & reverenter: sed Nicodemus hac objectione, quasi fabulam repudiat quod fieri posse non credit. Qua de re plenius tractabimus cap. 6.

10. *Tu es magister Israëlis.*] Quia frustra apud hominem superbum, tempus & operam, docendo, se consumere videt Christus, ad objurgationem descendit. Et certe apud tales nullus unquam doctrinæ profectus erit, donec pravæ confidentiæ flatu, quo turgent, exinaniti fuerint. Porro hoc ad domandum fastum aptissime illi objicitur. nam in quo sibi maxime videtur acutus & prudens, ejus inscitiam Christus exagitat. Hoc gravitatis & perspicaciæ esse ducebat, rem impossibilem non admittere: quia stulte credulus est qui alterius dictis, nondum bene comperta ratione, annuit. Sed interea ridiculus est Nicodemus cum suo magistrali supercilio, quod in primis elementis magis quam pueriliter hæsitat. Talis certe dubitatio turpis ac pudenda est. qualis enim religio, qualis Dei notitia, qualis regula bene vivendi, qualis spes vitæ æternæ, nisi tenemus hominem Spiritu Dei renovari? Est ergo emphasis in voce *Hæc.* Quia enim hanc doctrinæ partem Scriptura identidem inculcat, ne postremis quidem tironibus ignota esse debet. Nullo itaque modo ferendum est ut ejus ignarus sit ac rudis qui doctorem se in Ecclesia profitetur.

11. *Quod novimus, loquimur.*] Quidam ad Christum & Joannem Baptistam hoc referunt: alii numerum pluralem loco singularis positum esse dicunt. Ego vero non dubito quin se Christus omnibus Dei Prophetis conjungat, & communiter loquatur in omnium persona. Philosophi enim aliique ventosi

doctores nugas sæpe quas commenti sunt, ingerunt: hoc autem Christus sibi & omnibus Dei servis tanquam proprium vendicat, quod nonnisi certam doctrinam tradunt. neque enim mittit Deus qui de rebus ignotis vel dubiis garriant: sed eos in schola sua format, ut quæ ab ipso didicerint, aliis deinde tradant. Porro sicuti Christus hoc elogio doctrinæ suæ certitudinem nobis commendat, ita suis omnibus ministris legem modestiæ præscribit, ne propria somnia vel conjecturas obtrudant: ne in medium proferant humana figmenta, quibus nihil solidi subest: sed fidele ac purum Deo testimonium reddant. Videat ergo quisque quid sibi à Domino revelatum sit: nequis fidei suæ metas transiliat: nequis denique sibi loqui permittat nisi quod à Domino audierit. Notandum etiam est quod Christus doctrinam suam jurejurando hic confirmat, ut plena illi apud nos constet auctoritas. *Testimonium nostrum non recipitis.* Hoc ideo additur nequid decedat Euangelio ob hominum ingratitudinem. Quia enim apud paucos fidem invenit Dei veritas, passim vero repudiatur à mundo, à contemptu asserenda est: ne ideo minori in pretio sit ejus Majestas quod illam totus fere mundus superbe despicit & sua impietate obscurat. Quanquam autem simplex & unus est verborum sensus, duplex tamen ex hoc loco doctrina colligenda est. prior, ne labascat apud nos Euangelii fides, si paucos in terra discipulos habeat: acsi diceret Christus, Utcunque non recipiatis doctrinam meam, manet nihilominus certa & stabilis: quia nunquam efficiet hominum incredulitas quin Deus perpetuo verax maneat. Altera, quod non impune effugient qui hodie abrogant fidem Euangelio, quando sacrosancta est Dei veritas. Hoc clypeo munitos esse nos oportet, ut adversus hominum contumaciam in obedientia Euangelii pergamus. Tenendum quidem hoc principium est, ut in Deo fundata sit fides nostra. Sed ubi Deum habemus auctorem, tanquam supra cælos evecti secure debemus totum mundum potius calcare, vel ex alto despicere, quam ut nos quorundam infidelitas perturbet. Quod testimonium suum non recipi conqueritur Christus, inde colligimus, verbo Dei omnibus seculis hoc fuisse quasi fatale, ut apud paucos fidem obtineret. Nam ad majorem numerum, & fere ad totum populi corpus pertinet verbum *Non recipitis.* Quare non est quod hodie nos exanimet fidelium paucitas.

12. *Si terrestria.*] Concludit Christus, Nicodemo & similibus esse imputandum si in Euangelii doctrina minus proficiant. Per se enim non stare ostendit quominus omnes recte instituat, quando ad terram usque descendit ut nos in cælum attollat. Hoc nimis tritum vitium est ut subtiliter & argute doceri homines appetant. Hinc tantopere bonæ parti arrident altæ & abstrusæ speculationes. Hinc etiam minoris Euangelium æstimant plerique quod illic magniloquentiam non reperiunt quæ ipsorum aures impleat. itaque in studio vulgaris & humilis doctrinæ se occupare non dignantur. Atqui nimia est ista improbitas, quod ideo minus honoris deferimus loquenti Deo quia se ille ad ruditatem nostram demittit. Ergo quod crasse & plebeio stylo nobiscum balbutit Dominus in Scriptura, hoc sciamus causa nostra fieri. Quisquis tali humilitate offendi se jactat, vel prætexit quominus Dei verbo se subjiciat, mentitur. qui enim Deum sibi propinquum amplecti non sustinet, multo minus supra nubes ad eum evolabit. *Terrestria* quidam exponunt rudimenta spiritualis doctrinæ. Nam abnegatio nostri quoddam est pietatis tirocinium. Sed potius iis subscribo qui hoc ad docendi formam referunt. tametsi enim cælestis fuit tota Christi concio, adeo tamen familiariter loquutus est ut sermo ipse terrestris quodammodo possit videri. Præterea non debent verba hæc restringi ad unicam concionem. hic enim usitata quam tenuit Christus docendi ratio (hoc est, plebeia simplicitas) cum pompa & splendore confertur, cui ambitiosi homines nimis cupide addicti sunt.

13. Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit è cælo, Filius hominis qui est in cælo.
Num. 21. vers. 9. 14. Et sicut Moses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis:
15. Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.
16. Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.
17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut condemnet mundum: sed ut servetur mundus per eum.
18. Qui credit in eum, non condemnatur: qui vero non credit, jam condemnatus est: quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei.

13. *Nemo ascendit in cælum.*] Iterum hortatur Nicodemum ne sibi ac suæ perspicaciæ confidat: neminem enim mortalium posse sua industria in cælum penetrare, nisi qui duce Filio Dei illuc tendet. Ascensus enim in cælum puram mysteriorum Dei notitiam & spiritualis intelligentiæ lucem significat. *2 Cor. 2. vers. 14.* Idem enim hoc loco docet Christus quod Paulus, quum pronunciat non capere hominem animalem quæ Dei sunt. Itaque totum humani ingenii acumen à rebus divinis arcet, quia longe infra Deum subsidit. Sed notanda sunt verba, solum Christum, qui cælestis est, in cælum ascendere, aliis omnibus præclusum esse ingressum. Sed priore membro nos humiliat, quum totum mundum à cælo prohibet. *1 Cor. 3. vers. 18.* Jubet Paulus stultescere apud seipsos quicunque Deo sapere cupiunt: nihil minus libenter facimus. Ergo tenenda est sententia, evanescere ac deficere sensus omnes nostros quum ad Deum venitur. sed postquam cælum nobis clausit Christus, remedium in promptu offert, quum addit, Filio hominis datum esse quod omnibus aliis negatum est. Neque enim quod ascendit in cælum, id sibi privatim ac solus facit, sed ut nobis dux sit & director. Atque hac causa vocavit se Filium hominis, ne dubitemus communem nobis cum eo esse ingressum: qui ideo carnem nostram induit ut nos bonorum omnium consortes haberet. Quum ergo unus sit Patris consiliarius, admittit nos in ea arcana quæ in abdito alioqui laterent. Videtur tamen hoc esse absurdum, quod se dicit esse in cælo quo tempore in terra habitat. Si respondeas verum esse illud respectu divinitatis, loquendi modus aliud sonat: quod scilicet homo ipse in cælo fuerit. Dici posset non fieri loci mentionem, sed conditione tantum discerni Christum à reliquis, quia hæres sit regni Dei, à quo totum genus humanum exulat: sed quum in Christo propter unitatem personæ satis frequens ac tritum sit, quod unius naturæ proprium est, ad alteram transferri, non alia solutio quærenda est. Christus ergo qui in cælo est, carnem nostram induit, ut porrecta nobis fraterna manu, secum nos ad cælum eveheat.

14. *Et sicut Moses.*] Clarius explicat quorsum dixerit se unum esse cui apertum est cælum: nempe

ut omnes illuc inducat, qui modo eum sequi ductorem volent. se enim palam omnibus & aperte expositum fore testatur, ut suam ad omnes virtutem diffundat. *Exaltari* significat collocari in loco edito & excelso, ut omnium aspectui pateat. id factum est Euangelii prædicatione. Nam quod de cruce quidam exponunt, contextui non quadrat, & alienum est ab instituto. Simplex ergo verborum sensus est, quod Euangelii promulgatione instar vexilli erigendus fuerit Christus, quo intenderent omnium oculi,
Jesa. 2. vers. 2. sicut prædixerat Jesaias. Hujus exaltationis typum statuit in serpente æneo, qui à Mose erectus fuit, cujus conspectus salutare remedium iis erat qui lethali serpentum morsu vulnerati erant. Nota est historia quæ habetur Num. 21. v. 9. Porro in hunc finem hoc loco adducitur, ut se doceat Christus Euangelii doctrina constituendum esse ante omnium oculos, ut quicunque ipsum fide intuiti fuerint, salutem percipiant. Unde colligendum est, Christum nobis in Euangelio clare proponi, nequis de obscuritate queratur, & patefactionem hanc omnibus esse communem, & suum esse fidei aspectum, quo tanquam præsentem cernat: quemadmodum
Gal. 3: 1. dicit Paulus, ipsum cum cruce sua graphice depingi, quum vere prædicatur. Non est autem similitudo impropria vel longe petita. Sicut externa tantum erat serpentis species, intus nihil tabificum aut venenosum: ita formam carnis peccatricis induit Christus, à peccato tamen puram & vacuam, quo lethale in nobis peccati vulnus sanaret. Neque enim frustra Dominus olim, quum à serpentibus vulnerati essent Judæi, tale antidoti genus opposuit. Atque hoc ad confirmationem sermonis à Christo habiti valebat. nam quum instar obscuri & abjecti hominis contemni se videret, nihil aptius afferre potuit serpentis exaltatione: acsi diceret, non debere videri absurdum si præter hominum opinionem ex infimo evehatur, quia id in serpentis typo jam adumbratum sub Lege fuerit. Quæritur nunc an se Christus serpenti comparet, quia sit aliquid simile: an vero sacramentum fuisse significet, quale fuit manna. Tametsi enim manna corporalis erat cibus, destinatus ad præsentem usum, simul tamen
1 Cor. 10. vers. 3. mysterium spirituale fuisse testatur Paulus. Idem ut de serpente æneo sentiam, tum hic locus me inducit, tum quod in posterum servatus fuit, donec populi superstitione in idolum conversus esset. Si quis aliter judicet, non contendo.

16. *Sic enim Deus*] Primam salutis nostræ causam & quasi fontem aperit Christus: idque nequa dubitatio hæreat. Neque enim tranquilla est animis nostris statio in qua quiescant, donec ad gratuitum Dei amorem ventum est. Ergo sicuti non alibi quam in Christo tota salutis nostræ materia quærenda est, ita videndum unde nobis Christus fluxerit, cur nobis oblatus sit servator. Utrumque hic distincte nobis traditur: quod scilicet fides in Christum sit omnibus vivifica: & quod ideo vitam attulerit Christus quia cælestis Pater genus humanum, quod amat, perire nolit. Atque hic ordo diligenter notandus est. ubi enim de salutis nostræ origine agitur, ut ingenita est naturæ nostræ impia ambitio, statim obrepunt diabolicæ imaginationes de propriis meritis. Deum ergo nobis ideo propitium esse fingimus quia dignos judicaverit quos respiceret. Atqui Scriptura ubique meram & simplicem ejus misericordiam extollit, quæ merita omnia aboleat. neque aliud sibi volunt Christi verba, quum in Dei amore causam statuit. Nam si altius conscendere
Ephes. 1. vers. 5. libeat, Spiritus per os Pauli januam obserat, amorem hunc docens in proposito voluntatis ejus fundatum esse. Et certe non obscurum est ita loquutum esse Christum, ut homines à respectu sui ad solam Dei misericordiam traduceret. Nec Deum, quia aliquid in nobis tanto beneficio dignum animadverterit, ad nos liberandos inductum pronunciat. sed liberationis gloriam in solidum assignat ejus amori. idque ex contextu melius etiamnum patet: datum enim esse hominibus Filium subjicit, ne pereant. Unde sequitur, donec perditos ope sua dignetur Christus, omnes esse æterno exitio destinatos. Hoc etiam Paulus ex temporis circumstantia Rom. 5.
demonstrat: quia scilicet dilecti fuimus quum adhuc vers. 10.
inimici essemus per peccatum. Sane ubi regnat peccatum, nihil inveniemus præter iram Dei, quæ mortem secum trahit. Sola igitur misericordia est quæ nos Deo reconciliat, ut simul restituat in vitam. Videtur tamen hic modus loquendi cum multis Scripturæ testimoniis pugnare, quæ primum divini erga nos amoris fundamentum in Christo ponunt, extra ipsum vero ostendunt Deo nos esse exosos. Sed memoria tenendum est quod jam prius admonui, arcanum amorem, quo nos apud se complexus est cælestis Pater, quia ex æterno ejus proposito manat, omnibus aliis causis superiorem esse: gratiam vero quam nobis testatam esse vult, & qua in salutis fiduciam erigimur, à reconciliatione per Christum parta incipere. Nam quum necesse sit illi peccatum esse odio, quomodo nos ab ipso amari statuemus, donec expiata sint peccata, quorum respectu merito nobis irascitur? Ita Christi sanguinem intercedere oportet ad placandum nobis Deum, priusquam ullus paternæ ejus benevolentiæ sensus ad nos perveniat. Cæterum ut priore loco audimus, Deum, quia nos diligebat, Filium suum in mortem pro nobis dedisse: ita mox subjicitur, Christum unum esse in quem proprie respicere fides debet. Dedit Unigenitum, ut quisquis in eum crediderit, non pereat. Hic (inquam) rectus est fidei intuitus, Christum sibi proponere, in quo Dei pectus in amorem effusum cernat: hæc firma & solida fultura, in mortem Christi, tanquam unicum pignus, recumbere. *Unigeniti* nomen ἐμφατικὸν est, ad commendandam divini in nos amoris vehementiam. Quia enim non facile sibi homines persuadent à Deo se diligi: ut omnem dubitationem eximeret, nominatim expressit, tantopere nos Deo fuisse charos, ut ne unigenito quidem Filio pepercerit nostra causa. Quum ergo satis superque testatam nobis suam charitatem fecerit Deus, quisquis hoc testimonio non contentus adhuc vacillat, non levem Christo injuriam facit, quasi unus aliquis ex vulgo temere in mortem projectus fuerit. Quin potius ita reputandum est, quanti unigenitum suum Filium Deus æstimat, tam pretiosam illi fuisse nostram salutem: cujus pretium Unigeniti ipsius mortem esse voluit. Cæterum hoc nomen jure Christus obtinet, quia unicus est natura Filius: nobiscum vero hunc honorem adoptione tunc demum communicat quum inserimur in ejus corpus. *Qui credit in eum non pereat.* Insigne fidei elogium, quod nos ab æterno interitu vindicat. Diserte enim exprimere voluit, quamvis ad mortem videamur nati, certam tamen offerri liberationem in Christi fide: ita mortem quæ alioqui nobis imminet, minime timendam esse. Et universalem notam apposuit, tum ut promiscue omnes ad vitæ participationem invitet, tum ut præcidat excusationem incredulis. Eodem etiam pertinet nomen Mundi, quo prius usus est. Tametsi enim in mundo nihil reperietur Dei favore dignum, se tamen toti mundo propitium ostendit, quum sine exceptione omnes ad fidem Christi vocat, quæ nihil aliud est quam ingressus in vitam. Cæterum meminerimus ita communiter promitti omnibus vitam in Christo qui crediderint, ut tamen minime communis omnium sit fides. Patet enim omnibus Christus, ac expositus est, solis tamen electis oculos Deus aperit, ut fide ipsum quærant. Porro hinc constat admirabilis fidei effectus, quia per eam Christum recipimus qualis nobis datus est à Patre:

nempe qui nos æternæ mortis reatu solutos vitæ æternæ hæredes efficiat: quia mortis suæ sacrificio peccata nostra expiavit, ne quid obstet quominus nos pro filiis suis agnoscat Deus. Quando igitur Christum cum mortis suæ efficacia & resurrectionis fructu amplectitur fides, non mirum est si per eam Christi quoque vita potimur. Noodum tamen satis liquet cur & quomodo vitam nobis conferat fides, an quia Spiritu nos suo regenerat Christus, ut vivat in nobis ac vigeat Dei justitia: an vero quia sanguine ejus purgati à peccatis, gratuita venia justi apud Deum censemur. Certum quidem est hæc duo semper conjuncta esse: sed quia hic de salutis certitudine agitur, tenenda præcipue est hæc ratio, nos ideo vivere quia Deus peccata non imputando, gratis nos amat. Ideo nominatim sacrificii fit mentio, quo simul cum peccatis maledictio & mors abolita est. Jam prius admonui quorsum spectent hæc duo membra: nempe ut sciamus vitam nos recuperare in Christo, qua sumus in nobis privati. Nam in hac misera humani generis conditione prior ordine est redemptio quam salus.

17. *Non enim misit.*] Confirmatio est proximæ sententiæ: quia non frustra Deus huc ad nos Filium suum misit. Atqui non venit ut perdat: sequitur ergo proprium esse Filii Dei officium ut salutem per eum consequentur quicunque crediderint. Jam non est quod dubitet quisquam, vel anxie laboret quomodo mortem possit effugere, quando tenemus hoc esse Dei consilium ut nos ab ea Christus eripiat. Repetitur iterum *Mundi* nomen, ne quis omnino arceri se putet, si modo fidei viam tenet. *Judicare* hic pro damnare, ut multis aliis in locis, accipitur. Quod autem se venisse negat ad damnandum mundum, in eo proprium adventus sui finem notat. Quid enim opus fuit Christum ad nos perdendos venire, qui ter quaterque perieramus? Nihil ergo aliud in Christo considerandum quam quod Deus pro immensa sua bonitate opitulari nobis voluit, ut perditos servaret. & quoties nos peccata nostra urgent, quoties Satan ad desperationem sollicitat, objiciendus est hic clypeus, Deum nos æterno exitio nolle opprimi, quia Filium suum salutem mundi ordinavit. Quod autem alibi docet Christus se in judicium venisse, quod vocatur petra scandali, quod dicitur positus in multorum ruinam: id accidentale est, vel (ut ita loquar) adventitium. Qui enim oblatam in eo gratiam respuunt, digni sunt qui judicem experiantur ac tam indigni fœdique contemptus ultorem. cujus rei in Euangelio luculentum specimen apparet: nam quum proprie sit Dei potentia in salutem omni credenti, facit multorum ingratitudo ut illis in mortem cedat. Utrumque optime expressit Paulus, quum se in promptu Cor. 10. vers. 6.
habere vindictam gloriatur in qua omnes suæ doctrinæ adversarios conficiat, postquam impleta fuerit piorum obedientia. Perinde enim id valet acsi diceret, destinari præsertim ac primo loco Euangelium fidelibus, ut sit illis in salutem: sed postea non impune cessurum incredulis, qui contempta Christi gratia, eum mortis auctorem habere maluerint quam vitæ.

18. *Qui credit in eum, non condemnatur.*] Quod toties ac tam sedulo inculcat extra mortis periculum esse omnes fideles, hinc colligere licet quam necessaria sit fiduciæ certitudo & stabilitas, ne perpetuo trepident ac æstuent conscientiæ. Iterum ergo pronunciat nullam manere damnationem ubi crediderimus. quod etiam infra 5. capite fusius exponet. Præsens tempus hic accipitur loco futuri, ex consuetudine linguæ Hebraicæ: vult enim fideles à metu damnationis securos esse. Proxima sententia, *Qui vero non credit*, &c. significat non aliud esse remedium quo mortem quisquam hominum effugiat. acsi diceret, omnibus qui datam in Christo vitam rejiciunt, non restare nisi mortem: quum non alibi vita constet quam in fide. Præteritum verbi tempus κέκριται posuit, quo melius exprimeret de omnibus incredulis actum esse. Notandum autem, Christum peculiariter de his loqui, quorum impietas se in manifesto Euangelii contemptu prodiderit. Tametsi enim verum est, non aliud unquam fuisse effugiendæ mortis remedium quam si ad Christum confugerent homines: quia tamen hic Christus disserit de Euangelii prædicatione, quæ spargenda erat per totum mundum, sermonem adversus eos stringit qui accensam divinitus lucem sponte ac maligne extinguunt.

19. Hoc autem est judicium, quod lux venit in mundum: & dilexerunt homines tenebras magis quam lucem. erant enim mala eorum opera.

20. Quisquis enim mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera ejus.

21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur ejus opera, quod in Deo sint facta.

19. *Hoc autem est judicium.*] Occurrit murmuribus & querimoniis quibus exagitare solent profani homines nimium (ut ipsi putant) Dei rigorem, quum severius quam optarent cum illis agit. Durum videtur, omnes qui in Christum non credunt, exitio devoveri. Ne quis itaque suam damnationem Christo adscribat, propriæ cujusque culpæ imputandam esse docet. Ratio: quia infidelitas malæ conscientiæ testis est. unde constat obstare suam pravitatem incredulis ne ad Christum accedant. Sunt qui putant notari hic duntaxat signum damnationis. At Christi consilium est hominum improbitatem compescere, ne suo more tergiversari vel cum Deo expostulare audeant, quasi inique eos tractet dum infidelitatem morte æterna punit. Tale ergo judicium æquum esse, nullisque calumniis obnoxium demonstrat: non tantum quia perverse faciunt qui tenebras præferunt luci, & lucem ultro sibi oblatam fugiunt; sed quia illud odium lucis nonnisi ex animo male sibi conscio & scelerato nascitur. Refulget quidem in multis pulchra sanctitatis species, qui tamen Euangelio adversantur: verum ut sanctiores Angelis appareant, hypocritas esse minime dubium est: quia non alia de causa repellunt Christi doctrinam nisi quia latebras suas amant, quibus tegatur eorum fœditas. Quum ergo sola hypocrisis infensos homines Deo reddat, tenentur omnes convicti: quia nisi superbia excæcati in vitiis sibi placerent, prompti ac voluntarii essent ad recipiendam Euangelii doctrinam.

20. *Quisquis enim mala agit.*] Sensus est, Ideo lucem ipsis esse odiosam quia mali sunt, & quantum in se est peccata sua tegere cupiunt: unde sequitur, eos remedium abigendo, damnationis materiam quasi data opera fovere. Multum ergo fallimur si putamus pio zelo ferri qui adversus Euangelium insaniunt; quum potius lucem horreant, quo liberius sibi in tenebris adulentur.

21. *Qui autem facit.*] Hoc videtur improprie & absurde dici, nisi fateri velis rectos esse aliquos & veraces priusquam regeniti sint Dei Spiritu. quod minime consentaneum est cum perpetua Scripturæ doctrina: fidem namque radicem esse scimus ex qua proveniunt bonorum operum fructus. Hunc nodum ut expediat Augustinus, *Facere veritatem* exponit Agnoscere quam miseri simus, ac omni

bene

bene agendi virtute destituti. Et certe hæc vera est ad fidem præparatio, quum inopiæ nostræ sensu compulsi, ad Dei gratiam confugimus. Sed hoc totum alienum est à Christo mente: simpliciter enim dicere voluit, eos qui sincere agunt, nihil magis quam lucem appetere, nt probentur eorum opera: quia tali examine habito, melius constat eos coram Deo fuisse veraces, ac omni dolo puros. Perperam vero & inscite inferet aliquis, homines ante fidem sibi esse bene conscios. Neque enim Christus electos credere dicit ut bonorum operum laudem referant: sed tantum quid facturi essent infideles, nisi male sibi conscii essent. Porro *Veritatis* nomine usus est Christus, quia externo operum splendore decepti, non reputamus quid intus lateat. Ideo dicit, integros homines & minime fucatos libenter in Dei conspectum prodire, qui solus operum nostrorum idoneus est judex. nam *Opera* hic dicuntur *in Deo facta*, quæ illi probantur, ac secundum ejus regulam bona sunt. Hinc discamus non esse de operibus judicandum nisi admom Euangelii luce: quia ratio nostra prorsus cæcutit.

22. Post hæc venit Jesus & discipuli ejus in terram Judæam, & illic versabatur cum
ipsis, & baptizabat.
23. Erat autem & Joannes baptizans in Ænon prope Salim: quia aquæ multæ erant
illic. Veniebant ergo & baptizabantur.
24. Quia nondum conjectus erat in carcerem Joannes.
25. Orta igitur quæstio est à discipulis Joannis cum Judæis de purgatione.
26. Et venerunt ad Joannem, dixeruntque illi, Rabbi, qui tecum erat trans Jorda-
nem, cui tu testimonium reddidisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.
27. Respondit Joannes ac dixit, Non potest homo accipere quicquam nisi datum illi
fuerit è cælo.
28. Ipsi mihi testes estis quod dixerim, Non sum ego Christus: sed missus sum ante eum.

22. *Post hæc venit Jesus.*] Verisimile est Christum elapso die festo venisse in eam Judææ partem quæ vicina erat oppido Ænon, quod in tribu Manasse situm est. *Aquas* illic multas fuisse Euangelista dicit, quarum non ita frequens in Judæa copia erat. Fuisse autem duo hæc oppida Ænon & Salim non procul à confluente Jordanis & Jaboc tradunt Geographi: quibus vicinam faciunt Scythopolim. Cæterum ex his verbis colligere licet, Baptismum fuisse celebratum à Joanne & Christo totius corporis submersione. Quanquam de externo ritu minus anxie laborandum est, modo cum spirituali veritate & Domini instituto ac regulæ congruat. Quantum vero conjicere licet, [illegible]t illa vicinitas ut spargerentur varii rumores, [illegible]ti sermones agitarentur passim de Lege, de culto Dei, de Ecclesiæ statu, ob duos novos Baptistas simul exortos. Nam quod Euangelista Christum baptizasse dicit, id ad prima exordia refero: quod tunc scilicet munus sibi à Patre injunctum publice auspicatus fuerit. Tametsi autem per discipulos hoc agebat Christus, hic tamen tanquam Baptismi auctor nominatur, omissis ministris, qui nihil agebant nisi ejus nomine ac mandato. Qua de re initio proximi capitis rursus aliquid dicetur.

25. *Orta igitur quæstio est*, &c.] Non frustra hic Euangelista recitat ortam à discipulis Joannis quæstionem. quominus enim doctrina instructi erant, eo confidentius ad disputandum se ingerunt: ut semper audax est inscitia. Si ipsos aggressi fuissent alii, excusari poterant: sed quod impares ad certamen sustinendum ultro lacessunt Judæos, id temere faciunt ac perperam. Hoc autem sonant verba, motam fuisse ab illis quæstionem. Præterquam autem quod de re incognita temere ultra scientiæ suæ modum disserendo peccabant, suberat alterum quoque non minus vitium, quod illis non tam propositum erat legitimum Baptismi usum asserere quam tueri magistri sui causam, ut sua illi integra maneret auctoritas. Utrumque reprehensione dignum: quod non tenentes quænam sit vera Baptismi ratio, ludibrio exponunt sacrum Dei institutum: & quod perversa ambitione, magistri sui partes adversus Christum suscipiunt. Itaque uno verbo perculsos ac fractos fuisse apparet, quum objectum esset Christum quoque baptizare. Nam in hominis persona occupati, doctrinæ minorem habebant curam. Eorum exemplo docemur quorsum recidant qui pravis hominum studiis potius quam Dei zelo aguntur: ac proinde monemur unum hoc spectandum & modis omnibus curandum esse ut solus Christus emineat. *De purgatione.*] Quæstio de purgatione fuit, quia Judæis varia erant baptismata à Lege præscripta: nec Legalibus illis contenti, multa insuper à majoribus accepta studiose colebant. Quod jam novus purgandi ritus inducitur à Christo & Joanne post tantam copiam & varietatem, id absurdum esse ducunt.

26. *Cui tu testimonium reddidisti.*] Hoc argumento vel Christum facere contendunt minorem Joanne, vel illi reddere obstrictum, quia honore affectus fuerit. Quod enim honorificis elogiis Christum ornavit Joannes, id in beneficio deputant: quasi vero tale illi præconium non debuerit: imo quasi non summa fuerit hæc ejus dignitas, præconem esse Filii Dei. Nihilo rectius fuit Christum postponere Joanni, quia ejus testimonio commendatus fuerat. scimus enim quid testatus fuerit Joannes. Quod dicunt *omnes ad Christum venire*, perversæ æmulationis vox est: metuunt enim ne mox deserator magister à frequentia.

27. *Non potest homo.*] Nonnulli ad Christum referunt, quasi impiæ adversus Deum audaciæ accuset discipulos, qui adimere Christo nitantur quod illi à Patre datum est. hunc itaque sensum esse volunt, Quod ille in tantum honorem brevi emersit, divinitus factum est: frustra ergo deprimere contenditis quem Deus in altum sua manu extulit. Aliis autem videtur esse exclamatio, in quam præ indignatione prorumpat, quod tam male hactenus profecissent discipuli. Et certe nimis absurdum erat, quem toties audierant Christum esse, adhuc velle cogere in ordinem, ne supra ministrum suum emergeret. Merito itaque pronunciare Joannes potuit, frustra consumi operam docendis hominibus, quia surdi sunt & stupidi donec mente renovati fuerint. Verum ego potius eorum sententiæ subscribo qui de Joanne exponunt: nempe quod in sua & illorum manu esse neget, magnum se creare, quando hæc nostra omnium mensura est ut simus quales esse nos Deus voluit. Nam si ne ipse quidem Dei Filius sibi honorem sumpsit, quis ex grege plus appetere audebit quam datum fuerit à Domino? Una hæc cogitatio si penitus omnium animis insideret, abunde sufficeret ambitioni cohibendæ. Porro ambitione correcta & abolita, simul contentionum pestis sublata foret. Unde enim fit ut se quisque plus justo efferat nisi quia à Domino non pendemus, ut quem nobis gradum assignat, eo simus contenti?

28. *Ipsi mihi testes.*] Expostulat cum suis discipulis Joannes quod suis sermonibus fidem non habuerint. Sæpius monuerat se Christum non esse: ergo nihil restabat nisi ut servus esset, Filio Dei sub-

subjectus una cum reliquis. Atque hic locus notandus est. negando enim se Christum esse, nihil sibi reliquum facit nisi ut capiti subjectus, tanquam unus ex reliquis in Ecclesia ministret, neque ita evehatur ut obscuret capitis honorem. *Se ante missum* dicit, ut viam Christo pararet, sicut apparitores Regibus solent.

29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum impletum est.
30. Illum oportet crescere, me autem minui.
31. Qui è supernis venit, super omnes est: qui ex terra est, ex terra est, & ex terra loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est:
32. Et quod vidit & audivit, hoc testatur, & testimonium ejus nemo recipit.
Rom. 3. 33. Qui autem recipit ejus testimonium, signavit quod Deus sit verax.
vers. 4. 34. Quem enim misit Deus, is verba Dei loquitur: non enim ex mensura dat Deus Spiritum.

29. *Qui habet sponsam.*] Hac similitudine melius confirmat, unum esse Christum qui eximitur communi aliorum numero. Sicuti enim qui uxorem ducit, non ideo amicos invitat & adhibet ad nuptias ut illis sponsam prostituat, vel jure suo cedens in societatem admittat thori conjugalis, sed potius ut conjugium honorifice ab illis cultum sanctius reddatur: ita Christus ministros suos non ideo ad docendi officium vocat ut Ecclesia subacta, dominium sibi usurpent, sed ut fideli eorum opera ad eam sibi sociandam utatur. Magnum hoc & præclarum est, præfici Ecclesiæ homines qui personam Filii Dei sustineant. Sunt igitur tanquam amici, quos sibi adjungit sponsus ut in commune nuptias celebrent. sed discrimen tenendum est, ut gradus sui memores, quod proprium est sponsi ad se non trahant. Summa huc redit, quantalibet excellentia polleant doctores, non tamen obstare Christo debere quin solus emineat, solus in Ecclesia sua dominetur, solus eam verbo suo regat. Subinde in Scriptura occurrit hæc similitudo, quum exprimere vult Dominus sacrum adoptionis vinculum quo nos sibi conjungit. Sicuti autem vere se fruendum nobis offert, ut noster sit: ita merito fidem à nobis & charitatem mutuam stipulatur, quam uxor marito debet. Porro conjugium hoc in Christo omni ex parte
Ephes. 5. impletum fuit, cujus sumus caro & ossa, ut Paulus
vers. 29. docet. Castitas quam requirit, præcipue in Euangelii obedientia sita est, ne ullo modo à pura ejus simplicitate abduci nos sinamus. quemadmodum idem tractat 2 Corinth. 11. v. 2. Uni itaque subesse Christo nos oportet, cum nobis esse unicum caput, nec pilum quidem nos à simplici Euangelii doctrina deflectere, cum solum habere gloriæ principatum ut sponsi jus & locum apud nos retineat. Quid ministri? Certe eos accersit Dei Filius ut officium sibi in sacris nuptiis peragendis impendant. Quare eorum partes sunt, modis omnibus satagere ut sponsam, cujus illis mandata est cura, castam marito virginem exhibeant, quod se facere Paulus gloriatur eo quem citavi loco. Qui vero Ecclesiam sibi potius quam Christo conciliant, perfide violant connubium quod ornare deberent. Et quo majori nos honore dignatur Christus, dum sponsæ suæ custodes facit, eo sceleratior est nostra infidelitas, nisi suum illi jus integrum tueri studemus. *Hoc ergo gaudium meum impletum est.* Significat se votorum omnium summam adeptum esse, nec jam esse quod desideret, ubi videt regnare Christum, & illi audientiam quam meretur dari. Quisquis ita affectus erit ut posthabito sui respectu Christum extollat, & ejus honore contentus sit, fideliter & cum fructu Ecclesiæ præerit: quisquis autem ab hoc scopo vel minimum divertet, impurus erit adulter, nec aliud poterit quam sponsam Christi corrumpere.

30. *Illum oportet crescere.*] Ulterius progreditur. Quia enim prius in summam dignitatem à Domino evectus fuerat, hoc fuisse temporale admonet: nunc exorto justitiæ Soli cedendum esse. Itaque non modo inanes honoris fumos, qui hominum errore in eum temere congerebantur, repellit ac discutit: sed etiam sollicite cavet ne verus ac legitimus honos, quem illi Dominus contulerat, Christi splendorem obscuret. Hac ratione dicit, quod hactenus habitus fuit summus Propheta, se in tam excelso gradu nonnisi ad tempus fuisse collocatum, donec advenerit Christus, cui lampas tradenda erat. Interea testatur, æquo animo se passurum ut in nihilum redigatur, modo suis radiis totum mundum impleat Christus & occupet. Atque hoc Joannis studium omnes Ecclesiæ pastores imitari decet, ut Christo evehendo capita & humeros subjiciant.

31. *Qui è supernis.*] Alia similitudine ostendit quantum à reliquis omnibus distet Christus, & quanto sit superior. Regi enim vel summo Duci eum comparat, qui ex alto tribunali verba faciens, pro imperii sui reverentia audiendus est: sibi vero satis esse docet si ex imo subsellio loquatur. Christum dicit è supernis venisse, non tantum quatenus Deus est, sed quia in eo nihil nisi cæleste ac majestatis plenum cernitur. In secundo membro vulgaris translatio semel tantum habet, *qui ex terra est:* sed Græci codices in diversa lectione consentiunt. Suspicor ab hominibus indoctis repetitionem, quam supervacuam ducebant, fuisse erasam. Sed perinde valet acsi diceretur, Qui è terra est, originem suam sapit, ac pro naturæ suæ conditione subsidit in ordine terreno. Hoc itaque solius Christi proprium esse asserit ut è sublimi loquatur, quia è cælo descendit. Sed quæri potest annon è cælo quoque profectus sit Joannes, quantum ad vocationem & munus, ideoque audiendus fuerit Dominus per os ipsius loquens. videtur enim cælesti quam tradit doctrinæ esse injurius. Respondeo, non simpliciter hoc esse dictum, sed comparative. Si seorsum considerantur ministri, tanquam è cælo cum summa auctoritate loquuntur quod à Deo mandatum est: simul autem atque incipiunt opponi Christo, nullos esse amplius oportet. Sic Apostolus ad Hebræos capite 12. v. 25. Legem cum Euangelio committens, Quum impune, ait, non cesserit iis qui loquentem in terra aspernati sunt, videte ne cum aspernemini qui è cælis est. Vult ergo agnosci in suis ministris Christus, sed ita ut solus maneat Dominus, illi autem contenti sint ordine servorum: præsertim ubi ad comparationem venitur, ita vult discerni ut solus emineat.

32. *Et quod vidit & audivit.*] Pergit in suo officio Joannes. nam ut Christo paret discipulos, ejus doctrinam à certitudine commendat, quod nihil proferat nisi quod à Patre suo accepit. Visus & auditus dubiæ opinioni, vanis rumoribus & figmentis quibuslibet opponuntur. significat enim nihil eum tradere nisi probe cognitum. Sed dicet quispiam parum fidei mereri qui nihil præter auditum habet. Respondeo, hoc verbo notari, Christum à Patre edoctum esse ut nihil nisi divinum afferat, utpote sibi divinitus revelatum. Id autem in totam Christi personam competit, quatenus à Patre missus est in

mundum

mundum legatus & interpres. Postea mundi ingratitudinem accusat, qui tam certum ac fidelem Dei testem impie & scelerate respuit. Occurrit autem scandalo quod multos à fide avertere, & multorum cursum impedire vel morari poterat. nam (ut solemus ab hominum judicio nimium pendere) bona pars Euangelium ex mundi contemptu æstimat, saltem ubi videt passim rejici: hoc præjudicio occupata, difficilior est ad credendum & tardior. Proinde quoties videmus talem mundi pervicaciam, hæc tamen admonitio nos in constanti ejus obedientia retineat, esse veritatem à Deo profectam. Quum dicit *neminem recipere*, significat paucos esse & propemodum nullos fideles, si conferantur cum ingenti impiorum turba.

33. *Qui autem recipit ejus testimonium.*] Hic pios ad amplexandam intrepide Euangelii doctrinam hortatur & animat. acsi diceret non esse causam cur eos pudeat suæ paucitatis ac pigeat, quando Deum habent fidei suæ auctorem, qui unus instar omnium abunde nobis sufficit. Ergo etiamsi totus mundus Euangelio fidem abroget ac detrahat, non debet hoc bonis obstare quin Deo subscribant. Habent etiam in quo secure acquiescere liceat, quum sciunt, Euangelio credere nihil esse aliud quam Dei oraculis subscribere. Interea colligimus hoc esse fidei proprium ut in Deum recumbat, & stabilita sit in ejus verbo. nulla enim subscriptio esse potest nisi priores partes Deus loquendo occupaverit. Qua doctrina non tantum ab omnibus humanis figmentis discernitur fides, sed etiam ab opinione dubia & suspensa. necesse enim est ut Dei veritati, quæ omni dubitatione exempta est, respondeat. Ergo sicut mentiri non potest Deus, ita fidem vacillare absurdum est. Hoc præsidio muniti, quibuscunque machinis nos turbare ac concutere Satan conetur, perpetuo stabimus victores. Hinc etiam monemur quam gratum ac pretiosum coram Deo sacrificium sit fides. nam ut nihil illi pluris est quam sua veritas, ita nullus illi acceptior cultus præstari à nobis potest quam dum fide nostra profitemur illum esse veracem: tunc illi demum suus honor vere constat. Rursum nulla gravior illi fieri injuria potest quam dum Euangelio non creditur. spoliari enim sua veritate nequit quin aboleatur tota ejus gloria & majestas. Atqui ejus veritas in Euangelio quodammodo inclusa est, illicque eam vult agnosci. Quare increduli nihil Deo, quantum in se est, reliquum faciunt: non quod Dei fidem labefactet eorum impietas, sed quod per eos non stat quin ipsum arguant vanitatis. Nisi plusquam saxei sumus, hoc tam præclarum elogium, quo ornatur fides, ardentissimum ejus studium accendere in animis nostris debet. Quantus enim est hic honos, quo miseros homunciones dignatur Deus, ut qui natura nihil sunt aliud quam mendacium & vanitas, idonei tamen censeantur qui sacram Dei veritatem sobscriptione sua comprobent?

34. *Quem enim misit.*] Confirmat proximam sententiam. ostendit enim vere nobis esse cum Deo negotium quum Christi doctrinam recipimus: quia non aliunde profectus sit Christus quam à Patre cælesti. Solus ergo Deus est qui per eum loquitur. Et certe Christi doctrinæ minus tribuimus quam oportet, nisi eam agnoscimus esse divinam. *Non enim ex mensura.* Duobus modis exponitur hic locus; quidam enim ad communem dispensationem extendunt, quod Deus, qui fons est bonorum omnium inexhaustus, minime se exinaniat quum large & ubertim sua dona effundit in homines. Qui ex vase aliquo hauriunt quod distribuant, perveniunt tandem ad fundum: sed periculum non est nequid tale Deo contingat: neque unquam tam larga erit donorum ejus affluentia quin nova subinde largitate eam, ubi visum fuerit, superet. Videtur expositio hæc habere aliquid coloris, quia indefinita est oratio; ego tamen Augustinum potius sequor, qui de Christo interpretatur hoc esse dictum. Nec obstat quod nondum sit expressa Christi mentio in hoc membro, quum omnem ambiguitatem tollat posterius membrum, ubi ad Christum restringitur quod promiscue de multis dictum videri poterat. Nam hæc verba proculdubio exegetice addita sunt, Patrem omnia Filio dedisse in manum, quia eum amet. ideo uno contextu legenda sunt. Et verbum præsentis temporis quasi continuum actum designat. tametsi enim Spiritu semel donatus fuit ad summam usque perfectionem, & tamen assidue, tanquam ex scaturigine, longe lateque manat, ideo non inepte nunc etiam accipere à Patre dicitur. Quod siquis simplicius interpretari malit, non est insolens temporis mutatio in ejusmodi verbis. Sensus nunc clarus est, Christo non esse ex mensura datum Spiritum, quasi gratiæ qua pollet facultas ad aliquem modum finita sit, quemadmodum Paulus docet, 1 Corinth. 12. v. 7. & Ephes. 4. v. 7. singulis distribui secundum donationis mensuram, ita ut nemo unus ad plenum abundet. Nam quum hoc mutuum inter nos fraternæ communicationis vinculum sit, ut nullus sibi seorsum sufficiat, sed vicissim alii aliis indigeant: in hoc à nobis differt Christus quod Pater immensam Spiritus sui copiam in eum effudit. Et sane Spiritum absque mensura in eo residere oportet, quo hauriamus omnes ex ejus plenitudine, quemadmodum primo capite habuimus. Atque huc spectat quod sequitur continuo post, *Patrem dedisse in ejus manum omnia.* Neque enim his verbis Christi modo excellentiam prædicat Joannes, sed opulentiæ qua præditus est, finem etiam & usum simul ostendit: ut scilicet tanquam arbiter à Patre constitutus, singulis, prout visum est atque expedit, distribuat: quemadmodum fusius explicat Paulus quarto illo ad Ephesios capite quod nuper citavi. Quantumvis ergo suos varie locupletet Deus, hoc uni Christo singulare est, habere omnia in manu.

35. Pater diligit Filium, & omnia dedit in manum ejus.
36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui vero incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

35. *Pater diligit Filium.*] Sed quid sibi vult ista ratio? an alios omnes odio habet? Responsio in promptu est, non agi de vulgari amore, quo Deus homines à se conditos vel alia opera sua prosequitur, sed de singulari illo, qui à Filio incipiens, inde ad omnes creaturas manat. Facit enim hic amor, quo Filium amplexus, nos quoque in eo amplectitur, ut per illius manum nobis bona sua omnia communicet.

36. *Qui credit in Filium.*] Hoc addidit ut non tantum sciamus bona omnia à Christo petenda esse, sed teneamus etiam fruendi modum. Porro fruitionem in fide positam esse docet: nec immerito, quandoquidem per eam possidetur Christus, qui secum & justitiam, & vitam, justitiæ fructum affert. Quod autem vitæ causa vocatur fides in Christum, inde colligimus in solo Christo vitam contineri; neque ejus nos aliter fieri compotes quam Christi ipsius gratia. Sed non convenit inter omnes quomodo ad nos perveniat Christi vita. quidam enim ita accipiunt, quoniam credendo, Spiritum recipimus qui nos in justitiam regenerat, nos ejusmodi regeneratione salutem consequi. Ego autem, quamvis hoc esse verum fatear, fide nos renovari, ut Spiritus Christi nos regat: primo tamen loco considerandam esse dico gratuitam peccatorum remissionem, qua fit ut Deo accepti simus: dico item in hac sola totam

salutis

salutis fiduciam & fundatam esse & consistere: quia non aliter justitia nobis coram Deo imputari potest nisi dum peccata nobis non imputat. *Qui vero incredulus est.* Sicuti vitam in Christo proposuit, cujus dulcedine nos alliceret: ita nunc æternæ morti addicit quicunque Christo non credunt. Atque hoc modo amplificat Dei beneficium, quum admonet nullum esse aliud effugiendæ mortis remedium nisi nos Christus liberet. Inde enim pendet hæc sententia, Quod in Adam sumus omnes perditi. Si autem Christi officium est, quod perierat servare, merito qui oblatam in eo salutem respuunt, in morte manent. Diximus nuper hoc proprie ad eos pertinere qui Euangelium sibi patefactum rejiciunt. etsi enim eodem exitio implicitum est totum humanum genus, gravior tamen & duplex ultio eos manet qui Filium Dei recusant liberatorem. Nec certe dubium est quin Baptista mortem incredulis denunciando, ejus terrore nos ad Christi fidem stimulare voluerit. Porro his verbis damnari palam est redigique in nihilum quicquid extra Christum justitiæ se habere putat mundus. Nec est quod objiciat quispiam, iniquum esse ut qui pii alioqui & sancti sunt, ideo pereant quia non credunt. Frustra enim in hominibus fingitur aliqua sanctitas, nisi qua donati sint à Christo. *Videre vitam* posuit pro frui vita. Cæterum quo melius exprimat nihil restare nobis spei, nisi à Christo liberemur, dicit *iram Dei manere* super incredulos. Quanquam non displicet quod docet Augustinus, manendi verbo esse usum, ut sciamus jam ab utero nos morti esse destinatos, quia filii iræ omnes nascimur. Saltem ejusmodi allusionem libenter admitto, modo teneamus genuinum & simplicem esse illum quem dixi sensum, sic incredulis omnibus mortem incumbere, & eos tenere oppressos ac submersos, ut effugere nunquam possint. Et certe quamvis naturaliter damnati jam sint reprobi, sua tamen infidelitate novam sibi mortem accersunt. Atque in hunc finem data est Euangelii ministris ligandi potestas. Hæc enim justa est humanæ contumaciæ vindicta, ut qui salutare Dei jugum excutiunt, se constringant mortis vinculis.

CAP. IV.

Postquam ergo cognovit Dominus quod audissent Pharisæi Jesum plures discipulos facere & baptizare quam Joannem,

2. (Etsi Jesus ipse non baptizabat, sed discipuli ejus,)

3. Reliquit Judæam, & abiit rursus in Galilæam.

4. Oportebat autem ipsum transire per Samariam.

5. Venit ergo in urbem Samariæ, quæ dicitur Sichar, vicinam agro quem dedit Jacob Joseph filio suo.

6. Erat autem illic fons Jacob: Jesus autem fessus ex itinere sedebat sic super fontem, quum esset hora fere sexta.

7. Venit mulier ex Samaria ad hauriendam aquam. Dicit illi Jesus, Da mihi quod bibam.

8. (Discipuli enim ejus profecti erant in urbem ad cibos emendos.)

9. Dicit illi mulier Samaritana, Quomodo tu Judæus quum sis, potum à me petis, quæ sum mulier Samaritana? neque enim commercium habent Judæi cum Samaritanis.

1. *Postquam ergo cognovit.*] Nunc Euangelista de colloquio verba facturus quod habuit Christus cum Samaritide, principio causam profectionis exponit. Quum enim sciret Pharisæos male affectos, noluit eorum furori se ante tempus objicere. hæc illi ex Judæa migrandi fuit ratio. Ita significat non venisse destinato consilio in Samariam ut illic habitaret, sed quod transeundum per eam erat in Galilæam tendentibus. Nam donec sua resurrectione januam aperiret Euangelio, in colligendis ovibus Israel, ad quas missus erat, occupari oportuit. Ergo quod Samaritanos dignatus est sua doctrina, extraordinarium fuit, & quasi fortuitum, ut ita loquar. Sed cur secessum & latebras Galilææ petit, acsi innotescere nollet, quod maxime optandum erat? Respondeo, ipsum tenuisse rationem agendi, atque opportunitate temporis sic fuisse usum ut ne momentum quidem præteriret. Stadium ergo suum ordine & quo decebat temperamento conficere voluit. Unde etiam docemur, nos ita debere animis esse compositos, ut neque ullo metu terreamur quin pergamus in officio, neque in accersendis periculis simus nimium præcipites. Hanc porro mediocritatem vere colent quicunque in suam vocationem erunt intenti. nam & Dominum constanter sequentur vel per medias mortes, nec temere se projicient, sed ambulabunt in viis suis. Meminerimus ergo, non ultra progrediendum esse quam vocatio nostra postulat. *Pharisæos* solos commemorat Euangelista qui infesti Christo fuerint: non quod alii Scribæ fuerint amici, sed quia secta hæc tunc regnabat, & ipsi pii zeli prætextu maxime insaniebant. Quæritur an Christo plures discipulos inviderint, quia magis in Joannem propensi, ejus dignitati & famæ studerent. Alius est verborum sensus. nam quum eos ad jam prius male haberet, discipulos à Joanne colligi, magis exasperavit eorum animos quum viderent plures adhuc Christo accedere. Ex quo autem Joannes se nihil quam præconem Filii Dei esse professus erat, major ad Christum concursus fieri cœpit, & jam ministerio suo probe defunctus erat. Ita docendi & baptizandi munus paulatim Christo resignavit.

2. *Etsi Jesus ipse non baptizabat.*] Baptismus Christi vocatur, quem per aliorum manus contulit: ut sciamus Baptismum ex ministri persona minime æstimandum esse, sed vim ejus totam pendere ab auctore cujus nomine & mandato confertur. Unde singularis ad nos consolatio redit, dum scimus Baptismum nostrum ad nos abluendos & renovandos non minus habere efficaciæ, quam si à Filio Dei nobis datus foret. Nec dubium est quin ab externa signi administratione quamdiu in mundo versatus est consulto abstinuerit, ut testatum omnibus seculis faceret, nihil decedere ex virtute Baptismi dum ab homine mortali offertur. In summa, non tantum intus baptizat Christus Spiritu suo, sed symbolum ipsum quod ab homine mortali suscipimus, perinde habendum est acsi Christus ipse manum è cælo exerens, ad nos usque porrigeret. Quod si Christi est Baptismus qui per hominem datur, qualiscunque sit minister, Christi esse non desinet. Atque hoc ad refellendos Anabaptistas sufficit, qui ministri vitio Baptismum quoque vitiari contendunt, & hujus delirii causa Ecclesiam turbant. Quemadmodum contra Donatistas eodem argumento apposite usus est Augustinus.

5. *Quæ dicitur Sichar.*] Hieronymus in epitaphio Paulæ vitiose ita legi putat, quum potius legendum sit Sichem. Et certe hoc posterius antiquum & verum esse nomen constat: verum probabile est, jam Euangelistæ tempore vocem Sichar fuisse in usu. Gen. 34. vers. 25. De loco satis convenit, urbem fuisse sitam in latere montis Garizim, cujus incolæ à Simeone & Levi proditorie cæsi fuerunt, & quam Abimelech indigenæ solo postea æquavit. Sed tanta fuit loci commoditas, ut tertio urbs illic condita fuerit, quam Hieronymi seculo Neapolin vocabant. Et Euangelista omnem controversiam tollit, tot additis circumstantiis. Nam ex Mose satis constat ubinam fuerit ager ille quem Jacob filiis Joseph attribuit. montem quoque Garizim Sichimæ fuisse vicinum omnes fatentur. Templum illic fuisse extructum, mox dicemus. Quin illic diu habitaverit Jacob cum sua familia, minime dubium est.

6. *Jesus autem fessus ex itinere.*] Non simulavit lassitudinem, sed revera fessus erat. nam quo magis ad sympathiam propensus foret, nobisque condolesceret, infirmitates in se nostras suscepit: quemadmodum docet Apostolus. Huc pertinet temporis circumstantia. neque enim mirum quod circa meridiem sitiens & lassus ad puteum quieverit. nam quum dies ab ortu Solis ad occasum usque duodecim haberet horas, sexta erat meridies. Quum dicit *sic* sedisse, quasi gestum hominis fatigati exprimit.

7. *Da mihi quod bibam.*] Quod aquam à muliere postulat, non simpliciter eo consilio facit ut ejus docendæ materiam habeat: sitis enim eum urgebat, ut bibere optaret. Sed hoc impedimento esse non potest quin docendi occasionem nactus, ea utatur: quia suæ necessitati mulieris salutem præfert. Ergo sitis suæ oblitus, quasi colloquendi suppetat otium & commoditas, ut eam in vera pietate instituat, anagogen ab aqua visibili ad spiritualem deducit: & ejus animum irrigat cælesti doctrina, quæ aquam illi negaverat.

9. *Quomodo tu Judæus quum sis.*] Exprobratio est, qua retaliat communem gentis suæ contemptum. Notum est Samaritanos fæcem populi fuisse ex alienigenis collectam. Quia corruperant Dei cultum, multosque perversos & adulterinos ritus colebant, Judæis merito erant exosi. Interea tamen non dubium est quin Judæi magna ex parte carnali suo odio Legis zelum prætexerent. nam apud multos plus valebat ambitio & invidia, & quod illis dolebat regionem sibi destinatam à Samaritanis occupari, quam quod de violato Dei cultu solliciti essent ac tristes. Erat tamen justa dissidii ratio, modo puri ac recte compositi fuissent affectus. Ideo Christus quum ad primam Euangelii publicationem Apostolos mittit, vetat ne ad Samaritanos divertant. Luc. 9. vers. 53. Verum mulier hæc facit quod omnibus fere est ingenitum: quia enim in pretio esse cupimus, ægerrime ferimus nos contemni. adeoque hic est communis humanæ naturæ morbus ut velit quisque sua vitia placere aliis: siquis autem nos & nostra improbat, statim sine discrimine irascimur. Excutiat se quisque, & hoc superbiæ semen in animo suo reperiet, donec exstirpatum à Spiritu Dei fuerit. Mulier ergo ista, quia gentis suæ superstitiones apud Judæos damnari sciebat, nunc illis in Christi persona insultat. Quod mox sequitur, Judæos *nihil habere* cum Samaritanis *commercii*, à muliere dictum puto; alii ab Euangelista explicationis vice additum accipiunt. Et certe parum refert utrumvis sensum eligas: sed mihi videtur optime congruere quod mulier Christum hoc modo subsannet, Quid? an tibi fas est à me potum petere, quum vobis adeo profani simus? Siquis aliter malit, non contendo. Cæterum fieri potest ut Judæi à Samaritanis ultra modum abhorruerint. quemadmodum enim diximus falso zeli colore abusos esse, ita modum excedere promptum fuit, quemadmodum accidere solet omnibus qui pravis affectibus indulgent.

10. Respondit Jesus, ac dixit illi, Si scires donum Dei, & quis sit qui tibi dicit, Da
mihi potum: tu petiisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam.
11. Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus est altus: unde
ergo habes aquam vivam?
12. Num tu major es Patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit,
& filii ejus, & pecora ejus?
13. Respondit Jesus, ac dixit illi, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet rursum:
14. Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo illi, non sitiet in æternum: sed aqua
quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.
15. Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam hanc, ut non sitiam, neque veniam huc
ad hauriendum.

10. *Respondit Jesus.*] Nunc sumpta occasione incipit Christus de Spiritus sui gratia & virtute concionari, idque apud mulierculam quæ indigna prorsus erat cum qua verbum faceret. Mirum certe bonitatis ejus exemplum. quid enim fuit in misera fœmina, ut ex scorto, Filii Dei repente discipula fieret? Quanquam in nobis quoque omnibus idem misericordiæ specimen exhibuit. Non omnes quidem mulieres sunt scorta, non omnes viri flagitio aliquo notati: sed quam ullus nostrum præstantiam in medium afferet cur nos cælesti doctrina & adoptionis honore dignatus fuerit? Nec fortuito accidit cum tali persona colloquium: nam quasi sub typo nobis ostendit Dominus, se nequaquam ex dignitate eligere quibuscum salutis doctrinam communicet. Atque hoc quidem prima specie admirabile consilium est, quod tot prætermiserit in Judæa magnos viros: interea cum hac muliere familiariter contulerit sermonem. Verum nobis sub ejus persona exprimi oportuit quam verum sit illud Jes. 65:1. Prophetæ, Inventus sum à non quærentibus me: iis qui de me non rogabant, palam apparui: dixi non petentibus, Ecce ego adsum. *Si scires donum Dei.* Ego hæc duo membra, Si donum Dei scires, & quis sit qui tecum loquitur, ita distincte lego ut posterius sit quasi interpretatio prioris. hoc enim singulare Dei erat beneficium, præsentem Christum habere, qui vitam æternam secum ferebat. Sensus clarior erit si vice copulæ particulam exegeticam supponas, Si scires donum Dei, nempe quisnam sit qui tecum loquitur. Cæterum his verbis docemur, tunc nos demum scire quisnam sit Christus quum tenemus quid nobis in eo dederit Pater, & quid bonorum ipse nobis offerat. Ea autem cognitio ab inopiæ nostræ sensu incipit. nam ut ad remedium quis aspiret, eum prius necesse est malis suis affici. Itaque Dominus non ebrios sed sitientes, non saturos sed famelicos invitat ut comedant & bibant. Et quorsum ad nos mitteretur Christus cum Spiritus plenitudine, nisi nos vacui essemus? Cæterum ut multum profecit is qui defectum suum sentiens, quantopere aliena ope

indigeat

indigeat jam agnoscit: ita non sufficeret sub malis suis gemere, nisi prompti paratique auxilii spes accederet. quia hoc modo nihil possemus quam mœrore tabescere, vel certe (quod Papistis accidit) huc illuc cursitando, inutili & supervacua lassitudine nos conficere. Verum ubi Christus apparet, non amplius frustra vagamur remedium petituri unde nullum dari potest, sed recta ad eum pergimus. Hæc igitur vera demum & utilis est gratiæ Dei cognitio, dum eam scimus in Christo nobis esse expositam, ejusque manu nobis porrigi. Simul admonet Christus quam efficax sit bonorum suorum cognitio, utpote quæ ad ea expetenda nos stimulat, animosque nostros accendit. *Si scires*, inquit, *petiisses*. Porro scopus verborum minime obscurus est: voluit enim mulieris desiderium acuere, ne oblatam sibi vitam contemptim rejiceret. *Dedisset tibi aquam vivam.*] His verbis testatur Christus, si ad ipsum dirigantur vota nostra, minime irrita fore. Et certe sine hac fiducia prorsus frigeret petendi studium. Verum ubi ad se venientibus Christus occurrit, atque ad omnes satiandos paratus est, jam non est pigritiæ vel cessationi locus. Atqui hoc nobis omnibus esse dictum nemo non sentiret, nisi sua cuique obstaret incredulitas. Quanquam autem ex re præsenti nomen Aquæ ad Spiritum transtulit, satis tamen in Scripturis trita est hæc metaphora, & optimam rationem habet. sumus enim instar aridæ sterilisque terræ: nullus in nobis succus, nullus vigor, donec Spiritu suo nos Dominus irrigat. Vocatur etiam Spiritus alibi Aqua munda, sed diverso sensu: quia scilicet sordes, quibus toti scatemus, abstergit & purgat. Sed hic & similibus locis de arcana vegetatione agitur, qua vitam in nobis instaurat, tuetur & perficit. Sunt qui de Evangelii doctrina exponant: cui ego hanc appellationem congruere fateor. sed ego Christum existimo totam renovationis gratiam hic complecti: scimus enim in hoc missum esse, ut novam vitam afferat. Aquam igitur, meo judicio, bonorum omnium vacuitati, qua laborat ac premitur humanum genus, opponere voluit. Porro Aquam vivam non modo nominat ab effectu, quasi vivificam: sed ad diversas aquarum species alludit. Viva ergo dicitur ex vivo fonte scaturiens.

11. *Domine, neque quo haurias habes.*] Sicuti à Judæis despiciebantur Samaritani, ita hi vicissim illos contemptui habebant. Itaque hæc mulier Christum initio aspernatur, adeoque eum subsannat. Satis intelligit Christum figurate loqui: sed cum perstringit contraria figura: acsi diceret plus eum promittere quam præstare queat. Deinde arrogantiæ eum insimulat, quod se præferat sancto Patriarchæ Jacob. Jacob, inquit, in suum & totius familiæ usum contentus fuit hoc puteo: tune præstantiorem habes aquam? Quam vitiosa sit hæc comparatio, inde satis liquet quod servum Domino, & hominem mortuum Deo viventi opponit: & tamen quam multi quotidie in hoc idem vitium incidunt? Quo magis cavendum est, ne eousque evehamus hominum personas ut Dei gloriam obscurent. Reverenter quidem colenda sunt dona Dei, ubicunque apparent. Ergo pietate insignes viros, aliisque raris dotibus præditos honore prosequi par est: sed eatenus ut semper Deus alte emineat super omnes, ut Christus cum suo Evangelio conspicuus fulgeat. nam illi totum mundi splendorem cedere oportet. Notandum etiam quod Samaritæ falso gloriabantur se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papistæ quum spurii sint & semen adulterinum, plusquam superbe jactant Patres, ac legitimis Dei filiis insultant. Etiamsi ex Jacob secundum carnem orti fuissent Samaritæ, quia tamen prorsus erant degeneres, & à vera pietate alieni, præpostera fuisset hæc gloriatio. Nunc quum Cuthæi sint origine, vel saltem ex profanis Gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchæ falso nomen obtendere desinunt: verum id sine profectu. Ita scilicet omnibus accidere necesse est qui perperam in luce hominum exultant, ut Dei luce priventur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis Patribus, quorum titulo sunt abusi.

13. *Omnis qui bibit ex aqua.*] Utcunque se parum proficere videat Christus, adeoque ludibrio haberi suam doctrinam, pergit tamen clarius exponere quod dixerat. discernit enim usum utriusque aquæ, quod altera corpori ad tempus serviat: vis alterius in vegetanda anima perpetua sit. Nam ut corruptioni obnoxium est corpus, ita subsidia quibus fovetur, caduca & fluxa esse oportet. quod animam vivificat, non nisi æternum esse potest. Cæterum cum Christi verbis non pugnat quod uberioris gratiæ desiderio usque ad vitæ finem ardent fideles. neque enim usque ad plenam satietatem primo statim die nos potari significat: sed tantum hoc vult, Spiritum sanctum scatebram esse perpetuo fluentem: ita non esse periculum ut exarescant qui spirituali gratia renovati sunt. Quamvis ergo tota vita sitiamus, certum tamen est non in unum diem vel ad breve aliquod tempus nos Spiritum hausisse, sed ut perpetuo scaturiens nunquam nos deficiat. Ita sitiunt tota vita fideles, & quidem ardenter: & tamen vivifico succo interim abundant: quia quantulumcunque receperint gratiæ, id eos assidue vegetat, ut nunquam sint prorsus aridi. Quare satietas ista non desiderio, sed tantum siccitati opponitur. quod proximis verbis adhuc clarius exprimitur, *Fiet fons aquæ salientis in vitam æternam.* Continua enim notatur irrigatio, quæ in hac mortali & caduca vita cælestem in illis æternitatem fovet. Non ergo ad breve tempus in nos fluit Christi gratia, sed se ad beatam usque immortalitatem diffundit: quia fluere non desinit donec vita incorruptibilis quam inchoat, suis omnibus numeris constet. *Da mihi aquam hanc.*] Non dubium est quin satis agnoscat mulier Christum de aqua spirituali loqui: sed quia eum contemnit, pro nihilo habet omnes ejus promissiones. Obstructus enim est doctrinæ aditus quamdiu is qui loquitur, auctoritate apud nos caret. Oblique ergo Christum incessit mulier, acsi diceret, Tu quidem multa jactas, sed nihil video: si potes, reipsa ostende.

16. Dicit ei Jesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17. Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dixit ei Jesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

18. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est vir tuus: hoc vere dixisti.

19. Dicit ei mulier, Domine, video quod tu sis Propheta.

20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt: & vos dicitis quod Jerusalem sit locus ubi oporteat adorare.

21. Dicit ei Jesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

16. *Voca virum tuum.*] Videtur hoc nihil ad rem facere: imo putare quis posset, Christum mulieris protervia fractum, & pudefactum, alio deflectere sermonem. sed non ita est. Quum enim videret, scurrilibus dicteriis excipi quod dicebat, aptum huic malo remedium adhibuit. percutit enim mulieris conscientiam peccati sensu. Atque hoc rursus præclarum est misericordiæ specimen quod prope invitam trahit quæ sponte accedere nolebat. Sed illud quod attigi præcipue notandum, vulnerandos esse peccati sensu qui nimium securi sunt ac propemodum stupent. Talibus enim fabulosa erit Christi doctrina, donec ad tribunal Dei citati, eum quem spernebant, timere tanquam suum judicem cogantur. In hunc modum tractandi sunt omnes qui scurrili sua dicacitate adversus Christi doctrinam insurgere non dubitant, ut sentiant non impune hoc sibi cessurum. Tanta etiam multorum contumacia est, ut audientiam illi nunquam daturi sint nisi violenter subacti. Ergo quoties insipidum videmus esse Christi oleum, aceto miscendum est, ut sapere incipiat. Imo hoc nobis omnibus necessarium est. neque enim serio afficimur loquente Christo nisi pœnitentia expergefacti. Ergo ut rite quis proficiat in ejus schola, propriæ miseriæ demonstratione, quasi aratro, ejus duritiem subigi necesse est: quia sola hæc cognitio delicias omnes nobis excutit ne amplius audeamus Deo illudere. Itaque si quando nobis obrepat verbi Dei neglectus, nullum aptius remedium erit quam si se quisque ad peccata sua reputanda sollicitet, ut ipsum sui pigeat, adeoque expavefactus Dei judicio, humilietur ad ejus obsequium, cujus contemptu ante lasciviebat.

17. *Non habeo virum.*] Nondum emergit illius admonitionis fructus, qua mulieris animum ad pœnitentiam Christus pungere voluerat. Et certe ita nos ebrius nostri amor sopitos tenet, vel potius hebetat, ut minime nos excitent primæ punctiones. Sed huic quoque tarditati apposite medetur Christus, dum ulcus ipsum validius premit: aperte enim suum illi flagitium exprobrat. Quanquam non unam scortationem hic notari puto. nam quod *quinque* viros habuisse dicit, credibile est id fuisse factum quod petulans mulier & immorigera maritos ad faciendum divortium compulerit. Sic ergo verba interpretor, Quum te legitimis maritis Deus junxisset, nullum fecisti peccandi finem, donec pluribus repudiis infamis, te ad scortationem prostitueres.

19. *Domine, video quod* &c.] Hic jam emergit objurgationis fructus. neque enim modeste tantum culpam suam agnoscit mulier, sed audiendæ Christi doctrinæ, quam prius respuebat, prompta & exposita, ultro eam appetit & flagitat. Ergo (ut jam dixi) veræ docilitatis initium est pœnitentia, & ad scholam Christi ingrediendam januæ apertio. Docet autem nos suo exemplo mulier, quum nobis oblatus est doctor quispiam, utendum esse hac occasione, ne simus Deo ingrati, qui Prophetas nunquam nobis destinat quin veluti porrecta manu nos ad se invi-
Rom. 10. vers. 15. tet. Tenendum autem est quod docet Paulus, divinitus nobis mitti qui docendi facultate pollent.

20. *Patres nostri.*] Falsum est quod quidam putant, eo quod molesta esset ac odiosa mulieri objurgatio, eam astute alio delabi. quin potius à specie ad genus transit, & de peccato suo edocta, generaliter in puro Dei cultu institui vult. Rite autem & ordine hoc facit, quod Prophetam consulit, ne in colendo Deo erret: perinde acsi inquireret ex ipso Deo qualiter coli velit. nihil enim magis perversum quam varios cultus arbitrio nostro fingere absque Dei verbo. Porro inter Judæos & Samaritas de vera adorandi regula perpetuum fuisse certamen, satis notum est. Tametsi enim Cutthæi & reliqui advenæ, qui decem tribubus in exilium abductis, Samariam translati erant, plagis coacti susceperant Legis ritus, ac se Deum Israël colere profitebantur (ut 2 Reg. 17. v. 27. legimus) erat tamen mutila apud eos & multis modis vitiata religio: quod Judæis tolerabile non erat. Sed magis accensa fuerat contentio post templum in monte Garizim extructum à Manasse Joannis summi Pontificis filio, & Jaddi fratre, quo tempore Darius ultimus Persarum Rex per manum Sanabaletis Præfecti Judæam tenebat. Nam Manasses ducta in uxorem Satrapæ filia, ne fratre esset inferior, Sacerdotem se illic creavit, ac quoscunque potuit apostatas præmiis ad se pellexit: quemadmodum Josephus libro Antiquitatum 11. refert. Quod autem veræ pietatis desertoribus solenne est, ut patrocinium sibi ex Patrum exemplis quærant, id tunc fecerunt Samaritani: sicuti ex verbis mulieris colligere licet, Patres nostri, inquit, adoraverunt in monte hoc. Certum est non fuisse ea causa inductos ut sacrificia illic offerrent: sed postquam illic erexerant perversum cultum, sequuta est pertinacia, quæ ad prætextus captandos ingeniosa fuit. Fateor quidem, interdum stulto zelo non secus atque œstro stimulari leves & inconsideratos homines, ut quod à sanctis factum fuisse audiunt, protinus sine judicio in exemplum arripiant. Sed alterum illud vitium magis commune est, ut suis erroribus colorem inducant ex factis Patrum. idque in Papatu cernere promptum est. Verum quia hic locus insigni documento est quam præpostere faciant qui posthabito Dei mandato se conformant ad Patrum exempla, notandum est quot modis hic peccare soleat mundus. Sæpe enim contingit ut sine delectu pro Patribus major pars sequatur qui minime omnium habendi erant Patres. Ita hodie Papistas videmus, quum inflatis buccis Patres decantant, nullum Prophetis & Apostolis locum dare: ubi autem paucos nominarunt honore dignos, coacervare ingentem hominum sui similium catervam, vel saltem descendere ad corruptiora secula: quibus etsi nondum tam crassa barbaries invaluerat, religio tamen & doctrinæ puritas multum declinaverant. Ergo tenendum est sedulo discrimen, ne Patres censeantur nisi quos constabit fuisse Dei filios: deinde, qui pietatis suæ excellentia hunc honoris gradum promeriti sint. Frequenter etiam in eo peccatur quod temere ex Patrum factis communis lex statuitur. Vulgus enim non satis honoris se Patribus habere putat nisi eos eximat hominum numero. Ita dum nobis in mentem non venit homines fuisse qui labi poterant, vitia virtutibus promiscue miscemus. Unde sequitur pessima in vivendi ratione confusio. Nam quum ad Legis regulam examinanda sint omnia hominum facta, trutinam ipsam suis ponderibus subjicimus. denique ubi tanti fit Patrum imitatio, impune post eos se peccare mundus putat. Tertium vitium est prava æmulatio, ubi scilicet nec eodem præditi Spiritu, nec eodem instructi mandato trahimus in exemplum quod Patrum aliquis fecit. Quemadmodum siquis privatus gladio ulcisci velit fratrum injurias, quia hoc fecit Exod. 2. vers. 12.
Moses: siquis de scortatoribus pœnas sumat, quia fecit hoc Phinees. Hinc natus est immanis ille furor Num. 25. vers. 7.
mactandi proprios filios (quemadmodum multi judicant) quod Judæi patri suo Abrahæ similes esse volebant. Quasi vero generale hoc esset præceptum, Gen. 22. vers. 2.
Immola filium tuum Isaac: ac non potius singularis unius hominis probatio. Talem κακοζηλίαν ut plurimum fastus & nimia confidentia parit, dum sibi plus nimio arrogant homines, nec suo modulo se quisque metitur. Interea Patribus nulli sunt recti imitatores, plurimæ simiæ. Ex hoc etiam fonte fluxisse bonam partem veteris monastices fatebuntur qui prudenter veterum scripta expendent. Ergo nisi sponte errare libeat, semper videndum est quo quisque spiritu donatus sit, quid ferat cujusque vocatio, quid singulis conveniat, & quid singulis sit mandatum. Huic tertio vitio affine est aliud, confusio

scilicet temporum, dum scilicet posteri in Patrum exemplis occupati, diversam agendi legem sibi à Domino præscriptam esse non cogitant. Huic inscitiæ acceptum referri debet immensa ceremoniarum congeries, quibus obruta est Ecclesia sub Papatu. Statim ab Ecclesiæ exordio in hac parte peccari cœptum est, quia plus valuit stulta Judaismi affectatio quam decebat. Habebant Judæi sua sacrificia: ne tali pompa carerent Christiani, inventus est immolandi Christi ritus. Quasi vero deterior futura esset Christianæ Ecclesiæ conditio si cessassent omnes umbræ quibus offuscari poterat Christi claritas. Sed postea longius erupit ac sine modo grassatus est furor. Ergo ne hic labamur, semper ad præsentem regulam attentos esse nos oportet. Olim suffitus, luminaria, vestes sacræ, altare, vasa, & similes ritus Deo placebant: nempe quia obedientia nihil habet gratius vel magis pretiosum. Nunc à Christi adventu mutata est ratio. Ergo quid nobis in Euangelio præscribat considerandum, ne temere sequamur quod sub Lege Patres servarunt. Nam quæ tunc fuit pia sacrorum observatio, hodie sceleratum sacrilegium foret. Hoc Samaritanos decepit, quia non reputabant in exemplo Jacob quantum differret temporis ratio. Patriarchis altaria passim erigere licuerat, quod nondum ordinatus esset locus, quem postea Dominus elegit: ex quo vero Deus Templum in monte Sion jussit extrui, cessavit prior liber-
Deut. 12. vers. 8. tas. Hac ratione dicebat Moses, Posthac non facietis singuli quod sibi rectum visum fuerit, sed tantum quod vobis præcipio. Nam ex quo Dominus Legem tulit, rectum sui cultum alligavit ad Legis ipsius decreta, quum ante liberior esset usus. Similis prætextus erat adorantibus in Bethel. illic enim solenne Deo sacrificium obtulerat Jacob: sed postquam locum Dominus Hierosolymis designaverat, amplius non erat Bethel, sed Bethaven. Nunc videmus quis fuerit status quæstionis. Samaritanis Patrum exemplum erat pro regula: Judæi in Dei mandato fundati erant. Mulier hæc, tametsi gentis suæ consuetudinem hactenus coluerat, non tamen in ea acquiescit. Adorationem hic intellige non quamlibet (nam quotidianis precibus ubique locus erat) sed cui annexa erant sacrificia, ut publica & solennis esset religionis professio.

21. *Mulier, crede mihi.*] Prima responsi sui parte breviter ceremonialem cultum, qui sub Lege fuerat institutus, abolet. Nam quum dicit horam instare quæ nullum habeat proprium & peculiarem adorandi locum, significat temporale fuisse quod traditum à Mose fuerat, atque ita jam adesse tempus quo diruatur maceria. Hoc modo cultum Dei ex prioribus angustiis eductum latius extendit, ut ejus participes fiant Samaritani. Quum dicit, *Venire horam*, præsens est loco futuri: sensus est tamen, jam proprie instare abrogationem Legis, quod ad Templum & Sacerdotium spectat, & alios externos ritus. Deum nominando *Patrem*, videtur eum oblique opponere Patribus quorum mentionem fecerat mulier: acsi diceret, Deum communem fore Patrem omnibus, ut jam sine locorum & gentium discrimine communiter adoretur.

22. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Judæis est.
23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate: etenim Pater tales quærit qui adorent ipsum.
24. Deus est spiritus: & eos qui adorant ipsum, in spiritu & veritate oportet adorare.
25. Dicit ei mulier, Scio quod Messias venturus est, qui dicitur Christus. quum ergo venerit ille, annunciabit nobis omnia.
26. Dicit ei Jesus, Ego sum qui loquor tecum.

Nunc quod breviter attigerat de Legis abrogatione, fusius exponit. Summam tamen orationis partitur in duo membra: priore, formam colendi Dei, quæ in usu fuerat Samaritanis, superstitionis & erroris damnat: apud Judæos vero probam & legitimam fuisse testatur. Et causam differentiæ subjicit, quod Judæis constaret ex verbo Dei cultus sui certitudo: Samaritani autem nihil certi ex ore Dei tenebant. Secundo declarat ritus, hactenus à Judæis servatos brevi habituros finem.

22. *Vos adoratis quod nescitis.*] Memorabilis sententia, qua docemur nihil in religione temere vel fortuito esse tentandum: quia nisi adsit scientia, non jam Deus, sed phantasma vel spectrum colitur. Itaque hoc fulmine concidunt bonæ omnes intentiones quas vocant. habemus enim, homines nihil posse quam errare ubi sua eos regit opinio sine verbo aut mandato Dei. Nam Christus personam & causam gentis suæ suscipiens, Judæos longe à Samaritanis distare docet. Cur id? *Quoniam ex ipsis est salus*, inquit. Quibus verbis significat, hoc uno eos præstare quod æternæ salutis fœdus cum illis pepigerat Deus. Quidam ad Christum restringunt, qui ex Judæis progenitus est. Et certe, quando in ipso omnes Dei promissiones ratæ sunt ac firmæ, nulla nisi in eo salus. Sed quia minime dubium est quin Judæos ideo præferat Christus quod non incognitum aliquod numen, sed Deum unum adorant, qui se illis patefecit, & à quo sunt in populum adoptati: sub nomine Salutis salvifica illa manifestatio quam ex cælesti doctrina habebant, intelligi debet. Sed cur dicit ab illis esse, quum potius apud eos deposita esset, ut ea soli fruerentur? Alludit, meo judicio, ad id quod prædictum erat à Prophetis, Legem à Sion prodituram. Nam Jes. 2. vers. 3.
ea conditione segregati ad tempus erant à reliquis populis ut ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio manaret. Summa tamen huc redit, non rite coli Deum nisi ex fidei certitudine, quam ex Dei verbo gigni necesse est. unde sequitur, ad idololatriam prolabi quicunque à verbo discedunt. Clare enim testatur Christus, idolum aut inane figmentum statui Dei loco ubi verum Deum homines ignorant: damnat autem ignorantiæ omnes quibus sa Deus ipse non patefecit. Nam simulac verbi ejus luce destituimur, regnant tenebræ & cæcitas. Notandum autem est, Judæos, quum sua perfidia aboleverint vitæ æternæ fœdus cum Patribus sancitum, thesauro illo privatos esse quem tunc adhuc tenebant: nondum enim abdicati erant ex Ecclesia Dei. Nunc quum abnegent Filium, nihil cum Patre illis commune est. Idem de omnibus sentiendum qui à pura Euangelii fide ad sua & hominum commenta transvolarunt. Quantumvis sibi in sua pertinacia blandiantur & plaudant qui ex sensu suo vel hominum traditionibus adorant Deum, hæc una vox de cælo detonans quicquid se habere putant divinum & sanctum prosternit, Vos adoratis quod nescitis. Itaque ut Deo probetur nostra religio, necesse est ut in scientiam ex ejus verbo conceptam recumbat.

23. *Sed venit hora.*] Sequitur posterius membrum de abrogando Legali cultu. Quum dicit horam venire, aut venturam, ordinem à Mose traditum non fore perpetuum docet. Quum dicit horam jam nunc esse, finem imponit ceremoniis: atque ita admonet impletum esse correctionis tempus. interea Templum Hebr. 9.
& Sacerdotium ritusque omnes illis annexos pro- vers. 10.
bat,

bat, quantum ad præteriti temporis usum. Porro ut ostendat Deum neque Hierosolymis neque in monte Garizim velle adorari, altius principium sumit, veram scilicet ejus adorationem in spiritu sitam esse. Nam inde sequitur rite ubique locorum invocari. Primum tamen hic quæritur cur & quo sensu spiritualis vocetur Dei cultus. Hoc ut teneamus, notanda est antithesis inter spiritum & externas figuras, sicuti inter umbras & veritatem. Dicitur ergo spiritu constare Dei cultus, quia nihil aliud est quam interior cordis fides, quæ invocationem parit: deinde conscientiæ puritas, abnegatio nostri, ut addicti in Dei obsequium, simus illi quasi sacræ victimæ. Hinc exoritur altera quæstio, Annon sub Lege spiritualiter eum Patres coluerint. Respondeo, quum semper sui similis sit Deus, non alium ab initio mundi cultum probasse quam spiritualem, qui ejus naturæ congrueret. Cujus rei Moses ipse satis locuples est testis: qui multis locis declarat non alio spectare finem Legis quam ut fide & pura conscientia populus Deo adhæreat. Verum id clarius exprimunt Prophetæ quum severe invehuntur in populi hypocrisin: quia satisfactum Deo putabat postquam sacrificiis defunctus erat externaque illa pompa. Nihil opus est multa huc testimonia adducere, quæ passim occurrunt: insignes tamen præ aliis loci sunt Psal. 50. Jes. 1. 58. & 66. Mich. 5. Amos 7. Cæterum ita spiritualis fuit sub Lege Dei cultus, ut tamen implicitus externis tot ceremoniis, carnale aliquid & terrenum in specie saperet. Ideo Paulus Galat. 4: 9. ceremonias carnem appellat, & egena mundi elementa. Similiter auctor epistolæ ad Hebræos Sanctuarium vetus cum suis appendicibus terrenum fuisse dicit. *Hebr. 9. vers. 1.* Ideo cultum Legis apte dicemus fuisse in sua substantia spiritualem: formæ respectu, carnalem quodammodo ac terrenum. Erat enim umbratilis tota illa ratio, cujus veritas nunc palam apparet. Nunc videmus quid nobiscum Judæi commune habuerint, & quid diversum. Omnibus seculis fide, precibus, gratiarum actione, puritate cordis & vitæ innocentia coli Deus voluit, nec aliis unquam sacrificiis delectatus est: sed erant in Lege variæ accessiones, ut spiritus & veritas sub involucris laterent: nunc rupto templi velo, nihil obscurum vel tectum. Sunt quidem & nobis hodie externa quædam pietatis exercitia, quibus ruditas nostra indiget: verum is est modus eaque sobrietas quæ nudam Christi veritatem non obscurent. Denique quod adumbratum Patribus fuit, palam expressum habemus. Hoc vero discrimen in Papatu non modo confusum, sed penitus eversum fuit. neque enim illic minor est umbrarum densitas quam fuit olim sub Judaismo. Quin manifestum inter nos & Judæos discrimen hic statuat Christus, negari non potest. Quibuscunque elabi cavillis conentur, in externa tantum forma nos esse Patribus dissimiles constat, quia illi spiritualiter Deum colentes, ceremoniis adstricti erant, quæ Christi adventu sunt abolitæ. Christi ergo præsentia quantum in se est Ecclesiam spoliant quicunque eam gravant immodica ceremoniarum turba. Nec moror evanidos illos colores, multos ex vulgo non minus hodie indigere talibus adminiculis quam olim inter Judæos. semper enim quo ordine Ecclesiam suam regi voluerit Dominus, spectandum est: quia unus ille quid nobis expediat optime novit. Certum autem est, rationi divinitus ordinatæ nihil esse magis contrarium quam crassam & bis carnalem pompam, quæ regnat in Papatu. Spiritum quidem tegebant Legales umbræ, sed istæ larvæ prorsus eum deformant. Quare ad tam fœdas & indignas corruptelas minime connivendum est. Utcunque causentur astuti homines, vel ad vitia corrigenda nimis timidi, res istas esse medias, ideoque indifferenter habendas: certe tolerabile non est præscriptam à Christo normam violari. *Veri adoratores.*] Videtur obiter taxare Christus multorum pervicaciam, quæ postea erupit. scimus enim quam pugnaces & contentiosi patefacto Euangelio fuerint Judæi in tuendis ceremoniis quibus assueverant. Quanquam latius patet hæc sententia: quia enim sciebat mundum à superstitionibus nunquam purum fore, ideo pios & rectos cultores à perversis ac fictis segregat. quo testimonio instructi Papistas damnare in suis omnibus figmentis & eorum probra contemnere ne dubitemus. Quid enim metuendum est quum audimus placere Deo nudum hunc & simplicem cultum, qui Papistis ideo despectui est quia ceremoniarum congerie non turget? & quid illis prodest inanis carnis splendor, quo Christus testatur Spiritum extingui? Quid sit Deum colere *in spiritu & veritate*, ex superioribus dilucide patet: nempe ablatis veterum rituum involucris, simpliciter retinere quod spirituale est in Dei cultu. nam veritas divini cultus in spiritu consistit: ceremoniæ autem quiddam erant adventitium. Atque hic rursus notandum est non conferri veritatem cum mendacio, sed cum externa figurarum accessione, ut sit pura simplexque (ut loquuntur) spiritualis cultus substantia.

24. *Deus est spiritus.*] Confirmatio ab ipsa Dei natura. Quum homines caro sint, non mirum est si illis arrideant quæ ipsorum ingenio respondent. Hinc fit ut multa comminiscantur in cultu Dei, quæ ostentatione plena, solidi nihil habent. Atqui hoc in primis expendere eos decebat, sibi cum Deo esse negotium, cui nihilo minus est cum carne dissidium quam igni cum aqua. Hæc sola cogitatio, ubi de colendo Deo agitur, ad frenandam ingenii nostri lasciviam sufficere debebat: quod adeo similis nobis non est, ut quæ nobis maxime placent, illi nauseæ sint ac tædio. Quod si hypocritas ita excæcat sua superbia ut Deum suo arbitrio vel potius libidini subjicere non formident, sciamus tamen hanc modestiam non ultimum in vero Dei cultu locum tenere, ut nobis suspectum sit quod adlubescit secundum carnem. Porro quia ad ejus altitudinem conscendere non licet, meminerimus petendam esse ex ejus verbo regulam qua dirigamur. Locus hic sæpe à Patribus citatur adversus Arrianos, ad probandam Spiritus divinitatem: sed perperam eo torquetur: quia hic simpliciter pronunciat Christus spiritualis naturæ esse Patrem suum, ideoque rebus frivolis non affici, quemadmodum pro sua levitate homines solent.

25. *Messias venturus est.*] Quamvis impura & multis erroribus confusa esset apud Samaritanos religio, principia tamen quædam ex Lege sumpta, eorum animis infixa erant: quale hoc fuit de Messia. Probabile autem est, quum ex Christi sermone colligeret mulier insolitam mutationem instare Ecclesiæ Dei, statim subiisse Christi memoriam, sub quo plenam rerum omnium instaurationem sperabat. Quum Messiam dicit venturum, de tempore propinquo videtur loqui. Et certe multis argumentis satis constat, passim tunc erectos fuisse omnium animos Messiæ exspectatione, qui rebus misere collapsis, imo perditis succurreret. Hoc quidem extra controversiam est, mulierem Christum Mosi & Prophetis omnibus in docendi officio præferre. Tria enim paucis verbis complectitur: primo Legis doctrinam non fuisse numeris omnibus absolutam, sed illic rudimenta duntaxat fuisse tradita. Nisi enim ulterior quidam fuisset progressus, non diceret Messiam annunciaturum omnia. est enim tacita inter eum & Prophetas antithesis, quod propriæ illius sint partes discipulos ad metam perducere, ab illis tantum initiatos, & quasi in stadium inductos. Secundo declarat mulier talem se Christum sperare qui futurus sit Patris interpres, & piorum omnium doctor ac magister. Postremo significat nihil ejus doctrina melius vel perfectius esse appetendum: imo hunc ultimum sapientiæ scopum esse, ultra quem progredi fas non sit. Utinam vero

qui nunc se jactant Christianæ Ecclesiæ columnas, saltem hanc mulierculam imitarentur, ut simplici potius Christi doctrina contenti forent quam sibi magisterium nescio quod arriperent ad ingerenda sua commenta. Unde enim conflata est Papæ & Mahumeti religio nisi ex pravis additamentis, quibus se finxerunt Euangelii doctrinam complere? quasi absque talibus deliriis mutila foret. Sed quisquis in Christi schola probe erit edoctus, non alios sibi magistros accerset, ac ne admittet quidem.

26. *Ego sum qui loquor tecum.*] Quum se mulieri esse Messiam fatetur, doctorem proculdubio se offert, quo spei ab ea conceptæ respondeat. Itaque mihi verisimile est uberiorem doctrinam siti ejus explendæ sequutam esse. Ac tale quidem gratiæ suæ documentum in paupercula fœmina extare voluit, ut testatum omnibus faceret nunquam se officio deesse ubi doctor appetitur. Periculum ergo non est nequem omnino frustretur quem paratum discipulum inveniet. qui vero se illi submittere gravantur (ut multos videmus superbos & profanos homines) vel qui aliunde perfectiorem sapientiam sperant, ut Turcæ & Papistæ: digni sunt qui per innumeras præstigias circumacti mergantur in errorum labyrinthum. Cæterum his verbis, Ego qui loquor, sum Messias Filius Dei, Messiæ nomen quasi sigillum commendat obsignandæ Euangelii sui doctrinæ. quia statuendum est à Patre fuisse unctum, & Spiritum Dei in eo requievisse, ut salutis nuncium ad nos perferret: quemadmodum testatur Jesaias cap. 61. vers. 1.

27. Interea autem venerunt discipuli ejus, & mirati sunt quod cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit, Quid quæris? vel, Quid loqueris cum ea?
28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in urbem, & dicit hominibus,
29. Venite, & videte hominem qui mihi dixit omnia quæ feci, numquid hic est Christus?
30. Exierunt ergo ex urbe, & venerunt ad eum.
31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.
32. Ipse autem dixit illis, Ego habeo cibum edendum quem vos nescitis.
33. Dicebant ergo inter se discipuli, Num quispiam attulit illi quod ederet?
34. Dicit eis Jesus, Cibus meus est ut faciam voluntatem ejus qui me misit, & perficiam opus ejus.

27. *Et mirati sunt.*] Quod Euangelista refert miratos fuisse discipulos, duplex esse causa potuit: vel quod eos offenderet personæ vilitas; vel quod Judæos pollui arbitrabantur si cum Samaritanis sermonem miscerent. Tametsi autem utrumque ex pia Magistri reverentia oriebatur, perperam tamen faciunt si mirantur, quasi absurdum, quod mulierem prorsus abjectam dignetur ille tanto honore. Cur enim non se potius ipsos respiciunt? reperirent certe illic non minorem stupendi materiam, quod nihili homunciones, & tanquam populi quisquiliæ, in summum honoris gradum evecti essent. Et tamen quod dicit Euangelista, non ausos fuisse rogare, utile est observatu. docemur enim eorum exemplo, si quid interdum in Dei & Christi operibus aut verbis à sensu nostro abhorret, non esse laxandas nobis habenas ut audacter obstrepamus: sed modeste potius silendum, donec quod nobis absconditum est, è cælo patefiat. Hujus porro modestiæ fundamentum est Dei timor, & Christi reverentia.

28. *Reliquit ergo hydriam.*] Hoc ad exprimendum studii ardorem narrat Euangelista. nam festinationis signum est quod relicta hydria in urbem redit. Atque hæc fidei natura est, ut facti vitæ æternæ compotes, alios in societatem colligere optemus: nec potest sepulta & otiosa in cordibus jacere Dei cognitio quin se apud homines proferat. Illud enim
Psal. 116. verum esse oportet, Credidi, propterea loquar.
vers. 1. Eoque magis notandæ nobis sunt vehementia & alacritas mulieris quod eas exigua tantum fidei scintilla accendit: vixdum enim Christum gustaverat, dum in tota urbe eum celebrat. Ergo qui jam mediocres in ejus schola progressus fecerunt, illis plusquam turpe erit pigrescere. Sed videtur hoc potius reprehensione dignum, quod adhuc rudis & minus solide edocta fidei suæ limites transilit. Respondeo, inconsiderate fuisse acturam si docendi sibi partes sumpsisset: nunc vero quum nihil quam excitare suos cives cupiat ut Christum loquentem audiant, non dicemus sui oblitam longius prorumpere quam decebat: solum tubæ vel campanæ officio fungitur ut ad Christum invitet.

29. *Videte hominem.*] Quia dubitanter hic loquitur, videri posset Christi auctoritate non valde fuisse permota. Respondeo, quia ad disserendum de tantis mysteriis idonea non erat, pro suo modulo eam satagere ut cives sui à Christo se doceri sustineant. Porro hic ad eos excitandos optimus erat stimulus, quum ex signo non obscuro neque ambiguo Prophetam esse cognoscerent. nam quia ex doctrina facere judicium non poterant, utilis aptaque illis erat hæc inferior præparatio. Dum itaque res occultas mulieri aperuisse audiunt, hinc colligunt esse Dei Prophetam: quo constituto attendere ad ejus doctrinam incipiunt. quanquam mulier ultra progreditur: nam considerare eos jubet numquid sit Messias: hoc uno scilicet contenta, si quod jam in Christo invenerat, illi suo impulsu quærant. inventuros enim sciebat plus quam promitteret. Sed cur mentitur *Omnia* Christum sibi dixisse? Jam prius admonui, non de una scortatione fuisse reprehensam à Christo, sed paucis verbis objecta illi fuisse plura totius vitæ peccata. neque enim singulas sententias Euangelista recensuit: sed summatim docuit, Christum, ut mulieris dicacitatem compesceret, superiorem ac præsentem ejus vitam in medium protulisse. Interea videmus accensam pio zelo mulierem, sibi suæque existimationi minime parcere, ut Christi nomen illustret. nam recitandis suis probris non abstinet.

32. *Ego cibum habeo*] Mirum cur fessus & esuriens cibum recuset. nam si quis hoc facere eum dicat ut suo exemplo nos erudiat ad tolerandam inediam, cur non igitur perpetuo fecit? Sed alio tendebat ejus consilium quam ut respuendum simpliciter esse cibum diceret. Tenenda est enim circumstantia hæc, quod eum sic urget præsentis negotii cura, totumque ejus animum occupat, ut cibum negligere illi molestum non sit. neque tamen sic intentum esse profitetur ad exequenda Patris mandata, ut neque edat, neque bibat. tantum quid sibi prius sit vel posterius ostendit. atque ita suo exemplo docet, regnum Dei omnibus corporis commodis esse præferendum. Edere quidem & bibere nobis Deus permittit, modo ne ab eo quod præcipuum est, abstrahamur: hoc est, ut suæ quisque vocationi serviat. Dicet quispiam fieri aliter non posse quin avocamenta sint cibus & potus, quæ aliquid temporis melioribus studiis abstrahant. Et hoc quidem verum, fateor: sed quia Dominus pro sua indulgentia nobis concedit ut carnem nostram curemus quantum postulat necessitas, non desinit qui parce & sobrie

fovendo

fovendo corpori dat operam, Dei obsequium interea præferre, ut decet. Quanquam simul cavendum ne ita addicti simus horis nostris, quin parati simus cibo nos fraudare, ubi proposita aliqua occasione quasi præsentem horam nobis Deus condicit. Talis opportunitas quum nunc in manibus Christo esset, quæ effluere poterat, eam obviis ulnis amplectitur & retinet. Quia igitur negotium à Patre injunctum sic urget ut alia omnia omittere necesse sit, cibum posthabere non dubitat. Et certe absurdum fuisset mulierem relicta hydria ad vocandum populum currere, in Christo minus cerni ardoris. Denique si nobis propositus hic erit scopus, non perdere ob vitam vivendi causas, non difficile erit optimum modum tenere. Qui enim propositum hunc habebit vitæ finem ut Domino serviat, à quo ne præsenti quidem mortis periculo fas sit nos abduci: hoc certe pluris quam cibum & potum faciet. Metaphora cibi & potus eo gratiæ plus habet quod tempestive ex præsenti sermone ducta est.

34. *Cibus meus est.*] Significat non modo hoc sibi esse antiquissimum, sed nihil esse quo magis delectetur, vel in quo libentius & cupidius se exerceat. Quemadmodum David, ut Legem Dei commendet, (Psal. 19. vers. 11.) non tantum pretiosam sibi fuisse dicit, sed melle quoque dulciorem. Ergo ut Christum sequamur, non tantum studiose nos impendere Deo convenit, sed tam esse voluntarios ad peragenda ejus mandata ut minime sit molestus aut gravis labor. Porro quum addit Christus, *Ut perficiam ejus voluntatem*, satis exponit quænam sit Patris voluntas ad quam intentus erat: nempe ut injunctum sibi munus expleret. Ita singulis respicienda est sua vocatio, ne quis Deo impensum ferat quod temere suo arbitrio suscepit. Cæterum quæ fuerit Christi functio satis notum est, promovere scilicet Dei regnum, animas perditas in vitam restituere, spargere lucem Euangelii, denique salutem afferre mundo. Harum rerum præstantia lasso & famelico cibi & potus oblivionem induxit. Hinc tamen non vulgaris ad nos redit consolatio, dum audimus Christum de hominum salute adeo fuisse sollicitum, ut eam curare summa illi fuerit voluptas. neque enim dubium est similiter hodie quoque erga nos affici.

35. Nonne vos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet? Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & videte regiones, quoniam albæ sunt jam ad messem.

36. Et qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

37. In hoc enim est sermo verus, quod alius est qui seminat, & alius qui metit.

38. Ego misi vos ad metendum quod vos non laborastis. alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.

35. *Nonne dicitis.*] Prosequitur superiorem sententiam. quia enim nihil sibi prius esse dixerat quam perficere opus Patris, nunc ostendit quam sit illud maturum: idque facit comparatione messis. Sicuti enim ubi maturuit seges, messis ferre moram non potest, quia alioqui grana conciderent: ita nunc matura spirituali fruge tardandum esse negat, quia damnosa sit cessatio. Videmus quorsum adducta sit similitudo, nempe ad exprimendam festinationis causam. Particula hac, *Nonne dicitis*, oblique notare voluit quanto attentiores sint hominum animi ad res terrenas quam cælestes. sic enim messis desiderio æstuant ut anxie supputent menses ac dies: interea in colligendo tritico cælesti mirum ut torpeant. Atque hanc pravitatem non solum nobis esse ingenitam, sed vix à cordibus nostris revelli posse, quotidianus usus arguit. Nam quum omnes terrestri vitæ in longum prospiciant, quam negligenter de rebus divinis cogitamus. Sic alibi Christus ipse, Hypocritæ, vos ex cæli facie judicatis qualis futurus sit dies crastinus: tempus autem visitationis meæ non agnoscitis? Matth. 16. vers. 3.

36. *Et qui metit, mercedem accipit.*] Alio argumento probat quam sedulo incumbere nos deceat in opus Dei: quia scilicet ampla & splendida labori reposita sit merces. Fructum enim promittit, eumque non corruptibilem nec caducum. Quanquam quod de fructu subjicit, bifariam exponi potest: vel ut sit mercedis declaratio (atque ita bis idem diceret diversis verbis) vel ut commendet eorum operam qui Dei regnum locupletant: quemadmodum repetet cap. 15. (infr. 15. vers. 16.) v. 16. Ego elegi vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus vester maneat. Et sane verbi Ministris utrumque ingentes addere animos debet, ne unquam sub labore fatiscant, dum sibi paratam esse in cælo gloriæ coronam audiunt, & sciunt fructum messis suæ non pretiosum modo fore coram Deo, sed etiam æternum. In hunc finem passim in Scriptura mercedis fieri solet mentio, non autem ut inde operum merita æstimentur. Quis enim, si ad calculum ventum fuerit, non pœna ignaviæ magis, quam diligentiæ præmio dignus reperietur? Ergo optimis operariis nihil restabit aliud nisi ut supplices ad veniæ deprecationem confugiant. sed Dominus, qui paterne nobiscum agit, ut nostram ignaviam corrigat, & nos alioqui parum cordatos melius animet, gratuitam mercedem rependere dignatur. Porro hoc adeo non evertit fidei justitiam, ut potius stabiliat. unde enim fit ut quicquam in nobis quod remuneretur inveniat Deus, nisi quia Spiritu nos suo donavit? Atqui Spiritum arrham pignusque adoptionis esse scimus. Secundo, unde fit ut mutilis & vitiosis operibus tantum honoris Deus habeat, nisi quia postquam nos sibi gratis reconciliavit, vitia quæ operibus nostris adhærent, non imputando, præter ullum meritum accepta habet? Summa hujus loci est, Laborem quem docendo impendunt Apostoli, minime durum aut gravem debere illis esse, quum sibi tam utilem, Christo & Ecclesiæ fructuosum esse sciant. *Ut & qui seminat*] His verbis admonet Christus, sine cujusquam fore querimonia quod Apostoli alienæ culturæ fructum colligent. Atque hæc amplificatio notanda est. nam si in mundo eorum gemitus, qui laboris sui fructum queruntur alio transferri, non impediunt quin novus possessor segetem ab alio jactam libenter metat: ubi mutuus est consensus, mutuum gaudium & gratulatio, quanto alacriores esse messores convenit? Verum ut hic locus probe intelligatur, tenenda est inter sationem & messem antithesis. Satio fuerat Legis & Prophetarum doctrina: tunc enim semen in terram projectum manebat quasi in herba. doctrina autem Euangelii, quia ad justam maturitatem homines adducit, apte messi confertur. Lex enim ab ea perfectione longe distabat, quæ in Christo demum exhibita fuit. Nota est etiam pueritiæ & virilis ætatis comparatio quam adducit Paulus ad Gal. cap. 4. v. 1. quæ eodem tendit. Denique quum præsentem salutem Christi adventus secum attulerit, non mirum est si Euangelium, in quo aperta est regni cælestis janua, messis vocetur doctrinæ Propheticæ. Neque tamen hoc obstat quin Patres sub Lege collecti fuerint in Dei horreum. Verum similitudo hæc ad docendi modum referenda est. nam sicuti Ecclesiæ pueritia usque ad finem Legis duravit, prædicato autem Euangelio mox successit adolescentia: ita tunc maturescere cœpit salus, hujus

semen-

ſementem duntaxat fecerant Prophetæ. Sed quum in Samaria hunc ſermonem Chriſtus habuerit, videtur ſationem latius quam ad Legem & Prophetas extendere. Et ſunt qui promiſcue tam de Gentibus quam de Judæis hæc exponant. Fateor quidem pietatis quædam grana ſemper in toto orbe ſparſa fuiſſe: & minime dubium eſt quin præclaras ſententias, quæ in Philoſophis & profanis ſcriptoribus exſtant, Deus eorum manu quodammodo ſeminaverit. Sed quum adulteratum fuerit ſemen illud ab ima radice, & quæ inde enaſci potuit ſeges (licet non proba nec genuina) immenſa errorum congerie ſuffocata fuerit, tam noxiam corruptionem abſurdum eſt ſationi conferri. Deinde quod de conſenſu gaudii hic habetur, in Philoſophos aut ſimiles minime competit. Nondum tamen ſolutus eſt nodus, quia Samaritanos Chriſtus in ſpeciem deſignat. Reſpondeo, quamvis apud eos omnia corruptelis infecta eſſent, fuiſſe tamen illic abſconditum aliquod pietatis ſemen. Unde enim ſimulac verbum de Chriſto audiunt, tanta ejus quærendi promptitudo, niſi quia ex Lege & Prophetis venturum eſſe Redemptorem didicerant? Fuerat quidem Judæa peculiaris Domini ager, quem per ſuos Prophetas excoluerat: ſed quoniam aliquantula ſeminis portio in Samariam delata erat, non abs re dicit Chriſtus illic quoque maturuiſſe ſemen. Si quis objiciat, electos fuiſſe Apoſtolos ut Euangelium vulgarent toti mundo: reſponſio facilis eſt, Chriſtum ut tempus ferebat loquutum eſſe, niſi quod in Samaritanis Propheticæ doctrinæ ſemen, licet multis zizaniis miſtum ac refertum, à ſpe fructus jam prope maturi commendat.

37. *In hoc enim verus eſt ſermo.*] Proverbium hoc vulgare erat, quo indicabant multos ſæpe alieni laboris fructum percipere. quanquam hoc diverſum erat, quod ægre patitur is qui laboravit, fructum ab alio auferri, quum Apoſtoli ſocios lætitiæ habeant Prophetas. Neque tamen hinc poteſt colligi, Prophetas ipſos eorum quæ in Eccleſia hodie geruntur teſtes vel conſcios eſſe: quia non alio ſpectat Chriſti conſilium, quam hoc affectu docuiſſe Prophetas quamdiu vixerunt, ut de fructu quem illis colligere non dabatur, jam gauderent. Non abſimilis eſt comparatio qua Petrus primo epiſtolæ ſuæ capite utitur, niſi quod generaliter fideles omnes hortatur: Chriſtus autem hic ſolos diſcipulos compellat, & in eorum perſona Euangelii miniſtros. *1 Pet. 1. verſ. 23.* Jubet autem his verbis ita in commune ſuas operas conferre, ut nulla inter eos prava ſit æmulatio: qui priores ad opus mittuntur, ita debere ad præſentem culturam eſſe intentos, ut aliis qui deinde ſuccedent, majorem benedictionem non invideant: qui mittuntur quaſi ad maturam frugem colligendam, eo alacrius in partes ſuas incumbant. Nam comparatio quæ hic fit inter Legis & Euangelii doctores, poteſt etiam his ſingulis inter ſe aptari.

39. Ex urbe autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt, propter ſermonem mulieris, quæ teſtificabatur, Dixit mihi omnia quæ feci.

40. Poſtquam ergo venerunt ad eum Samaritæ, rogarunt eum ut maneret apud ipſos. Et manſit duos dies.

41. Ac multo plures crediderunt propter ſermonem ejus.

42. Ac mulieri dicebant, Non amplius propter tuam orationem credimus: ipſi enim audivimus, & ſcimus quod hic ſit vere Servator mundi Chriſtus.

43. Poſt duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam.

44. Ipſe enim Jeſus teſtificatus eſt quod Propheta in ſua patria honorem non habet.

45. Quum autem venit in Galilæam, receperunt eum Galilæi, qui omnia viderant quæ fecerat Hieroſolymis die feſto. nam & ipſi venerant ad diem feſtum.

39. *Crediderunt propter ſermonem mulieris.*] Hic refert Euangeliſta quantum valuerit mulieris præconium apud cives ſuos. unde apparet, ſpem & deſiderium promiſſi Meſſiæ non parum viguiſſe apud eos. Cæterum *credendi* verbum hic improprie ſignificat mulieris ſermone fuiſſe excitatos ut Chriſtum agnoſcerent Prophetam. Hoc autem eſt velut fidei initium, quum animi ad recipiendam doctrinam parati ſunt. Talis ad fidem ingreſſus hic honorifice vocatur fides, ut ſciamus quanti Deus verbi ſui reverentiam faciat, quum tanto honore dignatur ſolam eorum docilitatem qui nondum edocti ſunt. In eo autem ſe demonſtrat fides illa quod proficiendi deſiderio tenentur: qua ratione apud ſe manere Chriſtum cupiunt.

41. *Multo plures crediderunt.*] Ex ſucceſſu ipſo palam eſt Chriſtum non fuiſſe plus æquo facilem ut illis annueret. videmus enim quam fructuoſum iſtud fuerit biduum quod petentibus conceſſit. Quo exemplo docemur nunquam ceſſandum eſſe quoties regnum Dei propagare licet. Quod ſi timemus ne obnoxia ſit ſiniſtris rumoribus noſtra facilitas, vel ſæpius ſit inutilis, petamus à Chriſto Spiritum conſilii qui nos dirigat. Hic jam alio ſenſu ponitur *credendi* verbum, quia non tantum ad fidem præparatos fuiſſe ſignificat, ſed recta fide imbutos.

42. *Propter tuam orationem.*] Tametſi Eraſmum in verſione ſequutus ſum, quia barbarum eſt loquelæ nomen, quod habet vetus interpres: monendi tamen ſunt lectores, λαλιὰν idem fere Græcis ſonare quod Latinis ſignificat Loquentia. Et videntur jactare Samaritani ſibi ſolidius jam eſſe fulcrum quam in lingua mulieris, quæ ut plurimum futilis eſſe ſolet. *Credimus.* Melius exprimit qualis fuerit ipſorum fides, nempe ex ipſo Dei verbo concepta: ut gloriari poſſint ſe magiſtrum habere Filium Dei. ut certe is ſolus eſt in cujus auctoritate tuto acquieſcere licet. Non adeſt ipſe quidem nunc palam, ut ore ad os nobiſcum loquatur: verum per quoſcunque eum audire contingat, non tamen niſi in eum recumbere fides noſtra poteſt. nec aliunde provenit ſcientia cujus ſimul fit mentio. Nam profectus ab homine mortali ſermo aures quidem implere & ſatiare poterit: ſed animum in tranquilla ſalutis fiducia nunquam ſtabiliet, ut merito ſe glorietur ſcire qui audivit. Ergo in fide hoc primum, eſt ut Chriſtum ſciamus eſſe qui per ſuos miniſtros loquitur: deinde ut ſuum illi honorem tribuamus, hoc eſt, ne dubitemus eſſe fidum ac veracem, ut freti tam certo auctore, in ejus doctrinam ſecure recumbamus. Cæterum quod Jeſum *Mundi Servatorem & Chriſtum* prædicant, id proculdubio habent ex auditu: Unde colligimus, Euangelii ſummam intra biduum familiarius illis fuiſſe à Chriſto traditam quam hactenus Hieroſolymæ fuiſſet. Et Chriſtus ſalutem quam attulerat, toti mundo communem eſſe teſtatus eſt: quo melius intelligerent ad ſe quoque pertinere. Neque enim tanquam legitimos hæredes ad participandam ſalutis gratiam eos vocavit: ſed docuit ſe veniſſe ut in Dei familiam extraneos admitteret, ac pacem afferret iis qui procul erant.

44. *Ipſe enim Jeſus teſtificatus eſt.*] Species repugnantiæ quæ hic primo intuitu apparet, diverſas expo-

expositiones peperit. Nimis argutum est quod affert Augustinus, Christum honore caruisse apud suos, quia plus solo biduo apud Samaritanos profecerit quam longo tempore apud Galilæos: absque miraculis plures acquisierit in Samaria discipulos quam ingens miraculorum numerus in Galilæa lucrifecerat. Non placet etiam quod Chrysostomus patriam Christi intelligit Capernaum, quia illic frequentius quam alibi fuerit. Cyrillo itaque potius subscribo, qui relicta urbe Nazareth, in diversam Galilææ partem abiisse dicit. Illam enim nominant reliqui tres Euangelistæ quum hoc testimonium Christi referunt. Posset quidem hic esse sensus, quod quum plenæ illustrationis tempus nondum venisset, latere in patria, tanquam in obscuriore recessu, voluerit. Quidam etiam exponunt, biduo substitisse in Samaria, quod nulla erat festinandi ratio in eum locum ubi contemptus eum manebat. Alii putant recta in Nazareth profectum, statim inde commigrasse. Sed quia nihil tale refert Joannes, non audeo huic divinationi dare locum. Ergo illud verius, quum in patria Nazareth contemptui se videret esse, divertisse alio potius. Quare mox sequitur, venisse in oppidum Cana. Et quod simul additur, fuisse exceptum à Galilæis propter miracula, reverentiæ, non contemptus signum fuit. *Propheta in sua patria.*] Non dubito quin hæc proverbialis fuerit sententia. scimus autem proverbiis celebrari quod sæpius & ὡς τὸ πολὺ usuvenire solet. Quare non est quærenda exactius perpetua veritas: quasi necesse sit semper verum esse quod illic dicitur. Certum quidem est, alibi Prophetas potius celebrari quam in patria: fieri etiam interdum potest, & reipsa accidit, ut Prophetam non minus colant cives sui quam extranei. sed proverbium docet quid magis tritum sit ac vulgare, nempe Prophetis alibi potius ubivis locorum honorem tribui quam apud suos. Potest autem duplex origo esse hujus proverbii, ac sensus. est enim hoc vitium universale, ut quos in cunis vagientes, quos pueriliter ineptientes vidimus, ii tota vita nobis despectui sint, quasi nulli profectus pueritiam sequuti essent. Accedit & alterum malum, quod inter notos magis regnat, æmulatio scilicet. Mihi tamen probabile est natum inde proverbium, quod Prophetæ à gente sua tam male accepti fuerint: nam boni & pii homines, quum tantam in Judæa adversus Deum ingratitudinem, tantum verbi contemptum, tantam contumaciam cernerent, merito hanc querimoniam jactare poterant, Nusquam minus haberi honoris Dei Prophetis quam in terra sua. Si prior sensus magis arridet, nomen Prophetæ generaliter sumendum erit pro quovis doctore, quemadmodum Paulus Epimenidem appellat Cretensium Prophetam.

45. *Receperunt eum.*] An diuturnus fuerit hic honos, non satis constat. nihil enim proclivius est quam donorum Dei oblivio. Nec alio consilio hoc narrat Joannes nisi ut sciamus sub multorum testium oculis edita fuisse à Christo miracula, ut longe lateque prædicata fuerint. Iterum notatur una signorum utilitas, quod viam doctrinæ sternunt: nam faciunt ut Christus reverentiam obtineat.

46. Venit ergo Jesus iterum in Cana Galilææ, ubi verterat aquam in vinum. Erat autem regius quidam, cujus filius infirmus erat, in Capernaum.

47. Hic quum audisset Jesum ex Judæa in Galilæam venisse, abiit ad eum, & rogavit eum ut descenderet, & sanaret filium suum: erat enim propinquus morti.

48. Dixit ergo illi Jesus, Nisi signa & prodigia videritis, non credetis.

49. Dixit illi regius ipse, Domine, descende priusquam moriatur puellus meus.

50. Dixit illi Jesus, Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni quem illi dixerat Jesus, & profectus est.

51. Quum autem adhuc descenderet, servi occurrerunt illi, & nunciarunt, dicentes, Filius tuus vivit.

52. Sciscitatus ergo est ex ipsis qua hora melius habuisset: & dixerunt illi, Heri hora septima reliquit cum febris.

53. Cognovit ergo pater quod fuisset eadem hora qua dixerat illi Jesus, Filius tuus vivit. Et credidit ipse, & domus ejus tota.

54. Hoc rursus secundum signum fecit Jesus, quum venisset ex Judæa in Galilæam.

46. *Erat regius quidam.*] Hæc verior lectio, etiamsi secus Erasmus sentiat. Fateor quidem illo tempore Regulos fuisse dictos qui nunc Duces vocantur, aut Barones aut Comites: sed talis erat tunc Galilææ status ut nemo ejus ordinis in Capernaum habitare potuerit. Porro unum aliquem ex aula Herodis fuisse arbitror. nam qui à Cæsare missum putant, nihil habent coloris. Cæterum nominatim hoc expressit Euangelista, quia in tali persona illustrius erat miraculum.

47. *Quum audisset Jesum.*] Quod opem à Christo petit, fidei quidem hoc aliquod signum est: sed quod opis ferendæ modum Christo præfigit, ex eo apparet quanta fuerit ruditas. Christi enim virtutem ad corporis præsentiam alligat. scilicet de Christo non aliud conceperat quam Prophetam esse divinitus missum cum hoc mandato & facultate, ut miraculis edendis se Dei ministrum probaret. Hoc tamen vitium, quamvis reprehensione dignum, Christus dissimulans, alia de causa severe eum objurgat, imo in genere omnes Judæos, quod miraculorum nimis cupidi forent. Sed unde nunc tanta Christo asperitas, qui alios miracula appetentes comiter accipere solitus est? Fuit certe ei tunc certa aliqua ratio, quæ nos latet, cur severius quam ex more suo ageret cum hoc homine. Et forte non tam ejus rationem habuit, quam totius gentis. Videbat parum auctoritatis habere suam doctrinam, neque tantum negligi, sed prorsus sperni: interea defixos esse omnes in miraculis, & totos eorum sensus stupore magis quam admiratione occupari. Impius ergo ille qui vulgo tunc regnabat verbi contemptus hanc illi querimoniam extorsit. Verum quidem est, etiam ex sanctis quosdam interdum, ne promissionum veritas apud eos vacillaret, confirmationem à signis optasse: videmus etiam Deum, quum placide eorum votis annuerit, minime fuisse offensum. Sed longe major pravitas hic à Christo notatur: sic enim pendebant à miraculis Judæi ut verbo nihil residuum facerent. Ac primo quidem hoc præposterum habebant, quod apud stupidos & nimis carnales nulla erat doctrinæ reverentia, nisi miraculis expergefacti essent. Oportuerat enim Dei verbum, in quo à teneris educati erant, illis plusquam familiare esse: deinde quum miracula essent edita, adeo non sequebatur is qui debet profectus, ut attoniti stuperent. Sic nulla erat eorum religio, nulla apud eos Dei notitia, nullum pietatis exercitium nisi in miraculis. Quo spectat etiam illa Pauli exprobratio, Judæi signa quærunt. Significat enim signis absque ratione & modo addictos nec Christi gratia, nec vitæ æternæ promissionibus,

neque arcana Spiritus virtute affici: quin potius fastidiose Euangelium respuere, quia illis præter signa nihil sapiat. Atque utinam hodie quoque plurimos teneret similis morbus: sed hac voce nihil magis vulgatum, Præcedant miracula ut aures præbeamus huic doctrinæ. Quasi vero ita sordere nobis debeat Christi veritas, nisi aliunde fulciatur. Verum etiamsi ingenti signorum acervo Deus eos obrueret, mentiuntur tamen quum se credituros dicunt. externa quædam admiratio nasceretur, sed nihilo esset major doctrinæ attentio.

49. *Domine, descende.*] Quando hic rogando pergens tandem impetrat quod volebat, collige non adeo reprehensum à Christo esse quasi eum abjicere prorsus vellet, ac preces repudiaret: sed hoc potius consilio fecisse ut corrigeret vitium illud quod illi aditum ad veram fidem obstruebat. Et tenendum est memoria quod prius dixi, hanc communem totius populi reprehensionem magis fuisse quam unius hominis propriam. Atque ita quod in votis nostris præposterum est, vel contortum, vel superfluum, necesse est corrigi vel resecari, ut noxia obstacula tollantur. Porro quum aulici homines lauti ac superbi esse soleant, nec libenter patiantur secum durius agi, notandum est hunc necessitate sua & orbitatis metu humiliatum, non excandescere neque obstrepere quum asperius à Christo excipitur, sed objurgationem illam modesto silentio transmittere. Idem & in nobis experimur: miræ enim sunt nostræ deliciæ, mira impatientia & morositas, donec malis subacti fastum & supercilium deponere cogimur.

50. *Filius tuus vivit.*] Hic primo relucet singularis Christi humanitas & indulgentia, quod hominis ruditati ignoscens, longius virtutem suam extendit quam speraverat. Petebat ut Christus adventu suo filium sanaret. Ægrotum quidem liberari à morbo posse, sed non mortuum excitari putabat: ideo festinationem urget, ne mors præveniat. Ergo quum utriusque veniam Christus facit, hinc colligere licet quanto apud eum in pretio sit vel pusilla fides. Hoc quoque observatu dignum, quod Christus ejus desiderio non obtemperans, plus multo concedit quam petierat. nam testimonium habet de præsenti filii sanitate. Ita sæpe cælestis Pater votis nostris quoad circumstantias non obtemperans, modis inopinatis ad nos juvandos operatur, ut discamus nihil illi præscribere. Quum dicit filium vivere, significat ex mortis periculo esse ereptum. *Credidit homo sermoni.* Quia hac persuasione imbutus venerat, Christum esse Dei Prophetam, ideo tam facilis ad credendum fuit ut vocem unam mox arriperet, arreptam in animum defigeret. Quamvis autem de Christi potentia minus honorifice sentiret quam par erat, tamen brevis promissio novam repente in ejus animo fiduciam peperit: ut in uno Christi verbo filii sui vitam inclusam esse statueret. Atque hac promptitudine verbum Dei à nobis recipi decebat: sed multum abest quin tam præsentem in auditoribus semper effectum habeat. Quotus enim quisque est qui multis concionibus tantum proficiat quantum hic semiprofanus unica voce audita? Quo plus studii in excitanda nostra tarditate ponendum est: rogandus vero in primis Deus ut corda nostra sic afficiat ne minus ad credendum prompti simus quam ipse ad pollicendum facilis ac benignus est.

51. *Quum autem adhuc descend.*] Hic fidei effectus describitur una cum verbi efficacia. nam sicuti Christus puerum jam moriturum verbo in vitam restituit, ita pater fide sua momento uno filium salvum recuperat. Sciamus ergo, quoties sua beneficia nobis offert Dominus, virtutem ejus ad præstandum quicquid promittit, semper fore expositam: modo ne januam illi obstruat nostra incredulitas. Hoc quidem non esse perpetuum, imo, non esse frequens aut vulgare fateor, ut statim ad opem nobis ferendam Dominus manum suam exerat: sed quoties differt, sua illi constat ratio, & quidem nobis utilis. Hoc quidem certum est, adeo nunquam ipsum in mora esse ut potius cum obstaculis nostris pugnet. Ergo quum præsens ejus auxilium non apparet, reputemus quanta in nobis diffidentia lateat, vel saltem quam tenuis & restricta sit nostra fides. Atqui non mirum est si beneficia sua perire nolit, ac temere in terram projicere, sed deponere velit apud eos qui porrecto fidei sinu ea excipere parati sunt. Et quamvis non eodem semper modo suos juvet, nunquam tamen irrita erit cujusquam fides, quin sentiamus verum esse quod docet Propheta, Promissiones Dei, etiam ubi moram trahere videntur, maxime tamen festinare.

52. *Sciscitatus ergo est.*] Quod servos rogavit quando melius habere filius cœpisset, factum est arcano Dei impulsu, quo miraculi veritas magis illucesceret. Nam & nos ad suffocandam potentiæ Dei lucem natura plusquam maligni sumus, & in hoc variis artibus incumbit Satan ut operum ejus aspectum obscuret. Quare ut laudem suam apud nos obtineant, ita conspicua nobis reddi necesse est, ne quis dubitationi supersit locus. Quamlibet ergo ingrati sint homines, non tamen patitur hæc circumstantia tam insigne Christi opus fortunæ adscribi.

53. *Credidit ipse, & domus.*] Videtur esse hoc absurdum, quod fidei initium Euangelista in eo homine commemorat cujus fidem prius laudavit. nec potest *Credendi* verbum hoc quidem loco ad fidei progressum referri: sed tenendum est, hominem Judæum, & educatum in Legis doctrina, jam aliquo fidei gustu præditum fuisse quum ad Christum accessit. Quod deinde credidit sermoni Christi, illa fuit particularis fides, quæ non longius patebat quam ad filii vitam: nunc autem alio modo credere cœpit, quia scilicet Christi doctrinam amplexus, se unum ex ejus discipulis esse professus est. Ita non jam filium duntaxat Christi beneficio sibi incolumem redditum iri sperat, sed Christum agnoscit Dei filium, ac nomen dat ejus Euangelio: totam familiam comitem habet, quæ miraculi testis fuerat. Nec tamen dubium est quin operam dederit ut secum omnes sui ad Christianismum concederent.

CAP. V.

POsthæc erat dies festus Judæorum, & ascendit Christus Hierosolymam.

2. Est autem Hierosolymæ ad Probaticam piscina quæ vocatur Hebraice Bethesda, quinque porticus habens.

3. In his sedebat multitudo magna ægrotantium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motionem.

4. Angelus enim per intervalla descendebat in piscinam, & aquam turbabat: qui ergo primus descenderat post turbationem aquæ, fiebat sanus, quocunque olim morbo detentus fuisset.

5. Erat autem homo illic qui triginta & octo annos transegerat in infirmitate.

6. Hunc quum vidisset Jesus sedentem, & novisset quod jam laborasset multo tempore, dicit illi, Vis sanus fieri?

7. Respon-

7. Respondit illi infirmus, Domine, hominem non habeo, qui me, quum turbata est
aqua, demittat in piscinam: interea autem dum ego venio, ante me alius descendit.
8. Dicit illi Jesus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.
9. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabbatum suum, & ambulavit. erat
autem Sabbathum die illo.

1. *Post hæc erat dies festus.*] Quoquam non exprimit diserte Euangelista quisnam dies hic fuerit, probabilis tamen conjectura est Pentecosten notari: si tamen quod hic narratur, statim ex quo in Galilæam venerat Christus, factum est. Nam mox à Paschate Hierosolymam profectus, per Samariam transiens, quadrimestre tempus usque ad messem numerabat: Galilæam ingressus sanavit aulici filium. Subjicit Euangelista diem hunc festum sequutum esse. Ergo temporis ratio huc nos ducit ut Pentecoste intelligi debeat: quanquam de ea re non contendo. Venit autem Christus Hierosolymam ad diem festum, partim quia tunc propter populi concursum magis erat propagandæ doctrinæ opportunitas, partim quia oportuit ipsum Legi subjectum esse, ut à Legis servitute omnes redimeret, quemadmodum jam alibi monuimus.

2. *Ad Probaticam piscinam.*] Additur loci circumstantia: unde colligimus non obscurum vel paucis notum fuisse miraculum. Quod enim locus hominum frequentia celebris fuerit, quinque porticus indicio sunt, & Templi vicinitas hoc ferebat. Adhæc nominatim dicit Euangelista jacuisse illic multos ægrotos. Quantum ad nominis rationem spectat, merito à doctis rejicitur Hieronymi commentum, qui Betheder facit ex *Bethesda*, & Gregis domum interpretatur. piscinæ enim hic fit mentio, quæ foro pecuario propinqua erat. Ratione etiam carent qui Bethseda legunt, quasi Locum piscationis. Probabilius ergo sentiunt qui exponunt Locum effusionis. Nam אשד Hebræis Defluxum significat. Euangelista autem Chaldaice (ut tunc ferebat communis linguæ usus) pronunciavit Esda. Ego enim aquam per canales ductam fuisse arbitror, ut inde Sacerdotes haurirent. Nisi forte impositum loco fuit nomen, quod per siphones aqua funderetur. *Probatica* autem, meo judicio, dicta fuit quod pecudes illuc adducerentur in sacrificium offerendæ.

3. *Sedebat multitudo.*] Fieri potest ut in porticibus jacuerint ægroti ad rogandas eleemosynas, quum illac transiret populus qui Templum adorandi causa petebat. Et illinc etiam emi solebant pecudes in sacrificium offerendæ. Interea Deus singulis diebus festis numerum aliquem sanabat, ut hoc modo præscriptum in Lege cultum & Templi sanctitatem commendaret. Videri tamen posset hoc absurdum, quod quum nihil tale factum legamus quo tempore maxime florebat religio, imo quum Prophetarum seculo nonnisi extra ordinem edita fuerint miracula, rebus adeo collapsis & prope confusis, illustrior solito apparuerit Dei virtus & gratia in miraculis. Respondeo duas fuisse causas, meo quidem judicio. nam quum Spiritus in Prophetis habitans satis locuples divinæ præsentiæ testis foret, non alia confirmatione tunc indigebat religio: signis enim plusquam idoneis sancita Lex fuerat, & Deus innumeris testimoniis non desierat mandatum à se cultum comprobare. Sub Christi vero adventum, quia Prophetis destituebantur, & miserrimus erat eorum status, variæque tentationes undique ipsos urgebant, extraordinario hoc subsidio habebant opus, ne putarent se à Deo prorsus destitutos, atque ita fracti deficerent. Scimus enim Malachiam ultimum fuisse ex Prophetis: atque ideo suæ doctrinæ clausulam
Mal. 4. vers. 4. hanc apponit, Ut recordentur Judæi Legis à Mose traditæ, donec Christus appareat. Utile enim Deo visum fuit eos Prophetarum inopia suspensos ad tempus tenere, quo majore Christi desiderio flagrarent, & sibi exhibitum exciperent majore reverentia. Interea ne testimonio careret Templum, & sacrificia, & totus cultus unde salus mundo proditura erat, hoc sanationis dono Judæos retinuit Dominus, ut scirent non temere se à reliquis gentibus esse à Deo segregatos. Nam Deus, ægrotos sanando, tanquam manu è cælo exerta, palam monstrabat sibi probari hoc adorationis genus quod habebant ex Legis præscripto. Deinde non dubito quin tempus redemptionis instare, jamque propinquum esse Christum salutis auctorem talibus signis monuerit, quo melius omnium animi expergefierent. Duplicem hunc signorum usum illa ætate fuisse arbitror, ut sibi Deum adesse cognoscerent Judæi, atque ita constantes in Legis obedientia manerent: deinde ut intenti essent ad sperandum novum & insolitum statum. *Claudorum, cæcorum, aridorum.* Ut sciamus non vulgares morbos à Domino curatos fuisse, quasdam eorum species exprimit Euangelista. neque enim claudis, cæcis & aridis subvenire possunt humana remedia. Triste quidem spectaculum illud fuit, videre in tanta hominum caterva multiplicem membrorum deformitatem. Verum ibi clarius interim refulgebat Dei gloria quam in conspectu ingentis exercitus & optime compositi. nihil enim magnificentius quam ubi insolita Dei potentia naturæ defectus corrigit & instaurat: nihil etiam nec pulchrius nec suavius quam ubi pro immensa sua bonitate humanis miseriis opitulatur. Quare illud nobilissimum theatrum extare Dominus voluit, in quo conspicua esset non modo indigenis, sed etiam quibusvis hospitibus sua majestas. Atque (ut jam attigi) non ultimum hoc Templi ornamentum ac decus fuit, quum Deus extenta manu se adesse palam faceret.

4. *Angelus enim.*] Fuit quidem proprium Dei opus, ægrotos sanare; sed quemadmodum manu & opera Angelorum uti consuevit, ita Angelo mandavit partes istas. Qua ratione vocantur Angeli potentiæ aut virtutes: non quod Deus suam illis virtutem resignando, otiosus ipse in cælo sedeat: sed quia potenter in ipsis agendo, virtutem suam magnifice nobis testatam facit. Male ergo illi & perverse qui proprium Angelis quicquam affingunt, vel qui ita medios statuunt inter nos & Deum, ut Dei gloriam quasi procul remotam obscurent, quum potius se in illis præsentem exhibeat. Ideo cavendæ sunt deliræ Platonis speculationes, quia nimia sit inter nos & Deum distantia, adeundos esse Angelos, ut nobis gratiam concilient: quum potius recta ad Christum venire nos oporteat, ut ejus ductu, auspiciis & mandato Angelos habeamus salutis nostræ adjutores & ministros. *Per intervalla.* Poterat momento uno simul omnes Deus sanare: verum ut miracula suum habent finem, ita & modum habere debent. quemadmodum & Christus admonet, quum tot mortui sint tempore Elisæi, non- *2 Reg. 4. vers. 32.*
nisi puerum unum fuisse excitatum: quum tot viduæ famelicæ essent tempore siccitatis, unius tantum inopiæ ab Elia fuisse subventum. Ita satis habuit Dominus paucis ægrotis præsentiæ suæ specimen edere. *1 Reg. 17. vers. 9. Luc. 4. vers. 25.* Cæterum sanandi modus qui hic describitur, satis admonet nihil minus esse consentaneum quam ut suo judicio homines Dei opera subjiciant. Quid enim, obsecro, opis vel remedii ex aqua turbida sperari poterat? Sed ita scilicet nos proprio sensu exutos Dominus ad fidei obsequium assuefacit. Nimis cupide sequimur quæ præter Dei verbum rationi nostræ arrident. Ergo ut nos sibi morigeros reddat, ea sæpe objicit quæ cum ratione nostra

nostra pugnant. Tunc ergo demum docilitatem nostram probamus ubi clausis oculis sequimur nudum verbum, etiamsi nullum operæpretium videmur nobis facturi. Simile exemplum habemus in Naaman Syro, quem lepræ curandæ causa Propheta ad Jordanem mittit, & ipse quidem hoc velut ludibrium initio aspernatus, reipsa tandem sentit Deum sic præter humanam rationem agere, ut nos tamen nunquam frustretur aut ludat. Interea aquæ turbatio clarum documentum fuit Deum pro suo arbitrio libere elementis uti, & operis effectum sibi vindicare. Est enim hoc plusquam commune vitium, creaturis adscribere quod unius Dei est. Verum nimiæ stultitiæ erit sanitatis causam in aqua turbida quærere. Sic ergo externum symbolum commendat, ut symboli aspectu ad ipsum unicum gratiæ auctorem ægroti respicere cogantur.

2 Reg. 5. vers. 10.

5. *Erat autem quidam homo.*] Varias circumstantias colligit Euangelista quæ certam miraculo fidem faciunt. Diuturnitas morbi spem curationis abstulerat: illo aquæ remedio privari se conqueritur: sæpius conatus fuerat se in aquam injicere, sed frustra: nullum illi ab hominibus auxilium. hinc magis conspicua elucet Christi virtus. Eodem etiam tollendi grabbati præceptum spectabat, ut omnibus palam foret non aliter sanatum quam Christi beneficio. Quum enim validus ac robustus omnibus membris, quibus ante captus fuerat, repente surgit: tam subita mutatio magis excitare & afficere debet spectantium animos.

6. *Vis sanus fieri?*] Non sciscitatur quasi de re dubia: sed partim ut gratiæ quæ offerebatur desiderium in eo accendat, partim ut testes qui aderant reddat magis attentos, quos aliud cogitantes fugere poterat miraculum, ut sæpe in rebus subitis accidit. Fuit igitur his duabus causis necessaria præparatio.

7. *Non habeo hominem.*] Facit hic ægrotus quod solemus fere omnes: Dei enim auxilium sua cogitatione includit, nec plus sibi polliceri audet quam mente concipiat. Quod autem infirmitati ejus ignoscit Christus, in eo speculum habemus ejus indulgentiæ quam quotidie experitur quisque nostrum, dum nos in propinquis mediis hæremus defixi: ipse vero manu præter spem ex locis absconditis prolata demonstrat quantum bonitas sua fidei nostræ angustias exuperet. Præterea hoc exemplo ad tolerantiam nos erudiri decet. Longum fuit triginta annorum tempus, quo Deus beneficium suum in misero hoc homine juvando distulit, quod tamen illi ab initio præstare statuerat. Quantumvis ergo diu nos suspensos teneat, sic anxie gemamus sub nostris ærumnis ut tamen longi temporis tædium nunquam nos exanimet. Etsi enim nullus exitus appareat quum mala nostra longius protrahuntur, statuendum tamen semper est Deum mirificum esse liberatorem, qui virtute sua obstacula omnia facile perrumpit.

9. *Erat autem Sabbathum.*] Minime Christum latebat quanta mox offensio sequutura esset quum hominem viderent sarcinis onustum incedere. nam gestare Sabbatho quicquam oneris nominatim Lex vetat. Jer. 17. vers. 21. Sed duplex fuit ratio cur posthabita hujus periculi ratione tale spectaculum ederet Christus: nempe ut miraculum vulgo melius innotesceret: deinde ut occasio daretur, & quasi via patefieret ei præclaræ concioni quam mox habuit. Tanti porro erat miraculi illius cognitio ut populi offensionem secure negligere debuerit: præsertim quum in promptu esset justa defensio, qua etsi improbos non placavit, abunde tamen refutavit eorum calumnias. Tenenda igitur regula est, etiamsi totus mundus in iram efferveat, publicandam nobis esse Dei gloriam, prædicandaque ejus opera, quatenus gloriæ ejus interest nota esse. Nec vero fatigari nos vel frangi oportet, etiamsi infeliciter nobis cedat nostrum hoc studium, modo illum quem dixi finem propositum habeamus, nec transiliamus officii nostri metas.

10. Dixerunt ergo Judæi ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, non licet tibi tollere grabbatum.

11. Respondit illis, Qui me fecit sanum, ille mihi dixit, Tolle grabbatum tuum & ambula.

12. Interrogarunt ergo eum, Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

13. Porro qui sanatus fuerat, non noverat quis esset: Jesus enim se subduxerat, quia turba erat in loco.

14. Post hæc invenit eum Jesus in Templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne amplius pecces, nequid deterius tibi contingat.

15. Abiit homo, & nunciavit Judæis quod esset Jesus qui sanum eum fecerat.

16. Et propterea persequebantur Jesum Judæi, & quærebant eum interficere, quod hæc faceret Sabbatho.

10. *Sabbathum est.*] Quum menda omnibus esset Sabbathi religio, recte & merito hominem accusant. sed quum excusatio ab eo adducta illis non satisfacit, in eo jam peccare incipiunt: cognita enim causa absolvi debuit. Gestare onus (ut dictum est) erat Sabbathi violatio: sed Christus, qui ejus humeris onus imposuit, eum auctoritate sua sublevat. Docemur itaque hoc exemplo à præcipiti judicio cavendum esse, donec cujusque facti ratio penitus nobis comperta sit. Quicquid pugnat cum Dei verbo, sine controversia damnari meretur: sed quia hic sæpe hallucinari contingit, præcedat modesta & placida inquisitio, ut sanum sit ac sobrium judicium. Nam quia Judæi pravo affectu occupati inquirere non sustinent, judicio & moderationi januam obstruunt. Quod si passi fuissent se doceri, non modo sublata fuisset offensio, sed longius magno cum profectu ad Euangelii notitiam perducti essent. Nunc quatenus peccarint videmus, quia scilicet justam defensionem non admittunt. Defensio autem est, quod is qui sanatus fuerat, nihil se facere respondet nisi ejus mandato qui jus & potestatem jubendi habuit. Tametsi enim nondum tenebat quisnam esset Christus, persuasus tamen erat, divinitus missum esse, quia divinam ejus virtutem expertus erat: atque inde auctoritate præditum esse colligit, ut necessario illi sit parendum. Sed videtur hoc quoque reprehensione dignum, quod miraculum à Legis obedientia eum dimovet. Fateor quidem eum non satis firmo argumento niti vel pugnare: bis tamen alii peccant, quod neque reputant hoc extraordinarium esse Dei opus, nec judicium suspendunt donec Prophetam Dei verbo instructum audierint.

13. *Non noverat quis esset.*] Noluit certe Christus tanti operis gloriam evanescere: sed prius notum ac celebre esse voluit quam se ejus auctorem profiteretur. Ideo paulisper se subduxit, ut Judæis liceret sine personæ respectu de re ipsa judicium facere. Atque hinc colligimus non posse hominis fidei tribui quod sanatus fuerat, qui ne sanus quidem medicum

suum

suom agnoscit: & tamen quod jussus sustulit grabbatum, fide directrice factum videtur. Ego vero sicuti non nego arcanum fuisse aliquem in eo impulsum fidei, ita ex contextu clare patere dico, solidæ doctrinæ, in qua acquiesceret, ac puræ lucis fuisse expertem.

14. *Post hæc invenit eum.*] Hæc verba clarius demonstrant, Christum non ideo latuisse ad tempus ut beneficii sui memoria periret: jam enim ultro in medium se profert. tantum voluit priore loco opus cognosci: deinde se prædicare auctorem. Porro hic locus utilissimam doctrinam continet. nam quum dicit Christus, *Ecce sanus factus es*, nos Dei beneficiis perperam abuti significat nisi ad gratitudinem excitemur. Neque enim exprobrat Christus quod dedit: sed tantum admonet ideo sanatum fuisse hominem, ut gratiæ acceptæ memor, Deum liberatorem tota vita coleret. Ergo sicuti nos ferulis ad pœnitentiam erudit Deus & stimulat, ita ad eandem nos invitat sua bonitate & clementia. Imo hic universalis est tam redemptionis nostræ quam omnium Dei donorum scopus, ut nos habeat prorsus sibi addictos. Porro fieri hoc nequit nisi pœnæ jam elapsæ animis insideat recordatio: & qui veniam adeptus est, in hac meditatione tota vita se exerceat. Docet etiam hæc admonitio, quicquid patimur mali, peccatis nostris imputandum esse. neque enim fortuitæ sunt hominum calamitates, sed totidem sunt castigatoriæ ferulæ. Primo itaque manum Dei quæ nos percutit agnoscere oportet, non cæcum fortunæ impetum imaginari in malis nostris: deinde hunc Deo honorem tribuere, quod quum optimus sit Pater, ex nostris miseriis voluptatem non capiat: ideoque nunquam durius nos tractet nisi peccatis nostris offensus. Quum peccare vetat, non exigit ut ab omni peccato sit immunis, sed comparatio sit superioris vitæ. Hortatur enim Christus ut posthac resipiscat, neque maneat sui similis. *Ne quid deterius.* Si nihil ferulis proficiat erga nos Deus, quibus leniter nos tanquam teneros ac delicatos filios humanissimus pater castigat, novam personam & quasi alienam induere cogitur. Flagella ergo ad domandam nostram ferociam arripit, quemadmodum in Lege denunciat, Levit. 26: 14. Deut. 28: 15. & Psal. 32: 9. Imo passim in Scripturis occurrunt ejusmodi testimonia. Itaque quod novis subinde malis assidue premimur, id nostræ contumaciæ acceptum referre decet. neque enim refractariis equis & mulis sumus similes, sed plusquam indomitæ belluæ. Quare non mirum est si atrocioribus pœnis quasi malleis conterat Deus quibus mediocris pœna nihil prodest: frangi enim æquum est qui corrigi non sustinent. In summa, hic pœnarum usus est ut cautiores in posterum reddamur. si ad primus & secundos ictus opponimus obstinatam cordis duritiem, septuplo gravius feriet. si dato ad breve tempus resipiscentiæ signo, mox ad ingenium redimus, hanc nostram obliviosam levitatem & socordiæ plenam acrius castigat. Cæterum in hujus hominis persona intueri operæpretium est quam benigne & indulgenter nos toleret Dominus. Finge eum senio propinquum fuisse: in primo tamen ætatis flore morbo correptum fuisse oportuit: fortasse & à prima pueritia invasit eum morbus. nunc quam gravis fuerit tot annorum pœna reputa. Atqui certum est nimiam Deo severitatem objici non posse quod tam diuturno languore semimortuum hominem confecerit. Quod ergo levius plectimur, id fieri discamus quod Dominus pro immensa sua bonitate summum pœnarum rigorem temperet. Discamus etiam nullas esse tam sævas & atroces pœnas, quibus non aliquid addere Dominus possit quoties visum erit. Nec dubium est quin sibi horrendos sæpe & prodigiosos cruciatus miseri homines improbis suis querimoniis accersant, dum negant mala sua augeri posse. Annon hæc abscondita sunt in thesauris meis? inquit Dominus Deut. 32: 34. Notandum præterea est quam tardus sit castigationum Dei in nobis profectus. Nam si Christi exhortatio supervacua non fuit, colligere inde licet hujus hominis animam nondum bene vitiis omnibus purgatam fuisse. Et certe altiores sunt in nobis vitiorum radices quam ut die uno vel altero evelli queant. Morborum vero animæ curatio longe difficilior est quam ut exigui temporis remediis contenta sit.

15. *Abiit homo.*] Nihil minus in animo habuit quam conflare Christo invidiam: nihil etiam minus speravit quam ut tantopere furerent adversus Christum. Pius ergo affectus fuit quum vellet justo ac debito honore medicum suum prosequi. Judæi vero in eo virus suum produnt, quod non modo Christum accusant violati Sabbathi, sed in extremam sævitiam erumpunt.

17. Jesus autem respondit illis, Pater meus ad hoc usque tempus operatur, & ego operor.

18. Ob hanc igitur causam magis quærebant ipsum Judæi interficere, quod non solum solvebat Sabbathum, sed & Patrem suum vocabat Deum, æqualem se faciens Deo

19. Respondit ergo Jesus, & dixit illis, Amen, amen dico vobis, non potest Filius facere à seipso quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem. quæ enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.

17. *Pater meus.*] Videndum quo defensionis genere utatur Christus. non respondet Legem de colendo Sabbatho temporalem fuisse, & quæ jam abroganda sit: quin potius violatam à se Legem fuisse negat, quia hoc divinum sit opus. Fuit quidem illa umbratilis ceremonia, cui finem imposuit Christus suo adventu, sicuti Paulus docet. (*Coloss. 2. vers. 16.*) sed præsentis causæ status in eo minime vertitur. Jubentur enim homines à suis tantum operibus feriari. ideo Circumcisio, quæ Dei est, non hominum opus, Sabbatho adversa non est. In hoc capite insistit Christus, non turbari divinis operibus sanctam quietem quæ Lege Mosis mandata est. Atque hac ratione non suum modo factum excusat, sed ejus etiam qui grabbatum suum tulit. erat enim appendix & quasi pars miraculi: quia nihil quam ejus approbatio erat. Deinde si inter Dei opera censetur gratiarum actio & gloriæ ejus præconium, non fuit Sabbathi profanatio Dei gratiam pedibus ac manibus testatam facere. De se tamen præcipue loquitur Christus, cui Judæi magis infesti erant. Interea sanitatem quam ægroto restituit, divinæ suæ virtutis specimen esse testatur: Filium se Dei prædicat, & sibi communem esse cum Patre agendi rationem asserit. Quis sit Sabbathi usus, & quibus de causis præceptum fuerit, nunc pluribus non disputo. quod ad præsentem locum sufficit, adeo non abrumpit vel impedit cursum operum Dei Sabbathi religio, ut potius ipsis solis concedat locum: cur enim hominibus cessationem ab operibus propriis Lex edicit, nisi ut ad consideranda Dei opera sensus omnes suos vacuos & solutos applicent? Impius ergo Legis eversor est, nedum perversus interpres, qui liberum Dei operibus regnum in Sabbatho non concedit. Siquis objiciat, proponi Dei exemplum hominibus, ut septimo die quiescant: solutio in promptu est, non in eo conformes esse homines Deo quod ferias ille egerit, sed quod à turbulentis hujus mundi actionibus cessantes, ad cælestem quietem aspirent. Ergo Dei Sabbathum non cessatio est, sed solida perfectio, quæ

tran-

tranquillum pacis statum secum adfert. Nec obstat quod Moses dixit Deum operibus suis finem fecisse.

Genes. 2. vers. 2.

significat enim perfecto mundi opificio consecrasse diem illum, quem homines meditandis ejus operibus impenderent. Interea non desiit mundum à se conditum sua virtute sustinere, regere suo consilio, bonitate fovere, & cuncta suo arbitrio in cælo & in terra statuere. Ergo sex diebus absoluta fuit mundi creatio: regimen vero ejus perpetuum est, & assidue in tuendo & conservando ejus ordine Deus operatur: quemadmodum Paulus docet in eo nos vivere, moveri & esse, Actor. 17: 28. Et David stare omnia docet quatenus ea Spiritus Dei vegetat, deficere autem simulac ejus vigore destituta fuerint.

Psal. 104. vers. 29.

Nec generali tantum providentia creatam à se naturam tuetur Dominus, sed singulas ejus partes ordinat ac temperat. Præsertim vero suo præsidio servat ac tegit fideles, quos in fidem tutelamque suam recepit. *Et ego operor.* Jam Christus, omisso præsentis causæ patrocinio, miraculi finem & usum exponit, nempe ut inde agnoscatur Dei Filius. Nam hoc in omnibus factis & dictis habuit propositum, ut se ostenderet salutis auctorem. Hoc Divinitatis proprium est quod sibi vendicat. quemadmodum etiam Apostolus Heb. 1: 3. dicit eum sustinere potenti suo nutu omnia. Sed ideo se Deum testatur, ut in carne manifestatus Christi officium præstet: ita è cælo se profectum affirmat, ut præcipue sciri velit quorsum descenderit in terram.

18. *Ob hanc igitur causam.*] Hac defensione adeo non sedavit illorum rabiem ut potius irritaverit. Nec vero ignarus erat quam maligna esset eorum improbitas, & quam ferrea obstinatio: sed hoc primum spectavit, ut paucis suis, qui tunc aderant, prodesset: deinde ut in lucem protraheret insanabilem eorum malitiam. Docuit autem nos suo exemplo, nunquam cedendum esse impiorum furori, quin Dei veritatem, quantum necessitas exigit, toto mundo invito & obstrepente asserere conemur. Nec est cur male habeat Christi servos, si non proficiant apud omnes ex animi sententia: quando ne Christo quidem successit. Nec vero mirum est, quo magis se exerit Dei gloria, Satanam in suis membris & organis violentius tumultuari. Priore membro quum infensos Christo fuisse dicit Euangelista quia Sabbathum solverat, ex eorum loquitur sensu. nam rem secus habuisse jam ante docui. Præcipua indignationis causa est quod Deum Patrem suum vocavit. Et certe voluit Christus Deum peculiari quodam modo Patrem suum intelligi, ut se à communi aliorum ordine eximeret. Æqualem se Deo fecit quum perpetuam sibi operationem tribueret. Adeo autem hoc Christus non negat, ut clarius confirmet. Quo refellitur Arrianorum vesania, qui sic fatebantur Christum esse Deum, ut Patri æqualem non putarent. Quasi vero in una & simplici Dei essentia reperiri aliqua possit inæqualitas.

19. *Respondit ergo Jesus.*] Videmus quod dixi, adeo non dilui à Christo, quanquam calumniosum, quod Judæi objecerant, ut verum esse apertius differat. Ac primo quidem in illo capite insistit, Divinum esse opus quod carpebant Judæi, ut intelligant cum Deo ipso sibi esse bellandum si damnare pergant quod illi necesse est adscribi. Locus hic varie olim agitatus fuit inter orthodoxos Patres & Arrianos. Arrius minorem Patre Filium inde colligebat, quia ex se nihil possit. Excipiebant Patres, notari tantum his verbis Personæ distinctionem, ut sciretur Christum à Patre esse, non tamen intrinseca agendi virtute eum privari. Atqui utrimque erratum est: neque enim de nuda Christi divinitate habetur concio: & quæ mox videbimus, in æternum Dei Sermonem per se & simpliciter minime competunt, sed tantum quadrant Dei Filio quatenus in carne manifestatus est. Sit nobis ergo ante oculos Christus, ut à Patre missus est mundo redemptor. In eo Judæi nihil humana natura altius reputabant. Ideo contendit se humanitus non sanasse ægrotum, sed divina virtute quæ sub carne visibili latebat. Hic causæ status est, Quum illi in carnis aspectu defixi Christum contemnerent, jubet eos altius consurgere, ac Deum intueri. Ad hanc antithesin referendus est totus sermo, Longe errare eos qui sibi cum homine mortali negotium esse putant, dum Christum accusant de operibus vere divinis. Ideo tantopere affirmat nihil in hoc opere sibi esse à Patre diversum.

20. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat illi quæ ipse facit: & majora his monstrabit illi opera, ut vos miremini.

21. Quemadmodum enim Pater suscitat mortuos & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat.

22. Neque enim Pater judicat quenquam, sed omne judicium dedit Filio:

23. Ut omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem. qui non honorat Filium, non honorat Patrem qui misit illum.

24. Amen, amen dico vobis, quod qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in judicium non veniet, sed transivit à morte in vitam.

20. *Pater enim diligit.*] Quam dura sit & coacta veterum expositio nemo non videt. Deus (inquiunt) se in Filio amat. atqui hoc Christo carne induto pulchre convenit, quod à Patre ametur. Imo scimus hoc insigni titulo tam ab Angelis quam ab hominibus fuisse distinctum, Hic est Filius meus dilectus.

Matth. 3. vers. 17.

Scimus enim electum fuisse Christum, in quo resideret totus Dei amor, ut inde quasi ex pleno fonte ad nos manaret. amatur enim Christus à Patre, ut est Ecclesiæ caput. Hunc amorem docet causam esse cur Pater omnia per ejus manum efficiat. nam quum dicit *sibi monstrari*, hoc verbo intelligenda est communicatio: acsi diceret, Quemadmodum Pater animum suum, ita & virtutem in me effudit, ut in meis operibus divina gloria refulgeat; imo ut nihil divinum quærere homines possint quod non in me inveniant. Et certe extra Christum frustra Dei potentia quæretur. *Majora his monstrabit illi opera.* Significat his verbis, miraculum quod in sanando homine ediderat, non fuisse summum ex operibus sibi à Patre mandatis. tenuem enim duntaxat illic gustum præbuerat ejus gratiæ cujus proprie & minister & auctor est: nempe ut vitam mundo restituat. Quum addit *Ut miremini*, oblique eorum ingratitudinem perstringit, quod illud tam splendidum virtutis Dei specimen contemnerent. acsi diceret, Quantumvis hebetes sitis ac stupidi, quæ posthac facturus est per me Deus, vel invitos in admirationem rapient. Videtur hoc tamen minime fuisse impletum, quum sciamus illos videndo non vidisse: sicuti etiam Jesaias dicit reprobos cæcutire ad lucem Dei.

Jes. 6. vers. 9.

Respondeo, Christum hic de eorum affectu loquutum non esse, sed tantum notasse quam magnifice paulo post se Dei Filium probaturus esset.

21. *Quemadmodum enim Pater.*] Summatim hic comprehendit quale sibi datum sit à Patre officium. Tametsi enim speciem unam eligere videtur, est tamen generalis doctrina, in qua se vitæ auctorem prædicat. Vitam autem & justitiam, & omnia Spiritus sancti dona, & omnes salutis nostræ partes in se

con-

continet. Ac certe miraculum hoc ita oportuit speciale esse virtutis Christi documentum, ut communem illum fructum proferret, nempe ut aperiret Euangelio januam. Notandum porro qualiter vitam nobis Christus conferat: omnes enim invenit mortuos. ergo à resurrectione initium fieri necesse est. Non tamen supervacuum est quod duo verba simul conjungit: quia non satis esset nos à morte esse ereptos nisi vitam plene & solide nobis restitueret Christus. Porro hanc vitam non omnibus promiscuam facit. dicit enim se vitam dare *cui vult*: quo significat nonnisi certos homines (hoc est, electos) hac gratia se peculiariter dignari.

22. *Neque enim Pater.*] Genus ipsum nunc clarius exprimit, quod Pater in Filii persona mundum gubernet, ac ejus manu imperium exerceat. *Judicium* enim pro imperio & potestate accipit Euangelista, secundum phrasim linguæ Hebraicæ. Nunc summam tenemus, quod traditum sit Christo regnum à Patre, ut arbitrio suo cælum ac terram moderetur. Sed videri posset hoc valde absurdum, quod Pater, resignato imperii sui jure, tanquam privatus quispiam homo in cælo otietur. Responsio facilis est, hoc non tam Dei quam hominum respectu dici: nam in Patre nihil mutatum est dum Christum constituit summum Regem, ac cæli terræque Dominum. est enim ipse in Filio, & in eo operatur. Sed quia dum volumus ad Deum ascendere, sensus omnes nostri statim deficiunt, ponitur nobis ante oculos Christus, tanquam conspicua Dei invisibilis imago. Non est igitur cur frustra nos cælorum adyta scrutando fatigemus, quum infirmitati nostræ consulat Deus ubi se propinquum in Christi persona ostendit. quin potius, quoties de mundi regimine, de nostro omnium statu, de cælesti nostræ salutis præsidio agitur, discamus ad Christum unum referre oculos (sicuti penes ipsum deposita est omnis potestas, & in ejus facie Deus Pater, qui alioqui procul esset absconditus, nobis apparet) ne nuda Dei majestas immenso suo fulgore nos absorbeat.

23. *Ut omnes honorent.*] Hoc membrum satis confirmat quod nuper attigi, Deum non ita in Christi persona regnare quasi ipse, ut solent ignavi reges, quiescat in cælo: sed quia in Christo potentiam suam declaret, seque præsentem exhibeat. Quid enim aliud sibi volunt hæc verba, Ut omnes honorent Filium, nisi quod Pater agnosci vult ac coli in Filio? Ergo nostrum est Deum Patrem in Christo quærere, illic intueri ejus potentiam, illic eum adorare. nam (sicuti continuo post sequitur) *Qui non honorat Filium*, legitimo honore Deum fraudat. Deum esse colendum fatentur omnes: adeoque hic sensus nobis à natura ingenitus altas habet in cordibus nostris radices, ut nemo simpliciter Deo honorem suum negare audeat: interea hominum mentes Deum extra viam quærendo evanescunt. Hinc tot fictitii dii, hinc tot perversi cultus. Verum ergo Deum non alibi quam in Christo reperiemus, nec
Psal. 2. vers. 10. rite aliter eum colemus quam Filium osculando, ut David docet. Nam (ut alibi testatur Joannes) qui
1 Joan. 2. vers. 23. Filium non habet, ille simul caret Patre. Pulchris quidem & splendidis titulis ornant Turcæ & Judæi quem adorant Deum: sed hoc tenendum est, Dei nomen, quum à Christo separatur, nihil quam inane esse figmentum. Ideo quisquis Deo vero cultum suum probari cupit, ne à Christo deflectat. Nec alia fuit Patrum ratio sub Lege: tametsi enim obscurum Christi aspectum habebant sub umbris, nunquam tamen citra Christum se patefecit Deus. Sed nunc ex quo exhibitus fuit Christus in carne, & Rex nobis impositus, totum mundum illi flectere genua oportet, ut se Deo subjiciat. Nam quum illum sedere ad dexteram suam Pater jusserit, qui Deum imaginatur sine Christo, dimidia sui parte eum mutilat.

24. *Qui sermonem meum audit.*] Hic modus & ratio honoris exprimitur, nequis in externo duntaxat aliquo ritu & frivolis ceremoniis situm esse putet. Nam Euangelii doctrina Christo instar sceptri est quo fideles sibi à Patre subjectos regit. Atque hæc definitio in primis notatu digna est. Nihil magis tritum est quam falsa Christianismi professio: nam & Papistæ, qui infensissimi sunt Christi hostes, plusquam audacter tamen ejus nomine superbiunt. sed hic Christus non alium à nobis honorem exigit quam ut Euangelio suo obediamus. Unde sequitur, quicquid honoris Christo deferunt hypocritæ, proditorium esse Judæ osculum. Ut centies Regem ipsum nuncupent, regno tamen & omni potestate eum spoliant dum fidem non habent Euangelio. Fructum obedientiæ simul commendat quum dicit, *Habet vitam æternam*, quo simus ad eam præstandam magis voluntarii. Quis enim tam ferreus esse debet quin proposito æternæ vitæ præmio, sese libenter Christo submittat? Et tamen videmus quam paucos sibi conciliet hac tanta benignitate. Ea est nostra pravitas ut sponte perire magis libeat quam tradere nos Dei Filio in obsequium, ut ejus beneficio servemur. Utrumque ergo hic complectitur Christus: & regulam pii sincerique cultus quem à nobis exigit, & rationem qua nos restituit in vitam. Neque enim quod prius docuit tenere sufficeret, eum scilicet ad suscitandos mortuos venisse, nisi etiam sciremus qualiter à morte liberet. Pronunciat autem vitam obtineri doctrinæ suæ auditu: voce *auditus* fidem intelligens, sicuti mox se declarat. Atqui fides non in auribus, sed in corde sedem habet. Unde porro tanta fidei vis, alibi dictum est. Semper quid nobis Euangelium offerat, respicere convenit. neque enim mirum est, qui Christum cum suis omnibus meritis recipit, eum reconciliari Deo, & à mortis reatu absolvi: qui Spiritu sancto donatur, eum indui cælesti justitia, ut in vitæ novitate ambulet. *Rom. 6.*
Particula quæ additur, *Credit in eum qui me misit*, ad *vers. 4.*
stabiliendam Euangelii auctoritatem valet, dum Christus à Deo profectum esse testatur, non humanitus fabricatum. Quemadmodum alibi negat à se- *infra 14.*
ipso esse quod loquitur, sed à Patre sibi mandatum. *vers. 10.*
In judicium non venit. Hic tacita subest antithesis inter reatum cui naturaliter omnes sumus obnoxii, & gratuitam absolutionem quam per Christum consequimur. Nisi enim omnes maneret damnatio, quorsum attineret inde eximere qui in Christum credunt? Sit igitur sententia nos esse extra mortis periculum, quia Christi beneficio absolvimur. Ergo utcunque nos sanctificet Christus, ac regeneret Spiritu suo in vitæ novitatem, specialiter tamen hic gratuita peccatorum remissio notatur, in qua sola consistit hominum beatitudo. Vere enim demum is vivere incipit qui Deum habet propitium. quomodo autem nos amaret Deus nisi peccatis nostris ignosceret? *Transivit.* Quod Latina quædam exemplaria habent in futuro tempore Transibit, ex inscitia & temeritate cujuspiam natum est, qui mentem Euangelistæ non capiens, sibi concessit plusquam par erat. nam in Græco verbo nulla est prorsus ambiguitas. Transitum autem à morte jam esse factum non inepte dicit, quia & incorruptibile est in filiis Dei vitæ semen ex quo vocati sunt, & jam in cælesti gloria per spem Christo consident, & regnum Dei intra se habent certo constitutum. Nam quod abscondita est eorum vita, non ideo fide eam possidere desinunt: quod undique à morte obsidentur, non ideo tranquilli esse desinunt: propterea quod se Christi præsidio norunt esse satis tutos. Interea meminerimus, fideles ita esse nunc in vita, ut mortis semper materiam circumferant. sed Spiritus qui in

illis habitat, vita est, quæ reliquias mortis tandem abolebit. Est enim verum illud Pauli, *1 Cor. 15. vers. 26.* mortem ultimum fore hostem qui destruetur. Nec sane hic vel de plena mortis abolitione, vel de solida vitæ exhibitione agitur. Sed quamvis inchoata tantum sit vita in nobis, tantam tamen ejus certitudinem fidelibus constare pronunciat Christus, ut sibi metuere à morte non debeant: nec mirum, quum in ipsum insiti sint, qui fons est vitæ inexhaustus.

25. Amen, amen dico vobis quod ventura est hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.

26. Quemadmodum enim Pater habet vitam in seipso, ita & Filio dedit vitam habere in seipso.

27. Et potestatem ei dedit faciendi judicii, quia Filius hominis est.

28. Ne miremini hoc: quia ventura est hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus.

29. Et exibunt qui bona fecerint, in resurrectionem vitæ: qui autem mala fecerint, in resurrectionem judicii.

25. *Amen, amen dico.*] Quum toties jurantem in salutis nostræ causa Dei Filium Euangelista inducit, hinc primum quam sollicitum sit erga nos ejus studium perspicimus: deinde quantopere referat fidem Euangelii bene ac penitus fixam sancitamque esse. Videtur certe incredibile nescio quid narrari, quum prædicatur hic fidei effectus de quo Christus disserit. ergo jurejurando confirmat adeo vivificam esse Euangelii sui vocem ut ad suscitandos mortuos sit efficax. De morte spirituali eum loqui satis convenit. nam qui ad Lazarum & filium viduæ Nain & similes referunt, contextu ipso refelluntur. Primo admonet Christus nos omnes esse mortuos antequam nos ipse vivificet. atque hinc patet quid tota hominis natura ad salutem comparandam valeat. Papistæ quum liberum suum arbitrium erigere volunt, homini Samaritano comparant, quem semivivum latrones in via reliquerant. Quasi vero allegoriæ fumo obscurare claram sententiam liceat, qua nos Christus morti plane addicit. Et sane quum post primi hominis defectionem alienati à Deo simus per peccatum, quicunque se æterno interitu oppressos non agnoscunt, nihil aliud quam se decipiunt inanibus blanditiis. Fateor quidem in hominis anima aliquid manere vitæ residuum (nam & intelligentia, & voluntas, & omnes sensus totidem sunt vitæ partes) sed quia nulla pars est quæ ad cælestem vitam aspiret, non mirum est si totus homo, quantum attinet ad regnum Dei, mortuus censetur. Atque hanc mortem pluribus verbis Paulus declarat, *Ephes. 2. vers. 1. & 4: 17.* quum dicit nos alienatos esse à pura & sana ratione mentis, totoque cordis affectu Deo inimicos, & justitiæ ejus adversos, cæcos errare in tenebris, & pravis concupiscentiis deditos. Si naturæ adeo corruptæ nullus est vigor ad justitiam appetendam, sequitur extinctam esse vitam Dei in nobis. Ita Christi gratia, vera est à morte resurrectio. Hæc porro gratia nobis per Euangelium confertur: non quod externa vox tantum habeat energiæ, quæ plerumque frustra aures verberat; sed quia Christus corda nostra intus Spiritu suo alloquitur, ut vitam nobis oblatam fide recipiamus. Neque enim promiscue hic de omnibus mortuis agit: sed electos tantum intelligit, quibus Deus aures perforat & aperit, ut Filii sui vocem capiant, quæ eos in vitam restituat. Imo distincte Christus suis verbis duplicem gratiam nobis commendat, quum dicit, *Audient mortui vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.* Neque enim minus præter naturam est, mortuos audire, quam in vitam unde exciderant revocari. Ergo utrumque arcanæ est Dei virtutis. Quum dicit, *Ventura est hora, & nunc est*, loquitur tanquam de re prius insolita. Et certe promulgatio Euangelii, nova & subita mundi resurrectio fuit. Si roget quispiam annon semper vitam hominibus dederit verbum Dei, facilis est responsio, doctrinam Legis & Prophetarum, quum destinata esset Dei populo, magis hoc habuisse officii ut qui à Deo geniti erant, in vita foveret, quam ut reduceret à morte. Euangelii autem diversa fuit ratio, quo Gentes à regno Dei prius extraneæ, divisæ à Deo, privatæ omni salutis fiducia, in vitæ societatem accitæ sunt.

26. *Quemadmodum enim Pater.*] Ostendit unde tanta voci suæ efficacia, quod scilicet ipse sit fons vitæ, & eam voce sua in homines effundat. Neque enim nobis ex ejus ore proflueret vita nisi penes ipsum esset ejus causa & origo. Neque enim Deus vitam in se habere dicitur tantum quod propria virtute & intrinseca solus vivat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia vivificat. Atque hoc quidem proprie in Deum competit, quemadmodum Psalmo 36. habetur, Apud te est fons vitæ. Sed *Psal. 36. vers. 9.* quia Dei majestas, ut est procul à nobis dissita, similis esset scatebræ latenti & absconditæ, ideo palam se in Christo exeruit. Habemus itaque promptum & expositum fontem ex quo haurire liceat. Hic verborum est sensus, Quod Deus vitam apud se occultam & quasi sepultam habere noluerit, atque ideo transfuderit in Filium ut ad nos manaret. Hinc colligimus proprie hunc titulum adscribi Christo quatenus in carne manifestatus est.

27. *Et potestatem dedit ei.*] Iterum repetit datum sibi fuisse imperium à Patre, ut plenam & in cælo & in terra rerum omnium potestatem habeat. ἐξουσία hic dignitatem significat: *Judicium* vero pro regimine & imperio accipitur. acsi diceret constitutum esse Filium Regem à Patre qui mundum gubernet, atque exerceat Patris ipsius potestatem. Ratio quæ mox subjicitur, in primis notanda, *Quia Filius hominis est.* Significat enim tam magnifica potestate ornatum prodire ad homines, ut illis communicet quod à Patre accepit. Quidam non aliud hoc loco dici putant, quam quod habetur apud Paulum ad Philippens. Quod Christus, quum in forma *Philip. 2. vers. 7.* Dei esset, seipsum exinanivit forma servi accepta, seque humiliavit usque ad mortem crucis. Et propterea extulit illum Pater, & dedit illi nomen omni nomine præstantius, ut coram ipso flectatur omne genu, &c. Sed ego longius extendo, Christum, quatenus homo est, vitæ auctorem à Patre fuisse ordinatum, ne procul nobis quærenda sit. Neque enim sibi Christus accepit quasi indigeret, sed ut nos locupletaret sua opulentia. Summa est, patefactum nobis esse in Christo homine quod in Deo reconditum erat: & vitam prius inaccessam, nunc in promptu esse. Quod autem nonnulli rationem hanc à suo contextu avulsam sequenti membro connectunt, coactum est, & à Christi mente alienum.

28. *Ne miremini hoc.*] Videtur parum apposite ratiocinari, dum ejus quod dixerat confirmationem

ab

ab oltima resurrectione petit. neque enim majus est corpora excitari quam animas. Respondeo, non ex re ipsa hic comparationem fieri majoris & minoris, sed ex homioum sensu. Nam, ut sunt carnales, nihil mirantur nisi externum & visibile. Hinc fit ut animæ resurrectionem secure prætereant, carnis autem resurrectio plus habeat apud eos admirationis. Simul facit crassa hæc nostra stupiditas ut longe plus ad faciendam fidem valeant quæ oculis cernuntur, quam quæ sola fide concipi possunt. Quia de ultimo die meminit, nonamplius additur restrictio illa, *Et nunc est:* sed tempus aliquando fore simpliciter pronunciat. Verum occurrit altera exceptio. nam etsi fideles corporum resurrectionem expectant, non possuot tamen ejus notitiæ inniti, ut statuant nuoc animas eripi à morte, quia olim corpora è sepulchris resurgent. Apud impios vero quid magis ridiculum quam ignotum (ut vulgo aiunt) per ignotius probare? Respoodeo, hic Christum de sua potentia gloriari apud reprobos, ut testatum faciat plenam rerum omnium iostaurationem sibi à Patre mandatam esse. acsi diceret, Quod nunc à me inchoari dico, aliquando sub oculis vestris absolvam. Et certe quod nunc Euangelii sui voce animos sub interitu demersas Christus vivificat, id quoddam ultimæ resurrectionis præludium est. Porro quia totum humanum genus complectitur, mox ioter electos & reprobos discernit. Quæ partitio ostendit, reprobos, ut nunc Christi voce ad judicium citantur, ita eadem voce pertrahendos semel & sistendos ad ejus tribunal. Sed cur tantum sepulchris inclusos nominat, quasi participes resurrectionis futuri non sint alii, sive qui naufragio perierunt, vel à bestiis sunt devorati, vel in cinerem redacti? Verum quia sepeliri communiter solent mortui, per synecdochen omnes intelligit qui pridem extincti sunt. Atque hoc magis emphaticum est quam si mortuos tantum dixisset. nam quos spiritu & luce mors jam privavit, sepulchrum velut à mundo subducit. *Vox Filii* clangorem tubæ significat, qui Christi jussu & virtute personabit. Nam quod Angelus præco vel apparitor futurus est, id non obstat quominus tribuatur judici quod geritur ejus auctoritate & quasi sub persona.

Mat. 24. vers. 31. 1 Cor. 15. vers. 52. 1 Thess 4. vers. 16.

29. *Qui bona fecerint.*] Fideles à bonis operibus designat, quemadmodum à fructu arborem cognosci alibi docet. Bona autem ipsorum opera laudat, quibus à sua vocatione operam dare cœperunt. Latro enim cui vitam in cruce Christus promisit, qui tota vita sceleribus deditus fuerat, inter extremos demum spiritus ad recti studium aspirat. Sed quia renascitur novus homo, & ex peccati mancipio justitiæ servus esse incipit, totus superior vitæ cursus in rationem non venit coram Deo. Adde quod ne peccata quidem quotum reatu se quotidie obstringunt fideles, illis imputantur. Nam sine venia nemo unquam extitit in mundo qui bene vixisse censeri queat: imo nullum omnino bonum opus censebitur oisi cujus vitiis Deus ignoscet: quando omnia mutila sunt & corrupta. Factores ergo bonorum operum hic dicuntur, quos Paulus illorum studiosos aut zelotas vocat, Tit. cap. 2. v. 14. Sed æstimatio hæc ex paterna Dei indulgentia pendet, qui gratuito probat quod rejici merebatur. Quod ex locis istis colligunt Papistæ vitam æternam rependi meritis operum, nulla difficultate refellitur. Neque enim de salutis causa Christus tractat, sed tantum electos à reprobis sua nota discernit: idque facit ut suos ad sanctitatem & innocentiam invitet atque hortetur. Et nos certe fidem quæ nos justificat, cum studio bene justeque vivendi conjunctam esse non negamus: sed tantum docemus, non alibi quam in sola Dei misericordia quiescere fiduciam nostram posse.

Matth. 7. vers. 17. Tit. 2: 14

30. Non possum facere ego à meipso quicquam: quemadmodum audio, judico: & judicium meum justum est. quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem Patris qui me misit.

31. Si ego testificor de meipso, testimonium meum non est verum.

32. Alius est, qui testatur de me: & novi quod verum sit testimonium quod testificatur de me.

30. *Non possum facere ego à meipso.*] Supervacuum foret hic subtiliter disputare à seipsone an aliunde possit Filius Dei, quod ad æternam ejus divinitatem spectat. neque enim talibus argutiis nos occupare voloit. Proinde nulla erat causa cur se tam anxie torquerent veteres in repellenda Arrii calumnia. Filium Patri æqualem oon esse nebulo ille jactabat, quia nihil posset à seipso. Respondent sancti viri, Filium jure Patri ferre acceptum quicquid habet: à quo personæ respectu, priocipium suum ducit. Sed primum Christus hic de nuda sua divinitate verba non facit: sed, ut carne nostra indutus est, se ab externa specie minime æstimaodum esse admonet, quia aliquid habeat homine altius. Deinde videodum quibuscum negotium habeat. Judæos, qui ipsum opponere Deo tentabant, refellere illi propositum est. negat ergo se quicquam facere humanitus, quia ducem habeat & moderatorem Deum qui in se habitat. Hoc semper memoria tenendum, quoties de se loquitur Christus, sibi tantum sumere quod hominis proprium est: quia Judæos respicit, qui perperam eum quasi unum aliquem ex homioum volgo esse dicebant. Eadem ratiooe quicquid homine superius est, ad Patrem refert. *Judicandi* verbum pruprie competit in doctrinam, sed ad totam simul administrationem pertinet. acsi diceret se Patrem in omnibus auctorem habere, sibi pro regula esse ejus arbitrium: ideoque illum fore vindicem. *Et judicium meum justum est.* Concludit, extra aleam reprehensionis esse facta sua & dicta, quoniam nihil nisi mandato & ductu Patris aggredi sibi permittat. Rectum enim esse quicquid à Deo manat, absque controversia fixum esse debet. Hanc modestiam primum inter nos pietatis axioma esse decebat, adeo reverenter de verbo & operibus Dei sentire, ut solum Dei nomen ad probandam justitiam & rectitudinem sufficeret. sed quam pauci reperiuntur, qui Deum, nisi cogantur, statuant justum esse? Deus quidem suam justitiam (fateor) experientia nobis demonstrat: sed ipsam ad carnis nostræ sensum restringere, ne aliter de ea sentiamus quam ingenium nostrum dictat, nimis licentiosa est impietas. Sit igitur certa & indubia consequentia, rectum & verum esse quicquid à Deo est, nec fieri posse quin verax sit Deus io omnibus verbis suis, justus & rectus in omnibus factis. Simul monemur hanc esse unicam bene agendi rationem, nihil nisi duce & auspice Deo aggredi. Quod si totus in nos postea mundus insurgat, hæc iovicta defensio suppetet, Non errare qui Deum sequitur. *Quia non quæro voluntatem meam.* Hic minime suam & Patris volontatem, quasi res contrarias inter se committit: sed tantum refellit quod falso putabant, eum humana audacia impelli magis quam Dei auctoritate regi. Negat igitur proprium sibi affectum esse, & separatum à jussu Patris.

31. *Si ego testificor de.*] Noo detrahit hic testimonio suo fidem, quam alibi fortiter asserit: sed est

modus conceſſionis. Quia enim aliunde ſatis ſuperque inſtructus erat Chriſtus, ne ſibi credatur remittit. Si meum, inquit, de me teſtimonium vulgari hominum more vobis ſuſpectum eſt, eſto, ne valeat. Scimus autem pro vero & legitimo non haberi quod quiſque de ſe prædicat, etiamſi vere alioqui loquatur: quia nemo in propria cauſa idoneus eſt teſtis. Quamvis autem iniquum ſit in hunc ordinem cogi Dei Filium, mavult tamen jure ſuo cedere, ut hoſtes ſuos Dei auctoritate convincat.

33. Vos miſiſtis ad Joannem, & teſtimonium reddidit veritati.
34. Ego vero ab homine teſtimonium non accipio: ſed hæc dico ut vos ſalvi ſitis.
35. Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluiſtis exultare ad tempus in luce ejus.
36. Ego vero habeo teſtimonium majus quam Joannis: opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipſa opera quæ ego facio, teſtantur de me quod Pater me miſerit.

33. *Vos miſiſtis ad Joannem.*] Priuſquam Dei teſtimonium proferat, urget eos Joannis reſponſo, cui fidem detrahere honeſte non poterant. Quorſum enim ad eum mittere attinebat niſi ejus dictis ſtare vellent? mittunt enim tanquam ad Dei Prophetam. itaque ejus vocem ſibi inſtar oraculi fore ſimulant. Tametſi autem ſubeſt hic quoque altera conceſſio, clare tamen illis exprobrat Chriſtus, nihil præter malitiam obſtare quo minus credant. Ideo ad rem plurimum facere videmus hanc circumſtantiam, quod miſerint ad Joannem, & quaſi diſcendi animo ſciſcitati ab eo fuerint quiſnam eſſet Meſſias, & tamen pro nihilo duxerint ejus reſponſum.

34. *Teſtimonium ab homine non accipio.*] Atqui non fruſtra Deus ipſum ſibi teſtem eligit: & alibi Chriſtus ipſe pronunciat diſcipulos ſibi fore teſtes. (Actor. 1. verſ. 8.) Reſpondeo, Chriſtum Joannis teſtimonio uti, non quod indigeat, ſed quatenus noſtra refert inde aliquid habere confirmationis. Mutuantur homines inter ſe alii ab aliis teſtimonium, quia carere eo ſubſidio nequeunt. Alia eſt Dei & Chriſti conditio. nam virtutem Philoſophi prædicant non eſſe alienæ opis indigam: quid in ſe habet homo quo Dei veritatem fulciat? Et ſtatim etiam Chriſtus ſubjicit ſe Joannis teſtimonium proferre eorum cauſa. ſignificat non tam ſui habere ſe reſpectum quam hominibus conſulere, dum Euangelii ſui præcones excitat per quos nobis de voluntate ſua teſtetur. In quo etiam mira ejus bonitas relucet, dum omnia ad ſalutem noſtram attemperat. Quare noſtrum eſt viciſſim dare operam ne fruſtra in nobis ſervandis ſit ſollicitus.

35. *Erat lucerna ardens.*] Quod Joannem vocat lucernam ardentem, inde magis arguitur eorum ingratitudo. ſequitur enim nonniſi ſponte eos cæcutire, quum accenſa fuerit Dei lucerna ante eorum oculos. Senſus itaque verborum eſt, Deus vos errare noluit: Joannem enim conſtituit lucernam, cujus ſplendor vos dirigeret. Quod ergo me non agnoſcitis Dei Filium, fit errore voluntario. Sequitur alia exprobratio, quod non modo clauſis oculis lucem ſibi oblatam prætererint, ſed data opera abuſi fuerint ad Chriſtum opprimendum. Quod enim Joannem extollere ſupra juſtum gradum parati erant, id ex maligno & perfido conſilio oriebatur, ne Filio Dei locus eſſet. Perverſum hunc cæleſtis lucis abuſum Chriſtus eleganter laſciviæ comparat; quemadmodum ſi paterfamilias lucernam ſervis noctu accendat ad peragenda quæ mandavit officia, illi autem ejus uſum ad comeſſationes & omne proterviæ genus transferant. Porro ſicuti his verbis Judæos accuſat Chriſtus, ita nos in commune omnes admonet ne piis doctoribus, quos rectæ viæ duces nobis Deus ordinat, ad vagandum huc & illuc abutamur. Et quam utilis ſit admonitio, omnium temporum experientia oſtendit. Toto vitæ curſu regendos ſuſcipit Deus homines ad ultimam uſque metam. Prophetas ſuos mittit rectores. Ea eſt hominum intemperies ut proterve ſaltare ſine progreſſu, quam ambulando progredi malint: ea inconſtantia & levitas, ut perpetua directione ſpreta & rejecta rapiantur ad ſubitos ſuos affectus. Ideo dicit *ad tempus*, vel Ad horam: qua voce eorum ſtultitiam perſtringit, quod putarint fluxa & evanida protervia æternam Dei lucem poſſe extingui. Ita hodie Papiſtæ, quotquot Deus pios doctores Eccleſiæ ſuæ tanquam accenſa lumina dedit, in contrarium uſum trahunt, quaſi illis propoſitum ſit oculos lucis aſpectu ſibi perſtringere. Nec modo lucernis abutuntur ad ſuffocandam Dei lucem, ſed etiam in tenebris ſæpe exultant: ut quum adverſus puram Euangelii doctrinam inſulſis rabularum ſuorum commentis ſuperbiunt. Cæterum quod hic Chriſtus de Joanne prædicat, Paulus omnium fidelium commune facit, quia ſermonem vitæ habentes, tanquam luminaria fulgere debeant in mundo. (Philip. 2. verſ. 15.) proprie tamen in Apoſtolos & Euangelii miniſtros competere docet Chriſtus, quod facem reliquis præferunt. Nam quum omnes in tenebris cæci verſemur, Deus verbi ſui luce nobis affulget. Sed hic peculiariter Joannem ornat hoc elogio, per cujus miniſterium Deus Eccleſiæ ſuæ multo luculentius affulſit.

36. *Habeo majus teſtimonium.*] Poſtquam in perſona Joannis prave à Judæis corruptum fuiſſe Dei donum oſtendit, jam ſecundo repetit quod dixerat, ſibi non opus eſſe hominis teſtimonio, quaſi non ſufficiat ipſe ſibi. Quanquam eo quod deſpectui ſe eſſe videbat, eos more ſuo revocat ad Patrem. *Opera enim quæ dedit.* Duo in medium profert quibus approbatus eſt Filius Dei. Pater, inquit, miraculis Filium ſuum eſſe teſtatur: & priuſquam in mundum venirem, mihi in Scripturis ſanctis locuples teſtimonium reddidit. Meminerimus ſemper quorſum tendat. Vult ſe promiſſum à Deo Meſſiam agnoſci, ut audiatur. Talem ergo ſe nunc re ipſa fuiſſe exhibitum contendit qualem Scriptura prædicat. Quæritur an ad id probandum quantum ſatis eſt valeant miracula, quum ſimilia prius edita fuiſſent à Prophetis. Reſpondeo, quæ per manum Prophetarum Deus ſigna edidit, non ultra ſuum finem cui deſtinata erant protendiſſe, ut ſcilicet Dei miniſtros eſſe oſtenderent, qui auctoritatem aliter obtinere non poterant: ſed Deus Filium ſuum altius extollere voluit. Atque hoc Dei conſilium pro ſcopo in miraculis habendum eſt. Ergo niſi malitia occupati ſponte oculos clauſiſſent, Chriſtus ſignorum virtute quis & qualis eſſet conſpicuum facere poterat.

37. Et qui miſit me Pater, ipſe teſtatus eſt de me: neque vocem ejus audiſtis unquam, nec ſpeciem ejus vidiſtis.

38. Et

38. Et sermonem ejus non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in illis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testantur de me.

40. Et non vultis venire ad me ut vitam habeatis.

37. *Et qui misit me.*] Perperam hoc ad vocem in Baptismo ejus auditam restringitur. Patrem enim testatum in præterito tempore fuisse dicit, ut significet non ignotum se prodire, quia pridem in Lege & Prophetis illum Deus insignierat, ut notas suas secum afferret unde posset agnosci. Deum ergo testatum de Filio sua esse interpretor quoties olim veteri populo salutis spem fecit, vel plenam regni Israël instaurationem pollicitus est. Ita Judæos decebat conceptam habere ex Scripturis Christi ideam, antequam in carne manifestaretur. Quod præsentem contemnunt adeoque rejiciunt, eo planum faciunt nullum se habere Legis gustum: quod etiam illis Christus exprobrat. Legis scientia perinde gloriabantur acsi in Dei sinu educati essent. *Neque vocem ejus audistis.* Christus postquam se non recipi conquestus est, acrius invehitur in eorum cæcitatem. Quod *vocem* Dei eos nunquam audisse, & *speciem* nunquam vidisse dicit, metaphoricæ sunt loquutiones, quibus in summa docere vult, alienos esse prorsus à Dei notitia. Nam sicuti vultu & sermone homines se patefaciunt, ita Deus vocem ad nos suam Prophetarum voce emittit, & in Sacramentis quasi visibilem formam induit, unde cognosci pro modulo nostro queat. Verum qui Deum in viva sua effigie non agnoscit, satis hoc ipso prodit, nullum se
2 Cor. 3. vers. 14. numen colere nisi quod ipse fabricavit. Ideo Paulus oppositum oculis ipsorum velum dicit, ne cernant Dei gloriam in facie Christi.

38. *Et sermonem ejus.*] Hic verus est profectus, dum radices agit in nobis sermo Dei, ut cordibus nostris infixus certam illic sedem habeat. Cælestis doctrinæ locum apud Judæos negat esse Christus, quia Dei Filium, quem illa ubique commendat, non recipiunt. & merito hoc illis objicit: neque enim frustra per Mosen & Prophetas loquutus est Deus. Atqui non aliud habuit consilii Moses nisi ut ad Christum recta omnes vocaret. unde constat non esse ejus discipulos qui Christum repudiant. Deinde quomodo sermonem vitæ habebit in se manentem qui vitam ipsam repellit? quomodo tenebit Legis doctrinam qui Legis animam quantum in se est extinguit? nam Lex sine Christo inanis est, nec quicquam habet solidi. Quo igitur propius quisque novit Christum, tantundem profecit in Dei sermone.

39. *Scrutamini Scripturas.*] Quod prius dixerat Christus se Patrem habere testem in cælo, ad Mosen & Prophetas referri diximus. nunc sequitur clarior explicatio: testimonium enim illud in Scripturis extare dicit. Iterum vero stultam eorum jactantiam perstringit, quod vitam se habere in Scripturis profitebantur, quum mortuam tantum literam arriperent. Neque enim simpliciter reprehendit quod vita quæratur in Scripturis (quando nobis in eum finem & usum destinatæ sunt) sed quod Judæi vivificam sibi esse Scripturam putarent, quum alieni essent à genuino ejus sensu: imo quum lucem vitæ quæ illic continetur, suffocarent. Quomodo enim sine Christo vitam Lex conferet, qui solus eam vivificat? Cæterum docemur hoc loco, ex Scripturis petendam esse Christi notitiam: nam qui de Christo imaginantur quod ipsis libuit, tandem nonnisi umbratile spectrum ejus loco habebunt. Primo igitur tenendum est non aliunde quam ex Scripturis Christum rite cognosci. Quod si ita est, sequitur, hoc animo legendas esse Scripturas ut illic inveniamus Christum. Quisquis ab hoc scopo deflectet, utcunque discendo se fatiget tota vita, nunquam ad scientiam veritatis perveniet. Quid enim sapere absque Dei sapientia possumus? Porro quemadmodum jubemur Christum in Scripturis quærere, ita hoc loco pronunciat non irritum fore nostrum studium. sic enim illic de Filio suo testatur Pater ut eum nobis indubie patefaciat. Sed hoc bonam partem impedit, quod neglectim & quasi in transcursu tantum superficiem inspiciunt. Atqui summa attentione opus erat. ideo penitus absconditum hunc thesaurum scrutari Christus jubet. Quare quod Judæi, qui assidue Legem in manibus habent, sic abhorrent à Christo, eorum socordiæ imputandum est. Conspicuus enim gloriæ Dei splendor refulget in Mose: sed ipsi velum appetunt quod splendorem obscuret. *Scripturæ* vero Vetus Testamentum intelligi satis notum est. neque enim in Euangelio primum manifestari cœpit Christus: sed qui à Lege & Prophetis testimonium habebat, palam se in Euangelio exhibuit.

40. *Et non vultis.*] Iterum exprobrat nihil illis præter malitiam obstare quominus vitam in Scripturis oblatam percipiant. nam quum eos nolle dicit, ignorantiæ & cæcitatis causam pravitati & contumaciæ assignat. Et certe quum tam benigne se illis offerret, sponte eos cæcutire oportuit. quum vero lucem data opera fugerent, imo quum infidelitatis suæ tenebris solem obruere cuperent, merito acrius eos objurgat Christus.

41. Gloriam ab hominibus non accipio.

42. Sed novi vos quod dilectionem Dei non habetis in vobis.

43. Ego veni in nomine Patris mei, & non suscipitis me: si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis.

44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam mutuo à vobis accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis?

45. Ne putetis quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui vos accuset, Moses in quem vos speratis.

46. Si enim crederetis Mosi, crederetis etiam mihi: nam ille de me scripsit.

47. Si vero illius scriptis non creditis, quomodo meis verbis credetis?

41. *Gloriam ab hominibus.*] Pergit in objurgatione: sed ne suspectus sit, quasi propriam causam agat, occupando præfatur se nihil morari hominum gloriam, nec sua referre, vel sibi dolere quod contemni se videat. Et certe major est quam ut pendeat ab hominum judiciis, quando nihil detrahere illi potest totius mundi malignitas, ac ne pilum quidem ex ejus amplitudine minuere. Sic autem insistit in refellenda calumnia ut supra homines se extollat. postea libere in ipsos invehitur, Deique contemptum & odium illis objicit. Tametsi autem multum à Christo honoris gradu distamus, sinistra tamen hominum judicia secure nos contemnere oportet. Certe summopere cavendum ne ad iracundiam

nos provocet contemptus nostri: quin potius hac tantum de causa irasci discamus si suus Deo non habetur honor. Hæc sancta zelotypia nos urat & excruciet, quoties mundum videmus ita ingratum esse ut Deum rejiciat.

42. *Quod dilect. Dei non hab.*] Dilectio Dei pro toto pietatis sensu hic capitur. amare enim Deum nemo potest quin eum suspiciat, seque totum illi submittat: quemadmodum vicissim ubi non regnat amor Dei, nullum potest esse obsequendi studium. Qua ratione hanc Legis ἀνακεφαλαίωσιν ponit Moses, ut diligamus Deum nostrum ex toto corde, &c.

43. *Ego veni.*] Quod Deum non ament nec revereantur Judæi probat Christus hoc argumento quia pseudoprophetas cupide recepturi sint quum subjicere se Deo recusent. Sumit enim pro confesso, hoc pravi & impii animi signum esse, quum posthabita veritate libenter mendaciis homines subscribunt. Si quis objiciat errore hoc plerumque magis quam malitia fieri, in promptu est responsio, neminem Satanæ imposturis esse obnoxium, nisi quatenus perversa quadam cupiditate mendacium veritati præfert. Qui fit enim ut surdis loquatur Deus, promptos & alacres inveniat Satan, nisi quia à justitia aversi, iniquitatem ultro appetimus? Quanquam notandum est, Christum proprie de his loqui quibus peculiariter illuxit Deus: sicuti Judæos hoc privilegio dignatus erat, ut edocti ejus Lege, rectam salutis viam tenerent. Tales certum est autem minime præbere falsis doctoribus, nisi quia falli optant.
Deut. 13. vers. 3. Ideo dicit Moses Deut. cap. 13. quum surgunt pseudoprophetæ, hoc modo probari & examinari populum an Deum suum diligat. Videtur quidem in multis innoxia esse simplicitas: sed minime dubium est quin illis oculos perstringat hypocrisis quæ intus in eorum animis latet. Certum enim est Deum januam nunquam claudere pulsantibus, nunquam eos frustrari à quibus sincere quæritur. Vere itaque
2 Thes. 2. vers. 10. Paulus hoc Dei vindictæ adscribit, dum efficacia illusionis datur Satanæ, ut credant mendacio qui rejecta veritate approbarunt injustitiam: & eos perire dicit qui dilectionem veritatis non receperunt ut salvi fierent. Ita hodie multorum hypocrisis detegitur, qui Papæ fraudibus ac impiis superstitionibus addicti, virulento furore in Euangelium exardent. Nam si compositos ad Dei timorem animos haberent, timor ille obedientiam simul gigneret. *In nomine Patris.* Hoc quidem titulo pseudoprophetæ se venditant, ut hodie plenis buccis jactat Papa se Christi vicarium: imo non nisi hoc prætextu miseros homines ab initio decepit Satan. sed Christus hic rem ipsam, non fucum designat. Nam se ideo Patris nomine venisse testatur, quia & à Patre missus sit, & fideliter quod mandatum est peragat. Porro hac nota legitimos Ecclesiæ doctores à fucatis & adulterinis discernit. Quicunque igitur seipsos efferunt, ac proprium sibi in animas magisterium arrogant, intrepide rejiciendos esse docet hic locus. nihil enim separatum à Deo habere debet qui ejus servus censeri cupit. Nunc si de tota Papæ doctrina fiat examen, cæci quoque ipsi videbunt proprio nomine eum venisse.

44 *Quomodo vos potestis.*] Quia durum videri poterat, eos qui Legis & Prophetarum domestici à pueritia discipuli fuerunt, tam crassæ inscitiæ damnari, & statui veritatis hostes: imo res videri poterat incredibilis: admonet Christus quid eos impediat quominus credant: nempe quod illis sanam mentem ambitio adimeret. Proprie enim Sacerdotes & Scribas alloquitur, qui superbia turgidi subjicere se Deo non poterant. Est tamen hic insignis locus, qui docet omnibus præclusam esse fidei januam quorum animos inanis terrenæ gloriæ cupiditas occupat. Necesse enim est, qui vult aliquis esse in mundo, vagum reddi & evanidum, ita ut ad Deum minime tendat. Tunc demum ad cælestis doctrinæ obedientiam se homo colligit, quum hoc sibi præcipue tota vita quærendum sentit ut se Deo approbet. Sed videtur perversa confidentia, qua se hypocritæ coram Deo extollunt, majus esse obstaculum quam sit mundana ambitio: atqui scimus illo etiam morbo maxime laborasse Scribas. Responsio facilis est: falsam enim sanctimoniæ larvam qua rude vulgus fallebant, detrahere illis Christus voluit. Crassius itaque vitium quasi digito monstrat, unde palam fiat omnibus eos nihil minus esse quam quod haberi volebant. Deinde quamvis adversus Deum exultet hypocrisis, semper tamen in mundo & coram hominibus ambitiosa est. Imo hæc sola est vanitas quæ nos inflat, prava confidentia, dum nostro & aliorum potius quam Dei judicio stamus. Nam qui Deum vere judicem sibi proponit, necesse est ut fractus & prostratus concidat. Ergo ut quis gloriam à solo Deo quærat, necesse est pudore sui confusum, ad gratuitam illius misericordiam confugere. Et certe qui Deum respiciunt, damnatos se ac perditos vident, nec quicquam sibi esse reliquum in quo glorientur præter Christi gratiam. talis gloriæ studium semper cum humilitate conjunctum erit. Quantum vero ad præsentem locum spectat, non aliter ad capiendam Euangelii doctrinam comparatos esse homines significat Christus quam ubi sensus omnes suos à mundo abstractos in solum Deum convertunt, ac serio reputant sibi cum illo esse negotium, ut deliciarum quibus sibi illudere solent, obliti, in conscientias suas descendant. Quare nihil mirum si tam paucos hodie dociles Euangelium inveniat, quum omnes sursum deorsum ferat ambitio. nihil etiam mirum si ab Euangelii professione multi deficiant: sua enim vanitate abrepti evolant. Quo majore studio unum hoc quærere nos decet, ut coram mundo contempti & abjecti, in nobis etiam confusi censeamur inter Dei filios.

45. *Ne putetis.*] Erga obstinatos & præfractos ubi doctrina & amicis monitionibus nihil proficitur, hæc ratio tenenda est, ut scilicet ad Dei tribunal citentur. Pauci quidem sunt qui aperte Deum rideant: sed quamplurimi Deum, cui hostiliter ipsi sunt adversi, propitium sibi fingendo, inanibus blanditiis secure ludunt. Ita hodie gigantes nostri, qui totam Christi doctrinam impie conculcant, perinde tamen superbiunt acsi ex intimis essent Dei amicis. quis enim Papistis alibi quam apud eos Christianismum esse persuadeat? Tales erant Scribæ quibuscum hic disputat Christus. quum summi essent Legis contemptores, Mosen tamen magnifice jactabant, ut non dubitarent eum instar clypei Christo opponere. Si gravem se illis & intolerabilem adversarium fore minatus esset, sciebat hoc totum contemptum iri: ergo paratam illis à Mose accusationem denunciat. Falluntur autem qui putant hic inter Mosis & Christi officium notari discrimen, quia Legis proprium sit reos peragere infideles. Neque enim eo respexit Christus, sed tantum ut fiduciam excuteret hypocritis, qui Mosis reverentia falso gloriabantur. Quemadmodum siquis Papistis hodie regerat, nullos fore illis magis infestos hostes sanctis Ecclesiæ doctoribus, quorum titulum improbe mentiuntur. Porro hinc discamus non esse frustra Scripturis gloriandum: quia nisi vera fidei obedientia colimus Dei Filium, extremo die accusatores in nos surgent quos illi testes Deus excitavit. Quum dicit eos *sperare in Mosen*, non insimulat eos superstitionis, quasi salutis suæ causam Mosi adscriberent: sed eos intelligit perperam niti Mosis præsidio, quasi eum impiæ contumaciæ patronum habituri essent.

46. *Si enim crederetis.*] Ostendit cur Moses futurus sit eorum accusator, quia scilicet ejus doctrinam

nam respuunt. Scimus autem non posse Dei servis majorem fieri injuriam quam dum contemnitur eorum doctrina, vel probro afficitur. Deinde quos Dominus verbi sui ministros constituit, ejus quoque vindices esse oportet. Ergo duplicem omnibus suis Prophetis imposuit personam: ut piis magistri essent ac doctores in salutem, reprobos olim suo testimonio confodiant. Quod dicit Christus Mosen de se scripsisse, longa probatione non indiget apud eos qui Christum agnoscunt esse finem Legis & animam. Verum siquis eo non contentus locos sibi ostendi desideret, primum consulo ut diligenter legat Epistolam ad Hebræos, cui Stephani quoque concio respondet, Actorum cap. 7. deinde ut observet quæ Paulus ad suum institutum testimonia accommodat. Paucos certe locos esse fateor quibus Moses palam Christum prædicet: sed quorsum tabernaculum, sacrificia & ceremoniæ omnes, nisi ut figuræ essent ad primum illud exemplar formatæ quod in monte illi ostensum fuerat? Ergo evanescit totum Mosis ministerium. Deinde videmus ut populum ad fœdus Patrum assidue revocet, quod in Christo sancitum erat: adeoque ut Christum constituat præcipuum caput & fundamentum fœderis. Neque hoc sanctis Patribus ignotum fuit, qui semper in Mediatorem fuerunt intenti. Longior tractatio brevitati, cui studeo, non congrueret.

47. *Si enim illius scriptis.*] Videtur hic Christus minus sibi fidei quam Mosi astruere: atqui scimus voce Euangelii concussum esse cælum & terram. Verum Christus sermonem suum ad eos attemperat quibuscum loquitur. Nam Judæis citra controversiam sancta erat Legis auctoritas. ita fieri non poterat quin Christus Mose esset inferior. Huc pertinet antithesis *scriptorum* & *verborum*: nam eorum infidelitatem inde exaggerat quod Dei veritas quasi in tabulis consignata, fidem tamen apud eos non obtineat.

CAP. VI.

POstea abiit Jesus trans mare Galilææ, quod vocatur Tiberiadis.

2. Et sequuta est eum turba multa, quia viderat signa ejus quæ ediderat super infirmos.

3. Ascendit vero Jesus in montem, & illic sedebat cum discipulis suis.

4. Erat autem propinquum Pascha, dies festus Judæorum.

5. Sublatis ergo Jesus oculis, & intuitus quod turba multa veniret ad eum, dicit Philippo, Unde ememus panes ut isti comedant?

6. (Porro hoc dicebat tentans eum: ipse enim noverat quid facturus esset.)

7. Respondet ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt illis, ut quisque eorum pauxillum accipiat.

8. Dicit illi unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri:

9. Est hic puellus unus qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

10. Dixit autem Jesus, Facite homines discumbere. Erat autem herba multa in eo loco. Discubuerunt ergo homines, numero circiter quinque millia.

11. Sumpsit autem panes Jesus, & gratiis actis distribuit discipulis: discipuli vero discumbentibus. Similiter & ex pisciculis quantum volebant.

12. Postquam vero satiati sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ supersunt fragmenta, ne quid pereat.

13. Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentis quæ ex quinque hordeaceis panibus superfuerant iis qui comederant.

1. *Postea abiit Jesus.*] Quum facta Christi ac dicta colligere soleat Joannes quæ præterierunt alii tres Euangelistæ, hoc loco historiam miraculi ab illis narratam præter morem suum repetit: verum hoc facit certo consilio, ut inde ad Christi concionem transeat quæ postridie habita est in Capernaum: quia res erant conjunctæ. Quare hæc narratio, tametsi illi communis est cum tribus reliquis, hoc tamen habet peculiare quod in alium finem tendit, sicut videbimus. Dicunt alii hoc fuisse factum paulo post mortem Joannis Baptistæ: qua temporis circumstantia causam discessus Christi notant. Tyranni enim ubi semel imbuti sunt piorum sanguine, exardent in majorem sævitiam, non secus ac potandi intemperies sitim ebriosis acuit. Ergo Christus sua absentia Herodis furorem placare voluit. *Mare Galilææ* pro lacu Genesara accipit. Quum addit *vocatum fuisse Tiberiadis*, melius locum exprimit quo se contulit Christus: neque enim totus lacus habuit hoc nomen, sed tantum pars ripæ vicina in qua sita erat Tiberias.

2. *Sequuta est turba.*] Hinc tantus sequendi Christi fervor, quod perspecta ejus virtute in miraculis, magnum aliquem esse Prophetam & à Deo missum persuasi erant. Cæterum hic omittit Euangelista quod alii tres referunt, docendo & sanandis ægrotis consumptam fuisse diei partem, & quum jam sol in occasum vergeret, rogatum fuisse à discipulis ut dimitteret turbas. Summam enim breviter perstringere satis habuit, ut hac occasione nos ad reliquum contextum, qui postea sequetur, deduceret. Cæterum hic primo loco perspicimus quanto audiendi Christi studio populus arderet, quod omnes sui obliti, noctem secure in loco deserto expectant. Quo minus excusationis habet torpor noster, vel potius socordia, quod cælestem Christi doctrinam famis curæ adeo non præferimus, ut minima quæque avocamenta subinde nos à vitæ æternæ meditatione abducant. imo rarissime contingit ut Christus nos mundi obstaculis solutos & expeditos inveniat. Adeo nemo eum sequi usque ad montem desertum paratus est, ut vix decimus quisque eum excipere sustineat quum se domi offert inter medias commoditates. Quamvis autem in toto fere mundo grassetur hic morbus, certum tamen est neminem regno Dei aptum fore nisi qui excussis talibus deliciis, cibum animæ cupidius appetere discat quam ut venter illi sit obstaculum. Sed quia nos caro semper ad sua commoda sollicitat, hoc quoque rursus notandum est, eorum curam sponte à Christo suscipi qui seipsos negligunt. Neque enim expectat dum famelici inclament se inedia perire, nec suppetere quicquam cibi: sed cibum illis non rogatus parat. Dicet aliquis non esse istud

perpe-

perpetuum, quod sæpe videamus pios, dum prorsus regno Dei sunt addicti, fame tamen confici, & propemodum tabescere. Respondeo, Christum, etiamsi hoc modo fidem & tolerantiam nostram probare velit, respicere tamen è cælo nostram inopiam, & de ea sublevanda, quantum nobis expedit, esse sollicitum: quod autem non statim succurrit, optima ratione, licet occulta, id fieri.

3. *Ascendit in montem.*] Secessum proculdubio quærebat Christus usque ad festum diem Paschatis: ideo dicitur sedisse in monte cum discipulis. Atque id quidem consilii cepit secundum hominem, sed interea aliud fuit Dei consilium, cui libenter obsequutus est. Quamvis itaque hominum conspectum fugeret, se tamen velus in celeberrimum theatrum produci Dei manu patitur. Major enim hominum frequentia in deserto monte fuit quam in populosa aliqua urbe: major etiam famæ celebritas ex miraculo nata est quam si stetisset in medio foro Tiberiadis. Quare hoc exemplo docemur sic ex rebus natis consilia capere, ut tamen si aliter succedit quam putavimus, nobis non doleat superiorem esse Deum, qui omnia moderetur suo arbitrio.

5. *Dicit Philippo.*] Quod hic legimus dictum uni Philippo, alii omnibus dictum fuisse tradunt. sed in eo nihil absurdi. Probabile enim est Philippum ex communi omnium sensu loquutum esse: ideo peculiariter Christus illi respondet. Quemadmodum continuo post Andream loquentem inducit, ubi alii sermonem pariter omnibus assignans. Tentat discipulos in persona Philippi, an miraculum expectent quale mox visuri erant. Quum videt eos de extraordinario remedio nihil concipere, tunc eorum mentes quasi sopitas incitat, ut oculos saltem ad præsentem rei conspectum habeant apertos. Hic autem scopus est omnium quæ discipuli adferunt, ut à populo retinendo Christum dehortentur. Et forte sibi in eo privatim consulunt, ne pars incommodi in eos redunder. Quare neglectis eorum objectionibus pergit Christus in suo instituto.

Denarius.

7. *Ducentorum denariorum.*] Quum denarius ex Budæi supputatione quatuor Caroleos valeat, & duos turonicos, summa hæc ad 35 Francicos vel circiter ascendit. Hanc summam si distribuas in quinque hominum millia, singulæ centuriæ habebunt quatuordecim solidos turonicos. Nunc accedant usque ad numerum millenarium mulieres & pueri, ita reperies Philippum singulis capitibus sesquituronicum in exiguo pane emendo attribuere. Verum (ut in magna turba fieri solet) plures forte esse arbitrabatur. Cæterum quum tenues & minime pecuniosi forent discipuli, summæ magnitudine Christum terrere voluit Andreas: acsi diceret non suppetere opes quæ ad pascendum populum sufficerent.

10. *Facite homines discumbere.*] Quod non citius ad spem quam dabat Magister erecti fuerunt discipuli, nec illis in mentem venit ejus potentiæ tribuere, quantum decebat, tametsi reprehensione dignus fuit stupor, non parvam laudem meretur prompta eorum obedientia, quod ejus mandato nunc parent, quid consilii habeat ipse, & quo profectu facturi sint quod faciunt, nescientes. Eadem populo obsequendi facilitas: nam de fine incerti omnes, uno tantum verbo jussi discumbunt. Atque hæc vera fidei probatio, quum Deus homines quasi in tenebris ambulare jubet. Id ut fiat, discamus nobis non sapere, sed in rebus confusis nihilominus sperare prosperum eventum, quum Deum sequimur ducem, qui suos nunquam frustratur.

11. *Gratiis actis.*] Non semel nos monuit exemplo suo Christus, quoties cibum attingimus, à precibus auspicandum esse. nam quæcunque in usum nostrum destinavit Deus, tanquam immensæ ejus bonitatis & paterni in nos amoris symbola, ad eum celebrandum nos invitant. Et gratiarum actio (sicus Paulus docet) solennis quædam sanctificatio est, ut eorum usus nobis purus esse incipist. Unde sequitur sacrilegos esse donorum Dei profanatores, qui ea neglecto Deo ingurgitant. Atque eo magis notanda est hæc admonitio, quod videmus hodie bonam mundi partem se belluino more saginare. Quod *panem* discipulis datum voluis inter eorum manus crescere, hinc docemur quum alii aliis mutuo servimus, Deum benedicere labori nostro. Nunc totius miraculi summam colligamus. 1. Hoc autem habet cum aliis commune quod in eo divinam suam virtutem Christus cum beneficentia conjunctam exeruit. 2. Est etiam nobis ejus sententiæ confirmatio qua nos exhortatur ad quærendum Dei regnum, reliqua omnia nobis adjectum iri promittens. Nam si eorum curam suscepit qui subito tantum impetu ad eum delati fuerant, quomodo nobis deesset si eum constanti animi proposito quæramus? Sinet quidem interdum (ut prius dixi) suos esurire: nunquam tamen eos suo subsidio destituet. interim optimas causas habet cur nobis non opituletur nisi in rebus extremis. 3. Adde quod Christus palam fecit se non spiritualem tantum vitam mundo conferre, sed alendis etiam corporibus à Patre esse præfectum. Bonorum enim omnium affluentia illi in manum data est, ut tanquam canalis eam in nos effundat. quanquam impropriè canalem voco, quum potius fons vivus sit ex æterno Patre scaturiens. Ideo Paulus quicquid est bonorum, communiter à Patre, & ipso nobis precatur. Et alibi, in omnibus per eum gratias Deo Patri agendas docet. Nec modo æternæ ejus divinitatis proprium est hoc munus, sed Pater etiam in carne œconomum nobis eum constituit, per cujus manum nos pascat. 4. Quamvis autem non cernamus quotidie oculis miracula, non minus tamen liberaliter vim suam Christus in nobis pascendis explicat. Et certe non legimus eum, quoties suis cœnam dare voluis, novis mediis usum esse. Quare præposterum votum fuerit si quis inusitato aliquo modo cibum & potum sibi deferri flagitet. 5. Adde quod non magnas populo lautitias paravit Christus, sed pane hordeaceo & aridis piscibus contentos esse oportuit qui mirificam ejus virtutem palam in cœna illa cernebant. 6. Jam vero etiamsi quinque hominum millia non saturet hodie quinque panibus, totum tamen mundum mirabiliter pascere non desinit. Est quidem hoc nobis paradoxon, Non vivere hominem solo pane, sed sermone qui egreditur ex ore Dei: sumus enim externis mediis adeo affixi ut nihil sit difficilius quam à Dei providentia pendere. hinc tanta trepidatio simulac non suppetit panis ad manum. Verum si quis omnia rite expendat, Dei benedictionem in omnibus alimentis cernere cogetur: sed usu & assiduitate nobis vilescunt naturæ miracula. Nec vero hac in parte tam stupor nobis obstat quam malignitas. quotus enim quisque est qui non vago mentis errore cælum & terram centies circuire malit, quam Deum se offerentem aspicere?

1 Tim. 4. vers. 4.

Summa totius miraculi.

1 Cor. 1. vers. 3.

Ephes. 5. vers. 20.

Deut. 8. vers. 3.

13. *Impl. duodecim cophinos.*] Quum septem panibus satiata fuissent quatuor hominum millia, Matthæus totidem quot fuerant panes sportas superfuisse scribit. quum ergo majori hominum numero minor copia æque sufficit, & fere duplo amplius manet residuum, hinc melius perspicimus quantum valeat illa Dei benedictio, ad cujus intuitum sponte claudimus oculos. 7. Est etiam hoc obiter notandum, quanquam Christus ad illustrandum miraculum impleri cophinos jubet, simul tamen ad frugalitatem suos hortari, quum dicit, *Colligite ne quid pereat.*] neque enim major Dei largitas luxuriæ irritamentum esse debet. Ergo qui abundant, se olim rationem reddituros esse meminerint immodicæ copiæ, nisi sedulo & fideliter in bonos & Deo probatos usus reponant quod illis affluit.

Mat. 15. vers. 37.

14. Homi-

14. Homines ergo illi quum signum vidissent quod fecerat Jesus, dicebant, Hic est vere Propheta qui venturus est in mundum.

15. Jesus itaque quum novisset quod venturi essent, & eum rapturi ut facerent Regem, discessit rursus in montem ipse solus.

16. Quum autem vesper esset, descenderunt discipuli ejus ad mare.

17. Et conscensa navi venerunt trans mare in Capernaum. & jam tenebræ erant, & non venerat ad eos Jesus.

18. Et mare vento magno flante intumescebat.

19. Quum ergo progressi essent stadia viginti quinque vel triginta, vident Jesum ambulantem super mare: & quum appropinquasset navi, territi sunt.

20. Ille autem dicit eis, Ego sum, ne terreamini.

21. Volebant ergo eum accipere in navem: & continuo navis appulit ad terram ad quam ibant.

14. *Homines ergo.*] Videtur hic aliquis esse miraculi profectus quod auctorem fatentur Messiam esse: neque enim alio spectabat Christus. sed quod habent de Christo notitiæ conceptum, mox in alienum finem perperam convertunt. Atque hoc plusquam vulgare hominibus vitium est, simulac illis se Deus patefecit, corrumpere suis mendaciis, ac pervertere ejus veritatem: imo quum rectam viam ingressi videntur, mox à seipsis degenerant.

15. *Ut facerent Regem.*] Quod Regis titulum & honorem Christo deferre in animo habebant isti homines, id ex ratione aliqua oriebatur: in eo vero multum errabant quod sibi licentiam sumebant creandi Regis: nam Scriptura hoc uni Deo vendicat, quemadmodum Psalmo 2. habetur, Ego constitui Regem meum, &c. Deinde quale illi regnum affingunt? Terrenum scilicet, quod prorsus alienum est ab ejus persona. Hinc discamus quam periculosum sit in rebus divinis relicto Dei verbo quicquam ex sensu nostro comminisci. nihil enim est quod non adulteret præposterum mentis nostræ acumen. Et quid juvat zeli prætextus, quum præpostero nostro cultu magis sumus in Deum contumeliosi quam si consulto & data opera quispiam ejus gloriam impugnet? Scimus quam furiosi ad extinguendam Christi gloriam fuerint hostium conatus. Illa certe extrema vis fuit quum in crucem actus est. atqui hoc modo & salus mundo parta est, & de morte ac Satana Christus ipse magnificum triumphum egit. Si nunc Regem se creari passus esset, actum erat de spirituali ejus regno, Euangelium æterna infamia notatum esset, spes salutis prorsus deleta. Hoc tandem proficiunt fictitii cultus & honores temere ab hominibus excogitati, ut Deum vero suo honore spoliatum, dedecore tantum onerent. Notandum etiam est *rapiendi* verbum. Volebant Christum rapere, inquit Euangelista, hoc est, violento impetu Regem, quamvis invitum, facere volebant. Quare si probari illi cupimus quem deferimus honorem, semper quid postulet spectandum est. Et certe qui honores à se inventos Deo obtrudunt, quodammodo vim illi & manum afferunt, quum recti cultus fundamentum sit obedientia. Hinc præterea discimus quam reverenter in puro & simplici Dei verbo manendum sit: quia simulatque paululum deflectimus, fermentis nostris inficitur veritas, ut jam desinat esse sui similis. Habebant ex verbo Dei, Regem fore qui promissus erat Redemptor: sed ex suo capite regnum terrenum comminiscuntur, & præter Dei verbum regnum illi deferunt. Ita quoties verbo Dei opiniones nostras miscemus, fides in frivolas conjecturas degenerat. Ergo ad modestiam se assuefaciant fideles, ne eos in perversum zeli ardorem abripiat Satan, ut gigantum instar violenti in Deum irruant: qui tunc demum rite colitur quum illum amplectimur se nobis offerentem. Mirum autem est, in quinque hominum millibus tam præcipitem fuisse audaciam, ut in creando novo Rege arma Pilati & Imperii Romani potentiam in se provocare non dubitarint. Et certum est, nunquam eo fuisse progressuros, nisi Prophetarum oraculis freti Deum à partibus suis staturum, seque ita superiores fore sperassent. Sed interea errabant, regnum fingendo quod nusquam Prophetæ commendaverant. Tantum ergo abest ut ad conatus suos juvandos præsentem habeant Dei manum, ut se Christus potius subducat. Eadem ratio fuit cur tamdiu sub Papatu miseri homines in densis tenebris quasi Deo absente vagati sint, quia ejus cultum suis commentis totum polluere ausi fuerant.

16. *Descenderunt ejus discipuli.*] Non dubium est quin tamdiu latere voluerit Christus dum turba difflueret. Scimus quam difficile sit sedare popularem motum. atqui si palam fuisset tentatum quod animis conceperant, sparsus mox fuisset rumor: postea vero non ita facile fuisset inustam semel maculam eluere. Totum interea illud tempus precibus impendit, quemadmodum alii Euangelistæ referunt: forte ut Deus Pater illam populi intemperiem corrigeret. Quod miraculo trajicit lacum, discipulis hoc prodest ad confirmandam rursus eorum fidem. Longius etiam fructus manat: quia postridie colligere promptum fuit toti populo, illum sua virtute, non navigio advectum. Ripam enim obsidebant ex qua eum solvere oportebat: & vix inde fuissent abstracti nisi vidissent discipulos alio transire.

17. *Tenebræ jam erant.*] Joannes multas circumstantias præterit, quas alii ponunt: qualis ista est, quod per aliquot horas cum adverso vento luctati sunt. Nam probabile est post primas noctis tenebras ortam fuisse tempestatem. dicunt autem quarta demum vigilia Christum apparuisse discipulis. Qui in dimidio lacus spatio adhuc eos fuisse conjiciunt quum illis apparuit Christus (quia Joannes dicit tunc viginti quinque aut triginta stadia fuisse progressos) in eo falluntur quod putant eos navigasse in ulteriorem vel adversam ripam. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum Lucas testatur, & Capernaum, quo navis appulit, sitæ sunt in eodem tractu. Plinius lib. 5. sex milliaribus lacum hunc latum esse tradit, longum autem sedecim. Joseph. lib. 3. belli Judaici centum illi stadia in longitudinem, quadraginta in latitudinem assignat. Porro quum octo stadia milliare unum efficiant, hinc colligere promptum est quantum alter ab altero discrepet. Quantum ad præsentem navigationem pertinet, tantum spatii non recto cursu, sed jactatione confectum fuisse divino. Utcunque res habeat, voluit docere Euangelista in summo periculo fuisse versatos quum se Christus ostendit. Posset autem videri absurdum quod sic vexantur discipuli Christi, quum aliis tranquilla sit navigatio. Sed

ita

ita sæpe Dominus suos exercet gravibus periculis, ut eum in liberatione melius & familiarius agnoscant.

19. *Territi sunt.*] Timoris causam exprimunt reliqui Euangelistæ, quod spectrum esse putarent. Fieri autem non potest quin consternatio & metus nos invadat quum oculis objicitur spectrum aliquod: quia vel Satanam nobis illudere putamus, vel Deum aliquid portendere. Cæterum hic tanquam in speculo nobis proponit Joannes qualis concipi à nobis possit Christi notitia absque verbo, & quid afferat. Nam si nudum suæ Divinitatis specimen exhibeat, statim ad figmenta nostra delabimur, ac sibi quisque idolum Christi loco fabricat: post mentis errores sequitur postea trepidatio & confusus animi pavor. sed ubi loqui incipit, ex ejus voce tum liquidam percipimus solidamque notitiam, tum gaudium mentibus nostris & læta pax affulget. Multum enim his verbis subest pondus, *Ego sum, ne terreamini.* nam hinc docemur, in sola Christi præsentia nos satis amplam habere fiduciæ materiam, ut tranquilli simus & securi. Sed hoc nonnisi ad Christi discipulos pertinet: postea enim videbimus impios eadem voce fuisse prostratos. *inf. 18:6.* Discriminis causa est quod reprobis & incredulis judex est missus in exitium: quare ejus conspectum sustinere nequeunt quin statim absorbeantur. Pii autem, qui sibi agnoscunt propitiatorem esse datum, audito ejus nomine quod illis est certum & divini amoris & suæ salutis pignus, quasi à morte in vitam excitati animos colligunt, & quasi serenum cælum hilares conspiciunt, quieti in terra resident: & omnium malorum victores, ejus præsidium omnibus periculis opponunt. Cæterum non tantum verbo eos solatur & erigit, sed etiam re ipsa timorem eximit, tempestatem sedando.

22. Postridie turba quæ stabat trans mare, quum vidisset quod navis alia non erat illic, nisi ea sola in quam conscenderant discipuli ejus: & quod non venerat Jesus eum discipulis suis in navem, sed soli discipuli abierant.

23. Porro aliæ naves venerant Tiberiade, prope locum ubi comederant panem postquam Dominus gratias egisset.

24. Quum ergo vidisset turba Jesum illic non esse, nec ejus discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naves, & venerunt Capernaum, quærentes Jesum.

25. Et eo invento trans mare, dixerunt illi, Rabbi, ex quo tempore hic es?

22. *Postridie.*] Hic Euangelista circumstantias refert unde conjicere posset turba divinum fuisse Christi trajectum. Una fuerat navis, eam sine Christo solvere vident: veniunt postridie aliunde naves, quibus vehuntur Capernaum: illic Christum reperiunt. restat ergo ut miraculo advectus fuerit. Est autem in verbis ἀνακόλουθον, sed sensus nihilominus satis clarus est. nam priore membro dicit Joannes unicam fuisse navem, eam sub omnium oculis à ripa & loco illo solvisse, nec habuisse Christum vectorem: postea subjicit naves Tiberiade venisse, quibus advecta fuerit turba, quæ ad ripam consederat, quasi exitus omnes obsidens, ne elabi Christus posset.

23. *Prope locum ubi comederant panem.*] Ambiguus est verborum sensus: possunt enim ita exponi, vel quod Tiberias vicina fuerit loco ubi satiati à Christo fuerant quinque panibus, vel quod naves ad ripam loco propinquam & subjectam appulerint. atque hæc posterior expositio mihi magis probatur. Nam Bethsaida, prope quam editum fuisse miraculum illud Lucas exprimit, inter Tiberiadem & Capernaum media est. Itaque naves, quum * ex superiore loco descenderent, legebant ripam illam in qua turbæ stabant. nec dubium est quin applicitæ ad terram fuerint ad recipiendos vectores. Quum Joannes iterum commemorat Christum *gratias egisse*, non est supervacua repetitio. significat enim precibus Christum impetrasse ut pauculi illi panes tot hominibus pascendis sufficerent: & quia frigidi ad preces ac ignavi sumus, his idem nobis inculcat.

** Al. ex inferiore loco ascenderent.*

25. *Trans mare.*] Diximus antehac urbem Capernaum non fuisse sitam in adversa ripa. Tiberias enim in ea parte lacus sita est in qua latius se diffundit: sequitur postea Bethsaida: Capernaum vero in extremo recessu jacet, non procul ab * egressu Jordanis. Quod autem Joannes trans lacum ipsum locat, non debet ita intelligi quasi regio ex diametro opposita fuerit, sed quia in extremo illo recessu flexuosus lacus fuerit, ac propter sinum interpositum non potuerit iter confici nisi per longos circuitus. Plebeio itaque more trans mare dicit Euangelista, quia rectum iter & usitatum nisi navigio non patebat.

** Al. ingressu.*

26. Respondit illis Jesus, ac dixit, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis ex panibus, & saturati estis.

27. Operamini cibum, non qui perit, sed cibum qui manet in vitam æternam, quem Filius hominis vobis dabit: hunc enim Pater signavit Deus.

28. Dixerunt ergo illi, Quid facimus ut operemur opera Dei?

29. Respondit Jesus, & dixit illis, Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit.

26. *Respondit illis Jesus.*] Non respondet Christus ad rogatum ut suam illis potentiam commendet in miraculo, sed potius objurgat quod inconsiderate ruant: neque enim illis constabat vera & legitima facti sui ratio, quia aliud in Christo quam Christum ipsum quærebant. Hoc itaque in illis vitii notatur, quod Christum ventris non signorum causa quærant. Neque tamen negari potest quin miraculum respexerint. imo prius narravit Euangelista signis fuisse commotos ad sequendum Christum. Sed quia miraculis abutebantur in alienum finem, merito illis exprobrat quod majorem ventris quam signorum respectum habeant: acsi eos negaret in Dei operibus rite proficere ut decebat. hic enim verus fuisset profectus, sic Christum agnoscere Messiam ut illi se docendos ac regendos traderent, ac eo duce tenderent ad cæleste Dei regnum. Atqui nihil ab eo majus expectant quam ut bene habeant ac commode in hoc mundo. Porro hoc est Christum spoliare præcipua sua virtute. datus enim ideo à Patre fuit, & ideo se parefecit hominibus, ut Spiritu sancto donatos in imaginem Dei reformet, ut sua justitia indutos in vitam æternam ducat. Multum ergo interest quid in Christi miraculis spectemus: nam qui ad regnum Dei non aspirans in commodis præsentis vitæ hæret, non aliud quærit quam ut ventrem impleat. Quemadmodum hodie multi cupide Euangelium amplecterentur, si crucis acerbitate vacuum carnis tantum delicias afferret. Imo multos videmus nomen Christo dare ut hilarius & solutius vivant. Alii spe lucri, alii metu, alii in eorum gratiam quibus placere volunt, Christi se discipulos profitentur. Ergo hoc in quærendo Christo primum est, ut contempto mundo quæramus regnum Dei & justitiam ejus. Cæterum

quia

quia sibi ut plurimum homines imponunt, ac sibi persuadent optime Christum à se quæri dum totam ejus virtutem adulterant, more suo Christus particulam *Amen* duplicat, quasi jurejurando vitium quod sub hypocrisi nostra latet, extrahere è tenebris velit.

27. *Operamini.*] Docet quorsum intenta esse suorum studia velit: nempe ad vitam æternam. sed quia pro ingenii nostri crassitie semper rebus terrenis addicti sumus, ideo prius corrigit ingenitum illum nobis morbum, quam ostendat quid agendum sit. Illa fuisset simplex doctrina, Operamini cibum incorruptibilem: sed quia noverat hominum sensus terrenis curis devinctos teneri, primum laqueis illis solvi & expediri jubet ut in cælum assurgant: non quod suos à labore prohibeat, quo sibi quotidianum victum acquirant; sed terrenam hanc vitam cælesti posthabendam esse admonet. quia hæc una vivendi piis causa est, ut in mundo peregrinantes festinent in cælestem patriam. Deinde videndum quid hic agatur. quia enim Christi virtutem adulterant qui ventri & rebus terrenis sunt addicti, quid in se quærendum sit & qua de causa quærendus sit disputat. Cæterum metaphoras usurpat sermonis circumstantiæ congruentes. Si nulla fuisset cibi facta mentio, citra figuram dixisset, Vos deposita mundi cura, ad cælestem vitam eniti oportet. sed quia illi ad pabulum tanquam pecudes currebant, metaphorice Christus sermonem suum contexit, ac cibum quidem vocat quæcunque ad vitæ novietatem pertinent. Scimus autem animas nostras pasci Euangelii doctrina, dum in nobis est efficax per Spiritus virtutem. Ergo quum fides sit animæ vita, quæcunque fidem alunt & promovent, cibo comparantur. Hoc cibi genus incorruptibile vocat, & manere dicit in vitam æternam; ut sciamus non in diem animas nostras pasci, sed educari in spem beatæ immortalitatis: quia opus salutis nostræ inchoat Dominus, ut perficiat usque in diem Christi. Ideo Spiritus dona recipere nos convenit, ut tesseræ sint ac pignora vitæ æternæ. Nam etsi reprobi cibum hunc gustatum sæpe respuunt, ut in illis non permaneat: fideles tamen animæ vim istam manentem sentiunt, ubi vim istam Spiritus in ejus donis minime caducam, imo nunquam excidentem, percipiunt. Futilis est eorum argutia qui ex Operandi voce colligunt nos vitam æternam operibus mereri. figurate enim (ut dictum est) Christus homines hortatur ut sua studia ad cælestis vitæ meditationem applicent, quum alias soleant mundo esse affixi. Et Christus ipse omnem scrupulum eximit, quum se testatur hunc *cibum donare*. nam quod donatione ejus consequimur, nemo propria industria sibi comparat. Est quidem in his verbis aliqua repugnantiæ species: sed facile hæc duo inter se conveniunt, quod spiritualis animæ cibus gratuitum sit Christi donum, & quod nos toto cordis affectu huc eniti conveniat ut
Signatus. simus tanti boni participes. *Hunc enim Pater signavit.* Confirmat proximam sententiam: quia in hoc destinatus nobis sit à Patre. Perperam hunc locum veteres ad divinam Christi essentiam torserunt, quasi signatus dicatur quia character est, & expressa imago Patris. neque enim hic de æterna sua essentia subtiliter differit, sed quid sibi mandatum sit & injunctum, quid habeat erga nos officii, & quid petere à se & sperare debeamus. Porro apta metaphora ad vetustum morem alludit: nam quod volebant auctoritate sua sancire, annulis signabant. Ita Christus, ne videatur quicquam sibi sumere, has partes à Patre sibi fuisse impositas pronunciat, & hoc Patris decretum quasi insculpto sigillo patefactum esse. Summa est, Quum minime sit cujusvis pascere animas cibo incorruptibili, Christus in medium prodit, ac se auctorem tanti boni promittens, simul adjungit se approbatum esse à Deo, & cum hac signatoria nota hominibus fuisse missum. Hinc sequitur, non irritum fore eorum studium qui animas suas Christo pascendas offerent. Sciamus ergo expositam nobis esse in Christo vitam, ut quisque nostrum non fortuito, sed certus de successu ad eam aspiret. Simul tamen docemur, crimine falsi teneri coram Deo quicunque laudem hanc alio quam ad Christum transferunt. Unde constat Papistas omnibus doctrinæ suæ partibus prorsus esse falsarios. quotquot enim in Christi locum supponunt salutis media, toties quasi inductis lituris hoc Dei sigillum, quod unum est authenticum, scelerata audacia & nefanda perfidia corrumpunt. Nos vero, ne in illum horribilem reatum incidamus, Christo integrum ac illibatum servare discamus quicquid illi à Patre datum est.

28. *Quid faciemus ut* &c.] Satis intellexerat turba hortatum esse Christum ut altius contenderent quam ad præsentis vitæ commoda, nec debere in terra occupari quos Deus alio vocat. Verum qui sic interrogant, ex parte hallucinantur, quod laborandi rationem non tenent: neque enim cogitant Deum per manum Filii nobis conferre quicquid ad spiritualem vitam necesse est. Primo quærunt quid facere ipsos oporteat: deinde quum opera Dei nominant, vagantur sine scopo: ita ignorantiam gratiæ Dei produnt. Quanquam videntur hic superbe Christo obstrepere, quasi immerito eos arguat: acsi dicerent, Nullamne æternæ vitæ curam nobis esse putas? quid ergo facere nos jubes ultra quam facimus? *Opera Dei* intellige quæ Deus exigit, & quæ illi probantur.

29. *Hoc est opus Dei.*] Loquuti erant de operibus: Christus ad unum opus eos revocat, hoc est, ad fidem. quo significat, quicquid extra fidem homines moliuntur, inutile ac vanum esse, solam vero fidem sufficere: quia hoc unum à nobis Deus postulat, ut credamus. Est enim hic inter fidem & hominum studia ac conatus tacita antithesis. acsi dixisset, Frustra satagunt homines quum sine fide student placere Deo, acsi extra viam currendo ad metam non tenderent. Est ergo insignis locus, quod homines, quantumvis misere tota vita se fatigent, ludunt tamen operam nisi fides in Christum sit illis vivendi regula. Qui ex hoc loco colligunt fidem donum esse Dei, falluntur: neque enim quid efficiat Deus in nobis, sed quid requirat ac velit, Christus docet. Videtur tamen id esse absurdum, nihil Deo probari præter unam fidem: neque enim contemni debet charitas, nec alia pietatis officia locum & honorem perdunt. ergo utcunque primatum teneat fides, non tamen supervacua sunt alia opera. Responsio facilis est. neque enim fides vel charitatem vel ullum aliud bonum opus excludit: quando omnia in se continet. Fides enim vocatur unicum Dei opus, quia per ipsam Christum possidentes, filii Dei efficimus, ut nos Spiritu suo gubernet. Quia ergo à fide Christus ejus fructus non separat, non mirum est si in ea constituat proram (ut loquuntur) & puppim. Quid valeat Credendi verbum diximus tertio capite. hoc semper memoria tenendum est, ut vis fidei nobis constet, definiendum esse quid sit Christus in quem credimus, & cur nobis à Patre datus sit. Cæterum putida est eorum cavillatio qui hujus loci prætextu operibus nos justificari contendunt si fides justificat, quum ipsa quoque vocetur opus primum. Satis constat Christum improprie loqui, quum fidei imponit nomen operis. sicuti quum Paulus legem fidei & legem operum inter se comparat. Deinde quum operibus negamus justificari homines, opera intelligimus quorum merito sibi homines gratiam apud Deum concilient. Atqui fides nihil ad Deum affert: quin potius

potius hominem vacuum & inopem sistit coram Deo, ut Christo ejusque gratia impleatur. Quare passivum est opus (ut ita loquar), cui nulla potest rependi merces: nec aliam confert homini justitiam nisi quam à Christo recipit.

Fides quodammodo passivum opus.

30. Dixerunt ergo illi, Quod ergo signum facis, ut videamus & credamus tibi? quid operaris?

31. Patres nostri manna comederunt in deserto: sicut scriptum est, Panem cæli dedit eis edendum. *Exod. 26.*

32. Dixit ergo illis Jesus, Amen, amen dico vobis, non Moses panem vobis dedit è cælo: sed Pater meus dat vobis panem è cælo verum.

33. Panis enim Dei hic est qui descendit è cælo, & vitam dat mundo.

30. *Quod signum facis?*] Hæc improbitas plus satis testatur quam vere alibi dictum sit, Generatin hæc prava signum quærit. Signorum admiratione ad Christum prius tracti fuerant: novo rursus signo obstupefacti, Christum confessi sunt esse Messiam, & Regem volebant hac fiducia creare: nunc tanquam ab ignoto signum postulant. Unde tam subita oblivio, nisi quia Deo ingrati, ad conspectum virtutis ejus maligne cæcutiunt? Nec dubium est quin fastidiant quæcunque hactenus viderunt miracula, quod Christus eorum votis non obsequitur, nec eum reperiunt qualem sibi finxerant. Si spes oblata fuisset terrenæ felicitatis, assiduos illi plausus dedissent: Propheta, & Messias, & Filius Dei absque controversia fuisset ab illis salutatus: nunc quia eos objurgat quod carni sint nimium dediti, audiendum amplius non putant. Et hodie quam multi sunt illis similes? initio enim quia Christum vitiis suis blandum fore sibi promittunt, cupide arripiunt ejus Euangelium, nullam ejus probationem desiderant: sed ubi ad abnegationem carnis, & crucis tolerantiam vocantur, tunc fidem Christo abrogare incipiunt, quærunt unde ortum sit Euangelium: denique magister illis esse desinit Christus, simulatque eorum votis non respondet.

Mat. 12. vers. 39.

A miraculis quis petunt vocationis testimonium.

31. *Patres nostri.*] Ergo ulcus digito Christus tetigit, quum eos instar brutorum animalium venire diceret ad saginandum ventrem: hunc enim crassum affectum produnt quum Messiam postulant à quo pascantur. Et quod magnifice extollunt Dei gratiam in manna, id astute faciunt ad obruendam Christi doctrinam, qua immodicum studium corruptibilis cibi damnabat. nam ex adverso opponunt splendidum elogium quo ornatur manna, quum illi nomen tribuitur panis cælestis. Atqui non eo consilio Spiritus honorifice manna appellat panem cæli, quasi Deus populum suum tanquam porcorum gregem saginando, nihil illi præstantius dederit. Ergo nihil excusationis habent quum spiritualem animæ cibum, qui nunc à Deo offertur, impie respuunt.

32. *Amen, amen dico vobis.*] Videtur negare Christus quod ex Psalmo citatum fuerat: sed tantum per comparationem loquitur. Panis cæli man vocatur, sed corpori alendo: panis autem cælestis vere & proprie censetur qui spirituale est animæ alimentum. Ergo Christus hic mundum cælo opponit, quia incorruptibilis vita non nisi in regno Dei quærenda est. Cæterum veritas hoc loco non opponitur figuris, ut alibi sæpe: sed Christus respicit quænam vera sit hominis vita, nempe qua differt à brutis animalibus, & qua inter creaturas excellit. Quum subjicit postea, *Pater meus dat vobis*, perinde valet acsi dixisset, M[illegible] quod à Mose datum fuit patribus vestris, nonattu[illegible] cælestem vitam: sed nunc vere panis cælestis vobis offertur. Patrem quidem hujus panis datorem nominat, sed intelligit per manum suam dari. Ita antithesis non refertur ad Mosen & Deum, sed ad Mosen & Christum. Christus autem Patrem potius quam se hujus doni auctorem facit, ut plus reverentiæ conciliet: acsi diceret, Agnoscite me Dei ministrum, cujus manu animas vestras pascere vult in vitam æternam. Sed rursus parum cum Pauli doctrina consentaneum videtur: Paulus enim man cibum appellat spiritualem. Respondeo, Christum pro captu eorum loqui quibuscum negotium habet. neque hoc Scripturæ insolens est. Videmus ut varie Paulus ipse de Circumcisione disserat. quum tractat de institutione, fatetur fuisse fidei; dum illi cum pseudoapostolis certamen est, sigillum potius maledictionis facit, idque ex eorum sensu. Reputemus quid Christo objectum fuerit: nempe ipsum Messiam non probari nisi victum corporalem suis suppeditet. Ergo non proponit in medium cujus rei figura fuerit man, sed hunc verum fuisse panem negat quo ventres pascebat Moses.

1 Cor. 10. vers. 3.

33. *Panis enim Dei est.*] Ratiocinatur Christus à definitione ad definitum negative, hoc modo, Panis cælestis est qui è cælo descendit ad dandam mundo vitam: in manna nihil fuit tale: ergo non fuit ille cælestis panis. Interea vero confirmat quod prius dixit, nempe se à Patre missum esse, ut longe excellentius homines pascat quam Moses. Man quidem è cælo visibili (hoc est, ex nubibus) descendit, sed non ex regno Dei æterno, unde ad nos manat vita. Et Judæi quos alloquitur Christus, non altius spectabant quam quod in deserto bene referti & saginati fuerant patrum ventres. Panem Dei nunc vocat quem prius dixit panem cæli: non quod aliunde sit quam à Deo qui nos in præsenti vita panis sustentat, sed quia ille demum censetur divinus qui ad beatam immortalitatem animas vivificat. Cæterum hic locus docet totum mundum Deo esse mortuum, nisi quatenus eum Christus vivificat: quia nusquam nisi in ipso reperietur vita. In *descensu* è cælo duo notanda sunt, nempe quod in Christo divinam habemus vitam, quia à Deo profectus est ut nobis sit auctor vitæ: deinde quod nobis propinqua est cælestis vita, ut supra nubes volare, & mare trajicere opus non sit. Nam ideo ad nos descendit Christus quia sursum ascendere nemo poterat.

Descensus è cælo.

34. Dixerunt ergo illi, Domine, semper da nobis panem hunc.

35. Dixit illis Jesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam.

36. Sed dixi vobis quod etiam vidistis me, & non creditis.

37. Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me non ejiciam foras.

38. Quia descendi è cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit.

39. Hæc autem est voluntas ejus qui me misit Patris, ut quodcunque mihi dedit, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.

40. Hæc autem est voluntas ejus qui me misit, ut quisquis videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

34. *Semper da nobis.*] Non dubium quin ironice loquantur, ut in eo Christum vanitatis insimulent quod se panem vitæ dare jactabat. Ita miseri homines, dum promissiones Dei respuunt, uno hoc malo non contenti, Christum substituunt reum suæ infidelitatis.

35. *Ego sum panis vitæ.*] Docet primum coram adesse panem quem per ludibrium petebant: deinde objurgat. Porro à doctrina incipit, ut ingratitudinis magis convictos ostenderet. Duæ autem sunt partes: quia unde petenda sit vita ostendit, & quomodo ea potiamur. Scimus quid occasionem Christo præbuerit ut metaphoris istis uteretur, quia scilicet mannæ & quotidiani victus facta erat mentio. Sed tamen hæc figura ad docendos rudes aptior est quam simplex oratio. Quum pane vescimur in alimentum corporis, tum infirmitas nostra, tum vis divinæ gratiæ melius apparet quam si absque pane arcanam virtutem Deus instillet ad corpus ipsum alendum. Ita anagoge à corpore ad animam sumpta facit ut Christi gratia melius sentiatur. nam quum audimus Christum esse panem quo animas nostras vesci oportet, hoc in animos nostros magis penetrat quam si simpliciter Christus diceret se esse vitam nostram. Notandum tamen non exprimi *panis* voce vim Christi vivificam, qualiter eam sentimus. neque enim panis vitam inchoat, sed quæ jam est eam fovet ac tuetur in statu. At Christi beneficio non modo retinemus vitam, sed habemus vitæ initium. quare impropria est ex parte similitudo. Verum in hoc nihil absurdi est: quia Christus ex sermonis prius habiti circumstantia orationem suam contexit. Atqui mota fuerat quæstio uter pascendo homines esset præstantior, Moses, an ipse Christus. Hæc eadem ratio est cur panem tantum nominet: quia illi manna solum objecerant, ideo satis habuit panem alterum opponere. Cæterum simplex doctrina est, Non vivere animas nostras intrinseca (ut ita loquar) virtute, sed vitam à Christo mutuari. *Qui venit ad me.* Nunc vescendi modum definit: nempe quum fide ipsum recipimus. Neque enim quicquam incredulis prodest, Christum esse panem vitæ, quia vacui semper manent: sed tunc Christus efficitur panis noster quum famelici ad ipsum accedimus ut nos impleat. Venire ad Christum & Credere idem in hoc loco valent: sed in priore verbo fidei effectus exprimitur, quod scilicet inediæ nostræ sensu compulsi ad Christum petendæ vitæ causa confugimus. Porro qui ex hoc loco manducationem Christi nihil aliud esse colligunt quam fidem, non satis apposite ratiocinantur. Fateor certe non aliter nos Christum edere quam credendo: sed manducatio ipsa effectus est ac fructus fidei potius quam fides. Neque enim fides Christum intuetur duntaxat quasi procul remotum, sed eum amplectitur ut noster fiat, & in nobis habitet: facit ut coalescamus in ejus corpus, communem habeamus cum ipso vitam, unum denique simus cum ipso. Ergo verum est sola fide manducari Christum, modo simul teneamus qualiter nos cum ipso conjungat fides. *Non sitiet unquam.* Videtur hoc præter rationem additum: quia officium panis non est sitim restinguere, ut esuriem sedat. plus ergo pani tribuit Christus quam ferat ejus natura. Jam dixi quod panis tantum nomen usurpet, quia scilicet ita ferebat mannæ comparatio cum cælesti ejus virtute qua animæ nostræ in vita sustinentur. interea panis nomine totam alimentorum summam intelligit: atque id ex trito gentis suæ usu. Hebræi enim panem comedere per synecdochen pro cœnare aut prandere accipiunt: & quum à Deo petimus panem quotidianum, potum & reliquas vitæ partes comprehendimus. Sensus ergo est, Quisquis se ad Christum contulerit, ut ab ipso vitam habeat, nihil ei defuturum quin ad satietatem usque omnibus vitæ fovendæ præsidiis abundet.

36. *Sed dixi vobis.*] Jam eos increpat quod donum Dei sibi expositum maligne rejiciant. Est autem hic nimis impius Dei contemptus, rejicere quod quis agnoscit ab ipso datum. Nisi testatam illis fecisset Christus suam virtutem, ac palam fecisset se à Deo prodiisse, poterat eorum culpam sublevare ignorantiæ prætextus: sed quod ejus doctrinatu repudiant quem prius Messiam Domini confessi sunt, extrema est indignitas. Verum quidem est, nunquam sic data opera resistere Deo homines ut sibi cum Deo negotium esse cogitent. quo pertinet illud Pauli, Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent si ab illis fuisset agnitus. 1 Cor. 2. vers. 8. Sed increduli, quia sponte cæcutiunt ad lucem, merito videre dicuntur quod statim evanescit ex eorum oculis: quia Satan eorum mentes obtenebrat. Hoc extra controversiam est, quod dixit eos *vidisse*, non de corporis aspectu debere accipi, sed potius notari voluntariam cæcitatem, quod illum qualis erat cognoscere potuerint, nisi ipsis sua malitia obstaret.

37. *Quicquid dat mihi Pater.*) Nequid doctrinæ suæ deroget eorum incredulitas, tantæ contumaciæ causam esse dicit quod reprobi sint & à grege Dei alieni. Hoc itaque consilio inter electos & reprobos hic discernit, ut sua nihilominus maneat doctrinæ auctoritas, quamvis apud multos fidem non obtineat. Nam & impii verbo Dei detrahunt, & pro nihilo habent, quia ejus reverentia non tanguntur: & multi infirmi ac rudes dubitant an verbum Dei sit quod à bona mundi parte respuitur. Huic scandalo Christus occurrit, quum suos esse negat quicunque non credunt: talibus si non sapiat Dei veritas, nihil esse mirum: sed omnes Dei filios eam amplecti. Primo loco dicit ad se venire quoscunque illi Pater donat. Quibus verbis intelligit fidem non esse in arbitrio hominum, ut promiscue vel fortuito hic & ille credant, sed Deum eligere quos Filio suo quasi de manu in manum tradat. Nam quum dicit venire quicquid datur, inde colligimus non omnes dari. Rursum colligimus, tanta Spiritus efficacia operari Deum in electis suis ut nemo eorum excidat. Nam *donandi* verbum perinde valet acsi dixisset Christus, Quos elegit Pater, eos regenerat, & mihi in Euangelii obedientiam addicit. *Et eum qui venit ad me.* Hoc ad piorum consolationem additum est, ut certo statuant fide sibi patere aditum ad Christum, &, simulac in fidem ejus ac tutelam se tradiderint, benigne receptum iri. unde sequitur salutarem fore omnibus piis Euangelii doctrinam, quia nemo se Christo discipulum offert qui non vicissim illum sentiat & experiatur fidum & probum doctorem.

38. *Quia descendi è cælo.*] Confirmatio est proximæ sententiæ, quod frustra non quæratur à nobis Christus. Fides enim opus est Dei, quo demonstrat nos esse suos, & Filium constituit salutis nostræ præsidem. Atqui Filius nihil aliud propositum habet nisi ut impleat Patris mandata. nunquam igitur repudiabit à Patre missos. unde tandem conficitur nunquam irritam fore fidem. Quod discrimen ponit Christus inter suam & Patris voluntatem, in eo auditoribus se attemperat: quia (ut procliva est ad diffidentiam hominis ingenium) fingere nobis diversum aliquid solemus quod dubitationem pariat. Ut pravis ejusmodi figmentis ansam præcidat Christus, se mundo exhibitum fuisse asserit, ut ratum faciat ipso effectu quod de salute nostra decrevit Pater.

39. *Hæc autem est voluntas.*] Nunc testatur hoc esse Patris consilium ut in Christo certam salutem reperiant fideles. unde iterum sequitur, reprobos esse quicunque non proficiunt in Euangelii doctrina. Quare si videmus multis cedere in exitium, non est quod despondeamus animos: quia illi sponte malum sibi accersunt. Nobis sufficiat quod semper ad colligendos in salutem electos Euangelium valebit. *Non perdam ex eo.* Hoc est, non patiar mihi auferri vel perire. quo significat non ad diem unum vel paucos se esse salutis nostræ custodem, sed sibi ad extremum usque curæ futuram, ut tanquam à carceribus ad metam usque nos perducat. ideo mentionem facit ultimæ resurrectionis. Atque hæc promissio plusquam necessaria est misere laborantibus in tanta carnis infirmitate, cujus sibi quisque nostrum satis conscius est. Singulis certe momentis labefactari posset totius mundi salus, nisi fideles Christi manu suffulti, intrepide ad diem resurrectionis tenderent. Sit ergo hoc animis nostris infixum, porrectam esse nobis manum à Christo, ut nos minime in medio cursu deserat, sed quo ejus ductu freti, secure ad diem ultimum oculos attollere audeamus. Alia etiam de causa meminit resurrectionis: quia dum vita nostra abscondita est, similes mortuis sumus. Quid enim differunt ab impiis fideles, nisi quod miseriis obruti, & tanquam oves mactationi destinatæ, semper alterum in sepulchro pedem habent? imo parum abest quin à morte subinde absorbeantur? Una ergo spei & patientiæ fultura restat, si omisso præsentis vitæ statu, ad diem illum ultimum animos sensusque nostros conferimus, & per mundi obstacula transimus, donec fidei nostræ fructus tandem appareat.

40. *Hæc autem est voluntas.*] Dixerat tuendæ salutis nostræ partes sibi à Patre mandatas esse: nunc modum quoque definit. Hæc itaque obtinendæ salutis est ratio si obediamus Euangelio Christi. Hoc quidem jam nuper attigerat: sed nunc melius exprimit quod subobscure fuerat dictum. Quod si Deus fide servari vult quos elegit, & æternum suum decretum hoc modo sancit ac exequitur, quisquis non contentus Christo, de æterna prædestinatione curiose inquirit, quantum in se est præter Dei consilium salvus esse appetit. Electio Dei per se occulta est & arcana: eam Dominus vocatione qua nos dignatur, patefacit. Quare insaniunt qui suam vel aliorum salutem in labyrintho prædestinationis quærunt, propositam sibi fidei viam non tenentes: imo præpostera hac speculatione vim prædestinationis & effectum evertere conantur. nam si nos in hunc finem elegit Deus ut credamus, tolle fidem, & mutila erit electio. Atqui in Dei consilio continuam & ordinatam principii & finis seriem abrumpere nefas est. Porro ut individuo nexu electio Dei vocationem secum trahit: ita quum efficaciter nos Deus ad fidem Christi vocavit, hoc perinde apud nos valeat acsi insculpto sigillo suum de salute nostra decretum comprobaret. Nam Spiritus testimonium nihil aliud est quam adoptionis nostræ obsignatio. Ergo sua cuique fides æternæ Dei prædestinationis locuples est testis, ut altius inquirere sacrilegium sit. quia atrocem Spiritui sancto injuriam facit quisquis simplici ejus testimonio subscribere detrectat. *Videre & Credere* superiori sententiæ opponit. Judæis enim exprobraverat quod non crederent, quum tamen vidissent: nunc in filiis Dei cum sensu quem percipiunt divinæ in Christo virtutis, fidei obedientia conjungitur. Porro hæc verba ostendunt fidem ex Christi notitia fluere: non quod præter simplex Dei verbum quicquam desideret: sed quia si Christo fidamus, qualis sit & quid nobis afferat sentire nos oportet.

41. Murmurabant ergo Judæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis qui descendi è cælo.

42. Et dicebant, Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem & matrem? quomodo ergo hic dicit, E cælo descendi?

43. Respondit ergo Jesus, & dixit illis, Ne murmuretis inter vos.

44. Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

Jes. 54. vers. 13. Jer. 31. vers. 34. 45. Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audivit à Patre, & didicit, venit ad me.

41. *Murmurabant.*] Exortum inde fuisse murmur Euangelista docet quod Judæi carnis humilitate offensi, nihil in Christo divinum aut cæleste conciperent. Quanquam duplex illis fuisse obstaculum ostendit. alterum enim sibi ex falsa opinione fingebant, quum dicerent, Hic est filius Joseph, cujus patrem & matrem novimus. Alterum erat ex perverso judicio, quod Filium Dei Christum esse non putabant, quia carne indutus ad homines descenderat. Atqui nos nimium maligni sumus, si ideo despicimus Dominum gloriæ quod se nostra causa exinanivit, forma servi accepta. nam hoc luculentum potius immensi erga nos amoris & admirabilis gratiæ specimen fuit. Deinde non sic latebat divina Christi majestas sub contemptibili & abjecta carnis specie, quin multiplicis fulgoris sui radios emitteret. sed crassis hominibus & stupidis deerant oculi qui perspicerent manifestam ejus gloriam. Utroque modo nos etiam quotidie peccamus. Primo magnum hoc nobis impedimentum est quod Christum non aspicimus nisi carnis oculis: ita fit ut nihil in ipso magnificum nobis appareat. vitioso enim nostro sensu quicquid in ipso est ejusque doctrina pervertimus: adeo sinistri sumus interpretes. Deinde eo ipso non contenti, multa falsa arripimus quæ Euangelii contemptum pariant. Quin etiam multi sibi monstra fabricant, quorum prætextu Euangelium sibi exosum reddant. Ergo data opera repellit mundus Dei gratiam. Ac nominatim Judæos exprimit Euangelista, ut sciamus profectum ab iis esse murmur qui fidei & Ecclesiæ titulo superbiebant: ut omnes discamus Christum reverenter suscipere quum se ad nos demittit, & quo propior nobis est, eo libentius ad eum accedere, ut nos ad cælestem suam gloriam extollat.

43. *Ne murmuretis.*] Murmuris culpam in eos rejicit: acsi diceret, Doctrina mea nullam continet offendiculi materiam: sed quia vos reprobi estis, virulentos animos vestros irritat. ac ideo non sapit, quia insipidum est vobis palatum.

44. *Nemo potest &c.*] Non simpliciter eorum pravitatem accusat, sed simul admonet hoc peculiare esse Dei donum, propositam à se doctrinam amplecti. quod ideo facit ne ipsorum incredulitas infirmos conturbet. Multos enim tenet hæc stultitia, ut in rebus divinis ab hominum respectu pendeant. ita fit ut Euangelium suspectum habeant simulatque vident non recipi à mundo. Rursum increduli sibi in sua pervicacia placentes, Euangelium

damna-

damnare audent, quia ipsis non arrideat. Ex adverso itaque pronunciat Christus, Euangelii doctrinam, quamvis promiscue omnibus prædicetur, non posse tamen ab omnibus percipi, sed opus esse nova mente & novo sensu. non esse igitur fidem in hominum arbitrio, sed divinitus conferri. Quia *venire* ad Christum metaphorice hic positum est pro credere: Euangelista, ut metaphoram contexat in membro opposito, *trahi* eos dicit quorum mentes illuminat Deus, & corda flectit ac format in Christi obedientiam. Hæc summa est, non mirum esse si ab Euangelio multi abhorreant: quia nemo unquam sponte ad Christum accedere poterit nisi quem Deus Spiritu suo præveniet. Inde autem sequitur non omnes trahi, sed Deum hac gratia dignari quos elegit. Quantum ad trahendi modum spectat, non est ille quidem violentus qui hominem cogat externo impulsu: sed tamen efficax est motus Spiritus sancti, qui homines ex nolentibus & invitis reddit voluntarios. Quare falsum est illud & profanum, non nisi volentes trahi: quasi homo se proprio motu obsequentem Deo præbeat. quod enim homines Deum volentes sequuntur, id jam ab ipso habent qui eorum corda in suum obsequium formavit.

Venire ad Christum. Trahi.

45. *Est scriptum in Prophetis.*] Confirmat Christus Jesaiæ testimonio quod dixit, Neminem ad se venire nisi à Patre tractum. Prophetas nominat in plurali numero, quia in unum corpus collectæ erant omnes prophetiæ, ut merito posset unus censeri Prophetarum omnium liber. Porro locus qui citatur extat apud Jesaiam, capite 54. vers. 13. ubi de Ecclesiæ instauratione verba faciens, filios illi promittit Dei magisterio edoctos. Unde colligere promptum est, non aliter posse restitui Ecclesiam, nisi Deus magistri partes suscipiens, fideles ad se adducat. Docendi ratio de qua loquitur Propheta, non in externa tantum voce sita est, sed in arcana etiam Spiritus sancti operatione. In summa, hoc Dei magisterium est interior cordis illuminatio. Quod dicit *Omnes*, ad electos restringi debet, qui soli sunt genuini Ecclesiæ filii. Jam non difficile est videre quomodo vaticinium hoc Christus ad præsentem causam accommodet. Docet Jesaias tunc vere demum ædificari Ecclesiam quum filios habet divinitus edoctos. Apte igitur infert Christus, non esse oculos hominibus ad perspiciendam vitæ lucem, donec aperiantur à Deo. Simul etiam in nota universali insistit: quia inde ratiocinatur, omnes qui à Deo docentur, efficaciter trahi ut veniant. atque huc pertinet quod mox subjicitur, *Quisquis ergo audivit.* Summa est, reprobos esse & exitio devotos quicumque non credunt: quia omnes Ecclesiæ filios & vitæ hæredes Deus sibi obedientes discipulos reddat. Unde sequitur, neminem ex Dei electis à Christi fide alienum fore. Proinde sicuti prius negavit Christus homines ad credendum esse idoneos nisi trahantur, ita nunc pronunciat efficacem esse Spiritus gratiam, qua trahuntur ut necessario credant. His duobus membris prorsus evertitur tota liberi arbitrii facultas quem sibi somniant Papistæ. nam si tunc demum venire ad Christum incipimus quum nos traxit Pater, fidei initium minime in nobis est, neque ulla præparatio: rursus si veniant omnes quos Pater docuit, non credendi tantum optionem dat illis, sed fidem ipsam. Ergo quod directioni Spiritus sponte obsequimur, hæc pars gratiæ est, & quasi obsignatio: quia non traheret nos Deus si tantum porrecta manu voluntatem nostram in medio suspensam relinqueret. Proprie autem nos trahere dicitur quum ad plenum usque fidei effectum Spiritus sui virtutem extendit. *Audire à Deo* dicuntur qui Deo intus loquenti se ex animo subjiciunt, quia in illorum cordibus Spiritus regnat. *Venit ad me.* Ostendit individuam conjunctionem quam cum Patre habet. Sensus enim est, Fieri non posse quin se Christo addicant quicunque Dei sunt discipuli, & Deo esse indociles qui Christum rejiciunt: quia hæc sola est sapientia quam in Dei schola discunt electi omnes, ad Christum venire. neque enim Pater, qui eum misit, seipsum abnegare potest.

46. Non quod Patrem quisquam viderit, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.
47. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.
48. Ego sum panis vitæ.
49. Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt.
50. Hic est panis qui è cælo descendit, ut ex eo edat aliquis & non moriatur.
51. Ego sum panis vivus qui è cælo descendi. si quis ederit ex hoc pane, vivet in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita.

46. *Non quod Patrem.*] Sicuti hactenus commendavit Patris sui gratiam, ita nunc sedulo ad se unum revocat fideles. nam utrumque conjungi debet, nullam haberi posse Christi notitiam donec Pater illuminet suo Spiritu qui natura cæci sunt, & tamen frustra quæri Deum nisi præeunte Christo: quoniam altior est Dei majestas quam ut ad eum hominum sensus pertingant. Imo exitialis erit abyssus quæ putabitur esse Dei cognitio extra Christum. Quum Patrem sibi soli cognitum esse dicit, significat hoc officium in se proprie competere ut hominibus eum manifestet, qui alioqui est absconditus.

47. *Qui credit in me.*] Proximæ sententiæ expositio. docemur enim his verbis tunc innotescere nobis Deum quum in Christum credimus. Deum enim invisibilem tunc cernere quasi in speculo vel in viva & expressa imagine incipimus. Ergo maledictum fit quicquid de Deo nobis proponitur, nisi dirigat in Christum. Quid sit in Christum credere, prius exposui. neque enim confusa & inanis fides imaginanda est, quæ Christum virtute sua spoliet: qualis est apud Papistas, qui de Christo credunt quantum libuerit. Nam ideo vitam fide consequimur quia scimus in Christo contineri omnes vitæ nostræ partes. Quod quidam ex hoc loco colligunt, credere in Christum idem esse atque edere Christum vel carnem ejus, non satis firmum est. hæc enim duo inter se tanquam prius & posterius differunt: sicuti ad Christum venire, & ipsum bibere: præcedit enim accessus. Fateor non manducari Christum nisi fide. sed ratio est, quia fide eum recipimus ut habitet in nobis, simusque ejus participes, adeoque unum cum ipso. Quare manducatio, effectus est aut opus fidei.

48. *Ego sum panis vitæ.*] Præter id quod prius dixerat se vivificum esse panem quo animæ nostræ aluntur: ut id melius amplificet, simul antithesin repetit hujus panis & veteris mannæ, una cum hominum comparatione. *Patres*, inquit, *vestri comederunt manna*, &c. Manna dicit eorum Patribus caducum fuisse cibum, qui eos à morte non exemit. Sequitur ergo, animas non alibi quam in ipso cibum invenire, quo in spiritualem vitam pascantur. Porro tenendum est memoria quod alibi admonui, non hic haberi de manna sermonem quatenus Christi

1 Cor. 10. vers. 3. figura fuit arcana (nam eo respectu Paulus spiritualem cibum nominat) sed diximus Christum hic auditoribus sermonem suum attemperare, qui tantum de pascendo ventre solliciti, nihil in manna altius spectabant. Merito itaque patres eorum mortuos esse pronunciat, hoc est, qui similiter ventri addicti fuerunt. Et tamen eos ad edendum invitat, quum dicit se venisse *ut edat aliquis*. perinde enim valet hæc loquutio acsi diceret, omnibus se in promptu fore qui tantum edere volent. Neminem ex his qui Christum semel comederint, *mori*, intellige, quia nunquam extinguitur quæ ab ipso nobis confertur vita: quemadmodum habuimus capite quinto.

51. *Ego sum panis vivus.*] Sæpius idem repetit, quia nec quicquam est magis cognitu necessarium, & pro se quisque sentit, quam difficulter fidem apud nos inveniat, & quam facile ac cito effluat. Vitam omnes appetimus: sed stulte ac perverse per ambages vagamur in ea quærenda: oblatam major pars fastidiose respuit. Quis enim non sibi vitam fingit extra Christum? quotus vero quisque est, cui Christus unus satisfaciat? Non igitur supervacua est inculcatio, dum asserit toties Christus se unum ad dandam vitam sufficere. sibi enim uni vendicat panis titulum, ut omnes vivendi fictitias spes ex animis nostris revellat. *Panem* vivum nunc appellat, quem prius dixit panem vitæ, eodem sensu nempe quo vivificum. Descensum cæli subinde commemorat, quia in hoc mundo, cujus præterit figura & evanescit, non reperietur spiritualis & incorruptibilis vita, sed tantum in cælesti Dei regno. Quoties verbum *edendi* ponit, ad fidem nos hortatur, quæ sola facit ut fruamur hoc pane in vitam. neque id frustra, quia pauci sunt qui manum extendere dignentur ut ori admoveant hunc panem: imo quum Dominus in os usque illis porrigit, pauci sunt qui gustent: sed alii vento se ingurgitant: alii, quasi Tantalo similes, prope cibum ipsum sua vecordia esuriunt. *Panis quem ego dabo.* Quia vis illa arcana conferendæ vitæ, de qua loquutus est, ad divinam ejus essentiam referri poterat, nunc descendit ad secundum gradum, ac vitam illam in sua carne positam esse docet, ut inde hauriatur. Mirificum sane Dei consilium, quod in ea carne ubi sola prius mortis materia erat, vitam nobis proposuerit. Atque ita infirmitati nostræ consulit, dum nos ad fruendam vitam non vocat supra nubes, sed eam exerit in terra: non secus acsi in regni sui abdita nos eveheret. Interea ingenii nostri superbiam corrigens, fidei humilitatem & obedientiam probat, dum vitam petituros, in carne sua, in speciem contemptibili, subsidere jubet. Sed objicitur contra, Christi carnem non posse vitam dare, quæ & morti fuit obnoxia, & nunc per se immortalis non est: deinde hoc minime competere in carnis naturam ut animas vivificet. Respondeo, quamvis hæc virtus aliunde quam ex carne proveniat, nihil tamen obstare quin apte in eam competat hic titulus. Nam sicut æternus Dei Sermo fons vitæ est, ita caro ejus veluti canalis, vitam, quæ intrinseca (ut loquuntur) in divinitate residet, ad nos diffundit. Atque hoc sensu dicitur vivifica, quod vitam quam aliunde mutuatur, nobis communicat. Id minime obscurum erit si reputemus quænam sit vitæ causa, nempe justitiam. Atqui quamvis à solo Deo justitia fluat, non alibi tamen plena ejus exhibitio nobis constabit quam in carne Christi. nam in ea impleta fuit hominum redemptio, in ea oblatum sacrificium expiandis peccatis, obedientia Deo præstita, quæ ipsum nobis placaret: ea quoque perfusa fuit sanctificatione Spiritus: ea tandem devicta morte in cælestem gloriam recepta fuit. Sequitur ergo, omnes vitæ partes illic fuisse locatas, nequis possit jure conqueri se privari vita, quia procul lateat. *Quam ego dabo pro mundi vita.* Dandi verbum varie accipitur: prior donatio, cujus prius meminit, quotidie fit, quoties scilicet se nobis Christus offert: secundo loco donationem illam unicam notat quæ facta est in cruce, quum se Patri in sacrificium obtulit. tunc enim se in mortem exposuit pro hominum vita: nunc ad percipiendum mortis suæ fructum nos invitat. Nihil enim nobis prodesset victimam illam semel esse immolatam nisi nunc sacro epulo vesceremur. Porro hoc notandum est, quod carnis suæ immolandæ partes sibi Christus asserit. unde apparet quam improbo sacrilegio se contaminent Papistæ, qui sibi in Missa usurpant quod unici illius Sacerdotis proprium fuit.

Caro vivifica.

52. Decertabant ergo Judæi inter se, dicentes, Quomodo potest hic nobis dare carnem edendam?

53. Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habetis vitam in vobis.

54. Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die:

55. Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.

56. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.

57. Quemadmodum me misit vivens Pater, ego quoque vivo propter Patrem: & qui manducat me, ille etiam vivet propter me.

58. Hic est panis qui è cælo descendit: non quemadmodum comederunt patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

52. *Decertabant ergo Judæi*] Judæos rursus nominat non honoris causa, sed ut suam illis incredulitatem exprobret, quod familiarem de vita æterna doctrinam non recipiunt, vel saltem de re adhuc obscura & dubia non modeste inquirunt. pervicaciæ enim & contemptus signum est, quod pugnasse eos dicit: qui vero ita contentiose disputant, viam sibi obstruunt ad veri notitiam. Neque tamen hoc in illis simpliciter reprehenditur quod de modo interrogaverint: nam eadem reprehensio in Abraham & beatam Virginem caderet. Ergo vel imperitia falluntur, vel parum candide faciunt qui præterita rixandi libidine & audacia (quas tantum damnat Euangelista) solam particulam *Quomodo* exagitant, quasi Judæis nefas fuerit de modo manducationis inquirere. Atqui hoc socordiæ potius imputandum est quam fidei obsequio tribuendum, si dubitationum nodos qui nobis solvuntur Domini verbo, scientes & volentes tenemus implicitos. Quare non inquirere tantum licet de manducandæ carnis Christi modo, sed eum quoque tenere operæpretium est quatenus in Scriptura exponitur. Facessat ille bis contumax humilitatis prætextus, Mihi una illa Christi vox sufficit quum pronunciat carnem suam vere cibum esse: ad reliqua libenter cæcutio. Quasi vero non idem futurus sit hæreticis color, si sponte ignorent ex Spiritu sancto conceptum esse Christum, quia semen Abrahæ ipsum credentes,

non

non ultra inquirant. Solum tenenda est hæc moderatio in arcanis Dei operibus, ne plus scire appetamus quam verbo suo definit.

53. *Amen, amen dico vobis.*] Hoc jusjurandum Christo extorsit indignatio, quum tam superbo contemptu gratiam suam respui videret. neque enim jam simplici doctrina utitur, sed incutiendo terrori simul minas admiscet: æternum enim exitium denunciat omnibus qui vitam à carne sua petere recusaverint: acsi diceret, Si caro mea vobis contemptui est, scitote non aliam vobis spem vitæ restare. Hæc omnes gratiæ Christi contemptores manet ultio, ut cum sua superbia male pereant. atque hac præcisa severitate urgendi sunt, ne sibi blandiri pergant. Nam si mortem ægrotis remedia aspernantibus minamur, quid impiis agendum est, dum vitam ipsam abolere quantum in se est nituntur? Quod dicit *Carnem Filii hominis*, emphasim habet: perstringit enim eorum contemptum, qui inde nascebatur quia reliquis hominibus similem videbant. Sensus ergo est, Contemnite me ut libet propter humilem & abjectum carnis meæ conspectum: tamen inclusa est in contemptibili hac carne vita, qua si vos privatis, non alibi reperietis quod vos vivificet. Crassus fuit veterum error, qui infantulos putarunt vita æterna privari nisi Eucharistiam illis porrigerent. neque enim de Cœna habetur concio, sed de perpetua communicatione, quæ etiam extra Cœnæ usum nobis constat. Nec vero recte Bohemi, quum hoc testimonio probarent usum calicis promiscuum debere omnibus esse. Quod ad infantulos spectat, eos Christi institutio à Cœnæ participatione arcet, quia nondum seipsos probare, nondum colere memoriam mortis Christi possunt. Eadem institutio calicem omnibus una cum pane communem facit: mandat enim ut inde bibamus omnes.

Bohemi.

54. *Qui manducat carnem meam.*] Repetitio est, sed non supervacua: confirmat enim quod erat creditu difficile, non aliter carne sua & sanguine animas pasci quam corpus potu & cibo sustinetur. Ergo sicuti nuper testatus est, omnibus qui vitam alibi quam in carne sua quærunt, nihil residuum esse præter mortem: ita nunc pios ad bonam spem animat, dum vitam illis in eadem carne promittit. Observa quod resurrectionem toties adjungit vitæ æternæ: quia salus nostra ad illum usque diem abscondita erit. Ergo quid nobis Christus conferat sentire nemo potest, nisi qui superam mundo resurrectionem ultimam sibi ante oculos ponit. Ex his verbis palam apparet, perperam de Cœna exponi totum hunc locum: nam si verum esset, quicunque ad sacram Domini mensam se ingerunt, carnis & sanguinis ejus fieri participes, omnes similiter vitam referrent. scimus autem multis in exitium cedere. Et certe ineptum fuisset ac intempestivum de Cœna tunc disserere, quam nondum instituerat: ideo de perpetua fidei manducatione eum tractare certum est. Simul tamen fateor, nihil hic dici quod non in Cœna figuretur ac vere præstetur fidelibus. adeoque sacram Cœnam Christus quasi hujus concionis sigillum esse voluit. Atque hæc ratio est cur apud Joannem nulla fiat Cœnæ mentio. Itaque genuinum ordinem sequitur Augustinus, dum inter explicandum hoc caput Cœnam non attingit, donec ad finem usque ventum est. Tunc autem docet mysterium hoc in symbolo repræsentari quoties Ecclesiæ sacram Cœnam celebrant, alibi quotidie, alibi tantum diebus Dominicis.

Sigillum hujus concionis Cœna Domini.

55. *Caro mea vere est cibus.*] Idem aliis verbis confirmat, sicuti inedia corpus tabescit & conficitur, ita animam, nisi cælesti pane reficiatur, mox fame perituram. Nam quum affirmat carnem suam vere esse cibum, animas, si careant cibo isto, famelicas esse significat. Tunc ergo vitam in Christo invenies, si vitæ materiam quæras in ejus carne. Ita cum Paulo jactare convenit, nihil nobis excellere præter Christum crucifixum: quia simulatque à sacrificio mortis ejus discessimus, nihil præter mortem nobis occurrit. Nec alia via nos ad divinæ suæ virtutis sensum deducit quam per mortem & resurrectionem suam. Ideo Christum amplectere servum Patris, ut se vitæ principem tibi ostendat. Nam quod se exinanivit, hoc modo ditati sumus omni bonorum affluentia: ejus humiliatio ac descensus ad inferos nos in cælum extulit: crucis maledictionem subeundo, nobile justitiæ trophæum erexit. Præposteri ergo sunt interpretes qui animas à Christi carne abducunt. Sed cur seorsum sanguinis sui meminit Christus, qui sub carne continetur? Respondeo habitam ab ipso rationem fuisse nostræ ruditatis. nam quum distincte cibum & potum exprimit, vitam quam præstat, numeris omnibus completam esse admonet, ne dimidiam tantum vel mutilam nobis fingamus: acsi diceret, nullam nobis defore vitæ partem, si modo edamus carnem suam, & sanguinem bibamus. Sic etiam in Cœna, quæ huic doctrinæ respondet, non contentus panis symbolo, calicem simul adjungit, ut duplicem vitæ tesseram in ipso habentes, eo solo contenti esse discamus. neque enim partem vitæ reperiet in Christo nisi qui eum totam & solidam vitam sibi esse statuet.

1 Cor. 2. vers. 2.

56. *Qui manducat carnem meam.*] Alia confirmatio. nam quum vitam solus in se contineat, ejus fruendæ modum præscribit, ut carnem suam edamus: acsi negaret se aliter nostrum fieri nisi quum fides nostra in ejus carnem dirigitur. neque enim ad Christum Deum unquam perveniet qui hominem negligit. Quare si tibi vis aliquid cum Christo esse commune, cavendum in primis est ne carnem ejus fastidias. Quum dicit se in nobis *manere*, perinde hoc valet acsi diceret, hoc unum esse unitatis vinculum, & hac ratione se nobiscum coalescere, quum fides nostra in mortem ejus recumbit. Porro iterum hinc colligere licet, verba de externo symbolo non fieri: quod multi promiscue ex infidelibus percipiunt, tamen à Christo alieni manent. Hinc præterea refellitur delirium illud, Judam non minus sumpsisse Christi corpus quam reliquos, dum omnibus porrectus est panis à Christo. nam sicuti ad externum signum inscite restringitur hæc doctrina, sic tenendum est quod prius dixi, illic obsignari doctrinam quæ hic habetur. Atqui certum est, Judam nunquam fuisse Christi membrum: deinde plusquam absurdum est carnem Christi mortuam & spiritu vacuam imaginari: postremo ridiculi sunt qui ullam carnis Christi manducationem absque fide somniant, quum sola fides os (ut ita dicam) animæ sit ac ventriculus.

57. *Quemadmodum misit me.*] Hactenus quomodo nos vitæ compotes fieri oporteat Christus disseruit: nunc ad causam principalem transit, quia prima vitæ origo in Patre est. Prævenit autem objectionem: quia videri poterat Deo quod suum est detrahere, quum se faceret vitæ causam. Sic ergo se facit vitæ auctorem ut aliunde sibi hoc datum concedat quod aliis ministrat. Notemus hanc quoque orationem accommodari ad eorum captum quibuscum loquebatur Christus: se enim Patri comparat tantum carnis suæ respectu. Tametsi enim Pater vitæ principium est, Sermo tamen æternus ipse quoque proprie est vita. Sed de æterna Christi Divinitate hic non agitur, quia seipsum proponit ut carne nostra vestitus se patefecit mundo. Quod ergo se vivere propter Patrem dicit, non competit in nudam divinitatem, neque etiam simpliciter & per se humanæ naturæ convenit: sed elogium est Filii Dei in carne manifestati. Deinde scimus Christo non esse insolens, Patri adscribere quicquid in se habebat divinum. Notandum autem est tres hic recenseri vitæ gradus: primum locum obtinet vivens Pater, qui

Tres vitæ gradus.

Christus ut Deus homo factus, secunda vita causa est.

scaturigo est, sed remota & abscondita: sequitur Filius, quem habemus velut fontem nobis expositum, & per quem ad nos vita diffunditur: tertia est vita quam nos ab ipso haurimus. Nunc tenemus summam, quia Deus Pater, penes quem residet vita, procul à nobis distat, Christus quasi medius statuitur, qui est secunda vitæ causa, ut inde ad nos usque perveniat quod alioqui in Deo lateret.

58. *Hic est panis.*] Redit ad comparationem mannæ & carnis suæ, unde exorsus fuerat. sic enim claudendus illi sermo fuit, Non est cur mihi præferatis Mosen, quia patres vestros in deserto aluerit: quum ego vobis longe præstantiorem cibum suppeditem. mecum enim cælestem vitam affero. Nam (ut supra dictum est) è cælo descendere panis dicitur qui nihil terrenum vel corruptibile sapit, sed immortalitatem spirat regni Dei. Hanc virtutem non experti sunt in manna, qui tantum pascendo ventri intenti erant. Nam quum duplex fuerit mannæ usus, Judæi cum quibus hic Christus disputat, nihil spectabant præter cibum corporalem. Vita autem animæ minime caduca est, sed proficit in melius donec totus homo renovatus fuerit.

59. Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum.

60. Multi itaque ex discipulis ejus, quum audissent, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire?

61. Jesus autem quum novisset in seipso quod de hoc murmurarent discipuli sui, dixit eis, Hoc vos offendit?

62. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?

63. Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quicquam. Verba quæ ego loquor vobis, Spiritus & vita sunt.

64. Sed sunt ex vobis quidam qui non credunt. Noverat enim ab initio Jesus qui essent non credentes, & quis esset qui proditurus erat ipsum.

59. *Hæc dixit in synagoga.*] Locum designat Joannes, ut sciamus multos interfuisse: deinde concionem fuisse habitam ut de re gravi & seria. Sequitur tamen mox, ex tanta turba vix pauculos fuisse qui profecerint. imo hæc doctrina multis qui se Christi discipulos profitebantur, defectionis occasio fuit. Si aliquos tantum offensos esse dixisset Euangelista, jam istud fere prodigii loco habendum esset: sed quod turmatim insurgunt, & simul conspirant, quale exemplum esse dicemus? Quare penitus animis nostris insideat hæc historia, nequando nobis contingat Christo loquenti obstrepere. deinde siquid tale cernamus hodie in aliis, ne fidem nostram conturbet eorum superbia.

60. *Durus est hic sermo.*] Quin potius in illorum cordibus erat durities, non in sermone. Sed ita solent reprobi lapides ex Dei verbo sibi congerere, ad quos impingant. & quum ferrea sua contumacia ruant adversus Christum, queruntur durum esse ejus sermonem, qui potius ipsos mollire debuerat. Nam quisquis se humiliter Christi doctrinæ submittet, nihil in ea reperiet durum aut asperum: incredulis vero, qui se pervicaciter opponent, malleus erit conterens petras, sicut Propheta vocat. Porro quum eadem nobis omnibus ingenita sit durities, si ex sensu nostro judicemus de Christi doctrina, totidem paradoxa erunt quot verba. Quare nihil superest nisi ut Spiritus directioni quisque se commendet, ut cordibus nostris inscribat quod alioqui ne in aures quidem penetraret. *Quis potest eum audire?* Hic perspicimus quam maligna sit incredulitas. nam qui salutis doctrinam impie & scelerate rejiciunt, excusatione non contenti, ultro Filium Dei reum substituere audent suo loco, & indignum pronunciare qui audiatur. Ita hodie Papistæ non modo Euangelium audacter repudiant, sed simul crepant horrendas blasphemias, ne videantur absque causa repugnare Deo. Et certe quum tenebras appetant, non mirum est si fictis portentis illos deludit Satan. Sed quod illi pro sua intemperie ferre nequeunt, non tantum modestis ac docilibus erit tolerabile, sed eos eriget ac sustinebit. Interea reprobi obstreperis suis convitiis nihil quam gravius sibi exitium accersent.

Jer. 23. vers. 29.

61. & 62. *Jesus autem quum novisset.*] Sciebat quidem Christus offensionem à reprobis conceptam non posse tolli (neque enim tam eos vulnerat doctrina, quam putridum quod intus in corde ulcus alebant detegit) voluit tamen modis omnibus experiri num quis inter eos qui offensi fuerant, sanabilis adhuc esset: reliquis autem os obstruere. Interrogando, significat nullam eos causam habere: vel saltem in doctrina ipsa minime esse scandali materiam. Sic cohibenda est eorum improbitas qui canina tantum rabie perciti verbo Dei maledicunt: castiganda quoque eorum stultitia qui temere contra veritatem ruunt. Dicit Jesum in seipso novisse, quia illi nondum ingenue protulerant quid eos morderet, sed tacito murmure inter se fremebant. prævenit ergo apertas eorum querimonias. Si objiciat quispiam non obscuram fuisse eorum naturam, quum disertis verbis respuerent Christi doctrinam: fateor quidem clara esse verba quæ prius retulit Joannes: sed simul dico eos aversantium more jactasse inter se obstreperas istas & quasi raucas voces. nam si sermonem habuissent cum Christo, spes fuisset longe melior, quod aperta illi fuisset via ad docendum: nunc quum seorsum obloquuntur, viam sibi ad discendum præcludunt. Nihil ergo melius, quum Domini sensum non statim assequimur, quam recta ad ipsum venire ut nodos omnes nobis expediat. *Hoc vos offendit?* Videtur hic Christus non tam eximere scandalum quam augere: si quis tamen propius expendat scandali causam, erat in hac sententia quod eorum animos placare deberet. Humilis & abjecta Christi conditio, quam oculis cernebant, quum carne indutus nihil ab hominum vulgo differret, illis obstaculo erat ne divinæ ejus virtuti locum darent. nunc quasi subducto velo ad cælestis suæ gloriæ conspectum eos revocat: acsi diceret, Quia inter homines sine honore versor, vobis sum contemptui, nec quicquam in me divinum agnoscitis: atqui paulo post fiet ut Deus magnifica virtute me ornatum, ab hoc contemptibili mortalis vitæ statu supra cælos extollat. Nam in Christi resurrectione talis apparuit Spiritus sancti potentia, quæ Christum esse Filium Dei palam faceret: sicut etiam docet Paulus ad Romanos. *Rom 1:4.*
Et quum dicitur in Psal. Filius meus es tu, ego hodie *Psal.2:7.*
genui te: resurrectio quasi specimen statuitur unde ista Christi gloria agnosci debuit: ascensus vero in cælum, gloriæ istius complementum fuit. Quod dicit *se prius fuisse in cælo*, humanitati proprie non quadrat, & tamen de Filio hominis loquitur. sed hæc loquendi forma insolens non est, quando duæ naturæ in Christo personam unam constituunt, quod unius proprium est, ad alteram transferre.

63. *Spiritus est qui vivificat.*] His verbis docet Christus nullum apud Judæos doctrinæ suæ profectum esse: quia quum spiritualis sit & vivifica, aures non reperiat bene præparatas. Sed quia varie expositus fuit hic locus, principio genuinum verborum sen-

sensum tenere operæpretium est. hinc facile patebit Christi consilium. Quod carnem prodesse negat, male Chrysostomus, meo judicio, ad Judæos refert, qui carnales erant. Fateor quidem in cœlestibus mysteriis totam humani ingenii vim evanescere ac deficere: sed eam sententiam non continent Christi verba, nisi violenter torqueantur. Æque in antitheto coactus esset sensus, quod scilicet Spiritus illuminatio vivificet. Nec recte etiam illi qui Christi carnem prodesse dicunt quatenus crucifixa est, comesam vero nihil nobis afferre: quio potius comedere eam necesse est, ut crucifixa prosit. Augustinus subaudiendum putat solam & per se, quia debeat cum Spiritu conjungi: quod cum re ipsa consentaneum est. nam Christus ad modum edendi simpliciter respicit. Non ergo quamvis excludit utilitatem, quasi nulla percipi ex carne sua possit: sed ita demum inutilem fore pronunciat si à Spiritu separetur. Unde enim habet caro ut vivificet nisi quia spiritualis est? Ideo quisquis in terrestri carnis natura subsistit, nihil in ea reperiet nisi mortuum: sed qui oculos attollent ad Spiritus virtutem qua persusa est caro, non frustra vivificam dici, ipso effectu & fidei experientia sentient. Tenemus nunc quomodo caro vere sit cibus, & tamen nihil prosit: nempe cibus est, quia per ipsam parta nobis est vita, quia in ipsa placatus nobis est Deus, quia in ipsa completas habemus omnes salutis partes: nihil prodest, si ex sua origine & natura æstimetur (neque enim vitam confert Abrahæ semen, quod per se morti est obnoxium) sed à Spiritu accipit unde nos pascat. Quare nos quoque, ut ab ea vere alamur, spirituale fidei os afferre decet. Quod autem adeo concisa est sententiæ brevitas, credibile est id factum esse quia sic agendum esse ducebat Christus cum incredulis. Ergo hac clausula quasi sermonem abrupit, quia indigni erant apud quos plus verborum faceret. Interim pios & dociles non neglexit: quia hic paucis habent quod abunde illis satisfaciat. *Verba quæ ego loquor.* Allusio est ad proximam sententiam: nam Spiritus nomen hic diverso sensu accipit. Sed quia de arcana Spiritus virtute loquutus erat, eleganter hoc ad doctrinam suam transfert, quod spiritualis sit. nam vox *Spiritus* in adjectivum resolvi debet. Porro spiritualis vocatur sermo qui nos sursum invitat, ut Christum, duce Spiritu, fide, non carnis sensu, in cælesti sua gloria quæramus. scimus enim eorum quæ dicta sunt nihil nisi fide comprehendi. Ac notatu etiam dignum est quod vitam cum Spiritu connectit. Vitam ab effectu nominat sermonem suum, quasi vivificum: sed vivificum nemini fore docet nisi à quo spiritualiter percipitur. nam alii inde mortem potius haurient. Apud pios suavissimum hoc Euangelii elogium est, quod certi sunt sibi in æternam salutem destinatum esse: simul tamen monentur ut idoneos se discipulos præbere studeant.

64. *Sed sunt quidam ex vobis.*] Rursus culpam illis adscribit quod Spiritu vacui doctrinam suam male corrumpant ac depravent, & hoc modo vertant sibi in exitium. Poterant enim alioqui objicere, Tu quidem vivificum esse jactas quod loqueris, sed nihil tale experimur. Dicit ergo illos sibi esse obstaculo. nam incredulitas, ut semper est superba, nihil unquam assequetur in verbis Christi quæ contemptim despicit. Ergo siquid proficere cupimus sub hoc magistro, animos ad ipsum audiendum rite compositos afferamus; nisi enim humilitas & reverentia aditum ejus doctrinæ patefaciat, mentes nostræ plusquam saxeæ sunt, nec ullam sanæ doctrinæ partem admittent. Proinde quod tam exiguus hodie Euangelii profectus cernitur in mundo, meminerimus hominum pravitate accidere. nam quotusquisque est qui sibi renuncians, Christo vere se addicat? Quod tantum quosdam dicit esse incredulos (quum hoc crimen fere in omnes competeret) fecisse ideo videtur ne siqui adhuc essent sanabiles, desperatione animos abjicerent. *Noverat enim ab initio.* Hoc ideo addidit Euangelista nequis putet temere judicasse Christum de suis auditoribus. Multi se ex ejus grege esse profitebantur: at subita defectio hypocrisin detexit. Sed eorum perfidiam, quum adhuc aliis occulta foret, Christo notam fuisse Euangelista dicit: idque non tam ipsius causa, quam ut discamus judicium non ferre nisi de rebus bene compertis. nam quod Christus ab initio scivit, hoc divinitatis ejus proprium fuit. Alia nostra est ratio: quia enim non sumus cordium cognitores, suspendere judicium decet, donec externis signis se prodat impietas, atque ita arbor à fructibus censeatur.

65. Et dixit, Propterea dixi vobis quod nemo potest venire ad me, nisi illi fuerit datum à Patre meo.

66. Ex eo multi ejus discipuli abierunt retro, nec amplius cum eo ambulabant.

67. Dixit ergo Jesus ipsis duodecim, Num & vos vultis abire?

68. Respondit ergo illi Simon Petrus, Domine, ad quem discedemus? verba vitæ æternæ habes.

69. Et nos credidimus & cognovimus quod tu es Christus Filius Dei viventis.

70. Respondit eis Jesus, Nonne ego vos duodecim elegi, & unus ex vobis diabolus est?

71. Dicebat autem Judam Simonis Iscariotem: hic enim erat eum traditurus, quum unus esset ex duodecim.

65. *Propterea dixi.*] Iterum fidem admonet rarum admodum & singulare donum esse Spiritus Dei, ne miremur Euangelium non recipi passim ab omnibus. nam ut sinistri sumus interpretes, minus honorifice de Euangelio sentimus, quia totus illi mundus non subscribit. venit enim nobis in mentem qui fieri possit ut salutem suam major pars hominum sponte rejiciat. Quod ergo tanta est fidelium paucitas, causam assignat Christus, quia ad fidem sua perspicacia nemo hominum perveniat: omnes enim cæcos esse donec à Spiritu Dei illuminentur. solos igitur esse tanti boni compotes, quos ejus participatione dignatur Pater. Nam si promiscua omnibus hæc gratia esset, intempestive & extra rem ejus mentio fieret hoc loco. Tenendum est enim Christi consilium, non multos Euangelio credere quia nonnisi ex arcana Spiritus revelatione nascatur fides. *Donandi* verbo hic utitur pro eo quod prius dixerat *trahere*: quo significat non aliam nos trahendi causam Deo esse nisi quia gratuito nobis favet. quod enim consequimur ex Dei dono & gratia, nemo sibi propria industria comparat.

66. *Ex eo multi discipulorum.*] Nunc recitat Euangelista quanta perturbatio concionem illam sequuta sit. Est autem hoc horribile portentum quod tam benigna & comis Christi invitatio alienare multorum animos potuerit, præsertim qui prius illi nomen dederant, adeoque familiares erant ejus discipuli. Sed hoc exemplum nobis quasi speculi vice proponitur, in quo cernamus quanta sit mundi pravitas & ingratitudo, qui ex ipsa viæ planitie scandali materiam sibi struit ne ad Christum accedat. Dicerent multi satius fuisse non moveri ejusmodi sermonem, qui defectionis causa multis fuit: sed longe aliter nobis statuendum est. Nam quod de Christo prædictum fuerat, in ejus doctrina perspici tunc oportuit,

 & nunc

Jes. 8:14. & nunc quotidie oportet, eum scilicet lapidem esse offensionis. Sic quidem temperanda est nobis doctrina, nequem nostra culpa offendamus: quoad fieri potest retinendi sunt nobis omnes. denique cavendum ne inconsiderate loquendo, rudes vel infirmos turbemus. Sed nunquam adhiberi tanta cautio poterit quin multis scandali occasio sit Christi doctrina: quia reprobi exitio devoti venenum ex cibo saluberrimo, & fel ex melle sugunt. Certe quid utile esset, optime tenebat Filius Dei: videmus tamen eum non effugere quin multos ex suis offendat. Ergo utcunque multi abhorreant à pura doctrina, supprimere tamen eam fas non est. Tantum meminerint Ecclesiæ doctores Paulinæ admonitionis, (2 Tim. 2. vers. 16.) verbum Dei recte secandum esse: tum deinde per quævis offendicula intrepide pergant. Quod si multos deficere contingat, ne ideo minus sapiat nobis verbum Domini quia reprobis non arridet: nimis enim delicati sunt ac molles quos defectio quorundam sic percellit ut illis cadentibus simul labascant. Quum addit Euangelista *non amplius ambulasse* cum Christo, significat non plenam fuisse apostasiam; sed tantum quod se à Christi contubernio subduxerint. damnat tamen eos quasi apostatas. Unde discendum est non posse nos latum pedem retrocedere quin proclivis ad perfidam abnegationem lapsus nos maneat.

67. *Dixit ergo Jesus duodecim.*] Quia graviter concuti poterat Apostolorum fides, quum se ex magna turba restare tam paucos viderent, Christus sermonem suum ad eos convertit: docetque non esse causam cur se aliorum levitate & inconstantia abripi sinant. Nam dum eos rogat nunquid velint ipsi quoque discedere, ad confirmandam eorum fidem facit. dum enim se illis proponit apud quem maneant, simul hortatur ne se comites adjungant apostatis. Et certe si in Christo fundata erit fides, ab hominibus non pendebit, neque unquam vacillabit, etiamsi cælum terræ misceri videat. Ac notanda est circumstantia, quod Christus omnibus fere discipulis privatus, (Jes. 8:16.) solos duodecim retinet: qualiter Jesaias prius jussus fuerat testimonium ligare, & Legem obsignare in discipulis. Talibus exemplis docetur unusquisque fidelium, etiamsi neminem socium habeat, Deum sequi.

68. *Respondit ergo ei Simon Petrus.*] Omnium nomine hic Petrus, sicut alibi, respondet: quia idem erat omnium sensus, nisi quod in Juda nihil erat sincerum. Porro hujus responsi duo sunt membra. causam enim adducit Petrus cur libenter una cum suis fratribus acquiescat Christo: quia ejus doctrinam sibi salutarem ac vivificam esse sentiunt. Deinde fatetur, quocunque se conferant eo relicto, nihil præter mortem esse reliquum. Quum dicit *verba vitæ*, genitivus loco epitheti ponitur: quod Hebræis frequens est. Insigne porro Euangelii encomium, quod nobis vitam æternam ministrat, sicuti (Rom. 1. vers. 16.) Paulus testatur esse Dei potentiam in salutem omni credenti. Continet quidem & Lex vitam: sed quia mortis æternæ reatum transgressoribus denunciat, non potest aliud quam occidere. Longe aliter nobis in Euangelio vita offertur, dum videlicet gratis nos sibi Deus reconciliat, peccata non imputando. Cæterum nihil hic vulgare de Christo prædicat Petrus, quum eum habere dicit *vitæ æternæ verba*: sed hoc uni illi vendicat tanquam proprium. unde sequitur illud secundum quod nuper attigi, simulatque à Christo discessum est, ubique præter mortem nihil esse residuum. Quare omnes qui eo magistro non contenti ad hominum commenta transvolant, manet certus interitus.

69. *Et nos credidimus.*] Verba sunt præteriti temporis, sed possunt resolvi in tempus præsens: atque id ad sensum non multum interest. Porro his verbis fidei summam breviter Petrus complectitur. Sed videtur confessio hæc nihil ad præsentem causam facere: quæstio enim de manducanda Christi carne mota fuerat. Respondeo, etiamsi non protinus assequuti sint duodecim quicquid docuerat Christus, satis tamen esse quod pro fidei suæ modulo salutis auctorem fatentur, seque per omnia illi subjiciunt. *Credendi* verbum priore loco ponitur, quia rectæ intelligentiæ initium est fidei obedientia: imo fides ipsa vere mentis oculus est. Verum continuo post notitia subjicitur, quæ fidem ab erroneis falsisque opinionibus discernit. credunt enim Turcæ & Judæi & Papistæ, sed nihil norunt neque tenent. At fidei annexa est cognitio. quia nobis certo & indubie constat Dei veritas, non qualiter apprehenduntur humanæ scientiæ, sed dum eam cordibus nostris Spiritus obsignat.

70. *Respondit eis Jesus.*] Quum omnibus Christus respondeat, hinc colligimus omnes ex ore Petri loquutos esse. Porro Christus hic undecim Apostolos instruit & armat contra novum scandalum, quod jam instabat. Fuerat hæc gravis Satanæ machina ad quatiendam eorum fidem, quum ad tam parvum numerum redacti essent: sed eos Judæ lapsus penitus exanimare poterat. nam quum sacer ille numerus à Christo delectus esset, quis unquam putasset ex ejus integritate quicquam posse decerpi? Perinde igitur valet ista Christi admonitio acsi dixisset, Soli ex magna caterva duodecim reliqui estis. si fidem vestram non labefecit multorum infidelitas, parate vos ad novum certamen: nam hæc manus, quamvis exigua, adhuc uno homine minuetur. Quod Christus *duodecim à se electos* dicit, non refertur ad æternum Dei consilium: (neque enim fieri potest ut quisquam eorum excidat qui præordinati sunt ad vitam) sed quum delecti essent ad munus Apostolicum, pietate & sanctimonia præ aliis excellere ipsos decebat. Ergo *electos* pro eximiis & à vulgo segregatis posuit. *Diabolus est.* Non dubium est quin Judam maxime detestabilem hoc nomine reddere voluerit. falluntur enim qui vocis atrocitatem extenuant: & certe qui tam sanctum munus profanant, eos non possumus satis execrari. Angeli vocantur doctores, qui legatione sua probe funguntur. Jure ergo Diabolus censetur qui in ordinem ascitus tam honorificum, sua perfidia & scelere degenerat. Est etiam alia ratio, quod Deus in reprobos & sceleratos ministros Satanæ plus juris & licentiæ permittit quam in quosvis alios ex plebe homines. Quare si diabolicus furor eos agitat qui in Pastores electi erant, ut similes sint feris belluis ac portentis, adeo hinc vilescere non debet ordinis dignitas ut potius nobis commendetur, quando ejus profanationem sequitur dira ultio.

71. *Dicebat autem Judam.*] Tametsi sibi male conscius erat Judas, non legimus tamen fuisse commotum. adeo stupidi sunt hypocritæ ut vulnera sua non sentiant: coram hominibus vero frontis sunt adeo ferreæ ut se optimis quibusque præferre non dubitent.

CAP. VII.

ET ambulabat Jesus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Judæa ambulare, quia quærebant Judæi eum occidere.
2. Instabat autem dies festus Judæorum, Tabernaculorum fixio. Levit. 23.
3. Dixerunt ergo ei fratres sui, Transi hinc, & abi in Judæam: ut & discipuli tui vers. 34.
videant opera tua quæ facis.

4. Nemo

4. Nemo enim io occulto quicquam facit, & quærit manifestus esse. si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

5. Neque enim fratres ejus credebant in ipsum.

6. Dixit ergo illis Jesus, Tempus meum nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

7. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testificor de ipso quod opera ejus mala sint.

8. Vos ascendite ad diem hunc festum: ego nondum asceodo ad diem hunc festum, quia tempus meum nondum impletum est.

1. *Et ambulabat.*] Non videtur Euangelista contiouam historiam texere, sed eligere ex diversis temporibus quæ memoratu digna erant. Dicit hic versatum esse ad tempus in Galilæa, quia apud Judæos nusquam tuta erat statio. Siquis absurdum esse ducit quod latebras quæsierit Christus, qoi nutu suo frangere & irritos reddere poterat omnes hostium conatus: prompta est solutio, quod scilicet impositæ sibi à Patre personæ memor, intra hominis fines se continere voluerit. accepta enim servi forma se exinanivit, donec Pater eum extolleret. humano itaque more fugit periculum. Siquis objiciat, quum tempus mortis suæ præfixum teneret, non fuisse fugiendi causam: prior illa solutio huc quoque apte quadrat. se enim ut hominem gerebat periculis obnoxiom: quare in media discrimina temere irrumpere non debuit. Quid de nobis apud se statuerit Deus, oon est nostrum attendere in subeundis periculis, sed quid nobis mandet ac præscribat, quid ferat & postulet oostrum officium, qualis instituendæ vitæ legitima sit ratio. Cæterum ita pericula Christus declinavit ut tamen ab officii cursu ne latum quidem unguem deflecteret: quorsum enim vitæ incolumitas, nisi ut serviamus Domino? Cavendum itaque semper ne propter vitam vivendi causas perdamus. Quod autem contemptus Galilææ angulus hospitium Christo præbet, quem ferre nequit Judæa: hinc perspicimus quam non semper in præcipuis Ecclesiæ sedibus pietas emineat ac Dei timor.

Phil. 2:6.

2. *Instabat autem dies festus.*] Tametsi nihil affirmo, probabile tamen est secundo post Baptismum Christi anno hoc accidisse. De hoc festo die cujus meminit Euangelista, plura nunc dicere nihil attinet. in quem finem & usum mandatus fuerit, Moses docet Levit. 23. nempe ut annuo ritu in memoriam revocarent Judæi, patres suos annis quadraginta sub tabernaculis vixisse, quum domibus carerent: ut ita celebrarent liberationis gratiam. Supra autem diximus duplicem Christo fuisse causam cur Hierosolymam veniret ad dies festos: quia scilicet Legi subjectus, ut ab ejus servitute nos omnes redimeret, ex ejus observatione nihil prætermittere voluit: deinde quia in homioum frequeotia & extraordinario confluxu melior erat promovendi Euangelii opportunitas. Nunc autem sic Christum in secessu Galilææ quievisse narrat Euangelista, quasi Hierosolymam venturus non esset.

3. & 4. *Dixerunt ergo ei fratres.*] Hoc nomine comprehendunt Hebræi cognatos omnes & consanguineos, in quocunque sint gradu. Ab illis derisum fuisse Christum refert, quod lucem & celebritatem fugiens, in obscura & ignobili parte Judææ lateret. Dubitari tamen potest an eos impulerit ambitio ut Christum inclarescere cuperent. Ut hoc demus, cootemptim tameo eos illudere palam est, quia non putant eum ratione & consilio agere: imo stultitiam illi exprobrant, quia quum velit aliquid esse, sibi diffidens non audeat prodire in hominum conspectum. Quum dicunt, *Ut & discipuli tui videant*, non tantum domesticos intelligunt, sed quos sibi passim ex tota gente acquirere volebat. Subjiciunt enim, Tu omnibus vis notus esse, & interea lates. *Si hæc facis.* Hoc est, si aspiras ad tantam magnitudinem ut omnes te prædicent, fac ut in te vertas omnium oculos Et mundum opponunt paucis hominibus, inter quos sine honore degebat. Potest alius quoque sensus elici, Si hæc facis, hoc est, quum tanta virtute sis præditus ut famam tibi miraculis concilies, noli ea perdere. nam quicquid à Deo tibi datum est, frustra hic consumis ubi nulli sunt testes ac æstimatores idonei. Hinc perspicimus quanta sit in reputandis Dei operibus hominum socordia: nunquam enim sic loquuti fuissent Christi cognati, nisi luculenta divinæ ejus virtutis specimina, quæ cum summa admiratione debuerant suspicere ac revereri, quasi pedibus calcassent. Quod de Christo hic audimus, quotidie usuvenit, ut filiis Dei plus molestiæ propinqui exhibeant quam extranei: sunt enim Satanæ organa, quæ nunc ad ambitiooem, nunc ad avaritiam sollicitant qui Deo pure ac fideliter servire cupiunt. Sed Christus tales Satanas acriter repellens, suo exemplo admonet non esse stultis fratrum votis obsequendum.

5. *Neque enim fratres.*] Hinc colligimus quam nihil sit carnalis propinquitas: perpetuam enim infamiæ notam Spiritus inurit Christi cognatis, quod tot operum testimoniis convicti, ne tum quidem credebant. Ergo, ut ait Paulus, quisquis in Christo 2 Cor. 5.
censeri optat, sit nova creatura. nam qui se totos Deo vers. 17.
addicuot, patris & matris & fratrum locum apud Gal. 6:15.
Christum obtinent: alios à se prorsus abdicat. Quo magis ridicula est Papistarum superstitio, qui in Virgine Maria, posthabitis omnibus aliis, solum sanguinis honorem efferunt, quasi non reprehensa ab ipso Christo fuerit mulier quæ ex media turba clamabat, Beatus uterus qui te gestavit, & ubera quæ Luc. 11.
te lactarunt. Respondit enim Christus, Quin po- vers. 27.
tius beati qui audiunt verbum Dei.

6. *Tempus meum nondum venit.*] De tempore mortis falso quidam interpretantur. nam tempus profectionis suæ notat. Atque in hoc se à cognatis differre testatur, quod illis liberum est ac impune licet omnibus horis coram mundo prodire, quia mundum sibi amicum ac propitium habeant: ipse autem sibi merito timeat, quia mundum infestum habet. Significat autem his verbis eos perperam de re nota coosilium dare: deinde carnales prorsus esse arguit, quum eos dicit noo posse odio haberi à mundo. nam pax mundi impio io vitia & omne malorum genus consensu redimenda est.

7. *Me vero odit, quia testificor.*] Mundus hic pro hominibus non renatis accipitur, qui ingenium suum retinent. Quicunque ergo nondum sunt Spiritu regeoiti, eos sibi adversarios esse Christus pronunciat. Et cur? Eo quod damnet ipsorum opera. Quod si judicio Christi acquiescimus, fateri necesse est totam hominum naturam adeo vitiosam ac perversam esse, ut nihil inde recti, nihil sinceri, nihil boni oriri queat. En cur sibi placeat quisquam nostrum quamdiu apud se manet. Jam dicit Christus se odio haberi quia testetur mundi opera mala esse. Significat non posse Euangelium rite prædicari quin totus mundus ad Dei tribunal reus citetur, ut ita conteratur & in nihilum redigatur caro & sanguis:
juxta illud, Spiritus quum venerit, arguet mundum infra 16.
de peccato. Simul hinc discimus tantam esse homi- vers. 8.
nibus ingenitam superbiam, ut sibi in suis vitiis blan-

blandiantur ac plaudant. Neque enim reprehensi excandescerent, nisi nimio sui amore cæci sibi adularentur in propriis malis: imo in hominum vitiis præcipuum & maxime exitiale est fastus & arrogantia. Solus Spiritus nos mansuefacit, ut reprehensiones placide feramus, adeoque nos sponte offeramus Euangelii gladio mactandos.

9. Hæc autem quum dixisset illis, mansit in Galilæa.
10. Quum autem ascendissent fratres ejus, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non palam, sed quasi in occulto.
11. Judæi ergo quærebant eum in die festo, ac dicebant, Ubi est ille?
12. Et murmur multum de ipso erat in turbis: hi quidem dicebant, Bonus est: alii autem dicebant, Non, sed seducit turbam.
13. Nemo tamen palam loquebatur de eo propter metum Judæorum.

9. *Mansit in Galilæa.*] Hic ab una parte Euangelista sub oculis nobis statuit Christi cognatos, qui Dei cultum vulgari more præ se ferunt, sed tamen impiis sunt amici, atque ideo secure ambulant: ab altera parte Christum ipsum, qui mundo exosus, clam in urbem venit, donec officii necessitas illum cogit aperte se ostendere. Quod si nihil miserius est quam à Christo divelli: maledicta pax, quæ tanta mercede constat ut Christo renunciemus.

11. *Judæi ergo quærebant eum.*] Hic considerandum est qualis fuerit Ecclesiæ status. nam Judæi illo tempore tanquam famelici promissæ redemptioni inhiabant: tamen quum illis apparet Christus, suspensi hærent. hinc confusum illud murmur & varii sermones. Quod clanculum susurrant, signum est tyrannidis quam sibi sumpserant Sacerdotes & Scribæ. Horribile certe exemplum, quum illa eo tempore unica fuerit Ecclesia in terris, hic nobis proponi velut confusum & informe chaos. Qui præsunt pastorum loco, metu & terrore oppressum tenent populum: in toto corpore fœda vastitas & tristis dissipatio. Per *Judæos* promiscuam plebem intelligit, quæ jam à duobus annis ad audiendum Christum assueta, eum requirit quando ex more non apparet. Nam quum dicunt, *Ubi est ille?* notum hominem designant. & tamen vox ista ostendit non fuisse hactenus serio affectos, & semper ambiguos pendere.

12. *Murmur multum.*] Significat ubicunque turmatim se homines aggregabant (ut fieri solet in magnis conventibus) clancularios sermones de Christo habitos fuisse. Dissensio quæ hic refertur, indicio est non esse novum hoc malum, ut varia sint de Christo hominum judicia, etiam in medio Ecclesiæ sinu. Sicuti autem Christum recipere non dubitamus, qui pridem damnatus est à maxima gentis suæ parte: ita nos ejusmodi præsidio munitos esse decet, ne hodiernis dissidiis turbemur. Deinde quanta sit in rebus divinis hominum temeritas, spectare licet. in minimo negotio non ita fuissent licentiosi: at ubi de Filio Dei & sacrosancta ejus doctrina vertitur quæstio, extemplo judicium præcipitant. Quo major nobis servanda est moderatio, ne inconsiderate vitam nostram cum æterna Dei veritate damnemus. Quod si pro impostoribus nos mundus habet, meminerimus hæc esse Christi stigmata, modo interim reipsa nos præstemus veraces. Ostendit præterea hic locus, in magna multitudine, etiam ubi corpus ipsum confusum est, semper esse aliquos recte sentientes: sed pauci mentis bene compositæ à multis insanis obruuntur.

13. *Nemo tamen palam loquebatur.*] Judæos hic vocat primores, penes quos erant gubernacula. Tanto illi ardebant Christi odio, ut verbum nullum fieri sinerent in utramvis partem: non quod eos male haberet quibuslibet probris eum lacerari; sed quia nullum videbant melius compendium quam si sepultum oblivione esset ejus nomen. Sic hostes veritatis postquam experti sunt truculentia sua nihil se proficere, nihil magis cuperent quam suppressam esse ejus memoriam: idque unum moliuntur. Quod *metu* subacti silebant omnes, id tyrannicum prorsus fuit, quemadmodum prius dixi. Nam ut in statu Ecclesiæ bene ordinato locum non habet effrenis licentia; sic ubi metu compressa tenetur omnis libertas, ut vocem nemo mittere audeat, miserrima est conditio. Atque eo clarior & admirabilior enituit Christi virtus, quod sibi inter hostes armatos, & furiosa eorum odia, & in tam formidabili dominio sibi audientiam faciens, pleno (quod aiunt) ore veritatem asseruit.

14. Festo autem die jam dimidio, ascendit Jesus in templum, & docebat.
15. Et mirabantur Judæi, dicentes, Quomodo hic literas novit, quum non didicerit?
16. Respondit illis Jesus, ac dixit, Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.
17. Siquis voluerit ejus voluntatem facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.
18. Qui à seipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui vero quærit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est, & injustitia in eo non est.
19. Nonne Moses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit Legem? quid me quæritis interficere?

14. *Ascendit in templ.*] Nunc videmus non sic timuisse Christum ut suis partibus deesset. nam hæc illi moræ causa fuit, ut in celeberrimo conventu habere concionem posset. Interdum igitur periculis cedere licet: sed nulla bene agendi opportunitas negligi vel omitti debet. Quod in templo docet, facit hoc ex veteri instituto & more. nam quum Deus tot ceremonias mandavit, populum suum noluit in frigidis & vanis spectaculis occupari. Ut autem constaret utilitas, doctrinam oportuit simul conjungi. Atque hoc modo externi ritus vivæ sunt rerum spiritualium imagines, dum formam suam habent ex Dei verbo. Quia autem tunc Sacerdotes fere muti erant, Scribæ vero suis fermentis & falsis commentis adulterabant puram doctrinam, Christus docendi munus suscepit: & merito, ut qui summus esset Sacerdos: quemadmodum paulo post nihil se nisi ex Patris mandatò aggredi prædicat.

15. *Et mirabantur Judæi.*] Falluntur qui sic exceptum fuisse putant Christi sermonem ut in pretio & honore esset. Sic enim mirantur Judæi, ut contemptus occasionem inde captent. Nam ea est hominum ingratitudo ut in æstimandis Dei operibus sponte sibi semper accersant errandi materiam. Si Deus usitatis mediis agit & consueta via (ut loquuntur); media hæc quæ oculis apparent, quasi vela, nos im-

impediunt à manus divinæ conspectu. nihil ergo nisi humanum tunc agnoscimus. Sin vero insolita Dei virtus & naturæ ordine ac mediis vulgo notis superior refulget, obstupescimus, & quasi somnium evanescit quod sensus omnes nostros penitus afficere debebat. Nam (quæ est nostra superbia) pro nihilo ducimus cujus ratio non apparet. Erat hoc mirabile gratiæ & virtutis Dei specimen, quod Christus à nullo magistro edoctus, eximia tamen Scripturæ intelligentia pollebat: imo qui nunquam fuerat discipulus, præstantissimus erat doctor & magister. Atqui hoc ipso despiciunt Judæi gratiam Dei, quia eorum captum superat. Proinde hoc exemplo moniti, majorem quam pro more Dei reverentiam adhibere discamus in operibus ejus considerandis.

16. *Mea doctrina non est mea.*] Quod Judæis scandalum erat, Christus quasi scalam potius esse admonet, quæ sursum eos evehere debeat ad cernendam Dei gloriam: acsi diceret, Quando videtis doctorem non formatum in schola hominum, divinitus eruditum esse agnoscite. Nam ideo Filium suum ex mechanica potius officina prodire voluit cælestis Pater quam ex Scribarum scholis, quo magis conspicua esset Euangelii origo, nequis in terra fabricatum putaret, vel hominem quempiam fingeret esse ejus auctorem. Sic & Christus Apostolos rudes ac idiotas sibi delegit, ac triennio passus est subsidere in crassa ignorantia, ut momento uno edoctos, quasi novos homines, adeoque Angelos è cælo delapsos, proferret. Interea ostendit Christus unde petenda sit spiritualis doctrinæ auctoritas, nempe à solo Deo. Quod autem doctrinam quæ Patris est, suam esse negat, in eo captum auditorum respicit, qui nihil de eo altius sentiebant quam hominem esse. Ergo per concessionem ita diversus à Patre haberi patitur ut nihil tamen proferat nisi ab ipso mandatum. Summa est, quod Patris nomine docet, non esse hominis, nec profectum ab homine, ut impune contemni possit. Videmus quo argumento auctoritatem conciliet suæ doctrinæ, nempe ipsam ad Deum auctorem referendo. Videmus etiam quo jure & qua ratione audientiam sibi postulet: nempe quia missus sit à Patre doctor. Horum igitur utrumque habeat oportet quisquis docendi munus usurpat, & sibi fidem vult haberi.

17. *Si quis voluerit.*] Occupatio qua contrarias objectiones anticipat. nam quum illic multos adversarios haberet, cuivis promptum fuisset obstrepere, Quid tu nobis Dei nomen jactas, à quo te prodiisse non agnoscimus? Quid axioma istud nobis obtrudis (quod tibi minime concedimus) nihil te docere nisi ex ejus jussu? Excipit ergo hic Christus, rectum judicium manare ex timore Dei & reverentia: ideo si animos habeant ad timorem Dei compositos, facile agnituros an verum sit nec ne quod prædicat. Quo simul illos oblique perstringit. nam unde fit ut discernere nequeant, nisi quod rectæ intelligentiæ caput ipsos deficit, pietas scilicet & studium obsequendi Deo? Sententia hæc in primis notatu digna est. Assidue nobis insidiatur Satan, & undique tendit laqueos, ut suis fallaciis nos capiat. Hic nos Christus ad cavendum optime præmunit, nequibus ejus imposturis simus unquam obnoxii: nempe si parati simus in Dei obsequium, minime illum nobis defore quin Spiritus sui luce affulgeat, ut discernere liceat inter veritatem & mendacium. Nihil ergo aliud nobis obstat quominus recte judicemus, nisi quod indociles sumus ac præfracti, ac justam nostræ hypocriseos pœnam sustinemus quoties nobis Satan illudit. Sic Moses admo-
Deut. 13. vers. 3. net, quum emergunt pseudoprophetæ, tentari nos ac probari à Domino: quia nunquam fallentur qui recto erunt corde. Hinc apparet quam perperam & stulte hodie permulti, dum errandi periculum metuunt, hac trepidatione sese impediant ab omni discendi studio: quasi frustra dictum sit, Pulsate, *Matth. 7. vers. 7.*
& aperietur vobis. Nos potius, si Deo toti in obsequium simus addicti, Spiritum discretionis ab eo nobis datum iri ne dubitemus, qui perpetuus sit dux ac director. Si aliis fluctuari libet, sentient tandem quam vani sint ignorantiæ suæ prætextus. Et certe quicunque hodie hæsitant, & dubitationem suam fovere malunt, quam legendo vel audiendo serio inquirere ubinam sit Dei veritas, eos in generalibus principiis secure Deum contemnere videmus. Dicet hic se pro mortuis precari, quia ingenio suo diffisus, quod de Purgatorio commenti sunt perversi homines, damnare non audeat: interea licentiose sibi scortari permittet. Ille negabit sibi tantum esse acuminis ut inter puram Christi doctrinam & adulterina hominum figmenta distinguere possit: interim ad furandum vel pejerandum satis habebit. Denique omnes isti Sceptici, qui dubitationis velum obtendunt in rebus hodie controversis, manifestum Dei contemptum in rebus minime obscuris produnt. Itaque non est quod miremur à paucissimis hodie recipi Euangelii doctrinam, quum tam rarus sit Dei timor in mundo. Cæterum in his Christi verbis continetur vera pietatis definitio, quum scilicet ad sequendam Dei voluntatem ex animo parati sumus: quod facere nemo potest nisi qui se proprio sensu abdicaverit. *An ego à meipso loquar.* Notandum quomodo judicium fieri velit Christus de quavis doctrina. nam quæ à Deo est, eam sine controversia vult recipi: quæ autem est ab homine, eam libere repudiari patitur. solam enim hanc notam qua inter doctrinas discernere conveniat, ponit.

18. *Qui à seipso loquitur.*] Hactenus docuit non alia causa cæcutire homines nisi quia non reguntur Dei timore: nunc alteram quoque notam apponit in ipsa doctrina, unde cognoscere liceat sitne Dei an hominis. nam quæcunque Dei gloriam illustrat, sancta est & divina: quæcunque autem hominum ambitioni servit, & eos efferendo obscurat Dei gloriam, non modo nihil fidei meretur, sed acriter rejici debet. Nunquam igitur errabit qui scopum sibi proponet Dei gloriam: nunquam specie recti hallucinabitur qui ad hunc quasi Lydium lapidem exi- *Lydius lapis.*
get ac probabit quod sub Dei nomine affertur. Hinc etiam monemur neminem fideliter obire posse doctoris munus in Ecclesia, nisi qui ambitione vacuus, unum hoc sibi agendum sumet, ut totis viribus promoveat Dei gloriam. Quum dicit *injustitiam in eo non esse*, significat nihil pravum vel fucatum, sed agere quod probo & sincero Dei ministro dignum est.

19. *Nonne Moses.*] Non refert Euangelista continua serie habitum à Christo sermonem, sed tantum capita rerum breviter decerpit quæ ad summam totius rei faciunt. Accensi in ejus odium fuerant Sacerdotes & Scribæ quod paralyticum sanasset: hoc se Legis zelo facere profitebantur. ut hypocrisin eorum refellat, argumentum sumit non à re, sed à persona. Quia enim licentiose omnes suis vitiis indulgebant acsi nulla Lex illis unquam fuisset cognita, inde colligit nullo eos Legis amore vel studio tangi. Non sufficeret quidem hæc defensio ad probandam causam: (nam ut demus eos falsum colorem inducere pravo & injusto odio, non tamen sequitur recte fecisse Christum siquid præter Legis præscriptum commisit: neque enim ab alienis peccatis petenda est culpæ nostræ levatio) sed Christus duo membra hic conjungit: priore compellat hostium suorum conscientias, & quum se Legis patronos superbe jactarent, larvam hanc ipsis detrahit. nam exprobrat quod sibi permittant violare Legem quoties libet: itaque Legem illis non esse curæ. Deinde ad causam ipsam descendit, sicuti mox videbimus. sic constat suis partibus plena & solida defensio. Ergo hujus membri summa est, nullum

esse

esse Legis zelum in ejus contemptoribus. unde infert Christus aliunde impelli Judæos ad tantam rabiem, dum ipsum interficere cupiunt. In hunc modum extrahendi sunt impii ex suis latebris, quoties Deum & sanam doctrinam oppugnantes, pio se affectu hoc agere simulant. Qui hodie acerrimi sunt Euangelii hostes, & maxime strenui vindices Papatus, nihil habent ad favorem magis plausibile quam quod zeli ardore incitantur: cæterum si excutiatur eorum vita, omnes turpibus flagitiis operti palam Deo illudunt. Quis in Papæ curia crassum Epicurismum regnare nescit? an ita verecunde fœditatem suam tegunt Episcopi & Abbates, ut aliqua religionis species appareat? Monachi etiam & similes rabulæ nonne sic ad omnem nequitiam, ad libidines, avaritiam, & quævis scelerum monstra projecti sunt, ut vita eorum Dei prorsus esse oblitos clamitet? Nunc vero quum nihil eos pudeat Dei & Ecclesiæ zelo se venditare, annon hoc Christi responso frenandi sunt?

20. Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes, quis te quærit interficere?
21. Respondit Jesus, & dixit illis, Unum opus feci, & omnes miramini.
22. Propterea Moses dedit vobis Circumcisionem (non quod ex Mose sit, sed ex Patribus) & Sabbatho circumciditis hominem.
23. Si Circumcisionem accipit homo Sabbatho ut non solvatur Lex Mosis, mihi irascimini quod totum hominem sanum fecerim Sabbatho?
24. Ne judicetis secundum aspectum, sed rectum judicium judicate.

20. *Dæmonium habes.*] Perinde valet acsi dixissent, Tu insanis. fuit enim trita inter Judæos loquutio, qui in hac doctrina exercitati erant, infestari à diabolo homines dum in furorem aguntur, vel dum illis mens & ratio adempta est. Et sane sicuti lenes & moderatæ castigationes paternæ sunt Dei ferulæ: ita ubi durius & severius nos tractat, non videtur manu sua nos percutere, sed potius adhibere diabolum carnificem & iræ suæ ministrum. Cæterum turba simplici animo Christum objurgat: neque enim vulgo nota erant Sacerdotum consilia. Stulti ergo isti homines insaniæ tribuunt quod se Christus ad mortem captari conqueritur. Hinc docemur, sollicite cavendum esse ne sententiam feramus de rebus incognitis: verum siquando ab imperitis nos temere damnari contingat, patienter Christi exemplo devoranda est hujusmodi indignitas.

21. *Unum opus feci.*] Nunc personis valere jussis, de re ipsa tractare incipit. demonstrat enim minime cum Lege Dei pugnare quod edidit miraculum. Quod dicit se unum opus fecisse, sensus est, se unius tantum criminis reum agi, vel in uno tantum opere reprehendi, quod Sabbatho hominem sanasset: illos autem singulis Sabbathis plura opera eadem aut prorsus similia quum faciant, non vocare illa in crimen. nullum enim Sabbathum præteribat quin multi in Judæa infantes circumciderentur. Hoc exemplo factum suum defendit: quanquam non simpliciter ratiocinatur à simili, sed est majoris & minoris comparatio. Hoc simile habebant Circumcisio & sanatio paralytici, quod utrumque erat divinum opus: sed hoc secundum præstantius esse Christus contendit, quia beneficium ad totum hominem extenditur. Porro si hominem à corporali tantum morbo sanasset, non valeret comparatio: Circumcisio enim, quæ ad animæ sanitatem spectat, plus haberet excellentiæ. Christus ergo spiritualem miraculi fructum cum externo beneficio corpori præstito conjungit. itaque integram hominis salutem Circumcisioni merito præfert. Posset etiam esse alia comparationis ratio: nempe quod Sacramenta non semper vim & effectum præsentem habeant, ipse autem Christus efficaciter operatus sit in sanando paralytico. Sed priorem illam expositionem magis amplector, quod maligne & calumniose Judæi opus improbent, in quo magis relucet Dei gratia quam in Circumcisione, cui tantum honoris deferunt ut per eam Sabbathum minime violari putent. Admiratio de qua loquitur, significat murmur illud exortum ex Christi facto: quia ausum fuisse putabant plusquam fas erat.

22. *Propterea Moses.*] Illativa particula non videtur quadrare: itaque nonnulli διὰ τοῦτο accipiunt pro διά τι. sed eorum opinioni Græca syntaxis repugnat. Simplicius itaque interpretor, Circumcisionem ita fuisse mandatam ut Sabbathis quoque necessarius foret ejus symboli usus. Propterea, inquit: quasi diceret inde illis satis fuisse monstratum non violari cultum Sabbathi divinis operibus, ut Christus Circumcisionis exemplum ad præsentem causam accommodet. mox tamen correctione utitur quum dicit, Mosen non fuisse primum Circumcisionis ministrum. Sed hoc illi satis erat quod Moses tam severus Sabbathi exactor, jusserat tamen octavo die circumcidi infantes, etiamsi in Sabbatum incidisset.

24. *Ne judicetis.*] Postquam defensionem absolvit, objurgatione etiam utitur, quod pravis affectibus abrepti, ex re & causa judicium non faciunt. Circumcisio apud illos justam reverentiam obtinebat, quum Sabbatho fieret. sciebant Legem non violari, quia Dei opera inter se rite consentiant. cur non idem statuunt de Christi opere, nisi quia conceptum ex persona præjudicium illorum mentes occupat? Ergo nunquam rectum erit judicium nisi quod ex veritate rei feretur, nam simulac personæ prodeunt in medium, oculos & sensus in se convertunt, ut veritas protinus evanescat. Hæc admonitio cum in omnibus causis & negotiis valere debet, tum vero plusquam necessaria est ubi de cœlesti doctrina agitur: nihil enim magis proclive est quam ab ea nos hominum odio vel contemptu alienari.

25. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nonne hic est quem quærunt interficere?
26. Et ecce palam loquitur, & nihil illi dicunt: An forsan vere noverunt principes quod hic sit vere Christus?
27. Sed novimus unde hic sit: Christus autem quum veniet, nemo cogniturus est unde sit.
28. Clamabat ergo Jesus in templo, docens, & dicens, Et me nostis, & nostis unde sim: & à meipso non veni, sed verax est qui misit me, quem vos non nostis.
29. Ego autem novi eum, quia ab ipso sum: & ille me misit.
30. Quærebant ergo eum comprehendere: & nemo misit in eum manum, quia nondum venerat hora ejus.

25. *Quidam ex Hierosolymitanis.*] Quibus scilicet compertæ erant principum insidiæ, & qui sciebant quantopere invisus esset Christus. nam promiscuum vulgus (ut paulo ante visum est) hoc pro somnio aut delirio habebat. Isti ergo, qui norunt quam impotenti adversos Christum odio flagrent gentis suæ primores, non frustra mirantur, illis quiescentibus Christum in templo non modo palam versari, sed libere etiam concionari. sed in eo peccant quod in miraculo prorsus divino non reputant Dei providentiam. Sic carnales homines quoties insolitum aliquod cernunt Dei opus, mirantur quidem, sed nulla divinæ virtutis consideratio illis interim in mentem subit. Atqui nostrum est prudentius expendere Dei opera: præsertim quum impii omnia machinando Euangelii cursum non impediunt ut cuperent, certo statuendum est irritos esse eorum conatus, quia Deus opposita manu sua eos disjiciat.

27. *Sed novimus unde hic sit.*] Hic videmus non modo quanta sit hominum cæcitas ubi judicandum est de rebus divinis; sed hoc illis vitium fere esse innatum, ut ingeniosi sint ad struenda sibi obstacula quo minus ad veri notitiam perveniant. Sæpe quidem astu Satanæ occurrunt scandala quæ plerosque à Christo arceant: verum si plana esset ac æquabilis via, quisque sibi scandalum fingeret. Quamdiu alieni à Christo fuissent principes, sola eorum incredulitas huic turbæ obstitisset: nunc sublato illo impedimento, novam sibi causam comminiscuntur ne ad fidem accedant. Imo quum principum exemplo par esset eos moveri, adeo non sequuntur quod rectum est, ut in primo gradu sponte impingant. Ita scilicet deficere mox solent homines qui bene exorsi erant, nisi Dominus ad extremum usque eorum progressus dirigat. Porro argumentum quo se impediunt, tale est: Christi originem ignotam fore Prophetæ testati sunt: novimus autem unde hic prodierit: non est ergo pro Christo habendus. Hinc monemur quam exitialis res sit Scripturas lacerare, adeoque Christum ipsum, ut dimidia tantum sui parte censeatur. Deus liberatorem ex semine Davidis promisit: atqui passim hoc sibi munus tanquam sibi proprium vendicat. Ergo Deum in carne manifestari oportuit, qui Ecclesiæ suæ redemptor esset.
Mich. 5. vers. 2. Sic Michæas locum designat ubi nasciturus sit Christus. Ex te, inquit, Bethlehem Dux exorietur qui regat populum meum. Sed continuo post alterum egressum excelsiorem, ideoque reconditum & arcanum, prædicat. Miseri autem isti homines dum nihil in Christo respiciunt nisi quod despectui subjacet, temere colligunt non eum esse qui promissus fuerat. Sic igitur humilem in carne Christum intueri discamus, ut hæc quæ ab impiis despicitur humilitas, nos ad cælestem ejus gloriam evehat. Ita Bethlehem, ubi nasci debuit homo, janua nobis erit qua ad æternum Deum ingredi liceat.

28. *Clamabat ergo Jesus.*] Acerbis verbis in eorum temeritatem invehitur, quod superbe sibi in falsa opinione placentes, à veri notitia se excluderent. acsi diceret, Vos omnia cognoscendo nihil tandem cognoscitis. Et certe nulla est deterior pestis quam quum homines sic inebriat tantillæ quam habent scientiæ fiducia ut secure rejiciant quicquid ab eorum sensu discrepat. Ironice loquitur quum dicit, *me nostis, & nostis unde sim. A meipso non veni.* Opinioni ab illis falso conceptæ opponit quod verum est. acsi diceret, Dum habetis defixos in terram oculos, putatis me quoque totum illis subjectum: itaque me quasi ignobilem terræ filium contemnitis. atqui Deus restabitur, è cælo me venisse. proinde utcunque repudier à vobis, Deus me vere esse suum agnoscet. Deum *veracem* appellat
2 Tim. 2. vers. 13. eodem sensu quo Paulus fidelem. Si increduli fuimus (inquit) ille fidelis manet: abnegare seipsum non potest. scopus enim est, nihil minui ex Euangelii fide, utcunque ipsum labefactare conetur mundus: quantumvis Christo detrahant impii, manere tamen eum integrum: quia Dei veritas solida & sui similis semper manet. Contemni se Christus videt: adeo non cedit, ut magnifice potius vesanæ eorum arrogantiæ insultet, apud quos nihil habet pretii. Hac invicta & heroica magnitudine fideles omnes præditos esse decet. Imo fides nostra nunquam stabilis ac firma erit, nisi impiorum protervitam, dum in Christum insurgunt, ludibrio habeat. Præsertim vero pios doctores hoc præsidio fretos pergere in asserenda sana doctrina convenit, etiam toto mundo reluctante. Sic Jeremias sponsorem ac vindicem suum appellat Deum, quia tanquam impostor damnatur: Decepisti me Domine, Jer. 20.
inquit, & deceptus sum. Sic Jesaias undique ca- vers. 7.
lumniis & probris obrutus, ad hoc asylum confu- Jesa. 50.
git, quod Deum habiturus sit causæ suæ approbato- vers. 18.
rem. Sic Paulus oppressus iniquis judiciis, ad diem
Domini provocat omnes, tumultuanti mundo op- 2 Cor. 4. vers. 5.
ponere unum Deum satis habens. *Quem vos non nostis.*] Significat non mirum esse si notus Judæis non sit, qui Deum ignorant: nam hoc est recte sapiendi initium, in Deum respicere. Dei notitiam sibi tribuens, significat se non temere in tantam confidentiam efferri: & exemplo suo admonet non esse leviter ingerendum Dei nomen, ut de patrono ac vindice causæ nostræ gloriemur. Sunt enim multi plus satis audaces in jactanda Dei auctoritate. imo phreneticis, qui pro Dei oraculis commenta sua venditant, nihil ad repudianda omnium hominum judicia promptius & animosius fingi potest. Sed his Christi verbis docemur à ventosa & futili confidentia in primis cavendum esse: tunc vero demum fortiter resistendum esse hominibus ubi probe comperta nobis est Dei veritas. qui autem sibi certo conscius est Deum à parte sua stare, non est cur insolentiæ crimen metuat, totam mundi altitudinem calcando.

29. *Quia ab ipso sum.*] Nonnulli duo hæc membra sic distinguunt ut prius ad divinam Christi essentiam referant, alterum ad munus illi à Patre injunctum, cujus obeundi gratia carnem naturamque humanam induit. quod tametsi rejicere non audeo, nescio tamen an ita argute loqui voluerit Christus. Fateor quidem cælestem Christi exortum inde posse colligi: sed adversus Arrianos hæc æternæ ejus divinitatis non satis firma esset probatio.

30. *Quærebant ergo eum comprehen.*] Non deerat nocendi voluntas, imo ne conatus quidem: & vires suppetebant. cur ergo in tanto ardore quasi pedibus & manibus ligatis torpent? Euangelista respondet, *Quia nondum Christi hora venerat.* quo admonet, Christum contra illorum vim & furiosos impetus Dei præsidio tectum fuisse. Et simul occurrit crucis scandalo: quia non est cur turbemur quum audimus non pro hominum libidine abreptum fuisse Christum ad mortem; sed quia Patris decreto in tale sacrificium destinatus erat. Atque hinc colligenda est universalis doctrina. nam utcunque in diem vivamus, mortis tamen hora cuique constituta est apud Deum. Res difficilis creditu, quod tot fortuitis casibus obnoxii, tot hominum ferarumque injuriis & insidiis expositi, tot obsessi morbis, simus tamen extra omnem periculorum aleam, nisi quum evocare nos Deus volet. Sed cum diffidentia nostra luctandum. ac primum quidem tenenda est doctrina qualem hic audimus: deinde finis quo spectat, & exhortatio quæ inde ducitur: ut scilicet curis omnibus in Deum projectis, quisque vocationi suæ inserviat, nec ullo metu revocetur ab officio. nemo tamen fines suos transiliat. Neque enim providentiæ Dei fiducia ultra progredi fas est quam Deus ipse præcipit.

31. Multi autem ex turba crediderunt in eum: & dicebant, Christus quum venerit, numquid plura signa faciet quam hic facit?

32. Audierunt Pharisæi turbam murmurantem hæc de eo: & miserunt Pharisæi & Sacerdotes ministros ut comprehenderent eum.

33. Dixit ergo illis Jesus, Adhuc paululum temporis vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.

34. Quæretis me, & non invenietis: & ubi ego sum, vos non potestis venire.

35. Dixerunt ergo Judæi inter se, Quo hic iturus est quod nos non inveniemus eum? an in dispersionem Græcorum iturus est, & docturus Græcos?

36. Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non invenietis: & quo ego vado, vos non potestis venire?

31. *Multi autem ex turba.*] Videri poterat concionatus esse Christus apud surdos & penitus obstinatos: dicit tamen Euangelista sequutum fuisse aliquem fructum. Ergo utcunque alii fremant, alii rideant, alii calumnientur, exoriantur variæ dissensiones: non tamen inutilis erit Euangelii prædicatio. Ideo spargendum semen, & patienter sustinendum donec temporis successu fructus se proferat. Cæterum *credendi* verbum hic improprie sumitur, quia pendebant ex miraculis potius quam doctrinæ innitebantur, necdum persuasi erant Jesum esse Christum: sed quia ad ipsum audiendum comparati erant, & ei tanquam magistro se dociles præbebant, talis fidei præparatio vocatur fides. Ergo quod exiguam boni affectus scintillam tam honorifico titulo Spiritus dignatur, id nos animare debet ne fidem quantumvis exiguam Deo acceptam fore dubitemus.

32. *Audierunt Pharisæi.*] Hinc apparet Pharisæos, quasi in excubiis locati essent, ad omnes occasiones intentos fuisse ne Christum emergere sinerent. Priore loco eos Euangelista solos nominat: deinde Sacerdotes illis adjungit, quorum ipsi pars erant. Non dubium est, quin, ut præcipui haberi volebant Legis zelotæ, acrius reliquis omnibus se Christo opposuerint. Verum quia soli pares non fuissent opprimendo Christo, negotium detulerunt ad totum Sacerdotum ordinem. Ita qui inter se alioqui dissidebant, uno jam consensu Satanæ auspiciis inter se conspirant adversus Dei Filium. Cæterum quum tantus Pharisæorum ardor & tam anxia sedulitas fuerit pro tyrannide sua tuenda & corrupto Ecclesiæ statu, quanto nos ferventiores esse decebat in asserendo Christi regno? Non minus hodie insana est Papistarum contentio ad extinguendum Euangelium. Hoc interea pessimum est, quod saltem suo exemplo studia nostra non acuunt, ut animosius in piæ sanæque doctrinæ patrocinio sudemus.

33. *Adhuc paululum.*] Sunt qui existiment sermonem hunc ad præsentem populi cœtum haberi: alii vero ad ministros qui missi ad capiendum Christum fuerant. sed mihi non dubium est quin hostes suos proprie compellet Christus à quibus initum perdendi ejus consilium fuerat. Deridet enim eorum conatus, quod frustra omnia moliantur, donec tempus à Patre decretum advenerit. Et interim contumaciam illis exprobrat, quod oblatam sibi gratiam non modo respuant, sed furiose quoque oppugnent: & simul eam brevi auferendam minatur. Quum dicit *vobiscum sum*, eorum ingratitudinem perstringit, quod quum illis à Patre datus esset, quum ad eos descendisset è cælesti gloria, quum familiariter illos ad se invitans nihil magis cuperet quam ipsis adesse, pauci tamen erant qui eum admitterent. Quum dicit *Adhuc pusillum temporis*, admonet non diu passurum Deum ut tam fœdo contemptui exposita sit sua gratia. Interea vero significat neque vitam neque mortem suam eorum arbitrio subjectam esse: sed constitutum sibi esse à Patre tempus, quod impleri oporteat. *Vado ad eum qui me misit.*] His verbis testatur se morte nequaquam extinctum iri: quin potius ubi mortale corpus exuerit, se magnifico resurrectionis triumpho declaratum iri Dei Filium. acsi diceret, Satagite quantum in vobis est: nunquam tamen efficietis quin Pater me legatione injuncta perfunctum in cælestem suam gloriam recipiat. Itaque non modo integer mihi status manebit post mortem, sed longe excellentior conditio mihi tunc parata est. Cæterum hinc colligenda est generalis admonitio: nobis enim adest Christus quoties in spem salutis per Euangelii prædicationem nos vocat. Nam Ephes. 2. vers. 17. Euangelii prædicatio non frustra vocatur Christi ad nos descensus. Si manum ab ipso porrectam apprehendimus, ipse ad Patrem nos deducet: & quamdiu peregrinandum nobis erit in mundo, non modo propinquum se nobis ostendet, sed in nobis perpetuo habitabit. quod si illius præsentiam negligimus, nihil illi decedet: sed à nobis discedens, à Deo & vita prorsus alienos nos relinquet.

34. *Quæretis me.*] Quærebant illi Christum ut interficerent. hic Christus in ambigua verbi significatione ludit: quia mox futurum erat ut alio modo eum quærerent, nempe ut miseris suis ac perditis in rebus aliquid opis aut solatii invenirent. acsi diceret, Molesta nunc vobis est ac intolerabilis exigui temporis præsentia: sed brevi continget, ut me frustra quæratis: quia non corpore tantum, sed virtute etiam procul remotus, vestrum interitum è cælo spectabo. Sed potest hic quæri qualis ista fuerit quærendi Christi ratio, quum satis constet de reprobis Christum loqui, qui ad extremum usque in rejiciendo Euangelio obstinati fuerunt. Nonnulli ad doctrinam referunt: quia Judæi justitiam operum perperam sectando, minime consequuti sint quod volebant. Plures de Messiæ persona accipiunt, quod Judæi redacti ad extrema, Redemptorem frustra imploraverint. Ego autem simpliciter anxios impiorum gemitus hic notari interpretor, dum necessitate coacti, ad Deum utcunque respiciunt. Sed tunc quoque quærendo non quærunt. Nam incredulitas & pervicacia eos quasi obseratis cordibus à Deo arcet. Cuperent quidem Deum adesse liberatorem: sed impœnitentia & duritia cordis sui viam sibi obstruunt. Exemplum habemus in Esau, qui ob *Gen. 27. vers. 38.*
ereptam sibi primogenituram non mœrore tantum afficitur, sed fremens ac frendens in furiosam indignationem prorumpit. *Heb. 11. vers. 17.* Sed interim adeo procul abest à recta quærendæ benedictionis via, ut tunc se maxime ea indignum reddat. Sic Deus in reprobis gratiæ suæ contemptum ulcisci solet, ut vel atrocibus pœnis afflicti, vel miseriæ suæ sensu constricti, vel compulsi in alias angustias, querantur, clament, ejulent. sed nullo profectu: quia semper sui similes eandem quam prius ferociam intus alunt: neque ad Deum feruntur, sed potius eum mutatum vellent, quando abolere nequeunt. Hinc discamus mature excipiendum esse Christum, ubi se quasi præsentem sistit: ne ejus fruendi occasio nobis effluat, quia si semel clausa fuerit janua, frustra ingredi tentabimus. Quærite Dominum, inquit Jesaias, *Jesa. 55.*
dum inveniri potest: invocate eum dum prope est. *vers. 6.*

Sedulo

Sedulo itaque occurrere Deo convenit, dum adest
Jes. 49. tempus beneplaciti, sicuti alibi loquitur idem Pro-
vers. 8. pheta: quia nescimus quamdiu nostram socordiam laturus sit Deus. In verbis istis, *Ubi ego sum, non potestis venire*, tempus præsens loco futuri ponitur.

35. *Quo hic iturus est.*] Hoc consulto Euangelista addidit, ut ostenderet quantus fuerit populi stupor. ita impii non modo surdi sunt ad audiendam Dei doctrinam, sed horribiles quoque minas ludibundi prætereunt, quasi aliquid fabulosum audirent. Nominatim loquutus erat Christus de Patre, ipsi autem in terra subsidunt, nec aliud cogitant quam migrationem in regiones longinquas. Græcos Judæis vocari transmarinas gentes, satis notum est. non tamen intelligunt Christum ad incircumcisos venturum, sed ad Judæos qui per varias mundi plagas dissipati erant. Nam *dispersionis* nomen indigenis cujusque loci, & qui incolunt natale solum, non quadraret: Judæis autem profugis & exulibus optime convenit. Sic Petrus Epistolam suam priorem παρεπιδήμοις διασπορᾶς Ponti, Galatiæ, &c. inscribit. Et Jacobus duodecim Tribus ἐν τῇ διασπορᾷ constitutas salutat quæ loquutio sumpta est ex Mose & Prophetis. Ergo sensus verborum, Num hic mare trajiciet ut se ad Judæos conferat qui habitant in mundo nobis incognito? Et fieri potest ut Christum hoc ludibrio vexare voluerint, Si hic est Messias, an regni sui sedem in Græcia figet, quum Deus terram Chanaan proprium illis domicilium assignaverit? Verum utcunque res habeat, videmus severa Christi denunciatione nihil fuisse commotos.

37. Porro ultimo die, qui maximus erat diei festi, stetit Jesus & clamavit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

38. Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis.

39. Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Jesus nondum glorificatus erat.

37. *Ultimo die.*] Hic primo notandum est, nullis hostium vel insidiis vel machinationibus territum fuisse Christum ut ab officio desisteret: quin potius una illi cum periculis crevisse animi magnitudinem ut fortius pergeret. Hoc & temporis circumstantia, & frequentia populi, & clamandi libertas testantur, quum manus undique sibi intentas esse sciret. nam probabile est tunc ministros ad exequendum imperium fuisse paratos. Notandum deinde, non alio quam Dei præsidio fretum stetisse contra tam violentos eorum conatus qui omnia poterant. Nam quæ alia ratio afferri potest cur post instructam ab illis catervam celeberrimo die, in medio templo, ubi quietum regnum habebant, concionatus fuerit Christus, nisi quod illorum rabiem Deus cohibuit? Nobis tamen hoc ipsum valde utile est, quod Euangelista Christum pleno ore clamantem inducit ut ad se veniant quicunque sitiunt. nam hinc colligimus non unum aut alterum tenui & obscuro susurro invitari, sed ita omnibus promulgari hanc doctrinam ut neminem lateat, nisi qui ultro aures obturans, altum & sonorum clamorem non admittit. *Siquis sitit.* Hoc membro omnes hortatur ad bonorum suorum participationem, modo propriæ inopiæ sibi conscii juvari cupiant. Nam omnes quidem sumus inopes, omniumque bonorum vacui & indigi: sed non omnes ad quærendum remedium stimulat inopiæ suæ sensus. Hinc fit ut multi pedem non moventes, in misero defectu tabescant: imo permultos sua vacuitas non afficit, donec Dei Spiritus igni suo famem & sitim accendat in illorum cordibus. Ergo Spiritus officium est facere ut suam gratiam appetamus. Quantum vero ad præsentem locum spectat, hoc principio tenendum est, non alios ad obtinendas Spiritus divitias vocari à Christo nisi qui illarum desiderio æstuant. Scimus enim acerrimum esse tormentum sitis, ut robustissimi quique & patientissimi omnium laborum in siti tamen deficiant. Sitientes tamen invitat potius quam famelicos, ut metaphoram contiouet qua postea utetur in nomine Aquæ & verbo Bibendi: ut inter se respondeant omnes orationis partes. Nec dubito quin
Jesa. 55. ad Jesaiæ locum alludat, Omnes sitientes venite ad
vers. 1. aquas. Nam quod illic Deo tribuit Propheta, in Christo demum necesse fuit impleri: sicuti rursum
Luc. 1. id quod cecinit beata Virgo, quod plenos & saturos
vers. 53. inanes dimittat. Ideo recta ad se venire jubet. acsi diceret, se unum esse qui siti omnium explendæ sufficiat: falli autem & frustra laborare quicunque aliunde vel minimum sitis suæ levamen petunt. *Et bibat.* Hortationi additur promissio. etsi enim hoc est hortandi verbum, promissionem tamen in se continet: quia testatur Christus non se aridam ac siccam esse cisternam, sed fontem inexhaustum, qui large & ubertim potum omnibus suppeditet. unde sequitur non irritum fore desiderium, si ab eo expetamus quod nobis deest.

38. *Qui credit in me.*] Veniendi ratio hic ostenditur: nempe quod fide, non pedibus accedere conveniat. imo Venire nihil aliud est quam Credere, si tamen Credendi verbum recte definias: quemadmodum prius dictum est, in Christum nos credere dum eum amplectimur qualem se in Euangelio proponit, virtute, sapientia, justitia, puritate, vita, & omnibus Spiritus donis refertum. Cæterum promissionem quam nuper attigimus, hic clarius & plenius confirmat: docet enim plenam copiam sibi suppetere, qua nos ad satietatem reficiat, Est quidem satis dura in speciem metaphora, quum fluvios aquæ vivæ è ventre fidelium fluxuros esse dicit: sensus tamen minime dubius est, quod nihil spiritualium bonorum unquam defuturum sit credentibus. *Aquam vivam* nominat, cujus scaturigo nunquam arescit, nec desinit continuus fluxus. *Fluvios* plurali numero vocari interpretor multiplices Spiritus gratias, quæ ad spiritualem animæ vitam necessariæ sunt. In summa, hic tam perpetuitas donorum Spiritus quam affluentia nobis promittitur. Quidam *de ventre* credentium *aquas fluere* intelligunt, quum is qui Spiritu donatus est, partem ad fratres suos derivat, ut mutua esse debet inter nos communicatio. Sensus tamen mihi simplicior videtur, quod quisquis in Christum credet, fontem vitæ quasi in se scaturientem habebit: quemadmodum supra capite quarto dicebat Christus, Qui biberit ex aqua hac, non sitiet unquam. nam quum ordinarius potus sitim nonnisi ad breve tempus restinguat, Christus fide nos haurire dicit Spiritum, qui fons sit aquæ salientis in vitam æternam. Neque tamen sic primo die fideles Christo saturos esse docet ut postea non esuriant neque sitiant: quin potius Christi fruitio novum ejus desiderium accendit. sed sensus est, Spiritum instar vivi & semper irrigui fontis esse in
credentibus: quemadmodum & Paulus ad Romanos Rom. 8.
capite octavo, testatur ipsum esse in nobis vitam, vers. 10.
quamvis adhuc in reliquiis peccati mortis materiam circumferamus. Et sane quum quisque pro fidei suæ mensura donorum Spiritus compos fiat, non potest in hac vita solida eorum plenitudo constare. Verum sic fideles in fide proficiendo subinde ad nova Spiri-

tus incrementa aspirant, ut primitiæ quibus imbuti sunt, illis ad vitæ perpetuitatem sufficiant. Sed hinc etiam monemur quam exiguus sit fidei nostræ modulus, quum vix guttatim in nobis distillent Spiritus gratiæ, quæ instar fluminum profluerent si justum Christo locum daremus, hoc est, fides nos ejus capaces redderet. *Quemadmodum dicit Script.* Quidam hoc restringunt ad superius membrum: alii ad posterius. ego autem ad totum orationis complexum extendo. Deinde, meo judicio, non designat hic Christus certum aliquem Scripturæ locum, sed testimonium ex communi Prophetarum doctrina sumit. nam quoties Dominus Spiritus sui abundantiam promittens, eam aquis vivis comparat, præcipue respicit ad Christi regnum, & eo dirigit fidelium mentes. Ergo omnia de aquis vivis vaticinia suum in Christo complementum habent: quia ipse unus reconditos Dei thesauros nobis aperuit, & patefecit. Ideo effusæ sunt in eum Spiritus gratiæ, ut de plenitudine ejus omnes hauriamus. Digni ergo sunt qui misere pereant qui tam benigne ac comiter à Christo vocati, huc & illuc vagantur. *Dicebat de Spiritu.* Interdum Aquæ nomen Spiritui tribuitur ob munditiem, quia ejus est purgare sordes nostras: sed in hoc loco & similibus dissimilis est hujus loquutionis ratio: quod scilicet omni vitæ succo & humore destituimur, nisi quum nos Spiritus Dei vegetat, & nos arcano quasi vigore irrigat. est autem synecdoche, quia omnes vitæ partes sub una voce Aquæ comprehenduntur. Unde etiam colligimus, quicunque Spiritu Christi regeniti non sunt, pro mortuis habendos esse, quacunque vitæ larva se jactent. *Nondum enim erat Spiritus.* Scimus æternum esse Spiritum: sed Euangelista illam Spiritus gratiam quæ post Christi resurrectionem effusa fuit in homines, quamdiu sub humili servi forma versatus est Christus in mundo, palam extitisse negat. Et comparative quidem loquitur: sicuti quum opponitur Novum Testamentum Veteri, Deus Spiritum suum fidelibus promittit, acsi nunquam eum Patribus dedisset. Jam tunc certe primitias Spiritus acceperant discipuli: nam unde fides nisi à Spiritu? Ergo non simpliciter negat Euangelista gratiam Spiritus ante Christi mortem piis fuisse exhibitam, sed nondum ita illustrem & conspicuam tunc fuisse ut postea futura erat. Est enim hoc præcipuum regni Christi decus, quod Spiritu suo Ecclesiam gubernat. Atqui justam & quasi solennem regni sui possessionem tunc adiit quum evectus est ad Patris dexteram. Non mirum ergo si plenam exhibitionem Spiritus ad illud tempus distulit. Superest tamen una quæstio, num hic visibiles Spiritus gratias, an vero regenerationem intelligat, quæ adoptionis est fructus. Respondeo, in donis illis visibilibus, tanquam in speculis, Spiritum apparuisse, qui adventu Christi promissus fuerat: proprie tamen hic agi de virtute Spiritus qua renascimur in Christo, ac efficimur novæ creaturæ. Quod ergo nunc Christus ad Patris dexteram gloriosus summaque imperii majestate præditus sedet, nos in terra inopes & iejuni ac prope inanes bonorum spiritualium jacemus: tarditati & angustiis fidei nostræ imputandum est.

40. Multi igitur ex turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, Hic est vere Propheta

41. Alii dicebant, Hic est Christus. Alii autem dicebant, Numquid ex Galilæa Christus venturus est?

42. Nonne Scriptura dicit quod ex semine Davidis, & ex oppido Bethlehem, unde erat David, venturus sit Christus?

43. Dissidium itaque in turba fuit propter ipsum. Porro quidam ex ipsis volebant comprehendere eum: sed nemo injecit in eum manus.

40. *Multi igitur ex turba.*] Jam recitat Euangelista quis postremæ illius concionis fructus extiterit: nempe quod aliis aliud sentientibus, dissidium exortum sit in populo. Notandum est Joannem de professis Christi hostibus non loqui, vel qui sanæ doctrinæ odio jam imbuti essent: sed de vulgo hominum, ubi major integritas esse debuerat. Tres autem enumerat species. Primi Jesum fatebantur vere Prophetam: unde colligimus non abhorruisse ab ejus doctrina. sed rursum quam levis & frivola fuerit hæc confessio, inde apparet, quod doctorem probantes, quidnam tamen sibi velit & quid loquatur nec intelligunt nec gustant. Christum enim non poterant vere tanquam Prophetam amplecti, quin simul Filium Dei & salutis suæ auctorem agnoscerent. Hoc tamen habent boni, quod aliquid in Christo divinum sentiunt quod in ejus reverentiam ipsos inducit. nam ab hac docilitate facilis deinde esse poterat in fidem transitus. Rectius secundi, qui plane fatentur Christum esse. Sed alii contra insurgunt: unde nascitur conflictus. Quo exemplo monemur non debere nobis hodie mirum videri si variis certaminibus inter se homines scindantur. Audimus schisma ex Christi sermone fuisse ortum: neque id inter gentes à fide alienas, sed in media Christi Ecclesia, & quidem in prima Ecclesiæ sede: an propterea Christi doctrina, acsi turbarum materia esset, in crimen trahetur? Imo, utcunque tumultuetur totus mundus, tam pretiosa est Dei veritas, ut optandum sit saltem à paucis recipi. Quare non est quod labascant nostræ conscientiæ dum videmus etiam eos qui censeri volunt in Dei populo, inter se variis opinionibus certare. Quanquam simul notandum est dissidia proprie originem non habere ex Euangelio: neque enim solidus hominum consensus esse potest nisi in certam veritatem. Quod ergo pacem inter se colunt qui Deum ignorant, id ex stupore magis quam ex vero consensu provenit. In summa, quæcunque dissidia emergunt quum prædicatur Euangelium, eorum causa & semen prius in hominibus latebat: sed tunc demum quasi ex somno expergefacti se movere incipiunt. qualiter vapores aliunde quam à sole procreantur, quamvis nonnisi exoriente sole emergant.

41. *Numquid ex Galilæa.*] Ne temere Christum rejicere viderentur, Scripturæ testimonio sese armant: quod tametsi perperam torquent adversus Christum, habuit tamen aliquam veri speciem. In eo tantum falluntur quod Christum Galilæum faciunt. Sed unde hæc ignoratio nisi ex contemptu? nisi enim gravati fuissent inquirere, Christus illis utroque titulo insignis apparuisset, natus ex Bethlehem, & filius Davidis. Sed tale est nostrum ingenium: in rebus minutis ignavos esse nos pudet, in regni cælestis mysteriis plusquam secure stertimus. Notare etiam operæpretium est, istos ad quærendum prætextum, quo se à Christo avertant, sedulos esse & industrios, qui alioqui ad capessendam sanam doctrinam mire tardi erant & hebetes. En quomodo soleant homines ex Scripturis ipsis, quæ ad Christum nos manu ducunt, sibi obstaculum struere ne ad Christum accedant.

43. *Quidam ex ipsis.*] His verbis significat Euangelista non modo contemptum ab illis fuisse Christum,

stum, sed impiæ ejus rejectioni conjunctam fuisse sævitiam & nocendi libidinem: ut semper crudelis est superstitio. Quod autem irriti fuerunt eorum conatus, Dei providentiæ acceptum referri debet. quia enim Christi hora nondum venerat (ut prius dictum est) Patris sui fretus præsidio ac tectus, periculis omnibus fuit superior.

45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos: atque hi dixerunt illis, Cur non adduxistis eum?
46. Responderunt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, ut hic homo.
47. Responderunt ergo eis Pharisæi, Numquid & vos seducti estis?
48. Num quispiam ex principibus credidit in eum, vel ex Pharisæis?
49. Atqui turba hæc quæ non novit Legem, sunt maledicti.
50. Dixit illis Nicodemus, is qui nocte ad eum venerat, quum unus esset ex illis,
51. Numquid Lex nostra judicat hominem, nisi audierit de ipso prius, & cognoverit quid faciat?
52. Responderunt & dixerunt illi, Num tu quoque ex Galilæa es? scrutare & vide quod Propheta ex Galilæa non surrexerit.
53. Et profectus est quisque in domum suam.

45. *Venerunt igitur.*] Hic cernere licet quam cæca sit impiorum arrogantia: magnitudinem, qua excellunt in mundo, sic mirantur & adorant ut jus & fas superbe calcare non dubitent. siquid autem non succedat ex voto, libenter cælum terræ miscerent. Dum enim quærunt impii Sacerdotes cur non adductus sibi fuerit Christus, eousque potentiam suam extollunt ut nihil imperio obstare debuerit.

46. *Nunquam sic loquutus est.*] Fatentur isti solo se Christi verbo fractos & domitos, nec tamen propterea resipiscunt, nec legitimum tribuunt verbo honorem. Si verum est nunquam sic loquutum esse hominem, cur non divina vis quam sentire coacti sunt, eorum corda sic affecit ut se totos Deo addice-
Jes. 11:4. rent? Sed ita scilicet impleri oportuit illud Jesaiæ, Prosternet impium Spiritu oris sui. Quin etiam postea videbimus ut sola Christi voce confusi qui eum ad mortem quærebant, non secus ac malleis percussi ceciderint retrorsum. Discamus ergo tantam Christi doctrinæ vim subesse ut impios quoque terreat: sed quum hoc illis cedat in exitium, danda opera est ut molliamur potius quam frangamur. Atqui plurimos hodie cernimus ministris istis nimium similes, quos tametsi Euangelii doctrina in sui admirationem invitos rapit, adeo tamen non se Christo subjiciunt, ut in hostium castris nihilominus maneant. Alii vero deteriores, qui in gratiam impiorum, doctrinam quam à Deo esse intus convicti sunt, quibus possunt probris fœde infamant.

47. *Numquid & vos seducti.*] Sic ministros suos increpant ut tamen retineant in obsequio. Nam his verbis absurdum ac indignum esse significant, etiamsi totus populus deficiat, ipsos non stare. Videndum autem quo argumento fulti tam superbe Christo insultent. Plebeios tantum (inquiunt) & imperitos homines à parte sua habet: primores & eximius quisque ei sunt adversi. *Pharisæos* nominatim exprimunt. quia præ aliis tam scientiæ quam sanctitatis famam obtinebant, ut essent quasi principum principes. Videtur quidem hæc objectio aliquid habere coloris: nisi enim præfectis, & Ecclesiæ rectoribus sua constet auctoritas, nihil unquam rite poterit constitui, nec status etiam bene compositus poterit diuturnus esse. Scimus quanta sit vulgi intemperies: quare deformis confusio mox sequatur necesse est ubi cuique quod libet, licet. Est igitur ad moderandum Ecclesiæ ordinem necessarium frenum, eorum qui
Deut. 17. præsunt auctoritas. Atque ita Dei Lege cautum erat,
vers. 8. ut siqua excitata esset quæstio vel controversia, ejus cognitio penes summum Sacerdotem foret. Sed in eo peccant isti quod summum jus sibi arrogantes, Deo subesse nolunt. Detulit quidem Deus summo Sacerdoti judicium: sed non nisi ex Lege sua pronunciare eum voluit. Quicquid ergo auctoritatis habent Pastores, sub Dei verbo subsidit, ut omnibus in ordinem coactis, à summo usque ad infimum solus Deus emineat. Si Pastores officio suo probe & sincere fungentes, auctoritatem sibi vendicant, hæc erit sancta & legitima gloriatio: sed ubi absque Dei verbo nuda hominum auctoritas effertur, evanida est ac futilis jactantia. sæpe autem contingit impios in Ecclesia dominari: ita cavendum est nequid tribuatur hominibus simulatque à verbo Dei discedunt. Hac molestia videmus Prophetas fere omnes fuisse vexatos. nam ad obruendam eorum doctrinam subinde objiciebantur magnifici isti tituli, Principum, Sacerdotum, & Ecclesiæ. Iisdem hodie armis instructi Papistæ non secus frociunt quam olim Christi & Prophetarum adversarii. Est quidem horrenda hæc cæcitas, quod mortalis homo Deo se opponere non veretur. Sed huc insaniæ adigit eos Satan quibus pluris est sua ambitio quam Dei veritas. Nostrum est interea eam verbo Dei reverentiam habere, quæ totum mundi splendorem extinguat, & discutiat inanes ejus fumos. Male enim nobiscum ageretur si à Principum arbitrio penderet salus nostra: & nimium instabilis esset fides quæ illorum nutu staret vel caderet.

49. *Turba hæc.*] Prior pars superbiæ erat, quod Sacerdotii titulo freti, omnes sibi tyrannice subjicere volebant. Altera est, quod reliquos despiciunt quasi nullius pretii: ut semper in alios contumeliosi sunt quicunque sibi plus justo placent: & immodicum nostri amorem sequitur fratrum despectus. Totam plebem execrabilem esse pronunciant. qua de causa? Prætexunt quidem Legis ignorantiam: sed aliud suberat, quod scilicet nullam putabant esse sanctitatem nisi in suo ordine. quemadmodum hodie dum Papales sacrifici se solos Ecclesiæ titulo venditantes, laicos (ut vocant) non secus ac profanos aspernantur. Atqui ut insanam hanc altitudinem dejiciat Deus, humiles & contemptos summis quibusque & excellentissimis præfert. Ac notandum est Legis scientiam hic jactari, non quæ ad pietatem & timorem Dei homines erudiat: sed qualem ipsi habebant, quum magistrali supercilio tanquam soli idonei Legis interpretes responsa darent. Est quidem hoc verum, maledictos esse quicunque in Lege Dei edocti non sunt, cujus cognitio nos vere sanctificat: sed cognitio hæc non restringitur ad paucos, ut prava confidentia inflati, aliorum numero se eximant; verum communiter ad omnes Dei filios spectat, ut à minimo usque ad maximum simul in eandem fidei obedientiam colligantur.

50. *Dixit illis Nicodemus.*] Euangelista Nicodemum nobis describit quasi hominem medium, qui neque serio piæ doctrinæ patrocinium suscipere audeat, nec tamen sustineat veritatem opprimi. Quum dicit eum esse *Qui nocte venerat*, partim hoc ad laudem ejus, partim ad dedecus facit. Nisi amasset

Christi doctrinam, nunquam se opponere ausus fuisset impiorum furori: sciebat enim, siquis tantum hisceret, protinus expositum iri invidiæ & periculo. Ergo quod vocem unam, licet infirmam, jactare audet, emicat ex ejus corde tenuis quædam pietatis scintilla. sed quod non defendit liberius Christum, in eo nimiam timiditatem prodit. Significat ergo Euangelista eum adhuc sapere noctis latebras: nec verum Christi esse discipulum. Noctu semel ad Christum venisse dicit, palam vero stetisse inter hostes, & locum retinuisse in eorum castris. Hoc eo diligentius notandum est, quod multi hodie dum obtendunt se Nicodemo esse similes, hac larva induti, Deo se impune illudere confidunt. Ut demus quod postulant, nihil ipsos differre à Nicodemo, quid tamen obsecro tale eos exemplum juvat? Nicodemus damnandum esse Christum negat donec auditus fuerit: nempe tantundem de latrone, de sicario dici posset. Notum enim ac celebre est illud, Satius esse absolvi nocentes, quam innocentes damnari. Deinde ut Christi personam levare studeat, doctrinam ipsam relinquit ac deserit. quid hic pio & fideli homine dignum reperiemus? Ergo semen Euangelii, quod postea fructum tulit, adhuc suffocatum in eo latebat. Longe utilius exemplum hoc aptabimus in alium finem, Dominum sæpe efficere ut doctrina quæ periisse videbatur, paulatim occultam radicem agat, & tandem post longum tempus germen aliquod emittat, primum abortui simile, deinde vivum ac vegetum: sicuti Nicodemi fides novum ex morte Christi & subitum vigorem traxit.

52. *Numquid tu quoque ex Galilæa es?*] Ex Galilæa esse dicunt quicunque favent Christi partibus: idque probrose, quasi neminem in secta sua habere possit nisi ex ignobili Galilææ angulo. Quod autem tanta violentia feruntur in Nicodemum, inde apparet quam furioso odio adversus Christum arderent. neque enim quasi ex professo defensionem Christi susceperat, sed tantum negaverat damnandum esse priusquam auditus esset. Sic hodie apud Papistas ne minimum quidem æquitatis signum quispiam dare potest ne Euangelium opprimatur, quin hostes furiis perciti hæreticum esse exclament.

53. *Et profectus est quisque in.*] Sequitur jam mirabilis actionis exitus. Siquis reputet quale tunc fuerit regnum Sacerdotum, quanta rabies, quantus apparatus: ab altera parte Christum nudum & inermem nulloque hominum præsidio munitum cogitet: centies de ipso actum erat. Quod sponte diffluit tam valida conspiratio, & omnes illi tanquam undæ maris proprio seipsos impetu frangunt, quis non agnoscet manu Dei fuisse dissipatos? Manet autem Deus semper sui similis. Itaque quoties volet, omnes hostium conatus discutiet, ut omnia habentes ad manum, ad consilium suum exequendum parati & instructi, rebus tamen infectis discedant. Et nos sæpius experti sumus, quicquid machinati erant hostes ad Euangelium extinguendum, incredibili Dei gratia irritum mox cecidisse.

CAP. VIII.

JEsus autem profectus est in montem Olivarum.
2. Et mane rursum adfuit in templo: & totus populus ad eum venit, & sedens docebat eos.
3. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi ad eum mulierem in adulterio deprehensam, & sistentes eam in medio,
4. Dicunt ei, Magister, hæc mulier in ipso actu deprehensa fuit quum adulterium committeret.
Lev. 20. vers. 10. 5. In Lege autem Moses nobis mandavit ut ejusmodi lapidarentur: tu ergo quid dicis?
6. Porro hoc dicebant tentantes eum, ut materiam haberent ejus accusandi. Jesus autem conjectis deorsum oculis, digito scribebat in terram.
7. Quum autem perstarent interrogando eum, sublatis oculis dixit ad eos, Qui vestrum immunis est à peccato, primus lapidem in eam jaciat.
8. Et rursus deorsum aspiciens, scribebat in terram.
9. Illi vero quum audissent, & à conscientia arguerentur, exierunt singuli, initio facto à senioribus usque ad ultimos: ita relictus est Jesus solus, & mulier quæ in medio stabat.
10. Jesus autem sublatis oculis quum neminem vidisset præter mulierem, dixit ei, Mulier, ubi sunt illi accusatores tui? Nemo te condemnavit?
11. Dixit illa, Nemo Domine. Respondit ei Jesus, Neque ego te condemnabo: vade, & ne amplius pecces.

3. *Adducunt autem Scribæ & Pharisæi.*] Satis constat historiam hanc olim Græcis fuisse ignotam: itaque nonnulli conjiciunt aliunde assutam esse. sed quia semper à Latinis Ecclesiis recepta fuit, & in plurimis vetustis Græcorum codicibus reperitur, & nihil Apostolico Spiritu indignum continet, non est cur eam in usum nostrum accommodare recusemus. Quod dicit Euangelista mulierem à Scribis adductam esse, significat id actum fuisse inter eos ex composito, ut insidias in Christum tenderent. Pharisæos nominatim exprimit, quia in ordine Scribarum præcipui erant. Fuit autem in captanda calumniæ prætextu nimia eorum improbitas, quam ipsi quoque ore suo produnt: neque enim dissimulant clarum se habere Legis præceptum. unde sequitur malitiose eos facere quod adhuc interrogant veluti de re dubia. Sed hoc illis consilium fuit, ut Christum ab officio prædicandæ gratiæ discedere cogerent, ut videri posset varius & inconstans. ideo diserte commemorant damnari adulteras à Mose, ut Christum Legis præjudicio illigatum teneant: neque enim absolvere fas erat quos Lex damnabat. Si Legi subscriberet, videri poterat sibi quodammodo dissimilis.

6. *Jesus autem conjectis deorsum oculis*] Hoc gestu eorum contemptum præ se tulit. Itaque inscite meo judicio faciunt qui divinant hoc vel illud scripsisse. Nec mihi probatur Augustini argutia, qui putat notatum fuisse hoc modo Legis & Euangelii discrimen, quia non scriberet Christus in tabulis lapideis, sed in homine, qui pulvis & terra est. Potius enim voluit Christus rem nihili agendo ostendere quam ipsi audientia indigni essent. quemadmodum siquis alio loquente, digito suo lineas in pariete ducat, vel tergum obvertat, vel alio signo demonstret ad id quod dicitur se minime attendere. Ita hodie quum Satan variis modis nos à recto docendi cursu abducere conetur, multa quæ nobis objicit, contemptim præterire nos decet. Multis frivolis cavillis, perinde ac spar-

ſparſis in aërem nebulis, Papiſtæ quantum in ſe eſt nos exagitant. Si in ſingulis diſcutiendis anxie ſe occupent pii doctores, telam Penelopes ordientur. Tales ergo remoræ, quæ nihil quam Euangelii curſum impediunt, prudenter negliguntur.

7. *Qui veſtrum immunis eſt.*] Hoc dixit ex more
Deut. 17. vers. 7. Legis. inſtituit enim Deus ut maleficos & ſceleratos ſuis manibus interficerent teſtes, ſecundum quos judicatum erat: quo major eſſet in teſtimoniis religio. Multi enim ad obruendum perjurio fratrem temere proſiliunt, quia non cogitant lethale ſua lingua vulnus ſe afferre. Atque hæc eadem ratio apud iſtos quamvis perditos calumniatores valuit: quia in rem præſentem adducti, feroces illos ſpiritus deponunt quibus inflati venerant. Quanquam hoc à Legis præſcripto diverſum habent Chriſti verba, quod illic ſimpliciter Deus monebat non eſſe lingua damnandum hominem, niſi quem propriis manibus occidere liceret: hic Chriſtus perfectam à teſtibus innocentiam exigit: ne quis niſi purus & integer omnique culpa vacuus crimen in altero vindicandum ſuſcipiat. Quod autem tunc paucis dixit, tanquam omnibus nobis dictum accipere oportet: nempe ut quiſquis alium accuſat, ſibi ipſe indicat innocentiæ legem: alioqui non malefacta perſequimur, ſed potius hominum perſonis ſumus infeſti. Verum interim videtur ex mundo tollere judicia, ut nemo ſcelerum vindicem ſe profiteri audeat. Quis enim reperietur judex qui non aliqua in re ſibi male conſcius ſit? quis teſtis prodibit nulli culpæ obnoxius? Videtur ergo teſtes omnes à foro, & judices à tribunali arcere. Reſpondeo, non eſſe hoc præciſum ac ſimplex interdictum, quo vetet Chriſtus peccatores in corrigendis aliorum peccatis officium ſuum facere: ſed tantum hac voce reprehendi hypocritas, qui pluſquam ſeveri, imo truces aliorum cenſores, ſibi ſuiſque vitiis benigne indulgent. Nemini igitur obſtabunt ſua peccata quominus aliena corrigat, & quum opus fuerit, etiam puniat: modo tam in ſe quam in aliis quicquid damnandum eſt oderit. imo hinc fieri initium debet, ut ſuam quiſque conſcientiam interroget, & adverſum ſe teſtis ſit ac judex, priuſquam ad alios deſcendat. Ita fiet ut ſine hominum odio cum peccatis bellum geramus.

9. *Et à conſcientia arguerentur.*] Hic apparet quanta ſit vis malæ conſcientiæ. Quum impii iſti hypocritæ Chriſtum ſuis cavillis eludere in animo haberent, ſimul tamen ac eorum conſcientias una voce pungit, perculſi diffugiunt. Hoc malleo frangenda eſt hypocritarum ſuperbia, ut ſcilicet ad Dei judicium revocentur. quanquam fieri poteſt ut pudor illis apud homines incuſſus plus valuerit quam Dei timor. Eſt tamen hoc magnum quod ſe ultro reos fatentur, dum confuſi diffugiunt. Notanda etiam circumſtantia eſt quæ mox exprimitur, ut quiſque eorum honore alios antecedebat, reatu ſuo citius tactum fuiſſe. Atque utinam ſaltem in Scribis noſtris, qui hodie ſuam operam ad Chriſtum oppugnandum Papæ venditant, tantum eſſet verecundiæ: ſed adeo ipſos depuduit, ut flagitiis omnibus infames, eo ipſo glorientur quod probroſis impune eſſe liceat. Porro ſimul notandum eſt quantum à vere pœnitentia diſferat hic peccati ſenſus quo tacti fuerunt Scribæ. Sic enim affici nos Dei judicio oportet, ut tamen latebras non captemus ad fugiendum judicis conſpectum, ſed potius ad eum deprecandæ veniæ cauſa recta nos conferamus. *Relictus eſt Jeſus ſolus.* Hoc effecit Spiritus prudentiæ ut impii fruſtra tentato Chriſto ceſſerint. Nec vero dubium eſt quin futuri ſimus quibuſvis hoſtium machinis ſuperiores, ſi modo regi nos ab eodem Spiritu ſinamus. ſed ideo ſæpe opprimi nos contingit, quod neglectis eorum inſidiis, de capiendo conſilio parum ſumus ſolliciti; aut freti noſtra prudentia, minime reputamus quam neceſſarium ſit nobis Spiritus regimen. Solum Chriſtum manſiſſe dicit, non quod relictus fuerit à plebe quam prius docebat: ſed quia Scribæ omnes qui adulteram produxerant, non fuerunt illi amplius moleſti. Quum dicitur *Mulierem* manſiſſe apud Chriſtum, diſcamus hoc exemplo nihil nobis eſſe melius quam ad ejus tribunal reos adduci, modo nos ejus judicio placide & obedienter tradamus.

11. *Neque ego te condemno.*] Non refertur hic ſimplex Chriſti abſolutio, ſed quod mulierem liberam dimiſerit. neque mirum: nihil enim ſua perſona alienum ſuſcipere voluit. Miſſus erat à Patre ad colligendas oves perditas: ergo vocationis ſuæ memor, mulierem hortatur ad pœnitentiam, & gratiæ promiſſione illam ſublevat. Qui hinc colligunt non eſſe capitali ſupplicio vindicanda adulteria, eadem ratione concedant neceſſe eſt hæreditates non eſſe dividendas, quia Chriſtus ſe in eo negotio arbitrum inter duos fratres interponere noluit. Imo nullum non ſcelus eximetur legum pœnis, ſi adulteris pœna remittitur: tunc enim & cuivis perfidiæ & veneficiis & jugulationibus & furtis aperta erit janua. Adde quod adultera, quum falſum partum ſupponit, non tantum furatur nomen familiæ, ſed jus hæredum legitimæ ſoboli ereptum ad alienos transfert. Hoc vero malorum caput, quod uxor, quæ viro addicta erat, cum ejus dedecore ſeipſam ad flagitium proſtituit: & ſimul violat ſacrum Dei fœdus, ſine quo nulla in mundo ſanctitas ſalva manet. Atqui hæc Papalis eſt theologia, Chriſtum hoc loco legem gratiæ attuliſſe, qua detur adulteris impunitas. Et quum Chriſti gratiam, qualem ubique nobis commendat Euangelii doctrina, modis omnibus delere conentur ex animis hominum, hac ſola in parte gratiæ legem ſonore prædicant. Cur iſtud, niſi ut effreni libidine thoros fere omnes impune contaminent? Hoc ſcilicet profectum eſt à diabolico illo cælibatu, ut promiſcue ſcortentur quibus legitimam uxorem habere non licet. Nos vero teneamus ſic remitti hominibus à Chriſto peccata, ut politicum tamen ordinem non ſubvertat, judicia & pœnas legibus conſtitutas non aboleat. *Amplius noli peccare.* Hinc colligimus quiſnam gratiæ Chriſti ſit finis, nempe ut Deo reconciliatus peccator, ſalutis ſuæ auctorem pie ſancteque vivendo colat. In ſumma, eodem Dei verbo, quum venia nobis offertur, ſimul vocamur ad pœnitentiam. Cæterum tametſi exhortatio hæc in poſterum tempus reſpicit, ſimul tamen peccatores ſuperioris vitæ memoria humiliat.

12. Rurſum ergo Jeſus illis loquutus eſt, dicens, Ego ſum lux mundi: qui ſequitur me, non ambulabit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.

13. Dixerunt ergo ei Phariſæi, Tu de teipſo teſtaris: teſtimonium tuum non eſt verum.

14. Reſpondit Jeſus, & dixit illis, Etſi teſtificor de meipſo, verum eſt teſtimonium meum: quia novi unde venerim & quo iturus ſim: vos autem non noſtis unde venerim, & quo iturus ſim.

12. *Ego ſum lux mundi.*] Qui proximam hiſtoriam omittunt, hunc Chriſti ſermonem contexunt cum illa concione quam ultimo die conventus habuit. Eſt autem hoc pulcherrimum Chriſti elogium dum vocatur lux mundi. nam quum cæci omnes ſimus natura, remedium proponitur quo à tenebris eruti &

 libe-

liberati, veræ lucis simus compotes. Neque uni aut alteri offertur hoc beneficium, quia se totius mundi lucem Christus prædicat. Neque enim hac generali sententia discrimen solum inter Judæos & Gentes, sed etiam inter doctos & idiotas, inter eximios & vulgares tollere voluit. Sed primo loco tenenda est hujus lucis quærendæ necessitas. neque enim unquam Christo se illuminandos offerent, nisi qui & hunc mundum tenebras esse, & se penitus cæcos ante agnoverint. Sciamus ergo, quum lucis obtinendæ ratio nobis in Christo ostenditur, damnari nos omnes cæcitatis, & quicquid lucis alibi esse putamus, tenebris ac densæ nocti conferri. Neque enim refert Christus quid habeat cum aliis commune, sed hoc sibi proprium ac singulare vendicat. Unde sequitur, extra ipsum ne scintillam quidem esse veræ lucis. Exit quidem aliqua splendoris species, sed fulgetri similis, quæ nihil quam oculos perstringat. Notandum est præterea, vim & partes illuminandi non restringi ad Christi personam: quamvis enim procul à nobis absit corporis aspectu, lucem tamen suam quotidie Euangelii doctrina & arcana Spiritus sui virtute erga nos exerit. Nondum tamen plena lucis hujus definitio nobis constat, nisi discamus Euangelio & Spiritu Christi nos illuminari, ut sciamus in ipso absconditum esse omnis scientiæ & sapientiæ fontem. *Qui sequitur me.* Doctrinæ exhortatio subjicitur: quam promissio mox addita confirmat. nam quum audimus extra errandi periculum esse quicunque se Christo regendos permittunt, incitari nos ad sequendum decet: & huc nos quasi porrecta manu trahit ipse. Plurimum quoque valere debet tam ampla ac magnifica promissio, quod sibi per medias tenebras certam viam fore certi sunt qui in Christum oculos dirigent: neque id ad spatium aliquod duntaxat, sed donec ad metam perventum sit. Nam id sibi volunt verba futuri temporis, quod *in tenebris non ambulabunt, sed habebunt lumen vitæ.* Eodem pertinet hoc postremum, in quo diserte exprimitur lucis perpetuitas. Quare timendum non est ne in medio nos itinere deficiat, quum perducat usque ad vitam. Genitivus more Hebraico pro epitheto effectum notante capitur, acsi dixisset lumen vivificum. Porro non mirum est tam crassam errorum ac superstitionum caliginem in mundo grassari, ubi tam pauci qui in Christum aspiciant.

13. *Dixerunt ergo Pharisæi.*] Objiciunt quod vulgo dici solet, nemini in propria causa fidem esse habendam. nam *verum testimonium* pro legitimo & fide digno ponitur. In summa, significant temere eum verba perdere, nisi aliunde probationem habeat.

14. *Etsi ego testificor.*] Respondet Christus satis fidei & auctoritatis esse suo testimonio, quia non sit privatus quispiam ex communi hominum grege, sed longe aliam personam sustineat. Nam quum dicat se scire unde venerit, & quo iturus sit, ita se eximit communi hominum numero. Sensus ergo est, quod in propria causa quisque suspectus est, & legibus cautum est necui in rem suam loquenti credatur, id in Filio Dei, qui supra totum mundum eminet, locum non habere. non enim censeri in ordine hominum, sed hoc privilegio ornatum esse à Patre ut solo verbo omnes homines in ordinem cogat. *Novi unde venerim.* His verbis pronunciat sibi non esse originem ex mundo, sed à Deo profectum esse: ideoque iniquum esse & absurdum suam doctrinam, quæ divina est, subjici hominum legibus. Sed quia tunc forma servi indutus propter carnis humilitatem illis contemptui erat, simul revocat eos ad futuram resurrectionis suæ gloriam, quæ divinitatis prius occultæ & incognitæ illustre specimen fuit. Quare non debuit obstare medius ille status quin se unico Dei legato pridem sibi in Lege promisso subjicerent Judæi. Quum scire se dicit, illos vero nescire, significat suæ gloriæ nihil decedere per eorum incredulitatem. Porro quum nobis idem testatum fecerit, omnes impiorum obloquutiones & strepitus despicere fides nostra debet. neque enim potest in Deo fundata esse quin summa mundi altitudine longe sit superior. Verum ut sua Euangelio majestas apud nos constet, nos in cælestem Christi gloriam semper intentos esse oportet, & sic audire in mundo loquentem ut meminerimus unde prodierit, & quale nunc imperium legatione sua perfunctus obtineat. Nam sicuti ad tempus se humiliavit, ita nunc in dextera Patris residet, ut omne genu illi flectatur.

15. Vos secundum carnem judicatis: ego non judico quenquam.
16. Et si ego judico, judicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & Pater qui me misit.
17. Porro in Lege vestra scriptum est quod duorum hominum testimonium verum sit.
18. Ego sum qui testificor de meipso, & testificatur de me Pater qui me misit.
19. Dixerunt ergo illi, Ubi est Pater tuus? Respondit Jesus, Neque me nostis, neque Patrem meum. si me nossetis, Patrem etiam meum utique nossetis.
20. Hæc verba loquutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum: quia nondum venerat hora ejus.

15. *Vos secundum carnem.*] Bifariam potest exponi, vel quod ex pravo carnis suæ sensu, vel quod ex personæ intuitu judicium faciant: nam *caro* interdum pro externa hominis specie capitur. & sensus uterque huic loco probe conveniet, quia sive dominentur affectus carnis, sive personæ intuitus in judicio valeat, illic neque veritas neque æquitas locum habet. Sensus tamen mihi videtur fore certior, si carnem opponamus Spiritui, ut ideo legitimos ac idoneos esse neget judices quia Spiritum non habent ducem. *Ego non judico quenquam.* Hic quoque variant interpretes. Quidam ita distinguunt, quod non judicet quatenus homo. Alii ad tempus referunt, quod quum in terra esset, nondum susciperet judicis munus. Augustinus utramque expositionem adducit judicium suum suspendens. Atqui prior illa distinctio nullo modo quadrare potest. sunt enim duo hujus sententiæ membra, quod non judicet Christus; & si judicet, firmum sit & authenticum ejus judicium, quia divinum est. Itaque prius membrum, ubi se judicare negat, potius ad loci præsentis circumstantiam restringo. Nam ut melius hostes suos superbiæ convincat, hac comparatione utitur, quod sibi licentiam usurpent præpostere judicandi, & interea ipsum simpliciter docentem, & abstinentem judicis partibus, ferre nequeant.

16. *Et si ego judico.*] Correctio est, ne videatur penitus jure suo cedere. Si judico, inquit, verum est judicium meum, hoc est, auctoritatem meretur. Inde vero auctoritas, quod nihil agit nisi ex Patris mandato. Loquutio hæc, *Non sum solus*, perinde valet acsi negaret se unum quemlibet esse ex hominum numero, sed considerandum cum persona à Patre imposita. Sed cur non potius diserte sibi divinitatem asserit, ut vere & merito poterat? Nempe quia sub carnis velo latebat divinitas, Patrem, in quo magis conspicua erat, in medium adducit. Huc tamen spectat oratio, ut divinum censeatur quicquid agit ac docet.

17. *Porro in Lege vestra.*] Posset infirmum

prima

prima ſpecie videri argumentum, quod nemo in propria cauſa teſtis admittitur. Sed memoria tenendum eſt quod jam dixi, Chriſtum ſcilicet eximi debere à vulgo hominum: quia neque homo ſit privatus, nec privatum ſuum negotium tractet. Quod ſe diverſum à Patre facit, in eo ſe auditorum captui accommodat, idque pro officii ratione, quia tunc Patris erat miniſter: ideoque eum ſibi totius doctrinæ auctorem ſtatuit.

19. *Ubi eſt Pater tuus?*] Minime dubium eſt quin per ludibrium de Patre quæſierint. prætterquam enim quod pro ſolito faſtu contemptim ab illis exceptum fuit quod de Patre dixerat, ſimul eum ſubſannant, quod magnifice extollat Patrem ſuum, acſi genus è cælo duxiſſet. Itaque his verbis Patrem Chriſti negant tanti ſibi eſſe ut ejus cauſa Filio quicquam tribuant. Atque hinc tam audax Chriſti contemptus paſſim hodie erumpit, quod pauci à Deo miſſum eſſe cogitant. *Neque me noſtis.* Non dignatur eos certo reſponſo: ſed præciſe illis ignorantiam exprobrat in qua ſibi placebant. Quærebant de Patre: interea quum Filium haberent oculis præſentem, videndo non videbant. Hæc igitur juſta ſuperbiæ & tam impiæ ingratitudinis pœna fuit, ut qui Filium Dei familiariter ſibi exhibitum ſpreverant, nunquam ad Patrem accederent. Quomodo enim ad Dei altitudinem quiſquam mortalium conſcendet, niſi ejus manu in ſublime collatur? Porro Deus in Chriſto ſe ad hominum humilitatem demiſit, ut manum porrigeret. qui Deum hoc modo ſibi appropinquantem rejiciunt, nonne digni ſunt qui cælo arceantur? Hoc idem ſciamus & nobis omnibus dici. quiſquis enim ad Deum aſpirans exordium à Chriſto non facit, neceſſe eſt ut tanquam in labyrintho vagetur: neque enim fruſtra vocatur imago Patris, ut jam alibi dictum eſt. Cæterum ut omni recta Dei notitia privantur qui præterito Chriſto, gigantum inſtar, in cælum contendunt: ita quiſquis in Chriſtum mentem & ſenſus omnes diriget, is recta ad Patrem ducetur. neque enim falſo Apoſtolus pronunciat, per Euangelii ſpeculum nos Deum clare intueri ſub Chriſti perſona. Hoc certe incomparabile eſt obedientiæ fidei præmium, quod qui ſe coram Chriſto humiliat, ſupra cælos omnes penetrat, uſque ad ea myſteria quæ Angeli ſuſpiciunt & adorant. *2 Cor. 3. verſ. 18.*

20. *Hæc verba loquutus eſt &c.*] Gazophylacium pars erat templi, ubi ſacræ oblationes reponebantur. Celebris ergo erat locus. Unde colligimus habitum fuiſſe hunc à Chriſto ſermonem in magna hominum frequentia, ut minus excuſationis populus haberet. Simul admirabilem Dei potentiam in eo nobis commendat Euangeliſta quod Chriſtum palam in templo docentem coacti fuerint ferre, quem nuper ad mortem trahendum quærebant. Nam quum pacatum illis in templo imperium eſſet, ut tyrannica libidine illic dominarentur, poterant ſolo nutu Chriſtum ejicere. Quod autem docendi officium ſibi ſumere auſus eſt, cur non violentam manum illi ſtatim injiciunt? Videmus ergo Deum illi audientiam feciſſe, & texiſſe ſuo præſidio, ne eum attingerent ſævæ belluæ, quum ad earum rictus expoſitus eſſet. *Horæ* iterum meminit, ut diſcamus Dei non hominum arbitrio nos vivere & mori.

21. Dixit ergo rurſum illis Jeſus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quo ego vado, vos non poteſtis venire

22. Dixerunt ergo Judæi, Numquid occidet ſeipſum, quia dicit, Quo ego vado, vos non poteſtis venire?

23. Tunc dixit illis, Vos eſtis ab infernis, ego de ſupernis ſum: vos de mundo eſtis, ego non ſum de mundo hoc.

24. Itaque dixi vobis, quod in peccatis veſtris moriemini. niſi enim credideritis quod ego ſum, in peccatis veſtris moriemini.

21. *Ego vado.*] Poſtquam ſe nihil proficere videt apud obſtinatos, denunciat illis exitium. atque hic eſt eorum omnium finis qui Euangelium reſpuunt. Neque enim temere in aërem ſpargitur: ſed neceſſe eſt odorem ſpiret vitæ vel mortis. Summa autem verborum eſt, ſenſuros tandem impios quanto ſuo malo rejecerint Chriſtum ultro ſe ipſis offerentem: verum id ſero, quum amplius pœnitentiæ locus non erit. Atque ut magis pœnæ propinquitate eos terreat, primum ſe paulo poſt abiturum dicit: quo ſignificat, tantum ad breve tempus illis prædicari Euangelium: quod ſi hanc occaſionem prætereant, non ſemper acceptum fore tempus, & dies ſaluti deſtinatos. Sic etiam hodie quum ad januam noſtram pulſat Chriſtus, ſtatim obviam eundum eſt, ne ignaviam noſtram pertæſus ſe nobis auferat. Et certe multis omnium temporum experimentis cognitum fuit quantopere metuendus ſit hic Chriſti diſceſſus. Sed primo tenendum eſt quomodo Chriſtum quæſierint iſti de quibus nunc agitur. nam ſi vera fuiſſet converſio, non fruſtra eum quæſiſſent: quia non falſo promiſit præſto ſe adfuturum quoties ingemuerit peccator. Non ergo intelligit Chriſtus ſe recta fidei via ab illis quæſitum iri, ſed qualiter homines extremis malis anxii liberationem undecunque appetunt. Nam increduli Deum ſibi propitium habere cuperent, ſed interea ipſum fugere non deſinunt. Deus ipſos vocat: acceſſus in fide & pœnitentia ſitus eſt. Atqui duritiem cordis opponunt Deo: & deſperatione fracti, adverſus eum fremunt. In ſumma, tantum abeſt ut ad Deum aſpirent, ut locum non concedant ejus auxilio, niſi ſeipſum abneget: quod nunquam facturus eſt. In hunc modum quantumvis impii eſſent Scribæ, redemptionem quæ per manum Meſſiæ promiſſa erat, libenter ſibi aptaſſent, modo ſeipſum transfiguraſſet Chriſtus ad illorum ingenium. Proinde his verbis minatur Chriſtus, ac denunciat omnibus incredulis, tantis anguſtiis, poſtquam contempſerint Euangelii doctrinam, conſtrictum iri, ut clamare ad Deum cogantur: ſed irritum hunc fore ululatum: quia (ſicuti dictum eſt) quærendo non quærunt. Idque ſatis clare proxima particula exprimitur, quum dicit, *Moriemini in peccato veſtro.* Cauſam enim interitus fore docet quod Deo ad extremum uſque immorigeri erunt ac rebelles. Quale autem hoc peccatum ſit, mox videbimus.

22. *Numquid occidet ſeipſum.*] Pergunt Scribæ non modo in ſecuro contemptu, ſed etiam in protervia. ſubſannant enim quod dixerat, non poſſe ipſos ſequi quo erat iturus. acſi dicerent, Si ſeipſum interficiat, fatemur non poſſe nos eſſe illi comites, quia non libet. Nam & Chriſti abſentiam pro nihilo ducebant, & putabant eo ſe fore in omnibus ſuperiores. Ideo jubent eum procul faceſſere quo volet. Horribilis ſane ſtupor: ſed ita reprobos faſcinat Satan ut pluſquam temulenta vecordia ſe in mediam flammam iræ Dei projiciant. Annon hodie eundem in multis furorem cernimus, qui obſtupefactis conſcientiis, quicquid audiunt de horribili Dei judicio, jocoſe & ſcurrili petulantia eludunt? Quanquam certum eſt hunc eſſe Sardonium riſum: quia intus fodiuntur cæcis punctionibus, ſed mox quaſi privati ſenſu in furioſos cachinnos erumpunt.

23. Vos

23. *Vos estis ab inferius.*] Quia indigni erant quos doceret, tantum precisis objurgationibus eos percutere voluit: ut hoc loco pronunciat eos non capere suam doctrinam, quia prorsus abhorreant à regno Dei. Porro sub *mundo* & *inferius* complectitur quicquid habent homines à natura: atque ita dissidium ponit inter Euangelium suum, & acumen ac perspicaciam humanæ mentis: quia Euangelium cælestis sit sapientia, mens autem nostra in terra subsidat. Nemo itaque idoneus erit Christi discipulus, nisi quem Spiritu suo formaverit. Atque hinc fit ut tam rara sit in mundo fides: quia naturaliter totum humanum genus alienum est à Christo & aversum, nisi quos ipse sursum peculiari Spiritus sui gratia erigit.

24. *In peccatis vestris moriemini.*] Pluralem numerum nunc ponit, quum ante singulari usus esset in eodem sensu: nisi quod priore loco notare voluit incredulitatem malorum omnium fontem ac causam esse: non quia incredulitas sola peccatum sit, vel sola nos æternæ mortis reatu coram Deo obstringat (ut quidam nimis hyperbolice loquuntur) sed quia nos alienat à Christo, privatque ejus gratia unde petenda erat à peccatis omnibus liberatio. Quod ergo obstinata malitia medicinam respuunt Judæi, hoc illis lethale est malum: & hinc fit ut Satanæ mancipati peccata peccatis cumulare non desinant, novosque sibi reatus subinde accersere. ideo mox subjicit, *Nisi credideritis quod ego sim.* Neque enim perditis alia est salutis recuperandæ ratio nisi ut ad Christum confugiant. Cæterum in hac loquutione, *Quod ego sim*, subest emphasis: quia subaudienda sunt quæcunque Scriptura Messiæ tribuit, & ab ipso sperare jubet. Summa tamen est & caput, Ecclesiæ instauratio, cujus principium est lux fidei, unde nascuntur justitia & nova vita. Quidam ex veteribus perperam hoc ad divinam Christi essentiam traxerunt, quum de officio erga nos suo dissERat. Hæc sententia observatu digna: nam mala in quibus demersi sunt, nunquam satis reputant homines. deinde etiamsi interitum suum agnoscere cogantur, neglecto tamen Christo adventitia remedia circumspiciunt. Quare tenendum est, donec liberatrix Christi gratia se exerat, grassari innumeram malorum omnium colluviem.

25. Dixerunt ergo illi, Tu quis es? Dixit eis Jesus, A principio, quia & loquor vobis.

26. Multa habeo quæ de vobis loquar & judicem: sed qui me misit verax est: & ego, quæ audivi ab ipso, hæc loquor apud mundum.

27. Non cognoverunt quod Patrem illis diceret. Dixit ergo illis Jesus,

28. Quum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sum, & à meipso nihil facio: sed quemadmodum docuit me Pater, hæc loquor.

29. Et qui me misit, mecum est. non me reliquit solum Pater, quia ego quæ illi placent semper facio.

25. *A principio.*] Longe falluntur qui Principium nominandi casu accipiunt, acsi æternam suam divinitatem Christus hic assereret. Græce nulla talis ambiguitas esse potest: sed tamen Græci quoque interpretes inter se variant. Convenit hoc quidem inter omnes, subaudiendam esse præpositionem: sed multi adverbialiter exponunt, quasi diceret Christus, in primis hoc tenendum esse. Nonnulli etiam, ut Chrysostomus, uno contextu legunt, Principium quod & loquor vobis, multa habeo quæ loquar de vobis & judicem. Quam sententiam & Nonnus carmine reddidit. Diversa tamen lectio magis recepta est, & genuina mihi videtur. Porro τὴν ἀρχὴν interpretor A principio: atque ita meo judicio sensus est, Non sum derepente ortus, sed quemadmodum jam olim promissus fueram, nunc in medium prodeo. Et addit, *Quia & loquor vobis:* quo significat satis clare se testari quisnam sit, si modo aures ipsi haberent. Causalis particula ὅτι, non simpliciter ad reddendam causam posita est, quasi velit Christus probare se ab initio fuisse, quia nunc loquitur: sed talem cum illa cujus meminit æternitate doctrinæ suæ consensum affirmat, ut indubiæ confirmationis loco debeat haberi. Ita resolvi posset, Secundum principium. hoc est, ille de quo jam olim sicuti & nunc quasi de integro confirmo: vel, & sane quod nunc quoque loquor, conforme est cum seculorum omnium oraculis: ut sit firma approbatio. In summa, duobus membris constat hoc responsum. nam *principii* nomine continuam ætatum seriem complectitur, ex quo Dei fœdus cum Patribus sancitum fuerat. Quum se etiam *loqui* dicit, præsentem suam doctrinam antiquis vaticiniis conjungit, atque inde pendere docet. Unde sequitur, non aliam fuisse ignorantiæ causam Judæis nisi quia & Prophetis & Euangelio essent increduli. nam ubique Christus unus proponitur. Fingebant illi se Prophetarum esse discipulos, & in æternum Dei fœdus respicere: atqui interea Christum respuebant, qui ab initio promissus fuerat, & coram se illis offerebat.

26. *Multa habeo.*] Quia surdis se canere videbat, non ultra prosequitur sermonem, sed tantum pronunciat Deum ejus doctrinæ quam contemnunt fore vindicem, quia ejus auctor sit: Si vos accusare velim (inquit), amplam materiam mihi suppeditat vestra malitia & improbitas: sed ego nunc supersedeo. Pater autem, qui mihi docendi provinciam injunxit, non omittet partes suas: sibi enim constabit, ut verbum suum asserat ab impio & sacrilego hominum contemptu. Eodem fere pertinet Christi dictum quo & illud Pauli, Si abnegaverimus, ille fidelis manet, 2 Tim. 2.
seipsum non potest abnegare. In summa, Dei judi- vers. 13.
cium minatur incredulis qui fidem abrogant ejus verbo, quia necesse est ut suam veritatem defendat. Atque hæc vera est fidei nostræ stabilitas, quum Deum unum sufficere statuimus ad stabiliendam doctrinæ suæ auctoritatem, quamvis eam totus mundus repudiet. Hoc præsidio freti quicunque fideliter Christo serviunt, secure possunt totum mundum mendacii reum peragere. *Et ego quæ audivi.* Nihil se proferre dicit quod non acceperit à Patre. Atque hæc unica est doctrinæ approbatio, quum minister à Deo profectum ostendit quicquid loquitur. Porro scimus Christum ministri personam tunc egisse: quare non mirum est si ideo audiri postulet quia ad homines perferat Dei mandata. Cæterum suo exemplo communem toti Ecclesiæ legem præscribit, ut nemo nisi ex ore Dei loquens audiatur. Sed quemadmodum perversam hominum arrogantiam dejicit qui se absque Dei verbo ingerunt: ita pios doctores qui suæ vocationis probe sibi conscii sunt, instruit & armat invicta constantia, ut Deo duce cunctis mortalibus audacter insultent.

27. *Non cognoverunt.*] Hinc apparet quam stupidi sint quorum mentes possidet Satan. Nihil certe clarius esse poterat quam ipsos citari ad Dei tribunal: atqui prorsus cæcutiunt, quod & aliis Euangelii hostibus quotidie accidit. Porro talis eorum excæcatio nos ad timorem instituere debet.

28. *Quum exaltaveritis.*] Stupore illo, quem notavit Euangelista, offensus Christus, indignos esse iterum pronunciat qui plura audiant ex ore suo. Vos

(in-

(inquit) nunc sensus omnes habetis quasi fascinatos, ideoque nihil eorum quæ dico intelligitis: sed erit aliquando tempus quum Dei Prophetam inter vos fuisse versatum vobisque loquutum scietis. Ita scilicet cum impiis agendum est: præcise ad summi judicis tribunal vocandi sunt. Est autem sera hæc cognitio cujus meminit Christus, dum impii ad pœnam tracti, Deum, quem placide revereri debuerant, suum judicem inviti agnoscunt. neque enim resipiscentiam illis promittit: sed pronunciat, postquam novo & inopinato iræ Dei horrore perculsi fuerint, torporem, in quo nunc acquiescunt, illis
Gen. 3: 7. excussum iri. Sic Adæ aperti fuerunt oculi, ut pudore confusus, latebras frustra quæritando, se perditum esse tandem sentiret. Quanquam illa Adæ cognitio, quæ per se inutilis fuisset, Dei gratia in bonum ejus cessit: reprobi autem desperatione obruti in hunc tantum finem apertos habent oculos ut suum exitium cernant. Cæterum ad hoc cognitionis genus ipsos variis modis Deus adducit. sæpe enim flagellis coacti Deum sibi infestum esse discunt: interdum nullo adhibito tormento intus eos cruciat: nonnunquam dormire patitur, donec eos è mundo evocet. *Exaltandi* verbo mortem suam designat Christus. Mortis autem suæ meminit, ut præmoneat, etiamsi secundum carnem eum extinguant, nihil profecturos. acsi diceret, Nunc me loquentem superbe eluditis: mox ultra grassabitur vestra impietas, nempe ad cædem usque: tunc quasi voti compotes triumphum canetis. sed brevi pessimo vestro exitio sentietis quantum ab interitu mors mea differat. Exaltationis nomine utitur ut magis eos pungat. Consilium ipsorum erat Christum ad ultimos inferos demergere: hac sua spe longe ipsos frustratum iri asserit, ac prorsus contrarium fore eventum. Fieri quidem potest ut alludere ad externam mortis suæ formam voluerit, nempe quia in crucem tollendus erat: præcipue tamen gloriosum ejus successum respexit, qui præter omnium opinionem paulo post sequutus est. Jam quidem in cruce ipsa, deleto peccati chirographo, & abolito mortis reatu, de Satana magnifice triumphavit coram Deo & Angelis: sed triumphus hic, prædicato Euangelio, tandem hominibus quoque conspicuus esse cœpit. Idem subinde postea accidit ut è sepulchro Christus in cælum emergeret. Quod nobis hodie sperandum est: quicquid enim ad Christum in doctrina sua & Ecclesia opprimendum machinentur impii, non modo ipsis invitis emerget, sed scelestos eorum conatus convertet in majorem regni sui progressum. *Quod ego sum.* Jam admonui non ad divinam Christi essentiam hoc referri, sed ad officium duntaxat. quod etiam ex contextu melius patet ubi negat se facere quicquam nisi ex Patris mandato. nam hoc perinde valet acsi diceret se divinitus esse missum, & fideliter partibus suis fungi. *A meipso nihil facio.* hoc est, non me ingero ad quicquam temere aggrediendum. *Loquendi* verbum eodem spectat, nempe ad docendi munus. nam quum probare vult Christus nihil se facere Patris injussu, dicit se loqui quemadmodum ab ipso edoctus est. Hæc itaque est verborum summa, In hac tota administratione quam damnatis, nihil est meum, sed tantum exequor quod mihi Deus injunxit: illius verba sunt quæ ex ore meo auditis: & vocationem meam, cujus auctor est ipse, solus gubernat. Cæterum meminerimus (quod jam aliquoties attigi) ad captum auditorum attemperari hæc verba. Quia enim unum ex hominum vulgo Christum censebant, suum esse negat quicquid divinum habet. quasi diceret non esse hominis; neque ab homine, quia per ipsum Pater nos docet, ac unicum Ecclesiæ magistrum constituit: ideo se à Patre edoctum esse asserit.

29. *Et qui me misit.*] Iterum gloriatur, Deum, cujus ductu & auspiciis agit omnia, sibi adfuturum, ne frustra & sine profectu laboret: acsi diceret, virtutem Spiritus Dei cum suo ministerio conjunctam esse. Eadem fiducia pios omnes doctores præditos esse convenit, ut non dubitent manum Dei fore sibi propinquam dum pura conscientia se illi quales requirit ministros præstant. Neque enim verbo suo eos instruit Deus, ut frigido ac inani sonitu aërem verberent: sed arcana Spiritus sui efficacia dat verbo successum, & simul suo præsidio eos tegit, ut hostibus suis prostratis, contra totum mundum invicti persistent. Et sane si seipsos ac proprias facultates æstiment, singulis momentis concidere necesse erit. Una igitur perstandi ratio, si persuasi sint se Dei manu sustineri. Sed notanda est causa cur profitetur Christus Deum à partibus suis stare, nec se ejus auxilio unquam destitutum iri: quia scilicet totus ab ejus nutu pendeat, & bona fide illi ministret. Hoc enim valet adverbium *Semper*, non aliqua tantum ex parte ipsum Deo obsequi, sed penitus ac sine exceptione ejus obsequio esse addictum. Proinde si eandem Dei præsentiam experiri cupimus, ad ejus imperium tota nostra ratio exigenda est. Nam siquam partem regiminis occupet sensus noster, quia abierit Dei benedictio, studia nostra omnia incassum cedent. quod si ad tempus læta species prosperi successus arrideat, exitus tamen demum infelix erit. Quum dicit Christus *Se non fuisse relictum solum*, oblique de gentis suæ perfidia conqueritur, in qua nullos fere reperiebat qui manum darent. Interea ostendit, unum hoc sibi satis superque esse, Quod Deum vindicem habeat. Sic & nos hodie animatos esse decet, ne fidelium paucitate frangamur. quamvis enim totus mundus doctrinæ nostræ adversus sit, non soli tamen sumus. Inde simul apparet quam stolida sit Papistarum jactantia, qui præterito Deo, sua multitudine superbiunt.

30. Hæc eo loquente multi crediderunt in eum.
31. Dicebat ergo Jesus ad Judæos qui illi crediderant, Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis:
32. Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.
33. Responderunt illi, Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus unquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis?
34. Respondit illis Jesus, Amen, amen dico vobis quod omnis qui facit peccatum, servus est peccati.
35. Servus autem non manet domi in perpetuum, sed filius in perpetuum manet.
36. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis.
37. Scio quod semen Abrahæ sitis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habitat in vobis.
38. Ego quod vidi apud Patrem meum loquor: & vos quod vidistis apud patrem vestrum facitis.

30. *Hæc eo loquente.*] Quanquam Judæi tunc aridæ & sterili terræ erant fere similes, non tamen passus est Deus verbi sui semen in totum perire. Ergo præter spem inter tot obstacula fructus aliquis exurgit. Cæterum fidem Euangelista improprie nominat quæ solum erat quædam ad fidem præparatio. Nihil enim altius de illis prædicat, quam quod propensi fuerunt ad recipiendam Christi doctrinam: quo etiam spectat proxima admonitio.

31. *Si manseritis in sermone meo.*] Hic primum admonet Christus non sufficere siquis bene cœperit, nisi progressus ad finem usque respondeant. Et hac ratione eos qui doctrinam suam gustarunt, ad fidei perseverantiam hortatur, quum vere discipulos suos fore pronunciat qui solidas in verbo suo radices egerint, ut in eo maneant. Significat multos professione esse discipulos qui tamen reipsa non sunt, nec censeri etiam merentur. Suos autem ab hypocritis hac nota discernit, quod qui falso jactarunt fidem, statim à carceribus, vel in medio stadii cursu deficiunt: fideles autem constanter pergunt usque ad metam. Ergo ut nos pro discipulis habeat Christus, constantiæ studendum est.

32. *Cognoscetis veritatem.*] Veritatem cognituros dicit qui ad aliquam ejus notitiam pervenerant. Valde quidem adhuc rudes erant & vix elementarii quos alloquitur Christus: ideo non mirum est si ampliorem illis doctrinæ suæ intelligentiam promittat. verum generalis est sententia. Proinde quantumvis quisque nostrum in Euangelio profecerit, novis incrementis se opus habere sciat. Hoc autem præmio dignatur Christus suorum constantiam, quod se illis magis familiarem reddit. quanquam hoc modo nihil aliud quam prius donum altero cumulat, ne quis putet hominis merito quicquam rependi. Ipse enim est qui verbum suum cordibus nostris per Spiritum suum infigit: idem quotidie ignorantiæ nebulas abstergit in mentibus nostris, quæ Euangelii claritatem obscurant. Ergo ut nobis ad plenum patefiat veritas, serio constantique affectu ad eam eniti oportet. Porro eadem est, non diversa veritas, quam ab initio ad finem usque suos Christus docet: sed quos initio quasi exiguis scintillis irradiat, tandem plena luce perfundit. Ita fideles, donec penitus confirmati fuerint, quodammodo id quod sciunt ignorant. nulla tamen tam exigua est vel obscura fidei cognitio, quæ non sit in salutem efficax. *Veritas liberabit.*] Cognitionem Euangelii sui à fructu quem inde percipimus, vel (quod idem est) ab effectu commendat: nempe quod nos in libertatem restituat. Hoc porro incomparabile bonum est. Unde sequitur, nihil Euangelii cognitione esse præstantius vel magis expetendum. Servitutem omnes sentiunt ac fatentur rem esse miserrimam. quum ab ea nos Euangelium liberet, sequitur ab eo beatæ vitæ thesaurum esse. Jam tenendum est qualis hic à Christo libertas notetur, nempe quæ nos à Satanæ, peccati & mortis tyrannide manumittit. Quod si eam consequimur Euangelii beneficio, hinc constat peccati nos omnes natura servos esse. Porro simul tenendus est liberationis modus. quamdiu enim sensu ac ingenio nostro regimur, peccato sumus mancipati: quum autem nos Dominus Spiritu suo regenerat, simul liberos efficit, ut miseris Satanæ laqueis soluti, sponte justitiæ obediamus. Atqui ex fide regeneratio; unde apparet ex Euangelio esse libertatem. Eant nunc Papistæ, & liberum arbitrium fastuose extollant: nos autem servitutis propriæ nobis conscii, nonnisi Christo liberatore gloriemur. Nam & hoc nomine Euangelium, quasi manumissionis nostræ vindicta censeri debet, quod nos Christo offert, ac tradit à peccati jugo liberandos. Postremo & hoc notandum est, libertatem suos habere gradus pro fidei suæ modo Quare Paulus jam manumissus, adhuc tamen gemit, ad plenam libertatem suspirans.

33. *Semen Abrahæ.*] Incertum est eosdemne hic Euangelista, an alios loquentes inducat. Ego ita sentio, ut in promiscua turba fieri solet, confuse responsum fuisse Christo, & quidem à contemptoribus potius quam ab iis qui crediderant. Est autem hic mos Scripturæ valde usitatus, quoties de corpore populi fit mentio, generaliter adscribere omnibus quod in unam partem tantum competit. Porro qui se objiciunt esse semen Abrahæ, & semper fuisse liberos, facile colligebant ex Christi verbis, sibi libertatem tanquam servis promitti. Hoc vero ferre nequeunt, se populum sanctum & electum in servitutem addici. Quid enim proderat adoptio, & fœdus quo à reliquis gentibus segregati erant, nisi filii Dei censerentur? Ergo injuriam sibi fieri putant, quum illis libertas quasi adventitium bonum proponitur. Absurdum tamen videri posset quod negant se unquam servisse, quum toties oppressi fuissent ab aliis tyrannis, & tunc Romano imperio subjecti, sub gravissimo onere servitutis gemerent. Hinc quidem videre promptum est quam ridicula fuerit eorum gloriatio. erat tamen hic aliquis prætextus, quod iniqua hostium dominatio non obstabat quin jure liberi manerent. Sed in eo primum errabant, quod non reputabant jus adoptionis suæ in solo Mediatore esse fundatum. unde enim liberum Abrahæ semen, nisi quod singulari Redemptoris gratia a communi generis humani servitute eximitur? Alter etiam error minus tolerabilis, quod quum prorsus essent degeneres, censeri tamen volebant inter Abrahæ filios: nec cogitabant solam esse Spiritus regenerationem quæ legitimos Abrahæ filios facit. Atque hoc omnibus fere seculis vitium fuit nimis commune, referre ad carnis originem extraordinaria Dei dona: & quæ ad corrigendam naturam remedia confert Deus, naturæ adscribere. Interea videmus ut Christi gratiam à se arceant quicunque vana confidentia inflati sibi in sua sorte placent. Atqui fere in totum mundum grassatur hæc superbia, ut vix centesimus quisque se Dei gratia indigere sentiat.

34 *Qui facit peccatum*, &c.] Argumentum à contrariis. Liberos se jactabant: peccati servos esse probat quia carnis desideriis mancipati, assidue peccent. Mirum est autem non convinci propria experientia homines, ut deposito fastu se humiliare discant. Atque hodie hoc plusquam vulgare est, ut quo quisque majori mole vitiorum obrutus est, eo ferocius liberum arbitrium verborum ampullis extollat. Cæterum nihil aliud in speciem Christus hic pronunciat quam quod olim à Philosophis jactatum fuit, Qui suis cupiditatibus addicti sunt, eos sub deterrima servitute agere. Sed altior est ac magis reconditus sensus: neque enim tantum quid mali sibi homines accersant, sed qualis sit humanæ naturæ conditio disputat Philosophi putabant suo quemque arbitrio servum fieri, & rursus redire in libertatem. verum hic contendit Christus, servituti obnoxios esse omnes quos ipse non liberat: adeoque origine servos esse qui ex corrupta natura peccati contagionem trahunt. Tenenda est gratiæ & naturæ comparatio, in qua hic Christus insistit: unde facile constabit, libertate spoliari homines, nisi aliunde eam recuperent. Cæterum ita est voluntaria hæc servitus, ut qui necessario peccant, non tamen cogantur ad peccandum

35. *Servus autem* &c.] Addit similitudinem à legibus sumptam & jure politico. ut, Servus, etiamsi ad tempus imperet, non tamen hæres est domus. unde concludit non esse solidam & perpetuam libertatem, nisi quæ per Filium obtinetur. Hoc modo vanitatis arguit Judæos, quia larvam pro re ostentent. Nam quod carnalis erant Abrahæ progenies, nihil nisi larva erant: locum occupabant in Ecclesia Dei, sed qualem Ismael ad breve tempus sibi usurpaverat, servus libero fratri insultans. Summa est,

Qui-

Quicunque se Abrahæ filios esse gloriantur, nihil præter fallacem & evanidam speciem habere.

36. *Si ergo vos Filius liberaverit.*] His verbis significat in se unum competere jus libertatis: alios omnes, quum servi nascantur, nonnisi sua gratia liberari. Nam quod natura proprium habet, nobis adoptione communicat, dum fide inserimur in ejus corpus, ac efficimur ejus membra. Ita memoria repetendum est quod prius dixi, nos Euangelii vindicta ab eo manumitti. Christi ergo beneficium est libertas nostra. sed eam fide consequimur: quæ etiam facit ut nos Christus Spiritu suo regeneret. Quum dicit *Vere fore liberos*, emphasis est in adverbio *vere*: subaudiendum est enim antitheton stultæ persuasionis qua Judæi turgebant: sicuti & nunc bona pars mundi regnum sibi imaginatur in miserrima subjectione.

37. *Scio quod semen Abrahæ sitis.*] Hoc per concessionis formam dictum interpretor. Interea tamen eorum stultitiam ridet, quod frivolo titulo glorientur: acsi diceret, Ut vobis detur istud in quo tantopere vobis placetis, quid tamen juvat Abrahæ filios vocari qui adversus Deum ejusque ministros insaniant? qui impio & scelerato veritatis odio perciti, ad innoxium sanguinem fundendum præcipites ferantur? Unde sequitur, nihil minus esse quam quod dici volunt, quia nihil simile habeant cum Abraham. *Quæritis me interf.* Quum dicit se ad mortem quæri, quia sermo suus non habeat in ipsis locum: significat non simpliciter esse homicidas, sed Dei & veritatis ejus odio impelli ad talem insaniam: quod longe atrocius est. Neque enim tunc intra homines se continet injuria, sed Deum simul violat. *Sermonis sui capaces esse ipsos* negat, quia malitia obstructos habeant animos, ne quid sani admittant.

38. *Quod vidi apud Patrem.*] Sæpius jam Patris sui meminerat: nunc argumento à contrariis colligit, & Deo adversos & diaboli filios esse qui suæ doctrinæ resistunt. Ego, inquit, non profero nisi quod à Patre didici: qui fit ergo ut tantopere vos exasperet sermo Dei, nisi quia patrem habetis contrarium? Se *loqui* dicit, illos *facere*: quia doctoris munus ipse obibat; ipsi autem furiose ejus doctrinam extinguere moliebantur. Interea suum Euangelium à contemptu vindicat, quia nihil mirum sit si à filiis diaboli oppugnetur. Quidam vertunt, Facite: acsi diceret Christus, Agedum, monstrate vos esse diaboli filios, mihi repugnando. nam ego nonnisi ex Dei præscripto loquor.

39. Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus, Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis:

40. Nunc vero quæritis me interficere, hominem qui veritatem loquutus sum vobis, quam audivi à Deo. hoc Abraham non fecit.

41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt ergo illi, Nos ex scortatione non sumus geniti, unum patrem habemus Deum.

42. Dixit illis Jesus, Si Deus pater vester esset, me diligeretis: ego enim exivi à Deo, & veni. neque enim à meipso profectus sum, sed ille me misit.

39. *Pater noster Abraham.*] Altercatio ista nimis clare ostendit quam superbe & ferociter omnes Christi objurgationes contempserint. Hoc sibi perpetuo arrogant, se esse Abrahæ filios: nec tantum eo sensu quod geniti fuerint ex progenie Abrahæ, sed quod sint sanctum genus, Dei hæreditas, & filii Dei. Interea tamen nonnisi carnis fiducia nituntur. Atqui carnale genus sine fide nihil nisi mera est larva. Nunc intelligimus quid eos tantopere excæcaverit ut Christum etiam lethali fulmine armatum susque deque fecerint. Sic hodie Papistæ verbum Dei, quod lapides movere posset, tanquam fabulosum rident, & audacter ferro & igni persequuntur: tantum quia fallaci Ecclesiæ titulo freti, Deo se posse & hominibus illudere confidunt. In summa, hypocritæ, simulac speciosum aliquod integumentum nacti sunt, quasi in eorum corda non penetret Deus, ferream ei contumaciam opponunt. *Si filii Abrahæ essetis.*] Jam Christus degeneres Abrahæ filios apertius à legitimis discernit: nam ipsum quoque nomen omnibus detrahit qui sunt Abrahæ dissimiles. Sæpe quidem contingit ut patres à quibus geniti sunt, filii moribus non referant. verum hic Christus de origine carnali non disputat: sed tantum inter Abrahæ filios coram Deo censeri negat qui fide non retinent gratiam adoptionis. Nam quum Dominus Abrahæ semini pollicitus esset se fore in Deum, increduli omnes hac promissione abjecta, se abdicabant ex genere Abrahæ. Status ergo quæstionis est, an reputandi sint Abrahæ filii, qui oblatam sibi in verbo benedictionem abjiciunt, ut nihilominus sint gens sancta, peculium Dei, & regale sacerdotium. Hoc negat Christus, & merito: quia Spiritu renasci oportet qui filii sunt promissionis, & novas esse creaturas quicunque locum appetunt in regno Dei. Non erat quidem inutile ac nullius momenti carnale Abrahæ genus, si quidem accederet veritas. Residet enim Dei electio in semine Abrahæ: sed libera, ut hæredes vitæ reputentur quos Deus Spiritu suo sanctificat.

40. *Nunc vero quæritis.*] Demonstrat ab effectu, minime esse Abrahæ filios, ut jactabant: quia resistunt Deo. quid enim præcipue in Abraham laudatur nisi obedientia fidei? Hæc igitur discriminis nota est quoties ab extraneis discernere oportet ejus filios. Nam inanes tituli, qualecunque pretium coram mundo concilient, apud Deum nihili sunt. Ergo iterum concludit Christus filios esse diaboli, quia veræ & sanæ doctrinæ tam infesti sint hostes.

41. *Nos ex scortatione.*] Non plus sibi vendicant quam antea: idem enim apud eos pollebat, esse Abrahæ & Dei filium. sed in eo graviter errabant, quod Deum fingebant universo Abrahæ semini obstrictum. nam ita ratiocinantur, Deus sibi Abrahæ genus adoptavit: ergo quum simus ex Abraham geniti, nos Dei filios esse oportet. Videmus nunc ut sanctitatem ex utero se habere putaverint, quia orti essent ex radice sancta. Denique Ecclesiam Dei se esse contendunt, quia originem ducant à sanctis Patribus. Quemadmodum hodie continua à Patribus successio Papistas inflat, & plusquam turgidos reddit. talibus eos præstigiis deludit Satan, ut Deum à verbo suo, Ecclesiam à fide, regnum cælorum à Spiritu separent. Sciamus ergo, quamvis secundum carnem spurii non sint, sed plausibili Ecclesiæ titulo se venditent, nihil minus esse quam Dei filios qui semen vitæ adulterarunt. Nam per quascunque circumeant ambages, nunquam tamen elabi poterunt quin hac sola jactantia efferantur, Nos sanctis Patribus successimus: ergo sumus Ecclesia. Quod si refellendis Judæis valuit Christi responsum, non minus hodie ad istos coarguendos sufficit. Nunquam fiet quidem quin perperam nomen Dei improbissima audacia mentiantur hypocritæ: sed nunquam efficient apud eos qui stabunt Christi judicio quin ridiculæ sint mendaces istæ quas effutiunt gloriæ.

42. *Si Deus Pater vester.*] Tale est Christi argumentum,

mentum, Quisquis est Dei filius, primogenitum ejus Filium agnoscet ac diliget: vos autem me odio habetis: non est ergo quod vos esse gloriemini Dei filios. Locus hic diligenter notandus est, Nullam esse pietatem, nullum timorem Dei, ubi Christus rejicitur. Ficta quidem religio Deum audacter obtendit: sed quid consensus habere cum Patre possunt qui ab unico ejus Filio diffident? Qualis est ista Dei cognitio, ubi viva ejus imago respuitur? Atque hoc sibi volunt Christi verba, quum se *à Patre venisse* testatur. significat enim divinum esse quicquid habet: ideoque minime consentaneum esse, ut veri Dei cultores ejus veritatem ac justitiam refugiant. Non veni (inquit) à meipso: nihil objicere mihi potestis quod sit à Deo alienum: nihil denique vel terrestre vel humanum reperietis in mea doctrina totaque ejus administratione. Neque enim de sua essentia, sed de officio disserit.

43. Quare loquelam meam non agnoscitis? quod non potestis audire sermonem meum.

44. Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in ipso non est. Quum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est, atque ejus pater.

45. Quia autem veritatem ego dico, mihi non creditis.

43. *Quare loquelam*] Exprobrat hoc loco Judæis contumaciam, quæ tanta erat ut ne audire quidem loquentem sustinerent. Hinc colligit diabolico furore agi ac rapi. Quid à sermone differat loquela, non video: plus enim est dicere quam loqui. Atqui non quadraret, quod minus esset, priore loco poni. Multi sic distinguunt ut finis interrogationis sit in verbo *agnoscitis*: quasi interrogatio istis tantum verbis constaret, Cur loquelam meam non agnoscitis? ut mox sequatur causæ redditio, Quia non potestis audire sermonem meum. Ego autem potius legendum uno contextu arbitror: acsi dixisset, Quid causæ est quod sermo meus quasi barbarus & ignotus vobis est, ut loquendo vobiscum nihil proficiam, adeoque ut ne auribus quidem admittere dignemini quod dico? Priore igitur membro stuporem eorum perstringit: altero præfractum & impotens doctrinæ odium: postea utriusque causam assignat, quum dicit ex diabolo esse genitos. Interrogando enim præcidere hoc illis voluit quod assidue illi jactabant, se ratione & judicio adduci ad resistendum.

44. *Vos ex patre diabolo estis.*] Quod bis obscurius dixerat, nunc plenius exprimit, ipsos esse diaboli filios. Cæterum antithesis subaudienda est, quod non possint Filio Dei tam infesti esse nisi patrem haberent perpetuum Dei hostem. Porro diaboli filios vocat, non tantum propterea quod eum imitantur: sed quia ejus impulsu ad oppugnandum Christum feruntur. Sicuti enim filii Dei nominamur non tantum quia sumus illi similes, sed quia Spiritu nos suo gubernat, quia in nobis vivit ac viget Christus, ut nos ad Patris sui imaginem conformet: ita rursum
2 Cor. 4. vers. 4. Ephes. 2. vers. 2. & aliis in locis. diabolus eorum dicitur pater quorum mentes excæcat, quorum instigat corda ad omnem injustitiam: in quibus denique potenter agendo, tyrannidem suam exercet. Cæterum frustra & insulse Manichæi ad probandum suum delirium hoc loco abusi sunt. Sicuti enim quum Scriptura appellat nos Dei filios, hoc ad traducem vel ad originem substantiæ non refert, sed ad Spiritus gratiam, quæ nos regenerat in vitæ novitatem: ita hoc Christi dictum ad substantiæ traducem nihil pertinet, sed ad naturæ corruptelam, cujus causa & origo est hominis defectio. Quod ergo homines diaboli filii nascuntur, non est creationi imputandum, sed peccati vitio. Christus autem ab effectu hoc probat, quia sponte & ex animo ad diabolum sequendum propensi sint. *Ille homicida.* Exprimit quænam sint illæ cupiditates: ac duas species commemorat, crudelitatem & mendacium: in quibus Satanæ nimium erant similes Judæi. Quod dicit *fuisse homicidam*, significat homini machinatum fuisse exitium. simul enim atque creatus est homo, prava nocendi libidine impulsus Satan ad eum perdendum vires suas contulit. Cæterum Christus non creationis initium intelligit, quasi illi Deus nocendi studium indiderit: sed naturæ vitiositatem in Satana damnat, quam sibi ipse contraxit. Quod melius patet ex secundo membro, ubi dicit *in veritate non stetisse.* Quamvis enim subterfugere conentur qui diabolum natura malum fuisse fingunt, verba tamen hæc mutationem in deterius clare exprimunt: & ideo mendacem esse Satanam quia à veritate desciverit. Ergo quod mendax est, non ideo fit quod natura dissidium semper habuerit à veritate: sed quoniam voluntario lapsu ab ea excidit. Hæc Satanæ descriptio nobis perquam utilis est, ut pro se quisque ab ejus insidiis cavere studeat, & simul vim atque impetum arcere. Circuit enim tanquam truculentus 1 Pet. 5. vers. 8.
leo, quærens quem devoret: & mille ad fallendum artibus est instructus. quo magis fideles spiritualibus armis ad pugnandum munitos, & ad excubias agendas vigili sobrietate intentos esse oportet. Jam si Satan hunc affectum exuere non potest, non est cur turbemur, quasi re nova & insolita, dum subinde emergunt varii errores: suos enim incitat Satan quasi flabella, qui suis imposturis mundum dementent. Nec mirum est tam valido conatu incumbere Satanam ad obruendam veritatis lucem: est enim unica animæ vita. Ergo mendacium ad extinguendam animam præcipuum & maxime lethale telum habet. Hanc Satanæ effigiem quum in Papatu hodie omnes oculati perspiciant, primum reputare eos convenit quocum hoste bellum gerant: deinde ad Christi sui ducis (sub cujus vexillo militant) præsidium confugere. Quod proxime sequitur, *Quia veritas in ipso non est*, confirmatio est ab effectu, vel à posteriori (ut loquuntur) sumpta. Quia enim veritatem odit Satan, nec eam ferre potest, quin potius totus est mendaciis delibutus, hinc colligit Christus à veritate prorsus excidisse, & fuisse aversum. Ergo ne miremur si apostasiæ suæ fructus quotidie profert. *Quum loquitur mendacium.* Vulgo ita exponunt quasi mendacii culpam negaret Christus competere in Deum naturæ auctorem, ac potius ex depravatione esse diceret. sed ego simplicius interpretor: quod diabolo usitatum sit mentiri, nec aliud noverit quam fraudes, corruptelas & præstigias fabricare. Neque tamen inepte ex his verbis colligimus, diabolum à seipso hoc vitium habere, & sic esse illi proprium ut simul accidentale sit. Nam quum diabolum Christus mentiendi artificem facit, manifeste eum à Deo separat, imo contrarium pronunciat. Eodem quoque pertinet *patris* nomen, quod mox subjicitur. nam ideo Satan mendacii pater dicitur quia à Deo alienatus est, in quo solo veritas residet, & ex quo, tanquam ab unico fonte, manat.

45. *Quia autem veritatem.*] Confirmat superiorem sententiam: quia quum nulla illis resistendi causa sit nisi quod illis exosa est ac intolerabilis veritas, palam se filios Satanæ esse produnt.

46. Quis ex vobis arguit me de peccato? Si autem veritatem dico, quare non creditis mihi?

47. Qui est ex Deo, verba Dei audit: propterea non auditis, quia ex Deo non estis.

48. Responderunt ergo Judæi, & dixerunt illi, Nonne bene dicimus nos quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

49. Respondit Jesus, Ego dæmonium non habeo: sed honoro Patrem meum, & vos contumelia me affecistis.

50. Ego vero non quæro gloriam meam: est qui quærat & judicet.

46. *Quis ex vobis.*] Hæc interrogatio ex fiducia est. nam quum nulli se probro obnoxium esse probe sciret, hostibus suis quasi victor insultat. Nec tamen immuuem se ab eorum calumniis esse dicit: nam quum nulla obloquendi materia illis esset, non tamen Christum convitiis incessere desinebant. sed nullum in se crimen hærere intelligit. Atque hoc significat verbum ἐλέγχειν: sicut Latini dicunt coarguere, ubi quis re ipsa convictus tenetur. Falluntur tamen qui putant Christum hic perfectam suam innocentiam asserere, quia solus inter homines excelluit quatenus erat Dei Filius. Nam hæc defensio ad circumstantiam loci restringi debet, acsi quicquam sibi posse objici negaret quominus fidus esset Dei minister. Quemadmodum & Paulus gloriatur se nulla in re sibi esse conscium. (1 Cor. 4. vers. 4.) Neque enim ad totam vitam hoc extenditur, sed est solius doctrinæ & Apostolatus defensio. Hic ergo abs re quidam de perfectione justitiæ philosophantur, quæ soli Dei Filio convenit: quum hoc unum propositum habeat, fidem ministerio suo facere, sicuti clarius patet ex consequentibus. mox enim iterum subjicit, *Si veritatem dico*, &c. Unde colligimus doctrinæ suæ magis quam personæ causam agere Christum.

47. *Qui est ex Deo.*] Quia jure suo sumere hoc pro confesso potest se Patris cælestis legatum esse, & bona fide munus quod mandatum est exequi, vehementius in eos invehitur. neque enim jam obscura erat eorum impietas, quum in respuendo Dei verbo tam essent contumaces. Ostenderat nihil sibi posse ab illis objici quin doceret tanquam ex ore Dei. Concludit ergo nihil ipsos cum Deo habere commune, quia non audiant: ac præterita sui mentione, bellum illis cum Deo esse denunciat. Cæterum docemur hoc loco nullum esse clarius reprobæ mentis signum quam ubi quispiam Christi doctrinam ferre non potest, etiamsi alias in speciem Angelica sanctitate fulgeat: quemadmodum si eam libenter amplectimur, habemus quasi visibile electionis nostræ sigillum. Nam qui verbum habet, fruitur Deo ipso: qui autem rejicit, justitia & vita se privat. Quare nihil nobis magis timendum quam ne in istud horribile judicium incidamus.

48. *Nonne bene dicimus.*] Magis ac magis produnt quatopere obstupefacti sint à Satana, qui plusquam convicti, per mediam tamen desperationem ruere non verentur. Porro quum duplex convitium ingerant Christo, nihil tamen aliud volunt in summa quam hominem esse detestabilem, & malo spiritu agi. Quia Samaritanos Judæi pro apostatis habebant & Legis corruptoribus, quoties infamia gravare aliquem volebant, Samaritanum vocabant. Nunc ergo quia nullum habent atrocius crimen quo Christum infament, temere & sine judicio triviale istud arripiunt. Ut paucis dicam, petulanter eos videmus maledicere. sicuti solent qui canina rabie accensi non reperiunt quod dicant.

49. *Ego dæmonium non habeo*] Quod priore crimine omisso se tantum de secundo purgat, quidam ideo factum putant quod contumeliam personæ suæ factam neglexerit, tantum autem susceperit doctrinæ patrocinium. sed, meo judicio, falluntur: neque enim credibile est tam subtile vitæ & doctrinæ habitum fuisse à Judæis discrimen. Deinde nominis hujus odium (ut diximus) inde natum erat quod Samaritani perversi ac degeneres Legis cultores eam multis superstitionibus & corruptelis vitiaverant, totumque Dei cultum polluerant extraneis figmentis. Augustinus ad allegoriam confugit, quod Christus non abnuerit Samaritanus vocari, quia verus sit gregis sui custos. Sed aliud mihi videtur fuisse Christi consilium: quum enim eodem spectarent duo probra quibus impetitus fuerat, sub uno utrumque refellit. imo, si quis rite expendat, magis eum gravabant Samaritanum vocando quam dæmoniacum. Sed (quemadmodum jam dixi) simplici refutatione contentus est Christus, quam sumit à contrario, dum se Patris sui honori studere affirmat. Necesse enim est Spiritu Dei regi, & fidelem esse Dei servum, qui rite & sincere eum honorat. *Vos contumelia me affecistis.* Potest ita exponi hoc membrum, quasi queratur Christus non haberi sibi honorem quo dignus est qui Dei gloriam promovet. sed ego altius eum respicere puto; nempe quod Patris gloriam cum sua conjungat. acsi diceret, Nihil mihi arrogo quod non cedat in Patris gloriam: nam in me relucet ejus majestas, ejus potestas & imperium in me residet. Quum ergo tam indigne à vobis excipior, in Deum ipsum estis contumeliosi. Ideo protinus subjicit Deum hujus fore injuriæ vindicem. Poterant enim ambitionem illi objicere, nisi testatus esset se non privato carnis affectu de suo honore esse sollicitum vel contemptu: sed quatenus honor vel contemptus Dei agitur. Cæterum etsi longe à Christo distamus, certo tamen quisque statuat, si ad quærendam Dei gloriam ex animo intentus sit, satis amplam laudem apud ipsum esse sibi repositam: semper enim experiemur verum esse illud, Qui me (1 Sam. 2. vers. 30.) honorant, eos honorabiles reddam. Si apud homines non modo contemptus est, sed etiam probris obruitur: æquo animo expectet dum illuceat dies Domini.

51. Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servabit, mortem non videbit in æternum.

52. Dixerunt ergo illi Judæi, Nunc cognovimus quod dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ; & tu dicis, Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum.

53. Num tu major es Patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. quem teipsum tu facis?

54. Respondit Jesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui me glorificat, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55. Et non novistis eum. ego autem novi eum: & si dixero quod non novi eum, ero similis vobis, mendax: sed novi eum, & sermonem ejus servo.

51. *Amen, amen dico vobis.*] Non dubium quin aliquos in turba illa Christus sanabiles cognoverit, alios etiam doctrinæ suæ minime adversos. Sic ergo terrere voluit impios quorum deplorata erat malitia, ut tamen consolationis materiam bonis relinqueret, vel ad se alliceret nondum perditos. Ergo utcunque major pars abhorreat à verbo Dei, nunquam tamen sic totus ad coarguendos improbos intentus esse debet pius doctor quin filiis Dei simul salutis doctrinam impertiat, & conetur ad sanam mentem reducere siqui sunt non prorsus incurabiles. Hic ergo Christus suis discipulis vitam æternam promittit: sed discipulos requirit qui non tantum auribus annuant ut asini, vel ore profiteantur se probare ejus doctrinam: sed qui servent non secus ac pretiosum thesaurum, *Visuros mortem* negat: quia ubi animam hominis fides vivificat, jam mors, retuso aculeo, & veneno absterso, lethale vulnus infligere non potest.

52. *Nunc cognovimus.*] Perstant reprobi in suo stupore, nec magis promissionibus quam minis tanguntur. ita neque duci ad Christum neque trahi possunt. Quod nonnulli calumniose torqueri ab ipsis verba putant, quia dicant *mortem gustare*, quod ex Christo non audierant, mihi parum solidum videtur. Potius sentio loquutiones Hebræis fuisse synonymas, *mortem gustare* & *mortem videre*, pro Mori. Verum in eo sunt sinistri interpretes quod spiritualem Christi doctrinam ad corpus transferunt. Mortem nemo fidelium visurus est, quia ex semine incorruptibili renati, etiam moriendo vivunt: quia Christo capiti suo conjuncti, morte extingui nequeunt: quia mors illis transitus est in regnum cæleste: quia Spiritus in illis habitans vita est propter justitiam, donec quod residuum est mortis absorbeat. Isti vero, ut carnales sunt, nullam agnoscunt à morte liberationem nisi quæ palam in corpore appareat. Atque hic morbus nimis vulgaris est in mundo, ut plerique Christi gratiam pro nihilo fere ducant, quia eam æstimant duntaxat carnis sensu. Ergo, ne idem nobis contingat, expergefaciendæ sunt mentes, ut spiritualem vitam in media morte percipiant.

53. *Patre nostro Abraham.*] Alterum vitium, quod splendore Abrahæ & sanctorum, Christi gloriæ tenebras offundere conantur. Atqui non secus ac Solis fulgor stellas omnes obscurat, ita præ immenso Christi fulgore, quicquid gloriæ est in sanctis omnibus evanescere oportet. Inique ergo & præpostere faciunt quod servos opponunt Domino. Quin etiam Abrahæ & Prophetis injurii sunt dum illorum nomine abutuntur adversus Christum. Verum hæc quoque pravitas omnibus fere seculis grassata est, & hodie adhuc grassatur, ut impii, lacerando Dei opera, ipsum sibi quasi contrarium faciant. Illustravit Deus nomen suum per Apostolos & martyres: Papistæ idola sibi ex Apostolis & martyribus confingunt quæ Dei locum occupent: annon hoc modo sibi ex Dei gratiis fabricant machinas ad diruendam ejus virtutem? Quantulum enim restat Deo vel Christo, si habeant Sancti quod illis prodige largiuntur Papistæ? Proinde sciendum est confundi totum regni Dei ordinem, nisi longe infra Christum subsidant Prophetæ, Apostoli, & quicquid est Sanctorum, ut solus ipse emineat. Nec sane magis honorifice de Sanctis possumus loqui, quam quum ipsos Christo submittimus: Papistæ autem utcunque fucum faciant imperitis, probos se jactando Sanctorum cultores, Deo & illis pariter injuriam faciunt, quod illis in sublime evectis, Christum cogunt in ordinem. Ac dupliciter quidem hic peccant, quod in doctrina Sanctos præferunt Christo: deinde quod illos vestientes Christi spoliis, eum prope sua virtute exinaniunt.

54. *Si ego glorifico.*] Antequam de iniqua illa comparatione respondeat, præfatur se non quærere propriam gloriam. atque ita occurrit eorum calumniæ. Siquis objiciat Christum se quoque ipsum glorificasse, prompta est solutio, quod hoc humanitus non fecerit, sed duce ac auctore Deo: nam hic (ut pluribus aliis locis) se per concessionem à Deo separat. In summa, pronunciat nihil se gloriæ appetere nisi quod sibi à Patre datum sit. Docemur autem his verbis, quando Deus Filium suum glorificat, non passurum ut impune eum contemptui habeat mundus. Interea ad Christum reverenter colendum non parum animi addere debent fidelibus voces illæ Dei è cælo sonantes, Osculamini Filium, Adorent eum omnes Angeli, Flectatur illi omne genu, Ipsum audite, Ipsum Gentes requirant, Humilietur omnis caro. Monemur præterea his verbis, quicquid gloriæ sibi homines à seipsis conciliant, frivolum esse ac nihili. Quam igitur cæca est ambitio, dum tam anxie de nihilo laboramus? Ergo assidue nobis ante oculos versetur illud Pauli dictum, Non qui 2 Cor. 10.
seipsum commendat, ille probatus est, sed quem vers. 17.
Deus commendat. Cæterum quia destituimur omnes Dei gloria, discamus in uno Christo gloriari, quatenus nos facit suæ gloriæ per gratiam consortes. *Quem vos dicitis.* Falsum nominis Dei prætextum, quem arripere consueverant, illis extorquet. Scio (inquit) quam audacter jactetis vos esse populum Dei: sed mendax est titulus ille, quia Deum non agnoscitis. Unde etiam discimus quænam sit legitima fidei professio, nempe quæ ex vera notitia oritur. unde autem notitia illa nisi ex verbo? Ergo quicunque Dei nomen absque Dei verbo jactant, nihil quam mentiuntur. Interea Christus conscientiæ suæ fiduciam illorum proterviæ opponit. Atque ita omnes Dei servos animis compositos esse decet ut hoc uno contenti sint, Deum à parte sua stare, etiamsi totus mundus contra eum insurgat. Ita Prophetis olim & Apostolis contra terribiles totius mundi insultus stetit invicta animi magnitudo: quia sciebant à quo missi essent. Cæterum ubi deest solida Dei notitia, nihil est quod nos sustineat.

55. *Et si dixero.*] Hac particula testatur Christus se officii necessitate cogi ad loquendum, quia silentium ejus perfida esset veritatis proditio. Insignis sententia, quod in hunc finem se nobis patefaciat Deus, ut fidem cordis apud homines ore profiteamur quum opus est. Neque enim parum terroris incutere nobis debet, quod qui dissimulant in hominum gratiam, ac Dei veritatem vel abnegant, vel impiis commentis deformant, non leviter tantum carpuntur, sed ablegantur ad diaboli filios.

56. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: & vidit, & gavisus est.
57. Dixerunt ergo ei Judæi; Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?
58. Dixit illis Jesus, Amen, amen dico vobis, priusquam fieret Abraham, ego sum.
59. Sustulerunt ergo lapides ut jacerent in eum: Jesus autem absconditus est, & exivit è templo.

56. *Abraham pater vester.*] Concedit illis verbotenus quod prius abstulerat, Abraham scilicet esse illorum patrem. Ostendit autem quam frivola illa fuerit objectio nominis Abrahæ. Ille (inquit) non alium tota vita finem habuit propositum quam ut regnum meum florere conspiceret. Ille me absentem desideravit: vos præsentem aspernamini. Quod de uno Abraham hic prædicat Christus, in omnes sanctos competit. sed in Abrahæ persona (quia totius Ecclesiæ pater est) hæc doctrina plus habet ponderis. Quisquis

ergo

ergo in numero piorum censeri cupit, is Christi præsentiam qua decet lætitia excipiat, cujus desiderio Abraham exarsit. nam *exultandi* verbo vehemens ardensque affectus exprimitur. Nunc subaudienda est antithesis, Quum adhuc tam obscura esset Christi cognitio, tanto ejus desiderio accensus fuit Abraham ut ejus fruitionem bonis omnibus præferret: quam fœda igitur eorum ingratitudo qui sibi palam exhibitum spernunt, adeoque rejiciunt? *Dies* hoc loco æternitatem non significat (ut putavit Augustinus) sed tempus regni Christi, ex quo carne indutus mundo apparuit ut Redemptoris munus impleret. Sed nunc quæritur quomodo manifestationem Christi etiam oculis fidei Abraham viderit: nam hoc cum altera Christi sententia videtur minime quadrare, *Luc. 10. vers. 24.* Multi Reges & Prophetæ optarunt videre quæ videtis, nec tamen viderunt. Respondeo, fidem in Christi intuitu suos habere gradus: quo fit ut Prophetæ veteres Christum procul conspexerint, sicuti promissus illis fuerat: nec tamen quasi præsentem cernere licuerit, quemadmodum familiariter ac penitus se conspicuum reddidit quum è cælo descendit ad homines. Porro docemur his verbis, sicuti non frustratus est Deus Abrahæ votum, ita hodie non passurum ut quisquam sine profectu ad Christum aspiret, quin pio ejus desiderio respondeat. Quod ergo non se pluribus dat fruendum, in causa est hominum malignitas, quia à paucis expetitur. *Gaudium* Abrahæ testatur notitiam regni Christi pro incomparabili thesauro fuisse ab ipso habitum: & in hunc finem dicitur *gavisus esse* viso die Christi, ut sciamus nihil eum pluris fecisse. Cæterum hunc fidei suæ fructum pii omnes percipiunt, quod Christo uno contenti, in quo plene & in solidum beati sunt & felices, tranquillas & hilares conscientias habent. Et certe nemo rite cognovit Christum, nisi qui hoc illi tribuit honoris ut in eo prorsus acquiescat. Alii exponunt Abraham morte jam defunctum sensisse Christi præsentiam quum mundo apparuit: atque ita desiderii & visionis tempora inter se diversa faciunt. Et verum quidem est spiritibus sanctis post mortem patefactum Christi adventum, cujus expectatione suspensi fuerant tota vita: sed nescio an expositio tam arguta Christi verbis conveniat.

57. *Quinquaginta annos.*] Christi dictum ab impossibili refellere conantur, quod se Abrahæ ante multa secula mortuo æqualem faciat, nondum ipse quinquagenarius. Tametsi autem nondum annos triginta quatuor natus erat Christus, plus tamen illi ætatis concedunt, ne videantur nimis exacte & præcise cum illo agere. acsi dicerent, Tu certe non ita senem te facies ut te jactes annum quinquagesimum attigisse. Ideo qui conjiciunt facie magis attrita fuisse quam ætas ferebat, vel non fieri hoc loco mentionem de annis solaribus, utrique de nihilo laborant. Papiæ vero figmentum, qui Christum supra annos quadraginta vixisse tradidit, nullo modo recipiendum est.

58. *Priusquam fieret Abraham.*] Quia increduli nonnisi ex carnali aspectu judicant, Christus se majus quiddam & altius humana specie habere admonet, quod sensibus carnis absconditum, solis fidei oculis cernitur: secundum hanc rationem se potuisse à sanctis Patribus videri, priusquam in carne palam extaret. aliis tamen verbis utitur, *Priusquam* (inquit) *Abraham nasceretur ego sum.* Sed his verbis eximit se è vulgo hominum, sibique cælestem virtutem ac divinam vendicat, cujus sensus ab initio usque mundi in omnia secula diffusus fuerit. Quanquam bifariam exponi verba hæc possunt. aliqui enim simpliciter hoc in æternam Christi Divinitatem competere putant, ac comparant cum illo Mosis
loco, Ego sum qui sum. Ego vero longius extendo: *Exod. 3. vers. 14.*
quia virtus & gratia Christi, quatenus mundi Redemptor est, omnium ætatum communis fuit. Con-
venit igitur cum illo Apostoli dicto, Christus heri *Hebr. 13. vers. 8.*
& hodie & in secula. sic enim videtur contextus exigere. Dixerat prius diem suum ardenti desiderio expetitum fuisse ab Abraham. quia hoc Judæis incredibile erat, subjicit se tunc quoque fuisse. Porro non satis firma erit causæ redditio nisi intelligamus jam tum agnitum fuisse Mediatorem, à quo placandus esset Deus. Quod tamen seculis omnibus viguit Mediatoris gratia, hoc ab æterna ejus Divinitate pendebat. Itaque hoc dictum Christi, insigne divinæ essentiæ elogium continet. Notanda etiam est solennis asseverandi formula, *Amen, amen*, Nec displicet quod Chrysostomus in præsenti verbi tempore pondus esse existimat. Neque enim dicit, Eram, vel fui, sed *ego sum*: quo æquabilem & ab initio ad finem usque mundi eundem statum significat. Nec dicit, Priusquam esset Abraham: sed, Priusquam fieret, principium illi tribuens.

59. *Sustulerunt ergo lapides.*] Credibile est hoc esse ab illis factum quasi ex Legis præscripto lapidandus esset Christus. unde colligimus quanta sit inconsiderati zeli vesania: nullæ enim ad cognitionem causæ aures suppetunt, manus autem ad cædem sunt armatæ. Cæterum non dubito quin se arcana sua virtute eripuerit Christus, sed tamen sub humilitatis specie: neque enim ad liquidum suam Divinitatem exerere voluit quin aliquid humanæ infirmitati relinqueret. Quod aliqui codices habent, *Transiisse sic per medium illorum*, non temere conjicit Erasmus ex quarto Lucæ capite huc translatum esse. Hoc quoque observatu dignum est, quod impii Sacerdotes & Scribæ, fugato Christo, in quo habitat tota plenitudo Deitatis, externi templi possessionem retinent. Atqui longe falluntur quum templum se habere putant Deo vacuum. Sic hodie Papa cum suis quum profligato Christo Ecclesiam profanaverint, mendaci Ecclesiæ larva stulte gloriantur.

CAP. IX.

ET præteriens Jesus vidit hominem cæcum à nativitate.
2. Et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes, Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur?
3. Respondit Jesus, Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestentur opera Dei in illo.
4. Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est: venit nox quando nemo potest operari.
5. Quamdiu fuero in mundo, lux sum mundi.

1. *Vidit hominem cæcum.*] Hoc capite illuminationem cæci Euangelista describit, simul doctrinam admiscens quæ miraculi fructum commendet. *A nativitate.* Hæc circumstantia Christi virtutem amplificat. neque enim humanis remediis curabilis erat cæcitas quam allatam ex matris utero pertulerat ille ad virilem usque ætatem. Inde autem discipulis oblata fuit movendæ quæstionis occasio, cujus peccati hæc esset pœna. Primo quum testetur Scriptura ærumnas omnes quibus obnoxium est genus humanum, ex peccato provenire: quoties aliquem miserum cernimus, fieri non potest quin statim veniat in

mentem hæc cogitatio, incommoda quibus premitur, pœnas esse manu Dei inflictas. Sed hic tribus modis errari solet: nam quum in alios quisque acerrimus sit censor, pauci sunt qui eandem in se, ut par erat, severitatem adhibeant. Si res fratri meo sunt adversæ, mox Dei judicium agnosco: si me graviore ferula castigat Deus, conniveo ad mea peccata. Atqui in reputandis pœnis quisque à seipso exordium facere debebat, ut nemini minus quam sibi parceret. Quare si æqui in hac parte judices esse volumus, in nostris potius quam alienis malis discamus esse perspicaces. Secundus error est in rigore immodico: quia simulac tangitur quispiam Dei manu, capitalo hoc esse odium interpretamur, & scelera facimus ex delictis, ac prope desperamus de ejus salute: contra autem, peccata nostra extenuando, vix delicti nobis conscii sumus ubi gravissimum scelus admissum est. Peccamus tertio, quod promiscue arripimus ad damnationem quoscunque Deus cruce exercet. Certum quidem est quod nuper diximus, miserias omnes originem trahere ex peccato: sed Deus variis de caussis suos affligit. Nam sicuti quorundam crimina non ulciscitur in hoc mundo, sed pœnas differt in futuram vitam, ut eas durinres exigat: ita durius sæpe tractat fideles suos, non quod magis peccarint, sed ut in posterum carnis vitia mortificet. Imo interdum peccata eorum non respiciens, tantum eorum obedientiam probat, vel ad patientiam erudit. Sicuti videmus sanctum Job præ aliis calamitosum, nec tamen peccatis suis urgeri: sed aliud esse Dei consilium, ut scilicet rebus etiam adversis melius testata fiat ejus pietas. Præposteri igitur sunt interpretes qui ærumnas omnes indifferenter peccatis assignant, acsi æqualis esset pœnarum modus, vel Deus aliud non respiceret in hominibus puniendis quam uniuscujusque merita. Quare duo hic observanda sunt, judicium incipere ut plurimum à domo Dei (1 Pet. 4. vers. 17.): ideoque ipsum præteritis impiis severe animadvertere in suos quum quid peccarunt, & ejus flagella in corrigendis Ecclesiæ vitiis multo duriora esse. Deinde cur homines affligat, diversos esse fines. nam Petrum & Paulum non minus quam sceleratissimos latrones carnifici subjecit. Unde colligimus, non semper in hominum pœnis extare caussas quæ digito possint monstrari. Cæterum quod discipuli ex communi sensu interrogant quale Deus peccatum ultus fuerit in cæco simulac natus est, non tam id faciunt intempestive quam dum quærunt an peccaverit nondum natus. Quanquam hæc tam absurda quæstio ex vulgari commento quod tunc invaluerat, sumpta fuit. Nam & ex aliis Scripturæ locis clare apparet, μετεμψύχωσιν quam Pythagoras somniavit, ab illis fuisse creditam. Hinc videmus quam profundus sit labyrinthus hominum curiositas, præsertim ubi accessit audacia. Alios nasci claudos, alios strabones, alios prorsus cæcos, alios monstroso corpore videbant. quum abscondita Dei judicia revereri deceret, voluerunt in ejus operibus caussam habere conspicuam: ita sua temeritate in illas pueriles nugas prolapsi sunt, ut putarent animam vita una defunctam, in novum corpus migrare, & ibi luere debitas anteactæ vitæ pœnas. Nec vero hodie Judæos pudet tam fœdum delirium pro cælesti oraculo in suis synagogis jactare. Quo exemplo docemur, sedulo esse cavendum, ne si in Dei judicia ultra sobrietatis modum inquirimus, in horribiles abyssos nos abripiat vagus mentis error ac præcipitet. Prodigu sane instar hoc fuit, quod in electo Dei populo, in quo cælestis sapientiæ per Legem & Prophetas lux accensa fuerat, tam crasso figmento fuerit datus locus. Quod si eorum audaciam tam severe ultus est Deus, nihil hac modestia in reputandis Dei operibus melius est, ut in admirationem erumpant mentes quoties illorum fugit ratio: ac linguæ protinus exclament, Justus es Domine, & recta judicia tua, licet comprehendi nequeant. Quod de parentum peccatis rogant discipuli, non abs re est. Etsi enim ob patris noxam non plectitur innocens filius, sed anima quæ peccavit, ipsa morietur (Ezech. 18. vers. 20.): non tamen irrita est illa denunciatio, quod Dominus parentum scelera rejicit in sinum filiorum, & vindex est in tertiam usque & quartam generationem (Exod. 20. vers. 5.). Ergo ira Dei per multas ætates sæpe in una domo residet: & quemadmodum fidelium posteris in illorum gratiam benedicit, sic & impiam progeniem abjicit, filios cum patribus in eundem interitum justa vindicta destinans. Neque hoc modo conqueri potest quisquam se alieni peccati immerito pœnam luere: quia ubi deest Spiritus gratia, ex malis corvis mala ova nasci necesse est. Hæc fuit Apostolis dubitandi occasio an Dominus aliquod parentum scelus in filio ultus esset.

3. *Neque hic peccavit.*] Non simpliciter Christus hominem cæcum ac ejus parentes omni culpa liberat, sed tantum negat caussam cæcitatis in peccato quærendam esse. Atque hoc est quod prius dixi, aliud interdum esse Deo propositum, quum ærumnas injungit hominibus, quam peccata eorum persequi. Ideo quum latent afflictionum caussæ, cohibenda est curiositas, ne & Deo faciamus injuriam, & maligni erga fratres simus. Itaque aliam rationem adducit Christus, hominem hunc cæcum fuisse natum *ut in eo manifestarentur opera Dei.* Non dicit opus unum, sed plurali numero Opera: quamdiu enim captus fuit oculis, divinæ severitatis exhibitum fuit in eo specimen, unde timere ac se humiliare reliqui discerent. sequutum est postea liberationis beneficium, in quo refulsit mira Dei bonitas. Quare his verbis Christus discipulos erigere voluit in spem miraculi. sed interea generaliter admonet, caussam hanc satis superque in mundi theatro debere justam ac legitimam videri, quum Deus nomen suum illustrat. Nec est quod cum Deo expostulent homines, quum gloriæ suæ organa eos constituit in utramque partem, sive misericors, sive severus appareat.

4. *Me oportet op.*] Jam ad hoc se missum testatur ut Dei gratiam in cæco illuminando patefaciat. Porro similitudinem ex communi vitæ consuetudine mutuatur. orto enim sole surgit homo ad laborem, nox autem quieti destinata est, ut habetur Psal. 104. v. 22. *Diem* ergo vocat tempus sibi à Patre finitum, quo opus sibi mandatum perageret. Ita ut quisque ad publicum aliquod munus vocatus est, tanquam in operas diurnas incumbere debet ad exequendum quod muneris ratio flagitat. Inde porro colligenda est universalis regula, singulis vitæ suæ cursum quasi diem esse. Quare ut operarios ad sedulitatem & industriam stimulat lucis brevitas, ne ipsos noctis tenebræ inter primos conatus deprehendant: ita quum breve tempus vitæ nobis datum cernamus, pudeat nos torpere in otio. denique simulac Deus per vocationem illucet, minime cunctandum est, ne opportunitas effluat.

5. *Quamdiu fuero in mundo.*] Hoc per occupationem additum interpretor: videri enim absurdum poterat, Christum sibi tempus operandi præfigere, quasi periculum esset ne eum aliorum more nox opprimeret. Ergo se ab aliis ita segregat ut tamen sibi quoque finitum esse dicat operandi tempus. Se enim Soli comparat, qui quum fulgore suo illustret terram, tamen quum occidit, diem secum aufert. Itaque mortem suam significat tanquam Solis occasum fore: non quæ lucem ejus extinguat vel obscuret, sed ejus conspectum eripiat mundo. Interea docet, quum in carne productus fuit, tunc vere lucidum mundi diem extitisse. Etsi enim omnibus seculis Deus illuxerat, novum tamen & insolitum fulgorem Christus adventu suo protulit. Unde infert illustrandæ Patris gloriæ hoc maxime idoneum aptumque esse tempus, quasi diem serenissimum, in quo mirificis operibus se magis conspicuum exhibere Deus voluerit. Ve-

rum

rum hic exoritur quæstio, quia post Christi mortem major Dei virtus tum in fructu doctrinæ, tum in mi-
2 Cor. 4. vers. 6. raculis enituit: & Paulus ad tempus suæ prædicationis proprie hoc accommodat, quod Deus qui à principio mundi jussit è tenebris lucem splendescere, tunc per Euangelium in Christi facie resplenduerit. Et nunc non minus mundum Christus irradiat, quam quum inter homines coram versatus est. Respondeo, Christum, completo functionis suæ cursu, non minus potenter operatum esse per suos ministros, quam per seipsum quum in mundo ageret. Id quidem verum esse fateor: sed non obstat primo quin per seipsum exequi debuerit quod à Patre mandatum erat, quo tempore in eum finem exhibitus fuit in carne. Non obstat deinde quominus corporalis ejus præsentia verus & singularis fuerit dies mundi, cujus splendor in omnia secula diffusus fuerit. Unde enim & olim sanctis Patribus, & nobis hodie lux & dies, nisi quod Christi exhibitio semper radios suos longe emisit, qui perpetuum diem texerent? Unde sequitur, quicunque directorem non habent Christum, tanquam cæcos in tenebris palpitando confuse & sine ordine vagari. Interea tenendus est sensus ille, quod sicuti sol pulcherrimum terræ ac cæli theatrum totumque naturæ ordinem oculis aperit: ita præcipuam operum suorum gloriam Deus in Filio conspicuam exhibuerit.

6. Hoc quum dixisset, despuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & illevit lutum su-
per oculos cæci.
7. Et dixit ei, Vade, lava in piscina Siloæ. quod est si interpreteris, missus. Abiit
ergo, & lavit, & venit videns.
8. Vicini itaque & qui viderant eum prius, eo quod mendicus esset, dicebant, Nonne
hic est qui sedebat & mendicabat?
9. Alii dicebant, Certe hic est. Alii vero, Similis est illi. Ille autem dicebat, Ego sum.
10. Dixerunt ergo illi, Quomodo aperti sunt oculi tui?
11. Respondit ille, & dixit, Homo qui vocatur Jesus lutum fecit, & illevit oculos
meos, & dixit mihi, Vade in piscinam Siloæ, & lava. Postquam vero abii & lavi, vidi.
12. Dixerunt ergo ei, Ubi est ille? Dixit, Nescio.

6. *Despuit in terram.*] Consilium Christi erat visum cæco restituere. sed rem aggreditur modo in speciem valde absurdo: nam luto oculos illinens, cæcitatem quodammodo duplicat. Quis non vel misero homini eum illudere putasset, vel instar hominis deliri ridiculas ineptias agitare? Atqui hoc modo cæci fidem & obedientiam probare voluit, ut omnibus esset exemplo. Fuit certe hoc non vulgare fidei specimen, quod cæcus nudum verbum amplexus, visum sibi redditum iri certo confidit: atque hac fiducia properat ire quo jussus est. Præclara etiam obedientiæ laus, quod simpliciter obsequitur Christo, etiamsi multa in contrariam partem avocent. Atque hoc veræ fidei experimentum est, quum pia mens simplici Dei verbo contenta sibi promittit quod incredibile alias videtur. Fidem sequitur mox obsequii promptitudo, ut se Deo regendum placide tradat qui fidum sibi ducem fore persuasus est. Minime dubium est quin ludibrii sui suspicio ac metus cæco in mentem venerit: sed per omnia impedimenta perrumpere illi facile fuit, quum statueret tutum esse Christum sequi. Siquis objiciat, non agnitum fuisse Christum à cæco qualis erat, ut potuerit tanquam Dei Filio justum illi honorem habere: fateor id quidem: sed quia à Deo missum esse credebat, illi se subjiciens, & eum veracem esse non dubitans, nihil in ipso nisi divinum intuetur. imo quod in tam exigua notitia totum se Christo addixit, eo plus laudis meretur ejus fides.

7. *Lava in piscina Siloæ.*] Neque in luto neque in aqua Siloæ quicquam ad sanandos oculos fuisse virtutis certum est: sed Christus libere externis istis symbolis sua miracula non semel ornavit, sive ut fideles assuefaceret ad signorum usum, sive ut ostenderet suo arbitrio subesse omnia, sive ut testatum faceret tantum esse potentiæ in singulis creaturis quantum ipse dare velit. Quærunt tamen nonnulli quid lutum ex pulvere & sputo compositum significet. & hanc fuisse Christi figuram interpretantur: quia pulvis terrenam carnis naturam, sputum autem ex ore profectum, divinam verbi essentiam notet. Ego autem allegoriam istam, quia plus argutiæ quam soliditatis habet, omitto, hac simplicitate contentus, quod sicuti primum ex luto homo conditus est, ita in refingendis oculis lutum adhibuerit Christus, in corporis parte eandem potentiam demonstrans quam Pater in toto homine fingendo exeruit: vel forte hoc signo testatum voluit, sibi non esse difficilius discusso impedimento aperire cæci oculos, quam hominum cuivis lutum abstergere: rursum suæ esse potestatis tenere hominis visum, perinde ac si quis oculos luto illinat. quod posterius mihi magis arridet. *Lavare in piscina Siloæ* ideo forte jussit, ut Judæis exprobraret nonnisi per eos stare quominus sentirent præsentem Dei virtutem: quemadmodum suæ ætatis homines Jesaias objurgat quod contemptis aquis Siloæ ta- Jes. 8: 6.
cite fluentibus, rapidos & violentos fluvios appetant. Eadem quoque fuisse ratio mihi videtur cur Elisæus Naaman Syrum in Jordane lavare jusserit. Piscinam hanc, si Hieronymo credimus, efficiebant aquæ certis horis ex monte Sion ebullientes. Interpretatio vocis *Siloa* consulto ab Euangelista additur, quia fons ille templo vicinus quotidie Judæos venturi Christi admonebat: quem tamen coram sibi oblatum aspernati sunt. Gratiam ergo Christi Euangelista nobis commendat, quod ipse unus tenebras nostras illuminet, visumque cæcis restituat. Nam in unius hominis persona naturæ nostræ conditio depingitur, quod scilicet luce & intelligentia omnes ab utero privati simus: deinde quod mali hujus remedium à solo Christo petendum sit. Observa autem quod quum præsens illic esset Christus, negligi tamen symbola noluit, ad coarguendum gentis stuporem, quæ inanem tantum signorum umbram retinebat, abolita substantia. Cæterum mirifica Christi bonitas in eo refulget, quod ultro ad cæcum medicus accedit, nec ejus preces in ope ferenda expectat. Et sane quum natura ab eo aversi simus, nisi occurrat priusquam vocetur, suaque misericordia in lucis & vitæ oblivione demersos præveniat, actum de nobis est.

8. *Vicini itaque & qui vid.*] Non vicinis tantum notus erat cæcus, sed passim etiam totius urbis incolis, quod mendicus sedere ad portam templi solebat: tales autem vulgi oculos magis in se convertunt. Hæc notitia hominis ad plures miraculi famam vulgavit. Cæterum (ut ingeniosa est impietas in obscurandis Dei operibus) multi putarunt non eundem esse hominem, quia in eo nova Dei virtus conspicua erat. ita quo splendidior est operum Dei majestas, minus fidei apud homines inveniunt. Sed illorum dubitatio ad comprobandum mira-

culum valuit, quia hinc factum est ut suo præconio cæcus Christi gratiam magis celebraret. Proinde omnes istas circumstantias non frustra colligit Euangelista, ex quibus miraculi veritas clarius emicuit.

11. *Postquam vero abii, & lavi.*] Tam felix obedientiæ successus nos admonet ut superatis omnibus obstaculis strenue pergamus quocunque Dominus vocat: nec vero dubitemus prospere cessurum quicquid ejus ductu & auspiciis fuerimus aggressi.

13. Adducunt eum qui aliquando cæcus fuerat ad Pharisæos.
14. Erat autem Sabbathum quum lutum fecerat Jesus, & aperuerat ejus oculos.
15. Rursum ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi quomodo visum recepisset. Ipse autem dixit eis, Lutum imposuit super oculos meos, & lavi, & video.
16. Dixerunt ergo ex Pharisæis quidam, Hic homo non est à Deo, quia Sabbathum non servat. Alii dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter ipsos.
17. Dicunt ei qui cæcus aliquando fuerat, Tu quid dicis de eo, quod aperuit oculos tuos? Ille vero dixit, Propheta est.

13. *Adducunt eum qui.*] Narratio quæ jam sequetur ostendit adeo non proficere impios in Dei operibus, ut quo magis urgentur eorum potentia, virus intus conceptum egerant. Mollire certe vel lapideas mentes debuerat visus cæco redditus. saltem Pharisæi, rei novitate & magnitudine perculsi, tantisper debebant hæsitare dum inquirerent an divinum esset opus: sed eo vecordiæ illos præcipites impellit Christi odium, ut quod audiunt ab ipso factum esse, protinus damnent. Pharisæos Euangelista nominat, non quod aliæ sectæ Christo propitiæ essent, sed quia hæc ad tuendum præsentem statum reliquis erat animosior. Semper hypocrisis crudelis est & superba: quum ergo falsa opinione sanctimoniæ turgerent, eos præcipue vulnerabat Euangelii doctrina, quæ damnabat fictitias omnes eorum justitias: præsertim vero asserendæ Legis prætextu pro sua potentia & regno dimicabant. Quod Euangelista cæcum à turba ad Pharisæos adductum esse commemorat, incertum est quo affectu & consilio factum id fuerit: vix quenquam tunc latebat quam hostiliter infensi Christo essent Pharisæi. Fieri ergo potest ut multi adulatores in eorum gratiam dara opera miraculi gloriam obruere tentarint. Mihi tamen probabile est majorem partem plebis suspenso jodicio (ut fieri solet) arbitros ac judices facere voluisse qui gubernacula tenebant. interea ultro cæcutientes in sole tenebras sibi accersunt, quæ illius obscurent lucem. Hæc præpostera est vulgi religio, ut impios Ecclesiæ tyrannos divinæ reverentiæ prætextu adoret: Deum vero ipsum tam in verbo suo quam operibus contemnat, vel saltem respicere non dignetur.

14. *Erat autem Sabb.*] Consulto diem Sabbathi elegit Christus, qui scandali materiam præbiturus erat Judæis. Jam satis in paralytico expertus erat hoc quoque opus calumniæ fore obnoxium. cur ergo offensionem (quod illi facillimum erat) non præcavet, nisi quod maligne suscepta ab hostibus defensio ad illustrandam Dei virtutem factura erat? Dies Sabbathi ad illos acuendos instar cotis est, ut acrius de tota re inquirant. Quid vero tandem ex quæstione sedulo & anxie habita proficiunt, nisi quod miraculi veritas clarius refulget? Cæterum hoc exemplo docemur, ut Christum sequamur, exasperandos esse Euangelii hostes: ac eos prorsus desipere qui sic conciliant mundum Christo ut quasvis offensiones damnent: quum potius Christus sciens ac volens impios irritaverit. Tenenda ergo quam alibi præ-
Mat. 15. vers. 14. scribit regula, Cæcos ac duces cæcorum negligendos esse.

15. *Interrogarunt eum etiam Ph.*] Hanc confessionem ex ore cæci jam ante populus audierat: nunc ejus testes Pharisæi quoque fiunt, qui objicere poterant rumorem sine capite temere excitatum, ab hominibus plebeiis non minus temere fuisse exceptum. Ac primo quidem omissa facti quæstione (ut loquuntur) de jure tantum disputant: non enim negant quin visum Christus cæco restituerit, sed crimen inveniunt in circumstantia temporis: ac negant Dei esse opus quo violatum fuit Sabbathum. Sed primo quærendum erat an divinum opus esset Sabbathi violatio. Quid autem obstat quominus hoc videant, nisi quia pravo affectu & malitia excæcati nihil vident? Adde quod jam prius satis superque edocti fuerant à Christo, non magis cum Sabbatho pugnare quæ Deus hominibus largitur beneficia, quam Circumcisionem. & Legis verba homines à suis tantum, *Exod. 22.*
non Dei operibus, quiescere jubent. Quod ergo *vers. 7.*
errorem pro confesso sumunt tam valide refutatum, obstinatæ malitiæ imputandum est: saltem non alia de causa errant nisi quia errare libet. Ita Papistæ frivolas putidasque calumnias, quibus centies responsum est, subinde tamen perfricta fronte ingerere non desinunt. Quid ergo nobis agendum? Nempe quum locus datur, quantum in nobis est refellenda est eorum improbitas qui falsa invidia Euangelium gravant & infamant. si nulla quantumvis justa defensio os illis obturet, non est quod fatiscamus: sed magno & intrepido animo obstinata hæc maledicendi libido, qua nos opprimere volunt, calcanda est. Axiomata sumunt quæ libenter illis concedimus, Non audiendos esse qui ab Ecclesia discessionem faciunt, & abrumpunt fidei unitatem. Sed quod præcipue discutiendum erat, & quod dilucide mille locis exposuimus, dissimulanter prætereunt, Papam cum sua caterva nihil minus quam Ecclesiam esse, farraginem ex commentis adulterinis conflatam, & infectam tot superstitionum figmentis, multum à sincera fide distare. Atqui furiosa sua petulantia non efficient quin tandem prævaleat toties ac tam solide testata à nobis veritas. In eundem modum Pharisæi plausibile adversus Christum axioma sumebant, Non esse à Deo quisquis Sabbathum non servabat. sed inique & falso opus Dei jactabant Sabbathi esse violationem.

16. *Quomodo potest homo peccator.*] Peccator hic, sicut aliis pluribus locis, pro scelerato & Dei contemptore sumitur. Quare cum Publicanis & pecca- *Marc. 2.*
toribus edit magister vester? hoc est, impiis & flagi- *vers. 16.*
tiosis hominibus quorum vulgo infamis est nequitia. Nam ex Sabbathi violatione colligebant hostes Christi profanum esse ipsum hominem, & omni religione vacuum. Isti contra, qui medii sunt & æquius judicant, pium & religiosum hominem esse statuunt qui ad edenda miracula insigni Dei virtute sit instructus. Quanquam non satis firmum videtur argumentum. nam & pseudoprophetis interdum Deus permittit signa quædam edere: & scimus Satanam instar simiæ, Dei opera imitari ut incautos fallat. Imo refert Tranquillus, quum Vespasianus in Alexandria *Locus Suetonii.*
esset, ac jus in medio foro ex tribunali diceret, rogatum à cæco fuisse ut sputo ejus oculos illineret: hoc remedium à Serapide sibi in somnis monstratum esse. Vespasianum, quia temere ludibrio exponere se nollet, cunctanter & ægre eo adductum esse: quum tamen

men undique amici instarent, cæco dedisse quod petebat: atque ita repente apertos fuisse ejus oculos. Quis Vespasianum propterea inter Dei servos numeret, vel pietatis laude eum insigniat? Respondeo, apud pios & Dei timentes miracula indubias esse potentiæ Spiritus sancti tesseras: sed justo Dei judicio fieri ut miraculis fallacibus incredulos non secus ac præstigiis deludat Satan. Quod ex Suetonio nuper retuli, non puto esse fabulosum: sed justæ potius Dei vindictæ hoc adscribo, quod quum tot & tam præclara Christi miracula à Judæis contempta essent, tandem, ut meriti erant, ad Satanam fuerint ablegati. Debuerant enim ex Christi miraculis in puro Dei cultu proficere, in Legis doctrina confirmari, & assurgere ad Messiam ipsum, qui finis erat Legis. Et certe Christus cæcum illuminando se Messiam esse clare testatus fuerat. Qui Deum in suis operibus agnoscere recusant, quum non modo socordia, sed malitioso contemptu recusent, annon digni sunt quos Deus Satanæ fallaciis subjiciat? Meminerimus ergo Deum sincero cordis affectu quærendum esse ut nobis Spiritus sui virtute se patefaciat: obedienter ejus verbo præbendas esse aures, ut veros Prophetas miraculis non fallacibus distincte notet ac designet. Ita fiet ut sua apud nos miraculis utilitas constet, nec Satanæ imposturis simus obnoxii. Quod ad istos pertinet, tametsi hoc probe faciunt quod de miraculis (in quibus apparet Dei potentia) reverenter loquuntur, non tamen satis validam rationem opponunt cur censendus sit Christus Dei Propheta. Neque etiam Euangelista pro oraculo haberi voluit eorum responsum: tantum impiam hostium Christi contumaciam in medium profert: qui malitiose in conspicuis Dei operibus quod carpant captantes, ne admoniti quidem paulisper subsistunt. *Et dissensio erat inter eos.* Pessimum in Ecclesia Dei & maxime noxium malum est schisma: qui fit ergo ut Christus discordiæ materiam inter ipsos Ecclesiæ doctores seminet? Responsio facilis est, non alium fuisse Christo finem nisi ut omnes quasi porrecta manu ad Deum Patrem adduceret. dissensio autem ex eorum malitia orta est quibus animus non erat ad Deum accedere. Schismate ergo scindunt Ecclesiam quicunque Dei veritati parere non sustinent. Præstat autem inter se dissidere homines quam simul omnes uno consensu à pietate deficere. Proinde quoties emergunt dissidia, semper consideranda est origo.

17. *Dicunt et qui cæcus fuerat*] Quo magis sedulo inquirunt, eo se potentius exerit Dei veritas: perinde enim faciunt acsi flammam quis extinguere flatu suo vellet. Ergo quoties videmus omnia impios moliri ad opprimendam Dei veritatem, non est cur terreamur vel nimium de eventu simus solliciti: quia nihil quam ejus lucem magis eo modo accendent. Porro quod sciscitantur à cæco quid sentiat, non ideo fit quod morentur ejus judicium vel pili æstiment: sed quia hominem metu perculsum ex animi sui voto responsurum sperent. Qua in parte Dominus ipsos frustratur. nam certe quod homo plebeius intrepide neglectis eorum minis Christum asserit Prophetam esse, Dei gratiæ acceptum referre merito convenit, ut hæc fiducia sit quasi alterum miraculum. Quod si tam cordate & libere Christum esse Prophetam confessus est, qui Dei Filium esse nondum tenebat: quam pudenda est eorum perfidia qui metu fracti vel eum abnegant, vel conticescunt, quum sciant ad Patris dextram sedere, atque inde venturum totius orbis judicem? Quum ergo exiguam notitiæ scintillam hic cæcus non suffocaverit, danda opera est ut ex pleno fulgore, qui cordibus nostris illuxit, ingenua & integra confessio refulgeat.

18. Non crediderunt ergo Judæi de ipso quod cæcus fuisset, ac visum recepisset, donec vocarunt parentes ejus qui visum receperat.

19. Et interrogaverunt eos, dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo igitur nunc videt?

20. Responderunt illis parentes ejus, & dixerunt, Scimus quod hic est filius noster, & quod cæcus natus est:

21. Quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis ejus aperuerit oculos, nos nescimus. ipse ætatem habet, eum interrogate, ipse de se loquetur.

22. Hæc dixerunt parentes ejus quod timerent Judæos. jam enim conspiraverant Judæi ut siquis eum confiteretur esse Christum, è synagoga ejiceretur.

23. Propterea parentes ejus dixerunt, Ætatem habet, ipsum interrogate.

18. *Non crediderunt.*] Duo hic observanda sunt: quod non credant factum esse miraculum, & quod sponte pravo Christi odio excæcati, quod palam est non cernant. Ipsos Euangelista non credidisse refert. si ratio quæritur, non dubium est quin voluntaria fuerit eorum cæcitas. Quid enim obstat quominus luculentum Dei opus oculis suis subjectum non videant, imo quod plusquam convicti, non tamen credant quod jam habent compertum, nisi quod interior cordis malitia clausos tenet eorum oculos?
2 Cor. 4. vers. 3. idem in Euangelii quoque doctrina impleri Paulus docet: velatam enim vel obscuram esse negat, nisi reprobis, quorum mentes excæcavit Deus hujus seculi. Talibus exemplis moniti, discamus non accersere nobis obstacula quæ nos à fide arceant. *Judæos* per synecdochen Euangelista nominat qui populi gubernacula tenebant.

19. *Hic est filius vester.*] Quia priore via non successit, novam aliam tentant: sed Dominus hic quoque mirabili ratione non modo eorum conatus disturbat, sed in contrarium etiam finem vertit. Porro non unum simpliciter quærunt, sed astute plura involvunt, ut responsionis ansam præcidant. Sed parentes cæci ex multiplici & captiosa interrogatione dimidiam tantum partem excerpunt, ad quam respondent: filium suum esse testantur, & cæcum fuisse ab utero. Hinc sequitur, non naturaliter eum videre, sed miraculo apertos fuisse illi oculos. sed hoc posterius, quia odiosum erat, prætereunt: quo silentio produnt suam ingratitudinem. Nam certe tam illustri Dei beneficio affecti, ad celebrandum ejus nomen ardere toti debebant. Atqui metu conterriti gratiam Dei quantum in se est sepeliunt: nisi quod testem suo loco substituunt filium, qui & minore invidia & majori fide rem totam ut gesta est prædicet. Cæterum etsi prudenter, dum periculum declinant, mediam hanc excogitant rationem ut per os filii sui oblique de Christo testentur: hoc tamen non obstat quin per os Euangelistæ, Spiritus eorum mollitiem damnet, quia partes interim suas deserunt. Quanto itaque minus habebunt excusationis qui perfida abnegatione Christum cum sua doctrina, cum miraculis, cum virtute & gratia prorsus obruunt?

22. *Conspiraverant Judæi ut siquis.*] Hic locus docet veterem & seculis omnibus usitatum excommunicandi morem fuisse: neque enim tunc primum inventa excommunicatio fuit; sed quæ jam olim ad-

ver-

versus apostatas & contemptores Legis usu recepta erat pœna, in Christi discipulos versa fuit. Tenemus ergo ex vetustissima Ecclesiæ disciplina ortum esse excommunicandi ritum: deinde non nuper cœpisse, neque unius tantum seculi esse hoc vitium ut sancta Dei instituta suis sacrilegiis impii homioes corrumpant. Esse aliquam correctionis formam, qua rebelles cohiberentur, Deus ab initio voluit. hac potestate Pontifices & Scribæ non modo tyrannice abusi sunt ad veaandos innoxios, sed Deum ipsum ejusque doctrinam nefarie tandem oppugnarunt. Quum potentior esset Christi veritas quam ut jure & ordine ad resistendum pares forent, excommunicationum fulmina vibraruot ad eam opprimendam. Idem & in populo Christiano factum est: vix enim exprimi potest quam barbaram tyraonidem exercuerint pseudo-episcopi in plebe subigenda, ne quis mutire auderet. & nunc videmus quanta truculentia telum hoc eacommunicationis in omnes Dei cultores torqueant. Sed ita statuendum est, ubi hominum libidine in alienum finem rapitur eacommunicatio, secure posse contemni. neque enim Deus, quum jus excommuoicandi Ecclesiæ suæ mandavit, gladio armavit tyrannos vel carnifices ad jugulandas animas: sed regulam præscripsit populi sui gubernandi: & quidem ea lege ut summum ipse imperium teneret, homines vero haberet ministros. Fulminent ergo ut libuerit pseudo-episcopi, non alios inanibus suis crepitaculis attonitos reddent quam qui voce summi Pastoris nondum edocti quodnam sit verum ovile, vagi & dubii errant. In summa, quos videmus non subesse Christo, certo certius est legitima excommunicandi potestate esse privatos. Nec vero timendum est ne à suo cœtu nos abdicent, unde Christus, vita & salus nostra exulat. Quin potius si Christo conjuncti esse cupimus, sponte ex Papæ synagogis discedere nos oportet, tantum abest ut nobis obstet ejectionis metus. Cæterum etsi ritus eacommunicandi tam indigne in veteri Ecclesia corruptus fuerat, Christus tamen adventu suo extingui noluit: sed restituit suæ puritati, ut de integro apud nos vigeret. Ita hodie quantumvis fœda in Papatu grassetur sanctæ hujus disciplinæ profanatio, potius ad pristinam suam integritatem summo studio à nobis revocanda est quam ut eam aboleamus. Nunquam adeo bene res in mundo compositæ sunt quin sanctissimæ quæque Dei leges hominum vitio in corruptelas degenerent. Nimium profecto licentiæ Satanæ daretur si in nihilum redigere posset quicquid adulterat. nullus jam Baptismus nobis restaret, nulla Cœna, nulla denique religio, cujus nullam partem à suis inquinamentis reliquit intactam.

24. Vocarunt ergo secundo hominem qui cæcus fuerat, ac dixerunt ei, Da gloriam Deo: nos scimus quod hic homo peccator est.

25. Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit, nescio: unum scio, quod quum cæcus essem, nunc video.

26. Dixerunt ergo ei rursum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

27. Respondit illis, Dixi vobis jam ante, & non audistis: quid rursum vultis audire? numquid vos etiam vultis ejus discipuli fieri?

28. Convitiati sunt ergo illi, & dixerunt, Tu esto ejus discipulus: nos Mosis sumus discipuli.

29. Nos scimus quod Mosi loquutus sit Deus: hic vero unde sit nescimus.

30. Respondit homo, & dixit illis, Certe in hoc mirum est quod vos nescitis unde sit, & aperuit oculos meos.

31. Scimus autem quod peccatores Deus non audit: sed si quis sit Dei cultor, & faciat ejus voluntatem, hunc audit.

32. A seculo non est auditum quod aperuerit quisquam ejus oculos qui natus fuisset cæcus.

33. Nisi esset hic à Deo, non posset facere quicquam.

24. *Vocarunt ergo secundo.*] Non dubium est quin pudore coacti cæcum vocarint, quem nimis firmum & constantem prius experti fuerant. Ita quo vehementius luctantur adversus Deum, subinde pluribus laqueis se induunt, & fortius se constringunt. Cæterum ita ioterrogant ut in sua verba ipsum adigere conentur. Speciosa quidem præfatio est quum hortantur ad dandam Deo gloriam: sed statim imperiose vetant ne ea animi sui sententia respondeat. Ergo sub nominis Dei prætextu servile obsequium ab illo exigunt. *Da gloriam Deo.* Tametsi ad causæ circumstantiam referri hæc obtestatio potest, ne Dei gloriam obscuret cæcus, beneficium quod accepit in hominem transferendo: potius tamen subscribo eorum sententiæ qui solennem fuisse formulam existimant quæ adhiberi solebat quum jusjurandum ab aliquo exigerent. Nam & Josue iisdem verbis Achan adjurat quum veram subrepti anathematis confessionem exprimere vult. Monebant autem his verbis non levi contumelia Deum affici si quis per ejus nomen falleret. Et certe quoties jurandum est nobis, occurrere debet hæc præfatio, ut non minus pretiosa nobis sit veritas quam Dei gloria. Id si fieret, longe alia constaret juramenti religio: nuoc quia bona pars Deum abnegari non cogitans, quum ad mendacium asserendum invocatur ejus nomen, temere & contemptim ad jurandum prosilit: omnia perjuriis referta sunt. Interea videmus ut hypocritæ, etiam dum maximam Dei reverentiam obtendunt, non modo fucum faciant, sed impudenter quoque illudant. simul enim addunt ut in sua verba impie cum manifesto Dei probro cæcus juret. Ita scilicet scelerata eorum consilia Deus in lucem protrahit, utcunque variis coloribus inducere & fictitiis umbris tegere conentur.

Josue 7. vers. 19.

25. *An peccator sit, nescio.*] Videtur cæcus ab iogenuo testimonio nonnihil metu deflectere. Neque enim credibile est de Christo ipsum dubitasse, ut verba sonant: sed ego potius ironice loquutum arbitror, quo ipsos acrius pungeret. Confessos paulo ante fuerat Prophetam: quum nihil proficere se videret, de persona judicium suspendens, rem ipsam proponit. Ergo ista concessio subsannatione non caret.

26. *Dixerunt ergo ei rursum.*] Quum impios videmus tantopere in pravis suis actionibus satagere, pudeat nos torporis nostri, quod tam frigide in agendo Christi negotio versamur. Quum autem undique calomniandi materiam venentur ut miraculum tenebris involvant, Dominus eorum conatus præclare discutit infracta cæci constantia. neque enim tantum in sententia perstat, sed libere eos & severe objur-

jurgat, quod veritatem satis notam & compertam subinde quærendo obruere studeant. Perversum etiam Christi odium illis exprobrat, quum dicit, *Numquid vultis fieri ejus discipuli?* significat enim, quamvis centies convicti fuerint, maligno hostilique affectu sic esse occupatos, ut nunquam cessuri sint. Mira sane libertas, quod homo contemptibilis & obscurus, imo propter mendicitatem fere probrosus, secure omnium Sacerdotum furorem in se provocat. Si exigua duntaxat fidei præparatio, quum ad pugnam ventum esset, illi tantum dedit fiduciæ, quid excusationis prætexent, qui extra telorum jactum magni Euangelii præcones, in periculis obmutescunt? Porro hæc quoque interrogatio est ironica. Significat enim malevolentia eos, non sincero veri studio impelli ut hanc quæstionem tam sedulo urgeant.

28. *Convitiati sunt ergo illi.*] Probabile est, quæcunque illis convitia furiosæ iracundiæ impetus dictavit, tumultuose in eum conjecisse: hoc autem unum ex multis fuit, quod Legis apostatam vocarunt. neque enim, eorum judicio, Christi poterat esse discipulus quin à Lege Mosis deficeret: ac diserte hæc duo tanquam inter se pugnantia opponunt. Cæterum hic in speciem pulcherrimus est color, quod discedere à Mosis doctrina metuunt. Est enim hæc vera pietatis regula, audiendos esse Prophetas, per quos loquutum esse Deum certo constat: ne quibuslibet hominum doctrinis circumferatur fides. Ab hoc vero principio deducunt quam habent de Lege Mosis certitudinem; sed mentiuntur Mosis se esse discipulos, qui à Legis fine aversi sunt. Ita hypocritæ Deum lacerare solent, quum volunt ejus nomen
Rom. 10. obtendere. Si Christus anima Legis est, ut Paulus
vers. 4. docet, quid erit Lex ab ipso separata nisi corpus mortuum? Hoc exemplo docemur non vere audiri Deum, nisi quum attentus est auditor ad ejus vocem, ut percipiat quidnam sibi velit ac loquatur. Quum dicunt se *nescire unde sit* Christus, hoc ad patriam vel locum natalem non refertur, sed ad munus Propheticum. Causantur enim se nullam habere vocationis ejus notitiam, ut eum tanquam à Deo profectum recipiant.

30. *Certe in hoc mirum est.*] Oblique perstringit eos quod tam insigni miraculo nihil commoti, Christi vocationem sibi esse ignotam fingant: acsi diceret minime esse consentaneum ut tale divinæ virtutis specimen pro nihilo ducatur, ac Christi vocatio sic probata & testata, nihil tamen fidei apud eos obtineat. Et, quo magis eorum socordiam urgeat vel malitiam, miraculi excellentiam ex eo amplificat quod ab ultima hominum memoria nunquam fando auditum sit tale quicquam fuisse ab homine factum. Unde sequitur, malignos esse atque ingratos qui ad conspicuum Dei opus ultro connivent. Colligit ergo à Deo esse missum qui tanta Spiritus Dei potentia instructus est ad comparandam sibi ac doctrinæ suæ fidem.

31. *Scimus autem quod peccatores*] Falluntur qui cæcum ex vulgi opinione sic loquutum esse putant. Nam Peccator hic quoque, ut paulo ante, impium & sceleratum significat. Est autem hæc perpetua Scripturæ doctrina, quod Deus non exaudiat nisi à quibus vere & sincero corde vocatur. Nam quum sola fides januam nobis ad Deum aperiat, certum est impios omnes ab accessu ejus arceri: imo testatur se abominari eorum preces, sicut ad eorum sacrificia nauseat. Singulari enim privilegio filios ad se invitat, & solus est Spiritus adoptionis qui in cordibus
nostris clamat, Abba Pater. In summa, nemo ad Rom. 8.
Deum orandum rite est comparatus nisi quis cor fide vers. 15.
purgatum habet. Impii vero, sicuti in suis precibus sacrum Dei nomen profanant, ita potius hujus sacrilegii poenas dare merentur quam ut quicquam in salutem impetrent. Ideo non male ratiocinatur cæcus, Christum à Deo profectum esse, quem suis votis ita propitium habet.

34. Responderunt, & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu nos doces? Et ejecerunt eum foras.

35. Audivit Jesus quod ejecissent eum foras: & quum invenisset eum, dixit ei, Credis tu in Filium Dei?

36. Respondit ille, & dixit, Quis est Domine, ut credam in eum?

37. Dixit autem ei Jesus, Et vidisti eum: & qui loquitur tecum, ille est.

38. Dixit autem, Credo Domine. Et adoravit eum.

39. Tunc dixit Jesus, In judicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.

40. Hæc audierunt quidam ex Pharisæis qui erant cum illo, & dixerunt ei, Numquid & nos cæci sumus?

41. Dixit illis Jesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum. nunc autem dicitis, Videmus: peccatum igitur vestrum manet.

34. *In peccatis natus es.*] Non dubito quin ad ejus cæcitatem alluserint: sicuti superbis hominibus mos est miseros & calamitosos vexare. Ergo perinde illi insultant acsi ab utero matris cum scelerum suorum nota prodiisset. Nam passim Scribarum animis insidebat hæc persuasio, quod animæ una vita defunctæ in nova corpora migrarent, atque illic poenas penderent priorum scelerum. Inde constituunt isti, eum qui cæcus natus est, jam tunc peccatis delibutum fuisse ac foedatum. Hæc præpostera censura nobis documento esse debet, sedulo cavendum esse ne semper Dei flagellis cujusque peccata metiamur. Habet enim (ut prius visum est) Dominus varios fines cur ærumnas hominibus infligat. Præterquam vero quod isti hypocritæ misero homini insultant, simul contumeliose respuunt quamlibet sanctas & probas ejus admonitiones: ut hoc plusquam commune est nequis ab eo se doceri sustineat quem contemnit. Porro quum semper audiendus sit Deus, per quoscunque tandem nobis loquatur: discamus neminem contemnere, ut Deus nos semper dociles ac mansuetos reperiat, etiamsi contemptissimo & nihili homine ad nos docendum utatur. Nulla enim est deterior pestis quam quum aures fastus nobis obstruit, ne audire dignemur qui utiliter nos monent. Et Deus sæpe consulto viles & abjectos eligit ad nos docendos & monendos, qui altitudinem nostram subigat. *Ejecerunt eum foras.* Quanquam fieri potest ut impetu facto eum extra templum ejecerint, mihi tamen videtur alius esse Euangelistæ sensus, quod eum excommunicaverint, atque ita fuerit ejectio juris specie obtecta. Et hoc contextui melius quadrat: quia si per contumeliam tantum ejectus fuisset, non erat hoc tanti momenti ut fama ad Christum perveniret. Nunc quod Christus audivit, inde conjicio rem quasi feriam solenni ritu ab illis actam esse. Cæterum hoc exemplo docemur quam frivola sint & minime timenda hostium Christi anathemata. Si ab eo cœtu ejicimur in quo regnat Christus, horrendum illud judi-

judicium in nos fertur, quod tradamur Satanæ, quia à regno Filii Dei exulamus. verum ab eo loco ubi Christus per verbum & Spiritum suum non præsidet, sponte fugiendum est, si nemo nos expellat: tantum abest ut metuendum sit tyrannicum illud judicium quo impii servis Christi insultant.

35. *Et quum invenisset eum.*] Si retentus fuisset in synagoga, periculum erat ne paulatim à Christo alienatus in idem cum impiis exitium mergeretur: nunc extra templum vaganti Christus occurrit, ejectum à Sacerdotibus excipit & amplectitur, erigit prostratum, vitam offert ad mortem addicto. Hoc idem & nostro tempore experti sumus. Nam quum Lutherus & alii similes initio crassiores Papæ abusus reprehenderent, vix tenuem habebant puri Christianismi gustum: postquam in eos fulminavit Papa, ac terrificis bullis à Romana synagoga ejecti sunt, manum illis porrexit Christus, ac penitus illis innotuit. Ita nobis nihil melius quam ab Euangelii hostibus longissime abesse, ut ipse propius ad nos accedat. *Credis in Filium Dei?* Judæum alloquitur, qui Legis doctrina à puero imbutus promissum fuisse à Deo Messiam didiceret. Perinde igitur valet ista interrogatio acsi eum hortetur Christus ut Messiam sequatur, seque illi addicat. Quanquam magis honorifico nomine utitur quam tunc solebant: habebatur enim Messias tantum filius Davidis.

36. *Quis est, ut credam?*] Ex hoc cæci responso apparet, quamvis de Christo nihil adhuc certi vel liquidi teneret, promptum tamen ac docilem fuisse. nam perinde sonant hæc verba acsi dicat, Paretus sum, simulac mihi ustensus fuerit, eum amplecti. Notandum autem quod à Christo Propheta cæcus doceri cupit: jam enim persuasus eret missum à Deo esse Christum. Quare fidem suam non temere ejus doctrinæ subjicit.

37. *Et vidisti eum.*] Nnn potuit cæcus bis Christi verbis altius provehi quam ad frigidam jejunamque fidei particulam nam de virtute sua, & quorsum à Patre missus fuerit, & quidnam attulerit hominibus, Christus nihil meminit. Atqui boc in fide præcipuum est, ut sciamus sacrificio mortis ejus expiata esse peccata, & nos Deo reconciliatos esse: resurrectionem devictæ mortis triumphum esse: nos Spiritu ejus renovari, ut carni & peccato mortui, justitiæ vivamus: ipsum esse unicum Mediatorem: Spiritum ejus adoptionis nostræ arrham esse: in ipso denique constare omnes vitæ æternæ partes. Verum Euangelista aut totum sermonem quem habuit Christus non recitat, aut tantum significat cæcum dedisse Christo nomen, ut posthac unus ex ejus discipulis esse inciperet. Ego quidem non dubito quin Jesus voluerit ab eo Christus agnosci, ut ab isto fidei principio in pleniorem deinde sui notitiam eum adduceret.

38. *Et adoravit eum.*]. Quæri potest an divinum Christo honorem exhibuerit. Verbum quo utitur Euangelista nihil aliud significat quam genuflexione vel aliis signis cultum & venerationem testari. Mihi certe probabile est hic rarum aliquid & insolitum notari, nempe quod cæcus longe plus Christo bonoris quam homini vel Prophetæ detulerit. Nec tamen eousque tunc profecisse puto ut Christum sciret Deum in carne manifestatum. Quid ergo sibi vult adoratio? Quum persuasus esset cæcus Jesum esse Dei Filium, quasi in mentis excessum admiratione raptus, coram eo se prostravit.

39. *In judicium veni in hunc mundum.*] Judicii nomen hoc loco pro pœna quæ impiis & Dei contemptoribus infligitur, simpliciter accipi non potest, quia ad illuminationis gratiam extenditur. Judicium ergo vocat Christus quod res confusas & dissipatas in legitimum ordinem restituit: significat tamen hoc admirabili Dei consilio fieri, & præter communem hominum sensum. Et sane nihil minus consentaneum judicat humana ratio quam à luce mundi excæcari eos qui videot. Est igitur hoc unum ex arcanis Dei judiciis quibus hominum superbiam dejicit. Porro notandum est, cæcitatem cujus hic fit mentio, non tam à Christo quam ab hominum vitio esse. neque enim sua natura quenquam proprie excæcat: sed quum reprobi nihil quam ejus lucem extinguere cupiant, oculos mentis, quos habent malitia & pravitate infectos, oblata luce perstringi necesse est. In summa, quum Christus suapte natura lux sit mundi, hoc accidentale est quod ejus adventu quidam cæci fiunt. Quæri tamen rursum potest, quum omnes ad unum passim damnentur cæcitatis, quinam sint isti videntes. Respondeo id per concessionem ironice dictum esse, quia increduli quum oculis capti sint, se tamen valde acutos ac perspicaces putant. Atque hac fiducia elati, Deum audire non dignantur. & extra Christum præclarem speciem habet carnis sapientia: quia mundus quid sit vere sapere non apprehendit. Videre ergo eos dicit Christus qui sub stulta sapientiæ fiducis se & alios fallcotes proprio sensu feruntur, vanasque suas imaginationes pro sapientia habent. Tales, simulatque apparet Christus in Euangelii sui splendore, cæci fiunt: non modo quia detegitur quæ prius in tenebris infidelitatis latebat eorum stultitia; sed quia justa Dei vindicta in altiores tenebras demersi, exiguum illud nescio quid lucis quod illis erat residuum, amittunt. Cæci quidem nascimur omnes, sed tamen in corruptæ vitiosæque naturæ tenebris aliquæ adbuc scintillæ emicant, ut differant homines à brutis pecudibus. Nunc siquis superba sensus sui confidentia inflatus subjicere se Deo recuset, videbitur extra Christum sapiens: sed claritas Christi eum infatuabit. quia tunc demum patere incipit humanæ mentis vanitas quum in medium prodit cælestis sapientia. Cæterum plus quiddam (sicuti jam attigi) exprimere his verbis Christus voluit. nam hypocritæ priusquam affulgeat Christus non ita contumaciter resistunt Deo: sed simulatque lux propius admota est, aperto Marte & quasi ex professo adversus Deum insurgunt. Facit igitur ista pravitas & ingratitudo ut duplicetur eorum cæcitas, & Deus justa vindicta oculos prius vere luce privatos penitus configat vel confodiat. Tenemus nunc hujus loci summam, quod in mundum venerit Christus ut cæcos illuminet, eos vero qui sapere sibi videntur ad insaniam redigat. Priore autem loco illuminationis meminit, quoniam bæc propria est adventus ejus causa. neque enim venit ut judicet mundum, sed potius ut servet quod perierat: sicuti Paulus quum se 2 Cor. 10.
vindictam in promptu babere prædicat contra vers. 6.
omnes rebelles, simul addit huic pœnæ locum fore postquam impleta fuerit piorum obedientia. Neque vero hæc ultio ad Christi personam restringi debet, acsi non idem quotidie efficeret per Euangelii sui ministros. Quo magis cavendum est nequis nostrum insana sapientiæ opinione borribilem hanc pœnam accersat. sed experientia docet quam vere hanc sententiam Christus protulerit. Plurimos enim videmus spiritu vertiginis & furoris percuti, non alia de causa nisi quod exorientem justitiæ Solem ferre nequeunt. Vivebat tunc Adam, & vera intelligentiæ luce præditus erat, quum plus quam fas eret videre appetendo, divinum illud bonum perdidit. Nunc si in cæcitatem demersi, & ita bumiliati à Domino, nobis tamen adhuc in tenebris nostris placemus, & phreneticum nostrum sensum opponimus cælesti sapientiæ: non mirum est si ingravescat Dei ultio, ita ut bis cæci reddamur. Hæc quidem olim eadem pœna impiis sub Lege inflicta fuit: (nam Jesaias ad excæcandum populum veterem mittitur, ut videndo non videat, Excæca cor populi hujus, Jes. 6: 9.
& aures ejus aggrava, &c.) verum quo plenius se in Christo quam Prophetis exeruit divinæ lucis fulgor,

gor, eo illustrius extare & conspici oportuit hoc excæcationis exemplum: sicuti hodie meridiana lux Euangelii in extremam rabiem hypocritas præcipitat.

40. *Audierunt quidam ex Pharisæis.*] Senserunt statim illo Christi dicto se vulnerati: & tamen videntur non fuisse ex pessimis. quia palam infesti hostes magis à Christo abhorrebant quam ut se illi adjungerent: isti autem sustinebant Christum audire, sed absque profectu: quia nemo idoneus Christi discipulus nisi qui seipsum exuerit, à quo procul isti aberant. Porro hæc interrogatio ex indignatione nata est, quod sibi putabant injuriam fieri si in cæcorum ordinem cogerentur: & simul fastuosum gratiæ Christi contemptum una cum ludibrio præ se fert. acsi dicerent, Tu igitur sine probro nostro inclarescere non potes? hoccine ferendum est ut tibi honorem ex contumelia nostra acquiras? Quod autem cæcis novam lucem promittis, abi hinc & facesse cum tuo beneficio: neque enim hac mercede illuminari abs te volumus, ut obtineas nos hactenus fuisse cæcos. Hinc perspicimus superbam & virulentam semper esse hypocrisin. Superbiæ est, quod seipsis contenti sibi quicquam adimi nolunt: virulentiæ, quod ostenso morbo, tanquam graviter læsi exasperantur, & cum Christo expostulant. hinc Christi & gratiæ quam offert contemptus. Emphasis est in particula *etiam*: quia significant, quamvis reliqui omnes cæci sint, indignum tamen esse ut ipsi in communi ordine censeantur. Vitium iis qui supra alios eminent nimis familiare, ut fastu ebrii, propemodum se oblivisceantur esse homines. *Si cæci essetis.* Duplex his verbis potest inesse sensus, vel quod ignorantia sublevaret aliqua ex parte eorum culpam, nisi plane convicti cum veritate data opera pugnarent: vel quod medicabilis in ipsis esset ignorantiæ morbus, si modo eum agnoscerent. Priorem sententiam confirmant Christi verba quæ habebimus capite decimo quinto, Si non venissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent, &c. Sed quia hic in contextu sequitur, *Quod se videre dicant*: ut inter se respondeant antitheta, videtur hoc melius congruere si exponas, cæcum esse qui propriæ cæcitatis conscius remedium morbo quærit. Hoc modo summa erit, Si agnosceretis malum vestrum non esset prorsus incurabile: nunc autem, quia vos putatis sanos, manetis desperati. Quum peccatum eos non habere dicit qui cæci sunt, non ita excusat ignorantiam quasi innoxia & extra culpæ reatum esset: tantum significat promptum esse morbo remedium ubi serio sentitur: quia dum cæcus ad liberationem aspirat, Deus ad ferendam opem paratus est. Insanabiles autem sunt qui in malis suis stupidi gratiam Dei spernunt.

CAP. X.

AMen, amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in stabulum ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.

2. Qui autem ingreditur per ostium, pastor est ovium.

3. Huic ostiarius aperit, & oves vocem ejus audiunt: & proprias oves vocat nomine, & educit eas.

4. Et quum proprias oves emiserit, ante eas vadit: & oves eum sequuntur, quia noverunt vocem ejus.

5. Alienum vero non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non noverunt alienorum vocem.

6. Hanc similitudinem dixit illis Jesus: illi autem non intellexerunt quænam essent quæ dicebat illis.

1. *Amen, amen dico vobis.*] Quia negotium Christo erat cum Scribis & Sacerdotibus, qui habebantur Ecclesiæ pastores: si vellet doctrinam suam recipi, necesse erat ipsos spoliari hujus tituli honore. Poterat etiam multum fidei derogare ejus doctrinæ credentium paucitas. Contendit ergo non omnes in pastorum vel ovium numero habendos qui externum in Ecclesia locum usurpant: sed hac demum nota legitimos pastores à reprobis, genuinas oves ab adulterinis discerni, si ipse unus omnium scopus sit, & principium, & finis. Hæc admonitio cum omnibus seculis utilis fuit, tum hodie præsertim necessaria est. Nulla est nocentior Ecclesiæ pestis quam dum lupi sub pastorum larva grassantur. Scimus etiam quam durum offendiculum sit quum spurii vel degeneres Israelitæ se pro Ecclesiæ filiis venditant, & hoc prætextu insultant fidelibus. Utrique malo per continuos fere ætatum successus obnoxia semper fuit Ecclesia: sed hodie rudes & infirmos nihil magis perturbat quam quum sanctuarium Dei vident à summis Euangelii hostibus occupari. Neq; enim facile in animum inducunt Christi doctrinam esse cui tam acriter ab Ecclesiæ pastoribus resistitur. Deinde quia major pars falsis doctrinis circumducitur per varios errores, dum singuli alios respiciunt & expectant, nemo fere in rectam viam se patitur adduci. Ergo nisi lupis & furibus sponte nos exponere libet, ne in larvatis pastoribus vel ovibus fallamur in primis cavendum est. Magnificum est Ecclesiæ nomen, & merito: sed quo plus reverentiæ meretur, eo magis sollicite ad notandum veræ vel falsæ Ecclesiæ discrimen intentos esse nos decet. Aperte hic negat Christus pro pastoribus habendos qui tales se jactant, vel censendos esse in ovibus quicunque externis insignibus gloriantur. De Judaica Ecclesia sermonem habet: nostræ in hac parte non dissimilis est ratio. Spectandus est etiam consilii ejus finis quem dixi, ne scilicet terreantur vel labascant infirmæ conscientiæ, quum Euangelio infestos vel contrarios cernunt qui pastorum loco regnant in Ecclesia: ne à fide propterea resiliant quod paucos ex vulgo Christianorum in audienda Christi doctrina condiscipulos habent. *Qui non ingreditur.* Inepte faciunt, meo judicio, qui subtilius singulas partes hujus parabolæ excutiunt. Nobis ergo summam hanc tenere sufficiat, quod quum Ecclesiam Christus similem faciat ovili, in quo Deus omnes suos aggregat, se comparat ostio, quia non alius quam per ipsum in Ecclesiam pateat ingressus. Hinc sequitur, eos demum probos esse pastores qui recta ad Christum ducunt: eos in Dei ovile vere colligi, ut censeantur in ejus grege, qui se uni Christo addicunt. Cæterum hoc totum ad doctrinam refertur. nam quum in Christo absconditi sint omnes *Coloss. 2.*
sapientiæ & scientiæ thesauri, qui inde alio deflectit, *vers. 3.*
neque viam tenet, neque per ostium ingreditur. Nunc quisquis monitorem Christum non aspernabitur, facile se ab ea dubitatione expediet (quæ tam multos perplexos tenet) quænam sit Ecclesia, & quinam sint pastorum loco audiendi. Nam si nos à Christo abducere tentant qui pastores vocantur, fugiendi sunt Christi jussu non secus ac lupi vel fures: nec cum alio grege ineunda vel colenda societas quam qui in pura Euangelii fide conspirat. Hac ratione hortatur Christus suos discipulos ut se

ab incredula totius gentis multitudine separent, ne impiis Sacerdotibus regendos se permittant, nec sibi fucum ex vanis & ventosis nominibus fieri sinant.

3. *Huic ostiarius aperit.*] Sicui Deum intelligere libeat, non repugno. imo videtur hic Christus consulto Dei judicium falsæ hominum opinioni opponere in approbandis pastoribus: acsi diceret, Aliis quidem plerumque mundus applaudit, eosque libenter honore prosequitur: sed Deus, penes quem imperium est, non alios agnoscit ac probat quam qui oves hac via ducunt. Quod *nomine oves* dicit *vocari*, ad mutuum fidei consensum refero: quia uno Dei Spiritu inter se conjuncti sunt discipulus & doctor, ut præeat hic, sequatur ille. Quod quidam privatam notitiam exprimi putant, quam de singulis ovibus habere debeat pastor, an satis firmum sit nescio.

4. *Quia noverunt vocem ejus.*] Tametsi hic de ministris loquitur, non tam ipsos tamen, quam Deum per ipsos loquentem vult audiri. Tenenda enim est quam posuit exceptio, Quod solus fidelis sit Ecclesiæ pastor qui sub Christi ductu & auspiciis oves regit. Notanda autem ratio est cur dicantur *oves sequi*: quia scilicet pastores à lupis discernere noverunt ipsa voce. Hic est Spiritus discretionis, quo electi, Dei veritatem à falsis hominum figmentis dijudicant. Ergo in Christi ovibus præcedit veri notitia: deinde accedit serium obsequendi studium, ut non modo intelligant quid verum sit, sed ex cordis affectu recipiant. Nec tantum in eo commendat obedientiam fidei quod oves ad pastoris vocem placide conveniunt: sed etiam quod extraneis vocibus non auscultant, nec dissipantur quum quis eas inclamat.

6. *Hanc similitudinem.*] En cur sapientiæ jactantia elati, Christi lucem respuerent: nam in re non adeo obscura sunt plusquam hebetes. In his verbis, *Non intellexerunt quænam essent*, &c. varia est apud Græcos lectio. quidam codices habent ad verbum, *Non intellexerunt quæ loquebatur.* altera quam sequutus sum, plenior est, tametsi eodem redit sensus. Tertia est quod non agnoverint esse Dei Filium qui de seipso loquebatur; sed hæc minus recepta.

7. Dixit ergo rursum illis Jesus, Amen, amen dico vobis quod ego sum ostium ovium.

8. Omnes qui ante me venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oves.

9. Ego sum ostium, per me siquis ingrediatur, servabitur: & ingredietur & egredietur, & pabulum inveniet.

10. Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat: ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant.

7. *Ego sum ostium.*] Nisi addita fuisset hæc expositio, tota oratio allegorica erat. nunc quod præcipuum erat in similitudine, clarius exponit, quum se ostium esse affirmat. Summa autem est (ut diximus) totius spiritualis doctrinæ qua animæ pascuntur, caput in ipso contineri. Unde & Paulus unus Pastorum, Nihil scire operæpretium duxit nisi Jesum Christum. (1 Cor. 2. vers. 2.) Perinde autem valet hæc loquutio, acsi se unum esse testatus foret Christus ad quem aggregari nos oportet. Itaque omnes qui salutem appetunt, invitat & hortatur ut ad se veniant. Quibus verbis significat frustra circumire quicunque eo relicto ad Deum contendunt: quia non nisi janua una pateat, aliunde vero obstructi sint omnes accessus.

8. *Omnes qui ante me.*] Ad verbum est, Omnes quotquot. Qui autem hoc ad Judam Galilæum & similes restringunt, longe meo judicio discedunt à mente Christi. nam generaliter falsas omnes doctrinas Euangelio, & omnes pseudoprophetas piis doctoribus opponit. Quin etiam usque ad Gentes non absurde extenditur hæc sententia, quod quicunque ab initio mundi se professi sunt esse doctores, nec studuerunt oves ad Christum colligere, hoc titulo abusi sint ad perdendas animas. Cæterum hoc ad Mosen & Prophetas minime pertinet, quibus nihil aliud propositum fuit quam ut Christi regnum stabilirent. Notandum enim est, Christi verbis res oppositas inter se conferri. Atqui inter Legem & Euangelii doctrinam adeo nihil dissidii reperietur, ut Lex nihil aliud sit quam ad Euangelium præparatio. In summa, testatur Christus doctrinas omnes quibus ab eo mundus abductus fuerat, totidem fuisse mortiferas pestes: quia extra ipsum non nisi exitialis & horrenda sit dissipatio. Interea, videmus quanti sit apud Deum & quanti à nobis fieri debeat antiquitas, quoties veluti in certamen cum Christo committitur. Nequis enim moveatur quod seculis omnibus extiterunt doctores quibus nihil minus curæ fuit quam ad Christum homines dirigere, nominatim Christus ipse exprimit nihil referre quam multi fuerint tales, vel quam pridem emergere cœperint; quia hoc considerandum sit, unicam esse januam, qua relicta, qui parietes fodiunt, vel rimas perforant, fures esse. *Non audierunt eos oves.* Clarius nunc confirmat quod obscurius jam dixerat sub allegoriæ figura, non fuisse scilicet ex Ecclesia Dei qui extra viam ab impostoribus abducti sunt. Hoc ideo primum dicitur, ne quum magnam errantium turbam cernimus, eorum exemplo nobis perire libeat: deinde ne titubemus, quum impostoribus ad plurimos fallendos Deus habenas laxat. Neque enim hæc levis est consolatio, vel tenuis fiduciæ materia, quum scimus inter multiplices insultus & insidias luporum & latronum Christum semper fido præsidio tutatum esse suas oves, ne qua ab eo descisceret. Sed hic exoritur quæstio, quando quis incipiat ex grege Christi esse. multos enim videmus magna vitæ parte palantes errare per deserta, qui tandem ad Christi ovile aggregantur. Respondeo, nomen *ovium* hic duobus modis sumi. quum paulo post dicet Christus se alias adhuc habere oves, omnes Dei electos comprehendit, qui tunc nihil habebant ovium simile: nunc oves intelligit jam pastoris nota signatas. Natura certe nihil minus quam oves sumus, quin potius omnes nascimur ursi & leones, donec Spiritus Christi nos cicuret, & ex feris ac indomitis bestiis mansuetas pecudes formet. Ita secundum arcanam Dei electionem in ejus corde jam oves sumus nondum adhuc nati: vocatione qua nos in ovile suum colligit, oves in nobis esse incipimus. Jam qui in ordinem fidelium vocati sunt, eos magis tenaciter sibi hærere affirmat Christus quam ut vagi & instabiles circumferantur qualibet novæ doctrinæ aura. Siquis excipiat, posse interdum etiam qui se Christo addixerant errare, idque frequenti experientia probari, nec frustra has partes apud Ezechielem bono pastori (Ezec. 34. vers. 12.) tribui ut dispersas oves congreget: fateor equidem non raro hoc accidere ut qui fidei domestici fuerant, ad tempus alienentur, sed non pugnat hoc cum Christi sententia: quia quatenus errant, quodammodo oves esse desinunt. Hoc simpliciter vult Christus, omnes Dei electos, etiamsi innumeris erroribus tentati fuerint, in puræ fidei obedientia reten-

retentos esse, ne Satanæ ejusque ministris in prædam forent expositi. Hoc autem non minus admirabile est opus Dei quum oves paulisper evagatas iterum colligit, quam si in ovili perpetuo clausæ manerent. Istud quidem semper & sine exceptione verum est, non esse nostros qui à nobis exeunt: sed qui ex nobis sunt, manere usque in finem nobiscum. (1 Joh. 2. vers. 19.) Cæterum hic locus summum pudorem merito incutere nobis debet. Primum quod ad pastoris nostri vocem tam male sumus assueti, ut vix eam pauci frigide auscultent: deinde quod ad eum sequendum tam desides ac pigri simus. De bonis loquor, vel qui saltem sunt tolerabiles: nam magna pars eorum qui se Christi discipulos jactant, proterve adversus eum recalcitrat. Postremo quod simulatque vox aliqua extranei personuit, huc illuc instabiles rapimur: hæc inconstantia & levitas satis prodit quam male adhuc in fide profecerimus. Quod si minor est credentium numerus quam optandum sit, deinde si multi ex paucis subinde diffluunt: habent pii doctores consolationem qua se sustineant, quod ab electis Dei audiuntur, qui Christi oves sunt. Nostrum quidem est sedulo dare operam, & modis omnibus satagere ut in fidei unitatem, si fieri possit, totus mundus coalescat: interim nostro numero contenti simus.

9. *Per me siquis ingrediatur.*] Eximia piorum consolatio, quod ubi semel Christum amplexi fuerint, extra periculum se esse audiunt. nam salutem illis & prosperum statum Christus promittit. Deinde partes duas exprimit, quod tuto quocunque opus fuerit incedent: deinde quod ad satietatem usque pascentur. Per *ingressum & exitum* Scriptura sæpe omnes vitæ actiones significat: sicuti Gallice dicimus *aller* & *venir* pro Versari. Duplex ergo Euangelii utilitas nobis commendatur his verbis, quod in eo pabulum animæ nostræ reperient, quæ alioqui famelicæ languent, nec nisi vento pascuntur: deinde quod nobis fidelis custodia & propugnaculum erit adversus luporum & latronum incursus.

10. *Fur non venit.*] Hoc dicto Christus quasi aurem nobis vellicat, ne torpentes & incautos ministri Satanæ nos circumveniant. facit enim nimia nostra securitas ut undique nudi falsis doctrinis pateamus. Unde enim tanta credulitas ut qui in Christo fixi quiescere debebant, per multos errores circumvolitent, nisi quia à tot falsis doctoribus non satis sibi metuunt nec cavent? Huc accedit quod inexplebilis nostra curiositas novis & extraneis hominum figmentis sic delectatur, ut sponte insano cursu ad fures & lupos ruamus. Non abs re itaque Christus falsos doctores, quamlibet blande se insinuent, lethale semper venenum afferre testatur, quo magis ad eos arcendos intenti simus. Similis est Pauli admonitio ad Coloss. cap. 2. vers. 8. Videte ne quis vos prædetur per inanem philosophiam, &c. *Ego veni.* Altera similitudo: nam quum hactenus Christus januam se vocaverit, veros pastores qui ad hanc januam oves congregant: nunc pastoris induit personam, & quidem se unicum esse pastorem prædicat: ut certe in neminem alium proprie hic honor & titulus competit. Quotquot enim fidi sunt Ecclesiæ pastores, quia eos ipse excitat, necessariis dotibus instruit, gubernat suo Spiritu, in illis operatur: non faciunt quominus ipse solus Ecclesiæ suæ præsit, & solus pastor emineat. Tametsi enim eorum utitur ministerio, pastoris tamen munus sua virtute obire & exequi non desinit: ita etiam magistri sunt & doctores, ut ejus magisterio non derogent. Denique pastoris nomen quum ad homines transfertur, subalternum est, ut dicunt. Et Christus ita honorem suum cum ministris communicat, ut tam ipsorum quam gregis totius unicus tamen maneat pastor. Nunc quum dicit *Se venisse ut vitam habeant oves*, significat eos tantum luporum & furum rapinis esse expositos qui sub ejus pedo se non continent. Et, quo plus addat fiduciæ, quicunque ab eo non deficiunt, in illis vitam assiduo profectu augeri & confirmari prædicat. Et certe prout quisque in fide progreditur, eo propius ad vitæ plenitudinem accedit: quia in eo crescit Spiritus, qui vita est.

11. Ego sum pastor bonus: pastor bonus animam suam ponit pro ovibus.
12. Mercenarius autem & qui pastor non est, cujus propriæ non sunt oves, videt lupum venientem & relinquit oves, & fugit: & lupus rapit eas, & dissipat oves.
13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura de ovibus.
14. Ego sum pastor bonus: & cognosco oves meas: & cognoscor à meis.
15. Sicut cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem, & animam meam pono pro ovibus.

11. *Pastor bonus animam suam.*] Ex singulari amoris affectu quo oves prosequitur, quam vere se illis pastorem exhibeat ostendit: quia de earum salute usque adeo est sollicitus ut ne propriæ quidem vitæ parcat. unde sequitur plusquam ingratos esse, & centies dignos qui pereant, & ad omne noxæ genus sint expositi, qui tam benigni & amabilis pastoris custodiam respuunt. Porro verissimum est quod Augustinus monet, proponi hic quid in Ecclesiæ regimine expetendum, quid fugiendum, & quid tolerandum sit. Nihil magis optabile quam ut à probis & studiosis pastoribus regatur Ecclesia. Se unum esse bonum pastorem profitetur Christus, qui per se in primis, & deinde per sua instrumenta Ecclesiam sanam & incolumem præstat. Quoties ergo res bene sunt compositæ, & præsunt homines idonei, illic Christus reipsa pastorem agit. Sed multi sunt lupi & fures qui pastorum larva tecti, Ecclesiam scelerate dissipant. tales, quocunque nomine glorientur, fugiendos esse Christus denunciat. Mercenariis si purgari posset Ecclesia, melius res haberet: sed quia hoc modo fidelium suorum patientiam Dominus exercet, simul etiam illo singulari beneficio indigni sumus ut Christus in sinceris pastoribus nobis appareat: tolerandi sunt, utcunque non probentur, ac merito etiam displiceant. Mercenarios intellige qui doctrinam puram retinent, & qui per occasionem (ut Paulus loquitur) potiusquam recto zelo veritatem annunciant. (Philip. 1. vers. 15.) Tales etsi non Christo fideliter serviant, audiendi sunt. Nam sicuti Pharisæos audiri voluit Christus, quia super cathedram Mosis sedebant: (Matt. 23. vers. 3.) ita hoc honoris Euangelio nos habere convenit, ne ejus ministros, licet minus probos, fastidiamus. Quoniam autem minima quæque offendicula insipidum nobis Euangelium reddunt: ne tales deliciæ nos impediant, semper nobis in mentem veniat quod prius attigi, si non ita potenter in ministris viget Christi Spiritus ut palam in illis pastorem se exhibeat, nos vitiorum nostrorum pœnas dare; & interea obedientiam nostram probari.

12. *Mercenarius autem, & qui pastor non est.*] Tametsi pastoris nomen Christus uni sibi vendicat, tacite tamen innuit organis suis in quibus agit, aliquo modo commune esse. Scimus enim quam multi post Christum sanguinem pro salute Ecclesiæ fundere non dubitaverint. nec Prophetæ ante ejus adventum vitæ suæ pepercerant. Sed in sua persona absolutum exemplar proponit, ut ministris suis regulam præscribat. Quam enim fœda & pudenda est nostra segnities, si nobis vita nostra pretiosior est Ec-

clesiæ salute, cui suam Christus posthabuit? Cæterum quod de tradenda pro ovibus vita hic dicitur, tanquam certum & præcipuum paterni affectus signum est. Voluit primo Christus testatum relinquere quam singulare amoris erga nos sui specimen in morte sua ediderit: deinde ad imitationem exempli sui provocare suos omnes ministros. Differentia tamen inter hos & illum notanda, quod vitam suam impendit in satisfactionis pretium: sanguinem suum effudit ad purgandas animas nostras: corpus suum in victimam expiatricem obtulit, qua Patrem nobis placaret. In Euangelii autem ministris nihil tale esse potest, qui omnes purgatione indigent, & unico illo sacrificio expiantur, & Deo reconciliantur. Sed hic non disputat Christus de mortis suæ efficacia, aut fructu, ut se aliis comparet, sed ut probet qualiter erga nos affectus fuerit: deinde ut alios invitet ad sequendum suum exemplum. In summa, sicut proprium Christi fuit, vitam nobis sua morte acquirere, & præstare quicquid Euangelium continet: ita commune pastorum omnium officium est doctrinam quam annunciant vitæ suæ dispendio tueri, & Euangelii doctrinam sanguine suo obsignando, testari quam non frustra doceant salutem sibi & aliis à Christo partam esse. Hic tamen moveri potest quæstio, numquid mercenarius habendus sit qui luporum occursum quamlibet ob causam declinat. Hæc quæstio olim quasi in re præsenti agitata fuit, quum tyranni in Ecclesiam crudeliter sævirent. Tertullianus & similes nimis meo judicio in hac parte fuerunt austeri. Augustini moderatio longe melior, qui ita pastoribus fugere permittit si publicæ saluti sua fuga magis consulant, quam gregem sibi commissum deserendo prodant. Hoc autem fieri indicat quum Ecclesia non destituitur idoneis ministris, & pastoris vita sic privatim impetitur ab hostibus ut sua absentia eorum rabiem mitiget. Quod si commune periculum est, magisque timendum ne fugere credatur pastor non consulendi voluntate sed timore moriendi, nullo modo id licere contendit: quia fugæ exemplum magis nocebit quam in posterum prodesse queat ejus vita. Legat qui volet epistolam ad Honoratum Episcopum centesimam octogesimam. Secundum hanc rationem Cypriano fugere licuit, qui mortem adeo non horrebat, ut oblatam vitam perfida negatione redimere fortiter abnuerit. Solum hoc tenendum est, ut gregem suum pastor adeoque singulas oves vitæ suæ præferat. *Cujus propriæ non sunt oves.* Videtur hic Christus omnes sine exceptione præter se unum facere mercenarios. Nam quum ipse unus sit pastor, nemini nostrum fas est oves quas pascit, suas vocare. Sed meminerimus, qui Christi Spiritu aguntur, eos proprium sibi ducere quod capitis est: neque id ut sibi potestatem usurpent, sed ut fideliter servent quod sibi commissum est. Nam qui vere Christo conjunctus est, nunquam alienum à se ducet quod illi tam charum fuit. Id est quod postea dicit, *Mercenarium fugere*: quia ovium curam non habet. acsi diceret gregis dissipatione non tangi, quia nihil ad se pertinere putat. Nam qui mercedem spectat, non gregem, utcunque in tranquillo Ecclesiæ statu fallat, tandem ubi cominus certandum fuerit, perfidiæ suæ documentum edet.

14. *Et cognosco oves meas.*] Priore membro suum erga nos amorem rursus commendat: cognitio enim ex amore nascitur, & curam secum trahit. simul tamen significat susque deque sibi esse omnes qui Euangelio non obtemperant: quemadmodum secundo membro repetit, & confirmat quod prius dixerat, se vicissim ab ovibus agnosci.

15. *Sicut cognoscit me Pater.*] Nihil attinet, ac ne expedit quidem, in spinosas illas speculationes ingredi, quomodo suam sapientiam Pater cognoscat: quia Christus simpliciter, quatenus vinculum est nostræ cum Deo conjunctionis, se inter illum & nos medium statuit. acsi diceret, Non magis fieri posse ut nostri obliviscatur quam ut Pater eum rejiciat vel negligat. Interea mutuum à nobis officium exigit: quia sicuti ad nos tuendos confert quicquid à Patre accepit facultatis, ita vult nos habere obsequentes & sibi addictos: quemadmodum totus ipse est Patris, & omnia ad ipsum refert.

16. Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili: illas etiam me oportet adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile, unus pastor.
17. Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut rursus sumam eam.
18. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. hoc mandatum accepi à Patre meo.

16. *Alias oves habeo.*] Quanquam nonnulli ad omnes promiscue hoc referunt, tam ex Judæis quam ex Gentibus, qui nondum erant Christi discipuli: mihi tamen dubium non est quin ad Gentium vocationem respexerit. *Ovile* enim appellat veteris populi collectionem, qua à reliquis mundi populis diremptus, in Dei peculium & unum corpus coaluerat. Sic enim Judæos sibi cooptaverat Deus, ut ritus & ceremonias velut quædam septa illis circumdaret, ne incredulis permisti essent. quanquam ostium stabuli gratuitum erat vitæ æternæ fœdus in Christo sancitum. Ideo *alias oves* vocat quæ non ejusdem erant notæ, sed diversi generis. Summa est, pastorale Christi officium Judææ angulis non includi, sed longius patere. Verum quidem est quod hic dicit Augustinus, sicut intra Ecclesiam multi sunt lupi, ita foris multas esse oves: sed præsenti loco non per omnia convenit, ubi de externa Ecclesiæ facie agitur: propterea quod Gentes, quæ ad tempus extraneæ erant, postea in regnum Dei simul cum Judæis adscitæ sunt. Quadrare tamen hac in parte fateor quod oves nominat Christus incredulos, qui nihil minus quam oves in se æstimari poterant. Nec vero tantum hoc nomine quales futuri sint docet, quin potius ad arcanam Patris electionem hoc refert: quia jam oves sumus Deo antequam ipsum sentiamus nobis esse pastorem: quemadmodum alibi dicimur fuisse inimici Rom. 5. vers. 10.
quo tempore nos amabat. Qua ratione etiam Paulus dicit nos prius à Deo fuisse cognitos quam illum cognosceremus, Galat. 4. vers. 9. *Illas etiam oportet.* Significat ratam fore electionem Dei, ut nihil pereat quod salvum esse velit. Nam arcanum Dei consilium quo ordinati sunt ad vitam homines, tandem suo tempore patefacit vocatio: & quidem efficax, dum sibi Spiritu in filios regenerat qui prius ex carne & sanguine geniti erant. Quæritur tamen quomodo adducti fuerint Gentiles ut Judæis aggregarentur. neque enim Judæos fœdus quod cum Patribus Deus pepigerat, abjicere oportuit ut Christo nomen darent: nec rursum Gentes Legis jugum subire oportuit, ut in Christum insiti Judæis associarentur. Hic tenenda est distinctio inter fœderis substantiam & externas accessiones. Nam aliter in Christi fidem concedere non poterant Gentes, quam æternum illud fœdus amplexando, in quo fundata erat mundi salus. Hoc modo impleta fuerunt vaticinia, Loquentur alienigenæ lingua Cha- Jesa. 19.
naan: Item, Apprehendent septem ex Gentibus vers. 18.
pallium unius Judæi, ac dicent, Ambulabimus vo- Zach. 8.
biscum: Item, Venient ex longinquis partibus, & vers. 23.
ascendent in montem Sion. Ideo etiam multa- Genes. 17.
rum gentium pater Abraham fuit dictus, quia vers. 5.
ab

Matth. 8 vers. 11. ab Oriente & Occidente venturi erant qui cum eo accumberent in regno Dei. Quantum autem ad ceremonias attinet, ille est medius paries quem Paulus Ephes. 2. vers. 14. dirutum fuisse docet. Ita in fidei unitatem Judæis conjuncti sumus, quoad substantiam. ceremoniæ autem abolitæ fuerunt, nequid obstaculi esset quominus illi manum nobis porrigerent. *Et fiet unus grex* Hoc est, ut in corpus unum coalescant omnes Dei filii: sicuti unam fatemur Catholicam Ecclesiam, & unius capitis unum esse corpus necesse est. Ephes. 4. vers. 4. Unus Deus (inquit Paulus) una fides, unum Baptisma. Itaque nos unum esse oportet, sicuti in unam spem vocati sumus. Quanquam autem in diversa stabula videtur hic grex distinctus, communibus tamen septis inclusi sunt qui passim per totum orbem sparsi sunt fideles: quia omnibus idem prædicatur verbum, eadem in usu sunt Sacramenta, idem precandi ordo, & quæ ad fidei professionem requiruntur. Observa modum quo grex Dei colligitur: nempe quum unus est omnium pastor, & vox ejus auditur. Quæ verba significant, ubi subest uni Christo Ecclesia, ejus imperio paret, doctrinæque auscultat, tunc demum rite compositum esse ejus statum. Siquid tale apud se nobis Papistæ ostendant, fruantur quo tantopere superbiunt Ecclesiæ titulo: si vero illic silet Christus, pedibus calcatur ejus majestas, ludibrio habentur sacra ejus instituta: quid aliud est eorum unitas quam diabolica conspiratio, quæ omni dissipatione pejor est ac magis execranda? Proinde meminerimus semper à capite sumendum esse exordium. Unde & Prophetæ quum Ecclesiæ instaurationem describunt, semper Davidem Regem adjungunt Deo: acsi dicerent neque Ecclesiam esse ubi non regnat Deus, neque extare regnum Dei nisi ubi pastoris honos Christo defertur.

17. *Propterea me Pater diligit.*] Est quidem alia superior causa cur Pater Filium diligat. neque enim Matth. 3. vers. 17. frustra vox audita fuit è cælo, Filium esse dilectum in quo Dei beneplacitum residet. Sed quia & nostra causa factus est homo, & in hunc finem eum Pater complexus est ut nos sibi reconciliaret: non mirum est quod se ideo diligi affirmat quia salutem nostram propria vita chariorem habet. Mira vero divinæ erga nos bonitatis commendatio, & quæ nos merito in admirationem sui totos rapere debeat, quod non modo amorem Unigenito debitum in nos usque diffundit, sed ad nos, veluti ad finalem causam refert. Et certe nihil opus fuit Christum carnem nostram induere in qua diligeretur, nisi ut nos redimendo, paternæ misericordiæ pignus esset. *Ut rursus sumam eam.* Quia non parvo mœrore audita Christi mors discipulos afficere poterat, imo etiam graviter concutere eorum fidem, consolatur eos spe resurrectionis mox futuræ: acsi diceret non hac lege se moriturum ut absorbeatur à morte, sed ut victor mox resurgat. Et nos hodie ita Christi mortem reputare convenit ut simul in mentem veniat resurrectionis gloria. Ita eum vitam fuisse agnoscimus, quia cum morte congressus, magnifice eam devicit, & nobilem egit triumphum.

18. *Nemo tollit eam à me.*] Altera consolatio qua se discipuli in Christi morte sustentent: quod non moritur coactus, sed sponte se pro salute gregis offert. Porro non tantum homines necis potestatem in se habere negat, nisi quatenus permiserit: sed à qualibet vi necessitatis se eximit. Alia nostri ratio, quibus propter peccata imposita est moriendi necessitas. Natus quidem est & Christus ipse mortalis homo: sed hæc voluntaria submissio fuit, non servitus aliunde injuncta. Munire ergo discipulos suos voluit Christus, ne ipsum paulo post ad mortem rapi videntes frangerentur animis, acsi oppressus esset ab hostibus: sed mira Dei providentia fieri agnoscerent ut mortem pro grege redimendo obiret. Et huic doctrinæ perpetua inest utilitas, quod ideo mors Christi piaculum est pro peccatis nostris quia voluntarium fuit sacrificium, juxta illud Pauli, Obedientia unius, Rom. 5. justi facti sunt multi. Hæc verba, *Pono eam à meipso*, vers. 19. bifariam exponi possunt: vel quod se vita exuat Christus, manens ipse integer, (acsi quis vestem à corpore suo deponeret) vel quod suo arbitrio moriatur. *Hoc mandatum.* Revocat nos ad æternum Patris consilium, ut sciamus tantam illi fuisse curam salutis nostræ ut Filium suum unigenitum, tantus quantus est, nobis dicaverit. Et Christus ipse qui in mundum venit ut Patri se obedientem præberet, confirmat se non alium habere in omnibus scopum quam ut nobis consulat.

19. Dissidium igitur rursus extitit inter Judæos propter sermones istos.

20. Dicebant autem multi ex illis, Dæmonium habet ac insanit: quid eum auditis?

21. Alii dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci; numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

22. Facta sunt autem Encænia Hierosolymis, & hyems erat.

23. Et ambulabat Jesus in Templo, in porticu Solomonis.

24. Circumdederunt ergo eum Judæi, ac dixerunt ei, Quousque animam nostram suspensam tenes? si tu es Christus, dic nobis libere.

25. Respondit eis Jesus, Dixi vobis, & non creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis, quemadmodum dicebam vobis.

27. Oves quæ meæ sunt, vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me.

28. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum: nec rapiet eas quisquam è manu mea.

29. Pater meus qui dedit mihi, major omnibus est: & nemo potest rapere è manu Patris mei.

30. Ego & Pater unum sumus.

19. *Dissidium igitur.*] Hic fuit fructus concionis Christi, quod aliquot sibi discipulos acquisierit: sed quia multos etiam adversarios ejus doctrina habet, inde exoritur dissidium, ut scindantur inter se qui prius erant quasi unum Ecclesiæ corpus. nam uno consensu omnes profitebantur se colere Deum Abrahæ, & Mosis legem sequi: nunc ubi Christus emergit, dissidere ejus causa incipiunt. Si vera fuisset illa professio, Christus (qui summum est vinculum charitatis, & cujus officium est quæ dissipata sunt colligere) consensum eorum minime abrumperet. Sed Euangelii sui luce multorum hypocrisin detegit, qui falso tantum prætextu fucati, se populum Dei esse jactabant. Ita etiam nunc facit multorum pravitas ut dissidiis turbetur Ecclesia, & contentiones ferveant. interim qui conturbant pacem, culpam in nos reji-

ciunt,

ciunt, ac schismaticos vocant: hoc enim præcipuo crimine gravamur à Papistis quod tranquillum Ecclesiæ statum concusserit nostra doctrina. Atqui si Christo placide se ipsi submitterent, ac manum darent veritati, statim sedati essent omnes motus. sed quum ipsi fremant ac tumultuentur adversus Christum, nec alia lege quiescere nobis permittant nisi ut extincta jaceat Dei veritas, & Christus à regno suo exulet: injuste nobis objiciunt schismatis crimen quod ipsis imputandum esse nemo non cernit. Dolendum sane est intestinis discordiis lacerari Ecclesiam: sed præstat esse aliquos qui se ab impiis disjungant, ut Christo capiti suo uniantur, quam omnes in contemptum Dei esse concordes. Itaque semper in schismatibus videndum quinam à Deo & pura ejus doctrina discessionem faciunt.

20. *Dæmonium habet.*] Quam possunt odiosissimo probro infamant Christum, ut eum audire omnes horreant. Nam impii, ne cedere Deo cogantur, furiose & clausis oculis in superbum ejus contemptum prorumpunt, & alios incitant ad eandem rabiem, ne qua vox Christi cum silentio audiatur. Atqui ipsa Christi doctrina satis in se defensionis habet adversus calumnias. Atque hoc suo responso intelligunt fideles quum *hæc verba* negant esse *dæmoniaci*. perinde enim est acsi judicium ex re ipsa fieri poscerent: veritas enim (ut dictum est) seipsam satis asserit. Atque hoc est unicum fidei nostræ præsidium, quod nunquam efficere poterunt impii quin Dei virtus & sapientia in Euangelio refulgeat.

22. *Facta sunt encænia.*] Acsi diceres Innovationes: quia templum, quod pollutum fuerat, de integro consecratum fuit auspiciis Judæ Machabæi: ac tunc institutum fuit ut quotannis festus ac celebris esset dedicationis novæ dies: ut Dei gratiam, quæ finem Antiochi tyrannidi imposuerat, memoria repeterent. Tunc autem in templo Christus pro more apparuit, ut in frequenti hominum conventu uberior esset prædicationis suæ fructus. *Porticum Solomonis* templum vocat Euangelista: non quod Sanctuarium esset, sed templi solum appendix. Nec porticum veterem intelligit à Solomone olim extructam (quæ à Chaldæis prorsus dejuta fuerat) sed quam Judæi, forte primum ab exilio Babylonico reversi, ad exemplar veteris illius conditam, nomine etiam ornaverant, ut plus haberet dignitatis. deinde Herodes novi templi conditor.

24. *Circumdederunt ergo eum Judæi.*] Non dubium est quin astute Christum aggressi fuerint, saltem qui primi erant hujus consilii auctores; nam vulgus promiscuum potuit sine fraude expetere ut Jesus palam manifestaret se missum esse à Deo liberatorem. sed pauci captiose & per insidias vocem hanc in turba elicere volebant, ut per tumultum è medio tolleretur, vel Romani in eum manus injicerent. Quod se queruntur teneri *suspensos*, eo præ se ferunt se redemptionis promissæ tam ardenter esse cupidos ut Christi desiderium assidue eorum animos sollicitet. atque hic verus est pietatis affectus, nusquam alibi invenire quam in solo Christo quod mentibus nostris satisfaciat, easque vere tranquillet. quemadmodum
Mat. 11. & ipse loquitur, Venite ad me omnes qui anxii estis
vers. 21. & onerati, & ego reficiam vos: & quietem invenient animæ vestræ. Ergo qui ad Christum veniunt, sic comparatos esse decet ut se isti fingunt esse. Sed immerito Christum accusant, quasi hactenus non stabilierit ipsorum fidem: nam per eos tantum steterat quominus plenam & solidam haberent ejus notitiam. Sed hoc incredulis perpetuum est, fluctuari dubios malle quam fundari in certo Dei verbo. Ita hodie plurimos videmus, quum ultro oculos claudant, spargere suæ dubitationis nebulas, quibus obscurent claram Euangelii lucem. Multos etiam videmus leves spiritus, qui per frivolas speculationes volitando, fixam stationem tota vita non reperiunt. Quum postulant ut Christus palam vel *Libere*, & cum fiducia se manifestet, sensus eorum est, ne oblique amplius & quasi per ambages se insinuet. Ita obscuritatis insimulant ejus doctrinam, quæ tamen satis aperta & sonora fuerat, nisi in homines surdos incidisset. Admonet autem hæc historia non posse nos malorum insidias & calumnias effugere si ad prædicandum Euangelium vocati sumus. Quare in excubiis stare oportet, nec quasi re nova percelli quum idem nobis quod magistro accidet.

25. *Dixi vobis.*] Non dissimulat Dominus se esse Christum, neque tamen docet eos quasi sint ad discendum idonei: quin potius malitiam in qua obstinati erant, illis exprobrat, quia nihil hactenus profecerant, verbo & operibus Dei edocti. Quod ergo non cognoscitur ab illis, id eorum vitio imputat. acsi diceret, Doctrina mea satis per se ad intelligendum facilis est: culpa autem in vobis hæret, quia Deo maligne resistitis. Postea de *Operibus* loquitur, ut duplicis contumaciæ ipsos convincat. nam præter doctrinam luculeotum habebant in miraculis testimonium, nisi Deo fuissent ingrati. Bis ergo repetit eos *non credere*: ut coarguat ipsos sponte surdos esse ad doctrinam, cæcos ad opera. quod signum est extremæ ac desperatæ malitiæ. Dicit se *Opera fecisse in nomine Patris*: quia hic erat scopus ut Dei virtutem in illis testatam faceret, unde palam fieret ipsum esse à Deo profectum.

26. *Quia non estis ex ovibus.*] Altiorem causam adducit cur neque miraculis neque doctrinæ fidem habeant: nempe quia siot reprobi. Notandum autem est Christi consilium. nam quia se Dei Ecclesiam esse jactabant, nequid eorum incredulitas Euangelio deroget, credendi donum speciale esse pronunciat. Et certe ut Deum cognoscant homines, prius
necesse est ab ipso esse cognitos, ut dicit Paulus. Galat. 4.
Rursum quos Deus non respicit, semper ab eo ma- vers. 9.
nere aversos necesse est. Siquis obmurmuret, causam incredulitatis residere in Deo, quia penes eum solum sit oves facere: respondeo ipsum omni culpa liberari, quando homines nonnisi voluntaria malitia gratiam rejiciunt. Conciliat Deus sibi fidem quantum satis est: sed feræ bestiæ nunquam mansuescunt, donec in oves Spiritu Dei mutatæ fuerint. Qui tales sunt, frustra tentabunt feritatis suæ culpam in Deum rejicere, quæ ipsorum naturæ propria est. In summa, significat Christus nihil esse mirum si paucos habeat Euangelio suo obsequentes, quia feroces sint ac indomitæ bestiæ quicunque Spiritu Dei ad obsequium fidei subacti non sunt. Quo magis indignum est atque absurdum ut ab hominum fide pendeat Euangelii auctoritas: quin potius reputent fideles eo se magis Deo obstrictos esse, quod quum alii in cæcitate maneant, Spiritus illuminatione ad Christum tracti sunt. Hic etiam habent Euangelii ministri quo se consolentur, si non omnibus utilis sit eorum labor.

27. *Oves meæ.*] Probat argumento à contrariis ipsos non esse oves, quia non obediant Euangelio: Deus enim quos elegit, efficaciter vocat. ita fide
probantur Christi oves. Et certe Ovium nomen ideo Ovium
ad fideles transfertur quia Deo se per manum summi nomen.
Pastoris tegendos tradunt, & deposita priore feritate, dociles se & morigeros præbent. Hæc etiam non parva est consolatio piis doctoribus, quod utcunque major pars mundi Christum non auscultet, habet tamen ipse suas oves quas cognoscit, & à quibus vicissim cognoscitur. Quantum in se est studeant totum mundum ad Christi ovile aggregare: sed ubi non succedit pro voto, contenti sint hoc uno, quod sua opera colligentur qui oves sunt. Reliqua jam supra exposui.

28. *Et non peribunt in æternum.*] Incomparabilis fructus hic fidei est quod certos ac securos esse nos jubet Christus, quum fide in suum ovile sumus aggre-

aggregari. Sed notandum eſt ſimul qua fultura nitatur hæc certitudo, nempe quia ipſe futurus ſit ſalutis noſtræ fidelis cuſtos: nam *in manu ſua* ipſam eſſe teſtatur. Quod ſi hoc nondum ſufficiat, Patris virtute tuto ſervatum iri dicit. Inſignis locus, quo docemur non minus certam eſſe electorum omnium ſalutem quam invicta eſt Dei potentia. Porro non voluit Chriſtus hanc vocem temere in aërem jactare, ſed promiſſionem dare ſuis quæ penitus infixa eorum animis inſideat. Ergo colligimus eo ſpectare ſententiam Chriſti ut electis firma conſtet ſalutis certitudo. Validis quidem hoſtibus ſumus circumdati, & tanta eſt noſtra imbecillitas ut ſingulis momentis parum diſtemus à præſenti morte: ſed quia *Major* (ſive potentior) *eſt omnibus* qui depoſitum noſtrum ſervat, non eſt quod trepidemus quaſi in periculo ſit vita noſtra. Hinc etiam colligimus quam inſana ſit Papiſtarum fiducia, quæ in liberum arbitrium, in virtutem propriam & operum merita recumbit. Longe aliter ſuos Chriſtus inſtituit, ut ſe in hoc mundo, tanquam in media ſylva, inter innumeros latrones eſſe meminerint: ac præterquam quod ſunt inermes prædæque expoſiti, materiam mortis in ſe incluſam eſſe agnoſcant: ut una Dei cuſtodia freti, ſecure ambulent. Denique ideo certa nobis ſalus quia in manu Dei eſt, quia & fides noſtra infirma eſt, & nos ad vacillandum nimis proclives. Sed Deus, qui nos in manum ſuam recepit, ſatis robuſtus eſt ut ſolo flatu omnes hoſtium noſtrorum machinas diſcutiat. Huc convertere oculos operæpretium eſt, ne tentationum metus nos exanimet. Nam & Chriſtus modum oſtendere voluit quo inter lupos oves quiete verſentur. *Et nemo poteſt rapere è manu Patris.* Copula illativæ particulæ loco hic poſita eſt. nam ex invicta Dei potentia colligit Chriſtus hoſtium libidini non eſſe obnoxiam piorum ſalutem: quia neceſſe foret Deum vinci, qui nos ſub manus ſuæ tutela habet.

30. *Ego & Pater unum ſumus.*] Voluit impiorum ſannis occurrere. jactare enim poterant nihil ad ipſum pertinere Dei potentiam, ut diſcipulis ſuis promitteret certum ejus præſidium. Teſtatur ergo ſibi ita conjunctas eſſe cum Patre rationes, ut ejus auxilium ſibi ac ſuis ovibus nunquam defuturum ſit. Abuſi ſunt hoc loco veteres, ut probarent Chriſtum eſſe Patri *ὁμοούσιον*. Neque enim Chriſtus de unitate ſubſtantiæ diſputat, ſed conſenſu quem cum Patre habet: quicquid ſcilicet geritur à Chriſto, Patris virtute confirmatum iri.

31. Suſtulerunt ergo iterum lapides Judæi, ut lapidarent eum.
32. Reſpondit eis Jeſus, Multa bona opera oſtendi vobis ex Patre meo: propter quod
eorum operum lapidatis me?
33. Reſponderunt ei Judæi, dicentes, Non boni operis cauſa lapidamus te, ſed blaſ-
phemiæ: & quod tu, quum homo ſis, facis teipſum Deum.
Pſal. 82. 34. Reſpondit eis Jeſus, Nonne eſt ſcriptum in Lege veſtra, Ego dixi, dii eſtis?
verſ. 6. 35. Si illos dixit deos ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolvi Scri-
ptura:
36. Quem Pater ſanctificavit, & miſit in mundum, vos dicitis blaſphemare quia dixi,
Filius Dei ſum?

31. *Suſtulerunt ergo iterum lapides.*] Sicuti pietas in aſſerenda Dei gloria ſuo zelo ardet, quem Spiritus Dei moderatur: ita infidelitas mater eſt furoris: & diabolus ita impios exagitat ut nihil quam cædes ſpirent. Hic exitus demonſtrat quo animo Chriſtum interrogaverint. nam aperta confeſſio, cujus cupidos ſe fingebant, illos ſtatim in rabiem adigit: & tamen quum ita violenter ferrentur ad opprimendum Chriſtum, non dubium eſt quin judicii colorem obtenderint, quaſi hoc agerent ex Deut. 13. verſ. 5. Legis præſcripto, ubi Deus pſeudoprophetas lapidari jubet.

32. *Multa bona opera.*] Hic Chriſtus non tantum cauſam eſſe negat cur ira ſæviant, ſed eos ingratitudinis accuſat, quod Dei beneficiis tam iniquam mercedem rependant. Nec uno vel altero opere ſe de illis bene meritum eſſe commemorat, ſed pluribus in rebus ſe fuiſſe erga eos beneficum: deinde non erga ſe modo, ſed potius in Deum ingratos eſſe coarguit, quum ſe dicit Patris miniſtrum, qui ejus virtutem in medium protulerit, ut illis nota teſtataque foret. Nam quum dicit *Ex Patre*, ſignificat Deum fuiſſe auctorem. Summa eſt, Voluit Deus per me vobis innoteſcere, præclara beneficia vobis per manum meam largitus eſt: excutite me quantum voletis, nihil inter vos geſſi niſi laude & gratia dignum. neceſſe eſt igitur ut Dei dona in me nunc furioſe perſequi velitis. Interrogatio autem plus habet momenti ad pungendas eorum conſcientias quam ſi ſimpliciter aſſerendo loquutus eſſet.

33. *Non boni operis cauſa.*] Quamlibet aperte bellum cum Deo gerant impii, nunquam tamen ſine honeſto prætextu peccare volunt. Ergo dum inſaniunt adverſus Filium Dei, hac crudelitate nondum contenti ultro eum accuſant, ſeque Dei gloriæ patronos faciunt ac vindices. Quare neceſſe eſt ut bona conſcientia murus ſit nobis aheneus, quo probra & calumnias quibus impetimur, fortiter repellamus. Quocunque enim colore ſplendeat eorum malitia, & quicquid ignominiæ nobis ad tempus inurant, ſi pro cauſa Dei pugnamus, ille ſe minime abnegabit quin veritatem ſuam aſſerat. Sed quia nunquam impiis deſunt prætextus ad gravandos Dei ſervos, & ſimul accedit ferrea impudentia, ut victi maledicere non deſinant: patientia & manſuetudine opus eſt quæ nos in finem uſque ſuſtineat. *Blaſphemiæ* nomen, quod apud profanos ſcriptores generale eſt pro quovis convitio, Scriptura ad Deum refert, quum læditur ejus majeſtas & contumelia afficitur. *Quod tu, quum homo ſis.* Duæ ſunt blaſphemiæ ſpecies: vel quum proprio honore ſpoliatur Deus, vel quum illi quippiam affingitur ejus natura indignum & alienum. Chriſtum ergo blaſphemum & ſacrilegum eſſe contendunt, quia mortalis homo divinum ſibi honorem uſurpet. Et vera erat hæc blaſphemiæ definitio, ſi nihil aliud quam homo fuiſſet Chriſtus: tantum in eo peccant quod divinitatem, quæ in miraculis conſpicua erat, cernere non dignantur.

Duæ ſunt blaſphemiæ ſpecies.

34. *Nonne eſt ſcriptum.*] Objectum ſibi crimen diluit, non negando ſe Dei Filium, ſed tuendo recte hoc dictum eſſe. Quanquam reſponſum ſuum magis aptat perſonis quam rem ipſam penitus explicet. nam eorum malitiam refellere in præſentia ſatis habuit. Quo ſenſu vocaverit ſe Filium Dei, oblique inſinuat magis quam plane exprimat. Argumentum autem quo utitur, non à paribus ſumptum eſt, ſed à minori ad majus. Scriptura deos vocat quibus functionem honorificam Deus impoſuit: hoc ergo honoris titulo longe dignior eſt quem Deus ſegregavit ut ſupra alios omnes emineat. unde ſequitur, malignos & ſiniſtros eſſe interpretes qui prius illud admittunt,

in secundo autem arripiunt offensionis causam. Testimonium qood citat Christus, io Psalmo 82. habe- *Psal. 82. vers. 6.* tur, ubi expostulat Deus cum Regibus & Judicibus terræ qui imperio & potentia tyrannice ad suas libidines, ad opprimendos miseros, & quodvis iniquum facinus abutuotur. Exprobrat autem illis quod parum memores unde tantum dignitatis acceperint, nomen Dai profanent. Hoc Christus ad præsentem causam accommodat, quod deorum nomine ornentur, quia ad regendum mundum Dei siot ministri. Eadem ratione & Angelos Scriptura deos appellat, quia per illos Dei gloria mundum irradiat. Notanda est loquutio, *Ad quos sermo Dei factus est.* iotelligit enim Christus certo Dei mandato esse instructos. Unde colligimus imperia non temere, neque hominum errore esse exorta, sed Dei arbitrio constituta esse; quia politicum ordinem vigere inter homines, jureque ac legibus nos gubernari velit. Qua ratione *Rom. 13. vers. 1.* dicit Paulus, Deo rebelles esse quicunque potestati resistunt: quia non sit potestas nisi divinitus ordinata. Siquis objiciat, alias quoque vocatiooes esse à Deo, & illi probari, neque tamen propterea agricolas aut bubulcos aut sutores vocari deos: respoodeo non esse hoc generale, ut quicuoque à Deo vocati sunt ad certum aliquod vitæ genus, dii vocentur: sed Christum de Regibus loqui quos Deus in altiorem gradum extulit, ut præsint atque excellant. In summa, sciamus magistratus ideo esse deos quia imperium Deus illis mandavit. *Legis* nomioe boc loco Christus totam doctrinam complectitur qua Deus veterem Ecclesiam gubernavit. Nam quia Prophetæ Legis duntaxat interpretes fuerunt, merito & Psalmi censentur Legis accessio. *Scripturam non posse solvi*, perinde valet atque Scripturæ doctrinam esse inviolabilem.

36. *Quem Pater sanctificavit.*] Quædam est piis omnibus communis sanctificatio. sed hic Christus aliquid longe præstantius sibi vendicat: nempe quod unus ab omnibus aliis segregatus fuerit in quo se virtus Spiritus, & Dei majestas exereret: quemadmodum supra, se ab eodem Patre signatum esse dicebat. *Cap. 6. vers. 27.* Propric autem boc ad Christi personam refertur, quatenus in carne manifestatus est. Itaque hæc duo conjuncta soot, quod sanctificatus fuerit, & missus in mundum. sed simul tenendum est quorsum & qua lege missus fuerit, ut scilicet salutem ex Deo afferret, atque omni ex parte probaret se ac præstaret Dei Filium. *Vos dicitis blasphemare.* Torquebant bunc locum olim Arriani, ut Christum probarent noo natura Deum esse, sed quasi precariam babere divinitatem. Sed facilis est bujus erroris refutatio: quia non disputat hic Christus quis io se sit, sed qualis ex miraculis in carne humana agnosci debeat. Neque enim nnquam apprehendi à nobis æterna ejos divinitas poterit nisi eum amplexi fuerimus quateous à Patre exhibitus est Redemptor. Adhæc memoria tenendum est quod prius attigi, Christum boc loco oon palam, neque diserte (ut inter suos discipulos) testari quisnam sit: sed magis insistere in refellenda hostium suorum calumnia.

37. Si non facio opera Patris mei, ne mihi credatis.
38. Si autem facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: ut cognoscatis & credatis quod in me est Pater, & ego in eo.
39. Quærebant ergo eum rursus apprehendere: & exivit ex manu eorum.
40. Et iterum abiit trans Jordanem in locum ubi Joannes primum baptizabat: & mansit illic.
41. Et multi venerunt ad eum, ac dicebant, Joannes quidem signum nullum fecit: quæcunque autem dixerat Joannes de eo, vera erant.
42. Et multi illic crediderunt in eum.

37. *Si non facio opera.*] Ne exciperent Judæi, frustra ab eo jactari sanctificationem & quicquid iode pendebat, iterum inculcat sua miracula, in quibus satis luculentum ediderat specimen suæ divinitatis. Est autem coocessionis species: acsi diceret, Nolo alia lege vos ad fidem mihi habendam obstringi quam si res ipsa in medium prodeat: impune vobis liceat me rejicere nisi mibi Deus palam testimonium reddiderit. *Opera Patris* nominat, quæ vere divina erant, in quibus major potentia refulgebat quam ut posseot homini ascribi.

38. *Si autem facio opera Patris mei.*] Ostendit eos impii & sacrilegi contemptus teneri plane convictos, quia manifestis Dei operibus oihil bonoris deferant. Est autem secunda concessio, quum dicit, Etiam ut de doctrina vobis dubitare permittam, saltem oegare noo licebit, quæ edidi miracula ex Deo esse: Deum itaque, non hominem ex professo rejicitis. Cæterum quod fidem postponit scientiæ, quasi ordine sit inferior, ideo facit quod illi cum incredulis & præposteris hominibus negotium est, qui nisi experientia victi & coacti nunquam Deo cedunt. nam rebelles prius scire volunt quam credant. Et tamen nobis etiam eousque indulget Deus ut operum suorum notitia ad fidem nos præparet. Verum cognitio Dei & arcanæ ejus sapientiæ, fidem ordine sequitur: quia fidei obedientia januam regni cælorum nobis referat. *In me est Pater.* Idem repetit quod supra aliis verbis dixerat, Ego & Pater unum sumus. Huc tendunt omnia, quod in sua administratione nihil à Patre diversum habeat. *Pater* (inquit) *in me est.* hoc est, divina virtus se in me profert. *Et ego in Patre sum.* hoc est, nihil ago nisi auspiciis Dei, ita ut mutua sit inter me & Patrem conjunctio. Neque enim bic de essentiæ unitate sermo habetur: sed de manifestatione divinæ potentiæ in Christi persona unde constabat divinitus missum esse.

39. *Quærebant ergo eum apprehendere.*] Proculdubio ut eum ex templo extraherent statim lapidandum: neque enim Christi verbis mitigatus erat eorum furor. Quod elapsum dicit *Ex eorum manu*, non aliter quam admirabili Dei virtute fieri potuit. quo monemur, nos malorum libidini minime esse expositos, quam Deus, quoties ita visum est, freno suo cohibet.

40. *Abiit trans Jord.*] Transiit Christus ultra Jordanem, ne sibi assidue non magno cum fructu pugnandom foret. Itaque exemplo suo docuit occasione utendum esse. De loco secessus vide capite 1. v. 28.

41. *Et multi venerunt ad eum.*] Concursus hic ostendit Christum solitudinem minime quæsisse ut ab officio desisteret: sed ut sacrarium Dei erigeret in deserto, quum eum Hierosolyma (quæ propria erat ejus sedes) obstinate repulisset. Et sane hæc horribilis fuit Dei ultio, quod quum templum à Deo electum spelunca latronum esset, Ecclesia Dei in loco ignobili collecta fuit. *Joannes quidem.* Colligunt Christum Joanoe præstantiorem esse, quia tot miraculis sit insignis, quum Joannes nullum miraculum edidisset. non quod semper judicium ex miraculis fieri debeat, sed quod miracula doctrinæ adjuncta non leve pondus habeant: sicuti jam aliquoties dictum est. Porro oratio hæc defectiva est: comparant enim Christum cum Joanne, sed tantum alterum membrum exprimunt. Deinde pro confesso sumunt Joannem summum fuisse Dei Prophetam, & singu-

lari

lari Spiritus gratia præditum. Scite ergo ratiocinantur, Christum Joanni præferendum esse, quia hoc nonnisi certa Dei provideotiæ factum fuerit ut Joannes, maximus alioqui Propheta, nullo tamen miraculo commendatus esset: unde conficitur, rationem Cbristi io eo fuisse habitam, ut pluris fieret. *Quæcunque autem dixerat.* Non videtur hoc ab illis dictum, sed ab Euangelista additum esse, ut doceret duplici argumento eos fuisse adductos ut in Christum crederent: quia reipsa videbant verum esse testimonium quod ei Joanoes reddiderat, & plus illi dignitatis coociliabant miracula.

CAP. XI.

ÆGrotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania castello Mariæ & Marthæ hujus sororis.

Mat. 26. vers. 7. Infra 12.2 2. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, & abstersit pedes ejus capillis suis: cujus frater Lazarus ægrotabat.

3. Miserunt ergo sorores ad ipsum, dicentes, Domine, ecce, quem amas, ægrotat.

4. Jesus autem hoc audito, dixit, Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per ipsam.

5. Diligebat autem Jesus Martham, & sororem ejus, & Lazarum.

6. Postquam ergo audivit eum ægrotare, tunc mansit in loco ubi erat, duos dies:

7. Deinde post hoc dicit discipulis, Eamus in Judæam iterum.

8. Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, & rursum vadis illuc?

9. Respondit Jesus, Nonne duodecim sunt horæ diei? siquis interdiu ambulet, non offendit: quia lumen mundi hujus videt.

10. Siquis autem ambulet noctu, offendit: quia lumen non est illi.

1. *Ægrotabat autem quidam.*] Transit ad aliam historiam Euangelista, quæ miraculum continet in primis memorabile. Præterquam enim quod Christus in suscirando Lazaro singulare divinæ virtutis specimen edidit, simul vivaoi imaginem aore oculos posuit futuræ nostræ resurrectionis. & fuit hic quasi postremus actus & clausula: jam enim mortis tempus appropinqusbat. Noo mirum igitur si præcipue gloriam suam in eo opere illustraverit, cujus memoriam suorum animis volebat maxime infixam esse, ut quædam esset superiorum omnium obsignatio. Alios Christus mortuos suscitaverat: sed nunc in putrido cadavere potentiam suam exerit. Verum circumstantiæ, quæ ad celebrandam in hoc miraculo Dei gloriam faciunt, suo loco & ordine notabuotur. Quod Lazarum Bethaniensem ex *castello Mariæ ac Marthæ* fuisse dicit, probabile est fuisse expressum quia obscurior inter fideles Lazari fama erat quam sororum. Nam sanctæ istæ mulieres Christum hospitio excipere solebant, quemadmodum ex Luca apparet. (Luc. 10. vers. 38.) Nimis crassa hallucinatio fuit quod Monachi & similes rabulæ sub Papatu ex *castello* (id est, oppidulo vel pago) arcem fecerunt. Ejusdem etiam inscitiæ est quod Mariam hanc Lazari sororem, fingunt infamem illam & probrosæ vitæ mulierem fuisse, cujus meminit Lucas cap.7. (Luc. 7. vers. 37.) Errori causam unctio præbuit: quasi vero non satis constet sæpius unctum fuisse Christum, & quidem diversis io locis. Muliet peccatrix de qua narras Lucas, Hierosolymis, ubi degebat, Christum unxit: Maria autem Bethaniæ idem postea fecit in suo pago. Præteritum vero tempus quo usus est Euangelista, *Unxit*, non ad tempus rei gestæ de qua nuoc agitur, referri debet, sed ad tempus quo scribebat. acsi diceret, Hæc est Maria quæ postea ungueotum effudit, cujus causa exortum est murmur inter discipulos.

3. *Ecce, quem amas, ægrotat.*] Brevis nuncius: sed unde Christus facile colligere poterat quidnam duæ sorores vellent. nam sub hac querimonia verecunde preces suas insinuant, ut opem ferre velit. Non prohibemur quidem à longiore precandi forma: hæc tamen summa est, curas nostras, & quicquid nos malotum angit, io Dei sinum coojicere, ut remedium afferat. Sic & cum Christo agunt istæ mulieres: malum illi suum familiariter exponunt, ac inde levationem sperant. Notandum etiam qood impetrandi auxilii fiduciam concipiunt ex Christi amore. atque hæc perpetua est rite orandi regula: ubi enim amor Dei, illic certa est & præsens salus: quia non amat, & deserit.

4. *Jesus autem hoc audito.*] Voluit hoc responso curam discipulis eximere, ne ipsos male haberet quod tam securum in amici periculo cernerent. Ergo ne anxii sint interea de vita Lazari, morbum negat lethalem esse: quio potius novam sibi gloriæ materiam fore promittit. Porro tamet si mortuus est Lazarus, quia tamen paulo post vitæ eum restituit Christus, bunc exitum respiciens, morbum dicit non esse ad mortem. Alterum membrum *Pro gloria Dei*, non ita opponitur quasi hoc perpetuum sit argumentum. Scimus enim, etiam dum pereunt reprobi, non minus in eorum interitu conspicuam refulgere Dei gloriam quam in piorum salute. Sed Christus proprie hoc loco Dei gloriam notavit quæ cum officio suo conjuncta erat. Porro in Christi miraculis noo formidolosa Dei potentia, sed benefica suavisque apparuit. Ergo quum mortis periculum esse negat, ubi suam & Patris gloriam vult manifestare, reputandum est quorsum & in quem finem à Patre missus sit; oempe ut servet, non ut perdat. Magnum etiam pondus babet hæc loqoutio, *Pro Dei gloria, ut glorificetur Filius Dei.* Inde enim colligimus Deum in Filii sui persona sic velle agnosci, ut quicquid sibi honoris haberi postulat, Filio tribuatur. Ideo habuimus supra capite 5. v.23. Qui non honorat Filium, neque Patrem bonorat. Quare frustra Turcæ & Judæi, quum siot in Christum contumeliosi, se Deum colere obtendunt: imo Deum à seipso divellere hoc modo conantur.

5. *Diligebat autem Jesus Martham.*] Videntur in speciem hæc pugnare, quod biduum maneat Cbristus trans Jordanem, quasi Lazari vitam negligens: & tamen ipsum ac sorores amare dicatur. Nam quum sollicitudinem amor gignat, statim accurrere debuit. Porro quum Christus unicum sit divinæ gratiæ speculum, docemur hac ejus mora non æstimandum esse nobis amorem Dei à præsenti rerum statu. Rogatus, sæpe auxilium suum differt, vel ut orandi ardorem magis acuat, vel ut patientiam nostram exerceat, simulque assuefaciat ad obsequium. Sic ergo Dei opem fideles implorent ut simul discant vota sua suspendere, siquando tardius quam videtur necessitas postulare, manum suam ad ipsos juvandos proferat. Nam utcunque cesset, nunquam tamen dormit, nec suorum obliviscitur. Interea certo simus persuasi, ipsum, quoscunque diligit, velle salvos esse.

7. *Deinde post hoc dicit.*] Nunc tandem se curam Lazari habuisse demonstrat, quum putarent discipuli ipsum esse oblitum, vel saltem Lazari vitam

alis

aliis rebus posthabere. Hortatur ergo eos ut trajecto Jordane Judæam petant.

8. *Rabbi, nunc quærebant.*] Quod eum absterrent discipuli, non tam fortasse ejus causa faciunt quam sui respectu, quod sibi quisque timeat: sicuti commune erat omnibus periculum. Ergo quum crucem subterfugiant, idque fateri pudeat: quod magis est speciosum, se pro magistro sollicitos esse obtendunt. Idem quotidie permultis accidit: nam qui ab officio declinant crucis metu, multiplices hinc inde prætextus sibi accersunt ad obtegendam suam mollitiem, ne videantur absque justa causa Deum fraudare debito obsequio.

9. *Nonne duodecim sunt.*] Varie expositus fuit hic locus. Quod putarunt nonnulli doceri his verbis mutabiles esse hominum animos, ut singulis interdum horis novum ac diversum consilium capiant, nimis remotum est à Christi mente: nec sane referre dignatus essem nisi quia in vulgare proverbium cessit. Ergo genuino & simplici sensu contenti simus. Primum similitudinem mutuatur Christus à nocte & die. nam siquis in tenebris iter faciat, non mirum si subinde impingat, vel erret, vel labatur: at lux Solis interdiu viam monstrat, nequid sit periculi. Vocatio autem Dei instar lucis diurnæ est, quæ nos errare vel impingere non patitur. Quisquis ergo Dei verbo obtemperat, nec quicquam aggreditur nisi ejus jussu, illum quoque habet è cælo ducem ac directorem, & hac fiducia secure & intrepide viam arripere potest: nam (ut habetur Psalmo 91.) Quis-
Psal. 91. vers. 11. quis in viis suis ambulat, Angelos habet custodes, & eorum ductu tutus est, ne ad lapidem pes ejus offendat. Christus ergo hoc præsidio fretus animose pergit in Judæam, lapidationem non metuens: quia nullum sit errandi periculum ubi Deus Solis officium faciens nobis prælucet, cursumque nostrum moderatur. His verbis docemur, quoties homo propriis consiliis sine Dei vocatione se permittit, totam ejus vitam nihil quam vanum & erroneum esse cursum: & qui maxime sibi sapere videntur, ubi os Dei non interrogant, ac Spiritum ejus non habent actionum omnium præsidem, cæcos esse in tenebris palantes: unam hanc esse rectam viam, si vocationis divinæ probe nobis conscii, præeuntem semper habemus Deum. Hanc bene instituendæ vitæ regulam sequitur certa fiducia prosperi successus: quia fieri non potest quin feliciter gubernet Deus. Atque hæc cognitio plusquam necessaria nobis est: vix enim pedem ad sequendum eum movere possunt fideles, quin mille statim obstacula ingerat Satan, varia hinc inde discrimina ostentet, modisque omnibus viam obstruere machinetur. Atqui ubi Dominus tanquam accensa luce sua nos ad pergendum invitat, magno animo pergendum est, etiamsi multæ mortes iter obsideant: quia nunquam nos progredi jubet, quin addita simul promissione animet, ut certo statuamus bene & feliciter nobis cessurum quicquid ex ejus mandato suscipimus. Hic currus est noster, in quem quisquis se recipiet, lassitudine nunquam deficiet: imo si magis ardua sint obstacula quam ut per ipsa curru vehamur, his tamen alis instructi, semper reperiemus exitum, donec ad metam perventum fuerit: non quod fidelibus nihil adversi accidat, sed quia res adversæ illis adjumenta sunt in salutem. Summa est, intentos semper oculos Dei fore in eorum custodiam qui ad ejus nutum intenti erunt. Hinc rursum colligimus, quoties homines neglecto & præterito Dei verbo sibi temere indulgent, & quod adlubescit suscipiunt: totum vitæ eorum cursum maledictum esse à Domino, semperque eorum audaciæ cæcæque libidini paratam esse vindictam. Diem autem hic Christus ex more antiquo in duodecim horas partitur. Quamvis enim æstate ac hyeme dies varient, semper tamen diurnas horas duodecim, & totidem nocturnas habebant.

11. Hæc loquutus est. & post hoc dicit illis, Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut expergefaciam eum.

12. Dixerunt ergo discipuli ejus, Domine, si dormit, salvus erit.

13. Dicebat autem Jesus de morte ejus: illi autem putabant de dormitione somni eum dicere.

14. Tunc ergo palam dixit illis Jesus, Lazarus mortuus est:

15. Et gaudeo propter vos, quod non fuerim illic, ut credatis. Sed eamus ad eum.

16. Tunc Thomas, cognomine Didymus, dixit condiscipulis, Eamus & nos, ut moriamur cum illo.

17. Venit itaque Jesus, & invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem.

11. *Amicus noster dormit.*] Quia prius negaverat lethalem esse morbum, ne re inopinata nimis turbentur discipuli, nunc simul mortuum esse indicat, & spem resurrectionis facit. Mira autem eorum ruditas, quod dictum Christi de somno accipiunt. Etsi enim metaphorica est loquutio, adeo tamen frequens ac trita est in Scripturis, ut Judæis omnibus familiariter nota esse debuerit.

12. *Si dormit, salvus erit.*] Quum somnum Lazaro salubrem esse excipiunt, ita oblique student dehortari Christum ne illuc se conferat. Neque tamen astute in suum commodum deflectunt Christi sermonem: sed quia de somno loquutum putabant, libenter hanc fugiendi periculi occasionem arripiunt. Augustinus & multi post eum argute philosophantur in verbo Dormiendi: nempe ideo transferri ad mortem quia Deo tam facile sit excitare mortuos in vitam, quam facile solemus nos expergefacere qui dormiunt. Sed nihil tale venisse Christo in mentem, ex perpetuo Scripturæ usu colligere licet. Imo quum hæc eadem translatio profanis quoque scriptoribus trita sit, certum est non alia ratione venisse in usum nisi quia sine sensu jacet exanime cadaver, sicuti & sopitum hominis corpus: unde & somnus non inepte vocatur mortis imago, & apud Homerum κασίγνητος θανάτοιο. Porro quum hoc nomine corporum duntaxat notetur dormitio, nimis insulse fanatici quidam ad animas trahunt, acsi intelligentia privatæ, morti subjacerent. Porro Christus suam potentiam in eo commendat quod se venturum dicit ut Lazarum excitet. Etsi enim, ut dictum est, in verbo Dormiendi non exprimitur resurrectionis facilitas, Christus tamen dominum se mortis ostendit, quum se expergefacere dicit quos restituit in vitam.

14. *Tunc ergo dixit palam illis.*] Insignis Christi bonitas, quod tantam in discipulis crassitiem ferre potuit. Et certe ideo distulit ad tempus ampliore Spiritus gratia eos donare, ut momento renovati majus esset miraculum. Quum dicit, *Et gaudeo propter vos*, significat suam absentiam illis fuisse utilem, quod obscurior fuisset ejus virtus si protinus opem Lazaro tulisset: nam quo propius ad ordinariam naturæ rationem accedunt Dei opera, eo magis vilescunt, ac minus est illustris eorum gloria. Idque quotidie experimur. Nam si statim manum porrigit, opem ejus non apprehendimus. Ergo ut Lazari resurrectionem vere divinum esse opus agnoscerent

disci-

discipuli, eam differri oportuit, ut longissime ab humano remedio abesset. Cæterum memoria reperendum est quod prius attigi, paternam Dei erga nos indulgentiam hic repræsentari in Christi persona. Quum ergo nos Deus malis obrutos languere diu sinit, sciamus eum ita saluti nostræ consulere. Nos quidem tunc anxii tristesque gemimus, sed Dominus bono nostro gaudet ac duplex ejus humanitas refulget in hac parte, quod non tantum vitiis nostris ignoscit, sed lætus rationes invenit quibus ea corrigit. *Ut credatis.* Non intelligit hoc primum in illis fuisse fidei rudimentum, sed inchoatæ jam fidei confirmationem, quum adhuc perquam exigua esset ac debilis. Interea subindicat, nisi palam exerta fuisset Dei manus, ipsos non fuisse credituros.

16. *Tunc Thomas.*] Hactenus Christum retrahere conati sunt discipuli: nunc sequi paratus est Thomas, sed absque fiducia: saltem promissione Christi se non munit, ut hilaris ac tranquillus eum sequatur. Hæc enim vox desperationis est, *Eamus ut moriamur:* quum eos de vita certos deceret esse. Porro relativum *illo* tam de Lazaro quam de Christo potest exponi. verum si de Lazaro exponas, ironia erit: acsi dictum esset, Quid proderit illuc venire? nisi forte non possumus aliter amicorum officio defungi nisi ut mortem simul oppetamus. Magis tamen alter sensus mihi probatur, quod Thomas non recuset cum Christo mori. Sed hoc, quemadmodum dixi, ex inconsiderato zelo manat: quia animum potius ex fide promissionis colligere debuit.

18. Erat autem Bethania propinqua Hierosolymæ, stadiis fere quindecim.
19. Et multi ex Judæis venerant ad Martham & Mariam, ut eas de fratre suo consolarentur.
20. Martha igitur quum audisset quod Jesus veniret, obviam illi venit: Maria autem domi sedebat.
21. Dixit ergo Martha ad Jesum, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.
22. Sed & nunc scio quod quæcunque petieris à Deo, dabit tibi Deus.
23. Dicit ei Jesus, Resurget frater tuus.
24. Dicit ei Martha, Scio quod resurget in resurrectione in novissimo die.
25. Dixit ei Jesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.
26. Et omnis qui vivit, & credit in me, non morietur unquam. Credis hoc?
27. Dicit ei, Certe Domine: ego credo quod tu es Christus Filius Dei, qui in mundum venturus erat.

18. *Erat autem Bethania.*] Sedulo persequitur Euangelista quæ ad historiæ certitudinem faciunt. quam vicina esset Hierosolyma castello Bethaniæ refert, necui mirum sit multos illinc ex amicis ad consolandas sorores venisse, quos miraculi testes Deus esse voluit. Nam etsi humanitatis officio adducti fuerant, arcano tamen Dei consilio in alium finem illuc fuerant collecti, ne obscura esset Lazari resurrectio, vel domesticos tantum haberet testes. Hic autem maligna gentis ingratitudo convincitur, quod hoc tam luculentum divinæ virtutis specimen in loco celebri, in multa hominum frequentia, & prope urbis portas (quasi in theatro) editum, statim ex omnium oculis evanescit. Imo Judæi oculos maligne claudendo, data opera non viderunt quod sub oculis erat. Nec vero novum est vel rarum ut homines qui nimis cupide semper miraculis inhiant, ad eorum considerationem prorsus sint hebetes ac stupidi. Distantia locorum quæ notatur, minor duobus passuum millibus fuit. Stadium enim pedes sexcentos, hoc est, centum & viginti quinque passus continet.

19. *Ut eas de fratre suo consolarentur.*] Hoc quidem spectabant illi: at Deus aliud, quemadmodum dictum est. Porro inde apparet domum Lazari & sororum plenam fuisse dignitatis, & honorifice cultam. Cæterum quia naturale est ut luctum & mœrorem hominibus mors suorum afferat, non improbandum est hoc officium cujus meminit Euangelista: nisi quod vitiosus excessus, ut in aliis vitæ partibus, hic quoque regnans, rem per se non vitiosam corrumpit.

20. *Martha igitur quum audisset.*] Egreditur Martha extra pagum, ut postea videbimus, non tantum fortassis reverentiæ causa, sed ut ipsum occultius exciperet: quia recens erat memoria periculi, necdum bene quieverat hostium rabies, quæ Christi in Galilæam transitu paululum sedata, audito ejus adventu violentius de integro erumpere poterat.

21. *Domine si fuisses hic.*] Incipit à querimonia: quanquam hoc modo verecunde significat quid velit. Perinde enim est acsi diceret, Poteras tua præsentia fratrem meum eripere à morte, imo nunc etiam potes: quia nihil tibi negabit Deus. Sic autem loquendo, magis affectui suo indulget quam se contineat sub fidei regula. Hæc quidem verba partim ex fide profecta esse fateor: sed dico permistos fuisse incompositos affectus, qui eam ultra metas abriperent. Nam quod fratrem suum non fuisse moriturum sibi promittit si adfuisset Christus, unde illi hæc fiducia? Certe non concepta erat ex aliqua Christi promissione. restat igitur ut temere suis votis potius obsequatur quam se Christo subjiciat. Fidei est quod Christo potentiam tribuit, summamque bonitatem: quod autem sibi plus persuadet quam à Christo audierat, id est à fide alienum. Tenendus enim semper est mutuus inter verbum & fidem consensus, nequid sibi temere præter Dei verbum homo fabricet. Adde quod in præsentia Christi corporali nimis hærebat Martha. Ergo fides Marthæ immoderatis votis permista & implicita, superstitione etiam non omnino vacua, pleno fulgore elucere non potuit: ita tantum ejus scintillæ in his verbis emicant.

23. *Resurget frater tuus.*] Mira Christi comitas, quod Marthæ in iis quæ diximus vitiis ignoscens, plus illi ultro promittit quam præcise & aperte petere ausa fuerat.

24. *Scio quod resurget.*] Jam vero hic nimia Marthæ timiditas se prodit, quod Christi dictum extenuat. Diximus nuper, longius quam par erat fuisse progressam, quum sibi ex proprio animi sui sensu spem fingeret: nunc in contrarium vitium labitur, quod Christo manum tendente quasi trepidans subsistit. Quare utrumque nobis cavendum est, ne Dei verbo destituti, spes evanidas hinc inde quasi ventum hauriamus: rursum ne Dominus os suum aperiens, corda nostra vel occlusa vel nimis anguste restricta inveniat. Cæterum hoc responso amplius aliquid elicere Martha voluit quam sperare audebat ex Christi verbis. acsi diceret, Si de ultima resurrectione intelligis, nihil dubito [illegible] excitandus sit frater meus extremo die, & hac [illegible] me consolor: sed nescio an majus aliquid mihi significes.

25. *Ego sum resurrectio & vita.*] Primum affirmat

mat Christus se resurrectionem & vitam esse: deinde utrumque ejus sententiæ membrum seorsum & distincte exponit. Resurrectionem priore loco se nominat: quia ordine prior est restitutio à morte in vitam quam vitæ status. Atqui totum genus humanum in morte demersum est. Nemo itaque vitæ compos erit nisi qui prius resurrexerit à morte. Ita Christus se vitæ initium esse docet: postea autem subjicit vitæ quoque perpetuitatem suæ gratiæ opus esse. Porro de spirituali vita eum loqui, clare demonstrat expositio quæ mox sequitur, *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.* Quare ergo Christus resurrectio est? Quia filios Adæ, qui à Deo alienati erant per peccatum, Spiritu suo regenerat, ut novam vitam vivere incipiant. qua de re fusius disserui suprà, capite 5. v. 21. & 24. & Paulus ad Ephesios optimus est hujus loci interpres. Eant nunc qui naturæ motu præparari homines garriunt ad recipiendam Dei gratiam. Perinde est acsi dicerent mortuos ambulare. Nam quod vivunt homines ac spirant, sensu, intelligentia & voluntate præditi sunt, id totum ad interitum tendit: quia nulla animæ pars est vel facultas quæ non corrupta sit, & à rectitudine aversa. Ita fit ut mors ubique regnum occupet. Nam mori animæ, alienatio est à Deo. Ergo qui in Christum credunt, quum prius mortui essent, incipiunt vivere: quia fides spiritualis est animæ resurrectio, & animam ipsam quodammodo animat, ut vivat
Supr. 5. 25. Deo, secundum illud, Mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent. Præclarum sane fidei elogium, quod Christi vitam in nos transfundens à morte liberat.

26 *Et omnis qui vivit, & credit in me.*] Secundi membri expositio: nempe quomodo Christus vita sit: quia vitam, quam semel contulit, nunquam excidere patitur, sed ad finem usque conservat. Quid enim in tanta carnis fragilitate hominibus fieret, si vitam semel adepti, postea sibi relinquerentur? Ergo continuum vitæ statum in ejusdem Christi virtute fundatum esse oportet, ut quod cœpit perficiat. Fideles autem ideo dicuntur nunquam mori quia eorum animæ incorruptibili semine renatæ, Spiritum Christi in se manentem habent, quo assidue vegetantur. Nam etsi corpus morti obnoxium est propter peccatum, Spiritus tamen ille vita est propter justitiam, Rom. 8: 10. Quod autem exterior homo quotidie in illis corrumpitur, adeò nihil inde veræ ipsorum vitæ decedit, ut ejus progressus adjuvet: quia interior homo renovatur de die in diem. Imo 2.Cor. 4. 16.
ipsa mors quædam illis à mortis servitute manumissio est. *Credis hoc?* Videtur prima specie Christus ideo de spirituali vita disserere ut à præsenti desiderio Marthæ animum abducat. Optabat Martha restitui fratri suo vitam: excipit Christus, se vitæ præstantioris esse auctorem: quia scilicet cælesti virtute fidelium animas vivificet. Cæterum non dubito quin duplicem gratiam complecti voluerit. generaliter ergo spiritualem vitam commendat, quam suis omnibus confert: sed inde gustum præbere vult hujus virtutis quam mox in suscitando Lazaro ostensurus erat.

27. *Certe Domine.*] Ut probet Martha se credere de Christo quod audierat, ipsum esse resurrectionem & vitam, respondet se credere ipsum esse Christum, & Filium Dei: ut certe hæc cognitio summam bonorum omnium in se comprehendit. Tenendum enim semper est quorsum promissus esset Messias, & quod illi officium tribuant Prophetæ. Quum autem eum esse Martha confitetur qui venturus erat, fidem suam confirmat Prophetarum vaticiniis. Unde sequitur plenam rerum omnium instaurationem & solidam felicitatem ab eo sperandam esse: denique missum esse ut verum & absolutum regni Dei statum erigat & componat.

28. Quum hæc dixisset, abiit, & vocavit Mariam sororem suam secreto, dicens, Magister adest, & vocat te.

29. Illa simulatque audivit, surgit confestim, & venit ad eum.

30. Nondum autem venerat Jesus in castellum: sed erat in loco ubi occurrerat ei Martha.

31. Judæi ergo qui erant cum ea domi, & consolabantur eam, videntes quod Maria subito surrexisset, & exisset, sequuti sunt eam dicentes, Vadit ad monumentum ut ploret illic.

32. Maria ergo postquam venit ubi erat Jesus, quum vidisset eum, cecidit ad ejus pedes dicens ei, Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus.

33. Jesus ergo ut vidit eam flentem, & Judæos qui convenerant cum ea flentes, infremuit spiritu, & turbavit seipsum:

34. Et dixit, Ubi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni, & vide.

35. Lachrymatus est Jesus.

36. Dicebant ergo Judæi, Ecce quomodo amabat eum.

37. Quidam autem ex illis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut etiam hic non moreretur?

38. Jesus ergo rursus fremens in seipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca, & lapis positus super eam.

28. *Vocavit sororem suam.*] Probabile est Christum Marthæ rogatu extra pagum substitisse, ne in tantam hominum frequentiam prodiret. timebat enim periculum, quod nuper è media morte vix elapsus esset Christus. Ideo, ne longius spargeretur fama de illius adventu, clam sorori suæ indicat. *Magister adest.* Nomen *Magistri* ostendit quo loco inter pias istas matronas habitus fuerit Christus. Quanquam autem minus adhuc profecerant quam decebat, hoc tamen jam erat magnum quod se illi discipulas prorsus addixerant. Et subitus Mariæ discessus ut in ejus occursum veniat, non vulgaris reverentiæ testis est.

31. *Judæi ergo qui erant cum ea.*] Tametsi Christi permissu Martha domum reversa erat ut subduceret è turba sororem, aliud tamen consilium Christi fuit, ut Judæos scilicet haberet miraculi testes. Hoc quidem illi minime cogitant: sed novum non fuit homines quasi in tenebris, arcana Dei providentia, quo nequaquam tendebant deduci. Mariam ad sepulchrum pergere existimant, ex eorum more qui luctus sui irritamenta quærunt. Regnat enim vulgo hic morbus, ut mariti uxoribus vidui, parentes orbi liberis, & vicissim maritis uxores, & liberi parentibus privati, vel cognatis vel amicis, dolorem suum ambitiose quibus possunt modis augeant. & solenne est

est varia artificia io hunc finem cooquiri. Ita scilicet quum jam inordinati sint hominum affectus, novis stimulis eos excitant, quo vehementius ac majore impeto contra Deum ferantur. Porro istorum officium erat Mariam retrahere, ne ex sepulchri aspectu luctus materiam colligeret: verum tam acre remedium adhibere nou audent, sed fovent ipsi quoque intemperantiam doloris, comites se præbendo. Ita sæpe accidit ut parum valeant eorum consolationes qui suis amicis nimium blande indulgent.

32. *Accidit ad pedes ejus.*] Quod procidit ad ejus pedes, inde colligimus ultra communem hominum modum in illa domo cultum fuisse. Nam etsi coram regibus & principibus viris solebant se io terram prosternere: quia tamen nihil habebat secundum carnem Christus in se regale aut magnificum, alium in finem procidit Maria ad ejus pedes. Nec vero id erat factura nisi persuasa fuisset Dei esse Filium. *Domine, si fuisses hic.* Quanquam honorifice in speciem videtur de Christo loqui, quid tamen io his verbis vitiosum sit nuper ostensum est. Neque enim Christi virtus, quæ cælum & terram replebat, restringi ad corporalem ejus præsentiam debuit.

33. *Infremuit spiritu.*] Nisi condoluisset Christus illorum lachrymis, stetisset potius vultu rigido: quum autem sponte se illis conformat usque ad fletum, συμπαθῶς testatur. Causam enim talis affectus, meo judicio, exprimit Euangelista, quum dicit vidisse Mariam & reliquos flentes. Quamvis non dubitem altius eum spectasse, nempe ad communem generis humani miseriam. Tenebat enim quid sibi mandatum esset à Patre, & quorsum in mundum missus esset: oempe ut nos eximeret malis omnibus. Hoc ut opere ipso præstitit, sic ostendere voluit serio animi affectu se præstare. Ergo Lazarum suscitaturus, antequam remedium opemque afferat, fremitu spiritus, arcto doloris sensu & lachrymis testatur malis nostris perinde se affici acsi ea in se pateretur. Sed quomodo fremitus & perturbatio in personam Filii Dei competuot? Quia videtur quibusdam absurdum esse si Christum dicamus tanquam uuum aliquem ex hominum numero fuisse humanis passionibus subjectuo, non aliter existimant vel doluisse, vel gavisum esse, nisi quia affectus istos quoties visum est, arcana quadam dispensatione in se recipit. In hanc sententiam Augustious ab Euangelista dictum putat quod turbaverit seipsum: quum alios rapiant sui affectus, regnumque vel potius tyranoidem ad turbandas eorum mentes exerceant. Sensum ergo esse putat, quod Christus, alioqui sedatus, & ab omni passione immunis, fremitum & dolorem ultro accersiverit. Atqui, meo judicio, magis consentanea erit Scripturæ hæc simplicitas, si dicamus Filium Dei, quum carnem nostram induit, sponte etiam humanos simul affectus induisse, ut nihil à fratribus, excepto tantum peccato, differret. Hoc modo nihil derogatur Christi gloriæ, quum voluntaria tantum dicitur fuisse submissio, qua factum est ut in animæ affectibus nobis similis esset. Cæterum postquam ab initio se submisit, non putandum est ab illis vacuum fuisse & immunem. atque in eo fratrem se nostrum probavit, ut sciamus Mediatorem nobis esse qui infirmitatibus nostris facile ignoscat, & succurrere paratus sit, quas ipse in se expertus est. Siquis excipiat, quum vitiosæ sint hominum passiones, non congruere ut Filio Dei communes sint nobiscum: respondeo, inter nos & Christum longam esse distantiam. ideo enim vitiosi sunt nostri affectus quia intemperanter ruunt, nec modum ullum tenent: io Christo autem, quia compositi fuerunt in Dei obsequium & moderati, vitio prorsus carebant. Imo dupliciter vitiosi sunt ac perversi hominum affectus: primum quia turbulento motu feruntur, nec ad veram modestiæ regulam ordinati sunt: deinde quia non semper oriuntur ex legitima causa, vel saltem non referuntur ad finem legitimum. Intemperiem esse dico: quia nemo gaudet vel tristatur quantum satis est, & quantum Deus permittit. Multi etiam frenum potius excutiunt. Facit etiam mentis nostræ vanitas ut doleamus vel tristemur ob res nihili, vel nulla de causa: quia mundo nimium addicti sumus. In Christo nihil tale: nulla enim ejus passio ultra suum modum unquam erupit, nulla nisi justa & ex ratione rectoque judicio suscepta. Ut hoc clarius pateat, inter primam hominis naturam, qualis à Deo condita fuit, & hanc degenerem, quæ per peccatum corrupta est, operæpretium est distinguere. Deus quum hominem crearet, affectus illi indidit, sed morigeros & rationi obsequentes: quod autem nunc sunt incompositi & rebelles, accidentale est vitium. Jam Christus humanos affectus suscepit, sed citra ἀταξίαν: qua fit ut qui passionibus carnis obsequitur, Deo non obtemperet. Turbavit quidem seipsum Christus, & vehementer commotus fuit; sed ita ut se continuerit sub Patris voluntate. In summa, si passiones ejus cum nostris conferas, non minus inter se distabunt, quam aqua pura & illimis, tranquilloque tractu fluens, à turbidis lutosisque spumis differt. Porro ad ferream Stoicorum duritiem respuendam unum Christi exemplum sufficere nobis debet: unde enim, nisi ab ipso, petenda nobis est summæ perfectionis regula? Quin potius studendum est ut correcta donutaque contumacia, qua propter Adæ peccatum impliciti sunt nostri affectus, Christum sequamur ducem, qui nos in ordinem redigat. Sic Paulus non saxeum à nobis stuporem requirit, sed temperari luctum jubet, ne tristitiæ nos dedamus sicut increduli, qui spem non habeot: nam & ideo in se recepit Christus nostros affectus ut ejus virtute subigere possimus quicquid in illis vitiosum est.

1 Thess. 4. vers. 13.

36. *Ecce quomodo amabat.*] Duplex hic de Christo judicium nobis describit Joannes. nam priores isti qui dicebant, Ecce quomodo amabat eum, quamvis minus honorifice de Christo sentiant quam par erat, utpote nihil illi tribuentes nisi humanum, æquius tamen & modestius de ipso loquuntur quam alii, qui maligne illi obtrectant quod Lazarum à morte non eripuerit. Etsi enim virtutem Christi commendant (de qua tacebant alii) hoc tamen non faciunt sine exprobratione quadam. Satis inde patet non incognita illis fuisse quæ Christus miracula jam ediderat: sed eo fœdior est iogratitudo quod obtrectare non dubitant, quia nunc in una parte cessaverit. In eundem modum semper ingrati Deo fuerunt homines, ac esse pergunt. nisi votis nostris omnibus satisfaciat, statim ad querimonias prosilimus, Quum hactenus juvare solitus sit, cur nuoc me destituit ac frustratur? Duplex autem morbus hic grassatur: quia temere optamus quod non expedit, Deum tamen volumus perversis carnis nostræ votis subjicere: deinde quia importuni sumus flagitatores, & impatientiæ fervore ante tempus ruimus.

38. *Jesus ergo rursum.*] Quia noo accedit Christus ad sepulchrum tanquam otiosus spectator, sed athleta qui se ad certamen instruit, non mirum est si iterum fremat: violenta eoim mortis tyrannis, quæ illi vincenda erat, ante oculos versatur. Sunt qui exponaot ex indignatione natum esse hunc fremitum, quod eum offenderet ista incredulitas de qua diximus. Verum altera ratio mihi videtur esse aptior: nempe quod rem ipsam magis quam homines intuitus fuerit. Sequuotur variæ circumstantiæ, quæ Christi virtutem in Lazaro suscitando magis illustrant: nempe tempus quatridui, quod sepulchrum lapide obstructum erat, quem in omnium conspectu tolli jubet Christus.

39. Dicit Jesus, Tollite lapidem. Dicit ei soror ejus qui mortuus fuerat Martha, Domine, jam fœtet: quatriduanus enim est.

40. Dicit ei Jesus, Nonne dixi tibi, quod si credas, videbis gloriam Dei?

41. Sustulerunt ergo lapidem ubi positus erat is qui fuerat mortuus: Jesus autem sustulit oculos sursum, & dixit, Pater, gratias ago tibi quod me audisti.

42. Ego autem sciebam quod me semper audis: sed propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant quod tu me miseris.

43. Quum hæc dixisset, voce magna clamavit, Lazare, veni foras.

44. Et exivit qui mortuus fuerat, fasciis vinctus pedes & manus: & facies ejus sudario circumligata erat. Dicit eis Jesus, Solvite eum, & sinite abire.

39. *Domine, jam fœtet.*] Hoc signum est diffidentiæ: quia minus quam deceat sibi de Christi virtute promittit. Radix mali est, quia immensam & incomprehensibilem Dei potentiam carnis suæ sensu metitur: quia enim vitæ nihil minus convenit quam putredo & fœtor, colligit Martha jam non esse remedio locum. Ita quum præposteræ cogitationes animos nostros occupant, quodammodo arcetur à nobis Deus, ne opus suum in nobis impleat. Certe non stetit per Martham quin frater perpetuo jaceret in sepulchro: quia spem vitæ ejus sibi præcidens, viam simul ad eum suscitandum obstruere Christo nititur: & tamen nihil minus habebat in animo. Hoc facit fidei imbecillitas, ut distracti huc & illuc nobiscum ipsi pugnemus, & dum altera manu porrecta petimus à Deo auxilium, altera in promptu oblatum repellamus. non mentita quidem fuerat Martha quum diceret, *Scio quod quicquid petieris à Deo, dabit tibi*: sed parum juvat confusa fides & implicita, nisi, quum ad rem præsentem ventum est, in usum applicetur. Cæterum in Martha perspicere licet quam multiplices sint fidei defectus etiam in optimis. Venerat prima in occursum Christi. hoc non vulgare pietatis testimonium: & tamen impedimenta illi objicere non desinit. Ergo ut aditus ad nos patefiat Dei gratiæ, discamus longe majorem illi potentiam tribuere quam capiant sensus nostri. quod si non satis apud nos viget prima & unica Dei promissio, saltem quum nos secundo & tertio confirmat, exemplo Marthæ acquiescamus.

40. *Nonne tibi dixi.*] Objurgat Marthæ diffidentiam quod non satis spei ex audita promissione concipiat. Apparet autem ex hoc loco plus aliquid Marthæ fuisse dictum quam ad verbum Joannes expresserit. quanquam (ut admonui) hoc ipsum volebat sibi Christus, quum se vocaret resurrectionem & vitam. Damnatur ergo Martha quod non divinum aliquod opus expectet. *Si credas.* Hoc ideo dicitur, non solum quia fides oculos nobis aperit ut Dei gloriam in suis operibus fulgentem cernere nobis liceat: sed quia fides nostra Dei potentiæ & bonitati viam sternit ut se
Psal. 81. vers. 11. erga nos exerat, sicuti Psalmo 81. habetur, Dilata os tuum, & implebo illud. Quemadmodum rursus incredulitas obstruit accessum Deo, & quasi clausas tenet ejus manus: qua ratione
Mat. 13. vers. 58. alibi dicitur, Non poterat illic Jesus signum edere propter eorum incredulitatem. Non quod alligata sit Dei virtus hominum arbitrio: sed quia illam, quantum in se est, malitiæ suæ obstaculo arcent, indigni sunt quibus se patefaciat. Sæpe quidem fit ut superet Deus ejusmodi obstacula: sed tamen quoties manum suam retrahit ne incredulos juvet, hoc ideo fit, quia illam non admittunt, infidelitatis suæ angustiis conclusi. *Videbis gloriam Dei.* Nota miraculum vocari Dei gloriam, in quo Deus manus suæ virtutem exerens, nomen suum glorificat. Jam vero Martha secundo hoc Christi dicto contenta, lapidem moveri patitur: nihildum videt, sed quia audit non frustra hoc à Filio Dei mandari, ex solo ejus imperio libenter pendet.

41. *Jesus autem sustulit oculos.*] Signum animi fuit ad precandum vere compositi: nam ut quis rite Deum invocet, cum ipso oportet conjunctum esse. quod fieri nequit, nisi supra terram sublatus cælos ipsos conscendat. Non fit hoc quidem oculis; quando hypocritæ, qui in profundis carnis suæ sordibus demersi sunt, videntur torvo aspectu cælum ad se attrahere: sed quod illi simulant, filiis Dei sincere præstandum est. neque tamen qui in cælum oculos attollit, Deum illic sua cogitatione includere debet, qui ubique diffusus, cælum & terram implet: sed quia nunquam se expedire possunt hominum mentes à crassis figmentis quin humile aliquid & terrenum de Deo sentiant, nisi quum supra mundum erectæ sunt; illuc nos revocat Scriptura, *Jes. 66.*
& testatur cælum Dei esse sedem. Quantum ad ocu- *vers. 2.*
los spectat, non est perpetua ceremonia, & sine qua non constet legitima oratio. nam Publicanus qui dejecto in terram vultu precatur, cælum nihilominus fide sua penetrat. Utile tamen est exercitium illud quo se expergefaciunt homines ad quærendum Deum. Imo precandi ardor corpus sæpe ita afficit, ut præter meditationem ultro mentem sequatur. Certe non dubium est quin Christus, quum oculos sustulit in cælum, singulari vehementia illuc raptus fuerit. Adde quod sicuti apud Patrem totus erat, ita alios quoque ad ipsum secum deducere voluit. *Gratias ago.* Orditur à gratiarum actione, quum nihil petierit: sed quamvis Euangelista precatum esse conceptis verbis non referat, minime tamen dubium est quin præcesserit votum. neque enim aliter audiri potuit. Et credibile est, inter illos fremitus, quorum meminit Euangelista, orasse: quia nihil minus consentaneum est quam secum intus, ut stupidi homines solent, esse tumultuatum. Nunc impetrata Lazari vita, gratias Patri agit. Porro quod acceptam Patri refert hanc virtutem, nec sibi arrogat, in eo se Patris duntaxat ministrum profitetur: nam prout se ad hominum captum attemperat, nunc palam divinitatem suam asserens, sibi vendicat quicquid est Dei; nunc sustinere hominis personam contentus, totam divinitatis gloriam Patri concedit. Utrumque uno verbo Euangelista optime hic conciliat, quum dicit *audiri à Patre Christum: sed eum gratias agere, ut sciant homines quod à Patre missus fuerit.* hoc est, ut Dei Filium agnoscant. Quia enim non poterat Christi majestas in sua altitudine apprehendi, Dei virtus, quæ in carne ejus apparuit, ad illam altitudinem gradatim subvexit rudes & tardos hominum sensus. Nam quum totus esse noster voluerit, non mirum est si variis modis se nobis accommodet: imo qui propter nos exinaniri passus est, nihil absurdi est si nostra causa se demittat.

42. *Sciebam quod semper.*] Occupatio est, ne quis putaret non tanta gratia pollere apud Patrem ut promptum illi esset quæcunque vellet miracula edere. Significat ergo tantum esse sibi cum Patre consensum ut ab eo nihil sibi negetur: imo nulla precatione fuisse opus, quum solum exequeretur quod sibi

à Patre

à Patre mandatum sciebat: sed quo melius testatum fiat hominibus hoc vere divinum opus esse, ideo se invocasse Patris nomen. Si quis excipiat, cur non igitur omnes mortuos suscitaverit; facilis est responsio, certum modum Dei consilio finitum esse miraculis, quatenus sufficere noverat in Euangelii approbationem.

43. *Voce magna clamavit.*] Quod manu non attingit, sed voce tantum inclamat, in eo melius se profert divina ejus potentia: simul arcanam & mirificam verbi sui efficaciam nobis commendat. Quomodo enim vitam mortuis restituit Christus nisi verbo? Proinde in suscitando Lazaro visibile symbolum exhibuit spiritualis gratiæ, quam fidei sensu quotidie experimur dum vocem suam vivificam esse ostendit.

44. *Fasciis vinctus.*] Diligenter recenset Euangelista sudarium & fascias, ut sciamus prodiisse Lazarum ex sepulchro sicuti positus illic fuerat. Hunc quoque sepeliendi morem retinent hodie Judæi, ut corpus linteo tegentes, caput seorsum peplo involvant. *Solvite.* Restabat hoc ad amplificandam miraculi gloriam, ut divinum opus quod aspexerant suis oculis Judæi, manibus etiam palparent. Facere enim poterat Christus ut fascias, quibus ligatus erat Lazarus, excuteret, vel ut sponte diffluerent: sed voluit Christus adstantium manus sibi adhibere testes. Ter autem ridiculi sunt Papistæ, qui auricularem confessionem inde eliciunt. Christus (inquiunt) postquam Lazarum vitæ reddiderat, à discipulis suis solvi voluit. Ergo non satis est reconciliari nos Deo, nisi Ecclesia quoque peccata nobis remittat. Sed unde solvendi Lazari injunctas discipulis fuisse partes divinant? Quin potius id Judæis mandasse colligimus, quo illis omnem dubitationis scrupulum eximeret.

45. Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Jesus, crediderunt in eum.

46. Quidam autem ex illis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis quæ fecerat Jesus.

47. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dixerunt, Quid facimus? quia hic homo multa signa facit.

48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent locum nostrum & gentem.

49. Unus autem ex illis Caiaphas, qui Pontifex erat anni illius, dixit eis, Vos nescitis quicquam:

50. Neque reputatis quod expedit nobis ut moriatur unus homo pro populo, & non pereat tota gens.

51. Hoc autem à seipso non dixit: sed quum esset Pontifex anni illius, prophetavit quod Jesus moriturus esset pro gente:

52. Nec pro gente solum, sed ut filios Dei qui dispersi erant, congregaret in unum.

45. *Multi ergo*] Non passus est Christus fructu carere quod ediderat miraculum: quia hoc modo quosdam ad fidem adduxit. Tenendus est enim duplex miraculorum usus: nempe ut vel ad fidem nos præparent, vel in fide confirment. Priorem hic notat Euangelista: eos enim de quibus loquitur, divinam Christi potentiam miratos ac reveritos fuisse intelligit, ut se illi discipulos subjicerent: alioqui nudum miraculum sufficere ad fidem non poterat. Ideo *credendi* verbo nihil aliud hic intelligi debet quam docilitas ad amplexandam Christi doctrinam. In aliis qui Christum deferunt, detestabilis ingratitudo apparet, vel potius horribilis furor: unde colligimus quam cæca & vesana sit impietas. Resurrectio certe Lazari vel lapidea corda mollire debuerat: sed nullum est Dei opus quod non impietas veneni sui amaritudine inficiat & corrumpat. Ergo ut proficiant ex Dei miraculis homines, necesse est cor ipsos habere purgatum. Nam apud quos non viget Dei metus & reverentia, etiamsi cælum videant terræ misceri, præfracta ingratitudine sanam doctrinam respuere nunquam desinent. Sic hodie multos Euangelii hostes phreneticis similes, cum exerta & conspicua Dei manu pugnare videas. Interim tamen miracula à nobis flagitant: sed non alium in finem nisi ut se hominum portenta, contumaciter resistendo esse ostendant. Quod autem ad Pharisæos Christus defertur, ideo fit quia pro sua hypocrisi acriores ad Euangelium oppugnandum erant. Eadem ratione paulo post nominatim eos exprimit, quum narrat coactum fuisse concilium. Ipsi quidem pars erant Pontificum: sed eos specialiter nominat Euangelista, quia ad inflammandam collegii totius rabiem quasi flabella erant.

47. *Collegerunt ergo Pontifices.*] Non minus prodigiosa cæcitas hic in Sacerdotibus describitur. Nisi plusquam stupidi essent ac bruti, aliqua saltem Christi reverentia post tam illustre divinæ ejus virtutis specimen tangi decebat: nunc ad obruendam Dei gloriam (cujus intuitu obstupescere coguntur) consulto dataque opera conveniunt. Non hoc quidem diserte jactant, velle se Deo bellum inferre: sed quum extinguere Christum nequeant nisi eversa Dei virtute, hanc certe sacrilega audacia palam & indubie oppugnant. Semper quidem superba est Deique contemptrix infidelitas, sed non statim eo prorumpit ut cornua sua contra Deum attollat. Cæterum ubi diu reluctati Deo sunt homines, hic tandem est extremus actus, sine ullo divinitatis metu gigantum more ascensum supra cælos moliri. fatentur enim Christum multa signa edere. Et unde illi tanta virtus? Ergo ex professo ad opprimendam Dei virtutem, quæ in Christi miraculis relucet, se accingunt. Interim non cessat Deus: sed quamvis dissimulet ad tempus, ridet stolidam eorum arrogantiam, donec veniat proferendæ iræ tempus, sicuti habetur in Psalm. 2. vers. 12. *Quid facimus?* His verbis ignaviam suam accusant. quasi dicerent sua cessatione fieri ut Christus longius serpat: quia possint strenue agendo, cursum ejus abrumpere. Hæc est impiorum confidentia, qua sibi nihil non vendicant: quasi in eorum manu sit agere prout libitum est: quasi etiam operis successus eorum votis subjaceat. Ac, si quis omnia rite expendat, hic suam industriam divinæ virtuti opponunt, quasi satagendo possint Deo superiores evadere.

48. *Si dimiserimus eum.*] Quid si non dimittant? nempe (ut jam dictum est) in suo arbitrio positum esse non dubitant, Christo viam obstruere ne ulterius pergat, modo sedulo contra nitantur. Si fuisset Christus impostor quispiam, officium quidem ipsorum erat se interponere, ne oves à grege Domini abduceret: verum miracula ejus confitendo, satis declarant Deum se minime curare, cujus virtutem tam secure fastuoseque contemnunt. *Venient Romani.* Sceleri obtenditur speciosus color,

 boni

boni publici studium. Hic præcipue metus eos angebat, ne concideret eorum tyrannis: verum se de templo & cultu Dei, de gentis nomine, de populi statu sollicitos esse simulant. Et quorsum hoc? neque enim videntur fallendi causa tales sibi prætextus accersere: non concionantur ad plebem: seorsum & in occulto inter se deliberant. Quum sibi sint omnes ejusdem perfidiæ conscii, cur non ingenue sua consilia sensusque in medium proferunt? Nempe quantumvis crassa sit & convicta impietas, sociam tamen hypocrisin fere habet. Ita obliquis ambagibus vel latebris se involvit, ut sub virtutis specie fallat. Præcipuum quidem illis consilium fuit, aliquam gravitatis, moderationis & prudentiæ imaginem ostentare, ut aliis fucum facerent; sed credibile est eos quoque inani ista larva fuisse deceptos, quum sibi justam Christi persequendi occasionem esse fingerent. Ita hypocritæ, etiamsi intus coarguat eos conscientia, postea tamen vanis figmentis se inebriant, ut videantur peccando innoxii: interea manifeste secum ipsi dissident. Initio enim confessi sunt Christum multa signa edere: nunc sibi à Romanis metuunt: quasi non satis superque præsidii sit in Dei virtute, quæ se præsentem in illis signis exhibebat. *Venient Romani.* Significat Euangelista hanc fuisse deliberationis summam, ut quod instabat periculum caverent. Siquid (inquiunt) in publico statu novari Romani intellexerint, timendum est ne misso exercitu gentem nostram perdant una cum templo & cultu Dei. Perversa autem consultatio est de cavendis periculis quæ effugere non licet nisi velimus à recto cursu deflectere. Primo loco quærendum est quid mandet Deus, ac fieri velit: qualiscunque nos maneat eventus, fixum illud manere debet. Isti vero tollendum Christum statuunt, nequid incommodi accidat si pergere ipsum qua cœpit passi fuerint. Quid autem si divinitus fuerit missus? an Dei Prophetam à se rejicient, ut pacem rediment cum Romanis? Hæc sunt eorum consilia qui vere & ex animo Deum non reverentur, quid fas & rectum sit susque deque habent: quia tantum pendent ex eventu. Atqui hæc una est pie sancteque deliberandi ratio, primum ut quæramus quidnam Deo placeat, deinde ut intrepide sequamur quicquid præscribit, nec ullo metu frangamur, etiamsi nos mille mortes obsideant. Nam actiones nostræ non ad quemlibet venti flatum, sed ad voluntatem unius Dei perpetuo dirigendæ sunt. Quisquis secure discrimina contemnit, vel saltem superato eorum metu simpliciter Deo paret, felicem tandem exitum habebit. Nam præter omnium spem, constantiam quæ in verbi sui obedientia fundata est, benedicit Deus: incredulis vero adeo nihil prosunt suæ cautiones, ut quo magis sunt meticulosi, pluribus se laqueis implicent. Cæterum in hac historia seculi nostri formam graphice depictam habemus. Qui providi & circumspecti haberi appetunt, cantilenam hanc identidem habent in ore, habendam esse publicæ tranquillitatis curam, novationem quam molimur, multis periculis non carere. Postquam hac falsa invidia nos gravarunt, nullum melius inveniunt compendium, quam ut Christum sepeliendo, turbis omnibus occurrant. Quasi vero prospere illis cessurus sit tam impius gratiæ Dei contemptus, dum sedandis turbis hoc excogitant remedium, ut aboleatur salutis doctrina. Quin potius eveniet impiis quod timent. quanquam ut consequi possint quod sperant, nimis tamen indigna est hæc merces, offenso Deo mundum placare. *Locum nostrum.* Incertum est templumne intelligant, an patriam suam. In utroque autem salutem suam verti putabant. Templo enim diruto cessabant sacrificia, solennis Dei cultus, & nominis ejus invocatio. Ergo si qua erat religionis cura, de templo sollicitos esse decebat. Jam vero hoc magnopere intererat ad tuendum Ecclesiæ statum ne rursus è terra sua abducerentur. Memores adhuc erant exilii Babylonici, quod in primis severa fuerat Dei ultio. Tritum etiam instar proverbii apud eos erat quod sæpe in Lege occurrit, speciem esse abdicationis, si Dominus ipsos è terra illa ejiceret. Colligunt ergo, nisi perdatur Christus, incolumem non fore Ecclesiam.

49. *Unus ex illis Caiaphas.*] Brevis fuit consultatio, quia passus non est Caiaphas diu eos hæsitare. Porro unum redimendæ salutis modum assignat, ut insontem interficiant. En quo sceleris erumpant qui sine Dei timore consilia ex sensu carnis suæ potius capiunt quam ex Dei verbo, & utile sibi fore confidunt quod per bonorum omnium auctorem non licet. perinde est enim acsi Caiaphas diceret provocandam esse iram Dei ut bene & prospere habeant. Quare discamus nunquam separare utile à licito: quando nihil boni aut læti sperandum est nisi ex Dei benedictione: quæ non impiis & rebellibus, qui subsidia ex diabolo petunt, sed fidelibus, qui simpliciter ambulant in viis suis, promissa est. Et tamen aliquid coloris habebat hæc ratio: quia publica utilitas semper præponderare debet. Verum (ut jam dixi) non magis servatur populus scelerata insontis morte, quam totum hominis corpus, dum petitur solum jugulum, vel pectus transfigitur gladio. *Qui Pontifex erat.* Non vocat anni illius Pontificem, quod annuum duntaxat esset munus: sed, quum venale esset, transferretur ad varios homines præter Legis præscriptum. Honorem Deus finiri noluerat nisi morte hominis: sed rebus turbatis & confusis factum erat ut Romani sua libidine Sacerdotes subinde mutarent. Porro Euangelista Caiapham negat hoc *à seipso dixisse.* non quod tanquam arreptitius & fanaticus vocem non intellectam emiserit: (loquutus est enim ex proprio sensu) sed Euangelista significat superiorem fuisse linguæ ejus impulsum: quia Deus aliquid altius quam ipsi in mentem veniret, ejus ore resbatum esse voluit. Fuit ergo tunc quasi bilinguis Caiaphas. impium enim & crudele necandi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat, evomuit: Deus vero linguam ejus alio flexit, ut sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. Voluit autem Deus ex sede Pontificia manare cæleste oraculum, quo minus excusationis esset Judæis. Nam etsi ex toto illo cœtu nullius conscientia tacta fuit, senserunt tamen postea stupori suo veniam minime deberi. Nec obstitit Caiaphæ impietas quin lingua ejus Spiritus sancti esset organum: quia Deus Sacerdotium à se institutum potius respexit quam hominis personam. & illa fuit ratio quam attigi, ut vox sublimi loco emissa, clarius exaudiretur, & plus haberet reverentiæ ac ponderis. Eodem modo per os Balaam, quem Spiritu Prophe- Num. 23.
tiæ donaverat, populo suo benedicere voluit. Sed vers. 8.
plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui inde colligunt habendum esse pro oraculo quicquid Romano Pontifici effutire libuerit. Primum ut illis demus (quod vanum est) Prophetam semper esse quisquis est summus Sacerdos; probare tamen necesse habebunt, Romanum Pontificem Dei mandato creari. Nam sacerdotium hominis unius, Christi adventu abolitum fuit: neque usquam legimus divinitus præscriptum postea fuisse ut unus quispiam toti Ecclesiæ præesset. Ut hoc quoque secundo illis demus, jus & honorem Pontificis ad Romanum Episcopum translatum esse, videndum quid Sacerdotibus profuerit quod Caiaphæ vaticinium amplexi sunt. Ut subscribant illius sententiæ, conspirant in mortem Christi. Procul vero à nobis facessat talis obedientia, quæ nos ad horribilem apostasiam, Filium Dei abnegando, impellat. Eadem voce blasphemat & simul prophetat Caiaphas; qui ejus dicto obsequuntur,

quuntur, contempta prophetia blasphemiam arripiunt. Idem ne contingat nobis cavendum, si Romanum Caipham audierimus: alioqui similitudo claudicaret. Quæro præterea, an quia semel prophetavit Caiaphas, singula Pontificis verba totidem semper sint prophetiæ. Atqui paulo post summum ac præcipuum fidei nostræ caput blasphemiæ damnavit. unde colligimus, quod nunc Euangelista refert, extraordinarium fuisse, ac præpostere in exemplum trahi.

51. *Quod Jesus moriturus esset.*] Primo salutis nostræ summam in eo consistere Euangelista ostendit si Christus nos in unum aggreget. Nam hoc modo nos Patri reconciliat, penes quem est fons vitæ. Unde etiam colligimus dissipatum esse genus humanum & à Deo alienatum, donec sub Christo capite coalescant filii Dei. Ita sanctorum communio, præparatio est ad vitam æternam: quia in morte manent omnes quos Christus ad Patrem non colligit: sicuti iterum 17. capite videbimus. Ideo & Paulus docet missum esse Christum ut quæcunque in cælo sunt & terra, colligeret. Quare ut allata à Christo salute fruamur, sublato dissidio nos unum cum Deo, Angelis, & inter nos fieri oportet. Hujus unitatis causa & pignus fuit mors Christi, qua ad se omnia sustulit: sed quotidie per Euangelium in Christi ovile colligimur. *Ephes. 1. vers. 10.*

52. *Nec pro gente solum.*] Significat Euangelista reconciliationem à Christo factam ad Gentes quoque extendi. Sed quomodo *filii Dei* vocantur quos misera dissipatio, in qua errabant, hostes Dei reddebat? Respondeo, (ut jam alibi dictum est) fuisse in Dei pectore filios qui in seipsis vagæ erant ac perditæ oves: imo nihil minus quam oves, sed potius lupi, & feræ bestiæ. Filios ergo Dei, etiam antequam vocentur, ab electione æstimat, qui fide tandem & sibi & aliis manifestari incipiunt.

53. Ab illa igitur die consultabant ut interficerent eum.
54. Itaque Jesus non amplius palam ambulabat inter Judæos: sed abiit illinc in regionem propinquam deserto, in urbem quæ dicitur Ephraim: & illic versatus est cum discipulis suis.
55. Instabat autem Pascha Judæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam ex regione, ante Pascha, ut purificarent seipsos.
56. Quærebant ergo Jesum, & dicebant inter se quum in templo stetissent, Quid videtur vobis quod non venerit ad diem festum?
57. Dederant autem Sacerdotes & Pharisæi mandatum, ut siquis sciret ubinam esset, indicaret, ut caperent eum.

53. *Consultabant ut interficerent.*] Narrat Euangelista Christum iterum fugisse, quum tanto hostium furore se peti sciret. Meminerimus tamen non ita fugisse quo se Patris vocationi subduceret. neque enim aliud habuit propositum nisi ut tempore divinitus præfixo, ad subeundam voluntariam mortem se sisteret. Porro consilium, cujus Euangelista meminit, non tam de Christo occidendo erat, quam ut rationem aliquam invenirent illius opprimendi. Hoc jam apud eos decretum erat, esse tollendum è medio: altera tantum deliberatio restabat, quomodo exequi possent quod statuerant.

54. *Quæ dicitur Ephraim.*] Nomen urbis quod hic positum legimus, vel corrupte fuisse tunc pronunciatum arbitror, vel certe novum. Scimus enim quanta post exilium Babylonicum facta linguæ mutatio fuerit, & simul quam diversa terræ facies: ut non mirum sit recenseri quædam loca quorum nulla antiquitus notitia fuerat. Discipulos Christi nominat non quicunque receperant ejus doctrinam, sed qui assidui erant ejus comites, & vivere solebant in eodem contubernio.

55. *Ascenderunt multi, &c. ante Pascha, ut purific.*] Non erat hoc præcise mandatum ut se purificarent ante immolationem Paschatis. Ideo non dicit Euangelista venisse omnes, sed *multos.* Nemini quidem immundo licebat vesci: sed istam sanctificationem sponte & privato affectu susceptam fuisse dico, ut alii minime vesci prohiberentur, quamvis ante diem festum tali ritu præparati non essent. Cæterum Euangelistæ consilium est ostendere quam celebris fuerit per totam Judæam de Christo fama. nam qui undecunque in templum conveniunt, præcipue intenti sunt ad quærendum Christum, & sermones inter se de eo agitant. Quærunt quidem ipsum humano more, sed tamen quærendo detegunt obstare Sacerdotum tyrannidem quominus palam appareat.

CAP. XII.

JEsus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi erat Lazarus qui mortuus fuerat, quem suscitaverat ex mortuis.
2. Fecerunt ergo ei illic convivium, & Martha ministrabat: Lazarus autem unus erat ex discumbentibus cum eo.
3. Maria itaque accepta libra unguenti nardi pisticæ pretiosæ, unxit pedes Jesu, & extersit capillis suis ejus pedes: domus autem impleta est odore unguenti.
4. Dicit ergo unus ex discipulis ejus Judas Simonis Iscariotes, qui traditurus erat eum,
5. Quare unguentum hoc non væniit trecentis denariis, & datum est pauperibus?
6. Dicebat autem hoc, non quod pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, & marsupium habebat, & portabat ea quæ mittebantur.
7. Dixit ergo Jesus, Sine eam: in diem sepulturæ meæ servavit istud.
8. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.

1. *Jesus, &c. venit Bethaniam.*] Videmus nimis praeceps fuisse eorum judicium qui Christum venturum non putabant. quo monemur non ita properandum esse, quin patienter & quietis animis expectemus dum opportunitas adveniat nobis incognita. Venit autem Christus primo Bethaniam, ut inde Hierosolymam triduo post se conferat. Interea opportunum tempus & locum ad se prodendum dare Judæ

Judæ voluit, ut ipse ad statam horam adesset parata victima. Neque enim qoid futurum sit ignorat, sed voluntarius ad immolationem occurrit. Quum autem sex diebus ante Pascha venisset Bethaniam, illic quatriduo substitisse ex Matthæo & Marco colligere licet. Qua die factum illis fuerit convivium in quo à Maria unctus est, Joannes non exprimit: sed probabile videtur, non multo post quam appulerat id esse factum. Porro quod unctinnem, cujus mentio fit apud Matthæum & Marcum, nonnulli ab hac diversam esse putant, falluntur. Muvet eos temporis ratin, quia priusquam Euangelistæ duo Christum fuisse unctum commemorent, designant tempus bidui. Verum solutio facilis est, & quidem duplex. neque enim Joannes dicit Christum primo die adventus sui in Bethaniam unctum esse. Ita potuit hoc fieri quum jam discessum pararet. Quanquam (ut jam dixi) altera conjectura probabilior est, quod uno saltem vel altero die ante discessum unctus fuerit. Certum enim est, Judam, antequam duos ex discipulis Christus Paschatis gratia misisset, eum Sacerdotibus pepigisse: atqui ad minimum, diem unum intermedium fuisse oportet. Addunt Euangelistæ captasse commodum tempus tradendi Christi, ex quo pretium acceperat. Quod ergo facta bidui mentione, unctionis historiam subjiciunt, quod prius acciderat posteriore loco narrant. Ratio autem est, quia quum retulissent Christi verba, Scitis quod Filius hominis post biduum tradetur: quod prius omissum fuerat, nunc attexunt, quomodo & qua occasione proditus sit à discipulo. Jam satis convenit Bethaniæ fuisse unctum. Matthæus & Marcus dicunt cœnasse tunc apud Simonem leprosum. domus à Joanne non exprimitur: verum satis indicat alibi quam apud Lazarum & Martham cœnatum esse, dum *Lazarum* facit *unum ex discumbentibus*: nempe qui una cum Christo invitatus esset. Nec vero quicquam in eo dissidii est quod Matthæus & Marcus unctum fuisse caput recitant, hic autem nnster *pedes*. Ordinaria erat capitis unctio: unde & Plinius in nimia luxuria deputat quod talos quidam ungerent. Consentiunt autem tres inter se, Christum non parce à Maria fuisse unctum, sed largam unguenti copiam effusam. Quod ergo Joannes de pedibus loquitur, perinde valet acsi dixisset, totum Christi corpus usque ad pedes fuisse delibutum. Est enim auxesis in voce Pedum: quod melius ex sequentibus patet, quum subjicit, Mariam abstersisse capillis suis pedes. *Domus autem impleta est odore.* Non erat simplex liquor ex nardo elicitus, sed varia erat confectio ex rebus odoriferis: itaque non mirum est odore perfusam fuisse totam domum.

4. *Dicit ergo unus ex discipulis.*] Sequitur Judæ nbmurmuratin, quam Matthæus promiscue discipulis, Marcus quibusdam eorum tribuit. Verum Scripturæ familiare est per synecdochen ad plures transferre quod unius est vel paucorum. Quanquam mihi verisimile est, murmur à soln Juda ortum esse, reliquos autem fuisse commotos ut ei subscriberent. ut facile est susurris, quasi flabellis, varios in nobis affectus accendi: præsertim vero (ut nimium ad sinistra judicia propensi sumus) obtrectationes locum in nobis inveniunt. Verum credulitas quam Spiritus Dei in Apostolis reprehendit, nobis exemplo est ne audiendis malignis vocibus nimium simus faciles ac creduli.

5. *Quare unguentum hoc non.*] Vulgaris unguenti libra decem tantum denariis constabat, teste Plinio: sed summum pretium nptimi unguenti idem statuit trecentos & decem denarios. Consentiunt autem Euangelistæ fuisse hoc pretiosissimum unguentum. quare non abs re Judas libram trecentis denariis æstimat: quæ summa ad quinquaginta libras monetæ Gallicæ, ex supputatione Budæi, ascendit. Porro quum omnes fere deliciæ luxum superfluum implicitum habeant, quo major erat pecuniæ jactura, eo plus coloris ad murmurandum habuit Judas: acsi diceret, Si fecisset Maria exiguum sumptum, excusationis aliquid haberet: nunc vero quum in re nihili immanem pecuniæ summam perdiderit, nonne injuriam fecit pauperibus, qui multum inde levationis sentire poterant? Nullam ergo veniam meretur ejus factum.

6. *Quia fur erat.*] Reliqui Apostoli non malo quidem studio, sed inconsiderate, Mariam damnant: Judas autem sceleri suo honestum prætextum captat, quum pauperes in medium adducit, quorum nulla illi erat cura. Docemur autem hoc exemplo quam monstrosa bellua sit habendi cupiditas: damnum quod sibi fecisse Judas videtur, ablata furandi materia, ad tantam eum rabiem adigit ut Christum prodere non dubitet. Et credibile est, non modo apud alios mentitum fuisse de pauperibus fraudatis: sed sibi quoque intus (ut hypocritæ solent) blanditum esse, quasi leve delictum esset Christi proditio, qua pensare volebat acceptum damnum. Prodendi quidem Christi una fuit causa, ut prædam è manibus elapsam ad se quoquo modo retraheret. Nam concepta ob lucrum amissum indignatio eum ad prodendi Christi consilium impulit. Mirum autem est cur talem œconomum delegerit Christus quem sciebat furem esse: quid enim hoc erat aliud quam laqueum porrigere quo se strangularet? Non est quod hic respondeat mnrtalis homo, nisi Dei judicia profundam esse abyssum. Interea Christi factum in communem regulam trahi non debet, ut pauperum curam vel aliud sacrum munus mandemus homini nequam & scelerato. Legem enim imposuit nobis Deus quinam ad Ecclesiæ regimen aliaque officia vocandi sint: hanc transgredi fas non est. Alia fuit Christi ratio: qui quum æterna Dei esset sapientia, arcanæ ejus prædestinationi in Judæ persnna locum dedit.

7. *Sine eam.*] Quum Mariam omitti jubet Christus, perperam & injuste facere docet qui proximis suis sine causa molesti sunt, ac litem de nihilo intentant. Longior est apud alios Euangelistas Christi responsio, summa tamen eadem. Unctio quam Judas culpabat, hoc nomine defenditur quod sit sepulchralis. Ergo non probat Christus quasi ordinarium cultum, & cujus communis in Ecclesia esse debeat usus. nam si quotidie tale sibi officium præstari vellet, quidvis potius dixisset quam hoc sepulturæ suæ datum. Et certe Deus externas pompas non moratur: imo quum nimis proclive ad carnales ritus hominis ingenium esse videat, subinde nos in illis parcos & sobrios esse jubet. Quare præposteri sunt interpretes qui ex Christi responso inferunt, placere Deo sumptuosos & magnificos cultus: quum potius Mariam excuset, eo quod extraordinarium sibi officium præstiterit, quod ad perpetuam colendi Dei normam exigi non decebat. *In diem sepulturæ* &c. Quum dicit servatum fuisse unguentum, significat non intempestive profusum esse, sed pro temporis circumstantia. Servari enim dicitur quod habetur quasi sub custodia, ut commode & opportune promatur. Certum enim est, siquis sumptuosis deliciis eum ante onerasset, non fuisse passurum. Atqui negat ex more fecisse Mariam, sed ut sibi extremum officium impenderet. Porro corporum unctio tunc non inanis ceremonia erat, sed potius spirituale symbolum, quod spem resurrectionis ante oculos poneret. Obscuræ adhuc erant promissiones, nondum resurrexerat Christus, qui non immerito vocatur resurgen- 1 Cor. 15.
tium primitiæ. Ergo opus talibus adminiculis habebant fideles, quæ ad Christum adhuc absentem eos dirigerent. Ideo non superflua tunc fuit Christi unctio, quum mox sepeliendus foret. ungitur enim tanquam in sepulchrum condendus. Id nondum sciebant discipuli: & Maria proculdubio repente impulsa vers. 20.

pulsa fuit ut Spiritu directore id faceret quod prius non fuerat meditata. Verum Christus ad spem resurrectionis suæ accommodat quod illi tantopere improbabant, ut ipsa utilitas eos à prava morositate revocet. Verum ut Deus veteris populi pueritiam talibus exercitiis regi voluit; ita hodie absurdum esset idem tentare: nec sine Christi injuria fieret, qui splendore adventus sui tales umbras discussit. Sed quia nondum ejus resurrectio figuris Legis complementum attulerat, externo ritu ornanda fuit ejus sepultura: nunc odor resurrectionis ejus satis per se efficaciæ habet, absque nardo & aromatibus, ut totum orbem vivificet. Cæterum meminerimus in judicandis hominum factis standum esse unius Christi sententiæ, ad cujus tribunal semel nos stare oportet.

8. *Pauperes enim semper habetis.*] Tenendum est quod prius admonui, extraordinarium Mariæ factum diserte hic à quotidiano Christi cultu discerni. Quare simiæ sunt, non imitatores, qui pompis & sumptuoso apparatu Christum colere affectant: acsi probaret Christus quod semel factum erat, ac non potius in posterum fieri vetaret. Quod se negat cum discipulis semper fore, ad genus præsentiæ referri debet cui carnalis cultus & sumptuosus honor conveniat. Nam quod Spiritus sui gratia & virtute nobis adest, quod habitat in nobis, quod nos etiam carne sua & sanguine pascit, nihil hoc ad corporeos cultus. Quare quicquid pomparum excogitarunt Papistæ ad Christum colendum, frustra illi impensum ferunt, quum palam repudiet. Quod pauperes dicit semper nobiscum futuros, tametsi in eo Judæorum hypocrisin perstringit, colligere tamen inde utilem doctrinam licet: nempe, sacrificia quæ Deo grata sunt & suaviter olent, esse eleemosynas quibus inopia pauperum juvatur; nec rite alios fieri sumptus in colendo Deo.

9. Cognovit ergo turba multa Judæorum quod illic esset: veneruntque non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum quoque viderent, quem suscitaverat ex mortuis.

10. Consultarunt autem principes Sacerdotum ut & Lazarum interficerent,

11. Quia multi Judæorum propter ipsum discedebant, & credebant in Jesum.

12. Postridie turba multa quæ ad festum venerat, quum audisset venire Jesum Hierosolymam,

13. Accepit ramos palmarum, & exierunt illi obviam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israël.

14. Quum autem invenisset Jesus asellum, sedit super eum, quemadmodum scri-
Zach. 9:9. ptum est, Ne timeas filia Sion, quia Rex tuus venit sedens super pullum asini.

9. *Cognovit ergo turba multa.*] Quo propius erat mortis Christi tempus, eo magis celebrari omnium sermone oportuit ejus nomen, ut hæc ad pleniorem fidem esset præparatio post mortem ejus. Præsertim Euangelista commemorat celeberrimum fuisse recens illud miraculum excitati Lazari. & quia singulare in eo divinitatis suæ specimen Christus ediderat, multos ejus testes Deus esse voluit. Quum dicit *non propter Jesum tantum venisse, sed Lazari etiam causa*, non intelligit in gratiam Lazari, quasi hoc illi honoris seorsum detulerint, sed ut mirabile virtutis Christi specimen in Lazaro conspicerent.

10. *Consultarunt autem.*] Plusquam phreneticus certe furor, quod extinguere moliuntur quem constabat divinitus à morte fuisse excitatum. Sed iste est spiritus vertiginis quo Satan impios exagitat, ut nullum faciant insaniendi finem, etiamsi cælum & terram & mare illis Deus opponat. Nam hæc tam nefaria consultatio ideo describitur ut sciamus Christi hostes non errore vel stultitia fuisse inductos ad tantam pertinaciam, sed rabiosa malitia, ut ne Deo quidem bellum inferre horrerent: deinde ut sciamus non obscuram fuisse Dei potentiam in Lazari resurrectione, cujus delendæ non aliud remedium excogitare potuit impietas quam ut scelerata & execranda cæde è medio tolleretur homo innoxius. Cæterum quum in hoc totus sit Satan ut penitus obruat, vel utcunque obscuret Dei opera, nostrum est ad continuam eorum meditationem sedulo intentos esse.

12. *Postridie turba multa.*] Hunc Christi ingressum reliqui Euangelistæ fusius enarrant: summam tamen omnium hic noster complectitur. Primo autem loco tenendum est Christi consilium, nempe quod Hierosolymam ultro venit ut se morti offerat: nam mortem ejus voluntariam esse oportuit, quia nonnisi obedientiæ sacrificio poterat ira Dei erga nos placari. neque enim eum latebat eventus. Priusquam tamen ad crucem trahatur, solenni ritu vult se tanquam Regem à populo excipi: imo palam declarat se regnum suum auspicari ad mortem pergendo. Etsi autem magna populi frequentia celebratur ejus adventus, hostibus tamen ignotus est, donec impletis vaticiniis (quæ postea suo loco videbimus) se verum esse Messiam comprobavit. Nihil enim omittere voluit quod ad solidam fidei nostræ confirmationem faceret. *Turba multa quæ ad festum venerat.* Ergo advenæ ad præstandum Filio Dei pietatis officium longe promptiores fuerunt quam cives Hierosolymæ, quos tamen exemplo esse aliis omnibus decebat. Nam quotidie habebant sacrificia: templum semper erat in conspectu, quod eorum corda ad studium quærendi Dei accendere debebat: illic erant primarii Ecclesiæ doctores: illic lucis divinæ sacrarium. Nimis ergo fœda eorum ingratitudo, quod talibus exercitiis à pueritia imbuti, Redemptorem sibi promissum vel respuunt vel negligunt. Sed hoc vitium seculis fere omnibus commune fuit, ut eo audacius Deum homines contemnant quo propius & magis familiariter se illis offert. In aliis autem, qui relictis domibus ad diem festum celebrandum convenerant, multo plus fervoris, ut sollicite inquirant de Christo: & quum venire audiunt in urbem, illi obviam gratulandi causa prodeunt. Nec vero dubium est quin arcano Spiritus instinctu ad eum occursum excitati fuerint. Hoc prius factum fuisse non legimus. sed quemadmodum tubæ clangore aut voce præconis subditos suos advocant terreni Principes, quum imperii sui possessionem adeunt: ita Spiritus sui impulsu Christus populum hunc collegit, à quo Rex salutaretur. Quum in deserto ipsum turbæ creare vellent Regem, clam se in montem subduxit: tunc enim aliud regnum animo non agitabant quam sub quo bene saginarentur, non secus ac pecudes. Stulto igitur ac præpostero eorum voto indulgere & obsequi non potuit Christus quin seipsum abnegaret, munusque abjiceret à Patre injunctum. At nunc regnum sibi asserit quale à Patre acceperat. Fateor quidem naturam hujus regni ne plebi quidem quæ in ejus occursum prodiit, probe fuisse cognitam: sed in posterum respexit Christus. Interea nihil geri passus est quod non spirituali regno congrueret.

13. *Ramos palmarum, & exierunt illi obviam.*] Palma, victoriæ & pacis fuit symbolum apud veteres: sed ramis palmarum uti solebant quum alicui imperium deferrent, vel suppliciter victorem depre-

carentur. Videntur tamen isti ramos palmarum sumpsisse in manus, tanquam lætitiæ & festivitatis insigne, quum novum Regem exciperent. *Clamabant Hosanna.* Hac voce testati sunt se in Jesu Christo Messiam illum agnoscere Patribus olim promissum, & à quo redemptio & salus speranda erat. Nam Psalmus 118. unde sumpta est ista acclamatio, de Messia compositus fuit in hunc finem, ut sancti omnes assiduis votis ardenter ejus adventum expeterent, & summa reverentia eum exciperent quum esset exhibitus. Probabile ergo est, imo certo potest colligi, passim tritam fuisse precationem hanc apud Judæos, adeoque in ore omnium versatam. Ergo Spiritu Dei verba præeunte bene precati sunt homines isti Christo, & præcones ab eo delecti fuerunt qui testatum facerent Messiam venisse. Cæterum vox Hosanna, ex duabus Hebræis conflata, tantundem valet atque Serva, vel Salvum fac, obsecro. Hebræi quidem aliter pronunciant, nempe *Hosiah na*: sed usitatum est pronunciationem corrumpi quoties verba in alienam linguam transferuntur. Consulto tamen Euangelistæ, quum Græce scriberent, retinuerunt vocem Hebraicam: quo melius exprimerent turbam solenni precandi formula usam fuisse, quæ primum à Davide tradita, & continua ætatum serie in populo Dei recepta, peculiariter in usum illum sacrata erat ut regno Christi benedicerent. Eodem spectat quod mox sequitur, *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Est enim hæc quoque fausta precatio pro læto & prospero regni illius successu, unde pendebat Ecclesiæ Dei instauratio & felicitas. Quia tamen videtur in eo Psalmo David de se potius quam de Christo loqui, nodus hic primum solvendus est. nec difficilis est solutio: scimus enim in quem finem regnum penes Davidem & ejus posteros stabilitum fuerit: ut scilicet quoddam velut præludium esset æterni illius regni quod suo tempore manifestandum erat. Neque enim Davidem in se subsistere oportuit: & Dominus piorum omnium oculos alio subinde convertit per Prophetas. Quicquid ergo de se cecinit David, merito ad Regem illum refertur qui secundum promissionem exoriturus erat ex ejus semine Redemptor. Cæterum utilis hinc nobis colligenda est admonitio. Nam si membra sumus Ecclesiæ, Dominus ad idem illud desiderium quo fideles sub Lege affectos esse voluit, nos hodie quoque sollicitat: nempe ut toto corde optemus florere & prospere habere Christi regnum. neque id modo, sed ut precibus nostris hoc testemur: & (quo plus sit nobis animi ad precandum) notandum est verba ab eo nobis dictari. Væ igitur nostræ ignaviæ, si fervorem illum quem Deus excitat, vel frigore nostro extinguimus, vel tepore suffocamus. Interea sciamus non irrita fore vota nostra, quæ duce ac magistro Deo concipimus. tantum ne pigri simus, aut fatigemur rogando: ille fidus erit regni hujus præses, ut ipsum invicta sua virtute præsidioque tueatur. Manebit quidem, etiam nobis cessantibus, & stabit ejus majestas: sed quod sæpe non ita magnifice viget ut decebat, quin potius collabitur (quemadmodum hodie horrendam cernimus dissipationem ejus ac vastitatem) id vitiis nostris accidere certum est. Quod autem exigua & fere nulla apparet ejus restitutio, vel saltem lente procedit, torpori nostro imputemus. Quotidie petimus à Deo ut regnum ejus adveniat: sed vix centesimus quisque serio. Juste ergo privamur Dei benedictione, quam expetere gravamur. Docemur etiam hoc verbo, unum esse Deum qui Ecclesiam servat & tuetur: neque enim sibi vendicat aut tribui jubet nisi quod suum est. Quum igitur eo linguas nostras formante petimus ut regnum Christi servet, fatemur, ut maneat regnum hoc in suo statu, Deum ipsum unicum esse salutis auctorem. Utitur quidem ad id hominum opera, sed quos manu sua aptavit. Deinde sic homines adhibet ad promovendum Christi regnum vel conservandum, ut solus ipse omnia Spiritus sui virtute per eos inchoet ac perficiat. *Qui venit in nomine Domini.* Tenendum est primo quid sibi velit hæc loquutio, Venire in Dei nomine. Nempe in nomine Dei venit qui non temere se ingerit, neque honorem falso usurpat: sed rite vocatus Deum habet actionum suarum ducem & auctorem. Competit elogium hoc in omnes legitimos Dei ministros. Venit in nomine Dei Propheta, qui à Spiritu sancto directus, sincere quam è cælo accepit doctrinam hominibus tradit. Venit in eodem nomine Rex, per cujus manum Deus populum suum gubernat. Sed quia super Christum requievit Spiritus Domini, & idem est caput omnium, & quicunque ad regendam Ecclesiam unquam fuerunt ordinati, ejus imperio subjecti fuerunt, imo rivuli fuerunt ex fonte deducti: proprie dicitur in nomine Dei venisse. Nec tantum imperii gradu præ aliis excellit: sed quia totum se nobis Deus in illo exhibet. Nam in eo habitat plenitudo deitatis corporaliter, ut Paulus inquit: & viva est Dei ima- *Coloss. 2.*
go: denique verus est Immanuel. Quare singulari *vers. 9.*
quodam jure venisse in nomine Domini dicitur: quia per eum non ex parte (ut antea per Prophetas) sed in solidum Deus se patefecit. Ab ipso igitur sumendum est exordium, tanquam à capite, quum benedicere volumus Dei ministris. Jam quia pseudoprophetæ superbe jactant Dei nomen, & fallaci hoc prætextu se venditant (quum tamen diaboli impulsu ad perdendam Ecclesiam ferantur) subaudienda est antithesis, ut Dominus eos dissipet, ac in nihilum redigat. Ita benedicere Christo non possumus quin maledicamus Papæ, & sacrilegæ tyrannidi quam adversus Christum erexit. Sua quidem anathemata, non secus ac fulmina, magno impetu in nos vibrat: sed quæ secure contemnere velut inanes ampullas licet. Ex adverso autem Spiritus sanctus horribile anathema hic nobis dictat, quo usque ad ultimos inferos cum toto suo splendore & pompa mergatur. Nec vero Pontifice aliquo opus est qui maledictionem in eum pronunciet, quando semel Christus pueros hac potestate donavit, ubi ratum habuit eorum clamorem, sicuti alii Euangelistæ narrant.

14. *Quum autem invenisset Jesus asellum*] Hanc historiæ partem magis distincte alii Euangelistæ narrant: nempe quod duos miserit Christus ex suis discipulis qui asinum adducerent. Joannes, qui ultimus omnium scripsit, satis habuit rerum quæ jam à reliquis tractatæ erant summas breviter notare. hinc fit ut multas circumstantias omittat. Species autem repugnantiæ quæ plerosque turbat, non magno negotio discutitur. Quod Matthæus dicit Christum super asinam sedisse, & pullum ejus, synecdochice accipi debet. Quidam fingunt insedisse primum asinæ, deinde ejus pullo. & ex suo figmento allegoriam eliciunt, quod primum insederit Judaico populo, qui ferendo Legis jugo pridem assuetus erat: postea Gentes, tanquam rudem ac novitium asellum sibi subjecerit. Sed illud simpliciter verum est, Christum super asinum equitasse, qui una cum matre adductus fuerat: & conveniunt Prophetæ verba, apud quem repetitio est Hebræis satis trita, quæ idem bis diversis verbis exprimit: *Super asinum*, inquit, *& super filium subjugalis.* Euangelista noster, qui brevitati studet, omisso priore membro, posterius tantum adducit. Porro Zachariæ vaticinium, quod tunc impletum fuit, Judæi quoque ipsi de Messia exponere coguntur: interea tamen nos subsannant, quod asini umbra delusi, filio Mariæ tribuamus Messiæ honorem. Atqui longe aliis testimoniis nititur fides nostra. Nec vero quum dicimus Jesum esse Christum, hinc ordimur, quod asino insidens Hierosolymam sit ingressus. Conspicua enim in eo fuit gloria, qualis decebat Filium Dei: sicuti habuimus primo capite. Præcipue autem divina ejus virtus in resurrectione effulsit. Verum hæc

non

non spernenda est confirmatio, quod Deus mirabili sua providentia in isto ingressu, quasi in aliquo theatro, completum Zachariæ vaticinium proposuit. *Ne timeas.* In hac Prophetæ sententia, ut eam Euangelista recitat, notandum est primo non aliter tranquillam animis nostris quietem constare, nec aliter nobis metum & trepidationem eximi, quam ubi Christum inter nos regnare scimus. Alia quidem sunt Prophetæ verba (nam ad lætitiam & jubilum fideles hortatur) sed Euangelista noster expressit quomodo animi nostri solido gaudio exultent: nempe ubi ademptus est metus, quo torqueri omnes
Rom.5:1. necesse est, donec reconciliati Deo pacem illam habeant quæ ex fide nascitur. Hoc ergo boni nobis per Christum obtingit, quod liberati à Satanæ tyrannide, confracto peccati jugo, soluto reatu, morte abolita, secure gloriamur, Regis nostri præsidio freti: sub cujus tutela positis nihil periculi timendum est. Non quod vacui timore simus quamdiu degimus in mundo: sed quia fiducia quæ in Christum recumbit, omni timore superior est. Quum adhuc procul abesset Christus, jubebat tamen Prophetam lætos esse atque hilares illius seculi pios homines, quia venturus esset. *Ecce* (dicebat) *Rex tuus veniet:* ergo ne timeas. nunc ex quo venit ut fruamur ejus præsentia, eo fortius nobis cum timore luctandum est, ut ab hostibus nostris securi, placide & alacriter Regem nostrum colamus. Alloquebatur suo tempore Propheta Sionem: quia illic domicilium erat ac sedes Ecclesiæ. nunc ex toto quidem mundo Deus sibi Ecclesiam collegit: hæc tamen promissio peculiariter ad fideles dirigitur, qui se Christo submittunt ut in ipsis regnet. Quod Christum inducit in asino equitantem, significat regnum ejus à mundi pompa, splendore, opibus & potentia alienum fore: idque externa specie monstrari oportuit, ut spirituale esse omnes palam agnoscerent.

16. Hæc vero non cognoverunt discipuli ejus primum: sed quando glorificatus fuit Jesus, tunc recordati sunt quod hæc erant de eo scripta, & hæc fecerant illi.
17. Testimonium ergo reddidit turba quæ cum eo erat quum Lazarum vocasset ex sepulchro, & suscitasset eum ex mortuis.
18. Propterea occurrit illi turba, quia ipsum audierat hoc signum fecisse.
19. Pharisæi porro dixerunt inter se, Videtis quod non proficitis quicquam? ecce mundus post eum abiit.

16. *Hæc non cognoverunt.*] Quemadmodum non germinat semen simulac in terram jactum est, ita nec statim operum Dei fructus emergit. Ministri Dei, sunt ad complendam prophetiam Apostoli: sed quid agant non intelligunt. Audiunt turbæ clamorem, nec illum confusum, sed quod distincte Christus Rex salutabatur: non tamen assequuntur quorsum hoc tendat, nec quid sibi velit. Est ergo illis inane spectaculum, donec aperit Dominus oculos. Quum dicitur, *Recordatos esse tandem quod hæc de ipso scripta essent*, causa notatur tam crassæ ignorantiæ quæ scientiam præcessit: nempe quia tunc ducem non habebant Scripturam ac magistram, quæ ipsorum mentes ad rectam puramque considerationem dirigeret. nos enim, nisi verbo Dei præeunte, cæci sumus. Quanquam ne hoc quidem sufficit, ut nobis verbum Dei luceat, nisi vicissim illuminet oculos nostros Spiritus, qui alioqui ad plenam lucem cæcutirent. Hac gratia suos discipulos Christus post suam resurrectionem dignatus est: quia nondum advenerat maturum tempus quo Spiritus sui divitias quasi larga manu effunderet, donec receptus esset in gloriam cælestem, ut cap.7. v.39. habuimus. Nos vero hoc exemplo edocti, judicium de omnibus quæ ad Christum pertinent, ex Scriptura, non proprio carnis nostræ sensu facere discamus. Teneamus deinde hanc peculiarem esse Spiritus gratiam, ut temporis successu nos erudiat, ne in reputandis Dei operibus stupidi simus. Membrum istud, *Quod hæc de eo erant scripta, & hæc fecerant illi*, sic interpretor, quod tunc venit primum in mentem discipulis, non temere hæc facta fuisse Christo, neque homines istos inaniter lusisse, sed totum hoc negotium Dei providentia fuisse gubernatum: quia impleri necesse erat quæcunque scripta fuerant. Proinde ita resolve, Hæc ei fecerunt, sicut de ipso scripta erant.

17. *Testimonium reddidit turba.*] Iterum repetit quod dixerat, multos fama tanti miraculi excitatos venisse Christo obviam. Ideo enim turmatim exeunt quia passim sparsus fuerat rumor de Lazaro in vitam restituto. Justam ergo materiam habebant isti cur filio Mariæ tribuerent Christi honorem, quum tam insignis ejus virtus illis nota esset.

19. *Videtis quod non proficitis quicquam?*] His verbis ad majorem se rabiem instigant. Est enim quædam ignaviæ exprobratio, acsi dicerent plebem ideo ad Christum deficere quod nimis tardi essent ac molles. Hic loquendi mos est desperatis hominibus, quum se ad extrema quæque tentanda parant. Quod si tanta est ad malum pertinacia Dei hostibus, longe constantiores in recto proposito nos esse decet.

20. Erant autem quidam Græci ex iis qui ascenderant ut adorarent die festo.
21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat ex Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, volumus Jesum videre.
22. Venit Philippus, & dicit Andreæ: rursus Andreas & Philippus dicunt ipsi Jesu.
23. Jesus autem respondit illis, dicens, Venit hora ut glorificetur Filius hominis.
24. Amen, amen dico vobis, nisi granum tritici, quum cecidit in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.
25. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in mundo hoc, in vitam æternam custodiet eam.
26 Siquis mihi ministrat, me sequatur: & ubi ego sum, illic etiam minister meus erit. quod si quis mihi ministraverit, honorem illi habebit Pater.

20. *Erant autem quidam Græci.*] Non existimo Gentiles fuisse, vel incircumcisos: quia paulo post sequitur, venisse ut adorarent. Atqui severe hoc prohibitum erat legibus Romanis, & acriter vindicabant Proconsules aliique magistratus, siquis patrio cultu relicto ad Judaismum transiisse compertus esset. Judæis vero qui per Asiam & Græciam dispersi erant, licebat mare trajicere ut sacrificia offerrent in templo.

Dein-

Deinde nunquam passi fuissent Judæi misceri sibi in solenni Dei cultu Gentiles: quia putassent hoc modo se & templum & sacrificia pollui. Tametsi autem progeniti erant ex Judæis, quia tamen procul trans mare habitabant, non mirum est si eos Euangelista inducat tanquam hospites, & eorum omnium ignaros quæ tunc Hierosolymæ & in vicinis locis fiebant. Sensus ergo est, Christum non modo ab incolis Judææ, qui ex pagis & urbibus ad diem festum venerant, fuisse pro Rege exceptum: sed ad homines quoque transmarinos, qui ex longinquis terris venerant, famam ejus manasse. *Ut adorarent.* Poterant id quoque in patria: sed Joannes solennem cultum designat, qui cum sacrificiis erat conjunctus. Quamvis enim religio & pietas non esset templo affixa, non tamen alibi licebat sacrificia Deo offerre, neque alibi habebant Arcam testimonii quæ divinæ præsentiæ symbolum esset. Spiritualiter quotidie domi suæ quisque Deum colebat: simul tamen externa cultus professio sanctis sub Lege præstanda erat qualis præcepta erat à Mose, ut se in templo sisterent coram facie Domini. in quem finem ordinati erant dies festi. Quod si tam longa peregrinatio ab istis magno sumptu, majore molestia, nec sine periculo suscepta fuit, ne externam pietatis suæ professionem negligerent: qualis hodie excusatio obtendi potest, nisi domi nostræ verum Deum nos colere testamur? Cessavit quidem Legalis cultus: sed Dominus Baptismum, & sacram Cœnam, & publicum orandi ritum Ecclesiæ suæ reliquit, in quibus se exerceant fideles. Horum ergo neglectus nimis frigidum pietatis studium in nobis esse prodit.

21. *Accesserunt ad Philippum.*] Hoc reverentiæ signum est quod Christum non compellant, sed per Philippum cupiunt patefieri sibi accessum. Reverentia enim modestiam semper ex se gignit. Quod autem hinc colligunt Papistæ invocandos esse mortuos ut nobis apud Christum & Patrem sint patroni, magis ridiculum est quam ut refutatione indigeat. Loquuntur Græci coram cum Philippo: qui mortuos inclamat, à quibus est separatus, quid obsecro habet simile? Sed hi sunt humanæ audaciæ fructus, postquam semel extra verbi Dei metas vagari sibi permisit. Sanctorum invocationem temere commenti sunt Papistæ ex suo cerebro: nunc ut sibi fallacem ex verbo Dei prætextum concilient, corrumpunt ac lacerant Scripturam, ac indignis eam ludibriis exponere non dubitant.

23. *Venit hora.*] Multi hoc de morte exponunt, quia per eam illustrata fuit Christi gloria. itaque, secundum eos, Christus jam instare mortis suæ tempus pronunciat. Sed ego potius ad Euangelii publicationem refero: acsi dixisset notitiam sui mox spargendam fore per omnes mundi plagas. Ita voluit consternationi occurrere, in quam discipulos conjicere mors ipsius poterat. Ostendit enim non esse cur animis concidant, quia Euangelii doctrina nihilominus per totum orbem publicabitur. Porro ne ista gloriæ cogitatio paulo post evanescat, ubi adjudicatus fuerit morti, suspensus in cruce, ac demum sepultus: mature anticipat, & mortis suæ ignominiam gloriæ nihil obstare admonet. Ad eam rem aptissima similitudine utitur, *Nisi*, inquit, *granum frumenti mortuum fuerit*, sive putrescat, aridum manet ac sterile. Mors autem seminis melius ipsum vivificat, ut inde prodeat fructus. In summa, Christus mortem suam sationi comparat, quæ dum videtur ad interitum tritici tendere, longe uberioris proventus causa est. Quanquam autem præsenti temporis articulo maxime admonitio hæc necessaria erat, perpetuum tamen usum habet in Ecclesia. ac primum à capite incipere convenit. Terribilis illa species ignominiæ & maledictionis, quæ apparet in morte Christi, non modo obscurat ejus gloriam, sed è conspectu nostro prorsus tollit. Non est igitur in morte sola hærendum: sed fructus, quem protulit resurrectio, simul reputandus est. Ita nihil impediet quominus undique refulgeat ejus gloria. Hinc deinde ad membra transeundum est. neque enim solum in morte interire nos putamus, sed vita quoque nostra instar est perpetuæ mortis, Colos. 3. vers. 3. Actum ergo de nobis erit, nisi ista consolatio succurrat qua nos erigit Paulus, Si exterior homo noster corrumpitur, 2 Cor. 4.
interior renovatur de die in diem. Sit igitur hæc vers. 16.
continua piorum meditatio, quum premuntur variis ærumnis, quum angustiis constricti tenentur, quum fame, aut nuditate, aut morbis laborant, quum injuriis vexantur, quum videntur singulis momentis propemodum à morte absorbendi, hanc esse sationem, quæ suo tempore fructum proferet.

25. *Qui amat animam suam.*] Doctrinæ exhortationem Christus annectit: nam si mori nos oportet ut fructum feramus, patienter ferendum est ut Deus nos mortificet. Quia autem vitæ amorem & odium inter se opponit, tenendum est quid sit vitam amare & odisse. Qui immodico vitæ præsentis desiderio implicitus non potest nisi coactus mundum relinquere, vitam amare dicitur: qui autem per contemptum vitæ hujus alto animo ad mortem pergit, dicitur vitam odisse: non quod simpliciter vita odio habenda sit (quæ merito censetur inter summa Dei beneficia) sed quia eam libenter abjicere debent fideles quum eos à Christi accessu remoratur. quemadmodum siquis onus molestum & incommodum, quum vult alio properare, à suis humeris excutiat. In summa, vitam hanc amare non per se malum est, modo in ea tantum peregrinemur, semper ad scopum nostrum intenti. Nam hic legitimus est amandæ vitæ modus, si in ea manemus quamdiu Domino visum fuerit, & ejusdem arbitrio subinde parati sumus ab ea migrare: vel (ut uno verbo dicam) si eam quasi manibus gestantes offerimus Deo in sacrificium. Quisquis ultra addictus est præsenti vitæ, vitam suam perdit, hoc est, conjicit in perpetuum exitium. Perdere enim hic non significat amittere, aut facere rei charæ jacturam, sed exitio tradere. Satis vulgare est, *animæ* nomen pro vita accipi. Quidam pro sede affectuum hoc loco accipiunt: acsi dixisset Christus, qui carnis suæ votis nimium indulget, ille animam suam perdit. Sed hoc nimis coactum est: illud alterum simplicius, quod is demum optimam habet vitæ perpetuo fruendæ rationem qui eam negligit. Porro ut clarior sit sensus, particula *in mundo*, quæ semel tantum exprimitur, bis repetenda est: ut sensus sit, pessime eos vitæ suæ consulere qui eam in mundo amant: rursum eos vere scire quomodo servanda sit vita, qui eam in mundo contemnunt. Et certe quisquis mundo affixus est, cælesti vita ultro se privat, cujus non aliter futuri sumus hæredes, nisi inquilini simul & hospites in mundo. Ideo belluinus est ille affectus, qui regnat in omnibus incredulis, dum esse appetentes, suum illud esse in mundo includunt. hinc fit ut quo quisque magis sollicite intentus est in suam salutem, à regno Dei, hoc est, à vera vita) se alienet. *Qui odit animam suam.* Jam admonui hoc comparative esse dictum: quia spernenda sit vita quoties nobis impedimento est ne Deo vivamus. Nam si præponderet cælestis vitæ meditatio in cordibus nostris, nullius momenti erit mundus ut nos retineat. Hinc etiam solvitur quæ hic posset objici quæstio, Multi per desperationem, aut aliis de causis (ac vitæ præsertim tædio) mortem sibi consciscunt: quos tamen non dicemus saluti suæ prospicere. alios ad mortem rapit ambitio, qui simul in æternum exitium se præcipitant. Sed hic Christus disertis verbis odium aut contemptum caducæ vitæ commendat, quem ex sensu vitæ melioris concipiunt fideles. Proinde quisquis in cælum non respicit, nondum didicit quomodo servanda sit vita. Porro hoc posterius membrum addidit Christus ut ter-

rorem

rorem incuteret terrenæ vitæ nimium cupidis: quia si demersi sumus in amorem mundi, ut non facile sit ejus oblivisci, fieri non potest ut in cælum pergamus. Sed quum tam violenter Christus nos expergefaciat, nimis absurdum esset exitialem somnum dormire.

26. *Si quis mihi ministraverit.*] Quo mors minus nobis acerba sit ac molesta, Christus ad eam libenter subeundam exemplo suo nos invitat. Pudebit certe hoc honoris recusare ut simus ejus discipuli. atqui non alia lege nos in suorum numerum admittit, nisi quam ipse præmonstrat viam sequamur. Est autem nobis dux itineris ad obeundam mortem. Mitescit ergo & quodammodo suavis redditur mortis acerbitas, dum nobis ejus subeundæ conditio cum Filio Dei communis est. Ergo tantum abest ut nos propter crucem abhorrere à Christo conveniat, ut potius in ejus gratiam mors oppetenda sit. Eodem pertinet quod sequitur, *Et ubi ego sum, illic minister meus erit.* Exigit enim ne recusent sui ministri se morti subjicere, ad quam præire ipsum vident. Neque enim æquum est ut quicquam habeat separatum minister à domino suo. Futurum tempus in verbo *erit* positum est vice imperativi, more Hebraico. Aliis videtur esse consolatio, quasi promitteret Christus consortes suæ resurrectionis fore quibus grave non fuerit simul mori: sed illud quod dixi probabilius est. Postea enim additur consolatio, quod Pater mercede non frustrabitur Christi ministros, qui individui fuerint illi comites tam in vita quam in morte.

27. Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, serva me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc.

28. Pater glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cælo, Et glorificavi, & iterum glorificabo.

29. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitru factum esse: alii dicebant, Angelus ei loquutus est.

30. Respondit Jesus, & dixit, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.

31. Nunc judicium est mundi hujus, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras.

32. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipsum.

33. Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.

27. *Nunc anima mea.*] Videtur initio sententia hæc multum discrepare à proximo sermone. Illud plusquam heroici pectoris signum erat, hortari suos non modo ad subeundam mortem, sed libenter & cupide oppetendam ubi res ita postulat: nunc mortem refugiendo, mollitiem suam fatetur. nihil tamen hic legimus quod non optime conveniat, quemadmodum quemque fidelium propria experientia docet. Si rideant nasuti homines, nihil mirum: neque enim potest hoc intelligi nisi praxis accedat. Cæterum saluti nostræ utile fuit, imo necessarium, sic affici Filium Dei. In morte ejus præcipue expiatio consideranda est, qua iram & maledictionem Dei placavit. Id porro fieri non poterat quin reatum nostrum in se transferret. Mortem igitur quam subibat, horroris plenam esse oportuit: quia satisfactione pro nobis defungi non poterat quin horribile Dei judicium sensu suo apprehenderet. Unde melius cognoscitur peccati atrocitas, cujus tam diram pœnam ab unigenito Filio exegit cælestis Pater. Sciamus ergo mortem non fuisse delicias aut lusum Christo, sed in extremos usque cruciatus dejectum fuisse nostra causa. Nec vero absurdum fuit, Dei Filium sic turbari: divinitas enim occulta neque vim suam exerens, quodammodo quievit, ut locum expiationi faceret. Ipse autem Christus non modo carnem nostram, sed humanos affectus induerat. Fuerunt quidem voluntarii isti in eo affectus (quia non coactus timuit, sed quia timori sponte se subjecerat): statuendum est tamen, vere non ficte timuisse. Quanquam in hoc reliquis hominibus fuit dissimilis, quod affectus suos habuit temperatos in obedientiam justitiæ Dei: sicuti alibi dictum est. Altera etiam utilitas hinc ad nos redit. Si nulla in Christo fuisset turbatio ex mortis timore, quis nostrum putaret ad se spectare ejus exemplum? neque enim mortem sine doloris sensu oppetere nobis datum est: sed quum audimus non fuisse in eo ferreum robur, colligimus animos ad eum sequendum. neque obstat nobis carnis infirmitas, quæ mortem expavescit, quin duci nostro comites nos addamus ad luctandum. *Et quid dicam?* Hic tanquam sub oculis cernimus quanti constiterit salus nostra Dei Filio, dum in ultimas angustias redactus, neque verba invenit quibus exprimat doloris vehementiam, nec consilium secundum hominem. Quod autem unum restat, confugit ad preces, & se liberari à morte postulat. Rursum quia simul videt se æterno Dei consilio destinatum esse victimam pro peccatis, votum illud quod ingens mœstitia expresserat, mox corrigit, & quasi injecta manu seipsum retrahit, ut totus acquiescat Patris arbitrio. Notandi sunt hoc loco quinque gradus. nam primum locum tenet querimonia, quæ erumpit ex immenso dolore: secundo, sentit se opus habere remedio, & ne metu obruatur, secum quærit quidnam sit agendum: tertio, ad Patrem se recipit, eumque liberatorem implorat: quarto, votum quod agnoscit vocationi suæ adversum, retractat, & quidvis pati præoptat quam ut non impleat quod sibi à Patre injunctum est: postremo, una Dei gloria contentus, reliqua omnia obliviscitur, ac pro nihilo ducit. Sed videtur hoc parum decere Filium Dei, quod votum illi inconsiderate effluxit cui statim renunciandum est ut Patri obediat. Fateor certe hanc esse crucis stultitiam, quæ scandalo est superbis hominibus. Sed quo se magis exinanivit gloriæ Dominus, eo luculentius habemus immensi ejus amoris erga nos specimen. Cæterum memoria tenendum est quod prius admonui, humanos affectus, à quibus Christus immunis non fuit, puros in eo fuisse, & à peccato immunes. ratio est, quia compositi erant, & temperati ad Dei obsequium. Neque enim obstat quin mortem naturaliter horreat Christus, & tamen cupiat parere Deo: nempe secundum diversos respectus. Hinc illa correctio, quum dicit, *Propterea veni in hanc horam.* Utcunque enim mortem per se timere liceat, quia tamen reputat quorsum missus sit, & quid exigat Redemptoris officium, conceptum ex naturæ sensu horrorem Patri domandum offert: vel potius eo domito, liber & solutus ad exequendum Dei imperium se accingit. Quod si Christi affectus omni vitio puros ita subigi oportuit ut Patri obsequens esset, quanto studio in hoc incumbere nos oportet, quando totidem Dei sunt inimici in nobis quot ex carne nostra affectus scaturiunt? Sit hæc igitur piorum meditatio, vim sibi facere donec seipsos abnegaverint. Simul notandum est, non tantum affectus eos esse frenandos qui ex diametro pugnant cum Dei voluntate, sed qui vocationis nostræ cursum impediunt, etiamsi alias pravi non sint nec vitiosi. Hoc ut clarius pateat, in primo gradu locanda est Dei voluntas; in secundo voluntas hominis sincera &

inte-

integra, qualem Deus Adæ indiderat, & qualis in Christo fuit: in postremo nostra, quæ peccati contagione infecta est. Voluntas Dei regula est cui subjici oportet quicquid est inferius. Jam pura naturæ voluntas Deo per se rebellis non erit: homini tamen, etiamsi totus ad rectitudinem formatus sit, multa impedimenta occurrent, nisi suos affectus Deo subigat. Christo igitur unum & simplex certamen fuit, ut quod naturaliter timebat, timere desineret, quum agnoscit aliter Deo placere. Nobis autem duplex est, quia cum carnis nostræ contumacia luctandum est. Hinc fit ut fortissimi quique athletæ nunquam tamen absque vulnere superent. *Pater serva me.* Hic ordo nobis servandus est quoties vel metu angimur, vel urimur dolore, ut statim corda nostra se ad Deum efferant. Nihil enim deterius est vel magis noxium quam intus alere quod nos cruciat. sicuti videmus bonam mundi partem se arrodere cæcis tormentis: atque in omnibus qui ad Deum non assurgunt, hæc justa est socordiæ pœna, ne quicquam levationis sentiant.

28. *Pater glorifica nomen.*] His verbis, Patris gloriam se aliis omnibus præferre testatur, etiam posthabita & neglecta vitæ ratione. Atque hæc vera demum est votorum omnium moderatio, si Dei gloriam ita expetimus ot reliqua omnia locum ei cedant. Hæc enim compensatio abunde nobis sufficere debet, ut quæcunque gravia & molesta sunt, æquo animo feramus. *Et glorificavi.* Tantundem valet acsi dixisset, Perficiam quod cœpi: aeque enim Deus opus manuum suarum mutilum deserit, ut habetur Ps. 138:8. Cæterum quia Dei consilium fuit crucis scandalo occurrere, non modo promittit gloriosam fore Christi mortem, sed simul tot decora commendat, quibus eam jam prius ornaverat.

29. *Tonitru factum esse.*] Hoc certe prodigio simile, quod ad tam apertum miraculum stupida fuerit turba quæ adstabat. Quidam surdis auribus quasi confusum sonum accipiunt quod distincte protulerat Deus: Alii minus hebetes, multum tamen diminuunt ex majestate divinæ vocis, quum Angelum fingunt auctorem. Sed idem hodie quoque usu venit, nam satis articulate loquitur Deus in Euangelio, & illic vis & energia Spiritus se profert, quæ cælum & terram concutere debeat: sed tam frigida est apud multos doctrina, quasi tantum ab homine mortali prodiret: aliis vero balbus est Dei sermo ac barbarus, non secus ac tonitru. Quæritur tamen an frustra & sine ullo profectu vox illa de cælo insonuerit? Respondeo, quod hic turbæ Euangelista tribuit, nonnisi in partem competere. Fuerunt enim præter Apostolos etiam aliqui minus sinistri interpretes. sed Euangelista breviter notare voluit quid promiscue in mundo fieri soleat: nempe quod major pars Deum audiens clare & sonore loquentem, non audit.

30. *Non propter me.*] Annon confirmatione opus habuit Christus, vel minorem ejus curam quam nostri habuit Pater? Sed tenendum est illud principium: sicuti Christus nostra causa carnem induit, ita quicquid bonorum accepit à Patre, nostra causa fuisse illi collatum. Deinde hoc quoque verum est, vocem è cælo fuisse editam populi respectu. neque enim externo miraculo opus ipse habebat. Porro hic tacita est exprobratio quod Judæi quasi lapidum instar, surdi sint ad Dei vocem: nam quum eorum causa loquatur Deus, nihil excusationis habet eorum ingratitudo, dum aures non accommodant.

31. *Nunc judicium est mundi.*] Jam Dominus, quasi certamine defunctus, & jam non timoris solum, sed mortis quoque victor exultat. Magnifice enim fructum mortis suæ prædicat, quæ discipulis consternationis poterat causa esse. *Judicis* nomen aliis reformationem, aliis damnationem significat. Ego prioribus magis assentior, qui ita exponunt, quod mundus in legitimum ordinem restituendus sit. nam vox Hebraica *Misphat*, quæ per *Judicium* redditur, rectam constitutionem significat. Scimus autem extra Christum nihil in mundo nisi confusum esse. Etsi autem jam regnum Dei erigere cœperat Christus, mors tamen ejus verum demum status rite compositi exordium, & plena mundi instauratio fuit. Notandum tamen simul quod hæc in mundo rectitudo constitui nequeat quia regnum Satanæ prius aboleatur, quin redigatur in nihilum caro, & quicquid Dei justitiæ adversum est. Denique necessum est ut mundi novitatem mortificatio præcedat. Quare pronunciat Christus ejiciendum esse mundi principem: quia hinc dissipatio & deformitas, quod dum tyrannidem usurpat Satan, grassetur iniquitas. Ejecto itaque Satana, mundus à defectione revocatur sub Dei imperium. Siquis roger quomodo dejectus in morte Christi fuerit Satan, qui assidue bellare non desinit: respondeo ejectionem hanc non restringi ad exiguum aliquod tempus, sed describi insignem illum mortis Christi effectum qui quotidie apparet.

32. *Quum exaltatus fuero.*] Sequitur modus statuendi judicii, quod scilicet Christus in crucem sublatus omnes ad se colliget, ut è terra in cælum ipsos attollat. Dicit Euangelista Christum speciem mortis suæ indicasse. Non dubium ergo est quin sensus sit, crucem instar vehiculi fore, quo secum ad Patrem omnes attollat. Videri tunc poterat evectus è terra, nequid amplius illi cum hominibus commune foret. sed longe aliter cessurum pronunciat: ut scilicet trahat sursum ad se qui in terra defixi erant. Quanquam autem alludit ad formam mortis, generaliter tamen intelligit, mortem suam non fore dissidium quo separetur ab hominibus, sed novam terræ in cælum attrahendæ rationem. Quod *omnes* dicit, referendum est ad Dei filios, qui ex grege sunt. Assentior tamen Chrysostomo, qui particula universali usum esse Christum tradit: quia ex Gentibus pariter & Judæis colligenda esset Ecclesia, secundum illud, Erit Supra 10.16. pastor unus & unum ovile. Vetus interpretatio Latina habet, Omnia traham ad me: & Augustinus ita legendum contendit. sed consensus Græcorum omnium codicum pluris apud nos valere debet.

34. Respondit ei turba, Nos audivimus ex Lege quod Christus in æternum manet: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis?

35. Dixit ergo illis Jesus, Adhuc ad breve tempus lumen vobiscum est: ambulate donec lumen habetis, ne tenebræ vos comprehendant: & qui ambulat in tenebris, non novit quo vadat.

36. Donec lumen habetis, credite in lumen, ut filii luminis sitis. Hæc loquutus est Jesus, & abiens absconditus est ab illis.

34. *Nos audivimus ex Lege.*] Non dubium est quin maligne verba Christi cavillari propositum illis fuerit: ideo sua eos malitia excæcat, ut in clara luce nihil cernant. Negant Jesum sibi habendum pro Christo, quia se moriturum dixerit, quum Lex Messiæ perpetuitatem tribuit. Quasi vero non habeatur utrumque diserte in Lege expressum, quod ubi mortuus fuerit Christus, florebit ejus regnum usque in finem mundi. Isti vero ex secundo membro calomniæ ansam arripiunt. Principium autem erroris

fuit

fuit quod ex sensu carnis splendorem regni Messiæ æstimabant. Hinc fit ut Christum respuant, qoia non respondet eorum figmento. Sub *Legis* nomine Propbetas etiam comprehendunt: & tempus præsens in verbo *manendi* pro futuro ponitur, secundum phrasin Hebraicam. Interrogatio ista, *Quis est iste Filius hominis?* ludibrium in se continet, acsi Christus brevi illa refutatione victus jaceret. Unde apparet quam arrogans sit inscitia: perinde eoim est acsi dixissent, I nunc, ac re Christum esse jacta, quum tua ipsius confessio te nihil affine habere coarguat.

35. *Adhuc ad breve tempus.*] Tametsi hoc responso Dominus benigne eos admonet, simul tamen acriter eos pungit: objurgat eoim eos quod in luce cæcutiant, & simul denunciat brevi lucem ablatum iri. Quum dicit *exiguum adhuc tempus* restare lucis, confirmat quod jam dixerat de morte sua. Quamvis enim lucem non corporalis suæ præsentiæ, sed Euangelii intelligat, tamen ad discessum suum alludit. acsi diceret, Quum tunc abiero, non desinam lux esse: ita nihil mihi per tenebras vestras decedet. Quum dicit *lumen* illis adesse, oblique eos perstringit, quod oculis clausis lumen prætereant: ideoque indignos esse significat quorum solvatur objectio, quia sponte sibi errandi materiam accersant. Quod dicit, *Lumen illis nonnisi ad breve tempus fulgere*, incredulis omnibus commune est: nam Dei filiis Scriptura Solem justitiæ promittit oriturum qui nunquam occidat, Jesaiæ 60. vers. 19. Non fulgebit vobis posthac sol interdiu, neque luna per noctem: sed Dominus erit vobis in lucem æternam. Omnibus tamen sollicite ambulandum est: quia lucis contemptum tenebræ sequuntur. Quæ & causa est cur tam densa nox & caliginosa antehac pluribus seculis mundo incubuerit, quod pauci dignati sunt ad cælestis sapientiæ fulgorem incedere. Nobis enim illucet Christus per Euangelium, ut quam monstrat salutis viam sequamur. Ergo qui Dei gratia non utuntur, oblatum lumen quantum in se est extinguunt. Et (quo plus terroris incutiat) admonet quam misera sit eorum conditio qui luce destituti toto vitæ cursu errant. Nam pedem movere nequeunt sine lapsus vel etiam ruinæ periculo. Jam vero in tenebris nos esse pronunciat Christus, nisi ipse nobis præluceat. Hinc collige quid valeat humanæ mentis perspicacia ubi ipsa sibi est dux & magistra extra Christum.

36. *Credite in lumen.*] Hortatur ut fide possessionem lucis retineant. *Filios* enim *lucis* appellat, qui tanquam veri hæredes, ea in finem usque fruuntur. *Hæc loquutus est Jesus.* Mirum videri posset cur se ab illis subduxerit qui tam cupide eum exceperunt: sed ex aliis Euangelistis colligere promptum est de hostibus haberi hic sermonem, quos pium bonorum & simplicium studium pessime urebat. Nam advenæ qui obviam Christo progressi erant, eum prosequuti sunt in templum usque, ubi in Scribas & urbanam turbam incidit.

37. Porro quum * tanta signa fecisset coram ipsis, non crediderunt in eum: * vel, tam multa.
38. Ut sermo Jesaiæ Prophetæ compleretur quem dixit, Domine, quis credidit audi- *Jesa.* 53.
tui nostro? & brachium Domini cui revelatum est? *Rom.* 10.
39. Propterea non poterant credere, quia rursum dicit Jesaias, *vers.* 16.
40. Excæcavit eorum oculos, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & *Jesa.* 6.
corde intelligant, & convertantur, & sanem eos. *vers.* 9. *Mat.* 13.
41. Hæc dixit Jesaias quum vidit gloriam ejus, & loquutus est de ipso. *vers.* 14.

37. *Quum tanta signa.*] Nequem impediat vel turbet quod Christus à Judæis despectus fuerit, scandalum hoc Euangelista removet, ostendens præclaris & minime ambiguis testimoniis fuisse instructum, quæ fidem illi & doctrinæ ejus facerent: sed Dei gloriam & virtutem, quæ in miraculis palam fulgebat, non fuisse à cæcis conspectam. Principio itaque tenendum est, per Christum non stetisse quin fidem sibi conciliaret apud Judæos: quia pluribus miraculis abunde testatus est quisnam esset: ideo iniquum esse ac rationi minime consentaneum ut eorum incredulitas quicquam illi detrahat. Sed quia hoc ipsum multos tenere anxios & perplexos poterat, unde tantus Judæis stupor ut visibilis Dei potentia nihil eos moveret: ultra Joannes progreditur, fidem scilicet non ex communi hominum sensu nasci, sed singulare rarumque Dei esse donum: atque hoc de Christo fuisse olim prædictum, quod vix pauci Euangelio credituri essent.

38. *Ut sermo Jesaiæ.*] Non significat Joannes necessitatem ex vaticinio Judæis fuisse impositam: neque aliud protulit Jesaias quam quod illi Dominus ex arcanis consilii sui thesauris patefecit. Tacente quidem Propheta id accidere oportuit: sed quia nesciebatur quid futurum esset nisi testatum Deus fecisset per os Prophetæ; rem alioqui hominibus obscuram & fere incredibilem Euangelista in vaticinio, quasi in speculo, ante oculos ponit. *Domine, quis credidit.* Duo sunt hujus sententiæ membra: in priore Jesaias de Christo verba facere jam exorsus, quum prævideat, quicquid de Christo promulgat ipse, & deinde per Apostolos publicandum erat, passim à Judæis rejectum iri, quasi ad immane prodigium stupens, exclamat, *Domine, quis credet auditui nostro?* In secundo autem membro causam paucitatis agnoscit, quod scilicet homines suo Marte huc minime perveniant: Deus autem non omnes vulgo illuminet, sed paucos Spiritus sui gratia dignetur. Quod si inter Judæos non debuit obstinata multorum incredulitas obstare fidelibus, quantumvis numero pauci essent: eadem hodie quoque apud nos valeat ratio, ne Euangelii nos pudeat, quamvis paucos habeat discipulos. In primis tamen notanda est ea ratio quæ subjicitur, quod scilicet fideles non proprium acumen, sed Dei revelatio faciat. *Brachii* nomine potentiam intelligi satis notum est. Dei brachium, quod in Euangelii doctrina inclusum est, Propheta latere admonet donec patefiat: ac simul testatur, non omnes promiscue hujus revelationis esse participes. unde sequitur, multos cæcitati suæ relinqui interioris lucis expertes, qui audiendo non audiant.

39. *Propterea non poterant credere.*] Hoc est aliquanto durius: quia (ut verba sonant) obstructa Judæis via, & præcisa credendi facultas fuit eo quod Prophetæ vaticinium cæcitati eos addixerat, priusquam utrumvis ipsi eligerent. Respondeo, nihil esse absurdi si accidere secus non potuit quam Deus præviderat. Sed notandum, simplicem nudamque Dei præscientiam rerum causam non esse. Quanquam hic non tam præscientiæ Dei quam judicii & vindictæ nobis habenda est ratio. Neque enim Deus quid è cælo speculetur facturos esse homines, sed quid ipse facturus sit pronunciat:

L nem-

nempe quod stupore & vertigine percutiet impios, ut de ipsorum malitia ultionem sumat. nam hic notatur causa propinqua & inferior, cur verbum suum, quod natura salutare est, Deus exitiale Judæis ac mortiferum esse velit: nempe quod sua malitia ita meriti essent. Hanc pœnam ipsis impossibile fuit effugere, quum semel Deo statutum esset ipsos in reprobum sensum conjicere, & verbi sui lucem illis vertere in tenebras. Nam posterius hoc vaticinium in eo dissimile est priori, quod illic Propheta non alios credere testatur quam quos Deus gratuito suo beneplacito illuminat, cujus causa non apparet. Nam quum ex æquo perditi sint omnes, Deus mera sua bonitate quos visum est à reliquis discernit. Hic autem obdurationem commemorat, qua ingrati populi malitiam ultus est Deus. Hos gradus qui non observant, perperam diversos Scripturæ locos confundunt.

40. *Excæcavit cor.*] Locus est ex sexto capite Jesaiæ sumptus, ubi Dominus mature Prophetam admonet, non alium operæ ejus quam docendo insumet profectum fore, nisi ut deterior reddatur populus. Primum ergo dicit, Vade, & dic populo huic, Audiendo audite, & ne audiatis. acsi diceret, Mitto te ut verba facias apud surdos. Postea subjicit, Excæca cor populi &c. quibus verbis significat, verbum suum reprobis in pœnam se destinare, ut inde crassior reddatur eorum cæcitas, atque in altiores tenebras mergatur. Formidabile sane Dei judicium, quum humanas mentes doctrinæ luce ita obruit ut omni intelligentia priventur: imo quum ex unica eorum luce caliginem illis obducit. Porro notandum est, id accidentale esse verbo Dei quod homines excæcat. nihil enim minus consentaneum quam ut nihil à mendacio differat veritas, panis vitæ mortiferum fiat venenum, & medicina augeatur morbus. Verum id hominum malitiæ imputandum est, quæ vitam convertit in mortem. Notandum præterea est, Dominum aliquando per seipsum excæcare hominum mentes, quum judicio & sensu eas privat: aliquando per Satanam & pseudoprophetas, quum eorum fallaciis illas dementat: aliquando etiam per suos ministros, quum illis noxia ac lethalis est salutis doctrina. Cæterum modo fideliter incumbant Prophetæ in munus docendi, & laboris sui fructum Domino commendent, etiamsi minus ex voto succedat, eos deficere vel labascere non oportet. sufficiat potius quod laborem suum Deo probari norunt, quamvis hominibus sit inutilis: imo odorem illum doctrinæ, quem sibi mortiferum reddunt impii, bonum & suavem esse Deo, quemadmodum testatur Paulus. *Cor* aliquando pro sede affectuum ponitur in Scriptura: sed hic (ut in pluribus aliis locis) pars animæ intellectiva (quam vocant) notatur hac voce. In eundem modum loquitur Moses, Deut. 29: 4. Non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. *Ut non videant oculis.* Meminerimus sermonem haberi à Propheta de incredulis qui jam ante Dei gratiam respuerant. Certum quidem est tales fore omnes natura, nisi Dominus quos elegit, ad obsequium suum formaret. itaque ab initio par est & indifferens hominum conditio: sed postquam reprobi ultro & propria malitia Deo rebelles fuerunt, huic vindictæ locus est, ut in reprobum sensum conjecti, ruere magis ac magis in suum exitium non desinant. Proinde quod Dominus eos converti non vult, ex eorum culpa manat, quia ipsi sibi desperationis fuerunt auctores. Breviter etiam his Prophetæ verbis docemur quale sit nostræ ad Deum conversionis initium: nempe ubi corda illuminat, quæ ab ipso tamdiu aversa esse necesse est dum Satanæ tenebris occupantur. Contra autem, ea est vis divinæ lucis ut nos ad se rapiat, & in imaginem Dei transformet. Fructus conversionis additur, *sanatio.* quo nomine intelligit Propheta Dei benedictionem, ac prosperum statum, adeoque liberationem ex omnibus miseriis quæ ex ira Dei proveniunt. Jam si hoc reprobis contingit præter verbi naturam, tenenda est antithesis contrarii usus: nempe in eum finem prædicari nobis verbum ut nos illuminet in veram Dei notitiam, ut ad Deum convertat, nosque illi reconciliet, quo beati ac felices simus.

2 Cor. 2. vers. 15.

41. *Hæc dixit Jesaias.*] Ne putarent lectores intempestive citari hoc vaticinium, diserte admonet Joannes, Prophetam non uni seculo doctorem fuisse missum: quin potius ostensam illi fuisse Christi gloriam, ut eorum quæ sub regno ejus futura erant, testis esset. Quorsum enim tendebant propheticæ revelationes, nisi ut quod acceperant illi à Deo, reliquis quasi per manus traderent? Cæterum pro confesso sumit Euangelista quod viderit Jesaias gloriam Christi. unde colligit, doctrinam suam ad futurum regni illius statum accommodasse.

42. Veruntamen etiam ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne ejicerentur extra Synagogam.

43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

44. Jesus autem clamavit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

45. Et qui videt me, videt eum qui misit me.

46. Ego lux in mundum veni, ut quicunque credit in me, in tenebris non maneat.

42. *Veruntamen etiam.*] Quum Judæi confuso strepitu & ferocia Christum tam proterve rejicerent, videri poterant ad unum omnes conspirasse. dicit tamen Euangelista, in illa communi insania gentis multos sanæ mentis fuisse. Memorabile sane exemplum gratiæ Dei: nam impietas ubi semel prævaluit, quædam est universalis lues, quæ sua contagione singulas corporis partes inficit. Singulare ergo Dei donum est quum in populo ita corrupto sinceri aliqui manent. Quanquam eadem Dei gratia hodie quoque perspicitur in mundo: nam quantumvis passim grassetur impietas & Dei contemptus, ac furiose conentur innumeri exterminare prorsus Euangelii doctrinam, subinde tamen aliquos invenit recessus: ita fit ut suas quasdam stationes habeat fides, ne prorsus exulet à mundo. Particula *etiam* est emphatica: nam in ordine principum tam infestum & capitale Euangelii odium erat, ut incredibile esset unum aliquem illic posse fidelem inveniri. eo magis admiranda Spiritus Dei virtus fuit, quæ eo penetravit quo nullus accessus patebat. Quanquam non fuit illud unius ætatis vitium, quod præfracti & immorigeri Christo fuerint principes: honor enim & opes & dignitas comitem fere habent superbiam. Quare difficile est spontanea humilitate domari qui arrogantia inflati vix se homines esse agnoscunt. Quisquis ergo in mundo excellit, suam magnitudinem, si sapiat, habebit suspectam, ne illi sit obstaculo. Quod *multos* fuisse dicit, non ita accipias quasi aut major aut dimidia pars fuerit: nam aliis comparati, quorum ingens erat turba, pauci erant: sed iidem erant multi, si in se reputarentur. *Propter Pharisæos.* Improprie loqui videtur, dum fidem à confessione separat. Corde enim creditur ad justitiam, ore confessio fit ad

salutem:

salutem: nec fieri potest quin fides in corde accensa flammam suam proferat. Respondeo, hic notari quanta fuerit in illis fidei imbecillitas, qui adeo tepebant, vel potius frigebant. In summa, significat Joannes Christi doctrinam amplexos esse quia à Deo profectam cognoscerent. sed non fuisse vivam in illis fidem, nec qua decet virtute præditam: quia non dat suis Christus Spiritum timoris, sed constantiæ, ut libere & intrepide confiteri audeant quod ab ipso didicerunt. Etsi non arbitror istos prorsus obmutuisse: sed quia non satis ingenua erat eorum confessio, Euangelista, meo judicio, simpliciter negat suam fidem professos esse. Ista enim legitima erat professio ut palam Christo nomen darent. Quare nemo sibi blandiatur qui ulla in parte tegit ac dissimulat fidem suam, ne incurrat in hominum odia. Nam quantumvis odiosum sit Christi nomen, non est excusabilis timiditas quæ ab ejus confessione vel minimum deflectere nos cogit. Observa etiam minus esse in principibus fortitudinis & constantiæ: quia fere in illis regnat ambitio, qua nihil magis servile est. Atque (ut uno verbo dicam) terreni honores quasi aureis compedibus hominem ligant, ne libere officium suum faciat. Quo æquius obscuris & tenuibus sors sua ferenda est: quia multis (saltem pessimis) laqueis soluti sunt. Magnos interea & nobiles cum sua luctari fortuna decet, ne ipsos impediat quominus se Christo submittant. Pharisæos terrori fuisse commemorat Joannes: non quod per alios Scribas & Sacerdotes cuiquam impune liceret Christi se vocare discipulum; sed quia sub zeli specie impotentior in istis fervebat sævitia. Eximia quidem virtus est tuendæ religionis zelus: sed ubi subest hypocrisis, nulla potest fingi pestis nocentior. Quo magis rogandus est Dominus ut nos moderetur certa Spiritus sui regula. *Ne ejicerentur extra Synagogam.*] En quid illis obstiterit, nempe infamiæ metus: quia ejecti fuissent è Synagoga. Porro hinc apparet quanta sit hominum pravitas, quæ optima quæque Dei instituta non modo corrumpit & adulterat, sed in exitialem tyrannidem vertit. Excommunicatio nervus esse debuerat sanctæ disciplinæ, ut pœna esset in promptu siquis Ecclesiam contemneret: atqui eo traducta fuerat, ut quisquis fateretur se esse Christi, à societate fidelium exularet. quemadmodum hodie Papa ad eandem tyrannidem exercendam jus excommunicationis falso prætexit: cæca rabie non modo fulminat contra omnes pios, sed Christum è cælesti solio dejicere conatur. Et tamen titulum sacræ jurisdictionis, qua Ecclesiam suam ornavit Christus, impudenter obtendere non dubitat.

43. *Dilexerunt enim gloriam.*] Quod nulla istis injecta fuerit superstitio, sed solum apud homines probrum fugitarint, diserte exprimit Euangelista. Nam si plus apud eos valuit ambitio quam timor Dei, sequitur inani conscientiæ metu fuisse liberatos. Jam observent lectores quantæ ignominiæ damnetur apud Deum eorum timiditas qui fidem suam apud homines invidiæ metu dissimulant. Quid magis præposterum, imo quid magis belluinum est, quam Dei judicio frivolos hominum applausus præferre? Atqui tali insania occupari omnes pronunciat qui hominum invidiam declinant ubi confitenda est pura fides. & merito: nam Apostolus quum invictam Mosis constantiam laudat, illum obduruisse dicit, acsi invisibilem vidisset. (*Hebr. 11. vers. 27.*) Quibus verbis significat, ubi quis oculos in Deum defixit, infractum & plusquam adamantinum fore ejus pectus. Hinc ergo mollities quæ nos ad perfidam simulationem diffluere facit, quod in mundi aspectu sensus omnes nostri hebescunt: nam sincerus Dei aspectus statim omnes opum & honorum fumos discuteret. Eant nunc quibus leve aliquod & quasi veniale delictum videtur esse obliqua Christi abnegatio, quum ex adverso pronunciet Spiritus, fœdius hoc portentum esse quam si cælum terræ misceatur. *Gloriam hominum amare* hoc loco significat velle apud homines in pretio haberi. Ergo intelligit Euangelista, ita mundo addictos fuisse istos ut hominibus quam Deo placere mallent. Adde quod dum Christi abnegatores hoc crimine accusat, simul ostendit vanam & nihili excommunicationem fuisse qua Pontifices præter jus & fas abutebantur. Quare inane esse terriculamentum sciamus quicquid hodie anathematum crepat Papa, ubi nobis certo conscii sumus nihil eum aliud moliri quam ut nos à Christo abducat.

44. *Jesus autem clamavit.*] Huc spectat sententia ut suos animet Christus ad justam & inflexibilem fidei constantiam: subest tamen increpatio, qua corrigere voluit perversum illum metum. Clamor ad vehementiam facit, quia non simplex est doctrina, sed exhortatio ad ipsos acrius stimulandos. Summa est, quod fides in Christo non in hominem quempiam mortalem, sed in Deum recumbit: quia nihil in CHRISTO nisi divinum invenit, imo in ejus facie Deum intuetur. Inde absurdum esse colligit & indignum, eam quasi dubiam nutare. Major enim fieri Deo injuria non potest quam si nobis ejus veritas non sufficiat. Is ergo demum in Euangelio rite profecit, qui fiducia hac subnixus, non se hominibus sed Deo credere, contra omnes Satanæ machinas firmus ac quietus persistit. Ergo ut Deo tribuamus suum honorem, non solum mundo vacillante, sed Satana etiam turbante & labefactante quicquid sub cælo est, standum in fide esse discamus. Dicuntur fideles in Christum non credere quando in humano ejus aspectu non subsistunt. Nam hic cum Patre se comparans, Dei virtutem respicere nos jubet, quia carnis infirmitas nihil per se firmitatis habet. Postea quum discipulos hortabitur ut in se credant, alius erit sensus. neque enim illic opponitur Deus homini, sed Christus in medium cum suis omnibus donis statuitur, quæ ad retinendam fidem nostram satis valere debent.

45. *Et qui videt me.*] Videre istud pro cognitione accipe: nam ut conscientias, quæ variis subinde agitationibus alioqui forent obnoxiæ, bene ac penitus tranquillet, ad Patrem nos revocat. Ideo enim certa est firmaque fidei stabilitas, quia mundo est superior. Ubi autem vere Christus cognoscitur, in eo refulget Dei gloria, ut certo sciamus non pendere ab homine quam in ipsum habemus fidem, sed in Deo æterno fundatam esse: quia à Christi carne ad divinitatem assurgit. Quod si ita est, non tantum perpetuo in corde fixa esse debet, sed etiam intrepide se in lingua, ubi opus est, proferre.

46. *Ego lux veni.*] Quo discipulos suos fortiores & magis strenuos reddat, pergit adhuc in prædicanda fidei certitudine. Ac primo se in mundum venisse testatur ut lux esset, qua eruantur homines à tenebris & erroribus: & simul potiundi tanti boni modum adscribit, dicens, *Ut quicunque credit in me*, &c. Porro ingratitudinis eos omnes insimulat qui suo Euangelio edocti, se ab incredulis non separant. Nam quo præstantius est hoc bonum, à tenebris vocari in lucem, eo minus excusationis habent qui lucem in se accensam ignavia sua vel neglectu suffocant. Multum ponderis inest his verbis, *Veni lux in mundum.* Nam etsi ab initio lux fuit Christus, non tamen frustra hoc se titulo insignit, quod venerit ad præstandum lucis munus. Atque (ut habeamus gradus distinctos) aliis se lucem esse magis docet quam sibi: deinde non tantum Angelis, sed etiam hominibus: tertio se exhibitum in carne ut plenum fulgorem emitteret. Universalis particula consulto addita esse videtur, partim ut cunctis fidelibus sine exceptione bonum hoc commune faceret, partim ut incredulos ostenderet ideo perire in tenebris quia

ſponte lucem fugiunt. Jam ſi in unum coacervetur tota mundi ſapientia, ne ſcintilla quidem veræ lucis in illa congerie reperietur, ſed potius erit informe chaos: quando unius Chriſti proprium eſt nos à tenebris liberare.

47. Et ſi quis audierit verba mea, neque crediderit, ego ooo judico eum: non enim
veni ut judicem mundum, ſed ut ſervem mundum.
48. Qui rejicit me, & non accipit verba mea, habet qui ipſum judicet: ſermn quem
loquutus ſum, ille judicabit eum in nnviſſimn die.
49. Quia ego à meipſn nnn lnquutus ſum: ſed qui me miſit Pater, ipſe mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar.
50. Et novi quod mandatum ejus vita æterna ſit. Quæ itaque ego loquor, ſicuti mihi
dixit Pater, ita loquor.

47. *Si quis audierit verba mea.*] Poſtquam de gratia ſua diſſeruit, ſuuſque hartatus eſt ad fidei conſtantiam, nunc pungere incipit rebelles. Quanquam hic quoqua ſeveritatem mitigat, qua digna eſt eorum impietas qui veluti ea animi propoſito Deum rejiciunt. Judicium enim de his ferre ſuperſedet quia potius venerit in omnium ſalutem. Primn loco tenendum eſt, hic non de quibuslibet incredulis loqui, ſed qui ſcientes & volentes doctrinam Euangelii ſibi monſtratam rejiciunt. Cur ergo damnare eos Chriſtus non vult? nempe hic depoſita ad tempus judicis perſona, qun plus animi omnes habeant ad reſipiſcentiam, ſalutem promiſcue nmnibus nffert, & brachia ſua ad omnes amplexandos eatendit. Quanquam interea crimen non levi circumſtantia amplificat, ſi tam benignam & ſuavem invitationem repudient. perinde enim eſt acſi dixiſſet, Ecce ego adſto ad omnes vocandos, & oblitus perſnnæ judicis, hoc unum habeo propoſitum ut alliciam omnes: & qui jam bis perditi videntur, ab interitu eripiam. Nemo igitur ob Euangelii contemptum damnatur, niſi qui amabile ſalutis nuncium aſpernatus, ultro ſibi eaitium accerſere vnluit. *Judicandi* verbum (ut patet ea antitheto *ſervare*) pro damnare hic accipitur. Hoc autem ad proprium & genuinum Chriſti munus referri debet. Nam quod Euangelii cauſa gravius damnantur increduli, accidentale eſt, non ex ejus natura: ut aliquoties diximus.

48. *Qui rejicit me.*] Na ſibi indulgeant impii, quaſi impune adverſus Chriſtum laſciviant, hic horrendam denunciationem addit, quod etiamſi quieſcat ipſe, ſola tamen doctrina ſufficiat ad eos damnandos, quemadmodum alibi alio judice opus fore negat quam Mnſa in qun glnriabantur. *ſupra 5. verſ. 45.* Senſus eſt igitur, Ego quidem, ingenti ſalutis veſtræ deſiderio flagrans, jure meo abſtineo in vobis damnandis, & totus ad ſervandum incumbo quod periit: ſed nnn propterea putetis vos è manu Dei elapſos. Nam, ut maxime taceam, ſolus ſermo qui à vnbis contemptus fuerit, idnneus eſt judex. *Et non accipit verba.* Poſterius membrum exegeſis eſt prioris: quia enim ingenita eſt hominibus hypocriſis, nihil illis facilius eſt quam verbo tenus jactare ſe paratos eſſe ad recipiendum Chriſtum. Et videmus quam vulgaris ſit etiam inter peſſimos quoſque hæc jactantia. Quare tenenda eſt iſta definitio, Chriſtum rejici ubi non amplectimur puram Euangelii doctrinam. Papiſtæ pleno quidem nre Chriſti nomen perſonant: ſimulatque profertur ſincera ejus veritas, nihil illis odioſius. tales non ſecus ac Judas Chriſtum nſculantur. Ideo diſcamus eum in verbo ſun includere, & illi præſtare quem unice exigit nbedientiæ cultum. *Sermo quem loquor.* Non potuit magis ſplendido elogin axtolli Euangelii auctoritas quam dum illi judicii pnteſtas defertur.. Nam ſecundum hæc verba, nihil aliud erit extremum judicium, quam Euangelicæ doctrinæ approbatio. Conſcendet quidem ipſe Chriſtus tribunal, ſed ſententiam ex verbo quod nunc prædicatur laturum ſe aſſerit. Hæc denunciatio extremum impiis terrorem incutere debet, quando ejus doctrinæ judicium effugere non poterunt cui nunc tam ſuperbe inſultant. ſignificat tamen Chriſtus nunc eos ſenſu carere, quando extremi judicii mentinnem facit: tunc enim palam fore admonet quæ nunc illis ludibrio eſt pœna. Rurſum inæſtimabilis ad pios conſolatio hinc redit, quod utcunque nunc à mundo damnentur, ſe tamen jam in cœlo abſolutos eſſe non dubitant. quia ubicunque ſedem habet Euangelii fides, erectum eſt Dei tribunal ad ſervandum. Hoc jure freti, non eſt quod Papiſtas moremur cum præpoſteris eorum judiciis: quia fides noſtra etiam ſupra Angelos eminet.

49. *Quia à meipſo non loquor.*] Nequid externa hominis ſpecies de majeſtate Dei detrahat, ſubinde nos revocat Chriſtus ad Patrem. hac de cauſa toties Patris meminit. Et certe quum nefas ſit alio transferre ullam divinæ gloriæ micam, neceſſe eſt profectum à Deo eſſe ſermonem cui judicium defertur. Hic autem ſe à Patre Chriſtus diſcernit, non ſecundum divinam perſonam ſimpliciter, ſed potius ſecundum carnem: ne ſcil. doctrina, humanitus æſtimata, minus haberet ponderis. Cæterum ſi hominum legibus ac doctrinæ ſubeſſent conſcientiæ, non congrueret hæc Chriſti ratio, *Sermo* (inquit) *meus judicabit*, quia non prodiit ab homine: juata illud, Unus eſt legiſlator, &c. Quin *Jac. 4. verſ. 12.* etiam hinc colligere licet quam immane ſit ſacrilegium quod animas auſus eſt Papa ſuis commentis obſtringere: plus enim ſibi hoc modo arrogat quam Dei Filius, qui ſe loqui negat niſi ex Patris ſui præſcripto.

50. *Mandatum ejus vita æterna eſt.*] Iterum doctrinæ ſuæ fructum commendat, qun libentius ſe omnes illi ſubmittant. Jam vero æquum eſt ut Dei ultionem ſentiant impii, quem vitæ auctorem habere nunc recuſant.

CAP. XIII.

ANte diem feſtum Paſchæ, ſciens Jeſus veniſſe horam ſuam ut tranſiret ex hoc
mundo ad Patrem, quum dilexiſſet ſuos qui in mundo erant, in finem dilexit
eos.
2. Et cœna facta, quum diabolus jam immiſiſſet in cor Judæ Simonis Iſcariotæ
ut eum traderet,
3. Sciens Jeſus quod omnia dediſſet illi Pater in manus, & quod à Deo exiiſſet, & ad
Deum iret,
4. Surgit à cœna, & ponit veſtes: & accepto linteo præcingit ſeipſum.
5. Deinde jacit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes diſcipulorum, & abſtergere
linteo qun præcinctus erat.

6. Venit

6. Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dicit ei, Domine, tu mihi lavas pedes?
7. Respondit Jesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nunc non cognoscis, scies autem postea.

1. *Ante diem festum.*] Multa consulto præterit Joannes quæ à Matthæo & reliquis sciebat narrata esse: ipse vero tractandum sumit quod ab illis fuerat omissum. quo in numero est historia de pedum lotione. Tametsi vero postea clarius exponet quem in finem pedes laverit Christus discipulis suis, uno tamen verbo hic præfatur, testatum ejusmodi symbolo fuisse constantem ac perpetuum amorem quo semel illos complexus erat, ut ejus conspectu privati, certo tamen statuerent ne morte quidem fuisse extinctum. quæ persuasio etiam in cordibus nostris hærere nunc debet. Verba sunt, *Christum usque in finem amasse suos qui in mundo erant.* Cur hac periphrasi Apostolos designat, nisi ut sciamus illos eo majori curæ fuisse Christo quia in periculosa & difficili militia, ut nos, laborabant? Quare etsi procul videmur à Christo abesse, sciendum tamen est nos ab eo respici, quia suos diligit qui in mundo versantur. Neque enim dubium est quin eundem nunc quoque affectum gerat quem in ipso mortis articulo retinuit. *Ut transiret ex hoc mundo ad Patrem.* Loquutio notatu digna: refertur enim ad Christi notitiam, quod mortem suam noverit transitum esse ad cæleste Dei regnum. Quod si illuc properans solito amore non destitit suos prosequi, non est cur nunc putemus mutatum esse ejus affectum. Jam quum primogenitus sit ex mortuis, pertinet ista mortis definitio ad totum Ecclesiæ corpus: quod sit ad Deum transitus, à quo nunc peregrinantur fideles.

2. *Cœna facta.*] Totum Christi consilium in lavandis suorum pedibus, & fructum hujus historiæ fusius mox tractabimus suo loco: nunc sequamur verborum contextum. Dicit hoc fuisse factum quum jam in animo haberet Judas Christum prodere: non tantum ut ostenderet miram Christi patientiam, qui tam scelerato & perfido defectori pedes lavare sustinuit; sed etiam tempus illud data opera sumpsisse, quo velut extremum vitæ suæ actum morti vicinus peregeret. Quod diaboli impulsu conceptum à Juda proditionis consilium fuisse dicit, hoc ad exprimendam sceleris atrocitatem valet. fuit enim horribile istud & plusquam tragicum facinus, in quo se protulit Satanæ efficacia. Verum quidem est, nihil ab hominibus mali perpetrari quo non eos incitet Satan: sed ut quodque magis tetrum & execrandum est scelus, ita in eo magis considerandus est diaboli furor, qui homines à Deo relictos sursum ac deorsum rapit. Cæterum etsi hominis concupiscentia Satanæ flabello accenditur, ipsa tamen fornax esse non desinit, ipsa ignem intus conceptum habet, ipsa flabelli agitationem cupide recipit, ut impiis sublata sit omnis excusatio.

3. *Sciens Jesus quod omnia dedisset.*] Hoc ideo additum fuisse interpretor, ut sciamus unde Christo tam composita animi quies: nempe quod jam mortis victor, animum ad triumphum, qui mox sequuturus erat, extulit. Solent homines metu perculsi multa agitare. nullum talem in Christo fuisse motum Euangelista significat: quia tametsi à Juda mox tradendus esset, omnia tamen sciebat à Patre sibi esse tradita. Siquis roget quomodo igitur postea eousque mœroris redactus fuerit ut sanguinem sudaret: respondeo utrumque fuisse necessarium, ut mortem horreret, ac nihilominus intrepide perageret omnes Mediatoris partes.

4. *Posuit vestes.*] Superiorem tantum vestem ab eo depositam fuisse intellige, non tunicam. scimus enim Orientales oblongis vestibus fuisse usos. Quæ paulo post sequuntur verba, *Cœpit lavare pedes* &c. consilium potius Christi quam externum actum exprimunt. nam subjicit Euangelista eum à Petro exorsum esse.

6. *Domine, tu mihi lavas pedes?*] Oratio est abominantis rem absurdam & indignam: nam interrogando quidnam faciat Christus, quasi manum illi injicit. Laudabilis quidem modestia, nisi quovis cultu atque honore potior obedientia esset apud Deum: imo nisi hæc vera & unica humilitatis regula esset, subjicere nos in obsequium Dei, & sensus omnes nostros habere ejus arbitrio devinctos; ut quicquid sibi placere pronunciat, nobis quoque absque ulla controversia probetur. In primis ergo lex ista rite colendi Dei tenenda est, ut parati simus absque mora subscribere simulatque aliquid mandat.

7. *Quod ego facio.*] His verbis docemur, simpliciter obsequendum esse Christo, etiam si non appareat ratio cur hoc vel illud fieri velit. In domo bene morata consilium est penes unum patremfamilias: illi servos decet manus ac pedes impendere. Nimis ergo fastuosus est qui Dei imperium detrectat, cujus ratio ei nota non fuerit. Quin etiam latius patet ista admonitio; ne scil. nescire nobis molestum sit quæ Deus vult nobis esse ad tempus abscondita. Nam quavis scientia doctior est hæc ignorantiæ species, quum Domino concedimus ut supra nos sapiat.

8. Dicit ei Petrus, Non lavabis pedes meos in æternum. Respondit ei Jesus, Si non lavero te, non habebis partem mecum.
9. Dicit ei Simon Petrus, Domine, non pedes meos solum, sed & manus & caput.
10. Dicit ei Jesus, Qui lotus est, non opus habet lavari nisi pedes, sed mundus est totus: & vos mundi estis, sed non omnes.
11. Noverat enim proditorem suum. propterea dixit, Non omnes mundi estis.

8. *Non lavabis.*] Hactenus excusabilis fuit Petri modestia, quanquam ne illa quidem vitio carebat: nunc tamen gravius peccat, quod correptus nondum cedit. Atque hoc commune vitium est ut ad errorem pertinacia accedat. Speciosus quidem color, quod ex reverentia oritur detrectatio: sed quia dicto simpliciter obsequens non est, ipsum quoque asserendi Christo sui honoris studium gratiam perdit. Hæc igitur vera est fidei sapientia, quicquid à Domino proficiscitur, tanquam rite & ordine factum probare & reverenter amplecti. Nec certe aliter nomen ejus sanctificari à nobis poterit. quia nisi statuamus, optima ratione fieri quicquid facit, subinde obstrepet caro nostra, ut proterva est, nec suum illi honorem nisi coacta ceder. In summa, donec se in Dei operibus judicandi licentia homo abdicaverit, etiamsi Deum ipsum honore prosequi studeat, sub specie humilitatis semper latebit superbia. *Si non lavero te.* Hæc Christi responsio nondum exprimit quo consilio lavare instituerit discipulis pedes: tantum similitudine ab anima ad corpus deducta admonet nihil se novum facere, aut persona sua alienum, discipulis lavando pedes. Interim ostendit quam stulte sapiat Petrus. Idem & nobis accidet simulac nobiscum litigare cœperit Dominus. quamdiu tacet, non temere ab eo se dissentire putant homines: ve-

rum nihil illi facilius quam uno verbo refutare quicquid colorum obtendunt. Quia Dominus ac Magiſter eſt Chriſtus, abſurdum videtur Petro pedes ab eo ſuos lavari: atqui tale officium repellens, quod præcipuum eſt in ſalute ſua repudiat. Continet etiam hæc ſententia generalem doctrinam, nos omnes fœtidos eſſe & inquinatos coram Deo, donec ſordes noſtras Chriſtus abſtergat. Jam quum ipſe ſibi uni vendicet abluendi munus, ſuam quiſque immunditiem illi purgandam offerat, ut locum obtineat inter Dei filios. Sed antequam ultra progredimur, tenendum eſt quid hic ſignificet *lavandi* verbum. Sunt qui ad gratuitam peccatorum veniam, ſunt etiam alii qui ad vitæ novitatem referant: tertii ad utrumque extendunt. quod poſtremum ego libenter admitto. Lavat enim nos Chriſtus quum peccata noſtra ſacrificii ſui expiatione delet, ne in Dei judicium veniant: lavat rurſum quum pravas & vitioſas carnis cupiditates Spiritu ſuo abolet. Sed quia paulo poſt in contextu patebit de regenerationis gratia eum loqui; in illa ſententia præciſe non inſiſto, quod hic ablutionem veniæ complexus ſit.

9. *Domine, non tantum pedes.*] Quum audiret Petrus ſe eſſe perditum niſi purgationem à Chriſto oblatam admitteret, hæc neceſſitas ad eum domandum apta demum magiſtra fuit. Ergo depoſita contentione cedit, ſed vult lavari totus: & vere quidem agnoſcit, ſe totum, quantus quantus eſt, natura ſordibus refertum eſſe: ideoque nihil agi ſi una tantum in parte abluatur. Sed hic quoque per incogitantiam errat, quod acceptum jam beneficium pro nihilo ducit. perinde enim loquitur acſi nulla adhuc peccatorum remiſſione, nulla Spiritus ſanctificatione donatus eſſet. Itaque merito hic quoque à Chriſto reprehenditur. Quid enim illi antea contulerit, in memoriam revocat: quanquam ſimul omnes ſuos admonet ſub unius hominis perſona, ut acceptæ gratiæ memores, quid adhuc ſibi in poſterum opus ſit reputent. Primo dicit fideles totos eſſe *mundos*: non quod omni ex parte puri ſint, ut nulla in illis macula amplius hæreat: ſed quoniam præcipua ſui parte mundati ſunt, dum ſcilicet ablatum eſt regnum peccato, ut juſtitia Dei ſuperior ſit. quemadmodum ſiquis totum corpus ſanum dicat quod nullo univerſali morbo infectum eſt. Ergo vitæ novitate nos Chriſti diſcipulos teſtemur oportet, quando ſe puritatis auctorem in ſuis omnibus eſſe prædicat. Cæterum hæc etiam altera ſimilitudo ad rem præſentem adducta eſt, ne lotio pedum quaſi abſurda rejiceretur à Petro. Quemadmodum enim Chriſtus à capite uſque ad pedes abluit quos ſibi diſcipulos initiat; ita in iis quos purgavit, inferior pars quotidie purganda reſtat. Neque enim primo ſtatim die toti regenerantur filii Dei, ut nihil quam cæleſtem vitam ſpirent: quin potius manent in illis carnis reliquiæ, quibuſcum tota vita certamen habent. Ergo *pedes* metaphorice vocantur omnes affectus & curæ quibus mundum contingimus. nam ſi omnes noſtri partes occuparet Spiritus, nihil cum mundi ſordibus nobis amplius eſſet: nunc vero qua parte ſumus carnales, humi reptando, vel ſaltem pedes in lutum figendo, tantundem immundi ſumus. Ita ſemper invenit Chriſtus quod in nobis purget. Porro hic de remiſſione peccatorum non agitur, ſed de renovatione, qua paulatim & per continuos ſucceſſus Chriſtus ſuos prorſus à carnis cupiditatibus eximit.

10. *Et vos mundi eſtis.*] Hæc propoſitio eſt quaſi minor in ſyllogiſmo, unde ſequitur pedum lotionem proprie eos decere. Exceptio tamen additur, ut ſe quiſque excutiat, ſi forte tangatur Judas reſipiſcendi affectu: quanquam in tempore voluit reliquos diſcipulos munire, ne ſceleris quod mox patefaciendum erat atrocitas eos turbaret, acſi in corde cæleſti gratia imbuto conceptum eſſet. conſulto tamen nomine abſtinet, ne illi reſipiſcentiæ januam præcludat. Verum quum ille deploratus eſſet, nonniſi ad augendam ejus culpam valuit admonitio: diſcipulis autem valde profuit, quod inde melius illis innotuit Chriſti divinitas: deinde ſenſerunt puritatem non eſſe vulgare Spiritus donum.

12. Poſtquam ergo pedes eorum lavit, & recepit veſtimenta ſua, diſcumbens rurſum, dicit illis, Scitis quid fecerim vobis?

13. Vos me vocatis, Magiſter & Domine. & bene dicitis: ſum etenim.

14. Proinde ſi ego, qui Dominus ſum & Magiſter, lavi pedes veſtros: vos etiam debetis alii aliorum lavare pedes.

15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita faciatis & vos.

16. Amen, amen dico vobis, non eſt ſervus major domino ſuo, neque Apoſtolus major eo qui ipſum mittit. *Mat. 10. verſ. 24. Luc. 6. verſ. 40. infra 15. verſ. 20.*

17. Si hæc noveritis, beati eſtis, ſi feceritis ea.

12. *Poſtquam ergo* &c.] Nunc tandem quo conſilio laverit Chriſtus diſcipulis pedes, exponit. Nam quod inſeruit de ſpirituali lotione, quaſi digreſſio fuit à propoſito. niſi mora à Petro injecta eſſet, Chriſtus de illa re verbum facturus non erat. Nunc ergo facti ſui rationem aperit: nempe ſe, qui magiſter eſt omnium & dominus, exemplum tradidiſſe quod ſequantur pii omnes: nequis ad officium quantumvis abjectum & vile, fratribus ſuis & æqualibus præſtandum deſcendere gravetur. Nam hinc charitatis neglectus, quod ſe quiſque pluris faciens quam par ſit, reliquos fere omnes deſpicit. Nec ſimpliciter modeſtiam docere voluit: ſed ſimul præſcribere hanc charitatis regulam, ut alii viciſſim aliis ſerviant. Nulla enim eſt charitas ubi non eſt voluntaria in juvando proximo ſervitus. *Scitis quid fecerim.* Videmus Chriſtum ſic ad exiguum tempus celaſſe diſcipulos, ut probata eorum obedientia, tempeſtive illis patefecerit quod prius oportuerat ipſos neſcire. Nec vero jam expectat dum interrogent, ſed ultro prævenit. Idem & nobis uſu veniet, ſi modo paſſi fuerimus etiam per ignotas vias nos ipſius manu regi.

14. *Si ego, qui Dominus ſum.*] Argumentum à majori ad minus. Impedit ſuperbia ne ea quæ inter nos vigere debebat colatur æqualitas: Chriſtus vero, qui longe ſuper omnes eminet, ſe demittit, ut pudorem ſuperbis incutiat, qui ordinis ſui & gradus obliti, à fraterna communicatione ſeſe eximunt. Quem enim ſe putat mortalis homo, ſi fratrum onera ferre, ſi ſe accommodare aliorum moribus, ſi denique ſuſcipere officia recuſat quibus continetur Eccleſiæ unitas? Summa eſt, nimium ſibi hominem arrogare, qui non cogitat ea lege ſe inter infirmos fratres verſari, ut officiis etiam in ſpeciem ſordidis benigne & comiter ſe ſubjiciat. Notandum eſt etiam quod Chriſtus ſe exemplum dediſſe admonet. neque enim omnia ejus facta promiſcue ad imitationem trahi convenit. Papiſtæ ſe Chriſti exemplo quadrageſimale jejunium ſervare jactant.

atqui

atqui videndum in primis erat, an exemplum prodere voluerit, ad cujus normam se discipuli formarent. Nihil vero legitur tale: quare non minus perversa est æmulatio quam si in cælum volare tentarent. Adde quod ubi Christum sequi decebat, simiæ fuerunt magis quam imitatores. Quotannis theatricam pedum lotionem instituunt: ita inani nudaque ceremonia se pulcbre defunctos esse putant: defuncti, sibi permittunt fratres contemnere. neque id modo: sed postquam duodecim hominibus laverunt pedes, omnia Christi membra crudeliter lacerant, adeoque in faciem Christi ipsius conspuunt. Quare nihil quam fœdum Cbristi ludibrium est comica illa pompa. Nec certe Cbristus hic anniversarium ritum commendat: sed nos tota vita paratos esse jubet ad lavandos fratrum pedes.

16. *Amen, amen dico vobis.*] Sunt quidem proverbiales sententiæ, quarum usus longius patet: quæ tamen ad præsentem circumstantiam aptandæ sunt. Quare falluntur, meo judicio, qui generaliter eas accipiunt, quasi hic discipulos Christus hortetur ad crucis tolerantiam. verius enim est illis pro suo instituto usum esse. Postea subjicit, *Beatos esse si hæc cognoscant & faciant.* neque enim vera cognitio dici meretur nisi quæ fideles eousque adducit ut se capiti suo conforment. Vana potius imaginatio est, dum Christum & quæ Cbristi sunt, extra nos conspicimus. Hinc collige, donec se quis fratribus suis subjicere didicerit, eum nescire sitne Cbristus magister. Quum autem nemo se omni ex parte fratribus impendat, multi etiam lente & frigide se in charitatis officiis exerceant, hinc apparet quantum à plena fidei luce adhuc distemus.

18. Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed ut impleatur Scri-
Psal 41. ptura, Qui edit panem mecum, sustulit contra me calcaneum suum.
vers. 11. 19. Jam nunc dico vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis quod
ego sim.
Mat. 10. 20. Amen, amen dico vobis, qui recipit siquem misero, me recipit: qui autem me
vers. 40. recipit, recipit eum qui misit me.

18. *Non de omnibus vobis loquor.*] Iterum significat esse aliquem inter discipulos qui nihil minus sit reipsa quam discipulus. idque facit partim causa Judæ, quo magis eum inexcusabilem reddat: partim reliqui cœtus, nequem labefactet Judæ ruina. Neque tantum eos animat, ut cadente Juda ipsi nihilominus in sua vocatione persistent: sed quia non omnium communis sit felicitas cujus meminit, eo majore studio expetendam esse docet, & constantius in ea manendum. Jam hoc ipsum quod perstabunt, electioni suæ tribuit. Nam ut caduca est hominum virtus, ad quamlibet auram nutaret, levissimoque impulsu rueret, nisi sustineret eam Dominus manu sua: sed quia gubernat quos elegit, quascunque machinas admoveat Satan, nihil proficiet quin firma constantia ad finem usque perseverent. Nec tantum perseverantia hic electioni accepta fertur, sed etiam pietatis initium. Unde fit ut unus magis quam alter se Dei verbo addicat? nempe quia electus est. Unde fit rursum ut pergat idem in recto piæ vitæ cursu, nisi quia propositum Dei stabile est, ut inchoatum manu sua opus absolvat? Denique hic fons est discriminis inter filios Dei & incredulos, quod priores adoptionis Spiritu trahuntur ad salutem, alios caro sua nullo freno cohibita in exitium rapit. Poterat alioqui dicere Christus, Scio qualis unusquisque vestrum futurus sit: sed nequid sibi arrogent, quin potius sola gratia non propria virtute à Juda se differre agnoscant, electionem illis gratuitam statuit, in qua sint fundati. Quare discamus inde pendere omnes salutis nostræ partes. Quod autem alibi Judam inter electos numerat, diversus est loquendi modus, non contrarius. nam illic notatur temporalis electio, qua Deus ad certum aliquod opus nos destinat: sicuti Saul, qui in Regem electus erat, reprobus tamen fuit. nunc autem de æterna electione disserit Christus, qua efficimur filii Dei, & qua Deus ante mundum conditum nos prædestinavit ad vitam. Et reprobos quidem interdum ornat Deus Spiritus donis, ad exequendum quod illis injungit munus. Sic regiæ in Saule virtutes ad tempus refulgent: sic & Judas egregiis dotibus pollebat, quales Apostolum Cbristi decebant. Sed alia longe est Spiritus sanctificatio, qua Dominus nonnisi filios suos dignatur: nam eos mente & corde renovat, ut in ejus conspectu sancti sint & irreprebensibiles. Deinde vivam in illis radicem habet, quæ evelli nunquam potest: quia pœnitentia caret Dei adoptio. Hoc interea firmum manet, divinæ esse electionis munus quod Christi doctrinam fide amplexi, vita etiam sequimur. atque hanc unicam esse beatitudinis nostræ causam qua discernimur à reprobis, quod illi destituti gratia Spiritus, male pereunt: nos Christum habemus custodem, qui manu sua nos regit, virtuteque sua tuetur. Hic præterea clarum divinitatis suæ testimonium Christus reddit: primum quum se pronunciat non judicare humano more; deinde quum se electionis facit auctorem. Nam istud *scire*, de quo loquitur, proprium est Dei: sed alterum hoc efficacius, quum à se testatur fuisse electos qui ante mundi creationem electi sunt. Nam hoc tam insigne divinæ ejus potentiæ specimen magis afficere nos debet quam si centies ipsum Scriptura vocaret Deum. *Ut impleatur Scriptura.* Videri absurdum poterat, qui ad ordinem tam honorificum electus fuerat, non simul vera pietate fuisse imbutum: prompta enim erat exceptio, cur non elegisset Cbristus quem inter Apostolos asciscere volebat: imo cur Apostolum creasset quem noverat adeo scelestum fore. Sic ergo fieri oportuisse admonet, quia prædictum fuerat: vel saltem nihil novum accidere, quia idem expertus fuerit David. Quidam enim vaticinium citari existimant quod proprie in Christum competat. Aliis videtur esse simplex comparatio, quod sicuti David ab hoste domestico indigne proditus fuit, ita similis Dei filios maneat conditio. Secundum hos sensus esset, Quod unus ex meis discipulis nefarius est proditor magistri, non incipit nunc primum hæc perfidia grassari in mundo: quin potius hodie usu venit quod Scriptura testatur fuisse jam olim factum. Sed quum in Davide adumbratum fuerit quod plenius in Christo postea spectandum erat, prioribus libenter assentior, qui impletum proprie fuisse exponunt quod Spiritu Prophetico prædixerat David. Videtur præterea nonnullis abrupta esse oratio, in qua subaudiendum sit principale verbum. Verum si uno contextu legas, Ut impleatur Scriptura, Qui mecum edit panem, elevat contra me calcaneum: nihil deficiet. Porro *tollere calcaneum* metaphorice significat prætextu amicitiæ aliquem per insidias adoriri, ut opprimatur incautus. Jam quod passus est Christus, qui caput nostrum est & exemplar, patienter quoque nobis ferendum est, qui sumus ejus membra. Et certe ordinarium hoc seculis fere omnibus in Ecclesia fuit, ut nullos haberet hostes magis infensos quam domesticos. Quare ne fideles perturbet talis indignitas, mature se ad tolerandos proditores assuefaciant.

19. *Jam nunc dico vobis.*] Hac sententia suos admonet, adeo causam non esse cur labascant quum ex eorum cœtu prodierit unus reprobus, ut eorum fidem melius confirmari deceat. Nisi enim oculis cerneremus in Ecclesia quod de ejus ærumnis & certaminibus prædictum est, merito subiret animos nostros dubitatio ubinam vaticinia: quum autem Scripturæ veritas cum experientia nostra congruit, tunc melius sentimus nos curæ esse Deo, ejusque providentia gubernari. Cæterum hac loquutione, *Credatis quod ego sum*, significat se Messiam illum esse qui promissus fuerat. non quod Judæ proditio ad fidem adducere cœperit discipulos: sed quia majores progressus fides ipsorum fecit, quum ad earum rerum experientiam descenderent quas audierant prius ex ore Christi. Jam vero duplex potest esse sensus: ut post rei eventum credituros dicat, quia eum nihil latuerit; vel nihil eorum defuerit illi quæ de Christo testatur Scriptura. Quoniam autem uterque non male quadrat, liberum sit per me lectoribus hunc vel illum eligere.

20 *Amen, amen dico vobis.*] Vel novus hic sermo describitur, & quidem abruptus ac mutilus, vel scandalo Christus occurrit quod exoriturum erat ex Judæ scelere. Nam Euangelistæ non semper contexunt perpetuas conciones Christi, sed interdum diversas sententias truncatim congerunt. quanquam magis probabile est, voluisse Christum offendiculo mederi. Plus satis apparet quam teneri simus ad recipienda ex malis exemplis vulnera. ita fit ut unius hominis defectio ducentis aliis lethale infligat vulnus ad extinguendam eorum fidem: decem aut viginti piorum hominum constantia vix unum ædificet. Ergo quum tale monstrum poneret Christus ante oculos, simul necesse fuit discipulis manum porrigere, ne perculsi novitate retrocederent. Nec illorum modo habuit rationem, sed posteris etiam consuluit: nam alias posset hodie quoque Judæ memoria nobis graviter nocere. Quum enim diabolus non potest nos à Christo ipsius doctrinæ odio alienare, vel tædium vel contemptum ex ministris ipsis ingerit. Hæc autem Christi admonitio ostendit injustum esse ut quicquam ex dignitate Apostolica minuat quorundam impietas qui in officio perperam & scelerate versantur. Ratio est, quia considerandus sit Deus ministerii auctor: in quo certe nihil reperiemus contemptu dignum: deinde etiam Christus ipse, qui constitutus à Patre unicus doctor, per Apostolos suos loquitur. Ergo quisquis Euangelii ministros recipere non dignatur, Christum in illis, & Deum in Christo rejicit. Inepti autem & absurdi sunt Papistæ, dum ad stabiliendam suam tyrannidem hoc ad se encomium trahunt. Nam primum se alienis & emendicatis plumis ornant, quum nihil habeant Christi Apostolis affine: deinde, ut Apostolos esse demus, nihil minus voluit Christus hoc loco quam jus suum ad homines transferre. Quid enim aliud est recipere quos mittit Christus, nisi locum illis dare ut injunctum sibi munus impleant.

21. Hæc quum dixisset Jesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, ac dixit, Amen, amen dico vobis quod unus ex vobis me tradet.
22. Aspiciebant itaque se mutuo discipuli, dubitantes de quo diceret.
23. Porro unus ex discipulis Jesu, quem Jesus diligebat, discumbebat in ejus sinu.
24. Annuit ergo illi Simon Petrus ut interrogaret quisnam esset de quo diceret.
25. Quum ergo discubuisset ille super pectus Jesu, dicit illi, Domine, quis est?
26. Respondet Jesus, Ille est cui ego intinctam buccellam dedero. Et quum buccellam intinxisset, dat Judæ, Simonis filio Iscariotæ.
27. Et post buccellam intravit in eum Satanas. Dicit ergo ei Jesus, Quod facis, fac citius.
28. Hoc autem quorsum dixisset illi, nemo discumbentium scivit.
29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod diceret illi Jesus, Eme quibus opus habemus ad diem festum: vel ut pauperibus aliquid daret.

21. *Hæc quum dixisset Jesus.*] Quo sanctius est munus Apostolicum, majorque ejus excellentia, eo fœdior magisque detestanda fuit Judæ proditio. Tale igitur tamque immane portentum Christo ipsi horrorem incussit, dum videt incredibili unius hominis scelere fœdari sacrum illum ordinem in quo Dei majestas relucere debuerat. Eodem pertinet quod subjicit Euangelista, eum *testificatum esse*. nempe quia res magis prodigiosa erat quam ut simpliciter dicta statim credi posset. *Turbatum spiritu* Christum dicit, ut sciamus non vultu modo & verbis speciem turbati hominis dedisse, sed penitus ita fuisse in animo suo affectum. & *spiritus* pro mente capitur vel anima. Neque enim quorundam opinioni subscribo, qui Christum exponunt quasi violento Spiritus motu fuisse impulsum ut in hæc verba prorumperet. Fateor quidem Spiritum omnes Christi affectus fuisse moderatum: sed alia est mens Euangelistæ, quod interior nec simulata fuerit hæc Christi passio. Idque nostra scire magni interest, quia ipsius zelus nobis ad imitationem proponitur, ut serio exhorreamus monstra ista quæ sacrum Dei & Ecclesiæ ordinem evertunt.

22. *Aspiciebant itaque se mutuo.*] Qui sibi non male conscii sunt, anxii redduntur Christi dicto: unus Judas sic obstupuit in sua malitia ut non tangatur. Tanti apud discipulos erat Christi auctoritas, ut certo persuasi essent nihil temere ab ipso dici. Satan vero ex corde Judæ omnem reverentiam excusserat, ut ad repellendas omnes admonitiones saxea rupe esset durior. Tametsi autem parum humaniter videtur facere Christus, qui innoxios ad tempus torquet: quia tamen illis profuit ejusmodi anxietas, nihil illis injuriæ fecit Christus. Expedit enim ut audito impiorum judicio filii Dei torqueantur etiam ipsi, quo seipsos excutiant, caveantque hypocrisin: inde enim illis datur occasio se & suam vitam examinandi. Docet autem hic locus, sic interdum taxandos esse impios ut non statim ostendantur digito, donec eos manu sua Deus traxerit in lucem. Occulti enim sæpe sunt in Ecclesia morbi, quos dissimulare non licet: interim nondum ita matura est hominum ipsorum nequitia ut detegi possit. tunc igitur hæc tenenda est media ratio.

23. *Quem Jesus diligebat.*] Peculiaris amor quo Christus Joannem complexus est, clare testatur non pugnare semper cum charitate siquos aliis magis amamus: sed totum in eo positum est ut amor noster Deum respiciat, & quo quisque Dei donis magis excellit, in eum feratur. Ab eo scopo nunquam vel minimum Christus deflexit. Nos vero longe aliter: nam (quæ est ingenii nostri vanitas) pauci sunt qui homines amando, propius ad Deum accedant. Atqui nunquam recte composita erit hominum inter se dilectio, nisi quæ ad Deum referetur. Quod narrat Joannes *se discubuisse in sinu Christi*, posset hodie id

id videri parum decorum: sed talis erat tunc discombendi ratio. neque enim sedebant, ut nos, ad mensam: sed calceis exuti, & pulvinis innixi, in lectulis semisupini jacebant.

26. *Cui ego intinctam buccellam.*] Siquis quærat quorsum attinuerit porrecta offula notari proditorem, quum posset Christus palam eum nomine designare, si notum esse vellet: respondeo tale fuisse hoc indicium quo uni tantum innotesceret Judas, neque statim produceretur in omnium conspectum. Cæterum utile fuit Joannem hujus rei testem esse, qui alus postea suo tempore patefaceret. Consulto autem Christus manifestationem Judæ distulit, quo æquius feramus latere hypocritas donec trahantur in lucem. Videmus Judam inter alios sedentem, judicis tamen ore damnatum. Nihilo melior est eorum conditio qui inter Dei filios locum occupant.

27. *Intravit in eum Satanas.*] Quum certum sit nonnisi Satanæ instinctu tantum à Juda conceptum fuisse nefas, cur nunc primum dicitur in eum ingressus Satan, qui regnum in ejus corde jam occupaverat? Verum ut sæpe credere dicuntur qui in fide quam pridem habebant, magis confirmantur, atque ita fidei accessio vocatur fides: ita nunc quum Judas prorsus Satanæ addicitur, ut furioso impetu rapiatur ad extrema quæque, dicitur in eum ingressus Satan. Nam ut gradatim proficiunt sancti, & quatenus novis subinde donis augentur, Spiritu sancto dicuntur impleri: ita quatenus sua ingratitudine iram Dei in se impii provocant, Dominus Spiritu suo, omni rationis luce, adeoque humano sensu nudatos, Satanæ mancipat. Hæc horribilis est Dei vindicta, dum homines in sensum reprobum traduntur, ut nihil fere à pecudibus differant: imo in flagitia ruant à quibus abhorrent ipsæ pecudes. Ergo in timore Domini sollicite ambulandum est, ne, si ejus bonitatem malitia nostra vicerimus, tandem nos tradat Satanæ libidini. Cæterum porrecta à Christo offula Satanæ locum minime dedit: sed potius Judas accepta offula se totum Satanæ tradidit. Fuit hæc quidem occasio, sed non causa. Debebat etiam plusquam ferreum pectus tanta Christi indulgentia molliri: nunc desperata & insanabilis ejus obstinatio hoc meretur ut suo justo judicio Deus cor illius per Satanam magis induret. Sic dum benefaciendo hostibus carbones ignis congerimus in eorum capita, si prorsus sunt insanabiles, magis uruntur in suum exitium. neque tamen hæc beneficentiæ nostræ culpa est, qua ipsorum corda ad nos amandos inflammari decuerat. Falso putavit Augustinus offulam hanc symbolum esse corporis Christi: quandoquidem extra Cœnæ actionem porrecta fuit. Nimis vero insulse delirant qui diabolum fingunt essentialiter (ut loquuntur) Judam intrasse. nam Evangelista nonnisi de vi & efficacia loquitur. Monemur autem hoc exemplo quam formidabilis pœna eos omnes maneat qui Domini beneficia abusu suo profanant. *Quod facis fac citius.* Non ita Judam hortatur Christus ut censeri possit impulsor: potius vox est detestantis. Hactenus illum variis modis revocare studuerat, sed nullo profectu. nunc ut hominem deploratum alloquitur, Pereas, quando tibi decretum est perire. Atque in ea re judicis officio fungitur, qui morti adjudicat non quos sponte perditos cupit, sed qui jam sua culpa seipsos perdiderunt. In summa, non imponit Judæ Christus pereundi necessitatem, sed talem esse pronunciat qualis jam prius erat.

28. *Nemo discumbentium.*] Vel nondum aliis locis retulerat Joannes quid à Christo audisset, vel ita perculsi fuerunt ut non essent præsenti sensu: imo Joannem ipsum verisimile est fuisse quasi extra se raptum. Cæterum quod tunc accidit discipulis, sæpe in Ecclesia fieri cernimus, ut pauci fidelium discernant hypocritas, quos Dominus clara voce damnat.

29. *Ut pauperibus aliquid daret.*] Satis notum est ex aliis locis quanta fuerit Christi tenuitas: tamen aliquid ex tantillo quod habebat pauperibus erogavit, ut nobis regulam præscriberet. Non enim divinassent Apostoli de pauperibus loquutum esse nisi ex more ordinario juvandi pauperes.

30. Quum ergo buccellam sumpsisset ille, continuo exivit. erat autem nox.

31. Quando ergo exivit, dicit Jesus, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.

32. Si Deus glorificatus est in eo, etiam Deus glorificabit eum in seipso: & continuo glorificabit eum.

supra 7. 33. Filioli, adhuc ad exiguum tempus vobiscum sum: quæretis me, & quemadmodum
vers. 34. dixi Judæis, quod quo vado ego, vos non potestis venire: etiam nunc dico vobis.

infra 15. 34. Præceptum novum do vobis, ut diligatis invicem: quemadmodum dilexi vos, ut
vers. 12. etiam vos diligatis invicem.

35. In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuam.

31. *Nunc glorificatus est.*] Instabat ultima hora: sciebat Christus quam debiles essent suorum animi. quibus ergo fieri potuit modis eos voluit fulcire, ne conciderent. Nos hodie sola crucis Christi memoria ad trepidationem impellit, nisi mox occurrat consolatio, ipsum Satanæ, peccati & mortis victorem in cruce triumphasse. Quid ergo discipulis accidere potuit, quum mox Dominum visuri essent omni probrorum genere oneratum ad crucem rapi? annon adeo triste & deforme spectaculum centies eos obruere potuit? Quare huic periculo medetur Christus, & eos ab externo mortis aspectu ad spiritualem fructum revocat. Ergo utcunque in cruce appareat ignominia, quæ per se confundere fideles posset, testatur tamen Christus eandem crucem sibi esse gloriosam. Membrum quod proxime sequitur, *Et Deus glorificatus est in eo*, confirmationis vice additum est. Erat enim illud paradoxon, quod gloria Filii hominis ex morte apud homines probrosa, & coram Deo etiam maledicta, emergeret. Ostendit igitur quomodo sibi gloriam pariturus sit ex tali morte: quia scilicet Deum Patrem glorificet. nam in Christi cruce, quasi in splendidissimo theatro, incomparabilis Dei bonitas toti mundo spectata fuit. Sursum quidem & deorsum in omnibus creaturis relucet Dei gloria: sed nunquam illustrior alibi fuit quam in cruce, in qua admirabilis facta est rerum conversio, ostensa omnium hominum damnatio fuit, abolitum peccatum, reddita hominibus salus: toto denique mundo reparato omnia in ordinem restituta. Quanquam autem particula *in* sæpe accipitur pro Hebraico Beth, ac tunc idem valet atque *per*: malui tamen simpliciter vertere Deum in Filio hominis glorificatum, quia loquutio videbatur magis emphatica. Quum dicit, *Et glorificatus est Deus*, copula *&* in causalem particulam, meo judicio, resolvi debet.

32. *Si Deus glorificatus est.*] Colligit Christus, se gloriosum triumphum relaturum esse ex morte,

in

in qua hoc unum propositum habet, ut glorificet Patrem suum. Neque enim Pater gloriam suam ita quæsivit ea morte Filii, quin ipsum faceret ejusdem gloriæ participem. Mox igitur fore promittit ut deleta ignominia, quam ad breve momentum subiturus erat, magnificum emineat in morte sua decus. quod etiam impletum est. Adeo enim non obscurat Christi dignitatem mors crucis quam perpessus est, ut illic maxime refulgeat: quatenus scilicet illic incredibilis ejus amor erga humanum genus, immensa ejus justitia in expiando peccato & ira Dei placanda, mirifica ejus virtus in vincenda morte, Satana subigendo, cælis denique aperiendis plenum fulgorem emisit. Jam ad nos etiam omnes extenditur hæc doctrina: quia etsi totus mundus in nostram infamiam conspiret, si tamen sincere & ex animo servire Dei gloriæ studuerimus, dubitandum non est quin ipse vicissim nos glorificet. Consolationem auget Christus à temporis brevitate, quum hoc *continuo* fore promittit. Porro tametsi gloria hæc à die resurrectionis cœpit, hic tamen maxime notatur quæ continuo post sequuta est ejus propagatio, quum mortuos suscitans Evangelii & Spiritus sui virtute, novum sibi populum creavit. Proprium enim mortis Christi decus est fructus qui inde manavit in salutem hominum.

33. *Filioli, adhuc paululum.*] Quia fieri non poterat quin gravissimo mœrore discipulos afficeret magistri discessus, ideo mature præmonet se non futurum cum illis diutius, simulque hortatur ad patientiam: postremo, ut tollat intempestivum desiderii ardorem, eos negat statim posse sequi. *Filiolos* vocando, blanda ista appellatione non ideo se ab illis migrare docet, quia minus curet eorum salutem, quum tenerrime ipsos amet. Induit quidem carnem nostram in hunc finem ut frater noster sit: sed in illo altero nomine major amoris vehementia exprimitur.
supra 7. vers. 34. Quod se apud eos repetere dicit quod ante Judæis dixerat, est quidem id verum quoad verba, sed in sensu discrimen est. Negat enim eos sequi posse, ut temporalem sui absentiam æquo animo ferant: & quasi frenum illis injicit, ut se contineant in statione sua donec militiam suam in terra compleverint. Non igitur eos in perpetuum arcet à regno Dei, ut Judæos: sed tantum jubet ut placide expectent dum eos secum in regnum cæleste colligat.

34. *Præceptum novum do vobis.*] Consolationi addit exhortationem, ut se mutuo diligant. acsi diceret, Interea dum corpore à vobis absum, mutua charitate testamini non frustra vos fuisse à me edoctos: sit hoc continuum vestrum studium, sit præcipua meditatio. Cur *præceptum novum* appellet non convenit inter omnes. quibusdam videtur esse hæc ratio, quod quum literale & externum esset quicquid de charitate olim in Lege præscriptum erat, Christus Spiritu suo cordibus fidelium inscripserit. Ita lex, secundum eos, nova est, quam novo modo promulgat ut habeat plenum vigorem. Sed illud, meo judicio, nimis coactum est, atque alienum à Christi mente. Alii novum ideo præceptum dici exponunt quod tametsi Lex ad dilectionem nos revocet, quia tamen multis ceremoniis & appendicibus est implicita, illic doctrina charitatis non tam clare emineat: contra autem, in Evangelio sine ullis umbris statuatur in charitate perfectio Ego ut hanc interpretationem non prorsus repudio, ita Christum simplicius loquutum esse arbitror. Scimus enim leges initio diligentius servari, sensim vero labi ex hominum memoria, donec tandem obsolescant. Ergo Christus quo melius infigat suorum animis charitatis doctrinam, à novitate eam commendat. quasi diceret, Volo hujus mandati vos perpetuo esse memores acsi lex esset recens nata. Videmus in summa, consilium Christi fuisse hoc loco ad charitatem suos hortari, ne unquam ab ejus studio se abduci, aut ejus doctrinam sibi effluere sinerent. Porro quam necessaria fuerit hæc admonitio, quotidianis experimentis discimus. Quia enim difficile est retinere charitatem, homines ea posthabita novos sibi colendi Dei modos fingunt, & Satan multa suggerit in quibus se occupent. Ita accidit ut frustra satagendo, illudere Deo conentur, se autem decipiant. Ergo elogium hoc novitatis subinde nos ad colendam charitatem excitet. Interea sciamus vocari novum, non quod cœperit nunc primum placere Deo, quando alibi vocatur Legis complementum. *Diligatis vos mutuo.* Extenditur quidem etiam ad extraneos usque charitas: quia sumus omnes ex eadem carne, omnesque ad imaginem Dei creati. sed quia in regeneratis clarius elucet Dei imago, vinculum amoris inter Christi discipulos multo arctius esse par est. Charitas in Deo causam quærit, inde habet suam radicem, & illuc refertur. ita ut quemque vere agnoscit esse Dei filium, magis studiose & ardenter complectitur. Deinde non potest mutuus esse amoris affectus nisi in iis qui eodem reguntur Spiritu. Primum ergo charitatis gradum hic notat Christus: sed rursum tenendum est, sicuti Dei bonitas se ad totum mundum extendit & diffundit, ita nobis omnes esse amandos, etiam qui nos odio habent. Suum exemplum proponit, non quia assequi ipsum possimus, qui immenso spatio nos præcedit: sed ut ad eundem saltem tendamus scopum.

35. *In hoc cognoscent omnes.*] Confirmat iterum Christus quod prius dixerat, non frustra fuisse in schola sua institutos qui mutuo inter se diligent. quasi diceret, Non ipsi tantum scietis vos esse meos discipulos, sed professio vestra apud alios quoque vera probabitur. Quum autem hac nota discernat suos Christus ab alienis, frustra se fatigant qui relicta charitate novos & commentitios cultus suscipiunt: qualis hodie vanitas in Papatu regnat. Nec vero supervacuum est quod in hanc partem Christus tantopere insistit. Nihilo melius inter amorem nostri & proximi convenit quam inter ignem & aquam. Atqui amor nostri sic omnes sensus nostros devinctos tenet ut charitas prorsus exulet. Putamus nos interea rite defungi: quia Satan multas illecebras habet, quibus fucum nobis faciat. Quisquis ergo vere Christi esse, & à Deo agnosci cupit, totam vitam componat & dirigat ad amandos fratres, & huc se assidue sollicitet.

36. Dicit illi Simon Petrus, Domine, quo vadis? Respondit illi Jesus, Quo vado non potes nunc me sequi: postea autem me sequeris.

37. Dicit illi Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam.

Mat. 26. vers. 34. 38. Respondit illi Jesus, Animam tuam pro me pones? amen, amen dico tibi, non canet gallus donec me ter negaveris.

36. *Domine, quo vadis?*] Hæc interrogatio pendet ex dicto illo Christi, Sicuti dixi Judæis, &c. Hinc autem apparet quanta fuerit Petri ruditas, qui toties admonitus de Christi discessu, perinde turbatur acsi novum aliquid audiret. Quanquam in eo nos illi nimium similes sumus. quotidie enim audimus ex ore Christi quæcunque ad usum vitæ apta & cognitu necessaria sunt: ubi ad rem venitur, non secus percellimur ac novitii quibus nihil unquam dictum fuit. Ostendit deinde Petrus se immodico carnalis Christi

præ-

præsentiæ desiderio teneri. Nam pro absurdo hoc ducit, se manente Christum alio migrare. *Quo ego vado.* Coërcet his verbis Christus importunum Petri desiderium. Præcise autem loquitur, ut magistrum decet: mox tamen dicti sui acerbitatem temperat. Docet non fore hoc nisi ad tempus, quod disjunctus erit à suis. Cæterum docemur hoc loco subjicere Deo vota nostra, ne fines suos transiliant: quod siquando lasciviant, patiamur saltem hoc freno retrahi. Cæterum, ne animis frangamur, succurrat quæ mox addita est consolatio, dum fore promittit Christus ut aliquando ad ipsum colligamur. Significat enim Petrum nondum cruci ferendæ maturum esse, sed velut segetem adhuc in herba: formandum tamen & firmandum temporis successu, ut sequatur. Quare rogandus Deus ut quod inchoavit in nobis, in melius augeat. reptandum interea est donec celerius currere datum fuerit. Jam ut nos tolerat Christus dum adhuc molles sumus & teneri: ita discamus non abjicere infirmos fratres, qui longe adhuc absunt à meta. Optandum quidem est ut currant omnes summo ardore, addenda est etiam omnibus alacritas: sed siqui tardius incedunt, modo viam teneant, bene sperandum est

37. *Quare non possum te sequi nunc?*] Declarat Petrus his verbis se ægre tulisse Christi responsum. Intelligit se propriæ infirmitatis commonefactum esse: onde colligit, suum vitium sibi obstare quominus statim Christum sequatur. sed hoc illi minime persuasum est. Natura enim inflatum est humanum genus propriæ virtutis fiducia. Ergo vox ista Petri, qualis nobiscum opinio nascatur, demonstrat: nempe quod plus satis viribus nostris tribuimus. Hinc fit ut quidvis aggredi audeant, non invocato Dei auxilio, qui tamen nihil possunt

38. *Animam tuam pro me pones?*] Noluit Christus cum Petro contendere: sed eum voluit proprio experimento sapere, stultorum instar, qui nunquam sapiunt nisi accepta plaga. Invictam constantiam promittit Petrus, & ex sincero quidem animi sui sensu loquitur: sed plena temeritatis fiducia est, quia non reputat quid sibi datum sit Quia autem ad nos pertinet exemplum, discant singuli excutere suos defectus, ne se inani confidentia efferant. Non possumus quidem nimium nobis de gratia Dei polliceri: sed hic reprehenditur secura carnis præsumptio, quum fides timorem ac sollicitudinem potius gignat. *Non canet gallus,* Quia ex ignoratione nostri prodit audacia & temeritas, taxatur Petrus, quod extra telorum jactum strenuus sit miles: quia vires suas nondum expertus putet se aliquid posse. Pœnam ille suæ arrogantiæ dedit qualem meritus erat: ut nos fulciat Dominus virtute sua, viribus nostris diffisi mature ad ipsum confugere discamus.

CAP. XIV.

NE turbetur cor vestrum. creditis in Deum, & in me credite.

2. In domo Patris mei mansiones multæ sunt: quod si non, dixissem vobis. vado ad parandum vobis locum.

3. Et si abiero, & paravero vobis locum, iterum revertar, & suscipiam vos ad me: ut ubi ego sum, vos quoque sitis.

4. Et quo ego vado nostis, & viam nostis.

5. Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quo vadas: & quomodo possumus viam scire?

6. Dicit ei Jesus, Ego sum via, & veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me.

7. Si cognovissetis me, Patrem meum etiam cognovissetis: & ab hoc tempore cognoscitis eum, & vidistis eum.

1. *Ne turbetur cor vestrum*] Non abs re tam multis verbis confirmat Christus discipulos suos, quibus tam arduum & formidolosum certamen erat. Neque enim ista mediocris erat tentatio, quod paulo post ipsum visuri erant in cruce pendentem: in quo spectaculo nihil quam extremæ desperationis materia erat. Quum ergo tantæ perturbationis hora instaret, remedium ostendit, ne victi succumberent. Neque enim simpliciter hortando ad constantiam ipsos animat: sed unde petenda sit fortitudo simul docet, nempe ex fide, quum ipse agnoscitur Dei Filius, qui satis in se habet præsidii ad tuendam suorum salutem. Tenenda semper est temporis circumstantia, quod discipulos Christus fortes & intrepidos stare voluit, quum omnia videri plusquam confusa possent. Ergo hic clypeus nobis quoque ad tales impetus sustinendos aptandus est. Fieri quidem nequit quin sentiamus varios motus: sed ita concuti nos decet ut non concidamus. Dicuntur ergo non turbari fideles: quia verbo Dei innixi, etiamsi summis difficultatibus premantur, recti tamen & firmo gradu consistunt. *Creditis in Deum.* Posset etiam imperativo modo legi, Credite in Deum, & in me credite: prior tamen lectio melius quadrat, & magis recepta est. Cæterum hic ostenditur standi ratio, quemadmodum dictum est: nempe si in Christum recumbit fides nostra, & eum non secus ac præsentem manuque porrecta nos juvantem respicit. Sed mirum est cur hic priore loco statuatur fides in Patrem. Potius enim dicendum erat discipulis, credendum esse in Deum ex quo in Christum crediderant. quia ut Christus est expressa Patris effigies, ita primum oculos in eum conjicere oportet: & hac etiam causa ad nos descendit ut fides nostra ab ipso incipiens, ad Patrem conscendat. Verum aliud spectavit Christus. nemo enim non fatetur Deo credendum esse: atque hoc fixum est axioma, cui sine controversia omnes subscribunt: & tamen reipsa vix centesimus quisque credit, tum quia nimis procul à nobis distat nuda Dei majestas, tum quia omne genus nebulas opponit Satan, quæ Dei conspectum nobis abrumpant. ita fit ut fides nostra Deum in cælesti sua gloria & inaccessa luce quærens, evanescat. Sponte etiam caro mille imaginationes suggerit, quæ nos à recto Dei intuitu avertant. Se ergo Christus quasi scopum proponit, ad quem fides nostra si dirigatur, reperiet in promptu ubi quiescat. Est enim verus Immanuel, qui simulac fide quæritur, intus nobis respondet. Est unum hoc ex præcipuis fidei nostræ capitibus, debere fidem nostram, ne vagetur per longos circuitus, ad Christum unum dirigi: ne in tentationibus vacillet, sistendam in eo esse. Atque hæc vera est fidei probatio, ubi nunquam à Christo & promissionibus in ipso datis patimur nos divelli. Theologi Papales quum de objecto fidei disputant, vel garriunt potius, nudam solum faciunt Dei mentionem: Christi nulla ratio. Qui ex eorum commentis sapiunt, necesse est ut ad tenuem quemlibet levis auræ flatum vacillent. Pudet superbos homines humilitatis Christi: ideo ad incomprehensibile Dei numen evolant.

Atqui

Atqui nunquam in cælum perveniet fides, nisi quæ Christo, qui humilis in speciem Deus apparet, se submittat: neque unquam stabilis erit, nisi fulturam quærat in Christi infirmitate.

2. *In domo Patris mei.*] Quoniam absentia Christi mœroris causa erat, se non ideo abire testatur ut ab illis separatus maneat: quoniam ipsis quoque in regno cælesti sit locus. Hæc enim eximenda suspicio fuit, Christum ad Patrem ascendere ut suos in terra neglectos relinqueret. Perperam tractus fuit hic locus in alium sensum: quasi doceret Christus distinctos esse honoris gradus in regno cælesti. *Multas* enim *mansiones* dicit, non varias, aut dispares, sed quæ pluribus sufficiant: acsi diceret, non sibi uni, sed omnibus etiam discipulis locum illic esse. *Quod si non, dixissem vobis.* Hic variant interpretes: nam uno contextu ita legunt quidam, Si non essent vobis jam paratæ mansiones, dixissem me præire ad eas parandas. Ego autem aliorum sententiæ potius accedo, qui sic distinguunt, Si me unum maneret cælestis gloria, nollem vos frustrari: dixissem ergo vobis, nemini præterquam mihi locum esse apud Patrem. sed res aliter habet: ego enim præcedo ut parem vobis locum. Ut ita legamus, contextus (meo judicio) exigit: sequitur enim continuo post, *Et si abiero, & paravero vobis locum.* Quibus verbis significat Christus hunc sui discessus finem esse ut locum suis paret. Summa est, quod non privatim sibi cælum conscenderit Dei Filius, ut illic seorsum habitet: sed potius ut communis sit piorum omnium hæreditas, atque ita conjunctum sit membris caput. Exoritur tamen quæstio, Qualis fuerit Patrum conditio post mortem, antequam Christus in cælum ascenderet. vulgo enim colligunt, fideles animas in Limbo fuisse inclusas, quia dicat Christus suo in cælum ascensu paratum iri locum. Sed responsio facilis est, quod locus hic parari dicatur in diem resurrectionis. Natura enim exulat humanum genus à regno Dei: Filius autem, qui unicus est hæres cæli possessionem nostro nomine adiit, ut per ipsum nobis accessus pateat. Nam in ejus persona jam spe cælum possidemus, ut Paulus docet ad Ephes. 1: 3. non tamen plene fruemur tanto bono quousque rursus idem in cælo appareat. Non ergo hic Patrum status post mortem à nostro discernitur: quia utrisque pariter locum paravit Christus, in quem extremo die omnes recipiet. Ante reconciliationem peractam fideles animæ, velut in specula, erant intentæ ad redemptionem promissam, & nunc beata quiete fruuntur usquedum compleatur redemptio.

3. *Et si abiero.*] Conditionalis particula resolvi debet in adverbium temporis: acsi dictum esset, Postquam abiero, iterum revertar ad vos. Cæterum reditus hic non debet de Spiritu sancto intelligi, quasi novam sui præsentiam exhibuerit Christus discipulis in Spiritu. Est quidem illud verum quod nobiscum & in nobis Christus per Spiritum habitat: sed hic de extremo judicii die loquitur, quo tandem veniet ad suos colligendos. Et certe quotidie locum nobis parat, si totum Ecclesiæ corpus respicimus. Unde sequitur, nostri in cælum ingressus nondum maturum adesse diem.

4. *Et quo ego vado scitis.*] Quoniam non vulgari fortitudine opus est ut tamdiu nostram à Christo separationem patienter feramus, additur altera confirmatio, quod sciunt discipuli mortem ejus non esse interitum, sed transitum ad Patrem. deinde quod viam tenent qua sequantur, ut in ejusdem gloriæ societatem perveniant. Utrumque membrum sedulo notandum est, ut Christum in cælesti gloria & beata immortalitate fidei oculis cernamus: deinde ut sciamus ipsum esse vitæ nostræ primitias; & viam, quæ præclusa erat, nobis ab eo patefactam esse.

5. *Dicit ei Thomas.*] Tametsi prima facie videtur cum dicto Christi pugnare Thomæ responsum, non tamen illi propositum fuit abrogare magistro fidem. Quæritur tamen quomodo neget quod asseruit Christus. Respondeo, interdum in sanctis confusas esse notitias, quia rei certæ & sibi expositæ modum & rationem non tenent. Sic à Prophetis prædicta fuit Gentium vocatio ex vero fidei sensu, quam tamen Paulus testatur fuisse arcanum illis absconditum. *Ephes. 3. vers. 5.*
Quum ergo crederent Apostoli Christum ad Patrem migrare, nescirent tamen quomodo regnum adepturus esset, merito excipit Thomas, ipsos nescire quo vadat. Inde colligit magis obscuram esse viam: priusquam enim cursum ingredimur, sciendum est quo tendamus.

6. *Ego sum via.*] Quanquam non diserte respondet Christus ad rogatum, nihil tamen omittit quod sit utile cognitu. Frenanda erat Thomæ curiositas: ideo Christus non differit qualis futura sit sua conditio apud Patrem, sed in re magis necessaria insistit. Libenter audisset Thomas quid acturus esset in cælo Christus: sicuti nos argutis illis speculationibus nonnunquam fatigamur. Atqui studium & operam alibi locare magis convenit: quomodo scilicet beatæ resurrectionis futuri simus consortes. Summa porro hujus sententiæ est, Quisquis potitur Christo, nihil illi deesse: ideoque ultra ultimam perfectionem eniti quisquis eo uno contentus non est. Ponit autem tres gradus: acsi principium se esse diceret, ac medium, & finem. unde sequitur ab ipso incipiendum esse, in eodem pergendum, & desinendum. Non est certe expetenda altior sapientia quam quæ nos ad vitam æternam ducat: hanc in se inveniri testatur. Jam vitæ obtinendæ ratio est, ut simus novæ creaturæ. hoc quoque non alibi quærendum esse pronunciat: & simul viam se esse admonet qua sola illuc pervenire liceat. Ergo nequa in parte nobis desit, manum errantibus præbet: ac eousque se demittit ut lactentes quoque pueros dirigat: ducem se professus non relinquit suos in medio stadio, sed veritatis compotes facit. Demum efficit ut ejus fructum percipiant, quo nihil melius vel præstantius fingi potest. Quum via sit Christus, non est quod se infirmi & rudes ab eo querantur destitui: quum veritas sit & vita, habet simul in se quo perfectissimis quibusque satisfaciat. Denique de beatitudine nunc prædicat Christus quod nuper dixi de fidei objecto. Beatitudinem hominis in solo Deo sitam esse recte omnes judicant & fatentur: sed in eo postea falluntur quod Deum alibi quam in Christo quærentes, eum à vera sua & solida divinitate quodammodo avellunt. *Veritas* quibusdam hic salvificam cælestis sapientiæ lucem significat: aliis vero substantiam vitæ bonorumque omnium spiritualium, quæ opponatur umbris & figuris: sicuti capite primo, Gratia & veritas per Jesum Christum facta est. Mihi *veritas* pro fidei perfectione accipi videtur, sicuti *via* pro initio & rudimentis. Hæc summa est, quod siquis à Christo deflectat, nihil poterit quam errare: siquis in eo non acquiescat, nihil quam vento & vanitate alibi pascetur: siquis ultra eum tendat, mortem vitæ loco inveniet. *Nemo venit ad Patrem.* Expositio proximæ sententiæ: ideo enim via est quia nos ad Patrem ducit: ideo veritas & vita quia in eo Patrem apprehendimus. De invocatione quidem hoc vere dici potest, quod nullæ preces nisi Christi patrocinio exaudiantur: sed quia hic non de oratione differit Christus, simpliciter intellige, homines meros sibi fingere labyrinthos quoties relicto Christo ad Deum venire contendunt. Probat enim Christus se vitam esse, quia non alibi quam in ipso Deus, apud quem est fons vitæ, possidetur. Quare omnis extra Christum theologia non modo confusa est ac inanis, sed etiam delira, fallax, & adulterina. Nam etsi Philosophis præclaræ interdum voces effluant, nihil tamen habent nisi evanidum, & perversis etiam erroribus implicitum.

7. *Si cognovissetis me.*] Confirmat quod jam diximus,

mus, stultam & noaiam esse curiositatem, quum homines eo non contenti, obliquis semitis ad Deum aspirant. Fatentur nihil esse Dei notitia melius: quum vero prope illis adest, & se familiariter insinuat, vagantur per suas speculationes, & supra nubes quærunt quem præsentem intueri non dignantur. Reprehendit ergo discipulos Christus quod plenitudinem Deitatis non agnoscant sibi fuisse io ipso exhibitam. Video, inquit, non rite nec legitime hactenus fuisse me à vobis cognitum: quia vivam Patris effigiem, quæ in me expressa est, nondum cognoscitis. *Et ab hoc tempore.* Hoc addit non solum ut acerbitatem reprehensionis mitiget, sed etiam ut eos accuset ingratitudinis ac socordiæ, nisi reputent & expendant quid sibi datum sit. Nam hoc in suæ potius doctrinæ commendationem dixit quam ut fidem eorum extolleret. Sensus ergo est, Deum illis jam nunc conspicuum patere, si modo aperiant oculos. In verbo *videndi* exprimitur fidei certitudo.

8. Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.
9. Dicit ei Jesus, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me? Philippe, qui
vidit me, vidit Patrem: & quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem?
10. Non credis quod ego in Patre, & Pater in me est? verba quæ ego loquor vobis, à
meipso non loquor: Pater autem qui in me manet, ipse facit opera.
11. Credite mihi quod ego in Patre, & Pater in me: sin minus, propter opera ipsa cre-
dite mihi.
12. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, etiam ipse faciet,
& majora his faciet: quia ego ad Patrem meum vado.
13. Et quod petieritis in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in Filio.
14. Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

8. *Ostende nobis Patrem.*] Videtur esse valde absurdum quod Domino ita subinde obstrepunt Apostoli. quorsum enim loquutus erat, nisi ut hoc ipsum doceret de quo interrogat Philippus? Nihil tamen vitiorum in illis hic describitur quod nobis non sit cum illis commune. Testamur cupide nos Deum quærere: dum se oculis nostris ingerit, cæcutimus.

9. *Tanto tempore vobiscum sum.*] Jure Philippum objurgat Christus quod puros fidei oculos non habuerit. Deum habebat præsentem in Christo: eum tamen non intuebatur. Quid illi obstitit nisi sua ingratitudo? Ita & hodie male in Euangelio proficiunt qui non contenti solo Christo, in erraticas speculationes feruntur ut Deum quærant. Stulta hæc cupiditas ex contemptu humilitatis Christi nascitur. quod est valde indignum, quum hac in parte immensam Patris bonitatem repræsentet.

10. *Quod ego in Patre.*] Hæc verba non ad divinam Christi essentiam refero, sed ad modum revelationis. Christus enim, quo ad arcanam suam deitatem, nihilo nobis notior est quam Pater: verum dicitur esse expressa Dei imago, quia se totum in illo patefecit Deus, quatenus illic immensa ejus bonitas, sapientia & virtus in solidum apparet. Neque tamen perperam veteres, qui hinc testimonium sumunt pro asserenda Christi divinitate. Sed quia non simpliciter disputat Christus quis sit in se, sed qualis debeat agnosci à nobis: virtutis potius quam essentiæ elogium est. Pater ergo in Christo esse dicitur, quia in eo habitat plena divinitas, & virtutem suam exerit: Christus vicissim dicitur esse in Patre, quia divina virtute sese unum cum illo esse ostendit. *Verba quæ ego loquor.* Probat ab effectu non alibi quam in se quærendum esse Deum: doctrinam enim suam, quum cælestis sit ac vere divina, testimonium esse contendit ac illustre speculum præsentiæ Dei. Siquis contra objiciat, Prophetas omnes pro Dei filiis habendos esse, quia divinitus loquuti sint ex Spiritus afflatu, Deumque habuerint doctrinæ suæ auctorem: solutio in promptu est, videndum scilicet esse quid contineat doctrina. Prophetæ enim alio discipulos suos ablegant: Christus autem in se retinet. Tenendum est etiam quod tradit Apostolus primo ad Hebræos capite, loqui nunc è cælo Deum per os Filii sui, qui velut ex terra per Mosen loquutus est. *Non loquor*, inquit, *à meipso*, hoc est, ut homo duntaxat, vel humanitus: quia Pater vim Spiritus sui io doctrina proferens, suum in eo numen vult agnosci. Quum dicit *Patrem facere opera*, non debet hoc ad miracula restringi: potius enim priorem sententiam continuat, quod Dei majestas conspicuam se io doctrina præbeat. acsi diceret hoc esse vere Dei opus, unde statui certo possit Deum in ipso manere. Ergo per opera divinæ potentiæ specimen intelligo.

11. *Credite mihi quod ego.*] Primum à discipulis postulat ut fidem habeant suo testimonio, dum se asserit Dei esse Filium. Quia autem hactenus nimis tardi fuerant, oblique eorum ignaviam perstringit. Si mea, inquit, affirmatio non facit fidem, & tam parvi æstimor à vobis ut non putetis verbis meis credendum; saltem perspicite istam virtutem, quæ Dei præsentiæ visibilis est imago. Est quidem illud valde absurdum, non pendere prorsus ex ore Christi, quum amplecti sine ulla hæsitatione oporteat quicquid vel uno verbo indicavit. Sed hic Christus discipulos objurgat quod toties eadem de re admoniti tam parum profecerint. Non docet quænam sit fidei natura, sed se habere testatur quod etiam ad coarguendos incredulos sufficiat. Quod iterum inculcat, *Ego in Patre, & Pater in me*, non est supervacuum. nam plus satis experimur ut nos ad vanam curiositatem natura nostra sollicitet. Nam extra Christum egressi, tantum idola à nobis conficta habebimus: in Christo autem nihil est nisi divinum & quod nos io Deo retineat.

12. *Amen, amen dico vobis.*] Quicquid hactenus de se prædicavit discipulis, quo ad ipsorum aspectum, erat temporale. ergo nisi addito hoc membro, consolatio plana non fuisset, præsertim quum in reputandis Dei beneficiis tam evanida sit nostra memoria. Qua in re non opus est alienis exemplis. nam ubi nos Deus omni bonorum genere cumulaverit, si quiescat dimidium mensem, putabimus non amplius eum vivere. Hac ratione Christus non præsentem modo virtutem suam, quam tunc oculis cernebant Apostoli, commemorat, sed perpetuum ejus sensum in futurum tempus promittit. Et certe non solum quamdiu in terris versatus est, testata fuit ejus divinitas, sed postquam ad Patrem discessit, luculenta ejus documenta experti sunt fideles. Sed nos vel stupor noster impedit, vel malignitas, quod neque Deum in suis operibus consideramus, neque Christum in operibus Dei. Multos tamen conturbat quod Apostolos dicit *majora quam ipse fecerit, opera facturos.* Responsiones alias quæ huc afferri solent omitto, hac una contentus. Principio tenendum est quid velit Christus: adeo scilicet non alligatam esse corporis sui præsentiæ virtutem illam, qua se Filium Dei esse probat, ut pluribus se absente ac majoribus experimentis illustranda sit. Atqui ascensum

Christi paulo post sequuta est admirabilis mundi conversio, in qua potentius se exeruit Christi divinitas quam quum inter homines ageret. Ita videmus non fuisse in Christi persona inclusam divinitatis ejus approbationem, sed diffusam per totum Ecclesiæ corpus. Cæterum hoc *facere* de quo loquitur, neque solis Apostolis proprium est, neque singulis piis commune, sed ad totum Ecclesiæ corpus spectat. *Quia vado ad Patrem.* Ratio cur facturi sint discipuli majora quam Christus ipse, quoniam adita regni sui possessione suam potentiam plenius è cælo demonstraturus sit. Unde apparet nihil de ejus gloria minui quod post ejus discessum excellentius operati sint Apostoli, qui tantum fuerunt ejus organa. Imo hoc modo apparuit ipsum ad dextram Patris sedere, ut omne genu coram ipso flectatur. Et ipse paulo post clare affirmat, se omnium quæ per manus Apostolorum edentur, fore auctorem.

13. *Et quod petieritis.*] Sed quæritur annon Mediator jam tunc erat, cujus nomine rogandus esset Pater. Respondeo, Mediatoris officio clarius defunctum esse ex quo cæleste Sanctuarium ingressus est, ut rursus suo loco dicendum erit. *Ut glorificetur.*
Philip. 2. Congruit hic locus cum Pauli dicto, Ut omnis lin-
vers. 11. gua confiteatur quod Jesus Christus est, in gloriam Dei Patris. Finis omnium est omnino Dei sanctificatio: sed legitimus sanctificandi ejus modus hic exprimitur, nempe in Filio, & per Filium. Nam quum nobis per se abscondita sit Dei majestas, in Christo refulget: quum occulta sit ejus manus, eam habemus in Christo visibilem. Ergo in beneficiis quæ nobis largitur Pater, Filium ab eo separare fas non est, juxta illud, Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.

14. *Siquid petieritis* &c.] Non est inanis repetitio. vident omnes ac sentiunt se indignos esse qui ad Deum accedant: prorumpit tamen major pars, quasi lymphatica, & Deum temere superbeque compellat. Postea quum subit in mentem illa quam dixi indignitas, varia sibi quisqoe media fabricat. Deus autem nos ad se invitans, Mediatorem unum, per quem exorabilis sit ac propitius, nobis proponit. Sed hic rursum exultat humani ingenii pravitas: quia major pars non desinit, relicta via, per flexuosas ambages circumire. Hoc ideo fit quia nonnisi tenuiter & maligne apprehenditur in Christo Dei potentia & bonitas. Accedit & secundus error, quod non reputamus à Dei accessu nos omnes merito arceri, donec ab eo vocemur: vocati autem nonnisi per Filium. Quod si unum testimonium non satis apud nos habet ponderis, sciamus tamen, quum Christus secundo iterat rogandum in suo nomine esse Patrem, quasi manum nobis injicere, ne frustra quærendis aliis patronis operam perdamus.

15. Si diligitis me, præcepta mea servate.
16. Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut apud vos maneat in æternum:
17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, neque cognoscit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, ac in vobis erit.
18. Non relinquam vos orphanos: venio ad vos.

15. *Si diligitis me.*] Erat verus amor & sincerus quo discipuli prosequebantur Christum, qui tamen aliquid habebat superstitionis admistum, ut sæpe nobis quoque accidit. Præposterum enim erat quod eum optabant in mundo retinere. Hoc vitium ut corrigat, amorem ipsos jubet alio intendere, nempe ut servandis quæ dederat præceptis studium impendant. Utilis certe doctrina: quia ex iis qui sibi Christum amare videntur, paucissimi sunt qui rite eum colant: quin potius frivolis nugis defuncti, secure sibi indulgent. Hic autem contra, verus Christi amor ad observantiam doctrinæ ejus, quasi ad unicam regulam, exigitur. Cæterum etiam monemur quam vitiosi sint alii nostri affectus, quum ne amor quidem noster in Christum vitio careat, nisi ad puram obedientiam sit compositus.

16. *Et ego rogabo Patrem.*] Hoc quidem sedando quem ex Christi absentia concipere poterant dolori datum fuit remedium: simul tamen promittit Christus se præceptis servandis vires daturum. nam alioqui parum efficax fuisset exhortatio Ergo in tempore occurrit, docetque ut ut absit ab illis corpore, non tamen se passurum ut auxilio destituti jaceant: quia per Spiritum suum illis aderit. Spiritum hic vocat donum Patris, sed quod ipse precibus suis impetra-
infra 16. bit. Alibi à seipso dari promittet. Utrumque vere &
vers. 7. apte dicitur: nam quatenus Mediator & Patronus noster est Christus, à Patre impetrat Spiritus gratiam: quatenus Deus est, eam à seipso largitur. Sensus hujus loci est, Ego vobis à Patre Paracletus datus fui, sed ad tempus: nunc defunctus cursu meo, alium petam vobis dari, qui temporalis non sit, sed perpetuo apud vos maneat. *Paracleti* nomen tam Christo quam Spiritui hic tribuitur. & jure: utrique enim commune munus est nos consolari & exhortari, & nos tueri suo patrocinio. Fuit suorum patronus Christus quamdiu in mundo vixit: deinde Spiritus tutelæ & præsidio eos commisit. Si quærat quispiam annon sub Christi clientela etiam hodie simus, responsio facilis est, Christum esse perpetuum patronum, sed non visibili modo. Quamdiu versatus est in mundo, palam se illis patronum exhibuit: nunc vero per Spiritum suum nos tuetur. *Alium* à se vocat propter bonorum quæ ab utroque percipimus discrimen. Christi proprium fuit, expiando peccata mundi iram Dei placare, redimere à morte homines, justitiam ac vitam acquirere: Spiritus proprium est, nos tam ipsius Christi quam omnium ejus bonorum facere participes. Quanquam non male hinc personarum distinctio colligitur: proprietate enim differre Spiritum à Filio necesse est, ut alius sit.

17. *Spiritum veritatis.*] Ornat Spiritum Christus altero titulo, quod sit magister veritatis. Unde sequitur, donec ab eo intus simus edocti, vanitate & mendacio captas esse nostras omnium mentes. *Quem mundus non potest accipere.* Antithesis ista gratiæ excellentiam amplificat, qua Deus nonnisi electos suos dignatur. Significat enim non vulgare esse donum quo privatur mundus. Quo sensu etiam Jesaias, Jesa. 60.
Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: vers. 2.
super te autem orietur Dominus Eo enim plus meretur laudis Dei misericordia erga Ecclesiam, dum singulari privilegio eam supra totum mundum extollit. Simul tamen discipulos hortatur Christus ne sensu carnis inflati, ut solet mundus, Spiritus gratiam à se repellant. Somnium est terrenis hominibus quicquid de Spiritu sancto prædicat Scriptura: quia ratione sua freti, cælestem illuminationem despiciunt. Tametsi passim grassatur hæc superbia, quæ Spiritus sancti lucem, quantum in se est, extinguit: nos tamen propriæ inopiæ conscii, sciamus non ex alio fonte manare quicquid sanæ intelligentiæ est. Interea ostendunt Christi verba nihil humano sensu posse de Spiritu sancto percipi, sed eum cognosci sola fidei experientia. *Mundus*, inquit, *capax non est Spiritus, quia eum non cognovit; vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet.*

Solus

Solus ergo Spiritus est qui in nobis habitando, cognoscendum se præbet, alias ignotus & incomprehensibilis.

18. *Non relinquam vos orphanos.*] Docet hic locus quid fiot & valeant homines Spiritus præsidio nudati: pupilli nempe sunt, expositi quibuslibet fraudibus & injuriis, impares ad se regendos: denique ad nullam rem agendam per se idonei. Unicum tanti defectus remedium est, si nos per Spiritum suum Christus regat. quod se facturum promittit. Primum ergo suæ imbecillitatis monentur discipuli, ut sibi diffisi ab uno Christi præsidio pendeant: deinde promisso remedio eos in bonam spem erigit, quia se illis non defuturum affirmat. Quum dicit, *Veniam ad vos*, ostendit quomodo in suis habitet, atque impleat omnia: nempe Spiritus sui virtute. Unde etiam constat Spiritus gratiam insigne esse divinitatis ejus testimonium.

19. Adhuc paululum, & mundus me non amplius videbit: vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos vivetis.

20. In illa die cognoscetis quod ego in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

19. *Adhuc paululum.*] Prosequitur commendationem peculiaris gratiæ quæ discipulis ad levandum, imo tollendum mœrorem sofficere debebat. Quum subductus (inquit) ero à mundi conspectu, vobis nihilominus adero. Cæterum ut hoc arcano Christi intuitu fruamur, non æstimanda est carnis sensu præsentia ejus vel absentia, sed fidei oculis ad perspiciendam ejus virtutem intentos esse nos decet. Ita fit ut Christum Spiritu præsentem semper habeant & aspiciant fideles, quantumvis corpore ab eo distent. *Quia ego vivo.* Potest esse duplex sensus: vel ut hæc sententia proximi membri confirmatio sit; vel ut seorsum legatur, Ideo victuros fideles quia vivit Christus. Priorem sensum libenter amplector: ex quo tamen elicitur hæc altera doctrina, vitam Christi nostræ causam esse. Initio causam discriminis notat, cur videndus sit à suis, non à mundo: quia videri nequeat Christus nisi secundum vitam spiritualem, qua mundus orbatus est. Non videt Christum mundus: nihil mirum: mors enim cæcitatis causa est. verum simulac Spiritu vivere quis cœpit, oculis etiam ad Christum videndum præditus est. Hoc autem ideo fit quia cum Christi vita etiam nostra conjuncta est, atque ex ea non secus ac ex fonte suo manat. Mortui enim sumus in nobis, & vita qua nobis blandimur, mors pessima est. Ergo quum de adipiscenda vita agitur, vertendi sunt in Christum oculi, & vita ejus fide ad nos transferenda, ut certo statuant conscientiæ nostræ, quamdiu vivit Christus, nos à periculo interitus esse tutos. Stat enim illud fixum, nullam fore ejus vitam membris mortuis.

20. *In illa die.*] Multi ad diem Pentecostes referunt: sed potius notatur continuus tanquam unius diei tenor, ex quo virtutem Spiritus sui exeruit Christus usque ad resurrectionem ultimam. Jam tunc cognoscere cœperant, sed erat tenue quoddam rudimentum: quia nondum tam efficaciter operatus in illis fuerat Spiritus. Nam huc verba tendunt, non posse otiosa speculatione cognosci qualis sit sacra & mystica inter nos & ipsum unio, qualis rursum inter ipsum & Patrem: sed hunc unum ejus noscendæ modum esse, quum vitam suam arcana Spiritus efficacia in nos diffundit. atque illud est fidei experimentum cujus paulo ante memini. Qood autem olim abusi sunt hoc testimonio Arriani, ut Christum probarent participatione tantum & gratia Deum esse, facile diluitur eorum cavillum. Neque enim Christus de æterna sua essentia simpliciter disserit: sed divinam illam virtutem quæ in eo fuit patefacta, commendat. Quemadmodum enim Pater omnem bonorum plenitudinem in Filio deposuit, ita vicissim se totum in nos effudit Filius. Dicimur *in ipso esse*, quia in ejus corpus insiti, justitiæ bonorumque ejus omnium sumus consortes: ipse *in nobis esse dicitur*, quia Spiritus sui efficacia clare demonstrat se nobis esse vitæ auctorem & causam.

21. Qui habet præcepta mea, & servat ea, is est qui diligit me: & qui diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum & manifestabo meipsum ei.

22. Dicit illi Judas, non ille Iscariotes, Domine, quid factum est quod te nobis manifestaturus sis & non mundo?

23. Respondit Jesus, & dixit illi, Siquis diligit me, sermonem meum servabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.

24. Qui non diligit me, sermones meos non servat: & sermo quem audistis non est meus, sed ejus qui misit me, Patris.

21. *Qui habet præcepta mea.*] Iterum repetit superiorem sententiam, quod certa amoris erga ipsum nostri approbatio in eo sita sit, si præcepta ejus servemus. Cujus rei toties admonet discipulos, ne à scopo aberrent: quia nihil proclivius est nobis quam ad carnalem affectum delabi, ita ut sub Christi nomine aliud quam Christum amemus. Quo spectat
2 Cor. 5. vers. 16. etiam illud Pauli, Etiamsi noverimus secundum carnem Christum, non tamen amplius sic eum cognoscimus. Simus igitur nova creatura. *Habere præcepta* significat in illis esse recte institutum: *servare* autem, se & vitam formare ad eorum regulam. *Qui diligit me.* Perinde loquitur Christus acsi Deum suo amore prævenirent homines. quod absurdum est: nam quo tempore inimici eramus, reconciliavit nos sibi,
1 Joan. 4. vers. 10. Rom. 5:10. Et nota sunt Joannis verba, Non quod priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit. Verum hic non est disputatio de causa vel effectu. Ideo perperam colligitur, amorem quo Christum complectimur, Dei erga nos amore esse ordine priorem. Tantum enim hoc voluit Christus, beatos fore omnes qui ipsum diligent, quia vicissim ab ipso & Patre diligentur: non quod tunc incipiat Deus ipsos diligere, sed quia ipsi insculptum in cordibus habent paterni ejus amoris testimonium. Eodem spectat quod proxime sequitur membrum, *Manifestabo me illi.* Cognitio certe amorem præcedit: sed hoc voluit Christus se puris doctrinæ suæ cultoribus daturum ut in dies in fide proficiant: hoc est, Faciam ut propius & familiarius ad me accedant. Hinc collige, fructum pietatis esse progressum in Christi notitia. Nam is qui se habenti daturum promisit, rejectis hypocritis proficere facit omnes in fide, qui Euangelii doctrinam ex animo amplexi, se totos in ejus obsequium formant. Atque hinc fit ut multis retro abeuntibus, vix decimum quemque videamus in recto cursu progredi: quia major pars indigna est cui se manifestet Christus. Notandum autem est, quod hic amplior Christi cognitio tanquam singulare nostri in Christum amoris præmium proponitur: unde sequitur incomparabilem esse thesaurum.

22. *Dicit illi Judas.*] Non abs re interrogat cur inter paucos lucem suam contineat Christus, qui

Sol est justitiæ, à quo totum mundum illuminari decet: itaque minus consentaneum esse videtur ut paucis irradiet, ac non ubique diffundat absque discrimine fulgorem. Responsio Christi non explicat totam quæstionem: quia nulla illic fit mentio primæ causæ, cur se paucis manifestans Christus, majorem hominum numerum celet. nam certe omnes initio pares invenit, hoc est, à se prorsus alienos. quare neminem eligere potest qui ipsum amet: sed ex hostibus suis eligit quorum flectat corda in amorem sui. Verum discrimen illud quod à proposito remotum erat, in præsentia attingere noluit. consilium ejus erat, discipulos ad serium pietatis studium hortari, ut majores in fide facerent progressus. Ergo contentus fuit hac nota discernere eos à mundo, quod Euangelii doctrinam servent. Hæc autem nota posterior est fidei principio, quia vocationis est effectus. Alibi discipulos admonuerat Christus gratuitæ suæ vocationis, atque idem in memoriam illis postea reducet: nunc tantum jubet in doctrinæ suæ observantiam & pietatem incumbere. Ostendit porro Christus his verbis, quomodo rite obediatur Euangelio: nempe quum officia nostra & externæ actiones ex illius amore nascuntur. Frustra enim laborant brachia & pedes totumque corpus, nisi in corde regnet amor Dei, qui gubernet externa membra. Jam quum certum sit nos servare Christi præcepta quatenus ipsum amamus, sequitur nullibi posse reperiri in mundo perfectum ejus amorem: quia nemo est qui perfecte servet ejus mandata. Gratum tamen Deo est eorum obsequium qui ad hunc scopum vero conatu aspirant.

23. *Pater meus diliget eum.*] Jam prius exposuimus non statui in secundo ordine Dei amorem, quasi pietatem nostram sequatur ut amoris causam: sed ut certo persuasi sint fideles, obedientiam quam Euangelio præstant, Deo gratam esse: & nova subinde donorum incrementa ab eo expectent. *Veniemus ad eum* qui me diligit: hoc est, sentiet in se residere Dei gratiam, & magis magisque in dies Dei donis augebitur. Ergo dilectionem nominat, non illam æternam qua nondum natos etiam ante creatum mundum complexus est: sed ex quo eam cordibus nostris obsignat, quum nos facit adoptionis suæ participes. Ac ne primam quidem illuminationem intelligit: sed eos fidei gradus per quos assidue fideles pergere oportet, juxta illud, Habenti dabitur. *Mat. 13. vers. 12.* Perperam ergo ex hoc loco eliciunt Papistæ duplicem amorem quo Deum prosequimur. Fingunt Deum naturaliter à nobis diligi priusquam nos Spiritu suo regeneret: & hac etiam præparatione nos mereri regenerationis gratiam. Quasi vero non passim doceat Scriptura, & ipsa etiam experientia clamet, nos prorsus à Deo aversos esse, ejusque odio infectos & refertos, donec corda nostra mutet. Tenendum est ergo illud Christi consilium, quod venturi sint ipse & Pater, ut fideles in perpetua gratiæ fiducia confirment.

24. *Qui non diligit me.*] Quia incredulis permisti sunt fideles in mundo, & eos tanquam in mari turbulento variis procellis agitari necesse est: hac rursum admonitione confirmat eos Christus, ne abstrahantur malis exemplis. acsi diceret, Ne respicite in mundum ut ab eo pendeatis; quia semper erunt qui me & meam doctrinam contemnant: vos autem gratiam, quam semel amplexi estis, constanter ad finem retinete. Interea significat mundum justas suæ ingratitudinis pœnas dare quum in sua cæcitate perit, quando veræ justitiæ contemptu impium adversus Christum odium prodit. *Et sermo quem audistis.* Ne propter mundi pervicaciam labascant aut vacillent discipuli, auctoritatem rursus doctrinæ suæ conciliat, quum testatur ipsam à Deo esse, non humanitus in terra confictam. Atque in hoc fidei nostræ consistit firmitas, si Deum nobis ducem esse scimus, nec alibi quam in æterna ejus veritate esse fundatos. Quantumvis ergo cum sua protervia insaniat mundus, sequamur Christi doctrinam, quæ supra cælum & terram longe eminet. Quum sermonem negat esse suum, accommodat se discipulis: acsi diceret, Non humanum esse, quia fideliter tradat quod illi à Patre injunctum est. Interea scimus, quatenus æterna est Dei sapientia, ipsum esse unicum omnis doctrinæ fontem, & ejus Spiritu loquutos esse quicunque ab initio fuerunt Prophetas.

25. Hæc loquutus sum vobis apud vos manens.
26. Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ vobis dixi.
27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quemadmodum mundus dat, ego do vobis. ne turbetur cor vestrum, neque formidet.
28. Audistis quod dixerim vobis, Vado, & venio ad vos. si diligeretis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad Patrem: quia Pater major me est.

25. *Hæc loquutus sum.*] Hoc ideo addit ne despondeant animum etsi minus profecerint quam par erat. Spargebat enim tunc doctrinæ semen quod aliquandiu suffocatum latuit in discipulis. Ergo eos ad bene sperandum hortatur, donec fructum proferat doctrina quæ nunc videri posset inutilis. In summa, testatur illis, in doctrina quam audierant suppetere uberem consolationis materiam, nec alibi quærendam esse. Quod si non illis statim appareat, jubet esse bono animo, donec Spiritus interior magister, idem in ipsorum cordibus loquatur. Valde utilis omnibus admonitio. nisi statim consequimur quicquid docet Christus, obrepit fastidium, & irritum in rebus obscuris laborem insumere nos piget. Atqui afferenda est prompta docilitas, præbendæ aures, & retinenda attentio, si rite in Dei schola proficere cupimus: præsertim vero tolerantia opus est, donec patefaciat Spiritus quod frustra visi sumus sæpius legisse vel audisse. Quare, ne languescat in nobis discendi studium, vel in desperationem labamur ubi non statim assequimur loquentis Christi mentem; sciamus hoc nobis omnibus dici, *Spiritus* tandem *suggeret* quæ loquutus sum. Hanc quidem pœnam denunciat incredulis Jesaias ut sermo Dei sit illis *Jesa. 29. vers. 11.* tanquam liber clausus: sed Dominus hoc etiam modo plerumque suos humiliat. Ideo patienter ac placide expectandum revelationis tempus, nec verbum propterea respuere decet. Cæterum quum testetur Christus proprium esse Spiritus sancti munus docere Apostolos quod jam ex ipsius ore didicerant, sequitur irritam & nihili fore externam prædicationem nisi accedat Spiritus magisterium. Duplicem ergo habet Deus docendi modum. nam & hominum ore insonat nostris auribus, & intus Spiritu suo nos compellat: idque facit nunc eodem momento, nunc diversis temporibus, prout illi visum est. Observa autem quænam sint illa omnia quorum doctorem fore Spiritum promittit: Suggeret, inquit, vel reducet in memoriam *quæcunque dixi.* Unde sequitur non fore novarum revelationum architectum. Hoc uno verbo refutare licet quæcunque sub prætextu Spiritus in Ecclesiam figmenta ab initio hucusque Satan invexit. Mahometes & Papa commune habent religionis principium,

Non

Non contineri in Scriptura perfectionem doctrinæ, sed quiddam altius revelatum esse à Spiritu. Ex eadem lacuna nostro tempore Anabaptistæ & Libertini sua deliria hauserunt. Atqui impostor est spiritus, non Christi, qui extraneum aliquod ab Euangelio commentum ingerit. Spiritum enim Christus promittit qui Euangelii doctrinam quasi subscriptor confirmet. Quid sit mitti Spiritum à Patre in Christi nomine, supra exposui.

27. *Pacem relinquo vobis.*] Pacis nomine intelligit prosperum successum, quem sibi mutuo precari solent homines dum simul conveniunt, vel alius ab alio digreditur. Hoc enim valet Pacis nomen in lingua Hebraica. Alludit ergo ad vulgatum suæ gentis morem: acsi diceret, Relinquo vobis meum valete. Sed mox subjicit, longe pluris esse hanc Pacem quam soleat esse inter homines, qui plerumque frigidæ tantum ceremoniæ causa pacem in ore habent: vel si pacem alicui serio precantur, non tamen eam reipsa dare possunt. Christus autem pacem suam non in nudo & inani voto sitam esse admonet, sed cum effectu conjunctam. Summa est, discedere quidem ipsum corpore, sed pacem ejus manere penes discipulos. hoc est, fore ejus benedictione semper felices. *Ne turbetur cor vestrum.* Iterum trepidationem corrigit quam ex suo discessu conceperant discipuli. Caussam trepidandi esse negat: quia corporali tantum ejus aspectu careant, vera autem ejus præsentia fruantur per Spiritum. Hoc præsentiæ genere nos quoque contenti esse discamus: nec carni indulgeamus quæ Deum semper externis suis figmentis alligat.

28. *Si diligeretis me,*] Amabant haud dubie Christum discipuli, sed aliter quam decebat. fuit enim aliquid carnale admistum, ut ab eo divelli non sustinerent. Quod si spiritualiter eum amassent, nihil magis illis fuisset cordi quam ejus ad Patrem reditus. *Quia Pater major me est.* Varie detortus fuit hic locus. Ariani, ut Christum probarent quendam secundarium esse Deum, objiciebant minorem esse Patre. Patres orthodoxi, ut tali calumniæ ansam præciderent, dicebant hoc debere ad naturam humanam referri. Atqui ut impie hoc testimonio abusi sunt Ariani, ita nec recta nec consentanea fuit Patrum solutio. hic enim neque de humana Christi natura, neque de æterna ejus divinitate sermo habetur: sed pro infirmitatis nostræ captu se medium inter nos & Deum constituit. Et certe quia ad Dei altitudinem pertingere nobis datum non est, descendit ad nos Christus, ut nos eousque attolleret. Gaudendum, inquit, erat, quod redeam ad Patrem: quia hæc ultima est meta ad quam tendere vos oportet. Non ostendit his verbis quid à Patre in se differat: sed quorsum ad nos descenderit, nempe ut Deo nos uniret. donec eo perventum fuerit, stamus velut in medio stadio. Nos quoque Christum nonnisi dimidium & lacerum imaginamur, nisi ad Deum nos perducat. Similis est locus Pauli, 1 Corinthior. 15. ubi dicit Christum traditurum esse regnum Deo & Patri, ut sit Deus omnia in omnibus. Regnat certe Christus non in humana tantum natura, sed quatenus Deus est manifestatus in carne. Quomodo igitur regnum exuet? Nempe quia divinitas, quæ nunc in sola Christi facie cernitur, tunc palam in se conspicua erit. Hoc solum dissimile est, quod Paulus illic perfectionem ultimam describit divini fulgoris, cujus radii fulgere cœperunt ex quo ascendit Christus in cælum. Ut res clarius pateat, crassius adhuc loquendum est. Non confert hic Christus Patris divinitatem cum sua, nec humanam suam naturam divinæ Patris essentiæ comparat: sed potius statum præsentem cælesti gloriæ ad quam mox recipiendus erat. acsi diceret, Cupitis me retinere in mundo: atqui præstat in cælum ascendere. Sic ergo discamus Christum aspicere in carne exinanitum, ut nos ad beatæ immortalitatis fontem ducat. Neque enim dux nobis constitutus est ut tantum in sphæram Lunæ vel Solis nos evehat, sed ut nos unum efficiat cum Deo Patre.

29. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis.

30. Non amplius multa loquar vobiscum: venit enim mundi hujus princeps, & in me non habet quicquam.

31. Sed ut cognoscat mundus quod diligo Patrem, & quemadmodum mihi præcepit Pater, sic facio: surgite, eamus hinc.

29. *Et nunc dixi vobis.*] Oportuit hac de re sæpius moneri discipulos: quia arcanum erat omni humano captu longe altius. Se autem prædicere testatur quod futurum est, ut post eventum credant. Fuit enim hæc utilis fidei ipsorum confirmatio, quum memoria repeterent vaticinia Christi, & oculis completum cernerent quod ex ore illius ante audierant. Videtur tamen species esse concessionis: acsi diceret Christus, Quia nondum tam reconditi mysterii capax est modulus vester, ego vobis ignosco usque ad rei eventum, qui vobis interpretis vice erit ad hanc doctrinam explicandam. Ergo tametsi ad tempus visus sit surdis canere, postea apparuit non frustra quasi in aerem sparsa fuisse verba, sed jactum fuisse in terram semen. Quemadmodum autem hic de sermone suo & rerum eventu loquitur Christus, ita mors ejus & resurrectio & in cælum ascensus in unum cum doctrina coalescunt, ut fidem in nobis generent.

30. *Non amplius multa loquar vobiscum.*] Hoc verbo attentos sibi discipulos reddere voluit, & eorum animis suam doctrinam altius infigere. Satietas enim fastidium ut plurimum affert: ardentius autem expetitur quod non habetur ad manum, & excipitur majori studio quod statim è medio tollendum est. Denunciat ergo se brevi abiturum, quo magis cupidi sint audiendæ doctrinæ. Quanquam autem toto vitæ cursu docere nos non cessat Christus, potest tamen etiam ad usum nostrum aptari hæc sententia: quia quum breve sit vitæ nostræ curriculum, occasione utendum est. *Venit enim mundi hujus princeps, & in me.* Poterat simpliciter dicere brevi se moriturum, ac jam instare horam mortis: sed circumloquitur, ut præmuniat eorum animos, ne tam deformi & abominando mortis genere territi deficiant. Nam credere in ipsum crucifixum, nihil aliud est quam vitam quærere apud inferos. Primum dicit hanc Satanæ potestatem datum iri: deinde addit, se ideo cessurum, non quod necessitate cogatur, sed ut Patri obediat. Vocatur diabolus, mundi princeps, non quod separatum aliquod regnum à Deo habeat, quemadmodum finxerunt Manichæi: sed quia Dei permissu suam in mundo tyrannidem exercet. Quoties itaque hoc diabolo epitheton tribui audimus, pudeat nos miseræ nostræ sortis. Quantumvis enim superbiant homines, diaboli mancipia sunt, donec regeniti sint Christi Spiritu. Nam *mundi* nomine hic comprehenditur totum humanum genus. Unus est enim liberator qui nos ab hac horrenda servitute eripit ac vindicat. Cæterum quum hæc primi hominis peccato inflicta fuerit pœna, sicuti quotidie in deterius ob nova peccata augescit, discamus & nos & peccata nostra odisse. Sic autem captivi tenemur sub Satanæ imperio ut tamen non excuset nos à culpa hæc servitus quæ voluntaria est. Notandum est præterea tribui hic diabolo quod ab impiis hominibus gestum est. Nam quum ferantur Satanæ impulsu,

Manichæi

merito opus ejus censetur quicquid agunt. *In me non habet quicquam.* Quia factum est Adæ peccato ut mortis imperium habeat Satan, Christum, qui ab omni noxa immunis est, attingere non poterat, nisi se ultro subjecisset. Quanquam hæc verba latius patere arbitror quam exponi soleant. sic enim loquuntur interpretes, Nihil in Christo reperit Satan, quia nulla in eo mortis materia est, quum purus sit ab omni peccati labe. Atqui, meo judicio, non suam tantum munditiem hic prædicat Christus, sed divinam quoque potestatem, quæ morti non erat obnoxia. Testatum enim esse discipulis oportuit, non infirmitate ipsum succumbere: ne minus honorifice de virtute ejus sentirent. Verum in hac generali sententia etiam illa prior includitur, quod Satanæ in subeunda morte obstrictus non sit. Unde colligitur, vicem nostram, quum se morti submitteret, obiisse.

31. *Ut cognoscat mundus.*] Aliqui uno contextu legunt, Ut cognoscat &c. surgite, eamus hinc: ut plena sit oratio. alii seorsum legunt verba illa, & hic defectum esse putant. Quia non magni interest quo ad sensum utrumvis eligas, in medio relinquo. Hoc præcipue notandum est, hic Dei decretum statui summo loco, ne Christum putemus Satanæ violentia raptum ita fuisse ad mortem ut quicquam illi præter Dei consilium acciderit. Deus enim est qui Filium suum ordinavit propitiatorem, & qui ejus morte expiari mundi peccata voluit. Hoc ut fieret, Satanæ ad breve tempus permisit quasi victorem illi insultare. Satanæ ergo non resistit Christus, ut Patris decreto obtemperet, atque ita suam obedientiam in pretium justitiæ nostræ offerat. *Surgite, eamus hinc.* Nonnulli existimant Christum his dictis locum mutasse, & quæ sequuntur, inter ambulandum fuisse ab eo dicta: sed quum postea subjiciat Joannes egressum fuisse Christum, magis consentaneum videtur quod discipulos hortari Christus voluerit ad idem obsequium Deo præstandum cujus tam præclarum specimen in ipso cernebant: non autem quod eodem momento ipsos eduxerit.

CAP. XV.

EGo sum vitis vera, & Pater meus agricola est.

2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet: & quicunque fructum affert, purgabit eum, ut abundantiorem fructum afferat.

3. Jam vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4. Manete in me, & ego in vobis. quemadmodum palmes non potest ferre fructum à seipso, nisi manserit in vite: sic neque vos, nisi in me manseritis.

5. Ego sum vitis, vos palmites. qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me non potestis quicquam facere.

6. Siquis non manserit in me, ubi ejectus fuerit foras tanquam palmes, & exaruerit, colligent ipsum, & in ignem conjicient, & ardebit.

1. *Ego sum vitis.*] Summa hujus similitudinis est, nos steriles esse atque aridos natura, nisi quatenus Christo insiti, novam vim & adventitiam ab eo haurimus. ἄμπελον, alios sequutus, vitem transtuli: κλήματα, palmites. Est autem vitis proprie planta ipsa, non ager vitibus consitus, quem vineam appellant. Quanquam interdum pro vinea capitur: sicuti quum Cicero pauperum agellos & viticulas conjungit. Palmites autem brachia sunt quæ vitis supra terram emittit. Quum autem ἄμπελος Græcis vitem quoque significet, & ἀμπελὼν vineam, magis in eam sententiam inclino, quod se Christus terræ vitibus consitæ, & nos plantis ipsis comparet. Quanquam ea de re cum nemine rixabor: tantum monitos volui lectores ut sequantur quod magis probabile ex contextu visum fuerit. Initio hic succurrat quæ in omnibus parabolis tenenda est regula, non excutiendas esse singulas proprietates vitis: sed tantum summatim spectandum esse quem in finem Christus simile istud accommodet. Tres autem præcipuæ sunt partes: quod nulla nobis bene agendi facultas nisi ab ipso suppetat: quod nos in ipso radicem habentes Pater purgando excolit: quod infructuosos palmites tollit, ut in ignem projecti ardeant. Omnes fere pudet negare, quicquid habent boni, sibi esse à Deo: sed postea gratiam universalem sibi datam esse fingunt, quasi naturaliter ingenita esset. Christus vero præcipue in hoc insistit, vitalem succum à se uno manare. unde sequitur, infructuosam esse omnisque boni vacuam hominum naturam: quia vitis naturam nemo sapit donec in eum fuerit insitus. Atqui hoc speciali gratia datur solis electis. Primus ergo bonorum omnium auctor Pater, qui nos manu sua plantat: vitæ autem principium est in Christo, ex quo radicem in eo agere incipimus. Quum se veram vitem appellat, perinde est acsi dixisset, Ego vere sum vitis. itaque frustra se homines in quærendo alibi vigore fatigant: quia non aliunde proveniet utilis fructus quam à palmitibus ex me progenitis.

2. *Omnem palmitem.*] Quia Dei gratiam alii corrumpunt, alii maligne supprimunt, alii ignavia suffocant: sollicitudinem his verbis incutit, quum ex vite tollendos pronunciat quicunque erunt infructuosi palmites. Sed quæritur an fructu possit carere qui insitus est in Christo. Respondeo, multos in vite censeri opinione hominum, qui reipsa radicem in vite non habent. Ita Dominus vineam suam nominat apud Prophetas populum Israël, qui externa professione nomen Ecclesiæ habebat. *Et quicunque fructum affert.* Docet his verbis, fideles, ne degenerent, opus habere assidua cultura: nec boni quicquam proferre nisi Deus manum subinde admoveat. Neque enim sufficiet nos semel factos fuisse adoptionis participes, nisi Deus gratiæ suæ cursum in nobis prosequatur. Putationis meminit: quia superfluis & noxiis vitiis abundat caro nostra, eorumque nimis fœcunda est, quæ sine fine excrescunt & pullulant, nisi Dei manu purgemur. Quum dicit putari vites ut fructum uberiorem afferant, docet quales debeant esse piorum in pietatis cursu progressus.

3. *Jam vos mundi estis.*] Admonet jam in seipsis expertos esse quod dixerat, quia scilicet in ipso plantati, simul etiam purgati fuerint. Modum purgationis ostendit, nempe doctrinam. Nec dubium est de externa prædicatione eum loqui, quum diserte exprimat sermonem quem ex ore ejus audierant. Non quod in se tantum efficaciæ habeat vox hominis ore prolata, sed quatenus in corde operatur Christus per Spiritum: vox ipsa, purgationis organum est. Interea non intelligit Christus omni vitio puros esse Apostolos: sed experimentum illis proponit, unde discant quam necessaria sit gratiæ continuatio. Præterea Euangelii doctrinam illis à fructu commendat, quo magis acuantur ad continuam ejus meditationem, quum sit tanquam vinitoris cultellus ad sordes purgandas.

4. *Manete in me.*] Iterum ad studium & curam retinendæ gratiæ qua præditi sunt, ipsos hortatur:

nun-

nunquam enim satis expergefieri potest carnis securitas. Nec certe alio spectat Christus nisi ut nos, quasi gallina pullos suos, sub alis contineat: ne levitate nostra abrepti, inde avolemus in nostrum exitium. Ergo ut probet se non coepisse salutis nostræ opus ut abrumpat in medio cursu, Spiritum suum promittit semper fore in nobis efficacem, si modo per nos non steterit. Manete in me, inquit, quia & vobis manere paratus sum. Item, Qui in me manet, hic fert fructum multum. Quibus verbis declarat eos omnes qui vivam in se radicem habent, fructiferos esse palmites.

5. *Sine me nihil potestis.*] Clausula est atque applicatio totius parabolæ, Quamdiu extra ipsum sumus, nihil boni fructus & Deo grati proferre: quia ad bene agendum minime sumus idonei. Hanc sententiam Papistæ non extenuant modo, sed enervant: imo prorsus eludunt. Etsi enim verbo tenus fatentur nos sine Christo nihil posse, aliquid tamen facultatis suppetere nobis somniant, quod per se quidem non sufficiat, Dei tamen gratia adjutum cooperetur. Neque enim hominem ita exinaniri sustinent, quin aliquid ex se conferat. Verum tam clara Christi verba eludere non ita promptum est. Tale est Papistarum commentum, Nos sine Christo nihil posse: ab eo tamen adjutos, habere aliquid ex nobis præter ejus gratiam. Christus vero contra pronunciat, nos nihil posse ex nobis. Palmes, inquit, fructum non fert à seipso. Ergo non tantum cooperantis suæ gratiæ auxilium hic commendat, sed nos penitus privat omni virtute, nisi quam suppeditat ipse nobis. Ergo hæc particula *sine me*, sic resolvi debet, Nonnisi ex me. Sequitur aliud cavillum: palmitem enim obtendunt aliquid habere à natura: quia si alius surculus non frugifer in vineam inseratur, nihil producet. Verum hoc facile diluitur: quia non disserit Christus quid genuinum habeat palmes antequam viti adhæreat: sed intelligit potius, tunc nos demum incipere palmites fieri dum nos in ipsum coaluimus. Et certe Scriptura alibi ostendit, nos, antequam in ipso simus, inutile & aridum esse lignum.

6. *Siquis in me non manserit.*] Iterum proposita ingratitudinis poena, eos ad perseverantiam acuit & sollicitat. Est quidem hoc Dei donum, sed non est supervacua ad timorem exhortatio, ne caro nostra exultans nos eradicet. *Arescere* dicuntur instar emortui sarmenti qui à Christo resecti sunt, quia sicut initium vigoris ab ipso est, ita & continuus tenor. Non quod ex electis aliquem contingat unquam exsecari; sed quia multi hypocritæ in speciem ad tempus florent & vireot, qui postea in reddendo fructu spem Domini frustrantur.

7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quod volueritis petetis, & fiet vobis.

8. In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum multum feratis, & sitis mei discipuli.

9. Quemadmodum dilexit me Pater, ego etiam dilexi vos: manete in dilectione mea.

10. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta Patris mei servavi, & maneo in ejus dilectione.

11. Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat, & gaudium vestrum completum sit.

7. *Si manseritis in me.*] Quia sæpe sentiunt fideles se famelicos esse, & procul abesse ab illa opima pinguedine quæ ad uberem fructum reddendum sufficiat, ideo nominatim hoc additum est, quibuscunque rebus indigeant qui in Christo sunt, paratum esse eorum inopiæ subsidium simulatque à Deo petierint. Valde utilis admonitio. nam ut nos in studio precandi exerceat Dominus, sæpe esurire petitur: verum si ad eum confugimus, nunquam votis nostris deerit quin suppeditet ex sua inexhausta copia quicquid fuerit nobis opus. Quum dicit, *Si verba mea in vobis manserint*, significat nos fide in ipso radicem agere. Nam simulac discessum est ab Evangelii doctrina, Christus extra se quæritur. Dum nobis concessum iri promittit si quid voluerimus, quidvis optandi licentiam minime indulget. male enim consuleret Deus saluti nostræ, si ita facilem se nobis adeoque morigerum præberet: satis enim scitur quam præposteris votis ut plurimum lasciviant homines. Sed hic vota suorum restringit ad legem rite precandi, quæ Dei arbitrio subjicit nostros omnium affectus: idque circumstantia loci confirmat. *Velle* enim suos intelligit non divitias, vel honores, vel aliquid simile, quod stulte expetit caro: sed vitalem Spiritus sancti succum quo fructificent.

8. *In hoc glorificatus est.*] Confirmatio proximæ sententiæ. Nam minime dubitandum esse ostendit quin exaudiat Deus suorum preces, dum se fructuosos reddi cupient: quia hoc maxime facit ad ejus gloriam. Simul tamen ab hoc fine vel effectu bene agendi studium in illis accendit. quia nihil pluris nobis esse debet quam ut per nos illustretur Dei nomen. Eodem etiam pertinet posterius membrum, *& sitis mei discipuli*: quia pronunciat neminem se habere in grege suo nisi qui in Dei gloriam fructificat.

9. *Quemadmodum dilexit me Pater.*] Longe aliquid majus voluit exprimere quam vulgo putent. nam qui eum hic de arcano Dei Patris amore quo semper affectus fuit erga Filium, loqui putant, extra rem philosophantur: quum potius Christi consilium fuerit quasi in sinum nostrum deponere certum divini amoris erga nos pignus. Illa igitur argutia nihil ad præsentem locum, Quomodo se Pater in Filio semper amaverit: sed amor cujus hic fit mentio, ad nos referendus est: quia se diligi à Patre testatur Christus quatenus est Ecclesiæ caput. sicuti plusquam necesse nobis est: nam qui sine Mediatore quærit quomodo à Deo ametur, labyrintho se implicat, in quo neque viam neque exitum inveniet. Ergo in Christum conjiciendi sunt oculi, in quo reperietur expositum divini amoris pignus. Nam in illum prorsus effusus fuit Dei amor, ut ab ipso in membra deflueret. Hoc titulo insignitus fuit quod esset Filius dilectus in quo acquiescat Patris voluntas. Sed finis notandus est: ut Deus in ipso nos gratos habeat. Itaque paternum erga nos omnes Dei amorem in ipso, non secus ac in speculo, contemplari licet: quia non seorsum nec sua privatim causa diligitur, sed ut nos secum Patri conjungat. *Manete in dilectione mea.* Quidam ita exponunt quod Christus mutuum à discipulis amorem exigat. Melius alii, qui active accipiunt dilectionem Christi. Nam amore quo nos semel complexus est, vult nos perpetuo frui: ac propterea cavendum esse admonet ne eo nos privemus. Multi enim oblatam sibi gratiam repudiant: multi abjiciunt quod in manibus habebant. Ex quo itaque semel recepti sumus in Christi gratiam, videndum est ne inde culpa nostra excidamus. Quod ex his verbis quidam inferunt, nihil efficaciæ esse in gratia Dei, nisi adjuvetur nostra constantia,

frivolum est. neque enim concedo, Spiritum à nobis tantum exigere quæ facultatis nostræ sunt, sed ostendere quid fieri oporteat: ut si nobis desunt vires, aliunde petamus. Sicuti quum hic ad perseverantiam nos hortatur Christus, minime nostro Marte & industria nitendum est: sed rogandus ipse qui præcipit, ut nos in sua dilectione confirmet.

10. *Si præcepta mea.*] Modum perseverantiæ ostendit: si sequamur quo ipse vocat. oam, ut dicit
Rom. 8:1. Paulus, Qui in Christo sunt, non ambulant secundum carnem, sed secundum Spiritum. Hæc enim inter se perpetuo sunt conjuncta, fides, quæ apprehendit gratuitum Christi amorem, & bona conscientia vitæque oovitas. Et certe non reconciliat Christus Patri fideles ut impune lasciviant, sed ut Spiritu ipsos suo gubernans, sub Patris manu & imperio contineat. unde sequitur, abjicere Christi amorem nisi qui vera obedientia probant se ejus esse discipulos. Si quis objiciat, pendere igitur à nobis salutis nostræ firmitatem: respondeo, perperam trahi in illam partem Christi verba: quia obedientia quam illi præstant fideles, non tam causa est cur suum erga eos amorem continuet, quam amoris effectus. Unde enim fit ut vocationi suæ respondeant nisi quia Spiritu gratuitæ adoptionis aguntur? Sed videtur nimis ardua conditio nobis imponi, ut Christi præcepta servemus, quibus cootinetur exacta justitiæ perfectio, quæ modum nostrum longe superat: nam inde conficitur, irritum fore amorem Christi nisi Angelica puritate præditi simus. Solutio facilis est. nam quum de studio recte sancteque vivendi agit Christus, quod in sua doctrina præcipuum est caput minime excludit, nempe de gratuita justitiæ imputatione, qua fit ut per indulgentiam veniæ Deo placeant nostra officia, quæ mutila per se & impura rejici merebantur. Censentur itaque fideles servare Christi præcepta quum huc suum studium applicant, etiamsi longe à meta distent: quia soluti sunt ab illo rigore
Deut. 27. vers. 26. Legis, Maledictus omnis qui non impleverit omnia, &c. *Sicut & ego præcepta.* Sicut in Christo electi sumus, ita in eo nobis ad vivum expressa est vocationis nostræ effigies. Itaque merito se hic exemplar proponit ad cujus imitationem se pii omnes conforment. In me, inquit, relucet eorum similitudo quæ à vobis postulo. videtis enim ut vere Patri meo addictus sim in obsequium, atque in hoc cursu pergam. Ipse vicissim non me ad momentum aut breve tempus dilexit, sed perpetuus est ejus amoris erga me tenor. Hæc conformitas capitis & membrorum semper ante oculos habenda est, non tantum ut se ad Christi exemplum formare studeant fideles: sed ut confidant Spiritu ejus se quotidie in melius reformatum iri, ut ad finem usque ambulent in novitate vitæ.

11. *Hæc loquutus sum vobis.*] Subjicit, amorem suum minime ignotum esse piis, sed fidei sensu percipi, ut beata pace fruantur conscientiæ. Nam gaudium cujus meminit, ex pace illa nascitur quam habent cum Deo quicunque gratis justificati sunt. Quoties ergo paternus erga nos prædicatur Dei amor, sciamus veri gaudii materiam nobis dari, ut tranquillis conscientiis de salute nostra certi simus. Porro *gaudium* vocatur Christi & nostrum, diverso respectu. Christi est, quia nobis ab eo datur: ipse enim & auctor est & causa. Causam esse dico, quia exempti sumus à reatu, dum correctio pacis nostræ illi imposita fuit. Auctorem simul voco, quia Spiritu suo metum & anxietatem in cordibus nostris abolet: unde emergit serena ista bilaritas. Nostrum alia ratione dicitur, quia ipso fruimur ex quo nobis donatum est. Jam quum pronunciet Christus se hæc ideo loquutum ut gaudium babeant discipuli: ex bis verbis statuimus, quicunque in bac concione rite profecerint, babere in quo acquiescant. *Manendi* verbo significat non caducum aut temporale esse gaudium de quo loquitur: sed quod nunquam excidat vel effluat. Quare discamus quærendam in Christi doctrina salutis fiduciam, quæ tam in vita quam in morte vigeat. *Gaudium vestrum completum sit.* Addit solidum hoc & pleoum gaudium fore; non quod omni prorsus tristitia vacui sint fideles, sed quod exuperet gaudii materia, ut nullus unquam metus, nulla anxietas, oullus mœror eos absorbeat. Nam quibus in Christo gloriari daruoi est, illis neque vita, neque mors, neque ullæ miseriæ obstabuot quominus tristitiæ iosultent.

12. Hoc est præceptum meum, Ut diligatis invicem sicut dilexi vos.

13. Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut quis animam suam ponat pro amicis suis.

14. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

15. Posthac non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus: vos autem dixi amicos, quia quæcunque audivi à Patre meo, nota feci vobis.

12. *Hoc est præceptum meum.*] Quum vitam nostram dirigere ad Christi præceptum conveniat, tenendum in primis est quid ipse velit ac mandet. Jam itaque repetit quod prius dixerat, sibi ante omnia placere ut fideles charitatem inter se mutuam colant. Præcedit quidem ordine amor ac reverentia Dei: sed quia legitima ejus probatio est charitas erga proximos, hujus potissimum fit mentio. Porro sicuti nuper in generali doctrinæ observantia, ita nunc in specie exemplar nobis proponit quod sequamur: complexus est enim suos omnes, ut se mutuo foveant. Cur de amandis incredulis nihil hoc loco diserte præcipiat, proximo capite dictum est.

13. *Majorem hac charitatem*] Amoris erga nos sui magnitudinem interdum commendat Christus, quo melius salutis nostræ fiduciam stabiliat: nunc vero longius progreditur, ut nos suo exemplo ad fratres amandos inflammet. Utrumque tamen simul conjungit. nam immensam suæ bonitatis dulcedinem vult à nobis fide percipi: deinde hac ratione ad charitatis studium nos allicit. Ita Paulus ad Ephesios 5:2. Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odorem suavitatis. Poterat nos Deus verbo aut nutu redimere, nisi aliter nostra causa visum esset, ut proprio & unigenito Filio non parceos, testatum faceret io ejus persona quantam habeat salutis nostræ curam. Jam vero plusquam ferrea aut lapidea corda esse oportet quæ noo emolliet tam iocomparabilis divini amoris suavitas. Quæritur tamen quomodo pro amicis mortuus fuerit Christus, quum hostes essemus antequam nos reconciliaret. Nam expiatis sacrificio mortis suæ peccatis, inimicitias quæ inter Deum & nos eraot delevit. Hujus quæstionis solutio ex tertio capite petatur: ubi diximus, respectu quidem nostri dissidium esse inter nos & Deum, donec morte Christi abolita sint peccata; cæterum hujus gratiæ quæ in Christo exhibita est, causam fuisse perpetuum Dei amorem, quo etiam hostes suos prosequebatur. In hunc quoque modum Christus vitam suam pro alienis exposuit, sed quos jam tunc ipso amabat, mortem alias pro ipsis non subiturus.

14. *Vos amici mei estis.*] Noo iotelligit, tantum nos honoris proprio aliquo merito consequi; sed tantum admonet, qua lege nos io gratiam recipiat, & censere inter amicos suos dignetur. quemadmodum nuper dixit, *Si præcepta mea servaveritis, manebitis*

in

Tit. 2:11. *in dilectione mea.* Apparuit enim gratia Servatoris Dei, erudiens nos ut abnegata impietate & mundanis desideriis, caste & juste & pie vivamus in hoc seculo. Profani autem homines, qui impio Euangelii contemptu adversus Christum lasciviunt, ejus amicitiæ renunciant.

15. *Posthac non dicam vos servos.*] Altero argumento suum erga discipulos amorem demonstrat, quod scilicet penitus se illis patefecerit, quemadmodum familiaris inter amicos communicatio locum habet. Ego, inquit, longe plus vobis detuli quam mortalis homo servis suis soleat. Hoc ergo pignus sit vobis meæ erga vos charitatis, quod comiter & amice cælestis sapientiæ arcana, quæ ex Patre audieram, vobis exposui. Præclarum certe Euangelii encomium est, quod illic Christi cor habemus quodammodo apertum, ne dubius sit nobis vel obscurus ejus amor. Non est quod supra nubes transcendere, vel abyssos penetrare optemus ad petendam salutis nostræ certitudinem: sufficiat nobis hoc amoris testimonium quod in Euangelio continetur: quia nunquam fallet.
Deut 4:7. Dicebat Moses veteri populo, Quæ tam inclyta sub cælo gens est quæ Deum habeat appropinquantem sibi, sicuti tecum hodie communicat Deus? Atqui magis excellit nostra nobilitas, ex quo Deus totum se in Filio effudit. Quo major est eorum ingratitudo & perversitas, qui admirabili Euangelii sapientia non contenti, superba libidine ad novas speculationes transvolant. *Quæcunque audivi.* Certum est non omnia quæ scivit Christus nota fuisse discipulis: nec vero fieri poterat ut ad tantam altitudinem pertingerent: & quum sit incomprehensibilis Dei sapientia, unicuique ad certam mensuram partitus est quantum satis erat scientiæ. Cur ergo se omnia patefecisse dicit? Respondeo, hoc ad Mediatoris personam & officium restringi. Medium se inter Deum & nos constituit, qui ex arcano Dei sanctuario acceperit quæ nobis de manu (quod aiunt) in manum traderet. Nihil ergo eorum quæ in salutem nostram erant, & quæ scire nostra referebat, omisit Christus apud suos discipulos. Ita quatenus ordinatus est Ecclesiæ magister ac doctor unicus, nihil audivit à Patre quod non fideliter suos docuerit. Tantum adsit humile discendi studium ac docilitas, & sentiemus non frustra Euangelium à Paulo vocari Col. 1:28. sapientiam quæ perfectos reddat homines.

16. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos: & constitui vos, ut eatis & fructum afferatis, & fructus vester maneat: ut quod petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.
17. Hæc præcipio vobis, ut diligatis vos mutuo.
18. Si mundus vos odit, scitis quod me priorem vobis odio habuit.
19. Si ex mundo essetis, mundus quod suum esset diligeret: quia autem ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea vos odit mundus.
20. Mementote sermonis quem ego dixi vobis, Non est servus major domino suo: si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt.
21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum qui misit me.

16. *Non vos me elegistis.*] Clarius adhuc exprimit, non ipsorum merito, sed gratiæ suæ debere ferri acceptum quod in tantum honorem pervenerint. Nam quum se electum fuisse ab illis negat, perinde hoc valet acsi diceret, quicquid habent, minime sibi propria arte vel industria comparasse. Vulgo mutuum quendam concursum fingunt divinæ gratiæ & humanæ voluntatis: sed ista antithesis, Ego vos elegi, non sum à vobis electus, in solidum uni Christo vendicat quod inter ipsum & hominem partiri solent: acsi dictum esset, non sponte moveri hominem ad quærendum Christum, donec quæsitus fuerit. Non agitur hic quidem de communi piorum electione qua in filios Dei adoptantur, sed de particulari qua discipulos suos ad munus prædicandi Euangelii destinaverat. Verum si gratis nullo suo merito electi fuerunt illi ad munus Apostolicum, certum est multo magis gratuitam esse electionem qua ex filiis iræ & semine maledicto efficimur vitæ æternæ hæredes. Adde quod gratiam suam Christus, qua electi fuerant in Apostolos, sic commendat in hoc loco ut priorem illam, qua insiti fuerant in Ecclesiæ corpus, simul conjungat. imo generaliter quicquid in ipsos contulerat dignitatis, his verbis complectitur. Interim fateor de Apostolatu diserte tractari. Consilium enim Christi est incitare discipulos ad munus suum strenue obeundum. Materiam exhortationis sumit ex gratuito favore, quo ipsos dignatus fuerat. Nam quo magis obstricti sumus Domino, ad præstanda quæ requirit officia ferventiores esse decet: alioqui fœdæ ingratitudinis crimen effugere non licebit. Unde apparet nihil esse quod nos acrius ad sancte pieque vivendi studium accendere debeat, quam dum agnoscimus Deo nos omnia debere, nihil nos habere proprium, tam initium salutis nostræ quam omnes quæ inde sequuntur partes fluere ex gratuita ejus misericordia. Porro quam vera sit hæc Christi sententia, inde clare perspicitur quod eos sibi Christus Apostolos delegit qui omnium ineptissimi videri poterant. Quanquam in eorum persona perpetuum gratiæ suæ monumentum extare voluit. Nam (quemadmodum admonet Paulus) quis homi- 1 Cor. 4.
num reperietur ad obeundam legationem idoneus vers. 2.
qua sibi Deus humanum genus reconciliat? Imo quisnam est mortalis homo, ut sustineat Dei personam? Solus ergo Christus est qui sua electione idoneos efficit. Ideo Paulus Apostolatum suum ex gratia deducit, Rom. 1. v. 5. item ad Galat. 1. v. 15. se ab utero matris segregatum fuisse commemorat. Imo quum servi simus prorsus inutiles, qui omnium præstantissimi videntur, ne minimæ quidem vocationi pares erunt, donec electi fuerint. Interea quo quisque ad altiorem honoris gradum evectus est, meminerit se magis Domino esse devinctum. *Constitui vos.* Electio occulta est donec reipsa patefiat, quum munus homini injungitur cui destinatus fuit: quemadmodum Paulus, eo quem nuper citavi loco, postquam retulit se ab utero matris fuisse segregatum, postea subjicit Apostolum se creatum esse quum ita visum est Deo. Sic & Dominus testatur Jeremiam sibi notum fuisse antequam Jer. 1: 5.
esset in utero matris, quem tamen ad munus Propheticum suo demum tempore vocat. Fieri tamen poterit ut quis rite formatus ad docendi munus accedat: imo hoc in Ecclesia ordinarium est ne quis vocetur nisi qui jam comparatus est ac instructus necessariis dotibus. Quod Christus se utriusque facit auctorem, nihil mirum; quandoquidem nonnisi per ipsum agit Pater, & ipse cum Patre agit. Ergo ambobus communis est tam electio quam ordinatio. *Ut eatis,* Nunc ostendit quorsum meminerit suæ gratiæ, ut eos scilicet alacriores ad opus redderet. Non otiosa erat dignitas Apostolatus, sed cum summis difficultatibus certare ipsos decebat. Stimulum ergo addit

Chri-

Christus, ne labores, molestias & discrimina refugiant. Hoc argumentum à fine sumptum est. Deinde ab effectu ratiocinatur Christus, quum dicit, *Et fructum afferatis.* Vix enim fieri potest ut serio quisquam & graviter operi incumbat nisi fructuosum laborem speret fore. Ideo pronunciat Christus conatus ipsorum non irritos fore nec inutiles, si modo prompti sint ad obsequendum. Neque enim hic tantum præscribit Apostolis quid ferat ac postulet eorum vocatio: sed ne languidi sint vel frigeant, prosperum illis successum promittit. Vix dici potest quantum habeat momenti hæc consolatio adversus tot tentationes quæ quotidie occurrunt Christi ministris. Ergo quoties nobis videmur operam ludere, in memoriam hoc veniat, facturum tandem esse Christum ne ludicrum sit & inane quod conamur. nam tunc maxime locum habet promissio quum nihil fructus apparet. Hodie nasuti homines, & quicunque sapere mundo videntur, conatus nostros tanquam inconsideratos subsannant, quia frustra tentemus cælum terræ miscere: nam interea fructus votis nostris non respondet. Sed quum Christus ex adverso pollicitus fuerit sequuturum operæpretium, quod ad tempus latet, sedulo inter mundi ludibria in officio præstando laboremus. Quæritur jam quare fructum hunc perpetuum fore Christus dicat, quum dicit, *Et fructus vester maneat.* Quoniam Euangelii doctrina animas Christo acquirit in æternam salutem, multis videtur hæc esse fructus perpetuitas: sed ego sententiam longius extendo, nempe quod ad finem usque mundi statura sit Ecclesia. Nam labor Apostolorum hodie quoque fructificat: & prædicatio nostra non unius est seculi, sed Ecclesiam propagabit, ut post mortem nostram novus proventus emergat. Quum dicit, *Fructus vester*, perinde loquitur acsi partus esset eorum industria: quum tamen doceat Paulus, eos qui rigant vel plantant nihil esse.
1 Cor. 3. vers. 7. Et certe excellentius Dei est opus Ecclesiæ creatio quam ut ejus gloria hominibus adscribi debeat: sed quia virtutem suam exerit Dominus per manum hominum ne frustra laborent, solet etiam in ipsos transferre quod sibi proprium est. Meminerimus interea tam benigne eum ornare suos discipulos ut eos animet, non inflet. *Ut quicquid petieritis.* Hoc membrum non additum fuit ex abrupto, ut multis videri posset. Nam quum docendi provincia longe superet hominum vires, accedunt innumeri Satanæ insultus, qui nunquam sustineri possent nisi Dei virtute. Ergo ne deficiant animis Apostoli, Christus cum optimo subsidio occurrit. acsi diceret, Si vobis plus erit negotii quam ut pares sitis ad explendum munus vestrum, non deerit vobis Pater meus. Nam hac lege constitui vos Euangelii ministros, ut manum suam ad vos juvandos extentam habeat Pater, quoties in nomine meo petetis ut vobis opem ferat. Et certe quod plerique doctores vel per ignaviam flaccescunt, vel prorsus concidunt desperatione, non aliunde contingit nisi quod in officio precandi torpent. Proinde hæc Christi promissio nos ad Deum invocandum sollicitat. Nam quisquis agnoscet à solo Deo esse successum operis, cum timore & tremore suum ei laborem offeret: contra vero, siquis industria sua confisus, Dei auxilium negligat, vel hastam & clypeum abjiciet ubi ad rem ventum fuerit, vel multum satagendo, nihil tamen proficiet. Porro hic duo vitia cavenda sunt, arrogantiæ scilicet ac diffidentiæ: quia sicuti Dei auxilium secure prætereunt qui putant se jam rem habere in manu; sic multi difficultatibus succumbunt, quia non reputant se Dei virtute & præsidio pugnare, sub cujus auspiciis militant.

17. *Hæc præcipio vobis.*] Hoc quoque tempestive additum est ut scirent Apostoli in primis requiri mutuam inter ministros dilectionem, quo Ecclesiam Dei concordiæ studio ædificent. Nullum enim majus impedimentum quam dum seorsum quisque laborat, nec in commune singuli operas suas conferunt. Nisi ergo fraternam inter se societatem colant ministri, fieri poterit ut aliquas erigant moles, sed dissipatas: nullum interea erit Ecclesiæ ædificium.

18. *Si mundus vos odit.*] Postquam Apostolos armavit Christus ad pugnam, simul etiam ad patientiam hortatur: neque enim promulgari potest Euangelium quin protinus mundus insaniat. quare nunquam fieri poterit ut mundi odia effugiant pii doctores. Hoc mature prædicit Christus, ne illis contingat quod tironibus solet, qui propter imperitiam hostibus nondum visis audaces, ubi ad pugnam ventum est, expavescunt. Nec tantum ideo præmonet suos Christus, nequid illis novum vel inexspectatum accidat, sed eos simul confirmat suo exemplo. Neque enim æquum est, quum ipse exosus mundo fuerit, nos, qui ejus sustinemus personam, mundum (qui semper sui similis est) habere propitium. Verbum γινώσκετε in modo indicativo vertere malui. quanquam siquis imperativum malit, non repugno: quia sensus non mutatur. Plus est difficultatis in voce quæ proxime sequitur. nam quum se *priorem* discipulis vocat, tam ad tempus quam ad dignitatem referri hoc potest. Prior expositio magis recepta est, nempe quod Christus ante Apostolos odio habitus fuerit à mundo. verum secunda mihi magis probatur, quod quum Christus, qui longe præcellit, non tamen immunis fuerit ab odiis mundi, eadem conditio à ministris non recusanda sit. Eadem enim loquutio est cum ea quam primo capite his habuimus, Qui post me venit, mihi prælatus est, quia Joan. 1. v.27, 30.
prior me erat.

19. *Si ex mundo essetis.*] Alia consolatio, quod ideo mundo sint exosi quia ab eo segregati sunt. Hæc autem vera est eorum felicitas & gloria: quia hoc modo ab exitio erepti sunt. *Eligere* hic segregare significat. Jam si electi fuerunt ex mundo, sequitur eos fuisse mundi partem, solaque Dei misericordia discerni à reliquis qui pereunt. Cæterum *mundi* nomine omnes qui Spiritu Dei regeniti non sunt hoc loco Christus designat. nam Ecclesiam mundo opponit, ut plenius videbimus cap. 17. Neque tamen cum hac doctrina pugnat illa Pauli exhortatio, Pa- Rom. 12. vers. 18.
cem habere cum omnibus quantum in vobis est. Nam quæ additur exceptio tantundem valet acsi diceret, Videndum esse quid nobis liceat & fas sit: ne quis placendi studio mundi corruptelis indulgeat. Verum potest adhuc alia objici quæstio. nam sceleratos qui ex mundo sunt, vulgo non odio tantum haberi cernimus, sed execrationi esse. hic certe mundus non diligit quod suum est. Respondeo, terrenis hominibus qui aguntur pro sensu carnis suæ, nunquam vere odio esse peccatum: sed tantum quatenus proprii commodi vel damni cura eos afficit. Quanquam Christi consilium non fuit negare quin mundus intestinis discordiis ferveat, & intra se tumultuetur: tantum ostendere voluit, mundum nonnisi quod Dei est in fidelibus odio habere. Atque hinc quoque liquet quam stulte delirent Anabaptistæ, qui hoc uno argumento colligunt se Dei esse servos, quia majori hominum parti displiceant. Prompta est enim exceptio, quod multi qui ex mundo sunt, quos scilicet delectat fœda rerum omnium confusio, eorum doctrinæ faveant: multi item ex mundo eam oderint, quia politicum ordinem cupiunt manere salvum.

20. *Mementote sermonis.*] Posset etiam indicativo modo legi, Memores estis: sed sensu non admodum diverso. Imperativus tamen modus, meo judicio, melius congruit. Est autem confirmatio proximæ sententiæ, ubi dicebat Christus se mundo exosum fuisse, qui tamen discipulis erat præstantior: neque enim æquum est ut potior sit servi conditio quam domini. Porro ubi de personis loquutus est, mentionem etiam doctrinæ facit: nihil enim pios

magis

magis conturbat quam dum doctrinam quæ Dei est, superbe ab hominibus contemni vident. Est enim portentum horribile, cujus aspectus fortissimum quodque pectus labefactare posset. Sed dum ex alia parte succurrit ipsum Dei Filium non minus contumaciæ expertum esse, non est quod miremur doctrinam Dei tam parum habere inter homines reverentiæ. Quod *suam & illorum doctrinam* dicit, ad ministerium refertur. Unicus est Ecclesiæ magister Christus: sed doctrinam suam, cujus magister primus fuerat, voluit deinde per Apostolos suos prædicari.

21. *Sed hæc omnia.*] Quia prodigiosus est mundi furor, dum ita in salutis suæ doctrinam insanit, causam affert Christus quod cæca ignorantia feratur in suam perniciem: nemo enim ex professo contra Deum in bellum insurgeret. cæcitas ergo est ac ignoratio Dei quæ mundum rapit ut bellum inferre Christo non dubitet. Semper ergo habenda est causæ ratio: nec alibi vera consolatio est quam in testimonio bonæ conscientiæ. Hinc etiam ad gratitudinem erigendi sunt animi: quod dum in cæcitate sua mundus perit, Deus nos sua luce dignatus est. Interea tenendum est, Christi odium ex stupore mentis provenire, quum Deus non cognoscitur. Nam (ut sæpe dico) cæca est incredulitas: non quod nihil intelligant vel sentiant impii, sed quia confusum est quicquid habent notitiæ, & statim evanescit. Qua de re alibi copiosius tractavi.

22. Si non venissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

23. Qui me odit, Patrem quoque meum odit.

24. Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt tam me quam Patrem meum.

Psal. 35. vers. 19. **25.** Sed ut impleatur sermo scriptus in Lege eorum, Quod oderunt me gratis.

26. Quum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testificabitur de me.

Vel. testes estis. **27.** Et vos etiam testimonium redditis, quia ab initio estis mecum.

22. *Si non venissem.*] Quod Judæos dixerat odio prosequi Euangelium, quia Deum non cognoscerent: nequis hoc valere putaret ad levandam eorum culpam, subjicit eos maligne cæcutire; quemadmodum siquis claudat oculos ne lucem aspicere cogatur. Nam alioqui objectum fuisset Christo, Si Patrem tuum ignorant, qui fit ut eorum errori non succurras? cur non saltem tentasti an prorsus essent indociles, nec ne? Respondet se boni ac fidi doctoris officio perfunctum esse, sed sine profectu: quia eos malitia ad sanam mentem redire passa non fuerit. Porro sub illorum persona terrorem incutere omnibus voluit, qui Dei veritatem vel sibi oblatam respuunt, vel cognitam volentes oppugnant. Etsi autem illos terribilis manet Dei vindicta, Christus tamen suos discipulos hic magis respicit, ut certa victoriæ fiducia eos animet, nequando succumbant impiorum malitiæ. nam ubi talem audimus fore exitum, jam quasi in media pugna triumphum agere licet. *Peccatum non haberent.* Videtur innuere Christus his verbis, solam incredulitatem peccatum esse: & sunt quibus ita videtur. Augustinus quidem magis sobrie, sed tamen ad eum sensum accedit. nam quia fides remittit & delet omnia peccata, dicit unum esse incredulitatis peccatum quod damnet. Vere hoc dicitur: quandoquidem non modo obstat incredulitas ne eximantur homines à mortis reatu: sed fons & causa est malorum omnium. Cæterum tota illa disputatio nihil ad præsentem locum facit. neque enim generaliter accipitur Peccati nomen, sed pro circumstantia causæ quæ tractatur: acsi diceret Christus nullo modo excusabilem esse eorum ignorantiam, eo quod in sua persona maligne Deum respuissent. quemadmodum si insontem, justum ac purum vocemus quem nonnisi ab uno crimine absolvere volumus, cujus reus erat. Ad unam ergo peccati speciem restringitur ista Christi absolutio: quia in Euangelii contemptu & odio Judæis ignorantiæ prætextum tollit. Exoritur tamen adhuc nova quæstio, Annon ante Christi adventum satis fuerit incredulitas ad damnandos homines. Et sunt fanatici homines qui ex hoc loco perperam colligunt, quicunque ante Christi adventum mortui sunt extra fidem, dubio suspensoque in statu fuisse, donec illis se Christus manifestavit. Quasi vero non extent complures Scripturæ loci qui solam conscientiam illis ad reatum satis fuisse testantur. *Rom. 5. vers. 14.* Mors (inquit Paulus) usque ad Mosen regnavit in mundo. *ibid. 2:12.* Et alibi perituros sine Lege tradit qui sine Lege peccaverint. Quid igitur sibi vult Christus? Certe concessio est in istis verbis, qua significat nihil amplius restare Judæis quod obtendant ad levandam culpam, ex quo scientes & volentes oblatam sibi vitam repulerunt. Ita excusatio quam concedit illis, non absolvit penitus, sed tantum sceleris gravitatem extenuat: juxta illud, Servus sciens voluntatem domini sui, & spernens, gravius vapulabit. *Luc. 12. vers. 47.* Neque enim Christi consilium fuit, veniam aliis promittere; sed hostes suos, qui contumaciter Dei gratiam rejecerant, tenere convictos: quo palam constaret omni venia & misericordia indignos esse. Notandum autem quod non loquitur de nudo suo adventu, sed qui cum doctrina conjunctus fuit. Neque enim ob solam corporis præsentiam tanto crimine obstricti fuissent: sed doctrinæ contemptus eos prorsus inexcusabiles reddidit.

23. *Qui me odit.*] Insignis locus, quo docemur neminem odio habere Euangelii doctrinam quin suam adversus Deum impietatem prodat. Aliud quidem multi ore præ se ferunt: nam quum ab Euangelio abhorreant, volunt tamen videri optimi Dei cultores. sed nugæ sunt: intus enim latet Dei contemptus. Ita fit ut doctrinæ suæ luce Christus multorum hypocrisin detegat. Qua de re plura cap. 3: 20. diximus, in illum locum, Qui male agit, odit lucem. Item cap. 5: 23. Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.

24. *Si opera non fecissem.*] Operum nomine complectitur, meo judicio, quæcunque divinæ suæ gloriæ specimina edidit. Nam & miraculis, & Spiritus sancti potentia, & aliis documentis clare probavit se esse Dei Filium: ut in eo conspicua esset Unigeniti majestas, sicuti capite primo habuimus. De miraculis objici solet, nec plura nec majora ab eo facta esse quam à Mose & Prophetis. Nota est solutio, hac ratione excellere Christum in miraculis quia non minister duntaxat, ut reliqui, sed proprie auctor fuerit. suo enim nomine, suo imperio, sua virtute usus est ad edenda miracula. Cæterum, ut dixi, in genere comprehendit omnia cælestis & spiritualis potentiæ testimonia, quibus illustrata fuit ejus divinitas. *Viderunt & oderunt.* Concludit non posse tergiversando effugere hostes suos, quandoquidem virtutem spreverint quam prorsus divinam esse constabat: suum enim numen palam Deus protulerat in Filio. quare frustra dicturi erant sibi duntaxat cum homine mortali fuisse negotium. Locus hic admonet ut ad consi-

ſideranda Dei opera attenti ſimus: in quibus dum exerit virtutem ſuam, debitum ſibi honorem haberi vult ac deferri. Unde ſequitur, ingratos adverſus Deum eſſe & maligoos quicunque ejus dona obſcurant vel contemptim prætereunt.

25. *Sed ut compleatur.*] Quod præter naturam eſt, videtur incredibile. atqui nihil minus rationi conſentaneom quam Deum odiſſe: ideo dicit Chriſtus, tanta malitia infectos eſſe eorum animos, ut gratis oderint. quo ipſorum ſcelus amplificat. Citat autem Chriſtus locum ex Pſal. 35: 19. quem dicit nuoc compleri: non quod jam idem prius Davidi oon accidiſſet; ſed ut obſtinatam gentis malitiam perſtringat, quæ per continuas ætatum ſeries ab atavis ad abnepotes transmiſſa, ſine fine regnabat. acſi diceret nihilo ipſos meliores eſſe patribus qui Davidi ſine cauſa iofeſti fuerant. *Legis* nomine Pſalmos deſignat: quia tota Prophetarum doctrina oihil aliud erat quam Legis appendix. & ſcimus Moſis miniſterium ad tempus uſque Chriſti duraſſe. Ipſorum porro Legem vocat, noo honoris cauſa, ſed ut acrius pungantur familiari elogio: acſi diceret, Legem habent quaſi hæreditario jure ſibi traditam, in qua mores ſuos graphice depictos vident.

26. *Quum autem*] Poſtquam oſtendit Chriſtus Apoſtolis, non minoris debere eſſe Euangelium, quia multos habeat adverſarios etiam in Eccleſia ipſa: nuoc impio illorum furori Spiritus teſtimonium opponit, quo ſuffultæ eorum conſcientiæ ounquam labaſcant. acſi diceret, Sæviet quidem mundus contra vos: aliis ludibrio erit veſtra doctrina, alii eam execrabuntur: ſed oulli eruot tam violenti motus qui fidei veſtræ firmitatem labefactent, ubi Spiritus ſanctus vobis datus fuerit, qui ſuo teſtimonio vos ſtabiliat. Et certe hoc unum eſt noſtrum præſidium, quum mundus undique tumultuatur, quod Dei veritas per Spiritum ſanctum in cordibus noſtris obſignata, quicquid in mundo eſt, infra ſe deſpicit. Nam ſi obnoxia eſſet bominum judiciis, centies quotidie fidem noſtram obrui contingeret. Ergo diligenter ootandum eſt ubinam inter tot actam varias agitationes conſiſtere nos oporteat, nempe quia non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed Spiritum qui ex Deo eſt, ut ſciamus quæ à Deo oobis donata ſunt. Uous ille teſtis potenter diſcutit, diſſipat, evertit quicquid ab hoc muodo in altum attollitur ad obſcurandam aut peſſundandam Dei veritatem. Quicunque hoc Spiritu præditi eruot, adeo periculum noo eſt ut propter mundi odia vel contemptum animum deſpondeant, ut oousquilibet eorum futurus ſit totius muodi victor. Interea cavendum eſt oe ab homioum reſpectu pendeamus. Quamdio enim ita vagabitur fides, imo ſimulac ex Dei ſanctuario egreſſa fuerit, miſere fluctuari neceſſe eſt. Ergo ad interius & arcanum Spiritus teſtimonium revocanda eſt, quod ſibi è cælo datum eſſe norunt fideles. Teſtari autem dicitur Spiritus de Chriſto, quia fidem ooſtram in eo ſolo retinet ac ſiſtit, ne ullam ſalutis partem alibi quæramus. Vocat rurſum Paracletum, ut ejus patrocinio freti, nunquam trepidemus. voluit enim Chriſtus hoc elogio fidem noſtram munire, ne ullis tentationibus ſuccumbat. Præſenti etiam circumſtantiæ aptandum eſt quod vocat Spiritum veritatis. ſubaudienda eſt enim antitheſis, quod extra hunc teſtem varie circumferantur homines, nec uſquam ſolide reſideant: ubicunque autem loquitur, omoi dubitatione & fallaciæ metu liberet hominum mentes. Quod dicit *ſe à Patre miſſurum*, & rurſum *à Patre procedere*, ad augendum auctoritatis pondus facit. neque eoim contra tam validos ioſultus, contra tot ac tam impetuoſas machinas ſufficeret Spiritus teſtimonium, niſi perſuaſi eſſemus à Deo profectum eſſe. Chriſtus ergo eſt qui Spiritum mittit, ſed ex cæleſti gloria: ut ſciamus non humanum eſſe donum, ſed certum divinæ gratiæ pignus. Unde apparet quam frivola fuerit Græcorum argutia, quando horum verborum prætextu Spiritum à Filio procedere negarunt. Patrem enim ſuo more Chriſtus hic nominat, ut ad divinitatis ſuæ intuitum attollat noſtros oculos.

27. *Et vos teſtimonium reddetis.*] Significat Chriſtus oon fore ejuſmodi Spiritus teſtimonium, quod privatim ſibi habeant Apoſtoli, & quo ſoli fruantur: ſed quod latius ſe per ipſos diffundat: quia futuri erant Spiritus organa. ſicuti loquutus eſt ipſorum ore. Videmus nuoc quomodo ex auditu ſit fides, & tamen ſuam certitudinem habeat à ſigillo & arrha Spiritus. Quibus non ſatis nota eſt humanæ mentis caligo, hi fidem naturaliter ex ſola prædicatione coocipi exiſtimant: contra vero pleriſque fanaticis ſordet externa prædicatio, dum magnifice arcanas revelationes & ἐνθουσιασμοὺς ſpirant. atqui videmus ut duo hæc ſimul Chriſtus conjungat. Tametſi igitur nulla eſt fides donec mentes noſtras illuſtret Dei Spiritus, & corda obſignet: non tamen ex nubibus petendæ ſunt viſiones vel oracula: ſed verbum quod prope *Deut. 30.*
nos eſt, in ore ooſtro & corde, ſenſus omnes noſtros *verſ. 14.*
ſibi devinctos & in ſe defixos habere debet. ſicuti pulchre Jeſaias, Hoc fœdus meum, inquit Domi- *Jeſa. 59.*
nus, Spiritus meus quem poſui ſuper te, & verba *verſ. 21.*
mea quæ poſui io ore tuo: non deficient &c. Particula iſta, *ab initio fuiſtis mecum*, ideo addita eſt ut ſciamus plus fidei mereri Apoſtolos, quia oculati fueruot eorum teſtes quæ anonunciant: ſicuti dicit Joan- *1 Joan. 1.*
nes, Quod audivimus, quod vidimus, quod manus *verſ. 1.*
noſtræ palparunt. Ita enim modis omnibus conſultum nobis eſſe Dominus voluit, nequid ad ſolidam Euangelii approbationem deeſſet.

CAP. XVI.

HÆc loquutus ſum vobis ut ne ſcandalizemini.
2. Alienos à Synagoga facient vos: ſed venit hora ut quiſquis vos interfecerit,
arbitretur ſe cultum præſtare Deo.
3. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem neque me. *ſupra 15. verſ. 21.*
4 Sed hæc loquutus ſum vobis, ut quum venerit hora, eorum reminiſcamini quod
dixerim vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram.
5. Et nunc vado ad eum qui miſit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?
6. Sed quia hæc loquutus ſum vobis, triſtitia implevit cor veſtrum.
7. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego vadam: ſi enim non abiero,
Paracletus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos.

1. *Hæc loquutus ſum vobis.*] Rurſus commemorat nihil eorum quæ dixit ſupervacuum eſſe: nam quum pugnæ & certamina eos maneant, legitimis armis ante tempus fuiſſe inſtruendos. Interea vero ſignificat, ſi hanc doctrinam probe meditatam habeant, ad reſiſtendum pares fore. Cæterum quod tunc Apoſtolis dixit, nobis quoque dictum eſſe meminerimus Ae primo tenendum eſt, Chriſtum non mittere in arenam ſuos inermes: ideoque neminem io hac militia deficere niſi ignaviæ ſuæ culpa. Nec vero expe-

ctandum

ctandum est dum in rem præsentem ventum fuerit: sed potius danda opera ut assuefacti his Christi sermonibus ac familiariter imbuti, pugnam quum opus erit capessamus. Neque enim dubitandum est quin victoria in manu sit quamdiu istæ Christi admonitiones penitus animis nostris infixæ erunt. Nam quum dicit, *Ne scandalizemini*, significat minime esse periculum nequid eos à recto cursu avertat. Sed hinc apparet quam pauci rite hanc doctrinam discant, quod qui sibi videntur eam extra teli jactum memoriter tenere, ubi conserere manus oportet, tanquam ejus prorsus ignari & rudes deficiunt. Sic ergo arma hæc nobis aptemus ne unquam effluant.

2. *Alienos à Synagoga.*] Erat hoc non leve scandalum turbandis eorum animis, quod tanquam scelerati homines ex piorum cœtu profligandi erant, saltem qui se populum Dei esse jactabant, ac gloriabantur Ecclesiæ titulo. Neque enim persequutionibus tantum, sed probris & ignominiæ obnoxii sunt fideles, quemadmodum dicit Paulus. Jubet tamen
1 Cor. 4. vers. 11. Christus etiam contra hunc insultum firmos stare: quia privati Synagogis, nihilominus in regno Dei maneant. Summa est, non debere nos frangi perversis hominum judiciis quin fortiter subeamus crucis Christi opprobrium: hoc uno contenti, quod causa nostra, quam indigne & perperam damnant homines, Deo probetur. Porro hinc colligimus Euangelii ministros non tantum à professis fidei hostibus male tractari, sed etiam summa ignominia interdum affici apud eos qui domestici Ecclesiæ videntur, imo etiam columnæ. Scribæ & Sacerdotes, à quibus damnati fuerunt Apostoli, divinitus se constitutos esse Ecclesiæ judices jactabant. & certe penes ipsos erat ordinarium Ecclesiæ regimen, & functio judicandi à Deo erat, non ab hominibus: verum sua tyrannide totum ordinem à Deo institutum corruperant. Ita fiebat ut potestas quæ in ædificationem illis concessa fuerat, nihil aliud esset quam immanis servorum Dei oppressio: excommunicatio, quæ medicina esse debuerat purgandæ Ecclesiæ, ad pietatem inde exterminandam conversa foret. Id quum jam suo seculo experti fuerint Apostoli, non est quod nos hodie magnopere terreant Papæ anathemata, quibus in nos propter Euangelii testimonium fulminat. neque enim timendum est ne plus nobis noceant quam vetera illa Apostolis. imo nihil magis optandum quam ut alieni simus ab eo cœtu à quo Christus exulat. Interea notemus, tam crasso excommunicationis abusu non fuisse tamen factum ut abolita fuerit disciplina quam ab initio Deus in Ecclesia sua statuerat. Nam quum in hoc totus sit Satan ut omnia Dei instituta adulteret, minime illi cedendum est ut propter corruptelas è medio tollatur quod Deus in perpetuum sancivit. Ergo excommunicatio non minus quam Baptismus & Cœna Domini, correctis vitiis in purum ac legitimum usum revocanda est. *Sed venit hora.* In scandalo illo adhuc insistit Christus, quod hoc sibi juris arrogant Euangelii hostes ut se putent Deo sacras victimas offerre quum fideles occidunt. Jam per se durum est innoxios crudeliter vexari: sed longe acerbius ac molestius est, injurias quibus Dei filios afficiunt impii, justas censeri pœnas & debitas eorum sceleribus. sed tantum nos præsidii in recta conscientia statuere decet ut patienter ita nos ad tempus opprimi feramus, donec appareat è cælo Christus causæ nostræ & suæ vindex. Sed mirum est, hostes veritatis, quum sibi male conscii sint, non modo fucum facere hominibus, sed etiam coram Deo laudem ex injusta sævitia sibi vendicare. Respondeo, hypocritas, quantumvis eos coarguat conscientia, semper tamen blanditias accersere quibus se fallant. Ambitiosi sunt, crudeles, superbi: sed prætextu zeli omnia hæc vitia tegunt, quo sibi impune indulgeant. Accedit etiam furiosa quædam ebrietas, postquam sanguine martyrum fuerunt imbuti.

3. *Et hæc facient.*] Non frustra ad istam considerationem subinde Apostolos revocat Christus, unam esse causam cur ita in eos insaniant increduli, quia Deum ignorant. Neque tamen hoc levandæ eorum culpæ causa dicitur, sed ut cæcum eorum furorem altis animis despiciant Apostoli. Sæpe enim fit ut auctoritas qua pollent impii, & splendor qui in illis refulget, modestas concutiant ac pias mentes. Contra vero Christus sancta magnanimitate insurgere suos jubet, ut adversarios contemnant, quos error duntaxat & cæcitas impellit. Hic enim murus noster aheneus, quum certo persuasi sumus Deum à parte nostra stare: qui autem nos oppugnant, ratione destitui. Cæterum his verbis monemur quam grave sit malum Dei ignoratio, quæ facit ut ipsi quoque parricidæ laudem & plausum sceleri suo captent.

4. *Ut quum venerit hora eorum, reminiscamini.*] Repetit quod jam dixerat, non esse hanc umbratilem philosophiam, sed quæ ad praxin & usum aptanda sit: ac se nunc de his rebus concionari ut reipsa ostendant non frustra se fuisse edoctos. Quum dicit, *Ut recordemini*, primo jubet reposita esse in animis quæ audierunt: deinde quum usus postulabit, eorum esse memores. tandem significat non parum in eo esse momenti quod vaticinia profert de rebus futuris. *Non dixi ab initio.* Quum teneri adhuc & imbecilles essent Apostoli, quamdiu cum illis versatus est Christus in carne, ipsis optimus & indulgentissimus magister pepercit, neque passus est ultra vires premi. Ergo non magnopere tunc confirmatione opus habebant, quum otium illis & immunitas à persequutionibus daretur: nunc mutandam illis esse rationem denunciat, &, quoniam nova eos manet conditio, simul hortatur ut se ad luctandum comparent.

5. *Nunc vado ad eum.*] Temperat optima consolatione quem ex suo discessu concipere poterant dolorem; quod valde necessarium erat. Qui hactenus molliter habiti fuerant, vocabantur in posterum tempus ad graves & arduas pugnas. Quid ergo futurum erat nisi Christum scirent in cælo esse salutis suæ præsidem? nam *ad Patrem ire* nihil aliud est quam recipi in cælestem gloriam, ut summo imperio potiatur. Hoc igitur illis tristitiæ solatium ac remedium proponitur, quod Christus corpore absens, sedebit tamen ad Patris dexteram, ut sua virtute fideles tueatur. Cæterum duo hic vitia in Apostolis reprehendit, quod visibili carnis suæ præsentiæ nimis addicti erant: deinde quod ea sublata, mœrore occupati non attollebant altius oculos. Idem & nobis contingere solet. Christum enim sensibus nostris semper affigimus. deinde si pro voto non apparet, fingimus nobis desperationis materiam. Videtur quidem falso Apostolis hoc objici, eos *non rogare quo abeat magister*, quum prius ea de re anxie sciscitati essent. sed facilis est solutio, sic ipsos quæsiisse ut animos ad fiduciam non attollerent, quod in primis fieri decebat. Sensus ergo est, Audito meo discessu expavescitis: neque enim reputatis quo discedam, vel in quem finem.

7. *Sed ego veritatem.*] Utilem fore absentiam suam testatur, ut desinant velle ipsum habere oculis præsentem. & speciem jurisjurandi adhibet. Quia enim carnales sumus, nihil difficilius est quam præposterum hunc affectum ex animis nostris revellere, quo Christum è cælo ad nos detrahimus. Hanc vero utilitatis speciem exprimit quod non aliter Spiritu sancto donandi erant, nisi ipse mundum relinqueret. Longe autem utilior ac magis expetenda Christi præsentia qua per Spiritus sui gratiam & virtutem se fruendum nobis præbet, quam si nobis ante oculos adesset. Neque hic movenda est quæstio, annon potuerit Spiritum Christus elicere quum in terris ageret. nam pro confesso sumit Christus quic-

quid à Patre decretum est. Et certe ubi semel ostendit Dominus quid fieri velit, stulta est ac noxia de possibilitate disputatio.

8. Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de justitia, & de judicio.
9. De peccato quidem, eo quod nou credunt in me:
10. De justitia autem, quia ad Patrem meum vado, & amplius non videbitis me:
11. De judicio autem, quia princeps mundi hujus judicatus est.
12. Adhuc multa habeo vobis dicenda, sed non potestis nunc portare.
13. Quum autem venerit ille, *nempe* Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Neque enim loquetur à seipso, sed quæcunque audierit, loquetur: & quæ eventura sunt, annunciabit vobis.
14. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.
15. Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea dixi vobis, De meo accipiet, & annunciabit vobis.

8. *Quum venerit ille.*] Omissa expositionum varietate quam nobis peperit loci obscuritas, tantum afferam quod mihi videtur ex genuino esse Christi sensu. Promiserat Spiritum suum discipulis. nunc doni præstantiam ab effectu commendat, quia Spiritus hic non eos modo privatim reget, sustinebit, actuebitur: sed vim suam & efficaciam latius diffundet. *Arguet mundum*, inquit. hoc est, non manebit inclusus in vobis: sed potentia ejus se à vobis proferet in totum muodum. Spiritum ergo illis promittit qui futurus sit judex mundi, & per quem eorum prædicatio adeo viva efficaxque futura sit, ut in ordinem cogat qui prius effreni licentia exultantes, nullo metu nec reverentia tenebantur. Notandum autem est, Christum non de arcanis revelationibus hic loqui, sed de Spiritus virtute quæ in externa Euangelii doctrina & hominum voce apparet. Unde enim fit ut in animos penetret vox hominis, radicem illic agat, fructificet denique, ex lapideis cordibus carnea faciens, & renovans ipsos homines, nisi quia Spiritus Christi eam vivificat? Alioqui esset mortua litera & inanis sonitus: quem-
2 Cor. 3. admodum pulchre docet Paulus, 2 Corinth. 3.
vers. 6. ubi se ministrum Spiritus esse jactat, quia Deus potenter in ejus doctrina operabatur. Sensus ergo est, quum Spiritu donati fuerint Apostoli, cælesti ac divina virtute instructos fore, qua jurisdictionem in toto mundo exerceant. Cæterum hoc Spiritui potius quam ipsis tribuitur, quia nihil habebunt propriæ potestatis, utpote qui ministri tantum erunt & organa: solus autem Spiritus in illis præsidebit. Sub *mundi* nomine tam eos qui vere convertendi erant ad Christum, quam hypocritas & reprobos comprehendi existimo. Duobus enim modis homines arguit Spiritus in Euangelii prædicatione. quidam enim serio tanguntur ut sponte se humilient, sponte judicio subscribant quo damnantur. Alii etsi convicti reatum non possunt effugere, non tamen ex animo cedunt, nec se submittunt in jus ac ditionem Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desinunt tamen intus contumaciam alere. Nunc tenemus quomodo Spiritus mundum arguere debuerit per Apostolos: nempe quia judicium suum Deus in Euangelio patefecit, quo perculsæ conscientiæ mala sua & Dei ipsius gratiam sentire cœperunt. Nam verbum ἐλέγχειν pro Convincere hic accipitur. Atque ad hujus loci intelligentiam non parum lucis afferet quod habetur 1 Corinth. 14.
1 Cor. 14. vers. 24. ubi sic Paulus, Si prophetent omnes, ingrediatur autem incredulus vel idiota, arguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis ejus manifesta fiunt. Proprie illic Paulus de una arguendi specie agit, quum scilicet Dominus electos suos ad pœnitentiam adducit per Euangelium: sed hinc dilucide patet quomodo Spiritus Dei in sonitu vocis humanæ homines prius jugo non assuetos imperium suum agnoscere & subire cogat. Quæritur nunc in quem finem hoc Christus dixerit. Nonnulli causam odii cujus meminerat notari putant: acsi diceret, ideo fore infensos mundo quia Spiritus vicissim per illos mundum urgebit. Sed ego aliis potius subscribo, qui diversum fuisse Christi consilium tradunt: sicuti jam initio attigi. Magni enim interfuit ut scirent Apostoli non vulgare fore Spiritus donum quod illis promissum fuerat. Singularis ergo ejus excellentia describitur, quod Deus hoc modo tribunal suum eriget ad judicandum totum orbem.

9. *De peccato quidem.*] Nunc videndum restat quid sit *de peccato arguere*. Videtur Christus infidelitatem facere solam peccati causam: idque varie ab interpretibus torquetur. sed (quemadmodum præfatus sum) non referam quid singuli doceant vel sentiant. Primo notandum est, judicium Spiritus à demonstratione peccati incipere, hoc enim spiritualis doctrinæ exordium est, Homines in peccato genitos nihil in se habere nisi peccati materiam. Porro infidelitatis meminit Christus, ut ostenderet qualis in se sit hominum natura. Nam quia vinculum quo se nobis unit, est fides: donec in ipsum credamus, extra eum sumus, & ab eo divisi. Tantundem igitur valent hæc verba acsi dixisset, Spiritus quum venerit, ostendet ac convincet, extra me regnare in mundo peccatum. Proinde hic nominatur infidelitas, quia nos separat à Christo, atque ita facit ut nihil præter peccatum nobis relinquatur. In summa, damnatur his verbis naturæ humanæ corruptio & pravitas, ne putemus vel guttam unam rectitudinis sine Christo nobis inesse.

10. *De justitia.*] Tenenda est graduum series quam ponit Christus. Mundum nunc dicit arguendum de justitia. neque enim justitiam esurient ac sitient homines, imo cum fastidio respuent quicquid de ea dicetur, nisi tacti fuerint sensu peccati. Præsertim de fidelibus sic habendum est, non posse eos in Euangelio proficere, nisi primum humiliati fuerint: quod fieri non potest nisi peccatis agnitis. Proprium quidem est Legis munus conscientias vocare ad Dei judicium, & terrore vulnerare: sed rite Euangelium prædicari nequit quin à peccato in justitiam, & à morte in vitam deducat. Proinde necesse est ut à Lege mutuetur primum istud membrum de quo loquutus est Christus. Cæterum justitiam hic intellige quæ nobis per Christi gratiam communicatur. Eam Christus statuit in suo ad Patrem ascensu: nec immerito. quemadmodum enim
(teste Paulo) resurrexit propter justificationem no- Rom. 4.
stram, ita nunc ad dexteram Patris sedet, ut quicquid vers. 25.
illi datum est potestatis exerceat, & sic impleat omnia. Denique è gloria cælesti, justitiæ suæ odore mundum perfundit. Spiritus autem per Euangelium pronunciat hunc unum esse modum quo justi censeamur. Ideo à convictione peccati secundus hic gradus est, ut convincat Spiritus mundum quænam vera sit justitia: nempe quod Christus suo in cælum ascensu

vitæ

vitæ regnum constituit, & nunc sedet ad Patris dexteram ut veram justitiam stabiliat.

11. *De judicio autem.*] Qui *Judicii* nomen pro damnatione accipiunt, ratione non carent: quia mox subjicit Christus, *Mundi principem esse judicatum.* Mihi tamen videtur diversus sensus magis congruere, nempe quod accensa Euangelii luce patefaciat Spiritus, Christi victoria, qua Satanæ imperium dejecit, statum mundi rite & ordine fuisse compositum. acsi diceret veram esse istam instaurationem qua reformantur omnia, quum ipse Christus subacto & triumphato Satana, solus regnum obtinet. Judicium ergo rebus confusis & dissipatis opponitur, vel (ut brevius dicam) antitheton est τ ἀταξίας [?], acsi rectitudinem quis diceret: quo sensu frequenter sumitur in Scriptura. Sensus ergo est, Satanam, quamdiu imperio potitur, miscere omnia & turbare, ut fœda sit ac deformis operum Dei confusio: sed ubi tyrannide sua exuitur per Christum, tunc mundo reparato ordinem bene temperatum lucere. Ita mundum Spiritus de judicio convincit: hoc est, quod Christus devicto iniquitatis principe, quæ prius collapsa erant & divulsa, in ordinem restituit.

12. *Adhuc multa habeo.*] Non potuit tantum apud discipulos valere Christi concio quin sua eos ruditas adhuc perplexos in multis teneret: imo vix tenui gustu libabant quæ ipsos penitus reficere debebant nisi obstitisset carnis imbecillitas. Fieri ergo non poterat quin suæ inopiæ conscii, metu & anxietate laborarent. Christus autem cum hac consolatione occurrit, quod accepto Spiritu novi & longe alii homines futuri sint. Quod igitur pares ferendo esse negat si plura & altiora illis dixerit, huc pertinet, ut spe melioris profectus erecti non despondeant animos. Metiri enim gratiam qua donandi erant, ex præsenti sensu non oportuit, quum tam procul à cælo abessent. In summa, bono & forti animo esse jubet, quantumvis nunc sint debiles. Cæterum quia nulla præter doctrinam fultura erat in quam recumberent, admonet Christus se illam temperasse pro eorum modulo: sic tamen ut altior & uberior brevi speranda sit. acsi diceret, Si nondum ad vos stabiliendos sufficit quod ea me audistis, tolerate paulisper: nam paulo post Spiritus magisterio edoctis nihil amplius deerit. absolvet ille quod rude adhuc in vobis est. Nunc quæritur quænam ista fuerint quibus discendis nondum idonei erant Apostoli. Papistæ, ut sua figmenta pro Dei oraculis obtrudant, hoc loco improbe abutuntur. Christus, inquiunt, novas Apostolis revelationes promisit. ergo in Scriptura subsistere non convenit, supra quam ille suos vocat. Primum, si cum Augustino loqui placeat, solutio ad manum erit. verba ejus sunt, Quum tacuerit Christus, quis nostrum dicat ista vel illa esse? aut, si dicere audeat, unde probabit? quis tam vanus, aut temerarius, qui, etiamsi vera dicat, sine ullo divino testimonio affirmet ea esse quæ dicere tunc Dominus noluit? Verum certior nobis ad eos refellendos ex Christi verbis suppetit ratio. Perfectus veritatis magister dicitur Spiritus quem pollicitus est Apostolis Christus. quorsum autem promissus est, nisi ut acceptam ab eo sapientiam per manus traderent? Datus est illis Spiritus, quo duce & directore injuncto sibi officio defuncti sunt. Eos idem ille Spiritus *in omnem veritatem* perduxerat, quum doctrinæ suæ summam scriptis complexi sunt. Huic doctrinæ quisquis aliquid addendum putat, acsi mutila esset & semiplena, non modo Apostolos insimulat malæ fidei, sed in Spiritum blasphemus est. Si doctrina quam literis consignarunt, à tironibus adhuc & novitiis profecta esset, non supervacua esset accessio: nunc vero quum eorum scripta quasi perpetuæ sint ejus revelationis tabulæ quæ illis promissa & præstita fuit, non potest sine atroci Spiritus injuria quicquam illis addi. Porro quum ad res ipsas ventum est, plusquam ridiculi sunt Papistæ. Illa enim arcana quibus portandis impares erant Apostoli, pueriles esse nænias definiunt, quibus nihil inanius vel magis fatuum. Descendere scilicet è cælo Spiritum oportuit ut discerent Apostoli quo ritu sacrandi essent calices cum suis altaribus, baptizandæ campanæ, benedicenda aqua lustralis, & Missa celebranda. Unde igitur discunt moriones & pueri, qui ad unguem tenent hæc omnia? Nihil itaque apertius est quam Deo illudere Papistas, quum è cælo prodiisse fingunt quæ tam Cereris aut Proserpinæ mysteria sapiunt quam abhorrent à sincera Spiritus sapientia. Nos vero, nisi velimus ingrati esse Deo, acquiescamus in ea doctrina cujus auctores esse Apostolos scripta eorum testantur: quando summa illic cælestis sapientiæ perfectio nobis prodita est, quæ hominem Dei perfectum reddat ultra eam progredi fas esse non putemus. (Col. 1. vers. 28.) Nam altitudo nostra & latitudo & profunditas in eo posita est, ut sciamus charitatem Dei quæ nobis exhibita est in Christo. (Ephes. 3. vers. 18.) Hæc cognitio omnem scientiam supereminet, ut inquit Paulus. Ut quum tradit in Christo absconditos esse omnes sapientiæ & scientiæ thesauros; (Colos. 2. vers. 3.) non aliquem ignotum Christum fabricat, sed quem sua prædicatione ad vivum depinxit, ut cernatur quasi ante oculos nostros crucifixus, quemadmodum dicit ad Galatas. (Galat. 3. vers. 1.) Cæterum, nequa maneat ambiguitas, Christus ipse postea suis verbis explicat quænam illa sint quæ nondum ferre poterant Apostoli. *Quæ ventura sunt, annunciabit vobis,* inquit. Hoc quidem nonnulli ad Spiritum prophetiæ restringunt: sed, meo judicio, potius futurum regni sui spiritualis statum designat, qualem paulo post resurrectionem ejus Apostoli viderunt, sed tunc comprehendere nullo modo poterant. Non ergo vaticinia illis promittit de rebus post eorum mortem futuris: sed tantum significat aliam fore regni sui naturam, & gloriam longe majorem quam nunc animis concipere possint. Cujus arcanæ sapientiæ (quam per Ecclesiam cælestes quoque Angeli cum admiratione discunt) thesauros Paulus explicat in Epistola ad Ephesios, à primo capite usque ad finem quarti. Quare non est quod à Papæ archivis vel scriniis petatur. *Non enim loquetur à semetipso.* Confirmatio est illius particulæ, *Ducet vos in omnem veritatem.* Scimus fontem veritatis Deum esse, atque extra eum nihil esse certi vel solidi. quare ut Spiritus oraculis plenam toto adhibeant fidem Apostoli, Christus divina fore pronunciat: quasi diceret manare à Deo ipso quicquid Spiritus attulerit. Neque tamen his verbis minuitur Spiritus majestas, quasi vel Deus non sit, vel Patre sit inferior: sed referuntur ad mentis nostræ captum. Quia enim propter velum interpositum non satis assequimur quanta reverentia excipere deceat quæ nobis revelat Spiritus, ideo expressa fit divinitatis mentio: quemadmodum alibi vocatur arrha qua nobis ratam facit Deus salutem nostram, (Ephes. 1. vers. 14.) & sigillum quo ejus certitudinem nobis obsignat. In summa, docere Christus voluit, doctrinam Spiritus non fore mundi hujus, acsi in aëre nasceretur, sed ex cælestis Sanctuarii adytis proditurum.

14. *Ipse me glorificabit.*] Jam admonet Christus non venturum Spiritum qui novum aliquod regnum erigat, sed potius qui stabiliat gloriam illi à Patre datam. Multi enim Christum docuisse somniant, tantum ut rudimenta traderet, postea discipulos transmitteret in altiorem scholam. Hoc modo Euangelium pluris non faciunt quam Legem, quæ pædagogus fuisse veteris populi dicitur. (Gal. 3 vers. 2.) Hunc errorem alter nihilo tolerabilior sequitur, quod Christo valere jusso, acsi regno perfunctus nihil nunc esset, Spiritum in ejus locum subrogant. Ab hoc fonte Papatus & Mahometis sacrilegia fluxerunt. nam etsi inter se

multis in rebus sunt dissimiles isti Antichristi, commune tamen principium habent, Euangelio quidem nos initiari in rectam fidem, sed aliunde petendam esse doctrinæ perfectionem quæ nos penitus expoliat. Si Papæ objicitur Scriptura, illic hærendum esse negat, quia Spiritus superveniens multis additamentis supra illam nos evexit. Mahometes prædicat sine suo Alcorano homines semper manere pueros. Falso itaque Spiritus prætextu fascinatus fuit mundus, ut à simplici Christi puritate discederet. nam simulac Spiritus à Christi sermone divellitur, quibuslibet deliriis & imposturis aperta est janua. Similem fallendi viam tentarunt hoc seculo multi fanatici. Doctrina quæ scripta est, illis visa est literalis. novam ergo theologiam excudere placuit quæ ex revelationibus constaret. Nunc videmus quam non supervacua fuerit Christi admonitio, quod per Spiritum quem missurus erat, glorificandus esset: ut sciremus non alias esse partes Spiritus sancti quam ut regnum Christi stabiliat, & quicquid illi à Patre datum est asserat sanciatque in perpetuum. Quorsum igitur Spiritus doctrina? non ut nos abducat à schola Christi, sed potius ut rata sit vox illa qua jubemur ipsum audire. alioqui Christi gloriæ detraheret. Additur ratio: *De meo accipiet*, inquit Christus. quibus verbis significat, nos in hunc finem Spiritum recipere ut beneficiis suis fruamur. Quid enim nobis confert? Ut abluamur Christi sanguine, ut aboleatur per ejus mortem in nobis peccatum, ut vetus homo noster crucifigatur, ut valeat ejus resurrectio ad nos in vitæ novitatem reformandos, denique ut bonorum ejus simus participes. Ergo nihil seorsum à Christo Spiritus nobis confert, sed à Christo sumit quod in nos transfundat. Idem & de doctrina sentiendum; neque enim nos illuminat ut abducat vel tantillum à Christo, sed ut compleat quod dicit Paulus, Christum esse nobis factum sapientiam: item thesauros illos qui in Christo sunt absconditi, reserat. *1 Cor. 1. vers. 30.* In summa, non aliis quam Christi divitiis nos locupletat Spiritus, ut ejus gloriam per omnia illustret.

15. *Quæcunque Pater habet, mea sunt.*] Quia videri poterat Christus Patri eripere quod sibi vendicabat, fatetur habere se à Patre quicquid per Spiritum nobis communicat. Cæterum quum dicit, *Omnia Patris sua esse*, in persona Mediatoris loquitur: quia de plenitudine ejus haurire nos oportet. Semper ad nos respicit, ut dictum est. Atqui videmus ut se major pars hominum fallat, quæ præterito Christo Deum per vagos circuitus quærit. Alii exponunt commune esse Filio quicquid habet Pater, quatenus idem est Deus. Sed hic non tam de arcana & intrinseca (ut sic loquar) potentia disserit quam de injuncto sibi erga nos officio. Denique suas divitias prædicat ut nos ad fruendum invitet: atque inter dona quæ per ejus manum à Patre accipimus, Spiritum recenset.

16. Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem.

17. Dixerunt ergo quidam ex discipulis ejus inter se, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me? Et, Quod ego vado ad Patrem?

18. Dicebant ergo, Hoc quid est quod dicit, Paulisper? nescimus quid loquatur.

19. Cognovit ergo Jesus quod vellent eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quod dixi, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me.

20. Amen, amen dico vobis, quod plorabitis vos & lugebitis, mundus autem gaudebit: vos autem tristabimini, sed tristitia vestra in gaudium vertetur.

16. *Paulisper, & non videtis me*] Sæpius de suo discessu Apostolos Christus præmonuit, partim ut eum fortiori animo ferrent, partim ut ardentius expeterent Spiritus gratiam, cujus non magnum desiderium eos tenebat quamdiu habebant Christum corpore præsentem. Cavendum ergo ne fastidiose legamus quod non frustra Christus inculcat. Primo dicit se illis paulo post ereptum iri, ut conspectu ejus privati in quo solo acquiescebant, non tamen desinant præsenti esse animo. Deinde absentiæ suæ subsidium illis promittit: imo testatur se brevi restitutum iri postquam ablatus fuerit: sed alio modo, nempe per Spiritus sancti præsentiam. Quanquam hoc secundum membrum alii secus exponunt, Videbitis me quum à mortuis resurrexero: sed nonnisi ad exiguum tempus: quia mox in cælum recipiar. Sed mihi verba cum sensum admittere non videntur, *Paulisper, & videbitis me.* Quin potius hac consolatione sublevat ac mitigat suæ absentiæ mœrorem, quod non diuturna futura sit: ac ita Spiritus gratiam commendat, per quam illis perpetuo adfuturus sit. acsi promitteret se non multo post rediturum, nec longum fore tempus quo ejus conspectu carebunt. Neque absurdum existimari debet quod se videri dicit dum Spiritu in discipulis habitat: nam etsi oculis non cernitur, certo tamen fidei experimento cognoscitur ejus præsentia. Verum est quidem quod docet *2 Cor. 5. vers. 6.* Paulus, peregrinari fideles à Domino quamdiu in terra versantur, quia per fidem ambulant, non per aspectum: sed æque verum est, merito interea gloriari posse quod Christum fide habeant in se manentem: quod illi adhæreant, ut capiti membra: quod spe cælum cum eo possideant. Ergo gratia Spiritus nobis speculum est in quo aspici vult Christus: secundum illud Pauli, Etiamsi cognoverimus Christum secundum carnem, non tamen amplius cognoscimus. *2 Cor. 5. vers. 16.* Siquis in Christo, nova creatura. *Quia ego vado ad Patrem.* Alii exponunt non videndum amplius à discipulis Christum, quia in cælo futurus sit, illi autem in terra. ego potius ad secundum membrum refero, Videbitis me brevi: quia mors mea non est interitus qui me à vobis separet, sed transitus in cælestem gloriam, unde se divina mea virtus ad vos usque diffundet. Docere itaque, meo judicio, voluit qualis futura sit sua post mortem conditio, ut spirituali ejus præsentia contenti essent, neque putarent quicquam sibi obesse quod non amplius cum ipsis ageret ut mortalis homo.

19. *Cognovit Jesus.*] Quanquam videtur interdum Dominus surdis loqui, suorum tarditati sic tandem succurrit ut non sit inutilis ejus doctrina. Nostrum est vero dare operam ne ad tarditatem accedat vel superbia vel ignavia, sed potius humiles nos præbeamus ac discendi cupidos.

20. *Plorabitis vos & lugebitis.*] Ostendit qua de causa suum discessum instare prædixerit, & simul promissionem addiderit de maturo reditu: nempe ut melius scirent quam necessarium esset Spiritus subsidium. Dura, inquit, & ardua tentatio vos manet. nam ubi morte ablatus fuero, mundus suos triumphos aget, vos in gravissimo mœrore eritis: mundus se beatum, & vos miseros judicabit. Volui igitur vos armis necessariis ad hanc pugnam instruere. Tempus autem medium designat inter mortem suam & missionem Spiritus, quia tunc oppressa jacuit quodammodo eorum fides. *Tristitia vestra*

in

in gaudium vert. Gaudium intelligit quo præditi fuerunt accepto Spiritu: non quod immunes postea fuerint à tristitia, sed quod spirituali gaudio absorptum fuerit quicquid ferendum erat tristitiæ. Scimus Apostolos, quamdiu vixerunt, certasse duram militiam, indignis probris fuisse tractatos, multas habuisse luctus causas: sed Spiritu renovati, priorem infirmitatis sensum exuerant, ut heroica altitudine facile calcarent quicquid malorum ingerebatur. hic ergo præsens infirmitas cum Spiritus virtute confertur qua mox donandi erant. Nam ad tempus fere obruti, postea non modo alacriter pugnarunt, sed splendidum egerunt triumphum in mediis pugnis. Quanquam simul notandum est, non modo ionui tempus medium inter Christi resurrectionem & mortem Apostolorum, sed quod postea etiam sequutum est. acsi diceret Christus, Jacebitis ad tempus exiguum tanquam prostrati: sed ubi vos erexerit Spiritus, incipiet novum gaudium, quod per contiouos progressus augebitur, donec recepti io cælestem gloriam solide gaudeatis.

21. Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus: quum autem peperit filium, non amplius reminiscitur afflictionis propter gaudium quod natus sit homo in mundum.

22. Et vos igitur tristitiam quidem nunc habetis: rursum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23. Et in illa hora me non interrogabitis quicquam. Amen, amen dico vobis, quod quæcunque petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis.

24. Hactenus non petiistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, ut gaudium vestrum plenum sit.

21. *Mulier quum parit, tristitiam.*] Similitudioe proximam sententiam confirmat, imo clarius sententiam suam exprimit: quod scilicet non tantum gaudio mutandus sit eorum mœror, sed materiam quoque ac segetem gaudii in se contineat. Fit sæpenumero, ubi rebus adversis successit prosperitas, ut homines pristini doloris obliti, totos se in lætitiam effundant: dolor tamen qui præcessit, non est lætitiæ causa. Christus autem fructuosam suorum tristitiam fore significat quam Euangelii causa pertulerint. Et certe non alius dolorum omnium quam infelix exitus esse potest, nisi quum in Christo benedicuntur. Sed quia crux Christi semper inclusam habet io se victoriam, merito dolorem qui inde concipitur, Christus ipse similem facit dolori parturientis fœminæ: qui mercede sua pensatur dum fœtus in lucem editus puerperam exhilarat. Non quadraret autem similitudo nisi gaudium pareret dolor in Christi membris, dum ejus passionibus communicant: sicuti parturitio in muliere causa est partus. Huc etiam aptanda est similitudo, quod quum acerrimus sit mulieris dolor, cito evanescit. Non parva igitur hæc levatio erat discipulis, quum dolorem suum audirent minime diuturnum fore. Jam ad nos accommodandus est hujus doctrinæ usus. Ex quo Spiritu Christi regeniti sumus, debebat io nobis vigere gaudium quod omnem malorum sensum abstergeret: decebat, inquam, nos puerperis esse similes, quæ solo fœtus sui conspectu sic moventur ut illis suus dolor non doleat. Sed quia primitias tantum accepimus, & quidem valde tenues, vix modicas sentimus spiritualis lætitiæ guttas, quæ dolori nostro aspersæ ejus acerbitatem leniant. Et tamen exigua ista portio clare ostendit adeo ounquam obrui mœrore qui Christum fide intuentur, ut in extremis malis gloriose tamen exultent. Interea vero quoniam hæc omoibus creaturis imposita est conditio ut parturiant usque ad ultimum redemptionis diem, sciamus nobis quoque gemendum esse, donec ex continuis præsentis vitæ miseriis liberati, fidei nostræ fructum palam cernamus. In summa, puerperis similes sunt fideles, quatenus in Christo renati, jam io cæleste Dei regnum & beatam vitam ingressi sunt: similes autem gravidis & parturientibus fœminis, quatenus adhuc captivi in carnis ergastulo ad felicem illum statum suspirant, qui sub spe latet absconditus.

22. *Gaudium vestrum nemo tollet.*] Gaudii pretium non parum auget perpetuitas. nam binc sequitur leves esse ærumnas & æquo animo tolerandas, quæ momentaneæ suot. Porro bis verbis admonet Christus quodnam sit verum gaudium. Necesse est ut suis gaudiis cito privetur mundus, quæ nonnisi in rebus caducis quærit. Ergo ad Christi resurrectionem veniendum, in qua æterna est stabilitas. *Visurum* se discipulos intelligit, quum rursus eos visitabit Spiritus sui gratia, ut perpetuo ejus conspectu fruantur.

23. *Non interrogabitis quicquam.*] Postquam discipulis lætitiam promisit Christus ex invicta fortitudine & constantia, nunc alteram Spiritus gratiam qua donandi erant prædicat, nempe tantam iotelligentiæ lucem quæ ipsos ad cælestia usque arcana eveheat. Tanta erat tunc io illis tarditas, ut ad minimum quemque scrupulum hæsitarent. nam ut pueri alphabetarii versum unum sine plusibus remoris noo cootinuant, ita io singulis fere Christi verbis quædam erat offensio quæ illorum profectum impediret. Paulo post vero Spiritu sancto illuminati, non amplius remoras ullas passi suot quia familiaris ac nota illis esset Dei sapientia, ut inoffenso cursu inter Dei arcana pergerent. Non desierunt quidem Apostoli, etiam quum in summum sapientiæ gradum evecti essent, os Christi interrogare: sed hic tantum fit duplicis status comparatio: acsi diceret Christus eorum ruditatem correctum iri, ut qui io minimis quibusque nunc subsistuot, facile ad summa usque mysteria nullo oegotio penetrarent. Talis est locus Jeremiæ 31: 34. Non docebit quisque proximum suum, dicens, Cognosce Dominum: quia omnes à minimo usque ad maximum (dicit Dominus) me cognoscent. Non tollit certe Propheta neque abolet doctrinam, quæ in regno Christi maxime vigere debet: sed ubi divinitus edocti fuerint omnes, crassæ inscitiæ oegat amplius fore locum, quæ hominum mentes occupat donec illis Sol justitiæ Christus per Spiritus sui radios illuxerit. Porro quum nibil à pueris differrent Apostoli, imo truncis magis similes essent quam hominibus, quales repente extiterint Spiritus magisterio edocti, satis notum est. *Quæcunque petieritis à Patre meo.* Declarat unde illis nova hæc facultas: quia scil. ex Deo sapientiæ fonte quaotum opus erit pleoo ore haurire illis licebit. acsi diceret, Timendum oon est ne destituamini intelligentiæ dono: quia Pater cum omoi bonorum affluentia ad vos large ditandos paratus erit. Cæterum bis verbis admonet, non ideo Spiritum promitti, ut quibus promissus est, illum ignavi ac stertentes expecteot: sed potius ut sedulo inteoti sint ad petendam gratiam quæ offertur. In summa, pronunciat se tunc ita functurum esse Mediatoris officio, ut liberaliter & supra votum illis impetret à Patre quicquid petierint. Sed bic exoritur difficilis quæstio, An tunc primum cœperit invocari Deus Christi nomine, qui nunquam aliter bominibus propitius esse potuit quam in Mediatoris

gratiam. Tempus futurum designat Christus, quo daturus sit cælestis Pater discipulis quicquid nomine suo petierint. Si hæc nova est ac insolita gratia, colligi posse videtur, quamdiu in terris versatus est, nondum egisse Advocati partes, ut per ipsum gratæ essent Deo fidelium preces. quod etiam mox clarius exprimit: *Hactenus*, inquit, *non petiistis quicquam in nomine meo.* Atqui probabile est, Apostolos orandi regulam quæ in Lege præscripta erat servasse. Scimus autem Patres non sine Mediatore orare solitos, quum tot exercitiis ipsos Deus ad talem orandi formam assuefaceret. Videbant summum Pontificem in Sanctuarium ingredi totius populi nomine: videbant quotidie sacrificia immolari, ut ratæ essent coram Deo Ecclesiæ preces. Erat igitur hoc unum ex fidei principiis, temere & frustra Deum invocari nisi Mediatore interposito. Jam vero Christus eum se esse satis testatus fuerat discipulis: sed tam obscura erat cognitio ut preces suas nondum rite ad ejus nomen formare possent. Nec vero quicquam in eo est absurdi quod Deum precati sint sub Mediatoris fiducia ex Legis præscripto, nec tamen plane & liquido intellexerint quidnam hoc sibi vellet. Adhuc extentum erat templi velum, Dei majestas sub umbra Cherubim abscondita erat, nondum cæli Sanctuarium ingressus erat verus Sacerdos ut pro suis intercederet, nondum sanguine suo viam dedicaverat. non igitur mirum si Mediator non fuit agnitus, sicuti nunc, ex quo in cælo pro nobis apud Patrem apparet, sacrificio suo eum nobis reconcilians, ut audeamus nos miseri homunciones illuc cum fiducia prodire. Nam certe Christus peracta expiatione in cælum receptus, Mediatorem se palam ostendit. Cæterum notanda est tam frequens repetitio hujus particulæ, quod nos in Christi nomine orare deceat: ut sciamus impiam esse profanationem nominis Dei quum quis ipso præterito sistere se audet ad Dei tribunal. Quod si animis nostris probe infixa erit hæc persuasio, Deum nobis libenter & large daturum esse quicquid Filii nomine petierimus, non advocabimus hinc inde diversos patronos in subsidium, sed uno illo contenti erimus qui toties ac tam benigne suam operam nobis defert. Porro dicimur *orare in Christi nomine* quum illum nobis Advocatum statuimus, qui gratiam apud Patrem conciliet, etiamsi nomen ejus labiis diserte non exprimimus.

24. *Petite.*] Hoc ad tempus manifestationis refertur quæ paulo post futura erat. Quo minus excusabiles hodie sunt qui fictis Sanctorum patrociniis hanc doctrinæ partem obscurant. Veterem populum oportuit oculos ad umbratilem suum Pontificem & pecudum victimas convertere quoties precari vellet. Nos igitur plusquam ingrati, nisi sensus omnes in verum Sacerdotem defixos tenemus, qui propitiator nobis est exhibitus, per quem nobis facilis & pervius sit aditus ad thronum gloriæ Dei. Addit postremo, *Ut gaudium vestrum plenum sit:* quo significat nihil ad perfectam bonorum omnium copiam, nihil ad summam votorum, nihil ad tranquillam satietatem defore, si modo in suo nomine à Deo postulemus quicquid nobis opus est.

25. Hæc in proverbiis loquutus sum vobis: sed venit hora quando non amplius in parabolis vobiscum loquar, sed palam de Patre annunciabo vobis.

26. In illa hora in nomine meo petetis. & non dico vobis quod ego rogabo Patrem pro vobis:

27. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quod ego à Deo exivi.

28. Exivi à Patre, & veni in mundum: rursus relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

25. *Hæc in proverbiis.*] Consilium Christi est animos addere discipulis, ut de meliore profectu bene sperantes non putent inutilem esse quam audiunt doctrinam, quamvis in ea non multum assequantur. Poterat enim illis obrepere suspicio, Christum nolle intelligi, ac de industria ipsos tenere suspensos. Brevi igitur fore denunciat ut doctrinæ fructum sentiant, quæ sua obscuritate fastidium in eorum animis creare poterat. משל Hebræis proverbium interdum significat: quia autem proverbia ut plurimum figuras & tropos continent, inde fit ut Hebræi משלים appellent ænigmata, vel insignes sententias, quæ Græcis ἀποφθέγματα vocantur, quæ aliquid ambiguum vel obscurum fere habent. Sensus ergo est, Nunc figurate vobiscum, & non simplici planaque oratione loqui videor: sed brevi loquar vobiscum familiarius, ut nihil sit vobis in mea doctrina perplexum aut difficile. Nunc videmus quod jam attigi, animari discipulos majoris profectus fiducia, ne doctrinam abjiciant, quia nondum intelligunt quid sibi velit. Nisi enim spes proficiendi nos accendat, discendi studium frigere necesse est. Cæterum res clare ostendit, Christum non ænigmatice loquutum esse, sed facili adeoque crasso dicendi genere usum apud discipulos. sed tanta erat eorum ruditas ut attoniti ex ore ejus penderent. Quare ista obscuritas non tam in doctrina fuit quam in eorum mentibus. Et certe idem nobis hodie accidit: nam sermo Dei non frustra hoc elogio ornatur quod sit lux nostra: sed ejus fulgorem tenebræ nostræ sic obnubilant, ut putemus nos meras allegorias audire.
Jes. 28. vers. 11. Nam sicuti minatur per Prophetam se barbarum fore incredulis & reprobis, acsi blæsis esset labiis: & Paulus Euangelium dicit absconditum esse talibus, quia eorum mentes excæcavit Satan: ita infirmis & rudibus magna ex parte confusum aliquid sonat, ut non possit intelligi. *2 Cor. 4. vers. 3.* Nam etsi non prorsus tenebricosæ sunt eorum mentes, sicut infidelium: sunt tamen velut nebulis implicitæ. Et Dominus, ut nos propriæ inopiæ sensu humiliet, ita ad tempus stupere patitur: sed quos Spiritu suo illuminat, ita proficere facit ut illis familiaris ac notus sit ille sermo. Atque huc spectat posterius membrum, *Venit hora* (hoc est, mox ventura est) quando non loquar vobiscum amplius figurate. Certe non alia docuit Spiritus Apostolos quam quæ audierant ex ore ipsius Christi: sed irradians eorum corda, tenebras eorum discussit, ut Christum quasi novo & diverso modo loquentem audientes, mentem ejus facile caperent. Quum dicit *annunciaturum se de Patre*, scopum hunc suæ doctrinæ esse admonet ut nos ad Deum adducat, in quo posita est solida felicitas. Sed restat una quæstio, quomodo alibi dicat datum esse discipulis nosse mysteria regni Dei, quibus hic fatetur se ænigmatice loquutum. nam illic (hoc est, Mat. 13: 11.) discrimen statuit inter eos & reliquum vulgus, quod in parabolis apud vulgus loquatur. Respondeo, non fuisse tantam in Apostolis ruditatem quin tenuiter saltem gustarent quid vellet magister. Ita non sine causa eos è grege cæcorum eximit. Nunc sermonem suum illis hactenus allegoricum fuisse dicit, præ illa conspicua intelligentiæ luce quam mox per Spiritus sui gratiam illis daturus erat. Utrumque igitur verum, quod longe excellerent super eos quibus insipidus erat Euangelii sermo: & tamen adhuc alphabetarii essent respectu novæ sapientiæ quam illis Spiritus attulit.

26. In

26. *In illa hora.*] Iterum causam repetit cur tam liberaliter tunc aperiendi sint cælestes thesauri, quia scilicet in nomine Christi petent quicquid sibi opus erit: Deus autem nihil quod Filii sui nomine petetur negabit. Sed videtur esse in verbis dissidium: subjicit enim continuo post Christus, supervacuum fore ut Patrem ipse roget. Quorsum autem attinet ipsius nomine precari, nisi suscipiat patroni munus?
1 Joan. 2. vers. 1. Et Joannes alibi eum nominat Advocatum nostrum.
Rom. 8. vers. 34. Paulus etiam testatur eum nunc pro nobis intercedere.
Heb. 7. vers. 25. Idem confirmat auctor Epistolæ ad Hebræos. Respondeo, non simpliciter hoc loco negare Christum se intercessorem fore: sed hoc tantum velle, tam propensum fore erga discipulos Patrem ut sine ulla difficultate sponte daturus sit quicquid precati fuerint. Occurret Pater, inquit, ac pro immenso erga vos suo amore patronum, qui alioqui pro vobis verba esset facturus, præveniet. Cæterum quum dicitur intercedere Christus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale imaginemur, acsi ad Patris genua procumbens preces suppliciter conciperet: sed virtus sacrificii quo semel Deum nobis placavit, semper vigens & efficax; sanguis quo expiavit peccata nostra, obedientia quam præstitit, continua est pro nobis intercessio. Insignis est hic locus, quo docemur cor Dei nos tenere simulac Filii nomen illi opposuimus.

27. *Quia vos me amastis.*] Monemur his verbis, unicum esse vinculum nostræ cum Deo conjunctionis, si Christo conjuncti simus. conjungimur autem fide non ficta, sed quæ ex sincero affectu nascitur, quem *amoris* nomine designat. neque enim pure in Christum credit nisi qui illum ex animo amplectitur: quare hoc verbo vim & naturam fidei bene expressit. Verum si tunc demum amare nos Deus incipit ex quo Christum dileximus, sequitur à nobis esse initium salutis: quia Dei gratiam prævenimus. Atqui huic sententiæ reclamant plurima Scripturæ testimonia. Promissio Dei est, Faciam ut me diligant. Et Joannes dicit, Non quod priores dilexerimus eum. 1 Joan. 4. vers. 10. Supervacuum esset plures locos colligere: quia nihil hac doctrina certius, Dominum vocare quæ non sunt, suscitare mortuos, alienis se adjungere, formare corda carnea ex lapideis, apparere iis à quibus non quæritur. Respondeo, homines ante vocationem, si sunt ex electis, arcano modo à Deo amari, qui suos omnes diligit antequam creati sint: sed quia nondum reconciliati sunt, merito censeri Dei inimicos, sicut & Paulus loquitur. Secundum Rom. 5. vers. 10. hanc rationem hic dicimur amari à Deo dum Christum diligimus: quia pignus habemus paternæ ejus dilectionis, quem ante horruimus ut judicem nobis infestum.

28. *Exivi à Patre.*] Hæc loquutio divinam in Christo virtutem nobis commendat. neque enim firma in illum constaret fides nisi divinam ejus potentiam apprehenderet. Parum enim aut nihil mors ejus & resurrectio, duæ fidei columnæ, nos juvarent, nisi cælestis virtus illis annexa esset. Nunc tenemus qualiter nos deceat Christum amplecti: ita scilicet ut consilium & virtutem Dei, cujus manu nobis offertur, fides nostra reputet. Neque enim frigide accipiendum est quod exierit à Deo: sed simul tenendum est quorsum vel in quem finem exierit, nempe ut esset nobis sapientia, sanctificatio, justitia & redemptio. Secundo membro, quod mox subjicit, notatur virtutis perpetuitas. Poterant enim cogitare discipuli, temporale illud esse beneficium quod Redemptor mundo esset missus. Dixit ergo se redire ad Patrem, ut certo statuant nihil eorum bonorum quæ attulit, suo discessu excidere: quia ex cælesti sua gloria mortis & resurrectionis suæ vim & effectum in mundum effundat. Mundum ergo reliquit quum infirmitates nostras exuens in cælum receptus est: sed viget nihilominus erga nos ejus gratia: quia sedet ad Patris dextram, ut potiatur totius mundi imperio.

29. Dicunt ei discipuli ejus, Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis.
30. Nunc novimus quod noveris omnia, & non habes opus ut quis te interroget: in hoc credimus quod à Deo existi.
31. Respondit illis Jesus, Nunc creditis?
32. Ecce ventura est hora, & nunc venit qua dispergamini quisque in sua, & me relinquatis solum. quanquam non sum solus: quia Pater mecum est.
33. Hæc loquutus sum vobis, ut in me habeatis pacem. in mundo tribulationem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

29. *Dicunt ei discipuli.*] Hinc apparet quam efficax fuerit consolatio, quia dejectos prius & fractos animos subito in magnam alacritatem erexit: & tamen certum est, minime adhuc assequutos esse discipulos quid valeret Christi sermo. Sed quamvis ejus nondum capaces essent, solus odor eos recreavit. Quod exclamant Magistrum *palam loqui & absque figura*, in eo quidem modum excedunt: ex animi tamen sensu testantur quod res est. Quod nos quoque hodie experimur. nam qui pauxillum tantum gustavit ex Euangelii doctrina, magis accenditur, & plus longe sentit energiæ in exiguo fidei modulo, quam si totus Plato illi cognitus esset. Imo gemitus quos Spiritus Dei excitat in cordibus piorum, luculenti sunt testes Deum arcano modo supra eorum captum
Rom. 8. operari. Nam alioqui Paulus non vocaret ipsos ine-
vers. 26. narrabiles. Sic habendum est, Apostolos sensisse aliquid profectus, ut vere testari possent non prorsus ænigmatica jam sibi esse Christi verba: sed in eo fuisse deceptos, quod sibi plus æquo sapere videbantur. Inde autem error, quod nesciebant quale futurum esset Spiritus donum. Exultant ergo ante tempus, perinde acsi quis nummo uno aureo divitem se putaret. Colligunt ex quibusdam signis, Christum à Deo prodiisse: perinde gloriantur acsi nihil amplius deesset. Atqui ab ea notitia longe adhuc aberant, quamdiu non tenebant qualis sibi futurus in posterum esset Christus.

31. *Nunc creditis?*] Quia sibi nimium placebant discipuli, eos admonet Christus, ut infirmitatis suæ memores, potius se intra modulum suum contineant. Nunquam autem satis probe agnoscimus quid nobis desit, & quantum à fidei plenitudine distemus, quousque ad serium aliquod experimentum ventum est. Nam res ipsa tunc ostendit quam debilis fuerit fides quam putabamus plenam esse. Huc revocat Christus discipulos, ac brevi fore pronunciat ut ipsum relinquant. Est enim persequutio instar Lydii lapidis ad probandam fidem: cujus parvitas dum apparet, trepidare incipiunt & se contrahere qui prius inflati erant. Ergo interrogatio Christi est ironica: acsi dixisset, Itane vos jactatis quasi fide referti? Atqui instat examen quod vacuitatem vestram prodet. Sic coërcenda est nostra securitas dum nimis exultat. Sed videri posset, vel nullam prorsus fuisse fidem in discipulis, vel tunc fuisse extinctam quum relicto Christo huc illuc dispersi sunt. Respondeo, utcunque dejecta fuerit ac veluti succubuerit fides, tamen fuisse aliquid residuum unde postea novi surculi pullularent.

32. *Non sum solus.*] Hæc correctio addita est, ut sciamus Christo nihil derogari dum ab hominibus relin-

relinquitur. Nam quum in ipso fundata sit ejus veritas & gloria, neque à mundi fide pendeat: si contingat ipsum à toto mundo deseri, manet nihilominus integer; quia Deus est, non alieno subsidio indigens. Quod dicit *Patrem secum fore*, perinde valet atque Deum ab ejus parte staturum, ut minime opus habeat quicquam ab hominibus mutuari. Hoc quisquis probe meditatum habebit, vel toto mundo nutante firmus consistet, nec ejus fidem evertet aliorum omnium defectio. Nec enim Deo tribuimus justum honorem nisi solus ipse nobis sufficiat.

33. *Hæc loquutus sum vobis.*] Rursus inculcat quam necessariæ sint consolationes quibus fuerat apud ipsos usus. Probat autem hac ratione, quod eos in mundo plurimæ ærumnæ & tribulationes maneant. Notanda igitur primum hæc admonitio, ut statuant omnes pii multis miseriis vitam suam subjectam fore, ut se ad tolerantiam comparent. Quum ergo instar maris tumultuosi nobis sit mundus, non alibi quam in Christo reperietur vera pax. Jam ejus fruendæ modus quem hic definit, notandus est. Dicit *pacem habituros* si in hac doctrina profecerint. Volumus ergo in mediis afflictionibus tranquillas habere & solutas mentes? attenti simus ad hanc Christi concionem quæ nobis pacem in ipso conferet. *Confidite.* Sicuti variis afflictionibus torporem nostrum corrigi decet, ac nos expergefieri ad quærendum malorum remedium: ita non vult Dominus nos animis frangi, sed potius alacriter pugnare. quod fieri non potest nisi de successu certi simus: nam si dubio eventu pugnandum sit, totum studium nostrum mox concidet. Ergo Christus ad certamen nos vocans, certa victoriæ fiducia instruit: quamvis adhuc nobis sudandum sit. Porro quia semper in nobis multa est trepidandi materia, hac ratione fidendum esse docet: quia ipse non sibi privatim, sed nostra causa mundi fuerit victor. Ita fiet ut in nobis fere oppressi, magnificæ illius gloriæ intuitu, ad quam caput nostrum emersit, tuto possimus quicquid malorum nobis incumbit despicere. Proinde si Christiani esse cupimus, minime nobis à cruce quærenda est immunitas: sed hoc uno contenti simus, quod sub Christi auspiciis militantes, etiam in ipso conflictu, sumus tamen extra periculum. *Mundi* nomine complectitur hic Christus quicquid adversum est piorum saluti: præsertim vero corruptelas omnes quibus ad struendas nobis insidias abutitur Satan.

CAP. XVII.

HÆc loquutus est Jesus, ac sustulit oculos suos in cælum, & dixit, Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut & Filius tuus glorificet te.

2. Quemadmodum dedisti illi potestatem omnis carnis: ut omnibus quos dedisti ei, det vitam æternam.

3. Hæc autem est æterna vita, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum.

4. Ego te glorificavi super terram, opus consummavi quod dederas mihi ut facerem.

5. Et nunc glorifica me tu Pater apud teipsum gloria quam habui apud te priusquam mundus esset.

1. *Hæc loquutus est Jesus.*] Postquam de tolerantia crucis concionatus est Dominus ad discipulos, consolationes proposuit quibus innixi persisterent. Promisso Spiritus adventu illos in spem meliorem invexit: ac de regni sui gloria & splendore disseruit. Jam convertit se ad preces, idque merito: friget enim doctrina nisi divinitus efficax reddatur. Proinde exemplum doctoribus proponit, ne tantum spargendo verbo impendant operam, sed precibus quoque admistis, Dei opem implorent, ut ejus benedictio fructuosum reddat eorum laborem. In summa, hæc Christi precatio quasi obsignatio fuit superioris doctrinæ: tum ut in se rata esset, tum ut certam haberet fidem apud discipulos. Quod Joannes narrat *sublatis in cælum oculis* Christum orasse, id ardoris & vehementiæ non vulgaris signum fuit. vere enim hoc gestu Christus testatus est animi affectu se in cælo esse potius quam in terra, ut relictis hominibus familiare haberet cum Deo colloquium. Cælum autem respexit, non quod illic inclusus sit Deus, qui terram quoque implet: sed quia illic præcipue apparet ejus majestas. Deinde quia cælorum conspectus nos admonet supra omnes creaturas longe eminere Dei numen. Eodem pertinet manuum elevatio in precibus. nam quum pigri sint natura homines ac tardi, terrestreque ingenium eos deorsum inclinet, opus habent talibus excitamentis, imo vehiculis, quæ ad Deum ipsos extollant. Cæterum si vere Christum imitari cupimus, cavendum est ne plus exprimant ceremoniæ quam sit in animo: sed interior affectus oculos, manus, linguam, & quic-
Luc. 18. quid est, impellat. Quod Publicanus dejectis oculis
vers. 13. rite Deum oravit, non est huic sententiæ contrarium. Nam etsi peccatis suis confusus se dejecit, non obstitit tamen illa humilitas quin veniam peteret cum fiducia. Christum precari aliter decuit, qui nihil habebat pudore dignum. Deinde certum est Davidem ipsum aliter atque aliter diversis temporibus precatum esse prout res ferebat. *Pater venit hora.* Petit Christus illustrari suum regnum, ut vicissim ipse Patris gloriam illustret. Dicit horam venisse, quia tametsi patefactus miraculis & omni virtutum genere Filius Dei fuerat, adhuc tamen obscurum erat spirituale ejus regnum, quod paulo post effulsit. Siquis objiciat, nihil minus gloriosum fuisse Christi morte, quæ tunc instabat: respondeo, in morte illa nobis conspicuum esse immensum decus quod impiis est absconditum: quia illic agnoscimus expiatis peccatis mundum Deo reconciliatum esse, abolitam maledictionem, Satanam devictum. Atque huc spectat votum Christi, ut cælestis Spiritus potentia mors sua fructum proferat qualis æterno Dei consilio fuerat decretus. Horam enim venisse dicit, non quæ hominum arbitrio sit præfixa, sed quam Deus statuerat. Nec tamen supervacua est precatio: quia sic pendet Christus à Dei voluntate, ut tamen sibi optandum esse noverit quod ille certo futurum pollicitus est. Facturus quidem est Deus quicquid decrevit, non modo stertente toto mundo, sed etiam repugnante: verum interea nostrum est, quæcunque promisit ab eo petere: quia hic promissionum est usus ut nos ad precandum sollicitent. *Ut & Filius tuus glorificet te.* Significat mutuam esse illustrationem gloriæ suæ & Patris. quorsum enim apparet Christus nisi ut nos ad Patrem ducat? Unde sequitur, quicquid honoris defertur Christo, Patris honorem adeo non minuere ut magis stabiliat. Tenendum semper memoria est quam personam hoc loco sustineat Christus: neque enim sola ejus æterna divinitas nobis consideranda est; quia loquitur quatenus Deus erat manifestatus in carne, & pro Mediatoris officio.

2. Quem-

2. *Quemadmodum dedisti illi*] Iterum confirmat nihil se nisi Patris voluntati consentaneum petere: sicuti hæc perpetua est orandi regula, non plus petere quam quod ultro daturus esset Deus. quia nihil magis præpostetum quam proferre coram ipso quicquid nobis libuit. *Potestas omnis carnis*, imperium significat quod Christo datum est quum Pater illum Regem & caput constituit: sed finis notandus est, nempe ut *vitam æternam* suis omnibus conferat. Imperium ergo accepit Christus non tam sibi quam salutis nostræ causa. Sponte ergo nos subjicere Christo convenit, non tantum ut pareamus Deo, sed quoniam hac subjectione nihil magis amabile, quum nobis vitæ æternæ sit causa. Cæterum non dicit Christus se toti mundo præfectum esse ut vitam omnibus promiscue conferat: sed gratiam hanc restringit ad eos *qui sibi dati sunt*. Quomodo autem dati? nam & reprobos Pater illi subjecit. Respondeo, solos electos ex peculiari esse ejus grege, cujus custodiam tanquam pastor suscepit. Ergo regnum Christi ad omnes quidem homines extenditur, sed nonnisi solis electis est salvificum, qui voluntario obsequio sequuntur vocem Pastoris: alios enim parere sibi violenter cogit, donec tandem sceptro ferreo penitus eos conterat.

3. *Hæc autem est æterna vita.*] Nunc modum donandæ vitæ definit, quum scilicet electos illuminat in veram Dei ootitiam. neque enim de fruitione vitæ quam speramus hic tractat, sed tantum quomodo perveniuot homines ad vitam. Atque ut hæc sententia probe intelligatur, primo tenendum est, nos omnes in morte esse donec illuceat nobis Deus, qui solus vita est: ubi autem illuxit, quia fide eum possidemus, simul ingredimur in vitæ possessionem. Hinc fit ut ejus cognitio vere & merito dicatur esse salvifica. Porro singulis fere verbis suum inest pondus. neque enim quælibet hic notatur Dei cognitio, sed quæ nos in imaginem Dei transformat ex fide in fidem: imo eadem est cum fide qua insiti in Christi corpus, divinæ adoptionis consortes & cælorum hæredes efficimur. Quia autem oonnisi in Christi facie cognoscitur Deus, qui viva est atque expressa ejus imago, ideo dicitur, *Ut cognoscant te, & Christum quem misisti.* Nam quod priore loco statuitur Pater, non refertur ad ordinem fidei, quasi mens nostra Deo cognito ad Christum postea descendat: sed sensus est, Deum Mediatore demum interposito cognosci. Adduntur duo epitheta *veri* & *solus*: quia necesse est primum ut Deum fides ab hominum vanis figmentis discernat, ac firma certitudine eum amplexa, nusquam flectatur aut vaciller; deinde ut statuens nihil esse in Deo mutilum nec imperfectum, unico ipso contenta sit. Quod nonnulli ita resolvuot, Cognoscant te, qui solus es Deus: frigidum est. sensus ergo est, Solum te agooscant pro vero Deu. Sed videtur boc modo Christus sibi abdicare divinitatis jus & nomen. Siquis respondeat, Dei nomen Christo similiter ut Patri aptandum esse, eadem de Spiritu sancto quæstio movebitur. Nam si Pater tantum & Filius unus sunt Deus, ab boc gradu depellitur Spiritus: quod peræque absurdum est. Solutio facilis est, siquis ad rationem loquendi attendat quam passim in Euangelio Joannis tenet Christus, de qua jam supra toties admonui lectores ut assuescere debuerint. Christus in hominis forma apparens, sub Patris persooa Dei potentiam, essentiam & numen designat. Unus ergo verus est Deus Christi Pater: boc est, Deus ille qui pridem mundo Redemptorem promiserat, unus est. Sed in Christo reperietur Deitatis unitas & veritas: quia ideo humiliatus fuit Christus ut nos in altum eveheret. Ubi eo perventum est, tunc divina ejus majestas se profert: tunc ipse totus in Patre, & totus in eo Pater agnoscitur. Io summa, qui Christum à Patris divinitate separat, eum nondum agnoscit qui solus est verus Deus: sed potius alienum sibi Deum fabricat. Ideo jubemur Deum cognoscere, & Christum quem misit, per quem velut porrecta mano nos ad se invitat. Quod videtur quibusdam iniquum esse si ob solam Dei ignorantiam pereant homines, inde fit quia noo reputant penes solum Deum esse vitæ fontem, & quicunque ab eo alieni sunt vita privari. Jam si ad Deum noo acceditur nisi fide, infidelitas necessario io morte nos detinet. Siquis objiciat, justis alioqui & innocentibos fieri iojuriam si damnantur: responsio in promptu est, nihil in hominibus esse recti vel sinceri quamdiu in natura sua manent. Renovamur autem, teste Paulo, in imaginem Dei, per Colos. 3.
cognitionem. Nunc tria capita simul colligere ope- vers. 10.
ræpretium est, quod Christi regnum, vitam, & salutem afferat. Secundo, quod non omnes inde vitam percipiant: neque etiam Christi officium sit vitam omnibus dare, sed tantum electis quos ejus tutelæ commisit Pater. Tertio, quod hæc vita io fide posita sit, & ea dignetur Christus quos in fidem Euangelii illuminat. Unde colligimus, non omnium commune esse illuminationis & cælestis sapientiæ donum, sed peculiare electis. Verum quidem est offerri Euangelium omnibus, sed bic Christus arcanum & efficacem docendi modum commeodat, quo soli filii Dei trahuntur ad fidem.

4. *Ego te glorificavi.*] Hoc ideo dicit quia tum in ejus doctrina, tum in miraculis innotuerat Deus mundo. Hæc autem est Dei gloria, si agnoscimus qualis sit. Quum addit *se perfecisse opus* quod injunctum erat, intelligit se defunctum esse toto vocationis suæ cursu: illud enim maturum fuit tempus quo ipsum recipi deceret in cælestem gloriam. Nec tantum de munere docendi loquitur, sed alias etiam ministerii sui partes comprehendit. Nam etsi præcipuum caput adhuc restabat, nempe sacrificium mortis, quo expiaret omnium peccata: quia tamen jam aderat hora mortis, perinde loquitur acsi illam quoque subiisset. Hæc igitur summa est, ut à Patre mittatur io possessionem regni, quandoquidem confecto stadio nibil amplius illi residuum esset nisi ut Spiritus virtute fructum & effectum omnium proferret quæ ex Patris maodato in terra gesserat: juxta illud Pauli, Exinanivit seipsum, forma servi acce- Philip. 2.
pta. Propterea extulit illum Pater, & dedit illi no- vers. 7.
men &c.

5. *Gloriam quam habui apud te*] Glorificari apud Patrem optat, non ut Pater intus eum glorificet sine teste: sed ut receptus in cælum, magnifice illic amplitudinem suam ac potentiam exerat, ut illi omne genu flectatur, &c. Itaque particula *apud Patrem*, in priore membro, terrestri & caducæ gloriæ oppooitur: quemadmodum Paulus, quum dicit semel mor- Rom. 6.
tuum peccato, nunc Deo vivere, beatam immorta- vers. 10.
litatem exprimit. Postea declarat se nihil adventitium cupere, sed tantum ut appareat talis io carne qualis fuit ante conditum mundum: vel (si clarius malis) ut divina majestas, quam semper habuerat, nuoc refulgeat in Mediatoris persona & in carne hominis quam induerat. Insignis locus, quo docemur Christum minime esse novitium vel temporalem Deum. Nam si æterna fuit ejus gloria, ipse quoque semper fuit. Adde quod inter ejus & Patris personam manifesta hic distinctio statuitur. uode colligimus non modo æternum esse Deum, sed æternum quoque Dei Sermonem, ex Patre ante secula genitum.

6. Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi ex mundo, tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum servaverunt.

7. Nunc noverunt quod omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt.

8. Quia

8. Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi receperunt: & noverunt vere quod abs te exivi, & crediderunt quod me miseris.

9. Ego pro ipsis rogo: non pro mundo rogo, sed pro iis quos dedisti mihi: quia tui sunt.

10. Et mea omnia, tua sunt: & tua, mea: & glorificatus sum in ipsis.

11. Et non amplius sum in mundo: ipsi autem in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum sicuti nos.

6. *Manifestavi nomen tuum.*] Hic incipit Christus pro discipulis suis Patrem orare: & quo amoris affectu statim mortem pro ipsis obiturus erat, nunc commendat eorum salutem. Prima autem ratio commendandi est quod doctrinam amplexi sunt quæ homines efficit vere Dei filios. Non defuit quidem Christo fides & diligentia qua omnes ad Deum vocaret: sed in electis tantum utilis & efficax fuit ejus labor. Communis omnibus fuit ejus prædicatio quæ Dei nomen manifestabat: nec destitit etiam apud obstinatos gloriam ejus asserere. Cur ergo se paucis tantum manifestasse dicit, nisi quia soli electi Spiritu intus docente proficiunt? Collige ergo, non omnes quibus proponitur doctrina, vere & efficaciter doceri: sed quorum mentes illuminantur. Causam electioni Dei Christus assignat: quia non aliud discrimen ponit cur aliis præteritis manifestaverit quibusdam Patris nomen, nisi quia sibi dati erant. Unde sequitur fidem ex æterna Dei prædestinatione manare, & ideo non omnibus promiscue dari: quia non omnes ad Christum pertinent. Quum addit, *Tui erant, & eos mihi dedisti*, primum his verbis notatur electionis æternitas: deinde quomodo à nobis consideranda sit. Declarat Christus, Dei semper fuisse electos. Eos ergo Deus à reprobis discernit non fide aut ullo merito, sed mera gratia: quia dum maxime ab ipso alieni sunt, pro suis tamen in arcano consilio reputat. Certitudo in eo consistit quod Filio tradit in custodiam quoscunque elegit, ne pereant. Et huc conjicere oculos oportet, ut certo teneamus nos esse ex ordine filiorum Dei. nam in se abscondita est Dei prædestinatio: in solo autem Christo nobis patefit. *Sermonem tuum servaverunt.* Hic tertius est gradus. Primus enim est electio gratuita: secundus autem, donatio illa qua transimus in Christi tutelam. Recepti à Christo, per fidem in ovile aggregamur. Reprobis effluit sermo Dei, sed apud electos radicem agit: unde servare eum dicuntur.

7. *Nunc noverunt.*] Hic exprimitur quod in fide præcipuum est, dum ita in Christum creditur ut fides non subsistat in carnis aspectu, sed divinam ejus virtutem concipiat. Quum enim dicit, *Noverunt abs te esse quæcunque mihi dedisti*: intelligit, fideles quicquid habent, sentire cæleste esse ac divinum. Et certe nisi Deum apprehendimus in Christo, perpetuo nos vacillare necesse erit.

8. *Et ipsi acceperunt.*] Exprimit modum hujus notitiæ: quia traditam ab ipso doctrinam receperint. Sed nequis doctrinam ejus putaret humanam esse, vel in terra natam, Deum ejus auctorem esse profitetur, quum dicit, *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis.* Loquitur autem, suo more, in Mediatoris vel ministri persona, quum dicit se tantum docuisse quod à Patre acceperat. Nam quia humilis adhuc erat ipsius in carne conditio, & sub forma servi divina ejus latebat majestas, Deum potius sub Patris persona designat. Interea tenendum est quod initio testatus est Joannes, quatenus Christus æternus erat Dei Sermo, unum fuisse semper cum Patre Deum. Sensus est igitur, Christum fidelem fuisse Dei testem apud discipulos, ut eorum fides nonnisi in una Dei veritate fundata esset, quum Pater ipse in Filio loquutus fuerit. Cæterum inde receptio de qua loquitur, quia efficaciter per Spiritum manifestavit illis Patris nomen. *Et cognoverunt vere.* Idem quod prius attigerat, aliis verbis repetit. nam Christum exiisse à Patre, & fuisse missum, tantundem valet atque illud quod præcessit, à Patre esse quæcunque habet. Summa est, fidem recta debere Christum intueri: sed ita ut nihil terrenum vel contemptibile de ipso sapiat, sed sursum feratur ad divinam ejus potentiam: ut certo statuat Deum & quicquid Dei est, perfecte in ipso se habere. Notandum etiam quod in priore membro *cognoscendi* verbo utitur: deinde *credendi* verbum usurpat. nam im admonet, nihil rite de Deo posse cognosci nisi per fidem: sed in ipsa fide tantum subesse certitudinis ut merito scientia vocetur.

9. *Ego pro ipsis rogo.*] Hactenus retulit Christus quod gratiam conciliare poterat discipulis apud Patrem: nunc precationem ipsam format, in qua ostendit nihil se petere nisi Patris voluntati consentaneum, quia Patri commendet duntaxat quos ipse ultro amat. Aperte enim se pro mundo orare negat, quia sollicitus non sit nisi de proprio grege, quem ex manu Patris accepit. Posset tamen videri hoc absurdum. neque enim melior precandi regula inveniri potest quam si Christum ducem & magistrum sequamur. Atqui jubemur pro omnibus orare: deinde Christus ipse indifferenter postea pro omnibus oravit, Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Respondeo, preces quas pro omnibus concipimus, restringi tamen ad Dei electos. Hunc, & illum, & singulos optare debemus salvos esse, atque im complecti totum humanum genus: quia nondum distinguere licet electos à reprobis: interea tamen adventum regni Dei optando, simul precamur ut hostes suos perdat. Hoc tantum interest, quod pro omnium salute oramus quos cognoscimus ad imaginem Dei esse creatos, & quibus nobiscum eadem est natura: eorum interitum Dei judicio permittimus quos ipse reprobos esse novit. Precationis autem quæ hic refertur, alia fuit quædam specialis ratio, quæ in exemplum trahi non debet. Neque enim ex nudo tantum fidei & charitatis sensu Christus orat: sed adyta cælorum ingressus, ante oculos habet arcana Patris judicia, quæ nos latent quamdiu per fidem ambulamus. Porro ex his verbis colligimus, Deum quos visum est sibi ex mundo deligere vitæ hæredes futuros: ac discrimen hoc non haberi ex hominum merito, sed ex mero illius beneplacito pendere. Nam qui in hominibus statuunt electionis causam, à fide incipiant oportet. Diserte autem pronunciat Christus, Patris fuisse qui sibi dantur. Certum autem est ideo dari ut credant, & fidem ex hac donatione fluere. Si fidei origo est donatio ista, & eam ordine ac tempore præcedit electio: quid aliud restat nisi ut fateamur gratis eligi quos Deus è mundo vult servatos? Jam quum Christus pro solis electis oret, necessaria est nobis electionis fides, si salutem nostram Patri velimus ab ipso commendari. Gravem ergo fidelibus injuriam faciunt, qui electionis notitiam delere conantur ex eorum animis, quod eos Christi suffragio privant. Refellitur præterea his verbis perversus eorum stupor qui electionis prætextu sese ignaviæ dedunt, quum potius acuere in nobis precandi studium debeat, quemadmodum docet Christus suo exemplo.

10. *Et mea omnia, tua sunt.*] Huc pertinet prius membrum, quod certo exaudiendus sit à Patre. Non alios, inquit, tibi commendo nisi quos pro tuis agnoscis:

agnoscis: quia nihil babeo abs te separatum: repulsam igitur non patiar. Secundo membro ostendit justam sibi esse causam cur electos curæ habeat: quia sui siot, ex quo sunt Patris. Omnia hæc ad fidei nostræ confirmationem dicta suot. Salus non alibi quam in Christo nobis est quærenda. Christo non erimus contenti nisi sciamus nos io illo Deum possidere. Tenenda est igitur unitas ista Patris cum Filio, quæ facit ut nihil inter se divisum habeant. Secundo membro cohæret quod subjicit, *Se glorificatum esse* in discipulis: sequitur enim, æquum esse ut vicissim eorum salutem promoveat. atque hoc confirmandæ fidei nostræ optimum est symbolum, quod salutem nostram nunquam negliget Christus si io nobis glorificatus fuerit.

11. *Nunc non sum in mundo.*] Alteram causam adducit cur tam sedolo pro discipulis oret: quia scilicet mox destituendi sint corporali ejus præseotia, sub qua hactenus quieverant. Quamdiu cum ipsis versatus erat, non secus ac gallina fovebat eos sub alis suis: nunc discedens petit à Patre ut eos præsidio suo tegat. idque facit eorum respectu. Nam eorum trepidationi remedium affert, ut recumbaot in Deum ipsum, cui ounc eos quasi de manu in manum tradit. Hinc autem non parva nobis consolatio, quum audimus Filium Dei eo magis de suorum salute sollicitum esse, dum eos relinquit secundum corpus. nam inde colligendum est, nos hodie quoque, dum in mundo laboramus, ab eo respici, ut ex cælesti sua gloria nostris ærumnis succurrat. *Pater sancte.* Io eum finem tendit tota precatio ne animis concidant discipuli, quasi deterior sit sua conditio propter corporalem magistri absentiam. Nam quum illis Christus ad tempus datus esset custos à Patre, nunc quasi provincia sua defunctus, restituit eos in Patris manum, ut posthac ejus auspiciis ac virtute serventur. Summa igitur est, quum discipulis aufertur carnis Christi conspectus, oibil eos jacturæ facere: quia Deus in suam tutelam ipsos recipit, cujus virtus perpetua est. Modum servandi adscribit, *Ut sint unum.* Nam quos servare decrevit cælestis Pater, eos in saoctam fidei & Spiritus unitatem colligit. Sed quia noo satis est si quovis modo inter se homines conspirent, additur particula, *sicuti & nos.* Tuoc igitur demum felix erit nostra unitas si Dei Patris & Christi imaginem referat, quemadmodum cera cui impressus est annulus, formam ab eo accipit. Cæterum quomodo Pater & Christus unum sint, paulo post exponam.

12. Dum eram cum ipsis in mundo, ego servavi eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodivi; & nemo ex illis periit, nisi filius perditionis: ut Scriptura impleretur.

13. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in seipsis.

12. *Dum eram in mundo.*] Dicit se Christus servasse eos Patris nomine, quia se ministrum duntaxat statuit, qui nihil nisi Dei virtute gesserit atque auspiciis. Significat ergo, minime esse consentaneum ut nunc pereant, quasi suo discessu extincta sit Dei virtus, aut emortua. Sed valde hoc absurdum videtur, quod servandi partes Christus Deo resignat: acsi confecto vitæ cursu desineret suorum esse custos. Solutio in promptu est, sermonem bic taotum haberi de visibili custodia, quæ in Christi morte finem accepit: nam sane quamdiu in terra versatus est, non aliunde virtutem mutuari necesse habuit qua discipulos servaret. sed totum hoc ad personam Mediatoris refertur, qui sub forma servi ad tempus apparuit. Jam vero discipulos jubet, ex quo destitui externo adminiculo cœperint, recta in cælum sensus suos attollere. Unde colligimus, Christum hodie non minus servare fideles quam olim: sed diverso modo: quia divina in eo majestas palam refulget. *Quos dedisti mihi.* Rursum eodem argumento utitur, minime decere ut Pater unquam abjiciat quos Filius ejus mandato usque ad finem ministerii sui servavit. acsi diceret, Ego quod mihi iojunctum abs te erat, fideliter exequutus sum ac præstiti, nequid in manu mea periret: nunc quando tuum depositum recipis, tuum est prospicere ut salvum maneat. Quod *Judam* excipit, non caret ratione. Nam etsi ooo erat ex electis & ex germano Dei grege, officii tameo dignitas illam speciem præbebat. nec sane quisquam aliter de eo sensisset quamdiu in tam eximio ordine stetit. Est igitur quod ad Grammaticam attinet, impropria exceptio: verum si rem expendimus, Christum ex communi hominum sensu ita loqui oportuit. Cæterum nequis putaret labefactatam fuisse in Judæ exitio æternam Dei electionem, simul adjecit illum esse *perditionis filium.* Quibus verbis significat ruinam ejus (quæ repente coram homioum oculis accidit) fuisse divinitus pridem cognitam. nam filium perditionis Hebræi vocant hominem perditum vel exitio devotum. *Ut Scriptura impleretur.* Refertur ad proximum membrum, Excidit Judas, ut impleretur Scriptura. Cæterum perperam quispiam inde colligeret, defectionem Judæ Deo potius quam illi esse imputandam, quia necessitas ei ex vaticinio imposita fuerit. Neque enim rerum eventus ideo vaticiniis adscribi debet quia illic prædictus fuerit. Nec sane aliud deounciant Prophetæ quam quod ipsis quoque tacentibus futurum erat. Non est igitur inde petenda rerum causa. Fateor quidem nihil accidere nisi divinitus ordinatum: sed nunc taotum de Scriptura quæstio est, an ejus prædictiones & vaticinia hominibus necessitatem afferant. quod jam falsum esse monstravi. Nec vero Christi consilium est causam exitii Judæ in Scripturam transferre: sed tantum offendiculi materiam tollere voluit, quod infirmas animas concutere poterat. Tollendi autem ratio est, quia jam olim Spiritus Dei sic fore testatus esset. nam fere ad res novas & subitas expavescimus. Valde utilis admonitio, & quæ late patet. Unde enim fit ut hodie major pars hominum scandalis succumbat, nisi quia Scripturæ testimonia non occurruot quibus probe Deus suos munivit, dum mature prædixit quicquid malorum ac perturbationum visuri erant?

13. *Hæc loquor in mundo.*] Hic ostendit Christus non ideo se tam sedulo Patrem orasse pro discipulis quasi anxius esset de futuro eorum statu, sed potius ut eorum anxietati remedium afferret. Scimus quantopere propendeant animi nostri ad externa subsidia: siqua se offerunt, mordicus apprehendimus, nec facile patimur ab illis divelli. Patrem ergo coram discipulis precatur Christus: non quia ullis verbis opus sit, sed ut illis dubitationem eximat. *Loquor*, inquit, *in mundo*, hoc est, ipsis audientibus, ut tranquilla sint eorum corda. Jam enim in tuto erat eorum salus, quum à Christo deposita esset in manum Dei. *Gaudium* suum nominat, quod discipulos oportebat ab ipso concipere: aut (si brevius mavis) cujus ipse auctor est, causa & pignus. Nam in nobis nihil nisi terror & inquietudo: in Christo autem solo pax & hilaritas.

14. Ego dedi illis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt ex mundo, sicuti ego non sum ex mundo.

15. Non rogo ut tollas eos è mundo, sed ut serves eos à malo.

16. Ex mundo non sunt, quemadmodum ego non sum ex mundo.

17. Sanctifica eos in veritate tua: sermo tuus veritas est.

18. Quemadmodum misisti me in mundum, ego etiam misi eos in mundum.

19. Et pro eis sanctifico meipsum, ut ipsi quoque sint sanctificati in veritate.

14. *Ego dedi illis sermonem tuum.*] Alio nomine commendat Patri discipulos, quia propter mundi odium opus habeant ipsius auxilio. Simul causam odii assignat, quod Dei sermonem amplexi sint, quem mundus ferre nequit. acsi diceret, Tuum est eos protegere qui propter sermonem tuum mundo exosi sunt. Jam tenendum est memoria quod nuper audivimus, finem hujus precationis esse ut impleatur Christi gaudium in nobis. Quoties ergo sic accensus est in nos mundi furor ut videamur parum ab interitu abesse, statim hunc clypeum opponere discamus, quod Deus eos nunquam deseret qui pro Euangelio laborant. Dicit *non esse ex mundo* discipulos, quia à mundo separantur quoscunque Spiritu suo regenerat. Non sinet ergo Deus oves suas vagari inter lupos, quin se illis pastorem exhibeat.

15. *Non rogo ut tollas eos.*] Docet in quo piorum consistat salus: non ut omni molestia liberati, otium & delicias colant, sed ut inter media pericula salvi tamen maneant Dei auxilio. Neque enim Patrem admonet quidnam expediat, sed consulit potius infirmitati suorum, ut vota sua, quæ ut plurimum metas transiliunt, hoc quem præscribit modo temperent. In summa, non promittit discipulis Patris gratiam quæ eos subducat ab omni cura & labore, sed quæ invictum robur adversus hostes suppeditet, neque obrui sinat ingenti mole certaminum quæ sustinenda illis erunt. Ergo si cupimus secundum traditam à Christo regulam servari, non optanda est à malis immunitas, nec rogandus Deus ut statim nos in beatam quietem transferat: sed contenti simus certa victoriæ fiducia, & fortiter malis omnibus interim resistamus, à quibus felicem exitum Christus nobis precatus est à Patre. In summa, non tollit suos Deus è mundo: quia non vult molles esse & ignavos: liberat tamen à malo, ne obruantur. Vult enim eos certare, sed non patitur lethaliter vulnerari.

16. *De mundo non sunt.*] Iterum ait totum mundum illis infensum esse, quo benignius eos juvet cælestis Pater: & simul indicat non provenire odium ex eorum culpa, sed quia Deo & Christo infensus sit mundus.

17. *Sanctifica eos.*] Sanctificatio ista regnum Dei ejusque justitiam complectitur, quum scilicet nos Spiritu suo Deus renovat, & renovationis gratiam confirmat in nobis ac prosequitur usque ad extremum. Rogat ergo primum ut discipulos sanctificet Pater, hoc est, totos sibi addicat & vendicet tanquam sacrum peculium. Deinde modum sanctificationis designat: neque id sine causa. phrenetici enim homines multa quidem de sanctificatione futiliter garriunt, sed præterita Dei veritate, per quam ipse nos sibi consecrat. Rursum quia alii non minus deliri nugantur de veritate, & verbum interea negligunt, diserte exprimit Christus non alibi quam in verbo extare veritatem qua filios suos Deus sanctificat. Nam *sermo* pro Euangelii doctrina capitur, quam ex Magistri ore Apostoli jam audierant, & cujus mox futuri erant apud alios præcones. In hunc sensum tradit Paulus Ephes. 5: 26. mundatam esse Ecclesiam lavacro aquæ in verbo vitæ. Deus quidem unus est qui sanctificat: sed quia Euangelium est ejus *Rom. 1.* potentia in salutem omni credenti, quisquis ab eo *vers. 16.* medio recedit, necesse est ut magis ac magis sordescat. *Veritas* hic per excellentiam pro luce cælestis sapientiæ accipitur, in qua se Deus nobis patefacit, ut ad imaginem suam nos conformet. Hoc quidem per se non efficit externa verbi prædicatio, quam ipsam reprobi impie profanant: sed meminerimus Christum de electis loqui, quos Spiritus efficaciter per verbum regenerat. Quum autem Apostoli non prorsus expertes essent hujus gratiæ, colligendum est ex Christi verbis non primo statim die perfici in nobis sanctificationem: sed continuo vitæ cursu nos in ea proficere, donec Deus tandem carne exutos, justitia sua impleat.

18. *Quemadmodum tu me misisti.*] Alio argumento precationem suam confirmat: quia scilicet communis secum & eadem sit Apostolis vocatio. Ego, inquit, nunc personam illis impono quam hactenus jussu tuo sustinui. Ergo Spiritus tui virtute instrui necesse est, ut tanto oneri ferendo pares sint.

19. *Et pro eis sanctifico meipsum.*] His verbis clarius explicat ex quo fonte fluat illa sanctificatio quæ per Euangelii doctrinam in nobis peragitur: nempe quia ipse Patri se consecravit, ut ejus sanctitas ad nos perveniret. Sicuti enim à primitiis benedictio diffunditur in totum proventum, ita Spiritus Dei nos Christi sanctitate aspergit, facitque ejus participes. neque id imputatione solum (nam hac ratione dicitur factus nobis esse justitia) sed dicitur etiam factus *1 Cor. 1.* esse nobis sanctificatio, quia nos in sua persona quo- *vers. 30.* dammodo Patri obtulit, ut Spiritu ejus renovemur in veram sanctitatem. Porro sanctificatio hæc quamvis ad totam Christi vitam pertineat, in sacrificio tamen mortis ejus maxime illustris fuit: quia tunc apparuit verus Sacerdos, qui templum, altare, vasa omnia, & populum per Spiritus virtutem consecraret.

20. Non pro ipsis autem rogo tantum, sed & pro iis qui credituri sunt per sermonem eorum in me.

21. Ut omnes unum sint: quemadmodum tu Pater in me, & ego in te, ut ipsi quoque in nobis unum sint: ut mundus credat quod tu me miseris.

22. Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus.

23. Ego in ipsis, & tu in me: ut ipsi perfecti sint in unum, & ut cognoscat mundus quod tu me miseris, & dilexeris eos sicut tu me dilexisti.

20. *Non pro ipsis autem rogo tantum.*] Nunc precationem qua solos Apostolos hactenus complexus fuerat, longius extendit, nempe ad omnes Euangelii discipulos qui futuri erant usque ad finem mundi. Insignis certe fiduciæ materia: nam si per Euangelii doctrinam credimus in Christum, minime ambigendum est quin jam cum Apostolis collecti simus in fidelem custodiam, ne quis nostrum pereat. Hæc Christi precatio tranquillus est portus, in quem quisquis se recipit, securus est ab omni naufragii periculo.

periculo. Perinde enim valet acsi conceptis solennibus verbis jurasset Christus curæ sibi ac studio esse salutem nostram. Initium autem fecit à suis Apostolis, ut eorum salus, quæ nobis certa est, nobis certiorem propriæ salutis fidem faceret. Ergo quoties nos aggreditur Satan, opponere hunc clypeum discamus, nos Apostolis sacro Filii Dei ore non frustra conjunctos esse: ut omnium salus in eodem quasi fasciculo inclusa esset. Proinde nihil est quod nos acrius ad Euangelium amplexandum stimulare debeat. Nam ut incomparabile bonum est Christi manu nos offerri Deo, ut ab interitu servemur incolumes: ita merito ejus amorem & curam aliis omnibus præferti docet. Hac in parte prodigiosa est mundi vecordia. salutem expetunt omnes: indubium ejus obtinendæ modum tradit Christus, à quo siquis deflectat, nihil illi bonæ spei fit residuum: vix tamen centesimus quisque recipere dignatur quod tam benigne oblatum erat. Notanda est autem loquendi forma. *Pro omnibus* rogat Christus *qui in ipsum credituri sint.* quibus verbis admonet quod jam aliquoties diximus, fidem nostram debere in eum aspicere. Quod proxime sequitur membrum, *Per eorum sermonem*, vim ac naturam fidei optime exprimit: & simul familiariter nos confirmat, qui scimus fidem nostram in Euangelio per Apostolos tradito fundatam esse. Ergo ut millies à mundo damnemur, sufficiat hoc unum, quod Christus in suo peculio nos agnoscit, & Patri commendat. Væ autem Papistis, quorum tam longe ab hac regula aberrat fides, ut eos non pudeat execrabilem blasphemiam vomere, nihil nisi ambiguum & flexiloquum haberi in Scriptura. itaque sola Ecclesiæ traditio illis credendi magistra est. Sed nos meminerimus, solam à Filio Dei unico judice probari fidem quæ ex Apostolorum doctrina concipitur. Porro certum ejus testimonium non alibi reperietur quam in ipsorum scriptis. Notanda est etiam loquutio, *Credere per sermonem*, quæ significat fidem ex auditu nasci: quia organum quo nos ad fidem trahit Deus, externa est hominum prædicatio. Quare Deus proprie fidei auctor est: homines autem ipsi, ministri per quos creditur. quemadmodum & Paulus docet, 1 Corinth. 3. vers. 5.

21 *Ut omnes unum sint*; &c.] Iterum felicitatis nostræ scopum in unitate præfigit: ac merito. Hic enim humani generis est interitus, quod à Deo alienatum, in se quoque mutilum ac dissipatum est. Contraria ergo est ejus instauratio, si in corpus unum rite coalescat: sicuti in eo Paulus Ecclesiæ perfectionem statuit, si inter se cohæreant fideles uno Spiritu: & ideo datos fuisse Apostolos, Prophetas, Euangelistas & Pastores dicit, ut corpus Christi ædificando instaurent, donec perveniatur in unitatem fidei. Ideoque fideles exhortatur ut crescant in Christum, qui caput est: ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem juncturam subministrationis, secundum efficaciam, in mensura cujusque membri, augmentum sui facit in ædificationem. [*Ephes. 4. v. 3, 12.*] Proinde quoties de unitate verba facit Christus, veniat nobis in mentem quæ extra ipsum est fœda mundi & horribilis dissipatio. Deinde sciamus hoc beatæ vitæ esse initium, si uno Christi Spiritu gubernemur omnes ac vivamus. Cæterum tenendum est, quoties unum se cum Patre esse in hoc capite pronunciat Christus, sermonem non haberi simpliciter de divina ejus essentia; sed unum vocari in persona Mediatoris, & quatenus caput nostrum est. Sic quidem præcise multi ex Patribus interpretati sunt, Christum unum esse cum Patre, quia æternus sit Deus: sed huc eos abripuit contentio cum Arianis ut concisas sententias in alienum sensum torquerent. Longe autem aliud Christi consilium fuit, quam ad nudam arcanæ suæ divinitatis speculationem nos evehere. siquidem à fine ratiocinatur, ideo nos debere unum esse quia alioqui inanis & infructuosa esset quam habet cum Patre unitas. Ergo ut rite comprehendas quo pertineat istud, Christum & Patrem, unum esse, cave ne Christum exuas Mediatoris persona: sed eum potius considera ut est Ecclesiæ caput, & membris suis conjunge. ita optime stabit contextus, ne irrita sit vel inutilis Filii cum Patre unitas, ejus virtutem oportere in totum piorum corpus diffundi. Unde etiam colligimus, nos unum cum Christo esse: non quia suam in nos substantiam transfundat, sed quia Spiritus sui virtute nobiscum vitam suam & quicquid accepis à Patre bonorum communicet. *Ut credat mundus.* Quidam *mundum* exponunt electos qui tunc adhuc erant dispersi: sed quia toto hoc capite Mundi nomen pro reprobis accipitur, magis in diversam sententiam inclino. Accedit quod continuo post eundem mundum cujus nunc meminit, ab omnibus suis separat. *Credendi* autem verbum improprie posuit Euangelista, pro agnoscere: dum scilicet increduli experientia ipsa convicti, cælestem ac divinam Christi gloriam percipiunt. ita fit ut credendo non credant, quia hic sensus usque ad interiorem animi affectum non penetrat. Atque hæc justa Dei ultio est, ut oculos reprobis perstringat divinæ gloriæ fulgor, quia sincero & liquido ejus aspectu digni non sunt. Postea utitur *cognoscendi* verbo in eundem sensum.

22. *Et ego gloriam quam.*] Observa sic in Christo expressum fuisse perfectæ beatitudinis exemplar ut nihil sibi proprium habuerit, sed potius dives fuerit ad locupletandos suos fideles. Hæc nostra beatitudo est, ut in nobis reparetur ac de integro formetur Dei imago, quæ per peccatum deleta est. Christus non tantum quatenus est æternus Dei Sermo, viva est imago ipsius: sed humanæ quoque naturæ quam nobiscum habet communem, insculpta fuit paternæ gloriæ effigies, ut membra sua in eam transfiguret. Idem etiam Paulus docet, 2 Cor. 3. vers. 18. Nos retecta facie Dei gloriam intuendo in eandem imaginem transformari, tanquam ex gloria in gloriam. Unde sequitur, neminem in Christi discipulis habendum nisi in quo gloria Dei à Christi effigie, tanquam ab annulo signatorio, impressa conspicitur. Eodem spectant quæ paulo post sequuntur verba.

23. *Ego in ipsis, & tu in me.*] Docere enim vult in se residere omnem bonorum plenitudinem, & quod in Deo occultum erat, nunc in se palam extare, ut in suos communicatione transfundat: sicuti aqua ex fonte huc illuc per canales defluens, agros passim irrigat. *Et dilexeris eos.* Significat divini erga pios amoris istud maxime illustre esse symbolum & optimum pignus, quod mundus quoque, velit nolit, sentire cogitur, dum in illis habitans Spiritus cælestis justitiæ & sanctitatis radios emittit. Innumeris quidem aliis modis quotidie testatum nobis facit Deus quam nos paterne diligat: sed jure præ omnibus eminet adoptionis nota. Subjicit præterea, *Et dilexisti eos sicut tu me dil.* quibus verbis causam & originem amoris notare voluit. Nam similitudinis particula in causalem resolvi debet, perinde acsi dixisset, Eo quod me dilexeris: unus enim Christus est in quem competit elogium dilecti. Deinde cælestis Pater eodem quo Ecclesiæ caput amore complexus est, membra quoque omnia prosequitur, ut neminem diligat nisi in Christo. Quanquam species quædam repugnantiæ hic exoritur. nam Christus (ut alibi visum est) immensum Dei erga mundum amorem in causa fuisse prædicat ut Filium suum unigenitum dederit. [*supra, 3. vers. 16.*] Si causam effectu suo priorem esse oportet, colligimus extra Christum homines à Deo Patre fuisse dilectos, hoc est, antequam ordinatus fuisset Redemptor. Respondeo, amorem illic & in similibus locis vocari misericordiam qua Deus erga indignos, imo hostes quoque suos, affectus fuit,

antequam eos sibi reconciliaret. Mirifica certe & humano ingenio incomprehensibilis Dei bonitas, quod in homines, quos non poterat non odisse, benevolus, causam odii sustulerit, nequid amori suo obstaret. Et dupliciter quidem docet Paulus nos in
Ephes. 1. vers. 4. Rom. 5. vers. 10. Christo fuisse dilectos: primum, quia nos in ipso elegit Pater ante mundi creationem: deinde quia in eodem nos sibi reconciliavit, seque propitium exhibuit nobis. En quomodo & hostes simul simus & amici, donec expiatis peccatis redierimus cum Deo in gratiam: fide vero justificati proprie à Deo, tanquam filii à patre, demum amari incipimus. Ille vero amor quo factum est ut ordinatus sit Christus, in quo gratis nondum nati, & jam tamen in Adam perditi eligeremur, in Dei pectore absconditus, humanæ mentis captum longe superat. Deum quidem nunquam propitium quisquam sentiet nisi qui in Christo placatum apprehenderit. Cæterum sicuti Christo sublato evanescit omnis divini amoris gustus, ita statuere tuto licet, ex quo fide insiti sumus in ejus corpus, non esse periculum ne à Dei amore excidamus. Neque enim everti potest fundamentum hoc, Diligi nos, quia Pater eum dilexerit.

24. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, illi quoque mecum sint: ut videant gloriam meam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante creationem mundi.

25. Pater juste, & mundus te non cognovit: ego vero te cognovi: & hi cognoverunt quod tu me miseris.

26. Et manifestavi eis nomen tuum, & manifestabo: ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

24. *Volo ut ubi ego sum.*] Velle pro optare positum est. neque enim præcipientis, sed rogantis est oratio. Potest tamen duplex esse sensus: vel quod externa sui præsentia discipulos potiri velit; vel ut in regnum cæleste, quo præcedit ipse, Deus tandem eos adducat. Sic *videre gloriam* quidam exponunt frui gloriæ participatione quam habet Christus: alii autem, fidei experimento sentire quid sit Christus, & quanta sit ejus majestas. Ego omnibus probe expensis, de perfecta piorum beatitudine Christum loqui existimo: acsi diceret, non ante voto suo fore satisfactum quam illi in cælum recepti sint. Eodem gloriæ conspectum refero. Gloriam Christi jam tunc cernebant, ut scilicet per tenues rimas exiguum & obscurum lumen ad hominem in tenebris clausum pervenit: nunc optat Christus ut proficiant eousque dum palam solido fulgore in cælo fruantur. Petit in summa ut Pater eos per continuos progressus ad plenum gloriæ suæ conspectum deducat. *Quia dilexisti me.* Hoc quoque longe melius personæ Mediatoris quam nudæ Christi divinitati convenit. Durum est quod Pater sapientiam suam dilexerit: verum, ut illud recipiamus, contextus alio nos ducit. Non dubium est, quum optavit prius Christus ut conjuncti secum essent Apostoli, & gloriam regni sui viderent, quin loquutus sit ut erat caput Ecclesiæ: nunc amorem Patris causam esse dicit. quare sequitur fuisse dilectum quatenus destinatus erat mundo Redemptor. Hoc amore complexus est eum Pater ante mundum conditum, ut esset in quo amaret suos electos.

25. *Pater juste.*] Mundo comparat discipulos suos, ut inde eorum commendationem & gratiam apud Patrem amplificet. Jure enim eximios esse oportet qui soli Deum cognoscunt, quem totus mundus rejicit. Jure eos singulari affectu commendat Christus quibus non obstitit mundi incredulitas quominus Deum agnoscerent. Patrem justum nominans, mundo & ejus malitiæ insultat. acsi diceret, quantumvis superbe mundus contemnat Deum, vel respuat, nihil tamen propterea illi decedere: nec posse fieri quin illi integer maneat justitiæ suæ honor. Quibus verbis admonet, sic in Deo fundatam esse debere piorum fidem, ut ruente toto mundo nunquam labascat. Sicuti hodie Papatus injustitiæ nobis damnandus est, ut suam asseramus laudem Deo. Cæterum non dicit simpliciter Christus cognitum fuisse Deum à discipulis, sed duos ponit gradus: quod ipse cognoverit Patrem, & discipuli cognoverint quod ipse à Patre missus esset. Sed quia continuo post subjicit se illis manifestasse Patris nomen, commendat eos (sicuti dixi) à Dei notitia, quæ à reliquo mundo eos separat. Interea notandus est fidei ordo qualis hic describitur. Filius qui prodiit è sinu Patris, solus eum proprie cognoscit. Ergo quicunque accedere ad Deum cupiunt, necesse est ut Christum obviam venientem recipiant, seque illi addicant. Ille tandem postquam agnitus fuerit, ad Deum Patrem discipulos suos attollet.

26. *Manifestavi, & manifestabo.*] Functus est quidem Christus officio doctoris: sed ad Patrem manifestandum arcana Spiritus revelatione, non autem solo vocis sonitu, usus est. Intelligit ergo se efficaciter docuisse Apostolos. Cæterum quia debilis adhuc erat eorum fides, majores progressus in futurum tempus promittit: atque ita eos ad sperandam ampliorem Spiritus gratiam præparat. Quanquam autem de Apostolis loquitur, communis inde exhortatio nobis colligenda est, ut studeamus assidue proficere, nec putemus tam bene nos cucurrisse quin multum viæ adhuc restet quamdiu sumus carne circumdati. *Ut dilectio qua* &c. Hoc est, ut eos in me diligas: vel, ut amor quo me complexus es, ad eos usque se diffundat. Nam dilectio qua nos prosequitur Deus, proprie loquendo non alia est quam qua Filium suum ab initio dilexit, ut in eo nos quoque gratos sibi & amabiles redderet. Et certe (ut paulo ante dictum est) quantum ad nos spectat, sumus extra Christum Deo exosi: tunc autem demum amare nos incipit dum in corpus Filii dilecti coalescimus. Inæstimabile fidei privilegium, quod scimus dilectum fuisse Christum à Patre nostra causa, ut ejusdem amoris essemus consortes, ac perpetuo simus. Sed notanda est particula, *Ego in ipsis*: qua docemur, non aliter nos comprehendi in illo amore cujus meminit, nisi in nobis habitet Christus. Quemadmodum enim Filium aspicere non potest Pater quin totum ejus corpus simul ante oculos habeat: ita si volumus in eo aspici, vere ejus membra esse oportet.

CAP. XVIII.

HÆc quum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse & discipuli ejus.

2. Noverat autem & Judas, qui tradebat eum, locum: quia sæpe convenerat illuc Jesus cum discipulis suis.

3. Judas

3. Judas ergo quum accepisset cohortem, & à Sacerdotibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & lampadibus, & armis.

4. Jesus autem quum novisset quæcunque ventura erant super eum, exivit, ac dixit eis, Quem quæritis?

5. Responderunt ei, Jesum Nazarenum. Dixit illis Jesus, Ego sum. Stabat autem & Judas qui tradebat eum, cum illis.

6. Ut ergo dixit illis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

1. *Hæc quum dixisset Jesus.*] In hac historia multa præterit Joannes quæ apud alios tres Euangelistas leguntur. idque facit consulto: sicuti multa memoratu digna colligere illi propositum fuit de quibus alii tacent. Ergo quæ hic desunt, ab aliis mutuentur lectores. *Trans torrentem Cedron.* Additur Græce articulus, acsi à Cedris nomen haberet torrens: probabile tamen est errore obrepsisse. nam vallis vel torrentis Kidron sæpius in Scriptura fit mentio. Ab obscuritate sic vocatus est locus, quod vallis concava, ideoque umbrosa foret. Quanquam de ea re non contendo: tantum affero quid sit verisimilius. Consilium Euangelistæ præcipue spectandum est in loci indicatione: nam ostendere voluit Christum sponte ad mortem prodiisse. Venit in locum quem Judæ familiariter notum sciebat. quorsum id, nisi ut sponte se offerat proditori & hostibus? Nec eum fallebat incogitantia, quum omnium quæ instabant præscius esset. Postea etiam subjicit Joannes, eum obviam progressum esse. Mortem ergo non coactus sed ultro subiit, ut voluntarium esset sacrificium. nam sine obedientia nobis expiatio parta non esset. Hortum porro ingreditur, non quærendi latibuli causa, sed ut liberius haberet orandi spatium. Quod vero ter mortem deprecatus est, propenso quod diximus obsequio non repugnat. luctari enim cum difficultatibus eum oportuit, ut tandem vinceret: nunc subacto mortis horrore, libere & alacriter ad mortem properat.

3. *Judas ergo.*] Quod militibus & tanto satellitio instructus venit Judas, malæ conscientiæ signum est, quæ semper trepidat nulla de causa. Cohortem à Præside precario sumptam fuisse certum est, qui etiam tribunum misit decem mille peditum. Nam & propter subitos motus constitutum erat in urbe præsidium, & Præses ipse, quocunque veniret, cohortem ducebat prætoriam: reliqui erant Sacerdotum ministri. Sed seorsum Pharisæos nominat Joannes, quorum in primis fervebat rabies, acsi majori illis curæ esset religio.

4. *Jesus autem quum*] Clarius exprimit Euangelista quam prompto animo Christus ad mortem descenderit: simul tamen narrat quantam virtutem efflaverit in voce una: ut sciamus nihil in eum licuisse impiis nisi quantum permisit. Blande respondet se eum esse quem quærunt: nec secus ac violento turbinis impetu, imo ictu fulminis, eos prosternit in terram. Non ergo defuit ei potestas ad cohibendas eorum manus, si ita visum esset: verum Patri obsequi voluit, cujus decreto se ad mortem vocari noverat. Cæterum hinc colligere oportet quam horrenda & formidabilis futura sit impiis vox Christi, quum tribunal ad judicandum orbem conscenderit. Stabat tunc agnus paratus ad victimam: exinanita erat, quoad externam speciem, ejus majestas: uno verbo repente hostes suos armatos & intrepidos dejicit, & quo verbo non dirum aliquod anathema in eos vibrat, sed tantum respondet, *Ego sum.* Quid ergo futurum est quum advenerit, non judicandus ab homine, sed judex vivorum & mortuorum: non in illo abjecto & contemptibili habitu, sed in cælesti gloria cum Angelis suis? Cæterum ejus efficaciæ quam illius voci tribuit Jesaias, specimen edere tunc voluit. Inter alias Christi virtutes hanc commemorat Propheta, capite undecimo, quod terram *Jesa. 11.*
percutiet virga oris sui, & spiritu labiorum suorum *vers. 4.*
interficiet impium. Hujus quidem prophetiæ complementum Paulus in finem usque suspendit, 2 ad Thessalon. 2. vers. 8. videmus tamen quotidie, ad Christi vocem concidere impios cum suo furore & superbia. Tunc autem quum ceciderunt qui ad Christum ligandum venerant, visibile symbolum ejus pavoris exhibitum fuit, quem, velint nolint, intus sentiunt omnes impii, Christo per suos ministros loquente. Cæterum quum hoc velut accidentale fuerit voci Christi (cujus proprium est miseros homines qui in morte jacebant erigere) vim istam proculdubio erga nos proferet, ut in cælum usque nos attollat.

7. Rursum ergo eos interrogavit, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Jesum Nazarenum.

8. Respondit Jesus, Dixi vobis quod ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos abire.

supra, 17. 9. Ut impleretur sermo quem dixerat, Ex iis quos dedisti mihi, non perdidi quen-
vers. 12. quam.

7. *Rursum ergo eos interrogavit.*] Hinc apparet quid valeat excæcatio qua percutit Deus impiorum mentes, & quam horribilis sit eorum stupor postquam justo Dei judicio fascinati sunt à Satana. Boves & asini si cadant, sensu aliquo tanguntur: isti divinam Christi potentiam manifeste experti, non minus secure pergunt quam si ne hominis quidem umbram in eo vidissent: imo Judas ipse non movetur. Discamus igitur metuere Dei judicium quo, reprobi in manum Satanæ permissi, magis obstupefiunt quam brutæ pecudes. Nec dubium est quin Satan vesano eos impetu rapuerit ad tam supinam audaciam. nulla enim phrenesis est quæ tam violenter hominem præcipitet ut talis excæcatio. Nam perinde adversus Deum ruunt impii, postqoam conjecti sunt in sensum reprobum, acsi cum musca tantum negotium esset. Sentiunt quidem ejus potentiam, sed non ut flectantur. centies enim potius frangi continget quam ut cedant. Denique sua illis malitia velum est ne ad Dei lumen attendant: obstinatio plusquam lapideos reddit ne unquam patiantur se domari.

8. *Dixi vobis quod ego sum.*] Hic videmus ut non tantum sponte mortem subeat Filius Dei, ut sua obedientia transgressiones nostras deleat, sed etiam ut boni pastoris officio ad gregem suum protegendum fungatur. Videt luporum insultum, non exspectat donec perveniant usque ad oves quibus datus est custos: sed mature se opponit. Quare non dubitemus, quoties in nos insilient vel impii homines vel diaboli, quin præsto nobis sit idem auxilium. Interea suo exemplo pastoribus regulam Christus præscripsit quam sequantur, si munus suum rite implere volunt.

O 2 9. Non

9. *Non perdidi quenquam.*] Videtur hæc sententia intempestive adduci, quæ ad animas pertinet potius quam ad corpora. Neque enim Christus incolumes usque ad extremum servavit Apostolos: sed hoc præstitit ut inter assidua pericula, & demum in media morte, tamen in tuto esset æterna eorum salus. Respondeo, Euangelistam non simpliciter de corporali eorum vita loqui; sed hoc potius velle, quod Christus illis ad tempus parcens, æternæ eorum saluti consuluerit. Consideremus quanta adhuc fuerit illorum imbecillitas: quid facturos putamus fuisse si ad vivum examinati essent? Quum ergo noluit eos Christus supra vires quas dederat ipsis tentari, ab æterno exitio eripuit. Atque hinc colligere generalem doctrinam licet: quamvis multis tentationibus fidem nostram probet, nunquam tamen nos in ultima discrimina venturos, quin robur simul ad vincendum suppeditet. Et sane videmus ut subinde nostræ infirmitati indulgeat, quando tot Satanæ & improrum conatus occursu suo procul repellit: quia nos impares & nondum maturos videt. Denique suos nunquam producit ad certamen nisi bene instructos, ut etiam pereundo non pereant: quia lucrum illis paratum est tam in morte quam in vita.

10. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis servum, & abscidit auriculam ejus dextram. Erat autem nomen servo Malchus.

11. Dixit itaque Jesus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem quem dedit mihi Pater non vis ut bibam ipsum?

12. Tunc cohors, & tribunus, & ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, & ligaverunt eum.

13. Et abduxerunt eum ad Annam primum. erat enim socer Caiaphæ, qui erat Pontifex anni illius.

14. Erat autem Caiaphas qui consilium dederat Judæis quod expediret unum hominem mori pro populo.

10. *Simon ergo Petrus.*] Nunc stultus Petri zelus describitur, qui Magistrum aliter quam licebat defendere conatus est. Animose quidem & fortiter magnum discrimen pro Christo subit: sed quia non respicit quid ferat sua vocatio, & quid Deus permittat, adeo nihil laudis meretur ejus factum ut graviter à Christo reprehendatur. Cæterum in persona Petri sciamus damnari à Christo quicquid suo arbitrio tentare audent homines. Quæ doctrina in primis notatu digna est. nihil enim magis vulgare quam zeli prætextu tueri quicquid facimus. Quasi vero nihil intersit probetur Deo nec ne quod homines rectum putant, quorum tota prudentia mera est vanitas. In Petri zelo si nihil vitiosum cerneremus, hoc tamen uno contentos esse deceret quod Christus sibi non placere pronunciat. Atqui videmus per eum non stetisse quin Christus à morte revocaretur, & ejus nomen perpetuæ infamiæ obnoxium foret. Quod enim vim infert tribuno & militibus, in eo latronis more grassatur: quia potestati resistit à Deo ordinatæ. Quum jam plus satis exosus esset Christus mundo, potuit unum hoc facinus colorem omnibus calumniis dare quibus eum hostes falso gravabant. Deinde hoc nimis præposterum est quod fidem suam vult probare gladio, & non potest lingua. Quum vocatur ad confessionem, negat: nunc Magistri injussu tumultuatur. Quare nos tam insigni exemplo moniti, zelum nostrum moderari discamus. Et quoniam ad audendum plus quam Deus mandat, semper prurit carnis nostræ lascivia, sciamus zelum nostrum male cessurum quoties ultra Dei verbum quicquam audemus. Fiet interdum ut nobis arrideant principia: sed tandem dabimus temeritatis nostræ pœnas. Sit igitur fundamentum omnium quæ aggredimur obedientia. Monemur etiam, quibus causam Christi agere propositum est, non semper ita dextre se gerere quin aliquid vitii obrepat: quo magis sollicite rogandus est nobis Dominus ut nos in singulis actionibus gubernet Spiritu prudentiæ.

11. *Mitte gladium tuum.*] Hoc præcepto improbat Christus factum Petri. Notanda autem ratio est: quia privato homini non licuit contra eos insurgere qui publica auctoritate instructi erant. Nam id ex reliquis tribus colligi potest, à quibus refertur generalis Christi sententia, Qui gladio percusserit, gladio peribit. Cavendum ergo ne vi & armis repellere conemur hostes nostros, etiam qui injuste nos lacessunt, nisi quantum permittunt leges ac jus publicum. Nam quisquis se ultra vocationis suæ metas ingerit, etiamsi plausum reportet à toto mundo, factum suum Deo nunquam probabit. *Calicem quem dedit.* Videtur specialis hæc esse ratio, quod Christum obmutescere oportuit, ut instar agni duceretur ad victimam. Pertinet tamen ad exemplum: quoniam eadem à nobis omnibus tolerentia exigitur. Afflictiones potionibus comparat Scriptura: perinde enim ac paterfamilias cibum & potum filiis ac domesticis suis distribuit, ita hoc juris in nos habet Deus, ut singulos tractet prout visum est. Sive autem prosperis rebus nos exhilarat, sive adversis humiliat, propinare dicitur suavem vel amarum potum. Christo hæc destinata erat potio, ut mortem crucis pro mundi reconciliatione obiret. Dicit ergo bibendum sibi esse calicem quem Pater admensus est ac porrexit. eodem modo & nos ad crucis tolerantiam compositos esse oportet. Neque tamen audiendi sunt fanatici homines, qui morbis & aliis quibuslibet malis quærenda esse remedia negant, ne respuamus porrectum à Deo calicem. Quia semel nobis moriendum esse scimus, paratos ad mortem esse convenit: quia autem mortis tempus nobis est incognitum, ordinatis à seipso subsidiis Dominus vitam nostram tueri nobis permittit. Ferendi patienter morbi, quamlibet carni nostræ graves sint: quamdiu tamen nondum constat lethales esse, quærenda est levatio: tantum cavendum est nequid tentemus nisi quod per verbum Dei licet. Denique modo semper fixum istud in cordibus nostris maneat, ut Domini voluntas fiat, calicem ab eo datum bibere non desinimus, liberationem à malis quibus urgemur, quærendo.

12. *Tunc cohors & trib.*] Posset videri absurdum quod Christus, qui voce sua milites prostravit, nunc capi se patitur. Nam si volebat tandem hostibus se permittere, quorsum opus fuit edere tale miraculum? Verum ostensio divinæ potentiæ dupliciter profuit. valet enim ad tollendum offendiculum, ne Christum putemus infirmitate victum cessisse: deinde comprobat quam voluntarius ad obeundam mortem fuerit. Quatenus ergo utile erat, suam contra hostes virtutem asseruit: sed ubi obediendum fuit Patri, continuit se ut victima fieret. Cæterum meminerimus ligatum Filii Dei fuisse corpus, ut solverentur animæ nostræ à peccati & Satanæ laqueis.

13. *Et abduxerunt ad Annam.*] Hoc prætereunt reliqui Euangelistæ, quia ad summam historiæ non multum faciat: nihil enim illic memorabile gestum est. Loci forte commoditas eos induxit ut in ædibus Annæ Christum deponerent, quousque Pontifex Sacer-

Sacerdotum concilium vocaret. *Pontifex anni illius.* Non intelligit annuum fuisse summi Sacerdotii munus (quod multi falso putarunt) sed tunc temporis Caiapham fuisse Pontificem: quod ex Josepho aperte constat. Erat perpetuus honor ex præscripto Legis, nec finiebatur nisi morte: sed ambitio & intestinæ discordiæ fecerant ut Romani Præsides, dejecto uno Sacerdote, pro suo arbitrio alium, qui pecunia aut favore pollebat, subrogarent. Ita Vitellius dejecit Caiapham, cui Jonathas Annæ filius datus est successor.

14. *Qui consilium dederat.*] Repetit Euangelista sententiam Caiaphæ quam prius habuimus, quod supra, 11.
Deus impuro perfidi & scelerati Pontificis ore usus vers. 30.
esset ad vaticinium edendum: sicuti linguam Balaam Num. 24.
præter animi ejus votum direxit ut populum cogeretur vers. 5.
benedicere, cui mala imprecari optabat in gratiam regis Balaac.

15. Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, & alius discipulus. Erat autem discipulus ille notus Pontifici: itaque ingressus est cum Jesu in aulam Pontificis.

16. Petrus autem stabat foris ad januam. Exivit ergo alter discipulus qui notus erat Pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.

17. Dixit ergo ancilla ostiaria Petro, Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum.

18. Stabant autem servi & ministri qui prunas accenderant, eo quod frigus esset: & calefaciebant se. Erat autem & Simon Petrus eum illis stans, & calefaciens se.

15. *Alius discipulus.*] Quosdam fefellit levis conjectura, ut hunc discipulum putarent esse Joannem: nempe quia suppresso nomine de se loqui solet. Sed unde cum superbo Pontifice familiaris notitia Joanni, qui ignobilis erat piscator? Et quomodo fieri potuit ut Pontificis domum frequentaret, quum esset in Christi contubernio? Magis probabile est hunc non fuisse unum ex duodecim; sed vocari discipulum quia doctrinam Filii Dei amplexus esset. Non est autem curiosus Joannes in digerenda historia: quia satis habet brevem summam colligere. Nam postquam retulit Petrum semel Christum negasse, quædam alia permiscet, deinde redit ad alias duas negationes. Hinc factum est ut minus attenti lectores colligerent primam negationem fuisse in Annæ ædibus: sed nihil tale sonant verba, quin potius clare exprimunt fuisse Pontificis ancillam quæ Petrum compulit ad Christum negandum. Tenendum ergo est, quum adductus esset Christus ad Pontificem non fuisse quoslibet admissos, sed discipulum qui notus erat, sua gratia impetrasse aditum Petro. Jam minime dubium est quin uterque pio studio Christum sequutus sit: sed quum testatus esset voce sua Christus se Petro & aliis parcere, longe utilius fuisset gemere & precari in obscuro aliquo angulo quam prodire in oculos hominum, quum tam male firmus esset. Nunc officium quod remisit illi Christus, cupide usurpat: in fidei autem confessione, in qua ad mortem usque perstandum erat, deficit. Semper ergo videndum quid à nobis requirat Dominus: ne se, qui infirmi sunt, ingerant in res non necessarias.

17. *Dixit ergo ancilla.*] Introducitur Petrus in atrium Pontificis: sed nimis iniquo pretio, quod Christum in ipso ingressu abnegare cogitur. Quum in primo limine adeo turpiter impingat, detegitur jactantiæ ejus vanitas. Gloriatus fuerat se invictum fore athletam, & parem vincendæ morti: nunc unius ancillæ voce, & ea quidem non admodum minaci, confusus arma projicit. En humani roboris specimen. fumus certe est quicquid virium in hominibus apparet, quod flatu mox discutitur. Extra prælium sumus plus justo animosi: sed experientia ostendit quam stulte ac de nihilo superbiamus. imo quum nullas Satan machinas adhibet, ipsi nobis fingimus vanos terrores qui nos ante tempus conturbent. Voce mulierculæ territus fuit Petrus: quid nos? annon subinde trepidamus ad strepitum folii cadentis? Vana periculi species eminus Petrum perculit: annon puerilibus ludicris quotidie à Christo abducimur? Denique ea est nostra fortitudo quæ sine hoste ultro ipsa concidat: ita scilicet humanam arrogantiam ulciscitur Deus, dum feroces animos effœminat. Homo non virtute, sed flatu tantum refertus, sibi facilem contra totum mundum victoriam promittit: atqui visa cardui umbra, protinus expavescit. Quare discamus non alibi quam in Domino fortes esse. *Non sum.* Non videtur quidem præcisa esse Christi abnegatio: sed quum Petrus fateri timet se ex ejus discipulis, perinde est acsi negaret quicquam sibi cum illo esse. quod notandum est: ne quis sophistice agendo, se elapsum putet ubi oblique tantum recedit à fidei confessione.

18. *Simon Petrus cum illis stans.*] Quod addit Euangelista Petrum stetisse cum ministris & servis ad prunas, id facit ad contextum historiæ, sicuti postea videbimus. Cæterum hinc apparet quantus fuerit Petri stupor, qui secure cum turba impiorum hominum se calefecit, quum magistrum negasset. Quanquam fieri potest ut metu retentus fuerit, ne egrediens è domo Pontificis, in alterum simile discrimen veniret.

19. Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis & doctrina ipsius.

20. Respondit illi Jesus, Ego palam loquutus sum mundo: ego semper docui in Synagoga & in Templo, quo omnes Judæi conveniunt, & in occulto loquutus sum nihil.

21. Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid loquutus sim illis: ecce, hi sciunt quæ ego dixerim.

22. Hæc quum ipse dixisset, unus ex ministris qui adstabat, dedit ei alapam, dicens, Sic respondes Pontifici?

23. Respondit ei Jesus, Si male loquutus sum, testificare de malo: si autem bene, quid me cædis?

24. (Miserat autem eum Annas ligatum ad Caiapham Pontificem.)

19. *Interrogavit Jesum.*] Interrogat Pontifex Christum perinde ac factiosum aliquem, qui discipulos sibi cogendo Ecclesiam scidisset: interrogat quasi pseudoprophetam qui novis & perversis dogmatibus conatus esset fidei puritatem corrumpere. Christus perfunctus doctoris munere, novam defen-

ſionem non aggreditur; ne tamen veritatis patrocinium deferat, oſtendit ſe paratum eſſe ad tuenda omnia quæ docuerat. Interea ſimul coarguit Pontificis impudentiam, qui de re notiſſima tanquam dubia inquirat. Non ſatis eſt quod Redemptorem ſibi oblatum reſpuerunt una cum promiſſa ſibi ſalute, niſi tantam Legis expoſitionem ſimul damnent.

20. *Ego palam loquutus ſum.*] Puerilis eſt quorundam error, qui hoc Chriſti reſponſo damnari exiſtimant qui clam & in cubiculis tractant verbum Dei, quum publice per impiorum tyrannidem non licet. Neque enim diſputat Chriſtus quid liceat nec ne: ſed illi propoſitum eſt refutare Caiaphæ impudentem malitiam. Videtur tamen hic locus pugnare
Mat. 10. cum altera Chriſti ſententia, ubi Apoſtolos jubet
verſ. 27. publicare ſuper tecta quæ illis in aurem dixerat.
Mat. 13. Item, quum pronunciat non omnibus datum eſſe ut
verſ. 11. audiant arcana regni Dei: ac ideo ſe dignari hac gratia ſolos duodecim. Reſpondeo quum hoc loco negat ſe quicquam loquutum eſſe in occulto, id referri ad ipſam ſubſtantiam, quæ ſemper eadem fuit, quamvis diverſa eſſet docendi forma. Neque enim aliter loquutus eſt inter diſcipulos ut aliud traderet: neque id fecit aſtute, quaſi data opera celare vellet populum quæ inter parietes paucis dicebat. Quare bona conſcientia teſtari potuit ſe libere profeſſum eſſe, & ſincere publicaſſe doctrinæ ſuæ ſummam.

22. *Hæc quum ipſe dixiſſet*] Hoc ideo additum eſt, primum ut ſciamus quanta fuerit hoſtium Chriſti rabies & quam tyrannicum imperium: deinde qualis inter Sacerdotes illos diſciplina. Sedent quaſi judices: interea ſæviunt ut truculentæ belluæ. Coactum eſt concilium, in quo ſumma vigere gravitas debebat: miniſter unus tantum licentiæ ſibi ſumit ut in media cauſæ actione, in conſpectu judicum, reum, qui nulla in re noxius repertus eſt, cædat. Quare non mirum ſi in tam barbaro conſeſſu damnatur Chriſti doctrina, à quo non modo omnis æquitas exulat, ſed omnis quoque humanitas & pudor.

23. *Si male loquutus ſum.*] Hoc eſt, ſi peccavi, accuſa: ut cauſa dicta, pro modo delicti plectar. neque enim hæc eſt legitima agendi ratio: ſed longe alius ordo & alia modeſtia judiciis convenit. Conqueritur ergo Chriſtus gravem ſibi factam eſſe injuriam, ſi nihil peccaverit: quod ſi peccaverit, legitime tamen & non violento impetu agendum eſſe. Sed videtur hic Chriſtus minime ſervare quod alibi ſuis præcipit. Neque enim dextram maxillam ei *Mat. 5.*
porrigit à quo in ſiniſtra percuſſus fuerat. Reſpon- *verſ. 39.*
deo, non requiri ſemper in Chriſtiana patientia, ut qui cæſus eſt, tacitus devoret injuriam: ſed primum ut æquo animo eam perferat: deinde ut de ultione non cogitans, potius ſtudeat vincere malum bono. Improbos jam plus æquo ſpiritus Satanæ ad nocendum impellit, ut ut nemo illos irritet. Abſurde igitur exponunt Chriſti verba qui trahunt in eam partem, acſi juberet nocendi plus ſatis cupidos novis ſtimulis incitari. Neque enim aliud ſibi vult, quam ut ad ſecundam injuriam ferendam quiſque noſtrum potius paratus ſit quam ut primam retaliet. Quare nihil obſtat quin expoſtulet homo Chriſtianus indigne læſus, modo animus ab iracundia vacuus ſit, & manus à vindicta puræ.

24. *Miſerat autem Annas.*] Sententia hæc per parentheſin legenda. Quia enim dixerat Chriſtum deductum fuiſſe ad Annæ ædes, & ita narrationem ſuam pro[illegible]quutus fuerat, quaſi illic habitus eſſet Sacerdotum conventus: nunc admonet traductum fuiſſe in ædes Pontificis. Quia autem verbi tempus multos decepit, reddere malui in tempore pluſquamperfecto, Miſerat.

25. Erat autem Simon Petrus ſtans & calefaciens. dixerunt ergo ei, Numquid & tu ex diſcipulis ejus es? Negavit ille, & dixit, Non ſum.

26. Dixit unus ex ſervis Pontificis qui cognatus ejus erat cui Petrus abſciderat auriculam, Nonne ego te vidi in horto cum illo?

27. Rurſum ergo negavit Petrus: & confeſtim gallus cecinit.

25. *Negavit ille.*] Horrendus Petri ſtupor, qui Magiſtro negato non modo nulla pœnitentia tangitur, ſed ipſa peccandi licentia ſe indurat. Si ſinguli ordine eum rogaſſent, millies negare non dubitaſſet. En quorſum præcipitet Satan miſeros homines, poſtquam eos è gradu dejecit. Notanda etiam eſt circumſtantia quam alii Euangeliſtæ exprimunt, nempe quod execratione interpoſita teſtatus ſit Chriſtum ſibi eſſe incognitum. Ita quotidie multis accidit. initio non tam gravis erit lapſus: accedet deinde conſuetudo, poſtquam ſopita fuerit conſcientia: tandem qui ſe aſſueſecerit ad Dei contemptum, nihil ſibi illicitum ducet, ſed extrema quæque audebit. Quare nihil melius quam ſibi in tempore cavere, ne vel minimum quicquam ſibi indulgeat qui tentatur à Satana, dum adhuc eſt integer.

27. *Confeſtim gallus cecinit.*] Galli cantum memorat Euangeliſta, ut ſciamus Petrum divinitus in ipſo articulo admonitum fuiſſe. [illegible]deo alii dicunt tunc recordatum fuiſſe verborum Domini. Quanquam narrat Lucas non ſimplici gallicinio commotum fuiſſe Petrum, donec eum Chriſtus aſpexit. Ita quiſquis ſemel Satanæ impulſu ruere cœpit, nulla voce, nullo ſigno, nulla admonitione revocabitur, donec oculos in eum Dominus ipſe conjiciat.

28. Adducunt ergo Jeſum à Caiapha in prætorium. Erat autem mane: & ipſi non introierunt in prætorium, ut ne contaminarentur, ſed ut ederent Paſcha.

29. Exivit ergo Pilatus ad eos, & dixit, Quam accuſationem affertis contra hominem hunc?

30. Reſponderunt & dixerunt ei, Si non eſſet hic maleficus, non tibi tradidiſſemus eum.

31. Dixit ergo illis Pilatus, Accipite eum vos, & ſecundum Legem veſtram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi, Nobis non licet interficere quenquam.

Mat. 20. verſ. 19. 32. Ut ſermo Jeſu impleretur, quem dixerat, ſignificans qua morte eſſet moriturus.

28. *Adducunt ergo Jeſum.*] Ante diluculum examen illud, cujus meminit Euangeliſta, habitum fuit. interea non dubium eſt quin ſua flabella paſſim habuerint in urbe, quibus plebem accenderent. Ita repente exarſit populi furor, quaſi uno omnium conſenſu depoſceretur Chriſtus ad mortem. Examen vero habitum fuit à Sacerdotibus: non quod penes ipſos ferendæ ſententiæ poteſtas eſſet: ſed ut præjudicio

dicio suo oppressum judici traderent, quasi jam satis de ea cognitum esset. *Prætorium* vocabant Romani tam domum Præsidis quam tribunal ubi exerceri solebant judicia. *Ut ne contaminarentur*. Quod ab omni inquinamento abstinent, ut puri secundum Legis præscriptum, Pascha Domini edant, in eo quidem probanda est religio: sed duplex vitium est, ac utrumque nimis crassum: quod non cogitant plus se intus pollutionis ferre quam contrahere possint ex ingressu quantumvis profani loci: deinde quod in rebus minutis seduli plus quam oportet, quod præcipuum est negligunt. Coinquinatis & infidelibus,
Tit. 1:15. inquit Paulus, nihil mundum: quia pollutæ sunt eorum mentes. Isti vero hypocritæ, quum malitia, ambitione, dolis, crudelitate, avaritia scatentes, fœtore suo cælum & terram prope inficerent, sibi tantum ab externis inquinamentis metuunt. Ergo ludibrium minime ferendum est, quod Deum placare volunt, modo ne ex contactu rei immundæ sordes contrahant, veræ puritatis obliti. Altero vitio laborat hypocrisis, quod ceremonias anxie colendo, res maximas secure omittit. Neque enim in alium finem Judæis mandabat Dominus ritus illos qui habentur in Lege, nisi ut ad veræ sanctitatis amorem ac studium assuescerent. Adde quod nusquam in Lege prohibitum erat domum hominis Gentilis ingredi: sed cautio erat à patribus tradita, nequis per imprudentiam ex domo immunda aliquid contagii
Mat. 23. accerseret. Boni autem isti Legis interpretes in co-
vers. 24. lando culice attenti, strenue camelum devorant. Atque hoc hypocritis ordinarium est, ut majus nefas esse ducant pulicem quam hominem occidere. Cui vitio affine est illud alterum, humanas traditiones sacris Dei mandatis longe præferre. Ergo ut rite Pascha edant, puros se servare volunt. cæterum immunditiem includunt prætorii parietibus: interea cælo & terra testibus innoxium ad mortem flagitare non dubitant. Denique Pascha umbratile ficta & fallaci reverentia colunt: ipsum autem verum Pascha non modo sacrilegis manibus violant, sed æterno interitu, quantum in se est, obruere conantur.

29. *Exivit ergo Pilatus ad eos.*] Profanus homo superstitioni, quam ridet ac contemnit, non ægre indulget. Cæterum in ipso causæ cardine boni judicis officio fungitur, quum proferre jubet siquid accusationis habeant. At Sacerdotes, quasi satis auctoritatis habeant ad damnandum quem reum faciunt, nihil aliud respondent quam suo præjudicio standum esse. Oblique enim de Pilato queruntur, quia non satis confidat eorum probitati. Cur non, inquiunt, ultro persuasum habes morte dignum esse quem nos persequimur? En quomodo impii, quos Deus in sublimem honoris gradum extulit, splendore suo quasi excæcati, quidvis sibi permittant. En etiam quam temulenta sit superbia. Christum volunt censeri maleficum, quia eum accusant. Atqui, si ad rem ventum fuerit, quænam ejus reperientur maleficia, nisi quod ægros omne genus sanavit, dæmonia fugavit ex hominibus, paralyticos & claudos erexit, cæcis visum, surdis auditum, mortuis vitam restituit? Res quidem ita habebat, & ipsi plus satis convicti erant: verum, ut nuper dixi, nihil difficilius est quam expergefieri homines superbia ebrios, ut sana & composita mente judicent.

31. *Secundum Legem vestram.*] Non dubium est quin Pilatus eorum barbarie & violentia offensus, illis exprobret, illam damnandi formam quam urgebant, à communi gentium omnium jure & humano sensu abhorrere. Interea simul eos perstringit, quod gloriarentur se Legem habere à Deo traditam. Ironice dicit, *Accipite eum vos*: neque enim passus esset judicium ab illis de capite hominis fieri: sed perinde est acsi dixisset, Si vestra esset potestas, traheretur subito ad supplicium indicta causa. Hæccine est igitur Legis vestræ æquitas, hominem nullo crimine damnare? Ita impii dum falso nomen Dei obtendunt, sanctam ejus doctrinam hostium calumniis subjiciunt: & maledicendi occasio cupide à mundo arripitur. *Nobis non licet.* Falluntur qui putant Judæos recusare quod illis delatum erat à Pilato: quin potius quum scirent sibi per ludibrium dictum esse, *Accipite eum vos*, excipiunt, Tu hoc non permitteres. ergo quum sis judex, munus tuum exequere.

32. *Ut sermo Jesu* &c.] Tandem subjicit Euangelista ita oportuisse fieri, ut impleretur quod prædictum à Christo fuerat, Tradetur Filius hominis *Mat. 20.*
in manus Gentium. Et certe hoc præcipuum caput *vers. 19.*
est, si cupimus mortis Christi historiam eum fructu *Scopus historia passionis Christi.*
legere, ut æternum Dei consilium spectemus. Sistitur Filius Dei ad tribunal mortalis hominis. Si hoc putemus geri hominum libidine, oculos autem non attollamus ad Deum, fidem nostram pudefieri ac confundi necesse erit. verum ubi agnoscimus illo Christi reatu nostrum coram Deo abolitum esse, quia cælesti Patri ita placuit reconciliare sibi humanum genus: hac sola cogitatione in sublime elati, intrepide & sine pudore in ipsa Christi ignominia gloriamur. Discamus ergo in singulis hujus historiæ partibus sensus nostros in Deum redemptionis nostræ auctorem convertere.

33. Ingressus est ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Jesum, & dixit ei, Tu es Rex Judæorum?

34. Respondit ei Jesus, A teipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

35. Respondit Pilatus, Num ego Judæus sum? gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?

36. Respondit Jesus, Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex mundo hoc esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ne traderer Judæis. nunc autem regnum meum non est hinc.

33. *Ingressus est ergo.*] Probabile est multa ultro citroque fuisse dicta, quæ Euangelista subticet: quod etiam promptum est ex aliis colligere. Sed hic noster in uno capite maxime insistit, Pilatum sedulo percontatum esse juste ne an injuste tractus esset Christus in judicium. Coram populo, ubi seditio fervebat, nihil potuit agi nisi tumultuose: prætorium ergo ingreditur: & quidem consilium ejus est Christum absolvere: Christus autem ipse, ut obediat Patri, damnandum se offert. Atque hæc ratio est cur tam parce respondeat. Quum judicem haberet propitium, & qui aures libenter accommodasset, non difficile illi erat causam suam agere: sed cogitat ad quid descenderit in mundum, & quorsum nunc à Patre vocetur. ideo sponte obmutescit, ne mortem effugiat. *Tu es Rex Judæorum?* Quæstio de regno nunquam à Pilato sponte mota esset, nisi hoc crimine gravassent Christum Judæi. Quod autem præ aliis omnibus odiosum erat sumit Pilatus, ut eo transacto absolvat reum. Responsum Christi huc tendit, in ea accusatione nihil esse coloris. Ita obliquam refutationem continet: acsi diceret, Mihi ridicule crimen objicitur cujus ne minima quidem suspicio in me cadit. Inique vero tulisse

Pilatus videtur quod quæſierat Chriſtus cur ſe haberet ſuſpectum. itaque per indignationem exprobrat, quicquid mali eſt, eſſe à propria gente. Ego, inquit, ſedeo judex: non alieni, ſed gentiles tui, te accuſant: non eſt igitur cur me involvas diſcordiis veſtris. Per me & Romanos vobis agere quietis liceret: ſed ipſi vobis moleſtiam faceſſitis, cujus partem ſubire invitus cogor.

36. *Regnum meum.*] Fatetur his verbis ſe Regem eſſe: ſed quantum ad probandam innocentiam ſatis erat, diluit & purgat calumniam. Negat enim quicquam diſſidii eſſe regno ſuo cum politico ordine. acſi diceret, Falſo accuſor acſi tentaſſem aliquid turbare aut novare in publico ſtatu. Concinnatus ſum de regno Dei: ſed illud ſpirituale eſt. ideo non eſt cur me regni affectati ſuſpectum habeas. Cæterum iſta Chriſti defenſio fuit apud Pilatum: ſed eadem utilis piis omnibus eſt doctrina uſque ad finem mundi. Nam ſi terrenum eſſet Chriſti regnum; quia præterit figura hujus mundi, inſtabile & caducum eſſet: nunc quia cæleſte vocatur, hinc ſimul aſſeritur ejus perpetuitas. Ita ſi totum orbem terræ labefactari contingat, non modo inter motus & concuſſiones, ſed etiam inter horribiles ruinas & interitus, ſtabiles nihilominus manent noſtræ conſcientiæ, modo ad Chriſti regnum attendant. Si tyrannice vexamur ab impiis, ſalus tamen nobis integra conſtat in Chriſti regno: quod hominum libidini minime obnoxium eſt. Denique quum innumeris procellis aſſidue æſtuet mundus, ſeparatur inde regnum Chriſti in quo nobis quærenda eſt tranquillitas. Docemur præterea qualis ſit natura hujus regni. *Natura regni Chriſti.* nam ſi nos ſecundum carnem beatos redderet, nobiſque afferret opes, delicias & quicquid optabile eſt ad uſus præſentis vitæ, ſaperet terram & mundum: nunc autem, quantumvis in ſpeciem miſera ſit noſtra conditio, ſalva tamen manet nobis ſolida felicitas. Hoc quoque diſcimus *Ad quos ſpectat.* quinam pertineant ad hoc regnum, nempe qui Spiritu Dei renovati, cæleſtem vitam in ſanctitate & juſtitia meditantur. Quanquam ſimul notandum eſt non negari quin ſit in hoc mundo Chriſti regnum. Scimus enim ſedem ſuam in animis noſtris habere: quemadmodum alibi etiam dicit Chriſtus, Regnum Dei intra vos eſt. *Luc. 17. verſ. 21.* Sed proprie loquendo regnum Dei in nobis habitans, in mundo peregrinatur: quia prorſus diverſa eſt ejus conditio. *Miniſtri mei utique decertarent.* Probat ſe terrenum regnum non affectaſſe, quia nemo ſe moveat, nemo arma capiat. nam ſi privatus quiſpiam regnum ſibi uſurpet, neceſſe eſt ut per factioſos homines vires acquirat. In Chriſto nihil apparet tale: ſequitur ergo non eſſe terrenum regem. Sed quæritur hoc loco an regnum Chriſti non liceat armis defendere: nam quum jubentur Principes oſculari Dei Filium, *Pſal. 2. verſ. 12.* non tantum illis mandatur ut ſe privatim ſubjiciant ejus imperio, ſed etiam ut conferant quicquid habent poteſtatis ad tuendam Eccleſiam & aſſerendam pietatem. Primum reſpondeo, perperam & inſcite facere qui hanc conſequentiam deducunt, non debere Euangelii doctrinam & purum Dei cultum armis defendi, quia non eſt tunc defenſus Chriſtus in ſua perſona. Tantum enim ex præſenti facto ratiocinatur Chriſtus quam frivolum ſit quod calumnioſe detulerant Judæi. Deinde etiamſi Chriſti regnum gladio propugnent pii Reges, fieri tamen hoc alio modo quam defendi ſoleant regna mundana. Regnum enim Chriſti, ut ſpirituale eſt, in doctrina & virtute Spiritus fundari oportet. Eodem etiam modo perficitur ejus ædificatio. neque enim leges & edicta hominum, neque pœnæ ad conſcientias uſque perveniunt: hoc tamen non obſtat quominus per accidens regnum Chriſti tueantur Principes, partim dum externam diſciplinam conſtituunt, partim dum ſuum patrocinium commodant Eccleſiæ contra impios. Cæterum facit mundi pravitas ut magis ſanguine martyrum ſtabiliatur regnum Chriſti quam armorum præſidiis.

37. Dixit ergo ei Pilatus, Numquid ergo Rex es tu? Reſpondit Jeſus, Tu dicis quod Rex ſim ego. in hoc ego natus ſum, & in hoc veni in mundum, ut teſtimonium reddam veritati. Quiſquis eſt ex veritate, audit vocem meam.

38. Dicit ei Pilatus, Quid eſt veritas? Et quum hoc dixiſſet, rurſum exivit ad Judæos, & dixit illis, Ego nullum crimen invenio in eo.

39. Eſt autem vobis conſuetudo ut unum vobis dimittam in Paſchate: vultis ergo vobis dimittam Regem Judæorum?

40. Clamaverunt ergo rurſus omnes, dicentes, Non hunc, ſed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

37. *Tu dicis quod Rex ſim ego.*] Tametſi jam ex priore reſponſo intellexerat Pilatus Chriſtum aliquod ſibi regnum vendicare, Chriſtus tamen hoc idem nunc certius affirmat: nec eo contentus, alteram ſententiam ſubjicit, quæ ſit veluti illius dicti obſignatio. Unde colligimus, doctrinam de regno Chriſti non vulgarem eſſe, quum tanta aſſeveratione dignam ipſe duxerit. Eſt quidem generalis ſententia, *Ego in hoc natus ſum ut teſtimonium reddam veritati:* præſertim tamen ad loci hujus circumſtantiam aptanda eſt. Cæterum hoc ſonant verba, Chriſto eſſe naturale ut ſit verax: deinde in hoc à Patre eſſe miſſum: ideoque proprium eſſe ejus munus. Quare non eſt periculum ne illi credendo fallamur: quandoquidem impoſſibile eſt eum aliud quam verum tradere cui munus aſſerendæ veritatis divinitus attributum eſt, & ſtudium natura ingenitum. *Quiſquis eſt ex veritate.* Hoc addidit Chriſtus non tam hortandi Pilati cauſa (quod ſe nullo profectu facturum eſſe ſciebat) quam ut ſuam doctrinam ab indignis contumeliis, quibus ſubjecta erat, vindicaret. acſi dixiſſet, Crimini hoc mihi ducitur quod me profeſſus ſim eſſe Regem. atqui hæc indubia eſt veritas, quam reverenter & ſine controverſia excipiunt quicunque ſunt recto judicio ſanaque intelligentia præditi. Quanquam ex veritate eos eſſe dicit non qui naturaliter verum perſpiciunt, ſed quatenus Spiritu Dei reguntur.

38. *Quid eſt veritas.*] Quibuſdam videtur Pilatus curioſe inquirere, ut ſolent interdum profani homines cupide appetere ignotæ rei ſcientiam, interea neſcientes cur hoc velint: illis enim tantum propoſitum eſt aures ſuas paſcere. Ego vero potius vocem eſſe faſtidientis interpretor: putabat enim ſibi non parum injuriæ fieri Pilatus quod eum Chriſtus omni veritatis notitia privaret. Jam in Pilato agnoſcimus communem hominum morbum. *Communis hominum morbus.* quamvis ignorantiæ conſcii nobis ſimus omnes, pauci tamen ſunt qui fateri ſuſtineant: hinc fit ut veram doctrinam major pars reſpuat. Poſtea Dominus, qui doctor eſt humilium, ſuperbos excæcando, quam merentur pœnam ipſis infligit. Ex eadem ſuperbia naſcitur faſtidium illud, quod ſe ad diſcendum ſubmittere non dignantur: quia ſibi perſpicaciam & acumen ingenii omnes arrogant. Res creditur trita eſſe veritas: Deus autem contra teſtatur captu humanæ mentis longe altiorem. Idem in aliis quoque accidit. Præcipua theologiæ capita ſunt, De maledictione gene-

generis humani, De corrupta natura, De mortificatione carnis, De renovatione vitæ, De reconciliatione gratuita per unicum sacrificium, De justitiæ imputatione, qua acceptus est Deo peccator, De illuminatione Spiritus. Hæc quia sunt paradoxa, communis hominum sensus contemptim repudiat. Pauci ergo in Dei schola proficiunt, quia vix decimus quisque reperitur qui ad prima rudimenta attendat. Cur autem, nisi quia proprio sensu metiuntur arcanam Dei sapientiam? Quod autem irrisorie loquutus sit Pilatus, hinc apparet, quod statim egreditur. In summa, Christo succenset, quia veritatem se proferre jactet quæ prius in tenebris latuerit. Hæc tamen ejus indignatio demonstrat impios nunquam adeo morose rejicere Euangelii doctrinam quin aliqua ejus efficacia tangantur. Nam etsi non eousque progressus est Pilatus ut docilem se præbeat, cogitur tamen intus punctionem aliquam sentire.

39. *Est autem vobis consuetudo.*] Hoc Pilatus semper in animo volvebat, qualiter eriperet Christum à morte. quum autem tantopere arderet populi furor, mediam viam tenebat qua iratos animos placaret: putabat enim hoc satis fore, si Christus pro malefico dimissus, perpetua ignominia notatus esset. Ideoque Barabbam præcipue deligit, ut ejus comparatione Christi odium mitiget. erat enim ob scelerum atrocitatem omnibus maxime infensus. Quid enim detestabilius est latrone? Et Lucas commemorat aliis etiam criminibus fuisse reum. Quod autem eum Christo præferunt Judæi, non absque singulari Dei providentia accidit. minime enim decuit tam indigno pretio à morte liberari Dei Filium. Interea in extremam ignominiam morte dejectus est, ut Barabba dimisso medius inter duos latrones crucifigeretur: quia omnium scelera in se susceperat, quorum non aliter peragi poterat expiatio. Et gloria resurrectionis quæ mox sequuta est, effecit ut mors quoque ipsa magnificus esset triumphus. Porro in ista consuetudine turpe & crassum fuit vitium, quod Romanus Præses Judæis unum aliquem ex sceleratis in Paschate donabat. Hoc quidem fiebat ad celebrandam diei sanctitatem: sed reipsa nihil aliud erat quam fœda ejus profanatio. Nam, teste Scriptura, abominatio est coram Deo qui nocentem absolvit. *Prov. 17. vers. 15.* Multum ergo abest quin eum delectet præpostera ejusmodi venia. Hoc ergo exemplo discamus nihil magis esse præposterum quam velle Deum nostris figmentis colere. Nam simulac proprias imaginationes sequi homines cœperint, nullus est modus, donec in extrema quæque deliria prolapsi, palam Deo illudant. Lex ergo divini cultus non aliunde quam ex ejus præscripto petenda est.

CAP. XIX.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, & flagellavit.

2. Et milites plectentes coronam ex spinis, imposuerunt capiti ejus: & vestem purpuream circumdederunt ei.

3. Ac dicebant, Salve Rex Judæorum. Et dabant ei alapas.

4. Exivit ergo iterum foras Pilatus, & dixit eis, Ecce adduco eum vobis foras, ut sciatis quod in eo nullum crimen invenio.

5. Exivit itaque Jesus foras, portans spineam coronam, & purpuream vestem. Tunc dixit eis, Ecce homo.

6. Quum ergo vidissent eum Sacerdotes & ministri, clamarunt, dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo crimen.

1. *Apprehendit Pilatus Jesum.*] Perstat in suo consilio Pilatus. priori tamen ignominiæ secundam addit: quia Judæos sperat mediocri ista castigatione contentos fore, ubi cæsus flagellis fuerit Christus. Quod autem tam sollicite laborat, & nihil proficit, in eo cæleste decretum nobis reputandum est, quo destinatus erat Christus ad mortem. Interea ejus innocentia sæpius testimonio judicis asseritur, ut sciamus eum ab omni culpa immunem pro aliis reum substitui, & pœnam alienis peccatis debitam subire. In Pilato vero notabile exemplar trepidæ conscientiæ cernimus. Christum ore suo absolvit, & fatetur nullum in eo esse crimen: pœnam tamen infligit tanquam noxio. Ita huc illuc transferri, & in contrarias pugnantesque sententias distrahi necesse est, quibus non est tantum animi ut quod rectum est, inflexibili constantia defendant. Damnamus Pilatum omnes: interea dictu pudendum est quam multos similes habeat mundus, qui Christum non modo in ejus membris, sed in doctrina etiam flagellant. Multi, ut servent à morte qui pro Euangelio laborant, eos cogunt ad impiam Christi abnegationem. quid hoc aliud est quam Christum ludibrio exponere, ut infamem vitam degat? Alii dum pauca quædam excerpunt ex Euangelio quæ probent, totum Euangelium lacerant. Præclarum aliquid effectum putant si pauci crassi abusus correcti fuerint. atqui præstaret sepultam esse doctrinam ad tempus quam sic flagellari. Nam diabolo & tyrannis omnibus invitis renasceretur: nihil autem difficilius quam suæ puritati restitui ubi semel corrupta fuit.

2. *Milites plectentes.*] Hoc proculdubio jussu Pilati factum est, ut notam criminis inureret Filio Dei, quod se Regem fecisset: atque id ad explendam Judæorum rabiem, quasi persuasus esset Christum jure ab illis fuisse accusatum. Militum tamen improbitas & lascivia ultra judicis imperium exultat: sicuti impii simulac male agendi oblata est occasio, eam cupide arripiunt. Mira autem gentis sævitia, cujus animos tam triste spectaculum ad misericordiam non flectit. sed Deus hoc totum gubernat, ut mundum sibi reconciliet Filii sui morte.

6. *Accipite eum vos, & crucifigite.*] Noluit Christum tradere in eorum manus, neque libidini permittere: tantum se fore negat eorum carnificem. quod ex ratione mox addita patet, ubi dicit, Se nullum invenire in eo crimen. acsi diceret, se nunquam adductum iri ut sanguinem innoxium fundat in eorum gratiam. Quod soli Sacerdotes & ministri eum ad crucem deposcunt, inde apparet non fuisse tantam in populo rabiem, nisi quatenus istis flabellis accensa deinde fuit.

7. Responderunt ei Judæi, Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit.

8. Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9. Et

9. Et ingressus est rursus in prætorium, ac dixit Jesu, Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei.

10. Dixit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam dimittendi te?

11. Respondit Jesus, Non haberes potestatem ullam contra me, nisi tibi data esset desuper: propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.

7. *Nos legem habemus.*] Significant se jure Christum persequi, non libidine aut odio. sentiebant enim se oblique perstrictos esse à Pilato. Loquuntur autem ut apud hominem Legis ignarum. acsi dicerent, Nobis permissum est more nostro vivere: religio autem nostra non patitur ut quis se pro Filio Dei venditet. Porro hæc accusatio non prorsus carebat prætextu: sed in hypothesi graviter errabant. Generalis quidem doctrina vera erat, fas non esse hominibus quicquam sibi divini honoris sumere, ac morte esse dignos quicunque ad se traherent quod unius Dei proprium erat: causa autem erroris in Christi persona fuit, quod neque reputarunt quibus elogiis Messiam prædicet Scriptura: quia inde colligere promptum erat esse Filium Dei: nec etiam inquirere dignati sunt essetne Jesus ille Messias olim à Deo promissus. Videmus ergo ut ex vero principio falsam consequentiam deducant, quia male subsumunt. Quo exemplo monemur inter doctrinam generalem & hypotheses sedulo distinguere. Multi enim imperiti & leves homines, si semel decepti fuerint veri prætextu, ipsa quoque Scripturæ principia rejiciunt. quæ licentia hodie plus justo in mundo grassatur. Meminerimus ergo sic cavendum esse à fallaciis, ut principia quæ vera sunt, integra maneant, nec labefactetur Scripturæ fides. Rursus hoc modo facile refutare impios licebit, qui Scripturæ testimonium, & quæ inde sumunt principia, malis causis falso & perperam obtendunt. Sicuti quum hodie Papistæ Ecclesiæ auctoritatem magnifice extollunt, nihil afferunt in quo non consentiant omnes filii Dei. Ecclesiam esse fidelium matrem, esse columnam veritatis, esse audiendam, regi à Spiritu sancto contendunt. nihil horum negandum est: sed quum trahere ad se volunt quicquid juris Ecclesiæ debetur, improbe & sacrilega audacia rapiunt quod nihil ad se pertinet: nam hypothesin expendere convenit, an ipsi Ecclesiæ titulum mereantur. hic autem prorsus deficiunt. Similiter quum furiose in omnes pios sæviunt, hoc se colore excusant quod ordinati sint ad tuendam fidem & pacem Ecclesiæ: sed ubi propius ad rem ventum est, clare perspicitur nihil minus eos habere in animo quam veræ doctrinæ patrocinium, nulla minus quam pacis & concordiæ cura tangi, sed pro sua tyrannide duntaxat pugnare. Qui generalibus principiis contenti ad circumstantias non attendunt, nos merito putant à Papistis oppugnari: sed causæ cognitio fumos illos quibus illudunt, facile discutit.

8. *Magis timuit.*] Duplex potest elici sensus. prior est, quod veritus fuerit Pilatus ne sustineret aliquam culpam si exortus esset tumultus, quia Christum non damnasset: alter, quod audito Filii Dei nomine, mens ejus religione tacta fuerit. Hunc secundum sensum confirmat quod sequitur in contextu, nempe quod prætorium iterum ingressus, Christum interrogat unde sit. Inde enim apparet perplexum fuisse & anxium: quia sacrilegii pœnam metueret si manum injiceret in Filium Dei. Notandum autem est, quum rogat unde sit Christus, non sciscitari de ejus patria: sed hoc perinde valere acsi dixisset, Esne homo natus in terris, an deus quispiam? Sic ergo hunc locum interpretor, quod metu numinis perculsus Pilatus, inter sacrum (ut aiunt) & saxum hæserit. Videbat enim ab una parte tumultum fervere, ab altera tenebat eum constrictum religio, ne vitandi periculi causa in Dei offensam incurreret. Exemplum hoc in primis notatu dignum est: quum tam deformis esset Christi conspectus, simul tamen ac Dei nomen audit Pilatus, eum invadit timor ne divinum numen in homine plusquam abjecto & contempto violet. Si tantum in homine profano valuit Dei reverentia, nonne ter reprobos esse oportet qui hodie de rebus divinis per lusum & jocum secure & absque ullo metu judicant? Nam certe documento est Pilatus, religionis sensum hominibus ingenitum esse à natura, qui non patitur eos audacter quovis ruere quum de rebus divinis agitur. Ideo dixi in sensum reprobum conjectos esse quos in tractanda Scripturæ doctrina non magis afficit Dei majestas quam si de umbra asini esset disceptatio. Sentient tamen olim in suum exitium quam venerandum sit Dei nomen, cui hodie tam contemptim, imo contumeliose illudunt. Dictu horrendum est quam superbe & ferociter à Papistis damnetur clara & testata Dei veritas, & innoxius sanguis fundatur. Unde obsecro tam ebrius stupor, nisi quia in mentem illis non venit quicquam sibi negotii cum Deo esse?

9. *Jesus autem responsum non dedit.*] Quod non respondet Christus, videri absurdum non debet, si quidem memoria tenemus quod prius monui, non stetisse eum coram Pilato ad causam suam agendam (ut rei solent qui absolvi cupiunt) sed potius ad subeundum judicium. nam eum suscepta nostra persona damnari oportuit. Hæc ratio est cur defensione abstineat. Nec tamen pugnat Christi silentium cum Pauli sententia, ubi dicit, Memento Christum sub [1 Tim. 6. vers. 13.] Pilato edidisse bonam confessionem. Quantum enim satis erat Euangelii fidem illic asseruit, neque aliud fuit mors ejus quam doctrinæ ab ipso traditæ obsignatio. Non defuit ergo legitimæ confessioni Christus, sed tacuit quoad petendam absolutionem. Adde quod periculum erat ne Christum absolveret Pilatus tanquam unum ex diis fictitiis: quemadmodum voluit eum Tiberius referre inter Romanos deos. Merito itaque Christus stultam hanc superstitionem silendo repudiat.

10. *Nescis quod potestatem.*] Hinc apparet, terrorem illum quo repente commotus fuit Pilatus, evanidum fuisse, nec habuisse vivas radices. Nunc enim timoris oblitus prosilit in superbum & immanem Dei contemptum. perinde enim Christo minatur acsi nullus esset in cælo judex. Sed hoc profanis hominibus semper accidere necesse est, ut excusso Dei metu mox ad ingenium suum redeant. Unde etiam colligimus, non abs re vocari cor hominis [Jer. 17. vers. 9.] fraudulentum. nam quum illic insideat aliquis Dei metus, simul ebullit mera impietas. Quisquis ergo non regenitus est Dei Spiritu, quamvis ejus numen ad momentum revereri se ostendat, contrariis factis mox simulatum fuisse hunc timorem prodet. Jam in Pilato imaginem cernimus superbi hominis, quem sua ambitio ad insaniam adigit. Nam dum potentiam suam vult efferre, justitiæ laude & fama se privat. Christum fatetur innoxium: parem ergo latroni se facit dum gloriatur se posse illum jugulare. Sic tumultuari impias conscientias necesse est in quibus non regnat fides & vera Dei cognitio, & illic varios carnis affectus inter se confligere. Et Deus hoc modo præclare se de hominum superbia ulciscitur dum fines suos transiliunt ut sibi immensam potentiam usurpent: injustitiæ ultro se damnantes, summo probro & infamia se afficiunt. Quare nulla

major

major quam superbiæ cæcitas: nec mirum, utpote quæ manum Dei, contra quam impingit, sentiat ultricem. Quare meminerimus non esse temere exultandum in futilibus jactantiis, ne ridiculi fiamus. præsertim qui in sublimi gradu locati sunt modeste se contineant: nec eos pudeat Deo subjici, & legibus esse obnoxios.

11. *Non haberes potestatem*] Aliqui generaliter exponunt quod nihil nisi Dei permissu geratur in mundo. acsi diceret Christus, Pilatum, qui omnia se posse existimat, non plus tamen facturum quam Deus concedet. Vera quidem est sententia, regi hunc mundum Dei arbitrio: atque ut omnia moliantur impii, non posse tamen vel digitum movere nisi moderante arcana Dei potentia: sed rectius (meo judicio) sentiunt qui locum hunc restringunt ad Magistratus officium. Stultam enim Pilati arrogantiam castigat Christus his verbis, quia perinde se extollat tanquam potestas ejus non à Deo esset. acsi dixisset, Tu omnia perinde tibi sumis acsi non semel Deo reddenda esset ratio: atqui non sine ejus providentia factus es judex. cogita ergo cæleste ejus tribunal tuo esse superius. Nulla aptior admonitio inveniri potest ad reprimendam eorum intemperiem qui aliis præsunt, ne jure suo abutantur. Pater omnia sibi licere in filios putat, maritus in uxorem, dominus in servos, Princeps in populum: nisi quum in Deum respiciunt, qui certa lege eos dominari voluit. *Propterea qui me tradidit.* Putant Judæos majoris culpæ reos fieri quam Pilatum, quia scelerato odio & perfida malitia contra justum grassentur, & quidem privati homines, nec legitimo imperio præditi. Ego vero aliter, hac circumstantia gravius & minus excusabile esse eorum crimen existimo, quia imperium divinitus constitutum suæ libidini servire cogunt. magnum enim sacrilegium est sancta Dei ordinatione ad quodvis nefas abuti. Jure detestabilis est latro qui miserum viatorem jugulat manu sua: sed qui prætextu judicii insontem occidit, magis sceleratus. Cæterum non amplificat illorum crimen ut Pilatum sublevet: neque enim hunc cum illis comparat: quin potius eodem reatu simul omnes constringit, quia sanctam potestatem pariter contaminant. Hoc tantum est discrimen, quod directe petit Judæos: Pilatum vero, qui obsequitur eorum libidini, oblique taxat.

12. Ex eo quærebat Pilatus dimittere eum. Judæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. quisquis se Regem facit, contradicit Cæsari.

13. Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Jesum, & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lapidibus stratus, Hebraice autem Gabbatha.

14. Erat autem parasceve Paschæ, hora fere sexta. Et dicit Judæis, Ecce Rex vester.

15. Illi autem clamarunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt Sacerdotes, Non habemus Regem nisi Cæsarem.

16. Tunc ergo tradidit eum illis ut crucifigeretur. Acceperunt autem Jesum, & abduxerunt.

12. *Ex eo quærebat Pilatus.*] Quamvis nec cordate se gerat Pilatus, & ambitione magis quam justitiæ studio regatur, ideoque misere vacillet: laudanda tamen ejus modestia, quod severe à Christo reprehensus non succenset, imo ad eum liberandum magis inclinat. Judex est, & tamen mansueto animo reum patitur esse censorem suum. Vix certe centesimus quisque reperietur qui objurgationem tam placide ab aliquo æquali suo ferat. *Non es amicus Cæsaris.* Minaciter extorquent à Pilato ut Christum damnet. nihil enim magis odiosum objicere poterant, & quod plus terroris posset incutere, quam dum suspectum reddunt malæ in Cæsarem fidei. Tu (inquiunt) ostendis tibi curæ non esse Cæsaris imperium, si eum absolvis qui omnia turbare conatus est. Hæc tandem improbitas fregit animum Pilati, qui ante concussus tantum fuerat violentia clamoribus. Nec vero frustra istas circumstantias Euangelista tam sedulo persequitur & inculcat: quia nostra magnopere interest, Christum scire non prius fuisse damnatum à Pilato quam ter & quater jam absolutus esset ejusdem ore: ut inde colligamus, non suo ipsum nomine fuisse damnatum, sed pro nostris peccatis. Inde etiam colligere licet quam voluntarius ad subeundam mortem fuerit, qui uti neglexit propenso illo in se judicis affectu. Et certe hæc obedientia effecit ut mora ejus boni odoris sacrificium esset expiandis omnibus peccatis.

13. *Sedit pro tribunali.*] Hinc apparet quam varie distractus fuerit Pilatus, acsi histrio unus duas ageret personas. Conscendit tribunal ut Christum solenni more supplicio addicat: interea palam declarat se hoc invitum facere, & repugnante conscientia. Ironice Christum vocat Regem, significans frivolam esse calumniam qua gravabant illum Judæi: vel certe, ut compescat eorum furorem, probrosum hoc toti genti fore admonet, si rumor vulgatus fuerit fuisse ex ea damnatum aliquem regni affectati crimine. Quum Euangelista nomen Hebraicum loci *Gabbatha* fuisse refert, linguam Chaldæam intelligit vel Syriacam, quæ tunc in communi usu erat. *Gabba* enim Hebræis excelsum significat. E sublimi itaque loco damnari Christum oportuit, ut ipse summus Judex è cælo adveniens nos extremo die absolvat.

14. *Hora fere sexta.*] Videntur Euangelistæ in tempore notando varii esse & parum inter se consentientes. Dicunt tres alii tenebras ab hora sexta factas esse, quum jam in cruce penderet Christus. Marcus etiam diserte exprimit horam fuisse tertiam quum de eo lata fuit sententia. Solutio tamen non est difficilis. Satis patet ex aliis locis, diem tunc in quatuor partes fuisse divisum: sicuti nox vicissim quatuor habebat vigilias. Hinc factum est ut singulis diebus quaternas tantum horas interdum assignent Euangelistæ, & singulas horas in tres extendant. interea spatium unius horæ quod ad finem inclinat, sequenti annumerant. Secundum hanc supputationem Joannes hora sexta damnatum fuisse Christum narrat: quia tempus diei ad horam sextam vel ad secundam partem vergebat. Hinc colligimus, hora sexta vel circiter Christum fuisse crucifixum: locus enim (ut paulo post dicet) erat urbi vicinus. Inter sextam & nonam cœperunt tenebræ, quæ ad nonam usque durarunt, qua mortuus est Christus.

15. *Non habemus Regem.*] Hic vero se prodit horribilis furor, quod Sacerdotes, qui exercitati in Lege esse debebant, Messiam rejiciunt, in quo tota populi salus inclusa erat, à quo pendebant omnes promissiones, in quo fundata erat tota religio. Certe gratia Dei & bonis omnibus se abdicant Christum repudiando. videmus ergo quanta vecordia correpti fuerint. Fingamus Christum non fuisse Christum: nulla tamen illis excusatio est quod Regem præter Cæsarem nullum agnoscunt. Primum enim deficiunt à spirituali regno Dei. Secundo tyrannidem Romani Imperii, quam maxime execrabantur, justæ gubernationi præferunt, qualis à Deo promissa erat.

erat. Ita impii ut Christum fugiant, non modo se privant vita æterna, sed omne miseriarum genus sibi accersunt: contra vero unica est piorum felicitas subesse Christi regno, sive justo & legitimo dominio subjecti sint, quoad carnem, sive à tyrannis premantur.

16. *Tradidit eum illis.*] Coëgit quidem Pilatum illorum importunitas ut Christum traderet: neque tamen id factum est tanquam in tumultu, sed more solenni damnatus fuit: quia & duo latrones causa cognita ad crucem simul damnati sunt. Sed hoc verbo utitur Joannes quo melius confirmet implacabili populi sævitiæ datum fuisse Christum, qui nullius delicti convictus erat.

17. Et gestans crucem suam exivit in locum qui dicitur Cranii, Hebraice Golgotha.
18. Ubi eum crucifixerunt, & cum eo duos alios, hinc & inde, medium autem Jesum.
19. Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum, JESUS NAZARENUS REX JUDÆORUM.
20. Hunc ergo titulum multi ex Judæis legerunt: quia urbi propinquus erat locus ubi Jesus crucifixus fuit. Et scriptum erat Hebraice, Græce, & Latine.
21. Dixerunt autem Pilato Sacerdotes Judæorum, Ne scribas, Rex Judæorum: sed quod ipse dixerit, Rex sum Judæorum.
22. Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

17. *Exivit in locum* &c.] Circumstantiæ quæ hic notantur, non modo ad historiæ certitudinem, sed fidei quoque nostræ ædificationem plurimum valent. Quærenda nobis justitia est in expiatione à Christo peracta. Ergo ut se piaculum pro peccatis nostris esse probaret, tum educi extra urbem, tum suspendi in ligno voluit. Hostiæ enim quarum sanguis pro peccato fundebatur, solebant extra castra efferri, ex Legis mandato: & eadem Lex maledictum pronunciat quicunque in ligno pendet. Utrumque in Christo impletum est, ut certo nobis persuasum sit peccata nostra sacrificio mortis ejus expiata esse: ipsum fuisse execrationi subjectum, ut nos à maledictione Legis redimeret, Galat. 3: 13. factum esse peccatum, ut in eo simus justitia Dei, 2 Corinth. 5: 21. eductum esse extra urbem, ut sordes nostras, quæ illi impositæ erant, secum è medio tolleret, Hebr 13: 12. Eodem pertinet quod postea de latronibus sequitur. quasi enim per se non sufficeret supplicii atrocitas, medius suspenditur inter duos latrones, quasi non unùsquilibet esset ex aliorum numero, sed omnium sceleratissimus, & maxime detestabilis. Semper enim memoria repetendum est illud, Nihil fecisse impios Christi carnifices nisi quod Dei manu & consilio decretum esset. neque enim Filium suum exposuit Deus illorum libidini: sed ex suo arbitrio & animi sententia sibi tanquam victimam immolari voluit. Quod si optima ratione non caruit Dei consilium in omnibus iis quæ pati Filium suum voluit, tum horribilis iræ illius gravitas adversus peccatum, tum immensa erga nos bonitatis ejus magnitudo nobis reputanda est. Non aliter aboleri potuit noster omnium reatus nisi Filius Dei *ἀνάθεμα* pro nobis fieret. Videmus eum quasi omni scelerum congerie pollutum in locum execrabilem cogi, ut illic coram Deo & hominibus maledictus appareat. Nimis certe stupidi sumus, nisi in hoc speculo clare cernimus quantopere abominetur Deus peccata: plusquam vero saxei, nisi expavescimus ad tale ejus judicium. Dum autem altera ex parte testatur Deus sibi tam charam fuisse nostram salutem ut Filio unigenito non pepercerit: quam effusam bonitatis & gratiæ magnitudinem illic conspicimus? Quisquis ergo mortis Christi causas rite expendet una cum fructu qui inde ad nos redit, illi neque stultitia, ut Græcis, neque scandalum, ut Judæis, erit crucis doctrina; sed potius inæstimabile divinæ tum virtutis, tum sapientiæ, tum justitiæ, tum bonitatis specimen ac pignus. Quum dicit Joannes loco nomen fuisse *Golgotha*, de lingua vel Chaldæa vel Syriaca accipit. Est autem nomen deductum à *Galgal*, hoc est, à volvendo: quia in cranio est velut pilæ aut globi rotunditas.

Lev. 6. vers. 30. & 16. vers. 23. Deut. 21. vers. 23.

1 Cor. 1. vers. 23.

19. *Scripsit autem & titulum.*] Inserit Euangelista memorabile Pilati factum post latam sententiam. Usitatum quidem forte fuit titulos apponere quum plecterentur malefici, ut pœnæ causa in exemplum omnibus nota esset: atqui in Christo hoc extraordinarium est quod sine ignominia titulus apponitur. Pilati enim consilium fuit, quo se oblique ulcisceretur de Judæis, qui sua pervicacia injustum de homine innoxio supplicium extorserant, totam gentem in Christi persona damnare. Ita Christo nullam proprii sceleris notam inurit. Verum longe altius prospexit Dei providentia, quæ Pilati stylum gubernavit. Non venit quidem Pilato in mentem celebrare Christum ut salutis auctorem, & Dei Nazaræum, & Regem electi populi: Deus tamen hoc Euangelii præconium nescienti quid scriberet dictavit. Eodem arcano Spiritus impulsu factum est ut titulum publicaret triplici lingua. neque enim credibile est fuisse hoc ex communi usu: sed Dominus hoc præludio monstravit jam tempus instare quo Filii sui nomen ubique innotesceret.

21. *Dixerunt ergo Pilato Sacerdotes.*] Sentiunt se odiose perstringi: atque ideo cuperent mutari titulum, qui sine gentis infamia Christum solum gravaret. Cæterum interea non dissimulant quanto veritatis odio sint infecti, qui ne minimam quidem ejus scintillam ferre queunt. Ita semper ministros suos instigat Satan, qui, simulac minimum aliquid emicat divinæ lucis, suis tenebris extinguere vel saltem suffocare conentur. Constantia vero Pilati divinæ providentiæ tribuenda est. neque enim dubium quin ejus animum variis modis tentaverint. Sciamus ergo divinitus fuisse retentum ut inflexibilis maneret. Non cessit Pilatus Sacerdotum precibus, nec se ab illis corrumpi sustinuit: at Deus per os ejus testatus est quam stabile sit Filii sui regnum. Quod si in Pilati scriptura major ostensa fuit regni Christi firmitas quam ut hostium machinis concuti posset, quid de Prophetarum testimoniis sentiendum, quorum ora & manus sibi Deus sacravit? Pilati quoque exemplum officii nostri nos admonet, ut constantes simus in tuenda veritate. Non retractat homo profanus quod vere, licet sine mente & consilio, de Christo scripsit: quantum ergo dedecus, si minis vel periculis territi discedimus ab ejus doctrinæ professione quam Deus cordibus nostris per Spiritum suum obsignavit? Notandum præterea est quam execranda sit tyrannis Papistica quæ plebem ab Euangelii & totius Scripturæ lectione arcet. Pilatus, homo reprobus, & alioqui Satanæ organum, arcano tamen instinctu destinatus fuit Euangelii præco, ut brevem ejus summam tribus linguis vulgaret. Qui ergo ejus notitiam quantum in se est suppressam curant, quo loco nobis habendi sunt, quum se prodant Pilato nequiores?

23. Milites

23. Milites ergo, quum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus (& fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, à summo contexta per totum.

24. Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam: sed sortiamur de ea cujus sit. Ut
Psal. 22. Scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestitu meo mi-
vers. 19. serunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

23. *Milites ergo.*] De vestibus Christi inter milites divisis apud alios quoque Euangelistas fit mentio. Quatuor erant milites qui reliquum vestitum inter se partiti sunt. restabat tunica inconsutilis, quæ quum dividi non posset, super eam sors jacta est. Ut mentes nostras in considerando Dei consilio retineant Euangelistæ, in hac etiam parte impletam fuisse Scripturam admonent. Locus tamen quem adducunt ex Psalmo 22. videtur intempestive ad præsentem causam trahi. Nam quum illic queratur David se hostibus prædæ fuisse, metaphorice sub nomine vestium sua omnia designat: acsi uno verbo diceret, Spoliatum se & nudatum ab improbis fuisse. quam figuram dum negligunt Euangelistæ, à nativo sensu discedunt. Sed tenendum est primo loco, Psalmum ad Davidem restringi non debere: quemadmodum ex pluribus sententiis patet, præsertim vero ex clausula, ubi habetur, Celebrabo nomen tuum in Gentibus. quod de Christo exponere necesse est. Jam vero non mirum si obscure in Davide adumbratum fuerit quod in Christo expressius cernitur: quanto scilicet veritas suo typo clarior esse debet. Sciamus porro nudatum fuisse Christum suis vestibus, ut nos justitia sua indueret: nudum ejus corpus hominum probris fuisse expositum, ut nos cum gloria appareamus ad Dei tribunal. Quod allegorico sensu quidam hunc locum ad Scripturam torquent, quæ laceratur ab hæreticis, nimis coactum est. Non displicet quidem comparatio, quod sicuti semel à profanis militibus divisæ sunt Christi vestes, ita hodie perversi homines totam Scripturam (qua Christus, ut se nobis conspicuum præbeat, vestitur) alienis commentis discerpunt. Sed minime ferenda est Papistarum improbitas cum horribili Dei blasphemia conjuncta. Scripturam dicunt ab hæreticis lacerari: tunicam vero, hoc est, Ecclesiam, integram manere: ut rejecta Scripturæ auctoritate, fidei unitatem in solo Ecclesiæ titulo consistere evincant. Quasi vero ipsa Ecclesiæ unitas alibi fundata sit quam in Scripturæ fide. Quum ergo fidem à Scriptura divellunt ut uni Ecclesiæ addicta subjaceat, tali divortio non jam Christum despoliant, sed crudeli sacrilegio discerpunt ejus corpus. Quanquam, ut illis demus Ecclesiæ symbolum esse inconsutilem tunicam, minime obtinebunt quod captant: quia probandum restabit penes ipsos esse Ecclesiam, cujus nullum prorsus signum ostendunt.

25. Stabant autem juxta crucem Jesu, mater ejus & soror matris ejus Maria Cleopæ, & Maria Magdalene.

26. Quum vidisset ergo Jesus matrem ac discipulum astantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

25. *Stabant autem.*] Hic obiter narrat Euangelista, Christum ita paruisse Deo Patri ut non neglexerit officium humanæ erga matrem pietatis. Seipsum quidem oblitus est, ac omnia, quatenus necesse fuit ad præstandam Patri obedientiam: sed hac defunctus, officium quod matri debebat, noluit prætermittere. Atque hinc discimus quomodo pietas in Deum & in homines colenda sit. Sæpe accidit quum nos aliquo vocat Deus, ut in diversam partem revocent parentes, uxor, liberi: ut non possimus omnibus pariter satisfacere. si homines æquamus Deo, perversa ratio est. Præferendum ergo Dei mandatum, præferendus cultus & honos: postea, quoad licebit, jus suum hominibus quoque reddendum. Nec vero unquam inter se confligunt prioris & secundæ Legis tabulæ præcepta, ut prima specie apparet: sed incipiendum à Dei cultu, postea hominibus inferior dandus est locus. Quo pertinent istæ
Mat. 10. sententiæ, Qui non oderit patrem & matrem propter
vers. 37. me, non est me dignus. Sic ergo impendere nos
Luc. 24. hominibus decet ut à Dei cultu & obedientia nos mi-
vers. 26. nime impediant: ubi Deo erimus obsequuti, tunc rite & ordine de parentibus, uxore & liberis cogitabimus. sicut Christus matris curam habet, sed ex cruce, ad quam vocatus erat Patris decreto. Cæterum si loci & temporis circumstantiam expendimus, admirabilis fuit Christi erga matrem pietas. Omitto extremos cruciatus corporis, omitto probra: sed quum atroces in Deum blasphemiæ animum ejus incredibili mœrore conficerent, & sustineret horribile cum morte æterna & diabolo certamen, nihil horum tamen obstat quominus sit de matre sollicitus. Colligere etiam ex hoc loco licet quisnam sit honor ille quem Deus in Lege parentibus deferri jubet. Discipulo vices suas delegans Christus, alendam illi & curandam tradit matrem. Sequitur ergo, honorem qui parentibus debetur, non in ceremonia, sed in omnibus necessariis officiis positum esse. Jam ex altera parte consideranda est nobis mulierum fides. Fuit quidem non vulgaris amoris affectus quod Christum ad crucem usque sequutæ sunt: verum nisi fide instructæ nunquam adesse potuissent tali spectaculo. Quantum ad Joannem ipsum spectat, colligimus sic suffocatam fuisse ejus fidem ad breve tempus, ut tamen non prorsus fuerit extincta. Nunc pudeat nos si crucis horror nos à sequendo Christo moratur, quum nobis ante oculos etiam versetur resurrectionis gloria: quum præter ignominiam & maledictionem mulieres nihil cernerent. *Mariam* Cleopæ vocat, vel uxorem, vel filiam. hoc posterius mihi magis placet. Eam dicit fuisse matris Jesu sororem, secundum linguæ Hebraicæ phrasin, quæ omnes consanguineos fratrum nomine designat. Mariam Magdalenam videmus non frustra liberatam fuisse à septem dæmoniis, quæ tam fidelem se Christo discipulam ad extremum usque præbuit.

26. *Mulier, ecce filius tuus.*] Quasi diceret, Postbac non versabor in terris, ut possim tibi filii officia præstare. Hunc igitur in meum locum subrogo, qui partes meas suscipiat. Idem sibi vult quum Joanni dicit, *Ecce mater tua.* Mandat enim his verbis ut eam matris loco habeat, nec secus curet ac matrem. Quod dicit, *Mulier*, & matris nomine abstinet, quidam ideo factum putant ne gravius doloris vulnus animo ejus infligeret. quod ego non rejicio. Verum altera conjectura non minus probabilis est,

quod ostendere voluerit Christus, peracto humanæ vitæ stadio jam se conditionem illam exuere sub qua vixerat, ac cæleste regnum ingredi, ubi Angelis & hominibus imperet. Scimus enim Christum semper fideles à carnis intuitu revocare solitum. id autem in morte præsertim fieri oportuit.

27. *Accepit eam discipulus.*] Signum observantiæ est discipuli erga magistrum, quod Christi mandato paret Joannes. Hinc etiam patet Apostolos habuisse suas familias: quia hospitio excipere non poterat Joannes Christi matrem, nec eam apud se habere, nisi fuisset illi domus & certa vivendi ratio. Quare ineptiunt qui putant Apostolos relictis facultatibus, nudos & inanes ad Christum venisse. Plusquam vero stulte delirant quibus sita esse videtur in mendicitate perfectio.

28. Post hoc sciens Jesus quod omnia jam impleta essent, ut impleretur Scriptura, dicit, Sitio.

Psal. 69. vers. 22. 29. Porro vas positum erat aceto plenum. Illi autem spongiam aceto impletam, hyssopo circumdederunt, & obtulerunt ori ejus.

30. Quum ergo sumpsisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum.

28. *Sciens Jesus.*] Multa consulm præterit Joannes ab aliis tribus narrata: nunc postremum actum, in quo multum inerat ponderis, describit. Quum dicit Joannes vas illic fuisse positum, loquitur tanquam de re usitata: ac mihi probatur, genus potionis fuisse confectum ad mortem accelerandam, quum miseri homines satis diu torti essent. Potum vero non petit Christus donec omnia fuerint impleta: quo immensum erga nos amorem & inæstimabile salutis nostræ studium testatus est. Nullis verbis exprimi satis potest quam acerbos dolores perferret: non tamen eximere se cupit donec fuerit Dei judicio satisfactum, suisque omnibus numeris constet expiatio. Sed quomodo dicit omnia fuisse impleta, quum adhuc præcipuum caput deesset, mors ipsa scilicet? deinde annon resurrectio ad salutis nostræ complementum facit? Respondeo Joannem complecti quæ mox sequutura erant. nondum mortuus erat Christus: nondum resurrexerat: sed videbat nihil amplius obstare quin ad mortem & resurrectionem pergeret. Atque ita suo nos exemplo ad solidam obedientiam instituit: ne grave sit nobis suo arbitrio vivere, etiamsi inter maximos dolores languendum sit. *Ut impleretur Scriptura.* Ex aliis Evangelistis colligere promptum est, notari locum ex Psalmo 69. Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potarunt me aceto. Hæc quidem loquutio metaphorica est, qua significat David non modo sibi negatam fuisse opem qua egebat, sed mala crudeliter fuisse duplicata. sed nihil absurdi est, si in Christo clarius exhibitum fuerit quod tenuiter adumbratum fuerat in Davide. Nam hinc melius perspicimus quantum differat à figuris veritas, quum palam & quasi in solidum apparent in Christo quæ tantum figurate passus est David. Ergo ut ostenderet Christus se eum esse cujus David sustinuerat personam, voluit aceto potari, idque in fidei nostræ confirmationem. Qui sensum allegoricum fabricant in verbo *sitiendi*, argutiæ magis quam veræ ædificationi student. Et palam refellit eos Evangelista, qui petitum à Christo acetum fuisse dicit, quum ad mortem properaret. Quum dicit *spongiam hyssopo fuisse circumdatam*, intellige in arbusti baculo fuisse defixam, ut posset ad os Christi admoveri.

30. *Consummatum est.*] Idem verbum repetit quo nuper usus fuerat. Cæterum hæc Christi vox memoratu in primis digna est: qua docet in ejus morte totum salutis nostræ complementum & singulas partes contineri. Jam ante monuimus non disjungi à morte resurrectionem: tantum Christi consilium est fidem nostram retinere in se uno, ne huc vel illuc deflectat. Sensus ergo est, quicquid ad salutem hominum facit, in Christo constare, nec alibi quærendum: vel (quod idem est) salutis perfectionem in eo esse inclusam. Subest autem tacita antithesis: quia mortem suam veteribus sacrificiis & figuris omnibus opponit Christus. acsi diceret, Quicquid sub Lege in usu fuit, nihil ad expianda peccata, ad iram Dei placandam, ad comparandam justitiam per se valebat: nunc demum vera mundo ostensa & exhibita est salus. Huic doctrinæ annexa est omnium Legis rituum abrogatio. umbras enim jam sectari, quo habemus in Christo corpus, præposterum esset. Quod si in hac Christi voce acquiescimus, uoa ejus morte ad salutem contentos esse nos decet: nec ulla aliunde subsidia accersere fas est. Atqui huc spectat tota Papatus religio, ut homines sibi innumeros quærendæ salutis modos excogitent. unde colligimus abominandis sacrilegiis scatere. Præcipue hac Christi voce damnatur Missæ abominatio. Cessare omnia Legis sacrificia oportuit, quia unico mortis Christi sacrificio perfecta fuit hominum salus. quo igitur jure vel prætextu sibi licuisse Papistæ dicent sacrificium novum erigere quod Deum hominibus reconciliet? Excipiunt non esse novum, sed illud idem quod Christus obtulit. atqui facilis est refutatio, quod nullum offerendi mandatum ipsi habeant: deinde quod Christus semel una oblatione defunctus pronunciet ex cruce totum esse perfectum. Ergo plusquam falsarii sunt, qui testamentum sacro Filii Dei sanguine obsignatum, perfide corrumpunt ac violant. *Emisit spiritum.* Omnes Evangelistæ diligenter mortem Christi exprimunt: nec immerito. nam hinc nobis vitæ fiducia: hinc etiam secura adversus mortem gloriatio, quod eam vice nostra obiit Dei Filius, & cum ea luctando superior evasit. Notanda autem est loquutio quam usurpat Joannes: qua docemur pios omnes qui cum Christo moriuntur, secure animas suas deponere in Dei custodiam, qui fidelis est, nec perire sinet quod servandum susceperit. Hoc inter filios Dei & reprobos discrimen est moriendi, quod hi animas temere exhalant: illi autem Dei tutelæ committunt quasi pretiosum depositum, cujus fidus erit custos usque in diem resurrectionis. Nomen *spiritus* hic pro anima immortali accipitur, quemadmodum satis patet.

31. Judæi ergo, ut non manerent Sabbatho corpora in cruce, quia parasceve erat, (& erat magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur.

32. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus erat cum eo:

33. Quum autem ad Jesum venissent, postquam viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura.

34. Sed unus militum lancea ejus latus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua.

35. Et

35. Et qui vidit, testimonium reddidit, & verum est ejus testimonium, & ille novit quod vera dicit, ut vos credatis.

Exod. 12. vers. 46. Num. 9. vers. 12. 36. Hæc autem facta sunt ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ejus.

Zach. 12. vers. 10. 37. Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.

31. *Quia parasceve erat.*] Hæc quoque narratio ad fidem ædificandam valet. Primum quia ostendit impletum fuisse in Christi persona quod in Scripturis prædictum erat: deinde quia mysterium continet non vulgaris momenti. Dicit Euangelista Judæos rogasse ut corpora tollerentur è crucibus. Mandatum id quidem fuerat Lege Dei: sed Judæi (ut solent hypocritæ) rebus minutis tantum intenti, sine ullo scrupulo maxima scelera prætereunt. nam ut Sabbathum suum religiose celebrent, de externa pollutione anxii sunt: interea non reputant quam nefandum fuerit scelus vita privare hominem innoxium. Sic paulo ante vidimus non ingressos fuisse prætorium ne se polluerent, quum totam regionem pollueret eorum impietas. Interea per eos exequitur Dominus quod saluti nostræ plurimum interreat, ut mirabiliter intactum maneat Christi corpus, & ex ejus latere fluant sanguis & aqua. *Erat magnus dies illius Sabbathi.* Magis recepta lectio est, Erat magnus ille dies: hæc tamen quam posui, in multis vetustis & probatis exemplaribus habetur. eligant lectores utram maluerint. Si legas ἐκείνου in genitivo, Sabbathum pro ipsa hebdomade sumendum erit: acsi dixisset Euangelista fuisse illius septimanæ diem festum Paschatis respectu celeberrimum. Loquitur autem Euangelista de proximo die, cujus initium erat ab occasu Solis: quo major erat religio cadavera suspensa relinquere. Sin vero magis placeat in nominativo casu legere, Erat ille magnus dies, eodem fere recidet sensus, quantum ad summam rei: in verbis tantum erit varietas, nempe quod Sabbathum illud sanctius faceret Paschæ accessio.

33. *Quum autem ad Jesum venissent.*] Quod fractis duorum latronum cruribus Christum mortuum inveniunt, atque ideo non attingunt ejus corpus, in eo extraordinarium divinæ providentiæ opus apparet. Dicent quidem profani homines, naturaliter fieri ut alius alio citius moriatur: verum qui totam historiæ seriem expendet, arcano Dei consilio adscribere cogetur quod mors omnium opinione celerior Christum à fractione crurum exemit.

34. *Sed unus militum lancea.*] Quod lancea confossum fuit ejus latus à milite, factum est ad mortem comprobandam: sed Deus longe altius respexit, ut mox videbimus. Puerile vero Papistarum commentum, qui ex lanceario, Longinum fecerunt, proprium viri nomen esse fingentes: ac nequid fabulæ deesset, cæcum prius fuisse militem nugati sunt, & recepto visu ad fidem conversum. Itaque ab illis in sanctorum catalogum relatus est. Talibus patronis quum suffultæ sint eorum preces quoties Deum invocant, quid obsecro impetrare unquam poterunt? Sed digni sunt quicunque spreto Christo suffragia mortuorum captant, quos diabolus ad larvas & lemures abripiat. *Exivit sanguis & aqua.* Hallucinati sunt quidam, miraculum hic fingentes. Naturale enim est dum coagulatur sanguis, amisso rubore fieri aquæ similem. notum etiam est in membrana præcordiis vicina aquam contineri. Decepti sunt autem illi, quod tam sedulo Euangelista inculcat aquam fluxisse cum sanguine, acsi aliquid insolitum & præter naturæ ordinem referret. Sed aliud ei fuit consilium, nempe ut narrationem suam aptaret Scripturæ testimoniis quæ mox subjicit: præsertim vero ut inde elicerent fideles quod ipse alibi admonet, Christum scilicet venisse cum aqua & sanguine: quibus verbis significat secum attulisse veram expiationem & verum lavacrum. Nam peccatorum remissio & justitia animæque puritas duobus illis symbolis in Lege figurabantur, sacrificiis & ablutionibus. In sacrificiis sanguis peccata expiabat, ac pretium erat iræ Dei placandæ: lavacra testimonia erant veræ puritatis, & remedia ad purgandam immunditiem ac delendas carnis sordes. Ne amplius in illis elementis subsistat fides, Joannes quinto Epistolæ suæ capite testatur utriusque gratiæ complementum esse in Christo: hic autem visibile ejus rei symbolum profert. Eodem spectant quæ Christus Ecclesiæ reliquit Sacramenta. nam in Baptismo purgatio & animæ puritas, quæ vitæ novitate constat, nobis ostenditur: Cœna autem peractæ expiationis est pignus. sed longe à veteribus Legis figuris differunt: quia Christum offerunt veluti præsentem, quem adhuc procul abesse Legis figuræ indicabant. Quare non displicet quod scribit Augustinus, ex Christi latere fluxisse nostra Sacramenta: tunc enim vere demum à sordibus nostris abluimur, & renovamur in sanctam vitam: tunc redempti à morte, & soluti à reatu, coram Deo vivimus, quum Baptismus & sacra Cœna ad latus Christi nos deducunt, ut inde tanquam ex fonte, quod figurant, fide hauriamus.

36. *Os non comminuetis.*] Testimonium hoc sumptum est ex duodecimo Exodi, ubi Moses de agno Paschali tractat. Sumit autem Joannes pro confesso, agnum illum symbolum veri & unici sacrificii esse, quo redimenda erat Ecclesia. Nec obstat quod in memoriam redemptionis jam factæ immolabatur. sic enim volebat Deus illud beneficium celebrari, ut in futurum tempus spiritualem Ecclesiæ liberationem promitteret. Quare Paulus quoque 1 Cor. 5. vers. 7.
sine controversia ad Christum aptat quam agni comedendi formam præscribit Moses. Ex hac analogia & similitudine fructum non vulgarem colligit fides: quia salutem in Christo exhibitam, in omnibus Legis ceremoniis intuetur. Et huc spectat Joannis consilium, Christum verum fuisse redemptionis nostræ non tantum pignus, sed etiam pretium: quia in eo impletum cernitur quod olim sub figura Paschæ ostensum fuit veteri populo. Quo etiam monentur Judæi, in Christo quærendam esse omnium substantiam quæ Lex figuravit, non re ipsa præstitit.

37. *Videbunt in quem transfixerunt.*] Locum hunc qui secundum literam de Christo exponere conantur, nimis violenter torquent. Nec vero in hunc finem ab Euangelista citatur: sed potius ut ostendat Christum esse Deum illum qui olim conquestus fuit per Zachariam, sibi pectus à Judæis transfodi. Illic autem Deus hominum more loquitur, significans perinde se vulnerari populi sceleribus, ac præsertim obstinato verbi sui contemptu, ut lethale est in homine mortali vulnus cui cor est transfixum. sicut alibi dicit spiritum suum mœrore affectum esse. Jam Mat. 26.
quia Christus Deus est in carne manifestatus, dicit vers. 38.
Joannes in visibili ejus carne palam fuisse impletum quod divina ejus majestas, secundum rationem qua pati poterat, passa fuerat à Judæis. non quod injuriis hominum obnoxius sit Deus, vel ad eum usque perveniant quæ illi ex terra probra ingeruntur: sed quia hac loquutione exprimere voluit quanti sacrilegii rea sit hominum impietas, dum se contumaciter in cælum attollit. Merito autem Joannes Judæis adscribit quod militis Romani manu peractum est: quemadmodum alibi dicuntur Filium Dei crucifixisse, quamvis digito non attigerint ejus corpus. Nunc quæritur promittatne Deus pœnitentiam Judæis in salutem, an se venturum ultorem minetur.

Ego dum locum diligentius expendo, utrumque complecti arbitror: quod scilicet reliquias tandem ex perdita & desperata gente io salutem colliget Deus; & contemptoribus horribili sua vindicta ostendet cum quo negotium habuerint. Scimus enim Prophetis non minus audacter solitos fuisse illudere quam si absque ullo Dei mandato fabulati essent. Hoc illis impune cessurum negat Deus: quia tandem causam suam asseret.

38. Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph Arimathiensis (qui discipulus erat Jesu, occultus tamen propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu: & permisit Pilatus. Venit ergo, & sustulit corpus Jesu.

39. Venit autem & Nicodemus (qui venerat ad Jesum nocte primum) ferens misturam myrrhæ & aloës, circiter libras centum.

40. Sumpserunt ergo corpus Jesu, & ligarunt illud linteis cum aromatibus, ut mos est Judæis sepelire.

41. Erat autem in loco ubi crucifixus fuit, hortus: & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus fuerat.

42. Illic ergo propter parasceven Judæorum, quia monumentum prope erat, posuerunt Jesum.

38. *Rogavit Pilatum Joseph.*] Jam recitat Joannes à quibus, & quo in loco, & quam honorifice sepultus fuerit Christus. Duos nominat Joannes qui Christum sepulturæ mandarunt, Joseph & Nicodemum: quorum prior à Pilato sibi mortui corpus dari petiit, quod alioqui expositum fuisset militum libidini. Illum Matthæus divitem fuisse, Lucas vero decurionem, hoc est, Senatorii ordinis, testatur. Nicodemum vero capite tertio vidimus dignitate inter suos fuisse præditum: fuisse vero etiam divitem, colligere promptum est ex tanto sumptu quem fecit in afferenda mistura. Ergo illis hactenus obstiterant divitiæ ne Christo nomen darent, & io posterum non minus obstare poterant ne professionem susciperent tantopere odiosam & infamem. Et nominatim Euangelista commemorat Joseph antehac metu fuisse retentum ne auderet se Christi discipulum profiteri. de Nicodemo autem repetit quod antea habuimus, clam & noctu ad Jesum venisse. Unde igitur repente heroica illis animi fortitudo, ut in extrema desperatione intrepide in lucem prodeant? Omitto manifestum discrimen quod subire necesse fuit. sed hoc magnum est, quod æternum cum gente sua bellum suscipere non dubitarunt. Certum ergo est cælesti impulsu factum esse ut qui vivo debitum honorem propter metum oon detulerant, quasi mutati in novos homines, accurrant ad cadaver mortui. Afferunt ipsi sua aromata ad coondiendum Christi corpus: sed hoc nunquam fecissent nisi odore mortis ejus perfusi & imbuti. Unde apparet

Joan. 12. vers. 24. quam vere dictum esset ab ipso Christo, Nisi granum frumenti mortuum fuerit, ipsum solum manet: postquam autem mortuum est, abunde fructificat. nam mortem præ vita ipsa fuisse vivificam, illustre hic habemus documentum. Et tantum valuit odoris suavitas quem spiravit mors Christi in istorum duorum hominum animos, ut omoes carnis affectus facile extinxerit. Quum in illis regnaret opum amor & ambitio, insipida erat Christi gratia: nunc vero totus mundus illis sapere desinit. Cæterum sciamus, eorum exemplo nobis præscribi quidnam Christo debeamus. Illi duo, ut fidei suæ specimen ederent, Christum è cruce sublatum non sine ingenti periculo, constanter tamen in sepulchrum tulerunt. turpis ergo & pudenda ignavia est, si regnaotem in cælesti gloria fidei confessione fraudamus. Quo etiam minus excusabilis est eorum improbitas qui quum hodie perfida simulatione Christum abnegent, Nicodemi tamen exemplum prætexunt. Ac una quidem in re similes esse fateor, quod Christum quantum in se

Non est nunc sepeliendus Christus. Philip. 2. vers. 9. est sepultum curant: sed nunc non est sepeliendi tempus, ex quo ascendit ad Patris dexteram, ut supra homines & Angelos conspicuus emineat, & omnis lingua summum ejus imperium prædicet. *Occultus propter metum Judæorum.* Quia metus hic sanctæ constantiæ opponitur quam operatus est Spiritus Domini in corde Joseph, probabile est non caruisse vitio. Non quod omnis metus, quo sibi fideles à tyrannis & Euangelii hostibus cavent, vitiosus sit: sed quia sese prodit fidei imbecillitas quoties metu supprimitur fidei confessio. Semper videndum quid mandet Dominus, & quousque nos progredi jubeat. Qui cessat in medio cursu, Deo se non fidere ostendit. & oihil excusationis habet qui pluris vitam suam facit quam Dei mandatum. Quod Euangelista titulo & honore discipuli Joseph dignatur quo tempore nimis timidus erat, nec testari audebat fidem suam coram mundo: hinc agnoscimus quam clementer agat Dominus cum suis, & quam paterne eorum vitiis ignoscat. Neque tamen est cur sibi blandiantur falsi Nicodemitæ, qui non tantum occultam intus fidem retinent, sed dum consensum simulant cum impiis superstitionibus, quantum in se est Christi se negant esse discipulos.

40. *Sicut mos est Judæis.*] Postquam extrema ignominia defunctus erat Christus in cruce, honorificam ejus sepulturam esse Deus voluit, ut esset gloriæ resurrectionis præludium. Sumptum non mediocrem faciunt Nicodemus & Joseph, ut supervacuus videri possit: sed consilium Dei spectandum est, qui etiam Spiritu eos suo impulit ad præstandum hunc Filio suo honorem ut crucis horrorem nobis tolleret sepulchri odore. Cæterum quæ extraordinaria sunt, in exemplum trahi non debent. deinde nominatim exprimit Euangelista sepultum fuisse quemadmodum Judæis mos erat: quibus verbis significat, hanc fuisse unam ex Legis ceremoniis. Nam veterem populum, cui non ita clare testata erat resurrectio, & qui specimen ejus ac pignus in Christo non habebat, talibus admioiculis fulciri oportuit, ut constanti fide Mediatoris adventum expectaret. Quare notandum est discrimen inter nos, quibus illuxit Euangelii claritas, & inter Patres, quibus figuræ Christi absentiam supplebant. Hæc ratio est cur tunc fuerit tolerabilis major rituum pompa, quæ hodie vitio non careret. Nam qui hodie tam sumptuose mortuos sepeliunt, non tam mortuos homines quam Christum ipsum Regem vitæ è cælo detractum sepulchro quantum in se est recondunt: quia ejus resurrectio veteres illas ceremonias abrogavit. Fuit etiam magna inter Gentes sepeliendi cura & religio, quæ originem proculdubio à Patribus habuit, sicuti sacrificia. Sed quum nulla apud eos vigeret spes resurrectionis, non fuerunt Patrum imitatores, sed simiæ. Promissio enim & verbum Dei tanquam anima est quæ ceremonias vivificat. sublato verbo, quicquid rituum usurpant homines, etiamsi externa specie piorum observationi conveniat, nihil aliud est quam putida vel fatua superstitio. Nobis vero (ut dictum est) hodie colenda est hac in parte sobrietas ac parsimonia: quia immodici sumptus odorem resurrectionis Christi extinguunt.

41. *Erat*

41. *Erat autem in loco.*] Hoc tertium est caput quod observandum esse dixi in historia sepulturæ. Locum exprimit Euangelista pluribus de causis: primum non temere nec sine certa Dei providentia accidit quod in sepulchro novo conditum fuit Christi corpus. Tametsi enim communem obiit mortem cum aliis omnibus, quia tamen primogenitus ex mortuis futurus erat & primitiæ resurgentium, novum illi sepulchrum datum est. Aliud quidem fuit Nicodemi & Josephi consilium. nam quia pauxillum temporis restabat usque ad occasum Solis, (quod erat initium Sabbathi) quæsita fuit ab illis loci commoditas. Deus interea præter eorum mentem Filio suo sepulchrum adhuc intactum delegit. Ergo sanctis hominibus tantum placet loci propinquitas, ne Sabbathum violent: Deus autem quod minime quærebant, illis offert, ut Filii sui sepulturam symbolo aliquo à communi ordine discerneret. Huc etiam valebat circumstantia loci, ut illustrior esset resurrectio, & historiæ quæ proximo capite sequitur non parum lucis afferret.

CAP. XX.

PRima autem die Sabbathorum Maria Magdalena venit mane quum adhue tenebræ essent, ad monumentum, & videt lapidem sublatum è monumento.

2. Currit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem diligebat Jesus, & dicit eis, Tulerunt Dominum è monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.

3. Exivit ergo Petrus & alter discipulus, & venerunt ad monumentum.

4. Currebant autem duo simul, & alter discipulus præcurrit celerius Petro, & venit prior ad monumentum.

5. Et capite inclinato, videt posita linteamina, non tamen ingressus est.

6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & ingressus est in monumentum, & videt posita linteamina:

7. Et sudarium quod fuerat super caput ejus, non simul cum linteis positum, sed seorsum involutum in unum locum.

8. Tune ergo ingressus est etiam alter discipulus qui venerat prior ad monumentum, & vidit & credidit.

9. Nondum enim noverant Scripturam, quod oporteret illum à mortuis resurgere.

1. *Prima autem die Sabbathorum.*] Quoniam resurrectio Christi præcipuum est fidei nostræ caput, & sine quo spes vitæ æternæ jacet: ideo in ea probanda magis insistunt Euangelistæ: quemadmodum hic noster multa testimonia colligit, quibus certi simus Christum ex mortuis resurrexisse. Posset tamen videri absurdum quod non proferat testes magis classicos: nam à muliere initium facit. sed ita scilicet
1 Cor. 1. vers. 27. impletum fuit illud, eligi à Deo quod infirmum est in mundo & stultum & contemptibile, ut sapientiam & virtutem & gloriam carnis confundat. Indiscipulis certe nihilo plus fuit terrenæ dignitatis quam in mulieribus quæ Christum sequutæ erant: sed quia Christo placuit eos habere primarios resurrectionis suæ testes, uno hoc nomine satis sunt authentici, omnique exceptione majores. Sacerdotibus & Scribis totique populo, & Pilato etiam nihil aliud obstitit quominus Christum resurrexisse certo scirent, nisi crassa & voluntaria cæcitas. Fuerunt igitur omnes digni qui videndo non viderent. interea parvulo gregi se Christus patefecit. Cæterum antequam ultra progredimur, operæpretium est monstrare quomodo inter se Euangelistæ consentiant, in quorum verbis apparet prima specie aliquid dissidii. Joannes nonnisi unam Magdalenam nominat, Matthæus duas, Marcus tres, Lucas certum numerum non definit, sed tantum commemorat venisse mulieres quæ Christum à Galilæa sequutæ erant. Verum hic nodus facile ita solvitur, quod sicuti Matthæus ponit duarum nomina, quæ magis notæ erant ac celebres inter discipulos, ita Joannes contentus est unius tantum Magdalenæ nomine: interea tamen alias non excludit. imo ex verborum ejus contextu colligere promptum est illam non fuisse solam: nam paulo post dicit Maria plurali numero, Nescimus ubi posuerunt eum. Ergo quamvis de comitibus sileat Joannes, nihil tamen narrat ab aliis diversum, qui plures fuisse commemorant. De temporis varietate non difficilis est solutio. Quum dicit Joannes *venisse ante lucem*, intellige superantibus adhuc noctis tenebris ingressas fuisse iter: antequam vero ad sepulchrum ventum foret, lux diei exorta fuit. vespere autem post Solis occasum jam finito Sabbatho, emerant aromata. Atque huc referri debet aliorum narratio. Alia videtur esse repugnantiæ species, quod Joannes dicit sibi & Petro duntaxat loquutam esse Mariam: Lucas autem narrat ipsam ad undecim Apostolos venisse, & ejus sermonem habitum pro delirio. Sed facile discutitur: quia Joannes collegas suos reliquos consulto præteriit: ipse enim & Petrus soli ad sepulchrum venerunt. Quod Lucas solius Petri meminit, ejusdem est rationis cum eo quod nuper diximus de Maria Magdalena & reliquis mulieribus. Porro credibile est alios novem discipulos metu retentos esse, ne si turmatim prodiissent, nimis fuissent conspicui. Nec obstat quod videtur innuere Lucas, spretum ab aliis fuisse Mariæ sermonem: quia continuo post subjicit *Petrum excurrisse*. Quare simpliciter intelligit, primo auditu fuisse quasi attonitos: sed tandem collecto animo Petrum illam sequutum esse visendi causa. Quod autem recitat Lucas Christum apparuisse Mariæ antequam discipulis nunciasset sepulcbrum esse vacuum, inversa est narrationis series. quod planum fit ex contextu: subjicit enim quod Joannes testatur accidisse priusquam illa Jesum videret. Nec vero quicquam in eo est absurdi, quum Hebræis tritum sit priore loco referre quod ordine temporis est posterius. *Primà Sabbathorum.* Non referunt Euangelistæ quando vel qualiter resurrexerit Christus: quia illis satis fuit exponere quando & quibus innotuerit ejus resurrectio. Dicit ergo Joannes *Mariam venisse prima die Sabbathorum.* Ad verbum quidem est *una*: sed Hebræis tritum est unum ponere loco primi: quia in numeris principium incipit ab unitate. Quum autem septimus quisque dies quieti esset dicatus, totam hebdomadam Sabbathum vocarunt: hoc honoris dantes diei sanctitati ut reliquum tempus denominationem ab eo sumeret. Venerunt ergo mulieres postridie Sabbathi ad sepulchrum, quum eodem die, sed post occasum Solis emissent aromata; deinde clanculum sub noctis tenebris (ut in rebus trepidis fieri solet) urbe egressæ essent. Prima autem dies Sabbathorum fuit respectu proximi Sabbathi: quia initium erat septimanæ, cujus Sabbathum erat clausula.

3. *Exivit ergo Simon Petrus.*] Mirum est, quum

tam pusilla ac fere nulla tam in discipulis quam in mulieribus esset fides, tantum fuisse ardoris. Et certe fieri non potest quin pietas eos impulerit ad quærendum Christum. Manebat igitur semen aliquod fidei in eorum cordibus, sed ad tempus suffocatum, ut nescirent se habere quod habebant. Sic Dei Spiritus in electis sæpe arcano modo operatur. In summa, tenendum est fuisse aliquam occultam radicem ex qua fructum emergere cernimus. Quamvis autem fuerit confusus & multa superstitione implicitus hic pietatis sensus quem habebant, ego tamen fidei nomen illi improprie tribuo: quia nonnisi ex Euangelii doctrina conceptus erat, nec alio tendebat quam ad Christum. Ex hoc tandem semine se protulit vera & sincera fides, quæ relicto sepulchro ad cælestem Christi gloriam conscenderet. Scriptura quum de fidei rudimentis loquitur, Christum dicit innasci in nobis, & nos vicissim in ipso. Atqui discipuli fere infra infantiam locandi sunt, dum Christi resurrectionem ignorant: sed Dominus tamen ipsos, quasi foetus in utero clausos, fovet. Prius fuerant similes pueris, & aliquousque progressi erant: sed tanta ex Christi morte debilitas supervenerat, ut iterum gignendi essent ac formandi, quemadmodum Paulus
Galat. 4. de Galatis loquitur. Quod Petrus, qui minus festina-
vers. 19. verat, prior tamen ingreditur sepulchrum, hinc discamus multis in recessu plus dari quam in fronte appareat. Et certe multos interdum, qui toti principio fervebant, deficere videmus ubi ventum est ad conflictum: alios autem qui lenti & ignavi putabantur, imminente periculo novos animos induere.

5. *Videt posita linteamina.*] Erant linteamina velut exuviæ quæ fidem resurrectionis Christi facerent. Neque enim probabile erat nudatum fuisse corpus, ut alio transferretur. hoc neque amicus neque hostis facturus erat. Quod *sudario* caput obtectum fuisse dicit, inde refellitur Papistarum vanitas, qui fingunt totum corpus linteo uno fuisse infutum, quod adorandum miseræ plebeculæ ostentant. Omitto Latinæ linguæ inscitiam, qua factum est ut totius corporis tegumento imponerent linteoli nomen quo sudor è facie abstergitur. Omitto impudentiam quod quinque aut sex in locis diversis idem se habere sudarium jactant. Sed hoc tam crassum mendacium minime tolerabile est, quod Euangelicæ historiæ palam repugnat. Huc accedit fabulosum miraculum quod finxerunt de exarata in linteum corporis Christi effigie. Obsecro, si tale miraculum editum fuisset, an silentio supprimeret Euangelista, qui tam sedulo commemorat quæ minus habebant momenti? Sufficiat ergo nobis illa simplicitas, quod Christus abjectis mortis insignibus, testari voluit se beatam & immortalem vitam induisse.

8. *Vidit & credidit.*) Frigida est illa expositio quam nonnulli afferunt, Joannem credidisse quod ex Maria audierat, sublatum scilicet fuisse Christi corpus. Nusquam enim Credendi verbum (præsertim ubi simpliciter & sine adjectione positum est) in hoc sensu reperies. Nec obstat quod domum suspensi adhuc & perplexi redeunt Petrus & Joannes: nam aliquot supra in locis hac loquutione usus est Joannes, quum fidei profectum notare vellet. Jam vero narrat Lucas miratum esse Petrum visa tali sepulchri Luc. 24.
specie: quo significat venisse illi majus aliquid & vers. 12.
altius in mentem quam quod retulerat Maria. Sæpius audierant ex ore Christi quod tunc cernebant oculis: sed hoc ex eorum animis effluxerat. nunc vero novæ rei conspectu admoniti, divinitus de Christo sentire incipiunt: quamvis adhuc longe absint à pura & liquida fidei notitia. Ergo seipsum accusat Joannes, dum hoc sibi fuisse credendi principium fatetur, ubi signa resurrectionis Christi conspexit. Adhæc suum & fratrum vitium amplificat: quod non tantum obliti essent verborum Christi, sed Scripturas non tenerent. Fidei enim defectum huic ignorantiæ adscribit. Unde etiam colligi potest utilis admonitio, socordiæ nostræ imputandum esse quum nos lateat quæ de Christo cognoscenda erant: quia in Scripturis non profecimus quantum decebat, quæ Christi virtutem ad liquidum patefaciunt. Ne longius petamus exemplum, videtur quidem obscure & tantum sub involucris illic indicari Christi resurrectio: verum attentis lectoribus satis clara extant testimonia. Probat Paulus in Actis Actor. 13.
Christum debuisse resurgere, quia Deus per Jesaiam vers. 34.
pronunciat, sub ejus regno misericordiam Davidi Jes. 55: 3.
promissam fore stabilem. Putaret imperitus quispiam nihil ad rem facere quod Paulus adducit. verum quicunque teneat fidei principia, & rite sunt in Scriptura exercitati, facile agnoscunt quam apta sit ratiocinatio. Nam ut Christus gratiam Dei in perpetuum nobis stabiliat, eum perpetuo vivere necesse est. Plurimi sunt similes loci quos nunc colligere necesse non est. Tribus ergo simus contenti: Psal. 16. vers. 10. habetur, Non permittes ut sanctus tuus videat corruptionem. Vaticinium hoc Petrus & Paulus de Christo exponunt. & merito: quando nullus est ex filiis Adam qui non sit per se corruptioni obnoxius. Ergo illic asseritur Christi immortalitas. Minime etiam dubium est ad Christum spectare sen-
tentiam illam, Dixit Dominus Domino meo, Sede Psal. 110.
à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum vers. 1.
pedum tuorum. Mors autem non destruetur nisi ultimo die. Ergo tribuitur Christo regnum usque ad finem mundi, quod stare non potest sine ejus vita.
Omnium vero clarissime loquitur Jesaias, qui post- Jes. 53: 8.
quam mortem Christi prædixit, continuo post subjicit, ætatem ejus fore inenarrabilem. In summa, tenendum est adeo plenam & omni ex parte absolutam esse Scripturæ doctrinam, ut ejus ignoratio jure censeri debeat quicquid fidei nostræ deest.

10. Abierunt ergo rursus discipuli in sua.

11. Maria autem stabat foris ad monumentum, plorans. porro quum fleret, inclinavit se in monumentum,

12. Et videt duos Angelos in vestibus albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum erat corpus Jesu.

13. Et dicunt ei illi, Mulier, quid ploras? Dicit illis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerint eum.

14. Quum hæc dixisset, conversa est retrorsum, & videt Jesum stantem, & nesciebat quod esset Jesus.

15. Dicit ei Jesus, Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dic mihi ubi eum posueris, & ego tollam eum.

10. *Abierunt ergo.*] Dubiis adhuc & suspensis animis domum reversos esse credibile est. quamvis enim se Joannes credidisse dicat, non fuit tamen firma illa fides, sed confusus quidam miraculi sensus, & ecstasi similis, donec melior accederet confirmatio. Et certe ex nudo aspectu solida fides concipi non potuit. Adde quod illis se videndum non exhibuit Christus donec melius à carnali suo stupore expergefacti essent. Laudabile quidem ediderant zeli sui specimen ad sepulchrum properando: Christus tamen

men abſconditus illis fuit, quoniam nimis ſuperſtitioſe illum quærebant.

11. *Maria autem ſtabat.*] Nunc incipit narrare Euangeliſta quomodo Chriſtus ad teſtandam ſuam reſurrectionem, tam mulieribus quam diſcipulis apparuerit. Tametſi autem hic nonniſi unius Mariæ fit mentio, mihi tamen probabile videtur alias quoque mulieres ſimul cum ea fuiſſe. Nam quod alii putant metu fuiſſe dilapſas, rationi non eſt conſentaneum. Volunt illi fugere repugnantiam, quæ tamen nulla eſt, ut prius oſtendi. Jam quod diſcipulis in urbem redeuntibus manent ad ſepulchrum mulieres, non eſt quod magnopere præ illis laudentur. conſolationem enim & gaudium illi ſecum referunt: hæ vero in fletu inani & ſupervacuo ſe occupant. Denique ſola eas ſuperſtitio cum affectu carnali ad ſepulchrum detinet.

12. *Videt duos Angelos.*] Mira Domini indulgentia, qui Mariæ ejuſque comitibus tot vitia condonat. neque enim vulgari eas honore dignatur, Angelos ſuos mittendo, & tandem ſeipſum manifeſtando: quod Apoſtolis negatum fuerat. Tametſi autem eodem morbo laborabant Apoſtoli & mulieres, illorum tamen ſtupor minus erat excuſabilis, qui tam probe & exacte edocti tam male profecerant. Certe non ſine eorum pudore mulieres elegit Chriſtus quibus ſe primum patefaceret. Porro incertum eſt Angelosne cognoverit Maria, an homines eſſe putaverit. Albas veſtes ſcimus gloriæ cæleſtis fuiſſe ſymbo-
Mat. 17. lum. Sic albis veſtibus indutus fuit Chriſtus quum
verſ. 2. in monte tribus Apoſtolis conſpicua fuit ejus maje-
Act. 10. ſtas. Idem refert Lucas de Angelo qui Cornelio ap-
verſ. 30. paruit. Nec inficior lineas veſtes in uſu fuiſſe Orientalibus. ſed Deus in ornatu Angelorum ſingulare aliquid & inſolitum oſtendit, & quaſi notas impreſſit quibus diſcerni poſſent ab hominibus. Adde quod Matthæus aſpectum Angeli qui loquutus eſt cum mulieribus, fulguri comparat. Poteſt tamen fieri ut timorem ſolum ex admiratione earum mentibus incuſſerit. nam attonitas ſtetiſſe apparet. Cæterum quoties viſibili hominum ſpecie & veſtibus indutos apparuiſſe Angelos legimus, hoc hominum ruditati datum fuit. Veris etiam corporibus interdum fuiſſe indutos non dubito. verum an ſola fuerit corporum ſpecies in duobus iſtis Angelis, quia ſupervacuum eſt inquirere, in medio relinquam. Mihi ſufficit datam fuiſſe illis à Domino humanam formam, ut conſpici & audiri poſſent à mulieribus: ornatu autem non vulgari & inuſitato fuiſſe præditos, qui eos ab hominum ordine diſcernens, divinum aliquid & cæleſte oſtenderet. *Unum ad caput, & unum ad pedes.* Quod apud Matthæum nonniſi unius Angeli fit mentio, à Joannis narratione non diſcrepat: neque enim ambo ſimul Mariam alloquuti ſunt, ſed alter eorum, cui commiſſa erat legatio. Allegoria Auguſtini non ſatis firma eſt, quod ille Angelorum ſitus indicaverit prædicandum Euangelium ab ortu ad occaſum uſque Solis. Hoc potius notatu dignum eſt, talibus auſpiciis inchoaſſe Chriſtum regni ſui gloriam. Nam quod Angeli ſepulchrum ejus honorant, eo non tantum aboletur crucis ignominia, ſed cæleſtis Chriſti majeſtas affulget.

13. *Mulier, quid ploras?*] Plura dixiſſe Angelum, ex aliis Euangeliſtis colligere promptum eſt: ſed Joannes ſummam breviter delibat, quia hoc ſatis erat teſtandæ Chriſti reſurrectioni. Eſt autem objurgatione & conſolatione miſta oratio: objurgat Angelus importunum Mariæ fletum, ſimul tamen lætitiam miſcet dum flendi cauſam eſſe negat, quia reſurrexerit Chriſtus.

14. *Videt Jeſum ſtantem.*] Quæri poteſt unde hallucinatio hæc, quod Jeſum Maria non agnoſcit, qui pluſquam familiariter notus illi eſſe debebat. Putant quidam ipſum aliena forma apparuiſſe. Sed ego in mulierum oculis potius vitium fuiſſe exiſtimo: quemadmodum de duobus diſcipulis habetur apud
Lucam. Non ergo dicemus Chriſtum novas ſubinde Luc. 24.
facies inſtar Protei cujuſdam induiſſe: ſed eſſe in Dei verſ. 16.
arbitrio, qui oculos dedit hominibus, aciem eorum (quoties ita viſum eſt) hebetare, ut videnda non videant. Imo in Maria habemus commune errorum humanæ mentis exemplar. Quamvis enim ſe offerat Chriſtus in conſpectum, varias tamen formas illi affingimus, ut quidvis potius concipiat ſenſus noſter quam verum Chriſtum. Nam quum per ſe fallax ſit mentis noſtræ aſpectus, faſcinatur etiam à mundo & Satana nequid veri diſcernat.

15. *Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum.*] Dominum appellat communi gentis ſuæ uſu. nam agricolas quoque & alios ignobiles homines Hebræi Dominos ſalutant. Videmus autem Mariam nihil adhuc niſi terreſtre ſapere. Chriſti tantum cadaver nanciſci cupit, ut ſepulchro reconditum teneat: quod vero præcipuum eſt omittis, ut aſpiret ad divinam reſurrectionis ejus virtutem. Quare non mirum eſt ſi tam craſſus affectus velum opponat ejus oculis.

16. Dicit ei Jeſus, Maria. Converſa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur, Magiſter.

17. Dicit ei Jeſus, Ne me tangas: nondum enim aſcendi ad Patrem meum: ſed vade ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum, & Deum meum, & Deum veſtrum.

18. Venit Maria Magdalena annuncians diſcipulis quod vidiſſet Dominum, & hæc dixiſſet ei.

16. *Maria.*] Quod Mariam ad breve tempus errare paſſus eſt Chriſtus, utile nobis fuit ad fidei certitudinem: nunc autem ab errore ipſam verbulo uno revocat. Prius eam alloquutus fuerat; ſed ille erat quaſi ignoti hominis ſermo: nunc recepta magiſtri perſona, compellat nomine diſcipulam: quemadmo-
ſupra. 10. dum habuimus decimo capite, quod bonus paſtor no-
verſ. 9. minatim ad ſe vocet ſingulas gregis ſui oves. Vox ergo iſta paſtoris penetrat in animum Mariæ, oculos illi aperit, ſenſus omnes excitat & afficit, ut protinus ſe Chriſto tradat. Ita in Maria depictam habemus vocationis noſtræ imaginem. Nam hic unus in veram Chriſti notitiam ingreſſus eſt, ſi nos ipſe prior cognoſcat: deinde familiariter ad ſe invitet, non illa communi voce quæ promiſcue inſonat omnium auribus, ſed qua peculiariter oves ſibi à Patre datas vocat. Ideo
Gal. 4: 9. Paulus, Poſtquam, inquit, cognoviſtis Deum, imo cogniti eſtis ab eo. Porro efficacia ſermonis inde apparet, quod ſtatim Maria debitum Chriſto honorem tribuit. Nomen enim *Rabboni* non modo honorificum eſt, ſed profeſſionem continet obedientiæ. Teſtatur ergo Maria ſe Chriſti diſcipulam, & illi tanquam magiſtro ſe addicit. Hæc mirabilis eſt atque arcana humanæ mentis converſio, quum Deus ſuo eam Spiritu illuſtrans, ex obtuſa, vel etiam penitus cæca, ſubito perſpicacem reddit. Præterea exemplum Mariæ exhortationis vice eſſe debet, ut quotquot Chriſtus ad ſe invitat, viciſſim illi ſine mora reſpondeant. Vox ipſa *Rabboni* Chaldaica eſt: quanquam illi Ribboni pronunciant. ſed uſitatum eſt verba mutari dum in alienam linguam vertuntur. Periode autem valet ac Dominus meus, ſive Magiſter. Sed invaluerat Chriſti tempore ratio loquendi, ut Rabbi & Rabboni ſumerent pro magiſtro.

17. *Ne me tangas.*] Videtur hoc cum Matthæi narratione parum eſſe conſentaneum. Nam ille diſer-

Mat. 28. vers. 9. diserte scribit mulieres amplexas esse pedes Christi. Jam quum palpari à discipulis voluerit, quid causæ fuit cur Mariam à tactu prohiberet? Facilis solutio est, si modo teneamus non ante repulsas fuisse mulieres à tactu Christi quam quum in eo tangendo jam nimiæ fuissent. Quatenus enim ad eximendam dubitationem opus erat, se proculdubio tangi non vetuit: sed quum videret in pedum complexu nimis defixas esse, zelum illum inconsideratum moderatus est ac correxit. Hærebant enim in corporali præsentia, nec alium ejus fruendi modum tenebant quam si una in terris ageret. Quare statuendum est, non ante prohibitas fuisse à tactu quam vidisset Christus stulto earum & intempestivo desiderio se in mundo retineri. Notanda est etiam ratio quam subjicit, *Quia nondum ascendi ad Patrem.* Jubet enim his verbis mulieres affectum suum suspendere, donec in gloriam cælestem ipse esset receptus. Denique finem resurrectionis suæ ostendit, non qualem sibi illæ fingebant, ut redivivus in mundo triumpharet: sed potius ut suo in cælum ascensu possessionem adiret regni sibi promissi, & è Patris dextera Spiritus sui virtute Ecclesiam regeret. Hic ergo est verborum sensus, statum resurrectionis non fore plenum & numeris omnibus absolutum, donec cælitus ad Patris dexteram sederet: perperam ergo facere mulieres, quæ dimidia tantum resurrectionis parte contentæ, illum in mundo præsentem habere cuperent. Duplex autem est hujus doctrinæ utilitas: prior est ut sursum mentes attollant quicunque errare nolunt in quærendo Christo: secunda autem, ut terrenis carnis affectibus sese expediant quicunque ad eum ten-*Colos. 3. vers. 1, 8.* dunt, quemadmodum Paulus admonet. *Vade ad fratres meos.* Quidam *fratrum* nomen ad Christi cognatos restringunt. sed male, meo judicio: cur enim ad illos potius quam discipulos misisset? Respondent *supra, 7. vers. 5.* illi, Quia alibi testatur Joannes illos fuisse incredulos. Sed eos quorum illic fit mentio, Christum tanto honore dignatum esse probabile mihi non est. Jam vero concedant oportet Mariam obedienter fecisse quod à Christo jussa erat. Atqui sequitur continuo post, eam ad discipulos venisse. Unde colligimus de illis loquutum fuisse Christum. Adhæc sciebat Christus uno in loco congregatos esse discipulos, quos isti opinione sua separant. Et valde absurdum foret, habita nescio quorum ratione, neglectos esse discipulos, qui in unum locum aggregati, anxie inter spem & metum æstuabant. Adde quod loquutionem istam *Psal. 22. vers. 23.* mutuatus esse videtur Christus ex Psalmo 22. Nunciabo nomen tuum fratribus meis. Nam ejus vaticinii complementum hoc loco referri, extra controversiam est. Statuo igitur ad discipulos in commune missam esse Mariam: idque factum interpretor exprobrandi causa quod ad credendum adeo tardi socordesque fuissent. Et certe non mulieribus tantum, sed bobus quoque & asinis magistris digni erant, apud quos tam sedula docendi opera & assiduitate Filius Dei tam parum aut fere nihil profecerat. Est tamen hæc mitis & placida castigatio, dum Christus ita discipulos ad mulierum scholam ablegat, ut per eas ad se revocet. Inæstimabilis etiam ejus bonitas in eo relucet quod mulieres destinat ac constituit Apostolis testes resurrectionis suæ. Nam quæ illis mandatur legatio, unicum est salutis nostræ fundamentum, & præcipuum cælestis sapientiæ caput continet. Quanquam simul notandum est, hoc fuisse extraordinarium & quasi accidentale. Jubentur nunciare Apostolis, quod illi postea pro injuncto sibi munere toti mundo publicarunt: sed hoc non faciunt ut Apostolæ. Quare perperam ex hoc Christi mandato legem eliciunt qui mulieribus permittunt baptizandi partes. Nobis sufficiat quod in illis Christus immensos gratiæ suæ thesauros explicuit, dum illas semel præfecit Apostolis magistras: sic tamen ut nollet in exemplum trahi, quod singulari privilegio factum est. Præsertim id in Maria Magdalena cernere licet, quæ septem dæmonum prius captiva fuerat: perinde enim hoc fuit acsi Christus ab ultimis inferis eductam supra cælos attolleret. Siquis objiciat non fuisse cur Apostolis Christus mulieres præferret, quæ non minus carnales erant ac stupidæ: respondeo, discrimen inter has & illos non in nostro, sed judicis arbitrio esse positum. Deinde acrius objurgandos fuisse dico qui non modo præ aliis edocti fuerant, sed ordinati totius orbis doctores, vocati lux *Matth. 5. v. 13. 14.* hominum & sal terræ, adeo turpiter defecerant. Interim placuit Domino in istis contemptis infirmisque organis virtutis suæ specimen exerere. *Ascendo ad Patrem meum.* Ascensus nomine illam quam nuper exposui doctrinam confirmat: nempe ideo se resurrexisse non ut moram traheret in terra, sed ut cælestem vitam ingressus, secum eo fideles traheret. In summa, hoc verbo Apostolos vetat in simplici & nuda resurrectione subsistere, sed ulterius jubet progredi, usquedum ad spirituale regnum, ad cælestem gloriam, ad Deum ipsum perveniant. Magna igitur emphasis est in verbo hoc *ascendo*, quia manum Christus suis porrigit, ne alibi quam in cælo felicitatem quærant. Nam ubi thesaurus noster, ibi & cor no- *Matth. 6. vers. 21.* strum esse decet. Christus autem sursum se ascendere prædicat. ergo ascendere nos oportet, nisi velimus ab eo separari. Cæterum ubi addit se ad Deum ascendere, quicquid ex ejus discessu tristitiæ & anxietatis concipere poterant Apostoli, facile discutit. significat enim se divina virtute fore semper suis præsentem. Ascensu quidem notatur locorum distantia: sed quamvis corpore absit Christus, quia tamen apud Deum est, virtus ejus ubique diffusa, spiritualem ejus præsentiam clare demonstrat. Quorsum enim ascendit ad Deum, nisi ut sedens ad ejus dexteram in cælo & terra regnaret? Denique hac loquutione divinam regni sui potentiam commendare voluit, ne carnis absentiam moleste ferrent discipuli. Jam vero illius fraternæ conjunctionis, cujus nuper facta est mentio, fructus & effectus exprimitur, dum Christus Deum & Patrem nobis communem secum facit. Ego (inquit) ad Patrem ascendo, qui etiam vester est. Alibi audimus nos omnium Christi bonorum factos esse consortes: sed hoc fundamentum est, quod fontem ipsum bonorum nobiscum communicat. Hoc certe inæstimabile bonum est, quod statuere tuto & secure possunt fideles suum esse Deum qui Deus est Christi, suum esse Patrem qui Pater est Christi. Nec vero timendum est ne temeritatis arguatur hæc fiducia, ubi in Christo fundata est: vel superba sit jactantia quam Christus ipse nobis ore suo dictavit. Porro Christus *Deum* suum appellat quatenus sumpta servi figura seipsum exinanivit. Est igitur hoc humanæ ejus naturæ proprium: sed in totam personam confertur unitatis respectu: quia idem est homo & Deus. Quod ad secundum membrum spectat, diversa est etiam inter nos & illum ratio: ipse enim natura Dei Filius, nos adoptione duntaxat: sed gratiæ quam per ipsum consequimur ea est stabilitas ut nullis diaboli machinis concuti queat quin semper vocemus Patrem nostrum qui nos in Filio suo unigenito adoptavit.

19. Quum ergo vesper esset diei illius qui primus erat Sabbathorum, & clausæ essent januæ ubi congregati erant discipuli propter metum Judæorum, venit Jesus, & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.

20. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus suum. Gavisi ergo sunt discipuli viso Domino.

21. Dixit

21. Dixit itaque illis Jesus rursum, Pax vobis: quemadmodum misit me Pater, etiam ego mitto vos.

22. Qum hoc dixisset, insufflavit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23. Quorum remiseritis peccata, remissa erunt illis: & quorum retinueritis, retenta erunt.

19. *Quum ergo vesper esset.*] Jam narrat Euangelista Christi conspectu discipulis probatam fuisse ejus resurrectionem. Non sine Dei providentia contigit quod in unum locum omnes convenerant, ut certior ac luculentior esset rei fides. Notandum est quam clementer egerit cum illis Christus, qui nonnisi ad vesperum suspensos tenuit. Adde quod eis illuxit, novæ vitæ pignus afferens quum se mundo tenebræ offunderent. Quod simul convenerant, fidei vel saltem pii affectus signum fuit: quod se clausis januis tenebant occultos, in eo aliquid infirmitatis agnoscimus. Nam etsi in fortissimos & invictæ constantiæ homines interdum cadit aliquis metus, hic tamen trepidasse tunc Apostolos colligere promptum est ut fidei defectum proderent. Exemplum notatu dignum. nam etsi minus fortiter se gerunt quam deceat, non tamen infirmitati suæ indulgent. Latebras quidem sibi quærunt fugiendi periculi causa: colligunt tamen animos ut simul maneant: alioqui dilapsi essent huc & illuc, nec quisquam ausus fuisset alium aspicere. Hoc modo nobis cum infirmitate carnis nostræ luctandum est, nec frenum timori laxandum qui nos ad defectionem sollicitat. Et Christus zelum eorum benedicit dum ita congregatis apparet: & Thomas merito privatur communi fratrum suorum gratia, quod tanquam vagus aut erraticus miles ab unitatis vexillo discesserat. Discant ergo qui nimium timidi sunt, sese acuere & hortari ad corrigendum carnis suæ timorem. In primis vero cavendum ne metus eos dispergat. *Et clausæ essent januæ.* Circumstantia hæc diserte addita fuit, quia divinæ in Christo potentiæ illustre specimen continet. Nam quod putant quidam reseratas illi fuisse fores per aliquem, & humano more ingressum, prorsus à mente Euangelistæ discrepat. Sic igitur habendum est, Christum non sine miraculo ingressum esse, ut documentum ederet suæ divinitatis, quo suos discipulos magis attentos redderet. interea tamen verum esse minime concedo quod asserunt Papistæ, Christi corpus penetrasse per januas clausas. Hoc ideo contendunt ut corpus gloriosum non modo reddant simile spiritui, sed immensum esse, nulloque loco contineri obtineant. Verum nihil tale sonant verba: quia non dicit Euangelista intrasse per januas clausas; sed repente stetisse inter discipulos, quum tamen clausæ essent januæ, nec aditus illi esset patefactus manu hominis. Scimus Petrum è carcere obserato egressum esse: an ideo dicendum erit per medium ferrum & asseres penetrasse? Facessant ergo pueriles istæ argutiæ, quæ nihil prorsus habent solidi, & secum trahunt multa deliria. Nobis sufficiat quod Christus insigni miraculo resurrectionis suæ fidem sancire voluit apud discipulos. *Pax vobis.* Vulgaris est salutandi forma apud Hebræos, qui Pacis nomine fausta omnia & prospera, quæ [illegible]peti solent ad beatam vitam, designant. Tantundem ergo valet loquutio acsi dicas, Bene & feliciter sit vobis. Quod ideo moneo quia nonnulli frustra de pace & concordia hic philosophantur: quum nihil aliud Christo propositum fuerit quam discipulis bene precari.

20. *Ostendit eis manus.*] Hanc confirmationem addi oportuit, ut modis omnibus illis compertum esset Christum resurrexisse. Si cui indignum & alienum esse videtur Christi gloria quod vulnera adhuc à resurrectione gestet, primum cogitet Christum non tam sibi quam nobis resurrexisse: deinde quicquid in salutem nostram est, esse illi gloriosum. Nam quod seipsum ad tempus exinanivit, in eo nihil decessit ejus majestati: jam quum vulnera ista, de quibus nunc agitur, ad illustrandam resurrectionis fidem valeant, minime derogant ejus gloriæ. Siquis autem hinc colligat Christum adhuc habere confossum latus, & manus perforatas, ridiculus erit: quum certum sit temporalem fuisse vulnerum usum, donec certo persuasi essent Apostoli ipsum à morte resurrexisse. Quum dicit Joannes *gavisos* esse discipulos Domini conspectu, significat, quicquid mœroris mors Christi illis attulerat, nova vita fuisse discussum.

21. *Dixit iterum, Pax vobis.* Secunda hæc salutatio non alio mihi videtur spectare nisi ut sibi audientiam faciat Dominus, qualem merebatur rerum de quibus acturus erat magnitudo & gravitas.

Quemadmodum misit me] His verbis suos Apostolos quodammodo inaugurat Christus in officium cui prius eos destinaverat. Dimissi quidem ante fuerant per Judæam, sed tantum ut præcones qui juberent audiri summum doctorem, non autem ut Apostoli qui perpetuum obirent docendi munus. nunc autem eos Dominus legatos sibi ordinat, qui regnum ejus in mundo constituant. Maneat igitur hoc fixum, Apostolos nunc primum institui ordinarios Euangelii ministros. Perinde autem valent ejus verba acsi diceret se doctoris officio hactenus defunctum esse: completo igitur cursus sui stadio, se nunc easdem illis mandare vices. Nam intelligit hac lege se creatum fuisse à Patre Ecclesiæ doctorem ut præiret reliquis ad tempus, deinde subrogaret in suum locum qui absentis vices supplerent. Qua etiam ratione Paulus dicit eum dedisse alios Apostolos, alios *Ephes. 4.*
Euangelistas, alios Pastores, qui Ecclesiam usque *vers. 11.*
ad finem mundi gubernent. Primum itaque testatur Christus, quamvis ipso temporale habuerit docendi munus, Euangelii tamen prædicationem non exigui esse temporis, sed æternam fore. Deinde, ne minor sit doctrinæ auctoritas in ore Apostolorum, jubet in eandem quam à Patre accepit functionem ipsos succedere, eandem illis imponit personam, ac idem juris assignat. atque ita sanciri eorum ministerium oportuit: erant enim obscuri & gregarii homines. Deinde, ut in illis esset summus splendor ac dignitas, scimus tamen, quicquid est hominum, fide esse longe inferius. Quare non abs re Christus cum Apostolis suis communicat quam à Patre auctoritatem accepit: ut hoc modo declaret, non humanitus, sed Dei jussu illis injungi Euangelii prædicationem. Cæterum non ita substituit in locum suum ut summo magisterio cedat, quod penes eum unum residere voluit Pater. Manet igitur ipse æternumque manebit unicus Ecclesiæ doctor: sed hoc tantum interest, quod loquutus ore suo quamdiu in terris versatus est, nunc per Apostolos loquitur. Talis ergo est successio qua nihil Christo decedat, sed illi jus suum salvum & intactum maneat, honorque integer. est enim inviolabile illud decretum quo jubemur ipsum audire, non alios. In summa, Christus non homines hic ornare voluit, sed Euangelii doctrinam. Notandum præterea est, hic non tractari nisi de Euangelio prædicando. neque enim mittit Christus Apostolos ad expianda mundi peccata, ad justitiam comparandam: sicuti à Patre missus fuerat. Quicquid ergo peculiare habebat, hoc loco non attingit: sed ministros tantum instituit ac pastores ad regendam Ecclesiam, & ea quidem lege ut solus ipse potestatem in solidum retineat: hi vero nihil sibi vendicent præter ministerium.

22. *Insufflavit.*] Quia ad tam arduum munus nemo penitus mortalium idoneus est, ideo Christus Spiritus sui gratia instruit Apostolos. Et sane res

humana

humana facultate longe superior est, regere Ecclesiam Dei, perferre legationem æternæ salutis, erigere regnum Dei in terra, & homines ad cælos attollere. Quare nihil mirum est idoneum neminem inveniri nisi Spiritu sancto afflatum. Nemo enim potest de Christo verbum unum facere nisi Spiritus linguam ejus gubernet: tantum abest ut sufficiat quisquam ad omnes tam præclari officii partes fideliter & ex animo implendas. Cæterum hæc unius Christi gloria est, formare quos Ecclesiæ suæ doctores præficit. Nam ideo in eum effusa est plenitudo Spiritus, ut singulis ad certam mensuram conferat. Deinde quum unicus maneat Ecclesiæ pastor, necesse est ut in ministris quorum opera utitur, Spiritus sui virtutem proferat. quod etiam externo symbolo testatus est quum in Apostolos sufflavit: neque enim hoc quadraret, nisi ab eo prodiret Spiritus. Qua magis detestabile est Papistarum sacrilegium, qui honorem Filii Dei proprium ad se rapiunt. nam cornuti eorum Episcopi in creandis sacrificis Spiritum ructando se efflare jactant. Sed res ipsa clare demonstrat quantum à divino Christi flatu differat putidus eorum anhelitus: quia nihil aliud quam ex equis asinos faciunt. Adde quod non modo Spiritum Christus quem accepit, communicat cum suis discipulis, sed tanquam suum largitur, nempe quem habet cum Patre communem. Quare divinitatis gloriam sibi usurpant quicunque Spiritum se flatu dare profitentur. Jam vero notandum est, quos ad munus pastorale vocat Christus, necessariis etiam donis ornare, ut pares sint exequendo muneri, vel saltem non inanes nudique accedant. Quod si verum est, nullo negotio refellitur stulta Papistarum jactantia, qui dum suam hierarchiam magnificis præconiis extollunt, ne minimam quidem scintillam Spiritus sancti possunt in suis Episcopis ostendere. Volunt ut legitimos credamus esse Ecclesiæ pastores, adeoque Apostolos & vicarios Christi, quos apparet omni Spiritus gratia prorsus esse vacuos. Atqui hic nobis certa regula præscribitur æstimandæ eorum vocationis qui Ecclesiæ Dei præsunt, si videmus Spiritu sancto donatos. Præcipue tamen voluit Christus ordinis Apostolici dignitatem asserere. Æquum enim erat ut singularis esset eorum auctoritas qui primi & præcipui ad prædicandum Euangelium electi erant. Verum si tunc flatu Spiritum Christus contulit Apostolis, videtur supervacua fuisse Spiritus sancti missio quæ postea sequuta est. Respondeo, sic datum fuisse Apostolis Spiritum hoc loco, ut aspersi duntaxat fuerint ejus gratia, non autem plena virtute imbuti. Nam quum apparuit in linguis igneis Spiritus super eos, prorsus fuerunt renovati. Et sane non ita eos nunc constituit Euangelii sui præcones
Actor. 1. vers. 4. ut statim ad opus emittat: sed potius (ut alibi habetur) quiescere eos jussit. Et, si rite omnia expendimus, non tam in præsentia necessariis eos dotibus instruit quam in futurum tempus Spiritus sui organa destinat. Quare hic flatus ad magnificam illam Spiritus missionem, quam totier pollicitus fuerat, magna ex parte referri ac extendi debet. Porro quum arcana inspiratione posset Christus gratiam conferre Apostolis, visibilem flatum addere voluit ad eos melius confirmandos. Symbolum autem hoc sumpsit Christus à vulgari Scripturæ more, cui tritum est Spiritum conferre vento. cujus similitudinis ratio breviter exposita fuit supra capite tertio. Sed observent lectores externo & visibili symbolo simul verbum conjungi. nam & hinc Sacramenta vim suam mutuantur. non quod in voce quæ auribus personat, inclusa sit Spiritus efficacia; sed quia à testimonio verbi pendet eorum omnium effectus quæ ex Sacramentis percipiunt fideles. Flat Christus in Apostolos: hi non flatum modo, sed Spiritum quoque recipiunt. Cur, nisi quia illis Christus promittit? Similiter in Baptismo Christum induimus, abluimur ejus sanguine, crucifigitur vetus homo noster ut regnet in nobis Dei justitia. In sacra Cœna spiritualiter Christi carne & sanguine pascimur. Unde tanta vis, nisi ex Christi promissione, qui Spiritu suo efficit ac præstat quod verbo testatur? Sciamus ergo quæcunque commenti sunt homines sacramenta, nihil aliud quam mera ludibria esse, aut frivolos lusus: quia nulla signis potest constare veritas nisi ubi adest verbum Domini. Quoniam autem nunquam ita in sacris luditur sine impia Dei contumelia & animarum interitu, summo studio cavendæ sunt tales Satanæ præstigiæ. Siquis objiciat, non esse culpandum quod faciunt Episcopi Papales, dum flatu inaugurant suos sacrificos, quia illic verbum Christi annexum est signo: responsio in promptu est, Christum non loquutum esse Apostolis ut perpetuum Sacramentum in Ecclesia institueret: sed semel testari voluisse quod nuper diximus, non aliunde quam à se solo prodire Spiritum: deinde se nunquam munus injungere quin simul virtutem suppeditet ministris suis, eosque facultate instruat. Omitto quod in Papatu in finem longe diversum, vel potius contrarium, sacrifici creantur, nempe ad mactandum quotidie Christum: quum ad homines Euangelii gladio immolandos creati fuerint Apostoli. Interea tenendum est illud quoque, Christum solum dare quicquid bonorum in signis externis figurat ac promittit: non enim ab externo flatu, sed à seipso Apostolos jubet Spiritum accipere.

23. *Quorum remiseritis peccata.*] Non dubium est quin hic breviter complexus sit Dominus Euangelii summam. Neque enim separanda est hæc potestas remittendi peccata à docendi officio, cui uno contextu annexa est. Dixerat paulo ante Christus, Sicut misit me vivens Pater, ita & ego mitto vos: nunc quorsum spectet, ac quid sibi velit ista legatio, declarat. tantum interposuit quod necesse erat, se illis Spiritum sanctum dare, nequid ex seipsis agerent. Hic ergo præcipuus est Euangelii prædicandi finis, ut Deo reconcilientur homines. quod fit gratuita peccatorum venia: quemadmodum & Paulus docet 2 Corinth. 5: 18. ubi Euangelium hac ratione appellat ministerium reconciliationis. Multa quidem alia continet Euangelium, sed hoc in primis agit illic Deus ut recipiat homines in gratiam, peccata non imputando. Quare si fideles Euangelii ministros præstare volumus, summo studio in hanc partem incumbere decet. nam in hoc maxime differt à profana philosophia Euangelium, quia hominis salutem in gratuita peccatorum remissione constituit. Nam & hinc fluunt alia Dei beneficia, ut nos illuminet Deus, ac regeneret suo Spiritu, ut reformet ad imaginem suam, ut invicta fortitudine contra mundum & Satanam nos armet. Itaque tota pietatis doctrina & spirituale Ecclesiæ ædificium fundamento illo nititur, quod Deus nos à peccatis omnibus absolutos gratis sibi adoptat. Cæterum ita mandatum Christus injungit Apostolis remittendi peccata, ut minime quod suum est in ipsos transferat. Proprium ejus est peccata remittere. hunc honorem, quatenus in ipsum competit, Apostolis non resignat: sed jubet suo nomine remissionem peccatorum testari, ut per eos Deo homines reconciliet. denique solus ipse, proprie loquendo, per Apostolos suos peccata remittit. Potest tamen quæri, quum testes solum vel præcones hujus beneficii, non auctores eos constituat, cur tam magnifice extollat eorum potestatem. Respondeo, hoc stabiliendæ fidei nostræ fuisse datum. Nihil nostra magis interest quam ut secure statuere nobis liceat, non venire in memoriam peccata nostra coram Deo. Zacharias in suo Cantico hanc vocat Luc. 1.
scientiam salutis. Ad eam probandam quum Deus vers. 77.
utatur hominum testimonio, nunquam acquiescent conscientiæ, nisi in eorum persona Deum ipsum loquentem agnoscant. Ideo dicit Paulus, Hortamur 2 Cor. 5.
vos ut vers. 20.

vos ut reconciliemini Deo: tanquam Christo per nos obsecraote. Videmus nunc cur tam splendido elogio commendet Christus ac ornet ministerium quod Apostolis injungit, nempe ut tuto sibi persuadeant fideles ratum esse quod audiunt de remissis peccatis: nec minoris faciant reconciliationem quæ voce hominum offertur, quam si Deus ipse manum è cælo porrigeret. Ac uberrimum hujus doctrinæ fructum quotidie percipit Ecclesia, dum Pastores suos intelligit divinitus ordinatos esse æternæ salutis sponsores: nec peccatorum remissionem, quæ apud illos est deposita, procul esse quærendam. Nec vero propterea vilescere nobis debet incomparabilis hic thesaurus quia in vasis fictilibus exponitur: sed est cur agamus gratias Deo, qui tanto honore dignatus est homines ut in testanda peccatorum remissione suam ac Filii sui personam sustineant. Fanaticos autem homines sciamus, dum banc legationem spernunt, Christi sanguinem pedibus calcare. Rursum plusquam insulsi sunt Papistæ, qui locum hunc ad magicas suas absolutiones detorquent. Nisi quis peccata sua confessus sit in aurem sacerdotis, nulla, secundum eos, speranda est remissio. Christus enim peccata voluit per Apostolos remitti: absolvere autem nequeunt nisi causa cognita. ergo confiteri necesse est. Sed ridicula est eorum hallucinatio, dum summum causæ cardinem prætereunt: nempe hoc juris concessum esse Apostolis ad asserendam Euangelii auctoritatem, cujus illis commissa erat prædicatio. Neque enim confessionarios hic instituit Christus, qui occultis susurris examen de singulis peccatis habeant: sed vocales Euangelii sui præcones, qui gratiam expiationis per Christum partæ piorum cordibus obsignent. Quare tenendus est modus remittendi peccata, ut sciamus quænam sit ista quæ Apostolis data est potestas. *Quorum retinueritis.* Hoc secundum membrum addit Christus ad terreodos Euangelii sui contemptores, ut sciant non impune cessuram sibi esse hanc superbiam. Ergo sicuti Apostolis injuncta est salutis & vitæ æternæ legatio, ita rursum armati fuerunt vindicta adversus omnes impios qui oblatam sibi salutem respuunt, ut docet Paulus 2 Cor. 10: 6. Cæterum ordine posterius est: quia priore loco ostendi oportuit verum & genuinum Euangelii prædicandi finem. Quod Deo reconciliamur, hoc Euaogelii proprium est: accidentale vero, quod morti æternæ addicuntur increduli. Qua ratione Paulus, dum illam cujus nuper memini vindictam denunciat incredulis, mox subjicit, Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Significat enim proprium esse Euangelii ut invitet omnes ad salutem: adveotitium autem esse ut interitum quibusdam afferat. Notandum tamen est, quisquis Euangelii vocem audit, nisi peccatorum remissionem illic sibi promissam amplectitur, reatu & æterna damnatione obstringi. Nam sicut Dei filiis odor est vivificus, ita iis qui pereunt odor est mortis in mortem. Non quod necessaria sit damnandis reprobis Euangelii prædicatio, quum natura perditi simus omnes, & præter hæreditariam maledictionem novas mortis causas sibi quisque accersat: sed quia multo graviorem pœnam meretur eorum contumacia qui scientes & volentes Filium Dei sperount.

24. Thomas autem unus ex duodecim, qui vocabatur Didymus, non erat cum illis quando venit Jesus.

25. Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ipse autem dixit eis, Nisi videro in manibus ejus vestigium clavorum, & misero digitum meum in vestigium clavorum, manumque meam misero in latus ejus, oon credam.

26. Post dies autem octo rursus erant intus discipuli ejus, & Thomas cum ipsis. Venit ergo Jesus quum januæ essent clausæ, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27. Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas: & infer manum tuam, & mitte in latus meum: & ne sis infidelis, sed fidelis.

28. Respondit Thomas, & dixit ei, Domious meus, & Deus meus.

29. Dicit ei Jesus, Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui oon viderunt, & crediderunt.

24. *Thomas autem.*] Hic Thomæ incredulitas refertur, ut inde melius confirmetur piorum fides. Non modo tardus ille & difficilis ad credeodum fuit. sed etiam contumax. Fecit ejus durities ut se rursus eadem specie videndum atque etiam palpandum Christus præberet. Hoc modo non illi solum, sed nobis quoque novum adjumentum accessit testandæ Christi resurrectioni. Cæterum nobis exemplo est Thomæ pervicacia, pravitatem hanc fere omnibus esse ingenitam, ut sponte seipsos impediant dum patefactus est ad fidem ingressus.

25. *Nisi videro &c.*] Hic notatur fons vitii, quia sapere quisque vult ex proprio sensu, nimiumque sibi indulget. Hæc vero verba nihil habent affine fidei, sed sensuale est (ut ita loquar) judicium. Idem omnibus accidit qui sibi addicti sont, ut verbo Dei locum non relinquant. Nihil interest locumne clavorum, an figuram aut vestigium legas. fieri enim potest ut librarii τύπον verterint in τόπον, vel econverso: sensus tamen propterea non variat. Ideo liberum sit lectoribus utrum magis placuerit eligere.

27. *Infer digitum tuum.*] De Christi ingressu & salutandi forma qua usus est, jam semel diximus. Porro quod tam facile Christus Thomæ concedit quod improbe petierat, adeoque ad manus suas palpandas, & contrectandum vulnus lateris ultro eum invitat; hinc colligimus quam sedulo nostræ pariter & illius fidei consuluerit. Nec enim unius Thomæ, sed nostri quoque habita fuit ratio: ne quid ad stabiliendam fidem nostram deesset. Mirus autem ac prodigiosus Thomæ stupor: simplici Christi aspectu non contentus, manus quoque habere volebat resurrectionis testes. ita oon pertinax solum, sed superbus etiam, & in Christum contumeliosus erat. Nunc saltem viso Christo pudore confundi & expavescere debuerat. atqui perinde acsi nullius culpæ esset sibi conscius, audacter & intrepide manum suam iogerit. Colligere enim promptum est ex verbis Euangelistæ non prius resipuisse quam tactu ipso convictus esset. Ita scilicet dum minus honoris quam par sit tribuimus verbo Domini, sensim non cogitantibus obrepit deterior pervicacia quæ illius contemptum secum affert, omnemque ejus reverentiam nobis excutit. Quo magis laborandum est in cohibenda ingenii nostri lascivia, ne sibi quisque plus quam fas est in repugnando promittens, quasi extincto pietatis sensu, fidei januam sibi præcludat.

28. *Dominus meus, & Deus meus.*] Sero tandem expergiscitur Thomas: & quemadmodum solent qui ex alienatione mentis ad seipsos redeunt, præ admiratione exclamat, Dominus meus, & Deus meus. nam abrupta oratio plus habet vehementiæ. Nec dubium est quin pudore compulsus eruperit in hanc vocem, qua suam socordiam damnaret. Adhæc tam subita accla-

acclamatio fidem non prorsus in eo fuisse extinctam demonstrat, quamvis suffocata esset. Non enim Christi divinitatem in ejus latere vel manibus attrectat: sed ex signis illis multo plus colligit quam ostendant. Unde hoc, nisi quia repente ex oblivione & veterno ad seipsum redit? Ergo verum esse apparet quod jam dixi, fidem quæ abolita videbatur, latuisse velut obrutam in ejus corde. Idem & multis interdum contingit. nam ad tempus quasi abjecto Dei timore lasciviunt, ut nulla jam appareat in illis fides: simulac vero aliqua Dei ferula castigati sunt, subacta carnis ferocia redeunt ad sanam mentem. Certe morbus per se ad docendam pietatem non sufficeret. unde colligimus, purgatis impedimentis emergere bonum semen quod jacebat oppressum. Cujus rei insigne extitit exemplum in Davide. nam libidinis suæ compos videmus quam secure exultet: nemo non putasset deletam eo tempore fidem ex ejus animo fuisse. Atqui brevi Prophetæ admonitione tam subito in viam revocatur, ut colligere promptum sit igniculum aliquem, licet demersus esset, stetisse tamen in ejus animo, qui mox in flammam erumperet. Quantum ad homines spectat, perinde rei sunt acsi & fide & omni Spiritus sancti gratia se abdicassent. sed fit immensa Dei bonitate ne electi in tantum alienationis præcipitium ruant. quare sollicite cavendum est ne à fide excidamus. Statuendum tamen est Deum occulto freno electos suos retinere ne exitialiter cadant, & miraculo fovere semper in eorum cordibus qualescunque fidei scintillas, quas novo Spiritus sui afflatu suo postea tempore accendat. Cæterum duo sunt hujus confessionis membra. Fatetur Thomas Christum esse Dominum suum: deinde altius conscendit, ac Deum quoque nominat. Scimus quo sensu tribuat Christo Scriptura *Domini* nomen: quia scilicet constitutus est à Patre summus moderator qui imperio suo omnia contineat, coram quo flectatur omne genu, qui denique sit Patris vicarius in mundo gubernando. Ita proprie Domini nomen in eum competit quatenus Mediator est in carne manifestatus & caput Ecclesiæ. Sed Thomas ex quo Dominum agnovit, statim evehitur ad æternam ejus divinitatem. & merito: nam ideo descendit ad nos Christus, & primum quidem exinanitus est, deinde collocatus ad Patris dexteram, cæli terræque dominium obtinuit, ut nos ad divinam suam & Patris gloriam attolleret. Quare ut fides nostra ad æternam Christi divinitatem perveniat, initium fieri oportet ab ea notitia quæ propior est & magis facilis. Ita vere à quibusdam dictum est, à Christo homine nos deduci ad Christum Deum: quia sic gradatim proficit fides nostra ut Christum in terra apprehendens, natum in stabulo, suspensum in cruce, ad gloriam resurrectionis transeat: ac inde tandem ad æternam ejus vitam & potentiam, in qua refulget divina ejus majestas. Interea sic habendum est, non posse Christum rite à nobis Dominum cognosci quin mox succedat divinitatis ejus cognitio. Nec vero dubium est quin hæc communis piorum omnium debeat esse confessio, quam videmus à Christo probari. Nunquam certe passus fuisset honorem Patri ereptum falso & temere in se transferri. atqui manifeste ratum habet quod dictum fuit à Thoma. Quare unus hic locus ad refellendam Arii insaniam abunde sufficit. Neque enim duos imaginari Deos fas est. Adde quod simul hic exprimitur personæ unitas in Christo quum idem & Deus & Dominus vocatur. Emphatice etiam *suum* his appellat, ut declaret ex vivo & serio fidei sensu se loqui.

29. *Quia vidisti me, Thoma.*] Nihil in Thoma reprehendit Christus nisi quod adeo fuerit tardus ad credendum, ut violenter trahi ad fidem necesse fuerit sensuum experimentis. quod prorsus abhorret à fidei natura. Siquis objiciat, nihil minus congruere quam ut fides dicatur concepta ex tactu & aspectu persuasio: solutio facilis est ex his quæ jam prius dixi. neque enim solo tactu vel aspectu simpliciter adductus est Thomas ut Christum esse Deum suum crederet: sed expergefactus in memoriam revocavit quæ prius fere effluxerat doctrinam. Neque enim ex nudis rerum experimentis manare fides potest, sed necesse est ut originem habeat à verbo Dei. Thomam ergo ideo objurgat Christus quod verbo suo minus habuerit honoris quam debebat, & fidem, quæ nascitur ex auditu, & prorsus in verbum intenta esse debet, ad alios sensus alligaverit. *Beati qui non viderunt & crediderunt.* Hic fidem eo nomine commendat Christus quod in simplici verbo acquiescens à sensu & ratione carnis minime pendet. Brevi ergo definitione vim & naturam fidei complectitur, nempe quod non subsistit in præsenti aspectu, sed penetrat usque ad cælos, ut credat quæ sunt abscondita ab humano sensu. Et certe hoc dandum est honoris Deo, ut nobis αὐτόπιστος sit ejus veritas. Habet quidem suum aspectum fides, sed qui in mundo & terrenis objectis minime subsistit. qua ratione dicitur *Hebr. 11. vers. 1.* rerum invisibilium vel non apparentium demonstratio. Paulus autem eam aspectui opponens, significat *2 Cor. 5. vers. 7.* non hærere in considerando præsentium rerum statu, nec circumspicere ad ea quæ in mundo apparent: sed ab ore Dei pendere, & verbo Dei fretam superare totum mundum, ut suam anchoram in cælo figat. Summa est, non esse rectam fidem nisi quæ in verbo Dei fundata, ad invisibile Dei regnum consurgit, ut superior sit omni humana apprehensione. Siquis objiciat hanc Christi sententiam cum altera pugnare, ubi pronunciat beatos esse oculos qui *Mat. 13. vers. 16.* ipsum præsentem cernunt: respondeo, non de corporali tantum aspectu Christum illic loqui, ut hoc loco; sed de revelatione quæ piis omnibus communis est, ex quo ipse mundo Redemptor apparuit. Apostolos cum sanctis Regibus & Prophetis comparat, qui sub obscuris Legis Mosaicæ umbris detenti fuerant. Nunc potiorem fidelium sortem esse dicit, quia plenior lux illis affulgeat: imo quia exhibita sit illis figurarum substantia & veritas. Christum tunc oculis carnis cernebant multi impii, qui tamen nihilo propterea beatiores erant: nos vero qui Christum nunquam oculis aspeximus, beatitudine ista fruimur quam Christus commendat. Unde sequitur, beatos vocari oculos qui spiritualiter quod in eo cæleste est ac divinum considerant. Nam hodie non secus intuemur Christum in Evangelio acsi præsentem se nobis sisteret. Quo sensu dicit Paulus ad Galatas, Crucifigi eum ante oculos nostros. *Gal. 3. vers. 1.* Quare si cupimus in Christo videre quod nos felices ac beatos reddat, discamus credere non videndo. His Christi verbis respondet quod habetur 1 Pet. 1: 8. ubi laudantur fideles qui Christum diligunt, quem non viderunt: & exultant gaudio inenarrabili, quamvis eum non aspiciant. Quod autem Papistæ hæc verba torquent ad suam transsubstantiationem probandam, plusquam frivolum est: Ut beati simus, credere nos jubent Christum esse in specie panis. sed nihil minus fuisse Christo propositum scimus quam ut fidem subjiceret hominum commentis: quæ si minimum transiliat ultra verbi metas, desinit jam esse fides. Si credere promiscue oportet quæ non videntur, quicquid prodigiorum fingere hominibus placuerit, quicquid fabularum effutire, fidem nostram habebit obstrictam. Ergo ut locum habeat hæc Christi sententia, in primis probandum est ex verbo Dei id de quo ambigitur. Verbum quidem pro sua transsubstantiatione afferunt, sed quod probe expositum nihil eorum delirio suffragatur.

30. Multa

30. Multa quidem etiam alia signa fecit Jesus coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in libro hoc.

31. Hæc autem scripta sunt ut credatis quod Jesus est Christus Filius Dei: & ut credentes vitam habeatis in nomine ipsius.

30. *Multa quidem.*] Nisi addita fuisset ista occupatio, putassent lectores nullum ex miraculis quæ Christus edidit, à Joanne fuisse omissum, seque hic plenam babere & integram omnium historiam. Primum ergo testatur Joannes quædam tantum ex multis se scripsisse: non quod alia memoratu indigna fuerint; sed quia hæc ad fidem ædificandam satis erant. Neque tamen inde sequitur frustra fuisse edita: quia illi seculo proderant. Deinde etiamsi hodie nobis ignotæ sint eorum species, pro nihilo tamen minime ducendum est quod tenemus ingenti miraculorum copia obsignatum fuisse Euangelium.

31. *Hæc autem scripta sunt.*] His verbis significat, scriptis se mandasse quod nobis satisfacere deberet: quia abunde sufficiat ad fidei nostræ confirmationem. Vanæ enim hominum curiositati occurrere voluit, quæ inexplebilis est, & nimis licenter sibi indulget. Porro Joannem non latebat quid alii etiam Euangelistæ scripsissent, Quum autem nihil minus illi fuisset propositum quam abolere eorum scripta, proculdubio eorum narrationem à sua non separat. Videtur tamen absurdum esse fidem in miraculis fundari, quam Dei promissionibus & verbo penitus addictam esse oportet. Respondeo, non alium hic usum dari miraculis quam ut fidei adminicula sint ac fulturæ. Valent enim ad præparandas hominum mentes, quo plus reverentiæ deferant verbo Dei. Scimus enim quam frigida sit & tarda nostra attentio, nisi aliunde stimulemur. Deinde non parum authoritatis accedit receptæ jam doctrinæ, quum ejus fulciendæ causa potentem manum suam è cælo exerit: *Marc. 16. vers. 20.* quemadmodum dicit Marcus docuisse Apostolos, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Ergo quamvis proprie fides in verbum Dei recumbat, & ad verbum respiciat, tanquam ad unicum suum scopum: non tamen vana est accessio ex miraculis, modo ipsa quoque ad verbum referantur, eoque fidem dirigant. Cur miracula vocentur signa, alibi diximus: nempe quod illis Dominus ad considerandam suam virtutem excitat, dum aliquid novum & insolitum ostendit. *Quod Jesus est Christus.* Christum intelligit qualis in Lege & Prophetis fuerat promissus, nempe Mediator Dei & hominum, summus Patris legatus, unicus mundi instaurator, & author perfectæ felicitatis. Neque enim nudum & inanem titulum arripuit Joannes quo Filium Dei ornaret: sed complexus est sub Christi nomine quæcunque illi officia Prophetæ assignant. Ideo considerandus est nobis qualis illic describitur. Quo melius patet quod nuper dictum fuit, Fidem in miraculis non hærere, sed recta deduci ad Verbum. Perinde est enim ac si dixisset Joannes, miraculis comprobatum esse quod olim Prophetæ verbo docuerant. Et sane videmus Euangelistas ipsos non simpliciter insistere recitandis miraculis, sed magis in doctrina occupari: quia per se miracula nihil nisi confusam admirationem parerent. Quare sensus verborum est, scripta hæc esse ut credamus, quatenus signis adjuvari potest fides. Addit, *Filius Dei:* quia ex communi hominum ordine nemo repertus fuisset ad res tantas peragendas idoneus, nempe ad Patrem nobis placandum, ad expianda mundi peccata, ad mortem abolendam, ad diruendum Satanæ regnum, ad veram justitiam & salutem nobis afferendam. Cæterum quum *Filii* nomen unice in Christum competat, sequitur non adoptione esse Filium, sed natura. quare in hoc nomine continetur æterna Christi divinitas. Et certe qui Christum in tam luculentis documentis quæ in Euangelio extant, Deum non agnoscit, quia cæcutit in plena luce, ne Solis quidem ac terræ intuitu dignus est. *Ut credentes vitam habeatis.* Hic quoque fidei effectus additus est ad cohibendam hominum cupiditatem, ne plura scire appetant quam quæ sufficiunt ad vitam obtinendam. Quænam enim ista esset improbitas, non contentum esse æterna salute, ac velle transilire regni cælestis metas? Cæterum hic præcipuum doctrinæ suæ caput repetit Joannes, Fide nos vitam æternam consequi: quia extra Christum mortui, sola ejus gratia in vitam restituimur. Qua de re satis multa diximus supra capite tertio & quinto. Quod *Christi nomen* potius dixit quam *Christum*, hujus loquutionis ratio exposita fuit primo capite, vers. 12., eo se referat lector, si videbitur, ne sæpius eadem iterando molestus sim.

CAP. XXI.

POstea manifestavit se iterum Jesus discipulis ad mare Tiberiadis. manifestavit autem sic,

2. Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanaël, qui erat à Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex discipulis ejus duo.

3. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscatum. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Exierunt & ascenderunt in navem statim, & illa nocte nihil ceperunt.

4. Mane autem jam facto stetit Jesus in littore: non tamen cognoverunt discipuli quod Jesus esset.

5. Dicit eis Jesus, Pueri, num quid obsonii habetis? Responderunt ei, Non.

6. At ille dixit eis, Mittite in dextram navigii partem rete, & invenietis. Miserunt ergo, & jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

7. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.

8. Alii autem discipuli navigiolo venerunt (non enim longe aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete piscium.

9. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

10. Dicit eis Jesus, Afferte de piscibus quos prendidistis nunc.

11. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. & quum tot essent, non est scissum rete.

12. Dicit eis Jesus, Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, Tu quis es? quum scirent quod Dominus esset.

13. Venit itaque Jesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14. Hac jam tertia vice manifestatus est Jesus discipulis suis, postquam resurrexerat à mortuis.

1. *Postea manifestavit.*] Incumbit adhuc Euangelista in Christi resurrectionem probandam, ac narrat septem eum discipulis apparuisse: inter quos Thomam numerat, non tam honoris causa quam quod ejus testimonio citius credendum est, quo magis obstinata fuit ejus incredulitas. Est autem satis prolixus Euangelista: quia circumstantias omnes diligenter colligit quæ ad certitudinem historiæ faciunt. Lacum Tiberiadis more Hebraico mare vocari alibi diximus.

3. *Vado piscatum.*] Quod operam piscationi dabat Petrus, non debet videri alienum ejus officio. Flatu ordinatus fuerat Apostolus, ut nuper visum est: sed tantisper cessabat dum indueretur nova virtute. Nondum enim ad exercendum docendi munus prodire jussus fuerat: sed tantum admonitus de futura vocatione, ut ipse & reliqui intelligerent non frustra se ab initio fuisse electos. Interea agunt quod solebant, & quod privatos homines decebat. Paulus quidem in medio prædicationis cursu victum manibus quærebat: sed diversa fuit illa ratio. sic enim partiebatur tempus ne labores manuarii eum à docendo abstraherent: Petrus autem & ejus comites, quia ab omni publica functione otium est, libere se totos piscationi impendunt. *Illa nocte nihil ceperunt.* Tota nocte passus est Deus frustra eos satagere, ad illustrandam miraculi fidem. Nam si quid cepissent, non ita clare in continuo successu innotuisset Christi virtus: sed dum tota nocte frustrati, subito ingenti captura potiuntur, justa illis datur occasio agnoscendæ Domini gratiæ. Eodem etiam modo fideles sæpe exercet Deus, quo suam illis benedictionem commendet. Si prospere semper succederet quoties labori manum admovemus, nemo fere Dei benedictioni acceptum ferret quod haberet operæ suæ pretium: jactarent omnes suam industriam, & manus suas oscularentur: sed ubi interdum nullo profectu se fatigant ac macerant, siquis postea melior fructus contingit, coguntur aliquid extraordinarium agnoscere. Ita fit ut laudem prosperi successus Dei gratiæ tribuere incipiant.

6. *Mitte in dextram partem*] Non imperat Christus pro jure ac potestate Magistri ac Domini: sed consulit ut unus quispiam è populo. Discipuli autem consilii inopes, homini quamvis ignoto facile obtemperant. si ante primum jactum tale aliquid audissent, non fuissent tam prompti ad parendum. Quod ideo moneo, nequis miretur ita fuisse morigeros, quum jam longa & irrita fatigatione essent domiti. Quanquam non vulgare hoc fuit tolerantiæ documentum, quod laborem, in quo se infeliciter exercuerant tota nocte, post exortam diei lucem continuant. Et certe ut Dei benedictioni locus detur, constanter expectanda est. nihil enim magis præposterum quam manum statim ab opera retrahere, nisi fructuosa appareat. Serio laborasse discipulos testis Petri nuditas. Atqui non detrectant periculum facere novi jactus, ne quam occasionem negligant. Quod tamen obsequuntur Christi præcepto, fidei adscribi non potest. audiunt enim tanquam ignotum hominem. Nunc si nobis molesta est nostra vocatio, quia videtur esse sterilis labor quem suscipimus: ubi tamen nos Dominus ad pergendi constantiam hortatur, colligere animos decet: non deerit tandem felix eventus, sed opportuno tempore.

7. *Dicit ergo discipulus ille.*] Suo exemplo docet Euangelista, quoties nobis præter spem bene succedit, tollendas esse ad Deum mentes. quia venire protinus in mentem debet, ex ejus fluxisse gratia beneficium hoc, qui bonorum omnium author est. Pia ista Divinæ gratiæ agnitio, quæ Joannis animo insidebat, eum ad Christi quoque notitiam deduxit. neque enim Christum oculis cognoscit: sed quia persuasus est divinitus oblatam esse piscium copiam, colligit Christum esse à quo directæ fuerant ipsorum manus. Sed quemadmodum in Joanne prior est fides, ita mox Petrus eum ardore superat, quando posthabita ratione periculi, in lacum se projicit, sequuntur alii navigio. Perveniunt quidem omnes tandem ad Christum: sed Petrum singularis ardor præ aliis rapit. Cæterum ambulandóne an natando trajecerit ad ripam, dubium est. Hoc tenere sufficiat, quod relicto navigio iter arripuerit, non fuisse præcipitem temeritatis impetum: sed pro zeli sui mensura ante alios progressum esse. *Non valebant illud trahere.* Primum in tam copiosa piscium captura Christus suæ virtutis specimen edidit: alterum vero, dum occulta sua virtute integrum rete servavit, quod alias scindi ac disrumpi necesse erat. Jam accedunt aliæ circumstantiæ, quod carbones in ripa accensos reperiunt discipuli, quod adsunt pisces, quod expositus est illic etiam panis. Quantum ad piscium numerum spectat, non est sublime aliquod in eo quærendum mysterium. Argute Augustinus ex repetitis numeris Legem inde & Euangelium conflat: verum si quis propius expendat, reperiet puerilem esse lusum.

10. *Afferte de piscibus.*] Tametsi momento impletum fuerat rete citra magnum eorum laborem, capturam tamen illis Christus assignat. Sic panem vocamus nostrum, quem petentes nobis dari, fatemur ex Dei benedictione provenire.

12. *Nemo discipulorum audebat.*] Quæri potest quid illis obstiterit, pudorne ex reverentia, an aliud quippiam. Atqui si videbat Christus eos ambigere, debuit (ut sæpe alias) occurrere eorum dubitationi. Respondeo, non aliam fuisse pudoris causam nisi quia satis constabat esse Christum. sciscitari enim solemus de rebus dubiis & obscuris. Significat ergo Euangelista non interrogasse discipulos Christum, quod veriti fuerint illi injuriam facere: adeo se clare conspicuis signis patefecerat.

14. *Hac jam tertia vice*] Numerus ternarius ad temporis distantiam refertur. Plus septies apparuerat Christus: sed quicquid uno die gestum fuerat, sub manifestatione una complectitur. Significat ergo per intervalla visum esse Christum discipulis, ut fidem suæ resurrectionis faceret.

15. Quum ergo pransi essent, dicit Simoni Petro Jesus, Simon Joannis, diligis me plus quam hi? Dicit ei, etiam Domine. tu scis quod amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

16. Dicit ei rursus secundo, Simon Joannis, diligis me? Ait illi, Etiam Domine: tu scis quod amem te. Dicit ei, Pasce oves meas.

17. Dicit ei tertio, Simon Joannis, amas me? Indoluit Petrus quod dixisset sibi tertio, Amas me? dixitque ei, Domine, tu omnia nosti: tu scis quod amem te. Dicit ei Jesus, Pasce oves meas.

18. Amen amen dico tibi, quum esses junior, cingebas te, & ambulabas quo volebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo non vis.

2 Petr. 1. vers. 14. 19. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum: Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

15. *Quum*

15. *Quum ergo pransi essent.*] Jam narrat Euangelista quomodo Petrus in eum honoris gradum unde exciderat, restitutus fuerit. Perfida certe illa Christi abnegatio, de qua audivimus, illum Apostolatu indignum reddiderat. Quomodo enim esset idoneus fidei magister, qui turpiter ab ea defecerat? Creatus fuerat Apostolus, nempe cum Juda. Ex quo autem loci sui desertor fuerat, simul etiam privatus erat honore Apostolatus. Ergo nunc illi tam libertas docendi quam authoritas restituitur, quarum utramque amiserat sua culpa. Ac nequid illi obstaret defectionis infamia, ejus memoriam abstergit Christus ac delet. Talis in integrum restitutio & Petro & ejus auditoribus necessaria fuit: illi quidem, quo magis strenue munus suum obiret, vocationis iterum sibi injunctæ certus: bis vero, ne macula in homine hærens, occasio esset spernendi Euangelii. Hodie quoque nostra plurimum interest Petrum ad nos prodire tanquam novum hominem, cujus abolitum sit dedecus quod obstare posset ejus dignitati. *Simon Joannis, amas me?* His verbis significat Christus neminem posse fideliter servire Ecclesiæ, & operam impendere gregi pascendo, nisi altius respiciat quam ad homines. Principio munus pascendi per se laboriosum est ac molestum: quando scilicet nihil difficilius est quam homines continere sub Dei jugo: quorum multi infirmi sunt, alii leves & protervi, alii tardi & segnes, alii duri & parum dociles. Jam Satan quascunque potest offensiones ingerit quibus frangat boni pastoris animum vel debilitet. Huc accedit multorum ingratitudo & aliæ tædii causæ. Nunquam ergo in hoc officio constanter perget, nisi in cujus corde sic regnabit amor Christi, ut sui oblitus, totumque se illi addicens, impedimenta omnia superet. Ita se affectum fuisse declarat Paulus quum
2 Cor. 5. vers. 14. dicit, Charitas Christi constringit nos, hoc reputantes quod si unus mortuus est pro omnibus, omnes simul convenit esse mortuos. Quamvis enim amorem intelligat quo nos complexus est Christus, & cujus morte sua specimen præbuit, adjungit tamen mutuum affectum qui ex tanti beneficii sensu nascitur. Rursum vero alibi improbos & falsos doctores qui Ecclesiam turbant, hac nota insignit, quod non
1 Cor. 16. vers. 22. diligant Dominum Jesum. Meminerint ergo qui ad regendam Ecclesiam vocantur, si munus suum rite probeque exequi cupiunt, initium sibi esse faciendum à Christi amore. Interim luculente testatur Christus quanti faciat salutem nostram, dum ita singulatiter pastoribus eam commendat: atque hoc sibi documentum fore asserit quantopere ab illis ametur, si eam solicite curent. Nihil certe efficacius potuit dici ad animandos Euangelii ministros, quam dum audiunt nullum Christo gratius officium esse quam quod pascendo ejus gregi impenditur. Piis autem omnibus non vulgaris inde haurienda est consolatio, dum se Filio Dei tam charos esse ac pretiosos audiunt ut eos quasi in locum suum subroget. Sed eadem doctrina non parum terroris incutere debet falsis doctoribus qui Ecclesiæ regimen pervertunt: quia non leves Christo pœnas daturi sunt, qui se ab illis violari pronuntiat. *Pasce agnos.* Verbum Pascendi Scriptura metaphorice ad quodvis regimen accommodat. hic autem quia de spirituali Ecclesiæ gubernatione agitur, operæ pretium est notare quibus partibus constet officium Pastoris. Neque enim hic nobis otiosa aliqua pingitur dignitas: nec Christus homini mortali imperium aliquod defert quod confuse exerceat pro sua libidine. Vidimus autem supra capite 10. Christum proprie unicum esse Ecclesiæ pastorem. vidimus etiam cur nomen hoc sibi sumat: nempe quia salutis doctrina regat oves suas, adeoque pascat, quia ille demum verus est animæ cibus. Jam vero quia hominum opera utitur ad prædicandam doctrinam, nomen quoque suum ad eos transfert, vel saltem cum illis communicat. Legitimi ergo demum pastores coram Deo censentur qui sub Christo capite Ecclesiæ præsunt per verbi ministerium: unde colligere promptum est quid oneris imponat Christus Petro, & qua lege eum gregi suo præficiat. Quo satis dilucide refellitur Romanensium improbitas, qui locum hunc detorquent ad stabiliendam Papatus sui tyrannidem. Petro, inquiunt, præ aliis dictum est, Pasce oves meas. Cur illi potius dictum sit quam reliquis jam ante exposuimus, nempe ut purus omni sinistra nota, liber esset ad prædicandum Euangelium: & ideo ter eum Pastorem constituit Christus, ut tres abnegationes, quibus sibi Petrus æternum probrum contraxerat, abolitæ ejus Apostolatum non impediant: quemadmodum prudenter observant Chrysostomus, Augustinus & Cyrillus, & plerique alii. Cæterum nihil Petro datum est his verbis quod non omnibus Euangelii ministris perinde sit commune. Frustra ergo Papistæ ideo contendunt esse primarium quia specialiter unus vocetur. Atque, ut demus fuisse privatim illi aliquid honoris delatum, unde quæso evincent locatum fuisse in primatu? Fuerit sane præcipuus inter Apostolos, an inde protinus sequetur fuisse universalem totius orbis Episcopum? Adde quod quicquid accepit Petrus, nihilo ad Papam magis pertinet quam ad Mahometum. Quo enim jure pro hærede Petri se venditat? Deinde quis illi sanus conceder, hic jus aliquod hæreditarium à Christo positum esse? successor tamen vult haberi. utinam quidem esset. Nemo nostrum illi repugnat quin & diligat Christum, & curam suscipiat pascendi ejus gregis. sed neglecto Christi amore, & rejecto pascendi officio, successionem jactare nimis absurdum est, nec minus stultum. Quemadmodum autem Christus docendi provinciam Petro mandans, solium idolo vel animarum carnifici erigere noluit, ex quo Ecclesiam misere opprimeret: ita breviter admonuit quale probet Ecclesiæ suæ regimen. Sic larva detrahitur cornutis omnibus Episcopis qui sola theatrica pompa & inani titulo contenti, jus Episcopale sibi arrogant.

16. *Pasce oves meas.*] Non omnes promiscue Christus pascendos tam Petro quam aliis committit, sed tantum agnos suos vel oves. Alibi autem defi- *Supr. 10. vers. 8. & 27.*
nit quosnam reputet in suo grege. Oves, inquit, meæ vocem meam audiunt, & sequuntur me, vocem alieni non audiunt. Danda quidem est opera probis doctoribus ut omnes colligant ad Christum, &c. quia discernere nequeunt inter oves ac feras bestias, tentandum est modis omnibus an mansuefacere possint qui lupis similes sunt magis quam ovibus. Sed postquam omnia conati fuerint, nonnisi electis ovibus proderit labor. Inde enim docilitas & fides, quod Pater cælestis Filio tradit in obsequium quos ante conditum mundum elegit. Cæterum admonet hic locus, nullos posse in salutem, Euangelii doctrina pasci, nisi mansuetos ac dociles. neque enim frustra Christus discipulos suos agnis & ovibus comparat. Sed simul notandum est, Dei Spiritu cicurari qui natura ursi aut leones erant.

17. *Indoluit Petrus.*] Proculdubio non sensit Petrus quorsum tenderet Christus idem toties rogando. Putat igitur oblique se insimulari, quasi non responderit ex animo. Sed jam ostendimus non fuisse supervacuam repetitionem. Deinde nondum satis expertus erat Petrus quam penitus oporteat Christi amorem eorum animis infixum esse quibus vincendæ sunt innumeræ difficultates. postea longo usu didicit non frustra tale examen esse habitum. Porro in ejus persona docentur qui subituri sunt regendæ Ecclesiæ curam non leviter tantum se excutere, sed attinet examinare quo zelo præditi sint, ne in medio cursu resiliant aut deficiant. Docemur etiam omnes, placide & æquis animis ferendum esse siquando nos Dominus rigidius examinet: quia justas habet ejus rei causas, quæ nobis plerumque sunt ignotæ.

18. *Amen amen dico tibi.*] Postquam hortatus est Christus Petrum ad pascendas oves, eundem quoque armat ad obeundam quæ instabat militiam. Ita non modo exigit ab eo fidem ac diligentiam, sed invictum animum in periculis & constantiam in toleranda cruce: deinde ad mortem obeundam, ubi opus fuerit, paratum esse jubet. Etsi autem non æqualis est Pastorum omnium conditio, convenit tamen admonitio hæc omnibus aliqua ex parte. Parcit Dominus multis, & ab eorum sanguine abstinet, hoc uno contentus quod dum vivunt, bona fide se totos illi consecrant. Sed quia novas subinde pugnas & multiplices movet Satan, necesse est ad mortem paratos esse quicunque pascendi munus suscipiunt: ut certe illis negotium est non solum cum ovibus, sed etiam cum lupis. Quod ad Petrum spectat, voluit eum Christus de exitu suo præmonitum, ut assidue meditaretur sanciendam esse demum proprio sanguine doctrinam cujus erat minister. Quanquam videtur Christus in his verbis non ejus tantum habuisse respectum, sed martyris elogio apud alios ornasse, acsi dixisset fore longe alium athletam quam se præstiterat. *Quum esses junior.* Videtur senectus quieti & otio esse destinata: quare vacatio senibus dari solet ab oneribus publicis, & milites fiunt emeriti. Poterat ergo Petrus sibi in illa ætate promittere tranquillum vitæ statum: contra pronuntiat Christus inversum iri naturæ ordinem, ut qui suo arbitrio juvenis vixerat, senex alieno regatur, & quidem violentum imperium ferat. Cæterum in Petro insigne habemus communis nostræ sortis speculum. Multis commoda est ac jucunda vitæ ratio antequam à Christo vocentur: simulac nomen illi dederunt, ac recepti sunt in discipulos, vel saltem aliquanto post tempore, trahuntur ad graves pugnas, ad tumultuosam vitam, ad ingentia pericula, interdum ad ipsam quoque mortem. Hæc conditio tametsi dura est, non tamen ægre ferenda. Interea sic temperat Dominus crucem qua vult servos suos experiri, ut illis tantisper indulgeat dum maturuerit eorum virtus. neque enim ignota est illi eorum infirmitas ultra cujus modum eos non urget. Sic Petro ignovit quamdiu tenerum adhuc atque imbellem esse ipsum videbat. Discamus ergo nos illi ad extremum usque spiritum offerre, modo robur suppeditet. Qua in re fœda multorum ingratitudo apparet. Nam quo mitius nobiscum agit Dominus, eo magis assuescimus ad perpetuam mollitiem. Ita vix centesimus quisque reperitur qui non obstrepat, si post longam indulgentiam durius tractetur. Atqui potius reputanda erat Dei humanitas, quod nobis ad tempus parcit. Ita dicit Christus se, quamdiu in terris versatus est, discipulos

Matth. 9. vers. 15. suos hilariter habuisse, acsi nuptiis interessent, quos postea manebant jejunia & lachrymæ. *Alius te cinget.* Multi genus mortis notari putant, quod extensis brachiis suspensus fuerit: verum ego simpliciter cingendi verbo comprehendi interpretor externas omnes actiones quibus se & vitam suam homo componit. *Cingebas te.* hoc est, induebas prout libitum erat: posthac autem tolletur hæc formandi habitus libertas. Porro quo supplicii genere affectus fuerit Petrus, nescire præstat, quam dubiis fabulis habere fidem. *Ducet quo non vis.* Sensus est, Petrum non suo fato, sed vi & gladio moriturum. Sed videtur absurdum quod Christus mortem ejus voluntariam fore negat. nam ut nulla constantia, sic nulla martyrii laus ubi quis ad mortem invitus rapitur. Verum hoc ad dissidium carnis & spiritus, quod sentiunt in se fideles, referri debet. nunquam enim tam libero solutoque affectu obsequimur Deo, quin mundus & caro velut funiculis quibusdam in contrarium nos retrahant. Unde illa Pauli querimonia, Rom. 7.

Non quod volo bonum, hoc facio, &c. Præterea vers. 19.

notandum est, naturaliter omnibus insitum esse mortis horrorem: quia naturæ repugnat velle dissolvi. Itaque Christus, etsi toto corde compositus erat ad parendum Deo. mortem tamen deprecatur. Adde quod Petro formidabiles erant cruciatus ex hominum sævitia. quare nihil mirum si mortem aliquatenus refugerit. Sed in eo clarius probabit quam Deo obedientiam præstabat, quod mortem, quam per se libenter fugisset, sponte tamen obiit: quia sciebat ita placere Deo, neque enim ulla fuisset patientia absque animi passione. Atque hæc cognitu valde utilis est doctrina. Nam & nos ad preces solicitat: quia nunquam absque singulari Dei auxilio vincere possemus mortis timorem: ideoque nihil restat nisi ut suppliciter nos offeramus illi regendos. Deinde valet ad sublevandas mentes nostras, ne prorsus concidant si quando trepidare in persequutionibus contigerit. Qui martyres nullo fuisse tactos metu fingunt, desperationis materiam sumunt ex proprio metu. Atqui non est quod à sequendo illorum exemplo nos deterreat nostra infirmitas, cui similem experti sunt, ut non possent nisi secum pugnando, de hostibus veritatis triumphum agere.

19. *Significans qua morte.*] Magnum habet pondus hæc periphrasis. Etsi enim scopum hunc piis omnibus propositum esse decet ut Deum tam vita quam morte sua glorificent, voluit tamen Joannes peculiari elogio ornare eorum mortem qui sanguine suo Evangelium Christi obsignant nomenque illustrant: sicuti Paulus docet, Philipp. 1. vers. 19. Jam vero nostrum est quem mors Petri fructum protulit colligere. nam ignaviæ nostræ culpa est nisi inde confirmatur fides nostra, & eodem etiam tendimus, ut per nos illustretur Dei gloria. Hunc finem si considerassent Papistæ in morte martyrum, nunquam illis sacrilegum illud & detestabile commentum venisset in mentem, valere ad iram Dei placandam, pretiumque pro peccatis solvendum.

Et quum hoc dixisset.] Hic exponit Christus quorsum illa violentæ mortis prædictio spectaret, nempe ut se Petrus ad tolerantiam compararet. Quando, inquit, mors tibi subeunda est meo exemplo, sequere ducem tuum. Cæterum quo libentius Deo ad crucem vocanti Petrus obtemperet, ducem se Christus proponit. Neque enim generalis est exhortatio qua eum ad sui imitationem invitet, sed tantum agit de specie mortis. Hoc autem unum quicquid acerbitatis in morte est non parum mitigat, dum se ante oculos nostros offert Filius Dei cum beata sua resurrectione, quæ triumphus est noster contra mortem.

20. Conversus autem Petrus videt discipulum quem diligebat Jesus, sequentem: qui & recubuit in Cœna super pectus ejus, & dixit, Domine quis est ille qui tradit te? Supr. 13. vers. 23.

21. Hunc ergo quum vidisset Petrus, dixit Jesu, Domine, hic autem quid?

22. Dicit ei Jesus, Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23. Exiit ergo sermo inter fratres quod discipulus ille non moreretur: & non dixerat ei Jesus quod non moreretur; sed, Si volo eum manere donec veniam, quid ad te?

24. Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quod verum est testimonium ejus.

25. Sunt autem & alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur singulatim, ne ipsum quidem mundum capturum arbitror eos qui scriberentur libros.

20. Con-

20. *Conversus Petrus.*] Habemus in Petro nostræ non modo supervacuæ, sed etiam noxiæ curiositatis exemplum, quod aliorum intuitu ab officio nostro abstrahimur. Est enim nobis fere innatum, ut alienæ potius quam vitæ nostræ rationem exigendo, vana inde captemus effugia. Hoc enim excusationis colore ultro nos decipimus, quod non sint alii meliores: quasi vero nos eorum ignavia absolvat. Vix autem centesimus quisque reputat quid valeat illud

Gal. 6: 5. Pauli, Unusquisque onus suum portabit. Quare in unius hominis persona communis est omnium reprehensio, qui huc & illuc circumspiciunt qualiter se gerant homines: quid autem sibi à Deo injunctum sit negligunt. In eo præsertim nimis crasse hallucinantur, dum secure prætereunt quid postulet privata cujusque & singularis vocatio. Ex decem unum Deus eliget, quem vel gravissimis ærumnis vel immensis laboribus exerceat: alios novem quietos sinet, vel saltem leviter tantum exercebit. Deinde non eodem omnes modo tractat, sed de singulis prout visum est, experimentum capit. Quum ergo variæ sint Christianæ militiæ species, suum quisque ordinem tenere discat: nec tanquam otiosi de hoc vel illo quæramus, dum singulos nostrum cælestis dux compellat: cujus imperio sic intentos nos esse decet ut alia omnia oblivifcamur. *Quem diligebat Jesus.* Ideo inserta hæc periphrasis fuit ut sciamus qua de causa compulsus fuit Petrus ad movendam quæstionem quæ hic refertur. absurdum enim putabat, solum se vocari, omisso Joanne, quem semper tantopere Christus dilexerat. Itaque prætextu non carebat ista Petri interrogatio, cur nulla fieret Joannis mentio: acsi mutatus esset erga eum Christi animus. Ejus tamen curiositati ansam Christus præcidit, respondens ejus non referre quid alii acturi sint, dum obtemperandum est Dei vocationi.

22. *Si eum volo manere.*] Quod vulgo truncata fuit hæc sententia, & prius membrum affirmative legerunt, Sic eum volo manere donec veniam: librariorum inscitia factum est, non interpretis errore. Neque enim in Græca dictione falli potuit: sed apud Latinos facile potuit obrepere una litera, quæ totum sensum inverteret. Tota igitur oratio interrogativa est, ac legi debet uno contextu. voluit enim Christus manum injicere discipulo, ut eum intra vocationis suæ metas contineret. Nihil tua refert, inquit, nec te sciscitari decet quid de collega tuo agatur: hoc meo arbitrio permitte: solum de te cogita, & te ad sequendum accinge quò vocaris. Non quod supervacua sit omnis cura de fratribus: sed modum habere debet, ut cura sit, non curiositas quæ nos impediat. Respiciat igitur quisque ad suos proximos, si quo modo valeat ipsos secum ad Christum trahere, non autem ut se illorum offendiculis remoretur.

23. *Exiit sermo*] Narrat Euangelista, ex Christi verbis perperam acceptis manasse inter discipulos errorem quod nunquam moriturus esset Joannes. Porro eos intelligit qui sermoni interfuerant, hoc est Apostolos: non quod ad eos solos pertineat nomen fraternum, sed quod fuerint quasi sanctæ unitatis primitiæ. Potest etiam fieri ut præter undecim, notentur etiam alii qui tunc cum illis agebant. ac *Exeundi* verbo significat sparsum ultro citroque fuisse hunc errorem: quem tamen probabile est non fuisse diuturnum, sed tamdiu inter eos obtinuisse donec Spiritu illustrati rectius & purius de Christi regno, abolitis crassis figmentis, sentirent. Cæterum quod de Apostolis narrat Joannes, quotidie accidit: nec mirum. nam si domestici & interiores Christi discipuli ita delusi fuerunt, quanto proclivior erit eorum lapsus qui non tam familiariter edocti sunt in Christi schola? Sed notemus simul unde proveniat hoc vitium. Utiliter nos docet Christus in ædificationem, & quidem perspicue: sed nos luci tenebras inferimus pravis nostris commentis quæ ex proprio sensu accersimus. Nihil certi de Joanne pronuntiare voluerat Christus, sed tantum sibi asserere plenam in eum vitæ & mortis potestatem. ita simplex ac utilis per se erat doctrina: sed plus sibi fabricant ac imaginantur discipuli quam dictum fuerat. Quare ut tuti simus ab eodem periculo, sobrie sapere discamus. Sed ea est humani ingenii lascivia, ut toto impetu in vanitatem ruat. Quo factum est ut hic quoque error, à quo diserte Euangelista cavendum monuerat, nihilominus in mundo grassatus sit. Nam fabulati sunt, quum sibi effodi sepulchrum jussisset, atque illuc descendisset, vacuum postridie repertum esse. Quare videmus nullum fore errandi finem nisi simpliciter amplexi quod à Domino traditum est, aliena omnia commenta repudiemus.

24. *Hic est discipulus ille.*] Quia hactenus sui mentionem sub tertia persona fecerat Joannes, nunc exprimit se illum esse: quo scilicet plus ponderis habeat testis oculatus, & cui penitus comperta fuerunt omnia de quibus sermonem facit. At vero, nequis ejus sermonem suspectum habeat, acsi ad gratiam esset compositus, propterea quod à Christo diligebatur, hanc objectionem anticipat, plura à se prætérita fuisse dicens quam scripta, nec de quibusvis Christi actionibus loquitur, sed quæ ad publicum ejus munus spectabant. Nec videri debet absurda hyperbole, quum ferantur quæ passim in profanis scriptoribus occurrunt. Non tantum numerus operum Christi considerandus est, sed pondus quoque & magnitudinem expendere convenit. Divina illic Christi majestas, quæ sua infinitate non modo sensus hominum, sed cælum & terram, ut ita loquar, exhaurit, suum illic fulgorem mirabiliter proferebat. In eum si Euangelista oculos conjiciens, attonitus exclamat, justam narrationem ne à toto quidem mundo capi posse, quis miretur? Deinde minime reprehendendus est si trita receptaque figura ad commendandam operum Christi excellentiam utitur. Scimus enim ut se ad communem loquendi modum accommodet Deus ruditatis nostræ causa, imo interdum quodammodo balbutiat. Interea tenendum memoria est quod prius habuimus, quam Euangelistæ summam literis complexi sunt, tum ad instituendam fidem, tum ad salutem conferendam sufficere. Satis ergo superque sapiet quisque rite sub iis magistris profecerit. Et certe quum Divinitus nobis ordinati fuerint testes, sicuti fideliter defuncti sunt suis partibus, ita nostrum est vicissim ab eorum testimonio totos pendere, nec plus appetere quam ab illis proditum est: præsertim quum eorum calami certa Dei providentia gubernati fuerint, ne immodica rerum congerie nos onerarent, & tamen delectu habito traderent quantum expedire noverat qui solus sapiens est & fons unicus sapientiæ Deus: cui laus & gloria in perpetuum. Amen.

FINIS.

INDEX

Eorum quæ his in

EUANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

COMMENTARIIS continentur, aut etiam explicantur.

Prior numerus caput, posterior versum designat.

Electus

INDEX.

Locum

I N D E X.

Princi-

INDEX.

F I N I S.

CONSCIENTIA OPERIS

PER

Correctorem Typographicum non primum JASPERUM KÖNEKENIUM Exulem Unctocharum atque pacificum Danum.

Certat doctrinâ CALVINUS, *ut ante* LUTHERUS,
Non sine criminibus; MAGNUS *uterque cluit:*
Tu vero, Lector pie, sic lege tutus utrumque,
Ut CHRISTUM *flentem, sit tibi vita, sequi.*

Amstelodami, 25 April, 1667.

AMSTELODAMI,
Ex Typographia BORRITII JANSONII SMIT.
M. DC. LXVII.

JOANNIS CALVINI,

MAGNI THEOLOGI,

COMMENTARII

IN

ACTA APOSTOLORUM,

Ab ipso Authore recogniti, & magna accessione locupletati.

Horum Commentariorum utilitatem commonstrabunt duo Indices ad calcem operis adjecti. Prior rerum & verborum: Posterior locorum utriusque Testamenti, quos Author apposite ad sensum suæ interpretationis accommodat.

Editio ut posterior ita prioribus multo emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud JOANNEM JACOBI SCHIPPER.
M. DC. LXVII.

Illustrissimo Principi

D. NICOLAO RADZIWIL,

Duci Inolika, Palatino Vilnensi, Magni Ducatus Lithuaniæ supremo Marsalco & Archicancellario, &c.

D. apprime observando,

JOANNES CALVINUS.

QUod Regum nomina, quibus hos Commentarios dicaveram, induxi: ne in crimen levitatis apud quosdam imperitos mutatio incurrat, breviter reddenda mihi ratio est. Nam quum & patris mortui memoria venerationem quam meretur apud me retineat, & filium qua decet observantia colam: eorum tamen nomina in hac secunda editione expungere me coegit quorundam importunitas, qui dum vesano in me odio perciti metuunt ne quid meis scriptis gratiæ conciliet Regum majestas, illis vehementer displicuisse jactant, nomen suum doctrinæ de Sacramentis quam improbant fuisse admixtum. Id verum sit, nec ne, in medio relinquo. neque vero mea interest: quando neque privatum lucrum, neque favorem mihi captavi. Sed quia indecorum ac turpe mihi esset, scripta quæ satis multos reperiunt voluntarios Lectores, invitis obtrudere, palam nunc facere operæ pretium fuit, nihil unquam minus mihi fuisse in animo: sed plus sperasse humanitatis quam expertus sum. In eo certe nihil esse offensionis potest, si ab eorum, qui mea officia fastidiunt, contemptu me subducens, suis quas appetunt, & quibus se oblectant deliciis, frui patior. Te vero Illustrissime Princeps, non abs re delegi, quem duobus subrogarem: quia & te dignissimum existimo, cujus nomen in spirituali templi Christi ædificio appareat; neque metuo quin eadem benevolentia, quam erga me humanissimis literis declarare gravatus non es, librum quoque meum prosequaris. Sed omisso nunc privatæ benevolentiæ respectu, in altero immorabor. Adde quod sermonem cum altero prius habitum, jure optimo ad te accommodare licet. Nec vero præclaras virtutes, quibus summa tibi authoritas & singularis gratia apud serenissimum Poloniæ Regem parta est, celebrare hoc loco propositum est. magis inclinat animus ad exhortationem, cujus huc spectabit summa, ut qua alacritate initio amplexus es puram Euangelii doctrinam, quàm strenua animi magnitudine hactenus verum Dei cultum asserere conatus es, eadem ad extremum usque constantia hunc cursum prosequaris. Raræ quidem virtutis fuit, quum scires apud multos nihil magis esse exosum ingenua professione, liberoque studio pietatis, simul tamen ac tibi illuxit Euangelii Christi veritas, nomen dando non dubitasti illorum in te odia provocare. Nec parum laudis merentur quæ fovendis augendisque Ecclesiæ primordiis officia impendere non desiisti: licet passim minime plausibilis apud nonnullos proceres plurimum invidiæ tibi hæc sedulitas conflaret. Sed quia non minus arduæ difficultates tibi restant: animum ad eas superandas, donec extremum actum compleveris, subinde colligere operæ pretium est. & eo quidem attentius, quod multi Principes, quum videant fœde corruptum Ecclesiæ statum, remedia tamen nulla tentare audent: quia in malis ex vetusta & tranquilla possessione pellendis, quod metuunt ex novitate periculum, eos ab officio retardat & impedit. Alii absurdum & stultum esse existimant, morbos insanabiles attingere. alii nescio qua pravitate omnem correctionem refugiunt & exhorrent. Verum de obstaculis quæ te circunstant, apud te, cui plus satis cognita sunt, disserere supervacaneum foret. Quoscunque tamen insultus tibi ingerat Satan, & quibuscunque te pugnis ac certaminibus exerceat, nefas est in hac sacra militia, quam sub Christi vexillo professus es, unquam fatigari. Porro quamlibet sis per te voluntarius: felicem propensi studii cursum subsidio hoc, quod tibi per manum meam Deus offert, juvari ac provehi, neque grave ut spero, neque inutile tibi erit. Quoties sursum ac deorsum volvi res in mundo videntur, nulla stabiliendis conscientiis aptior aut solidior fultura inveniri potest, quam ubi Christi regnum, quale nunc cernitur, ante oculos nobis ponentes, quænam ab initio ratio ejus & natura, qualis status ejus & conditio fuerit, reputamus. Quum de Christi regno sermo habetur, duo præcipue spectanda nobis sunt: Euangelii doctrina, qua sibi Christus Ecclesiam colligit, & qua eandem collectam gubernat; deinde ipsa piorum societas, qui sincera Euangelii fide inter se conjuncti, vere Christi populus censentur. Vivam utriusque effigiem in Actis Apostolorum quam expresse depingat Lucas, præstat ex lectione totius libri cognoscere, quam credere vel meo vel alterius cujuspiam elogio. Nam etsi à prima usque mundi origine semper regnavit Dei Filius: ex quo tamen in carne patefactus, Euangelium suum publicavit, tunc illustrius solito erigere cœpit tribunal, unde nunc quoque maxime conspicuus apparet. Huc si se oculi nostri convertant, non inani pictura (quod de Ænea suo prædicat Virgilius) sed solida earum rerum, unde vita petenda est, notitia pascentur. Atque ut ad propositum sermonem revertar: hic optimus est conscientiis receptus, ubi inter tumultuosas istas quibus mundus concutitur procellas, tranquillæ resideant. Hæc denique meditatio sola efficiet, ne unquam nobis accidat quod de majori

hominum parte olim ab Ennio vere esse dictum nimis multa experimenta probant: Pelli è medio sapientiam, quoties vi res geritur. Nam si in summo & acerrimo præliorum fervore tantum apud Lacedæmonios potuit tibiarum concentus, ut ingenitam bellicoso popnlo ferociam leniret, impetumque, qui vel immitibus alioqui ingeniis tunc supra modum exultat, temperaret: quanto id melius & efficacins cælesti Spiritus sancti modulatione præstabit Christi regnum, quod non modo truculentas bestias cicurat, sed ex lupis, leonibus & ursis agnos facit, quod lanceas in falces convertit, & gladios in vomeres format? Quum ergo temperamenti genus tibi offeram, Princeps Illustrissime, quale temporum flagitat necessitas, officium hoc Excellentiæ tuæ, quæ ejus est æquitas, non ingratum fore confido, ut certe hoc confirmationis genus in primis utile esse ac idoneum senties, in Ecclesiæ originem, qualis à Luca describitur, oculos convertere, in qua & admirabilis sub crucis ignominia Dei virtus, & indefessa sub ingenti molestiarum onere servorum Dei tolerantia refulget, & successus ipse mundi judicio incredibilis uberrimum utriusque fructum profert. Cæterum ut reliqua omittam quæ ex Lucæ ipsius lectione petere satius est, quod proprie terrenis Principibus, ac primariis Regnorum ac gentium ducibus convenit, unum attingam. Nempe cum reluctante totius mundi potentia, omnibus qui tunc rerum potiebantur ad opprimendum Euangelium armatis, pauci homines, obscuri, inermes & contempti, solo veritatis & Spiritus præsidio freti, in propaganda Christi fide tam strenue laboraverint, nihil refugerint laboris vel discriminum, contra omnes pugnas steterint infracti, donec tandem victores emergerent: nihil restare excusationis Christianis Proceribus qui dignitate aliqua excellunt, quando eos Deus ad tuendum Filii sui regnum gladio instruxit, nisi ad obeundum tam honorificum munus æque saltem animosi sint ac constantes. Porro quam fidelis ac dexter fuerim interpres, prædicare non est meum. Certe fructuosus in commune, ut spero, erit labor. Tu vero, Illustrissime Princeps, mihi iterum rogandus est, atque etiam obsecrandus, ut & privatim Christi imperio totum te addicas, quemadmodum pridem feliciter cœpisti: & tot nobilibus viris, quos & generis splendor, & virtutum præstantia commendat, in promovendo Christi regno fidelis sis ac indefessus non modo adjutor, sed etiam signifer. Singulari honoris privilegio Deus regnum Poloniæ dignatus est, ut nobilitatis melior pars impiis superstitionibus, quæ totidem sunt cultus Dei corruptelæ & inquinamenta, valere jussis, legitimam pietatis formam & rite compositum Ecclesiæ ordinem uno consensu appeteret. Atque his non parum fuisse in tua authoritate præsidii, satis notum est. Sed tibi & illis plus restat certaminum, quam ut otio & quieti, quasi emeriti milites, indulgeatis. Primum, ut nemo extraneus hostis molestiam vobis exhibeat, satis superque adversus mala intestina erit negotii. Jam estis experti quam variis artibus instructus sit Satan ad insidias struendas, quo labefactetur sancta inter fratres concordia, in qua consistit Ecclesiæ salus. Contingit scilicet apud vos, quod ubique solet, ut rebus incompositis sese ingerant homines turbulenti: qui dum vident paucos, & quidem debiles, ab immensa multitudine vexari, & veritatem, quæ crassis calumniarum nebulis obruitur, ægre ab ipsis defendi, facilius quasi per cuniculos obrepunt. Hac vero astutia Ecclesiæ ruinam molitur ille fraudum omnium artifex, non tantum scindendo & lacerando fidei unitatem, sed nomen Christi falsa invidia gravando: quia videntur piorum cœtus, quibus se improbi isti nebulones permiscent, quædam esse sordium omnium receptacula ac sentinæ. Sic dum Stancarus homo tumultuosi ingenii, pro sua ambitione, qua totus flagrat, deliria sua apud vos spargit, hinc erupit contentio quæ dissipationem aliquam minatur: & expositi fuistis multorum probris, quia creditum fuit sectam ejus latius grassari. Ecce ex altera parte Medicus quidam Georgius Brandata, Stancaro deterior, quo magis detestabili errore imbutus est, & plus occultæ virulentiæ in animo alit. Quo etiam plus reprehensionis meretur eorum facilitas, apud quos Servetica impietas tantum favoris subito adepta est. Quanquam enim persuasus sum à perversis illis & sacrilegis dogmatibus remotos esse: cautiores tamen esse oportuit, ne se in eorum consuetudinem insinuaret hæc vulpes. Quia nunquam deerunt hujusmodi pestes, nec unquam desinet Satan hos sibi devotos athletas ad turbanda Euangelii principia in aciem producere, vobis perseveranter in procinctu standum est: atque ut gravioribus malis obviam eatur, constituenda vobis est recta probaque gubernationis ratio, quæ fidelis est sanctæ pacis custodia. Nam ut animam Ecclesiæ constat esse doctrinæ puritatem: ita disciplinam nervis conferre merito licet, quibus devinctum & connexum corpus firmitatem suam tuetur. Jam altera ex parte studium vestrum acuere debet aliorum hostium improbitas: Romani Antichristi præcones dico, qui ut fucum rudibus faciant, nomen Ecclesiæ sonora voce assidue ebuccinant. De Ecclesia nihil inter nos est controversiæ, quin veneranda omnibus Dei filiis esse debeat ejus authoritas: nisi quod illi sub fallaci honoris prætextu, suæ libidini umbratile Ecclesiæ nomen subjiciunt; nos ita Ecclesiam ex animo reveremur, ut sacrum ejus nomen profanare, summum apud nos sit nefas. Ut alios omittam pios sanæ puræque doctrinæ ministros; à me jam antehac complaribus in locis prope ad fastidium agitata fuit hæc quæstio, quum de Ecclesia sermo habetur, cujus caput est Filius Dei, & quam idem, qui fons est vitæ æternæ, Spiritu suo semper vegetat: quam ridiculum sit mutilum capite suo corpus, deinde mortuum cadaver proferre. Clamitant mercenarii Papæ adulatores, se Ecclesiam habere. Verum sit necne quod jactant, non aliunde melius potest cognosci, quam dum caput inspicitur. Id vero sacrilega eorum violentia abscissum esse constat & truncatum. Quomodo enim capitis locum retinebit Christus, sua omni virtute spoliatus, dejectus imperio, nudatus dignitate? Hac lege caput eum Ecclesiæ constituit cælestis Pater, ut Euangelii sui doctrina omnes à summo usque ad infimum

regat:

regat: ut unicus sit Sacerdos, qui Patrem ipsum assidue nobis propitiet, quemadmodum semel iram ejus mortis suæ sacrificio placavit: ut ejusdem mors perpetua sit pro peccatis expiatio, sanguis unicum lavacrum, obedientia solida satisfactio: ut solus sit intercessor, cujus patrocinio exaudiantur preces nostræ: ut fidus sit defensor ac tutor, qui suo nos præsidio regat: ut domitis carnis nostræ vitiis, in justitiam & sanctitatem nos reformet: ut solus beatam in nobis vitam inchoet ac perficiat. Horum omnium si quid illi residuum fecerunt Papistæ, habeant sane à parte sua Ecclesiam. Quod si Papa sæva & plus quam crudeli tyrannide conscientias opprimens, Christo imperium abrogavit; si regiminis formam invexit ab Euangelii doctrina prorsus alienam; si novum & exoticum Sacerdotium commentus est, ut se mortalis homo reconciliatorem inter Deum & mundum ingerat; si quotidiana sacrificia fabricavit, quæ in mortis Christi vicem subeant; si mille piacula redimendis peccatis invenit; si fictitia lavacra ex lacu Averni eduxit, quæ sanguinem Filii Dei siccarent; si in ejus locum innumeros patronos substituit; si justitiam, quæ in solidum ab eo petenda erat, in mille frusta laceravit; si liberum hominis arbitrium Spiritus sancti loco erexit: non est quod ambigat quispiam verum Christum procul à Papatu exulare. Mortuum cadaver pro vivo Christi corpore à Papistis ostentari ideo dixi, quod extincta Euangelii doctrina (quæ vera Ecclesiæ anima est, eamque sola vivificat) umbratilem tamen nescio quam Ecclesiam magnifice prædicant. Quam corrupta sit apud eos doctrinæ puritas, imo quam prodigiosis erroribus fœdata, palam facimus. Illi non modo tegendis omnibus corruptelis Ecclesiæ umbram obtendunt: sed quiritantur præterea gravem à nobis & indignam Ecclesiæ injuriam fieri, quod eam dicamus errare. Atqui primo examen doctrinæ habendum erat, ut inde Ecclesia agnosceretur. Æqui isti probique æstimatores, fucosum titulum doctrinæ obruendo discrimini vim præjudicii habere volunt. Neque vero id fallendi causa. nam quibus præstigiis vel lusciosos oculos in tanta luce deludere tentarent? Sed quia hanc mentiendi licentiam in tyrannidis suæ parte deputant, sibi non videntur pro voto dominari, nisi contumeliose miseras animas subsannent. Ne longius petatur exemplum, nostra ætate vidimus nunc Patres Tridentinos, nunc Bononienses, quum hostiliter inter se digladiarentur, utrinque tamen ventosos suos Canones despumare. Et sane si acquiescitur eorum principiis, utrinque triumphus paratus erit. Sedent illic Episcopi nescio quot, & Abbates centum forsan cornutæ bestiæ. Si flos selectissimus totius gentis illic niteret, nihil tamen esset aliud quam scelerata in Deum conspiratio. Nunc vero postquam furfur & quisquilias impuri putidique sui gregis in unam lacunam congessit Papa, inde subito repræsentativa Ecclesia emerget? Et adhuc nihil eos pudet Sacrum, Generale, & Legitimum Concilium vocitare, quod ne inanis quidem & comica Concilii larva dici meretur? Nos vero, quibus data est promissio, Antichristum qui in templo Dei sedet, spiritu oris Domini oportere destrui; fœdam hanc & meretriciam impudentiam, sacrosancto illo verbo, cui tam audacter insultant, refellere non desinamus: ut palam omnibus fiat, quid inter castam Christi sponsam, & fœtidum Belial scortum; quid inter sanctuarium Dei & Satanæ lupanar; quid inter spirituale piorum domicilium & porcorum haram; quid denique inter veram Ecclesiam & Romanam curiam intersit. Hujus rei nulla certior, vel magis dilucida neque ab Euclide, neque ab Archimede afferri demonstratio potest, quam si Ecclesiæ, qualis à Luca describitur, cum synagoga Papali fiat comparatio. Neque vero usque adeo sum rigidus, ut ad normam Apostolorum, quæ Angelica est ac cælestis, confusum istud chaos, à quo naturæ ordo & humanitatis ratio penitus abhorret, exigere velim. Si modo ostendant quicquam sibi esse affine, per me sane illis triumphare liceat. Sed cum sint omnia contraria, etiamsi major pars hominum sponte cæcutiat: toto saltem plaudente cælo, vecordem eorum superbiam non modo intrepide contemnere, sed libere etiam traducere nobis licebit. Interea non levis consolatio nos sustentat: quod quum Ecclesiæ titulum nobis superciliose opponunt Papistæ, nobis tamen non nisi cum professis Christi hostibus bellum esse scimus. Optandum quidem est in primis, ut serenissimus Rex, qui pridem Romanæ curiæ fallacias pro sua prudentia cognovit, tandem inanibus bullis, quibus Concilium procul ostentat, evanescere jussis, liberius ad seriam integramque Ecclesiæ restitutionem animum applicet. nulla tamen cunctatio remoram vobis afferre debet, quominus enitatur quisque vestrum pro sua virili, ad propaganda quæ tam feliciter surgere cœperunt initia.

Vale Præstantissime Domine, & Illustrissime Princeps. Dominus te semper Spiritu suo regat, dignitatem tuam modis omnibus amplificet: piosque tuos conatus benedicat usque in finem. Genevæ, Calendis Augusti, M.D.LX.

ARGU-

ARGUMENTUM
IN
ACTA APOSTOLORUM.

Quo magis ad hujus historiæ lectionem attenti sint pii omnes, plusque studii afferant, breviter notare operæ pretium est, quantum inde utilitatis colligere liceat. Hæc prima historiæ laus est apud profanos Scriptores, quod Magistra vitæ nominatur. Si tam præclarum elogium meretur rerum gestarum narratio, quæ tantum in factis hominum, quid fugiendum, aut sequendum sit, admonet: quo titulo dignæ erunt sacræ historiæ, quæ non tantum externam hominis vitam formant, ut laudem ex virtute consequatur; sed quod pluris esse nobis debet, Deum ostendunt Ecclesiæ suæ curam ab initio habuisse; semper adfuisse justum vindicem iis qui in ejus opem ac tutelam se contulerunt; propitium ac exorabilem miseris peccatoribus fuisse; atque ita fidem docendo, supra cælum nos attollunt? Taceo quod Dei providentiam in universum commendant: verum Dei cultum à fictitiis discernunt: in vitiorum ac virtutum discrimine nusquam aberrant. Quanquam ab his quoque elogiis, quæ communiter in sacras historias competunt, recitandis nunc supersedeo. Tantum quæ hujus libri, quem tractandum suscepimus, propria sunt, attingam. Magna sunt ac raræ utilitatis quæ discenda hic proponit Lucas. Principio, dum refert Spiritum sanctum missum fuisse Apostolis: non modo veracem in suo promisso Christum fuisse confirmat: sed suorum quoque esse memorem ac perpetuum Ecclesiæ suæ gubernatorem esse docet: quia in hunc finem Spiritus sanctus descendit. Unde discimus, non obstare Christo locorum distantiam, quo minus semper adsit suis, ut pollicitus est. Jam regni Christi initium, & quasi mundi renovatio hic depingitur. Tametsi enim Filius Dei, priusquam è mundo migraret jam sua prædicatione aliquam Ecclesiam collegerat: vere tamen demum tunc extare cœpit legitima Christianæ Ecclesiæ forma, quum Apostoli nova virtute instructi, illum unicum pastorem & mortuum à morte excitatum prædicarunt; ut ejus auspiciis in unum ovile coalescerent omnes, qui prius vagi & dissipati fuerant. Ergo à Christi ascensu, quo summus Rex cæli & terræ declaratus est, nobis Ecclesiæ & origo & progressus hic recensetur. Porro, in eo elucet tam admirabilis Christi potentia, quam Evangelii ipsius efficacia & vis. Nam quod per homines nullius pretii, nulla præditos facultate, totum sibi orbem tam facile sola Evangelii voce subjecit; quum tamen contra tot obstacula Satan insurgeret: in eo luculentum divinæ suæ virtutis specimen Christus præbuit. Incredibilem quoque Evangelii vim in eo conspicimus, quod toto mundo reluctante, non modo emersit, sed cum summa gloria, quicquid indomitum videbatur, subegit in obsequium Christi. Itaque per illos paucos & contemptos homunciones plus contra turbulentissimas quasque mundi procellas effectum est humilioris sonitu, quam si palam Deus è cœlo fulminasset. Cæterum, ex adverso nos Spiritus sanctus admonet, nunquam surgere Christi regnum, quin se contra furiose opponat Satan, omnesque admoveat machinas, ut illud vel evertat vel concutiat. Nec vero tantum docemur, Satanam hostiliter Christo resistere: sed totum fere mundum eadem percitum rabie omnia moliri, ne Christo regnum permittat. Imo statuendum est, impios homines, dum adversus Evangelii doctrinam tumultuantur, & Satanæ militare, & ejus artificio instigari in tam cæcum furorem. Hinc tot graves motus, tot infestæ conspirationes, tot scelerati improborum conatus ad impediendum Evangelii cursum, quos passim refert Lucas. Denique sicuti re ipsa experti sunt Apostoli, ignem & gladium esse Evangelii doctrinam: ita ab eorum experientia discendum est, & obstinata Satanæ malitia, & fatali hominum contumacia semper fore, ut magnis certaminibus Evangelium impetatur; eaque res horribiles motus concitet. Verum ex adverso refert Lucas, Apostolos invicta animi fortitudine & constantia nihilominus executos esse quod divinitus sibi mandatum esse noverant: simul quanta tolerantia innumeras molestias, tædia, indignitates devoraverint, quam patienter sævos persecutionum fluctus sustinuerint, quam denique in probris & omne genus ærumnis perferendis æqui fuerint, commemorat. Talibus vero exemplis instituimur ad patientiam. nam quum pronuntiaverit Filius Dei, Crucem Evangelii sui comitem semper fore: non est quod nos vana spe lactemus, quasi tranquilla florensque Ecclesiæ conditio hic futura esset. Simus ergo & nos ad similia perferenda comparati. Additur autem illa non levis consolatio, quod sicuti Ecclesiam suam Deus olim tot modis afflictam & oppressam mirabiliter servavit, ita nobis hodie quoque sit adfuturus. Nam certe quum totus hic liber Ecclesiam inter continuas mortes versantem sola Dei manu protegi doceat, ipse Deus hoc modo singularem in procuranda illius salute suam providentiam nobis ante oculos ponit. Præterea hic recitantur nonnullæ Apostolorum conciones, quæ sic de misericordia illius, de Christi gratia, de spe beatæ immortalitatis, de invocatione Dei, de pœnitentia Deique timore & aliis præcipuis cælestis doctrinæ capitibus disserunt, ut non aliunde tota pietatis summa petenda sit. Cæterum, ut doctrinæ sanæ & puræ explicationem nunc omittam: Sitres sunt cognitu in primis dignæ ac utiles, tenere quale fuerit Christianæ Ecclesiæ exordium, qualiter auspicati sint Evangelii prædicationem Apostoli, quos habuerint progressus, & quibus interea pugnis exercitati fuerint; quam strenue & fortiter perrexerint inter tot obstacula, quam magnifice de tota mundi superbia sub crucis ignominia triumpharint, quam mirifice illis Deus adfuerit: nobis hunc librum imprimis commendatum esse decet; qui nisi extaret; tantarum rerum vel sepulta esset, vel multis tenebris involuta, vel dubitatione implicita cognitio. Videmus enim Satanam, quicquid artificii habuit huc contulisse, ut nihil de rebus gestis Apostolorum extaret, nisi mendaciis aspersum, quo suspectum redderet quicquid de illis diceretur, ac demum totam seculo illius memoriam ex piorum animis deleret. Nam vel deliros homines, vel astutos subsannatores excitavit, qui supposititiis nominibus putidas fabulas spargerent, quarum insulsitas fidem etiam veris historiis abrogavit. Sic libelli qui de Petro & Paulo sub Lini nomine circumferuntur, tam putidas nænias continent, ut nihil quam risum profanis, stomachum bonis movere queant. Sic fictitia disputatio Petri cum Simone mago tam ridicula est, ut dedecus afferat nomini Christiano. Idem de totà illa farragine sentiendum, quæ Clementis recognitionibus & conciliis præfixa, & citata in Gratiani Rhapsodiis, veterum nominum prætextu imperitos fallunt, ab improbis tanquam oracula, superciliose non minus quam impudenter jactantur, quum pudendæ sint næniæ. Hac mentiendi licentia abusus est Satan, ut post Christi in cælos ascensum nihil certi teneremus. Ita nisi hoc Lucæ monumentum extaret, videri posset Christus in cælum sublatus, nullum in terris suæ mortis aut resurrectionis fructum reliquisse. Nam omnia cum ejus corpore evanuissent. Nesciremus sic receptum fuisse in cælestem gloriam, ut in toto mundo Principatum obtineat. Nesciremus Evangelii doctrinam Apostolorum ministerio fuisse promulgatam, ut ab ipsis ad nos, tametsi per varias manus perveniret. Nesciremus Spiritu sancto afflatos, ne quid nisi divinum traderent: quo fides nostra firma Dei veritate niteretur. Nesciremus denique impletum fuisse illud Jesaiæ vaticinium, quo prædixerat, Legem è Zion proditur am & verbum Domini è Jerusalem. Harum rerum dubitationem quum hic liber ab ipso Spiritu sine controversia profectus, nobis eximat: ingentis thesauri loco nobis habendum, & antea merito præfatus sum, & nunc iterum confirmo.

JOAN-

JOANNIS CALVINI
COMMENTARII
IN
ACTA APOSTOLORUM.

CAP. I.

PRiorem quidem sermonem habuimus, ô Theophile, de omnibus quæ cœpit Jesus facere & docere,

2. Ad eum usque diem, quo postquam mandata per Spiritum sanctum dedisset Apostolis, quos elegerat, sursum assumptus est.

1. UT sibi ad ea quæ Christi ascensum sequuta sunt, transitum faciat, summam eorum quæ priore libro tractaverat, colligit, ut hunc cum illo contexat. Hæc autem brevis Euangelicæ historiæ descriptio ab eo ponitur, quod sit eorum narratio, quæ fecit ac dixit Christus, quamdiu in terra versatus est. Porro quod communiter interpretantur, vitæ sanctimoniam præcessisse in Christo, sequutas deinde docendi partes, hoc nihil ad mentem Lucæ. Verum quidem est, sic compositos debere esse boni & probi doctoris mores, ut vita prius loquatur quam lingua: alioqui nihil à theatrico actore differret. at Lucas potius ad illud respexit, quod circa historiæ Euangelicæ finem dixerat, Christum Prophetam fuisse opere & sermone potentem: hoc est, qui factis non minus quam verbis excelleret. *Luc. 24. vers. 19.* Quanquam inter hunc locum & illum, paulum est discriminis. Operum enim potentia, quæ illic laudatur, ad miracula spectat: hoc vero *facere*, latius patet, meo judicio: nempe, ut omnia comprehendat insignia ejus facta, quæ propria erant ejus ministerii: in quibus mors & resurrectio primas tenent. Officium enim Messiæ non sola doctrina constabat: sed pacificatorem esse oportebat inter Deum & homines, populi redemptorem, regni instauratorem, auctorem æternæ felicitatis. Hæc, inquam, omnia, ut de Messia promissa erant, sic ab ipso expectabantur. Nunc videmus Euangelii summam duabus his partibus contineri, Doctrina Christi & Factis: quatenus non tantum legationem à Patre sibi mandatam pertulit ad homines, sed reipsa præstitit quæcunque à Messia requiri poterant. Regnum suum auspicatus est, sacrificio suo Deum placavit, sanguine proprio expiavit hominum peccata, diabolum mortemque subegit, restituit nos in veram libertatem, justitiam nobis vitamque acquisivit. Atque ut ratum esset quicquid gessit ac dixit, miraculis se comprobavit Dei Filium. Ita hoc *facere*, ad miracula quoque extenditur: verum ad ea sola restringi non debet. Hinc notandum est, qui nudam duntaxat historiæ notitiam habent, Euangelium minime tenere, nisi accedat doctrinæ cognitio, quæ fructum gestorum Christi patefaciat. Sacer enim est hic nexus, quem abrumpere fas non est. Proinde, quoties de Christi doctrina fit mentio, discamus tanquam sigilla, adjungere opera, quibus illius veritas sancita fuit, & effectus exhibitus. Rursum, ut fructuosa nobis sit mors Christi & resurrectio, ut etiam usum suum habeant miracula, intenti simus pariter in os loquentis. Hæc vera est Christianismi regula.

De omnibus quæ cœpit.] Non displicet quod de omnibus quidam potius quam omnia Lucam dixisse interpretantur, quia de operibus quidem & doctrina Christi liceat aliquo usque differere: totam vero seriem pertexere, ut plena sit narratio, nimiæ sit molis. Quemadmodum Joannes admonet, mundum libros non capturum. *Joan. 21. vers. 25.* Notandum quoque est, quod se ab initio operum Christi historiam exorsum dicit. Atqui exposita Christi nativitate, mox ad annum duodecimum transilit: *Luc. 2. vers. 42.* ac postquam breviter narravit, illum disputasse in templo, annis octodecim silentio transmissis, justam demum narrationem de Christi gestis ingreditur. Constat igitur, facta tantum & dicta hic notari quæ ad salutis nostræ summam faciunt. Ex quo enim Christus carne nostra indutus prodiit in mundum, veluti privatus domi vixit, usque ad tricesimum ætatis annum, quo nova illi persona imposita fuit à Patre. Priorem illam vitæ partem in obscuro latere voluit Deus, quo illustrior esset eorum notitia, quæ fidem nostram ædificant.

Priorem sermonem.] Ita vertere placuit: quia λόγον ποιεῖσθαι Græcis idem valet, quod Latinis Verba facere, vel Habere sermonem: sicuti Budæus annotavit. subaudienda autem est antithesis hujus partis secundæ quam aggreditur, ut sciamus novum scribendi consilium ex novo argumento ab Euangelista sumptum esse.

2. *Usque ad eum diem.*] Ergo ascensus Christi in cælum, Euangelicæ historiæ finis est. Ascendit enim ut impleret omnia, inquit Paulus. *Ephes. 4. vers. 10.* Alios quidem ex eo fructus fides nostra colligit: sed hoc loco satis fuerit observare, tunc omnes redemptionis nostræ partes completas fuisse & absolutas, quum ascendit Christus ad Patrem: ideoque hac narratione Lucam officio suo fuisse perfunctum, quod ad Christi doctrinam & facta spectat. Et *sursum* dicitur sublatus, ut sciamus, vere ex mundo hoc migrasse: ne assentiamur eorum deliriis, qui nullam in ascensu mutationem loci factam esse putant.

Mandata per Spiritum.] Admonet his verbis Lucas, non ita recessisse Christum à mundo, ut nostri curam abjecerit: nam quod perpetuum in Ecclesia regimen constituit, hoc documento ostendit, se velle saluti nostræ consultum. Imo testatus est, se præesse & adesse suis velle usque in finem: *Mat. 28. vers. 20.* sicuti revera adest per suos ministros. Significat ergo Lucas, non prius abiisse Christum quam Ecclesiæ suæ gubernationi prospexerit. Unde sollicitum esse de salute nostra colligimus. Atque hanc providentiam diserte notavit Paulus loco nuper citato, quod impleverit omnia, constituens Apostolos, Euangelistas, Pastores, &c. Cæterum, Mandata hæc, quæ dedisse Apostolis Christum narrat, interpretor de prædicando Euangelio: quemadmodum legati, ne quicquam temere, præter ejus à quo mittuntur

tuntur voluntatem, tentent, certis præceptis instrui solent. Atque hoc totum positum est in ejus doctrinæ commendationem, quam Apostoli pertulerunt. Quod ut clarius pateat, singula ordine observanda sunt. Primum Electos à Christo fuisse dicit: ut eorum vocatio nobis certa sit ac comprobata. Neque enim hoc loco meritis hominum Dei electionem opponit: sed tantum asserit, divinitus fuisse excitatos, nec temere ad hoc munus irrupisse. Verum quidem est illud, gratia esse electos: sed nunc agitur de Lucæ consilio, quorsum spectet. Dico autem non alio spectare quam ut certa nobis sit Apostolorum vocatio, ut discamus non in homines respicere, sed in Filium Dei auctorem: quia semper hoc in Ecclesia vigere debet: ne quis sibi usurpet honorem. Secundo dicit, Christi præceptis fuisse edoctos quidnam agere deberent. Acsi diceret, non protulisse sua commenta: sed quod à cælesti Magistro illis erat injunctum, bona fide tradidisse. Et quo plus reverentiæ habeat quod illis præcepit Christus, addit, hoc Spiritus directione factum. Non quod aliunde regi opus habuerit Filius Dei, qui æterna est sapientia: sed quia homo quoque erat, ne quis putaret humano ingenio tradidisse Apostolis quod tradidit, nominatim ad divinam auctoritatem nos revocat. sicuti toties Dominus ipse nihil se tradere affirmat nisi quod à Patre accepit: ac proinde negat doctrinam suam esse suam. Significat itaque in Euangelii prædicatione nihil esse humanum: sed divinam esse Spiritus ordinationem, cui subjici totum mundum oporteat.

3. Quibus & seipsum exhibuit viventem, postquam passus erat, in multis probationibus, dum per quadraginta dies ab illis conspicitur, & disserit de regno Dei.

4. Et congregans eos, præcepit ne discederent Jerosolymis, sed expectarent promissum Patris, de quo, *inquit*, audistis ex me:

5. Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto post dies hos non multos.

3. *Quibus seipsum.*] Hoc ad faciendam resurrectionis fidem addidit, ut est res in primis cognitu necessaria, & sine qua totum Euangelium corruit, nec ulla reliqua est fides. Atque ut reliqua omittam, labascit tota Euangelii majestas, nisi sciamus Christum viventem è cælis loqui: quo maxime Lucas respexit. Ergo ne dubia esset hujus rei veritas, dicit comprobatam fuisse multis signis. Quæ Erasmus, post veterem interpretem, vocavit Argumenta, ego Probationes transtuli. Nam in signis quod est ἀναγκαῖον, Aristoteli τεκμήριον dicitur, libro Rhetor. 1. Hoc est quod dixi, Christum, ne sua resurrectio Apostolis incerta esset, multis evidentibus signis, & quæ vim necessariæ probationis haberent, testatam eam fecisse. Porro, signa illa vel demonstrationes non enumerat: nisi quod dicit, fere per sesquimensem fuisse ab illis sæpius visum. Unus forte aspectus suspicionis aliquid haberet: sed quum toties videndum se obtulerit, dubitationi nullum relinquit locum. Hoc etiam modo probrum ruditatis, quam fuisse in Apostolis narravit, delet, ne fidem deroget eorum prædicationi.

Disserit de regno Dei.] Iterum admonet, probe ab unico Magistro edoctos ante fuisse Apostolos quam orbis docendi provinciam susceperint. Ergo quæcunque de regno Dei tam ore quam scriptis prodiderunt, illi sunt sermones à Christo habiti. Cæterum, hoc nomine breviter indicat quorsum tendat Euangelii doctrina: nempe, ut in nobis regnet Deus. Hujus regni initium est regeneratio: finis ac complementum, beata immortalitas: medii progressus sunt in ampliore regenerationis profectu & augmento. Quo tamen res clarius pateat, primo notandum est, nos à regno Dei extraneos nasci & vivere, donec in novam vitam nos Deus refingat. Ergo proprie mundum, carnem nostram, & quicquid est in hominis natura, regno Dei opponere licet. Nam animalis homo sub mundi hujus elementis sensus omnes suos continet. hic felicitas quæritur, & ultimum bonum. Interea exulamus à regno Dei; & Deus quodammodo à nobis exulat: at Christus Euangelii prædicatione nos ad futuræ vitæ meditationem evehit. Quod ut fiat, corrigit ac reformat in nobis terrenos affectus, adeoque carnis nostræ vitiis exutos, à mundo nos segregat. Sicuti autem mors æterna omnes manet, qui secundum carnem vivunt: ita quatenus renovatur interior homo noster in spiritualis vitæ profectum, ad perfectionem regni Dei magis accedimus: quæ est divinæ gloriæ societas. Regnare ergo Deus nunc vult in nobis, ut tandem nos regni sui participes faciat. Hinc colligimus, summam Christi sermonum fuisse de humani generis corruptione, de tyrannide peccati cui mancipati sumus, de maledictione & æternæ mortis reatu cui subjacemus omnes: item de modo recuperandæ salutis, de peccatorum remissione, de carnis abnegatione, de spirituali justitia, de spe vitæ cælestis, & similibus. Et nos, si velimus in Christianismo rite institui, hoc studia nostra applicare decet.

4. *Congregans eos, præcepit.*] Jam prius Apostolatu functi erant: sed non nisi ad exiguum tempus, deinde eatenus ut suo præconio expergefacerent Judæos ad Magistrum audiendum. Adeoque prius illud mandatum docendi, quod illis Christus *Mat. 10.*
in terris vivens injunxerat, quasi præludium quod- *vers. 7.*
dam erat futuri Apostolatus, cui nondum maturi erant. Non ergo ante Christi resurrectionem ordinarium munus illis impositum fuit: sed præconum instar, ut dixi, gentem suam excitarunt, ut Christo audientia fieret. A resurrectione demum creati sunt Apostoli, qui commissam sibi doctrinam per totum mundum publicarent. Quod autem creatos, adhuc tamen abstinere à munere jubet Christus, id non fit sine legitima causa. Imo plures causæ recenseri possunt, cur sic oportuerit fieri. Recens adhuc erat fœda illa magistri desertio: recentes multæ incredulitatis notæ. Quum tam absolute fuissent edocti, omnium subito obliti, specimen ediderant nimis crassæ ruditatis. Neque ab his vitiis aberat culpa ignaviæ: quæ non aliter commode purgari poterat quam promissam gratiam differendo: ut magis eorum desiderium acueretur. Sed hæc causa in primis notanda est, quod Dominus tempus certum mittendo Spiritui præfixit, quo magis conspicuum nobis esset miraculum. Deinde, eos tenuit aliquandiu otiosos, ut melius negotii, quod illis daturus erat, magnitudinem commendaret. Atque inde nobis confirmatur Euangelii veritas, quod se ad ejus promulgandi munus accingere vetiti sunt Apostoli, donec temporis successu rite præparati essent. Simul autem manere jussi sunt, quoniam uno omnes Spiritu donandi erant. Si fuissent dispersi, unitas minus cognita fuisset. Postea, tametsi in varias partes fuerunt dispersi, quia tamen attulerunt quod hauserant ex eodem fonte, perinde id fuit acsi unum semper omnibus os fuisset. Præterea Jerosolymis auspicari eos Euangelii prædicationem oportuit, ut impleretur prophetia, E Sion prodibit Lex, *Esa. 2.*
& sermo Domini ex Jerusalem. Quanquam partici- *vers. 3.*
pium

pium συναλιζόμενοι, varie transferri potest: mihi versio Erasmi placuit, quia Congregandi significatio contextui melius quadrabat.

Expectarent promissum.] Qui Christi jugum paulo post impositurі erant mundo, prius ad obedientiam assuefaciendi erant. Et sane exemplo suo nobis monstrarunt, non nisi Domini arbitrio quiescendum vel operandum esse. Nam si tota vita sub ejus vexillo & auspiciis militamus, saltem non minus inter nos auctoritatis habere debet, quam habet quivis dux terrenus in suo exercitu. Ergo, quemadmodum hoc fert disciplina militaris, ne quis imperatoris injussu se moveat: ita nos neque egredi, aut quicquam tentare fas est, quoad signum dederit Dominus: & simulatque receptui canit, quiescere decet. Monemur etiam, spe fieri nos donorum Dei compotes. Verum spei natura, qualiter hic describitur, observanda est. Neque enim spes est, quam sibi temere quisque fingit, sed quæ in Dei promissione fundata est. Ideo non permittit Apostolis Christus expectare quod ipsis libuerit: sed nominatim addit, Patris promissionem. Ejus præterea se testem facit: quia nobis constare debet ea certitudo, ut etiamsi contra insurgant omnes inferorum machinæ, maneat istud in animis nostris fixum, Deo nos
2 Tim. 1. credidisse. Scio, inquit Paulus, cui crediderim.
vers. 12. Cæterum, hic in memoriam revocat quæ haben-
Joan. 14. tur Joan. 14. & 15. & 16. Rogabo Patrem, & alium
vers. 16. Paracletum dabit vobis, qui vobiscum maneat:
Joan. 14. Spiritum, inquam, veritatis, &c. Item, Hæc lo-
vers. 25. quutus sum vobis, dum vobiscum sum. Spiritus autem quem mittet Pater nomine meo, docebit vos
Joan. 15. omnia, &c. Item, Quum venerit Spiritus veritatis,
vers. 26. quem vobis mittam à Patre meo, testimonium de me
Joan. 16. perhibebit. Item, Si abiero, mittam vobis Paracle-
vers. 7. tum, qui mundum arguet. Dixerat etiam multo an-
Joan. 7. te, Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent
vers. 38. aquæ vivæ, Joan. 7.

5. *Quia Joannes quidem.*] Hoc Christus ex Joannis ipsius sermone Apostolis repetit. Nam pars eorum ex ore Joannis audierant quod referunt Evangelistæ, Ego quidem baptizo vos aqua: qui autem post me venit, baptizabit Spiritu sancto & igni. Nunc Christus pronunciat sensuros re ipsa verum esse quod ille dixit. Porro, hoc non parum ad confirmationem proximæ sententiæ valuit. Est enim argumentum ab officio Christi. Joannes missus est, ut baptizaret aqua. implevit suas partes, ut decuit Dei servum. Filio mandatus est baptismus Spiritus. Restat ergo, ut ipse peragat munus suum. Neque enim fieri potest, quin exequatur quod illi Pater injunxit, & cujus causa descendit in terram. Sed absurdum videtur, restringi ad visibilem Spiritus missionem, quod generaliter de gratia regenerationis dictum erat. Respondeo, Christum non tunc solum baptizasse Spiritu, quum illum misit sub linguis igneis. Jam enim hunc baptismum prius Apostolis contulerat: & quotidie electos omnes sic baptizat. Sed quoniam insignis illa Spiritus sancti missio, symbolum fuit occultæ gratiæ quam assidue suis inspirat Dominus, congruenter ad eam accommodat Joannis testimonium. Et certe fuit ille quasi totius Ecclesiæ communis baptismus. Præterquam enim quod non sibi privatim, sed in usum omnium fidelium Spiritum receperunt Apostoli, illic quasi in speculo ostensa fuit universalis Christi erga suam Ecclesiam gratia, dum pleno cornu, ut aiunt, Spiritus sui dona effudit. Tametsi igitur quotidie electos Patris sui baptizat Christus, non tamen hoc obstat, quominus rite hoc præ aliis memorabile specimen protulerit: ut scirent Apostoli, tantum se inchoatos fuisse à Joanne: neque id frustra, quum perfectio instaret. Quod autem ex hoc loco & similibus vulgo colligunt, diversum fuisse Joannis baptismum à Christi baptismo, frivolum est. Neque enim hic de baptismo disputatur: sed comparatio fit duntaxat utriusque personæ. Quum dicebat Joannes, se aqua baptizare, non tractabat qualis suus baptismus esset: sed quisnam esset ipse: ne quod proprium erat Christi, sibi arrogaret. Quemadmodum hodie Ministris non aliter loqui de se fas esset, quam ut Christo laudem omnium concedant quæ in Baptismo figurantur: sibi nihil reliquum faciant, præter externam administrationem. Nam
quum Baptismo tribuuntur hæc elogia, quod sit la- Tit. 3.
vacrum regenerationis, à peccatis ablutio, societas vers. 5.
mortis & sepulturæ cum Christo, & insitio in ejus Rom. 6.
corpus, iis non prædicatur quid homo externi signi vers. 4.
minister efficiat, sed potius quid ipse Christus, qui solus dat signis efficaciam. Hæc distinctio semper retinenda est, ne homines nimium ornando, Christum spoliemus. Quæritur tamen cur Joannem potius quam alium quempiam hic nominet. Primum, satis liquet, quod Joannes se aquæ ministrum professus fuerit, Christum vero spiritualis baptismi au-
ctorem. Nempe quia ipsum minui, Christum vero Joan. 3.
crescere oportebat. Atqui inter Apostolos tantum ad- vers. 30.
huc vigebat reverentia Joannis, ut posset Christi gloriam nonnihil obscurare. Ergo Christus, ut ad se unum revocet, tantum externo Baptismo à Joanne initiatos fuisse commemorat: simul tamen eos confirmat, ne de promissione dubitent. Multum enim Joanni deferebant: ideo persuasi erant non inanem esse baptismum, quem receperant ex ejus manu. jam si ejus efficacia & veritas à Christo expectanda est, certo debent sperare Apostoli, completum iri quod Joannes figuravit. Sic nos statuere debemus, non frustra hominis manu nos fuisse aqua baptizatos, quia Christus, qui id fieri mandavit, partes suas peraget, ut nos baptizet Spiritu. Sic fides ab externo signo consequentiam ducit ad interiorem effectum: neque tamen interea vel signo, vel ministro plusquam par est, tribuit: quia in signo promissionem intuetur quæ Christi est, & eundem solum agnoscit gratiæ auctorem. Tale ergo temperamentum servemus, ut nulla ex parte minuatur Christi honor: & tamen fructum qui hic notatur, speremus ex Baptismo nostro. Temporis brevitate eos ad bene sperandum alacriores reddit. Unde sequitur, non pœnitendam fuisse mortem, quæ mox tam pretiosum fructum attulit. Cæterum, hoc quoque observemus, Baptismi nomen improprie hic usurpatum, ut plena esset an-
tithesis. Eadem ratione Paulus, postquam Legem Rom. 3.
operum posuit, ut antitheton ex adverso respondeat, vers. 27.
Legem fidei usurpat pro fide.

6. Illi vero quum essent congregati, interrogarunt eum, dicentes, Domine, an in tempore hoc restituis regnum Israëli?

7. Dixit autem illis, Non est vestrum nosse tempora & opportunitates, quas Pater in sua ipsius potestate constituit.

8. Sed accipietis virtutem, quum supervenerit in vos Spiritus: & eritis mihi testes tam Jerosolymæ, quam in tota Judæa & Samaria, & usque ad extremum terræ.

6. Congregatos fuisse Apostolos refert, quum mota fuit hæc quæstio: ut sciamus non unius aut alterius stultitia esse motam, sed simul omnium. Mira vero illorum fuit ruditas, quod tam absolute, tantaque cura per triennium edocti, non minorem inscitiam produnt, quam si nullum unquam verbum

bum audissent. Totidem in hac interrogatione sunt errores, quot verba. Quærunt de regno: sed regnum somnianr terrestre, quod opulentia, deliciis, externa pace, & similibus bonis constet. Ejus restiturioni dum præsens tempus assignant, triumphare cupiunt ante militiam. Priusquam enim operi cui destinati sunt, manum admoveanr, fructu laboris volunt potiri. Falluntur etiam in eo, quod ad carnalem Israëlem restringunt Christi regnum, quod ad ultimos usque mundi fines propagandum erat. In tota porro quæstione hoc vitii est, quod sapere appetunt ultra justam mensurem. Non ignota proculdubio illis erant Prophetarum vaticinia de instaurando Davidis regno: Christum sæpius hac de re concionantem audierant: res denique vulgo trita erat, ut in miserrima populi servitute, tamen futuri regni expectatione erecti omnium animi essent. Jam vero instaurationem hanc sperabant adventu Messiæ. Inde factum est ur Apostoli, quum viderent Christum excitatum, protinus ad illam mente transvolarent. Sed interea ostendunt quam male profecerint sub optimo magistro. Itaque Christus brevi responso singulos errores scite perstriogit: ur mox dicam. *Restituere*, hic, Rursum vel de integro statuere significat, quod collapsum & multis ruinis deforme erat. Nam ex arido trunco Isai nasci surculum oportuit, & tabernaculum Davidis misere dissipatum erigi.

7. *Non est vestrum.*] Generalis est totius quæstionis reprehensio. Curiosa enim erat, quum scire appeterent Apostoli quod Dominus volebar absconditum. Est autem hic sapiendi modus, ut quantum ille progreditur docendo, ad discendum parati simus: libenter autem ignoremus quicquid ipse nos celat. Quando autem nobis fere omnibus ingenita est stulta & inanis curiositas, cui mox accedit audacia, diligenter observanda est hæc Christi admonitio, qua utrumque vitium corrigit. Verum, ut intelligamus ejus mentem, simul tenenda sunt duo membra quæ conjungit. *Non* est, inquit, vestrum scire, quæ Pater in sua potestate posuit. Loquitur quidem de temporibus: sed quum aliarum rerum eadem sit ratio, universale præceptum statui debet: ut contenti Dei revelatione, nefas esse putemus de aliis inquirere. Hoc verum est temperamentum inter duo extrema. Papistæ, ut habeant crassæ inscitiæ prætextum, se Dei arcana omittere causantur. Quasi vero tota fides ac religio nostra aliunde constet, quam ex Dei arcanis. Facessat ergo Christus cum suo Euangelio, si penitus à Dei arcanis abstinendum est. Verum tenenda est, ur dixi, mediocritas. Cupidi enim ad discendum esse debemus, quatenus nos docet cælestis Magister: quæ autem latere vult, ea ne quis attingere audeat: ut nonnisi ad sobrietatem sapiamus. Itaque, quoties stulta plus sciendi quam oportet, cupiditas nos sollicitat, in memoriam revocemus hoc Christi dictum, Non est vestrum nosse. Nisi enim invito ipso & vetanre perrumpere libeat, satis ad lasciviam ingenii nostri cohibendam habebit ponderis. Nunc, quod ad temporum præscientiam attinet, eam modo investigationem damnat Christus, quæ ultra divinæ revelationis mensuram penetrat. Idque secundo membro, quemadmodum dixi, notatur, *Quæ* Pater in sua potestate posuit. Certe hyemem & æstatem, & reliquas anni partes, frigus ac calorem, serenum aut pluvium tempus, in sua
Gen. 8. vers. 41. potestate Deus habet. Sed quia perpetuam fore annorum seriem testatus est, non dicitur in sua potestate locasse quod hominibus communicavit. Quicquid arte, doctrina, judicio, usu comprehendunt philosophi aut agricolæ, hoc Deus non dicitur retinuisse sibi, quia apud eos quodammodo deposuit. Idem & de Prophetis sentiendum. Nam illorum officium fuit, scire quæ Dominus manifestabat. Verum cæcutire nos oportet in abscondito rerum successu, quoad futurum tempus. Nihil enim est quod nos magis ab officio retardet, quam nimis anxia hac in parte inquisitio. Semper enim ex futuro eventu consilium capere volumus: atqui Dominus eventum occultans, nobis præscribit quid facto sit opus. Hic conflictus exoritur, quia non libenter Deo sinimus quod suum est, ut eventus ipse solus gubernet: sed ingerimus nos in alienam & importunam sollicitudinem. In summa, prohibet Christus ne ad nos transferamus quod Deus sibi vendicat. In eo genere est eorum præscientia, quæ sibi ipse suo arbitrio, præter nostram opinionem & supra ingenii nostri captum moderenda sumpsit.

8. *Accipietis virtutem.*] Quod optimum frenandæ curiositati remedium erat, Christus eos revocat tam ad Dei promissionem, quam ad mandatum. Curiositas fere ex otio & diffidentia nascitur: diffidentiæ medetur promissionum meditatio. Mandata, ubi nos & nostra studia deceat occupari osteodunt. Jubet ergo discipulos patienter expectare quod Deus promisit, & inteotos esse ad munus quod Deus injunxit, exequendum. Interea nimiam eorum festinationem perstringit, quod nondum Spiritu sancto donati, quæ propria sunt ejus dona, præpostere anticipant. Neque enim id est recta via ingredi, quum ad militandum vocati essent, velle omissis laboribus molliter quiescere. Quum ergo dicit, Accipietis virtutem, eos suæ imbecillitatis admonet, ne ante tempus sectentur ea, quæ consequi nequeunt. Utrumque legi potest: Accipietis virtutem Spiritus: aut, Veniente in vos Spiritu. Secundum tamen melius convenit: quia plenius eorum defectum exprimit, Donec Spiritus superveniat.

Eritis mihi testes.] Duos hac una voce errores corrigit. Nam & prius esse pugnandum significat, quam aspirent ad triumphum: & aliam regni Christi naturam esse docet, quam putarent. Eritis ergo mihi testes: hoc est, Agricolam laborare oportet, antequam fructum percipiat. Hinc colligamus, in viam qua pervenitur ad regnum Dei, conjiciendos nunc esse oculos potius, quam ut de statu futuræ vitæ subtiliter philosophemur. Inquirunt multi, qualis olim futura sit sua beatitudo, quum in cælum recepti fuerint: quomodo autem illuc saltem accedant, nulla illis cura est. Atqui in primis renunciandum erat mundo. Disputant de qualitate futuræ vitæ, quam habituri sunt cum Christo: interim non cogitant mortis ejus oportere nos esse participes ut 2 Tim. 2.
postea cum eo vivamus. Insistat igitur quisque in vers. 11.
opere præsenti: militemus omnes strenue sub Christo: constanter & indefessis animis in cursu vocationis nostræ pergamus: fructum Deus in tempore proferet. Sequitur altera correctio, ubi *testes* sibi fore asserit. Hac enim voce falsam de regno terreno imaginationem excutere voluit discipulis: quia breviter significat in Euangelii prædicatione consistere. Non est igitur cur opes, delicias, externam potentiam, aut quicquam terrenum somnient, dum audiunt tunc regnare Christum, ubi per Euangelii doctrinam sibi mundum subjugat. Unde sequitur, spiritualiter ipsum, non juxta rationem mundi imperare. Quod autem de carnali regno animis præsumpserant Apostoli, ex communi totius gentis errore fluxit. Nec vero mirum est, hac in parte omnes fuisse hallucinatos. Primum enim quum illud metimur sensu nostro, quid possumus nisi crassum & terrestre concipere? Huc accedit, quod pecudum instar toto sensu ad id quod carni nostræ commodum est, ferimur. Ideo magis arripimus quod præsens est. Quare & Chiliastas eodem videmus fuisse delapsos. Hinc quoque factum est, ut vaticinia omnia quæ figurate Christi regnum sub imagine terrestrium regnorum describunt, ad carnis commodum traherent: quum tamen Dei consilium esset altius eorum mentes evehere. Nos vero ne iisdem

impli-

implicemur erroribus, discamus animos nostros ad Euangelii præconium referre, quod sedem Christi regno in cordibus nostris statuit.

In tota Judæa.] Primum, non unius diei laborem fore significat, dum totum illis orbem assignat Euangelii doctrina lustrandum. Præterea falsam quam de Israële conceperant opinionem oblique refutat. Solos in eo ordine censebant, qui ex Abraham geniti erant secundum carnem. Testatur Christus, Samariam aggregandam esse: quæ tametsi loco vicina, animis tamen maxime disjuncta erat. Testatur alias omnes regiones & remotas & profanas, sancto populo uniendas esse, ut ejusdem sint
Joan. 4. gratiæ participes. Quantopere abhorruerint Judæi
vers. 9. à Samaritanis, notum est. Nunc quasi rupta maceria, unum ex utrisque fieri corpus jubet Chri- Ephes. 2.
stus, ut regnum suum ubique erigatur. Jerosoly- vers. 14.
mam & Judæam nominans, quas experti fuerant discipuli infestissimis hostibus refertas esse, satis negotii ac molestiarum eos manere admonet: ut de propinquo triumpho cogitare desinant. Neque enim parum horroris incutere illis debuit, prodire coram tot sævissimis hostibus ad inflammandam
eorum rabiem. Ac Judæis quidem priorem locum Exod. 4.
tribuit, quia veluti primogeniti erant. Gentes tamen vers. 22.
omnes, quæ prius alienæ à spe salutis fuerant, pro- Ephes. 2.
miscue vocat. Hinc enim discimus, diserto Christi vers. 7.
mandatu Euangelium ubique fuisse prædicatum, ut ad nos manaret.

9. Atque hæc loquutus, videntibus illis in altum sublatus est, & nubes subduxit illum ab oculis eorum.

10. Quum autem essent defixis in cælum oculis, eunte illo, ecce viri duo astiterunt illis amicti vestibus albis:

11. Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cælum? Hic Jesus, qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet quemadmodum euntem ipsum vidistis in cælum.

9. Quid nobis prosit Christi ascensio, ex Institutione nostra discant lectores. Quia tamen unum est ex primis fidei nostræ capitibus, sedulo ad faciendam ejus fidem incumbit Lucas. Imo potius eam omni dubitatione eximere Dominus ipse voluit, quum ita palam in cælum ascendit & aliis circumstantiis testatam fecit ascensus sui certitudinem. Si enim clam evanuisset, hæsissent attoniti discipuli: nunc quum in edito & undique aperto ac patente loco constituti, eundem quocum versati erant, quem nunc quoque loquentem audiunt, vident sursum attolli, oculis suis prosequuntur, nube subduci vident, non est cur dubitent quorsum abierit. Adsunt præterea Angeli, qui suo testimonio id confirmant. Historiam vero ita diligenter nostra causa præscribi oportuit, ut Filium Dei, tametsi nusquam in mundo compareat, in cælis tamen vivere sciamus. Quod autem nubes ejus conspectum prius abstulit quam in cælestem gloriam intraret, ideo factum videtur, ut suo modulo contenti, altius inquirere desinerent. Nos quoque docemur sub eorum persona, non esse tantam mentis nostræ perspicaciam, ut ad gloriæ Christi altitudinem conscendat. Nubes igitur ista sit coërcendæ nostræ audaciæ obstaculum: non secus ac fumus tabernaculi atrium occupans sub Lege.

10. *Duo viri.*] A forma sic denominat Angelos. Quanquam enim fieri potest, ut vere humanis corporibus induti fuerint (qua de re neutram in partem pugnare volo) non tamen homines certe erant: sed quia frequenter in Scripturis occurrit hujus metonymiæ usus, præsertim 1. lib. Mos. longius non immoror. *Vestes albæ*, symbolum fuerunt raræ & observandæ dignitatis. Nam hoc quasi iosigni discernere eos voluit Deus à vulgo hominum, quo essent discipuli ad eorum dicta attentiores: atque ut nos quoque hodie sciamus, oblatam divinitus illis fuisse hanc visionem.

11. *Viri Galilæi.*] Ego iis nequaquam assentior qui probrose nomen hoc fuisse Apostolis inditum putant, quasi Angeli tarditatem ac hebetudinem eorum increparent. Meo judicio hoc quoque ad excitandam attentionem valuit, quod eos, ignoti & nunquam prius visi, tanquam notos compellant. Videntur tamen immerito reprehendi quod in cælum suspiciant. Ubi enim potius quærendus est Christus? annon Scriptura subinde nos illuc invitat? Respondeo, non ideo reprehendi quia sursum oculos attollant: sed quia oculis requirant Christum, quum nuper interposita nubes corporeos omnes sensus ab eo investigando arceret. Deinde, quod mox sperabant rediturum, ut ejus conspectu iterum fruerentur: quum ascenderit ut in cælo maneat, donec secundo appareat judex mundi. Quare discamus primum ex hoc loco, Christum neque in cælo neque in terra aliter quam fide quærendum esse: deinde, non expetendam esse corpoream ejus præsentiam, ut nobiscum in mundo versetur. Nam qui in alterutro istorum hærebit, longius subinde ab eo abscedet. Ita admiratio reprehenditur, non simpliciter, sed quatenus eos obstupefaciebat rei novitas: quemadmodum sæpe ad magnitudinem operum Dei inconsiderate rapimur, studium vero non applicamus ad finem reputandum.

Jesus qui assumptus est.] Duo sunt hujus sententiæ membra. Prius est Jesum cælo receptum esse, ne amplius ipsum stulto voto in terram retrahant. Alterum vero consolationis vice mox additur, de secundo ejus adventu. Ex his duobus simul conjunctis, & ex utrovis seorsum firmum argumentum ducitur ad refutandos Papistas, & quosvis alios, qui carnalem in panis & vini symbolis Christi præsentiam imaginatione sua statuunt. Nam quum assumptus in cælum dicitur Christus, certe aperte notatur locorum distantia. Fateor quidem *cæli* nomen variis modis accipi: nunc pro aëre, nunc pro toto sphærarum complexu, nunc pro glorioso Dei regno, ubi Dei majestas propriam habet sedem, utcunque
totum mundum impleat. Qua ratione Paulus Chri- Ephes. 4.
stum supra cælos omnes collocat, quia mundo sit vers. 10.
superior, & in illo quoque beatæ immortalitatis domicilio supremum gradum obtineat: quia supra omnes Angelos eminet, quorum est caput. Sed hoc non obstat quominus absit à nobis, & Cælorum nomine separatio à mundo signetur. Quantumlibet cavillentur, cælum quo sublatus est Christus universæ mundi machinæ opponi, planum est. Ergo ut in cælo sit, extra mundum esse oportet. Verum in primis, quo intendant Angeli, spectandum est; nam inde certius de verborum sensu fiet judicium. Revocare volunt Angeli discipulos à carnalis præsentiæ desiderio. In hunc finem non nisi secundo venturum denunciant. Nam huc pertinet temporis illius designatio, ne frustra ante venturum expectent. Quis non videt iisdem verbis, corporis ejus absentiam è mundo exprimi? Quis non videt prohiberi, ne in terra habere expetamus? Arguto sophismate elabi se putant, quum dicunt tunc visibili forma venturum: nunc autem quotidie invisibilem venire. Sed hic de forma non est disputatio, tantum admonentur Apostoli, sinendum esse in cælo Christum, donec extremo die appareat. Votum enim corporeæ præsentiæ, tanquam absurdum & perversum damnatur. Negant carnalem esse carnis præ-

sentiam, dum gloriosum corpus supernaturali modo & per miraculum nobis adest: sed eorum commenta de corpore glorioso, tanquam ludicra & puerilia, respuere licet. Miraculum sibi fingunt ipsi, nullo Scripturæ testimonio. Jam gloriosum erat Christi corpus, dum à resurrectione versatus est cum suis discipulis. Id extraordinaria & arcana Dei virtute factum est. Eo tamen modo Angeli postbac desiderari vetant, & negant ad homines venturum esse. Ergo, juxta eorum præceptum, ne eum è cælo figmentis nostris detrahamus: nec manibus aut reliquis sensibus magis quam oculis, putemus fore nobis præsentem. De corpore semper loquor. Nam quod infinitum esse dicunt, ut absurdum somnium est, ita secure repudiandum. Interea libenter fateor, Christum ascendisse, ut impleat omnia: sed diffusum ubique esse dico, Spiritus sui virtute, non carnis essentia. Fateor præterea, & verbo & sacramentis eum nobis adesse. Neque vero dubitandum est, quin vere participes fiant carnis & sanguinis ipsius qui illorum symbola fide recipiunt. Sed hæc communicatio nihil commune habet cum Papistarum deliriis. Periode enim Christum sibi ad altare fingunt, ut Numa Pompilius Jovem suum Elicium devocabat: aut sagæ Lunam suis incantationibus è cælo detrahunt. Christus autem, panem in Cœna porrigendo, in cælum nos invitat, ut fide vitam ex sua carne & sanguine hauriamus. Ita caro ejus, ut nobis vivifica sit, nequaquam in nos trajicitur, sed arcana Spiritus sancti virtute suam in nos vim transfundit.

Sic veniet.] Dixi hac consolatione mitigari, imo prorsus tolli absentiæ tristitiam, quum redituram Christum audimus. Nam finis simul notandus est: quod scilicet adveniet Redemptor, qui secum nos in beatam immortalitatem colligat. Nam ut nunc non sedet in cælo otiosus (quemadmodum dii Homerici finguntur deliciis suis vacare) ita nec sine fructu iterum videbitur. Ergo sola Christi expectatio, & importuna carnis nostræ desideria compescere, & nostram in adversis omnibus patientiam sustentare, & tædium nostrum solari debet. Atque id efficit apud fideles, qui eum sibi redemptorem statuunt. nam impiis non alium quam formidinis & horroris sensum affert. Atque ut nunc subsannent, quum de ejus adventu fit mentio, aspicere cogentur pro tribunali sedentem, quem nunc loquentem audire non dignantur. Porro, quæstionem de vestibus movere, quibus credibile est ipsum fuisse tunc amictum, an cum illis venturus sit, nugatorium est. Quod Augustinus ad Consentium attingit, epistola 146. refellere animus non est: quod tamen explicare nequeo, præstat intactum relinquere.

12. Tunc reversi sunt Jerosolymam, à monte qui vocatur Oliveti, qui vicinus est Jerosolymæ, distans Sabbathi iter.

13. Et ingressi ascenderunt in cœnaculum, ubi manserunt Petrus & Jacobus, Joannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Jacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Judas Jacobi.

* vel, mulieribus. 14. Hi omnes perseverabant unanimiter in oratione & precatione, cum * uxoribus, & Maria matre Jesu, & cum fratribus illius.

12. Ut transitum sibi ad aliam historiam faciat, refert discipulos, quum Jerosolymam reversi essent, simul habitasse in uno cœnaculo. Erat autem pars superior domus, quæ locari solebat inquilinis: pars enim quæ commodior erat, retinebatur à dominis. Quare, hac voce significat Lucas, quasi in angustum locum fuisse constrictos: neque tamen compulsos fuisse hoc incommodo, ut alii ab aliis discederent. Poterant quidem seorsum agere paulo commodius, sed distrahi fas non erat ante acceptum Spiritum. Quod notat loci distantiam, ad fidem historiæ facit: nisi forte hoc quoque exprimere voluit, non fuisse periculi metu territos, quin simul redirent & coirent in unas ædes, easque non adeo amplas, quin turba major quam ferebat loci spatium, aliquid rumoris creare posset. *Iter* Sabbathi duo millia passuum habuit: eaque supputatio congruit cum loco Joan- (Joan. 11. vers. 18.) nis, ubi dicit Jerosolymam distare à Bethania quindecim fere stadiis, quæ mille & nongentos circiter passus continent. Mons autem Oliveti ad latus erat Bethaniæ. Iter Sabbathi à Lege præscriptum non erat: simpliciter enim quietem Dominus in Lege præcipit: sed quia non facile continebantur Judæi, qui o Sabbatho ad sua negotia excurrerent (quemad- (Jer. 17. vers. 24.) modum videmus Dominum conqueri quod onera efferant extra portas) ideo credibile est ad cohibendam ejusmodi lasciviam, communi Sacerdotum concilio edictum fuisse, ne ultra duo millia Sabbatho conficere liceret. Tametsi Hieronymus in responsis ad Algasiam, hanc traditionem à duobus Rabbinis fluxisse commemorat, Attriba scilicet, & Simone Heli.

13. *Ubi manserunt.*] Alii vertunt, Manebant: quasi habitare illic soliti essent. Ego autem conductitio loco potius usos tunc primum ad cohabitandum fuisse arbitror, donec adveniret Spiritus. Plusquam ridiculi sunt Papistæ, dum Petri primatum ex eo deducunt, quod hic primus nominatur inter Apostolos. Quanquam, ut fateamur primum fuisse inter duodecim, non tamen propterea consequens est, toti mundo præfuisse. Verum, si ideo Apostolorum est princeps, quia nomen ejus in catalogo primum ponitur: ego vicissim inferam matrem Christi, mulierum omnium postremam fuisse, quia in ultimum locum hic rejecta est. Quod nullo modo admittent: ut certe nimis absurdum foret. Quare nisi Papatum suum velint exponere omnium ludibrio, ut hactenus fecerunt, desinant talibus ipsum ineptiis ornare. Sed quid facerent? probare volunt ex Scripturis secundarium aliquod à Christo fuisse Ecclesiæ caput. Nulla prorsus syllaba extat, quæ eorum commento suffragetur. Non mirum igitur si hinc inde temere locos arripiant, quos, etiamsi nemo illis excutiat, sponte tamen è manibus amittent. Verum, illis omissis, potius observemus Lucæ consilium. Quoniam turpiter diffugerant à Christo discipuli, & di- (Mat. 26. vers. 56.) lapsi fuerant quo suus quemque timor expulerat, merebantur tanquam desertores aut perfugæ honore abdicari. Ergo, ut sciamus iterum auspiciis Domini de integro collectos ac restitutos in suum gradum, Lucas singulorum nomina exprimit.

14. *Cum uxoribus.*] Alii Mulieres vertunt, & putant eas designari quæ fuerant Christi comites. Ego, ut nolim cum quoquam de hac re rixari, ita præferre non dubitavi quod probabilius esse judicabam. Fateor utroque modo posse accipi verbum quod usurpat Lucas. Verum, cur de uxoribus loqui putem, hæc ratio est, quod quum uxores suas circumducere postea soliti fuerint, teste Paulo, non est (1 Cor. 9. vers. 5.) verisimile fuisse tunc divisos. Multo enim facilius erat uno in loco quiescere, quam peregrinando subinde mutare locum. Deinde, cur propinquum Spiritus adventum expectantes, tanti boni societate uxores privassent? Petro uxor futura erat paulo post adjutrix. Idem & de reliquis sentiendum. Heroica fortitudine & constantia opus habebant mulieres illæ, ne deficerent. Quis ergo credat fuisse à maritis exclusas, dum Spiritus virtutem expectant? Quod

si no-

si nomen generale retinere placeat: saltem conjuges in numero censeri, rationi consentaneum est. Utcunque sit, voluit Lucas obiter nos monere quantum mutati essent in melius animi. Nam quum viri ante metu perculsi fugissent, nunc simul cum ipsis collectæ sunt mulieres, nec periculum ullum formidant. Matrem Christi adjungit aliis mulieribus, quam tamen domi suæ Joannes aluisse dicitur. Verum omnes, ut dixi, nonnisi ad tempus convenerant. Postea non dubium est quin alii alio migraverint. Sub *fratrum* nomine quoslibet cognatos ab Hebræis comprehendi, satis notum est.

Hi omnes perseverabant.] Hic ostendit animis intentos fuisse in Spiritus expectationem. Hæc enim illis est precandi causa, ut Christus Spiritum mittat sicuti promisit. Unde colligimus eam demum esse veram fidem, quæ nos ad Deum invocandum sollicitat. Multum enim differt à socordia, fidei securitas. Nec sane ideo Dominus nos gratiæ suæ certiores reddit, ut se in torporem mentes nostræ abjiciant: sed potius ut precandi studium acuat. Neque vero dubitationis signum est precatio, sed potius fiduciæ testimonium: quia petimus à Domino, quæ pollicitum esse scimus, ut precibus nostris concedat. Ita nos quoque eorum exemplo precibus instare convenit, ut quotidiana Spiritus augmenta impetremus. Augmenta dico: quia priusquam orationem concipere liceat, primitiis nos donatos esse necesse est. Quandoquidem unus est idoneus rite orandi magister, qui non modo verba nobis dictat, sed interiores affectus regit. Duo præterea exprimit Lucas, quæ sunt veræ orationi propria: nempe quod perstiterint, & fuerint unanimes. Fuit hoc patientiæ ipsorum exercitium, quod aliquandiu eos Christus suspensos tenuit, quum statim posset Spiritum mittere. Ita Deus sæpe differt, ac quodammodo nos languere patitur, ut ad perseverantiam assuefaciat. Vitiosa est, imo noxia pestis, votorum festinatio: quare non mirum est si eam Dominus castiget. Interea, ut dixi, ad precandi constantiam nos exercet. Ergo si volumus non frustra orare, ne mora temporis fatigemur. Quantum ad animorum concordiam spectat, dissipationi quam attulerat pavor, opponitur. Simul tamen in genere, quam sit in orando necessaria, vel hinc colligere promptum est, quod Christus singulos pro toto corpore, & in commune, quasi sub omnium persona orare jubet; Pater noster, Da nobis, &c. Unde hæc linguarum unitas, nisi ab uno Spiritu? Quare Paulus 15. ad Rom. quum vult Judæis & Gentibus bene orandi regulam tradere, omnem procul simultatem amovet: Ut unanimes, inquit, uno ore glorificemus Deum. Et certe ut Deus invocetur à nobis Pater, fratres nos esse, & fraterne consentire oportet.

Rom. 8. vers. 26.
Matth. 6. vers. 9.
Rom. 15. vers. 6.

15. In diebus illis exurgens Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autem turba nominum simul fere centum viginti)

16. Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus per os Davidis, de Juda, qui fuit dux iis qui comprehenderunt Jesum:

17. Qui cooptatus fuerat in numerum nostrum, & sortitus erat partem ministerii hujus.

18. Et hic quidem * possedit agrum ex mercede iniquitatis, suspensusque crepuit medius, & effusa sunt omnia ejus viscera.

* vel, paravit.

19. Et innotuit omnibus habitantibus Jerosolymæ: ita ut vocatus sit ager ille lingua eorum, Haceldema, hoc est, ager sanguinis.

20. Scriptum est enim in libro Psalmorum, Fiat habitatio ejus deserta, & non sit qui inhabitet, & Episcopatum ejus accipiat alius.

21. Oportet igitur ex iis qui nobiscum fuerunt congregati toto tempore quo intravit & exivit inter nos Dominus Jesus,

22. Incipiens à baptismate Joannis usque in diem qua assumptus est à nobis, unum fieri testem nobiscum resurrectionis ejus.

15. Subrogari in locum Judæ Matthiam oportuit, ne unius hominis perfidia concidisse vel abruptum esse videretur quod semel Christus statuerat. Non temere initio duodecim elegit primarios Euangelii sui præcones. Nam quum judices duodecim tribuum Israël fore denunciat, consulto hoc factum fuisse docet, ut Tribus Israël per totum orbem dispersas in unam fidem colligerent. Postquam autem Judæi oblatam sibi gratiam respuerunt, Israëlem Dei etiam ex Gentibus universis colligi oportuit. Erat ergo hic veluti sacer numerus: qui si imminutus fuisset Judæ scelere, minus fidei habuisset, atque hodie haberet Euangelii prædicatio, cujus exordium, ut ita loquar, claudicaret. Quamvis ergo Judas Christi institutum, quantum in se fuit, violasset, stetit nihilominus firmum ac inviolabile. Periit ille, ut dignus erat: Apostolorum tamen ordo integer mansit.

Mat. 19. vers. 24.

Turba nominum.] Incertum est an viros hac loqutione designet, qui soli proprie nomen habent, quum mulieres sub virorum nomine censeantur: an vero simpliciter Nomina pro singulis capitibus accipiat, ut Hebræi animas dicunt. Dubitari etiam potest, sintne soliti quotidie frequentare cœnaculum illud in quo degebant Apostoli, an simul perpetuo habitarint. Vix enim tantæ multitudinis capax fuisset locus ad omnes vitæ necessitates. Et certe mihi est verisimilius, Lucam hic exprimere numerum, ut sciamus tunc fuisse congregatos omnes quum habuit Petrus concionem. unde conjici posset non semper adfuisse. Ego quanquam nihil affirmare audeo, probabili tamen conjectura adductus potius huc inclino, tunc accitam fuisse totam Ecclesiam, quia de re seria agendum erat. atque huc tendit Surgendi verbum.

16. *Oportuit impleri Scripturam.*] Quia Petrus verba facit, Papistæ eum universæ Ecclesiæ faciunt caput. Quasi nemo in cœtu piorum loqui possit, quin Papa extemplo fiat. Fatemur sane, ut necesse est unum aliquem in quovis cœtu primas tenere, ita Apostolos detulisse Petro hunc honorem. Sed quid hoc ad Papatum? Quare, illis valere jussis, expendamus quid per os ejus Spiritus pronunciet. Præfatur oportuisse impleri Scripturam: ne quem turbaret horribilis Judæ casus. Minime enim consentaneum videbatur, ut qui selectus fuerat à Christo ad munus tam præclarum, initio sui cursus ita fœde corrueret. Ejusmodi scandalum tollit Petrus, quum Scripturis fuisse prædictum recitat. hinc elicitur admonitio ad quotidianam praxin valde apposita, hunc Scripturæ prædictionibus dandum esse honorem, ut ad sedandas in rebus inopinatis consternationes valeant. Nihil enim magis nos conturbat quam dum subsidimus in proprio sensu, & nobis ipsi creamus offendicula, quibus mederi

paratus esset Deus, si hoc nobis fixum esset, nihil esse absurdum quod ille prævidit, statuit, atque etiam prædixit ut nos redderet fortiores. Neque tamen ideo excusabilis fuit Judas, quia prædictum fuerat quod illi accidit, quando non prophetiæ impulsu, sed cordis sui malitia descivit. Est autem bimembris Petri oratio. Priore enim loco offensionem diluit, quam ex Judæ ruina piæ mentes concipere poterant. imo inde exhortationem colligit, ut discant reliqui Deum timere. Deinde, restare admonet, ut alius in ejus locum subrogetur. Utrumque probat Scripturæ testimonio.

Quam prædixit Spiritus sanctus.] Tales loquendi formulæ majorem Scripturis reverentiam conciliant, dum admonemur Davidem omnesque Prophetas sola Spiritus directione loquutos esse, ut non ipsi prophetiarum sint auctores, sed Spiritus, qui eorum lingua tanquam organo usus est. Quum igitur ea sit nostra socordia, ut Scripturis longe minus deferamus quam decebat, diligenter notandæ sunt formulæ istæ, atque ipsis etiam assuescendum, ut Dei auctoritas ad confirmandam nostram fidem subinde memoriæ nostræ recurrat.

17. *Cooptatus.*] Ad verbum est Adnumeratus. Dicit autem unum ex numero fuisse, ut innuat, locum vacuum oportere impleri, quo numerus integer maneat. Eodem pertinet quod sequitur, Eum ministerii partem sortitum esse. Inde enim sequitur, mutilum quodammodo fore corpus, si pars illa desit. Fuit quidem stupenda res, eum qui in tam excelsum honoris gradum evectus à Christo fuerat, præcipitari in exitium. Quæ circumstantia atrocitatem sceleris auget: atque reliquos admonet, ut sibi caveant & metuant. Nec dubium quin valde tristis & acerba ejus commemoratio fuerit inter discipulos. Sed nominatim exprimit Petrus functionis excellentiam, quo magis attenti sint ac solliciti ad quærendum remedium.

18. *Et hic quidem.*] Mihi verisimile est, narrationem hanc de Judæ exitu interpositam fuisse à Luca: ideoque parenthesi includere placuit, ut à Petri concione separetur. Quorsum enim attinebat, discipulis rem notam recenseri? Deinde absurdum fuisset, ita loqui apud eos, Agrum ex proditionis mercede emptum, à Judæis sua lingua vocari Haceldema. Nam quod respondent quidam, Petrum hoc dicere Galilæis, qui distinctam à Judæis linguam habebant, frivolum est. Pronunciatio quidem erat aliquantum dissimilis: sed ita, ut se mutuo familiariter intelligerent: ut Parisienses, & Rotomagi. Præterea qui conveniret nomen Jerosolymæ, ubi Petrus sermonem habebat? Quorsum inter Hebræos vernaculæ linguæ Græca interpretatio? Ergo Lucas, ne lectoribus obscura essent Petri verba propter ignorantiam historiæ, sententiam de morte Judæ in sua persona interposuit.

Possedit agrum.] Media est verbi significatio. Sed hic potius, meo judicio, possidere significat, quam parare. Quia tamen parum refert utrumvis legas, in medio relinquo. Sic autem loquitur, non quod usum agri habuerit Judas, vel quod agrum emerit ipse, qui emptus fuit eo jam mortuo. Sed Lucas dicere voluit, sepulturam cum perpetua ignominiæ nota, perfidiæ & sceleris illi fuisse præmium. Neque enim tam Christum triginta denariis, quam suum Apostolatum vendidit. Argento potitus non est: agrum duntaxat retinuit. Porro admirabili Dei providentia factum est, ut vulgare agri nomen publica infamia notaret Sacerdotes, qui sanguinem innoxium à proditore emerant. Dicit Hebræos sua lingua sic vocasse, quia natione Græcus erat. Et linguam Hebraicam vocat, qualis post exilium Babylonicum in usu erat Judæis, mixta scilicet ex Syriaca & Chaldaica.

20. *Scriptum est in libro Psalm.*] Scandalum quod alioqui paritura erat Judæ abdicatio, Scripturæ auctoritate tollit. Videri tamen posset locus hic violenter detortus: primum, hæc David non uni tantum homini, sed hostibus suis plurali numero imprecatur. Deinde quæ de hostibus Davidis dicta sunt, videtur Petrus male ad Judam trahere. Respondeo, sic loqui illic de se Davidem, ut conditionem regni Christi describat. Psalmus, inquam, ille communem totius Ecclesiæ, quæ corpus est Filii Dei, imaginem continet. Proinde in capite ipso, quæ illic habentur, impleri oportuit, sicuti impleta Euangelistæ referunt. Nunc si quis objiciat, non competere in Judam, quæ in hostes Davidis fuerant dicta: promptum erit excipere, eo ipso competere potius, quia David non se illic solum respiciat, quasi ab Ecclesiæ corpore separatum: sed potius tanquam unum ex Christi membris, adeoque ejus imaginem gestans prodeat in medium illius nomine. Hanc singularem personam Davidi fuisse impositam quisquis tenebit, ut Christum figuraret: non mirabitur huic aptari, quod in illo fuit adumbratum. Quare etsi totam Ecclesiam comprehendat, à capite sumit initium, ac præcipue describit quæ passurus esset Christus ab impiorum manu. Scimus enim ex Pauli doctrina, quicquid malorum patiuntur sancti, afflictionum Christi esse partes, & ad complementum earum spectare. Illa certe connexio ac series à Davide fuit observata, vel potius à Spiritu Dei, qui per os Davidis totam Ecclesiam docere voluit. Quod autem de Christi persequutoribus communiter dictum est, jure in antesignanum confertur. cujus ut impietas & scelus eminet, sic pœna conspicua & memorabilis esse debet. Si quis rursum objiciat, imprecationes referri in Psalmo, non vaticinia: ideoque improprie Petrum colligere, hoc oportuisse fieri: facilis est solutio. Neque enim David perverso aut vitioso carnis affectu ad vindictam expetendam incitatus fuit, sed Spiritum habuit ducem ac directorem. Vim ergo prædictionum habent, quæcunque instinctu Spiritus precatus est: quia non alia Spiritus exposcit, quam quæ præstare Deus apud se decrevit, & nobis quoque vult polliceri. Quum autem duo ex Psalmis diversa testimonia citet Petrus, prius huc tendit, Judam cum nomine & familia fuisse delendum, ut vacuus esset locus: alterum vero, quod ex Psalmo centesimo nono adducitur, fuisse alium subrogandum, qui in ejus vicem subiret. Pugnare quidem in speciem videntur, Habitatio deserta, & Successio: sed quia priore loco Spiritus tantum è medio tollendos Ecclesiæ adversarios pronunciat, ut locum vacuum & sine habitatore relinquant quantum ad ipsos pertinet: hoc non impedit, quin alienus postea successor locum desertum occupet. Imo hoc pœnæ gravitatem auget, quod honos, postquam ablatus est indigno, transfertur ad alienum.

Et Episcopatum ejus.] Non potuit magis proprie Hebraica vox transferri: *Pecudah* Præfecturam enim significat, ab inspectione sic dictam. Nam qui Uxorem interpretantur, eos contextus refellit. De uxore enim sequitur proximo versu, Ut fiat vidua. Ergo postquam vita optavit privari impium, simul etiam addit, ut honore spolietur: neque id modo, sed ut illi alius succedat. quo pœna, ut prius memini, duplicatur. Oblique interea notat, fœdifragum & sceleratum de quo loquitur, non fore ex vulgo quemlibet: sed præditum dignitate, à qua tamen excidet. Cæterum discendum est ex hoc loco, non impune cessurum impiis, quod Ecclesiam Dei persequuti fuerint. Hic enim infelix exitus omnes manet.

21. *Oportet igitur.*] Videri primo intuitu posset longe petita illatio. Neque enim si de Episcopatu Judæ transferendo loquutus est David, ideo protinus sequitur eligendum esse successorem à discipulis:

sed

sed quia sciebant injunctam constituendæ Ecclesiæ curam sibi esse, simulatque ostendit hoc placere Domino fieri, merito inde colligit, debere ipsos exequi. Nam quum opera nostra uti velit Deus ad tuendum Ecclesiæ regimen, simulac de ejus voluntate redditi sumus certiores, cessare fas non est, quin strenue præstemus quicquid ministerii nostri ratio postulat. Id extra controversiam erat, quænam essent Ecclesiæ partes. Sicuti hodie, quum audimus abdicandos esse officio, qui se perperam & flagitiose gerunt, & alios subrogandos, hanc curam suscipere Ecclesia debet. Quare, supervacuum fuit de re indubia movere quæstionem. Ergo meminerimus semper reputare, quid officii nostri sit, ut præsto sint Domino nostra obsequia. Quum autem de creando Apostolo disserat, testem resurrectionis dicit oportere fieri. Quo significat, non esse Apostolatum sine Euangelii præconio. Unde etiam apparet, quam frivoli sint Episcopi Papales, qui mutis tantum larvis induti, tamen Apostolorum successione gloriantur. Verum quid simile? fateor quidem requiri hic à Petro testem oculatum, qualem se Joannes prædicat, quum dicit, Qui vidit, testimonium (*Joan. 1. vers. 35.*) perhibet. Nam hoc ad fidem adstruendam non mediocriter valebat. Sed interea docendi necessitate se & collegas adstringit Petrus dum facit resurrectionis Christi præcones. Resurrectionem nominat, non quod de ea sola testari conveniat: sed quia primum sub hac comprehenditur mortis prædicatio: deinde quoniam in ea finem redemptionis nostræ & complementum habemus, & secum trahit cæleste Christi imperium & Spiritus potentiam in suis tuendis, in stabilienda justitia & rectitudine, in ordine instaurando: rursum in abolenda peccati tyrannide & omnibus Ecclesiæ hostibus profligandis. Sciamus itaque hoc nomine nequaquam excludi quæ necessario cohærent. Interea notemus resurrectionem præ aliis commemorari, quasi primarium Euangelii caput, quemadmodum etiam Paulus docet 1 Cor. 15. (*1 Cor. 15. vers. 17.*) Sed an soli Apostoli resurrectionis testes fuerunt? Annon hoc reliquis etiam discipulis fuit commune? Videtur enim Petrus has partes solis Apostolis vendicare. Respondeo, ipsis ideo tribui ejusmodi elogium, quia peculiariter ad id delecti erant, & principem habebant locum in perferenda hac legatione. non ergo soli erant, tametsi præcipui.

Toto tempore.] Initium temporis sumit ex quo cœpit Christus innotescere mundo. Quod diligenter observandum est, sicut prius admonui. Nam fere usque ad annom tricesimum, quasi privatus (*Luc 3. vers. 23.*) homo latuit. Cognosci enim noluit, nisi quatenus salutis nostræ referebat. Ergo quum adesset tempus obeundi muneris, quod illi à Patre erat injunctum, quasi novus homo & nuper natus prodiit. Hoc quantum ad frenandam nostram curiositatem valeat, cuivis animadvertere promptum est. Tota sane Christi vita admirabile speculum plusquam absolutæ perfectionis esse potuit: & tamen, ut nos in eorum studio & consideratione retineret quæ erant cognitu maxime necessaria, majorem vitæ suæ partem obscuram & quasi sepultam esse voluit. Quis jam audeat extra Christum evagari, quum ipse sui notitiam ad fidei ædificationem attemperet? Intrare & exire Hebræi accipiunt pro versari inter homines, & habere communem vitæ consuetudinem. Quo sensu dicuntur incolæ urbis ingredi & egredi per ejus portas. Sic Joannis 10. Siquis per me in- (*Joan. 10. vers. 9.*) troierit, ingredietur & exibit, & pascua inveniet. Quanquam 2 Chronic. 1. videtur esse nota imperii (*2 Paral. 1. vers. 10.*) aut præfecturæ.

23. Tunc statuerunt duos, Joseph cognomine Barsabam, qui vocabatur Justus, & Matthiam:

24. Et precando dixerunt, Tu Domine, qui cognoscis corda hominum, ostende utrum ex his duobus elegeris,

25. Qui accipiat sortem ministerii hujus & Apostolatus, ex quo Judas excidit, ut abiret in locum suum.

26. Et dederunt sortes eorum, & cecidit sors super Matthiam, & conscriptus fuit undecim Apostolis.

23. Unus sufficiendus erat in locum Judæ: duos sistunt in medio. Quæri potest, cur non uno contenti fuerint. An quia tanta erat paritas, ut discernere non potuerint, uter magis esset idoneus? Certe non fuisset hæc satis valida ratio, cur judicium sorti permitterent. Et videtur alioqui Joseph pluris fuisse habitus. An quia in diversa trahebantur studia? Hoc vero minime probabile est: neque id patitur præclarum consensus testimonium quod nuper illis dedit Lucas. denique absurdum fuisset tali diffidio fœdari Apostoli electionem: sed ideo potius sors fuit interposita, ut sciretur ac testatum fieret non tam electum hominum suffragiis Matthiam, quam divino judicio creatum. Hoc enim habebant Apostoli diversum à Pastoribus, quod quum hi simpliciter eligerentur ab Ecclesia, illos divinitus vocari (*Galat. 1. vers. 1.*) oportuit. Qua ratione Paulus in præfatione Epist. ad Galatas, Apostolum se neque ab hominibus neque per homines factum prædicat. Ergo, sicut hujus muneris singularis erat dignitas, ita æquum fuit in Matthiæ electione relinqui Deo summum judicium, utcunque suis partibus fungerentur homines. Christus reliquos sua voce designaverat. Si hominum tantum electione in eorum ordinem cooptatus esset Matthias, minus habuisset auctoritatis. Medium fuit temperamentum, ut Deo offerrent discipuli quos habebant præstantissimos, ipse vero sibi assumeret quem sciret fore maxime idoneum. Ita Deus sortis eventu ratum sibi esse Matthiæ Apostolatum pronunciat. Sed videntur temere & præpostere facere discipuli, qui sorti rem tantam committunt. Qualis enim inde certitudo colligi potuit? Respondeo, nonnisi Spiritus instinctu eos ad sortem confugisse. Tametsi enim hoc Lucas non exprimit, quia tamen discipulos temeritatis damnare non vult, quin potius electionem legitimam & Deo probatam refert, hinc constituo, præeunte Spiritu sancto hanc viam fuisse ingressos. Quemadmodum & totam actionem à Spiritu illis fuisse dictatam, non dubium est. Cur non enim precantur, ut Deus quem velit ex tota multitudine eligat? Cur ejus judicium ad duos restringunt? Annon hoc est eripere Deo suam libertatem, quum eum suis suffragiis alligant, & quodammodo subjiciunt? At quisquis placide rem expendere volet, clare agnoscet ex Lucæ consilio, nihil ausos fuisse discipulos, nisi quod scirent officii sui esse, sibique à Domino mandatum. Contentiosos autem valere sinamus.

24. *Precando dixerunt.*] Ad verbum, Precati dixerunt. Verum in sensu nulla obscuritas: quia tantum dicere voluit, in hanc formam, quæ sequitur, precatos fuisse. Neque tamen verba omnia enumerat, contentus summam breviter indicare. Quum itaque ambo probatæ vitæ essent, itao sanctitate & aliis virtutibus excellerent: quia tamen cordis integritas, cujus unicus cognitor & judex est Deus, primas tenet,

discipuli

discipuli precantur, ut quod hominibus est absconditum, in lucem proferat. Idem & hodie in eligendis Pastoribus petendum est. Nam utcunque non statuendi sint duo pro uno: quia tamen falli ut plurimum possumus, & discretio spirituum à Domino est, semper rogandus est Deus, ut nobis ostendat quos habere velit Ministros, ut consiliis nostris præsideat. Hinc etiam colligere licet, quanta in eligendis Pastoribus habenda sit integritatis ratio, sine qua in fumum abeunt & eruditio, & facundia, & quicquid præstantiæ fingi potest.

25. *Ministerii & Apostolatus.*] Quia humile erat verbum Ministerii, Apostolatum addidit, in quo plus dignitatis inest. Quanquam sensus erit clarior, si exponas, Ministerium Apostolatus. Sunt enim frequentes Scripturis sanctis hypallagæ. Certe Lucas cum onere conjungere voluit muneris præstantiam, reverentiæ & auctoritatis conciliandæ gratia: simul tamen monere, ad laboriosam provinciam vocari Apostolos.

26. *Dederunt sortes eorum.*] Hic de sortibus texenda non est longa disputatio. Qui sortiri in totum nefas esse putant, partim imperitia labuntur, partim non capiunt quid valeat hoc nomen. Nihil est quod non vanitate & audacia sua corrumpant homines. Ita factum est, ut sortes in abusum & superstitionem traxerint. Divinatio enim quæ sortibus fit, prorsus est diabolica. Sed quum Magistratus inter se Provincias sortiuntur, & fratres hæreditatem,
Prov. 16. vers. 33. res est licita. Idque clare testatur Solomo, quum Deum facit eventus moderatorem. In sinum conjiciuntur sortes, inquit: & judicium illarum exit à Domino. Hoc institutum non magis vitiat corruptela, quam genuinam Astrologiam adulterina Chaldæorum vanitas. Chaldæi, dum pravæ curiositati prætextum captant ex Astrologiæ nomine, scientiam utilem & laude dignam infamant. Idem faciunt sortilegi, quos vocant: sed nostrum est, inter legitimum usum & corruptelam discernere. Cæterum datas fuisse sortes dicit, ut in urnam vel sinum conjectæ, postea extraherentur. Notandum quoque est varie hoc loco accipi *sortis* nomen. Nam quum prius diceret, Judam obtinuisse sortem ministerii, ex communi Scripturæ usu intelligebat, portionem illi attributam à Domino. Postea de sorte proprie & citra figuram loquitur. Verisimile tamen est, quum nomen *Goral* utrique rei commune sit apud Hebræos, Petrum alludere ad id voluisse quod facturi erant: & Lucam eodem similiter respexisse.

Sors super Matthiam.] Ita accidit quod nemo sperasset: hunc enim alteri fuisse posthabitum, ex superioribus colligere licet. Præterquam enim quod priorem illi locum dederat Lucas, duo cognomina quibus fuit insignitus, raræ cujusdam existimationis fuisse indicant. Barsaba, hoc est, filius jurisjurandi vel quietis, à re ipsa fuit dictus, quasi speculum quoddam esset vel fidelitatis ac innocentiæ, vel placidi modestique ingenii. Alterum cognomen eximiam probitatem notabat. Ille ergo hominum judicio prior: at Deus illi Matthiam prætulit. Unde admonemur non gloriandum esse si in cælum usque inferamur opinione hominum, & eorum suffragiis præstantissimi censeamur: sed hoc potius curandum, ut nos approbemus Deo, qui unicus est legitimus judex, cujus sententia stamus & cadimus. Cæterum, hoc quoque sæpe animadvertere licet, Deum præterire qui maxime eminent in hominum conspectu, ut omnem carnis superbiam prosternat. Quod addit conscriptum fuisse reliquis, sinistram omnem temeritatis notam abstergit à sortitione: quia tanquam divinitus electum amplexa est Ecclesia super quem sors ceciderat.

CAP. II.

ET dum compleretur dies Pentecostes, erant omnes unanimiter congregati simul.

2. Et factus est repente è cælo sonitus, quasi violento flatu irruente, & implevit totam domum ubi sedebant.

3. Et visæ sunt illis dissectæ linguæ, tanquam igneæ, seditque super unumquemque illorum.

4. Et impleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui alienis linguis, quemadmodum Spiritus dabat illis eloqui.

1. *Dum compleretur.*] Compleri pro Advenire capitur. Nam illorum perseverantiæ iterum Lucas testimonium reddit, quum dicit, Stetisse omnes eodem loco, usque ad constitutum illis tempus. Huc pertinet adverbium *unanimiter*. Porro cur Dominus adventum Spiritus totum sesquimensem distulerit, supra attigimus. Cur autem illo potissimum die miserit, quæritur. Ego illam Augustini anagogen refutare nolo: quod sicuti quinquagesimo post Pascha die Lex veteri populo data fuit, manu Dei scripta in tabulis lapideis: ita Spiritus, cujus officium est eam cordibus nostris inscribere, totidem diebus
1 Cor. 5. vers. 7. post resurrectionem Christi, qui verum est Pascha, implevit quod in Legis promulgatione figuratum fuerat. Quod tamen hanc argutiam quasi necessariam urget, lib. quæst. in Exod. & epist. ad Januarium 2. in eo cuperem magis sobrium & modestum esse. Fruatur tamen ipse suo sensu. Ego interea quod magis solidum est amplector, Festo die quo Jerosolymam confluere solebat ingens hominum multitudo, editum fuisse miraculum, ut illustrius redderetur. Et certe hac occasione in ultimos usque terræ fines sparsum fuit: ut mox videbimus. Eodem consilio sæpe Christus Jerosolymam ascendit diebus festis, quo pluribus innotescerent virtu- *Joan. 2.*
tes quas edebat, atque ut in majore hominum fre- *5. 7. 10.*
quentia uberior esset doctrinæ fructus. Sic enim *12.*
postea referet Lucas, Paulum festinasse, ut ante *Actor. 20.*
diem Pentecostes Jerosolymam perveniret, non reli- *vers. 16.*
gione aliqua, sed propter frequentiorem conventum, quo pluribus prodesset. Ergo in diei electione miraculi utilitas spectata fuit: primum ut Jerosolymæ magis celebraretur; quia tunc ad consideranda Dei opera magis attenti erant Judæi: deinde ut in regiones procul dissitas perveniret ejus fama. Diem vero quinquagesimum vocabant, facta à primitiis supputatione.

2. *Factus est repente.*] Donum visibile esse oportuit, ut sensus corporalis discipulos magis excitaret. Nam, quæ nostra est segnities ad æstimanda Dei dona, nisi sensus omnes nostros prius expergefaciat, virtus ejus incognita præteribit ac effluet. Hæc igitur præparatio fuit, quo melius agnoscerent jam adesse promissum à Christo Spiritum. Quanquam non tam eorum causa id factum est, quam nostra: sicuti quod dissectæ & igneæ linguæ apparuerunt, in eo nostri potius & universæ Ecclesiæ habita ratio fuit, quam illorum. poterat enim

Deus

Deus instruere eos facultate ad Euangelium publicandum necessaria, etiamsi nullum symbolum adjungeret. Scivissent ipsi non fortuito, neque sua industria se fuisse tam repente mutatos: verum quæ hic referuntur signa, omnibus seculis profutura erant: ut prodesse hodie nobis sentimus. Cæterum breviter observanda est signorum analogia. Vehementia flatus, ad terrorem incutiendum spectabat. Nunquam enim ad recipiendam Dei gratiam rite sumus comparati, nisi domita carnis confidentia. Quemadmodum enim fide nobis patet ad eum accessus, ita humilitas & timor facit, ut aperta sit illi ad nos janua. Cum superbis & securis sibique placentibus nihil illi negotii. *Flatu* designari Spiritum, vul-
Joan. 20. gare est. Nam & Christus, quum Apostolis Spiri-
vers. 22. tum daturus esset, in eos sufflavit. Et in Ezechielis
Ezech. 1. visione turbo, & ventus. Imo nomen ipsum Spiri-
vers. 4. tus translatitium est. Nam quia illa divinæ essentiæ hypostasis, quæ Spiritus vocatur, per se incomprehensibilis est, Scriptura nomen à flatu mutuatur: quia virtus Dei est, quam Deus veluti spirando, in omnes creaturas diffundit. *Linguarum* species ad præsentem circumstantiam restringitur. Nam sicuti co-
Joan. 1. lumbæ figura, quæ super Christum descendit, signi-
vers. 32. ficationem habebat aptam Christi naturæ & officio; ita nunc Deus signum elegit quod rei signatæ congrueret: nempe, ut effectum Spiritus sancti in Apostolis ostenderet, qualis postea sequutus est. Linguarum diversitas quoddam veluti obstaculum erat, ne Euangelium latius manaret. Ita si una tantum lingua fuisset ejus præconibus, omnes Christum putassent in angulo Judææ inclusum: Deus autem viam invenit, qua perrumperet, dum linguas Apostolorum secuit, ut per omnes populos dispergerent quod ipsis traditum fuerat. In quo refulget mirabilis Dei bonitas: quia pœna humanæ superbiæ in materiam benedictionis versa est. Unde enim diversi-
Gen. 11. tas linguarum, nisi ut impia & scelerata hominum
vers. 7. consilia dissiparentur? Nunc Deus Apostolos instruit linguarum varietate, ut in beatam unitatem homines huc & illuc palantes revocet. Linguæ istæ dissectæ fecerunt ut omnes loquantur lingua Cha-
Isa. 19. naan, quemadmodum Isaias prædixerat. Nam quo-
vers. 18. cunque loquantur idiomate, omnes tamen uno ore
Rom. 15. & uno Spiritu eundem invocant Patrem in cælis.
vers. 6. Nostra id causa factum esse dixi, non tantum quia fructus ad nos pervenit: verum etiam quia agnoscimus non temere volitasse ad nos Euangelium, sed Deo ordinante, qui linguas Apostolis in hunc finem dissectas contulit, ne qua natio doctrinæ illis commissæ expers foret. Quo Gentium vocatio comprobatur: deinde fides asseritur eorum doctrinæ, quam scimus non humanitus esse fabricatam, quum in eorum linguis Spiritum habitasse audiamus. Nunc dicendum restat, quid sibi *ignis* velit. Proculdubio efficaciæ fuit symbolum, quæ exerenda erat in Apostolorum voce. Alioqui etiamsi personuissent ad extremos usque mundi fines, nihil aliud quam aerem sine profectu verberassent. Demonstrat itaque Dominus igneam fore eorum vocem, ut hominum corda accendat: ut exusta consumptaque mundi vanitate, purget ac renovet omnia. Alioqui nunquam tam arduum munus aggredi fuissent ausi, nisi Dominus de prædicationis virtute certiores illos fecisset. Hinc factum est, ut non resonuerit tantum in aere Apostolorum doctrina, sed in hominum mentes penetrarit, ac eas cælesti ardore impleverit. Neque hæc vis tantum in ore Apostolorum fuit ostensa, sed quotidie ostenditur. Atqui eo magis cavendum est, ne quum ignis ardet, instar stipulæ simus. Porro Spiritum sanctum Dominus semel discipulis suis contulit sub visibili specie, ut certo statuamus, nunquam Ecclesiæ defuturam invisibilem & occultam ejus gratiam.

Seditque] Quoniam subita est numeri mutatio, dubium est an de igni loquatur. Dixerat linguas tanquam ex igni apparuisse: sequitur mox, Seditque super eos. Ego tamen ad Spiritum refero. Hebræis enim familiare est, substantivum verbi, quod priore membro omiserant, in secundo exprimere, quale hic exemplum est: *Sedit* super eos, & repleti sunt omnes Spiritu sancto. Scimus autem Lucam, tametsi Græce scripserit, Hebraismis tamen abundare. Jam quod Spiritum sanctum *linguas* vocat, ex
usu Scripturæ est. nam & columbam Joannes eodem Joan. 1.
nomine appellat: quia ejusmodi symbolo Spiritus vers. 32.
sui præsentiam testari Dominus volebat. Si inane esset signum, absurda esset appellatio: sed ubi res est annexa, congruenter ejus nomen signo tribuitur, quod ipsam sensibus nostris percipiendam offert. Plenitudo Spiritus, qua singulos fuisse donatos asserit, non exprimit æqualem donorum mensuram in unoquoque, sed excellentiam quæ obeundo muneri par futura esset.

4. *Cæperunt loqui.*] Præsentem effectum extitisse admonet, ac simul in quem usum aptandæ fuerint linguæ. Cæterum, quia paulo post subjicit Lucas, advenas ex diversis regionibus miratos esse, quod singuli audirent sua lingua Apostolos loquentes; probabile nonnullis videtur, non loquutos esse variis linguis, sed quod lingua una pronunciatum erat, sic fuisse à singulis perceptum, quasi nativam linguam audirent. Eundem ergo sonitum vocis putant varie fuisse distributum inter auditores. Alteram conjecturam habent, quod Petrus unam concionem apud multos ex variis gentibus collectos habuerit: qui ejus sermonem intelligere non poterant, nisi alia vox ad eorum aures perveniret, quam ore ipsius prolata erat. Verum primo loco notandum est, vere loquutos fuisse extraneis linguis discipulos: alioqui non in ipsis, sed in auditoribus fuisset miraculum. Ita falsa fuisset similitudo, cujus ante meminit: nec tam ipsis datus esset Spiritus quam aliis. Audimus
etiam ut Paulus Deo gratias agat, quod diversis lin- 1 Cor. 14.
guis loquatur. Certe eatum & intelligentiam & vers. 18.
usum sibi vendicat. Neque vero hanc facultatem consequutus fuerat suo studio vel industria, sed habebat ex dono Spiritus. Eodem loco, speciale donum esse affirmat, quo non omnes sint præditi. Ex his planum esse arbitror, varietate intelligentiaque linguarum donatos fuisse Apostolos, ut Græcis Græce, Italis Latine loquerentur, haberentque veram cum auditoribus communicationem. An tamen accesserit secundum miraculum, ut Ægyptii & Elamitæ Chaldaice loquentem Petrum intellexerint, acsi diversas voces ederet, in medio relinquo. Sunt enim conjecturæ quæ huc ducunt, & tamen non ita firmæ quin refelli queant. Fieri enim potest ut loquuti sint diversis linguis, prout incidebant in hunc vel illum, & se dabat occasio: & quidem alius alia lingua usus fuerit. Clarum ergo miraculum erat, quum in promptu illis viderent esse diversa idiomata. Quod ad Petri concionem spectat, potuit à majori parte intelligi, undecunque nati essent: quia plurimos eorum qui Jerosolymam confluxerant, verisimile est linguæ Chaldaicæ fuisse peritos. Deinde nihil erit absurdi si dicamus & aliis linguis loquutum esse. Quanquam de hac re multum litigare nolo: modo hoc extra controversiam ponatur, Apostolos vere sermonem mutasse.

5. Erant autem Jerosolymæ commorantes Judæi, viri pii ex omni gente earum quæ sub cælo sunt.

6. Vulgato hoc rumore, convenit multitudo, & confusa est: quia audiebat quisque sua lingua eos loquentes.

7. Stupebant

7. Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes inter se, Nonne, en, omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt?

8. Et quomodo nos audimus quisque eos suo idiomate loquentes, in quo nati sumus?

9. Parthi, & Medi, & Elamitæ, & incolæ Mesopotamiæ, Judææ & Cappadociæ, Ponti & Asiæ,

10. Phrygiæ & Pamphiliæ, Ægypti, & partium Lybies versus Cyrenem, & advenæ Romani,

11. Judæi & proselyti, Cretes & Arabes, audimus loquentes ipsos nostris linguis magnifica Dei.

12. Stupebant ergo omnes & mirabantur, dicentes alii aliis, Quid sibi vult hoc?

13. Alii subsannantes, dicebant, Musto pleni sunt.

5. *Erant autem commorantes.*] Quum *viros* religiosos nominat, innuere videtur eos Jerosolymam cultus Dei causa venisse: sicuti Deus omnibus post dissipationem seculis quasi erecto vexillo residuum aliquod semen in urbem illam collegit, quia adhuc vigebat templi utilitas: interea tamen obiter admonet apud quos proficiant, & quibus prosint miracula, quibus Dominus potentiam suam declarat. Nam impii & profani homines vel rident vel non curant, quemadmodum statim videbimus. Præterea, eos voluit citare testes, quibus ob suam religionem habeatur plus fidei. Quum dicit *ex omni gente*, intelligit ex diversis regionibus & longe inter se dissitis. Nam & postea terras commemorat quæ ingenti spatio distabant, cujusmodi sunt Lybie & Pontus, Roma & Parthia, atque Arabia, & similes. Hoc ad augendam rei magnitudinem valet. Nam Cretenses & Asiatici propter viciniam poterant habere aliquod linguæ commercium: at non eadem ratio inter Italos & Cappadoces, inter Arabes & Ponticos. Fuit autem memorabile hoc Dei opus, & summa admiratione dignum, quod in tam vasta & horrenda populi dissipatione, nonnullas tamen reliquias ubique servavit, imo fecit ut populo tam afflicto, & quasi perdito quidam alieni se adjungerent. Tametsi enim huc & illuc in longinquum exilium dispulsi, diversi diversos quodammodo mundos incolebant, inter se nihilominus tenebant fidei unitatem. Neque enim eos temere pios & Dei timentes nominat.

6. *Vulgato hoc rumore.*] Græce quidem ita Lucas dicit, Facta hac voce: sed intelligit sparsam fuisse famam, qua factum est ut multi simul confluerent. Nam si alius post alium diverso loco & tempore loquentes audisset diversis linguis Apostolos, non ita illustre fuisset miraculum. Conveniunt ergo in unum locum omnes, ut linguarum diversitas ex præsenti comparatione melius appareat. Accedit & altera circumstantia, quod vulgo nota est patria Apostolorum: & vulgo hoc notum est, nunquam fuisse ex patria egressos, ut peregrinas linguas discere potuerint. Quum ergo indiscriminatim, prout tulit occasio, alius Latine, alius Græce, alius Arabice loquitur, & singuli etiam linguas variant, hinc magis conspicuum redditur opus Dei.

11. *Magnifica Dei.*] Duo notat Lucas, quæ auditoribus admirationem fecerunt: quod Apostoli rudes prius, idiotæ, nati in contempto angulo, magnifice tamen de rebus divinis & cælesti sapientia dissererent. Alterum quod novis linguis subito essent donati. Utrumque notatu dignum, quia temere & futiliter verba fundere, non tam valuisset ad permovendos animos: rerum vero majestas magis afficere debuit ad miraculum considerandum. Etsi autem in eo tribuunt debitum Deo honorem, ubi attoniti hærent: præcipuus tamen exprimitur miraculi fructus, quod inquirunt. atque ita ostendunt, se ad discendum paratos esse: nam stupor alioqui non multum profuisset. Et sane ita cum stupore admirari Dei opera convenit, ut simul accedat consideratio, & intelligendi studium.

13. *Alii subsannantes.*] Hinc apparet quam prodigiosa sit hominum tam socordia quam improbitas, quum illis Satan mentem abstulit. Si palam è cælo descendat Deus, vix clarius conspici posset ejus majestas, quam in hoc miraculo. Quisquis guttam integri sensus habet, eum solo auditu percelli necesse est. Quam igitur belluini illi, qui oculis cernunt, & tamen subsannant, suisque facetiis Dei potentiam eludere conantur? Verum ita res habet. Nihil tam admirabile esse potest, quod non in ludibrium vertant qui nulla Dei cura tanguntur: quoniam data opera callum inscitiæ in rebus maxime dilucidis sibi obducunt. Et justa est Dei ultio adversus talem superbiam, ut Satanæ in cæcum furorem præcipitandos tradat. Quare non est quod miremur, si hodie plerique ad tantam lucem cæcutiunt, si surdi sunt ad tam apertam doctrinam, imo petulanter respuunt oblatam sibi salutem. Nam si insolita Dei opera, quibus magnifice potentiam suam illustrat, obnoxia sunt hominum ludibriis, quid de doctrina fiet, quæ nihil apud eos resipit nisi vulgare? Quanquam Lucas non pessimos fuisse aut penitus deploratos significat, qui riserunt: sed exponere potius voluit, qualiter affectum fuerit hominum vulgus hoc miraculo. Et sane ita semper res habuit in mundo, ut pauci vero Dei sensu tacti fuerint, quoties se patefecit. Nec mirum: rara enim & paucorum hominum virtus est religio: quæ sanæ intelligentiæ initium est. Cæterum, ut major pars ferrea quadam pervicacia operum Dei considerationem repellat, nunquam tamen fructu carent. quemadmodum videre in hac historia licet.

14. Stans autem Petrus cum undecim, extulit vocem suam, & loquutus est illis, Viri Judæi, & omnes qui habitatis Jerosolymæ, notum hoc sit vobis, & auribus percipite verba mea.

15. Non enim, quemadmodum existimatis, isti ebrii sunt: est enim hora diei tertia.

16. Sed hoc est quod dictum est per Prophetam Joël,

17. Et erit in ultimis diebus, dicit Deus, effundam ex Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt:

18. Utique super servos meos, & super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19. Et dabo prodigia in cælo superne, & signa super terram inferne, sanguinem & ignem, & vaporem fumi:

20. Sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus & illustris.

21. Et erit, quisquis invocaverit nomen Domini, salvus erit.

14. *Stans autem Petrus.*] Standi verbo gravem in cœtu concionem fuisse habitam significat. Surgebant enim verba ad populum facturi, quo facilius audiri possent. Summa autem hujus concionis est, quod ex dono Spiritus sancti quod cernebant, colligit exhibitum jam esse Christum. Prius tamen falsam illam opinionem refellit, quod putarent ebrios esse discipulos. Refutatio autem probabili argumento constat: quia non soleant mane homines inebriari. Nam ut inquit Paulus, Qui ebrii sunt, nocte sunt ebrii. (*1 Thess. 5. vers. 6.*) Pudore enim lucem fugiunt. Et sane tanta est hujus vitii fœditas, ut merito lucem horreat. Neque tamen hoc argumentum perpetuo valeret. Jam enim suo tempore invehebatur Isaias in eos qui ad sectandam ebrietatem mane surgebant. Et hodie non pauci sunt, qui porcis similes, statim à somno ad pocula transiliunt. Sed quoniam hoc abhorret à communi hominum more, verisimile esse Petrus negat. Qui mediocriter antiquitatis sunt periti, diem civilem ab ortu Solis ad occasum usque in duodecim horas distributum fuisse sciunt. Ita horæ æstate longiores, hyeme breviores erant. Ergo quæ nunc hyeme nona esset ante meridiem, æstate vero octava, veteribus tertia fuit. Quod autem leviter tantum opinionem ebrietatis diluit Petrus, ideo fit, quia supervacua fuisset magis anxia excusatio. Ergo, ut in re indubia, eos qui ridebant magis compescit quam docere laborat. Cæterum, non tam eos ex temporis circumstantia refellit, quam Joëlis testimonio. Nam quum dicit, *Exhiberi* quod prædictum fuerat, eorum ingratitudinem perstringit, quod tam insigne beneficium, jam sibi olim promissum, nunc, dum ante oculos est, non agnoscant. Quod autem omnibus exprobrat paucorum vitium, non ideo facit, ut omnes eadem involvat culpa: sed quoniam ex illorum subsannatione opportuna occasio se dabat omnes simul docendi, eam non negligit.

17. *Erit in novissimis diebus.*] Ab hoc effectu probat exhibitum jam esse Messiam. Joel quidem novissimos dies non exprimit: (*Joel. 2. vers. 29.*) sed quum de plena Ecclesiæ restitutione differat, non dubium quin prophetia illa in solam competat ultimam ætatem. Quare, nihil à Joëlis mente alienum attulit Petrus: sed tantum explicandi causa hoc verbum addidit, ut scirent Judæi non aliter posse instaurari Ecclesiam quæ tunc collapsa erat, quam si Dei Spiritu renovarentur. Porro quia Ecclesiæ reparatio quasi novum seculum futura erat, ideo Petrus in dies novissimos eam confert. Et sane hoc tritum ac familiare Judæis erat, magnificas omnes promissiones de beato & bene composito Ecclesiæ statu, non ante completum iri, quam dum Christus adventu suo omnia in integrum restitueret. Proinde extra controversiam inter ipsos erat, pertinere ad ultimum tempus quod adducitur ex Joële. Jam per dies ultimos, vel plenitudinem temporis, notatur stabilis Ecclesiæ conditio in Christi manifestatione.

Effundam de Spiritu meo.] Vult probare (ut jam dictum est) non aliter reparari posse Ecclesiam, quam dato Spiritu sancto. Quum ergo spem omnes haberent propinquæ restitutionis, socordiæ eos insimulat, quod de illius ratione ac modo non cogitent. Cæterum, quum Propheta dicit, Effundam: minime dubium est, quin largam affluentiam hoc verbo notare voluerit. Eodem vero sensu accipere convenit, *Effundam* de Spiritu, vel ex Spiritu, acsi dictum esset simpliciter, Effundam Spiritum. Nam hoc posterius apud Prophetam habetur. Petrus autem Græcos sequutus est, qui vocem Hebraicam *Eth*, verterunt *ἀπὸ*. Frustra ergo quidam subtilius hic philosophantur: quia utcunque mutentur verba, retinenda tamen est mens Prophetæ. Interea quum Deus effundere Spiritum dicatur, sic accipi debere fateor, quod ex Spiritu suo tanquam ex unico & inexhausto fonte, multiplicem donorum varietatem profluere in homines faciat. Nam, teste Paulo, diversa quidem sunt dona, sed unus Spiritus. (*1 Cor. 12. vers. 4.*) Hinc vero colligimus utilem doctrinam, Nihil nobis præstantius à Deo posse dari, quam Spiritus gratiam: imo sine hac, nihili reliqua omnia esse. Nam quum in summa Deus populo suo vult salutem promittere, Spiritum se daturum affirmat. Hinc sequitur, nihil nos bonorum posse adipisci donec Spiritu sancto donemur. Et certe tanquam clavis est quæ ostium nobis reserat, ut penetremus in omnes spiritualium bonorum thesauros, atque etiam ingrediamur in regnum Dei.

Super omnem carnem.] Quid hæc universitas valeat, ex sequentibus patet. Nam primum in genere ponitur, Omnis caro: deinde partitio additur, qua Propheta significat, nullum fore ætatis vel sexus discrimen, quin Deus omnes promiscue in gratiæ suæ communionem admittat. *Omnis* igitur caro: quia adolescentes simul ac senes, masculi ac fœminæ. Quæri tamen potest, cur tanquam novum & prius inauditum bonum polliceatur Deus populo suo, quod ab initio seculis omnibus præstare solitus fuerat. Nullum enim seculum gratiæ Spiritus expers fuit. Hujus quæstionis solutio in his duobus verbis posita est, Effundam, &, Super omnem carnem. Duplex enim hic antithesis notanda est inter veteris & novi Testamenti tempus. Effusio enim, ut dixi, uberem plenamque copiam significat: quum sub Lege parcior fuisset distributio. Unde etiam Joannes Spiritum sanctum datum fuisse negat, donec in cælum ascenderet Christus. *Omnis caro* significat immensam multitudinem: quum Dominus antea paucos tam ampla Spiritus sui participatione dignatus esset. Porro, in utraque comparatione minime negatur, quin Patres sub Lege, ejusdem gratiæ nobiscum participes fuerint: sed Dominus nos illis superiores esse, sicuti sumus, ostendit. Eodem, inquam, & intelligentiæ, & justitiæ, & sanctificationis Spiritu prædití fuerunt pii omnes à primo mundi exordio, quo nos hodie Dominus illuminat & regenerat: verum pauci tunc cognitionis luce donati fuerunt, si cum ingenti fidelium multitudine conferantur, quos repente Christus adventu suo collegit. Deinde, obscura & tenuis fuit illorum cognitio, & quasi velo obtecta, si conferatur cum ea quam hodie ex Euangelio habemus: ubi Christus, Sol justitiæ, pleno fulgore, velut in meridie lucet. Nec obstat, quod pauci quidam tanta fide excelluerunt ut neminem forsan hodie parem habeant. Nam eorum intelligentia nihilominus pædagogiam Legis resipiebat. Est enim illud semper verum, pios Reges & Prophetas non vidisse nec audisse quæ Christus adventu (*Mat. 13. vers. 17.*) suo patefecit. Ergo ut novi Testamenti præstantiam commendet Joël, (*Luc. 10. vers. 24.*) uberiorem sub ipso fore Spiritus gratiam denunciat: deinde ad plures homines perventuram.

Et prophetabunt.] Prophetiæ verbo rarum & singulare intelligentiæ donum notare voluit. Ac eodem spectat quæ mox sequitur partitio, *Juvenes* vestri visiones videbunt, & senes somniabunt somnia. Fuisse enim duas istas ordinarias rationes, quibus se Dominus Prophetis manifestare solitus sit, ex duodecimo Numerorum capite colligitur. Nam (*Num. 12. vers. 6.*) illic Dominus Mosen eximens à communi Prophetarum ordine, dicit, Ego servis meis per visionem vel per somnium appareo: cum Mose vero facie ad

faciem loquor. Videmus ergo generi ſubjici duas ſpecies, confirmationis vice. Summa tamen huc redit, fore omnes Prophetas ſimulac effuſus è cælo Spiritus fuerit. Verum hic objicitur, nihil tale extitiſſe, etiam in ipſis Apoſtolis, nedum in univerſo fidelium grege. Reſpondeo, huoc Prophetis uſitatum fuiſſe morem, ut regnum Chriſti ſub tropis ſeculo ſuo congruentibus adumbrent. Dum loquuntur de cultu Dei, nominant altare, ſacrificia, auri, argenti, thuris oblationem. Scimus tamen altaria nunc ceſſare, abolita eſſe ſacrificia, quorum ſub Lege uſus fuit: & Dominum altius quiddam requirere à nobis, quam opes terrenas. Verum id quidem eſt, ſed Prophetæ, dum ſtylum attemperant ad captum ſui temporis, figuris quæ tum familiares populo erant, involvunt ea quæ nunc aliter exhibita videmus: quemadmodum alibi dum ex Levitis ſe facturum Sacerdotes promittit & ex plebe Levitas, non alio tendit, niſi infimum quemque ſub regno Chriſti honorifico fore in gradu. *Iſa. 66. verſ. 21.* Ergo ſi verum & genuinum hujus loci ſenſum habere cupimus, non urgenda ſunt verba quæ ex veteri Legis œconomia ſumpta ſunt, ſed tantum quærenda ſine figuris veritas. Ea autem eſt, quod Apoſtoli ſubito Spiritus afflatu, de cæleſtibus myſteriis prophetice, hoc eſt, divine, & ſupra vulgarem modum diſſerebant. *Prophetiæ* itaque nomen nihil aliud deſignat quam rarum & inſigne intelligentiæ donum: acſi diceret Joël, Sub Chriſti regno non paucos tantum fore Prophetas quibus arcana ſua Deus revelet, ſed omnes ad Propheticam uſque excellentiam ſpirituali ſapientia donandos eſſe. Quemadmodum & apud Jeremiam habetur, *Jer. 31. verſ. 34.* Non docebit quiſque proximum ſuum amplius, quia omnes me cognoſcent à minimo uſque ad maximum. Cæterum, his verbis Petrus Judæos quos alloquitur, ad ejuſdem gratiæ communicationem invitat. Acſi diceret, Spiritum, quem in nos effudit, paratus eſt Dominus longe lateque effundere. Ergo, niſi per vos ſteterit, haurietis ex hac plenitudine nobiſcum. Quod autem Judæis tunc dictum fuit, ſciamus & nobis hodie dici. Tametſi enim ceſſarunt illæ viſibiles Spiritus gratiæ, non tamen Spiritum ſuum ab Eccleſia ſua Deus ſubduxit. Quare hac promiſſione eum nobis indiſcriminatim omnibus quotidie offert. Unde nos non niſi noſtra ignavia egeni ſumus ac inopes: & ſimul clare patet, impios & ſacrilegos eſſe Spiritus hoſtes, qui plebem Chriſtianam arcent à Dei notitia, quum ipſe fœminas ſimul ac viros, juvenes ac ſenes, non admittat modo, ſed nominatim advocet.

18. *Super ſervos meos.*] His verbis reſtringitur promiſſio ad Dei cultores. Neque enim Spiritum ſuum profanat Deus: quod fieret ſi proſtitueret incredulis ac contemptoribus. Certum quidem eſt, nos Spiritu fieri Dei ſervos: ideoque non eſſe, donec eum receperimus: ſed primum quos Deus in familiam ſuam cooptavit, & quos Spiritu ſuo formavit in ſuum obſequium, novis poſtea donis cumulat. Deinde, non reſpexit Propheta ad illum temporis ordinem, ſed tantum hanc gratiam Eccleſiæ propriam facere voluit. Quum autem Eccleſia non niſi apud Judæos eſſet, eos honorifice appellat Servos & ancillas Dei. Verum ex quo Deus, diruta maceria, Eccleſiam undique ſibi collegit, quotquot in fœderis ſocietatem recepti ſunt, eodem nomine cenſentur. Tantum meminerimus peculiariter Eccleſiæ Spiritum deſtinari.

19 *Et dabo prodigia.*] Primo loco videndum eſt quiſnam ſit iſte dies magnus Domini. Alii de priore Chriſti adventu in carne exponunt: alii vero referunt ad ultimum reſurrectionis diem. Neutra mihi opinio probatur. Propheta enim, meo judicio, totum Chriſti regnum comprehendit. Atque ita *Diem* magnum vocat, ex quo manifeſtari in carne cœpit Filius Dei, ut nos ad complementum regni ejus ducat. Non ergo certum unum diem præfigit, ſed à prima Euangelii promulgatione diem illum inchoat, & uſque ad ultimam reſurrectionem extendit. Qui ad ætatem Apoſtolorum reſtringunt, moventur hac ratione, quod Propheta hoc membrum cum proximo connectit. Sed in eo nihil abſurdi, quod Propheta tempus ſignat quo hæc fieri cœpta ſunt, utcunque aſſiduos habeant progreſſus uſque ad finem mundi. Porro, quod dicit *ſolem* converſum iri in tenebras, & *lunam* in ſanguinem, metaphoricæ ſunt loqutiones: quibus ſignificat, Dominum ſigna per totam orbis machinam daturum iræ ſuæ, quæ homines terrore exaniment, acſi horrenda fieret totius naturæ converſio. Sicuti enim ſol & luna paterni erga nos favoris Dei teſtes ſunt, dum lucem vicibus ſuis terræ miniſtrant; ita ex adverſo dicit Propheta, irati & offenſi Dei fore nuncios. Atque hoc ſecundum eſt membrum prophetiæ. Poſtquam enim de ſpiritualis gratiæ affluentia diſſeruit, ſupra omnem carnem: ne quis omnia ſimul proſpera & tranquilla imaginaretur, ſubjicit turbulentum multoque horrore plenum fore ſtatum mundi ſub Chriſto. Quemadmodum & Chriſtus ipſe plenius admonet Matthæi 24. & Lucæ 21. Sed hoc ad gratiæ commendationem plurimum valet, quod ubi omnia minantur exitium, quiſquis tamen nomen Dei invocat, ſalutis ſuæ ſecurus eſt. Per Caliginem ſolis, per Sanguinolentum lunæ defluxum, per Atrum vaporem fumi, exprimere voluit Propheta, quocunque homines vertant oculos, ubique ſurſum & deorſum multa appaitura quæ terrorem incutiant: quemadmodum jam attigit. Perinde ergo hoc valet acſi dixiſſet, nunquam tam miſere habuiſſe res in mundo, nunquam tot & tam atrocia iræ Dei ſigna extitiſſe. Hinc colligitur quam inæſtimabilis ſit Dei bonitas qui præſens remedium tantis malis offert: & rurſus quam ingrati ſint Deo ac perverſi qui ad propinquum & obvium ſalutis aſylum non confugiunt. Neque enim dubium eſt, quin hac tam triſti deſcriptione pios omnes excitare Deus velit, ut ardentiore deſiderio ſalutem expetant. Et Petrus in eundem finem citat: ut ſciant Judæi ſe pluſquam calamitoſos fore, niſi oblatam ſibi Spiritus gratiam ſuſcipiant. Quæritur tamen, qui conveniat, Chriſto manifeſtato, tantum ſimul mare malorum exundare. Abſurdum enim videri poteſt, ipſum divini erga genus humanum amoris unicum eſſe pignus, in quo cæleſtis Pater omnes bonitatis ſuæ theſauros explicat: imo viſcera miſericordiæ ſuæ in nos effundit: & tamen ejuſdem adventu iram Dei ſolito violentius ardere, ut cælum & terram uno quaſi incendio corripiat. Sed primo obſervandum eſt, quia nimium pigri ſunt homines ad recipiendum Chriſtum, variis afflictionibus quaſi flagellis urgendos eſſe. Deinde, quum laborantes *Mat. 11. verſ. 28.* & malis gravatos ad ſe Chriſtus vocet, multis prius malis domari nos neceſſe eſt, ut humilitatem diſcamus. Nam ex ſecundo rerum ſuarum ſtatu cornua ſuperbiæ induunt homines. Nec fieri aliter poteſt quin ferociter Chriſtum contemnat, qui ſibi felix videtur. Tertio, quia plus æquo propenſi ſumus ad quærendam carnis pacem: unde etiam fit, ut Chriſti gratiam multi alligent præſenti vitæ: ad diverſam cogitationem nos aſſuefieri expedit, ut ſciamus ſpirituale eſſe Chriſti regnum. Ergo Deus ut cæleſtia Chriſti bona eſſe doceat, multis ærumnis ſecundum carnem nos exercet. Ita fit, ut noſtram felicitatem extra mundum quæramus. Miſeriis etiam cumulat hominum ingratitudo. Servus enim qui voluntatem *Luc 12. verſ. 47.* domini ſui tenet, nec obſequitur, dignus eſt gravioribus plagis. Quo familiarius nobiſcum Deus in Chriſto communicat, magis creſcit noſtra impietas, & in apertam contumaciam erumpit: ita nihil mirum, ſi Chriſto manifeſtato, multa ultionis divinæ ſigna ex adverſo appareant, quum homines

nes impio contemptu hinc gravius in se provocent Deum, iramque ejus inflamment. Certe quod formidabilis est Christi dies, accidentale est, sive nostram segnitiem corrigere velit Deus, nos adhuc indociles subigere: sive ingratitudinem punire. per se enim nihil affert nisi jucundum. Sed Deum merito provocat gratiæ suæ contemptus ad horribilem excandescentiam.

21. *Quisquis invocaverit.*] Insignis locus. Nam sicuti Deus minis ac terroribus nos tanquam ignavos asinos ad quærendam salutem instigat: ita, postquam cælum & terram tenebris involvit, modum tamen nstendit, quo salus ante oculos nostros affulgeat: nempe si ipsum invocabimus. Est enim diligeoter notanda hæc circumstantia. Si Deus salutem simpliciter promitteret, hoc jam quidem esset magnum: sed longe majus est, dum inter multiplices mortis abyssos eam promittit. Dum omnia, inquit, confusa fuerint, & exitii formido nmnia occupaverit, tantum invocate me, & salvi eritis. Ergo, utcunque malorum gurgite absorptus sit homo, proponitur illi tamen remedium, qun effugiat. Notanda etiam nniversalis particula, *Quicunque.* Nam sine exceptione omnes Deus ad se admittit, & hoc modo ad salutem invitat: quemadmodum Paulus colligit decimo ad Romanos capite, & ante à Propheta traditum fuerat, Tn Deus exaudiens precationem, ad te omnis caro veniet. Quandn itaque nemo excluditur ab invocatione Dei, omnibus aperta est salutis janua. Nec aliud est quod nós ab ingressu arceat, quam propria infidelitas. Omnes dico, quibus se per Euangelium Deus patefacit. Verum, sicuti in Dei invocatinne, certa est salus: ita statuendum est, fine ipsa ter miseros esse nosac perditos. Cæterum quum salus nostra locatur in Dei invocatione, nihil interea adimitur fidei: quando hæc invocatio non nisi in fide fundata est. Est alia quoque circumstantia non minus notatu digna, quod Propheta ultimis diebus proprie congruere significat Dei invocationem. Nam etsi omnibus seculis invocari voluit, ex quo tamen in Christo se exhibuit Patrem, facilius nobis ad eum accessus patet. Quod & majorem nobis fiduciam addere, & torporem excutere debet. Ut etiam ratiocinatur ipse hoc privilegio alacritatem ad precandum nobis duplicari, Hactenus non petiistis quidquam in nomine meo: petite, & impetrabitis. quasi diceret, Antehac quamvis nondum apparuerim Mediator in carne & Advocatus, precati tamen estis: nunc ubi patrocinium meum accedet, quanto animosius id facere conveniet?

22. Viri Israëlitæ, audite hos sermones: Jesum Nazarenum, virum à Deo ostensum erga vos, virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit per ipsum Deus in medio vestri, quemadmodum & ipsi nostis:

23. Hunc, inquam, definito consilio, & præscientia Dei traditum per manus impiorum accepistis, & cruci affixum interemistis.

24. Quem Deus suscitavit, solutis doloribus mortis, quandoquidem impossibile erat ipsum teneri ab ea.

22. *Jesum Nazarenum.*] Nunc Petrus ad suum institutum prophetiam Joëlis accommodat: nempe ut inde agnoscant Judæi adesse instaurationis tempus; & ideo Christum sibi esse datum. Neque enim aliter quam adventu Mediatoris complenda erat hæc promissio. Atqoe hic demum rectus est usus donorum omnium quæ per Christum percipimus, dum nos ad Christum ipsum veluti ad fontem deducunt. Verum huc sensim progreditur. Neque enim statim à principio, Jesum fuisse Christum affirmat: sed tantum dicit, *hominem* fuisse divinitus missum. idque probat ex miraculis. Postea addit, *à morte* resurrexisse, quum esset occisus. Unde certius & plenius apparet non fuisse unum aliquem ex Prophetis, sed ipsum Dei Filium, qui promissus fuerat omnium reparator. Sit ergo hoc primum membrum, Jesum Nazarenum hominem fuisse luculentis testimoniis approbatum à Deo, ut sperni quasi vulgaris aut obscurus non debeter. Ἀποδεδειγμένον, vetus interpres non male reddidit Approbatum. Ac fallitur Erasmus, qui putat eum secus legisse Ipse vero Lucæ mentem minime expressit, quum vertit Exhibitum. Nam quum verbum illud Græcis significet Demonstrare: unde & Mathematici ἀποδείξεις vocant argumenta, quibus oculis rem perspicue subjiciunt: voluit dicere Lucas, Jesum non venisse incognitum, ac sine ullo testimonin vel approbatione: sed io hoc valuisse quæ Deus per illum edidit miracula, ut illustris & eximius esset. Ideo dicit *ostensum* erga Judæos: quia Deus inter illos Filium suum insignem & magnum haberi voluit. Ac si diceret, miracula non aliis gentibus fuisse destinata, sed Judæis: ut Jesum divinitus sibi missum agnoscerent.

Virtutibus.] Miracula tribus istis nominibus designat. Et sane quoniam Deus potentiam in illis suam novo & inusitam modn exerit, vel saltem plus admirationis excitat, meritn dicuntur Virtutes. Solemus enim, quum aliquid extraordinarium accidit, magis commoveri. Qua ratione etiam dicuntur Prodigia: quoniam obstupescere nos cogunt. Signa autem ideo vocantur, quia Dominus mentes hominum ibi fixas hærere non vult, sed altius attolli: sicuti in alium finem referuntur. Tres autem voces posuit, ut magis extolleret Christi miracula, & hac congerie ad eorum considerationem vehementius populum impelleret. Porro, Christum non facit primarium auctorem, sed ministrum duntaxat: quia gradatim, ut dictum est, procedere instituit. Quæri tamen posset, an miracula ad justam approbationem sufficiant: quia hoc modo suis imposturis fidem facerent Magi. Respondeo, multum à Dei virtute differre Satanæ præstigias. Denunciat quidem alibi
Christus, regnum Antichristi fore in prodigiis: sed 2 Thess. 2.
mox addit, mendacibus. Siquis excipiat, non esse vers. 9.
promptum discernere, quia dicit tantum coloris ha- Mat. 24.
bitura, ut etiam electos, si fieri posset, in errorem vers. 24.
abducant: respondeo iterum, hallucinationem non nisi ex defectu nostro (quia scilicet obtusi sumus ac hebetes) provenire. Deus enim virtutem suam satis clare ostendit. Ergo in miraculis quæ edit Deus, satis firma est vel doctrinæ vel ministerii approbatio, modo ne desint nobis oculi. Quod autem invalida est apud impios, quia falsis Satanæ miraculis possunt subinde decipi, hoc eorum cæcitati imputandum est: sed quisquis est mundo corde, puris quoque mentis oculis Deum agnoscit, quoties se demonstrat. Nec aliter illudere potest Satan, nisi ubi cordis nostri malitia vitiatum est judicium, & quasi tenebræ oculis nostris offusæ sunt, vel segnitie contracta lippitudo.

23. *Hunc interemistis.*] Mortis Christi hac maxime de causa meminit, ut plenior constaret resurrectioni fides. Res nota erat apud Judæos, Christum fuisse cruci affixum. Ergo quod resurrexit, ingens est atque admirabile specimen divinæ virtutis. Interea, ut pungat eorum conscientias peccati sensu, dicit ab illis fuisse occisum. Non quod suis eum manibus crucifixerint, sed quod una totius populi voce postulatus fuerit ad necem. Et quanquam

multi ex auditoribus quos alloquitur, non consenserant scelestæ crudelitati & impiæ, juste tamen eam genti imputat: quia silentio vel incuria omnes se polluerant. Nec ignorantiæ prætextus locum habet, quum prius fuisset à Deo ostensus. Hic ergo reatus cui eos subjicit, præparatio est ad pœnitentiam.

Definito consilio.]· Occurrit offendiculo, quoniam absurdum prima specie videtur, quod is homo quem Deus tantopere ornaverat, postea ad omne ludibrium prostitutus, mortem adeo probrosam subeat. Quoniam ergo crux Christi primo aspectu nos turbare solet, ideo Petrus admonet nihil fortuito passum esse, vel quia illi ad se liberandum facultas defuerit: sed quia sic à Deo constitutum fuerat. Hæc enim sola cognitio, quod mors Christi æterno Dei consilio ordinata fuerit, ansam præcidit stultis ac pravis cogitationibus, & offensiones prævertit, quæ concipi alioqui poterant. Sic enim habendum est, Deum nihil frustra vel temere decernere. Unde sequitur, justam fuisse causam cur voluerit Christum pati. Eadem divinæ providentiæ cognitio, gradus est ad considerandum mortis Christi finem ac fructum. Protinus enim in Dei consilio hoc nobis occurrit, Justum fuisse morti addictum pro peccatis nostris: atque ejus sanguinem fuisse mortis nostræ pretium. Hic autem insignis est locus de providentia Dei, ut sciamus ab ea gubernari tam vitam nostram quam mortem. Tractat quidem Lucas de Christo: sed in ejus persona speculum habemus, quod nobis universalem Dei providentiam repræsentat, quæ per totum mundum se extendit: specialiter tamen relucet nobis, qui sumus Christi membra. Hic duo ponit Lucas, Præscientiam, & Dei decretum. Quanquam autem ordine prior est præscientia, (quia Deus quid statuere velit, antea videt quam reipsa statuat) consilio tamen vel decreto eam subjicit, ut sciamus Deum nihil voluisse aut statuisse, nisi quod longe ante direxerat in suum finem. Multa enim sæpe temere decernunt homines, quia subito. Ergo ut Dei consilium ratione non carere doceat Petrus, præscientiam illi sociam adjungit. Nunc ista duo nos distinguere oportet: atque eo diligentius, quod multi hac in parte falluntur. Præterito enim consilio Dei, quo moderatur totum orbem, nudam præscientiam arripiunt. Inde vulgaris illa distinctio, quod tametsi prævidet Deus omnia, nullam tamen creaturis necessitatem imponit. Et certe verum est Deum hoc vel illud ideo præscire, quia futurum est: sed quemadmodum videmus, non tantum Deo prævisum Petrus docet quicquid Christo accidit, sed ab eo fuisse decretum. Hinc autem colligi debet generalis doctrina: quia Deus non minus in totius mundi gubernatione, quam in ordinanda morte Christi suam providentiam ostendit. Dei ergo est, non futura modo præscire, sed suo arbitrio statuere quod fieri vult. Hoc secundum indicavit Petrus, quum dixit, Certo aut definito Dei consilio fuisse traditum. Quare aliud est præscientia, quam voluntas Dei qua regit ac temperat omnia. Nonnulli qui acutius cernunt, Deum non modo præscire, sed nutu etiam quæcunque fiunt in mundo moderari fatentur. Interea tamen confusum regimen imaginantur: quasi Deus frena laxaret creaturis, ut singulæ sequantur naturæ suæ ordinem. Dicunt solem arbitrio Dei regi, quoniam nobis lucendo officium peragit quod illi semel à Deo injunctum est. Hoc modo liberum homini arbitrium relinqui putant quoniam ad liberam boni & mali electionem disposita est ejus natura. Sed qui ita sentiunt, Deum fingunt sedere in cælo otiosum. Longe aliter Scriptura, quæ specialeq; Deo regimen in rebus singulis & in hominum actionibus vendicat. Nostrum tamen est expendere, in quem finem hoc doceat. Cavendæ enim sunt deliræ speculationes, quibus multos abripi videmus. Scriptura vult fidem nostram exercere, ut sciamus nos protegi Dei manu, ne simus Satanæ & impiorum injuriis obnoxii. Hoc unum amplecti utile est: neque enim aliud sibi voluit Petrus hoc loco. Imo in Christo sobrie sapiendi exemplum nobis proponitur. Non enim dubium est, quin obnoxia fuerit corruptioni ejus caro secundum naturam: Atqui immunem fecerat Dei providentia. Siquis roget annon fragilia fuerint ossa Christi: non erit negandum, fuisse quidem naturaliter; sed tamen nullum os potuisse minui, quoniam sic Deus statuerat. *Joan 19. vers. 36.* Hoc, inquam, exemplo admonemur, sic dandum esse principatum Dei providentiæ, ut intra limites nostros stemus: neque nos temere ingeramus in Dei arcana, quo minime penetrat oculi nostri acies.

Per manus impiorum.] Quia videtur innuere Petrus, impios paruisse Deo, hinc sequitur ex duobus absurdis alterutrum: vel Deum esse malorum auctorem: vel homines quodvis scelus perpetrando, non peccare. Respondeo de secundo, impios, utcunque exequantur quod apud se Deus statuit, nihil tamen minus quam Deo obedire. Nam obedientia ex voluntario affectu nascitur. scimus autem impiis longe aliud esse propositum. Deinde nemo obedit Deo nisi cui comperta est ejus voluntas. Obedientia igitur ex notitia pendet divinæ voluntatis. Porro, Deus in Lege suam nobis voluntatem patefecit. Quare illi demum obediunt Deo, qui opera sua exigunt ad Legis regulam: deinde ejus imperio se voluntarii subjiciunt. Nihil tale in omnibus impiis cernimus, quos Deus huc vel illuc nescientes impellit. Nemo igitur excusabiles hoc prætextu esse dicet, quia pareant Deo: quum & Dei voluntas in Lege nobis quærenda sit; & illi, quantum in se est, repugnare Deo cupiant. Quantum ad alterum pertinet, nego Deum mali esse auctorem: quia in hac voce certa est notatio pravi affectus. Maleficium enim æstimatur ex fine quo quisque tendit. Homines quum vel furtum vel homicidium perpetrant, ideo peccant, quia fures sunt aut homicidæ. In furto autem & homicidio, sceleratum consilium. Deus qui illorum malitia utitur, in superiore gradu locandus est. Longe enim aliud spectat, quia alterum vult castigare, alterius exercere patientiam: atque ita nunquam à sua natura, hoc est, à perfecta rectitudine deflectit. Ita, quod traditus fuit Christus per manus impiorum, quod crucifixus, factum est Dei nutu & ordinatione. Proditio autem, quæ per se nefaria est, & cædes quæ tantum scelus in se continet, Dei opus non debet censeri.

24. *Solutis doloribus.*] Per mortis dolores plus quiddam intelligo quam corporeum sensum. Nam qui vere expendunt mortis naturam, quia audiunt esse Dei maledictionem, ipsos Deum iratum in morte concipere necesse est. Hinc mirus horror, in quo plus mali est quam in morte ipsa. Hac porro conditione mortem obiit Christus, ut reatum nostrum subiret. Ille interior conscientiæ metus, qui illum ad sudorem usque sanguineum expavescere coegit, quum se sisteret ad Dei tribunal, multo plus illi anxietatis & horroris attulit quam omnes carnis cruciatus. Cæterum, quod luctatum cum hujusmodi doloribus Christum fuisse Petrus docet, & victorem simul prædicat: hoc facit, ut nunc mortem horrere non debeant fideles. Neque enim eadem est nunc mortis qualitas quæ fuit in Adam: quoniam per Christi victoriam absorpta est Dei maledictio. *1 Cor. 15. vers. 54.* Sentimus quidem adhuc dolorum punctiones, sed quæ nos totaliter non vulnerant, dum fidei clypeus opponitur. Rationem addit, Quia possibile non erat Christum morte opprimi: utpote qui vitæ auctor est.

25. David

25. David enim dicit de ipso, Providebam Dominum coram me semper: quoniam à dextris est mihi, ne commovear.

26. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea: quin & caro mea requiescet in spe.

27. Quoniam non derelinques animam meam in inferno: nec permittes ut Sanctus tuus videat corruptionem.

28. Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me lætitia cum facie tua.

29. Viri fratres, quando licet mihi cum fiducia dicere apud vos de Patriarcha David, quod & mortuus est, & sepultus, & sepulchrum ejus apud nos usque in hunc diem.

30. Propheta ergo quum esset, & sciret quod jurejurando jurasset sibi Deus, futurum ut de fructu lumbi ejus, quoad carnem, exoriretur Christus, qui sederet super thronum ejus,

31. Præscius loquutus est de resurrectione Christi, quod non derelicta sit in inferno anima ejus, nec caro ejus viderit corruptionem.

25. Resurrectio Christi, quæ tum certis clarisque vaticiniis testata erat, tum colligi poterat ex perpetua Prophetarum doctrina, quasi res nova & inaudita Judæis probanda fuit. Nec mirum. videmus enim, quum sæpius eam discipulis inculcasset Christus, parum tamen profecisse. Et tamen retinebant certa veræ doctrinæ principia, quæ aditum illis patefacerent ad Christi notitiam: ut mox videbimus. Quoniam ergo fructus resurrectionis Christi erat donum Spiritus, confirmat Davidis testimonio, Christum oportuisse resurgere: ut inde agnoscant Judæi eum doni auctorem. Sumit enim pro confesso, fuisse excitatum à morte, non ut sibi, sed ut suis vivat. Nunc videmus qoo tendat consilium Petri, Non debere videri novum, quod ita multo ante prædictum fuerat: Jesum quoque esse Christum quia de eo, tanquam Ecclesiæ capite, vaticinatus fuerit David. Principio videndum est, an omnino de Christo intelligi debeat hic locus, quemadmodum Petrus contendit: deinde, siquid erit in verbis notatu dignum, excutiemus suo ordine. Negat Petrus com-
Psal. 16. vers. 8. petere in Davidem, quod hic dicitur, Non permittes ut Sanctus tuus corruptionem videat: quia Davidis cadaver in sepulchro corruptum fuerit. Videtur in speciem leve esse argumentum. Promptum enim esset excipere, Non urgendum esse verbum, quum nihil aliud voluerit David, quam se ab interitu eximere. Ergo utcunque eum attigerit corruptio, id tamen non obstat, quominus tutum se ab ejus periculo jure prædicet: quia noverat se à Domino liberandum. Imo videtur repetitio esse proximi membri, ex familiari linguæ Hebraicæ usu. Quod si ita est, simplex erit sensus, Non passurum esse Deum ut opprimatur mortis imperio, vel ut eum mors absumat. Atque hanc interpretationem confirmat, quod ubi Infernum legimus, Hebraice habetur, *Seol*: ubi legimus Corruptionem, illic est, *Schachat*. Utraque autem vox Sepulchrum significat. Hoc modo bis diceret David, se à morte ereptum iri per Dei gratiam.
Psal. 49. vers. 16. Denique, idem hic dicit, quod Psal. 49. Redimet Deus animam meam è manu inferni. Sicut è converso, quum de reprobis agit, Descensum in sepulchrum, pro Exitio capere solet. Respondeo breviter, majus hic quiddam exprimi, quam communem piorum redemptionem. David quidem æternum sibi tam in vita quam in morte Deum liberatorem fore promittit. Neque vero multum profuisset, ereptum semel esse ab uno periculo, nisi confisus esset Dei protectione se usque in finem fore salvum: sed incolumitatem designat superiorem communi sorte. Et certe verba sonant de novo & singulari privilegio eum gloriari. Ut concedam repetitionem esse, atque istis duobus membris unum dici, Non deseres animam meam in inferno: &, Non permittes, ut videam corsuptionem: nego tamen simpliciter intelligi, quod Deus Sanctum suum vindicare ab æterno interitu velit. Siquidem nominatim immunitas à corruptione promittitur. Nec moror quod *Schachat* sepulchrum significat, sicuti *Seol* quod priore membro positum est. Nam ut de verbis non contendam, etymologia tamen spectanda est. Quum ergo *Schachat* ideo sepulchrum vocetur, quia corpus hominis putredine corrumpit, non dubium est, quin illam qualitatem notare voluerit David. Ergo non tam locus hoc nomine exprimitur, quam putrescendi conditio. Ita sensus est, Non passurum Deum, ut in sepulchro putrescat ille de quo Psalmus loquitur. Quum autem ab hac necessitate immunis non fuerit David, sequitur vaticinium non solide nec perfecte fuisse in eo impletum. Quod autem omnino de Christo exponi Psalmus debeat, res ipsa convincit. Nam quum David unus esset de filiis Adæ, illam universalem generis humani sortem effugere non poterat, Pulvis es, *Gen. 3. vers. 19.* & in pulverem redibis: apertum est, inquam, omnibus Adæ filiis sepulchrum, quod ipsos omnes degluttiat & absumat: ut nemo se eximere à corruptione possit. Ita quum nos intuemur seorsum à Christo, paratum nobis sepulchrum cernimus, quod nobis putredinem minatur. Quare, si à Christo separetur David, minime in eum competet quod hic dicitur, Servandum esse à sepulchro. Quum ergo gloriatur se expertem sepulchri fore, quod ad putredinem attinet, proculdubio se in Christi corpore constituit: in quo mors devicta est, atque abolitum ejus regnum. Quod si David non alia sibi ratione exemptionem à sepulchro promittit, nisi quatenus est Christi membrum, hinc apparet, à Christo tanquam à capite faciendum esse exordium. Quisquis sani erit judicii, facile agnoscet valere hoc argumentum, Totum humanum genus corruptioni Deus subjecit: Ergo David, quatenus unus erat ex hominum numero, inde eximi noo potuit. Nec vero dubium est, quin Judæi, apud quos habebatur hæc concio, quum extra cootroversiam axioma istud inter eos valeret, A solo Christo sperandam esse restitutionem, ideo facilius acquieverint Petri dictis: quia videbant non aliter constare quod verba sonant, quam si ad Messiam ventum esset. Neque enim eo impudentiæ prorupetant, saltem isti quorum fit mentio, ut auderent in rebus apertis cavillari. Deus enim pios & dociles auditores suis discipulis tunc obtulerat. Quærebant in veteri Testamenro Messiam. Ejus typum sciebant delineatum fuisse in Davide. Erat religio, & Scripturæ reverentia. At hodie totius fere gentis desperata est impudentia. Utcunque urgeantur, eludunt. Ubi nullum est effugium, tamen perrumpunt. Victi nunquam cedunt. Nec dubium quin hæc illiberalis protervia, impietatis eorum pœna sit. sed redeamus ad Petri concionem. Quando non tantum prædicat David liberatorem sibi fore Deum, sed modum quoque singularem exprimit: nempe, quod sepulchri corruptioni non erit obnoxius: merito colligit Petrus, id non in ipsum proprie competere, quum ejus cadaver in sepulchro corruptum fuerit. Quia autem hoc dictu asperum fuisset apud Judæos, verborum circuitu duritiem præmollit. Non enim præcise uno

verbo negat, vere id fuisse in Davide impletum, sed oblique tantum significat, quia vulgari aliorum more in sepulchro consumptus jaceat. Cæterum ita de Christo vaticinatus est David, ut & sibi privatim aptarit hanc consolationem, & extenderit ad universum Ecclesiæ corpus. Nam quod in capite solidum est ac perfectum, diffusum postea in singula membra distribuitur. Neque vero negandum est, de seipso Davidem hic loquutum: sed quatenus in Christo, quasi vitæ speculo, se intuebatur. Primus ergo respectus in Christum: inde ad se & alios fideles oculos convertit. Ita nobis hic præscribitur generalis doctrina, de natura fidei, de spirituali conscientiæ gaudio, de spe æternæ liberationis.

Providebam.] Hoc principium tenendum est, si Deum velimus nobis adesse, ut illum statuamus nobis ante oculos: & quidem antequam appareat. Fidei enim prospectus multo longius quam ad præsentem experientiam penetrat. Ergo hoc habet proprium fides, ut in rebus confusis & periculis omnibus Deum semper ducem sibi proponat. Nihil enim est quod nos sustineat quam præsentiæ Dei agnitio: sicut absentiæ opinio nos subinde consternat & tandem penitus exanimat. Subjicit David, non frustra se ad directionem illam Dei fuisse intentum. *Mihi*, inquit, *à dextris* est: quo significat, non esse periculum, ne unquam nos ac fidem nostram frustretur, quum illum proponimus nobis præsentem: semper enim præsentissimum ejus auxilium sensuros. Fides quidem in sperando Dei auxilio omne experimentum & quicquid sensu percipitur, antevertere debet: verum ubi hanc Deo gloriam tribuerit, ut eum, licet absentem, adeoque invisibilem, in verbo aspiciat, ipso tandem rei effectu superabitur. Est enim angustior fidei mensura, quam ut immensam divinæ potentiæ & bonitatis amplitudinem capiat. Similitudine autem utitur ab iis sumpta, qui ut debiles fulciant, vel timidos confirment, ad latus se conjungunt. Non commoveri, est non dejici è gradu, sed
Psal. 46. firmum in statu manere: quemadmodum & Psal. 46.
vers. 6. Deus in medio ejus, itaque non commovebitur. Etsi enim duriter pios quatefieri sæpe contingit, tamen quia ad seipsos redeunt, dicuntur firmi manere. Non est igitur cur sibi à lapsu timeant qui Dei auxilio sustinentur. Sicut è converso qui alibi quam in Deo robur suum statuunt, ad minimum quemlibet auræ flatum nutabunt, ad mediocrem autem tentationis ventum corruent.

26. *Propter hoc lætatum.*] Fiduciam sequitur gaudium animæ, linguæ exultatio, & corporis totius securitas. Nisi enim stupeant homines, anxios & tristes esse oportet, adeoque misere cruciari, quamdiu se destitutos ope Dei sentiunt. At fiducia quæ in Deo collocatur, non anxietate modo nos liberat, sed miro gaudio animos nostros perfundit. Istud est gau-
Joan. 16. dium, quod suis discipulis plenum Christus promi-
vers. 22. sit, & quod non posse illis eripi testatus est, Joan. 16.
& 17:13. & 17. Magnitudinem gaudii exprimit, quum negat posse intus contineri quin erumpat in linguæ exultationem. *Cabod*, gloriam quidem significat: sed hic, ut aliis pluribus locis, pro Lingua capitur. Atque ita recte verterunt Græci. *Carnis* autem quies totius hominis securitatem significat, quam nobis affert Dei tutela. Nec obstat, quod perpetuo inquieti sunt ac trepidant fideles: nam sicuti in media tristitia nihilominus lætantur, ita nullæ sunt tantæ agitationes, quæ illorum quietem abrumpant. Siquis objiciat, in spiritu consistere pacem fidelium, non autem esse carnis: respondeo, corpore quiescere fideles: non quia sint immunes à molestiis, sed quia totos se Deo curæ esse confidant, neque animam modo ejus protectione fore salvam, sed corpus etiam tutum.

27. *Quia non relinques.*] Animam relinquere in inferno, est permittere ut interitu opprimatur. Duæ voces ponuntur, quarum utraque sepulchrum Hebræis significat. Quia Schaal petere significat, Seol puto dictum esse, quia mors insatiabilis est: unde & illa translatio, Dilatavit infernus animam suam. Item, Dilatant quasi infernus os suum. Quia vero posterior Schachath à corruptione vel à consumptione ducta est, qualitas ista consideranda est, sicuti eam notare voluit David. Quæ hic à quibusdam de Christi ad inferos descensu disputantur, meo judicio supervacua sunt: quia remota à Prophetæ mente & consilio. Neque enim *anima* tam spiritum immortalis essentiæ significat, quam vitam ipsam. Nam quum homo extinctus in sepulchro jacet, sepulchrum dicitur ejus vitæ dominari. Ubi Græci verterunt *Sanctum*, Hebraice est *Chassith*, quod proprie mansuetum sonat. sed hoc, quia nihil ad præsens institutum faciebat, Lucas neglexit. Porro in fidelibus toties laudatur humanitas, quia eos Patris sui naturam imitari convenit ac referre.

28. *Notas mihi fecisti.*] Significat se Dei gratia receptum esse à morte in vitam. Nam quod tanquam redivivus emersit, singulari Dei beneficio fert acceptum. Hoc in Christo sic fuit impletum, ut nihil deesset ad perfectionem. Membra vero suam habent mensuram. Itaque Christus expers fuit corruptio-
nis, ut sit primitiæ resurgentium. Nos eum tandem 1 Cor. 15.
sequemur nostro ordine, sed in pulverem prius re- vers. 20.
dacti. Quod addit, *se lætitia* repletum cum vultu 1 Cor. 15.
Dei, convenit cum illo, Ostende nobis faciem tuam, vers. 42.
& salvi erimus. Item, Signatum est super nos lumen Psal. 16.
vultus tui: dedisti lætitiam in corde meo. Sola enim vers. 11.
est divini vultus serenitas, quæ nos non exhilarat Psal. 80.
modo, sed vivificat: rursum, eo averso vel turbato, vers. 4.
nos deficere necesse est.

30. *Propheta igitur quum esset.*] Duabus rationibus admonet, non esse mirum si David longe ultra suam ætatem loquendo evehatur. Prior est, quod Propheta erat. Scimus autem Prophetis res futuras & procul ab hominum notitia remotas patefieri. Ergo eorum sermones vulgari aliorum modo iniquum est metiri, quum Spiritu directore longos annorum circuitus transcendant. Unde & Videntes dicuntur: quod tanquam in alta specula collocati, videant quæ propter longinquam distantiam aliis sunt abscondita. Altera ratio est, quod peculiariter illi promissus fuerat Christus. Hoc autem axioma passim ita receptum erat apud Judæos, ut filium Davidis subinde in ore haberent, quoties de Christo fiebat mentio. Non sunt quidem ejusmodi argumenta, quæ necessario evincant, de Christo exponendum esse hoc vaticinium: neque etiam fuit istud Petri consilium: sed primo contrariam objectionem prævenire voluit, unde talis Davidi rei incognitæ divinatio. Dicit ergo, & revelatione Prophetica & singulari promissione notum illi fuisse Christum. Deinde, apud sanos & integros valebat hoc principium
quod Paulus tradit, Christum esse finem Legis. Ne- Rom. 10.
mini ergo tunc dubium erat, quin Prophetis omni- vers. 4.
bus hic fuisset scopus, ad Christum pios manu ducere. Ideo quicquid insigne & quasi extraordinarium loquuti erant, vulgo persuasum erat in Christum vere competere. Proinde notandum est, solide ratiocinari Petrum quum Davidi non fuisse obscurum colligit, quod summum erat revelationum omnium caput.

Jurejurando jurasset.] Juravit Deus, non tantum ut fidem suæ promissioni apud Davidem faceret, sed etiam ut pluris æstimaretur res promissa. Et in hunc finem, meo judicio, hic repetitur, ut cogitent Judæi quantum habuerit momenti promissio, quam Deus ita insignierat. Et nobis quoque utilis est eadem admonitio. neque enim dubium est quin pacti excellentiam commendare Dominus voluerit solenni interposito jurejurando. Interea & fidei nostræ infirmitati hoc aptum est remedium, sacrum Dei nomen pignoris instar nobis objici, quod ejus dictis fidem arro-

arroget. Particula, *secundum carnem*, aliquid in Christo fuisse carne nobilius subindicat. Sic ergo ex semine Davidis Christus progenitus est homo, ut suam interea divinitatem retineat. atque ita diserte exprimitur inter duas naturas distinctio: quando eadem ratione dicitur Christus Filius Dei secundum æternam suam essentiam, quà semen Davidis secundum carnem.

32. Hunc Jesum excitavit Deus: cujus omnes nos sumus testes.

33. Dextera ergo Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hoc quod vos nunc videtis & auditis.

34. Neque enim David ascendit in cælos. Atqui dicit ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,

35. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36. Certo igitur cognoscat tota domus Israël, quod Dominum & eundem Christum Deus fecit hunc Jesum, quem vos crucifixistis.

32. *Hunc Jesum.*] Postquam Davidis testimonio probavit oportuisse Christum resurgere, dicit se & reliquos collegas cujus resurrectionis oculatos esse testes. Neque enim patitur contextus alio trahi Excitandi verbum. Unde sequitur in Jesu Nazareno impletum fuisse quod David de Christo prædixerat. Postea de fructu vel effectu differit. Illud enim priore loco demonstrandum fuit, Christum vivere: alioqui absurdum & incredibile fuisset eum tanti miraculi esse auctorem. Simul tamen admonet, illum non sibi privatim resurrexisse, sed ut effuso Spiritu, totam Ecclesiam vitæ suæ participem faceret.

33. *Dextera igitur Dei.*] Dextera hic pro manu aut virtute capitur, ut passim in Scriptura. Vult enim dicere, hoc fuisse memorabile Dei facinus, quod Christum suum, quem homines morte extinctum putabant, in tantam gloriæ celsitudinem extulit. *Promissio* Spiritus, pro Spiritu promisso. Jam enim Spiritum prius Apostolis sæpius promiserat. Significat ergo Petrus Christum præstandi facultatem à Deo Patre impetrasse. Et promissionem diserte exprimit, ut sciant Judæi hoc non subito contigisse, sed nunc fidem constitisse Prophetæ verbis, quæ rem ipsam multo ante præcesserant. Porro quod dicitur *à Patre* impetrasse, in Mediatoris personam competit. Utrumque enim recte dicitur, quod à seipso miserit Christus Spiritum, & à Patre. A seipso misit: quia æternus est Deus. A Patre: quia quatenus homo est, à Patre accipit quod in nos transfundat. Prudenter autem pro captu rudium loquitur Petrus, ne quis intempestivam de Christi virtute quæstionem moveat. Et certe quum officium Christi sit nos ad Patrem dirigere, hæc ad usum pietatis aptissima est loquendi forma, quod Christus quasi inter Deum & nos medius, accepta ex Patris manu dona, manu sua nobis tradat. Præterea hic ordo notandus est, quod missum à Christo Spiritum fuisse dicit, postquam exaltatus
Joan. 7. vers. 39. est. Convenit hoc cum illis sententiis: Nondum Spiritus datus erat, quia nondum glorificatus erat Chri-
Joan. 16. vers. 7. stus. Item, Nisi abiero, Spiritus non veniet. Non quod tunc primum cœperit tradi Spiritus, quo præditi fuerunt sancti Patres ab initio mundi: sed quia luculentiorem hanc gratiæ abundantiam distulit eousque Deus, dum Christum in regia sede collocasset. quod significat Effusio, ut paulo ante vidimus. Nam hoc modo vis ac fructus mortis & resurrectionis obsignatur: & simul inde agnoscimus nihil nos jacturæ fecisse quum à mundo migravit: quoniam absens corpore, Spiritus sui gratia nobis melius adest.

34. *Neque enim David.*] Tametsi ab ipso effectu quem oculis cernebant, colligere promptum erat, datum Christo fuisse principatum: quo tamen plus fidei habeat ejus gloria, probat Davidis testimonio, sic jam olim fuisse à Deo constitutum, ut Christus in summum honoris gradum extolleretur. Tantundem enim valet ista loquutio, *Sedere* ad dextram Dei, ac summum imperium obtinere, quemadmodum postea fusius dicetur. Priusquam tamen vaticinium recitet, præfatur, non competere nisi in Christum. Ideo ut sensus sit clarior, sic texenda est oratio: Pronunciat David decretum esse à Deo, ut Rex ad dextram ejus sedeat. Atqui hoc ad Davidem non pertinet, qui in tantam altitudinem nunquam evectus fuit. Ergo hoc de Christo prædicat. Porro quod Spiritus sancti oraculo prædictum fuerat, Judæis non debebat novum videri. Hinc liquet quo sensu neget Petrus Davidem in cælum ascendisse. Non agitur hic de anima Davidis, an recepta in beatam quietem ac cæleste domicilium fuerit: sed ascensus in cælum sub se comprehendit quæ Paulus docet 4. ad Ephesios capite: ubi Christum supra omnes cælos collocat, ut impleat omnia. Quare, penitus supervacua hoc loco est de statu mortuorum disputatio. Non enim aliud contendit Petrus, quam vaticinium de sessione ad Dei dexteram non fuisse in Davide completum: ideoque alibi quærendam esse ejus veritatem. Quum autem inveniri nisi in Christo nequeat: superest ut Judæi prophetia admoniti, agnoscant sibi in Christo monstrari, quod tanto ante prædictum fuerat. Verum quidem est, Davidem auctore Deo regnasse & aliquatenus fuisse ejus vicarium: non tamen ut superior esset omnibus creaturis. Quare sessio hæc nemini convenit, nisi supra totum mundum emineat.

Ephes. 4. vers. 9.

Dixit Dominus Domino meo.] Quoniam hæc legitima est imperandi ratio, ubi Rex (aut quocunque alio vocetur nomine qui præest) divinitus se ordinatum esse novit: ideo David nominatim Christo datum esse regnandi mandatum pronunciat. acsi diceret, non sibi temere sumpsisse honorem, sed tantum paruisse Deo jubenti. Nunc videndum est, an satis firma sit Petri ratio. Colligit sermonem haberi de Christo, quia Davidi sessio ad Dei dexteram non conveniat. Videtur hoc refelli posse: quoniam peculiari Dei jussu, nomine, & auspiciis regnavit David. quod est ad dextram Dei sedere. Atqui Petrus pro confesso sumit quod verum est, ac jam breviter attigi: amplius hic & magis augustum imperium notari quam quo potitus est David. Utcunque enim vices Dei obierit, & quasi ejus personam sustinuerit regnando, hæc tamen longe inferior est potestas quam ut ad dextrum usque Dei latus emineat. Hoc enim Christo tribuitur, quia constitutus est supra omnem principatum, & omne nomen quod nominatur, non tantum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Quum longe infra Angelos subsidat David, non adeo celsam sedem occupat, ut secundus à Deo censeatur. Omnes enim cælos transcendere oportet, ut veniatur ad Dei dextram. Quare, nemo in ea vere & proprie sedere dicitur, nisi qui creaturas omnes honoris gradu superat. Qui autem inter creaturas residet, etiamsi in ordine Angelorum censeatur, infra illam altitudinem manet. Denique, inter creaturas non est quærenda Dei dextera, sed omnes etiam cælestes principatus supereminet. In ipsa præterea orationis complexu inest magnum pondus. Jubetur hic Rex tenere summum imperium, donec inimicos ejus omnes Deus prostraverit. Certe, etiamsi concedam terreno domino nomen tam honorificæ sessionis posse aptari, nego tamen tamdiu regnasse Davidem, donec subacti essent omnes ejus hostes. Nam hinc merito colligimus

Psal. 110. vers. 1. Hebr. 5. vers. 5. Ephes. 1. vers. 21.

æternum esse Christi regnum. Regnum autem Davidis non modo fuit temporale, sed caducum & exiguæ durationis. Ad hoc, ipse moriens multos hinc inde superstites adversarios reliquit. Multas quidem insignes victorias obtinuerat: sed multum abest quin omnes suos hostes domuerit. Quosdam ex vicinis populis sibi fecit tributarios, quosdam profligavit aut delevit: sed quid hoc ad universitatem? Ex toto denique Psalmi contextu evincere licet, non aliud quam Christi regnum posse intelligi. Ut alia taceam, quod illic habetur de æterno Sacerdotio, à Davidis persona nimis est alienum. Scio quid Judæi obganniant: alibi quoque Regios filios *Cohenim* nominari. Verum hic de Sacerdotio agitur, quale Moses Regi Melchisedec adscribit. Et sancitur solenni jurejurando novum quoddam Sacerdotium. Ideoque nihil hic vulgare aut ordinarium cogitandum est. Atqui Davidi nefas fuisset se ingerere in aliquam partem muneris sacerdotalis. Quomodo igitur diceretur *Cohen* Aarone major, & in perpetuum à Deo consecratus? Cæterum quia præsentis instituti non est totum Psalmum exponere, sufficiat hæc ratio quam Petrus adducit, præfici terræ & cælis Dominum, qui in dextera Dei sedem habet. Quantum ad secundum
1 Cor. 15. membrum versus, de sternendis sub pedes hostibus,
vers. 25. lege quæ annotavi in caput primæ ad Corinth. 15.

36. *Certo igitur cognoscat.*] Confitebatur domus Israel venturum esse Christum, qui promissus fuerat: quisnam vero hic esset, non tenebat. Itaque concludit Petrus, Jesum, qui tam contumeliose habitus fuerat, imo cujus nomen tantopere execrabantur, eum esse quem agnoscere pro Domino & revereri debeant. Fecit eum Deus, inquit, Dominum & Christum: hoc est, non alius vobis sperandus est, quam hic creatus & datus à Deo. Porro dicit *factum*, quia Deus Pater hunc illi honorem contulerit. *Domini* titulum conjungit cum *Christi* nomine, quia vulgo tritum erat apud Judæos, hac lege ungendum esse Redemptorem, ut caput esset Ecclesiæ, atque illi gubernandi potestas summaque rerum omnium daretur. Et totam Israëlis domum compellat: ac si diceret, Quicunque inter filios Jacob censeri volunt, ac promissum etiam spectant, certo sciant hunc esse, non alium. *Domus* nomine utitur, quia nomen illud & familiam Deus è reliquis omnibus populis segregaverat. Et dicit, ἀσφαλῶς, vel *secure*, non modo ut eorum mentes solida fiducia sistat in Christo, sed ut omnes hæsitandi ansas præcidat multis qui de certis quoque rebus sæpe libenter ambigunt. In clausula orationis iterum illis exprobrat quod eum crucifixerint, ut majori conscientiæ dolore tacti, ad remedium aspirent. Quum autem jam Christum Domini Ecclesiæ præsidem, & Spiritus sancti datorem Jesum esse sciant, eo plus vehementiæ habet accusatio. Nam ejus cædes non crudelitatis modo & sceleris plena erat; sed etiam immanis adversus Deum perfidiæ, sacrilegii & ingratitudinis, denique apostasiæ testimonium. Verum ita vulnerari oportuit, ne ad quærendam medicinam tardi essent. Neque tamen propriis manibus eum crucifixerant: sed hoc ad reatum plus satis sufficit, quod eum postulaverant ad mortem. Nos quoque hac voce rei peragimur, si jam in cælo glorificatum, crucifigimus in nobis, ostentui eum Hebr. 6.
habentes, ut ait Apostolus Hebr. 6. vers. 6.

37. His vero auditis, compuncti sunt corde, & dixerunt Petro & reliquis Apostolis, Quid faciemus viri fratres?

38. Petrus dixit illis, Pœnitentiam agite, & baptizetur quisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39. Ad vos enim pertinet promissio, & filios vestros, & omnes qui procul sunt, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster.

37. *Compuncti sunt.*] Nunc concionis fructum Lucas refert, ut sciamus non modo in linguarum varietate exertam fuisse Spiritus sancti virtutem, sed in eorum etiam cordibus qui audiebant. Duplicem vero profectum notat: primum, quod tacti fuerunt doloris sensu: deinde, quod obsequentes se Petri consilio præbuerunt. Hoc pœnitentiæ initium est, hic ad pietatem ingressus, tristitiam ex peccatis nostris concipere, ac malorum nostrorum sensu vulnerari. Quamdiu enim securi sunt homines, fieri non potest ut serio animum attendant ad doctrinam. Ideo ver-
Hebr. 4. bum Dei gladio comparatur: quia carnem nostram
vers. 12. mortificat, ut Deo in sacrificium offeramur. Sed compunctioni accedere debet promptitudo ad pa-
Genes. 4. rendum. Compuncti fuerunt Cain & Judas, sed ob-
vers. 13. stitit desperatio quominus se Deo subjicerent. Nam
Mat. 27. mens horrore occupata, nihil aliud quam fugere
vers. 3. Deum potest. Et certe David spiritum contritum & cor humiliatum asserens sacrificium esse gratum Deo, de compunctione voluntaria loquitur: quum impiorum compunctionibus permixti sint fremitus. Bene ergo sperandum est, & hac salutis fiducia erigendus animus, ut parati simus addicere nos Deo, ac sequi quicquid jusserit. Multos quotidie pungi videmus, qui tamen fremunt ac obmurmurant, vel etiam proterve reluctantur, adeoque furiose insaniunt. imo hæc illis insaniendi causa, quod punctiones inviti sentiunt. Utiliter ergo hi soli punguntur, qui voluntarium dolorem suscipiunt, ac simul petunt à Deo remedium.

38. *Petrus dixit.*] Hinc perspicimus nunquam irritos discedere, qui os Domini interrogant, ac se illi regendos docendosque offerunt: neque enim fal-
Mat. 7:7. lere potest illa promissio, Pulsate & aperietur vobis. Ergo quisquis vere ad discendum erit compositus, pium ejus desiderium Dominus non frustrabitur: est enim optimus ac fidelissimus magister, modo discipulos habeat dociles ac studiosos. Quare, non est cur metuamus ne destituat nos sano consilio, si tantum attenti simus ad eum audiendum: nec recusemus, quicquid præceperit, amplecti. Cæterum eorum nos consilio & auctoritate regi sinamus, quos nobis offert doctores. Inde enim tam prompta repente obedientia in his qui se permittunt atque addicunt Apostolis, quia persuasi sunt divinitus sibi esse missos ad monstrandam salutis viam.

Pœnitentiam agite.] Major verbo Græco subest emphasis: nam Conversionem mentis sonat, ut totus homo innovetur, & alius fiat. Quod diligenter notandum est; quia misere corrupta fuit hæc doctrina sub Papatu. Nam Pœnitentiæ nomen fere ad externos nescio quos ritus transtulerunt. Balbutiunt quidem nonnihil de ficta contritione cordis, sed eam partem quasi defunctorie attingunt. præcipue autem insistunt in externa corporis exercitia, quæ, etiamsi nihil inesset vitii, parum momenti haberent. Atqui, nihil propemodum inculcant præter commentitias nugas, quibus inutiliter homines fatigantur. Quare, sciamus hanc esse veram pœnitentiam,
dum spiritu mentis suæ innovatur homo, quemad- Rom. 12.
modum Paulus docet duodecimo ad Romanos. Nec vers. 2.
dubium est, quin Petrus de vi & natura resipiscentiæ diserte concionatus fuerit: sed Lucas capita tantum perstringit, non autem verba orationis ab ipso habitæ recenset. Sic ergo habendum est, quod Petrus primo hortatus fuerit Judæos ad pœnitentiam: deinde erexerit eos veniæ fiducia. Nam peccatorum remissionem illis promisit. Ac duæ quidem illæ sunt Evangelii partes, quemadmodum satis notum est. Ideoque, quum Christus summatim tradere vult quid

Luc. 24. vers. 47. quid contineat Euangelii doctrina, dicit oportuisse prædicari in nomine suo pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Porro, quia non reconciliamur Deo, nisi intercedente Christi morte, nec aliter quam ejus sanguine peccata nostra expiantur & delentur, ideo nominatim Petrus ad ipsum nos revocat. Quarto loco Baptismum ponit, tanquam sigillum quo gratiæ promissio confirmatur. Quare, in his paucis verbis totam fere habemus Christianismi summam: nempe, ut homo sibi renuncians & mundo, totum se Deo addicat. deinde, ut gratuita peccatorum remissione à reatu mortis liberetur, adeoque adoptetur inter Dei filios. Quando autem nihil horum consequi sine Christo potest, simul Christi nomen in medium proponitur, tanquam unicum fidei ac pœnitentiæ fundamentum. Cæterum, & hoc notandum est, sic inchoari à nobis pœnitentiam ubi primum ad Deum convertimur, ut tota vita eam prosequi oporteat. Proinde resonare in Ecclesia Marc. 1. vers. 15. quotidie debet hæc concio, Pœnitentiam agite: non ut eam ordiantur qui censeri volunt fideles, ac jam in Ecclesia locum habent: sed ut in ea proficiant. quanquam multi nomen usurpant fidelium, qui nullum unquam pœnitentiæ initium habuerunt. Quare, hic docendi ordo tenendus est, ut qui adhuc mundo & carni vivunt, veterem hominem crucifigere incipiant, ut resurgant in vitæ novitatem: qui autem jam ingressi sunt in pœnitentiæ stadium, ad metam assidue contendant. Porro, quoniam interior animi conversio producere fructus in vita debet, doceri rite pœnitentia non potest, quin opera exigantur: non illa frivola, quæ sola in pretio sunt apud Papistas, sed quæ solida sint innocentiæ & sanctitatis testimonia.

Baptizetur unusquisque vestrum.] Tametsi in contextu verborum Baptismus remissionem peccatorum hic præcedit, ordine tamen sequitur: quia nihil aliud est, quam bonorum, quæ per Christum consequimur, obsignatio, ut in conscientiis nostris rata sint. Ergo postquam de pœnitentia disseruit Petrus, Judæos ad gratiæ fiduciam, & spem salutis invitat. Ideo postea Lucas in concione Pauli, fidem pœnitentiæ conjunget eodem sensu quo hic remissionem peccatorum ponit. Et merito. neque enim alibi quam in gratuita justitiæ imputatione consistit salutis fiducia. Justi autem gratis reputamur coram Deo, dum peccata nobis remittit. Quemadmodum autem prius admonui, doctrinam pœnitentiæ quotidianum habere in Ecclesia usum; ita & de peccatorum remissione statuendum est, quod nobis assidue offeratur. Et sane toto vitæ curriculo non minus necessaria nobis est, quam primo in Ecclesiam ingressu. Ita nihil nobis prodesset à Deo semel in gratiam receptos esse, nisi hæc legatio continuum haberet cursum, 2 Cor. 5. vers. 20. Reconciliamini Deo. quia is qui peccatum non noverat, pro nobis factus est peccatum, ut justitia Dei essemus in eo. Hanc quoque alteram Euangelii partem sic depravant & adulterant Papistæ, ut peccatorum remissionem, quæ per Christum obtinenda erat, prorsus exterminent. Fatentur in Baptismo gratis remitti peccata, sed post Baptismum satisfactionibus redimi volunt: & quamvis Christi gratiam simul admisceant, quia tamen eam involvunt hominum meritis, totam Euangelii doctrinam hoc modo evertunt. Nam primum excutiunt conscientiis fidei certitudinem: deinde, quum inter mortem Christi & satisfactiones nostras dimidiant, omnino nos privant Christi beneficio. Neque enim Christus ex parte, sed in solidum Deo nos reconciliat: nec per eum peccatorum venia obtineri, nisi tota & integra potest. Sed in eo vehementer errant Papistæ, quod Baptismum ad nativitatem & superiorem vitam restringunt, quasi ejus significatio & vis non pateret ad mortem usque. Sciamus ergo in solo Christo fundatam esse remissionem peccatorum, nec de alia expiatione cogitandum esse, nisi quam præstitit mortis suæ sacrificio. Atque hac ratione, ut dictum est, ejus nomen exprimitur à Petro: quo significat nihil istorum rite doceri posse, nisi statuatur Christus in medio, ut in eo quæratur ipsius doctrinæ effectus. Cæterum, longa expositione non indiget, quod baptizari jubet in remissionem peccatorum. Tametsi enim semel homines sibi reconciliavit Deus 2 Cor. 5. vers. 19. in Christo, non imputando illis peccata; & nunc hujus reconciliationis fidem cordibus nostris per Spiritum suum imprimit: quia tamen Baptismus sigillum est quo hoc beneficium nobis confirmat, adeoque arrha & pignus adoptionis nostræ, merito dari nobis in remissionem peccatorum dicitur. Nam quia fide percipimus Christi dona, fidei autem confirmandæ & augendæ Baptismus adminiculum est: illi, tanquam inferiori medio, remissio peccatorum, quæ fidei est effectus, annectitur. Porro non est sumenda ex hoc loco definitio Baptismi, quia ejus partem duntaxat Petrus attingit. Per Baptismum, ut Paulus do- Rom. 6. vers. 4. 6. cet, crucifigitur vetus homo noster, ut in vitæ novitatem resurgamus, Rom. 6. Item, Induimus Chri- Galat. 3. vers. 27. stum ipsum, 1 Cor. 12. & passim docet Scriptura esse pœnitentiæ quoque symbolum. Sed quia Petrus hic non differit ex professo de tota Baptismi natura; sed de peccatorum remissione verba faciens, obiter ostendit ejus confirmationem esse in Baptismo: nihil absurdi est si partem alteram prætereat.

In nomine Christi.] Quanquam Baptismus non inanis est figura, sed verum & efficax testimonium: ne quis tamen elemento aquæ tribuat quod illic offertur, diserte expressum est *Christi* nomen. ut sciamus tunc demum utile nobis signum fore, si in Christo vim & effectum ejus quæramus: sciamusque ideo nos in Baptismo ablui, quia sanguis Christi ablutio nostra est. Et hinc simul colligimus, Christum esse scopum quo nos dirigit Baptismus. Quare, tantum quisque proficit in Baptismo, quatenus discit in Christum respicere. Sed hic exoritur quæstio, An Petro licuerit mutare formam à Christo præscriptam? Sic quidem putant vel fingunt Papistæ, & inde prætextum licentiæ arripiunt in mutandis vel abrogandis Christi institutis. Fatentur quo ad substantiam nihil esse mutandum, sed in forma liberum Ecclesiæ esse volunt novare quicquid visum fuerit. Verum nullo negotio refellitur hoc argumentum quod obtendunt. Nam primo tenendum est, Christum non dictasse Apostolis verba magica ad incantationem, sicuti Papistæ somniant. sed mysterii summam paucis verbis comprehendisse. Deinde nego Petrum hic de forma Baptismi loqui: sed simpliciter indicare, totam Baptismi virtutem contineri in Christo. Quanquam nec Christus fide potest concipi sine Patre, à quo nobis datus est, & Spiritu, per quem nos renovat & sanctificat. In eo tantum posita est solutio, quod hic non agitur de certa baptizandi formula; sed revocantur fideles ad Christum, in quo solo nobis confertur quicquid Baptismus figurat. Nam & mundamur ejus sanguine, & mortis ac resurrectionis ejus beneficio novam vitam ingredimur.

Accipietis donum Spiritus.] Quoniam admiratione tacti fuerant, quum viderent Apostolos alienis linguis repente cœpisse loqui: Petrus ejusdem doni ipsos fore compotes dicit, si ad Christum transierint. Præcipua quidem erant remissio peccatorum, & vitæ novitas: sed hæc erat velut accessio, ut Christus aliquo dono visibili suam illis virtutem exereret. neque enim de sanctificationis gratia, quæ generaliter piis omnibus confertur, debet hic locus intelligi. Donum ergo Spiritus illis promittit, cujus specimen in linguarum diversitate cernebant. Ideo hoc proprie ad nos non spectat. Nam quia illis miraculis illustrare voluit Christus regni sui exordium, nonnisi ad tempus extiterunt: sed quoniam visibiles gratiæ, quas suis distribuebat Dominus,

quasi

quasi in speculo monstrabant *Christum* Spiritus sancti esse datorem, ideo aliquatenus ad totam Ecclesiam pertinet quod dicit Petrus, Accipietis Spiritus donum. Tametsi enim non accipimus ut linguis loquamur, ut simus Prophetæ, ut sanemus ægrotos, ut miracula edamus: nobis tamen in præstantiorem usum datur, ut corde credamus ad justitiam, & linguæ nostræ in veram confessionem formentur: ut transeamus à morte in vitam: ut qui inopes sumus & vacui, locupletemur: ut adversus Satanam & mundum invicti stemus. *Rom. 10. vers. 10. Joan. 5. vers. 24.* Baptismo itaque semper annexa erit Spiritus gratia, nisi à nobis impedimentum occurrat.

39. *Ad vos enim pertinet promissio.*] Hoc nominatim addi oportuit, ut certo statuerent Judæi sibi communem esse cum Apostolis Christi gratiam. Inde autem probat Petrus, quia illis destinata sit Dei promissio. Nam huc semper conjiciendi sunt oculi: quia non aliter nobis nota esse potest Dei voluntas, quam per verbum. Sed non satis est habere verbum generale, nisi sciamus nobis destinari. Dicit ergo Petrus, Judæis, quæ in se & collegis cernunt Dei beneficia, olim promissa esse: quia hoc ad fidei certitudinem necessario requiritur, ut singuli animo infixum habeant, se comprehendi in eorum numero quos alloquitur Deus. Denique, hæc vere credendi est regula, quum ita persuasus sum, meam esse salutem, quia ad me pertinet promissio quæ illam offert. Hinc etiam major confirmatio accedit, quum ad eos promissio extenditur qui prius remoti erant. Fœdus enim cum Judæis Deus pepigerat. Si ejus vis & fructus pervenit usque ad Gentes, non est quod de se Judæi dubitent, quin sensuri sint firmam ac ratam Dei fidem. Notandi autem sunt tres isti gradus, quod primum Judæis, deinde filiis ipsorum facta sit promissio: postremo quod Gentibus quoque communicanda sit. Nota est ratio, cur Judæi aliis præferantur. *Exod. 4. vers. 22.* sunt enim velut primogeniti in Dei familia: imo singulari privilegio segregati tunc erant à reliquis omnibus. Ergo legitimum ordinem Petrus observat, quum Judæis assignat priores honoris partes. Quod illis filios adjungit, pendet ex verbis promissionis, Ero Deus tuus, & seminis tui post te. *Gen. 17. vers. 7.* ubi Deus filios patribus accenset in adoptionis gratia. Hic ergo locus abunde refellit Anabaptistas, qui infantes ex fidelibus genitos, à Baptismo arcent, quasi non sint Ecclesiæ membra. Effugium in allegorico sensu captant, ac filios interpretantur qui spiritualiter geniti sunt. Sed nihil proficiunt tam crassa impudentia. Palam est, hoc dictum fuisse à Petro, quia Deus gentem unam peculiariter adoptaverit. Quod autem jus adoptionis etiam infantibus commune esset, testis fuit Circumcisio. Quemadmodum ergo fœdus suum Deus cum Isaac nondum nato percusserat quia semen erat Abrahæ: sic Petrus omnes Judæorum filios in eodem fœdere contineri docet, quia semper vigeat illud, Ero Deus seminis vestri.

Et iis qui sunt procul.] Ultimo loco nominantur Gentes, quæ prius fuerant extraneæ. nam qui ad Judæos referunt qui procul in longinquas regiones expulsi fuerant, multum falluntur. Neque enim hic agitur de locorum distantia: sed discrimen Petrus notat inter Judæos & Gentes, quod priores Deo conjuncti erant ratione fœderis, adeoque ejus domestici, Gentes autem exulabant ab ejus regno. Eadem loquutione utitur Paulus 2. ad Ephes. Quod quum *Ephes. 2. vers. 11.* Gentes alienæ essent à promissionibus, nunc per Christum Deo appropinquaverint. Quia Christus diruta maceria, utrosque reconciliavit Patri, & veniens annunciavit pacem his qui prope erant, & his qui procul. Nunc tenemus Petri mentem. Nam ut Christi gratiam amplificet, eam Judæis sic proponit, ut Gentes quoque fore consortes dicat. Ideo utitur verbo Advocandi: acsi diceret, Quemadmodum vos prius in unum populum sua voce collegit Deus, ita vox eadem ubique personabit, ut qui remoti sunt, ad vos accedant, ubi novo Dei edicto fuerint accersiti.

40. Pluribus etiam aliis sermonibus testificatus est atque hortatus, dicens, Servamini à generatione hac prava.

41. Qui ergo libenter amplexi sunt sermonem ejus, baptizati sunt: & addita sunt die illa animæ circiter ad tria millia.

42. Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione, & fractione panis, & precibus.

40. *Pluribus etiam aliis.*] Quanquam in his quæ hactenus habuimus, non retulit Lucas Petri verba, sed tantum capita breviter attigit: rursum tamen hic admonet, Petrum non simplici nudaque doctrina usum esse, sed addidisse exhortationum stimulos. Et nominatim exprimit, multum institisse in hanc partem. Quod dicit, *hortatum* & obtestatum, in eo vehementiam notat. Nam erroribus protinus valedicere quibus pridem fuerant imbuti, & Sacerdotum imperium abjicere cui assueverant, non tam facile erat. Violenter ergo ab hoc luto eripi oportuit. Summa autem fuit, ut sibi caverent à generatione prava. Neque enim Christi esse poterant, nisi discederent à professis ejus hostibus. Sacerdotes & Scribæ summa auctoritate tum pollebant: & quum prætexerent Ecclesiæ larvam, faciebant fucum simplicibus. Hoc magnum erat impedimentum plerisque, ne ad Christum accederent. Poterant etiam alii vacillare, alii à recta fide deficere. Petrus itaque ipsos generationem pravam esse aperte declarat, utcunque se Ecclesiæ titulo venditent. Ideo præcipit auditoribus, ut se ab illis separent, ne se impia & pestifera illorum societate illigent. Quod dicit, *Servamini*, significat illis fore exitiale, si se cum tali peste commisceant. Et sane experientia docet quam misere sursum & deorsum agantur, qui vocem pastoris à voce alienorum non discernunt; deinde quantum remoræ afferat mollities & ignavia plerisque, dum medii stare appetunt. Discessionem ergo ab impiis facere jubet, si velint salvi esse. Atque hæc doctrinæ pars minime negligenda est. Neque enim sufficeret, nobis proponi Christum, nisi fugere doceremur quæ ab ipso nos abducunt. Et boni pastoris est oves à luporum accessu prohibere. Ita hodie ut retineamus in sincera Euangelii doctrina populum, ostendere & subinde testificari cogimur, quantum à Christianismo differat Papatus, & quam noxia sit pestis implicari cum perfidis Christi hostibus. Nec maledicentiæ tribui debet, quod venerandos Patres, penes quos tunc erat ordinarium Ecclesiæ regimen, Petrus nominat *generationem* pravam. Pericula enim quæ animæ interitum afferre possunt, indicanda sunt suis nominibus. neque enim à veneno sibi cavebunt homines, nisi venenum esse intellexerint.

41. *Qui ergo libenter.*] Clarius ergo refert Lucas, quantum fructum retulerit una Petri concio: nempe quod circiter tria hominum millia Christo lucrifecit. Simul vim ac naturam fidei indicat, quum dicit, prompto vel hilari animo sermonem amplexos. Ab hac ergo promptitudine & alacri obediendi studio incipere debet fides. Sed quoniam multi initio se admodum voluntarios ostendunt, qui deinde nihil

habent

habent constantiæ aut tenoris: ne putemus subitum fuisse impetum, qui mox conciderit, paulo post commendat Lucas simul eorum perseverantiam, quos dixerat *libenter* amplexos eorum sermonem, adjunctos Christi discipulis fuisse narrans, vel in idem corpus insitos, & perseverasse in doctrina. Ergo nec tardos ad obediendum nos esse oportet, nec ad resiliendum celeres: sed doctrinæ quam protinus fuerimus amplexi, tenaciter fixoque pede inhærendum. Porrò, hoc exemplum non parvum nobis pudorem debet excutere. Nam quum una concione ad Christum tanta multitudo conversa fuerit, vix centum conciones paucos nostrum afficiunt: quum illos perseverasse narret Lucas, vix decimus quisque mediocre proficiendi studium ostendit, quin potius major pars cito fastidit doctrinam. Væ ergo mundi ignaviæ & levitati

42. *In doctrina.*] Lucas non tantum fidei aut pietatis constantiam in illis laudat: sed dicit constanter incubuisse exercitiis quæ ad confirmationem fidei valent: nempe quod assidue proficere studuerint Apostolos audiendo, quod frequentes fuerint in precibus, quod communicationem & fractionem panis sedulo coluerint. Quantum ad doctrinam & preces, non obscurus est sensus. *Communicatio & fractio panis* varie accipi possunt. Quibusdam Fractio panis, Cœnam significat: aliis eleemosynas: aliis quod inter se communiter epulabantur fideles. Κοινωνίαν nonnulli sacræ Cœnæ celebrationem esse putant: sed ego potius aliis assentior, qui eam notari putant per Fractionem panis. Nam κοινωνία sine adjecto nusquam hoc sensu invenitur. Ego igitur ad mutuam conjunctionem, eleemosynas, aliaque fraternæ conjunctionis officia potius refero. Cur Fractionem panis hoc loco de Cœna Dominica interpretari malim, hæc ratio est, quod Lucas ea commemorat quibus publicus Ecclesiæ status continetur. Imo, hic quatuor notas exprimit ex quibus vera & genuina Ecclesiæ facies dijudicari queat. Quærimus ergo veram Christi Ecclesiam? Hic nobis ad vivum depicta est ejus imago. Ac initium quidem facit à doctrina, quæ veluti Ecclesiæ anima est. Nec quamlibet doctrinam nominat, sed Apostolorum, hoc est, quam per ipsorum manus Filius Dei tradiderat. Ergo ubicunque personat pura vox Euangelii, ubi in ejus professione manent homines, ubi in ordinario ejus auditu ad profectum se exercent, illic indubie est Ecclesia. Hinc statuere promptum est, quam frivola sit Papistarum jactantia, dum inflatis buccis secure detonant Ecclesiæ nomen: quum tamen totam Apostolorum doctrinam fœdissime corruperint. Nam si justum fiat examen, nulla omnino reperietur pars integra: in plerisque vero non minus est dissidium quam luci cum tenebris. Regula colendi Dei, quæ ex uno ejus verbo peti debuerat, tantum ex superstitiosis hominum inventis illic conflata est. Salutis fiduciam, quæ in solo Christo residere debuerat, ad operum merita transtulerunt. Dei invocatio innumeris profanis deliriis prorsus est obruta. Denique quicquid illic auditur, vel deformatio est Apostolicæ doctrinæ, vel eversio. Proinde, quam facile est Papistis obtendere Ecclesiæ titulum, tam nobis promptum erit stultam eorum arrogantiam refellere. Hic enim erit status, An doctrinæ puritatem retinuerint, à qua non minus procul absunt quam inferi à cælo. Verum in eo scilicet sunt prudentes, quod de doctrina moveri controversiam nolunt. Nobis tamen, ut dixi, inanem istam larvam impune contemnere licebit: quandoquidem Spiritus sanctus pronunciat, ab hac nota præcipue æstimandam esse Ecclesiam, si doctrinæ per Apostolos traditæ simplicitas in ea vigeat.

In communicatione.] Hoc membrum & postremum, ex primo tanquam fructus vel effectus manant. Doctrina enim vinculum est fraternæ inter nos communicationis, & simul januam nobis aperit ad Deum, ut à nobis invocetur: Cœna autem ad doctrinam vice confirmationis accedit. Quare non temere hæc quatuor recenset Lucas, quum describere vult nobis rite constitutum Ecclesiæ statum. Et nos ad hunc ordinem eniti convenit, si cupimus vere censeri Ecclesia coram Deo & Angelis, non inane tantum ejus nomen apud homines jactare. Certum est, ipsum de publicis precibus loqui. Itaque non satis est singulos privatim suas preces domi concipere, nisi omnes ad precandum conveniant: in quo etiam sita est fidei professio.

43. Accidit autem omni animæ timor, multaque prodigia & signa per Apostolos edebantur.

44. Omnes autem credentes erant conjuncti, & habebant omnia communia,

45. Ac possessiones & substantias vendebant, dividebantque ea omnibus, prout quisque opus habebat.

43. *Accidit autem.*] Significat talem fuisse Ecclesiæ conspectum, ut attonitos redderet aliosqui in doctrinam non consentiebant. Id autem factum fuit conservandæ & promovendæ Ecclesiæ causa. Ubi secta aliqua exoritur, omnes sese acriter opponunt: atque, ut odiosa est novitas, nunquam passi fuissent Judæi ad momentum stare Christi Ecclesiam, nisi Dominus ipsos timore, quasi freno, cohibuisset. Porro *timoris* speciem notat Lucas, non qui ad Christi obedientiam homines adducat, sed qui suspensos tenet adeoque constrictos, ne opus Domini impedire audeant. Quemadmodum hodie multi sunt qui sponte nescire volunt quid sit Euangelium: vel certe mundi curis tenentur impliciti, ne se penitus Christo conjungant: non tamen adeo sunt ferrei, quin agnoscant à nobis stare Dei veritatem: ideo quasi medii quiescunt, nec favent impiorum sævitiæ: quia in Deum impingere metuunt. Cæterum, quod dicit, *omnem animam*, est synecdoche. Certum enim est, à multis contemptam fuisse Dei manum: alios nullo metu fuisse deterritos, quin furiose adversus Ecclesiam sævirent. Sed hoc voluit Lucas, talem Dei virtutem fulsisse in Ecclesia, ut populus magna ex parte obmutesceret.

Multaque prodigia.] Hoc etiam membrum ad causæ redditionem pertinet. Nam una cum aliis Dei operibus, ad terrorem incutiendum valebant miracula: quanquam hæc non sola fuit ratio, sed una ex multis, quod Deo adversari metuerant, quem ex miraculis colligebant stare ab illa parte. unde colligimus, non in hoc modo prodesse, ut homines subjiciant in obsequium Dei, sed ut mansuefaciant aliquatenus impios, ac doment eorum ferociam. Insignis præ aliis desperatæ contumaciæ fuit Pharao: & *Exod. 8.*
tamen videmus ut miracula interdum obstinatum *v. 8, 19.*
pectus percellant. Mox quidem obliviscitur: sed quum ipsum urget Dei manus, formidine cedere cogitur. In summa, retentos hoc modo Judæos Lucas docet, ut Ecclesia quæ facile destrui poterat, emergeret. Idque nostra etiam ætate subinde sumus experti. Nec tantum metu cohibitos fuisse docet, ne ad nocendum auderent quantum ferebat libido: sed reverentia quoq; fuisse humiliatos in Euangelii gloriam.

44. *Omnes autem*] Ubi ego verti *conjunctos*, ad verbum apud Lucam legitur, In idem, vel In unum. quod de loco posset exponi: acsi dixisset, Simul eodem in loco habitare solitos. Ego tamen de consensu malo accipere: sicuti cap 4. dicet, Fuisse illis *Actor. 4.*
cor unum. Atque ita optimo ordine progreditur, *vers. 32.*
dum ab animis incipit. Postea beneficentiam subjicit, tanquam fructum inde prodeuntem. Significat ergo, fraterno amore vere inter se fuisse conjunctos: idque re ipsa testatum fecisse, quod divites sua vendebant, ut subvenirent pauperibus. Est autem hoc singulare exemplum charitatis: atque ideo

refertur

refertur à Luca, ut sciamus nostra abundantia sublevandam esse fratrum inopiam. Verum, sana expositione indiget hic locus propter spiritus fanaticos, qui bonorum κοινωνίαν fingunt, qua omnis politia evertatur: quemadmodum hoc seculo tumultuati sunt Anabaptistæ, quia nullam putabant esse Ecclesiam, nisi in communem acervum congesta essent singulorum bona, ut inde promiscue omnes sumerent. Quare, hic duo extrema caveoda sunt. Nam multi politiæ prætextu intus supprimunt quicquid habent, pauperes defraudant: sequn bis justos esse existimant, modo non rapiant alienum. Alii feruntur in diversum errorem, quia vellent omnia confusa. Quid autem Lucas? Certe distinctum ordinem notat, quum dicit, io distributione habitum fuisse delectum. Siquis objiciat, nihil fuisse proprium, quum omnia essent communia: solutio est facilis. nam ista communitas ad circumstantiam, quæ mox additur, restringi debet: nempe ut juvarentur pauperes prout quisque indigebat. Notum est vetus illud proverbium, Omnia amicorum communia. Quum ita loquebantur Pythagorici, non negabant quin suam quisque domum privatim regeret: neque illis consilium erat proprias uxores vulgare. Ita communitas ista quam Lucas commendat, noo tollit œconomiam. idque melius constabit ex quarto capite, ubi ex tot millibus duos tantum nominat qui vendebant possessiones. Unde colligimus quod jam dixi, non aliter collata in medium bona fuisse, nisi ut præsenti inopiæ succurrerent. Ridicula autem fuit monachorum impudentia, qui regulam Apostolicam se tenere professi sunt, quia nihil nominent proprium: atque interea nec vendunt quicquam, nec solliciti sunt si quisquam egeat: sed ventrem otiosum farciunt pauperum sanguine, nec aliud in communitate sue spectant nisi ut bene saturi sint ac lauti, etiam si totus mundus esuriat. Quid ergo cum primis discipulis habent simile, quorum æmuli haberi volunt?

46. Quotidie autem perseverantes unanimiter in templo, & frangentes per domos panem, sumebant cibum in exultatione & simplicitate cordis,

47. Laudantes Deum, & habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem quotidie addebat congregationi qui salvi fierent.

46. *Perseverantes in templo.*] Notandum est, ideo templum frequentasse, quod illic major promovendi Euangelii commoditas & occasio se offerebat. Neque enim eos trahebat loci sanctitas, quum scirent cessasse Legis umbras: neque alios suo exemplo ed templi cultum inducere volebant: sed quia multus illuc erat piorum concursus, qui depositis privatis curis, quibus alibi magis distracti fuissent, Dominum quærebant; ut tales lucrifacerent Christo, in templo erant assidui. Potuit etiam alia ratio apud ipsos valere, ut mutuam haberent inter se doctrinæ communicationem: quod in privatis ædibus mious fuisset commodum, præsertim ex quo in tantum oumerum creverant.

Frangentes panem per domos.] Significat Lucas, non tantum in publico ipsos veræ pietatis signum dedisse, sed eundem fuisse privatæ vitæ cursum ac tenorem. Nam quod hic Fractionem panis nonoulli interpretantur sacram Cœnam, alienum mihi videtur à mente Lucæ. Significat igitur, simul vesci solitos, & quidem frugaliter. nam qui sumptuosa convivia agitant; non ita familiariter inter se vescuntur. Deinde addit Lucas, *in simplicitate cordis*. quod etiam temperantiæ signum est. In summa, dicere vult, rationem viveodi inter eos fraternam & sobriam fuisse. Quidam exultationem & simplicitatem cordis conjungunt Dei laudi: & probabilis est uterque contextus. Sed quia in laudando Deo non potest esse cordis simplicitas, nisi constet in omnibus vitæ partibus; ideo certum est ejus fieri mentionem hoc sensu, quod fideles eam ubique coluerint. Notanda est autem circumstantia temporis, quod variis periculis circumdati, læti essent ac hilares. Hoc boni nobis affert divini erga nos amoris agnitio, & tutelæ fiducia, ut securis animis laudemus Deum, quicquid mundus minetur. Sicuti autem Lucas de publico Ecclesiæ statu paulo ante loquutus est: ita nunc qualis fuerit inter fideles vivendi forme, recitat: ut eorum exemplo discamus & nos frugalem in victu sodalitatem, & in tota vita simplicitatem colere, frui spirituali gaudio, & nos exercere in Dei laudibus. Porro, Simplicitas cordis late patet: verum, si hic conjungas cum fractione panis, tantundem valebit ac sincerus amor, ubi alii aliis sunt expositi, nec astute quisque commodum suum captat. Ego tamen anxietati opponere malo, qua se torquent nimium providi homines. Nam ubi non rejicimus curas nostras in Deum, hæc justa impendet merces, ut in quiete trepidemus.

47. *Habentes gratiam.*] Hic vitæ innoxiæ fructus est, gratiam habere, etiam apud extraneos. Nec tamen dubium est, quin exosi fuerint multis. Sed Lucas quamvis universaliter loquatur de populo, eam solam partem intelligit quæ integra erat, nec infecta ullo odii veneno. Breviter, significat, fideles ita se gessisse, ut propter vitæ innocentiam populo grati ac probati essent.

Dominus quotidie addebat.] Ostendit his verbis eorum sedulitatem profectu non caruisse. Studebant quantum in se erat, vagos & errantes colligere in ovile Domini. Non frustra neque inutiliter eos in hac parte laborasse dicit: quia Dominus in dies Ecclesiam augebat. Et certe, quod Ecclesia minuitur potius quam crescat, id nostræ ignaviæ vel etiam pravitati imputandum est. Cæterum, quamvis strenue omnes incumberent ad augendum Christi regnum, Lucas tamen hunc soli Deo honorem vendicat, quod adduxerit extraneos io Ecclesiam. Et sane hoc proprium est ejus opus. Plantando enim & ri- *1 Cor. 3.*
gando nihil proficiunt ministri, nisi Spiritus sui vir- *vers. 6.*
tute eorum laborem efficacem reddat. Notandum præterea quod dicit, Aggregatos fuisse ad Ecclesiam qui servandi erant. Hunc enim obtinendæ salutis modum esse docet, si in Ecclesiam cooptamur. Nam sicuti extra eam non est remissio peccatorum, ita nec spes vitæ æternæ. Hæc porro eximia est piis omnibus consolatio, quod in Ecclesiam recepti sunt, ut salvi fierent: sicuti Euangelium vocatur Dei poten- *Rom. 1.*
tia in salutem omni credenti. Jam quum partem *vers. 16.*
duntaxat vel certum numerum aggreget Deus, restringitur hæc gratia ad electionem: ut prima sit nostræ salutis causa.

CAP. III.

* Vel, illo fere tempore.

SImul * autem Petrus & Joannes ascendebant in templum circiter horam precationis nonam.

2. Porro vir quidam qui claudus erat ab utero matris suæ, ferebatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, ut eleemosynam peteret ab his qui ingrediebantur in templum.

3. Is quum vidisset Petrum & Joannem appropinquare templo, petiit eleemosynam.

4. Intuitus autem in eum Petrus cum Joanne, dixit, Respice in nos.

5. Ille autem attendit ad eos, putans se ab ipsis aliquid accepturum.

6. Petrus vero dixit, Argentum & aurum non est mihi: sed quod habeo, hoc tibi do: In nomine Jesu Christi Nazareni surge & ambula.

7. Et apprehensa manu ejus dextera, erexit eum: & continuo stabilitæ sunt ejus plantæ & crura.

8. Et exiliens stetit, & ambulavit: & ingressus est cum ipsis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.

9. Et vidit populus ambulantem, & laudantem Deum.

10. Noverant autem eum, quod is esset qui solitus erat sedere ad eleemosynam juxta Speciosam portam templi. Et impleti sunt admiratione & stupore super eo quod illi acciderat.

11. Porro, quum teneret claudus, qui sanatus fuerat, Petrum & Joannem, cucurrit ad eos totus populus in porticum quæ dicitur Solomonis, obstupefactus.

1. Prius vidimus multa signa per manus Apostolorum edita fuisse: nunc suo more Lucas unum ex multis exempli causa recitat: nempe quod claudus, qui ab utero matris captus pedibus fuerat, plenam sanitatem receperit. Sedulo autem circumstantias omnes colligit quæ ad miraculum illustrandum pertinent. Si fuisset luxatio aliqua crurum, vel morbus accidentalis, facilior curatio fuisset. Naturæ autem vitium non ita facile corrigi potuit. Quum dicit fuisse *portatum*, ex eo colligimus, non levem fuisse claudicationem, sed hunc hominem jacuisse quasi mortuis cruribus. Quum solitus esset quotidie eleemosynam petere, hinc toti populo notior esse potuit. Quod hora precationis in templo sanus ambulat, hoc ad vulgandam miraculi famam multum valuit. Hocquoque non parvam addit commendationem, quod subito in pedes erectus, simul exilit, & alacriter ambulat.

Simul ascendebant.] Quum particula ἐπὶ τὸ αὐτὸ, non magis locum quam tempus notet, videtur hic posterior sensus ad Petri contextum melius quadrare: quia tamen hoc non multum habet momenti, in medio relinquam. Cæterum, Hora nona precationis vocatur, quum jam vergere inciperet dies ad vesperum. Nam quum dies ab ortu usque ad occasum Solis, horas duodecim haberet, ut alibi diximus, totum illud tempus in quatuor partes dividebatur. Sic per horam nonam ultima diei portio intelligitur: sicuti hora prima usque ad tertiam, tertia usque ad sextam, sexta usque ad nonam durabat. Hinc probabili conjectura potest colligi, horam illam sacrificio vespertino destinatam fuisse. Porro, siquis roget, An Apostoli in templum ascenderint, ut secundum Legis ritum precarentur: id non tam mihi est verisimile, quam ut melior daretur occasio propagandi Euangelii. Siquis autem abuti hoc loco velit, quasi superstitiosos cultus suscipere liceat dum inter rudes ac infirmos versamur, frivola erit ratio.
Exod. 29. vers. 41. Instituerat Dominus, ut sacrificium vesperi & mane
Num. 28. vers. 4. Judæi offerrent. Hoc exercitio docebantur, ab invocatione & cultu Dei incipere diem & claudere. Petro itaque & Joanni liberum fuit venire in templum Deo consecratum: nec vero se polluebant, quum Deum Israël, testandæ pietatu causa, invocarent. Primum quod statas horas Deus veteri populo esse voluit: inde colligimus, non posse carere Ecclesiam certa disciplina. Ac hodie, nisi obstaret nimius torpor, utile esset quotidie habere tales conventus. Quod autem Apostoli illa hora ascendunt, hinc colligimus, nullam occasionem promovendi Euangelii à nobis negligendam esse.

3. *Petiit eleemosynam.*] Videmus qualiter Deus præter spem huic claudo sanitatem contulerit. Quia morbum incurabilem esse putabat, tantum sollicitus erat de victu. Datur illi quod petere nunquam ausus fuisset. Eodem modo sæpe nos prævenit Deus, neque expectat dum à nobis provocetur. Cæterum, hinc captanda non est desidiæ occasio, quasi sponte ideo nobis Dominus occurrat, ut otiosi & resides sinamus ipsum nobis benefacere. Habemus enim precandi mandatum. Ergo partes nostras non omittamus. Sed primum sub claudi persona nnbis exemplum proponitur hominis nondum fide illuminati, ut rite precandi rationem teneat. Tales ultro Deus prævenit, ut necesse est. Itaque quum animas nostras restituit non modo in sanitatem, sed etiam in vitam, ad hoc ipse sibi causa est. Nam hoc vocationu nostræ initium est, ut faciat *Rom. 4.*
esse quæ non sunt: et iis se ostendat à quibus non *vers. 17.*
quæritur. Præterea, utcunque ad Deum precan- *Jes. 65.*
dum fide jam edocti simus, quia tamen non semper *vers. 1.*
sentimus mala nostra, non venit in mentem remedium petere. itaque Dominus gratuitum & minime speratum affert. Denique quantumvis intenti simus ad precandum, spem tamen & vota nostra bonitate sua superat.

4. *Respice in nos.*] Non ita loquitur Petrus, quin de consilio Dei certus sit. Et certe his verbis singulare aliquod & insolitum beneficium sperare jubet. Quæri tamen potest, An facultatem habuerint edendi miracula, quoties liberet. Respondeo, sic ministros fuisse divinæ virtutis, ut nihil suo arbitrio vel proprio motu tentarint, sed Dominus per ipsos egerit, quum ita expedire noverat. Hinc factum est, ut unum sanarint, non autem promiscue omnes. Ergo, quemadmodum in aliis rebus ducem ac directorem habebant Dei Spiritum, ita etiam in hac parte. Ideo, priusquam claudum surgere jubeat Petrus, conjecit in eum ac defixit oculos. Talis intuitus non caruit peculiari Spiritus motu. Hinc fit tt tam secure de miraculo pronunciet. Porro, excitare hoc verbo claudum voluit ad recipiendam

Dei gratiam: ille tamen nihil quam eleemosynam expectat.

6. *Argentum & aurum.*] Vere excusat Petrus se eo auxilio destitui quod claudus petebat. Itaque testatur, si posset ejus inopiæ succurrere, libenter se facturum: sicuti expendere unusquisque nostrum debet quid sibi à Domino datum sit, ut inde proximos juvet. Quicquid enim facultatis Deus singulis distribuit, charitatis exercendæ vult esse organum vel adminiculum. Ideo dicit se dare qood habet. Principio quidem erat hoc lusorium, postquam ad raram spem attraxerat Petrus claudi animum, de inopia sua præfari, quasi vellet hiantem corvum deludere: sed mox solatium adjecit, ut cresceret ipsa comparatione miraculi pretium. Horrenda est impietas, quod Papa dum creatur, in comicum vel potius scurrilem lusum, hoc loco impudenter abutitur. Duæ sunt lapideæ cellæ, quarum in altera dum sedet, & à populo eleemosynam poscitur, his Petri verbis respondens, cruces digitis in aerem spargit. In vicinam cellam traductus, sacculos habet pecunia refertos. Tum illi sui angeli acclamant, Dispersit, dedit pauperibus. Hoc ideo retuli, quo melius omnes perspiciant Satanam illic plane regnare, ubi tam aperto ludibrio sacrum Dei verbum habetur. Ut autem ad priorem sententiam revertar, satis liquet, Petrum certa revelatione instructum fuisse, quum se donum sanitatis habere prædicat.

Psal. 122. vers. 9.

In nomine Jesu.] Præfatur hoc opus ac beneficium Christi esse, quod claudo pedum usum restituit: *nomen* enim pro imperio ac virtute accipitur. Neque enim in vocis sonitu somnianda est vis magica: quo modo Judæi in nomine Jehovah delirant. In summa, testatum voluit Petrus nihil quam ministrum se esse, Christum vero miraculi auctorem. Hoc enim curæ habere debuit, ut Christus mundo innotesceret, ac sanctificaretur ejus nomen. Cur autem Christo epitheton Nazaræi adscribit? Aliis relinquo suum judicium: sed ego ita sentio, Quum ita per contemptum Christus vocaretur, Petrum data opera voluisse exprimere, Jesum illum qui crucifixus fuerat, & cujus nomen contemptibile ac inglorium erat Judæis, plerisque etiam detestabile, esse tamen Messiam à Deo promissum, & illi datam esse omnem à Patre potestatem: quemadmodum dicit Paulus, Christum se prædicare, & hunc crucifixum.

1 Cor. 2. vers. 2.

Surge & ambula.] Videri poterat hoc perquam ridiculum. Claudo enim promptum erat excipere, Cur non mihi prius crura & pedes dedisti? Hoc enim illudere est, quum hominem pedibus orbum jubes incedere. Sed fidem habuit Petri verbis: & qui initio sic tardus erat, nuoc erecto & alacri animo, Dei donum amplectitur. unde & verbi efficacia, & fructus fidei apparet. Efficacia autem verbi duplex: & quod claudus sic afficitur, ut protinus sine difficultate obtemperet: & quod vigorem membris emortuis infundit, ac quodammodo hominem renovat. Fidei autem constat sua merces, quod non frustra surgere jubenti paret. Videmus ergo, qualiter Deus per verbum operetur: nempe, quum ejus prædicationi dat successum, ut in hominum animos penetret: deinde quum manu sua exhibet quæ illic promittit: adhæc fidem esse irritam non patitur, quin vere potiatur bonis omnibus quæ sibi per verbum oblata exspectat. Tenendum autem memoria quod jam dixi, in hac historia nos habere quasi universalem spiritualis nostræ restitutionis typum: nempe, quod sicut verbum fide apprehensum sanitatem claudo præstitit, ita Dominus per verbum penetrat in animas, ut eas instauret. Ac primum quidem hominum ore loquitur, & nos ad fidei obedientiam exstimulat: deinde intus corda movet suo Spiritu, ut verbum in nobis vivas radices agat: denique manum porrigit, & modis omnibus suum in nobis opus implet. Sic tractanda esse miracula, ex Matthæo colligimus.

9. *Et vidit omnis populus.*] Jam fructum incipit miraculi narrare, quod scilicet claudus gratitudinem suam testatus sit laudando Deum, & totus populus in admirationem raptus fuerit. Hic vero est duplex fructus. Nam qui sanatus est, Dei beneficium agnoscit & celebrat: populus ex altera parte commovetur, & fama longius sparsa, accurrunt multi ad spectaculum. Cæterum, quod dicit Lucas, *stupore* repletos fuisse, præparationem tantum indicat, quam plenior tandem sequutus est profectus. Ultra enim progredi oportuit: quia per se non multum valuisset admiratio, quæ attonitos magis reddebat, quam ad Deum adduceret. Fuit ergo quasi fundamentum futuri ædificii, quod populus stupore tactus fuit. Nam si contemptim præterimus Dei opera, nihil unquam poterimus ex illis proficere. Porro, hic locus documento est quid per se in hominibus efficiant miracula: nempe, quod stuporem confusum gignunt. Tametsi enim Dominus suam illic potentiam & bonitatem conspicue monstrando, recta nos ad se vocat: quæ tamen est ingenii nostri imbecillitas, impingimus vel deficimus in medio cursu, donec accedat subsidium doctrinæ. Discamus ergo reverenter considerare Dei opera, ut eorum admiratio, doctrinæ aditum patefaciat. Nam quum apud nos friget ac inutilis est doctrina, Deus ingratitudinem nostram hoc modo juste ulciscitur, quia operum suorum gloriam contempserimus. Rursum, quia non tam sumus perspicaces, ut in solis Dei operibus cernamus quantum satis est: si volumus ad scopum pervenire, discamus adjungere doctrinæ adminiculum. In summa, alterum ab altero separari non debet. Cujus rei locuples testis est experientia. Hinc enim factum est, ut mundus adeo perperam abusus sit miraculis. Papistæ identidem miracula objiciunt. Fingamus vera esse quæcunque jactant: magnopere tamen errant in eo, quod in alienum finem illa detorquent: nempe, ut obscurent Dei nomen, & puram Euangelii veritatem suis commentis inficiant. Unde enim tot superstitiosi & impii Sanctorum cultus, nisi ex miraculorum abusu? Nam quum miraculum aliquod editur, commoveri homines necesse est. Quia autem surdi sunt ad verbum, nec attendunt quid sibi Deus velit, astute Satan ex stupore nostro superstitionis ansam captat. Exempli gratia, Agnoscam Dei potentiam in miraculo. Si à Petro editum fuit, extemplo suggeret mihi Satan, Videsne hunc divinum esse hominem? Divinum ergo illi cultum debes. Idem contigisset Judæis, nisi attonitos in viam revocasset Petri concio. In Papatu vero, ubi nullus coarguebat superstitionem, facile obtinuit præpostera hominum admiratio. Quo magis sollicite à verbo petenda est medicina, ut miraculis erectos, doctrina in rectum finem dirigat.

11. *In portico.*] Verisimile est extructam eo loco fuisse porticum, ubi aliquando Solomonis porticus fuerat, indeque nomen sumpsisse. Nam vetus templum dirutum fuerat: sed ejus formam, quantum in se erat, Zerubabel & Esdra imitati fuerant. Postea Herodes renovaverat, majore quidem splendore: sed inanes quos fecerat sumptus, Solomonis memoriam non extinxerant in populi cordibus. Nominat autem Lucas tanquam locum maxime celebrem, ad quem concursus populi factus fuerit.

12. Videns autem Petrus, respondit ad populum, Viri Israëlitæ, quid miramini super hoc, vel intuemini in nos, quasi propria potentia vel pietate hunc fecerimus ambulare?

13. Deus Abraham, Isaac, & Jacob, Deus Patrum nostrorum glorificavit Filium suum Jesum,

Jesum, quem vos tradidistis, & quem negastis coram facie Pilati, quum ille judicasset absolvendum.

14. Vos autem sanctum & justum negastis, & petiistis virum homicidam vobis dari.

15. Vitæ autem principem interemistis: quem Deus suscitavit ex mortuis: cujus nos testes sumus.

16. Et in fide nominis ejus hunc, quem conspexistis & novistis, stabilivit nomen ejus: & fides quæ per ipsum est, dedit illi integram hanc sanitatem coram omnibus vobis.

12. *Viri Israëlitæ.*] Concionem suam à reprehensione populi orditur. Neque tamen simpliciter reprehendit eos quod mirentur: id enim omnino utile erat ac laude dignum: sed quod divini operis laudem perperam ad homines transscribant. Acsi diceret, Perperam facitis, in nobis hærentes: quum oculos potius in Deum & Christum conjicere deceat. Ergo hoc est perperam obstupescere, quum in hominibus mentes nostræ subsistunt. Notandum est autem, quod damnet hominum respectum. Quasi nostra, inquit, potentia ac virtute. In eo itaque error ac vitium est, si hominum pietati aut virtuti, quod Dei & Christi proprium est, tribuimus. Ac de virtute quidem concedent omnes non nisi à Deo manare: sed quum hoc uno verbo confessi sunt, non desinunt tamen jus suum Deo præripere, ut ejus spoliis creaturas ornent. Qualiter videmus Papistas Dei virtutem locare in Sanctis: imo ejus numen in lapide vel ligni trunco includere, simulatque statua Barbaræ vel Chrysogono consecrata est. Sed tamen fingamus in illo priore membro non peccare. At stulte se defunctos erga Deum putant, quum illi relinquunt potentiam: miracula vero pietati Sanctorum assignant. Cur enim ad ipsos confugiunt dum volunt aut pluviam impetrare, aut serenum, aut liberationem à morbo, nisi quod sua pietate id promeritos esse imaginantur, ut hoc juris ac privilegii Deus illis concederet? Puerile ergo effugium est, quum Deum fatentur auctorem esse potentiæ: beneficia autem quæ illis confert, Sanctorum pietati accepta ferunt. Quoscunque obtendant prætextus, hoc semper tenendum est, damnari generaliter à Petro qui in miraculis sic homines intuentur, ut eorum sanctitatem causam esse putent. Hæc prima pars concionis, qua superstitio corrigitur. Ac observanda est hæc docendi ratio & series. Quia enim nihil proclivius est quam à Deo ad creaturas delabi, operæpretium est mature huic vitio occurrere. Quod si in Apostolos respicere vetitus fuit populus, multo magis ab invocatione cujuslibet Sanctuli nos Spiritus abstrahit.

13. 14. *Deus Abraham.*] Nunc remedium subjicit, eos ad Christum revocans. Summa autem est, Deo hoc propositum esse in miraculis quæ per Apostolos edit, ut Christi sui gloriam illustret. Unde sequitur, perverse facere omnes qui Petrum vel
Joan. 3. vers. 30. alium quempiam extollunt, quum omnes minui oporteat, Christum vero solum eminere. Hic jam clare discrimen inter Christum & Apostolos elucet. Primum, ille auctor: hi duntaxat ministri. Deinde legitimus finis est, ut solus ille gloriam in solidum obtineat: horum vero, quantum ad gloriam attinet, nullus respectus. Nam certe qui alios quam Christum in miraculis glorificant, palam repugnant Dei consilio. *Deum* Abraham, Isaac & Jacob nominat, ut testatum faciat populo, sibi nihil minus in animo esse, quam eos abducere à prisco veri Dei cultu qualem à Patribus acceperant. Hunc porro sibi titulum indiderat Deus, ut nota aliqua se discerneret ab idolis. Neque enim Deum in sua essentia, quæ invisibilis & infinita est, comprehendimus. Rationem ergo nobis congruam attemperat, qua nos deducat in sui notitiam. Turcæ autem Deum se colere jactant creatorem cæli & terræ; sed priusquam accedant ad cælum, evanescunt. Ergo ut populum suum arceret Deus à vagis & erroneis commentis, illum in fœdere suo continebat. Quare, se Deum Abrahæ vocans, breviter docebat quod fusius Moses exponit: Ne dicas, Quis ascendet in cælum? quis *Deut. 30. vers. 12.* descendet in abyssum? vel, quis transfretabit mare? Prope est verbum, &c. Porro sicuti apud Judæos favorabile erat sanctorum Patrum nomen: ita Petrus tacite admonet, sine unigenito Dei Filio non esse alios præstantiores. Hodie autem clariore adhuc nota vult cognosci, quum se Patrem Jesu Christi nominat. Nunc redeamus ad Petrum. Negat se religionem novam inducere, ut populum à Lege & Prophetis abstrahat. Nam si quis hoc tentaret, illi Deus vetuerat audientiam fieri, Deut. 13. Sicuti *Deut. 13. vers. 3.* Paulus in spirituali ædificio retinendum esse unicum fundamentum admonet: quia ubi vel minimum à *1 Cor. 3. vers. 11.* Christo disceditur, nihil quam ruina sequi potest. Hinc etiam discernere promptum est, quo sensu vocet Deum Patrem. neque enim hoc pro generali axiomate sumit, qualemcunque Dei cultum habuerint Patres, in eo manendum esse: qualiter Papistæ stolida hac jactantia se efferunt, quod paternos cultus sequantur. Nominatim siquidem Petrus Abraham, Isaac, & Jacob recenset, à quibus profecta erat vera religio, & divinitus tradita: quo significat, non quoslibet Patres nobis esse imitandos: ex quibus multi fuerunt à primis degeneres. solis Dei filiis deberi hunc honorem, alios esse repudiandos. Quod Prophetæ quoque passim inculcant: In viis patrum ve- *Eze. 20. vers. 18.* strorum ne ambuletis, &c.

Quem vos tradidistis.] Doctrinæ miscet severam objurgationem: ut res postulabat. Neque enim vere adduci poterant Deo, nisi peccatum suum agnoscerent. Nec vero leviter eos tantum perstringit, sed admissi criminis atrocitatem graviter demonstrat. Huc pertinet illa comparatio, quod morti tradiderint quem Pilatus volebat absolvere. Item, quod homicidæ parentes, vitæ principem interfecerint: quod abjecerint justum & sanctum. Sic feriendi sunt homines, ut agnito reatu, ad veniæ remedium serio confugiant. Talem quoque vehementiam Petrus in prima concione adhibuit. Postea dicit, *Excitatum* à Deo fuisse. Unde agnoscere debent, Christum interficiendo, se gessisse cum Deo bellum. Quanquam Petrus altius respexit: nempe quod Christi gloriæ nihil detraxerit eorum crudelitas: quia Deus eum nihilominus in vitam asseruit. Quum se & collegas resurrectionis testes dicit, oculatos significat. Itaque non ad Apostolicum duntaxat munus hoc refertur: sed quia Christum à morte redivivum oculis suis conspexerant. Quanquam & hoc secundum comprehendi assentior. quia probabile est, ut sibi auctoritatem conciliet Petrus, injunctum sibi munus prædicare.

16. *Et in fide nominis ejus.*] Quum dicit, In fide nominis, & Nomen: & rursum, Fides quæ per eum est: ejusmodi repetitio, ardentis affectus indicium est. Nam quia ad vindicandum Christo suam gloriam penitus intentus est, idem sæpius inculcat. Videmus etiam Paulum, quoties in prædicanda Christi gratia versatur, nunquam sibi satisfacere. Et certe, ut maligna est hominum natura, non potest tam magnifice prædicari Christus, ut suus illi honor integer maneat. Meminerimus ergo hac copia Petrum

exundasse, ot nos in Christo sisteret. Quantum ad loquutionem attinet, quum dicit, *nomen ejus in fide nominis stabilivit*, causam & modum notat. Virtus Christi claudum sanaverat, sed per fidem. Quum dicit, *fides* quæ per eum est, hoc verbo significat, fidem nostram non aliter ad Deum assurgere, nisi in Christo fundata sit: adeoque fidem nostram Christum respicere, & eo subniti. atque ita subindicat, hoc medio præterito nullam esse in Deum rectam fidem. Porro, ut se prius & reliquos Apostolos testes vitæ Christi constituit: ita nunc admonet, Judæis vitam hanc signo vel effectu fuisse comprobatam: quia videant sanatum claudum, in quo illustre habebant divinæ Christi potentiæ specimen. atque hoc postremo membro, fidem causam sanitatis faciens, oblique eos coarguit ingratitudinis, nisi fidei assignent debitam laudem. Etsi autem fides tam ad hominem sanatum quam ad Apostolos referri potest, non est tamen anxie de hac re laborandum: quia per synecdochen Euangelii virtus commendatur.

17. Et nunc, fratres, scio quod per ignorantiam fecistis: quemadmodum & principes vestri.

18. Deus autem quæ pronunciaverat per os omnium Prophetarum suorum, Christum passurum esse, sic implevit.

19. Pœnitentiam ergo agite, & convertimini, ut remittantur peccata vestra:

20. Quum venerint tempora refrigerii à conspectu Domini, & miserit eum qui ante
* Vel, ante oculos positus, ac repræsentatus. prædicatus * fuit, Jesum Christum.

21. Quem oportet cælum capere usque ad tempora restitutionis omnium, quæ loquutus est per os omnium sanctorum Prophetarum à seculo.

17. Quoniam periculum erat ne desperatione fracti, doctrinam respuerent, eos aliquantulum sublevat. Sic temperandæ suot nostræ conciones, ut auditoribus prosint. Nisi enim spes veniæ relinquitur, terror pœnæ animos contumacia obdurat. Ve-
Psal. 130. vers. 4. rum enim est illud Davidis, timeri à nobis Deum, ubi nobis propitium ac placabilem sentimus. Hac ratione peccatum suæ gentis propter ignorantiam extenuat Petrus. Neque enim sustinere hanc conscientiam poterant, si Filium Dei scientes ac volentes negassent, ac in mortem tradidissent. Blandiri tamen illis non vult, quum ignorantia fecisse commemorat: sed eousque mitigat sermonem, oe desperatione ipsos obruat & absorbeat. Porro, oon sic debemus verba accipere, quasi populus simpliciter ignorantia peccaverit: nam sub hac latebat hypocrisis: sed prout malitia vel ignorantia exuperat, ab hac vel illa denominatur actus. Hoc ergo intelligit Petrus, errore eos & cæco zelo potius fecisse quam destinata malitia. Verum, hic quæri potest, Si quis sciens ac volens peccavit, an eum maneat desperatio?. Respondeo, non de quolibet peccato hic fieri mentionem, sed de Christi aboegatione, & extincta, quantum in ipsis erat, Dei gratia. Sicui plura scire
1 Tim. 1. vers. 13. libeat, ex 1. capite prioris ad Tim. petere licebit.

Sicut & principes.] Primum videtur impropria comparatio. Scribæ enim & Sacerdotes mira rabie ferebantur, & pleni erant scelerata perfidia: populum vero perversum Legis studium incitabat. Deinde populus in Christum exarsit, quatenus eum principes incitabant. Respondeo, non omnibus eundem fuisse animum: multi enim proculdubio fueruot Paulo similes, ad quos vere spectat quod alibi de principibus hujus mundi scribit, Si cognovissent Dei sapientiam, Dominum gloriæ oon fuisse crucifixuros. Ergo non in universum de principibus loquitur: sed siqui sunt sanabiles, eos ad resipiscentiam invitat.

18. *Deus autem.*] Hinc clarius patet, quorsum ignorantiæ meminerit. Nam quum refert, Deum exequutum esse quæ prædixerat, sic culpam eorum taxat in morte Christi, ut sit tamen ipsis in salutem. Vos, inquit, ignorantia in reatum conjecit: Deus tamen peregit quod statuerat, ut Christus vobis morte sua esset liberator. Est pulcherrima ista consideratio, dum reputamus, admirabili Dei consilio mala nostra io alium finem nobis converti. Cæterum, hoc nihil ad excusationis colorem. Nam quantum in nobis est, peccando nos perdimus: illa autem conversio, quam dixi, insigne est divinæ misericordiæ opus, quod cum humilitate prædicare nos decet. Non steterat per Judæos quominus spes vitæ extingueretur in Christi persona. Interea mors illa tam illis quam toti mundo vivifica fuit. Memoria etiam repetere convenit quod alibi visum est: ne obreperet falsa & absurda opinio Christum fuisse expositum impiorum libidini, Deum statui summum auctorem, cujus arbitrio passus fuerit unigenitus Filius.

19. *Pœnitentiam agite.*] Notandum est, quod quum ad pœnitentiam hortatur, simul declarat paratam illis esse coram Deo peccatorum remissionem. Nam, ut nuper attigi, excitari ad pœnitentiam nemo potest, nisi salute proposita. Qui autem de venia diffidit, quasi exitio jam devotus, adversus Deum obstinate ruere non dubitat. Hinc fit, ut Papistæ pœnitentiæ doctrinam tradere nequeant. Multum quidem de ea garriont: sed quia evertunt gratiæ fiduciam, fieri non potest, ut resipiscendi studium suis discipulis persuadeant. Aliqui etiam, fateor, balbutiunt de peccatorum remissione: sed quia suspensas & trepidas animas relinquunt, præterea variis commentis conjiciunt io labyrinthum, hac doctrinæ parte corrupta, alteram pariter confundunt.

20. *Ut quum venerint.*] Si Erasmum & vetustum interpretem sequimur, erit ecliptica oratio: quæ sic plena fiet, Quum venerint tempora refrigerii, vos quoque hoc refrigerio fruamini: quum venerit Christus ad judicandum orbem, ipsum redemptorem, oon judicem sentiatis. Sed quoniam commode vertit Beza, Postquam venerit: satius est amplecti quòd minus coactum est. modo ita resolvas, remitti peccata in diem ultimi judicii: quia nisi ad solium Dei citemur, oon admodum sumus de propitiando Deo solliciti. Primo loco notandum est, illis in medium proponi judicii diem, quo plus efficaciæ habeat superior exhortatio. Nihil enim acrius nos pungit, quam dum monemur reddendam aliquando esse rationem. Quamdiu enim in hoc mundo detinentur sensus nostri, quodam, ut ita loquar, veterno obruti sunt. Quare, nuncium oltimi judicii quasi tubam insonare necesse est, quæ nos ad tribunal Dei citet. Tunc enim demum vere expergefacti, cogitare de oova vita incipimus. Eodem modo Paulus dum Athenis concionatur: Deus, inquit, nunc omnes Actor. 17.
admonet ut resipiscant: quia diem constituit, quo vers. 16.
judicaturus est mundum. Summa est, Christum, qui nunc apud nos magistri officio fungitur quum per Euangelium nos docet, constitutum esse à Patro judicem, & suo tempore venturum: itaque mature parendum esse ejus doctrinæ, ut fidei nostræ tunc fructum colligamus. Atqui, objiciet quispiam, Petrum aliter loqui de die extremo. Hoc enim ad incutiendum timorem noo spectat, quum dicit,

Tem-

Tempus refrigerii. Respondeo, duplicem esse stimulum quo incitantur fideles, quum illis de extremo judicio fit sermo: Nam in hoc mondo fidei utilitas non apparet, quin potius bene & prospere videtur esse Dei contemptoribus: piorum autem vita innumeris miseriis referta est. Ergo nos subinde animi deficerent, nisi in mentem veniret, venturum quietis diem qui omnes molestiarum nostrarum æstus componat, finemque afferat miseriis. Alter stimulus est quem dixi, quum formidabile Dei judicium delicias nobis & somnum excutit. Ita Petrus hoc loco minas promissionibus miscet, ut partim alliciat Judæos ad Christum, partim metu stimulet. Porro hic familiaris est Scripturæ usus, prout vel reprobos compellat, vel ad electos sermonem dirigit, nunc tristem & formidolosum diem Domini, nunc lætum & optabilem facere. Apte ergo Petrus, qui dum in spem veniæ erigit Judæos, jucundum illis facit Christi diem, ut ad eum aspirent.

Et miserit eum.] Nominatim Christum fore judicem pronunciat, ut sciant non impunitum fore Euangelii contemptum. Quomodo enim non ultor ejus Christus foret? Interea hoc eximiam affert consolationem fidelibus, dum sciunt in ejus manu fore salutis arbitrium qui nunc eam promittit atque offert. Addit præterea, *venturum* eum qui nunc illis prædicatur. Quo tollit omnem excusationem ignorantiæ. Acsi diceret, Nunc prædicatur vobis Christus, antequam mundi judex adveniat: ut qui eum amplexi fuerint, fidei suæ fructum tunc colligant: alii vero qui eum respuerint, luant incredulitatis suæ pœnas. Quanquam apud Græcos hic duplex est lectio. quidam enim codices habent, προκεκηρυγμένον, id est, ante prædicatum: alii vero, προκεχειρισμένον, id est, ostensum, vel ante oculos positum. Sed utraque in eundem sensum redit: quod scilicet non frustra illis nunc Christus offertur per Euangelii doctrinam: quia secundo à Patre judex mittetur armatus ad vindictam, nisi redemptorem nunc suscipiant.

21. *Quem oportet cælum capere.*] Quoniam ad crassum terrenumque Dei & Christi aspectum semper propendent hominum sensus, poterat in mentem Judæis venire, Christum quidem prædicari à mortuis excitatum, sed ubinam esset, non ostendi. Prævenit ergo Petrus, quum in cælo esse docet. Unde sequitur, tollendas in altum esse mentes, ut Christum fidei oculis requirant, quamvis immensa locorum distantia sit remotus, quamvis in cælesti gloria extra mundum habitet. Cæterum, loquutio est ambigua: quia tam intelligere possumus Christum cælo capi vel contineri, quam cælum capere. Ne ergo verbum dubiæ significationis urgeamus: sed eo contenti simus quod certum est, Christum, interea dum speratur ultima rerum omnium instauratio, non alibi quam in cælo quærendum esse: quia remotus à nobis erit, donec mentes nostræ mundum transcendant.

Usque ad tempora restitutionis] Quantum ad vim & causam pertinet, Christus jam morte sua omnia restituit: sed effectus nondum plene extat: quoniam restitutio illa adhuc in cursu est, adeoque redemptio, quando adhuc sub onere servitutis gemimus. Sicuti enim duntaxat inchoatum est Christi regnum, & in diem ultimum differtur ejus perfectio: ita & quæ illi annnexa sunt, tantum dimidia ex parte nunc apparent. Ergo, si multa hodie in mundo confusa cernimus, erigat nos ac recreet fiducia ista, quod aliquando adveniet Christus, ut in integrum omnia restituat. Interim si videmus hærere in nobis peccati reliquias, si undique obsessi sumus variis miseriis, si mundus dissipatione plenus est, defleamus quidem mala ista, sic tamen ut spes instaurationis nos sustineat. Atque hæc ratio est, cur non statim appareat Christus, quia nondum completa est Ecclesiæ militia: cui præfixum à Deo tempus antevertere nostrum non est.

Quæ loquutus est.] Non de temporibus solum interpretor, sed ad totum complexum refero: ut sensus sit, Quicquid de regno Christi prius disseruerat, testimonium à Prophetis omnibus habere. Hinc certe non parum fidei accedit Euangelio, quod ex quo se manifestare cœpit Deus mundo, Christum semper proposuit: ex quo cœpit Patribus loqui, semper hoc posuit doctrinæ fundamentum. Eodem argumento Paulus tam initio Epistolæ ad Romanos, *Rom. 1: 1, & 16.25.* quam in clausula, Euangelium commendat, quod scilicet novum non sit, sed ab ultima ætate promissum. Hæc vera antiquitas est quæ doctrinæ fidem conciliet: ubi Deus ipse auctor: sancti Prophetæ sunt testes: & continua temporum series testimonium confirmat. Hæc confirmatio præsertim apud Judæos necessaria erat, qui in Legis doctrina educati, nihil nisi illi consentaneum admittere debebant. Itaque recognoscere tantum eos jubet Petrus quæ de Christo testati sunt Prophetæ.

22. Moses quidem ad Patres dixit, Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: eum audietis secundum omnia quæ loquetur vobis.
23. Erit autem ut omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, deleatur è populo.
24. Et omnes quidem Prophetæ à Samuele & deinceps, quicunque loquuti sunt, etiam prænunciarunt dies istos.

22. Hoc argumento probat, se defectionem à Mose non ingerere, quia pars Legis sit docilem se & morigerum præbere huic summo doctori. Dubitari posset, cur hoc Mosis testimonium præ aliis citandum Petrus censuerit, quum multa alia in promptu forent magis illustria: sed hoc ideo fecit, quia hic de auctoritate doctrinæ agitur. Hic autem legitimus ordo erat, ut Judæos adduceret Christo discipulos. Nam frustra de aliis omnibus concionatus esset, nisi persuasum habuissent, reverenter excipiendam esse ejus doctrinam. Hoc ergo efficere vult Petrus, ut Christum libenter, tanquam ordinatum sibi à Deo magistrum, audiant. Sed altera quæstio hic occurrit multo difficilior, Quod scilicet Petrus ad Christi personam accommodat quod in genere dixerat Moses de Prophetis. Tametsi enim Prophetam nominat singulari numero, contextus tamen clare indicat, non de uno tantum haberi sermonem, sed indefinite nomen hoc poni. Postquam enim vetuit Moses, ne populus, Gentium superstitionibus se dedat, declinando ad magos & ariolos, simul remedium ostendit quo sibi ab omni vanitate caveat: nempe, si totus pendeat ab unico Dei verbo. Hac ratione promittit Deo curæ futurum, ut Prophetas semper habeat, qui rite eum doceant. Acsi diceret, Deus nunquam vos Prophetis destituet, à quibus discatis quicquid erit vobis utile cognitu. Et nominatim dicit Moses, *Ex fratribus* tuis: ut sciant Judæi non aliunde petenda esse Dei oracula, quum Deus ex genere Abrahæ doctores illis destinasset. Addit præterea, *sicut me*: ut sciant non uno duntaxat tempore, nec per os unius hominis audiendum esse Deum: sed quemadmodum continua ætatum serie per varios ministros Deus nos docere pergit, ita in obedientia verbi pergendum nobis esse. Jam ad Mosis reverentiam assueti erant Judæi: itaque Prophetis eundem honorem conciliat. Scio quosdam multum laborare ut ad Christum restringant. Arripiunt verbum istud, Quod Moses Prophetam similem sibi fore testatur: quum tamen scriptum sit, nullum

talem resurrexisse. Fateor eandem similitudinis no-
tam utroque loco poni: sed diverso sensu. Nam se-
cundo loco paritas vel æqualitas exprimitur, quem-
admodum clare apparet. Arripiunt etiam aliud,
Deut. 18. Quod Mose futurus sit excelleotior Propheta, cui
vers. 15. ille testimonium tanquam præco reddit. Sed hoc ni-
hilo magis est validum: quia simpliciter fidem verbo
Dei asserere vult Moses, per quoscunque afferatur.
Noo est ergo cur nos Judæis ridendos propinemus:
violenter torqueotes Mosis verba, quasi solum
Christum hic designet. Videndum est tamen, ao
apte adductum sit testimonium à Petro, cujus aucto-
ritas pro solida ratione nobis esse debet. Dico, in
Petri sermooe nihil esse quod noo optime conveniat.
Vidit eoim quod inter omnes confessum esse decet,
sic pertinere hoc elogium ad alios Prophetas, ut ta-
men præcipue Christum commendet: non modo
quia Prophetarum omnium est princeps, sed quod
io ipsum dirigebantur omnes superiores prophetiæ,
& quod tandem Deus per os ejus absolute loquutus
Hebr. 1. est. Nam Deus multifariam & variis modis loqu-
v. 1. 2. tus olim Patribus per Prophetas, tandem ultimis
diebus in Filio unigenito clausulam apposuit. Ideo
factum est, ut aliquot ante adventum ejus secula
Mal. 4. Prophetis carerent. quod perspicue ex Malachiæ
vers. 4. verbis colligitur: qui postquam jussit populum esse
memorem Legis, statim ad Joannem Baptistam &
Christum transit: acsi diceret, finem jam impositum
esse prophetiis, donec veniat ultima revelatio: se-
Mat. 11. cundum illud, Lex & Prophetæ usque ad Joannem:
vers. 13. ex eo euangelizatur regnum Dei. Idque adeo tritum
erat in populo, ut mulier Samaritana ex fama & opi-
Joan. 4. nioue communi diceret, Scimus Messiam ventu-
vers. 25. rum, qui nos docebit omnia. Itaque videmus à
reditu populi cessasse omnes Prophetas, ut attentior,
eo silentio vel revelationum intermissiooe, ad au-
diendum Christum redderetur. Non ergo locum
hunc detorsit Petrus, vel eo per inscitiam abusus est,
sed receptam apud omnes doctrinam loco principii
sumpsit; quod Deus se populi sui doctorem pollici-
tus esset, initio per Prophetas velut intermedios,
sed præcipue tandem per Christum, à quo plena &
solida omnium manifestatio speranda erat. Quo per-
tinet insigne illud elogium quo Pater eum commen- Mat. 17.
dat, dicens, Ipsum audite. vers. 5.

23. *Omnis anima.*] Hic gravissima adversus rebel-
les pœna sancitur Prophetarum quidem omnium,
sed maxime Christi auctoritas. Et merito: nam
quum Deus verbo suo nihil pretiosius habeat,
fieri non potest, ut id patiatur impune conte-
mni. Itaque, si quis Legem Mosis abjiceret, edicta
erat capitalis pœna. Atque huc respexit Moses,
quum dixit, Extermioabitur è populo. Nam sibi
Deus hac lege adoptaverat Abrahæ genus, ut hoc ad
summam felicitatem sufficeret, reputari in illo nu-
mero: sicuti in Psalmo dicitur, Beatus populus cui
Jehova est Deus. Et alibi, Beata gens quam sibi in
hæreditatem elegit. Quare minime dubium est,
quin pronunciet deletum iri ex libro vitæ, quisquis
Christum audire recusaverit. Censeri enim in Eccle-
sia non meretur, qui eum magistrum repudiat, per
quem solum Deus nos docet, vultque à nobis audiri:
& se à corpore abscindit, qui subesse capiti recusat.

24. *Et omnes quidem.*] Quum dicit, Omnes uno
consensu Prophetas suos discipulos ad Christum
mittere, hinc melius constat quod dixi, contineri
sub illo Mosis testimonio Euangelii commendatio-
nem, adeoque præcipue notari ultimam propheta-
rum clausulam. Deinde, hoc ad Euangelii certitu-
dinem non parum valet, quod Prophetæ omnes lon-
ga temporum successione, uno tamen consensu do-
cendi formam sic temperant, ut simul testentur me-
lius quiddam & perfectius sperandum esse. Proinde,
quisquis Mosi & Prophetis credet, necesse est ut Joan. 5.
Christi doctrinæ se subjiciat, sine qua mutilum est vers. 47.
quicquid ab illis fuit proditum.

25. Vos estis filii Prophetarum, & testamenti quod statuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham, Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

26. Vobis primum Deus excitavit Filium suum Jesum, ac misit eum benedicentem vobis, dum unumquemque convertit ab iniquitatibus suis.

25. *Vos estis filii.*] Significat illis proprie desti-
nari fœderis gratiam quod cum Patribus Deus pepi-
git. Atque ita, sicuti incusso pœnæ terrore eos ad
parendum Euangelio stimulavit, nunc rursum eos
allicit, ut propositam in Christo Dei gratiam reci-
piant. Ita videmus Deum nihil omittere, ut nos ad
se adducat. Et prudentis ministri est, sic pigros ac
resides acriter pungere, ut dociles blande ducat.
Notanda est etiam sedulo hæc docendi series, ubi Pe-
trus Judæis destinatum esse Euangelium ostendit.
Neque enim sufficit Dei misericordiam nobis in ge-
nere prædicari, nisi nobis quoque certa Dei ordina-
tione offerri sciamus. Ideo tantopere laborat Paulus
Rom. 15. in asserenda Gentium vocatione: quia siquis puta-
vers. 8.
Ephes. 3. ret, Euangelium fortuito sparsum ad se venisse, va-
v. 3. 4. cillaret fides: imo, loco fidei, dubia tantum esset
opinio. Ergo ut solidam apud nos fidem inveniat
salutis promissio, hæc applicatio, ut ita loquar, neces-
saria est: Deum non jactare incertas voces quæ in
aere suspensæ maneant, sed ad nos certo consilio di-
rigere. Secundum hanc rationem ut libentius Chri-
stum suscipiant Judæi, Petrus illis promissum esse
admonet. Unde autem hoc probat? quia filii sunt
Prophetarum & testamenti. *Filios Prophetarum* vo-
cat, qui ex eadem gente ducebant originem: ideo-
que fœderis hæredes erant, quod ad totum populi
corpus spectabat. Sic enim argumentatur, Percussit
Deus fœdus suum cum Patribus nostris. Ergo nos
qui sumus eorum posteri, in fœdere comprehendi-
mur. Quo refellitur delira Anabaptistarum argutia,
qui filios Abrahæ tantum allegorice exponunt: acsi
nulla generis ratio habita esset à Domino, quum di-
xit, Ero Deus seminis tui. Certe non de Legis um- Genes. 17.
bris sermonem hic habet Petrus: sed hoc sub Chri- vers. 7.
sti regno valere affirmat, quod Deus una cum patri-
bus etiam filios adoptet: atque ita salutis gratia ad
eos qui nondum nati sunt, extendatur. Fateor qui-
dem multos qui ex fidelibus secundum carnem na- Rom. 9.
scuntur, spurios censeri, non legitimos, quoniam vers. 7.
sua infidelitate à sancta progenie se abdicant. Sed
hoc non obstat quominus semen piorum Dominus in
societatem gratiæ suæ vocet ac admittat, atque ita
communis electio quamvis non sit in omnibus effi-
cax, januam speciali aperiat: quemadmodum Pau- Rom. 11.
lus disserit 11. ad Rom. cap. unde hujus quæstionis vers. 23.
solutio petenda est.

Et in semine tuo.] Fœdus cum Patribus initum
fuisse confirmat, quia dictum fuerit Abrahæ, In se- Genes. 22.
mine tuo benedicentur omnes gentes. Atqui, si re- vers. 18.
cipitur Pauli interpretatio, nihil ad præsentem cau- Galat. 3.
sam faciet hoc testimonium. Paulus semen hoc vers. 16.
Christum esse tradit. Si benedictio universo generi
humano per Christum promittitur, quid hoc ad spe-
ciale gentis unius privilegium? Deinde videtur Pe-
trus ipse paulo post subscribere Paulinæ expositioni,
quum dicit, Missum esse Christum, in quo Judæi
benedicantur. Neque enim hoc staret, nisi Christus
benedictum esset illud semen. Respondeo, Quum
Paulus ad Christum refert, non insistere ipsum in
voce Seminis, sed altius respicere: quod scilicet non
possit

possit unum esse semen, nisi in Christo, tanquam capite, uniatur. Ismaël enim & Isaac tametsi ambo sunt filii Abrahæ, non faciunt unum semen: quia sunt in duos populos divisi. Itaque, quum multi alienati sint à familia Abrahæ, qui ex hujus carne progeniti erant, unum tamen certum corpus designat Moses, quum benedictionem promittit semini Abrahæ. Unde autem unitas, nisi à capite Christo? Hoc sensu Paulus, quamvis collectivum sit Seminis nomen, de Christo tamen accipit: quoniam si ab eo discedas, posteri Abrahæ veluti lacera membra erunt, nec aliud in ipsis extabit quam mera dissipatio. Cum illa doctrina consentit Petrus: quia benedictionem sic ad totum populum extendit, ut fontem nihilominus in Christo quærat. Porro, quoniam Judæi nullum non movent lapidem ut nobis hoc testimonium extorqueant, munire se debent pii lectores adversus eorum cavilla: & eo quidem magis, quod nimium securi in hac parte fuerunt Christiani scriptores: Gal. 3: 16. sicuti admonui in Epistola ad Galat. Primum quod ad vocem Seminis attinet, non est quod obganniant, perperam à Paulo ad Christum restringi. Neque enim simpliciter hoc facit, sed eo quem dixi respectu. In quo interpretes nostros tam Græcos quam Latinos errasse fateor. Nunc videndum quid loquutio illa valeat, *Benedici* gentes in semine Abrahæ. Nostri caussam notari sentiunt: nempe, quod per semen illud benedicendæ sint gentes. Hoc Judæi valde exagitant: quia passim in Scripturis hæc loquutio exemplar vel similitudinem significat: quemadmodum è converso, Maledici in Sodoma, vel Israële, vel in aliis populis, est illos sumere tanquam memorabile execrationis exemplar. Respondeo, ambiguam esse loquutionem, & varie accipi pro locorum circumstantia. quod maligne Judæi, & astute dissimulant. Colligunt enim plures locos, ex quibus probant fieri comparationem: acsi diceretur, Cupient gentes benedici instar seminis Abrahæ. Sed quum alibi Scriptura di- Jer. 4: 2. cit, Benedicent se in Deo vivo, ut Jerem. 4. Jes. 65. Jes. 65. Item, Benedicere in nomine Domini, ut Deuter. 10. vers. 16. & aliis locis similibus: quis non videt caussam expri- Deut. 10. mi? Dico igitur, hanc loquendi formam pro loco- vers. 8. rum circumstantiis debere accipi. Jam vero quum demonstraverim semen Abrahæ non nisi in Christo posse inveniri, restat ut consideremus quale sit Christi officium. Ita indubie liquebit, ipsum non statui quasi nudum exemplar, sed vere in ipso promitti benedictionem: quia extra ipsum maledicti sumus omnes. Superest tamen adhuc una difficultas. Nam certe utrumque eodem sensu dicitur, Benedicentur in te, & In semine tuo. Abraham vero nihil quam benedictionis typus fuit vel speculum. Respondeo, in persona quoque Abrahæ designari corpus illud quod ab uno capite pendet, & in ipso est colligatum.

Omnes familiæ.] Judæi crasse exponunt, quod gentes omnes sibi bene esse cupient instar seminis Abrahæ. Nos vero aliter, Quod in societatem inserentur. Nam & huc spectavit nomen Abraham, quia futurum erat ut Deus populos omnes ad eum colligeret. Prophetæ quoque dum exponere volunt quid hoc valeat, passim Gentibus communem fore salutis hæreditatem prædicunt. Atque hinc perspicimus, ut fœdus Dei, quod tunc Judæis peculiare erat, non modo promiscuum sit omnibus, sed nominatim feriatur nobiscum. Alioqui non satis firmam ex Euangelio salutis fiduciam possemus concipere. Ergo ne patiamur nobis hanc promissionem excuti, quæ veluti solennis nuncupatio est, qua Dominus nos hæredes suos una cum Patribus constituit. Quo etiam respexit Petrus, quum paulo post dicit, Christum Judæis primo fuisse missum. Significat enim & Gentibus suum esse, licet secundarium ordinem.

26. *Excitavit Filium.*] Colligit ex verbis Mosis, exhibitum nunc esse Christum. atqui, nihil tale videntur sonare: sic tamen apte ratiocinatur, quia non aliter constaret benedictio, nisi ejus initium à Messia flueret. Semper enim memoria tenendum est, maledictum esse totum humanum genus: ideoque singulare remedium nobis promitti, quod non nisi per Christum præstatur. Quare, solus ipse fons & origo benedictionis. Quod si in hunc finem advenit Christus, ut Judæis primum, deinde & nobis benedicat, implevit proculdubio suas partes: ac nos hujus officii vim & effectum in nobis sentiemus, nisi per nostram incredulitatem steterit. Hæc, sub Lege, Sacerdotalis Num. 6. officii pars erat, benedicere populo: ac ne inanis hæc vers. 27. esset ceremonia, addita erat promissio: ut habetur Hebr. 7. Num. 6. capite. Quod autem in veteri Sacerdotio vers. 16. adumbratum fuit, vere in Christo præstitum est. Qua de re plura diximus in septimo capite ad Hebræos. Erasmi versio mihi non placet. ponit enim, Quum suscitasset: quasi verba fierent de re pridem transacta. Petrus autem potius intelligit, excitatum fuisse Christum, ubi ostensus fuit benedictionis auctor: quod nuper & repente factum animos magis afficere debebat. Sic enim Scriptura loqui solet: quemadmodum in proximo loco Mosis, ad quem alludit Petrus. Excitare Prophetam, est instruere necessariis donis ad munus suum exequendum, & quasi in gradu ipso Prophetici honoris collocare. Ac tunc quidem excitatus est Christus, quum munus peregit sibi à Patre injunctum: sed quotidie idem fit quum per Euangelium offertur, ut inter nos emineat. In adverbio ordinis, *primum*, diximus notari jus primogenituræ, quia à Judæis incipere Christum oportuit, ut postea transiret ad Gentes.

Dum unumquemque.] Doctrinam pœnitentiæ iterum commendat, ut discamus, sub Christi benedictione includere vitæ novitatem: sicut & Isaias venturum Zioni redemptorem promittens, restrictionem attexit, Qui in Jacob conversi fuerint ab iniquitatibus suis. Neque enim fidelium peccata delet Christus, ut sibi hoc prætextu ad peccandum indulgeant: verum simul reddit novos homines. Quanquam hæc duo quæ cohærent beneficia, prudenter distinguere convenit, ut maneat hoc fundamentum, nos reconciliari Deo gratuita venia. Scio ab aliis secus verti: sed hic germanus est sensus Lucæ. Ad verbum enim sic loquitur, In convertendo unumquemque à suis malitiis.

CAP. IV.

LOquentibus autem illis ad populum, supervenerunt illis Sacerdotes, & præfectus templi, & Sadducæi,

2. Ægre ferentes quod ipsi docerent populum, & annunciarent in Jesu resurrectionem ex mortuis.

3. Et injecerunt in eos manus, & posuerunt in custodiam usque in crastinum. erat enim jam vespera.

4. Multi autem eorum qui audierant sermonem, crediderunt: & factus est numerus virorum circiter quinque millia.

Tria in hac narratione præcipue nobis consideranda sunt. Quod simulatque emergit Euangelii veritas, ex adverso quibuscunque potest modis se opponit Satan, & omnia molitur ut ipsam opprimat

in ipsis principiis. Secundo, quod invicta fortitudine Dominus instruit suos, ut firmi ac immoti persistent adversus omnes Satanæ machinas, nec impiorum violentiæ cedant. Postremo, observandus est eventus, quod utcunque penes adversarios imperium & summa rerom esse videatur, & ipsi ad delendum Christi nomen nihil omittant: contra autem sanæ doctrinæ ministri velut oves sint in faucibus luporum: Deus tamen Filii sui regnum propagat, accensam Euangelii sui lucem fovet, salutemque suorum tuetur. Proinde, quoties exoriente Euangelii doctrina, varii contra motus insurgunt, multisque obstaculis turbatur ejus cursus, non est quod labascant aut trepident piæ mentes, veluti ad rem insolitam: quin potius meminerint hos esse ordinarios Satanæ conatus: adeoque hoc nos, priusquam accidat, bene meditatum habere oportet, fieri aliter non posse quin suos impetus evomat Satan, quoties in medium Christus cum sua doctrina prodit. Interea, reputemus Apostolorum constantiam nobis in exemplum proponi, ne ullis vel periculis, vel minis, vel terroribus victi, resiliamus ab ea fidei professione quam à nobis Dominus exigit. Huc accedat consolatio, non metuendum esse quin Dominus prosperum eventum daturus sit, ubi fideliter officio nostro defuncti erimus.

1. *Loquentibus illis.*] Hinc apparet quam sedulo vigilent impii: quoniam in ipso articulo adsunt ut os obstruant Christi servis. Neque enim dubium est, quin tanquam ad incendium extinguendum accurrerint. Idque significat Lucas, quum narrat custodem templi adfuisse, & addit eos moleste tulisse quod Apostoli docerent. Non ergo fortuito supervenerunt, sed consulto: ut Apostolos pro imperio cohiberent. Habent interea aliquam juris & recti speciem. Nam siquis temere se ingerebat, officium Sacerdotum erat talem audaciam reprimere: similiter etiam populum retinere in Legis & Prophetarum obedientia, & viam præcludere novis doctrinis. Quum itaque ignotos homines & nulla publica auctoritate præditos in templo ad populum concionari audiunt, videntur pro muneris sui ratione atque ex Dei mandato se accingere ad remedium adhibendum. Et certe in actione ipsa nihil primo intuitu reprehensione dignum apparet: sed exitus tandem sceleratum fuisse eorum consilium, & improbum affectum, ostendit. Rursus sinistram notam & probrum effugere Apostolis difficile fuit, quod contempti idiotæ jus publicum sibi perperam arrogarent. Nempe quia in rebus confusis multa præter receptum morem tentare necesse est: ac præsertim ubi asserenda est religio, & Dei cultus. præsules autem ipsi vias omnes obstruunt, ac munere sibi divinitus injuncto contra Deum insultant. Hæc ignominia fidelibus Christi athletis in Papatu devoranda est. Nam mille æstates ante præteribunt, quam maturescat apud eos ulla correctio in melius. Ideo in hac parte insistit Lucas, quum eos tristes & anxios fuisse dicit, quod resurrectio prædicaretur in Christi nomine. Nam hinc sequitur odio doctrinæ prius fuisse imbutos, quam ad cognitionem ventum esset. *Sadducæos* nominatim exprimit, tanquam in hac causa animosiores. Erant enim & ipsi fere pars Sacerdotum: sed quia de resurrectione quæstio vertitur, acrius se reliquis opponunt. Porro hæc prodigiosa confusio fuit inter Judæos, quod hæc tam profana secta auctoritate præstabat. Quid enim pietatis reliquum esse potuit, quum animorum immortalitas impune pro fabula haberetur? Verum ita in præceps homines ruere necesse est, ubi puram Dei doctrinam apud se collabi passi sunt. Quo diligentius nobis cavendum est ab omni pravo deflexu, ne tale præcipitium mox sequatur. *Præfectum* templi quidam ex Sacerdotibus delectum fuisse putant: sed ego Tribunum potius aliquem Romani exercitus fuisse existimo. Erat enim locus tum natura, tum artificio munitus. Deinde Herodes arcem illic construxerat nomine Antoniam. Ita probabile est, collocatum illic fuisse præsidium, & præfuisse templo Romanum custodem: ne receptaculum esset Judæis, si motum aliquem excitassent. quod etiam ex Josepho colligere licet. Atque hoc optime convenit, quod brachium seculare imploraverint hostes Christi, cohibendi tumultus prætextu. Interea favorem captant apud Romanos, quasi de servando Imperii jure sint solliciti.

4. *Multi autem eorum.*] Inclusi quidem sunt Apostoli io carcerem: sed eorum prædicatio vim suam longe propagat, ac liber est ejus cursus. Qua de re magnifice gloriatur Paulus, sermonem Dei oon [2 Tim. 2.] esse secum alligatum. Atque hinc perspicimus, Satanæ & impiis laxari quidem frenum, ut in filios Dei sæviant: non tamen eos efficere omnia machinando, quin Deus regnum Filii sui promoveat, quin Christus colligat oves suas, quin plus exerant potentiæ in sola voce pauci ac imbelles homines, nullisque præsidiis instructi, quam totus mundus contra insaniendo. Est quidem hoc non vulgare Dei opus, quod una concio tam copiosum & uberem fructum produxit: sed hoc majori admiratione dignum, quod præsenti periculo non terrentur fideles, quominus Christi crucem una cum fide suscipiant. Fuit enim durum hoc novitiis rudimentum. Hac doctrinæ efficacia melius se Christus vivere ostendit, quam si corpus suum palpandum manibus, & oculis spectandum præberet. Cæterum, quod *numerus* credentium circiter ad quinque millia crevisse dicitur, non de nova accessione intelligo, sed de tota Ecclesia.

5. Factum est autem ut postridie congregarentur eorum Principes, & Presbyteri, & Scribæ Jerosolymis,

6. Et Annas summus Sacerdos, & Caiaphas, & Joannes, & Alexander, & quicunque erant ex genere Sacerdotali.

7. Et sistentes illos in medio, interrogarunt, In qua potentia, vel in quo nomine id fecistis?

8. Tunc Petrus repletus Spiritu sancto, dixit illis, Principes populi, & Presbyteri Israël,

9. Si nos hodie judicamur de sanitate hominis qui infirmus erat, quomodo incolumis factus sit:

10. Notum sit vobis omnibus, & toti populo Israël, quod in nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit ex mortuis, hic stat coram vobis sanus.

11. Hic est lapis qui rejectus à vobis ædificantibus, locatus est in caput anguli.

12. Neque est in ullo alio salus. neque enim nomen est aliud sub cælo datum hominibus, in quo nos oporteat salvos fieri.

5. Hic notare operæpretium est, impios, ut Euangelium & Christi nomen deleant, nihil astutiæ omittere, & tamen minime consequi quod sperabant: quoniam Deus eorum consilia frustratur. Conventum enim habent, in quo sic tyrannice agunt omnia, ut tamen libido juris speciem habeat, libertas autem procul arceatur, ac tandem jure videri possit damnata veritas. Verum Dominus subitum illis terrorem incutit, ut quod possunt & maxime volunt, efficere tamen non audeant. Quicquid pro defensione causæ suæ attulerint Apostoli, intra parietes clausum ac sepultum manebit, ubi nullus est qui faveat. Itaque nullus veritati locus. Videmus tamen ut Dominus eorum consilium dissipet, dum populi metu retenti, subsistunt, frenumque injiciunt suo furori declinandæ invidiæ causa. Mirum est autem quod Lucas hic Annam faciat summum Pontificem, quum ex Josepho pateat, hunc honorem Caiaphæ non fuisse ereptum, donec Vitellius, Pilato Romam ire jusso, Jerosolymam cum imperio ingressus est. Dominum anno Tiberii 18 fuisse crucifixum inter omnes convenit. Usque ad finem imperii illius numerantur adhuc anni quatuor. Non minus quam triennium à morte Christi fluxisse oportet, usque dum Proconsulis officio abdicatus fuit Pilatus. Mortuo enim Tiberio, Romam demum pervenit. Ita tribus post mortem Christi annis adhuc Pontifex erat Caiaphas. Quare probabile est, quod hic narrat Lucas, non statim post Christi resurrectionem contigisse. Quanquam nec sic quidem soluta erit tota difficultas. Josephus enim in locum Caiaphæ subrogatum fuisse tradit Jonathan. sed quia hic Jonathas Annæ erat filius, à verisimilitudine non abhorret, nomen patris simul illi fuisse inditum: quemadmodum & Caiaphas binominis fuit: nam Josephum simul vocabant.

7. *In qua potentia.*] Adhuc prætexunt Dei zelum. Sibi enim curæ esse simulant ne alio transferatur Dei honor. *Nomen* hic pro auctoritate capitur. In summa, non secus agunt acsi optimi essent gloriæ Dei vindices. Mira interim eorum importunitas, quod de re indubia sciscitando sæpius, ad abnegationem adigere volunt Apostolos, & metu extorquere aliud quam confessi fuerant. Deus autem eorum astutiam deludens, facit ut audiant quod nolunt.

8. *Petrus repletus Spiritu sancto.*] Non abs re est quod nominatim hoc addit Lucas, ut sciamus Petrum non à seipso tam magnifice loquutum esse. Et
Mat. 26. fane qui ad vocem muliercula expavefactus, Chri-
vers. 70. stum negaverat: coram tali consessu ad solum pompæ conspectum exanimis concidisset, nisi Spiritus virtute esset erectus. Opus habuit fortitudine & prudentia. In utraque sic excellit, ut vere divina sit responsio. Hic longe alius est, quam prius fuerat. Hoc porro dupliciter nobis prodest. Nam & hoc elogium ad commendationem doctrinæ, quæ mox sequetur, non parum valet, quum dicitur à Spiritu sancto profecta. Et nos monemur, in fide nostra profitenda petendum esse à Domino Spiritum prudentiæ & fortitudinis, qui mentes, animos & corda nostra gubernet. Plenitudo Spiritus, pro ampla & non vulgari mensura capitur.

9. *Si nos hodie.*] Non dubium quin hic Sacerdotes & Scribas tyrannidis insimulet Petrus, quod injustum de beneficio laude digno examen habeant, acsi facinus aliquod scelestum perpetrasset ipse cum collega. Si nos, inquit, ideo rei agimur, quia sanitatem contulerimus homini ægroto. Hic Petrus pravum animi affectum magis respicit, quam ipsum quæstionis ordinem. Nam si miraculi prætextu voluissent abducere Apostoli populum à recto sinceroque Dei cultu, merito ad causam dicendam vocati essent: quia religio longe omnibus præsentis vitæ bonis præstat. Sed quum illi nihil habentes causæ, in crimen maligne raperent quod honore prosequi debuerant, suffultus hac fiducia Petrus eos initio false ironica præfatione perstringit, quod ad damnanda benefacta sedeant judices. Leviter tamen hanc partem attingit, ut sibi transitum ad causam faciat.

10. *Notum sit vobis.*] Poterat, sicut jam dixi, Petrus ad multa subterfugia deflectere, si noluisset in causam ingredi: sed quia in hunc finem editum fuerat miraculum, ut illustraretur Christi nomen, huc statim descendit. Sciebat enim se tam præclaræ Dei virtutis fuisse ministrum, ut sigillum haberet confirmandæ suæ doctrinæ. Interea coguntur audire impii, quod penitus sepultum volebant. Proficiunt una in re solum, omnia machinando, ut illis in faciem objiciat & asserat Petrus, quod tam indigne ferebant aliis esse dictum. Primo autem Christum miraculi auctorem facit. deinde, quia absurdum & incredibile videbatur, mortuum hominem divina potentia esse preditum, testatur Christum vivere, quia Deus illum à morte excitaverit, utcunque eum crucifixissent. Ita miraculum prædicandæ Christi resurrectionis illi occasio est. Hoc autem testimonio probare voluit Petrus, ipsum esse verum Messiam. *Crucifixum* ab illis commemorat, non tantum exprobrandi causa, ut culpam agnoscant: sed ut intelligant se frustra pugnasse adversus Deum: atque ita infeliciter & exitiali eventu furere desinant.

11. *Hic est lapis.*] Confirmat Scripturæ testimonio non esse novum quod Ecclesiæ præsules, qui splendidis titulis superbiunt, & primam sedem occupant in templo Dei, impie tamen Christum rejecerint. Citat ergo locum ex Psalmo 118. ubi conque- Psal. 118.
ritur David se à populi ducibus rejectum esse: & ta- vers. 12.
men à Deo se fuisse electum gloriatur, qui primas teneret. Porro usitata metaphora Ecclesiam vel regni statum ædificio comparat. Qui gubernacula tenent, eos vocat architectos: se vero primarium lapidem facit, quo nitatur tota ædificii moles. Id enim sibi vult *caput* anguli. Hæc igitur est Davidis consolatio, quod utcunque damnatus fuerit à primoribus, ut ne extremum quidem locum illi relinquerent, non tamen obstiterint pravi & iniqui eorum conatus, quin evectus in primum honoris gradum à Deo fuerit. Atqui, adumbratum in Davide fuit quod Deus absolute in Messia exprimi volebat. Apte itaque Petrus, dum apud Judæos verba facit, hoc adducit tanquam de Christo prædictum: sicuti in eum proprie competere noverant. Tenemus nunc quorsum citatus fuerit à Petro Psalmus: ne Presbyteri scilicet & Sacerdotes honore suo temere elati, jus & arbitrium probandi quidvis vel improbandi sibi arrogarent. Constat enim lapidem qui ab architectis repudiatus fuit, Dei manu statui in primo loco, ut totam domum sustineat. Porro, hoc non semel tantum accidit, sed quotidie impleri oportet: saltem novum & absurdum censeri non debet, si nunc quoque architecti Christum rejiciant. Unde palam refellitur frivola Papæ jactantia, qui nudum titulum objectat, ut sibi usurpet quicquid est Christi. Ut Papæ & cornutis ejus bestiis demus quod postulant, nempe ordinarios esse Ecclesiæ pastores, non ultra progredi tandem poterunt, quam ut vocentur architecti cum Anna & Caiapha. Planum autem est quid valeat hic titulus, quem illi ad cælum terræ miscendum sufficere putant. Jam ex hoc loco summatim quædam notatu digna colligamus. Quod *architecti* vocantur qui Ecclesiæ præsunt, nomen ipsum eos officii sui admonet. Se ergo totos ædificando Dei templo impendant. Et quoniam non omnes fideliter munus suum obeunt, videant quænam sit legitima rite ædificandi ratio: nempe Christum pro fundamento retineant. deinde ne fœnum admisceant vel stipulam, sed totum ædificium ex pura doctrina absolvant: quemadmodum Paulus docet prioris ad Corinth. 3. capite. 1 Cor. 3.
Quod vers. 12.

Quod Deus Christum extulisse dicitur, qui rejectus ab architectis fuerat, hoc erigere animos nostros debet, siquando ipsos quoque Ecclesiæ pastores, vel qui saltem honore pollent, videmus impie adversus Christum insurgere, ut eum exterminent. Secure enim, quas nobis opponunt larvas, contemnere licet: ne dubitemus honorem deferre Christo, quem illi Deus vendicat. Quod si ad tempus quiescendo conniveat, è sublimi tamen hostium audaciam ridet, dum in terra fremunt ac tumultuantur. Præterea, si validæ sint ac præsidiis omnibus instructæ eorum conspirationes, statuere tamen debemus salvum semper Christo honorem suum fore. Hujus etiam fiduciæ sequatur fructus, ut fortes simus & intrepidi in asserendo Christi regno, cujus Deus invictum se fore vindicem pronunciat. De Petri constantia jam dictum est, quod unus homuncio judices habens tam infestos, solum tamen habens periculi socium, nullum timoris signum ostendit, quin libere profiteatur in rabioso illo cœtu, quod tam adversis animis exceptum iri sciebat. Quod autem illis severe exprobrat admissum ab ipsis scelus, hinc petenda est nobis loquendi regula, ubi cum professis veritatis hostibus nobis negotium est. Dun enim vitia hinc nobis cavenda sunt: ne tacendo aut connivendn videamur blandiri. perfidum enim esset illud silentium, quo proderetur veritas. Rursum, ne efferamur petulantia, aut immodico calore, quemadmodum sæpe animi plus quam par sit in contentione ebulliunt. Hic ergo vigeat gravitas, sed moderata: sit libera objurgatio, sed citra maledicendi fervnrem. Hanc rationem videmus à Petro servari. Initio siquidem honorifice ipsos compellat: ubi ad rem ventum est, graviter in ipsos invehitur. nec vero tam scelerata ipsorum impietas sileri poterat. Hoc exemplum qui sequentur, non tam Petrum, quam Dei Spiritum ducem habebunt.

12. *Nec est in ullo alio salus.*] A specie transit ad genus: & à beneficio corporali conscendit ad integram salutem. Et sane Christus unum hoc gratiæ suæ specimen ediderat, ut agnosceretur unicus vitæ auctor. Hoc in singulis Dei beneficiis considerandum est, eum scilicet esse salutis fontem. Cæterum, hac sententia pungere voluit Sacerdotes, quum negat alibi salutem esse quam in Christn, quem extinguere moliebantur. Acsi diceret, bis damnatos esse, qui salutem à Deo sibi oblatam non modo respuerent, sed in nihilum redigere studerent, ejusque fructum & usum eriperent toti populo. Tametsi autem videtur surdis verba facere, concionatur tamen de Christi gratia, si forte quidam audire sustineant: sin minus, hoc saltem testimonio reddantur magis inexcusabiles.

Neque enim aliud est nomen.] Explicat proximam sententiam, addita explicatione. In soln Christo est salus, inquit, quoniam Deus ita decrevit. Nam per *nomen* intelligit causam vel medium. acsi dixisset, Quum penes solum Deum sit salus, non vult alin modo eam nobis esse communem, quam si à Christo snlo petatur. Quod dicit, *sub cælo*, vulgn ad creaturas referunt: acsi diceret, soli Christo inter creaturas, vim & potentiam servandi datam esse. ego tamen potius existimo hoc fuisse additum, quoniam in cælum usque conscendere nequeant homines, ut ad Deum usque perveniant. Quum ergo tam procul distemus à regno Dei, necesse est ut non modo nos ad se invitet, sed ut longe porrecta manu, salutem nobis fruendam exhibeat. id fecisse in Christn, nunc Petrus docet, quia ideo in terram descendit, ut salutem secum adferret. Nec vero repugnat huic doctrinæ, quod Christus supra omnes cælos ascen- *Ephes. 4.*
dit. Nam ideo carnem nostram semel induit, ut per- *vers. 10.*
petuum esset adoptionis nostræ pignus. Sacrificio mortis suæ, Patrem nobis in æternum placavit: resurgendo, vitam æternam nobis acquisivit. Nunc quoque nobis adest, ut fructum æternæ redemptionis percipere nos faciat. sed hic de salutis revelatione agitur. Scimus autem in Christn ita fuisse manifestatam, ut non amplius dicendum sit, Quis ascendet in *Rom. 10.*
cælum? Rom. 10. Quod si probe omnium animis *vers. 6.*
insideret hæc doctrina, sedatæ essent tot de salutis causis controversiæ, quibus hodie vexatur Ecclesia. Fatentur Papistæ nobiscum, salutem nonnisi in Deo esse, sed mox innumeras ejus quærendæ rationes sibi fabricant. Petrus autem ad solum Christum nos revocat. Negare quidem prorsus nnn audent illi, salutem nobis conferri per Christum: sed dum tot adminicula confingunt, vix centesimam salutis partem illi faciunt residuam. Atqui salus in solidum ab eo petenda erat: alia enim omnia media dum palam excludit Petrus, perfectam integramque salutem, non aliquam duntaxat partem, in solo Christo statuit. Ita multum abest quin hanc doctrinam teneant.

13. Videntes autem Petri fiduciam & Joannis, & reputantes quod homines essent illiterati & idiotæ, mirabantur, agnoscebantque eos quod cum Jesu fuissent.

14. Hominem vero videntes cum ipsis stantem qui sanatus fuerat, nihil habebant quod contradicerent.

15. Jussis autem ipsis excedere ex concilio, consultabant inter se,

16. Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? Signum enim notum editum est per eos, omnibus incolis Jerosolymæ manifestum: nec possumus negare.

17. Sed ne amplius divulgetur ad populum, minando minemur illis, ne cui hominum posthac loquantur in hoc nomine.

18. Tunc vocatis ipsis denunciarunt ne omnino loquerentur neve docerent in nomine Jesu.

13. Hic emergit mala conscientia: nam jure & ratione destituti, prosiliunt ad manifestam tyrannidem, cujus odium effugere tentaverant. Primum ergo eos fuisse convictos narrat, ut appareat scientes & volentes instar Gigantum cum Deo belligerari. Nam in homine sanatn vident præclarum ejus opus, cui tamen scelerate insultant. In *fiducia* Petri & Joannis, quod sciunt indoctos & rudes fuisse homines, aliquid plusquam humanum agnoscunt: ergo velint nolint rapiuntur in stuporem. Eo tamen impudentiæ prorumpunt, ut non dubitent tyrannicam rationem quærere opprimendæ veritatis. Quum fatentur illustre esse *signum*, jam malæ conscientiæ in eo se damnant. Quum dicunt esse *notum* omnibus, ostendunt se præterito Deo, solos homines respicere. Nam ferream frontem eo produnt, quod tergiversari non dubitassent, siquis fuisset negandi color. Quum vero interrogant quid facturi sint, obstinatam malitiam produnt. Deo enim cedendum erat, nisi eos diabolicus furor alin abriperet. Hic spiritus vertiginis & insaniæ, quo Deus hostes suos inebriat. Sic quum paulo post minis se posse adipisci confidunt ne longius serpat fama, quid magis fatuum? Nam ubi compescuerint duos homunciones, an fractum erit Dei brachium?

17. *Minando minemur.*] Hinc apparet quam exitiale

tiale

tiale malum sit potestas sine Dei timore. Nam ubi non regnat ea quæ debet religio, quo sanctiorem quisque locum occupat, eo audacius insanit. Quo magis semper cavendum est, ne evehantur improbi ad Ecclesiæ regimen. Qui vero hoc munere funguntur, reverenter & modeste sibi temperare debent, ne armati videantur ad nocendum. quod si bonore suo abuti eos contingat, ibi vero tanquam in speculo demonstrat Spiritus, quam pro nihilo ducendum sit quicquid decernunt & jubent. Certis præsertim finibus continetur Pastorum auctoritas, ultra quos progredi illis fas non est. Quod si audeant, nobis fas est obsequium illis negare, quod præstare summum esset nefas: quemadmodum nunc sequitur.

19. Petrus autem & Joannes respondentes illis, dixerunt, An justum sit coram Deo, vos potius audire quam Deum, judicate.

20. Nos enim non possumus quæ vidimus & audiimus, non loqui.

21. Illi autem additis minis dimiserunt eos, nihil invenientes cur punirent eos, propter populum: quia omnes glorificabant Deum super eo quod acciderat.

22. Annorum enim plusquam quadraginta erat homo, in quo editum fuerat signum sanationis.

23. Porro illi dimissi venerunt ad suos, & annunciarunt quæcunque illis Sacerdotes & Presbyteri dixerant.

19. *An justum sit.*] Meminerimus quibus hoc respondeant. Nam consessus quidem ille Ecclesiam repræsentabat: quia tamen jure suo abutuntur, illis obediendum esse negant Apostoli. Atque ut in causa minime dubia fieri solet, parti adversæ judicium exprobrandi causa permittunt. Porro hoc operæpretium est notare, quod Dei auctoritatem eorum decretis opponunt. Quod intempestive fieret, nisi Deo adversi essent, qui tamen alias ordinarii erant Ecclesiæ pastores. Plus etiam exprimunt Apostoli: nempe obedientiam quæ malis & infidis Pastoribus defertur, quæcunque legitimum Ecclesiæ regimen obtineant, esse Deo contrariam. Hanc quæstionem lepide dirimit Papa: quia quæcunque illi effutire libuit, divina oracula esse pronunciat. Hoc modo sublatum est repugnantiæ periculum. Atqui nihil amplius sibi hodie sumere possunt Episcopi, quam tunc Deus ordini Sacerdotum detulerat. nimis ergo puerile nugamentum est, Non posse eos nisi ex Dei mandato præcipere. Quin potius res ipsa clare ostendit, tunc nullum fore conflictum, si prostrata abjectaque Christi doctrina, vagam & effrenem eorum libidinem impune vagari sinant. Quocunque ergo titulo præditi sint homines, nonnisi sub hac exceptione audiendi sunt, Ne à Dei obedientia nos abducant. Ita quicquid tradent, ad verbi Dei regulam exigendum erit. Principibus & aliis qui sunt in potestate constituti, parendum est: sed ita, ut Deo, summo Regi, Patri, ac Domino, jus suum minime abrogent. Si in politicis imperiis tenenda est hæc moderatio, in spirituali Ecclesiæ regimine multo magis valere debet. Ne autem pro solito fastu putent jus suum minui ubi supra eos extollitur Deus, ab his blanditiis abstrahit eos Petrus, hanc causam admonens ad Dei tribunal definiendam esse. diserte enim Coram Deo exprimit: quia utcunque cæcutiant homines, Deus tamen nunquam præferri sibi quenquam patietur. Et sane hoc responsum Spiritus in os Apostolis subjecit, non tantum ut hostium ferociam reprimeret: sed ut nos etiam moneret officii nostri, quoties eo superbiæ efferuntur homines, ut velint excusso Dei jugo, suum nobis imponere. Tunc ergo nobis in mentem veniat sacrosancta Dei auctoritas, quæ inanem cujusvis humanæ præstantiæ fumum dispellat.

20. *Non enim possumus.*] Multa quidem auditu & visu comperta sileri possunt, imo debent, ubi de redimenda pace agitur. Est enim hoc inhumanum, & pravæ contumaciæ, tumultum movere ob res non necessarias: sed generaliter non loquuntur Apostoli, quum loquendi necessitatem obtendunt. Agitur enim de Christi Euangelio, in quo & Dei gloria & hominum salus consistit. Eam supprimi hominum interdictis, indignum & sacrilegum est nefas: jubet enim Deus Euangelium suum prædicari: præsertim quum scirent se electos esse testes ac præcones Christi, & os sibi divinitus apertum. Quisquis ergo silentium imperat, Dei gratiam, quantum in se est, & salutem hominum abolere nititur. Quod si tam impia prohibitio os nobis obstruit, væ nostræ ignaviæ. Nunc videant singuli quam ab ipsis confessionem Deus postulet: ne ubi tacuerint in hominum gratiam, horribilem ex ore Christi vocem audiant, qua damnetur eorum perfidia. Præsertim vero qui ad docendi munus vocati sunt, nullis hominum minis, nullo imperii colore terreantur, quin libere exequantur quod sibi à Domino injunctum esse norunt. Væ mihi, inquit Paulus, nisi euangelizem: quia munus mihi creditum est. *1 Cor. 9. vers. 16.* Nec tyrannicis modo hominum imperiis hoc Dei mandatum opponere oportet: sed obstaculis omnibus, quæ subinde ingerit Satan ad frangendum vel prohibendum Euangelii cursum. Duro enim clypeo opus est ad sustinendos tam graves insultus. hos sentiunt omnes Christi ministri: verum quicquid accidat, hic est murus aheneus, Deo placere Euangelii prædicationem: ideo nulla de causa posse eam supprimi.

21. *Illi vero additis minis.*] Hic est vero factionis exitus, quod impii suam rabiem efflare non desinunt, frenantur tamen arcana Dei virtute, ut illis nocendi via non pateat. Qui fit ut minis contenti, non sæviant etiam in corpora, nisi quod Dei virtus tanquam catena illos constringit? Non quod apud eos valeat timor Dei: nam solus populi respectus eos impedit: sed Dominus eos nescientes, suis vinculis ligat. Nobis vero Lucas Dei providentiam commendat in custodienda suorum salute: & quamvis impios lateat, fidei oculis intuenda nobis est. Præterea, mirabile Dei consilium hic se ostendit, quod per infensissimos hostes promovetur Christi gloria. Nam quod Sacerdotes simul coëunt, non fit sine magno rumore. Pendent omnium animi expectatione rari & singularis cujusdam eventus: discedunt Apostoli à reatu soluti. Non tantum ergo victi hostes jacent: sed inviti Euangelium confirmant. Rursus tamen observare convenit, sic victoriam concedi fidelibus, ut semper humilientur sub cruce. Minæ enim repetuntur, ne posthac in Christi nomine doceant. Sic ergo vincunt, ut minime tamen triumphent, nisi sub crucis opprobrio. Quod dicit Lucas, *Omnes gloriam* dedisse Deo, fructum miraculi iterum notat: quanquam fieri potest, ut non omnes ad justum finem perducti fuerint. Nam qui divinæ virtutis sensu tactus, ad Christum non venit, nec miraculum habet pro fidei sigillo, hic quasi subsistit in medio cursu. Fuit tamen hoc aliquid, licet non totum, quod agnita fuit Dei virtus in sanatione hominis, ut hostes pudore confusi à rabie sua desisterent, vel paulisper retrocederent.

23. *Porro*

23. *Porro illi dimissi.*] Quorsum retulerint aliis discipulis quæ secum acta erant, mox patebit: nempe, ut plus animi ac fiduciæ in posterum ex Dei gratia sumerent: deinde ut adversus feroces hostium minas precibus se munirent. Atque ita agendum est, ut alii alios exstimulent, & pium syncretismum inter se agant filii Dei, ut sub Christi vexillo communem hostem simul debellent. Quæ impendent pericula secum reputent, quo sint illis obeundis paratiores: quamvis hostes acriter instare videant, ne pigeat subinde certamen novum repetere: confidant eadem, qua ante vicerunt, Dei virtute se fore semper inexpugnabiles. Quod autem à Luca non exprimitur, probabile est Apostolos suo priore responso contentos, non litigasse cum illis furiis: neque tamen ita fuisse prioris constantiæ oblitos, ut serviliter exciperent impium decretum.

24. Illi autem quum audissent, unanimiter extulerunt vocem ad Deum, ac dixerunt, Domine, tu es Deus qui fecisti cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

25. Qui per os Davidis servi tui dixisti, Ut quid fremuerunt Gentes, & populi meditati sunt inania?

26. Adstiterunt Reges terræ, & Principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus.

27. Vere enim convenerunt in hac urbe adversus sanctum Filium tuum Jesum, quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum Gentibus & populis Israël,

28. Ut facerent quæcunque manus tua & consilium tuum prius decreverat fieri.

29. Et nunc, Domine, respice in minas istorum, & da servis tuis ut cum omni fiducia loquantur sermonem tuum:

30. Manum tuum porrigendo in hoc, ut sanatio, & signa, & prodigia fiant per nomen sancti Filii tui Jesu.

31. Et quum illi precati essent, motus est locus in quo erant congregati. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebantur sermonem Dei cum fiducia.

Docemur hoc exemplo, quænam sint nostræ partes, dum imperiose nobis minantur adversarii. Neque enim in periculis securos ridere decet, sed timor periculi stimulus nobis esse debet ad postulandum Dei auxilium: atque hoc remedium est ad nos erigendos, ne minis territi, officium nostrum deseramus. Hic duplex est præsentis historiæ fructus: discipulos Christi, quum minaciter hostes sibi instare audiunt, non jocari ut socordes ac stupidi homines solent, sed metu sollicitos ad opem Dei confugere: rursum, non expavefieri, vel immodicum terrorem concipere qui eos ab officio abducat, sed piis votis ad invictam constantiam eniti.

24. *Tu es Deus qui creasti.*] Hoc divinæ potentiæ elogium tametsi generale est, tamen ad hypothesin referri debet. Sic enim Dei potentiam in mundi totius opificio agnoscunt, ut simul accommodent ad præsentem usum. Qualiter sæpe à Prophetis celebratur ad corrigendos qui ex hostium potentia nos conturbant metus. Promissionem deinde adjungunt: atque hæc duo veluti fundamenta jaciunt fiduciæ ad precandum. Et sane tunc demum legitimæ sunt & Deo acceptæ nostræ preces, quum ejus promissionibus & simul virtuti innixi, cum certa spe impetrandi oramus. Neque enim aliter vera concipi fiducia potest, quam quum ad se nos Deus invitat, seque ad juvandum paratum pollicetur: deinde, quum agnoscimus satis ad præstandum habere virtutis. Quare in hac duplici meditatione se exerceant fideles, quoties ad orandum se accingunt. Hinc præterea colligimus qualiter nobis consideranda sit mundi creatio: nempe, ut sciamus Deo omnia subesse, ejusque arbitrio regi: & quicquid satagat & conetur totus mundus, non aliud eventurum quam quod decreverit: imo petulantiam impiorum prodigiosam esse, acsi lutum contra figulum insurgeret. Generaliter enim hoc volunt fideles, quæcunque immineant discrimina, Deum posse innumeris modis occurrere, quando in manu habet omnia: & singulas terræ ac cæli partes, quarum est opifex, ad obsequium trahere.

25. *Qui per os Davidis.*] Jam descendunt ad secundum membrum, nihil se petere nisi quod se facturum testatus est Deus. Ita ejus potentiæ adjungitur voluntas, ut plena sit impetrandi fiducia. Quia autem de regno Christi agitur, Dei promissionem adducunt in medium, qua se testatur illius fore vindicem: ut frustra ejus ruinam totus mundus machinetur. In eo autem se ostendit eorum pietas & sincerus zelus, quod non tam de privata sua salute, quam de regni Christi augmentis sunt solliciti.

Quare fremuerunt.] Non negandum e[illegible]quin de seipso loquatur David: qui quum Rex electus esset à Domino, & per manum Samuelis unctus, per summas difficultates regno potitus est, quod undique obsisterent adversarii. Scimus qualis fuerit Principum & totius populi conspiratio cum Rege Saul ejusque familia: Philistæi deinde, & alii externi hostes spreta ejus novitate, certatim bella moverunt. Quare non abs re conqueritur Reges tumultuari & consilia capere, & populus varia moliri. Quia tamen regnum suum Dei manu sustineri noverat, deridet stultos eorum conatus, ac irritos fore pronunciat. Cæterum, quia in hoc institutum erat ejus regnum, ut regni Christi imago foret, non hæret David in umbra ipsa, sed solidum corpus apprehendit: imo Spiritus sanctus, ut vere hic repetunt Apostoli, ridiculam mundi insaniam exagitat, quod audeat regnum Christi à Deo stabilitum invadere, tam in persona Davidis, quam Christi ipsius. Est autem hæc eximia consolatio, quod dum militamus sub regno Christi, Deum stare à parte nostra audimus. Hinc statuendum est, utcunque omnes homines, summi & infimi, impia & nefaria conspiratione regnum hoc oppugnent, nihil tamen profecturos. Quid enim totus mundus ad Deum? Sed hoc primo loco habendum est, Deum Filii sui regnum, cujus est auctor, tueri perpetuo velle, ut possimus inviolabile ejus decretum opponere hominum temeritati: ut manus ejus præsidio freti, non dubitemus omnes quamvis terrificos hominum apparatus spernere. Et sedulo exprimit quantæ sint hostium copiæ: eos omnia machinari dicit, consilia etiam recenset, ne quid horum omnium nos terreat. Porro, quum docet Psalmus staturum invitis hostibus esse Christi regnum, simul indicat fore multos adversarios, qui evertere ipsum conentur. Hinc Reges frementes inducit, inde tumultuantes populos. quo significat omnes ordines infensos illi fore. Nec mirum: quia nihil magis carni adversum est, quam spiritualis Euangelii gladius, quo nos Christus mactat, ut subigat in suum obsequium. Monendi ergo sumus, nunquam in mundo tranquillum fore Christi regnum: ne ubi pugnandum erit, quasi ad rem insolitam trepidemus. *Rom. 15. vers. 16.*

26. *Ad-*

26. *Adversus Dominum & Christum ejus.*] Hoc verbo docet Spiritus, eos omnes qui Christo subjici recusant, bellum adversus Deum suscipere. Hoc quidem ipsi sæpe non cogitant: sic tamen res habet, quia Deus nonnisi in Filii sui persona regnare vult, ejus imperium à nobis excuti, quoties sumus Christo rebelles. quemadmodum pronunciat Dominus ipse apud Joannem, Quisquis non honorat Filium, neque Patrem honorat. Quare & millies profiteantur hypocritæ sibi nihil minus esse in animo, quam Deo bellum inferre, sentient Deum sibi professum hostem, nisi Christum cum suo Euangelio amplectantur. Duplex est hujus doctrinæ usus. Nos enim adversus omnes carnis terrores munit, quia minime timendum est, ut Deo sint superiores qui Euangelium oppugnant. Rursus cavendum est, ne piæ doctrinæ contemptu, adversus Deum efferamur in nostram perniciem.

27. *Convenerunt in hac urbe.*] Hoc vaticinium eventu fuisse comprobatum referunt, quo certius in ejus fidem recumbant. Sensus enim est, Domine, tu dixisti, & nos reipsa experti sumus verum esse. Revocant autem in memoriam quod quadriennio ante vel circiter gestum fuerat. Sic rerum, quæ prædictæ sunt, eventus ad fidei nostræ confirmationem applicare convenit. sed quia tunc longe aliter videri poterat res cessisse, quam Psalmus pronunciet, quando non frustra tumultuati erant hostes, nec irriti fuerant eorum impetus occiso Christo, & eorum violentia formidabili modo deinde grassata erat: hoc scandalum avertunt fideles: ac hostes nihilo plus potuisse dicunt, quam Deus statuerat. Ergo utcunque Christum morte extinctum putarent impii, ac jam inanes sibi triumphos canerent, fideles tamen agnoscunt frustra tumultuatos esse. Cæterum, quæri potest, cur Gentes & populos Israël nominet, quum unum esset corpus. Puto hic notari regionum varietatem, ex quibus ad diem festum Judæi confluxerant: acsi dictum esset, Judæos ex diversis locis oriundos, quasi concursu facto, aggressos esse Christi regnum, effectu tamen caruisse eorum furorem.

Sanctum filium tuum.] Idem est nomen apud Græcos, quod nuper Servum reddidi, quum fiebat Davidis mentio: *παῖδα* enim illi nunc Servum appellant, nunc Filium. David autem ideo sic vocatur, quia tam in regendo populo, quam in Prophetæ officio, fuit Dei minister. In Christi autem persona melius quadrat Filii nomen: nisi forte cui magis placeat, Lucam in significatione ambigua vocis, voluisse ad similitudinem alludere quam habuit David cum Christo. Nominatim dicitur Deus Filium suum unxisse, ut in ipsum vere competat quod in Psalmo habetur: ungendo enim eum, consecravit Deus in Regem. Simul tamen notandum est quale fuerit unctionis genus: scimus enim non visibili oleo, sed Spiritu sancto fuisse unctum.

28. *Ut facerent.*] Quorsum hoc dicatur, jam exposui: adeo scilicet illa conspiratione non eversum fuisse Christi regnum, ut tunc vere effloruerit. Hic tamen continetur insignis doctrina, Deum arcano suo consilio sic moderari omnia, ut per impios etiam exequatur quod statuit. Non quod sponte illi manus ad tale ministerium præbeant, sed quod eorum consilia & conatus retrorsum agit: ut distincte hinc æquitas & summa rectitudo, inde scelus & iniquitas appareat. Qua de re plenius tractavimus capite secundo. Obiter hic discamus sic considerandam esse nobis Dei providentiam, ut sciamus summam & unicam esse moderatricem omnium quæ in mundo aguntur: freno ejus diabolum & omnes impios cohiberi, ne quid nobis noceant: quum maxime insultant, non tamen solutos esse, ut faciant quicquid libuerit: sed aliquatenus modo laxari illis frenum, quoad expedit ad nos exercendos. Qui solam Dei præscientiam agnoscunt, non autem fatentur omnia geri ejus arbitrio, facile coarguuntur his verbis, Quod Deus præordinaverit fieri quod factum est. Imo Lucas non contentus *consilii* nomine, *manum* quoque expressit: improprie id quidem, sed ut clarius ostenderet, non tantum gubernari Dei consilio rerum eventus, sed virtute etiam manuque ipsius temperari.

29. *Et nunc, Domine.*] Recte ad se extendunt quod de Christo citarunt: quia non vult ab Euangelio separari: imo quicquid molestiæ infertur suis membris, in personam suam transfert. Petunt autem ut Dominus hostium sævitiam reprimat: sed non tam id sua causa, ut quiete & sine molestia vivant, quam Euangelii propagandi studio. Neque enim optabilis fuit illis vita, quam deserta vocatione in otio consumerent. Addunt enim, *Da servis tuis, Domine, ut confidenter loquantur.* Cæterum, notanda est hæc loquutio, ut Dominus minas respiciat. Nam quum ejus proprium sit munus superbis resistere, & eorum dejicere supercilia: quo insolentius se jactant, non dubium quin magis provocent in se iram Dei, & quin Deus ipse tanta indignitate offensus, remedium afferre velit. Sic Ezechias ut opem *Iesa. 37.*
in rebus extremis impetret, arrogantiam Sennache- *v. 14, 17.*
rib & atroces minas in medium profert. Quare, hostium crudelitas & contumeliæ, studium precandi in nobis potius excitent, quam debilitent nobis animos, quominus in officii nostri cursu pergamus.

Da servis tuis.] Quum tantopere hostes irritasset miraculum unum, quomodo sancti homines nova quotidie fieri optant? Hinc ergo colligimus quod jam attigi, tanti esse illis Dei gloriam, ut præ hac susque deque reliqua omnia habeant. Unum hoc spectant, illustrari miraculis Dei virtutem, quod piis semper est optabile, etiamsi rumpantur adversarii, & toti inferi rabiem ebulliant. Idem & de loquendi fiducia sentiendum est. Sciebant nihil minus ferre impios posse, quam liberum Euangelii cursum: sed quia vitæ doctrinam esse norunt, quam Deus vult publicari, quicquid accidat: ejus prædicationem, quia Deo grata est, aliis omnibus indubie præferunt. Cæterum docemur tunc rite ut decet à nobis agnosci Dei beneficia, si hac occasione ad precandum stimulamur, ut confirmet quod cœpit. Specimen heroicæ fortitudinis ediderant Apostoli: nunc rursum orant ut instruantur fiducia. Sic Paulus fide- *Ephes. 6.*
les rogat, ut sibi apertionem oris à Domino petant, *vers. 19.*
quum tamen ubique vox ejus personaret. Proinde, quo magis nos à Domino adjutos esse sentimus, discamus novos in posterum progressus petere: præsertim quum libera Euangelii confessio singulare sit ejus donum, assidue rogandus est, ut in ea nos retineat.

31. *Et quum precati essent.*] Jam narrat Lucas non modo exauditam fuisse hanc precationem à Deo, sed visibile signum è cælo datum esse, quo id testatum fieret. *Loci* enim concussio per se nihil profuisset: verum in alium finem tendit, ut fideles Deum sibi adesse sciant. Denique, nihil quam divinæ præsentiæ symbolum est. Fructus autem sequitur, quod omnes Spiritu sancto repleti sunt, ac majore donati fiducia. In hoc secundo membro magis insistere convenit. Nam quod tunc concussione loci virtutem suam testatus est Deus, rarum fuit & extraordinarium: quod autem ex effectu apparuit impetrasse discipulos quod petierant, hæc perpetua est orationis utilitas, quæ etiam nobis in exemplum statuitur,

32. Multitudinis autem credentium erat cor unum & anima una: & nemo quicquam eorum quæ possidebat, dicebat esse suum: sed erant illis omnia communia.

33. Et magna virtute reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Domini Jesu: magnaque gratia erat super omnes ipsos.

34. Nemo enim inter ipsos egens erat. Nam quotquot erant possessores agrorum vel domorum, vendentes afferebant eorum quæ vendita erant, pretia:

35. Et ponebant ad pedes Apostolorum. Distribuebatur autem singulis quantum cuique opus erat.

36. Joses autem cognominatus Barnabas ab Apostolis (quod est filius consolationis) Levita, Cyprius genere,

37. Quum illi esset ager, vendidit, & attulit pecuniam, posuitque ad pedes Apostolorum.

32. *Multitudinis.*] Hic tria laudantur: quod animis inter se conjuncti fuerint fideles: quod mutua fuerit inter eos bonorum communicatio: quod Apostoli in asserenda Christi resurrectione fortes & strenui fuerint. Dicit *cor unum* fuisse in multitudine: quia hoc longe præstantius fuit, quam si pauci homines mutuum consensum haberent. Antehac autem narravit crevisse Ecclesiam usque ad quinque millia. Quod ergo non parum est difficile, concordiam in tanto numero regnasse dicit. Et sane ubi regnum habet fides, animos ita conciliat, ut idem omnes velint & nolint. hinc etenim discordiæ, quod non regimur eodem Christi Spiritu. *Cordis* & *animæ* nominibus, satis notum est voluntatem indicari. Quia vero sæpe improbi in malum conspirant: ideo sancta fuit & laudabilis hæc concordia, quia viguit inter credentes.

Nemo quicquam eorum.] Hoc secundum est membrum: quod charitatem externis officiis coluerint. Qualis porro fuerit bonorum communicatio, mox videbimus. Hoc nunc in contextu Lucæ notare operæpretium est, quod præcedit interior animorum unitas tanquam radix, sequitur deinde fructus. Et sane hic ordo inter nos valere debet, ut sincero cordis affectu nos vicissim amemus, deinde ut charitas nostra in externos effectus se proferat. Nam & externa beneficentia nisi oriatur ex corde, nihili est coram Deo. Et frustra de recto affectu gloriamur, nisi in externis officiis appareat ejus testimonium. Subindicat etiam Lucas non fuisse concordes propriæ utilitatis respectu: quum divites liberaliter sua erogando, nihil minus quam lucrum captarent.

33. *Et magna virtute.*] Hoc tertium membrum ad doctrinam spectat. Significat enim Lucas, adeo non imminutum fuisse zeli fervorem in Apostolis ad prædicandum Euangelium, ut nova potius illis virtus accesserit. Quod solam Christi Resurrectionem nominat, est synecdoche: hæc enim pars pro toto Euangelio ponitur. Sed de sola resurrectione ideo meminit Lucas, quia est veluti Euangelii complementum: deinde quod ejus causa nuper sustinuerant grave certamen, & eam ægerrime ferebant Sadducæi, qui tunc rerum potiebantur.

Magnaque gratia.] Significat non parum hoc valuisse ad doctrinæ propagationem, quod benigne pauperes juvando, apud alienos quoque gratiam acquirerent. Amabiles enim fuisse dicit, eo quod benefici essent. Itaque in his verbis, *Non erat quisquam egens inter eos*, est causæ redditio. Quanquam dubium non est quin probitas etiam & temperantia & modestia & tolerantia & aliæ virtutes, multorum flexerint animos ad benevolentiam. Postea qualis fuerit illa bonorum communicatio quam attigerat, latius exponit: quod scilicet agros suos ac domos vendiderint divites, ut pauperum inopiæ succurrerent.

34. *Nam quotquot erant.*] Quanquam universalis est loquutio, non tamen plus valet quam indefinita. Et certe probabile est fuisse multos qui possessiones suas non attigerint. idque ex contextu potest colligi. Nam mox quum de Jose loquitur, non dubium est quin memorabile præ aliis exemplum notare voluerit. Ergo omnes fecisse dicit, quod passim à multis fiebat: Neque hoc abhorret à communi Scripturæ usu. Deinde non intelligit fideles vendidisse quicquid habuerint, sed quantum exigebat necessitas. Amplificandi enim causa hoc dictum est, quod divites non ex annuo tantum agrorum proventu levarint fratrum inopiam, sed eousque fuisse liberales, ut ne agris quidem pepercerint. Hoc autem fieri potuit, etiamsi se non spoliarent in totum, sed aliqua ex parte reditus suos minuerent. Quod rursum ex verbis Lucæ colligere licet: nam finem hunc exprimit, Ut nemo egeret. Simul ostendit, adhibitam fuisse prudentiam: quia distribuebatur quantum cuique opus erat. Non ergo æqualis fuit bonorum partitio, sed moderata dispensatio, ne quis egestate ultra modum premeretur. Atque hoc forte titulo nominatim laudatur Joses, quod agrum vendiderit quem solum habebat. nam ita alios omnes vicit. Hinc apparet quid valeat illud, quod nemo sibi quicquam proprium esse duxerit, sed habuerint omnia communia. Neque enim sibi quisque privatim suum habebat, ut eo solus frueretur, aliis neglectis: sed prout necesse esset, parati erant in commune conferre. Jam vero plusquam ferrea nobis viscera esse oportet, quod non aliter hujus historiæ lectione afficimur. Tunc fideles de suo abunde largiebantur: nos hodie non contenti maligne supprimere quod in manu nostra est, aliena crudeliter rapimus. Illi simpliciter & bona fide suum proferebant: nos mille excogitamus obliquas artes, quibus omnia hinc inde fraudulenter ad nos trahamus. Illi ad pedes Apostolorum offerebant: nos sacrilega audacia, quod Deo oblatum erat prædari non veremur. Vendebant olim suas possessiones: nunc insatiabilis regnat emendi cupiditas. Tunc quod proprium erat singulis, commune agenis faciebat charitas: nunc tanta est quorundam inhumanitas, ut communem terræ habitationem, communem aquæ, aëris, & cæli usum pauperibus invideant. Quare hæc in pudorem ac dedecus nostrum scripta sunt. Quanquam pars hujus mali in ipsis pauperibus residet. Nam quum talis bonorum communicatio esse nequeat, nisi ubi viget pius consensus, regnatque cor unum & anima una: tantum in multis reperitur superbiæ, vel ingratitudinis, vel ignaviæ, vel rapacitatis, vel hypocriseos, ut benefaciendi studium non modo extinguant quantum in se est, sed facultatem prohibeant. Et tamen memoria tenenda est illa Pauli admonitio, ne benefaciendo fatigemur. *Gal. 6. vers. 9.* Cæterum quod hoc prætextu nostro tempore tumultuati sunt Anabaptistæ & fanatici homines, quasi nulla civilis debeat esse bonorum proprietas inter Christianos, hoc delirium breviter jam refutavi 2. cap. Nam neque hic universis legem præscribit Lucas, quam necesse habeant sequi, dum recitat quid egerint illi, in quibus singularis quædam Spiritus Dei efficacia se exeruit: nec sine exceptione de omnibus loquitur, ut possit colligi non fuisse pro Christianis habitos nisi qui sua omnia venderent.

CAP. V.

Cap. V.

Vir autem quidam, Ananias nomine, cum Sapphira uxore sua, vendidit possessionem.

2. Et subduxit de pretio, conscia etiam uxore sua: & partem offerens, ad pedes Apostolorum posuit.

* Vel, Spiritum sanctum.

3. Dixit autem Petrus, Anania, cur implevit Satan cor tuum, ut mentireris * Spiritui sancto, & subduceres ex pretio agri?

4. Annon manens tibi manebat, & venditus in tua erat potestate? Qui factum est ut in corde tuo hanc rem posueris? Non mentitus es hominibus, sed Deo.

5. Ananias auditis his sermonibus, cadens expiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui hæc audierant.

6. Porro juvenes qui aderant, collegerunt eum, & efferentes sepelierunt.

1. Quæ hactenus retulit Lucas, cœtum illum qui sub Christi nomen collectus fuerat, Angelorum magis quam hominum esse ostendebant. Illa quoque incredibilis erat virtus, quod se ultro spoliabant divites non pecunia tantum, sed etiam fundis, ut pauperibus succurrerent. Nunc vero ostendit, Satanam fraudem excogitasse qua penetraret in sanctum illum cœtum: idque tam præclaræ virtutis prætextu. Miros enim habet flexus hypocrisis, quibus se insinuet. Hac autem adoritur Satanas Ecclesiam Dei, ubi aperto Marte nihil proficit. Sed consilium Spiritus sancti hic maxime spectandum est. Testatum enim hac historia voluit, primo quam grata sit Deo cordis sinceritas, & quantæ abominationi fucum & pravam simulationem habeat: deinde quantopere illi probetur sancta puraque Ecclesiæ suæ politia. Nam præcipuum caput est pœna quam Deus Ananiæ uxorique ejus inflixit. Ejus gravitas ut horrorem tunc omnibus incussit, ita nobis testimonio est, perfidiam hanc non posse ferri à Deo ubi mentiendo sanctitatem, quæ nulla est, cum eo contemptim ludimus. Nam si post expensas omnes circumstantias, summam quærimus: non aliud crimen in Anania damnat Lucas, quam quod ficta oblatione Deum & Ecclesiam fallere voluit. Sed in hac fictione plura mala suberant: contemptus Dei, quem suæ pravitatis conscium non reveretur: sacrilega fraudatio, quia partem ex eo subducit quod sacrum esse Deo profitebatur: perversa vanitas & ambitio, quia posthabito Dei judicio, hominibus se venditat: infidelitas, quia hanc viam illicitam non aggressus esset, nisi Deo diffisus: pii sanctique instituti corruptio. ipsa porro hypocrisis magnum per se erat malum. Accessit huc quoque obstinata mentiendi audacia. Præclarum in speciem & memorabile erat factum Ananiæ, etiamsi dimidiam tantum partem agri sui dedisset. Neque hæc parva est virtus, hominem divitem ex æquo sua cum pauperibus
Prov. 15. vers. 8. partiri. sed abominabiles sunt Deo impiorum victimæ: nec quicquam illi gratum esse potest, ubi abest
Luc. 21. vers. 2. cordis simplicitas. Hinc fit ut duos asses à vidua oblatos pluris æstimet Christus, quam ingentes aliorum summas, qui ex magnis acervis erogant. Hæc causa est cur tam severæ ultionis exemplum Deus in Anania ediderit. Nunc singula persequamur.

2. *Posuit ad pedes Apostolorum.*] Vide quid ambitio facit. Pudet Ananiam non haberi unum ex optimis. quamvis ergo pecuniæ sit cupidus; ut famam acquirat inter homines, facultatum suarum parte se privat. Interea non cogitat se in Dei conspectu mentiri ac fallere, & Deum hujus mendacii fore ultorem. Ita fit ut pedes Apostolorum magis honoret, quam Dei oculos. Quo magis cavendum est, ne in recte agendo theatri plausum appetamus: nec vero frustra admonet Christus, utile esse, quum damus eleemosynam, nescire manum sinistram quid faciat dextera.

3. *Dixit autem Petrus.*] Unde Petro comperta erat fraus Ananiæ? Proculdubio ex revelatione Spiritus. Significat ergo Lucas, Apostolos sustinuisse quodammodo Dei personam, ejusque vices functos esse. Quod si Dei Spiritus per os hominis mortalis ita præcise urget hypocritam, specioso alioqui virtutum colore fucatum; quomodo vocem ipsius Dei cum tubæ clangore reprobi sustinebunt, quum ad ejus tribunal ventum fuerit? Porro, sua interrogatione Petrus criminis atrocitatem designat, ubi dicit, *Cor* Ananiæ fuisse impletum à Satana. Nemo enim est cujus cor non pungatur stimulis Satanæ: obrepunt etiam singulis multæ tentationes, & in eorum animos penetrant: sed ubi Satan cor occupat, regnum, veluti expulso Deo, obtinet in toto homine. Hoc reprobi hominis signum, Satanæ sic addici, ut Dei Spiritus nihil loci habeat. Quod de mendacio sequitur, duplicem habere sensum potest: vel quod falso præ se tulerit Spiritum, vel quod in Spiritum mentitus sit. Et certe ad verbum est, *Spiritum mentiri*: sed quum Græcum verbum ψεύδεσθαι duplici accusativo jungatur, idque contextui melius conveniat; ego quoque huc magis inclino, reprehendi Ananiam, quod Spiritui sancto perfide illuserit. quod paulo post confirmat, exprobrans quod Deo non hominibus mentitus sit. Quo magis cavendum est, ne dominetur in nobis hypocrisis: cujus propria est ista improbitas, velle Deum fallere, & veluti cornici, ut proverbio dicitur, configere oculos. quod sine indigno ludibrio fieri non potest. Quare non immerito dicit Petrus, ubi hoc fit, cor à Satana esse possessum. Quis enim nisi omnis sanæ rationis expers, tam contumeliosus in Deum esse auderet? Ideo Petrus quasi de prodigio interrogat: quoniam horrenda est ejusmodi cæcitas.

4. *Annon manens*] Culpam exaggerat, eo quod nulla necessitate impulsus peccaverit. Nam quum nec hæc quidem satis justa sit excusatio, aliunde fuisse incitatum; quanto deterius est sponte ad malum ruere, & quasi data opera sibi accersere Dei vindictam? Cæterum, hinc colligimus, nulli fuisse impositam legem sua alienandi. Petrus enim liberam fuisse Ananiæ potestatem dicit tam retinendi agri, quam servandæ pecuniæ: quia in secundo membro *ager venditus* pro ipso pretio capitur. Ergo suum retinendo, fidelis nihilominus habitus fuisset. Unde patet, omnino phreneticos esse qui fidelibus licere negant quicquam habere proprium.

Non mentitus es hominibus.] Tametsi diversa est verborum syntaxis, non tamen dubito quin superiorem sententiam confirmet. Nam hypocritæ tot se involucris tegunt, ut putent sibi non esse cum Deo negotium. Nominatim vero sic Petrus loquitur, quia fucum Ecclesiæ fecerat Ananias. Atqui reputare debuerat, Ubi duo aut tres congregati Mat. 18.
sunt in Christi nomine, illic eum adesse præsidem: vers. 20.
nec secus in eo cœtu se gerere, quam si Deum oculis cerneret. Nam quum in Ecclesia regnare velit

9. *Ad tentandum Spiritum.*] Alia loquutione idem quod prius designat: nempe, quod irreligiose & contemptim ludebant cum Deo. Sed eos *tentasse* Spiritum dixit, quia fraudem suam secure composuerant, acsi Dei Spiritus non esset cordium cognitor. Nimiæ enim socordiæ fuit, quum alter alterum sceleris sui conscium faceret, quasi Deo excluso inter se pacisci. Tentari enim Deum Scriptura dicit; ubi vel sua illi potentia eripitur, vel detrahitur rerum omnium cognitio. Porro, *Spiritum* intelligit, qui Ecclesiam regebat per Apostolos. Nam quum dicit Christus, Spiritus veniens judicabit mundum, non aliam jurisdictionis speciem notat, nisi quam per Ecclesiæ ministerium exercet.

11. *Factusque est timor.*] Iterum repetit, pœnam unius fuisse omnibus documento. Sed hic nominatim duplicem timorem exprimit. Dicit *Ecclesiam* timuisse, quia fideles nunquam sic perfecte timent Deum, quin judiciis ejus admoniti, magis adhuc proficiant. Itaque quotquot olim pœnas impiis legimus fuisse inflictas, & quotidie infligi cernimus, toties nos Deus metu revocat à peccandi illecebris & licentia. Sic enim subinde cohibenda est caro: quia vix frenum unum illi sufficeret. Diversus fuit in extraneis timor, non qui eos perduceret ad sincerum usque Dei cultum, sed tamen qui cogeret Deo gloriam dare.

12. Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Solomonis.

13. Aliorum vero nemo audebat se illis adjungere: sed magnificabat eos populus.

14. Magis autem accrescebat multitudo credentium Domino, tam virorum quam mulierum.

15. Ita ut in plateas exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabbatis, ut venientis Petri vel umbra obumbraret aliquem illorum.

16. Conveniebat & multitudo vicinarum civitatum Jerosolymam, afferens ægros ac vexatos à spiritibus immundis: qui sanabantur omnes.

12. Redit ad miracula diversi generis quæ Euangelii magis propria sunt: nempe quibus non potentiam modo suam Christus testatur, sed etiam bonitatem: ut gratiæ suæ dulcedine homines ad se alliciat. Venit enim ut servet mundum, non ut damnet. Quod ergo sanantur infirmi, & liberantur alii à dæmoniis, hæc beneficia quæ præstantur corporibus, repræsentant spiritualem Christi gratiam: itaque sunt ex genuino ipsius officio, ut ita loquar. Formidabile illud signum quod editum fuit in Anania & Sapphira, quasi accidentale erat. Narrat Lucas miraculis auctam fuisse Ecclesiam: quia fidei subserviunt, ut diximus, alios præparando, alios confirmando. Unde rursum probatur, quod alibi monui, nunquam separanda esse à verbo miracula. Signorum multitudinem hinc demonstrat Lucas, quod ægroti passim in publicum afferebantur, ut sanitatem reciperent. Sic enim Euangelium Filii sui Deus illustrare voluit, præsertim inter initia: ut certo testatum esset Judæis, adesse illam omnium rerum instaurationem, quæ toties promissa fuerat, & in qua spes omnes suas esse sitas præ se tulerant. *Grabbatos*, satis notum est, lectulos fuisse in quibus meridiari solebant veteres. Quoniam facilior erat eorum exportatio, illic ægrotos locabant.

Et erant omnes unanimes.] Significat, certis horis convenire solitos, non modo precum & doctrinæ causa, sed ut alios lucrifacerent Domino, prout se occasio dederat. Domi enim suæ quisque degebat, sed illic habebant suos conventus, ut certe nullum Ecclesiæ corpus aliter stare potest. Nam si quisque sibi privatim doctor esse velit, ac seorsum precari: nulli autem sint publici cœtus: quamlibet præclare instituta fuerit Ecclesia, collabi & mox pessum ire necesse erit. Dicit fuisse *unanimes*, ut sciamus sponte omnes coluisse eum ordinem, neminem fuisse refractarium, qui publico cœtu neglecto, intra privatos parietes se teneret. In quo non modestiæ tantum specimen exhibebant, sed etiam constantiæ. Non enim hoc periculo carebat, quum locus esset tam celebris. Quo majori laude dignus fuit omnium consensus ad discrimen subeundum.

13. *Aliorum vero nemo.*] Hic secundus fuit miraculorum fructus, quod infideles tam insigni Dei potentia convicti, non audent Apostolos contemnere, quin potius Ecclesiam revereri coguntur. Videri tamen absurdum illud posset, quod miraculis territi Deum & populum ejus fugiunt. Respondeo, sua culpa fuisse impeditos, ne accederent. Neque enim dubium est, quin miraculis nos ad se Deus invitet. Ergo quicunque eousque non proficiunt, ut Dei gratiam, quæ illic relucet, cupide exosculentur, illis obstat mala conscientia. Est tamen hic aliquis fructus, quod Deus aliquem metum illis extorquet: quanquam hoc non tantum miraculis ascribit Lucas, sed potius omnia simul complectitur quæ ad Ecclesiæ dignitatem augendam facere poterant. Sic enim composita erant omnia, ut divina quædam majestas illic refulgeret: nam ab aliis non secus differebant, quam Angeli ab hominibus. Est enim in sancta disciplina & in sincero pietatis cultu arcana quædam σεμνότης, quæ malos etiam invitos constringat. Sed qualis ea sit, hodie nescimus: quin potius profana male vivendi licentia nostra cum Euangelio reddimus contemptibiles. Pœna etiam Ananiæ & uxoris non parum valebat terrendis impiis, ne temere prorumperent in eorum cœtum, ubi Deus tam severum vindicem se ostenderat. Notandum tamen est, medios homines hic designari, & qui ex pessimis non erant. Fuerunt enim tunc permulti Jerosolymæ, quos nulla prorsus vel signorum, vel Angelicæ piorum sanctitatis reverentia tangeret. Moderatos ergo homines intelligit Lucas, in quibus suberat aliquod timoris Dei semen: quales hodie videmus quosdam, quos mundi quidem vanitas retinet, ne Christi jugum suscipiant: sed quia illis divinum aliquid subolet nostra doctrina, religio illis est eam contemnere. Simul tamen apparet quam exitialibus laqueis detineat Satan omnes Christi Spiritu vacuos, ut non solum sibi consulere metuant, sed consulto fugitent oblata in salutem remedia. Vident & probant quæ & sancta & utilia sunt, & tamen vel in deteriora feruntur, vel in cœno suo torpent.

15. *Venientis Petri umbra.*] Hoc prætextu abutuntur Papistæ, non modo ut ficta miracula commendent, quæ ad Martyrum sepulchra fieri dicunt: sed ut reliquias nobis suas venditent. Cur potius, inquiunt, sanandi virtutem habuit Petri umbra, quam habebit sepulchrum, aut vestis, vel etiam ossium tactus? Respondeo, non protinus rectum debere censeri, quod à rudibus & paræ fidei ignaris factum esse narrat Lucas. Certior tamen in promptu est refutatio. Nam hac virtute ideo prædiri fuerunt Apostoli, quod Euangelii ministri essent. Quatenus ergo ad promovendam Euangelii fidem intererat, hoc dono usi sunt: imo Deus vim suam non

minus in illorum umbra, quam ore exeruit. In miraculis de quibus garriunt Papistæ, adeo nihil affine est, ut sint omnia potius contraria. Hic enim finis est, ut mundus à Christo abductus, ad Sanctos transfugiat.

17. Surgens autem summus Pontifex, & omnes qui cum eo erant, hoc est, secta Sadducæorum, repleti sunt zelo:

18. Et injecerunt manus in Apostolos, posueruntque eos in custodiam publicam.

19. Angelus autem Domini nocte aperuit januam carceris, & educens eos, dixit,

20. Ite, & stantes loquimini in templo populo omnia verba vitæ hujus.

21. Hoc audito, sub auroram ingressi sunt in templum, & docebant. Adveniens autem summus Pontifex, & qui cum eo erant, convocarunt Concilium, & totum Senatum filiorum Israël: & miserunt in publicum carcerem, ut adducerentur.

22. Ministri autem quum venissent, non invenerunt eos. Itaque reversi, nunciarunt, dicentes,

23. Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ad januam: aperto autem carcere, neminem intus invenimus.

24. Ubi audierunt hos sermones, summus Pontifex, & præfectus templi, & Sacerdotes anxii erant super his, quidnam hoc esset.

25. Porro, quidam adveniens, nunciavit illis, dicendo, Ecce, homines quos posueratis in carcerem, stant in templo docentes populum.

26. Tunc abiens præfectus cum ministris, adduxit eos sine vi. timebant enim populum ne lapidarentur.

17. Hactenus narravit Lucas, auctam fuisse Ecclesiam hominum numero, magnifice ornatam variis dotibus, miraculis excelluisse, floruisse denique illic modis omnibus Christi regnum: nunc incipit narrare, his de causis accensam fuisse impiorum rabiem, ut de integro violentius sævirent. Unde colligimus, quam cæco furore impellat eos Satan, quando conspicua Dei virtute adeo non terrentur, ut audacius majoreque impetu ruant, ac se projiciant quasi ad cælum ipsum evertendum. Hæc tanta cæcitas, ut est horribilis Dei ultio, monere omnes debet, ut se mature Deo subjiciant, ne & ipsi spiritu vertiginis correpti, dum impingunt contra Dei manum, ab ipsa conterantur. Sciamus interea, Deum sic velle Ecclesiam suam bonis spiritualibus augere, ut tamen vexari ab impiis permittat. Ergo nos semper ad certamen paratos esse oportet. Neque enim dissimilis est hodie nostra ratio. Præcipue agnitio donorum Dei, quibus se nobis adesse testatur, animosos reddere nos debet, ne terreat nos impiorum furor & audacia. Nam hæc consolatio est non vulgaris, quum scimus Deum nobis adesse.

Qui cum eo erant] Eos intelligit qui summo Pontifici conjunctiores erant, quorum uti consilio solebat, & quos habebat ex toto ordine quasi selectos, non judicio quidem, sed factionis suæ amore & studio: ut tunc absque pudore hostiliter inter se certabant. Porro, Lucas iterum repetit, Sadducæos fuisse, penes quos tunc rerum omnium potestas erat: ut sciamus totam Ecclesiæ gubernationem horrenda vastitate tunc fuisse confusam, quum talis secta dominari potuerit. Sed in hoc scilicet extremum probrum Deus Synagogam demergi passus est, postquam inde Ecclesiam suam segregaverat, quo haberent minus excusationis, qui spreto Euangelio, manerent in tali colluvie. Interea quid porcos istos impulit, quos nulla futuræ vitæ cura tangebat, nisi mera ambitio & libido retinendæ quam occupaverant dominationis?

Repleti sunt zelo.] Verbum Græcum retinere malui (præsertim quum sit alioqui satis tritum) quam Æmulationem reddere. Generaliter enim de perverso ac violento impetu loquitur, quo feruntur & ardent hypocritæ ad suas superstitiones asserendas. Unde apparet quid valeat hominum zelus coram Deo, & quam mereatur laudem, ubi ratione & prudentia non regitur: hoc est, ubi Spiritum Dei non habet ducem. Hodie videmus diabolico furore percitos, qui præ aliis devoti haberi volunt, grassari immaniter ad fundendum innoxium sanguinem. Interea tamen notemus non de inconsiderato zelo hic agi, qualem in multis Judæis Paulus fuisse prædicat, sed potius intelligimus fervidum & effrenem impetum. Quamvis enim sibi male conscii sint reprobi, qui scientes oppugnant pietatem: fallaci tamen zeli specie se decipiunt, quia justum sit rebus novis occurrere. Ita hodie fere in toto Papatu solo zeli nomine sese venditant: quum tamen zelotæ sint ventris sui. Sed ut demus verum esse quod obtendunt, quid hoc ad excusandum sævitiæ ardorem quo eos impellit sua cæcitas? quasi vero hæc summa sit virtus, frena iracundiæ suæ laxare ad vindicandum quicquid displicet. Atqui hoc ordine prius erat, habere boni & mali discrimen, ne temere quicquam improbetur.

19. *Angelus autem Domini.*] Eduxit Apostolos Dominus ex carcere, non quod prorsus liberatos vellet ex manu hostium: postea enim retrahi iterum ipsos, virgisque cædi passus est. Sed hoc miraculo testatum esse voluit, in manu tutelaque sua ipsos esse, ad fidem Euangelio suo asserendam: partim ut nova inde confirmatio Ecclesiæ accederet: partim ut impiis tolleretur omnis excusatio. Quare non semper sperandum est, ac ne optandum quidem, ut Deus nos à morte eripiat: sed contentos hoc uno esse decet, vitam nostram ejus manu protegi quatenus expedit. Quod Angeli opera ad hoc utitur, id facit ex ordinario suo more: nam passim in Scriptura testatur, Angelos beneficentiæ erga nos suæ ministros esse. Neque ea est inanis speculatio. Est enim hoc utile nostræ infirmitatis subsidium, quod scimus non modo Deum curam habere nostri, sed spiritus etiam cælestes pro salute nostra excubias agere. Deinde non vulgare hoc divini erga nos amoris pignus, quod creaturæ omnium nobilissimæ ad salutem nostram curandam ordinatæ sunt. Nocte autem Angelus carcerem aperit: quia miraculum coram impiorum oculis edere nolebat: quanquam editum vellet ex eventu ipso agnosci.

20. *Loquimini in templo.*] Hic est liberationis finis, ut strenue operam suam impendere pergant in Euangelio prædicando, & animose lacessant suos hostes, donec fortiter occumbant. Tandem enim peracto suo cursu, quiescente Dei manu ad mortem tracti sunt. Sed nunc Dominus illis carcerem aperit, ut liberi sint ad munus suum exequendum. Id observatu dignum est, quia plerosque videmus, si evaserint ex aliqua persequutione, obmutescere in poste-

posterum, quasi erga Deum defuncti sint: alii etiam viam sibi faciunt Christi abnegatione. Dominus autem suos liberat, non ut cessent ab incepto cursu, sed magis ut in reliquum tempus plus fervoris concipiant. Poterant quidem objicere Apostoli, Satius est silere ad tempus, quando verbum absque periculo non sumus facturi. Nunc capti tenemur ob unam concionem, quanto magis posthac inflammabitur hostium rabies, si viderint nullum nos finem facere? Sed quia vivendum Domino & moriendum esse norunt, non detrectant mandatum. Ita, quas nobis Deus partes injungat, semper respicere convenit. Multæ sæpe occurrent quæ animos nostros debilitent, nisi simplici Dei mandato contenti, officio nostro instemus, successum illi commendantes.

Verba vitæ hujus.] Insigne Euangelii elogium, quod vivifica sit doctrina, salutem hominibus afferens. Patefit enim illic nobis Dei justitia, & Christus
Rom. 1. vers. 17. illic se nobis offert cum sacrificio mortis suæ, cum Spiritu regenerationis, cum divinæ adoptionis arrha. Atque hoc nominatim Apostolis dicitur, ut animosius quævis certamina pro Euangelio subeant, quando audiunt se æternæ salutis ministros esse. Demonstrativum apponitur, majoris certitudinis causa: ac si vitam digito monstraret Angelus: ut certe non procul quærenda est ubi verbum habemus in ore & in corde. nisi forte per hypallagen quispiam accipere malit, *verba* vitæ hujus, pro *hæc verba*: quod non rejicio. sed tamen prior ille sensus magis placet. Erat enim nova Christi revelatio, in quo vitam habebant præsentem.

21. *Adveniens autem summus Pontifex.*] Totum concilium nunc advocat Pontifex, ne si honorem sectæ suæ deferens, alios prætereat, par non sit oneri sustinendo. Metu igitur ad convocandam multitudinem impellitur. Sedulo tamen & exacte juris formam retinet. Vocantur *Seniores*, penes quos regimen erat, ut nihil nisi de concilii sententia & auctoritate agatur. Ex talibus initiis quis non sperasset moderatum exitum? Et certe quemcunque possunt colorem obtendunt, ne vi & tyrannide videantur opprimere veritatem. Sed quum audiunt, docere in templo Apostolos, utcunque sciant non fraude humana exiisse, sed miraculo, non desinunt institutum suum persequi. Unde apparet cum morum impietate & Dei contemptu horribilis vesania. Ergo nunquam speciosi juris prætextus sic tegunt hypocritas, quin malitiam tandem suam prodant. Ex omnibus circumstantiis certo colligere debent, esse Dei opus quod carcer apertus fuit: palam tamen adversus Deum furere non dubitant. Hæc tempori etiam nostro conveniunt. Scimus quam superbe suum illud axioma Papistæ jactent, Legitimis conciliis obediendum esse, quia Ecclesiam repræsentent. Legitima porro nominant & haberi volunt in quibus nihil deest ad externam formam. Atqui tale hoc erat de quo hic refert Lucas: quod tamen coactum fuisse scimus ad extinguendum Christi nomen. Quamvis enim fraude, vel ambitu, vel aliis malis artibus tunc Sacerdotes ad honorem obreperent, vel etiam pretio & mutuis cædibus perrumperent: ipsa tamen Sacerdotii dignitas adhuc durabat, Christo nondum patefacto. Erat in Seniorum consessu, Ecclesiæ repræsentatio: verum ubi non quæritur Dei veritas, tota externa species nihil est quam mera larva. Frustra igitur Papistæ sub umbra hujus clypei abominationes suas tegere conantur. Quia non sufficit eos congregari qui Ecclesiæ præsunt, nisi hoc fiat in Christi nomine. Alioqui quum usitatum sit Satanæ artificium, se transfigurare in Angelum lu- 2 Cor. 11. vers. 1, 4.
cis, dabimus illi quam potest optare aptissimam latebram sub Ecclesiæ titulo.

26. *Adduxit eos sine vi.*] De præfecto templi aliquid prius dictum est. Neque enim mihi probabile est permissum fuisse Judæis præficere templo quem vellent: sed constitutum fuisse à Præside provinciæ, qui templi custodiæ præesset. Dicit autem adductos fuisse *sine vi*, hoc est, non violenter attractos: ne seditio excitaretur. Ita quum Deum non timeant nec revereantur, sibi ab hominibus metuunt. Modestia quoque Apostolorum in eo se ostendit, quod quum septi sint magno hominum numero, patiuntur tamen à ministris se deduci, ne sint tumultus auctores.

27. Adductos autem eos stiterunt coram concilio: & interrogavit eos summus Pontifex,

28. Dicens, Annon præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine hoc? Et ecce, replevistis Jerosolymam doctrina vestra, vultisque adducere super nos sanguinem hominis hujus.

28. Duo crimina summus Pontifex objicit Apostolis. Nam quia concilii decreto non paruerint, inobedientiæ & contumaciæ eos accusat. In secundo membro malam conscientiam prodit, vel saltem privatum se magis negotium, quam causam publicam agere demonstrat. Conqueritur enim quod mortis Christi invidiam in Sacerdotes & Scribas transferre velint Apostoli. En itaque quid eos urat, quod impiæ cædis ultionem ac pœnam timent. Prætexit quidem initio doctrinam: sed ex fine colligere licet, de doctrina non esse adeo sollicitum. Interea seditionis accusat Apostolos: nam pro confesso sumit, Christum jure occisum fuisse. Præcipuum tamen accusationis caput est, quod inobedientes fuerint Sacerdotum edicto. Summo Pontifici non obtemperare, capitale erat: quanto itaque magis spernere totum ordinem? Sed non reputat Pontifex quid Deo & Ecclesiæ vicissim præstare debeat: quasi potestatem habeat legibus omnibus solutam, ea ad tyrannidem abutitur. Quemadmodum hodie nobiscum agit Papa. Nam quum sibi effrene imperium arroget, non dubitat nos pro schismaticis damnare, simulac sua decreta repudiari à nobis videt. Arripit enim istas sententias, Qui vos Luc. 10. vers. 16.
spernit, me spernit: & inde consequentiam deducit, nos esse Deo rebelles. Atqui, ut audiatur tanquam Christi legatus, ipsum ex Christi ore loqui oportet. Nunc quum palam Satanæ ministium agat, ex Christi nomine auctoritatem sine pudore & sine colore mutuatur. Ipsa etiam loquendi forma qua utitur Pontifex, argumento est, quam supina sit quidvis audendi licentia in spiritualibus tyrannis, qui dominationem sibi usurpant verbo Dei non subjectam. *Præcepto*, inquit, *præcepimus*. Unde tam præcisus rigor, nisi quia sine discrimine excipiendum putant quicquid jusserint?

29. Respondens autem Petrus & Apostoli, dixerunt, Obedire oportet magis Deo quam hominibus.

30. Deus Patrum nostrorum excitavit Jesum, quem vos suspendentes in ligno, interemistis.

31. Hunc Deus Principem & Servatorem exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum.

* aut, rebus. 32. Nosque ejus testes sumus de iis * verbis: insuper & Spiritus sanctus, quem dedit Deus obedientibus ipsi.

33. His auditis dissecabantur, & volebant occidere ipsos.

29. Hæc summa est defensionis: Deum hominibus præferre licet, imo necesse est. Deus nos jubet Christo reddere testimonium: ergo frustra silentium nobis imperatis. Cæterum, quando locum habeat hæc sententia, Deo magis obediendum esse quam hominibus, supra cap. 3. exposui. Sic Deus nobis homines præficit cum potestate, ut suum sibi jus integrum retineat. Eatenus ergo iis qui præsunt mos gerendus, ut non violetur Dei imperium. Ubi legitimus est potestatis usus, intempestiva est Dei & hominis comparatio. Si fidelis Pastor ex Dei verbo jubeat ac vetet, frustra objicient præfracti homines, Deo esse obediendum. Vult enim Deus per hominem audiri. Imo homo nihil aliud est, quam Dei organum. Si Magistratus rite officio suo fungatur, præpostere illum cum Deo quispiam committet, quum nihil habeat dissentaneum. Quin potius tunc valet diversa regula, Ut Deo obsequamur, parendum esse ejus ministris. eadem in parentibus & dominis ratio. Verum, simulatque à Dei obedientia nos abducunt præfecti, quoniam sacrilega audacia cum Deo confligunt, cogendi sunt in suum ordinem, ut Deus cum sua auctoritate emineat. Tunc evanescunt omnes honorum fumi. Neque enim honorificis titulis dignatur homines Deus, qui suam gloriam obscurent. Ergo si pater gradu suo non contentus, summum Patris honorem Deo eripere tentat, nihil aliud est quam homo. Si Rex aut Princeps, aut Magistratus eousque se extollit, ut Dei honorem ac jus minuat, non nisi homo est. Idem & de Pastoribus sentiendum. Qui enim munus suum transgreditur, quia Deo se opponit, spoliandus est honoris sui titulo, ne sub larva decipiat. Præclarum est Pastoris munus, magna Ecclesiæ dignitas: verum ne quid Dei potestate Christique magisterio derogetur. Unde colligere promptum est, ridiculam esse Papæ jactantiam, qui dum pedibus calcat totum Christi regnum, & palam adversus Deum insurgit, vult tamen sub Dei nomine latere.

30. *Deus Patrum.*] Ad hypothesin descendunt, ut se non temere pro nihilo duxisse ostendant, quod sibi à Sacerdotibus mandatum fuerat. Neque enim, ut jam dixi, locum habet Dei & hominum comparatio, nisi quum aliquid est contrarium. Hinc ergo probant se Dei timore cogi ad repudiandum Sacerdotum mandatum: quia quod ii vetant, Deus jubeat. Primo itaque loco dicunt, Christum fuisse à Deo *excitatum*, vulgari Scripturæ more. Passim enim occurrit hæc loquutio, Excitatos fuisse à Deo Prophetas, vel Judices, vel alios ministros, quibus ad magnum aliquod opus uti decrevit: quod tantundem valet atque imbecillam esse quamlibet naturæ præstantiam, nisi peculiaribus donis eos Deus instruat, quibus eximium aliquod vel præclarum munus injungit. Forte etiam alludunt ad celebrem
Deut. 18. illum Mosis locum, quem in prima sua concione
vers. 15. Petrus citavit. Nominatim *Deum Patrum* aucto-
*supra, 3. rem citant, ut testentur se novam religionis formam
vers. 22. minime inducere, aut novitium aliquem Deum obtrudere populo. Diluenda enim erat calumnia qua se gravari sciebant: quasi à Lege ac Prophetis populum abducere tentarent. Non quod cultum quemlibet à Majoribus receptum probent, sicuti profani homines hoc solo argumento contenti sunt, Patres ita docuisse, nihil se agere nisi ex more institutoque Majorum: sed hic Apostoli *Patres* intelligunt, quibuscum fœdus suum Deus pepigerat, qui rectam puramque doctrinam sequuti erant, qui salutis promissionem vera fide amplexi erant, qui denique originem ducebant à cœlesti Patre, & qui per Unigenitum erant communes Dei filii una cum suis posteris.

Quem vos.] Hoc membro manifestos esse Dei hostes coarguunt Apostoli, qui sibi tanquam Ecclesiæ præsulibus, summum haberi honorem volebant. Unde sequitur, indignos esse qui vel minimum auctoritatis habeant. Quanquam simul est occupatio, signum fiduciæ, ubi ultro & libere prædicant quod illi pudendum ducebant: ne scilicet videatur quicquam imminutum de Christi gloria, quod ignominiosam in cruce mortem pertulit. acsi dictum esset, Vos quidem eum interemistis: nec simplex mors aut vulgaris, sævitiæ vestræ satis fuit; suspensus enim fuit in ligno. Sed neque mors extinguere ejus virtutem, nec dedecus illi à vobis inustum, ejus honorem abolere potuit. Firma igitur & rata manet Dei vocatio. Ergo sicut Sacerdotibus scelus ab illis admissum & impietatem exprobrant Apostoli: ita speciem probrosæ mortis qua affectus fuerat Christus, per concessionem exprimere anticipant, ne sceleris auctores quasi parta victoria exultent.

31. *Hunc Deus Principem.*] Quicquid ergo machineti sunt impii, non obstare Apostoli significant, quominus injunctum sibi à Patre munus Christus peragat. *Dextra Dei* pro Virtute hic capitur. Neque enim hic eadem est metaphora quæ prius cap. 2. & quæ alibi sæpe occurrit, quum dicitur Christus ad dexteram Patris evectus, sed hujus loci sensus est, Christum, qui manu hominum occisus fuerat, Dei virtute in sublime evectum esse, ut Angelis & hominibus imperet. Ac videtur cunctis Satanæ & mundi machinationibus tacite opponi: acsi diceret profectu carituras, quia nunquam ita alte transcendent, ut impediant Dei manum, qua & jam potenter operatus est in Filio unigenito, neque unquam desinet. Finis tamen simul additur, ut sit Dux & Servator. nam Deus quoties spem salutis dabat populo, promittere solebat Principem aut Regem, per cujus manum omnia in integrum restitueret. Hunc Principatum Apostoli testantur Christo datum esse. Altero tamen epitheto clarius exprimunt ejus officium. Summa est, Christum in summo honoris gradu collocatum esse, ut populum Dei gubernet: neque id modo, sed ducem salvificum vel salutis auctorem præstet.

Ad dandam pœnitentiam.] Modum hic ostendunt quo regnat Christus in populi salutem: quum scilicet ad pœnitentiam adducit suos, & peccatorum remissione cum Deo reconciliat. Porro his duobus contineri scimus totam Euangelii summam. Quare Apostoli non tantum hic in causæ suæ defensione insistunt, sed de Christi officio luculenter concionantur, ut aliquos etiam, si fieri potest, ex infestis pietatis hostibus lucrifaciant. Porro, quid valeat nomen *Pœnitentiæ*, prius dictum est: nempe, quod sit interior hominis ad Deum conversio, quæ se postea externis operibus demonstrat. Nam idem Spiritum regenerationis affert nobis Christus, ut nos intus renovet: quo novitatem mentis & cordis sequatur deinde nova vita. Quod si in Christum competit munus dandæ pœnitentiæ, sequitur non esse rem in hominis facultate positam. Et certe quum sit mirifica quædam reformatio, quæ nos facit novas creaturas, imaginem Dei in nobis reparat, à peccati servitute in obsequium justitiæ traducit, nihilo se magis convertere homines poterunt, quam seipsos creare.

Est

Eſt quidem pœnitentia, voluntaria converſio: ſed unde hæc voluntas, niſi quod Deus cor noſtrum mutat, ut ex lapideo fiat carneum: ex duro & præfracto flexibile: ac denique ex pravo rectum? Id autem fit, quum nos Chriſtus ſuo Spiritu regenerat. Nec vero hoc unius momenti donum eſt, ſed quotidie tota vita augeri oportet, donec plene adhæreamus Deo: quod tunc fiet demum, ubi carnem noſtram exuerimus. Eſt quidem hoc pœnitentiæ initium, quum homo, qui prius à Deo averſus erat, ſibi & mundo renuncians, novam vitam inſtituit. Sed quia viam ingreſſi, procul à meta diſtamus, aſſidue progredi neceſſe eſt. utrumque conſequimur Chriſti beneficio. Nam ſicut pœnitentiam in nobis incipit, ita & perſeverantiam donat. Hæc quidem ineſtimabilis eſt gratia: ſed parum prodeſſet, niſi conjuncta cum peccatorum remiſſione. Nam & hoſtes Dei nos primum invenit Chriſtus, & ſemper hærent in nobis vitia, quæ diſſidium inter nos & illum faciant: ut merito nobis infenſus ſit magis quam propitius. In eo autem juſtitia conſiſtit, ſi peccata nobis Deus non imputat. Ergo hæc poſterior gratia à priori disjungi nunquam debet. Quin potius mutilum erit & corruptum Euangelium, niſi duobus his membris conſtet: hoc eſt, niſi doceantur homines gratuita juſtitiæ imputatione ſe Deo reconciliari per Chriſtum, & regenerationis Spiritu refingi in novam vitam. Ita breviter tenemus, quomodo obtinenda ſit in Chriſto ſalus.

Eze. 11. vers. 19.

32. *Noſque ejus teſtes.*] Poſtquam teſtati ſunt profectam à Deo eſſe ſuam doctrinam, nunc ad alteram partem deſcendunt: ſe non loqui niſi à Deo juſſos, ne temere quicquam aggredi videantur. Fuit enim hæc quoque neceſſaria defenſio: ſicuti eſt omnibus Euangelii miniſtris. nempe, ut teſtatum faciant, nihil ſe proferre in medium, quod non à Deo acceperint. Deinde ad hoc ſe vocatos eſſe, ut docendi neceſſitatem effugere nequeant, quin Deo ſint rebelles. *Verba* hic pro rebus ſecundum phraſin Hebraicam poſuit Lucas. Quanquam ſi de ipſo ſermone accipere magis libeat, non repugno. Summa eſt, ubi à Deo producti ſunt teſtes, fas non eſſe tergiverſari quin promulgent quod ille præcepit.

Inſuper & Spiritus.] Ab effectu vocationem ſuam confirmant. Erat enim hoc quaſi ſigillum approbandæ eorum doctrinæ, quum Deus Spiritu ſancto credentes donaret. Siquidem hinc conſtabat, probari illi ac gratam eſſe Euangelii fidem. Quod dicunt, *obedientibus* ipſi, ego ad Chriſtum refero: acſi dictum eſſet, Qui in Chriſtum credunt, amplam à Deo referunt obedientiæ ſuæ mercedem. Vult ergo Deus Chriſto obediri: quare & noſtrum ea in re miniſterium illi placet. Quæri tamen poteſt, quum fidem habeamus ex Spiritus revelatione, quomodo hic dicatur poſt fidem dari. Reſpondeo, donum linguarum, prophetiæ, interpretationis, ſanationum, & ſimilia notari, quibus Eccleſiam ſuam tunc Deus ornabat. Sicuti & apud Paulum, ubi interrogat Galatas, ex Lege ne acceperint Spiritum, an ex auditu fidei. Ita illuminatio Spiritus fidem præcedit, quia ejus cauſa eſt: ſed poſtea aliæ gratiæ ſequuntur ad profectum: juxta illud, Habenti dabitur. Nos quoque ſi velimus novis ſubinde donis Spiritus ditari, fidei ſinum aperiamus Deo. Sed longe diverſum præmium hodie reportat noſtra incredulitas, quod bona pars Spiritu Dei deſtituta, nihil ſapit aut videt.

Galat. 3. vers. 2. *Mat. 13. vers. 12.*

33. *Diſſecabantur.*] Debuerant permoveri Sacerdotes, etiamſi ferreis eſſent cordibus: ſed rumpuntur. Unde colligimus, nihil valere aut proficere quaſvis rationes apud reprobos, ut in Dei obedientiam flectantur. Niſi enim Deus intus loquatur, externa doctrina nihil aliud quam aures verberare poterit. Efficere potuerunt Apoſtoli, ut hoſtes victi obmuteſcerent: ſed adeo non fuit domita vel correcta eorum ferocia, ut magis inſaniant. Simul tamen notanda eſt verbi efficacia: quia tametſi reprobos non mutat in melius, penetrat tamen in eorum corda, ut eorum conſcientias urgeat. Nam inde furor, quod ſe à judice ſuo premi ſentiunt. Libenter illuderent totum Euangelium: ſicuti nihil non agunt, ut poſſint illud pro nihilo ducere: ſed ineſt occulta quædam majeſtas, quæ omnes illorum delicias violenter diſcutit. Præſertim vero quum clangore tubæ ad Dei tribunal citantur, tunc rabies apparet.

34. Surgens autem quidam in concilio Phariſæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, pretioſus toti populo, juſſit pauliſper educi Apoſtolos foras.

35. Tunc dixit illis, Viri Iſraëlitæ, attendite vobiſipſis, quantum ad homines iſtos quid ſitis facturi.

36. Nam ante hos dies ſurrexit Theudas, dicens ſe aliquem eſſe magnum, cui conſenſit numerus hominum circiter quadringentorum: qui periit, & diſſipati ſunt omnes qui illi obedierant, redactique in nihilum.

37. Poſt hunc ſurrexit Judas Galilæus in diebus deſcriptionis, & abduxit populum multum poſt ſe: ille quoque periit, & omnes qui illi paruerant, diſſipati ſunt.

38. Nunc itaque dico vobis, Abſtinete ab his hominibus, & ſinite eos. Nam ſi ex hominibus eſt hoc conſilium vel hoc opus, diſſolvetur.

39. Sin vero ex Deo, non poteſtis diſſolvere: nequando etiam cum Deo pugnare reperiamini.

34. Jam narrat Lucas qualiter Dominus illum impiorum furorem diſſipaverit. Habebant in animo interficere Apoſtolos: Gamaliel ſe medium interponit, ut inſanam illam conſultationem abrumpat. Porro circumſtantias notat, ut ſciamus quomodo tantum vir unus potuerit contra multos. Dicit fuiſſe *Phariſæum*: quæ ſecta erat in præcipua æſtimatione, ut ſcimus. Dicit fuiſſe *in pretio* apud populum: illi autem populum timebant. Hinc fit, ut contra ejus ſententiam minus audeant. Ita plerumque Deus ſubitos terrores ex inopinato hoſtibus ſuis opponit, ad ſiſtendam eorum violentiam. Porro, jubet Gamaliel Apoſtolos ſecedere, ne majorem ex verbis ſuis audaciam concipiant. Neque enim veriſimile eſt, ideo ſic loquutum eſſe, quia probaret Euangelii doctrinam, vel ejus patrocinium ſuſcipere vellet: ſed quia alios omnes videt rabie accenſos, vir humanus & moderatus medio ſermone exceſſum illum temperat. Cæterum, ſiquis omnia rite expendat, indigna eſt homine prudenti ſententia. Scio quidem à multis haberi pro oraculo: ſed eos perperam judicare vel hinc ſatis clare patet, quod hoc modo abſtinendum eſſet ab omnibus pœnis, nec amplius ullum maleficium corrigendum. imo repudianda quælibet vitæ ſubſidia, quam ne momento quidem prorogare in arbitrio noſtro eſt. Vere quidem utrumque dicitur, Non poſſe ullis hominum ſtudiis diſſolvi quod ex Deo eſt: quod autem

Joan. 13. vers. 4.

eſt

est ex hominibus, minus firmum esse quam ut consistat. Sed hinc perperam colligitur, cessandum interea esse. Potius videndum est quid nobis Deus mandet: vult autem maleficia per nos coërceri. In hunc finem instituit Magistratus, eosque gladio armavit. In hunc finem Seniores Ecclesiæ suæ præfecit, qui in ordinem protervos cogant, nec patiantur impune grassari peccandi licentiam. Perperam itaque colligitur cessandum nobis esse, quia Deus per se ad mala tollenda sufficiat. Quanquam integrum consilium tale est. Admonet Gamaliel, ne bellum cum Deo suscipiant Scribæ & Seniores. Loquitur autem quasi de re dubia. unde apparet jam à fundamento eum nihil habere firmi: quando in causæ qualitate suspensus hæret, nec statuere audet, bonane an mala sit, sed tantum ad tempus differri jubet, donec melius de causa liqueat. In summa, Gamaliel ex veris principiis perversam consequentiam deducit: quia quod fidei tantum servire debet, ad externum officium & agendi rationem perperam accommodat. Ex opposito, hæc sit nostra Dialectica. Quod ex Deo est, etiam toto mundo invito, necesse est stare: ergo intrepide adversus quosvis Satanæ & hominum insultus consistere debet fides, quæ æterna Dei veritate fulcitur: etiamsi cælum ruat, in tuto est salus nostra, quæ Deum auctorem & custodem habet: quia regnum Christi Deus tuetur, nulla unquam vi everti poterit: quia in Deo fundata est Euangelii doctrina, utcunque eam oppugnent vel contefaciant homines, firma nihilominus manebit. Rursum, quantumvis satagant impii, nullosque non moveant lapides ut Ecclesiam perdant, quantumvis furiose oppugnent Christum & ejus Ecclesiam, non tamen prævalebunt: quia Dei proprium est, hominum consilia dissipare. atque hoc modo eorum temeritatem ulciscitur. Videmus fidei recte aptari utrumque membrum. Sed interea non est quod minus seduli esse debeant Christi servi in veritate asserenda: cur Ecclesiam sua ignavia collabi sinant: cur resides conniveant ad eorum improbitatem qui sursum ac deorsum omnia volvere conantur.

36. *Surrexit Theudas.*] Si fides habetur Josepho, hic veram historiæ seriem invertit Gamaliel. Narrat enim ille Judam Gaulanitem, ex oppido Gamala ortum, Quirinio, vel Cyrenio Proconsule, tumultuatum esse cum suis, ne census ageretur: Theudam vero, Cuspio Fado Procuratore, se venditasse pro Dei Propheta. Fadus autem à Claudio Cæsare in Judæam missus fuerat. Prior historia lib. 18. Antiquitatum refertur: altera autem vicesimo. Sed existimo Lucam, quum dicit, *post hunc extitit* Judas, non notare temporis ordinem, quasi posterior fuerit: sed quum duo exempla similia proferret Gamaliel, non habito temporis respectu, promiscue miscere potuit. Itaque particula *post*, tantundem valet atque Insuper vel præterea. Porro ne hæc quidem exempla quibus sententiam suam confirmat Gamaliel, præsenti causæ satis congruunt. nam quia non statim obviam itum est Judæ, multis cladibus occasionem dedit seditio ab ipso mota: & tandem manu & armis cohibitus fuit. Theudas etiam longe plus nocuisset, nisi Cuspii Fadi industria mature esset profligatus. Sed hoc tantum respicit Gamaliel, infaustos esse exitus, quum se temere ingerunt homines: idque fieri justa Dei vindicta. Cæterum, quia Deum recte monentem audire renuunt impii Sacerdotes, digni sunt quos frivolis rationibus obstupefaciat homo stulta perplexitate in diversa vacillans. Porro ex temporum supputatione colligere licet, duodecim ut minimum annos fluxisse à morte Christi, antequam Apostoli cæderentur. nam quinque annis, qui restabant ex Tiberii imperio, addendi sunt tres & dimidius, quibus regnavit Caligula. Fadus à Claudio in Judæam missus est non ante secundum vel tertium imperii annum. Rem gestam commemorat Gamaliel, non uno aut altero post die. Ergo conficitur illud quod dixi temporis spatium. Quo præstantior fuit Apostolorum constantia, qui quum post diuturnos labores obitos tam indignam mercedem reportent, non tamen franguntur, neque desinunt cursum suum persequi.

Aliquem esse magnum.] Alii codices habent, Dicens se esse aliquem: eodem tamen sensu. Nam se Prophetam jactabat, qui Jordanem, ad præbendum suis transitum, siccare posset. Interea videmus quam longe absit à recta cognitione Gamaliel, qui impostoribus & latrunculis confert sanctos Christi ministros: etsi postea verba mitigat, & in meliorem partem inclinans, in medio relinquit, an Deo auctore causam hanc susceperint. Dubitanter tamen loquitur, quia disquisitione submota tantum otio consulit. Hoc tantum in ejus sermone probandum, quod impios deterret ab impia audacia, quia nihil magis formidabile quam Deo adversari.

40. Paruerunt autem illi: & quum advocassent Apostolos, cæsis præceperunt ne loquerentur in nomine Jesu, & dimiserunt eos.

41. Illi ergo ibant gaudentes à conspectu concilii, quod digni essent habiti, qui pro nomine ejus ignominiam paterentur.

42. Et quotidie in templo & per singulas domos non cessabant docere & annunciare Jesum Christum.

40. *Cæsis præceperunt.*] Dicit receptum fuisse Gamalielis consilium: verberantur tamen Apostoli, & docere prohibentur. Hinc colligimus quanta fuerit hostium rabies, qui jam placati vel saltem mitigati, adeo tamen intemperanter se gerunt. Simul etiam apparet quam infeliciter cedant media consilia, in quibus posthabita Dei veritate tantum hominibus prospicitur. Impetrat quidem Gamaliel ut vitæ Apostolorum parcatur, sed interim contumelia afficitur Filius Dei in illorum persona: æterno silentio, quantum est in hostibus, sepelitur Euangelii veritas. Deus quidem hac ratione mirabiliter propagat verbum suum: consilium tamen illud pravum esse non desinit. Quod ideo notandum est, quia hodie plerique non leve se Deo obsequium præstare putant, si modo salvam relinquant vitam iis qui ob Euangelii doctrinam periclitantur, vel flectant ad lenitatem hostes alioqui sanguinarios: interea ad sceleratam Christi abjurationem eos adigere non verentur, cujus confessio longe coram Deo pretiosior est quam omnium hominum vita. sed quid facerent, qui omissa pietatis cura, humanitatis officio se apud Deum redimere volunt?

41. *Illi ergo ibant gaudentes.*] Non putandum est adeo stupidos fuisse Apostolos, quin dedecus sentirent, ac dolerent etiam mali sui sensu: neque enim naturam prorsus exuerant: sed quum reputarent causam, prævalebat gaudium. Ita dupliciter affectos esse oportet fideles, quoties persequutionem pro Euangelio sustinent: ut malorum quidem acerbitate pungantur, spirituali tamen gaudio tristitiam hanc superent. Nam mox retro vela flexissent, nisi novum vigorem dedisset ex gaudio nata alacritas. Non dubium, quin Petro mors quoque perinde suavis & jucunda fuerit, quam tamen Dominus ei acerbam fore testatur. Discamus ergo, cum dolore & anxietate luctandum esse, ut læti ad obeundam crucem pergamus, & nobis impositam feramus.

Quod digni essent habiti.] Hoc prima specie absurdum videri posset, quod honorem in dedecore constituit Lucas: sed hoc facit discrepantia inter mundum & Deum, ut quod maxime probrosum apud homines ducitur, coram Deo ejusque Angelis magna dignitate & gloria excellat. Scimus mortis genus quod Christus pertulit, fuisse prae aliis ignominiosum, & tamen in cruce nobilissimum triumphum egit: ita quum illi configuramur, merito possumus gloriari esse hoc insignis præstaotiæ, quod sumus coram mundo probrosi. Sic Paulus Christi stigmata prædicat. (Galat. 6. vers. 17.) Nam hic causa respici debet, quæ nos Filio Dei associat, qui non modo sua gloria dedecus mundi absorbet, sed contumelias, probra, & ludibria in summum honorem convertit. Quare non mirum est tam paucos ad ferendam crucem fortes & strennos inveniri, quia omnes fere carnis sensu obruimur: ignominiam vero Christi omnibus mundi triumphis præstare, vix centesimus quisque apprehendit, quæ unica est consolationis materia. Quo major in meditanda hac sententia est adhibenda sedulitas, nos hodie conformari Christi passionibus, ut gloriæ ejus socii & consortes simus.

42. *Non cessabant.*] Gaudio comes etiam accessit constantia. Unde enim fit ut nos frangat & exanimet persequutio, nisi quia nullus se ad Christum erigit, ut jam fructum victoriæ animo præsumens ad tolerantiam instigetur? Qui autem beatum se reputat quum pro Christo patitur, nunquam deficiet, quantumvis dura certamina obeunda sint. Ergo Apostoli verberibus quodammodo armati fuerunt, ut iotrepide ad mortem properareot. Væ ergo nostris deliciis, qui minima persequutione defuncti, quasi jam emeriti essemus milites, facem statim aliis resignamus.

CAP. VI.

IN diebus autem illis, crescente numero discipulorum, ortum est murmur Græcorum adversus Hebræos, quod despicerentur in ministerio quotidiano illorum viduæ.

2. Duodecim itaque advocata multitudine discipulorum, dixerunt, Non placet, * derelicto sermone Dei, nos ministrare mensis.

* vel, non præstat.

3. Dispicite ergo, fratres, viros ex vobis testatæ probitatis septem, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficiemus huic negotio.

4. Nos autem precationi & ministerio sermonis incumbemus.

5. Placuit sermo universæ multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide & Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochenum.

6. Hos statuerunt coram Apostolis: & precati, imposuerunt illis manus.

1. Hic refert Lucas qua primum occasione & quo consilio, deinde quo ritu creati fuerint Diaconi. Dicit autem, quum *exortum* esset murmur inter discipulos, hoc remedio sedatum esse, quemadmodum vulgari proverbio dicitur, Ex malis moribus ortas esse bonas leges. Posset autem mirum videri, quum tam præclarum sit hoc & Ecclesiæ necessarium munus, cur non sponte ab initio in mentem Apostolis veoerit Diaconos instituere, & cur Dei Spiritus noo illis dederit ejusmodi coosilium, quod nuoc tanquam coacti accipiunt. Verum quod accidit, & tunc fuit melius, & ad exemplum hodie quoque magis nobis prodest. Si de eligendis Diaconis loquuti essent Apostoli antequam ulla necessitas id flagitaret, minus propensum habuissent populum: visi fuissent laborem & molestiam fugere: non tam liberaliter multi in aliorum manus obtulissent. Ergo oportuit experimento convioci fideles, ut libenter Diaconos eligerent, quibus se videbant carere non posse: & quidem propria culpa. Nos vero ex hac historia primum discimus, oon ita statim formari posse Ecclesiam quin aliquid corrigendum restet, nec posse tantæ molis ædificium primo die sic absolvi, ut non aliquid ad perfectionem addi possit. Discimus præterea nullum esse tam sanctum & laudabile Dei institutum, quod non hominum vitio vel depravari vel minus utile reddi contingat. Miramur nunquam res in mundo tam bene esse comparatas, ut non semper mali aliquid bonis sit admixtum: sed hoc facit ingenii nostri pravitas. Erat ille vere divinus ordo quem Lucas prius retulit, quum omnium facultates Deo sacratæ, in commune distribuerentur: quom Apostoli, tanquam Dei & pauperum œconomi, eleemosyois præessent. Atqui paulo post exoritur murmur quod rationem istam conturbet. Hic illa, quam diximus, vitiositas hominum apparet, quæ nos non patitur bonis nostris uti. Simul observandum est Satanæ artificium, qui, ut donorum Dei usum nobis auferat, hoc assidue satagit ac molitur, ne purus & integer maneat: sed aliis incommodis permixtus, veoiat in suspicionem, postea in fastidium, ac tandem aboleatur. Verum Apostoli suo exemplo nos docuerunt ejusmodi Satanæ machiois minime cedendum esse. Neque enim murmure offensi, ministerium, quod Deo placere sciunt, tollendum statuunt è medio: sed remedium excogitant potius, quo tollatur offeosio, & retineatur quod Dei est. Sic omnino agere convenit. nam quicquid offendiculorum excitet quotidie Satan, prudenter cavendum est, ne salutaria alioqui instituta nobis excutiat.

Crescente numero.] Nihil magis optandum, quam ut Ecclesiam suam Deus augeat, ac undique quam plurimos aggreget ad suum populum: sed obstat ingenii nostri corruptela, ne quid omni ex parte sit beatum. Nam ex Ecclesiæ incrementis multa simul incommoda nascuntur. Nam difficile est in turbam non obrepere multos hypocritas, quorum non statim detegitur malitia, donec sua contagione gregis partem infecerint. Multi etiam improbi, protervi, dissoluti, fallaci pœnitentiæ prætextu se insiouant. Atque ut innumera alia taceam, nunquam inter multos tam facile convenit: sed pro morum varietate diversa sunt studia: ut vix unum & idem omnibus similiter placeat. Hoc scandalum facit, ut multi sibi deligere cupiant paucos Ecclesiæ loco, multitudinem fastidiant, vel etiam oderint. Verum nulla molestia, nullum tædium tanti esse debet, quin semper nobis cordi sit Ecclesiæ augmentum, quin propagare ipsam studeamus, quin foveamus, quantum in oobis est, cum toto corpore unitatem.

Græcorum murmur.] Hinc apparet non fuisse plene Spiritu Dei regenitos, quibus dissidii occasio est gentis & patriæ discrimen: nam in Christo neque Judæus est, neque Græcus. (Galat. 3. vers. 28.) proinde ista æmulatio carnem & mundum resipit. Quo magis videndum est ne quid tale unquam nobis obrepat. Aliud vitium sequitur, quod indignationem suam murmure declarant.

declarant. Porro an vera fuerit querimonia, incertum est. Nam quum Græcos *murmurasse* dicit Lucas, quod eorum viduis non habebatur honor, non quid re ipsa factum fuerit, sed quid senserint illi, refert. Fieri autem potest, quum Judæas præferrent Apostoli quia notiores erant, Græci suas falso putaverint contemni tanquam extraneas. Atque hoc magis probabile videtur. Nomen quoque *ministerii* bifariam exponi potest, active vel passive. Scimus enim initio Ecclesiæ delectas fuisse viduas ad diaconiam. Ego tamen potius existimo conquestos fuisse Græcos, quod minus benigne suis viduis subveniretur. Ita Ministerium erit quotidiana illa distributio quæ fieri solebat.

2. *Duodecim advocata multitudine.*] Quod non magis excandescunt Apostoli, tolerantiæ & æquitatis est: quod mature nascenti malo occurrunt, nec differunt remedium, prudentiæ est ac piæ sollicitudinis. Dissensio enim omnis ac simultas postquam vires collegit, vulnus est ad sanandum difficile. Ex convocatione apparet ordine & ratione gubernatam fuisse Ecclesiam, ut penes Apostolos esset auctoritas, cum plebe tamen communicarent sua consilia. Observandum etiam, discipulos poni pro fidelibus aut Christianis, in quibus impleri debet illud Isaiæ, Omnes edoctos esse à Deo. Item illud Jeremiæ, Omnes cognituros Deum à minimo usque ad maximum.

Non placet.] Græce habetur οὐκ ἀρεστόν. Quo nomine Græci nunc quod aliis præstat & tanquam melius præferendum est, nunc quodvis placitum designant. Ego Apostolos potius censeo quid utile sit referre, quam simpliciter quid decreverint. Cæterum, si non expedit hac cura ipsos involvi, jam videntur aliquam in eo culpam agnoscere, quod hactenus ministraverint. Et certe verum est illud, Prudentiæ usum esse patrem. Quare nihil absurdi erit, si dixerimus Apostolos, postquam experti sunt munus illud sibi non congruere, ab Ecclesia petere ut liberentur. Verum si qua erat culpa, necessitati magis quam illis imputari debuit. Neque enim cupide onus hoc arripuerant: sed quum alia ratio nondum extaret, se ultra modum gravari malebant, quam pauperes negligi. Cæterum, quum negant *æquum* esse relicto sermone Dei se occupari in curandis pauperibus, significant se utrique oneri sustinendo impares esse, ut alterutrum omittere necesse habeant. Perinde enim est acsi dicerent, Si vultis nostro ministerio frui in Euangelii prædicatione, liberate nos à cura pauperum, quia utrique muneri subeundo non sufficimus. Atqui videtur hoc intempestive ab illis dici, quia prius non reliquerant docendi provinciam, tametsi eleemosynis præerant. Respondeo, quum administratio confusa esset, sic fuisse implicitos, ut non possent toti in doctrinam incumbere, sicuti par erat. Munus ergo recusant quod à libera & solida docendi cura eos abstrahit. Neque tamen intelligamus eos penitus abjecisse pauperum curam, sed levationem quæsiisse, ut suo muneri intenti esse possent. Interea ostendunt verbi ministerium sic operosum esse, ut hominem prorsus detineat, neque aliis negotiis vacare sinat. Quod si rite perpensum fuisset, longe aliter distributa fuisset in Ecclesia ratio. Diaconiæ prætextu largas opes ingurgitarunt Papales Episcopi: interea variis negotiis se implicuerunt: quibus, si singuli decem haberent capita, vix sufficerent. Ea tamen est improbitas, ut Ecclesiam consistere negent posse, nisi in hac abysso demersam: nec se Apostolorum successores jactare desinunt, quum nihil magis contrarium esse appareat. Id quidem prudenter caverunt, ne mensarum cura occupati, suas delicias relinquere cogerentur. Quisque enim de propria mensa sollicitus, ab aliis vacationem sibi sumit. Verum, omissis illis, sententiam hanc in usum nostrum notemus. Scimus quam sancta res sit pauperum curam gerere. Quum ergo Euangelii prædicationem Apostoli præferunt, inde colligimus nullum hoc esse gratius Deo obsequium. Simul tamen difficultas monstratur, quum se duobus istis officiis pares esse negant. Nos certe illis non sumus præstantiores: proinde quisquis ad docendum vocatus est, Spartæ suæ ornandæ (ut est in proverbio) totum se addicat. Nihil enim magis proclive, quam ut in segnitiem labamur. Deinde caro speciosos prætextus suppeditat, ut se à munere suo abduci non statim sentiant qui se ea tra[illegible] negotiis involvunt. Quare, ut sibi instent ministri, hanc sententiam subinde memoria repetant, qua testantur Apostoli, quum ad docendi munus vocati sint, posthabendam sibi esse pauperum curam. Quam ergo excusationem habebunt profanæ occupationes, vel privati commodi gratia susceptæ, ubi cedit quod alioqui in parte non ultima divini cultus censetur?

3. *Dispicite ergo, fratres.*] Jam perspicimus quorsum creati fuerint *Diaconi*. Nomen quidem ipsum generale est, proprie tamen pro œconomis pauperum accipitur. Unde apparet quam licentiose Deo & hominibus Papistæ illudant, qui suis Diaconis non alias assignant partes, nisi ut patenam & calicem tractent. Certe longa disputatione opus non est, ut probetur nihil commune ipsos vel consentaneum habere cum Apostolis. Verum hac de re si plura volent lectores, ex nostra Institutione petere licebit. Cap. 8. Quod ad præsentem locum spectat: primum electio permittitur Ecclesiæ. Est enim tyrannicum, si unus quispiam ministros suo arbitrio constituat. Ergo hæc legitima est ratio, communibus suffragiis eligi qui publicum aliquod in Ecclesia munus obituri sunt. Præscribunt autem Apostoli, quales deligi oporteat: viros scilicet probatæ fidei, prudentia & aliis Spiritus donis præditos. Atque hoc inter tyrannidem & confusam licentiam medium est, ut nihil quidem agatur nisi ex consensu & approbatione plebis: Pastores tamen moderentur, ut eorum auctoritas instar freni sit ad cohibendos plebis impetus, ne ultra modum exultent. Interea hoc notare operæpretium est, legem imponi fidelibus, ne quem nisi idoneum præficiant. Deo enim non levem injuriam facimus, si fortuito quoslibet accipimus, qui domum ejus gubernent. Ergo adhibenda est summa religio, ne quis ad sacram Ecclesiæ functionem sumatur, nisi qui experimentum sui dederit. Numerus septenarius tantum ad præsentem necessitatem accommodatus fuit: ne quis mysterium aliquod subesse putet. Quod dicit Lucas, *plenos Spiritu & sapientia*, sic interpretor, Requiri ut instructi sint cum aliis Spiritus gratiis, tum vero prudentia, sine qua probe exerceri munus illud non potest: tum ut sibi ab imposturis & fraudibus eorum caveant, qui ad mendicitatem nimis propensi, exsugunt quod fratrum egestati necessarium erat: tum ab eorum calumniis, qui etiamsi nulla sit occasio, obtrectare non desinunt. Est enim provincia illa non laboriosa modo, sed obnoxia sinistris murmuribus.

4. *Nos autem precationi.*] Rursum ostendunt sibi satis superque alias fore negotii, in quo se tota vita exerceant. Huc enim apte quadrat vetus proverbium, quod olim in sacris usurpatum fuit, Hoc age. Itaque verbo προσκαρτερεῖν utuntur, quod velut affixum esse alicui rei districtumque significat. Non est ergo quod se defunctos putent Pastores, si aliquantum temporis docendo quotidie consumpserint. Aliud studium, alius fervor, alia assiduitas exigitur, ut vere gloriari possint in eam rem se intentos esse. Adjungunt *precationem*, non quod soli precari debeant (est enim commune istud piorum omnium exercitium) sed quia peculiares habent præ aliis orandi causas. Nemo quidem est qui non de communi Ecclesiæ salute debeat esse sollicitus: quanto itaque magis Pastor, cui partes istæ nominatim

injunctæ

iujunctæ sunt, anxie pro ipsa laborare debet? Sic
Exod. 17. Moses alios quidem ad preces hortatus est, sed tan-
vers. 11. quam antesignanus præibat. Nec frustra Paulus to-
Rom. 1. ties precum suarum mentionem facit. Deinde venire
vers. 10. semper illud in mentem debet, nos arando, serendo,
1 Cor. 3. & rigando operam lusuros, nisi è cælo incrementum
vers. 7. proveniat. Non ergo satis fuerit strenuam docendo operam navare, nisi à Domino simul benedictio petatur, ne infructuosus sit & irritus labor. Hinc apparet non frustra precandi studium commendari verbi ministris.

5. *Stephanum plenum fide.*] Non ideo fidem à Spiritu separat Lucas, quasi uon ipsa quoque sit donum Spiritus: sed per *Spiritum* alias dotes quibus ornatus erat Stephanus, designat: quales sunt zelus, prudentia, dexteritas, fraternus amor, diligentia, integritas bonæ conscientiæ: præcipuam deinde speciem exprimit. Significat ergo excelluisse Stephanum in primis fide, & deinde aliis virtutibus, ut plane constaret ipsum abundare Spiritus gratia. Alios non ita laudat, quia proculdubio inferiores erant. Quin etiam magno consensu veteres tradunt hunc Nicolaum, qui unus fuit ex septem, illum
Apoc. 2. esse cujus Joannes in Apocalypsi meminit: nempe,
vers. 25. turpis ac flagitiosæ sectæ auctorem: quum mulieres prostitui vellet. Quo minus torpere nos convenit in eligendis Ecclesiæ ministris. nam si eos quoque fallit hominum hypocrisis qui ad cavendum summopere advigilant, quid securis & negligentibus fiet? Interea si adhibito quod decet studio, nos tamen falli contingat, ne ultra modum turbemur, quum huic malo obnoxios fuisse etiam Apostolos Lucas referat. Quæret aliquis, quidnam ergo profuerit exhortatio? quid preces? quando eventus ipse ostendit non gubernatam in totum fuisse electionem à Spiritu Dei? Respondeo, hoc magnum esse quod Spiritus in sex hominibus eligendis judicia direxerit: quod in septimo passus est Ecclesiam errare, non debere videri absurdum. Sic enim nos variis modis humiliari convenit: partim ut nos mali & improbi exerceant: partim ut eorum exemplo moniti, discamus nos penitus excutere, ne qui sint in nobis occulti fraudis recessus: partim ut magis attenti simus ad discernendum, & quasi perpetuo simus in excubiis, ne fraudulenti ac perfidi homines nos circumveniant. Fieri etiam potest ut fuerit ad tempus utile Nicolai ministerium, postea in illum prodigiosum errorem prolapsus sit. Quod si ille ex tam honorifico gradu ita cecidit: quo quisque nostrum altius evectus fuerit, cum modestia & timore Deo se submittat.

6. *Precati, imposuerunt illis manus.*] Impositio manuum solenne consecrationis symbolum erat sub Lege. In hunc finem nunc Apostoli manus Diaconis imponunt, ut se offerri Deo agnoscant. Quia tamen inanis per se esset ceremonia, simul additur precatio, qua fideles Deo commendant quos illi ministros offerunt. Refertur quidem hoc ad Apostolos: neque enim totus populus Diaconis manus imposuit: sed quum Apostoli preces Ecclesiæ nomine conciperent, alii etiam sua vota addiderunt. Hinc colligimus manuum impositionem, quum Apostolis in usu fuerit, ritum esse ordini & decoro congruentem: nec tamen quicquam habere per se efficaciæ aut virtutis, sed vim & effectum à sola Dei Spiritu pendere. Quod etiam generaliter de omnibus ceremoniis statuendum est.

7. Porro sermo Dei crescebat, & augescebat valde numerus discipulorum Jerosolymis: multaque turba Sacerdotum obediebat fidei.

8. Stephanus autem plenus fide & potentia, edebat prodigia & signa magna in populo.

9. Surrexerunt autem quidam ex synagoga quæ vocabatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui ex Cilicia erant & Asia, disputantes cum Stephano.

10. Et non poterant sapientiæ resistere, & Spiritui quo loquebatur.

7. Iterum Ecclesiæ incrementa Lucas prædicat, quo melius in continuo progressu gratiam & virtutem Dei illustret. Hoc quidem jam præclarum erat Dei opus, repente & quasi momento excitatam esse Ecclesiam: sed hoc non minori admiratione dignum, quod opus à se inchoatum inter tot obstacula promovet, quod eorum numerus augetur, in quibus minuendis, adeoque tota stirpe profliganda, mundus tantopere laborat. Quod dicit, *sermonem Dei* crevisse, sensus est, longius fuisse propagatum. Dupliciter crescere dicitur sermo Dei, vel quum ad ejus obedientiam novi discipuli accedunt, vel prout quisque nostrum in eo proficit. Hic de priore crescendi modo agit Lucas. nam se continuo post exponit, quum de numero discipulorum loquitur. Hoc tamen fidei augmentum ad unam urbem restringit. Nam etsi credibile est alibi quoque sparsos fuisse discipulos, nullum tamen præterquam Jerosolymis erat certum corpus.

Multaque turba.] Quum proprie loquendo fides nostra obediat Evangelii doctrinæ, metonymica est loquutio quum dicit Lucas, Obedisse fidei. nam pro Dei verbo & ipsa Christianismi professione, *fides* nomen accipit. *Sacerdotes* vero nominatim refert, quia ut plurimum adversi erant: quo magis admirabile fuit Dei opus, quorundam duntaxat, nedum multorum conversio. Hac enim insultatione initio ferociebant contra Christum ipsum, An quisquam ex principibus crediderit in eum? Sed turba hæc quæ non novit Legem, maledicti sunt.

8. *Stephanus autem.*] Hic novum Ecclesiæ certamen Lucas refert: unde apparet Evangelii gloriam semper cum cruce & variis molestiis conjunctam fuisse. Hæc autem summa est, in persona unius hominis impetitam fuisse Ecclesiam. Unde factum est, ut majorem audaciam sumerent hostes; & imbuti innoxio sanguine, solito atrocius sævirent. Antea enim ultra carcerem & virgas progressi non fuerant. Verum ut sciamus tam in vita quam in morte Stephani, glorificatum fuisse Christi nomen, initio dicit Lucas, *plenum fide* & potentia fuisse. Quo significat insignem fuisse ejus fidem, & excelluisse miraculorum virtute. Neque enim imaginanda est fidei perfectio, quia plenus fide dicatur; sed hic mos loquendi Scripturæ non est insolens, Plenos vocare Dei donis, qui illis abunde præditi sunt. *Potentiam* pro facultate edendi miracula, sine controversia accipio. *Fides* non modo intelligentiæ donum, sed zeli quoque ardorem comprehendit. Hac præstantia quum celebre esset ejus nomen, inde factum est ut impiorum rabies uno quasi impetu in eum versa fuerit. Nam prout se exerit ac profert vis & gratia Spiritus, simul usitatum est concitari Satanæ furorem. Patebit autem ex contextu, Stephanum in spargenda Evangelii doctrina sedulum & animosum fuisse: verum hoc non subticet Lucas, contentus fidem laudasse, quæ ignava & sopita jacere non potuit.

9. *Surrexerunt autem quidam.*] Hoc persequutionis exordium fuit, quod impii, postquam disputando

frustra se Christo opponere tentarunt, ubi priorem illum conatum irritum vident, ad calumnias & tumultus confugiunt: ac tandem prorumpunt ad vim usque & cædes. Ergo *surgendi* verbo significat Lucas, eos de quibus loquitur, doctrinam Euangelii lingua oppugnasse, nec statim Stephanum traxisse ad judicium, sed prius contrariis disputationibus fuisse aggressos. Eos porro hospites fuisse significat qui vel negotiandi causa, vel discendi studio in Judæa agebant. Partim ergo Cyrenenses, partim Alexandrinos, partim Cilices, partim Asiaticos fuisse commemorat. Omnes ex synagoga Libertinorum fuisse dicit. Probabile est civium Romanorum libertos suis sumptibus extruendam curasse Synagogam, quæ peculiaris esset Judæis qui Jerosolymam ea provinciis commeabant. Ergo qui per Dei gratiam illuc adducti tanto cupidius amplecti Christum debebant, eum primi oppugnant, & velut classico inflammant aliorum rabiem. Ac multis postea locis ostendet Lucas, provinciales Judæos in primis sanæ doctrinæ infestos, & in movendis turbis maxime virulentos fuisse. Multos commemorat, quo illustrior sit veritatis victoria, dum multi ex variis regionibus collecti, ab uno homine superati discedunt: neque enim dubium est quin obmutescere cum pudore coacti fuerint. Jam fides & miracula gratiam Stephano & dignitatem conciliaverant: nunc disputatoribus ita respondet, ut longe appareat superior. *Sapientiam* & *Spiritum*, quibus impares fuisse illos narrat, non ponit tanquam res diversas. sic igitur voces istas resolve, Non poterant resistere sapientiæ quam Spiritus Dei suggerebat. Exprimere enim voluit Lucas, non fuisse utrimque humanitus pugnatum: sed ideo fractos fuisse hostes Euangelii, quia cum Spiritu Dei, qui per os Stephani loquebatur, illis erat certamen. Cæterum, quum eundem Spiritum Christus omnibus servis suis promiserit, tantum bona fide pro veritate pugnemus, & os ab eo ac sapientiam petamus: & satis erimus ad loquendum instructi, ne unquam vel acumen vel garrulitas hostium nos pudefaciat. Ita nostro seculo tam efficax fuit Spiritus in ore Martyrum qui ad ignis supplicium rapiebantur, & eundem quotidie adhuc vigorem profert, ut quum homines essent idiotæ, summos Papatus Theologos sola voce non minus quam fulmine attonitos redderent.

11. Tunc subornarunt viros qui dicerent, Audivimus hunc proferentem verba contumeliosa in Mosen & Deum.

12. Commoverunt autem populum & Seniores & Scribas. Et invadentes corripuerunt eum, & adduxerunt in concilium.

13. Statueruntque falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba contumeliosa adversus locum hunc sanctum & Legem.

14. Audivimus enim eum dicentem quod Jesus hic Nazarenus destruet locum hunc, & mutabit instituta quæ nobis tradidit Moses.

15. Et quum omnes qui sedebant in concilio, intuiti essent in eum, viderunt faciem ejus tanquam faciem Angeli.

11. Prostrati Spiritus virtute disputationem omittunt, sed subjiciunt falsos testes, qui eum calumniis opprimant. unde apparet eos mala conscientia pugnasse. Quid enim magis indignum, quam in mendaciis causæ suæ præsidium constituere? Fingamus hominem alioqui nocentem: non tamen falsis testimoniis est opprimendus. Verum hypocritæ zeli sui prætextu secure in eo sibi indulgent. Videmus ut hodie Papistæ scientes depravent apertos Scripturæ locos, dum falso testimonia in nos torquere volunt. Fateor quidem inscitia ut plurimum peccare: sed nemo eorum reperietur, qui non sibi permittat & sensum & verba Scripturæ corrumpere, ut doctrinam nostram odiosam reddat. pro suggestu etiam prodigiosas calumnias in nos confingunt. Si Rabbinos istos interroges, sitne fas hominem calumniari, in genere quidem negabunt: sed ubi ad nos ventum est, bonus zelus eos excusat, quia nihil illicitum esse putant, quod nos & causam nostram gravare possit. Ergo in mendaciis, perfidia & canina impudentia sibi blandiuntur. Ejusmodi hypocrisis eos quoque excæcavit, quos hic Lucas refert falsis testimoniis ad perdendum Stephanum abusos esse. Nam ubi regnum obtinet Satan, non modo ad crudelitatem reprobos instigat, sed oculos quoque perstringit, ut omnia sibi licere putent. Præsertim hoc exemplo docemur, quam periculosus sit boni zeli color, nisi à Spiritu Dei regatur: nam semper in furiosam insaniam erumpit, & interim quibuscunque sceleribus tegendis mira est larva.

14. *Audivimus.*] Satis ex defensione Stephani constabit, nunquam de Mose vel templo nisi honorifice loquutum esse. Et tamen non fuit objectum hoc illi convitium de nihilo. Legis enim abrogationem docuerat Sed in eo falsi sunt testes & ad mentiendum subornati, quod bene & pie dicta consulto depravant. Ita Christus se purgare coactus est, quod non venisset ad Legem solvendam: quia quum de abrogandis ceremoniis concionatus esset, hoc improbi alio trahebant, quasi abolere totam Legem vellet. Improbe quoque ad templum Jerosolymitanum torserunt hostes quod de corpore suo dixerat. Quid? annon Paulo objectum est, eum docere facienda esse mala, ut eveniant bona? Quare non est quod hodie miremur, tam calumniose rapi in sinistrum ac perversum sensum, quæ pie, recte & utiliter docemus. Quin potius ita statuendum est, nunquam ita caute & moderate Euangelii doctrinam posse tractari, quin sit calumniis obnoxia. Semper enim Satan, qui mendacii pater est, in officium suum incumbit. Deinde quia multa sunt dissentanea à ratione carnis, nihil magis hominibus est proclive, quam calumnias admittere, quæ genuinum & sincerum doctrinæ sensum adulterent. Hæc quidem Satanæ malitia, & hæ insidiæ, cautiores & magis intentos reddere nos debent, ne quid nobis præposterum, vel minus proprie & apte dictum excidat, quo ipsi ad pugnandum armentur. Sollicite enim improbis præcidenda est quam captant occasio. Cæterum, si doctrinam rite & pie à nobis explicatam, videmus pravis calumniis corrumpi, deformari & lacerari, non est quod nos cœpisse pœniteat, vel cur reddamur in posterum tardiores. Neque enim æquum est nos à virulentis Satanæ morsibus tutos & immunes esse, quos ne Filius quidem Dei cavere potuit. Nostrum interea est discutere ac diluere mendacia quibus gravatur Dei veritas: sicut videmus Christum ab injusta ignominia Euangelii doctrinam vindicare. Tantum animo & studio ita simus compositi, ne ista indignitas cursum nostrum impediat. Quoniam docemus sic vitiatos esse homines, ut prorsus sint peccati & malarum cupiditatum mancipia: inde hostes calumniam excudunt, quod homines negemus

sponte peccare, sed aliunde ad malum impelli, ut nihil culpæ sustineant: insimulant etiam extingui à nobis bene agendi studium. Quia sanctorum opera propria dignitate meritoria esse negamus, quod semper aliquid vitii aspersum habeant, cavillantur bonorum & malorum discrimen à nobis tolli. Quia hominis justitiam in sola Dei gratia repositam esse dicimus, nec alibi quiescere pias animas posse quam in morte Christi: laxari hoc modo carni habenas objiciunt, ne quis amplius sit Legis usus. Dum nos suum Christo honorem asserimus, quem ipsi in mille frusta laceratum instar prædæ huc illuc, prout libitum est, distribuunt, nos Sanctorum esse hostes fingunt. Pro Spiritus libertate, nos carnis licentiam quærere mentiuntur. Sacram Christi Cœnam dum restituere conamur in purum & legitimum usum, eam à nobis everti ac destrui impudenter clamitant. Alii etiam qui more Academicorum omnia convellunt, quia plausibile non est quod de arcana Dei Prædestinatione ex Scripturis tradimus, odiose criminantur, nos Deum facere tyrannum, qui se oblectet perdendis innoxiis hominibus, utpote qui nondum natos morti æternæ jam addixerit: & quæ in hanc partem dici possunt: quum tamen satis superque convicti sint nos reverenter de Deo sentire, neque aliter loqui quam ipse ore suo docet. Grave quidem ac durum est, talem invidiam subire: non tamen propterea deserendum nobis est bonæ causæ patrocinium. Pretiosa enim est Deo sua veritas, &
2 Cor. 2. vers. 16. esse nobis debet: quamvis reprobis odor sit mortis in mortem. Sed jam ad Stephani accusationem redeo, cujus hoc præcipuum est caput, quod blasphemus in Deum & Mosen fuerit. Merito communem Dei & Mosis injuriam faciunt: quia nihil Moses in sua doctrina proprium vel à Deo separatum habuit. Probant: quia contumeliose loquutus sit adversus templum & Legem. Porro blasphemiam in eo statuunt, quia finem templo & ceremoniis, Christi adventu dixerit esse impositum. Non est credibile sic loquutum fuisse Stephanum, ut referunt: sed bene ac pie dicta maligne torquent, ut colorem inducant falsæ accusationi. Cæterum etiamsi in verbis nihil mutassent, adeo tamen nullam templo & Legi injuriam fecit Stephanus, ut non potuerit melius veris laudibus ornare. Judæi de templi honore actum putabant, nisi perpetuo duraret umbratilis ejus status: irritam & nullius momenti esse Legem Mosis, nisi ceremoniæ perpetuo vigerent. Atqui in hoc magis consistit templi præstantia & ceremoniarum utilitas, dum ad Christum referuntur, tanquam ad primarium suum exemplar. Ergo utcunque accusatio aliquid coloris habeat, iniqua tamen est ac perversa. Cæterum, quamvis in quæstionem veniat factum: hoc est, an ita res habeat quemadmodum adversarii insimulant: status tamen proprie est qualitatis. Stephanum enim accusant quia mutandam esse docuerit cultus Dei formam, quæ tunc recepta erat: & hoc in Deum & Mosen blasphemiam esse interpretantur. Ergo de jure, ut loquuntur, potius quam de facto disceptatio est. Quæritur enim an adversus Deum & Mosen injurius & impius sit, qui templum visibile admonet esse imaginem excellentioris sanctuarii, in quo habitat plenitudo Deitatis: & Legis umbras temporales esse docet.

Jesus iste Nazarenus.] Contemptim ita loquuntur de Christo, acsi detestabilis esset ejus memoria. Interea colligi potest ex eorum calumniis, Stephanum in Legis abrogatione opposuisse umbris corpus, & figuris substantiam. Nam si per Christum abolentur ceremoniæ, spiritualis est earum veritas. Judæi, qui perpetuas esse volebant, nihil in illis reputabant nisi crassum, carnale, terrenum & oculis expositum. In summa, si perpetuus esset ceremoniarum usus, caducæ essent ac evanidæ: quia nihil præter externam speciem haberent: ita nihil subesset solidi. Itaque hæc vera est earum perpetuitas, dum Christi adventu abrogantur: quia hinc sequitur, vim & effectum earum in Christo constare.

Mutabit instituta.] Non dubium est quin de ceremoniali tantum parte hoc Stephanus intelligeret: sed ut solent homines externis pompis magis insistere, perinde accipiunt isti quod dictum est, acsi totam Legem in nihilum redigeret Stephanus. Præcipua quidem Legis præcepta de spirituali Dei cultu, de fide, justitia & judicio erant: sed isti, quia pluris faciunt externos ritus, per excellentiam *instituta* Mosis nominant qui de sacrificiis ritus præcipiuntur. Hoc ab initio mundi fuit ingenium, & erit usque in finem. Quemadmodum hodie Papistæ nullum agnoscunt Dei cultum, nisi in suis larvis. Quanquam multum à Judæis differunt, quod pro Dei institutis nonnisi frivola sequuntur hominum commenta.

15. *Quum intuiti essent.*] Usitatum est in judiciis, oculos in reum convertere, quum expectatur ejus defensio. Dicit autem Lucas Stephanum Angelo visum esse similem. Hoc de nativa facie non dicitur, sed potius de præsenti vultu. Nam quum pallere soleat facies reorum, quum balbutiant loquendo, & alia trepidationis signa edant, Lucas nihil tale fuisse in Stephano docet: sed quod potius majestas quædam in eo refulsit. Scriptura enim similitudinem 1 Sam. 24. vers. 9.
ab Angelis hoc sensu interdum mutuari solet, ut 2 Sam. 14. vers. 17.
1 Sam. 24. & 2: 14. & 19. 2 Sam. 19. vers. 27.

CAP. VII.

DIxit autem summus Sacerdos, Hæcne ita habent?
2. Respondit ille, Viri fratres & patres audite, Deus gloriæ visus fuit patri nostro Abrahæ, quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran:
3. Et dixit illi, Exi è terra tua & è cognatione tua, & veni in terram quam tibi monstravero.
4. Tunc egressus è terra Chaldæorum, habitavit in Charran. Illinc, postquam mortuus erat pater ejus, transtulit eum in terram hanc, quam vos nunc incolitis.

1. Adhuc in summo Sacerdote & concilio fucus aliquis æquitatis apparet: & tamen in ejus verbis est iniquissimum præjudicium. Neque enim quas habuerit sic docendi causas interrogat, neque ad juris defensionem (quæ tamen præcipua erat) ipsum admittit: sed præcise quærit an verba illa, qualiacunque sint, protulerit Stephanus. quemadmodum hodie Papistæ qualis sit doctrina, & an ea Scripturis probari queat, quærere non sustinent: sed tantum hoc quærunt, an ausus fuerit aliquis contra eorum superstitiones mutire, ut convictum protinus Vulcano devoveant. Porro Stephani responsio, prima specie absurda & inepta videri posset. Primum ab ovo (ut aiunt) orditur: deinde verbosam narrationem texit, in qua nulla fere præsentis causæ fit mentio. Nihil autem magis vitiosum, quam multa verba profundere & extra rem vagari. Verum quisquis propius expendet, facile animadvertet, nihil esse in hoc longo sermone supervacuum: & Stephanum apposite, ut causa postulat, loqui. Accusatus fuerat

tanquam apostata, qui religionem ac cultum Dei evertere tentaret. Sedulo igitur inculcat se Deum illum retinere, quem semper coluerunt Patres. Ita impiæ defectionis crimen avertit: hostes autem suos nihil minus quam Legis zelo impelli ostendit. Simulabant enim nihil sibi esse propositum quam Dei gloriam augere. Hanc itaque mendacem jactantiam illis extorquet. Quoniam autem patres semper in ore habebant, & turgebant gentis suæ gloria, ostendit etiam Stephanus, hinc nullam ipsis esse superbiendi causam: quin potius tot ac tanta fuisse patrum vitia, ut eos pudefieri & humiliari deceat. Quantum ad præcipuum causæ statum & cardinem attinet, quia de templo & ceremoniis agebatur, diserte commemorat electos à Deo fuisse eorum patres in populum peculiarem, priusquam staret templum, & natus esset Moses. Atque huc spectat altius repetitum exordium. Secundo admonet externos omnes ritus quos Deus per manum Mosis tradidit, ad cæleste exemplar fuisse formatos. Unde sequitur, Legem ceremonialem ad alium finem referri, stulteque ac perperam facere eos, qui omissa veritate in signis hærent. Ad hæc capita si referent lectores totam Stephani orationem, nihil in ea reperient quod non optime ad causam quadret: quemadmodum in fine iterum breviter repetam. Interea non obstabit ille totius orationis scopus, quin excutere singula liceat quæ observatu digna erunt.

2. *Viri fratres & patres.*] Tametsi magna ex parte videbat Stephanus juratos esse Euangelii hostes qui in concilio sedebant: quia tamen adhuc penes eos ordinaria erat populi gubernatio, ac præerant Ecclesiæ quam Deus nondum abjecerat, ideo non dubitat modestiæ causa eos vocare Patres. Nec vero adulatorie favorem sibi conciliat: sed hunc honorem ordini & regimini divinitus instituto defert, donec mutata ratione jus illis ablatum foret: interea tamen illi non obstat, neque os obstruit loci, quem occupant, reverentia, quin libere ab ipsis dissideat. Unde apparet quam ridiculi sint Papistæ, qui nudis & quidem inanibus commentitiis titulis ita nos esse devinctos volunt, ut quamlibet impiis eorum placitis subscribere cogamur.

Deus gloriæ.] Hoc exordio testatur se à Patribus, & religione vera quam sequuti sunt, minime discedere. Tota enim religio, cultus Dei, doctrina Legis, prophetiæ omnes, ex fœdere illo pendebant, quod Deus cum Abraham pepigerat. Ergo Stephanus, dum fatetur Deum visum fuisse Abrahæ, Legem & Prophetas amplectitur, quæ ex prima illa revelatione, tanquam ex fonte, manant. Ideo etiam *Deum gloriæ* appellat, ut à falsis & fictitiis deis eum discernat, qui solus gloria dignus est.

Quum esset in Mesopotamia.] Sic regionem vocari notum est quæ inter duos fluvios Tigrim & Euphratem media est. Dicit autem, *priusquam habitaret* in Charran: quia oraculo admonitus Abraham, Charras ex Chaldæa migravit. quod oppidum Mesopotamiæ est, Crassi & Romani exercitus clade famosum: quanquam Plinius Arabiæ ipsum attribuit. Nec mirum est sub *Mesopotamiæ* nomine Chaldæam hic comprehendi: quia tametsi proprie regio illa, quæ Euphrate & Tigre cingitur, interamnis est, Assyriæ tamen & Chaldææ Geographi communiter nomen hoc imponunt. Summa est, quod Abraham certo Dei mandato patriam reliquerit: atque ita præventus fuerit mera Dei bonitate, quando quæsivit quod domi ultro oblatum est. Vide ultimum caput Josue. Atqui videtur Mosis narratio ab hac nonnihil discrepare. nam quum ad finem capitis undecimi narrasset, Abraham relicta domo solum vertisse; subjicit initio duodecimi capitis, Deum Abrahæ fuisse loquutum. Solutio facilis est. neque enim hoc posteriore loco commemorat Moses quid post Abrahæ discessum contigerit: sed ne quis putaret Abraham temere relicta domo in alienis terris errasse, quemadmodum leves & inconsiderati homines interdum solent, causam discessus reddit, quod scilicet jussus à Deo esset alio migrare. Atque hoc sonant oraculi verba. nam si inquilinus fuisset in alia terra, non poterat illi Deus præcipere ut è natali solo migraret, relictis cognatis & paterna domo. Videmus ergo cum verbis Mosis optime congruere hunc locum. Postquam enim retulit Moses Abraham Charras profectum esse: ut iter hoc non humana levitate, sed Dei jussu fuisse susceptum ostendat, quod ante prætermiserat postea inserit. quæ loquendi ratio Hebræis trita est.

3. *Exi è terra tua.*] Quasi non satis per se acerbum esset patria exulare, Deus verborum congerie utitur, quo magis Abrahæ animum vulneret. Idque valuit ad probandam ejus fidem: quemadmodum & istud alterum, quod Deus nullam illi terram designat in qua habitet, sed tenet aliquandiu suspensum ac dubium. Quo magis laudanda fuit Abrahæ obedientia, quia nec dulcedo natalis soli eum retinet, quominus sponte quasi in exilium concedat: & Deum sequi non dubitet, etiamsi nulla apparet certa statio, sed vagari ad tempus jubetur. Quod illi differtur terræ demonstratio, non multum à frustratione differt. Porro, quam utile Abrahæ fuerit talibus rudimentis imbui, quotidie nostro usu discimus. Multi enim pio affectu ad res magnas aggrediendas feruntur: sed mox ubi ardor deferbuit, consilii sui eos pœnitet, ac libenter cursum reflecterent. Ergo ne Abraham, eorum quæ reliquerat memoria, in medio cursu fatisceret, animum ejus statim ab initio penitus excutit Deus, ne quid leviter & inconsulte suscipiat. Huc pertinet parabola quam Christus nobis proponit de *Luc. 14.*
extruenda turri. Sumptus enim prius supputandos *vers. 2.*
esse docet, ne inchoatum ædificium turpiter deserere cogamur. Etsi autem hoc in Abraham fuit singulare, quod jussus est è patria egredi, & proficisci in terram longinquam: quod Deus huc illuc eum circumduxit: est tamen in his verbis aliquis nostræ omnium vocationis typus. Non jubemur simpliciter omnes relinquere patriam, sed jubemur nos abnegare: non jubemur paterna domo egredi, sed propriæ voluntati & carnis nostræ desideriis valedicere. Deinde si nobis obstant, ne Deum sequamur, pater & mater, uxor & liberi, omnibus renunciandum est. Abrahæ simplex migrandi datur mandatum: sed nobis sub conditione idem præcipitur. Nam sicubi non liceat servire Deo, eligendum potius exilium, quam ut pigri & desides in nido maneamus. Ergo sit nobis Abrahæ exemplum semper ante oculos. Pater est fidelium, *Rom. 4.*
tentatus modis omnibus: patriæ tamen, suorum, *v. 16. 17.*
suique obliviscitur, ut se totum Deo addicat. Nos si Dei filii censeri volumus, ab illo degeneres esse non oportet.

Quam monstravero.] Notandum est quod prius attigi, suspensum teneri Abraham, ut probetur ejus patientia. Atque id quoque in usum nostrum transferre decet, ut discamus toti à verbo Dei pendere. Et sane hoc præcipuum fidei exercitium est, confidere Deo, etiam ubi nihil cernimus. Ostendet quidem sæpe nobis Deus terram in qua domicilium nobis concedit: sed tamen quia peregrini sumus in mundo, nusquam fixa est perpetua sedes. Deinde vita nostra, ut inquit Paulus, abscondita est: & simi- *Col. 3.*
les mortuis speramus salutem in cælo absconditam. *vers. 3.*
Ergo quantum ad perpetuam habitationem spectat, Deus à nuda sua promissione nos suspendit, quando peregrinari jubet. ne ejusmodi dilatio animos nostros frangat, tenenda est generalis fidei regula: pergendum esse quo Deus vocat, utcunque nondum ostendat quod promittit.

4. *Tunc egressus.*] His verbis laudatur fidei promptitudo.

tudo. Vocatus enim non procrastinat, sed moras omnes rumpit, affectusque omnes suos subigit, ut cedant imperio Dei. Qua autem de causa substiterit Charris, incertum est. fieri tamen potest, ut moram illi attulerit patris debilitas, quem illic paulo post mortuum esse legimus: vel non ausus fuerit ultra progredi, donec patefactum esset iter à Domino. Mihi magis probabile est, lassitudine ac morbo patris fuisse illic paulisper retentum, quia nominatim exprimit Stephanus, illinc post mortem patris eductum esse.

5. Et non dedit illi hæreditatem in ea, ne vestigium quidem pedis: & promisit illi eam se daturum in possessionem, & semini ejus post eum, quum illi non esset filius.

6. Loquutus est autem Deus in hunc modum, Erit semen tuum inquilinum in terra aliena, & servituti illud subjicient, & male tractabunt annis quadringentis.

7. Et gentem cui servierint, ego judicabo, dixit Deus. Et postea exibunt, & colent me in hoc loco.

8. Et dedit illi fœdus Circumcisionis: atque ita genuit Isaac, & circumcidit eum die octavo. Et Isaac genuit Jacob, & Jacob duodecim Patriarchas.

5. Tria hic observanda sunt: quod Deus servi sui patientiam exercuerit, quia eductum ex patria, tanquam inquilinum in terra Chanaan habuerit. Vestigium enim pedis non possedit Abraham, nisi quod sibi emit in sepulchrum. Illa autem non censetur possessio, quæ ad præsentis vitæ usus non spectat. Deinde quum pretio emptus fuerit ager ille, merito negat Stephanus, quicquam à Domino fuisse Abrahæ datum. Neque enim pecunia vel alio humano modo acquiri oportuit, quod Abraham ex promissione sperabat. Secundo notandum est, quod Deus rem ipsam Abrahæ nondum ostendens, verbo tamen suo eum sustinuit. Atque hæc nostra fultura est, quum Deus nobis repositum esse promittit, quod nondum tenemus. Ergo quum res, hoc est, terræ possessio deficeret, Abraham Dei promissionem subsidii loco habuit: & ea sola contentus, nihil præter vagum & instabile hospitium in terra Chanaan appetiit. Quum ἐπαγγέλλεσθαι simpliciter Promittere significet, non putavi esse causam, cur hic Deum repromisisse verterem cum Erasmo. Nam adversative resolvo, Quamvis promiserat: ut oblique notetur species frustrationis. Nisi forte ad promissiones sæpius repetitas accommodate libeat: quod liberum relinquo. Tertio notandum est, ejusmodi fuisse promissionem quæ nihil aut parum à mero ludibrio differret. Promisit Deus Abrahæ semini terram, quum ipse octogenarius esset, uxorem haberet sterilem, nec spes esset ulla procreandæ sobolis. Videtur hoc esse plusquam frivolum. Cur non enim potius semen illi se daturum promittit? Sed hoc insigne fuit experimentum fidei, quod Abraham non disquirens, nec curiose disceptans, placide & obedienter amplexus est quod ex Dei ore audierat. Meminerimus ergo Deum ita servi sui animum verbo erigere & solari, ut non tantum rei exhibitionem differat, sed videri possit quodammodo illudere. quemadmodum & nobiscum aliqua ex parte agit. Nam quum nos mundi
Jac. 2: 5. hæredes nuncupet, patitur sæpe nos egere tenui victu & necessariis adminiculis. Hoc autem consulto facit, ut carnis nostræ prudentiam exinaniat, quando non aliter justum verbo ejus honorem deferimus.

6. *Erit semen tuum peregrinum.*] Revocat Stephanus Judæis in memoriam quam misera & probrosa fuerit Patrum conditio in Ægypto: & ostendit non fuisse hanc fortuitam servitutem qua oppressi sunt, quia Dei oraculo longe ante prædicta fuerit. Valere autem debebat hæc historia, partim ad feroces illorum spiritus domandos & docendam modestiam, partim ad commendationem divinæ gratiæ: quod Deus semper gentis illius curam habuerat. Est enim hoc singulare beneficium, quod populus mirabiliter quasi à morte in vitam restituitur. Interea commonefiunt Judæi, fuisse Dei Ecclesiam alibi quam in terra, in qua degebant: fuisse electos Patres in populum peculiarem, & sub fide tutelaque Dei protectos, antequam staret templum, vel instituti essent externi Legis ritus. Hæc ad generalem concionis copum pertinent. Cæterum, colligi hinc potest utilis admonitio. Dura est per se & acerba servitus: ubi autem accedit dominorum sævitia, minime videtur tolerabilis. Quare graviter animum pii viri vulnerari oportuit, quum audiret genus suum servum fore, & indigne ac crudeliter tractatum iri. Adde quod non levis erat ista tentatio: quandoquidem res erant in speciem contrariæ, hæreditas terræ Chanaan quæ jam promissa erat, & servitus in terra aliena. Quis enim non putasset Deum quasi prioris verbi oblitum, denunciare Abrahæ miseram generis ejus servitutem? Dicit initio, se daturum semini terram. Atqui semen adhuc nullum extabat: imo spes sobolis jam præcisa erat. Sed quando se tandem daturum promittit? Post mortem ejus. Continuo post subjicit, abductum alio iri semen illud, ut alienis serviat. Et quantum temporis? Per annos quadringentos. Annon hoc modo videtur manum retrahere, ne præstet quod promisit? Hoc non semel duntaxat sciamus factum esse: sic enim sæpe nobiscum agit Deus, ut secum videatur pugnare: sic etiam loquitur, ut videri possit retractare quod promiserat. Fieri ergo non potest quin eum sibi contrarium judicet caro: sed fides optime congruere inter se Dei verba, & cum operibus, agnoscit. Atque hoc Dei consilium est, ut fidei nostræ intuitum longius extendat, promissiones suas, quasi interposito longo spatio, procul ostendere. Nostrum ergo est ad salutem nobis propositam, per innumeros anfractus, per varia obstacula, per longam distantiam, per medias abyssos, per mortem denique ipsam tendere & eniti. Præterea, quum videmus populum à Deo selectum servisse Ægyptiis, & inhumaniter afflictum fuisse, nos frangi animis non oportet, si eadem hodie nos manet conditio. Neque enim novum est vel insolitum, Ecclesiam Dei sub tyrannide jacere oppressam, & quasi calcari impiorum pedibus.

7. *Gentem cui servierint.*] Hoc judicium cum liberatione populi conjunctum est. Quod enim Ægyptiorum tyrannidem & sævitiam Deus ulciscitur, id facit in gratiam populi, quem in fidem suam suscepit, ut Ecclesiæ liberator appareat. Proinde, quoties injuste ab improbis affligimur, veniat nobis in mentem Deum esse judicem mundi, qui nullas injurias inultas sinet: ac sic cum animo suo quisque reputet, Quum ego in tutela Dei sim, qui judex est mundi, & cujus proprium est de omnibus injuriis vindictam sumere, non effugient ejus manum qui nunc mihi molesti sunt. Similis est locus Deuteronomii 32. ubi Deus suam esse vindictam pronunciat. Deut. 32. vers. 43.
Unde colligit Paulus, dandum esse locum iræ: acsi diceret, debere hoc ad corrigendam impatientiam & Rom. 12. vers. 19.
frenandos malos affectus valere, quod Deus vindicem se fore promittit. nam qui seipsum ulciscitur, Deo præripit suas agendi partes. Neque tamen intercidet quod dixi, peculiari cura Deum tangi ad vindicandas suorum injurias: ut legitur in Psalmo, Ne lædatis Christos meos, & ne Prophetis meis sitis molesti.

Exibunt inde & servient mihi.] Ergo redemptio tem-

tempore prior fuit quam Templum & Legis cultus. Unde sequitur, Dei gratiam non fuisse ceremoniis alligatam. Interea finem liberationis notat Stephanus, quod Deus & populum & locum peculiarem delegerit ad purum nominis sui cultum. Unde rursum colligimus, spectandum ac reputandum esse, quid exigat ipse ac probet. Aliæ quoque gentes Deum colere in animo habebant, sed quia ubique degeneres erant ac corrupti ritus, Judæos ab aliis Deus segregat, & locum illis assignat, ubi sincere & rite colatur. Cæterum hic locus nos admonet referenda in eum finem esse Dei beneficia, ut se illi totos addicant homines. Nunc ex quo gratiæ suæ thesauros Deus per totum orbem dispersit, dare operam convenit, ut eum pure sancteque colendo sanctificemus, quascunque colimus regiones.

8. *Dedit illi fœdus.*] Quum Circumcisionem fatetur esse divinum fœdus, calumniam sibi impositam abunde purgat: sed interea perperam facere Judæos ostendit, si in externo symbolo salutis suæ initium statuant. Nam si prius vocatus fuit Abraham & promissa ejus semini terra ac redemptio quam circumcideretur, satis apparet totius generis gloriam à Circumcisione minime pendere. Eodem & Paulus argumento utitur quarto capite ad Romanos. Nam quum justitiam in præputio adeptus sit Abraham, & Deo placuerit, inde Circumcisionem colligit non esse justitiæ causam. *Rom. 4. vers. 12.* Videmus ergo Stephanum minime vagam & otiosam narrationem texere: quia hoc ad causam plurimum intererat, ut memoria tenerent Judæi quomodo cum patribus suis adoptati à Deo essent. ac probabile est utrumque diserte à Stephano fuisse expressum: quod tametsi divinitus tradita fuerit Circumcisio ut gratiæ symbolum esset, eam tamen ordine & tempore adoptio præcesserit. Cæterum de vi & natura Circumcisionis hic longius disputari necesse non est. tantum hoc notemus, Deum prius Abrahæ promittere quæ per Circumcisionem postea confirmat: ut sciamus signa, nisi præeunte verbo, vana & nihili esse. Notemus etiam in nomine *fœderis* utilem doctrinam contineri: Deum scilicet nobiscum in Sacramentis pacisci, ut amorem erga nos suum testetur. Quod si verum est, primum non modo externæ sunt professionis notæ apud homines: sed intus coram Deo ad fidei confirmationem valent. deinde, non inanes sunt figuræ: quia Deus, qui verax est, nihil illic figurat quod non præstet.

9. Et Patriarchæ æmulatione moti, Joseph vendiderunt in Ægyptum. Erat tamen Deus cum illo.

10. Et eripuit eum ex omnibus afflictionibus ejus: ac dedit illi gratiam & sapientiam coram Pharaone Rege Ægypti, qui constituit eum principem super Ægyptum, & totam domum suam.

11. Venit autem fames super totam terram Ægypti & Chanaan, & afflictio magna: nec patres nostri victum inveniebant.

12. Jacob autem quum audiisset esse in Ægypto frumenta, misit illuc patres nostros primum.

13. Secundo autem adventu agnitus fuit Joseph à fratribus suis. Et innotuit Pharaoni genus ipsius Joseph.

14. Misit ergo Joseph, & evocavit patrem suum Jacob, & totam cognationem suam, ad animas septuaginta quinque.

15. Descendit autem Jacob in Ægyptum, & mortuus est ipse ac patres nostri.

16. Et translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro quod emerat Abraham pretio argenti à filiis Hemor, filii Sichem.

9. Jam sequitur maximum flagitium gentis Israëliticæ, quod impia & nefaria conspiratione fratrem innoxium oppresserint: quæ crudelitas à natura abhorret. Nec poterant excipere Judæi, privatum fuisse paucorum crimen: nam ad totum populum pertingit infamia, quum patriarchæ omnes, excepto uno Benjamin, se perfidia illa simul polluerint. Itaque quod honorifico nomine eos dignatur Stephanus, id in majorem gentis ignominiam redundat. Superbe jactabant patres suos. quales fuerint eorum præcipui, ostendit: nempe fratricidæ, quantum in ipsis erat. Præterquam enim quod servitus erat mortis species, scimus quid initio agitaverint, deinde quam atrocia supplicia perpessus fuerit Joseph, quorum omnium rei erant fratres. Hinc perspicuum est, Deum quasi invitis & repugnantibus benignum ac beneficum fuisse. Nam qui futurus erat salutis minister, eum extinctum ac perditum volunt. Quare per eos non stat, quin omnibus Dei beneficiis renuncient. Sic postea dicet rejectum fuisse Mosen, quum oblatus esset à Deo redemptor. Non est igitur quod generis sui præstantia superbiant Judæi: sed hoc illis tantum residuum est, ut pudore confusi, quicquid sunt, uni Dei misericordiæ acceptum ferant, & attendant ejus illustrandæ causa datam esse Legem.

Fuit Deus cum illo.] Non ita adfuit illi Deus, ut semper virtutem suam patefecerit in eo juvando. Neque enim leve est quod in Psalmo dicitur, Ferrum *Psal. 105. vers. 18.* pertransiisse animam ejus. Certe ingenti mœrore confodi oportuit, quum omni præsidio destitutus, una cum vinculis & scelerati hominis pœna, probrum quoque sustineret: sed ita suis sæpe Deus adesse solet, ut ad tempus lateat. Exitus autem illustre specimen fuit ejus præsentiæ, quam initio Joseph non cernebat. Porro subinde redire hoc in memoriam nobis debet, non fuisse liberatum Joseph quia Deum in templo invocasset, sed procul in Ægypto.

10. Modum adscribit Stephanus, quia Deus gratiam illi coram Pharaone dederit. Poterat quidem Deus alio modo eum eripere: sed longius respiciebat ejus consilium, ut Joseph regno præfectus, patrem totamque familiam exciperet. Cæterum in his duobus verbis, *gratiam & sapientiam*, est hypallage. nam sapientia qua præditus fuit Joseph, causa illius favoris fuit. quanquam duo fuisse distincta beneficia fateor. Neque enim Joseph, tametsi fidelis somniorum interpres erat, & pollebat divina prudentia, tamen à superbo tyranno in tantum honorem unquam evectus foret, nisi Pharaonis animum ad quendam insolitum amorem flexisset Deus. sed tamen considerandus est ordo ille, quo illi Deus gratiam conciliat. *Sapientiam* non tantum donum prophetiæ significat in somniis interpretandis, sed in dando etiam consilio prudentiam: utrumque enim ponit Moses. Quod autem de uno hic refert Stephanus, ad omnes extenditur. quæcunque enim in hominibus est dexteritas, inter Dei dona, & quidem specialia, pro modo inæquali censeri debet. Atque idem, prout libet, prosperum successum adjungit, ut prosint sua

dona

doma quorsum illi visum est conferre. Ergo tametsi à Pharaone præficitur Joseph regno Ægypti, proprie tamen nonnisi Dei manu extollitur in illum honorem.

11. *Venit autem fames.*] Hinc apparet liberationem Joseph commune fuisse beneficium toti familiæ Jacob: nam quum ventura esset fames, mature præmissus est Joseph, qui ad pascendos famelicos victum in manu haberet. quemadmodum ea in parte admirabile Dei consilium ipse quoque agnoscit. Interea gratuita Dei bonitas in persona Joseph melius relucet, dum nutricios instituitur fratribus suis, qui pretio venditum, longe ipsum expulerant, ac putabant à mundo prorsus exterminatum: cibum in os ipsis ingerit, à quibus in specum projectus, aere & spiritu communi privatus fuerat: tolerat denique & fovet illorum vitam, qui vitam illi adimere non dubitaverant. Interea Judæis in memoriam reducit Stephanus, Patriarchas coactos ex ea terra migrasse quæ illis in hæreditatem data fuerat, & alibi esse mortuos. Ergo quum in ea inquilini fuerint, tandem inde exulant.

14. Quod dicit Jacob venisse in Ægyptum cum septuaginta quinque animabus, non convenit cum verbis Mosis. Nam Moses tantum septuaginta numerat. Hieronymus Lucam existimat non retulisse ad verbum quæ dixerit Stephanus, sed ex
Gen. 46. vers. 27. Græca versione Mosis sumpsisse hunc numerum: vel quod ipse qui Proselytus erat, non tenuerit linguam Hebraicam: vel quod Gentibus hoc concedere voluerit, apud quas recepta erat illa lectio. Porro, incertum est an de industria numerum illum posuerint Græci interpretes, an errore postea obrepserit. Quod, posterius scilicet, proclive fuit, quum Græci literarum notis numeros signare soleant. Augustinus libro 16. de Civitate Dei, comprehendi putat nepotes ac pronepotes Joseph: atque ita nomen *descensus*, illi significat totum illud tempus quo vixit Jacob. Verum conjectura illa nullo modo recipi potest. nam interea nati sunt aliis quoque Patriarchis complures liberi. Mihi certe verisimile est, septuaginta Interpretes vere transtulisse quod erat apud Mosem. Neque enim dici potest, fuisse hallucinatos: quum Deuter. 10. ubi numerus iste repetitur, cum Mose consentiant. saltem ut Hieronymi tempore locus ille sine controversia legebatur. Nam quæ hodie excusa sunt exemplaria, aliter habent. Hanc itaque discrepantiam ex errore librariorum ortam esse conjicio. Res autem non erat tanti momenti, cujus causa Lucas Gentes Græcæ lectioni assuetas turbare debuerit. Et fieri potest ut posuerit ipse verum numerum: quispiam vero ex loco illo Mosis perperam correxerit. Novum enim Testamentum scimus ab his tractatum fuisse qui Hebraicæ linguæ ignari Græcam familiariter tenebant. Ergo ut consentanea essent Stephani verba cum loco Mosis, probabile est falsum illum numerum, qui reperiebatur in Græca versione Geneseos, in hunc quoque locum transtulisse. de quo siquis pertinacius litiget, sapere extra modum sinamus: nobis in mentem veniat, non frustra nos vetari à Paulo, de genealogiis anxie esse curiosos. Cæterum, consulto exprimitur tam exiguus numerus, quo illustrior sit Dei potentia in tanta generis propagatione, quæ non ita longo tempore extitit. Neque enim humana generandi ratione tantula hominum manus intra annos ducentos quinquaginta, in multitudinem illam immensam quæ in Exodo refertur, excrescere poterat. Miraculum Exod. 12.
istud quod nobis Spiritus commendat, expendere vers. 37.
magis convenit, quam anxie de litera una laborare, qua mutatus est numerus. Aliæ quæstiones, & quidem magis difficiles ad solvendum, nascuntur ex reliquo contextu.

16. Dicit Stephanus *translatos* fuisse in terram Chanaan Patriarchas post mortem. Atqui Moses Genes. 50.
non nisi ossa Joseph commemorat. Et Josue 24. ha- vers. 13.
betur, Sepulta fuisse ossa Joseph: præterita alio- Jos. 24.
rum mentione. Respondent nonnulli, Mosem hono- vers. 32.
ris causa solum Joseph nominare, quia de ossibus suis nominatim ille mandaverat: quod ab aliis non legimus esse factum. Et certe Hieronymus in peregrinatione Paulæ, quum per Sichem iter fecisse narrat, dicit eam illic vidisse duodecim Patriarcharum sepulchra: sed alibi non nisi sepulchri Joseph meminit. Et fieri potest, ut aliis erecta sint κενοτάφια. Ego quod pro certo asseram non habeo, nisi quod vel synecdochica est loquutio, vel quod Lucas non tam ea Mose quam ea veteri fama hoc retulit: ut Judæi multa habebant olim à patribus quasi per manus tradita. Quod autem subjicit postea, fuisse *in sepulchro positos* quod emerat Abraham à filiis Hemor, in nomine Abrahæ erratum esse palam est. Spelun-
cam enim duplicem, sepeliendæ uxori emit Abra- Genes. 23.
ham ab Ephron Chetæo. sed alibi sepultus est Jo- vers. 9.
seph: in agro scilicet quem pater Jacob à filiis Hemor centum agnis emerat. Quare hic locus corrigendus est.

17. Ut autem appropinquavit tempus promissionis quam juraverat Deus Abrahæ, crevit populus & multiplicatus est in Ægypto.

18. Donec surrexit Rex alius, qui non noverat Joseph.

19. Hic callide deludens genus nostrum, male tractavit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne propagarentur.

17. Transit Stephanus ad redemptionem populi, cujus præludium fuit numerosa illa soboles, quæ ultra usitatum modum non longo temporis spatio creverat. Ergo tanquam singulare Dei donum hoc ponit quod auctus fuerit populus, ut sciamus id non ex communi more vel consueto naturæ ordine fuisse factum. Verum, ex altera parte videtur Deus Judæis spem auferre: quia tyrannice eos affligit Pharao, & servitus magis in dies ingravescit. Quum autem jubentur masculos infantes exponere, videtur præsens adesse interitus totius gentis. Alterum datur redemptionis signum, quum emergit Moses: sed quia mox respuitur, & fugere cogitur in exilium, nihil restat nisi mera desperatio. Summa est, Deum promissionis suæ memorem, populum in tempore auxisse, ut præstaret quod Abrahæ juraverat: sed Judæos, ut ingrati erant ac perversi, repudiasse Dei gratiam, ita ut per eos non steterit quin sibi aditum præcluderent. Porro hic notanda est Dei providentia, dum temporum cursum ac vices ita temperat ut semper ejus operibus constet sua opportunitas. Homines autem qui præpostere in suis desideriis festinant, ideo patienter sperare nequeunt & quiescere, donec manum suam Deus ostendat: quia ad illud, quod dixi, temperamentum non attendunt. Cæterum ut Deus fidem suorum exerceat, quoties cum lætis gratiæ signis affulget, alia opponit ex adverso quæ spem salutis subito præcidant. Quis enim non dixisset de Hebræis prorsus actum esse, quum Regis edictum totam masculam sobolem morti addicit? Quo magis necessaria nobis est doctrinæ illius meditatio, Deus mortificat & vivificat, deducit ad inferos & reducit.

19. *Callide deludens.*] Non male vetus Interpres reddidit, Circumvenire. Significat enim Stephanus novas artes & obliquos prætextus dolose excogitatos fuisse à Rege Ægypti, ut graviora subinde onera

populo imponeret: ficuti fere tyranni omnes, quantumvis inique fuos vexent, plufquam ingeniofi funt in caufis fingendis. Nec dubium eft quin Pharao honefto hoc colore abufus fuerit, quod minime æquum effet Judæos inquilinos gratuitum in regno fuo hofpitium habere: & quum magnis commodis fruerentur, ab oneribus effe immunes. Ita captiofe ex liberis hominibus fecit vilia mancipia. Quum dicit Stephanus, *Jofeph* huic Tyranno non fuiffe cognitum, hinc apparet quam fluxa fit beneficiorum apud homines memoria. Etfi enim uno confenfu ingratitudinem deteftantur omnes, nullum eft magis commune vitium.

Ne propagarentur.] Minus proprie Erafmus, meo judicio. Nam ζωογονεῖν plus exprimit quam, Ne foetus effent vitales. Inde enim deductum eft verbum, quod populus femper vivus ac fuperftes in fobole manet. Porro Stephanus non omnes malæ tractationis partes enumerat: fed exemplum unum ponit extremæ fævitiæ, unde colligere promptum eft, quam parum ab interitu abfuerit totum Abrahæ femen. Videbatur enim Pharao omnes fimul crudeli illo edicto, quafi uno ictu gladii jugulaffe. Sed tam violenta barbaries inopinatam atque incredibilem Dei virtutem magis illuftrat: quia modis omnibus contra luctando nihil tandem proficit.

20. Tempore illo natus eft Mofes, qui Deo gratus fuit. Et educatus eft per tres menfes in domo patris.

21. Expofitum vero ipfum fuftulit filia Pharaonis: & educavit fibi in filium.

22. Et inftitutus fuit Mofes in omni fapientia Ægyptiorum, eratque præftans factis ac dictis.

23. Ut autem impletum fuit tempus quadraginta annorum, fubiit in animum ejus ut inviferet fratres fuos, filios Ifraël.

24. Quum autem vidiffet quendam injuria affectum, defendit, & vindicavit eum qui affligebatur, percuffo Ægyptio.

25. Exiftimabat autem intelligere fratres fuos, quod Deus per manum ejus daret eis falutem. at illi non intellexerunt.

26. Sequenti die confpectus eft illis litigantibus, & reduxit eos in concordiam, dicens, Viri, vos eftis fratres: cur vos invicem læditis?

27. Is autem qui injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens, Quis te conftituit principem ac judicem fuper nos?

28. Numquid me interficere tu vis, quemadmodum heri interfecifti Ægyptium?

29. Fugit autem Mofes ad dictum hoc: & factus eft advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.

20. Non temere circumftantiam temporis notat Stephanus. Natus eft Mofes quum Rex juffiffet ad mortem exponi omnes mafculos. ergo redemptionis minifter prius videtur mortuus effe, quam nafcatur: fed tempus illud agendi, Deo maxime eft opportunum, quum humanitus nihil opis vel confilii fuppetit. Simul autem perfpicue apparet, quomodo fuam virtutem Deus in hominum infirmitate perficiat. (2 Cor. 12. verf. 9.) Servatur Mofes tribus menfibus: fed tandem parentes, ut vitæ propriæ confulant, coguntur eum in flumen projicere. Tantum includunt in arculam, ne mox pereat. Quum à filia Pharaonis excipitur, mortem quidem evadit, fed ita ut refectus à genere Ifraël, in alienam gentem tranfeat. Imo genti fuæ moleftiffimus hoftis futurus erat, nifi ejus animum Deus retinuiffet. Priufquam aliquod fraternæ benevolentiæ fignum edat, quadraginta anni prætereunt.

22. Quod in *omni fapientia* Ægyptiorum inftitutum fuiffe refert Lucas, id quidem tanquam excellentiæ partem in laude ponit. potuit nihilominus accidere, quod plerumque folet, ut profanis fcientiis inflatus, vulgus ignobile contemneret: quia tamen Deo populum fuum redimere decretum eft, tam Mofis animum, quam reliqua omnia, ad opus fuum peragendum interea comparat. Hic obftreperet carnis ratio, Cur connivet Deus ad tam longas populi ærumnas? Cur Pharaonem in dies finit atrocius fævire? Cur Mofen non patitur adolefcere apud fuos? Cur adoptatum à filia Regis, à genere Ifraël quodammodo abdicat? Cur ad annum quadragefimum inter aulicas delicias federe vult, ac non potius inde abftrahit? Verum exitus ipfe tantum admirationis habet, ut fateri cogamur, ad illuftrandam Dei gloriam omnia hæc fingulari confilio & ordine fuiffe gubernata. Quod dixi, honoris caufa Lucam hic de Ægyptiorum doctrina loqui, non ita accipi volo, quafi nihil in ea vitiofum fuerit. Quum Aftrologia mirabile Dei opificium non modo in ftellarum fitu, & tam bene diftincta varietate, fed etiam in motu, vi & arcanis officiis confideret, fcientia eft utilis ac merito laudanda. In hac multum ftudii pofuerunt Ægyptii: fed non contenti fimplici naturæ ordine, in multis etiam ftultis & ineptis fpeculationibus vagati funt, quemadmodum Chaldæi. His fuperftitionibus imbutus fuerit Mofes nec ne, incertum eft. Utcunque tamen res habeat, videmus quam fincere, imo rudi Minerva, in mundi fabrica confiderandum proponat quod ad pietatem facit. Infignis certe modeftia, quod is qui fubtiliter cum doctis & acutis hominibus de naturæ arcanis differere poterat, non modo fublimiores argutias omittit, fed defcendit ad vulgarem infimi cujufque captum, & plebeio ftylo indoctis prædicat quæ ufu percipiunt. Juftinus quum de Mofe fabulatur, magum facit, qui præftigiis & incantationibus populo tranfitum per mare Rubrum fecerit. Ita Satan Dei virtutem non modo obruere, fed probrofa etiam nota afpergere conatus eft. Atqui fcimus Mofen non arte magica cum incantatoribus certaffe, fed exequutum fuiffe duntaxat quæ illi injuncta à Deo erant. Habebant etiam Ægyptii myfticam theologiam, quæ ftultis & deliris commentis, & prodigiofis abominationibus colorem induceret, acfi probare vellent non abfque ratione fe infanire: quemadmodum Papiftæ, quum hiftrionice in fua Miffa & aliis infulfis ritibus ludant, myfteria tamen comminifcuntur, ut perfuadeant nihil illic effe nifi divinum. Gregarii quidem facerdotes ad illam ufque altitudinem non confcendunt: fed qui volunt inter eos haberi magis perfpicaces, nullum quantumvis puerilem aut ludicrum ritum omittunt, cui non affingant fpirituale aliquod myfterium. Extat in eam rem ineptiffima farrago, quam Rationale divinorum officiorum vocant. Sed quum ejufmodi deliria foli facrifici inter fe tractarent, Mofen fuiffe in illis verfatum non eft probabile, cujus regalis fuit inftitutio: fed ingenuis artibus fuiffe imbutum.

Erat potens in fermonibus.] Hæc loquutio Hebræis duplicem præftantiam fignificat, dum is qui ingenio pollet ac doctrina, fimul etiam ad res præclaras geren-

rendas aptus est. Intelligit ergò Stephanus Mosen raris dotibus fuisse instructum, ut omnes eximium quendam virum agnoscerent. Cæterum quum tali in pretio esset, minus spei dabatur Israëlitis eum redemptionis fore ministrum.

23. *Quum impletum esset tempus.*] Inde multi conjiciuot, Mosen nunquam animo alienum fuisse à geote sua: verum Stephani verba in diversam partem magis inclinant: quod scilicet animum ejus tandem, velut è somoo, excitaverit Spiritus Dei, ut fratres diu neglectos inviseret. Originis quidem suæ non fuisse ignarum verisimile est, cujus notam in carne sua gestabat, & cujus rumor volitaverat in aula: quia Regis filia sine flagitii suspicione non poterat eum adoptare, nisi genus compertum esset. diu tamen non fuit tantum in eo animi, ut cognationis suæ amorem palam monstrare auderet. Hoc vero ad augendam Dei gloriam non parum facit, quod Moses vocationis suæ inscius in aula Regis per loogum tempus desidet: postea subito præter spem omnium & suam ipsius, à Domino vocatur. Hæc igitur nova fratrum cura, quæ in ejus animum subiit, ex novo & insolito Spiritus impulsu nata est.

24. *Quum vidisset quendam.*] Non oblatum fortuito Mosi fuis tale spectaculum, sed qoum Deus eum populo suo redemptorem destinasset, specimen & quasi præludium hoc per ejus manum edere voluit. Nam Stephanus diserte exprimit, nihil eum temere aggressum esse: sed vocationis suæ conscium, fecisse quod populi viodicem decebat. Nisi enim eum armasset Deus, hominem quantumvis noxium aut maleficum occidere illi fas non erat. Pium est ac laude dignum opus, improbis se opponere, cobibere eorum violentiam, tueri bonos adversus eorum injurias: sed vindictam sumere, non est hominis privati. Non licuit ergo Mosi Ægyptium interficere, nisi quia pro vocationis suæ jure gladius illi in manum à Domino porrectus erat. Verum hæc heroica animi magnitudo, Spiritus sancti opus fuit: quia quos Deos ad res magnas ordinat, in iis vim suam potenter exerit, ut functioni suæ pares sint. In summa, intelligit Stephanus jam tunc oblatum populo Mosen fuisse redemptionis ministrum, quum dies ex pactione Abrahæ facta instaret: sed populum nihil minus sperasse.

26. *Sequenti die conspectus est.*] Jam ostendit Stephanus non modo neglectam à patribus fuisse Dei gratiam, sed maligne quoque rejectam. Quamvis enim malum quod narrat, ab uno homine profectum sit, culpam tamen omnibus jure assignat. Nam si grati Deo fuissent, illius proterviam simol reprimere debuerant. Sed tacent omnes, ac Mosi exprobrari sinuot quod illis præstiterat beneficium: ac quantum in se est, ultimo discrimini exponuot, quem oppositis suis capitibus protegere debuerant. Huc itaque tendit oratio, nonnisi per populum stetisse, quominus levationem aliquam citius sentiret. Ita sæpe Deo remoram iojicere solet hominum pravitas. Mature certe suis opem ferre paratus est, sed nos variis obstaculis ejus manum à nobis arcemus: postea injuste conquerimur de ejus tarditate. Porro, hæc nimis impia adversus Deum, & crudelis in Mosen ingratitudo fuit. Agendæ erant Deo gratiæ, quod tam fidum patrooum in Regis aula dedisset. Moses omni amore & observantia colendus. Atqui pessimam & iniquissimam mercedem reportat, probra & minas. Deinde, quod facinus ad Regem delatum est, id perfidiæ populi imputare convenit. Quemadmodum ergo postea quum jam terra Chanaan in conspectu esset, populus sibi aditum suo vitio præclusit: ita nunc Dei gratiam in unius homiois persona repudians, tempus redemptionis per anoos quadraginta differt. Quanquam enim statuerat Deus quid facturus esset, moræ tamen colpa in eos jure rejicitur, qui Mosen in suo officio impediunt ac turbant.

Viri, vos estis fratres.] Est quidem generalis inter homines conjunctio, ut mutuo inter se humanitatem colere debeant, & abstinere ab injuriis omoibus: sed hoc indignius ac minus ferendum, quum se invicem lædunt qui arctiore vinculo inter se sunt conjuncti. Ergo non tantum generalis ratio à Mose proponitur, quæ ad æquitatem revocet animos nocendi cupidos: sed cognatio & sanguinis societas commemoratur ad mollieodam ferociam. Nullus tamen sequitur profectus. nam qui injuriam proximo fecerat, proterve ac minaciter eum repellit. Atque hoc usitatum est, ut mala conscientia ad furorem homines impellat: atque ut cujusque deterior est causa, ita ille audacius ac truculentius se efferat. Sed quo prætextu adversus Mosen tam contumaciter insurgit, qui malam causam habet? Negat judicem esse. Atqui Moses eum non corripuerat pro imperio, sed tantum amice eos pariter monuerat. An solius judicis est nos monere quum delinquimus? sed hoc omnibus præfractis & immorigeris commune est vitium, nullis monitionibus locum dare, nisi quum vi & imperio coguntur: imo phreneticis sunt similes, qui medicos suos furiose impetunt. Quo magis studendum est frenandis nostris cupiditatibus, ne ira cæco impetu ruamus adversus eos, qui sanare oostra vitia cupiunt. Monemur etiam hoc exemplo, non posse in tam perversis hominum moribus servos Dei officium suum facere, quin multas injurias subinde perferant, subeant multas offensas, in pericula incurrant: præsertim benefaciendo male audiant. Sed botum malorum indignitas illis est devoranda, ne propterea agere desinant quod sciunt sibi à Domino esse mandatum, ac proinde ei probari. Atroci calumnia hic gravatur Moses, quod jus Principis sibi usurpet: atque hoc modo crimen læsæ majestatis illi intenditur. Deinde probrose illi objicitur, quod de homine Ægyptio vindictam sumpserit. utrumque valde odiosum erat. Unde colligere licet, quam periculosa reotatione perculsus fuerit sancti viri animus. Quum autem videmus neque exilio, oeque aliis malis fuisse fractum, ut eum recte fecisse pœniteret: nos quoque ejus exemplo discamus contra omnes hujusmodi Satanæ machinas firmum & inexpugnabilem animum habere.

30. Et expletis annis quadraginta, visus est illi in deserto montis Sina Angelus Domini in flammeo incendio rubi.

31. Moses vero ut vidit, admiratus est visionem. Porro, quum accederet ad considerandum, facta est ad eum vox Domini:

32. Ego sum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob. Tremefactus autem Moses, non audebat accedere.

33. Dixit autem illi Dominus, Solve calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.

34. Videndo vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & gemitum eorum audivi, &c. descendi ad eos liberandos. Et nunc veni, mittam te in Ægyptum.

30. *Expletis annis quadraginta.*] Ut homo erat non stupidus Moses, cuivis nostrum conjicere promptum est, quam multa illi in mentem venire potuerint ad labefactandam vocationis suæ fidem.

Captiosæ sunt Satanæ artes: nos ad diffidentiam natura plusquam propensi, quæcunque de verbo Dei obrepunt dubitationes, facile admittimus. Dura mutatio, ex aulicis deliciis & vita splendida ad sordidum & laboriosum pascendi munus detrudi: præsertim vero quum tam longum temporis spatium effluere videret Moses, interea in solitudinem relegatus, quid statuere aliud potuit nisi inane ac lusorium fuisse quod illi Deus promiserat? Quum jam octogenarius in pascendo soceri pecore occuparetur, quando tandem usui fore suam operam sperasset in liberando populo? Hæc piorum certamina assidue meditari utile est, donec memoriæ nostræ penitus insideant, ne labascant animi, siquando nos diutius, quam pro votis nostris, suspensos Dominus teneat. Rursum, in eo insigne modestiæ documentum edit Moses, quod toto intermedio tempore non satagit: nec tumultus concitat, nec se ullo modo ingerit ad occupandum principatum: ut mos est turbulentis hominibus: sed pecuario muneri non secus intentus est, quam si nunquam ad majorem provinciam esset vocatus. Dum autem sic quietus expectat, in tempore illi Dominus apparet.

Visus est illi Angelus Domini.] Quæritur primum, quis iste fuerit Angelus: deinde, cur sub tali figura conspiciendum se præbuerit. Postquam enim Lucas *Angelum* vocavit, mox inducit sic loquentem, Ego sum Deus Abrahæ, &c. Respondent quidam, Sicuti Deus quæ sibi maxime propria sunt, ministris suis interdum attribuit & communicat: ita non esse absurdum, si ad ipsos transferatur ejus nomen. Sed quum aperte pronunciet hic Angelus, se *Deum* esse æternum, qui solus est, & in quo omnia subsistunt, necesse est hoc elogium restringere ad Dei essentiam: nullo enim modo in Angelos competeret. Aptius diceretur, Angelum, quia Dei nomine loquitur, suscipere ejus personam: acsi mandata sua, ad verbum, tanquam ex ore Dei referret. Qui mos loquendi satis etiam tritus est Prophetis. Sed quando postea dicet Lucas, hunc eundem fuisse Angelum, cujus auspiciis & ductu Moses populum liberavit:
1 Cor. 10. vers. 2. & Paulus prioris ad Corinthios decimo, Christum fuisse ducem istum pronunciat: non est quod jam miremur, Angelum sibi sumere quod unius Dei proprium est. Statuamus itaque primo loco, nullam ab initio fuisse Dei communicationem cum hominibus, nisi per Christum. Nihil enim nobis cum Deo, nisi adsit Mediator, qui illum nobis conciliet. Ita hic locus æternæ Christi divinitati luculentum testimonium reddit, & ejusdem cum Patre essentiæ eum esse docet. *Angelus* porro ideo vocatur, non modo quia Angelos semper comites habuit, & quasi apparitores: sed quod illa populi redemptio nostram omnium adumbravit, cujus causa mittendus erat Christus à Patre, ut formam servi cum carne nostra indueret. Certum quidem est, Deum hominibus nunquam apparuisse qualis est, sed sub specie aliqua, quæ eorum captui congrueret. Alia tamen, ut dixi, in Christo nominis ratio est, quod æterno Patris consilio destinatus hominibus salutis minister, in hunc finem Mosi apparet. Neque huic doctrinæ
Hebr. 2. vers. 16. repugnat quod habetur secundo ad Hebræos capite, Christum nunquam sumpsisse Angelos, sed Abrahæ semen. Tametsi enim Angeli speciem ad tempus induit, nunquam tamen Angelicam suscepit naturam: quemadmodum scimus vere hominem factum esse. Restat, ut aliquid de *rubo ardenti* dicamus. Tritum est illud, Deum similitudine quadam rebus signa aptare. Atque hæc fere communis est Sacramentorum ratio. Porro nihil magis appositum ostendi Mosi potuit ad confirmandam ejus fidem in præsenti negotio. Sciebat in quo statu gentem suam reliquisset. tametsi ingens esset hominum numerus, erat tamen rubo non absimilis. Nam ut rubus quo densior est, & compactis arbustis magis abundat, eo ad flammam excipiendam magis est obnoxius, ut incendium per omnes partes grassetur: ita infirma erat populi Israëlitici manus ad omnes injurias exposita: & sua quasi mole gravata imbellis multitudo, Pharaonis sævitiam tantum prospero crescendi successu accenderat. Ergo populus dira tyrannide oppressus, veluti quædam ligni congeries est incendio ubique correpta: nec quicquam obstat quominus in cinerem mox redigatur, nisi quia Dominus in medio ejus sedet. Quanquam autem insolitus persequutionum ignis tum flagrabat: quia tamen Ecclesia Dei nunquam ab afflictionibus prorsus immunis & libera est in mundo, hic perpetua ejus conditio quodammodo depicta est. Quid enim aliud sumus quam flammæ pabulum? Innumeræ vero Satanæ faces assidue volitant, quæ ignem subjiciant & corporibus & animis: sed Dominus mira & singulari gratia nos à consumptione vindicat ac tuetur. Ardere ergo incendium necesse est, quod in hac vita nos urat. Sed quia Dominus in medio nostri habitat, efficiet Psal. 46.
ne quid afflictiones nobis noceant: quemadmodum vers. 6.
etiam Psalmo quadragesimo sexto dicitur.

31. *Admiratus est visionem.*] Sciamus ita Deum cum Patribus agere solitum fuisse, ut certo ejus majestatem agnoscerent. voluit enim clarum esse discrimen inter visiones quas præbuit, & Satanæ præstigias. Atque hæc certitudo plusquam necessaria est. Quam enim alioqui fidem haberent Dei oracula, quibus fœdus æternæ vitæ continetur? Ergo quum hæc sola sit vera fidei fultura, Deum habere auctorem necesse est, ut indubie se eum esse monstret qui loquitur. Deinde quando semper obambulat Satan, & miris artibus se insinuat, totque habet fallendi modos, præsertim vero Dei nomen fallaciter obtendit: sedulo ab ejus ludibriis cavendum est. Videmus ut olim gentes omnes & Papistas etiam luserit. Omnia enim superstitionum portenta, omnia errorum deliria, quæ olim fuerunt, & hodie adhuc regnant sub Papatu, ex somniis, spectris & falsis revelationibus nata sunt. Quin etiam Anabaptistæ suas illusiones habent. Ergo unicum hoc remedium est, ut certis notis Deus quas præbet visiones insigniat. Tunc enim extra errandi periculum sumus, quum suam majestatem nobis patefecit. Hac ratione animus Mosis admiratione percutitur: deinde ad considerandum accedit: post accessum propiorem Dominus eum magis vivo præsentiæ suæ sensu tangit, ut expavescat. Fateor quidem nihil horum esse quod non æmuletur Satan: sed perperam, ut simia. Et Dominus non modo talibus signis se manifestat, sed hebetudini nostræ suppetias ferens, oculos simul aperit, ne hallucinemur. Deinde Spiritus sanctus notas & symbola divinæ præsentiæ cordibus insculpit, ne quid dubitationis restet.

32. *Ego sum Deus Patrum tuorum.*] Nunc videmus quorsum oblata fuerit Mosi visio: nempe, ut sua verbo Dei auctoritas constaret. Parum enim nudæ visiones prodessent, nisi accederet doctrina. Accedit autem non tanquam pars inferior, sed tanquam visionum omnium causa & finis. Quod autem se *Deum* Abrahæ, Isaac & Jacob nominat, hujusappellationis duplex est ratio. Ut infinita est Dei majestas, si eam comprehendere volumus, potius sensus nostros absorbet: si ad eam ascendere conamur, evanescimus. Se ergo titulis ornat & vestit, sub quibus comprehendi à nobis queat. Sed notandum est, Deum sibi deligere titulos, quibus nos ad verbum revocet. Ideo enim Deus Abrahæ, Isaac & Jacob vocatur, quia salutis doctrinam apud eos deposuit, qua mundo innotesceret. Verum, Deus proprie ad circumstantiam præsentem respexit, quum ita Mosi loquutus est. nam visio hæc, & spes liberandi populi, & mandatum quod Mosi daturus erat, à fœdere pendebant, quod pepigerat olim cum Patribus. Ita novitatis suspicio tollitur, & erigitur animus

Mosis

Mosis ad sperandam redemptionem, quæ in veteri Dei promissione fundata est. Perinde ergo valet elogium hoc, acsi dixisset Deus, Ego qui salutem vestram mihi curæ fore Patribus vestris olim promisi, quū genus Abrahæ gratuito fœdere in fidem meam accepi, imo qui præfixi hoc tempus finiendæ gentis vestræ servituti, nunc ad præstandam dictis meis fidem tibi appareo. Quemadmodum hodie omnes Dei promissiones, ut nobis stabiles ac firmæ sint, hoc fundamento niti oportet, quod Deus in Christo nos adoptavit, seque Patrem ac Deum nobis fore pollicitus est. Cæterum, ex hoc loco Christus non abs- *Mat. 22. vers. 32.* que optima ratione colligit pios esse post mortem superstites. Nam si totus homo in morte intereat, inepta esset loquutio, Ego sum Deus Abrahæ. Fingamus nullam esse amplius Romam: annon ridiculus erit qui se vocabit Romanum Consulem? Hoc enim exigit relatio, ut membra inter se respondeant. Alia etiam ratio consideranda est, quod quum Deus vitam & mortem in manu habeat, proculdubio vivos servat quibus vult esse in patrem, & quos in filiis suis censet. ergo Abraham, Isaac & Jacob, quamvis carne perierint, spiritu tamen apud Deum vivunt.

Tremefactus autem Moses.] Posset hoc videri absurdum, quod vox consolationis plena, Mosen terreat potius quam exhilaret: sed utile fuit, Mosem sic terreri Dei præsentia, quo se ad majorem reverentiam componeret. Nec vero sola vox Dei ejus animum percellit: sed ipsius majestas, cujus signum in rubo ardenti cernebat. Et quid mirum, si homo ad Dei conspectum tremat? Præsertim vero meminerimus, hoc modo animos ad timorem & reverentiam *Exod. 20. vers. 22.* parari: quemadmodum Exodi 20. habetur, Vidisti signa, audisti tubæ sonitum, ut discas Deum timere. Sed excipiet aliquis, Cur nunc Moses tremefactus considerare non audet, qui prius accedere non dubitabat? Respondeo, Quo propius ad Deum accedimus, prout major illius gloria affulget, ita majore nos metu jure affici. Cæterum non alia causa Mosem Deus tremefacit, quam ut sibi obsequentem reddat. atque hic metus præparatio fuit non incommoda ad majorem fiduciam. Quo etiam pertinet quod sequitur, Solve calciamentum. monetur enim hoc symbolo, ut Dei mandata reverenter excipiat, ac debitam illi gloriam modis omnibus præstet.

33. *Quia locus in quo.*] Hoc loci elogio Mosis animum quasi in cœlum attollere voluit Deus, ne quid terrenum cogitaret. Quod si tot stimulis pungendus fuit Moses, ut terræ oblitus, Deo se attentum præberet: annon quasi fodiendi sumus, quum simus centuplo tardiores? Quæritur tamen unde hæc loco sanctitas? neque enim ante diem illum aliis sanctior fuerat. Respondeo, hunc Dei præsentiæ non loco haberi honorem, & hominum causa prædicari loci sanctitatem. Nam si terram sanctificat Dei præsentia, quanto majorem ejus vim ab hominibus percipi æquum est? Simul tamen notandum est, sic locum ad tempus ornatum fuisse, ut Deus suam illic gloriam minime affigeret: quemadmodum Jacob altare Deo erexit in Bethel, quum præsentiæ *Genes. 35. vers. 7.* illic suæ Deus signum dedisset. Idem quum posteri imitarentur, perversus cultus fuit. Denique, unius Mosis causa locus vocatur *sanctus*, ut se ad timorem Dei & obsequendi studium melius componat. Nunc quum Deus ubique se in Christo præsentem nobis exhibeat, idque non obscuris figuris, sed plena luce ac veritate solida: non tantum pedes calceis nudare, sed nos totos exuere convenit.

34. *Videndo vidi.*] Nunc Deus se populi fore liberatorem promittit, ut Mosem ministrum rursus de integro constituat. quia tam longo temporis spatio superior promissio fuerat interrupta. Dicitur enim Deus videre mala nostra, quum rationem nostri habet, ac curam salutis nostræ suscipit: sicuti rursum, claudere oculos, & tergum obvertere dicitur, dum causam nostram negligere videtur. Eadem est ratio descensus. Minime opus est, ut se Deus loco moveat opis ferendæ causa: manus enim ejus per cælum & terram extenta est. sed hoc ad sensum nostrum refertur: nam quum afflictionem populi non levaret, procul abesse & curare aliud in cælo videri poterat. Nunc denunciat, Israëlitas propinquum sibi sensuros. Totum huc spectat, ut Moses de voluntate Dei factus certior, illum sequi ducem non dubitet, seque majore fiducia impendat in populi redemptionem, quam Dei opus esse novit. Notandum etiam est, quod Deus se *gemitum* audisse commemorat. nam quum miseros & injuste oppressos respiciat, præcipue tamen quum in ejus sinum deponimus gemitus nostros & querelas, ad misericordiam flectitur. Quanquam nomen hoc, ut sæpe alibi, pro cæcis & confusis querimoniis accipi potest, quæ ad Deum non diriguntur.

35. Hunc Mosen quem negaverant, dicentes, Quis te constituit principem ac judicem? hunc, inquam, Deus principem & redemptorem misit in manu Angeli qui visus illi fuerat in rubo.

36. Hic eduxit eos editis prodigiis & signis in terra Ægypti, & in mari Rubro & in deserto per annos quadraginta.

37. Hic est Moses qui dixit filiis Israël, Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester è medio fratrum vestrorum, sicut me: ipsum audite.

35. Multa omittit Stephanus. quia ad hanc summam properat, ut intelligant Judæi, non ideo redemptos fuisse Patres, quod id sua pietate promeriti essent, sed indignis præstitum fuisse hoc beneficium: deinde ex illis primordiis sperandum esse aliquid perfectius. Quum Moses ordinatus à Deo vindex eorum ac redemptor, jam foret quodammodo in procinctu, viam illi præcluserant. nunc ergo Deus quasi invitos redimit. Quod de miraculis & portentis additur, tam ad gratiæ Dei commendationem, quam ad illustrandam Mosis vocationem pertinet. Mirum certe est quod Deus tam ingrati populi causa, virtutem suam variis portentis exerere dignetur. Sed interea servo suo auctoritatem conciliat. Ergo quod postea minus illi deferunt Judæi, nunc convitiis eum abigere tentant, nunc fastidiunt, nunc cum eo rixantur, nunc illi obstrepunt, nunc tumultuose in eum insurgunt: in eo & malitiam suam & impium gratiæ Dei contemptum magis produnt. Ita semper aucta fuit indignitas, ut Deum oportuerit mira patientia certare cum tam perverso & contumaci populo.

Principem & redemptorem.] Subaudiendæ sunt antitheses, quæ crimen exaggerant. Mosi paruissent, si præfectus fuisset à Tyranno judex: à Deo autem constitutus, & quidem redemptor, superbe contemnitur ac respuitur. Ita imperium spernendo, impii: gratiam rejiciendo, ingrati quoque fuerunt. Quod autem adeo honorificum elogium tribuitur Mosi, in eo non ita Deus debitum sibi honorem homini transscribit, ut quicquam de jure suo minuat. neque enim alio sensu *redemptor* vocatur Moses, nisi quia Dei minister fuit. Atque hoc modo penes unum Deum totius operis gloria in solidum manet. Discamus ergo quoties Dei titulis ornantur homines, non spoliari Deum suo honore: sed

quod

quod per manum eorum opus exequitur, ita commendari. Huc spectat quod dicit Stephanus, mandatam fuisse Mosi hanc provinciam in manu Angeli. Nam hoc modo subjicitur Moses Christo, ut sub ejus ductu ac auspiciis obsequium Deo suum præbeat. *Manus* enim hic non pro ministerio, sed principatu capitur. Quare sic usus est Deus Mosis opera, ut Christi virtus supra ipsum emineret. quemadmodum & hodie in peragenda Ecclesiæ salute summus est moderator. Imo sic homines adhibet ministros, ut vis & effectus ab eo solo pendeat.

37. *Prophetam vobis suscitabit.*] His verbis non dubium est quin probare velit Stephanus, Christum esse finem Legis: quamvis hoc clare non exprimat. Et sane (ut jam diximus) non recenset hic ad verbum Lucas quæcunque tunc à Stephano dicta sunt: sed rerum capita notare illis satis est. Porro supra capite tertio diximus sic rite hoc testimonium aptari Christo, ut tamen aliis quoque Prophetis conveniat. Postquam enim Moses populum vetuit huc illuc pravis Gentium superstitionibus jactari, quidnam sequi debeat, ostendit. Non est, inquit, quod magos tibi vel ariolos appetas; Deus enim nunquam te Prophetis destituet, qui te fideliter erudiant. Jam vero certum est temporale fuisse Prophetarum ministerium, sicuti Legis: donec Christus plenam sapientiæ perfectionem mundo afferret. Huc itaque spectat Stephani oratio, Mosen, dum alium doctorem proponit ac commendat, populum non tenere sibi uni addictum. Fuerunt quidem Prophetæ, Legis interpretes, & tota eorum doctrina, veluti appendix eorum quæ per Mosen prodita fuerant: sed quum simul istud constaret, perfectius quoddam doctrinæ genus à Christo afferendum esse, ut qui finem impositurus esset prophetiis omnibus, sequitur eum summo loco constitui: & præcipuum, ut ita loquar, magisterium illi asseri, ne ambigua sit Evangelii fides. Tenemus nunc quorsum Mosis testimonium inseruerit Stephanus: nempe ut illum ipsum quem plenis buccis jactabant sibi unicum esse Doctorem, ostendat non minus indigne à Judæis mortuum contemni, quam olim dum vivebat, impie ac proterve repudiatus fuerit. Quisquis enim fidem habet Mosi, Christi, cujus ille fuit præco, esse discipulus non recusabit. Reliqua pete ex capite tertio. *Joan. 5. vers. 46.*

** vel, loquebatur illi in monte.*

38. Hic est qui fuit in Ecclesia in deserto cum Angelo qui *loquutus illi fuerat in monte Sina, & cum patribus nostris: qui suscepit viva oracula, ut nobis daret.

39. Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt, & aversi sunt cordibus suis in Ægyptum,

40. Dicentes Aaroni, Fac nobis deos qui nos præcedant: nam huic Mosi qui nos eduxit ex terra Ægypti, nescimus quid acciderit.

41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostiam idolo, & lætati sunt super operibus manuum suarum.

38. Pergit Stephanus in narranda populi pravitate, qui tot Dei beneficiis provocatus, nunquam tamen maligne illum rejicere destitit. Si Deo prius immorigeri & parum grati fuerant, tam mirifica saltem liberatio eos ad saniorem mentem revocare debuerat: atqui eos semper sui fuisse similes ostendit. Tot certe miracula non modo hærere in eorum animis, sed in oculis etiam versari æquum erat. Illi vero omnium obliti, ad Ægypti superstitiones repente transvolant. Recens erat duræ servitutis memoria, quam trajecto mari effugerant: sed tyrannos, à quibus plusquam inhumaniter afflicti sunt, redemptori suo præferunt. Hic ergo desperatæ impietatis cumulus fuit, quod tot Dei beneficiis frangi ac vinci eorum contumacia non potuit, quin semper ad ingenium redirent. Multum criminis atrocitatem auget quod dicit Stephanus, Mosen tunc fuisse cum illis in deserto. Præterquam enim quod rara hic & inæstimabilis Dei bonitas in ipsis tolerandis apparet, nihil sibi ad excusationem reliquum faciunt, dum totundique angustiis obsessi, tot necessitatibus constricti, Moseo habentes ducem sui itineris, & fidum vitæ custodem, perfide nihilominus à Deo ipso deficiunt. Denique indomitis bestiis similes fuisse apparet, quos Deus tot vinculis retinere in obsequio non potuit. Quod ergo illos Moses sub ducatu & præsidio Angeli per desertum regere non non destitit, ex hac temporis circumstantia colligere promptum est, quam obstinata & insanabilis fuerit eorum pravitas. Sicuti prodigiosæ contumaciæ fuit, non humiliari tot malis & ipso mortis conspectu. Quod Mosen cum *Angelo* & patribus fuisse dicit, longe diversa est ratio. Patribus enim adfuit, ut se illis ducem ex Dei mandato præberet: fuit cum Angelo, tanquam minister. Unde sequitur non privato homini factam fuisse injuriam, sed gubernationi divinæ: quando non obstitit utriusque reverentia, quin populus in sceleratam perfidiam se proriperet. De Angelo jam prius diximus. Sed participium λαλῶν ambiguum sensum habet. nam vel de prima visione potest intelligi qua vocatus fuit Moses ad redimendum populum, vel de sermone quem Deus cum Mose habuit post trajectum mare Rubrum. Quoniam autem utroque modo se redemptionis esse auctorem testatus est Christus, non multum refert utrum eligas: imo nihil impedit quominus ad utrumque extendas. Nam qui Mosi loqui ab initio cœperat, ut eum in Ægyptum mitteret, continuavit postea sermonis sui tenorem, donec perfectum esset opus.

Qui suscepit viva oracula.] Erasmus transtulit, Sermonem vivum: sed qui Græce norunt, melius fuisse à me redditum quod dicit Stephanus, agnoscent. Nam in oraculis major quam in sermone inest majestas. Tantum de voce loquor: scio enim oraculum esse quicquid ex ore Dei manat. Porro his verbis auctoritatem Mosis doctrinæ conciliat, quia nihil in medium protulerit, nisi à Deo profectum. Unde sequitur, non tam Mosi quam Deo in illius persona rebelles fuisse Judæos. quo magis detegitur ferrea eorum improbitas. Est autem hæc generalis ratio sanciendæ doctrinæ, quum homines nihil tradunt nisi divinitus sibi mandatum. Quisnam enim hominum Mosen sibi postponere audebit: cui hoc tantum jure adhibendam fuisse fidem pronunciat Spiritus, quia doctrinam à Deo acceptam fideliter populo exposuerit? Sed quæritur, cur Legem *vivum sermonem* appellet. Videtur enim minime hoc elogium cum Pauli verbis congruere, ubi Legem dicit esse ministerium mortis, & iram operari, & peccati esse virtutem. *2 Cor. 3. vers. 7.* Si intelligas Vivum sermonem, qui sit efficax, & qui hominum contemptu irritus fieri nequeat, nulla erit repugnantia. Sed ego active pro Vivifico positum interpretor: nam quum Lex pie sancteque vivendi perfecta sit regula, & justitiam Dei ostendat, merito vitæ & salutis doctrina censetur. Quo pertinet solennis illa Mosis contestatio, dum cælum & terram adjurat, quod proposuerit viam vitæ & mortis. Quo sensu etiam Ezech. cap. 20. conqueritur Deus, Legem suam bonam violatam esse, præcepta sua bona de quibus dixerat, Qui fecerit hæc, vivet in illis. Lex igitur

in sa

in se vitam continet. Siquis tamen Viva interpretari malit efficaciæ & virtutis plena, vehementius non contendam. Quod autem ministerium mortis dicitur, id illi accidentale est propter corruptam hominum naturam. Peccatum enim ipsa non generat, sed invenit in nobis. Vitam offert: sed nos, quia vitiosi sumus, nihil quam mortem referre inde possumus. Itaque non nisi hominum respectu mortifera est. Quanquam altius respexit hoc loco Stephanus: neque enim de nudis præceptis loquitur, sed totam Mosis doctrinam comprehendit, in qua inclusæ sunt gratuitæ promissiones, atque adeo Christus ipse unica hominum vita & salus. Memoria tenendum est quibuscum hominibus negotium erat Stephano. Præposteri erant Legis zelotæ, qui in mortua tantum & mortifera litera hærebant: ac interea contra Stephanum insaniebant, quod Christum in Lege quæreret, qui vere est illius anima. Oblique ergo perversam eorum inscitiam perstringens, majus aliquid & excellentius in Lege reconditum esse significat, quam ipsi hactenus noverint. Nam, ut carnales erant, externa specie contenti, nihil in ea spirituale quærebant, imo nec sibi ostendi patiebantur.

Ut nobis daret.] Hoc ad diluendam calumniam valet, qua falso gravatus fuerat. Nam quum se Legis jugo subjiciat, seque unum ex Mosis discipulis esse profiteatur, multum abest quin fidem illi apud alios abroget. quin potius objectum sibi crimen in calumniæ auctores retorquet. Nam istud totius populi commune quodammodo probrum erat, quod patres Legi parere noluerant. Interea tamen admonet, non suo tantum seculo Mosen datum esse Prophetam: sed ut mortui apud posteros vigeret auctoritas. Neque enim Dei doctrinam una cum ministris extingui convenit, aut è medio tolli. Quid enim minus consentaneum, quam ipsam emori, qua nobis confertur immortalitas? Sic hodie quoque statuendum est: sicuti suæ ætatis hominibus loquuti sunt Prophetæ & Apostoli, ita nobis scripsisse, ac perpetuum esse doctrinæ illorum vigorem, quia auctorem Deum potius quam homines ministros referat. Admonet interea, siqui destinatum sermonem rejiciunt, Dei consilium rejicere.

39. *Repulerunt, & aversi sunt.*] Mosen à patribus rejectum fuisse dicit: & simul causam notat, quod Ægypti superstitionibus se potius addixerint. Fuit autem hic horribilis & plusquam cæcus furor, Ægypti mores & instituta appetere, ubi nuper tam gravia perpessi fuerant. *Aversos* cordibus in Ægyptum dicit, non quod illuc reverti optarint, sed quia animos reflexerint ad eas corruptelas, quarum nulla illis memoria manere debuerat nisi cum summa execratione & odio. Verum quidem est, semel agitatum inter Judæos fuisse de reditu: sed historiam illam Stephanus nunc non attingit. Porro contumaciam magis exprimit, quum dicit fuisse *aversos*. Rectam enim viam duce & rectore Deo ingressi, repente alio se proripiunt: acsi equus refractarius sessoris impatiens proterve se retro ageret.

40. *Fac nobis deos.*] Quum variis modis cursum reflexerint Judæi, memorabile præ aliis exemplum fœdæ ac detestandæ eorum perfidiæ hic eligit Stephanus: quum scilicet vitulum sibi fabricaverunt, quem loco Dei colerent. Nihil enim hac ingratitudine turpius fingi potest. Fatentur se redemptos esse ex Ægypto: neque hoc Dei gratia & Mosis opera factum esse dissimulant: interea tanti boni auctorem simul cum ministro secure rejiciunt. Et quo prætextu? Nescire se obtendunt quid Mosi acciderit. Atqui in monte esse non ignorant. Illuc euntem prosequuti sunt oculis suis, donec opposita nube Deus illum ad se reciperet. Sciunt præterea salutis suæ causa Mosen abesse, qui se in tempore rediturum promiserat, ut Legem à Deo latam ad ipsos perferret. Jussit tantum paulisper quiescere. Insanos repente intra exiguum tempus tumultus sine causa movent: sed ut rationis colore furorem suum tegant vel honestent, deos volunt habere sibi præsentes, quasi vero nullum illis Deus præsentiæ suæ signum hactenus dedisset. atqui ejus gloria quotidie in nube & columna ignis conspicua erat. Videmus ergo quam maligno Dei fastidio ad idololatriam properent. ut interea taceam quam turpis & scelerata ingratitudo fuerit, quod illis tam brevi spatio miracula exciderant, quorum memoria in finem usque mundi celebranda erat. Quare ex hac una defectione abunde patet, quam pervicax & intractabilis fuerit populus. Adde quod hanc potius rebellionis historiam, quam alias referri, ad causam Stephani faceret. Nam populus Dei cultum palam evertit, Legis doctrinam repudiat, peregrinam & profanam religionem inducit. Cæterum insignis est hic locus, quia fontem ostendit ex quo omne genus superstitiones ab initio fluxerunt: præsertim vero quæ fabricandis idolis prima origo fuerit: nempe, quod homo qui carnalis est, Deum tamen pro carnis suæ captu habere vult præsentem. Hæc causa est, cur seculis omnibus tanta in fingendis idolis, hominum lascivia fuerit. Ac Deus quidem se ruditati nostræ hucusque accommodat, ut se quodammodo sub figuris offerat visibilem. Nam sub Lege plurima erant symbola ad testandam ejus præsentiam. Et hodie per Baptismum & Cœnam, adeoque per externam verbi prædicationem ad nos descendit. Verum dupliciter hic peccant homines: primum, ordinatis à Deo mediis non contenti, nova sibi audacter accersunt. Hoc jam non leve est vitium, quod nullum modum tenentes, pruriunt semper ad nova figmenta, atque ita fines à Deo positos transilire non dubitent. Atqui nulla esse potest vera Dei imago, nisi quam ipse instituit. quæcunque ergo præter ipsius verbum finguntur hominum arbitrio, falsæ sunt & adulterinæ. Sequitur deinde alterum vitium non magis tolerabile, quod mens humana, ut nihil nisi crassum & terrenum de Deo concipit, ita ad eandem crassitiem transfert omnia divinæ præsentiæ symbola. Nec modo in idolis à se fabricatis adeo perperam ludit, sed etiam quicquid à Deo institutum fuerit in contrarium finem detorquens corrumpit ac vitiat. Descendit quidem, ut dixi, ad nos Deus: sed hoc consilio, ut nos in cælum attollat. Nos autem, qui terræ sumus affixi, illum similiter volumus in terra habere. Hoc modo deformatur cælestis ejus gloria, & omnino impletur quod hic dicunt Israëlitæ, *Fac nobis deos*. Novum enim sibi numen creat quisquis non spiritualiter Deum colit. & tamen si omnia propius expendas, nolunt Israëlitæ data opera Deum habere à se creatum: quin potius sub vituli aurei effigie, verum & æternum Deum habere se putant. Serio enim ad condictum sacrificium adsunt: & quod Aaron pronunciat, illos esse deos à quibus educti sunt ex Ægypto, consensu suo approbant. Verum Dominus frivolas istas imaginationes nihil moratur: sed alienos deos in locum suum conqueritur supponi, simulatque à verbo suo vel tantillum homines deflectunt.

41. *Et vitulum fecerunt.*] Cur hæc magis placuerit effigies, facile ex superioribus verbis colligitur. Quanquam enim innumeris idolis scatebat Ægyptus, bovem tamen in præcipuo fuisse honore notum est. Unde autem idoli cupiditas, nisi quia cordibus in Ægyptum aversi erant, quemadmodum jam dixit Stephanus? Notanda autem est loquutio, quum dicit, eos *hostiam* idolo obtulisse. Edicit Aaron, ut ad colendum Deum populus conveniat: congregantur omnes. Testantur ergo sibi nihil minus in animo esse, quam fraudare Deum suo cultu, ut ad vitulum transferant. quin potius illis propositum est, Deum in imagine vituli colere.

Sed quia idolum fabricando, verum Deum reliquerunt, quicquid postea sequitur, idolo censetur dari: quia Deus pravos omnes cultus respuit. Neque enim æquum est, impensum ei ferri quod non mandavit: & quia nominatim vetuit visibile simulacbrum sibi erigi, sacrilegium est quicquid in ejus honorem postea tentatur.

Lætati sunt super operibus.] Loquutio hæc ex Isaia sumpta est, imo ex Prophetis, qui similiter exprobrant Judæis, oblectatos fuisse suis figmentis. Et sane mira dementia est, dum sibi quidquam in rebus divinis arrogant homines. Lætitiam interpretor, solenne illud tripudium, quod refert Moses Exodi tricesimo secundo capite. Commune tamen vitium Stephanus taxat, quo laborant idololatræ. Nam quum in religione nihil hominibus fas sit suscipere, nisi à Deo præscriptum: temere quidvis excogitant, & neglecto Dei verbo, eligunt manuum suarum opera. Stephanus autem ostendit, dum ita sibi in hac licentia placent, eo magis ipsos displicere Deo. Quare, si cultum nostrum probari volumus, ab operibus manuum nostrarum, hoc est, à propriis iovantis abstinendum est. Nihil enim aliud quam sacrilega profanatio est, quicquid à seipsis homines excogitant. Proprie quidem idolum probri causa sic vocatur, quasi res nibili: quia nulla ratio patitur Deum ab homine fabricari.

42. Convertit autem se Deus, & tradidit eos ad colendam militiam cæli: quemadmodum scriptum est in libro Prophetarum, Numquid victimas & hostias obtulistis mihi per annos quadraginta in deserto, domus Israël?

43. Et sustulistis tabernaculum Moloch, & astrum dei vestri Rempham, & figuras quas fecistis ad colendum eas. Ideo transferam vos ultra Babylonem.

42. Docet bic Stephanus, nullum Judæos fecisse peccandi finem, sed longius subinde in perversis suis erroribus evagatos: ut primus ille lapsus illis velut ingressus in labyrintbum fuerit. Hoc autem justæ Dei vindictæ assignat, quod ab eo tempore crevit insania, ut sibi pro uno idolo innumera accerserent. Admonet huc exemplum, ut sollicite ad sequendam Dei regulam intenti simus: quia simulatque vel tantillum ab ea defleximus, huc & illuc variis deliriis raptari, implicari plurimis superstitionibus, & penitus demergi in vastam errorum colluviem necesse est. Atque banc Deus pœnam juste hominibus irrogat, qui ejus verbo parere abnuerunt. Ideo dicit Stephanus, *conversum* fuisse Deum: quæ loquutio perinde valet, ac Tergum obvertere. Oculos enim quodammodo in populum defixos babebat, quum singularem in eo regendo curam ostenderet. nunc defectione offensus, faciem suam alio convertit. Hinc simul colligere licet, non aliter posse nos rectam viam persequi, nisi quum Dominus nobis regendis invigilat: aversa autem ejus facie nos statim in errores abstrahi. Jam tunc quidem à Deo relicti erant Israëlitæ, quum vitulum fabricarunt: verum Stephanus pœnæ atrocitatem exprimere voluit, acsi dixisset tunc plane in sensum reprobum fuisse conjectos. quemadmodum & Paulus eos qui gloriam Deo
Rom. 1. vers. 28. non dederunt quum se illis manifestasset, in cæcitatem & stuporem, & in cupiditates probrosas tradi, justa Dei vindicta, docet. Hinc factum est, ex quo vitiari cœpit religio, ut paucis superstitionibus innumeræ abominationes, & levibus corruptelis crassæ idololatriæ portenta successerint. Quia enim lucem sibi accensam neglexerunt homines, justo Dei judicio prorsus obstupefacti fuerunt, ut nibilo rectius quam brutæ pecudes judicarent. Est quidem fertilis idololatria, ut ex uno deo fictitio, centum mox gignantur: ex superstitione una, mille scaturiant. Sed hinc tanta hominum insania, quod Deus Satanæ illos tradens, seipsum ulciscitur: quia ex quo nos suscepit regendos, nulla contingit in parte ejus mutatio, sed temeraria nostra levitate à nobis distrahitur.

Numquid victimas & hostias.] Locus hic ex quinto
Amos 5. vers. 25. capite Prophetæ Amos sumptus est. Loquutio qua Stephanus utitur, prophetias omnes in unum corpus fuisse collectas ostendit. Cæterum Amos illic, postquam in idololatriam & varia populi scelera invectus est, subjicit, non esse novum boc malum, ut Deo rebelles sint Judæi: quia jam in ipso deserto illorum patres à vera pietate desciverant. Porro victimas sibi oblatas fuisse negat, non quod illic nulla prorsus fuerint sacrificia, sed quia Deus adulterinum cultum respuebat. quemadmodum & apud Isaiam expostulat cum populo quod nullis ab eo sacrificiis honoratus fuerit: Tu, inquit, non invocasti me, Isa. 43.
Jacob, nec sacrificiis tuis me bonorasti, neque ego vers. 22.
servire te feci in oblatione vel suffitu. Non emisti mihi calamum, neque adipe satiasti me: tu vero onerosus mihi fuisti in peccatis tuis, & servire me fecisti in tuis iniquitatibus. Certe ejusmodi omnia quotidie fiebant à Judæis: sed nullum ab impiis obsequium recipit Deus, vel ratum habet. deinde abominatur quicquid adventitiis mixturis fœdatum est. In bunc modum etiam de patribus apostatis loquitur Amos. Quod statim subjicitur, vel ad eosdem, vel ad posteros referri potest.

43. *Sustulistis tabernaculum Moloch.*] Copulam, adversativæ particulæ loco quidam accipiunt: acsi diceret, Quin potius honorem exbibuistis idolo. Posset etiam in particulam causalem resolvi, hoc modo, Non mibi obtulistis sacrificia, quoniam erectum fuit à vobis tabernaculum Moloch. Ego autem paulo aliter interpretor: quod scilicet majoris vehementiæ causa Deus initio patres accuset: deinde posteros subjiciat in deterius superstitiones auxisse, quoniam nova & varia idola sibi acciverint. acsi ita loquutus esset Propheta in persona Dei, Si ab ultima vetustate repetam qualiter se genus vestrum erga me gesserit, ô domus Jacob, jam in ipso deserto patres vestri mandatum à me cultum corrumpere ac pervertere cœperunt: sed vos illorum impietatem vicistis, nam innumera deorum turba à vobis invecta est. Atque hic ordo ad institutum Stephani melius quadrat. Vult enim probare (ut jam dictum est) ex quo in alienos ac degeneres ritus prolapsi sunt Israëlitæ, nullum fecisse peccandi modum: sed cæcitate à Deo percussos, novis subinde idololatriis se polluisse, donec ad extremum impietatis ventum est. Ergo Stephanus Prophetæ testimonio sententiam hanc apposite confirmat, quod Judæi ex patribus impiis ac immorigeris progeniti, tamen in pejus ruere nunquam cessassent. Cæterum quamvis paulo diversa sint Prophetæ verba, sensus tamen idem est. Probabile est Stephanum, cui sermo erat cum Judæis, recitasse ad verbum, eorum lingua, quod habetur apud Prophetam: Lucas, qui Græce scribebat, interpretem Græcum sequutus est. Propheta dicit, Honorastis Succutb Regem vestrum, & Ciium imaginem vestram, sidus deorum vestrorum. Græcus interpres ex proprio nomine appellativum fecit, propter affinitatem vocis Succoth, quæ tabernaculum significat. Unde porro suum illud Rempham sumpserit, nescio: nisi quod potuit nomen illud ea ætate magis esse usu receptum.

Et figuras quas fecistis.] Nomen Imaginis quod est apud Prophetam, per se nihil vitii denotat.

denotat. Nomen etiam τύπου apud Græcos in bonam partem capitur. τύποι enim vocantur omnes ceremoniæ quas Deus instituit. Damnat tamen nominatim Propheta τύπους à Judæis confictos. Cur istud, nisi quia Deus sub visibili & externa forma coli non vult? Siquis excipiat, mentionem hic fieri de sideribus: verum quidem esse fateor: sed in hoc tantum insisto, Prophetam, quamvis honestum nomen idolis concedas, vitiosum tamen cultum acriter & severe damnare. Quo refutatur inepta & puerilis Papistarum cavillatio. Imagines & statuas quas adorant, quia negant esse idola, cultum in quo insaniunt δουλείαν esse dicunt, non autem λατρείαν. Quum sophistice Deo illudant, nemo communi tantum sensu præditus, non videt in talibus ineptiis plusquam esse ridiculos. Nam ut de voce litem ipsis non moveam, certum est nomen τύπου magis honorificum esse quam εἰδώλου. Atqui simpliciter hic damnantur τύποι quos sibi homines fabricant, non tantum πρὸς λατρείαν, sed πρὸς τὴν προσκύνησιν, hoc est, ad quamlibet adorationem. Ergo concidit putida illa distinctio, in qua Papistæ callidum effugium habere se putant.

Ultra Babylonem.] Propheta Damascum nominat: nec dissentit Græca interpretatio. Quare fieri potest ut hic nomen *Babylonis* errore obrepserit. quanquam in summa rei nihil est discrepantiæ. Babylonem transferendi erant Israelitæ: sed quia præsidium sibi certum & inexpugnabile in Syriæ regno statuebant, cujus caput erat Damascus, ideo Propheta denunciat, Damascum non fore obstaculo quin Deus illos longius expellat. acsi diceret, Quamdiu Damascum habetis hostibus vestris oppositam, putatis vos egregie munitos esse: atqui Deus ultra vos transferet: in Assyriam scilicet atque in Chaldæam.

44. Tabernaculum testimonii fuit patribus nostris in deserto, quemadmodum ordinaverat loquens Mosi, ut faceret illud secundum formam quam viderat.

45. Quod etiam induxerunt qui successerunt patres nostri cum Jesu in possessionem Gentium, quas expulit Deus à facie patrum nostrorum usque ad dies David.

46. Qui invenit gratiam coram Deo: & petiit ut inveniret habitaculum Deo Jacob.

47. Solomon autem ædificavit illi domum.

48. Sed Altissimus non in manufactis templis habitat: quemadmodum Propheta dicit,

49. Cælum mihi sedes, terra vero scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi, dicit Dominus: vel quis locus requietis meæ?

50. Annon manus mea fecit hæc omnia?

44. *Tabernaculum testimonii.*] Hic ostendit Stephanus, non posse adscribi culpam Deo, quod Judæi variis superstitionibus se polluerint, quasi eos sine freno vagari passus fuerit. Deum enim *mandasse* dicit, qualiter ab ipsis coli vellet. Unde sequitur, non alia causa fuisse tot erroribus implicitos, nisi quia præscriptam à Deo formam sequi noluerint. Quanquam duplici eos nomine perstringit: quod una Dei regula non contenti, temere ipsi alienos cultus sibi finxerint: deinde, quod in templo quoque & institutis à Deo ceremoniis rectum finem non spectarint. Nam quum spiritualis cultus exercitia illis deberent esse, pro crasso suo ingenio nihil nisi terrenum & carnale apprehenderunt: hoc est, pro corpore ipso umbram. Videmus ergo in Judæis primo reprehendi audaciam, quod simplici Dei verbo non contenti, post sua commenta abrepti sint. Deinde reprehendi præposterum veri ac sinceri cultus abusum: quia carnem pro Spiritu sequuti sint. *Tabernaculum*, inquit, *testimonii* illis fuit. Ergo nihil eos impulit ad peccandum, quam propria lascivia & temeritas. nam quum probe edocti essent quænam esset justa colendi Dei ratio, sublatus erat ignorantiæ prætextus. Quod observatu dignum est. nam quum Deus voluntatem nobis suam patefaciens, frenum quodammodo imponat: si post acceptum ejus mandatum huc vel illuc deflectimus, duplex nos reatus manet: quia servus sciens voluntatem domini sui & non faciens, gravius vapulabit. Hæc prima nota est, qua degeneres ac vitiosos omnes cultus à probo & sincero Spiritus sanctus discernit. Imo, ut brevius loquar, recti cultus & idololatriæ primum est discrimen, quod pii nihil nisi ex Dei verbo suscipiunt: alii autem quicquid libuit, putant esse licitum: atque ita suum arbitrium pro lege habent, quum Deus nihil probet nisi quod ipse præscripsit. Huc etiam pertinet *testimonii* nomen. Vox quidem Hebraica *moed*, statutum locum & tempus, vel conventum hominum significat: sed ratio quæ exprimitur apud Mosen, aliam appellationis causam esse ostendit. Apud quem sæpius repetit Deus, Ego illic conveniam vobiscum. Ergo fœdere ac verbo Domini consecratum erat Tabernaculum, & illic assidue vox ejus personabat, ut à profanis omnibus locis differret.

Secundum formam quam viderat.] Hoc ad secundam partem quam attigi, refertur. Fieri enim potest, ut qui tantum præceptis à Deo ceremoniis utatur, perverse tamen Deum colat. ritus enim externos Deus non moratur, nisi quatenus cælestis veritatis sunt symbola. Ita structuram Tabernaculi veteris ad cælestem archetypum exigi voluit, ut scirent Judæi non esse in externis figuris hærendum. Porro, quid sibi voluerit typus ille, cujus mentio fit apud Mosem Exodi 29., petat qui volet ex meis in Epistolam ad Hebræos commentariis. Hic breviter tan- Exod. 25, vers. 40.
tum admonet Stephanus, spiritualem fuisse cultum Heb. 8. vers. 5.
quem mandavit Deus Judæis, sed illos pro carnali suo stupore malos ac perversos fuisse interpretes. Ergo, sicuti diximus nullum probari Deo cultum, nisi qui in ejus mandato fundatus est: ita hic docemur ad legitimum mandati usum requiri, ut spiritualis adsit veritas. quo confesso, lis similis erat: quam diximus versatam fuisse in hoc cardine, Cedere debeant nec ne umbræ corpori. Quod dicitur Moses *formam* vidisse, eo significat Dei Spiritus, non licere nobis formas pro arbitrio comminisci: sed in forma à Deo ostensa defixos esse oportere omnes nostros sensus, ut ad eam formetur tota religio. Nomen *typi* hoc loco primarium exemplar significat. quod nihil aliud est quam spiritualis veritas.

45. *Quod induxerunt.*] Hoc ad augendam gentis pervicaciam facit, quod quum Tabernaculum apud eos maneret, atque illud gestarent quocunque proficiscerentur, non tamen potuerint in Dei testimonio retineri, sed perfida levitate in alienos & profanos ritus transierint: nempe testantes in medio sui Deum habitare, à quo tam remoti erant, & quem profligabant ex hæreditate sibi ab illo data. Huc accedit quod Deus Tabernaculum suum variis miraculis ornabat: victoriis enim quibus potiti sunt Judæi, sancita fuit illius dignitas, ut patet ex compluribus

sacræ historiæ locis. Valde ergo præfractos fuisse necesse est, qui à cultu tot modis approbato subinde resilire non destiterunt.

1 Sam. 1. v. 3, 24. *Usque ad dies Davidis.*] Tametsi diu in Silo stationem suam habuerit arca Domini, non tamen usque ad regnum Davidis certa illi fuit sedes. Neque enim hominibus fas fuit locum illi eligere, sed collocanda fuit in eo loco quem Dominus monstrasset, sicuti Moses sæpius meminit. Neque vero David
2 Sam. 24. vers. 11. ipse ab hostibus receptam ausus est in aream Areunæ adducere, donec illi per Angelum è cælo testatus est Dominus illam esse sedem quam elegerat. Non immerito autem hoc in singulari Dei beneficio deputat Stephanus, quod ostensus fuit locus Davidi, in quo
Psal. 122. vers. 1. Deum posthac Israelitæ colerent. Sicut in Psalmo, tanquam alia re non vulgari sibi gratulatur: Lætatus sum in dicentibus mihi, In domum Jehovæ ibimus; stabiles erunt pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem. Conjunctum erat sacerdotium cum regno. Ergo in statione Arcæ, regni stabilitas Davidi ostenditur. Ideo tam anxie hoc optasse dicitur, ut solenni voto
Psal. 132. vers. 3. se obstringeret, non se prius habitaturum domi suæ, non daturum somnum oculis, nec palpebris suis dormitationem, donec sciret locum Domino, & tabernaculum Deo Jacob. Porro Davidi ostensus fuit
1 Reg. 5. vers. 5. locus, Solomoni vero permissum est templum extruere.

47. *Solomon ædificavit.*] Videtur hic oblique Stephanus Solomonem perstringere, quasi Dei naturam non respexerit in extruendo templo: tamen opus illud non absque Dei jussu aggressus est. Addita fuit etiam promissio, qua testatus est Deus se præsentem illic suis adfore. Respondeo, quum negat Stephanus Deum habitare in templis manu factis, ad Solomonem id minime referri: qui satis agnovit quærendum in cælo Deum esse, & illuc attollendas fide esse mentes. Quod etiam solenni quam habuit
1 Reg. 8. vers. 27. precatione diserte præfatus est, Cæli cælorum te non capiunt: & quanto minus domus hæc? sed populi stuporem reprehendit, qui templo abusus est, quasi Deum sibi haberet obstrictum. Quod clarius
Jesa. 66. vers. 1. patet ex Esaiæ testimonio quod simul attexuit. Deus, inquit, templum sibi voluit per Solomonem extrui, sed longe errarunt qui eum velut inclusum putarunt ejusmodi structura: quemadmodum per Prophetam suum conqueritur, injuriam sibi à populo fieri, dum loco alligatus fingitur. Cæterum non ideo solum invehitur Propheta in Judæos, quod Deum superstitiose colerent, putantes templo affixum esse ejus numen: sed quia illum æstimantes ex suo affectu, postquam sacrificiis & externa pompa defuncti erant, fingebant sibi placatum esse, adeoque obnoxium. Hic fere communis fuit omnium ætatum error, quod homines frigidas ceremonias putarunt abunde ad cultum Dei sufficere. Ratio est, quia quum sint carnales mundoque addicti, Deum imaginantur sui similem. Ergo Deus, ut hunc illis stuporem excutiat, se omnia prædicat implere.

49. Nam quod *cælum* dicit esse sedem suam, & *terram* assignat scabellum pedibus suis: non ita accipi debet, quasi sit corporeus, vel more hominum dividi possit in partes: sed quia immensus est, negat se ullis locorum spatiis contineri. Falluntur itaque qui ex sua natura Deum vel ejus cultum æstimant. Quia autem Prophetæ negotium est cum hypocritis, non de essentia Dei tantum disputat: sed generaliter docet, hominibus valde esse dissimilem, nec eorum more, vano hujus mundi splendore affici. Hic rursum exoritur illa quæstio, Cur Propheta nullum in mundo quietis locum Deo esse pronunciet, quum tamen diversum alibi palam affirmet Spiritus Psalmo 132. Hæc requies mea in seculum seculi. Quin Psal. 132. vers. 14.
etiam Isaias hoc elogio Ecclesiam ornat, quod sit gloriosa Dei requies: ad templum scilicet alludens. Respondeo, quum præsentiæ suæ symbola in templo & sacrificiis olim instituit Deus, non hoc fecisse, ut se illic & suam virtutem affigeret. Perverse ergo Israëlitæ, qui defixis in symbola mentibus, terrestrem sibi fabricati sunt Deum. Perverse etiam qui hoc prætextu, peccandi licentiam sibi sumpserunt, quasi in nudis ceremoniis promptum ac facilem haberent ejus placandi modum. Ita solet mundus cum Deo ludere. Quum externis symbolis Deus se præsentem suis fore testatur, ut in medio eorum habitet, sursum eos invitat, ut spirituali modo ab ipsis quæratur. Hypocritæ mundo impliciti, Deum potius è cælo detrahere volunt: & quum nihil habeant præter nudas figuras, stolida confidentia inflati, secure sibi in peccatis indulgent. Sic hodie in Papatu Christum imaginatione sua includunt in pane & vino. Deinde ludicro cultu erga suum idolum defuncti, superbo se efferunt, quasi nihil ad Angelicam sanctitatem deesset. Hæc duo vitia sedulo notanda sunt, quod homines superstitiose mundanum ac carnalem sibi Deum fabricant, qui ad ipsos ita descendat, ut maneant in terra defixi, neque ad cælum aspirent. Deinde frivolis obsequiis placari Deum somniant. Hinc fit, ut obstupescant in signis visibilibus: deinde ut neglecta pietate, Deum puerili modo, & nihili rebus demereri satagant. Nunc tenemus quo sensu dicat Propheta, nusquam esse Deo in mundo locum quietis. Templum quidem præsentiæ suæ signum ac pignus esse voluerat, sed piis, qui corde in cælum ascenderent, qui pura fide spiritualiter illum colerent. Sed apud superstitiosos, qui stupidis suis figmentis eum mundi elementis alligant, aut terrenum illi cultum stulte erigunt: apud hypocritas, qui ebria confidentia turgescunt, quasi optime erga Deum defuncti sint postquam in suis ineptiis luserunt, non habet quietis locum. In summa, promissio fide accepta facit, ut Deus tanquam præsens nos in templo exaudiat, virtutem suam exerat in Sacramentis: sed nisi fide ad ipsum assurgimus, nullam habebimus ejus præsentiam. Hinc colligere promptum est, quum in medio suorum habitat, nec terræ affixum esse, nec ullo loco comprehendi, quia spiritualiter ipsum in cælo quærunt.

50. *Nonne manus mea.*] His verbis admonet Propheta, neque auro, neque pretioso templi ornatu, neque sacrificiis Deum indigere. unde sequitur, verum ejus cultum ceremoniis non contineri. Nihil enim eorum quæ illi offerimus sua causa desiderat, sed tantum ut nos exerceat in studio pietatis. quod argumentum fusius tractatur Psalmo 50. Etsi enim pudenda est fatuitas, Deum velle sacrificiis pascere: nisi tamen in ea demersi essent hypocritæ, non tanti res ludicras facerent: quia insipidum est coram Deo quicquid à spirituali cultu discrepat. Ideo sciamus, nos quæri à Deo, non nostra, quæ precario tantum ab eo obtinemus. Atque hinc simul patet, quam procul à carnalibus hominum figmentis distet vera religio.

51. Duræ cervicis, & incircumcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis: sicut patres vestri, ita & vos.

52. Quem Prophetarum non persequuti sunt patres vestri? & occiderunt eos qui prænunciarunt de adventu Justi, cujus nunc vos proditores & homicidæ facti estis

53. Qui accepistis Legem in dispositionibus Angelorum, nec servastis.

51. Quum Stephanus diserte ad capita accusationis non respondeat, libenter iis assentior qui plura dicturum fuisse putant, nisi tumultuose abrupta fuisset ejus oratio. Scimus enim qualem consessum judi-

judicum habuerit. Quare non mirum est, si strepitu & insanis clamoribus illum tacere coëgerint. Et videmus etiam eum data opera longis insinuationibus usum esse, ut eos quasi truces belluas mulceret. Sed illorum rabiem tunc fuisse accensam probabile est, quum ostenderet Legem ab ipsis pessime fuisse corruptam, templum eorum superstitionibus pollutum, & apud eos nihil esse sincerum: quia in nudis figuris hærentes, spiritualiter Deum non colerent: quia ceremonias non referrent ad cælestem typum. Cæterum, etsi non recta statim in causam ingressus est Stephanus, sed paulatim lenire feroces animos tentavit: apposite tamen disseruit ad purgandum quod illi objectum fuerat crimen. Duo hæc, ut dictum est, præcipua erant quæstionis capita, Quod in Deum ac ejus templum contumeliosus fuisset Stephanus, Quod Legem abrogare conatus esset. Stephanus, ut calumnias istas dilueret, à vocatione Abrahæ exorsus, Judæos non natura, non jure proprio, non operum meritis Gentibus præcellere ostendit: sed gratuito privilegio, quod Deus in Abrahæ persona eos adoptasset. Facit similiter ad causam, quod fœdus salutis cum Abraham percussum erat, antequam esset templum, ceremoniæ, adeoque ipsa circumcisio. Quibus rebus ita gloriabantur Judæi, ut nullum sine illis Dei cultum, nullamque sanctitatem esse dicerent. Narravit postea quam mirifica & quam multiplex fuisset erga genus Abrahæ Dei bonitas, & quam male vicissim ac perverse populus, quantum in se erat, repulisset Dei gratiam. Unde constat, non posse ejus meritis adscribi, quod censeatur Dei populus: sed quia Deus indignum ultro sibi elegerit, & ingrato benefacere non destiterit. Hoc modo ad humilitatem subigi ac domari poterant alti & superbi eorum spiritus, ut stultæ gloriæ flatu exinaniti, ad Mediatorem venirent. Tertio exposuit in ferenda Lege & redimendo populo præsidem fuisse Angelum: & Mosem ita ministerio suo functum esse, ut alios in posterum Prophetas fore diceret: quorum tamen summum esse aliquem principem necesse erat, qui finem prophetiis & vaticiniis omnibus imponeret, ac solidum afferret complementum. Unde colligitur, nihil minus quam Mosis esse discipulos, qui promissum in Lege ac laudatum doctrinæ genus una cum ipso auctore repudiant. Ostendit postremo totum veterem cultum qui à Mose præscriptus erat, per se minime æstimandum, sed debere potius in alium finem referri: quia ad cælestem archetypum formatus fuerit. Judæos autem pravos semper fuisse Legis interpretes: quia nihil nisi carnale ac terrenum conciperent. Hinc conficitur nullam templo ac Legi fieri injuriam, quum Christus tanquam utriusque finis & veritas, in medium statuitur. Cæterum, quia status causæ in hoc præcipue cardine vertebatur, cultum Dei in sacrificiis & aliis rebus proprie non consistere, & ritus omnes nihil quam adumbrasse Christum, Stephani consilium erat, insistere potissimum in hanc partem, si passi fuissent Judæi: sed quia ubi ad epitasin ventum est, furore accensi plura audire non sustinent, deest eorum omnium applicatio quæ dixerat ad præsentem causam. Et pro epilogo acerbam objurgationem subtexere cogitur: *Dura*, inquit, *cervicis*. Videmus ut sancto zelo repente in eos excandescat: sed quia videbat absque profectu se verba fundere apud surdos, doctrinæ suæ contextum abrumpit. Est autem sumpta ab equis aut bobus metaphora, quam frequenter usurpat Moses, quum dicere vult populum suum pervicacem ac immorigerum Deo esse, adeoque indomitum. Exprobratio quæ sequitur, plus habuit apud eos vehementiæ. Circumcisio enim illis ad vitia omnia tegenda velum erat. Ergo quum *incircumcisos cordis* vocat, non modo significat Deo rebelles esse ac præfractos, sed in eo symbolo quo superbiebant, perfidos ac fœdifragos inveniri: atque ita quod jactabant in suam gloriam, aptissime retorquet in eorum dedecus. perinde enim hoc valet, acsi dixisset, fœdus Domini eos adulterasse, ut irrita eorum Circumcisio ac profana esset. Hæc autem loquutio sumpta est ex Lege & Prophetis. quemadmodum enim Deus symbolum instituit, ita Judæos scire voluit quorsum circumciderentur: nempe, ut corda sua & omnes vitiosos affectus Domino circumciderent: sicuti legimus, Et nunc circumcidite corda vestra Deo. Quare litera Circumcisionis, sicuti Paulus nominat, inanis est ac nihili larva apud Deum. Ita quum hodie Baptismi nostri veritas spiritualis sit ablutio, timendum est ne jure nobis objici possit, nos minime Baptismi esse participes, quia carnem & animam habeamus sordibus inquinatas.

Exod. 32. vers. 9. & 33. vers. 3. 5.

Rom. 2. vers. 28.

Vos semper restitistis.] Initio fratrum ac patrum nomine dignatus fuerat Stephanus, in quos tam aspere invehitur. Quamdiu ergo spes erat posse eos ad mansuetudinem flecti, non amice modo cum illis egit, sed honorifice eos alloquutus est: nunc ubi desperatam cernit eorum contumaciam, non modo illis detrahit omnem honorem, sed ne quid habeat cum illis commune, eos tanquam ex alieno genere ortos compellat. *Vos*, inquit, patribus vestris similes estis, qui semper in Dei Spiritum rebelles fuerunt. Atqui ex iisdem ipse quoque patribus originem ducebat: verum ut Christo se adjungat, genus suum, quatenus impium fuerat, obliviscitur. Neque tamen omnes eodem, quod aiunt, fasciculo comprehendit, sed turbam ipsam compellat. Cæterum *resistere* Spiritui dicuntur qui eum in Prophetis loquentem contumaciter rejiciunt. Neque enim de arcanis revelationibus hic agitur, quas Deus cuique intus inspirat: sed de externo ministerio. quod diligenter notandum est. Omnem excusationis colorem vult Judæis tollere. Itaque exprobrat, quasi data opera & ex proposito, non autem ignorantia fuisse Deo rebelles. Unde apparet, quanti Dominus verbum suum faciat, & quam reverenter à nobis suscipi velit. Quare, ne gigantum instar cum Deo bellum geramus, ministros quorum ore nos docet, discamus placide audire.

52. *Quem Prophetarum.*] Quum patrum crimen sustinere non debeant, videtur iniquus esse Stephanus, qui inter eorum crimina quos alloquitur, hoc referat. verum justas causas habuit cur id faceret. Primum, quia superbe jactabant se Abrahæ sanctam esse progeniem, operæpretium fuit illis ostendi, quanta esset ista vanitas. acsi diceret Stephanus, non esse cur genus suum jactent, quum ex impiis Prophetarum occisoribus sint progeniti. Ita oblique perstringit, quod apertius apud Prophetas occurrit, non Prophetarum esse filios, sed degenerem ac spuriam sobolem, semen Chanaan, &c. Quod idem hodie in Papistas referre licet, ubi suos patres magnifice efferunt. Deinde hoc ad amplificationem valet, quod dicit non illis novum esse ut veritati repugnent: sed quasi hæreditariam ipsos à patribus hanc malitiam habere. Porro larvam Ecclesiæ hoc modo ipsis detrahi oportuit, qua gravabant Stephanum. Erat indignum hoc præjudicium contra Evangelii doctrinam, quod se Dei Ecclesiam esse gloriabantur, huncque titulum sibi ex longa successione arrogabant. Stephanus ergo contra occurrit, ac demonstrat patres eorum non minus quam ipsos impio sanæ doctrinæ contemptu & odio adversus Prophetas insaniisse. Postremo hic perpetuus Scripturæ mos est, filios ad patrum reatum aggregare, quum iisdem sceleribus se obstringunt. ac respondet celebris Christi sententia, Implete mensuram patrum, donec veniat sanguis justus super vos, ab Abel usque ad Zachariam.

Qui prænunciarunt.] Hinc colligimus intentos huc fuisse Prophetas omnes, ut gentem suam ad Christum dirigerent: sicuti ipse est finis Legis. Prophetias omnes, quibus prædictus fuit Christi advan-

Rom. 10. vers. 4.

adventus, colligere, nimis longum esset. Hoc generaliter tenere sufficiat, commune fuisse Prophetis officium, salutem ex Christi gratia promittere. Nomen *Justi*, Christo hic tribuitur, non modo ad notandam innocentiam, sed ab effectu: quia proprium ejus est, justitiam in mundo constituere. Hoc autem loco Judæos coarguit Stephanus, plusquam indignos esse redemptionis beneficio: quia jam olim patres non modo respuerunt quod illis testatum erat per Prophetas, sed crudeliter gratiæ nuncios trucidarunt; filii vero justitiæ & salutis auctorem sibi oblatum, conati sunt extinguere. qua comparatione Christus scelestam hostium suorum conspirationem cumulum impietatum omnium esse admonet.

53. *Qui accepistis Legem.*] Furorem quo ardebant adversus Stephanum, vocabant zelum Legis: quasi ipse Legis desertor & apostata, alios ad eandem defectionem impelleret. Hanc calumniam quum diluere in animo haberet, responsionem suam non pertexuit. neque enim illi dabatur audientia, & verba apud surdos profundere inutile erat. Ergo illis uno verbo falsum prætextum excutere contentus est. *Vos*, inquit, mentiri constat, quum obtenditis Legis studium, quam vos transgredi & violare non cessatis. ac sicuti proximis verbis proditoriam justi cædem illis objecit: ita nunc exprobrat defectionem à Lege. Dicet quispiam non levari Stephani causam, eo quod Judæi in Legem peccent. Verum, ut diximus, Stephanus non ita eos objurgat, quasi in hoc cardine sua vertatur defensio, sed ne sibi in fallaci jactantia placeant. Sic enim tractandi sunt hypocritæ, qui quum secure Deum contemnant, videri tamen volunt acerrimi gloriæ ejus vindices. Est etiam hic apta antistrophe, quod Legem apud se depositam suscipere simulaverant, quæ tamen ab illis contumeliose spreta fuit.

In dispositionibus Angelorum.] Ad verbum est, *in dispositiones*: sed perinde valet. Porro hujus dicti non alius interpres nobis quærendus est quam Paulus, qui per Angelos dispositam fuisse Legem docet, vel ordi- Gal. 3:19.
natam. Participio enim illic utitur, unde nomen hoc deductum est. Intelligit autem Angelos Dei internuncios fuisse ac testes in Lege promulganda, ut rata & stabilis esset ejus auctoritas. Quum ergo Deus Angelos quasi ad solennem contestationem advocaverit, quum Legem suam dedit Judæis, iidem Angeli testes eorum perfidiæ futuri sunt. Et hoc consilio, Angelorum meminit Stephanus, ut coram ipsis reos peragat Judæos, quod transgressi Legem fuerint. Hinc colligere licet, quid futurum sit Euangelii contemptoribus, quod supra Legem tantopere excellit, ut ejus gloriam quodammodo obscuret: quemadmodum tractat Paulus 2 ad Cor. 3.

54. Porro hæc audientes, dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in ipsum.
55. Ipse autem quum plenus esset Spiritu sancto, intentus in cælum vidit gloriam Dei, & Jesum stantem à dextris Dei:
56. Et dixit, Ecce, video cælos apertos, & Filium hominis à dextris Dei stantem.
57. Clamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, & unanimiter in eum impetum fecerunt:
58. Et ejectum extra urbem, lapidarunt.

54. *Audientes hæc.*] Initium actionis aliquam judicii speciem habebat: sed tandem judices rabiem suam continere nequeunt. Adverso primum murmure ac strepitu abrumpitur ejus oratio. nunc infestis clamoribus tumultuantur, ne qua vox ad eorum aures perveniat. postea sanctum virum ad mortem trahunt. Pulchre autem exprimit Lucas, quanta sit vis Satanæ in agitandis verbi adversariis. Quum dicit iotus fuisse *disruptos*, non simpliciter excanduisse, sed rabie percitos fuisse significat. Et furor ille in dentium stridorem, quasi violentus ignis in flammam, erumpit. Sic verbi Dei auditu necesse est affici reprobos omnes, quibus imperat Satan. atque hæc Euangelii conditio est, ut hypocritas, qui modesti prius videri poterant, ad insaniam adigat, quemadmodum si ebrios somnum appetens, repente excite-
Luc. 2. tur. Ideo hoc Christo tanquam proprium assignat
vers. 35. Simeon, retegere cogitationes ex multorum cordibus. Nec tamen hoc salutis doctrinæ adscribi debet: cui potius hic finis est propositus, ut subactos hominum animos, in Dei obedientiam reformet. Verum ubi animi à Satana possessi sunt, si verbo urgeantur, fieri non potest quin emergat impietas. Ergo accidentale est hoc malum. His tamen exemplis monemur, minime sperandum esse ut Dei verbum omnes ad sanam mentem revocet. Quæ doctrina nobis ad constantiam valde necessaria est. Qui docendi munus sustinent, fideliter obire illud & exequi nequeunt, quin Dei contemptoribus acriter se opponant. quum autem nunquam desint scelerati homines, à quibus vilipenditur Dei majestas, decurrere ad istam Stephani vehementiam subinde necesse est. Non enim connivere fas est, ubi Deo suus eripitur honor. Quid autem inde eveniet? nempe, magis inflammabitur impietas. ita videbimur oleum camino (quod aiunt) addere. Verum quicquid accidat, non tamen impiis parcendum est: sed fortiter premendi sunt, etiamsi omnes inferni furias evomere debeant. ac certum est eos qui impiorum aures deliciis mulceri volunt, non tam respicere profectum, quam periculi timore molles esse. Nos vero utcunque non semper respondeat eventus votis nostris, sciamus fortitudinem in asserenda pietatis doctrina sacrificium boni odoris esse Deo.

55. *Quum esset plenus Spiritu.*] Dici vix potest quantis angustiis constrictus fuerit servus Christi, quum se undique circumdatum videret rabiosis hostibus: bonitatem causæ suæ partim calumniis & malitia, partim vi & insanis clamoribus oppressam: undique truculenti vultus instarent: ipse ad dirum & horrendum mortis genus traheretur, nusquam appareret subsidium vel levamen. Ergo ita destitutus hominum auxilio, ad Deum se convertit. Hoc primo loco notandum est, quod Stephanus in ultima rerum omnium desperatione, dum sola mors in oculis versatur, ab hominum & mundi intuitu se avertens, in Deum vitæ & mortis arbitrum conjecerit oculos. Deinde hoc simul addendum, frustratum expectatione sua non esse, quia protinus illi Christus apparuit. Quanquam significat Lucas jam insuperabili Spiritus virtute fuisse armatum, ne quid cælorum aspectum impediret. *In cælum* ergo respicit Stephanus, ut Christi conspectu fretus, animum colligat, ac moriens devicta morte splendide triumphet. Nos vero quum in terram nimium defixi simus, nihil mirum si se Christus nobis non ostendat. Hinc fit ut non tantum in morte, sed ad levissimum quemque periculi rumorem, atque ad strepitum folii cadentis, animi nos deficiant. Et merito. ubi enim nostra, nisi in Christo, fortitudo? Atqui perinde acsi nihil nobis præsidii nisi in mundo foret, cælum omittimus. Porro vitium hoc corrigi aliter non potest, quam si nos Dei Spiritus natura ad terram inflexos, sursum erigat. Itaque hanc causam assignat Lucas, cur Stephanus oculos in cælum intenderit: quia plenus erat Spiritu. Hoc nos etiam directore & duce in cælum

animis

animis ascendere oportet, quoties malis urgemur. Et certe donec ipse illuceat, nobis oculi minime adeo sunt perspicaces, ut ad cælum perveniant. Imo magis hebetes sunt carnis oculi, quam ut cælum requirant.

Vidit gloriam Dei.] Significat Lucas, quemadmodum dixi, ex quo Stephanus in cælum sustulit oculos, statim illi visum fuisse Christum. sed ante admonet fuisse aliis oculis donatum quam terrenis, ut quorum perspicacia ad Dei usque gloriam evolat. Unde nobis colligenda est generalis consolatio, Deum non minus nobis adfuturum, si relicto mundo, ad eum sensus omnes nostri contendant. non quod per externam visionem nobis appareat, sicuti Stephano: sed ita se intus nobis patefaciet, ut ejus præsentiam vere sentiamus. Atque hic modus videndi nobis sufficere debet, quum Deus sua virtute & gratia, non modo se propinquum esse demonstrat, sed etiam probat se in nobis habitare.

56. *Ecce, video cælos.*] Non privatim modo consulere servo suo voluit Deus, sed hostes quoque suos urere ac torquere: quemadmodum Stephanus illis animose insultat, quum palam prædicat oblatum sibi miraculum. Quæritur autem quomodo aperti fuerint cæli. Quantum ad me attinet, nibil in cælorum natura mutatum fuisse arbitror: sed datam Stephano novam aciem, quæ per obstacula omnia usque ad invisibilem regni cælestis gloriam penetraret. Nam ut demus fuisse aliquam cæli scissuram, nunquam tamen hominis oculus eousque transcenderet. Deinde soli Stephano conspicua fuit Dei gloria. Impiis enim qui eodem loco stabant, non modo latebat tale spectaculum: sed intra se excæcati, apertam veritatis lucem non cernebant. Sic ergo apertos sibi esse cælos dicit, quia nihil eum impedit à gloriæ Dei aspectu. Unde sequitur, non in cælis, sed potius in ejus oculis editum fuisse miraculum. Quare non est quod hic multum disputemus de visione physica: quia certum est minime naturali ordine vel modo, sed nova & singulari ratione visum illi fuisse Christum. Et quos, obsecro, colores habuit Dei gloria, qui naturaliter in carnis oculos incurrerent? Ergo in hac visione nihil nisi divinum cogitare decet. Hoc præterea notare operæpretium est, Dei gloriam Stephano non apparuisse in solidum qualis erat, sed quantum ferebat hominis captus. neque enim illa immensitas creaturæ modulo comprehendi potest.

Filium hominis stantem.] Christum videt in ea carne regnantem, in qua exinanitus fuerat: ut certe in hoc uno posita erat victoria. Non est igitur supervacuum, quod illi Christus apparet. & hac causa etiam vocat Filium hominis. Acsi diceret, Hominem illum quem morte abolitum putatis, video cælorum imperio potiri. stridete ergo, ut libet: non est quod ad sanguinem usque dubitem pro eo pugnare, qui futurus est & causæ suæ, & salutis meæ vindex. Quæritur tamen, cur stantem viderit, qui alibi sedere dicitur. Augustinus, ut est interdum plus æquo argutior, dicit sedere tanquam judicem, tunc stetisse tanquam advocatum. Ego vero tametsi diversæ sunt istæ loquutiones, idem tamen utraque notari arbitror. Neque enim vel sessio vel statio, qualiter compositum sit Christi corpus, designat: sed hoc ad potentiam & regnum refertur. Ubi enim illi collocabimus tribunal, in quo sedeat ad Patris dexteram: quando sic Deus omnia implet, ut nullus dextræ ejus locus affingi debeat? Est igitur in toto contextu metaphora, quum *stare* vel *sedere* dicitur Christus ad Patris dexteram. ac simplex sensus est, Christo traditam esse omnem potestatem, ut in carne, in qua humiliatus fuerat, regnat Patris vice, sitque illi secundus. Cæterum tametsi potestas hæc per cælum & terram diffusa sit, perperam tamen quidam imaginantur Christum in humana sua natura obique esse. Nam quod certo loco continetur, id non obstat quin virtutem suam exerat per totum mundum. Quare si illum gratiæ suæ efficacia sentire præsentem cupimus, in cælo quærendus est: quemadmodum se illinc patefecit Stephano. Ridicule etiam ex hoc loco nonnulli contendunt, Stephano appropinquasse, ut videri ab eo posset. Diximus enim, Spiritus virtute ita per fidem evectos fuisse Stephani oculos, ut nulla locorum distantia eorum aciem abrumperet. Fateor quidem, proprie loquendo, hoc est, philosophice, nullum supra cælos esse locum. Sed hoc mihi satis est, perversum esse dilirium, Christum alibi quam in cælo & supra mundi elementa locare.

57. *Clamantes voce magna.*] Vel hæc fuit zeli ostentatio, quemadmodum semper fere hypocritas ambitio impellit, ut immodico fervore ebulliant: sicuti Caiaphas ad illam Christi vocem, Posthac videbitis filium hominis &c. vestes suas in signum indignationis scindit, acsi esset intolerabilis blasphemia: vel certe tam grave illis tormentum fuit gloriæ Christi præconium, ut insania ipsos crepare oporteat. In quam sententiam magis inclino: postea enim dicit Lucas, quasi impetu raptos esse, ut solent qui sibi temperare nequeunt, subito & intemperanter prosilire.

58. *Lapidarunt.*] Hoc pœnæ genus in Pseudoprophetas Deus in Lege constituerat: quemadmodum habetur Deuteronomii decimo tertio. sed Deus illic etiam, quisnam in eo numero habendus sit, definit: nempe, qui populum abducere conatus fuerit ad deos alienos. injusta ergo & nefaria fuit Stephani lapidatio, quod falso crimine damnatus est. Sic Christi Martyres similem cum sceleratis pœnam subire oportet. Sola est causa quæ ipsos discernit: sed tanti est coram Deo, & coram Angelis ejus hoc discrimen, ut Martyrum probra dignitate omnes mundi glorias superent. Quæri tamen hoc loco potest, Quomodo Judæis Stephanum lapidare licitum fuerit, quibus ablatum erat imperium. nam in Christi causa respondent, Nobis fas non est interficere quenquam. Respondeo, per vim & tumultum hoc fecisse. Quod autem hoc facinus non ultus est Præses, fieri potest ut in populo turbulento & prope indomito multa dissimulanter tulerit, ne odium quo flagrabat Christi nomen, in se provocaret. Videmus præsertim Romanos Præsides de industria connivere solitos ad intestinas illius gentis discordias: ut mutuo confecti citius deinde subigerentur.

Testes autem deposuerunt vestimenta sua ad pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus.

59. Et lapidabant Stephanum, invocantem, ac dicentem, Domine Jesu, suscipe spiritum meum.

60. Positis autem genibus clamavit voce magna: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et hoc dicto, obdormivit.

61. Saulus autem consentiebat in necem ejus.

Testes autem.] Significat Lucas, in tumultu illo servatam tamen fuisse aliquam judicii speciem. Non fuerat hoc temere mandatum, ut lapidationis initium fieret à testibus: quia ubi propriis manibus perpetranda est cædes, multos tenet religio, qui alioqui minus horrent linguæ perjurio jugulare innoxios. Sed interim colligimus, quam cæca & vesana fuerit testium istorum impietas, qui jam lingua homicidæ, sanguinarias etiam manus inferre non dubitent. Quod *depositas* dicit fuisse vestes ad pedes

pedes Sauli, ostendit per eum non stetisse, quominus in sensum reprobum conjectus, cum aliis periret. Quis enim desperatum non putaret, qui suam adolescentiam tali jam tirocinio imbuerat? Neque ætas ad extenuandum crimen exprimitur, quemadmodum imperiti quidam in eo laborant: jam enim eo ætatis pervenerat, ut excusatio ab inscitia peti non posset. Et paulo post referet Lucas, missum fuisse à summo Sacerdote ad persequendos fideles. Pueritiam ergo excesserat, ut jam inter viros censeri posset. Cur ergo adolescentiæ fit mentio? nempe, ut secum quisque reputet, quantum nociturus Ecclesiæ fuerit, nisi mature eum cohibuisset Christus. Atque in eo nobilius tum potentiæ Dei, tum gratiæ specimen refulget, quod immanem belluam in summo fervore momento domuit, & quod tam honorifice miserum homicidam extulit, qui suo scelere jam fere usque ad inferos demersus erat.

59. *Invocantem*] Quia jam satis verborum apud homines perdiderat, merito ad Deum se convertit, & ad omnia perferenda precibus se armat. Nam quum in toto militiæ nostræ cursu ad Dei suppetias singulis momentis confugere necesse fuerit, in ultimo conflictu, qui omnium est durissimus, maxime necessaria est Dei invocatio. Quam vero præcipiti rabie correpti fuerint, iterum exprimit Lucas: quod quum servum Christi suppliciter precari viderent, tamen non fuerit mitigata eorum truculentia. Porro bimembris hic Stephani precatio refertur. Priore membro, ubi spiritum suum Christo commendat, fidei suæ constantiam ostendit. Altero, ubi orat pro inimicis, charitatem testatur erga homines. Quum his duabus partibus constet tota pietatis perfectio, habemus in morte Stephani rarum pie sancteque moriendi exemplum. Credibile est, pluribus aliis verbis fuisse usum, sed huc redibat summa.

Domine Jesu.] Jam dixi, precem hanc fiduciæ testem fuisse: & certe ingens fuit animi magnitudo, quod lapides jam volitare cernens quibus mox sit obruendus, diras undique execrationes & probra in caput suum audiens, secure tamen in Christi gratiam recumbit. Ita scilicet Dominus servos suos interdum vult quasi in nihilum redigi, quo mirabilior sit eorum salus. Nos vero hanc salutem definiamus non carnis nostræ sensu, sed fide. Et videmus, ut minime carnis judicio Stephanus indulgeat, quin potius se in ipso interitu salvum fore confidens, æquo animo oppetat mortem. Hoc enim proculdubio infixum
Col. 3:3. gerebat, vitam nostram cum Christo absconditam esse in Deo. Itaque jam de corpore minime sollicitus, animam suam in Christi manus deposuisse contentus est. Neque enim ex animo ita precari poterat, nisi præsentis vitæ oblitus, & prorsus abjecta ejus cura. Quamdiu versamur in mundo, quia mille mortibus sumus semper obsessi, spiritum nostrum quoti-
Psal. 31. vers. 6. die in Dei manus cum Davide commendare nos decet, ut scilicet vitam nostram à periculis omnibus eripiat: sed ubi certo ad mortem vocamur, confugiendum est ad hanc precem, ut Christus spiritum
Luc. 23. vers. 46. nostrum suscipiat. Nam in hunc finem spiritum ipse suum deposuit in Patris manus, ut nostrorum perpetuus sit custos. Hæc inæstimabilis consolatio est, quod scimus animas nostras è corporibus migrantes, non fortuito vagari, sed à Christo suscipi in fidelem custodiam, si modo eas in ipsius manum deponimus. Hæc fiducia instituere nos debet ad placidam mortis tolerantiam: imo quisquis serio fidei affectu animam suam Christo commendat, necesse est ut ejus arbitrio simul obedienter totum se resignet. Cæterum hic locus claro testimonio est, animam hominis non evanidum esse flatum, ut quidam phrenetici delirant, sed essentialem spiritum, & huic vitæ superstitem. Hinc præterea docemur, Christum rite & legitime à nobis invocari: quoniam omnis illi potestas ideo à Patre data est, ut in ejus fidem se omnes conferant.

60. *Positis genibus clamavit.*] Altera pars est precationis: in qua Stephanus hominum amorem cum fide in Christum conjungit. & certe si cupimus Christo in salutem aggregari, hunc nos affectum induere oportet. Stephanus pro inimicis orans, & quidem capitalibus, & ipso temporis articulo quo eorum sævitia ipsum ad vindictæ cupiditatem stimulare poterat, satis declarat quo sit in omnes alios affectu. Quod autem Stephanum fecisse narrat Lucas, scimus nobis omnibus à Christo præcipi. sed quia *Matth. 5.*
vix quicquam est difficilius quam injurias ita remit- *vers. 44.*
tere, ut his bene precemur, qui nos perditos volunt: ideo intuendus semper nobis est ante oculos Stephanus in exemplum. Clamat quidem voce magna, sed nihil præ se fert coram hominibus, quod non sincere & ex animo dici, testis sit Deus ipse. Vocem tamen attollit, ne quid ad mitigandam hostium ferociam prætermittat. Non statim apparuit profectus, certum tamen est, non frustra eum orasse: & Paulus illustre documentum est, non omnibus statutum fuisse peccatum hoc. Equidem non dicam cum Augustino, Nisi Stephanus orasset, Ecclesia Paulum non haberet: est enim hoc duriusculum: tantum dico, quod Paulo Deus ignovit, ex eo constare non fuisse irritum Stephani votum. Exoritur hic quæstio, Quomodo pro his oret Stephanus, quos nuper dixerat Spiritui sancto rebelles esse? atqui hoc videtur esse contra Spiritum peccatum, cui in perpetuum venia negatur. Responsio facilis est, generaliter pronunciari de omnibus, quod passim in multos competit. Ergo non ita corpus populi rebelle dixit, quin aliquos exciperet. deinde supra exposui qualem resistentiæ speciem illic damnaret: neque enim protinus sequitur in Spiritum sanctum peccare, qui ad tempus illi repugnant. Quum petit, *Ne statuat Deus* illis peccatum, hoc intelligit, ne reatus in illis resideat.

Hoc dicto obdormivit.] Hoc additum est, ut sciamus editam inter ultimos spiritus fuisse vocem illam: quod miræ constantiæ documentum est. placidum etiam mortis genus notat dormitio. Jam quia moribundus hanc precationem concepit, non spes impetrandæ veniæ ipsum agebat, ut tantopere de hostibus suis molliendis anxius esset: sed tantum ut resipiscerent. *Dormiendi* verbum, quum pro Mori capitur in Scriptura, ad corpus referri debet: ne quis cum indoctis hominibus ridicule fingat animas etiam dormire.

Cap. VIII.

Facta est autem illo die persequutio magna adversus Ecclesiam quæ erat Jerosolymis. Itaque dispersi sunt omnes per regiones Judææ & Samariæ, præter Apostolos.

2. Curarunt autem una Stephanum viri religiosi, & fecerunt planctum magnum super eum.

3. Saulus autem vastabat Ecclesiam, ingrediens domos, & inde trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam.

4. Illi autem dispersi peragrabant annunciantes sermonem Dei.

1. In hac historia primum ostenditur piorum conditio in hoc mundo. nempe, quod sint velut oves
Psal. 44. vers. 23.
mactationi destinatæ, sicuti in Psalmo habetur: ac præsertim ubi Dominus hostibus frenum laxat, ut conceptam animi sævitiam exequi possint. Exitus deinde persequutionum ostenditur: quod scilicet adeo non abrumpunt Euangelii cursum, ut potius ad eum provehendum admirabili Dei consilio adjumenta fiant. Quemadmodum illustre miraculum fuit, quod dispersio, cujus meminit Lucas, multos qui prius alienati à Deo fuerant, in fidei unitatem collegerit. Nunc singula ordine expendamus.

Illo die.] Initium à Stephano fuit: inde accensa rabies promiscue in omnes exarsit. Impii enim non secus ac feræ bestiæ gustatum sanguinem multo avidius expetunt, & ipsis cædibus magis ac magis efferantur. Satan enim omnis sævitiæ pater, illos innoxio sanguine imbutos primum humanitatis sensu exuit: deinde sitim inexplebilem in ipsis excitat. hinc violenti isti ad trucidandum impetus, ut semel exorsi, nunquam sponte desinant. Adde quod quum impune nocendi facta est potestas, successu ipso crescit audacia, ut magis intemperanter ruant. quod etiam notat Lucas, quum dicit, *magnam* fuisse persequutionem. Prius certe non omnino quieta erat Ecclesia, neque ab improborum vexatione immunis, sed Dominus suis ad tempus parcebat, ut aliquid laxamenti haberent: nunc vero durius urgeri cœperunt. Hæc etiam ad nostrum tempus accommodanda sunt. Siquando velut sopitus videtur hostium furor, ut flammas procul non egerat, sciamus Dominum imbecillitati nostræ consulere: sed interea ne fingamus nobis perpetuas inducias, verum parati simus ad majores insultus sustinendos, quoties subito eruperint. Meminerimus etiam, siquando unius hominis constantia reprobos ad crudelitatem acuit, ipsi inique adscribi mali culpam. neque enim Stephanum ignominia notat Lucas, quum ejus occasione Ecclesiam solito gravius fuisse vexatam recitat: sed hoc magis in laude ejus ponit, quod tanquam antesignanus reliquos ad fortiter pugnandum animadvertit suo exemplo. Quum *Jerosolymitanam* Ecclesiam nominat, non intelligit alibi quoque fuisse Ecclesias, sed transitum sibi ad ea facit quæ inde sequuta sunt. Quum enim unicum esset hoc in mundo corpus piorum, fuga laceratum fuit: sed ex mutilis membris ac dissipatis, statim ortæ sunt plures Ecclesiæ, & ita corpus Christi longe lateque diffusum fuit, quum prius intra muros Jerosolymæ inclusum esset.

Dispersi sunt omnes.] Certum est non fuisse omnes dispersos. verum Scriptura universali nota utitur, pro eo quod dicimus, Passim aut Vulgo. Summa est, non fuisse paucis quibusdam periculum: quia per totam Ecclesiam grassata sit hostium crudelitas. Multi sæpe animi mollitie ad leviculum rumorem diffugiunt, sed horum longe diversa est ratio. neque enim temere consternati fugam arripiunt, sed quod non posse aliter sedari impiorum furorem videbant. Dicit autem, non modo per varia Judææ loca fuisse dissipatos, sed usque in Samariam venisse: ita
Ephes. 2. vers. 14.
dirui cœpit medius paries, qui Judæos à Gentibus dividebat. Samariæ enim conversio, quasi primitiæ fuerunt vocationis Gentium. Quanquam enim communis illis Circumcisio erat cum populo Dei, scimus tamen magnum fuisse dissidium. neque id immerito, quum in Samaria non nisi fictitium Dei cultum fuisse, Christus pronunciet, quia tantum insipida erat æmulatio. Januam ergo Deus tum Euangelio aperuit, ut Christi sceptrum Jerosolyma emissum ad Gentes usque perveniret. Ab hoc numero Apostolos excipit, non quod illi essent extra commune periculum, sed quia boni pastoris est luporum incursus excipere pro salute gregis. Quæri tamen potest, Quum mandatum habuerint spargendi per totum orbem Euangelii, cur Jerosolymæ substiterint, etiam quum vi & manu illinc expellerentur?
Marc. 16. vers. 16.
Respondeo, Quum jussisset illos Christus ab Jerosolyma incipere, illuc incubuisse, donec alio ejus manu deducti, certo scirent illum sibi esse ducem.
Luc. 24. vers. 47.
Et videmus quam timide progressi sint in publicando Euangelio: non quod refugerent injunctum sibi munus, sed quia ad rem novam & insolitam stupebant. Ergo quum Jerosolymæ viderent tam potenter oppugnari Euangelium, alio transire non audent, donec primam illam difficultatum molem perruperint. Certe nec otio suo, nec securitati, nec commodis, illic subsidendo, consulunt: laboriosam enim provinciam sustinent: inter varia discrimina assidue versantur: conflictantur cum summis molestiis: quare non dubium est, quin illis partes suas exequi propositum sit. Præsertim vero quod omnibus aliis fugientibus manent, id clarum documentum est intrepidæ constantiæ. Siquis objiciat, Potuisse inter se partiri ac distribuere provincias, ut non omnes uno in loco occuparentur: respondeo, solam Jerosolymam satis omnibus exhibuisse negotii. In summa, hoc tanquam laude dignum commemorat Lucas, quod alios vitandæ persequutionis causa, in voluntarium exilium sequuti non sint. Neque tamen horum fugam reprehendit, quorum liberior fuit conditio. Reputabant enim Apostoli, quid singulare haberet sua vocatio. nempe, ut lupis in ovile incurrentibus, stationem suam servarent. Nimius fuit ille Tertulliani ac similium rigor, qui indifferenter fas esse negabant persequutionis metu fugere: melius Augustinus, qui fugam ita permittit, ne desertæ à pastoribus Ecclesiæ hostibus prodantur. Hoc certe optimum est temperamentum, quod neque carnis timiditati nimis indulget, nec temere in mortem præcipitat quibus vitam suam servare licet. Legat qui volet Epistolam 180. ad Honoratum. Ut redeam ad Apostolos: si persequutionis metu inter ipsa exordia dispersi fuissent, quis non jure mercenarios dixisset? quam noxia & turpis in præsens fuisset loci desertio? quantopere fregisset omnium animos? quantum apud posteros exemplo nocuisset? Accidet quidem interdum, ut Pastori quoque fugere liceat: hoc est, si solus ipse impetitur, si non timetur propter ejus absentiam Ecclesiæ dissipatio. Quod si commune illi est cum grege certamen, nisi ad extremum sustineat, perfidus est officii desertor. Privatis major est libertas.

2. *Curaverunt Stephanum.*] Ostendit Lucas, in ipso persequutionum ardore non sic tamen concidisse piorum animos, quin zelo flagrantes, pietatis officia colerent. Res exigui momenti esse videtur sepultura: potius quam eam negligant, non obscurum adeunt vitæ discrimen. Quemadmodum autem fortiter mortem eos contempsisse, temporis circumstantia testatur: ita ex eadem vicissim colligimus, non sine magna & necessaria causa fuisse in hac re tam sollicitos. Hoc enim ad exercendam eorum fidem plurimum intererat, non relinqui projectum & feris expositum sancti Martyris corpus, in quo nobilem triumphum Christus pro Euangelii sui gloria egerat. Nec vero poterant Christo vivere, nisi Stephano in mortis societate aggregari parati essent. Sepeliendi ergo Martyris studium, illis ad invictam profitendæ fidei constantiam meditatio fuit. Itaque in re supervacua non satagebant, ut adversarios inconsiderato zelo provocarent. Quanquam generalis etiam ratio, quæ semper & ubique apud pios valere debet, proculdubio apud eos pondus habuit. nam sepeliendi ritus ad spem resurrectionis spectat, sicuti in hunc finem divinitus ordinatus fuit ab initio mundi. Quare immanis hæc barbaries semper habita fuit, corpora insepulta sponte relinquere. Nesciebant profani homines, quorsum tam sanctum jus sepulchri esse duceretur: nobis

vero

vero finis non est incognitus, nempe ut agnoscant superstites, mandari terræ corpora velut in custodiam, donec inde excitentur. Unde apparet, vivis potius quam mortuis utile esse hoc officium. Tametsi humanitatis quoque nostræ est, debitum impendere corporibus honorem, quibus beatam immortalitatem promissam esse scimus.

Fecerunt planctum magnum.] In planctu quoque pietatis & fidei professionem commendat Lucas. Facit enim plerumque tristis & infaustus eventus, ut quæ prius causæ placuerant, relinquantur. Isti contra luctu suo declarant, se morte Stephani minime terreri, quominus in causæ approbatione persistent: simul, quantam unius hominis interitu jacturam fecerit Dei Ecclesia, considerant. Repudianda autem est vesana illa philosophia, quæ homines prorsus stupidos esse jubet, ut sapiant. Stoicos olim sensus communis expertes fuisse oportet, qui affectus omnes eradebant ab homine. Hodie quidam fanatici eadem deliria libenter in Ecclesiam inveherent. & tamen quum ferreum ab aliis pectus exigant, nihil illis est mollius vel magis effœminatum. Lachrymulam unam in aliis ferre non possunt: siquid illis præter animi votum accidat, nullus est lamentationis modus. Ita scilicet eorum arrogantiam jocose, ut ita loquar, Deus ulciscitur, quum vel pueris ridendam propinat. Nos vero sciamus affectus, quos humanæ naturæ Deus indidit, per se non magis esse vitiosos, quam ipsum auctorem: sed primum à causa æstimandos esse: deinde, si modum ac moderationem tenent. Dei certe donis qui gaudendum esse negat, trunco vel lapidi magis similis est quam homini: ergo, quum auferuntur, non minus erit licitus dolor. Ac ne extra præsentem locum egrediar, fideles non in totum lugere vetat Paulus quum aliquis suorum illis morte eripitur, sed discrimen esse vult inter ipsos & incredulos: quia spes illis solatium esse debet, & impatientiæ remedium. Ipsa enim mortis origo nobis merito luctuosa est: sed quia vitam scimus in Christo restitui, habemus quod ad sedandum dolorem sufficiat. Similiter, quum Ecclesiam dolemus privari raris & præstantibus viris, legitimam causam habet dolor: tantum petenda est consolatio, quæ excessum corrigat.

3. *Saulus autem.*] Duo hic notanda sunt: quanta fuerit hostium atrocitas, & quam mirifica bonitas Dei, qui Paulum dignatus est ex tam crudeli lupo facere pastorem. Illa enim vastandi libido qua fervebat, spem omnem præcidere videbatur. Itaque eo illustrior postea fuit ipsius conversio. Nec dubium est, hanc divinitus inflictam ei fuisse pœnam ex quo in mortem Stephani cum aliis impiis conspiraverat, ut signifer esset crudelitatis. Sæpe enim gravius in electis quam in reprobis peccata Deus ulciscitur.

4. *Illi autem dispersi.*] Et hic Lucas incredibili Dei providentia factum esse narrat, ut fidelium dissipatio ad fidei unitatem multos adduceret: ita solet Dominus lucem ex tenebris, & vitam ex morte elicere. Nam vox Euangelii, quæ uno tantum in loco audiebatur, nunc ubique personat. Interea monemur hoc exemplo, persequutionibus minime cedendum esse: sed potius ad fortitudinem colligendos esse animos. Nam quum aufugiunt fideles Jerosolyma, neque exilio ac præsentibus miseriis, nec ullo in posterum metu franguntur, ut degenerent ad ignaviam vel tarditatem: sed in ipsa calamitate perinde sunt ad Christum prædicandum alacres, acsi nihil unquam subiissent molestiæ. Quin etiam videtur notare Lucas, hospitia subinde mutando erraticam vitam egisse. Ergo, si cupimus horum censeri fratres, sedulo nobis instemus, ne ulla nos crucis acerbitas aut ullus metus exanimet, quin pergamus in edenda fidei confessione: nec unquam in promovenda Christi doctrina fatigemur. Est enim absurdum, ut exilia & fugæ, quæ martyrii tirocinia sunt, mutos & exanimes nos reddant.

5. Philippus autem quum venisset in urbem Samariæ, prædicavit illis Christum.
6. Attentæ autem erant turbæ his quæ dicebantur à Philippo, unanimiter audientes & videntes signa quæ edebat.
7. Nam quum spiritus immundi multos detinerent, clamantes voce magna, exibant. Multi quoque paralytici & claudi sanati fuerant.
8. Ita fuit gaudium magnum in urbe illa.
9. Vir autem nomine Simon, prius fuerat in urbe, artem magicam exercens, & dementans gentem Samariæ: dicens se esse aliquem magnum.
10. Cui intenti erant omnes, à parvo usque ad magnum, dicentes, Hic est virtus Dei magna.
11. Intenti autem erant, quod multo tempore ejus magiis obstupefacti fuerant.
12. Porro quum Philippo credidissent euangelizanti de regno Dei, & nomine Jesu Christi, baptizati sunt viri simul ac mulieres.
13. Ac ipse quoque Simon credidit, & baptizatus adhærebat Philippo: vidensque signa & virtutes magnas quæ fiebant, obstupebat.

5. Dixit Lucas, passim omnes annunciasse Dei sermonem: nunc peculiariter meminit Philippi, tum quod efficax & fructuosa præ aliis fuerit ejus prædicatio, tum quod sequutæ sint memorabiles historiæ, quas deinde attexet. *Urbem* Samariæ posuit, pro urbe Samaria, quæ ab Hircano diruta, & rursus ab Herode instaurata, Sebaste vocata est. Vide Josephum libro Antiquitatum decimo tertio, & decimo quinto. Quum dicit, *prædicatum* fuisse Christum è Philippo, totam Euangelii summam in Christo comprehendi significat. Loquutio altera quam paulo post subjicit, plenior quidem est: idem tamen valet. Conjungit regnum Dei cum Christi nomine: sed quia per Christum consequimur hoc boni, ut in nobis Deus regnet, ac renovati in spiritualem justitiam, mundoque mortui, cælestem vitam agamus: ideo hanc quoque partem sub se continet Christi prædicatio. Huc autem redit summa, ut mundum perditum Christus sua gratia reparet. quod fit, dum Patri nos reconciliat: deinde, quum nos regenerat suo Spiritu, ut profligato Satana, regnum Dei in nobis erigatur. Porro quum ante narraverit, Apostolos non movisse pedem Jerosolyma, probabile est unum ex septem Diaconis, cujus etiam filiæ prophetabant, hic designari.

6. *Attentæ autem erant.*] Quomodo amplexi sint Philippi doctrinam Samaritæ, refert Lucas. Dicit enim eos audiisse, unde gustum aliquem ceperunt. accessit stimulus alter ex miraculis: tandem sequuta est attentio. Hic est legitimus ad fidem progressus. Qui enim doctrinam needum auditam respuunt, quomodo ad fidem unquam pervenirent, quæ ex Rom. 10.
auditu nascitur? Ergo quod se ad audiendum faciles vers. 14.
præbuerunt, ad reverentiam & attentionem primus

fuit

fuit gradus. Ac proinde non mirum est, si tam rara hodie ac pene nulla sit in mundo fides. quotusquisque enim aurem Deo loquenti præbere dignatur? ita fit, ut major pars veritatem incognitam, ac ne minimo quidem gustu libatam, rejiciat. Cæterum, quemadmodum fidei exordium est auditus: ita per se non sufficeret, nisi animos simul afficeret doctrinæ majestas. Et certe, quisquis negotium sibi esse cum Deo reputat, fieri non potest, ut contemptim ipsum audiat loquentem: & ipsa doctrina, quæ ejus verbo continetur, auctoritatem sibi acquiret. ita sponte ex auditu fluet attentio. Quantum ad miracula spectat, scimus duplicem esse eorum usum: ut nos ad audiendum Euangelium præparent, & in ejus fide confirment. Adverbium *unanimiter*, tam cum auditu quam cum attentione conjungi potest. Mihi hoc posterius magis placet, quod uno animo essent attenti. In eo autem vim & efficaciam prædicationis Lucas commendat, quod magnus hominum numerus uno consensu subito ad seriam audientiam comparatus fuerit.

7. *Spiritus immundi.*] Species quasdam breviter attingit, ut sciamus cujusmodi miraculis adducti Samaritæ fuerint, ut Philippo auctoritatem tribuerent. Clamor quem edebant spiritus immundi, signum erat repugnantiæ. quare hoc ad illustrandam Christi virtutem non parum valebat, quod diabolos imperio suo contumaciter licet renitentes constringeret.

8. *Gaudium* cujus meminit, fructus est fidei. Fieri enim aliter non potest, ubi Deum nobis esse propitium sentimus, quin efferantur animi nostri (Phil. 4: 7.) incomparabili gaudio, & quod omnem sensum exuperat.

9. *Vir quidam nomine Simon.*] Hoc tale erat obstaculum, ut videri posset præclusus Euangelio aditus apud Samaritanos. Fascinatæ enim Simonis præstigiis erant omnium mentes. Atque hic stupor longo jam temporis spatio invaluerat. Porro, quam difficile sit errorem ex hominum animis revellere postquam diuturnitate temporis radices egit, & revocare ad sanam mentem qui jam obduruerunt, experientia docet. Magis obstinatos in errore reddebat superstitio, quod Simonem habebant, non modo quasi Dei Prophetam, sed quasi Spiritum ipsum.

10. Nam cognomen *magnæ virtutis*, huc spectabat, ut quicquid alioqui divinum esset, hac magnitudine obrutum vilesceret. Hinc ergo clarius elucet Christi potentia, quod per ista obstacula Philippus perruperit. Hoc autem Lucas amplificat,

11. Quum dicit, *obstupefactos* fuisse à magno usque ad parvum. Nam quum omnium ordinum homines delusi essent, quisnam erat Euangelio aditus? præsertim quum non mediocris esset impostura. Sensus enim omnes capti erant stupore. Præterquam autem quod inde apparet quam potens sit veritas, simul constantiæ exemplum in Philippo nobis proponitur: qui tametsi viam non cernit, infracto tamen pectore opus Domini aggreditur, qualem ipse volet dare successum, expectans. Atque ita omnino agendum, ut intrepide teneremus quicquid Deus mandat, etiam ubi videntur irriti fore conatus. Porro, quod Samaritanis accidit, ut Satan ita eos dementaret, sciamus communem esse infidelitatis pœnam. Non omnes quidem fascinantur magorum præstigiis, neque ubique sunt Simones, qui talibus imposturis ludant: sed intelligo, non esse mirum aut insolens, si Satan in tenebris varie illudat. Omnibus enim errorum capturis obnoxii sunt quicunque Dei luce non reguntur. Præterea, quum narrat Lucas, *seductos* promiscue fuisse omnes: monemur neque ingenii acumen, nec quicquid in nobis est rationis & prudentiæ, ad cavendam Satanæ astutiam sufficere. Et sane videmus quam stultis & deliris erroribus implicati fuerint, qui præ aliis habiti sunt in mundo perspicaces.

Virtus Dei magna.] Ergo Dei nomine abusus fuerat Satan ad fallendum: quod pestilentissimum est deceptionis genus, tantum abest ut ad excusationem valeat. Dictum fuit supra, nomen præcipuæ Dei virtutis Simonem sibi arrogasse, ut quicquid alibi esset divinum, supprimeret: quemadmodum sol luce sua stellas omnes obscurat. impia fuit hæc & scelerata nominis Dei profanatio. Verum, nihil hic factum legimus quod non quotidie adhuc fiat. Nihil enim hominibus magis proclive, quam ad Satanam transferre quod Dei proprium est. Prætextus quidem religio: sed quid Samaritanos juvit hic prætextus? Bene ergo nobiscum agitur, quum suam in Christo virtutem Deus nobis patefacit, & non alibi quærendam esse demonstrat: atque ut nos in se retineat, artes & imposturas Satanæ, quæ fugiendæ sunt, detegit.

12. *Quum credidissent.*] Illud est quod dixi miraculum, quod Philippum audierunt, qui prorsus erant Simonis illusionibus attoniti: quod cælestis sapientiæ compotes facti sunt, qui stupidi erant & hebetes. Ita quodammodo ex inferis in cælum evecti sunt. Quod Baptismus fide posterior fuit, consentaneum est Christi instituto, quantum ad extraneos spectat (Marc. 16 vers. 47.): fide enim oportuit inseri in Ecclesiæ corpus, antequam symbolum acciperent. Sed nimis ineptiunt Anabaptistæ, dum ex his locis probare nituntur, arcendos esse infantes à Baptismo. Baptizari non poterant viri & mulieres, quin fidem profiterentur: sed hac lege admissi sunt ad Baptismum, ut Deo simul consecrarentur eorum familiæ: sic enim habet fœdus, Ero Deus tuus, & seminis tui. (Genes. 17. vers. 7.)

13. *Simon quoque ipse.*] Qui totam urbem fallaciis suis infatuaverat, Dei veritatem simul cum aliis recipit. Qui summam Dei virtutem se esse jactaverat, Christo se submittit: quanquam non tam sua unius quam totius gentis causa illuminatus fuit in Euangelii notitiam, ut scandalum tolleretur, quod imperitos morari poterat. Atque huc pertinet quod postea dicit Lucas, miratum fuisse signa. voluit enim Dominus hunc, quem pro semideo habebant Samaritæ, in triumpho ducere: quod fit, dum excussa inani jactantia, veris miraculis gloriam dare cogitur. Neque enim sincero cordis affectu se Christo tradit: alioqui non statim erumperet perversa ejus ambitio, & donorum Spiritus impia & profana æstimatio. Non tamen multis assentior, qui simulasse duntaxat fidem putant, quum minime crederet. Aperte Lucas testatur eum credidisse: & additur ratio, quod admiratione tactus fuerit. quomodo igitur se paulo post hypocritam esse prodit? Respondeo, inter fidem & meram simulationem aliquid esse medium. Epicurei & Lucianici credere se profitentur, quum tamen intus rideant, quum illis fabulosa sit spes vitæ æternæ, quum denique nihilo plus habeant pietatis quam canes & porci. At multi sunt, qui utcunque Spiritu adoptionis non sint regeniti, nec vero cordis affectu se Deo addicant, verbi tamen potentia victi, non modo verum esse agnoscunt quod docetur, sed tanguntur Dei timore, ut doctrinam recipiant. Concipiunt enim Deum esse audiendum, illum & salutis auctorem esse, & mundi judicem. Non ergo fingunt coram hominibus fidem quæ nulla sit, sed credere se putant. Atque hæc fides temporaria est, cujus meminit Christus apud (Marc. 4. Luc. 8. 13.) Marcum: dum scilicet verbi semen animis conceptum, mox tamen suffocatur variis mundi curis, aut pravis affectibus, ut nunquam maturescat, imo potius in herbam inutilem degeneret. Talis ergo fuit Simonis fides: sentit veram esse Euangelii doctrinam, & conscientiæ suæ sensu ad eam recipiendam cogitur: sed deest fundamentum, hoc est, sui abnegatio. Unde sequitur, animum ejus simulatione fuisse involutum, quam mox prodit. Verum, talem fuisse hypocrisin sciamus, in qua se ipse deceperit:

non

non craſſam illam qua ſe venditant Epicurei & ſimiles: quia Dei contemptum fateri non audent.

Baptizatus eſt.] Hoc Simonis exemplo clare patet, non conferri omnibus indifferenter in Baptiſmo gratiam quæ illic figuratur. Papiſtarum dogma eſt, Niſi quis ponat obicem peccati mortalis, omnes cum ſignis recipere veritatem & effectum. Ita magicam vim tribuunt Sacramentis, quaſi abſque fide proſiat. Nos autem ſciamus offerri nobis à Domino per Sacramenta quicquid ſonant annexæ promiſſiones: & non fruſtra nec inaniter offerri, modo fide ad Chriſtum directi, ab ipſo petamus quicquid Sacramenta promittunt. Quamvis autem nihil illi tunc profuerit Baptiſmi receptio, ſi tamen converſio poſtea ſequuta eſt, ut nonnulli conjiciunt, non extincta fuit nec abolita utilitas. Sæpe enim fit, ut poſt longum tempus demum operetur Spiritus Dei, quo efficaciam ſuam Sacramenta proferre incipiant.

Adhærebat Philippo.] Quod eum Philippus admiſit, in eo apparet quam difficile ſit hypocritas diſcernere. Atque hæc patientiæ noſtræ eſt probatio. ſic Demas temporarius Pauli comes, poſtea factus eſt perfidus deſertor. (2 Tim. 4. v. 2, 10.) denique malum hoc effugere non poſſumus, quin ſe interdum nobis improbi & fraudulenti homines adjungant. ac ſiquando ſe nobis aſtute inſinuant improbi, injuſte nos gravant ſuperbi cenſores, acſi præſtanda nobis eſſent eorum ſcelera. Quanquam ſedulo cavenda eſt facilitas, quæ ſæpo ignominiam aſpergit Euangelio. atque eo prudentius attendere nos decet, ne quoslibet ſine delectu admittamus, quando magnos viros fuiſſe deceptos audimus. Dicit, *attonitum* fuiſſe magnitudine ſignorum: ut ſciamus magnam illam virtutem qua ſe jactabat, nihil quam præſtigias fuiſſe ac fumos. Neque enim ſimplex admiratio hic notatur, ſed ecſtaſis, quæ hominem extra ſe rapit.

14. Quum autem audiſſent Apoſtoli qui Jeroſolymæ erant, quod Samaria recepiſſet ſermonem Dei, miſerunt ad eos Petrum & Joannem.
15. Qui quum deſcendiſſent, precati ſunt pro eis ut reciperent Spiritum ſanctum.
16. Nondum enim ſuper quenquam eorum illapſus fuerat: ſed baptizati tantum erant in nomine Chriſti Jeſu.
17. Tunc impoſuerunt manus ſuper eos, & receperunt Spiritum ſanctum.

14. Hic Lucas progreſſus gratiæ Dei in Samaritanis deſcribit, ſicuti majoribus Spiritus ſui donis fideles aſſidue locupletare ſolet. neque enim putandum eſt, conſilium de quo Lucas loquitur, Apoſtolos cepiſſe, niſi ejuſdem Dei inſtinctu, qui opus ſuum in Samaria jam Philippi manu inchoaverat. Varie autem pro ſuo arbitrio utitur ad diverſas operis partes ſuis organis. Philippi opera eos ad fidem adduxerat: nunc Petrum & Joannem Spiritus conferendi miniſtros ordinat. Ita ſcilicet Eccleſiæ ſuæ unitatem fovet, dum alii aliis manus porrigunt: nec homines tantum viciſſim inter ſe, ſed totas quoque Eccleſias conciliat. Poterat quidem per Philippum, quod cœperat, abſolvere: ſed ut melius diſcerent Samaritani, fraternam conjunctionem ſancte cum prima Eccleſia colere, hoc quaſi vinculo obſtringere eos voluit. deinde Apoſtolos, quibus promulgandi ubique in toto orbe Euangelii mandatum dederat, (Marc. 16. verſ. 15.) hoc privilegio ornare voluit, ut in unam Euangelii fidem melius omnes coaleſcerent. Et ſcimus alioqui periculum fuiſſe, quum animis & moribus inter ſe longe diſſiderent Judæi & Samaritani, ne ita diviſi, Chriſtum ſcinderent: vel ſaltem ſeorſum ſibi fingerent novam Eccleſiam. Interea videmus quam ſedulo ad juvandos fratres intenti fuerint Apoſtoli. neque enim expectant dum rogentur, ſed ultro hanc curam ſuſcipiunt. Nec vero hoc Apoſtoli faciunt diffidentia, quaſi Philippum ſuſpicentur minus dextre, quam par eſſet, ſuis partibus defungi: ſed laboranti ſubſidium offerunt: & veniunt Petrus & Joannes, non ſocii modo laborum, ſed approbatores futuri. Non queritur rurſum Philippus ſibi quicquam detrahi, quod incepto à ſe ædificio alii extremam manum imponant: ſed utrimque comiter ſua ſtudia in commune bona fide conferunt. Et certe ſola eſt ambitio, quæ ſanctæ communicationi januam claudit. Quod narrat Lucas, *miſſum* à reliquis Petrum fuiſſe: hinc colligi poteſt, non exercuiſſe in collegas imperium, ſed ita excelluiſſe inter eos, ut tamen corpori ſubeſſet ac pareret.

Qui Jeroſolymæ erant.] Duplex poteſt eſſe ſenſus, vel Apoſtolos tunc fuiſſe omnes Jeroſolymæ, vel reſiduos fuiſſe illic quoſdam, quum alii huc & illuc profecti eſſent. Atque hoc poſterius magis amplector. probabile enim eſt, ſic inter ſe partitos fuiſſe, ut ſemper aliqui ex numero varias legationes, prout occaſio ſe dabat, obirent: pars aliqua Jeroſolymæ, quaſi in ſtatione præcipua maneret. Fieri etiam poteſt, ut poſtquam in ſua quiſque expeditione aliquandiu fuerat, illuc convenire ſoliti ſint. Certum quidem eſt, tempus illud, quo Jeroſolymæ fuerunt, non fuiſſe in deſidia conſumptum: deinde eos non fuiſſe quaſi nido affixos, quum Chriſtus peragrare mundum juſſiſſet. (Marc. 16. verſ. 15.)

15. *Precati ſunt.*] Minime dubium eſt, quin primum docendi partes ſuſceperint: ſcimus enim non mutas fuiſſe perſonas. ſed Lucas quod illis cum Philippo commune fuit ſubticens, tantum commemorat quid novi eorum adventus Samaritanis contulerit; nempe, quod tunc demum Spiritu ſancto donati ſunt.

16. Sed hic occurrit quæſtio. Dicit enim tantum fuiſſe *baptizatos* in nomen Chriſti, atque ideo nondum fuiſſe Spiritus participes. Atqui vel inanem, & omni virtute & gratia carere Baptiſmum oportet, aut à Spiritu ſancto habere quicquid efficaciæ habet. In Baptiſmo abluimur à peccatis: atqui lavacrum noſtrum Spiritus ſancti opus eſſe docet Paulus. (Tit. 3. verſ. 5.) Aqua Baptiſmi, ſanguinis Chriſti ſymbolum eſt: atqui Petrus Spiritum eſſe prædicat, à quo irrigamur Chriſti ſanguine. (1 Pet. 1. verſ. 2.) In Baptiſmo crucifigitur vetus noſter homo, ut ſuſcitemur in vitæ novitatem: (Rom. 6. verſ. 6.) unde autem hoc totum, niſi ex ſanctificatione Spiritus? Denique Baptiſmo nihil reliquum fiet, ſi à Spiritu ſeparetur. Ergo Samaritanos, qui vere *Chriſtum* in Baptiſmo induerant, (Galat. 3. verſ. 27.) Spiritu quoque ejus veſtitos fuiſſe, negandum non eſt. Et ſane Lucas hic non de communi Spiritus gratia loquitur, qua nos ſibi Deus in filios regenerat: ſed de ſingularibus illis donis, quibus Dominus initio Euangelii quoſdam eſſe præditos voluit, ad ornandum Chriſti regnum. In hunc modum intelligi debent Joannis verba, Diſcipulis nondum fuiſſe datum Spiritum, quum adhuc Chriſtus in mundo ageret. (Joan. 7. verſ. 39.) non quod Spiritu prorſus vacui eſſent, ſcilicet à quo & fidem & pium ſequendi Chriſti affectum acceperant: ſed quia nondum pollebant eximiis donis, in quibus poſtea amplior refulſit regni Chriſti gloria. In ſumma, quum jam Spiritu adoptionis donati eſſent Samaritani, quaſi in cumulum accedunt inſignes Spiritus gratiæ, in quibus Deus quaſi viſibilem Spiritus ſui præſentiam Eccleſiæ ſuæ ad tempus exhibuit, ut Euangelii ſui auctoritatem in perpetuum ſanciret, ac ſimul teſtatum faceret, Spiritum ſuum ſemper fidelium præſidem ac directorem fore.

Tantum baptizati erant.] Non debet hoc accipi

tanquam

tanquam contemptim de Baptismo dictum: sed intelligit Lucas, nonnisi communis adoptionis & regenerationis gratia, quæ piis omnibus in Baptismo offertur, tunc donatos fuisse. Hoc vero extraordinarium erat, conferri quibusdam Spiritus dona quæ regnum Christi & Euangelii gloriam illustrarent. hic enim illorum erat usus, ut quisque pro facultatis suæ modo, Ecclesiæ prodesset. Hoc ideo notandum est, quia Papistæ dum fictitiam suam Confirmationem extollere volunt, in hanc sacrilegam vocem prorumpere non dubitant, Semichristianos esse, quibus manus nondum fuerunt impositæ. Hoc jam tolerabile non est, quod quum symbolum hoc temporale esset, ipsi perpetuam legem finxerunt in Ecclesia, quasi Spiritus sanctus illis ad manum esset. Scimus, quum testimonium ac pignus gratiæ Dei frustra & sine re ipsa proponitur, nimis fœdum esse ludibrium: atqui fateri coguntur ipsi quoque, Ecclesiam non nisi ad tempus donis istis fuisse ornatam. Unde sequitur, impositionem manuum qua usi sunt Apostoli, finem habuisse quum effectus cessavit. Omitto quod oleum addiderunt manuum impositioni: sed hoc, ut jam dixi, nimiæ audaciæ fuit, perpetuam legem Ecclesiæ imponere, ut generale sa-
Marc. 6. vers. 13. cramentum esset, cujus peculiaris usus fuerat Apostolis: ut perpetuo duraret signum, postquam res ipsa desierat. Verum accessit execrabilis blasphemia, quod Baptismo dixerunt tantum peccata remitti: Spiritum regenerationis conferri per putidum illud oleum, quod sine Dei verbo invehere ausi sunt. Scriptura nos Christum in Baptismo induere testa- *Galat. 3. vers. 27.*
tur: & in ejus corpus inseri, ut vetus homo noster crucifigatur, & renovemur in justitiam. *Rom. 6. vers. 6.* Sacrilegi isti prædones detracta Baptismo spolia ad fallacem sacramenti sui larvam transtulerunt: neque hoc unius hominis commentum fuit, sed Concilii unius decretum, quod in suis omnibus scholis quotidie blaterant.

17. *Quum imposuissent manus.*] Preces sequitur manuum impositio: quo testantur, minime inclusam esse in externa ceremonia Spiritus gratiam quam supplices aliunde postulant. Neque tamen Deum fatendo auctorem, ceremoniam negligunt, quæ divinitus in hunc usum tradita illis erat: & quia non temere usurpant, simul annexus est effectus. Hæc signorum est utilitas & efficacia, quod in illis Deus operatur, & tamen unus manet gratiæ donator, ejusque dispensandæ pro jure suo arbiter: sed meminerimus organum Dei fuisse manuum impositionem, quo tempore visibiles Spiritus gratias suis contulit. ex quo vero talibus divitiis privata fuit Ecclesia, inane duntaxat esset spectrum.

18. Intuitus vero Simon, quod per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit illis pecuniam,
19. Dicens, Date & mihi potestatem hanc, ut cui imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.
20 Petrus autem illi dixit, Pecunia tua tecum sit in exitium: quia donum Dei existimasti pecuniis acquiri.
21. Noo est tibi pars neque hæreditas in ratione hac: cor enim tuum non rectum est coram Deo.
22. Resipisce igitur à malitia hac, & precare Deum, si forte remittatur ribi cogitatio cordis tui.
23. Nam in felle amaritudinis, & colligatione injustitiæ video te esse.
24. Respondens vero Simon, dixit, Precamini vos pro me apud Deum, nequid eorum quæ dixistis, mihi eveniat.
25. Illi ergo testificati, & loquuti sermonem Domini, redierunt Jerosolymam, & per multos pagos Samaritanorum euangelizarunt.

18. *Intuitus autem Simon.*] Jam detegitur Simonis hypocrisis, non quod prius se credere finxisset: convictus enim serio manus Christo dederat. qualiter multi Euangelio cedunt, ne bellum gerant cum Deo, sed manent interea sui similes: quum veram fidem sequi debeat nostri abnegatio. Hoc vero est Christum cum Satana miscere, quum doctrina usque ad reconditos cordis affectus non penetrat, sed interior immundities quasi sepulta illic latet. Nunc ergo fucum illum abstergit Deus in Simone, ne amplius Christi nomen profitendo, tam se quam alios fallat. Ambitio enim quæ occulta erat, nunc se profert, dum se Apostolis æquari cupit. Hoc jam unum vitium est: alterum vero, quod gratiam Dei venalem existimans, vult eam ad quæstum prostituere. Unde apparet, profanum esse hominem, qui nondum veræ pietatis rudimenta gustarit: nullo enim gloriæ Dei studio tangitur: imo, non cogitat quid sit esse Dei ministrum. Quemadmodum quæstum hactenus ea sua magia fecerat: ita quæstuosum sibi putavit fore, si gratias Spiritus conferret. neque enim dubium est, quin opes & gloriam coram mundo captaverit. simul gravem Deo facit injuriam, quod cælestem hanc virtutem nihil putavit à magicis suis incantationibus differre. Nunc breviter tenemus quid & quot modis peccaverit Simon: In donis Spiritus non adorat neque agnoscit Christi potentiam: non agnoscit cælesti virtute instructos Apostolos, ut Christi gloriam suo ministerio illustrent: sua eum ambitio impellit ac rapit, ut Deo posthabito, eminere cupiat, & mundum sibi facere obnoxium: Spiritum sanctum mercari vult, quasi pretio subjaceret.

20. *Respondit Petrus.*] Hic acriter eum repellit Petrus: nec contentus objurgatione, diram imprecationem addit, *Ut* pereat Simon cum sua pecunia. Quanquam non tam illi imprecatur exitium, quam justam vindictam Dei, incutiendi terroris causa, denunciat prope impendere. In summa, ostendit quid promeritus sit, quum fœdæ nundinationi subjecit Dei Spiritum: acsi dixisset, Dignus es qui pereas cum tua pecunia, quando tanta contumelia afficis Spiritum Dei. Nam quod salvum potius Simonem quam perditum cuperet Petrus, ex sequentibus facile intelligi poterit. sed quasi judicis personam sustinens, quam pœnam mereatur Simonis impietas, pronunciat: ac tanta vehementia reum peragi oportuit, ut sceleris sui atrocitatem sentiret. Eodem spectat quod pecuniam addixit exitio. Significat enim, quod ad tam nefarium usum oblata esset, quasi sceleris contagione infectam ac pollutam esse. Et certe, optandum est potius ut pereat totus mundus, quam ut gloriam Dei obscurent quæ præ ipsa nullius sunt pretii. Cæterum, quum ita imprecatur homini sacrilego, non tam personam respicit quam factum. sic enim excandescere adversus hominum scelera debemus, ut prosequamur homines ipsos misericordia. Tales sunt Dei sententiæ, quæ adulteros, fures, & ebrio-

1 Cor. 6. vers. 9. Ephes. 5. vers. 5. ebriosos, & injurios exitio devovent. neque enim quatenus homines sunt, spem illis præcidunt salutis, sed tantum referuntur ad præsentem eorum statum: & si obstinate pergant, qualis eos maneat exitus, denunciant.

21. *Non est tibi pars.*] Quidam aliter orationem contexunt, Simonem non esse participem gratiæ, quod eam pecunia æstimet. Sed altera lectio quam sequuti sumus, magis recepta est: nempe, ut ratio illa superiori membro jungatur. Et certe melior est illa connexio, Pecunia tua pereat tecum, quando ea compensari posse existimas inæstimabile Spiritus donum. Ubi vetus interpres posuerat, In sermone hoc: aptius Erasmus reddidit, In ratione hac. Significat enim Petrus, nihil in tota illa administratione commune esse homini sacrilego qui eam impie profanat. Porro, de Simonia multum & veteres Theologi & Papistæ disputarunt: sed quod Papistæ Simoniam appellant, cum Simonis facto minime convenit. voluit Simon Spiritus gratiam pecunia emere: Papistæ crimen Simoniæ ad otiosos proventus suos trahunt. Neque tamen hoc dico, ut flagitia extenuem, quæ emendis & vendendis sacerdotiis hodie grassantur in Papatu. Jam per se satis fœdum est hoc scelus, quod talem in Ecclesia Dei mercatum exercent. Interea vero tenenda est propria Simoniæ definitio: nempe quod sit impia donorum Spiritus nundinatio, vel aliud simile, dum illis quispiam ad ambitionem vel alias corruptelas abutitur. Quanquam Simonis imitatores esse omnes fateor qui malis artibus ad Ecclesiæ regimen aspirant: quod passim hodie nullo pudore fieri videmus, tanquam liceat. ac secundum hanc rationem, vix in toto Papatu reperietur sacerdos, qui non palam sit Simoniacus: quando nullus illuc emergere potest, quin se oblique insinuet. Quanquam fatendum est, quod magno nostro pudore pueri vident, non minore licentia apud quosdam pseudo-euangelicos grassari. Nos autem ut à Simonis contagione puri simus, primum Spiritus dona meminerimus non pecunia acquiri, sed conferri mera & gratuita Dei bonitate, idque in Ecclesiæ ædificationem. hoc est, ut studeat quisque pro facultatis suæ modo fratres suos juvare: ut modeste quisque conferat in commune Ecclesiæ bonum, quod accepit: nec obstet cujusquam hominis excellentia, quin solus Christus supra omnes emineat. Mirum tamen videri posset, quod Simonem excludat Petrus à Spiritus participatione, quod ad dona specialia pertinet: quia cor non habeat rectum coram Deo. neque enim fecit Judæ pravitas, quin Spiritus donis
1 Cor. 14. polleret: nec Spiritus dona apud Corinthios sic corrupta fuissent, si cor habuissent coram Deo rectum. Non videtur itaque ratio quam assignat Petrus, sufficere: quia multi qui impuro sunt corde, Spiritus donis plerumque excellunt. Sed primo, nihil absurdi est, si indignis quoque tales gratias conferat Deus. deinde Petrus non præscribit hic generalem regulam: sed quia communio donorum Spiritus peculiaris est Ecclesiæ, Simonem, qui alienus est à Christo, indignum esse pronunciat qui tanquam unus ex domesticis Dei, easdem cum fidelibus gratias participet. Adde quod directa fuerat contumelia in ea dona quibus abdicatur.

22. *Resipisce igitur.*] Quod illum ad pœnitentiam hortatur & preces, in eo spem veniæ residuam illi facit. nullo enim unquam resipiscandi affectu quispiam tangetur, nisi qui propitium sibi fore Deum confidet: contra, desperatio homines semper rapiet præcipites ad audaciam. Præterea Scriptura docet, non invocari rite Deum, nisi ex fide. Videmus ergo, ut Petrus Simonem diris verborum fulminibus ante prostratum, nunc rursus in salutis fiduciam erigat: & tamen non leve peccatum erat Simonis. Verum, si fieri possit, ab ipsis inferis extrahendi nobis sunt homines. Proinde, donec se manifestis signis etiam sceleratissimi quique reprobos esse prodant, nemo tam severe tractandus est, quin illi simul peccatorum remissio ante oculos ponatur. Imo, quibus ob duritiem & pervicaciam acrior objurgatio utilis est, sic tamen una manu dejicere ipsos decet, ut altera subleventur. nam anathemate ferire, Spiritus Dei non permittit. Sed metum ac dubitationem injicere videtur Petrus, quum dicit, *Si forte*. Et Papistæ hoc loco & similibus probare contendunt, suspensis ac dubiis animis precandum esse: quia temere certum sibi successum homines in suis votis promittant. sed facilis est solutio. Nam dictio εἰ ἄρα, tantundem valet acsi quis Latine dicat, Si qua tibi remittat Deus. Eam vero Petrus usurpat, non ut perplexum relinquat animum Simonis, sed ut magis ad vehementiam precandi stimulet. Nam ipsa difficultas non parum ad nos excitandos valet: quia ubi res videtur sub manu esse, nimium securi & ignavi sumus. Ergo non incutit Petrus Simoni terrorem, qui impetrandi fiduciam evertat in ejus corde, vel perturbet: sed spem illi certam faciens, si supplex petierit ac ex animo, tantum excitandi ardoris causa, veniam pro sceleris gravitate difficilem esse commemorat. Necesse enim est, ut fides nobis in adeundo Deo præluceat: imo, ut sit precationis mater.

23. *In felle enim amaritudinis.*] Iterum Simonem Petrus dure exagitat, & Dei judicio percellit. nisi enim coactus fuisset in se descendere, nunquam serio ad Deum conversus esset. Nihil stupidis magis exitiale est, quam quum illis blandimur, vel quum leviter tantum radimus summam cutem, quum potius fodiendi sint. Ergo donec ex peccati sui sensu veram tristitiam & dolorem conceperit peccator, talis adhibenda est severitas, quæ ejus animum vulneret: alioqui putridum ulcus intus fovebitur, quod sensim ipsum hominem absumet. Semper tamen modus ille teneatur, ut hominum saluti quantum in nobis est consulamus. Porro, in verbis Petri duæ sunt elegantes metaphoræ: quarum altera ex Mose Deut. 29.
sumpta videtur, ubi vetat, ne sit in nobis radix ger- vers. 18.
minans fel & absinthium, Deut. 29. Hac autem loquutione interior cordis malitia notatur: quum impietatis virus ita concepit, ut eo imbutum, nihil quam amaritudinem proferre queat. Eodem spectat *colligatio* impietatis: quum scilicet totum cor vinctum & constrictum à Satana tenetur. Nam sæpe accidet ut pii alioqui homines in mala opera erumpant, qui tamen intimum cor veneno corruptum non habebunt. Scimus hominum naturæ ingenitam esse hypocrisin: sed ubi lucet Spiritus Dei, non ita cæcutimus in nostris vitiis, ut tanquam occultum fasciculum intus alamus. Significat ergo Petrus, non una tantum in parte Simonem lapsum esse, sed ipsam cordis radicem vitiosam esse & amaram: non modo in una specie peccati incidisse in Satanæ laqueos, sed omnes ejus sensus teneri implicitos, ut totus sit addictus Satanæ, & quasi iniquitatis mancipium. Interea monemur, scelerum gravitatem non tam à flagitio quod apparet, quam ab affectu cordis æstimari.

24. *Respondit Simon.*] Hinc colligimus, non ita acceptum ab illo fuisse quod minatus erat Petrus, quin salutem suam quæri reputaret. Tametsi autem unus tantum Petrus loquutus erat, sermonem omnibus promiscue tribuit propter consensum. Nunc exoritur quæstio, quid sit de Simone sentiendum? Scriptura non longius quam ad conjecturam nos ducit, Quod objurgationi cedit, & tactus peccati sui sensu, Dei metuit judicium: deinde ad Dei misericordiam se confert, seque precibus Ecclesiæ commendat. hæc certe non minima sunt pœnitentiæ signa: conjicere ergo licet ipsum resipuisse. Et tamen veteres uno consensu tradunt gravem postea

fuisse

fuisse Petro adversarium, & Romæ cum eo per triduum disputasse. Extat etiam scripta disputatio sub nomine Clementis, sed quæ tam potida deliria continet, ut mirum sit à Christianis auribus posse ferri. Deinde, ostendit Augustinus ad Januarium, varios & fabulosos rumores ea de re suo tempore Romæ vagatos fuisse: quare nihil tutius est, quam incertis opinionibus valere jussis, simpliciter amplecti quod Scripturis proditum est. quod alibi de Simone legimus, merito plures ob causas suspectum esse potest.

25. *Illi autem testificati.*] His verbis docet Lucas, non ideo tantum venisse Petrum & Joannem, ut donis Spiritus ditarent Samaritanos, sed ut comprobando Philippi doctrinam, illos in fide jam recepta stabilirent. Hoc enim valet *testificandi* verbum: acsi diceret, eorum testimonio factum esse, ut plena & solida verbo Dei auctoritas constaret, ac vigeret tanquam probe testata & authentica veritas. Simul tamen fidos Dei testes fuisse admonet Lucas, quum addit protulisse Dei sermonem. Hæc ergo doctrinæ Apostolicæ summa fuit, fideliter proferre quæ à Domino didicerant: non sua vel cujusquam hominum commenta. Dicit non in una solum urbe hoc fecisse, sed etiam in *vicis*. Videmus ergo sic ad promovendam Christi gloriam fuisse accensos, ut quocunque venirent, illum haberent in ore. Ita ab una urbe per totam regionem semen vitæ spargi cœpit.

26. Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge, & vade meridiem versus, ad viam quæ descendit à Jerusalem, Gazam: ipsa est deserta.

27. Et surgens, profectus est. Et ecce vir Æthiops, eunuchus, Præfectus Candaces Reginæ Æthiopum, qui præerat toti ejus gazæ, qui venerat Jerosolymam adoraturus:

28. Revertens autem ac sedens in curru suo, legebat Prophetam Isaiam.

29. Dixit autem Spiritus Philippo, Accede, & adjungere adhunc currum.

30. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Prophetam Isaiam, ac dicit, Intelligisne quæ legis?

31. Dixit ille, Quomodo possem, nisi quispiam me dirigat? Rogavit autem Philippum, ut ascenderet ac sederet secum.

26. *Angelus Domini.*] Transit Lucas ad novam historiam, quomodo scilicet Euangelium ad Æthiopes usque pervenerit. tametsi enim unum hominem duntaxat ad Christi fidem conversum fuisse refert, quia tamen magna erat in toto regno ejus auctoritas & potentia, fides ejus odorem longe lateque spirare potuit. Scimus enim ex tenuibus principiis Euangelium crevisse: & in eo clarius refulsit vis Spiritus; quod granum unum seminis brevi temporis spatio amplam regionem implevit. Primo jubetur Philippus ab Angelo ire versus meridiem: quo profectu, vel in quem finem, Angelus illi non exprimit. Atque ita sæpe Dominus cum suis agere solet, ad probandam eorum obedientiam. quid facere ipsos velit, demonstrat: hoc vel illud præcipit: successum vero penes se absconditum tenet. Ergo simplici Dei imperio contenti simus, etiamsi ratio ejus quod injungit, vel obedientiæ fructus non statim appareat. nam etsi diserte hoc non exprimitur, omnia tamen Dei mandata tacitam promissionem continent, quoties illi paremus, non posse, quicquid suscipimus operis, nisi prospere cedere. Adde, quod sufficere nobis debet, probari Deo nostra studia, quum nihil temere & sine illius jussu suscipimus. Siquis objiciat, non descendere quotidie è cælo Angelos, qui nobis quid agendum sit patefaciant: in promptu est responsio, Abunde nos doceri verbo Domini quidnam agendum sit: nec consilio destitui quicunque os illius interrogant, & Spiritus gubernationi se submittunt. Itaque, quominus ad sequendum Deum prompti & alacres simus, nihil nos impedit vel moratur nisi nostra segnities proculdubio & incuria.

Ad viam quæ descendit Gazam.] Inter doctos omnes convenit, Gazam hic vocari quæ Hebræis dicitur *Haza*. Quare fallitur Pomponius Mela, qui nomen urbi à Cambyse Persarum Rege impositum fuisse tradit: quod bellum gerens cum Ægyptiis illic opes suas repositas haberet. Verum quidem est, Gazam Persis thesaurum vel opulentiam dici: atque hoc sensu paulo post usurpat Lucas, quum dicit, Eunuchum Candaces gazæ fuisse præfectum: sed quia ante natum Cambysen, Hebraicum illud nomen in usu erat, non dubito quin postea corruptum fuerit, litera *Heth* in G mutata, quod in aliis fere omnibus fuisse factum videmus. Epitheton *desertæ* ideo additur, quia veterem illam Gazam Alexander Macedo evertit. Qui Constantinum secundæ & novæ Gazæ conditorem faciunt, à Luca refelluntur, qui centum & quinquaginta annis prius extitisse affirmat. sed fieri potest, ut conditam urbem ornaverit & auxerit. Cæterum, hanc novam maritimam fuisse, & ab antiqua viginti stadiis dissitam, omnes consentiunt.

27. *Ecce vir Æthiops.*] Virum appellat quem paulo post eunuchum fuisse dicit: sed quia in Oriente solebant Reges & Reginæ eunuchos præficere summis negotiis: inde factum est, ut Dynastæ promiscue vocarentur Eunuchi, quum tamen viri essent. Porro, nunc demum reipsa comperit Philippus, non frustra se Deo fuisse morigerum. Ita, quisquis successum Domino committens, perrexerit quo ille jubet, tandem experietur, feliciter succedere quicquid ejus auspiciis & mandato suscipitur. Nomen *Candaces*, non unius tantum Reginæ fuit: sed quemadmodum Cæsarum nomen commune fuit Romanis Imperatoribus, ita Æthiopes, teste Plinio, suas Reginas vocabant Candaces. Hoc quoque ad rem facit, quod nobile illud & opulentum fuisse regnum tradunt historici: quia ex ejus amplitudine & potentia, quam splendida fuerit Eunuchi conditio & dignitas, colligi melius potest. Caput & primaria sedes fuit Meroë. Lucæ testimonio suffragantur profani scriptores, qui mulieres illic regnare solitas referunt.

Venerat adoraturus.] Hinc colligimus, longe sparsum veri Dei nomen, ut in longinquis regionibus aliquos haberet cultores. Certe hunc virum oportuit palam diversum à gente sua cultum profiteri. neque enim potuit furtim venire in Judæam tantus Dynastes: nec dubium est, quin magnum comitatum secum traxerit. Nec vero mirum est, fuisse passim in toto Oriente aliquos qui verum Deum colerent: quia ex quo dissipatus fuerat populus, simul diffusus fuerat aliquis puræ Dei notitiæ odor per gentes exteras: imo exilium populi quædam fuerat pietatis veræ propagatio. Quin etiam Romanos videmus, quum atrocibus edictis Judaicam religionem damnarent, vix tamen effecisse, quin turmatim multi ad eam transirent. Hæc erant vocationis Gentium præludia, donec Christus adventus sui fulgore, Legis umbras discutiens, discri-

men inter Judæos & Gentes tolleret, dirutaque maceria, undique colligeret Dei filios. Quod adorandi causa Jerosolymam venit Eunuchus, superstitioni tribuendum non est. poterat quidem in patria Deum precari: sed quæ præscripta erant exercitia Dei cultoribus, hæc pius vir omittere noluit: adeoque hoc habuit propositum, ut non fidem modo privatim & clanculum in corde aleret, sed eam apud homines profiteretur. Neque tamen tale cum gente sua divortium facere potuit, quin multis se odiosum fore sciret: sed externa religionis professio, quam à Domino exigi sciebat, pluris illi fuit quam hominum gratia. Quod si exigua scientiæ Legis scintilla usque adeo in illo emicuit, quam probrosum nobis erit plenam Euangelii lucem perfido silentio suffocare? Siquis objiciat, jam tunc abrogata fuisse sacrificia, ac jam fuisse tempus quo vellet Deus ubique absque locorum discrimine invocari: responsio facilis est, Sine superstitione retentos fuisse in Legis umbris, quibus nondum patefacta erat Euangelii veritas. Nam quod Lex dicitur à Christo fuisse abolita quantum ad ceremonias, sic intelligendum est: ubi se palam exhibet Christus, evanescere ritus illos veteres qui illum absentem figurabant. Quod passus est Dominus Eunuchum venire Jerosolymam priusquam illi doctorem mitteret: credibile est ideo factum esse, quia utile erat, Legis rudimentis adhuc formari, ut postea ad recipiendam Euangelii doctrinam aptior foret ac magis idoneus. Quod autem Jerosolymæ neminem ex Apostolis illi Deus obtulerit, causa in arcano ejus consilio latet: nisi forte, ut thesaurum repente ac præter spem oblatum, pluris faceret: vel quia satius erat, postquam ab externa ceremoniarum pompa templique aspectu subductus, salutis viam liberius in otio & quiete quæreret, Christum illi proponi.

Ephes. 2. vers. 14.

28. *Legebat Isaiam.*] Lectio Prophetæ ostendit Eunuchum non temere ex capitis sui sensu Deum adorasse, quem sibi finxisset, sed quem cognoverat ex Legis doctrina. Atque hæc certe legitima est colendi Dei ratio, non arripere nudos & inanes ritus, sed verbum simul adjungere: alioqui nihil nisi fortuitum erit ac confusum. Nec vero forma adorandi in Lege præscripta, alia in re differt ab hominum commentis, nisi quod illic Deus verbo suo prælucet. Deum ergo soli ejus discipuli rite adorant, hoc est, qui edocti sunt in ejus schola. Sed videtur operam ludere, quum sine profectu legit. fatetur enim, se, nisi adjutum alterius magistri opera, Prophetæ sensum minime assequi. Respondeo, Sicut discendi animo Prophetam legebat, ita fructum aliquem sperasse, & re ipsa etiam sensisse. Cur ergo se intelligere posse negat quem in manibus locum habet? Nempe inscitiam suam modeste in locis obscurioribus agnoscit. Multa sunt apud Isaiam quæ longa expositione minime indigent: ut quum de bonitate & potentia Dei concionatur, partim ut ad fidem invitet homines, partim ut ad sanctam vitam hortetur & erudiat. Nemo itaque tam rudis erit idiota, qui librum illum legendo, non aliquantum proficiat. vix tamen forte decimum quemque versum solide intelliget. Talis fuit Eunuchi lectio. nam quum pro captu suo colligeret quæ ad ædificationem valebant, certa illi utilitas ex studiis suis constabat. Interim si multa eum latebant, tædio non afficiebatur ut librum abjiceret. Sic omnino legenda est nobis quoque Scriptura: quæ aperta sunt, & in quibus mentem suam Deus aperit, avide & prompto animo suscipere decet: quæ adhuc nobis obscura sunt, præterire convenit, donec plenior lux affulgeat. Quod si legendo non fatigabimur, fiet tandem ut Scriptura assiduo usu familiaris nobis reddatur.

31. *Quomodo possem.*] Insignis Eunuchi modestia, qui non tantum se à Philippo homine plebeio interrogari æquo animo patitur, sed ultro & ingenue fatetur suam inscitiam. Et certe minime sperandum est, ut se docilem unquam præbeat, qui proprii ingenii fiducia inflatus est. Hinc etiam fit, ut hodie tam paucis fructuosa sit Scripturæ lectio, quia vix centesimus quisque reperitur, qui se libenter ad discendum subjiciat. nam dum nescire omnes fere pudet quod nesciunt, ignorantiam suam superbe quisque fovere mavult, quam aliorum discipulus videri. Imo, bona pars superciliose sibi in alios magisterium usurpat. Meminerimus tamen Eunuchum sic ignorantiæ suæ conscium fuisse, ut tamen Scripturam legendo, unus esset ex Dei discipulis. Hæc vera demum est Scripturæ reverentia, quum agnoscimus illic reconditam esse sapientiam quæ sensus omnes nostros superet ac fugiat: nec tamen ideo sumus fastidiosi, sed sedulo legentes pendemus à revelatione Spiritus, & interpretem nobis dari expetimus.

Rogavit Philippum ut ascenderet.] Alterum modestiæ specimen, quod interpretem & magistrum sibi quærit. Poterat pro communi divitum fastu Philippum rejicere: erat enim quædam tacitæ ignorantiæ exprobratio, quum diceret Philippus, *Intelligisne* quæ legis? Divites autem injuriam sibi fieri putant, siquis eos liberius compellat. Itaque statim prorumpunt in has voces, Quid ad te? vel, Quid tibi mecum? Eunuchus autem se Philippo docendum submisse tradit. Ita animo compositi simus oportet, si Deum cupimus habere doctorem, cujus Spiritus super humilem & mansuetum quiescit. *Isa. 66. vers. 2.*
Quod si quis sibi diffidens, docilem se præbeat, potius è cælo descendent Angeli ad nos docendos, quam ut frustra nos Dominus laborare sinat. Quanquam Eunuchi exemplo, adminiculis omnibus utendum est, quæ Dominus ad intelligendam Scripturam nobis proponit. Phrenetici homines ἐνθουσιασμοὺς è cælo petunt, & interea Ministrum Dei contemnunt, cujus manu regi debebant. Alii perspicacia sua freti, neminem audire, nullos commentarios legere dignantur. Atqui Deus subsidia quæ nobis destinat, non vult contemni, & eorum contemptum impune cedere non patitur. Atque hic memoria tenendum est, non modo datam nobis esse Scripturam, sed interpretes simul & doctores esse additos, qui nos adjuvent. Hac ratione Philippum Dominus Eunucho potius destinavit, quam Angelum. quorsum enim hic circuitus spectabat, quod Angeli voce Philippum Deus accersit, non recta mittit Angelum ipsum, nisi quod ad audiendos homines assuefacere nos voluit? Hæc certe non vulgaris est externæ prædicationis commendatio, quod Angelis tacentibus, in ore hominum vox Dei in salutem nostram personat. Qua de re plura in caput nonum & decimum sum dicturus.

32. Porro sententia Scripturæ quam legebat, erat hæc: Tanquam ovis ad victimam ductus est, & tanquam agnus coram tondente mutus, ita non aperuit os suum.

33. In humilitate ejus judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur è terra vita ejus.

34. Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo hoc dicit Propheta? de seipso, an de alio quopiam?

35. Aperiens autem Philippus os suum, & exorsus à Scriptura hac, prædicavit illi Jesum.

32. *Sententia Scripturæ.*] Proprie, Continens vel complexum. Sciamus, non incidisse casu in hunc locum, sed mira providentia Dei id factum esse, ut thesin vel principium haberet Philippus, unde tota Christianismi summa apte deduci posset. Ergo, primum occulta Spiritus directione, plenæ institutionis materia datur illi in manum: deinde, palam hominis ministerio forma aptatur. Est autem illustre hoc & præ aliis memorabile vaticinium de Christo: quia sine involucris illic pronunciat Isaias, talem redimendæ Ecclesiæ fore modum, ut Filius Dei morte sua vitam hominibus acquirat: ut se victimam constituat expiandis hominum peccatis: ut atteratur Dei manu, & usque ad inferos ipsos descendat, quo nos ab interitu emersos erigat usque in cælum. In summa, perspicue tractat hic locus quomodo reconcilientur homines Deo, quomodo justitiam obtineant, quomodo liberati à Satanæ tyrannide, & peccati jugo soluti, in regnum Dei perveniant: breviter, unde petendæ sint omnes salutis partes. Ego tamen, quæ hic citantur à Luca, tantum exponam. ac duo quidem membra sunt: priore docet, Christum, ut Ecclesiam redimat & restituat in vitam, sic conterendum esse, ut similis appareat perdito & desperato. Deinde, mortem ejus pronunciat fore vivificam, & ex summa desperatione exiturum singularem triumphum. Quod *agno* Christum comparat, qui ad mactationem duci se patitur: & *ovi*, quæ se tonsioni placide offert: significat voluntarium fore Christi sacrificium. Et certe, hæc placandi Dei fuit ratio, quod se obedientem præbuit.
Joan. 18. Loquutus est quidem coram Pilato, sed non redi-
v. 34. 36. mendæ vitæ causa: quin potius ut se offerret ultro in victimam, sicuti à Patre destinatus erat, adeoque supplicium quod nos manebat, sibi accerseret. Utrumque ergo docet Propheta, oportuisse Christum mori, ut vitam nobis acquireret; & sponte mortem illi fuisse subeundam, ut hominum contumaciam obsequio suo deleret. Cæterum, hinc colligenda est ad patientiam exhortatio: sicuti facit Petrus. sed ordine præcedit illa, quam attigi, fidei doctrina.

33. *In humilitate judicium ejus.*] Vel Græcum volumen Eunuchus habuit, vel Lucas suo more lectionem tunc usitatam retulit. Dicit Propheta, Christum de angustia & judicio sublatum. quibus verbis admirabilem victoriam celebrat, quæ ejus dejectionem mox sequuta est: nam si morte fuisset oppressus, nihil ab eo sperari poterat. Ergo Propheta, ut nostram in Christo fiduciam stabiliat, postquam manu Dei percussum, & mactationi subjectum descripsit, nunc illi novam personam induit: quod scilicet victor ex mortis abysso emergat, & ex inferis ipsis prodeat auctor vitæ æternæ. Scio quidem locum hunc varie exponi: sunt qui intelligant à carcere ad crucem raptum esse: aliis *tolli* periode valet atque in nihilum redigi. Et ambigua est Hebraici verbi *lacbah*, non minus quam Græci [illegible], significatio. Verum, qui contextum propius expendet, mihi in eo quod dixi, assentietur: ab illo tristi & deformi spectaculo quod proposuerat, transitum nunc fieri ad novum insperatæ gloriæ exortum. Ideo in summa rei non multum differt Græca interpretatio à Prophetæ verbis. nam in humilitate vel abjectione sublatum est Christi judicium: quia quum oppressus videri posset, Pater ejus causam asseruit. Hoc modo *Judicium*, sicuti multis aliis locis, pro Jure sumetur. Sed in Hebraico contextu Damnationem significat. Dicit enim Propheta, Christum, postquam in ultimas angustias redactus fuerit, & damnato ac perdito similis, Patris manu erectum iri. Ergo sensus est, Oportuisse Christum prius morti addici, quam Pater illum in regni sui gloriam extolleret. Quæ doctrina ad totum Ecclesiæ corpus transferenda est: quia pios omnes mirabiliter oportet erigi Dei manu, ne morte absorbeantur. Deus autem, quum vindex suorum apparet, non modo eos restituit in vitam, sed ex multis mortibus insignes illis triumphos comparat: sicuti Christus præclarum illud trophæum in cruce statuit, de quo meminit Apostolus secundo ad Colossenses capite.

Generationem ejus.] Postquam victricem Christi mortem celebravit Propheta, jam subjicit, non exigui temporis fore victoriam, sed quæ propaganda sit ultra omnem annorum numerum. Nam Prophetæ exclamatio perinde valet, acsi perpetuitatem regni Christi negaret hominum lingua exprimi posse. Cæterum, hunc locum misere torserunt interpretes. Quod æternam verbi Dei generationem hinc veteres probare conati sunt adversus Arrium, nimis à mente Prophetæ dissentaneum est: nihilo verior Chrysostomi expositio, qui ad humanam generationem refert. neque illi Prophetæ sensum assequuntur, qui in illius ætatis homines eum invehi putant. Melius alii qui de Ecclesia accipiunt dictum, nisi quod falluntur ipsi quoque in voce *generationis*, quæ illis Posteritatem aut Sobolem significat. Atqui nomen *dor*, quod est apud Prophetam, Hebræis Seculum aut vitæ humanæ durationem significat. Sensus itaque Prophetæ proculdubio est, vitam Christi perpetuam fore, quum semel Patris gratia liberatus à morte fuerit. quanquam vita hæc quæ fine caret, ad totum Ecclesiæ corpus pertinet: quia non ut sibi vivat, sed suis, Christus resurrexit. Fructum ergo & effectum illius quam in capite posuit victoriæ, nunc in membris omnibus celebrat. Quare ex hoc loco vitæ æternæ fiduciam concipere unusquisque fidelium potest: deinde Ecclesiæ potius perpetuitas in persona Christi asseritur.

Quia tollitur è terra] Valde absurda in speciem ratio, quod tam magnifice regnet Christus in cælo & in terra, Quia excisus fuit. Quis enim interitum, vitæ causam esse credat? Sed hoc admirabili Dei consilio factum est, ut inferi scalæ essent quibus in cælum Christus conscenderet; ignominia transitus illi esset in vitam: ex crucis horrore & tenebris emergeret lætus salutis fulgor: ex mortis abysso beata immortalitas manaret. Quia seipsum exinanivit, pro- Phil. 2.
pterea extulit ipsum Pater, ut coram ipso omne genu vers. 10.
flectatur, &c. Nunc quæ nobis sit cum Christo societas, cogitandum est, ne cui grave aut molestum sit eadem via pergere.

34. *Dixit Eunuchus Philippo.*] Hic apparet, quanto discendi studio flagraret Eunuchus. Vagatur in multis Isaiæ vaticiniis quasi per dubias ambages, nec tamen legendo fatigatur. Dum autem nihil sibi arrogat, præter spem repente plus longe consequitur, quam tota vita multum sudando consequi poterat, si acumen suum attulisset. Ita & nobis Dominus, si ruditatis nostræ conscii, submittere nos ad discendum non gravemur, magister parvulis occurret. Et quemadmodum semen sub terra locatum, ad tempus latet: ita Dominus Spiritu suo affulgens, efficiet, ut lectio quæ sterilis & fructu vacua nihil quam tædium parit, conspicuam intelligentiæ lucem habeat. Dominus quidem nunquam ita clausos suorum oculos tenet, quin à primo statim ingressu illis salutis via in Scriptura pateat, quin legendo subinde proficiant: sed hærere sæpe patitur, & quasi obice posito, cursum eorum tardari, tum ut fidei patientiam in illis probet, tum ut inscitiæ suæ admonitos, ad humilitatem erudiat, tum ut torpore excusso, attentiores reddat, tum ut precandi ardorem accendat, tum ut in ipso desiderio eos magis stimulet ad veritatis amorem, tum ut cælestis suæ sapientiæ excellentiam, quæ justo alias in pretio non habetur, melius commendet. Verum, utcunque non statim ad metam solidæ notitiæ perveniant fideles, laborem tamen suum semper sentient irritum non esse, modo ne sibi viam superbo fastidio præcludant. Dum adve-

 niat

niat tempus plenæ revelationis, sufficiat nobis hic profectus, quod quantumvis exiguus notitiæ gustus timorem Dei & fidem nobis instillat.

35. *Philippus aperiens os suum.*] Aperire os, in Scripturis, est ordiri longum sermonem de re gravi & seria. Significat ergo Lucas, cœpisse Philippum quasi pleno ore disserere de Christo. Dicit, *initium* fecisse ab hac prophetia, quia nulla clarius Christum depingit: & tunc in manum commode oblata erat. Postquam ergo ostendit Philippus ex Prophetæ verbis, qualis futurus esset Christi adventus, & quid ab eo sperandum: rem ipsam deinde contulit, ut sciret Eunuchus jam exhibitum esse Christum illum qui promissus fuerat, & virtutem ejus teneret. Ubi vertimus *prædicasse* Christum, Lucas habet Euangelizasse. Sensus est, docuisse de Christo quod Euangelio suo promulgavit ipse & tradi jussit. Unde colligimus, ubi cognoscitur Christus, Euangelii summam nobis constare.

36. Quum autem pergerent in via, venerunt ad aquam. Et dixit Eunuchus, Ecce aqua, quid vetat quominus baptizer?

37. Dixit autem Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens ille, dixit, Credo Filium Dei esse Jesum Christum.

38. Tunc jussit sisti currum, & descenderunt ambo in aquam, Philippus scilicet ac Eunuchus: & baptizavit eum.

39. Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & non vidit eum amplius Eunuchus. Perrexit itaque in via sua gaudens.

40. Philippus autem repertus est Azoti: & proficiscens euangelizabat urbibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

36. *Quid vetat.*] Sequitur Eunuchi Baptismus: unde colligimus, quantum exiguo tempore profecerit, quando ad dandum Christo nomen ultro se offert. Jam enim maturam quodammodo fidem in ejus corde fuisse oportet, quum ad externam professionem cupide descendit. Non recipio quod annotat Chrysostomus, Modestia retentum esse, ne Baptismum aperte peteret: plus enim vehementiæ habet interrogatio ista, quam si simpliciter Philippo dixisset, Volo ut me baptizes. Cæterum, videmus ita prædicatum fuisse illi Christum, ut Baptismum sciret novæ in illo vitæ esse symbolum, ideoque minime negligeret, quia accessio erat ad sermonem, & quidem ab ipso inseparabilis. Sicuti ergo quod de Christo audivit, libenter amplexus est, ita nunc pio fervore in externam fidei confessionem prorumpit: nec satis illi est intus coram Deo credere, nisi se Christianum apud homines esse testetur. Multa illi venire poterant in mentem quæ à Baptismo eum arcerent, ne & Reginæ, & totius gentis suæ odiis ac probris se exponeret. sed horum quicquam sibi obstare negat, quominus censeri cupiat inter Christi discipulos. Si paucarum horarum rudimentis eousque provectus est, quam pudenda est eorum segnities, qui fidem quinque, decem aut viginti annorum doctrina conceptam intus supprimunt?

37. *Si credis ex toto corde.*] Quod non admittitur Eunuchus ad Baptismum nisi fidem professus, hinc sumenda est universalis regula, Non ante recipiendos esse in Ecclesiam qui ab ea prius fuerant alieni, quam ubi testati fuerint Christo se credere. Est enim Baptismus quasi fidei appendix: ideoque ordine posterior est. Deinde, si datur sine fide, cujus est sigillum, & impia & nimis crassa est profanatio. Sed inscite ac perperam fanatici homines Pædobaptismum hoc prætextu impugnant. Cur fides in Eunucho Baptismum præcedere debuit? Nempe, quum hac nota solos Ecclesiæ domesticos Christus insigniat, inseri in Ecclesiam oportet qui baptizandi sunt. Sicut autem adultos fide inseri certum est, ita piorum liberos dico Ecclesiæ filios nasci, & ab utero reputari in Christi membris: quia hac lege nos Deus adoptat, ut sit etiam seminis nostri pater. Tametsi ergo fides in adultis exigitur, perperam transfertur hoc ad infantes, quorum longe diversa est ratio. Cæterum abusi sunt testimonio magni quidam viri, quum probare vellent, fidem nihil habere confirmationis ex Baptismo: sic enim ratiocinabantur, Jubetur Eunuchus afferre perfectam fidem ad Baptismum: ergo nihil accedere potuit. Sed Scriptura Totum cor sæpe accipit pro Sincero & non fucato, cui opponitur Cor duplex. Ita non est quod perfecte credere imaginemur, qui ex toto corde credunt: quando infirma & pusilla fides in eo esse poterit, cui tamen integer erit animus & omni fictione purus. Sic accipere convenit quod David jactat, se diligere Dominum ex toto corde. Philippus certe Samaritanos prius baptizaverat, quos tamen sciebat longe adhuc à meta distare. Fides ergo totius cordis est, quæ in corde vivas radices habens, ad quotidianos tamen profectus aspirat.

Credo Filium Dei.] Sicuti in Christo fundatus est Baptismus, & illic vis ejus ac veritas continetur: ita Eunuchus Christum unum sibi proponit. Sciebat Eunuchus antea unum esse Deum, qui fœdus cum Abraham pepigerat, qui Legem dederat per manum Mosis, qui populum unum segregaverat à reliquis gentibus, qui Christum pollicitus fuerat per quem propitius esset mundo: nunc *Jesum* fatetur esse illum mundi redemptorem & *Dei Filium*. sub quo titulo summatim complectitur quæcunque Scriptura Christo tribuit. Hæc perfecta est fides, cujus super meminit Philippus, quæ Christum recipit, qualis & promissus est olim, & tandem exhibitus, & quidem serio cordis affectu, sicuti Paulus eam requirit non fictam. Hanc quisquis non habet jam adultus, frustra infantiæ suæ Baptismo gloriatur: nam in hunc finem infantes sibi Christus Baptismo initiat, ut quum primum ætatis captus tulerit, se illi discipulos addicant, & Spiritu ejus baptizati, virtutem ejus, quam figurat Baptismus, fidei intelligentia teneant.

38. *Descenderunt in aquam.*] Hic perspicimus, quisnam apud veteres baptizandi ritus fuerit: totum enim corpus in aquam mergebant. nunc invaluit usus, ut minister corpus vel caput tantum aspergat. Cæterum, non tanti esse nobis debet tantillum ceremoniæ discrimen, ut Ecclesiam propterea scindamus, vel rixis turbemus. Pro ipsa quidem Baptismi ceremonia, quatenus nobis à Christo tradita est, centies potius ad mortem usque digladiandum, quam ut eam nobis eripi sinamus: sed quum in aquæ symbolo testimonium habemus tam ablutionis nostræ, quam novæ vitæ: quum in aqua, velut in speculo, sanguinem nobis suum Christus repræsentat, ut munditiem inde nostram petamus: quum docet nos Spiritu suo refingi, ut mortui peccato, justitiæ vivamus: nihil quod ad Baptismi substantiam faciat, deesse nobis certum est. Quare ab initio libere sibi permisit Ecclesia, extra hanc substantiam, ritus habere paululum dissimiles: nam alii ter, alii autem

semel

semel tantum mergebant. quare non est quod in rebus non ita necessariis nimium morosi simus: modo ne adventitiæ pompæ simplicem Christi institutionem contaminent.

39. *Quum ascendissent.*] Nunc ut sermonem de Eunucho claudat Lucas, dicit *Philippum* ab ejus conspectu raptum esse: idque ad ejus confirmationem non parum valuit, quum videret divinitus hominem illum instar Angeli missum esse, & repente evanuisse antequam laboris pretium offerret. unde colligere promptum erat, non fuisse quæstuariam insinuationem: quando ne obolo quidem locupletatus disparuerat. Quod nihil mercedis ab Eunucho retulit Philippus, hinc discant servi Christi gratuitam illi operam impendere: vel potius ita gratis serviant hominibus, ut mercedem è cælo sperent. Permittit
1 Cor. 9. vers. 9. quidem Dominus ut mercedem recipiant Euangelii
Joan. 10. ministri ab his quos docent: sed illos simul mercena-
v. 12, 13. rios esse vetat, qui lucri causa laborent. Nam hoc illis propositum esse debet, ut homines ipsos Deo lucrentur.

Gaudens.] Fructum hunc semper ex se profert fides ac Dei notitia. Quæ enim gaudii materia verior fingi potest, quam ubi Dominus non modo misericordiæ suæ thesauros nobis aperit, sed cor suum (ut ita loquar) in nos effundit, seque in Filio suo nobis donat, nequid ad solidam felicitatem nobis desit? Tunc & cælum serenum, & terra quieta esse incipit: tunc conscientia tristi & horrendo iræ Dei sensu liberata, soluta Satanæ tyrannide, ex tenebris mortis egressa, vitæ lucem aspicit. Ideo Prophetis solenne est, quoties de Christi regno verba facturi sunt, ad lætitiam, jubilum, exultationem, & triumphales pæanas nos hortari. Sed quia ad hoc spirituale gaudium erigere se nequeunt quotum animi occupati sunt vanis mundi gaudiis, mundum ejusque illecebras omnes contemnere discamus ut nos vere Christus exhilaret.

40. *Repertus fuit Azoti.*] Azotum unam fuisse ex urbibus unde non potuerunt expelli Enacim, ex libro Josue notum est, cap. 11. Distat ab Ascalone Jos. 11.
ducentis fere stadiis: Hebræi *Asdod* vocant. Dela- vers. 22.
tus ergo fuit illuc Philippus: inde pedibus iter humano more facere cœpit, Euangelii semen quocunque transibat, spargens. Rara sane & mirabilis strenuitas, quod in itinere spargit nomen pietatis. Quod autem nominatim exprimit Lucas in singulis urbibus prædicasse donec venisset Cæsaream, nec redisse Samariam narrat: inde probabilis conjectura sumi potest, Cæsareæ ad tempus substitisse. quod tamen in medio relinquo.

CAP. IX.

SAulus autem adhuc spirans minas & cædem contra discipulos Domini, veniens ad
summum Sacerdotem,
2. Petiit ab eo epistolas Damascum ad Synagogas, ut si quos inveniret hujus
sectæ seu viros seu mulieres, vinctos duceret Jerosolymam.
3. Quum autem esset in itinere, accidit ut appropinquaret Damasco: & repente cir-
cumfulguravit illum fulmen è cælo,
4. Et prostratus in terram, audivit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me perse-
queris?
5. Dixit autem, Quis es, Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Jesus quem tu
persequeris. Durum est tibi contra stimulos calcitrare.

1. *Saulus autem.*] Hic Lucas nobilem & memoratu in primis dignam historiam de Pauli conversione refert: nempe, qualiter eum Dominus, quum instar belluæ indomitæ fureret, non modo suo imperio subjecerit, sed alium prorsus & novum fecerit hominem. Sed quia Lucas, ut in opere Dei memorabili, singula ordine prosequitur, satius erit ejus contextum sequi, ut in suum locum veniat quicquid notatu utile erit. Quum dicit eum *adhuc spirasse* minas & cædem, significat, Ex quo semel imbutus fuerat sanguine innoxio, prosequutum fuisse eandem sævitiam, & ab infausto tirocinio, cujus meminit in morte Stephani, rabidum semper & sanguinarium fuisse Ecclesiæ hostem. quo magis incredibile erat tam subito posse mitigari. Quod autem tam crudelis lupus non modo in ovem conversus est, sed pastoris ingenium induit: in eo palam se exeruit mirifica Dei manus.

2. Simul Lucas describit instructum fuisse armis ac potentia ad nocendum, quum dicit *impetrasse* à summo Pontifice epistolas, ut vinctos adduceret Jerosolymam, quoscunque inveniret Christum profitentes. *Mulierum* fit mentio, ut melius pateat quantopere sanguinis fundendi cupidus fuerit, qui nullum sexus respectum habuit, cui etiam armati hostes in medio belli ardore parcere solent. Ergo feram & truculentam belluam nobis proponit: cui non modo ad grassandum laxatæ erant habenæ, sed ad pios homines perdendos & vorandos vis addita, acsi datus esset gladius in manum furiosi. Ubi ego *Sectam* transtuli, Lucas Viam habet: quæ metaphora, Scripturæ satis trita est. Ergo Pauli consilium erat, pios omnes crudeliter delendo, Christi nomen extinguere.

3. *Quum esset in itinere.*] Epistolas à Sacerdote postulans, sponte ruebat contra Christum: nunc invitus ad obsequium cogitur. Insignis certe Dei misericordia, quod ad salutem præter animi sui propositum revocatur, quem tantus ardor præcipitem in exitium ferebat. Quod illum Dominus epistolas accipere sinit, & urbi appropinquare: hinc perspicimus, quam probe notos habeat temporum articulos ad quidvis opportune agendum. Poterat maturius occurrere, si ita visum esset, ut pios metu & anxietate eximeret: sed beneficium suum inde magis illustrat, quod non nisi in ipso ovilis ingressu, hiantia lupi fauces constringit. Scimus etiam ipso progressu mire crescere hominum contumaciam: quare eo difficilior fuit Pauli conversio, quum furorem suum continuando, jam obstinatior factus esset.

Circumfulguravit eum.] Quia non facile erat tantam superbiam domare, frangere tam feroces impetus, tam cæcum pravi zeli fervorem sedare, cohibere denique plusquam effrenem bestiam: oportuit Christum majestatis suæ signum aliquod dare, unde sentiret Paulus cum Deo ipso, non autem cum homine mortali sibi esse negotium. quanquam ejus humiliandi habita fuit ratio, quia indignus erat quem suavi Spiritus sui jugo ad obsequium statim assuefaceret Christus, ac vix capax erat tantæ mansuetudinis, donec violenter fracta esset truculentia. Non potest quidem divinam Christi gloriam, qualis est, capere hominum sensus: verum sicuti Deus formas sæpe induit, quibus se manifestaret,

festaret, ita nunc Christus suam divinitatem Paulo testatam fecit, ac præsentiæ quidem suæ specimen dedit, quod Paulo terrorem incuteret. Nam etsi pii ad Dei conspectum trepidant, Paulum tamen longe aliter expavescere oportuit, quum divinam Christi potentiam sibi adversam sentiret.

4. Itaque dicit Lucas, *cecidisse in terram.* quid enim accidere homini aliud potest, quam ut confusus & prope in nihilum redactus jaceat, quum præsenti gloriæ Dei sensu obruitur? Hoc autem in Paulo humiliationis principium fuit, ut docilis esset ad audiendam Christi vocem, quam fastuose equo insidens, spernebat.

Saul, Saul.] Lucem quæ Paulum undique invasit, Lucas comparat fulguri. etsi non dubito, quin fulgetra in aëre volitaverint. Hæc autem vox quam ad fastum illius conterendum jaculatus est Christus, *fulmen* apte vocari posset, quod non modo eum perculit ac reddidit attonitum, sed prorsus confecit, ut apud se jam nullus esset, qui sibi tantopere prius placebat, & sibi jus arrogabat profligandi Euangelii. Ejus nomen Hebraicum ponit Lucas hoc loco, Saul, Saul, quia Christi verba refert, qui eum proculdubio alloquutus est ex communi gentis more.

5. *Quis es, Domine?*] Jam Paulum habemus velut cicuratum, sed nondum est Christi discipulus. Correcta est in eo superbia, & subacta ferocitas, nondum eousque sanitatis profecit, ut Christo obediat: tantum ad jussa capessenda paratus est, qui prius blasphemias crepabat. Itaque, hæc interrogatio, hominis est attoniti & stupore confusi. Cur enim ex tot divinitatis signis Deum esse non agnoscit, qui loquitur? Suspensi ergo & hæsitantis animi vox illa fuit. ergo Christus eum ad resipiscentiam propius urget. Quum subjicit, *Ego sum Jesus:* meminerimus hanc vocem sonuisse è cælo. debuit itaque perfodere animum Pauli, quum reputaret se hactenus bellum cum Deo gessisse: debuit ad veram submissionem protinus eum flectere, quum reputaret, non impune sibi cessurum, si contra eum insurgere pergeret, cujus manum effugere non poterat. Cæterum hic locus doctrinam apprime utilem continet: ac multiplex quidem est utilitas. nam primo ostendit Christus, quanti Euangelium suum faciat, dum causam suam esse pronunciat, à qua nihil habere vult separatum. non ergo ejus defensionem magis unquam abjicere, quam seipsum abnegare poterit. Eximia deinde ad pios consolatio redit, quod dum pro Euangelii testimonio laborant, socium crucis sibi esse audiunt Filium Dei, qui ad levandam oneris partem humeros suos quodammodo supponit. neque enim de nihilo pronunciat, se in persona nostra pati; sed hoc nobis certo persuasum esse vult, eadem ipsum sympathia tangi, acsi nos Euangelii hostes per ejus latus vulnerarent.
Col. 1: 24. Quare Paulus ipse dicit deesse Christi passionibus, quicquid pro Euangelii defensione persequutionum hodie sustinent fideles. Hæc porro consolatio, non tantum eo spectat, ne nobis grave sit cum capite nostro pati: sed ut vindicem malorum nostrorum fore speremus, qui è cælo clamat, Commune sibi esse nobiscum quicquid patimur. Postremo hinc colligimus, quam horribile judicium maneat Ecclesiæ persequutores, qui Gigantum more cælum ipsum oppugnant, ac tela vibrant mox in caput suum reditura: imo cælum turbando fulmen iræ Dei in se provocant. Monemur etiam in genere omnes, ne quis fratrem suum injuste lædendo, in Christum incurrat: præsertim vero, ne quis veritatem temere & cæca rabie zeli colore oppugnet.

Durum est tibi.] Sententia est proverbialis à bobus aut equis sumpta, qui dum stimulis punguntur, calcitrando nihil proficiunt, nisi quod stimulis altius infixis malum duplicant. Hoc simile Christus ad se optime accommodat: quia contra eum luctando, duplex malum homines sibi accersent, quibus necesse est, velint nolint, ejus imperio subesse. Qui se Christo sponte submittunt, adeo nullam ab eo sentiunt punctionem, ut in eo paratum habeant omnium vulnerum remedium: sed impii omnes qui virulentos suos aculeos in ipsum jacere conantur, sentient tandem se asinos esse vel boves stimulo obnoxios. Ita piis fundamentum est in quo recumbunt: sed reprobis qui in eum impingunt, lapis est qui sua duritie ipsos conterit. Quamvis autem hic sermo habeatur de Euangelii hostibus, latius tamen extendi potest hæc admonitio: ne scilicet frenum mordendo, quoties nobis cum Deo negotium est, putemus nos quicquam profecturos: sed mansuetis equis similes, flecti nos ac regi ejus manu placide sinamus: & siquando nos pungit, reddamur ejus stimulis ad obsequium promptiores, ne quod in Psalmo dicitur, nobis accidat, Equis ac mulis refractariis maxillas constringi & lupato duriter cohiberi, ne insiliant, &c. Cæterum in hac historia habemus velut typum universalem ejus gratiæ quam Dominus quotidie in vocandis nobis omnibus exerit. Non omnes quidem tanta violentia adversus Euangelium se efferunt: sed omnibus tamen ingenita est tum superbia, tum rebellio contra Deum: omnes natura pravi sumus & sævi. quod ergo ad Deum convertimur, id præter naturam fit mirabili & arcana Dei potentia. Adscribunt quidem Papistæ quoque gratiæ Dei conversionis nostræ laudem, sed ex parte duntaxat: quia nos cooperari fingunt. At vero, quum carnem nostram mortificat Deus, non aliter nos subigit quam Paulum: nec pilo uno propensior est nobis ad parendum voluntas, quam Paulo fuit, donec contusa cordis nostri superbia, nos non modo flexibiles, sed ad sequendum voluntarios reddiderit. Tale igitur conversionis nostræ initium est, ut Deus minime vocatus aut quæsitus, vagos & errantes ultro quærat: ut præfractos cordis nostri affectus mutet, quo nos sibi dociles habeat. Valet præterea hæc historia ad Paulinæ doctrinæ confirmationem. Si Paulus semper unus fuisset ex Christi discipulis, possent improbi & protervi homines extenuare testimonii pondus quod magistro suo reddit. Si facilem se & morigerum statim præbuisset, nihil nisi humanum cerneremus. Sed quum infestus Christo hostis, rebellis Euangelio, sapientiæ suæ fiducia turgidus, odio veræ fidei ardens, cæcus hypocrisi, ad delendam veritatem plusquam pertinax, repente insolito modo in novum hominem mutatur: nec tantum convertitur lupus in ovem, sed pastoris ingenium induit: perinde est, acsi Angelum aliquem cælitus missum, Christus manu sua in medium produceret. neque enim Saulum illum Tarsensem jam conspicimus, sed novum hominem Spiritu Dei formatum: ut jam ipse per os ejus tanquam è cælis loquatur.

6. Ipse autem tremens ac pavens, dixit, Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad illum, Surge, & ingredere in urbem, ubi dicetur tibi quid te oporteat facere.

7. Homines autem qui comites erant itineris, stabant attoniti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

8. Excitatus autem Saulus à terra, quum aperti essent ejus oculi, neminem videbat: sed eum manu agentes, adduxerunt Damascum.

9. Et fuit tres dies non videns, nec edens aut bibens.

6. Sequi-

6. Sequitur illius objurgationis fructus, qua diximus oportuisse Paulum duriter quassari, ut ejus durities frangeretur: nunc enim exequendis ejus quem nuper spernebat jussis paratum se offert. nam quum rogat, *quidnam* velit Christus, jus illi & potestatem concedit. Terrentur quidem etiam reprobi Dei minis, ut revereri ipsum & ejus imperio se subjicere cogantur: sed fremere interea non desinunt, & contumaciam intus fovere. Verum, sicuti Paulum Deus humiliavit, ita efficaciter operatus est in ejus corde. Neque enim naturæ bonitate factum est, ut libentius se Deo Paulus subjiceret, quam Pharao: sed quia Pharao incudi similis, Dei flagella, quibus *Exod. 7. vers. 13.* subigendus erat, sua duritie, non secus ac ictus mallei, repulit: cor autem Pauli ex ferreo repente carneum evasit, postquam illi à Spiritu data est mollities, quam minime à natura habebat. Idem & in nobis quotidie experimur: increpat nos verbo suo, minatur, terret, addit etiam ferulas, & variis modis ad subjectionem nos præparat: verum hæc omnia adjumenta nunquam efficient ut perveniat quisquam ad bonam frugem, nisi Spiritus Dei corda intus molliat.

Et Dominus ad illum.] Postquam ferream cervicem Paulus Christi jugo submisit, jam ipsius manu regitur. Neque enim Dominus sic nos in viam inducit, ut nos vel in ipsis carceribus, vel in medio stadio destituat: sed gradatim ad metam usque perducit. Continuam hanc gubernationis divinæ seriem nobis hic depingit Lucas: nam quem sibi docilem reddidit, postea suscipit docendum. Nec obstat, quod hominis ministerio in hac parte utitur: quia penes ipsum nihilominus auctoritas & virtus manet, ut per hominem opus suum peragat. Quanquam videri posset absurdum, quod Christus æterna Dei sapientia, discipulum, qui ad audiendum jam attentus est, & ad capessendam doctrinam quasi inhiat, suspensum alio ablegat discendi causa. Sed respondeo, Non abs re id esse factum. nam Dominus hoc modo Pauli modestiam probare voluit, quum uni ex suis discipulis eum attribuit docendum: acsi nondum familiariter eum alloqui dignetur, sed amandet ad suos servos, quorum & tam superbus contemptor, & tam immanis persequutor nuper fuit. Nos quoque sub ejus persona ad humilitatem erudimur. nam si Paulum Christus gregarii discipuli magisterio subjecit: quis nostrum quemvis audire doctorem gravetur, modo sit à Christo ordinatus: hoc est, re ipsa ejus ministrum se comprobet? Quod ergo ad Ananiam mittitur Paulus, sciamus ad ornandum Ecclesiæ ministerium id fieri. Hic certe non vulgaris est honor, quo Deus humanum genus dignatur, quum fratres nostros è medio nostri deligit qui sint voluntatis suæ interpretes, quum in ore hominis naturaliter profano, ac mendaciis & vanitati dediti, sacra tamen sua oracula personare facit. Sed hic rursum fœda mundi ingratitudo se profert, quod Deum per os hominis loquentem nemo audire sustinet. Cuperent omnes Angelos ad se volare, vel cœlum subinde scindi, & illinc prodire visibilem Dei gloriam. Hæc præpostera curiositas, quum ex fastu & impio verbi contemptu nascatur, januam aperit multis deliriis, & vinculum dissolvit mutuæ inter fideles consensionis. Ergo Dominus non tantum placere sibi testatur doceri nos per homines, sed ordinem à se positum commendat ac sancit. Huc quoque elogia ista pertinent, Qui vos audit, me audit; ut justam verbo *Luc. 10. vers. 16.* suo reverentiam Christus conciliet.

Dicetur tibi] Constituit his verbis Christus Ananiam suo loco, quantum ad docendi vices: non quod auctoritatem illi suam resignet, sed quia futurus est Euangelii minister fidus & sincerus. Ideo semper tenenda hæc moderatio, ut audiatur solus Deus in Christo, & solus ipse Christus, sed per ministros suos loquens: duoque hæc vitia cavenda, ne tam pretiosæ functionis prætextu superbiant ministri, vel sordida eorum conditio cœlesti sapientiæ deroget.

7. *Homines autem.*] Nunc obiter de comitibus Pauli meminit, quod testes fuerint visionis. Videtur tamen hæc narratio nonnihil discrepare à Pauli verbis, quæ videbimus capite vicesimo secundo. *Actor. 22. vers. 9.* nam illic dicet, comites suos fuisse territos luminis aspectu, sed vocem non audisse. Quidam existimant esse mendum, & librarii inscitia transpositam esse negationem. Mihi solutio non videtur esse difficilis: quia fieri potest, ut audierint quidem vocis sonitum, non tamen discernerent vel quis verba faceret, vel quid diceretur. *Vocem*, inquit, non audiebant loquentis mecum. certe nihil aliud significat quam sermonem Christi sibi uni fuisse cognitum. Inde non sequitur, quin aliorum aures vox obscura & ambigua ferire potuerit. Quum hoc loco dicit Luc[illegible] *vocem auditam*, & neminem fuisse visum: significat, non ab homine profectam fuisse vocem, sed divinitus emissam. Ergo, ut miraculo constet fides, comites Pauli lumen instar fulguris conspiciunt, Paulum vident prostratum, vocem audiunt quamvis non articulate sonantem è cœlo: Paulus interea solus docetur quidnam sibi agendum sit.

8. *Sublatus è terra.*] Nunc addit Lucas, tanto metu fuisse perculsum, ut se attollere non posset: neque id modo, sed oculis ad tempus fuisse captum, ut pristinum suum acumen oblivisceretur. Quum dicit, *oculis apertis* non vidisse; videtur non congruere cum aliis verbis quæ mox sequentur, *oculos* ejus fuisse opertos quasi squamis: verum hujus loci sensus est, Verum fuisse hanc cæcitatem, ac visu fuisse privatum triduo illo, quod quum oculos aperiret, nihil videbat.

9. Quod dicit *non edisse* nec bibisse per triduum, in parte miraculi ponendum est. Nam etsi Orientales inediam melius tolerant quam nos, jejunium tamen tridui tulisse non legimus, nisi quos vel cibus deficeret, vel aliqua major urgeret necessitas. Ergo Paulum mire expavefactum fuisse colligimus, quod cibum triduo similis exanimi non gustavit.

10. Erat autem discipulus quidam Damasci, nomine Ananias, ad quem Dominus in visione dixit, Anania. Ille autem dixit, Ecce ego, Domine.

11. Dominus autem ad eum, Surge, & proficiscere in viam quæ vocatur Recta: & quære in domo Judæ, Saulum nomine Tarsensem. Ecce enim, orat.

12. Et vidit in visione virum nomine Ananiam, ingredientem, & imponentem sibi manum ut videret.

10. Diximus antea, hunc fuisse potius electum, quam ex Apostolis quempiam, ut Paulus deposito arrogantiæ tumore, minimos audire disceret, atque ex nimia altitudine descenderet usque ad infimum ordinem. Erat autem hæc visio Ananiæ necessaria, ne injunctum sibi docendi Pauli munus metu detrectaret. Nam quamvis à Domino se vocari sciat, refugit tamen adhuc, aut saltem excusat. Necesse ergo fuit certum vocationis suæ testimonium, & felicem ejus labori successum promitti, ut alacri fortique animo susciperet quod Dominus mandabat. Porro, sicuti animat Christus & confirmat Ananiam, in visione illi apparens: ita Paulum ad omnia præparat, ut reverenter Ananiam,

non

non ſecus atque Angelum è cælo delapſum, excipiat. Poterat Dominus recta Paulum ad Ananiam mittere, & domum indicare, ſed ad confirmationem hoc fuit aptius: quia melius cognovit habitam ſui curam à Domino fuiſſe. Et ſimul gratiam ſuam nobis Domious commendat, quod ſicuti prius occurrit Paulo, ita nuoc rurſus manum illi ſuam ultro per miniſtrum porrigit. Interea viciſſim docemur & nos ejus exemplo, ut ad quærendas oves perditas promptiores ſimus magiſque ſolliciti.

In viſione.] Viſio hic ſignificat ſymbolum aliquod oculis objectum ad teſtandam Dei præſentiam. Nam hic eſt viſionum uſus, ut verbi majeſtas rite comprobata, fidem apud homines obtineat. Atque hac confirmationis ſpecie ſæpe uſus eſt Deus erga Prophetas: ſicuti dicit, ſe per viſionem vel per ſomoum ſervis ſuis loqui. Permiſit quidem Satanæ fallacibus ſpectris decipere coram incredulos. Sed quum Satanæ præſtigiæ nonniſi io tenebris vigeant; Deus ſuorum mentes illuſtrat, ut certo ſtatuant non eſſe timeodum ab impoſtura. Ideo reſpondet Ananias, *Adſum, Domine:* Deum ſcilicet agnoſcens.

11. *Ecce enim, orat.*] Oſteodit Lucas, Paulum triduo illo precibus fuiſſe intentum: atque hæc forte una fuit ex cauſis jejunii. quanquam certum eſt, ut jam diximus, tam longæ inediæ fuiſſe patientem, quod ſeoſu quodammodo privatus eſſet, ſicuti ecſtatici homines ſolent. Chriſtus certe non de precatione momenti unius hic agit, ſed potius indicat Paulum io hoc genere exercitii fuiſſe aſſiduum, donec quieto & plane compoſito animo eſſe daretur. nam præter alias terroris cauſas, potuit vox illa ejus auribus inſonare, Saul, Saul, quid me perſequeris? Nec dubium eſt, quin mire ejus animum cruciaverit anxia plenæ revelationis expectatio: ac Domino hæc ratio fuit, cur illum triduo differret, ut precandi ardorem magis in eo accenderet.

12. *Vidit virum nomine Ananiam.*) Incertum eſt, referatne adhuc Lucas verba Chriſti, an hoc de ſuo adjiciat. Qui accipiunt in perſona Lucæ, ſpecie abſurditatis moventur, quia probabile non ſit Chriſtum his verbis uſum eſſe. Quanquam hoc dilui facile poſſet: nempe, quod hoc modo Ananiam confirmet Chriſtus, Non eſt quod dubites quin libenter te excipiat, quando jam ex viſione ideam tuam notam habet. nomen etiam tuum, & quicquid cum eo acturus es, illi patefeci. Liberum tamen ſit lectori, eligere utrum malit.

13. Reſpondit autem Ananias, Domine, audivi à multis de viro hoc, quanta mala intulerit ſervis tuis Jeroſolymæ:

14. Et hic habet poteſtatem à Sacerdotibus vinciendi omnes qui invocant nomen tuum.

15. Dixit autem illi Dominus, Vade, quia organum electum mihi eſt iſte ad portandum nomen meum coram Gentibus, & Regibus, & filiis Iſraël.

16. Ego enim oſtendam ei, quanta oporteat ipſum pro nomine meo pati.

13. *Domine, audivi.*] Quod periculum Domino objicit Ananias, infirmitatem fidei ſuæ in eo prodit. Ita videmus, io ſanctos & Chriſti ſervos cadere mortis timorem, qui ab officio eos retardet, imo ad vacillationem interdum impellat. Libenter certe curſum alio flecteret Ananias: ſed hoc boni eſt, quod non eouſque vitioſo timori indulget, ut ſe ſubducat à Chriſti obſequio. Itaque hoc raræ pietatis ſignum eſt, quod tametſi mortem exhorrens, initio pigreſcit, mox tamen ſui oblitus celeriter properat quo vocavit Chriſtus. Nec tamen his verbis palam detrectat facere quod jubetur: ſed obliqua excuſatione verecunde utitur, Quid hoc ſibi vult, Domine, quod me ad carnificem mittis? Ergo mixtum timore parendi ſtudium perſpicere licet.

14. *Poteſtatem habet vinciendi.*] Colligimus ex his verbis, famam perſequutionis quam parabat Saulus, longe lateque fuiſſe ſparſam: quo magis celebris eſſe debuit ejus converſio. Interea paſſus eſt Domious fideles ſuos miſere cruciari, ut illuſtrius poſtea eſſet tam ſubitæ liberationis beneficium. Notanda eſt loquutio, quum dicit, *invocari* à piis Chriſti nomen. Nam ſive intelligas, quod profeſſi fuerint ſe Chriſti eſſe, in eo igitur gloriati ſunt; ſive quod ad ejus præſidium confugere ſoliti ſint, non poteſt ſine fiducia eſſe invocatio. Quo utroque non tantum clare probatur Chriſti divinitas; ſed ſi ſecundum recipitur, quod videtur magis genuinum, exemplo fidelium docemur, quum nobis prædicatus eſt Chriſtus, ejus nomeo invocare.

15. *Vade, quia organum electum.*] Juſſio ſecundo repetita, & ſimul addita ſucceſſus promiſſio, quicquid erat dubitationis exemit. Ergo, excuſatione carebit torpor, ſi pluribus admotis ſtimulis, nunquam corrigatur: quemadmodum videmus permultos, utcunque illis Domious aſſidue inclamet, non modo ceſſare tota vita, ſed quibus poſſunt blanditiis, fovere ſuam ignaviam. Quo magis notandum eſt Ananiæ exemplum, qui ad ſecuodum mandatum moras omnes abrumpit. Siquis objiciat, non loqui Dominum hodie in viſione: reſpondeo, Quum abunde nobis ſancita ſit Scripturæ auctoritas, illic audiendum eſſe Deum. *Vas electionis*, vel quemadmodum vertit Eraſmus, Organum electum, pro eximio mioiſtro accipitur. Vox *organi* demonſtrat nihil poſſe homines, niſi quatenus eorum opera Deus pro ſuo arbitrio utitur. Nam ſi nos ioſtrumenta ſumus, ipſe uous proprie auctor eſt: penes eum agendi eſt vis & facultas. Quod autem de Paulo Chriſtus hic prædicat, promiſcue ad omnes pertinet. Proinde, quantumvis ſtrenue quiſque laboret ac præclare ſe in officio gerat, non eſt tamen cur ullam ſibi laudis partem arroget. Qui io *vaſis* nomioe philoſophantur, inſcitia Hebraicæ lioguæ ineptiunt. Pro epitheto Lucas genitivum poſuit, ſed id etiam ex communi Hebraicæ linguæ uſu. Cæterum præſtantiam exprimere Lucas voluit: acſi dixiſſet, non fore vulgarem hunc Chriſti miniſtrum, ſed inſigni præ aliis excellentia præditum. Interim notandum eſt, à gratuito Dei favore pendere, ſi quid eſt eximium: quemadmodum Paulus ipſe alibi docet, Quis eſt qui te ſegregat? ut ſcilicet 1 Cor. 4.
excellas ſupra alios. In ſumma, proouunciat Chriſtus vers. 7.
Paulum ad res magnas & præclaras delectum eſſe.

Ad portandum nomen meum inter Gentes.] Qui prius opprimere Chriſti nomen conatus eſt, illi nunc portandum committitur. Si [illegible] accipere liberet pro Vaſe, eſſet hic continua metaphora: quia Euangelii miniſter ad publicandum Chriſti nomen vaſis partibus fungitur. ſed quia Hebræis magis organum quodvis in genere ſignificat, ſimpliciter accipio, *portare* nomeo, pro evehere, vel extollere in ſuum honorem. Locatur enim quodammodo Chriſtus in regia ſua ſede, quum Euangelii prædicatione cogitur mundus in ejus poteſtatem.

16. Quia autem id facturus non erat Paulus, quieto Satana, & mundo libenter cedente, ideo ſubjicit Lucas, ad crucis tolerantiam ſimul eruditum iri. Senſus enim verborum eſt, Ego illum ad ſubeundas moleſtias, ad ferenda probra, ad certamina quævis ſuſtinenda aſſuefaciam, nequid eum ab officio deterreat aut moretur. Quum vero ſe Chriſtus

Pauli

Pauli doctorem hac in re facit, admonet quantum quisque profecit in sua schola, simul ferendæ cruci parem esse. Luctamur enim contra, & tanquam rem maxime adversam refugimus, donec animos nostros ad mansuetudinem composuerit. Cæterum, hic locus neminem ad prædicandum Euangelium, mundo repugnante, idoneum esse ostendit, nisi qui ad patiendum animo comparatus est. Ergo ut nos fideles Christo ministros præstemus, non modo Spiritus scientiæ & prudentiæ ab eo petendus est, sed constantiæ etiam & fortitudinis, ne misere laborando, quæ piorum conditio est, unquam frangamur.

17. Abiit autem Ananias, & ingressus est in domum, & impositis super eum manibus, dixit, Saul frater, Dominus me misit (Jesus scilicet qui tibi visus est in via qua veniebas,) ut visum recuperes, ac implearis Spiritu sancto.

18. Et continuo ceciderunt ab oculis ejus quasi squamæ, visumque extemplo recuperavit: & surgens, baptizatus est.

19. Et sumpto cibo roboratus est.

17. *Impositis super eum manibus.*] Diximus alibi, solenne hoc & quasi ordinarium fuisse Judæis, ut quoties aliquem Deo commendabant, manus imponerent. Morem illum à sacrificiis sumptum, Apostoli in usum suum transtulerunt: vel quum gratias Spiritus visibiles conferrent, vel quum aliquem constituerent Ecclesiæ ministrum. In hunc finem Ananias nunc in Paulum manus imponit, partim ut illum Deo consecret, partim ut impetret illi Spiritus Dona. Tametsi autem nulla hic sit doctrinæ mentio, tamen ex Pauli narratione postea constabit, Ananiæ mandatum etiam fuisse docendi munus: & ex Baptismo qui ordine posterior est, colligimus fuisse in fide edoctum. Quomodo ad Spiritum dandum efficax sit ceremonia, petant lectores ex capite proximo. Cæterum, quum Ananiæ manu Spiritum receperit Paulus, plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui solis Episcopis manuum impositionem asserunt.

18. *Ceciderunt ex oculis quasi squamæ.*] Excæcatio Pauli, quemadmodum prius dictum est, non ex solo metu vel stupore contigerat: sed hoc modo admonitus fuit pristinæ cæcitatis, ut confidentiam, qua turgebat, prorsus exueret. Gloriatur se ad pedes Gamalielis fuisse edoctum: nec dubium est *Actor. 22. vers. 3.* quin sibi multum placuerit in sua perspicacia, quæ tamen mera erat cæcitas. Ergo oculis per triduum privatur, ut mente videre incipiat: stultescere enim oportet quicunque sapere sibi videntur, ut ad veram sapiendi rationem formentur. Nam quum Christus sit Sol justitiæ, extra ipsum videndo, non videmus: idem etiam est, qui mentis oculos aperit. utrumque Paulo ostensum fuit, & nobis in ejus persona ostenditur: squamis enim constrictos habet oculos, ut totum suum acumen, ignorantiæ damnans, nova luce qua hactenus caruit, se opus habere discat: & monetur veram lucem non aliunde petendam esse quam à Christo, nec aliter quam ejus beneficio conferri. Quod porro tridui inedia confectus non properat tamen ad cibum nisi suscepto Baptismo, discendi ferventissimum studium inde apparet: quia non refecit cibo corpus, donec vegetata esset anima.

Fuit autem Saulus cum discipulis qui Damasci agebant, per dies aliquot.

20. Et continuo prædicavit Christum, quod ipse esset Filius Dei.

21. Obstupescebant autem omnes qui audiebant, ac dicebant, Nonne hic est qui vastavit Jerosolymæ eos qui invocabant nomen hoc: & huc eo consilio profectus erat ut vinctos duceret eos ad Sacerdotes?

22. Saulus autem magis invalescebat, & confundebat Judæos qui habitabant Damasci, confirmans quod hic esset Christus.

23. Quum autem dies complures transacti essent, consilium inter se ceperunt Judæi de interficiendo ipso.

24. Innotuerunt autem Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem portas nocte dieque, ut eum interficerent:

25. Sed discipuli noctu acceptum, deposuerunt per murum, demittentes in sporta.

20. Nunc exequitur Lucas, quam fructuosa fuerit Pauli conversio: nempe, quod statim prodierit in publicum: nec modo se Christi discipulum professus sit, sed fortiter Euangelium asserendo, se hostium odiis ac furori objecerit. Ergo qui nuper in Christum furioso impetu ruebat, non modo placide ejus imperio se submittit, sed quasi antesignanus pro vindicanda ejus gloria, usque ad extremum periculum dimicat. Certum quidem est, non fuisse tam celeriter opera Ananiæ formatum: sed ubi rudimenta imbibit ex ore hominis, divinitus fuisse ad sublimiora evectum. Summam prædicationis breviter perstringit, quum dicit, quod *Christus* esset Filius Dei. Eodem sensu paulo post subjicit, *Quod* esset Christus. Intellige autem, Paulum, quum de vero Messiæ officio ex Lege & Prophetis dissereret, simul docuisse, quicquid de Messia promissum erat & sperandum, in Christo exhibitum esse. Id enim verba significant, quum dicit, *prædicasse* Christum esse Dei Filium. Principium illud extra controversiam erat apud Judæos, Venturum à Deo redemptorem qui omnia in felicem statum restitueret. Hunc Paulus docet esse Jesum Nazarenum: quod facere non potest, quin crassos illis errores excutiat quos de terreno Messiæ regno conceperant. Certum est igitur tractasse Paulum, qualis promissus esset in Lege Christus, & in quem finem: sed quia in hunc scopum tendebant omnia, ut filium Mariæ probaret, illum esse de quo Lex & Prophetæ testimonium reddebant, ideo hoc uno verbo contentus est Lucas.

21. *Obstupescebant omnes.*] Hoc additur, ut sciamus agnitam fuisse Dei virtutem. nam quum vulgo celebris esset Pauli ardor contra Euangelium, caussam tam subitæ mutationis non aliam videbant, quam Dei manum. Est ergo hic quoque unus fructus miraculi, quod novum hominem repente factum omnes mirantur, ut ejus doctrina magis animos afficiat. Quod dicunt *magna* sævitia grassatum esse, & nuper venisse Damascum, ut in proposito suo pergeret: circumstantiæ istæ ad miraculum augendum valent. Notanda etiam est loquutio, *eos* qui invocant hoc nomen: quæ testatur pios sic Christi nomen professos esse, ut totam in eo salutis fiduciam locarent:

Psal. 20. vers. 8. locarent: juxta illud, Hi in curribus, & alii in equis, nos autem in nomine Domini invocabimus. Denique, quicquid de invocatione Dei præcipit Scriptura, in Christi personam competit.

22. *Saulus autem magis invalescebat.*] Hic non modo strenuum Pauli zelum commendat Lucas in fide Christi confitenda: sed docet etiam validis rationibus pugnasse, quibus Judæos convinceret. *Invalescebat*, inquit, hoc est, Superior erat disputando, ejus confessio vim & energiam conjunctam habebat: quia scilicet Scripturæ testimoniis, & aliis Spiritus sancti præsidiis instructus, omnes adversarios quasi obruebat. *Turbandi* enim verbum quo Lucas utitur, significat, quum Paulus eos ultra modum urgeret, sic fuisse perculsos, ut apud se non essent. Modus turbandi exprimitur, quod Paulus confirmaverit Jesum esse Christum. Sensus enim est, quum maxime repugnare vellent Judæi, fuisse tamen victos & confusos. Ita experimento probavit
2 Tim. 3. Paulus verissimum esse quod pronunciat, Scriptu-
vers. 16. ram utilem esse ad redarguendum. Præstitit etiam
Tit. 1: 7. quod alibi exigit ab Episcopo & doctore: fuit enim ad veritatem asserendam verbo Dei armatus. Et duo quidem comprehendit Lucas: Paulum disputando ita fuisse victorem, ut Judæos labefactaret: neque tamen fractam sic ac domitam fuisse eorum pervicaciam, ut veritati cederent: quia intus nihilominus tumultuantur eorum conscientiæ, & de gradu falsæ opinionis dejecti, Christo se minime submittunt. Unde hæc Paulo victoria, nisi quia illi Scriptura gladius fuit? Proinde, quoties ad oppugnandam rectam fidem insurgunt hæretici, quoties impii convellere totam pietatem moliuntur, quoties obstinate resistunt improbi: hinc petenda esse arma meminerimus. Papistæ, quia nihil armorum in Scriptura reperiunt, imo ipsam totam sibi adversam esse vident, confugiunt ad miserum hoc asylum, Non esse disputandum cum hæreticis: &, Ex Scriptura nihil certo posse statui. Atqui, si verbo gladii conficitur Satan ipse, cur non ad profligandos hæreticos valebit? non quod manus daturi sint, vel obstrependi finem facturi: sed quia in seipsis convicti jacebunt. Quod si hanc perturbationem cupimus effugere, ne moveamus ipsi turbas contra Deum, sed mansueto & placido spiritu recipiamus quam nobis Scriptura pacem offert.

23. *Quum dies complures.*] Complures dies elapsos fuisse narrat, ut sciamus concessum Paulo temporis spatium, quo prodesset. quamvis enim illi statim à primo die restiterint Judæi, non tamen bene cœptum cursum passus est Dominus tam cito abrumpi: sic admirabili consilio, hostium consilia impedit, conatus moratur, malitiam & rabiem coercet, donec Euangelium promoveat. simul videmus quid faciat veritatis odium. Impii enim, ubi se impares ad resistendum vident, ad sanguinariam rabiem feruntur. Libenter contemnerent verbum Dei, si possent: sed quia coguntur, velint nolint, ejus potentiam sentire, tanquam rabidæ belluæ cæco & præcipiti impetu ruunt. Semper fere in talem sævitiam ebulliet inconsideratus zeli fervor, nisi homines se verbo Dei regendos tradant. Horrenda quidem est hæc cæcitas. Cur enim ita insaniunt, nisi quia vulnus eorum conscientiis inflictum, ipsos excruciat? Sed ita eorum hypocrisin ulciscitur Deus, quibus ideo odiosa est sana religio, quia tenebris amici, lucem fugiunt. Videmus præterea, quam suaviter quidvis sibi indulgeant præposteri isti zelotæ, quum semel ad persequendam veritatem eos Satan impulit. Consilium enim de cæde hominis, quod sciunt nefarium esse, suscipere tamen zeli prætextu non dubitant. sicut hodie Papistæ nihil non sibi licere ducunt, modo extinguant Euangelii doctrinam: non ferro tantum audacter grassantur: sed insidiis, perfidia, & plusquam execrandis artibus nos perdere satagunt. Id ne nobis eveniat, primo cavendum est, ne tuendis malis causis nos implicemus: deinde, ut causas quæ bonæ erunt, bene agamus. Probabile autem est clanculum eos struxisse insidias Paulo: deinde, quum hac via nihil proficerent, venisse ad Præfectum urbis, & tunc positas fuisse in portis urbis custodias, ut eum quovis modo interciperent. Nam Paulus Aretam regium Præfectum mandasse narrat, quod hic Lucas Judæis tribuit.

25. *Discipuli nocte acceptum.*] Movetur hic quæstio, Licueritne discipulis Paulum hoc modo servare? fasne etiam Paulo fuerit, hoc modo effugere periculum? Leges enim, sanctos esse urbium muros, & portas sanctas esse pronunciant. Mors ergo potius subeunda fuit, quam ut turbari sua causa sineret publicum ordinem. Respondeo, considerandum esse finem, cur leges sanctione interposita, vetent muros violari: ne scilicet urbes latrociniis sint expositæ, atque ut tuti sint à proditionibus cives. ubi de liberando homine innoxio agitur, cessat illa ratio. Non minus itaque fidelibus licuit Paulum demittere in sporta, quam licebit privato homini murum transilire, ut subitum hostis incursum propulset. Hoc posterius membrum tractat Cicero, & recte definit, etiamsi peregrinum lex arceat à muri accessu, minime tamen peccare qui murum conscendet servandæ urbis causa: quia leges semper ad æquitatem flectendæ sint. Ergo reprehensione caret Paulus, quod furtim evasit, quum id posset absque populi tumultu. Interea videmus qualiter suos humiliare Dominus soleat, quando vitam suam urbis custodibus furari Paulus cogitur, si vult salvus elabi. Ideo hoc exemplum inter suas infirmitates comme- 2 Cor. 11.
morat. Hoc tirocinio ad crucem ferendam mature vers. 32.
assuefactus fuit.

26. Quum autem esset Saulus Jerosolymæ, tentavit se adjungere discipulis: & omnes timebant eum, non credentes quod esset discipulus.

27. Barnabas autem eum acceptum adduxit ad Apostolos: & narravit illis, quomodo in via vidisset Dominum, & quod loquutus esset ei, & quomodo Damasci confidenter se gessisset in nomine Jesu.

28. Et versatus est cum ipsis Jerosolymæ: & sumpta fiducia, in nomine Domini nostri Jesu,

29. Loquebatur, & disputabat cum Græcis. Illi autem conati sunt eum interficere.

30. Quod quum innotuisset fratribus, eduxerunt eum Cæsaream, & miserunt eum Tarsum.

31. Ecclesiæ ergo per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam habebant pacem: & ædificabantur, & ambulabant in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebantur.

26. *Quum esset Saulus.*] Dura & aspera Paulo adhuc tironi rudimenta hæc fuerunt, quod vix è manibus hostium elapsus, non admittitur à discipulis. Ita enim videri poterat quasi per ludibrium hinc inde jactari, ut nusquam consistere daretur: totam gentem suam Christi nomine sibi infestam habebat:

respuitur à Christianis: annon quasi ejectus hominum consortio, animum & spem abjicere potuit? Primum, quid superest, nisi ut deficiat ab Ecclesia, postquam non recipitur? Sed anteactæ vitæ memor, se horrori esse non miratur. Itaque patienter sustinet à fratribus justo metu se arceri. Hæc vera fuit conversio, quod quum atrociter prius sæviret, persequutionum procellas nunc fortiter excipit: & interea quum locus illi apud pios negatur, mansueto animo expectat, dum illos sibi Deus reconciliet. Et diligenter notandum est, quid expetat: nempe, ut censeatur inter Christi discipulos. id vero non impetrat, nulla hic regnat ambitio: sed ita erudiendus fuit, ut pluris faceret vel ultimum locum inter Christi discipulos, quam omnia in corruptis & apostaticis synagogis magisteria. Ab hac vero submissione in altissimum honoris gradum pervenit, ut præcipuus sit Ecclesiæ doctor usque ad finem mundi. Verum, nemo ad docendum in Ecclesia idoneus est, nisi qui sponte in ordinem se cogit, ut aliis sit condiscipulus.

27. *Apprehensum eum Barnabas.*] Quod discipuli tantopere fugerunt Paulum, id nimiæ forsan timiditatis fuit. nec tamen de vulgaribus sermo habetur, sed de ipsis Apostolis. Verum, eorum culpam vel extenuat vel levat, quod merito suspectum habebant quem experti fuerant tam infestum hostem: & timendum erat, ne periculum sibi temere accerserent, si præbuissent se adeo faciles. Itaque timorem justa de causa conceptum, non puto illis vitio vertendum esse, vel saltem accusationem aliquam mereri. Nam si ad reddendam fidei rationem vocati fuissent, non Paulum modo, sed omnes inferorum furias intrepide provocassent. Unde colligimus, non esse damnandum quemvis metum, sed qui ab officio deflectere nos cogit. Narratio quæ subjicitur à Luca, tam ad Barnabæ quam Pauli personam referri potest: mihi tamen probabilius videtur, Paulum narrasse Apostolis quid secum actum esset. Potest tamen Barnabæ congruere oratio, præsertim in ea parte ubi de Pauli fiducia agitur.

28. Dicit postea Lucas, Paulum cum discipulis *ingressum & egressum* esse: quæ loquutio Hebræis familiarem consuetudinem significat: sicuti incolæ urbis & cives portas ingredi & egredi dicuntur. Ergo Paulus Barnabæ testimonio commendatus, haberi cœpit unus ex grege, ut Ecclesiæ penitus innotesceret. Iterum addit Lucas, eum *confidenter* egisse in nomine Domini. quibus verbis fortitudinem ejus laudat in profitendo Euangelio: nam inter tot obstacula nunquam hiscere ausus esset, nisi rara constantia præditum fuisset ejus pectus. Interea omnibus præscribitur quidnam agere debeant: quisque scilicet pro fidei suæ modo. Nam etsi non omnes sunt Pauli, tantum tamen fiduciæ in animis nostris gignere debet Christi fides, ut non prorsus obmutescamus, quum necesse est loqui. *Nomen Domini*, hic accipio pro Euangelii professione: hoc sensu, quod Paulus Christi causam fortiter tutatus sit.

29. *Disputabat cum Græcis.*] Recte annotat Erasmus, Græcos hic vocari, non qui oriundi essent ex Græcis, sed potius Judæos, qui tunc sparsi erant per varias mundi plagas. Solebant autem Jerosolymam confluere ex suis provinciis, adorandi causa. Cum advenis autem & hospitibus Paulum disputasse potius quam cum indigenis, credibile est: quia hi posteriores nunquam eum tulissent, neque consultum fuisset eorum oculis se offerre. Exclusus ergo ab his qui prius eum noverant, tentavit num qua spes esset profectus apud ignotos: ita indefesso animi robore omnes strenui militis partes implevit.

Volebant eum interficere.] En nobis rursus pro zelo furor. nec fieri aliter potest, quam ut sæva & crudelis sit hypocrisis & superstitio. Pios quidem sancta iracundia accendi decet, quum vident falsis & reprobis dogmatibus corrumpi puram Dei veritatem: sed ita ut moderentur zelo suo, ut nihil statuant nisi causa bene perspecta: deinde, ut conentur in viam reducere errantes. Postremo, si deploratam vident pervicaciam, non arripiant tamen ipsi gladium, quia sciant ultionem sibi non esse à Domino mandatam. Hypocritæ vero causa incognita, statim ad sanguinem fundendum prosiliunt. Ita superstitio cæco & præcipiti furore sanguinaria est. Paulus autem qui nuper ad vexandos pios huc illuc cursitabat, jam nusquam potest pedem figere. Verum illi multo potior hæc conditio fuit, quam si fideles ex sedibus suis profligans, quietus & tranquillus ubique regnasset.

30. Quod *Tarsum* concessit, hoc animo proculdubio factum est, ut illuc Euangelii doctrinam perferret: quia spes erat, aliquid in patria gratiæ & auctoritatis illi fore, ubi celebratum fuerat ejus nomen. Deductus tamen fuit à fratribus, ut eum ex insidiis eriperent.

31. *Ecclesiæ ergo.*] Significat Lucas, Euangelii hostibus Pauli præsentiam grave fuisse irritamentum. Cur enim ejus discessu pax repente Ecclesiis affulsit, nisi quia ejus conspectus, hostium furorem incitabat? neque tamen hoc illi probro vertitur, acsi velut bellica tuba fuerit: sed hoc potius in ejus laude ponit Lucas, quod solo propinquitatis suæ odore impios egerit in rabiem. Ita enim triumphare in ipso Christus voluit, ut Ecclesiæ suæ non minus molestiæ, quam decoris aspergeret. Monemur itaque hoc exemplo, minime protinus damnandos qui impiorum rabiem magis quam alii inflammant. Quæ admonitio non parum utilis est. nam ut nimium molles sumus & propriæ quietis amantes, etiam nunc optimis quibusque & præstantissimis Christi servis irascimur, si eorum vehementia putamus malos incitari ad nocendum. Hoc autem modo injurii sumus adversus Dei Spiritum, cujus vis & afflatus totam istam flammam accendit. *Pacem* vero quam dicit Lucas fuisse in Ecclesiis, sciamus non fuisse perpetuam, sed quia Dominus servis suis aliquid relaxationis ad breve tempus concessit. sic enim nostræ infirmitati indulget, quum persequutionum turbines ac procellas sedat vel mitigat, ne continuo tenore ultra modum nos urgeant. Atque hæc benedictio est non spernenda, nec vulgaris, quum pacatæ sunt Ecclesiæ. sed alia subjicit Lucas, quæ longe majoris sunt pretii: nempe, quod *ædificabantur* Ecclesiæ, ambulabant in timore Domini, & Spiritus consolatione replebantur. Nam ut solemus in pace luxuriari & defluere, Ecclesiæ plerumque inter medios bellorum tumultus beatiores sunt, quam si suavissima quiete ex voto fruantur. Quod si sancta conversatio, & Spiritus consolatio, quibus illarum status viget, tollantur: non modo felicitatem suam perdunt, sed concidunt in nihilum. Discamus ergo non abuti externa pace ad delicias & torporem: sed quo plus nobis ab hostibus quietis datur, animos ad pietatis profectum sedulo, dum licet, colligere. Siquando autem Deus habenas laxat impiis ad nos turbandos, sufficiat nobis interior Spiritus consolatio. Denique, tam in pace, quam in bello semper ad nostrum agonotheten alacres tendamus. *Ædificatio*, vel pro incrementis accipi potest, dum scilicet augescunt Ecclesiæ numero fidelium: vel pro eorum qui jam in grege sunt, profectu, dum scilicet cumulantur novis donis, & majorem pietatis confirmationem accipiunt. Priore modo ad personas referetur: secundo, ad dona Spiritus. Ego libenter utrumque complector: quod aggregabantur subinde ad Ecclesiam qui prius alieni fuerant, & ipsi Ecclesiæ domestici in pietate & aliis virtutibus crescebant.

Metaphora porro ædificii optime convenit, quia
1 Tim. 3. Ecclesia templum est ac domus Dei, & singuli etiam
vers. 15. fideles templa sunt. Duo certe quæ sequuntur, *Am-*
1 Cor. 3. *bulasse* in timore Domini, & *Spiritus* consolatione
v. 16, 17. fuisse repletos, ædificationis illius sunt partes. Ergo, quum pacem haberent Ecclesiæ, non inebriatæ sunt deliciis, & terreno gaudio: sed fretæ Dei præsidio, plus animi & fiduciæ ad Deum glorificandum sumpserunt.

32. Accidit autem, dum Petrus per omnes peragraret, ut veniret etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ.

33. Invenit autem illic hominem quendam Æneam nomine, ab annis octo decumbentem in grabbato, qui erat paralyticus.

34. Et ait illi Petrus, Ænea, sanet te Jesus Christus: surge, & sterne tibi. Et continuo surrexit.

35. Et viderunt eum omnes qui Lyddæ habitabant, & Assarone, qui conversi sunt ad Dominum.

32. Narrat Lucas quæ ex miraculis incrementa Ecclesiæ contigerint. Miracula autem dum recitat: quod homo qui decubuerat per octo annos paralyticus, repente sanatus fuerit: mulier autem à morte excitata. Initio dicit, Petrum, quum *per omnes* circuiret, venisse Lyddam. Omnes vero intellige non Ecclesias, sed fideles: quia est Græce masculini generis. etsi ad sensum id parum refert. Oportuit autem Apostolos, quibus nulla erat certa statio attributa, huc illuc quocunque ferebat occasio, pergere. quare dum singuli diversis in partibus occupantur, hanc provinciam obivit Petrus. Unde refellitur Papistarum stultitia, qui ex jure visitandi, Petri primatum colligunt. Quasi vero reliqui Apostoli, quum Petrus Ecclesias lustraret, Jerosolymæ, tanquam privati homines, otium coluerint. deinde, ut demus fuisse primarium Apostolum, quod Scriptura sæpe ostendit, an inde sequitur fuisse caput orbis? sed utinam Romanus Episcopus, qui censeri vult Petri successor, ejus exemplo ad fratres animandos cursitaret, & ubique reipsa probaret se Christi Apostolum. Nunc qui ex sua sede plusquam tyrannico dominio Ecclesias omnes opprimit, Petrum obtendit magno cum labore lustrasse Ecclesias.

Qui habitabant Lyddæ.] Lydda, quæ postea vocata fuit Diospolis, urbs tam vetustate sua, quam multis dotibus nobilis, non procul à mari Mediterraneo sita erat. Huic vicina erat Joppe, quæ portum celebrem habebat, licet saxosum. Urbs ipsa in edita rupe sita erat, unde in longum prospectus patebat Jerosolymam usque. Nunc tantum antiquæ urbis ruinæ illic apparent, nisi quod manet portus, quem vulgo appellant Japhet. *Assaron* hic videtur à Luca nominari tanquam oppidum aliquod. Hieronymus Saronas legit, & putat notari totam planitiem quæ inter Cæsaream & Joppen media erat. Sed quia Hieronymus rationem non adducit cur lectionem communiter receptam mutet, libenter amplector quod Lucæ textus mihi ostendit, nempe vicinum fuisse oppidum. Sed ego hac de re non contendo: sicuti neque ambitiose congero quæcunque ad ostentationem facere possent: quia piis lectoribus satis erit tenere quæ ad Lucæ sensum faciunt.

34. *Sanet te Jesus Christus.*] Certum est nunquam Apostolos ad edenda miracula aggressos esse, quin jam de voluntate Dei, à qua effectus pendebat, certi essent. Neque enim tali Spiritus potentia instructi erant, ut illis ægrotos omnes sanare liberum esset: sed sicuti Christus modum adhibuit miraculis; ita non plura edi per suos Apostolos voluit, quam utile esse noverat. Non ergo temere Petrus in hanc vocem prorupit: quia se ludibrio exponere poterat, nisi jam patefacta illi esset Domini voluntas. Fieri potest, ut seorsum precatus sit. Spiritus quidem qui miraculorum omnium auctor fuit, & qui per manum Petri operabatur, ejus quoque linguam tunc direxit, & eos impulit secreto instinctu. Cæterum his verbis palam ostendit Petrus, se miraculi duntaxat ministrum esse, sed prodire ex virtute Christi: ut ita solum Christi nomen illustret.

Sterne tibi.] Circumstantiæ istæ miraculi gloriam amplificant, quod non tantum ad surgendum, vigorem recuperat, sed potest etiam sibi lectum sternere, qui prius membrum nullum movere poterat. Eodem pertinet morbi diuturnitas: neque enim paralysis octo annorum facile curatur. Eadem ratione dicitur jacuisse *in grabbato*: ut sciamus membris omnibus fuisse captum: erat enim lectulus in quo meridiari solebant. Quod Æneas ad tentanda membra sua tam promptus fuit, in eo probavit fidei suæ obsequium. Etsi enim redditum sibi vigorem sensit, vocis tamen efficacia maxime excitatus fuit ad surgendum.

35. *Viderunt eum omnes.*] Significat passim innotuisse miraculum, & in tota urbe fuisse celebre. Nam quum *omnes* Scriptura nominat, non comprehendit usque ad unum, quotquot designat: sed Omnes pro multis, aut pro majori parte, aut pro vulgo hominum ponit. Sensus ergo est, Quum exiguus piorum esset illic numerus, Ecclesiam ex magna populi parte fuisse collectam. Cæterum in hac clausula exprimitur miraculi fructus, quod Christum ejusque Euangelium illi amplexi sunt. Quare miracula adulterant quicunque in hominibus defixi, in hunc scopum non convertunt oculos, ut de Christi potentia & gratia edocti, illi uni adhæreant. Specimen ergo quod Christus divinæ potentiæ suæ edidit, initium & præparatio fuit conversionis ad ipsum.

36. Joppæ autem quædam erat discipula, nomine Thabita, quæ, si interpreteris, dicitur Dorcas. Hæc erat plena bonis operibus, & eleemosynis, quas faciebat.

37. Accidit autem diebus illis, ut ægrotaret, ac moreretur. Quum autem eam lavissent, posuerunt in cœnaculo.

38. Et quum propinqua esset Lydda Joppæ, discipuli qui audierant Petrum illic esse, miserunt duos homines ad eum, rogantes ne gravaretur ad se venire.

36. Sequitur illustrius virtutis Christi specimen, quanto scilicet difficilius est mortuo vitam restituere, quam sanitatem dare ægroto. Sed Lucas primum Thabitæ personam, in qua editum fuit miraculum, commendat, idque duplici elogio: quod scilicet fuerit Christi discipula, & fidem suam bo-

nis

nis operibus & eleemosynis approbaverit. Jam aliquoties *discipuli* nomen pro Christiano posuit: ne putemus id solis viris congruere, idem tribuit mulieri. Admonet autem hic titulus, Christianismum non esse absque doctrina: & eam præscribi discendi formam, ut idem omnibus solus Christus sit magister. Hæc prima laus, hoc sanctæ vitæ initium, hæc omnium virtutum radix, didicisse à Filio Dei quænam sit vivendi ratio, & quæ vera sit vita. Ex fide postea emergunt bonorum operum fructus. *Bona* autem *opera*, interpretor officia charitatis, quibus proximi juvantur: & Lucas præcipuam speciem in eleemosynis ponit. magna certe beneficentiæ laus, quod teste Spiritu sancto, piæ ac perfectæ vitæ summam in se continet. Nunc tenemus quibus elogiis ornetur Thabita. Priorem enim locum obtinet religio erga Deum, sive fides: deinde, quod se exercuerit juvandis fratribus: præsertim vero sublevanda pauperum inopia. Nam usus obtinuit, ut *eleemosynæ* nomen significet quicquid opis confertur in pauperes ac miseros. *Thabita*, Syriacum potius est, quam Hebræum nomen: quod Græce reddidit Lucas, ut sanctæ mulieris virtutibus non fuisse conforme sciremus, & in nomine parum honorifico fuisse quasi dejectam. *Dorcas* enim est caprea: sed vitæ sanctitas, nominis parum honesti maculam facile delevit.

37. *Accidit ut ægrotaret.*] Morbum diserte commemorat, quo magis testatam faciat mortem, quæ sequuta est. In eundem finem dicit, *lotum* fuisse cadaver, & in cœnaculo positum. Ergo istæ circumstantiæ ad conciliandam miraculo fidem valent. Quod non statim ad sepulchrum deferunt, sed in superiorem domus partem, ut illic asservent, id testimonio est, aliquid eos sperasse de recuperanda vita. Lavandi ritum, cujus Lucas meminit, vetustissimum fuisse probabile est. nec vero dubito, quin à sanctis Patribus continua ætatum serie, quasi per manus traditus fuerit, ut in morte ipsa visibilis aliqua resurrectionis imago piorum animos in bonam spem erigeret: nempe, quum nondum tam conspicua esset vitæ æternæ manifestatio. imo, quum nondum Christus vitæ æternæ pignus & substantia, manifestatus esset, oportuit talibus adminiculis & doctrinæ obscuritatem, & Christi ipsius absentiam suppleri. Ergo mortuorum corpora lavabant, ut pura aliquando ad Dei tribunal sisterentur. Denique in mortuis eadem erat quæ in vivis abluendi ratio. quotidianæ ablutiones monebant, non posse quenquam placere Deo, nisi qui sordibus suis purgatus esset. Ita in sepeliendi more, Deus symbolum extare voluit, unde commonefierent homines, se ab sordes in mundo contractas, ex hac vita migrare inquinatos. Mortuis quidem nihilo magis proderat lotio quam sepultura, sed ad superstites docendos adhibebatur. nam quia mors speciem habet interitus, ne resurrectionis fidem extingueret, species contrarias opponi utile fuit, quæ vitam in morte repræsentarent. Hanc ceremoniam Gentes quoque ad se traxerunt. unde illud Ennii,

Tarquinii corpus bona fœmina lavit, & unxit.

Sed præpostera fuit hac in parte, ut in ceremoniis omnibus imitatio. Inconsiderate etiam Christiani hoc exemplum ad se traxerunt: quasi perpetua esse deberet figuræ Legalis observatio. Nam inter Euangelii primordia, tametsi abolita erat necessitas, usus tamen licitus fuit, donec temporis successu obsolesceret. Atqui hodie Monachi non secus Judaismum æmulantur, atque olim Gentes, sine delectu & judicio. Lavantur enim apud eos cadavera, ut Christum in umbris sepeliant, quæ in ejus sepulchrum abditæ, nunquam in usum revocari debuerant.

38. *Discipuli qui audierant.*] Lotio corporis ostendit discipulos fuisse incertos de eventu. Nam hoc modo corpus ad sepulturam parant. Spei tamen signum est, quod reponunt in cœnaculo, & mittunt ad Petrum. Porro. non obstrepunt Deo, nec clamitant rem esse indignam: sed opem Domini suppliciter implorant. non quod Thabitam velint reddere immortalem, sed tantum optant ejus vitam ad tempus prorogari, ut adhuc prosit Ecclesiæ.

39. Surgens autem Petrus, venit cum illis: quem, quum adesset, adduxerunt in cœnaculum: & stiterunt se illi omnes viduæ flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ faciebat Dorcas, cum ipsis manens.

40. Ejectis autem foras omnibus, Petrus positis genibus precatus est: & conversus ad corpus, dixit, Thabita surge. Illa autem aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

41. Porrecta autem manu, sustulit eam: & quum vocasset sanctos & viduas, exhibuit eam vivam.

42. Id innotuit per totam Joppen, & multi crediderunt in Dominum.

43. Accidit autem ut ipse dies complures maneret Joppæ apud quendam Simonem coriarium.

39. *Surgens autem Petrus.*] Dubium est, an causam exposuerint Petro nuncii, cur eum accerserent. veri tamen similius est, diserte rogasse, ut veniret ad miraculum edendum. Sed nascitur alia quæstio, An Dei consilium illi cognitum fuerit, nec ne. nam de successu diffidens, profectionem temere susciperet. Respondeo, Etiamsi nondum compertum habuerit quidnam esset facturus Dominus, non posse tamen culpari quia fratrum precibus indulgeat. Et erant aliæ rationes cur veniret: nempe, ad levandum mœrorem: ad eos piis exhortationibus confirmandos, ne unius mulieris morte fracti deficerent: ad stabiliendam Ecclesiam, quæ adhuc tenera & quasi infans erat. postremo, unum hoc sufficere illi debuit, quia recusando visus fuisset superbe fratres contemnere: simul tamen habendum est, quoties Dominus virtutem suam aliquo miraculo per Apostolos exerere statuerat, arcano Spiritus impulsu eos direxisse. Ego certe non dubito, quin Petrus, etiamsi de Thabitæ vita nondum certus foret, Deum tamen itineris sui ducem & auspicem indubie senserit: ut suspensus licet ac de eventu incertus, non temere se ad profectionem accingeret.

Omnes viduæ flentes.] Hic causam notat Lucas, cur suscitata fuerit Thabita: nempe, quod Deus pauperum misertus, eorum votis sanctæ fœminæ vitam concessit. Fuerunt quidem & alii fines: nam quum duplicem vitam obtinet, in ejus persona ornantur virtutes illæ quas prius laudavit Lucas. præcipuus vero finis, ut illustretur Christi gloria. Poterat enim Deus illam superstitem diutius servare. nec vero mutat consilium, quasi pœnitentia ductus, quum mox illi vitam restituit: sed quia multi erant ex discipulis infirmi & novitii, qui confirmatione indigebant, Deus in secunda Thabitæ vita, Filium suum esse vitæ auctorem declarat. Ergo sic Deus pauperum & viduarum rationem habuit, ut eorum

inopiæ succurrens, Euangelii sui fidem in eorum animis sanciret. Dedit enim in hoc miraculo amplam profectus materiam.

40. *Ejectis omnibus foras.*] Quum sibi tempus sumit ad precandum, videtur adhuc dubitare quidnam futurum sit. Quum Æneam sanaret, secure in hanc vocem statim prorupit, Sanet te Jesus Christus, Ænea. Verum, ut operatio Spiritus non par & eadem semper est, fieri potest ut cognita Dei virtute, gradatim tamen ad miraculum processerit. Videtur tamen absurdum, quod omnes sanctos è cœnaculo ejicit, quos præstabat oculatos esse testes: sed quia Dominus illi nondum tempus & modum edendæ suæ virtutis patefecerat, solitudinem quærit, quæ ad precandum aptior est. Potuit etiam illi constare diversa ejus consilii ratio, quæ nos latet.
2Reg. 14. vers. 32. Idem ab Elisæo factum esse refert Sacra historia: solus enim, ne matre quidem admissa, ter corpori mortuo incubat. Habet enim Spiritus Dei vehementes suos impulsus, quos si quis ad communem & usitatum hominum morem exigere volet, vel ex carnis sensu metiri, perperam & inique faciet. Hoc quidem tenendum est: quum Petrus velut hæsitans, secessum quærit, superstitioni occurrere, ne quis ejus virtuti divinum opus cujus tantum minister est, adscribat. Nam qui anxie remotis arbitris ac testibus ad preces confugit, satis profitetur rem non esse in manu sua. Petrus ergo quid Domino placeat expectans, illum unum operis auctorem confessus est. *Genuflexio* in precibus, humilitatis symbolum est. cujus duplex est utilitas: ut omnes nostri partes ad Dei cultum applicentur: atque ut mentis imbecillitatem adjuvet externum corporis exercitium. Nobis autem, quoties in genua procumbimus, videndum est ut ceremoniæ, ne fallax sit ac lusoria, interior cordis submissio respondeat.

Conversus ad corpus.] Hoc quoque rationi videtur minus consentaneum, quod cadaver sensu vacuum compellat. Verum ista alloquutio ad corpus exanimum, una fuit pars vehementiæ, ad quam Petrum impulit Dei Spiritus. Quod si quis rationem desiderat, Dei potentiam in suscitandis mortuis clarius exprimit talis loquendi forma, quam si in tertia persona diceretur, Corpus hoc rursus anime-
Eze. 37. tur & vivat. Itaque Ezechiel liberationem populi
vers. 4. sub resurrectionis typo adumbrans, Ossa arida, in-
Joan. 5. vers. 28. quit, suscipite verbum Domini. Et Christus: Veniet tempus, quum mortui audient vocem Filii Dei. Fuit enim ista vere Christi vox, quæ per os Petri emissa, spiritum reddidit corpori Thabitæ. Circumstantiæ quæ sequuntur, ad miraculi certitudinem positæ sunt.

41. In fine iterum repetit Lucas, *coram* fuisse exhibitam discipulis. unde colligimus, aliorum causa magis fuisse excitatam, quam sua. Fanatici quidam, qui animam hominis nihil quam flatum esse somniant, qui ad diem usque resurrectionis evanescit, locum hunc arripiunt probando suo delirio. Quorsum, inquiunt, attinebat, Thabitæ animam, si in beatam quietem recepta erat, in corporis ergastulum revocari, ubi tot miseriis conflictando ægre laboraret? Quasi vero non licuerit Deo, gloriæ suæ habere respectum, tam in morte quam in vita. quasi etiam non vera sit hæc piorum felicitas, illi vivere & mori: imo quasi Christus non sit nobis lucrum, *Philip. 1.*
tam vivendo quam moriendo, quum nos illi dica- *vers. 21.*
mus. Ergo nihil absurdi erit, si majorem gloriæ suæ rationem habuerit Dominus, quam ipsius Thabitæ. Quanquam, ut semper annexa est fidelium utilitas Dei gloriæ, cessit hoc illi in majus bonum, quod revixit, ut illustrius esset divinæ bonitatis & potentiæ organum.

42. *Et crediderunt.*] Jam multiplex apparet miraculi fructus. Pauperes enim Deus solatus est, Ecclesiæ reddita est pia matrona in cujus morte multum jacturæ factum erat, & multi ad fidem vocantur. Nam etsi Petrus tantæ virtutis fuerat minister, homines tamen in se non retinet: sed ad Christum potius dirigit.

43. Quum dicit, Petrum *habitasse* apud coriarium, conjici hinc potest, ex quo hominum genere constaret Joppensis Ecclesia. nam si ad Christum conversi essent urbis primores, excepisset certe eorum quispiam hospitio Petrum: fuisset enim nimis immane, Christi Apostolum sic negligi. Illic ergo Dominus, ut passim, Ecclesiam sibi ex gregariis hominibus collegit, ut carnis superbiam prosterneret: simul in eo se profert Petri humanitas, quod ejus ordinis hospitem non aspernatur. Quanquam mediocris videtur fuisse mercator potius, quam ex infimo genere opificum. referet enim postea Lucas, fuisse illic qui Petro ministrarent: unde apparet, commode & honeste fuisse habitum.

CAP. X.

VIr autem quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ vocabatur Italica:

2. Pius, & timens Deum cum tota domo sua, faciensque eleemosynas toti populo, & orans Deum assidue.

3. Vidit in visione palam circiter horam nonam diei Angelum Dei ingredientem ad se, & dicentem sibi, Corneli.

4. Ille vero intuitus & territus, dixit, Quid est, Domine? Tum dixit illi, Precationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.

5. Et nunc mitte Joppen homines, & accerse Simonem qui vocatur Petrus.

6. Hic diversatur apud Simonem coriarium, cui domus est ad mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

1. Transit nunc Lucas ad historiam memorabilem: nempe, quod Deus hominem alienigenam & incircumcisum, præ omnibus Judæis singulari honore dignatus sit: quia & Angelum suum illi destinat, & ejus causa Petrum Cæsaream adducit, à quo instituatur in Euangelio. Sed primo loco ostendit Lucas, qualis fuerit hic Cornelius, in cujus gratiam Angelus è cælo descendit, & Deus Petro in visione loquutus est. *Centurio* erat cohortis Italicæ. Cohors ex mille peditibus constabat: præerat autem Tribunus. Deinde, singulæ centuriæ suos habebant duces. Legio cohortes quinque ut plurimum habebat. Cohors illa *Italicæ* nomen habuit, quod Romani sæpe ex provincialibus & sociis milites scribebant, sed robur exercituum legebant ex Italia. Ergo Italus natione erat Cornelius. *Cæsareæ* autem, ad præsidium urbis, cum sua centuria degebat. sic enim solebant Romani stationes distribuere, ut aliquid præsidii singulæ urbes nobiles haberent ad cohibendos subitos motus. Rarum sane exemplum, quod miles tantæ in Deum pietatis, tam integer atque humanus

manus

manus fuerit erga homines. nam tunc Itali, quum militiæ causa vehebantur in provincias, tanquam lupi famelici ad prædandum irruebant: vulgo non major illis erat, quam belluis religio: innocentiæ studium, quale latronibus. quo plus laudis merentur Cornelii virtutes, quod in vita militari, quæ tunc corruptissima erat, Deum tamen sancte coluit, & inter homines sine maleficio & injuria versatus est. Nec parva est laudis amplificatio, quod abjecta superstitione in qua natus & educatus fuerat, purum veri Dei cultum esset amplexus. Scimus enim quam fastuose sibi placuerint Itali, & alios despexerint. Tunc vero sic omnibus contempti & exosi erant Judæi, ut eorum causa, sincera religio infamis, & propemodum execranda haberetur. Quod nihil horum obstiterit Cornelio, quin relictis suis idolis, legitimum unius Dei cultum susciperet, rara & eximia sinceritate præditum fuisse oportet. adde quod inter ipsos Judæos vix quicquam reperire poterit, quo alliceretur ad pietatis studium: quia tunc vix millesimus quisque exiguo Legis notitia leviter tinctus erat. Nec dubium est, quin singulari privilegio in probum aliquem Dei cultorem inciderit Cornelius, qui ab adulterinis dogmatibus integer, Legem fideliter nullo fermento admixto ei exponeret. Verum, quia compluribus elogiis eum insignit Lucas, notanda sunt singula.

2. *Pium* & Dei timentem fuisse dicit: deinde, quod tanquam probus paterfamilias, curam habuerit instituendæ familiæ. postea eum laudat ab officiis charitatis, quod *beneficus* fuerit passim erga populum: postremo, quod *Deum* assidue precatus sit. Summa autem est, Cornelium excelluisse virtutibus quibus constat piorum integritas, ut vita ejus ad regulam quam nobis Deus præscribit, omni ex parte composita fuerit. Quia autem Lex duabus tabulis continetur: priore loco, Cornelii pietatem commendat Lucas: deinde ad secundam partem descendit, quod charitatis officia exercuerit erga homines. Hoc in primis utile est observatu, quia in ejus persona, recte vivendi nobis ratio describitur. Quare, in vita rite instituenda, fundamentum sit fides ac religio: quo sublato, nihil aliud quam fumi sunt reliquæ omnes virtutes. *Timorem* Dei, & preces recenset Lucas, tanquam fructus & testimonia pietatis, ac cultus Dei: & merito. Neque enim à Dei timore & reverentia, religio avelli potest: nec pius censeri quisquam potest, nisi qui Deum & patrem & dominum agnoscens, ei se addicit. Sciamus autem hic spontaneum timorem laudari, quum se libenter & ex animo Deo subjiciunt, qui vere secum reputant quid illi debeant. Porro, quia fictitiis nugis, Dei cultum bona pars mundi adulterat & depravat, merito subjicit Lucas, Cornelium *assidue* precatum esse: quo significat, non externis tantum ceremoniis probasse suam pietatem, sed Deum spiritualiter coluisse, dum se in precibus exercuit. Simul notanda est precum assiduitas: unde colligimus, non frigide officio precandi ex vulgari more fuisse defunctum, sed serio intentum fuisse ad preces, sicuti assidua Dei beneficia illuc nos invitant & stimulant, & vis fidei illic se proferre debet. Quare exemplo Cornelii se ad orandi perseverantiam quisque nostrum hortetur.

Cum tota domo.] Non leviter præterire hanc laudem decet, quod domesticam habuerit ecclesiam Cornelius. Et certe, verus Dei cultor non patietur quoad in se erit, eum exulare à domo sua. Quam enim præposterum est, jus suum pertinaciter tueri, ut illi uxor, liberi, servi, & ancillæ pareant: Dei vero contemptum susque deque ferre? Accidet quidem interdum, ut *vir* pius ne uxorem quidem sibi consentientem habeat. sed studendum est modis omnibus, ut qui aliis præest, Deo vindicet suum imperium: & nihil æquius est, quam Deo consecrare nostra omnia, ut nosipsos. Ergo, si vir pius filios sibi dissimiles habeat, vel uxorem male moratam, vel servos nequam & improbos; ne conniveat, nec sua ignavia patiatur domum suam pollui. In Cornelio non tantum laudatur sedulitas, sed Dei benedictio: qua factum est, ut domum haberet in pietate sibi obsequentem. Nec omittenda est circumstantia, quod familiam in Dei timore instituit, contempto periculi metu quod inde instabat. valde enim exosa erat Judaica religio: nec impune erat civi Romano peregrinam, ut vocabant, religionem suscipere. Quare, etsi hodie pessime in mundo audit sincera Euangelii professio; tamen nimis vitiosa est timiditas, siquem impediat injustum illud odium, ne suam familiam Deo audeat in sacrificium sua pia institutione offerre.

Faciens eleemosynas.] Est etiam in hoc membro synecdoche. Nam sicuti Dei cultum orationibus probari, nuper dictum est: ita nunc quum de charitate fit mentio, unam speciem eligit Lucas. unde ostendit Cornelium hominem fuisse liberalem & beneficum. Sic enim pietas nostra debet ad homines emergere, ut benignitatem & justitiam colendo, Deum nos timere testemur. *Eleemosynæ* nomen (quum proprie misericordia sit interior cordis affectus) ad externa officia quibus juvamus pauperes, translatum est. nam ex hoc fonte nascitur vera & *Esa. 58:7.*
rite ordinata beneficentia, si nos misericordia afficiunt fratrum nostrorum ærumnæ: si unitatem, quæ inter nos est, reputantes, non secus ac carnem nostram eos fovemus & curamus, non secus ac propriis membris, illis studemus opitulari. Sunt quidem & hypocritæ interdum liberales, vel saltem largi: verum, ut omnia profundant, nullum quod pauperibus subsidium erogabunt, dignum erit eleemosynæ titulo. nam tenendum est illud Pauli, Qui charita- *1 Cor 13.*
tem non habet, nihil esse, etiamsi totam suam sub- *vers. 3.*
stantiam distribuat in pauperes. Discamus ergo ex hoc nomine, probari tunc demum nostram beneficentiam Deo, si propter sympathian succurrimus pauperum inopiæ, & quasi apertis visceribus erogamus quod suppeditat Dei liberalitas. Quod dicit Lucas, *toti* populo fecisse eleemosynas, perinde valet ac passim omnibus egenis. erant enim divites non pauci, quibus dare absurdum fuisset. Cæterum, Judæis tam se liberaliter impendens, testatum fecit quem habebat cum illis religionis consensum. qua ratione paulo post dicit Lucas, fuisse probatum omnibus Judæis. Quod si tenuibus fidei rudimentis imbutus, quum tam multa offendicula occurrerent, tam præclarum probitatis & sanctimoniæ speculum fuit: annon pudere nos debet, qui censeri volumus Christianissimi doctores, & in pietatis exercitiis tantopere frigemus? Si modica fidei scintilla tantum in illo potuit, quid in nobis efficere deberet plenus scientiæ fulgor? sed Christum plenis buccis jactantes, quam longe à sancti viri exemplo absumus plerique, ut vix umbra nescio quæ earum virtutum quibus plenus fuit, appareat. Quantus enim in nobis est precandi torpor? ad misericordiæ officia quam segnes ac pigri sumus? imo non tantum multos impediunt sordes & avaritia, ne de suo liberaliter erogent, quantum decebat; sed ita ardent insana habendi cupidine, tanta crudelitate sunt efferati, ut pauperum substantiam rapere, & carnem ipsam vorare non dubitent.

3. *Vidit in visione.*] Visionem ponit Lucas, pro divini oraculi specie: ut sciamus adductum cælitus fuisse Cornelium ad Christi fidem. Sed quia sæpe luduntur homines præstigiis, suspicionis tollendæ causa Lucas tempus designat *horam* nonam. Tunc vero ab ortu Solis ad occasum usque, diem partiri solebant in horas duodecim. Unde sequitur, tunc clarum fuisse diem, quum apparuit Angelus, ut conspicua esse posset visio. Quanquam visionibus addita semper fuerunt sigilla quæ præstigiarum metu eximerent

meteret Dei servos: quia dum per somnia apparuit, notæ tamen certitudinis fuerunt impressæ, quæ in animis penitus defixæ, nullam dubitationem admitterent.

4. *Ille intuitus ac territus.*] Nominatim attentio exprimitur à Luca, ut sciamus non vanam fuisse imaginationem quæ homini somnolento, vel aliud agenti furtim obrepserit. Terror quo correptus fuit, ex sensu divinæ majestatis profectus est. simul enim atque Dei præsentiam concipiunt homines, expavescere adeoque metu ipsos confundi necesse est. Quod autem nihil nobis incutit terroris verbum ejus, id socordiæ nostræ imputandum est, quia non agnoscimus nec sentimus Deum esse qui loquitur: pii autem, quibus se patefacit Deus in verbo suo, ad
Jesa. 66. vers. 2, 5. ejus auditum tremunt, sicuti dicit Isaias. porro, ipsis terribilis est Dei conspectus, non ut confusi semper jaceant, & absorbeantur à timore, sed tantum ut se ad ejus reverentiam humiliter comparent.

Quid est, Domine?] Ex hoc responso satis patet, tactam religione fuisse Cornelii mentem, ut sciret cum Deo sibi esse negotium. Vulgaris igitur translatio male habet, *Quis es*, Domine? ac probabile est suppositiuum esse quod illic legitur, quando in sermone Græco nulla est ambiguitas in qua hallucinari potuerit interpres. & exemplaria omnia consentiunt in hac lectione, τί ἐστι. Et certe Cornelius Deum esse sentiens qui loquitur, se ad obediendum submittit: sicuti responsio nihil aliud est quam imperium.

Orationes tuæ & eleemosynæ.] Quia Deus, nisi protinus votis nostris respondeat, videtur quodammodo surdas habere aures, hinc ducta est loquutio, quod ad eum preces nostræ perveniant, & earum sit memor. Porro, hanc causam Angelus assignat cur dignetur Cornelium Dominus plena Euangelii sui luce, quia preces ejus exaudierit, & gratas habuerit ejus eleemosynas. Unde colligimus, virtutes & benefacta non tantum placere Deo, sed ornari etiam splendida hac mercede, quod in eorum gratiam cumulat nos amplioribus donis, & locupletat: juxta
Mat. 13. vers. 12. & 25: 29. illud, Habenti dabitur. Item, Euge serve bone & fidelis: fidelis fuisti in paucis, super multa te constituam. Sic enim continua donorum suorum serie Dominus suos quasi certis gradibus evehit, donec ad summum perducat. Sed Papistæ bifariam hoc loco abutuntur: nam quia preces & eleemosynas Cornelii Deus respexit, ut eum Euangelii fide donaret, id ad præparationes à se confictas detorquent, quasi sua industria & virtute homo acquirat fidem, & Dei gratiam operum meritis antevertat. deinde generaliter colligunt, bona opera sic esse meritoria, ut singulis augeantur Dei gratiæ prout meriti sunt. In priore nimis pueriliter falluntur, dum fingunt accepta fuisse Deo Cornelii opera, antequam fide illuminatus esset. Nec vero ad refellendam eorum inscitiam longe petenda est probatio: nihil enim precibus consequi potuit, quin fides præcederet, quæ sola nobis ad orandum januam aperit. atque id prudenter expendit Augustinus, qui Pelagium deridens, quod diceret fidem precibus impetrari, antequam in homine ulla esset: Quis medicum quæret, inquit, nisi qui jam ex parte sanatus erit? Ipsa autem est fidei sanitas, quæ nos pulsare docet. Præterea, timor Dei, & pietas, clare demonstrant, Spiritu fuisse regenitum.
Eze. 36. vers. 26. Jesa. 11. vers. 2. nam Ezechiel hanc laudem soli Deo vendicat, ut formet corda hominum ad sui timorem. & Esaias, Spiritum timoris Domini in Christo dicit requiescere: ut sciamus nusquam posse inveniri, nisi in ejus membris. Plusquam igitur stultum est, hic hominem fingere in Cornelii persona, qui natura duce ad vitam æternam aspiret vel nitatur. Ideo insulse ratiocinantur, nos operum meritis posse Dei gratiam prævenire. Quod ad secundum errorem spectat, dum fingunt quemque nostrum, prout meritus est, augeri majoribus gratiis, non magno negotio refelli potest. Primum, negamus quicquam bonorum operum nobis suppetere, quod non Deus gratuito in nos contulerit. deinde, rectum donorum Dei usum ab ipso quoque esse dicimus: atque hanc secundam esse ejus gratiam, quod recte utimur prioribus ejus donis. tertio, negamus quicquam nos operibus mereri, quæ semper mutila sunt & vitiosa. Conciliant quidem nobis bona opera gratiæ augmentum, sed non suo merito: accepta enim Deo esse nequeunt, nisi cum venia, quam fidei beneficio impetrant. quare, sola est fides quæ pretium illis statuit. Hoc modo precibus suis & eleemosynis obtinuit Cornelius pleniorem Christi notitiam: sed quod Deum eleemosynis suis ac precibus faventem & propitium habuit, id jam ex fide pendebat. Porro, si fide æstimantur opera, indulgentiæ est, non meriti, quod Deo probantur. nam quia nihil in nobis dignum invenit fides cur Deo placeamus, à Christo mutuatur quod nobis deest. Est autem hoc plusquam perversum, quod quum nomen Meriti subinde in ore habeant Papistæ, & inani fiducia stultos inflare non desinant, nihil tamen afferunt quo incitentur hominum studia ad recte agendum. semper enim in suspenso relinquunt conscientias: placeant nec ne Deo opera, dubitare jubent. Ubi talis animos trepidatio occupat, annon desides & ignavos flaccescere necesse est? Nos vero, etsi meritum operibus detrahimus, tamen ubi docemus repositam esse illis mercedem, optimo & acerrimo stimulo incitamus ad recte vivendi studium homines. tunc enim demum alacriter ad serviendum Deo nos accingimus, quum persuasi sumus operam nos minime ludere. Quod autem non uberior hodie conspicitur donorum Spiritus affluentia, quin potius major pars arescit, nostræ ingratitudini acceptum ferre convenit. Nam sicuti Cornelii preces, eleemosynas, & sanctitatem pretiosa Euangelii sui gemma coronavit Deus: ita, nos quum Euangelii sui thesauro impie ac nequiter abuti videt, justa causa est cur ad jejunam inopiam redactos tandem fame conficiat. Potest tamen hic quæri, Requiratne fides Christi notitiam, an simplici misericordiæ Dei persuasione contenta sit? videtur enim Cornelius de Christo nihil prorsus tenuisse. Verum, solidis probationibus probari potest, fidem non posse à Christo separari. nam si apprehenditur nuda Dei majestas, potius obruimur ejus gloria, quam ullum bonitatis gustum sentiamus. Christum ergo intermedium esse oportet, ut Deum propitium concipiat mens hominis. nec vero frustra imago Dei invisibilis vocatur: *Col. 1: 15.*
quia nonnisi in ejus facie Pater spectandum se exhibet. adhæc, quum via sit, veritas & vita, quocunque extra ipsum concedas, undique errorum & deceptionum tendiculæ te involvent, & ubique mors occurret. *Joan. 14. vers. 6.* De Cornelio facile nodus expeditur. nihil spiritualium donorum nobis offertur, nisi in Christo. ipsa præsertim regeneratio unde provenit, nisi quia, dum inserimur in Christi mortem, crucifigitur vetus homo noster? *Rom. 6. v. 5, 6.* quod si particeps Spiritus Christi fuit Cornelius, non est quod putemus prorsus ejus fide fuisse vacuum. Nec vero cultum veri Dei, quem soli Judæi adorabant, sic amplexus erat, quin aliquid simul de Mediatore promisso audisset: obscura licet fuerit & implicita ejus cognitio, aliqua tamen fuit. Quisquis tunc in Judæam accesserat, de Messia aliquid audire cogebatur: imo per regiones longe dissitas sparsa erat nonnulla ejus fama. Proinde in veterum Patrum catalogo qui salutem à Redemptore nondum patefacto sperarunt, ponendus est Cornelius. Et improprie ab Augustino dictum est, Fundatam ejus fidem à Petro fuisse: quum jam prius firmum fundamentum habuerit. quanquam in re ipsa nobiscum Augustinus sentit, qui diserte affirmat, non potuisse orare

Cor-

Cornelium, nisi fidelis esset: libro de Prædestinatione sanctorum, & aliis locis.

5. *Nunc mitte Joppen*] Mira Dei indulgentia, quod Cornelium non jubet proficisci, sed nuncios ad Petrum mittere, ut domi quietus expectet, Petros autem ejus causa suscipiat itineris molestiam. Sed ne miremur tam humaniter cum Cornelio actum esse, quum Dominus quotidie verbi sui ministros fere invitis obtrudat: ita ultro apparet non
Jesa. 65. vers. 1. quærentibus, sicuti per Isaiam commemorat. Sed cur non potius doctoris partes implet Angelus? nam videtur parum rationi consentaneum, quod homini mortali munus suum resignat: major enim miraculo fuisset auctoritas, quam quum illi Euangelium ho-
Act. 9. vers. 10. minis ore prædicatur. Nempe, sicuti Christus Paulo se per visionem ostendens, ejus tamen docendi partes Ananiæ reliquit, ut prædicandi Euangelii ministerium, quod Ecclesiæ suæ mandavit, tali exemplo sanciret: ita nunc Angelus Petro locum cedit, ut munus sibi à Christo commissum exequatur. Ergo, quisquis vult Christi esse discipulus, & illuminari cælestis sapientiæ luce, ad externam hominum vocem, qua Christus tanquam organo utitur, & cui fidem nostram vult esse annexam, attentum se ac docilem præbere ne gravetur. Et videmus quam horrendis modis ultus sit Dominus furiosam eorum superbiam, qui contempta prædicatione, revelationes è cælo captarunt: nam quum in hominibus audiri velit, non possunt sine ejus contemptu & contumelia sperni ministri apud quos verbum suum deposuit. Interea, probandos esse spiritus fateor, ne audiamus 1 Joan. 4.
absque delectu quicunque se Christi ministros ob- vers. 1.
rendunt. sed quia fides ex auditu est, nemo ad eam Rom. 10.
perveniet qui verbum prædicatum respuet atque vers. 17.
aspernabitur.

7. Postquam vero abiit Angelus qui Cornelio loquutus erat, hic vocans duos ex servis suis, & militem pium ex his qui sibi adstabant:

8. Quum exposuisset eis omnia, misit ipsos Joppen.

9. Postridie vero, quum illi iter facerent, & appropinquarent urbi, ascendit Petrus in fastigium domus ad precandum, circiter horam sextam.

10. Erat autem jejunus: itaque voluit gustare. Interea autem dum parabant, cecidit super eum mentis excessus.

11. Videt cælum apertum, & vas descendens super se instar lintei magni, quatuor initiis ligatum, & recumbens in terra,

12. In quo erant omnia quadrupedia terræ, & feræ, & reptilia, & volucres cæli.

13. Et fuit vox ad eum, Surge Petre, macta, & comede.

14. Petrus autem dixit, Nequaquam, Domine: quia nunquam comedi quicquam commune vel immundum.

15. Et vox rursus ad eum secundo, Quæ Deus mundavit, tu ne communia facias.

16. Hoc autem accidit ter: & rursus receptum fuit vas in cælum.

7. *Postquam vero abiit Angelus.*] Hic narrat Lucas quam prompta Cornelii obedientia fuerit: quando ne momento quidem temporis cunctatur, quin sedulo faciat quod jussus est. Hinc autem tam facilis promptitudo, quod fidem promissioni habuit: sicuti nostræ ad sequendum Deum tarditatis causa est incredulitas. Non advolant quidem ad nos Angeli è cælo, ut certos nobis homines designent: sed omnium
Mat. 7: 7. auribus illa Christi vox insonat, Quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis. Qui fit ut vix ex centum unus & alter pedem moveant, ut alii lente reptando, tam parum promoveant, nisi quia promissioni non serio credimus? Discamus ergo non esse procrastinandum, quin audita Dei voce, strenue quisque properet quo vocatur.

Duos ex servis suis.] Hoc diligentiæ suæ in familia docenda præmium retulit Cornelius, Quod fidos habuit famulos & probos, qui libenter suam illi operam impenderent: quibus etiam tuto posset quidvis committere. Contra, Dominus sæpe justis pœnis ulciscitur dominos, quibus nulla instituendæ familiæ cura fuit. nam quos ad pietatem & timorem Dei formare neglexerunt, illos vicissim sibi immorigeros & infidos merito sentiunt: atque etiam metuunt ab eorum perfidia.

Militem pium.] Quum hic miles plus consuetudinis haberet cum Cornelio, illum etiam Dei timore, ut suos domesticos, imbuerat. Hic memoria repetere convenit quod prius attigi, Nullum esse vitæ genus quod nos excuset, quin pure Deum nos colere deceat. Nam vita militaris tunc corruptissima erat; ex prisca enim disciplina in fœdam licentiam desciverant. & tamen Spiritus Dei militibus, pietatis testimonium hic reddit. Quare non est ut sibi militiæ prætextu vacationem à colendo Deo postulent, qui ab omni rectitudine quovis modo immunes esse cuperent. Si negant se Deo posse servire, quia milites sunt: duos istos milites in die ultimo testes & judices idoneos habebunt, à quibus damnentur. Interea damnantur & phrenetici homines, qui nefas Christianis esse clamitant, arma gestare. Pietatem enim colebant isti cum militia: & Christum suscipiendo, priorem vivendi rationem non relinquunt, arma non abjiciunt quasi noxia, nec ordini suo renunciant.

8. Quod militi & famulis Cornelius omnia exponit, huc tendit, ut magis eos animet ad exhauriendum mandatum, quod Dei potius quam hominis esse vident. quos autem ingenue prius instituerat, eos non dubitat tantæ rei facere nunc conscios.

9. *Postridie, quum iter facerent.*] Sicuti narravit Lucas oraculo admonitum fuisse Cornelium, ut Petrum vocaret: ita nunc oppositam visionem refert, qua jubetur Petrus ad eum venire. unde clarius apparet, totam hanc rem admirabili Dei consilio fuisse gubernatam, qui & Cornelium ad docilitatem comparat, imo ad discendi studium & desiderium accendit, & vicissim Petro animum facit, ut voluntarius sit ad obeundum docendi munus. Verum notandæ sunt circumstantiæ quibus historiam illustrat.

Ascendit Petrus super tectum, ut privatim solus oret.] Magnum enim orationis adjumentum est secessus, quod ne à Christo quidem omissum est, ut mens avocamentis omnibus libera, melius in Deum intenta sit. Alia autem Judæis ædificiorum forma erat, quam quæ nobis sit in usu: nam in tectis ambulationes habebant. *Hora sexta* tunc erat meridies. Non dubium autem quin ex more tunc se ad precandum contulerit. nam quia totum fere diem distrahimur variis negotiis, nec finis est tumultuandi nisi tanquam injecto freno nos retinemus, utile est certas horas habere precibus dicatas: non quod horis simus adstricti, sed ne memoria effluat oratio, quæ omnibus curis debebat prior esse. Denique, idem de

tempore sentiendum est, quod de loco: esse scilicet remedia quæ nostræ infirmitati subveniunt. quæ si apta sibi duxerunt Apostoli, quanto studiosius à pigris & lentis colenda sunt?

10. *Mentis excessus.*] Quia mentes habemus quasi in terra depressas, ut capax oraculi esset Petrus, mentem ejus quasi loco moveri & sursum rapi oportuit: atque hoc modo præparatus est ad suscipiendum oraculum, dum iosolito modo supra mundum evehitur.

11. *Cæli* apertio aliud meo judicio hic significat, *Act. 7. vers. 56.* quam septimo capite. Illic enim apertum Stephano cælum fuisse dicitur, ut Christi gloriam conspiceret: hic Petro cælum nostrum visibile scindi videtur, ut inde linteum exeat.

12. Siquis roget, Qualiter ingentem animalium turbam potuerit simul videre: facile solvitur quæstio. Lucas enim dicis *omne genus*, quia promiscue illic diversa genera permixta erant. non igitur incipit à prima specie, ut numerum sequatur usque ad ultimam. Deinde, prospectum hunc humano more non debemus metiri: quia ecstasis Petro alios oculos dabat. Verum, aotequam ultra progredimur, tenendum est, quis fuerit visionis scopus. de eo quidam argutius disputant quam locus meo judicio postulet. Sentio igitur, Petro generaliter ostendi discrimen quod Deus olim posuerat, nunc sublatum esse. Sicuti autem ioter animalia discreverat: ita uno populo sibi delecto, gentes omnes ducebat immundas & profanas. nunc sublato inter animalia discrimine, à coosequenti docet, oon diffidere amplius homines ut olim, nec differre Judæum à Græco. Hinc monetur Petrus, ne posthac à Gentibus, tanquam immundis, abhorreat. Non dubium est, quin Deus animum facere Petro voluerit, ut intrepide ad Cornelium veniret. Atqui, populum unum sibi ab *Deut. 32. vers. 9.* aliis segregaverat: sicut dicit Moses in Cantico, Quum distribueret Altissimus gentes, posnit funiculum suum in Jacob, &c. Ideo hæreditatem suam & peculium vocabat. Secundum hunc ordinem, fas Petro non fuisset fœdus salutis ad Gentes perferre: nam *Mat. 15. vers. 27.* illod erat panem sumere filiorum, & projicere canibus. nisi forte ascita circumcisione, in Judaismum transirent. Tales enim dedititios recipere fas erat. Quare Apostoli, quum prius ad prædicandum missi *Mat. 10. vers. 5.* essent, vetantur deflectere ad Gentes. Quum autem res sanctissima sit & maximi momenti Evangelii prædicatio, non debuit in ea quicquam dubio & vacillanti animo aggredi Petrus. Ergo ut illi vocationis suæ certitudo constet, palam Deus, quasi in pictura demonstrat, Legalem mundi & immundi differentiam abolitam esse: unde colligat, parietem qui me- *Ephes. 2. vers. 14.* dius hactenus fuerat inter Judæos & Gentes, ounc esse dirutum. Paulus autem mysterium esse dicit à se- *Ephes. 3. vers. 9.* culis absconditum, quod Gentes ejusdem cum populo Dei salutis sint participes, ac in unum corpus insitæ. Ideo Petrus nunquam ausus fuisset Gentibus aperire januam cælorum, nisi Deus ipse, sublata maceria, planum iter & ingressum omnibus patefecisset. Nullum quidem fuisse tempus nuper dixi, quo non liceret Gentiles admittere ad cultum Dei, modo circumciderentur: sed quamdiu in præputio manebant, alieni erant à Deo. Nunc autem Deus fœdus vitæ, quod in gente una quasi clausum thesaurum deposuerat, commune fecit toti mundo: unde colligimus, visionem hanc non parum utilem nobis esse. Quando enim docet, temporale duntaxat fuisse dissidium inter Judæos & Gentes: perinde est acsi proounciaret Deus è cælo, se omnes mundi populos amplecti in gratiam, ut sit omnium Deus. Denique, clarum habemus è cælo præconium, quod ad spem vitæ æternæ nos invitat. Sed objiciet quispiam, Hac de re *Marc. 16. vers. 15. sup. 2: 36.* prius edoctum fuisse Petrum. Nam illi & reliquis datum erat mandatum publicandi Evangelii per totum orbem. Ergo aut ipse ignarus vocationis suæ fuit, aut supervacua erat hæc visio. Respondeo, Tantum in ipsa novitate & insolentia fuisse difficultatis, ut non statim assuescere potuerint. Tenebant quidem & Prophetarum vaticinia, & recens Christi præceptum de vocandis per Evangelium Gentibus: sed quum ad rem ipsam ventum est, nihilominus re iosueta perculsi, hæsitarunt. quare non mirum est, si Petrum novo signo confirmet Dominus. Qua de re proximo capite aliquid adhuc dicendum erit.

13. *Vox è cælo.*] E cælo vox descendit, sicuti linteum, ut Petrus utrumque à Deo profectum agnosceret. nec vero aliter quicquam profuisset aspectus, nisi hac voce purificasset Deus quæ aote fuerant immunda. Quod allegoriam eliciunt quidam ex verbo *mactandi*, quasi significet Deus immolari sibi homines spirituali Evangelii gladio, non insector: sed *Rom. 15. vers. 16.* mihi magis placet simplicitas, quod hac voce legem abroget Deus de aoimalium delectu, ut simul doceat nullum se populum rejicere. Nam si immolatio notetur priore verbo, quid erit Comedere?

14. *Nequaquam, Domine.*] Vox est non tam recusantis quam objicientis Deo suum præceptum. nam quod sibi Lege Dei vetitum esse novis, merito *Levit. 11. v. 2, &c.* attingere horret. Opponit igitur Deo Legem quam ipse tulit, ne temere in ejus offensam incurrat. Erat quædam repugnantiæ species inter visionem & Legem. Non festinat ergo Petrus, sed scrupulum prius sibi eximi petit, quam à Legis observatione discedat. Mirum tameo videri possit, quod magis resistat Petrus in cibis, quam Abraham in mactando filio: *Gen. 22. v. 9, 10.* habebat enim plura Abraham quæ Deo objiceret. Non audeo dicere hic Petro accidisse, quod hominibus nimis commune est, ut rebus externis & minutis magis insistant, quam præcipuis Legis capitibus: potius respondeo, quod extra controversiam est, sic persuasum fuisse aoimum Abrahæ, & ea Spiritus virtute statim fuisse iostructum, ut quæcunque morari poterant ejus cursum, excelsa & heroica fortitudine superaret: io Petro autem lente operatus est Spiritus Dei. Quo monemur, nihil esse tam minutum quod non aoxietatem injiciat, nisi nos Dominus coosilio instruat, & constantia ad trepidationem viocendam. Pie tamen & religiose facit Petrus, quod inter varias cogitatiooes alteroans, nihil aggredi audet donec melius liqueat quid sequendum sit. *Commune*, hoc loco Profanum significat. nam quia Deus sibi Judæos, ut dictum est, elegerat in populum peculiarem, hunc ritum & formam vivendi illis præscripserat, quæ à profanis Geotibus illos distingueret. Quicquid ergo Gentibus in usu erat præter Legis normam, id vocabaot Commune: quia nihil sanctum vel purum, nisi quod Deus in usum populi sui destinaverat.

15. *Quod Deus mundavit.*] De cibis quidem agitur: sed extendi ad omnes vitæ partes debet hæc seotentia. Ad verbum est, *Quod Deus* mundavit, tu ne profanaveris. seosus autem est, Non esse nostrum probare vel damnare quicquam: sed sicuti unius Dei *Rom. 14. vers. 4.* judicio stamus & cadimus, ita ipsum esse rerum omnium judicem. Quantum ad cibos spectat, post Legis abrogationem Deus omnes puros esse & mundos pronunciat. Si contra insurgit mortalis homo, qui novum discrimen statuat à quibusdam interdicens, jus & imperium Dei sacrilega audacia sibi arrogat & rapit. Tales fuerunt veteres hæretici, Montanus, Priscillianus, Donatistæ, Tatiani, & omnes Encratitæ. Postea Papa, ut omnes istas impias sectas io fasciculum colligeret, legem de cibis tulit. Nec est quod garriant hujus impietatis patroni, nullam se immunditiem cibis affingere, sed tantum macerandæ carnis causa certis diebus prohiberi ab esu carnium homines. nam quum lautissimis cibis & ad delicias & luxuriem maxime appositis vescantur: cur à tactu laridi, tanquam à summo piaculo abhorrent, nisi quia quod Idoli sui lege vetitum est, immundum esse fingunt ac pollutum? Eadem superbia in omnibus vitæ partibus grassatur Papæ tyrannis: nihil enim est

est nbi non miseris conscientiis laqueos injiciat. nos vero cælesti oraculo freti, secure omnia ejus interdicta spernamus. Semper os Domini interrogandum est, ut inde statuamus quid nobis liceat ac liberum sit: quando ne Petro quidem licuit profanum facere quod ex Dei verbo licitum erat. Valet præterea hic locus ad coërcendam hominum proterviam, qua in perversis judiciis exultant. Nemo fere est, qui non sibi permittat de aliorum factis judicium ferre. jam ut morosi sumus & maligni, magis pendemus in sinistram partem: ita Deo quod suum est eripimus. Ad corrigendam hujusmodi audaciam sufficere debet hæc sola vox, Nobis fas non esse, hoc vel illud facere immundum: sed hanc unius Dei esse potestatem. Cæterum his verbis etiam innuitur, Judæos non ideo sanctum fuisse Dei populum, quod propria dignitate præstarent, sed solæ divinæ adoptionis gratia. nunc postquam Gentes in fœderis societatem Deus ascivit, æquale est jus omnium.

16. *Hoc accidit ter.*] Repetitio visionis ad confirmationem valuit, ne qua dubitatio, vel anxietas, vel scrupulus in Petri animo hæreret. unde colligimus, quam altas illic radices egisset Legis observatio. Cur autem perplexum Deus reliquerit, donec ex consequenti eventu visionis causam disceret, non alia mihi ratio occurrit, nisi quod attonitus non petiit sibi manifestari quid hoc vellet. Quanquam satis tempestivum fuit, nuncios Cornelii paulo post venire interpretes. Tandem *vas* in cælum receptum fuit, quo certior fieret Petrus, à Deo prodire hunc nuncium.

17. Quum autem in seipso anxie dubitaret Petrus quænam esset visio quam viderat, ecce duo viri missi à Cornelio, sciscitati de domo Simonis, steterunt ad januam:

18. Et quum inclamassent, interrogarunt an Simon qui cognominabatur Petrus, illic hospitium haberet.

19. Petro autem cogitante super visione, dixit illi Spiritus, Ecce, viri tres te quærunt:

20. Surge, descende, & proficiscere cum eis, nihil hæsitans, quia ego misi eos.

21. Quum autem descendisset Petrus ad viros qui missi erant à Cornelio ad ipsum, dixit, Ecce, ego sum quem quæritis. Quæ causa est cur adsitis?

22. Dixerunt illi, Cornelius centurio, vir justus & timens Deum, testimonium habens à tota gente Judæorum, oraculo admonitus est ab Angelo sancto, ut te vocaret in domum suam, & audiret abs te verba.

23. Porro, intro vocatos accepit hospitio.

17. Non visione tantum, sed Dei verbo edoctus fuerat Petrus: & tamen videndo non videt, donec Spiritus illi sit interpres. illustre scilicet tarditatis nostræ speculum. Quanquam nos Petro longe adhuc sumus dispares: nam adeo non statim assequimur quidnam velit Deus, aut quorsum loquatur nobis, ut vix tandem multiplex interpretatio nobis sufficiat. Verum simul notandum est quod addit Lucas, *Petrum* intento animo super visione meditatum esse: nempe postquam animum ex stupore collegit: fuit enim hoc piæ reverentiæ signum, quod visionem sibi elabi vel diffluere neglectim passus non est. Itaque pulsanti Deus aperuit. (Mat. 7:7.) Nos vero justas ignaviæ nostræ pœnas damus, quod non melius proficimus in verbo Domini, quando tam frigidi sumus ad inquirendi studium.

20. *Proficiscere, nihil hæsitans.*] Hoc verbo sæpe utitur Scriptura, dum exprimere vult, qualis fidei obedientia esse debeat. (Rom. 4. vers. 19.) Sic Paulus 4. ad Romanos capite, dum Abrahæ fidem commendat, dicit, Non hæsitasse, quum Deus illi jam effœto & caduco semen promitteret. (Rom. 14. vers. 23.) Et capite 14. ubi disserit de cibis, damnat conscientias hæsitantes. Est autem proprie disceptare in utramque partem, ut loquuntur: quum scilicet oppositas rationes colligendo, huc & illuc alternis vicibus impellimur. Atqui Deum non dubio nec fluctuante animo, sed composito & constanti nos sequi oportet. In summa, tantum sibi Dominus à nobis deferri vult, ut eo audito, non amplius disputemus quid factu opus sit: sed absque controversia statuamus, id agendum esse quod mandat. Et certe, digna est ejus voluntas, quæ discussis omnibus nebulis, præluceat nobis ad viam monstrandam: & abrupta omni altercatione, sensus omnes nostros sibi in promptum obsequium subigat. quod etiam ex proximo contextu melius colligitur. Ratio enim additur cur Petro fas non sit in re incerta suspendere judicium: quia Deus auctor sit negotii. quia perinde est, acsi diceretur, Solo Dei nutu contentos nos esse debere, ut imperio pareamus. Cæterum, hinc etiam vicissim monemur, non aliter tranquillas fore conscientias, ut tuto agant homines quod agunt, quam ubi verbo Dei edoctæ, nihil se nisi ejus auspiciis ac jussu aggredi statuunt.

21. *Ecce, ego sum quem quæritis.*] Jam refert Lucas, quam promptus ad obsequendum fuerit Petrus. deinde, ex nunciis demum intellexisse, quorsum visio oblata esset. Audit enim se à Cornelio vocari, Gentili homine, quem profanum duxisset ac familiari congressu indignum, nisi correctum fuisset ejus judicium hac voce, Quod Deus purum vocat, tu ne commune censueris. Hoc est vere sapere, dum exinanita omni confidentia, & correcta pertinacia, nos Dei auctoritas ad se rapit, mentesque nostras sic occupat, ut nobis nihil rectum sit, nisi quod illa præscribit.

22. *Cornelius, vir justus.*] Non ambitiose neque adulandi causa, ministri Cornelium laudant: sed ut Petrus ab ejus congressu minus abhorreat. Atque ideo *probatum* esse Judæis dicunt, ut sciat Petrus, non esse à vera & sincera pietate alienum. nam & superstitiosi, quum idolis servirent, jactabant se Dei cultores. Sed Cornelius Judæos, qui Dei unius cultum retinebant, suæ pietatis habere non potuit testes, nisi professus fuisset se cum illis Deum Abrahæ colere. Hoc porro, sicuti rarum exemplum erat, sic non parum movere Petrum debuit. Quanquam hoc maxime argumento nituntur ut illi persuadeant quod volunt, totum hoc Dei jussu gubernari: acsi dicerent, non tam ab homine mortali vocari ipsum, quam à Deo qui per Angelum ita præceperat.

23. Et Petrus etiam Dei auctoritate victus, nihil jam deliberat: sed viros recipit hospitio, ut mox cum illis iter arripiat. Ita nos Deo placide cedere convenit: nec quicquam superest aliud, cognita ejus voluntate, nisi ut celeriter curramus quo vocat. Reliqua nihil habent difficultatis.

Postridie Petrus exivit cum illis: & quidam ex fratribus qui ex Joppe erant, comitati sunt ipsum.

24. Et postero die ingressi sunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, accitis cognatis suis & necessariis amicis.

25. Quum autem ingrederetur Petrus, Cornelius illi occurrens, procidens illi ad pedes, adoravit.

26. Petrus vero eum sustulit, dicens, Surge: ego quoque homo sum.

27. Et colloquens cum ipso, ingressus est: & invenit multos qui convenerant.

28. Dixitque illis, Vos scitis ut nefas sit homini Judæo adhærere homini extraneo, vel ad eum ingredi: at mihi Deus ostendit nullum hominem communem vel immundum dicendum esse.

29. Propterea sine contradictione veni accitus. Rogo igitur, quam ob causam me vocaveritis.

Postridie exivit.] Appulerant, ut verisimile est, sub vesperum: quia nondum meridie urbem ingressi erant: nec vero unius tantum momenti fuit visio ter repetita. Nocturna igitur quiete refecti ex sua lassitudine, ad reditum se accingunt. Officium porro humanitatis fuit, quod Petro se comites adjungunt quidam ex fidelibus (quos à tota Ecclesia missos esse credibile est) & deducunt Cæsaream usque. Ac illi quidem benevolentiæ & honoris causa commune iter cum Petro suscipiunt: sed Dominus eos adducit, ut gratiæ suæ testes habeat. Ita amplum suæ gratitudinis præmium referunt, dum in fidei suæ confirmationem, Christi regnum ad Gentes propagari vident.

24. *Cornelius expectabat eos.*] Pium Cornelii affectum Lucas non tantum hac in parte laudat, quod Petri adventum cupide expectaverit, sed quod amicos & cognatos fidei socios habere voluerit. Res certe periculo non carebat, catervam hominum vocare, ut novam religionem susciperent. nec deerant rationes quarum prætextu sibi blandiri posset. neque enim alios in societatem vocare jussus fuerat, quin potius illis præteritis, unus fuerat delectus qui tanti boni compos fieret: sed quantum & Dei gloriæ, & fratrum saluti deberet, apud se reputavit: iniquum esse, ut erat, & inhumanum agnovit, quemque sibi privatim consulere, aliorum ratione posthabita: fœdæ socordiæ esse duxit, defodere sub terram Euangelii thesaurum. Ergo præstitit quod Dominus per Isaiam & Michæam à suis omnibus requirit, ut singuli, fratres suos quasi apprehensa manu invitent atque hortentur ad fidem. Docuit ergo nos Cornelius suo exemplo, quum nobis se patefacit Deus, lucem hujus notitiæ non esse ignavia vel metu intus suffocandam: sed potius dandam operam esse, ut fides nostra aliis ad monstrandam viam præluceat. Neque enim ea est regni cælorum hæreditas, unde vel minima portio nobis decrescat, si multi ad eam participandam admissi fuerint: quin potius gloriam nostram augebit cohæredum accessio. Observandum præterea est, quam procul absit ab omni ostentatione. Vocat enim ut condiscipulos habeat, paratus ipse ad discendum. Hoc verum est pietatis studium, ubi una cum zelo talis apparet simplicitas, ut non pudeat nos ab ore Dei pendere. multos enim impellit ambitio, ut operam suam docendis rudibus impendant: & vitium detegit stulta loquacitas, dum cupidius verba profundunt, solique audiri appetunt. Atqui unum hoc omnibus propositum esse decebat, se & totum mundum Deo subjicere, ut hominibus ad veram humilitatem subactis, emineat ipse solus. Qui pollet docendi facultate & gratia, ne recuset fratribus se magistrum præstare, absit modo jactantia & ventosa eminendi cupiditas: cui datum non est se doctorem profiteri, is intra modulum suum se contineat: neutri magisterium appetant (sicuti etiam monet Jacobus) verum sic alii alios mutuo ædificent, ut neque doctos neque indoctos in ordinem cogi pudeat. Quæritur tamen, quos in Judæa cognatos habere potuerit, quum alienigena, & temporalis militiæ causa, illuc profectus esset? Ego, ut nihil affirmo, ita hoc tanquam maxime probabile, amplector, Quod in sua turma aliquos habuerit ex cognatis. Solebant enim propinqui & inter se noti, sub idem vexillum coire. Nec dubium est, quin sub Cornelii vexillo, quum Centurio esset, libentius militaverint cognati. ἀναγκαίους vocat familiares amicos, sicuti apud Latinos Necessarii vocantur qui arctiore vinculo inter se conjuncti sunt.

25. *Procidens illi ad pedes, adoravit.*] Hic est verbum προσκυνεῖν, quod aut genuflexione, aut capite submisso, aut alio quovis gestu honorem cultumque testari significat. Nunc quæritur, An modestiæ tantum causa hanc adorationem recuset Petrus, an vero ut rem illicitam prorsus improbet? Quod Petro displicuerit Cornelii factum, apparet ex ratione mox addita: *Surge. nam & ego homo sum.* Colligere enim licet ex his verbis, divinum fuisse aliquid in eo cultu, quod debitum uni Deo honorem homini mortali transscriberet. Atqui Petrum loco Dei habitum fuisse à Cornelio, minime credibile est. nam si Dei honorem ad hominem transtulit, ubi illa pietas & religio cujus elogio nuper ornatus fuit? Ego igitur sic existimo, nihil minus illi in animo fuisse, quam spoliare Deum legitimo cultu, ut homini daret: sed quum vellet Prophetæ, Christique Apostolo singularem honorem habere, ad immodicum reverentiæ signum prolapsus est, atque ita excessu peccavit. Vix enim satis exprimi verbis potest, quam proclivis sit ad superstitionem lapsus, ubi defertur honor Christi ministris qui vel minimam divini cultus speciem præ se ferat. nam quo minime putavimus, facile delabimur per imprudentiam. In Rege vel hujus mundi primoribus minus esset periculi. nam qui Regem supplex adorat, sese intra civilis & terreni honoris modum continet. In Christi ministris diversa est ratio. siquidem ut spirituale est eorum officium, ita si quis ad eorum pedes procumbat adorandi causa, hic honor spirituale quiddam habet. Tenenda enim est distinctio inter civilem adorationem, qua inter se homines utuntur pro ratione politici ordinis; & eam cui subest religio, vel quæ directe honorem Dei respicit: sicuti & inter leges, quæ vel ad temporale regimen feruntur, vel conscientias obstringunt. Nimis enim falluntur inepti quidam homines, qui genuflexionem hic per se & simpliciter damnari putant. Verum omnino illud est quod dixi: Cornelius non Proconsulem hic suum vel Imperatorem politico ritu salutat, sed ad Petri conspectum admiratione perculsus tanquam præsenti Deo honorem defert. Ita, quasi sui oblitus, plus homini tribuit quam fas sit. Nihil, ut jam dixi, minus habuit propositum, quam Deo eripere quicquam sui honoris, ut ejus spoliis hominem ornaret: sed ubi hominis adoratio mixtum habet & implicitum aliquid cum Dei honore, statim vitium præter spem & opinionem obrepit, ut supra humanum gradum evehatur qui colitur in Dei honorem. Papistæ illa distinctione omissa, membrum duntaxat unum arripiunt. nam sola religiosa adoratio inter eos tractatur: ejus partem, ut cum honesto aliquo prætextu derivent ad creaturas, in latriam, duliam, & hyperduliam, secant. Et latriam quidem asserunt uni Deo; acsi dicerent, adorationem cultus illi soli deberi. Adorationem duliæ, promiscuam mortuis & eorum ossibus, statuis & picturis faciunt. Hyperduliam virgini Mariæ, & cruci in qua pependit Christus, assignant.

assignant. Ut taceam puerili inscitia illos garrire, quotusquisque eorum putidam illam distinctionem tenet? nec de plebeiis tantum loquor, sed de ipsis primoribus. Omnes ergo eorum cultus prava superstitione iofectos & corruptos esse oportet, quum creaturas Deo inconsiderate aggregent. Sed hic non dicit Lucas, Cornelium latriam exhibuisse Petro: generali tantum Adorationis nomine utitur, & addit fuisse tamen reprehensum, quia perperam hominem plus justo efferret. Certe si locum haberet novum istud dogma de dulica adoratione mooere debuerat Petrus Cornelium, ne ultra duliam procederet. Sed quia oulla adoratio, cui religio annexa est ac divini honoris respectus, intactum Deo relinquit suum honorem, quocunque tandem nomine tegatur: ideo hac una ratione contentus est Petrus, quod homo sit. Quin etiam ex Papistis scire pervelim, an Joannem tam stupidum fuisse putent, ut ereptam Deo latriam Aogelo tribueret? Certe, nihil aliud ad Angeli adorationem eum impulit, quam nimia & præpostera reverentia, & quidem in Dei honorem, cujus gloria in Angelo fulgebat: damnatur nihilominus ejus factum. Ergo ut Deo quod suum est reddatur, spiritualis adoratio cui subest religio, intacta illi maneat.

28. *Vos nostis ut fas non sit.*] Videtur parum amica esse præfatio, & quæ illorum animos exasperet magis quam conciliet, dum se tam impuros haberi audiunt, ut consuetudine sua & colloquio sanctos polluant: quod gravi in eos contumelia non caret. Verum, Petrus in hunc modum præfari necesse habuit, ne malæ conscientiæ suspectum eum haberent, quod cootra morem à patribus traditum, quasi Legis contemptor, venisset. Quum autem divinitus se missum affirmat, sublata est ac purgata ejusmodi suspicio. Adde quod offensionem quæ ex veteri inter Gentes & Judæos dissidio, illorum animis jam insidebat, optime mitigat his verbis, ut aptius non potuerit orationi suæ aditum facere. Nam qui hactenus immundi habiti fuerant, eos nunc puritate donatos esse pronunciat, ut jam cum sanctis mutua sit illis communicatio. Porro, quod Judæis nefas esse dixit, *ad Gentes ingredi*, sciendum est, non tam ex Lege hoc fluxisse, quam ex observatione patrum. Vetuerat quidem Deus, ne se con- Deut. 7. vers. 3.
jugiis aut fœderibus illigareot: simul vesci, aut communia vitæ negotia tractare, nusquam prohibebantur. Sed ne frequentior usus vel oecessitudo ad id quod vetitum erat ipsos alliceret, traditum à patribus morem servabant, ne quid haberent consuetudinis. Hic disputare nihil attinet, an ea traditio conscientias ligaret: neque enim Petrus ex professo docet quid secundum Deum liceat, sed quid vulgo receptum esset.

Nullum hominem.] Clarius summam visioois & scopum demonstrat, quod de cibis fuerat dictum, ad homines referens. Cæterum, quod *nullum* immundum esse dicit, ne intelligas de individuis. certum enim est, incredulos omnes conscientiæ immunditie pollutos esse, ut etiam solo attactu, quæ alioqui pura sunt, contaminent. Paulus etiam eorum liberos dicit immuodos manere, donec fide purgentur. denique, si sola est fides quæ purificat hominum corda, iocredulitas ea profanat. Sed Petrus hic tantum Judæos confert cum Gentibus: & quoniam, diruta maceria, fœdus vitæ & salutis utrisque nunc pariter commune est, pro alienis habendos esse negat, qui divinæ adoptionis sunt consortes.

29. Notandum est etiam quod subjicit, *sine contradictione* se venisse. Nam hoc est sanctum fidei silentium, quum Deo non obstrepentes, placide suscipimus quicquid mandat, adversas rationes, quæcunque se ingerant, procul abigendo.

30. Tum Cornelius ait, Quarto abhinc die usque ad hanc horam eram jejunus, & circiter horam nonam precabar domi meæ: & ecce, vir stetit coram me in veste splendida,

31. Qui dixit, Corneli, exaudita est tua precatio, & eleemosynæ tuæ venerunt in memoriam coram Deo.

32. Mitte igitur Joppen, & accerse Simonem, qui cognominatur Petrus: hic hospitium habet in domo Simonis coriarii: is, quum affuerit, loquetur tibi.

33. Ex ea igitur hora misi ad te: ac tu recte fecisti quod adsis. Nunc itaque nos omnes adsumus coram Deo, ad audienda omnia quæ tibi à Deo ordinata sunt.

Quia hæc Cornelii respoosio nihil præter nudam historiæ repetitionem continet, non opus erit longius in ea insistere. Summa est, Quod Dei jussu Petrum vocaverit.

30. *Eram jejunus.*] Multi Græci codices habent ἤμην, Sedebam. Vetus interpres nomen *jejunii* omittit: quod ego errore vel incuria factum esse puto, quia in omnibus Græcis codicibus exprimitur. Porro diserte jejunii fit mentio, partim ut sciamus noo frigide vel defunctorie tunc orasse Cornelium: deinde ut minus suspicionis habeat visio. neque enim cerebrum jejuni hominis, ubi moderata est sobrietas, hallucinationes in spectris facile admittit. Significat ergo Cornelius, Angelum sibi apparuisse, quum ad precandi studium probe iotentus esset, ac mentem solutam haberet omnibus impedimeotis, quæ nos phantasmatibus ac spectris obnoxios reddere solent. Eodem & temporis circumstantia pertinet, quod illud accidit claro adhuc die, horis tribus ante Solis occasum.

Vir stetit in veste splendida.] Virum appellat, quem scit Angelum Dei fuisse. sed usitatum est, ad Deum vel Angelos, visibilis formæ, sub qua apparent, nomen transferri. Sic promiscue Moses nunc homines, nunc Angelos appellat, qui visi sunt Abrahæ humanis corporibus induti. *Vestis* splendida cælestis gloriæ iodicium fuit, & quasi insigne divinæ majestatis, quæ fulgere in Angelo debuit. Talem io Christi veste splendorem Euangelistæ fuisse testantur, quum gloriam suam tribus discipulis in monte patefaceret. Idem & de Angelis narrant, qui ad testandam Christi resorrectionem missi suot. nam sicuti Dominus hucusque iofirmitati nostræ concedit, ot Angelos suos sub carnis nostræ forma descendere jubeat, ita simul quosdam gloriæ suæ radios illis aspergit, ut revereotiam mandatis quæ perferenda commisit, ac fidem conciliet. Hic nascitur quæstio, Verumne fuerit corpus illud & oaturale, verane etiam vestis, an talis duntaxat species oculis Cornelii fuerit objecta. Quanquam autem hoc non adeo cognitu necessarium est, & vix quicquam afferi pro certo potest: mihi tamen, quod ad conjecturam spectat, magis probabile videtur, Deum, cujus est omnia creare, dedisse verum Angelo corpus, & simul magnificum vestis decus circumdedisse. Verum, simulac legationis munere defunctus est Angelus, corpore & vestitu in nihilum redactis, restitutum suæ naturæ esse: neque tamen humani quidquam passum, quamdiu io habitu humano conspectus fuit.

33. *Nunc*

33. *Nunc itaque nos omnes adsumus.*] Hic, quo promptior ac magis voluotarius sit Petrus ad docendum, se & reliquos Cornelius affirmat dociles fore, & ad obsequium Dei paratos: nam hoc ad doctorem incitandum non parum valet, ut operam suam alacrius impendat auditoribos, ubi certum inde fructum speret. Particula, *Coram Deo*, duplicem sensum habere potest, vel ut sit quasi jusjurandum, vel ut simpliciter profiteatur Cornelius, cœtum illum domi suæ congregatum esse, non secus ac sub Dei conspectu, ut vocem hominis perinde excipiant acsi ex ipso Dei ore prodiret. Utrumvis eligas, idem semper erit finis. nam quo majorem sinceritatis suæ fidem Cornelius faciat, testatur se Deum habere præ oculis, cui per simulationem illudere fas non est. Et certe, quoties nobis proponitur Dei verbum, hic sensus animos nostros subire & serio afficere debet, non esse nobis cum homine mortali negotium, sed Deum præsentem nos vocare. nam ex hoc Dei respectu oritur verbi majestas, & ejus audiendi religio. Videtur tamen pro aliis temere spondere in re tam gravi: quis enim alienæ fidei idoneus est fidejussor? Sed quia pro se quisque obedientiam pollicitus fuerat, merito sic affectos esse confidit: nec dubium est, quin re sibi indicata, jam ante polliciti fuisseot se fore dictis obsequentes, ac tum quoque singuli confirmaverint quod ab uno dictum fuerat.

Ad audienda omnia.] Hæc vera demum est fides, ubi non ex dimidia tantum parte amplectimur Dei verbum, sed illi nos in solidum addicimus. & tamen hujus plenæ & universalis fidei rara sunt in mundo exempla: major enim pars, tanquam pactionem habeat cum Deo, ejus doctrinæ se minime subjicit nisi quatenus adlubescit: si quid displicet, secure vel negligit vel improbat. Cæterum, prudenter Cornelius inter Deum & hominem discernit. nam Deum facit doctrinæ auctorem: homini vero nihil relinquit præter ministerium & legationem. Attentos, inquit, discipulos & obsequentes habebis in omnibus quæ tibi Deus mandavit: ut solus ille imperium habeat, tu sis duntaxat minister: ipse solus loquatur, sed ex ore tuo. Atque hoc servis suis omnibus in Ezechielis persona Deus præscribit: Sume, inquit, *Eze. 33.*
ex ore meo sermonem, & annunciabis illis ex me. *vers. 7.*

34. Petrus autem aperiens os, dixit, In veritate comperio, quod non sit personarum acceptor Deus:

35. Sed in omni gente, qui timet eum, & facit justitiam, acceptus est ei.

36. De re quam misit Deus filiis Israël, annuncians pacem per Jesum Christum (hic est omnium Dominus)

37. Vos nostis, quomodo verbum sparsum fuerit per totam Judæam, exorsum à Galilæa post Baptismum quem prædicavit Joannes.

38. Quomodo Jesum à Nazareth unxerit Deus Spiritu sancto & virtute, qui transiit benefaciens, & sanans omnes qui detinebantur à diabolo: quia Deus cum illo erat.

34. *Aperiens os.*] Jam ante admoouimus hac loquutiooe uti Scripturam, quum gravem & seriam
Matth. 5. orationem habitam fuisse significat. Matthæi quinto
vers. 1. dicitur Christus aperuisse os suum, quum apud discipulos concionem habere vellet, ac differere de rebus maximis. acsi Latine quis dicat, Exorsus est loqui: nempe jam probe meditatus quid dicturus foret.

In veritate comperio.] Καταλαμβάνομαι, est Apprehendere, vel colligere ex rationibus, sigois & conjecturis. Gentilis erat Cornelius natione: exaudit tamen Deus ejus preces, luce Euangelii eum dignatur, Angelum illi peculiariter destinat: inde agnoscit Petrus absque personarum respectu, Deo placere quicunque pie & innocenter vivunt. oam ante (hoc præjudicio occupatus, solos Judæos à Deo amari, sicuti ex omnihus populis soli electi erant) non putabat Dei gratiam posse ad alios pervenire. Non erat quidem tam crassus, ut putaret nomine Gentilis rejici vel damnari pietatem ac vitæ innocentiam: sed quum simpliciter illud arriperet, Extraneos esse à regno Dei & profanos quicunque incircumcisi essent; imprudens se iotricabat tam absurdo illo errore, quod Deus purum sui cultum, & sanctam vitam sperneret, ubi oon adesset Circumcisio, quia virtutes omnes Judæis præputium insipidas reddebat. Quo exemplo monemur, quantopere cavenda sint præjudicia, quæ nobis viam ad recte judicandum præcludunt. Porro notandum est, quid valeat nomeo *Personæ*: quia io eo multi falluntur, dum generaliter exponuot, neminem alteri præferri. Sic olim Pelagius alios eligi, alios reprobari à Deo negabat: quia non esset personarum acceptio apud Deum. Atqui hoc nomine externus status vel apparentia, ut vulgo loquuntur, intelligi debet: & quicquid est circa hominem ipsum, quod illi vel favorem conciliat, vel detrahit. divitiæ, nobilitas generis, clientelæ, honores, hominem gratiosum reddunt: paupertas, ignobilitas, & quicquid tale est, contemptibilem. Hac ratione subinde vetat Dominus personas accipi: quia fieri non potest, ut rectum sit judicium, quoties externi respectus judicem à causa abducunt. Hoc loco ad nationem refertur: ac sensus est, non obstare præputium quin Deus justitiam in homine Gentili gratam habeat ac probet. Sed videbitur hoc modo ad tempus valuisse apud Deum personæ respectus. nam quum Judæos, præteritis Gentibus, sibi in populum delegit, annon respexit personas? Respondeo, Causam hujus discriminis minime io hominibus quærendam esse: sed totam pendere ab arcano Dei consilio. nam quod Abraham sibi adoptavit, apod quem fœdus suum deponeret potius quam apud Ægyptios, minime hoc, externo aliquo respectu provocatus, fecit: sed tota causa in admirabili ejus consilio residebat. ergo personis nunquam illigatus fuit Deus. Nondum tamen soluta est difficultas: quia negari non potest, quio placuerit Deo Circumcisio, ut in populo suo censeret qui symbolum illud sanctificationis gestabant. Sed hic quoque in promptu est responsio, Quod Circumcisio posterior fuerit Dei gratia, quum ejus esset sigillum: unde sequitur, causam non fuisse. Interim sic Judæis adoptionis gratuitæ pignus erat, ut noo obstaret Deo præputium, quin admitteret si quos vellet ex Gentibus in societatem ejusdem salutis. Sed hoc novum & speciale habuit Christi adventus, quod diruta ma- *Ephes. 2.*
ceria, Deus promiscue totum muodum amplexus *vers. 14.*
est. atque hoc sonant verba, *in omni gente*. Quamdiu enim Abrahæ semen sacra fuit Dei hæreditas, videri poteraot Gentes prorsus ab ejus regno exulare. sed Christo in lucem Gentium exhibito, fœdus vitæ æternæ peræque omnibus commune esse cœpit.

35. *Qui timet Deum, & facit justitiam.*] His duobus membris comprehenditur totius vitæ integritas. *Timor* enim *Dei*, nihil aliud est quam pietas & religio: *justitia* autem, æquitas est quam inter se homines colunt, caventes ne cui noceant, studentes autem omnibus prodesse. Sicuti his duabus partibus Lex Dei constat (quæ est bene vivendi regula:) ita se nemo Deo probabit, oisi qui actiones suas omnes

huc

huc referet ac diriget: nec quidquam in omnibus officiis erit solidum, nisi in Dei timore fundata sit tota vita. Cæterum videtur hic locus causam salutis operum meritis tribuere. Nam si nobis gratiam apud Deum conciliant opera, vitam simul nobis comparant, quæ in amore Dei erga nos posita est. Alii etiam nomen *Justitiæ* arripiunt, ut probent non gratuito per fidem, sed operibus nos justificari. Atqui hoc posterius nimis est frivolum. jam enim ostendimus, non accipi pro tota & integra Legis observatione, sed restringi ad secundam tabulam, & officia charitatis. Est ergo non justitia universalis, qua justus censetur homo coram Deo: sed probitas & innocentia quæ homines respicit, dum cuique quod suum est tribuitur. Ergo residua est altera illa quæstio, An opera, Dei favorem nobis concilient? ad quam expediendam, principio notandum est duplicem esse respectum Dei in hominibus diligendis. Quum enim filii iræ nascamur omnes, adeo *Ephes. 2. vers. 3.* nihil reperiet Deus in nobis amore suo dignum, ut tota potius natura nostra ad odium nostri eum provocet. qua ratione Paulus inimicos illi esse pronunciat *Rom. 5. v. 6. 8.* omnes, donec reconcilientur per Christum. Prior itaque Dei acceptio, qua nos in gratiam amplectitur, prorsus gratuita est. nondum enim ulla operum ratio haberi potest, quum omnia vitiosa sint & prava, suamque originem resipiant. Jam, quos sibi Deus filios adoptavit, eos quoque Spiritu suo regenerat, suamque in illis imaginem reformat: unde exoritur secundus ille respectus. Neque enim nudum hominem tunc Deus invenit, & omni gratia vacuum ac destitutum: sed suum quoque in ipso opus, imo seipsum agnoscit. proinde fideles Deus, quia pie & juste vivunt, acceptos habet. Nec vero negamus, grata Deo esse bona sanctorum opera. sed hic aliud quæritur, Præveniatne homo Dei gratiam suis meritis, seque in ejus amorem insinuet: an vero, quum odio tantum dignus sit, gratis initio, & sine operum respectu ametur. Porro, quum homo suo ingenio relictus, nihil quam odii materiam adferre possit, gratis eum diligi necesse est: unde sequitur, Deum sibi ipsi causam esse, quod nos diligat: suaque misericordia, non meritis nostris, provocari. Deinde notandum est, etiamsi cum bonis operibus & operum respectu placeant Deo fideles post regenerationem, non tamen id fieri operum merito: nunquam enim tam exacta est operum mundities, ut sine venia Deo placeant: imo quum semper habeant vitii aliquid admixtum, digna sunt quæ respuantur. Ergo pretium operibus minime statuit propria eorum dignitas, sed fides, quæ à Christo mutuatur id quod operibus deest.

36. *De re.*] Quoniam abruptus est Græcus contextus, quidam accusativum pro nominandi casu positum esse putant: ut sit sensus, Hic sermo est, quem misit Deus filiis Israël. Alii referunt ad verbum Nostis, quod postea sequitur: & propter sententiæ hyperbaton, existimant additum fuisse aliud nomen. nam Lucas priore loco ponit λόγον, deinde ῥῆμα. Sed quum Græcis tritum sit ac familiare, subaudire præpositiones: hic sensus quem reddidi, mihi aptius congruere visus est. quanquam si magis dextre mitigari queat sermonis asperitas, libenter assentiar. Hoc igitur membrum vice præfationis accipio, quod ad hoc memorabile Dei opus spectat, quod edidit inter filios Israël, annuncians pacem per Christum. deinde subjicitur narratio: tandem in clausula orationis suæ ostendit Petrus, in quem finem exhibitus fuerit Christus mundo. Porro non temere ab hac commemoratione orditur, Quod Deus sermonem miserit filiis Israel. Sermo autem pro Re, Hebraica phrasi ponitur. Erat tunc celebris fama æterni fœderis quod Deus cum populo illo pepigerat. Inter Judæos nihil magis vulgo notum erat, quam Redemptorem jam olim promissum fuisse Patribus qui res collapsas in statum florentem ac beatum restitueret. Hoc idem sciebant quicunque familiariter versati erant cum Judæis. Petrus ergo, quo sibi plus fidei conciliet, non de re ignota aut nova se verba facturum præfatur: sed de Ecclesiæ restitutione quæ ab æterno Dei fœdere pendebat, & quæ nunc præstita non obscure fuit, & celebrata scilicet omnium sermone.

Annuncians pacem.] Docet hic Petrus, qualis fuerit rei & sparsi rumoris species: nempe, quæ pacem constitueret. *Pacem* hic pro hominum & Dei reconciliatione accipio, quæ tamen solidam & perfectam Ecclesiæ salutem in se continet. Sicuti enim dissidium & alienationem à nobis sequitur horrenda confusio, & quasi tetrum chaos: ita simulatque affulget paternus Dei favor, Ecclesiam suam à dissipatione colligit, & renascitur vera felicitas. Hoc ergo significat Petrus, quod Deus in Christo se populo suo propitium ostenderit, & rursus Abrahæ filios amplexus fuerit, quos ad tempus abjecisse visus fuerat, ut prosperum & florentem statum apud eos stabiliret. Sicuti autem pacis hujus auctorem facit Deum, ita Christum in medio statuit tanquam ejus pignus, ut rata sit & sancta. *Pacem* nominatim prædicationi conjungit, quia hæc una demum ratio est qua reconciliationis à Christo partæ fructus ad nos usque pervenit. Eodem modo Paulus, postquam do- *Ephes. 2. vers. 17.* cuit Christum esse pacem nostram, mox subjicit, Ipsum venisse, ut pacem annunciaret iis qui prope erant & qui procul.

37. *Nostis verbum.*] Constat hæc Petri concio duobus præcipue membris. nam priore loco historiam recitat: deinde ad historiæ fructum descendit. Nam quùm adventus Christi in mundum, mors & resurrectio, materia sint salutis nostræ, non aliter proponi in salutem Christus potest, quam si primo teneamus ipsum induisse carnem nostram, ita versatum inter homines, ut se Filium Dei certis testimoniis esse probaret: tandem cruci affixum, & Dei virtute excitatum à mortuis. Rursum, ne frigida & inutilis sit historiæ cognitio, simul tradendus est finis, cur ex gloria cælesti in mundum descenderit, cur mortem crucis pertulerit tam probrosam apud homines, & Dei ore maledictam. Tradenda est resurrectionis causa, unde horum omnium effectus fructusque colligitur: nempe, quod exinanitus fuerit Christus, ut nos, qui perditi eramus, in beatitudinem integram restitueret: quod simul cum carne no- *Jesa. 53. vers. 4.* stra fraternum erga nos amorem induerit: quod nostras in se infirmitates suscipiens, earum onere nos levarit: quod peccata nostra mortis suæ sacrificio expiaverit, ut Patrem nobis propitium redderet: quod victor ex morte emergens, vitam æternam nobis acquisierit: quod cælum suo ingressu nobis patefecerit: quod tota vis Spiritus in eum effusa fuerit, ut nos sua abundantia ditaret. Hunc docendi ordinem servat Petrus, quum exordium facit ab historia Evangelii: postea vero demonstrat, quid nobis Christi in terram descensus, quid mors & resurrectio attulerint. Principio narrat, *Christum* Nazarenum prodiisse post Joannis baptisma. Nam quia huc destinatus erat Joannes Dei consilio, ut populi animos erigeret ad Christi expectationem, non debuit hæc pars omitti. Eximius Dei Propheta habitus fuerat: ergo ad fidem Christo afferendam, maxime apud rudes & tirunculos non parum valebat ejus auctoritas. Notanda est loquutio, *Quod* Joannes baptismum prædicaverit. Complectitur quidem Lucas sub *baptismi* voce totum Joannis ministerium: sed interea admonet, non fuisse mutum signum & doctrina vacuum. Et certe hoc in Sacramentis omnibus caput est, ut Dei verbum illic insculptum refulgeat, & clara vox personet. quo magis detestanda est impia profanatio quæ in Papatu cernitur, quod sepulta prædicatione, Sacramenta magico tantum murmure incantant.

38. *Jesum à Nazareth.*] Hic Nazarenum appellat, non quod illic natus fuerit, sed quia inde prodierit ad munus suum exequendum. deinde, quia ita valuerat vulgo hoc cognomen. *Unctum* dicit Spiritu & virtute, per hypallagen. nam potentia qua excelluit Christus, non aliunde quam à Spiritu erat. Ergo Pater cælestis Filium suum ungendo, Spiritus sui potentia eum instruxit. Subjicit continuo Petrus, *virtutem* hanc apparuisse in miraculis: tametsi speciem unam diserte exprimit, quod testatus fuerit Christus, Spiritus sancti virtute se præditum, ut beneficus esset mundo. neque enim terrificam Dei virtutem in ipso exeri oportuit: sed quæ suavi bonitatis & gratiæ gustu mundum alliceret ad eum amandum & expetendum. *Unctionis* metaphora, quum de Spiritus sancti donis agitur, satis trita est: nunc ad Christi personam accommodatur, quia hoc modo consecratus à Patre Rex fuit & Sacerdos. Scimus autem, oleum solenne fuisse consecrationis symbolum sob Lege. *Transitus* Christi, pro vocationis cursu accipitur: quasi diceret, ad præfixum temporis spatium munere suo perfunctum esse. Similitudo à viatoribus sumpta est, qui in itinere suo pergunt donec ad locum destinatum perveniant. Quanquam simul admonet Judæam triennio peragrasse, ut nullus angulus expers beneficiorum ejus fuerit.

Qui detinebatur à diabolo.] Hoc etiam divinæ in Christo potentiæ illustrius specimen fuit, quod non tantum à vulgaribus morbis sanabat, sed remedium afferebat malis desperatis. Sunt quidem omnes morbi, totidem ferulæ quibus nos Deus castigat: sed quum Deus mitius nobiscum agit pro paterna indulgentia, tunc dicitur manu sua nos ferire: in gravioribus autem flagellis, Satanam iræ suæ ministrum, & quasi carnificem adhibet. Atque hæc distinctio sedulo tenenda est: absurdum enim esset dicere, A diabolo torqueri, qui febri aut alio quolibet communi morbi genere laborat: sed mentis alienatio, rabiosus furor, & cætera quasi prodigiosa mala, apte & proprie Satanæ tribuuntur. Secundum quam rationem Scriptura Dæmoniacos vocat, arreptitios homines, qui tanta impotentia feruntur, ut videantur prope in belluas conversi.

Quia Deus erat cum illo.] Breviter notat Petrus, quorsum spectarint virtutes per manum Christi editæ: nempe, ad conciliandam illi fidem apud homines, qui Deum veluti præsentem intuebantur. atque hic verus miraculorum usus fuit: quemadmodum jam aliquoties dictum est, ac postea suis locis iterum videbimus. Nam in hoc principio acquiescere nos oportet, immitui Dei majestatem, nisi quos insignit servorum suorum nota, suspicimus ac reveremur. Proinde quando virtutes palam fecerunt è cælo prodiisse Christum, extra sortem judicii humani locatur ejus dignitas.

39. Et nos sumus testes omnium quæ fecit in regione Judæorum, & Jerosolymæ: quem suspensum in ligno, occiderunt.

40. Hunc Deus suscitavit tertio die, & conspicuum exhibuit,

41. Non toti populo, sed testibus ad hoc prius designatis à Deo: nobis scilicet, qui comedimus & bibimus cum eo, postquam resurrexerat à mortuis.

42. Et mandavit nobis, ut prædicaremus populo, ac testificaremur quod ipse definitus sit judex vivorum & mortuorum.

43. Huic omnes Prophetæ testimonium reddunt, quod remissionem peccatorum accipiat per nomen ejus, quisquis in eum credit.

39. *Et nos sumus testes.*] Ut fidem verbis suis afferat, se & collegas pronunciat oculatos esse omnium testes, quæ de Christo tradunt: ita loqui de rebus probe compertis. Paulo post in sensu diverso nomen *testis* accipit, quum dicit, Certos testes à Deo fuisse ordinatos. quo significat, publicam Apostolis impositam esse personam: atque ad hoc peculiariter delectos esse, & quasi divinitus produci, ut suo præconio ad Christi fidem homines adducerent. Ita Pau-
1 Cor. 15. vers. 15. lus prioris ad Corinthios decimo quinto, Nos, inquit, falsi testes Dei inveniremur, nisi Christus à mortuis resurrexisset. Et jam ante audivimus ex ore Christi, Vos eritis mihi testes in Judæa, Samaria, & Jerosolymæ. Nunc vero se tantum historicum testem vocat Petrus, quia rerum gestarum fuit spectator. Cæterum hic mortem uno verbo attingit, quia passim nota erat: in resurrectione, quæ plus habebat dubitationis, & cujus cognitio multo plus habebat ad fidem momenti, longius insistit.

41. Si quærat hic quispiam, Cur non palam Deus Filium suum à resurrectione omnibus ostenderit: respondeo, Etiamsi nulla ratio constaret, modestis tamen & sobriis debere unum Dei consilium sufficere, ut citra controversiam certo sibi persuadeant optimum esse quod Deus censuit. Neque tamen dubium est, quin Deus optimo consilio tale temperamentum adhibuerit. nam resurrectionis certitudo satis multis ac firmis testimoniis probata fuit: hoc autem ad exercendam piorum fidem utile erat, Euangelio potius quam oculis suis credere. Quantum ad impios pertinet & professos Christi hostes, quum toties convicti, nunquam Deo cessissent, indigni erant quos ad conspiciendam resurrectionis suæ gloriam Christus admitteret. Quanquam & ipsi militum relatu, quos ad custodiam sepulchri conduxerant, satis superque fuerunt convicti: ut alias rationes omittam, quas petere licebit ex Harmonia. Hoc ergo nobis fixum sit, sancto Dei decreto delectos fuisse Apostolos, quorum testimonio, resurrectionis Christi veritas staret. In hac approbatione quisquis non acquiescit, convellat, si potest, atque evertat inviolabile illud Dei decretum, quod nobis hic Petrus commendat. Nos vero, si Deum cupimus habere certum fidei nostræ auctorem, testibus contenti esse discamus, quos à se ante mundum conditum destinatos, suo tempore in medium produxit, quasi sua manu.

Qui comedimus.] Hinc vero apparet, quantam nostræ ruditatis curam & rationem habuerit Christus, qui eousque se demisit nostra causa, ut cælesti gloria jam præditus, ederet tamen ac biberet tanquam homo mortalis. Quare non est quod queramur obscuram esse aut dubiam Christi resurrectionem. nam ideo tardos ac difficiles ad credendum discipulos suos esse passus est, quo melius confirmati, omnem dubitationis scrupulum nobis eximerent. quin potius danda est opera, ne tantam Filii Dei erga nos indulgentiam nostra malignitas & ingratitudo obscuret. Cæterum, quum Scriptura narrat, Christum comedisse, quæstionem movent curiosi homines, Quid cibo illo factum fuerit: sed solutio facilis est, Quod sicuti ex nihilo creatus fuerat, ita in nihilum facile redactus fuerit, divina Christi virtute. Qui in alimentum corporis sumitur cibus, concoquitur, ac postea digeritur: sed hunc cibum alendæ nostræ fidei à Christo sumptum esse scimus, atque in hoc usu consumptum. Falluntur autem qui putant Christum comedendi tantum speciem præbuisse. Quid enim profuisset tale spectrum? Nec video quorsum attineat ejusmodi subterfugia quærere. nam quum dicimus, non sua necessitate

cessitate compulsum fuisse Christum ut ederet, sed voluisse tantum suis consulere, ansa frivolis hominum commentis præcisa est.

42. *Et mandavit nobis.*] Hic de regno Christi tractare incipit, quum dicit, *Christum* ideo resurrexisse ut mundum semel judicet. nam eodem jure, cœli terræque imperium, & perpetua Ecclesiæ gubernatio illi asseritur. *Vivorum & mortuorum* judicem fore dicit, quia ubi resurrexerint mortui, etiam alii qui tunc erunt superstites, momento immutabuntur, quemadmodum docet Paulus prioris ad Corinthios capite quinto decimo, & 1 Thessalonic. capite quarto. 1 Cor. 15. v. 51,52. 1 Thess. 4. vers. 17. In verbo *testificandi* subest pondus: quia ut natura ad incredulitatem propensi sunt homines, minus efficaciæ ac vigoris haberet simplex Evangelii prædicatio, nisi eam Dominus validis obtestationibus sanciret. Præsertim vero plus satis quisque nostrum in se sentit, quam difficile sit, tum mentes terrenis laqueis implicitas ad sperandum Christi adventum, supra cœlos erigere, tum in assidua hac meditatione tenere defixas, quando non desinunt sua levitate huc illuc raptari.

43. *Huic omnes Prophetæ.*] Summam concionis, ut dictum est, cursim perstringit Lucas: ideo tam brevis est in fructu historiæ notando, vel potius concisus. Sciamus ergo, hic non recitari, quæ verba Petrus fecerit: sed tantum, quibus de rebus disseruerit, indicari. Tria autem hic consideranda sunt, Quod proprium Christi sit munus, abolitis peccatis, reconciliare homines Deo: quod fide consequamur peccatorum remissionem: quod hæc doctrina non nova aut nuper fabricata sit, sed jam olim ab ultimis seculis testes habuerit omnes Dei Prophetas. Quod ad primum spectat, si Deus nobis pacatur, peccata non imputando, hinc constat, totum humanum genus exosum illi esse & infensum, donec per gratuitam veniam placere incipiat. Itaque peccati damnamur omnes, quod nos subjicit iræ Dei, & mortis æternæ reatu constringit. & quia justitia destituimur apud nos, confugere docemur ad Dei misericordiam, tanquam ad unicum asylum. Quum dicit fideles *accipere* remissionem peccatorum, subest tacita inter ipsos & Deum antithesis. sponte enim à Deo offerri necesse est, ut deinde fideles accipiant. Quum dicit, conferri per Christi *nomen*, significat unius Christi beneficio nos redire cum Deo in gratiam quia scilicet illum semel morte sua nobis placavit: vel, quemadmodum vulgo loquuntur, mediante solo Christo, ac nullis aliis mediis, nos peccatorum remissionem consequi. Nunquam ex animis hominum delere reatus sui sensum potuit Satan, quin de petenda à Deo venia solliciti essent: sed quum una esset obtinendæ veniæ ratio & via, miseri homines, Satanæ præstigiis delusi, miros sibi labyrinthos finxerunt, per quorum ambages frustra se fatigarent. Primus hic error à recta via eos abduxit, quod tentarunt promereri veniam, quæ gratuita offertur, & recipitur sola fide. postea inventæ sunt innumeræ piaculorum species, quibus Deo satisfactum est. Eorum quidem origo ex Dei verbo manavit: sed quum Deus sacrificia & oblationum ritus Patribus commendans, Christum adumbraret, cæci & profani homines, Christo posthabito, inanem umbram sectantes, quicquid Dei erat in piaculis, adulterarunt. Quare quæcunque ab exordio mundi piacula in usu fuerunt Gentibus, & quæ hodie sunt Turcis ac Judæis, Christo opponere licet, tanquam res penitus contrarias. Nihilo meliores sunt Papistæ, nisi quod suis satisfactionibus Christi sanguinem aspergunt: sed in eo nimis sunt præposteri, quod non contenti uno Christo, mille piaculorum modos sibi undique accersunt. Proinde quisquis remissionis peccatorum compos cupit fieri, ille à Christo ne minimum quidem unguem deflectat. Quum audimus, *credendo* accipi remissionem, vis & natura fidei tenenda est: sicuti proculdubio copiose disseruit Petrus, qualiter Christo credendum sit. hoc autem nihil aliud est, quam sincero animi affectu eum amplecti, qualis in Euangelio proponitur. ita fides ex promissionibus pendet. Videtur tamen perperam facere Petrus, quod quum duo præcipua Christus nobis attulerit, nonnisi alterum ex his commemorat. nulla enim hic pœnitentiæ & novæ vitæ fit mentio, quæ in Euangelii summa prætermitti minime debuerat. Sed responsio facilis est, Regenerationem Spiritus sub fide comprehendi, sicuti ejus est effectus. nam ideo credimus in Christum, partim ut gratuita justitiæ imputatione restituat nos in Patris gratiam: partim ut nos Spiritu suo sanctificet. Et scimus, hac lege nos adoptari à Deo in filios, ut Spiritu nos suo gubernet. Satis ergo habuit Petrus ostendere quomodo homines, qui natura à Deo alienati erant, cum ipso redeant in gratiam. Quod ad tertium membrum pertinet, non opus est recensere omnes Prophetarum locos ubi Christum Mediatorem proponunt, qui veniam peccatis nostris impetrando, Deum nobis propitiet: sed hæc illis perpetua est docendi ratio, & quasi regula, ut pios omnes ad fœdus illud revocent, quod Deus, Mediatore interposito, cum Abraham pepigerat. Porro hoc caput cognitu valde necessarium est, Gratiam quæ exhibita demum à Christo fuit, eandem esse quam Lex & Prophetæ olim Patribus sperandam tradebant. præsertim apud Cornelium & similes plurimum valebat, qui Legis & Prophetarum reverentia imbuti erant, ut scirent in Christo re ipsa præstitum ac completum esse quod Prophetarum oraculis testatum fuerat. Ergo ut ministri Ecclesiæ consentientem habeant docendi formam cum Prophetis, Christum suo præconio ornare studeant: assidue testentur ab eo uno petendam esse justitiam quæ gratuita peccatorum remissione constat. Hæc longe alia est vetustas, quam quæ à Papistis ostenditur cum magna jactantia, dum pro sanguinis Christi pretio putida satisfactionum suarum figmenta ingerunt.

44. Adhuc loquente Petro verba hæc, delapsus est Spiritus sanctus super omnes qui audiebant sermonem.

45. Et obstupuerunt qui ex Circumcisione erant fideles, quicunque venerant cum Petro, quod etiam super Gentes dona sancti Spiritus effusa essent:

46. Audiebant enim eos loquentes linguis, & glorificantes Deum. Tunc respondit Petrus;

47. Numquid aquam prohibere quis potest, quo minus baptizentur hi qui Spiritum acceperunt sicuti & nos?

48. Jussitque eos baptizari in nomine Domini. Tunc rogarunt ipsum ut maneret dies aliquot.

44. *Adhuc loquente Petro.*] Jam novo miraculo confirmat Deus, doctrinam Euangelii sui Gentibus pariterque ac Judæis communem esse. adeoque hoc vocationis Gentium insigne sigillum est: quia nunquam Gentiles Dominus Spiritus sui gratiis dignatus esset, nisi ut testatum fieret ipsas quoque in fœderis societatem cooptatas esse. Differunt quidem à gratia regenerationis hæc dona, quorum memi-

nit Lucas: minime tamen dubium est, quin Deus hoc modo obsignaverit tum Petri doctrinam, tum eorum qui audierant, fidem ac pietatem. *Omnes* Spiritu donatos fuisse narrat. sicuti jam ante vidimus, omnes ad discendi & obediendi studium animatos venisse. Hoc autem visibile symbolum nobis quasi in tabula repræsentat, quam efficax sit divinæ potentiæ organum, Euangelii prædicatio. *Spiritum* enim suum loquente Petro effudit, ut ostenderet se non eo mittere doctores, ut inani vocis sonitu aerem verberent, sed ut potenter per ipsorum vocem operetur, eamque Spiritus sui virtute in salutem piorum vivificet. Galat. 3. Secundum hanc rationem Paulus Galatis in memoriam reducit, quod Spiritum sanctum ex auditu fidei acceperint. & alibi, 2 Cor. 3. se ministrum Spiritus, non literæ esse prædicat. Cessarunt quidem in Ecclesia jampridem donum linguarum & reliqua ejus generis: sed viget ac semper vigebit intelligentiæ & regenerationis Spiritus, quem Dominus cum externa Euangelii prædicatione conjungit, ut nos in verbi sui reverentia contineat, & occurrat exitialibus deliriis, quibus se fanatici homines involvunt, dum relicto verbo, vagum nescio quem, & erraticum spiritum comminiscuntur. Cæterum, non semper continget, quicunque hominis vocem auribus rapiunt, Spiritum simul haurire: & raro etiam in tales auditores incidunt ministri, quales nactus erat Petrus: qui uno consensu voluntarii sint ad sequendum Deum. Facit tamen ut verbi externi, & arcanæ Spiritus virtutis consensum electi omnes in se sentiant.

45. *Obstupuerunt fideles.*] Fideles vocat, qui tamen pravo errore adhuc detinebantur. Ita Dominus non statim omnibus ignorantiæ nebulis suos abstergit: quæ tamen fidei laudem coram Deo non obscurant, quia erroribus ignoscens, tanquam puram & liquidam favore suo dignatur. Mirum tamen est, quod quum scirent Petrum divinitus missum esse, nunc quasi ad rem novam attoniti stupescant, quod Spiritus sui gratiam bis conferat Deus, quibus Christum prædicari jam voluerat: sed hoc facit subita mutatio, quod quum Deus ad illum usque diem Gentes tanquam extraneas ac profanas à populo suo segregasset, nunc eodem favore complectitur, & in eundem honoris gradum attollit. Quanquam hoc exemplo simul monemur, quam difficile sit nos à conceptis erroribus extricare, præsertim ubi diuturnitas accessit.

46. *Audiebant enim ipsos.*] Exprimit quænam Spiritus dona in illos effusa sint, & simul usum notat: nempe, linguarum varietate donatos esse, ut Deum pluribus linguis celebrent. Colligi etiam potest ex hoc loco, non tantum necessitati datas fuisse linguas, ubi Euangelium exteris & diversi idiomatis hominibus prædicandum erat, sed etiam in ornamentum ipsius Euangelii ac decus. sed hunc secundum usum postea corrupit ambitio, quum multi ad ostentationem & pompam transferrent, quod illustrandæ cælestis sapientiæ dignitati acceperant: sicuti vitium hoc Paulus acriter insectatur in Corinthiis. Itaque nihil mirum si Deus paulo post abstulerit quod dederat, nec passus fuerit vitiari longiore abusu.

47. *Respondit Petrus.*] Ratiocinatur Petrus à re ad signum. nam quum Baptismus, spiritualis sit gratiæ appendix: qui Spiritum accepit, simul ad Baptismum recipiendum est idoneus: atque hic legitimus est ordo, ut quos Deus Spiritus sui tessera ac pignore filios suos esse testatus est, minister ad externum signum admittat. Ita priores partes tenet doctrina & fides. Quod autem indocti homines inde inferunt, arcendos esse à Baptismo infantes, ratione prorsus caret. Fateor docendos esse qui ab Ecclesia sunt extranei, priusquam illis conferatur adoptionis symbolum: sed fidelium liberos, qui in Ecclesia nascuntur, dico ab utero esse domesticos regni Dei: imo argumentum quo ipsi præpostere nos oppugnant, in eos retorqueo. Nam quum fidelium liberos, antequam nascantur, Deus adoptaverit, inde colligo, minime externo signo fraudandos esse: alioqui illis eripere homines audebunt quod Deus concessit. quantum ad manifestam Spiritus gratiam spectat, in eo nihil absurdi est, si tempore Baptismum in illis subsequatur. Quemadmodum autem illorum errori minime suffragatur hoc testimonium, ita Papistarum superstitionem valide refellit, qui Spiritus gratiam signis alligant, eamque exorcismis non secus elici putant è cælo, quam olim Sagæ lunam suis carminibus detrahere se putabant. Atqui quum narret Lucas Spiritu sancto jam fuisse donatos, qui nondum Baptismo initiati erant, Spiritum Baptismo minime inclusum esse ostendit. Observandum est postremo, sola aqua fuisse contentos Apostolos ad conferendum Baptismum. atque utinam hæc simplicitas à posteris retenta esset, neque ascitæ fuissent hinc inde tot nugæ quibus refertus est Baptismus in Papatu. Oleo, sale, sputo, cereo, ornari putant Baptismi dignitatem: quum potius fœda sint inquinamenta, quæ puram ac genuinam Christi institutionem corrumpunt.

48. *Jussitque eos baptizari.*] Non necesse fuit administrari Baptismum Petri manu, quemadmodum & Paulus testatur Corinthi se paucos baptizasse: poterant enim alii ministri has partes suscipere. Quod dicit, *in nomine Domini*, ad formam restringi non debet, sicuti tertio capite diximus: sed quia proprius Baptismi scopus est Christus, ideo dicimur in ejus nomen baptizari. Quum postremo dicit Lucas, Petrum à Cornelio ejusque cognatis *rogatum esse*, ut maneret ad dies aliquot, proficiendi votum in illis commendat. erant quidem Spiritu sancto præditi, sed non ita pervenerant ad summum, quin adhuc utilis esset illis confirmatio. Eorum quoque exemplo, quoties nobis profectus occasio se offert, ea sedulo utendum est: neque fastu turgeamus qui ingressum obstruat doctrinæ.

Cap. XI.

AUdierunt autem Apostoli & fratres qui in Judæa erant, quod Gentes quoque amplexæ essent sermonem Dei.

2. Et ubi ascendit Petrus Jerosolymam, disceptabant cum eo qui erant ex Circumcisione,

3. Dicentes, Tu ad viros præputium habentes ingressus es, & comedisti cum illis.

4. Exorsus autem Petrus, exposuit illis ordine, dicens,

5. Ego eram in urbe Joppe, orans, & vidi in raptu mentis visionem: nempe vas quoddam descendens è cælo, quasi linteum magnum, quatuor initiis alligatum, quod usque ad me venit.

6. Quod quum intentus considerarem, tunc vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & aves cæli.

7. Audivi autem vocem dicentem mihi, Surge Petre, macta, & vesce.

8. Tum

8. Tum dixi, Nequaquam, Domine: quia nihil unquam commune vel immundum
in os meum ingressum est.
9. Respondit autem mihi vox secundo, è cælo: Quæ Deus mundavit, tu ne profana.
10. Hoc autem factum est tertio. Et rursus omnia in cælum recepta sunt.
11. Et ecce, eadem hora tres viri steterunt prope domum in qua sedebam, missi ad
me Cæsarea.
12. Jussit autem Spiritus me cum ipsis proficisci, nihil hæsitantem. Venerunt autem
mecum & hi sex fratres. Et ingressi sumus domum viri,
13. Nunciavitque nobis quomodo vidisset Angelum domi suæ stantem, ac dicentem
sibi, Mitte Joppen viros, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus,
14. Qui loquetur tibi verba, quibus servaberis tu & tota domus tua.
15. Porro, quum exorsus essem loqui, delapsus est Spiritus sanctus in eos, sicut & in
nos principio.
16. Recordatus sum autem verbi Domini, quomodo dixisset, Joannes quidem bapti-
zavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.
17. Quum ergo par illis donum contulisset Deus, sicut & nobis, qui credideramus in
Dominum Jesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere Deum?
18. Quum hæc audissent, quieverunt, & glorificarunt Deum, dicentes, Ergo &
Gentibus Deus pœnitentiam dedit in vitam.

1. *Audierunt autem.*] Quod famam unius domus conversæ passim inter fratres fuisse vulgatam Lucas narrat, id ex admiratione natum est: monstri enim loco habebant Judæi, Gentiles sibi aggregari, non secus acsi ex lapidibus homines formatos audissent. obstabat etiam immodicus gentis suæ amor, quo minus Dei opus agnoscerent. Videmus enim propter hanc ambitionem & fastum turbatam fuisse Ecclesiam: quia æqualitas quæ dignitatem ipsorum minuebat, non erat tolerabilis. unde tam pertinaciter certarunt de Gentibus sub jugum adigendis. Sed quum tot Prophetarum vaticiniis prædictum foret Ecclesiam ex omnibus populis colligendam esse post Messiæ adventum, & Christus mandatum Apostolis dedisset de Evangelio per totum orbem prædicando: qui fieri potest ut paucorum hominum conversio alios tanquam inauditum quiddam commoveat, aliis vero tanquam prodigium sit horrori? Respondeo, quicquid de Gentium vocatione prædictum erat, sic fuisse acceptum, quasi Gentes in Legem Mosis concessuræ essent, ut locum haberent in Ecclesia. Modus autem vocationis cujus tunc cernebant initia, non modo incognitus erat, sed ab omni ratione alienus videbatur: nam abolitis ceremoniis, Gentes cum filiis Abrahæ misceri in unum corpus non posse somniabant, quin sancto Dei fœderi gravis fieret injuria. quorsum enim Lex, nisi ut ad notandum dissidium medius esset paries? deinde quoniam ad dissidium illud tota vita assueti fuerant, adeo eos percellit inopinata rei novitas, ut eorum animis excidat quicquid admirationem sedare debuisset: denique mysterium non statim capiunt, quod à creato usque mundo Angelis occultum fuisse docet Paulus.

2. *Disceptabant cum eo.*] Errori ut plurimum comes accedit pervicacia. Hoc jam nimis crassæ ignorantiæ vitium erat, quod Gentes eodem fidei Spiritu sibi unitas, non placide recipiebant in suum gremium. atqui non resiliunt modo, sed contentiose cum Petro litigant, atque in crimen vocant ejus factum, quod summa laude dignum erat. Gentes audiunt sermonem Dei amplexas: quid obstat igitur quominus eas amplexi, societatem sub Dei unius imperio colant? quod enim sanctius esse potest conjunctionis vinculum, quam dum uno consensu omnes simul Deo adhærent? & cur non coalescerent in unum corpus qui Messiam Dei sibi caput constituunt? Sed quia videbant externam Legis formam violari, putabant quodammodo misceri cælum terræ. Observa autem, quum prius dixerit Lucas Apostolos & fratres famam hanc audivisse, de offensione non fecisse verbum, nunc autem inducere quasi novam hominum sectam, quæ certamen cum Petro susceperit. *Audierunt*, inquit, fratres. nihil postea addit. Sequitur, *Quum venisset* Petrus Jerosolymam, qui ex Circumcisione erant, cum eo litigarunt: quos certe à prioribus diversos fuisse oportet. deinde, particula περιτομῆς, non simpliciter Judæos notat, sed qui ceremoniis Legalibus nimium addicti essent. Nulli enim Jerosolymitani tunc erant in Christi grege, nisi circumcisi: à quibus igitur istos discerneret? Postremo, verisimile non videtur quod Apostoli & qui ex fidelium numero erant moderatiores, aggressi fuerint hoc certamen. Etsi enim fuissent offensi, poterant tamen privatim Petrum convenire, & ab eo exigere facti rationem. His rationibus moveor, ut eos ex Circumcisione dici existimem, quos tanta Circumcisionis religio tenebat, ut nemini locum in regno Dei permitterent, nisi qui Legis professionem susciperet, atque hoc sacro ritu initiatus in Ecclesiam immunditiem exueret.

3. *Ad viros præputium habentes.*] Non erat hoc Lege Dei vetitum, sed observatio erat à patribus per manus tradita. Nec tamen excipit Petrus hac in parte nimis præcise secum agi, se humanæ legis necessitate minime obstringi. totam hanc defensionem omittit: sed tantum respondet, ipsos ad se priores venisse, & sibi quasi Dei manu oblatos. Cæterum videmus hic raram Petri modestiam, quod quum fretus bonitate causæ, homines imperitos, qui injuste molesti erant, spernere posset: se tamen illis, ut decet inter fratres fieri, comiter excusat. Fuit quidem hæc non levis tentatio, quod indigne accusaretur, propterea quod fideliter Deo obsequutus esset: sed quia hanc legem toti Ecclesiæ impositam esse noverat, ut quisque ad reddendam doctrinæ & vitæ rationem paratus sit quoties ita res postulat, & meminerat se unum esse ex grege: non modo in ordinem se cogi patitur, sed sponte Ecclesiæ judicio se submittit. Doctrina quidem, si ex Deo sit, supra
humani judicii aleam locata est: sed quia Dominus 1 Cor.14.
prophetiam vult judicari, hæc conditio minime re- v.29,32.
cusanda est illius servis, ut se esse probent quales haberi volunt. Cæterum quousque debeat progredi tam doctrinæ quam factorum defensio, mox videbimus. Hoc in præsentia tenendum est, Petrum ad causam dicendam libenter descendere, quum ejus factum improbatur. Quod si Petri successor est Romanus Papa, cur non eadem lege tenebitur? Ut demus hoc voluntarium fuisse submissionis genus, cur tamen ostensum sibi tale modestiæ exemplum non imitatur successor? Quanquam non longo circuitu hic opus est. nam si verum est quod in sacrilegis suis Decretis vomunt Papæ, perfide sedis suæ privilegia deseruit Petrus: atque ita Romanæ sedis proditor

fuit. postquam enim Papam totius mundi judicem fecerunt, qui hominum judicio non subjaceat: postquam eum extulerunt supra nubes, ut à reddenda ratione immunis, arbitrium suum ac libidinem pro lege habeat: mox sedis Apostolicæ patronum constituunt, qui ejus privilegia strenue tueatur. Cujus ergo ignaviæ damnandus erit Petrus, si jus sibi à Deo collatum, tam facile cedendo abjecit? cur non saltem objiciebat, Se legibus solutum esse, & communi ordine exemptum? Atqui nihil tale præfatur, sed recta ingreditur in causam. Nos vero meminerimus, nihil obstare quominus idolum illud secure contemnere liceat, quando sibi tam effrenem tyrannidem usurpans, se ex Episcoporum numero expunxit.

4. *Exorsus autem Petrus.*] Quia eadem est narratio quam proximo capite habuimus, & iisdem prope verbis repetitur: si quid interpretatione indiget, inde petant lectores. Consilium vero Petri & totæ orationis summa, ex clausula patebit. Antequam tamen illuc veniam, breviter observandum est, quod prædicationem Euangelii salutis causam facit. *Audies*, inquit, verba in quibus salutem habeas. non quod in voce hominis, salus inclusa sit: sed quia Deus illic Filium nobis offerens in vitam æternam, simul efficit ut per fidem ipso fruamur. Mirabilis sane Dei bonitas, qui homines nihil quam mortis materiam habentes, nec tantum in se morti obnoxios sed aliis mortiferos, vitæ tamen ministros facit. Interim fœda mundi ingratitudo hac in parte se prodit, qui veram certamque sibi propositam salutem fastidiens, & quasi ad pedes abjectam relinquens, varias & lusorias salutes sibi imaginatur, quibus quærendis famelicus inhiare mavult, quam satiari obvia & præsente Dei gratia.

16. *Recordatus sum verbi Domini.*] Jam primo
Act.1: 5. capite satis fuse docuimus, quum sententiam illam Christus proferret, non fecisse comparationem duplicis Baptismi, sed quid à Joanne differret, voluisse testari. Sicuti enim signum à veritate sua distinguimus, ita ministrum ab auctore discerni operæpretium est: ne, quod proprium est Dei, mortalis homo ad se trahat. Signum habet homo in manu, solus est Christus qui abluit & regenerat. multum enim interest quorsum dirigantur hominum mentes in quærendis Dei gratiis: quia extra Christum ne gutta quidem illis stillabit. Hoc ergo inter Christum & omnes Ecclesiæ ministros generale est discrimen, quod hi quidem externum aquæ signum conferunt: ille autem Spiritus sui virtute, signi effectum implet ac præstat. De hac re rursus monendi hoc loco fuerunt lectores: quia Joannis Baptismum à nostro fuisse diversum, perperam hinc multi inferunt: dum Christus Spiritum sibi vendicans, Joanni præter aquam nihil reliquum facit. Cæterum, siquis etiam hoc testimonio fretus, Baptismum faciat frigidum spectaculum & vacuum omni Spiritus gratia, is etiam longe falletur. Dupliciter enim, ut alibi dictum est, de Sacramentis loqui Scriptura solet. quia enim Christus in suis promissis fallax non est, non patitur inane esse quod instituit: sed quum Scriptura
Tit.3: 5. Baptismo vim tribuit lavandi & regenerandi, adscribat hoc totum Christo, ac tantum docet quid ille Spiritu suo per manum hominis & visibile symbolum efficiat. Ubi ita conjungitur Christus cum ministro, & Spiritus efficacia cum signo, Sacramentis tribuitur quantum opus est. Cæterum ea conjunctio non sic confusa esse debet, quin hominum mentes à mortalibus, caducis & sui similibus mundique elementis abstractæ ab uno Christo salutem petere, & in unam Spiritus ejus virtutem respicere discant: quia aberrat à fidei scopo quisquis vel minimum à Spiritu ad signa deflectit; & sacrilegus est, qui tantillum delibat ex Christi laude, ornandi hominis causa. Cæterum, memoria quoque repetendum est, Christum sub nomine Spiritus, non modo linguarum donum & similia designasse, sed totam renovationis nostræ gratiam. Verum quoniam dona ista insigne erant potentiæ Christi documentum, illis apte congruit hæc sententia. Dicam clarius: Quum Apostolis visibiles Spiritus gratias Christus conferret, Spiritum in manu sua esse palam fecit. Ita hoc modo testatus est, se puritatis, justitiæ & totius regenerationis unicum esse auctorem. Petrus autem sic ad suum institutum accommodat, quod quum præiret Christus, Baptismi vim secum ferens, sequi ipse cum accessione, hoc est, externo aquæ symbolo, debuerit.

17. *Ego quis eram.*] Nunc videmus quorsum illam narrationem texuerit Petrus: nempe ut testatum faceret, Deum totius rei auctorem ac præsidem fuisse. Ergo status quæstionis in Dei auctoritate vertitur: annon præponderet cibus humanis consiliis. Nihil à se nisi rite & ordine factum Petrus contendit, quia paruit Deo: Euangelii doctrinam non male se nec temere locasse demonstrat, ubi Christus Spiritus sui gratias deposuit. Ad hanc normam exigenda est omnis tam doctrinæ quam factorum nostrorum approbatio, quoties à nobis rationem homines postulant. Quisquis enim Dei mandato nititur, ille satis superque defensionis habet. si hominibus non satisfacit, non est quod perversa eorum judicia amplius moretur. Atque hinc colligimus, ita posse fideles verbi Dei ministros rationem doctrinæ suæ reddere, ut nihil ejus fidei ac certitudini derogent: nempe, si traditam sibi divinitus ostendant. quod si cum hominibus iniquis negotium erit, quos Dei reverentia ad cedendum non cogat, valere cum sua pertinacia eos sinamus provocando ad diem Domini. Simul notandum est, non tantum palam reluctando, sed etiam cessando nos Deo resistere, si non exequimur quod vocationis nostræ proprium est. hic enim Petrus se Baptismum Gentibus & fraternam societatem non potuisse negare dicit, quin Dei adversarius esset. Atqui nihil palam Dei gratiæ adversum conatus esset. verum id quidem: sed qui non recipit quos Deus offert, & januam à Deo apertam claudit, is, quantum in se est, Dei opus prohibet. quemadmodum hodie bellum cum Deo suscipere dicimus qui Pædobaptismum oppugnant: quia quos Dei promissio adoptat in Ecclesiam, ipsi crudeliter abdicant ab Ecclesia: & quos Deus filiorum nomine dignatur, privant externo symbolo. Huc affine est resistendi genus, quod multi simulatores, qui dum sunt in magistratu, pro officii sui ratione Christi Martyribus adjutores esse debuerant, obstruere nituntur eorum ora & libertatem compescere. Quoniam enim odiosa est veritas, suppressam cuperent.

18. *His auditis quieverunt.*] Exitus demonstrat non fuisse malitia impulsos, qui litem Petro moverunt. hoc enim clarum est pietatis signum, quod de voluntate Dei edocti, mox desinunt contendere. Quo exemplo docemur non esse negligendos qui zelo inconsiderato offensi, perperam aliquid reprehendunt: sed pacandas esse eorum conscientias verbo Domini, quæ errore turbantur, & huc usque saltem experiri eorum docilitatem. Quantum ad nos spectat, hinc similiter discimus, unde pendere debeat nostrum judicium: nempe, ex solo & simplici Dei nutu. nam hoc illi honoris debetur, ut ejus voluntas nobis certa sit, & summa justi verique regula. quoties nostra interest causam cujusque rei scire, Dominus eam minime subticet: verum ut fidem nostram ad justum obsequium assuefaciat, nobis interdum simpliciter ac præcise hoc vel illud sibi placere pronunciat. qui ultra inquirere sibi permittit, sibique in sua curiositate indulget, nihil aliud quam diabolica audacia se præcipitat. Nec vero istos tacuisse modo narrat Lucas, sed etiam dedisse gloriam Deo. Quosdam tacere cogit pudor, qui tamen intus sub animis premunt quod non audent proferre. illa

est

est modestiæ simulatio potius, quam docilitas. Isti autem se Deo ira penitus submittunt, ut non vereantur statim palinodiam canere.

Ergo & Gentibus pœnitentiam.] His verbis breviter ostendit Lucas, quid contineat Euangelium, & quorsum spectet: nempe, ut homines Spiritu suo renovatos, Deus sibi reconciliet. Solum quidem *pœnitentiæ* nomen hic exprimitur: sed quum additur, *ad vitam*, satis apparet illam à fide non disjungi. Quisquis ergo rite in Euangelio proficere volet, is veterem hominem exuens, vitæ novitatem meditetur: (*Ephes. 4. vers. 22.*) deinde certo teneat se non frustra ad pœnitentiam vocari, sed salutem sibi in Christo paratam esse. Ita fiet, ut salutis fiducia nonnisi in gratuitam Dei misericordiam recumbat, nec tamen peccatorum remissio ignavæ securitatis causa sit. Particula hæc, *dare pœnitentiam*, potest duplici modo exponi: vel quod locum pœnitentiæ Deus Gentibus dederit, quum illis voluit Euangelium suum publicari: vel quod circumciderit Spiritu suo corda, sicut dicit Moses: & (*Deut. 30. vers. 6.*) ex lapideis carnea fecerit, sicuti Ezechiel loquitur. (*Eze. 11. vers. 9.*) Proprium enim opus Dei est, refingere ac regignere homines, ut novæ creaturæ esse incipiant: atque hoc secundo melius quadrat, minus coactum est, & Scripturæ phrasi magis consentaneum.

19. Qui ergo dispersi fuerant à tribulatione quæ contigerat sub Stephano, transierant in Phœniciam usque, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes sermonem nisi Judæis tantum.

20. Erant autem ex ipsis quidam homines Cyprii & Cyrenæi, qui ingressi Antiochiam loquuti sunt cum Græcis, annunciantes Dominum Jesum.

21. Et manus Domini fuit cum illis. Itaque multus numerus, quum credidisset, conversus est ad Dominum.

22. Pervenit autem sermo de ipsis ad aures Ecclesiæ quæ Jerosolymæ erat: & miserunt Barnabam, ut transiret Antiochiam usque.

23. Qui quum venisset, ac vidisset gratiam Dei, gavisus est, & hortatus est omnes ut proposito cordis manerent, adhærentes Domino.

24. Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fide. Et addita est turba multa Domino.

19. *Qui dispersi fuerant.*] Nunc ad contextum superioris historiæ Lucas redit. prius enim attigerat, post occisum Stephanum, crescente impiorum sævitia, plerosque metu perculsos huc illuc fugisse: ita ut soli fere Apostoli Jerosolymæ subsisterent. Quum hoc modo laceratum esset Ecclesiæ corpus, & profugis sua timiditas silentium imponeret, vel exterorum contemptus, sequutum fuisse eventum docet quem minime quisquam sperasset: quemadmodum enim spargitur semen, ut fructum proferat; sic illorum fuga & dissipatione factum esse, ut Euangelium usque ad regiones procul dissitas spargeretur, quod prius unius urbis mœnibus quasi horreo inclusum erat. Eadem ratione factum est, ut Christi nomen montes & maria trajiciens, usque ad ultimos orbis fines manaret. Atque hoc modo, secundum Isaiæ vaticinium, consumptio exundavit in justitia. Si non expulsi fuissent Jerosolyma tot pii, nihil Cyprus, nihil Phœnicia de Christo audissent: imo nihil Italia & Hispania, quæ longius erant remotæ. Dominus autem effecit, ut ex quibusdam laceris membris plura corpora nascerentur. Unde enim & Romæ & Puteolis collectæ erant Ecclesiæ, nisi quia pauci exules ac profugi, illuc secum Euangelium attulerant? Quemadmodum autem tunc Dominus Satanæ conatus mirabiliter elusit, ita minime dubitandum est, quin hodie ex cruce & persequutione sibi triumphos sit facturus: ut Ecclesia ex dispersione melius coalescat. Phœnicia Syriæ contigua est, & vicina Galilææ. Antiochia urbs est celeberrima Syriæ, qua parte Ciliciam attingit.

Nemini loquentes.] Non obstabat forte solus persequutionis metus, quin Gentibus quoque auderent loqui, sed stulta quoque illa religio, quod putabant panem filiorum canibus projici, quum tamen (*Marc. 16. vers. 15.*) promiscue jussisset Christus à resurrectione sua toti mundo Euangelium prædicari.

20. Tandem Lucas quosdam ex ipsis thesaurum hunc usque ad Gentes protulisse narrat. Græci autem isti non Ἕλληνες vocantur à Luca, sed Ἑλληνισταί. Ideo exponunt multi, fuisse illos ex Judæis quidem oriundos, sed Græciæ incolas: quod ego nequaquam recipio. nam Judæos de quibus paulo ante meminit, quum partim Cyprii essent, necesse esset in illo numero censeri: quia Cyprum in parte Græciæ Judæi numerant. Atqui Lucas ab illis discernit, quos postea Ἑλληνιστὰς nominat. Præterea, quum dixisset, non nisi Judæis annunciatum initio fuisse sermonem, & eos notaret qui patria extorres in Cypro & Phœnicia degebant: quasi exceptionem hanc corrigens, dicit, *Græcos* ab eorum quibusdam fuisse edoctos. Ista certe antithesis de Gentibus cogit exponere. Significat enim Lucas, paucos liberius Euangelii doctrinam sparsisse, quod illis non ignota esset Gentium vocatio. Cæterum non parum laudis meretur omnium constantia, quod ex media fere morte erepti, suum tamen officium Deo præstare, vel cum periculo, non dubitant: unde colligimus, in quem finem, & quatenus Christianis liceat persequutionem fugere: nempe ut quod reliquum est vitæ, ad propagandam Dei gloriam strenue impendant. Siquis roget, unde tanta fiducia novis hospitibus, & qui suspecti Judæis omnibus infensique esse poterant, propterea quod Jerosolyma fugati essent: respondeo, singulari Dei impulsu hoc esse factum, & eos subito ex occasione sibi oblata consilium cepisse. Neque enim carnis & sanguinis est hæc deliberatio.

21. *Fuit manus Domini.*] Ex successu probat Lucas, non temere nec inconsiderate Gentibus quoque oblatum fuisse Euangelium à Cypriis & Cyrenæis fratribus: quia utilis ac fructuosus fuit eorum labor. Atqui talis profectus nunquam sequutus esset, nisi jubente Deo & favente. sequitur itaque, Deo placuisse vocari Gentes. *Manus*, ut satis notum est, potentiam ac virtutem significat. Hoc ergo vult Lucas, Deum præsenti suo auxilio testatum fecisse, Gentes suo ductu ad participandam Christi gratiam fuisse una cum Judæis vocatas. nec parum valuit hæc Dei benedictio ad confirmandos omnium animos. Cæterum, admonet hic locus, quicquid operæ ac studii ministri Dei conferant ad docendum, inane ac irritum fore, nisi è cælo ipsorum conatus Deus benedicat. nostrum enim est plantare ac rigare, ut docet Paulus; sed à solo Deo incrementum provenit, (*1 Cor. 3. vers. 6.*) in cujus manu sunt corda hominum, ut ea pro suo arbitrio flectat & formet. Ergo quoties de fide agitur, subeat in memoriam hæc loquutio, Quod Deus per suos ministros operatus sit, ac sua manu, hoc est, arcano afflatu Spiritus doctrinam

reddiderit efficacem. Proinde nihil minister ingenii vel industriæ suæ fiducia tentet, sed commendet laborem suum Domino, à cujus gratia totus pendet successus. ubi autem efficax fuerit doctrina, discant qui crediderint, fidem suam Deo ferre acceptam. Notandum præterea est quod dicit Lucas, Fide plurimos ad Deum esse conversos: quia vim naturamque fidei probe exprimit, quod non sit otiosa frigidaque notitia; sed quæ homines prius à Deo aversos, sub ejus imperium restituat, ejusque justitiæ devinciat.

22. *Pervenit autem sermo.*] Si ante Petri excusationem allatus fuisset hic rumor, reprehensi acriter à multis fuissent illi boni viri, quorum tamen ministerium Deus Spiritus sui gratia obsignaverat: sed jam abstersa ex animis eorum erat illa superstitio, quum Deus evidentibus signis monstrasset, nullam gentem profanam esse habendam. non ergo amplius disceptant, nec temeritatis arguunt, quod aliqui Gentibus Christum proponere ausi fuerint: sed subsidium mittendo, quod ab illis factum est, sibi probari testantur. Porro, mittendi Barnabæ hæc fuit causa. tunc totum regni Christi onus Apostoli sustinebant: ideo eorum partes erant, Ecclesias ubique formare: quicquid fidelium passim erat, retinere in puro ac sancto fidei consensu: ubicunque esset aliquis piorum numerus, ministros & pastores constituere. Notum est Satanæ artificium: simulac videt patefactam Euangelio januam, modis omnibus quod sincerum est adulterare conatur: ita factum est, ut statim cum Christi doctrina variæ hæreses ebullierint. Proinde quo majoribus unaquæque Ecclesia donis excellit, eo magis sollicita esse debet, ne quid inter rudes & parum adhuc in recta fide stabilitos misceat vel turbet Satan: quia nihil facilius est quam segetem in prima herba corrumpi. In summa, missus fuit Barnabas, qui fidei rudimenta altius proveheret, qui res componeret in certum ordinem, qui ædificio inchoato formam daret, ut legitimus esset Ecclesiæ status.

23. *Quum vidisset gratiam Dei*] His verbis primum docet Lucas, verum fuisse Euangelium quod illi amplexi erant: deinde, nihil aliud fuisse à Barnaba quæsitum præter Christi gloriam. nam quum *vidisse* Dei gratiam narrat, & hortatum fuisse ut pergerent; hinc colligimus, rite fuisse edoctos. *Gaudium* vero, ipsius sinceræ pietatis testimonium est. Invida est ac maligna semper ambitio: ita videmus plurimos ex aliorum reprehensione laudem captare, quod suæ magis quam Christi gloriæ sint cupidi. Fideles autem Christi servos, Barnabæ exemplo gaudium concipere decet ex Euangelii profectu, per quoscunque tandem Dominus nomen suum illustraverit. Et certe, qui sic operas suas in commune conferunt, ut opus Dei esse agnoscant quicquid inde emergit effectus, nunquam invidebunt alii aliis, neque aucupia tendent ad carpendum, sed uno ore & eodem animo celebrabunt Dei virtutem. Iterum hoc notatu dignum est, quod fidem Antiochenorum & quicquid illic laude dignum erat, Dei gratiæ Lucas tribuit. Poterat singulas virtutes quæ ad hominum laudem facerent, recensere: sed quicquid præstantiæ in illa Ecclesia fuit, uno *gratiæ* nomine complectitur. Postremo, notanda est exhortatio Barnabæ. Jam prius diximus, Barnabam priori doctrinæ quam illi amplexi erant, subscribere: cæterum ne effluat doctrina, eam assiduis exhortationibus necesse est in animos fidelium penitus defigi. quando enim nobis cum tot ac tam validis hostibus continuum est bellum, mentes autem nostræ adeo lubricæ sunt; nisi se quisque sedulo muniat, statim excidet: idque innumeri quotidie sua defectione nimis verum esse ostendunt. Quod hunc perseverandi modum definit, *Ut cordis proposito maneant*: hinc docemur, fidem vivas tunc demum egisse radices, quum sedem habet in corde. quare nihil mirum est, vix decimum quemque ex eorum numero, qui fidem profitentur, ad finem usque perstare, quum paucissimi noverint quid valeat affectus & propositum cordis.

24. *Erat enim vir bonus.*] Laudatur quidem Spiritus sancti elogio Barnabas: sciendum tamen est, non tam ejus quam nostri habitum esse respectum. Malitiæ enim & improbitatis damnantur omnes quicunque aliorum laboribus invident, & successu uruntur. Notanda etiam in *boni* viri descriptione epitheta, *plenus* Spiritu, plenus fide. postquam enim integrum dixit ac probum, hujus bonitatis fontem demonstrat, quod carnis affectibus valere jussis, duce Spiritu pietatem toto animo coleret. Sed cur fidem à Spiritu separat, cujus est donum? Respondeo, non seorsum nominari quasi res esset diversa, sed potius diserte proponi tanquam præcipuum specimen, unde Barnabam constaret plenum esse Spiritu.

Adjecta fuit turba.] Quum jam copiosus esset numerus piorum, Lucas Barnabæ adventu crevisse dicit. Ita progreditur Ecclesiæ ædificium, quum alii alios mutuo consensu adjuvant, & quod ab uno cœptum est, candide alter probat.

25. Profectus est autem Tarsum Barnabas ad quærendum Saulum:

26. Et inventum Antiochiam adduxit. Accidit autem ut totum annum agerent in Ecclesia, & docerent turbam multam, ut Antiochiæ primum discipuli nominarentur Christiani.

25. Iterum commendatur nobis Barnabæ simplicitas, quod quum primas tenere posset Antiochiæ, in Ciliciam tamen profectus sit, ut inde Paulum accerseret, quem sibi noverat prælatum iri. Videmus ergo, ut sui oblitus nihil aliud spectet, nisi ut emineat unus Christus, unam Ecclesiæ ædificationem habeat præ oculis, prospero Euangelii successu sit contentus. Non ergo metuit Barnabas, ne quid sibi detrahat Pauli adventus, modo Christum glorificet.

26. Subjicit postea, tam piam concordiam cælitus benedictam fuisse. neque enim hic vulgaris fuit honor, quod sacrum Christianorum nomen illinc toti mundo exortum est. Quum tamdiu Jerusolymæ docuissent Apostoli, nondum tamen Deus insigni hoc Filii sui titulo Ecclesiam, quæ illic erat, fuerat dignatus: sive quod Antiochiæ tam ex Judæis quam ex Gentibus multus populus in unum corpus coaluerat: sive quod rebus tranquillis Ecclesiam melius constituere licuerat: sive quod ad fidem suam libere confitendam magis fuerunt animosi. Erant quidem re ipsa prius Christiani tam Jerosolymæ quam Samariæ: & scimus Jerosolymam verum fuisse fontem ex quo primum fluxit Christianismus. Et quid aliud est, discipulum esse Christi, quam esse Christianum? Sed quum palam cœperunt dici quod erant, multum ad illustrandam Christi gloriam nominis usus valuit: quia hoc modo tota religio ad Christum unum referebatur. Ergo, egregium fuit urbis Antiochiæ decus, quod illinc nomen suum instar vexilli Christus protulit, unde palam fieret toti mundo, populum esse aliquem qui Christum haberet pro duce, ejusque titulo gloriaretur. Quod si haberet Roma talem superbiendi prætextum, quis insolentes Papæ & suorum jactantias ferre posset? Tunc non sine colore detonarent Romam esse Ecclesiarum omnium matrem & caput: sed bene habet, quod quum nihil non sibi arrogent, quum ad rem ventum est,

est, inanes prorsus deprehenduntur. Cæterum Antiochia ipsa nimis clarum documentum est, quam non sit perpetua loci unius conditio. Ut demus Romanis plausibiles istos titulos, Fuimus aliquando: an tamen dimidium ejus quod in Antiochiam competit, sibi sumere audebunt? An autem ideo nunc major est Antiochiæ dignitas, quia inde Christiani nomen duxerunt? Quin potius horribilis Dei vindictæ illustre speculum est. Nam quum illic præter deformem vastitatem nihil cernatur, hoc scilicet nobis restat, ut nos humiliare discamus sub potenti Dei manu, ac sciamus non tantum ingratis hominibus dari licentiæ, ut impune Deo illudant. *Iacob. 4. vers. 10.*

27. In illis diebus venerunt ab Jerosolyma Prophetæ Antiochiam.

28. Surgens autem unus ex illis, nomine Agabus, significavit per Spiritum famem magnam futuram in toto orbe. quæ accidit sub Claudio Cæsare.

29. Ut autem cuique discipulorum suppetebat facultas, decreverunt singuli ipsorum in ministerium mittere fratribus qui in Judæa habitabant.

30. Quod & fecerunt, mittentes ad Presbyteros, per manum Barnabæ & Sauli.

27. Fidem Antiochenorum hic Lucas commendat à fructu, quod ejus Ecclesiæ unde Euangelium acceperant, inopiam levare studuerint sua copia: idque fecerint non rogati. Tam sollicita cura pro fratribus, satis ostendit quam serio Christum omnium caput colerent. Celebrem Ecclesiæ illius famam fuisse Lucas significat, quum insignes illuc viros dicit *Jerosolyma* venisse. Cæterum, quum Prophetæ nomen varie sumatur in Novo Testamento, ut ex priore ad Corinthios Epistola discere licet: *Prophetæ* vocantur hoc loco, qui vaticinandi dono prædití erant. quemadmodum eodem titulo filiæ quatuor Philippi postea insignientur. Quum vero famis prædictio uni Agabo tribuitur, hinc colligere licet, unicuique ad certam mensuram hoc fuisse datum, ut res futuras cognosceret.

28. *Significavit per Spiritum.*] Diserte exprimit Lucas, Spiritum Dei hujus vaticinii fuisse auctorem, ut sciamus non ex astris neque aliis naturalibus causis sumptam fuisse conjecturam: denique non humanitus philosophatum fuisse Agabum, sed ex arcano Spiritus afflatu protulisse quod Deus statuerat. Potest quidem ex astrorum positu interdum sterilitas prædici: sed in ejusmodi prædictionibus nihil certi est, tum propter oppositos concursus, tum præcipue quia Deus ut à perverso astrorum aspectu homines abducat, suo arbitrio longe aliter res terrenas moderatur, quam ex astris colligere liceat. Cæterum etsi prædictiones illæ suum gradum habeant, Spiritus tamen vaticinia longe supereminent. Atqui infelix & parum optabilis de fame prophetia fuisse videtur. quorsum enim attinebat prædicto tristi eventu homines ante tempus reddi miseros? Respondeo, multas esse causas, quum impendent Dei judicia & debitæ peccatis pœnæ, cur de illis mature homines præmoneri expediat. alias omitto, quæ passim in Prophetis occurrunt, quod resipiscendi spatium datur, ut Dei judicium præveniant qui ejus iram in se provocarunt: quod in tempore erudiuntur fideles, ut se ad tolerantiam comparent: quod obstinata impiorum malitia convincitur: quod discunt boni perinde ac mali non fortuito contingere ærumnas & clades, sed pœnas esse quibus mundi peccata Deus ulciscitur: quod hoc modo à suo torpore expergefiunt qui sibi in vitiis nimium placebant. Præsentis vaticinii utilitas perspicue apparet ex contextu: quia Antiochenis stimulus fuit, ut miseris fratribus opem ferrent.

Quæ accidit sub Claudio.] Hujus famis Suetonius quoque meminit, qui narrat crustis in medio foro impetitum fuisse Claudii caput, eumque lapidationis metu sic fuisse perculsum, ut tota deinde vita singularem annonæ curam habuerit. Josephus autem libro Antiquitatum decimo quinto, Judæam gravi inopia afflictam fuisse commemorat, propter continuas siccitates.

29. Sed hic occurrit quæstio, Quum malum esset omnibus commune, cur uni magis populo succurri oportuerit, quam reliquis? Respondeo, Quum multis bellorum cladibus aliisque malis exhausta esset Judæa, Antiochenos, fratrum, qui illic erant, miseria non abs re magis fuisse commotos: deinde quo atrocius illic sæviebant hostes, eo durior erat fratrum conditio. Denique in Epistola ad Galatas satis clare demonstrat Paulus, speciales fuisse Judææ necessitates, quarum non temere habita fuerit ab omnibus aliis ratio. *Galat. 2.* Fuit autem hæc gratitudo non parva laude digna, quod suo subsidio juvandos Antiocheni duxerunt egenos fratres, à quibus Euangelium acceperant. neque enim quidquam æquius, quam eos qui spiritualia seminarunt, terrena metere. Ut quisque plus satis ad cavendum sibi intentus est, tunc singulis excipere promptum erat, Cur non mihi potius caveo ac prospiciam? sed dum succurrit quid fratribus debeant, immodica illa anxietate omissa, ad ipsos juvandos se convertunt. In summa, duplex fuit hujus eleemosynæ finis: nam & charitatis officio erga egenos fratres defuncti sunt Antiocheni; & testati sunt hoc symbolo, quanti Euangelium facerent, dum honore locum unde fluxerat, prosequuti sunt.

Ut cuique suppetebat facultas.] Hic Antiochenos videmus, quem Paulus Corinthiis modum præscribit, tenere: sive hoc sponte fecerunt, sive ejus præcepto edocti. *2 Cor. 8. vers. 6.* nec vero dubium est, quin utroque loco sibi constiterit. Hæc igitur sequenda est regula, ut quisque reputans quantum sibi datum sit, tanquam rationem redditurus, benigne cum fratribus communicet: ita fiet, ut qui tenuis est, liberalem habeat animum, & exiguum munus opimi & splendidi sacrificii loco habeatur. *Decernendi* verbo, significat Lucas voluntariam fuisse oblationem. Quod etiam Paulus fieri debere admonet: ut non coacti & quasi ex necessitate, sed alacriter manum egentibus porrigamus. *2 Cor. 9. vers. 7.* Quum *singulos* nominat, perinde est acsi diceret, Alios non imposuisse legem aliis, nec suo præjudicio gravasse, sed unumquemque sibi propriæ beneficentiæ fuisse arbitrum. Notandum est etiam nomen *διακονίας*, quo docemur ea lege majorem divitibus copiam dari in manum, ut pauperum sint ministri in dispensatione sibi divinitus commissa. Postremo docet Lucas, non toti genti missam fuisse benedictionem, sed tantum fidei domesticis: non quod beneficentiæ nostræ & humanitatis semper expertes esse debeant increduli, quando ad totum genus humanum extendere se debet charitas: sed quia præferendi sunt, quos Deus propius & sanctiore vinculo nobis conjunxit.

30. *Mittentes ad Presbyteros.*] Duo hic notanda sunt: quod fidos homines elegerint Antiocheni, & compertæ probitatis, qui suam benedictionem perferrent: deinde, quod miserint ad Seniores, qui prudenter erogarent. nam si in vulgus projicitur eleemosyna, vel in medio ponitur, quisque mox veluti expositam prædam ad se rapiet: atque ita audacissimus quisque fraudabit egenos, imo sua rapacitate famelicos jugulabit. Observemus itaque hos locos, qui docent non tantum sincera fide esse agendum,

agendum, sed requiri etiam certum ordinem & prudentiam tam in habendo delectu, quam tota administratione. *Seniores* vocantur penes quos erat Ecclesiæ regimen, in quibus primum gradum tenebant Apostoli: illorum judicio submittunt Antiocheni sacram pecuniam, quam pauperibus destinarunt. Siquis objiciat, has Diaconis injunctas fuisse partes, quum negarent Apostoli se mensarum & doctrinæ ministerio simul sufficere: responsio facilis est, sic mensis præfuisse Diaconos, ut Presbyteris tamen subessent, nec quicquam nisi ex eorum auctoritate agerent.

CAP. XII.

CIrciter tempus illud misit Herodes Rex manus ut affligeret quosdam ex Ecclesia.

2. Interfecit autem Jacobum fratrem Joannis, gladio.

3. Et videns quod hoc placeret Judæis, perrexit comprehendere & Petrum. (erant autem dies Azymorum.)

4. Quum & hunc cepisset, posuit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum: volens post Pascha producere ipsum populo.

5. Petrus itaque custodiebatur in carcere. Fiebat autem pro ipso assidua precatio ab Ecclesia ad Deum.

1. Sequitur nova persequutio ab Herode excitata. Videmus Ecclesiæ datas fuisse breves inducias, ut paulisper quasi respirando animum in futurum tempus colligeret, ac tunc de integro pugnaret. Ita hodie non est cur perpetuam sibi quietem fideles una vel altera pugna defuncti promittant, aut sibi vacationem petant qualem habere solent emeriti milites: sufficiat si Dominus ad vires reficiendas temporis aliquid concedat. Cæterum hic Herodes fuit Agrippa major, Aristobuli filius, quem pater occiderat. Eum Josephus nusquam Herodem nominat: forte quia fratrem habebat Regem Chalcidis, qui Herodes vocabatur. Hic ad vexandam Ecclesiam non tam religionis studio accensus fuit, quam ut deliniret hoc munere plebem sibi parum alioqui propitiam: vel certe tyrannica sævitia, quod sibi à novis rebus metueret, quas semper tyranni suspectas habent, ne conturbent tranquillum imperii statum. Probabile tamen est, sanguinem innoxium fudisse, ut pro communi artificio Regum, furenti populo gratificaretur: quia paulo post narrabit Lucas, custodiæ traditum fuisse Petrum, ut jucundum esset spectaculum.

2. *Occidit Jacobum.*] Non dubium est quin arcana Dei virtute, retenta & cohibita fuerit insani hominis crudelitas. neque enim una atque altera cæde contentus, sibi ab aliis persequendis temperasset, quin potius ingentes cumulasset acervos martyrum, nisi Deus opposita manu gregem suum tutatus esset. Ita quum videmus pietatis hostes rabie plenos, non edere horrendas strages, ut omnia sanguine misceant: sciamus non fieri hoc moderatione ipsorum vel clementia, sed quia Dominus ovibus suis parcens, non patitur eos nocere quantum vellent. Non erat certe tam humanus hic Herodes, ut centum hominum vel plurium supplicio pacem vel popularem gratiam redimere dubitaret. Quare statuendum est, constrictam majore imperio fuisse ejus libidinem, ne Ecclesiam vehementius premeret. *Jacobum* occidit, quemadmodum ubi seditio aliqua mota est, in duces & capita animadverti solet, ut eorum supplicio promiscuum vulgus terreatur. Interea Dominus eum quem constantia instruxerat, ut fortis & invictus athleta moriendo vinceret, ad mortem rapi passus est. Ita quicquid tyranni machinentur, Deus tamen victimas sibi grati odoris deligit ad sanciendam Euangelii sui fidem. *Fratrem* Joannis Lucas nominat hunc Jacobum qui occisus est, ut à filio Alphæi distinguat. Nam quod alii tertium faciunt Christi cognatum, qui unus tantum fuerit ex discipulis, mihi non probatur: quia firmis rationibus adducor, ne plures esse credam. Eas qui volet petat ex secundo ad Galatas capite. Eundem igitur & Apostolum & filium Alphæi fuisse existimo, quem è summo templi præcipitem Judæi dederunt, cujus mors ob singularem sanctitatis laudem tantopere celebrata fuit.

3. *Videns quod placeret Judæis.*] Clarius hinc perspicimus, non Legis Mosaicæ zelo, nec odio Euangelii impulsum fuisse Herodem ad Ecclesiam persequendam, sed ut privatim rebus suis consuleret: nam ut populi favorem sibi compararet, pergit in sua sævitia. Sciendum est igitur, varias esse causas cur hinc inde impetatur Ecclesia. sæpe quidem perversus zelus impios agitat præcipites, ut pro suis superstitionibus depugnent, ac sacrificium idolis suis offerant, innoxium sanguinem fundendo: sed major pars privatis tantum commodis ducitur. Sic olim Nero, quum post urbis incendium se infamem & exosum esse populo cognosceret, gratiam hoc artificio venatus est, vel saltem probra & querimonias sedare studuit, aliquot piorum millia trucidando. In eundem modum Herodes, ut populum sibi minus benevolum demulceat, Christianos non secus ac redimendæ gratiæ mercedem morti addicit. Nec alia hodie est nostra conditio. nam quum certatim omnes in Christi membra insaniant, paucos superstitio incitat: sed alii se Romano Antichristo tanquam frugi mancipia venditant, alii rabiosis monachorum vel plebis clamoribus indulgent & obsequuntur: nos interim vilia capita, eorum ludibriis subjacemus. Sed una est consolatio quæ nos præclare sustentat, quod sanguinem nostrum, quo probrose mundus abutitur, scimus Deo pretiosum esse. imo quo indignius & magis contumeliose ab impiis tractamur, eo minus nos deseret Dei bonitas.

4. *Additis quatuor quaternionibus.*] His circumstantiis ostendit Lucas Petrum quasi sepulchro inclusum fuisse, ut videri de eo actum posset. nam ut dies & noctes ternis horis in quatuor partes distribuebant: ita Herodes custodias partitus est, ut quaterni milites semper agerent excubias, & alii aliis tertia quaque hora succederent. Causam refert cur non statim ad carnificinam tractus fuerit, quia scilicet per festos dies Paschatis eum occidere religio erat. non differt ergo Herodes, acsi dubius esset consilii: sed tantum occasionem expectat. Imo tempus eligit, quo munus magis sit plausibile futurum, quod magna undique frequentia ad diem festum conflueret.

5. *Preces autem.*] Docet hic Lucas non cessasse interea in officio suo fideles. stabat quidem unus Petrus in prima acie, sed alii omnes precibus simul certant, & quo licet subsidio eum juvant. Hinc etiam colligimus non fuisse animis fractos: precibus enim testantur se pro virili in tuenda causa perstare, pro qua usque ad vitæ discrimen Petrus laborat. Docet primum hic locus qualiter affectos esse nos deceat, quoties fratres nostros videmus pro Euangelii

gelii testimonio ab impiis affligi: nam si torpemus, nec anxie afficimur eorum periculis, non tantum eos justo charitatis officio fraudamus, sed perfide etiam deserimus fidei nostræ confessionem. & sane si communis est causa, imo si pro salute nostra confligunt, non tam illis deesumus, quam nobis & Christo: & præsens necessitas flagitat, ut longe alium precandi ardorem suscipiant quam vulgo cernere licet, quicunque Christiani censeri volunt. Videmus alios ex fratribus nostris ad extremam inopiam redactos exulare, alios vinculis constringi, multos in tetro fovearum fœtore esse demersos, multos ad ignem raptari, imo nova tormenta subinde conquiri, quibus diu excruciati se mori sentiant. Hæc nisi incitamenta nos saltem ad precandi studium acuant, plusquam stupidi sumus. ergo simul exoritur aliqua persequutio, ad preces confugere nos oportet. Probabile etiam est Ecclesiam de Petri vita magis fuisse sollicitam, quo majorem in ejus morte jacturam factura erat. nec tantum dicit Lucas, *factam* esse precationem: sed simul addit, *intentam*, vel assiduam. Quo significat, non frigide nec defunctorie precatos fuisse fideles: sed quamdiu in conflictu erat Petrus, ad eum juvandum, quo poterant modo, sine lassitudine fuisse intentos. Nomen *Dei* quod hic exprimitur, semper, quum orandi fit mentio in Scriptura, subaudiendum est. Est enim hoc unum ex primis fidei rudimentis, non nisi ad unum Deum preces esse dirigendas: quemadmodum hunc sibi peculiarem cultum vendicat, Invoca me in die tribulationis, &c. Psalmo quinquagesimo. *Psal. 50. vers. 15.*

6. Quum autem eum producturus esset Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus duabus catenis. Custodes vero ante januam servabant carcerem.

7. Et ecce Domini Angelus stetit, & lumen refulsit in habitaculo. Percusso autem latere Petri, excitavit eum, dicens, Surge confestim. Et ceciderunt ejus catenæ ex manibus.

8. Dixitque Angelus illi, Præcingere, & subliga soleas tuas. Fecit autem sic. Tunc dicit ei, Circumda tibi vestimentum tuum, & sequere me.

9. Et egressus sequebatur eum, nec intelligebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat se visionem videre.

10. Quum autem pertransissent primam custodiam & secundam, venerunt ad portam ferream quæ ducit in urbem, quæ sponte aperta fuit illis. Et egressi processerunt vicum unum: & mox discessit Angelus ab eo.

11. Tunc Petrus ad seipsum reversus, dixit, Nunc vere novi quod Dominus Angelum suum misit, & eripuit me ex manu Herodis, & omni expectatione populi Judæorum.

6. *Quum producturus esset.*] Videtur primo in speciem sine profectu Ecclesia orare: dies enim mactando Petro jam præfixus est, & tantum nocte una à morte distat. non tamen à precibus desistunt fideles, quia sciunt Dominum, quum suis opem ferre vult, sæpe suum habere tempus in extremo necessitatis articulo, & varios in manu ejus esse liberandi modos. Deinde, non tantum pro vita Petri vota fecisse credibile est, sed ut invicta fortitudine in Euangelii gloriam Dominus illum muniret: & ne Deus Euangelium Filii sui prostitueret opprobriis impiorum.

Nocte illa dormiebat.] Istæ omnes circumstantiæ mirificam Dei virtutem magis illustrant. quis enim non putasset jam absorptum à morte esse Petrum? nam etsi adhuc spirat, multis tamen mortibus obsesso nulla ad effugium rima patet. Quod ergo per medias mortes evadit, quod tuto incedit inter carnificum suorum manus, quod liquescunt & solvuntur catenæ, quod ferrea janua se illi aperit: hinc patet vere divinum esse liberationis genus. atque his signis probe edoceri Petrum utile fuit, quo Dei gratiam ita cognitam certius apud homines mox prædicaret: deinde ex tam arcta custodia melius liquet, nihil Herodi fuisse minus in animo, quam vivum Petrum dimittere.

7. *Lumen refulsit.*] Probabile est lumen hoc à solo Petro fuisse visum: milites autem vel sopitos, vel obstupefactos fuisse, ut nihil senserint. Et duplex potuit esse causa, cur lumen Deus refulgere voluerit: vel ut eo uteretur Petrus, nec tenebræ ipsum impedirent: vel ut signum illi esset cælestis gloriæ. Sæpe enim legimus, cum fulgore apparuisse Angelos, etiam quum sol lucebat. Certe Petrus Dei præsentiam colligere debuit ex luce insolita: & simul eam in usum suum accommodare. Quod *Angelus* Petri latus percutit, hinc apparet, quam sollicitus sit de suis Deus, qui pro dormientibus vigilat, & excitat torpentes. Et sane nihil nobis miserius, si sola precum nostrarum assiduitas Deum in excubiis retineret. nam pro infirmitate carnis nostræ deficimus, & maxime opus habemus ejus auxilio: quum mentes nostræ alio abstractæ, ipsum non quærunt. Somnus quædam mortis imago est, qui suffocatos & obrutos tenet omnes sensus. quid nobis fieret, si tunc Deus nos respicere desineret? Cæterum quia fideles, quum dormitum concedunt, suam Deo salutem commendant, ita fit ut somnus quoque eorum, Deum invocet. Quod statim post verba Angeli, *solutas* fuisse catenas narrat: hinc colligimus, satis in solo Dei mandato esse potentiæ ad tollendum omne obstaculi genus, quum videntur undique viæ omnes obstructæ. ita si velit sedare bellorum motus, etiamsi totus mundus sit in armis, lanceæ protinus & gladii è manibus concident: contra, si bello nos velit ac peccata nostra persequi, momento, eorum qui prius quieti dediti erant, fervebunt animi, & manus gladios arripient. Quod sigillatim refert Lucas tam verba Angeli, quam rei gestæ seriem, ad historiæ certitudinem facit: ut omni ex parte testatum fiat, divinitus liberatum esse Petrum.

9. *Nesciebat quod verum esset.*] Non putabat quidem inane aut fallax esse spectrum, quemadmodum sæpe homines præstigiis deludit Satan: sed *verum* hic pro eo capitur, quod fit naturaliter & humano more. notanda est enim antithesis inter rem ipsam & visionem. Porro etsi visionem esse putat, promptus tamen est ad parendum. quo ejus obedientia probatur: dum solo Angeli jussu contentus, non inquirit nec disceptat quid sibi agendum sit, sed exequitur quod sibi mandatum est.

10. *Quum autem pertransissent.*] Poterat Deus momento uno Petrum rapere: sed successu varias difficultates superat, quo major esset miraculi gloria. Sic mundum sex diebus creavit, non quod temporis spatio haberet opus, sed ut nos in operum suorum medita- *Genes. 1. Exod. 20. vers. 11.*

meditatione melius sisteret. nam agendi rationem ad captum nostrum fideique profectum attemperat. Si repente è carcere in domum, ubi fratres erant congregati, Petrus raptus esset, una & simplex agnita fuisset liberatio: nunc vero plus decies fuisse liberatum quasi oculis cernimus.

11. *Tunc Petrus ad seipsum reversus.*] Ad verbum est, Factus in seipso: quia prius re inopinata & incredibili attonitus, quasi extra seipsum erat. nunc demum tanquam post ecstasin se à morte ereptum cognoscit. Verba ejus quæ Lucas refert, continent gratiarum actionem. nam Dei beneficium quod erat expertus, secum celebrat, & sibi prædicat, donec alios reperiat testes. *Missum* à Deo Angelum dicit, ex communi piorum sensu, qui Angelos tenent sibi à Deo destinatos esse ministros, ad agendam salutis suæ curam. nisi enim animo ejus jam infixa fuisset talis persuasio, non faceret mentionem Angeli. Et tamen Angelum minime celebrat tanquam gratiæ auctorem; sed totam operis laudem uni Deo adscribit. nec vero Angeli suam opem ideo nobis impendunt, ut vel minimam gloriæ Dei partem in se derivent. Quum dicit *Se* ereptum esse è manu Herodis, ab hostis sui potentia amplificat Dei beneficium. Eodem pertinet quod addit de Judæis. nam quo major erat hostium numerus, eo insignior Dei gratia fuit erga servum suum: quia magnum est, uno Deo propitio, infesta totius mundi odia irrita concidere.

12. Et considerans venit in domum Mariæ matris Joannis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati & precantes.

13. Quum autem pulsasset Petrus ad januam atrii, prodiit puella ad auscultandum, nomine Rhode.

14. Et quum agnovisset vocem Petri, præ gaudio non aperuit atrium: intro vero currens, nunciavit Petrum stare ante atrium.

15. Illi autem dixerunt ad eam, Insanis. Sed illa fortius asseverabat ita rem habere. Illi autem dicebant, Angelus ejus est.

16. Petrus autem perseverabat pulsando. Quum aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17. Ipse autem postquam manu illis signum dedit, ut silerent, narravit quomodo ipsum Dominus eduxerat è carcere. dixit autem, Nunciate Jacobo & fratribus hæc. Et egressus inde, in alium locum profectus est.

18. Postquam dies venit, tumultus fuit non parvus inter milites, quidnam factum esset Petro.

19. Herodes autem quum requisisset eum, nec invenisset, re cognita jussit custodes abduci.

12. *In domum Mariæ.*] Apparet raræ pietatis fuisse matronam, cujus domus quoddam erat Dei templum, ubi solebant fieri fratrum conventus. Cæterum, dicit Lucas *multos* illic fuisse congregatos, quia quum non possent omnes simul absque timore motus publici, turmatim in diversa urbis loca, ut commodum erat, confluebant. Neque enim dubito, quin alibi quoque fuerint collectæ turmæ: quia minime credibile est multis ex vulgo fidelium precantibus, Apostolos ab eodem officio cessasse. & tantæ multitudinis domus una capax non fuisset. Semper autem circumstantia temporis tenenda est, quod ardente hostium sævitia, collecti tamen fuerunt piorum cœtus. nam siquando utile est hoc exercitium, tunc præcipue necessarium est, dum instant acres conflictus.

13. *Quum pulsaret ad januam.*] Quum puellam desipere credunt, quæ nunciat Petrum adesse: hinc colligimus Petri liberationem minime fuisse ab illis speratam. neque tamen dicemus precatos sine fide esse: quia alios profectus spectabant, ut Petrus scilicet cælesti virtute armatus, sive per vitam, sive per mortem ad glorificandum Christi nomen paratus esset: ne grex violento luporum incursu territus dissiparetur, ne qui infirmi labascerent, ut Dominus illum persequutionis turbinem discuteret. Atqui Dominus plus illis quam speraverant, concedens, immensa sua bonitate superavit eorum vota. Nunc quod factum est, illis videtur incredibile, ut magis ad celebrandam Dei virtutem excitentur.

15. *Angelus ejus est.*] Angelum ejus nominant, qui divinitus illi appositus sit custos & salutis minister.
Mat. 18. vers. 10. quo sensu Christus dicit, Angelos parvulorum semper videre faciem Patris, Matthæi decimo octavo. Quod autem vulgo hinc eliciunt, singulis hominibus attribui singulos Angelos qui eorum curam gerant,
Exod. 14. vers. 10. nimis infirmum est. Nam Scriptura testatur, magno interdum populo unum Angelum dari, & uni tantum homini ingentem exercitum. nam Elisæi mini- *2 Reg. 6. vers. 17.*
stro aperti sunt oculi, ut multos currus igneos in aëre cerneret, qui ad tuendam Prophetæ salutem ordinati erant: apud Danielem vero, nonnisi unus Persarum *Dan. 10. v. 5. 12.*
Angelus, & unus Græcorum nominatur. Nec Scriptura suum cuique certum & peculiarem Angelum promittit, sed potius quod Angelis suis mandaverit *Psal. 91. vers. 11.*
Deus, ut singulos fideles custodiant, Psalmo nonagesimo primo. Item, ut castrametentur in circuitu *Psal. 34. vers. 8.*
piorum, Psalmo trigesimo quarto. Ergo figmentum quod passim invaluit, de binis cujusque geniis, profanum est. Nobis sufficiat quod pro Ecclesiæ salute tota cælestis militia excubat: atque ita pro temporis necessitate, nunc unus Angelus, nunc plures suo præsidio nos protegunt. Certe inæstimabilis hæc est Dei bonitas, quod Angelos, qui radii sunt divini fulgoris, ministros nostros esse pronunciat.

17. *Nunciate Jacobo & fratribus.*] Per fratres intelligo non quoslibet ex Ecclesia, sed Apostolos & Seniores. quanquam enim miraculum omnibus innotescere oportuit, merito tamen honoris causa Petrus collegas suos vult de eo fieri certiores. *Jacobum* hunc Ecclesiastici Scriptores post Eusebium uno fere ore quendam ex discipulis fuisse tradunt: sed quum Paulus eum in tribus Ecclesiæ columnis numeret, *Galat. 2. vers. 9.*
probabile mihi non est discipulum posthabitis Apostolis eo honoris fuisse evectum. Quare potius conjicio fuisse Jacobum Alphæi, cujus sanctitas in magnam admirationem traxerat Judæos. Duplex autem ratio fuit cur lætum hunc nuncium Petrus ad fratres perferri vellet: nempe ut curam eximeret quæ ipsos angebat: deinde ut tali gratiæ Dei exemplo animarentur ad majorem fiduciam. Quod *transit* in alium locum, eo consilio usum esse arbitror, quod quum celebris esset domus, utpote quam multi quotidie fideles frequentabant, minore periculo alibi latere potuerit. Locum ergo quæsivit

non

non ita hostibus suspectum, neque ut sibi modo, sed hospitæ & aliis parceret.

18. *Quum dies venisset.*] Redit nunc Lucas ad milites & Herodem: ac dicit illos *non parum* tumultuatos fuisse. neque enim suspicari poterant vi sibi ereptum fuisse Petrum, vel fraude aliqua elapsum. Herodes postea de re tanquam judex cognoscit. sed quum deprehendit extra culpam esse milites, cogitur ipse quoque divinæ liberationis esse testis. Quod *jubet* eos è conspectu suo subduci, vel retrudi in carcerem, inde colligere licet, compertam fuisse eorum fidem ac diligentiam: nam si qua fuisset negligentiæ suspicio, paratum erat supplicium. quo minus tamen liberos dimittat, partim obstat impius furor tyrannica sævitia permixtus, partim etiam verecundia. Quanquam alii secus exponunt, jussisse extemplo ad supplicium rapi. Sive autem iratus carnifici eos tradiderit, sive contentus fuerit carceri mancipare: insigne profecto cæcitatis exemplum, quod quum Dei virtutem vel clausis oculis sentire debeat, non flectitur, nec mansuescit, sed obstinata malitia pergit Deo resistere. ita scilicet Satan impios sensu privat, ut videndo non videant: & Dominus horribili hoc stupore illos percutiens, juste se & Ecclesiam ulciscitur.

Et descendens à Judæa Cæsaream, illic commoratus est.

20. Erat autem Herodes infensus Tyriis & Sidoniis. Illi autem uno animo venerunt ad eum: & persuaso Blasto, qui præerat cubiculo Regis, petierunt pacem, propterea quod aleretur regio ipsorum à ditione regia.

21. Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & sedens pro tribunali, concionabatur ad eos.

22. Populus autem acclamavit, Dei vox, & non hominis.

23. Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eo quod non dedisset gloriam Deo: & exesus à vermibus, expiravit.

24. Porro, sermo Dei crescebat & multiplicabatur.

25. Barnabas autem & Paulus Jerosolyma reversi sunt Antiochiam, impleto ministerio, assumpto etiam secum Joanne qui cognominabatur Marcus.

20. Memorabilis historia, quæ tanquam in speculo ostendit, non tantum qualis manet exitus Ecclesiæ hostes, sed quam exosa sit Deo superbia. Scri-
1 Pet. 5. ptura Deum superbis resistere pronunciat: ejus rei in
vers. 5. persona Herodis Deus ipse vivam effigiem expressit. Et sane plus justo se efferre homines nequeunt, quin bellum cum Deo suscipiant: qui, ut solus emineat, jubet silere omnem carnem. Quod si in Rege, quem secundæ res inflabant, tam severe Deus superbiam punivit, quid gregariis hominibus fiet, qui sine occasione ridicule inflantur? Porro notanda est historiæ series, quod Herodi post vexatam crudeliter Ecclesiam, prospere succedunt omnia, vicinas gentes fame domitas ad veniam suppliciter petendam compellit: quasi Deus impii furoris mercedem illi solveret. non levis tentatio fidelibus, quibus obrepere suspicio poterat, Nullam esse Deo sui curam: & metus incutiebatur, ne simul cum potentia Herodis ingravesceret tyrannis & crudelitas. Sed longe aliud fuit Dei consilium. nam Ecclesiæ suæ oppressorem in altum sustulit, ut graviore ruina dejiceret. Itaque umbratilis ista felicitas, in qua sibi nimium placuit, quædam in diem mactationis illi fuit sagina. Similiter, quum hodie videmus sanguinarios Ecclesiæ hostes, expansis fortunæ alis in cælum vehi, non est quod animi nobis concidant. potius occurrat illud Solo-
Prov. 16. monis dictum, Calamitatem præcedit superbia, &
vers. 18. ante ruinam cor extollitur.
& 18:12. *Herodes infensus erat.*] Lucas utitur composito Participio θυμομαχῶν, quod Simultatem & odium notat. non ergo aperte bellum gerebat Herodes cum istis urbibus, sed tale erat dissidium, ut obliquis artibus perinde ac cuniculos agendo paulatim eas subigere tentaret. Rara, ut ait Demosthenes, liberis urbibus concordia esse potest cum monarchis. adhæc, ferox erat Herodis ingenium, multa audacia, inexplebilis cupiditas. nec dubium est, quin Tyrus & Sidon quædam veluti repagula fuerint ad cohibendam ejus intemperiem, ut erant urbes opulentæ, & ferendo jugo non assuetæ. Vetustæ etiam gloriæ memoria animos facere potuit. quum vulgare sit, fastum ex divitiis gigni, non mirum est si fastuosæ fuerint duæ istæ urbes: quarum alteram maris regi-
Jesa. 23. nam facit Isaias, cujus negotiatores dicit fuisse reges;
vers. 8. & institores, satrapas. Sidonis quoque arrogantiam
Jesa. 23. ex opibus conceptam alibi prædicat. quamvis autem
vers. 12.
ultimas fere clades non semel perpessæ essent, ipsa tamen situs commoditas brevi eas in pristinum statum restituit. Hinc factum est ut Agrippam, nuper contemptum hominem, & obscuræ fortunæ, adeoque ex carcere & compedibus ereptum, minus æquo animo ferrent, præsertim quum impotenter dominaretur in suos, & vicinis gravis ac damnosus esset.

Quum aleretur eorum regio.] Quum aperto Marte Tyrios & Sidonios aggredi commodum illi non esset, annonam illis ex regno suo importari vetat. Ita, sine ulla manu & copiis, lenta obsidione ipsos premebat. Angusti enim erant utriusque urbis fines, & ager sterilis, quum magnus populus alendus esset. Fame itaque domiti suppliciter pacem petunt, nec jam gratuitam: neque enim dubium, quin leges illis fuerint impositæ. & *Blastum* istum, cujus meminit Lucas, non nudis verbis fuisse persuasum, sed muneribus delinitum ut pacis esset interpres, credibile est. Cur Erasmo visum fuerit, secus hunc locum transferre quam verba sonant, nescio.

21. *Statuta autem die.*] Pacem Tyriis & Sidoniis datam retulit Lucas, quia hæc Regi occasio fuit habendæ concionis, proculdubio, ut eos sibi in posterum obnoxios redderet. Extat eadem historia apud Josephum libro Antiquitatum decimo nono: nisi quod ubique Agrippam nominat, qui à Luca vocatur Herodes. Verisimile est Agrippæ nomen illi fuisse proprium, nec aliter vocatum esse quamdiu privatus vixit: postquam vero regnum adeptus est, dignitatem regiam ex avi nomine captasse. In re quidem ipsa & circumstantiis omnibus mirus est consensus inter Josephum & Lucam. Primum de loco convenit. Vestem Josephus dicit auro fuisse contextam, quæ solis radiis percussa, suum fulgorem vicissim redderet: arreptam fuisse hanc ansam ab aulicis, ut deum consalutarent: subito vulnus illi fuisse inflictum: quin etiam bubonem fuisse visum, funi insidentem supra caput, qui futuræ cladis esset prænuncius. Adeo autem non dubitat sacrilegam ejus insolentiam hoc pœnæ genere fuisse castigatam, ut id palam fuisse ab ipso inter dira tormenta agnitum commemoret, En ego ille vestra prædicatione deus, vitam miserrimo exitu finire cogor. De pace cum Tyriis & Sidoniis facta, nulla illic mentio: sed quod ludos in honorem Cæsaris celebraret. Verum pacis

ratione potuit institui ludorum celebritas: quod solenne fuisse scimus.

23. *Confestim percussit eum.*] Sicuti prius Angelus gratiæ Dei minister fuit in liberando Petro, ita & nunc ejus vindictam exequitur adversus Herodem. Solet autem Deus ioterdum uti Angelorum cælestium opera in poenis infligendis: sed aliquando diabolos veluti carnifices statuit, quorum manu judicia sua exerceat. Atque hoc promiscue facit, tam erga
1 Sam. 16. vers. 14. Job. 1. vers. 12. & 2: 7. Exod. 12. vers. 29.
fideles suos, quam reprobos. Vexatur Saul per Satanam, sed idem etiam sancto Job contigit. In Psalmo, plagæ quibus Deus impios castigat, malis angelis tribuuntur: sed videmus ut Angelus, qui præses est salutis Ecclesiæ, Ægyptios io primogenitis percutiat. Quanquam malignos spiritus Scriptura vocat Dei spiritus, quod ejus imperio, licet inviti, pareant. sed ubi epitheton Mali non additur, sicuti hoc loco, intelligi debet Angelus qui sponte Deo obsequitur: forma tamen bubonis, cujus Josephus meminit, diabolo magis figurando, quam cælesti Angelo quadrabat. Porro, qualis fuerit species morbi, non ausim pro certo asserere. nomen, quo usus est Lucas, significat, à vermibus fuisse exesum. Multi conjiciunt, morbum fuisse pedicularem. Hoc quidem certum est, fœtore & putredioe, quum adhuc spiraret, fuisse corruptum, ut esset quasi animatum cadaver. Ita non tantum diris tormentis cruciatus fuit, sed omnium probris & ludibrio expositus. Nam poenæ genus eligere Dominus voluit, quo superbi hominis ferociam extrema ignominia obrueret. Si à magno aliquo & valido exercitu victus esset, atque ad inopiam redactus, non ita animadversum fuisset Dei judicium: & fuisset hæc liberalis & regia castigatio: sed quum illi infesti sunt pediculi & vermes, & ex ejus corpore fœtida hæc putredo erumpit quæ ipsum arrosum conficiat, pro sua dignitate ac merito
Exod. 8.
tractatur. In hunc modum Pharao, quum adversus
v. 17, 24.
Deum indomito fastu toties insurgeret, non regaliter à vicino aliquo Principe impetitus fuit, sed locustæ & bruchi fuerunt Dei milites ad gerendum cum eo bellum. nam quo quisque insolentius se extollit, eo dignior est quem Deus contumeliose ad extremos usque inferos dejiciat. Hæc ratio est, cur fictitium hunc deum Herodem vermibus rodendum exposuerit: cujus rei tandem expressa illi fuit confessio, quum diceret, En ego ille vestra salutatione deus, misere ad mortem rapior. Tam conspicuum horribilis vindictæ exemplum in regia persona terrere nos non parum debet, ne plus sumere nobis quam par sit audeamus: ac ne etiam fallaci hominum applausu & blanditiis tanquam mortifero veneno inebriari nos sinamus.

Quia non dedisset gloriam Deo.] Non ideo tantum damnatur sacrilegii, quia se deum vocari passus est, sed quia sui oblitus, honorem Dei ad se transtulit.
Jesa. 14.
Non legimus Babylonio regi datum fuisse similem
v. 13, 14.
plausum: cui tamen Propheta exprobrat, quod se Deo æquare tentaverit. Ergo, hoc omnibus superbis commune est sacrilegii crimen, quod sibi arrogando plusquam fas est, Dei gloriam obscurant: atque ita gigantum more, quantum in se est, Deum è suo solio detrahere conantur. Utcunque Dei titulum non usurpent, nec palam ore jactent se esse deos, quia tamen sibi rapiunt quod Dei proprium est, ipso in ordinem coacto, dii esse & haberi cupiuot. Porro, hujus mali originem designat Propheta uno verbo, quum Nabuchadoeser ita loquentem inducit, Ascen- Jesa. 14.
dam. Quare, unum est remedium, si quisque se in gradu, quo locatus est, contineat: qui humiles sunt & abjecti, altitudinem non appetant: summi autem Reges, & quicunque supra alios eminent, se tamen mortales esse meminerint, modesteque suam altitudinem Deo subjiciant. Cæterum, notandum est, non satis esse, si ex dimidia parte tribuant homines honorem Deo, qui sibi in solidum vendicat quod suum est: si aliqua ex parte se submittant quos vult penitus humiliari. Jam quum Scriptura omni sapientiæ, virtutis & justitiæ laude nos exioaniat, ne minimam quidem gloriæ particulam sibi arrogare quisquam oostrum potest, sine sacrilega Dei spoliatione. Ac mirum est, quum Scriptura pronunciet, quasi ex professo bellum Deo inferre, quotquot se efferunt: fateamur autem omnes, non nisi exitio nostro id posse fieri: passim tamen maximam hominum partem furiosa audacia in suum exitium ruere. Vix enim centesimus quisque suæ conditionis memor, suam Deo gloriam intactam relinquit.

24. *Sermo autem Dei.*] Sublato tyraono, repente Ecclesia quasi ex lupi faucibus erepta fuit. Ergo, quamvis fideles reputentur oves mactationi destina- Psal. 44.
tæ, Ecclesia tamen hostibus suis semper est super- vers. 23.
stes: & sermo Dei, quamvis subinde oppressus videri Rom. 8.
queat impia hominum tyrannide, mox tamen de in- vers. 36.
tegro emergit. Neque enim consilium Lucæ fuit, tantum referre quid acciderit post Herodis mortem, sed etiam hoc exemplo animos nostros erigere, ut certo statuamus, Deum, quod tunc fecit, omnibus seculis facturum: ut Euangelii cursus per omnia hostium impedimeota tandem perrumpat, ac quo magis Ecclesia miouitur, cælesti benedictione augescat.

25. *Barnabas autem & Paulus.*] Ministerium, quo Paulum & Barnabam defunctos fuisse scribit Lucas, ad eleemosynam referri debet, cujus supra facta fuit mentio: quum enim ab Agabo propheta prædicta esset sterilitas & fames, Antiochiæ collecta fuit pecunia à fratribus, qua Jerosolymitanæ Ecclesiæ inopiam levarent. hujus pecuniæ ferendæ provincia Barnabæ & Paulo mandata fuerat. Nunc Lucas *Antiochiam* reversos fuisse dicit, ut transitum sibi ad novam historiam faciat. Addit, *Joannem* cognomine Marcum, cujus mater honorifice prius laudata fuit, ab illis assumptum fuisse comitem, qui postea gravis & noxii inter eos dissidii causa fuit, ut videbimus.

Cap. XIII.

ERant autem quidam in Ecclesia, quæ Antiochiæ erat, prophetæ & doctores, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, Lucius Cyrenæus, & Manaim qui cum Herode Tetrarcha educatus fuerat, & Saulus.

2. Ministrantibus autem illis Domino, & jejunantibus, dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod vocavi eos.

3. Tunc postquam jejunassent, & precati essent, & illis imposuissent manus, eos dimiserunt.

1. Sequitur historia non tantum digna memoratu, sed cognitu etiam apprime utilis, quomodo Paulus ordinatus fuerit Gentium doctor. nam vocatio ejus veluti clavis fuit, qua Deus nobis aperuit regnum cælorum. Scimus vitæ æternæ fœdus peculiariter fuisse sancitum cum Judæis: ita nihil ad nos Dei hæreditas, quum essemus extranei: & maceria interposita erat, quæ domesticos ab alienis dis- Ephes. 2.
cerneret. Ergo, nihil nobis profuisset, Chri- vers. 12.
stum salotem mundo attulisse, nisi dissidio sublato, patefactus nobis in Ecclesiam ingressus foret. Jam quidem mandatum habebant Apostoli de Euan- Marc. 16.
gelio per totum orbem publicando, verum hacte- vers. 16.
nus se intra Judææ metas continuerant. Quum Pe-

trus

trus ad Cornelium missus fuit, res adeo nova erat & insolens, ut prodigii loco fere habita fuerit: deinde, videri poterat illud esse privilegium paucis hominibus extra ordinem concessum: sed nunc, quum ex professo Paulum & Barnabam Deus Apostolos Gentibus designat, hoc modo ipsas æquat Judæis: ut Euangelium promiscue utrisque commune esse incipiat. Nunc ergo diruitur maceria, ut qui procul erant, & qui prope, reconcilientur pariter Deo: & collecti sub unum caput, pariter in corpus unum coalescant. Ergo Pauli vocatio non minus apud nos ponderis habere debet, quam si palam clamaret è *Genes. 22. vers. 17.* cælo Deus, Salutem olim Abraham & semini ejus promissam, non minus hodie ad nos pertinere, quam si ex Abraham essemus nati. Ideo tantopere multis *Galat. 1. vers. 15. & 2: 8.* locis laborat Paulus in asserenda sua vocatione: ut certo statuant Gentes, neque fortuito, neque humana temeritate ad se perlatam fuisse Euangelii doctrinam, sed admirabili primum Dei consilio, deinde aperta jussione, dum testatum fecit hominibus quod apud se decreverat.

Erant in Ecclesia.] Quid differant, meo saltem *Ephes. 4. vers. 11.* judicio, Doctores à Prophetis, quarto ad Ephesios capite, & prioris ad Corinthios duodecimo expo- *1 Cor. 12. vers. 28.* sui. Hoc loco possunt hæc duo esse synonyma, ut significet Lucas, Viros complures in illa Ecclesia fuisse singulari Spiritus gratia præditos ad docendum. Certe non video, qui conveniat *Prophetas* accipere, qui vaticinandi dono pollerent: sed potius eximios Scripturæ interpretes notari arbitror. Tales autem docendi & exhortandi munus obibant, *1 Cor. 14. vers. 27.* quemadmodum testatur Paulus prioris ad Corinthios quarto decimo. Spectandum est Lucæ consilium: Paulus & Barnabas Antiochenæ Ecclesiæ ministri erant, inde nunc ipsos Deus alio evocat. Ne quis putaret Ecclesiam illam probis & idoneis ministris nudatam esse, ut cum ejus damno Deus aliis consuleret: occurrit Lucas, ac docet tales fuisse ejus copias, ut aliorum inopiæ succurrens, nihilominus residuum haberet, quantum in usum suum esset satis. unde apparet, quam liberaliter effusa fuisset Dei gratia in Ecclesiam illam, unde rivi huc illuc deduci possent. Sic etiam nostro tempore quasdam Ecclesias Deus præ aliis locupletat, ut sint ad propagandam Euangelii doctrinam seminaria. *Manaim*, qui simul educatus fuerat cum Herode, ex nobili aliqua familia ortum fuisse oportet, qui Herodi sodalis additus fuerit. Hoc autem data opera Lucas commemorat, ut pietatem ejus nobis prædicet: quia contempto mundi splendore, ad humilem & contemptum Christi gregem se contulisset. Poterat certe unus esse ex præcipuis aulicis, si in animo ejus regnasset ambitio: atqui ut Christo se totum addicat, non recusat illos honorum fumos cum probro & ignominia mutare. nam si reputamus qualis tunc fuerit Ecclesiæ conditio, non potuit Euangelio nomen dare, quin se vulgari infamiæ subjiceret. Ergo ejus exemplo erudire nos Dominus voluit ad mundi contemptum, ut forti altoque animo calcare totum mundum discant, qui aliter vere non possunt esse Christiani, quin ea quæ carni pretiosa sunt, tanquam noxia impedimenta abjiciant.

2. *Ministrantibus illis Domino.*] Verbum quo utitur Lucas, non modo Sacris operari, sed interdum etiam Publica munia obire significat. Cæterum quoniam Gentilium sacra ut plurimum hostiis & victimis constabant, sæpe pro Sacrificia offerre accipitur. qui sensus Papistis maxime arrisit, ut aliquod fuisse in usu Apostolis sacrificium probarent. Verum ut illis detur quod postulant, ridicule tamen in suæ Missæ patrocinium Antiochenos doctores sacrificasse obtendunt. Primo, quum verbum sit pluralis numeri, sequetur, Missas fuisse à singulis celebratas. Sed omissis ineptiis, considerandum esse dico, quale sacrificii genus Ecclesiæ suæ Christus commendaverit. Fingunt Papistæ sibi ad immolandum Christum & pacem cum Deo ejus mactatione redimendam, injunctum esse sacerdotii munus. Hujus rei adeo in Scriptura nulla fit mentio, ut potius hunc sibi uni honorem Filius Dei vendicet. Quare aliud est Christianæ Ecclesiæ sacerdotium, ut scilicet quisque se & sua Deo offerat: publici autem ministri spirituali Euangelii gladio animas sacrificent, quemadmodum Paulus quinto decimo ad Romanos *Rom. 15.* docet. Adhæc, preces omnium piorum, spiritua- *vers. 16.* les sunt labiorum vituli, quibus rite placatur Deus, *Ose. 14.* quum illi è sacro altari offeruntur, hoc est, Chri- *vers. 3.* sti nomine. decimo tertio capite ad Hebræos. *Heb. 13.* Quum ergo nunc Lucas recitat *ministrasse* Deo *vers. 15.* Prophetas & Doctores, quum loquutus est illis Spiritus: nihil aliud intelligo, quam fuisse tunc in actione publica. Addit jejunium, ut sciamus eorum mentes omni impedimento fuisse solutas, ne quid obstaret quominus vaticinio magis attentæ essent. Cæterum, dubium est, fueritne susceptum ab illis ex professo jejunium, an solum significet Lucas, usque ad tempus illud fuisse jejunos. Hoc quidem extra controversiam est, expressas fuisse istas circumstantias, quo plus fidei apud nos habeat Pauli vocatio.

Segregate mihi.] Jubet Deus Ecclesiæ suffragiis emitti Paulum & Barnabam, quo ipsos destinavit. unde colligimus, nullam esse legitimam Pastorum electionem, nisi in qua Deus primas tenet partes. Nam quod jussit ab Ecclesia eligi Pastores & Episcopos, non ideo tantum licentiæ permisit hominibus, quin ipse tanquam summus moderator præsideat. Differt quidem ab hac Pauli & Barnabæ designatione, ordinaria Pastorum electio, quia futuros Gentium Apostolos cælesti oraculo constitui oportuit: quod quotidie in ordinandis Pastoribus fieri necesse non est. Hoc tamen commune habent, quod sicuti Paulum & Barnabam testatus est Deus suo decreto jam ad Euangelium prædicandum destinatos esse: ita non alios ad docendi munus vocari fas est, nisi quos jam Deus sibi quodammodo delegit. Porro necesse non est, ut nobis Spiritus è cælo inclamet, divinitus vocatum esse eum de quo agitur: quia quos Deus instruxit necessariis dotibus, quum ejus manu formati sint & aptati, non secus ac de manu (ut aiunt) in manum ab eo nobis traditos recipimus. Sed quod hic dicit Lucas, Paulum Ecclesiæ suffragiis ordinatum esse: videtur minime Pauli verbis esse consentaneum, ubi se vel ab homini- *Galat. 1. vers. 1.* bus, vel per homines vocatum esse negat. Respondeo, multo ante creatum fuisse Apostolum, idque nullis hominum suffragiis, quam ad Gentes mitteretur: & jam Apostolatu per annos complures functus erat, quum novo oraculo ad Gentes accitus fuit. quare ut Deum habeat Apostolatus sui auctorem, non immerito homines excludit. Nec vero ideo nunc ab Ecclesia ordinari eum præcipit, ut ab hominum judicio ejus vocatio pendeat: sed decretum illud suum quod paucis adhuc notum erat, Deus nunc promulgat publico edicto, & solenni Ecclesiæ subscriptione obsignari jubet. Sensus ergo verborum est, Jam adesse tempus, quo Paulus Evange- *Ephes. 2. vers. 14.* lium spargat inter Gentes, & diruto pariete Ecclesiam colligat ex Gentibus, quæ prius extraneæ fuerant à regno Dei. nam quamvis hactenus ejus opera Deus Antiochiæ & alibi usus esset, hoc nunc demum peculiare accessit, quod Gentes voluit in eandem cum Judæis vitæ hæreditatem cooptare. Quod si ab initio sic creatus esset Ecclesiæ doctor, ne tum quidem per homines fuisset vocatus. nam quum Dominus à se vocatum pronunciat, quid reliquum facit Ecclesiæ, nisi ut obedienter subscribat? neque enim hic interponitur hominum judicium quasi in re ambigua, neque suffragiis est libertas. Sed tenendum

est quod dixi, non constitui nunc demum in ordine Doctorum Paulum & Barnabam: sed extraordinarium illis munus injungi, ut vulgo ad Gentes proferre Dei gratiam incipiant. Atque id sonant verba quum dicitur, *Segregate ad opus.* Novum enim opus proculdubio, & adhuc inusitatum designat. Sed quomodo socius hic & collega Paulo adjungitur Barnabas, quem nusquam legimus docendi officio functum esse? imo qui loquendi partes semper Paulo, tacitus ipse, concessit? Respondeo, satis multas loquendi occasiones illi subinde, absente Paulo, fuisse oblatas: ut satis esset ambobus negotii. neque enim locis omnibus adesse semper unus poterat. Dubium quidem non est, quas Deus mandaverat partes fideliter obiisse, nec fuisse mutum spectatorem. diserte vero conciones ab eo habitas non exprimi à Luca cur miremur, quando ex Paulinis vix millesimam quamque recitat?

Dixit Spiritus.] Quicquid tergiversandi causa objiciat Macedonius cum sua secta, divinæ tamen Spiritus essentiæ clarius hic habemus elogium, & solidius quam ut eludi possit. Nihil magis Dei proprium est, quam ut potestate sua & imperio unus Ecclesiam regat. atqui hoc juris sibi vendicat Spiritus, quum jubet sibi Paulum & Barnabam segregari, & suo nutu vocatos esse testatur. Certe mutilum & capite truncum Ecclesiæ corpus fateri necesse est, nisi Deum agnoscimus, qui suo eam arbitrio constituit, qui præficit illi doctores, qui progressus ejus & ordinem moderatur. Sic etiam postea cap. 20. in
Act. 20. vers. 28. Pauli concione habebimus, Episcopos omnes à Spiritu sancto positos esse, qui Ecclesiam gubernent. atqui nemo legitimus Ecclesiæ Pastor censendus, eodem Paulo teste, nisi qui à Deo vocatus est: nec alia nota Deus pseudoprophetas designat, quam quod ipse eos non miserit. Ergo Spiritum sanctum vere Deum esse colligimus, cujus auctoritas ad eligendos Pastores sufficit, & cujus summum in illis
Jesa. 48. creandis imperium est. Quod item ex Isaiæ verbis confirmatur: Et nunc ecce Jehova misit me & Spiritus ejus. Notandum præterea ex his verbis, quod sit persona vere in Deo subsistens. Nam si Sabellii commentum admittimus, quod Spiritus nomen hypostasin non designet, sed nudum sit epitheton: inepta & absurda erit loquutio, quod Spiritus sanctus dixerit. inepte etiam Isaias ei adscriberet Prophetæ missionem.

3. *Quum jejunassent & precati essent.*] Ut obediant oraculo, Paulum & Barnabam non tantum dimittunt, sed etiam solenni ritu instituunt Gentium Apostolos. Jejunium hoc ex professo susceptum esse non dubium est. Jejunos prius fuisse dixit Lucas, quum ministerio suo intenti essent. id fieri poterat ex more: nunc diversa ratio est. Nam indicto publice jejunio, quod in rebus arduis & magnæ difficultatis fieri solebat, se & alios ad serium precandi ardorem incitant. Etenim orationi adminiculum hoc sæpe in Scriptura additur. Atqui (tantæ molis erat Christi regnum inter Gentes erigere) non immerito Antiocheni doctores sollicite Dominum rogant, ut det pares servis suis humeros. Finis autem orandi non erat, ut Spiritu prudentiæ & discretionis illorum judicia regeret Deus ad eligendum: quia de hac re sublata erat disputatio: sed ut Dominus prudentiæ & fortitudinis Spiritu eos instrueret, quos ipse jam sibi delegerat: ut virtute sua contra omnes Satanæ mundique insultus invictos redderet: ut benediceret eorum labores, ne infructuosi essent: ut januam aperiret novæ Evangelii promulgationi. Impositio manuum quam tertio loco recenset Lucas, consecrationis species erat: sicuti dictum est capite 6. nam *Act. 6. vers. 6.* ceremoniam quæ ex vetusto Legis more recepta erat inter Judæos, retinuerunt Apostoli: non secus ac genuflexionem & similes ritus ad exercendam pietatem utiles. In summa, non alio spectabat manuum impositio super Paulum & Barnabam, quam ut eos Deo offerret Ecclesia, & suo consensu palam testatum faceret divinitus illis injunctum hoc munus esse. Nam vocatio proprie solius Dei fuit: externa autem ordinatio, Ecclesiæ, idque ex cælesti oraculo.

4. Illi ergo emissi à Spiritu sancto, profecti sunt Seleuciam: & inde navigarunt in Cyprum.
5. Et quum essent Salamine, annunciarunt sermonem Dei in Synagogis Judæorum. Habebant autem & Joannem ministrum.
6. Quum autem pertransiissent insulam Paphum usque, invenerunt quendam pseudoprophetam Judæum, cui nomen Bar-Jesus:
7. Qui erat cum Sergio Paulo Proconsule viro prudente. Hic accitis Barnaba & Paulo, quærebat audire sermonem Dei.
8. Resistebat autem his Elymas magus (sic enim exponitur ejus nomen) quærens avertere Proconsulem à fide.
9. Saulus autem, qui idem Paulus, plenus Spiritu sancto, & intentis in eum oculis,
10. Dixit, O plene omni dolo & malitia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non cessas subvertere vias Domini rectas?
11. Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem usque ad tempus. continuò autem cecidit super eum caligo & tenebræ: & circumiens quærebat qui eum manu ducerent.
12. Tunc videns Proconsul quod acciderat, credidit, admirans super doctrina Domini.

4. *Emissi à Spiritu sancto.*] Nulla hic electionis ab Ecclesia factæ mentio, quia vocatio prorsus divina erat: tantum manu Dei oblatos amplexa erat Ecclesia. Dicit primo venisse Seleuciam, quæ erat urbs Syriæ. Fuit quidem ejusdem nominis regio: sed magis probabile est Lucam de urbe loqui, ex qua brevis in Cyprum trajectus erat.

5. Salamine primum, quæ est urbs Cypri satis nota & celebris, munus docendi aggressos esse narrat. Videntur tamen perperam auspicari: nam quum specialiter missi sint ad Gentes, Judæis tamen annunciant Dei sermonem. Respondeo, non ita fuisse Gentibus addictos, ut posthabitis Judæis necesse esset protinus ad Gentes concedere. neque enim Deus quum illos Gentibus attribuit doctores, munere abdicavit quod hactenus exercuerant. Ita nulla ratio prohibuit quin Judæis promiscue & Gentibus operam suam conferrent: quin etiam à Judæis fieri debuit

debuit exordium, ut in fine capitis videbimus. Addit etiam obiter Lucas, adjutos fuisse à Joanne. neque enim privatim, vel ad usus corporis ministrum illis fuisse significat: sed potius quod ad prædicandum Euangelium adjutor fuerit, pium ejus studium & industriam laudat. Non quod æqualis esset honoris gradus, sed communis omnium opera: quo minus excusabilis postea fuit, quum sanctam vocationem desereret.

6. *Quum transissent.*] Credibile est non caruisse prorsus fructu hunc transitum: & certe non tacuisset Lucas de generali repulsa. sed satis habuit dicere, non fuisse in itinere ab officio docendi feriatos, ad historiam memorabilem properans, quam mox narrabit. Cæterum quum Salamis in littore orientali sita Syriam spectaret, Paulum & Barnabam, ut Paphum venirent, per mediam insulam iter facere oportuit ad latus oppositum. Nam Paphus urbs maritima erat versus meridiem. Porro quum tota insula Veneri sacra esset, præcipua tamen idoli sedes erat Paphus. quo magis admiranda est Dei bonitas, quod Euangelii sui lucem in tam fœdam ac tetram speluncam penetrare voluerit. Qualis enim integritas, & pudicitia, & honestas, & temperantia in ea urbe viguerit, conjicere inde licet, quod religio incolis summam ad quævis probra & flagitia licentiam dabat.

Invenerunt pseudoprophetam quendam.] Quum prorsus apud Judæos corrupta esset religio, non mirum est si ad multas impias superstitiones delapsi sint. Quum autem hactenus professi essent peculiarem se quendam Deum colere, speciosus hic fuit ad fallendum color, quum ignoti Dei nomen licenter prætexerent: sed hoc mirum est, quomodo gravem & prudentem virum suis præstigiis capere potuerit Elymas. Scimus enim Judæos tunc fuisse toti mundo exosos: præsertim vero apud Romanos una cum odio extremus erat eorum contemptus. Jam Lucas non sine causa Sergii prudentiam diserte commendat, ne quis stultitiam ejus ac levitatem putet magi imposturis fuisse obnoxiam. Voluit scilicet in claro speculo ostendere, quam evanida sit & nihili carnis prudentia, quæ sibi à tam crassis Satanæ fallaciis cavere nequit. Et certe ubi non lucet Dei veritas, quo magis homines sapere videntur, eo turpius desipiunt. videmus quam fœda superstitionum prodigia in gentibus maxime acutis, & omni doctrinæ genere excultis grassata sint. Ergo nec judicium, nec prudentia nisi à Dei Spiritu. Atque hæc justa Dei ultio
Rom. 1. est in omnes idololatras, ut in reprobum sensum tra-
vers. 28. diri nihil discernant. Rom. 1. cap. Quanquam fieri potest, ut veterum superstitionum tædio Sergius Paulus ad puriorem Dei cultum jam tunc aspiraverit quum incidit in magum illum. quod si recipimus, admirabile sane Dei judicium fuit, quod hominem pio desiderio affectum passus sit in exitiales Satanæ decipulas se projicere. Sed electos suos interdum sic Deus exercet, ut circumagat per varios errores, antequam in viam dirigantur.

7. Quod autem Sergius Paulus melius aliquid appetens quam quod à pueritia didicerat, infeliciter ad diversas superstitiones tractus fuerit, inde conjicio, quod Paulum & Barnabam ultro sibi accersit magistros. quandam ergo veri Dei licet adhuc ignoti reverentiam conceperat, & quum persuasus esset verum esse Deum qui in Judæa colebatur, cupiebat ex ejus verbo puram & certam pietatis regulam cognoscere: gustatis pseudoprophetæ deliriis suspensus hæret. Nec dubium est, quin sollicitet Deus ejus animum, ne in vanitate prorsus acquiescat, quamvis se ad tempus homini improbo fallendum permitteret.

8. *Avertere Proconsulem à fide.*] Non mirum est, si lucem repellere conetur impostor, qua videbat tenebras suas discuti. Idem hodie nobis certamen est cum innumeris rabulis, qui fumos suos vendere soliti, quibus possunt artibus & fallaciis simplicium oculos claudunt, ne exortum justitiæ Solem cernant. Cum talibus impedimentis nobis luctandum est. nam ut non semper & ubique præsto sint magi qui negotium nobis facessant, satis multa avocamenta ingerit Satan, quæ mentes nostras occupant ad Christum arcendum: quibus excipiendis nimis prompta est caro. Denique & mundi illecebræ, & pravi carnis nostræ affectus totidem sunt incantationes, quibus fidem Satan evertere non desinit.

9. *Saulus autem, qui & Paulus.*] Ostendit nunc Lucas quomodo nodum Deus abruperit quo Proconsul ligatus erat. nam quum mago nimis esset deditus, non poterat tanquam solutus & liber veram doctrinam amplecti: incredibili enim modo quas illaqueavit mentes diabolus sibi mancipatas tenet, ut apertissimam veritatem non cernant: illo autem prostrato facilis ad Proconsulem Paulo aditus fuit. Observa autem quod dicit Lucas *fidem* everti, quum oppugnatur Dei verbum. unde colligere licet, fidem in verbo esse ita fundatam, ut absque hac fultura ad quoslibet impetus labascat: imo nihil aliud esse quam spirituale verbi Dei ædificium.

10. *Plene omni dolo.*] Tantus excandescentiæ ardor non temere obrepsit Paulo. nullum enim profectum sperabat, si moderata & placida ratione ageret. Semper quidem exordiendum à doctrina: monendi etiam, hortandi, & stimulandi sunt, quos nondum penitus obstinatos esse constat. Nec certe Paulus primo statim ingressu tam vehementer in magum fulminat: sed ubi eum videt malitiose & ex professo cum pietatis doctrina bellum gerere, non secus ac Satanæ mancipium tractat. Sic cum deploratis Euangelii hostibus agendum, in quibus aperta contumacia, & impius Dei contemptus se profert: præsertim ubi aliis viam obstruunt. Ac ne quis præter modum excanduisse Paulum existimet, diserte exprimit Lucas, Spiritus instinctum illi fuisse ducem. quare non modo reprehensione caret hic zeli fervor, sed horribilem metum incutere debet profanis Dei contemptoribus, qui insurgere contra ejus verbum non dubitant: quandoquidem in eos omnes non ab homine mortali, sed à Spiritu sancto per os Pauli fertur hæc sententia. Quantum ad verba spectat, locus hic refellit eorum errorem, qui Saulum putant nomen sibi ex Proconsule sumpsisse, quasi victoriæ trophæum erigeret. multæ quidem sunt in contrariam partem rationes, & satis validæ: verum locus hic unus sufficit, ubi demonstrat Lucas nondum adducto ad fidem Proconsule, fuisse binominem. Nec dubium est, quin gentile inter Judæos nomen retinuerit. scimus autem hoc fuisse usitatum, ut qui cives erant Romani, nomen aliquod Italicum mutuarentur. Versutiam Lucas dolo conjungit, quæ sinceritati contraria est: dum scilicet astuti homines versatile suum ingenium huc illuc transformant, ut nihil habeant unum vel simplex. quanquam nomen Græcum, quo utitur Lucas, promptam ad nocendum audaciam significat: sed prior significatio melius convenit. Per *filium diaboli* intelligitur homo perditus, ac deploratus. Tales sunt omnes qui malitiose & quasi data opera quod justum est ac rectum oppugnant: ideo subjicit Paulus magum esse *inimicum* omnis justitiæ.

Non desinis evertere.] Vias Domini appellat totam rationem qua nos ad se deducit. hanc testatur planam esse & rectam: magum autem accusat, quod suis ambagibus & strophis eam contortam, flexuosam, & perplexam reddat. Unde utilis doctrina colligi potest, diaboli scilicet astu fieri, ne facili cursu ad Dominum pergamus: simplicem enim viam & minime spinosam in verbo suo nobis monstrat. Quare sedulo cavendi sunt impostores, qui suis vel salebris, vel spinis viam impediunt, vel reddunt

 nobis

nobis asperam. Hic vero repetere iterum convenit quod prius attigi, non semper dandum esse vitio Christi servis, si violento impetu ferantur contra professos sanæ doctrinæ hostes: nisi forte Spiritum sanctum iotemperantiæ reum agere libeat. Neque tamen ignoro quam proclivis sit hac in parte lapsus: quo magis ad cavendum intentos esse pios doctores necesse est. primum, ne zeli prætextu, carnis affectibus indulgeant: deinde, ne præcipiti & intempestivo fervore ebulliaot, ubi adhuc moderationi est locus: tertio, ne futilibus ac indecoris convitiis habenas laxeot: sed tantum ut rei indignitatem verborum gravitate exprimant. Talis fuit sancti zeli & spiritus vehementia in Prophetis: quam si turbulentam judicant molles & delicati homines, noo reputant quam chara & pretiosa sit Deo sua veritas. Nunc non unus Elymas ad subvertendam fidem insurgit, sed innumeri, & quidem longe sceleratiores. videmus enim quam sacrilega audacia omni honore Deum spolient, quam fœdis corruptelis totam religionem profanent, quam crudeliter miseras animas præcipitent in æternum exitium, quam indigne Christo illudant, quam fœde totum Dei cultum deforment, quam atrocibus probris lacerent sacram Dei veritatem, quam barbara tyrannide Ecclesiam Dei vastent: ut eos dicas Deum pedibus calcare. Suot tamen morosi plerique Philosophi, qui furiosos illos gigantes blanditiis mulceri vellent. Atqui quum tales palam sit nunquam gustasse quid sibi velit illud,
Psal 69. vers. 10. Zelus domus tuæ comedit me; eorum frigore, aut veterno potius valere jusso, acriter, ut decet, in asserenda Dei gloria usque ad summum fervorem efferamur.

11. *Ecce manus.*] Manus hic ponitur ad plagam infligendam: quo significat Deum hujus vindictæ esse auctorem, se vero duntaxat ministrum. Porro, hæc facultas mihi esse videtur, quam Paulus ipse 12.
1 Cor. 12. vers 28. prioris ad Corinth. *δύναμιν* appellat. Nam sicuti pollebant virtute Spiritus ad juvaodos miraculis fideles,
Act. 5: 5. sic flagellum in manu habebant quo rebelles & obstinatos domarent. Talem Petrus in Anania & Sapphira Dei vindictam exeruit: sed quoniam miracula ut plurimum Christi naturam referre debebant, qui totus humanus est, suavis, beneficus, & misericors; ideo rara diversæ potentiæ exempla per Apostolos edi voluit. oeque putandum est hac facultate fuisse instructos, quoties libitum esset quempiam ulcisci: sed Spiritus Dei, qui sic eos armabat, idem ad rectum & legitimum usum director fuit. Itaque memoria tenendum est quod prius habuimus, Paulum Spiritus instinctu loquutum esse. Porro, vindictæ genus valde appositum fuit. nam quum solem obtenebrare magus tentaret, & aliis præripere lucis beneficium, ipse in horribiles tenebras jure demersus fuit. Sed quum hodie multi ex Papistis impietate magum istum superent, mirum videri potest cur illis impune cedat audacia, in qua tam iosolenter se jactant. An manus Dei imbecillior esse cœpit? an illum minor tangit gloriæ suæ cura? an viodicandi Euangelii studium remisit? Respondeo, visibilem hanc pœnam quæ mago semel inflicta fuit, & similes, perpetuæ iræ Dei exempla esse in eos omnes qui puram Euangelii doctrinam vel corrumpere & adulterare, vel palam suis calumniis oppugnare non verentur. scimus enim in hunc finem ad tempus edita fuisse miracula, ut perpetuo vigeant, ac ante oculos versentur, nobisque luceant ad spectanda Dei judicia, quæ oculis non ita conspicua sunt. Cæterum, Deo hanc vel illam rationem, qua puniat hostes suos, præscribere nostrum non est. Sergius Paulus, qui ante virilem ætatem nullum religionis veræ gustum habuerat: qui à pueritia variis superstitionibus imbutus, valde ardua obstacula habebat quæ ipsum à fide prohiberent: qui postremo magi deliriis fascinatus, vix poterat ad fidem accedere: non levibus adminiculis opus habuit. hinc factum est, ut Deus quasi è cœlo manom aperte porrigeret: quanquam in ejus persona, nos omnes adjuvit. Idem enim Euangelium, cujus tunc sancita fuit auctoritas, hodie nobis prædicatur. neque tamen ita cessat Deus, quin diversis modis formidabilem suam potentiam contra Euangelii hostes exerat: nisi ad ejus judicia tam hebetes nobis essent oculi.

12. *Tunc Proconsul videns.*] Hoc est quod dixi, abruptos fuisse laqueos, quibus ipsum devinctum Elymas tenebat. miraculo enim ad fidem deductus fuit: quia initium fidei est ac præparatio, doctrinæ reverentia. Quum ergo minime obscurum divinæ virtutis specimen oculis cerneret, Paulum agnovit divioitus missum esse: atque ita ejus doctrinam, in cujus fide prius hæsitabat, suspicere incepit. Nunc si Domious Euangelii fidem, quæ tot tamque validis undique machinis concutitur, mirabiliter in multorum animis firmam sustinet, si incredibili modo facit ut per mille obstacula eluctetur fidei cursus: hac ejus gratia contenti, ne obmurmuremus vel cum eo expostulemus, acsi deterior esset nostri conditio, si miracula quotidie nova pro voto nostro non fiant.

13. Quum autem à Papho solvissent Pauli comites, venerunt Pergen Pamphyliæ. Joannes autem digressus ab ipsis, reversus est Jerosolymam.

14. Porro illi quum regionem transissent Pergæ, venerunt Antiochiam Pisidiæ, & ingressi in Synagogam die Sabbathorum, sederunt.

15. Post lectionem vero Legis & Prophetarum, miserunt magistri Synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, si est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

13. Narratur hic altera Pauli statio. nam Papho digressus, quum venisset Antiochiam Pisidiæ, illic memorabilem concionem habuit, quam una cum successu referet Lucas. Prius tamen obiter commemorat Joannis discessum, quia postea tristis dissidii causa fuit. Quum dicit Pauli comites *solvisse* Papho, primo loco intelligit Paulum ipsum, deinde alios, excepto uno. Ita notando ejus mollitiem, alios laudat, qui infatigabili constantia Paulum sequuti sunt.

14. *Ingressi die Sabbathorum.*] Numerum pluralem loco singularis posuit, sicuti alibi sæpe in Scriptura occurrit. Solebant enim Sabbathis convenire, ne ipsorum otium ioutile & ignavum foret. Habebat quidem Sabbathi institutio & alium finem, ut spiritualis quietis esset figura, dum fideles mundo & carni mortui, propria voluntate se abdicant & cessant à suis operibus. Hujus veritas, quia nobis constat io Christo, dum illi consepulti exuimus veterem hominem, ideo vetus figura præteriit. Sed Deus politicum usum simul spectavit, ut Judæi curis omnibus aliis & negotiis soluti, sacros conventus agerent. ita cessatio ab operibus terrenis, cælestibus suis exercitiis locum dabat. Sic & hodie feriis utendum est. ideo enim alia omoia intermittere convenit, ut liberius Deo vacare liceat.

15. *Post lectionem Legis.*] Precum nulla fit mentio, quas tamen certum est minime omissas vel neglectas fuisse. sed quia Lucæ propositum erat referre quam Paulus illic habuit concionem, non mirum est si solum commemoret quæ ad docendi ordinem spectabant. Est autem hic insignis locus, ex qoo discimus qualis illo seculo apud Judæos tractandæ doctrinæ fuerit ratio. Legi & Prophetis dabatur primus locus: quia nihil Ecclesiæ proponere fas est,

quod

quod non ex illo fonte haustum fuerit. Hinc etiam colligimus, non suppressam fuisse inter paucos Scripturam, sed omnes ad ejus lectionem promiscue fuisse admissos: postea, qui docendi & exhortandi gratia pollebant, secundas habebant partes tanquam interpretes Scripturæ quæ lecta erat. Ostendit tamen postremo Lucas, non omnibus permissum fuisse loqui, ne ex licentia nasceretur confusio: sed exhortandi munus certis hominibus fuisse mandatum, quos principes Synagogæ, aut magistros nominat. Itaque Paulus & Barnabas non statim ad loquendum prorumpunt, ne consuetum ordinem nimia festinatione perturbent: sed modeste expectant, dum fiat dicendi copia: idque eorum permissu penes quos publico consensu auctoritas erat. Scimus quam corruptus tunc fuerit illius populi status, & Lucas tandem in fine capitis ostendet, Antiochenos istos in respuenda Christi gratia plusquam superbos & præfractos fuisse: & tamen hoc boni residuum inter ipsos erat, ut eorum cœtus decenter & honeste essent compositi. quo magis pudenda est tam deformis confusio, qualis hodie inter eos qui Christiani haberi volunt, conspicitur. Scripturam quidem Papistæ in suis templis alta & sonora voce cantillant, sed lingua incognita, ut nullus ad populum fructus redeat. Raro quicquam doctrinæ accedit: ac tunc quoque longe præstaret silere impios rabulas, qui pro Dei verbo impura sua commenta ingerunt, & impietatum suarum fœtore contaminant quicquid sacrum est.

Si quis in vobis est] Hæc loquutio denotat quicquid est in hominibus gratiæ ad Ecclesiam ædificandam, id esse quasi depositum. Quanquam particula *in*, secundum phrasin Hebraicam, potest supervacua esse. Ideo pressius in ea re non insisto: quia simplex potest esse sensus, Siqua vobis exhortatio est quæ apta sit, & utilis populo. Cæterum exhortatio doctrinam non excludit. sed videtur hoc nomen communi usu fuisse apud eos receptum, quia proprie Doctoris officium est, non proferre quicquam ex suo sensu novum: sed Scripturam, qua comprehenditur tota piorum sapientia, ad præsentem populi usum aptare. Hoc modo non tam docent, quam doctrinam aliunde sumptam in ædificationem Ecclesiæ accommodant, quod ego per verbum *exhortandi*, notari arbitror.

16. Surgens autem Paulus, quum manu signum silentii dedisset, dixit, Viri fratres qui timetis Deum, audite.

17. Deus populi hujus elegit Patres nostros, & populum extulit, quum inquilinus esset in terra Ægypti: & eos eduxit inde brachio excelso.

18. Et circiter quadraginta annos tulit eorum mores in deserto.

19. Et deletis septem gentibus in terra Chanaan, terram ipsorum illis hæreditariam dedit.

20. Posthæc annis circiter quadringentis & quinquaginta dedit Judices usque ad Samuelem Prophetam.

21. Inde postularunt Regem, & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Benjamin, annis quadraginta.

22. Et sublato illo suscitavit illis David in Regem, de quo testimonium reddens, dixit, Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.

23. Cujus ex semine Deus secundum promissionem suscitavit Israëli Salvatorem Jesum.

16. Initio notandus est concionis status, ne putemus verba temere in aerem fundi. videtur quidem ab ovo ordiri Paulus, sed nihil dicit quod non optime præsenti instituto conveniat. Consilium ejus est, Judæos ad Christi fidem adducere: quod ut fiat, ostendi illis necesse est, hoc uno ipsos excellere præ aliis gentibus, quia illis promissus est Salvator: cujus regnum summa & unica ejus sit felicitas. Hoc igitur Pauli exordium est, Quod electi sint olim, ut peculiaris essent Dei populus: quod tot beneficiis, quantumvis indignos se præstarent, continua ætatum serie fuerint affecti: hoc à promissione Messiæ pendere, & spectare ad eum scopum, ut per manum Messiæ eos Deus gubernet; ac proinde nihil esse quo glorientur nisi sub caput suum colligantur, imo nisi oblatum recipiant, irritum fore vitæ fœdus quod Deus cum Patribus ipsorum pepigerat, nullamque fore adoptionem. Huc spectat prima pars concionis, præcipuum hoc esse Legis caput, & fœderis divini fundamentum, ut Christum habeant ducem ac præsidem, qui omnia apud eos instauret: sine eo nec stare religionem posse, & ipsos fore miserrimos. Inde Paulus ad alterum membrum descendit, quod Jesus ille quem prædicat, vere sit Christus, per quem exhibita sit salus populo. modum etiam redemptionis per ipsum partæ explicat. præterea de virtute ejus & officio disserit, ut sciant quid ab ipso bonorum sperandum sit. Extrema clausula objurgationem continet. horribile enim illis judicium minatur, si auctorem salutis ultro se offerentem respuant: ad quem cupide expetendum Lex & Prophetæ eos sollicitant. Hæc fere summa est: nunc singula suo ordine excutiam.

Viri fratres.] Quia satis tenebat Paulus multos esse degeneres Abrahæ filios, duplici nomine compellat Judæos quos alloquitur. Primo, vocat *fratres*, respiciens ad commune genus: simul tamen admonet veros fore Israëlitas, si Deum timeant. ac tunc quoque demum idoneos fore auditores: quia timor Domini, principium sapientiæ. Eadem ratione attentos reddit fideles, & sibi audientiam apud eos conciliat: acsi diceret, Quamvis multi se jactent filios Abrahæ, qui minime tanto honore digni sunt, ostendite vos non esse adulterinum semen. Hinc discamus non esse unius seculi vitium, quod probi & sinceri cultores hypocritis permixti commune inter se habent Ecclesiæ nomen. sed hoc sedulo nobis agendum, ut re ipsa simus quod dicimur: quod præstabit verus Dei timor, non externa tantum professio.

17. *Deus populi hujus.*] Hæc præfatio testis erat Paulum minime novitatem aliquam moliri, quæ populum à Lege Mosis abduceret. Unus quidem est gentium omnium Deus: sed *Deum* populi illius vocat, cui se devinxerat, & qui colebatur inter posteros Abrahæ, penes quos solos pura & integra vigebat religio. Eodem pertinet quod mox subjicitur, *elegit Patres nostros:* testatur enim his verbis, nihil se minus captare quam ut à Deo vero & vivo deficiant, qui eos à reliquo mundo segregavit. Nec mihi sane dubium est quin clarius expresserit, se Deum illis non ignotum, vel novitium prædicare: sed qui pridem eorum Patribus innotuerat. ita breviter complectitur solidam Dei notitiam, quæ in Lege fundata erat, ut stabilis maneat eorum fides ex Lege & Prophetis concepta. Interea tamen gratuitum Dei amorem erga populum illum commendat. unde enim factum est, ut soli Abrahæ filii, Ecclesia Dei essent ac hæ-

reditas, nisi quia ipsos à reliquis gentibus discernere Deo placuit? Nulla enim fuit dignitas, quæ ipsos discerneret, sed discrimen cœpit ex Dei amore, quo gratis complexus est Abraham. Hic gratuitus Dei favor sæpe à Mose Judæis in memoriam revocatur. ut Deuteronomii 4. 7. 10. 14. 32. & aliis locis: in quo illustre admirabilis consilii sui speculum nobis Deus proposuit, quod nihil excellentiæ in Abraham reperiens homine ignobili ac misero idololatra, eum tamen universo mundo prætulit. Porro hæc electio, sicuti Circumcisio, totius populi communis fuit, qua sibi Deus Abrahæ semen cooptavit. sed fuit altera quoque electio magis abscondita, qua sibi ex multis Abrahæ filiis paucos Deus secernens, testatum fecit non omnes qui secundum carnem progeniti sunt ex Abraham, in spirituali genere censeri.

Deut. 4. vers. 37. & 7. & 8.

Populum extulit.] Quicquid postea beneficiorum contulit Deus in Judæos, ex illo gratuito favore, quo Patres eorum complexus fuerat, Paulus manasse docet. Hæc enim causa est, cur mirabili Dei virtute redempti, & ejus manu in possessionem terræ Chanaan adducti fuerint, tot gentibus in eorum gratiam profligatis. Neque enim res vulgaris fuit, terram suis indigenis orbari, ut inquilinos exciperet. hæc scaturigo est & radix bonorum omnium, ad quam nos Paulus vocat, quod Deus Patres elegit: hæc eadem fuit Deo admirabilis tolerantiæ causa, ne rebellem illum populum abjiceret, qui sua pravitate millies alioqui se perdidisset. Proinde ubi Scriptura veniam illius sceleribus datam fuisse commemorat, dicit Deum fœderis sui memorem fuisse. Dicit *in altum* evectos fuisse, quum inquilini essent, ut memoria repetant, quam magnifica fuerit & splendida liberatio.

18. *Mores eorum tulit.*] Græce majorem habet emphasin & gratiam verbum compositum, quo Dei indulgentia exprimitur, in sustinendo populo, quem pervicacem & immorigerum esse sciebat. Significat autem iterum Paulus, in causa fuisse Dei electionem, ut ejus bonitas cum populi malitia certaret. Notandum est tamen, Deum populi electi, dum firmus stare vult in suo proposito, ita misertum esse, ut rebelles nihilominus & impios severe ultus fuerit. Populo quidem pepercit, ne penitus ipsum extinguere, sicuti jure poterat: sed modum simul invenit, ne inulta manerent scelera. Atque ita impletum est illud Isaiæ, Si fuerit multitudo quasi arena maris, reliquiæ salvæ fient.

Jesa. 10. vers. 22.

20. *Dedit illis Judices.*] Hoc nomine Scriptura præfectos & gubernatores intelligit. hic autem aliud immensæ erga Judæos Dei clementiæ testimonium est, quod tam multis eorum defectionibus ignovit: nam quæ breviter colligit Lucas, probabile est, clarius fuisse & uberius à Paolo exposita. Scimus autem qualis toto illo tempore fuerit populi status, quum subinde jugum indomita petulantia excuteret. sæpe gravissimis cladibus afflictus fuit, mox tamen, quum humiliatus esset, ex tyrannide hostium Deus eum eripuit. Ita per multas mortes corpus ejus incolume servavit totis quatuor seculis & dimidio. Atque hinc apparet, quam indigni toties spreto & abjecto Dei favore fuerint, nisi electionis constantia vicisset. quomodo enim nunquam fatigatus est Deus quin centies fœdifragis fidem ipse servaret, nisi quia oculos in Christum suum convertens, fundatum in ipso fœdus non passus est intercidere?

21. *Inde postulaverunt.*] Hæc vero mutatio perinde fuit, acsi constitutum ab eo regimen palam everterent: quod etiam Deus ipse apud Samuelem queritur. Sed obstitit fixa electionis stabilitas, ne pœnam tanta amentia dignam luerent: imo prava & illicita populi cupiditas, nova & incredibilis Deo occasio fuit erigendi regni, unde postea Christus prodiret. quomodo enim factum est, ut sceptrum veniret ad tribum Juda, nisi quia populum Regis creandi desiderium cepit? Et populus quidem improbe: sed Dominus qui malis bene uti novit, noxam illam vertit in salutem. Quod Saul regno dejectus est, id ad coarguendam populi culpam spectabat: sed mox regno in familia Davidis stabilito, fides vaticinio Jacob constitit.

1 Sam. 8. v. 5. 7.

1 Sam. 15. vers. 28.

Gen. 49. vers. 10.

22. *Inveni David servum meum.*] Elogium hoc non tam in laudem personæ citatum fuit à Paulo, quam ut Judæos attentiores ad recipiendum Christum faceret. neque enim Dominus nulla aut levi de causa animum suum Davidi addictum penitus esse testatur, sed aliquid in eo singulare prædicat, ac eum tantopere extollens, vult in ejus persona fidelium mentes ad Christum extollere. Locus autem ex Psalmo octuagesimo nono sumptus est. Tantum inseruit Paulus quod illic non habetur, fuisse *Davidem* Isai filium: quod gratiam Dei amplificat. Nam quum homo pecuarius esset Isai, mirabile fuit Dei opus, minimum ex ejus filiis, ex ovium caulis extrahere, quem in regni solio locaret. *Inveniendi* verbo significat Deus hominem se adeptum esse vel nactum qualem volebat. non quod se proprio Marte & industria comparaverit David, ut talis Deo occurreret: sed loquutio ex communi hominum more sumpta est. Sed quæritur, Quum David tam graviter lapsus sit, quomodo Deus continuæ obedientiæ testimonium illi reddat. Duplex responsio est: nam ad continuum potius tenorem vitæ, quam ad singula Davidis opera respexit Deus: deinde non tam pro ejus merito sic eum ornavit, quam in Christi sui gratiam. Certe uno scelere æternum sibi ac suis excidium meritus erat, & quantum in ipso erat, præclusa erat via Dei benedictioni, ne ex Bersabe aliud quam viperinum semen tolleret. Atqui tam fœdum ejus scelus, in morte Uriæ, miro Dei consilio in contrarium finem cedit, quia ex inauspicato illo & perfidiæ pleno, multis denique maculis inquinato conjugio nascitur Solomon. Quamvis autem gravissime peccaverit David, quia tamen toto vitæ cursu Deum sequutus est, sine exceptione laudatur, quod in omnibus obedientem se præbuerit Deo. Quanquam (ut jam dictum est) altius nos deducit Spiritus, imo communis fidelium omnium vocatio in Christo capite hic nobis depingitur.

Psal. 89. vers. 21.

2 Sam. 11. vers. 2.

23. *Secundum promissionem.*] Confirmat hæc etiam particula, quod jam aliquoties dictum est, in mittendo Christo habitam à Domino fuisse solius fidei & bonitatis suæ rationem. misit enim, quia promiserat. Quemadmodum autem promissio gratuitam fuisse salutem testis est, ita simul non vulgarem Evangelio fidem conciliat: quia hinc patet, non repente prodiisse Christum, de quo nihil unquam auditum foret; sed qui olim ab initio promissus erat, nunc suo tempore exhibitum. Cæterum, promissiones quas hic obiter attingit Lucas, satis celebres ac notæ sunt. Inter Judæos autem quotidiano sermone adeo tritæ erant, ut vulgo Christum non aliter vocarent, quam Filium Davidis. Jesum dicit *excitatum* fuisse Israeli, quia tametsi totius mundi salus est, in primis tamen minister fuit Circumcisionis, ad promissiones, quæ Patribus datæ erant, implendas. Hebraicum nomen *Jesu*, Græce Σωτῆρα expressit. Ita bis dixit idem. non est tamen superflua repetitio: quia monere voluit Christum reipsa esse & præstare quod nomen illi divinitus voce Angeli impositum sonat.

Matth. 22. vers. 42. & 15:22.

Rom. 15. vers. 8.

24. Postquam Joannes prædicasset ante faciem ingressus ejus, baptismum pœnitentiæ toti populo Israël.

25. Quum autem impleret Joannes cursum, dixit, Quem me arbitramini esse?

Non

Non sum ego. Sed ecce venit post me, cujus non sum dignus subligacula pedum solvere.

26. Viri fratres, filii generis Abrahæ, & qui in vobis timent Deum, vobis sermo salutis hujus missus est.

24. Scimus quale fuerit Joannis officium, nempe viam Domino parare. Ideo testimonium ejus adducit Paulus, ut Judæis probet, non fictitium se, sed verum Dei Christum prædicare, quem celeberrimus ille præco jam ante commendaverit. non quod ad rei tantæ probationem sufficiat hominis testimonium: sed Joannis alia erat ratio, quem fuisse Dei Prophetam passim omnes fere persuasi erant. Hinc ergo testimonii auctoritas, quod præco è cælo missus, non privatus quispiam de Christo verba facit. Duo autem summatim recitat Paulus de Joanne, quod baptismum pœnitentiæ docuerit ante Christi adventum: deinde quod titulum & honorem Messiæ ultro à se rejiciens, Christo cesserit.

Baptismum pœnitentiæ.] Baptismus præter Legis ritum & morem inductus magnæ fuit mutationis symbolum. neque enim ante Christi adventum quicquam novare fas erat. Habebant quidem Judæi in Lege suos baptismos, qui & ipsi pœnitentiæ exercitia erant: sed Joannes novi & insoliti baptismi auctor fuit, vel potius minister, qui spem instaurationis diu speratæ & desideratæ faceret. Quum *baptismum pœnitentiæ* vocat, non excludit peccatorum remissionem, sed loquitur pro circumstantia loci, quod baptismus iste præparatio fuerit ad Christi fidem. Et notanda est loquutio, quod *prædicavit* baptismum: qua monemur, tunc rite administrari Sacramenta, quum ad visibilem figuram doctrina quoque accedit. neque enim os Baptistæ mutum esse decet: quia inane est sine doctrina signum.

25. *Quum impleret Joannes cursum.*] Secundum membrum testimonii, quod Joannes stadii sui metæ vicinus, discipulos Christo remisit. Prius enim baptismi rudimento eos formaverat. tunc autem de manu (quod aiunt) in manum Christo eos tradidit. Interrogatio autem hæc, *Quem me arbitramini esse?* non est dubitantis. Reprehendit enim Joannes & objurgat Judæos, quod falsum illi Messiæ honorem deferrent. quanquam uno contextu legi potest, Non sum quem esse me putatis: altera tamen lectio receptior, ut etiam plus vehementiæ habet ad refellendum errorem. Porro, longe plus fidei meretur ejus testimonium, quod oblatum sibi honorem, quem non sine plausu accipere poterat, sponte repudiat, & alteri cedit. Non potest certe suspecta hic esse ambitio, nec ulla captatio, quæ fidem verbis deroget.

Ecce venit.] Hoc est, venturus est: phrasis Hebraica, satis trita etiam in Novo Testamento. Quum se indignum fatetur, qui *corrigias* solvat ex calceis Christi: proverbialis est figura, qua se extenuat quantum potest, ne sua magnitudo Christi gloriam obscuret. quod enim illi mandatum erat, fideliter curare voluit, ut solus Christus præcelleret. se ergo quantus quantus est, præ illo nihil esse dicit. Quamvis enim Dei servis sua constet dignitas: ubi tamen ad Christi comparationem ventum est, redigi in nihilum oportet omnes, ut ille unus emineat: sicuti evanescere stellas omnes videmus, ut Solis fulgori locum cedant.

26. *Viri fratres.*] Iterum Judæos ad amplexandum Christum Paulus exstimulat. hoc enim non parum in eorum animis debebat studii & attentionis excitare, quum audirent de salute sua agi, & salutis nuncium sibi proprie destinatum esse. *Filios Abrahæ* vocat, non tantum honoris causa, sed ut se vitæ æternæ hæredes agnoscant. ac tam blande eos compellat, ne durum sit à Sacerdote & Scribis quos venerabantur, discessionem facere: quod necesse erat, ut Christum admitterent. Porro memoria tenendum est, quod superius docui: quamvis Gentibus aperta esset janua regni cælorum, nondum tamen è suo gradu dejectos fuisse Judæos, quin primogeniti censerentur in Dei familia. Ergo *salutem* illis missam esse dicit, quia ordine priores erant. quia tamen carnale genus non multum per se habebat momenti, & multorum se prodebat impietas, specialiter compellat Paulus veros Dei cultores, significans frustra verba fieri, nisi in eorum cordibus regnet Dei timor, qui ea excipiat, exceptaque foveat. Notandum hoc elogium Euangelii, quod dicitur *sermo salutis.* quare plusquam ferrea sit eorum durities oportet, quos sua dulcedine non allicit. Cæterum, quamvis tale sit natura, reprobis per accidens fit odor mortis in mortem. *2 Cor. 3. vers. 16.*

27. Nam qui habitabant in Jerusalem, & principes eorum, quum eum ignorarent, & voces Prophetarum quæ Sabbathis omnibus leguntur: eo damnato, has impleverunt.

28. Et quum nullam causam mortis invenissent, rogarunt Pilatum ut eum tolleret.

29. Et postquam impleverunt omnia quæ de ipso scripta erant, sublatum è ligno posuerunt in monumentum.

30. Deus autem suscitavit eum ex mortuis.

31. Qui visus fuit per dies complures his qui ascenderant cum eo à Galilæa Jerosolymam: qui sunt testes ejus ad populum.

27. Prudenter & opportune scandalo occurrit, quod fidem eorum morari poterat. nam Jerosolyma sanctuarium Dei erat, sedes regia, fons veritatis, & lux totius mundi. atqui illic occisus fuerat Christus. nihil porro in speciem absurdius videri poterat, quam eum suscipere, qui è templo Dei ejectus foret: & aliunde petere salutis doctrinam, quam unde prodituram Deus ipse testatus fuerat. Adde quod credendo in Christum, discessio fieri videbatur ab Ecclesia. Ac proinde una hæc objectio ad refutandam Pauli concionem satis erat valida, Quid nobis sub prætextu divini fœderis hominem obtrudis quem præcipua pars sancti populi damnavit? Hoc scandalum avertit Paulus, ne Euangelii cursum retardet. neque id modo, sed id retorquet etiam in diversam partem. Quia enim Jerosolymæ contemptus & rejectus fuerat vitæ auctor, Antiochenos Paulus hortatur, saltem qui inter ipsos Deum timent, ut eum tanto alacrius suscipiant. nam hoc indicat causalis particula: acsi dixisset, Quandoquidem Jerosolyma bonum suum non agnovit, vos magis expergefieri & accendi convenit, ne eadem in vobis ingratitudo & pravitas reperiatur. Sed alia ad tollendum scandalum ratione utitur, quod scilicet adeo nihil eorum impietas divinæ Christi præstantiæ derogaverit, ut potius ad eam comprobandam & stabiliendam valere debeat. Unde enim melius perspicitur Christus, quam quod in eo impletum est quicquid in Lege & Prophetis fuerat prædictum? Porro, quid consequuti sunt Christi hostes, nisi quod in eo con- *Luc. 24. v. 25. 26.*

spi-

ſpicua refulſit Scripturæ veritas? Chriſtum reprobari à præcipuis oportuit: ſic enim prædictum fuerat Pſal. 118. Lapidem quem reprobarunt architecti, hunc Deus in caput anguli conſtituit. Chriſtum oportuit damnari inter iniquos, ut nos coram Deo abſolveret: illi imponi peccata noſtra, ut nos ab illis expiaret: immolari in cruce, ut umbratiles Legis victimæ ceſſarent. Nam & hæc continebat Scriptura, Iſaiæ 53. Danielis 9. Ergo populi duces, quo majore impetu Chriſtum extinguere conati ſunt, reipſa probarunt ipſum eſſe Chriſtum, & mirabiliter eos fruſtratus eſt Dominus, ut obſtinata eorum impietas fidem piorum ædificet magis quam diruat. Ejuſdem fere generis ſunt ſcandala omnia, quæ à Chriſto infirmas & leves animas abducunt. Nam ſi propius expenderent totum operis Dei progreſſum, confirmationis materia eſſet, ubi labaſcunt. Fit ergo ut plurimum noſtra ſocordia, ut ſcandalis turbemur, quia torvis aut luſcioſis oculis intuentes quæ ad Chriſtum pertinent, quod album eſt, nigrum eſſe imaginamur. Videmus autem ut nihil Paulus diſſimulet, ſed ingenue profiteatur quod res eſt, Chriſtum non tantum hominibus gregariis, ſed primoribus etiam inviſum fuiſſe: nec fuiſſe à paucis exploſum, ſed oppreſſum impia totius populi conſpiratione. Durum & odioſum id primo conflictu erat, ſed validiorem machinam Paulus opponit, quod illis invitis Deus tanquam Lydio lapide uſus eſt, ad quem Filium ſuum probaret. Quum eadem quoque nunc Euangelii ſit conditio, ne pudeat nos cum Paulo fateri, ſuperbos mundi principes, & qui in Eccleſia primatum tenent, infeſtos eſſe Chriſti hoſtes, quando id in Chriſti gloriam potius quam probrum cedit. ſic enim impletur Scriptura.

Psal. 118. vers. 22. — Jesa. 53. v. 4. 5. Dan. 9. vers. 26.

Quum eum ignorarent] Tametſi deliberata malitia principes ad Chriſtum opprimendum impulit, vere tamen Paulus ignorantiæ imputat: ſicut alibi, quum dicit, Abſconditam eſſe mundi principibus Euangelii ſapientiam, quia alioqui Dominum gloriæ nunquam crucifixiſſent, 1 Corinth. 2. Tumultuoſæ enim phreneſi conſimilis eſt impiorum malitia, & videndo non videt. Certe ſana mente & luce Spiritus privatos fuiſſe dubium non eſt, qui bellum cum Deo in ſuam perniciem ſuſcipere non dubitarunt. Scripturæ quoque inſcitiam illis exprobat. Et ne quis exciperet, de re ignota vel obſcura eum loqui, ſimul addit, non alias ſe prophetias jactare, quam quæ Sabbathis omnibus leguntur. acſi diceret luculenta eſſe & rudiſſimis quibuſque nota Scripturæ oracula quæ ipſos latuerint. Hoc modo admonet Paulus quam prodigioſa fuerit eorum incredulitas, ut auditoribus deteſtabilem reddat. Docemur autem tali exemplo, etiamſi Dominus nobis per Scripturam illuceat, non omnibus tamen eſſe oculos. Poſtea etiam craſſior fuit gentis ſtupiditas: quemadmodum alibi Paulus dicit, velamen ante oculos poſitum eſſe, ut præſentem Moſen non videant. Interea notandum eſt, ad Scripturam nos revocari, ne magnorum hominum auctoritas nos decipiat. nec eſt quod ſibi quiſquam ex pravo aliorum ſenſu præjudicium faciens, abſolvi ſe putet. Hortatur enim Antiochenos Paulus, ut contra larvatos Eccleſiæ præſules ex Scriptura judicent. Ideo enim data eſt ut legatur: lectio autem non fruſtra à Domino inſtituta, ſed ut inde pii omnes proficiant, ac judicent quid rectum ſit.

1 Cor. 2. vers. 8. — 2 Cor. 3. vers. 15.

Hanc impleverunt.] Ita videmus non creaturas modo ſenſu carentes, ſed diabolum quoque & omnes impios ſubeſſe Dei providentiæ: ut quod apud ſe decrevit, per ipſos exequatur. Idem 3. capite habuimus, & 4. quum maxime furerent Chriſti hoſtes ad eum perdendum, minime tamen quod volebant, adeptos eſſe: ſed potius quod Deus ſuo conſilio ſtatuerat, effectum ſuis manibus reddidiſſe. Id vero ad commendationem divinæ veritatis non parum facit, quod non modo ad præſtanda quæ promiſit, ſatis ſit ipſe potens: ſed qui in nihilum redigere conantur ejus conſilia, his ſtabiliendis operam ſuam, licet inviti, impendant. Quomodo enim non ſtaret Dei veritas, quam ſummi hoſtes implere coguntur? Prudentia tamen hic opus eſt, ne Satanam cum Deo miſceamus. neque enim ideo excuſabiles ſunt Judæi, quod Scripturam impleverint: quia prava eorum voluntas conſideranda, non eventus quem minime ſperarunt, imo qui miraculi inſtar haberi debet. Si eorum opus per ſe ſpectetur, Deo penitus contrarium eſt. ſed quemadmodum Deus in ſole & reliquis planetis oppoſitos motus & inter ſe confligentes miro artificio temperat: ſic perverſos impiorum conatus occulta virtute in diverſum quam putabant ac volebant finem dirigit, ne quicquam faciant niſi quod voluit. Ipſi quidem, quoad ſe, contra ejus voluntatem faciunt: ſed modo quodam incomprehenſibili ſuccedit pro Dei voluntate. Quum hic curſus ſit præter naturam, non mirum ſi carnis prudentiæ non ſit viſibilis. Quare cernendus eſt fidei oculo, vel potius reverentia adorandus: canes autem qui contra oblatrant, cum ſua petulantia ſpernendi.

Act. 3: 23. & 4: 28.

28. *Quum cauſam non haberent mortis.*] Magni ad rem intererat ut ſcirent Chriſtum immerito fuiſſe occiſum. neque enim juſtitiam nobis peperiſſet morte ſua quam pro ſuis maleficiis paſſus foret. Innoxium itaque fuiſſe oportet, cujus mors expiatio ſit pro peccatis mundi. Nec vero dubium eſt, quin Paulus ad liquidum expoſuerit, Pilatum non pro judicis officio Chriſtum damnaſſe, ſed improbis populi flagitationibus victum annuiſſe, ut morti traderetur: & ſimul Judæos libidine non ratione impulſos ad expetendam Chriſti mortem. Terrendi enim erant auditores, ne tam nefario ſceleri ſe adjungerent ſocios. Sed quæ ille tunc juſta narratione proſequutus eſt, Lucas nunc ſuo more paucis verbis perſtringit.

29. *Quum perfeciſſent omnia.*] Quæ ſcilicet Deo per ipſos fieri placuerat. Sic enim Chriſtum tractarunt, ut nihil defuerit Scripturæ vaticiniis. Hoc modo tollitur offendiculum quod ex crucis ignominia concipit ſenſus carnis, non fuiſſe permiſſum Dei Filium veſano hoſtium furori: ſed Patris decreto morem geſſiſſe. Porro ex Scripturis liquet, quænam olim deſtinata ei fuerit conditio. Quod dicit Chriſtum ab iiſdem *ſepultum* qui eum occiderant, videtur cum Euangelica hiſtoria pugnare: ſed fieri poteſt, ut Lucas Sepeliendi verbum indefinite acceperit. Quod ſi ad eoſdem referre velis, erit ſynecdoche. Pilati enim permiſſu ſepultus eſt, arbitrio autem Sacerdotum appoſiti fuerunt ſepulchro cuſtodes. Etſi ergo Joſeph & Nicodemus ſepulturæ Chriſtum mandarunt: improprie Judæis, neque tamen abſurde, id tribuitur: quia hic conſilium Pauli non eſt officium laudare, ſed probare Chriſti reſurrectionem, quia quem ſepulchro incluſum hoſtes cuſtodiebant, Deus inde abſtulit. Significat ergo, non clam nec furtim ſublatum fuiſſe Chriſti corpus, ſed in loco celebri & hoſtibus cognito fuiſſe poſitum, adeoque eos cuſtodiæ præfuiſſe, neque tamen repertum. unde colligitur certa reſurrectio.

Mat. 27. vers. 57.

30. *Deus ſuſcitavit eum.*] Mors quidem Chriſti piorum fuit ſalus, ſed cum reſurrectione conjuncta. ideo in hac ſecunda parte diutius Paulus inſiſtit. Nunquam enim auditoribus ſuis perſuaſiſſet, petendam à morte ſalutem eſſe, niſi in Chriſto ſuſcitando apparuiſſet Dei potentia.

31. Poſtquam Chriſtum ſepulchro, quod à conductitiis hoſtium miniſtris obſidebatur, egreſſum fuiſſe dixit: nunc ſubjicit, à multis diſcipulis fuiſſe viſum, qui fidele teſtimonium populo reddiderunt. *Teſtes* autem vocat, vel officii reſpectu: quoniam ad hoc delecti erant, ſicut capite primo dictum eſt: vel ſimpliciter indicans, publice & libere de Chriſto profeſſos eſſe quod ſciebant. unde ſequitur, rem Jeroſo-

Act. 1: 8.

rosolymæ probe fuisse testatam. Probatio autem ista non levis erat, quod in formidabili hostium potentia, qui ad resistendum prompti & ardentes nihil omittebant, tamen extiterant qui palam assererent Christum resurrexisse, & quidem oculati essent ejus rei testes. nam si qua fuisset ad manum refutatio, eam minime Scribæ neglexissent.

32. Et nos vobis euangelizamus, quod promissionem Patribus factam

33. Deus impleverit filiis eorum, nempe nobis, excitato Jesu: sicut in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34. Quod autem excitaverit eum ex mortuis non reversurum posthac in corruptionem, sic dixit, Dabo vobis sancta David fidelia.

35. Propterea & alibi dicit, Non permittes sanctum tuum videre corruptionem.

36. David quidem quum suæ ætati inservisset, consilio Dei obdormivit: & appositus est ad patres suos, viditque corruptionem.

37. Quem autem Deus excitavit, non vidit corruptionem.

32. *Vobis euangelizamus.*] Jam sibi munus & honorem Apostolicum vendicat, ut tanquam legitimus Dei minister audiatur. Legationis vero sibi injunctæ summam esse dicit, exhibitum suo seculo fuisse quod Deus olim promiserat. Paucis autem verbis multas res & magnas comprehendit. Primo significat nihil se novum, vel à Lege & Prophetis alienum ingerere: sed ejus doctrinæ complementum patefacere quam ipsi divinitus traditam esse fatebantur & persuasi erant. unde sequitur, non posse ab illis rejici quod proponit, quin fœdus cum Patribus à Deo sancitum, quantum in se erit, abrogent. Deinde fidem Dei commendat, quia nunc demum re ipsa constet, nihil temere vel frustra olim fuisse pollicitum. sed præcipue magnitudinem extollit gratiæ in Christo demum exhibitæ. Notanda enim inter ipsos & Patres comparatio, quum dicit adeptos esse quod promissum fuerat Patribus. nam quo liberalius in ipsos effusa fuit Dei bonitas, eo fœdior ipsorum ingratitudo futura est, si inæstimabile bonum aspernati fuerint aut fastidierint. Quid enim hoc aliud esset, quam thesaurum sibi ad manus porrectum, adeoque in sinu depositum, ad pedes abjicere, cujus spem procul ostensam reveranter amplexi sint Patres, & tota vita patienter foverint? Sed quæritur de iis qui sub Lege vixerunt, annon ipsi quoque promissionum fuerint compotes? Respondeo, talem ejusdem inter nos gratiæ societatem esse, quæ tamen longam distantiam non impediat. Sed Paulus hoc unum intelligit, suspensam quodammodo fuisse eorum fidem, donec Christus apparuit, in quo omnes Dei promissiones sunt Etiam & Amen: sicut
2 Cor. 1. docet 2. ad Corinth. 1. Ejusdem ergo regni cælestis
v. 19, 20. hæredes sumus, & consortes spiritualium bonorum quibus Deus filios ornat: amoris etiam sui gustum illis Deus in præsenti vita præbuit, sicuti eum nunc gustamus. Sed Christus qui vitæ æternæ & bonorum omnium substantia est, illis tantum promissus erat, nobis datus est: & eum tanquam procul absentem expetebant, nos præsentem obtinemus.

33. *Filiis eorum, nempe nobis.*] Certum est de naturalibus filiis loqui Paulum, qui originem à sanctis Patribus ducebant. quod ideo notandum est, quia fanatici quidam omnia ad allegorias trahentes, nullam hic generis, sed solius fidei rationem habendam somniant. Tali autem commento sacrum Dei
Genes. 17. fœdus exinaniunt, ubi dicitur, Ero Deus tuus &
vers. 7. seminis tui. Sola, inquiunt, fides est, quæ efficit Abrahæ filios. Ego autem contra excipio, Qui Abrahæ filii nascuntur secundum carnem, spirituales quoque censeri Dei filios, nisi sua infidelitate de-
Rom. 11. generent. Rami enim natura sancti sunt, quia ex
vers. 16. sancta radice progeniti, donec vitio suo profanescant. Et certe consilium Pauli est, Judæos ad Christum allicere. quod ut fiat, privilegio discerni eos, & eximi ab ordine vulgari oportet. Neque inde sequitur quod odiose objectant nebulones isti, carnali semini alligatam esse Dei gratiam. quia etsi hæreditaria fuit posteris Abrahæ vitæ promissio, multos tamen privavit sua incredulitas. Facit ergo fides, ut ex magna turba, in filiis pauci censeantur, per fidem vero Deus suos segregat. Atque illa duplex est electio, cujus ante memini. Altera totius gentis peræque communis: quia prima Dei adoptio totam Abrahæ familiam complectitur. Altera quæ restringitur ad arcanum Dei consilium, & fide tandem sancitur ut penes homines rata sit. Rite ergo Paulus Judæis præstitum esse contendit quod Patribus Deus promiserat. nam ipsis quoque promissum fuerat, sicut Zacharias in suo cantico personat, Jusjurandum quod juravit Abrahæ patri nostro daturum se nobis, &c. Neque tamen obstat gentis illius dignitas quin simul in totum mundum se diffundat Christi gratia: quia sic primogenitus primum occupat honoris gradum, ut secundum tamen locum relinquat fratribus. nam quod veteri populo abdicato, vacua Ecclesiæ possessio extraneis relicta fuit, nova colligendæ ex Gentibus Ecclesiæ cœpit esse occasio. quod si ille in fide stetisset, in communem honoris societatem adjunctæ fuissent Gentes.

Suscitato Christo.] Hic Suscitandi verbum, meo judicio, latius patet quam ubi paulo post reperitur. Neque enim tantum dicit Christum resurrexisse à mortuis, sed divinitus ordinatum, & quasi manu Dei productum in lucem, ut Messiæ partes impleret: sicut passim docet Scriptura, excitari à Domino Reges & Prophetas. nam verbum ἐγείρειν hoc sensu interdum capitur. Hæc autem ratio me movet, quod Deus Filium suum in mundum mittendo, promissionem olim servis suis datam exhibuit ipso effectu.

Sicut & in Psalmo secundo.] Tametsi in numero consentiunt Græci codices, non tamen prætereundum quod Erasmus admonet multos ex veteribus Psalmum primum legisse. Et fieri potest ut Lucas ita scripserit. nam qui hodie secundus Psalmus habetur, non sine ratione primus vocari potuit, quando Psalmum primum probabile est Scribis & Sacerdotibus (quorum opera in unum corpus collecti sunt Psalmi) procemii vice fuisse additum. Neque enim ascribitur nomen auctoris: & tantum ad Legem Dei meditandam hortatur. Sed in ea re non multum est momenti. Hoc enim præcipuum est; ut sciamus quam proprie & quomodo ad præsentem causam Paulus testimonium ex Psalmo sumptum accommodet. Non negamus, Davidem illic quum se undique peti videret, & plus esse in hostibus suis potentiæ & roboris quam ut par esset resistendo, Dei præsidium opponere, quem sibi regnandi esse auctorem sciebat. Sed quum figura esset veri Messiæ, scimus in ejus persona nobis adumbrata esse quæ nonnisi in Messiam solide competunt. Et contextus satis evincit non simplicem nudamque gratiarum actionem, quæ regno Davidis conveniat, sed altius illic vaticinium contineri. Vix enim centesimam gloriæ partem quam illic prædicat, Davidem

in

in sua vita libasse satis notum est. qua de re plura dixi-
Actor. 4. mus supra in caput 4. Nunc propius intueamur ver-
Psal. 82. ba. Vocantur quidem Reges in commune filii Dei
vers. 6. Psalm. 82. Sed quum Dei consilium sit Davidem
Regibus aliis præferre, & eximere illorum numero,
hic honoris titulus κατ᾽ ἐξοχὴν illi præ aliis omnibus
tribuitur: non quod tantus honor proprie in persona
ejus resideat, quia hoc modo Angelis quoque præ-
Hebr. 1. stantior esset, ut habetur ad Heb. capite 1. Itaque
vers. 4. Christi respectu, cujus imago erat, tam magnifice
ornatur, ut eum Deus non vulgarem nec aliquem
ex multis, sed quasi unigenitum Filium agnoscat. Se-
quitur probatio, Quia Deus ipsum genuerit, quum
regnum stabilivit in ejus manu: neque enim homi-
num industria id factum est, sed Deus invictam ma-
nus suæ virtutem è cælo exeruit, unde palam consta-
ret ipsum divino coosilio regnare. Ergo genitura ista
cujus meminit, ad hominum sensum vel notitiam
referri debet: nempe quod palam tunc cognitum
est, genitum fuisse à Deo, quum mirabiliter regni
solium præter omnium spem conscendit, & cælestis
Spiritus virtute innumeras fregit conspirationes:
quia regnare non poterat, nisi gentibus omnibus vi-
cinis sub jugum coactis, quasi subacto quodam mun-
do. Nunc ad Christum veniamus. Non prodiit certe
in mundum sine testimonio, quo se Filium Dei pro-
baret: conspicua enim fuit ejus gloria, qualis decebat
Joan. 1. unigenitum Dei, sicut habetur Joan. 1. & passim ja-
vers. 14. ctat se Deum habere testem ac vindicem hujus hono-
ris. Genuit ergo Deus Christum, quum ei certas
notas insculpsit, unde vera & expressa illius effigies
& Filius agnosceretur. Neque tamen hoc obstat,
quominus Christus sapientia sit, ab æterno Patre
ante tempos genita: sed illa arcana est generatio.
nunc autem prædicat David manifestatum fuisse ho-
minibus: ita relatio est, ut diximus, ad homines non
ad Deum: quia quod absconditum in Dei corde erat,
hominibus palam innotuit. Et elegans est figura,
quod non minus clare testata sancitaque fuit Christi
divinitas, quam si ante hominum oculos genitus à
Deo foret. Scio Augustini argutiam plerisque magis
placere, quod *hodie* perpetuum notetur. Atqui ubi
Spiritus ipse Dei interpres suus est, & quod per Da-
videm dixerat, per os Pauli exponit, nobis fas non est
Rom. 1. alium sensum comminisci. Cæterum, quum eodem
vers. 4. Paulo teste, Christus in potentia manifestatus fue-
rit Filius Dei, quum resurrexit à mortuis, colligi-
mus hoc primarium fuisse cælestis excellentiæ speci-
men: & tunc Pater vere eum in lucem extulit, ut
mundus ipso genitum esse sciret. Quamvis ergo susci-
tari Christus à Deo cœperit, quando prodiit in mun-
dum, resurrectio tamen quasi justa & plena suscita-
tio fuit: quia quum prius exinanitus esset forma servi
Philip. 2. accepta, tunc victor mortis, & dominus vitæ emer-
vers. 7. sit, ut nihil ad majestatem Dei Filio, & quidem uni-
genito, dignam illi deesset.

34. *Non reversurum posthac.*] Alterum nunc
membrum attexit, Christum semel excitatum à mor-
tuis, ut æternum vivat: quemadmodum Paulus do-
Rom. 6. cet Rom. 6. Non amplius moritur, nec amplius mors
vers. 10. illi dominabitur: quia vivit Deo. Perquam enim
tenuis & frigida esset fiducia ex Christi resurrectione
concepta, si adhuc interitus aut ulla mutatio eum
maneret. Ergo ingressus esse dicitur regnum Dei, ut
perpetuo vivens suos quoque æterna felicitate donet.
Nam quia nobis resurrexit Christus potius quam
sibi, perpetuitas vitæ quam illi Pater contulit, ad
nos omnes extenditur, ac nostra est. Videtur tamen
Jesa. 55. locus Isaiæ qui hic adducitur, ad probandam Christi
vers. 3. immortalitatem nihil facere, Dabo vobis sancta Da-
vid fidelia. Sed non ita est: nam quum de redem-
ptione Davidi promissa loquatur Isaias, & eam stabi-
lem ac firmam fore afferat, hinc rite colligimus, im-
mortale Christi regnum in quo fundata est æternitas
salutis. Græcos autem interpretes sequutus est Pau-
lus, quum *Sancta* pro Misericordiis posuit: *chessed*,
quod mansuetum, benignum & clementem signifi-
cat, Græci solent Sanctum reddere. Ideo hoc loco
חסדי David, verterunt Sancta Davidis, quum po-
tius intelligat Propheta promissam Davidi gratiam.
Sed hoc rudibus & infirmis concessit Paulus, qui
Græcæ lectioni magis assueti erant: præsertim quum
vis testimonii alibi sita esset. Hoc enim in summa
vult Paulus, Si æterna est gratia, quam Deus se in
Filio daturum pronunciat, vitam Filii similiter æter-
nam esse, nec mutationi obnoxiam. Tenenda est
enim regula, quod omnes Dei promissiones in Chri- 2 Cor. 1.
sto sunt Etiam & Amen: ac proinde vigere neque- vers. 20.
ant, nisi eas vivificet.

35. *Non permittes sanctum tuum.*] Hic locus à
Petro etiam adductus fuit in prima concione quam
supra retulit Lucas cap. 2. ubi eum exposui. illuc
igitur lectores se referant. Tantum hoc breviter at-
tingam, duas voces Hebraicas pro sepulchro poni à Actor. 2.
Davide (ut tritæ sunt apud eum repetitiones) qua- vers. 27.
rum prior deducta est à concupiscendo, quia sepul-
chrum tanquam gurges insatiabilis omnia devoret:
altera vero à corruptione. Secundum hanc etymolo-
giam, fideliter Græce expressus est sensus Davidis.
notatur enim sepulchri qualitas, quum mortuum ca-
daver recipit, & quasi absorbet, ut illic putrescat, &
tandem consumptum pereat. Id in Christum solum
competere affirmat Paulus, quod servatus à corru-
ptione immunis fuerit. nam quod ejus corpus in se-
pulchro fuit conditum, nihil propterea juris ha-
buit in ipsum corruptio, quum illic integrum non
secus atque in lecto jacuerit usque ad diem resurre-
ctionis.

36. *David quum ætati suæ inservisset.*] Nequis
objiceret, illic agi de Davide, mature occurrit Pau-
lus, non convenire hoc omni ex parte Davidi, cujus
cadaver putredine in sepulchro consumptum fuit.
Restat ergo, quia singulare sit istud Christi privile-
gium, de eo vaticinatum in Spiritu fuisse Davidem.
Interea notanda est inter membra & caput propor-
tio. nam sicuti plena & absoluta hujus vaticinii veri-
tas in Christo solo tanquam in capite extitit: ita in
singulis membris juxta cujusque modum & ordinem Philip. 3.
locum habet. Quum autem in hunc finem resurre- vers. 21.
xerit Christus, ut corpus nostrum humile conformet
corpori suo glorioso: hac lege pii in foveam descen-
dunt, ut eorum corpora putredo non absumat. Ergo
secundum spem futuræ liberationis David jure præ-
dicat, se corruptionem non visurum. neque enim
corruptio penitus censeri debet cui parata est melior
instauratio: ideo enim putrescunt fidelium corpora,
ut beatam incorruptionem suo tempore induant. Sed
hoc non obstat, quin longe dispar sit capitis & mem-
brorum conditio, & nos Filium Dei procul & lente
subsequamur. Nunc videmus utrumque esse verum,
& congruenter dici, quod David & reliqui fideles
quatenus suo capiti conformes futuri sunt, non sint
visuri corruptionem, & tamen unus Dei Filius in so-
lidum à corruptione liber & immunis fuerit. Notan-
da est loquutio, quum dicit Davidem *ætati* suæ inser-
visse, vel hominibus sui temporis. secus distinguit
vetus interpres, & quædam Græca exemplaria suf-
fragantur, nempe quod David ætate sua servierit
Dei voluntati. quæ lectio tametsi probabilis est,
non tamen facit ut à diversa avellar. neque vero su-
pervacuum est vel frigidum, obdormisse Dei volun-
tate vel consilio: quia significat, Deum in morte Da-
vidis non fuisse oblitum illius vaticinii: acsi diceret,
non sine Dei consilio Davidis corpus in sepulchro ja-
cuisse donec resurgeret, ut suspensus inderet pro-
phetiæ effectus usque ad Christum. Si non displicet
quod profero, hinc monentur quorsum homines vi-
vant in mundo, ut scilicet alii alios mutua commu-
nicatione juvent. Neque enim sibi quisque natus est,
sed inter se quasi sacro nexu colligatum est huma-
num

num genus. Ergo nisi leges naturæ evertere libeat, meminerimus non privatim nobis vivendum esse, sed proximis nostris. Sed quæritur, annon curanda sit etiam posteritas? Respondeo, Piorum quidem ministerium posteris etiam utile esse: quemadmodum hodie sentimus Davidem mortuum plus nobis prodesse, quam magnam eorum partem qui nobiscum vivunt. verum simpliciter intelligit Paulus, fideles toto vitæ cursu proximis se & sua officia impendere; mortem vero illis esse quasi metam, quia tunc perfuncti sunt, quum eos Dominus è mundo evocat. Summa est, seculi nostri habendam primo esse rationem, ut fratribus nostris serviamus quibuscum vitæ societas nobis est: secundo autem dandam esse operam ut ministerii nostri fructus ad posteros quoque redundet. Quum hanc legem servis suis præscribat Deus, non potest excusari eorum temeritas qui mortuos fingunt pro nobis orare, & Ecclesiæ non minus servire, quam dum viverent.

Consilio Dei obdormivit.] Poterat simpliciter dicere Paulus, mortuum fuisse Davidem: addit *consilio Dei*, ut sciamus in Prophetæ persona non fuisse completum, quod in Psalmo legitur. Monemur tamen similiter præfixam divinitus nobis esse vitæ & mortis metam: quemadmodum Psal. 90. habetur, Emittis *Psal. 90. vers. 3.* homines, & transire facis, postea dicis, Revertimini filii hominum. Quin etiam hoc scite docet Plato, æquum esse ut non nisi Dei arbitrio migrent homines è terra, cujus manu in ea, tanquam in statione, ad tempus locati sunt. Ideo autem de morte Davidis verba faciens nominatim consilii Dei meminit, ut sciamus non fortuitam illi accidisse corruptionem, quasi Deus sui promissi oblitus foret: sed Dei providentia factum, ut vaticinium alio transferendum esse scirent fideles. *Dormire & apponi ad patres*, formulæ sunt loquendi notiores & magis tritæ quam ut expositionem requirant.

38. Notum ergo sit vobis, viri fratres, quod per hunc vobis remissio peccatorum annunciatur:

39. Et ab omnibus, à quibus non potuistis in Lege Mosis justificari, in hoc omnis qui credit, justificatur.

40. Videte igitur ne eveniat super vos quod dictum est in Prophetis,

41. Videte contemptores, & admiramini & evanescite: quia opus ego facio in diebus vestris, opus cui non credetis, si quis enarret vobis.

38. *Notum ergo sit vobis.*] Postquam modum exposuit quo parta est salus per Christum, nunc de ejus officio virtuteque disserit. Atque hoc summum est caput, quid nobis bonorum attulerit Christi adventus, & quid ab eo sperandum sit, tenere. Quanquam autem uno verbo Lucas attingit, Paulum de Christi beneficiis concionatum esse: non est tamen cur quisquam dubitet, res tantas pro sua dignitate graviter & splendide tractatas esse. Hoc verbo, *notum* sit vobis, significat Paulus nihil obstaculo fore præter socordiam, quominus res tam clara & aperta illis innotescat: ideoque absurdum esse, ut fideles lateant quæ per Christum exhibita fuerunt Dei beneficia. missus enim est cum sonoro Euangelii præconio, quod exaudire fides nostra debet, ut certam bonorum ejus possessionem adeat: qualis enim sit, tenendum est, ut eo vere fruamur. Primo loco ponitur remissio peccatorum, qua nos sibi Deus reconciliat: eam quum toti populo suo annunciari velit Deus, omnibus necessariam esse demonstrat. Neque enim unum vel alterum Paulus alloquitur, sed quicunque Antiochiæ Judæi erant. Primo igitur loco
Col. 2. vers. 13. habendum est, nos omnes inimicos esse Deo per peccata. 2. cap. ad Colos. Unde sequitur, arceri omnes à regno Dei, & morti æternæ esse addictos, donec in gratiam nos recipiat Deus gratuita peccatorum remissione. Hoc etiam notandum est, Deum ignoscere nobis peccata, & propitium reddi per Mediatorem, quia extra eum sicuti nulla est expiatio, ita neque venia aut solutio reatus. Hæc fidei nostræ rudimenta sunt, quæ in Philosophorum scholis minime discuntur, Totum genus humanum damnatum esse, & peccatis obrutum: nullam esse in nobis justitiam quæ Deo nos conciliet: unicam spem salutis in ejus misericordia residuam esse, dum nos gratis absolvit: manere autem sub reatu, nisi qui ad Christum confugiunt, & in ejus morte expiationem quærunt à peccatis.

39. *Et ab omnibus.*] Tacite prævenit quod videri poterat superiori doctrinæ adversum. nam quotquot erant Legis ceremoniæ, totidem erant ad consequendam peccatorum remissionem exercitia. Judæis ergo promptum erat excipere, Si solus hic Deum nobis propitiat abolitis peccatis, quorsum tot ablutiones & piacula, quibus hactenus ex Legis præscripto usi sumus? Ergo ne Judæos remorentur Legis ceremoniæ, Christum Paulus præstare docet quod illæ non poterant. non quod tam breviter & concise loquutus fuerit Paulus (neque enim speserat, Judæos subito abjecta Legalis justitiæ fiducia ad Christum venturos) sed summam eorum quæ justo ordine tunc docuit, Lucas satis habuit perstringere. Sensus autem est, sublatum à Mediatore fuisse obstaculum illud Judæis in quo hærebant. Lex quidem ceremonialis, pædagogia esse debuerat, quæ ad Christum eos manu duceret: ritus omnes à Deo præcepti adminicula erant juvandæ & promovendæ eorum fidei data. sed ut præpostere sacra Dei instituta corrumpere hominibus mos est, ceremoniis viam sibi obstruebant, & januam fidei claudebant, ne venirent ad Christum. Justitiam se in sacrificiis habere putabant, baptismis acquiri veram munditiem, Deum sibi placatum esse ubi externis pompis defuncti erant: in summa, relicto corpore inanes umbras apprehendebant. Nihil quidem inutile vel lusorium instituerat Deus in Lege. Quare ceremoniæ fida erant & indubia testimonia remissionis peccatorum. neque enim mentitus fuerat Deus his verbis, Sacrificet peccator, & expiabitur ejus iniquitas. Verum ut Christus erat finis Legis, & cæleste exemplar ta- *Rom. 10. vers. 4.*
bernaculi, ita ceremoniarum omnium ab eo pendebat vis & effectus. unde conficitur, evanidas *Heb. 8. vers. 5.*
fuisse umbras eo remoto. Vere ergo Paulus detrahit Legi, justitiæ causam, ut Christo adscribat. Nunc Pauli consilium tenemus, quod scilicet à falsa & perversa Legis fiducia abstrahere voluerit Judæos, ne vento inflati putarent se non indigere Christi auxilio, vel externam duntaxat felicitatem in eo quærerent.

Justificari in Lege.] Locus hic facile demonstrat, quid valeat alibi passim Justificandi verbum: nempe liberari & absolvi. Mentio de peccatorum remissione facta erat: eam negavit Paulus aliter obtineri quam Christi gratia. ne quis objiceret, suppetere in Lege remedia: respondet, illis omnibus nihil efficaciæ subesse. Sensus ergo clarus est, Non posse justificari à peccatis in Lege, quia ritus Legales non justa nec legitima pretia erant ad solvendum reatum, nihil per se ad promerendam justitiam valebant, nec justæ compensationes erant ad placandum Deum. Negari certe, nisi improbe, non potest, quin justificatio ista remissioni peccatorum annexa, sit tan-

quam ejus obtinendæ modus & ratio. Quid enim agit Paulus, nisi ut dictum illud, Christi beneficio peccata nobis remitti, confirmet: contraria objecta diluens? Probat autem, Quia neque piacula, neque ritus omnes Legis nos a peccatis justificent. Justificatur ergo per Christum, qui à reatu & judicio æternæ mortis, quibus obnoxius erat, gratis solvitur. Hæc est fidei justitia, dum nos pro justis habet Deus, peccata non imputando. Sola hæc vocis proprietas refutandis Papistarum cavillis sufficit, qui nos non venia nec gratuita acceptione, sed habitu & justitia infusa contendunt esse justos. Quare hunc Pauli contextum non patiamur ab illis indigne & scelęste lacerari, quum dixit nos justificari ab omnibus, ut nobis constet peccatorum remissio. Jam vero sciendum est, Christo opponi Legem Mosis, tanquam præcipuum potiendæ justitiæ medium, si quod aliud, vel diversum à Christo fuisset. Paulus quidem de ceremoniis disputat: sed notandum est, nihil in illis fuisse omissum quod ad peccata expianda, iramque Dei placandam faceret. Cæterum, nulla ex omnibus ceremoniis Legis fuit, quæ non obstringeret hominem peccati reatu, quasi novum chirographum: sicuti docet Paulus 2. ad Coloss. cap. Quid igitur? certe testari voluit Deus, unica Filii sui morte justificari homines: quis ipsum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut in eo nobis esset justitia. 2 Cor. 5. Unde sequitur, quicquid satisfactionum commenti sunt homines, ad spoliandum honore suo Christum tendere. *In Lege, & in Christo*, tantuodem valet atque per Legem, & per Christum, secundum phrasin Hebraicam.

Colos. 2. vers. 14.

2 Cor. 5. vers. 21.

Ab omnibus.] Hac particula refellitur impium Papistarum commentum, quo tradunt non nisi originale peccatum, & actualia quæ ante Baptismum commissa sunt, pure & gratuito per Christum remitti, alia redimi satisfactionibus. Atqui Paulus clare pronunciat, toto vitæ progressu nos per Christum justificari à peccatis. Tenendum enim memoria est, Judæis mandatos fuisse Legis ritus, ut tam eorum utilitas quam usus quotidie in Ecclesia vigeret: hoc est, ut reipsa sentirent Judæi, non frustra assidue iterari expiationes & lavacra. Eorum omnium si veritas & substantia reperitur in Christo, sequitur non aliud delendis peccatis esse piaculum, quam ejus mortem. Alioqui inter hanc & veteres figuras analogia non constaret. Papistæ nos ad pœnitentiam & claves revocant: quasi vero ceremoniæ Legales non fuerint meditandæ pœnitentiæ exercitia: quasi etiam non illis annexa fuerit clavium potestas. Sed talibus adminiculis adjuta fuit piorum fides, ut ad unicam Mediatoris gratiam confugerent. Fixum ergo maneat, justitiam qua donamur in Christo, non unius diei esse vel momenti, sed perpetuam, ut sacrificium mortis ejus nos quotidie reconciliet Deo.

39. *Omnis qui credit.*] Declarat Paulus quomodo potiantur homines justitia Christi: nempe quum fide illam recipiunt. quod autem impetrat fides, nullis operum meritis consequimur. Quare non ambigua est Pauli sententia, Justificari nos sola fide: quam tamen Papistæ non minus obstinate quam acriter oppugnant. Interea quid valeat Credendi verbum, tenere convenit, quod Papistis reddit insipidum ignorantia. Sunt quidem & alia Christi beneficia, quæ fide percipimus. nam Spiritu suo nos regenerans, imaginem Dei in nobis instaurat, & vetere homine crucifixo nos refingit in vitæ novitatem. Sed Lucas satis habuit unum hoc exprimere, quomodo in gratiam cum Deo redeant homines, à quo alienati sunt per peccatum: quia inde ad reliqua facilis est transitus.

40. *Videte ne superveniat.*] Quia negotium illi erat cum præfractis hominibus, vel saltem multi in turba permixti erant duræ cervicis: quasi malleo vellet eorum contumaciam mollire, doctrinæ addit objurgationem. nam si morigeri & ad parendum faciles fuissent Judæi, suaviter proculdubio conatus fuisset eos ad Christum allicere. Sed eum vel torpor vel pervicacia illorum coëgit ut vehementius excandesceret. sicuti ad Dei tribunal citandi sunt omnes quibus gratia Christi contemptui est, atque horribile mortis æternæ judicium illis denunciandum est. Adhuc quidem locum significat esse pœnitentiæ, quum ad cavendum hortatur: simul tamen admonet, nisi mature caveant, non procul abesse horribilem Dei vindictam.

Quod dictum est in Prophetis.] Locus qui citatur, ex primo capite Abacuc sumptus est. sed quia prophetiæ omnes in unum corpus aut volumen collectæ erant, Paulus dicit *in Prophetis* scriptum esse. *Abac. 1. vers. 5.*

41. Neque ad verbum recitat verba Abacuc, quæ sic habent, Aspicite in Gentibus, & videte, & admiramini, & obstupescite: quia opus fiet in diebus vestris, quod nemo credet quum narrabitur. Paulus dicit, *Videte* contemptores: ut sciant Judæi vindictam quæ semel eorum patribus inflicta fuit, contemptoribus verbi communem esse: acsi diceret, Deus hodie non minoris æstimat verbum suum, cujus contemptum semel tam severe ultus est. Ergo Prophetæ denunciatio ad omnes ætates pertinet, ne sperent contemptores, se, quam alii experti sunt vindictam, posse nunc effugere. Superbiebant Templo, jactabant se esse Dei populum, impio fastu elati spernebant minas omnes. Ergo Paulus illis in memoriam reducit, quid Deus per Prophetas suos contemptoribus minetur.

Opus in diebus vestris.] Sensus est, Qui Dei verbo fidem habere detrectant, manum ejus sensuros, ut tandem pœnis convicti, serio loquutum esse agnoscant. Vulgari proverbio dicitur, Stultorum experientiam esse magistram. Sic Dominus re ipsa impios coarguit, ut malis domiti, ejus virtutem fateri incipiant. Quale autem pœnæ genus denunciat? Quia verbo (inquit) meo non creditis, exemplum in vos edam, quod sit omnibus incredibile. quibus verbis intelligit, se pœnas de illis sumpturum, quæ incutiant mundo horrorem. Nam ut monstrum est detestabile adversus Deum rebellio, ita non mirum est si pœnarum monstra ex se gignat. Cavendum ergo, ne si Dei verbo fidem abrogemus, potentiorem quam sensus omnes nostri capiunt, sentiamus ejus manum, & quidem usque ad totius mundi stuporem, ac pavore ipsi quoque attoniti reddamur. Abacuc de clade vaticinatur per Chaldæos inflicta: sed pœna qua Dominus Euangelii sui contemptum ultus est, longe fuit atrocior. quare ad timendum Deum, & amplexandum reverenter ejus verbum assuescamus, nequid tale nobis eveniat.

42. Egressis autem ex Synagoga Judæis, hortabantur Gentes ut intermedio Sabbatho loquerentur ipsis verba.

43. Dimissa vero Synagoga, sequuti sunt multi ex Judæis & religiosis proselytis Paulum & Barnabam, qui colloquentes cum ipsis, suadebant ut manerent in gratia Dei.

44. Et quum venisset Sabbathum, prope tota civitas congregata fuit ad audiendum sermonem Dei.

45. Viden-

45. Videntes autem Judæi turbas, repleti sunt æmulatione, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur, contradicentes & blasphemantes.

42. *Egressis è Synagoga.*] Potest etiam legi, E Synagoga Judæorum: & forte aptius. Probabile enim est, fuisse egressos priusquam cœtus difflueret: idque ex contextu colligitur, quia paulo post subjicit Lucas, soluta Synagoga quosdam ex Judæis sequutos fuisse Paulum & Barnabam. Sensus ergo est, Judæis adhuc conventum suum habentibus, Paulum & Barnabam fuisse egressos, & tunc rogatos à Gentibus, ut interea sibi operam navarent.

43. Postea quosdam ex Judæis & proselytis ad Paulum venisse tum studio discendi, tum profitendæ fidei suæ gratia. Vetus interpres & Erasmus quum transtulerunt Sequenti Sabbatho, non assequuti sunt Lucæ mentem. nam quum hic de Gentibus agatur, non est mihi verisimile, Sabbathum eligere quo Paulum & Barnabam audiant. Judæis enim status erat dies ille, sed Gentibus non minor aliis diebus opportunitas. quorsum ergo votum suum & preces in octavum diem differrent? quin potius audire Paulum cupiunt, dum illi vacat, & ferias babet cum Judæis. Ita dum adveniat Sabbathum, Dominus otiosos esse non sinit, præsentem in qua se exerceant materiam in Gentibus offerens.

42. *Loquerentur verba.*] Reddidi quod est apud Lucam: quanquam articulus τὸ sumi potest pro τὰ αὐτὰ, ut aliis quibusdam locis. Tunc sensus esset, Rogatos fuisse, ut illa hebdomade iisdem de rebus apud Gentes dissererent. Porro dum primam quamque occasionem avide occupant Gentes, Judæi fastidio pleni, quod illis propositum est, negligunt: nisi quod ex illis quidam Paulo & Barnabæ se adjungunt. Nominatim proselytos exprimit Lucas: qui quum Legis doctrinam amplexi essent & Deum Israël colerent, non turgebant eo fastu qui Judæis longinquam stirpem jactantibus obstabat.

43. *Qui colloquentes.*] Sensus ambiguus est: potest enim ad Judæos & proselytos referri, quod Paulum & Barnabam hortati fuerint, ne deficerent animis, sed cordate perstarent in Dei gratia. Nec vero illis deerat occasio: parata enim illis certamina videbant: ideoque strenua constantia opus esse ad sustinendos adversæ factionis impetus. Quare optime id congrueret, quod proficiendi studio accensi, Paulum & Barnabam animare ad pergendum studuerint. Si ad Paulum & Barnabam referas, sensus erit: non repulsos ab illis fuisse qui venerant, sed benigne & comiter exceptos, & pia exhortatione confirmatos esse, ut perstarent in suscepta gratia. Cæterum, nomen *gratiæ* primo Euangelii fidem, deinde quæ inde nobis proveniunt bona, complectitur: vel ut brevius loquar, vocationem in spem æternæ salutis.

44. *Et quum venit Sabbathum.*] Confluxus populi testimonio est, intermedio illo Sabbatho Paulum & Barnabam non cessasse, nec vanum fuisse in Gentibus eorum laborem. sic enim præparata fuerant populi studia, ut cuperent omnes rem totam certius cognitam habere: quod fore sperabant, si inter Judæos discussa foret. Conjicere enim licet, quamvis aliquo suavi gustu pellecti essent, nondum tamen solide persuasos fuisse, ut Euangelii doctrinam sine controversia reciperent: sed inter spem & desiderium suspensos venisse in Synagogam.

45. *Repleti sunt.*] Non novum est, propius admota Euangelii luce accendi impiorum rabiem: præsertim ubi progressum sanæ doctrinæ vident, majore impetu furoris prosiliunt ad resistendum. Dubium autem est, an *zeli* nomine intelligat Lucas prava æmulatione fuisse percitos, ut se Paulo & Barnabæ opponerent: ut ambitio tam invidiæ quam contentionum omnium mater est: an vero Zelum accipiat pro indignatione inde concepta, quod dolebant populo Dei æquari Gentes. Hoc enim valde indignum ducebant, ut sacer doctrinæ thesaurus, qui propria erat filiorum hæreditas, quasi ad pedes omnium jaceret.

Contradicentes & blasphemantes.] Repugnandi ardore provecti, ad blasphemias tandem prosiliunt. Atque huc amentiæ impios fere adigit Satan, ut rationibus victi & fracti magis ac magis obdurescant, & scientes volentesque blasphemias demum evomant in Deum & veritatem: quo magis sollicite cavendum est, quum nobis simpliciter proponitur Dei veritas, ne si contradicendi libido nos abripiat, in illud præcipitium statim ruamus.

46. Sumpta autem * libertate Paulus & Barnabas dixerunt, Vobis primum necesse erat annunciare sermonem Dei. Postquam autem rejicitis eum, & non dignos judicatis vos vita æterna: ecce, convertimur ad Gentes.

* vel, fiducia.

47. Sic enim mandavit nobis Dominus: Posui te in lucem Gentium: ut sis in salutem usque ad extremum terræ.

48. Audientes autem Gentes, gavisæ sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt quotquot ordinati erant ad vitam æternam.

49. Disseminabatur autem verbum Domini per totam regionem.

50. Judæi autem instigaverunt religiosas mulieres & honestas, & primores urbis, & suscitarunt persequutionem adversus Paulum & Barnabam, & ejecerunt eos è finibus suis.

51. Illi autem excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium.

52. Discipuli vero repleti sunt gaudio & Spiritu sancto.

46. *Sumpta autem libertate.*] Ostendit Lucas adeo fractos non fuisse servos Christi hostium contumacia, ut libe[illegible]us propterea in eos invehi rursum cœperint. nam etsi eos jam pupugerant acri stimulo, tamen adhuc illis aliquantum parcebant: nunc vero quum obstinate Christum rejici ab illis vident, vicissim excommunicant eos, & abdicant à regno Dei. Docemur autem hoc exemplo non esse extrema severitate utendum, nisi adversus deploratos. Cæterum quo audacius ad opprimendam veritatem exultant reprobi, eo plus fiduciæ sumere nos decet. Servos enim Dei invicta Spiritus constantia munitos esse oportet, ne unquam diabolo vel ejus ministris cedant: sicuti Deus Jeremiam fronte ferrea jubet cum reprobis confligere.

Vobis primum necesse erat.] Ingratitudinis eos accusat, quod quum ex omnibus populis à Deo electi essent quibus se Christus offerret, tantum beneficium maligne respuant. Priore autem membro commemorat honoris & excellentiæ gradum in quem eos extulerat Deus: postea sequitur exprobratio, quod sponte abjiciant tantam gratiam. unde concludit jam tempus esse, ut Euangelium transferatur ad Gentes. Quod dicit *primum* illis oportuisse

prædicari, proprie ad tempus regni Christi spectat. sub Lege enim ante Christum exhibitum Judæi non tantum primi erant, sed soli. Ideo regnum sacerdotale, & peculium Dei Moses ipsos vocabat. Exod. 19. v. 5, 6. Sed ea lege tunc penes ipsos solos præteritis Gentibus residebat Dei adoptio, ut Christi adventu præferri adhuc Gentibus oportuerit. Nam etsi mundum Patri reconciliavit Christus, priores tamen ordine fuerunt, qui jam propinqui erant Deo, & ex ejus familia. ille ergo legitimus ordo fuit, ut Ecclesiam Apostoli colligerent primum ex Judæis, deinde ex Gentibus: sicuti cap. 1. & aliis locis visum est. Actor. 1. vers. 8. Ita Gentium societas jus primogenituræ non tollebat Judæis, quin semper in Ecclesia Dei excellerent. Rom. 1. vers. 16. Secundum hanc rationem dicit Paulus, Dei justitiam manifestari in Euangelio primum Judæis, deinde Græcis. Tanta gratiæ magnitudo, qua dignatus fuerat ipsos Deus, peccati gravitatem exaggerat, dum rejiciunt quod tam benigne offertur. Ideo subjicit, ipsos ferre de se judicium, quod vita æterna indigni sint. nam quum Euangelii rejectio, justitiæ Dei abnegatio sit, non opus est alio judice qui incredulos damnet.

Postquam autem rejicitis.] Non videtur apte ratiocinari Paulus. nam primum, ut Gentes admitterentur in spem salutis, non erat necesse Judæos inde excludi: deinde hoc potius congruebat, ut Judæi Euangelium amplexi, secundum locum Gentibus cederent. Paulus autem perinde loquitur, acsi coalescere simul non possent in unum corpus: nec Euangelium pervenire ad Gentes posset, nisi à Judæis rejectum. Jam vero antequam expertus esset talem contumaciam, nonne Gentium ordinatus erat Apostolus? cur ergo nunc demum ad Gentes se convertit, quasi earum vocatio ex electi populi infidelitate pendeat? Respondeo emphasin esse in verbo *convertimur*. significat enim se jam aversum esse à Judæis, ut Gentibus se totum addicat. Si in gradu suo stetissent illi, non sequuta esset talis conversio: sed Judæis in gremium receptis continua serie Gentes simul traxisset, & pariter utrosque complexus esset. Nunc quum Judæi tergum obvertant, seque subducant ab ejus ministerio, non potest uno intuitu eos cum Gentibus respicere. Itaque illis valere jussis, curam suam ad Gentes transferre cogitur. Ergo nisi se alienassent Judæi ab Ecclesia, talis fuisset Gentium vocatio, qualem Prophetæ describunt: Apprehendent in illa die septem alienigenæ pallium hominis Judæi, ac dicent, Ambulabimus vobiscum, quia Deus apud vos est. nunc autem novo & accidentali modo vocatæ sunt Gentes: quia Judæis rejectis ingressæ sunt in vacuam possessionem. Debuerant Judæis aggregari: sed postquam illi exciderunt atque exterminati sunt, in eorum locum substitutæ sunt. Ita mors illorum fuit Gentium vita, ut inquit Paulus: Rom. 11. vers. 12, 15, 24. & abscisis naturalibus ramis, oleastri in sanctam radicem insiti sunt: donec tandem illos quoque Deus in pristinam radicem insitos in vitam restituat, ut undique collectus Dei Israël servetur.

47. *Sicut præcepit.*] Locus sumptus est ex cap. Jesa. 49. vers. 6. Isa. 49. ubi tamen Deus Filium suum potius alloquitur quam Apostolos. Sed notandum est, multa, quæ Christo Scriptura tribuit, pertinere ad ejus ministros. multa dico, non omnia: sunt enim elogia quædam propria Christi personæ, quibus ministros ornare impium esset sacrilegium. Christus justitia nostra vocatur: quia solus victima fuit expiatrix, & morte sua placavit nobis Patrem, & postea resurrexit, ut devicta morte vitam æternam nobis acquireret. Ergo tota salutis nostræ substantia in Christi persona subsistit. sed quatenus agit per suos ministros, partes illis suas resignans, sua quoque elogia cum illis communicat. In hoc ordine est Euangelii prædicatio. Solus quidem à Patre nobis præfectus est doctor: sed ab eo suffecti sunt Pastores & ministri, qui tanquam ex ore ejus loquantur. Ita in solidum manet penes eum auctoritas, & in suis ministris nihilominus auditur. Scite ergo Paulus Isaiæ testimonium ad se accommodat, ubi de publicando Euangelio agitur.

Posui te in lucem.] Videtur illic talis vocatio Gentium prædicari, quæ veteris populi abdicationem minime secum trahat. potius enim Judæis, qui prius domestici fuerant, extraneos associat Deus. Parum est, inquit, ut mihi sis minister in Israële docendo, quia te constitui in lucem Gentium. Deus certe initium suæ Ecclesiæ à filiis Abrahæ facere videtur, & deinde manum porrigere Gentibus, ut eandem Ecclesiam uno fidei consensu utrique efficiant. Atqui sic vaticinium adducit Paulus, quasi impleri non potuerit, nisi abjectis Judæis. Gentibus enim accensam Christi lucem significat, ex quo illi in tenebras mortis conjecti sunt. Respondeo, hoc necessario ex contextu non posse evinci, quod affirmet Paulus non ante illuminandas fuisse Gentes, quam lumen Judæis esset extinctum. Potest enim hic esse sensus, Quando vosmet privastis æterna vita, non est quod putetis Dei gratiam profanari, si vobis posthabitis suscipimus Gentium curam. neque enim solis vobis datus est Messias, sed toti mundo destinatus est in salutem: sicuti scriptum est, Posui te in lucem Gentium, &c. Quanquam si propius expendas Prophetæ locum, illic inclusam veteris populi abjectionem reperies. Deus enim se gloriosum & magnificum in Christi ministerio fore pronunciat, quamvis Israël non colligatur. postea subjicit, quasi explicationis loco, Christi virtutem minime ad unum populum restrictum iri, quia ad extremos usque terræ fines lux ejus, radios emissura sit in salutem. Videtur hæc vocationis Gentium occasio à Paulo notari. quia scilicet quum apud Judæos materiam se exercendi non inveniret, suam operam penitus Gentibus addixit. In verbis Prophetæ hoc obiter notandum est, quod salus luci subjicitur: secundum illud Christi dictum, Hæc est vita æterna, nosse te verum Joan. 17. vers. 3. Deum, &c. nam si una Dei cognitio salvifica nobis est, unica similiter ab interitu æternæ mortis resurrectio est, nos ab ignorantiæ tenebris ereptos illuminari in Christi fidem.

48. *Audientes autem Gentes.*] Materia gaudii Gentibus fuit, quum audirent non repente se vocari ad spem salutis, quasi non prius fuisset hoc divinitus decretum, sed nunc demum impleri quod multis ante seculis prædictum fuerat. neque enim vulgaris erat fidei confirmatio, quod salus illis Christi adventu promissa fuerat: unde etiam factum est, ut majore desiderio & reverentia Euangelium amplecterentur. *Glorificare* sermonem Dei, bifariam exponi potest: vel quod agnoverint verum fuisse Isaiæ vaticinium, vel quod propositam sibi doctrinam fide amplexæ sint. Certe notatur plena subscriptio, quia nihil amplius disceptant vel ambigunt conspecta Pauli victoria. Et certe tunc debito honore prosequimur Dei sermonem, quum nos illi obedienter fide subjicimus: sicuti majore affici probro non potest, quam quum illi abrogatur fides. Cæterum, videmus ut Gentes non impedierit contumacia quam in Judæis cernebant, quominus Christo nomen darent. Eadem animi magnitudine, dum impii sua obstinatione viam nobis obstruere conantur, eorum superbiam spernere & calcare oportet.

Et crediderunt.] Expositio est proximi membri, meo saltem judicio. Qualem enim gloriam verbo Dei tribuerint, Lucas ostendit. Cæterum notanda est restrictio, quum refert, credidisse non ad unum omnes, sed qui ordinati erant ad vitam. Minime autem dubium est, quin Lucas τεταγμένους vocet qui gratuita Dei adoptione electi erant. Ridiculum enim cavillum est, referre hoc ad credentium affectum, quasi

quasi Euangelium receperint, qui animis rite dispositi erant. nam ordinatio ista non nisi de æterno Dei consilio potest intelligi. nec dicit Lucas fuisse ad fidem ordinatos, sed ad vitam: quia Deus suos ad vitæ æternæ hæreditatem prædestinat. Docet autem hic locus, fidem ab electione Dei pendere. Et certe quum totum hominum genus cæcum sit & contumax, hærent in natura nostra morbi isti, donec Spiritus gratia corrigantur. correctio autem non nisi ex fonte electionis fluit. Nam quod ex duobus qui promiscue eandem doctrinam audiunt, alter docilem se præbet, alter perstat in sua malitia, non ideo fit quod natura differant: sed quia priorem illuminat Deus, alterum pari gratia non dignatur. Fide quidem

Gal. 3:26. efficimur filii Dei: & fides, quantum ad nos spectat, salutis est janua & principium: sed altior est Dei respectus. neque enim eligere nos incipit, ex quo credimus: sed adoptionem suam, quæ occulta erat, fidei dono obsignat in cordibus nostris, ut manifesta & rata sit. Nam si hoc solis Dei filiis peculiare est, ejus esse discipulos: sequitur non pertinere ad quoslibet Adæ filios. Nihil mirum igitur, si non omnes promiscue Euangelium recipiant: quia tametsi externa hominis voce omnes ad fidem invitat cælestis Pater, non tamen efficaciter vocat per Spiritum suum, nisi quos servare decrevit. Jam si fidei & salutis causa est Dei electio, qua nos ad vitam ordinat, nihil dignitati vel meritis residuum fit. Teneamus ergo quod dicit Lucas, Prius ordinatos fuisse ad vitam, qui fide insiti in Christi corpus, arrham & pignus adoptionis suæ in Christo recipiunt. Unde etiam colligimus quid per se valeat Euangelii prædicatio: neque enim fidem in hominibus reperit, nisi quia Deus quos elegit, intus vocat, & qui prius sui erant, ad Christum trahit. Iisdem verbis simul docet Lucas, fieri non posse, ut quisquam ex electis

Joan. 6. pereat. Dicit enim, Credidisse non unum vel pau-
vers. 25. cos ex electis, sed quotquot electi erant. quamvis
Joan. 6. enim nobis ignota sit Dei adoptio, usquedum eam
vers. 37. fide percipimus: in arcano tamen ejus consilio dubia vel suspensa non est: quia omnes quos pro suis habet, Filii sui præsidio tutelæve commendat, qui in finem usque fidelis manebit custos. Utrumque membrum cognitu necessarium est. Quum electio fide superior statuitur, non est quod sibi quicquam in ulla salutis suæ parte homines arrogent. nam si fides in qua consistit salus, quæ nobis gratuitæ Dei adoptionis testis est, quæ nos Christo conjungit & vitam ejus facit nostram, qua Deum cum sua justitia possidemus, qua denique recipimus sanctificationis gratiam, extra nos fundata est in æterno Dei consilio: quicquid habemus bonorum, gratiæ Dei quæ nos ultro prævenit, acceptum ferri necesse est. Rursum, quia multi perplexis ac spinosis imaginationibus se implicant dum salutem suam in abdito Dei consilio scrutantur, discamus ideo fide approbari Dei electionem, ut se mentes nostræ ad Christum convertant tanquam electionis arrham, nec aliam certitudinem quærant, quam quæ nobis in Euangelio patefacta est. Sufficiat, inquam, nobis hoc sigillum, quod quisquis

Joan. 3. credit in Filium Dei unigenitum, vitam æternam
vers. 36. habet.

49. *Divulgabatur sermo Domini.*] Hic progressum Euangelii refert Lucas. In quo apparet quam

Luc. 13. vera sit Christi parabola, quum fermento simile esse
vers. 21. dicit. Supra habuimus magnum fuisse populi concursum, ut per totam orbem sparsum veræ doctrinæ semen fuerit: nunc dicit Lucas latius diffusum esse, per totam scilicet regionem.

50. Interea commemorat, non sine sudore & molestia id esse factum. Læta igitur & auspicata fuerunt exordia vocationis Gentium, nec potuit Satan cursum gratiæ Dei impedire: sed interim Paulum & Barnabam, quos Deus athletas in arenam produxerat, certare oportuit. Notandum est autem quod dicit Lucas, *mulieres* religiosas & honestas cum primoribus urbis impulsas esse ad persequendos Christi servos. Fuit enim hoc non leve scandalum rudibus, & qui vixdum in Christo geniti erant, quum viderent Christo adversum esse, quicquid virorum & mulierum in pretio habebatur, & laude dignum erat secundum homines. Magna populi turba Christum receperat, sed turba, & hominum duntaxat quisquiliæ. Ex opposito stabant primores urbis, qui splendore suo ignobile & obscurum vulgus facile obruebant. Suspectam quoque, imo odiosam reddere doctrinam poterat, quod piæ in speciem & honestæ matronæ adversus eam infestæ erant. Si insurgerent è lustris vel cauponis homines nequam, improbi, & flagitiosi: si scortorum greges è lupanari erumperent, nullum esset Euangelii dedecus: quin potius inde clarior elucesceret ejus dignitas. nunc quid potest venire infirmis in mentem, nisi doctrinam quæ tales habet adversarios, minime à Deo esse? Necesse ergo fuit non modo fideles, qui adhuc teneri & novitii erant, à Domino confirmari, ne fides eorum labasceret: sed etiam manum Paulo & Barnabæ porrigi, ne fracti desisterent. Cæterum, hoc exemplo nos doceri voluit Deus fortiter resistendum esse talibus offendiculis, & cavendum ne inanes virtutum larvæ oculos nobis præstringant, ne Christi gloriam in Euangelio relucentem cernamus. Quicquid enim virtutum & honestatis in hominibus fingi potest, meram hypocrisin esse certum est, ubi se Christo opponunt. Quanquam fieri potest, ut qui ad tempus inconsiderate adversus Christum feruntur, postea resipiscant. statuendum tamen est, quacunque sanctitatis specie fulgeant qui resistunt Euangelio, neque solido Dei timore esse præditos, nec aliud quam fallacem umbram esse, quicquid virtutum ostentant. nec vero frustra Christo tribuitur
hoc elogium, quod revelet ex multorum cordibus Luc 2:35.
cogitationes.

Religiosas.] Qualis vero religio esse potuit, ubi nulla verbi Dei reverentia erat? Notandum est, quatuor esse hominum genera. sicut numero pauci sunt, qui sincere & ex animo Deum colant: ita pauci sunt qui apertum crassumque ejus contemptum profiteantur. Illi jam duo sunt ordines. Major autem pars nec prorsus religione caret, neque aliena est prorsus à communi Dei cultu: sed tamen frigide & defunctorie quasi cum Deo ludentes, si ad vivum examinentur, nihilominus profani sunt. qualiter hodie multorum impietas sub ceremoniis & fucata cultus Dei professione utcunque tegitur. Ita seculis omnibus extiterunt histrionici Dei cultores, quorum tota sanctitas erat in gesticulationibus & inanibus pompis. Pauli ætate, non secus atque hodie, in paucis quibusdam eminebat peculiare pietatis studium: quorum etsi impura erat religio, & fictum cor, fallax & duplex: zeli tamen sui, licet inconsiderati, respectu, utcunque religiosi censentur. Sed hinc apparet quid valeat nuda religio, quæ inconsulto fervore cultores suos ad oppugnandum Dei regnum, opprimendamque ejus gloriam præcipitat. Porro credibile est matronas istas quamvis non prorsus Judaismo dedissent nomen, nec Legis doctrina imbutæ forent, fuisse tamen semi-Judæas: atque inde factum esse, ut patrocinium gentis tam libenter susciperent. Sic enim, teste Paulo, circumaguntur captivæ mulieres oneratæ peccatis.

51. *Excusso pedum pulvere.*] Execrationis symbolum fuisse apud Judæos, colligere etiam ex Christi
mandato licet, Matth. 10. Luc 9. & 10. neque enim Mat. 10.
probabile est, Christum signo incognito voluisse vers 14.
suos uti: quum ejus consilium esset crassis, & profes- Luc 9 5.
sis doctrinæ suæ contemptoribus terrorem incutere. & 10:11.
Porro hoc modo testatum fieri volebat tam abominabiles Deo esse impios, ut sollicite cavendum sit nobis, ne quid habeamus cum ipsis commune:

ne qua ex eorum immuoditie contagio ad nos usque penetret. Dicuntur quidem scelerati omnes terram, cui imprimunt pedum vestigia, polluere: sed nusquam præcepit Dominus tanta execratione alios, quam verbi contemptores rejici. Si quis adulter aut scortator, si quis perjurus, si quis ebriosus, si quis homicida excommunicandus erat, non fuisset adhibitum hoc symbolum. Apparet ergo quam intolerabilis sit Deo verbi sui contemptus: quia dum pulverem è pedibus excuti jubet, perinde est acsi pronunciet, Satanæ esse maocipia, & homines perditos ac deploratos, dignosque qui è terra extermineotur. quare hæc tanta severitas nos ad Euangelii reverentiam erudiat. Doceotur etiam verbi ministri, quanto zeli fervore asserenda illis sit verbi majestas, ne frigide ejus contemptum dissimulent.

52. *Discipuli repleti gaudio.*] Bifariam exponi potest hoc membrum, Gaudio & Spiritu repletos esse: per hypallagen hoc modo, Gaudio Spiritus, aut quod idem valet, gaudio spirituali: quia nulla conscientiæ serenitas, quies, lætitia, nisi ex Spiritu Dei. qua ratione Paulus regnum Dei esse dicit justitiam, Rom 14.
pacem, & gaudium in Spiritu. vel ut nomen Spiri- verf. 17.
tus alias virtutes & dona sub se contineat. Mihi tamen magis arridet, gaudio fuisse repletos: quia Spiritus sancti gratia in illis regnabat, quæ sola vere & in solidum ita nos exhilarat, ut supra totum mundum alte efferamur. spectandum enim est quid voluerit Lucas, adeo scilicet non turbatos aut perculsos fuisse fideles gravibus illis offendiculis, doctorum suorum ignominia, ut bis perturbatione, terroribus ac minis, discriminum etiam impendentium metu, ut fortiter tam falsæ sanctimoniæ quam potentiæ splendorem altitudine fidei suæ despicerent. Et sane, si in Deo rite fundata erit fides nostra, & in ejus verbo penitus radices egerit, Spiritus denique præsidio, ut decet, probe sit munita: etiam toto mundo tumultuante, pacem, & gaudium spirituale in animis nostris fovebit.

CAP. XIV.

FActum est autem Iconii ut simul intrarent Synagogam Judæorum, & loquerentur sic ut crederet magna multitudo tam Judæorum quam Gentium.

2. Qui vero increduli erant Judæi, suscitarunt & malitia infecerunt animos Gentium contra fratres.

3. Multum ergo tempus versati sunt, confidenter se gerentes in Domino, qui testimonium reddebat sermoni gratiæ suæ, dans ut signa & prodigia fierent per manus eorum.

4. Divisa est autem multitudo civitatis: & alii quidem stabant à Judæis, alii vero ab Apostolis.

1. Proximo capite exposuit Lucas, quomodo suam apud Gentes legationem Paulus & Barnabas aggressi sint. Porro infelix & male auspicatum initium videri poterat, quod non modo Antiochia expulsi, sed etiam obstinata quorundam malitia coacti fuerant pulverem è pedibus excutere. verum quamvis duriter uno in loco accepti, non tameo cedunt: quia reputant ea lege se fuisse vocatos à Domino, ut mundo & Satana repugnante munus suum exerceant. Videmus ergo non tantum ad docendum paratos venisse, sed etiam ad certandum armatos, ut per medios conflictus animose pergerent in publicando Euangelio. Et certe quod semel Jeremiæ dictum est, cuoctis Dei Prophetis & ministris commu-
Jer. 1:19. ne est: Pugnabunt contra te, sed noo prævalebunt.
Jam quocunque pulsi fugiant, eandem secum afferunt animi præsentiam. unde apparet non ad onum modo certamen fuisse instructos, sed ad continuam militiam: quod nunc prosequitur Lucas. Primo narrat Iconium venisse, & simul addit non quæsisse illic portum aliquem, ubi taciti quiescerent: sed Synagogam ingressos esse, acsi nihil incommodi perpessi essent. Particulam κατὰ τὸ αὐτὸ, quum Græcis significet Simul vel eodem tempore, ad Judæos potius quam ad Paulum & Barnabam refero. Sic igitur interpretor, non quod ambo simul ingressi sint, sed quod turbam sequuti sint solenni & præfixo tempore conventus. Unde colligimus non clam loquutos fuisse cum paucis hominibus, sed in magna populi frequentia: quo suam fiduciam & alacre studium testantur: tantum abest ut invidiam fugitent, aut periculum formident.

Ut crederet magna multitudo.] Quemadmodum Spiritus virtutem in Paulo & Barnaba prius ostendit Lucas: ita nunc alteram Dei gratiam in prospero quem experti sunt successu, laudat. neque enim fructu caruit una solum ab illis habita concio: sed multos peperit Dei filios, tam ex Judæis quam ex Gentibus. Si unus & alter vel pauci credidissent, fuisset jam noo pœnitendum operæpretium. sed Dominus longe melius eos confirmat, dum tam uberem doctrinæ suæ fructum temporis momento colligunt. Sciebant enim noo tam voce sua, quam Spiritus virtute conversa fuisse tot hominum corda ad credendum: unde etiam statuere poterant, se extenta Dei manu protegi. quod ad sumendam fiduciam non parum valebat.

2. *Qui vero increduli erant.*] En iterum nova illis persequutio oboritur, & quidem à Judæis: erant enim veluti faces ad inflammandos Gentium animos. Nam Gentes credibile est susque deque tulisse quum Euangelium prædicaretur, nisi flabellis illis accensæ fuissent ad resisteodum. Κακοῦν hic interpretor, maligno affectu inficere, vel impellere ad oocendum. Fratrum nomioe, meo judicio, comprehendit Lucas pios omnes: nempe vexatos fuisse quicunque Euangelio accesserant, quasi perniciosa aliqua secta se extulisset ad spargenda dissidia, ad turbandam urbis pacem, ad concutiendum statum publicum. Siquis tamen ad Paulum & Barnabam restringere malit, non admodum repugno.

3. *Multum ergo tempus.*] Narrat hic Lucas non cessisse urbe Paulum & Barnabam simulac viderunt aliquos sibi esse adversos. nam quum dicit audacter ipsos egisse, innuit oblatam illis fuisse metus causam. Unde colligimus stetisse intrepidos, & quidem rara aoimi magnitudine duxisse pro nihilo discrimina omnia, donec violenter coacti sunt alio migrare. Particula ἐπὶ τῷ κυρίῳ, varie exponi potest: vel quod in causa Domini fortiter se gesserint: vel quod freti ejus gratia, inde sumpserint animum. Sequutus sum quod magis receptum erat, illos se libere & fortiter gessisse in Domino: hoc est, non propriis viribus, sed ejus gratia adjutos. Continuo post exprimit qualiter animati fuerint in Domino: nempe quia in signis & miraculis doctrinam suam comprobabat. nam quum inde agnoscerent Dominum sibi adesse, & propinquam ad ferendas suppetias esse ejus manum, merito ad strenue agendum incitabantur. Verum speciem unam notando, alias noo excludit: Dominus enim aliis modis eos ad fiduciam erexit & stabilivit in constantia. sed videtur Lucas de miraculis

nomi-

nominatim loquutus esse: quia in illis Deus virtutem suam coram toto populo palam exercebat. Ergo non parum fiduciæ Paulo & Barnabæ accessit, quum Dominus eorum doctrinam à contemptu ita assereret. Porro notanda est loquutio, quod Dominus testimonium reddiderit Euangelio in miraculis. docet enim quisnam verus sit miraculorum usus. Hic quidem primus est finis, ut nobis Dei potentiam & gratiam demonstrent. sed quia sinistri ac perversi sumus eorum interpretes, ne trahantur in abusum & corruptelam, nunquam fere Deus à verbo suo patitur ea disjungi. nam siquando absque ejus verbo edita fuerunt miracula, primum id raro accidit: deinde perquam exiguus inde profectus sequutus est. Ut plurimum vero miracula edidit Deus, quibus ipsum non simpliciter, neque in nuda ejus majestate, sed in verbo mundus agnosceret. Ita hoc loco dicit Lucas, miraculis sancitum fuisse Euangelium: non tantum ut confusa aliqua religio occuparet hominum animos, sed ut præeunte Pauli doctrina, adducerentur ad purum Dei cultum. Unde colligere promptum est, quam stulte faciant Papistæ, dum nudis miraculis mundum à Dei & Euangelii reverentia abducere conantur. Tenendum enim est principium istud, Non alio spectare quæcunque à Deo unquam profecta sunt miracula, nisi ut Euangelio constet plena & solida auctoritas. Nunc videndum est an Euangelium mortuos invocare jubeat: idolis suffitum facere: transferre ad Sanctos fictitios Christi gratiam: votivas peregrinationes suscipere: comminisci profanos cultus, quorum nusquam mentio fit in verbo Dei. Atqui nihil minus Euangelio consentaneum, quam ut superstitiones istæ locum habeant. unde sequitur, ex Euangelii fulturis machinas ad ipsum oppugnandum perperam à Papistis extrui. Eodem spectat quod dicit Lucas, Dominum dedisse ut per manus servorum suorum fierent miracula. quibus verbis admonet hos fuisse tantum ministros, qui Domino præbuerunt suum obsequium: fuisse vero illum auctorem, qui eorum manu & opera usus est. Quare proprie loquendo, non dicemus Pauli & Barnabæ fuisse miracula: sed Dei unius, qui sic operatur per homines, ut eorum ministerio suam gloriam obscurari nolit. Notandum præterea Euangelii elogium quod hic ponit Lucas, ut nobis magis amabile reddatur. Sermonem enim gratiæ vocans, suavissimo gustu nos imbuit: quoniam illic mundo salus offertur per Christum. ac subaudienda est antithesis cum Lege, in qua proponitur sola maledictio. Meminerimus ergo in hunc finem Deum in Euangelio nobis loqui, ut se nobis reconciliet, ac propitium esse testetur. Nec obstat quod reprobis odor est mortis in mortem: quia ejus naturam vitio suo non mutant. De signis & prodigiis lege quæ diximus capite secundo. *2 Cor. 2. vers. 16.*

4. *Divisa est multitudo.*] Sequitur nunc catastrophe, quod scinditur in duas partes civitas: & tandem Paulus & Barnabas plebis tumultu coacti, alio discedunt. Si quæritur origo dissidii, ex Euangelio certe manavit: cui tamen nihil magis contrarium est quam discordias parere. sed facit hominum pravitas, ut Euangelium, quod unitatis vinculum esse debuerat, simulac in medium prodit, turbarum fit occasio. Quare ubi schisma aliquod emergit: antequam damnemus qui videntur esse auctores, prudenter expendere decet cui imputanda sit culpa. Audimus hic urbem unam schismate fuisse divisam, ex quo pars aliqua ad Christum adducta est. Hoc pronunciat Dei Spiritus in laudem, non in probrum Pauli & Barnabæ. Eadem hodie quoque regula tenenda est, ne falsa invidia gravetur Euangelium, si non omnes pariter ad Deum adducit, sed improbi contra tumultuentur. Miserum quidem est, homines alios ab aliis divisos cernere. verum sicuti maledicta est unitas quæ nos omnes à Deo separat: ita præstat centies discessionem à toto mundo paucos facere, & interim redire cum Deo in gratiam, quam ut perpetuum cum eo dissidium habentes, mundi pacem rediment.

5. Quum autem factus esset impetus Gentium & Judæorum una cum eorum principibus ad vim ipsis inferendam, & eos lapidandos:

6. Re cognita, fugerunt in urbes Lycaoniæ, Lystram & Derben, & regionem undique vicinam:

7. Atque ibi euangelizabant.

8. Quidam autem homo apud Lystros sedebat captus pedibus, qui claudus fuerat ab utero matris suæ, neque unquam ambulaverat.

9. Hic audivit Paulum loquentem: qui eum intuitus, & videns quod fidem haberet se salvum fore,

10. Dixit voce magna, Surge super pedes tuos rectus. Ille autem exilivit, & ambulabat.

5. Observa quousque sustinuerint sancti Christi athletæ. Non fugantur solo hostium objectu: sed ubi fervet seditio, & instat lapidationis periculum: etiamsi multos habeant doctrinæ suæ faventes, non ultra tendunt: sed memores sententiæ Christi, qua fideles admonet ut in patientia possideant animas suas, hostium furorem declinant. Tametsi autem fugiunt, ne temere se præcipitent in mortem: constantia tamen eorum in Euangelio prædicando, satis declarat eos non horruisse periculum. subjicit enim Lucas in aliis etiam locis euangelizasse. Hic rectus est timendi modus quum se ultro non objiciunt servi Christi hostibus mactandos, ab officio tamen non desistunt: nec eos impedit metus, quominus Deo vocanti pareant: adeoque si opus sit, per mortem ipsam pergant ad munus suum exequendum. *Luc. 21. vers. 19.*

8. *Homo quidam apud Lystros.*] Miraculum unum refert Lucas, quod probabile est unum fuisse ex multis: sed propter eventum memorabilem, solum ejus facta fuit mentio. mox enim videbimus quid acciderit. Circumstantias recenset Lucas, quæ divinam potentiam clarius illustrent, quum dicit Hominem nunquam ambulasse, & fuisse claudum ab utero matris: sola autem Pauli voce repente ante omnium oculos fuisse sanatum, & agilem cruribus emortuis fuisse motum, ut sine difficultate exilierit.

9. *Audivit Paulum loquentem.*] Auditus primo loco ponitur, ut sciamus fidem, quam mox laudabit Lucas, ex Pauli doctrina fuisse conceptam. Audito itaque Paulo, sanitatem speravit. Sed quæritur, an specialiter hoc illi fuerit promissum: neque enim quidvis protinus sperare nos Deus jubet, dum æternam salutem offert in Euangelio. Respondeo, fuisse hunc singularem & extraordinarium Spiritus motum in claudo: qualis vicissim in Paulo fuit, quum illius fidem agnovit ex solo intuitu. Fieri poterit ut Euangelium multi recipiant, neque tamen à morbis, quibus laborant, curentur. sed quum Deo specimen gratiæ suæ in claudo edere decretum esset, animum ejus ante paravit, ac capacem reddidit hujus accessionis.

finnis. Quare in communem regulam hoc trahi non debet, quod se claudus sanatum iri credidit. sed peculiaris fuit ad recipiendum sanatinnis donum præparatio. Et hæc etiam fidei species particularis est, quæ dat locum miraculis: qua plurimi ex filiis Dei carent, qui tamen adoptionis Spiritu præditi sunt.

In quem intuitus Paulus.] Scimus quam ambigua res sit & fallax, hominis vultus. non potuit igitur certum inde judicium de fide fieri, quæ solum habet Deum testem: sed quemadmodum jam admonui, arcano Spiritus instinctu patefacta fuit Paulo claudi fides: sicuti ille unus dux & magister Apostolis fuit ad edenda miracula.

10. *Dixit magna voce.*] Plerique vetusti codices & fidei maxime probatæ addunt, Dico tibi in nomine Christi Jesu. & certe videmus quam sollicite celebrarint Apostoli in omnibus miraculis Christi nomen: ideo mihi verisimile est expressum fuisse à Luca, quod tamen vulgo nunc in codicibus impressis non habetur. Quod postea subjicit Lucas claudum exiliisse, non tantum ad virtutis divinæ commendationem valet: sed tam prompta obsequendi alacritas testimonin fuit, rite fuisse à Domino præparatum: ut jam animo ambularet, quum adbuc mortui essent pedes. Quanquam surgendi celeritas magis conspicuam reddiderit Dei virtutem. quo etiam consilio Paulus vocem extulit, quo melius turbam afficeret subita mutatio.

11. Porro turbæ quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaonice dicentes, Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos.

12. Vocabantque Barnabam, Jovem: Paulum vero, Mercurium, eo quod ipse dux esset sermonis.

13. Sacerdos vero Jovis, qui erat ante urbem ipsorum, tauros & coronas ad portas afferens, volebat cum turbis sacrificare.

11. *Porro turbæ.*] Hæc historia locuples est testis, quanta sit hominum ad vanitatem propensio. non protulerat ex abrupto vocem illam Paulus, Surge, sed concinni de Christo habitæ velut clausulam addiderat: populus tamen suis idolis laudem miraculi adscribit, acsi de Christo verbum non audisset. Non est quidem adeo mirum, barbaros homines ad superstitionem, quam à pueris imbiberant, subito miraculi conspectu delapsos esse. sed hoc vitium passim nimis usitatum est, adeoque nobis ingenitum, ut operum Dei perversi interpretes simus. Hinc tam crassa in Papatu superstitionum deliria, quod arreptis temere miraculis, doctrinæ non auscultant. quo nos magis & attentos esse & sobrios decet, ne Dei virtutem, quæ in salutem nobis affulget, sensu carnis corrumpere, quod tam proclive est, nobis contingat. Nec vero mirum est, si pauca tantum & ad breve tempus miracula edi Dominus voluerit: ne hominum libidine traherentur in finem prorsus contrarium. quia minime æquum est ut nomen suum mundi ludibrio subjiciat: quod fieri necesse est, ubi quod proprium ejus est, ad idola transfertur, aut increduli ad fingendos vitiosos cultus, ejus opera depravant: dum posthabito verbo, numen quodlibet arripiunt à se confictum.

Dis similes hominibus.] Opinio erat præsumpta ex veteribus fabulis, quæ tamen ipsæ originem à veritate duxerant. Nugis istis referti sunt Poëtarum libri, deos sæpe visos esse in terris sub hominum forma. quod tamen credibile est non fuisse de nihilo confictum: sed potius homines profanos, quod olim de Angelis tradiderunt sancti Patres, ad fabulas transtulisse. Et fieri potest ut Satan, quum homines haberet obstupefactos, variis præstigiis illuserit. Hoc quidem certum est, quicquid Dei erat, ubi ad infideles transiit, fuisse pravis eorum figmentis vitiatum. Idem & de sacrificiis sentiendum, in quibus ab initio Deus fideles suos exercuit, ut haberent externa pietatis & divini cultus symbola. Increduli vero postquam alienos sibi deos commenti sunt, sacrificiis abusi sunt ad sacrilegum eorum cultum. Lycaones insolitam virtutem cernentes in sanato claudo, divinum esse opus statuunt: recte hactenus. perperam vero, quod ex consueto errore in Paulo & Barnaba falsos sibi deos fabricant. quid enim causæ est cur præferant Barnabam Paulo, nisi quod puerile de Mercurio deorum interprete figmentum, quo jam imbuti erant, sequuntur? Quo exemplo monemur, quantum malum sit, erroribus tenera ætate assuescere: quod eradicari ex animis adeo facile non est, ut ipsis quoque Dei operibus, quibus corrigi decuerat, magis obdurescant.

13. *Sacerdos etiam Jovis.*] Tametsi non exprimit Lucas quo affectu tam sedulus fuerit hic Sacerdos, probabile tamen est, quum spes uberrimi quæstus esset oblata, avaritia fuisse impulsum. magna enim spes lucri illi in futurum tempus affulgebat, si passim vulgatus esset rumor, Jovem illic apparuisse: nam inde sequuta protinus fuisset opinio, Jovi Lystrense templum esse cordi præ aliis. Ubi autem hominum animos talis implevit superstitio, nullis sumptibus ad offerenda donaria parcitur. Sponte quidem huc mundus propendet: sed deinde accedunt sacrifici quasi flabella. Nec dubium etiam quin totam plebem impulerit ambitio, ut sub Jovis nomine victimas Paulo tam cupide offerre vellet, ut illustrior esset urbis suæ fama & nobilitas. Hinc tanta Satanæ ad fallendum licentia, dum sacrifici captando lucro plagas tendunt, populum vero oblectat errorum confirmatio.

14. Porro quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis vestibus suis irruerunt in turbam, clamantes,

15. Ac dicentes, Viri, cur hæc facitis? Nos quoque homines iisdem quibus vos malis obnoxii sumus, annunciantes vobis ut ab iis rebus vanis convertamini ad Deum viventem, qui fecit cælum & terram & mare & quæcunque in ipsis sunt:

16. Qui ætatibus præteritis passus est omnes Gentes, suis ipsarum viis ambulare.

17. Quanquam non sine testimonio se reliquit benefaciens, dans nobis è cælo pluvias & tempora fructifera, replens alimentis & lætitia corda nostra.

18. Et hæc dicentes vix sedarunt turbas, ne ipsis immolarent.

14. *Quum audissent Apostoli.*] Quod laceratis vestibus insiliunt Paulus & Barnabas in mediam turbam, in eo apparet quanto gloriæ Dei zelo flagrarent: verbis non contenti, quo possunt impetu sacri-

facrificii apparatum conturbant. Fiet quidem interdum ut honorem, qui modum excedit, recufent etiam hypocritæ: verum fimulata modeftia fimplices magis invitant. In Paulo & Barnaba nihil tale. nam & verbis & toto corporis geftu palam oftendunt, cultum quem exhibebant Lyftrenfes, adeo fibi non placere, ut in fumma execratione habeant. Hæc fancta eft iracundia, qua Dei fervos ardere decet, quoties ejus gloriam hominum facrilegiis violari cernunt ac labefactari. Nec fane aliter quifquam fincere ac bona fide ferviet Deo, nifi illum zelotypiæ
2 Cor. 11. verf. 2. affectum induerit, de quo loquitur Paulus fecundæ ad Corinthios 11. capit. ut in afferenda Domini fui gloria non minus animofi fint ac ftrenui quibus Ecclefiæ fuæ curam mandavit, quam maritus vigilat pro uxoris caftitate. Prudenter ergo cavendum, ne honorem deferri nobis finamus qui Dei gloriam obfcuret: quin potius fimulatque apparet aliqua gloriæ Dei profanatio, ebulliat hic fervor, cujus exemplum habemus in Paulo & Barnaba. Quanquam autem hoc zelo præditos in primis Ecclefiæ doctores effe oportet, nemo tamen eft piorum, qui non acriter excandefcere debeat, ubi Dei cultum pollui videt, aut alio transferri: quia de omnibus fcriptum
Psal. 69. verf. 10. eft, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt fuper me. Quod fi fancti homines carne adhuc circumdati, tantopere idololatriam abominati funt, qualiter hodie affectos effe putamus exutos omni carnis affectu? eorum nominibus & perfonis quum abutitur mundus ad fuam fuperftitionem, gratum illis officium effe fibi perfuadet: fed magnopere fallitur. Primi enim contra fuos cultores infurgent, ac re ipfa oftendent nihil fibi unquam pluris fuiffe, quam ut integer uni Deo fuus cultus maneat. Adde quod illis nulla poteft major injuria fieri, quam ubi honor Deo ereptus, in eos transfertur: quod fieri neceffe eft, fimulac divinum illis aliquid affingitur. Quod narrat Lucas, Paulum & Barnabam veftes fuas laceraffe, fatis ex aliis Scripturæ locis patet, morem hunc & ritum in communi fuiffe ufu apud Orientales, quoties vel magnum mœrorem, vel deteftationem externo geftu exprimere vellent. Quum Lucas Barnabam Apoftolum cum Paulo vocat, nominis fignificationem longius extendit quam ad primarium ordinem, quem inftituit Chriftus in fua Ecclefia: qualiter Paulus Andronicum & Juniam inter Apoftolos infignes facit. Proprie autem loquendo Euangeliftæ erant, non Apoftoli: nifi forte quia Paulo additus erat collega Barnabas, utrumque in pari officii gradu ftatuimus. ita Apoftoli titulus vere in ipfum competet.

15. *Viri, cur hæc facitis?*] Incipiunt ab objurgatione, ut res pofcebat: deinde oftendunt quorfum fuerint miffi. Poftea concionantur de unico Deo, & admonent ipfum fuiffe mundo incognitum. poftremo quo fortius ex cordibus evellant diaboli fallacias, docent excufatione carere hanc ignorantiam. Prima ergo pars concionis eft objurgatio, qua damnantur Lyftrenfes, quod homines mortales præpoftere Dei loco adorent. Quanquam videtur frigida effe quæ ab ipfis affertur ratio. inde enim colligere promptum foret, non effe illicitum eorum cultum, quos humanis miferiis mors exemit. Hoc modo intactæ ftarent Gentium omnium fuperftitiones, quæ in deorum numerum non folebant nifi mortuos referre. Eodem etiam colore fuam idololatriam Papiftæ fucarunt, qui mortuorum offa, lignum & lapides potius adorant, quam vivos & fpirantes homines. Refpondeo, Paulum & Barnabam ex re præfenti fumpfiffe hoc argumentum, Nos miferi fumus homines: falfo igitur & abfurde fingitis effe deos, & pro diis colitis. Si in genere de idololatria tractetur, hæc erit perpetua ejus damnandæ ratio, & fola abunde fufficiet, Deo uni folidum deberi pietatis cultum, ideoque profanari fimulac creaturis ulla ex parte tribuitur, five Angeli fint, five homines, five ftellæ. Sed occafio fæpe feret, ut multa in fpeciem unam idololatriæ dicantur, quæ aliis non conveniant: & tamen ad caufam præfentem non parum valebunt: quemadmodum Paulus & Barnabas, homines fe fatendo ærumnis variis obnoxios, aptam rationem habebant coarguendo populi furori.

Annunciamus vobis.] Argumentum à repugnantibus. nam hic oftendunt prorfus diverfum fuiffe adventus fui finem, ut fuperftitiones fcilicet tollerent, quæ hactenus graffatæ fuerant. Perinde enim eft acfi dixiffent, Movet vos atque afficit miraculum? verbis igitur habete fidem. Summa autem noftræ legationis eft, ut fictæ omnes divinitates, quibus antehac delufus fuit mundus, deleantur ac pereant. Hæc autem generalis eft doctrina, qua non modo præfentem infaniam compefcunt, fed quafvis fuperftitiones reprehendunt, & quicquid omnino à vera pietatis regula alienum erat. Nam proculdubio vanum appellant quicquid fibi ex proprio fenfu commenti erant homines. Atque hæc definitio tenenda eft, quod vana fit omnis religio quæ à puro & fimplici Dei verbo recedit ac degenerat. Verbi quidem non fit expreffa mentio, quia fermo illis erat ad Gentes: fed quia non aliter rite colitur Deus quam ex ejus præfcripto, fequitur ex Pauli verbis, fimulac deflectunt homines ab eo cultu quem Deus mandavit ac probat, ftulte, inani & inutili labore fatigari. nihil enim veri aut folidi habet religio, nifi in qua folus Deus eminet. Atque hinc factum eft, ut nunquam in majori orbis parte viguerit fincera & integra pietas. nam in hoc fudatum eft duntaxat, ut vetus idololatria tolleretur: alterum vero interea neglectum eft, ut relictis idolis, fe ad unum Deum homines colligerent. Interdum quidem idoli nomen mutarunt in nomen Dei: fed eo prætextu fovebant nihilominus vetuftos errores, quibus corrigendis danda fuerat opera. Sic Galli facrifici magnæ Cybeles cælibatum genuerunt: Nonnæ vel Moniales fubrogatæ funt Veftalibus: Pantheo fucceffit Pantagion: ceremoniis oppofitæ funt ceremoniæ non abfimiles. Tandem invecta deorum turba, quos putarunt fore legitimos, fi Sanctorum titulis larvati effent. Hoc modo non purgantur corruptelæ, nec profana & fordibus plena ftabula vertuntur in templa Dei: fed Dei nomen mifcetur profanis inquinamentis, & Deus ipfe in fordidum ftabulum inducitur. Quare meminerimus non tantum in eam partem incubuiffe Apoftolos ut idololatriam, quæ prioribus feculis graffata erat, everterent: fed profligatis omnibus vitiis, etiam in pofterum caviffe, ut pura vigeret religio.

Qui fecit cælum.] Scimus docendi ordinem ita ferre, ut initium fiat à rebus magis notis. Quum apud Gentiles fermonem haberent Paulus & Barnabas, fruftra tentaffent eos ftatim adducere ad Chriftum. ergo ab alio capite ipfos incipere oportuit, quod à communi fenfu minus remotum effet, ut eo confeffo poftea ad Chriftum tranfirent. Occupatæ erant Lyftrenfium mentes illo errore, plures effe deos: Paulus & Barnabas contra, unum effe mundi opificem oftendunt. Sublata illa fictitia deorum multitudine, factus jam erat tranfitus ad fecundum membrum, ut docerent qualis effet Deus ille, cæli & terræ conditor. Hodie diverfa eft nobis ratio cum Papiftis. fatentur unum effe Deum, & Scripturam admittunt: reftat igitur ut illis probemus ex Scriptura, qualis fit Deus, & qualiter coli ab hominibus velit.

16. *Præteritis feculis.*] Quia objicere poterant Lyftrenfes, Deum illum fuiffe hactenus ignotum, occupant Paulus & Barnabas, ac fatentur quidem omnes erraffe in tenebris, & totum humanum

genus

geous cæcitate fuisse percussum: verum negant ex perversa mundi ignorantia debere præjudicium fieri. Erant duo non parva obstacula incredulis, longa temporis antiquitas, & consensus omnium fere gentium. utrumque hic diruunt Paulus & Barnabas. Si multis seculis erratum est, inquiunt, ac vagatus est mundus sine ratione & judicio, ne ideo vobis minoris sit Dei veritas quum affulget: nam quum æterna sit nec mutetur, minime æquum est longam annorum præscriptionem illi opponi. Nihilo plus esse patrocinii in hominum numero contendunt. Non est, inquiunt, quod vos à recta via impediat totius mundi conspiratio. Invaluit in omnibus populis cæcitas: sed Deus nunc vobis illucet. Aperiendi igitur sunt oculi, neque in tenebris torpendum est, etiamsi in illis antehac demersi fuerint omnes populi.

Vias suas.] Si tantum dixisset homines hallucinatos esse usque ad tempus illud Dei permissu, jam inde colligere promptum esset, universos nihil posse aliud quam errare quamdiu à Deo non reguntur. Longe tamen expressius loquitur, dum errores appellat Vias hominum. nam hinc perspicue docemur, quid in tenenda salutis via valeat prudentia & sensus humanæ mentis. Ambularunt, inquit, in viis suis omnes populi: hoc est, in tenebris & morte vagati sunt. perinde est acsi restare in toto mundo negaret ullam veræ rationis scintillam. Una igitur veræ pietatis regula est, ut abjecta omni ingenii sui fiducia, se totos Deo subjiciant fideles. neque enim aliæ nunc sunt viæ hominum quam olim: & omnium temporum exempla docent quam misere cæcutiant quibus verbum Dei non prælucet, quamvis se existimant reliquos perspicacia superare. Statim ab initio mundi, major pars ad varias superstitiones & pravos cultus delapsa est. unde id? nisi quia proprias imagines sequi libuit? quum diluvio videri posset repurgatus orbis, statim relapsus est in eadem vitia. ergo nihil magis exitiale, quam prudentiæ nostræ inniti. Cæterum cur passus sit Deus tamdiu mundum errare, causa hic à Paulo & Barnaba non redditur. & certe sola Dei voluntas non secus nobis æstimanda est, ac summa lex æquitatis. Deo quidem optima semper factorum suorum ratio constat: sed quia nobis sæpe est abscondita, nostrum est reverenter arcana ejus consilia mirari. Fatendum quidem est, tali interitu dignum fuisse mundum: sed cur unius seculi potius quam aliorum misertus fuerit Deus, non alia potest adduci ratio, nisi quia sic illi
Gal. 4: 4. visum est. ideo tempus plenitudinis vocat Paulus quod promulgando Evangelio divinitus præfixum
supra 1:7. est, ne alia quæratur opportunitas. Et memoria tenendum quod primo capite habuimus, non esse nostrum scire momenta & articulos temporum, quæ Pater in suo arbitrio posuit. Ita refellitur Papistarum cavillum, dum fieri non posse contendunt, ut Ecclesiam passus sit Deus tam longo tempore errare. Nam unde, quæso, fluxerunt Gentes, nisi ab arca
Gen 9: 9. Noë, ubi singularis quædam erat Ecclesiæ puritas? posteritas etiam sancti Sem una cum aliis degeneravit: imo Israel, selectum Dei peculium, ipse quoque ad multum tempus relictus fuit. Quare nihil mirum est, si Deus sub regno Christi eadem qua olim cæcitatis pœna, verbi sui contemptum ultus est.

17. *Non tamen sine testimonio.*] Tollunt hic Paulus & Barnabas Gentibus ignorantiæ prætextum. Quantumvis enim sibi in propriis figmentis placeant homines, tandem erroris convicti ad hoc asylum confugiunt, nullam sibi debere culpam imputari: sed Deum potius fuisse crudelem, qui ne sibilo quidem revocare dignatus sit quos perire cernebat. Hanc frivolam objectionem Paulus & Barnabas anticipant, quum admonent, Deum ita latuisse ut testimonium interea sibi ac suæ divinitati redderet. Videndum tamen quomodo hæc duo inter se conveniant: nam si de se testatus est Deus, non passus est, quantum in se erat, mundum errare. Respondeo, genus hoc testimonii, cujus fit mentio, tale fuisse quod homines excusatione privaret, non autem sufficeret in salutem. Verum enim est illud Apostoli, Fide intelligi aptata fuisse verbo Dei secula. Hebr. 11. vers. 3.
atqui fides non ex nudo & cæli & terræ intuitu concipitur, sed ex verbi auditu. unde sequitur, non posse, nisi verbi directione ad salvificam Dei notitiam homines adduci. Neque tamen hoc obstat, quominus etiam absque verbo reddantur inexcusabiles, qui tametsi naturaliter luce privati, propria tamen malitia cæcutiunt: quemadmodum docet Rom. 1.
Paulus primo ad Rom. capite. vers. 20.

Dans pluvias & tempora fructifera.] Deus quidem à principio se per verbum toti generi humano patefecit: sed Paulus & Barnabas ostendunt nullam fuisse ætatem, quam non prosequutus sit Deus suis beneficiis, quæ testari possent mundum ejus imperio regi. quia autem pluribus seculis sepulta fuerat lux doctrinæ, ideo tantum dicunt naturalibus argumentis ostensum fuisse Deum. Cæterum probabile est, magnificentiam operum Dei, quibus decebat elogiis ipsos ornasse. sed Lucæ summas rerum attingere satis fuit. Neque tamen intelligo subtiliter & Philosophico more disseruisse ipsos de naturæ arcanis. sermo enim erat apud indoctum vulgus: ideo simpliciter proponere oportuit quod rudissimis quibusque notum erat. Sumunt tamen principium hoc, in naturæ ordine certam & claram esse Dei manifestationem: quod pluviis irrigatur terra, quod eam Solis calor vegetat, quod tanta frugum copia quotannis nascitur, inde certo colligi aliquem esse Deum qui omnia gubernat. neque enim proprio motu aguntur cælum & terra: multo etiam minus fortuito. Restat igitur, ut hoc admirabile naturæ artificium Dei providentiam palam ostendat. Et qui mundum æternum esse dixerunt, non loquuti sunt ex animi sui sensu, sed maligna & barbara ingratitudine conati sunt obruere Dei gloriam: in quo suam impudentiam prodiderunt.

Implens cibo & lætitia.] In eo magis convincitur hominum impietas, si Deum non agnoscant, quod non tantum oculis eorum subjicit gloriæ suæ testimonia in suis operibus, sed omnia etiam in eorum usus destinat. Cur enim Sol & stellæ in cælo lucent, nisi ut suum ministerium præbeant hominibus? cur pluvia è cælo cadit? cur terra producit fructus suos, nisi ut alimenta hominibus suppetant quibus vescantur? Hominem ergo non posuit Deus in terra, ut sit tanquam in theatro otiosus operum suorum spectator: sed dum omnibus cæli & terræ opibus fruitur, ut in celebranda Dei largitate se exerceat. nunc vero in multiplici rerum copia eum non affici tanta Dei bonitate, annon plusquam fœda est pravitas? Implere corda cibo, nihil aliud est quam alimenta largiri, quæ votis hominum satisfaciant. Lætitiæ nomine significant Paulus & Barnabas, Deum pro immensa sua indulgentia plus largiri hominibus quam postulet eorum necessitas: acsi dictum esset, cibum dari hominibus non tantum quo reficiant vires, sed quo etiam corda sua exhilarent. Siquis objiciat, contingere plerumque ut homines famelici potius gemant, quam saturi lætentur: respondeo, id fieri præter naturæ ordinem, quando scilicet Deus propter hominum peccata manum suam restringit. sponte enim ad nos assidue flueret Dei liberalitas, qualem hic Barnabas & Paulus prædicant, nisi eam arcerent vitiorum nostrorum obstacula. Neque tamen unquam tanta extitit sterilitas, qua prorsus exaruerit benedictio in hominibus pascendis. Recte quidem dictum est à Propheta, Aperi os Psal. 81.
tuum, & replebo illud: ut sciamus nos esurire propria culpa, dum beneficentiam cælestem non admittimus. vers. 11.

timus. sed quamlibet simus restricti, perrumpit tamen ad iodignos paternus Dei amor. Præsertim universitas humani generis testis est, nunquam cessare Dei beneficia, io quibus Parer nobis apparet.

18. *Hæc dicentes, vix.*] Prius dixerat Lucas non verbis tantum usos esse, sed etiam cum impetu irruisse io turbam: nunc addit illa vehementia vix repressum esse populi furorem. unde apparet quam vesaous & indomitus sit mundi ardor in idololatriam. Nam si deos credunt, cur fidem non habent eorum sermoni, quo falsum à se honorem repellunt? sed boc morbo laborant omnes idololatræ, quod jugum excutere subinde parati sunt, nisi eorum arbitrio subjaceat religio. Quare non mirum est si Prophetæ sæpe commemorent, non secus rapi homines in cæcum superstitionum affectum, quam pecudes in libidinem suam feruntur.

19. Supervenérunt autem Antiochia & Iconio Judæi: à quibus persuasæ turbæ quum lapidassent Paulum, ejecerunt eum extra urbem, existimantes mortuum esse.

20. Circumdatus autem à discipulis, surrexit, & ingressus est urbem: & postridie cum Barnaba exivit Derben.

21. Et quum euangelizassent huic urbi, & multos formassent discipulos, reversi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam,

22. Confirmantes animas discipulorum, & exhortantes ut in fide manerent, & quod per multas afflictiones oporteat nos ingredi in regnum Dei.

19. *Supervenerunt*] Difficile est Paulo & Barnabæ compescere populum, quominus sacrificet. nebulones autem statim oullo negotio persuadent ut lapidetur Paulus quem nuper deificabaot. Unde apparet, quanto propensiot sit ad superstitionem mundus, quam ad veram Dei obedientiam: & quam arrogans sit superstitio, quæ semper in ordinando Dei cultu vult dominari. Servi Domini non aliud quærunt, oisi ut in ejus obsequium homines adducant: quæ uoica est salus & felicitas. Nullam sibi dominationem vendicant, lucrum non veoantur: eos tamen mundus ferre nequit. nam omnes fere obstrepunt: subinde etiam oriuntur tumultus. Qui tantopere sunt in Deum contumaces, plusquam credulos se præbeut impostoribus, seque eorum tyrannidi cupide subjiciunt. Sic Papæ permissum fuit pro suo arbitrio illudere, nec modo serviliter premere miseras animas, sed crudeliter etiam torquere. Quicquid præciperet, obedienter receptum fuit. & hodie quantumvis impossibiles ferat leges, nemo tamen
Mat. 11. vers. 30. mussitare audet. Suave interea Christi jugum pauci odmittunt. Ergo in hac bistoria graphice oobis pingitur mundi pravitas. Poterat cum omnium plausu regnare Paulus sub Mercurii titulo. oon vult esse Deus: quia fideliter Christo servit, lapidatur. Laudatur autem ejus constantia, ut eam imitemur. Mirabiliter quidem à Domino servatus est: sed quantum ad ipsum spectat, crudelissimum mortis genus pertulit. Ergo perinde babeoda est hæc lapidatio
2 Cor. 11. vers. 25. (quam & in secuoda ad Corint. Epistola commemorat) acsi tunc occisus esset. Porro non dubium est, quio tumultuose in eum insurrexerit vulgus. Ita quicquid violentiæ improbi Christi servis inferant, nulla habetur quæstio: silent leges, judicia cessant, magistratus torpet, omne patrocinium subducitur.

20. *Quum circumdedissent.*] Tametsi Paolum oemo defenderit, Lucas tamen ostendit pios fuisse de ejus vita sollicitos: verum sibi temperasse, ne quid magno cum periculo sine profectu tentarent, quando opitulari oisi clanculum non poterant. Et sane videndum semper est quid nobis Dominus in manum dederit. siquem ego ex ripa videam in medio gurgite, nec possim manum porrigere naufrago: quid mihi restat, nisi ut Domino commendem? si autem spes aliqua sit juvandi, tunc periculum subire oportet. Non dicemus ergo per ignaviam desertum fuisse Paulum à discipulis, quum nihil opis vel subsidii in illis positum esset. Amorem vero & curam testantur, quum projectum circumdant.

Profecti sunt Derben.] Hinc palam apparet, noo sine miraculo servatum esse Paulum, quod postridie quam ejectus pro mortuo fuerat, quasi recens & integer viam arripit. unde etiam colligitur, quam invictum contra mala omnia fuerit ejus pectus. Neque enim secessum petit, ubi instar emeriti militis otio fruatur: sed etiam repetit loca in quibus paulo ante male tractatus fuerat. Primum tamen narrat Lucas plantatam fuisse apud Derbenses Ecclesiam. postea subjicit, Paulum & Barnabam ad Ecclesias, quas instituerant, reversos esse, ut confirmarent discipulos. Quo significat non consistere verbi usum io simplici eruditiooe, qua tantum doceatur auditor: sed valere etiam ad confirmationem fidei, monendo, exhortando, & coarguendo. Nec vero suis Ministris tantum mandat Christus ut doceant, sed etiam ut hortentur: & Paulus utilem esse Scripturam 2 Tim. 3.
prædicat, non modo ad docendum, sed etiam ad vers. 16.
exhortandum. Quare ne se defunctos putent Pastores, quum probe imbuerint populum recta scientia, nisi in hanc quoque partem incumbant. Rursum fideles verbum Dei non negligant, quasi supervacua esset ejus lectio vel prædicatio: quia nemo est, qui non assidua confirmatione opus habeat.

22. *Et exhortantes.*] Hæc præcipua fuit confirmandi ratio, quod discipulos qui Euangelium amplexi erant & profitebantur, exhortando incitant ad pergendum. multum enim abest, quin prompti & strenui ad officium simus, ut decebat. Ideo stimulis opus habet nostra pigritia, & frigus nostrum calefieri necesse est. Cæterum quia suos exerceri vult Deus variis certaminibus, admonent Paulus & Barnabas discipulos ut parati siot ad ferendas tribulationes. Admonitio valde necessaria, militandum esse in hoc muodo, ut pie sancteque vivamus. Si nihil negotii facesseret nobis caro, si nihil machinaretur Satan, si nullis offendiculis nos improbi turbarent, non adeo molestum esset perseverare: quoniam illa suavis esset ambulatio per mollem & amœnam viam. sed quia undique & singulis momentis innumeri surgunt insultus qui nos ad defectionem sollicitent: inde nascitur difficultas, & ideo tam rara constantiæ virtus. Ergo ut io finem usque perstemus, comparatos esse nos ad militiam decet. Cæterum non solum hic mentio fit de persequutionibus, quas nobis bostes exertis gladiis & ignibus accensis intentant: sed nomine Tribulationum complectitur Lucas omnes ærumnas, quibus obnoxia est piorum vita. non quod soli fideles miseri sint: quia hæc communis est bonorum & malorum conditio. Unde & celebre illud proverbium, Optimum esse non nasci: proximum vero, quam citissime mori. Sed quum sæpe impiis parcat Deus, & eos rebus prosperis saginet, erga filios suos austerior est ac durior. nam præter communes molestias, multis incommodis peculiariter urgentur, ac talibus exercitiis ipsos Dominus bumiliat, carnem eorum, ne lasciviat, sub ferula continens: expergefacit, ne sopiti in terra jaceant. Accedunt deinde probra & contumeliæ impiorum: nam oportet esse quasi mundi catharmata.

rideiur

ridetur eorum simplicitas: impiis vero in Deum ludibriis maxime uruntur. postremo improborum libido in apertam violentiam erumpit. Ita cum multis tribulationibus luctari necesse habent. nec fieri potest quin tota eorum vita inter tot hostes valde infesta sit & inquieta. Sed hæc optima consolatio est, & quæ ad confirmandos animos abunde sufficit, Hac via, licet difficili & aspera, transitum esse in regnum Dei. nam hinc colligimus feliciores esse piorum miserias, quam sint omnes mundi deliciæ. Meminerimus ergo primum hanc legem nobis esse positam, ut multas ærumnas feramus: sed addamus simul & hoc ad mitigandam acerbitatem, quod per eas deducimur in regnum Dei. Porro futilis & stulta est eorum garrulitas, qui hinc colligunt patientiam esse opus salutis æternæ meritorium, quando hic non disputatur de salutis causa, sed qualiter suos in hoc mundo tractare Deus soleat. consolatio autem addita est, non quæ operum dignitatem vel meritum extollat, sed tantum ad erigendas piorum mentes, ne sub crucis onere deficiant. Promiscue, ut dictum est, multis malis subjectum est hominum genus. Atqui reprobis suæ afflictiones nihil aliud sunt quam inferorum atrium: sanctis vero in faustum lætumque finem cedunt, adeoque salutis sunt adjumenta, quia communicant cum Christo. Notandum est quod Paulus & Lucas plurali numero non contenti, diserte exprimunt Multas tribulationes: ne quis una & altera, vel saltem paucis defunctum se putans, tandem succumbat. Statuant ergo fideles, sibi per continuas ærumnas pergendum esse: deinde parati sint non ad unum modo persequutionis genus, sed ad diversas species. nam etsi cum quibusdam mitius agit Deus: nemini tamen suorum ita suaviter indulget, ut à tribulationibus sit prorsus immunis.

23. Quum autem suffragiis creassent illis Presbyteros per singulas Ecclesias, precati cum jejuniis commendarunt eos Domino, in quem crediderant.

24. Et transeuntes per Pisidiam venerunt in Pamphyliam.

25. Et quum loquuti essent Pergæ sermonem, descenderunt in Attaliam:

26. Atque inde navigarunt Antiochiam, unde fuerant commissi gratiæ Dei ad opus quod impleverant.

27. Quum autem illuc venissent, congregata Ecclesia narrarunt quanta fecisset illis Deus, & quod Gentibus aperuisset ostium fidei.

28. Versati autem sunt illic non exiguum tempus cum discipulis.

23. *Quum creassent Presbyteros.*] Hinc apparet non sufficere, homines semel rite imbutos esse pietatis doctrina, ac tenere fidei summam, nisi continuos faciant progressus. Ideo Christus non tantum Apostolos misit qui Euangelium spargerent, sed jussit etiam institui Pastores, ut perpetua esset ac in quotidiano usu Euangelii prædicatio. Hunc ordinem à Christo positum observant Paulus & Barnabas, quum singulis Ecclesiis assignant Pastores, ne post suum discessum cesset ac sileat doctrina. Proinde docet hic locus, Ecclesiam non posse ordinario ministerio carere: nec Christianos coram Deo censeri, nisi qui toto vitæ cursu libenter sunt discipuli. Presbyteros hic vocari interpretor, quibus injunctum erat docendi munus. fuisse enim quosdam duntaxat morum censores, ex Paulo apparet. (1 Tim. 5. vers. 17.) Jam quum dicit Lucas, singulis Ecclesiis præfectos fuisse, hinc discrimen inter eorum & Apostolorum munus colligitur. Apostolis enim nusquam erat certa statio: sed ad fundandas subinde novas Ecclesias huc illuc cursitabant. Pastores autem propriis Ecclesiis singuli fuerunt addicti, & quasi locati ad præsidium.

Suffragiis creassent.] Verbum Græcum χειροτονεῖν, significat aliquid manibus sublatis decernere, qualiter in comitiis populi fieri solet. Scriptores tamen Ecclesiastici nomen χειροτονίας alio sensu usurpant: nempe pro solenni ordinationis ritu, qui in Scripturis vocatur Manuum impositio. Porro hac loquendi forma optime exprimitur legitima in creandis Pastoribus ratio. Presbyteros eligere dicuntur Paulus & Barnabas. An soli hoc privato officio faciunt? quin potius rem permittunt omnium suffragiis. Ergo in Pastoribus creandis libera fuit populi electio. sed ne quid tumultuose fieret, præsident Paulus & Barnabas, quasi moderatores. Sic intelligi debet Laodicensis Concilii decretum, quod vetat plebi electionem permitti.

Precati cum jejuniis.] Duplex fuit illis precandi finis & ratio: prior, ut Deus Spiritu prudentiæ & discretionis eos dirigeret ad optimos quosque & maxime idoneos homines eligendos. Neque enim tanta se prudentia instructos esse noverant, quin possent falli: nec tantum fidebant suæ diligentiæ, quia scirent præcipuas partes in Dei benedictione esse positas. ut quotidie videmus errare hominum judicia, ubi non adest cælestis gubernatio: & in nihilum diffluere eorum labores, ubi non adest Dei manus. Hæc vera sunt piorum auspicia, Spiritum Dei invocare, qui eorum consiliis præsideat. Quod si in negotiis omnibus tenenda est hæc regula: quoties de Ecclesiæ gubernatione agitur, quæ tota ab ejus arbitrio pendet, sollicite cavendum est ne quid nisi ipso duce & præside tentemus. Secundus autem finis precandi fuit, ut Deus necessariis donis instrueret qui electi essent Pastores. Magis enim ardua res est tale munus fideliter exequi ut oportet, quam ut sufficiant humanæ vires. Ergo hac quoque in parte Dei suppetias, Paulo & Barnaba auctoribus, implorant. Adduntur jejunia, tanquam adminicula ad excitandum precum ardorem. Scimus enim quale sit alioqui nostrum frigus. non quod perpetuo necessa sit jejunos ad preces accedere, quandoquidem & saturos Deus ad gratiarum actionem invitat: verum ubi aliqua urget necessitas ut solito ardentius oremus, valde utile est hoc incitamentum. Jam vero exposuimus quam seria res sit Pastorum electio, in qua scilicet de tuenda Ecclesiæ sanitate agitur. Quare non mirum est, si Lucas scribit extraordinarias preces fuisse interpositas. Atque hunc jejunii usum & alios observare operæpretium est, ne fingamus, ut Papistæ, opus esse meritorium: vel in eo statuamus cultum Dei: quum per se nihil sit, nec quicquam momenti apud Deum habeat, nisi quatenus alio refertur.

Commiserunt eos Domino.] Hinc primo colligimus, quantam Paulus & Barnabas curam habuerint eorum salutis, qui ipsorum cura & labore conversi erant ad Dominum. Testantur etiam, in hac carnis infirmitate pluribus periculis obnoxios esse homines, quam ut stabilis futura sit propria virtute eorum fides. hoc ergo unicum esse præsidium, si perpetuo custodiat Dominus quos semel recepit. Cæterum quom dicit Lucas commendatos fuissa Deo in quem crediderant, non parum hinc fiduciæ ad nos redit: quia hoc proprium Deo munus assignat, servare & tueri quicunque vera fide verbum ejus amplexi sunt.

24. *Transeuntes Pisidiam.*] Jam diximus Paulum & Barnabam venissa Antiochiam Pisidiæ. nunc redi-

redituri Antiochiam Syriæ, unde dimissi fuerant, transeunt per Pamphyliam, quæ media erat regio versus Taurum montem. Pergæ autem & Attalia vicinæ sunt urbes. Quod autem in altera tantum sermonem eos fecisse narrat Lucas, conjicere inde licet non ubique oblatam illis fuisse docendi occasionem, quam nullibi negligere vel prætermittere soliti sunt.

26. *Unde commendati fuerant.*] Poterat dicere Lucas constitutos illic fuisse Gentium Apostolos: sed verborum circuitu clarius exprimit neque humanitus fuisse dimissos, nec eos propriæ virtutis fiducia quicquam aggressos esse, sed totam expeditionem una cum successu Deo illius auctori fuisse permissam. Eorum ergo prædicatio non fuit humanum opus, sed divinæ gratiæ. Est nomen Gratiæ tam ad Spiritus virtutem & efficaciam, quam ad reliqua omnia favoris signa refertur: quia gratuitum est quicquid donorum in servos suos confert Deus. Sic autem resolvi potest oratio, Deum fuisse precatos, ut gratiam suam exereret ad promovendos servorum suorum labores.

27. *Convocata Ecclesia narrarunt.*] Quemadmodum solent qui ex legatione reversi sunt, rationem actorum reddere: ita Paulus & Barnabas Ecclesiæ referunt totam profectionis suæ summam, ut inde pateat quam fideliter versati sint in officio: simul ut ad gratias Deo agendas, sicut res ipsa amplam materiam dabat, hortentur fideles. Ideo non dicit Lucas ipsos celebrasse res suas gestas: sed quæcunque Dominus per ipsos gesserat. Ad verbum est, Cum ipsis: sed juxta phrasin linguæ Hebraicæ tantundem valet acsi dictum esset, In illis, vel Per illos, vel Erga illos: vel simpliciter, Illis, in Dativo. Ideo non dicit Lucas, σὺν αὐτοῖς, sed μετ' αὐτῶν. Quod ideo admoneo, ne quis imperitus partem laudis Paulo & Barnabæ adscribat, quasi in opere fuerint Dei socii: quum potius unicum faciant omnium quæ præclare egerant, auctorem. Subjicit continuo post Lucas, quod aperuisset Dominus Gentibus ostium fidei. Quamvis enim ad Gentes missi essent, res tamen novitas admiratione non carebat. nec subita tantum mutatio Judæos reddebat attonitos: sed quia portentum illis erat, impuros & alienos à regno Dei homines sancto semini Abrahæ misceri, ut pariter unam Dei Ecclesiam constituerent: nunc ipso eventu docentur, non frustra illis datos fuisse Apostolos. Porro ostium fidei Gentibus apertum dicitur, non tantum quia externa voce prædicatum illis fuerit Euangelium: sed quia Spiritu Dei illuminatæ, efficaciter ad fidem vocatæ sint. Aperitur quidem nobis regnum cælorum externa Euangelii prædicatione: sed nemo ingreditur, nisi cui manum Deus porrigit: nemo accedit, nisi intus à Spiritu trahatur. Ergo ab effectu demonstrant Paulus & Barnabas, probatam Deo fuisse & ratam suam vocationem: quia Gentium fides perinde ac sigillum foret manu Dei insculptum, ejus sanciendæ causa: quemadmodum *Rom. 16. vers. 25.*
Paulus loquitur 16. ad Rom. capite, & 3. secundæ ad *2 Cor. 3. vers. 7.*
Corinth.

CAP. XV.

ET quidam qui descenderant à Judæa, docebant fratres, nisi circumciderentur secundum ritum Mosis, non posse salvos fieri.

2. Quum autem orta esset seditio, & disceptatio non modica Paulo & Barnabæ contra eos, ordinarunt ut Paulus & Barnabas & quidam alii ex ipsis ascenderent ad Apostolos & Presbyteros Jerosolymam super quæstione hac.

3. Ac illi quidem missi ab Ecclesia transierunt Phœnicem & Samariam, narrantes conversionem Gentium: & attulerunt gaudium magnum omnibus fratribus.

4. Quum autem venissent Jerusalem, excepti fuerunt ab Ecclesia & Apostolis & Presbyteris, ac nunciarunt quæcunque fecerat Deus cum ipsis.

5. Surrexerunt autem quidam ex secta Pharisæorum qui crediderant, dicentes quod oporteret circumcidi ipsos, & annunciare servandam esse Legem Mosis.

1. Quum Paulus & Barnabas variis pugnis contra professos Euangelii hostes strenue defuncti essent: jam narrare incipit Lucas domestico bello fuisse tentatos. Ita oportuit modis omnibus probari eorum doctrinam & ministerium, quo melius constaret divinitus esse instructos contra omnes Satanæ & mundi insultus. Neque enim vulgaris accedit eorum doctrinæ confirmatio, quod tot machinis concussa, nihilominus steterit, nec abrumpi potuerit tot obstaculis ejus cursus. Itaque Paulus in hunc finem ma-
2 Cor. 7. vers. 5. gnifice prædicat, se foris pugnas, intus vero terrores esse expertum. Præcipue hæc historia notatu digna est. Tametsi enim natura omnes crucem, & quamvis persequutionis speciem horremus, plus tamen ab intestinis dissidiis est periculi, ne animos nostros frangant vel debilitent. Quum violento impetu tyranni ruunt, metuit quidem caro, & quicunque Spiritu fortitudinis præditi non sunt, trepidant toto corde: sed tunc conscientias nulla tentatio proprie attingit. agnoscitur enim quasi fatalis Ecclesiæ conditio. Sed dum contingit fratres simul confligere, & Ecclesiam intra se tumultuari, fieri non potest quin turbentur, atque etiam labascant infirmæ mentes: ac præsertim ubi certamen est de doctrina, quæ una sacrum est vinculum fraternæ unitatis. denique nihil est quod Euangelio magis incommodet, quam intestinæ discordiæ: quia non modo percellunt debiles conscientias, sed ansam maledicendi impiis porrigunt. Quare diligenter notanda est hæc historia, ut sciamus non esse novum exemplum, si inter eos qui idem profitentur Euangelium, exoriuntur tamen aliquæ concertationes de doctrina: dum homines ventosi, nomen, cujus insana cupiditate ardent, non aliter possunt acquirere quam sua figmenta ingerendo. Certum quidem est, sicuti unus est Deus, ita unam esse ejus veritatem. ideo Paulus, dum hortari vult fideles ad mutuum consensum, hoc utitur argumento, Unus Deus, una fides, unum Ba- *Ephes. 4. vers. 6.*
ptisma, &c. Ephes. 4. Sed quum videmus emergere improbos homines, qui & Ecclesiam factionibus scindere conantur, & Euangelium ipsum adulterinis commentis aut vitiare, aut suspectum reddere: notum esse nobis debet Satanæ artificium. Ideo Paulus alibi hæreses in medium prodire dicit, ut qui *1 Cor. 11. vers. 19.*
probati sunt, manifesti fiant. Et certe Dominus miro consilio eludit Satanæ vafritiem, quod talibus experimentis suorum fidem examinat, & verbum suum ornat præclara victoria: facitque ut magis dilucida niteat veritas, quam obtenebrare conati sunt improbi. Sed omnes historiæ circumstantias, quæ à Luca notantur, expendere convenit.

Qui descenderant à Judæa.] Hic prætextus plurimum etiam apud bonos valebat tunc ad fallendum. Jerosolyma non abs re in summo honore apud

omnes Ecclesias erat: quia non secus ac matrem colebant ac reverebantur. nam ex eo fonte Euangelium quasi per rivos deductum fuerat. Veniunt isti impostores: Apostolos obtendunt: se nihil afferre jactant, quod non ab illis didicerint. Hoc fumo saltem perstringunt oculos imperitis: leves autem & improbi cupide oblatum colorem arripiunt. Perturbatio Ecclesiæ, quasi tempestas, bonos alioqui & moderatos concutit, ut cogantur titubare. Notanda igitur hæc Satanæ vafrities, quod sanctorum nominibus abutitur, ut fucum simplicibus faciat, qui hominum reverentia occupati, de re ipsa inquirere non audent. Non exprimit quidem Lucas quo affectu impulsi fuerint isti nebulones: verisimile tamen est, κακοζηλίαν in causa fuisse, ut se Paulo & Barnabæ opponerent. sunt enim morosa quædam ingenia, quibus nihil placet, nisi suum. Jerosolymæ Circumcisionem, & alios Legis ritus viderant servari: quocunque veniant, nihil possunt novum aut diversum ferre: quasi unius Ecclesiæ exemplum reliquas omnes certa lege obstringat. Etsi autem tales præpostero zelo feruntur ad movendas turbas: intus tamen sua eos sollicitat ambitio, & contumacia quædam instigat. Interea habet Satan quod cupit, ut fumorum objectu confusæ piorum mentes vix nigrum ab albo discernant. Cavenda igitur primum hæc pestis, ne legem alii aliis ex suo more perscribant: ne unius Ecclesiæ exemplum communis regulæ præjudicium sit. deinde adhibenda altera cautio, ne hominum personæ, rei & causæ disquisitionem vel impediant,
2 Cor. 11. vers. 14. vel obscurent. nam si Satan se transfigurat in Angelum lucis, & si sanctum Dei nomen sacrilega audacia sæpe usurpat; quid mirum est, si eadem improbitate sanctorum virorum nominibus illudat? Exitus tandem ostendet, Apostolis nihil minus fuisse in animo quam ut jugum Legis imponerent Gentibus. hac tamen fallacia obrepere tentabat Satan. Sic plerumque contingit, ut qui oppugnant Christi doctrinam, servorum ejus titulo sa insinuent. Unum itaque remedium est, integris judiciis ad rem ipsam quærendam accedere: scandalo etiam occurrere nos decet, ne fideles Dei servos ideo inter se confligere putemus, quia eorum nomina mentitur Satan, ut umbras quasdam terrendis simplicibus in certamen committat.

2. *Quum orta esset seditio.*] Hæc non levis tentatio fuit, quod tracti sint Paulus & Barnabas in tumultuosum certamen. Jam in solo dissidio plus satis erat mali: sed longe atrocius malum est, dum eousque fervere incipit contentio, ut hostiliter pugnare cogantur cum fratribus. Adde infamiam, qua se gravari videbant apud imperitos & simplices, acsi pacem Ecclesiæ turbarent sua pervicacia. sic enim fieri solet, ut servi Christi, postquam injuste vexati fuerint, ac in bonæ causæ defensione fidelem navarint operam, tandem post omnes molestias, quicquid est invidiæ sustineant. Invicta igitur animi magnitudine præditos esse oportet, ut sinistros rumores, qui de illis sparguntur, despiciant. Ideo gloria-
2 Cor. 6. vers. 5. tur alibi Paulus, se per seditiones progressum esse. Cæterum tenenda est ea moderatio Christi servis, ut ab omni discordia, quantum in se est, abhorreant. siquando turbas & contentiones excitat Satan, sedare eas conentur: nihil denique non agant fovendæ unitatis causa. Sed rursum ubi impetitur Dei veritas, nullum pro ejus defensione certamen refugiant: nec dubitent se fortiter opponere, quamvis cælum terræ misceatur. Nos vero hoc exemplo moniti, quoties oriuntur in Ecclesia tumultus, discamus prudenter quorum culpa id accidat discernere, ne fideles Christi ministros temere damnemus: quorum potius laudanda est gravitas, quod tam violentos Satanæ impetus interriti excipiunt. deinde succurrat, mirabili Dei providentia cohibitum fuisse Satanam, ne Pauli doctrinam pessundaret: nam si permissum illi esset nocere quantum volebat, diruta & eversa Gentium fide, concidisset prædicatum à Paulo Euangelium, ac Gentium vocationi clausa fuisset janua. Tertio discamus, mature obviam eundum esse dissidiis quibuslibet, ne in contentionum flammam erumpant: quia nihil aliud captat Satan dissensionum flabellis, quam ut totidem incendia excitet. sed rursus, quum videmus primam Ecclesiam tumultuatam, & optimos quosque Christi ministros seditionibus exercitos fuisse, si nunc idem nobis usu veniat, ne trepidemus quasi in re nova & inopinata: sed exitum à Domino petentes qualem tunc dedit, per turbulentos motus eodem fidei tenore pergamus.

Nisi circumcidamini.] His verbis Lucas statum quæstionis breviter definit. nempe quod impostores illi conscientias obstringere vellent necessitate servandæ Legis. Sola quidem Circumcisio hic nominatur: sed ex contextu facile patet, eos de tota Lege servanda movisse controversiam. cæterum quia Circumcisio velut solennis erat initiatio in alios omnes Legis ritus, ideo per synecdochen tota Lex sub una parte comprehenditur. Non negabant isti Pauli hostes, Christum esse Messiam: sed quum illi nomen darent, simul retinebant veteres Legis ceremonias. Prima specie videri poterat error tolerabilis. Cur ergo non dissimulat Paulus, saltem ad exiguum tempus, ne conflictu Ecclesiam quatefaciat? de rebus enim externis erat disceptatio, de quibus nimis acriter litigare Paulus ipse alibi vetat. Verum tres fuerunt graves causæ, quæ eum ad reclamandum cogerent. Nam si necessaria est Legis observatio, operibus alligatur salus hominum, quam in sola Christi gratia fundatam esse, ut tranquilla & quieta sit fides, oportet. Quum ergo videret Paulus gratuitæ fidei justitiæ Legalem cultum opponi, silere fas non erat, nisi vellet Christum prodere: nam quum adversarii negarent, salvum fore quenquam, nisi qui Legem Mosis servaret, hoc modo salutis gloriam Christo ereptam ad opera transferebant, & concussa fiducia miseras animas inquietudine vexabant. deinde non erat res parvi momenti, spoliare fideles animas libertate per Christi sanguinem parta. Tametsi interior Spiritus libertas Patribus nobiscum fuit communis, scimus tamen quid Paulus dicat, nempe inclusos fuisse sub Gal. 4. vers. 1,2.
puerili Legis custodia, ut à servis parum differrent: nos vero post Christum manifestatum solutos Legis pædagogia, quasi finito tutelæ tempore, liberius agere. Tertium hujus doctrinæ vitium fuit, quod tenebras offunderet Euangelii luci, vel saltem interponeret velut obscuras nubes, ne plenum fulgorem emitteret Sol justitiæ Christus. In summa, brevi actum fuisset de Christianismo, si talibus initiis cessisset Paulus. Certamen ergo suscipit, non pro externo carnis præputio, sed pro gratuita hominum salute. deinde, ut pias conscientias à maledictione Legis, & æternæ mortis reatu absolvat. postremo, ut remotis omnibus obstaculis, quasi liquido & sereno cælo refulgeat claritas gratiæ Christi. Adde quod gravem Legi injuriam faciebant nebulones illi, quum rectum ipsius usum impie corrumperent. Genuinum Legis officium fuit, pædagogi instar pueros ad Christum manu ducere. ergo non poterat pejus adulterari, quam dum ejus prætextu minuebatur Christi virtus & gratia. Hoc modo inspiciendi sunt nobis omnium quæstionum fontes, ne silentio nostro prodamus Dei veritatem quoties eam recta peti Satanæ insidiis videmus, nec flectantur ullis periculis, vel probris & calumniis mollescant nobis animi: quia constanter asserenda est pura religio, etiamsi cælum terræ misceri debeat. Servos quidem Christi minime pugnaces esse 2 Tim. 2. vers. 24.
decet. itaque siqua exorta fuerit contentio, eam sedare & componere sua moderatione potius studebunt, quam ut classicum protinus canant. deinde sedulo cavebunt à supervacuis & inanibus pugnis,

gnis, nec exagitabunt levis momenti controversias: sed ubi viderint Satanam eousque insolescere, ut integra jam religio manere nequeat nisi obviam eatur, colligant animos necesse est, & surgant ad resistendum, nec dubitent pugnas quamlibet odiosas obire. Plausibile quidem est nomen Pacis: sed maledicta est pax quæ tanta jactura redimitur, ut nobis pereat Christi doctrina, qua sola in piam & sanctam unitatem coalescimus. Papistæ hodie magnam nobis invidiam conflant, quasi per nos excitati fuerint exitiales tumultus quibus mundus concutitur. sed nobis prompta est defensio, atrociores fuisse in Deum blasphemias quibus coarguendis operam dedimus, quam ut fas fuerit tacere. Proinde nos minime esse culpandos, quia certamen de ea causa suscepimus adversus homines, pro qua bellandum esset cum ipsis Angelis. Clamitent ipsi ut libuerit, nobis sufficit Pauli exemplum, ne frigidi vel lenti simus in tuenda pietatis doctrina, quum eam totis viribus labefactant Satanæ ministri. neque enim vesana eorum intemperies constantiam servorum Dei superare debet. Quum se serventer opponeret Paulus pseudoapostolis, ex conflictu demum exarsit seditio. neque tamen propterea sugillat eum Spiritus Dei: quin potius fortitudinem quam sancto viro contulerat, justa laude prosequitur.

Statuerunt ut ascenderent.] Remedium hoc suggessit Spiritus Dei ad tumultum pacandum, qui latius magna cum pernicie alioqui grassari poterat. unde etiam docemur, quærendas semper esse rationes discordiis sedandis aptas & commodas. quia tantopere pacem commendat Deus, re ipsa ostendant fideles per se non stare, quominus tranquilla sit Ecclesia. Prior quidem ordine apud eos semper erit veritas, pro qua asserenda nullos horrebunt tumultus, fervorem tamen suum ita temperabunt, ne quem recusent probæ concordiæ modum: imo ultro excogitent quascunque poterunt vias, & ingeniosi sint in illis quærendis. Hæc igitur nobis mediocritas tenenda est: ne immodica zeli vehementia abrepti, ultra justos limites efferamur. Animosos enim esse nos decet in patrocinio veræ doctrinæ, non præfractos, nec temerarios. Discamus ergo duas istas virtutes, quas in Paulo laudat Spiritus Dei, conjungere. Dum in arenam pertrahitur ab improbis, cordate se offerre non dubitat: sed oblatum remedium placide admittens, facile demonstrat quam non sit pugnandi cupidus. alioqui enim jactare licebat, nihil se morari Apostolos, ac pertinaciter in eo insistere. sed non permisit studium pacis, illorum judicium fugere. Adde quod rudibus & infirmis injecta fuisset sinistra opinio, si præcise duos homines ab omnibus Christi servis disjunctos esse vidissent. Minime autem negligenda est piis Doctoribus ista fovendæ fidei ratio, ut sibi consensum cum Ecclesia esse ostendant. Non pendebat quidem Paulus à nutu Apostolorum, ut sententiam mutaret, si illos expertus esset sibi adversos: ut qui ne Angelis quidem cessurus erat, quemadmodum gloriatur primo ad Galatas capite. sed ne calumniarentur impii hominem esse nimis sibi addictum & superbum, & cum indigno omnium contemptu sibi placentem: se, ut æquum erat & toti Ecclesiæ utile, ad reddendam doctrinæ suæ rationem obtulit. Deinde, certa victoriæ fiducia coram Apostolis se sistebat, quod probe teneret quale futurum esset eorum judicium: nempe qui eodem regebantur Spiritu. Quæri tamen potest, quonam consilio Antiocheni Paulum & Barnabam ad reliquos Apostolos miserint. nam si apud ipsos tantum valebat horum reverentia, ut dubii penderent donec pronunciassent in hanc vel illam partem, evanida & prorsus nulla hactenus fuerat eorum fides. Sed facilis est responsio, Quum scirent omnes pariter Apostolos ab uno Christo cum iisdem mandatis esse missos, & eodem Spiritu donatos esse, certo fuisse persuasos de

Gal. 1. vers. 8.

successu. nec dubium est quin profectum sit hoc consilium à viris probis & cordatis, quos minime latebat Petri & Jacobi nomen falso à nebulonibus obtendi. quare ab illis nihil fuit aliud quæsitum, nisi ut bonam causam suo suffragio juvarent Apostoli. In eundem finem collectæ sunt omnes sanctæ Synodi ab initio, ut graves & in Dei verbo rite exercitati homines controversias dirimerent, non pro suo arbitrio, sed ex Dei auctoritate. Hoc notare operæpretium est, nequem Papistæ ventosis suis clamoribus percellant, qui ut Christum obruant cum suo Evangelio, & totam extinguant pietatis lucem, nobis obtrudunt Concilia: quasi quælibet hominum definitio pro cælesti oraculo habenda sit. Atqui si hodie suos consessus haberent sancti Patres, uno ore clamarent, nihil sibi minus licuisse, vel etiam fuisse in animo, quam tradere quicquam, nisi Christo verba præeunte, qui illis unicus, sicut & nobis, magister fuit. Omitto quod abortivis tantum Conciliis nituntur Papistæ, quæ nihil præter crassam inscitiam & barbariem spirant. sed optima quæque & selectissima in eum ordinem cogi necesse est, ut subjaceant verbo Domini. Extat dura Gregorii Nazianzeni querimonia, quod nullius unquam Concilii bonus fuisset exitus. Quicquid unquam excellentiæ floruit & viguit in Ecclesia, negari non potest quin centum post annis pessum ire cœperit. Ergo si nunc superstes esset sanctus ille vir, quam stomachose repelleret Papistarum nænias? qui sine ullo pudore larvarum præstigias ingerunt pro legitimis Conciliis: & quidem in eum finem, ut facessat verbum Dei, simulac definierint pauci bardi & stolidi homines quod ipsis libuit.

3. *Deducti ab Ecclesia.*] Quod communi Ecclesiæ nomine adjuncti fuerunt Paulo & Barnabæ comites qui eos officii causa deducerent, colligere inde licet, pios omnes ab eorum parte stetisse: nec aliter statuisse, quam sibi communem esse cum illis causam. quare eodem animo decreta fuit ab illis Pauli & Barnabæ profectio, quo ab his suscepta est: ut scilicet turbulentos istos spiritus compescerent qui falso Apostolos jactabant. Quod paulo post subjicit, narrasse in transitu fratribus de admirabili Gentium conversione, testimonio est non timide venisse Jerosolymam: sed quod antea docuerant, tunc quoque secure fuisse professos. non ergo veniunt tanquam causam dicturi apud suos judices: sed ut communi sententia utrinque comprobent quod divinitus mandatum erat de abrogandis ceremoniis. Etsi enim Apostolorum judicium non spernebant, quia tamen sciebant neque sibi neque illis aliter statuere licere de causa, reos fieri minime decuit. inde gratulandi fiducia. Huc accedit gaudium piorum, quo & Pauli doctrinæ, & Gentium vocationi subscribunt.

4. *Suscepti sunt ab Ecclesia.*] Ecclesiæ nomine intelligit plebem ipsam, & totum corpus. deinde peculiarem locum Apostolis & Presbyteris assignat, à quibus præsertim excepti fuerunt Barnabas & Paulus. Porro quoniam Apostolis non erat fixa statio Jerosolymæ, sed huc vel illuc subinde migrabant, quocunque eos vocabat occasio: habebat Ecclesia illa suos Presbyteros, quibus commissum erat ordinarium Ecclesiæ regimen. quid autem differat munus unum ab altero, alibi exposuimus. Apparet autem quam fraterna in Apostolis & Presbyteris fuerit humanitas, quod non tantum comiter excipiunt Paulum & Barnabam: sed audito laboris eorum successu, Dei gratiam prædicant. Formam loquendi iterum repetit Lucas, quam proximo capite habuimus, quum dicit eos narrasse quæcunque Deus cum illis fecisset. in qua tenendum est memoria quod prius dixi, Deum non statui cooperarium: sed illi adscribi solidam operis laudem. Fecisse ergo dicitur cum Paulo & Barnaba, quod per ipsos fecit. Cujus misericor-

sup 14. vers. 23.

 diam

diam nobiscum facere dicitur, ubi miseriis nostris succurrit.

5. *Quidam de factione Pharisæorum.*] Non temere exprimit Lucas genus hominum, qui Paulum etiam Jerosolymæ turbare vel impedire conati sunt. Probabile autem est, malum ex illo fonte ortum esse: & nunc clarius exprimi à Luca, ex eadem secta unde prodierant pravæ illius dissensionis auctores, nunc quoque flabella erumpere. quamvis enim nomen dedissent Christo, manebant tamen prioris ingenii reliquiæ. Scimus quantus in Pharisæis fastus esset, quanta confidentia, quale supercilium. quorum omnium fuissent obliti, si vere Christum induissent: quemadmodum in Paulo nihil Pharisaismi residuum erat. sed bona pars habitum pertinaciæ contraxerat ex longa consuetudine, quem protinus excutere non ita facile erat. Quum maxime inter illos regnaret hypocrisis: in externos ritus, qui sunt vitiorum integumenta, plus justo intenti erant. inflabat etiam eos superbia, ut tyrannice alios omnes subjicere cuperent suis placitis. Utroque morbo quam impotenter laborent monachi, plus satis notum est. Unde etiam nihil illis ferocius ad opprimendam Ecclesiam, nihil ad spernendum Dei verbum improbius vel protervius. Quin etiam multos videmus ex antris illis egressos, abjecta cuculla, nunquam tamen dediscere quos illic imbiberunt mores.

6. Conveneruntque Apostoli ac Presbyteri, ut dispicerent de hoc negotio.

7. Quum autem magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos, Viri fratres, vos scitis quod ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, ut per os meum audirent Gentes verbum Euangelii, & crederent.

8. Et qui cordium cognitor est Deus, testimonium præbuit illis, dans eis Spiritum sanctum sicut & nobis:

9. Nihilque discrevit inter nos & illos, quum fide purificasset corda illorum.

10. Nunc ergo quid tentatis Deum, ut imponatur jugum super cervices discipulorum, quod neque Patres nostri neque nos portare potuimus?

11. Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus nos habere salutem, quemadmodum & illi.

6. *Convenerunt Apostoli & Presbyteri.*] Non dicit Lucas totam Ecclesiam congregatam, sed eos qui doctrina & judicio pollebant, & qui ex ratione officii, hujus causæ legitimi erant judices. Fieri quidem potest, ut coram plebe habita fuerit disputatio. sed ne ad tractandam causam vulgus promiscue fuisse admissum quispiam putaret, Lucas diserte Apostolos & Presbyteros nominat: sicut magis idonei erant cognitores. Cæterum sciamus formam hic & ordinem in cogendis Synodis divinitus præscribi, quum exorta est aliqua controversia, quæ aliter componi nequit. nam quum multi quotidie insurgerent adversus Paulum, sola hæc disceptatio, ex qua ingentis ruinæ periculum instabat, & quæ jam progressa erat usque ad hostiles pugnas, eum Jerosolymam pertraxit.

7. *Quum autem magna disceptatio.*] Quum delecti essent graves viri & publici Ecclesiæ doctores, ne inter eos quidem statim convenire potuit. unde apparet, quomodo jam tunc per hominum infirmitatem Dominus Ecclesiam suam exercuerit, quo humiliter sapere disceret. Adde quod in cœtu illo, cui præerat, passus est varie agitari præcipuum doctrinæ Christianæ caput: ne miremur siquando pios alioqui & doctos homines imperitia labi in errorem contingat. quidam enim non ita acuti erant, ut perspicerent causæ magnitudinem. Ita quum Legem servandam judicant, Legis zelo inconsiderate abrepti, non vident in quam profundum labyrinthum conscientias aliorum & suas præcipitent. Circumcisionem esse putabant æternum & inviolabile symbolum divini fœderis: eadem erat de tota Lege opinio. quare in hoc maxime insistit Petrus, ut statum quæstionis demonstret, qui plerisque erat incognitus. Est autem bimembris ejus oratio. nam primum ex auctoritate Dei contendit, non esse cogendas Gentes ad servandam Legem. secundo loco docet everti totam hominum salutem, si laqueus hic conscientiis injectus fuerit. Prior ergo pars, in qua recitat se divinitus fuisse missum ad docendas Gentes, & Spiritum sanctum super illas delapsum esse, huc spectat, non temere ab hominibus abrogatas fuisse Legis ceremonias, sed ejus abrogationis Deum esse auctorem. Ubi autem in medium adducta est Dei auctoritas, omnis exempta est dubitatio: quia hæc tota nostra sapientia est, Dei imperio acquiescere, & ejus nutum pluris facere quam omnes rationes. Nunc Petri verba expendere convenit, quibus probat divinitus hoc Gentibus esse datum, ut liberæ sint à jugo Legis.

Vos scitis.] Testes illos appellat, ne de re obscura vel ambigua quispiam putet eum verba facturum. Nota omnibus historia erat. quod reliquum erat, eos in clara luce cæcutire ostendit, quod opus Dei rite non considerent: imo quod pridem non didicerant quod palam monstratum fuerat. Antiquos dies vocat initium Euangelii prædicati: acsi diceret, Pridem. quasi à prima Ecclesiæ origine, ex quo Christus populum aliquem colligere sibi cœpit.

Elegit Deus in nobis.] Verbum Eligendi, statuere & decernere significat. quanquam simul complectitur Petrus tam gratuitam Dei electionem, quam delectum, quo Gentes in populum suum cooptabat. Elegit ergo, hoc est, quasi habito delectu, ut gratuitæ adoptionis specimen ederet in Gentibus, voluit ut per os meum audirent Euangelii doctrinam. Particula, In nobis, tantundem valet atque in conspectu nostro, vel nobis testibus, vel in medio nostri. Significat enim se nihil narrare nisi familiariter illis cognitum, utpote quod coram ipsis gestum esset. Loquutio est tam Græcis quam Hebræis satis trite; nisi forte cum aliis resolvere libeat, Me elegit ex hoc nostro cœtu.

Et crederent.] Hoc sigillum fuit sanciendæ Gentium vocationi. Oraculo injunctum erat Petro docendi munus: sed fructus qui provenit ex doctrina, ministerium ejus nobilitat, & authenticum, ut loquuntur, reddit. Nam quum peculiari Spiritus gratia in fidem illuminentur electi, nullus erit doctrinæ profectus, nisi quatenus virtutem suam Dominus in ministris exeret, intus eorum qui audiunt mentes docendo, & intus trahendo corda. Ergo quum juberet Deus ad Gentes perferri Euangelii doctrinam, eas sibi dicavit, ne amplius profanæ essent. sed tunc demum numeris omnibus perfecta fuit solennis consecratio, dum earum cordibus per fidem insculpsit adoptionis suæ notam. Quæ continuo post sequitur sententia, exegetice sumenda est: visibiles enim Spiritus gratias quarum meminit, fidei annectit Petrus: ut certe nihil aliud erant, quam ejus accessio. Ergo quum Gentes absque Circumcisione & ceremoniis in populum Dei insertæ sint, colligit Petrus perperam

illis

illis necessitatem servandæ Legis imponi. Videtur tamen minus firmum esse electionis argumentum, quod Spiritus sanctus super eas delapsus sit: erant enim ejus generis dona, ex quibus ratiocinari non liceret, illos in ordine piorum censeri. solus autem est regenerationis Spiritus qui filios Dei ab alienis discernit. Respondeo, Quamvis dono linguarum & similibus, vani alioqui homines prædici fuerint: Petrum tamen sumere pro confesso, quod notum erat, Deum in Cornelio & ejus cognatis gratuitam suam adoptionem visibili Spiritus gratia obsignasse, acsi digito filios suos monstraret.

8. *Cognitor cordium.*] Hoc epitheton ex præsentis causæ circumstantia Deo accommodat: subestque tacita antithesis, Quod homines externæ puritati magis addicti sunt, quia judicant ex crasso & terreno suo sensu: Deus autem corda inspicit. Admonet igitur Petrus præpostere humano sensu judicium fieri de hac causa, quum sola interior cordium puritas hic æstimanda sit, quæ nobis occulta est. Atque hoc modo frenum injicit nostræ temeritati, ne plus nobis quam par sit sumentes, Dei judicio obstrepamus: acsi diceret, Si tibi ratio testimonii quod illis Deus reddidit, non apparet, cogita quantum inter te & illum intersit. te enim pro crasso tuo ingenio detinet externus splendor, quem facessere oportet, dum ad cæleste tribunal venitur, ubi spiritualis de cordibus habetur cognitio. Cæterum generalis interim doctrina tenenda est, quod oculi Domini non fucosas operum pompas, sed cordis integritatem aspiciant:
Jer. 5: 3. sicuti habetur Jeremiæ quinto. Quod vetus Interpres & Erasmus transferunt, Deum novisse corda, non satis exprimit quod Græce dicit Lucas. nam Deum vocans καρδιογνώστην, eum opponit hominibus, qui ab externa magis specie ut plurimum judicant: ideoque προσωπογνώσται vocari possunt, si cum Deo conferantur.

9. *Nihilque discrevit.*] Discrimen quidem erat, quod Gentiles repente ex præputio admissi fuerant in fœdus vitæ æternæ: quum Judæos Circumcisio præparasset ad fidem. sed intelligit Petrus utrosque pariter allectos esse à Deo in spem ejusdem hæreditatis, & in parem honoris gradum fuisse evectos: ut Dei filii essent ac Christi membra, sanctum denique Abrahæ semen, genusque sacerdotale ac regium. Unde sequitur, non sine sacrilegio immundos posse haberi, ex quo sibi in peculium elegit ipsos Deus,
Ephes. 2. vers. 14. & in sacra templi sui vasa dicavit. Diruta enim maceria, qua inter se divisi erant, Gentes adjunxit Judæis, ut in corpus unum coalescerent: atque ut ita loquar, Circumcisionem miscuit præputio, ut tam domestici quam extranei unum sint in Christo, & unam Ecclesiam efficiant: nec sit amplius vel Judæus vel Græcus.

Quum fide purificasset.] Respondet hoc membrum superiori epitheto quod Deo aptavit: acsi diceret, Deum, qui cordium est cognitor, intus purgasse Gentes, quum eas dignatus est sua adoptione, ut spirituali munditia præditæ essent. sed addit præterea puritatem hanc in fide sitam esse. Docet ergo primum Gentibus absque ceremoniis constare veram sanctitatem, quæ apud Dei tribunal sufficiat. deinde hanc docet fide obtineri, & ex ea manare. Eodem
Rom. 4. vers. 10. modo colligit Paulus, non obstare homini præputium quin justus & sanctus reputetur coram Deo: quia in Abrahæ persona justitiam sequuta est Circumcisio, & ordine temporis fuit posterior. Verum hic exoritur quæstio, An diversa fuerit olim Patrum puritas ab ea quam nunc Deus Gentibus contulit. videtur enim diserte Petrus hac nota discernere Gentes à Judæis, quod sola cordis munditia contentæ, nullo Legis subsidio indigeant. Respondeo, non substantia, sed forma duntaxat alteros ab alteris differre. Interior enim cordis mundities semper à Deo respecta fuit: tantum in hoc datæ fuerunt ceremoniæ veteri populo, ut fidem ejus adjuvarent. Ita mundities, quoad figuras & exercitia, temporalis fuit usque ad Christi adventum: cui nunc inter nos non est locus. quemadmodum idem ab initio ipso mundi usque ad finem manet verus Dei cultus, nempe spiritualis: in forma tamen visibili magnum est discrimen. Nunc videmus non ceremoniis consequutos fuisse Patres justitiam, aut puros fuisse coram Deo; sed cordis munditia. ceremoniæ enim per se ad eos justificandos nihil habebant momenti: sed adminicula erant duntaxat quæ per accidens, ut ita loquar, purgabant: ut tamen eadem veteribus fuerit nobiscum veritas. Jam Christi adventu quicquid adventitium erat, evanuit. ideoque discussis umbris, superest nuda & simplex cordis puritas. Hoc modo facile solvitur nodus, quem Judæi inexplicabilem esse putant. Circumcisio vocatur fœdus æternum, aut Gen. 17. vers. 1.
seculi. negant igitur fuisse abolendam. Siquis excipiat, non referri hoc ad visibile symbolum, sed potius ad rem signatam: probe responsum fuerit. sed alia est solutio, quam dixi, Quum Christi regnum quædam fuerit mundi renovatio, nihil esse absurdi, si finem omnibus Legis umbris imposuerit: quandoquidem Legis perpetuitas in Christo fundata est. Venio nunc ad secundum membrum, ubi Petrus Gentium puritatem in fide constituit. Cur non dicit, Perfectione virtutum aut vitæ sanctimonia, nisi quia aliunde hominibus contingit justitia, quam ex seipsis? nam si recte justeque vivendo homines sibi justitiam acquirerent, vel natura mundi essent coram Deo: concideret hæc Petri sententia. His ergo verbis palam Spiritus pronunciat, totum humanum genus pollutum & sordibus inquinatum esse: deinde non posse aliter abstergi sordes, quam per Christi gratiam. nam quum fides remedium sit quo nobis gratis succurrit Deus, tam communi omnium naturæ, quam propriis cujusque meritis opponitur. Quum dico pollutionis damnari totum humanum genus, intelligo nos ex utero nihil afferre præter meras sordes, nec quicquam esse in natura nostra rectitudinis quod nos Deo conciliet. Egregiis quidem dotibus ornata fuit hominis anima in prima sua origine: sed peccato sic vitiatæ sunt omnes ejus partes, ut ne gutta quidem puritatis amplius in ea resideat. quærenda est igitur extra nos mundities. Nam siquis excipiat, Operum meritis recuperari posse: nihil absurdius est, quam perversæ naturæ affingi merendi facultatem. Superest ergo ut alibi quærant homines, quod intus apud se nunquam invenient. Et certe fidei officium est, quod proprium habet Christus in nos transferre, & gratuita communicatione efficere nostrum. Ita inter fidem & Christi gratiam mutua est relatio. neque enim nos purificat fides, tanquam virtus aut qualitas animis infusa: sed quia munditiem in Christo oblatam percipit. Notanda est etiam loquutio, quod Deus corda purificaverit: qua & Deum fidei auctorem facit Lucas, & munditiem docet esse ejus beneficium. In summa, conferri hominibus per Dei gratiam significat quod sibi dare ipsi nequeunt. Sed quum dictum sit, fidem à Christo sumere quod in nos transfundat: nunc videndum est quomodo nos purificet Christi gratia, ut Deo placeamur. Duplex autem est purgandi modus, quod Christus peccata nostra, quæ semel sanguine suo expiavit, quotidie delendo, puros justosque in Patris conspectum nos offert ac sistit: deinde, quod carnis cupiditates Spiritu suo mortificans, nos in sanctitatem reformat. Utrumque sub his verbis libenter amplector: quia non unam tantum purgationis speciem attingit Lucas, sed totam ejus perfectionem absque Legis ceremoniis constare docet.

10. *Nunc ergo quid tentatis.*] Altera pars concionis, qua demonstrat Petrus, quam exitialis sit illa doctrina, quam ingerere volebant Pauli hostes: nempe quæ desperatione obrueret pias omnes animas.

mas. Infert quidem ac colligit ex priore membro, tentari Deum, si cogantur Gentes ad necessitatem servandæ Legis: sed altius provehitur, & ad ipsum causæ fontem penetrat. Hactenus enim ratiocinatus est, fieri Gentibus injuriam, si plus ab illis exigatur quam velit Deus: & quum eas sancto populo æquaverit, & adoptionis honore dignatus sit, indignum esse & absurdum eas rejici, atque ita restringi ejus liberalitatem. unam denique fidem illis satis esse, quamvis ceremoniis careant. Nunc vero altius principium sumit, Qui hominum salutem alligant Legis operibus, nihil eis bonæ spei reliquum facere: quin potius in horribilem interitum præcipitari totum mundum, si non aliter quam Legem servando, salutem consequi possit. quibus hoc argumentis probet, mox suo loco videbimus. Quantum ad verba spectat, quum variis modis tentari Deum Scriptura dicat, significat hoc loco Petrus, Deum quasi data opera provocari, dum plus oneris imponitur hominibus, quam sint ferendo: ejusque potentiam circumscribi, dum adstringitur jugum quod ipse laxat. quod nihil aliud est, quam naturæ repugnando, ut loquuntur, gigantes æmulari.

Ut imponatur jugum cervicibus.] Simplex est sensus verborum: tentari Deum quum plus imponitur oneris conscientiis, quam ferre queant. Atque hoc quidem modo graviter cæditur animarum salus: quandoquidem hoc modo necesse est ipsas desperatione obrui, quod sine exitio fieri nequit. sed nihilo magis ferenda est quæ Deo fit injuria, dum ei jus suum eripitur, ne sit liber in nobis liberandis. Cæterum de solis ceremoniis eum non loqui, ex re ipsa facile colligitur. Erat, fateor, dura & laboriosa veteris pædagogiæ servitus, sed nimis absurdum foret vocari jugum importabile: & scimus externa rituum observatione non sanctos modo, sed etiam hypocritas plerosque rite exacteque esse defunctos. Quin etiam Legi morali satisfacere non usque adeo difficile foret, si corporali tantum obsequio contenta, non exigeret spiritualem justitiam. manus enim & pedes frenare, multis datum est: sed ita moderari omnes affectus, ut tam in anima quam in corpore perfecta regnet abstinentia & puritas, hoc vero plusquam est arduum. Quare ridiculi sunt qui Petri verba restringunt ad ceremonias, quibus exprimitur hominum imbecillitas ad præstandam cordis justitiam: quæ non modo longe superior est eorum viribus, sed naturæ prorsus contraria. Fefellit scilicet eos qui sic sentiunt una ratio, quod de solis ceremoniis mota quæstio fuerat: sed non venit illis in mentem, Petrum attentius, ut decebat, prudentiusque considerasse, qualem secum labyrinthum error in speciem levis traheret. Negabant pseudoapostoli, quenquam salutem consequi posse, nisi qui ceremonias servaret. Si operibus alligatur hominum salus, non amplius in Christi gratia fundata erit. atque ita concidet gratuita reconciliatio. Jam quum impares sint hominum vires servandæ Legi, omnibus incumbit maledictio, quam illic Deus transgressoribus denunciat. atque ita desperatio omnes manebit, quum se videant reos æternæ mortis à Lege peragi. Hæc forte pseudoapostoli callide tenebant: sed Petrus ad fontem ipsum penetrat, ut mortiferum doctrinæ illius venenum eruat in lucem. atque ita nobis agendum est, quoties impios errores oblique insinuat Satan. Hodie quibusdam videmur nimis contentiosi, quum tantopere pugnamus non esse pro mortuis orandum. nam & mos vetustissimus est, nec multum apparet in speciem periculi, quamvis supervacuæ fundantur preces: imo plausibile est dogma, quia prætextum habet humanæ pietatis. Sic porro judicant imperiti homines, quia fontem ipsum non inquirunt. nam si admittimus pro mortuis orandum esse, simul hoc recipiendum erit, pœnas nunc solvere Dei judicio, quod in hac vita pro peccatis non satisfecerint. Atqui hoc modo vis expiationis per Christum peractæ, ad hominum opera transfertur. deinde evertitur rite precandi regula, si hominibus licet fortuito precari absque Dei verbo. hæc etiam major est absurditas, quam ut præteriri debeat. In summa, nunquam rectum de ulla quæstione judicium feretur, nisi fonte penitus excusso, deductæ fuerint omnes consequentiæ, quas secum trahit quæ in controversiam venit doctrina. Ideo non mirum si Petrus, ut pseudoapostolos extrahat è suis latebris, generaliter disputat de tota Lege: quin nihil quam rem ipsam, quæ occulta erat simplicibus, aperit: ut videant omnes quam exitialis sit doctrina, quæ & Christi gratiam extinguit, & animas demergit in horrendæ desperationis abyssum.

Neque nos neque Patres nostri.] Non disputat tantum Petrus quid opere ipso præstiterint homines, sed quid præstare potuerint: nec de vulgo hominum tantum loquitur, sed de sanctis Patribus. Quum ab istis neget potuisse ferri Legis jugum: constat Legem observatu impossibilem esse. Scio dictum Hieronymi passim ita receptum esse, ut sit quasi indubium axioma, Siquis dixerit impossibile esse servare Legem, anathema sit. sed nulla hominis vox audienda est, quæ Spiritus Dei sententiæ repugnet. Audimus quid hic per os Petri Spiritus pronunciet, non de hominum voluntate & operibus, sed de facultate & potentia. Consentit & Paulus, affirmans fuisse Legi impossibile nobis conferre vitam, quatenus infirma erat per carnem. Certe siquis Legem implere possit, promissam illic vitam reperiet. at quum neget Paulus vitam posse haberi ex Lege, sequitur altiorem illic requiri justitiam, quam quæ ab homine præstari possit. Fateor quidem Hieronymum facultatem implendæ Legis non dare in solidum naturæ viribus, sed partim etiam Dei gratiæ: quemadmodum se postea explicat, ut homo fidelis Spiritus gratia adjutus, dicatur posse Legem implere. Sed neque illa mitigatio vera est. nam si naturæ vires tantum expendimus, non tantum impares erunt homines ferendo Legis jugo: sed ne unum quidem digitum movere poterunt ad præstandam minimam Legis partem. Et certe si verum est illud,
Cogitationes omnes humanæ mentis pravas esse à *Genes.* 8.
pueritia, Omnes carnis sensus Deo esse inimicos, *vers.* 21.
Neminem esse qui Deum requirat: & quæ in ean- *Rom* 8: 7.
dem sententiam frequenter in Scriptura occurrunt: *Psal.* 14.
præsertim quæ Paulus adducit 3. ad Romanos ca- *vers.* 3.
pite: non debilis tantum & mutila erit hominis fa- *Rom.* 3.
cultas ad Legem implendam, sed ad inchoandam *vers.* 11.
prorsus nulla. Statuendum igitur est, etiam fideles, postquam Spiritu Dei regeniti, justitiæ Legis student, dimidium tamen ac longe minus dimidio præstare, non totum. Neque enim de Epicuro, vel profanis hominibus hic Petrus verba facit: sed de Abraham, de Mose, aliisque sanctis Patribus, quotquot unquam fuerunt in mundo perfectissimi. & tamen istos dicit Legis oneri succubuisse: quin vires eorum opprimeret. Odiose objicitur, affici Spiritum Dei contumelia, quum ejus gratiæ & auxilio detrahitur implendæ Legis facultas. sed prompta est solutio: quia non differimus quid valeat Spiritus gratia, sed quid valeat gratiæ mensura, quam Deus unicuique suorum in hac vita partitur. Semper enim reputare convenit quid se facturum promittat Deus, nec temere quæramus an fieri possit quod ipse nunquam fore, & quod se nolle fieri testatur. Promittit fidelibus Spiritus gratiam & auxilium, quo repugnent concupiscentiis carnis, & ipsas subigant: non tamen penitus aboleant. Promittit gratiam qua ambulent in vitæ novitate: non tamen currant tanta celeritate, quantam Lex postulat. vult enim tota vita sibi esse obnoxios, ut ad veniam petendam confugiant. Si Dei consilium & præscriptum ab eo ordinem ab ejus virtute disjungere fas

non

non est, stultum est ac futile cavillum, quo nos gravare conantur adversarii, quum nos jactant Dei potentiæ detrahere. potius Deum ipsi transformant, quum ejus consilium contendunt posse mutari. Olim quoque eadem calumnia premebant Augustinum Pelagiani. Respondet, etiamsi possibile sit Legem impleri, sibi tamen sufficere quod à nemine unquam impletam fuisse, neque ad finem usque mundi impletum iri Scriptura testetur. quibus verbis sub importuna eorum argutia explicat. Sed non fuit hæsitandi causa, quin libere & diserte concederet, quod Spiritu sancto auctore poterat: limitanda enim est Spiritus gratia, ut cum promissionibus conveniat. porro jam ostendimus quousque se promissiones extendant. De eo certe controversiam nullus movet, possitne Deus si velit, homines reddere perfectos: sed impie delirant quicunque ejus potentiam separant à consilio, cujus clarum habent testimonium in Scriptura. Quid velit Deus, & quid statuerit facere, centies palam demonstrat. ultra progredi, sacrilegium est. Hieronymum, ut sui anathematis fulmen Petro & Paulo infligeret, Philosophica ratio impulit: quod leges attemperari debeant ad eorum facultatem quibus feruntur. quam ut locum habere fateor in legibus humanis: ita quoad Dei Legem valere nego, quæ in exigenda justitia non respicit quid valeat homo, sed quid debeat. Quanquam hic difficilior occurrit quæstio, Annon in hunc finem lata fuerit Lex, ut homines cogeret ad Dei obsequium. Frustra autem hoc fieret, nisi ad eam servandam dirigeret fideles Spiritus Dei. & scrupulum eximere videtur solennis illa Mo-
Deut. 30. vers. 12. sis contestatio, quum se præcepta Judæis dare admonet, non quæ legant, sed quæ opere compleant, Deuteronomii tricesimo. Unde colligimus, jugum, data Lege, fuisse Judæis impositum, quod eos Deo subjiceret, ne viverent suo arbitrio. Respondeo, Legem duobus modis censeri jugum. Quatenus enim frenat carnis libidines, & normam tradit pie recteque vivendi, æquum est ut filii Dei cervices huic jugo subjiciant. sed quatenus exacte præscribit quidnam debeamus Deo, nec vitam promittit nisi addita conditione perfecti obsequii: rursus maledictionem denunciat, si qua in parte erratum fuerit: jugum est importabile. Dicam paulo clarius, Simplex bene vivendi doctrina, qua nos ad se Deus invitat, jugum est quod ultro subire nos omnes decet. nihil enim magis absurdum, quam Deum non præesse hominum vitæ, sed eos absque freno vagari ut libuerit. Minime ergo recusandum est Legis jugum, si simplex ejus doctrina consideretur. sed Legem
Levit. 18. vers. 5. Deut. 27. vers. 26. aliter, ut ita dicam, qualificant istæ sententiæ, Qui fecerit hæc, vivet in ipsis. item, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt: ut jugum importabile esse incipiat. Quamdiu enim non promittitur salus nisi perfectæ Legis observantiæ, & in judicium vocatur quævis transgressio, de genere humano prorsus actum est. Secundum hanc rationem Petrus tentari Deum asserit, quum Legis onus conscientiis imponit hominum arrogantia. Non enim vult negare quin regendi sint homines Legis doctrina, & ita concedit jugo subesse: verum quia Legis officium est, non simpliciter docere, sed etiam æternæ mortis reatu humiliare homines, qualitatem illam doctrinæ annexam reputans, contendit non debere Legis jugo constringi piorum animas: quia hoc modo necesse foret in æternum interitum demergi. Cæterum ubi non modo adest Spiritus sancti gratia, quæ nos gubernet, sed gratuita peccatorum remissio, quæ nos liberet à maledictione Le-
Deut. 30. vers. 11. Mat. 11. vers. 30. gis & absolvat: tunc impletur illud Mosis, Mandatum non esse supra nos. tunc quoque sentimus quam suave sit jugum Christi, & onus ejus leve. quia enim Dei indulgentia nobis remitti scimus quod pro carnis infirmitate deest, alacriter & sine molestia suscipimus quod injungit. Quare modo exemptus sit Legis rigor, non tolerabilis solum erit Legis doctrina, sed læta quoque & suavis: nec recusandum erit frenum, quod placide nos moderatur, non autem durius urget quam expedit.

11. *Per gratiam Jesu Christi.*] Duo ista inter se ut contraria comparat Petrus, spem habere salutis in Christi gratia, & sub jugo Legis esse. quæ comparatio, Christi justificationem maxime illustrat: quandoquidem inde colligimus fide justificari qui liberi & soluti à Legis jugo, salutem in Christi gratia quærunt. Porro jugum Legis ex duplici fune complexum esse prius dixi. prior est, Qui fecerit hæc, vivet in ipsis. alter, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus præceptis. Levit. 18. vers. 5. Deut. 27. vers. 26. Redeamus ad membrum contrarium. Si non aliter salutem consequimur ex Christi gratia, quam ablato Legis jugo: sequitur nec salutem nobis in Legis observantia sitam esse, nec Legis maledictioni obnoxios esse quicunque in Christum credunt. Nam si gratis salvus esse posset qui jugo Legis adhuc est implicitus, inepta esset Petri ratiocinatio, quam constat à repugnantibus deductam esse, hoc sensu, Salutem speramus ex Christi gratia, ergo Legis jugo non sumus subjecti. Nisi dissidium esset inter Christi gratiam & ejus jugum, fucum faceret Petrus. quare necesse est discedere à Legis justitia, quicunque vitam in Christo reperire expetunt: neque enim repugnantia hæc ad doctrinam spectat, sed ad justificandi causam. Quo etiam refellitur eorum commentum, qui Christi gratia nos justificari exponunt: quia nos Spiritu suo regenerans, vires ad implendam Legem confert. Qui hoc imaginantur, etsi videntur paululum laxare Legis jugum, utroque tamen ejus fune ligatas tenent animas. Semper enim vigebit hæc promissio, Qui fecerit hæc, vivet in ipsis. ab altera parte Levit. 18. vers. 5. Deut 27. vers. 26. maledictio incumbet omnibus qui Legem non exacte impleverint. Quare longe aliter definienda est Christi gratia in quam salutis fides recumbit, quam illi somnient: nempe ut sit gratuita reconciliatio, sacrificio mortis ejus partas vel quod idem valet, gratuita peccatorum remissio, quæ Deum placando, ex hoste, vel severo & implacabili judice, propitium Patrem nobis reddit. Fateor quidem nos Christi gratia regenerari in vitæ novitatem: sed ubi de salutis fiducia agitur, sola in mentem venire debet gratuita adoptio; quæ cum peccatorum expiatione & venia conjuncta est. Nam si in rationem veniunt opera, ut justitiam nobis aliqua saltem ex parte conficiant, minime ruptum erit Legis jugum. atque ita concidet vel solvetur Petri antithesis:

Sicut & illi.] Hic testatur Petrus, licet Patribus imposita esset, quoad externam speciem, servitus Legis: solutas tamen & liberas fuisse conscientias. quo diluitur absurditas quæ pias mentes non parum alioqui turbare poterat. Nam quum æternum sit & idem vitæ fœdus, quod Deus ab initio ad finem usque mundi cum servis suis pepigit: absurdum esset & minime tolerabile, diversam & aliam salutis obtinendæ rationem hodie tradi quam quæ olim Patribus fuerit. Affirmat ergo Petrus optimum nobis esse cum Patribus consensum: quia illi non minus quam nos spem salutis reposuerint in Christi gratia. Atque ita Legem Evangelio, quod ad finem doctrinæ spectat, concilians, Judæis tollit offendiculum, quod sibi ex dissidio fingebant. Unde apparet Legem non fuisse datam Patribus, ex qua salutem quærerent: nec additas fuisse ceremonias, quarum observatio justitiam in illis acquireret: sed totius Legis unicum fuisse finem, ut abjecta operum fiducia, spes suas omnes in Christi gratiam conferrent. Quo etiam clare refellitur eorum delirium, qui veterem populum terrenis bonis contentum, putant de cælesti vita nihil cogitasse. Atqui Petrus socios ejusdem fidei nobis Patres facit: & communem

 utris-

utrisque salutem assignat. & sunt tamen quibus fanaticus homo Servetus cum tam fœdis sacrilegiis arrideat. Notandum præterea est, quod Veterum fidem semper fuisse in Christo fundatam docet Petrus, quando neque alibi unquam inveniri vita potuit, neque alia fuit ratio qua pervenirent homines ad Deum. Convenit ergo hic locus cum illo Apostoli dicto, Christus heri, & hodie, & in secula. *Heb. 13:8.*

12. Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum narrantes quæ Deus edidisset signa & prodigia inter Gentes per ipsos.

13. Postquam vero conticuerunt illi, respondit Jacobus, dicens, Viri fratres, audite me:

14. Simeon narravit quemadmodum primum Deus visitaverit ut sumeret ex Gentibus populum in nomine suo.

15. Et huic consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

16. Post hæc revertar, ac rursus ædificabo tabernaculum David, quod collapsum est, & diruta ejus instaurabo, & erigam illud:

17. Ut requirant qui reliqui sunt homines Dominum, & omnes Gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18. Nota à seculo sunt Deo omnia opera sua.

12. *Tacuit tota multitudo.*] His verbis significat Lucas Spiritum Dei sic regnasse in cœtu illo, ut rationi protinus cesserint. Fervebat prius inter illos dissertatio: nunc postquam Dei consilium exposuit Petrus, & de quæstione ipsa disseruit secundum Scripturæ doctrinam, sedato protinus omni strepitu, quiescunt & silent qui nuper inconsiderate errorem tuebantur. Hæc viva est legitimi Concilii effigies, ubi sola Dei veritas, simulac in medium prodiit, finem affert omnibus controversiis. & sane ad sedandas omnes discordias satis est efficax, ubi Spiritus præsidet: quia hic rursum idoneus est rector tam ad gubernandas eorum linguas qui præire aliis debent, quam ad reliquos in obsequium cogendos, ne sibi nimium addicti sint; sed deposita pertinacia, morigeros se Deo præbeant. Nec dubium est quin fuerint pauci aliqui præfracti, ut in magna turba fieri solet: prævaluit tamen Dei veritas, ut silentium, cujus meminit Lucas, illustre fuerit testimonium communis obedientiæ. Fuerat autem hæc non vulgaris Petri moderatio, quod singulos in medium afferre passus quicquid habebant, sententiam suam ne aliis præjudicio foret, eousque distulit, donec ultro citroque agitata esset disceptatio.

Audiebant Barnabam & Paulum.] Colligere ex his verbis licet, non ante fuisse cum silentio auditos. nam quum major pars perperam admissas fuisse ab illis in Ecclesiam profanas Gentes persuasa esset, nihil quod dixissent, nisi correcta hac falsa opinione, exceptum fuisset æquis auribus: sed omnia in sinistram partem rapta. Videmus quantum venenum sit alienatio de nihilo concepta, quæ sic occupat hominum mentes, ut aditus omnes obstruat veritati. hinc
Tit. 1: 15. discimus quam verum sit illud, Omnia sana sanis: nihil enim tam salubre est, quod non vitiosi affectus convertant in noxam. Cæterum huc spectat Pauli & Barnabæ narratio, ut suum inter Gentes Apostolatum Deo probatum fuisse demonstrent: quandoquidem miraculis, quæ sunt ejus velut sigilla, confirmatus ac sancitus fuerat.

13. *Respondit Jacobus, dicens.*] Plerique ex vetustis Ecclesiæ Scriptoribus, Jacobum hunc unum ex discipulis fuisse putant, cognomine Justum & Obliam, cujus indignam cædem refert Josephus libr. Antiquit. 20. Sed utinam in cognoscendo homine magis laborassent veteres, quam in celebranda fabulosis encomiis ignoti hominis sanctimonia. Puerile commentum est, quod soli fas fuisse dicunt ingredi in Sancta Sanctorum. nam si in illo ingressu aliqua suberat religio, fecisset præter Dei Legem qui non erat summus Sacerdos. deinde hoc modo umbratilem templi cultum fovere superstitiosum erat. alias similes nenias omitto. Plurimum autem falluntur, quod unum ex duodecim Apostolis fuisse negant. Fateri enim coguntur eum esse, quem tam honorifice Paulus celebrat, ut primum illi tribuat locum inter tres Ecclesiæ columnas, Gal. secundo. Certe *Gal. 2: 9.* nunquam ita excelluisset supra Apostolos quispiam ordine inferior: nam eum Paulus ornat Apostoli titulo. nec auditu dignum est quod affert Hieronymus, generale illic esse nomen: quum ex professo tractetur ordinis dignitas, quatenus aliis Ecclesiæ doctoribus Christus Apostolos prætulit. Adhæc colligere ex hoc loco promptum est, non vulgari in pretio fuisse habitum: quandoquidem Petri verba suo suffragio sic confirmat, ut in ejus sententiam omnes discedant. Et infra cap. 21. iterum videbimus *infra 21. vers. 18.* quantum Hierosolymæ valuerit ejus auctoritas. Id factum esse putant veteres, quod loci esset Episcopus. atqui probabile non est, fideles ordinem à Christo positum, suo arbitrio mutasse. quare non dubito quin fuerit Alphæi filius, & consanguineus Christi: quo sensu etiam vocatur frater. Episcopus Hierosolymæ fuerit nec ne, in medio relinquo: neque ad rem magnopere facit, nisi quod hinc clare refellitur Papæ impudentia, quod ex Jacobi potius quam Petri auctoritate Concilii decretum statuitur. Et certe Eusebius initio secundi libri, Jacobum, quisquis ille tandem fuerit, Apostolorum Episcopum vocare non dubitat. Eant nunc Romanenses, & Papam suum universæ Ecclesiæ caput esse jactent, quia Petri successor est, qui alterum sibi præesse passus est, si Eusebio creditur.

Viri fratres, audite me.] Duobus præcipuis membris constat Jacobi oratio. Nam primum confirmat Gentium vocationem testimonio Prophetæ Amos: deinde admonet quid factu utile sit ad fovendam inter fideles pacem & concordiam, ut tamen salva maneat Gentibus libertas, nec Christi gratia obscuretur. Quod Petrus hic vocatur Simeon, fieri potest ut nomen hoc varie tunc pronunciatum fuerit. Quod dicit Deum visitasse ut sumeret populum ex Gentibus, refertur ad Dei misericordiam, qua dignatus est in suam familiam asciscere extraneos. Dura quidem est loquutio, sed quæ utilem continet doctrinam, quia Deum auctorem vocationis Gentium facit, & ejus beneficium esse pronunciat, quod censeri in ejus populo cœperint, ubi dicit ab eo susceptas. sed ulterius progreditur dum visitasse dicit, ut susciperet. Sensus enim est, Quo tempore aversæ erant Gentes à Deo, clementer fuisse ab eo respectas: quia nihil aliud possumus quam longius subinde ab eo recedere, donec nos paternus ejus aspectus ultro præveniat.

14. *In nomine suo.*] Vetus interpres habet Nomini suo: quod fere idem valet. quanquam Præpositio ἐν transferri aliter potest: nempe, Propter nomen suum, vel super nomine suo. nec male quadrabit sensus, Fundatam in Dei nomine aut virtute esse Gentium salutem: nec Deo fuisse aliud propositum in earum voca-

vocatione quam sui nominis gloriam. quod tamen magis usitatum erat retinui: nempe quod illas annumerens populo suo, censeri nomine suo voluerit: quemadmodum paulo post dicetur invocari ejus nomen super omnes, quos in Ecclesiam suam aggregat. Adverbium temporis πρῶτον, bifariam exponi potest: si legas Primum, ut habent vetus Interpres & Erasmus, sensus erit, Cornelium & alios fuisse quasi primitias à quibus exorsus sit Deus Gentium vocationem. sed potest comparative etiam sumi, quod jam editum fuerat specimen adoptionis Gentium in Cornelio & ejus cognatis, priusquam Barnabas & Paulus Euangelium Gentibus publicarent. Atque hic posterior sensus magis mihi probatur.

15. *Huic consonant verba Prophetarum.*] Videmus nunc, ut nihil sibi sumpserint Apostoli pro imperio, sed reverenter sequuti sint, quod verbo Dei præscriptum erat: neque gravati sint vel sua dignitate alienum duxerint, se profiteri Scripturæ discipulos. Notandum hinc quoque est vigere adhuc doctrinæ Propheticæ usum, quam phrenetici quidam ab Ecclesia exterminare cuperent. Prophetas plurali numero testes citans, quum unum duntaxat locum adducat, talem significat inter eos consensum esse, ut quod ab uno dictum est, commune sit omnium testimonium, quia uno omnes ore, & singuli quasi in omnium persona loquantur, vel potius Spiritus Dei loquatur in omnibus. Adde quod simul collecta erant Prophetarum omnium oracula, ut corpus unum efficerent. quare merito, & apte Prophetis communiter ascribi potuit, quod ex parte aliqua libri universi sumptum erat.

16. *Post hæc revertar.*] Quia non citatur ad verbum locus qualis extat apud Prophetam, videndum est quid discrepet: quanquam necesse non est anxie excutere quid sit in verbis diversum, modo constet vaticinium apposite ad rem præsentem congruere. Postquam instaurationem tabernaculi Davidis promisit Deus, se quoque facturum addit ut possideant Judæi reliquias Edom. In toto illo contextu nihildum apparet, unde elici queat Gentium vocatio: sed quod continuo post sequitur apud Prophetam de reliquiis Gentium, super quas invocabitur Dei nomen, aperte ostendit unam fore ex Judæis & Gentibus Ecclesiam. quia quod tunc solis Judæis peculiare erat, promiscue utrisque datur. In eodem enim honoris gradu Gentes collocat Deus cum Judæis, dum super illas *invocari* vult nomen suum. Olim sub Davide Idumæi vicinique populi Judæis subjecti erant. sed quum tributarii essent populo Dei, extranei nihilominus erant ab Ecclesia. Hoc igitur novum & insolitum, quod illos Deus sancto populo accenset, ut pariter vocetur omnium Deus: quando ita omnes inter se honore æquari certum est. Unde facile patet quam bene præsenti instituto conveniat Prophetæ testimonium. Nam instaurationem collapsi tabernaculi promittit Deus, in qua Gentes obediant regno Davidis: non modo ut tributum pendant, vel arma induant ad Regis imperium; sed ut communem habeant Deum, & fiant una ejus familia. Moveri tamen potest quæstio, cur vaticinium hoc citare maluerit, quam multa alia quæ magis luculentam rei, de qua agitur, probationem continent:
Rom. 15. vers. 9, 10, 11. cujus generis multa à Paulo citantur. Respondeo, primum Apostolos in congerendis Scripturæ locis minime ambitiosos fuisse: sed in hoc unum simpliciter fuisse intentos, quod illis satis superque erat: nempe ut suam doctrinam probarent ex verbo Dei sumptam esse. deinde illustrius hoc esse vaticinium Amos dico, quam vulgo putetur. De instauratione domus agitur, quæ collapsa erat. miserabilem ejus ruinam describit Propheta. Ergo quæ mox subjicitur promissio, erigendum esse rursus solium, ex quo Reges ex posteris David Gentibus imperent, proprie ad Christum spectat. Itaque erecto Christi regno, sequi necesse est quod à Propheta simol dicitur, invocandum esse Dei nomen super Gentes. Jam videmus non temere selectum fuisse hunc locum à Jacobo: nam si aliter non potest constitui Christi regnum, quam si Deus passim invocetur per totum orbem, & Gentes coalescant in sanctum ejus populum, absurdum est eas arceri à spe salutis. & medium parietem concidere oportet, quo separati alii *Ephes. 2. vers. 14.* ab aliis sub Lege fuerant. Hunc enim finem inter alios habebant ceremoniæ, ut sanctum Dei populum à profanis Gentibus discernerent. nunc sublato discrimine, ceremonias quoque abrogari convenit. Primum verbum, *revertar*, non habetur apud Prophetam: sed mutatio status quam denunciat, ita optime exprimitur.

Tabernaculum David, quod collapsum est.] Non abs re deformis illa regiæ domus vastitas & ruina ante oculos ponitur à Propheta. nisi enim persuasum fuisset piis, regno Davidis in nihilum redacto venturum tamen esse Christum, qui res perditas non modo restitueret in suum ordinem pristinum, sed regni gloriam incomparabili successu ad cælos usque eveheret, centies quotidie desperassent. Reversi ab exilio Babylonico, assiduis & innumeris cladibus prope ad interitum confecti fuerant. Postea quod residuum erat, paulatim intestinis discordiis absumptum fuit. Imo quum Deus miseris rebus succurreret, species opis quam ferebat, quædam erat desperationis materia. nam imperium quod sibi sumpserant Machabæi, tunc ablatum fuit à tribu Juda. Has ob causas sedulo inculcat Spiritus Dei per Prophetam, non ante venturum esse Christum quam ubi perierit regnum Davidis: ne salutem in rebus afflictissimis desperent. Sic Isaias exoriturum sur- *Jesa. 11. vers. 1.*
culum pronunciat ex contempto & ignobili trunco. & nos etiam meminerimus, mirificam hanc rationem Deum tenere in restituenda Ecclesia, ut eam ex ruinis ædificet. Docet præterea hic locus, quænam vera sit & proba Ecclesiæ constitutio: nempe quum in sublime evectum est solium Davidis, & eminet solus Christus, ut omnes in ejus obsequium conveniant. Quum sacrilega sua tyrannide Ecclesiam oppresserit Papa, se tamen Ecclesiæ titulo venditat: imo ad obruendam sanæ doctrinæ lucem, fucum ex inani Ecclesiæ titulo facit. Verum si ad justam inspectionem ventum fuerit, facilis est tam crassi ludibrii refutatio: quia dejecto Christo, solus ipse imperium occupat. Verbo quidem fatetur se Christi vicarium: sed reipsa Christum in cælos specioso exilio ablegans, totam ejus potestatem ad se trahit. Neque enim aliter regnat Christus quam Euangelii sui doctrina, quæ ab hoc execrabili idolo pedibus nefarie calcatur. Nos vero meminerimus hunc fore legitimum inter nos Ecclesiæ statum, si omnes ad unum summo Regi Christo pareamus, ut sit unum *Joan. 10. vers. 16.*
ovile & unus pastor.

17. *Ut requirant qui reliqui sunt.*] Exegetice addidit Jacobus istud Requirere, quod apud Prophetam non legitur. nec tamen supervacuum est: quia ut censeamur in Dei populo, & ipse nos pro suis agnoscat, vicissim nos ad eum quærendum animatos esse oportet. Et probabile est, quæ Jacobus nativa lingua inter Judæos disseruerat, Lucam summatim complexum esse: unde factum est, ut Prophetæ verbis admixta sit rei expositio. Pro Gentium reliquiis, quas ponit Amos, Lucas ex Græca translatione, quæ magis familiaris erat, substituit reliquos hominum, eodem sensu: nempe quod purgandis mundi sordibus præcessura sit resectio. quemadmodum accidit. Atque hæc doctrina ad nostram quoque ætatem accommodanda est. nam quia deterior est mundi corruptio quam ut in Christi obsequium totus concedat, variis tribulationum flabellis eventilat quisquilias & zizania, ut ad se tandem colligat quod residuum manebit.

18. Nota

18. *Nota a seculo sunt.*] Prolepsis ad diluendum oovitatis odium. Subita enim mutatio suspecta esse poterat: eaque occasione turbabat infirmas mentes. itaque occurrit Jacobus, admonens hoc non fuisse novum Deo, tametsi repente præter hominum opinionem acciderit: quoniam Deus ante mundum creatum præviderat quid facturus esset, Gentiumque vocatio io arcano ejus consilio recondita fuerat. Unde sequitur, non esse æstimandam ex hominum sensu. Porro Jacobus ad Prophetæ verba respicit, ubi asserit Deum, qui hæc omnia facturus erat, esse prophetiæ quoque auctorem. Sensus ergo est, Quum loquatur Deus per Prophetam: tunc certe, imo ab ultima æternitate prævidit, nec præputium oec quicquam aliud sibi fore obstaculo, quin Gentes in suam familiam alleget. Interea subest generalis exhortatio, ne iogenii sui modulo metiantur homines Dei opera, quorum ratio sæpe illi soli nota est. Quin potius exclament cum stupore, vias ejus esse investigabiles, & judicia ejus nimis profundam esse Rom. 11. vers. 33. abyssum.

19. Propter quod ego censeo non esse obturbandum his qui ex Gentibus convertuntur ad Deum:

20. Sed scribendum ad eos, ut abstineant ab inquinamentis simulachrorum, & scortatione, & suffocato, & sanguine.

21. Moses enim ab ætatibus antiquis habet in singulis civitatibus qui ipsum prædicent, quum in Synagogis per omne Sabbathum legitur.

19. *Non obturbandum esse.*] Negat ceremoniarum dissidio arceodas ab Ecclesia esse Gentes, quæ divinitus admissæ erant. Videtur tamen secum pugnare, quum negat exhibendam illis esse molestiam, & tamen certos quosdam ritus præscribit. Facilis solutio est, quam fusius deinde persequar. primum, nihil ab illis exigit quod non fraternæ coocordiæ deberent: deinde, nihil eorum conscientiis turbæ vel inquietudinis afferre poterant hæc præcepta, postquam sciebant se coram Deo esse liberos: & sublata erat falsa illa & perversa religio, quam injicere conati fuerant pseudoapostoli. Quæritur nunc, cur hæc solum quatuor Jacobus Grutibus injungat. Traduot quidam ex vetusto Patrum more fuisse id petitum, qui non solebant fœdus percutere cum ullo populo, quem possent cogere in suum obsequium, nisi sub hac pactiooe. Sed quia ejus rei non profertur idoneus aliquis auctor, ego dubiam ac suspensam relinquo. Cæterum probabilis ratio apparet cur de idolothytis, sanguine, & suffocato peculiariter mandarint. Res quidem erant per se mediæ: sed quæ speciale aliquid haberent præter alios Legis ritus. Scimus quam severe Dominus fugere jubeat quæ cum externa fidei professiooe pugnant, & quibus aliqua inest idololatriæ species vel suspicio. Ergo ne qua in Gentibus hæreret superstitionis macula, & ne quid in illis cernerent Judæi cum puro Dei cultu minus consentaneum, non mirum est si cavendi scandali gratia jubentur ab idolothytis abstinere. Verbum quo utitur Lucas, [illegible], quamvis profanationem significat: ideo receptam versionem non mutavi, quæ habet Ioquinamenta. Sed interdum pro victimis capitur: qui sensus non male Jacobi consilio quadraret. & forte simplicius erit ac magis genuinum, ita exponere in præsenti loco: quia ubi paulo post idem decretum repetet Lucas, ponet Idolothyta. Quod ad sanguinem & suffoca-
Deut. 12. tum pertinet, ab illorum esu oon tantum Mosis
vers. 23. Lege prohibiti erant Judæi: sed statim post dilu-
Gen. 9: 4 vium lex toti mundo lara fueras. unde factum est, ut qui non prorsus erant degeneres, abhorrerent à sanguine. non Judæos tantum dico, sed multos ex Gentibus. Fateor quidem & illud temporale fuisse præceptum: sed tamen quod latius quam ad populum uoum patebat. nihil ergo mirum si major inde offensio nasci potuerit, cui mederi Apostolis visum est. Sed de scortatione difficilior nascitur quæstio: quia eam videtur Jacobus numerare inter res medias, à quibus scaodali tantum respectu cavendum sit. sed alia fuit causa, cur scortationem rejiceret in eorum ordinem, quæ per se non erant illicita. Quam effrenis passim grassata sit licentia scortaodi, plus satis notum est. præsertim apud Orientales nimis invaluerat hic morbus: ut sunt magis ad libidinem propensi. certa nusquam alibi minus sancte culta fuit conjugii fides & pudicitia. Adhæc non de qualibet scortatione indifferenter, meo judicio, hic agitur, ut sunt adulteria & vagæ indomitæque libidines, quibus publice violatur & corrumpitur omnis castitas: sed concubinatum, ut loquuntur, ootari puto: cujus tantam consuetudinem sibi fecerant Gentes, ut propemodum instar legis foret. Quod ergo vulgarem corruptelam rebus per se oon vitiosis adnumerat Jacobus, io eo nihil absurdi: modo sciamus nequaquam fuisse ejus consilium, io eodem ordine locare quæ longe inter se distant. nam quod impuri homines suæ fœditati inde prætextum captant, facilis est refutatio. Copulat, inquiuot, Jacobus cum scortatione esum sanguinis. sed ao ioter se comparat, ut res similes; saltem quæ nihil habeant diversum? imo tantum respicit pravum & corruptum hominum morem, qui à prima naturæ lege & ordine divioitus constituto desciverat. Quantum ad Dei judicium pertinet, ex perpetua Scripturæ doctrina petenda est ejus cognitio. Quid autem Scriptura pronuociet, minime ambiguum est: scortationem scilicet maledictam esse coram Deo, & per eam fœdari hominis animam & corpus, pollui sacrum Dei templum, & Christum lacerari: Deum quotidie de scortatoribus pœnas sumere, & horrendum semel fore ultorem. Nullis certe lenocioiis à scortationis patronis, quamlibet ingeniosi sint & facundi, tegetur ejus fœditas tam graviter à cælesti judice damnata.

21. *Moses enim habet.*] Male hic locus, meo judicio, expositus fuit, ac tractus in contrarium sensum. Putant enim interpretes additum hoc fuisse à Jacobo, quia supervacuum esset quicquam præscribere Judæis, quibus familiaris erat Legis doctrina, & siogulis Sabbathis legebatur: atque huoc sensum eliciunt, Hæc pauca à Gentibus exigere contenti simus, quæ ferendo Legis jugo assuetæ non sunt; quantum ad Judæos pertinet, habent Mosen ex quo plura discaot. Nonnulli etiam colligunt ex hoc locu, Circumcisionem cum suis appendicibus hodie quoque servandam esse Judæis. sed inscite ratiocinantur, etiamsi vera esset illa, quam retuli, expositio. Verum longe aliud voluit Jacobus: nempe fieri non posse admonet, ut tam cito quasi uno impetu aboleantur ceremoniæ: quia jam à multis seculis assueti essent Judæi Legis doctrinæ, & Moses suos haberet præcones: ideo redimendam ad breve tempus concordiam esse, donec paulatim clarius innotesceret libertas per Christum parta. hoc est quod vulgari proverbio dicitur, Ceremonias veteres sepeliendas fuisse cum aliquo honore. In translatione agnosceot Græcæ linguæ periti postremum illud membrum, Quum in Synagogis per omne Sabbathum legatur, à me non temere fuisse mutatum: nempe vitandæ ambiguitatis causa.

22. Nunc

22. Tunc visum est Apostolis & Presbyteris cum tota Ecclesia, delectos viros ex ipsis mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Judam cognomine Barsabam, & Silam, viros primarios inter fratres:,

23. Missis per manus eorum literis in hanc formam: Apostoli & Presbyteri & fratres, his qui sunt Antiochiæ & in Syria & Cilicia fratribus qui sunt ex Gentibus, Salutem.

24. Quoniam audivimus quod quidam ex nobis egressi turbarunt vos verbis, labefactantes animas vestras, jubentes vos circumcidi & servare Legem, quibus non mandaveramus:

25. Visum est nobis unanimiter congregatis, delectos viros mittere ad vos, cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

26. Hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi.

27. Misimus ergo Judam & Silam, qui & ipsi vobis sermone referent eadem.

28. Visum est enim Spiritui sancto & nobis, ne quid amplius imponeremus vobis oneris, quam hæc necessaria:

29. Ut abstineatis ab his quæ immolata sunt simulachris, & sanguine, & suffocato, & scortatione. à quibus si conservaveritis vosipsos, bene facietis. Valete.

22. *Placuit Apostolis.*] Non absque singulari Dei gratia sedata fuit illa tempestas, ut causa probe discussa, in consensum veræ doctrinæ omnes descenderent. Plebis etiam modestia hinc colligitur, quod postquam Apostolis & reliquis doctoribus judicium permisit, nunc quoque subscribit eorum decreto. vicissim quoque Apostoli suæ æquitatis specimen dederunt, quod nihil statuerunt de communi piorum omnium causa, nisi adhibito populo. Nam certe ex Pastorum superbia nata est hæc tyrannis, ut quæ ad communem totius Ecclesiæ statum pertinent, excluso populo, paucorum arbitrio, ne dicam libidini, subjecta sint. Prudenter vero Apostoli & Presbyteri Judam & Silam mittendos censuerunt, quo res minus suspecta esset. Scimus quam difficile sit compescere improborum calumnias, satisfacere plerisque nimium morosis, leves & imperitos continere, conceptos errores abstergere, odia sanare, contentiones placare, abolere falsos rumores. Dixissent forte Pauli & Barnabæ hostes, elicitas blanditiis esse literas. novum aliquod cavillum excogitassent: turbati protinus fuissent rudes & infirmi. Ubi vero cum literis adsunt viri primarii, qui graviter de tota re coram disserant, eximitur omnis sinistra suspicio.

24. *Quidam à nobis egressi.*] Videmus ut nulla fuerit apud sanctos homines personarum acceptio, quæ sana rectaque judicia semper corrumpit. Fatentur nebulones ex suo grege fuisse: neque tamen illis indulgent, vel pravo favore inclinant ad tegendum eorum errorem. quin potius illos libere damnando, ne sibiipsis quidem parcunt. Ac primum detrahunt illis larvam illam, qua abusi fuerant ad falleodum. Jactabant se Apostolorum mentem tenere: eos Apostoli in fallaci isto prætextu vanitatis coarguunt, dum negant se quicquam tale mandasse. deinde multo severius ac durius eos accusant, quod turbaverint Ecclesiam, & animas labefactarint. Hoc enim modo exosos & detestabiles reddunt piis omnibus, quia admitti nequeant nisi in exitium. Cæterum ideo labefactare dicuntur animas falsi doctores, quoniam eas veritas Dei ædificat: atque ita generalem doctrinam continet ista loquutio, Nisi sponte animas nostras velimus trahi præcipites, ne amplius templa sint Spiritus sancti, & earum ruinam appetamus, summopere cavendos esse qui nos à puro Euangelio abducere moliuntur. Quod dicunt de servanda Lege, nonnisi ad ceremonias spectat. quanquam memoria semper tenendum est, de ceremoniis ita fuisse tractatum, ut in eo cardine & justitia & salus hominum verteretur. Illas enim servari pseudoapostoli jubebant, quasi justitiam Lex conferret, salusque penderet ex operibus.

25. *Dilectis nostris Barnaba & Paulo*] Laudes istas opponunt calumniis, quas Paulo & Barnabæ aspargere pseudoapostoli tentarant. Ac primum ad tollendam dissidii opinionem, quæ multorum animos occupaverat, consensum sibi esse testantur. deinde Paulum & Barnabam à fervore zeli, ac plusquam virili magnitudine commendant, quod non dubitaverint animas suas pro Christo exponere. Atque hæc eximia virtus est in Euangelii ministro, & quæ non parum laudis meretur, si non modo ad exequendum docendi munus gnavus fuerit & impiger, sed oblatum quoque mortis discrimen pro asserenda doctrina subire paratus fuerit. Sicuti talibus documentis probat Dominus suorum fidem & constantiam: ita quasi virtutis insignibus eos nobilitat, ut in Ecclesia sua excellant. Ideo Paulus stigmata Christi, quæ in corpore suo gestabat, instar clypei præfert ad repellendos nebulones, qui ejus doctrinæ molesti erant. *Galat. 6. vers. 17.* Tametsi autem plerisque strenuis & cordatis Euangelii doctoribus non contingit pro Euangelio usque ad vitæ periculum certare, quia res non postulat: hoc tamen non obstat, quin suis martyribus auctoritatem Christus conciliet, quoties in memorabiles conflictus eos producit. Interea quibus nulla est bellandi necessitas, parati tamen sint ad fundendum sanguinem, siquando ita Deo visum fuerit. Cæterum Pauli & Barnabæ fortitudinem non prædicant Apostoli, nisi in bona causa: quia si satis esset intrepide adire pericula, nihil à tumultuosis & phreneticis, nihil à gladiatoribus differrent Christi martyres. Laudantur ergo Paulus & Barnabas, non quod simpliciter se objecerint periculis: sed quod mortem pro Christi nomine non refugerint. Forte etiam Apostolis consilium fuit oblique perstringere nebulones illos, qui nihil unquam pro Christo passi, ex umbra sua & deliciis prodierant ad turbandas Ecclesias, quæ animosis Christi militibus tanti constiterant.

28. *Visum est Spiritui sancto ac nobis.*] Quod se adjungunt Apostoli & Presbyteri Spiritui sancto comites, in eo nihil sibi seorsum attribuunt: sed perinde valet hæc loquutio, acsi dicerent sibi ducem ac præsidem fuisse Spiritum, seque eo dictante statuisse quod scribunt. Hæc enim loquendi ratio satis usitata est Scripturæ: ut post expressum Dei nomen, ministros quoque secundo loco subjiciat. Quum dicitur populus credidisse Deo ac Mosi servo ejus, non laceratur fides, quasi partim Deo, partim homini mortali se addixerit. *Exod. 14. vers. 31.* quid ergo? nempe quum populus Deum haberet unicum fidei suæ auctorem, ministro ejus à quo erat inseparabilis, fidem adhibuit. Nec vero aliter credere Deo poterat, quam doctrinam à Mose propositam amplexando: sicuti prius repu-

diato

diato spretoque Mose, Dei jugum excusserant. Quo etiam refellitur eorum improbitas, qui fidem plenis buccis jactantes, Ecclesiæ ministerium impie non minus quam superbe contemnunt. Nam ut sacrilega esset partitio, si fides vel in minimo articulo separatim ab homine penderet: sic ludibrio Deum palam habent, qui præteritis ministris, per quos loquitur, illum se magistrum recipere simulant. Negant igitur Apostoli ex suo cerebro fabricasse quod Gentibus tradunt decretum, sed tantum fuisse Spiritus ministros, ut Dei auctoritate commendent quod ab ipso profectum fideliter per manus tradunt. Ita Paulus quum Euangelii sui meminit, non obtrudit novum Euangelium, cujus ipse sit architectus: sed quod sibi commissum fuit à Christo, prædicat. Insulsi vero Papistæ, qui ex his verbis probare volunt penes Ecclesiam residere aliquid propriæ auctoritatis: imo secum ipsi aperte pugnant. quo enim prætextu errare Ecclesiam non posse contendunt, nisi quia immediate à Spiritu sancto regitur? Ideo clamose jactant Spiritus esse oracula, quæ nos eorum figmenta esse coarguimus. Stulte ergo urgent particulam hanc, Visum est nobis: quia si quicquam censuerint Apostoli seorsum à Spiritu, concidet primum illud axioma, Nihil à Conciliis decerni præter Spiritus dictatu.

Præter hæc necessaria.] Hujus vocis prætextu superbe triumphant Papistæ, quasi hominibus liceat ferre leges quæ necessitatem conscientiis imponant. Sub pœna, inquiunt, peccati mortalis servandum est quicquid mandat ac præcipit Ecclesia: quia quod decernunt Apostoli, necessario servandum esse pronunciant. Atqui expedita est tam futilis cavilli solutio. neque enim ultra viguit hæc necessitas, quam periculum erat scindendæ unitatis. Ita, proprie loquendo, accidentalis fuit ista necessitas, vel extrinseca: quæ scilicet non in re, sed tantum in cavendo offendiculo sita erat. quod ex decreto statim abrogato clarius patet. nam de rebus per se necessariis leges oporter esse perpetuas. Atqui legem hanc, simulac cessavit tumultus & contentio, scimus à
Rom. 14. vers. 14. 1 Cor. 10. vers. 25. Paulo refixam esse, ubi docet nihil esse immundum: & quibuslibet vesci cibis, etiam qui idolis essent immolati, liberum ac licitum facit. Quare ex hac voce inanem prætextum captant ad ligandas conscientias, quum necessitas de qua nunc agitur, non nisi ad homines respectum habuerit in externo usu, ne scandalum inde nasceretur: coram Deo autem intacta constaret libertas. Frustra etiam ex toto loco conficere nituntur datam esse Ecclesiæ potestatem, quicquam præter Dei verbum statuendi. Leges quas visum est, præter Dei verbum condidit Papa, quibus Ecclesiam regeret: nec eas decem aut viginti, sed immensa congerie: ut non modo tyrannice animas premant, sed dira fiot ad eas excruciandas tormenta. Ut ejusmodi sævitiam excusent conductitii Papæ rabulæ, objiciunt Apostolos quoque vetuisse Gentibus quod Dei verbo vetitum non erat. Ego vero Apostolos nego quicquam ad verbum Dei addidisse. quod minime obscurum erit, si modo ad eorum consilium attendere libeat. Nuper admonui, nihil minus in animo illis fuisse, quam perpetuam figere legem, qua obstrictos haberent fideles. quid igitur? Nempe quod fovendæ inter Ecclesias fraternæ paci & concordiæ aptum erat, remedium adhibent: ut se ad tempus accommodent Gentes Judæis. Atqui si aliud quicquam, hoc certe ex Dei verbo esse fatebimur, ut in rebus mediis dominetur inter nos charitas: hoc est, ut earum rerum, quæ per se liberæ sunt, externus usus ad charitatis regulam flectatur. In summa, si charitas est perfectionis vinculum & finis Legis, si Dei mandatum est ut mutuæ unitati studeant fideles, & quisque proximis serviat in ædificationem: nemo tam rudis est, qui Dei verbo contineri non prospiciat quod hic præcipiunt Apostoli. tantum suo tempori accommodant universalem regulam. Succurrat præterea quod prius attigi, politicam fuisse legem, quæ nullum conscientiis laqueum injiceret, nullum induceret fictitium Dei cultum: quæ duo vitia in humanis traditionibus Scriptura passim damnat. Atque ut demus, quod tamen vanissimum est, non esse ex Dei verbo, quod in illo Concilio decretum fuit: nihil tamen id Papistis suffragatur. Liceat Conciliis aliquid præter expressum Dei verbum, ex Spiritus revelatione decernere. nempe non nisi legitimis Conciliis tribuenda erit hæc auctoritas. Concilia ergo pia & sancta fuisse probent, quorum nos decretis volunt subjicere. Sed partem hanc, quia initio capitis tractata fuit, nunc longius non prosequar. Quod ad præsentem locum abunde sufficit, teneant lectores, Apostolos ex verbi Dei finibus minime egredi, dum externam pro temporis ratione legem statuunt, qua Ecclesias inter se concilient.

30. Illi ergo dimissi venerunt Antiochiam: & congregata multitudine reddiderunt epistolam.

31. Quam quum legissent, gavisi sunt super consolatione.

32. Judas autem & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone * adhortati sunt fratres, & confirmaverunt. * vel, consolati sunt.

33. Commorati autem illic ad tempus, dimissi sunt cum pace à fratribus ad Apostolos.

34. Visum est autem Silæ ibidem manere.

35. Paulus vero & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum aliis etiam compluribus sermonem Dei.

30. *Congregata multitudine.*] Hæc fuit legitima agendi ratio, ut totam plebem ad audiendam epistolæ lectionem admitterent. nam siquid controversiæ acciderit in fidei doctrina, judicium quidem doctis & peritis & in Scriptura exercitatis deferri æquum est; ac maxime Pastoribus rite ordinatis: quia tamen omnium pariter interest, quid tenendum sit certo cognoscere, cum tota Ecclesia fraterne communicare debent ipsi doctores, quid ex verbo Dei statuerint. Nihil enim sancto & Christiano ordini minus consentaneum, quam populi corpus, non secus ac porcorum gregem, à communi doctrina arcere: ut fieri solet sub tyrannide Papatus. Quia enim Papa & cornuti Episcopi populum non sperabant fore unquam satis morigerum, donec in crassam inscitiam reductus esset: hoc finxerunt optimum esse fidei compendium, nihil sciendo pendere ex eorum placitis. Contra vero tenenda est mediocritas, ut legitimæ præfecturæ salvæ maneant, & vicissim populo sua maneat libertas, ne serviliter opprimatur.

31. *Gavisi sunt super consolatione.*] Quum adeo brevis sit epistola, & nihil præter nudam narrationem contineat, qualis inde consolatio redire potuit ad fideles? Atqui notandum est, non parvam in eo consolationis materiam fuisse, quod agnito Apostolorum consensu, tum singuli pacati fuerunt, tum omnes ex dissidio redierunt in gratiam. Quum falso spar-

sparsus esset rumor, Apostolos omnes Paulo & Barnabæ adversos esse, quosdam nimis credulos concusserat: multi dubiis animis fluctuabantur: improbi hac occasione ad maledicendum abutebantur: alios curiositas & novitatis amor titillabat: alii etiam ab aliis divisi erant. nunc dum primæ Ecclesiæ judicium congruere vident cum Pauli & Barnabæ doctrina, quod filiis Dei maxime optabile est obtinent, ut stabiliti in recta fide ac inter se unanimes, quietis mentibus mutuo pacem colant.

32. *Judas quoque & Silas.*] Hac de causa missi fuerant duo isti fratres, ut vocis quoque suæ testimonium literis adderent. alioqui neque tam breves & concisas literas de re tanta missuri erant Apostoli: & de fidei mysteriis aliquid attigissent, & ad pietatis studium prolixius essent hortati. Jam narrat Lucas plus aliquid præstitisse: nempe quod dono prophetiæ instructi, Ecclesiam in genere ædificaverint. acsi diceret, non tantum in præsenti causa fideliter officio suo esse defunctos: sed docendo etiam & hortando, utilem impendisse Ecclesiæ operam. Notandum autem est, quod Ecclesiam hortatos esse dicit, eo quod Prophetæ erant: neque enim id omnibus datum est, tam præclarum obire munus. Itaque cavendum est, ne quis temere fines suos transiliat:
1 Cor. 7. vers. 20. Ephes. 4. vers. 1. quemadmodum admonet Paulus 1 Cor. 7. & Eph. 4. ut se intra acceptæ gratiæ mensuram singuli contineant. Quare non frustra peculiare docendi munus esse commemorat Lucas: ne quis vel ambitione, quum facultas desit, vel inconsiderato zelo, vel stulta alia cupiditate emergere cupiens, Ecclesiæ ordinem turbet.

Prophetæ erant.] Quum varias significationes habeat nomen, non sumitur hoc loco pro vatibus, quibus res futuras prædicere datum est: quia parum opportune interpositum esset hoc elogium, ubi alia de re agitur: sed intelligit Lucas, eximia mysteriorum Dei intelligentia Judam & Silam fuisse præditos, ut essent probi Dei interpretes. quemadmodum & Paulus prioris ad Cor. 14. quum de prophetia disserit, & aliis omnibus donis præfert, non adducit in 1 Cor. 14. vers. 3.
medium vaticinia vel prædictiones: sed ab hoc fructu commendat, quod doctrina, exhortatione, & consolatione Ecclesiam ædificet. In hunc modum Lucas exhortationem assignat Prophetis, quasi præcipuam officii partem.

33. *Dimissi sunt cum pace.*] Hoc est, quum discederent, fratres vale dicendo bene illis precati sunt, ut fieri inter amicos solet. Est autem synecdoche in hoc membro: quia ex duobus alter tantum Hierosolymam reversus est. Et in contextu mox subjicitur correctio, quod visum Silæ fuerit illic manere. sed quum ambos conjungit Lucas, tantum docere vult ante pacatam fuisse Ecclesiam, quam illi de reditu cogitarant. Tandem addit Paulum & Barnabam quamdiu Antiochiæ fuerunt, intentos fuisse ad docendum, & in hoc opere assiduos: & tamen locum aliis compluribus simul dedisse. Ex quo apparet idem sine æmulatione omnibus fuisse studium, & in medium contulisse suas operas ut prodessent. quanquam de aliis compluribus consulto videtur facta mentio, ne putemus Ecclesiam illam Pauli & Barnabæ discessu fuisse desertam, quæ doctorum copia florebat. Adhæc celebratur iterum Dei benedictio, quæ in Ecclesia illa mox revixit, in qua tristissimam dissipationem Satan per suos nuper molitus fuerat.

36. Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus, Revertentes jam visitemus fratres nostros per omnes civitates in quibus annunciavimus sermonem Domini, quomodo se habeant.

37. Barnabas autem consulebat ut assumerent Joannem cognomento Marcum:

38. Paulus autem deprecabatur, ne is qui defecisset ab ipsis ex Pamphylia, nec ivisset cum eis in opus, simul assumeretur.

39. Tam acris autem fuit inter eos disceptatio, ut alter ab altero discederet: & Barnabas quidem assumpto Marco navigaret in Cyprum.

40. Paulus autem allecto Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus.

41. Perambulabat autem Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

36. *Invisamus fratres.*] In hac historia primo notandum est, quam sedulo Paulus pro Ecclesiis quas instituit, sit sollicitus. Utiliter quidem Antiochiæ laborat: sed quia Apostolum se divinitus ordinatum meminit, non unius tantum loci Pastorem, vocationis suæ cursum tenet. deinde, sicuti minime decebat uni loco esse affixum; ita omnibus quos in Domino genuit, se obstrictum esse cogitat: ideo sua opera eos fraudare non vult. Adde quod inchoatum in illis locis opus negligi non poterat, quin paulo post difflueret. Colligere tamen promptum est, in Antiochena Ecclesia Paulum hæsisse, donec compositum rite videret ejus statum, & concordiam stabilitam. Experimur enim quantum habeant momenti primariæ Ecclesiæ ad alias minores retinendas. Si quis in obscuro pago oriatur tumultus, vel si quid offendiculi incidat, non tam late spargitur rumor, nec vicini usque adeo moventur. Verum si quis locus excellit, nunquam labascet sine magna ruina: vel saltem quin longe lateque minora ædificia concutiat. Ergo Paulus Antiochiæ ad tempus subsistens, aliis Ecclesiis prospexit. atque ita in hoc exemplo non minus ejus prudentia, quam sedulitas nobis spectanda est: quia non minus sæpe nocet immodicus satagendi fervor, quam ignavia Pastorum.

Quomodo se habeant.] Noverat Paulus, in tanta hominum levitate, atque ut eorum ingenium in vitia proclive est, raro stabile & diuturnum manere si quid recte inter illos constitutum fuerit: præsertim vero facile collabi Ecclesias vel degenerare, nisi assidue excolantur. Nihil quidem æque firmum sub cælo esse decebat ac spirituale fidei ædificium, utpote cujus stabilitas in cælo ipso fundata est: sed pauci sunt in quorum animis vivas penitus radices agat verbum Domini: ideo rara in hominibus firmitas. deinde etiam qui anchoram suam in Dei veritate fixam habent, non desinunt tamen variis jactationibus esse obnoxii: quibus etsi non evertitur eorum fides, confirmatione tamen qua fulciatur opus habet. ad hæc videmus, quibus machinis impetat Satan, & quibus artificiis clam diruere conetur nunc totas Ecclesias, nunc fidelium unumquemque. Non ergo absque re Paulus anxie de suis discipulis metuit, ne se aliter gerant quam optandum sit: & ideo mature cupit occurrere si quid incommodi ortum sit: quod sine inspectione fieri non potest.

37. *Barnabas autem consulebat.*] Triste hic dissidium narrat Lucas, & quod horrorem piis omnibus incutere merito debeat. Sacrata erat cælesti oraculo Pauli & Barnabæ societas. Sub hoc jugo, cui Dominus eos alligaverat, diu concordes laboraverant: multis documentis præclarum experti erant Dei favorem. Imo admirabilis ille successus cujus antehac meminit Lucas, illustris erat Dei benedictio. Quum tot persequutionum tempestatibus toties fuissent prope obruti, & innumeri hostes tam acriter subinde

illos urgerent: quum intestina etiam seditio passim contra eos arderet: adeo non fuerant divulsi, ut tunc maxime probatus fuerit eorum consensus. nunc levi de causa, & quæ nullo negotio transigi poterat, sacrum illud vocationis divinæ vinculum abrumpunt. Hoc certe accidere non potuit sine ingenti piorum omnium perturbatione. Quum tam violentus fuerit in sanctis istis viris contentionis impetus, qui per multos annos se ad rerum omnium tolerantiam assuefecerant: nobis quid accidet, quorum affectus nondum ita in Dei obsequium subacti, absque modestia subinde lasciviunt? Quum levis occasio eos distraxerit, qui inter tot adversas tentationes unitatem sancte coluerant: quam facilis erit Satanæ aditus ad eos distrahendos, quibus vel nullum, vel frigidum est fovendæ pacis studium? Barnabam, cui nihil magis honorificum erat quam esse Pauli comitem, ut instar filii erga patrem se gereret: tam pertinaciter respuere illius consilium, quantæ superbiæ fuit? In Paulo vicissim humanitas forte à quibusdam desiderari posset, quod fido coadjutori non condonaverit hoc erratum. Monemur itaque hoc exemplo, nisi acriter intenti sint servi Christi ad cavendum, multas patere Satanæ rimas, quibus ad turbandam inter eos concordiam obrepat. Sed jam causa ipsa discutienda est. sunt enim qui dissidii culpam nimio Pauli rigori ascribant: & primo intuitu probabiles sunt quas adferunt rationes. Rejicitur Joannes Marcus, quia se à Pauli comitatu subduxerat, atqui non desciverat à Christo. Juvenis ad crucis tolerantiam nondum assuefactus, domum ex itinere reversus erat. Ætati dandum erat aliquid veniæ. tiro molestiis inter initia succubuerat: non propterea futurus erat tota vita ignavus miles. Jam quum reditus ad Paulum insigne pœnitentiæ testimonium sit, minime humanum videtur eum rejicere. Indulgentius enim tractandi sunt, qui ultro pœnas sumunt de suis delictis. Erant etiam aliæ causæ quæ Paulum ad clementiam flectere deberent. Domus Joannis Marci celebre erat Ecclesiæ hospitium. mater in gravissima persequutione fideles exceperat: quum sæviret Herodes, & fureret totus populus, illic haberi solebant sacri conventus: ut antea retulit Lucas. *supra 12. vers. 12.* Certe parcendum tam sanctæ & cordatæ mulieri fuerat, ne eam immodicus rigor alienaret. filium optabat Euangelio prædicando addictum esse: nunc ob unum leve erratum, ejus operam respui, quantopere illi acerbum esse potuit? nunc ubi non solum culpam deprecatur Joannes Marcus, sed reipsa corrigit: speciosum colorem habet Barnabas cur igno-

scat. Colligere tamen ex contextu licet, probatum Ecclesiæ fuisse Pauli consilium. Proripit enim se Barnabas, & cum suo comite in Cyprum navigat. fratrum nulla fit mentio: acsi furtim illis insalutatis abiisset. Paulum autem fratres suis votis commendant gratiæ Dei: unde apparet stetisse ab ejus parte Ecclesiam. Quod deinde virtutem sui Spiritus in benedicendo Paulo Deus exerit, felicique gratiæ suæ successu prosequitur ejus labores, Barnabam vero relinquit quasi sepultum: probabile inde argumentum sumi potest, illi placuisse tale severitatis exemplum edi. Et certe longe gravius erat Joannis Marci peccatum, quam vulgo putetur. non defecerat quidem à fide Christi: vocationis tamen suæ desertor erat & apostata. res ergo erat pessimi exempli, si mox in vocationem iterum receptus esset, à qua desciverat. Hac lege suam operam Christo devoverat, ut amplius liber non esset, nec sui juris. nihilo illi magis licuit fallere hac in parte fidem datam, quam uxori maritum, vel filio patrem relinquere licet. Nec vero infirmitas perfidiam excusat, qua violata fuerat vocationis sanctitas. Ac notandum est, non prorsus fuisse rejectum à Paulo. fratris loco eum habebat, modo plebeio ordine contentus esset: ad publicum docendi munus admittere recusabat, unde turpiter exciderat sua culpa. Multum autem interest, præcisene arceatur à venia qui peccavit, an illi tantum publicus honos negetur. quanquam fieri potest ut modum uterque excesserit: ut bonam alioqui causam sæpe accidentia vitiant. Recte Paulus, & pro jure disciplinæ utiliter, comitem admittere nolebat cujus semel expertus fuerat inconstantiam: sed quum Barnabam pertinacius videret instare, cedere poterat ejus voto. Pluris quidem esse nobis debet veritas, quam totius mundi gratia: sed prudenter expendere convenit, quantum ponderis sit in re de qua agitur. nam si in re nihili, vel nullius ædificationis, suam constantiam quis ostentet, acuat se ad certamen, nec tueri ad extremum desinat quod semel placuit: stulta erit & perversa obstinatio. Fuit etiam media aliqua ratio, qua Paulus aliquid daret collegæ sui importunitati, nec tamen à veritate deflecteret. Non debuit Marco blandiri, nec dissimulare ejus peccatum: sed religio nulla obstabat, quin libere sententiam suam professus, vinci tamen se pateretur in ea causa, quæ nec sanæ doctrinæ, nec salutis hominum jacturam secum trahebat. quod ideo admoneo, ut discamus etiam in optimis causis studio nostro moderari, ne ultra modum effervescat.

CAP. XVI.

PErvenit autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius cujusdam mulieris Judææ fidelis, patre autem Græco.

2. Hic testimonium bonum habebat à fratribus qui Lystris erant & Iconii.

3. Hunc voluit Paulus secum proficisci. & assumptum circumcidit propter Judæos qui erant in illis locis: sciebant enim omnes, quod pater ejus esset Græcus.

4. Quum autem pertransirent civitates, servanda illis tradebant placita quæ decreta erant ab Apostolis & Presbyteris qui erant Hierosolymæ.

5. Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

1. Narrare jam incipit Lucas, quales Pauli fuerint progressus post ejus & Barnabæ divortium. Ac primo quidem refert, Lystris assumptum ab eo fuisse Timotheum comitem. verum ut sciamus nihil temere vel minus consulto fecisse Paulum, diserte exprimit Lucas, probatum fuisse Timotheum fratribus, ejusque pietatem fuisse testatam. sic enim ad *1 Tim. 1. vers. 18.* verbum loquitur. Atque ita quem alibi delectum Paulus in cooptandis ministris haberi jubet, nunc ipse observat. Neque enim probabile est, jam tunc editas fuisse prophetias quibus à Spiritu Timotheum fuisse insignitum alibi testis est Paulus. Sed videtur *1 Tim. 3. vers. 7.* in eo aliquod esse discrimen, quod Lucas dicit Timotheum boni inter fratres fuisse nominis: Paulus autem vult eum bene audire apud extraneos, qui in Episcopum eligitur. Respondeo, præcipue spectandum esse piorum judicium: ut soli sunt idonei testes, & soli ex Dei Spiritu recte & prudenter discernunt: impiis vero nihilo plus tribuendum esse quam cæcis. Ergo pietatis sanctæque vitæ æstimationem ex sanctorum arbitrio & suffragiis fieri debere apparet: ut dignus Episcopatu censeatur quem suis elo-

giis

giis commendant. Hoc tamen etiam secundo loco requiri fateor, ut eundem laudare cogantur increduli: ne eorum probris & maledicentiæ obnoxia sit Dei Ecclesia, si turpis famæ hominibus regendam se permittat.

3. *Circumcidit propter Judæos.*] Diserte exprimit Lucas non fuisse circumcisum Timotheum quia necesse foret, vel quia signi illius duraret adhuc religio: sed ut Paulus scandalum vitaret. Habitus ergo fuit hominum respectus, quum res coram Deo libera esset. quare circumcisio Timothei non fuit Sacramentum, quale datum fuerat Abrahæ, & ejus posteris: sed ceremonia media & indifferens, quæ tantum ad fovendam charitatem, non ad pietatis exercitium valebat. Jam quæritur, an Paulo symbolum inane usurpare licuerit, cujus significatio & vis abolita erat: videtur enim res esse lusoria, ubi ab instituto Dei disceditur. atqui Circumcisio divinitus tantum ad Christi usque adventum mandata erat. Ad hanc quæstionem respondeo, Circumcisionem ita cessasse Christi adventu, ut tamen usus non statim plane abolitus fuerit: sed liber maneret, donec clarius patefacta Euangelii luce omnes agnoscerent Christum esse finem Legis. Atque hic tres gradus notandi sunt. Primus est, sic abrogatas fuisse Legis ceremonias exhibito Christo, ut neque amplius spectarent ad Dei cultum, nec rerum spiritualium figuræ essent, nec ulla esset utendi necessitas. Secundus vero, liberum fuisse earum usum, donec clarius innotesceret Euangelii veritas. Tertius, non licuisse fidelibus eas retinere, nisi quatenus earum usus in ædificationem faceret, nec inde foveretur superstitio. Quanquam libera illa, quam dixi, utendi facultas exceptione non caret: quia ceremoniarum diversa ratio. neque enim eodem Circumcisio loco erat, quo sacrificia, quæ expiandis peccatis ordinata erant. Quare Paulo circumcidere Timotheum licuit: victimam pro peccato offerre fas minime fuisset. Hoc quidem generale est, totum Legalem cultum (quia temporalis erat) cessasse Christi adventu, quo ad fidem & conscientiam. de usu autem sic habendum est, medium & piorum libertati relictum esse ad breve tempus: quatenus fidei confessioni adversus non erat. Notanda est temporis brevitas, de qua loquor, nempe usque ad claram Euangelii manifestationem: quia crasse hallucinantur hac in parte docti quidam homines, quibus videtur Circumcisio locum adhuc habere apud Judæos: quum doceat Paulus supervacuam esse, ubi per Baptismum consepulti sumus Christo. Rectius veteri proverbio dictum fuit, Sepeliendam Synagogam cum honore. Nunc superest dicendum, quatenus indifferens fuerit Circumcisionis usus. Ex ratione libertatis id facile patebit. Quia nondum innotuerat passim Gentium vocatio, Judæis dandum erat aliquid prærogativæ. donec ergo melius cognitum esset, adoptionem à genere Abrahæ ad omnes gentes esse transfusam: licuit prout ferebat ædificatio, signum discretionis retinere. Nam quum Titum circumcidere noluerit Paulus, idque recte factum esse prædicet, sequitur hanc ceremoniam non promiscue nec sine delectu fuisse liberam. Ergo spectanda fuit ædificatio, & publica Ecclesiæ utilitas. Quia Titum circumcidere non poterat, quin puram Euangelii doctrinam proderet, seque exponeret hostium calumniis, abstinuit à libero ceremoniæ usu, quem sibi in Timotheo permisit quum Ecclesiæ utilem esse cerneret. Hinc facile perspicitur, quam horrenda in Papatu grassetur confusio. Immensus illic est ceremoniarum acervus. quorsum id, nisi ut pro uno veteris templi velo centum obtendant? Deus quas præceperat ceremonias abrogavit, quo illustrior fulgeret Euangelii veritas: homines novas inducere ausi sunt, & quidem nullo servato modo. Accessit deinde pravum commentum, valere eas omnes ad cultum Dei. tandem sequuta est diabolica meriti fiducia. Nunc quum satis constet tales ceremonias nec vela esse nec sepulchra quibus tegitur Christus, sed fœtida potius stercora quibus obruta est sincera fides & religio: qui promiscue faciunt liberum earum usum, longe plus Papæ arrogant, quam Deus Legi suæ concedat. De Missa & similibus spurcitiis, quæ manifestam in se idololatriam continent, dicere nihil attinet.

Gen. 17. vers. 13.

Coloss. 2. v. 11, 12.

Galat. 2. vers. 3.

Sciebant enim omnes.] Hoc fuisse Pauli consilium admonet Lucas, Timotheo accessum patefacere ad Judæos, ne ab eo tanquam ab homine profano abhorrerent. Noverant, inquit, omnes patrem ejus esse Græcum. ergo quia nulla erat matrum potestas in liberos, satis persuasi erant non fuisse circumcisum. Hic obiter observent lectores, quam misera tunc fuerit populi Dei servitus. Etnica Timothei mater ex tenuibus reliquiis erat, quas Judæi quoque ipsi prodigii loco habebant: & tamen homini incredulo in conjugium data, liberos suos Deo sacrare non audebat: saltem ut illis externum gratiæ symbolum daret. nec tamen propterea destitit filium suum à puero sancte in Dei timore, veroque cultu instituere. Exemplum sane fœminis imitandum, quas tyrannico imperio deterrent mariti, ne liberos & familiam caste in vera pietate contineant. Græcus hic pro Gentili, trito Scripturæ more sumitur.

4. *Tradebant servanda placita.*] His verbis significat Lucas, quam studiosus pacis fuerit Paulus. Optimum tunc fovendæ inter Ecclesias concordiæ vinculum erat, servare quod per Apostolos fuerat transactum. in eo quum diligens est Paulus, bona fide cavet, ne quid oriatur turbæ sua culpa. Meminerimus autem id fuisse temporale: quia ubi videt cessare scandali periculum, penitus Ecclesias exonerat, & posthabito decreto, liberum facit quod illic vetuerant Apostoli. Neque tamen ea abrogatione quod statuerant Apostoli rescindit ac violat, vel contemnit ipsos auctores: quia minime illis consilium fuerat, sancire perpetuam legem, sed tantum mitigare ad breve tempus quod infirmas conscientias lædere poterat: quemadmodum superiori capite fusius disserui. quo satis arguitur Papistarum stultitia, dum graviter nos accusant quod Paulo simus longe dissimiles: quia contemptis, ut loquuntur, Ecclesiæ decretis, solo Dei verbo regi volumus piorum conscientias, non autem subjici arbitrio hominum. Sed quemadmodum jam dixi, nihil minus Paulo venit in mentem, quam necessitatis laqueum conscientiis injicere. non enim à seipso dissentit, quum alibi clamat, Omnia munda mundis. Item, Qui firmus est, vescitur quibuslibet. Item, Regnum Dei non est esca & potus. Item, Esca nos non commendat Deo. Item, Omne quod in macello venditur edite, nihil interrogantes propter conscientiam. sed uno verbo conciliat quæ possent alias videri parum consentanea, quum abstinere ab idolothytis jubet propter alterius conscientiam. Interea sedulo cavet, ne hominum legibus pias animas obstringat. Nos ergo hodie nihil à Paulo diversum tentamus. Cæterum nimis crasse illudunt Papistæ, leges suas cum Apostolorum decretis comparando. Nullum finxerant Apostoli novum Dei cultum, nullum novum spirituale regimen erexerant: sed pacis studio hortati fuerant Gentes, ut Judæis aliquid concederent. ut leges suas isto prætextu excuset Papa, prius totas mutari necesse erit. Nos vero, quum spiritualem Dei cultum statuant Papistæ in humanis commentis, & jus unius Dei ad homines transferant qui dominentur in animas: fortiter repugnare cogimur, nisi perfido silentio prodere velimus partam Christi sanguine gratiam. Jam quid cum tribus decretis, ad sublevandos infirmos positis, simile habet immensa legum congeries: quæ non tantum miseras animas obruit sua mole, sed fidem quoque absorbet? Nota est Augustini querimonia ad Januarium: quod jam

Tit. 1. vers. 15.
Rom. 14. v. 2, 17.
1 Cor. 8. vers. 8.
1 Cor. 10. vers. 25.

tunc nimio traditionum onere perperam gravata esset Ecclesia. An illi, obsecro, tolerabilis esset hodierna servitus, quæ fere centupla durior est?

5. *Ecclesiæ confirmabantur.*] Hinc colligimus fuisse veluti parergon & accessorium, ut vocant, quod de Apostolorum placitis attigit Lucas. nam longe alium Paulinæ doctrinæ profectum & fructum commendat, quum Ecclesias dicit confirmatas fuisse fide. Sic ergo res externas composuit Paulus, ut præcipue in regnum Dei, quod Euangelii doctrina constat, & externo ordine altius est ac præstantius, intentus foret. Ergo de placitis illis facta est mentio, quatenus ad concordiam intererat: ut sciremus sancto viro eam fuisse curæ. sed superiore gradu locatur religio & pietas, cujus unicum fundamentum est fides: quæ rursus ipsa in purum Dei verbum recumbit, nec pendet ab hominum legibus. Jam hoc exemplo nos incitat Lucas ad continuos fidei progressus: ne inter principia torpor, aut proficiendi neglectus obrepat. Exprimitur etiam augendæ fidei ratio, quum nos scilicet Dominus servorum suorum opera sollicitat: sicuti tunc Pauli & ejus comitum opera usus est. Quum mox subjicit, numero quoque auctas esse: alterum quidem prædicationis fructum commendat: simul tamen innuit, quatenus fide proficiunt qui primi sunt vocati, plures ad Christum adducere: acsi propagine fides latius ad alios serperet.

6. Quum autem peragrassent Phrygiam & Galaticam regionem, vetiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,
7. Profecti in Mysiam tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eis Spiritus.
8. Quum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem.
9. Et visio per noctem conspecta est Paulo, Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, ac dicens, Profectus in Macedoniam succurre nobis.
10. Ut autem visionem vidit, statim quæsivimus ire in Macedoniam, certo confirmati quod nos vocasset Dominus ad euangelizandum ipsis.

6. *Quum peragrassent Phrygiam.*] Hic recitat Lucas, quam sedulo & graviter incubuerit Paulus cum suis comitibus in officium docendi. dicit enim per varias regiones Asiæ minoris iter fecisse, spargendi Euangelii causa. Sed rem unam in primis memoratu dignam refert, quod vetiti fuerint à Spiritu Dei in quibusdam locis verbum de Christo facere. quod ad ornandum Pauli Apostolatum non parum valet: sicut proculdubio ipse ad pergendum non vulgariter animatus fuit, quum Spiritum Dei sibi viæ & actionum ducem esse agnosceret. Quod autem sine discrimine, quocunque ventum erat, se ad docendum parabant, id faciebant pro sua vocatione, & ex Dei mandato. nam sine exceptione ad promulgandum inter Gentes Euangelium missi erant. sed Dominus consilium suum in gubernando eorum cursu, quod prius occultum erat, in ipsis temporum articulis patefecit. Quæritur tamen, Si nusquam docuit Paulus nisi manuducente Spiritu, qualis hodie erit Ecclesiæ ministris vocationis suæ certitudo, qui nullis oraculis redduntur certiores quando loquendum sit vel tacendum? Respondeo, Quum tam late pateret provincia Pauli, opus illi fuisse singulari directione Spiritus. Non unius loci vel paucarum urbium creatus erat Apostolus. sed mandatum acceperat promulgandi per Asiam & Europam Euangelii: quod erat in mari vastissimo navigare. Quare non est quod miremur in illa confusa amplitudine Deum quasi porrecta manu signum illi dedisse, quorsum tendere eum, vel quousque progredi vellet. Sed altera hic nascitur magis difficilis quæstio, Cur Dominus in Asia vetuerit Paulum loqui, & in Bithyniam venire passus non sit. Nam si responsum fuerit indignas fuisse gentes istas salutis doctrina: rursum excipere licebit, Cur Macedonia dignior? Qui nimium sapere appetunt, causas hujus discriminis assignant in hominibus: quod Dominus quosque dignetur suo Euangelio, ut ad fidei obsequium propensos videt. sed ipse longe aliter pronunciat: nempe se palam apparuisse his à quibus non fuit quæsitus, & his loquutum esse qui de eo non interrogabant. Unde enim docilitas & obsequendi animus, nisi ex ejus Spiritu? certum igitur est alios aliis suo merito non præferri, quum natura pariterque omnes à fide aversi sint. ideo nihil melius quam liberam Deo potestatem relinquere, ut gratia sua dignetur aut privet quos visum est. Et certe ut gratuita est æterna ejus electio, sic gratuita vocatio censenda est, quæ illinc fluit: ac minime in hominibus fundata est, quando nihil cuiquam debet. Quare sciamus ex uno meræ gratiæ fonte prodire nobis Euangelium. Neque tamen Deo ipsi justa ratio deest, cur certis quibusdam offerat suum Euangelium, alios autem prætereat. sed rationem illam dico in arcano ejus consilio latere. Interim sciant fideles, aliis posthabitis gratis se fuisse vocatos: ne quod unius Dei misericordiæ est, ad se trahant. In reliquis autem quos, nulla manifesta causa Deus rejicit, profundam judicii ejus abyssum, quam inquirere fas non est, mirari discant. Cæterum, Asiæ nomen hic pro ea parte capitur, quæ sic proprie dicta est. Quum dicit Lucas tentasse Paulum & ejus comites in Bithyniam venire, donec prohibiti sunt à Spiritu: ostendit non fuisse oraculis directos nisi quum necesse foret, ut in rebus dubiis & perplexis Dominus suis adesse solet.

9. *Visio per noctem.*] Noluit Dominus Paulum in Asia diutius morari: quia eum in Macedoniam trahere volebat. Trahendi autem modus exprimitur à Luca, quod illi vir Macedo nocte apparuerit. ubi notandum est non eundem semper revelationis modum fuisse à Domino servatum: quia diversæ species ad confirmationem melius conveniunt. Non dicitur autem hæc visio oblata fuisse per somnium: sed tantum nocte. sunt enim nocturnæ quædam visiones, quæ tamen vigilantibus occurrunt.

Succurre nobis.] Hæc loquutio commendat ministerium quod Paulo injunctum erat. nam quum Euangelium sit potentia Dei in salutem, dicuntur Rom. 1. vers. 16.
ejus ministri auxilium pereuntibus ferre: ut à morte ereptos, in vitæ æternæ hæreditatem adducant. Atque hic non levis stimulus esse debet piis doctoribus ad incitandum studii ardorem: dum se miseras animas revocare audiunt ab interitu, & opem ferre aliis perditis, ut salvi fiant. Rursum docentur populi omnes ad quos Euangelium perfertur, ejus ministros non secus ac liberatores reverenter amplecti: nisi Dei gratiam maligne respuere velint. neque tamen sic ad homines transfertur hoc elogium, ut vel minima laudis suæ parte spolietur Deus: quia etsi per ministros salutem confert, unus tamen ejus auctor est, acsi manus suas extenderet ad auxilium ferendum.

10. *Certo confirmati.*] Hinc colligimus non fuisse nudam visionem, sed confirmatam Spiritus testimonio. Spectris enim & visionibus sæpe ad suas præstigias abutitur Satan, ut incredulis illudat. Ita fit ut nuda visio suspensam relinquat hominis mentem. sed quæ vere divinæ sunt, eas Spiritus certa nota obsignat:

obsignat: ne vacillent vel hæsitent, quos Domious vult habere certo sibi addictos. Bruto apparuit cacodæmon, eum ad infelix illud prælium invitans, quod Philippis transegit: eodem scilicet io loco, ad quem postea vocatus fuit Paulus. verum ut longe dissimilis fuit causa: ita prorsus aliter Dominus cum servo suo egit, ot illi scrupulum omoem eximeret, oon autem relinqueret pavore attonitum. Jam in Paulo & comitibus certitudinem mox sequutum est parendi studium. nam simulac tenent acciri se à Domino, ad profectionem se accingunt. Participii, quod hic ponitur, activa est terminatio. quum autem multa significet, non dubito quio Lucas hoc loco intelligat Paulum & reliquos, quum hanc visionem adjungerent superioribus oraculis, certo persuasos esse, divinitus io Macedoniam se vocari.

11. Quum ergo solvissemus à Troade, recto cursu venimus in Samothraciam, & postero die Neapolim:

12. Et inde Philippos, quæ prima est partis Macedoniæ civitas, colonia. Eramus autem in eadem urbe diebus aliquot commorantes:

13. Et die Sabbathorum egressi sumus ex urbe juxta flumen, ubi solebat esse precatio: & sedentes loquebamur mulieribus quæ convenerant.

14. Quædam autem mulier nomine Lydia, purpurarum venditrix, civitatis Thyatirorum, colens Deum, audivit: cujus Dominus aperuit cor, ut intenderet his quæ dicebantur à Paulo.

15. Quum autem baptizata esset & domus ejus, deprecata est, dicens, Si judicastis me fidelem Domioo esse, introite in domum meam & manete. Et adegit nos.

11. Hæc historia quasi in speculo demonstrat, quam acriter fidem & patientiam suorum Dominus exercuerit, arduas difficultates objiciens, quibus superandis non oisi siogularis constantia par fuisset. Talis enim refertur Pauli ingressus in Macedoniam, qui visioni fidem abrogare potuerit. Sancti homines relicto quod habebant in manibus opere, celeriter mare trajiciunt, acsi tota gens Macedonum opis petendæ causa cupide obviam ventura esset. nunc adeo non respondet spei successus, ut omnes fere loquendi aditus præclusi sint. Primum urbem ingressi, neminem illic reperiunt cui operam suam impendant. coguntur ergo in agrum exire, ut in recessu & solitudine loquantur. ne illic quoque virum unum nancisci possunt, qui aurem præbeat ipsorum doctrinæ. unam tantum mulierem acqoirunt discipulam Christo: eam & quidem alienigenam. Quis non dixisset profectionem illam stulte & malis auspiciis susceptam, quæ tam infeliciter cedebat? Sed ita Domious sub humili infirmaque specie opera sua peragit: quo illustrior tandem ipsius potentia eniteat. præsertim exordia Regni Christi sic componi oportuit, ut crucis humilitatem saperent. Observanda autem est Pauli & comitum ejus constantia, qui tam adversis initiis non perculsi, tentant nihilominus, si qua se præter spem vel minima occasio offerat. Et certe contra quævis obstacula luctari oportet servos Christi, nec cedere difficultatibus, quin pergant in crastinum, si hodie nullus laboris fructus apparet. non enim est cur feliciores Paulo esse postulent. Quum dicit Lucas in ea urbe fuisse commoratos, quibusdam magis placet, quod contulerint vel disputaverint. sed altera versio simplicior est, & contextus eo nos ducit: quia paulo post ostendet Lucas, Lydiam fuisse primitias Ecclesiæ. & conjicere promptum est, Apostolos egressos esse, quod oulla in urbe jaoua illis aperta erat.

13. *Die Sabbathorum.*] Non dubium est quin secessum quæsierint Judæi, quum precari vellent: quia tunc passim eorum religio in summo odio esset. Deus autem eorum exemplo docere nos voluit, quanti nobis esse debeat fidei professio: ne scilicet eam invidiæ aut periculi metu deseramus. Habebant quidem multis in locis Synagogas: sed Philippis, quæ colonia Romana erat, publicos agere conventus non licuit. Ergo in secretum angulum confugiunt, ut procul arbitris Deum precentur. neque hoc tamen ipsum iovidia carebat, quæ molestiam illis & discrimen poterat creare: sed Dei cultum otio suo & commodo præferuot. Porro Lucam de Judæis loqui, ex Sabbathi nomine colligitur. deinde, quum Lydiæ pietatem commendet, Judæam oportet fuisse. Nec vero longa disputatione opus est, quum sciamus capitale fuisse Græcis & Romanis, Sabbathum celebrare, vel suscipere ritus Judaicos. Jam tenemus noo superstitionis causa delectam fuisse fluminis ripam à Judæis, in qua precarentur: sed frequentiam hominum, & populi oculos fugisse. Si objiciat quispiam, cur non domi suæ privatim quisque orabat: responsio in promptu est, Solennem hunc fuisse precandi ritum testandæ pietatis causa: atque ut à Gentium superstitionibus remoti, mutuo se hortarentur ad onius Dei cultum, & acceptam à patribus religionem inter se foverent. Quantum ad Paulum & ejus comites spectat, qui novi hospites erant: non tam precandi causa venisse illuc credibile est, quam quod profectum aliquem sperabant. erat enim opportunus docendi locus procul à strepitu: & attentiores ad Dei verbum esse decebat, qui precandi causa illuc convenerant. Diem Sabbathorum pro Sabbatho posuit Lucas. ubi Erasmum sequutus transtuli, Solebat esse precatio: vetus Interpres habet, Videbatur. Et verbum προσευχὴ Græcis utrumque significat. sensus tamen præsenti loco aptior est, ex more habitam illic fuisse precationem.

Loquebamur mulieribus.] Vel ad cœtus tantum muliebres destinatus erat locus ille: vel apud viros frigebat religio, ut saltem tardius adessent. Utcunque res habeat, videmus sanctos homines nullam occasionem negligere: quia non gravaotur solis mulieribus offerre Euangelium. Porro quum mihi verisimile sit, viris & mulieribus communes illic fuisse preces, viros à Luca prætermissos fuisse arbitror, quia vel audire gravati sunt, vel nihil profecerint audiendo.

14. *Mulier nomine Lydia.*] Si à paucis mulieribus auditi essent, hoc tameo erat quasi per angustam rimam penetrare. ouuc vero dum una tantum cum attentione & profectu audit, annoo videri potuit obstructus esse Christo ingressus? Atqui postea ex illo tenui surculo prodiit nobilis Ecclesia, quam Paulus præclaris encomiis celebrat. fieri tameo potest, ut quasdam habuerit socias Lydia, quarum nulla fit mentio, qood ipsa longe præcelleret. Quod autem una hæc mulier se docilem præbuit, Lucas causam non assignat quod acutiori fuerit ingenio quam aliæ, vel aliquam à seipsa præparationem habuerit: sed dicit cor ejus apertum fuisse à Domino, ut Pauli sermoni intenderet. Laudaverat nuper ejus pietatem: & tamen non potuisse comprehendere Euangelii doctrinam ostendit, nisi illuminatione Spiritus. quare videmus non fidem modo, sed omnem intelligentiam spiritualium rerum peculiare esse donum Dei, nec quicquam proficere ministros loquen-

loquendo, nisi interior Dei vocatio simul accedat. Cordis nomina interdum Scriptura mentem intelligit: sicuti quum Moses dicit, Non dedit tibi Dominus hactenus cor ad intelligendum. ita & hoc loco non modo significat Lucas instinctu Spiritus adductam fuisse Lydiam, ut cordis affectu amplecteretur Euangelium: sed illustratam fuisse ejus mentem, ut intelligeret. Hinc discamus eum esse stuporem, eamque cæcitatem hominum, ut audiendo non audiant, videndo non videant, donec novas aures & novos oculos illis Deus formet. Cæterum notanda est loquutio, Apertum fuisse cor Lydiæ, ut voci externæ doctoris intenderet. nam ut sola prædicatio nihil aliud est quam mortua litera: ita vicissim cavendum est ne falsa imaginatio, sui species arcanæ illuminationis à verbo nos abducat, unde fides pendet, & in quo recumbit. Multi enim ut gratiam Spiritus amplificent, ἐνθουσιασμοὺς nescio quos sibi fingunt, ut nullus supersit externi verbi usus. atqui tale divortium fieri non patitur Scriptura, quæ hominum ministerium cum arcano Spiritus afflatu conjungit. Nisi aperta fuisset mens Lydiæ, literalis futura erat Pauli prædicatio: Deus tamen non illi nudas tantum revelationes inspirat, sed reverentiam verbi sui: ut vox hominis, quæ alioqui in aerem evanuisset, in mentem cælesti luce donatam penetret. Facessant ergo fanatici homines, qui prætextu Spiritus externam doctrinam respuunt. tenendum est enim temperamentum quod hic statuit Lucas, nihil nos ex solo verbi auditu consequi absque Spiritus gratia: & Spiritum nobis conferri, non qui verbi contemptum pariat, sed potius qui ejus fidem mentibus nostris instillet, ac cordibus inscribat. Jam si causa quæritur cur unius tantum mulieris cor aperuerit Deus, ad illud principium redire necesse est, Credere quotquot præordinati sunt ad vitam. nam timor Dei qui apertam & explicitam Christi notitiam præcesserat in Lydia, ipse quoque gratuitæ electionis fructus fuit. Thyatira Geographi urbem Lydiæ esse tradunt, sitam in ripa Hermi fluminis: & illi quondam nomen fuisse Pelopiæ. sunt tamen qui Phrygiæ attribuant, alii Mysiæ.

15. *Quum esset baptizata.*] Hinc apparet, quam efficaciter brevi temporis momento Deus operatus sit in Lydia. Neque enim dubium est, quin vere amplexa fuerit Christi fidem, eique nomen dederit, antequam Paulus ipsam ad Baptismum admitteret. meræ hoc promptitudinis specimen. sanctus etiam zelus & pietas in eo se proferunt, quod suam familiam simul Domino consecrat. Et certe commune hoc piis omnibus studium esse debet, ut ejusdem fidei socios habeant, quibus præsunt. nam indignus est qui censeatur inter Dei filios, & aliis cum imperio præsit, quisquis regnare domi suæ volens in uxorem, liberos, servos & ancillas, Christo nullum dare locum curabit. Sic ergo domum suam instituere quisque fidelium studeat, ut sit Ecclesiæ imago. Non habuit, fateor, Lydia in manu suorum omnium corda, ut quoscunque vellet suo arbitrio converteret ad Christum: sed Dominus pio ejus studio benedixit, ut morigeros haberet domesticos. In hoc quidem, sicuti jam diximus, incumbere decet pios omnes, ut arceant à suis domibus omne superstitionum genus. deinde, ne profanas habeant familias: sed eas contineant sub timore Domini. Sic Abraham fidelium pater, secum omnes servos circumcidere jussus est. & laudatur à cura instituendæ domus suæ. Porro si officium hoc à patrefamilias exigitur, multo magis à Principe, ne sinat, quantum in se est, Dei nomen in ditione sua profanari.

Deprecata est, dicens.] Vim adjurationis habet quod dicit, Si me judicastis fidelem. acsi diceret, Ego per fidem quæ Baptismi sigillo à vobis approbata est, vos obtestor, ne hospitium repudietis. Cæterum, testata quidem est Lydia tam ardenti voto, quam serio & cupide Euangelium amaret. Interea non dubium est, quin talem illi affectum Dominus indiderit, quo magis animaretur Paulus ad pergendum: non tam quia liberaliter & benigne excipi se videret, quam quod inde judicium facere licebat de profectu doctrinæ. Fuit ergo ista non mulieris solum, sed Dei invitatio ad Paulum ejusque comites retinendos. quo etiam pertinet quod sequitur, Coactos fuisse à Lydia: quasi Deus in mulieris persona manum illis injiceret.

16. Accidit autem, euntibus nobis ad precationem, ut puella quædam habens spiritum Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis divinando.

17. Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens, Isti homines servi Dei excelsissimi sunt, qui annunciant vobis viam salutis.

18. Hoc autem faciebat multis diebus. Paulus autem ægre ferens, & conversus spiritui dixit, Præcipio tibi in nomine Jesu Christi, ut exeas ab ea. Et exiit eadem hora.

19. Videntes autem domini ejus, quod abiisset spes quæstus sui, apprehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad principes.

20. Et offerentes eos magistratibus, dixerunt, Hi homines conturbant urbem nostram, quum sint Judæi:

21. Et annunciant instituta, quæ non licet nobis suscipere, neque servare, quum Romani simus.

22. Et concurrit turba adversus eos: ac magistratus scissis vestibus eorum, jusserunt virgis cædi.

16. Prosequitur Lucas Ecclesiæ incrementa. Etsi enim non statim verbo id exprimat, facile tamen colligitur ex contextu, adductos fuisse complures ad fidem, vel saltem auctam aliquo numero fuisse Ecclesiam. nec vero frustra cœtus frequentabat Paulus precationis tempore. Simul tamen refert Lucas abruptum fuisse hunc cursum à Satana. nempe quia Apostoli postquam virgis cæsi fuerant & in carcerem conjecti, urbe tandem coacti fuerint migrare. Quicquid tamen machinatus fuerit Satan, videbimus in fine capitis collectum fuisse aliquod Ecclesiæ corpus antequam discederent.

Habens spiritum Pythonis.] Fabulati sunt Poëtæ serpentem, cui Pythonis nomen erat, confectum fuisse Phœbi sagittis. Ex hoc figmento natum est aliud, ut arreptitios Pythonis spiritu afflari dicerent. forte etiam in honorem Apollinis sic vocatæ sunt Phœbades. & Lucas receptum loquendi morem sequitur: quia vulgi errorem tradit, non autem quo instinctu divinaverit puella. Certum enim est, sub larva Apollinis diabolum lusisse: ut idololatriæ omnes & fallaciæ in ejus officina fabricatæ sunt. Atqui mirari posset quispiam, diabolum, cujus impulsu puella clamabat, tam honorifici præconii fuisse auctorem, quo Paulum & Silam & alios ornabat. nam quum sit mendacii pater, quomodo ab eo prodire

dire potuit veritas? deinde qui factum est ut sponte locum daret Christi servis, à quibus regnum ejus destruebatur? quomodo consentaneum est plebis animos ad audiendum Euangelium præparasse, cujus tam infestus est hostis? Nihil certe illi magis proprium est, quam avertere mundum à Dei verbo, cui nunc audientiam conciliat. unde tam subita mutatio vel insolitus motus? Verum diabolus sic mendacii pater est, ut fallaci veritatis prætextu seipsum tegat. Egit igitur callido artificio aliam personam quam ferret ejus natura, ut occulte penetrando magis noceret: ac proinde quod mendacii pater vocatur, non ita accipere convenit, quasi semper aperte & sine fuco mentiatur: quin potius ab ejus obliquis insidiis cavendum est, ne veri colorem obtendens, inani specie nos decipiat. Videmus etiam ut quotidie simili artificio utatur. quid enim magis speciosum Papæ titulis, quibus se non adversarium Christi, sed vicarium jactat? quid solenni ista præfatione magis plausibile, In nomine Domini; Amen? Scimus tamen veritatem, dum ita obtenditur à falsariis Satanæ ministris esse corruptam, ac mortifera tabe infectam. Duplex quum sit Satanæ ratio oppugnandi Euangelii: nempe quod aliquando via aperta grassatur, interdum vero mendaciis se insinuat: duas quoque habet mentiendi species: vel dum falsis doctrinis & crassis superstitionibus verbum Dei evertit: vel dum se amicum verbi astute simulans, quasi per cuniculos obrepit. imo nunquam est nocentior hostis, quam dum se transformat in Angelum lucis. Jam tenemus quorsum spectaret tam splendidum elogium, quo Paulum & ejus comites extulit: nempe quia non tam commodum illi erat, bellum ex professo gerere cum Euangelio, occultis artibus tentavit labefactare ejus fidem. Nam si admissum fuisset à Paulo illud testimonium, nullum amplius discrimen inter salvificam Christi doctrinam, & Satanæ ludibria fuisset. implicitus mendacii tenebris fuisset Euangelii fulgor, atque ita extinctus. Sed quæritur, cur tantum licentiæ Deus Satanæ permittat, ut veris quoque divinationibus deludat ac fascinet miseros homines. nam omissis quas de ejus perspicacia nonnulli agitant argutis disputationibus, hoc pro confesso sumo, non nisi Dei permissu vaticinia de rebus occultis vel futuris proferre. Videtur autem hoc modo Deus homines male providos exponere ad ejus fallacias, ut sibi cavere nequeant. nam quum divinam virtutem spirent vaticinia, necesse est quoties in medium prodeunt, reverentia tangi hominum animos, nisi Deum contemnant. Respondeo, nunquam Satanæ tantum divinitus permitti, nisi ut pœna de ingrato mundo sumatur: qui tam cupide mendacium appetit, ut sponte malit decipi, quam veritati obedire. Est enim universale illud malum, de quo conqueri-

Rom. 1. tur Paulus primo ad Romanos capite, Quod homi-
vers. 21. nes Deum naturaliter ex mundi opificio cognitum non glorificent, ac veritatem ejus injuste supprimant. tantæ ingratitudinis justa est merces, quod Satanæ frenum laxatur, ut variis præstigiis eos in ruinam præcipitet qui maligne se à Dei luce avertunt. Quoties ergo Satanæ divinationes legis, cogita justam Dei vindictam. Jam si tam severe ulciscitur Deus lucis suæ contemptum in Gentibus profanis, quæ non alio quam cæli & terræ magisterio edoctæ sunt: quanto atrociorem merentur pœnam, qui patefactam sibi in Lege & Euangelio puram salutis doctrinam, scientes ac volentes suffocant? quare nihil mirum, si tam licentiose Satan suis fallaciis per tot secula mundum dementaverit, ex quo impie contempta fuit Euangelii veritas, quæ perspicue innotuerat. Sed objicitur rursum, nullos eximi periculo, quum falsæ divinationes ita volitant. neque enim boni minus quam mali, dum obtenebrata est veritas, obnoxii esse videntur Satanæ decipulis. Responsio facilis est, Etiamsi promiscue omnibus laqueos tendat Satan, pios tamen servari Dei gratia, ne irretiantur una cum aliis. Clarior etiam distinctio in Scriptura traditur, quod Dominus hoc modo probat suorum fidem & pietatem: reprobos autem excæcat, ut pereant, quemadmodum digni sunt. Ideo

Paulus diserte exprimit, non dari Satanæ efficaciam 2 Thess. 2.
erroris, nisi in eos qui Deo obsequi, & veritatem am- v. 11, 12.
plecti recusant, 2. ad Thessalon. 2. Quo etiam satis coarguitur scelerata eorum impietas, qui profanum omnis doctrinæ contemptum hoc prætextu excusant: Quo nos vertemus, inquiunt, quum tot ac tam variis artibus ad fallendum polleat Satan? præstat igitur omni religione solutos vivere, quam exitium nobis accersere religionis studio. Nec vero hunc metum serio causantur. sed quum nihil magis cupiant, quam sine ullo Dei metu secure pecudum more vagari: quodvis illis effugium placet, modo ne qua eos religio obstrictos teneat. Equidem fateor, Satanam innumeris modis sacro Dei nomine non minus callide quam improbe abuti, nimisque verum esse proverbium illud quod peperit nobis Papatus, In nomine Domini incipit omne malum: sed quum Dominus pronunciet se doctorem esse humilium, & pollicitus sit propinquum se fore rectis corde: quum Paulus doceat verbum Dei esse gladium Spiritus: quum testetur eos qui probe fundati sunt in fide Euangelii, non esse amplius obnoxios hominum imposturis: quum Petrus Scripturam vocet lucernam ardentem in loco caliginoso: quum nos minime frustrari queat benigna ista Christi invitatio, Quærite, invenietis: pulsate, aperietur vobis: quicquid moliatur Satan, & quascunque tenebras offundere conentur pseudoprophetæ, timendum non est ne Spiritu prudentiæ & discretionis nos deserat, qui Satanam suo arbitrio compescit, & nos per verbi sui fidem de illo facit triumphare.

18. *Paulus ægre ferens.*] Fieri potest ut initio Paulus neglexerit puellæ clamorem: quia sperabat pro nihilo habitum iri, & maluisset sponte evanescere. sed continua repetitio tædium illi demum affert: quia amplius dissimulare non poterat, quin ejus silentio & patientia magis insolesceret Satan. deinde non temere in hanc prohibitionem erumpere debuit, donec certo sciret Dei virtute se esse instructum: nam sine Dei imperio futilis & irrita Pauli imprecatio fuisset. Atque id notandum est, ne quis Paulum nimiæ festinationis damnare audeat, quod tam fervide congressus est cum immundo spiritu. neque enim molestiam ac indignationem concepit, nisi quia videbat Satanæ astum invalescere, nisi mature occurreret: nec quicquam tentavit, nisi Spiritus impulsu: nec manum conservit, nisi cælesti virtute armatam. Videtur tamen sibi non constare, quum

alibi prædicet se lætari quacunque tandem occasione Phil. 1.
promoveri Euangelium videat, etiam per improbos vers. 18.
homines, & qui data opera studebant ipsum reddere exosum. Respondeo, hic diversam fuisse rationem: quia putassent omnes colludere puellæ dæmonium cum Paulo. ita non modo suspecta fuisset Euangelii doctrina, sed recidisset in merum ludibrium. In

hunc finem etiam Christus jussit dæmonium obmu- Marc. 1.
tescere, quum tamen passus interdum fuerit nomen vers. 25.
suum per homines indignos celebrari. Luc. 4:35.

Præcipio tibi in nomine.] Notanda est loquendi forma. nam sicuti futurus erat duplex miraculi usus: nempe ut innotesceret virtus Christi: deinde ut testatum fieret nihil ei commune esse cum Satanæ præstigiis: ita Paulus imperium & potestatem soli Christo deferens, non nisi ministrum se esse declarat. deinde palam opponit Christum dæmonio, ut ex conflictu omnes agnoscant hostile esse inter ipsos dissidium. nam expergefieri multos utile fuit, qui dediti fuerant tam crassæ imposturæ, ut bene purgati ad sanam fidem concederent.

19. *Videntes autem.*] Idem diabolus, qui nuper suis

ille-

illecebris blande Paulum captabat per os puellæ, nunc in rabiem ejus dominos concitat, ut eum ad mortem rapiant. ita scilicet nova persona indutus tragœdiam agit: quia prior lusus successu caruerat. Etsi autem fervor zeli quo excanduerat Paulus persequotionis turbinem movit, non tamen propterea vitio vertendus est: nec vero miraculi pœnituit ipsum Paulum, ut infectum esse cuperet quod factum erat, quia sibi probe conscius erat quo impulsu diabolum expulisset à puella. Quo docemur non temere damnanda esse recte facta, & si quid ex Dei mandato susceptum est, quamvis eventus infelix sequatur: quia tunc Deus suorum constantiam examinat, donec lætior finis & magis prosper omnem tristitiam discutiat. Quantum ad homines spectat, causam exprimit Lucas cur ita in Paulum insanierint: nempe quia spes turpis lucri evanuerat. Cæterum, quamvis sola avaritia perciti, Evangelium ejusque ministros oderint: obtendunt tamen pulchrum colorem, quod illis doleat convelli publicum statum, violari leges receptas, & pacem turbari. Ita quamvis improbe & nequiter se gerant hostes Christi, aliquas semper peccandi causas excogitant. Imo etiamsi clare appareat prava eorum cupiditas, ferrea tamen fronte semper aliquid ingerunt ad tegendam suam turpitudinem. Ita hodie quicunque ex Papistis sunt acerrimi zelotæ legis suæ, nihil tamen in animo habent præter suum quæstum vel dominationem. Dejerent per omnia sacra licet, pio affectu se cogi: res tamen ipsa clamitat, zelum eorum accendi ex frigore culinæ, & ejus flabellum esse ambitionem. Nam sunt vel famelici canes, quos voracitas instigat, vel rabidi leones, qui nihil præter sævitiam spirant.

20. *Isti homines turbant urbem.*] Versute composita fuit hæc criminatio, ad gravandos Christi servos. nam ab una parte obtendunt Romanum nomen, quo nihil erat magis favorabile. Rursum ex nomine Judaico, quod tunc infame erat, conflant illis invidiam: nam quantum ad religionem, plus habebant Romani affinitatis cum aliis quibuslibet, quam cum gente Judaica. Homini enim Romano licebat sacra facere vel in Græcia vel in Asia, aliisque regionibus ubicunque vigebant & idola & superstitiones. scilicet secum facile consentiebat Satan, quamvis varias formas indueret. quæ autem sola erat religio in mundo, Romanis habebatur detestabilis. Tertiam calumniam ex crimine seditionis concinnant: turbari enim pacem publicam obtendunt à Paulo & ejus co-
Luc 23:5. mitibus. Eodem titulo odiose traductus fuit Christus: & nunc ad creandum nobis odium, nihil magis plausibile habent Papistæ, quam dum clamitant non alio spectare doctrinam nostram, quam ad turbas miscendas, ut tandem fœda sequatur rerum omnium confusio. Sed hanc falsam infamiam, Christi & Pauli exemplo fortiter nos spernere decet: donec malitiam hostium nostrorum in lucem producat Dominus, & impudentiam refellat.

21. *Instituta, quæ non licet.*] Præjudicio nituntur, ne causa veniat in disputationem: qualiter & Papistæ hodie nobiscum agunt, Hoc in generali Concilio decretum est: magis recepta est opinio, quam ut fas sit dubitare: hoc diutinus usus approbavit: hoc plus quam mille seculorum consensu sancitum est. Sed quorsum hæc omnia, nisi ut Dei verbo nihil auctoritatis relinquant? Jactantur hominum placita, interim Dei legibus ne extremus quidem locus conceditur. Quatenus valere debeant hæc præjudicia, ex præsenti loco statuere licet. Præclaræ erant leges Romanæ: sed religio non aliunde quam ex solo Dei verbo pendet. ideo in hac causa semper attente videndum, ut hominibus in ordinem coactis, una prævaleat Dei auctoritas, sibique quicquid excellit in mundo, subjiciat.

22. *Concurrit plebs.*] Quum narrat Lucas factum esse populi concursum simulac tumultuati sunt pauci homines nihili, nempe quæstuarii præstigiatores, & quorum sordes plus satis notæ erant: admonet quanta intemperie feratur mundus adversus Christum. Est quidem commune omnibus populis ac fere perpetuum vitium, stultitia & levitas: sed in eo se prodit mira vis Satanæ, quod qui modesti sunt & sedati in aliis causis, de nihilo repente effervent, seque indignissimis quibusque socios adjungunt, ubi oppugnanda est Dei veritas. Nihilo plus moderationis in ipsis judicibus fuit: siquidem reputamus quænam fuerint illorum partes. Debebant enim sua gravitate compescere populi furorem, & violentiæ acriter se opponere. debebant suo præsidio tegere innoxios. atqui eos tumultuose arripiunt, & laceratis vestibus indicta causa nudos virgis cædi jubent. Deploranda sane hominum pravitas: qua factum est ut omnia fere mundi tribunalia, quæ justitiæ sacraria esse debebant, impia & sacrilega Evangelii oppugnatione polluta fuerint. Quæritur tamen quorsum fuerint in carcerem conjecti, quum jam de illis sumpta esset pœna: carcer enim custodiæ causa institutus est. Nempe hoc genere correctionis usi fuerunt, donec amplius cognoscerent. atque ita videmus inhumanius tractari servos Christi quam adulteros, latrones, & alios quosvis sceleratos. Unde clarius perspicitur vis illa Satanæ in concitandis hominum animis, ut nullam judicii speciem colant in persequendo Evangelio. Etsi autem durior est piorum conditio in tuenda Christi veritate, quam impiorum in suis sceleribus: præclare tamen cum illis agitur, quod in omnibus quas perferunt injuriis, gloriose coram Deo & Angelis triumphant. Sustinent probra & ignominias: sed quia noverunt Christi stigmata plus habere pretii & dignitatis in cælo, quam vanas & fumosas terræ pompas; quo magis improbe & contumeliose eos vexat mundus, eo uberior illis suppetit gloriandi materia. Nam si Themistocli tantum honoris habitum est à profanis scriptoribus, ut prætulerint ejus carcerem judicum tribunali & curiæ: quanto magis honorifice sentire nos decet de Filio Dei, cujus causa agitur quoties Evangelii causa persequutionem sustinent fideles? Tametsi ergo plagas Dominus infligi Paulo & Silæ ab iniquis judicibus passus est: non tamen dedecus illis inuri permisit, quod non cederet in majorem gloriam. nam quum reliquiæ sint passionum Christi quæcunque pro Evangelii testimonio ferendæ nobis sunt persequutiones: quemadmodum Princeps noster crucem, quæ maledicta erat, convertit in currum triumphalem; sic etiam carceres & patibula suorum ornabit, ut illic de Satana & impiis omnibus triumphent.

Laceratis vestibus.] Quia recte transtulerat vetus Interpres, male Erasmus mutavit, quod suas vestes lacerarint magistratus. Hoc enim tantum voluit Lucas, tumultuose cæsos fuisse sanctos homines, neglecto judicii legitimo ordine: ac manus tanto impetu injectas esse, ut lacerarentur vestes. Hoc autem nimis alienum fuisset à more Romano, judices publice conscindere vestes suas in foro: præsertim quum de ignota tantum religione quæstio esset, cujus cura non magnopere eos tangebat. sed nolo prolixius de re certa litigare.

23. Quumque multas plagas eis inflixissent, conjecerunt eos in carcerem, præcipientes custodi carceris ut in tuto custodiret eos.

24. Qui quum tale præceptum accepisset, conjecit eos in carcerem interiorem, & pedes eorum strinxit ligno.

25. Media autem nocte Paulus & Silas orantes, laudabant Deum. Exaudiebant autem eos qui vincti erant.

26. Subito vero terræ motus factus est magnus, ita ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium vincula soluta sunt.

27. Experrectus autem custos carceris, quum videret januas carceris apertas, evaginato gladio seipsum erat interfecturus, existimans aufugisse vinctos.

28. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibiipsi mali: universi enim hic sumus.

23. *Ut in tuto custodiret.*] Quod tam sedulo jubent magistratus Paulum & Silam servari, factum est eo consilio, ut cognoscerent amplius de causa. motus enim sedandi causa virgis eos ceciderant. Atque hoc est quod nuper dixi, tam cæco impetu mundum furere contra Euangelii ministros, ut nullum severitatis modum servet. Cæterum, ut nobis ad exemplum valde prodest cognoscere quam indignis modis olim excepti fuerint Christi testes: ita non minus cognitu utile est quod statim subjicit Lucas de eorum fortitudine & tolerantia. Nam quum vincti erant compedibus, dicit eos orando laudasse Deum: unde apparet neque contumeliam qua affecti fuerant, neque plagas quæ urebant ipsorum carnem, neque fœtorem profundi carceris, neque periculum mortis quod instabat, obstitisse, quo minus alacriter & lætis animis gratias agerent Domino. Tenenda quidem est generalis regula, non posse nos rite precari ut decet, quin simul Deum laudemus. Nam etsi nascitur precandi studium ex sensu nostræ inopiæ vel malorum, ideoque cum dolore & anxietate animi fere conjunctum est: sic tamen fideles moderari oportet suos affectus, ut Deo non obstrepant. Sic legitima precandi ratio duos affectus conjungit in speciem contrarios: sollicitudinem & tristitiam ex sensu necessitatis quæ nos premit; & lætitiam ex obedientia qua nos subjicimus Deo, & ex spe quæ propinquum ostendens portum in ipso naufragio nos re-

Phil. 4: 6. creat. Talem formam nobis præscribit Paulus 4. ad Philip. capite: Petitiones, inquit, vestræ cum gratiarum actione innotescant apud Deum. Sed in hac historia notandæ sunt circumstantiæ. Quamvis enim acerbus esset plagarum dolor, quamvis molestus esset carcer, quamvis grave esset periculum: quando non desinunt Paulus & Silas Deum laudare, hinc colligimus quam constanter animati fuerint ad crucem fe-

supra 5. vers. 41. rendam. Sic antea retulit Lucas gavisos fuisse Apostolos, quod digni essent habiti, pro nomine Domini contumeliam pati.

25. *Exaudiebant eos.*] Sciendum est clara voce precatos esse Paulum & Silam, ut fiduciam bonæ conscientiæ testatam aliis facerent qui in eodem carcere inclusi erant. Poterant enim vel tacito cordis gemitu vota pro more concipere, vel submissis verbis orare Dominum. Cur igitur vocem extollunt? certe non id faciunt ambitiose: sed ut profiteantur se causæ bonitate fretos, intrepide confugere ad Deum. Ergo in eorum precibus inclusa fuit fidei confessio, quæ ad commune exemplum pertinebat: & ad considerandum miraculum tam maleficos quam insularii domum præparavit.

26. *Terræ motus factus est.*] In hoc visibili signo edendo, primum voluit Dominus servis suis consulere, ut clarius agnoscerent exauditas fuisse suas preces: aliorum tamen respectum quoque habuit. Poterat sine terræ motu eximere Paulum & Silam compedibus, & januas aperire. verum accessio illa non parum ad confirmationem eorum valuit, quod Deus in eorum gratiam aërem & terram concuteret: deinde oportuit custodem carceris & alios sentire Dei præsentiam, ne fortuitum esse miraculum putarent. Nec vero dubium est, quin Dominus specimen tunc virtutis suæ ediderit, quod seculis omnibus prodesset: ut sibi propinquum fore certo statuant fideles, quoties subeunda erunt certamina & pericula pro defensione Euangelii. Interea neque eundem semper tenorem servat, ut se præsentem esse testetur manifestis signis, neque legem illi præscribere fas est. nam & ideo manifestis miraculis tunc adjuvit suos, ut nos hodie occulta ejus gratia contenti simus: qua de re plura diximus in caput secundum.

27. *Excitatus custos carceris.*] Mortem sibi consciscere volebat, ut supplicium anteverteret. ridicula enim fuisset defensio, sponte apertas fuisse januas carceris. Sed quæri potest, Quum videat Paulus in eo spem fugæ esse positam si se ille occidat, cur obsistit? videtur enim hoc modo liberationem divinitus oblatam respuere: imo videtur merum fuisse ludicrum, quod Deus custodem expergefieri voluit, ne quis esset usus miraculi. Respondeo, spectandum hic esse ejus consilium. neque enim Paulum, Silam & reliquos solvit compedibus, nec ideo januas aperuit, ut liberos inde statim emitteret: sed ut patefacta manus suæ virtute, obsignaret Pauli & Silæ fidem: apud alios vero illustre redderet nomen Christi. Sic ergo Pauli & Silæ votis respondet, ut se demonstret satis potentem esse ad eos liberandos quoties visum fuerit: nec quicquam sibi posse obstare quin penetret non modo usque in carceres, sed etiam in sepulchra, ut suos à morte eripiat. Petro januas carceris aperuit in alium finem, ut visum fuit cap. 12. sed supra 12. vers. 10.
nunc quum alia illi ratio ad manum esset servandi Paulum & Silam, non tam in præsentia eos educere voluit per miraculum, quam in posterum confirmare. deinde memoria repetendum est quod nuper dixi, pertinuisse carceris apertionem ad alios, ut multis testibus notum esset Deum favere doctrinæ quæ jam injusto præjudicio gravata erat. Sensit hoc procul dubio Paulus: ideoque solutus ex vinculis, pedem loco non movit. Liberum erat illi effugere: cur cessit? an quia contemnit Dei gratiam? an quia irritum facere velit miraculum sua pigritia? Nihil horum probabile est. unde colligimus fuisse divinitus retentum: sicuti Dominus animos suorum dirigere solet in rebus perplexis, ut sequantur interdum scientes, interdum ignari, quod facto opus est, nec metas suas transiliant.

29. Postulatoque lumine irrupit, ac tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes.

30. Et productis illis foras, ait, Domini, quid me oportet facere ut salvus fiam?

31. Illi vero dixerunt, Crede in Dominum Jesum Christum, & salvus eris tu & domus tua.

32. Et loquuti sunt ei sermonem, & omnibus qui erant in domo ejus.

33. Et assumptis illis in illa hora noctis, abluit plagas: & baptizatus est ipse & omnes domestici illius continuo.

34. Quumque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam: & exultavit quod cum universa domo sua credidisset Deo.

29. *Tremefactus procidit.*] Non minus timore subactus fuit hic custos ad præstandum Deo obsequium, quam miraculo præparatus. hinc apparet quam utile sit hominibus dejici ex sua superbia, ut se Deo subjicere discant. Obduruerat in suis superstitionibus. sprevisset igitur alto animo quicquid à Paulo & Sila dictum foret, quos etiam probrose in arctiores carceris angustias detruserat. nunc timor docilem ipsum reddit ac mansuetum. Quoties ergo nos percellet Dominus vel aliqua consternatione tanget: hoc sciamus fieri, ut in ordinem ex nimia altitudine cogamur. Sed mirum est, non reprehendi quod prociderit ad illorum pedes. qui fit enim ut dis-

supra 10. v. 9, 26.

simulet Paulus quod Lucas prius retulit Petrum in Cornelio minime tulisse? Respondeo, Paulum ideo parcere custodi, quia scit non superstitione, sed divini judicii metu inductum ut se ita humiliet. Erat species venerationis satis trita: præsertim vero Romanis solenne erat, quum vellent suppliciter aliquid petere, vel deprecari veniam, ad eorum genua procumbere, quibus erant supplices. Nulla ergo fuit causa cur excandesceret Paulus contra hominem simpliciter à Deo humiliatum. Nam si quid fuisset contra Dei gloriam admissum, non erat oblitus ejus zeli quem prius apud Lycaones ostenderat. itaque ex ejus silentio colligimus, in hac specie adorationis nihil pietati vel Dei gloriæ fuisse contrarium.

30. *Domini, quid me oportet facere.*] Ita consilium petit, ut simul testetur se fore obedientem. Hinc videmus serio fuisse tactum, ut ad capessenda eorum jussa paratus esset, quos paucis ante horis inhumaniter vinxerat. Sæpe impii visis miraculis, etsi ad momentum expavescunt, statim tamen redduntur ob-

Exod. 8. v. 8, 32.

stinatiores, ut Pharaoni contigit: saltem minime domantur, ut se Deo addicant. Hic autem custos, agnita Dei potentia non modo paulisper territus fuit, ut mox ad priorem ferociam rediret: sed se Deo obedientem, & sanæ doctrinæ cupidum ostendit. Sciscitatur de modo obtinendæ salutis: unde clarius apparet, non evanido Dei timore fuisse subito concussum duntaxat: sed vere humiliatum, ut ejus ministris discipulum se offerret. Sciebat non alia de causa fuisse conjectos in carcerem, nisi quia vulgarem religionis statum convellerent. nunc ad eorum doctrinam paratus est attendere, quam prius contempserat.

31. *Crede in Dominum Jesum*] Brevis & in speciem jejuna, sed tamen plena est hæc salutis definitio, ut in Christum credatur. Habet enim unus Christus omnes beatitudinis & æternæ vitæ partes in se inclusas: quas nobis per Euangelium offert, fide

supra 15. vers. 9.

autem recipimus, quemadmodum disserui cap. 15. Duo autem hic notanda sunt: primo, Christum esse unicum fidei scopum: ideo nihil quam vagari hominum mentes, quum ab eo declinant. Itaque nihil mirum si tota Papatus theologia immane sit chaos & horribilis labyrinthus: quia neglecto Christo sibi in vanis & ventosis speculationibus indulgent. Deinde notandum est, postquam fide amplexi sumus Christum, id unum sufficere ad salutem. Sed posterius membrum, quod mox subnectit Lucas, melius fidei naturam exprimit. Jubent Paulus & Silas custodem carceris in Filium Dei credere. an præcise in hac una voce subsistunt? Imo sequitur apud Lucam in contextu, ipsos annunciasse sermonem Domini. Videmus ergo ut fides non levis sit vel arida opinio de rebus ignotis, sed liquida distinctaque Christi cognitio ex Euangelio concepta. Absit rursum Euangelii prædicatio, nulla jam restabit fides. In summa, Lucas fidem cum prædicatione & doctrina conjungit, & postquam de fide breviter loquutus est, exegetice refert unum & legitimum credendi modum. Ideo pro figmento implicitæ fidei, de quo balbutiunt Papistæ, teneamus fidem verbo Dei implicitam, quæ nobis Christi virtutem explicet.

33. *Baptizatus est ipse & omnes qui domi erant.*] Iterum commendat Lucas pium zelum custodis, quod totam suam domum consecraverit Domino: in quo etiam refulget Dei gratia, quod totam familiam repente in pium consensum adduxerit. Simul vero notanda est insignis mutatio. nuper sibi mortem consciscere volebat, quod putaret Paulum & alios fugisse: nunc deposito metu, sponte domum illos adducit. Ita videmus ut fides ad strenue agendum animet quibus prius nihil erat cordis. Et sane quum metu & dubitatione torpeamus, nulla est melior fiduciæ materia, quam posse omnes curas in sinum Dei conjicere: ut nullum nos periculum ab officio præstando deterreat, dum exitum à Deo speramus qualem ipse utilem fore providerit.

34. *Exultavit quod credidisset.*] Prius externa fidei prædicatio laudata fuit in custode: nunc interior fidei fructus describitur. Quum hospitaliter excepit Apostolos, nec pœnam exhorruit quin benigne eos domi suæ tractaret, contra quam injunctum fuerat à magistratu, testatus est non otiosam esse suam fidem. Gaudium autem, de quo loquitur hic Lucas, singulare bonum est, quod singuli ex sua fide percipiunt. Nullum mala conscientia gravius est tormentum: nam incredulos, tametsi stuporem sibi modis omnibus inducere conantur, quia tamen cum Deo pacem non habent, trepidare necesse est. Quod si præsentes cruciatus non sentiunt, imo vesana & effreni licentia bacchantur: nunquam tamen tranquilli sunt, nec sereno gaudio potiuntur. Sincerum ergo & stabile gaudium non nisi ex fide est, quum fruimur Deo propitio. Hac ratione dicit Zacharias, Gaude & exulta filia Sion, ecce Rex tuus venit. Imo passim in Scriptura hic tribuitur fidei effectus, quod animas exhilaret. Sciamus ergo fidem non inanem nec mortuam imaginationem esse: sed vivum gratiæ Dei sensum, qui solidum ex certitudine salutis gaudium affert: cujus expertes esse impios æquum est, qui & Deum pacis fugiunt, & omnem justitiam conturbant.

35. Quum vero dies ortus esset, miserunt magistratus apparitores, dicentes, Dimitte homines illos.

36. Nunciavit autem custos carceris sermones hos Paulo, Miserunt magistratus ut dimittamini. nunc igitur exeuntes, ite in pace.

37. Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publice indicta causa, quum simus Romani, conjecerunt in carcerem: & nunc occulte nos ejiciunt? Non profecto: sed veniant ipsi, ac nos educant.

38. Nunciaverunt autem magistratibus apparitores verba hæc. Qui timuerunt audito quod Romani essent.

39. Et venientes deprecati sunt eos: & eductos rogabant ut egrederentur ex urbe.

40. Egressi autem è carcere, introierunt ad Lydiam: & visis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt.

35. Quum

35. *Quum dies ortus esset.*] Quæritur unde tam subita consilii mutatio in judicibus. pridie jusserant Paulum & Silam vinciri compedibus, quasi atroces de illis pœnas sumpturi: nunc impune abire permittunt. Saltem si eos audiissent, poterat eos causæ cognitio ad mansuetudinem & sanam mentem reducere. apparet autem quum res adhuc in eodem esset statu, sponte ad pœnitentiam fuisse adductos. Respondeo, hic nihil aliud narrari, quam quod fere accidere solet ubi semel mota est seditio. non enim plebis tantum animi ebulliunt, sed rectores quoque abripit tempestas. perverse id quidem: notum est enim illud Virgilii,

Ac veluti magno in populo quum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus:
Jamque faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus adstant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Ergo nihil minus decet, quam fervente tumultu, judices una cum populo excandescere: sed ita fieri solet. Ergo quum viderent plebis motum Decuriones illi, satis putarunt esse causæ cur Apostolos virgis cæderent: nunc vero coguntur cum pudore & dedecoris nota, levitatis suæ pœnas dare. forte etiam dum inquirunt de origine tumultus, deprehendunt circulatores in culpa esse: proinde comperta Pauli & Silæ innocentia sero eos absolvunt. Quo exemplo monentur quicunque præsunt, quantopere cavenda sit nimia festinatio. Rursum videmus quam secure sibi delicta condonent magistratus, quorum tamen satis sibi conscii sunt, præsertim ubi negotium est cum ignotis & obscuris hominibus. Dum liberum exitum Paulo & Silæ concedunt isti, non ignorant factam illis prius esse injuriam: sufficere tamen putant, si non pergant ad extremum usque in illos esse injusti & crudeles. Ῥαβδοῦχοι nominantur apparitores, à bacillis quos gestabant: quum lictorum insignia essent secures virgis alligatæ.

37. *Cæsos nos publice.*] Duo sunt defensionis capita: quod sævitum sit in corpus hominis Romani, deinde quod id factum sit præter juris ordinem. Pau-
infra 22. lum fuisse civem Romanum, postea videbimus. Erat
vers. 25. autem lege Portia, legibus Semproniis, deinde multis aliis severe cautum, ne cui vitæ & necis in civem Romanum potestas esset, nisi populo. Mirum tamen videri posset, quod non jus suum Paulus asseruerit, antequam virgis cæsus esset: nam judicibus honestum excusationis colorem prætendere licebat ex ejus silentio. verum probabile est in medio tumultus fervore non fuisse auditum. Si quis excipiat, nunc serum & intempestivum remedium ab ipso quæri: imo stultum & inane captare solatium, quum postulat ut veniant ipsi magistratus: hic quoque in promptu est responsio. non erat quidem Pauli conditio inde futura melior: sed notandum est, nihil minus illi fuisse propositum, quam ut consuleret privato suo commodo: sed ut piis omnibus aliquid levationis in posterum afferret, ne tanta licentia auderent grassari magistratus in bonos & innoxios fratres. Quia illos jam sibi tenebat obnoxios, jus suum ad fratres juvandos transtulit, ut ipsis parceretur. Hæc fuit expostulandi causa. atque ita Paulus oblata occasione prudenter usus est: sicuti nihil negligendum quod ad frenandos hostes valeat, ne tantum sibi licentiæ sumant in opprimendis aut vexandis insontibus: quando neque frustra nobis Dominus ejusmodi adminicula ad manum porrigit. Meminerimus tamen si qua in re læsi fuerimus, non retaliandas esse injurias: sed tantum dandam esse operam, ut cohibeamus eorum libidinem, ne aliis similiter noceant.

38. *Timuerunt quod Romani essent.*] Non moventur altero capite, quod perperam in homines innoxios sævierint, nulla interposita cognitione: & tamen gravior erat illa exprobratio. Sed quia nullum vindicem timebant ex hominibus, Dei judicio non movebantur: hinc fit ut secure prætereant quod de injustitia objectum erat: tantum sibi metuunt à securibus Romanis propter violatam libertatem in civis corpore. sciebant hoc summis Præsidibus esse capitale: quid ergo coloniæ unius Decurionibus futurum erat? Talis est impiorum metus: quia stupidam habent conscientiam coram Deo, sibi in omnibus peccatis prolixe indulgent, donec immineat ultio ab hominibus.

40. *Visis fratribus.*] Rogati fuerant ut statim abirent: sed habenda fuit fratrum ratio, ne tenerum adhuc Evangelii semen periret. nec dubium est quin diutius mansuri fuerint, si fuisset illis permissum: sed imperiosæ erant & armatæ magistratuum preces, quibus parere coguntur. Interea necessarium officium non negligunt, quin fratres cohortentur ad constantiam. Quod autem recta se contulerunt ad Lydiam, indicio est, quum aucta esset Ecclesia, etiam in magno numero fœminarum illam primas tenuisse, quod ad sedulitatem in officiis pietatis attinet: idque inde clarius liquet, quod in ejus ædes convenerunt omnes pii.

CAP. XVII.

QUum autem iter fecissent per Amphipolim & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Judæorum.

2. Secundum consuetudinem autem suam Paulus introivit ad eos, & per Sabbatha tria disserebat eis è Scripturis,

3. Adaperiens & allegans quod Christum oportuerit pati & resurgere à mortuis: & quod hic sit Christus, quem ego, *inquit*, annuncio vobis.

4. Et quidam ex eis crediderunt, & adjuncti sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ.

1. *Venerunt Thessalonicam.*] Cur Amphipoli & Apolloniæ, quæ tamen erant urbes non obscuræ, sicuti ex Plinio constat, nihil tentarit Paulus, incertum nobis est: nisi quod Dei Spiritum sequutus est ducem, atque ex re etiam præsenti, prout se occasio dabat, loquendi vel tacendi consilium cepit. & forte tentavit illic quoque prodesse: sed quia nullo profectu, ideo tacetur à Luca. Quod autem Philippis cæsus, & vix elapsus è magno periculo, Thessalonicæ Christum prædicat: inde apparet quam infracto fuerit corde ad tenendum vocationis suæ cursum, & quam intrepidus fuerit ad nova subinde pericula obeunda. Hæc tam invicta animi fortitudo, & infatigabilis crucis tolerantia, satis demonstrat non humanitus Paulum laborasse, sed cælesti Spiritus virtute fuisse instructum. Hæc quoque admirabilis ejus patientia fuit, quod ingressus ad Judæos, quorum tamen indomitam pervicaciam toties expertus erat, eorum saluti consulere perrexit. Sed quia sciebat Christum Judæis datum esse in salutem. & se hac lege creatum Apostolum, ut Judæis primum, deinde & Gentibus pœnitentiam & fidem prædicaret: successum laboris sui Domino commendans, ejus mandato (quamvis non magna spe profectus) obtemperat.

Prius

Prius quidem visus est dixisse ultimum vale Judæis,
supra 13. vers. 46. quum dicebat, Vobis quidem oportebat primum indicare regnum Dei: sed quia non recipitis, ecce convertimur ad Gentes. sed illa durior sententia restringi debet ad eum cœtum qui impie repulerat oblatum sibi Euangelium, seque indignum Dei gratia reddiderat. Erga gentem vero ipsam non desinit Paulus legatione sibi commissa fungi: quo exemplo docemur, tanti debere nobis esse Dei vocationem, ne qua hominum ingratitudo impediat quin pergamus eorum salutem curare, quamdiu nos illis Dominus destinat ministros. Credibile autem est, fuisse jam statim primo Sabbatho aliquos qui respuerent sanam doctrinam: sed non obstitit illorum pravitas quin rediret aliis Sabbathis.

2. *Disserebat è Scripturis.*] Primo refert Lucas, quænam fuerit disputationis summa: nempe Jesum filium Mariæ, Christum esse olim promissum in Lege & Prophetis, qui mortis suæ sacrificio expiavit peccata mundi, & resurrectione sua justitiam ac vitam attulit: deinde quomodo probaverit quod docebat. Hoc secundum membrum priore loco tractandum sumamus. Dicit Lucas ipsum disputasse ex Scripturis: ergo non nisi ex ore Dei petendæ sunt fidei probationes. Si de rebus humanis sit disceptatio, tunc habeant humanæ rationes locum: in fidei vero doctrina, sola Dei auctoritas regnare debet, atque ab ea pendere nos convenit. Fatentur quidem hoc omnes, acquiescendum esse uni Deo: sed interea pauci sunt qui loquentem in Scripturis audiant. Atqui si valet inter nos istud axioma, Scripturam à Deo profectam esse: non aliunde sumenda erat vel docendi vel discendi regula. unde etiam apparet quam diabolico furore agantur Papistæ, quum negant ex Scripturis posse quicquam certi colligi: atque ideo contendunt standum esse hominum placitis. Quæro enim an legitima fuerit nec ne disputandi ratio quam tenuit Paulus. pudeat saltem eos, plus reverentiæ habitum fuisse verbo Domini in gente incredula, quam hodie apud eos obtineat. Judæi Paulum admittunt, & ferunt è Scripturis disputantem: hoc pro mero ludibrio ducit Papa cum suis omnibus, dum Scriptura in medium adducitur: quasi flexiloquus sit illic Deus, & vanis ambagibus ludat. Huc accedit quod hodie multo plus lucis in Scripturis extat, & illic certior refulget Dei veritas, quam in Lege & Prophetis. nam in Euangelio Sol justitiæ Christus pleno fulgore nos irradiat: quo minus tolerabilis est blasphemia, dum certitudinem adhuc detrahunt Papistæ verbo Dei. Nos vero sciamus, ut non alibi fundata esse potest fides quam in verbo Domini, ita in omnibus controversiis non nisi ejus testimonio standum esse.

3. *Adaperiens.*] Hic summam vel subjectum, ut loquuntur, disputationis describit: ac duo membra ponit de Christo, Quod eum oportuerit mori & resurgere, & quod sit filius Mariæ qui crucifixus erat. Quum de Christo agitur, tria in quæstionem veniunt, An sit, quis sit, & qualis sit. Si Paulo negotium fuisset cum Gentibus, necesse fuisset altius sumere exordium: quia de Christo nihil audierant: nec profani homines concipiunt sibi opus esse aliquo Mediatore. Apud Judæos vero, quibus promissus erat Mediator, caput hoc dubitatione carebat: quare Paulus quod omnium consensu receptum erat, quasi supervacuum omittit. Cæterum, quia nihil difficilius erat quam Redemptorem agnosci à Judæis Jesum crucifixum: ideo incipit Paulus ab hac parte, Christum oportuisse mori: ut crucis offendiculum è medio tollat. Neque tamen putandum est, eum recitasse nudam historiam: sed principium indubium sumit, causas fuisse monstratas cur Christum oportuerit pati & resurgere: nempe quis de ruina generis humani, de peccato & ejus pœna, de judicio Dei, & æterna qua impliciti sumus omnes maledictione concionatus sit. nam & huc nos Scriptura revocat, quum mortem Christi prædicit. Sicut Isaias non simpliciter moriturum esse Christum dicit, sed diserte exprimens, Quia omnes erravimus, & quisque in *Jesa. 53. vers. 6.*
viam suam declinavit, mortis causam assignat: quod *ibid. v. 5.*
posuerit Deus super ipsum nostras omnium iniquitates: quod castigatio pacis nostræ sit super eum, ut *Dan. 9. vers. 24.*
livore ejus sanemur: quod peccata expiando, acquisierit nobis justitiam. Ita & Daniel vim & fructum mortis commemorat capite nono, quum dicit Obsignandum esse peccatum, ut succedat æterna justitia. Et certe nulla aptior vel efficacior ratio est ad probandum Christi officium, quam dum homines malorum suorum sensu humiliati, nihil spei reliquum esse vident, nisi Christi sacrificio reconcilientur. Tunc deposita superbia suppliciter amplexantur ejus crucem, cujus ante eos pudebat ac pigebat. Ergo ad eosdem hodie fontes venire nos decet, ex quibus Paulus mortis & resurrectionis Christi probationem deduxit. Illa autem definitio plurimum lucis attulit secundo capiti. Non tam facile erat Paulo evincere, & certo colligere filium Mariæ esse Christum, nisi prius edocti essent Judæi qualis Redemptor sperandus foret. Ubi vero illud constat, tantum superest ad Christum applicare quæ Scriptura Mediatori tribuit. Cæterum hæc fidei nostræ summa est, ut filium Mariæ sciamus Christum & Mediatorem illum esse, quem Deus ab initio promisit: deinde teneamus quorsum mortuus sit & resurrexerit: ne fingamus nobis terrenum aliquem Regem: sed in eo spiritualem justitiam, & omnes salutis partes quæramus. Quod utrumque dicitur Paulus ex Scripturis probasse, sciendum est Judæos nondum ita fuisse stupidos, nec tanta etiam impudentia præditos, ut hodie sunt. Potuit ex sacrificiis & toto Legali cultu Paulus argumenta sumere, quæ hodie Judæi canino rictu excipiunt. Quam indigne lacerent ac corrumpant alios Scripturæ locos, satis notum est. tunc vero aliqua illis restabat ingenuitas: aliqua etiam Scripturæ reverentia eos tenebat: ut non prorsus essent indociles. hodie velamen super cor *2 Cor. 3.*
eorum positum est, ut in clara luce nihilo plus quam *vers. 15.*
talpæ videant.

4. *Quidam ex eis crediderunt.*] Hic videmus fructum Paulinæ disputationis. Palam quidem omnibus probavit Jesum esse Christum, qui Patrem nobis sua morte placavit, & cujus resurrectio vita est mundi. aliqui tamen solum ex Judæis credunt: reliqui cæcutiunt in clara luce, & surdis auribus repellunt certam & testatam veritatem. Hoc quoque notatu dignum est, quod quum ex Judæis pauci crediderint, magna Græcorum multitudo, qui longe remotiores erant, ad fidem accessit. Quorsum à pueritia dicas imbutos fuisse doctrina Legis, nisi ut à Deo ipso magis alieni forent? Jam ergo documenta ejus cæcitatis, quam illis sæpius denunciant Prophetæ, in illis Deus edere cœperat. Fœdus tamen suum non esse irritum in eo declarat, quod saltem aliquos ex illo populo ad se colligit, ut in reliquiis gratuito servatis luceant electionis scintillæ. Docet etiam Lucas non eatenus tantum fidem habuisse Pauli verbis, ut frigido assensu subscriberent: sed serium affectum testatos fuisse, quod Paulo & Silæ sese adjunxerunt tanquam comites, atque ingenua Euangelii professione in se provocarunt gentis suæ odia. quid enim sibi vult hæc adjunctio, nisi quod professi sunt sibi probari quam tradebat doctrinam, & se à partibus ejus stare? nihil enim fidei magis adversum, quam si agnita Dei veritate, suspensi tamen & medii hæremus. Siquis exponere malit, quod Paulo & Silæ adhæserint discendi studio, ut domi familiarius institui possent: inde etiam vivus fidei ardor apparet. & semper illud manet fixum, Neminem vere Christo credere, nisi qui se illi addicit, & libere concedit sub ejus signum.

Re

Religiosorum hominum Græcorum multitudo.] Hi quia imbiberant pietatis rudimenta, propiores erant regno Dei quam alii qui semper jacuerant in superstitionum cœno. Quæritur tamen unde religio Græcis, qui impiis erroribus & deliriis fascinati, Deo
Ephes. 2. prorsus carebant: quemadmodum Paulus docet 2.
vers. 12. ad Ephes. capite. Sed sciendum est, quocunque locorum expulsi fuerant Judæi, dispersum fuisse aliquod pietatis semen, & odorem purioris doctrinæ fuisse diffusum. Sic enim admirabili Dei consilio, misera eorum dissipatio in contrarium finem versa erat, ut vagos & palantes in erroribus ad rectam fidem aggregaret. Etsi autem multis pravis commentis apud eos quoque vitiata erat religio: quia tamen plerosque Gentilium tæderet suæ amentiæ, hoc compendio ad Judaismum alliciebantur, Nihil tutius esse unius Dei cultu. Græcos ergo religiosos intellige, qui aliquem veri & legitimi cultus Dei habebant gustum, ut crassis idololatriis non amplius essent dediti. Quanquam, ut dixi, probabile est levem duntaxat & obscurum fuisse gustum, qui à vera institutione procul distaret. quare improprie Lucas tam honorificum titulum illis tribuit. Sed quemadmodum Spiritus Dei interdum Fidei nomine dignatur rude aliquod fidei tirocinium, vel solam præparationem: ita hic vocantur Religiosi, qui idolis valere jussis unum Deum agnoscere cœperant. Etsi autem confusa illa vel obscura persuasio, minime per se religio censeri meretur: quia tamen gradus est per quem ad Deum propius acceditur, à consequenti, ut loquuntur, nomen sumit. imo cæcus & superstitiosus Dei timor interdum vocatur religio: non quia sit, sed [illegible], ad notandum discrimen inter qualemcuoque Dei cultum, & crassum & Epicureum contemptum. Interea sciamus, veritatem & sanam verbi Dei doctrinam pietatis regulam esse, ut nulla sit sine vera intelligentiæ luce religio.

5. Zelo autem commoti Judæi increduli, & assumptis quibusdam circumforaneis viris perversis, & coacta turba, concitaverunt urbem: & cingentes domum Jasonis, quærebant eos producere ad populum.

6. Illis autem non inventis, trahebant Jasonem & quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes, Hi qui terrarum orbem turbarunt, huc etiam venerunt:

7. Quos clanculum excepit Jason. & hi omnes contra Cæsaris decreta faciunt, Regem alium dicentes esse, Jesum.

8. Concitaverunt autem turbam & magistratus civitatis audientes hæc:

9. Et accepta satisfactione ab Jasone & à cæteris, dimiserunt eos.

10. Fratres vero confestim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam in Berrhœam: qui quum advenissent, abierunt in Synagogam Judæorum.

5. *Zelo autem commoti.*] Videmus ut nusquam sine certamine Paulus regnum Christi erexerit. Simul enim atque aliquis emersit doctrinæ fructus, subortæ sunt persequutiones. Sed quia eum Satana & mundi pravitate bellandum sibi esse noverat, non tantum ad omnes insultus obduruerat: sed magis acuebatur, ut animosius pergeret. proinde ejus exemplo, contentos hoc uno esse decet Christi servos, si laborem suum vident non infructuosum prorsus esse, ut hac mercede quasvis persequutiones compensent. Cæterum docet hic locus, zelum quo feruntur & ardent increduli, nihil quam rabiosum esse impetum: quia non regitur Spiritus prudentia, neque etiam rectitudine vel æquitate. Etsi autem ipsi in excusationem præpostero suo zelo semper obtendunt Dei nomen: clare tamen demonstrat hæc historia intus regnare meram hypocrisin, & omnes cordis eorum recessus virulenta malitia refertos esse. Jactabant isti Pauli hostes, se vindices esse divinæ Legis: nec sibi nisi pro ejus defensione odium vel contentionem esse cum Paulo. cur ergo improbos omnes armant, & cum illis conspirant ad movendum tumultum? cur etiam apud profanum magistratum eadem invidia Euangelium gravant quæ in Legem redundare poterat? Talis certe factio clare demonstrat, nihil minus quam Dei studio adductos, in Paulum exarsisse. Quorsum enim obsident domum Jasonis, & tumultuose contendunt Paulum inde extrahere, nisi ut lapidandum populo objiciant? Scimus ergo cacozeliam, quæ in superstitiosis hominibus fervet, semper hypocrisi & malitia infectam esse. Inde etiam fit ut ad sævitiam sine ullo modo prorumpat.

Assumptis quibusdam circumforaneis.] Græcum nomen quo utitur Lucas, ignavos & nihili homines significat, qui nihil habentes quod domi agant vel curent, per forum otiosi vagantur: vel homines audaces & famelicos, qui ad perjuria, ad miscendas turbas, & quodvis facinus operam suam locare parati sunt. unde iterum perspicitur male sibi conscios fuisse, qui ad hominum perditorum suffragium ultro confugerint. Nam quum illis faveret magistratus, quid eos ad movendam illam tempestatem impulit, nisi quia successum non sperabant nisi rebus turbatis? Describit autem Lucas quomodo à talibus flabellis excitata fuerit seditio: nempe quod turmatim plebem concitaverint, & quasi per circulos sparserint suum venenum, donec ad vira inferendam sufficerent. quod artificium seditiosis nimis commune esse experiuntur urbes obnoxiæ huic morbo.

6. *Hi qui terrarum orbem.*] Hæc est Euangelii conditio, ut illi imputentur tumultus quos in illius oppugnationem Satan concitat. Hæc quoque hostium Christi improbitas est, ut in sanctos & modestos doctores regerant turbarum culpam, quarum ipsi sunt auctores. Certe non in hunc finem prædicatur Euangelium, ut homines ad mutuos conflictus accendat: sed potius ut Deo reconciliatos in pace contineat. Quum nos illic Christus ad se benigne invitet, Satan & impii tumultuantur. Paulo igitur & Silæ in promptu erat defensio: sed oportuit hanc falsam infamiam ipsos ad tempus subire: & quantisper non audiebantur, tacitos devorare. Et Dominus eorum exemplo monere nos voluit, non cedendum esse calumniis nec sinistris rumoribus, quin fortiter in asserenda veritate perstemus, parati in recte factis male audire. Quare facessat perversa quorundam sapientia, qui ut falsum crimen refugiant, Christum & Euangelium non dubitant perfida sua moderatione prodere: acsi eorum fama pretiosior esset quam Pauli & similium: imo quam sacrum Dei nomen, quod à blasphemiis immune non est.

7. *Hi omnes contra decreta Cæsaris.*] Secundum accusationis caput, quod majestatem Imperii Romani violent. Grave & odiosum crimen: sed nimis impudenter confictum. Christi regnum, quod spirituale est, erigere studebant Paulus & Silas. Hoc Judæi sciebant fieri sine ulla Romani Imperii injuria. Sciebant nihil illis minus fuisse propositum, quam ut publicum statum labefactarent, vel jus

suum eriperent Cæsari. sed colorem hunc malitiose obtendunt quærendæ invidiæ causa. Non tanti erat apud Macedones religio, præsertim Judaica, ut ejus causa homines ignotos protinus ad cædem raperent. prætextum igitur læsæ majestatis arripiunt Judæi, ut sola criminis invidia innoxios obruant. Nec hodie desinit Satan stringendis hominum oculis tales fumos spargere. Optime norunt Papistæ, & coram Deo satis superque convicti sunt, plusquam vanum esse quod nobis objectant, Convelli à nobis totam politiam, dissipari leges ac judicia, Regum potestatem everti: non tamen eos pudet, ut totum mundum nobis infensum reddant, nos publici ordinis hostes mentiri. Notandum enim est, quod non tantum insimulant Judæi violata fuisse Cæsaris edicta, quod aliquid in religione ausi fuerint novare Paulus & Silas: sed quia alium esse dixerint Regem. Hoc crimen prorsus fictitium erat. Cæterum, siquando tyrannicis edictis, quæ debitum Christo honorem, & cultum Deo præstare vetant, resistere nos cogit religio: tunc quoque jure testari licet, non violari à nobis Regum potestatem. neque enim ita in sublime evecti sunt, ut gigantum more Deum ex suo solio detrahere moliantur. Vera erat illa Danielis excusatio, Adversus Regem nihil deliqui, quum tamen nefario edicto non paruisset: neque enim injuriam fecerat homini mortali, quia illi Deum prætulerat. sic nos bona fide Principibus solvamus sua tributa, ad civile quodvis obsequium parati simus: verum si suo gradu non contenti, excutere nobis velint Dei timorem & cultum, non est cur illos à nobis sperni quisquam dicat, quia pluris est nobis Dei imperium & majestas.

8. *Concitaverunt turbam.*] Videmus quam inique actum sit cum sanctis viris. quia nullus defensioni locus dabatur, facile fuit eos, quamvis insontes, opprimi. Videmus etiam non esse novum, ut popularis impetus quasi tempestas ipsos quoque magistratus abripiat. præsertim ubi peregrinos & ignotos attingit injuria, à quibus nihil mercedis sperant: quia gratis periclitari nolunt. Neque enim tunc curatur ratio vel æquitas, nec suscipitur causæ cognitio: sed alius alium impellit nullo reclamante, & confuse geruntur omnia, sicuti dum ad incendium aliquod curritur. Cæterum factum est singulari Dei beneficio, ut mox sedatus fuerit tantus ardor. nam simulac magistratus profitentur se de causa cogituros, plebs residet: accipitur satisdatio: tandem res evanescit.

10. *Emiserunt Berrhœam.*] Hinc apparet exiguo tempore frugiferum fuisse laborem Pauli. quamvis enim ipsum & Silam fratres emittant: hoc tamen officio se periculo eorum & cruci voluntarios adjungunt comites. Incredibilis autem Pauli constantia, quod toties gentis suæ contumaciam & malitiam expertus, nunquam tamen tentare desinit an aliquos ad Christum adducere liceat. nempe quum se Judæis & Gentibus obstrictum esse sciret, nulla hominum iniquitas à sua vocatione eum abducere potuit. Sic omnibus Christi servis contra mundi malitiam luctandum est, ne jugum excutiant quibuscunque provocentur injuriis.

11. Hi autem nobilitate præstabant inter Thessalonicenses, qui receperant sermonem cum omni animi promptitudine, quotidie scrutantes Scripturas an hæc ita se haberent.

12. Et multi quidem ex illis crediderunt, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

13. Quum autem cognovissent Thessalonicenses Judæi, quod & Berrhœæ annunciatus esset à Paulo sermo Dei, venerunt & illuc, commoventes turbas.

14. Statimque tunc Paulum emiserunt fratres, ut iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt ibi.

15. Porro qui prosequebantur Paulum, deduxerunt eum Athenas usque. Et accepto mandato ad Silam & Timotheum ut quam celerrime ad ipsum venirent, profecti sunt.

11. *Nobilitate præstabant.*] Redit Lucas iterum ad Thessalonicenses. Discessu Pauli videri poterat sepulta esse Christi memoria. & certe mirum est illud pauxillum lucis quod vix emicuerat, non fuisse prorsus extinctum, & non exaruisse sanæ doctrinæ semen, quod assidua irrigatione opus habebat ut surgeret. Atqui post digressum Pauli apparuit quam efficax & fœcunda fuisset ejus prædicatio. nam qui pietatis tantum rudimenta gustaverant, proficiunt nihilominus eo absente, & se in continua Scripturæ lectione exercent. Primo autem dicit Lucas fuisse eos ex primariis familiis. Nobilitas enim cujus meminit, non ad animum, sed ad gentem refertur. Quibusdam magis placet Berrhœenses conferri Thessalonicensibus, quia εὐγενεῖς dicit, non in superlativo εὐγενεστάτους. Atqui Græcis receptam ac tritam esse puto loquendi formam, quæ Latinis auribus esset durior. Adde quod paulo ante dixerat, Primarias fœminas credidisse Thessalonicæ: & hujus urbis cives postponi Berrhœensibus, probabile non videtur. Triplex autem ratio est cur generis præstantiam in illis commemoret Lucas. Scimus quam ægre ex alto descendant homines, quam rarum sit magnis qui in mundo excellunt, deposito fastu subire crucis ignominiam, & in humilitate gloriari, sicuti
Jacob. 1. vers. 10. Jacobus præcipit. Raram ergo Spiritus Dei efficaciam commendat Lucas, quum istis nobilibus, carnis dignitatem obstaculo fuisse negat, quin Euangelium amplexi, sese ad ferendam crucem pararent, & Christi opprobrium præferrent mundi gloriæ. Secundo testatum nobis facere voluit Lucas, Christi gratiam ad quosvis ordines patere. quo sensu dicit Paulus, Deum velle omnes homines salvos fieri: ne 1 Tim. 2. vers. 4.
pauperes & obscuri (quamvis dignatus eos fuerit Christus priore loco) januam divitibus præcludant. Videmus ergo simul aggregari nobiles & plebeios, honoris gradu præstantes & contemptos in unum Ecclesiæ corpus coalescere, ut omnes ad unum sese humilient, Dei vero gratiam extollant. Tertio, videtur Lucas causam notare cur tam multi accesserint: atque ita brevi propagatum fuerit Thessalonicæ Christi regnum. nempe quia istud non vulgare adminiculum fuit, quod homines primarii & genere illustres viam aliis monstrarent: quia vulgus ut plurimum auctoritate movetur. Etsi autem hæc minime idonea fidei & pietatis fultura esset, Deo tamen novum non est, incredulos adhuc in errore palantes ad se per obliquas vias adducere.

Receperant sermonem.] Hoc primum nomine Thessalonicenses laudat, quod prompto & alacri studio Euangelium receperint: deinde, quod sedula inquisitione quotidie fidem suam confirmarent. Ita ipsorum pietas & fides, initio à promptitudine laudatur: in suo autem progressu à constantia

& fer-

& ferventi proficiendi studio. Et certe hic primus est ad fidem ingressus, ut prompti simus ad sequendum, & abdicato proprio carnis sensu, dociles nos Christo & morigeros præbeamus. Hoc etiam elogio Paulus Thessalonicenses ornans, Lucæ narrationi suffragatur. *1 Thess. 2. vers. 13.* Quantum ad secundum membrum attinet, non spernenda est virtus hæc Sedulitas, ad quam intentos fuisse prædicat Lucas fideles in fidei suæ confirmationem. multi enim qui principio ebulliunt, statim se ignaviæ dedentes, dum nulla profectus cura tanguntur, qualecunque fidei semen perdunt. Sed duo hic objici possunt absurda. nam arrogantiæ esse videtur, quod inquirunt ut dijudicent; & à promptitudine, cujus nuper meminit, valde alienum. deinde quum inquisitio, dubitationis signum sit: sequitur nulla fide ante fuisse præditos, cui semper est annexa πληροφορία & certitudo. Ad primam objectionem respondeo, non sic debere accipi Lucæ verba, quasi judicium sibi sumpserint Thessalonicenses, vel disceptaverint an recipienda esset Dei veritas: tantum Pauli doctrinam exigebant ad Scripturæ amussim, non secus atque aurum igne probatur. Scriptura enim vere Lydius est lapis ad quem examinandæ sunt omnes doctrinæ. Siquis excipiat hoc genus examinis fore ambiguum, quum sæpe obscura sit Scriptura, & in varios sensus flectatur: dico simul adhibendum esse judicium Spiritus, qui non abs re vocatur Spiritus discretionis. Cæterum duce ac directore Spiritu, non aliunde quam ex Scripturis judicium facient fideles de qualibet doctrina. Atque hoc modo refellitur sacrilegum illud Papistarum dicterium, Quia nihil certo colligi possit ex Scripturis, fidem ex sola Ecclesiæ determinatione pendere. Nam quum Thessalonicenses laudat Spiritus Dei, in eorum exemplo regulam nobis præscribit. Frustra autem inquisitio fieret ex Scripturis, nisi satis haberent lucis ad nos docendos. Stet igitur fixum axioma, Nullam doctrinam fide esse dignam, nisi quam in Scripturis fundatam esse deprehendimus. Quicquid pro sua libidine effutiverit Papa, vult sine controversia ab omnibus recipi. atqui, an superior censebitur Paulo, in cujus prædicationem inquirere discipulis licuit? Ac notemus non de larvato aliquo Concilio hoc dici, sed de parvo hominum cœtu: unde melius apparet singulos ad legendam Scripturam vocari. Sic etiam cum fidei promptitudine non pugnat disquisitio. nam simulac auscultat quispiam, & discendi cupidus se attentum præbet: jam propensus ac docilis est, etiamsi non statim plane assentiatur. Exempli gratia, Profitebitur ignotus doctor veram se doctrinam afferre: accedam ad audiendum paratus, & animus in obedientiam veritatis compositus erit: expendam nihilominus interea qualis sit doctrina, neque amplectar nisi certam & à me agnitam veritatem. Atque hoc optimum est temperamentum, ubi Dei reverentia devincti, libenter & placide audimus quod nobis proponitur, tanquam ab ipso profectum: interea tamen cavemus ab hominum imposturis: nec se animi nostri cæco levitatis impetu ad quidvis temere credendum præcipitant. Ergo inquisitio cujus meminit Lucas, non eo tendit, ut lenti simus & difficiles ad credendum: sed potius promptitudo cum judicio, media inter levitatem & contumaciam statuitur. Nunc solvenda est secunda objectio, Dubitationi contraria est fides: qui inquirit, dubitat: ergo sequitur Thessalonicenses, quum de Pauli doctrina inquirunt, fide adhuc fuisse vacuos. Atqui fidei certitudo confirmationem non impedit. Confirmationem voco, dum magis ac magis cordibus nostris obsignatur Dei veritas, quæ tamen prius dubia non erat. Exempli gratia, Audiam ex Euangelio me Christi gratia Deo reconciliatum esse, & peccata mea sacro ejus sanguine expiata: proferetur testimonium quod mihi fidem faciat. postea si penitius excutiam Scripturas, occurrent subinde alia testimonia, quæ non modo juvabunt fidem meam, sed augebunt ac stabilient, ut accedat plenior certitudo. Similiter quoad intelligentiam, ex Scripturæ lectione proficit fides. Siquis rursum excipiat, parum auctoritatis tribuere eos doctrinæ Pauli, qui ex Scripturis disquirunt an ita res habeat: respondeo, tales esse fidei profectus, ut interdum ex Scripturis quærant, de quo jam divinitus persuasi sunt, & habent interius Spiritus testimonium. Et Lucas non fidem omnibus numeris absolutam in Thessalonicensibus prædicat: sed tantum commemorat qualiter initiati fuerint Christo, & quales in fide fecerint progressus, donec solidum pietatis ædificium inter eos extaret.

12. *Et multi quidem crediderunt.*] Non refertur ad proximam sententiam, quasi illi quorum meminit, delectu habito credere cœperint: esset enim illud absurdum. Sed intelligit Lucas, quia multi illorum exemplo accesserint, auctam fuisse in illa urbe Ecclesiam. Et hactenus quidem primordia Thessalonicensis Ecclesiæ retulit Lucas, ne quis subito & violento Pauli discessu putaret ejus labores periisse: nisi enim valde fallor, hoc consilio, antequam ad exilium Berrhoænse veniret, fructum quem in altera urbe protulerat ejus prædicatio, interposuit.

13. *Quum cognovissent Judæi.*] Videmus quam implacabile Euangelii odium Judæos huc illuc rapuerit. neque enim solum quum illis coram offertur Christus domi, rabiose ipsum ejiciunt: sed quum alibi audiunt prædicari, tanquam furiis perciti illuc advolant. Sed non tam unius gentis furor hic nobis considerandus est, quam desperata Satanæ malitia, qui suos ad turbandum Christi regnum, perdendamque hominum salutem instigat, & illis quasi flabellis ad excitandos motus utitur. Quare sciamus, quum tot hodie fidis Christi ministris furiosi hostes se opponunt: non bellum ab hominibus moveri, sed Satanam mendacii patrem hæc omnia machinari, ut Christi regnum evertat. *Joan. 8. vers. 44.* Quod si non eadem semper erit præliandi forma, nunquam tamen desinet Satan, quos fideliter Christo servire novit, vel aperto Marte, vel insidiis, vel domesticis etiam certaminibus fatigare.

16. Paulus autem quum Athenis eos expectaret, incandescebat spiritus ejus in ipso, quum videret idololatriæ deditam civitatem.

17. Disputabat igitur in Synagoga cum Judæis & religiosis, & in foro quotidie cum his qui in ipsum inciderant.

18. Quidam autem Epicurei, & Stoici Philosophi disceptabant cum eo: & quidam dicebant, Quid sibi vult hic spermologus dicere? Alii vero, Novorum dæmoniorum videtur annunciator esse: quod Jesum & resurrectionem annunciaret eis.

19. Et eum apprehensum ad Martium vicum duxerunt, dicentes, Possumusne scire quæ sit ista nova, quæ à te profertur, doctrina?

20. Nova enim quædam ingeris auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse.

21. Athenienses autem omnes & qui illic versabantur hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi ad dicendum vel audiendum aliquid novi.

16. *Incandescebat.*] Tametsi Paulus quocunque venerat, strenue exequebatur quod sibi injunctum sciebat esse docendi munus: Lucas tamen Athenis magis fuisse accensum refert, quia videbat idololatriam magis illic, quam vulgo in aliis locis, regnare. Erat quidem totus mundus idolis tunc refertus: nusquam purus Dei cultus: ubique vero innumera superstitionum portenta. sed Athenas Satan dementaverat præ aliis urbibus, ut majore insania ferrentur homines ad impios suos & perversos ritus. Atque hoc notatu dignum est exemplum, urbem quæ sedes ac domicilium erat sapientiæ, fons omnium artium, mater humanitatis, cæcitate & dementia alias omnes superasse. Scimus quibus encomiis uno consensu acuti doctique homines eam celebraverint. & ipsa sibi usque adeo placebat, ut barbaros duceret, quoscunque non expoliverat. Atqui Spiritus sanctus totum mundum ignorantiæ damnans ac stuporis, illos omnes liberalis scientiæ magistros insolito furore fascinatos fuisse dicit. unde colligimus, quid in rebus divinis valeat hominum acumen. Nec dubium est, quin Deus Athenienses passus fuerit in extremam vecordiam prolabi, ut documento essent omnibus seculis, totam humanæ mentis perspicaciam literis & doctrina adjutam, ubi ad Dei regnum ventum est, nihil quam desipere. Habebant haud dubie suos prætextus, quibus fictitios suos cultus, quantumvis præposteros ac vitiosos, excusarent. Et tamen certum est, non modo puerilibus & frivolis nugis lusisse: sed crassis fœdisque præstigiis pudendum in modum fuisse delusos, non secus acsi communi sensu priveti, prorsusque hebetes ac bruti forent. Sicuti eutem discimus qualis ab humano sensu religio prodeat, ac hominum sapientiam nihil aliud quam errorum omnium officinam esse: ita sciamus Athenienses sua superbia ebrios turpius reliquis errasse. Vetustas urbis illos inflabat, amœnitas & pulchritudo: ut deos inde genitos esse jactarent. Quum ergo Deum è cælo detraherent, ut facerent urbis suæ indigenam: æquum fuit usque ad ultimos inferos demergi. Quicquid sit, æterna infamia hic à Spiritu Dei notatur humanæ sapientiæ vanitas: quia ubi præcipuam habuit sedem, illic densiores fuerunt tenebræ, grassata est maxime idololatria, & Satan majore licentia mentes hominum suis ludibriis circumegit. Nunc veniamus ad Paulum. Dicit Lucas, quum urbem cerneret idololatriæ sic addictam, spiritum ejus fuisse accensum: ubi non simplicem indignationem illi tribuit, nec tantum dicit offensum tali spectaculo: sed exprimit insolitum fervorem, sanctæque iracundiæ, qui zelum ejus acuit, ut se ferventius ad opus accingeret. Atque hic duo observanda sunt. Nam quod excanduit Paulus quum videret impie profanari Dei nomen, & purum ejus cultum corrumpi: eo testatus est sibi nihil esse pretiosius Dei gloria. Atque hunc zelum magis inter nos vigere decebat: quemadmodum
[Psal. 69. vers. 10.] habetur in Psalmo, Zelus domus tuæ comedit me. Est enim communis piorum omnium regula, ut quoties Patrem suum cælestem dedecore affici vident, graviter urantur. sicuti pium virum Loth, quia mederi
[2 Pet. 2. vers. 8.] fœdissimis sceleribus non poterat, Petrus tradit excruciasse cor suum. Doctores autem præ aliis
[2 Cor. 11. vers. 2.] fervere decet: quemadmodum Paulus se zelotypum esse dicit, ut Ecclesiam in vera castitate retineat. qui vero contumeliis non tanguntur, nec eas secure modo dissimulant, sed prorsus negligunt, inter ejus filios minime censeri merentur, cui non saltem tantum honoris deferunt atque terreno patri. Secundo notandum est, non ita excanduisse, ut desperatione fractus concideret: qualiter videmus plerosque adeo non incalescere, siquando vident Dei gloriam impie violari, ut dolorem & gemitum profitendo, tamen magis profanescant cum reliquis, quam eos corrigere studeant. Interim obtendunt ignaviæ suæ speciosum colorem, quod nolint sine profectu tumultuari. Irritos enim putant fore suos conatus, si contra violentam populi conspirationem luctentur. Paulus vero non solum tædio non frangitur, vel difficultati succumbit, ut docendi munus objiciat: sed acriore stimulo pungitur ad pietatem asserendam.

17. *Cum Judæis & religiosis.*] Ordinarium Paulo erat ubicunque Synagogas habebant Judæi, illinc facere exordium, & Christum suæ genti offerre. Secundus inde gradus ad Gentiles erat, qui gustata Legis doctrina, quamvis nondum vera pietate rite imbuti essent, colebant tamen Deum Israel: & discendi cupidi, non respuebant quæ ex Mose & Prophetis scirent desumpta esse. quia autem talis docilitas ingressus erat ad fidem, imo quoddam fidei initium, honorifico titulo eos dignatur Spiritus, qui primis tantum rudimentis leviter aspersi, propius ad verum Deum accesserent: Religiosi enim vocantur. Sed meminerimus hac nota discerni ab aliis, ut in nihilum redigatur tota mundi religio. Vocantur spiritualiter Dei cultores, qui nomen dederunt Deo Israel: illis solis tribuitur religio. ergo nihil aliis fit reliquum præter ignominiam atheismi, utcunque in superstitionibus anxie se torqueant. Et merito: quicquid enim splendoris ostentent idololatræ, si excutiatur interior eorum affectus, nihil illic reperietur præter horribilem Dei contemptum: merumque esse fucum patebit, quod se idolis blandiri simulant.

18. *Disceptabant cum eo.*] Nunc subjicit Lucas certamen fuisse Paulo cum Philosophis: non quod data opera eos fuerit aggressus, quum sciret ad rixas tantum & cavillationes natos esse: sed præter animi sui consilium ad talem conflictum raptus fuit. sicuti pios doctores Paulus ipse armis spiritua- [Tit. 1: 9.]
libus instructos esse jubet, quibus veritatem fortiter defendant, siqui se hostes contra opponunt. Neque enim semper in arbitrio nostro est, eligere quibuscum agamus: sed Dominus sæpe homines præfractos & importunos surgere patitur, qui nos exerceant, & ex quorum contradictione melius veritas eluceat. Nec dubium est quin Epicurei, pro solita sua protervia, vexarint sanctum virum: Stoici etiam argutis suis captionibus freti, contumaciter insultaverint. Exitus tamen ostendet eum sophistice non disputasse, nec abreptum fuisse ad inutiles λογομαχίας: sed modestiam, quam alibi præcipit, servasse. ac nobis omnino sic agendum est, ut futiles argutias parce & graviter refutando, quod solidum est proferamus: semperque cavendum est periculum, ne ambitio vel ostentandi ingenii libido, nos supervacuis & profanis contentionibus involvat. Porro duas sectas commemorat Lucas, quæ quum ex diametro inter se essent oppositæ, contrariis tamen vitiis laborabant. Epicurei non tantum spernebant bonas & ingenuas artes, sed ex professo oderant. Eorum philosophia erat Solem fingere bipedalem, mundum ex atomis conflatum: atque ita ludendo, admirabile artificium quod in mundi fabrica cernitur, delere. si centies convicti forent, nihilo plus verecundiæ erat quam in canibus. Quamvis uno verbo concederent esse deos: fingebant tamen otiari in cælo, & vacare lautitiis, solaque ignavia beatos esse. Mundum sicuti divinitus creatum esse negabant (quemadmodum nuper attigi) ita res humanas temere volvi fingebant, non gubernari cælesti providentia. Voluptas illis erat summum bonum: non obscœne quidem & effrenis, sed tamen quæ suis illece-

illecebris homines jam sponte ad carnis indulgentiam propensos magis ac magis corrumperet. Animarum immortalitas instar fabulæ illis erat. Ita fiebat, ut liberaliter corporibus indulgere permitterent. Stoici, quamvis Dei providentiæ mundum subesse dicerent, postea tamen absurdo figmento, vel potius delirio, adulterabant illud suæ doctrinæ caput. neque enim fatebantur Deum consilio, justitia & virtute mundum regere: sed labyrinthum fabricabant ex causarum complexu, ut Deus ipse fati necessitate constrictus, cum cæli machina violenter ferretur. qualiter Poëtæ Jovem suum aureis compedibus alligant: quia ipso aliud agente dominentur fata. Quamvis summum bonum locarent in virtute, quid esset vera virtus minime tenebant. & homines inflabant superba confidentia, ut se Dei spolus ornarent. Etsi enim ab omnibus exinanita est Spiritus sancti gratia: nullius tamen sectæ fastuosior jactantia fuit. Non alia illis fortitudo, quam ferrea immanitas. Ergo admirabilis vis Spiritus in Paulo fuit, qui medius inter tales belluas, quæ illum huc & illuc distrahere tentabant, firmus in solida Euangelii sinceritate stetit: & fixo pede tam caninam petulantiam prioris sectæ, quam fastum & subdolas alterius captiones sustinuit. Cæterum, hinc clarius adhuc perspicimus, quam male cum cælesti sapientia carnis prudentiæ conveniat. Etsi enim totum vulgus Euangelio infensum erat: Philosophi tamen in ejus oppugnatione duces vel antesignani fuerunt. Nam
1 Cor. 1. vers. 21. in illis præcipue extitit quod Paulus ipse de carnis sapientia prædicat, Cruci Christi esse inimicam: ut nemo idoneus ad discenda Euangelii rudimenta esse queat, nisi qui se illa prius abdicaverit.

Alii dicebant.] Duas hominum species proponit Lucas: ambas quidem valde remotas à pietate: quarum tamen una est longe deterior. Qui iterum audire cupiunt quod novum appellant, primum non recto discendi studio, sed vana curiositate aguntur. deinde parum honorifice sentiunt de verbo Dei, quod profanæ novitatis loco habent. Quia tamen aures præbent, & quidem animis suspensi, donec res melius comperta fuerit, non prorsus sunt desperati. Alii vero superbe respuendo quod offertur, imo contumeliose damnando, januam salutis sibi præcludunt. Nam ex ingenti fastu erupit hoc convitium, *Quid sibi vult spermologus iste?* Quia neque audire dignantur Paulum, & contumeliose repudiant, acsi quispiam trivialis esset nugator. Adde quod non inconsiderato zelo abhorrent ab ejus doctrina: sed ex professo calcant quod de religione affertur, licet adhuc incognitum: quia pudet ex homine obscuro quicquam discere, qui se hactenus gloriati fuerant totius esse orbis magistros.

Novorum dæmoniorum annunciator.] Dæmonia non in malam partem accipiunt, ut Scriptura solet: sed pro diis minoribus aut Geniis, quos censebant inter summum Deum & homines esse medios: quorum multa subinde fit mentio apud Platonem. Quantum ad summam rei spectat, notandum est nova illis dæmonia videri, quæ Paulus de Christo & resurrectione dixerat. unde colligimus, his maxime notis discerni fidem nostram à Gentium superstitionibus, quod proponit Christum unum Mediatorem: quod ab eo solo petendam esse salutem docet: quod in ejus morte expiationem quærere jubet, qua reconciliemur Deo: quod Spiritu ejus renovari ac refingi homines docet qui ante profani erant & peccato mancipati, ut juste sancteque vivere incipiant. deinde quod à talibus exordiis quibus spirituale esse Dei regnum constat, tandem in spem futuræ resurrectionis mentes nostras attollit. nam de aliis etsi non pure dissérant Philosophi, aliquid tamen attingunt. quin etiam de vita æterna & immortalitate animæ multus apud eos sermo. de fide vero, quæ gratuitam in Christo reconciliationem ostendit: & regeneratione, qua Spiritus sanctus imaginem Dei in nobis instaurat: de invocatione Dei, de ultima resurrectione, perpetuum silentium.

19. *Ad Martium vicum duxerunt.*] Tametsi judiciale forum erat, non tamen significat Lucas tractum in jus fuisse Paulum, ut causam diceret coram Areopagitis: sed illuc fuisse adductum, ubi major solebat esse populi frequentia, ut publice in celebri conventu seria haberetur disputatio. Atque ut demus ductum fuisse Paulum ad tribunal: exitus tamen ostendit non fuisse oblatum judicibus, sed libere quasi pro concione loquutum esse. Cæterum, quod paulo post subjicitur de natura & moribus Atheniensium, satis ostendit curiositatem eorum fuisse in causa, ut talis audientia daretur Paulo: ut tam celebris locus illi ad prædicandum Christum pateret: ut tam multi accurrerent. nam alibi crimen fuisset capitale, coacto populi cœtu concionari in foro vel loco publico. Illic vero quia ob immodicum novitatis studium patebat nugigerulis garriendi licentia, Paulo data fuit libertas ut de fidei mysteriis rogatus dissereret.

21. *Ad nihil aliud vacabant.*] Duo vitia quæ recenset Lucas, perpetuo fere simul cohærent. Raro enim contingit, ut qui rerum novarum cupidi sunt, non sint iidem & garruli. verissimum enim est illud Horatii,

Percunctatorem fugito, nam garrulus idem est.

Et certe videmus curiosos similes esse doliis pertusis. utrumque porro vitium ex otio natum erat: non tantum quia Philosophi disputando totos dies terebant: sed quia vulgus ipsum nimis ad res novas proclive erat: nec quisquam erat tam sordidus illic opifex, qui non se ingereret ad ordinandum Græciæ statum. Et certe quod hic dicit Lucas, uno consensu testantur omnes fere Græci Latinique scriptores, nihil vel cupidius, vel levius, vel protervius illo populo. Quamobrem nunquam in ea urbe, quæ tamen scientiarum omnium magistra erat, certum potuit constitui regimen. Itaque in summa potentia, non tamen diuturna fuit libertas: neque unquam satagendi & tumultuandi modum fecerunt, donec se & totam Græciam perderent. Rebus etiam collapsis non destiterunt à sua audacia. ideo Cicero eorum stultitiam ridet, quod non minus ferociter decreta sua tunc edebant, quam quum Græciæ imperio potiebantur. Jam etsi inter homines curiosos exigua erat spes profectus: Paulus tamen occasionem non neglexit, si quos forte ex magna turba lucrifacere Christo posset. nec vero hæc vulgaris fuit Euangelii gloria, in loco urbis nobilissimo, & quasi theatro communi refellere & palam coarguere fictitios omnes cultus, qui ad hunc usque diem illic regnaverant.

22. Stans autem in medio Martii vici, ait, Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video.

23. Præteriens enim & contemplans religiones vestras, inveni & áram in qua scriptum erat, Ignoto Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuncio vobis.

24. Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, hic cæli & terræ quum sit dominus, non in manufactis templis habitat:

25. Nec manibus humanis colitur, indigens aliquo: quum ipse det omnibus vitam & halitum per omnia.

22. *Viri Athenienses.*] Concionem hanc Pauli in quinque membra partiri licet. Tametsi enim breviter tantum attigit Lucas, quæ ille multis verbis disseruit: summam tamen complexum fuisse non dubito: ut nullum ex præcipuis capitibus prætermiserit. Primum superstitionis insimulat Paulus Athenienses, quod deos suos fortuito colant. deinde naturalibus argumentis quis & qualis sit Deus ostendit, & quo modo rite colatur. tertio invehitur in hominum stuporem: qui quum in hunc finem creati sint ut opificem ac factorem suum agnoscant, oberrant tamen quasi cæci in tenebris. quarto admonet nihil esse absurdius, quam Deum statuis vel picturis figurare, quum mens hominis vera sit ejus imago. tandem ad Christum & mortuorum resurrectionem quinto loco descendit: quatuor enim illa capita generatim tractare operæpretium fuit, antequam ad fidem Euangelii descenderet.

Quasi superstitiosiores.] δεισιδαιμονίαν, Græci sæpe in bonam partem accipiunt. interdum tamen immodicum metum significat, quo se anxie torquent superstitiosi homines, dum sibi fabricant inanes scrupulos. Sensus autem hujus loci videtur hic esse, quod modum excedant Athenienses in colendo Deo, vel quale opus esset temperamentum non teneant: acsi diceret, inconsiderate eos facere, quod se fatigent per obliquos circuitus. hoc quantum ad vocem spectat. De re sic habendum est: Omnes Atheniensium cultus hac una ratione vitiosos esse probat, quia incerti quosnam colere deos debeant, fortuito & temere suscipient varios ritus, & quidem modo non adhibito. Nam quod ignotis diis altare erexerant, signum erat nihil ipsos tenere certi. habebant quidem ingentem deórum turbam, de quibus multa fabulabantur: sed dum illis permiscent ignotos deos, hoc ipso fatentur nihil de vera Divinitate se habere compertum. Porro quisquis sine ulla certitudine Deum colit, sua tantum figmenta colit Dei loco. quantumvis sibi placeant creduli, nulla tamen sine scientia & veritate religio vel Deo probatur, vel sancta & legitima censeri debet. Imo quantumvis superbient, quia tamen perplexi hærent in suis conscientiis, necesse est suo ipsorum judicio convictos teneri. Superstitio enim semper trepida est, ac subinde aliquid novi excudit. Videmus ergo quam misera sit eorum conditio, qui certam veritatis lucem non habent, quia & apud se semper fluctuantur, & coram Deo ludunt operam. Notandum tamen est, incredulos, dum nunc voluntaria pertinacia se excæcant, nunc inter varios & multiplices æstus feruntur, secum ipsos pugnare. sæpe non modo sibi delicias faciunt: verum si quis contra eorum ineptias mutire audeat, crudeliter in eum sæviunt. sic eos fascinat diabolus, ut nihil putent esse melius, quam quod ipsis erridet. Interea si quis objectus sit scrupulus, si quis surgat impostor, si quod novum delirium emergat, non modo dubii alternant, sed sponte huc & illuc se reptandos offerunt. Unde apparet, neque judicio neque tranquillo mentis statu in recepto colendi Dei usu acquiescere: sed torpere ebriis similes. Atqui tali stupore magis tolerabilis est anxietas, quæ incredulos sibi placere non patitur. denique quanquam non semper meticulosa est superstitio: variis tamen erroribus implicita, mentes inquietat, & cæcis tormentis pungit. Hinc factum erat, ut Athenienses deos ignotos cum domesticis miscerent, quos sibi putabant notos esse: quia vana opinione eos finxerant. Inde enim apparet inquietudo, quod se nondum defunctos fatentur, ubi popularibus diis litarunt qui à majoribus traditi erant, & quos vocarunt indigetas & patrios. Ideo Paulus, ut convellat quicquid falsæ persuasionis infixum erat eorum animis, hoc axioma sumit, Nescire ipsos quid colant, nec habere certum aliquod Numen. nam si quem omnino Deum novissent, eo contenti, nunquam delapsi fuissent ad ignotos: quandoquidem una veri Dei cognitio abolendis omnibus idolis sufficit.

23. *Ignoto Deo*] Facile quidem recipio aram hanc diis omnibus peregrinis dicatam fuisse: non tamen concedo quod dicit Hieronymus, Paulum sancta vafritie, quod de pluribus scriptum erat, traxisse ad unum Deum. nam quum passim vulgata esset inscriptio, non fuit certe astutiæ locus. Cur ergo pluralem numerum mutavit? certe non ut circumveniret Athenienses: sed quia res ita ferebat, dixit se afferre doctrinam de quodam Deo ignoto. Postquam autem eos falli præfatus est, quod nescirent quisnam colendus esset Deus, & in magna deorum congerie non haberent certum aliquod Numen: nunc se insinuat, & favorem conciliat suæ doctrinæ: quia iniquum erat rejici vel respui quod in medium proferebatur de novo Deo, cui jam sese addixerent; & longe præstaret prius habere cognitum, quam temere adorare. Hoc modo iterum redit Paulus ad principium illud, Non posse Deum rite ac pie coli, donec patefactus fuerit. Sed hic moveri potest quæstio, Quomodo cultum Athenis Deum fuisse dicat, qui omnes cultus repudiat à Legis suæ præscripto alienos: imo idololatriam esse pronunciat, quicquid absque verbo suo comminiscuntur homines? Si nullum cultum Deus ratum habet nisi consentaneum verbo suo, quomodo hanc laudem Paulus hominibus sine modo deliris tribuit, quod Deum coluerint? Nam Christus Samaritanos damnans, hoc uno principio nititur & contentus est, quod sine scientia Deum adorent: tamen Deum se Abrahæ colere jactabant. Quid ergo de Atheniensibus dicendum erit, qui sepulta extinctaque veri Dei memoria, in ejus locum Jovem, Mercurium, Palladem, totamque illam colluviem substituerant? Respondeo, Paulum hic minime laudare quod fecerant Athenienses: sed ex eorum affectu, quamvis vitiosus fuerit, liberam docendi materiam capere. *Joan. 4. vers. 22.*

24. *Deus qui fecit mundum.*] Consilium Pauli est, docere qualis sit Deus. Porro quia illi negotium est ac sermo cum hominibus profanis, probationem sumit ab ipsa natura: Scripturæ enim testimoniis frustra pugnasset. Hoc propositum sancto Apostolo fuisse dixi, ut Athenienses ad verum Deum adduceret. nam Divinitatem aliquam esse persuasi erant: tantum corrigenda erat præpostera religio. Unde colligimus per flexuosas ambages errare mundum, imo in labyrintho versari, quamdiu regnat confusa de natura Dei opinio. Nam hæc demum vera pietatis regula est, distincte tenere quisnam sit Deus quem colimus. Siquis de religione in genere tractare velit, hoc erit primum caput, Esse aliquod Numen cui debetur cultus ab hominibus. sed quia id controversia carebat, Paulus ad secundum caput descendit, Debere ab omnibus figmentis discerni verum Deum. Ita exordium facit e definitione Dei, ut inde probet quomodo sit colendus: quia alterum ex altero dependet. unde enim tot præposteri cultus, tantaque in illis subinde augendis temeritas, nisi quia Deum sibi proprio arbitrio omnes fabricarunt? Nihil autem magis proclive, quam adulterare purum Dei cultum, ubi homines ex suo sensu & ingenio Deum æstimant. quare ad destruendos omnes vitiosos cultus nihil aptius est, quam hoc exordium sumere, Qualis sit Dei natura. Sic etiam ratiocinatur Christus Joan. 4. cap. Deus spiritus est: ergo cultores non alios probat, nisi qui spiritualiter eum colunt. *Joan. 4. vers. 24.* Et sane non subtiliter disputat de arcana Dei essentia: sed ab operibus demonstrat, quænam utilis sit ejus cognitio. Quid autem inde colligit Paulus, quod Deus creator est mundi, opifex & dominus? nempe eum non habitare in templis manufactis. nam quum ex creatione mundi constet ultra cæli & terræ fines diffusam esse justitiam Dei, sapien-

tiam,

tiam, bonitatem & potentiam: ſequitur nullis locorum ſpatiis includi ipſum poſſe. Videtur tamen ſupervacua fuiſſe hæc demonſtratio, quod exceptio in promptu foret, ſtatuas & imagines locari in templis ad teſtandam Dei præſentiam: neminem vero tam craſſum eſſe, quin Deum omnia implere ſciret. Reſpondeo, verum eſſe quod paulo ante admonui, Idololatriam ſecum pugnare. Deos ſe precari dicebant increduli ad eorum ſimulachra: ſed niſi Dei numen ac virtutem alligaſſent ſimulachris, an inde ſperaſſent auxilium? an illuc ſuas preces & vota direxiſſent? hinc etiam factum eſt, ut templum unum aliis eſſet ſanctius. Delphos currebant, ut inde peterent Apollinis oracula: Minerva Athenis ſedem & domicilium habebat. Videmus nunc Pauli verbis falſam opinionem perſtringi, qua ſemper fere deluſi fuerunt homines: quod Deum carnalem fingebant. Hic primus eſt aditus in rectam Dei notitiam, ſi extra nos egredimur, nec ipſum metimur mentis noſtræ captu: imo nihil de eo pro ſenſu carnis noſtræ imaginamur, ſed ſtatuimus eum ſupra mundum, & à creaturis diſcernimus. à qua ſobrietate totus ſemper mundus procul abfuit: quia ingenita eſt hominibus hæc pravitas, ut Dei gloriam ſuis figmentis deforment. Nam ut ſunt carnales & terreni, habere volunt qui naturæ ſuæ reſpondeat. deinde pro ſua audacia figurant qualem poſſunt capere. Talibus figmentis corrumpitur ſincera & liquida Dei cognitio. imo ejus veritas,
Rom. 1. ſicut dicit Paulus, vertitur in mendacium. Quiſquis
verſ. 25. enim ſupra mundum non conſcendit, inanes umbras
& ſpectra apprehendit Dei loco. Porro niſi fidei alis evehimur in cælum, nos in propriis cogitationibus evaneſcere neceſſe eſt. nec mirum eſt Gentiles craſſis iſtis præſtigiis fuiſſe deluſos, ut Deum è cæleſti ſuo ſolio detractum mundi elementis includerent: quum idem Judæis acciderit, quibus tamen Deus ſpiritualem ſuam gloriam patefecerat. Neque enim fruſtra
Jeſa. 66. eos objurgat Iſaias, quod Deum includant templi
verſ. 1. parietibus. Et hoc vitium ſeculis omnibus inter eos
graſſatum eſſe, colligitur ex concione Stephani
ſupra 7. quam Lucas capite ſeptimo, verſu quadrageſimo
verſ. 49. nono retulit. Siquis Judæos, quorum craſſitiem exagitat Spiritus ſanctus, rogaſſet, numquid putarent Deum ſuo templo eſſe incluſum: fortiter negaſſent tam craſſo errore ſe teneri. Sed quia neque ſupra ocularem templi conſpectum mentibus ſurgebant, & templo confiſi, Deum quaſi ſibi devinctum eſſe gloriabantur: merito Spiritus eos arguit, quod eum templo non ſecus ac hominem mortalem alligent. eſt enim illud verum quod jam dixi, ſuperſtitionem ſibi eſſe contrariam, & in varias imaginationes diffluere. Nec vero hodie alia ſuppetit Papiſtis defenſio, quam qua olim Gentiles & Judæi ſuos errores utcunque fucare vel tegere conati ſunt. In ſumma, ſuperſtitio Deum in templis manu factis habitare fingit, non quod tanquam in ergaſtulis captivum tenere velit: ſed quia Deum carnalem ſomnians, numen idolis affingit, & Dei gloriam ad externas ſpecies transfert. Verum ſi Deus in templis manufactis
2 Reg 19. non habitat: quorſum tot Scripturæ locis teſtatus eſt
verſ. 15. Deus ſe inter Cherubim ſedere, & templum ſibi eſſe
Pſal. 80. æternam quietem? Reſpondeo, ſicuti loco affixus
verſ. 2. non erat, ita nihil illi fuiſſe minus propoſitum,
Pſal. 132. quam populum ſuum terrenis ſymbolis affigere. quin
verſ. 14. potius ad eos deſcendit, ut ſurſum ad ſe attolleret.
Ideo perperam templo & arca abuſi ſunt, quos earum rerum intuitus ſic occupavit, ut ſubſiſterent in terra, & à ſpirituali Dei cultu diſcederent. Hinc videmus longum fuiſſe diſcrimen inter præſentiæ divinæ ſymbola quæ ſibi homines temere finxerunt, & quæ fuerunt divinitus ordinata: quia deorſum ſemper inclinant homines, ut Deum apprehendant carnali modo: Deus autem verbi ſui ductu ſurſum eos attollit. tantum intermedia ſymbola adhibet, quibus familiariter tardis hominibus ſe inſinuat, donec gradatim in cælos conſcendant.

25. *Nec manibus humanis.*] Eadem quæ nuper de templo ſoluta eſt quæſtio, nunc de ceremoniis objici poteſt. videtur enim quod Paulus damnat in Gentium ritibus, ad cultus Legis Moſaicæ poſſe transferri. Sed non difficilis eſt ſolutio, quod Dei cultum fideles nunquam in ceremoniis proprie conſtituerint: ſed tantum adminicula eſſe duxerint, quibus pro ſua infirmitate ſe exercerent. Quum Deo mactarent pecudes, offerrent panem & libamina, luminaria accenderent, pietatem in his rebus ſciverunt non eſſe poſitam: ſed talibus rudimentis adjuti, ad ſpiritualem Dei cultum ſemper intuiti ſunt, & illum unum habuerunt in pretio. Et Deus pluribus locis aperte clamitat, nihil externum aut viſibile ſe morari, ceremonias per ſe nullius momenti habendas, nec ſe aliter quam fide, pura conſcientia, precibus & gratitudine coli. Quid porro Gentiles? nempe quum erigerent ſtatuas, thus adolerent, ludos ederent, ac ſternerent pulvinaria ſua idolis, ſe optime pietatis officiis defunctos putarunt. Subſannant quidem non modo interdum Philoſophi, ſed etiam Poëtæ vulgi ineptias, quod perperam in ceremoniarum pompa & ſplendore Dei cultum ſtatuat. Ut innumera teſtimonia omittam, notum eſt illud Perſii,

Dicite Pontifices, in ſacro quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.
Quin damus id ſuperis de magna quod dare lance
Non poſſit magni Meſſalæ lippa propago,
Compoſitum jus faſque animo, ſanctoſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto?
Hoc cedo ut admoveam templis, & farro litabo.

Nec dubium eſt, quin Deus tales voces profanis hominibus expreſſerit, quæ ignorantiæ prætextum tollerent. Sed facile apparet eos qui ſic loquebantur, ad communem inſaniam ſtatim relapſos eſſe: imo nunquam penetraſſe in eorum animos quid hoc ſibi vellet. Nam etſi fateri coguntur qui perſpicacia ſupra vulgus pollent, nudas ceremonias nullo eſſe in pretio: hæc tamen illis fiducia nunquam excutitur, quin ſibi perſuadeant illas partem eſſe divini cultus. Proinde quod diligentius talibus ludicris incumbunt, ſe pietatis officiis probe defungi non dubitant. Quod ergo ceremoniis, aliiſque externis rebus Deum placari exiſtimant cuncti mortales à ſummo ad infimum, propriiſque operibus erga eum defungi volunt, id refutat Paulus. Ratio etiam additur, quod quum ſit cæli & terræ dominus, nulla re indiget: quod quum vitam & halitum largiatur hominibus, nihil viciſſim recipere ab ipſis poſſit. quid enim de ſuo afferant, qui bonorum omnium indigi nihil habent niſi ex gratuita ejus beneficentia? imo qui nihil ſunt, niſi ex mera ejus gratia: mox in nihilum redigendi, ſi ſpiritum quo vivunt ſubducat. Unde ſequitur non modo ſocordes, ſed nimis ſuperbos eſſe, ſi ſe cum operibus manuum ſuarum ad Deum colendum ingerunt. nam quod eleemoſynas & charitatis officia pronunciat ſacrificia eſſe boni odoris: à præſenti cauſa diſcerni debet, ubi tantum de ceremoniis agitur, quas increduli Deo ſpiritualis cultus vice obtendunt. Per vitam & flatum notatur vita ſpiritualis vel animalis, ut loquuntur. In clauſula ſententiæ tametſi hodie quidam Græci codices in hanc lectionem conſentiunt, κατὰ πάντα, hoc eſt, per omnia: mihi tamen videtur melius quadrare quod reddidit vetus Interpres, καὶ τὰ πάντα, & omnia: quia & clarius eſt, & pleniorem doctrinam continet. Inde enim melius colligitur homines nihil habere proprium. Et ſuffragantur etiam Græca quædam exemplaria.

26. Fecitque ex uno sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret super universam faciem terræ, definivitque præstituta tempora, & terminos habitationis eorum.

27. Ut quærerent Deum, si forte palpent eum & inveniant: quamvis non longe absit ab unoquoque nostrum.

28. In ipso enim vivimus, movemur, & sumus: sicut & quidam vestratium Poëtarum dixerunt. Nam hujus progenies etiam sumus.

29. Genus ergo quum simus Dei, non debemus existimare auro, vel argento, vel lapidi sculpto arte & cogitatione hominis, Numen esse simile.

26. *Fecitque ex uno sanguine.*] Jam Paulus quorsum conditum fuerit humanum genus Athenienses admonet, ut hoc modo invitet atque hortetur ad considerandum vitæ suæ finem. Hæc sane turpis est hominum ingratitudo, quum vita communi fruantur omnes, non reputare quorsum Deus illis vivere dederit. Atqui belluinus hic stupor majorem partem occupat, ut minime reputent cur in mundo locati sint: nec illis in mentem veniat cæli terræque opifex, cujus bona ingurgitant. Ergo Paulus, postquam disseruit de natura Dei, hanc admonitionem opportune inserit, debere homines sedulo ad Dei notitiam attendere: quia ideo conditi sunt, & ad hunc finem nati. Breviter enim hanc illis vivendi causam assignat, ut Deum quærant. Porro, quia nonuna in mundo religio vigebat, sed distractæ erant Gentes in varias sectas, varietatem istam ex corruptela natam esse admonet. Huc enim spectat meo judicio quod dicit, ex uno sanguine fuisse omnes creatos. Debuerat enim consanguinitas & eadem generis origo, vinculum esse mutui inter eos consensus. atqui religio est quæ maxime conciliat homines vel dissociat. unde sequitur à natura descivisse, qui ita in religione & Dei cultu sunt discordes: quia ex quocunque oriundi sunt loco, vel quamcunque mundi plagam incolant, unus tamen omnium est fictor & pater, qui uno consensu ab omnibus quærendus est. Et certe neque locorum distantia, neque fines regionum, neque morum diversitas, neque ulla divortii inter homines causa Deum sui dissimilem facit. In summa, docere voluit naturæ ordinem fuisse violatum, quum religio inter eos divulsa fuit: ac dissipationem, quæ inter ipsos apparet, testimonium esse eversæ pietatis: quia à Deo communi patre defecerint, ex quo omnis cognatio dependet.

Ut inhabitaret.] Perstringit suo more Lucas concionis Paulinæ summam. Cæterum minime dubium est, quin Paulus ostenderit primum homines quasi in theatro hic esse positos, ut sint operum Dei spectatores: deinde verba fecerit de providentia Dei, quæ in tota mundi gubernatione se profert. nam quum dicit Deum præordinata tempora definire, & terminos habitationis: intelligit ejus manu & consilio hunc mundum regi, non autem fortuito volvi res humanas, sicuti profani homines somniant. Atque ita ex paucis Lucæ verbis colligimus, Paulum res maximas complexum esse. nam quum dicit, Prius ordinata fuisse ab eo tempora: testatur illi fuisse decretum ante conditos homines, qualis futura esset eorum conditio. Quum varias fieri in terra inclinationes cernimus, quum occurrunt regnorum interitus, terrarum mutationes, urbium ruinæ, gentium excidia, vel fatum vel fortunam stulte imaginamur in his rebus dominari. atqui Deus hoc loco per os Pauli testatur, prius suo consilio fuisse fixum, quam diuturnum cujusque populi statum esse vellet, & quibus finibus singulos contineri. Quod si certum illis tempus statuit, & fixit regionum limites, non dubium est quin totum vitæ ipsorum cursum disposuerit. Notandum autem quod Paulus non modo nudam præscientiam & frigidam speculationem, ut inscite faciunt plerique, Deo tribuit: sed eorum quæ accidunt causam statuit in ejus consilio & nutu. non enim dicit solum prævisa tempora, sed προτεταγμένα, hoc est, disposita quo placuit ordine. Quum vero simul addit Deum ab initio definisse quæ ante ordinaverat, sensus est, ipsum manu suæ virtute exequi quæ consilio suo decrevit: secundum illud, Deus *Psal. 115.*
noster in cælo, omnia quæ voluit fecit. Nunc vide- *vers. 3.*
mus, sicuti in castris sua cuique turmæ & decuriæ distincta est statio, ita in terra locatos esse homines, ut singuli populi suis finibus contenti sint, & in ipsis populis suum quisque domicilium incolat. Cæterum quamvis grassata subinde fuerit ambitio, multi prava cupidine incensi fines suos transilierint: nunquam tamen effecit hominum libido, quin Deus ex arcano suo sanctuario omnes eventus moderatus sit. nam etsi tumultuando in terra, videntur cælum aggredi, ut Dei providentiam evertant: coguntur tamen, velint nolint, eam potius stabilire. Sciamus ergo per varios turbarum circuitus ita volvi mundum, ut Deus in finem quem statuit, omnia tandem referat.

27. *Ut quærerent Deum.*] Duo sunt hujus sententiæ membra: nempe quod hominis officium sit Deum quærere: deinde quod Deus ipse obviam prodeat, & se tam manifestis signis conspicuum reddat, ut nulla sit nobis ignorantiæ excusatio. Meminerimus ergo vita hac perperam abuti, & terræ habitatione indignos esse, quicunque ad Deum quærendum studia sua non applicant. acsi singulæ brutorum animalium species ab inclinatione sibi naturaliter indita descisceret: quod merito monstrosum duceretur. Et certe nihil absurdius est, quam ut auctorem suum ignorent, qui in hunc maxime usum intelligentia donati sunt. Præcipue vero notanda est Dei bonitas, quod tam familiariter se insinuat, ut palpari à cæcis quoque possit. quo magis pudenda est & minus tolerabilis hominum cæcitas, qui in tam clara & perspicua manifestatione, nullo præsentiæ Dei sensu tanguntur. Quocunque vertant oculos sursum ac deorsum, necesse est ut in vivas, & quidem innumeras divinæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis imagines incurrant. neque enim obscure suam gloriam adumbravit Deus in mundi opificio: sed tam illustres notas ubique insculpsit, ut à cæcis quoque palpando agnosci possent. unde colligimus homines non cæcos modo esse, sed stupidos, quando tam præclaris documentis adjuti nihil proficiunt. Hic tamen suboritur quæstio, numquid naturaliter ad veram & liquidam Dei notitiam pervenire queant homines. innuit enim Paulus nonnisi per eorum ignaviam stare, quominus sentiant Deum præsentem: quia ut oculos claudant, ipse tamen sit quasi palpabilis. Respondeo, talem eorum ignorantiæ & stupori pravitatem mixtam esse, ut recti judicii expertes, sine vero sensu prætereant quæcunque in cælo & terra gloriæ Dei signa palam refulgent. imo quum vera Dei cognitio singulare sit ipsius donum: & fides, qua sola rite cognoscitur, nonnisi ex Spiritus illuminatione procedat: sequitur sola natura duce non posse illuc penetrare mentes nostras. nec sane Paulus de hominum facultate hic disserit: sed tantum admonet esse inexcusabiles, dum in tam clara luce cæcutiunt: sicuti loquitur primo ad Ro- *Rom. 1.*
manos capite. Quamvis ergo in Deo investigando *vers. 20.*
deficiant hominum sensus, nullum tamen culpæ prætextum habent, quod quum se attrectandum præbeat, manent tamen attoniti. Qua de re plura dixi- *supra 14.*
mus capite 14. *vers. 17.*

Quamvis non longe absit.] Quo magis constringat homi-

hominum pravitatem, Deum longis ambagibus vel laborioso itinere quærendum esse negat: quia illum quisque in seipso inveniet, si modo attendere velit. qua experientia convincimur culpa non carere nostram hebetudinem, quam tamen ex Adæ labe contraximus. Quamvis enim nullus mundi angulus aliquo gloriæ Dei testimonio vacuus sit: nihil tamen opus est extra nos egredi, ut eum apprehendamus. sua enim virtute intus unumquemque nostrum sic afficit, ut prodigio similis sit nostra stupiditas, quod eum sentiendo non sentimus. Hac ratione quidam ex Philosophis hominem vocarunt *μικρόκοσμον*: quod præ aliis omnibus creaturis specimen sit gloriæ Dei, innumeris miraculis refertum.

28. *In ipso enim.*] Fateor Apostolos juxta Hebraicam phrasim, particulam *in* sæpe accipere loco *per*: sed quia loquutio hæc, Quod in Deo vivamus, magis emphatica est, ac plus exprimit, eam mutare non placuit. neque enim dubito quin significet Paulus nos in Deo quodammodo contineri, quia sua in nobis virtute habitat. atque ideo sese à creaturis omnibus Deus ipse nomine Jehovæ separat, ut sciamus proprie loquendo ipsum esse solum: nos vero in eo subsistere, quatenus suo nos Spiritu vegetat & sustinet. Nam per omnes mundi partes diffusa est vis Spiritus, quæ tueatur eas in suo statu: cælo & terræ vigorem quem cernimus, animantibus etiam motum suppeditet. non qualiter phrenetici homines deorum plena esse omnia nugantur, imo lapides esse deos: sed quia admirabili Spiritus sui vigore & instinctu Deus quæcunque ex nihilo condidit, conservat. Cæterum hic peculiariter fit hominum mentio, quia dixerat Paulus non procul illis quærendum esse Deum, quem intus habent. Porro quum vita hominum excellentior sit motu, & motus essentiæ præstet: quod præcipuum erat, Paulus summo loco posuit, ut gradatim ad essentiam descenderet, hoc sensu, Non modo nulla nobis nisi in Deo vita suppetit, sed ne motus quidem: imo nec essentia, quæ utroque est inferior. Dico vitam in hominibus præcellere: quia non modo sensum & motum habent cum brutis pecudibus communem, sed ratione & intelligentia præditi sunt. Quare merito Scriptura singulare istud donum quo nos Deus ornavit, proprio elogio seorsum celebrat. Ita apud Joannem, ubi de universa
Joan. 1. vers. 4. creatione facta est mentio, seorsum non abs re additur, vitam fuisse lucem hominum. Nunc videmus omnes qui Deum ignorant, seipsos nescire: quia Deum non modo in eximiis mentis suæ dotibus præsentem habent, sed in ipsa essentia: quia nonnisi in Deum competit esse, reliqua omnia in eo subsistunt. Hic etiam locus docet, non ita semel conditum fuisse mundum à Deo, ut postea ab opere suo discederet: sed virtute ejus stare, & eundem esse perpetuum gubernatorem qui semel creator fuit. Hæc nobis assidua vegetatio probe meditanda est, ut singulis momentis veniat Deus nobis in mentem.

Quidam vestratium Poëtarum.] Citat hemistichion ex Arato, non tam auctoritatis causa, quam ut pudorem Atheniensibus incutiat: tales enim Poetarum sententiæ non ex alio fonte, quam à natura & communi ratione fluxerunt. Nec vero mirum est Paulum, cui sermo erat apud homines incredulos & veræ pietatis ignaros, Poëtæ testimonio uti, in quo extabat ejus notitiæ confessio, quæ naturaliter humanis mentibus indita est ac insculpta. Longe dissimilis est Papistarum ratio. sic enim hominum testimoniis nituntur, ut Dei oraculis opponant: nec modo Hieronymum, vel Ambrosium, & reliquos sanctos Patres fidei magistros statuunt: sed putidis suorum Paparum responsis non secus obstringere nos volunt, acsi Deus loquutus foret. quin etiam Aristoteli tantum dare auctoritatis veriti non sunt, ut in scholis præ illo silerent Apostoli & Prophetæ. Nunc ut ad præsentem sententiam revertar, non dubium est quin de Jove loquutus fuerit Aratus: nec tamen Paulus, quod ille inscite dixerat de suo Jove, ad verum Deum accommodans, in alium sensum detorquet. nam quia naturaliter aliquo Dei sensu imbuti sunt homines, ex illo fonte vera principia hauriunt. Tametsi autem simulac eorum mentibus obrepit Dei cogitatio, mox in pravis figmentis evanescunt, atque ita purum semen degenerat in corruptelas: prima tamen generalis Dei notitia interim in ipsis manet. In hunc modum quod de Jove fictitio habetur apud Virgilium, *Jovis omnia plena*, ad verum Deum transferre nemo sanæ mentis dubitet. Imo Virgilius, quum exprimere vellet Dei potentiam, errore falsum nomen supposuit. Quod attinet ad sensum verborum, fieri potest quod finxerit Aratus, particulam aliquam Divinitatis inesse hominum mentibus, qualiter fabricati sunt Manichæi animas ex Dei traduce. Sic quum dicit Virgilius de mundo, *Spiritus intus alit, totosque infusa per artus Mens agitat molem:* magis Platonico more philosophatur quam pure intelligat, arcana Dei inspiratione mundum sustineri. sed hoc commentum obstare Paulo non debuit, quominus verum axioma retineret, quamvis corruptum esset hominum fabulis, Homines esse genus Dei, quia naturæ præstantia divinum aliquid referant: hoc est quod Scriptura docet, nos ad imaginem Dei ac simi- *Genes. 1.*
litudinem creatos esse. Docet quidem eadem Scri- *vers. 27.*
ptura multis locis, fide nos & gratuita adoptione *Gal. 3:26.*
effici Dei filios, quum in corpus Christi inserimur, & Spiritu regeniti incipimus esse novæ creaturæ. sed quemadmodum Spiritum ipsum, propter multiplices ejus gratias variis nominibus insignit: ita non mirum est diversis modis filiorum nomen accipi. Promiscue vocantur omnes mortales Filii, quia mente & intelligentia propius ad Deum accedunt: sed quoniam fere deleta est in ipsis Dei imago, ut vix tenues lineæ appareant; jure hoc nomen ad fideles restringitur, qui Spiritu adoptionis donati, cælestem Patrem rationis luce, justitia & sanctitate referunt.

29. *Genus ergo quum simus.*] Colligit Deum non posse pictura vel sculptura figurari: quum extare in nobis voluerit suam effigiem. Anima enim, in qua propria insculpta est imago Dei, pingi non potest. tanto igitur absurdius est velle Deum pingere. Nunc videmus quantam Deo injuriam faciant, quicunque corpoream illi faciem affingunt: quando hominis anima, quæ vix exiguam scintillam immensæ Dei gloriæ refert, nihil tale admittit. Porro quum certum sit Paulum hic in communem Gentium omnium superstitionem invehi, quia Deum sub corporeis figuris colere voluerint: tenenda est generalis doctrina, perperam & impie transfigurari Deum; & ejus veritatem in mendacium converti, quoties visibili aliqua specie repræsentatur ejus majestas: sicuti *Rom. 1:*
docet idem Paulus primo ad Romanos capite. Ta- *vers. 23.*
metsi autem omnium ætatum idololatris non defuerint sui prætextus: non tamen illis temere à Prophetis semper objectum est quod nunc objicitur à Paulo, Deum fieri similem ligno & lapidi vel auro, quum ex mortua & corruptibili materia imago illi fabricatur. Simulachris usæ sunt Gentes, ut pro sua ruditate propinquum sibi Deum melius conciperent. atqui quum immenso spatio supra mentis nostræ captum emineat Deus, quisquis eum tentat mente sua apprehendere, prava & fallaci imaginatione deformat ejus gloriam. quare nefas est quicquam de eo proprio sensu comminisci. Deinde quod deterius est, satis constat, non alia de causa erigi Deo statuas ab hominibus, nisi quia carnale aliquid de ipso concipiunt: in quo ignominia afficitur. Hodie quoque nihilo magis excusabiles sunt Papistæ. quoscunque enim fucos inducant ad colorandas imagines quibus Deum exprimere conantur, quia tamen eodem sunt implicati errore quo veteres, urgentur Prophetarum testimoniis. Quod autem easdem

olim

olim excusationes obtenderint Ethnici, quibus hodie se tegere conantur Papistæ, ex illorum libris satis notum est. Itaque quorundam sannas non effugiunt Prophetæ, quasi nimiam affingant illis crassitiem, imo falsis criminationibus eos onerent: verum omnibus probe expensis, reperient qui recte judicabunt, quæcunque captarint effugia etiam acutissimi quique, hac tamen amentia fuisse correptos, Deo rite litari apud simulachra. Ubi cum Erasmo nos vertimus Numen, Lucas τὸ θεῖον in neutro genere posuit, Divinitate scilicet. Quum Paulus Deum similem esse negat auro, vel argento, vel lapidi, & deinde subjicit Sculpturæ artis vel inventionis humanæ, excludit materiam & formam, & simul damnat quævis hominum figmenta, quæ veram Dei naturam deformant.

30. Et tempora quidem hujus ignorantiæ quum hactenus dissimulaverit Deus, nunc denunciat omnibus hominibus ut ubique resipiscant.

31. Eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem terrarum in justitia, per eum virum quem definivit, fide omnibus præstita, quum eum excitavit à mortuis.

32. Quum autem audissent resurrectionem mortuorum, alii quidem ridebant: alii vero dixerunt, Audiemus te de hoc iterum.

33. Sic Paulus exivit de medio eorum.

34. Quidam tamen viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

30. *Et tempora quidem hujus ignorantiæ.*] Quia rectum esse vulgo creditur, quod & longo usu receptum est, & publico omnium consensu approbatum: poterat objici Paulo, Quid tu nunc convellis quæ usque ab initio mundi continua tot ætatum serie recepta fuerunt? & cui persuadeas totum mundum fuisse tamdiu deceptum? sicuti nullum est tam fœdum abominationis genus, quod non confidant Papistæ hoc clypeo probe munitum. Hanc quæstionem anticipat Paulus: ideo homines tamdiu errasse admonens, quia manum è cælo Deus non porrexerit, ut in viam reduceret. Videri absurdum potest, homines ratione & judicio præditos, in re maxima tam crasse & turpiter hallucinari. atqui Paulus significat, nullum fore hominibus errandi modum, donec illis subveniat Deus. Jam vero cur non citius adhibuerit remedium, non aliam causam assignat, quam ejus beneplacitum, ut loquuntur. Et certe cur Deus lucem doctrinæ suæ repente accenderit, quum quatuor annorum millibus passus esset homines in tenebris vagari, ratio à nobis comprehendi non potest: saltem quum eam taceat Scriptura, pluris hic sit sobrietas, quam præpostera sapientia. Deum enim cogere in ordinem nituntur (quod plusquam indignum est, & cum natura ipsa pugnat) quicunque illi non permittunt suo unius arbitrio tacere vel loqui. Deinde qui ejus prudentia arcanoque consilio non erunt contenti, eos obstrepere Paulo necesse est, qui aperte docet ignorantiam in mundo grassatam esse, quamdiu eam dissimulare Deo placuit. Alii secus interpretantur, Deum ignorantiæ pepercisse, quasi conniveret punire nolens. Sed tale commentum prorsus alienum est à mente Pauli & consilio: cui minime propositum fuit extenuare hominum culpam, sed Dei gratiam quæ repente affulserat, magnificare. & ex aliis locis falsum esse coarguitur:
Rom. 2. quia qui sine Lege peccaverint, sine Lege nihilomi-
vers. 12. nus peribunt. In summa, nihil aliud sibi volunt verba Pauli, quam cæcitati addictos fuisse homines, donec se illis patefecit Deus. cur autem non citius tenebras discusserit, non esse nimis audacter vel curiose exigendam causam: sed quicquid illi placuit, rectum & æquum debere nobis sine controversia videri. Etsi enim dura est ista loquutio, dissimulante Deo homines multis seculis misere fuisse delusos: ejus tamen providentiæ acquiescere nos decet. Quod si quando obrepet inanis & perversa plus quam fas est sciendi cupiditas, statim veniat in mentem quod
Rom. 16. pluribus locis docet Paulus, Mysterium fuisse à se-
vers. 25. culis absconditum, quod Gentibus lux Euangelii
Ephes. 3. subito affulsit: atqua hoc specimen esse multiplicis
vers. 9. Dei sapientiæ, quæ omnes hominum sensus absorbet. Meminerimus deinde non levari hominum culpam, quia Deus eorum errores sanare noluerit: quandoquidem eos semper convictos tenebit propria conscientia, ne justam damnationem effugiant. Et Paulus non ut crimen in Deum transferret, sed ut ansam præcideret curiosis & noxiis quæstionibus, dixit Connivente Deo mundum errasse. Atque hinc discimus quam reverenter & modeste cogitandum sit de providentia Dei: ne quis scilicet audeat, ut superba est hominum natura, exigere à Deo operum suorum rationem. Porro hæc admonitio non minus hodie nobis utilis est, quam illius seculi hominibus. Pro magno absurdo habent renascentis Euangelii hostes, quod Deus sub Papæ apostasia tamdiu passus fuerit homines errare: quasi vero, ut nulla ratio appareat, non perinde ad hominum inscitiam nunc illi dissimulare licitum fuerit atque olim. Maxime vero notandum est in quem finem hoc dicatur, ne scilicet nos impediat superioris temporis ignorantia, quominus loquenti Den statim obsequamur. Putant plerique speciosum se habere errandi colorem, modo Patres habeant socios, vel patrocinium captent ex longa consuetudine. imo libenter & cupide hoc captant effugium, ne Dei verbo obediant. Paulus vero petendam à Patrum iguorantia excusatinnem esse negat, ubi nos Deus alloquitur: quia etsi illi coram Deo non sunt innoxii, socordia tamen nostra minus est tolerabilis, si in meridie cæcutimus: & clangente Euangelii tuba, surdi vel stupiti jacemus.

Nunc denunciat omnibus.] His verbis admonet Paulus, præbendas esse aures Deo simulac loquitur:
quemadmodum scriptum est, Hodie si vocem ejus Psal. 95.
audieritis, nolite obdurare corda vestra. minime v. 7, 8.
enim excusabilis est eorum contumacia, qui dum Hebr. 3.
eos benigne ad se Deus invitat, hanc occasionem v. 7, 8.
prætereunt. Interea colligimus ex hoc loco in quem finem prædicetur Euangelium: nempe ut Deus à prioris vitæ erroribus nos ad se colligat. ergo quoties auribus nostris insonat vox Euangelii, sciamus Deum nos hortari ad pœnitentiam. Notandum etiam, quod Deo loquenti personam tribuit, quanquam id faciat per homines. neque enim plena aliter Euangelio auctoritas constat, quantam cælestis veritas meretur, nisi dum illum Prophetici muneris præsidem respici fides nostra, & ab ejus ore pendet.

31. *Quia statuit diem.*] Additur mentio extremi judicii ad excutiendum torporem. Scimus enim quam difficile sit hominibus abnegare seipsos. itaque violenter ad pœnitentiam cogi necesse est. quod melius fieri non potest, quam dum citantur ad Dei tribunal, & proponitur horribile illud judicium, quod nec contemnere, nec effugere licet. Meminerimus ergo tunc demum vigere pœnitentiæ doctrinam, quum homines, qui naturaliter sibi blandiri cuperent, divini judicii metu expergefiunt: nec alios esse idoneos Euangelii doctores, nisi qui præcones sunt summi Judicis vel apparitores, qui reos ad dicendam causam

causam pertrahunt, ac impendentem vindictam denunciant, perinde acsi in eorum esset manu. Nec frustra additur particula, *in justitia*, vel Juste. Tametsi enim verbotenus fatentur omnes Deum esse justum Judicem: videmus tamen quas sibi ut plurimum delicias faciant. neque enim ultra suam notitiam vel sensum, rationem exigere Deo permittunt. Significat igitur Paulus nihil vanis blanditiis proficere homines: quia non præjudicabunt hoc modo Dei justitiæ, quæ abominationem coram Deo esse ostendit quod altum videtur hominibus: quia non placita mortalium, sed quam dictavit formulam, sequetur.

Per virum quem definivit.] Non dubium est quin Paulus plura de Christo verba fecerit, ut scirent Athenienses ipsum esse Filium Dei, per quem allata fuerat salus mundo, & cui data erat omnis potestas in cælo & in terra: alioqui ad persuadendum jejuna fuisset oratio qualis hic legitur. sed Lucas summam concionis breviter perstringere satis habuit. Probabile tamen est prius de gratia Christi loquutum esse Paulum, ac hominum Redemptorem ante prædicasse, quam Judicem constitueret. verum quia sæpe contemptui habetur Christus dum se Redemptorem offert, nunc denunciat Paulus semel ultorem fore tam impii contemptus, quia per eum judicandus sit terrarum orbis. Verbum ὁρίζειν, tam ad arcanum Dei consilium, quam ad externam manifestationem potest referri. quia tamen prior expositio magis recepta est, ego eam libenter amplector, quod scilicet Deus æterno suo decreto Filium mundi Judicem ordinaverit: idque ut discant reprobi qui Christi imperium recusant, se inviolabili Dei decreto frustra reluctari. Cæterum, quia nihil magis remotum est à communi hominum sensu, quam Deum judicaturum in hominis persona: subjicit Paulus, hanc Christi dignitatem, quæ difficilis esset creditu, resurrectione ejus fuisse approbatam. Debet quidem ea reverentia apud nos pollere unica Dei voluntas, ut ejus decretis sine mora quisque pro se subscribat: sed quia sæpe objici solet ignorantiæ prætextus, ideo Paulus diserte admonet, Christum sua resurrectione ostensum palam fuisse mundi Judicem, & patefactum fuisse hominum oculis quod Deus ante apud se de illo decreverat. Caput enim hoc doctrinæ quod paucis verbis concise attingit Lucas, copiose à Paulo tractatum fuit. non uno verbo tantum retulit Christum à morte resurrexisse: sed de resurrectionis ejus virtute, ut par erat, simul disseruit. Quorsum enim resurrexit Christus, nisi ut primitiæ esset resurgentium? & nos quorsum resurgemus, nisi in vitam aut mortem? unde sequitur Christum sua resurrectione declaratum esse ac probatum mundi Judicem.

1 Cor. 15. vers. 23. infra 26. vers. 23.

32. *Alii ridebant.*] Hinc videmus quam supina sit hominum securitas, quos nec Dei tribunal, nec ipsa summi Judicis majestas ullo metu percellit. Diximus quidem hunc acerrimum esse stimulum, quo punguntur hominum animi ad Deum timendum, ubi ante oculos judicium ejus ponitur: sed tam ferrea est in contemptoribus durities, ut quod dicitur de reddenda semel vitæ ratione, quasi fabulosum ludibrio habere non dubitent. Non est tamen cur à judicii præconio, quod illis injunctum est, supersedeant Evangelii ministri. Rideant licet impii: hæc tamen, quam eludere conantur, doctrina ipsos constringet, ut tandem cum suo laqueo frustra se luctatos esse sentiant. Nec vero mirum est derisam fuisse Athenis hanc Paulinæ concionis partem. est enim mysterium humanis mentibus absconditum, de quo ne summis quidem Philosophis aliquid unquam in mentem venit: nec aliter comprehendi à nobis potest, quam dum fidei oculos ad immensam Dei potentiam attollimus. Nec tamen infructuose fuit Pauli concio: quia ex auditoribus aliqui fuerunt qui proficere cuperent. Dum enim profitentur se velle iterum audire, significant, licet nondum plane sint persuasi, tamen gustum se aliquem habere qui ad proficiendi studium eos sollicitet. Certe hoc desiderium fastidio contrarium fuit.

34. *In quibus & Dionysius.*] Quum tantum unum virum & mulierem nominet Lucas, apparet exiguum initio numerum fuisse credentium. alii enim quorum meminit, manebant velut medii: quia neque aspernabantur in totum Pauli doctrinam: sed neque tam serio tacti erant, ut se illi discipulos adjungerent. Dionysium præ aliis nominat Lucas, quia non vulgari inter suos cives auctoritate erat præditus. proinde verisimile est Damarim quoque fuisse primariam fœminam. Porro ridiculum est, quod ex Judice Papistæ fecerunt Astrologum. sed hoc eorum partim inscitiæ, partim audaciæ imputandum est, quibus quum ignotus esset Areopagus, quidvis fingendi licentiam sibi sumpserunt. Nimis vero crassa est eorum barbaries, qui libros de Cælesti & Ecclesiastica hierarchia, ac Divinis nominibus, huic Dionysio ascribunt. Cælestis enim hierarchia non modo multis insulsis & monachalibus nugis referta est, sed etiam multis absurdis commentis & impiis speculationibus scatet. Libri autem de Ecclesiastica hierarchia, se multis postea seculis compositos fuisse clamitant: quum jam ceremoniarum congerie adulterata esset Christianismi puritas. Liber autem de Divinis nominibus, licet quædam non prorsus aspernanda contineat, argutias tamen magis spirat, quam solidam pietatem.

CAP. XVIII.

POst hæc Paulus digressus Athenis, venit Corinthum.

2. Et nactus quendam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem ejus (eo quod præcepisset Claudius omnes Judæos Roma decedere) accessit ad eos:

3. Et quia ejusdem erat artificii, mansit apud eos, & operatus est: erant autem tabernaculorum opifices.

4. Disputabat autem in Synagoga per omne Sabbathum, suadebatque Judæis pariter & Græcis.

5. Quum autem venissent è Macedonia Silas & Timotheus, coarctabatur Spiritu Paulus, testificans Judæis Christum esse Jesum.

1. Hæc historia vel uno isto nomine memorabilis est, quod primordia continet Ecclesiæ Corinthiacæ, quæ sicuti merito celebris fuit tum propter hominum multitudinem, tum propter eximias dotes quibus ornati erant, ita crassis pudendisque vitiis laboravit. Porro hic Lucas ostendit quanto eam labore quantisque periculis & difficultatibus Paulus acquisierit Christo. Quam populosa urbs fuerit Corinthos, quam propter nobile emporium opulenta deliciisque addicta fuerit, satis notum est. Sumptuosam vero & luxu refertam fuisse testatur vetus proverbium, Non omnibus adire Corinthum

datum

datum est. Quum illuc ingreditur Paulus, quid obsecro spei concipere potest? Homuncio est incognitus, nullius facundiæ vel splendoris, nihil opum vel potentiæ ostendens: quod immensus ille gurges fiduciam ejus & propagandi Euangelii studium non absorbet, hinc colligimus mirifica Spiritus Dei virtute fuisse instructum: & simul Deum cælesti, non humano modo per ejus manum operatum esse. Quare non
1 Cor. 9. vers. 1. frustra jactat Corinthios sigillum esse Apostolatus sui. Bis enim cæci sunt, qui non agnoscunt in tam humili & contempta agendi ratione clarius refulsisse Dei gloriam. & ipse non ambiguum invictæ constantiæ specimen edidit, quum omnium ludibriis vexatus, ut erat contemptibilis apud superbos, recubuit tamen in unius Dei præsidium. Sed operæpretium est singulas circumstantias notare, ut eas ordine Lucas prosequitur.

2. *Judæum nomine Aquilam.*] Hæc non levis fuit tentatio, quod neminem invenit Paulus Corinthi qui eum hospitio exciperet, præter Aquilam bis exulem. nam quum oriundus esset ex Ponto, relicta patria mare trajecerat, ut Romæ habitaret; illinc rursum abire coactus fuerat Claudii Cæsaris edicto. Quum tanta, inquam, esset urbis commoditas, tanta copia, tam amœnus situs, tam multi etiam illic essent Judæi: Paulus non magis idoneum reperit hospitem, quam hominem ex patria simul & alieno solo profugum. Si cum ingressu tam sordido conferimus ingentem fructum qui statim ex ejus prædicatione emersit, longe illustrior reddetur Spiritus Dei potentia. Perspicere etiam licet, quomodo singulari consilio Dominus in suam gloriam & piorum salutem vertat, quæ videntur carni adversa & infausta. Nihil exilio miserius secundum carnis sensum. atqui longe optabilius Aquilæ fuit fieri Paulo socium, quam vel Romæ vel in patria summos quosque magistratus gerere. Felix igitur ista Aquilæ calamitas nos admonet, Dominum melius sæpe nobis consulere, dum nos durius affligit, quam si nobiscum summa indulgentia ageret: & dum per dura exilia circumagit, ut ad cælestem quietem nos deducat.

Judæos omnes Roma decedere.] Valde acerba illius gentis conditio tunc fuit, ut mirum sit non omnes fere discessisse à cultu Dei. Sed hoc magis mirum, quod contra Cæsaris tyrannidem prævaluit religio in qua educati fuerant. ubi vero Christus Sol justitiæ luxit, pauci ad eum conversi sunt. Neque tamen dubito, quin Dominus consulto huc illuc per varias molestias agitari passus fuerit, quo libentius, imo avidius redemptionis oblatæ gratiam reciperent. sed major pars, ut fieri solet, in suis malis obstupuit: pauci ut Aquila & ejus uxor, se dociles præbuerunt sub Dei ferulis. Si tamen verum narrat Suetonius, Christiani nominis odio expulsi sunt. atque ita magnam partem exacerbare magis potuit calamitas, quod falso rei substituebantur religionis, cui infesti erant, occasione.

3. *Ejusdem erant artificii.*] Docet hic locus, Paulum, antequam Corinthum veniret, solitum fuisse manibus operari: neque id animi gratia, sed ut victum sibi labore manuario quæreret. Ubi artem primam didicerit, nescitur: Corinthi tamen præcipue laborasse, ex ejus testimonio constat. Rationem vero exprimit, quod pseudoapostoli, ut astute se 1 Cor. 9. v.12, 15.
insinuarent, gratis docebant: noluit igitur sanctus vir illa in parte illis cedere, ne Christi Euangelium probro subjiceret. Cæterum colligere ex hoc loco promptum est, quocunque venisset, donec in assiduo docendi labore occuparetur, artem suam factitasse, ut inde victum quæreret. Chrysostomus dum Paulum sutorem fuisse tradit, nihil affert dissentaneum à Luca, quoniam tunc ex pellibus confici tentoria solebant.

4. *Disputabat in Synagoga.*] Mirum est unde obrepserit quod legitur in Latinis codicibus, Interpositum fuisse à Paulo Christi nomen: nisi quod forte lector quispiam, generalis sententiæ defectum supplere voluit. Duo enim hic Lucas distincte ponit: nempe quod disputaverit Paulus apud Judæos: deinde quod post Silæ & Timothei adventum, apertius Christum profiteri cœperit. Etsi autem probabile est, statim ab initio de Christo verba fecisse, quia omittere non potuit præcipuum cælestis doctrinæ caput: id tamen non obstat quominus diversa illi fuerit disputandi ratio. πείθειν igitur, hoc est, suadere, accipio pro eo quod est paulatim inducere. Significat enim meo judicio Lucas, quum Judæi frigide & insulse Legem tractarent, Paulum de corrupta perditaque hominis natura, de necessitate gratiæ, de Redemptore promisso, de modo obtinendæ salutis loquutum esse, ut illos expergefaceret: hæc enim apta est & concinna ad Christum præparatio. Deinde quum subjicit, Coarctatum fuisse Spiritu ut Jesum doceret Christum esse: sensus est, majore vehementia fuisse impulsum, ut libere palamque de Christo dissereret. Ita videmus Paulum non semel omnia, neque eodem momento protulisse: sed temperasse suam doctrinam, prout occasio ferebat. Et quoniam utilis hodie quoque est ea moderatio, fidos doctores prudenter expendere convenit unde exordium faciant, ne præpostera confusaque ratio impediat ipsius doctrinæ progressum. Porro etsi in Paulo satis erat fervoris, novo tamen addito subsidio redditum fuisse animosiorem absurdum non est: non quod pudore vel sociorum fiducia animum collegerit, sed quia quodammodo è cælo has suppetias sibi missas esse reputabat. Cæterum, Coarctatio Spiritus non accipitur pro violento impulsu & extrinseco, ut loquuntur, quemadmodum Phœbades & homines fanatici diabolico furore abripi solebant: sed ad solitum Spiritus Dei instinctum, qui in Paulo vigebat, plus accessit fervoris, ut nova Dei virtute impulsus fuerit, & tamen sponte sequutus sit Spiritum ducem. Quod Paulus testatus est Jesum esse Christum, sic interpretor, Quum de Redemptoris officio probe docuisset Judæos, Scripturæ testimoniis palam fecisse hunc esse qui sperandus erat: quoniam in eum competerent quæcunque Lex & Prophetæ Christo tribuunt. Non ergo simpliciter asseruit, sed quasi solenni testificatione interposita, Jesum filium Mariæ evicit esse illum Christum, qui futurus erat Dei & hominum Mediator, ut mundum ab interitu in vitam restitueret.

6. Contradicentibus autem illis & blasphemantibus, excutiens vestimenta dixit ad eos, Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego posthac ad Gentes vadam.

7. Et migrans inde, intravit in domum cujusdam nomine Justi, colentis Deum: cujus domus contigua erat Synagogæ.

8. Crispus autem Archisynagogus credidit Domino cum tota domo sua: multique Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, Noli timere, sed loquere, & ne taceas:

10. Propterea quod ego sum tecum, & nullus manum tibi injiciet ut noceat: quoniam populus est mihi multus in hac urbe.

11. Sedit autem ibi annum & sex menses, docens eos sermonem Domini.

6. *Contradicentibus.*] Ferebant utcunque Paulum Judæi, donec ad claram Christi prædicationem ventum esset. Hic vero erupit rabies. Ac notanda est loquutio, quod scilicet à contradictione ad blasphemias usque prosiliunt. Sic enim ut plurimum accidit, dum sibi tantum licentiæ permittunt homines, ut gradatim diabolus ad majorem eos amentiam inflammet. quo magis sollicite cavendum est, nequa nos prava libido ad oppugnandam veritatem sollicitet: præsertim nos horribile istud judicium terreat, quo adversus omnes rebelles fulminat Spiritus sanctus per os Pauli. Neque enim quod Paulus excussis vestibus signum detestationis protulit, humana vel privata fuit indignatio, sed zelus à Deo in corde ejus accensus: imo Deus eum excitavit vindictæ suæ præconem, ut scirent hostes verbi non impune sibi cessuram contumaciam. De hoc execrationis symbolo aliquid dictum fuit 13. capite. Illinc petant Le- *supra 13. vers. 15.* ctores. Summa est, gravius Deum offendi verbi sui contemptu, quam ullis sceleribus. & certe deplorati sunt prorsus homines, ubi unicum malorum omnium remedium conculcant, vel longe profligant. Jam sicut tolerabilis Deo non est rebellio contra verbum suum: ita nos maxime exacerbare debet. Hoc intelligo, dum velut ex professo impii in certamen cum Deo descendunt, & quasi se ad resistendum armant, quasi cælesti tuba ad conflictum nos vocari: quia nihil turpius, quam nobis cessantibus impios Deo palam insultare, & quidem usque ad probra & blasphemias.

Sanguis vester.] Denunciat illis Dei vindictam: quia sint inexcusabiles. neque enim ullam culpæ partem alio transferre queunt, postquam spreta Dei invitatione conati sunt extinguere vitæ lumen. Quum igitur exitii sui culpam sustineant, simul pœnam daturos asserit. Se vero mundum fore dicens, officio defunctum se esse testatur. notum est *Ezech. 3. vers. 18.* quid Dominus apud Ezechielem ministris suis omnibus præcipiat, Si non annunciaveris impio ut se convertat, sanguinem ejus è manu tua requiram. Paulus ergo, quia per ipsum minime steterat quominus resipiscerent Judæi, se omni reatu secure liberat. His autem verbis monentur doctores, nisi rei sanguinis esse velint coram Domino, pro virili satagendum esse, ut errantes in viam reducant, nec quicquam sinant per inscitiam perire.

Ad Gentes vadam.] Quamvis summa alioqui fuisset in Judæis docilitas, debuit tamen Paulus docendis Gentibus operam impendere, quibus ordinatus erat Apostolus & minister. sed hic transitum exprimit, quo se Judæis contumacibus prorsus subduceret. Hæc enim illi docendi ratio fuit, ut à Judæis exordium faciens, Gentes in fidei societatem illis conjungeret: atque ita promiscue ex utrisque unum efficeret Ecclesiæ corpus. ubi inter Judæos ablata erat spes profectus, solæ Gentes restabant. Sensus est igitur, propria hæreditate spoliandos esse ac privandos, ut ad Gentes transferatur: atque ita vulnerari, partim ut metu perculsi, imo confusi redirent ad sanam mentem: partim ut Gentium æmulatio ad pœnitentiam eos stimularet. Verum quia insanabiles erant, in hoc tantum valuit ignominia, ut in desperationem ruerent.

7. *Migrans inde, intravit.*] Non ideo mutavit Paulus domicilium quod habebat cum Priscilla & Aquila, quod eum contubernii tæderet: sed quo se familiarius insinuaret Gentibus. nam hunc Justum, cujus meminit Lucas, hominem Gentilem potius quam Judæum fuisse suspicor. Nec obstat Synagogæ vicinitas: dispersi enim erant Judæi, ut illis minime daretur certa urbis regio ad habitandum. imo videtur data opera domum Synagogæ contiguam elegisse Paulus, quo magis pungeret Judæos. Hanc sententiam confirmat elogium quod Justo adscribitur, nempe fuisse Dei cultorem. Etsi enim apud Judæos non ita vigebat sincera religio: quia tamen Dei cultum omnes profitebantur, videri poterat pietas communiter locum habere in tota gente. quia autem apud Gentiles rarum erat Deum colere: si quis propius ad veram pietatem accesserat, illi tribuitur singulare hoc testimonium, quod idololatriæ opponitur. Corinthios etiam quos paulo post Lucas commemorat, è Gentibus fuisse existimo. Ne tamen prorsus omni fructu caruisse putemus laborem Pauli apud Judæos, ex illis duos recenset Lucas qui crediderint, Crispum & Sosthenem: de quibus etiam Paulus loquitur prioris ad Corinth. 1. capite. *1 Cor. 1. v. 1, 14.* nam in salutatione Sosthenem sibi collegam associat: Crispum deinde à se baptizatum fuisse dicit. Archisynagogum interpretor, non qui solus præesset: quia & Sosthenes eodem paulo post titulo ornatur: sed unum ex primariis.

9. *Dixit autem Dominus.*] Etsi Paulum merito ad pergendi constantiam animare poterat doctrinæ suæ fructus, quum aliquos quotidie Christo lucrifaceret: accedit tamen ad ejus confirmationem cæleste oraculum. unde colligimus proposita illi fuisse magna certamina, & acriter variis modis fuisse agitatum. Neque enim temere unquam sua oracula Dominus profudit: nec Paulo quotidianum fuit habere visiones: sed hoc remedii genere usus est Dominus, quum id necessitas exigeret. & res ipsa ostendit, ingentem negotiorum molem incubuisse sancto viro, sub qua non modo sudaret, sed etiam prope fatisceret, nisi fuisset novo subsidio erectus ac recreatus. nec vero frustra commemorat suum adventum *1 Cor. 2. vers. 3.* fuisse contemptibilem, & illic in timore & tremore se versatum esse. Equidem sic statuo, mirabilem Spiritus efficaciam qua jam ante præditus erat Paulus, oraculo fuisse adjutam. Porro quum visiones à somniis Scriptura distinguat, quemadmodum ex 12. Num. cap. patet: Visionis nomine significat Lu- *Num. 12. vers. 6.* cas, quum in ecstasim raptus esset Paulus, objectam illi fuisse certam speciem ex qua Dei præsentiam agnosceret. Certe Deum aliquo signo apparuisse, dubium non est.

Noli timere.] Ostendit hæc exhortatio, Paulo fuisse timendi causam. nam rebus tranquillis & lætis, supervacuum esset metum corrigere: ac præsertim in homine tam voluntario & alacri. Porro quum Dominus, ut servum suum habeat fideliter & strenue officio fungentem, à metu cohibendo incipit: hinc colligimus puræ & liberæ Euangelii prædicationi magis adversum nihil esse quam pusilli animi angustias. Et sane experientia ostendit nullos esse fidos & cordatos verbi ministros, quibus obstat hoc vitium: eos vero demum rite ad docendum esse comparatos, quibus datum est animi fortitudine superare quodvis discrimen. qua ratione ad Timo- *2 Tim. 1. vers. 7.* theum scribit, non esse datum Euangelii præconibus spiritum timiditatis: sed potentiæ, & dilectionis, & sobrietatis. Notanda igitur est ista verborum connexio, Ne timeas, sed loquere: quæ periode valet acsi dictum esset, Non te impediat metus quominus loquaris. Cæterum quia non prorsus elingues nos reddit timiditas, sed constrictos tenet ne pure & ingenue quod opus est loquamur, utrumque Christus breviter attigit: Loquere, inquit, & non taceas: hoc est, ne dimidio tantum ore, ut fertur vulgari proverbio. Atque his verbis præscribitur communis regula verbi ministris, ut simpliciter & sine fuco vel simulatione exponant quicquid Dominus Ecclesiæ suæ vult esse notum: imo nihil dissimulent quod ad Dei ædificationem vel profectum valeat.

10. *Propterea quod ego sum*] Prior ratio cur Paulus subacto metu secure & intrepide munus suum peragere debeat, quod Deum habet stantem à parte sua. cui respondet gloriatio Davidis, Si ambulavero in *Psal. 23. vers. 4.* medio umbræ mortis, nihil timebo mali: quia tu *ibid. 27.* mecum es. Item, Si me circumsteent castra, &c. *vers. 3.*

Quæritur an non alibi quoque Deum præsentem sensisset: sicuti variis in locis ejus auxilium sæpius expertus erat. Generalis enim & perpetua est promissio, [Mat. 28. vers. 20.] Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. nec diffidere fas est, quoties ejus vocationi obsequimur, quin nobis adfuturus sit. Sed Domino infrequens non est, quod se in omnibus negotiis facturum promisit, ad species accommodare, dum res ita postulat. & scimus, ubi in rem præsentem ventum est, desiderato auxilio nos magis affici. Adde quod ista duo membra simul cohærent, Ego tecum sum, & Nemo tibi nocebit. Accidit enim interdum ut nobis auxilietur Deus, & tamen opprimi nos in speciem sinat: ut Paulum ne in morte quidem ipsa deseruit. hic vero peculiarem manus suæ tutelam promittit, qua tegatur ab hostium impetu. Sed quæritur an Paulo necessaria talis confirmatio fuerit, quem ad pericula quævis obeunda voluntarium esse decebat. Quid enim si fuisset moriendum: an ideo timori succumbere licuit? Respondeo, siquando pronunciet Deus salvos & incolumes ad tempus fore servos suos, id minime obstare quin se ad mortem fortiter obeundam comparent. sed quemadmodum inter utile & necessarium distinguimus: ita notandum est promissiones quasdam esse, quibus si careant fideles, penitus deficere necesse est: alias autem superaddi quum ita expedit: quibus sublatis, quia nihilominus constat Dei gratia, non concidit piorum fides. In hunc modum securus jubetur esse Paulus: quia hostes illum non attingent. quod si opprimendus tunc fuisset illorum violentia, trepidationi minime cessisset. verum hinc quoque illi animum & audaciam crescere voluit Deus, quod periculi expers futurus erat. Siquando nobis eousque indulget Dominus, non spernendum esset tale infirmitatis nostræ solatium: interim ad vitiosos omnes carnis metus calcandos, nobis hoc unum sufficiat, Quamdiu sub eo militamus, non posse nos ab eo deseri. Quum autem dicitur, Nemo insurget ut tibi noceat, non intelligit Dominus illum à vi & tumultu immunem fore, quem deinde capitaliter aggressi sunt Judæi: sed sensus est, irritos fore eorum conatus: quia ex illorum manibus salvum eripere Deus statuerat. Itaque ut victoria potiamur, alacriter pugnandum.

Quoniam populus.] Secunda fiduciæ sumendæ ratio, quod magnam & populosam Ecclesiam illic excitare Deus velit. quanquam dubium est an hoc membrum ex proximo pendeat: apte enim fluet hoc modo contextus, Quoniam Pauli opera & manu Deus magnam Ecclesiam colligere decrevit, minime passurum ut ejus laborem hostes abrumpant. acsi dixisset, Ego tibi succurram, ne populo meo desis, cui te ministrum destinavi. Ego quidem hanc expositionem libenter amplector, non adduci in medium rationes diversas quæ seorsum legendæ sint: sed ita distingui, ut inter se cohæreant. Porro Dominus populum suum vocat, qui licet merito tunc alienus posset censeri: quia tamen scriptus erat in libro vitæ, & mox in familiam cooptandus, non improprie ornatur hoc titulo. Scimus enim extra gregem ad tempus vagari multas oves, sicut ovibus multi lupi permixti sunt. Ergo quos Dominus paulo post acquirere sibi decrevit, respectu futuræ eorum fidei in populo suo jam agnoscit. Sed meminerimus inseri in Christi corpus, qui æterna Dei adoptione ad illud pertinent: sicuti scriptum est, Tui erant, & tu mihi eos dedisti. [Joan. 17. vers. 6.]

11. *Sedit illic annum.*] Nusquam alibi legimus tam longam moram Paolum sponte traxisse: & tamen ex duabus ejus Epistolis apparet, non modo innumeras molestias illi fuisse tolerandas: sed ex superbia & ingratitudine populi, multa indigna perpessum esse. Ita videmus nullam fuisse militiæ partem, in qua non mire Dominus eum exercuerit. Colligimus etiam quam ardua sit & laboriosa Ecclesiæ ædificatio: quum in jaciendis unius fundamentis, præstantissimus architectus tantum temporis consumpserit. neque enim opus à se completum fuisse jactat: sed alios à Domino submissos, qui super fundamentum suum extruerent: sicuti postea dicit, [1 Cor. 3. vers. 6.] se quidem plantasse, Apollon vero rigasse.

12. Porro quum Gallio Proconsulatum Achaiæ gereret, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13. Diceotes, Contra Legem hic suadet hominibus colere Deum.

14. Quum autem Paolus jam pararet aperire os, dixit Gallio ad Judæos, Siqua injuria esset aut facinus malum, ô Judæi, merito vos sustinerem.

15. Si vero quæstio est de sermone & nominibus & Lege vestrate, vosipsi videritis: judex enim horum nolo esse.

16. Et amovit eos à tribunali.

17. Apprehensum autem omnes Græci Sosthenem principem Synagogæ, percutiebant ante tribunal: oeque quicquam eorum Gallioni curæ erat.

12. *Quum Gallio.*] Vel mutatio Proconsulis Judæis addidit animos, ut audacius insolescerent: ut improbi ac protervi homines rebus novis ad tumultuandum abuti solent: vel propitium sibi judicem fore confisi, quietem & silentium integri anni subito ruperunt. Summa autem accusationis est, quod perversum Dei cultum inducere conetur Paulus contra Legem. Jam quæritur, Legemne Mosis, an ritus Imperio Romano usitatos designent. Quia hoc posterius frigidum mihi videtur & coactum, illud magis amplector, Paulum hoc crimine gravasse, quod cultum divinitus in Lege divina præscriptum violaret: idque novitatis exprobrandæ consilio. Ac jure quidem damnandus foret Paulus, si tale aliquid tentasset. sed quum certo certius sit, perfide & scelesto sanctum virum fuisse calumniatos, malam caussam honesto prætextu tegere studuerunt. Scimus quam severe præcipiat in Lege Dominus, qualiter à suis coli velit. Ergo ab ea regula discedere, sacrilegium est. Sed quum Legi nihil unquam addere vel detrahere in animo habuerit Paulus, injuste trahitur in hoc crimen. unde colligimus, quamlibet juste & inculpate se gerant fideles, falsam tamen infamiam non effugere, donec ad se purgandos admissi fuerint. Atqui non modo indigne & mendaciter traductus fuit Paulus ab adversariis: sed quum refellere eorum impudentiam, & falsa probra diluere vellet, præcisus illi fuit sermo à Proconsule. Itaque à tribunali sine ulla defensione discedere coactus est. Causæ vero cognitionem repudiat Gallio, non odio Pauli, sed quia de religione cujusque provinciæ jus dicere non erat ex officio Præsidis. Nam quum ad suos ritus cogere non possent Romani gentes sibi subjectas: ne tamen viderentur probare quod ferebant, suos magistratus vetabant hanc jurisdictionis partem attingere. Hinc videmus quid faciat veræ pietatis ignorantia in ordinando cujusque Reipublicæ vel Imperii statu. Hoc præcipuum esse fatentur omnes, ut vigeat & floreat religio. Jam ubi cognoscitur verus Deus, certaque tenetur ejus colendi regula,

gula, nihil magis æquum est, quam quod sua Lege præcipit Deus: nempe ut qui præsunt cum potestate, contrariis superstitionibus abolitis, purum veri Dei cultum afferant. Sed quum Romani fastu solum & pertinacia ritus suos servarent, nulla autem illis constaret certitudo ubi nulla erat veritas: hoc sibi optimum compendium fore putarunt, si provincialibus liberum vivendi morem permitterent. Atqui nihil magis absurdum, quam hominum arbitrio Dei cultum permittere. quare non sine causa mandavit
Deut. 17. Deus per Mosem, ut Rex proprium sibi Legis volu-
vers. 18. men describi curaret: quo scilicet probe edoctus, fideique suæ certior, majore animo tuendum susciperet quod rectum esse certo sciebat.

15. *De sermone & nominibus.*] Male digesta est verborum congeries: sed Gallio ita de Lege divina contemptim loquitur, acsi Judaica religio verbis tantum & supervacuis quæstionibus constaret. & sane ut gens erat rixosa, minime dubitandum est quin multi seipsos & alios supervacuis nugis turbarent. Imo audimus quid illis exprobret Paulus pluribus
Tit. 1:14. locis, præsertim in epistola ad Titum. Excusatione
& 3:9. tamen dignus non est Gallio, qui una cum eorum curiositate sacram Dei Legem subsannat. Nam ut frivolis logomachiis ansam præcidere oportuit: ita rursum ubi de cultu Dei agitur, sciendum est non de verbis certari, sed rem tractari omnium maxime seriam.

17. *Apprehensum omnes Græci Sosthenem*] Hic est Sosthenes, quem Paulus honorifice socium sibi adjungit initio prioris epist. ad Corinth. Quanquam autem nulla ejus mentio antea facta fuit inter fideles: probabile tamen est unum tunc fuisse ex Pauli comitibus & advocatis. Quænam autem furia Græcos impulit ut in eum violenter omnes irruerent, nisi quod filius Dei quasi fatale est mundum habere adversum & infensum causa incognita? quare non est cur hodie nos turbet ista indignitas, dum videmus undique miseram Ecclesiam oppugnari. Adhæc humani ingenii pravitas quasi in tabula nobis pingitur. ut demus merito exosos passim fuisse Judæos: cur tamen iracundiam suam Græci potius in Sosthenem convertunt hominem modestum, quam in auctores tumultus, qui Paulo sine causa molesti erant? Nempe hæc ratio est, quod ubi non teguntur homines Dei Spiritu, quasi arcano naturæ instinctu rapiuntur ad malum. Fieri tamen potest, ut Sostheni tam fuerint infesti, credentes improbis hominibus præbuisse hospitium ad seditionem movendam.

Neque quicq. eorum Gall.] Cessatio ista non tam Proconsulis ignaviæ imputari debet, quam Judaicæ religionis odio. Optassent Romani sepultam esse veri Dei memoriam. Atque adeo quum omnibus Asiæ & Græciæ idolis vota nuncupare & solvere apud eos licitum foret, Deo Israël sacra facere capitale erat. Denique in communi superstitionum omnium licentia, non nisi vera religio excipiebatur. Hinc fit ut ad Sosthenis injurias dissimulet Gallio. Professus nuper erat se injurias, si quæ factæ essent, vindicaturum: nunc hominem innoxium ante tribunal suum verberari patitur. Unde ista tolerantia, nisi quod Judæos omnes mutuis vulneribus concidere cuperet, ut simul extingueretur religio? Sed quum per os Lucæ, Spiritus Gallionis incuriam damnet, quia hominem injuste afflictum suo præsidio non sublevat: longe minus excusabiles se fore sciant magistratus nostri, si conniveant ad injurias & maleficia, si malorum petulantiam non cohibeant, si non porrigant manum oppressis. Quod si ignavos & desides manet justa damnatio, quam terribile impendet judicium perfidis & malignis, qui malis causis favendo, & indulgendo sceleribus, quasi erecto vexillo impunitatis, flabella sunt ad incitandam nocendi audaciam?

18. Paulus vero deinde commoratus dies multos, vale dicto fratribus abnavigavit in Syriam, comitantibus eum Priscilla & Aquila, quum sibi totondisset caput in Cenchreis: habebat enim votum.

19. Devénitque Ephesum, ubi eos reliquit. Ipse vero ingressus Synagogam, disputabat cum Judæis.

20. Rogantibus autem eis ut plus temporis maneret apud eos, non annuit.

21. Sed valedixit illis, dicens, Oportet me omnino festum quod instat, agere Jerosolymis: sed iterum revertar ad vos, Deo volente. Et solvit Epheso.

22. Quumque descendisset Cæsaream, ascendissetque & salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.

23. Et commoratus illic aliquantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem ac Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

18. *Commoratus dies multos.*] In eo se profert Pauli constantia, quod terrore non fugatur, ne rudes adhuc infirmosque discipulos subito & immaturo discessu conturbet. Sæpius alibi legimus, quum flagrarent in eum persequutiones, statim fugisse. qui fit ergo ut Corinthi subsistat? nempe quum videret sua præsentia stimulari hostes ut in totam Ecclesiam sævirent, non dubitavit suo discessu pacem & quietem fidelibus redimere: nunc autem ubi frenatam eorum malitiam videt, ne gregi Dei noceant, eos irritare mavult, quam cedendo novam praeciendi occasionem dare. Porro hæc tertia fuit profectio quam
Galat. 1. Paulus Jerosolymam suscepit. Damasco enim pro-
vers. 17. fectus, semel ascendit ut Apostolis innotesceret. Secundo autem missus est cum Barnaba, ut controversiam transigeret de ceremoniis. nunc qua de causa tam longum & laboriosum iter confecerit, unde mox reverti in animo habebat, non refertur à Luca.

Quum sibi totondisset caput.] De Aquila an de Paulo id dicatur, incertum est: neque magnopere interest. Quanquam de Paulo libenter interpretor: quia mihi verisimile est hoc Judæis, ad quos venturus erat, dedisse. Certe votum ceremoniale non fuisse privatim ab eo conceptum, ut Deo cultum aliquem præstaret, pro confesso sumo. Sciebat temporale fuisse quod sub Lege mandaverat Deus veteri populo. nos vero scimus quam sedulo doceat regnum Dei non esse situm in externis illis elementis, & quam acriter illorum abrogationem urgeat. Absurdum sane fuisset ea religione, qua alios omnes solvebat, suam ipsius conscientiam obstringere. Se igitur totondit non alium ob finem, nisi ut Judæis adhuc rudibus, necdum rite edoctis, se accommodaret:
quemadmodum testatur, ut eos qui sub Lege erant 1 Cor. 9.
lucrifaceret, se voluntariam Legis, à qua liber erat, vers. 20.
subjectionem obiisse. Siquis objiciat, non licuisse votum simulare, quod non ex animo conceperat: responsio in promptu est, quo ad purificationis substantiam nihil eum ficte egisse: ceremoniam vero quæ adhuc libera erat, adhibuisse: non quasi Deus talem cultum exigeret, sed ut rudibus aliquid concederet. Ideo ridiculi sunt Papistæ, dum hunc

vovendi exemplum eliciunt. Paulum nulla ad vovendum religio induxit: isti vero fictitium Dei cultum in votis locant. Paulum temporis ratio cogebat ad servandos Legales ritus: isti non aliud proficiunt, nisi ut Christianam Ecclesiam, cui pridem sua constat libertas, superstitione implicent. Longe enim aliud est obsoletas ceremonias in usum revocare, quam eas adhuc superstites tolerare, donec paulatim in desuetudinem abierint. omitto quod Clericalem suam tonsuram Papistæ frustra & inepte cum purificationis symbolo comparant, quod Deus in Lege probaverat. Sed quia minime necessaria est longior refutatio, nobis hoc unum sufficiat, Paulum ut infirmos Christo adduceret, saltem ne eos offenderet, voto se obligasse, quod sciebat coram Deo nullius esse momenti.

19. *Ingressus Synagogam.*] Quod vestem suam in signum detestationis Corinthi excusserat, non ideo factum esse docet hic locus, quod totam gentem abjiceret: sed quos perditæ obstinationis jam expertus erat. nunc de integro ad Ephesios accedit, periculum facturus an plus apud ipsos obedientiæ reperiret. Porro mirum est quod quum ex Lucæ relatu appareat, in hac Synagoga placidius quam alibi usquam fuisse auditum, atque etiam rogatum fuisse ut maneret, eorum tamen precibus morem non gesserit. Hinc certo conjicere promptum est quod prius dixi, gravem illi fuisse causam cur Jerosolymam celeriter ascenderet. Ipse etiam properandum sibi esse ostendit, dicens, Oportet me festum quod instat, Jerosolymis agere. Nec dubium est, quin rebus diligenter illic compositis discesserit cum bona eorum pace & venia: & ex Lucæ verbis colligere licet, excusationem fuisse acceptam, ne eos offenderet repulsa. Cæterum, notare operæpretium est, ubi spes profectus oblata est solito melior, tanquam Dei manu ad alia atque alia negotia nos trahi: ut discamus nos ejus arbitrio regendos tradere.

21. *Festum quod instat.*] Quod de voto nuper attigi, ad diem quoque festum pertinet. neque enim pietatis officio erga Deum volebat Paulus defungi: sed conventum celebrare, in quo plus prodesse poterat quam aliis anni temporibus. Quanti enim faceret dierum discrimen, vel una Epistola ad Galatas locuples est testis. Notandum vero est quod de reditu nihil promittit nisi hac exceptione interposita, Si Domino placuerit. Fatentur quidem omnes non posse nos nisi ejus ductu vel digitum unum movere; sed quia tantum arrogantiæ in hominibus passim regnat, ut quidvis præterito Deo statuere non modo in futurum tempus, sed etiam in multos annos audeant: meditanda nobis sæpe est hæc religio & sobrietas, ut discamus consilia nostra Dei arbitrio & providentiæ subjicere: ne si deliberemus ut solent qui fortunam sibi videntur sub manu habere, justas demus temeritatis nostræ pœnas. Etsi autem non tanta est in verbis religio, quin liberum nobis sit dicere, hoc vel illud facturos: utile tamen est formulis loquendi assuescere, quæ nos commonefaciant gressus omnes nostros dirigi à Deo. *Galat. 4. vers. 10.*

22. *Quum descendisset Cæsaream.*] Quanquam uno verbo recitat Lucas, Paulum Jerosolymæ salutasse Ecclesiam: certum est tamen magna aliqua necessitate illuc fuisse pertractum. Et tamen ex contextu colligere licet, non diu substitisse Jerosolymæ: forte quia successus rerum quas agitabat, spei ejus & voto non respondit. Porro iter ejus in reditu non otiosum nec sterile fuisse declarat, dicens confirmasse omnes discipulos: haud dubie non parva molestia, quia per multos circuitus deflectere coactus est. nam particula καθεξῆς, continuam seriem designat. Jam qua ratione vocentur Discipuli qui Christo nomen dederunt, & fidem Euangelii professi sunt, alibi diximus: quia scilicet nulla est sine recta institutione pietas. Habebant quidem illi suos Pastores sub quibus proficerent: sed quo major erat Pauli auctoritas, & quo excellentiore Spiritu pollebat, ex ejus transitu non parva accessit confirmatio: præsertim quum in fundandis omnibus illis Ecclesiis princeps fuisset architectus. *supra 9. vers. 36.*

24. Judæus autem quidam Apollos nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis.

25. Hic erat institutus in via Domini: & fervens Spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantum baptisma Joannis.

26. Atque hic cœpit libere loqui in Synagoga. Quem quum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt illum, & exactius ei exposuerunt viam Dei.

27. Quum autem vellet ire in Achaiam, exhortati fratres scripserunt discipulis ut susciperent illum. Qui quum venisset, contulit multum iis qui crediderant per gratiam.

28. Vehementer enim Judæos revincebat publice, ostendens per Scripturas Jesum esse Christum.

24. *Judæus quidam.*] Hoc Dei providentiæ merito tribuendum est, quod dum Epheso Paulus abire cogeretur, in ejus locum submissus est Apollos, qui jacturam absentiæ illius sarciret. Hujus autem hominis quale fuerit principium tenere refert, quum apud Corinthios etiam fuerit Pauli successor, ac tam præclare se gesserit, fidelemque & strenuam operam navarit, ut Paulus eum quasi singularem collegam honorifice celebret. Ego plantavi, inquit, Apollos rigavit. Item, Hæc in me & Apollo transfiguravi. Duobus autem primum elogiis eum commendat Lucas: quod eloquens esset ac potens in Scripturis. zelum deinde, fidemque & constantiam adjiciet. Etsi autem vere negat Paulus regnum Dei in sermone esse positum, & ipse facundiæ laude caruit: non est tamen sermocinandi dexteritas, qualem hic prædicat Lucas, spernenda. præsertim ubi nulla pompa vel ostentatio ex verborum splendore captatur: sed sine fuco & ambitione, sine ampullis & curioso artificio rem quæ agitur, diserte explicare satis habet, qui docendi personam sustinet. Eloquentia caruit Paulus: voluit scilicet Dominus primario Apostolo hanc virtutem deesse, quo splendidior in rudi & incondito ejus sermone vis Spiritus fulgeret. Et tamen ea loquendi facultate instructus erat, quæ ad illustrandum Christi nomen, & asserendam salutis doctrinam sufficeret. Cæterum, ut varia est ac multiplex donorum Spiritus distributio, non obstitit Pauli infantia, si ita vocare libet, quominus disertos sibi ministros Deus eligeret. Porro ne eloquentiam Apollo profanam, vel inanem & futilem fuisse quis putaret, Lucas cum majori eam virtute conjunctam fuisse dicit: nempe quod potens fuerit in Scripturis. quo verbo non tantum interpretor, probe & solide fuisse in Scripturis exercitatum: sed vim earum & efficaciam tenuisse, ut illis armatus, in omnibus pugnis esset superior. Atque hæc, meo judicio, Scripturæ potius quam hominis

1 Cor. 3. vers. 6. & 4: 6.

hominis laus est, quod tum ad veritatem asserendam, tum ad refellendas Satanæ fallacias satis superque valeat.

25. *Hic erat institutus.*] Cum hoc elogio parum congruere videtur quod paulo post subjicit Lucas, eum tantum novisse Baptisma Joannis. sed posterius hoc membrum vice correctionis additum est. Interea facile hæc duo inter se conveniunt: quod tenuerit Euangelii doctrinam, quia & Redemptorem sciebat mundo esse exhibitum, & de gratia reconciliationis probe sincereque edoctus erat: & tamen nonnisi Euangelii rudimentis imbutus fuerit, quatenus ferebat Joannis institutio. Joannem enim inter Christum & Prophetas quasi medium fuisse scimus:
Luc. 1. *vers.* 76. *ibid. v.* 16. & 17. *Mal.* 3: 1. & de ejus officio tum pater Zacharias in suo Cantico, tum Angelus ex Malachiæ vaticinio disserit. Certe quum facem Christo prætulerit, & ejus virtutem magnifice exposuerit, merito dicuntur ejus discipuli habuisse Christi notitiam. Adhæc observatu digna est loquutio, Scivisse Baptisma Joannis. nam inde colligimus quisnam verus sit Sacramentorum usus: ut scilicet nos in certum aliquod doctrinæ genus initient, vel quam semel amplexi sumus fidem sanciant. Certe à doctrina avelli, nefas est & impia profanatio. quare ut rite administrentur Sacramenta, vocem cælestis doctrinæ illic resonare necesse est. Quid enim est Baptismus Joannis? Totum ejus ministerium complectitur Lucas hoc nomine: non tantum quia Baptismo annexa est doctrina, sed etiam quia ejus fundamentum & caput est, sine qua inanis & mortua ceremonia foret.

Fervens Spiritu loquebatur.] Hic alia laude ornatur Apollos, quod sancto zelo flagraverit ad docendum. Doctrina sine zelo, vel gladius est in manu furiosi, vel frigida & sine usu jacet, vel pravæ ostentationi servit. Videmus enim ex hominibus doctis, alios ignavos torpere: alios, quod deterius est, ambitione jactari: alios, quod omnium est pessimum, contentionibus & rixis turbare Ecclesiam. insipida ergo erit doctrina, in qua non vigebit zelus. Cæterum meminerimus Scripturæ scientiam priore loco positam esse à Luca, quæ esset zeli moderatio. scimus enim multos inconsiderate fervere: quemadmodum Judæi perverso Legis studio contra Euangelium insaniebant. & hodie videmus quam furioso impetu æstuent Papistæ, quos temere concepta opinio instigat. Adsit ergo scientia moderatrix quæ zelum regat. Jam vero fervor dicitur fuisse causa diligentiæ, eo quod Apollos sedulo ad docendum incubuit. quod si vir ille nondum exacte perfecteque in Euangelio edoctus, tam sedulo & libere Christum prædicavit: quid sibi excusationis fore sperant, quibus clarius & plenius innotuit quod adhuc illum latebat, nisi conentur pro sua virili Christi regnum promovere? Fervorem Spiritui ideo attribuit Lucas, quod rarum est ac peculiare donum: neque enim interpretor, Apollo mentis suæ instinctu fuisse concitatum, sed Spiritus sancti impulsu.

26. *Quem quum audissent.*] Quam sibi addicti non sint Aquila & Priscilla, nec alienæ virtuti invideant, hinc apparet, quod familiariter & privatim tradunt homini facundo quæ deinde in publicum proferat. non pollebant eadem gratia qua ille, & forte in cœtu fuissent contempti. porro quem vident tam eloquentia quam Scripturæ usu melius instructum, cupide adjuvant: ita ut sileant ipsi, solus ille audiatur. Rursum non vulgaris fuit modestia Apollo, qui se non tantum ab opifice manuario, sed etiam à fœmina doceri & expoliri passus est. Potens erat in Scriptura, & illis longe superior: sed quo ad complementum regni Christi, extremam ei manum apponunt, qui videri poterant non satis idonei ministri. Videmus etiam, tunc non tam alienas fuisse à verbo Dei mulieres, ut eas Papistæ habere volunt: quandoquidem unum ex primis Ecclesiæ doctoribus à fœmina videmus fuisse institutum. Memoria tamen quod dixi tenendum est, Priscillam domi & inter privatos parietes functam fuisse hoc magisterio, ut præscriptum à Deo & à natura ordinem minime labefactaret.

27. *Quum vellet in Achaiam.*] Quo consilio Achaiam petere vellet Apollos, non exprimit Lucas. privato tamen commodo non fuisse illectum, sed quod uberior in propagando Euangelio fructus illic se ostenderet, ex contextu colligimus: eo quod sua exhortatione ipsum magis incitaverint fratres, & currenti addiderint calcar. quod profecto non erant facturi, nisi ex communi Ecclesiæ bono. Erat enim absurdum, nisi melior oblata esset compensatio, precibus suis alio ablegare hominem, cujus fideli opera jam usi fuerant, & in posterum sciebant opus sibi fore. Scripsisse autem Ephesios fratres Achaicis intelligo, non tantum ut hominem hospitaliter exciperent, sed ut ad munus docendi admitterent. Hæc vere sancta est commendatio, dum optimum quemque testimonio suffragioque nostro evehere studemus: ne Spiritus sancti dona, quæ apud singulos deposuit in Ecclesiæ ædificatione, sepulta jaceant.

Quum venisset.] Hoc fratribus qui jam fecerant experimentum, prævisum fuerat, dum hortati sunt ut se ad iter animo conceptum accingeret. Quod autem contulisse dicit fidelibus, duobus modis accipere licet: vel quod suppetias tulerit minus bene instructis, & eos adjuverit in frangenda hostium pervicacia (neque enim cujusvis erat habere in promptu arma ad subeundum difficile contra veteranos hostes certamen, qui nisi coacti nunquam cessissent) vel quod illis fuerit subsidio, ne eorum fides contradictione hostium perculsa, labasceret: quod plerumque accidere infirmis solet. Ego utroque modo adjutos fuisse interpretor: ut ducem habentes peritum & exercitatum, superiores essent in conflictu: deinde ut nova fultura stabiliretur eorum fides, ut esset extra vacillandi periculum. Videtur præterea notare Lucas, strenuitate ejus & constantia fratres fuisse adjutos, dum publice cum Judæis disputasse commemorat. erat enim hoc zeli & fiduciæ signum, lucem non fugere. Quod habetur in sententiæ clausula, Per gratiam: vel cum proximo verbo, Crediderunt, cohæret: vel referri debet ad subsidium quod fratribus attulit. Prior interpretatio nihil habet difficultatis. sensus enim erit, fideles illuminatos fuisse Dei gratia, ut crederent: acsi dixisset, Fratres qui Dei beneficio jam ad fidem vocati sunt, in melius fuerunt provecti. Videtur tamen alter contextus magis quadrare, quod Apollos gratiam qua præditus erat, cum fratribus communicando, eos adjuverit. Ita, Per gratiam, tantundem valebit, atque secundum mensuram gratiæ acceptæ.

28. *Judæos revincebat.*] Hinc apparet quorsum spectaret facultas illa, quod potens esset Apollos in Scripturis: nempe quia valida illi & efficax probatio suppetebat coarguendis hostibus. Breviter etiam exponitur status disputationis, Jesum esse Christum. Controversia enim apud Judæos hoc carebat, Promissum esse Christum liberatorem: sed illis non facile erat persuadere, Jesum filium Mariæ hunc esse Christum per quem oblata esset salus. Oportuit igitur Apollo sic disserere de officio Christi, ut Scripturæ testimonia probaret in filio Mariæ impleta esse: atque inde Christum esse colligeret. Testis est præterea hic locus, utilem esse Scripturam non modo ad docendum, sed etiam ad frangendam eorum obstinationem qui sponte non sequuntur. neque enim satis firma esset fides nostra, nisi clara illic extaret eorum demonstratio, quæ ad salutem cognitu necessaria sunt. Certe si Lex & Prophetæ tantum habebant lucis, ut inde perspicue probaverit Apollos

Jesum esse Christum, quasi rem digito monstraret: hoc saltem efficere debet Euangelii accessio, ut ex tota Scriptura, plena Christi cognitio petatur. Quare detestabilis est in Deum contumelia, quod Papistæ Scripturam obscuram esse & ambiguam insimulant. quorsum enim loquutus esset Deus, nisi liquida ioviċtaque in ejus verbis se proferret veritas? Quod autem inde inferunt, standum esse Ecclesiæ auctoritati, neque ex Scriptura disputandum essa cum hæreticis: abunde à Luca refellitur eorum cavillum. nam quum nihil Judæis fuerit pertinacius, minime timendum est, ne quibus armis fretus illos convicit, eadem nobis adversus quoslibet hæreticos sufficiant: utpote quæ nobis victoriam conferunt adversus diabolum, errorum omnium principem.

CAP. XIX.

FActum est autem quum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: & repertis quibusdam discipulis, dicit ad eos,

2. An Spiritum sanctum accepistis postquam credidistis? At illi dixerunt ad eum, Imo neque an sit Spiritus sanctus audivimus.

3. Et ait ad illos, Quo igitur baptizati estis? Illi vero dixerunt, Joannis baptismate.

4. Dixit autem Paulus, Joannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ, populo loquens, in eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent: hoc est, in Christum Jesum.

5. His auditis baptizati sunt in nomen Domini Jesu.

6. Et quum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

7. Erant autem omnes viri fere duodecim.

1. Refert hic Lucas Pauli reditu non modo confirmatam & auctam fuisse Ecclesiam apud Ephesios, sed miraculo simul ornatam, quod illic rudibus & novitiis quibusdam discipulis collatæ sunt visibiles Spiritus gratiæ. Porro essentne urbis incolæ an novi hospites, nescitur, nec magnopere nostra interest. Judæos quidem fuisse minime dubium est: quia Joannis baptisma receperant. probabile etiam est, habitasse Ephesi, quando illic Paulus eos reperit.

2. *An Spiritum sanctum.*] Clausula historiæ ostendit non de Spiritu regenerationis, sed de specialibus donis, quæ Deus initio Euangelii in communem Ecclesiæ ædificationem quibus visum erat varie distribuit, hic à Paulo haberi sermonem. Sed jam ex hac Pauli interrogatione oritur quæstio, Fueritne tunc passim communis omnibus Spiritus. nam si paucis quibusdam dabatur, cur eum conjungit cum fide, acsi individua esset connexio? Forte non gregarii fuerunt homines: vel quia in mediocri numero erant, hoc est, duodecim, quærit Paulus an omnes donorum Spiritus sint expertes. Ego tamen sic existimo, oblatos in conspectum Gentium non fortuna sed Dei consilio fuisse tot Judæos uno tempore, & quidem discipulos, hoc est, ex grege fidelium, qui sibi tamen hactenus summam Euangelii gloriam, quæ in spiritualibus donis conspicua erat, faterentur fuisse ignotam, ut per eos illustraretur Pauli ministerium. neque enim probabile est tam paucos Ephesi relictos esse discipulos ab Apollo: & fuissent ab eo rectius instituti, ex quo ipse à Priscilla & Aquila viam Domini exacte didicerat. Quin etiam fratres quorum prius meminit Lucas, alios ab istis fuisse non dubito. In summa, ubi videt Paulus homines istos profiteri Christi nomen, ut de eorum fide certius habeat examen, rogat an Spiritum sanctum acceperint. Hoc enim fuisse insigne gratiæ Dei ad sanciendam doctrinæ fidem apparet ex Paulo ipso, 3.
Gal. 3: 2. ad Galatas: Velim scire ex vobis, Spiritum sanctum ex Legisne operibus, an ex auditu fidei accepèritis.

An Spiritus sanctus sit nescimus.] Qui fieri potuit, ut homines Judæi de Spiritu nihil audierint, de quo ubique clamant Prophetæ, & cujus elogiis referta est Scriptura? certe hinc colligimus neque generaliter loquutum esse Paulum de Spiritu: & istos ut rogati erant, negare sibi cognitas esse visibiles illas gratias, quibus Deus regnum Filii sui ornaverat. Nescire ergo se fatentur an Deus largiatur ejusmodi dona. ideo in voce Spiritus metonymia est. Atque hunc sensum confirmat, quod si prorsus negassent se quicquam scire de Spiritu Dei, tam crassum errorem, imo prodigiosum, Paulus tacitum minime tulisset. Dum quærit, in quem igitur finem, vel quomodo baptizati sint, subindicat ubicunque Christus solide prædicatus esset, gratias etiam visibiles refulsisse, ut tale decus Ecclesiis omnibus commune foret. Quare non abs re miratur Paulus fideles ejus gloriæ Christi esse ignaros, quam tunc volebat Deus ubique esse conspicuam: & mox addita correctione monet, non esse manendum in illis quæ imbiberant rudimentis: quia Joannis officium fuerat, discipulos Christo formare.

4. *Joannes quidem.*] Huc spectat Pauli admiratio, ut isti homines suæ ruditatis convicti, ad altiores progressus aspirent. Joannem de Christo venturo concionatum esse dicit. emisit ergo discipulos ex carceribus, ut in stadio currentes, ad Christum nondum manifestatum tenderent. quare ne sibi placeant isti, & fastidiose ulteriorem profectum recusent, procul adhuc à meta abesse ostendit. Nam homines defectus sui sensus incitat, ut appetant quod sibi deest. Huc redit summa acsi dixisset Paulus, Priusquam glorificatus est Christus, non viguit ista ejus potentia in mundo: suo tandem in cælum ascensu voluit ut regnum suum sic floreret. multo igitur minus, dum adhuc in cursu legationis suæ esset Joannes, effusæ fuerunt Spiritus gratiæ, quæ nunc sedere ad Patris dexteram Christum testantur: quandoquidem tunc nondum palam se mundo Redemptorem patefecerat. Scitote ergo vobis ultra pergendum esse: quia procul abestis à meta. Ita diserte fidem piorum qui à Joanne edocti erant, debuisse in Christum venturum respicere docet, ne isti homines in principiis subsistant. Cæterum hinc quoque docemur, Baptismum Joannis, pœnitentiæ & remissionis peccatorum fuisse symbolum: nec aliud hodie Baptismi nostri esse ab illo discrimen, nisi quod exhibitus est Christus, & in morte ejus ac resurrectione impleti sunt omnes salutis nostræ numeri. adeoque ad suum effectum perductus fuit Baptismus: quia & ex illo quem dixi mortis & resurrectionis fonte manat pœnitentia, & eodem refertur fides, ut gratuitam justitiam inde petat. In summa, clare ostendit Paulus illum fuisse Baptismum regenerationis & renovationis, sicut est noster. Quia autem & purgatio & vitæ novitas à solo Christo manat, in ejus fide fundatum fuisse dicit. quibus etiam verbis monemur hinc pendere totam vim Baptismi, ut fide in Christo apprehenda-

henda-

hendamus quicquid figurat: tantum abest ut quicquam deroget Christi gratiæ exterius signum.

5. *His auditis baptizati sunt.*] Quoniam apud veteres invaluerat opinio, diversos fuisse Baptismos Joannis & Christi, non fuit illis absurdum baptizari de integro, qui Baptismo Joannis tantum præparati erant. Sed quod illa diversitas falso & perperam ab illis credita fuerit, hinc patet, quod ejusdem adoptionis, ejusdem vitæ novitatis, quas hodie in Baptismo nostro percipimus, pignus fuit ac tessera. itaque non legimus denuo fuisse à Christo baptizatos, qui à Joanne ad eum transibant. Adde quod Baptismum suscepit Christus in carne sua, ut illo visibili symbolo se nobiscum sociaret: atqui si fictitia illa diversitas admittitur, excidet nobis ac peribit singulare hoc beneficium, quod Baptismum habemus cum Filio Dei communem. Nec vero longa refutatione opus est: quia ut diversos Baptismos esse persuadeant, in quo differat alter ab altero prius ab illis ostendi necesse est. atqui utrimque respondet optima similitudo, & partium omnium symmetria & conformitas, quæ fateri cogit eundem esse Baptismum. Nunc vero quæritur an eum repetere fas fuerit. & furiosi homines nostra ætate hoc testimonio freti, Anabaptismum invehere conati sunt. Quidam Baptismi nomen pro nova institutione accipiunt: quibus ideo non assentior, quod eorum expositio, ut coacta est, effugium sapit. Alii negant iteratum fuisse Baptismum: quia perperam baptizati forent ab aliquo Joannis stulto æmulatore. sed quia nihil habet coloris eorum conjectura, imo potius innuunt verba Pauli veros & germanos fuisse Joannis discipulos, & Lucas honorifice vocat discipulos Christi: neque huic quoque sententiæ subscribo: & tamen iteratum fuisse nego aquæ Baptismum, quia non aliud sonant verba Lucæ, quam Spiritu fuisse baptizatos. Primum minime novum est Baptismi nomen ad dona Spiritus transferri, sicuti capite 1. & 11. vidimus, ubi dicebat Lucas, quum Christus visibilem Spiritus missionem Apostolis promitteret, Baptismum vocasse. Item quum Spiritus descenderet super Cornelium, Petrum recordatum fuisse verborum Domini, Baptizabimini Spiritu sancto. deinde videmus hic nominatim agi de donis illis visibilibus, & ea conferri cum Baptismo. Quod autem continuo post sequitur, Ubi manus illis imposuit, venisse Spiritum: exegetice additum esse interpretor. est enim modus loquendi Scripturæ frequens & familiaris, rem breviter proponere, & mox clarius explicare. quod ergo propter brevitatem erat obscurius, Lucas melius exprimit, & fusius explicat, dicens impositione manuum Spiritum illis datum fuisse. Si objiciat quispiam, Baptismi nomen, ubi pro Spiritus donis ponitur, non simpliciter, sed cum adjectione sumi: respondeo, ex contextu satis patere Lucæ mentem: deinde Lucam alludere ad Baptismum, cujus meminerat. Et certe si de symbolo externo accipias, absurdum erit fuisse illis datum, nulla meliore doctrina interposita. Sin vero metaphorice de institutione, durior adhuc erit loquutio: & non quadraret narratio, Postquam fuerunt edocti, Spiritum sanctum descendisse super eos. Porro ut hanc manuum impositionem Sacramentum fuisse fateor: ita inscitia lapsos esse dico, qui ad perpetuam imitationem traxerunt. nam quum inter omnes conveniat temporalem fuisse gratiam, quæ illo symbolo exhibita fuit: perversum est ac ridiculum, ablata veritate signum retinere. Alia est Baptismi & Cœnæ ratio, quibus Dominus ea dona nobis esse exposita testatur, quorum fruitio ad finem usque mundi Ecclesiæ constabit. Quare perpetua Sacramenta sedulo & prudenter à temporariis discernere oportet, ne inanes & ludicræ larvæ inter Sacramenta locum occupent. Quod manuum impositione usi sunt veteres, ut fidei professionem in adultis sancirent, non improbo: modo ne tali ceremoniæ annexam Spiritus gratiam quis putet, quemadmodum facit Hieronymus contra Luciferianos. Papistæ autem nulla venia digni sunt, qui vetusto ritu non contenti, putidam unctionem obtrudere ausi sunt: quæ non tantum esset Baptismi confirmatio, sed dignius etiam Sacramentum, quo fideles perfici augantur, qui prius tantum semipleni erant: quo armantur ad pugnam, quibus tantum remissa prius erant peccata. has enim execrabiles blasphemias evomere non dubitarunt.

Matth. 3. vers. 15.

cap. 1: 5. & 11. vers. 16.

8. Introgressus autem Synagogam, libere loquebatur ad tres menses, disputans & suadens de regno Dei.

9. Quum autem quidam indurarentur nec crederent, male loquentes de via coram multitudine, digressus ab illis segregavit discipulos: quotidie disputans in schola Tyranni cujusdam.

10. Hoc autem factum est per biennium: ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent sermonem Domini Jesu, Judæi simul & Græci.

11. Virtutesque non vulgares edebat Dominus per manus Pauli:

12. Ita ut etiam super infirmos deferrentur à corpore ejus sudaria & semicinctia, & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur.

8. *Introgressus Synagogam.*] Hinc colligimus Paulum exorsum fuisse à piorum cœtu, qui jam Christo nomen dederant: deinde venisse in Synagogam, ut reliquos Judæos, quibus nondum innotuerat Christus, vel saltem à quibus nondum receptus erat, in unum Ecclesiæ corpus colligeret. Dicit autem Paulum libere egisse, ut sciamus non ideo usque ad tres menses auditum quod astute tegeret Euangelii doctrinam, vel se insinuaret per obscuras ambages. mox etiam fiduciæ specimen exprimit Lucas, referens eum disputasse & suasisse de regno Dei. Scimus autem hoc nomine sæpe notari instaurationem illam quæ promissa erat Patribus, & præstanda Christi adventu. nam quum extra Christum deformis & confusa sit omnium dissipatio, non frustra hoc venturo Messiæ tribuerunt Prophetæ, fore ut regnum Dei in mundo constitueret. Jam vero regnum hoc, quia nos à defectione sub Dei obsequium reducit, & ex inimicis facit filios: primum gratuita peccatorum remissione constat, qua nos sibi reconciliat Deus, & adoptat in populum: deinde vitæ renovatione, qua nos ad imaginem suam conformat. Disputasse & suasisse dicit, significans ita Paulum disseruisse, ut probaret solidis rationibus quæ in medium afferebat. deinde auditoribus piarum exhortationum stimulos addidisse, ut januam regno Dei aperirent. Nullæ enim argutiæ nos Deo morigeros reddent, nisi piis admonitionibus flectamur.

9. *Quum indurarentur.*] Nusquam tam placide & æquis auribus auditum fuisse Paulum legimus à Judæis, sicut Ephesi priore suo adventu. nam quum alii tumultuose eum abigerent, ab his rogatus fuit ut diutius maneret. Nunc postquam ad tres menses regnum Dei apud eos erigere conatus est, prodit se multorum impietas & contumacia. dicit enim Lucas, fuisse induratos. & certe hæc vis est cælestis

doctrinæ, ut reprobos vel in furorem convertat, vel magis obstinatos reddat: non sua id quidem natura, sed per accidens, ut loquuntur: quia dum urgentur à veritate, erumpit occultum virus. Addit Lucas, *eos maledixisse viæ coram populo.* nam huc tandem se projiciunt Euangelii contemptores, ut quod nolunt amplecti, hostiliter apud alios oppugnent. neque id alio consilio, nisi quod cupiunt, si fieri possit, omnes habere ejusdem impietatis socios. *Viæ* nomine quodlibet institutum intelligi, satis notum est: hic autem ad Euangelium Christi refertur. Jam dicit Lucas, Paulum ab illis digressum, segregasse discipulos. quo exemplo monemur, ubi deploratæ & insanabilis pervicaciæ facimus periculum, non amplius ludendam esse operam. Ideo admonet
Tit. 3:10. Paulus ipse Titum, ut hæreticum hominem post unam vel alteram admonitionem devitet. nam indigna contumelia afficitur verbum Dei, si porcis & canibus prostituatur. Simul etiam consulere infirmis decet, ne pravis obtrectationibus & sanæ doctrinæ calumniis labefactetur eorum pietas. Discipulos ergo segregavit Paulus, ne suo foetore hirci ovium gregem inficerent: deinde ut ingenua professio vigeret inter puros Dei cultores.

Quotidie disputans.] Ostendit hic locus quam assidua fuerit Pauli sedulitas in docendo, & nimis esse morosos vel delicatos, quibus statim discendi tædium obrepit. Videmus enim quam pauci ad audiendum prompti paratique quotidie accedant. Etsi autem peculiarem gerebat gregis domestici curam, quem velut in ovile collegerat: non tamen opera sua privat extraneos: sed cursum disputandi continuans, periculum facit, num quos reperiat dociles. Scholam Tyranni vocat, non qui tunc potitus fuerit imperio: nam Romani in tota Asia dominabantur: sed credibile est gymnasium fuisse olim extructum sumptibus Tyranni, & urbi donatum. Loco igitur publico, qui conditoris nomen habebat, usi sunt fideles ad conventus suos agendos.

10. *Omnes qui habitabant.*] Non significat Lucas illuc Asiaticos venisse, ut Paulum audirent: sed prædicationis odore perfusam fuisse totam Asiam, & semen longe lateque dispersum: ut ejus labor non uni tantum urbi, sed remotis etiam locis fructuosus esset. atque id sæpe fit, ut Dei veritas, dum uno in loco prædicatur, longe lateque diffusa personet ubi audiri non potest vox ipsius ministri: quia traditur de manu in manum, & alii aliis sunt doctores. Neque enim sufficeret unus homo, nisi propagandæ fidei pro se quisque intentus foret.

11. *Virtutes non vulgares.*] Virtutes appellat frequenti Scripturæ usu miracula, quæ documenta erant extraordinariæ Dei potentiæ. Refert autem Pauli Apostolatum istis insignibus fuisse ornatum, quo certior constaret ejus doctrinæ auctoritas. Trita enim loquutio est, Quod per manum hominis signa edantur. Ita laus eorum Deo uni ascribitur tanquam auctori: homo autem in ordinem cogitur ut minister. Atque ut miracula magis amplificet, dicit sudaria & semicinctia delata fuisse ad ægrotos, quorum tactu fuerunt sanati. Quorsum hæc Paulo facultas data fuerit, non obscurum est: nempe ut se verum Christi Apostolum probaret, fidem conciliaret Euangelio, suumque ministerium sanciret. Atque hic memoria repetere convenit, quæ supra de legitimo miraculorum usu habuimus. Quod etiam Pauli sudariis sanavit Deus ægrotos, huc spectabat, ut qui nunquam hominem viderant, reverenter nihilominus absentis doctrinam amplecterentur. Quo magis insulsi sunt Papistæ, qui locum hunc ad suas reliquias detorquent. quasi vero sua sudaria miserit Paulus, quæ in ejus honorem oscularentur venerabundi homines: sicuti in Papatu calceos & brachas Francisci, Rosæ cingulum, Sanctæ Margaritæ pectinem, ac similes nugas adorant. Imo potius res vilissimas delegit, ne qua ex pretio vel splendore superstitio nasceretur. Hoc enim fuit ejus consilium, integram Christo gloriam in solidum vindicare.

13. **Tentaverunt autem quidam è circumeuntibus Judæis exorcistis invocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes, Adjuramus vos per Jesum, quem Paulus prædicat.**

14. **Erant autem quidam filii Scevæ Judæi principis Sacerdotum septem, qui hoc faciebant.**

15. **Respondens autem spiritus malus, dixit, Jesum novi, & Paulum scio: vos autem qui estis?**

16. **Et insiliens in eos homo in quo erat dæmonium malum, & dominatus eis, invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa.**

17. **Hoc autem innotuit omnibus Judæis simul & Græcis qui habitabant Ephesi. Et incidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Jesu.**

13. Quo certius appareat, miraculis illis, quorum nuper facta est mentio, confirmatum fuisse Apostolatum Pauli: docet nunc Lucas, quum falso quidam nomen Christi obtenderent, gravem de tali abusu sumptam fuisse poenam. unde agnoscimus non alium in finem editas fuisse virtutes per manum Pauli, nisi ut testatum omnibus fieret, fideliter ab eo Christum prædicari Dei potentiam: quando non solum Dominus eas à pura Euangelii doctrina separari passus non est, sed tam severe ultus est eos qui præpostere eas ad suos exorcismos trahebant. unde rursum colligitur, quæcunque Christi nomen obscurant miracula, præstigias esse diaboli: falsarios autem esse, qui vera Dei miracula alio trahunt quam ut sanciatur pura religio.

Quidam exorcistæ.] Non dubito quin munus hoc ex stulta æmulatione prodierit. Deus suam potentiam inter Judæos variis modis exercere solitus erat: & Prophetis olim usus fuerat ministris ad fugandos dæmones. hoc prætextu exorcismos sibi finxerunt. Atque hinc temere erectum est extraordinarium munus sine Dei mandato. potest etiam fieri, ut Deo sic ordinante, aliquid perfecerint: non quod faveret præpostere, sed ut patriam religionem libentius colerent usque ad Christi adventum. Sub regno Christi fecit prava ambitio, ut Christiani cum Judæis certarent. Creati sunt enim hominum arbitrio exorcistæ. deinde ut semper in deterius prolabi solet superstitio, hoc clericis suis omnibus commune esse voluit Papa, qui ad majorem gradum promovendi erant. Postquam enim facti sunt Ostiarii, extemplo illis conjuratio dæmonum mandatur: ipsa autem experientia plane se ridiculos faciunt. Fateri enim coguntur inanem & sine effectu se titulum conferre. nam ubi facultas qua diabolos adjurent? & ipsi exorcistæ manifesto ludibrio suscipiunt munus quod nunquam exerceant. Sed hoc scilicet jure accidit, ut nullus sit errorum finis, ubi à verbo Dei disceditur. Quantum ad istos spectat, colligimus fuisse vagos errones & homines circumforaneos, quales hodie multi cernuntur in Papatu. dicit enim *circumivisse*: quo verbo significat huc & illuc, prout fallendi occasio dabatur, flexisse iter.

Adjuramus vos per Jesum.] Verisimile est impostores istos confugisse ad Christi nomen, ut novam potestatem acquirerent quam prius fallaciter jactaverant: vel, quia cessaverat facultas qua præditi fuerant, ut tenebras obducerent Euangelio. Duplex autem fuit hujus invocationis vitium. nam quum alieni sint à Pauli doctrina, sine fide ejus prætextu abutuntur quasi ad magicas incantationes: deinde, quod non est in hominum manu, sibi absque vocatione Dei usurpant. Legitima autem nominis Dei & Christi invocatio est, quæ fide dirigitur, nec excedit vocationis metas. Quare monemur hoc exemplo, ne similes demus sacrilegii pœnas, nihil nisi prælucente Dei verbo esse tentandum. Dominus ipse nos ad preces invitat. Quicunque miraculorum dono præditi non sunt, se intra istas metas contineant. nam Apostoli quum spiritus immundos exire imperio cogebant, Deum habebant auctorem, ac sciebant ministerio, quod injunxerat, fideliter se defungi.

16. *Insiliens in eos homo.*] Tribuitur homini quod per ipsum diabolus efficit. Tantæ enim violentiæ par non fuisset, ut septem robustos juvenes sauciatos & vestibus nudatos projiceret. Quomodo autem diabolus in hominibus habitet, certo definire non licet, nisi quod statui potest antithesis inter Dei Spiritum & Satanæ. nam quemadmodum Paulus docet nos esse Dei templa, quia Spiritus Dei habitat in nobis: sic rursum dicit Satanam efficaciter agere in omnibus incredulis. Sciendum tamen est Lucam hic de singulari habitandi modo agere, quum scilicet ita Satanæ frenum laxatur, ut totum hominem occupet. Porro tale specimen edere voluit Deus, ut suam virtutem ostenderet non esse inclusam in sonitu vocis, nec fas esse Filii sui nomen ad superstitiones trahi. Quum autem Satanæ permittit nobis illudere, sciamus gravius nos puniri quam si nos in carne vulneraret. Fallax enim miraculorum species, horribile fascinum est ad dementandos incredulos, ut in altiores tenebras mergantur, quia Dei lucem respuerunt.

17. *Incidit timor.*] Fructus ejus vindictæ quam de impio nominis Christi abusu Deus sumpserat, quod religio omnibus injecta est, ne doctrinam contemnerent, cujus se acerrimum fore vindicem Deus insigni documento ostenderat, & in Christi reverentiam fuerunt adducti. præterquam enim quod omnibus suis judiciis ad hunc profectum nos Deus invitat, ut peccandi metum nobis incutiant: peculiariter in hoc exemplo commendata fuit majestas Christi, & Euangelii auctoritas sancita, quo gravior pœna manet impostores qui suis incantationibus Christi nomen scientes profanant, ne sibi impunitatem tam crassi sacrilegii promittant. Quod dicit innotuisse omnibus, tantundem valet, atque vulgo aut passim. Significat enim rem fuisse celebratam populi sermone, quo apud plures inclaresceret Christi nomen.

18. Multique ex iis qui crediderant, veniebant, confitentes & annunciantes facta sua.

19. Multi autem ex iis qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt coram omnibus: & supputatis pretiis illorum, repererunt pecuniæ quinquaginta millia.

20. Ita potenter crescebat sermo Domini & confirmabatur.

21. His autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu, transita Macedonia & Achaia, ire Jerosolymam, dicens, Postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

22. Missis autem in Macedoniam duobus ex ministrantibus sibi, videlicet Timotheo & Erasto, ipse remansit ad tempus in Asia.

18. *Multi qui crediderant.*] Ejus timoris de quo loquutus est, indicium unum profert Lucas. Reipsa enim testati sunt serio Dei timore penitus se esse affectos, qui ultro superioris vitæ delicta confessi sunt, ne sua dissimulatione intus foverent iram Dei. Scimus quam ægre extorqueatur ab iis qui peccarunt vera & ingenua confessio. nam quum sua existimatione nihil pretiosius habeant homines, pluris semper illis est pudor quam veritas: imo quantum in se est, sua probra tegere conantur. Ergo voluntaria hæc confessio, testis pœnitentiæ ac timoris fuit. nemo enim nisi divini judicii sensu probe tactus, hominum probris & ignominiæ se subjiciet, judiciumque sponte in terra subibit, ut reatu solvatur in cælo. Quum dicit *multos*, hinc colligimus non eandem fuisse omnium causam. potest enim fieri ut isti exulceratas diu conscientias habuerint: sicuti multi plerumque occultis & intestinis vitiis laborant. Quare non communem omnibus legem præscribit Lucas: sed exemplum proponit, quod sequantur qui simili opus habent medicina. Quorsum enim isti facta sua confessi sunt, nisi ut pœnitentiæ suæ testimonium ederent, & consilium levationemque peterent à Paulo? Diversa fuit eorum ratio, qui etiam
Mat. 3. vers. 6. peccata sua confessi sunt, quum ad Baptismum Joannis accederent. nam hoc modo profitebantur se non ficte initiari in pœnitentiam. Hic autem ab una specie docet Lucas, quo modo Dei reverentia tacti fuerint fideles, ubi Deus severitatis suæ exemplum illis proposuit. Quo major est Papistarum impudentia, qui hunc suæ tyrannidi fucum inducunt. Quid enim auricularis eorum confessio huic exemplo affine habet? Primum fideles quam misere ante susceptam fidem decepti fuissent à Satana, productis in medium quibusdam exemplis, confessi sunt: Papæ autem lege, factorum dictorumque & cogitationum omnium enumeratio exigitur. Hos semel legimus confessos esse: Papæ lex quotannis, ut minimum, repeti jubet. Isti sponte prodierunt: Papa necessitate omnes obligat. Lucas multos venisse dicit, non omnes: in lege Papæ nulla exceptio. Isti coram fidelium cœtu se humiliarunt: Papæ longe aliud mandatum, ut clancularii susurris in aurem proprii sacerdotis obmurmuret peccator. En quam dextre Scripturam ad probandas suas fallacias accommodent.

19. *Qui curiosas artes.*] Non tantum de magicis præstigiis loquitur Lucas, sed de frivolis & inanibus studiis, quorum major pars hominum nimis ut plurimum cupida est. περίεργα enim ponit: quo nomine comprehendunt Græci quæcunque solidam in se utilitatem non continent: sed per varios circuitus hominum mentes & studia inutiliter abducunt. Talis est Astrologia judiciaria, quam vocant, & quicquid divinationum sibi in futurum tempus fabricant stulti homines. Libros autem exurunt, ut sibi & aliis in posterum præcidant ansam errandi. Et quod eos pretii magnitudo à jactura non revocat, eo melius pietatis suæ studium probant. Ergo ut nuper verborum confessio, ita nunc realis, ut ita loquar, à Luca describitur. Cæterum, quum ἀργύριον Græci accipiant pro qualibet monetæ specie, incertum est, sestertios an denarios Lucas designet. Quia tamen certo constat, expressam ab eo summam fuisse, ut sciremus fortianimo contemptum fuisse lucrum à fidelibus: non dubito quin denarios, vel aliquod etiam præstantius numismatis genus intelligat. Denariorum vero quinquaginta millia, circiter novem millia librarum Franciæ monetæ efficiunt.

20. Poten-

20. *Potenter crescebat.*] Particula κατὰ κράτος, significat non vulgares fuisse verbi progressus: acsi diceret, in illis incrementis apparuisse raram efficaciam ac solito majorem. Crescendi verbum ad hominum numerum refero, acsi dixisset novis quotidie discipulis collectis auctam fuisse Ecclesiam, quia late propagatur doctrina. Sermonem vero in singulis fuisse confirmatum interpretor, quod scilicet in Euangelii obedientia & pietate magis magisque proficerent, atque altiores radices ageret eorum fides.

21. *Proposuit in Spiritu.*] Consilium hujus profectionis, Spiritus instinctu susceptum fuisse à Paulo intelligit: ut sciamus totam ejus vitam ad Dei arbitrium fuisse compositam. ideo autem Spiritum habuit suarum omnium actionum præsidem, quod & se Deo regendum addixit, & pependit ex ejus ductu. Nec refert quod sequitur paulo post, spe sua fuisse frustratum in ipso itineris successu. sæpe enim suos fideles moderatur Deus, de exitu ipsos celans: nam eousque vult sibi habere addictos, ut clausis oculis, dum res perplexæ sunt, quod per Spiritum suum illis dictavit, sequantur. Porro omissa & neglecta sua commoditate, Ecclesiis prorsus fuisse addictum colligitur, quod Timotheo optimo & sibi omnium fidissimo, charissimo, denique aptissimo comite se privare maluit, quam non consuleret Macedonibus.

23. Accidit autem illo tempore tumultus non exiguus de via.

24. Nam quidam nomine Demetrius, faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianæ, præstabat artificibus non exiguum quæstum.

25. Quibus convocatis, & his qui similium rerum erant opifices, dixit, Viri, scitis quod ex hoc opificio nobis suppetit facultas:

26. Et videtis & auditis quod non solum Ephesi, sed pene per totam Asiam Paulus hic persuasit, & avertit multam turbam, dicens, quod non sint dii qui manibus fiunt.

27. Non solum autem hæc pars nobis in periculum venit, ne reprobetur: verum etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur, futurumque sit ut etiam destruatur majestas ejus, quam tota Asia & orbis colit.

28. His auditis repleti sunt ira, & exclamaverunt, dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

23. *Tumultus de via.*] De Viæ nomine admoniti sint Lectores, hic accipi pro eo quod Latini Sectam vocant: Græci Philosophi Hæresin. sed quia in Ecclesia Dei, ubi fidei unitas regnare debet, nihil magis odiosum est vel etiam execrabile, quam suo quemque arbitratu eligere quod sequatur: nomen quod merito apud pios infame erat, Lucam fugisse existimo, & phrasi Hebraica Viam posuisse pro instituto. Quod vero ad rei summam pertinet, videmus quam mirifice servum suum Dominus exercuerit. Sperabat quum se ad iter accingeret, Ecclesiam fore in suo discessu tranquillam: ecce autem subito exoritur tumultus, unde minime timebat. Cæterum, in Demetrio patet quam noxia sit pestis avaritia. nam unus homo quæstus sui privati causa magnam urbem seditione turbare non dubitat. Opifices autem, qui velut faces ab eo accensæ, incendium ubique spargunt, nobis documento sunt, quam facile sit homines sordidos & ventri deditos ad quodvis facinus impellere: præsertim si ex illiberali quæstu in diem vivunt, & spes lucri illis eripitur. Porro in hac historia vivam cernimus temporis nostri effigiem. Tumultuatur Demetrius cum sua manu: quia si tollatur superstitio, ex qua quæstum facere soliti sunt, opificium ipsorum concidet. ergo non secus ac pro vita sua depugnant: ne Demetrius opima præda, alii quotidiano victu priventur. Hodie quis zelus Papam, cornutos Episcopos, Monachos, & totam Cleri Papalis colluviem instigat? imo quis eos exagitat furor, ut tam acriter Euangelio resistant? Jactant quidem se pro fide catholica certare. nec vero Demetrius honesto prætextu carebat, cultum Dianæ obtendens. Verum res ipsa clamat, non tam pro aris ipsos, quam pro focis pugnare: ut scilicet culinam habeant bene calentem. Fœdas in Deum blasphemias, modo nihil minuant ex eorum proventu, placide dissimulant. tantum in tuendis superstitionibus, quæ ad farinas valent, sunt plusquam animosi. Proinde talibus exemplis admoniti, vitæ genus eligere discamus doctrinæ Christi consentaneum: ne lucri cupiditas nos ad impium & nefarium certamen armet atque incitet. qui vero per inscitiam ac errorem, vel ad aliquod opificium vitiosum delapsi sunt, vel alia prava & impura vitæ ratione sunt impliciti: tamen à sacrilega ista temeritate sibi caveant. Quantum vero ad pios doctores spectat, discant ab hoc exemplo, nunquam sibi defore adversarios, donec sui abnegatione totus mundus pacem offerat: quod scimus nunquam futurum. Quia Demetrio & argentariis quæstum præripit doctrina Pauli, furiose prosiliunt ad eam delendam. annon idem facturi sunt, quibus Euangelium adversabitur? Atqui nemo est, cui non sit bellandi occasio. nam omnes carnis affectus Deo inimici. Ita fieri necesse est, ut quotquot in mundo regnant carnis cupiditates, totidem sint armati hostes ad resistendum Christo. Sæpe quidem continget frenum divinitus injici, ne improbi tumultuentur, vel aperte sæviant. quisquis tamen subactus non est ad ferendum jugum Christi, semper invisum ejus Euangelium habebit. Ita statuendum est, piis & fidis doctoribus cum multiplici hostium copia semper negotium fore. Demetrii cupiditas palam apparet: interim tamen sciendum est Satanæ fuisse flabellum, qui modis omnibus Pauli doctrinam labefactare quærens, hoc idoneum organum reperit. Jam quum Satanam sciamus implacabilem esse Christi & veritatis hostem, putamusne illi unquam defore ministros, qui ejus impulsu vel aperta sævitia insaniant, vel clandestinis artibus moliantur Euangelii ruinam, vel evomant odii sui virus, vel saltem fremendo & obstrependo hostile aliquod signum præbeant?

25. *Ex hoc opificio*] Hic turpiter malitiam suam prodit Demetrius. Privato commodo aliquatenus consulere licet. verum ejus causa turbare publicam pacem, jus & fas pervertere, sese projicere ad vim & cædes, quod justum ac rectum est data opera extinguere conari: id vero nimis flagitiosum est. Statum causæ hunc esse fatetur Demetrius, quod Paulus deos esse negat qui hominum manibus fiunt. Sitne hoc verum nec ne, non inquirit: sed lucrandi cupiditate excæcatus, ad opprimendam veram doctrinam fertur. Eadem cæcitas illum ad violenta remedia præcipitat. Opifices quoque, quia sibi ab inopia & fame timent, non minore impetu ruunt: venter enim surdus ac cæcus est, ut æquitatem nullam admittat. quo magis sibi quisque nostrum suspectus esse debet, ubi de privata utilitate & lucro agitur, ne discrimen omne justi & injusti, turpis & honesti, tollat cupiditas eadem quæ istos ad insaniam impulit.

27. Non

27. *Non solum hæc pars.*] Primum hoc præpostere, quod secundo tandem loco religionis curam habet Demetrius: quia nihil magis absurdum est, quam ventrem deæ præferri. sed hoc quoque vanum est, quod cultum Dianæ periclitari obtendit: nam si ex Pauli doctrina nihil passus esset damni, domi quievisset: de cultu Dianæ nec ipse fuisset anxius, nec aliis molestus. Unde ergo tanta sedulitas, tantusque satagendi fervor, nisi ex plaga domestica? quia vero non satis honestam nec probabilem sibi ac suis pugnandi causam fore videbat, ascititio colore fucare studet. Ergo ut malefici dedecus tegat, religionis titulum, qui plausibilis est, obducit. Ita impii quantumvis proterve contra Deum insurgant, impudenter tamen hinc inde captant honestos prætextus. verum Deus illudi sibi non sinit: quin potius ex suis subterfugiis protrahit eos in lucem. Non alio teste opus est ad refutandam Demetrii hypocrisin: quia seipsum propria voce jugulat, dum privatæ jacturæ dolorem prodit. Nec absimilis est hodie Papistarum ratio. plenis quidem buccis se fidei catholicæ, & sanctæ matris Ecclesiæ patronos esse jactant: sed de suo zelo sic præfati, in ipsa causæ actione culinæ nidorem toto gutture spirant. Nobis vero si animus est pietatis causam pure & serio agere, nostra commoda obliviscamur, ut Dei gloria primas teneat. Sic enim sensus omnes perstringit suis illecebris utilitatis species, ut per quodvis nefas errando, nobis tamen blandiamur, quantisper nobis privatim consulere propositum est.

Quam tota Asia & orbis.] Indignum Demetrio videtur pessum ire Dianæ majestatem, quam totus orbis suspicit & adorat. atque hoc superstitiosis omnibus commune perfugium est, multitudinis consensum obtendere. Vera autem religio magis solidam fulturam quam in hominum arbitrio postulat. Hodie nihil magis simplices ac imperitos retinet, nisi quod errores passim usu receptos abjicere non audent: quia quod pluribus placuit, quamvis stulte & temere, pro legitimo habendum esse fingunt. unde & solum nomen consuetudinis contra Deum ipsum audacter obtrudere non dubitant. Nobis vero longe aliam regulam Dominus præscribit, ut scilicet sua unius auctoritate contenti, nec hominum opinionem, nec usum nostrum, nec multarum gentium consuetudinem moremur.

29. Et impleta est civitas tota confusione: & impetum fecerunt uno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30. Paulo autem volente intrare ad populum, non permiserunt discipuli.

31. Quidam autem & ex Asiæ primoribus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum.

32. Alii quidem igitur aliud clamabant. erat enim concio confusa, & plerique nesciebant qua ex causa convenissent.

33. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo.

34. Quem ut cognoverunt Judæum esse, vox orta est una omnium, ferme ad duas horas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

29. Hic populi naturam, quasi in tabula depictam nobis Lucas proponit. Quemadmodum si incendium mille simul domos corripiat: ita momento uno totam urbem seditio pervasit. ubi autem talis semel concitata est tempestas, non facile sedatur. Quum vero malum hoc vitare nequeant Christi servi, invicta constantia munitos esse decet, ut populares motus intrepidi sustineant, nec turbentur quasi re nova aut insolita, quum vident populum
2 Cor. 6:5. esse turbulentum. Sic Paulus ipse alibi gloriatur se infracto animo per medias seditiones pergere. Interim optimo solatio verbi sui ministros, dum sic inter varias procellas & æstus jactantur, Dominus sustentat, & optima fiducia stabilit, quum se gubernacula tenere Ecclesiæ suæ testatur. neque id modo: sed omnium turbinum ac fluctuum esse moderatorem, ut eos simulac visum fuerit componat. Ergo sciamus quasi in mari tempestuoso nobis esse navigandum: imo hanc infamiam nobis subeundam esse, quasi turbas ipsi concitemus: nec quicquam nos à recto officii cursu abducat. Ita pergendo, duriter quidem vexabimur: sed naufragio saltem nos submergi Dominus non sinet. Videmus præterea, licet confusa sit seditio, populum tamen semper in deterius ruere; sicuti nunc Ephesii Gaium & Aristarchum capiunt, Alexandrum repellunt insanis clamoribus. unde id, nisi quod regnum occupat in ipsis Satan, ut malæ causæ potius faveant? Est etiam alia ratio, quod conceptum ex falsa delatione præjudicium mentes occupat, ne de causa inquirere sustineant.

30. *Paulo autem volente.*] Pauli constantiam modestiæ conjunctam cernere licet. Quum tuto latere possit, ultro se in discrimen objicere paratus est. Neque tamen eorum consilium recusat sequi, quibus rerum status melius compertus erat. Si retentus non esset, temeritati imputari non debuit quod facere statuerat. Seditio nulla ejus culpa flagrabat: cur vitam suam non opponeret? præsertim de meliore eventu non desperans. Sed ubi dissuadent fratres & amici rerum periti, modestia est laude digna, quod proposito suo pervicaciter non insistit.

33. *Protraxerunt Alexandrum.*] Credibile est Alexandrum hunc non emissum fuisse à Judæis, ut communem gentis causam ageret: sed quod eum cuperent populo mactandum objicere. Interim Judæi nomen eum sic invisum reddidit, ut tumultuose respuerent quicquid pro re & causa dicturus erat: imo in tanto fervore non procul à mortis discrimine abfuit. Porro an is sit Alexander de quo alibi meminit 1 Tim. 1.
Paulus, incertum est: conjectura tamen mihi videtur probabilis. Quod si credimus eum esse, discamus vers. 20. 2 Tim. 4.
ab hoc formidabili exemplo sollicite ambulare, ne in vers. 14.
similem defectionem abripiat nos Satan. Nam qui martyrio propinquus erat, perfidum & sceleratum apostatam factum esse videmus.

34. *Magna Diana Ephesiorum.*] Clamosa quidem, sed sine ulla soliditate fuit confessio, quæ ex fide cordis non manabat. Unde enim ista, quam prædicant, Dianæ magnæ divinitas, nisi quod tanquam mente alienati, quem semel imbiberunt errorem furenter defendunt? Alia est veræ pietatis ratio: ut corde credamus ad justitiam, deinde sequatur oris confessio ad salutem. In eo differt bacchantium intemperies, & insana omnium fanaticorum pervicacia à Martyrum constantia & zelo. Et tamen pudenda est nostra ignavia, si minus ingenui strenuique sumus in professione certæ fidei, quam illi in putido suo errore. Audimus enim quid nobis per Da- Psal. 116.
videm præscribat Dei Spiritus, Credidi, propterea vers. 10.
loquar.

35. Quum autem ſedaſſet Scriba turbam, dixit, Viri Epheſii, quis enim eſt hominum qui neſciat Epheſiorum civitatem cultricem eſſe magnæ deæ Dianæ, & à Jove delapſi ſimulacbri?

36. Quum autem hæc ſint extra controverſiam, oportet vos ſedatos eſſe, & nihil præcipitanter agere.

37. Adduxiſtis enim homines iſtos, neque ſacrilegos, neque contumelioſos in deam veſtram.

38. Quod ſi Demetrius & qui cum eo ſunt artifices, habent adverſus aliquem cauſam, conventus forenſes aguntur, & Proconſules ſunt, accuſent invicem.

39. Siquid autem de rebus aliis quæritis, in legitima concione dirimetur.

40. Nam periculum eſt ne ſeditionis hodiernæ rei fiamus, quum nulla ſubſit cauſa unde poterimus reddere rationem concurſus iſtius. Et quum hæc dixiſſet, dimiſit concionem.

35. Hic Lucas narrat ſedatum ita fuiſſe tumultum, ut tamen prævaluerit apud inſanientem populum ſuperſtitio, neque audita fuerit Dei veritas. Scriba enim, ut ſolent homines politici, ſatis haber ſi poſſit quovis modo incitatam turbam placare. Interim cauſa ipſa opprimitur. Videbat proculdubio Demetrii malitiam, atque ut religionis prætextu ad privatum commodum abuſus, urbem turbaſſet: ſed vulnus illud quod imperitis occultum erat, non attingit. Interea ſedandæ contentionis cauſa extollit fictitium Dianæ numen, & ſuperſtitioſum ejus cultum aſſerit. Si tunc in theatro fuiſſet Paulus, centies morti ſe obtuliſſet potius quam paſſus fuiſſet hac mercede ſe à periculo redimi. Etſi enim Scriba non ex ejus mandato ſic loquutus eſſet: in publico tamen cæleſtis doctrinæ teſte & præcone perfida fuiſſet diſſimulatio. Pronunciat Scriba ſimulachrum quod colebant Epheſii, delapſum è cælo eſſe, & Paulum ejuſque comites nihil in ipſorum deam contumelioſe loquutos eſſe. an tacere licuit, quin ſuo ſilentio fictam excuſationem probaret? Hoc autem erat manus idololatriæ dare. ergo non abs re Lucas præfatus eſt, retentum à fratribus fuiſſe Paulum ne in theatrum prodiret.

37. *Homines neque ſacrilegos.*] Vere quidem & recte ſacrilegos eſſe negat: ſed perperam cootinuo poſt ſpeciem ſacrilegii definit, probroſe loqui adverſus Dianam. nam quum omnis ſuperſtitio profana ſit & polluta, ſacrilegos eſſe conſequitur quicunque unius Dei honorem ad idola transferunt. Sed hic prudentia Scribæ, & ea quidem carnalis, laudatur, non pietas. Tantum enim hoc ſpectabat, ut ſeditionis ardorem reſtingueret: ideo tandem concludit, Si quam privatam litem habeat Demetrius, eſſe judicia & magiſtratus. Publica vero negotia in concione legitima, non turbulenta: quæ magiſtratuum edicto convenerit, non quæ unius hominis impulſu & libidine temere accurrerit: tractanda eſſe. Proconſules plurali numero dicit, non quod plures uno Aſia haberet, ſed quod Legati Proconſulum loco conventus interdum agebant. Injecto etiam metu eos pacat: quia Proconſuli oblata erat occaſio urbis male mulctandæ.

CAP. XX.

POſtquam autem ceſſavit tumultus, vocatis ad ſe Paulus diſcipulis, complexuſque illos, profectus eſt ut iret in Macedoniam.

2. Quum autem perambulaſſet partes illas, & exhortatus eos fuiſſet multo ſermone, venit in Græciam.

3. Et ibi peractis menſibus tribus, quum eſſent illi ſtructæ inſidiæ à Judæis ſoluturo in Syriam, habebat in animo ut reverteretur per Macedoniam.

4. Comitatus eſt autem eum uſque ad Aſiam Sopater Berrhœenſis: Theſſalonicenſium vero, Ariſtarchus & Secundus & Caius Derbæus & Timotheus: Aſiani vero, Tychicus & Trophimus.

5. Hi quum præceſſiſſent, expectarunt nos Troade.

6. Nos vero abnavigavimus poſt diem Azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, ubi demorati ſumus diebus ſeptem.

1. Narrat hoc capite Lucas quomodo Paulus ex Aſia ſolvens, Jeroſolymæ adeundæ cauſa rurſus mare trajecerit. Etſi autem accurata meditatione dignum eſt quicquid in hac narratione ſcribitur, longa tamen expoſitione non indiget. Mirifica Dei virtute inter tempeſtuoſos illos fluctus ſervatam fuiſſe Eccleſiam apparet. tenera adhuc & imbecillis erat Epheſi Eccleſia: fideles repentinum motum ſemel experti, timere merito poterant ne ſubinde exurgerent ſimiles procellæ. Non dubium eſt quin ægre avulſus fuerit ab illis Paulus: quia tamen major neceſſitas ipſum alio trahit, filios nuper genitos, vixdum emerſos ab uno naufragio, relinquere in mari æſtuoſo cogitur. Ipſi vero, licet triſtis & acerbus ſit Pauli diſceſſus, ne tamen aliis Eccleſiis faciant injuriam, non retinent eum neque morantur. Ita videmus non ſibi fuiſſe addictos, ſed ſua cura & ſtudio complexos fuiſſe Chriſti regnum, ut in commune tam fratribus quam ſibi conſulerent. Hæc exempla diligenter notanda ſunt, ut in hac miſera diſſipatione alii alios juvare ſtodeamus. quod ſi quando nos ſpoliari utilibus præſidiis contingat, non tamen vacillemus, ſcientes Deum tenere navis noſtræ gubernacula. Notandum autem quod Paulus non diſceſſit inſalutatis fratribus, quin potius eos in diſceſſu confirmat: ſicuti & de Macedonibus ſtatim Lucas dicit, Paulum fuiſſe eos exhortatum multo ſermone: hoc eſt, non defunctorie, queſi ſufficeret officii ſui
eſſe admonitos; ſed quemadmodum alibi fieri jubet, 2 Tim. 4.
uſque ad importunitatem urgendo, & penitus in- *vers.* 2.
culcando res cognitu neceſſarias, ne unquam intercideret memoria.

3. *Quum eſſent illi ſtructæ.*] Ita variis modis & aſſiduis certaminibus ſervum ſuum Deus exercuit, ut in eo nobis exemplar proponeret infatigabilis conſtantiæ. Non ſatis eſt eum difficilis ac longi itineris labore & moleſtia confici, niſi vitæ quoquo diſcrimen ab inſidiatoribus accedat. Hoc ſibi ante oculos

oculos speculum ponant omnes Christi servi, ne unquam difficultatum tædio languescant. Paulus tamen quum iter alio flectens, paratas sibi insidias declinat, simul ostendit eatenus habendam nobis esse vitæ rationem, ne temere nos projiciamus in media pericula. Qui vero se illi comites adjungunt, non vulgare reddunt pietatis suæ testimonium: ac videmus quam pretiosa fuerit ejus vita fidelibus, dum ex diversis Gentibus complures delecti comites, ejus causa duram & asperam expeditionem non sine magnis sumptibus suscipiunt. Dicit Lucas substitisse Paulum Philippis per dies Azymorum, quia tunc melior erat docendi opportunitas. Et quum adhuc ignota esset Legis abrogatio, cavendum fuit ne festum diem negligendo, à rudibus putaretur Dei contemptor. quanquam mihi præcipue videtur quæsita ab eo docendi opportunitas, quia tunc attentiores erant Judæi ad discendum.

7. Uno autem die Sabbathorum, quum convenissent discipuli ad frangendum panem, Paulus disserebat eis, profecturus postridie: protraxitque sermonem usque ad mediam noctem.
8. Erant autem lucernæ multæ in cœnaculo ubi erant congregati.
9. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, quum degravaretur somno profundo, disserente diu Paulo, magis depressus somno decidit ex tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus.
10. Quum descendisset autem Paulus, incubuit super eum, & complexus dixit, Ne turbemini: anima enim ejus in ipso est.
11. Quum vero ascendisset, fregissetque panem & degustasset, diu colloquutus usque ad diluculum, ita profectus est.
12. Adduxerunt autem puerum viventem, & refocillati sunt non mediocriter.
13. Nos autem conscensa navi, solvimus Asson, inde excepturi Paulum. sic enim ordinaverat, ipse per terram iter facturus.

7. *Uno autem die.*] Vel primum diem hebdomadis, proximum Sabbatho intelligit, vel unum quodpiam Sabbathum. quod posterius mihi videri posset magis probabile: hac ratione, quod dies ille ad conventum habendum ex more aptior fuit. sed quum
Mat. 26. vers. 1. Luc. 24. vers. 1. Joan. 20. vers. 1. Euangelistis non sit novum, ex linguæ Hebraicæ usu, Unum ponere loco Primi, optime conveniet, postridie Sabbathi habitam fuisse concionem. Porro de quolibet die hoc exponere, nimis frigidum esset. quorsum enim Sabbathi mentio, nisi ut temporis opportunitatem & delectum notet? Verisimile quoque est, expectatum fuisse à Paulo Sabbathum, ut pridie discessus sui facilius discipulos omnes in unum locum aggregaret. Est autem dignus observatu omnium fervor, quod neque Paulum ad mediam usque noctem, quum tamen se ad iter accingeret, docere piguit, neque alii discendi tædio affecti sunt. neque enim alia causa protrahendi longius sermonis, quam studium auditorii & attentio.

Ad frangendum panem.] Quamvis interdum Hebræis Panis fractio convivium domesticum significet: hoc tamen loco de sacra Cœna, duabus rationibus adductus, interpretor. Nam quum ex sequentibus colligere promptum sit, non parvam hominum multitudinem illic fuisse collectam; cœnam privatam in domo potuisse instrui, consentaneum non est. deinde narrabit postea Lucas, Paulum non cœnæ tempore, sed post mediam demum noctem, panem sumpsisse. Huc accedit, quod non vescendi causa cibum dicit cepisse, sed tantum ut gustaret. Sic igitur statuo, Sacræ Domini Cœnæ inter ipsos celebrandæ indictum fuisse diem solennem, qui futurus erat omnibus commodior. Ut autem longioris absentiæ silentium utcunque farciret Paulus, solito longius sermonem extendit. Quod de magno hominum numero dixi, inde colligitur, quod multæ in cœnaculo accensæ erant lucernæ. quod certe non pompæ, neque ostentationis causa, sed necessitate fiebat: ubi enim nullus est usus, ambitio est ac vanitas quæ homines facit sumptuosos. Porro lampadibus fulgere totum locum decuit, ne qua flagitii vel dedecoris suspicio in sanctum illum cœtum caderet. adde & alteram conjecturam, si vacuum fuisset cœnaculum, passuros non fuisse qui aderant ut super fenestram sederet Eutychus. Turpis enim spernendæ ac respuendæ cœlestis doctrinæ fuisset licentia, quum pateret alibi locus, ad fenestram secedere.

9. *Quum degravaretur somno.*] Nihil video esse causæ, cur adolescentis somnolentiam tantopere & tam acriter exagitent quidam interpretes, ut dicant torporis sui pœnam morte luisse. Quid enim mirum, si nocte intempesta cum somno luctatus, tandem succubuit? Quod autem invitus & præter spem correptus fuerit & oppressus sopore, hinc conjicere licet, quod se ad quietem non composuerat. Idoneum somno locum captare, ignaviæ signum fuisset. ad fenestram vero sedentem somno obrui, quid aliud est quam citra culpam, naturæ infirmitati cedere? quemadmodum si ex inedia deliquium animi, vel ex nimia fatigatione contingat. Qui terrenis curis demersi contemptim ad verbum accedunt: qui cibo & vino referti soporem inde contrahunt: qui in rebus aliis vigiles oscitanter audiunt verbum, merito eorum somnolentia damnabitur: Eutychum vero disertis verbis Lucas absolvit, quum dicit gravi somno post mediam demum noctem depressum cecidisse. Porro voluit Dominus non tantum somno, sed morte hujus adolescentis expergefacere suorum fidem, ut alacrius Pauli doctrinam reciperent, & animo penitus infixam tenerent. Fuit quidem initio non levis tentatio: sed quæ vel constantissimum quemque vehementer percellere potuit. quis enim Christum præsidere putaret in eo cœtu, ex quo miser homo sese casu in mortem præcipitat? quis non potius divinæ maledictionis hoc putaret esse signum? Sed Dominus statim adhibito remedio, suorum mentes omni perturbatione exemit.

10. *Incubuit super eum.*] Scimus Apostolos in edendis miraculis interdum externos quosdam ritus interposuisse, quibus gloriam ad Deum auctorem referrent. quod autem nunc super adolescentem incubuit Paulus, non alio fine factum esse existimo, nisi ut se ad precandi studium incitaret. Perinde agit, acsi se misceret cum mortuo. Et forte ad Elisæi imitationem hoc factum est, de quo idem narrat 2 Reg. 4. vers. 34.
Sacra historia. Vehementia tamen affectus eum magis impulit quam Prophetæ æmulatio. Ea enim conjunctio magis eum stimulat, ut toto animi affectu à Domino ejus vitam deprecetur. Sic ubi mortui cadaver complectitur, hoc gestu significat se vivificandum Deo offerre. atque ex textu colligere licet, non prius discessisse à complexu, quam illi redditam esse vitam cognovit.

Nolite turbari.] Notandum est, hac præcipue de causa

causa Paulum fuisse sollicitum, ne tristis ille eventus piorum fidem concuteret, ac turbaret eorum animos. Interea Dominus extremum quem Paulus habuit Troade sermonem, quasi insculpto sigillo apud eos sanxivit. Quum dicit animam in ipso esse, non negat fuisse mortuum, quia miraculi gloriam hoc modo extingueret: sed sensus est, vitam illi redditam esse Dei gratia. Quod postea sequitur, magna consolatione affectos esse, non restringo ad gaudium quod ex adolescente recuperato ceperunt: sed confirmationem fidei simul complector, quum Deus tam præclarum illis amoris sui specimen dedisset.

13. *Nos conscensa navi.*] Cur iter terra facere maluerit Paulus, incertum est: an quia molesta illi foret navigatio, an ut in transitu fratres viseret. ego valetudinis causa mare tunc fugisse arbitror. Laudanda vero ejus humanitas, quod comitibus suis pepercit. cur enim à se dimisit, nisi ut molestia levaret? Ita videmus comitate & officiis ipsos inter se vicissim certasse. Illi prompti & obsequentes ad ministerium: Paulus autem adeo non rigidus exactor, ut quæ parati erant obsequia præstare, ultro & benigne remitteret: imo utilitate sua posthabita, quod illis futurum erat solatio mandaret. Asson urbem Troadi attribui à Geographis, satis notum est. Eadem teste Plinio dicta fuit Apollonia. Coloniam Ætolorum fuisse tradunt.

14. Quum autem convenissemus Asson, recepto eo venimus Mitylenen.

15. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chion. postridie vero appulimus Samon: & commorati Trogyllii, venimus Miletum.

16. Proposuerat enim Paulus præternavigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Jerosolymis.

17. A Mileto autem missis Ephesum nunciis, accersivit Presbyteros Ecclesiæ.

18. Qui quum pervenissent ad ipsum, dixit eis, Vos scitis à primo die quo ingressus sum in Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim.

19. Serviens Domino cum omni animi humilitate, cumque multis lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum.

20. Ut nihil suffugerim eorum quæ essent in rem vestram, quin vobis annunciarem, & docerem vos publice ac per singulas domos.

21. Testificans Judæis simul & Græcis quæ in Deum est pœnitentiam, & fidem quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum.

16. *Proposuerat enim Paulus.*] Dubium non est quin magnas & graves habuerit festinandi causas: non quod diei religio tantum apud illum valeret, sed quia ad dies festos undique advenæ Jerosolymam confluere solebant. quum in tanta hominum frequentia se nonnihil profecturum speraret, occasioni deesse noluit. Sciamus ergo Legalem cultum non fuisse in causa, ut tantopere properaret. sed Ecclesiæ ædificationem fuisse illi propositam: partim ut fidelibus narraret propagatum fuisse Christi regnum: partim ut siqui essent adhuc alieni à Christo, eos lucrifaceret: partim ut improborum hominum calumnias refelleret. Notandum tamen est, ipsum interea reliquis Ecclesiis consulere. Presbyteros enim Ephesinos Miletum accersens, se Asiam non negligere ostendit. Quod autem vocati conveniunt, non modo concordiæ, sed modestiæ quoque signum est. etsi enim plures erant: uni tamen Christi Apostolo, quem singularibus donis sciebant excellere, morem gerere ipsos non piget. Porro Seniores dici, non qui provectæ essent ætatis, sed qui præessent Ecclesiæ, ex contextu clarius patebit. Est autem usitatum fere omnibus linguis, ut Senes ac Patres vocentur qui ad alios regendos præfecti sunt, etiamsi non semper ætas respondeat.

18. *Vos scitis.*] In hac concione præcipue huc insistit Paulus, ut quos Ephesi creaverat Pastores, suo exemplo hortetur ad munus suum fideliter peragendum. sic enim rite agitur censura, & sic doctrinæ acquiritur auctoritas, quum nihil verbis præscribit doctor, quod non reipsa ante præstiterit. Paulum vero suas virtutes prædicare, minime absurdum fuit. Nihil quidem minus tolerabile est in Christi servis quam ambitio & vanitas: sed quum omnibus probe cognita esset modestia & humilitas sancti viri, minime timendum fuit ne in suspicionem jactantiæ incurreret: præsertim quum necessitate coactus, fidem & diligentiam suam proferret aliis in exemplum Magnifice quidem labores suos, patientiam, fortitudinem, & reliquas virtutes prædicat. sed quorsum? Certe non ut plausum reportet ab auditoribus, sed ut acriores sancta sua exhortatio aculeos habeat, & penitus infixa hæreat ipsorum animis. Alter etiam illi fuit scopus, ut sua integritas in posterum valeret ad doctrinæ commendationem. Citat autem oculatos testes, ne videatur de rebus ignotis verba facere. Oculatos dico, qui non modo comperta habebant omnia: sed purum quoque nullisque affectibus corruptum judicium.

19. *Serviens Domino.*] Commemorat primo, non modo quantas difficultates sustinuerit, sed maxime suam humilitatem, conjunctam cum mundi contemptu & probris aliisque afflictionibus: acsi diceret, non se honorifice vel cum plausu fuisse exceptum, sed sub contemptibili crucis forma versatum inter eos. Est autem hæc non levis probatio, quum non deficimus, quamvis nos videamus indigno mundi fastu calcari. distinctius tamen singula notanda sunt. Servire Domino hic accipitur non pro Deum colere in sanctitate & justitia, quod piis omnibus commune est: sed publicum munus exequi significat. Non loquitur ergo Paulus ut unus quilibet privatus homo: sed qui datus esset Ecclesiæ minister. atque ita testatur se Apostolatu sibi commisso, cum humilitate & modestia defunctum esse: tum quod suæ infirmitatis conscius sibi diffideret: tum quod muneris excellentiam cogitans, se longe imparem duceret: tum quod libenter se subjiceret ad subeundam crucis Christi ignominiam. Humilitas enim ista, tam ventosæ confidentiæ, quam altitudini opponitur. Lachrymas deinde adjungit, quas certamina, varii Satanæ insultus, impiorum ferocia, intestini Ecclesiæ morbi, & scandala exprimebant. tandem addit se trepidam vitam egisse inter Judæorum insidias: seque illis tentatum fatetur (ut ferreus non erat) licet non succubuerit. Neque enim suam infirmitatem fateri pudet. Scopus autem est, ne similibus molestiis succumbant quos alloquitur, atque ut omni ambitione vacui reverenter & sollicite munus suum exerceant: neque tantum æquo animo patiantur se ab hominibus contemni, sed in seipsis quoque abjecti sint: quia nunquam ad Christi obsequium rite erit compositus, qui sublime aliquid spirabit. Et quoniam diuturna esse non potest virtutis simulatio, ut eum sincere & ex animo se ita gessisse constet, triennii constantiam in medium profert, quo

æqua-

æqualem & eundem tenorem servaverat. Scitis, inquit, qualis fuerim per omne tempus, à primo usque die. Hæc vera demum est servorum Christi probatio, non mutari pro variis inclinationibus temporum: sed manere sui similes, & rectum semper cursum tenere.

20. *Nihil dissimulaverim.*] Fidem suam in docendo ac diligentiam tribus nominibus commendat: quod solide & integre discipulos instituerit, ut nihil omitteret quod faceret in ipsorum salutem: quod generali prædicatione non contentus, singulis etiam prodesse studuerit: tertio loco brevem totius doctrinæ suæ summam recitat, quod eos ad fidem in Christum, & pœnitentiam hortatus sit. Jam quum nobis exemplar probi fidique doctoris depingat, quicunque suam operam Domino probare cupiunt, eos propositam Ecclesiæ ædificationem habere convenit: sicut alibi Timotheum reputare ju-

1 Tim. 4. v. 7, 8. bet quæ sint utilia, ut illis tradendis insistat. & sane Scriptura, ad cujus normam omnis docendi ratio exigenda, est, imo quæ sola est recte docendi methodus, non argutas speculationes continet, quæ sub umbra & in otio delectant: sed teste eodem Pau-

2 Tim. 3. vers. 17. lo, tota utilis est, ut hominem Dei perfectum reddat. Sed tale ædificandi studium præscribit Paulus, ut nihil omittat Pastor, quantum in se est, quod utile sit cognitu. Perversi enim sunt magistri, qui sic detinent in primis rudimentis discipulos, ut nunquam ad veritatis notitiam perveniant. Et certe non dimidia tantum ex parte nos instituit Dominus in verbo suo: sed perfectam modisque omnibus completam sapientiam tradit. Unde apparet quam impudenter se verbi ministros jactent, qui non modo populi ignorantiam suo silentio tegunt & fovent, sed etiam connivent ad crassos errores ac impias superstitiones. qualiter hodie plerique in Papatu scintillas quidem emittunt sanæ doctrinæ, sed tenebras ignorantiæ discutere non audent: & quum eos impediat pravus carnis timor, obtendunt populum non esse solidioris doctrinæ capacem. Equidem fateor non omnia simul posse tradi, & imitandam esse Pauli prudentiam, qui se ad rudium captum accommodavit. sed qualis est ista moderatio, dum cæcos in foveam sinunt ruere, dum miseras animas sub Antichristi tyrannide relinquunt: & quum vident grassari idololatriam, corrumpi Dei cultum, Legem violari, sacra denique omnia profanari, vel silentio prætereunt tam fœdam confusionem, vel parce & obscure ac fugitantium more subindicant? Notandum est igitur Pauli verbum, dum se subterfugisse negat quominus annunciaret quæcunque populo erant utilia: nam hinc colligimus puram & ingenuam sanæ doctrinæ professionem requiri à Christi servis, in qua nihil sit flexuosum: ac nihil minus eos decere, quam obliquas insinuationes, & astuta dissimulatione implicitas.

Publice & per domos.] Hoc est secundum caput, quod non tantum omnes in cœtu docuerit, sed domatim singulos, prout cujusque necessitas ferebat. neque enim hac lege ordinavit Pastores Christus, ut tantum in commune Ecclesiam doceant in publico

Ezec. 34. vers. 4. suggestu: sed singulas oves curent, vagas & palantes reducant in ovile, fractas & luxatas consolident, ægrotis medeantur, debiles & infirmas sublevent. sæpe enim frigebit communis doctrina, nisi privatis monitionibus juvetur. Quare minime excusabilis est eorum negligentia, qui habita una concione, quasi pensum solverint, in reliquum tempus securi degunt: acsi in templo vox eorum inclusa foret, quum inde egressi prorsus obmutescunt. Monentur etiam discipuli, si quidem in Christi grege censeri velint, locum esse dandum Pastoribus, quoties ad eos accedent: nec privatas admonitiones esse refugiendas. Ursi enim potius sunt quam oves, qui pastorum vocem non nisi in theatro audire dignantur: domi autem moneri & reprehendi non sustinent, imo ferociter repellunt tam necessarium officium.

21. *Testificans Judæis.*] Nunc ad tertium caput descendens, paucis doctrinæ suæ summam complectitur, quod scilicet omnes ad fidem & pœnitentiam hortatus sit: sicuti prius dictum est, Evangelium duabus iis tantum partibus constare. Unde etiam colligimus, ubi vera Ecclesiæ ædificatio proprie consistat, cujus incumbit cura & onus Pastoribus: & quorsum applicare deceat nostrum omne studium, si cupimus utiliter in schola Dei proficere. Jam diximus profanari Dei verbum, dum ejus lectores se in frivolis quæstionibus occupant. Verum ut non sit vaga & erratica ejus lectio, tenendus est hic duplex scopus, quem nobis Apostolus præfigit. nam quisquis alio deflectet, multum satagendo nihil aliud quam in circulo ambulabit. Testificandi verbo majorem vehementiam exprimit, acsi dixisset se attestando commendasse, ne residua esset ignorantiæ excusatio: alludit enim ad morem forensem, ubi testificatio ad tollendam omnem dubitationem interponitur. sicuti non tantum docendi, sed etiam urgendi sunt homines, ut salutem in Christo amplexentur, & se Deo addicant in vitæ novitatem. Tametsi autem nulli se defuisse affirmat, Judæos tamen statuit priori loco: quia sicuti honoris gradu Gentibus eos Dominus prætulerat, ita Christum illis ejusque gratiam offerri oportuit, donec penitus desciscerent.

Pœnitentiam erga Deum.] Primum notanda est fidei & pœnitentiæ distinctio. quas perperam & inscite nonnulli confundunt, pœnitentiam dicentes esse partem fidei. Fateor equidem disjungi non posse: quia neminem Spiritu fidei illuminat Deus, quem non simul in novam vitam regeneret. discerni tamen necesse est, sicuti hoc loco facit Paulus. Pœnitentia enim est conversio ad Deum, quum nos totamque vitam nostram in ejus obsequium componimus: Fides autem, gratiæ nobis in Christo exhibitæ receptio est. Nam huc spectat tota religio, ut sanctitatem ac justitiam colentes, pure serviamus Domino. deinde ne ullam salutis nostræ partem aliunde quam ab ipso petamus: neve alibi quæramus quam in solo Christo. Ergo pœnitentiæ doctrina, pie vivendi regulam continet, nostri abnegationem, carnis nostræ mortificationem, vitæque cælestis meditationem exigit. Sed quia natura corrupti sumus omnes, alieni à justitia, & ab ipso Deo aversi: deinde quia Deum, quem scimus nobis infensum esse, fugimus: modum tam reconciliationis gratuitæ, quam obtinendæ novæ vitæ nobis proponi necesse est. Ergo nisi fides accedat, frustra de pœnitentia verba fient. imo pœnitentiæ doctores, qui neglecta fide, tantum in vita formande, & bonorum operum præceptis insistunt, nihil, aut quam minimum distant à profanis Philosophis. Tradunt quomodo vivendum sit. sed quum homines relinquant in sua natura, nulla inde sperari potest restitutio in melius, donec in spem salutis perditos invitent, mortuos vivificent promissa peccatorum venia, ostendant Deum gratuita adoptione pro filiis amplecti qui prius Satanæ erant mancipia, Spiritum regenerationis à Patre cælesti petendum esse doceant, pietatem, justitiam, & rectitudinem ab ipso bonorum omnium fonte hauriendam esse. atque hinc sequitur invocatio, quæ in legitimo Dei cultu primas tenet. Videmus nunc ut individuo nexu inter se cohæreant pœnitentia & fides. Fides enim est quæ Deum nobis conciliat, non tantum ut nobis propitius sit, à mortis reatu nos absolvens, peccata non imputando: sed etiam ut Spiritu suo carnis nostræ sordes repurgans, in imaginem suam nos reformet. Pœnitentiam non ideo priore loco nominat, quod tota præcedat fidem, quum pars ejus ex fide emanet, ejusque sit effectus: sed quia pœnitentiæ initium

præparatio sit ad fidem. Initium voco nostri displicentiam, quæ metu iræ Dei serio tactos ad quærendum remedium nos impellit.

Fidem in Christum.] Non abs re Christum Scriptura passim nobis in fidei scopum, &, ut vulgo loquuntur, objectum proponit. Dei enim majestas per se altior est quam ut ad eum conscendant homines. ergo nisi medius occurrat Christus, Deum quærendo sensus omnes nostri evanescent. Deinde, quatenus Judex mundi est, fieri non potest quin ejus aspectus absque Christo nos terrore exanimet. Deus autem non tantum in Christo sua imagine se nobis repræsentat: sed paterno suo favore nos recreat, & modis omnibus in vitam restituit. nulla enim est salutis nostræ portio, quæ non in Christo reperiatur. mortis suæ sacrificio peccata nostra expiavit: pœnam sustinuit ut nos absolveret: sanguine suo nos mundavit: sua obedientia placavit iram Patris: resurrectione acquisivit nobis justitiam. Mirum ergo non est quod diximus, fidem debere in Christi intuitu prorsus esse defixam.

22. Et nunc ecce ego alligatus Spiritu proficiscor Jerosolymam, quæ in ea obventura sint mihi ignorans:

23. Nisi quod Spiritus sanctus per singulas urbes testificatur, dicens quod vincula & afflictiones me manent.

24. Verum nihil mihi curæ est, nec vita ipsa pretiosa est mihi ipsi, ut absolvam cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Jesu ad testificandum Euangelium gratiæ Dei.

25. Et nunc ecce ego scio quod posthac non videbitis faciem meam, vos omnes per quos transivi prædicans regnum Dei.

26. Quapropter contestor vos hodierno die, quod mundus ego sum à sanguine omnium.

27. Non enim subterfugi, quominus annunciarim omne consilium Dei vobis.

22. *Et nunc ecce ego.*] Jam plenius declarat quorsum de sua integritate disseruerit: quia scilicet nunquam eum postea visuri erant. Magnopere autem referebat, exemplar, quod illis ad imitationem divinitus erat propositum, semper ante eorum oculos versari, eoque mortuo superstitem manere ejus memoriam. Scimus enim quam facile homines à pura institutione degenerent. Cæterum, quamvis scire se neget quid sibi Jerosolymæ eventurum sit, quia tamen pluribus vaticiniis admonitus erat vincula sibi illic parata esse: quasi jam ad mortem accinctus, spem reditus sui paulo post abscindit. neque tamen sic loquendo ipse secum dissidet. Consulto quidem dubitanter præfatur, ut molliat quod futurum erat acerbius: vere tamen affirmat, sibi adhuc esse incognitos rerum eventus: quia de toto progressu non constabat illi certa & specialis revelatio.

Alligatus Spiritu.] Quidam exponunt obstrictum fuisse Ecclesiis, à quibus injunctum illi fuerat munus perferendi eleemosynas. mihi tamen potius videtur notari interior Spiritus sancti vis & impulsus: non quod ἐνθουσιασμῷ correptus fuerit, ut mentis compos non esset: sed quia certior redditus de voluntate Dei, arcanum Spiritus ductum vel instinctum sponte vel placide sequebatur. Perinde igitur valet loquutio, acsi diceret, Facere aliter nequeo, nisi contumax esse velim ac rebellis Deo, qui me velut Spiritu suo devinctum illuc trahit. nam ut se à temeritate excuset, Spiritu profectionis suæ auctorem & ducem esse testatur. Sed utinam arreptitii plerique, qui sibi à Spiritu dictari jactant quicquid tulerit eorum phantasia, tam familiariter Spiritum haberent cognitum ut Paulus, qui tamen non dicit motus omnes suos vel impulsus esse à Spiritu: sed id quasi singulare in una re contigisse prædicat. multa enim sæpe homines stulte & inconsiderate suscipiunt, quæ deinde pertinaciter exequuntur, quia levitatis eos pudet. Non tantum autem significat profectionem se justa causa suscipere quam dictat Spiritus Dei: sed sibi omnino esse necessarium, quia nefas sit contra luctari. Porro discamus sancti viri exemplo, non calcitrare adversus Spiritum Dei, sed nos illi obedienter regendos tradere, ut nos quasi devinctos pro suo arbitrio agat: nec tamen violenter trahamur. Nam si reprobi qui Satanæ mancipati sunt, ad ejus impulsum non sponte modo, sed etiam cupide feruntur: quanto magis in filiis Dei hæc [illegible]?

23. *Nisi quod Spiritus sanctus.*] Hoc de arcanis oraculis non intelligo, sed prædictionibus quas passim ex Prophetis audiebat. Plus autem dignitatis habet hæc loquutio ad commendanda vaticinia, quam si homines ipsi qui loquuti sunt, testes citentur. Sic enim sua constat verbo Dei auctoritas, quum agnoscimus ejus Spiritum esse auctorem: licet ministri sint homines. Jam quum idem Spiritus, qui Paulum de vinculis & afflictionibus præmonet, simul alligatum teneat ne recuset se illis subjicere: hinc docemur quicquid discriminum nobis instet, non ideo nos absolvi quin parendum sit Dei mandatis, & ejus sequenda vocatio. Frustra igitur sibi delicias faciunt, qui recte agendi modum statuunt, quatenus sine molestia id licet: & incommoda, damna, mortis denique periculum excusationis loco obtrudunt.

24. *Nihil mihi curæ est.*] Sic animis comparatos esse pios omnes, ac præsertim verbi ministros decet, ut posthabitis omnibus, ad Dei obsequium recto cursu properent. Præstantius quidem Dei donum est vita, quam ut contemni debeat: utpote in qua ad imaginem Dei conditi sumus, ut beatam illam immortalitatem meditemur, quæ nobis est in cælis reposita: in qua jam variis documentis se nobis patrem exhibet Deus. sed quia instar stadii ordinata nobis est, properare semper ad metam convenit, obstaculaque superanda ne quid nos in cursu impediat vel moretur. Turpe enim est cæco vivendi amore sic nos teneri, ut propter vitam perdamus vivendi causas. & hoc exprimunt Pauli verba. Neque enim simpliciter vitam suam ducit pro nihilo: sed ejus respectum obliviscitur, ut cursum suum absolvat: ut ministerium suum compleat, quod à Christo accepit. acsi diceret, se nullo vivendi desiderio teneri, nisi ut Dei vocationi satisfaciat: ideoque non sibi grave fore vitæ dispendium, modo ad functionis suæ metam divinitus sibi præscriptam morte accedat. Notandum autem quod dicit, *cum gaudio.* significat enim nulla tristitia vel mœrore hoc adimi fidelibus, quin hilariter vivant & moriantur Domino. Altius enim est ac magis reconditum bonæ conscientiæ gaudium, quam ut molestiis externis vel ullo carnis dolore excutiatur: alacrius exultat, quam ut obruatur. Notanda etiam est Cursus definitio: nempe quod sit ministerium à Domino acceptum. De se quidem loquitur Paulus: sed exemplo suo docet, errare omnes qui Dominum cursus sui non habent præsidem: unde sequitur illius vocationem cuique nostrum recte vivendi normam esse. Nec vero aliter statuere licet, probari à Domino quod agimus, nisi ad ejus arbitrium

trium

trium composita sit vita nostra. præcipue in verbi ministris requiritur hæc certitudo, ne quid suscipiant nisi Christo auctore. Nec vero dubium est quin Paulus hac nota, ut plerumque solet, Apostolatum suum insigniens, ejus fidem confirmet. Euangelium gratiæ Dei vocat ab effectu vel fine. est tamen hoc raræ commendationis elogium, quod Euangelio, Dei gratia & salus ad nos perferatur. Nostra enim summopere interest, scire Deum illic inveniri propitium.

25. *Et nunc ecce scio.*] Quod tectius insinuaverat, nunc palam eloquitur. Diximus autem, eo consilio spem illis abstulisse sui reditus, quo tenacius eorum memoriæ infigeret suas exhortationes. Scimus enim quantum energiæ habeant extremæ discedentium vel morientium voces. voluit etiam hac præmonitione cavere, ne penderent ab ejus præsentia, atque ita tædio collaberetur eorum fides. Regnum Dei iterum vocatur Euangelii doctrina, quæ regnum Dei in hoc mundo inchoat, homines renovando in imaginem Dei, donec tandem in ultima resurrectione compleatur.

26. *Quapropter vos contestor.*] Perinde valet acsi dixisset, Vos appello testes: vel, Coram Deo & Angelis vos attestor. Hoc autem non tam facit sua causa, quam ut officii legem majori auctoritate illis præscribat. Continet porro hic locus brevem summam rite probeque docendi, & doctores ipsos vehementi severaque sanctione hortatur, ut in suum munus graviter incumbant. Quænam igitur tenenda est Pastoribus docendi ratio? primum non suo arbitrio æstiment quid proferre in medium & quid omittere utile sit: sed uni Deo arbitrium ejus rei deferant. Ita humanis commentis non patebit in Ecclesiam Dei ingressus. deinde non sumet sibi mortalis homo lacerandæ vel mutilandæ Scripturæ audaciam, ut hoc vel illud quoad visum fuerit delibet, quædam obscuret, multa supprimat: sed quicquid in Scripturis patefactum est, licet prudenter & tempestive pro ædificatione populi, simpliciter tamen & sine fuco tradet, ut decet fidum & ingenuum Dei interpretem. Prudentiam adhibendam esse dixi: quia spectanda est semper utilitas, modo absit vafrities, in qua multi nimis sibi placent, dum ad suas methodos inflectunt Dei verbum, & Philosophiam nescio quam ex Euangelio & suis figmentis mixtam nobis fabricant. quia scilicet magis plausibilis est hæc mixtura. Inde nobis liberum arbitrium, inde operum merita, inde providentiæ & gratuitæ electionis Dei abnegatio. Est autem quod nuper diximus observatu dignum, consilium Dei, cujus meminit hic Paulus, inclusum esse in ejus verbo, nec alibi quærendum. Multa enim in hac vita celamur, quorum plena manifestatio differtur ad eum usque diem, quo Deum sicuti est, facie ad faciem novis oculis videbimus. [1 Cor. 13. vers. 12.] Dei ergo voluntatem annunciant qui fideliter enarrant Scripturam, ac inde populum in fide, in timore Domini, & omnibus pietatis exercitiis instituunt. Quemadmodum autem nuper diximus, hac sententia damnari eos qui philosophice disputando, ne quid remotum tradant à communi hominum sensu, ac proinde odiosum, Scripturæ puritatem fermentis suis corrumpunt: ita graviter in eos fulminat Paulus, qui metu crucis & persequutionum ænigmatice tantum loquuntur.

Mundus sum à sanguine.] Non dubito quin ad Ezechielis locum respexerit: ubi Deus Prophetam [Ezech. 3. v. 18, 20.] suum, nisi bona fide hortatus sit impios ad pœnitentiam, reum fore sanguinis denunciat. nam hac lege Pastores Ecclesiæ suæ præficit, ut si quid perit eorum negligentia, ratio ab ipsis reposcatur: imo nisi absque fuco & ambagibus ostendant salutis viam, ut illis imputetur errantium interitus. Valde autem stupidos esse oportet, quibus torporem non excutit tam severa comminatio. Quo magis se prodit Epicurea Papalis cleri impietas: ubi quum magnificos titulos crepent, de reddenda tot pereuntium animarum ratione nihilo plus cogitant, quam si nullus sederet in cælo Judex: nec minus putida est eorum improbitas coram toto mundo, quod deglutiendis tantum ovibus intenti, Pastorum nomen usurpant. Porro quam charas habeat animas ostendit Dominus, tam atroces de Pastorum ignavia pœnas exigens ob illarum exitium. atqui videmus quam vilis sit permultis sua salus, in cujus cura socium se adjungere Deus non gravatur.

28. Attendite igitur vobis & cuncto gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos ad regendam Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.

29. Ego enim hoc novi, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graves in vos, non parcentes gregi.

30. Et ex vobis ipsis emergent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se.

31. Propter quod vigilate, memores quod per triennium nocte & die non cessaverim cum lachrymis monere unumquemque.

32. Et nunc commendo vos, fratres, Deo & sermoni gratiæ ipsius, qui potens est superstruere, & dare vobis hæreditatem inter sanctificatos omnes.

28. *Attendite igitur.*] Nunc sermonem ad eos accommodat, & multis rationibus ostendit sedulo vigilandum ipsis esse: nec se tantopere esse sollicitum, nisi quia sic flagitat necessitas. Prima ratio est, quod gregi cui præfecti sunt, obstrictam habeant fidem. secunda, quod non ab homine mortali, sed à Spiritu sancto vocati fuerint ad hoc munus. tertia, quod non vulgaris sit honor, Dei Ecclesiam regere. quarta, quod illustri documento testatus sit Dominus, quo in pretio habeat Ecclesiam, quum proprio sanguine eam redemit. Quod ad primum spectat, non tantum jubet eos gregi attendere, sed primum sibiipsis. neque enim aliorum salutem sedulo unquam curabit, qui suam negliget: & frustra alios incitabit ad pie vivendum, qui nullum ipse pietatis studium præ se feret. imo gregi studium operamque suam non impendet, qui sui obliviscitur, quum sit ipse pars gregis. Ergo ut de grege sibi commisso sint solliciti, admonet Paulus ut privatim singuli in Dei timore se contineant. sic enim futurum erat, ut fidem gregi debitam persolverent. Diximus enim Paulum à vocatione ratiocinari, quod Ecclesiæ Dei, cui præsunt, addicta sit eorum opera. acsi diceret, Ex quo creati sunt Pastores, non esse sui juris: sed publice cuncto gregi obligatos.

Spiritus sanctus posuit Episcopos.] Ipso nomine admonet velut in specula locatos esse, unde pro communi omnium salute excubias agant. sed præcipue in hoc insistit Paulus, quod non humanitus ordinati sint, sed illis à Deo mandata sit Ecclesiæ cura. quo major ab illis exigitur religio, quia difficilis apud summum illud tribunal futura sit ratio. Nam quo præstantior est ejus Domini cui servimus, dignitas, naturaliter plus illi reverentiæ deferimus. ipsa autem reverentia studium nostrum acuit. Porro quanquam ab initio eligi hominum suffragiis voluit Dominus verbi ministros, regimen nihilominus Ecclesiæ semper sibi vendicat: non modo ut ipsum agnoscamus

unicum ejus præsidem, sed etiam ut sciamus incomparabilem salutis thesaurum non nisi ab ipso prodire. fraudatur enim sua gloria, si vel fortuito casu, vel hominum arbitrio vel industria putamus Euangelium ad nos deferri. Hoc autem peculiariter Spiritui Paulus tribuit, per quem Deus Ecclesiam suam gubernat, & qui divinæ vocationis arcanus unicuique testis est in sua conscientia. De voce Episcopi breviter hoc notandum est, omnes Ephesinos Presbyteros indifferenter à Paulo sic vocari. unde colligimus secundum Scripturæ usum, nihil à Presbyteris differre Episcopos: sed vitio & corruptela factum esse, ut qui primas tenebant in singulis civitatibus, Episcopi vocari cœperint. Vitium dico, non quod unum aliquem in singulis collegiis eminere malum sit: sed quia hæc audacia minime tolerabilis est, dum homines Scripturæ nomina ad suum morem flectendo, Spiritus sancti linguam mutare non dubitant.

Ad regendam Ecclesiam.] Verbum Græcum *ποιμαίνειν* Pascere significat. verum apta similitudine transfertur ad quodvis regimen. Diximus autem hoc tertium esse argumentum à muneris excellentia:
1 Tim. 3. sicuti alibi idem Paulus Timotheum admonet, ut vi-
vers. 15. deat quomodo ipsum oporteat versari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & stabilimentum veritatis. acsi diceret, non esse locum segnitiæ in tam ardua provincia: & minus esse excusabiles, quos Deus familiæ suæ œconomos constituit, quo altior est ille honoris gradus, nisi tantæ dignationi respondeant, hoc est, nisi sedulo incumbant in suas partes. Jam si divinitus & à Spiritu sancto non creantur Episcopi, nisi ad pascendam Ecclesiam, ridicula est Papatus hierarchia, in qua Episcopi inani titulo superbientes, pascendi munus ne simulatione quidem attingunt.

Quam acquisivit.] Quarta ratio qua Pastores ad munus suum diligenter exercendum stimulat Paulus, quod Dominus non vulgare pignus sui erga Ecclesiam amoris dederit, proprium sanguinem pro ea fundendo. Unde apparet quam sit illi pretiosa. Et certe nihil est quod vehementius urgere debeat Pastores ut alacriter officio suo incumbant, quam si reputent commissum sibi esse sanguinis Christi pretium. nam hinc sequitur, nisi fideliter suam operam Ecclesiæ impendant, non modo illis imputari perditas animas, sed sacrilegio esse obstrictos, quod sacrum Filii Dei sanguinem profanaverint, & redemptionem ab ipso partam exinanierint, quantum in se est. Est autem immanis hujus sceleris atrocitas, si nostra ignavia non tantum vilescat mors Christi, sed ejus quoque fructus aboleatur & pereat. Dicitur autem acquisita esse à Deo Ecclesia, ut sciamus eam sibi velle integram manere, quia æquum est ut possideat quos redemit. Simul tamen memoria tenendum est, totum humanum genus Satanæ esse mancipatum, donec ex ejus tyrannide nos Christus asserat, in hæreditatem Patris nos colligens. Cæterum quia in speciem dura est loquutio qua utitur Paulus, videndum est quo sensu dicat Deum suo sanguine acquisisse Ecclesiam. nihil enim absurdius, quam corporeum vel mortalem fingere Deum. Verum ita loquendo commendat in Christo personæ unitatem. quia enim distinctæ sunt in Christo naturæ, Scriptura interdum quod cujusque proprium est, seorsum commemorat. sed dum proponit nobis Deum in carne manifestatum, humanam ejus naturam non separat à Deitate. Quia tamen rursum sic unitæ sunt in Christo duæ naturæ, ut personam unam constituant: improprie aliquando quod vere in unam competit, ad alteram transfertur. sicuti hoc loco sanguinem Deo tribuit Paulus: quia homo Jesus Christus, qui suum pro nobis sanguinem fudit, etiam Deus erat. Hæc loquendi figura veteribus dicta est Idiomatum communicatio, quod naturæ unius proprietas alteri aptetur. Dixi autem hoc modo clare exprimi unam Christi personam: ne ipsum duplicem fingamus, quod olim à Nestorio tentatum est. neque tamen imaginanda nobis est duplicis naturæ confusio, qualem inducere conatus est Eutyches: vel qualem Hispanicus canis Servetus hoc tempore fabricavit, cui Deitas Christi nihil aliud est quam humanæ naturæ spectrum, quod semper in Deo lucidum fuisse somniat.

29. *Ego enim scio.*] Jam à necessitate quoque, quæ acerrimus stimulus est, hortatur Paulus Ephesios, ut attente vigilent. graves enim luporum incursus instare admonet. Est quidem hoc quasi perpetuum Ecclesiæ fatum, ut à lupis infestetur. quare nunquam dormiendi tempus est. Verum quum plures & nocentiores irrumpunt, eo attentiores à pastoribus excubias agi convenit. nam interdum aliquid molestiæ relaxat Deus, ut placide & quiete grex pascatur. ac sicuti nitido & sereno cœlo tutius in agris pascuntur oves, nubilo autem & obscuro aëre plus est periculi: ita Ecclesiæ Dei nonnulla interdum quasi serenitas conceditur, postea turbulentum succedit tempus, quod luporum insidiis aptius est. Sensus ergo Pauli est, majori vigilantia opus esse quam hactenus, quod majora pericula immineant. Sed quæritur unde hæc Paulo notitia. Primo dubium non est, quin ejus præsentia multum ad lupos arcendos vel fugandos valuerit. nec vero mirum est, si virtus Spiritus, quæ in Christi ministris refulget, impios cohibeat, ne virus suum proferre audeant: imo si cælestis ille fulgor multas Satanæ tenebras discutiat. Ergo quum sciret Paulus repressam fuisse ad tempus sua opera Satanæ malitiam, quid futurum sit à suo discessu facile divinat. quanquam probabile est certiorem fuisse à Domino redditum Spiritu prophetiæ, ut per eum deinde alii commonefierent, sicuti videmus factum esse. Utcunque res habeat, quoties discedunt probi & fidi pastores, metuendum à lupis esse discamus, quos à caulis arcere vel attentissima custodia illis difficile est.

30. *Ex vobisipsis emergent.*] Exaggerat mali gravitatem, eo quod intus pars sit luporum; adeoque sub titulo pastorum se occultans, nocendi occasionem expectet. simul etiam exponit quid sit à lupis illis metuendum, nempe gregis dissipatio: dum Ecclesia à fidei unitate abstracta, in sectas dividitur. Neque enim lupi sunt omnes qui minus officio respondent: sed sæpe sunt mercenarii, genus non adeo pestiferum. Doctrinæ autem corruptio, capitalis est ovium clades. Jam tertio loco fons & origo hujus mali notatur, Quod discipulos abducere post se volent. ambitio igitur omnium hereseon est mater. Tunc enim viget verbi Dei sinceritas, ubi communi studio Pastores, discipulos Christo colligunt: quia hic solus est integer Ecclesiæ status, ut ille unus audiatur Magister. quare & perverti salutis doctrinam, & salutem gregis pessum ire necesse est, ubi regnat magisterii cupiditas. Sicuti autem docet hic locus, omnes fere doctrinæ corruptelas ex hominum superbia manare, dum quisque eminere appetit plusquam liceat: ita rursus ex eodem colligimus; vix fieri posse, quin ambitiosi à recta puritate deflectant & adulterent Dei verbum. Nam quum huc tendat pura Scripturæ tractatio, ut solus excellat Christus, sibi autem nihil arrogare possint homines, quin tantundem detrahant Christi gloriæ: sequitur sanæ doctrinæ esse corruptores, quicunque sibi addicti sunt & propriæ gloriæ student, quæ totum Christum obscurat. quod etiam confirmat Dominus ipse,
Joannis 7. capite. Porro *surgendi* verbo quo utitur, Joan. 7.
significat jam lupos illos fovere clandestinam perni- vers. 18.
ciem, donec occasione sibi data erumpant. Cæterum optime occurrit hic locus horribili scandalo quod omnibus seculis ad turbandas infirmas conscientias objecit Satan. Si externi & professi hostes Euangelium oppugnant, minus hoc consternat pias men-

mentes, quam si è medio Ecclesiæ sinu intestini prodeant hostes qui repente classicum canant, vel qui perfide sollicitent populum ad defectionem. & tamen hac tentatione Deus Ecclesiam suam ab initio exercuit, & hodie exercet. Quare hoc propugnaculo munita sit fides nostra, ne labascat, siquando contigerit pastores induere luporum rabiem. Graves fore lupos denunciat, quo plus incutiat formidinis: deinde pravorum dogmatum fore auctores. idque ut sibi discipulos acquirant: quia fieri vix potest, quin ambitio puritatem Euangelii adulteret. Hinc etiam apparet, quam frivola sit Papistarum gloriatio de continua successione. nam quum ostendere nobis promptum sit, cornutas illas bestias nihil minus esse quam quod haberi volunt: modis omnibus convicti, ad hoc tamen confugiunt asylum, continua serie Apostolis successisse. Quasi vero non etiam isti successerint, à quibus cavendum Paulus admonet. Quum ergo Deus vel ad probandam suorum constantiam, vel justo judicio lupos sub pastorum persona grassari sæpe permittat: non in solo nomine & loco consistit auctoritas, nec quicquam habet momenti successio, nisi fides & integritas simul adsint. Quod si excipiant Papistæ, non competere in se luporum nomen, ad peragendum ejus rei examen unum Pauli verbum erit quasi Lydius lapis: Ut abducant, inquit, post se discipulos. Quorsum autem tota Papalis religio, nisi ut hominum libido pro Dei verbo dominetur? discipulos autem non habet Christus, ubi non censetur solus Magister.

31. *Propter quod vigilate.*] Iterum suo exemplo eos ad diligentiam hortatur Paulus: quanquam simul periculi metum conjungit. acsi diceret, summa attentione opus esse ad cavendum: indignum vero esse ipsos fatigari, qui per triennium viderint infractam illius tolerantiam. Lachrymas etiam suas commemorat, quæ exhortationibus non parum efficaciæ addebant. Quod dicit se monuisse unumquemque, tam ad plebem quam ad Presbyteros referri potest. nam quia sermonem habere statuerat toti Ecclesiæ communem, perinde loquitur acsi adesset totum corpus. Si tamen ad Pastorum ordinem restringere quis malit: sensus erit, non tantum præsenti oratione accendi eorum studia, sed æquum esse ut memoria tot exhortationum apud ipsos vigeat, quas per triennium assidue inculcaverat cum lachrymis. mihi tamen videtur magis consentaneum, de omnibus verba fieri.

32. *Commendo vos Deo.*] Precationem interserit: quod in oratione pathetica videri absurdum non debet. neque enim Rhetorum more concionem in partes digerere curavit: quum vehementiæ affectuum, quibus ardebat, nulla verba sufficerent. Magnis de rebus & arduis disseruerat, quæ humanam facultatem longe excederent. Ideo ad preces se convertens, sermonis filum paulisper abrumpit: quanquam voti magis expressio est, quam directa precatio. acsi dixisset, esse quidem ipsos impares tanto oneri: sed se optare illis novas è cælo suppetias, quibus freti superiores cunctis tentationibus evadant. Dubium vero non est, quanquam solos Pastores alloquitur, hac tamen precatione totam Ecclesiam complecti. primum commendat eos Deo: deinde sermoni gratiæ ejus. Est tamen unica commendatio: sed modum exprimere voluit Paulus, quo tueri solet Dominus suorum salutem, quam Petrus docet fide 1 Petr. 1.
custodiri. atque ejus custodiæ ratio à verbo depen- vers. 5.
det, ne inter tot discrimina periclitetur. Magni autem refert, quomodo nos Deus servare velit, cognoscere. quia enim abscondita est nobis ejus majestas, donec verbo suo ad nos accedit, dubii circumspicimus. Ergo simulac nos servandos suscipit, verbum suum proponit organum custodiendæ salutis nostræ. quo sensu addidit epitheton Gratiæ (Genitivus enim more Hebraico effectum designat) ut tutius acquiescerent fideles in verbo, ubi Deus favorem suum exerit. Hæc expositio simplex & apta est: nam quod de Christo quidam accipiunt, nimis est coactum.

Qui potens est superstruere.] Participium δυναμένῳ, quo utitur Paulus, Deum, non sermonem ejus refert. Hæc autem consolatio ideo addita est, ne infirmitatum suarum sensu animos despondeant. quamdiu enim circumdati sumus carnis vitiis, similes sumus inchoato ædificio. Fundatos quidem esse in Christo oportet pios omnes, sed multum abest quin omnibus numeris completa sit eorum fides. Imo licet fundamentum stabile maneat, quædam interdum partes ædificii nutant ac labascunt. quare & assidua structura, & novis subinde fulturis opus est. Interea desperandum esse Paulus negat, quia Dominus opus suum mutilum relinquere nolit: sicuti etiam primo Philip. capite docet, Qui cœpit in vobis bonum Phil. 1: 6.
opus, perficiet usque in diem Domini Jesu. cui etiam respondet illud Psalmi 138. Opus manuum tuarum Psal. 138.
non deseres. Quod mox additur de hæreditate vitæ, vers. 8.
ad fruitionem ipsam spectat. Simulac nobis affulsit Christus, transimus quidem à morte ad vitam: & fides ingressus est in regnum cælorum. nec vero frustra nobis datus est Spiritus adoptionis: sed hic promittit Paulus fidelibus continuam gratiæ accessionem, donec possessionem cernant hæreditatis ad quam vocati sunt, quæ jam in cælo illis est reposita. Potentiam Dei nominat, non qualiter eam solemus imaginari absque effectu, sed quæ vulgo actualis dicitur. Sic enim fideles apprehendere ipsam decet, ut sit illis ad manum instar clypei, quem omnibus Satanæ insultibus opponant. Quemadmodum Scriptura docet, nobis in Dei virtute satis esse præsidii: ita meminerimus non alios esse fortes in Domino, nisi qui abdicata liberi sui arbitrii fiducia in eum recumbunt, quem solum Paulus merito superstruere posse testatur.

33. Argentum & aurum aut vestem nullius concupivi.
34. Imo ipsi scitis quod usibus meis, & iis qui mecum sunt, suppeditarunt manus hæ.
35. Omnia ostendi vobis, quod sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verborum Domini Jesu: quoniam ipse dixit, Beatum est dare potius quam accipere.
36. Et quum hæc dixisset, positis genibus suis oravit cum omnibus illis.
37. Magnus autem fletus coortus est omnium: & ruentes in collum Pauli, osculabantur eum,
38. Dolentes maxime ob sermonem quem dixerat, quod amplius faciem ejus non essent visuri. Et deduxerunt eum ad navem.

33. *Argentum & aurum.*] Sicuti nuper disseruit quam noxia sit pestis ambitio: ita nunc ab avaritia cavendum esse admonet: seque rursus in exemplum proponit, quod nullius bona concupiverit: quin potius victum sibi comparaverit manuum labore. non quod absque erogatione ad eum alendum sufficerit: sed quia operibus manuariis incumbens, pepercerit Ecclesiis, ne quo eas sumptu gravaret, quantum in se erat. Notandum est quod non modo se rapuisse negat, ut plerumque famelici homines importune prædas extorquent: sed ab omni mala cupiditate purum se fuisse dicit. unde colligimus nominem pro-

probum fore verbi ministrum, quin non idem sit pecuniæ contemptor. Et certe videmus nihil magis esse commune, quam ut in hominum gratiam corrumpant Dei verbum, quicunque turpiter lucro
1 Tim. 3. dediti sunt. quod vitium Paulos alibi severe in Epi-
vers. 3. scopis damnat.

34. *Imo scitis.*] His verbis non imponit præcise legem, quam semper omnes verbi ministri servare necesse habeant: neque enim ita se imperiose gessit,
Mat. 10. ut quod Dominus servis suis concessit, ipse auferret.
vers. 10. quin potius multis locis jus suum illis asserit, ut de
1 Cor. 9. publico alantur. Huc etiam accedit, quod victum &
vers. 14. vestitum sibi ministrari à pluribus Ecclesiis passus
Gal. 6: 6. est. nec vero præsentis tantum operæ mercedem li-
1 Tim. 5. bere accepit: sed quum egeret Corinthi, alias Ec-
vers. 17. clesias se prædatum esse dicit, ut suæ inopiæ suc-
Phil. 4. curreret. Non ergo simpliciter edicit Pastoribus
v. 10. 16. ut vitam suam labore manuario sustentent: sed con-
2 Cor. 11. tinuo post declarat quatenus eos hortetur ad imi-
vers. 8. tationem sui exempli, nempe ut suscipiant infirmos. Non negabant illi Corinthii debitam mercedem: sed quum gratuita opera se venditarent falsi Apostoli, & inde popularem auram captarent, noluit Paulus illis hac in parte cedere, nec illis ansam præ-
1 Cor. 9. bere calumniandi: sicut ille prædicat 1. ad Cor. 9. &
vers. 15. secundæ 11. Cavendum igitur esse admonet ne of-
2 Cor. 11. fendiculum detur infirmis, & ne labefactetur eorum
vers. 10. fides. Nam suscipere infirmos, tantundem valet at-
Rom. 14. que eorum ruditati aliquid per indulgentiam con-
vers. 1. cedere, sicut Rom. 14.

35. *Meminisse verborum Domini*] Nusquam hæc sententia ad verbum legitur: sed alias non absimiles referunt Euangelistæ, ex quibus hanc Paulus elicere potuit. deinde scimus non omnia Christi dicta fuisse scriptis prodita. Repetit autem illam generalem doctrinam de pecuniæ contemptu. cujus hoc verum est specimen, quum quis ad dandum propensior est, quam ad accipiendum. Nec politice tantum loquutus est Christus, quasi ideo beati sint liberales, quia suis beneficiis alios habent obstrictos, species autem sit servitutis aliquid debere: sed altius respexit, quod
Prov. 19. qui pauperibus erogat, fœneratur Domino: quod
vers. 17. fidi sint ac probi Dei œconomi, qui depositam apud se copiam fratribus communicant: quod nulla re propius ad Deum accedunt homines, quam beneficentia. Hæc quoque liberalitatis elogia apud profanos auctores leguntur: & bona pars mundi fatetur vera esse: sed asini (ut est in proverbio) auribus annuunt. nam vita communis ostendit quam pauci persuasum habeant nihil magis esse optabile, quam ut fratribus juvandis nostra impendamus. Quo majore studio meditanda est Christi discipulis hæc felicitas, ut ab alieno quantum poterunt abstinentes, ad dandum se assuefaciant: neque id superbo animo, quasi miserum sit ipsos cuiquam esse obnoxios: vel prava ambitione, ut sibi alios obligent: sed tantum ut se libenter exerceant in officiis charitatis, ac testatam hoc modo faciant adoptionis suæ gratiam.

36. *Positis genibus.*] Primas quidem in precibus obtinet interior affectus: sed externa signa, genuflexio, capitis retectio, manuum levatio, duplicem habent usum. prior est ut membra omnia exerceamus in Dei gloriam & cultum: deinde ut hoc quasi adminiculo exercitetur nostra pigritia. accedit in solenni & publica precatione tertius usus, quia pietatem suam hoc modo profitentur filii Dei, & alii alios mutuo accendunt ad Dei reverentiam. Sicut autem manuum levatio, fiduciæ & ardentis desiderii symbolum est: ita humilitatis testandæ causa, in genua procumbimus. Cæterum orando, concionem prius à se habitam obsignavit: quia nullus nisi ex Dei benedictione sperari potest doctrinæ profectus. quare si quod operæpretium docendo, monendo & hortando facere cupimus, semper accedat hæc clausula: nempe, ut in preces desinamus.

37. *Magnus fletus.*] Non mirum est singulari affectu hunc sanctum virum prosequutos fuisse pios omnes. nam eum negligere quem Dominus tanta donorum præstantia ornaverat, nimis crassæ ingratitudinis fuisset. Præcipua autem flendi causa fuit, ut Lucas notat, quod eum amplius non essent visuri. Suam enim & totius Asiaticæ Ecclesiæ vicem non frustra dolebant, quam privatum iri videbant inæstimabili thesauro. Cæterum quum eorum lachrymas, quasi sinceræ pietatis testes, laudet Spiritus per os Lucæ, eorum temeritatem damnat, qui ferream & immanem constantiam exigunt à fidelibus. Falsum enim est quod somniant, non nisi ex vitio oriri affectus qui naturaliter à Deo nobis sunt ingeniti. Quare non in eo sita est perfectio fidelium, ut affectus omnes exuant: sed ut eos ex justis tantum causis suscipiant, & moderentur.

CAP. XXI.

Quum autem factum esset ut solvissemus, avulsi ab eis, recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram:

2. Et nacti navem quæ trajiciebat in Phœnicem, ea conscensa solvimus.

3. Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, relicta ea ad sinistram, navigavimus in Syriam, ac venimus Tyrum: nam huc navis exponebat onus.

4. Repertisque discipulis mansimus ibidem diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Jerosolymam.

5. Et expletis diebus, profecti ibamus, deducentibus nos omnibus, una cum uxoribus & filiis, donec essemus extra urbem: & positis genibus in litore, precati sumus.

6. Et invicem valedicto conscendimus navem: illi autem redierunt ad sua.

1. Breviter recenset Lucas navigationis cursum, neque id ad fidem modo historiæ, ut sciamus quid quoque loco gestum sit: sed ut invictam & heroicam Pauli fortitudinem secum expendant Lectores, qui tam longis ac flexuosis, molestisque itineribus jactari maluit, ut suam operam Christo impenderet, quam suæ quieti consulere. Quod dicit avulsos fuisse vel abstractos, non simpliciter ad locorum distantiam refertur: sed quia fratres in litore steterunt, quoad intuitu suo navem qua Paulus & comites vehebantur, prosequi licuit. Portus ad quos applicuit navis ideo nominat, ut sciamus commodam & tranquillam fuisse navigationem. De urbium quas recenset situ, consulantur Geographi. satis mihi est indicasse Lucæ consilium.

4. *Repertisque discipulis.*] Tametsi exiguus erat
credentium numerus, illuc tamen secundum Pro- Jos. 23.
phetarum vaticinia pervenerat aliquod Euangelii se- vers. 18.
men, ne Tyrus à Dei benedictione prorsus immunis foret. Hic etiam, ut aliis locis superioribus, Christianos vocat Lucas Discipulos, ut sciamus non alios censeri in Christi grege, nisi qui fide ejus doctrinam amplexi sunt. Est enim lusoria illa & mendax professio, nomen Christo dare, nec tenere quid doceat vel loquatur.

quatur. Observent autem Lectores, non alia de causa Paulum Tyri substitisse per dies septem, nisi ut illos confirmaret. Ita videmus, quocunque venisset, nullam bene agendi occasionem neglexisse.

Dicebant per Spiritum.] Nempe cum sermonis approbatione, ut sciret Paulus Spiritu prophetico ipsos loqui. Non levis certe tentatio, ne susceptam profectionem absolveret, cujus Spiritus sanctus erat dissuasor. Fugiendæ vero crucis color apprime speciosus (si apud eum valuisset privatæ salutis ratio) quasi Dei manu retrahi. pergere tamen non desinit quo se à Domino vocatum sciebat. Hic tamen nascitur quæstio, Quomodo per Spiritum dissuadeant fratres, quod Paulus testatus est arcano illius impulsu se facere? An Spiritus sibi contrarius est, ut Paulum, quem intus ligatum tenuit, nunc absolvat? Respondeo, diversa esse Spiritus dona: ut non mirum sit, qui prophetiæ dono pollent, judicio vel fortitudine interdum destitui. Fratribus istis, quorum meminit Lucas, quid futurum sit Dominus revelavit: interea vero quid expediat, & quid postulet vocatio Pauli, nesciunt, quia non eousque extenditur doni mensura. Consulto autem servum suum Dominus admonitum voluit, partim ut longa meditatione ad quidvis subeundum instructior accederet, partim ut illustrior esset ejus constantia, dum certior de tristi eventu per vaticinia factus, sciens tamen & volens ad quidvis ferendum properat.

5. *Cum uxoribus & filiis*] Hoc fuit non vulgare amoris testimonium, quod Paulum etiam cum uxoribus & liberis extra urbem comitati sint. Idque partim hoc consilio retulit Lucas, ut eorum pietatem justo elogio laudaret: partim ut doceret Paulo honorem, quo dignus erat, fuisse habitum. unde etiam colligimus, nihil fuisse illi minus in animo, quam ut commodis suis consuleret: quando tanta benevolentia, quæ manendi dulcis esse illecebra poterat, à suo cursu non fuit impeditus. Notanda etiam est solennis precandi consuetudo in majoribus negotiis: & quod divinitus edocti de periculo, magis ad orandum accenduntur.

7. Nos vero navigatione explicita, à Tyro descendimus Ptolemaidem: & salutatis fratribus, mansimus diem unum cum illis.

8. Postridie vero nos qui cum Paulo eramus, profecti venimus Cæsaream. Et ingressi domum Philippi Euangelistæ, qui erat unus è septem, mansimus apud eum.

9. Huic autem erant filiæ virgines quatuor prophetantes.

10. Et quum permaneremus dies complures, advenit quidam à Judæa Propheta, nomine Agabus.

11. Is quum venisset ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum, cujus est cingulum hoc, sic alligabunt Jerosolymæ Judæi, tradentque in manus Gentium.

12. Quum autem audissemus hæc, rogabamus & nos & cæteri qui loci illius erant, ne ascenderet Jerosolymam.

13. Tunc respondit Paulus, ac dixit, Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego vero non solum vinciri, sed & mori paratus sum Jerosolymis pro nomine Domini Jesu.

14. Quum vero non persuaderetur, acquievimus, dicentes, Domini voluntas fiat.

7. Ptolemaide quoque exceptum fuisse Paulum à fratribus breviter refert Lucas. Est autem urbs Phœniciæ maritima, non procul à Judææ finibus, à qua non longum Paulo & comitibus iter fuit Cæsaream usque. Sed de regionum & urbium situ plura si volent lectores, petant à Geographis. Porro Cæsareæ usos fuisse dicit hospitio Philippi, quem Euangelistam vocat: licet unus esset è septem Diaconis, ut
supra 6:5. visum est capite sexto. Diaconiam illam fuisse temporale munus, hinc conjicere promptum est: quod Philippo alioqui liberum non fuisset, relicta Jerosolyma Cæsaream migrare. Hic autem non proponitur, quasi voluntarius officii desertor, sed cui excellentior provincia mandata erat. Euangelistæ, meo judicio, inter Apostolos & doctores medii erant. munus enim obibant Apostolis proximum, ut passim Euangelium prædicarent, nec præficerentur certæ stationi: tantum honoris gradus erat inferior. Nam
Ephes. 4. Paulus Ecclesiæ ordinem describens, sic eos Aposto-
vers. 11. lis substituit, ut ostendat latiorem campum docendi illis datum esse quam Pastoribus, quorum opera certis locis addicta est. Ergo Diaconiam ad tempus Jerosolymæ exercuit Philippus: quem postea idoneum esse censuit Ecclesia cui Euangelii thesaurus crederetur.

9. *Quatuor filiæ.*] Hoc in laudem Philippi additum est: non modo ut sciremus bene compositam fuisse ejus domum, sed Dei quoque benedictione claram & nobilem. neque enim vulgare donum fuit quatuor habere filias, prophetiæ Spiritu omnes præditas. Hoc autem modo nobilitare Euangelii primordia voluit Deus, quum viros & mulieres excitavit, qui res futuras prædicerent. Jam annis compluribus cessaverant fere inter Judæos vaticinia, quo erectiores, vel magis experrecti essent animi ad audiendam novam Euangelii vocem. quum ergo repente, quasi postliminio reversa esset prophetia, perfectioris status signum fuit. Eadem tamen videtur fuisse ratio, cur paulo post desierit. nam Deus populum veterem variis prædictionibus sustinuit, donec Christus adventu suo finem vaticiniis omnibus afferret. Novum ergo Christi regnum, hoc ornatu decorari oportuit, ut omnes agnoscerent adesse promissam illam Dei visitationem: brevi autem duntaxat tempore florere, ne semper suspensi essent fideles, vel curiosis ingeniis occasio daretur quærendi subinde novum aliquid, vel comminiscendi. Scimus enim quum jam ablata esset illa facultas, extitisse tamen multos fanaticos, qui se Prophetas esse jactarent: ac fieri etiam potest ut hominum pravitas Ecclesiam hoc dono privaverit. verum una illa causa sufficere debet, quod Deus vaticinia tollendo, finem & complementum in Christo adesse testatus sit. Cæterum, quomodo functæ sint puellæ istæ prophetandi officio, incertum est: nisi quod sic illas moderatus est Spiritus Dei, ut ordinem à se positum non turbaret. Quum autem publicam in Ecclesia personam gerere fœminis non permittat, credibile est eas domi, vel in privato loco, extra communem cœtum prophetasse.

10. *Quidam Propheta.*] Quamvis clare non exprimat Lucas, ego tamen hunc Agabum fuisse conjicio cujus mentio prius facta fuit undecimo supra 11.
capite, qui famem prædixit sub Claudii Cæsaris im- vers. 28.
perio futuram. Dum vero eum Prophetæ elogio celebrat Lucas, sicuti nuper Philippi quatuor filias,

non

non promiscuum, sed peculiare fuisse donum innuit. Nunc videndum est, quorsum persequutio quæ instabat, per Agabum rursus ostensa fuerit. Quod ad Paulum attinet, jam satis superque admonitus fuerat. Itaque non dubito, quin aliorum causa hæc confirmatio accesserit: quia Dominus ubique illustria reddere volebat servi sui vincula: partim ut scirent omnes in certamen sponte ipsum descendisse: partim ut cognoscerent, divinitus ordinatum esse athletam, qui pro Euangelio pugnaret. Utile certe invictæ constantiæ exemplum fuit, quum sciens & volens hostium violentiæ se objiceret. nec minoris hodie quoque nostra refert, confirmari ejus Apostolatum voluntaria hac nec minus constanti vitæ devotione.

11. *Virum, cujus est cingulum.*] Usitatum Prophetis fuit, symbolis repræsentare quæ dicebant. nec vero proprio impulsu, sed Spiritus mandato sua vaticinia
Jesa. 20. vers. 2. adhibitis signis confirmarunt: ut quum Esaias nudus
incedere jubetur: Jeremias jugum collo suo alligare,
Jer. 27: 2. & 32: 7. vendere agrum & emere: Ezechiel vero clanculum
Ezech. 12. vers. 5. perfodere domus suæ parietem qua nocte sarcinas
expostet. Hæc & similia vulgo ludicra videri poterant: sed idem Spiritus, qui symbola aptabat suis verbis, intus tangebat piorum corda, acsi jam in rem præsentem forent adducti. ita Pauli comites non aliter affecit hoc spectaculum cujus meminit Lucas, quam si ipsum serio vinctum oculis suis conspicerent. Hoc artificio postea tentarunt pseudoprophetæ fucum facere simplicibus: ut Satan fere est Dei simia, & ejus ministri servos Dei æmulantur. Sedechias cornua sibi fecit, quibus Syriam ventilandam promitteret. Ananias Jeremiæ jugum abrumpens, falsam spem liberationis populo fecit. Talibus præstigiis reprobos deludi passus est Deus, ut de eorum incredulitate pœnas exigeret. Sed quum nulla subesset Spiritus efficacia, fidelibus nihil obfuit eorum vanitas. Hoc quoque notatu dignum est, quod mutum spectaculum non proponit Agabus, sed verbum annectit, quo doceat fideles ceremoniæ usum & finem.

12. *Rogabamus & nos.*] Quia non eadem omnibus erat revelatio, non mirum est diversas fuisse sententias. Quum enim scirent sancti isti homines, in unius hominis vita aut morte multum esse positum, nolebant eum temere periclitari. Et laudabile est eorum studium, quod Paulum retinendo, publicæ Ecclesiæ saluti consulere optarent. Sed eo plus laudis rursum meretur Pauli constantia, dum in vocatione Dei inflexibilis manet. neque enim eum latebat quantum ex suis vinculis perturbationis accidere posset. Verum quia nota est Dei voluntas, quæ unica erat in capiendis consiliis regula: ut eam sequatur, susque deque reliqua omnia habet. Et certe ita nos Dei arbitrio decet esse affixos, ut nulla utilitas, nulla rationis species, à simplici ejus obsequio nos dimoveat. Dum expostulat Paulus cum fratribus, quod flendo cor suum affligant, satis ostendit ferreum se non fuisse, quin amore ad συμπάθειαν induceretur. Vulnerabant igitur cor ejus piorum lachrymæ: sed ea mollities minime ipsum flexit, quin æquabili tenore ad Deum sequendum pergeret. sic ergo nobis colenda est erga fratres humanitas, ut prævaleat semper Dei nutus. Jam suo responso iterum declarat Paulus, non nisi mortis contemptu paratos fore Christi servos ad præstandum officium: nec probe unquam animatos fore ad vivendum Domino, nisi qui vitam suam pro testimonio veritatis libenter deponent.

14. *Acquievimus, dicentes.*] Si putassent temere ipsum ruere ad mortem, non ita acquievissent. Cedunt igitur ne resistant Spiritui sancto, à quo intelligunt Paulum regi. nam quod ante ex ore Pauli audierant, quasi Spiritus vinculis ipsum trahi, doloris perturbatio illis excutit: sed ubi rursus docentur ita placere Deo, fas sibi esse non ducunt ulterius resistere. atque hoc freno cohibendi sunt omnes nostri affectus, ne quid tam acerbum sit, vel triste, vel durum, quod non mitiget ac emolliat Dei voluntas: nam quoties aliquid occurrit difficile vel asperum, parum honoris tribuimus Deo, nisi apud nos hæc cogitatio prævaleat, Illi parendum esse.

15. Post dies autem istos sublatis sarcinis conscendimus Jerosolymam.

16. Venerunt autem una quidam ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum.

17. Et quum venissemus Jerosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18. Postero autem die introivit nobiscum Paulus ad Jacobum: omnesque adfuerunt Presbyteri.

19. Quibus salutatis, narravit per singula quæ Deus fecisset inter Gentes per ministerium ipsius.

20. At illi quum audissent, glorificabant Dominum: dixeruntque ei, Vides frater quot millia sunt Judæorum qui crediderunt: & omnes sunt studiosi Legis.

21. Audierunt autem de te, quod defectionem doceas à Mose omnes qui inter Gentes sunt Judæos, dicens non debere eos circumcidere filios, nec secundum instituta vivere.

22. Quid est ergo? Omnino oportet convenire multitudinem: audient enim te venisse.

23. Hoc ergo fac quod tibi dicimus? Sunt nobis viri quatuor votum habentes super se.

24. His assumptis purifica te cum illis, & impende super eos, ut radant caput, & sciant omnes quod quæ de te audierunt, nihil sunt, sed ambulas & ipse custodiens Legem.

25. De his autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, decernentes ne quid hujusmodi observent, nisi ut caveant ab his quæ sunt idolis immolata, & sanguine, & suffocato, & scortatione.

15. *Sublatis sarcinis.*] Declarant Pauli comites, quum Paulum conati sunt revocare à periculo, sibi communem potius Ecclesiæ salutem fuisse curæ, quam privatim cuique suam vitam. neque enim accepta repulsa ejusdem discriminis societatem demum fugiunt: & tamen plausibilis erat excusatio, nulla se lege astringi, ut unius hominis pertinacia ad mortem traherentur. Atque hoc est vere Deo subjicere nostros affectus, quum nullo metu terremur quin pro se quisque nostrum promovere studeat quod scimus illi placere. Clarius etiam apparet, quantus in aliis viguerit pietatis ardor, qui ultro se

adjun-

adjungunt, & hospitem illi adducunt: quum tamen sibi jure timere possent à multis incommodis.

17. *Libenter exceperunt nos.*] Ideo hoc commemorat Lucas, ut fratrum æquitatem commendet, qui fidem non habuerant sinistris rumoribus & calumniis. Quum multi malevoli & improbi quotidie alii super alios gravarent Paulum invidia, quia tamen de ejus integritate Jacobus & collegæ optime persuasi erant, non fuerunt ab eo alienati. nunc ergo ut Christi servum fraterne & comiter excipiunt, declarantque jucundum sibi esse ejus adventum. Atque hæc moderatio diligenter nobis servanda est, ne creduli nimium simus ad pravas delationes: præsertim ubi criminibus nobis incognitis vel dubiis onerantur qui probitatis suæ specimen aliquod nobis dederunt, & quos experti sumus fideliter Domino servire. quia nihil ad dissipandum Christi regnum aptius fore novit Satan, quam fidelium dissidia & simultates: obliquos sermones non desinit spargere, qui alios aliis invicem suspectos reddant. Claudendæ igitur sunt aures delationibus, ne quid de fidelibus Christi ministris credamus, nisi bene compertum.

18. *Omnes adfuerunt Presbyteri.*] Colligere licet ex hoc loco, quod jam decimo quinto capite habuimus, Quoties tractandum erat serium aliquod negotium, Seniores convenire solitos fuisse, ut magis composita esset extra turbam consultatio. Paulo post videbimus, suo ordine populum quoque fuisse admissum: sed postquam interius consilium inter se habuerant Seniores.

19. Jam vero suam modestiam ostendit Paulus, dum se rerum gestarum auctorem non facit: sed laudem Deo tribuens, se tantum vocat ministrum, cujus opera usus fuerit Dominus. sicuti fatendum est, quicquid præclarum est ac laude dignum, non fieri propria nostra virtute, sed quatenus in nobis operatur Deus: præsertim vero ubi de Ecclesiæ ædificatione agitur. Rursus apparet quam procul ab invidia fuerint Seniores, dum ob lætos successus Deum glorificant. Cæterum quia nullius Apostoli præter Jacobum fit mentio, conjicere licet tunc spargendi Euangelii causa in diversas plagas fuisse profectos, ut ferebat ipsorum munus. neque enim stationem illis Dominus assignaverat Jerosolymæ: sed illinc facto exordio, jusserat deinde Judæam, & demum alias orbis partes lustrare. Porro supra capite decimo quinto refutatus fuit eorum error, qui Jacobum hunc, unum ex discipulis fuisse putant, quem Paulus inter tres Ecclesiæ columnas numerat. Quanquam autem commune illi cum reliquis collegis mandatum erat: ego tamen non dubito sic inter se partitos esse, ut Jerosolymæ resideret, quo solebant multi quotidie advenæ confluere. id enim perinde erat acsi Euangelium longe lateque promulgasset in locis remotis.

20. *Vides frater quot millia.*] Oratio est bimembris. primo enim commemorant Seniores, quum Legi addicti sint, quotquot ex Judæis conversi sunt ad Christum, male affectos esse erga Paulum, quia putent in hoc totum incumbere ut Legem aboleat: deinde hortantur ut suscepto voto solenni, seipsum purget, ne qua amplius hæreat in ipso suspicio. Multitudinem credentium objiciunt Paulo, quo plus illis concedat. nam si pauci fuissent præfracti homines, non tantopere fuisset commotus: nunc vero immensum populum, & totum Ecclesiæ corpus negligere non licet. Dubium quidem non est quin vitiosus fuerit zelus ille Legis. & certe Presbyteri satis indicant sibi non placere. Quamvis enim aperte non damnent, neque asperius conquerantur: quia tamen separant se ab illorum affectu, errare eos tacite fatentur. Si fuisset zelus secundum scientiam, ab illis incipere debebat. atqui non pugnant pro Lege ipsa, nec justam ejus reverentiam obtendunt, nec subscribunt ejus zelatoribus, ut eos appellant. ergo & se aliud sentire innuunt, & populi superstitionem sibi non probari. Contra tamen occurrit, quod Paulum dicunt falsa infamia fuisse gravatum. deinde quum satisfactionem ab eo exigunt, videntur zelum illum fovere. Respondeo, etiamsi aliqua ex parte verus erat rumor quo offensi fuerant Judæi, fuisse tamen calumnia aspersum. Legis abrogationem docebat Paulus, ut tamen hoc modo non solum integra maneret ejus auctoritas, sed ut sanctior esset. Nam ut 7. cap. dictum fuit, inanes essent ceremoniæ, nisi earum effectus in Christo fuisset exhibitus. Ergo qui adventu Christi abolitas fuisse docent, adeo non sunt in Legem contumeliosi, ut potius ejus veritatem confirment. Duo in ceremoniis consideranda sunt: veritas, cui annexa est efficacia: deinde externus usus. Porro abrogatio usus externi quam attulit Christus, inde pendet, quod ipse est solidum corpus, nec quicquam olim adumbratum fuit, cujus non extet in eo complementum. Hoc à Legis defectione multum distat, monstrare legitimum ejus finem, ut cessantibus figuris semper vigeat spiritualis earum veritas. quare videmus pravos & iniquos fuisse interpretes, qui Paulo apostasiæ crimen inurebant, quamvis ab externo Legis cultu revocaret fideles. Quod autem Paulum eo consilio votum nuncupare jubent, ut se probet Legis cultorem: non alio spectat, nisi ut testetur se non abhorrere à Lege instar impii apostatæ, qui jugum Domini excuteret ipse, & alios ad similem contumaciam impelleret.

21. *Non debere circumcidere.*] Res quidem ita habebat. Paulus enim promiscue Judæis & Gentibus libertatem docebat partam esse. nam istæ sententiæ
apud eum generales sunt, Circumcisio nihil est. Item, 1 Cor. 7.
Circumcisi sumus per Baptismum in Christo, non vers. 19.
circumcisione manu facta. Item, Nemo vos judicet Coloss. 2.
in cibo aut potu, aut in delectu festorum, quæ sunt v. 11. 16.
umbra futurorum: corpus autem in Christo. Item, 1 Cor. 10.
Quicquid in macello venit, & quicquid apponitur vers. 25.
edite, nihil interrogantes propter conscientiam.
Item, Ne iterum jugo servitutis implicemini. Quum Gal. 5: 1.
sine exceptione passim sic loquutus esset, Judæos emancipabat à necessitate servandæ Legis. Et ne longior sim in hoc sermone, locus unus sufficiet, ubi Legem tutori comparat, sub cujus custodia vetus Ecclesia fuit, quasi in ætate puerili: nunc autem cognita Christi gratia adolevisse, ut à ceremoniis libera sit. illic certe Judæos cum Gentibus complectitur. Quum etiam dicit chirographum Legis, quod Col. 2: 14.
situm erat in decretis, à Christo esse deletum & affixum cruci, non minus Judæos quam Gentes à ceremoniis liberat, quas illic Decreta nominat. Sed quum præcise non abjiceret ceremonias, finem earum observationi impositum esse docens Christi adventu, non fuit illa defectio qualem fingebant malevoli. Nec certe Senioribus ignota erat libertas Pauli. Quum igitur rem probe teneant, tantum hoc volunt, imperitis & rudibus testatum esse, Paulo nihil minus fuisse propositum quam ut Judæos ad Legis contemptum induceret. Quare non rem nudam intuentur, sed quale esset de Paulo plebis judicium ex malignis delationibus scientes, mederi cupiunt. Quanquam nescio an importunius quam æquum erat, hoc à Paulo flagitaverint. Hinc autem apparet quam præpostera sit hominum credulitas in excipiendis calumniis, & quam pertinaciter hæreat semel temere concepta mala opinio. Non dubium est, quin Jacobus & collegæ conati fuerint tueri Pauli famam, & mendacia quæ ejus existimationi nocebant, diluere: obstare tamen nequeunt, quin Paulus male audiat. nisi forte ab initio, dum gratificari volunt suis popularibus, nimis fuerint remissi, ut postea non essent liberi.

22. *Oportet convenire multitudinem.*] Genus

verbi

verbi neutrum est, acsi dicerent, necesse est ut plebs conveniat. Absurdum enim fuisset tanti nominis Apostolum coram toto fidelium cœtu non prodire. nam si lucem & populi conspectum fugisset, aucta fuisset sinistra suspicio. Interea videmus quam se modeste gesserint Seniores in fovenda concordia, dum populi offensam mature præveniunt: nisi quod ejus infirmitati forte nimis indulgent, votum à Paulo exigentes. Cæterum hæc in Ecclesia tenenda est moderatio, ut auctoritate quidem polleant, sed non superbe dominentur Pastores, nec aspernentur reliquum corpus. Ordinum enim distinctio, quæ vinculum est pacis, dissidii causa minime esse debet.

23. *Fac quod tibi dicimus.*] Videntur quidem, ut nuper attigi, Seniores nimio gentis suæ amore ad stultam indulgentiam fuisse delapsi. Sed liquidum ejus rei judicium ex circumstantiis pendet, quæ nos hodie latent: illis autem perspectæ erant. Totum fere corpus constabat ex Judæis, ut periculum non esset à scandalo Gentium. nam in aliis regionibus hæc dissessionis causa erat, quod suo quisque mori addictus, legem aliis volebat imponere. deinde Jerosolymæ multa habebant invitamenta ad servandas Legis ceremonias, ut major esset excusatio, si tardius eas desererent. Etsi autem vitio non carebat zelus ille: correctio tamen, ut erat difficilis, tam subita esse non potuit. Videmus ut vix longo demum tempore Apostolis revulsa fuerit hæc superstitio: & quia novi quotidie discipuli ad fidem accedebant, alebatur pariter in omnibus infirmitas. Neque tamen negandum est, quin obstinationi conjuncta fuerit inscitia: quam tamen Presbyteri tolerarunt, ne violentis remediis gravius nocerent. An votum excesserint, in medio relinquo.

Votum habentes super se.] Licet quatuor isti censeantur in numero fidelium, superstitiosum tamen eorum votum fuit. unde apparet multum Apostolis fuisse negotii in gente illa, quæ non tantum diuturno usu in Legis cultu obduruerat: sed natura quoque valde pervicax erat, fereque intractabilis. Quanquam fieri potest ut isti adhuc novitii fuerint: ideoque tenera necdum bene formata fuerit eorum fides. quare patiebantur doctores votum, quod temere per ignorantiam nuncupaverant, solvere. Quod ad Paulum spectat, quoniam non propria conscientia suscepit hoc votum, sed in eorum gratiam quorum errori veniam dabat, diversa fuit ejus ratio. Videndum tamen est, an hæc una fuerit ex mediis ceremoniis, quas liberum esset fidelibus vel servare vel omittere. Videtur quidem habuisse quædam admixta, parum consentanea cum fidei professione. Sed quoniam finis erat gratiarum actio (ut supra 18. cap. dictum fuit) & in ritu ipso nihil pugnabat cum fide Christi, *sup. 18. vers. 18.* non dubitavit Paulus, testandæ religionis suæ causa, hucusque descendere. Præstitit igitur Paulus quod de se alibi prædicat: quia Legis sectatoribus socium se adjunxit, acsi ipse quoque Legi obnoxius foret. *1 Cor. 9. vers. 20.* Omnibus denique omnia factus est, ut omnes lucrifaceret: nempe usque ad aras, ut se nullo sacrilegio sub prætextu charitatis pollueret. Solenne expiationis sacrificium adire non perinde illi fas fuisset. Hac autem parte divini cultus, quæ in voto sita erat, indifferenter defungi licuit: modo id non religionis causa fieret, sed tantum ad infirmos sublevandos. Atqui neque illi consilium fuit hoc ritu Deum colere, nec obstrictam habuit conscientiam, sed libere se infirmis fratribus subjecit.

24. *Quæ de te audierunt, nihil sunt.*] Videntur Paulum ad simulationem inducere: nam neque de nihilo natus fuerat rumor, quod à ceremoniis Judæos retraheret, nec ambulabat in observatione Legis. sed memoria tenendum est quod jam dixi, Paulo & Senioribus satis fuisse, si calumniam inique inustam diluerent, quod scilicet Legis esset apostata: brevi autem offerri poterat melior opportunitas, ut se purgando eos ab errore sensim retraheret. Nec vero utile erat, Paulum diu haberi Legis cultorem, quales vulgo tunc erant discipuli. nam hoc modo crassius velum ad obscurandam Christi lucem, eorum oculis obductum foret. Quare sciamus Paulum non simulasse, sed sincere professum esse nihil sibi odii esse adversus Legem: quia potius se reverenter de ea sentire. Impendere cum ipsis jubent, quia conferre solebant in commune, ut sacrificium simul offerrent.

25. *De iis autem qui crediderunt.*] Hoc ideo addunt, ne qua obrepat suspicio, velle eos quam prius dederant libertatem Gentibus, nunc tollere, vel postulare, ut præjudicio aliquo graventur. Sed interea videntur Judæos tenere sub jugo servitutis, à quo diserte solas Gentes eximunt. Respondeo, Quum par esset omnium conditio, idem juris fuisse utrisque permissum: sed nullum de Judæis verbum fieri, qui adhuc suis observationibus ita addicti erant, ut sibi licere nollent quod licebat. Gentibus autem nominatim cavebant Apostoli, ne suo more Judæi, quasi profanos & impuros respuerent, qui nec circumcisi erant, nec in Legis cultu educati. Porro ne supervacua repetitione chartam onerem, quæ ad hujus decreti expositionem pertinent, ex 15. cap. petent *sup. 15. vers. 20.* Lectores.

26. Tunc Paulus assumptis viris, postero die purificatus cum illis intravit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio.

27. Dum autem septem dies jam pene essent expleti, quidam ab Asia Judæi, quum vidissent eum in templo, conturbarunt totum populum: & injecerunt ei manus,

28. Clamantes, Viri Israëlitæ, succurrite: hic est ille homo qui adversus populum & Legem & locum hunc omnes ubique docet: insuper & Græcos induxit in templum, & profanavit sanctum locum hunc.

29. Viderant enim Trophimum Ephesium in civitate cum ipso, quem existimaverunt quod in templum introduxisset Paulus.

30. Commotaque est civitas tota, & factus est concursus populi, & apprehensum Paulum trahebant è templo: statimque clausæ sunt fores.

26. Quod astutiæ Paulum quidam insimulant, quasi aliud præ se tulerit quam res habebat, supra improbavi. prope tamen coactum, hoc dedisse fratrum precibus non inficior. Itaque plus coloris habet, magisque, ut loquuntur, disputabile est, nimis fuisse facilem in obsequendo: neque tamen recipio quod volunt quidam, infeliciter cessisse Paulo quod novam & insolitam personam induens, minus constanter quam pro suo more libertatem à Christo partam asseruerit. Fateor quidem sæpe infausto eventu divinitus puniri stulta consilia: sed non video cur hoc ad Paulum trahi debeat, qui voluntaria subjectione rudibus & minus probe edoctis se insinuare studuit, ut prodesset. non sponte quidem id facturus, sed quia fratribus cedere maluit, quam suo judicio stare. Porro semel admissus, commode ad moderan-

sandum illum zelum transisset. Magnam potius laudem meretur ejus humanitas, quod non modo in gratiam imperitæ plebis comiter se demittit: sed eorum stultitiæ morem gerit, quibus indigne & contra rationem suspectus fuerat. Jure cum ipsis expostulasset, quod contra ejus existimationem tam creduli fuissent. quod abstinet, mira est tolerantia. quod eos sibi tam sollicite conciliat, modestia est singularis. Adde quod in Jacobum & ejus collegas potuit esse durior, quod non diligentius incubuerant ad purgandam errore plebem. Etsi enim certum est, fideliter eos docuisse, fieri tamen potest ut templi conspectus & ipsa Legis sedes, in vindicando libertatis usu eos impedierit. Atqui Paulus, sive ultro jure suo cedens, sive illos existimans melius videre quid expediat, ipsorum consilio acquiescit. Quod autem falsi Nicodemitæ hoc Pauli exemplo, perfidam suam simulationem fucare conantur, dum se omnibus Papatus inquinamentis polluunt, non longa refutatione indiget. Jactant hoc se dare infirmis fratribus: quasi vero quidvis sine delectu illis Paulus dederit. Si ex Legis præscripto Judæi apud Judæos votum Deo solvendum susciperent nulla idololatria infectum, tunc se Paulo probarent similes. nunc quum crassis superstitionibus & palam impiis se involvant, idque fugiendæ crucis studio, qualis ista est quam fingunt similitudo?

27. *Qui ex Asia erant Judæi.*] Certum est hos nomini Christiano fuisse infensos. ita Paulus dum fidelibus placandis intentus est, in hostium furorem incurrit. Ac turbæ quidem concitatores fuere Asiatici: sed ejus odio ita corrupti erant totius populi animi, ut rabies facile ad omnes pervaserit. Docet autem hic locus, non adeo iniquis animis ferendum esse, siquando spes nos frustratur, nec consiliis nostris recto sanctoque affectu captis prospere succedit, ut actiones nostræ felicem habeant exitum. nihil nisi recta conscientia, & ex Spiritu Dei tentandum est. Cæterum si ne tunc quidem ex voto res fluat, sustentet nos interior ille sensus, quod scimus Deo probari studium nostrum, licet hominum probris & derisui sit expositum: nec pœniteat nos mansuetudinis nostræ, siquando iniqua merces ab improbis rependitur.

28. *Viri Israelitæ, succurrite.*] Conclamant quasi in extremo discrimine, & omnes ad opem ferendam vocant, acsi tota religio periclitetur. unde perspicimus quam rabioso odio flagraverint adversus Paulum, tantum quia plenam & solidam in Christo reperiri veritatem admonens, figuris Legalibus finem impositum esse docebat. Jam quod Trophimo conspecto falsam opinionem concipiunt, hac præcipiti levitate magis produnt quam sint virulenti. Sacrilegii accusant Paulum. quo nomine? quia hominem incircumcisum in templum adduxerit. Atqui atrocissimum crimen homini innoxio, ipsi falsa opinione conflarunt. Sic præpostera eorum audacia esse solet, qui præsumpta opinione feruntur. Nos vero discamus ex talibus exemplis, ab intemperie affectuum cavere, & frenum levibus præjudiciis non laxare, ne cæco impetu adversus innoxios ruamus.

30. *Commotaque est civitas.*] Hic videmus plebis levitatem, quæ Paulum antequam audierit, jam pro damnato habet. Quod tumultuatur civitas in negotio pietatis, nihil mirum: sed hoc zeli perversi est ac insanæ temeritatis, quod incognita causa adversus Paulum insurgit. Nam in hac naturæ corruptione, ad stultitiam accedit pravitas: ut nullo negotio sponte ad tuendam malam causam volitent, quos difficile esset multis cohortationibus ad recte agendum movere. Acerba quidem est hæc conditio, ut paucorum instigatione totus mundus repente in nos armetur: sed quando ita Domino placet, hoc exemplo & similibus se ad quoslibet fluctus sustinendos quisque nostrum paret.

31. Quærentibus autem illis eum occidere, nunciatum est Tribuno cohortis quod tota conturbata esset Jerosolyma.

32. Qui statim assumptis militibus ac Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunum & milites, cessaverunt percutere Paulum.

33. Tunc accedens Tribunus, apprehendit eum, & jussit alligari catenis duabus: & interrogavit quisnam esset, & quid fecisset.

34. Alii autem aliud clamabant in turba. Et quum non posset certum cognosci præ tumultu, jussit eum duci in castra.

35. Quum autem venisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus, propter violentiam turbæ:

36. Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

37. Et quum cœpisset induci in castra, Paulus dicit Tribuno, Licetne mihi loqui ad te? qui dixit, Græce nosti?

38. Nonne tu ille es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti & induxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum?

39. Dixit autem Paulus, Ego quidem homo sum Judæus, Tarsensis, non obscuræ Ciliciæ civitatis civis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

40. Et quum ille permisisset, Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem. & magno silentio facto, alloquutus est lingua Hebræa, dicens.

31. *Quærentibus illis eum occidere.*] In eo certe vis Satanæ apparet, quod populum eo furoris præcipitat, ut clausis templi foribus, non contenti mediocri pœna, in Pauli necem conspirent. Hoc nos meditatum habere decet, pietatis hostes à Satana impelli, ne eorum rabies quantumvis sæva & tumultuosa nos conturbet. Ex opposito affulget mira Dei bonitas, dum repente Tribunum excitat, qui suppetias ferat vitæ Pauli. Ipse quidem nihil tale cogitat: sed ad cohibendum popularem tumultum accurrit. verum eo clarius providentiæ suæ specimen edidit Dominus, quod sine humano consilio erepta fuit Pauli vita à tam præsenti discrimine. Ita sinit fideles non modo laborare, sed fere obrui, ut eos majore miraculo à mediis mortibus liberet. Tribunum cohortis improprie vocavit Lucas, quum singuli Tribuni millibus præessent: quod etiam ex contextu liquet, ubi Centuriones dicit à Tribuno assumptos.

32. *Quum vidissent Tribunum.*] Quos neque Dei majestas, nec templi religio à furore compescere poterat, eos nunc flectit profani hominis reverentia. unde apparet barbara crudelitate magis quam zelo fuisse accensos. Jam quod catenis Paulum vincit Tribunus, eo satis ostendit non venisse ejus levandi causa. Hoc increduli fortunæ tribuerent: sed Spiritus quasi in tabula nobis depinxit Dei providentiam, inter confusos hominum motus regnantem.

Tametsi autem hoc durum est, quod tam ignominiose tractatur sanctus Dei minister: laudanda tamen erit Tribuni æquitas, si cum Judæis conferatur. Catenas tanquam malefico & scelerato injicit: vinctum tamen audire sustinet, quem illi verberibus trucidabant: nec de eo quicquam asperius consulit, nisi causa cognita. Imo hæc optima fuit mitigandæ sævitiæ ratio, quod supplicium de Paulo mox sumptum iri sperabant.

34. *Alii aliud clamabant.*] Modis omnibus se prodit tumultuantis populi amentia. Dissentaneos clamores in aerem jactant. Interea uno consensu deposcunt ad mortem, qui nullius delicti convictus erat. Interim non dubium est, quin sancti zeli specie excæcati fuerint. sed veros Dei zelotas, sicuti Martyres, facit causæ veritas probe cognita: impetus vero diabolicam vesaniam prodit. Quod hic Castrorum fit mentio, sciendum est milites qui ad urbis præsidium locati erant, locum habuisse vallatum & undique munitum, quem instar arcis tueri, & unde impetum arcere possent, si qua exorta esset seditio. Neque enim dubia populi fide, & in urbe turbulenta tutum fuisset in varia hospitia passim distribui. Locum autem editum fuisse inde colligimus, quod dicit Lucas ubi ad gradus ventum est, portatum fuisse Paulum à militibus. Sive autem Paulum in sublime extulerint milites ut eum salvum in stationem perducerent, sive prementis turbæ violentia ita jactatus fuerit, non fuit hoc favoris officium. sed quo magis ardebat persequentium sævitia, Deus servo suo propitium se esse clarius monstravit, vitæ ejus parcendo: oe si in tumultu occisus foret, mors ejus careret justo suo fructu.

37. *Licetne mihi loqui.*] Quod omnibus Dei servis agendum est, Paulus se ad defensionem causæ suæ obtulit. Danda enim opera est quoad licet, ut nota sit omnibus nostra integritas, ne quid ex nostra infamia dedecoris in Dei nomen redundet. Atqui dum quærit Tribunus an Paulus non sit Ægyptius ille latro, qui paulo ante hominum turbam ad defectionem impulerat, discamus quamlibet modeste ac tranquille se gerant Christi ministri, & ab omni culpa remoti sint, mundi tamen probra effugere non posse. Quod ideo notandum est, ut ad contumelias assuescamus: & bene agendo parati simus male audire. De Ægyptio interrogans, Theudam magum non intelligit, ut falso multi putant: cujus supra cap. 5. meminit Gamaliel, & de quo plura Jo- *supra* 5.
sephus libr. Antiquit. 20. Præterquam enim quod *vers.* 36.
illic habuimus tantum quadringentos homines à Theuda seductos fuisse: hic autem Tribunus quatuor millia numerat, & omnes dicit fuisse sicarios: etiam istud accedit, quod sub Tiberii vel etiam Augusti Cæsaris imperio, factionem illam concitaverat Theudas, cujus tantum restabat obscurus rumor: quia repente immissa equitum turma deleta fuerat. In eo tamen mihi videtur hallucinari Josephus, quod Cuspium Fadum prius refert missum à Claudio, deinde Theudam ab eodem oppressum addit: quum ante ostenderim, Claudio adhuc privato motum illum priorem fuisse concitatum. Quanquam in numero quoque longe à narratione Lucæ dissidet, quum dicit circiter triginta millia fuisse pertracta in seditionem: nisi forte ita interpretamur, postquam profligatus fuit à Felice, cum quatuor millibus fugisse in desertum. Nimis vero absurdum fuisset, numerum decuplo majorem fieri: sicuti imbellem turbam, Sicariorum nomine infamari. nam teste Josepho, simplex & credulum vulgus falsa pollicitatione delusit ille impostor, se Dei Prophetam esse jactans, qui transitum populo per medium Jordanem daturus esset. Cæterum idem Josephus omnem dubitationem eximit, dum narrat ab Ægyptio Propheta sub Felice Præside collectam fuisse hominum manum, & abductam in montem Olivarum: ex qua occisi sunt quadringenti, ducenti capti, reliquiæ vero dissipatæ. Recens erat historia. deinde quum elapsus esset seditionis auctor, & regio latronibus infestata: non abs re sciscitatur Tribunus an Paulus, in quem ita omnium odia fervere videt, ille sit Ægyptius. Longius Tribuni & Pauli colloquium non narratur à Luca: probabile tamen est, quum ambobus communis esset Græca lingua, plures sermones ultro citroque fuisse habitos. unde factum est ut legitima purgatione allata, permissum fuerit Paolo ad populum loqui. Nunquam enim homini scelerato hoc daturus erat Tribunus, ut publice in urbe tam suspecta concionaretur.

CAP. XXII.

VIri fratres & patres, audite meam, qua nunc apud vos utor, excusationem.

2. Quum autem audissent quod Hebræa lingua ipsis loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dicit,

3. Ego quidem sum vir Judæus, Tarsi natus in oppido Ciliciæ, educatus vero in hac urbe ad pedes Gamalielis, institutus secundum exactam rationem Legis patriæ, studiosus Dei, sicut & vos omnes estis hodie:

4. Qui hanc viam persequutus sum usque ad mortem, alligans ac tradens in custodias tam viros quam mulieres:

5. Sicut & Princeps Sacerdotum mihi testis est, & totus Seniorum ordo. A quibus etiam acceptis ad fratres epistolis, Damascum pergebam, adducturus & illos qui illic essent, vinctos Jerosolymam, ut punirentur.

Tametsi ex concionis exordio conjicere licet quorsum tenderet Paulus: quia tamen abruptus fuit ejus sermo, nescitur certo quid dicturus fuerit. Summa quidem ejus partis quæ recitatur hæc est, Ipsum quum recte & fideliter in Legis doctrina institutus foret, pium & religiosum coram mundo fuisse cultorem Dei. deinde infensum fuisse Christi Euangelio, ut inter præcipuos Legis vindices à Sacerdotibus habitus fuerit. tertio non temere provolasse ad novam sectam: sed oraculo cælesti domitum ac convictum, dedisse nomen Christo. quarto se non fuisse amplexum res ignotas: sed divinitus ordinatum sibi fuisse fidelem magistrum, à quo exacte omnia disceret. postremo quum Jerosolymam esset reversus, ac suis popularibus prodesse cuperet, sibi non fuisse à Deo permissum. Ita non temere nec gentis suæ odio, sed Dei mandato salutis doctrinam procul ad externas nationes pertulisse.

1. *Viri fratres & patres.*] Mirum quod deploratis Euangelii hostibus tantum adhuc honoris deferat. nam omne fraternæ conjunctionis vinculum abruperant, & Dei gloriam opprimendo, omni se dignitatis elogio exuerant. Sed quia Paulus tanquam unusquispiam ex populo hic loquitur, sine fictione tam amanter corpus ipsum, capita etiam honorifice compellat. & certe quia nondum palam facta erat

erat eorum abdicatio, quamvis omni honore indigni essent, digna tamen erat divinæ adoptionis gratia quam Paulus in illis reverenter agnosceret. Fratres igitur & patres vocando, non tam quid meriti sint respicit, quam in quem gradum ipsos Deus extulisset. Et tota oratio sic est composita, ut libere quidem & sine blanditiis, summisse tamen & placide illis satisfacere conetur. Ergo sic discamus homines colere & illis deferre honorem, ut Deo illibatum jus suum maneat. Quo magis detestabilis est Papæ superbia, qui quum seipsum Pontificem nullo Dei jussu, nullis Ecclesiæ suffragiis creaverit: non modo omnes sibi honoris titulos arrogat, sed etiam tyrannidem, qua in ordinem cogatur Christus. quasi vero Deus homines extollendo, jus illis suum resignans, in terram procumbat.

2. *Quod Hebraice loqueretur.*] Hoc quidem ositatum est, dum permixta est linguarum varietas, ut libentius audiamus nativæ linguæ nostræ homines. sed alia peculiaris fuit Judæis causa, quod Paulum sibi finxerant generi suo ex professo infensum, ut linguam quoque ipsam odio haberet: vel erronem quempiam, qui ne linguam quidem didicisset ejus gentis ex qua se oriundum profitebatur. Nunc audito sermone patrio, aliquid melius sperare incipiunt. Porro incertum est Hebraice an Syriace loquutus fuerit Paulos. scimus enim Judæis post exilium corruptam ac degenerem fuisse linguam, quum multa à Chaldæis & Syris traxissent. Ego quidem conjicio, quia tam ad vulgus quam ad Seniores sermonem habebat, recepto passim idiomate usum esse.

3. *Ego Judæus sum.*] Ut omnia tunc apud Judæos confusa erant, multi errones & homines circumforanei, ut integumentum haberent suis maleficiis, falso pro Judæis se venditabant. itaque Paulus ut ejusmodi suspicionem à se avertat, à suis natalibus incipit: deinde se Jerosolymæ notum esse docet, quia illic educatus fuerit à puero. quanquam hoc posterius non modo ad certitudinem dictum esse videtur: sed quia magni intererat hoc quoque cognosci, quam recte fuisset institutus. Indoctis hominibus nihil est audacius ad turbandum: tunc vero sic collapsum erat Ecclesiæ regimen, ut religio non modo sectis obnoxia esset, verum misere lacerata. Magistrum ergo suum designat Paulus, ne quis putet nulla disciplina imbutum, à cultu patrio recessisse: quemadmodum multi, quorum ingenium non excolitur doctrina, naturæ suæ obliviscuntur, ac fiunt degeneres. Sed præcipue commemorat Paulus se fuisse in Lege rite institutum: ut intelligant Judæi, non inscitia ipsum, ut fieri plerumque solet, tumultuari,
& monstra eorum fingere. An hic sit Gamaliel cujus
ante facta fuit mentio, dubium est. Dicuntur au- *supra. 5.*
tem ad pedes sedere discipuli: quia quum nondum *vers. 34.*
firmo judicio præditi sint, eam docilitatem & modestiam afferre debeant, ut sensus suos subjiciant præ-
ceptoribus, & ab eorum ore pendeant. Sic Maria *Luc. 10.*
dicitur sedere ad pedes Jesu, quum docentem auscul- *vers. 39.*
tat. Quod si hæc reverentia terrenis præceptoribus debetur, quanto magis nos ad Christi pedes jacere convenit, ut ex cœlesti solio loquenti dociles nos præstemus? Hæc etiam loquutio pueros & adolescentes officii admonet, ne præfracti sint, vel stulta confidentia inflati adversus magistros efferantur; sed mansueto placidoque ingenio se ab illis formari sustineant.

Institutus in Lege patria.] Vetus interpres ad verbum reddidit, Eruditus juxta veritatem paternæ Legis: nisi quod ἀκρίβεια magis est exacta ratio quam veritas. Quæritur tamen quid sibi velit exquisita hæc ratio, quum una & eadem omnibus esset forma Legis. Videtur mihi puriorem scientiæ formam qua fuerat imbutus, à vulgari institutione discernere, quæ longius à nativo Legis sensu recesserat. Etenim tunc multis additamentis, etiam inter optimos doctores, vitiata erat Lex Domini: quia tamen inter multos prorsus adulterata erat religio, se in Lege patria probe & diligenter fuisse institutum, merito gloriatur Paulus: vel, quod idem valet, Exacte: ne quis putaret levi tantum gustu fuisse aspersum, ut unum quemlibet è vulgo. Sed quia multi probe edocti, Epicureo nihilominus Dei contemptu referti sunt, testatur se fuisse zelotem Dei: acsi diceret, serium pietatis studium annexum doctrinæ fuisse, ut minime in rebus sacris ludere voluerit, quemadmodum profani homines data opera quidvis miscent. Cæterum quia inconsideratus erat zelus, se pro illo tempore reliquis Judæis similem facit. Potest tamen hoc in bonam partem accipi, quod pridem non minus ex animo Deum coluerit, quam tunc illi.

4. *Hanc viam persequutus sum.*] Hoc est secundum caput, fuisse inimicum Christi doctrinæ: & quidem acrius aliis omnibus se invectum fuisse ad eam oppugnandam, donec manu Dei retractus fuit. cujus rei testes citat principem Sacerdotum & Seniores. Itaque nulla residere potuit suspicio in tam subita mutatione. Quod sibi datas ad fratres literas dicit, referri debet ad Judæos, acsi gentiles vocasset; sed magis honorifico titulo mulcere eos voluit. in hoc enim incumbit Paulus, ut germanam suam ab illa gente & legitimam originem, deinde conjunctionis studium asserat.

6. Accidit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco circiter meridiem,
ut subito de cælo circumfulguraverit me lux multa.
7. Cecidique in terram, & audivi vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?
8. Ego vero respondi, Quis es Domine? Dixitque ad me, Ego sum Jesus Nazarenus
quem tu persequeris.
9. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt & exterriti sunt: vocem autem non
audierunt ejus qui loquebatur mecum.
10. Tunc dixi, Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi, Surge, & vade Damascum: & illic tibi dicetur quæ ordinata sunt tibi ut facias.
11. Et quum non viderem præ gloria luminis illius, per manum deductus à comitibus
qui erant mecum, veni Damascum.

6. *Accidit autem.*] Quoniam hæc historia uberius cap. 9. exposita fuit, breviter tantum perstringam quæ illic dixi. Hoc autem præsenti loco peculiare est & diversum, quod circumstantias suas recenset Paulus, quibus se probet divinitus conversum esse. Atque hoc tertium est membrum concionis. alioqui vel inconstantiæ, vel temeritatis, vel alia probrosa nota non vacasset mutatio. Nihil enim minus ferendum, quam resilire ab incepto pietatis cursu: deinde mandata non explere. Ergo Paulus ne cui suspecta sit sua conversio, docet pluribus miraculis in medium adductis, ejus auctorem fuisse Deum. Noctu sæpe micant fulgores, qui ex calidis terræ exhalationibus procreantur: hoc autem magis fuit insolitum, quod circiter meridiem subita lux non modo refulsit, sed instar fulguris ipsum circumdedit,

dit, ut præ terrore ex equo delapsus, humi jaceret. aliud miraculum, quod vox è cælo personuit. aliud deinde, quod comites non perinde ut ipse exaudiunt. Sequuntur demum alia, quod postquam missus est Damascum, eventus oraculo respondet: quia obviam prodit Ananias. Item, quod visus illi momento restituitur.

7. *Cecidi in terram.*] Ut Pharisaica superbia inflatus erat Paulus, prosterni & quasi affligi oportuit, ut Christi vocem audiret. Non sprevisset quidem ex professo Deum, nec cæleste oraculum respuere ausus foret: nunquam tamen ad obsequium fidei compositus fuisset ejus animus, si integer stetisset. violento ergo impetu dejicitur, ut sponte se humiliare discat. Porro in Christi verbis, tantum brevis est objurgatio, quæ sævientis ferociam compescat. Interim ad nos eximia inde redit consolatio, quod Christus piorum omnium persona indutus, quicquid illis factum fuerat injuriæ, se passum esse conqueritur. Sicut autem nihil ad leniendam persequutionum acerbitatem suavius fingi potest, quam dum audimus Filium Dei non modo nobiscum, sed in nobis pati: ita rursum sanguinarii Euangelii hostes, qui nunc stupido fastu insultant miseræ Ecclesiæ, sentient quem vulneraverint.

supra 9. vers. 7. 9. *Qui mecum erant.*] Discrepantiam quæ videtur esse in verbis Lucæ, nullam esse, in altero loco ostendi. Dicebat illic Lucas, Pauli comites quum starent attoniti, vocem audisse, neminem vidisse. Hic autem negat auditam ab illis fuisse vocem ejus qui loquebatur cum Paulo, quum lucem conspicerent: nempe vocem aliquam obscuram ab illis perceptam fuisse, absurdum non est: ut tamen non discernerent sicuti Paulus ipse, quem solum objurgatione sua compescere & domare volebat Christus. Audiunt igitur vocem: quia sonitus aures eorum verberat, ut sciant è cælo aliquem loqui. non audiunt vocem loquentis cum Paulo, quia non assequuntur quidnam dicat Christus. Fulgorem quoque vident in circuitu Pauli, sed neminem vident qui vocem è cælo amittat.

10. *Quid faciam Domine?*] Vox est hominis mansuefacti. atque hæc vera est ad Dominum conversio, quum deposita omni ferocia, subeundo ipsius jugo libenter collum subjicimus, paratique sumus quævis ejus jussa capessere. Adhæc, bene agendi initium est, interrogare os Domini. Frustra enim satagunt, qui sine ejus verbo pœnitentiam meditantur. Porro quod Christus Ananiam Paulo magistrum ordinat, non facit contumeliæ causa, vel quod recusei eum docere: sed hoc modo externum Ecclesiæ ministerium commendare vult & ornare. Atque in unius quidem hominis persona commune documentum nobis præbuit, ne gravemur ipsum audire loquentem hominum lingua. Eodem spectat quod mox sequitur, oculis captum fuisse, donec se discipulum offerens, fidei suæ humilitatem probasset. Non omnes quidem excæcat Deus quos vult illuminare: sed regula omnibus generalis præscribitur, Ut qui volunt ei sapere, apud se stultescant.

12. Ananias autem quidam, vir pius secundum Legem, testimonio probatus omnium illic habitantium Judæorum,

13. Veniens ad me, & adstans, dixit mihi, Saul frater, accipe visum. Et ego eadem hora recepto visu vidi illum.

14. At ille dixit, Deus Patrum nostrorum præparavit te, ut cognosceres voluntatem suam, & videres Justum, & audires vocem ex ore ejus:

15. Quia eris testis illi apud omnes homines eorum quæ vidisti & audisti.

16. Et nunc quid cunctaris? Exurge & baptizare, & ablue peccata tua, invocato nomine Domini.

12. *Ananias quidam.*] Transit jam Paulus ad quartum caput: nempe quod non tantum miraculis attonitus, nomen Christo dederit: sed in Euangelii doctrina rite & solide fuerit institutus. Jam admonui, non fortuito casu, sed duce Christo Ananiam fuisse Paulo obvium. Quod autem Legalis pietatis elogium illi tribuit, & dicit probatum fuisse totius gentis testimonio, his verbis antevertit sinistram quam concipere poterant opinionem. Ut abhorrebant à Gentibus, nunquam ab illis inde admissus fuisset doctor. Legis vero apostata prorsus detestabilis fuisset. Ergo testatur, Deum coluisse secundum Legem, & ejus pietatem notam fuisse & laudatam inter omnes Judæos, ut minime suspectus esse debeat. Particula *secundum Legem*, inscite à quibusdam ad sequentem contextum trahitur, quod fuerit secundum Legem probatus. potius enim hac nota à Gentium superstitionibus discernitur Ananiæ religio. Quanquam notandum est, non fieri Legis mentionem ad stabilienda operum merita, quæ opponantur Dei gratiæ: sed omni sinistra suspicione eximitur Ananiæ pietas apud Judæos. Quod autem uno verbo visum Paulo restituit, inde apparet divinitus missum esse, quemadmodum supra admonui.

14. *Deus Patrum nostrorum.*] Sicuti nihil ad nos incitandos aptius est ut alacriter ad Deum pergamus, quam ubi Deum agnoscimus gratuita sua bonitate nobis occurrere, ut ab interitu ad viam nos revocet: ita hinc orditur Ananias. Deus, inquit, te destinavit ut agnosceres voluntatem suam. sic enim Paulus admonetur, se à Deo respectum quo tempore vagus, & à sua salute prorsus aversus erat: atque ita Dei prædestinatio omnes præparationes abolet quas Sophistæ imaginantur, quasi libero suo arbitrio homo anteverteret Dei gratiam. Deum Patrum vocando, memoriam promissionum renovat, ut sciant Judæi conjunctam illis esse novam Pauli vocationem: ac minime à Lege deficere qui ad Christum transeunt. Ergo his verbis confirmat Paulus quod prius in sua persona asseruit, se non esse transfugam à Deo Abrahæ, & qui jam olim apud Judæos cultus fuerat: sed manere in veteri & patrio cultu quem ex Lege didicerat. Quare ubi de religione agitur, discamus Pauli exemplo, non imaginari novum quempiam Deum (ut fecerunt Papistæ & Mahometistæ, atque ut hæretici omnes solent) sed retineamus Deum illum, qui se Patribus olim tum Lege, tum variis oraculis patefecit. Hæc est vetustas in qua nobis manendum est, non qua frustra superbiunt Papistæ, qui novitium sibi Deum fabricarunt, quum à legitimis Patribus descivérint. Idem hodie de Judæis dicendum, quorum religio quum à Lege & Prophetis aliena sit, Deum quoque fictitium & degenerem esse oportet. nam qui olim Deus Abrahæ & Patrum dici voluit, apparuit demum in Filii sui persona, ut nunc proprio elogio vocetur Pater Christi. Itaque qui Filium rejicit, neque Patrem habet, qui ab eo separari nequit. Admonet autem Ananias gratuita Dei electione factum esse, ut nunc Paulo illuceat Euangelii veritas: unde sequitur, non fuisse hoc adeptum sua industria, quod etiam rei experientia monstravit: nihil enim Paulo contumacius, donec eum Christus subegit. Causa autem & origo si quæritur, ad Dei consilium, quo designatus est, nos revocat Ananias. & certe pretiosior res est, voluntatem Dei cognoscere,

quam

quam ut huc suo Marte perveniant homines. Quod autem affirmat de Paulo Ananias, ad omnes transferri debet, fidei thesaurum non esse omnibus promiscue expositum: sed electis peculiariter offerri. Porro quænam sit voluntas ista Dei, ex proximo membro *Heb. 1. 1.* clarius patet. Multifariam enim multisque modis loquutus Deus per suos Prophetas, novissime in suo Filio voluntatem suam ac se totum solide patefecit.

Videres Justum.] Quum omnes fere Græci codices in masculinum genus consentiant: miror cur Erasmo magis placuerit, in neutro genere vertere, Quod justum est. quem sensum vident Lectores frigidum & coactum esse. Ego itaque non dubito quin Justus hic pro Christo sumatur. & concinne fluit hoc modo contextus: quia sequitur continuo post, Audias vocem ex ore ejus. Constat autem hoc sanctis omnibus summum fuisse votum, ut Christi conspe- *Luc. 2. vers. 29.* ctu frui liceret. Inde manavit illa Simeonis confessio, Nunc dimittis in pace servum tuum, Domine: quia viderunt oculi mei Salutare tuum. Hæc igitur visio, cujus desiderio pios Reges & Prophetas fla- *Luc. 10. vers. 24.* grasse testis est Christus ipse, non abs re tanquam singulare Dei beneficium extollitur. Cæterum quia parum vel nihil prodesset ocularis aspectus, quem multis scimus fuisse exitialem, auditum vocis adjungit. Finem ascribit Ananias, cur Deus tanto honore dignatus fuerit Paulum: nempe ut Filio suo publicus esset testis. atque eum ita præparat, ut non modo sibi privatim discat: sed eo majore studio proficiat, quia futurus est totius Ecclesiæ doctor.

16. *Et nunc quid cunctaris?*] Non dubium est quin fideliter rudimentis pietatis Paulum imbuerit Ananias. neque enim veræ fidei expertem baptizasset. Sed Lucas multa præteriens, summam breviter perstringit. Ergo quum intelligat Paulus, redemptionem promissam nunc in Christo exhibitam esse, merito Ananias Baptismo quicquam moræ afferri debere negat. Cæterum quum dicit, Quid cunctaris? non objurgat Paulum, neque tarditatis insimulat: sed Baptismi accessiona magis amplificat Dei gra- *supra 10. vers. 47.* tiam. Similem sententiam habuimus cap. 10. Num prohibere quis potest quominus aqua baptizentur qui Spiritu sancto donati sunt sicut & nos? Quum autem addit, Ablue peccata tua: hac loquutione vim fructumque Baptismi exprimit: acsi dixisset, Ablue peccata tua Baptismo. Sed quoniam externo & corruptibili elemento ita plus tribui videtur quam par est, quæritur an Baptismus purgationis nostræ sit causa. Certe quum sanguis Christi unica sit à peccatis expiatio; & sicut semel in hunc finem effusus est, ita ejus aspersione Spiritus sanctus per fidem nos assidue mundet: non potest hic honor ad symbolum aquæ transferri, sine Christi & Spiritus sancti injuria. atque experientia demonstrat quam propensi sint ad hanc superstitionem homines. Ideo multi pii homines, ne fidem subjiciant externo signo, vim Baptismi nimis extenuant. Sed modus tenendus est, ut Sacramenta cogantur in ordinem, ne obscurent Christi gloriam: & tamen non careant sua efficacia & usu. Quare hoc primo loco tenendum est, solum esse Deum qui nos à peccatis abluit Filii sui sanguine: ut autem efficax in nobis sit hæc ablutio, ipsum agere arcana virtute Spiritus. Ergo quum de remissione peccatorum agitur, non alius quærendus est ejus auctor quam cælestis Pater: non alia materialis causa fingenda est quam Christi sanguis. ubi vero ad formalem causam venitur, primas quidem tenet Spiritus sanctus: sed accedit inferius organum, Euangelii prædicatio & Baptismus ipse. Cæterum etsi solus Deus agit intrinseca Spiritus sui virtute, id tamen non obstat quominus adhibeat suo arbitrio quæ congruere novit instrumenta & media. non quod quicquam vel ex Spiritu suo vel ex sanguine Christi detractum in elemento includat, sed quia signum ipsum vult infirmitatis nostræ adminiculum esse. Quatenus ergo fidem nostram adjuvat Baptismus, ut remissionem peccatorum percipiat ex solo Christi sanguine, lavacrum animæ vocatur. Ita ablutio, cujus meminit Lucas, non causam designat: sed ad sensum Pauli refertur, qui symbolo accepto, peccata sua expiata esse melius cognovit. Quanquam hoc simul notandum est, non proponi in Baptismo nudam figuram, sed rei quoque exhibitionem simul annexam esse: quia nihil fallaciter Deus promittit, sed vere complet quod sub figuris significat. Rursus tamen cavendum, ne alligetur Dei gratia Sacramentis. neque enim quicquam prodest externa Baptismi administratio, nisi ubi ita Deo visum est. Hinc etiam solvitur alia quæstio quæ moveri possit. nam quum testimonium haberet Paulus gratiæ Dei, jam illi remissa erant peccata. Non igitur Baptismo demum ablutus est, sed novam gratiæ quam adeptus erat, confirmationem accepit.

Invocato nomine.] Non dubium est quin Christum intelligat, non quod solius Christi nomen invocetur in Baptismo, sed quia ab ipso petere nos jubet Pater quicquid Baptismus figurat. nec alio tendit Spiritus operatio, quam ut nos mortis & resurrectionis ejus faciat participes. Statuitur ergo Christus ut in Baptismo emineat, sed quatenus nobis datus est à Patre, & quatenus gratias suas per Spiritum sanctum in nos effudit. Ita fit ut invocatio nominis Christi, Patrem & Filium in se contineat. quare non intelligit Ananias, voce tantum Christi nomen proferendum esse: sed precationem designat, qua testantur fideles, penes unum Christum esse externi signi effectum. neque enim Sacramenta vel in seipsis aliquam vim salutis inclusam habeant, vel quicquam valent ex seipsis. Quare hoc membrum velut correctio est superioris dicti, quia Ananias Paulum ab externi elementi fiducia diserte ad Christum ablegat. Ab hac regula quantum differant Papistæ notum est, qui suis exorcismis affigunt gratiæ causam: tantumque abest ut miseram plebem studeant ad Christum dirigere, ut Baptismo potius Christum obruant, suisque exorcismis contaminent sacrum ejus nomen.

17. Factum est autem quum essem reversus Jerosolymam, & orarem in templo, ut raperer extra me.

18. Ac viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi velociter Jerosolyma: quoniam non recipient testimonium tuum de me.

19. Tum ego dixi, Domine, ipsi sciunt quod ego conjiciebam in carcerem, & cædebam in singulis Synagogis eos qui credebant in te.

20. Et quum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego quoque adstabam, & consentiebam morti ejus, & custodiebam vestimenta interficientium ipsum.

21. Et dixit ad me, Vade: quoniam ego ad Gentes procul mittam te.

22. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum. tunc sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle de terra hominem talem: non enim convenit eum vivere.

17. *Factum est autem.*] Hæc non fuisset ultima clausula, nisi insanis clamoribus abruptus fuisset Pauli sermo. Facile tamen ex superiori contextu apparet ejus consilium. tractare enim de suo ministerio incipit,

incipit, ut ostendat non sponte se migrasse à Judæis, quasi maligne illis suam operam subduceret: sed Dei mandato præter spem & animi propositum fuisse tractum ad Gentes. Venerat enim data opera Jerosolymam, ut cum gente sua communicaret depositam apud se gratiam. atqui Dominus spem profectus abscindens, illum inde expellit. Duplex autem fuit offensio, cui mederi voluit Paulus: nam & profanari Dei fœdus putabant, si Gentes promiscue cum ipsis admitterentur in Ecclesiam: & gentem superbam nihil pejus habebat, quam alios sibi præferri, adeoque æquari. In eo igitur consistit Pauli defensio, quod paratus fuerit, quantum in se erat, se illis addicere: sed coactus deinde sit Dei mandato ad Gentes transire, quia nolebat eum desidere inutilem Jerosolymæ. Quod vertit Erasmus, Ut raperer extra me, Græce ad verbum habetur, Ut essem in ecstasi: qua particula fidem oraculo facere voluit. Circumstantia etiam temporis & loci idem confirmat, quod illi Dominus oranti in templo apparuit: quæ optima fuit ad audiendam Dei vocem præparatio. De modo visionis vide quæ circa finem capitis 7. attigimus.

18. *Quia testimonium tuum.*] Tametsi simplex Dei nutus abunde nobis ad præstandum obsequium sufficere debet: quo tamen ad sequendum promptior esset Pau[lus], rationem illi Christus assignat, cur eum Jerosolyn[is v]elit exire: quia scilicet nullum illic operæpretium [fa]cturus esset. atqui in eum finem electus non fuerat, ut jaceret otiosus, vel docendo nihil proficeret. quanquam hæc violenta tentatio fuit, & qua duriter perculsum sancti hominis pectus fuisse credibile est. Paolo ante injunctum illi munus fuerat Euangelii promulgandi, ut per totum orbem ejus vox tonaret: nunc in ipso limine prohibetur: imo videtur damnari ejus labor peculiari ignominia, dum ejus testimonium repudiatur in odium, ut loquuntur, personæ. Sed ita sanctum Domini servum humiliari oportuit, ut ejus exemplo discerent omnes Euangelii doctores se totos in Christi obsequium penitus addicere, ut ab uno loco exclusi, mox alio transire parati sint. neque ob indigna fastidia despondeant animos, vel ab officio desistant.

19. *Domine, ipsi sciunt.*] Hac voce testatur Paulus, se non fuisse mente alienatum vel perplexum, quin illi constaret certa oraculi fides. Christum enim, quem nomine Domini compellat, proculdubio agnovit. Objicit autem Paulus fieri vix posse, ubi tam repente mutatum viderint, quin ejusmodi spectaculum eos commoveat. unde colligit se non infructuosum fore. Sic equidem ipse putabat: sed Christus præcise respondet se aliam provinciam ei destinasse: & spem de Judæis frustra conceptam aufert. Quæritur an fas Paulo fuerit, Christo rationes istas opponere. perinde enim est acsi quod ille negavit futurum, probabile esse contendat. Respondeo, hoc Deum permittere sanctis suis, ut familiariter in ejus sinum exonerent suos affectus: præsertim ubi nihil aliud quam fidei suæ confirmationem petunt. Si quis sibi sapiat, vel contumaciter recuset quod Deus præcipit, merito damnabitur ejus arrogantia. verum singulari privilegio Deus fideles suos dignatur, ut modeste objiciant quæ possent eos à studio parendi retrahere vel morari: quo liberiores & magis expediti, totos se Deo permittant. sicuti Paulus, postquam edoctus est ita placere Domino, non responsat, neque contendit amplius: sed una illa exceptione contentus, & ea supersedens, ad profectionem sese accingit, quam fugitare visus fuerat. Interea quod tot miraculis non tanguntur Judæi, indomabilis eorum pervicacia detegitur. Quæ exprobratio haud dubie illos in furorem egit.

22. *Tolle de terra.*] Hic narrat Lucas quam tumultuose interrupta fuerit Pauli concio. neque enim clamoribus modo eum obruunt, sed ad mortem eum postulant: ubi etiam clare apparet quam phrenetica sit superbia. Tantopere sibi placebant Judæi, ut non modo præ se totum mundum despicerent, sed acrius pro sua dignitate certarent quam pro Lege ipsa: acsi tota religio in hoc cardine verteretur, ut genus Abrahæ supra cunctos alios mortales excelleret. Ita nunc impotenter feruntur in Paulum, quia se missum ad Gentes Apostolum dixerat: quasi Deum obstringat sua liberalitas ad ferendum numinis sui contemptum in sceleratis & ingratis, quos insignibus gratiis ornavit supra omnes alios. Nec mirum est tantum in Judæis fuisse tunc ferociæ, quum hodie modis omnibus attriti, & ad extremas contumelias assuefacti, servili tamen fastu non desinant turgere. Sed isti sunt reprobationis fructus, donec reliquias secun- Rom. 11.
dum Pauli vaticinium Deus colligat. vers. 5.

23. Vociferantibus autem eis, & projicientibus vestimenta, & pulverem jactantibus in aërem,

24. Jussit Tribunus eum induci in castra: & imperavit eum flagris examinari, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei.

25. Et quum astrinxisset eum loris, dixit adstanti sibi Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?

26. Quo audito, Centurio accessit ad Tribunum, & nunciavit ei, dicens, Quid facturus es? hic enim homo Romanus est.

27. Accedens autem Tribunus, dixit illi, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

28. Et respondit Tribunus, Ego multa summa civitatem istam comparavi. Paulus vero dixit, Ego autem etiam natus sum.

29. Protinus ergo discesserunt ab illo qui illum examinaturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit quod Romanus esset, & quod vinxisset eum.

30. Postero autem die volens scire certum, qua ex causa accusaretur à Judæis, solvit eum à vinculis: & jussit principes Sacerdotum convenire, totumque Concilium: & deductum Paulum statuit coram illis.

24. *Jussit Tribunus.*] Prudenter hoc & recte Tribunus, quod Paulum subduxit è conspectu populi: quum ejus præsentia animos plus satis jam commotos, magis ac magis irritaret. nam ita sancti hominis vitæ prospicit, & ex parte sedat populi amentiam. Sed quum flagris cædi jubet de quo nullum audivit certum crimen, inique agere videtur. & tamen colore non caruit hæc iniquitas: quod probabile erat, non sine causa totum populum conspirasse in unius hominis caput. vehemens igitur præsumptio locum dabat tam rigido examini. Sed notandum est hunc politicis hominibus morem esse, ut æqui sint judices quatenus illis expedit: si autem alio vocet utilitas, huc illuc deflectant. Interea hanc pra-

pravitatem prudentiæ titulo fucare illis satis est: quia generale illud principium tenent, non posse mundum absque justitiæ specie gubernari. Sed in singulis actionibus prævalet illa quam dixi astutia, ut quid utile sit potius expendant, quam quid æquum & rectum.

25. *Num hominem Romanum.*] Primo jus civitatis allegat, deinde communi jure se tuetur. Quanquam autem in secundo capite plus erat ponderis (nempe fas non esse hominem indicta causa flagellari) nihil tamen profuisset, nisi magis commotus fuisset Centurio Romani Imperii honore. nihil enim tunc magis criminosum erat, quam violasse populi Romani libertatem. Lex Valeria, deinde lex Porcia, Sempronia & similes, vetabant, ne quis in corpus civis Romani animadverteret sine populi jussu. Ita sanctum erat privilegium, ut non modo capitale, sed inexpiabile crimen esse docerent, cæsum esse Romanum civem. Itaque privilegio magis quam æquitate communi elapsus est Paulus: sed non dubitavit in bona causa hoc civitatis clypeo, paratam sibi injuriam repellere. Sciendum autem est, sic jus civitatis ab eo fuisse assertum, ut fides Tribuno fieret: quia temere creditum non fuisset ejus verbis, nisi probatione adhibita. Porro non fuit difficile homini satis cognito testes producere. Cur autem pœnam virgarum, quam nunc sua denunciatione prævenit, tacitus pertulerit Philippis, causam posuimus capit. 16. (*sup. 16. vers. 37.*) quia in turba populari auditus non esset. nunc quia illi negotium est cum Romanis militibus, qui moderatius & gravius se gerebant, occasione utitur.

26. *Hic homo Romanus est.*] Mirari quis possit tam credulum fuisse qui habendo examini præerat, ut asseveret quasi de re comperta. Nam si Pauli dicto habenda fuit fides, poterat quivis maleficus hoc artificio pœnam effugere. Sed hæc fuit agendi ratio, qui se Romanum civem asserebat, nisi cognitorem daret, vel legitime probaret se civem esse, puniebatur. capitale enim erat falso jus civitatis obtendere. Quare Centurio rem quasi dubiam ad Tribunum refert: hic vero, ut dictum est, statim ad cognitionem accurrit. tametsi autem non exprimit Lucas, quibus testimoniis civem Romanum Paulus se probaverit: minime tamen dubium est, quin veritas bene comperta fuerit Tribuno, antequam eum laxaret.

28. *Ego multa summa.*] Hoc refellendi causa objicit Tribunus: acsi diceret jus civitatis non ita vulgare esse, & in medio positum. Qui fieri potest, inquit, ut tu obscurus de gente Cilicum homo, hunc honorem adeptus sis, qui mihi magna pecunia constitit? Quod Paulus respondet se natum esse, qui urbem nunquam viderat, imo cujus pater nunquam illuc forte accesserat, non est quod quenquam turbet. norunt enim Romanæ historiæ periti quosdam in provinciis civitate fuisse donatos, si de Republica bene meriti, vel in bello, vel in aliis gravibus negotiis, hanc sibi mercedem à Proconsulibus rogarent: ita nihil absurdi est, natum fuisse Romanum civem, qui tamen ex provincia remota oriundus, nunquam in Italia pedem posuisset. Quæritur tamen qui conveniat Tribunum sibi timuisse, quod Romanum civem vinxisset, neque tamen solvisse ex vinculis, nisi postridie. Fieri potest ut in crastinum distulerit, ne quod daret signum timoris. Ego tamen existimo causam fuisse metus Tribuno, quod ejus jussu vinctus fuerat Paulus ut flagris cæderetur, quia hoc erat violare corpus civis Romani & communem libertatem: custodiam vero carceris fuisse permissam.

CAP. XXIII.

INtentis autem oculis in Concilium Paulus, ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum coram Deo usque in hodiernum diem.
2. Princeps autem Sacerdotum Ananias præcepit adstantibus sibi, ut percuterent os ejus.
3. Tunc Paulus dixit ad eum, Percussurus est te Deus, paries dealbate. Et tu sedes judicans secundum Legem, & Legem transgrediens jubes me percuti?
4. Qui vero adstabant, dixerunt, Summo Sacerdoti Dei maledicis?
5. Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, quod Pontifex esset: scriptum est enim, Principi populi tui non maledices.

1. *Intentis autem oculis.*] Orditur Paulus à testimonio bonæ conscientiæ: ut totus cœtus intelligat, injuste tam atroci crimine gravari, quasi Dei cultum evertere conatus esset. Fieri quidem potest ut per inscitiam labatur qui alias nec Dei nec religionis contemptor erit: sed Paulus initio hac tantum excusatione mollire voluit exasperatos animos, ut sibi audientiam faceret. nulla enim unquam admissa fuisset defensio, quamdiu opinio illa hæsisset in Sacerdotum animis, ipsum esse impium apostatam. Priusquam ergo ingrediatur in causam, crimen illud diluit: non modo ut sibi favorem conciliet à studio pietatis, sed etiam ut calumnias prævertat, vel saltem refellat iniqua de se præjudicia, quibus videbat totum cœtum infectum & corruptum esse. Quid præterea dicturus fuerit, nescitur. Cæterum docet hæc præfatio neminem rite tractare pietatis doctrinam posse, nisi in eo regnet, ac primas teneat timor Dei. Jam vero quamvis minus honorifice Sacerdotes compellet, quam paulo ante pro gradibus castrorum: fraterni tamen nominis honorem adhuc illis tribuit: non quod eo digni sint, sed ut testetur alienationis causam minime oriri ex sua culpa.

2. *Princeps autem Sacerdotum.*] Non videtur Lucæ narratio cum recepta historia congruere. nam de summis Sacerdotibus illius temporis sic tradit Josephus, Quadratum Syriæ Proconsulem, quum à procuratione Judææ Cumanum abdicans, jussit eum coram Cæsare causam dicere, simul Ananiam summum Pontificem misisse vinctum. in cujus locum quis fuerit subrogatus, non meminit: nisi quod probabile est Jonathæ honorem fuisse delatum, quem postea dicit dolo & perfidia Felicis Judææ Præsidis, qui successor Cumani fuit, occisum esse. nam quum Felix sæpius ab eo admonitus, indigne ferret hominis constantiam: cum Dora quodam pepigit, ut sicarios clam ad eum necandum immitteret. Tunc, eodem Josepho teste, Rex Agrippa Sacerdotium contulit Ismaëli Phabæi filio. sed quum ipse Romam missus à populo deprecationis cujusdam causa, retentus à Popæa Neronis uxore foret, Agrippa Josephum cognomine Chabi, Simonis filium, in illius locum substituit. Sed mox hujus quoque pertæsus, Ananum Anani filium constituit Pontificem. porro hoc postremum accidisse narrat, quo tempore post mortem Festi submissus est Albinus, qui in ejus vicem succederet. Cur autem huic Anano Ananiæ nomen quidam imponant, non video. Habet quidem aliquid coloris, quod Sadducæus fuisse dicitur: item

audax & ferox, ut qui Jacobum fratrem Domini absque legitima auctoritate lapidationi objecerit. verum si fides habetur Josepho, non potuit ille esse Ananias cujus hic mentio fit à Luca, qui tunc demum creatus est Sacerdos, quum jam elapsi essent anni complures ex quo decesserat Felix ex provincia. Alia mihi conjectura in mentem venit. Floruit enim toto illo successu temporis Ananias quidam Pontifex, qui, excepto honoris titulo, fere primas in ordine tenebat. Et quia inter priorem Ananiam & Ismaëlem vacuum aliquod tempus relinquit Josephus, fieri potest ut hic summum Sacerdotium obtinuerit intermedio illo tempore. Verum ut hoc non fuerit, constat ex Josepho, Ananiam qui in urbis expugnatione mortuus est, sub imperio Claudii Cæsaris & Neronis summos Sacerdotes, qui tunc erant, dignitate æquasse. Imo ita celebratur ejus auctoritas, quasi penes ipsum fuerit summa gubernatio, quamvis alii gestarent honoris insignia. deinde ἀρχιερεὺς promiscue vocatur, sicuti qui summo Sacerdotio præditi erant. Nunc expendant Lectores, an non hoc quoque loco nomen ἀρχιερεὺς, primarium magis, quam summum significet, ut sæpe alias. nam Evangelistæ passim ἀρχιερεῖς nominant Sacerdotes ex genere Aaron, ut à Levitis eos discernant, quibus inferior erat gradus Sacerdotii. Adde quod Ananias ille, qui strenuus cordatusque habebatur, absentis Pontificis vices obire potuit. Cæterum quæ ex Josepho retulimus, habentur partim lib. Antiquitat. 20. à 3. cap. usque ad 8. partim lib. 2. belli Judaici.

Præcepit ut percuterent.] Miram intemperiem videmus in hoc cœtu grassatam esse. Nam quod isto impetu correptus fuit Pontifex, ut Paulum nulla de causa percuti juberet, fecit proculdubio ex omnium consensu: imo ut gratiam ab insanis captaret. Sic autem Dominus impios à Satana raptari sinit, ut ab omni æquitatis & temperantiæ specie excidant. Nam hypocritæ cuperent aliquam moderationis speciem ostentare. nec vero dubium est, quin hic Pontifex præ se ferre conatus sit gravitatem sua persona dignam. Atqui Dominus excussit illi hanc larvam, ut ne plebeii quidem & gregarii hominis modestiam teneret, sed profunderet instar bestiæ violentam ferociam. Interea videmus quam fœda & horribilis tunc fuerit dissipatio Ecclesiæ. Ananias Concilio præsidens, quum deberet sua gravitate frenum injicere aliis: omnis modestiæ oblitus, ad vim & immanitatem eos impellit. Nulla igitur tunc viguit ratio disciplinæ: sed confusa regnavit barbaries. Nec mirum: nam se alienaverant à Deo: Christum abjecerant per summum ludibrium: tota religio inter ipsos venalis erat. ergo in phreneticam amentiam, quæ detestabilis esset profanis quoque hominibus, ruere oportuit, ut impietatis suæ pœnas darent in suo dedecore.

3. *Percutiet te Deus.*] Non potest illam injuriam silentio tegere Paulus, quin saltem expostulet gravibus verbis cum Pontifice, Deique vindictam illi denunciet. Neque enim est imprecatio, ut satis constat ex Græco contextu: sed potius objurgatio, cum pœnæ denunciatione conjuncta. Siquis objiciat, Paulum non servasse modestiam quam suis præcipit
Matth. 5. vers. 39. Christus, dum jubet ubi in sinistram maxillam percussi fuerint, simul dextram quoque dare: facilis est solutio, Christum illis verbis non exigere à suis silentium, quo alatur malorum improbitas & protervia: sed tantum frenare animos ne impatienter ferant acceptam injuriam. Vult Christus suos una injuria accepta, paratos esse ad ferendam secundam: atque hoc modo omnem vindictæ cupiditatem reprimit. hæc vera est & brevis tolerantiæ definitio quæ fideles omnes decet, ne in iracundiam ebulliant, ne certent maleficiis: sed malitiam bonitate vincere studeant. Hoc autem minime prohibet quin de injoriis sibi factis querantur, coarguant impios, & ad Dei tribunal ipsos citent: modo id faciant sedatis animis: deinde absque malevolentia & odio: quemadmodum hic Paulus ad Dei judicium provocat, ne sibi placeat in sua tyrannide Pontifex. Accusat igitur eum quod Legem violet, cujus beneficio potestatem se habere obtendit: unde colligit, non impune illi cessurum. Siquis impatientia victus, tantum obmurmuret, culpa non vacabit: aperta autem & severa accusatio si ab animo composito prodeat, fines à Christo positos non transgreditur. Siquis excipiat, convitium esse admixtum: respondeo, semper videndum esse
quo animo proferantur verba. Christus reum Con- *Matth. 5. vers. 22.*
cilii pronunciat, qui tantum fratri suo dixerit Racha: qui autem dixerit Fatue, eum graviori judicio subjicit. atqui si locus datur reprehensionibus, sæpe durius loquendum est. Unde conficitur, non aliud fuisse Christi consilium, quam ut ab omni indignatione primum, deinde contumelia suos arceret. Absit ergo convitiandi affectus: atque ita non stultitiam modo in fratribus notare, sed eorum scelera, quum opus fuerit, licebit exprimere suis nominibus. Sic Paulus non sua causa loquutus est, ut verborum probro ulcisceretur Pontificis injuriam: sed quia verbi Dei minister erat, facinus gravi & seria reprehensione dignum tacere noluit: præsertim quum utile esset, crassam Ananiæ hypocrisin ex suis latebris in lucem extrahere. Ergo quoties nobis cum improbis est negotium, si bonam causam bene agere cupimus, danda opera est, ne quis iræ motus in nobis ebulliat, ne qua vindictæ cupiditas nos ad convitium incitet. Si autem in nobis regnet Spiritus mansuetudinis, licebit impios tanquam ex ore Dei, ut meriti sunt, tractare: sic tamen ut appareat nos potius esse Prophetas, quam immodico fervore quicquam temere effutire.

4. *Qui adstabant, dixerunt.*] Hinc apparet eadem omnes intemperie laborasse. Cur enim non potius accusant Ananiam, quem videbant omnis modestiæ oblitum, barbaro more ad manus & verbera prorumpere? nam & hoc in commune illorum dedecus cedebat. Sed hoc solenne est hypocritis, ut in alios plusquam austeri censores, ad sua peccata blande conniveant. deinde hæc superbia conjuncta est cum tyrannide, ut subditis nihil prorsus licere velint qui dominantur, quidvis autem sibi permittant. Ita hodie in Papatu, quanto plus sibi licentiæ indulget, ac securius lascivit impurus ille Clerus, totumque mundum suis sceleribus contaminat, eo rigidius compescit, ac vinctas tenet populi linguas. Itaque siquis mutire ausus fuerit, modica libertas, non secus ac nefandum sacrilegium, immanes illorum clamores excitat.

5. *Nesciebam, fratres.*] Quibus videtur hæc Pauli excusatio figura carere, non satis ad contrarias objectiones attendunt, quibus refellitur ipsorum error. Dicunt ignotum fuisse Paulo Pontificem, quia diu abfuerat. quasi vero hoc eum latuerit, Sacerdotii honore pollere, qui in cœtu præsideat. nec vero tam obscurus erat Ananias, ut ejus gradum nesciret Paulus. Sed ejus verba ansam disputationi præcidunt, dum eum objurgat quod prætextu Legis sedem judicis occupans, contra Legem intemperanter feratur. Agnovit ergo Paulus quem locum teneret, qui eum sua potestate abuti dixit. Alii commentum argutius excogitant, quod hic de homine loquutus non sit, sed de officio & publica persona. atqui primum coacta est expositio: quia si Paulus Sacerdotium reverebatur, homini qui illo præditus erat, debuit aliquid honoris deferre. Jam vero credibile non est, quum abolita esset adventu Christi Sacerdotii majestas, & sequuta adeo turpis profanatio, Paulum, quasi integra adhuc & legitima potestas vigeret, solito honore prosequutum fuisse qui tunc sub Pontificum titulo nullo jure dominabantur. Ego itaque Augustino subscribens, non dubito quin hæc ironica sit excusatio.

ſatio. Nec obſtat quod miniſtros veritatis deceat ſimplex oratio. Quum enim duplex ſit ironiæ ſpecies; una, quæ fallendi artificio tecta eſt: altera, quæ ſic figurate deſignat rem de qua agitur, ut acrius pungat: in hac ſecunda nihil eſt ſervis Chriſti indignum. Senſus ergo verborum eſt, Ego, fratres, in hoc homine nihil agnoſco Sacerdotale. Addit etiam teſti-
Exod. 22. verſ. 28. monium ex vigeſimo ſecundo capite Exodi: ubi tametſi proprie de judicibus loquitur Moſes, extenditur tamen ſententia ad quemvis ordinem legitimum. Omnis ergo dignitas, quæ tuendæ politiæ cauſa inſtituta eſt, religioſe coli debet, ac in honore haberi. Quiſquis enim contumelioſe inſurgit adverſus magiſtratum & eos qui imperio vel honore præditi ſunt, anarchiam appetit. Talis autem libido ad perturbationem ordinis ſpectat, imo humanitatem ipſam concutit. Ideo ab hoc crimine ſe purgat Paulus: ſed ita ut Ananiam neget pro Dei Sacerdote habendum, qui totum Eccleſiæ ordinem corrupit ac pervertit. Sed hic naſcitur quæſtio, annon parendum ſit Principi, quamvis tyrannidem exerceat. nam ſi honore privandus non eſt qui male officio fungitur, peccavit Paulus, Pontificem honore ſpolians. Reſpondeo; inter civiles magiſtratus & Eccleſiæ præſules aliquid eſſe diſcriminis. Quamvis enim terreni vel civilis imperii confuſa ſit perverſaque adminiſtratio: Dominus tamen ſubjectionem vult ſalvam manere. ſed ubi ſpirituale regimen degenerat, ſolvuntur piorum conſcientiæ, ne injuſtæ dominationi pareant: præſertim ſi impii & profani ſanctitatis hoſtes, Sacerdotii titulum falſo ad evertendam ſalutis doctrinam prætexunt, ſibique dominationem arrogant quæ Deus ipſe in ordinem cogatur. Sic hodie Papæ jugum excutere non modo licet fidelibus, ſed etiam neceſſe eſt: quando aliter parere non poſſunt ejus legibus, quam ſi à Deo deficiant.

6. Sciens autem Paulus quod una pars eſſet Sadducæorum, & altera Phariſæorum, exclamavit in Concilio, Viri fratres, ego Phariſæus ſum, filius Phariſæi: de ſpe & reſurrectione mortuorum ego judicor.

7. Et quum hoc dixiſſet, facta eſt ſeditio inter Phariſæos & Sadducæos, & ſciſſa eſt multitudo.

8. Nam Sadducæi quidem dicunt non eſſe reſurrectionem, neque Angelum, neque ſpiritum: Phariſæi autem utraque confitentur.

9. Factus eſt autem clamor magnus: & ſurgentes qui de ſecta Phariſæorum erant Scribæ, pugnabant, dicentes, Nihil mali invenimus in homine iſto. quod ſi Spiritus loquutus eſt ei, aut Angelus, ne repugnemus Deo.

6. *Sciens autem.*] Stratagema Pauli quod narrat Lucas, videtur Chriſti ſervum minus decere. Aſtutia enim qua uſus eſt, ſimulatione implicita fuit, quæ non procul à mendacio diſtabat. Statum cauſæ ſuæ dicit verti in reſurrectione mortuorum. atqui ſcimus de aliis rebus fuiſſe certamen, quod ceremonias abrogaret, quod Gentes admitteret in fœdus ſalutis. Reſpondeo, tametſi hæc vera ſunt, eum tamen non fuiſſe mentitum. neque enim aliis de rebus ſe accuſatum fuiſſe negat, nec totam diſceptationem in uno capite conſtituit hoc: ſed vere profitetur ideo ſibi infeoſos eſſe Sadducæos, quod reſurrectionem mortuorum aſſerat. Sciebat inteſtinis diſſidiis laborare qui in ipſum conſpiraverant. ſibi ipſe quidem optime conſcius erat: & facile fuiſſet bonam cauſam æquis judicibus probare. quia tamen videt tumultuoſe ſibi obſtrepi, nec patere defenſioni ſuæ aditum, hoſtes inter ſe committit. unde etiam palam fit, inſcitia eni & cæco zelo raptari. Notandum eſt igitur ſic exorſum fuiſſe Paulum, ut ingenue & ſincere totam cauſam exponere cuperet: nec aſtute refugiſſe puram & integram confeſſionem, qualis à Chriſti ſervis edenda eſſet: ſed quia obſtructus erat aditus, nec ulla audientia dabatur, extremo remedio uſum eſſe, ut palam faceret, ſuos adverſarios cæco odio præcipites agi. Exitus enim oſtendit, non ratione ipſos vel judicio adductos eſſe, quos mutuæ diſcordiæ alio transverſos rapiunt. Nunc ſiquis ſanæ doctrinæ lucem obſcurans, vafritiem ſuam excuſet Pauli exemplo, facile refellitur. aliud eſt enim privatim ſibi conſulere cum veritatis jactura: aliud autem profeſſos Chriſti hoſtes ab ejus oppugnatione abducere, ut inter ſe confligant. Porro videmus impios quamvis hoſtiliter inter ſe diſſideant, ubi gerendum eſt bellum cum Euangelio, ſua certamina obliviſci. Satan enim diſcordiarum pater, unum hunc conſenſum inter ſuos procurat, ut ad extinguendam pietatem eadem ſit illis mens & idem animus. Sic hodie videmus factiones quæ in Papatu ferveni, tantiſper quieſcere, dum communibus ſtudiis Euangelium opprimant. quo plus animi Chriſti diſcipulis eſſe convenit ad fovendam veritatem, ut ſimul conjuncti melius reſiſtant. Hinc etiam colligimus, quale pacis genus nobis commendet Scriptura. Chriſtus pacificos eſſe Dei filios pronunciat. Mat. 5: 9. atqui hoc verum eſt, quatenus fieri poteſt eorum opera, ut omnes fraterne ſub Domino coaleſcant. ſed id non obſtat, quominus ejuſdem Domini auſpiciis, velut tubæ clangore impios excitemus, ut Judic. 7. verſ. 22. tanquam Madianitæ ſeipſos conficiant: modo huc & zeli ſimplicitas & Spiritus prudentia nos dirigant.

Una pars Sadducæorum.] Hic rurſus velut in ſpeculo conſpicimus, quam deformis & confuſa tunc fuerit Eccleſiæ ruina. Fides Eccleſiæ anima eſt: fidei nihil magis proprium quam conſenſus, nihil magis contrarium quam ſectæ. Id autem accidere neceſſe fuit, quum poſthabito Dei verbo quiſque ad ſua figmenta diſcipulos traheret. Neque enim aliud ſanctum eſt unitatis vinculum quam ſimplex & genuina Dei veritas. ab ea ſimulatque diſceſſum, non mirum eſt ſi homines, quaſi lacera membra, huc illuc diſtrahantur. Ergo ſectarum origo inter Judæos, fuit Legis corruptela: quemadmodum ſimili pœna Dominus in Papatu ultus eſt verbi ſui profanationem, quum variis hominum figmentis corruptura foret. Quo magis timendum eſt, ne horrenda nobis, qui Euangelium obtendimus, inſtet diſſipatio, & luctuoſior quam quæ fuit in Papatu: cujus indicia quædam apparent. nec mirum eſt, quum tot modis iram Domini ingratitudo noſtra provocet. Cæterum quamlibet multis nævis & maculis aſperſa ſit Eccleſiæ facies: qualiſcunque etiam deformitas in poſterum accidat: hæc nobis ſuccurrat conſolatio, Sicuti Deo tunc curæ fuit Eccleſiam mirabiliter ab interitu eripere, ita ejus gratia ſemper fore reſiduum aliquod ſemen. Fieri certe non poteſt quin piis mentibus, in rebus adeo confuſis, interdum obrepat aliqua deſperatio: ſed clypeum illum opponere mox diſcamus, Dominum qui in tam denſa errorum caligine, in tanta congerie ſuperſtitionum, in effreni ſectarum licentia Eccleſiam ſuam apud Judæos ſervavit, hoc nunquam paſſurum, ut tota in orbe terrarum deleatur. Idem etiam accidit in Papatu. nam quum illic everſo Dei cultu, oppreſſa ſalutis doctrina, dejecto Chriſti regno palam regnaverit

impie-

impietas: Deus tamen occultas reliquias servavit, & semper aliquid tritici latuit sub palea. Hæc exempla simul conferre, valde est utile. Hodie quum invehimur in Papatum, reclamant conductitii ejus patroni, nihil esse absurdius quam fingi Dei Ecclesiam pluribus seculis fuisse prorsus extinctam. quasi vero fingamus nullum fuisse superstitem Deo populum, ubi ad defectionem prolapsi sunt qui debebant purum Dei cultum asserere. Nos vero corruptam ab illis tyrannis Ecclesiam fuisse conquerimur, profanatum fuisse templum Dei, ut parum à porcorum hara differret, dissipatum fuisse gregem Christi, dirutumque ejus ovile: denique Ecclesiam fuisse absconditam ab hominum oculis, ut tamen electos suos Dominus (licet dispersos) agnosceret, & absconditos sub alis suis foveret. Quam stulte vero honorum titulis superbiant Papistæ, hinc patet, quod olim Judaicam Ecclesiam non vulgus hominum, vel aliqui privati, sed ipsi Sacerdotes exitialibus dissidiis sciderunt. Quare non est cur fortiter resistere dubitemus Papæ & suorum omnium arrogantiæ, quibuscum idem habemus certamen quod Prophetæ & Apostoli cum ætatis suæ Sacerdotibus. Sicuti autem sanctis viris non obstitit Ecclesiæ reverentia, quominus impiam malorum Sacerdotum tyrannidem vexarent: ita nos inanibus larvis terreri non decet, quibus se fallaciter venditant Papistæ: quum tamen pietatis doctrinam abjecerint. Certum quidem est, populum tunc in tres sectas fuisse divisum: sed præteritis Essenis, Pharisæos tantum & Sadducæos Lucas commemorat: quia sic ferebat ejus institutum. Quanquam autem de nominibus vulgo recepta est opinio, priores à separatione vocatos esse, quod se à reliquo grege propter fictam sanctimoniam eximerent: secundos vero à justitia, quasi *zedukim*: ego tamen sicut alibi professus sum, magis eorum sententiæ subscribo, qui Pharisæos nomen ab interpretando traxisse volunt. Nam *phrus* expositionem significat: unde & *phruschim* vocantur interpretes. scimus autem Pharisæos germana Legis & Prophetarum doctrina non contentos, multa figmenta permiscuisse, quæ sibi à patribus per manus tradita jactabant.

8. *Sadducæi quidem dicunt.*] Quanquam tria capita ponit Lucas, in quibus dissentiebant istæ sectæ: paulo post tamen ad duo restringit: quia spirituum & Angelorum eadem est ratio. Dicit ergo Pharisæos utraque confessos esse: nempe quod mortuos resurrectio maneat, & quod humani & Angelici spiritus sint immortales. Hic autem declarat Lucas quo sensu Apostolus Pharisæum se professus fuerit: non quod omnibus eorum commentis subscriberet, sed in resurrectione mortuorum duntaxat. Scimus quanto-
Mat. 22. vers. 29. pere pessimos eorum errores exagitet Christus. itaque addenda fuit exceptio, ne quis putaret Paulum se illis per omnia adjungere. Jam quod resurrectionem negabant Sadducæi, non est cur ideo putemus in totum similes fuisse Epicureis. fatebantur enim mundum regi Dei providentia, & unicuique mercedem pro operibus rependi. Hac in parte paulo saniores erant Epicureis. sed nimis crassum delirium erat, justitiæ præmia & scelerum pœnas in hac vita includere. Nam ut de Scriptura taceam, experientia palam ostendit promiscue bonos & malos vel affligi multis ærumnis, vel benigne & indulgenter tractari: adeoque sæpe deliciari impios, dum misere
Psal. 73. vers. 4. anguntur Dei cultores, ut habetur Psalmo 73. Quare quisquis Dei judicium ex præsenti hominum fortuna vel prospera vel adversa æstimat, à fide tandem ad Epicureum Dei contemptum excidere necesse est. Jam hic belluinus est stupor, acquiescere in fluxa & caduca vita, nec sapere supra terram. quo magis fugiendus est error ille, non secus ac detestabile portentum. Etsi enim pietas terrenæ quoque vitæ promissiones habet: quia tamen miserrimi sumus, si subsistit spes nostra in mundo: ab hoc tirocinio incipere oportet Dei filios, ut in cælum oculos attollant, & ultimæ resurrectionis gloriam assidue meditentur.

Neque Angelum neque spiritum.] Tribus modis exponitur hic locus. Multi ad Spiritum sanctum referunt: quod minime consentaneum videtur. nam etsi nihil omnino in aliis erroribus excusabiles sunt Sadducæi: quia tamen Scriptura nomen Spiritus Dei toties inculcat, vix adducor ut credam negasse ipsos quod leviter tantum & obscure Pharisæi credebant. nam neque horum de Spiritu sancto distincta erat fides, ut propriam Spiritus hypostasin agnoscerent in Dei essentia. Nonnulli Angelum & spiritum synonyma esse volunt, quasi idem bis dicatur. sed quorsum attinebat rem minime obscuram repetere? Decepit eos scilicet quod proxime sequitur membrum, ubi Lucas videtur non distinguere. Sed ratio ante adducta est: quod quum ejusdem sint naturæ & substantiæ hominum animæ & Angeli, in eodem ordine ponuntur. Itaque non dubito quin verus Lucæ sensus sit, Angelos, deinde etiam quosvis spiritus fuisse negatos à Sadducæis. Jam quum Paulus in hac parte doctrinæ se Pharisæum esse clamet, aperte damnat omnes fanaticos qui hodie laborant simili errore. Sunt enim profani quidam & indocti homines qui Angelos & diabolos nihil quam bonas & malas inspirationes esse somniant. & ne careant colore, fluxisse ab Ethnicis dicunt quicquid Scriptura de bonis & malis Angelis tradit: quum potius illa passim in mundo recepta opinio ex cælesti doctrina originem traxerit. sed Ethnici acceptam à Patribus doctrinam, mendaciis suis inquinarunt. Quod ad hominum animas spectat, quia hodie etiam quidam male feriati homines, animas evanescere in morte fingunt usque ad diem resurrectionis, eorum amentia similiter Lucæ testimonio refutatur.

9. *Factus est clamor magnus.*] Hic melius exprimitur illa seditio, cujus paulo ante meminit Lucas: nempe quod non tantum abierint in diversas sententias, sed clamoribus tumultuose certaverint. quare *stasis* plus aliquid quam dissensionem significat. Porro docet hic locus, quid mali secum ferant dissidia. nam quia originem fere ab ambitione trahunt, inde homines facile ad contentionem prosiliunt: mox erumpit pertinacia. Ubi eo ventum est, quia nec judicio nec moderationi locus relinquitur, nullum est amplius causæ discrimen. Qui Paulum execrabantur, repente incipiunt esse ejus patroni. Recte id quidem, si hoc judicio facerent. sed quia in Sadducæos feruntur, eorum odio accensi, in Pauli causa cæcutiunt. Quo magis cavendus nobis est pugnarum fervor, qui omnia perturbatione miscet.

Quod si Spiritus.] Hoc de Spiritu sancto haud dubie exponi debet. Cæterum nihil vel magis pie vel modestius dici potuit. nam simulac doctrinam aliquam è cælo profectam esse constat, impie Deo repugnant quicunque non eam amplectuntur. Sed unde tam subito Scribis factus est Paulus Dei Propheta, quem suis manibus occidere parati fuissent: quem suo præjudicio damnaverant, donec exarsit cum Pharisæis dissidium? Porro sicuti hac voce quasi proprio gladio se jugularunt: ita eos nobis monitores esse Deus voluit, ne profecta è cælis oracula spernamus. Rursum tamen videmus suspensos hærere qui serio ad auscultandum Dei sermonem attenti non sunt, & vacillare quoties aliquid in medium profertur: quia indigni sunt qui certam veritatem apprehendant. Quare si cupimus Spiritu discretionis gubernari studia, nos ad discendum applicemus.

10. Et quum magna seditio coorta esset, veritus Tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere & rapere eum de medio illorum, ac deducere eum in castra.

11. Sequenti

11. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait, Bono animo esto Paule: ut enim testificatus es de me Jerosolymis, sic te oportet Romæ etiam testificari.

12. Orto autem die collegerunt se quidam ex Judæis, & devoverunt se, dicentes neque esuros neque bibituros donec occiderent Paulum.

13. Erant autem plures quam quadraginta viri qui hanc conjurationem fecerant.

14. Qui accesserunt ad principes Sacerdotum ac Seniores, & dixerunt, Devotione devovimus nosipsos, nihil gustaturos donec occidamus Paulum.

15. Nunc ergo vos significate Tribuno & Concilio, ut cras producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos vero priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum.

16. Quum autem audisset filius sororis Pauli insidias, venit, & intravit in castra, nunciavitque Paulo.

10. Iterum videmus quam atrox malum sit contentio: quæ ubi semel efferbuit, tam violentos habet motus, ut etiam prudentissimi non sint sui compotes. Quare simulatque initium aliquod se ostendet, mature obviam ire studeamus, ne serum tandem remedium sit in cobibendo medio cursu: quia nullum incendium tam celeriter serpit. Tribunus autem, ut ordinatus erat providentiæ Dei minister ad servandam Pauli vitam, rursus eum è faucibus mortis eripit per suos milites. nam etsi non alio consilio tam diligenter succurrit Tribunus, nisi ut graviores tumultus & cædes præveniat: Dominus tamen è cælo præsidium servo suo destinans, cæcas manus illoc dirigit.

11. *Sequenti autem nocte.*] Narrat Lucas oraculo confirmatum esse Paulum, ut in rebus adeo turbatis contra terribiles impetus infracto animo staret. Fieri certe non potuit quin multi pavores ejus animum percellerent, & simul in posterum tempus angeretur. quare oraculum minime supervacuum fuit. Debebant quidem superiora, quibus admonitus fuerat se Deo curæ esse, sufficere ad fovendam ejus spem, ac sustinendam ne labasceret: sed quia in magnis periculis novos subinde terrores ingerit Satan, quibus Dei promissiones in cordibus piorum, si obruere prorsus nequit, quasi nebulis obscuret: earum memoriam renovari opus est, ut fides novis fulturis adjuta, firmius consistat. Summa autem est, ut Paulus se confidenter gerat: quia Romæ quoque futurus sit Christi testis. Atqui frigida inanisque videtur hæc consolatio. acsi diceretur, Ne timeas, quia longe durior conditio te manet. satius enim fuisset secundum carnem, semel perire ac celeri morte defungi, quam longo temporis tractu in vinculis tabescere. Dominus liberationem illi non promittit, ac ne lætum quidem exitum. tantum molestias, quibus jam plus satis urgetur, in longum tempus extrahit. Hinc vero melius colligimus quantum in se momenti habeat hæc fiducia, Nos in miseriis nostris à Domino respici, licet non statim ad opem ferendam manum admoveat. Discamus ergo vel in extremis quibusque afflictionibus in solo Dei verbo acquiescere: nec unquam deficiamus, quamdiu nos pater ni sui amoris testimonio vivificat. Quia autem nunc è cælo non mittuntur oracula, nec per visiones Dominus ipse apparet, meditandæ sunt nobis innumeræ promissiones quibus se propinquum nobis perpetuo fore testatur. Si expediat Angelum ad nos descendere, hoc etiam confirmationis genus Dominus non negabit. Interea hic honor habendus est verbo, ut eo solo contenti, quod nobis promittit auxilium patienter expectemus. adde quod quibusdam nihil profuit Angelos è cælo missos audire: Dominus autem non frustra Spiritu suo promissiones à se datas in cordibus fidelium obsignat. Interim sicuti eas non temere inculcat: sic fides nostra sedulo se exerceat in continua illarum recordatione. nam si fidem Pauli necesse fuit novo subsidio erigi: nemo nostrum est qui non longe pluribus subsidiis indigeat. simul tolerantia armandæ sunt mentes, ut longos & perplexos molestiarum circuitus transcendant.

12. *Orto autem die.*] Hac circumstantia ostendit Lucas, quam necesse fuerit Paulo novum & recens fidei robur colligere, ne trepidaret in maximo & subito discrimine. nam de tam desperato hostium suorum furore admonitus, nihil statuere aliud potuit, quam actum esse de vita sua. Devotio hæc, cujus meminit Lucas, species fuit anathematis. Causa devotionis erat, ne consilium mutare fas esset, vel retractare quod condixerant. Subest quidem semper in jurejurando tacita execratio, si quis fallat vel pejeret: sed interdum quo se magis obstringant homines, certas anathematis formas concipiunt: & capita sua diris devovent, quæ incutiant insolitum terrorem. Cæterum docet hæc historia, zelum ita sanguinarium esse in hypocritis, ut non reputent quid sibi liceat: sed quocunque tulerit libido, secure provolent. Demus Paulum sceleratum fuisse hominem, & morte dignum: quis tamen privatis de eo pœnas sumere permiserat? Jam si quis rogasset, cur tantopere odissent Paulum: in promptu quidem erat responsio, Quia apostata esset ac schismaticus: sed hujus rei stulta solum & ex incerto rumore concepta opinio, eorum animos temere occupaverat. Eadem hodie cæcitas & idem stupor Papistas instigat, ut in nobis perdendis nihil sibi illicitum putent. Ita eos excæcat hypocrisis, ut tanquam divinis & humanis legibus soluti, zelo suo nunc ad perfidiam, nunc ad varias fraudes, nunc ad immanem sævitiam, deinque ad quidvis audendum rapiantur. Adhæc in hac historia perspicimus quanta sit impiorum temeritas. Adhibita execratione jurant se non ante cibum capturos, quam Paulum occiderint: quasi vero in eorum manu esset illius vita. Quod ergo toties sibi uni vendicat Dominus in Scriptura, ut hominum, *Deut. 32.*
quos creavit, mortis & vitæ sit arbiter, id sibi usurpant isti phrenetici. *vers. 39.*
Adde quod non duo vel tres reperiuntur tantæ amentiæ socii, sed plures quam quadraginta. unde etiam discimus quanta sit hominum ad perverse agendum propensio, quando sic turmatim coëunt. Porro quum impotenter eos præcipitet Satan in suum ipsorum exitium: quam pudenda est nostra ignavia, quod pro asserenda Dei gloria vix digitum movemus? Tenenda quidem est moderatio, ne quid nisi ex Dei mandato tentemus: sed ubi nominatim Dominus nos vocat, nihil excusationis habet cessatio.

14. *Accesserunt ad principes Sacerdotum.*] Quod tam scelestæ & nefandæ conspirationi subscribunt Sacerdotes, hoc documento produnt se nec ullo Dei timore tangi, nec ulla humanitate esse præditos. Non modo probant quod affertur de homine per insidias necando: sed latrocinii partem exequi parati sunt, ut in sicariorum manus tradant quem cupiunt quovis modo perditum. quid enim aliud erat hominem è Judicis manibus ad necem rapere, quam latronum more in ipso judicio grassari? Hoc certe tam præposterum consilium nunquam probassent Sacerdotes, si qua in illis fuisset gutta pii rectique affe-

affectus, imo sensus humani. Adde quod per eos non stetit, quominus & toti populo & sibi magnam perniciem accerserent. sed ita perditam eorum impietatem, quæ sub honoris fuco latebat, Dominus palam detexit.

16. *Filius sororis Pauli.*] Hic videmus ut impiorum consiliis Deus quasi ex transverso occurrat. Multa quidem sinit eos machinari, & improbos etiam eorum conatus fluere: sed tandem ipso articulo demonstrat se ex cælo ridere quicquid in terra
Prov. 21. satagunt homines. Non est prudentia, inquit Salo-
vers. 30. mo, non est consilium adversus Dominum. cui re-
Jesa. 8. spondet illud Isaiæ, Inite consilium, & dissipabi-
vers. 10. tur: proferte verbum, & non stabit. Hoc in præsenti historia tanquam in speculo nobis considerandum proponitur. Res fere peracta erat, ut Paulus quasi devota victima postridie ad mactationem exiret. atqui Dominus ostendit fideli custodia munitam esse ejus vitam, ut frustra quidvis moliantur homines. Nos vero non dubitemus, quin suam providentiam, cujus tunc specimen exhibuit, ad nos
tuendos extendat: quia manet fixa promissio, Capil- *Luc.* 21.
lus non defluet ex capite vestro, &c. Adhæc opere- *vers.* 18.
pretium est notare, sæpe modis inopinatis ipsum agere solitum ad suos servandos, quo melius fidem nostram exerceat. Quis putasset retegendas esse per puerum insidias, quarum se solos conscios esse putabant conjurationis socii? Discamus ergo, quamvis nulla ordinaria nobis tuendæ salutis ratio appareat, in Dominum tamen recumbere, qui viam per invia inveniet.

17. Accersito autem Paulus ad se uno ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod renunciet illi.

18. Et ille quidem assumens eum, duxit ad Tribunum, & ait, Vinctus Paulus accersitum me rogavit, ut hunc adolescentem perducerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi.

19. Apprehensa autem manu illius Tribunus, secessit cum eo seorsum, & percunctatus est illum, Quid est quod habes significandum mihi?

20. Ille autem dixit, Judæi conspirarunt ut rogarent te, ut crastino die educas Paulum in Concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo.

21. Tu vero ne morem gesseris illis: insidiantur enim ei ex ipsis viri plures quadraginta, qui seipsos devoverunt ne vel edant vel bibant, donec interfecerint eum. Et nunc parati sunt expectantes dum promittas.

22. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcepitque ei, Ne cui effutias quod hæc indicaveris mihi.

23. Et accersitis duobus Centurionibus, dixit, Parate milites ducentos ut eant Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis:

24. Et jumenta parate, ut impositum Paulum salvum perducant ad Felicem Præsidem.

17. *Accersito autem.*] Vitæ quidem non ita cupidus erat Paulus, quin libenter ad mortem properaret, si ita visum esset Domino: sed quoniam ea lege se Christo servire agnoscit, ut illi non minus vivat quam moriatur, patefactum sibi periculum non negligit. Ac certo quidem persuasus est, Deum vitæ suæ esse custodem: sed non expectat dum manum exerat è cælo miraculi edendi causa. quin potius oblato sibi remedio utitur, divinitus sibi ordinatum esse non dubitans. Sic omnibus Christi ministris agendum est, ut invicta constantia instructi, quatenus fert ipsorum vocatio, pericula non formident, nec tamen temeraria audacia projiciant se in mortem. Secure invocent Dominum in mediis angustiis: neque tamen contemnant quæ ad manum occurrent subsidia. Alioqui injuriam facient Deo, non modo ad ejus promissiones surdi, sed modum liberationis sibi à Deo præfixum spernentes.

19. *Apprehensa manu illius.*] Quod se tam facilem & humanum adolescenti præbuit Tribunus, quod manu eum deduxit in locum secretum, quod eum comiter audire sustinuit, Dei gratiæ acceptum ferre oportet, qui se populo suo gratiam daturum promi-
Exod. 3. sit coram Ægyptiis, qui solet mollire corda ferrea,
vers. 21. feroces spiritus domare, & ad omnem humanitatem formare quibus uti decrevit ad suos juvandos. Poterat homo militaris ignotum adolescentem repellere, non minus quam respuere Pauli ipsius preces. Dominus ergo, qui hominum corda in manu habet, profanum hominem ad præstandam audientiam flexit. Profuit etiam ante scivisse quam immaniter furerent adversus Paulum, ut misero & destituto homini libentius succurreret. Cæterum hoc exemplo monentur qui cum imperio præsunt, quanta sit virtus humanitas. Si difficilis ad eum fuisset accessus, per inscitiam Paulum Judæis necandum dedisset. Ita sæpe magistratus sua superbia, quod scilicet monitores admittere non dignantur, in multas & graves offensas incurrunt.

23. *Accersitis duobus.*] Hic vero clarius adhuc perspicitur Dei providentia. Etsi enim Tribuni consilium est, publicum motum præcavere, cujus ratio coram Præside fuisset reddenda: exequitur tamen consilium Dei in liberando Paulo. Cogendi enim erant milites, urbs præsidio nudanda, & sumptum aliquem exigebat expeditio. Sic ergo nobis consideranda est prudentia Tribuni, ut fides in cælum attollat oculos, Deumque intelligat arcano instinctu cor profani hominis dirigere: & eundem Paulo & militibus ducem esse itineris, ut ille Cæsaream salvus perveniat. Hora tertia noctis, finis erat primæ vigiliæ. Perinde igitur est, acsi jubeat Tribunus præsto adesse milites secunda vigilia. Lancearios vocat Lucas jaculatores, qui levius armati in alis collocabantur, quum legionarii milites statariæ militiæ aptiores forent.

25. Scriptis literis in hanc formam:

26. Claudius Lysias potentissimo Præsidi Felici salutem.

27. Virum hunc comprehensum à Judæis, quum jam prope esset ut ab eis interficeretur, superveniens cum militibus eripui, cognito quod Romanus esset:

28. Volensque scire causam, ob quam accusarent illum, deduxi in Concilium eorum.

29. Quem

29. Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullum dignum morte aut vinculis habentem crimen.

30. Et quum indicatum esset mihi de insidiis quæ homini à Judæis instabant, protinus eum misi ad te: denuncians etiam accusatoribus, ut quæ habent adversus eum dicant apud te. Vale.

31. Milites vero secundum quod sibi injunctum erat, assumptum Paulum duxerunt per noctem Antipatridem.

32. Postridie autem dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt in castra.

33. Illi quum venissent Cæsaream, ac tradidissent epistolam Præsidi, stiterunt etiam Paulum coram ipso.

34. Quum legisset autem Præses, & interrogasset ex qua esset provincia, & cognovisset quod ex Cilicia:

35. Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui advenerint. Jussitque in prætorio Herodis custodiri eum.

25. *Scriptis literis.*] Primo breviter monendi sunt lectores qui in historiis versati non sunt, Felicem hunc fuisse Pallantis fratrem, qui quum Cæsaris esset libertus, summos urbis proceres opibus & potentia æquabat. Quin etiam prætoria ornamenta non absque pudendæ fœdæque adulationis elogiis illi decrevit Senatus. Quum ergo Claudii fatuitate abutentes ejus liberti, Romanum Imperium suo arbitrio regerent, præsertim vero Narcissus & Pallas: nihil mirum si hic postremus, fratrem suum Judææ imposuerit. Summa autem epistolæ huc tendit, ut Paulum suo præjudicio sublevet Tribunus: & de partis adversæ injuriis Felicem præmoneat, fidemque illis deroget, quo minus ad nocendum valeant.

27. *Virum hunc comprehensum.*] Hoc de Judæis odiose dictum in Pauli favorem, quod homo Romanus violenter pulsatus, & propemodum interfectus ab illis fuerit. deinde à jure civitatis eum commendat, ut mitius tractetur. Porro ista commendatio neque precibus vel blanditiis elicita, neque pretio redempta fuit. Unde ergo factum dicemus, ut Tribunus homini obscuro & omnibus exoso gratis se tam benignum præbuerit, nisi quia Dominus illum servo suo patronum constituit? Videmus ergo ut infidelium quoque linguas & manus in suorum utilitatem gubernet.

29. *Quem comperi.*] Hic Paulum crimine absolvit, pro sui judicii captu scilicet. Sed notemus profanum hominem loqui. nam in populo Dei non leviore pœna dignum est scelus, pravis & impiis dogmatibus pietatis doctrinam corrumpere, quam injuria aliqua vel maleficio æquitatem & jus violare inter homines. Neque vero passi fuissent Romani convelli suas superstitiones, vel commentitios deorum suorum cultus: sed quum illis Lex Dei nullo in pretio foret, imo quum extinctam cuperent, minime apud eos criminosum erat, Mosi & Prophetis fidem abrogasse, vel turbasse Ecclesiam falsis dogmatibus. itaque lex erat ne Præsides de hoc negotio cognoscerent: sed ita provincialibus maneret sua religio, ut si quid contra admissum esset, ne Romani magistratus vindicandum curarent. Hæc ratio est, cur in crimine vel maleficio non deputet Tribunus, quæstiones movisse de Lege. Perperam autem hoc prætextu indocti homines, sibi & aliis turbandi licentiam concedi volunt. Longe aliter Dominus pronunciat: qui violationem cultus sui severius ulciscitur, quam quasvis injurias hominibus illatas. Et certe nihil absurdius est quam sacrilegiis impunitatem dare, quum furta plectantur. Cæterum ut à Tribuno Judaica religio negligitur: ita diluuntur Judæorum calumniæ, quibus libenter gravassent Paulum.

30. *Quum indicatum esset mihi.*] Secunda pars epistolæ, ubi odium in adversarios retorquet Tribunus, quod per insidias conati sunt Paulum interficere. unde etiam conjicitur, inique Paulo eos facessere negotium, & tantopere infestos ejus vitæ. Nam si jure illum persequuti essent, causæ bonitate confisi, judicio eum permitterent. nunc dum ad cædem confugiunt, eos ratione apparet destitui.

32. *Postero autem die.*] Quanquam ante non expressit Lucas, militibus mandatum esse ut ex itinere redirent: certum tamen est, non nisi ad eum locum Paulo datos fuisse comites, ubi Tribunus Paulum in tuto fore sperabat: nocte enim clam fuerat egressus. Sciebat autem Tribunus, confecta itineris parte, non esse amplius timendum: quia hostibus spes assequendi non esset: tutum vero non esse, partem præsidii longius ablegare.

CAP. XXIV.

POst quinque autem dies descendit Princeps Sacerdotum Ananias cum Senioribus, & Tertullo quodam rhetore: qui comparuerunt coram Præside contra Paulum.

2. Et citato Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicens, Quum in multa pace agamus per te, & multa restituantur in gente hac per tuam providentiam:

3. Et semper & ubique amplectimur, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

4. Sed ne diutius te detineam, oro te ut audias nos paucis pro tua humanitate.

5. Nacti enim sumus virum hunc pestiferum, & concitantem seditionem omnibus Judæis in universo orbe, & auctorem sectæ Nazarenorum:

6. Qui etiam templum profanare conatus est: quem & apprehensum voluimus secundum Legem nostram judicare.

7. Sed superveniens Tribunus Lysias, cum magna vi eripuit eum è manibus nostris,

8. Jubens accusatores ejus ad te venire: ex quo poteris ipse, inquisitione facta, de omnibus istis cognoscere de quibus nos accusamus eum.

9. Adjecerunt autem & Judæi, dicentes hæc ita habere.

1. Quod Ananias Cæsaream descendit Pauli accusandi causa, magis probabilem facit conjecturam quam prius attuli de ejus Sacerdotio. nam expeditio illa, summi Pontificis dignitate erat inferior. Fuit igitur alius quispiam tunc summus Pontifex: Ananias vero primarius Sacerdos quum gubernacula teneret, ac vir esset strenuus, legationem hanc obire oportuit. Turbam vero secum adducit, & quidem ex venerando Seniorum collegio, ut speciè ipsa moveatur Præses ad Paulum damnandum. Sed quum Paulus dicendi artificio noo uteretur, saltem nihil opus fuit rhetore coonducto, qui verborum facundia cum eo certaret. Adde quod & dignitate & hominum copia præstabant, ut facile illis esset miserum hominem, omnique auxilio desertum, obruere. Signum ergo malæ conscientiæ fuit, quod magoo rerum usu pollentes, in publicis negotiis exercitati, rerumque forensium periti, rhetorem conducunt. Est quidem eloquentia donum Dei, fateor: sed in hac causa nihil quam merus fucus ad Judicem fallendum quæsitus est. Hoc autem ideo narrat Lucas, ut sciamus oihil omissum fuisse à Judæis, quo Paulum opprimerent: nec modo perverterent ejus innocentiam, sed territo & confuso defensionem excuterent. atque ita reputemus mirifica Dei gratia factum esse, ut Paulus tam duros iosultus iotrepide sustinuerit. Quare si quando contingat pium hominem solitarium à magno hostium numero obsideri, veniat hæc historia in mentem, & animum à pavore colligat. sicuti etiam David suo exemplo uos hortatur,
Psal. 27. vers. 3. Si me circumstent castra, noo timebo, quia tu mecum es.

2. *Quum in multa pace.*] Præfatur extra causam Tertullus, quia Felicis prudentiam & virtutes laudat, quo sibi favorem conciliet. Putidum igitur & adulatorium exordium est. non quod eorum sententiæ subscribam qui Tertullum exagitant, quia blanditiis Judicem demulceat, & sibi alliciat. Laudare enim Judicem non semper alienum est à recta & legitima agendi forma. ac posset hoc in utramque partem, ut vulgo loquuntur, disputari. Sed ego noo aliud improbo, nisi quod palam vitiosum est. Falsis eoim laudibus se oblique insiouat hic rhetor, ut rem ipsam de qua agitur, obscuret. Quorsum enim de pace & statu bene composito loquitur, nisi ut Felix Judææ salutem in Pauli damnatione sitam esse putans, de causa oon cognoscat? Adhæc ex Josepho patet quam avare, crudeliter & libidinose in illa proviocia se gesserit Felix. Jam præcesserat indigna & tragica cædes summi Pontificis Jonathæ, quia se dissolutæ ejus tyrannidi opponere ausus fuerat. denique eodem fere tempore, importunis totius gentis querimoniis coactus est Claudius Cæsar, submisso io ejus locum Festo, illum revocare ad causam dicendam. Ergo videmus quam turpiter & sine pudore mentitus fuerit hic rhetor. Quando autem succinunt omnes Pauli adversarii: videmus odio excæcatos & malitia, communem patriæ statum perfide prodere: nec quicquam habere pensi, modo Paulus ad necem dedatur. Ubi Erasmus vertit, Multa recte gerantur, vetus Interpres propius accedere videtur ad mentem Lucæ, qui dicit fieri κατορθώματα, quod tantundem valet ac reformationes, vel correctiones. Industriam ergo Felicis Tertullus commendat, quod à multis corruptelis Judæam purgaverit, multaque restituerit in melius, quæ alioqui pessum ibant. Quo scilicet cupidius morte unius hominis, favorem gentis sibi acquirat, quam sciebat alioqui sibi esse infensam.

5. *Nacti enim sumus virum hunc.*] Duplicem habet scopum Tertullus. Hoc in primis captat, ut Paulus tradatur Judæis, quoniam justa sit illorum cognitio, ubi de cultu Dei, & Mosis Lege agitur. Sin vero hoc negatum fuerit, capitale crimen intentat, quod seditionem Paulus concitaverit in plebe. Sciebant nullum esse magis odiosum crimen Romanis: ideo ejus maxime infamia Paulum onerant. Ac idipsum amplificat Tertullus, quum dicit Paulum in toto orbe coocitare Judæos. Sed mirum est cur addat principem esse sectæ Nazaræorum, quod in laude potius quam vituperio apud Judæos habitum fuisse scimus. Ego autem non eos notari existimo, qui se legitimo & antiquo Legis ritu Deo consecrabaot: sed tumultuosos illos sicarios, qui se etiam plausibili nomine vociferabant Zelotas. quæ factio circiter illud tempus emersit: imo ex Josephi historia colligitur jam tunc fuisse grassatos. Alii Nazarenos pro Christianis poni sentiunt. quod ego non ægre admitto. Cæterum si prior expositio placeat, astute sectam opponit Paulo, Romanis exosam. Nam quum Zelotæ illi, eximii præ aliis censeri vellent Legis cultores, zeli prætextu quasi vexillum tollebant ad irritandos plebis animos. Interea boni isti libertatis suæ zelotæ præcipuis ejus defensoribus non parcunt, modo illorum odio Paulum implicent. Nazaræis, quos dixi, extra hanc causam tanquam aoimosis Legis vindicibus plausum dedissent. nuoc quasi eorum contagio totum mundum inficiat, summum Paulo dedecus ex illorum societate aspergunt. Adde quod impudenter Paulum calumniantur: nemo enim ejus rei suspectum ipsum habebat. Crimen ergo velut ex trivio arreptum, & sine colore fictum, non minus improbe quam malitiose in eum projiciunt. Verum supina hac securitate, ut alibi diximus, hypocritæ perrumpunt, quidvis sibi licitum putantes, modo zeli fucum obtendant.

6. *Qui etiam templum profanare.*] Levis erat & pene frivola apud Romanum Præsidem accusatio, qui optasset funditus eversum esse templum. Sed quia nihil ad moveodos tumultus aptius erat quam templi profanatio, astute illius Paulum insimulat: acsi diceret, minime per eum stetisse quin civitas tumultuaretur: ac præ se tulisse facem pessimi incendii, nisi obviam itum foret. Simul etiam illud alterum involvit, quia violata sit religio à Paulo, judicium ejus rei proprie ad Judæos spectare. Et hic de Tribuno Lysia cooqueritur, quod ipsis jus suum extorserit. Efficere ergo conatur, ut Præses quod à Tribuno ereptum erat, illis restituat. Hoc quoque astutia non caret, quod Tribuno, qui humanius quam vellent Sacerdotes, se gesserat erga Paulum, fidem abrogat Tertullus: suspectumque oblique reddit, quia palam trahere in crimen non audet. Sed quæritur an sperare potuerint tantum sibi deferri à Præside, quum soli Romani magistratus tunc de causis capitalibus cognoscerent. Respondeo, hic æquitatem simulare, acsi clementius Paulum tractare haberent in animo, quam dignus erat. Etsi enim de capite hominis sententiam non ferebant, permissa tamen illis erat modica castigatio, qualis erat virgarum. Interea non desinit Tertullus, eum ad mortis supplicium postulare apud Præsidem.

8. *Inquisitione facta.*] Æqua postulatio, ne Præses ante judicet, quam re bene comperta: neve Paulum damnet, oisi legitime convictum. Sed quomodo hac conditione litigare audent, quum sibi sint tam male conscii? Respondeo haboisse testes ad manum: nec se ad probandum offerre, nisi suo arbitrio. quanquam alius erat finis: Felicem enim sperabant talibus ampullis facile persuasum iri, ut reum quasi pro damnato, eorum libidini subjiceret. In summa, quo se ferocius jactando insultaverint, & majore fiducia fuerint elati, hoc modo se fore victores putant: quia reo præclusus erit ad defensionem omnis aditus. Ita confidenter jactant calumniatores, se rem afferre probatam, ut oculos Judicibus perstringant.

10. Respondit autem Paulus, quum annuisset ipsi Præses ut diceret, Meliore animo pro meipso causam dico, quum sciam re à multis jam annis fuisse Judicem huic genti:

11. Qui possis cognoscere quod non plures sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adoraturus Jerosolymam.

12. Et neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in Synagogis, neque in urbe:

13. Neque probare possunt ea de quibus me accusant.

14. Confiteor autem hoc tibi, quod juxta viam quam vocant hæresin, sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in Lege & Prophetis scripta sunt:

15. Spem habens in Deum, fore quam & hi ipsi expectant resurrectionem mortuorum, justorum simul & injustorum.

16. In hoc vero ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere erga Deum & erga homines semper.

17. Post annos autem plures accessi, eleemosynas exhibiturus in gentem meam, & oblationes:

18. In quibus compererunt me purificatum in templo, haud cum turba, neque cum tumultu.

19. 20. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse, & accusare siquid haberent adversum me,

* Alias, quum steti. 21. Aut hi ipsi dicant siquid deprehenderunt in me iniquitatis, * quum steti in Synedrio:

22. Nisi de una hac voce, qua clamavi stans inter eos, De resurrectione mortuorum ego judicor hodie à vobis.

10. *Respondit.*] Status defensionis Paulinæ in qualitate non versatur: sed inficiatur objectum sibi crimen. non quod ipsum puderet Euangelii, vel crucem refugeret: sed quia plenior fidei confessio locum tunc non habebat. Ergo omissa Euangelii causa, quam accusator non attigerat, simpliciter ad objectas sibi calumnias respondet. Sed priusquam huc descendat, se libentius coram Felice causam agere præfatur, quia diu Judææ præfuerit: quod scilicet novus aliquis Præses propter inscitiam forte perculsus esset tam atroci delatione. Non laudat Præsidis virtutes: sed gaudere se dicit, quod diuturnum usum habeat, ut magis composite judicet. Atque hæc sincera est ac ingenua defensionis ratio, rem verbis opponere. Perperam tamen videtur colligere Paulus, Felicem, quia jam à multis annis sit Præses, posse cognoscere adventus sui tempus. Respondeo, hoc ideo dici, quia consentaneum sit moderatius eum agere: acsi diceret, Quia tu pridem assuefactus es ad eorum mores, minus timeo ne te circumveniant. Imperitia enim judices reddere solet nimis credulos, & ad præposteram festinationem impellere.

11. *Adoraturus.*] Primo certum est aliis de causis eum venisse: & postea hanc fuisse præcipuam fatebitur, ut eleemosynas afferret in subsidium inopiæ fratrum. Sed facilis est excusatio, quod necesse non habuit rationem adventus sui reddere. tantum de polluta religione se in transcursu purgare voluit. Quare ut aliud fuerit expeditionis susceptæ consilium, hoc semper verum est, non alio animo venisse nisi ut se Dei cultorem profiteretur, ac sanctitatem quoque templi adoratione sua approbaret. Altera quæstio magis perplexa est, quomodo se dicat venisse adorandi causa, quum jam abolita esset templi religio, & sublatum omne templi discrimen. Hic quoque respondeo, quamvis suum consilium non exponat, nihil tamen falsum simulare. neque enim Christi fidelibus vetita erat in templo adoratio, modo ne sanctitatem loco affigerent: sed libere, nulloque locorum delectu, puras manus tollerent. Licuit Paulo quum Jerosolymam venisset, testandæ pietatis suæ causa templum ingredi, & illic solennes obire cultus divini ritus: quia à superstitione purus erat: modo ne expiationes susciperet Euangelio contrarias. Non ergo eum impulit religio, ut Jerosolymam veniret ex Legis præscripto, quasi Sanctuarium facies Dei esset ut olim: ab adoratione tamen externa, quæ apud homines pietatis testimonium foret, non abhorruit.

1 Tim. 2. vers. 8.

12. *Cum aliquo disputantem.*] Nihil horum negare necesse habuit Paulus, si fecisset: quia defendere poterat recte factum. Unus fuerat è Scribis, qui quotidie disputabant. nec vero aut Lege aut usu prohibebantur, quin docendi causa se turmatim colligerent: imo in hunc finem per varia urbis loca dispositæ erant Synagogæ, in quibus suos conventus agerent. adde quod sciebat tam à Christo quam Apostolis id esse factum. Retorquere etiam objectum crimen in adversarios promptum erat, quibus hic mos erat quotidianus. Sed quia nihil aliud agitur in præsentia, nisi ut hostium calumnias refellat, & coarguat temere ac de nihilo impetum in se factum ab importunis hominibus: de jure, ut loquuntur, non disserit, sed tantum de facto. Præsertim in hoc incumbit, ut fumum illius calumniæ discutiat, quod delatus fuerat tanquam turbæ concitator. Ideo concludit se falso & injuste accusatum: quia nunquam probabunt adversarii quæ in judicium adduxerant. Hoc ad absolutionem satis valere debuerat, improbis mendaciis onerari in quo ne minima quidem hærebat suspicio.

14. *Confiteor autem.*] Quia impietatem Paulo objecerant, & templi profanationem: nunc se ab utroque purgat, ut intelligat Felix sola malevolentia impelli adversarios. Nam etsi falsa sit ac præpostera quæ obtenditur religio, sæpe tamen aliquid favoris apud homines parum attentos invenit ejus studium. quare timendum erat ne Felix, si quid sinistri suspicatus esset de Paulo, non modo Sacerdotum zelo ignosceret, sed etiam concederet quod petebant. Proinde hanc quoque accusationis partem diluit Paulus: & quidem eo modo, ut Euangelii fidem non attingat: quia tunc, ut diximus, nondum opportuna erat ejus confessio. Sed quid hoc est, quod colere se Deum fatetur secundum viam quam vocant hæresin? Quidam putant instar concessionis hoc esse additum: quia quod judicio & rectæ electioni tribui debebat, in malam partem trahebant hostes: acsi dixisset Paulus, hæresin quidem vocari quam sequutus erat religionis formam, sed immerito. atqui quum neque apud Judæos neque apud Gentes tunc infame esset illud nomen, probabile non est apud profanum hominem de ea re cau-

sam dici, quam laudi potius quam vitio passim ducebant. Quum inter Christianos sermo est, detestabiles jubet haberi hæreticos Spiritus Dei, & ab hæresibus cavendum esse docet, quia pestiferam Ecclesiæ dissipationem afferant. Ergo in populo Dei, cujus salus in fidei unitate consistit, res minime ferenda est. Sed quia Judæi tunc palam gloriabantur suis sectis, supervacua fuit illa quam super diximus excusatio. Restat igitur vel ut se Pharisæum esse intelligat, vel ut hæresin vocet Judaicam religionem, vel absque sinistra nota Euangelii professionem: quia ab omnium Gentium usu & consuetudine distinctæ erant. Quando se prius Pharisæum confessus est, nihil erit absurdi, si dicamus idem nunc repetere: præsertim quum paulo post de resurrectione mortuorum fiat mentio. Cæterum, quia primum hoc caput confessionem solum continet de cultu Dei patrii, mihi potius in genere notari videtur Judaica religio, vel quæ inde fluebat Christiana fides. Romanus civis erat Paulus: tamen ut oriundus erat à Judæis, fatetur se in religione manere quam à patribus didicerat. Atque huc pertinet adverbium similitudinis. rem enim notam demonstrat: nempe cultus speciem, cui addicti erant Judæi. Dei patrii nominatim meminit, quia homini Romano, nisi origine Judæus fuisset, transire ad Legis doctrinam fas non erat. Adversarios etiam perstringit, à quibus tam crudeliter impetitur: quum tamen utrimque in unius Dei cultu consentiant. Ego, inquit, secundum morem à majoribus traditum, non secus ac ipsi, Deum colo. Nec obstat quod à ceremoniis Legalibus desciverat, contentusque erat spirituali Dei cultu. Satis enim habet Paulus impietatis maculam, quæ in ipsum falso conjecta erat, abstergere. Inque ridiculi sunt Papistæ, qui Pauli suffragio quamlibet vetustatem probari fingunt. Nos, inquiunt, patrium Deum cum Paulo colimus, ut nobis consuetudo per manus est tradita. quasi vero, vel ipsis judicibus, eundem clypeum Turcis & Judæis contra fidem Christi opponere sufficiat. At vero nihil minus propositum Apostolo fuit, quam religionem simpliciter in majorum auctoritate fundare, & pietatem suam patrocinio tueri quod omnibus Gentium superstitionibus commune futurum erat. tantum os suis adversariis obstruere voluit. Interea pro confesso sumebat, Patres à quibus profecta erat Judaica religio, probos & germanos fuisse Dei cultores: ut jure gloriari possent Judæi non degeneres, patrium Deum quem colebant, unicum esse cæli & terræ opificem: Gentiles vero totius reliqui orbis deos, inania esse figmenta.

Credens omnibus.] Brevis expositio proximæ sententiæ. nam quia non simpliciter affirmaverat se Deum colere, sed addiderat particulam οὕτω: nunc definit quomodo Deum colat. Unde apparet eum sedulo cavere, ne se adventitiis, quæ inter Judæos regnabant, superstitionibus implicet. quemadmodum si Papistis hodie quispiam nostrum respondet se Deum colere quem profitentur, qualiter ex Lege & Euangelio sumus edocti. Hinc discamus non coli rite Deum, ut grata ei sint nostra obsequia, nisi ex fide, quæ unicum est pietatis fundamentum. neque enim ut se Dei servum probet, nudas ceremonias obtrudit: sed diserte ponit, Se credere. Continet præterea hic locus utilem doctrinam, hoc unicum esse rectæ & orthodoxæ fidei fundamentum, Scripturæ se subjicere, & reverenter amplecti ejus doctrinam. Porro hic Paulus Scripturam partitur in Legem & Prophetas, quo clarius demonstret nihil se ab universali Ecclesiæ consensu habere diversum.

15. *Spem habens in Deum.*] Notanda est sermonis series. postquam enim Scripturæ se credere professus est, nunc spem futuræ resurrectionis subjungit, ut appareat non carnis sensu, vel ex hominum placitis, sed ex Dei verbo esse conceptam. Ita præcedit Scripturæ reverentia, ut nos ejus auctoritas devinctos teneat, & fidei exordium est: deinde sequitur eorum quæ illic Deus patefecit cognitio, certæ spei conjuncta. Quod autem illos facit sibi socios, ad saniorem partem refertur. quanquam non dubium est quin hoc artificio eos ex latebris elicere in apertam lucem coram Felice tentet: sicuti rursum ex clausula defensionis patebit. Cæterum generalis hic resurrectio asseritur contra quosdam fanaticos, qui eam ad Christi membra restringunt. Verum ut hoc loco Paulus omnes resurrecturos dicit, sic clara Christi voce promiscue citantur omnes: alii ad judicium, alii ad vitam, *Joan. 5. vers. 29.*
Joan. 5.

16. *In hoc vero ipse studeo.*] Nullus est ad studium recte sanctèque vivendi acrior stimulus, quam spes ultimæ resurrectionis, ut pluribus locis admonet Scriptura. Ideo Paulus alibi passim dum effica- *Phil. 3. vers. 20.*
citer hortari vult fideles, ad ejus memoriam ipsos revocat. Quare non abs re hoc loco dicit, se hac fide subnixum operam dedisse, ut pure coram Deo viveret, & justitiam coleret inter homines. Et certe mala conscientia pro mille testibus satis est ad coarguendos stuporis homines: ut certo colligere liceat, non serio credere vitam æternam, ad quam non aspirant. Conscientiam vocat ἀπρόσκοπον, quasi dicas inoffensam: ubi obstaculis removendis incumbunt servi Dei, quæ eorum cursum impediunt. Duas autem conscientiæ partes ponit. nam est quidam interior mentis sensus, qui Deum solum respicit. inde postea nascitur fides & integritas, quam cum hominibus colimus. Demum ubi se constanter prosequutum esse dicit tam pietatem in Deo colendo, quam justitiam inter homines, significat eos vere sperare ultimam resurrectionem, qui bene agendo nunquam fatigantur. nam particula Semper, designat perseverantiam in curso æquabili.

17. *Post annos autem complures.*] Sensus est, jam à longo tempore non fuisse Jerosolymis, sed in aliis regionibus procul versatum esse: & longo temporis intervallo nunc venisse ad ferendas eleemosynas, & sacrificium gratiarum actionis Deo offerendum. Unde etiam eorum inhumanitas & simul ingratitudo apparet, quod quum modis omnibus favorem esset promeritus in tota gente, tam iniquam illi mercedem rependant. Hic vero locus superiorem exponit, ubi adorationis facta fuit mentio. Certum enim est, non ex professo venisse Paulum, ut in templo offerret: quia ejus rei consilium non nisi post suum adventum cepit. Sed tantum recitat quid in eo deprehenderint Judæi, quod ad causam præsentem præcipuum habebat pondus. Tandem quum dicit se hoc agentem fuisse in templo deprehensum, & quidem prius solenni purgatione interposita: deinde quietum & nihil tumultus moventem: utrumque crimen iterum à se depellit. Purgatio enim testis erat, minime profanatum ab eo fuisse templum. deinde quum pacate ageret sine hominum turba, nulla erat tumultus suspicio.

20. *Quidam ex Asia.*] Defectiva est oratio: sensus tamen ambiguus non est, quod potius sine causa tumultuati sint illi Asiatici, quos abesse conqueritur: acsi diceret, Vos qui tot crimina in me congeritis, quomodo res habeat non potestis afferre: sed rumorem temere creditum ad Præsidis tribunal affertis. Qui autem totius mali culpam sustinent, & qui fuerunt incendii flabella, non comparent. Postquam in alios crimen retorsit Paulus, nunc quasi collecta fiducia, præsentes adversarios provocat, ut libere proferant si quid habent compertum. quanquam in participio ὄντος ab Erasmo & veteri Interprete dissentio: vertunt enim in præsenti tempore: & ἐπὶ σοῦ de consessu Præsidis exponunt. quod

mihi

mihi alienum videtur à mente Pauli. Sentit enim, meo judicio, se in illorum συνεδρίῳ fuisse paratum reddendæ omnium rationi. Tunc autem nihil fuisse ab illis cognitum quod criminari queant: quia ad unam solum vocem efferbuerint, quum dixit de resurrectione mortuorum se judicari: id est, non alia de causa se totum hoc molestiæ subire, nisi quia resurrectionem speraret. unde apparet, nunc excudi novam accusationem de nihilo: quia si quid fuisset noxæ, tunc minime tacuissent. Probabile quidem est, alios postea ultro citroque habitos fuisse sermones, & propius quasi manu conserta congressos esse, quia videbimus alibi de Christo fuisse contentionem: sed Lucæ tantum propositum fuit, monstrare quam probe se purgasset Paulus à falsis criminationibus accusatorum.

23. Auditis autem his, Felix distulit illos, certo sciens quæ ad eam viam attinebant, dicens, Quum Tribunus Lysias descenderit, pernoscam causam vestram.

24. Jussitque Centurioni ut custodiret Paulum, sineretque eum relaxari, & ne quem ex illius familiaribus vetaret subministrare ei, aut adire eum.

25. Post aliquot autem dies, quum advenisset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit Paulum, & audivit eum de fide quæ est in Christum.

26. Disputante autem illo de justitia & temperantia, & de judicio futuro, tremefactus Felix respondit, In præsentia abi, cæterum opportunitatem nactus, accersam te.

27. Simul & illud sperans, fore ut pecunia sibi daretur à Paulo, ut solveret ipsum. Propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum ipso.

28. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix, Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

23. *His auditis.*] Apparet Felicem, quamvis de causa nihil pronunciaret, subolfecisse nullo suo delicto gravari Paulum, sed Sacerdotum malitia. Nam ubi narrat Lucas, in adventum Lysiæ rejectam fuisse actionem, simul quasi rationis loco inserit, Præsidem exacte novisse quæ ad viam spectabant. quibus verbis significari arbitror, vel jam longo usu fuisse exercitatum, ut Sacerdotum morem teneret, & qualiter se gerere solerent: vel ex his quæ ultro citroque dicta fuerant, perspexisse quam frivola esset accusatio. idque confirmat humanior & magis remissa Pauli ipsius tractatio: nam ejus curam Centurioni mandat, ut sit quasi in laxiore custodia. Alii uno contextu legere malunt in persona Felicis: Ubi venerit Lysias, qui melius tenet hanc causam, tunc judicabo. sed ratione parum firma adhuc sensum hunc coactum eliciunt. Negant Viæ nomen pro doctrina Legis usquam inveniri sine adjectione. Atqui neque ego de Lege interpretor, sed de sectis quarum nulli hospites ignari erant. Nemini certe dubium erat, quin animarum immortalitatem assererent Pharisæi. Quum ergo res vulgo trita esset, non mirum si à culpa Paulum absolvat Felix. Porro Viam pro cognitione facti accipere, durum esset. Præfectum vero majorem Lysiæ tribuere Legis peritiam, non video qui conveniat. Hinc autem illustrior ejus innocentia redditur, quod de ea homo profanus tale præjudicium statim tulit, ut ipsum quasi ex vinctorum ordine exemptum, sineret familiariter invisi à suis, eorumque officiis juvari. Colligimus etiam ex hoc loco, non fuisse à suis comitibus & reliqua Ecclesia desertum Paulum. Quorsum enim attinuit ejus familiaribus aditum dari, nisi præsto essent, ostenderent se sollicitos, cuperentque officio defungi? Discamus igitur hoc exemplo, quoad nobis liberum erit, & facultas dabitur, non esse ullo solatii genere fraudandos Christi Martyres, dum pro Euangelio laborant.

25. *Felix cum Drusilla.*] De Felicis avaritia & corruptelis supra aliquid dictum est. Nunc quod ad uxorem ejus Drusillam spectat, monendi sunt Lectores, eam majoris Agrippæ (de cujus fœdo obitu narravit Lucas cap. 12.) fuisse filiam. Desponsa fuerat Epiphani Regi Antiochi filio. Sed quum adolescens Judaicos ritus suscipere abnueret, quod se facturum promiserat, frater ejus minor Agrippa (cujus proximo capite fiet mentio) post mortem patris eam Azizo Emesenorum Regi dedit uxorem: è cujus contubernio blanditiis Felicis abducta fuit. nam hic singulari ejus pulchritudine captus, Simonem quendam Judæum, genere Cyprium, subornavit, qui suis lenociniis ad novas nuptias eam pelliceret. Perfectum est igitur, ut libidinosa mulier rupta conjugii fide, contra Legem homini incircumciso nuberet. Cæterum, quamvis se inquinasset profano conjugio, conjicere tamen ex hoc loco promptum est, non prorsus deletum fuisse ex ejus animo, quem ab infantia imbiberat religionis sensum. Neque enim Felix audiendi Pauli cupidus fuisset, nec dignatus colloquio, nisi in uxoris gratiam. Non exprimit hoc quidem Lucas: sed Drusillam nominans, satis innuit, in ejus gratiam vocatum fuisse Paulum, ut de Euangelio dissereret. quanquam ejusmodi apostatas curiositas potius quædam titillat, quam sincerus discendi affectus sollicitet.

supra 12. vers. 23.

Audivit eum de fide.] Testis est hæc Pauli confessio, prius ipsum non tacuisse de Christo, quia sibi metueret, vel ut se subtraheret à crucis molestia: sed quia nondum maturum erat audientiæ tempus. Quum ad tribunal reus citatus esset, de objectis sibi criminibus respondere ipsum oportuit, ut postea liber & solutus foret ad profitendam Christi fidem. ergo ubi nunc apertam sibi dicendi januam cernit, Præsidis offensionem non formidat, nec discrimine territus, ut astute dissimulet se esse Christianum. Itaque videmus tam infracta constantia fuisse instructum, quam providentia & judicio: nec unquam Euangelii lucem ab eo fuisse consulto suppressam, sed duntaxat habitum temporis delectum. Jam hic mirabile Dei consilium notare operæpretium est, qui vult interdum reprobis Euangelium proponi: non ut inde quicquam proficiant, sed magis ut reddantur inexcusabiles. Satius fuisset Felici & Drusillæ nunquam audivisse vocem de Christo: quia illis impune non cessit, oblatam salutis gratiam respuere, vel cum fastidio negligere. Hoc præterea notandum est, quosdam ingenito pietatis semine Euangelium expetere: quod auditum, mox vel fastidiunt vel non sustinent. Interea Euangelii prædicatio, qualemcunque habeat successum, bonus & suavis odor est Deo: sive homines vivificet, sive occidat. 2 Cor. 2. vers. 15.

26. *Disputante autem eo.*] Sperabat Felix delectationem se capturum ex Pauli sermone, sicuti homines novarum rerum cupidi, libenter argutis disputationibus aures suas pascunt. simul volebat uxoris desiderio absque sua molestia obsequi. nunc sentire cogitur quam minime animo conceperat verbi Dei efficaciam, quæ omnes illi delicias excutit. Ex vinculis disserit Paulus de judicio Dei: qui in eum vitæ & necis habebat potestatem, acsi coram Judice suo staret, totus horrescit: nec aliud invenit

solatium quam si eum è conspectu suo submoveat. Hinc primum discamus quanta vis divini Spiritus tum in corde tum in lingua Pauli viguerit. quia sibi in Christi nomine loquendum esse videt, non submisse agit: sed legatione sibi injuncta, quasi ex superiore loco magnifice fungitur, & se reum in vinculis teneri oblitus, cæleste judicium in Christi persona exercet. Jam vero quod ita pungitur cor Felicis hominis captivi voce, in eo quoque se exerit Spiritus majestas, quam extollit Christus: Spiritus ubi venerit, judicabit mundum, &c. & illa vis prophetiæ, quam celebrat idem Paulus 1. ad Corinth. 14. Item

1 Cor. 14. vers. 24. impletur quod alibi dicit, Verbum Dei non fuisse cum eo alligatum: quod non modo libere & intrepide asseruit, sed quod efficaciter penetravit in corda hominum, & quidem in sua magnitudine superbientium, acsi è cælo fulminaret. Rursus notandum est, reprobos, licet eos percellat Dei judicium, minime tamen solo illo terrore ad pœnitentiam renovari. Afficitur quidem Felix, Deum fore mundi Judicem audiens: sed tribunal ejus, quod horret, simul fugitat: ut hæc ficta sit tristitia, quæ salutem minime operatur. Pœnitentia ergo timorem requirit, qui & voluntarium generet peccati odium, & hominem Deo sistat, ut libenter sustineat ejus verbo judicari. Atque hoc veri profectus signum est, dum medicinam quærit peccator unde inflictum est vulnus. Præterea docet hic locus, tunc ad vivum examinari homines Dei verbo, dum propositis in medium vitiis quibus laborant, revocantur eorum conscientiæ ad futurum judicium. Paulus enim de justitia & temperantia disserens, Felicis ulcera acriter pupugit: quum & homo libidinosus esset, ac prorsus dissolutæ luxuriæ, & ad iniquitatem projectus.

27. *Sperans ut pecunia.*] Quamvis perspecta esset Felici Pauli integritas, ut ejus damnationem Judæis vendere ipsum puderet: homo tamen avarus & corruptelis deditus, eum gratis absolvere noluit. hac de causa Paulum sæpius accersit, ut suis blanditiis spem liberationis redimendæ faciat. sic enim se insinuant nummarii Judices, dum corruptelis volunt aditum dare. Unde colligimus, evanidum fuisse metum quem Felix ex disputatione Pauli cepit: quando eum spes lucri instigat cogitque ad eum vocandum, quem præ metu coactus fuerat à se ablegare. Quomodo pretium speravit Felix ex homine inope & destituto? non enim ille gurges modica præda contentus fuisset. Mihi dubium non est, ut sagaces sunt & acuti qui jus habent venale, quum videret adeo strenue instare Judæos ad perdendum Paulum, aliquid procul de ipso subodoratum esse: nempe hominem esse non vulgarem, sed qui gratia polleret apud multos. quare non dubitavit, complures ex amicis sumptum libenter facturos, ut eum redimerent.

28 *Biennio autem expleto.*] Quum sciret Paulus mercenarium Judicem oblata pecunia sibi fore propitium, & satis longum tempus habuerit ad eam colligendam: probabile est non solum pepercisse fratribus, sed etiam ab illo nundinationis genere abhorruisse, quo sanctitas politici ordinis indigne polluitur. Jam quum soleant Præsides, ubi è provincia decedunt, reos ex vinculis dimittere, quos nullo crimine obstrictos noverint: Felix contrarium ineundæ gratiæ rationem habuit. Conquesti sæpius Judæi fuerant de turpi ejus quæstu, de rapinis, sævitia, effrenique gubernatione. Tot querimoniis fatigatus Claudius Cæsar, illum ex Judæa retrahebat. Quo sibi minus infestos habeat, Paulum relinquit vinctum. Ita innoxium Dei servum velut catharma pro suis maleficiis ad placandos Sacerdotes substituit.

Cap. XXV.

Festus ergo suscepta provincia, post triduum ascendit Jerosolymam ab urbe Cæsarea.

2. Significaruntque illi principes Sacerdotum ac primores Judæorum de Paulo, & rogabant eum,

3. Postulantes favorem adversus eum, ut accerseret eum Jerosolymam: insidias tendentes ut interficerent eum in via.

4. Festus autem respondit, ut servaretur quidem Paulus Cæsareæ, se vero brevi illo profecturum.

5. Qui ergo inter vos, inquit, possunt, una descendant: & si quod est in hoc viro crimen, accusent eum.

6. Demoratus autem inter eos diebus amplius quam decem, descendit Cæsaream: ac postero die sedit pro tribunali, jussitque Paulum adduci.

7. Qui quum perductus esset, circumsteterunt eum qui ab Jerosolymis descenderant Judæi, multa & gravia crimina proferentes adversus Paulum, quæ non poterant probare:

8. Ipso excusante quod neque in Legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasset.

1. *Festus ergo.*] Hic secunda actio nobis describitur, in qua non minus difficile certamen nec levius discrimen subiit Paulus, quam in priore. Quod in vinculis relictus fuerat, suspicari potuit Festus perplexam esse causam, ac inde facere iniquum præjudicium. Sed aliunde gravius periculum instabat. Scimus novos Præsides, ut gratiam captent à provincialibus, multa illis suo advantu solere largiri. ita credibile erat Pauli mortem Festo non ingratum fore præludium occupandi favoris. Nova igitur tentatione de integro impetitur sancti viri fides, acsi vana fuisset Dei promissio, in quam hactenus recubuerat. sed eo se clarius profert in eo liberando Dei gratia, quod præter spem è faucibus mortis eripitur. Præveniunt suis calumniis Præsidem Judæi: nondum tamen de supplicio contendunt, sed tantum rogant ne in alienum forum ad causam agendam trahantur. Quod in speciem æquum erat, ambitiose & magni beneficii loco flagitant. Qui fit ergo ut non impetrent, nisi quod divinitus retinetur animus Festi, ut illis constanter neget quod postea concedere paratus fuit. Sicuti autem arcano providentiæ suæ freno Dominus tunc animum ejus vinctum tenuit: ita quum illi permisit velle, ligavit manus ne liberum esset exequi quod volebat. Hæc nos fiducia in periculis sustentet, simulque sollicitet ad invocandum Deum: & mentes nostras tranquillet, quod Dominus opposita manu sua tam validam conspirationem frangens, æternum documentum suæ in protegendis fidelibus potentiæ exhibuit.

5. *Qui ergo inter vos.*] Græce ad verbum habetur, Qui potentes sunt, vel possibiles: sed intelligit

quibus

quibus erit commodum. Conjicere autem promptum est, molestiam & sumptus causetos esse, & precatos esse ne tot homines primarios, ac quosdam etiam senio graves, supervacuo itinere fatigaret Præses: potius quod nullo negotio fieri poterat, juberet Paulum à paucis custodibus abduci. Ergo ne gravari se queratur, hanc illis necessitatem remittit, ac liberum facit ut ex sua cohorte deligant quos volent. Interea satis declarat, se illorum criminationibus non habere fidem: ac iotegrum fore Judicem profitetur, qui nihil acturus sit nisi ex causæ veritate. Proximæ sententiæ diversa est etiam apud Græcos lectio. Quidam enim codices habent quod reddidit vetus Interpres, Dies non amplius octo vel decem. Si hæc lectio placeat, sensus erit, Præsidem venisse paulo post Cæsaream, ne prætextu longioris moræ importuoius ipsum urgerent Judæi. Altera lectio, quæ magis recepta est apud Græcos, diversum habebit sensum, Quamvis diu satis futurus esset Jerosolymæ ad cognoscendam causam, non tamen gessisse morem illorum precibus, qui volebant illuc Paulum attrahi: unde probabilis elicitur conjectura, de eorum insidiis fuisse jam edoctum.

7. *Multa & gravia crimina.*] Quamdiu sub Lege vixerat Paulus, nota & celebris fuerat ejus integritas. conversus deinde ad Christum, singulare innocentiæ exemplar fuerat. Videmus tamen ut multis probris & atrocibus calumoiis subjaceat. Atque hæc perpetua fere servorum Christi conditio est. quo magis animatos esse convenit, ut per infamiam & bonam famam constanter incedant: nec illis novum sit male audire ubi bene egerint. Interim danda opera est ut non tantum coram Deo sibi sint bene cooscii, sed instructi sint apud homines recta defensione, ubi locus & facultas datur. neque enim sibi deest Paulus: sed ionoceotiæ suæ patrocinium falsis criminibus cordate opponit. Notemus præterea, nunquam posse impios compesci, quin bonis maledicant, ac impudenter eos proscindant. referunt enim Satanæ ingenium, cujus spiritu aguntur. Quod ergo jubemur os improbis obstruere, non ita accipi debet, quasi immunis futurus sit ab omni falsa obtrectatione quisquis se recte geret: sed ut vita nostra pro nobis respondeat, & maculas omnes falsæ infamiæ diluat. Sic videmus Pauli adversarios, quamvis propitium haberent Judicem, frustra tameo maledixisse, quum suam innoceotiam factis assereret. Et tamen verisimile est non caruisse falsis testibus, neque in illis subornandis pigros fuisse: sed quia invictum robur Dominus servo suo iospirat, ut fulgore suæ probitatis vanas eorum nebulas discutiat: pudefacti jaceat, & demum cum infamiæ calumnia discedunt à judicio. Cæterum Pauli defensio ostendit quibus præcipue calumniis eum oppugnaverint Judæi. Prius crimeo erat impietas in Deum, quod Legem everteret, ac templum pollueret. alterum, rebellio adversus Cæsarem & Romanom Imperium, quod ubique concitaret turbas. Utrumque ut diluerет, adjutus fuit singulari Dei gratia, qui splendere facit suorum innocentiam instar auroræ.

9. Festus autem volens gratificari Judæis, respondens Paulo, dixit, Vis Jerosolymam ascendere, & ibi de bis judicari apud me?

10. Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, ubi oportet me judicari. Judæis nullam injuriam feci, sicuti & tu melius nosti.

11. Si enim injuriam facio, vel dignum aliquid morte commisi, non recuso mori. si vero nihil est eorum de quibus accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello.

12. Tunc Festus cum Concilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis.

9. *Festus autem volens.*] Sive aliquid de insidiis iatellexerat Festus (quod conjicere promptum est) sive prorsus inscius erat: inique tamen agit cum Paulo: ac videmus quam flexibiles sint ad omnem corruptelam, quicuoque non aguntur Dei Spiritu. Neque enim ex professo Festus Paulum cootemnit vel odio habet. sed prævalet ambitio, forte etiam lucri cupiditas, ut in favorem adversæ partis illum in mortis discrimeo injuste exponat. probabile enim est mercedis quoque odore fuisse allectum, ut tam benigne morem gereret Sacerdotibus. Mirum tameo est, quomodo optionem Paulo concedat, ac non potius iovitum pro imperio jubeat deduci. Certe colligimus metu retentum esse, oe jus Romanæ civitatis, quod valde odiosum erat crimeo, infringeret. Studet tamen fallaciter inducere Paulum ne Jerosolymæ de se fieri judicium recuset. aeque enim eum latebat quod accidit, jus provocandi esse civi Romano, ut sibi non liceret ulterius progredi. Interea per eum noa stetit, quominus sceleratis latronibus mactandum objiceret.

10. *Ad tribunal Cæsaris sto.*] Quia videt Paulus se Præsidis ambitione Judæis proditum, jus Romanæ civitatis opponit. Modeste se submiserat, si quod justum & æquum erat, impetrasset. nunc quia sponte officium noa facit Judex: necessitas sanctum virum cogit, ut se legum præsidio tueatur. atque hac ratione rursus eum Dominus liberat, quum jam hostibus ad mactationem prope addictus foret. Quod autem ad tribunal Cæsaris causam tractari postulat: non ideo profani & impii hominis cognitioni subjicit Euangelii doctrinam: sed fidei suæ rationem ubique reddere paratus, forum declinat in quo nulla amplius speranda erat æquitas. Porro tametsi Romanis civibus salvum manebat suum privilegium: erat tamen tunc mutata ratio: quoniam judicium populi ad se transtulerant Cæsares, acsi optimi publicæ libertatis vindices & patroni forent.

Judæis nullam injuriam.] Quoniam ut plurimum qui male sibi conscii sunt & diffidunt causæ, ad exceptiones declinatorias confugiunt: hanc à se opinionem avertit Paulus. Et certe Christi ministris non minor testandæ innocentiæ quam servandæ vitæ cura esse debet. Si præcise negasset Paulus causam se dicturum, triumphassent hostes, & in Euangelii dedecus objecta illi fuisset malæ conscientiæ diffideatia. Nunc vero dum Præsidem ipsum, testem suæ iategritatis citat, neque pœnam recusat si quid peccasse compertus fuerit, calumniis omnibus ansam præcidit. Osteadit ergo se minime effugium captare tergiversando, sed asylum justæ defeosionis quærere, ubi injuriam libere propulset, quaodo hactenus accusatores certarunt mera improbitate & petulantia: & nunc judicium fugitantes, ad carnificinam eum trahere moliuotur. Neque vero dissimulat iojuste facere Præsidem, qui cum accusatoribus colludat: & simul cupiditatem ejus quasi iajecto freno constringit, ne ultra progredi audeat.

11. *Cæsarem appello.*] Postquam professus est se minime subterfugere si quis in culpa deprehensus foret, humanis subsidiis libere utitur. Quare nos siquando similis necessitas contingat, superstitiosos esse non oportet, quin à Legibus & ordine politico opem petamus: quia non frustra scriptum est, in laudem bonorum divinitus creari magistratus. nec vero exhorruit Paulus sub Judice incredulo litigare: *Rom. 13. vers. 3. 1 Petr. 2. vers. 14.*

nam qui provocat, novam intendit actionem. Sciamus igitur Deum qui judicia constituit, suis quoque legitimum eorum usum permittere. Ideo perversi sunt interpretes, qui præcise damnari à Paulo Corinthios existimant,
1 Cor. 6. vers. 1. quod auxilium magistratus implorent pro juris sui defensione: quum manifestum vitium illic perstringat, quod scilicet nihil possent ferre damni; & nimis cupide litigantes, Euangelium multis probris exponerent.

12. *Festus colloquutus.*] Mos Præsidibus erat, habere primarios aliquos cives in sua cohorte, qui in judiciis assiderent: ne quid decernerent nisi ex consilii sententia. Porro non sine stomacho videtur hoc pronunciasse Festus, quum interrogative dixit, Cæsarem appellasti? quod scilicet inique ferret sibi ereptam esse gratificandi licentiam. quanquam id in medio relinquo, quia nec multum habet momenti, & tantum conjectura nititur.

13. Et quum dies aliquot transacti essent, Agrippa Rex & Bernice descenderunt Cæsaream, salutaturi Festum.

14. Et quum dies complures ibi commorarentur, Festus Regi retulit causam Pauli, dicens, Vir quidam est relictus à Felice vinctus,

15. De quo quum venissem Jerosolymam, significarunt mihi principes Sacerdotum & Seniores Judæorum, postulantes adversus eum judicium:

16. Quibus respondi, Non est Romanis consuetudo, ob gratiam donare aliquem hominem ut pereat, priusquam is qui accusatur præsentes habeat accusatores, & locum defensionis accipiat de crimine.

17. Quum ergo huc convenissent sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum.

18. De quo quum stetissent accusatores, nullum crimen objiciebant super hisce rebus de quibus ego suspicabar:

* vel, religione. 19. Sed quæstiones quasdam de sua * superstitione habebant adversus eum, & de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.

20. Hæsitans autem ego de hac quæstione, rogavi num vellet ire Jerosolymam, & illic judicari super istis.

21. Quum autem Paulus appellasset ut servaretur Augusti cognitioni, jussi servari eum donec mitterem ad Cæsarem.

13. *Et quum dies aliquot.*] Longa hic narratio texitur in hunc finem, ut sciamus quamvis abrupta esset causæ actio, illustria tamen fuisse Pauli vincula: & interea ex carcere fuisse productum, ut coram celebri auditorio fidem suam profiteretur, ac de Euangelio dissereret. deinde licet contemptus jacuerit, non fuisse tamen habitum pro scelerato, ne quid ex ejus infamia decederet Christi gloriæ. imo in carcere liberius fuisse ejus præconium in Euangelio promulgando, quam si in domo privata solutus vixisset.

Agrippa Rex & Bernice.] Hunc Agrippam constat majoris Agrippæ fuisse filium, cujus fœda mors
supra 12. vers. 23. & detestanda narrata fuit 12. cap. Hic autem quum mortuo patre in locum patrui creatus esset Rex Chalcidis: postea ampliorem tetrarchiam obtinuit. Bernice cujus fit mentio, germana erat ejus soror, quæ primum Herodi Regi Chalcidis patruo suo nupta, viduitatem ipso mortuo aliquandiu coluit, sed parum honestam & pudicam: suspecta enim erat nimia ejus familiaritas cum Agrippa fratre. Et quidem ut probrum incestus extingueret, nupsit Polemoni Ciliciæ Regi. Rursus tamen libidini magis indulgens quam pudori, divortium ab eo fecit. Fratris fuisse uxorem, nusquam ab historicis traditur: & Josephus in vita sua, propriam illi ditionem in parte Galilææ assignat. Credibile igitur est quum ad flagitium obduruissent, contempta fama simul habitasse: interim tamen abstinuisse à conjugio, ne incestuosæ nuptiæ crimen proderent & simul augerent. Neque mirum est, quod honoris causa ad salutandum Præfectum Rex descendit, utpote qui precario tantum regnabat, pendebatque à nutu & gratia Imperatoris Romani, quæ retinenda erat & fovenda per Præsidem.

14. *Quum dies complures.*] Ergo quum post transactum aliquod tempus deesset sermonum materia, ut otiosi homines solent hinc inde accersere de quibus fabulentur, injecta fuit Pauli mentio. nam id notare voluit Lucas quum dixit, per otium, pluribus elapsis diebus, Festum Regi narrasse de quodam homine vincto. Quanquam autem hic & Sacerdotum malitiam perstringit, & à sua parte miram æquitatem simulat: paulo post tamen reum ipsum purgando, imprudens seipsum damnat, dum fatetur provocandi fuisse causam, ne Jerosolymam traheretur. Cæterum, Romanos laudando, Festus Judicibus præscribit quid ipsos deceat. Quod si profanis hominibus id natura dictavit, prohibendam à judiciis esse omnem gratiam quæ insontes opprimat, quanto intentius ab omni corruptela cavere debent Judices quibus verbum Domini affulget?

18. *Nullum crimen objiciebant.*] Mirum est cur dicat Festus non fuisse objectum Paulo crimen quale expectabat, quum reus seditionis actus fuerit. sed hinc iterum conjicere licet, imo aperte cognoscere, adeo futiles fuisse calumnias, ut in judicii rationem venire non debuerint: perinde acsi quis convitium temere jactet. Ideo statum causæ in Legis quæstionibus situm fuisse dicit. Videmus ergo ut discernat inter maleficia quæ puniri solebant legibus humanis, & controversiam quæ inter Paulum & Judæos agitabatur: non quod religio impune violari debeat, vel toleranda sit eorum protervia qui Dei cultum suis figmentis pervertunt: sed quia Romano homini curæ non erat Lex Mosis. ideo tam contemptim loquitur, quum illos certasse dicit de sua superstitione. Quanquam nomen δεισιδαιμονίας tam in bonam quam in malam partem accipitur apud Græcos: quia scilicet ubique recepti erant electitii falsorum deorum cultus. sed tamen sua nihil referre significat qualis sit Judæorum religio. Nec mirum est quod homo ethnicus, qui pietatis regulam ex ore Dei petendam esse non didicit, inter purum Dei cultum & superstitiones discernere nesciat. Quo magis tenenda est nobis illa discretionis nota, Pietatem nullam esse nisi in fidei scientia fundatam, ne in tenebris palpemus. Adde quod tot prosperi successus Romanos inebriabant, ut se putarent præ omnibus aliis Deo gratos esse: ut hodie Turcæ ob multiplices victorias, Christi doctrinæ insultant. Deploranda quidem hæc fuit indignitas, quod homo incredulus & idololatra, medius sedebat judex inter Judæos, judicium de sacris Dei oraculis laturus pro sua ignorantia: sed culpa

in

in adversariis Pauli tota hærebat, quibus susque deque fuit Dei majestas, modo suo furori morem gererent. Paulo tamen ipsi nihil restabat aliud, nisi ut probra inique sibi objecta dilueret. Sic hodie tametsi intestinæ rixæ, quibus inter se digladiantur Christiani, sacrum Christi nomen ejusque Euangelium infamant apud Turcas & Judæos, immerito tamen culpa imputabitur sacræ doctrinæ defensoribus, qui coacti in arenam descendunt.

19. *De quodam Jesu.*] Minime dubium est quin graviter & quæ decebat vehementia, de Christi resurrectione Paulus disseruerit: sed Festus pro sua superbia, rem iodignam esse putavit ad quam studium suum adjiceret. Non subsannat quidem aperte Paulum: sed satis ostendit quam negligenter audierit de Christo loquentem. unde perspicimus quantulum, imo quam nihil faciat prædicatio, nisi intus corda afficiat Spiritus Domini: perinde enim quicquid dicitur transiliunt impii, acsi quis fabulas narraret. Quare non est quod hodie nos conturbet multorum securitas, quum Paulus nihil apud Festum profecerit. Cæterum testis est hic locus, multos in causæ actione ultro citroque habitos esse sermones, de quibus Lucas non meminit. De Christo enim hactenus nihil attigerat: & tamen hæc posterior narratio ostendit Paulum serio de ejus morte & resurrectione cum Judæis disputasse: quod fieri non potuit, quin de præcipuis Euangelii capitibus tractaret. Sic igitur conjicio egisse Paulum, ut refutatis Judæorum calumniis, quibus eum apud Præsidem gravare conati fuerant, velut occasionem nactus, liberius de Christo loqui postea inciperet.

22. Agrippa autem dixit ad Festum, Volebam & ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

23. Postero autem die quum venisset Agrippa & Bernice cum multo apparatu, & introisset in auditorium cum Tribunis & viris principalibus civitatis, jubente Festo adductus est Paulus.

24. Et dicit Festus, Agrippa Rex, & omnes qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me & Jerosolymis & hic, acclamantes non oportere eum vivere amplius.

25. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Et quia ipse provocavit ad Augustum, statui mittere eum.

26. De quo quid certum scribam domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maxime ad te Rex Agrippa, ut examinatione facta, habeam quod scribam.

27. Absurdum enim mihi videtur mittere vinctum, & crimina de quibus accusatur non indicare.

22. *Volebam & ipse.*) Hinc conjicere licet Agrippam sic fuisse cupidum audiendi Pauli, ut tamen studium suum profiteri erubuerit, ne putaret Festus alia de causa quam ob salutationis officium venisse. Ac fieri quidem potest, ut non sola eum curiositas impulerit ut Paulum audire cuperet: sed quia sperabat se profecturum ex ejus sermone. quam tamen frigide appetat, hinc colligere promptum est, quod passus est multos dies effluere, quibus nullum desiderii signum ostendit: quia scilicet terrenis commodis, quæ ducebat potiora, magis erat imbutus. Nec ante verbum facere ausus est vel curavit, quam ultro eum invitaret Festus. Ita producitur sanctus Christi minister in spectaculum, ut hospitem suum exhilaret profanus homo: nisi quod Agrippæ & comitum ejus consilio instrui vult Festus, ut diligentiam suam Cæsari probet. Sed res arcana Dei providentia in alium finem conversa est. neque enim dubium est quin longe lateque sparsus fuerit rumor: qui ad piorum coofirmationem non parum valebat. ac fieri etiam potest ut tacti fuerint aliqui ex auditoribus, ac fidei semen conceperint, quod postea suo tempore fructum protulit. Cæterum ut nemo illorum sincere & ex animo Christum amplexus fuerit, hic tamen non vulgaris fuit profectus, quod detecta hostium malitia sedati sunt imperiti, ne tanto odio contra Euangelium arderent: pudefacta fuit impietas, & fideles collecto novo vigore, magis ac magis in Euangelio confirmati sunt.

23. *Postero autem die.*] Noo veniunt Agrippa & soror tanquam humiles Christi discipuli: sed pompam & splendorem afferunt qui aures illis obturet oculosque perstringat. & credibile est cum magnifico isto apparatu conjunctum fuisse parem animi fastum. Itaque mirum non est si perducti non fuerint ad Christi obsequium. Videtur tamen ideo splendoris facta mentio à Luca, ut sciremus in magno conventu, & coram selectissimis testibus qui auctoritate pollerent, factam Paulo copiam fuisse ac libertatem, non modo agendæ causæ, quasi se reus defenderet, sed etiam promulgandi Euangelii. Prodit enim non aliter quam in doctoris persona, ut Christi nomen illustret. Ita ex ejus vinculis erupit Dei veritas, quæ libero & soluto cursu passim mox diffusa est, imo ad nos usque manavit. Voce φαντασίας intelligit Lucas quod vulgo dicimus Apparentiam. atqui ad spirituales Christi nuptias alius cultus est afferendus.

26. *Ut facta examinatione.*] Nescitur an Præses Paulum coram absolvens, hoc artificio pellicere eum velit, ut à provocatione desistat. Credibile enim erat, facile posse ioduci, ut deposito metu se totum permitteret æqui Judicis cognitioni, præsertim si accederet amicum Agrippæ suffragium. Quocunque fecerit animo, se proprio ore iniquitatis damnat, quod non dimiserit insontem, quem nunc ad Cæsarem mittere pudet sine ulla criminis nota. Hoc quoque mirabili Dei providentia accidit, ut à Judæis ipsis præjudicium fieret secuodum Paulum. Astute forte Præses elicere tentat quid sentiant Rex & primores urbis Cæsareæ, ut si contingat Paulum absolvi, in eos exoneret invidiam. nolebat enim gratis infensos sibi habere Sacerdotes, à quibus bona pars orbis Jerosolymæ pendebat. & illud optimum erat compendium scribendi ad Cæsarem, Agrippæ auctoritatem interponere. Sed alio respexit Dominus, cujus est eventus moderari præter spem hominum, ut discussis calumniarum nebulis, liberior esset sanæ doctrinæ assertio.

CAP. XXVI.

CAP. XXVI.

AGrippa vero ad Paulum ait, Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu, pro se dixit,

2. Super omnibus de quibus accusor à Judæis, Rex Agrippa, existimo me beatum qui causam dicturus sim apud te hodie:

3. Quum tu maxime sis gnarus earum quæ apud Judæos sunt & consuetudinum & quæstionum. Quapropter obsecro te ut patienter me audias.

4. Itaque vitam quidem meam quam egi ab adolescentia, quæ ab initio fuit in gente mea Jerosolymis, noverunt omnes Judæi:

5. Qui prius noverant me ab initio (si velint testimonium ferre) quod secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis vixerim Pharisæus.

6. Et nunc ob spem repromissionis, quæ ad Patres nostros facta est à Deo, sto judicio subjectus.

7. Ad quam duodecim Tribus nostræ instanter nocte & die colentes Deum, sperant se perventuras: de qua spe accusor, Rex Agrippa, à Judæis.

8. Cur incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat?

2. Diximus quo consilio productus fuerit Paulus in consessum illum, ut scilicet ex Agrippæ & aliorum monitu scriberet Festus ad Cæsarem. Ideo noo simplici nec usitata defensionis forma utitur: sed ad docendum magis sermonem attemperat. Ponit quidem Lucas excusandi verbum: sed quod non male quadrat, ubi redditur doctrinæ ratio. Porro quia expertus erat Paulus, quicquid ex Lege & Prophetis sumptum foret, secure à Festo despici: se ad Regem convertit, quem magis attentum fora sperabat, ut qui alienur non erat à religione Judaica. Et quia hactenus apud surdos verba profuderat: nunc se habere gratulatur qui propter peritiam & usum recte judicet. Cæterum us Agrippæ scientiam laudat, quod legitimus sit earum rerum cognitor de quibus agitur: ita vicissim rogat ut patienter audira velit. minus enim excusabilis alioqui io eo neglectus foret ac fastidium. Quæstiones vocat doctrinæ capita quæ tractari solebant inter Scribas, apud quos subtilius excutiebatur religio. Consuetudinum verbo ritus intelligit qui totius gentis commuoes eraot. Summa est igitur, Regem Agrippam neque doctrinæ, neque ceremoniarum Legis ignarum esse. Illatio ista, Quapropter rogo ut parieoter me audias: sicuti jam attigi, quo quisque magis in Scripturæ notitia profecis, eo magis artentum esse debere significat, ubi de religione quæritur. nam quod iotelligimus, minur molestiæ oobis affert. Æquum vero est de cultu Dei nos ita esse sollicitos, oe audire gravemur quæ ad ejus definitionem spectant: ac præsertim ubi jam principiis imbuti sumus: ur promptum nobis sit judicium, si animos advertera libeat.

4. *Vitam quidem meam.*] Nondum ingreditur in statum causæ: sed quia falso traductus fuerat, multisque criminibos oneratus; ne personæ odio Rex Aprippa causæ sit infeosus, suam inoocentiam prius asserit. Scimus enim ubi semel animos occupavit sinistra suspicio, sensus omnes quasi præclusos teneri ne quid admittant. Ergo nebulas pravæ opinionis, quæ ex falsis rumoribus collectæ densatæque fuerant, initio Paulus abstergit, ut sibi audientiam apud puras & bene purgatas aures conrilier. Hinc perspicimus causæ necessitare Paulum fuisse compulsum, ut anteactam vitam laudarer. Cæterum, non diu in ea parte moratur: sed statim ad resurrectionem mortuorum sibi transitum facis, dum se Pharisæum fuisse commemorat. Exactissimam vero sectam dici interpretor, non sanctioris vitæ respectu, sed quod in ea rasiderer magis geouina doctrinæ sinceritas, majorque luceret eruditio. Gloriabantur enim se arcanam Scripturæ intelligentiam tenere. Et certe Sadducæi quum se jactarens esse literales, obruta Scripturæ luce in fœdam crassamque inscitiam delapsi eraot. Esseni vitæ austeritate contenti, doctrinæ studium oon magnopere curabant. Nec obstat quod Christus in Phatisæos præcipue, tanquam omnium deserrimos Scripturæ corruptores, *Mat. 23. vers. 13.*
invehitur. Nam quum sibi ex arcano & recondito sensu, jus interpretandæ Scripturæ vendicarent: hinc illa mutandi novandique audacia, cui Dominus succenset. Sed Paulus commenta illa, quæ temere fabricata tyrannico rigore urgebant, non attingit. nam illi propositum erat, tantum de resurrectione mortuorum loqui. Quaoquam eoim Legem in multis partibus adulterassent: æquum tamen erat, ur in tuenda sana fide, pluris esset ejus sectæ auctoritas, quam aliarum quæ longius à nativa puritate descIverant. Adde quod de vulgari tantum judicio loquitur Paulus, quod subtilioris scientiæ colorem spectabat.

6. *Ob spem repromissionis.*] Nunc in causam descendit, quod scilicet ob præcipuum totius fidei caput laboret. Etsi autem generaliter de rasurrectione loquutus videtur: colligere tamen lices ex contextu, ab altiora principio exorsum esse: & eas circumstantias complexum esse, quæ proprie spectabant ad fidem Euangelii. Reum se factum esse à Judæis cooqueritur, quod spem promissionis ad Patres factæ assereret. Exordium ergo istud fuit, atque adeo defensionis cardo, fœdur quod Deus pepigerat cum Patribus, ad æternam salutem referri. Quara hæc disputationis summa fuit, quod nulla esser Judæorum religio, nisi ad cælos essent attenti, & proinde oculos in Christum novæ vitæ auctorem dirigerent. Gloriabantur se ex omoibus terræ populis solos à Domino electos. Atqui nulla erat adoptionis utilitas, oisi Mediatora promisso freti, in hæreditatem regni Dei respicerent. Multo ergo plus concipere decet, quam aperte exprimit Lucas. Et certe non alio spectat ejus narratio, oisi ut sciamus de quibus disseruerit Paulus. Quid autem & quibus verbis, subticet. Interea nostrum est ex brevi summa colligere quæ ad disputationem hanc pertinent: quæ libere & ingenue coram Agrippa tractata fuit, ubi placide agendi facultas dabatur.

7. *Ad quam duodecim Tribus.*] Expostulat apud Agrippam, quod eo prolapsus sit Ecclesiæ status ut oppugnent Sacerdotes communem spem omnium fidelium: acsi diceret, Quorsum suspirant eorum vota, quicunque ex gente nostra sollicite Deum colunt, noctesque & dies impendunt ad pietatis officia, nisi ut tandem ad immortalem vitam perveniant? Atqui idem est totius doctrinæ meæ scopus: quia ubi redemptionis gratia proponitur, simul aperitur janua regni cælorum. Et quum prædico à mortuis excitatum salutis auctorem, primitias beatæ immortalitatis offero in ejus persona. Ita superior

doctri-

doctrinæ confirmatio ex Dei verbo sumpta fuit, quum Patribus factam promissionem in medium adduceret. nunc secundo loco adjungit Ecclesiæ consensum. Atque hæc legitima est in asserendis fidei dogmatibus ratio, ut præeat Dei auctoritas: deinde accedat Ecclesiæ suffragatio. Quanquam simul prudenter habendus est veræ Ecclesiæ delectus: sicuti nos exemplo suo hic Paulus docet. quamvis enim sciret Ecclesiæ larvam contra se à Sacerdotibus obtendi: intrepide tamen sinceros Dei cultores à sua parte stare affirmat, & illorum patrocinio contentus est. nam quum duodecim Tribus nominat, non permiscet omnes qui secundum carnem ex Jacob erant progeniti: sed eos tantum intelligit, qui verum pietatis studium retinebant. neque enim consentaneum fuisset, promiscue laudare gentem ipsam à timore Dei, qui non nisi in exiguo numero vigebat. In utroque præposteri sunt Papistæ: quia & hominum suffragiis obruunt verbum Dei, & mixtam ex indoctis vel impuris hominibus colluviem, catholicæ Ecclesiæ titulo sine colore vel pudore insigniunt. atqui ut cum vera Ecclesia nos sentire probemus, à Prophetis & Apostolis incipere convenit: deinde illis aggregandi sunt quorum nota & testata est pietas. Si à nobis dissidet Papa cum suo Clero, non est quod magnopere simus anxii. Probatur autem religionis verus affectus ab assiduitate & vehementia: quod illo maxime tempore raræ virtutis fuit, dum miserrime affligebantur Judæi.

8. *Cur incredibile.*] Non dubito quin & rationibus & Scripturæ testimoniis asseruerit quod de resurrectione & cælesti vita tradebat. Cæterum merito ad Dei potentiam revocat quos alloquitur, ne ex sensus sui modulo de illa judicent. Nihil enim ad persuadendum magis difficile, quam futura corporum instauratio, ubi in nihilum redacta fuerint. ergo quia mysterium est longe altius humano ingenio, meminerint fideles hic reputandum esse quam late pateat immensa Dei virtus, non quid ipsi apprehendant: sicuti idem Paulus admonet 3. ad Philipp. *Phil. 3.*
cap. nam ubi corpus nostrum humile transfigurandum dixit corpori Christi glorioso, continuo post *vers. 21.*
addit, Secundum efficaciam qua potest sibi subjicere omnia. Sed ut plurimum maligni in Deum & injurii sunt homines, qui longius extendi nolunt ejus brachium, quam pertingat ipsorum sensus: ita quantum in se est, operum ejus magnitudinem, quæ cælum & terram exuperat, restringere cuperent ad suas angustias. contra vero Paulus quid possit Deus, expendere nos jubet, ut supra mundum erecti, ex omnipotentia illius, non imbecillo mentis nostræ captu, fidem resurrectionis concipere discamus.

9. Et ego quidem existimabam me adversus nomen Jesu Nazareni multa repugnando facturum.

10. Quod & feci Jerosolymis: & multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotum potestate accepta: & quum occiderentur, detuli sententiam.

11. Et per omnes Synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare: & amplius insaniens in eos, persequebar etiam in exteras usque civitates.

12. Quarum rerum studio quum irem Damascum cum auctoritate & permissu principum Sacerdotum:

13. Die medio, Rex, in via vidi è cælo supra splendorem Solis lumen me circumfulgens, & eos qui mecum faciebant iter.

14. Quum autem omnes nos decidissemus in terram, audivi vocem loquentem ad me, & dicentem Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulos calcitrare.

15. Ego autem dixi, Quis es, Domine? At ille dixit, Ego sum Jesus quem tu persequeris.

16. Sed exurge, & sta super pedes tuos. ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum ac testem & eorum quæ vidisti, & eorum in quibus apparebo tibi:

17. Eripiens te à populo & Gentibus, ad quas nunc te mitto,

18. Ut aperias oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctificatos per fidem quæ est in me.

9. *Et ego quidem.*] Nisi plura dixisset Paulus quam hactenus recensuit Lucas, abrupta esset oratio. unde conficitur quod prius dixi, quum mentionem fœderis Dei fecisset, de Christi officio & gratia disseruisse, ut res ferebat. Ideo autem conversionis suæ historiam repetit, non tantum ut levitatis notam à se removeat: sed ut divinitus se vocatum testetur, adeoque cælesti mandato coactum. Nam quod præter animi propositum repente ex lupo in ovem conversus est, tam violenta mutatio non parum valet ad conciliandam doctrinæ ejus fidem. Ideo amplificat illum nocendi ardorem quo ferebatur adversus Christi membra, & pertinaciam cui penitus addictus erat. Si à prima pueritia imbutus esset Christi fide, vel ab homine aliquo edoctus, sponte illam & sine repugnantia amplexus foret: illi quidem privatim certa fuisset sua vocatio, sed apud alios minus illustris. nunc vero quum obstinato & inflexibili furore ardens, non occasione aliqua adductus, nec persuasus ab homine mortali, novam mentem induerit: manu Dei subactum fuisse apparet. Magnum ergo pondus habet ista antithesis, quod se prava confidentia elatum fuisse commemorat, ut se putaret Christi fore victorem: qua docere voluit nihil minus quam ex animi sui sensu, Christi se discipulum esse factum. Nomen Jesu Nazareni pro tota Euangelii professione hic accipitur, quam extinguere statuerat Paulus, hoc modo bellum adversus Deum insicienter suscipiens.

10. *Quod & feci Jerosolymis.*] Ab ipsis factis probat quanto zeli impetu abreptus fuerit ad oppugnandum Christum, donec major vis retraxit, ut cursum in oppositam partem flecteret. Porro hujus vehementiæ testes habebat suos adversarios, ut certo constaret subito fuisse mutatum. nec vero delatum illi fuisset hoc munus à Sacerdotibus, nisi strenuus in exercenda sævitia se gessisset. ac valde animosum esse oportuit, qui eorum furori satisfaceret. Notandum vero, quod fateri non erubuit Paulus quam graviter in Deum peccasset, modo id cederet in Christi gloriam. Probrosum illi certe erat, cæco zelo correptum, ad impias blasphemias compulisse qui Deo servire optabant: varias molestias exhibuisse bonis & simplicibus: sententiam tulisse de fun-

fundendo sanguine innoxio: denique cornua in cælum extulisse, donec prostratus fuit. sed existimationi suæ non parcit, quin libenter dedecus suum proferat, modo inde clarius patefiat Dei misericordia. Quare in ejus sermone nulla potuit hærere sinistra suspicio, quum nullum sui respectum habens, ultro sibi in crimen imputat ex quibus laudem & plausum totius populi fuerat adeptus. Ideo & zelum suum, quem alii honore prosequebantur, insaniæ damnat. Unde apparet quam potida sit eorum ambitio, quos simpliciter fateri pudet si quid per inscitiam & errorem peccarint. quamvis enim non prorsus excusent, extenuare tamen aut fucare ea conantur in quibus suppliciter cum mœrore & lachrymis veniam precari ipsos decebat. Atqui Paulus, quum retinere posset cordati hominis famam, maniacum se fuisse testatur. Id enim sibi vult participium quod usurpat Lucas, quod multos blasphemare compulit. Hinc agnoscimus fuisse in ipsis etiam credentium primitiis multas quisquilias, quum discipulos Christi professi, metu deinde fracti aut verberibus, non modo abnegaverint ipsum, sed etiam sacro ejus nomini maledixerint. quanquam ipsa per se abnegatio, atrocem blasphemiam continet.

13. *Die medio, Rex.*] Huc spectat narratio, ut intelligat Rex Agrippa non inane fuisse spectrum, nec talem fuisse ecstasin, quæ mentis sanitatem vel judicium illi eriperet. Quamvis enim metu perculsus in terram ceciderit, distinctam tamen audit vocem: interrogat quisnam loquatur: responsum quod datur percipit: quæ signa sunt mentis compositæ. Hinc sequitur non temere variasse, sed pie sancteque paruisse cælesti oraculo, ne consulto rebellis Deo esse pergeret.

16. *Sed exurge & sta*] Prostravit Christus Paulum ut eum humiliaret: nunc eum erigit, ac jubet bono esse animo. Ac nos etiam ejus voce in hunc finem quotidie dejicimur, ut erudiamur ad modestiam. sed quos dejecit, mox comiter sublevat. Et non vulgaris est ista consolatio, quum se illi apparuisse pronunciat Christus, non ultorem, qui pœnam exigat de ejus amentia, de verberibus injuste & crudeliter inflictis, de sanguinariis sententiis, vel exhibita sanctis molestia, de impia Euangelii oppugnatione: sed propitium Dominum, qui ejus opera uti velit, & quidem honorifico ministerio dignetur. Constituit enim ipsum testem eorum quæ vidit, & quæ postea visurus est. Hæc jam memorabilis erat visio, ex qua didicerat Christum in cælo regnare, ne amplius proterve illum contemneret: sed agnosceret Dei Filium & promissum Redemptorem. alias
2 Cor. 12. vers. 1. postea revelationes habuit, sicut recitat 2 Cor. cap. 12.

17. *Eripiens te à populo.*] Hic armatur contra omnes metus qui eum manebant: & simul præparatur ad crucis tolerantiam. quum tamen mox subjiciat venturum esse Paulum, ut cæcos illuminet, ut reconciliet Deo qui alienati ab ipso fuerant, ac perditis salutem restituat: mirum est cur non etiam fore promittat, ut vicissim læti & faventes eum excipiant quicunque tam præclaris beneficiis fuerint affecti. Verum hic notatur mundi ingratitudo: quia vitæ æternæ ministris contrariam prorsus mercedem rependat: sicuti phrenetici medicos suos hostiliter impetunt. Et monetur Paulus quocunque venerit, magnam eorum partem quibus prodesse studebit, fore sibi infestam, ut exitium machinetur. Diserte autem exponit, se tam Gentibus quam Judæis destinatum esse testem, ne sibi vitio vertatur quod utrisque promiscue commune fecit Euangelium. nam hinc tam virulentum odium in eum conceperant Judæi, quod Gentes sibi æquari indigne ferrent. Etsi autem zelo id facere simulabant, ne fœdus quod Deus pepigerat cum posteris Abrahæ, ad exteros translatum profanaretur; mera tamen eos agebat ambitio, quod soli eminere, omnibus aliis in ordinem coactis, vellent. Cæterum in unius hominis persona ad officium animantur omnes pii doctores, ne ipsos impediat hominum malitia, quominus Dei gratiam miseris quamlibet indignis offerre pergant.

18. *Ut aperias oculos eorum.*] Videtur Paulus quod Dei proprium est sibi arrogans, nimium se efferre. Scimus enim non nisi à Spiritu sancto illuminari mentis oculos. Scimus Christum unicum esse liberatorem, qui nos à Satanæ tyrannide eripit. Scimus unum esse Deum, qui abolitis peccatis, in sortem sanctorum nos cooptat. Sed hoc usitatum est, ut Deus honorem sibi uni debitum ad ministros transferat: non ut quicquam sibi deroget, sed ut commendet quam in ipsis exerit Spiritus sui efficaciam. neque enim ipsos ad opus mittit, ut mortua sint organa, vel quasi fabulæ actores: sed ut potenter operetur per ipsorum manum. Cæterum, quod efficax est eorum prædicatio, ab arcana ejus virtute pendet, qui agit omnia in omnibus, & solus dat incrementum. Mittuntur ergo doctores, non qui frustra verba in aërem spargant, vel qui aures duntaxat inani sonitu feriant: sed qui vivificam lucem cæcis afferant, reforment in Dei justitiam hominum corda, & ratam faciant quæ Christi morte parta est, salutis gratiam. Sed horum nihil præstant, nisi quatenus per ipsos Deus operatur, ne inutilis sit eorum labor: ut tota laus penes ipsum solum resideat, sicuti ab eo manat effectus. Et ideo notandum est, quoties Scriptura tam honorifice externum ministerium extollit, non esse separandum à Spiritu, qui ipsum non aliter quam anima corpus vivificat. Nam aliis locis docet quam nihil per se efficiat hominum industria: imo quam nihil per se
conferat. Ipsorum enim est plantare & rigare: incre- *1 Cor. 3. vers. 6.*
mentum vero dare, solius Dei. Cæterum quia plerisque obstat sua ignorantia & malignitas, ne fructum qualem decebat, ex Euangelio percipiant: notanda est hæc descriptio, quæ breviter & luculente incomparabilem illum thesaurum ante oculos explicat. Hic ergo scopus est Euangelii, ut liberati à cæcitate mentis, fiamus cælestis lucis participes: ut erepti à Satanæ dominio, convertamur ad Deum: ut gratuita peccatorum remissione donati, sortem æternæ hæreditatis consequamur inter sanctos. Huc defixos habere sensus oportet, quicunque in Euangelio rite proficere cupiunt. quid enim nobis proderit assidua ejus prædicatio, cujus verum usum non tenebimus? Ac simul nobis describitur perfecta salutis nostræ ratio. Salutem se appetere omnes jactant: pauci autem attendunt quomodo eos servare velit Deus. ergo locus hic qui modum scite complectitur, instar clavis est ad reserandam cælorum januam. Præterea sciendum est, his bonis quæ Christus per Euangelii sui fidem consequi nos testatur, naturaliter privari totum genus humanum. Ita sequitur omnes esse cæcos, quia fide illuminantur: omnes Satanæ esse mancipia, quia per fidem asseruntur ex ejus tyrannide: omnes Deo inimicos & æternæ morti obnoxios, quia fide remissionem peccatorum accipiunt. Ita nihil extra Christum & ejus fidem nobis miserius. unde etiam apparet, quam nihil libero arbitrio & humanis meritis fiat residuum. Quantum ad singulas partes spectat, illuminatio ad Dei notitiam refertur: quia tota nostra perspicacia mera est vanitas & densæ tenebræ, donec ipse nobis per veritatem suam affulgeat. Latius patet quod deinde sequitur, Converti à tenebris ad lucem. id enim fit quum renovamur spiritu mentis nostræ. Itaque, meo judicio, hoc membrum & posterius inter se cohærent, Converti à potestate Satanæ ad Deum. diversis enim loquendi formis exprimitur illa reno-
vatio, quam fusius declarat Paulus 2. ad Ephes. cap. *Eph. 2.*
Sequitur remissio peccatorum, qua nos sibi Deus *vers. 10.*
gratis reconciliat, ut placatum nobis & propitium *& 4: 23.*
fore non dubitemus. Tandem complementum

omnium

omnium ponitur ultimo loco, vitæ scilicet æternæ hæreditas. Perperam uno contextu quidam legunt, Inter sanctificatos per fidem: quia particula hæc ad totum complexum extenditur. ideo sensus est, fide nos venire in possessionem bonorum omnium quæ per Euangelium offeruntur. Fides autem proprie dirigitur in Christum: quia in ipso inclusæ sunt omnes salutis nostræ partes. nec eas alibi quam in ipso quærere Euangelium jubet.

19. Unde, Rex Agrippa, non fui inobediens cælesti visioni:

20. Sed his qui sunt Damasci primum & Jerosolymis, & per omnem regionem Judææ, deinde & Gentibus annunciavi ut resipiscerent & converterentur ad Deum, opera facientes digna pœnitentiæ.

21. Horum causa Judæi me in templo comprehensum tentarunt interficere.

22. Auxilium igitur nactus à Deo, usque in præsentem diem sto, testificans tum parvo tum magno, nihil aliud dicens quam ea quæ Prophetæ prædixerant futura esse, & Moses,

23. An passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus sit populo & Gentibus.

19. Nunc breviter admonet quo consilio retulerit suæ conversionis historiam: hoc est, ut testatum faceret Agrippæ & reliquis, Deum se habere auctorem eorum omnium, quæ sacrilegii & apostasiæ Judæi damnabant. Agrippam nominatim compellat, quia Festo & Romanis sciebat penitus ignotum esse quid sibi vellet cælestis visio. Jam in ipsa doctrinæ summa nihil esse apparet dissonum vel remotum à Lege & Prophetis. unde etiam oraculo major adstruitur fides, quo nihil docere jussus est Paulus, nisi Scripturæ consentaneum. Pœnitentiæ adjungitur conversio ad Deum, non tanquam diversum aliquid: sed ut sciamus quid sit resipiscere. sicuti etiam contra hominum corruptela & pravitas nihil aliud est quam alienatio à Deo. Quia autem pœnitentia res est interior, & sita in cordis affectu, opera quæ illam testeotur, secundo loco requirit Paulus: secundum illam Joannis Baptistæ exhortationem, Proferte fructus dignos pœnitentia. Jam quum Euangelium Christi omnes ad pœnitentiam vocet, sequitur omnes naturaliter vitiosos esse & corruptos, opusque habere mutatione. Docet similiter hic locus, inscite Euangelium pervertere qui Christi gratiam à pœnitentia separant.

Mat. 3. vers. 8.

21. *Tentarunt interficere.*] Hic de hostium suorum iniquitate conqueritur, ut inde pateat malam causam ipsos agere mala conscientia. nam si quid peccasset Paulus, jure ipsum persequi licebat. & illic potior futura erat eorum conditio, quum gratia & auctoritate longe plus pollerent. Testatur ergo rabies ad quam prosiliunt, ratione eos destitui. Quod se Dei auxilio servatum dicit Paulus, ad confirmationem doctrinæ suæ valet. unde enim fit ut manum illi porrigere dignetur ad opem ferendam, nisi quia ministrum suum agnoscit, & causam quam probat vult tueri? Adde quod Dei præsidio animari debuit, ut tanto constantius in officio pergeret. ingrati enim hominis fuisset, opem ferenti se subducere. Quo etiam exemplo docemur, quoties eripimur ex periculis, non ideo prorogari nobis vitam à Domino, quæ deinde per ignaviam marcescat: sed ut alacriter officio nostro fungentes, in ejus gloriam mori singulis momentis parati simus, qui nos sibi reservavit. Neque tamen oblitus erat Paulus quid Tribuno deberet. sed hic commendat Dei auxilium, ut non aliter debuisse fieri ostendat, quam ut reliquum vitæ cursum illi impenderet, à quo liberatus fuerat: licet id contigisset hominis manu & opera.

22. *Testificans tum parvo.*] Dictum est alibi plus esse testificari quam docere: acsi solennis inter Deum & homines contestatio fieret, ut sua constet Euangelio majestas. Dicit autem se magnis & parvis esse testem, ut sentiat Rex Agrippa ad se quoque hoc pertinere: & quum minimis quibusque offertur salutis doctrina, minime id obstare quominus etiam ad Regum altitudinem conscendat. Eodem enim complexu Christus homines universos in sinum suum colligit, ut qui prius in stercore jacebant, erecti in tantum honorem, in gratuita ejus bonitate glorientur: qui vero in alto honoris gradu locati sunt, sponte se humilient, nec graventur ex contemptibili & infimo vulgo habere fratres, ut ipsi filii Dei fiant. Sic primo ad Romanos capite, Stultis & sapientibus se debitorem esse commemorat, ne Romanis obstaculo sit sapientiæ suæ fiducia, quo minus se ejus doctrinæ submittant. Hinc discamus non esse in arbitrio doctoris, auditores sibi deligere: nec minus facere Deo injuriam, quam jure suo fraudare homines, qui suam operam ad magnos restringunt, quos Deus parvis associat. Ad ætates hoc restringere, frigidum esset. Itaque non dubito exceptionem tolli inter claros & ignobiles, quia neque illorum præstantiam reveritus fuerit Paulus, neque horum parvitatem fastidierit, quominus promiscue utrisque fidum doctorem præstaret.

Rom. 1. vers. 14.

Nihil aliud dicens.] Primo notatu dignum est, quod Paulus ut idoneos & classicos producat doctrinæ suæ testes, non eos ex hominibus assumit: sed Mosem citat & Prophetas, quibus indubia auctoritas data erat à Domino. Et certe hoc unum solide docendi principium est, nihil proferre, nisi quod ex ore Dei prodiisse conveniat. Deinde notare operæpretium est, præcipua fuisse disputationis capita, quæ nunc attingit Lucas: Hoc fuisse proprium Christi munus, morte sua expiare peccata mundi, resurgendo justitiam & vitam hominibus acquirere: fructum autem resurrectionis & mortis tam Judæis quam Gentibus esse communem. Atqui quum nullum in Lege mortis vel resurrectionis clarum & literale, ut vocant, testimonium extet: dubium non est quin doctrinam habuerint per manus traditam Patribus, ex qua discerent referre ad Christum omnes figuras. Et Prophetæ qui de Christo apertius vaticinati sunt, sicuti non nisi ex fonte illo hauriebant: ita fidem fecerunt suo seculo, nihil se novum vel alienum à Mose tradere. Jam vero aut suam apologiam non absolvit Paulus, aut illustriora testimonia collegit eorum omnium, in quibus professus fuerat Mosem & Prophetas fuisse sibi auctores.

23. *Primus ex resurrectione.*] Tempore quidem præcessit quorundam aliorum resurrectio. nempe si recipimus sanctos quorum mentio fuit apud Euangelistas, exiisse è sepulchris ante Christum: quod in raptum Enoch & Heliæ competit. sed Primum hic vocat, sicut alibi, primitias resurgentium. Itaque nomen hoc causam potius designat quam temporis ordinem: quia Christus resurgens, mortis victor & vitæ dominus emersit, ut perpetuo regnaret, suosque faceret consortes beatæ suæ immortalitatis. Lucis nomine comprehenditur quicquid ad plenam

Mat. 27. vers. 52. Gen. 5. vers. 24. 2 Reg. 2. vers. 11. 1 Cor. 15. vers. 23.

felicitatem spectat: sicuti per tenebras, mortem & omne miseriæ genus Scriptura passim significat. Nec dubito quin Paulus ad Prophetarum dicta allu- *Jes. 9: 2.* serit, Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lu- *Jesa. 60. vers. 2.* cem magnam. Jes. 9. Item, Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem videbitur Dominus. Jes. 60. Item, Ecce iis qui in tenebris *Jesa. 42. vers. 16.* sunt, exorietur lumen. Jes. 42. Item, Dedi te in *Jesa. 42. vers. 6. & 49: 6.* lucem Gentium. eodem cap. & 49. Quod autem lux vitæ è Judæa latius diffundi ad Gentes debuerit, ex compluribus oraculis patet.

24. Hæc autem quum pro se diceret, Festus magna voce ait, Insanis Paule, multæ literæ te ad insaniam convertunt.

25. Et Paulus, Non insanio, inquit, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba eloquor.

26. Scit enim de his Rex, apud quem & libere loquor. latere enim eum nihil horum arbitror: neque enim hoc in angulo gestum est.

27. Credis, Rex Agrippa, Prophetis? Scio quod credis.

28. Agrippa autem ad Paulum ait, Brevi persuades mihi ut fiam Christianus.

29. Et Paulus ait, Optarim à Deo, & modica in parte & magna, non te modo, sed omnes etiam qui me audiunt, hodie esse tales qualis ego sum, exceptis vinculis his.

30. Et hæc eo loquuto, surrexit Rex ac Præses & Bernice, & qui assidebant eis.

31. Et quum secessissent, loquebantur inter se, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

32. Agrippa autem Festo dixit, Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

24. *Festus magna voce.*] Ostendit hæc Festi acclamatio quantum apud reprobos proficiat Dei veritas: dum scilicet quantumvis probe testata & conspicua, eorum tamen fastu calcatur. nam quæ ex Lege & Prophetis Paulus disseruerat, licet nihil haberent delirio affine, imo in optima ratione fundata essent, ille nihilominus insaniæ tribuit: non quod aliquid videat absurdum, sed quia repudiat quæcunque non capit. Nihil stultius erat vel magis insulsum Gentium superstitionibus, ut summos Antistites merito puderet sua mysteria proferre, quorum ineptiæ plusquam ridiculæ erant. Festus in Pauli sermone reconditam eruditionem agnoscit. interim tamen *2 Cor. 4. vers. 3.* quia Euangelium incredulis opertum est, quorum mentes excæcavit Satan, putat hominem esse fanaticum, qui perplexas ambages involvat. Ita quamvis ridere & palam contemnere nequeat, adeo tamen non movetur, ut Paulum habeat pro homine arreptitio & insanæ curiositatis. Hinc etiam fit ut animum advertere non sustineat, ne se eadem implicet insania. Sicuti multi hodie à verbo Dei refugiunt, ne se demergant in labyrinthum: ac desipere nos putant, qui disputationes de rebus arcanis movendo, nobis & aliis molesti sumus. Quare hoc exemplo admoniti, petamus à Domino ut patefacta nobis doctrinæ suæ luce, simul ejus gustu nos imbuat, ne sua obscuritate nobis reddatur insipida, ac tandem superbum fastidium in blasphemiam erumpat.

25. *Non insanio.*] Non succenset Paulus, nec severius blasphemam Festi vocem exagitat: imo honorifice eum compellat. nam neque durior objurgatio locum habebat, & venia danda erat hominis inscitiæ, quum minime ex professo contra Deum insurgeret. Rationem etiam habebat personæ. quamvis enim honore indignus esset, præerat tamen cum imperio. neque tamen propterea cedit blasphemiæ, quin verbo Dei suam gloriam asserat. Unde etiam perspicimus, posthabito sui respectu, tantum de doctrina fuisse sollicitum. non enim jactat suum acumen, non contendit, nec laborat pro sua prudentia: sed hac una defensione contentus est, quod nihil doceat nisi verum & sobrium. Veritas porro imposturis & fallaciis quibuslibet opponitur: sobrietas frivolis speculationibus, vel spinosis argutiis, quæ tantum contentionum sunt seminæ. Occurrit quidem Paulus Festi errori: sed hinc colligere licet quænam sit proba docendi ratio, quæ scilicet non modo pura est ab omnibus fallaciis, sed neque inebriat hominum mentes vanis quæstionibus, nec indulget stultæ curiositati, nec intemperantem plusquam par est sciendi pruritum fovet: sed moderata est ad solidam ædificationem.

26. *Scit enim de his Rex.*] Convertit se ad Agrippam in quo plus erat spei. Ac primum quidem dicit notam illi esse rerum historiam: sed statim eum ad Legem & Prophetas revocat. Neque enim multum proderat rem gestam tenere, nisi sciret, quæ prædicta erant de Christo, in persona Jesu crucifixi impleta esse. Quod vero de fide Agrippæ non dubitat Paulus, non tam facit ejus laudandi causa, quam ut Scripturam eximat ab omni controversia, ne in ipsis principiis subsistere cogatur. Sensus est igitur, Scripturam esse ἀναντίῤῥητον, ut fas non sit homini Judæo, ejus auctoritati vel minimum detrahere. Neque tamen illi blanditur Paulus. quanquam enim Scripturam non reverebatur ut pio homine dignum erat: hoc tamen à pueritia rudimentum imbiberat, ut persuasus esset, nihil præter Dei oracula illic contineri. quemadmodum vulgus hominum, etiamsi magnopere verbum Dei non curet: in genere tamen & confuse verbum Dei esse agnoscit, ut saltem religio prohibeat vel rejicere vel despicere.

28. *Agrippa autem ad Paulum.*] Hoc saltem profecit Apostolus, ut confessionem non voluntariam exprimeret Regi Agrippæ: sicuti annuere solent qui veritati amplius resistere nequeunt, vel saltem aliquod dare assensus signum. Significat quidem Agrippa non libenter fore se Christianum, imo fieri nolle: se tamen refragando esse imparem, sed quodammodo invitum trahi. Unde apparet quanta sit humani ingenii pervicacia, donec Spiritu Dei ad obsequium subigatur. Particulam ἐν ὀλίγῳ varie exponunt interpretes. Valla putavit sic vertendum, Parum abest quin me Christianum facias. Erasmus reddidit, Modica ex parte. Simplicius vetus Interpres, In modico: quia saltem verbum verbo reddens, liberum lectoribus judicium permisit. Et certe ad tempus commode potest referri, acsi dixisset Agrippa, Statim, vel uno momento facies me Christianum. Siquis excipiat non quadrare Pauli responsum, facilis est solutio. nam quum ambigua esset loquutio: quod de tempore dictum erat, scite Paulus ad rem traxit. Quum ergo intelligeret Agrippa se fere Christianum esse factum exiguo tempore: subjecit Paulus se cupere ut tam ipse quam comites, à parvis initiis ad majores

progressus

progressus conscenderent. neque tamen displicet ἐν ὀλίγῳ tantundem valere ac propemodum. Hæc autem responsio testis est, quanto propagandæ Christi gloriæ zelo flagraverit sanctum viri pectus, dum vincula sibi à Præside injecta patienter sustinens, eum cupit exitialibus diaboli laqueis exceptum, & tam ipsum quam alios ejusdem gratiæ consortes ac socios sibi adjungere, molesta interim & probrosa sorte contentus. Notandum quod non simpliciter optat: sed à Deo, sicuti ejus est nos ad Filium trahere: quia nisi intus doceote ejus Spiritu, semper frigebit exterior doctrina.

29. *Exceptis vinculis.*] Certum est oon tam dura
Galat. 6. vel tristia fuisse Paulo sua vincula in quibus sæpe glo-
vers. 17. riatur, & quæ honoris causa in medium profert, tanquam legationis suæ insigne: sed rationem eorum habet, quibus fidem precatur sine molestia & cruce. Nam qui nondum in Christum credebant, longe aberant ab eo affectu, ut pro Euangelio certare parati forent. Et certe pios omoes hac mansuetudine præditos esse coovenit, ut crucem suam placide ferant; alios autem cupiant commode agere, & quantum in se est, levare studeant omni molestia, quieti autem vel lætitiæ minime invideant. Hæc humanitas & moderatio ab eorum acerbitate longe remota est, qui mala sua aliis imprecando, solatium iode petunt.

31. *Loquebantur inter se.*] Quod absolvitur Paulus omniom sententia, in Euangelii non vulgare decus cessit. Et Festus reliquis assentiens, seipsum damnat; ut qui sua iniquitate in eas angustias Paulum conjecerat, sub specie mutandi loci ejus vitam hostium insidiis prodendo. Tametsi autem videtur provocatio sancto viro damnosa esse: quia tamen hoc unicum illi à morte effugium fuerat, quietus manet, nec satagit ut se ab illo laqueo explicet: non modo quia res jam non erat integra, sed quia in visione admonitus fuerat se Romam quoque divini- supra 23.
tus vocari. vers. 11.

CAP. XXVII.

POstquam autem decretum est ut nos navigaremus in Italiam, tradiderunt & Paulum & quosdam alios vinctos Centurioni, nomine Julio, cohortis Augustæ.

2. Conscensa autem nave Adramyttina, navigaturi juxta loca Asiæ, solvimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi.

3. Sequenti autem die appulimus Sidonem. & Julius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4. Et inde quum solvissemus, subnavigavimus juxta Cyprum, propterea quod essent venti contrarii.

5. Et pelagus quod est contra Ciliciam & Pamphyliam emensi, pervenimus Myram, quæ est Lyciæ:

6. Et ibi nactus Centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7. Et quum multis diebus tarde navigaremus, vixque devenissemus contra Cnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretæ juxta Salmonem:

8. Et vix præterlegentes eam, pervenimus in locum quendam qui vocatur Pulchri portus, cui vicina erat civitas Lasæa.

1. Navigatio Pauli à Luca nobis narratur hoc maxime consilio, ut sciamus Romam fuisse mirabiliter perductum Dei manu: & in ipso itioere multis modis illustrem apparuisse in ejus dictis & factis Dei gloriam: quæ magis ac magis ejus Apostolatum sanciret. Traditur quidem ducendus cum aliis vinctis: sed Dominus postea longe ipsum à sceleratis & maleficis discernit, quibuscum illi communis erat vinculorum conditio. Quin etiam paulo post videbimus ut eum Tribunus laxet, & quasi liberum habeat inter vinctos. Cohortem quam vocet Augustam Lucas, nescio; nisi forte quæ ante Cæsarum monarchiam, Prætoria solebat vocari. Nominatim vero dicit Lucas in navem Adramyttinam fuisse impositos: quia navigaturi erant prope litus Asiaticum. est enim Adramyttium urbs Æolie. Ex quo autem portu solverint, mihi incertum est: quia recta navigatio non fuisset versus Sidooem, nisi multum fallant topographicæ tabulæ, probabilis est conjectura illuc fuisse delatos, vel quia oavis alibi noo reperiebatur, vel quia ex illa regione sumendi erant vincti illi quorum facta est meotio.

2. *Perseverante nobiscum.*] Sic videtur Lucas unius hominis laudare constantiam, ut alios perstringat. nam plures comites eum Jerosolymam sequuti eraot: ex quibus nunc duos tantum fuisse residuos videmus. Sed quia fieri potest ut alios impedierint justæ causæ, vel etiam eorum officium recusaverit Paulus, nihil in utramvis partem affirmo. nec vero absurdum est, ut peculiaris fuerit ratio cur hunc præ aliis laudaret Lucas, quum tamen unus esset ex pluribus. Certe hominem fuisse divitem probabile est, qui triennii sumptus ferre potuerit, relicta domo sua. Prius enim habuimus, multos ex primariis familiis Thes- supra 17.
salonicenses Christum ampleaos esse. Aristarchum vers. 11.
vero & Secundum, honoris causa Lucas recensuit venisse cum Paulo in Asiam, cap. 20. Hoc ergo quod supra 20.
certum est ac utile cognitu tenere sufficiat, exem- vers. 4.
plum saoctæ patientiæ nobis proponi, qnod Aristarchus nullo tædio vel molestia fatigatur, quin sponte eandem cum Paulo fortunam subeat: & postquam affixus fuerat ejus carceri per biennium, nunc mare trajiciat, ut ei quoque Romæ ministret, non absque sioistra multorum exprobratione, præter rei domesticæ jacturam, tot sumptus incommoda.

3. *Permisit ut ad amicos.*] In urbe ampla & maritima, latebras Paulus nancisci poterat. sed vinctus oraculo tenebatur, ne se Dei vocationi subtraheret. deinde quia tam humaniter cum eo egerat Centurio, ut amicis curandum permitteret, quem in navis pædore relinquere poterat, non debuit nec potuit sine turpi perfidia illius periculo vitæ suæ consulere. nec vero committendum, ut cuiquam à quo benigne habiti simus, nostra culpa humanitas sua sit fraudi. Tractum navigationis quam refert Lucas, ex Geographis petant Lectores. hoc solum admoneo, huc spectare quicquid dicitur, ut sciamus difficilem & tempestuosam fuisse navigationem ex quo solverunt ex portu Sidonio, donec prope Melitam ventum est. Deinda longo tempore luctatos fuisse nautas cum adversis ventis, donec sævior procella invaluit, cujus exitus tandem fuit naufragium quod videbimus.

9. Multo autem tempore peracto, & quum jam esset periculosa navigatio, quod jam jejunii quoque tempus præteriisset: admonebat eos Paulus,

10. Dicens eis, Viri, video quod cum injuria multoque damno non solum oneris & navis, sed etiam animarum nostrarum futura sit navigatio.

11. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quam iis quæ à Paulo dicebantur.

12. Et quum portus ineptus esset ad hybernandum, complures ceperunt consilium illinc solvendi, si quo modo possent pervenire Phœnicem, & illic hybernare. Is est portus Cretæ, spectans ad Africum & ad Chorum.

13. Aspirante autem Austro, rati se propositi compotes, quum transgressi essent propius, præterlegebant Cretam.

14. Sed non multo post coortus est contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroclydon.

15. Quumque correpta esset navis, nec posset obniti vento, data flatibus nave ferebamur.

16. In insulam autem quandam devecti quæ vocatur Clauda, vix potuimus obtinere scapham:

17. Qua sublata, adjutoriis utebantur, subcingentes navem: timentesque ne in Syrtim inciderent, demisso vase sic ferebantur.

18. Quum autem vehementi tempestate jactaremur, sequenti die jactum fecerent:

19. Ac tertio die nostris manibus armamenta navis projecimus.

20. Porro neque sole neque sideribus apparentibus ad complures dies, & tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

9. *Quum jam esset periculosa navigatio.*] Non modo intelligit ventos fuisse tunc contrarios, sed incommodum etiam anni tempus: quod clarius deinde exprimit, dicens Jejunium præteriisse. hanc enim particulam exegetice additam esse puto, ad notandum finem autumni. Nec refert quod Centurioni & reliquis vectoribus ac nautis ignotum erat solenne illud jejunii tempus, quod notatur à Luca: nam ex more populi Judaici partes anni designat. Porro dubium non est quin autumnale esset jejunium. Quanquam eorum opinioni non assentior, qui unum ex quatuor jejuniis fuisse putant, quæ sibi instituerant Judæi post Babylonicum exilium. Tertium enim quod erat septimi mensis, quum præ aliis celebre non foret, utpote ob mortem Godoliæ & cladem reliqui populi indictum: non simpliciter posuisset Lucas, sed adjecta distinctionis nota. deinde nescio an post reditum mos ille retentus à populo fuerit. Magis probabile est festum expiationis intelligi, quo jubebat
Lev. 16. vers. 29. Dominus animas affligi per septem dies. Initium vero fiebat à decimo die mensis septimi: cui nunc partim September, partim October respondet. Quum ergo jam Octobrem ingressi essent, non abs re dicitur periculosa tunc fuisse navigatio. Quod si ad inediam referas (ut faciunt quidam) non video quis sensus possit elici. erat enim adhuc in navi tritici copia, ut necessitate esurire non debuerint. Cur autem voluntarii jejunii tempus diceret esse impletum? Adhæc ex contextu postea patebit, ideo monitos fuisse à Paulo ut interquiescerent, quia hyems instabat, cujus asperitas mare claudere solet. Quamvis enim consideret Deum fore navis rectorem, nolebat tamen temere festinando eum tentari.

11. *Centurio autem.*] Non reprehenditur Centurio quod gubernatorem & nauclerum potius audierit quam Paulum: quid enim egisset? Nam ut Pauli consilio aliis in rebus plurimum deferret, sciebat tamen navigandi artem non tenere. ergo quod prudentis & modesti est hominis, à peritis & exercitatis regi se patitur. Et ipsa necessitas huc eum prope cogebat: portus enim ad hybernandum erat incommodus. Nec vero suadebat gubernator, navem in altum projici: sed ut in vicinum portum se conferrent, qui prope in oculis erat. Ita brevi molestia redimebatur hyemis transigendæ commoditas. Neque tamen hoc frustra refert Lucas: [illegible] ut sciamus Paulum jam ab initio instructum fuisse præsentia Spiritus, ut melius videret quæ utilia erant quam magistri ipsi. Oraculone edoctus, an occulta inspiratione consilium hoc dederit, nescitur. Hoc quidem certum est, ad ejus commendationem postea valuisse. Porro quum dicat legisse Creticum litus, donec in diversam partem rapti sunt: jure Beza noster interpretum hallucinationem reprehendit in voce ἆσσον, dum ex adverbio fecerunt urbis nomen.

15. *Quum correpta esset navis.*] Hic Lucas accidisse narrat, quod solet in extremo discrimine, ut se ventis ferendos permitterent. Quum prius aliquatenus progressi, sibi ex animi voto succedere putarent nautæ, non dubium est quin Pauli monitionem deriserint: ut mos est temerariis hominibus, quoties arridet fortuna, insolescere. Nunc deprehensi, nimis seram audaciæ suæ pœnam luunt: imo prope insulam appulsi, non minus sibi metuunt ab impactione, quam prius à subversione navis. Et diligenter ea omnia persequitur Lucas, ex quibus colligere liceat, adeo atrocem & sævam fuisse procellam, ac pertinaciter durasse, ut subinde novæ mortes instarent. Simul etiam declarat, strenue usos fuisse omnibus remediis quæ naufragio mederi possent, nec mercibus vel armamentis pepercisse: unde cognoscimus, vivo periculi sensu coactos fuisse ad extrema. Et Lucas subjicit, tandem omnibus tentatis, ipsos de sua salute desperasse. Et certe caligo cæli, cujusdam sepulchri instar erat. nec dubium est quin Dominus hoc modo liberationis gratiam, quæ paulo post sequuta est, magis commendare ac notabilem reddere voluerit. Interea servum suum cum aliis laborare passus est, donec se putaret morti addictum. Non enim ante illi per Angelum apparuit, quam videri posset de ejus vita actum esse. quare non modo jactatum inter procellas fuit ejus corpus: sed anima quoque duris & violentis tentationibus fuit concussa. Eventus tamen ipse ostendit, fide substitisse ne labasceret. Lucas quidem non refert ejus preces: sed quia postea ipse recitat Angelum Dei cui serviebat, sibi fuisse visum, probabile est dum alii cælo & terræ maledicebant, suas preces sursum direxisse: & ita quietum fuisse, & composito animo expectasse quid Deo placeret. Quod autem dicit ablatam fuisse spem salutis, non debet referri ad ejus sensum, sed tantum ad humana media: acsi dixisset, ita res fuisse confusas, ut humanitus nulla salus restaret.

21. Quum autem multa fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obtemperando non solvere à Creta, nec accersere nobis injuriam hanc & jacturam.

22. Et nunc hortor ut bono animo sitis. Jactura enim animæ nulla erit ex vobis: sed tantum navis.

23. Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei cujus sum ego, quem & colo,

24. Dicens, Ne timeas Paule, Cæsari te oportet sisti. Et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum.

25. Propter quod bono animo estote, viri. Credo enim Deo, quod sic erit quemadmodum dictum est mihi.

26. In insulam autem quandam oportet nos incidere.

27. Sed postquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria, circa medium noctis suspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem.

28. Qui & demissa bolide repererunt passus viginti. ac pusillum inde digressi, rursum demissa bolide repererunt passus quindecim.

29. Timentesque ne in aspera loca inciderent, de puppi jactis anchoris quatuor, optabant diem oriri.

30. Nautis vero quærentibus fugere è navi, quum demisissent scapham in mare, sub prætextu velut è prora anchoras extensuri,

31. Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis.

32. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere.

21. *Quum multa fuisset inedia.*] Quanquam diserte non exprimit Lucas quomodo se nautæ & milites gesserint: Paulum tamen satis clare ab illis discernit, narrans in medio eorum stetisse, ut collapsos eorum animos erigeret. neque enim ad hortandum idoneus est, nisi qui ipse est constantiæ & fortitudinis exemplum. Porro hanc exhortationem distulit Paulus, donec omnes fere exanimes jacerent. Ex vulgari infidelium more conjicere promptum est, inter principia sine modo & temperamento fuisse tumultuatos. Inter clamores illos & strepitus, nunquam moderata vox audita fuisset. nunc postquam satagendo & ejulando fessi, attonitis similes resident, eos alloquitur Paulus. Ergo velut semimortuos languere oportuit, donec paulisper sedati essent placide, & cum silentio audirent probe monentem. Videtur tamen intempestive facere Paulus, dum eis stultitiam exprobrat, quia salvis rebus obtemperare suo consilio noluerint, quem sciebant rei nauticæ imperitum: ut ipse quoque sibi conscius erat propriæ inscitiæ. Atqui si reputamus quam ægre flectantur homines & formentur ad sanam mentem, apprime utilis fuit hæc castigatio. Nulla erat Pauli auctoritas quæ illos moveret, nisi hoc testatum illis foret, infeliciter illis cessisse, quod eum prius neglexerant. Crudelis quidem est objurgatio, quæ nihil affert solatii. verum si addito remedio condiatur, jam ipsa est pars medicinæ. Sic Paulus postquam attentos reddidit vectores, & ab ipso eventu docuit habendam sibi esse fidem, ad bonum animum hortatur, & salutem promittit. Hoc vero fiduciæ non vulgaris signum est, quum dicit oportuisse sibi obtemperari. Itaque his verbis testatur nihil se temere attulisse in medium: sed quod divinitus præscriptum erat, illis mandasse. Nam etsi nulla tunc specialis revelatio ei data legitur: sibi tamen arcanæ Spiritus gubernationis conscius erat: ut intrepide monitoris partes suscipere posset, qui præeuntem habebat Dei Spiritum. Unde melius patet quod nuper attigi, Paulum ita præfando expergefacere vectores, ut attentius audiant quod dicturus est. Alioqui ridiculum fuisset, hominem naufragum ejusdem calamitatis socius salutem promittere.

23. *Adstitit enim mihi.*] Ne temeritatis argui possit, quod tam secure omnibus salutem promittat, Deum testem ac auctorem adducit. Nec vero dubium est, quin certa illi constiterit visionis fides, ut à Satanæ præstigiis nihil metueret. Quia enim sub revelationum specie, sæpe hominibus illudit ille mendacii pater: nunquam servis suis apparuit Deus vel per se vel per Angelos, quin illustribus notis omnem dubitationis scrupulum eximeret: deinde Spiritu discretionis eos instrueret, ne quis fallaciis esset locus. Cæterum, diserte Paulus nomen Dei sui celebrat apud homines profanos: non modo ut discant in Judæa coli verum Deum, sed etiam agnoscant ejus cultorem Paulum ipsum esse. Sciebant omnes cur conjectus esset in vincula. nunc quum è cælo ad eum Angeli descendant, colligere promptum est, divinitus probari ipsius causam. Subest igitur in his verbis Euangelii commendatio. Interea videmus ut Paulus vinculis triumphet, dum tot hominibus minister est salutis, & Dei interpres.

24. *Ne timeas Paule.*] Sedulo huc incumbit, ut uni Deo gloriam liberationis asserat: ne falso eam superstitiosi, ad sua idola transferant. & hoc modo ad rectam fidem eos invitat. Verum hinc patet quanta sit hominum pravitas, quod aures claudunt sanis & salubribus consiliis, & statim Dei gratiam, quamvis familiariter illis innotuerit, obliviscuntur. imo, quod deterius est, præsentem & sibi ante oculos positam non vident nec sentiunt. Utcunque autem major pars ingrata fuerit: non tamen sine fructu patefactum fuit hoc oraculum: imo hoc ipsum profuit, reddi inexcusabiles qui sibi in fallaciis nimis indulgebant. Quod autem dictum fuit oportere sisti Cæsari, huc spectabat, ut pios magis confirmaret ejus confessio, ut admoniti essent prodire à Deo testem asserendæ Euangelii doctrinæ, certo destinatum, & in hunc usum servari.

Donavit tibi omnes animas.] Videtur innuere Lucas, Paulum non modo pro se, sed pro aliis quoque orasse, ut omnes Deus è naufragio eriperet. Et certe probabile est, quum discrimen commune cerneret, non ita fuisse distentum vitæ suæ cura, ut alios negligeret, utpote quos cernebat eodem discrimine implicitos. Potest tamen fieri ut Dominus sponte ejus preces anteverterit. Nec vero novum est, ejus benedictionem ad indignos extendi, qui aliquo societatis nexu fidelibus conjuncti sunt. Ita Sodomæ pepercisset, si reperti illic fuissent decem probi homines. Gen. 18. vers. 32.
Hic quæritur quatenus impiis prosit sanctorum integritas. Primum tollenda est Papistarum superstitio, qui dum audiunt in gratiam piorum malis benefieri, illos somniant mediatores, qui meritis suis mundo salutem impetrent. In eo autem bis stulti

 sunt

ſunt & præpoſteri, quod hæc vivorum elogia trahunt ad mortuos: nec aliter quam eorum intuitu Deum ſibi fore ſperant propitium. ideoque patronos ſibe aſciſcunt. Omitto quod Sanctorum merita extollendo, gratuitam Dei bonitatem obſcurant. Jam ut propoſitam quæſtionem ſolvamus, ſic breviter habendum eſt, Quum malis permixti ſunt boni, utriſque promiſcue accidere res adverſas & proſperas: fieri tamen interdum, ut Dominus ſuis parcendo, impios ad tempus cum ipſis ſuſtineat. deinde plures eſſe cauſas, cur in gratiam fidelium, malis &
Gen. 39. vers. 5. reprobis benefaciat. Domum Potipharis benedixit in gratiam Joſeph, ut illius animum ad præſtandam huic ſancto viro humanitatem flecteret. Suum erga Paulum favorem, multos homines ſervando incolumes, teſtatus eſt, ut ejus pietati teſtimonium redderet, ut inde eluceſceret Euangelii majeſtas. Cæterum tenere convenit, quæcunque Deus impiis beneficia largitur, tandem illis cedere in exitium: ſicuti rurſum fidelibus utiles ſunt pœnæ quas communiter cum reprobis ſuſtinent. Interea ſingulare hoc divini erga nos amoris pignus eſt, quod à nobis quaſdam beneficentiæ ſuæ guttas defluere ad alios facit.

25. *Credo enim Deo.*] Iterum inculcat Paulus unde ſibi tanta confidentia, ut intrepide inter innumeros maris gurgit[e]s ad portum affirmet omnes venturos: quia ſcilicet ita promiſit Deus. quibus verbis exprimitur fidei natura, dum ſtatuitur mutua inter ipſam & Dei verbum relatio, ut contra tentationum inſultus animos ſuſtentet. Cæterum non ſolum vectores ſuo exemplo ad credendum hortatur: ſed quaſi ſponſoris partes ſuſcipit, ut fidem oraculo conciliet. Quod mox ſubjicitur de inſula, poſterius ſignum eſt: unde poſt rei exitum clarius pateat, non fuiſſe hanc incertam navigationem. alias vectorum nihil intererat enatandi modum ſcire. Videmus ergo ut Deus quam pollicitus eſt ſalutem inſigniat, ne fortuita videri poſſit. Simul tamen notandum eſt, Deum illos tenere ſuſpenſos: partim ut fidem ſervi ſui exerceat, partim ut omnes agnoſcant Paulum à Spiritu ſancto didiciſſe quod humano ſenſu nondum comprehendi poterat. In ipſo tamen contextu docet Lucas, ita ſic quidem fuiſſe creditum ejus verbis. Quod enim putabant nautæ ſibi apparere aliquam regionem mediterraneam, minime conſentaneum erat cum promiſſione de appulſu in inſulam. Vidémus ergo ut vix tandem experientia coacti, ſenſerint verum dixiſſe.

30. *Nautis vero quærentibus.*] Jam hac quoque in parte enituit in Paulo Spiritus ſancti gratia, quod prudenter admonuit retrahendos eſſe à fuga nautas. Cur non enim Centurio potius, vel alius quiſpiam è turba fraudem olfacit, niſi ut Paulus ad extremum uſque liberationis ſit miniſter? Sed mirum eſt quod reliquos vectores ſalvos poſſe fieri negat, niſi retentis nautis. quaſi vero Dei promiſſionem exinanire penes ipſos fuerit. Reſpondeo, Paulum hic de potentia Dei præciſe non diſputare, ut eam à voluntate & mediis ſejungat. & certe non ideo fidelibus virtutem ſuam Deus commendat, ut contemptis mediis torpori & ſocordiæ indulgeant, vel temere ſe projiciant ubi certa eſt cavendi ratio. Deus Ezechiæ pollicitus Jeſa. 37.
erat obſeſſæ urbis liberationem. ſi portas aperuiſſet v. 6, 37.
hoſtibus: annon Iſaias ſtatim clamaſſet, Tu & te & urbem perdis? Neque tamen propterea ſequitur, mediis vel adminiculis alligatam eſſe Dei manum. ſed quum Deus hunc vel illum agendi modum ordinat, hominum ſenſus continet, ne præſcriptas ſibi metas tranſiliant.

33. Et quum dies inciperet apparere, hortabatur Paulus omnes ſumere cibum, dicens, Dies hic decimus quartus eſt, quod expectantes jejuni permanetis, nihil accipientes.

34. Propter quod hortor vos ut ſumatis cibum: hoc enim ad ſalutem veſtram pertinet. quia nullius veſtrum capillus de capite cadet.

35. Et quum hæc dixiſſet, ſumpto pane gratias egit Deo in conſpectu omnium: & quum fregiſſet, cœpit edere.

36. Porro animis jam recreati omnes, ſumpſerunt & ipſi cibum.

37. Eramus vero univerſæ animæ in navi ducentæ ſeptuaginta ſex.

38. Et ſatiati cibo, allevabant navem, ejicientes triticum in mare.

39. Quum autem dies eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum vero quendam animadverterunt habentem litus, in quod cogitabant ejicere navem.

40. Et quum anchoras ſuſtuliſſent, committebant ſe mari: ſimul laxatis juncturis gubernaculorum, & ſublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad litus.

41. Quum vero incidiſſent in locum bimarem, impegerunt navem. ac prora quidem infixa manebat immobilis: puppis vero ſolvebatur à vi undarum.

42. Porro militum conſilium erat, ut vinctos occiderent, ne quis poſtquam enataſſet, aufugeret.

43. At Centurio volens ſervare Paulum, prohibuit eos à conſilio, juſſitque ut qui poſſent natare, abjicerent ſe primos, & in terram evaderent,

44. Cæterique partim in tabulis, partim in reliquiis navis: & ſic factum eſt ut omnes incolumes evaderent in terram.

33. *Et quum dies inciperet.*] Quicquid conjiciant nautæ, non vacillat Pauli fides: ſed conſtanter in promiſſionem ſibi datam recumbit. neque enim tantum hortatur ad ſumendum cibum, ut ille in ultima deſperatione ſic loquutus fertur, Prandete milites, nam apud inferos cœnabimus: ſed in vaticinio ſuo perſiſtens, bono eſſe animo jubet. In eo ſe prodit vis fidei, dum ad patientiam nos armat, & contrarios inſultus, quibus eam quatefacere molitur Satan, intrepide excipit ac propulſat. Sed quod dicit, per dies quatuordecim jejunos manſiſſe, abſurdum videri poſſet. Repertetur unus quiſpiam, qui inediam diutius ferat: ſed de tanta multitudine vix credibile eſt. Reſponſio facilis eſt, Jejunium improprie vocari inſolitam cibi abſtinentiam: quia juſto convivio nunquam refecti fuerant per totum illud tempus: ut qui mœrore anguntur, fere ad cibum nauſeant. Quia autem faſtidii cauſa erat deſperatio, iterum affirmat victuros, modo animos colligant. Fidum enim verbi miniſtrum oportet non promiſſiones modo in medium afferre: ſed conſilium ſimul addere, ut homines Deum vocantem ſequantur: non autem ignavi & hebetes ſedeant. Porro ſenſus verborum eſt, Deus vos ſervare decrevit:

hæc

hæc fiducia vos animare debet, ac reddere alacres, ne ipsi vobis desitis.

35. *Sumpto pane.*] Quo melius eos suo exemplo erigat, panem sumit, ac vescitur. Gratias egisse Lucas refert, non tantum ex quotidiano more, sed quia ad fiduciæ testimonium non parum id valebat. Dubium quidem non est quin Paulus diligenter præstiterit in sumendo cibo quod aliis præcipit; sed nunc non tantum gratitudinem suam testatur, nec tantum petit ut cibum quem sumpturus est, Deus sanctificet: verum intrepidus Deum vitæ auctorem invocat, ut miseri illi quos mœror constrictos tenebat, aliquid bonæ spei conciperent. Et hoc saltem profecit, ut receptis animis cibum sumpserint, quibus curandæ vitæ oblivionem induxerat metus.

37. *Universæ animæ.*] Primum ideo refertur hominum numerus, quo certius constet neminem in turba periisse. non enim recenset Lucas quot homines ad litus enatarint, sed quot tunc fuerint in navi. Deinde ut illustrius reddatur miraculum. humanitus enim accidere vix potuit, ut ducenti septuaginta sex ex naufragio in terram evaderent ad unum omnes. nam præter nautas, paucos nandi peritos fuisse probabile est. Tametsi autem sumpto cibo paululum refectæ erant vires: diuturno tamen tædio & mœrore sic confecti erant, ut mirum fuerit movendis brachiis agiles fuisse. Jam vero reputandum est quantopere sint tumultuati: quum vix contingat viginti aut triginta homines sic natare in periculo, quin alii alios collidant vel obruant. Manum ergo suam palam exeruit Deus, quum sine exceptione numerati sunt omnes in litore, qui se in mare projecerant.

38. *Satiati cibo.*] Hæc circumstantia ostendit commotos demum fuisse Pauli sermone. Nondum illuxerat, ut scire possent essetne vicinus aliquis portus. Quod tamen reliquum est tritici projiciunt in mare, allevandæ navis causa. Hoc non erant facturi, nisi plus apud eos quam antea valuisset Pauli auctoritas. Verum ut instabiles sunt increduli omnes, facile mox evanuit ex eorum animis illa persuasio.

41. *Impegerunt navem.*] Tunc vero & Paulum lusisse Deus videri potuit, & ipse nugando, socios naufragii vana spe lactasse. sed Deus prosperiore successu errorem mox discussit. Ita scilicet ubi fracta & soluta est navis, frangi & liquescere oportuit omnium animos, ut desperatio miraculi gloriam augeret. Sic enim opera sua moderari solet Deus, ut multis se obstaculis ingerentibus, speciem difficultatis nobis præbeat. Hoc modo sensus nostros ad majorem intentionem acuit, ut tandem discamus, quamvis toto mundo luctante, minime impediri quominus victor emergat. Hæc ratio est cur maluerit Paulum & alios fracta navi naufragos trahere, quam navem integram perducere ad litus.

42. *Porro militum.*] Nimis fœva ingratitudo fuit: quum vitam bis aut ter Paulo deberent milites, eum occidere cogitant, in cujus gratiam æquum fuisset aliis parcere. Allata illis per ipsum fuerat salus, non secus ac per Angelum Dei: salutare ex ore ejus consilium audierant: exanimes eodem die recreaverat. nunc crudeliter perdere non dubitant, à quo toties & tot modis fuerant liberati. Quare si contingat iniquam nobis mercedem referri pro benefactis, non est cur nos turbare debeat hominum ingratitudo, quæ plusquam vulgaris est morbus. Cæterum, non modo in Paulum vitæ suæ ministrum ingrati sunt, sed fœda simul incredulitas & divinæ gratiæ oblivio se prodit. Nuper amplexi erant oraculum illud, donatas esse Paulo animas: nunc ubi illo extincto salvi esse volunt, quid aliud quam Deo resistere conantur, ut præter ejus voluntatem à morte ipsi se eripiant? Ergo gratia quam coacti gustaverant in summa desperatione, jam illis effluxit: nec amplius quicquam sapit, ex quo vicinus portus apparet. Nos vero admirabile Dei consilium tam in servando Paulo, quam in promissione sua implenda, expendere convenit: dum eos ipsos adducit in terram, per quos non stetit quominus irrita esset ejus promissio. Ita plerumque certare solet ejus bonitas cum hominum malitia. Sic tamen impiis est misericors, ut eorum pœnam in idoneum tempus differens, à reatu minime eos eximat: imo pœnæ gravitate tantam compensat tolerantiæ suæ moram.

CAP. XXVIII.

ET quum evasissent; tunc cognoverunt quod Melite insula vocaretur.

2. Barbari vero præstabant non vulgarem humanitatem nobis. accensa enim pyra recipiebant nos omnes propter imbrem qui imminebat, & propter frigus.

3. Quum vero congregasset Paulus sarmentorum multitudinem, & imposuisset in ignem, vipera è calore prorepens invasit manum ejus.

4. Ut vero viderunt barbari pendentem bestiam de manu ejus, inter sese dicebant, Omnino homicida est homo hic: quem servatum è mari, ultio non sinit vivere.

5. Et ille quidem excussa vipera in ignem, mali nihil passus est.

6. At illi existimabant futurum ut incenderetur, ac concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant illum esse deum.

1. Initio capitis triste illud spectaculum describitur, quum tot homines madidi, spumis etiam marinis lutoque fœdati, frigore etiam rigidi, ægre ad litus reptarunt. perinde enim id erat, acsi è mari ejecti forent ad diversum mortis genus. Narrat deinde Lucas humaniter à barbaris fuisse exceptos, accensam fuisse pyram ut vestes siccarent, ac membra frigore languida foverent. tandem ab imbre fuisse protectos. Itaque hæc officia laudando, suam gratitudinem ostendit Paulus: & merito celebratur tanta erga ignotos liberalitas, cujus rara extant in mundo exempla. Quanquam autem barbaris etiam gentibus in tali necessitate aliquem misericordiæ affectum extorquet communis natura: dubium tamen non est quin Melitensium animos ad clementiam Deus flexerit, ut firma rataque foret sua promissio, quæ mutila videri poterat, si cui exitiale fuisset naufragium.

3. *Vipera è calore.*] Jam eventus probaverat verum & indubium Dei Prophetam esse Paulum. nunc Deus ut eum in terra sicut nuper in mari nobilitet, superiora oracula novo miraculo obsignat. atque ita ejus Apostolatum apud Melitenses sancit. Quamvis autem non multi inde profecerint: resplenduit tamen etiam apud incredulos Evangelii majestas. apud vectores etiam, oraculorum quæ non satis reveriti fuerant, hæc magna fuit confirmatio. Nec vero casu erupit ex sarmentis vipera: sed Dominus, quod in

Euangelii sui gloriam fore videbat, eam ad mordendum Paulum arcano suo consilio direxit.

4. *Ut viderunt barbari.*] Passim receptum omnibus seculis judicium istud fuit, Qui gravius aliquid paterentur, atroci aliquo crimine esse implicitos. Nec vero de nihilo concepta fuit hæc persuasio: quin potius à recto pietatis sensu fluxit. Deus enim ut mundum inexcusabilem redderet, hoc omnium animis voluit esse infixum, Ærumnas & res adversas, præcipue vero insignes clades, iræ suæ, & justæ in peccata ultionis esse documenta. Itaque quoties occurrit memorabilis aliqua calamitas, simul in mentem venit, graviter offensum esse Deum, qui tam severe & duriter judicium exerceat. Nec vero unquam impietas eousque invaluit, quin hoc principium omnes retinerent: Deum, ut se mundi Judicem ostenderet, notabiles pœnas sceleratis infligere. Sed hic quoque error fere semper grassatus est, quod sine exceptione, sceleris damnarunt omnes quos durius videbant tractari. Deus vero, etsi hominum peccata rebus adversis semper castigat; non tamen æqualiter quas quisque meritus est pœnas, in præsenti vita exigit: & interdum piorum afflictiones non tam pœnæ sunt quam probationes fidei, & patientiæ exercitia. ideo falluntur qui sibi universalem regulam constituunt, ut ex rebus prosperis vel adversis unumquemque æstiment. Hic status fuit
Job. 4:7. disceptationis inter Job & ejus amicos: quum illi reprobum & Deo exosum hominem esse contenderent, quem Deus affligeret: ille vero contra exciperet, Pios interdum cruce humiliari. Quare ne in hac parte hallucinemur, duo nobis sunt cavenda. Prius est ne ex solo eventu, de hominibus ignotis cæcum & præceps feramus judicium. nam quia promiscue bonos & malos affligit Deus: imo sæpe reprobis parcens gravius suos flagellat: ut rite judicemus, aliunde quam à pœnis incipere convenit: nempe ut de vita & factis quæramus. Si quis adulter, vel blasphemus, vel perjurus, vel latro, siquis in libidines projectus, si quis fraudator, si sanguinarius plectitur, Deus quasi digito suum judicium nobis demonstrat. Si nullum nobis scelus apparet, nihil melius est quam judicium de pœna suspendere. Altera cautio est, ut finem expectemus. neque enim simulatque percutere cœperit Deus, manifestum nobis est ejus consilium: quin potius dissimilis exitus tandem declarat, longe distare coram Deo qui pœnarum similitudine videntur in hominum oculis conjuncti. Si quis objiciat, non frustra in Lege toties repeti, miserias omnes privatas & publicas Dei esse flagella: fateor quidem id esse verum: sed tamen obstare nego, quin parcat Deus ad tempus quibus velit, quamvis omnium sint deterrimi: alios autem quorum mediocris est culpa, gravius puniat. Nostrum interea est, quod ἐπὶ τὸ πολὺ contingit, non facere perpetuum. Videmus nunc in quo decepti fuerint Melitenses: nempe quod nulla vitæ habita quæstione, Paulum judicant esse nefarium hominem, tantum propter viperæ morsum. deinde quod fine non expectato, sententiam præcipitant. Interea notandum est, execranda monstra esse qui divini judicii sensum ex cordibus suis evellere conantur, qui nobis omnibus naturaliter insitus est, & barbaris etiam ferisque hominibus insidet. Quod cædis potius quam alterius cujuspiam sceleris reum faciunt Paulum, hanc rationem sequuntur, quod homicidium maxime semper detestabile fuerit.

Ultio non sinit vivere.] Impium esse colligunt, quia emersum ex mari ultio persequitur. Fingebant autem ultricem deam Jovis solio assidere, cui nomen vulgo impositum fuit Δίκη. crasse id quidem, ut homines puræ religionis ignari; non tamen sine tolerabili significatione, acsi pinxissent Deum mundi Judicem. Cæterum hac voce discernitur ira numinis à fortuna. atque ita asseritur judicium Dei contra cæcos omnes casus. Intelligunt enim Melitenses conspicuum cælestis vindictæ signum esse, quod Paulus jam servatus tamen salvus esse non potest.

5. *Excussa vipera.*] Excussio viperæ, signum est compositi animi. Scimus enim quantopere hominem perturbet ac debilitet metus. neque tamen omni metu vacuum fuisse Paulum intelligas. Non enim fides nos reddit stupidos, quemadmodum fanatici in umbra & extra teli jactum imaginantur. Sed quanquam fides sensum malorum non adimit, ipsum tamen temperat, ne consternatio longius abripiat piorum animos quam par sit: ut fiduciam semper retineant. Sic Paulus quum viperam intelligeret noxiam esse bestiam, promissione tamen sibi data fretus, pestiferum morsum usque ad perturbationem non timuit. & quia etiam ad mortem, si opus fuisset, accinctus erat.

6. *Mutata mente dicebant.*] Hæc tam admirabilis & insperata conversio Melitenses serio tangere debuit, ut Dei misericordiæ gloriam darent, sicuti prius vindictæ. Verum ut perperam semper ad extrema rapitur humana ratio, repente Paulum ex scelerato homicida deum faciunt. atqui si alterutrum valere necesse fuit, satius erat homicidam haberi quam deum. Et certe non solum unius sceleris damnari magis optasset Paulus, sed etiam omni infamiæ genere obrui, adeoque demergi usque ad inferos quam Dei gloriam ad se trahere. idque satis notum erat omnibus qui ipsum inter medias procellas concionantem audierant. Fieri tamen potest ut postea edocti, agnoverint Deum miraculi auctorem. Porro discamus ex hac historia, sedatis animis & quietis expectare felicem tristium rerum exitum, quæ in jacturam gloriæ Dei initio tendere videntur. Quis nostrum non vehementer territus fuisset hoc spectaculo, quod impios ad vexandum contumeliis, & fœdandam probris quibuslibet Euangelii gloriam armabat? Videmus tamen ut mature Deus occurrerit. ergo non dubitemus quin postquam suos scandalis obnubilari passus fuerit, opportunum remedium afferendo, tenebras versurus sit in lucem. Interea à carnis judicio nobis cavendum esse meminerimus. Et quia sibi semper excidunt homines, petamus à Domino Spiritum moderationis, qui nos in recto modo contineat. Hinc præterea doceamur quam proclivis in superstitionem sit mundus. Imo hæc pravitas fere nobiscum nascitur, ut Dei spoliis libenter ornemus creaturas. Quare nihil mirum si seculis omnibus novi subinde errores pullularint, quum quisque nostrum ab utero matris mirus sit fingendis idolis artifex. Verum ne inde excusationis prætextus capetur, testis est hæc historia, hunc superstitionum fontem esse, quod homines Deo ingrati, ejus gloriam alio transferunt.

7. In illis autem locis erant prædia Primati insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo benigne tractavit hospitio.

8. Contigit autem patrem Publii febribus ac dysenteriis vexatum decumbere. ad quem Paulus intravit: & quum orasset, imposuissetque ei manus, sanavit eum.

9. Hoc igitur facto, cæteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant & sanabantur.

10. Qui etiam multis honoribus nos honoraverunt, & solventibus imposuerunt quæ necessaria erant.

11. Post

11. Post menses autem tres navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hyemaverat, cui erat insigne Castor & Pollux.

12. Et quum venissemus Syracusas, mansimus triduo.

13. Inde circumlegentes, devenimus Rhegium. Et post unum diem, afflante Austro, postridie venimus Puteolos:

14. Ubi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem: & sic venimus Romam.

7. *In illis autem locis.*] Quia nomen Publii Romanum est, potius suspicor hunc de quo fit mentio, civem Romanum fuisse quam insulanum. non enim solebant Græci & alii exteri, nisi mediocres homines, mutuari nomina à Latinis. Fieri autem potest, ut quispiam ex Romæ proceribus prædia sua tunc inviserit, & vocetur insulæ Princeps: non quod illic habitaret, sed quod nemo illi par esset opibus & possessionum amplitudine. Via autem probabile est totam Græcorum turbam triduo fuisse hospitaliter tractatam. magis suspicor, quum Centurionem exciperet, Paulo etiam & ejus comitibus honorem habuisse, quod miraculo admonitus, hominem crederet esse Deo gratum. Utcunque tamen res habeat, mercede non caruit ejus hospitalitas. nam paulo post ejus patrem Dominus ex gravi & periculoso morbo, manu Pauli in sanitatem restituit. atque ita testatum esse voluit, quantopere sibi placeat humanitas quæ miseris & egentibus præstatur. Quamvis sæpe ingrati sint ac beneficii immemores quibus aliquid opis est allatum, vel illos deficiat remunerandi facultas: Deus tamen ipse, quicquid suo mandato impensum fuerit in homines, abunde rependet. verum benignis & hospitalibus interdum aliquos ex servis suis destinavit qui secum benedictionem afferunt. Hic jam magnus erat honor, quod Publius Christum in Pauli persona exceperat hospitem. Cumulus tamen accessit, quod Paulus sanationis dono instructus venit, quo non modo mutuam vicem referre posset, sed etiam multo plus largiri quam acceperat. Nescitur deinde an fidei rudimenta imbiberit, ut plerumque miracula rudes & incredulos ad docilitatem comparant. Speciem morbi designat Lucas, quo melius commendet Dei gratiam. nam quum difficilis & lenta sit dysenteriæ curatio, præsertim ubi simul grassatur febris: non sine manifesta Dei virtute, sola impositione manuum & precibus, tam repente seni caduco reddita fuit incolumitas.

8. *Imposuissetque manus.*] Precando declarat Paulus, se non esse miraculi auctorem, sed duntaxat ministrum: ne sua gloria fraudetur Deus. Hoc idem externo symbolo confirmat. nam ut supra aliis locis visum est, nihil aliud fuit manuum impositio, quam solennis oblationis ritus. Quare Paulus hominem Deo suis manibus offerens, illius vitam se ab hoc suppliciter petere professus est. quo exemplo non tantum monentur qui pollent insignibus Dei gratiis, probe cavendum esse ne se extollentes Dei gloriam obscurent: sed in genere docemur omnes, sic habendam esse gratiam ministris gratiæ Dei, ut penes ipsum solum maneat gloria. dicitur quidem Paulus sanasse dysentericum: sed clare circumstantiis additis exprimitur, ejus opera divinitus præstitum fuisse hoc beneficium. Quod postea dicit Lucas, alios quoque insulæ ægrotos fuisse sanatos, non extendit ad omnes: sed tantum intelligit, pluribus documentis Dei virtutem, quæ jam satis clare apparuerat, fuisse probatam, quæ Pauli Apostolatum sanciret. Nec vero dubium est, quin sanandis animis peræque ac corporibus Paulus incubuerit. quale tamen operæpretium sequutum sit, non refert Lucas: nisi quod barbari illum è portu solventem & comites, viatico & rebus necessariis donarunt. Interea notandum est, quum Paulo in manu foret pluribus effugiis se subducere, Dei tamen voluntatem illi fuisse pro voluntariis compedibus: quia cælesti oraculo sæpius ad tribunal Neronis citatus erat testis. Deinde sciebat si aufugeret, sibi in posterum propagandi Euangelii præclusam fore viam, ut inutilis tota vita in quopiam angulo jaceret.

11. *In navi Alexandrina.*] His verbis significat Lucas vel demersam fuisse priorem navem, vel ita disjectam & laceram, ut postea usui non fuerit. unde naufragii gravitas melius cognoscitur. Diserte autem narrat navi Alexandrinæ, qua Romam vecti sunt, insigne fuisse Castoris & Pollucis, ut sciamus minime datam fuisse optionem Paulo ut cum suis similibus navigaret: sed coactum fuisse ingredi in navem quæ duobus idolis dicata erat. Castorem & Pollucem veteres Poetæ finxerunt ex Jove & Læda fuisse genitos: unde & Διόσκουροι Græce vocati sunt: qua voce hic usus est Lucas: quasi dicas Jovis filios. Deinde fabulati sunt, illos esse Geminos in Zodiaco. alia quoque superstitio inter nautas invaluit, exhalationes igneas, quæ in tempestatibus se ostendunt, eosdem esse illos. Itaque dii marini olim crediti sunt & invocati: sicut hodie Nicolaus & Clemens, & similes. imo ut in Papatu mutatis tantum nominibus retenti sunt vetusti errores: hodie exhalationes illas sub nomine sancti Hermis, vel sancti Ermi adorant. Quoniam autem si una exhalatio solitaria appareat, triste præsagium est: geminæ autem, ut ait Plinius, salutares & prosperi cursus prænunciæ: ut Castorem & Pollucem Alexandrini nautæ sibi haberent propitios, utriusque insigne in navi posuerunt. ergo quantum ad ipsos spectat, navis impio sacrilegio polluta erat: sed quia eam non sponte sibi delegit Paulus, nihil inquinamenti inde contrahit. Et certe quum idolum nihil sit, inficere Dei creaturas non potest, quin pure & licite illis utantur fideles. Et omnino sic habendum est, Non aliter quam pura conscientia elui quascunque suis præstigiis sordes Dei creaturis Satan aspergere conatur, quum impii & scelerati, quæ per se pura sunt, immundo contactu coinquinent. Denique non magis Paulum contaminavit hujus navis ingressus, quam conspectus altarium Athenis: quia omni superstitione purus & solutus, satis tenebat meras esse illusiones omnia Gentium sacra. Deinde nulla apud homines suspicio consensus esse poterat in profanum illum errorem. nam si quis Pollucis & Castoris cultus fuisset simulandus, centum mortes oppetere maluisset. Ergo quia nulla metuebatur offensio, navem libere conscendit. neque tamen dubium est quin dolenter & cum gemitu: quia videbat inanibus figmentis tribui Dei honorem. Ideo inter ejus exercitia hoc enumerandum est, quod duces habuit itineris, qui se ab idolis gubernari putabant, & navem commiserant eorum tutelæ ac præsidio.

12. *Quum venissemus Syracusas.*] Reliquum navigationis cursum Lucas persequitur, quod in Siciliam primum appulerint. deinde oblique propter æstum maris trajecerint in Italiam. Sicuti autem celeberrimus est Siciliæ portus quem hic ponit Lucas: ita longius à litore Italico quam portus Messanæ, cui oppositum est Rhegium, cujus meminit. Est autem in agro Brutiorum, sicuti Puteoli urbs Campaniæ. Cæterum, quum Puteolis Paulum retinuerint fratres per dies septem, hinc colligimus quam benigne & indulgenter egerit cum eo Centurio. Nec vero dubito, quin fidem illi sanctus vir dedisset, semper sa ad condictum tempus adfuturum. Sic autem

de

de ejus integritate persuasus ille erat, ut nihil fraudis timeret. Jam vero colligimus ex hoc loco, sparsum tunc fuisse Euangelii semen, quando & Puteolis aliquod erat Ecclesiæ corpus.

15. Et inde quum audissent fratres de nobis, prodierunt in occursum nobis usque ad Appii forum ac tres Tabernas. Quos quum vidisset Paulus, gratiis actis Deo, sumpsit fiduciam.

16. Quum autem venissemus Romam, Centurio tradidit vinctos principi exercitus. Permissum autem est Paulo ut maneret solus cum custodiente ipsum milite.

17. Post tertium autem diem convocavit Paulus primarios ex Judæis: quumque venissent, dixit eis, Ego, viri fratres, quum nihil fecerim adversus plebem aut instituta majorum, vinctus Jerosolymis traditus sum in manus Romanorum.

18. Qui quum examinassent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me.

19. Sed contradicentibus Judæis, coactus sum appellare Cæsarem: non quasi habeam de quo gentem meam accusem.

20. Propter hanc igitur causam advocavi vos, ut viderem & alloquerer. Propter spem enim Israëlis, catena hac circumdatus sum.

15. *Quum audissent fratres.*] Fratrum occursu Deus animum Pauli jam erexit, quo alacrius ad Euangelii defensionem properaret. Fratrum autem zelus & pia sollicitudo se in eo profert, quod de Pauli adventu inquirunt, & exeunt illi obviam. Tunc enim fidem Christianam profiteri non odiosum modo erat, sed vitæ etiam periculum illis poterat creare. Nec privatum discrimen tantum subibant pauci homines: quia in totam Ecclesiam redundabat invidia. sed nihil illis pluris est quam officium, cui sine turpi ignaviæ & ingratitudinis nota deesse non poterant. Tantum Christi Apostolum negligere, immane fuisset, præsertim pro communi salute laborantem. Quum vero jam prius ad eos scripsisset, ultroque illis detulisset suam operam, non referre vicissim fraternam benevolentiam indignum fuisset. Ergo hoc officio testati sunt fratres suam in Christum pietatem: & magis accensum fuit Pauli studium, quod suæ constantiæ paratum esse fructum cerneret. Quanquam enim invicta fortitudine præditus erat, ut ab humanis subsidiis minime penderet: Deus tamen qui suos humanitus confirmare solet, novum illi vigorem hoc modo subjecit. Postea quum 2 Tim. 4. vers. 16. destitutus esset in carcere, sicuti alibi conqueritur, tamen animum minime despondit: sed sub Christi auspiciis non minus fortiter & intrepide militavit, quam si ingentes copias secum in prælium duxisset. Verum tunc quoque ad eum incitandum profuit hujus occursus memoria, quum reputaret multos esse pios fratres Romæ: sed infirmos, quibus fulciendis missus foret. In præsentia vero non est quod miremur Paulum visis fratribus sumpsisse fiduciam, quod fidei confessionem speraret non parum fructuosam fore. Quoties enim aliquem servis suis laboris profectum Deus ostendit, quasi admoto stimulo eos incitat, ut animosius in opere pergant.

16 *Centurio tradidit vinctos.*] Significat Lucas plus datum esse Paulo quam reliquis. diversa enim fuit & peculiaris ejus conditio. Permissum enim illi fuit cum uno custode adjuncto, in privatis ædibus habitare: quum alii in publicam custodiam inclusi fuerint. Nam ex Festi relatu cognovit Præfectus Prætorio, nulli maleficio affinem esse Paulum. & Centurio, ut probabile est, fideliter retulit quæ ad conciliandum illi favorem valerent. Sciamus tamen Deum è cælo moderatum esse servi sui vincula: non solum ut ejus molestias levaret, sed ut fidelibus liberior foret ad eum accessus. Neque enim fidei ejus thesaurum intra carceris angustias constrictum teneri voluit, sed palam expositum, ut longe lateque multos ditaret. Cæterum non ita laxatus fuit Paulus in liberam custodiam, quin semper catenam gestaret. Στρατοπεδάρχην vocat Lucas Præfectum Prætorio, cujus illud officium fuisse ex historiis satis notum est.

17. *Post tertium autem diem.*] Mira certe Pauli mansuetudo, quod tam atrocibus injuriis vexatus à sua gente, Judæos tamen qui Romæ sunt placare studet: seque illis excusat, ne causam oderint, propterea quod audiant Sacerdotes illi esse infestos. Justa certe apud homines excusatio non deerat, si neglectis illis ad Gentes se converteret. Nam quum per annos complures assidue in variis locis tentasset eos ad Christum adducere, magis ac magis exacerbati fuerant: & tamen nihil omiserat nec in Asia, nec in Græcia, nec denique Jerosolymæ, ad mitigandum eorum furorem. Jure ergo illi omnes veniam dedissent, si quiescere passus esset quos deploratæ pervicaciæ toties expertus fuerat. Sed quia Magistrum Rom. 15. vers. 8. suum esse Judæis ministrum datum à Patre sciebat, ad promissiones implendas quibus Abrahæ semen Deus sibi in populum adoptaverat: in illam Dei vocationem respiciens, nunquam fatigatur. Videbat Romæ sibi remanendum: quum docendi libertas daretur, privari eos laboris sui fructu nolebat. Deinde nolebat causæ suæ odio ad turbandam Ecclesiam impelli: quia minima occasio magnam perniciem datura erat. Cavere ergo voluit Paulus, ne pro solita sua rabie pessimi incendii faces essent.

Nihil fecerim adversus populum.] Hæc duo conflare illi poterant invidiam apud Judæos: vel quod publico bono gentis suæ nocuisset, sicuti nonnulli transfugæ servitutem plus satis asperam sua perfidia magis augebant: vel quod Dei cultum violasset. etsi enim à Patribus degeneres erant Judæi, & religio multis erroribus fœdata & corrupta erat inter ipsos: nomen tamen ipsum Legis, & templi cultus magnam reverentiam habebant. Porro non negat Paulus quin ceremonias, quibus superstitiose affixi erant Judæi, libere omiserit: sed defectionis crimen, cujus suspectus esse poterat, à se avertit. Ideo instituta patria intellige, quibus filios Abrahæ, & Mosis discipulos, secundum illorum fidem distingui à reliquis gentibus oportuit. Et certe Christo, qui anima est & perfectio Legis, tam sancte adhærens, adeo patriis institutis nihil derogavit, ut nullus magis integer fuerit eorum observator.

19. *Coactus sum appellare.*] Provocatio hæc ideo plena erat odii, quod jus & libertas gentis Judaicæ durius opprimi videbatur, quibus optabile erat suis legibus vivere. deinde quod ejus defensio cum totius populi infamia & damno conjuncta erat. Ergo hanc quoque objectionem diluit: quia hostium pervicacia coactus fuerit ad hoc asylum confugere. Hæc enim necessitas excusat, quod alia ratio fugiendæ mortis illi relicta non fuerit. Allata autem præteriti temporis excusatione, in posterum quoque promittit se ita causam suam acturum, ut Judæos non oppugnet.

20. *Pro-*

20. *Propter spem Israëlis.*] Sub hac una voce multo plus intelligi oportet quam exprimat Lucas: sicuti ex responsione colligitur, ubi Judæi sectam commemorant: nempe repetentes ejus sermonem, quod præterit Lucas. Disseruit ergo Paulus de Christo, ut planum faceret nihil sine ipso Judæis prodesse nec templum nec Legem: quia in ipso fundatum esset adoptionis fœdus, & rata salutis promissio. Nec vero dubium illis erat quin à Messiæ adventu penderet regni instauratio. & tunc ejus spem & desiderium res collapsæ & perditæ magis augebant. Quare merito dicit Paulus se propter spem Israelis vinctum esse catena. quo etiam docemur nullos rite sperare, nisi qui in Christum & spirituale ejus regnum oculos dirigunt. nam certe in Christo locans spem piorum, alias omnes excludit.

21. At illi dixerunt ad eum, Nos neque literas accepimus de te à Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nunciavit aut loquutus est aliquid de te mali.

22. Volumus autem ex te audire quæ sentias. nam de secta ista notum est nobis quod ubique ei contradicitur.

23. Quum constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex Lege Mosis & Prophetis, à mane usque ad vesperam.

24. Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidam vero non credebant.

21. *Nos neque literas.*] Non tacuerant Sacerdotes & Scribæ, quod mitiores redditi essent in Paulum, vel ut illi parcerent: potius id vel contemptu, vel desperatione factum erat: quia nec illis in promptu erat ejus tam procul opprimendi ratio, & deportatio in Italiam illis instar sepulchri videri poterat. Non enim secure minus quam superbe dominabantur: modo ne quis domi faceret illis negotium. Porro etsi non prorsus integri ad audiendum accedunt, aliquod discendi studium ostendunt Judæi, dum ejus doctrinæ, cui ubique contradicitur, defensionem audire non recusant. hoc enim præjudicio viam sibi claudunt multi, ne audire sustineant quod communi judicio repudiatur: sed in damnationem incognitæ doctrinæ aliorum opinioni subscribant. Interea vitio non caret, sicut dixi, quod repugnantiam objiciunt invidiæ conflandæ, vel sinistræ suspicionis inferendæ causa: quasi non prædictum ab Isaia foret, Deum fore lapidem offensionis toti populo. Condicto autem die perpetuane disputatio habita à Paulo fuerit, an ultro citroque disputaverint, incertum est: nisi quod ex temporis circumstantia conjicere licet, non uno tenore loquutum esse Paulum. nam sermonem à mane usque ad vesperam vix contexere poterat. Quare non dubito quin Apostolus post summam Evangelii breviter expositam, vicissim auditoribus sciscitandi locum dederit, & responderit ad objectas sibi quæstiones. Cæterum, notandus est disputationis status, quem Lucas duplicem facit. Primo enim docuit Paulus quale esset inter ipsos regnum Dei, & præcipue summa felicitas & gloria ipsis promissa, quam ubique tantopere celebrant Prophetæ. Nam quum eorum plerique caducum regni Dei statum in mundo somniarent, & eum falso locarent in otio, deliciis, & præsentium bonorum copia: necesse fuit rectam definitionem constitui, ut scirent spirituale esse regnum Dei: cujus initium esset vitæ novitas, finis autem beata immortalitas & cœlestis gloria. Secundo hortatus est illos Paulus, ut Christum reciperent promissæ felicitatis auctorem. Atque iterum hoc secundum caput rursus bimembre fuit. neque enim utiliter & solide potuit tractari, quin exponeret promissi Redemptoris officium, deinde ostenderet jam exhibitum esse: & filium Mariæ, illum esse in quem Patres speraverant. Receptum quidem inter omnes Judæos axioma erat, venturum esse Messiam, qui omnia in perfectum ordinem restitueret. sed Paulus in aliam partem, quæ non perinde nota erat, incubuit: promissum fuisse Messiam, qui sacrificio mortis suæ expiaret peccata mundi, qui Deum hominibus placaret, qui æternam justitiam acquireret, qui homines Spiritu suo regenitos ad imaginem Dei formaret, qui denique fideles suos secum faceret cœlestis vitæ hæredes. Hæc autem omnia impleta fuisse in persona Jesu Christi crucifixi. De his autem rebus agere non potuit, quin Judæos à crassis suis & terrenis figmentis in cœlum vocaret, ac simul tolleret offendiculum crucis, quum doceret non alium fuisse nostræ cum Deo reconciliationis modum. Notemus autem, quicquid tradidit Paulus de Christo, sumpsisse, teste Luca, ex Lege & Prophetis. In hoc enim differt vera religio ab omnibus fictitiis, quod solum Dei verbum pro regula habet. In hoc etiam à profanis omnibus sectis differt Ecclesia Dei, quod hunc solum loquentem audit, ejusque imperio regitur. Jam vero hinc perspicitur veteris Testamenti cum Evangelio consensus ad stabiliendam in Christo fidem: deinde illa duplex Scripturæ utilitas, quam idem
Paulus alibi commendat: nempe quod sufficiat tam 2 Tim. 3.
ad dociles erudiendos, quam ad refellendam eorum vers. 16.
pervicaciam qui se veritati opponunt. Has igitur & Tit. 1.
sibi metas præfigant, qui sobrie sapere, & alios recte vers. 9.
docere cupiunt, ne quid proferant nisi ex puro Scripturæ fonte. Aliter Philosophi, qui rationibus tantum pugnant, quia nulla apud eos solida est auctoritas: quos nimis perperam æmulantur Papistæ, qui posthabitis Dei oraculis, tantum in humani cerebri commenta, hoc est, meras stultitias, recumbunt.

24. *Quidam credebant.*] Hunc tandem disputationis successum fuisse Lucas refert, ut nequaquam omnes pariter in eadem doctrina proficerent. Scimus ea Spiritus gratia præditum fuisse Apostolum, ut lapides flectere debuerit. neque tamen hoc adeptus est diu multumque disserendo, testificando etiam, ut omnes Christo lucrifaceret. Quare ne miremur si claræ Evangelii doctrinæ multorum incredulitas hodie resistat, & multi obstinati maneant, quibus non minus patefacta est Christi veritas, quam sol meridie lucet. Adde quod cæci & stupidi à Paulo recedunt, qui sponte, quasi discendi animo accesserant. Si in voluntariis auditoribus talis fuit contumacia, quid mirum si Christum amarulento animo respuant, qui fastu turgidi & amarulentia, ex professo lucem fugiunt?

25. Quumque inter se essent discordes, discesserunt, postquam dixisset Paulus verbum unum, Bene Spiritus sanctus loquutus est per Isaiam ad patres nostros,

26. Dicens, Vade ad populum istum, & dic, Auribus audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis.

27. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos

suos

suos compresserunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos.

28. Notum ergo sit hoc vobis, quod Gentibus missum est hoc salutare Dei, & ipsi audient.

29. Quum hæc dixisset, exierunt ab eo Judæi, multam habentes inter se disceptationem.

30. Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto, & suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad ipsum:

31. Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Jesu cum omni fiducia, nemine prohibente.

25. *Inter se discordes.*] Hoc efficit infidelium malitia & pravitas, ut Christus, qui pax est nostra & unicum sanctæ unitatis vinculum, dissidii sit occasio, & in certamen committat qui prius mutuam inter se amicitiam colebant. Ecce enim dum ad Paulum audiendum conveniunt Judæi, idem omnibus sensus, eadem vox: profitentur omnes se Legem Mosis amplecti. audita reconciliationis doctrina, exoritur inter eos dissensio, ut in diversas partes scindantur. Neque tamen putandum est ab Euangelii prædicatione incipere discordiam: sed simultas quæ prius in cordibus malignis latebat, tunc demum emergit. sicuti novos colores non inducit Solis fulgor: sed discrimen quod in tenebris nullum erat, palam aperit. Ergo quum peculiariter electos suos Deus illuminet, nec fides omnium sit communis, meminerimus fieri aliter non posse, quin oblato in medium Christo, alii ab aliis discedant. Sed tunc in mentem veniat impleri quod de ipso prædixit Simeon, Luc. 2. v. 34. 35. Contradictionis scopum esse, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes: & incredulitatem, quæ Deo rebellis est, esse dissidii matrem.

Postquam dixisset Paulus.] Principio leniter & placide eos allicere conatus est: nunc eorum obstinatione comperta, acrius insurgit, Deique judicium severe denunciat. sic enim tractandi sunt rebelles, quorum superbia domari simplici doctrina non potest. Eadem etiam nobis tenenda est ratio, ut dociles & mansuetos blande regamus: præfractos autem citemus ad Dei tribunal. Quod Spiritum sanctum loquentem inducit potius quam Prophetam, ad fidem oraculi valet: nam quum Deus se unum audiri postulet, non aliter potest constare doctrinæ auctoritas, quam si ab eo sciamus profectam esse, non in hominum capite natam. deinde subindicat non unius tantum seculi pervicaciam illic notari, sed in futurum tempus extendi Spiritus oraculum.

Mat. 13. vers. 14. Marc. 4. vers. 12. Luc. 8. vers. 10. Joan. 12. vers. 40. Rom. 11. vers. 8.

26. *Vade ad populum istum.*] Celebris est hic locus, quia sexies citatur in novo Testamento. sed quia alibi in alium finem adducitur, tenendum est quo consilio Paulus ad præsentem causam accommodet. Nempe voluit hoc quasi malleo contundere impiorum duritiem: fidelibus autem, qui teneri adhuc & debiles erant, addere animos, ne ipsos turbaret aliorum incredulitas. Summa igitur est, impleri quod prædictum fuerat à Propheta: ideoque non esse cur sibi reprobi placeant, vel fideles quasi re nova & insolita terreantur. Quanquam autem certum est excæcationem, cujus meminit Propheta, jam ejus ætate cœpisse: Joannes tamen admonet, proprie spectasse ad Christi regnum. Inde apte Paulus in illum quem cernebat Euangelii contemptum torquet: acsi dixisset, Nihil accidit quod non jam olim prædixerit Spiritus sanctus per os Jesaiæ. Quod autem locus hic varie aptatur non tantum ab Euangelistis, sed etiam a Paulo ipso, facile diluitur repugnantiæ species. Matth. Marc. & Lucas impletum fuisse hoc vaticinium dicunt, dum ænigmatice loquutus est Christus ad populum, neque ei cælestis regni mysteria patefecit. tunc enim vox Dei verberavit infidelium aures, ex qua nihil proficerent. Joannes Joan. 12. vers. 37. sensu non longe absimili dicit, multis miraculis non fuisse inductos ut crederent Judæos, ut hoc idem Prophetæ testimonium impleretur. Ergo quatuor illi in hoc consentiunt, justo Dei judicio factum esse, ut reprobi audiendo non audirent, & videndo non viderent. Nunc Paulus in memoriam revocat quod de Judæis testatus est Propheta, ne quis eorum cæcitatem miretur. Porro idem 11. ad Rom. cap. altius Rom. 11. vers. 5. 7. conscendit, excæcationis causam esse dicens, quia Dominus reliquiis tantum quas gratis elegit, fidei lumen donet. & quidem certum est, quod reprobi salutis doctrinam rejiciunt, hoc fieri eorum malitia, ideoque culpam in ipsis residere. Verum hæc propinqua causa non obstat, quominus arcana Dei electio inter homines discernat: ut credant qui ordinati sunt ad vitam, alii autem stupidi maneant. In verbis Prophetæ, quoniam alibi ea exposui, nunc longius non insistam. Nec vero curiose retulit Paulus quæ apud Prophetam ipsum habentur: sed potius ejus verba ad institutum suum deflexit. Itaque excæcationem quam Propheta tribuit occulto Dei judicio, eorum malitiæ imputat. Jubetur enim Propheta oculos oblinere suis auditoribus: Paulus hic ætatis suæ incredulos accusat, quod sibi oculos compresserint. quanquam utrumque distincte ponit, Deum illis cæcitatis esse auctorem, & tamen ipsos clausis oculis sponte cæcutire: sicuti duo hæc optime inter se conveniunt, ut alibi dictum fuit. In postremo membro, ubi dicitur, Ne videant oculis, vel auribus audiant, vel corde intelligant: ostendit Deus quanta sit doctrinæ suæ perspicuitas: nempe quæ ad illustrandos omnes sensus abunde sufficiat, nisi quatenus homines ipsi tenebras sibi inducunt maligne. quemadmodum Paulus quoque alibi tradit, apertum suum 2 Cor. 4. vers. 3. esse Euangelium, ut nulli in ejus luce cæcutiant nisi qui exitio destinati sunt, quibus Satan oculos confixit.

27. *Ne convertantur, & sanem eos.*] Hinc colligimus, non omnibus proponi Dei verbum ut redeant ad sanam mentem: sed externam vocem sine efficacia Spiritus in multorum auribus sonare, tantum ut reddantur inexcusabiles. Temere autem hic Deo obstrepit carnis superbia: sicuti multos videmus litigare, Frustra, imo absurde vocari homines, nisi penes ipsos obediendi sit facultas. nam etsi nos latet ratio cur Deus cæcis appareat & surdis loquatur: sola tamen ejus voluntas, quæ omnis justitiæ regula est, instar mille rationum nobis esse debet. In clausula breviter notandum est, quis sit salutaris verbi Dei effectus: nempe hominum conversio: quæ non modo sanitatis principium est, sed resurrectio quædam à morte in vitam.

28. *Notum ergo sit.*] Ne postea defectionis ipsum accusent Judæi, quod sancto Abrahæ genere relicto, ad profanas Gentes se conferat: quod toties testatum erat à Prophetis denunciat, Salutem, cujus proprii vel saltem primarii erant hæredes, ad exteros transferendam. Quod tamen dicit salutare missum Gentibus, intelligit secundo loco: postquam scilicet repudiatum erat à Judæis: sicuti supra fusius tractavimus. supra 13. vers. 46. Ergo sensus est, non esse cur querantur Judæi admitti Gentes in possessionem vacuam, ubi ab illis deserta fuerit. Neque etiam quum Gentes dicit audituras, fidem singulis sine exceptione communem facit. Satis enim expertus fuerat, quam multi etiam

ex

ex Gentibus impie Deo resisterent: sed quotquot ex Gentibus credebant, Judæis incredulis opponit, ut hos ad zelotypiam provocet: sicuti habetur in Cantico Mosis. Interea significat, doctrinam quæ ab illis respuitur, alibi fore non inutilem. Deut. 32. vers. 21.

29. *Multam inter se disceptationem.*] Non dubium quin magis impios exasperaverit, quod in eos protulit vaticinium. adeo enim objurgationibus non mitescunt, ut se acrius ad furorem inflamment. Hæc ratio est cur disceptaverint à Paulo egressi, quod major pars acquiescere nollet. Sed quum hinc inde disputatum fuerit; apparet quosdam ita amplexos quæ dicta erant à Paulo, ut non dubitaverint tueri & fortiter asserere quod crediderant. Cæterum frustra inde quispiam objiciet, contentionum semen esse Euangelium Christi, quas non nisi ex hominum pervicacia provenire constat. atque omnino, ut pace cum Deo fruamur, cum ejus contemptoribus bellare necesse est.

30. *Suscipiebat omnes.*] Insigne constantiæ documentum præbuit sanctus Apostolus, quod se omnibus qui audire ipsum cuperent, tam simpliciter obtulit. Certe non ignarus erat quantum sibi invidiæ conflaret: atque hoc optimum esse compendium, si tacendo adversæ partis odia placaret. Neque enim id agendum fuit homini provido, qui sibi privatim cavere vellet. sed quia meminerat, se non minus in carcere esse Christi Apostolum & Euangelii præconem, quam si liber ac solutus foret, nemini ad discendum parato se subducere fas esse duxit, ne occasionem sibi divinitus oblatam negligeret. atque ideo pluris illi fuit sancta Dei vocatio, quam propriæ vitæ cura. Ut autem sciamus voluntarium discrimen subiisse, Lucas disertè paulo post fiduciam ejus commendat: quasi diceret posthabito metu, fideliter paruisse Domini mandato, nec ullis difficultatibus fuisse territum, quin studium suum obviis quibusque impendere pergeret.

Prædicans regnum Dei.] Regnum Dei & quæ ad Christum pertinent non separat quasi diversa: sed hoc secundum potius explicationis vice addit, ut sciamus regnum Dei in redemptionis per Christum partæ notitia fundatum esse & contineri. Docuit igitur Paulus, homines à regno Dei alienos esse & exules, donec expiatis peccatis Deo reconciliati, spiritu renoventur in vitæ sanctitatem: ita vero demum erigi inter ipsos Dei regnum & florere, ubi mediator Christus, & gratuita peccatorum remissione donatos, & regenitos in justitiam Patri conjungit, ut cælestem vitam in terra inchoantes ad cælum semper aspirent, ubi plena & solida gloriæ fruitio illis constabit. Singulare etiam Dei beneficium prædicat Lucas, quod tanta Paulo libertas concessa fuit. Neque enim conniventia id, vel dissimulatione eorum qui obstare poterant, accidit, cum illis detestabilis esset religio: sed quia oculos illis Dominus claudebat. Quare non immerito gloriatur Paulus ipse, verbum Dei non fuisse vinculis suis alligatum. 2 Tim. 4. vers. 9.

F I N I S.

I N D E X

Eorum quæ in his in ACTA APOSTOLORUM Commentariis explicantur.

Prior numerus caput: posterior versum indicat.

V

verbi

E.

F.

G.

H.

Omnes

INDEX PRIOR.

INDEX ALTER.

Primi numeri, caput & versum locorum citatorum denotant: Posteriores verò caput & versum Actor. Apost. commonstrant.

GENESIS.

EXODUS.

INDEX ALTER.

INDEX ALTER.

10 Nondum

Ad ROMANOS.

I. CORINTH.

II. CORINTH.

INDEX ALTER.

AMSTELODAMI,
Ex Typographia BORRITII JANSONII SMIT.
M. DC. LXVII.